פִּנְקָס

פאַר דער געשיכטע פון ווילנע אין די יאָרן פון מלחמה און אָקופּאַציע

ארויסגעגעבן פון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט
אויפן נאָמען פון ש. אנ-סקי ז"ל

אונטער דער אַלגעמיינער רעדאַקציע פון זלמן רייזען.

ביי דער רעדאַקציאָנעלער קאָלעגיע
פון ד"ר אברהם ווירשובסקי, שמואל-לייב ציטראָן און ד"ר צמח שאַבאַד

תרפ"ג ווילנע 1922

דרוקעריי ב. ציונסאָן און קאָמפּ., ווילנע, טראָקער 13.

הילע געצייכנט פון משה לייבאוויסקי.

דעם אָנדענק פון

שלמה־זאַנוול ראַפּאָפּאָרט ז״ל,

דעם גרינדער פון דער יידישער היסטאָריש־
עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט אין ווילנע, איז
דער דאָזיקער „פנקס“ געהייליקט.

אינהאלט:

ז.

ז.

תיקון=טעות.

ז. 147, שורה פון אויבן 21, אַנשטאַט — ווי ביי שכנים — לייענען „ווי ביי די שכנים"

„ 153, 3 קאָלאָנע רעכטס

טאַב. V	„	GM	„	M
„ 168, טאַב. XI 1=טע קאָלאָנע				
לינקס, יאָר 1917	„	46,2	„	646,2
1918 „	„	659,5	„	157,5
1919 „	„	183,0	„	83,0
„ „ שורה 2 אויבן	„	159,5	„	157,5

אויף זייט 305, שורה 3 פון אויבן, איז דאָס וואָרט „פאָגראָם" אַ טעות, וועלכן מיר קענען ליידער ניט פאַרריכטן, ניט האָבנדיק אונטער דער האַנט דעם אָריגינאַל פון מאָרגנטויס באַריכט; אַלנפאַלס אָבער איז זיכער, אַז אין דעם דאָזיקן באַריכט איז דאָס וואָרט „פאָגראָם" ניט דערמאָנט.

הקדמה.

אין אַ בלוטיק-ערנסטער צייט, אין אַ צייט פון פּאָליטישן בין-השמשות, אויף דעם שיידוועג פון געשיכטלעכע תּקופות — איז אויפגעשוואומען דער געדאַנק וועגן אַ פּנקס, אַן אויסגאַבע, וואָס זאָל פאַרצייכענען דאָס אַלץ, וואָס מיר האָבן איבערגעלעבט און דורכגעמאַכט פאַר די היסטאָרישע יאָרן פון דער מלחמה און די כּלערליי אָקופּאַציעס. און ס'איז ניט קיין וואונדער, וואָס דער דאָזיקער באמת גרויסער געדאַנק איז אויפגעקומען דווקא אין ווילנע: איז דאָך ווילנע ניט נאָר געווען, נאָר אויך עד-היום געבליבן דער אַלטער, אָבער זיך שטענדיק באַנייענדיקער קולטור-צענטער, וואָס שיינט צו דער גאַנצער יידישער וועלט מיט דעם אָרעאָל פון ירושלים דליטא, מיט דעם רום פון דער שטאָט, וועלכע האָט אין דעם חילוף פון דורות און שטרעמונגען ניט אויפגעהערט צו זיין דאָס וויגעלע פון מעכטיקע יידישע באַוועגונגען.

ווילנע — די שטאָט, וואו די מאַכט האָט זיך פאַר די לעצטע 8 יאָר געביטן 9 מאָל, וואו די באַפעלקערונג האָט איבערגעלעבט די שרעקלעכסטע צרות פון דער מלחמה, די עוואַקואַציע בעת די רוסן, דעם הונגער בעת די דייטשן, די גרויזאַמע צוואַנגס-אַרבעט, פּאָגראָם און גזירות, לאַנגע יאָרן רואינירט ביזן גרונד, לאַנגע יאָרן איזאָלירט און אָפּגעשלאָסן פון דער גרויסער וועלט און אפילו פון דער נאָענטער סביבה; די שטאָט מיט דער קליין געוואָרענער יידישער באַפעלקערונג, מיט אירע אָרים געבליבענע כּוחות און מיטלען — האָט דאָך באַוויזן ווי אַ לייכט-טורים צו דערהייבן זיך איבער אירע גרעסערע, רייכערע, גליקלעכערע שוועסטער-שטעט.

דווקא אין די טרויעריק-שווערע צייטן האָט די יידישע ווילנע געבראַכט צו אַנטפּלעקונג דעם גרויסן גייסטיקן כּוח, וואָס האָט אַלעמאָל געשטעקט אין איר, אַרויסווייזנדיק זיך אויף די פאַרשיידנסטע אופנים פון יידישן לעבן און שאַפן.

אין די שווערסטע צייטן, אין די טעג פון שרעקלעכן פּיין און צער, איז ניט אָפּהענטיק געוואָרן די האַנט פון די בויער, האָט זיך ניט אויסגעלאָשן דער גייסט פון די וועכטער, איז ניט אַנטשטומט געוואָרן דאָס קול פון די וועקער — און עס איז געשען:

אַ לופט, וואָס איז דורכגעזאַפּט מיט יידישן קאָלעקטיוון שאַפן, אַזוי ווי קיינער ניט פון די אַנדערע יידישע צענטערס; אַ באָדן, וואָס איז פאַרזייט מיט טיף פאַרוואָרצלטע יידישע זאָמען; אַ רעזערוואַר, וואָס זאַמלט חיות און יניקה פאַר די פאַרדאַרטע און פאַרטריקנטע צווייגן פון דעם צעריסענעם און צעשפּליטערטן יידנטום, — דאָס איז ווילנע אפילו אין די צייטן פון דער וועלט-מלחמה און דער נאָך-מלחמה.

אַ געדיכטע נעץ יידישע שולן, יידישע ניט נאָר אויפן נאָמען, ניט נאָר — ווייל באַשטימט פאַר יידישע קינדער; יידישע אין תּוך, מיט שפּראַך, גייסט, אַטמאָספערע; שולן פון אַלע מדרגות, אָנגעהויבן פון דעם קינדערגאָרטן און קינדערהיים און אויסגעלאָזט מיט גימנאַזיעס, מיט פּעדאַגאָגישע קורסן און לערער-סעמינאַרן (יידישע און העברעאישע), מיט פרעבעל-קורסן און פּאָליטעכנישע קורסן, מיט פאָלקס-אוניווערסיטעטן און אָוונט-קורסן — פאַר אַרבעטער, פאַר עלטערן, פאַר קינדער!

אַ ריי זשורנאַלן — פאַר קליינע קינדער („גרינינקע ביימעלעך“), פאַר עלטערע („דער חבר“), פאַר לערער („די נייע שול“), פאַר עלטערן („שול און היים“); אויסגאַבן פאַר אַלגעמיינער ליטעראַטור און פּובליציסטיק.

געזעלשאַפטן און פאַראיינען פאַר אַלע געביטן פון יידישן שאַפן און בויען: היסטאָריש-עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט, צענטראַלע יידישע שול-אָרגאַניזאַציע, צענטראַלער יידישער בילדונגס-קאָמיטעט, „תּרבות“, קולטור-ליגע, געזעלשאַפט אָפּצובויען די חורבנות פון דער מלחמה („יעקאָפּאָ“), געזעלשאַפט פאַר יידישן פאָלקס-געזונט, געזעלשאַפט פאַר ערדאַרבעט און מלאכה, פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון, געזעלשאַפט פאַר יידישער פאָלקסמוזיק, יידישע טעאַטער-געזעלשאַפט, יידישע קונסט-געזעלשאַפט, יידישע דראַמאַטישע סטודיע, פאַראיין פון יידישע ליטעראַטן און זשורנאַליסטן, יידישער טורן- און ספּאָרט-פאַראיין, יידישער דאָקטוירים-פאַראיין, יידישער לערער-פאַרבאַנד, שטראַשון-ביבליאָטעק, ביבליאָטעק „מפיצי-השכלה“, די גראַנדיאָזע פּראָפעסיאָנעלע שול „הילף דורך אַרבעט“ א. אַ. וו. א. אַ. וו. — דאָס איז דער באַלאַנס פון יידישער אַרבעט און יידישן אויפטו אין ווילנע פאַר די יאָרן, וואָס זיינען אויסערגעוויינלעך ניט נאָר אין דער געשיכטע פון אונזער קיבוץ, נאָר אויך היסטאָריש פאַר דער גאַנצער מענטשהייט.

פאַררעגיסטרירן די דאָזיקע אַרבעט, פאַרצייכענען די אומשטענדן און די באַדינגונגען, ביי וועלכע זי איז פאָרגעגאַנגען, דערציילן וועגן די מפּלות און די נצחונות, וואָס אַ יידישער קולטור-צענטער האָט געהאַט פאַר דער דאָזיקער היסטאָרישער צייט, —

דאָס איז געווען דער געדאַנק פון די „ווילנער זאַמלביכער"*); דאָס איז אויך געווען דער געדאַנק פון די אויפטוער פון „פנקס".

באַלד מיט 3 יאָר צוריק איז דער דאָזיקער געדאַנק אויפגעשוואומען, און דער סעקרעטאַר פון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט, חייקל לונסקי, דער שומר פון דער אַלטער ווילנער יידישקייט, האָט דעם דאָזיקן געדאַנק געטראָגן צו די, וואָס אין זייער מאַכט איז געלעגן אים צו רעאַליזירן. אַ גרויסן פאַרדינסט ביי דער צוגרייטונגס-אַרבעט האָט געהאַט ה' משה שאַליט, וועלכער האָט צוזאַמען מיט דער קאָלעגיע פון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט (ד"ר א. ווירשובסקי, ש. ל. ציטראָן, ד. קאַפּלאַן-קאַפּלאַנסקי און ד"ר צ. שאַבאַד) אויסגעאַרבעט דעם פּלאַן פון „פנקס", און אין אָנהייב 1921 איז מען צוגעטראָטן צו דער אַרבעט.

העכער אָנדערהאַלבן יאָר האָט די דאָזיקע אַרבעט געדויערט, ביי גרויסע מאַטעריעלע און אינווייניקסטע מניעות. און איז די פּאָרט ענדלעך צום אָפּשלוס געקומען, מוז געזאָגט ווערן, אַז ניט אַלץ פון דער פאָראויס אָנגענומענער פּראָגראַם איז אויסגעפירט געוואָרן. ביי אַ ווערק פון אַזאַ פאַרנעם איז אוממעגלעך געווען אויסצורעכענען אַפּריער פּרט און דעטאַיל, מ'האָט אויך ניט געקענט אָפּהיטן די גענויע פּראָפּאָרציע. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס מאַנכע ענינים זיינען באַהאַנדלט צו באַריכות, בשעת ווען אַנדערע זיינען אינגאַנצן ניט באַרירט געוואָרן. אַ גרויסע שולד טראָגן אויך די מיטאַרבעטער, וואָס האָבן זיך אָנגענומען צוצושטעלן אָפּהאַנדלונגען וועגן געוויסע געביטן פון יידישער טעטיקייט אין ווילנע און האָבן זייער התחייבות ניט ערפילט. דאָס איז אין אַ געוויסער מאָס אויך געווען די סיבה, וואָס דער „פנקס" האָט היבשלעך פאַרשפּעטיקט.

מער אָפּליינן מיט דער אויסגאַבע האָט מען שוין אָבער ניט געקענט, און די רעדאַקציע פון „פנקס" האָט געמוזט אָננעמען פאַר גוט, וואָס אין „פנקס" פעלן אָפּהאַנדלונגען און באַריכטן איבער אַ סך וויכטיקע זייטן פון דעם געזעלשאַפטלעכן, קולטורעלן און רעכטלעכן לעבן פון די יידן אין ווילנע פאַר דער באַהאַנדלטער צייט. אויך האָט די רעדאַקציע געמוזט מוותר זיין אויף דער אכתחילהדיקער כוונה צו געבן אין „פנקס" די היסטאָריאָגראַפיע ניט נאָר פון ווילנע, נאָר אויך פון גאַנצן ווילנער קאַנט. וואָרים לין לויף פון דער אַרבעט האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אויסשעפּן דעם אומגעהייערן שטאָף פון איבערגעלעבטן און דורכגעמאַכטן איז אַבסאָלוט אוממעגלעך אין איין בוך, מעג עס זיין אפילו פון אַזאַ פאַרנעם ווי דער „פנקס". מיר האָבן אַלזאָ אויסגעלאָזט די מאַטעריאַלן, וואָס זיינען צוגעשטעלט געוואָרן פאַרן „פנקס" פון דער ווילנער פּראָווינץ. און אוודאי האָבן מיר שוין ניט געקענט אַריינגעמען קיין שום באַריכטן פון די שכנישע יידישע כרכ'ן, ווי גראָדנע, ביאַליסטאָק, קאָוונע. מיר האָפן אָבער, אַז דער ביישפּיל פון ווילנער „פנקס" וועט אויך ווירקן אויף די דאָזיקע שטעט און אויף אַנדערע אָנצוהייבן עפּעס טאָן פאַר דער היסטאָריאָגראַפיע פון זייערע קהילות.

דאָס באַדויערלעכסטע אָבער איז, וואָס אפילו די היסטאָריאָגראַפיע פון ווילנע איז, ווי געזאָגט, פאַרגעשטעלט ניט אינגאַנצן. אמת, וועגן אויסשעפּן דעם גאַנצן מאַטעריאַל קען דאָך גאָר קיין רייד ניט זיין: עס האָט דען אַ שיעור — בפרט ביי באַגרעניצטע מעגלעכקייטן אין צייט, כיסלען און כוחות? אָבער דאָס, וואָס עס פעלן אַזעלכע אַרטיקלען, ווי אַלגעמיינע איבערזיכטן איבער דער קולטור-טעטיקייט אין ווילנע, איבער דער יידישער שול, איבער דעם יידישן טעאַטער, איבער דער יידישער ליטעראַטור, איבער דער מיליטערישער צענזור, איבער איינצלנע מאָמענטן פון דער דורכגעמאַכטער צייט, ווי די טעטיקייט פון דעם קאָמיטעט פאַר פאָלקסבילדונג, פון דער יידישער טעאַטער-געזעלשאַפט, פון דעם ערשטן יידישן מלוכה-טעאַטער, פון דעם דראַמאַטישן טעאַטער פון א. מאָרעווסקי, באַריכטן פון די באַזונדערע אַנשטאַלטן, שולן, קאָרפּערשאַפטן, — דאָס אַלץ ברענגט דערצו, אַז דאָס בילד, וואָס דער „פנקס" גיט וועגן דער יידישער אַרבעט אין ווילנע, איז ניט קיין פולשטענדיקס. ס'איז אָבער קיין אַנדער ברירה ניט געווען, און די יידישע היסטאָריש-עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט וועט דאַרפן זאָרגן, אַז דער „פנקס" זאָל דערגאַנצט ווערן מיט קומענדיקע סופּלעמענטן.

אַ סך ענינים זיינען ניט אַריין אין „פנקס" צוליב דעם, וואָס זיי זיינען שוין באַהאַנדלט געוואָרן אין אַנדערע פאַרעפנטלעכטע אַרבעטן. אַזוי, למשל, איז די טעטיקייט פון דער ווילנער קהילה באַהאַנדלט געוואָרן גענוג ברייט און אויספירלעך אין באַריכט, וואָס די קהילה-פאַרוואַלטונג האָט אַרויסגעגעבן אין אַ באַזונדער בוך**); אַ ביסל מאַטעריאַל קען מען אויך געפינען אין דעם זאַמלבוך, וואָס די רעדאַקציע פון דער טעגלעכער צייטונג „אונזער טאָג" האָט אַרויסגעגעבן פאַר אַמעריקע, און אין דעם העפט פון משה שאַליטס אויסגאַבע „לעבן", וואָס איז ספּעציעל געווידמעט די מלחמה-יאָרן. מיר ריידן שוין ניט פון די פאַרשיידענע פּעריאָדישע אויסגאַבן, ווי אויך פון די פאַרשיידענע ביכער, וואָס איבערהויפּט די דייטשן האָבן אַרויסגעגעבן וועגן ווילנע.

אַ היבשער דעפעקט פון דער אויסגאַבע איז — וואָס אין „פנקס" זיינען ניט געבראַכט קיין אָריגינאַלן פון די דאָקומענטן, באַקאַנטמאַכונגען, דעקרעטן און באַפעלן, וואָס האָבן זיך ווי פון אַ שפע-האָרן געשאָטן אויף די קעפּ פון די באַגליקטע איינוואוינער פון אָבאָסט, סאָוועטישע ווייסרוסלאַנד-ליטע, מזרח-קאַנטן, ליטע, מיטלליטע, א. אַ. וו.

עס וועט ערשט דאַרפן באַאַרבעט ווערן דער אַרכיוו פון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט, ווי אויך אויסגעפאָרשט

---

*) „ווילנער זאַמלבוך", אונטער דער רעדאַקציע פון ד"ר צ. שאַבאַד, ערשטער באַנד, ווילנע, תרע"ז (1916), צווייטער באַנד, תרע"ח (1918).

**) באַריכטן וועגן דער טעטיקייט פון דער ווילנער קהילה פאַר דער צייט פון 1-טן יאַנואַר ביזן 15-טן אויגוסט 1920 מיט ביילאַגעס: א) די דינאַמיק פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ווילנע פאַר די לעצטע 25 יאָר, ב) באַריכטן פון דער בילדונגס-אָפּטיילונג, ג) די פיזישע אַנטוויקלונג פון די יידישע קינדער און אירע געזעצן לויט די ידיעות פון דער שול-מעדיצין אין ווילנע.

ווערן די אָפיציעלע ארכיוון פון דער מלוכה*), כדי צו קענען פאַרעפנטלעכן די אַלע דאָקומענטן, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער יידישער היסטאָריאָגראַפיע פון ווילנע פאַר די באַהאַנדלטע יאָרן.

געוויס וואָלט דער „פנקס" אויך געהאַט מער ווערט, ווען אין אים וואָלטן אַריינגעקומען מער זכרונות פון פּריוואַטע פּערזאָנען, וואָס זאָלן די פאַרגאַנגענע געשעענישן פון די דענקווערדיקע יאָרן אָפּשפּיגלען אין סוביעקטיווער באַלייכטונג, וואָס איז אַזוי וויכטיק, כדי צו שאַפן דעם גרונטטאָן פון דער דורכגעמאַכטער צייט.

צוליב טעכנישע סיבות זיינען מיר אויך געווען געצוואונגען אין דער פאַרגעלייגטער אויפלאַגע אָפּצוזאָגן זיך פון צו געבן אין „פנקס" דעם זוכצעטל פון נעמען און ענינים. אָבער נאָך אַלעמען — וויפיל נאָך חסרונות און בלויזן מ'זאָל ניט אויסרעכענען — דער „פנקס" איז דער ערשטער פּרוב אין זיין מין ווידער צו באַנייען אויף אַ מאָדערנעם אופן יענעם מנהג פון די אַלטע יידישע קהילות צו פאַרעגיסטרירן די פריידן און די ליידן, די ליידן, ליידער, מער ווי די פריידן, פון אַן אַלטער יידישער קהילה, וואָס איז פול נאָך מיט נייעם יונגן לעבן.

און אַלס ערשטער פּרוב וועט דער „פנקס" געוויס האָבן אַ גרויסן ווערט, ניט נאָר אַלס מקור פון וויכטיקע מאַטעריאַלן פאַר דער געשיכטע פון ווילנע אין איינער פון אירע באַדייטונגספולסטע היסטאָרישע תקופות, נאָר אויך אַלס קולטור-אויפטו, וואָס קען אַרויסרופן ענלעכע איניציאַטיוועס אין אַנדערע צענטערס, וואו עס לעבט אונזער פאָלק.

און מיט דעם דאָזיקן באַוואוסטזיין האָבן מיר מוט פאָרצולייגן די דאָזיקע אַרבעט דער ברייטסטער יידישער עפנטלעכקייט פון דער גאַנצער וועלט.

* * *

העכער אַכט יאָר טיילט אונז אָפּ פון יענעם מאָמענט, ווען איבער דער גאַנצער וועלט האָט זיך דורכגעקייקלט דער פאַטאַלער אָנזאָג פון דעם אָנקומענדיקן חורבן. פיל, זייער פיל איז פאַר דער דאָזיקער צייט דורכגעמאַכט געוואָרן. עס זיינען געווען צייטן, ווען עס האָט זיך געדאַכט, אַז דער הימל פאַלט אַראָפּ אויף דער ערד, אַז עס קומט אַ סוף צו דעם אַלעם, וואָס מיר האָבן מיט אַזוי פיל מי געבויט אין משך פון דורות. עס זיינען אויך געווען צייטן, ווען אונזער הארץ האָט דורכגעצוקט אַ ברויזנדיק געפיל פון האָפענונג אויף אַ ניי לעבן און אַ נייער צוקונפט. דאָס לעבן אָבער איז געגאַנגען זיין וועג און אויך דער יידישער קיבוץ אין דעם דאָזיקן ווינקל פון מזרח-אייראָפּע איז ניט געשטאַנען אויף אַן אָרט. עס זיינען געווען גרויסע מפלות, גרויסע חורבונות, גרויסע קאַטאַסטראָפעס; ס'איז אָבער אויך פיל, זייער פיל געבויט געוואָרן.

די עוואַקואַציע פון דער צאַרישער אַרמיי האָט אונז מיט העכער 7 יאָר צוריק איבערגעלאָזט אַן אָרימע פאַרהונגערטע יידישע קהילה, אָן שום עקאָנאָמישע, פּאָליטישע און קולטורעלע פּערספּעקטיוון. עס זיינען אָנגעקומען פינסטערע טעג פון נויט, הונגער און מוראדיקער פאַרשקלאַפונג. איבער די וויסטע גאַסן האָבן זיך געטראָגן פאַרשטיקטע קרעכצן פון די גוססדיקע.

אָבער דאָך האָט אין דער טיף געגליט דער בטחון אויף בעסערע טעג. און דאָס הייפל איבערגעבליבענע אינטעליגענץ האָט מיט דער גרעסטער אָנשטרענגונג געפירט די אַרבעט פאַר דער דערהאַלטונג פון דעם יידישן ישוב אין ווילנע און ביסלעכ-וויין-ביסלעכווייז איז אויפגעשטעלט געוואָרן דער נייער גרויסער יידישער קולטור-בנין, וואָס האָט פון ווילנע אויס פאַרשפּרייט זיין שם וויט און ברייט איבער דער גאַנצער יידישער וועלט.

דער יסוד פון דעם דאָזיקן בנין איז געווען די נייע יידישע שול, וואָס איז אויסגעוואַקסן פון דער נויט און פּיין פון די אַנטרונענע און היימלאָזע און שפּעטער געקומען צו דער הויכער מדרגה פון אַ גרויסער נאַציאָנאַלער דערגרייכונג. פון די בחפזון געגרינדעטע קינדערהיימען פאַר די עופעלעך פון די אומגליקלעך פאַריאָגטע פון זייערע אַלטגעוואוסטע ערטער איז אויפגעקומען אַ יידישע שול-נעץ, וואָס איז דער שטאָלץ פון ירושלים דליטא, וואָס האָט אַלע נייטיקע שול-טיפּן, כדי געקרוינט צו ווערן מיט דעם העכסטן ווערק פון שול-בויאונג — מיט דער יידישער הויכשול.

אמת, שווער, זייער שווער איז עס אָנגעקומען. די שולן, וואָס מ'האָט אָנגעהויבן צו בויען אין די שווערסטע טעג פון דער דייטשער אָקופּאַציע, האָבן קוים געקענט עקסיסטירן; די שול-פאַרוואַלטונגען האָבן זיך געמוזט פאַרוואַנדלען אין אימפּרעסאַריאָס פון אונטערנעמונגען, פון קאָנצערטן, פון לאָטעריעס, עס איז אָנגעווענדט געוואָרן דער אַלטער מנהג פון יידישער צדקה — מאָנאַטלעכע מיטגלידס-אָפּצאָלן פאַר די שולן, אָבער ס'האָט ניט געהאָלפן: די מאַטעריעלע לאַגע פון די לערער איז געווען זייער אַ שווערע, און די הילף פון אַ נזערע ברידער פון אַמעריקע, וועלכע פלעגט דאַרפן דורכגיין דורך אַ קאָנטראָלע פון די דייטשן, האָט ניט געטאָרט פאַרווענדט ווערן אויף קולטור, נאָר אויף ברויט פאַר די הונגעריקע. ווילנע האָט אָבער פאַרשטאַנען, ווי וויכטיק עס איז דווקא אין דעם מאָמענט ניט אָפּצולאָזן די קולטור-אַרבעט, און אחוץ דער שול-בויאַנג האָט עס אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע געקאָכט אויך מיט לעקציעס, רעפעראַטן, טעאַטער-אויפפירונגען, קאָנצערטן פון יידישע פאָלקסלידער און ענלעכע פאַראַנשטאַלטונגען, וואָס האָבן עדות געזאָגט אויף דער אינטענסיווער אַרבעט פאַר דער יידישער קולטור.

---

*) וועגן די מלוכישע ארכיוון אין ווילנע און זייער טעטיקייט פאַר דעם פעריאָד 1914—1920 האָט פאַרעפנטלעכט אַן אַרבעט ה' וואַצלאַוו סטודניצקי, דער מלוכה-אַרכיוואַריוס, אין די Sprawozdania z czynnosci i posiedzen Polskiej Akademji Umiejętnosci באַנד XXVII, נומער 5, מאַי 1922.

די יונגע יידישע שול האָט שווער געליטן ניט נאָר פון דעם מאַנגל אין מאַטעריעלע מיטלען; עס האָבן אויך געפעלט לערנביכער, און מיט אַ גוואַלדיקן איבפּעט האָט מען זיך גענומען קנעטן די ציגל פאַר אונזער נייעם שול־בנין. וויפיל זיצונגען זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן, וויפיל קאָמיסיעס זיינען געבילדעט געוואָרן, וויפיל פּלענער און פּראָיעקטן זיינען אויסגעאַרבעט געוואָרן, ווי אַזוי וואָס בעסער צו העלפן אין דער גרויסער שול־בויאונג! מיט וואָס פאַר אַ אידעאַליזם און איבערגעגעבנקייט, מיט וואָס פאַר אַ ברען און התלהבות האָט מען עס געטאָן און מיט וויפיל גלויבן און בטחון! און אויב ניט אַלע פּלענער און פּראָיעקטן זיינען פאַרווירקלעכט געוואָרן, איז עס זיכער ניט געווען די שולד פון די פּיאָנערן פון אונז'ער יידישער שול!

און ניט נאָר שול אַליין: אין יענע צייטן איז אויך געלייגט געוואָרן דער יסוד פאַר דער קולטור־אונטערנעמונג, וואָס איר איז שפּעטער באַשערט געוואָרן צו שפּילן אַזאַ וויכטיקע ראָלע אין דער געשיכטע פון דעם מאָדערנעם יידישן טעאַטער, געלייגט געוואָרן דער יסוד פאַר דער „ווילנער טרופּע“, וועלכע האָט צעטראָגן דעם שם פון דער יידישער סצענישער קונסט איבער אַלע ווינקלען פון אייראָפּע!

אָפּגעריסן פון דער גאַנצער וועלט, איזאָלירט אפילו פון דער נאָענטער סביבה, צוגעשמידט צו איין אָרט, האָט זיך דער אַגנצער יידישער קיבוץ אין ווילנע עפּעס ווי ענגער באַהאָפטן אין דער אַרבעט. און אַז ס'זיינען אָנגעקומען נייע שטורמישע צייטן, האָט זיך די צונויפגעדריקטע ענערגיע צעגאָסן און עס האָט זיך אָנגעהויבן גאָך אַ האַסטיקער בויען. ווי גרויס זיינען, למשל, געווען די פּלענער, וואָס די יידישע קאָלעגיע ביים „קאָמיסאַריאַט פאַר פאָלקסבילדונג פון ליטע און ווייסרוסלאַנד“—האָט אויסגעאַרבעט פאַרוואַנדלען די שטראַשון־ביבליאָטעק אין אַ צענטראַלער יידישער ביבליאָטעק פאַר גאַנץ רוסלאַנד, גרינדן אַ גראַנדיאָזן פאַרלאַג פון לערנביכער, איבערזעצונגען, בעלעטריסטיק און וויסנשאַפט, אויפבויען דעם אין שטאָט־טעאַטער מיט גרויס פּאַראַד געעפנטן „ערשטן יידישן מלוכה־טעאַטער“ אין אַ גרויסן קונסט־טעמפּל, אויפלעבן די יידישע קונסט א. אז. וו. א. אז. וו.

אין יענער צייט, אין די לעצטע טעג פון דער דייטשער אָקופּאַציע, בשעת אונטער דעם קראַך פון צאַרישן רוסלאַנד, הייבט אויך אָן צו פלאַצן דער געפּאַנצערטער פּראָנט פון דעם אָקופּאַנט, באַקומט ווילנע אַ צופלוס פון קולטורעלע ערשטקלאַסיקע כּוחות: ש. אַנסקי ז"ל, א. ווייטער ז"ל, ש. ניגער—זיינען נאָך די שווערע נסיונות אין רוסלאַנד פול מיטן דראַנג צו אַרבעטן אויפן פּרוכט־באַרן פעלד פון דער יידישער ווילנע. די גרינדונג פון דער קולטור־ליגע אויפן אָרט פון דער „חברה מפיצי השכלה“, וועלכע האָט שוין ניט אַנטשפּראָכן די נייע באַדינגונגען פון קולטור־בויאונג; די עפענונג פון דעם פאָלקס־אוניווערסיטעט אין דעם הערלעכן בנין אויף פּאָליצײ־גאַס, דעם געוועזענעם לאָקאַל פון דער „דוואָריאַנישער פאַרזאַמלונג“; די איניציאַטיווע פאַר דער אויפלעבונג פון ווילנע אַלס יידישער ליטעראַטור־צענטער; די באַנייאונג פון דער יידישער היסטאָריש־עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט,—דאָס אַלץ איז נאָר אַ קליינער טייל פון דעם, צו וואָס מ'האָט זיך גענומען מיט פרישע כּוחות ביי די נייע פּאָליטישע באַדינגונגען. פאַר דער יידישער קולטור־טעטיקייט אין ווילנע האָבן זיך פלוצלונג דאַן געעפנט ברייטע פּערספּעקטיוון, וועקנדיק גרויסע האָפענונגען אויף קולטורעלער דערהייבונג.

די דאָזיקע האָפענונגען זיינען ניט צערונען אפילו נאָך דער איבערגעלעבטער טראַגעדיע פון די אַפּריל־טעג פון יאָר 1919. אין דעם איבערגאַנגסמאָמענט האָבן געשטעקט אַ סך מעגלעכקייטן פאַר דער יידישער קולטור, און אויב די דאָזיקע אַלע מעגלעכ־קייטן זיינען ניט אויסגעניצט געוואָרן אין דער מאָס, ווי דאָס האָט געקענט געשעען, איז עס די שולד פון די עלעמענטן אונזערע, וואָס האָבן זיך דורך די לאַנגע יאָרן פון דער אָקופּאַציע אַלץ ניט אָפּגעזאָגט פון גראַוויטאַציע צו דער אויסערלעכער קולטור פון דעם הערשנדיקן פאָלק און זיך ניט אָנגעשלאָסן אָן דעם נאַציאָנאַל לעבנדיקן און נאַציאָנאַל שאַפנדיקן יידישן קאָלעקטיוו. דאָך זיינען דאַן געשאַפן געוואָרן אַזעלכע וויכטיקע אינסטיטוציעס, ווי צ. ב. ק., צענטראַלע יידישע שול־אָרגאַניזאַציע (וועלכע האָט אַרויסגעגעבן אַ גאַנצע ריי זשורנאַלן פאַר די יידישע שולן) א. אז. וו.

אין דער קורצער צייט פון דער ליטווישער ממשלה האָבן זיך געוועבט נייע האָפענונגען פאַר דעם יידישן קיבוץ אין ווילנע. די פּערספּעקטיווע צו ווערן די הויפּטשטאָט פון דער ניי־געבוירענער ליטע, און וועלכער די יידן האָבן געזאָלט שפּילן אַזאַ וויכטיקע ראָלע, האָט באַפליגלט מיט די אויסזיכטן פון אַזוי פיל מעגלעכקייטן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער קולטור! קאָנקרעט איז שוין לייכטער געוואָרן דערמיט, וואָס גלייך זיינען די יידישע שולן אַריינגענומען געוואָרן אין דעם מלוכה־ביודזשעט און פון די לערער איז אַראָפּ די זאָרג פאַר דער מאַטעריעלער אויסהאַלטונג פון די שולן, אַ זאָרג, וואָס האָט זיך געלייגט אויף דער שול־בויאונג ווי אַ שווערע משא.

אויך אין די צייטן פון מיטלליטע האָט זיך געפילט אַ האָפערדיקייט בנוגע די אויסזיכטן פון דער יידישער קולטור־אַרבעט אין ווילנע. דער פּוילישער צד האָט געזוכט צו געווינען די יידישע באַפעלקערונג אין דעם ליטוויש־פּוילישן קאָנפליקט פאַר ווילנע און האָט געמאַכט חנדלעך די יידן. קאָנקרעט איז זיי גאָרנישט געגעבן געוואָרן, און אפילו די רעגירונג־סובסידיע פאַר די יידישע שולן איז געווען אַ נישטיקע. אמת, אַ פעלער איז געווען, וואָס די יידישע לערערשאַפט האָט ניט אָנגענומען די איינלאַדונג פון דער מיטלליטווישער רעגירונג צו שיקן אַ פאָרשטייער אַלס פאַרוואַלטער פון אַ יידישער שול־סעקציע אין בילדונגס־דעפּאַרטאַמענט; אָננעמען די דאָזיקע איינלאַדונג—האָט זיך געדאַכט—איז אַלץ איינס ווי אָנערקענען זשעליגאָווסקין, אַ זאַך וואָס איז דאַמאָלסט פּסיכאָלאָגיש געווען אוממעגלעך. אָבער דער קאַמף פאַר אונזערע נאַציאָנאַלע רעכט האָט אין דער צייט פון מיטלליטע אויסגעזען עפּעס ניט אַזוי שווער, אָט־אָט ווערט ער געוואונען!—און דאָס האָט צוגעגעבן מוט די קולטור־בויער, און די קולטור־טעטיקייט איז ניט שוואַכער געוואָרן אפילו אויף אַ האָר.

מיטן אקט פון פאראייניקן דעם ווילנער קאנט צו פוילן, האָט אין אַ געוויסער מאָס אויפגעהערט דער איבערגאנגס־כאראקטער אין אונזערע פארהעלטענישן, דאָס לעבן האָט אָנגעהויבן אריינצוגיין אין דער נאָרמע, די עקאָנאָמישע לאַגע איז געוואָרן בעסער. און דווקא איצט פילט זיך אַ טיפער קריזיס אין דער יידישער בויאונג, אַ קריזיס, אויף וועלכן מ׳טאָר ניט פארמאַכן די אויגן. די שיכט פון דער יידישער באַפעלקערונג, וואָס איז געגאַנגען אין אוואַנגאַרד פון דער יידישער קולטור־אַרבעט, איז מיד, אויסגעמאַטערט; פאַרקערט, דער אַנדערער טייל, דער אויפגעקומענער, האָט פארגעסן די נויט, האָט פארלאָרן דאָס געפיל פון פאראנטוואָרטלעכקייט, און שווער איז געוואָרן דעם נאַציאָנאַל־באַוואוסטזיניקן טייל פון דעם יידישן כלל אין ווילנע צו טראָגן אויף זיך די נויטן, וואָס באַפרידיקן זיי ליגט אין דער יכולת סיידן פון דער מלוכה.

און דער קאַמף פאַר דער אָנערקענונג פון אונזער נאַציאָנאַליטעט מיט אַלע קאָנסעקוועַנצן פון דער דאָזיקער אָנערקענונג איז נאָך ביי דער מלוכה ניט געוואונען און, ביי דעם ווידערשטאַנד פון דער פוילישער רעאַקציע, שווער, זייער שווער צו געווינען. די יידישע געזעלשאַפט מוז נאָך מאַכן די גרעסטע אָנשטרענגונגען, כדי אויסצוהאַלטן די אַלע אַנשטאַלטן, וואָס וועלן סוף־כל־סוף מוזן אונטערשטיצט ווערן פון דער מלוכה און מוניציפּאַליטעט, אין רעזולטאַט פון דעם נצחון פון אונזער גערעכטער זאַך. אָבער דער דאָזיקער נצחון איז נאָך ניטאָ, און דווקא די־יעניקע, וואָס זיינען אימשטאַנד צו העלפן, זיינען בלינד און טויב און מיט פארקוועטשטע הענט פאַר די נאַציאָנאַלע און קולטורעלע נויטן פון ווילנער יידנטום.

מ׳טראַכט שוין ניט וועגן נייע אויפגאַבן, וועגן נייע אונטערנעמונגען אויפן קולטורעלן געביט. פארשטומט איז געוואָרן דאָס קול פון די פאַנטאַסטן, וואָס האָבן שוין געזען אין טרוים אַ יידישן אוניווערסיטעט אין ווילנע, אַ יידישן מאָדערנעם טעאַטער־טעמפּל, יידישע פאָלקס־הייזער, נייע לערנאַנשטאַלטן א. אז. וו. דווקא איצט האָבן זיך אייניקע אַנשטאַלטן פאַרמאַכט, עס האָבן אויפגעהערט די שול־זשורנאַלן, עס פילט זיך אַ אָפּהענטיקייט, די לערער און קולטור־טוער האָבן שוין מער קיין כוח ניט צו טראָגן די שווערע לאַסט, וואָס איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף זיי פון דעם גאַנצן יידישן פאָלק.

וואָרים קלאָר מוז זיין פאַר יעדן: וואָס ווילנע האָט געבויט, איז ניט לאָקאַל, נאָר האָט אַ באַדייטונג פאַר דעם גאַנצן אַלוועלטלעכן יידנטום. און ווען חס־וחלילה אונטערגיין דאָס, וואָס איז מיט אַזוי פיל מי און מסירת־נפש אויפגעבויט געוואָרן אין ווילנע אין די שווערע יאָרן, ווען דאָס גאַנצע יידנטום ליידן אַ שווערע אבידה.

און כל־זמן עס איז ניט געוואונען אונזער קאַמף ביי דער מלוכה, מוז זיין די אויפגאַבע פון דעם אַלוועלטלעכן יידנטום צו העלפן ווילנע אויסצוהאַלטן. דאָס יידנטום פון אַמעריקע האָט פאַר דער הילפס־אַקציע געזאַמלט אומגעהייערע סומען. שוין די וואַלוטע־פארהעלטענישן פון די העלפער און געהאָלפענע האָבן באַגינסטיקט, אַז די הילף פון אונזערע אַמעריקאַנער ברידער זאָל זיין אַ גראַנדיאָזע. ליידער אָבער האָט אין דער דאָזיקער הילף געפעלט דער גרויסער פאַרנעם און דער קלאָרער באַוואוסטזיין, עס האָט געפעלט דער דראַנג צו אויפטאָן עפּעס גרויסעס אין נאַציאָנאַלן מאַסשטאַב.

די הילפסומען זיינען צעבראָקלט געוואָרן אויף קלייניקייטן אָדער אויף אַזעלכע זאַכן, וואָס בנוגע זיי וואָלט אפשר לייכטער געווען צו צווינגען די מלוכה טאָן איר חוב. די הילף ווען איגיכן מסתמא אינגאַנצן אויפהערן. און די גרויסע אָנגעהויבענע אַרבעט קען חרוב ווערן, איידער זי האָט זיך געגוג באַפעסטיקט.

עס איז דעריבער דער חוב פון דער גאַנצער יידישער וועלט, בפרט אָבער פון דעם אַמעריקאַנער יידנטום, צו פאַרריכטן דאָס, וואָס לאָזט זיך נאָך.

דווקא אין דעם „פנקס״, דעם ספר־זכרונות, וואו עס איז רעגיסטרירט אַ שטיק געשיכטע פון יידישן בויען און שאַפן אין אַזאַ וויכטיקן צענטער פון יידישער קולטור, ווי ווילנע, מוז דאָס געזאָגט ווערן. און ערנסט מוזן זיך די געהעריקע קרייזן און אינסטיטוציעס פאַרטראַכטן איבער דעם געזאָגטן, פּונקט ווי ערנסט עס איז געווען די כוונה און די אַרבעט פון די אַלע, וועלכע האָבן געשאַפן דאָס גרויסע און ווערטפולע, וואָס ווערט אָפּגעשפּיגלט אין דעם „פנקס״.

ווילנע, ערב סוכות התרפ״ג

זלמן רייזען

ד״ר צמח שאַבאַד.

איבערזיכט.

ס׳לאָזט זיך ניט לייכט געבן אַן איבערזיכט, בפרט נאָך אַ קורצע, פון דעם אַלעם, וואָס איז פאָרגעקומען אין ווילנע פאַר דער גאַנצער צייט פון דער מלחמה און פון פאַרשיידענע אָקופּאַציעס—ביז דער לעצטער צייט (1922). אַ געוויסן טייל פון דעם דאָזיקן פּעריאָד נעמען אַרום די ביידע בענדער (I—II) פון „ווילנער זאַמלבוך" (1916—1917); אַ באַדייטנדן אָרט דאַרף פאַרנעמען אויך אָט דער „פּנקס", וועלכן מיר לאָזן איצט אַרויס.

צוליב אויסערלעכע סיבות, דערהויפּט צוליב דוחק אין געלט, מיטלען, האָט דער „פּנקס" שטאַרק פאַרשפּעטיקט; צוליב מאַנגל אין פּלאַץ זיינען אין „פּנקס" ניט אַריין אַ ריי אַרטיקלען, וועלכע וואָלטן קענען דערפילן און דערגאַנצן די באַשרייבונג פון דער איבערגעלעבטער עפּאָכע.

מיין ציל איז נאָר—בקיצור אָנצומערקן אָט די וויכטיקסטע מאָמענטן אין ווילנער יידישן לעבן פאַר דער דאָזיקער צייט, ניט איבערחורנדיק דאָס, וואָס איז שוין געזאָגט געוואָרן אין מיין איבערזיכט אין 2=טן באַנד פון „ווילנער זאַמלבוך".

פאַר דער שווערער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, בעת די ווילנער יידן האָבן געליטן אי קעלט, אי הונגער און בכלל אַ שטאַרקן דוחק, איז פונדעסטוועגן אויפגעטאָן געוואָרן איין וויכטיקע פעולה: ס׳האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט דער געדאַנק און פּראָקלאַמירט געוואָרן אויך כלפּי=חוץ, אַז יידן זיינען— אַן אומה מיט אַן אייגענער קולטור און אַן אייגענער שפּראַך און מיט קאַטעגאָרישע נאַציאָנאַלע פאָדערונגען, פון וועלכע זיי וועלן זיך בשום אופן ניט אָפּזאָגן.

און איצט, בעת דאָס באַוואוסטזיין וועגן דעם רעכט פון אַלע פעלקער אויף נאַציאָנאַלן לעבנסשטייגער איז אָנערקענט געוואָרן (דער וויכטיקסטער פּועל=יוצא פון דער וועלט=מלחמה)—הגם ניט אומעטום איז נאָך דאָס דאָזיקע רעכט דורכגעפירט געוואָרן אין לעבן,—זיינען אויך די יידישע פאָלקסמאַסן דורכגעדרונגען געוואָרן מיט דעם דאָזיקן געדאַנק.

אָט אונטער דעם דאָזיקן צייכן פון נאַציאָנאַלע רעכט ווערט געפירט,—באַוואוסטזיניק, צי ניט באַוואוסטזיניק, ווילנדיק, צי ניט ווילנדיק,—דער קאַמף פון די יידן פאַר זייער קיום אין ווילנער קאַנט פאַר די לעצטע יאָרן,—ניט קוקנדיק אויף די ניט אָפּגעשאַפטע קלאַסן=היפּוכים, ניט קוקנדיק אויף די גרויסע חילוקי=דעות צווישן די יידן גופא. ריין אַסימילאַטאָרישע טענדענצן, וועלכע ווערן פאַרשלעפּט פון רוסלאַנד אָדער פון פּוילן זיינען נאָך גענוג גרויס, אָבער זיינען אַזוי אומגעלומפּערט אויפן ווילנער באָדן, אַז זיי האָבן ניט געקענט שפּילן קיין באַדייטנדע ראָלע און ענדערן דעם אַלגעמיינעם פּאָן פון דעם בילד פון לעבן פון די ווילנער יידן.

.I

אין יאָר 1918 האָט זיך די לאַגע אין ווילנע באַדייטנד פאַרבעסערט, אין פאַרגלייך מיט די שווערע יאָרן פון 1916—1917. קודם=כל האָט די דייטשע מאַכט אָנגעהויבן צו פאַרלייכטערן די באַוועגונג פון דער ציווילער באַפעלקערונג מיט דער באַן; אמת, אַן ערלויבעניש צו פאָרן מיט דער באַן פלעגט אַלע מאָל זיין פאַרבונדן מיט גרויסע שוועריקייטן מצד דעם „פּאַסאַמט", און דאָ פלעגן ווערן אָפּגעטאָן פלערליי מעשים=תעתועים: אָן שוחד פלעגט זיין זייער שווער צו באַקומען אַ „רייזע=שיין", די אָבער, וואָס האָבן געוואוסט, וועמען צו געבן אַ „מתנה", אָדער די, וועלכע זיינען פּשוט געווען קאָמערציעל פאַרבונדן מיט די געהעריקע „לייטענאַנטן", פלעגן לייכט אין איין טאָג באַקומען אַן ערלויבעניש צו פאָרן און אפילו ניט אויף איינמאָל, נייערט אויף גאַנצע דריי חדשים און נאָך מערער.

ניט ריידנדיק פון די דייטשע סאָלדאַטן און נידעריקערע באַאַמטע, וועלכע מען פלעגט אין פאַרשיידענערליי קאַנצעלאַריעס קענען אונטערקויפן פאַר קליינע געלט אָדער מיט אַ קעסטל ציגאַרן, שאָקאָלאַד, פּוטער, צוקער א. ד. גל.—פלעגן אויך די העכערע באַאַמטע, אָדער „לייטענאַנטן" (למשל ד״ר פּ אָ נ פּ י ק, אַ פּראָפעסאָרס אַ זון, דער שעף פון דער „לעבנסמיטל=אָפּטיילונג" אין ווילנער שטאָטהויפּטמאַנשאַפט, די לייטענאַנטן ב אַ ד ע ר און פּאָן ש ט ר אַ ל—אין פּאַסאַמט, און נאָך צענדליקער באַאַמטע, וועמעס נעמען איך האָב פאַרגעסן) ב ש ו ת פ ו ת מאַכן געשעפטן מיט די שמוכלער, ספּעקולאַנטן, סוחרים און פאַבריקאַנטן. זיי פלעגן אָרגאַניזירטערהייט צוזאַמען באַקומען צוקער און אַנדערע פּראָדוקטן פאַר ביליגע מקחים און פאַרקויפן דער באַפעלקערונג פאַר טייערע.

אויף די אייזנבאַנען, אויף יעדער סטאַנציע, פלעגט פאָרקומען אַן אמתע וואַקכאַנאַליע פון שווינדל און שמוכל, אין וועלכע ס׳פלעגן זיין אַריינגעמישט ניט נאָר די אייזנבאַן=באַאַמטע, ניט נאָר די פאַרשיידענע „אַמטספאָרשטייער" פון דער „ציוויל פערוואַלטונג", נייערט אויך עכטע מיליטערלייט. די ערשטע שוחד=נעמער זיינען געווען די „צאַלמייסטערס", דערנאָך פלעגן גיין די העכערע באַאַמטע פון פאַרשיידענע „פּאַרקן". איך האָב געוואוסט פאַלן, וואו סחורה, וועלכע איז כלומרשט געווען באַשטימט פאַרן „פּיאָניערנפּאַרק", איז דירעקט אַריין אין די הענט פון די שמוכלערס. איך ווייס אַ פאַל, ווען אַ ש נ ע ל צ ו ג איז פאַר שוחד אָפּגעשטעלט געוואָרן אויף אַ קליינער סטאַנציע (ק ע ג ן דעם מאַ־שרוט), כדי אַראָפּצוואַרפן אַ טראַנספּאָרט טרייפע סחורה.

סוף 1917 און אין 1918 יאָר פלעג איך אָפט באַקומען אַן ערלויבעניש צו פאָרן צו קראַנקע אין די שטעטלעך, לויט אַ טעלעגראַפישן אַרויסרוף (אין דעם פּרט זיינען די דייטשן געווען גענוג ליבעראַל), און איך האָב זיך אָנגעזען און אָנגעהערט הונדערטער מעשיות, וועלכע ווייזן בולט, ווי דעמאָראַליזירט ס׳זיינען געווען די דייטשע מיליטערישע באַאַמטע אין אונזער אָקופּאַציע=געביט.

פאַרשטייט זיך, ניט ווייניקער דעמאָראַליזירט איז געוואָרן אויף די באַפעלקערונג, וואָס, ליידנדיק פון די ניט דערהערטע רעקוויזיציעס אין די וואוינונגען, געשעפטן און לאַנדווירטשאַפטן, האָט זי געזוכט זיך צו ראַטעווען דורך פאַרשיידענע פאַרברעכנס און פאַלשקייטן. ווער אויף וועמען ס׳האָט געווירקט, די באַפעלקערונג אויף די באַאַמטע, אָדער פאַרקערט, איז שווער צו זאָגן.

ווי געוויינלעך, האָבן לכתחילה אויסגענוצט די „פרייהייטן" נאָר איינצלנע פּערזאָנען, זייער פּיפּיקע און זייער עזותדיקע, און פלעגן נתעשר ווערן, בעת די אָרימע באַפעלקערונג פלעגט אין דערזעלבער צייט ליידן הונגער און דחקות און געשוואָלן ווערן אויף די „צוואַנג-אַרבעטן". אָבער ביסלעכווייז זיינען אַריינגעצויגן געוואָרן אין שמוכל אויך די ברייטערע מאַסן. דורך דער אומגעזונטער „פרנסה" האָט זיך אַזוי-אַרום אומדירעקט פאַרבעסערט די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער גאַנצער באַפעלקערונג.

אַ סך פּויערים, ניט קוקנדיק אויף רעקוויזיציעס, זיינען געוואָרן רייך, פאַרקויפנדיק אומלעגאַל זייערע פּראָדוקטן, און פלעגן רעכענען זייער קאַפּיטאַל אין דייטשע מאַרקן אויפן וואָג. יידישע יונגעלייט — בחורים און מיידלעך — פלעגן גוט פאַרדינען פון שמוכל. ביסלעכווייז האָט זיך באַוויזן אויך סחורה אין די קראָמען און אַרבעט ביי די בעלי-מלאכות.

נאָכן בריסקער שלום, בעת די דייטשן זיינען פריי און פראַנק געגאַנגען אויף רוסלאַנד, און ס׳זיינען גענומען געוואָרן מינסק, דווינסק, פּסקאָוו און ריגע, האָבן איינצלנע ספּעקולאַנטן באַקומען רשות צו גיין צוזאַמען מיט דעם דייטשן מיליטער און, נאָכן פאַרנעמען פון יעדער שטאָט, בייטן געלט לויטן מיליטערישן קורס. איך האָב געקענט אַזעלכע בריות, וועלכע פלעגן פאָרן מיט „טשעמאָדאַנען" 3 מאָל אַ וואָך הין און צוריק קיין ריגע, ליבאַווע א. אַ. שטעט (שפּעטער — אין 1919 — 1921 איז דיזעלבע מעשה געווען מיט וואַרשע).

איך האָב זיך אַזוי לאַנג אָפּגעשטעלט אויף די דאָזיקע פינסטערע זייטן פון דער דאַמאָלסטיקער „פרנסה" אין דער צווייטער העלפט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, ווייל — דעם אמת געזאָגט — דאָס רוב יידישע פרנסות האָט זיך טאַקע אויסגעגאָסן אין שמוכל — אין כּלערליי פאָרמען, — און דאָס רוב פאַסאַזשירן אין די וואַגאָנעס פאַר „ציווילער" אָדער „איינהיימישער באַפעלקערונג" (צוזאַמען מיט „מיליטער" צו זיצן איז געווען שטרענג פאַרבאָטן) זיינען טאַקע געווען יידן. און דער דאָזיקער אומגעזונטער פאַרדינסט, פאַרבעסערנדיק אין אַ געוויסער מאָס דעם אַלגעמיינעם עקאָנאָמישן מצב, האָט געלייגט זיין חותם אויף דעם לעבן פון די יידן אין ווילנע און דערהויפּט אין די קליינע שטעטלעך.

דער גייסט פון שמוכל האָט אין יידישן שטעטל איבערגעלאָזט אַ שטאַרקערע ווירקונג. אין שטאָט ווילנע, אַדאַנק דער דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ און באַוואוסטזיניקע אַרבעטער, האָט זיך די גאַנצע צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע געפירט אַ האַרטנעקיקער קאַמף פאַר די יידישע שולן און פאַר די יסודות פון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע אין יידישן לעבן. די קליינע שטעטלעך אָבער, וואו כמעט די גאַנצע יוגנט (מיט געוויסע אויסנאַמען) איז אַוועק אויף צו מאַכן „געשעפטן", האָבן ווייניק געקלערט וועגן „נאַציאָנאַלער קולטור" און זיך גלייך איבערגעגעבן דער אַסימילאַטאָרישער ווירקונג פון די דייטשן.

טייל יונגעלייט פלעגן קריגן שטעלן אין די ביוראָס פון די אַמטספאָרשטייער, אויף די באַנען (אין די קאַסעס, אין בופעטן, אַלס „ברעמזער"), מאַנכע פלעגן גלאַט מאַכן מיט די דייטשן געשעפטן, און אין אַ משך פון 1 — 2 יאָר איז שוין אין די קליינשטעטלעך, „טייטש" געוואָרן אַ „מוטערשפּראַך" ביי די פריילינס און קאַוואַלערן.

אין די שולן האָט גרינג געקראָגן די שליטה דער דייטשער אונטעראָפּיציר. די שול-אינספּעקציע האָט אָנגעהויבן זיי צו געבן אַ קליינע שטיצע, און מיט אַמאָל איז דייטש געוואָרן אַן אונטערריכטס-שפּראַך, און יידישע קינדער האָבן אָנגעהויבן צו זינגען דייטשע פּאַטריאָטישע און סאָלדאַטישע לידער. אין נאָוואָסווענציאַן איז שוין דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז דער רב האָט ערלויבט צו לערנען אין דער יידישער פאָלקסשול שבת, — „מען זאָל נאָר ניט שרייבן". אויף מיין פראַגע, פאַרוואָס האָט ער דאָס ערלויבט, האָט דער רב בתמימות געענטפערט, אַז ער האָט געמיינט, — „מען מוז אַזוי; אין ברירה".

דער שטאַרקער נאַציאָנאַלער ווידערשטאַנד פון דעם ווילנער יידנטום האָט זיך פאַרקלענערט נאָכדעם, ווי נאָכן בריסקער שלום האָבן זיך אָנגעהויבן אומצוקערן די פּליטים און גרושים פון רוסלאַנד און געבראַכט מיט זיך, ניט-ווילנדיק, דעם רוסיפיקאַטאָריש-אַסימילאַטאָרישן שטראָם.

די דאָזיקע געשעעניש — דער אָנפאַנג פון דער רעעמיגראַציע — האָט אגב ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו ענדערן די פיזיאָנאָמיע פון שטאָט און געגנט און חוץ-דעם אַרויפגעלייגט נייע זאָרגן אויף די יידישע פאָרשטייער.

נאָכן איינגעמען פון מינסק דורך דעם דייטשן מיליטער האָט זיך פון דאָרטן אַ לאָז געטאָן אַ גרויסער שטראָם רעעמיגראַנטן, בתוכם אַ סך יידן. די דייטשן האָבן זיי גלייך פאַרהאַלטן אין צוויי איזאָלאַציאָנספּונקטן, אין מאָלאָדעטשנע און אין נאָוואָווילייסק. אין לעצטן פּונקט איז צו דעם צוועק אויסגענוצט געוואָרן דאָס געוועזענע משוגעים-הויז, אַ פּראַכטפולער בנין, וועלכער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מין תפיסה. טויזנטער מענטשן פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן — פרויען און מענער, זקנים און קינדער — זיינען אַלע געלעגן צוזאַמענגעפּרעסט אויף הוילע ברעטער מיט שטרוי, אין שמוץ און אָן שום באַקוועמלעכקייטן, אַרומגערינגלט מיט אַ קאָנוואָי. הגם מען האָט קיינעם פון די מענטשן ניט אַרויסגעלאָזט אין שטאָט און קיינעם צו זיי ניט צוגעלאָזט, האָט מען זיך תיכּף פונדעסטוועגן וועגן דעם דערוואוסט אין ווילנער צענטראַל-קאָמיטעט. קומענדיק קיין ווילייקע צוזאַמען מיטן הרב רובינשטיין (פאַר פּסח-צייט), האָבן מיר געפּועלט ביים קאָמענדאַנט, אַז מען זאָל אונז אַריינלאָזן אין בנין אויספרעגן די געקומענע וועגן זייערע נויטן, כּדי זיי צו העלפן מיט וואָס מיר קענען.

דאָס בילד איז געווען ניט קיין פריילעכס, אָבער אין די שפּעטערע יאָרן איז אונז אויסגעקומען צו זען עפּעס ערגערע זאַכן, וועגן וואָס מיר וועלן נאָך דערציילן ווייטער. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין נאָוואָווילייסק האָבן די דייטשן געמאַכט ניט נאָר אַ פיזישן קאַראַנטין (אַנטלויזונגס-באָד א. ד. גל.) נייערט אויך אַ „פּאָליטישן": מען האָט נאָך אַלץ מורא געהאַט פאַר „שפּיאָנאַזש". פונדעסטוועגן איז אונז געלונגען איינצואָרדענען דאָרטן אַ יידישע כּשרע קיך, אַ פאַרקויף פון ברויט און אַנדערע לעבנסמיטלען, דאָס בייטן געלט א. ד. גל. אייניקע מאָל אין וואָך פלעגט מען ערלויבן אונזערע שלוחים צו ברענגען צו פירן פון שטאָט פאַר די פאַרשפּאַרטע לעבנסמיטל. דערהויפּט האָבן זיך מיט דעם מתעסק געווען די נאָוואָווילייסקער יידן מיטן רב בראש, און — ווי בייזע צונגער האָבן גערעדט — האָבן זיי דערביי אויך אַ ביסל פאַרדינט: נויטבאַדערפטיקע זיינען געווען לפי-ערך ניט פיל, און אַנדערע האָבן געהאַט ביי זיך היבשע רוסישע געלט. ביסלעכווייז אין אַ משך פון 3 וואָכן האָבן אַלע אָנגעקומענע באַקומען די מעגלעכקייט צו פאָרן צו זיך אַהיים, אַ סך האָבן זיך אַרויסגעגנבעט און געקומען אין שטאָט אומלעגאַל, וואו פאַר געלט האָט מען געקענט באַקומען צייטווייליקע שיינען.

דעם גאַנצן זומער 1918 איז געגאַנגען דער שטראָם פון די רעעמיגראַנטן: דורך פּסקאָוו און דורך וויטעבסק. ס׳זיינען

געשאפן געוואָרן רעעוואקוציאָנסקאָמיסיעס פון דער ליטווישער (קאָוונער) און פוילישער (ווארשעווער) רעגירונגען אין מאָסקווע און אויף די גרעניצן, פאר די יידישע רעעמיגראנטן פלעגט מען דערביי מאכן זייער פיל שוועריקייטן, ניט פארשרייבן אין די עשעלאָנען, ניט דורכלאָזן דורך די גרעניצן א. ד. גל. די געזעלשאפטלעכע יידישע אָרגאניזאציעס איז דערביי ניט פיל געלונגען וואָס אויפצוטאָן, הגם די פעטערבורגער און מאָסקווער „יעקאָפאָ" און „אָזע" האָבן אָנגעווענדעט אלע זייערע מיטלען און כוחות צו פארלייכטערן די לאגע פון די יידישע רעעמיגראנטן, צווישן וועלכע ס׳זיינען געווען פיל נויטבאדערפטיקע.

פארשטייט זיך, אז ביי אזעלכע באדינגונגען איז כריער פאר אלע געלונגען זיך אומצוקערן אין די שטעט די פארמעגלעכערע עלעמענטן פון דער יידישער באפעלקערונג, און די־יעניקע פון דער פראָווינץ, וועלכע האָבן געקענט רעכענען, אז זייערע הייזער און וואוינונגען זיינען ניט אינגאנצן רואינירט און רעקווירירט פון די דייטשן.

.II

פון די גרויסע איבערקערעני׳שן, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין רוסלאנד אין יאָר **1917** דורך דער גרויסער רעוואָלוציע, האָט די באפעלקערונג פון אונזער קאנט, וועלכער איז געווען אָקופירט פון דעם דייטשן מיליטער, זיך דערוואוסט נאָר פון די דייטשע צייטונגען. מיט יראת־הכבוד האָבן זי׳ די יידן באצויגן צו דעם נייעם גרויסן מזרח־לאנד, אין וועלכן זיי האָבן ביז אהער אזוי פיל געליטן רדיפות און באליידיקונגען, און מיט קנאה דערמאָנט די גליקלעכע, וואָס זיינען געלאָפן צוזאמען מיט די רוסן און געלאָזן גאנצע גובערניעס אויף הפקר די זיגערישע דייטשן.

אָנדערטהאלבן יאָר זיינען פארגאנגען, ביז די רוסישע רעוואָלוציע האָט אָפגעקלונגען אין דייטשלאנד, און מיר האָבן אָנגעהויבן צו פילן, אז די דייטשע מיליטערישע אייזערנע פויסט ווערט שוואכער און שוואכער.

נאָך אין סאמע ברען פון די שלאכטן, בשעת די גלענצנדסטע דייטשע נצחונות האָבן מיר, לייענענדיק די דייטשע צייטונגען, שוין געקענט פארשטיין, אז די דייטשן האָבן מורא פאר א מפלה און ווילן מאכן שלום. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אן אגיטאציע וועגן **סטאָקהאָלם**, און אלע האָפענונגען האָבן די דייטשן געלייגט אויף דעם אינטערנאציאָנאלן סאָציאליסטן־קאָנגרעס, וועלכער האָט געזאָלט פאָרקומען אין דער הויפטשטאָט פון שוועדן צו פראָקלאמירן די פאָדערונג פון וואָפנשטילשטאנד און שלום. ס׳איז דערגאנגען שוין אזוי ווייט, אז אויך די היגע דייטשע מיליטערישע מאכט, די אזוי גערופענע פאָליטישע אָפטיילונג פון דער ציווילפארוואלטונג האָט זיך געווענדעט צו די אָרטיקע סאָציאליסטן פון אלע נאציאָנאליטעטן (**איידוקעוויטש**—פון די פאָליאקן, **יאנולאיטיס**—פון די ליטווינער, **אנטאָן לוצקעוויטש**—פון די ווייסרוסן און **איזביצקי**—פון בונד) מיט א פארשלאָג צו געבן זיי פעסער אויף דער נסיעה קיין סטאָקהאָלם.

ווי באוואוסט, איז דערפון גאָרניט געוואָרן, די סטאָקהאָלמער קאָנפערענץ איז ניט צושטאנד געקומען, און דער מיליטעריש־זשאנדארמערישער רעזשים פון דער דייטשער אָקופאציאָנסמאכט איז ביי אונז געבליבן נאָך גענוג שטארק. די מאכט האָט ארויסגעגעבן א באפעל צו ארעסטירן אָט דעמזעלבן איזביצקי (באקאנטער ארבעטער־טוער און שריפטשטעלער—ב. מיכאלעוויטש), ער האָט זיך אָבער באצייטנס פון דעם דערוואוסט, און אים איז געלונגען זיך צו באהאלטן. ערשט אין אייניקע חדשים ארום האָט מען אים ערלויבט ארויסגעשיקט צו ווערן קיין ווארשע.

דאָ מוז נאָך א מאָל דערמאָנט ווערן וועגן דעם מוטיקן קאמף, וואָס די יידישע באפעלקערונג האָט געפירט קעגן דער דייטשער אָקופאציאָנסמאכט בעת די דראקאָנישע פאראָרדענונגען וועגן נעמען אויף צוואנגס־ארבעט, בעת דעם גאנצן פעריאָד, ווען דער שטאָטהויפטמאן פאָל האָט ארויפגעלייגט אויף דער שטאָטישער באפעלקערונג א **צוואנגס־הלוואה** פון א מיליאָן דייטשע מארק, פון וועלכע 75% האָבן געדארפט צ׳רייטראָגן די יידן. די הלוואה איז צום סוף פאָרט ניט דורכגעפירט געוואָרן. אלס קרבן איז געפאלן דער ד״ר **וויגאָדסקי**, וועלכער איז פארשיקט געוואָרן אין קאָנצענטראציאָנס־לאגער, וואו ער האָט פארבראכט מערער, ווי א יאָר.

אין דעם דאָזיקן לאנגן קאמף האָבן די יידן געהאלטן מער אָדער ווייניקער אן איינהייטלעכן פראָנט, הגם יעדע ריכטונג האָט אָנגעווענדעט די מיטלען, וועלכע אנטשפרעכן איר טאקטיק. בעת דער פאראָרדענונג וועגן צוואנגסארבעט האָבן די בירגערלעכע עלעמענטן, למשל, געמאכט אומלעגאלע פארזאמלונגען און אָנגענומען א באשלוס, אז קיינער זאָל ניט צאָלן די **600 רובל אין גאָלד**, וואָס די דייטשן האָבן געפאָדערט פון די, וועלכע ווילן זיך באפרייען פון צוואנגסארבעט. דער „בונד" האָט ארויסגעלאָזן א שארפע רעוואָלוציאָנערע פראָקלאמאציע קעגן דער מיליטערישער מאכט און גערופן צום ענערגישן קאמף.

אומעטום, וואו ס׳איז נאָר מעגלעך געווען, האָבן די יידישע פאָרשטייער געארבעט צוזאמען מיט די פאָרשטייער פון די ניט יידישע נאציאָנאליטעטן, בתוכם מיט די פאָליאקן, קעגן די אָקופאנטן כדי צו פארטיידיקן די אינטערעסן פון דער באפעלקערונג,—סיי אויפן עקאָנאָמישן, סיי אויפן קולטורעל־פאָליטישן געביט. אין אָנפאנג איז די דאָזיקע פאראייניקונג פאָרגעקומען אין בירגער־קאָמיטעט (וואָס די דייטשן האָבן פארמאכט), דערנאָך אין כלערליי קאָמיטעטן און קאָמיסיעס. מען האָט געקעמפט קעגן דער שלעכטער און הונגעריקער אפראָוויזאציע, צוזאמען אָנגעגעבן מעמאָראנדומס, ארויסגעלאָזן דעקלאראציעס א. ד. גל. אין דער פראגע וועגן פרוב פון די דייטשן צו גערמאניזירן די שולן, אין זייער פאראָרדענונג אינגאנצן צו שליסן די שולן אויף א ½ יאָר, כלומרשט צוליב דער פארשפרייטונג פון פלעק־טיפוס — איז די יידישע און פוילישע לערערשאפט געווען אייניק, געלערנט מיט די קינדער ניט קוקנדיק אויף דעם פארבאָט און צוזאמען דערפאר געזעסן אין תפיסה.

אויף די פרובן פון די דייטשן אן אנדערש מאָל צו קאָקעטירן מיט די יידן אויף צו להכעיס די פאָליאקן, האָבן זיך די יידישע פאָרשטייער ניט געלאָזן כאפן אויפן אנגל און פלעגן תמיד כוטיק אָפּווארפן אזא „ליבע".

די יידן האָבן זיך אָפגעזאָגט צו נעמען אן אָנטייל אין א זאמלטאָג, וואָס דער דייטשער שטאָטהויפטמאן האָט געוואָלט איינאָרדענען לטובת דער נויטבאדערפטיקער ציווילער באפעלקערונג מיט דעם תנאי, אז ס׳זאָלן פארקויפט ווערן צייכנס מיטן דייטשן הערב. צוזאמען מיט די פאָליאקן האָבן די יידן געפאָדערט דעם ווילנער הערב, ניט אָנערקענענדיק דעם דייטשן. און דער זאמלטאָג איז ניט צושטאנד געקומען. די יידן האָבן זיך אויך אָפגעזאָגט איינצואָרדענען די פילאנטראָפישע פארוויילונג אויף די בערנארדינער בערג, אויף וואָס די דייטשן האָבן בכיוון געגעבן אן ערלויבעניש. — נאָכדעם ווי פאָרשטייער פון דער פוילישער געזעלשאפט האָבן געמאָלדן, אז דאָס וואָלט פאר זוכן די דאָזיקע בערג, וואָס זיינען הייליק פאר דעם פוילישן פאָלק. די דייטשן זיינען געווען דערפאר זייער אויפגערעגט אויף די יידן און האָבן דערנאָך זיך נוקם געווען אָן זיי ביי יעדער פאסיקער געלעגנהייט.

ס׳וואָלט אונז זייער ווייט פארפירן, ווען איך וואָלט זיך אין פרטים אָפגעשטעלט אויף דער גאנצער—היסטאָריש וויכטיקער—

צייט פון דער העכער דריי־יאָריקער דייטשער אָקופּאַציע. איך האָב געוואָלט נאָר בקיצור אָנמערקן דעם פּאָן און די שטימונג פון דער דאָזיקער צייט, וועלכע זייַנען ראש־השנה 1917 בולט מאַניפעסטירט געוואָרן אין אַ גראַנדיעזן מיטינג אין אייזנבאַנקרייזל. די דאָזיקע פאָלקס־פאַרזאַמלונג איז מיט דער ערלויבעניש פון די דייטשן (זיי האָבן דאַמאָלסט געהאָפט אויף שלום) אָרגאַניזירט געוואָרן פון די סאָציאַליסטישע און דעמאָקראַטישע פּאַרטייען פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן, ס׳האָבן גערעדט צו צוויי פאָרשטייער (אַ סאָציאַליסט און אַ דעמאָקראַט) פון די פּאָליאַקן, יידן, ליטווינער און ווייסרוסן אין זייערע נאַציאָנאַלע שפּראַכן — אַלע אויף איין טעמע: האָפענונגען אויף דער רוסישער רעוואָלוציע, די נייטיקייט פון שלום, פאָדערונג פון זעלבסטבאַשטימונג פאַר די נאַציאָנאַליטעטן און פּראָטעסט קעגן דער אייַנזייטיקער ליטווישער ט אַ ר י ב ע, וועלכע האָט זיך געבילדעט מיט דער הילף פון די דייטשן.

.III

סוף 1918, ווי איך האָב שוין דערמאָנט, האָט זיך די מאַכט פון די דייטשן אָנגעהויבן צו וואַקלען. אַ דייטשער אַעראָפּלאַן, געקומען פון בערלין, וואַרפנדיק פּראָקלאַמאַציעס, האָט אָנגעזאָגט, אַז אין דייטשלאַנד האָט געזיגט די רעוואָלוציע! געפאַלן די טראָנען, די קיסרים אַנטלאָפן; דייטשלאַנד איז געוואָרן רעפּובליק און די מאַכט איז אַריבער צו אַרבעטער־ און סאָלדאַטנראַטן.

פאַר אונזערע אויגן איז געשען עפּעס אוממעגלעכס: דער דייטשער אונטערטעניקער זעלנער — אַ רעוואָלוציאָנער! און די באַפעלקערונג, וואָס איז די גאַנצע צייט פון דער אָקופּאַציע געווען אין פולער אָפּהענגיקייט פון די אַלע מיליטערלייט, — האָט זיך עפּעס דערפילט מיט אַ מאָל פרייער, די לופט איז געוואָרן פרישער, — און ס׳האָבן זיך אויך ביי אונז געבילדעט „סאָלדאַטנראַטן“.

אָבער דאָס איז נאָר געווען אַ שטימונג. דער טאָן פון די דייטשע צייטונגען אין ווילנע און אין קאָוונע האָט זיך, אמת, געביטן, אונזערע אָרטיקע סאָציאַליסטן האָבן זיך אָנגעהויבן מתקרב צו זיין מיט די סאָלדאַטנראַטן; ס׳פלעגן פרייע פאַרקומען פאַרזאַמלונגען. ס׳האָבן זיך באַוויזן רוסישע קאָמוניסטן און דייטשע ספּאַרטאַקיסטן, אָבער דער גאַנצער אַפּאַראַט פון דער דייטשער ציוויל־פאַרוואַלטונג איז געבליבן „קלאַפּן“ ביז דער לעצטער מינוט, און ס׳איז געוואָרן קלאָר, אַז ניט די דייטשע רעוואָלוציע ווירקט דאָ, נייערט זייער מיליטערישע מפּלה, — און זיי האַלטן ביים פאַרלאָזן ווילנע.

דאָ האָט זיך געשטעלט די פראַגע, ווער זאָל איבערנעמען די מאַכט אין שטאָט?

פון איין זייט איז געווען די ליטווישע טאַריבע, וועלכע האָט זיך געפּרובט צו דעמאָקראַטיזירן, נאָכדעם ווי זי האָט זיך סקאַנדאַליזירט מיט דעם, וואָס זי איז געווען אייַנגעגאַנגען אויף דעם, אַז פאַר אַ פירשט פון ליטע זאָל באַשטימט ווערן אַ דייטשער פרינץ א ו ר אַ ך.

אין דער טאַריבע זייַנען אַריין ליטווישע דעמאָקראַטן (ווילײשיס), פאָלקס־סאָציאַליסטן (סלעזשעוויטש) און סאָציאַל־דעמאָקראַטן (קייריס). ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן צו פירן אונטערהאַנדלונגען מיט די יידן און ווייסרוסן. די פּאָליאַקן האָבן זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט אַרייַנצוגיין אין טאַריבע און האָבן זי לגמרי ניט אָנערקענט.

נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען האָבן אַ טייל יידן מסכים געווען צו פאַרנעמען מיניסטאָרן־פּאָסטנס; די דעמאָקראַטישע און סאָציאַליסטישע יידישע פּאַרטייען האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען אָן אָנטייל אין דער רעגירונג פון דער ליטווישער מלוכה, וועלכע

האָט ניט געהאַט קיין באַשטימטע גרעניצן, בפרט נאָך אַז די רעגירונג איז ניט געווען דעמאָקראַטיש געקליבן. זייַנען פון די יידן אַריין די ציוניסטן אַדוואָק. ראָזנבוים, ד״ר י. וויגאָדסקי און ד״ר נ. ראַכמילעוויטש. אַלע זייַנען זיי אַריין ניט ווי פאָרשטייער פון פּאַרטייען, נאָר אַלס „פּערזאָנען“.

ס׳פאַרשטייט זיך, אַז ביי אַזעלכע תנאים האָבן די דאָזיקע יידישע מיניסטאָרן ניט געפונען קיין אָפּקלאַנג אין די ברייטע יידישע פאָלקסמאַסן; אויך איז די ליטווישע רעגירונג ניט געווען בכוח איבערצונעמען די מאַכט אין שטאָט.

ווי פריער, בעת דער דייטשער אָקופּאַציע, האָבן אויך איצט די־זעלבע גרופּע יידישע פאָרשטייער, וועלכע האָבן זיך גרופּירט אַרום יידישן קאָמיטעט, געפּרובט פאַרמיטלען צווישן די פּאָליאַקן און די ליטווינער אין דער פראַגע וועגן איבערנעמען די מאַכט. די ליטווינער, למשל, האָבן פאָרגעלייגט, אַז אין צייטווייליקן מאַגיסטראַט זאָלן אַריין פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן אין ג ל יי כ ע ר צאָל. די יידן האָבן אויף דעם מסכים געווען, אָבער די פּאָליאַקן (ד. ה. דער „פּוילישער קאָמיטעט“) האָבן דעם פאָרשלאָג אָפּגעוואָרפן. דאַן זייַנען די ליטווינער (די „טאַריבע“) געגאַנגען אויף הנחות; האָבן אייַנגעוויליגט, אַז די פּאָליאַקן זאָלן האָבן אַ ה ע ל פ ט מיטגלידער אין מאַגיסטראַט, און די אַנדערע העלפט זאָל זיין צעטיילט צווישן די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן, אָבער מיט דעם תנאי, אַז דער שטאָט־פּרעזידענט זאָל זיין אַ ליטווינער (ס׳איז שוין געווען באַשטימט פון דער טאַריבע אַדוואָקאַט יאַן ווילײשיס). דער סיכסוך איז אָבער באַשטאַנען ניט אין דער דאָזיקער פאַרטיילונג — אין דעם פּרט וואָלט מען שוין אפשר געקאָנט דורכקומען צווישן זיך, דער עיקר האָבן די ליטווינער (די ליטווישע „רעגירונג“) געפאָדערט, אַז דער מאַגיסטראַט מוז זיך געפינען אונטער דער אויפזיכט (הגם נאָר פאָרמעלער) פון דער ט אַ ר י ב ע. „יעטווידער שטאָטישע מאַכט — האָבן די ליטווינער געטענהט — מוז דאָך ווערן פון וועלכער ס׳איז העכערער מאַכט אין לאַנד באַשטעטיקט“. אויף דעם אָבער זייַנען די פּאָליאַקן בשום אופן ניט אייַנגעגאַנגען. די טאַריבע האָבן זיי אויף קיין פאַל ניט געוואָלט אָנערקענען, אפילו אויך ניט נאָמינעל.

מיט דעם איז זיך פונאַנדערגעפאַלן דער פּרוּוו צוזאַמענצושטעלן אַ „קאָאַליציע“.

יעדער צד (די פּאָליאַקן און די ליטווינער) האָט אָבער ניט אויפגעהערט צו אַרבעטן פאַר זיך און געשטרעבט צו פאַרכאַפּן די מאַכט. דערביי האָט אויך יעדער צד געפּרובט צוציען אויף זיין זייט די יידן, כדי צו גיין מיט זיי צוזאַמען אָן דעם צד שכנגד. די יידן האָבן אָבער מורא געהאַט צו מאַכן „סעפּאַראַטע שלומס“; די זאַך איז געוואָרן אַלץ ערנסטער, ס׳האָט אָנגעהויבן צו שמעקן מיט פּולווער. און אויך די פאָרשלאָגן גופא הן מצד די ליטווינער, הן מצד די פּאָליאַקן זייַנען ניט געווען גענוג ערנסט.

די שטאָטווירטשאַפט איז דערווייַלע געוואָרן אַלץ מער רויִנירט, און די דערנערונגס־פּראָדוקטן, וואָס די דייטשן האָבן צוגעגרייט פאַר דער שטאָט, זייַנען געוואָרן צעשלעפּט און פאַרקויפט ספּעקולאַנטן. די דעמאָביליזאַציע פון דעם דייטשן מיליטער איז געווען אין פולן גאַנג, ס׳האָבן זיך שוין אָנגעהויבן אויך צו באַווייַזן צוריקגעלאָפענע דייטשע מיליטערישע אָפּטיילונגען פון אוקראַינע, אויף וועלכע די אויסגעהונגערטע דייטשלאַנד האָט אומזיסט געלייגט אַזעלכע האָפענונגען. גאַנצע אינסטיטוציעס זייַנען געוואָרן ליקווידירט, און היות ווי ניט אַלץ האָט מען געקענט שיקן צוריק קיין דייטשלאַנד (די צוגן פלעגן זיין פול געפּאַקט; די סאָלדאַטן פלעגן זיצן אויף די דעכער — פּונקט ווי דאָס איז געווען אין יענער צייט אין רוסלאַנד), פלעגט דער גאַנצער אינווענטאַר ווערן פאַרקויפט בחינם אויפן אָרט. ניט שווער איז געווען אויך צו באַקומען ביי די דייטשן אפילו געווער. — און דאָס האָבן טאַקע אויסגענוצט די האַלב־לעגאַלע פּוילישע מיליטערישע אָרגאַ-

נ״זאציעס. ס׳איז אפילו איינמאָל פאָרגעקומען א רעווידיע מצד דער דייטשער מאַכט אין פוילישן „געהיימען״ שטאַב אויף זארעטשע 5, אָבער דאָס איז נאָר משמעות געווען אַן אָנשטעל מצד די דייטשן: זיי זיינען שוין דאָ געווען צו שוואַך און געהאַט גענוג אייגענע דאגות.

ביי אזא לאַגע האָבן די פּאָליאַקן אַליין שוין מיט גרעסערער זיכערקייט זיך גענומען צו אָרגאַניזירן די שטאָטישע פאַרוואַלטונג און געפּרובט צוציען צו דער בעלי־בתישקייט אויף אַלע פריערדיקע שטאָטישע אָנגעשטעלטע (וועלכע האָבן געדינט נאָך ביי די דייטשן), צווישן וועלכע ביז 40% זיינען געווען יידן. ס׳זיינען צוריק אַרויס אויף דער אַרענע אויך די פריערדיקע פוילישע ראַטמענער מיט די מאַגיסטראַט־מיטגלידער (וואָס די דייטשן האָבן אינגאַנצן אָפּגעשאַפט), און ס׳האָט זיך געדוכט, אַז די שטאָטישע פאַרוואַלטונג ווערט ווי ס׳איז באַפעסטיקט.

מיט אַמאָל אָבער האָבן זיך באַוויזן אויף די גאַסן מודעות פון דער ס אָ וו ע ט י ש ע ר „ר ע ג י ר ו נ ג״ פון דער „ווייסרוסיש־ליטווישער רעפּובליק״, אַרויסגעגעבן אין ש ט אָ ט ו ו י ל ע י ק ע און אונטערגעשריבן דורך מיצקעוויטש־קאַפּסוקאַס, אַנגאַרעטיס, דימענטשטיין, באַראַנאָווסקי א. א. (אַלץ מאָדנע, נאָך דאַן אומבאַקאַנטע נעמען). דער „אוקאַז״ פון דער דאָזיקער „רעגירונג״ האָט אָנגעזאָגט, אַז קיינער טאָר ניט נעמען אויף זיך די פירונג פון דער שטאָטפאַרוואַלטונג, חוץ איר, דער סאָוועטישער רעגירונג, און אַז אינגיכן וועט זי אַליין קומען איבערנעמען די מאַכט אין ווילנע.

אפריער האָט מען אין שטאָט געלאַכט פון דער דאָזיקער מודעה פון א רעגירונג, וואָס געפינט זיך ווייט אויף א שטח פון 100 וויאָרסט, און איר קיין גרויסע באַדייטונג ניט צוגעגעבן.

די אָרטיקע קאָמוניסטן האָבן אָבער אָנגעהויבן ענערגישער צו אַגיטירן צווישן די מאַסן, און צווישן די שטאָטישע אָנגעשטעלטע גופא האָט זיך אָנגעהויבן א קאַמף. ס׳פלעגן פאָרקומען גרויסע פאַרזאַמלונגען, אויף וועלכע א טייל (דאָס רוב פּאָליאַקן) האָבן אַגיטירט, אַז מען זאָל ניט וואַרטן אויף די באָלשעוויקעס און אַליין אָרגאַניזירן די פאַרוואַלטונג צוזאַמען מיט די פוילישע פאָרשטייער, די אַנדערע האָבן גערופן אונטערן פלאַג פון די סאָוועטן.

ס׳האָט זיך געבילדעט אַן אַרבעטער־ראַט, אין וועלכן ס׳זיינען אַריין פאָרשטייער פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען און אַלע סאָציאַליסטישע פאַרטייען, אָבער די קאָמוניסטן האָבן שוין געזאָרגט דערפאַר, אַז אין פּרעזידיום זאָלן זיי האָבן די מערהייט.

ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן מיטינגען און פאַרזאַמלונגען, וואָס די יידישע מאַסן, דערהויפּט די יוגנט, פלעגן גערן באַזוכן, אויף אייניקע פלעגן קומען אויך דייטשע סאָלדאַטן און דעלעגירטע פון די סאָלדאַטנראַטן.

דער פּרעזידיום פון ראַט און פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי האָט זיך איינגעאָרדנט אין בנין פון אייזנבאַנקרייזל אויף כערסאָנער (וואָראָניער) גאַס און פון דאָרטן „רעגירט״, געשיקט פאַראָרדענונגען. דער צייטווייליקער מאַגיסטראַט האָט געגוססט, דער פוילישער קאָמיטעט, צוזאַמען מיט די פוילישע מיליטערישע אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך געגרייט. די ליטווישע רעגירונג מיט דער טאַריבע האָט געמאַכט ברייטע מלוכהשע פּלענער און די דייטשע פאַרוואַלטונג מיט דעם דייטשן מיליטער האָבן זיך האַסטיק ליקווידירט.

אין דערזעלבער צייט האָט אויף דער יידישער גאַס געפּלאַקערט א וו אַ ל ק אַ מ פּ אַ נ י ע. ס׳זיינען פאָרגעקומען צום ערשטן מאָל וואַלן אין דער ערשטער ד ע מ אָ ק ר אַ ט י ש ע ר קהילה.

דער קאַמף פאַר א דעמאָקראַטיש אויסגעוויילטער יידישער קהילה אין ווילנע האָט זיך געפירט שוין פון לאַנג, — גלייך

נאָכדעם, ווי ס׳איז באַוואוסט געוואָרן, אַז אין רוסלאַנד זיינען נאָך דער רעוואָלוציע שוין אַזעלכע קהילות געשאַפן געוואָרן. לכתחילה האָבן די דייטשן נאָר ערלויבט א קאָנפעסיאָנעלע קהילה, און אין ווילנער יידישן צענטראַלקאָמיטעט גופא איז געווען דורכגעגאַנגען א פּראָיעקט פון וואַלרעכט בלויז פאַר מענער פון 25 יאָר אָן מיט א קליינעם צענז.

הגם די דייטשע פאַרוואַלטונג האָט זיך שוין צום סוף באַציען גלייכגילטיק צום גאַנצן ענין, און ס׳איז שוין געווען די מעגלעכקייט צוצוטרעטן צו די וואַלן, האָט דאָך דער פּרעזידיום פון צענטראַלקאָמיטעט — אויס קאָנסערוואַטיווע טעמים — זיך לאַנג געקווענקלט צו נעמען אויף זיך די אָרגאַניזאַציאָנעלע אַרבעט פאַר די וואַלן צו דער קהילה.

דאַן האָט לויט דער איניציאַטיווע פון דער דעמאָקראַטישער גרופּע, צו וועלכער ס׳זיינען צוגעטראָטן די סאָציאַליסטישע פאַרטייען און דערנאָך אויך די ציוניסטן, זיך געבילדעט אַן איניציאַטיווע גרופּע, וועלכע האָט צוזאַמענגערופן א פאַרזאַמלונג פון פאָרשטייער פון אַלע יידישע פאַרטייען, אָרגאַניזאַציעס און חברות, כדי אויסצוקלייבן אַן אָרגאַניזיר־קאָמיטעט, וועלכער זאָל אויסאַרבעטן די וואַל־תקנות און אָנפירן מיט די וואַלן. א גרויסן אָנטייל אין אָרגאַניזיר־קאָמיטעט האָט גענומען ש. אַנסקי (פאָרזיצער — ד״ר צ. שאַבאַד, גענ.־סעקר. מ. שאַליט, נאָמן ד״ר א. מאַקאָווער. נאָך דער געשאַפענער לאַגע האָבן שוין אויך די אָרטאָדאָקס׳שע גרופּן נאָכגעגעבן, און ס׳האָבן פיגורירט ביי די וואַלן 10 צעטלען.

דער עיקר האָבן אַגיטירט און אָנגעווענדעט פיל כוחות — די איינע מאַטעריעלע, די אַנדערע — מאָראַלישע — די פאָלקס־פאַראייניקונג (פון דער אָרטאָדאָקסיע און גרויסבורזשואַזיע), די ציוניסטן און דער בונד.

די רעזולטאַטן פון די וואַלן (25—27 דעצעמבער 1918) זיינען געווען פאָלגנדע: צעטל נומ. 1 (סוחרים) 1 ראַטמאַן, נומ. 2 (פאַראייניקטע סאָציאַליסטן) 3 ראַטמענער, נומ. 3 (פאָלקס־פאַראייניקונג) 9 ראַטמענער, נומ. 4 (דעמאָקראַטישע פאַרטיי) 5 ראַטמענער, נומ. 5 (בונד) 24 ראַטמענער, נומ. 6 (ציוניסטן, צוזאַמען מיט צעירי־ציון) 24 ראַטמענער, נומ. 7 (פּועלי־ציון) 3 ראַטמענער, נומ. 8 (שומרי־תורה) 2 ראַטמענער, נומ. 9 (צעירי — ישראל) 2 ראַטמענער, נומ. 10 (האַנטווערקער) 7 ראַטמענער; ס״ה — 80 ראַטמענער.

אָבער די ניי אויסגעוויילטע קהילה, אויף וועלכער מ׳האָט געלייגט אַזוי פיל האָפענונגען, האָט נאָך אַזוי גיך ניט זוכה געווען אָנצוהייבן איר אַרבעט, — דער עיקר צוליב דער פּאָליטישער סיטואַציע.

קודם־כל נאָכן ערשטן בלאָז פון באָלשעוויזם אין אונזער קאַנט, האָבן זיך די פּועלי־ציון אָפּגעזאָגט פון זייערע מאַנדאַטן, — לויטן נייעם באַשלוס פון זייער צ. ק. ניט אַריינצוגיין אין קיין שום דעמאָקראַטיש געקליבענע פאָרשטייערשאַפט. און דאָ זיינען סוף דעצעמבער 1918 אין ווילנע פאָרגעקומען נאָך וויכטיקערע געשעענישן, וועלכע האָבן אויף לאַנג פאַראַליזירט דעם אינטערעס צו דער קהילה.

IV.

דעם 29 דעצעמבער שפּעט אין אָוונט האָט דער געהילף פונם רעפערענט פאַר יידישע ענינים (הערמאַן שטרוק) ביי דער דייטשער ציווילער פאַרוואַלטונג, א י י ז ע נ מ אַ ן קאָנפידענציעל דערציילט אייניקע יידישע פאָרשטייער, אַז די דייטשן פאַרלאָזן קורץ ווילנע, אַז די פּאָליאַקן האָבן באַקומען פון די דייטשן א סך געווער און אַז ס׳גרייטן זיך עקסצעסן קעגן יידן. — צוזאַמען מיט

די דייטשן איז אָפּגעפאָרן קיין קאָוונע אויף די רעגירונג פון דער ליטווישער טאריבע און מיט איר אויך די יידישע וויצע־מיניסטאָרן — ש. ראָזנבוים און נ. ראַכמילעוויטש.

דעם 31־סטן דעצעמבער בייטאָג, האָבן זיך די ניי־אויסגעקליבענע ראַטמענער פון דער קהילה פּראָוויזאָריש פאַרזאַמלט אין א נייטראַלן אָרט, כדי צו באַקלערן, וואָס צו אונטערנעמען אינם פאַל פון נייע געשעענישן. אָבער די פיינדלעכע באַציאונגען צווישן ביידע פליגלען פון דער קהילה האָבן זיך מיט אַמאָל בולט אויפגעוויזן, און מען איז צו קיין ממשותדיקן באַשלוס ניט געקומען, אגב איז שוין אויף דער גאַס געוואָרן אומרואיק, און מען איז זיך גיך פונאַנדערגעגאַנגען.

אין שטאָט האָבן זיך באַוויזן פּוילישע יונגעלייט מיט אויסגעשטעקטע רעוואָלווערן אין האַנט, האָבן אָנגעהויבן צו טרייבן די יידן, געהייסן גיך צומאַכן די קראָמען, געדראָט: „זאַשטשעלאַם!" ס'איז געוואָרן א מהומה, א געלאַף, ס'האָט זיך דערפילט א פּאָגראָם־שטימונג און פינף א זייגער אין אָוונט איז שוין די יידישע באַפעלקערונג אין שרעק געזעסן אין די הייזער, די טויערן צוגעמאַכט, און געוואַרט, מה יולד־יום.

אויף מאָרגן דעם 1־טן יאַנואַר 1919, זיינען שוין אויף די גאַסן אויסגעקלעפּט געוואָרן מודעות אין פּויליש, אונטערגעשריבן פון א גענעראַל מאָקושעצקי, אַז ווילנע איז פאַרנומען געוואָרן דורך די פּוילישע לעגיאָנערן, די דייטשן זיינען פאַרטריבן און אַנטוואָפנט געוואָרן און אַז דער חלום פון דורות, ווילנע זאָל פאַראייניקט ווערן מיט דער מוטער־פּוילן, איז מקוים געוואָרן.

ס'האָבן זיך באַוויזן באַוואָפנטע פּוילישע יונגעלייט אין ציווילע קליידער און א ביסל רעגולער מיליטער אין נייע שיינע בגדים, זיינען אַרומגעגאַנגען איבערן שטאָט. ס'איז אַרויס א באַפעל אָפּצוגעבן תיכּף אַלע מינים געווער, טעלעפאָנען, וועלאָסיפּעדן א. ד. גל., ס'איז אויסגערופן געוואָרן קריגס־צושטאַנד; הקיצור, ס'האָבן זיך איבערגעחזרט אין מיניאַטור די ערשטע טעג פון דער דייטשער אָקופּאַציע, פאַרשטייט זיך מיט ווייניקער אָרדענונג און מיט דעם חילוק, וואָס די דייטשע אָקופּאַציע האָט געדריקט אַלעמען גלייך, און דאָ איז די פּוילישע באַפעלקערונג געווען באַגייסטערט און די יידישע טעראָריזירט און דעפּרימירט. קליינע שקצים מיט אָנגעשפּיליעטע פּוילישע הערבן אויף די היטלען זיינען געוואָרן די גאַנצע בעלי־בתים, א סך האָבן געטראָגן ביקסן און זיך איזדיעקעוועט איבער די יידן.

ס'זיינען פאַרבאָטן געוואָרן פאַרזאַמלונגען, דער קאָמאַנדירנדיקער גענעראַל האָט פאַרזיכערט, אַז ער וועט די באָלשעוויקעס פאַרטרייבן פון אַרום ווילנע, און מען האָט אָנגעהויבן צו באָמבאַרדירן דאָס הויז פון אייזנבאַנקרייזל, וואו די עקזעקוטיווע פון אַרבעטער־ראַט האָט זיך ניט געוואָלט אונטערגעבן און זיך פאַרטיידיקט ביז דער לעצטער קויל.

30 מענטשן זיינען אויף די גאַסן געוואָרן אַרעסטירט און אָפּגעפירט געוואָרן אין בנין פון דער געוועזענער קאָמערץ־ און אַגראַר־באַנק אויף געאָרג־פּראָספּעקט 8. פינף העלדישע קאָמוניסטן אין אייזנבאַנקרייזל מיט יהודה שימעלעוויטש בראש (בתוכם 1 פּאָליאַק) האָבן זיך אַליין דערשאָסן, ניט וועלנדיק זיך לעבעדיקערהייט אָפּגעבן אין די הענט פון די פּאָליאַקן.

דאָס נאָרמאַלע לעבן האָט זיך אין שטאָט אָפּגעשטעלט, די יידישע באַפעלקערונג, וואָס האָט אין די לעצטע 6 חדשים פון דער דייטשער אָקופּאַציע זיך געפילט גאַנץ היימיש און זיכער, איז געווען שטאַרק אָנגעשראָקן.

גאַנץ אומגעריכט האָבן דעם 5־טן יאַנואַר שפּעט אין אָוונט די איינוואוינער באַמערקט, אַז די פּוילישע פּאַטרולן אויף די גאַסן און לעבן די טויערן זיינען פאַרשוואונדן, דרייסטערע האָבן געפּרובט אַרויסגיין פון די הייזער. ס'האָט זיך טאַקע אַרויסגעוויזן, אַז די פּאָליאַקן זיינען האַסטיק אָפּגעטראָטן. דעם 6־טן אינדערפרי איז ווילנע אָן א באַדייטנדער שלאַכט פאַרנומען געוואָרן דורך דע רוסישער רויטער אַרמיי.

דאָס אויסערלעכע בילד פון שטאָט האָט זיך מיט אַמאָל שטאַרק אומגעביטן. די פּוילישע באַפעלקערונג איז עפּעס ווי פאַרקלענערט געוואָרן, פאַרשוואונדן זיינען די אַכזריותדיקע יונגע שקצים מיט די ווייסע אָדלערס אויף די היטלען און דער יום־טובדיקער פּוילישער פּלעבס. פאַרקערט, די יידישע מאַסן, דערהויפּט די יוגנט, האָבן מיט אַמאָל פריילעך אָן מורא אַרויסגעשאָטן אויפן גאַס און זיך געברידערט מיט די רוסישע סאָלדאַטן. קליינע יידישע יינגלעך זיינען געקראָכן צווישן די קליין געוואַקסענע רואיקע סיבירער פערד, זיי געגלעט און פריי אויף זיי געריטן. יידישע בחורים מיט פינפקאַנטיקע רויטע שטערנדלעך אויף די היטלען האָבן מיט אַמאָל באַקומען עפּעס פּאָליציייאישע פונקציעס און אומגעלומפּערט געטראָגן ביקסן אויף די רימענס. גרויסע מאַסן יונגעלייט פלעגן באַזוכן די מיטינגען. דער שרעק פאַר א פּאָגראָם, די אומזיכערקייט, די צוגעדריקטע שטימונג איז ביי דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג פאַרשוואונדן.

באַלד אָבער האָט זיך אויך אַרויסגעוויזן די אַנדערע זייט פון דער מעדאַל פון דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע, וועלכע האָט זיך צום שטאַרקסטן אָפּגערופן אויף דעם עקאָנאָמישן צושטאַנד דווקא פון דער יידישער באַפעלקערונג.

.V

קודם־כל, ווי ביי יעדער אָקופּאַציע, האָבן זיך אָנגעהויבן הויז־זוכונגען, רעקוויזיציעס און אַרעסטן. מען האָט געזוכט געווער, טעלעפאָנען, וועלאָסיפּעדן, מעש, זילבער און כלערליי פּראָוויזיע ניט נאָר אין די רייכערע, נייערט אויך אין די אָרימסטע יידישע הייזער. אַפריער האָט מען אַרעסטירט די אַלע, וואָס האָבן געהאַט א שייכות צו דער ליטווישער טאריבע — די ליטווינער יאַנולאַיטיס, פּראָוו. ווילײשיס, ד"ר וויגאָדסקי, פּראָוו. ראַכמילעוויטש א. אנד. דערנאָך — די אַלע, וואָס האָבן געהאַט א שייכות צו דער שטאָטפאַרוואַלטונג. נאָכהער האָט מען אָנגעהויבן צו אַרעסטירן פּוילישע גוטבאַזיצער, יידישע „בורזשויען", „ספּעקולאַנטן", און מען איז צוגעטראָטן צו „נאַציאָנאַליזירן" פאַבריקן, גרויסע געשעפטן און רעקווירירן כלערליי סחורות און זיי אַרויספירן קיין רוסלאַנד. ס'איז געוואָרן א יקרות און א יללה אפילו ביי די אַרבעטנדיקע יידישע מאַסן. ס'איז איינגעפירט געוואָרן רוסיש געלט, לויטן קורס 1 רובל = 2 דייטשע מאַרק. ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַן אומגעזונטע ספּעקולאַציע מיט צאַרישן געלט, ניט קוקנדיק אויף די שטרענגע דעקרעטן.

דאָס גאַנצע לעבן אין שטאָט און אין געגנט איז געוואָרן געשטערט און באַגרעניצט. ס'האָבן זיך געבילדעט פאַרשיידענע אָפּטיילונגען און קאַנצעלאַריעס, וועלכע האָבן פאַרנומען אַלע מלוכישע און שטאָטישע בנינים — „סאָוונאַרכאָז", „נאַרקאָמזיעם", „נאַרקאָמפּין" א. ד. גל. מיטן רעווקאָם בראש. יעדע קאַנצעלאַריע איז געווען פול מיט אָנגעשטעלטע, וועלכע האָבן ניט געהאַט, וואָס צו טאָן. דער ביוראָקראַטיזם איז געווען גרעסער, ווי ביי די דייטשן און ביי די רוסן ביז דער רעוואָלוציע. אויף צו באַקומען וועלכע ס'איז ערלויבעניש אָדער פּראָדוקטן האָט מען געמוזט אָפּשטיין גאַנצענע שעהן אין די רייען.

אַלע פריערדיקע צייטונגען זיינען געוואָרן פאַרווערט, און ס'זיינען אַרויס בלויז קאָמוניסטישע אין רוסיש און אין די אָרטיקע שפּראַכן. דאָס איינציקע אָפּאָזיציאָנעלע בלאַט, וועלכע האָט

מוטיק געקעמפט קעגן דער אומפאראנטוואָרטלעכער פּאָליטיק און מוטוויליקייט פון די קאָמוניסטן. איז געווען די בונדישע „אונזער שטימע" אונטער דער רעדאקציע פון מאַקס ווײַנרײַך. אין א רײַ אַרטיקלען זײַנען אויפגעוויזן געוואָרן די פאַלשקייטן, וועלכע זײַנען באַגאַנגען געוואָרן בעת די וואַלן צו די אַרבעטער-ראַטן, ווי אַזוי גאַנצע גרופּן פּראָפעסיאָנעלע פאַראײַנען פון אַרבעטער, אָנגעשטעלטע און ליבעראַלע פּראָפעסיעס, וועלכע קענען ניט פאַררעכנט ווערן צו די בורזשואַזע קלאַסן, זײַנען געווען באַרויבט אין זייער וואַלרעכט, כדי די קאָמוניסטן זאָלן באַקומען אַ מערהייט.

אָבער צווישן די בונדיסטן גופא איז אויך גיך פאָרגעקומען אַ בראָך; דער שטאָטישער קאָמיטעט איז אין זײַן רוב געוואָרן קאָמוניסטיש, און די „אונזער שטימע" האָט זיך קיום געהאַלטן, אַלס אָרגאַן פון דעם בונדישן געגנט-קאָמיטעט, וועלכער איז נאָך געבליבן טרײַ דעם רעכטן פליגל פון בונד.

די ווילנער יידישע באַפעלקערונג, וועלכע באַשטייט אין איר גרעסטן רוב — ניט רעכענענדיק שוין די רײַכע סוחרים און פאַבריקאַנטן — פון קלײנהענדלער, בעלי-מלאכות, לופטמענטשן און טאָגלוינער, איז געוואָרן פאַראָרימט, רואינירט, אונטערדריקט און זייער אומצופרידן געווען פון דער קאָמוניסטישער ממשלה. די אַרבעטסלאָזיקייט צווישן די אַרבעטער איז געוואָרן אַלץ גרעסער; פאַרזיכערט מיט חיונה זײַנען געווען בלויז די אומצײַליקע אָנגעשטעלטע אין די פאַרשיידענע קאַנצעלאַריעס און די, וואָס האָבן זיך פאַררעגיסטרירט פאַר קאָמוניסטן.

אַלס כאַראַקטעריסטישער שטריך פאַר דער דאָזיקער צײַט מוז פאַרצייכנט ווערן, אַז די יידישע און פוילישע נאַציאָנאַליטעט איז ניט גלײַך געווען פאַרטראָטן אין די פאַרשיידענע פאַרוואַלטונגסאָפּטיילונגען און קאַנצעלאַריעס. בעת אין די אָפּטיילונגען פאַר ווירטשאַפט (סאָווונאַרכאָז), אַפּראָוויזאַציע, רעקוויזיציע, אין אַ געוויסער מאָס פון געריכט (רעוואָלוציאָנערער טריבונאַל, טשע — קאַ, „באַזונדערע אָפּטיילונג" א. ד. גל.) זײַנען דאָס רוב געווען באַשעפטיקט אָנגעקומענע און אָרטיקע יידישע יונגעלײַט, זײַנען אין דער מיליטערישער אָפּטיילונג, אין דער פּאָסט- און אײַזנבאַן-אָפּטיילונג, אין דער אָפּטיילונג פאַר ערד, וועלדער און נחלאות („נאַרקאָמזיעם") דער עיקר געזעסן פּאָליאַקן. פון דרויסן האָט געמאַכט דעם אײַנדרוק, אַז יידן באַלעבאַטעווען אין גאַנץ שטאָט. אָבער אין אמתן האָבן פיל פאַראַנטוואָרטלעכע ערטער פאַרנומען אויך פּאָליאַקן, ווי לעשטשינסקי (קאָמיסאַר פאַר פאָלקסבילדונג), פּעסטקאָווסקי (פאַר אויסלענדישע ענינים), קאָולאָווסקי (אין געריכט), ציבכאָווסקי (אין רעווקאָם), יאַצינאַ (אין סאָווונאַרכאָז) א. ד. גל. פאַרוואַלטנדיק מיט דער פּאָסט און אײַזנבאַן, מיט די וועלדער און ערד-נחלאות און זײַענדיק פולשטענדיק אינפאָרמירט וועגן אַלע מיליטערישע באָלשעוויסטישע ענינים, זײַנען די אָרטיקע פּאָליאַקן אומדירעקט געווען די בעלי-בתים פון דער לאַגע. אַז די ווילנער געזעלשאַפט „אָרט" האָט זיך משתדל געווען צו באַקומען אַ שטיקל ערד פון דער שטאָטישער נחלה קופּריאַנישקי, כדי אײַנצואָרדענען דאָרטן אַ יידישן לאַנדווירטשאַפטלעכן קאָאָפּעראַטיוו, האָבן די אָנפירער פון „נאַרקאָמזיעם", גראַף לובענסקי, גוטבאַזיצער לאָכוויץ און אַנד. מיט אַלערלײ אויסריידן אָפּגעזאָגט. און בעת ס'איז געקומען דער פּאַסנדער מאָמענט צו פאַרטרײַבן די באָלשעוויקעס, זײַנען טאַקע אַלע פוילישע אײַזנבאַנער איבערגעגאַנגען אויפן צד פון דער פוילישער אַרמיי.

דאָס גאַנצע יידישע געזעלשאַפטלעכע לעבן אין שטאָט איז מיט דער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע פולקום אָפּגעשטעלט געוואָרן. די טעטיקייט פון פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס — קיכן, אינטערנאַטן, קאָלאָניעס, קינדערהיימען, וועלכע זײַנען געווען אָנגעפירט דורך דער געזעלשאַפט „קינדער-פאַרזאָרגונג", איז געוואָרן פאַראַליזירט, די שולן פון „מפיצי-השכלה" און פון אַנדערע געזעלשאַפטן האָבן געזאָלט אַריבערגיין צו דער סאָוועטישער אָפּטיילונג פאַר בילדונג אָדער סאָציאַלער פאַרזאָרגונג. אין יעדער אַנשטאַלט האָט זיך געבילדעט אַ פאַרוואַלטונג פון ראַט פון די אָנגעשטעלטע, וואָס האָט געזאָלט באַקומען פּראָוויזיע און געהאַלט פון די באָלשעוויקעס.

אָבער די אַפּראָוויזאַציע איז געווען בײַ זיי שלעכט אָוועקגעשטעלט, פּראָדוקטן זײַנען געווען ווייניק, די אָרדענונג פון די דײַטשע אָקופּאַנטן האָט געפעלט, און די מאָסקווער רעגירונג האָט געשיקט אויך ווייניק געלט, דער עיקר, ווייניק „ניקאָלאַיעווסקע", און בלויז פאַר „ניקאָלאַיעווסקע" האָט מען געקענט וואָס עס איז באַקומען אין שטאָט און אין געגנט, וואָרים די „קערענקעס" האָבן ניט געהאַט דעם ווערט, וואָס איז געווען אָבליגאַטאָריש פון דער מאַכט.

די אָפּטיילונג פאַר בילדונג, צעטיילט אויף נאַציאָנאַלע סעקציעס, האָט צוגעזאָגט הרים וגבעות פאַר דער אַנטוויקלונג פון יעדער נאַציאָנאַלער קולטור. דאָך האָט זיך די רוסיפיקאַציע אָן שטאָט און געגנט נאָכן אָנקומען פון דער סאָוועטישער מאַכט שטאַרק געלאָזט פילן. עס איז געווען אַ פּרוב אײַנצופירן אַלגעמיינע קינדערגערטנער, קינדערפלעצער, אַפילו שולן אויף רוסיש; פאַראָרדענונגען פון דער באָלשעוויסטישער מאַכט, אַפישן פון אָפיציעלע מיטינגען א. ד. גל. זײַנען אויך געווען געדרוקט דאָס רוב אין רוסיש.

די בילדונגס-אָפּטיילונג האָט אויך געזוכט אַרײַנצונעמען אין איר רשות אַלע קולטורעלע אינסטיטוציעס אין שטאָט: האָט פאַרנומען די בנינים פון די געוועזענע לערנאַנשטאַלטן, די גרויסע עפנטלעכע ביבליאָטעק א. אַנד., האָט געשטרעבט צו „נאַציאָנאַליזירן" אַלע געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעקן: שטראַשונס, פון „מפיצי-השכלה" א. א. — און פאַראײניקן זיי אין איין שטאָטישער אָדער מלוכישער ביבליאָטעק.

די יידישע סעקציע האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַ יידישן מאָנאַטלעכן זשורנאַל „די נײַע וועלט" און אַ פּעדאַגאָגישן זשורנאַל „פאָלקסבילדונג" און צוגעצויגן צו זיך די היגע ליטעראַרישע כוחות. די לערער האָבן אָנגעהויבן צו באַקומען געהאַלט פון דער נײַער רעגירונג, און דאָס האָט אין אַ געוויסער מאָס שלום געמאַכט די לערערשאַפט, וועלכע איז תמיד געזעסן אָן שכירות, מיט דער מאַכט. די העבראַישע שולן זײַנען ווייניקער געווען פּראָטעזשירט, און די לערער פון רעליגיעזע לימודים האָבן גאָר קיין שכירות ניט באַקומען. ס'איז געווען אַ רייד פון צומאַכן די חדרים און ישיבות און פאַרווערן דעם לימוד פון העבראַיש און תנ"ך אין די ערשטע 3 קלאַסן פון די פאָלקסשולן.

ניט קוקנדיק אויף די לפי-ערך גינסטיקע באַציאונגען מצד דער בילדונגסעקציע צו די וועלטלעכע יידישע שולן, פלעגט אויסקומען אויך זיי צו פירן אַ קאַמף מיט דער בילדונגס-אָפּטיילונג קעגן אירע רוסיפיקאַטאָרישע און אַסימילאַטאָרישע טענדענצן און בכלל קעגן דער שטרעבונג זיך אַרײַנצומישן אין אַלע נאַציאָנאַלע, שול- און קולטור-ענינים. אין דעם פּרט איז די יידישע לערערשאַפט, פּונקט אַזוי ווי אין די צײַטן פון דער דײַטשער אָקופּאַציע, געגאַנגען צוזאַמען מיט דער פוילישער און געשלאָסן אַ בונד קעגן די אימפּעריאַליסטישע און ניוועלירנדיקע טענדענצן פון דער קאָמוניסטישער מאַכט.

אויך אויף אַנדערע געביטן איז אויסגעקומען דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט ענערגיש צו קעמפן קעגן דער באָלשעוויסטישער ממשלה און זיך צוצופּאַסן צו די נײַע באַדינגונגען.

די געזעלשאַפט „אָרט", וועלכע, נאָכדעם ווי ווילנע איז געוואָרן פאַרבונדן מיט פּעטערבורג, האָט באַקומען פון דאָרטן עטוואָס מיטלען, האָט אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן לאַנדווירטשאַפט-

לעכע קאָאָפּעראַטיוון און געדונגען אַ נחלה ערד 4 וויאָרסט פון שטאָט („זשוראַווויצי" אויפן טראַקט צו ווערקי) פון 24 דעסיאַטין און געזוכט זיך פאַרבינדן מיט אַרומיקע יידישע קאָלאָניסטן און זיי צו שטיצן מיט זריעה און מאַשינען.

אויפן געביט פון מלאכה האָט „אָרט" שוין אָנגעהויבן איינצואָרדענען קאָאָפּעראַטיווע סטאָלערשע און מעכאַנישע (פאַר שלאָסער און בלעכער) וואַרשטאַטן. צו דעם צוועק איז דער געזעלשאַפט איבערגעגעבן געוואָרן אַ גאַנצער סכום מאַטעריאַל און מאַשינען, וואָס דער ווילנער צענטראַל-קאָמיטעט האָט אָפּגעקויפט ביליג ביי די דייטשן. אָבער דאָ האָט זיך אַריינגעמישט דער „פאָלקוויראַט" (ראַט פאַר פאָלקס-ווירטשאַפט — „סאָוונאַרכאָז"), אָפּגעשריבן און פאַרהתמעט דעם גאַנצן אינווענטאַר און פאַרווערט וואָס עס איז צו טאָן אָן זיין השפעה.

די לאַנדווירטשאַפטלעכע קאָלאָניע פון „הילף דורך אַרבעט" אין ווילוציאַני (8 וויאָרסט פון ווילנע), וועלכע איז נאָך געווען איינגעאָרדנט בעת דער דייטשער אָקופּאַציע דורך דעם אַרמיי-ראַבינער לעווי, האָט ווייטער פונקציאָנירט און געהאַט ביי זיך 30 תלמידים. שפּעטער אין אַ יאָר אַרום, אונטער דער ווירקונג פון דער צווייטער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע, בעת ווילנע איז געוואָרן „מיטל-ליטע", האָבן זיך אָנגעהויבן רייבונגען צווישן די שילער און דער פאַרוואַלטונג, און די דאָזיקע ערד איז צוגענומען געוואָרן אַלס אַזעלכע, וואָס דאַרף געהערן צו דער מלוכה (ביי די רוסן איז דאָ געווען אַ קאָלאָניע פאַר קליינע פאַרברעכער און געהערט צום יוסטיצמיניסטעריום).

אַ גרויסע אַרבעט איז געשטאַנען פאַר דער ווילנער געזעלשאַפט אויפן געביט פון זאָרג פאַר די רעעמיגראַנטן, וואָס קערן זיך אום פון רוסלאַנד אין די קליינע שטעטלעך אַריין און די, וואָס זיינען געבליבן אין ווילנע. די נייע קהילה, וועלכע האָט זיך גאָרניט געקאָנט צוזאַמענקלייבן ביי די דאַמאָלסטיקע באַדינגונגען און האָט געבילדעט פון זיך אַ קאָלעגיע פון 7 מיטגלידער (אָן די סאָציאַליסטן) איז ניט געווען ביכולת זין צו פאַרנעמען מיט דעם דאָזיקן ענין און האָט געמוזט באַגרעניצן איר אַרבעט מיט קליינע אָרטיקע פראַגן.

דאַן האָט זיך לויט דער איניציאַטיווע פון פעטערבורגער „יעקאָפּאָ" און אויך מיט זיינע מיטלען, געבילדעט אין ווילנע דער געגנט-קאָמיטעט „יעקאָפּאָ", אין וועלכן ס'זיינען אַריין אַ גרופּע דעמאָקראַטישע טוער. דער געגנט-קאָמיטעט „יעקאָפּאָ" האָט גענומען אויף זיך די גאַנצע זאָרג פאַר די אַנטרונענע און היימלאָזע. דעם געגנט-קאָמיטעט איז געלונגען צו שטעלן זיך אין גוטע באַציאונגען מיטן „פּלענביעזש" (אָפּטיילונג פאַר געפאַנגענע און פּליטים) און שפּעטער האָט דער קאָמיטעט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסער אינסטיטוציע, וועלכער עס איז אויסגעקומען צו שפּילן אַ גוואַלטיקע ראָלע אינם אויפבויען די פּראָווינץ.

VI.

$3\frac{1}{2}$ חדשים האָבן די באָלשעוויקעס געבאַלעבאַטעוועט אין ווילנע און אין געגנט און צורואינירט אַלצדינג, וואָס די דייטשן האָבן ניט באַוויזן צו צעשטערן. דער דאָזיקער פּעריאָד האָט קודם-כל געווירקט אויף דעם עקאָנאָמישן מצב פון דער יידישער באַפעלקערונג, אָפּגעשטעלט די אַנטוויקלונג פון דער יידישער אינדוסטריע, האַנדל און מלאכה. חוץ דעם האָט די קאָמוניסטישע השפעה צעטרייסלט דאָס גאַנצע יידישע געזעלשאַפטלעכע לעבן, פאַרשאַרפט דעם קלאַסן-קאַמף, צעשפּאָלטן די רייען פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט און דער יידישער סאָציאַליסטישער און

דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ. אָבער אין דער זעלבער צייט האָט די באָלשעוויסטישע פּראַקטיק געבראַכט אונזער קאַנט דעם פרישן אָטעם פון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציע, פון וועלכער די באַפעלקערונג האָט בלויז געהערט פון ווייטן און וועלכע זי האָט אַליין ניט איבערגעלעבט. דער דאָזיקער דונערדיקער אָפּקלאַנג פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט געהאַט בלי-ספק אַ גרויסע ווירקונג אויף דער ווייטערדיקער פּאָליטישער און סאָציאַלער אַנטוויקלונג פון ליטע און פוילן — אין זין פון דעמאָקראַטיזירונג און רעוואָלוציאָניזירונג.

אין סאַמע ברען פון דער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע, אין מיטן פון איר גרויסן פאַרנעם און זיכערקייט אין ווייטערדיקע נצחונות ביז דייטשלאַנד און פראַנקרייך, האָבן זיך פּלוצלונג אין ווילנע פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז די פּוילישע אַרמיי האָט פאַרנומען לידע, אַז די „רויטע" אייזנבאַנער און פּוילישע פּאָלקן פון דער רויטער אַרמיי זיינען אַריבער צו די פּאָליאַקן, און שבת אינדערפרי דעם 19-טן אַפּריל 1919, חוה"מ פּסח, ערב דער קריסטלעכער פּאַסכאַ, האָט דאָס פּוילישע חייל, גאַנץ אומגעריכט פאַר דער באַפעלקערונג, פאַרנומען די גאַנצע באַנליניע און אַריין אין ווילנע. די רויטע אַרמיי איז געלאָפן, אַלע באָלשעוויסטישע אינסטיטוציעס מיט די פאַראַנטוואָרטלעכע קאָמוניסטן האָבן אין גרויס האַסט זיך באַוויזן צו עוואַקואירן, און אין שטאָט איז געבליבן אַ קליינער העלדישער אַריערגאַרד, וועלכער האָט געדאַרפט אָפּהאַלטן די פּוילישע אַרמיי און פאַרדעקן מיט זיך דעם אָפּטרעטנדיקן באָלשעוויסטישן חייל און די קאָמוניסטישע פאַרוואַלטונגען צוויי טעג האָט געדויערט די שלאַכט אין שטאָט, גאַס פאַר גאַס זיינען ביסלעכווייז איבערגעגאַנגען צו די פּאָליאַקן.

פאַר די יידן זיינען אָנגעקומען די טרויעריקע „אַפּריל-טעג", וועגן וועלכע מען האָט שוין פיל געשריבן — אמת און רכילות.

געוויס, איז די לאַגע פון דער פּוילישער אַרמיי געווען אַ שווערע: ווי שטאַרק ס'איז געווען דער שונא, וועלכער האָט זיך באַהאַלטן און זיך פאַרטיידיקט אין די גאַסן, — איז איר געווען אומבאַקאַנט. ווי ס'האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, איז די פּוילישע אַרמיי אַריין אין ווילנע מיט זייער קליינע כוחות. די פאַרבייזטע פּוילישע סאָלדאַטן האָבן פון אומעטום דערוואַרט אָן אָנפאַל און אין יעדן ייד געזען אַ באָלשעוויק. דעם דאָזיקן אָבערגלויבן האָבן אונטערשטיצט די גאַנצע פּוילישע געזעלשאַפט און די העכערע מיליטערישע מאַכט. דערפון האָט זיך גענומען און באַפעסטיקט דער בילבול, אַז „די יידן האָבן געשאָסן אין דער פּוילישער אַרמיי פון די פענסטער און פון די דעכער". און ס'איז נאָך עד-היום פאַראַן ביזוויליקע פאַנאַטיקער צווישן דער פּוילישער געזעלשאַפט, וועלכע זאָגן, אַז זיי האָבן דאָס „אַליין געזען".

גלייך ביים אַריינגיין אין שטאָט האָבן די פּוילישע סאָלדאַטן געכאַפּט יעדן יידן, וועלכן זיי האָבן נאָר באַגעגנט אויף דער גאַס, געשלאָגן און אַרעסטירט. דריי טעג נאָכאַנאַנד האָט מען געזוכט אין די הייזער, אַרויסגעשלעפּט די יידן פון די וואוינונגען, אַ טייל אָפּגעפירט אונטערן שטאָט, אויף ליפּובקע, וואו ביז 10 פּערזאָן זיינען דערשאָסן געוואָרן, אַ טייל אָפּגעפירט אויפן וואָקזאַל. אייניקע טויזנט יידן זיינען אויף אַזאַ אופן געוואָרן אַרעסטירט, געשלאָגן און באַרויבט, ביז 70 זיינען דערשאָסן געוואָרן און אומשולדיק געפאַלן אַלס קדושים.

מאָנטאָג, דעם 21-סטן אַפּריל, בעת די רעשטלעך פון דער רויטער אַרמיי זיינען שוין אינגאַנצן פאַרטריבן געוואָרן פון שטאָט, האָט אַן אָפּטיילונג פון פּוילישן מיליטער באַשאָסן לעבן פּאָהוליאַנקע דאָס הויז 7 אויף זאַמד-גאַס, וואו ס'האָבן געוואוינט א. ווייטער, ש. ניגער, ל. יפה, — אונטערן אויסרייד, אַז דאָרטן „האָט מען געשאָסן פון די פענסטער". אַלע יידן האָט מען אַרויסגעשלעפּט אויף דער גאַס; ווייטערן האָט מען דערשאָסן, און די

קויל איז דורך דורך אים און געטראָפן אין ברוסט די אַרטיסטין שערמאַן. ניגערן און יפהן האָט מען, אָן היטלען, פאַרטריבן אויפן וואָקזאַל, וואו ס'זיינען שוין געווען הונדערטער יידן.

אין אַ פּאָר שעה אַרום איז אונז געלונגען מיט סכנת-נפשות צוצוקומען צום וואָקזאַל, דערשלאָגן זיך צום קאָמענדאַנט און דערקלערן אים, אַז ניגער און יפה זיינען ליטעראַטן, האָבן קיין שום שייכות ניט צום באָלשעוויזם און האָבן אויף קיין פאַל ניט געקענט שיסן פון די פענסטער. אונזערע רייד האָבן משמעות געהאַט אַ ווירקונג אויפן קאָמענדאַנט, און ער האָט געגעבן אַ באַפעל ברענגען צו פירן די אומגליקלעכע. אַרום זיינען געשטאַנען פאַרשפאַרט אונטער אַ גראַטע הונדערטער יידן און האָבן געקוקט אויף אונז מיט קנאה און האָפענונג, און דאָרטן אויף די רעלסן האָבן זיך געפונען טויזנטער יידן צוזאַמען מיט די געפאַנגענע רוסישע סאָלדאַטן. אין אַ מינוט 10—15 אַרום האָט מען געבראַכט צו פירן יפהן און ניגערן, אָפּגעריסענע, צעפּעפליקטע, אָנגעטאָן ווי פּראָפעסיאָנעלע שלעפּערס (דאָס האָט די חברה שוין באַוויזן צוצונעמען ביי זיי זייערע בגדים און אָנקליידן אין טראַנטעס). דער קאָמענדאַנט האָט שוין געוועסט געהאַט אונטערגעשריבן אַ פּאַפּירל, אַז זיי זיינען פריי, יפה האָט עפּעס אָנגעהויבן זיך צו באַקלאָגן, אַז ער עסט זיך צו ווייזן אין שטאָט אין אַזאַ הילוך, ווי ס'איז צוגעלאָפן אַ פּוילישער לייטענאַנט און האָט מיט פאַרוואונדערונג און אויפגערעגטערהייט געזאָגט: „סטייטש, דער קאַפּיטאַן באַפרייט די יידן! איך האָב דאָך אַליין געזען, ווי זיי האָבן געשאָסן פון די פענסטער!"—דעם קאַפּיטאַנס געזיכט האָט זיך מיט אַמאָל אומגעביטן, געוואָרן בייז; ער האָט גאָרניט געוואָלט ווייטער הערן אונזערע רייד, תיכף געהייסן צופירן יפהן און ניגערן אונטער דער גראַטע, און אונז געבעטן אַרויסגיין. — ס'איז קלאָר געווען, אַז אונזערע ביידע ליטעראַטן זיינען שוין געווען פאַרמשפּט צום טויט, — און נאָר אונזערע ווייטערדיקע שתדלנות אין פאַרשיידענע אינסטאַנצן, ביז דעם מלוכה-שעף יוזעף פּילסודסקי אַליין, האָט זיי געראַטעוועט דעם לעבן. ערשט אין 6 טעג אַרום זיינען זיי צוריק געבראַכט געוואָרן פון לידע און באַפרייט געוואָרן.

מיר האָבן זייער קורץ איבערגעגעבן דעם דאָזיקן עפּיזאָד אַלס אַ כאַראַקטעריסטישן פאַר יענער צייט. פון דאַן אָן האָט זיך אָנגעהויבן אַ גאַנצע סדרה פון שתדלנות ביי דער מאַכט פאַר די טויזנטער אַרעסטירטע יידן, וועלכע האָבן אין שרעקלעכע באַדינגונגען געשמאַכט אין די ווילנער, לידער, ביאַליסטאָקער תפיסות און דערנאָך אין די געפאַנגענע-לאַגערס, ליידנדיק פון הונגער און פון טיפוס. מיט ראַטעווען די אומגליקלעכע האָבן זיך פאַרנומען לכתחילה ספּעציעלע אויספאָרשונגס-קאָמיסיעס, אין וועלכע ס'זיינען אַריין אויך יידישע פאָרשטייער, דערנאָך אַ ספּעציעלע יורידישע קאָמיסיע ביי דער קהילה און דער פּרעזידיום פון דער קהילה.

אָבער דער אָנטייל פון דער יידישער פאָרשטייערשאַפט איז ניט באַשטאַנען אין געוויינלעכער שתדלנות פון אַמאָליקן שניט.

שוין אין דעם ערשטן וויזיט, וועלכן די יידישע דעפּוטאַציע האָט געמאַכט מיטוואָך אויף מאָרגן נאָך פּסח דעם מלוכה-שעף, האָט זי דערציילט, ווי צוויי יידישע פאָרשטייער, הרב רובינשטיין און ד״ר שאַבאַד, זיינען מיט אַ טאָג צוריק, גייענדיק אין וואָיעוואָדסטוואָ, אַרעסטירט געוואָרן אויף דער גאַס דורך סאָלדאַטן צוזאַמען מיט נאָך הונדערטער יידן; ווי מען האָט זיי געשלאָגן, זיך איזדיעקעוועט איבער זיי און אָפּגעהאַלטן אַ גאַנצן טאָג אויף דער גאַס און דערנאָך אויפן הויף פון פּאָסט. מען האָט איבערגעגעבן דעם מלוכה-שעף פון דער אכזריות פון מיליטער און פון המון און פון די אַלע עינויים, וואָס ווערט אָנגעטאָן די יידן.

אויך אין אַלע ווייטערדיקע אינטערווענצן ביי דער פּוילישער מאַכט האָבן די יידישע פאָרשטייער זיך אַלע מאָל באַמיט ריכטיק פאָרצושטעלן די פאָדערונגען פון דער יידישער באַפעלקערונג און פאַרטיידיקן דעם כבוד און דאָס רעכט פון די יידן אַלס מענטשן און בירגער.

VII.

אין צוויי וואָכן אַרום, נאָכן אַריינגאַנג פון די פּאָליאַקן אין ווילנע, האָט די יידישע באַפעלקערונג ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו קומען צו זיך און צוגעטראָטן צו בויען איר עקאָנאָמישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן. ס'האָט זיך געפילט אַ גרויסע באַדערפעניש אין אַן אייגענער פּרעסע. אַ יידישע סאָציאַליסטישע צייטונג איז ניט געווען מעגלעך אַרויסצוגעבן: ס'האָבן געפעלט די פאַראייניקטע כוחות און די נייטיקע מיטלען. אַפריער איז געווען אַ געדאַנק, צוליב דוחק אין מיטלען, אַרויסצוגעבן איין יידישע דעמאָקראַטישע צייטונג, וועלכע זאָל איינשליסן אויך די ציוניסטישע ריכטונג. אָבער דאָס האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר ניט מעגלעך, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס בראש פון דער ציוניסטישער פּאַרטיי איז געשטאַנען דאַן אַזאַ טאָלעראַנטע פּערזאָן, ווי לייב יפה.

פרייטאָג דעם 9 מאַי 1919, אין איין און זעלביקן טאָג, זיינען ערשינען אין ווילנע מיטאַמאָל צוויי טעגלעכע יידישע צייטונגען: דער „טאָג", אַן אומפּאַרטייאישע דעמאָקראַטישע צייטונג, אין וועלכער ס'האָבן זיך פאַראייניקט די בעסטע דעמאָקראַטישע און סאָציאַליסטישע כוחות (ש. ניגער, ז. רייזען, מאַקס ווייַנרייך, פּ. נאָוויק א. אַ.) און אַ ציוניסטישע „יידישע צייטונג". ש. אַנ—סקי האָט גענומען אַן אָנטייל אין ביידע אָרגאַנען. שפּעטער האָט דער „טאָג" געענדערט זיין נאָמען אויף „אונזער טאָג", און די „יידישע צייטונג"—מיט אַ הפסקה פון אַ האַלב יאָר—אויף „אונזער פריינד". ביידע צייטונגען איז אויסגעקומען צו שפּילן אַ באַדייטנדע ראָלע אין לעבן פון ווילנע און גאַנצן קאַנט.

אין דער זעלבער צייט האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן, צום ערשטן מאָל נאָך אַ לאַנגער הפסקה, די ראַטמענער פון דער קהילה, אָן די סאָציאַליסטן—וועלכע האָבן זיך נאָך פריער, גלייך נאָך די פּועלי-ציון—אָפּגעזאָגט פון זייערע מאַנדאַטן. אויף דער דאָזיקער זיצונג איז אַרויסגעטראָגן געוואָרן אַ פּראָטעסט-רעזאָלוציע קעגן דער האַנדלונג פון דער פּוילישער אַרמיי בנוגע דער יידישער באַפעלקערונג, מיט אַ פאָדערונג צו באַשטראָפן די שולדיקע. די דאָזיקע רעזאָלוציע, וועלכע איז דערלאַנגט געוואָרן דער מאַכט און אָפּגעדרוקט געוואָרן אין ביידע יידישע צייטונגען, און טיילווייז אויך אין די פּוילישע,—האָט געהאַט אַ גרויסע באַדייטונג פאַר די ווייטערדיקע פּויליש-יידישע באַציאונגען.

אויף דער זעלבער זיצונג איז אויך אַרויסגעטראָגן געוואָרן פון די דעמאָקראַטן אַ פאָרשלאָג צו די סאָציאַליסטישע ראַטמענער, זיי זאָלן ווידער אַריינטרעטן אין דער קהילה, כדי ניט צוצוברעכן די גאַנצקייט פון דער יידישער פאָרשטייערשאַפט.

דער פאָרשלאָג איז אָנגענומען געוואָרן, און דעם 25 מאַי 1919 האָבן 77 ראַטמענער (די 3 „פּועלי-ציון", לויטן באַשלוס פון זייער פּאַרטיי, האָבן זיך לחלוטין אָפּגעזאָגט צו גיין אין קהילה) אין זייער אַ פייערלעכער זיצונג, אין דער געגנוואַרט פון אַ גרויסן צייטיקן עולם, זיך צוזאַמענגעקליבן, כדי אויסצוויילן אַ **פּרעזידיום** פון 7 פּערזאָן. עס זיינען אויסגעקליבן געוואָרן 2 ציוניסטן (ד״ר וויגאָדסקי — וויצע-פאָרזיצער און ד״ר יוסף בערגער—גענעראַל-סעקרעטאַר), 2 בונדיסטן (שלמה קלייט—וויצע-פאָרזיצער און מאַקס ווייַנרייך—סעקרעטאַר), 1 פון פאָלקס-פאַראייניקונג (הרב רובינשטיין—וויצע-פאָרזיצער) און איינער פון די האַנטווערקער (רינדזיונסקי). אַלס פאָרזיצער איז מיט די שטימען פון די דעמאָקראַטן, סאָציאַליסטן און האַנטווערקער אויס-

-עווילט געוואָרן ד״ר צ. שאַבאַד (פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי).

דער פּרעזידיום האָט געדאַרפט זיין דערהויפּט אַ רעפּרעזענטאַטיווער אָרגאַן, אָנפירן מיט פּלענאַרע זיצונגען, אויסאַרבעטן תקנות א. א. וו. די ריין פּראַקטיש-טעכנישע אַרבעט איז געלעגן אויף דער פאַרוואַלטונג, מיט באַצאָלטע אָנגעשטעלטע. זי איז אויך געקליבן געוואָרן פון גאַנצן פּלענום, איז געווען פאַר אים פאַראַנטוואָרטלעך און האָט געדאַרפט באַשטיין פון 7 אָפּטיילונגען. לויטן אָפּמאַך פון די פּאַרטייען, האָט די פאַרוואַלטונג געדאַרפט זיין גרופּירט, ווי דער פּרעזידיום. די מערהייט איז אָבער אויף דעם אין לעצטן מאָמענט ניט איינגעגאַנגען און האָט פאַרטיילט די אָפּטיילונגען צווישן אירע מיטגלידער. די לינקע האָבן דאַן זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען אַן אָנטייל אין דער פאַרוואַלטונג, און אין דעם איז שוין געלעגן דער שורש פון די ווייטערדיקע מחלוקות.

אַלס פאַרוואַלטערס זיינען געווען אויסגעקליבן: פאָרזיצער פון דער פאַרוואַלטונג א. קרוק (ה), רעליגיעזע ענינים — הרב גראָדזענסקי (פ-פ), פינאַנסן — י. שעסקין (צ), סאָציאַלע פאַרזאָרגונג — ד. אוצעכאָווסקי (פ-פ), דערנערונג — א. רודניצקי (צ), בילדונג — ד״ר בערגער (צ) (פון אַ גענעראַל-סעקרעטאַר זיך אָפּגעזאָגט).

דער פּרעזידיום פון דער קהילה האָט געהאַט פיל צו טאָן אין די ענינים פון רעפּרעזענטאַנץ כלפּי-חוץ. צו זאָרגן פאַר די טויזנטער אַרעסטירטע יידן, קעמפן פאַר דער אָנערקענונג פון דער יידישער זעלבסטפאַרוואַלטונג און פון דער יידישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע מצד דער מלוכה און מאַגיסטראַט, זאָרגן בכלל צו באַקומען פּראָדוקטן און געלט-אונטערשטיצונג וכדומה.

נאָך מער האָט געהאַט אַרבעט די פאַרוואַלטונג, אָרגאַניזירנדיק אַ גרויסן אַפּאַראַט פון אַנשטאַלטן און שטרעבנדיק אַריינצונעמען אין אירע הענט די גאַנצע דערנערונג פון דער אָרימער יידישער באַפעלקערונג: אַלע פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס (מושב-זקנים, יתומים-הייזער, קינדער-אינטערנאַטן א. א.), אַלע רעליגיעזע אינסטיטוציעס (שכירות פאַר רבנים) און קולטורעלע אַנשטאַלטן (שולן, קינדער-גערטנער, ביבליאָטעק).

די פּראַקטיק האָט דערוויזן, אַז ס׳איז געווען אַ גרויסער פעלער פון דער פאַרוואַלטונג צו קאָנצענטרירן אין דער קהילה דאָס גאַנצע געזעלשאַפטלעכע לעבן פון דער יידישער ווילנע, בפרט נאָך, ווען די קהילה האָט קיין אייגענע מיטלען אַחוץ אַמעריקאַנער געלטער ניט געהאַט, און ניט געהאַט אויך דאָס רעכט אַרויפצולייגן שטייערן אויף דער יידישער באַפעלקערונג. ריכטיקער וואָלט געווען, ווען די קהילה וואָלט זיך באַנוגנט בלויז מיט קאָאָרדינירן די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט, קאָנטראָלירן זי און אין אַ געוויסער מאָס סובסידירן.

די דעפיציטן פון דער קהילה זיינען געוואַקסן אַלץ מער און מער. צוליב דעם פלעגן זיך פאַרשאַרפן די באַציאונגען פון דער פאַרוואַלטונג צו די צאָלרייכע אָנגעשטעלטע (אין ביוראָ, קיכן, קינדער-אַנשטאַלטן, שולן), וועלכע זי פלעגט ניט צאָלן קיין שכירות צו דער צייט, און דער אומצופרידנקייט און פיינדשאַפט צו דער פאַרוואַלטונג איז געוואַקסן מיטיעדן טאָג. ס׳פלעגן אָפּט פאָרקומען שטרייקן פון די אָנגעשטעלטע, פון וועלכע דער שטרייק סוף 1919 איז געווען דער לעצטער קלאַפּ, וועלכער האָט צעבראָכן די קהילה אויף צוויי טיילן: אַ רעכטע מערהייט, וועלכע איז געווען מסכים מיט דער פאַרוואַלטונג, און אַ לינקע, וועלכע האָט די פאַרוואַלטונג און איר גאַנצע פירונג פאַרמשפּט. אַלע פּרובן, אַז די לינקע פּאַרטייען זאָלן נעמען אַן אָנטייל ניט נאָר אין פּרעזידיום, נייערט אויך אין דער פאַרוואַלטונג, זיינען געבליבן אָן רעזולטאַטן, די לינקע פּאַרטייען האָבן ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו פאַרלאָזן די קהילה (אייניקע זיינען אָפּגעפאָרן,

ווילנדיק, אייניקע זיינען געוואָרן אַרעסטירט), דער פאָרזיצער פון דער קהילה איז דורך דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי אָפּגערופן געוואָרן, און ס׳זיינען פאָרגעקומען נייע וואַלן סיי אין פּרעזידיום, סיי אין דער פאַרוואַלטונג — שוין אָן דעם אָנטייל פון די סאָציאַליסטן און פון די דעמאָקראַטן (געבליבן זיינען אָרטאָדאָקסן, סוחרים, ציוניסטן און האַנטווערקער). אַלס פאָרזיצער פון פּרעזידיום איז אויסגעקליבן געוואָרן ד״ר וויגאָדסקי, אַלס פאָרזיצער פון דער פאַרוואַלטונג — א. קרוק.

ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די ווילנער קהילה אין איר אנדער צוזאַמענשטעל האָט אַ סך ווייניקער אויטאָריטעט און צוטרוי ביי דער באַפעלקערונג, דער עיקר ביי די ברייטע מאַסן, ווי פריער, שפּילט דאָך אַפילו די איצטיקע צעבראָכענע קהילה כלפּי-חוץ די ראָלע פון אַ פאַרטרעטערין פון די יידישע אינטערעסן.

די צעבראָכנקייט פון דער קהילה האָט געווירקט אויף דעם, אַז די דיפערענצירונג פון דער יידישער געזעלשאַפט איז געוואָרן טיפער און פאַרשיידענע גרופּן איז אויסגעקומען צו נעמען אויף זיך מער איניציאַטיווע.

די אַרבעט אויפן קולטורעלן געביט (שולן, פאָר- און אויסער-שול-בילדונג) איז געוואָרן שאַרף אָפּגעזונדערט ביי פאַרשיידענע ריכטונגען אויף דער יידישער גאַס.

די גאַנצע וועלטלעכע יידישע בילדונג א׳ז קאָנצענטרירט געוואָרן אין צענטראַלן בילדונגס-קאָמיטעט (צ. ב. ק.), די העברעאישע שולן — אין „תרבות״, די רעליגיעזע — אין „וועד המאוחד״ און צולעצט אין נאָך אַ פערטער צענטראַלע — אין „וועד העזרה״ (די עקסטע אָרטאָדאָקסישע ריכטונג). אַלע 3—4 צענטראַלעס האָבן צווישן זיך קאָנקורירט הן אין צוציען אין זייערע שולן תלמידים, הן אין באַקומען געלט פון אַמעריקע. לויט דער השפעה אויף די ברייטע יידישע מאַסן פאַרנעמט בלי-ספק דער צ. ב. ק. דעם באַדייטנדסטן אָרט אין יידישן לעבן. חוץ דעם מוז אָנגעוויזן ווערן, אַז אַדאַנק דער גרויסער איניציאַטיווע און דערגרייכונגען פון צ. ב. ק., זיינען פיל אויפטוען פון זיינע לערנאַנשטאַלטן אויך נאָכגעמאַכט געוואָרן פון די איבעריקע צענטראַלעס.

די יידישע וועלטלעכע שול-אָרגאַניזאַציעס האָבן גערופן צו אַקטיווע אַרויסטרעטונגען און פאָדערונגען פאַר דעם רעכט פון דער יידישער שול אויסגעהאַלטן צו ווערן פון דער רעגירונג און פון דער שטאָטפאַרוואַלטונג גלייך מיט די פּוילישע שולן. אין דער זעלבער צייט האָבן זיי גערופן צו זעלבסטהילף און זעלבסטשטעטיקייט און בכלל געווירקט אַזוי, אַז דער געדאַנק פון דער וועלטלעכער יידישער שול ווערט אַלץ טיפער איינגעדרונגען אין דעם באַוואוסטזיין פון די ברייטע פאָלקס-מאַסן.

.VIII

די נייע פּוילישע מאַכט האָט אָפיציעל געקוקט אויף זיך ניט ווי אויף אַ שטענדיקער, נייערט ווי אויף אַ צייטווייליקער, כמעט ווי אויף אַ אָקופּאַציאָנס-מאַכט. יוזעף פּילסודסקי, פאַרנעמענדיק ווילנע, האָט אַרויסגעגעבן אַ פּראָקלאַמאַציע, אין וועלכער ער איז מודיע, אַז דאָס פּוילישע מיליטער האָט פאַרטריבן די באָלשעוויקעס, נאָר כדי דער גאַנצער באַפעלקערונג פון ווילנער קאַנט, אָן אויסנאַם פון נאַציאָנאַליטעט, צו געבן די מעגלעכקייט אַליין צו באַשטימען דעם גורל פון קאַנט און זיין מלוכישע צוגעהעריקייט. מיט דעם איז שוין געלייגט געוואָרן דער יסוד פון דעם געדאַנק וועגן אַן אייגענעם ווילנער סיים.

כדי אָנצופירן מיט די ענינים פון קאַנט, איז געשאַפן געוואָרן אַ „פאַרוואַלטונג פאַר די מזרח-לענדער״ מיט יעזשי אָסמאָלאָווסקי בראש, אַן אָנהענגער פון פּילסודסקיס פּאָליטיק. ער האָט

אָבער ניט פאַרשטאַנען צוצוציען אויף זיין זייט ניט די רעכטע, ניט די לינקע עלעמענטן. די פאַרוואַלטונג איז צעטיילט געוואָרן אויף דעפּאַרטאַמענטן, האָט אַרויסגעגעבן געזעצן און תקנות, וועלכע האָבן געזאָלט אויפבויען דעם רואינירטן קאַנט; אָבער אין דערזעלבער צייט האָט מען געשטרעבט זייער שטאַרק צו פּאָלאָניזירן די "קרעסן".

אויף דער פּראָווינץ, אין יעדן גרעסערן אָרט, זיינען געשאַפן געוואָרן פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס פלעגן דערנאָך שיקן פאָרשטייער אין די קרייז-סיימיקעס, וועלכע פלעגן אַלעמאָל אַרויסטראָגן באַשלוסן וועגן דעם ווילן פון דער באַפעלקערונג צונויפגעבונדן צו ווערן מיט פּוילן. די יידן פלעגן זיך דאָס רוב אָפּזאָגן צו נעמען אַן אָנטייל אין די וואַלן צו אַזעלכע סיימיקעס, וועלכע פלעגן געוויינלעך פאָרקומען זייער פּרימיטיוו, אונטער דער השפּעה פון די באַאַמטע אָ"ער פון די פּוילישע נאַציאָנאַליסטישע פּאַרטייען.

אין די קרייז-שטעט (לידע, סווענציאַן, אָשמענע) און אין ווילנע גופא זיינען פּראָקלאַמירט געוואָרן אַלגעמיינע דעמאָקראַטישע וואַלן אין דער שטאָט-פאַרוואַלטונג. ביז דאַן האָט אין ווילנע פונקציאָנירט אַ צייטווייליקער מאַגיסטראַט מיט וויטאָלד אַבראַמאָוויטש בראש אַלס שטאָט-פּרעזידענט, וועלכער איז געווען באַשטימט פון מלוכה-שעף אַליין. אין דעם דאָזיקן מאַגיסטראַט זיינען אַריין אויך דריי יידן: אַד. גאָרדאָן, ש. טראָצקי און מאַרגאָוויצקי, וועלכע האָבן זייער ווייניק געקענט אויפטאָן פאַר די אינטערעסן פון דער יידישער באַפעלקערונג.

די וואַל-אָרדינאַציע איז איינציקע מאָל געביטן געוואָרן, אין אַ געוויסער מאָס אונטערן דרוק פון די פאָדערונגען פון די יידן, און ענדלעך, אין יולי **1919**, זיינען פאָרגעקומען די וואַלן, דורך וועלכע אין שטאָטראַט זיינען אַריין **34** פּאָליאַקן מיט אַ גרויסער ענדעקישער מערהייט און **14** יידן. דער שטאָטראַט איז געקליבן געוואָרן אויף דריי יאָר, פונקציאָנירט נאָך עד-היום און האָט תמיד געשטרעבט ניט נאָר זיך צו פאַרנעמען מיט קאָמונאַלע ענינים, נייערט אויך צו שפּילן אַ פּאָליטישע ראָלע אין זין פון פּוילישן נאַציאָנאַליזם. די לאַגע פון די יידישע ראַטמענער, וועלכע האָבן געבילדעט אַ יידישע פראַקציע, איז געווען זייער אַ שווערע: אין פּאָליטישע ענינים האָבן זיי זיך פּרינציפּיעל ניט געמישט, און ביי אַזעלכע פראַגן פלעגן זיי זיך דעמאָנסטראַטיוו אָפּהאַלטן. פאַר די יידישע אינטערעסן פלעגט זיי זייער זעלטן געלינגען וואָס אויסצופירן. די דעבאַטן פלעגן זיך פירן אויף פּויליש, וואָס ניט אַלע יידישע ראַטמענער האָבן באַהערשט, און צו באַקומען זשטיצע פון מאַגיסטראַט אויף די יידישע אַנשטאַלטן, אין דער עלבער מאָס, ווי ס'ווערן אויסגעהאַלטן די פּוילישע, פלעגט ניט תמיד געלינגען.

דער אָנטייל פון די יידן אין שטאָטראַט, אפילו אויך אָן די סאָציאַליסטן, וועלכע האָבן די וואַלן באָיקאָטירט, האָט דאָך געהאַט אַ געוויסע באַדייטונג הן פאַר דער שטאָט גופא, הן פאַרן שוץ פון די די אינטערעסן פון דער יידישער באַפעלקערונג. ניט איין מאָל האָט די שטים פון די יידישע ראַטמענער באַוואויגן דעם ענדעקישן שטאָטראַט אָנצונעמען דעם אָדער יענעם באַשלוס, וועלכער האָט מער אָדער ווייניקער אַנטשפּרעכט דעם כבוד פון דער העכסטער פאָרשטייערשאַפט פון שטאָט און יושר בנוגע די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן.

אַזוי, למשל, איז לויט דער אינציאַטיווע פון די יידישע ראַטמענער, נאָך לאַנגע און הייסע דעבאַטן, אויפגעוועקט געוואָרן די פראַגע און אויסגעקליבן געוואָרן אַ דעלעגאַציע צו פּראָטעסטירן קעגן דעם אכזריותדיקן שיסן פון די יידישע פורמאַנעס אויפן באַן, קעגן די אומאָרדענונגען ביים סטאַראָסטע ביים אַרויסגעבן פּעסער א. אַז. וו.

דער שטאָטראַט האָט אויך אַרויסגעגעבן אַן אויפרוף צו דער באַפעלקערונג וועגן די געשעענישן אויף די ווילנער גאַסן דעם **2** יולי **1922** א. ד. גל. ביי היינטיקן טאָג ווערט געפירט אין שטאָטראַט אַן ענערגישער קאַמף פאַר דנ"ר יידישער שול.

ניט קוקנדיק אויף דער אומבאַשטימטער לאַגע פון קאַנט, ניט קוקנדיק אויף דער אַנטיסעמיטישער באַציאונג פון אַ גרויסן טייל פון דער פּוילישער געזעלשאַפט און די רעגירונגס-ספערן, וועלכע האָט זיך, פאַרשטייט זיך, געוויס ניט פאַרבעסערט אויך נאָכדעם, ווי קיין ווילנע זיינען געקומען די אויספאָרשונגס-קאָמיסיעס — פריער פון מאָרגנטוי פון אַמעריקע און דערנאָכפון סאַמיועל פון ענגלאַנד, — האָט זיך די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין ווילנע ביסלעכווייז פאַרבעסערט, און דאָס געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע לעבן — זיך היבש אַנטוויקלט. די פאַרבינדונג — הגם אַ פאַרשווערטע און באַגרעניצטע — מיט וואַרשע און גאַנץ פּוילן, און דורכדעם אויך מיט מזרח-אייראָפּע און אַמעריקע, האָט אַריינגעטראָגן אַן אויפלעבונג אין קאַנט. די ווילנער יידישע קולטורעלע אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך געשטעלט אין קאָנטאַקט מיט די וואַרשעווער; די קאָלאָסאַלע הילף אין געלט און אין פּראָדוקטן, וואָס אַמעריקע בכלל און די אַמעריקאַנער יידן בפרט, הן פּריוואַט (קרובים)׳ הן געזעלשאַפטלעך (דורך לאַנדסמאַנשאַפטן און דערהויפּט J. D. C. — "דשאָינט") האָבן געשיקט פּוילן, האָבן אַריינגעבראַכט אין לאַנד צענדליקער טויזנטער דאָלאַרן און אַוועקגעשטעלט אויף די פיס ניט איין פּריוואַטע בעל-הבתישקייט, ניט איין געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע.

אין יולי **1920** האָט די לאַגע פון די פּאָליאַקן אין ווילנע זיך אָנגעהויבן צו וואַקלען. דער אַוואַנטיוריסטישער מאַרש פון דער פּוילישער אַרמיי אויף אוקראַינע ביז סאַמע קיעוו, די חלומות וועגן פאַרשפּרייטן די פּוילישע מלוכה ביז די גרעניצן פון יאָר **1772** האָבן זיך געענדיקט מיט אַ שרעקלעכער מפּלה, און די רויטע אַרמיי האָט זיך אָנגעהויבן צו רוקן אויף מערב. אין דער זעלבער צייט זיינען די ליטווישע אויסזיכטן אויף ווילנע געוואָרן אַלץ שטאַרקער. דעם **12** יולי **1920** איז אונטערגעשריבן געוואָרן אין מאָסקווע דער רוסיש-ליטווישער אָפּמאַך, לויט וועלכן ווילנע און דער ווילנער קאַנט ביז גראָדנע, גייען איבער צו ליטע.

די שטימונג אין שטאָט איז געוואָרן אַ נערוועזע, די מלוכישע אַנשטאַלטן האָבן זיך אָנגעהויבן צו עוואַקוירן, אַלע ביכטן פון דער פּוילישער באַפעלקערונג זיינען געוואָרן גערופן צו פאַרטיידיקן דאָס פאָטערלאַנד, ס'האָבן זיך געבילדעט פריייוויליקע אָפּטיילונגען, דער עיקר פון פרויען, וועלכע האָבן זיך געשטעלט אין רשות פון דער פּוילישער אַרמיי. אין שטאָט איז געוואָרן אַ מלחמה-שטימונג, אַלע מאַנסבילן ביז **50** יאָר האָט מען גענומען אויף אַרבעט, דאָס רוב ניט נייטיקע. פּאַטרולן מיט ביקסן פלעגן אכזריותדיק כאַפּן די יידן אין די גאַסן און שלעפּן זיי פון די וואוינונגען אויף עפּעס מאָדנע אַרבעטן, און דערביי שלאָגן און זיך איזדיעקעווען איבער זיי. סאָלדאַטן פלעגן לויפן פון די קאַזאַרמעס און אין די הייזער שרעקן די יידן און פאָדערן געלט פאַרן אויסקויפן זיך.

דאָס לעבן אין שטאָט האָט זיך אָפּגעשטעלט, די מהומה איז געוואָרן גרויס, דער גרעסטער טייל פון דער פּוילישער אינטעליגענץ און בורזשואַזיע איז געלאָפן צוזאַמען מיט די באַאַמטע קיין וואַרשע, און דער פּוילישער המון מיט אויסוואורפן סאָלדאַטן האָבן זיך געקליבן צו מאַכן אַ פּאָגראָם אויף יידן.

כדי די שטאָט זאָל ניט בלייבן אויף הפקר ביים אַריינקומען פון די באָלשעוויקעס, האָט דער ליטווישער קאָמיטעט, אַלס באַפולמעכטיקטער פון דער ליטווישער רעגירונג, געפירט אונטערהאַנדלונגען מיט דער פּוילישער אָנפירונג, אַז מען זאָל איר לכל-הפּחות איצט איבערגעבן די מאַכט אין שטאָט. אויף מיטוואָך דעם

14־טן יולי 4 בייטאָג איז שוין באַשטימט געוואָרן אַ זיצונג אין ליטווישן קאָמיטעט צוזאַמען מיט אייניקע יידישע פאָרשטייער, כדי צו באַטראַכטן די געפערלעכע לאַגע; אָבער ס׳איז שוין געווען שפעט. 2 בייטאָג האָט די רויטע ארמיי אָנגעהויבן צו באַשיסן די שטאָט פון שלאָסבאַרג, אַן אָפטיילונג רייטער האָבן שוין פאַרנומען פּאָהולאַנקע, און נאָך אַ שטאַרקן האַרמאַטן־געשלעג, איז די שטאָט דעם זעלבן טאָג פאַרנומען געוואָרן פון די באָלשעוויקעס.

און אין די צייטונגען פון 14־טן יולי איז געווען געדרוקט אַ מודעה פון קאָמאַנדירנדיקן פוילישן גענעראַל באָרושטשאַק, אַז מ׳וועט ווילנע דעם שונא ניט אָפּגעבן!...

.IX

ס׳האָט זיך איבערגעחזרט אין שטאָט די זעלבע מעשה, וואָס ביי דער ערשטער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע — אַרעסטן, רעקוויזיציעס, „נאַציאָנאַליזירונג״ פון פאַבריקן, רעפּרעסיעס קעגן דער פּרעסע, אפילו טעראָר מיט טויטשטראָף האָט ניט געפעלט. אָבער די פּאָליטישע לאַגע איז געווען אַ מאָדנע און גאָר אַן אַנדערע ווי אָנהייב 1919. ווי שוין דערמאָנט, האָט די מאָסקווער רעגירונג אָנערקענט די סובערענע רעכט פון ליטע אויף ווילנע. ביים אַריינגיין אין ווילנע האָט דער רוסישער קאָמאַנדיר גאַי פייערלעך אויפן געאָרג־פּראָספּעקט, אין דער אָנוועזנהייט פון דעם רוסישן און ליטווישן מיליטער, געזאָגט, אַז ער גיט איבער די שיינע שטאָט מיט די בערג און טורעמס אין רשות פון די ליטווינער; דאָס ליטווישע פאָלק אַליין וועט שוין וויסן, וואָס פאַר אַן אָרדענונג ביי זיך איינצופירן, — אַ רמז, אַז ליטע זאָל ווערן אַ סאָוועטישע רעפּובליק.

אויף אַזאַ אופן האָט די גאַנצע אַדמיניסטראַטיווע און ציווילע מאַכט געזאָלט איבערגיין צו די ליטווינער. און ס׳איז טאַקע פון דער ליטווישער רעגירונג באַשטימט געוואָרן אַ קאָמענדאַנט (קרוקאָווסקי), וועלכער האָט זיך באַזעצט אין בנין פון דער מלוכה־באַנק.

דער קאָמענדאַנט האָט איינגעלאַדן צו זיך חוץ ליטווינער פאָרשטייער פון דער יידישער, פוילישער און ווייסרוסישער באַפעלקערונג, כדי אויסקלייבן פון זיך אַ צייטווייליקן מאַגיסטראַט, אין וועלכן ס׳זאָלן אַריין פאָרשטייער פון יעדער נאַציאָנאַליטעט, אויף גלייכע יסודות. אָבער בעת אויף מאָרגן האָט דער נייער מאַגיסטראַט געוואָלט צוטרעטן צו זיין אַרבעט, האָט די באָלשעוויסטישע מאַכט דאָס פאַרווערט. זיי האָבן תיכף אַליין באַשטימט אַ „רעווקאָם״, מיט אַ גאַנצער ריי אַדמיניסטראַטיווע אינסטיטוציעס. אויף די טענות פון די ליטווינער, אַז די האַנדלונג פון רעווקאָם איז ניט געזעצליך און איז אַ סתירה צו דעם אינטערנאַציאָנאַלן רעכט, האָט דער רעווקאָם (אַ גרויסע ראָלע האָט דאָ געשפּילט משה ראַפּעס) געענטפערט: אמת, מיר דענקען דאָ ניט צו בלייבן, מיר באַנוצן בלויז ווילנע ווי אַ מיליטערישע באַזע, כדי צו גיין ווייטער אויף פוילן, אָבער כל־זמן מיר זיינען דאָ, קענען מיר ניט געטרויען איבערגעבן די ציווילע מאַכט אין פרעמדע הענט, מיר פירן מלחמה, כוו די גאַנצע מאַכט זיין ביי אונז.

די הויפּט־כוונה פון דער באָלשעוויסטישער רעגירונג איז משמעות געווען אַ צווייאיקע: ראשית אַרויסצופירן קיין רוסלאַנד פון שטאָט און קאַנט אַלץ, וואָס איז נאָר מעגלעך, און צווייטנס אויסצונוצן די מאַכט אויף פּראָפּאַגאַנדע און „אויפקלערונג״ צווישן דער אָרטיקער באַפעלקערונג.

ביידע צילן זיינען געווען באמת דורכגעפירט דורך כלערליי מיטלען.

די רעקוויזיציעס זיינען געגאַנגען זייער האַסטיק, דערביי פלעגן פאָרקומען גרויסע מיסברויכן מצד די קאָמוניסטישע אָנגעשטעלטע, ביי וועלכע מען פלעגט זיך קענען פאַר געלט אָפּקויפן. ס׳האָט זיך אפילו געבילדעט אַ מין דיפּלאָמאַטישע געמישטע קאָמיסיע פון פאָרשטייער פון דער ליטווישער רעגירונג (יאָנינאַס) און רעווקאָם (מ. ראַפּעס), וועלכע האָט געזאָלט באַשטימען, וואָס — לויט די אינטערנאַציאָנאַלע תקנות — מעגן די באָלשעוויקעס יאָ רעקוויזירן, און וואָס ניט. די דאָזיקע קאָמיסיע האָט געזאָלט ערליידיקן אויך אַנדערע סיכסוכים, אָבער די ליטווינער האָבן ווייניק וואָס געקאָנט אויספירן; דער רעווקאָם, האָבנדיק די פאַקטישע מאַכט, האָט געטאָן וואָס ער האָט געוואָלט. די טורמע איז געוואָרן פול. צענדליקער „בורזשויעס״, יידן און פּאָליאַקן, זיינען געווען אַרעסטירט און געפירט אויף צוואַנגס־אַרבעט. צוויי יידן (שאַפּיראָ און שטיינבערג) זיינען דערשאָסן געוואָרן פאַר „ספּעקולאַציע״ און „שפּיאָנאַזש״, און די „באַזונדערע אָפּטיילונג״ (אַ מין טשעקאַ) האָט געהאַט אַ סך וואָס צו טאָן.

נאָך ענערגישער איז געווען געפירט די פּראָפּאַגאַנדע־אַרבעט. באָלשעוויסטישע צייטונגען אין אַ״ע שפּראַכן האָבן געזאָלט אויפקלערן דעם עולם וועגן דער נייטיקייט פון אַ באָלשעוויסטישער איבערקערעניש, וועגן איינפירן אומעטום די ראַטנמאַכט, פלעגן מוסרן די ווילנער אַרבעטערשאַפט אין „אָפּגעשטאַנענקייט״ און פלעגן פּאָלעמיזירן מיט די „ווייס־גוואַרדייאישע״ צייטונגען פון דער ליטווישער „קליינבירגערלעכער רעגירונג״. די אויסטערלישקייט פון דער לאַגע איז טאַקע באַשטאַנען אין דעם, וואָס אין דער זעלבער צייט זיינען אין ווילנע אַרויסגעגאַנגען קאָמוניסטישע און אַנטיקאָמוניסטישע צייטונגען, וועלכע פלעגן איינע מיט די אַנדערע פּאָלעמיזירן אויפן שאַרפסטן אופן.

אָבער די קאָמוניסטישע פּאַרטיי האָט געהאַט גרעסערע מעגלעכקייטן אין איר פּראָפּאַגאַנדע ווי די איבעריקע, זי פלעגט צומאַכן די בורזשואַזע און סאָציאַליסטישע צייטונגען און אָפט אָרגאַניזירן גרויסע מיטינגען, פאַרזאַמלונגען און דעמאָנסטראַציעס קעגן דער ליטווישער רעגירונג. בעת דער פּוילישער ידיעה, למשל, אַז די באָלשעוויקעס האָבן גענומען וואַרשע, איז פאָרגעקומען אַ גראַנדיעזע דעמאָנסטראַציע אויף די גאַסן, מיט אויסרופן קעגן דער ליטווישער רעגירונג א. ד. גל.

מאָ־קווע אָבער, ווייזט אויס, איז ניט געווען אינגאַנצן צופרידן מיט דער פּאָליטיק פון אירע ווילנער שליחים, און נאָך פריער ווי מען האָט דאָס ערוואַרט, סוף אויגוסט 1920, זיינען די רוסישע באָלשעוויקעס האַסטיק אָפּגעטראָטן פון ווילנע. אַ טייל אַרעסטירטע האָבן זיי ביים אַוועקגיין אַרויסגעלאָזן, אַ טייל האָט די ליטווישע מאַכט באַפרייט אויפן וועג צום באַן, אַ טייל פּאָליאַקן (גראַף אַנטאָני טישקעוויטש, בישאָף מיכאַלקעוויטש, פאַר וועלכן די יידן האָבן זיך משתדל געווען, א. אַ.) האָבן זיי באַוויזן אָפּצושיקן קיין רוסלאַנד. אַ טייל צוגענומענע מכשירים איז געלונגען צו פאַרהאַלטן אין נאָוואָווילייסק און צוריק אָפּשיקן קיין ווילנע.

דעם 28 אויגוסט איז ווילנע אויך פאַקטיש אַריבער צו די ליטווינער.

.X

דאָס אַריינקומען פון דער ליטווישער מאַכט איז בלי־ספק פון דעם גרעסטן טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אויפגענומען געוואָרן מיט צופרידנקייט. שוין פריער, אין יולי מאָנאַט, בעת אין ווילנע האָבן זיך נאָך געפונען די באָלשעוויקעס, האָבן די פאָרשטייער פון די יידישע פּאַרטייען, די דעמאָקראַטישע בתוכם,

(חוץ די סאָציאַליסטישע) אָפיציעל באַגריסט די ליטווישע רעגירונג און אָנערקענט די פרייע, זעלבשטענדיקע אומאָפּהענגיקע ליטע. שוין דעמאָלט אָבער האָט די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי פּראָקלאַמירט, אַז זי פאַרשטייט גרויסליטע ניט ווי אַ נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע מ ל ו כ ה פון די ליטווינער, נייערט ווי אַ נ אַ צ י אָ נ אַ ל י ט ע ט ן־מ ל ו כ ה, אין וועלכער אַלע 4 נאַציאָנאַליטעטן זאָלן זיין גלייכבאַרעכטיקט. אויף אַזאַ אופן טיילט זיך די באַפעלקערונג פון גרויסליטע אויף ליטאַישע ליטווינער, ליטאַישע פּאָליאַקן, ליטאַישע יידן און ליטאַישע ווייסרוסן. אָט דער דאָזיקער פּרינציפּ איז אויך אין די שפּעטערדיקע תּקופות דורכגעפירט געוואָרן אין אַ ריי אַרטיקלען און אַרויסטרעטונגען פון די יידישע פאָרשטייער.

מיטן אַריינקומען פון די ליטווינער האָט זיך אָנגעהויבן אַ רואיק לעבן פאַר די יידן אין ווילנע. הגם ס׳איז די ערשטע צייט אויך געווען אַ מיליטערישע אָנפירונג, ווי ביי יעדער אָקופּאַציע, נאָר קיין מ ו ר א פאַר דעם מיליטער איז ניט געווען.

ס׳איז גלייך געשאַפן געוואָרן אַ צייטווייליקער מאַגיסטראַט פון פאָרשטייער פון אַלע 4 נאַציאָנאַליטעטן מיטן אַדוואָקאַט קימאַנט (ליטווינער) אַלס שטאָט־פּרעזידענט בראש. עצה־געבער ביים ליטווישן קאָמענדאַנט איז געוואָרן דער באַקאַנטער אַדוואָקאַט טאַדעאוש ווראָבלעווסקי, וועלכער זייענדיק אַ יחסן אַ פּאָליאַק, איז דאָך געבליבן אַן אָנהענגער פון אַ זעלבשטענדיקער גרויסליטע.

ביסלעכווייז האָבן זיך אָנגעהויבן צו בילדן פאַרוואַלטונגס־אָפּטיילונגען פאַר אַלע געביטן פון געזעלשאַפטלעכן לעבן. ס׳איז געקומען אַ פאָרשטייער פון בילדונגס־מיניסטעריום; אַלע יידישע שולן האָבן געזאָלט אויסגעהאַלטן ווערן פון דער מלוכה, און די לערער איז שוין באַשטימט געוואָרן שכירות.

אויף די באַראַטונגען, וועלכע זיינען פאָרגעקומען פון די פאָרשטייער פון די יידישע גרופּירונגען צוזאַמען מיטן נשיא פון קאָוונער נאַציאָנאַלראַט ש. ר אָ ז ע נ ב ו י ם און מיניסטער פאַר יידישע ענינים ד״ר ס אָ ל אָ וו י י ט ש י ק, איז באַשלאָסן געוואָרן אין גיכן צוזוטרעטן צו נייע דעמאָקראַטישע וואַלן אין דער קהילה, לויטן מוסטער און אינסטרוקציעס פון דער ליטווישער רעפּובליק. דערווייל איז געבילדעט געוואָרן אַ צייטווייליקער פּאָליטישער קאָמיטעט, אין וועלכן ס׳זיינען אַריין צו צוויי פאָרשטייער פון אַלע פּאַרטייען, חוץ די סאָציאַליסטישע (וועלכע האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען אָן אָנטייל). חוץ דעם איז צייטווייליק הרב • רובינשטיין אויסגעקליבן געוואָרן אַלס פאַרטרעטער פון יידישן מיניסטער אין דער מיניסטעריעלער קאָלעגיע, וועלכע איז געבילדעט געוואָרן פאַר ווילנע, ביז די אַלע מיניסטעריומס וועלן ווערן אין גאַנצן איבערגעפירט אין דער אַלטער הויפּטשטאָט פון ליטע. פאַר די יידישע שול־ענינים איז ביי דעם בילדונגס־דעפּאַרט. מענט אַריין ג. פלודערמאַכער.

מ׳האָט מיט האָפענונג געוואַרט, אַז באַלד וועט אין ווילנע דורכגעפירט ווערן די פולע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, און די יידישע מיניסטאָרן, הגם זייענדיק ציוניסטן, האָבן זייער וואַרים רעקאָמענדירט דער יידישער באַפעלקערונג אומעטום צו אונטערשטרייכן, אַז די נאַציאָנאַלע שפּראַך (אין די שולן, אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, אין די קאַנצעלאַריעס, אין די געשעפטן, אויף די שילדן, אויף דער גאַס) דאַרף זיין י י ד י ש.

אין עקאָנאָמישן לעבן האָט זיך אָנגעהויבן אַ היבשע אויפלעבונג. ס׳האָט זיך געעפנט די קאָמוניקאַציע מיט קאָוונע און אין אַ געוויסער מאָס אויך מיט דייטשלאַנד; פאַרן האַנדל און אינדוסטריע האָבן זיך געעפנט ווייטע פּערספּעקטיוון.

די אַרבעטסלאָזיקייט איז אָבער געווען גרויס און צווישן די אַרבעטער האָט געהערשט אַן אומצופרידנקייט. חוצדעם האָט זיך דער ליטווישער קאָמענדאַנט פון אָנהייב אָן זיך אַוועקגעשטעלט פיינדלעך צו די לינקע עלעמענטן. אַן אומשולדיקע פאַרזאַמלונג אין יידישן אַרבעטערקלוב איז געוואָרן פאַרמאַכט, און די אָנטיילנעמער זיינען געוואָרן אַרעסטירט און באַפרייט געוואָרן ערשט אין דריי וואָכן אַרום נאָך ענערגישער פאָדערונג פון די יידישע פאָרשטייער.

אויך די שפּראַכפראַגע איז פון דער ליטווישער רעגירונג שוין לכתחילה פאַרשאַרפט געוואָרן, גאָרניט לויט די פאַרהעלטענישן, וואָס מען האָט געקענט ערוואַרטן אין אַ נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה. ס׳האָבן זיך באַוויזן מודעות (אמת פאַר מיליטער) בלויז אין דער ליטווישער שפּראַך, וועלכע איז געווען פאַרשטענדלעך בלויז פאַר 3—5 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג; אין קרייזגעריכט, וועלכער האָט זיך שוין געוועסט אָנגעהויבן איבערצוקלייבן קיין ווילנע, האָט מען געזאָלט פירן די פּראָצעסן אויף ליטוויש, וואָס וואָלט געמאַכט אוממעגלעך פאַר יידישע אַדוואָקאַטן אַרויסצוטרעטן אַלס פאַרטיידיקער. הכלל, ס׳האָט זיך אָנגעהויבן צו פילן אַ שאָוויניסטישע ריכטונג פון דער יונגער ליטווישער מלוכה.

ס׳האָט אָבער נאָך ניט באַוויזן זיך אינגאַנצן אויסצוקריסטאַליזירן דער פּנים פון גרויסליטע מיט ווילנע, אַלס הויפּטשטאָט, ס׳האָט נאָך ניט באַוויזן זיך אויסצודריקן די השפּעה פון דער יידישער ווילנע אויף דער גאַנצער פירונג אין ווילנער קאַנט, ווי ס׳זיינען אָנגעקומען אומרואיקע טעג: אַפּריער האָט מען איראָניש אָנגעהויבן צו ריידן וועגן עפּעס אַ „ווייסרוסיש־ליטווישער דיוויזיע", וועלכע גייט אויף ווילנע, אָבער אין אַ פּאָר טעג אַרום, דעם 8 אָקטאָבער 1920, האָבן די ליטווינער מיט אַלע רעגירונגס־אַנשטאַלטן האַסטיק געגומען פאַרלאָזן ווילנע. מיט אַ מאָל, פרייטאָג פרי איז געוואָרן אַ מהומה און אַ געלאַף אין שטאָט. אויף דער באַן איז געווען אַ שרעקלעכער געדראַנג, צוגן און וואַגאָנען איז געווען ווייניק, און טויזנטער יידן, וועלכע האָבן ניט געקענט אָפּפאָרן מיט דער באַן, זיינען אַוועק צו פוס קיין קאָוונע.

שבת, דעם 9 אָקטאָבער האָבן ווידער די פּאָליאַקן פאַרנומען ווילנע. ווי ס׳האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, איז דאָס געווען גענעראַל זשעליגאָווסקיס אַרמיי, וועלכע די יידן האָבן באַגעגנט מיט שרעק און מורא. די ערשטע צוויי טעג זיינען טאַקע פאָרגעקומען רויבערייען, און 8 יידן זיינען דערהרגעט געוואָרן, פון זיי 2 פרויען געשענדעט.

.XI

נאָכן פאַרנעמען ווילנע דורך די פּאָליאַקן האָט זיך תּיכּף געבילדעט אַ געמישטע „צייטווייליקע רעגירנדיקע קאָמיסיע" בראש מיטן באַקאַנטן דעמאָקראַט וויטאָלד אַ ב ר אַ מ אָ וו י ט ש אַלס פאָרזיצער. אין דער קאָמיסיע זיינען אַריין איינקע ליקע ענדעקעס (ווי אַדוואָקאַט ע נ ג ע ל, דער ווייסרוס איוואַנאָווסקי) און אויך דער סאָציאַליסט ז אַ ש ט אָ וו ט. די העכסטע מאַכט האָט געהערט דעם גענעראַל ז ש ע ל י ג אָ וו ס ק י.

די קאָמיסיע האָט געמאָלדן דער באַפעלקערונג, אַז זשעליגאָווסקיס חייל, וואָס באַשטייט פון אָרטיקע מענטשן, — האָט זיך אָפּגעריסן פון דעם פּוילישן מיליטער און פאַרנומען ווילנער קאַנט, כּדי צו פאַרטרייבן די ליטווישע אָקופּאַנטן און געבן דער אָרטיקער באַפעלקערונג די מעגלעכקייט אַליין צו באַשטימען, צו וועלכער מלוכה (צו פּוילן, צי צו ליטע) זי וויל געהערן. דערווייל איז געשאַפן געוואָרן אַ מין נייע זעלבשטענדיקע מלוכה, מ י ט ל ל י ט ע, וועלכע געהערט ניט, ניט צו פּוילן, ניט צו ליטע (קאָוונער ליטע). די נייע רעגירונג האָט געהאַט אייגן מיליטער, אייגענע באַנען, איינגעפירט באַזונדערע פּאָסט־מאַרקן, שטייערן, געזעצן און פאַראָרדענונגען, געהאַט בדעה צו מאַכן אַ נייע

רעקרוטאַציע פון אָרטיקע בירגער אין מיליטער און אַלס הערב גענומען אי דעם פוילישן אָדלער, אי דעם ליטווישן רייטער. אַלע רעגירונגס־אַנשטאַלטן האָבן אַרויסגעהאַנגען אַ פלאַג מיט דעם דאָזיקן קאָמבינירטן הערב. אויף אייניקע פּאָסטמאַרקן איז געווען געצייכנט אָדער דער מיטלליטווישער הערב, אָדער זשעליגאָווסקיס בילד. די אָפיציעלע שפּראַך און די געלטצייכנס זיינען געווען פוילישע.

די מיטלליטווישע רעגירונג האָט צוגעזאָגט זיך צו באַציען פריינדלעך צו אַלע נאַציאָנאַליטעטן, וואָס באַוואוינען דעם קאַנט, האָט פאָרגעלייגט די יידן צו פאַרנעמען איינעם אָדער צוויי ערטער אַלס געהילפס־קאָמיסאַרן (אויף וואָס די יידן זיינען אָפיציעל ניט איינגעגאַנגען, ניט וועלנדיק נעמען אויף זיך די אחריות פאַר דער טעטיקייט פון דער „רעוואָלוציאָנערער" רעגירונג) און זיך גענומען איינצואָרדענען און ווידער אויפבויען דעם רואינירטן לעבן אין קאַנט.

פון קאָוונער ליטע איז מיטלליטע געווען אָפּגעשניטן מיט אַ שאַרפער מיליטערישער גרעניץ, מיט רוסלאַנד איז זי אפילו גאָר אין שכנות ניט געווען, זייענדיק אָפּגעגרעניצט דורכן פוילישן קאָרידאָר, און מיט פוילן איז די גרעניץ געווען אין לידע. הגם, גלייך נאָכן פאַרנעמען פון ווילנע דורך זשעליגאָווסקיס אַרמיי, זיינען אַלע אַנטלאָפענע פּאָליאַקן ווידער אָנגעקומען קיין ווילנע און מיט זיי אויך אַ סך ניט קיין היגע פוילישע באַאַמטע, איז דאָך לכתחילה די קאָמוניקאַציע מיט וואַרשע געווען זייער פאַרשווערט. צוליב דוחק אין וואַגאָנעס פלעגט מען פון ווילנע ביז לידע פאָרן אין משא־וואַגאָנעס, און אויף צו פאָרן פון לידע ביז וואַרשע האָט מען געמוזט האָבן אַ ספּעציעלע ערלויבעניש פון דער וואַרשעווער דעלעגאַטור. איבער גראָדנע פון ווילנע קיין וואַרשע איז דער וועג נאָך עד־היום פאַרמאַכט צוליב דעם, וואָס דער בריק איבערן ניעמאַן ביי גראָדנע איז רואינירט און די ליטווינער האָבן פונאַנדערגענומען אַ טייל רעלסן ביי אָראַן. דערהויפּט פלעגט אַזאַ נסיעה זיין שווער פאַר יידן, מחמת די וואַגאָנעס פלעגן נאָך זיין פול מיט מיליטער, און די סאָלדאַטן מיט די זשאַנדאַרמען פלעגן זיך, ווי אין די פריערדיקע גוטע צייטן פון דער פוילישער אָקופּאַציע, איזדיעקעווען איבער די יידן, שלאָגן, אַרויסוואַרפן פון די וואַגאָנעס, שניידן בערד, אָפּנעמען דאָס געלט א. ד. גל. ביסלעכווייז אָבער האָט זיך די לאַגע געבעסערט.

פוילן האָט אָנגעהויבן כלומרשט גוטפריינד צו ווערן מיט דעם גענעראַל, „דעם אינסורגענט", האָט געשיקט קיין ווילנע אַ „דעלעגאַט", וועלכער איז געווען אַ פאָרשטייער פון דער פוילישער רעפּובליק, האָט אָנגעהויבן צו שטיצן מיטלליטע מיט געלט (אַלס אַ „הלוואה") און מיליטער, האָט געהאָלפן איינצואָרדענען דעם באַנפאַרקער. ס'האָבן זיך באַוויזן דירעקטע שנעלצוגן מיט שלאָפוואַגאָנעס,— און די פאַרבינדונג מיט וואַרשע איז געוואָרן גאַנץ גוט איינגעאָרדנט. אגב איז אויך פוילן וואָס פון טאָג געוואָרן שטאַרקער. די געפאַר פון באָלשעוויסטישן אָנפאַל איז געוואָרן אַלץ קלענער; פוילן האָט אָנגעהויבן צו באַקומען פון דייטשלאַנד, לויטן אָפּמאַך, אַ גרויסע צאָל וואַגאָנעס מיט לאָקאָמאָטיוון, און ס'האָט זיך דערנענטערט די לייזונג לטובת פוילן פון דער שווערער און וויכטיקער פראַגע וועגן אייבערשלעזיע.

אין מיטלליטע איז די השפּעה פון דער ציטווייליקער רעגירנדקער קאָמיסיע געוואָרן אַלץ שוואַכער, און פון דער פוילישער רעגירונג — אַלץ שטאַרקער. די ענדעקעס האָבן שטאַרק אַגיטירט קעגן דער ציטווייליקער קאָמיסיע, דער עיקר קעגן אירע דעמאָקראַטישע און סאָציאַליסטישע פאָרשטייער, די קאָמיסאַרן האָבן זיך אָפּט געביטן פון רעכטס אויף לינקס און פון לינקס אויף רעכטס, און זיך סוף־כל־סוף פאַרוואַנדלט אין באַאַמטע פון דעפּאַרטאַמענטן, וועלכע פלעגן זיך אויך אַלע ווײַלע בייטן.

די פּאָלאָניזאַציע פון קאַנט איז געגאַנגען מיט גרויס ערפאָלג. אויף דעם האָבן געווירקט אַזעלכע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס, ווי די אַנטיסעמיטישע געזעלשאַפטן „ראָזוואָי" (געזעלשאַפט צו אַנטוויקלען דעם עקאָנאָמישן מצב פון דער פוילישער באַפעלקערונג), „סטראַזש קרעסאָווא" (דער היטער פון די ראַנד־געביטן) א. אַ., ווי אויך די ריין קולטורעלע אינסטיטוציעס, ווי דער ווילנער אוניווערסיטעט אויפן נאָמען פון סטעפאַן באַטאָרי, די גימנאַזיעס אויפן נאָמען פון קעניג זיגמונט־אויגוסט, לעלעוועל און אַ גאַנצע ריי פוילישע מיטלשולן, פאָלקסשולן, פאָרלעזונגען א. ד. גל.

דאָס יידישע לעבן אין קאַנט איז ביסלעכווייז אַוועק אויף נאָרמאַלע רעלסן. דער האַנדל האָט זיך אָנגעהויבן צו פאַרבעסערן, ס'האָבן זיך אָנגעהויבן צו עפענען און פאַרברייטערן פאַבריקן און אַנדערע אונטערנעמונגען. די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען ווייניקער און די אַרבעטער, בעלי־מלאכות און אָנגעשטעלטע, וואָס האָבן געהאַט באַשעפטיקונג, האָבן ניט שלעכט פאַרדינט, ניט קוקנדיק אויפן יקרות און דער פאַלנדיקער וואַלוטע. אין ערגעץ אין פוילן האָבן די פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען ניט געהאַט, דאַכט זיך, אַזאַ כוח און ווירקונג ווי אין ווילנע.

צווישן די לופט־מענטשן און ספּעקולאַנטן האָט דער עיקר באַשעפטיקונג פאַרנומען דער אומגעזונטער האַנדל מיט וואַלוטע — מיט דייטשע און אָסט־מאַרקן, פראַנקן, דאָלאַרן א. ד. גל. אין די קליינע שטעטלעך, דער עיקר אין די, וועלכע געפינען זיך נאָענט צו די גרעניצן, איז דער הויפּט־פאַרדינסט געווען — שמוגל, קאָנטראַבאַנדע מיט רוסלאַנד און ליטע. דערין פלעגן זיי העלפן דאָס רוב באַאַמטע פון ביידע זייטן גרעניץ.

די געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע אַרבעט צווישן די יידן איז געגאַנגען מער־ווייניקער אומגעשטערט. די שולן האָבן זיך אַנטוויקלט און זיך פאַרשפּרייט אַלץ ווייטער, ס'האָבן זיך געעפנט אַ יידישער און העברעאישער לערער־סעמינאַר; ס'זיינען פאָרגעקומען שול־צוזאַמענפאָרן פון גאַנץ פוילן, די פּעדאַגאָגישע ליטעראַטור האָט זיך פאַרגרעסערט א. ד. גל. און דאָס אַלץ איז געשען, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אין מאַטעריעלע מיטלען האָט זיך געפילט אַ שרעקלעכער דוחק: די הילף פון אַמעריקע איז געוואָרן אַלץ קלענער, און פון דער מיטלליטווישער רעגירונג פלעגן די שולן באַקומען אַ נישטיקע אונטערשטיצונג; די פוילישע שולן פאַרקערט פלעגן ווערן אינגאַנצן אויסגעהאַלטן פון דער פוילישער רעגירונג.

די יידישע פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס האָבן פאַר דער דאָזיקער צייט איבערגעלעבט אַ שטאַרקן קריזיס און אַ גאַנצע איבערקערעניש. די אַמעריקאַנער הילף פון ד. ד. ק. האָט שאַרף אומגעביטן דעם כאַראַקטער פון דער שטיצע. מען האָט ביסלעכווייז אויפגעהערט צו געבן געלט אויף געוויינלעכע תמיכה און מ'האָט די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט אָנגעווענדט אויף אויפבויונגס־אַרבעט. מיט דעם איז אויפן געביט פון געזעלשאַפטלעכער מעדיצין געגעבן געוואָרן די מעגלעכקייט אָנצוהייבן אַ גרויסע סאַניטאַר־היגיענישע אַקציע: מען האָט אין אַ ריי שטעט און שטעטלעך אויף דער פּראָווינץ אָנגעהויבן צו בויען בעדער, עפענען דאָקטוירים־פונקטן און שיקן באַפולמעכטיקטע, וואָס זאָלן פירן אָן אויפקלערונגס־אַרבעט און שאַפן אַ ריי מעדיציניש־סאַניטאַרע אָרגאַניזאַציעס אין אַלע קליינע פונקטן. ס'איז פאַרשטאַרקט געוואָרן דער קאַמף קעגן פאַוואַוס (פאַרך) ביי די קינדער דורך היילן די דאָזיקע קראַנקהייט מיט רענטגענשטראַלן. צו דעם צוועק איז אויך אויף די מיטלען פון ד. ד. ק. געעפנט געוואָרן אין ווילנע אַ צוויי־יאָריקע שוועסטער־שול, מיט יידיש אַלס אונטערריכטס־שפּראַך, וועלכע דאַרף אַרויסלאָזן גוט אויסגעבילדעטע שוועסטער, וועלכע וועלן ניט בלויז וויסן, ווי צו גיין אַרום קראַנקע, נאָר אויך פאַרשטיין ווי צו פירן אָן אויפקלערונגס־אַרבעט

אינם זין פון סאניטארער היגיענע. מיט דער דאָזיקער גאנצער ארבעט פארנעמט זיך די געזעלשאפט „אָזע“ און א מעדיצינישע צענטראלע, וועלכע איז געקליבן פון פאָרשטייער פון דער קהילה, יעקאָפאָ, אָזע און משמרת-חולים.

דערזעלביקער נייער פרינציפ פון אָנווענדן די אמעריקאנער געלטער אויף אויפבויאונגס-ארבעט האָט געגעבן די מעגלעכקייט דער געזעלשאפט „יעקאָפאָ“ צו עפענען אין ווילנע אן אווטאָנאָמע „קאָאָפּעראטיווע פאָלקסבאנק“, וועלכע שפילט שוין א באדייטנדע ראָלע אין יידישן עקאָנאָמישן לעבן פון דער גאנצער פראָווינץ. אחוצדעם, אדאנק דער גרויסער אמעריקאנער הילף, איז געפירט געוואָרן פון „יעקאָפאָ“ א גרויסע אקציע צו העלפן די היימלאָזע און צוריקגעקומענע פון רוסלאנד זיך אָפּצובויען און זיך איינצואָרדענען אין זייער פריערדיקער היים. אין סמאָרגאָן, ווידז און צענדליקער אנדערע ערטער ווערן אויפסניי אויפגעבויט און רעמאָנטירט הונדערטער הייזער; דאָ, וואו ס׳זיינען ניט לאנג געווען „אָקאָפּעס“ און חורבות, הייבט זיך אָן א ניי לעבן; ס׳לעבן אָפּ די פריערדיקע יידישע ישובים. אין דער דאָזיקער וויכטיקער פאָלקס-ארבעט איז געקומען צו הילף אויך די „יקא“ און דער לאָנדאָנער אוקראאינישער קאָמיטעט.

אויך די ארבעט פון דער געזעלשאפט „אָרט“ האָט זיך פאר דער צייט פארברייטערט, אדאנק דעם, וואָס די קאָמוניקאציע האָט זיך פארלייכטערט, און די באציאונגען מיט דער פראָווינץ זיינען געוואָרן ווייניקער פארשווערט. צענדליקער קאָלאָניסטן האָבן באקומען אגראָנאָמישע מכשירים, זריעה און פערד. אין ווילנע און אין אייניקע שטעטלעך זיינען געעפנט שול-ווארשטאטן, און ווילנע האָט באקומען א 3 יאָריקן יידישן טעכניקום מיט אן עלעקטרישער און מעכאנישער אָפּטיילונג.

.XII

איינע פון די וויכטיקסטע שטריכן פון דער דאָזיקער צייט איז, וואָס די מיטלליטווישע רעגירונג האָט זיך באצויגן צו דער יידישער באפעלקערונג ווי צו א גרייס, מיט וועלכער מען מוז זיך רעכענען.

שוין אין די ערשטע טעג נאָכן אריינמארש פון גענעראל זשעליגאָווסקיס מיליטער קיין ווילנע איז געבילדעט געוואָרן אן או ספאָרשונגס-קאָמיסיע, אין וועלכער ס׳זיינען אריין פון די יידן ראבינער רובינשטיין און אדוואָקאט גאָרדאָן. די קאָמיסיע האָט געזאָלט אויספאָרשן אלע פארברעכנס און „עקסצעסן“, וועלכע זיינען פאָרגעקומען פאר דער ערשטער צייט בנוגע יידן, און די שולדיקע איבערגעבן צום געריכט (נאָך ניט לאנג זיינען פארמשפט געוואָרן צום טויט צוויי קריסטן, וועלכע האָבן דעם 9 אָקטאָבער 1920 געהרגעט די שוועסטער נאַ־ין). די דאָזיקע קאָמיסיע האָט אויך אויסגעפאָרשט און באשטעטיקט דעם פאקט, וואָס איז פאָרגעקומען אין עטלעכע טעג ארום נאָכן פארנעמען ווילנע: מען האָט געפירט איבער די גאסן א גרופּע געפאנגענע ליטווישע סאָלדאטן, און צווישן זיי איז געווען אויך א יידישער זעלנער. דעם דאָזיקן יידן האָט מען דעם גאנצן וועג געצוואונגען צו שרייען: „איך בין א באָלשעוויק“ אין מ׳האָט אים אומברחמנותדיק געשלאָגן, בעת ער האָט אויף א רגע אויפגע ערט צו שרייען. דער אויסגעמאטערטער יידישער סאָלדאט האָט געמאכט אן איינדרוק פון א משוגענעם, און דער פוילישער קאָנוואָי מיטן עלכסטן בראש האָט דערביי גאנץ גוטמוטיק געלאכט. אָבער, ווי ס׳האָט זיך ארויסגעוויזן, איז דער אומגליקלעכער ייד געווען א פולקום קלאָרער, בלויז שרעקלעך פארפייניקט.

גענעראל זשעליגאָווסקי גופא און זיינע נאָענטע מיטהעלפער זיינען אָבער אליין געווען אויפגערעגט פון אזוינע מעשים פון דעם מיליטער און פלעגן אלעמאָל גערן א־סהערן די טענות פון די יידישע פאָרשטייער. שפּעטער, בעת דאָס אינעווייניקסטע לעבן האָט זיך ביסלעכווייז שוין איינגעשטעלט, איז די אויסערלעכע פּאָליטישע לאגע פון ווילנע און ווילנער קאנט נאָך געווען גענוג אומבאשטימט און ניט זיכער. אונטערן דרוק פון דער פעלקער-ליגע איז איינגעשטעלט געוואָרן א וואָפנשטילשטאנד צווישן מיטל-ליטע און קאָוונער ליטע, און ס׳איז ארויסגעשוואומען מצד דער פעלקער-ליגע די פאָדערונג, אז דאָס לעצטע וואָרט אין דעם סיכסוך צווישן פוילן און ליטע מכוח דער צוגעהעריקייט פון ווילנער קאנט דארף געהערן דער שטים (Consultation) פון דער באפעלקערונג פון דעם דאָזיקן קאנט גופא.

די ליטווינער אָבער האָבן ארויסגעשטעלט א פאָדערונג, אז ביי דער דורכפירונג פון אזא פּלעביסציט זאָל זשעליגאָווסקיס מיליטער פארלאָזן ווילנע, און די מאכט זאָל איבערגיין צו נייטראלן מיליטער. און ס׳איז שוין געווען טאקע א רייד, אז נייטראלע לענדער זאָלן שיקן זייערע אָפּטיילונגען אין ווילנער קאנט. פון דעם פּראָיעקט איז אָבער גאָרניט געוואָרן, און דער ענין ווילנע איז ניט איינמאָל געשטאנען אויפן סדר-היום אויף זיצונגען און קאָנפערענצן פון דער פעלקער-ליגע.

נאָכדעם ווי די פראגע וועגן פּלעביסציט איז אראָפּ פון סדר-היום, איז ווידער אויפגעשוואומען דער געדאנק, וועלכן ס׳האָט נאָך פּראָקלאמירט פּילסודסקי, וועגן א סיים אין ווילנע, וואָס דארף באשטימען דעם גורל פון קאנט.

צי ביי א פאָלקס-קאָנסולטאציע צי ביי א סיים, וואָלט די מיינונג פון דער יידישער באפעלקערונג, פארשטייט זיך, געהאט א גרויסע באדייטונג. און די רעגירונגס-קרייזן האָבן דעריבער געזען צוציען די יידן אויפן פוילישן צד. אין צוזאמענהאנג דערמיט האָט מען א לאנגע צייט געפירט אונטערהאנדלונגען מיט די ווילנער יידן. גענעראל זשעליגאָווסקי גופא האָט זיך זייער אינטערעסירט מיט זייער מיינונג און ניט איינמאָל איינגעלאדן צו זיך יידישע פאָרשטייער פון פארשיידענע ריכטונגען, כדי זיך צו אינפאָרמירן וועגן דער „יידישער אָריענטאציע“. צו גלייכער צייט האָט אויך די פוילישע דעמאָקראטישע געזעלשאפט געמאכט פרובן זיך צו „פארשטענדיקן“ מיט די יידן און זיך נעענטער באקאָנען איינע מיט די אנדערע.

ס׳פלעגן פאָרקומען פריוואטע פארזאמלונגען מיט די פוילישע דעמאָקראטן, „קראיאָווצעס“ און אויך מיט אייניקע פ. פ. ס. די דאָזיקע פארזאמלונגען האָבן געזאָלט לייגן א יסוד פון א געמיינשאפטלעכן פּאָליטישן קלוב. די יידן אָבער פלעגן די ערשטע צייט אויסמיידן צו ריידן וועגן פּאָליטישע פראגן, אויפווייזנדיק, אז כדי צו פארבעסערן די פויליש-יידישע באציאונגען איז וויכטיק קודם-כל זיך נעענטער צו דערקענען. אין דעם פרט זיינען די פוילישע געזעלשאפט, די ברייטע פוילישע מאסן ווייניק באקאנט מיט דער יידישער געשיכטע, מיט דער קולטור און ליטעראטור פון די יידן. אָבער קיין גרויסע באדייטונג האָט די דאָזיקע „התקרבות“ ניט געהאט, מחמת אין די פארזאמלונגען האָבן גענומען אן אָנטייל בלויז א קליינער טייל, הגם זייער סימפּאטישע און געבילדעטע פּאָליאקן-דעמאָקראטן (טשעסלאוו יאנקאָווסקי, ביידע כאָמינסקיס, אדוואָקאט קשיזשאנאָווסקי, לודוויק אבראמאָוויטש, אמאָל וויטאָלד אבראמאָוויטש א. אנד.), וועלכע האָבן אין דער פוילישער געזעלשאפט, דער עיקר אין די ברייטע שיכטן, לחלוטין קיין איינפלוס ניט געהאט. די ברייטע פוילישע מאסן, חוץ א ניט באדייטנדער צאָל סאָציאליסטיש-געשטימטע ארבעטער, זיינען אלע געווען אונטער דער השפעה פון ענדעקעס אָדער גלחים („ליגא ראָבאָטניטשא“), אָדער אנדערע רעאקציאָנערע אָרגאניזאציעס.

די פּ. פּ. ס. (באגינסקי, קוליקאָווסקי א. אנד.), וועלכע האָבן

לכל-הפחות געקענט האָבן אַ ווירקונג אויף אַ טייל אַרבעטער, פלעגן אין אונזערע פאַרזאַמלונגען ווייניק אַקטיוון אָנטייל נעמען, כּחמת אויך מצד די יידן האָבן די סאָציאַליסטן („בונד" א. אַנד.) אָפּגעזאָגט זיך צו באַטייליקן. בכלל מוז דאָ אָנגעוויזן ווערן, אַז דער טייל פון די יידישע סאָציאַליסטישע פאַרטייען, וועלכער האָט אַמאָל געשפּילט אַזאַ גרויסע ראָלע אויף דער יידישער גאַס און שטאַרק געווירקט אויף דער פּאָליטישער אויפקלערונג און רייפקייט פון די יידישע אַרבעטער-מאַסן (איך מיין דעם „בונד"), האָט אין די לעצטע יאָרן אין ווילנע זיך צו גלייכגילטיק באַצויגן צו די פּאָליטישע געשעענישן, וועלכע די שטאָט און דער גאַנצער קאַנט האָט איבערגעלעבט, און צוליב דעם אפשר אויך פאַרלאָרן אַ גרויסן טייל פון דער השפעה, וועלכע ער האָט געקענט האָבן. ניט קוקנדיק אויף דעם קאַמף מיט די לינקערע עלעמענטן, וועלכע האָבן געהאַט גאָר אַן אַנדער אָריענטאַציע, האָט דער „בונד" פאַרנאַכלעסיקט זיין השפעה אין דער קהילה, באָיקאָטירט די וואַלן אין שטאָטראַט און לאַנג ניט געהאַט קיין שטאַנדפּונקט אין דער פראַגע וועגן דער צוגעהעריקייט פון קאַנט.

דאָס לעבן האָט אָבער ניט געוואַרט, און דער יידישער באַפעלקערונג איז פאָרט אויסגעקומען זיך אַרויסצוזאָגן וועגן דעם ענין ווילנע.

פאָראויסזעענדיק, אַז אַ סיים קען ניט מיט דער געהעריקער ריכטיקייט אַנטשליסן די דאָזיקע פראַגע, האָבן זיך די יידישע בירגערלעכע פאַרטייען שוין לכתחילה אָפּגעזאָגט צו נעמען אַן אָנטייל אין די וואַלן. די גאַנצע פראַגע איז טאַקע פון וואַרשע אויס גופא געוועסט אָפּגעלייגט געוואָרן און אויף אַ געוויסער צייט לגמרי אַראָפּגענומען געוואָרן פון סדר-היום. די יידישע פּאָליטיקער זיינען געשטאַנען דערפאַר, אַז אין דעם דאָזיקן ענין דאַרף קאָוונע זען זיך צוזאַמענריידן מיט ווילנע גופא און אויך אומגעקערט; בכל אופן טאָר די זאַך ניט אַנטשיידט ווערן דורך געוועך. די קאָוונער רע ירונג אָבער, ניט אָנערקענענדיק זשעליגאָווסקיס צייטווייליקע רעגירונגס-קאָמיסיע און האַלטנדיק אים אליין פאַר אַן אומגעזעצלעכן פאַרכאַפּער, האָט געמאַכט פרובן צו פירן אונטערהאַנדלונגען מיט דער וואַרשעווער רעגירונג, אָבער דערפון א״ז אויך גאָרניט אַרויסגעקומען. דערנאָך — אין אַ געוויסער מאָס אונטערן דרוק פון דער ווילנער יידישער פּרעסע, זיינען געמאַכט געוואָרן פרובן מצד די ניט אָפיציעלע פאַרטייען פון קאָוונע און ווילנע זיך צוזאַמענצוריידן. אין אַ ריי באַראַטונגען האָבן גענומען אַן אָנטייל צוזאַמען מיט די דעמאָקראַטישע און סאָציאַליסטישע דעפּוטאַטן פון קאָוונער סיים און פאָרשטייער פון די אַנטשפּרעכנדיקע פּוילישע פּאָליטישע פאַרטייען אין ווילנע, אויך די ווילנער יידן (די פאָרשטייער פון „בונד" האָבן אויך דאָ געפעלט). צו קיין הסכם איז מען אָבער פאָרט ניט געקומען, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס אַלס יסוד איז גענומען געוואָרן הימאַנסעס פּראָיעקט, וואָס לאָזט איבער ווילנע פאַר ליטע (גרויסליטע), נאָר פאַרזיכערט די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, דער עיקר די פּאָליאַקן, ניט נאָר נאַציאָנאַל-פּערסאָנאַלע, נייערט טעריטאָריאַלע (קאַנטאָנאַלע) אויטאָנאָמיע.

אַזוי-אַרום האָבן די פיינדלעכע באַציאונגען צווישן די פּאָליאַקן און די ליטווינער, — ריכטיקער פּוילן און ליטע — זיך נאָך פאַרערגערט. דאַן האָט די פּוילישע רעגירונג, ניט פרעגנדיק אפילו ביי דער פעלקער-ליגע, באַשטימט אַנדערשניט די וואַלן צום ווילנער סיים, וועלכער זאָל באַשליסן וועגן דעם גורל פון קאַנט. כּדי אין אַ געוויסער מאָס אַנטקעגן צו קומען דעם ווילן פון דער אַנטאַנטע און צו שאַפן אַ דעקאָרום פון פולער אומפּאַרטייאישקייט ביי די וואַלן, האָט די וואַרשעווער רעגירונג אָפּגערופן דעם גענעראַל זשעליגאָווסקין און אויף זיין

אָרט באַשטימט אַ ציווילע פּערזאָן, דעם גוטבאַזיצער מ י י ש ט אָ ו ו י ט ש.

ס׳האָט זיך אָנגעהויב, אַ שטאַרקע אַגיטאַציע מצד אַלע פּוילישע פאַרטייען, דאָס רוב פון זיי האָבן אַרויסגעשטעלט איין לאָזונג: „צ ו פ ו י ל ן!" די חילוקי-דעות זיינען בלויז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די גרעסטע פּאַרטיי, די ענדעקעס, האָט געפאָדערט, אַז דער ווילנער סיים זאָל זיין אויסשליסלעך אַ „באַשטימענדיקע פאַרזאַמלונג", וועלכע דאַרף נאָר אַנטשיידן איין פראַגע: „צו פּוילן צי צו ליטע" און גלייך נאָכדעם זיך פונאַנדערגיין. און די איבעריקע פּאַרטייען האָבן זיך אַרויסגעזאָגט דערפאַר, אַז דער סיים דאַרף טאַקע זיין אַ סיים, ד. ה. ער דאַרף, אחוץ דער פראַגע וועגן דער צוגעהעריקייט פון קאַנט, אויך זיך פאַרנעמען מיט דער אָרגאַנישער, ד. ה. געזעצגעבערישער און צונפירנדיקער אַרבעט.

וואָס איז שייך דעם לאָזונג „צו פּוילן", איז ער כּלומרשט געווען פון פאַרשיידענע פאַרטייען פאַרשיידן פאַרשטאַנען; בעת די מערהייט האָט געפאָדערט, אַז ווילנע זאָל „אָ ן ש ו ם ב אַ ו ואָ ר ע נ י ש ן" א י נ ק אָ ר פּ אָ ר י ר ט ווערן אין פּוילן, האָבן די אַנדערע („אָדראָדזעניע", למשל) דערלאָזן, אַז דער ווילנער קאַנט זאָל נאָר ווערן פ אַ ר א י י נ י ק ט מיט פּוילן אויף געוויסע באַדינגונגען (אויטאָנאָמיע, אַ באַזונדערער סיים און דאָס גל.), וועלכע דאַרפן נאָך ווערן אויסגעאַרבעט. די צאָל פּאָליאַקן, אמתע „קראַיאָווצעס", ד. ה. אַזעלכע, וואָס האָבן אָקאָרשט אָנערקענט „מיטלליטע" אין געפונען, אַז ווילנער קאַנט האָט גאָר אַנדערע היסטאָרישע און עטנאָגראַפישע באַזונדערהייטן, — איז געוואָרן אַלץ ווייניקער. און נאָך ווייניקער איז מיט אַמאָל געוואָרן „פעדעראַליסטן", וועלכע האָבן געהאַלטן, אַז ווילנע דאַרף טאַקע געהערן צו ליטע, נאָר מיטן תנאי, אַז ליטע זאָל זיין אין אַ פ ע ד ע ר אַ צ י ע מיט פּוילן.

פאַר דער יידישער באַפעלקערונג פון ווילנער קאַנט איז בכן געשטאַנען צו אַנטשיידן זייער אַן ערנסטע, וויכטיקע און פאַראַנטוואָרטלעכע פּאָליטישע פּראָבלעם, צי נעמען אַן אָנטייל אין די וואַלן צום סיים אָדער ניט?

די פּוילישע דעמאָקראַטן, וועלכע זיינען געווען פאַראינטערעסירט צו האָבן אין סיים אַ גרעסערע מערהייט אַנטקעגן די ענדעקעס, האָבן מיט אַלע מיטלען געזוכט צו איבערצייגן די יידן, אַז זיי מוזן גיין אין סיים. נאָך מערער איז געווען פאַראינטערעסירט דערין די פּוילישע רעגירונג גופא. פאַר איר איז געווען וויכטיק צו ווייזן דער אויסערלעכער וועלט, אַז דער ווילנער סיים מאַניפעסטירט דעם אמתן ווילן פון דער גאַנצער באַפעלקערונג, אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעטן, און אויב אַזאַ סיים זאָגט זיך אַרויס פאַר פּוילן, אַנטשפּרעכט דאָס פולקום דעם פּרינציפּ פון זעלבסטבאַשטימונג — וואָס די פעלקערליגע פאָדערט.

דעריבער פלעגן די יידן ניט איינמאָל ווערן איינגעלאַדן אויף באַראַטונגען ניט נאָר צו די פּוילישע דעמאָקראַטן, נייערט אויך צום פּרעזידענט פון דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע מיישטאָוויטשן. דער לעצטער פלעגט רופן צו זיך איינצלנע יידישע פאָרשטייער פון יעדער ריכטונג באַזונדער און אַלעמען צוזאַמען און מיט גוטע רייד, אַמאָל אויך מיט פאַרוויכטיקע דראָאונגען זיך באַמיט צו ווירקן, אַז די ווילנער יידן זאָלן נעמען אַן אָנטייל אין די וואַלן צום סיים. צום סוף, שוין אַ פּאָר טעג פאַר די וואַלן, דעם 5—6 דעצעמבער 1921, בעת דער אָנטייל אין די וואַלן איז שוין געווען זאָגאַר אוממעגלעך, זיינען מיר דריי (הרב רובינשטיין, ד״ר וויגאָדסקי און איך) איינגעלאַדן געוואָרן קיין וואַרשע אויף אַ געשפּרעך מיטן מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים סקירמונט, מיניסטער פאַר אינווייניקסטע ענינים דאָוונאַראָוויטש, דירעקטאָר פון דער פּאָליטישער אָפּטיילונג

פון מיניסטאָרן-קאַבינעט געלזשינסקי, דירעקטאָר פון דער אָפּטיילונג פאַר מזרח-ענינים, גראַף קאָסאַקאָווסקי א. אַנד.—כדי אויסצוהערן אונזערע דערקלערונגען, פאַרוואָס מיר נעמען ניט קיין אָנטייל אין די וואַלן און צו ווירקן, אַז מיר זאָלן לכל-הפּחות אַרויסגעבן אַ דעקלאַראַציע, אַז מיט אונזער אָפּזאָג זייַנען מיר ניט אויסן אַרויסצוווייזן אונזער קעגנערשאַפט צו פּוילן, און צו שאַדן איר.

אין די דאָזיקע געשפּרעכן האָבן מיר אָפן אַרויסגעזאָגט אונזער שטעלונג בנוגע דעם ענין ווילנע.

און דער ענדגילטיקער באַשלוס פון אַלע יידישע פּאַרטייען, בתוכם אויך דעם „בונד" און די לינקערע גרופּירונגען, נאָך זייער לאַנגע ישוב-הדעתן און וואַקלונגען, איז געווען אַ נעגאַטיווער: ס'איז באַשלאָסן געוואָרן ניט צו נעמען קיין אָנטייל אין די וואַלן.

די אָנהענגער פון יאָ נעמען אַ אָנטייל האָבן אַרגומענטירט אַזוי:

די יידן האַלטן זיך פאַר גלייכע בירגער און מוזן בכלל נעמען אַן אָנטייל אין אַלע געזעצגעבערישע אינסטיטוציעס, בפרט נאָך אַזעלכע, וועלכע דאַרפן באַשליסן דעם גורל פון זייער היים-לאַנד. אין דער דאָזיקער פראַגע זייַנען די יידן בלויז פּאַראינ-טערעסירט פּונקט אַזוי, ווי די אַנדערע בירגער, און קענען זיין גראָד דאָ מער קאָמפּעטענט און אָביעקטיוו, ווי די פּאָליאַקן אָדער די ליטווינער, ווייל זיי זייַנען ניט אַזוי שאָוויניסטיש פאַרבלענדט, ווי די דאָזיקע ביידע נאַציאָנאַליטעטן. אין פאַל, אויב דער סיים וועט באמת זיין אַ געזעצגעבערישער, איז דער אָנטייל פון די יידן געוויס זייער נייטיק צוליב זייערע אייגענע אינטערעסן. די דיפערענצן צווישן דער שטעלונג פון די יידן בנוגע דער צוגע-העריקייט פון קאַנט און דער שטעלונג פון דעם גרעסטן רוב פּאָליאַקן, דאַרפן די יידן ניט אָפּהאַלטן פון גיין אין סיים; זיי מוזן מוטיק אַרויסזאָגן זייער מיינונג, הגם זיי וועלן זיין אין דער מינדערהייט. אחוץ דעם, קען דער אָפּזאָג פון נעמען אַן אָנטייל אין סיים מאַכן דעם איינדרוק, אַז די יידן האַלטן זיך אַליין פאַר פרעמדע, ניט פאַר אמתע בירגער. אַזאַ שטעלונג קען אויך אויס-געטייטשט ווערן אַלס פייַנדשאַפט צו פּוילן און נאָך פאַרשאַרפן דעם אַנטיסעמיטיזם.

די מאָטיוון קעגן זייַנען אָבער געווען שטאַרקער, דהיינו: ערשטנס איז ווילנער קאַנט, וואָס רופט זיך אָן „ליטע", טאַקע אַ באַשטאַנדטייל פון ליטע, פּונקט אַזוי, ווי קאָוונער קאַנט און די איבעריקע ליטווישע געגנטן: אָבער אונטער ליטע דאַרף מען פאַרשטיין ניט אַ לאַנד, וואָס געהערט די ליטווינער בלויז, נייערט אַ מדינה, וואָס געהערט אַלע נאַציאָנאַליטעטן, וואָס באַ-וואוינען זי. בקיצור, די באַוואוסטזיניקע עלעמענטן פון די יידן באַטראַכטן גרויסליטע, אַלס אַ נאַציאָנאַליטעטן-מלוכה. וואו אַלע נאַציאָנאַליטעטן זייַנען פולקום גלייך, און ניט אַלס נאַציאָנאַלע מלוכה, וואו נאָר איין נאַציאָנאַליטעט איז די הערשנדיקע. אַרויסגייענדיק פון דעם שטאַנדפּונקט געפינען די יידן, אַז פאַרן גורל פון קאַנט איז בעסער, אַז ווילנע זאָל גע-הערן צו גרויס-ליטע.

פון דער אַנדערער זייט אָבער, איז געוויס ליטע אַ צו קליינע מלוכה, זי זאָל קענען גאַנץ זעלבשטענדיק עקסיסטירן. אחוץ דעם איז ליטע זייער שטאַרק פאַרבונדן מיט פּוילן הן היס-טאָריש, הן קולטורעל, הן עקאָנאָמיש, און דעריבער וואָלט געווען זייער ריכטיק, אַז זי זאָל זיין, ביי באַשטימטע באַדינגונגען, פעדערירט מיט פּוילן.

אָט דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט, הגם גאַנץ לאָיאַלן, וואָלט גאָר געווען אוממעגלעך אַרויסצושטעלן אין סיים, ווייל די פראַגע טייט גאַנץ שאַרף: „צו פּוילן, צי צו ליטע?" און ס'איז ניטאָ דאָ קיין

אָרט פאַר דער פראַגע, צו וועלכער ליטע—צו דער איצטי-קער, קאָוונער ליטע, צי צו גרויסליטע?

דער עיקר אָבער איז, וואָס דעם סיים שטייט פאָר צו באַ-שליסן אַ ריין פּלעביסציטאַרע פראַגע. און ביי אַזאַ כאַראַק-טער פון סיים דאַרפן די וואַל-באַדינגונגען אויך זיין אַזעלכע, ווי ביי אַ פּלעביסציט, די גאַנצע אָנפירונג דאַרף זיין גאַנץ נייטראַל, ווי דאָס איז געווען, למשל, דער פאַל ביים פּלעביסציט אין אייבערשלעזיע. די וואַלן אָבער אין ווילנער סיים זייַנען גע-ווען אָנגעפירט דורך איין צד, דעם פאַראינטערעסירטן; אויך איז אין דער וואַל-טעריטאָריע ניט אַריין די גאַנצע שטרייט-טערי-טאָריע.

דעריבער האָבן טאַקע ניט גענומען קיין אָנטייל אין די וואַלן אויך די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן פון לאַנד—ניט די ליט-ווינער, ניט די ווייסרוסן, וועלכע בילדן אין דער פּראָווינץ אַ גרויסן פּראָצענט.

אַזוי-אַרום איז קלאָר געוואָרן, אַז דער סיים דאַרף זיין בלויז אַ דעקאָרום פאַר אייראָפּע, אַז דער באַשלוס וועגן אינקאָר-פּאָרירן ווילנער קאַנט אין פּוילן איז שוין באַשטימט געווען פאָר-אויס. און דער אָנטייל פון די יידן,—וועלכע וואָלטן, אַגב, ביי די באַשאַפענע באַדינגונגען פון וואַלן און אַגיטאַציע געקענט האָבן בלויז 2—3 דעפּוטאַטן,—וואָלט נאָר געווען אַ דעקאָראַציע פאַרן ניט-ריכטיקן צוזאַמענשטעל פון סיים. נאָכמער, אויב די יידן וואָלטן נעמען אַן אָנטייל אין די וואַלן, וואָלט דאָס הייסן, אַז דער סיים שטעלט פאָר די אמתע נאַציאָנאַליטעטן-פאַרהעלטעניש פון קאַנט; ס'וואָלט הייסן, אַז דער ווילנער קאַנט באַשטייט פון פּאָליאַקן, מיט אַ נישטיקן פּראָצענט פון אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן, בעת באמת בילדן די יידן 14%—15 און די ווייסרוסן אין מאַנכע קרייזן 50%—60.

וואָס איז שייך דער מעגלעכקייט, אַז דער סיים זאָל ווערן כאָטש צייטווייליק אַ געזעצגעבערישע אינסטאַנץ און האָבן צו זאָגן איבער וויכטיקע עקאָנאָמישע און קולטורעלע פראַגן,—איז געווען פאָרויסצוזען, אַז דאָס וועט ניט פאַרווירקלעכט ווערן. פאַר-קערט, ס'איז קלאָר געווען, אַז דער סיים וועט מער ניט זיין אַ דעמאָנסטראַציע און וועט כמעט איינשטימיק באַשטימען (באמת זייַנען נאָר 4 שטימען געווען פאַר גרויסליטע), אַז ווילנער קאַנט דאַרף געהערן צו פּוילן.

אין דעם אַלעם האָבן די יידן קיין אָנטייל ניט געקענט נעמען, ניט געקענט נעמען אויף זיך די אחריות פאַר דעם זייער וויכטיקן פּאָליטישן באַשלוס וועגן גורל פון ווילנער קאַנט.

.XIII

דעם 8-טן יאַנואַר 1921 זייַנען פאָרגעקומען די וואַלן צום ווילנער סיים. לויט די אָפיציעלע ידיעות האָבן גענומען אַן אָנטייל אין די וואַלן ביז 64% פון דער באַפעלקערונג; אין די קליינע שטעטלעך זאָלן זיין געגאַנגען צו די וואַלן זאָגאַר בערך 30% יידן. אָבער אין די וואַלליסטן האָבן ניט די ווייסרוסן, ניט די יידן, אַ פשיטא שוין די ליטווינער, קיין איין קאַנדידאַט ניט אַרויס-געשטעלט*). די גרעסטע מערהייט האָבן, ווי מען האָט געקענט ערוואַרטן, געהאַט די נאַציאָנאַלע דעמאָקראַטן (ענדעקעס) און

*) הגם קיין איין ייד איז אין סיים ניט געווען, האָבן בייזע צינגער גע-רעדט, אַז עס זייַנען דאָך דאָרטן געזעסן איין משומד (טשעסלאַוו נוסבוים—אַ זון פון דעם באַקאַנטן אַסימילאַטאָר, משומד העגריק נוסבוים) און 3, וועלכע שטאַמען פון יידן (ענגעל, קשיזשאַנאָווסקי און נאָך איינער).

פאַרשיידענע גרופּירונגען פון דער פוילישער פאָלקספּאַרטיי („ליוּדאָווצעס").

דעם 1-טן פעברואַר האָט זיך דער סיים פייערלעך געעפנט און דעם 20-סטן פעברואַר אָנגענומען די פאַראייניקונגס-רעזאָלוציע און שוין אויפגעהערט צו עקסיסטירן. אַחוץ די 4 דעפּוטאַטן פון דער אָפּגעשפּאָלטענער „אָדראָדזעניע" פון סטעפאַן מיצקעוויטשעס גרופּע, האָבן אַלע דעפּוטאַטן, מיט פאַרשיידענע נוסחאות, זיך אַרויסגעזאָגט פאַר אינקאָרפּאָראַציע פון ווילנער קאַנט אין פוילן, און 20 מיטגלידער פון ווילנער, זיינען אַריין אַלס דעפּוטאַטן אין וואַרשעווער סיים. אין וואַרשע גופא האָבן די ווילנער ענדעקישע דעפּוטאַטן זיך לאַנג געקאַמפּערט ביים אונטערשרייבן דעם אַקט וועגן דער פאַראייניקונג פון ווילנער קאַנט מיט דער פוילישער רעפּובליק, אָבער סוף-כל-סוף איז מען מושווה געוואָרן, און מיטל-ליטע איז אָפיציעל געוואָרן פוילן. די ציטווייליקע רעגירנדיקע קאָמיסיע איז ליקווידירט געוואָרן, און מיט ווילנע האָט אָנגעהויבן צו פאַרוואַלטן א דעלעגאַט. נאָך דער אינקאָרפּאָראַציע איז צו ווילנער קאַנט צוגעגעבן געוואָרן אין אַדמיניסטראַטיווער הינזיכט דיסנער, ווילייקער און בראַצלאַווער קרייזן.

אויסערלעך האָט זיך ווייניק וואָס אומגעביטן, ווייל פאַקטיש איז שוין אויך פריער די גאַנצע מאַכט און אָנפירונג געווען ביי די פּאָליאַקן און אין פולער אָפּהענגיקייט פון וואַרשע. דערפאַר האָבן זיך געענדערט די באַציאונגען צו די יידן: די פריערדיקע אויפמערקזאַמקייט האָט אויפגעהערט. נאָך ערגער זיינען געוואָרן די באַציאונגען צו די ליטווינער. קעגן דער ליטווישער פרעסע, וועלכע האָט ניט געקענט שלום ווערן מיט דעם אַקט פון פאַראייניקן ווילנע מיט פוילן, זיינען אָנגעווענדט געוואָרן די שאַרפסטע רעפּרעסיעס ביז פולשטענדיקער ליקווידאַציע. 33 ליטווישע און ווייסרוסישע געזעלשאַפטלעכע טוער זיינען נאָך פאַר דער עפענונג פון סיים אַרעסטירט און אַרויסגעשיקט געוואָרן קיין קאָוונע.

די גרעסטע שוועריקייטן זיינען נאָכן פאַראייניקונגס-אַקט געמאַכט געוואָרן אין דער פראַגע וועגן בירגערשאַפט. דער שכל האָט מחייב געווען, אַז מיט דער אינקאָרפּאָראַציע פון מיטל-ליטע אין פוילן באַקומען אַלע מיטל-ליטווישע בירגער ממילא שוין בירגערשאַפט. די מאַכט אָבער האָט פאַרשטאַנען די זאַך אַנדערש און האָט אָנגעהויבן צו שטעלן גרויסע מניעות ביים באַקומען א שטענדיקן פּאַס דורך די-יעניקע, וועלכע האָבן ביז אַהער רואיק געלעבט אין מיטל-ליטע. די גאַנצע פּראָצעדור ביים אַרויסנעמען דעם פּאַס איז געוואָרן אַזוי פאַרשווערט, אַרומגערינגלט מיט אַזוי פיל פאָרמאַליטעטן, אַז מענטשן פלעגן אָפּשטיין ביים סטאַראָסטע גאַנצענע טעג און וואָכן, איידער זיי האָבן זיך צו וואָס עס איז געקענט דערשלאָגן. פאַרשטייט זיך, אַז מער פאַר אַלעמען האָבן דערפון געליטן יידן, אי דערפאַר, מחמת אָן א פּאַס איז אוממעגלעך געווען זיך צו באַוועגן און פאָרן מיט דער אייזנבאַן. איז דערפאַר, וואָס פּאָליאַקן האָבן באַקומען בירגערשאַפט שוין צוליב דעם פאַקט אַליין, וואָס זיי זיינען פּאָליאַקן. פונדעסטוועגן האָט עס אָנגערירט אויך ניט-יידן, אָק ס'איז שוין דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז די יידישע דעמאָקראַטישע פּאַרטיי האָט אָנגענומען וועגן דעם א פּראָטעסט-רעזאָלוציע, און די יידישע ראַטמענער האָבן אַריינגעטראָגן וועגן דעם ענין אַן אָנפראַגע אין ווילנער שטאָט-ראַט. דער לעצטער האָט געשיקט וועגן דעם א דעפּוטאַציע צום דעלעגאַט, און ס'איז געוואָרן איינגעפירט פינף ביוראָען, וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיטן אַרויסגעבן פּעסער.

אָבער פאַר די, וואָס קומען אָן פון רוסלאַנד, אפילו פאַר אמתע תושבים פון ווילנער קאַנט, האָט זיך די זאַך דערמיט ניט פאַרבעסערט. די פּראָווינציעלע סטאַראָסטעס, למשל, פון אָשמענער קרייז, פלעגן פאָדערן פון די געקומענע ראיות, אַז זיי זיינען

פאַרשריבן אין די אָרטיקע ביכער, בעת אַלע דאָקומענטן אין ארכיוון, זיינען מיט דער מלחמה פולשטענדיק פאַרלוירן געגאַנגען. וועגן דעם האָט זיך דער פּרעזידיום פון ווילנער „יעקאָפּאָ" געווענדט מיט א מעמאָראַנדום צום דעלעגאַט, און איינציקע פאַרלייכטערונגען אין דעם פּרט זיינען צוגעזאָגט געוואָרן.

אין ווילנע גופא עקסיסטירט נאָך עד-היום פאַר די געקומענע פון רוסלאַנד א גאַנצע ריי שוועריקייטן און פאָרמאַליטעטן ביים רעגיסטרירן זיך און אַרויסקריגן א פּאַס, מעגן זיי האָבן געקומען אפילו לעגאַל מיט דער ערלויבעניש פון דער מאַכט. די פּראָצעדור איז אַזאַ לאַנגע און קאָמפּליצירטע, אַז מענטשן שטייען אָפּ אין דער הויפּט-מיליציע פון דער נאַכט אָן, כדי צו פאַרנעמען אַן אָרט אין „אָטשערעד" און זיך דערשלאָגן צו זייער ריי.

אָבער שווערער פאַר אַלעמען איז דער גורל פון די אַזוי-גערופענע „אָבצאָקראַיאָווצעס", ד. ה. פון די, וואָס וואוינען אין ווילנע, למשל, פון מיטן 1918 יאָר. אויך לויט די מיטל-ליטווישע תקנות האָבן זיי ניט קיין בירגעררעכט (דערצו האָט מען דאָ געדאַרפט וואוינען פאַרן ערשטן יאַנואַר 1918). פון רוסלאַנד זיינען זיי געלאָפן און רעכענען זיך ניט פאַר קיין רוסישע בירגער, און פוילן האַלט זיי פאַר פרעמדע. אין בעסטן פאַל באַקומען זיי א „קאַר א פּאַביטו", ד. ה. מען לאָזט זיי וואוינען דאָ, וואו זיי זיינען, אָבער ביי יעדער נסיעה מיט דער אייזנבאַן מוזן זיי באַקומען א באַזונדערע ערלויבעניש; און טאָמער געלינגט זיי יאָ ערגעץ צו פאָרן, שיקט מען זיי פון יענעם אָרט תיכף אַרויס. וועגן בירגערשאַפט, וואַלרעכט א. ד. גל. איז שוין אָפּגערעדט. אַזוינע פּערזאָנען ווערן אויך ניט צוגעלאָזט צו פאַרנעמען פאַראַנטוואָרטלעכע פּאָסטנס, ווי א פאַרוואַלטער פון א שול (אפילו א פּריוואַטע), באַקומען ניט קיין אויסלענדישן פּאַס מיט דעם רעכט צו קומען צוריק א. ד. גל.—צו דער דאָזיקער גרופּע „פרעמדע" געהערן דאָס רוב יידן. זייער לאַגע דאַרף ניט פאַרגליכן ווערן מיט אויסלענדער, ווייל אַזעלכע האָבן אויסלענדישע פּעסער פון זייער מלוכה און מעגן אין פוילן זיך פריי באַוועגן.

ניט בעסער איז דערווייל מיט דער פאַראייניקונג צו פוילן געוואָרן אין דער שולפראַגע. אמת, אויף ווילנע פאַרשפּרייט זיך דאָס געזעץ פון דער פוילישער רעפּובליק וועגן איינפירן אַן אומזיסטן שולצוואַנג. אמת איז, אַז אין דער קאָנסטיטוציע איז דאָ א פּאַראַגראַף, וועלכער ערלויבט יעדער נאַציאָנאַלער מינדערהייט לערנען די קינדער אויף דער מוטערשפּראַך, פאַררופן זיך אָבער די פוילישע באַאַמטע און די רעאַקציאָנערע מערהייט אין די שטאָטראַטן, אַז דאָס ווענדט זיך אָן סיים דורכצופירן אין לעבן, און דערווייל דערלאָזן זיי ניט, אַז די יידישע שולן אויף יידיש זאָלן ווערן אויסגעהאַלטן פון דער מלוכה אָדער דער שטאָט-פאַרוואַלטונג. ביז דער פאַראייניקונג מיט פוילן זיינען די שולן אין ווילנע און ווילנער קאַנט גלאַט אויסגעהאַלטן געוואָרן פון דער פוילישער מלוכה, און די יידישע שולן פלעגן באַקומען נאָר א נישטיקע און ניט שטענדיקע סובסידיע. אָבער נאָך דער אָפיציעלער אינקאָרפּאָראַציע האָט די ווילנער שול-מאַכט ערקלערט, אַז צום נייעם שול-יאָר וועט מען איינפירן אומזיסטע פאָלקסשולן אויך פאַר יידן, אָבער מיט פויליש, אַלס אונטערריכטסשפּראַך, שולן, וואו די גאַנצע יידישקייט זאָל באַשטיין אין דעם, אַז דער רו-טאָג וועט זיין שבת, אַנשטאָט זונטאָג. אַזאַ „רעפאָרם" וואָלט געווען א טויט-קלאַפּ פאַר די איצטיקע יידישע שולן און וואָלט שטעלן אין סכנה די אַלע גרויסע אויפטוען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן ביז אַהער אויף דעם געביט פון יידישער ערציאונג אין ווילנע. ס'איז קיין וואונדער ניט, וואָס דער נייער פּראָיעקט האָט אויפגעטרייסלט די גאַנצע יידישע געזעלשאַפט, האָט אַרויסגערופן מאַסן-פּראָטעסטן פון אַלע יידישע

שול־אָרגאַניזאַציעס, עלטערן־פאַרזאַמלונגען און פראָפעסיאָנעלע פאַראײנען.

אָנגעהויבן די אַקציע האָט מיט גרויס ענערגיע די צייטונג „אונזער טאָג". דאָס אַרבעטער־וואָכנבלאַט „אונזער צייט" איז פאַרמאַכט געוואָרן צוליב אַן אַרטיקל וועגן דער שול־פראַגע. אַחוצדעם האָט דער צענטראַלער בילדונגס־קאָמיטעט אַרויסגעלאָזט אַ ספּעציעלע אויסגאַבע „פאַר אונזער שול"*). עס זײנען אויך אָנגענומען געוואָרן טריט צו ווירקן אויף דער היגער שול־מאַכט און די העכערע אינסטאַנצן אין פוילן.

פון ווילנע איז דער קאַמף אַריבערגעוואָרפן געוואָרן קיין וואַרשע, און די יידישע ווילנע איז זיכער, אַז סוף־כל־סוף וועט איר שווערער קאַמף פאַר דער יידישער שול זיך ענדיקן מיט אַ נצחון.

אינטערעסאַנט איז, ווי אַזוי די שול־פראַגע איז ערליידיקט געוואָרן אין ווילנער שטאָטראַט.

אין דער שול־קאָמיסיע פון דעם שטאָטראַט, וועלכע איז אויסגעקליבן געוואָרן לויט דער איניציאַטיווע פון די יידישע ראַטמענער, איז פאָרגעלייגט געוואָרן, אַז אין סטאַטוט וועגן צוואַנגס־בילדונג זאָלן אין ערשטן פונקט אַרייַנגעשטעלט ווערן די ווערטער, אַז די לימודים „קומען פאָר אין דער מוטערשפּראַך". די פוילישע ראַטמענער האָבן דערמיט ניט מסכים געווען, ווי זיי האָבן געזאָגט, צוליב ריין פאָרמעלע טעמים, אויפווייזנדיק, אַז מען טאָר ניט בייטן דעם סטאַטוט, וועלכער איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן לויט דער קאָנסטיטוציע. נאָר אויף דער פּלענאַרער זיצונג, אונטער דער ווירקונג פון די יושרדיקע יידישע פאָדערונגען, איז געמאַכט ווערן אַ פאָרשלאָג מצד איינעם פון די נ. ד.־ראַטמענער גופא, אַז דער סטאַטוט זאָל ניט ווערן געביטן, נאָר ס׳זאָל אַרייַנגעטראָגן געוואָרן אין פּראָטאָקאָל אַלס אַ מיינונג פון שטאָטראַט, אַז די לימודים דאַרפן זיין אויף דער מוטערשפּראַך. צוליב פאָרמעלע טעמים, איז דער דאָזיקער פאָרשלאָג ניט אָפּגעשטימט געוואָרן און איז ווידער אַריבער אין דער שולקאָמיסיע מיט אַלע איבעריקע אויסבעסערונגען. אין דער שול־קאָמיסיע איז אײנשטימיק אָנגענומען געוואָרן דער נוסח פון פאָרזיצער, אַז היות ווי אין די פוילישע, רוסישע, ווייסרוסישע און ליטווישע שולן, וועלכע וועלן ווערן אויסגעהאַלטן פון שטאָטראַט מיט זאכן (בנינים, באַהייצונג, שול־מכשירים א. ד. גל), ווערט געלערנט אויף דער מוטערשפּראַך, האַלט דער שטאָטראַט פאַר ריכטיק און אומבאַדינגט, אַז אויך אין יידישע שולן זאָלן די לימודים פאָרקומען אין יידיש אָדער העבּרעאיש (די אויסבעסערונג פון דער יידישער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, צו פאַרבייטן די לעצטע ווערטער מיט די ווערטער „מוטערשפּראַך" אָדער בלויז „יידיש", איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן מיט די שטימען פון ד. נ. ד.)

ניט קוקנדיק דערויף, וואָס די מערהייט פון שטאָטראַט האָט, דאַכט זיך, פולשטענדיק מסכים געווען אויף דעם דאָזיקן נוסח, זײנען אויף דער באַנטסטער זיצונג פון פּלענום דעם 3 אויגוסט 1922, מאָביליזירט און אָרגאַניזירט געוואָרן אַלע שוואַרצע קרעפטן פון שטאָטראַט און דער גאַנצער פאָרשלאָג פון דער שול־קאָמיסיע איז גאַנץ אומגעריכט פאַר די יידן דורכגעפאַלן (און דערנאָך זײנען שוין דורכגעפאַלן אויך אַלע אַנדערע אויסבעסערונגען, וואָס די יידישע ראַטמענער האָבן אַרייַנגעטראָגן אין סטאַטוט). כאַראַקטעריסטיש איז, אַז קעגן דעם פאָרשלאָג האָבן געשטימט אויך די פוילישע מיטגלידער פון דער שול־קאָמיסיע גופא.

*) נאָך פריער האָט דער צ. ב. ק. אַרויסגעלאָזט אַ אייַנטאָגיקע אויסגאַבע „פאַר אונזערע קינדער" צו באַקענען די עפנטלעכקייט מיט די גראַנדיאָזע דער־גרייכונגען פון יידיש־וועלטלעכן שול־וועזן אין ווילנע.

אַלס פּראָטעסט, האָבן אַלע יידישע ראַטמענער דעמאָנסטראַטיוו פאַרלאָזן די זיצונג, אויף מאָרגן אַרויסגעלאָזט און פאַרעפנטלעכט (די פוילישע צייטונגען האָבן ניט אָפּגעדרוקט) אַ דעקלאַראַציע צו דער באַפעלקערונג, אין וועלכער ס׳איז אויפגעקלערט געוואָרן דער גאַנצער ענין און עס איז פאָרגעלייגט געוואָרן די פּאַרטייען צו באַטראַכטן די פראַגע וועגן דעם ווייטערדיקן פאַרבלייבן פון די יידישע ראַטמענער אין שטאָטראַט. אַלע פּאַרטייען האָבן באַשלאָסן, אַז די יידן דאַרפן זיך פון זייערע מאַנדאַטן ניט אָפּזאָגן און בלייבן אין שטאָטראַט, כדי ווייטער צו קעמפן פאַר די יידישע רעכט.

XIV.

די אינקאָרפּאָראַציע פון ווילנער קאַנט אין פוילן איז כמעט צוזאַמענגעפאַלן מיט די לעצטע טעג פון סיים אין וואַרשע, וואָס איז אייגנטלעך אַ גרינדונגס־סיים, וועלכער האָט אויסגעאַרבעט די קאָנסטיטוציע פון דער פוילישער רעפּובליק און די וואַל־אָרדינאַציע פאַרן נייעם סיים. אָט די דאָזיקע אָרדינאַציע וועט האָבן אַ גרויסע באַדייטונג פאַר דעם צוזאַמענשטעל פון דעם קומענדיקן סיים און מיט דעם אויך אויף דער גאַנצער פּאָליטיק פון לאַנד. די תקנות, האָבנדיק אין אויסזיכט צו שאַפן אין סיים גרויסע פּאַרטייען און אַ פעסטע מערהייט, זײנען זייער אומגינסטיק פאַר די קלענערע גרופּן, נאַציאָנאַלע מינדערהייטן און דער שטאָטישער באַפעלקערונג, דער עיקר פון די ראַנדגעביטן. צו מערסטן וועלן פון דער וואַל־אָרדינאַציע זיין באַעוולט די יידן, סיידן דער געפּלאַנטער בלאָק פון אַלע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין פוילן וועט פאַרריכטן כאָטש וויפיל ניט איז די עוולה, און די יידן וועלן באַקומען כאָטש אַ פּאָר צענדליק דעפּוטאַטן, אין דער צייט, וואָס לויט זייער פּראָפּאָרציע אין לאַנד האָבן זיי געדאַרפט האָבן (14%—15) ביז 60. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז דער צוזאַמענשטעל פון נייעם סיים קען ווירקן אויף דער גאַנצער פּאָליטיש־רעכטלעכער און עקאָנאָמישער לאַגע פון די יידן אין פוילן בכלל און אין ווילנער קאַנט בפרט.

דערווייל, ניט קוקנדיק אויף דעם, מערקט זיך ניט וועלכער ס׳איז ערנסטער אינטערעס מצד דער יידישער באַפעלקערונג צו די וואַלן. די פוילישע פּאַרטייען, פאַרקערט, האָבנדיק אַלע מעגלעכקייטן און דעם גאַנצן אַפּאַראַט פון פּראָפּאַגאַנדע, מאַכן שוין גרויסע הכנות, דער עיקר אין דער פּראָווינץ, כדי צוצוגרייטן דעם באָדן אויף דורכצופירן אַ גענוגנדיקע צאָל נאַציאָנאַליסטישע עלעמענטן.

אין ווילנע גופא רופן אַרויס גרעסערע אויפמערקזאַמקייט די פאָרשטייענדיקע וואַלן אין דער פאַרוואַלטונג פון דער קראַנקנקאַסע. דאָס איז איינער פון די אינסטיטוטן, וואָס ווילנע האָט באַקומען נאָך איידער זי איז פאַראייניקט געוואָרן אָפיציעל מיט פוילן. לויטן געזעץ, איז יעדער אינדוסטריעלער אונטערנעמער, בעל־הבית, אפילו יעדע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע מחויב צו פאַרשרייבן די באַצאָלטע אַרבעטער און אָנגעשטעלטע אַלס מיטגלידער אין דער קראַנקנקאַסע. 3,6% פון זייער געהאַלט צאָלט דער אונטערנעמער און 2,4% ווערט געצאָלט אויפן רעכענונג פון די מיטגלידער גופא, דאָס גיט דער קראַנקנקאַסע אַ גרויסע הכנסה, אַדאַנק וועלכער זי האָט די מעגלעכקייט צו עפענען אין שטאָט אַ היבשע צאָל אַמבולאַטאָריעס אויף אַלע ספּעציאַליטעטן און אָרגאַניזירן מעדיצינישע הילף פאַר אירע מיטגלידער אין דער היים, אין שפּיטאָלן, אפילו אין סאַנאַטאָריעס און קוראָרטן. אַחוצדעם צאָלט די קאַסע אין פאַל פון קראַנקהייט 60% פון

געהאלט אין משך פון 3 חדשים און קימפעטאָרינס פאַר צוויי חדשים נאָכן געלעגן ווערן.

ס'פאַרשטייט זיך, אז ביי אַזאַ גרויסן פאַרנעם האָט די קראַנקנקאַסע אַ גרויסע באַדייטונג אין דעם לעבן — הן פון די אַרבעטער און אָנגעשטעלטע, הן פון מעדיצינישן פּערסאָנאַל. אכת, אין ווילנע איז ניט געווען קיין שאַרפע אַגיטאַציע קעגן דער קראַנקנקאַסע מצד די דאָקטוירים (ווי דאָס איז פאָרגעקומען אין וואַרשע), אָבער פון אינעווייניק, פאַרשטייט זיך, האָט געמוזט פאָרקומען אַ קאָנקורענץ ביים פאַרנעמען אַ ריי נייע שטעלן פאַר דאָקטוירים און מיטל-מעדיצינישן פּערסאָנאַל. אין דעם דאָזיקן קאַמף האָבן די הויפּט-דעה געהאַט די נאַציאָנאַלע פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען (יידישער דאָקטוירים-פאַראיין), וועלכע האָבן געפּועלט, אַז צווישן דעם פּערסאָנאַל זאָלן די יידן באַקומען שטעלן אין דער גרייס פון 36%. די אָנפירנדיקע ראָלע אין דער קראַנקנקאַסע געפינט זיך דאָך ביי די פּאָליאַקן, ווי אין אַ מין מלוכה-אַנשטאַלט; די יידישע שפּראַך ווערט דאָרטן פאַרפאָלגט, און די גאַנצע בּכפירונג קומט פאָר אויף פּויליש. אין דער לעצטער צייט מערקט זיך אַ טענדענץ ביסלעכווייז אַרויסצושטופן פון דער קראַנקנקאַסע די יידישע דאָקטוירים.

אָבער די אָנפירונג פון דער קראַנקנקאַסע הענגט אייגנטלעך אָפּ פון דער פאַרוואַלטונג, וועלכע דאַרף ווערן געקליבן פון אַלע מיטגלידער, און דעריבער פון דעם רעזולטאַט פון די פאַרשטייענדיקע וואַלן הענגט אָפּ דער גאַנצער כאַראַקטער פון דער ווייטערדיקער אַרבעט פון דער דאָזיקער וויכטיקער אינסטיטוציע.

דאָס רוב מיטגלידער פון דער קראַנקנקאַסע, ווי געזאָגט, באַשטייט פון די מיטגלידער פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, די דאָזיקע פאַראיינען זיינען דאָס רוב נאַציאָנאַלע, ד. ה. פּוילישע און יידישע באַזונדער, אָבער אַלע גייען זיי אַריין אין איין צענטראַל ביוראָ (צ. ב.), אין וועלכן ס'קומען פאָר שטענדיקע קאַמפן, און סיכסוכים. פון איין זייט — די פּ. פּ. ס., וועלכע ווילן האָבן שטענדיק די אייבערהאַנט, פון דער אַנדערער זייט די לינקערע וועלכע זיינען מער נוטה צו די קאָמוניסטן (ביי די יידן רופן זיי זיך „מאַרקסיסטן"), און פון דער דריטער זייט — די רעכטערע יידישע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען. צווישן די פּוילישע און יידישע מיטגלידער קומען פאָר סיכסוכים אויפן באָדן פון נאַציאָנאַלע פראַגן (שפּראַך א. ד. גל.), צווישן די ביידע יידישע ריכטונגען — אויפן באָדן פון „לינקייט" און „ריינקייט"; ד. ה. די מאַרקסיסטן וואַרפן שטענדיק אויף די בונדיסטן, אַז זיי גייען צוזאַמען (למשל אין דער שול-פראַגע) מיט די „בורזשואַזע" דעמאָקראַטן.

ניט קוקנדיק אויף דעם אַלעם בלייבט דער צ. ב. דער טאָן געבער פון דער גאַנצער פּראָפעסיאָנעלער באַוועגונג אין ווילנע. נאָך דער אינקאָרפּאָראַציע פון קאַנט, איז ניט לאַנג פאָרגעקומען אַ דעלעגאַטן-צוזאַמענפאָר פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען פון גאַנץ פּוילן, און דער ווילנער צ. ב. איז אָפיציעל אַריין אַלס אַ אַ טייל פון אַלפּוילישן פּראָפעסיאָנעלן פאַרבאַנד.

אום צו געבן אַ ריכטיק בילד פון ווילנער פּראָפעסיאָנעלן לעבן, דאַרף נאָך צוגעגעבן ווערן, אַז אין דער צייט, וואָס בלויז אַ מינדערהייט פון די פּוילישע אַרבעטער און אָנגעשטעלטע גייען אַריין אין צ. ב., און דאָס רוב באַציט זיך צו אים נעגאַטיוו און געפינט זיך אונטערן איינפלוס פון אַנדערע קלעריקאַלע אָרגאַניזאַציעס (דערהויפּט די אַרבעטער-ליגע פון הייליקן קאַזימיר), זיינען די יידישע אַרבעטער און אָנגעשטעלטע (בתוכם דער יידישער לערער-פאַרבאַנד און דער מיטל-מעדיצינישער פאַראיין) אינגאַנצן אונטער דער השפּעה פון צ. ב.

פון די איבעריקע יידישע דעמאָקראַטישע פּראָפעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע גייען, פאַרשטייט זיך, ניט אַריין אין צ. ב., דאַרפן דערמאָנט ווערן די פאַראיינען פון די ה א נ ט ו ו ע ר ק ע ר — און פון די ק ל יי נ ה ע נ ד ל ע ר.

דער האַנטווערקער-פאַראיין עקסיסטירט שוין אין ווילנע בערך 6 יאָר, ציילט איניקע טויזנט מיטגלידער און נעמט אַריין אין זיך כמעט אַלע ווילנער האַנטווערקער. ער איז פולקום אומפּאַרטייאיש (דאָ זיינען דאָ דעמאָקראַטן, ציוניסטן, אפילו אָרטאָדאָקסן), האָט אַן אייגענעם לייענזאַל, אַן אייגענע קראַנקנקאַסע, אַ קליינעם פּראָדוציר-פאַראיין און אַ לאַגער פאַר רוי-וואַרג.

די יידישע באַנק (ליי- און שפּאַר-קאַסע) שטיצט די האַנטווערקער מיט קרעדיט אין אַ היבשער מאָס, כדי זיי צו העלפן אויפבויען די וואַרשטאַטן. ביי גרעסערער איניציאַטיוו און הילף מצד דער דעמאָקראַטישער געזעלשאַפט וואָלט דער האַנטווערקער-פאַראיין האָבן נאָך אַ גרעסערע באַדייטונג פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער מלאכה.

דער קליינהענדלער-פאַראיין איז ווייניקער באַוואוסטזיניק און מער פאַרשוואומען, ווי דער האַנטווערקער-פאַראיין. רייסנדיק זיך שטענדיק צו זיין זעלבשטענדיק, איז ער דאָך ניט ווילנדיק אַלעמאָל געגאַנגען אויפן בוקסיר נאָכן סוחרים-פאַראיין. נאָר אין דער לעצטער צייט, בעת דער סוחרים-פאַראיין, אין וועלכן ס'גייען אַריין אויך די קליינהענדלער, האָט געעפנט אַ באַנק, וועלכע ברע גט פּראָפיט בלויז דער גרויס אינדוסטריע און גרויסע פאַרדינסטן די אַקציאָנערן, האָבן זיך די קליינהענדלער ענדגילטיק אָפּגעטיילט און געעפנט אַן אייגענע באַנק, וואָס הייבט זיך ערשט אָן צו אַנטוויקלען. דער פאַראיין האָט אויך בדעה צו עפענען אַן אייגענע קראַנקנקאַסע, ווי די האַנטווערקער, אָרגאַניזירן לעקציעס פאַר זיינע מיטגלידער א. ד. גל., — אויך דעם דאָזיקן פאַראיין בעסער צו אָרגאַניזירן — איז דער חוב פון דער יידישער דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ.

פאַרקערט די יידישע גרויסע סוחרים און אינדוסטריעלער זיינען גענוג גוט אָרגאַניזירט. דער סוחרים-פאַראיין האָט געבילדעט אַ בוררים-געריכט, וועלכער פאַרנעמט אַ באַדייטנדן אָרט אין ווילנער סוחרישן לעבן. ער שיקט זיינע מיטגלידער אין מלוכישן עקאָנאָמישן ראַט, זאָרגט צו רעקלאַמירן די גרויסע שטייערן, וואָס די מלוכה לייגט ; רויף אויפן האַנדל און האָט אין שטאָטראַט זיינע 3 מיטגלידער (פון 14 יידישע ראַטמענער), בעת די יידישע הויזבאַזיצער איז ניט געלונגען דורכצופירן קיין איינציקן.

מיט דער דאָזיקער איבערזיכט איז מיר אפשר געלונגען צו געבן אַן אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק פון יידישן לעבן אין ווילנע פאַר די לעצטע 3—4 יאָר. איך האָב זיך באַמיט צו געבן אַן אָביעקטיוון איבערבליק איבער אַלעם דעם, וואָס איך געדענק, און אין וואָס איך האָב פּערזענלעך גענומען אַ דירעקטן אָדער אומדירעקטן אָנטייל. קיינע כאַטעריאַלן האָב איך ביים שרייבן ביי זיך ניט געהאַט. דעריבער קען זיין, אַז אַ טייל פון מיינע פאַרצייכענישן טראָגט אַ כאַראַקטער פון זכרונות, און אַ סך וויכטיקע מאָמענטן פון ווילנער געזעלשאַפטלעכן לעבן זיינען בכלל דורכגעלאָזט. איז אָבער דען מעגלעך, אַרומצונעמען אין איין אַרטיקל דאָס גאַנצע פאַרשיידנאַרטיקע און רייכע לעבן, וואָס די יידישע ווילנע האָט דורכגעמאַכט פאַר די לעצטע עטלעכע היסטאָרישע יאָרן?

ד"ר צ. שאַבאַד.

אויגוסט 1922.

ד"ר יעקב ווינאָדסקי.

ווילנע אין וועלט-קריג.*)

I.

די גערעטעניש אויף תבואה, באַזונדערס אויף קאַרטאָפּל, איז אין דייטשלאַנד אין יאָר 1916 געווען זייער אַ שלעכטע. ווי באַוואוסט, קען דייטשלאַנד אפילו אין אַ געוויינלעכער צייט ניט שפּייזן זיך פון איר אייגן ברויט זאָגאר ביי אַ גלענצענדער גערעטעניש, על אחת כמה וכמה איז דאָס איר שווער געווען ביי דער אומברחמנותדיקער ענגלישער בלאָקאַדע, וועלכע האָט געמאַכט לחלוטין אוממעגלעך דעם צופיר פון פּראָדוקטן; וואָס איז שוין דער וואונדער, אַז דער פאַנטאָם פון הונגער, וועלכער האָט שוין פון יאָר 1915 געדראָט גאַנץ דייטשלאַנד און אויך די אָקופּירטע געביטן, האָט אין יאָר 1916 אָנגענומען שאַרפע, רעאַלע פאָרמען.

געמענדיק אין אַכט די קאַרגע שפּייז-זאַפּאַסן אין דייטשלאַנד, ווי אויך דאָס, וואָס זי האָט געדאַרפט פירן אַ מלחמה שיר ניט קעגן דער גאַנצער וועלט, מוז מען באַוואונדערן דעם אָרגאַניזאַטאָרישן געניוס פון די דייטשן, וועלכע האָבן באַוויזן, אמת מיט גרויס מי און מיט אומגעהייערע אָנשטרענגונגען, אויסצוהאַלטן די שווערע צייט. די דייטשן האָבן ניט פאַרמאַכט די אויגן פאַר דער טויט-סכנה, וואָס האָט געשוועבט איבער זייערע קעפּ און געדראָט זייער קיום אַלס נאַציע און זיי האָבן זיך ווי ווייט מעגלעך אָנגעשטרענגט, צו דערציען ביז דער נייער גערעטעניש.

ביי אַזעלכע תנאים איז ניט געווען און ס'האָט אויך ניט געקענט זיין קיין רייד וועגן דערנערן אַלעמען צו זאַט; די הויפּט-זאָרג איז געווען נאָר וועגן דעם, ווי אַזוי די קנאַפּע שפּייז-זאַפּאַסן אין לאַנד זאָלן, נאָך דעם, ווי ס'וועלן באַפרידיקט ווערן די דרינגלעכסטע באַדערפענישן פון דער אַרמיי, מער אָדער ווייניקער ריכטיק פאַרטיילט ווערן צווישן דער פרידלעכער באַפעלקערונג. ביי דער געשאַפענער לאַגע איז נייטיק געווען אונטערצוהאַלטן די דערנערונג פון די פאָלקסמאַסן אויף אַזוי פיל, אַז זיי זאָלן, הגם אין דחקות, כאָטש ווי ניט איז דערציען ביז דער נייער גערעטעניש; די דערנערונג פון די פאָלקסמאַסן איז אין תוך געווען זייער ניט גענוג, דערהויפּט איז זייער אָרים געווען די דערנערונג פון די מאַסן אין דעם אָבעראָסט-געביט בכלל און אין ווילנער גוב. בפרט.

אין ווילנע, וואו די אַרבעטסלאָזיקייט און דער אַלגעמיינער חורבן, וואָס די מלחמה האָט גורם געווען, האָט זיך שטאַרק געלאָזט פילן, האָט מען געמוזט באַנוגענען זיך מיט 250 גראַם ברויט אַ טאָג און מיט אַ, אימשטיינס געזאָגט, מיטאָג ערגעץ אין אַ ביליגער פאָלקסקיך; דער מיטאָג איז באַשטאַנען פון אַ זופּ, וואָס האָט אין בעסטן פאַל אַנטהאַלטן 60—70 גראַם גרויפּן, גאַנץ אָפט אָבער איז דער סכום גרויפּן אין אַ פּאָרציע געווען ניט מער פון 32—35 און אפילו 25 גראַם, די נאַרהאַפטיקייט פון אַזאַ זופּ איז געווען, פאַרשטייט זיך, זייער אַ נישטיקע. אַזאַ מין אכילה האָט געקאָסט דעם אָרימאַן דורכשניטלעך 20 פעניג (אומגעפער 10 קאָפּ.). דער

*) די דאָזיקע זכרונות האָב איך געשריבן אין יאָר 1917 (אין די פרילינגס-חדשים—אפּריל, מאַי, יוני), זיצנדיק אין טורמע אין טשערסקער לאַגער פאַר געפאַנגענע, וואוהין כ'בין פאַרשיקט געוואָרן פאַר קעמפן קעגן דער דייטשער הפקרות אין ליטע. היות ווי דאָס „שרייבן" בכלל איז אין לאַגער געווען שטרענג פאַרבאָטן, בין איך געצוואונגען געווען אַ סך פון מיינע נאָטיצן ווייכער מאַכן און מכוח אַ סך זאַכן לגמרי פאַרשווייגן.

סכום קאַלאָריומס, וואָס דער אָרגאַניזם האָט באַקומען פון אַזאַ דערנערונג, איז געווען ניט מער פון 1000, בשעת ווען צו דערהאַלטן דעם אָרגאַניזם אין צושטאַנד פון רו פאָדערט זיך ניט ווייניקער פון 2000 קאַלאָריומס.

אין דעצעמבער 1916 איז אפילו אָט דער נישטיקער סכום שפּייז נאָך מער פאַרמינערט געוואָרן. די דייטשע מאַכט האָט ערקלערט די פאָרשטייער, וועלכע זיינען געשטאַנען בראש פון די פּוילישע פאָלקסקיכן (גראַף לובענסקי) און פון די יידישע (ד"ר י. ווינאָדסקי), אַז צוליב דעם מאַנגל אין לעבנסמיטלען זיינען זיי געצוואונגען, פאַר יעדער פּאָרציע זופּ, וואָס ווערט אַרויסגעגעבן פאַר די אומפאַרמעגלעכע אין די קיכן, אַראָפּצונעמען איין אַכטל פון זייער טעגלעכן ברויט-ראַציאָן.

דער ענערגישער קאַמף, וואָס מיר האָבן אָנגעפירט קעגן דער גזרה, האָט, ליידער, ניט געהאָלפן און די גזרה איז פאַרווירקלעכט געוואָרן. דער פועל-יוצא דערפון איז געווען, אַז די שטערבלעכקייט פון דער ווילנער באַפעלקערונג, באַזונדערס פון יידישן טייל, וואָס האָט פון סעפּטעמבער 1916 אָן אָנגעהויבן געשווינט און געפערלעך צו וואַקסן, האָט פאַר דעצעמבער געגעבן אַ באַזונדערס הויכן שפּרונג... באַלד האָט זי דערגרייכט אַ ציפער פון 60 פּראָמיל פאַר דער גאַנצער באַפעלקערונג און פאַר דער יידישער איז זי לגבי דער נאָרמע פון שלום-צייט אויסגעוואַקסן אין 5 מאָל. ס'איז אָבער ניט פאַרביי קיין 3 חדשים אפילו, ווי דער מאַנגל פון ברויט האָט געצוואונגען די דייטשן איינצופירן אַ צווייטע באַגרעניצונג פאַר די אָרימע פאָלקסמאַסן. ס'איז באַשלאָסן געוואָרן פון די 250 גראַם ברויט, וואָס יעדערער האָט געדאַרפט באַקומען אויף זיין ברויט-קאַרטע, אַרויסצוגעבן בלויז 150 גראַם אויפן אַלטן פּרייז צו 18 פעניג אַ פונט און די איבעריקע 100 גראַם אַרויסגעבן צום פּרייז פון 60 פעניג אַ פונט. דורכן פאַרטייערן די 100 גראַם האָט מען געוואָלט ווירקן אויף די אָרימע מאַסן, וועלכע האָבן אַזאַ פּרייז ניט געקענט צאָלן, אַז זיי זאָלן זיך ווענדן אין די קיכן, וואו מ'האָט זיי מער אָדער ווייניקער מפּצה געווען מיט אַ פּאָרציע, וואָס איז באַשטאַנען פון 2 טעלער זופּ מיט אַ געהעריקן קוואַנטום גרויפּן, בעבלעך, אַרבעס, לינזן א. אַנד. געוויינטלעך אָבער האָט מען געגעבן אַ האָבערנעם זופּ. אויף אַזאַ אופן איז פון דעם אָרימאַן זיין צאָל קאַלאָריומס כלומרשט ניט געמינערט געוואָרן, אָבער אַדאַנק דעם קונץ האָט מען באַקומען די מעגלעכקייט איינצושפּאָרן אַ היבשן סכום ברויט, וואָס די אָרטיקע באַפעלקערונג האָט געברויכט, פאַרבייטנדיק אים מיט האָבער, וועלכער איז אין דייטשלאַנד געווען לפי-ערך געראָטן.

דער מיטל האָט אַרויסגערופן גרויס אומצופרידנקייט אין די ברייטע פאָלקסמאַסן, וועלכע זיינען געוואוינט געווען צו געבייכן מער ברויט. דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות איז ניט איינמאָל אַרויסגעטראָטן קעגן דער פאַרמינערונג פון ברויט-ראַציאָן. צום באַדויערן האָט ער געפועלט בלויז אייניקע טעכנישע פאַרלייכטערונגען ביי דער פּראַקטישער פאַרווירקלעכונג פון דעם מיטל. אָפּצושאַפן דעם מיטל גופא איז אים ניט געלונגען.

דער איניציאַטאָר פון דער גזרה—דער שעף פון דער דערנערונגס-אָפּטיילונג אָבערלייטענאַנט פּאַנפּיק, ווי אויך די אַנדערע מאַכט-אָרגאַנען האָבן אפילו ניט געוואָלט הערן וועגן בטל

מאַכן זי. דאָן האָבן מיר אויף אַ זיצונג פון דער אינפאָרמאַציאָנסגעזעלשאַפט, וועלכע איז ק״רצלעך פאַר דעם געעפנט געוואָרן, באַשלאָסן אויסצואַרבעטן אַ מעמאָראַנדום און ווענדן זיך מכוח דעם אין נאָמען פון דער גאַנצער באַפעלקערונג צו דער העכערער דייטשער מאַכט מיט אַ ענערגישן פראָטעסט. ליידער איז מיר שוין ניט אויסגעקומען צו פאַרווירקלעכן דעם פּלאַן, ווייל באַלד נאָכדעם, ד. ה. דעם 13־טן מערץ, בין איך פלוצלונג געוואָרן אַרעסטירט און פאַרשיקט אין באַוואוסטן לאַגער פאַר געפאַנגענע אין טשערסק (אין מערב־פרייסן)...

איינער פון די מאָטיוון, פאַרוואָס די דייטשן האָבן באַשלאָסן אָפּראַמען מיך פון וועג, אַרויסצושיקן פון דעם קאַנט און אינטערנירן אין אַ לאַגער, איז געווען אַגב דאָס, וואָס איך האָב זיך ערלויבט אומאויפהערלעך אַרויסצוט״עטן קעגן דער העכערער דייטשער מאַכט פאַר איר פּאָליטיק אויסצומאָרען די באַפעלקערונג און אַרויסצופירן אונזערע לעבנסמ״טלען קיין דייטשלאַנד.

II.

ווען די באַפעלקערונג וואָלט געדאַרפט לעבן בלויז פון די 250 גראַם ברויט און פון די, אימשטיינס געזאָגט, זופּן, וועלכע מ׳האָט אַרויסגעגעבן אין די ביליקע קיכן צום פרייז פון 7—10 פעניג פאַר אַ פּאָרציע, וואָלט זי שוין לאַנג געדאַרפט אויסשטאַרבן, ווייל דער טעגלעכער דעפיציט פון די פאַרן אָרגאַניזם נייטיקע קאַלאָריומס איז צו גרויס געווען, אַז דער אָרגאַניזם זאָל קענען זיך לאַנג ווערן קעגן דעם דראָענדיקן הונגערטויט. כּדי צו ראַטעווען זיך פון דער געפערלעכער לאַגע האָט די באַפעלקערונג גופא אָנגעווענדט אַלע מיטלען צו פאַרגרעסערן דעם סכום דערנערונגס־פּראָדוקטן פאַר איר טעגלעכן געברויך דורך צוקויפן זיי מין הצד. הגם די דייטשן האָבן סעקוועסטירט דאָס גאַנצע ברויט אין לאַנד און שטרענג פאַרבאָטן דעם פּריוואַטן פאַרקויף פון ברויט, האָבן די פּויערים פונדעסטוועגן באַוויזן אויסצובאַהאַלטן פון די דייטשן אַ גרויסן טייל פון זייערע זאַפּאַסן, וועלכע זיי האָבן בשתיקה פאַרקויפט פּריוואַטע פּערזאָנען, רייסנדיק דערביי אַ פּאַס. דער סכום פון די באַהאַלטענע זאַפּאַסן איז געווען באַזונדערס גרויס ביי די ליטווישע פּויערים אין די יאָרן 1915—1916, ד. ה. אין דעם ערשטן יאָר פון דער דייטשער ממשלה אין ליטע, ווען די ענגלישע בלאָקאַדע איז נאָך ניט געווען אַזוי שטרענג.

דערפאַר אָבער אין 1916—1917, בשעת מ׳האָט שוין ניט געקענט מער באַהאַלטן דעם דייטשן הונגער, הגם זי פּאַטריאָטיש־געשטימטע דייטשן האָבן געדולדיק און כּמעט אָן תּרעומות אַריבערגעטראָגן אַלע יסורים,—האָט די דייטשע מאַכט זייער שטרענג גענומען נאָכשפּירן די פּויערים; מיט דער הילף פון ספּעציעל דערצו דרעסירטע הינט זיינען דורכגעפירט געוואָרן רעוויזיעס—און די פּויערשע זאַפּאַסן האָבן אָנגעהויבן געשווינט אויסצונעמען זיך. אויסער דעם האָבן די דייטשן געוואָרפן אָן אויג אויף דעם ספּעציעלן מין „פודנט־עגער״, וועלכע פלעגן פון ווילנע אוועקלאָזן זיך אין פאַרשיידענע דערפער פון ווילנער און קאָוונער גוב. איינצוקויפן דאָרט שפּייז־פּראָדוקטן אומגעפער ביי אַ פוד, וועלכע זיי האָבן אויף זיך געשלעפּט אין שטאָט אַריין, כּדי צו פאַרקויפן צו הויכע פרייזן. די דאָזיקע אָרימע „פודנטרעגער״ סיי מאַנסביל, סיי פרויען, פלעגן זייערע נסיעות דאָס רוב מאַכן צופוס. ווי שטאַרק די „פודנטרעגער״ האָבן ניט אויפגעשרויפט די פרייזן אויף די פּראָדוקטן, האָבן זיי דאָך אַ גרויסע טובה געבראַכט דער ווילנער באַפעלקערונג און דערצו נאָך האָט אַ גרויסער טייל אָרימעלייט באַקומען די מעגלעכקייט דורך דעם „מסחר״ מפרנס צו זיין זיך. ניט קוקנדיק אויף אַלע פאַרבאָטן און שטרענגקייטן זיינען דאָך די דייטשן ניט ביכולת געווען אינגאַנצן אויסצוראָטן

דעם מסחר פון די „פודנטרעגער״, וועלכע האָבן זיך געקליגט אַריינצופירן אין שטאָט „קאָנטראַבאַנדע״. אמת טאַקע, זיי האָבן שוין אַריינגעפירט אַ סך ווייניקער, ווי פריער און דער יקרות איז צוליב דעם נאָך מער געוואַקסן, אָבער די שטאָט האָט אַדאַנק זיי דאָך געהאַט די מעגלעכקייט צו באַקומען לעבנסמיטלען אין אַ סך אַ גרעסערן קוואַנטום, איידער די דייטשן האָבן געגעבן.

אויף אַזאַ אופן איז דער דאָרף, וואו דער מאַנגל אין פּראָדוקטן האָט זיך געפילט אַ סך ווייניקער, געקומען צו הילף דער הונגעריקער שטאָטישער באַפעלקערונג, אמת טאַקע צוליב אייגננוציקע כּוונות.

די שטרעבונג פון די דייטשן יושרדיק צו פאַרטיילן דער באַפעלקערונג די דערנערונגס־פּראָדוקטן, באַזונדערס ברויט, האָט געהאַט אַ געוויסן ערפאָלג בלויז אין די גרויסע שטעט; די דערפער און אָפילו די קליינע שטעטלעך סיי אין דייטשלאַנד און סיי אין אונזער געגנט זיינען געווען עד בלי די, און ערטערווייז אָפילו מיט אַ איבערפלוס, באַזאָרגט מיט שפּייז־פּראָדוקטן און די פרייזן דאָרט זיינען געווען אַ סך מעסיקער ווי אין שטאָט.

נאָך דעם אויבנגעזאָגטן וועט שוין זיין פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס מיר אַלע, די, וואָס האָבן זיך באַמיט צו פאַרקלענערן די נויט פון דער ווילנער באַפעלקערונג, האָבן אַלע כּוחות אָנגעווענדט צו פועלן ביי די דייטשן אַן ערלויבעניש אַריינצופירן פּראָדוקטן פון דאָרף אין שטאָט אַריין. צום באַדויערן איז אונז אַזאַ ערלויבעניש געלונגען צו באַקומען נאָר פון אָנהייב, אי דאָס זיינען די פּראָדוקטן, וואָס אונזערע באַפולמעכטיקטע האָבן פון דאָרף אין שטאָט אויף אַריינפירשיינען געבראַכט, גאַנץ אָפט רעקווירירט געוואָרן דורך דער אויסערשטאָטישער און אויך שטאָטישער פּאָליציי. אינגיכן האָבן מיר באַמערקט, אַז אונזערע באַפולמעכטיקטע שפּירט מען נאָך, און דווקא אין יענע מקומות, וואו זיי האָבן געמאַכט קניות פון מעל און גרויפּן, זיינען באַלד דורכגעפירט געוואָרן שטרענגע רעוויזיעס דורך די אָרטיקע זשאַנדאַרמען.

קירצלעך האָט זיך ביי די דייטשן אָרגאַניזירט אין ווילנע אַ גאַנצער דערנערונגס־דעפּאַרטאַמענט („לעבנסמיטל־אָפּטיילונג״), וועלכער האָט געהאַט זיינע פאַרצווייגונגען איבער דער גאַנצער געגנט. די אָפּטיילונג האָט אַרויסגעגעבן שיינען אויף אַריינצופירן לעבנסמיטלען פאַר די וואוילטעטיקע אַנשטאַלטן, ווי למשל פאַר די פאָלקסקיכן, אינטערנאַטן, קאָאָפּעראַטיוון וכדומה. נאָר היות ווי ביים אַריינפירן די פּראָדוקטן אין שטאָט, האָט די דערנערונגס־אָפּטיילונג געמוזט געניי אינפאָרמירט ווערן וועגן דעם איכות און כּמות פונם אַריינגעפירטן, פלעגט זי גאַנץ פּינקטלעך אין יעדן פאַל באַזונדער פאַרצייכענען ביי זיך, אַז די געהעריקע אַנשטאַלט האָט אַריינגעפירט מן החוץ אַזאַ און אַזאַ סכום פּראָדוקטן, כּדי דערנאָך ביים אַרויסגעבן פּראָדוקטן פאַר די אַנשטאַלטן אַראָפּרעכענען דעם באַדערפנדיקן סכום פון דער נאָרמע. אין רעזולטאַט האָבן די דאָזיקע אַנשטאַלטן קיין זאַך ניט געוואונען פון די אַריינגעפירטע פּראָדוקטן.

באַקומענדיק אַזעלכע נישטיקע רעזולטאַטן אין דעם ענין פון אַריינפירן לעבנסמיטלען פון דאָרף אין שטאָט, האָב איך אָנגעהויבן משתדל צו זיין זיך ביי די דייטשן וועגן אַ פרייען אַרויספאָר פון שטאָט פאַר די ווילנער איינוואוינער. אויף אַזאַ אופן וואָלט זיך איינגעגעבן, ווי מיר האָט זיך דאַן געדוכט, „אויסצולאָדן״ אַ ביסל די שטאָט, און ניט נאָר די אָרימע, נאָר אָפילו די באַמיטלטע וואָלטן באַקומען די מעגלעכקייט אַרויסצופאָרן אין די דערפער און שטעטלעך, וואו דאָס לעבן האָט געקאָסט אַ סך ביליגער און וואו אויף אַרבעט איז נאָך געווען אַ נאָכפרעג. דער דאָזיקער פרייער אַרויספאָר פאַר די ווילנער איינוואוינער וואָלט זיכער געבראַכט זייער גינסטיקע רעזולטאַטן פאַר דער אַנטוויקלונג פונם אָרטיקן מסחר, וועלכער האָט איבערגעלעבט

אַ שטיל שטאַנד. דורכצופירן אַזאַ מין „אויסלאָדונג" איז געלונגען קודם=כל בנוגע היימלאָזע. די צאָל בלויז פון יידישע היימלאָזע האָט צו יענער צייט, ווען ווילנע איז אָקופירט געוואָרן דורך די דייטשן, דערגרייכט ביז 22 טויזנט מאַן; אויב מ׳זאָל צוגעבן צו דער צאָל די 10 טויזנט קריסטלעכע היימלאָזע, וועט זיך באַקומען אַ ציפער פון 32 טויזנט מאַן, וועלכע זיינען געלעגן ווי אַ שווערע משא אויף די אָרטיקע וואוילטעטיקע אַנשטאַלטן, ווייל די לעצטע האָבן געהאַט אין זייער רשות לפי=ערך קליינע מיטלען. ביסלעכווייז אין משך פון 1 יאָר איז געלונגען כמעט אינגאַנצן אויסצולאָדן די שטאָט פון די היימלאָזע. פון די קריסטלעכע היימלאָזע איז צום סוף יאָר כמעט קיינער ניט געבליבן; פון די יידישע היימלאָזע אָבער איז צו יענער צייט איבערגעבליבן נאָך אַ 5000 מאַן.

אין משך פון די ווייטערדיקע 4—5 חדשים איז געלונגען פון די איבערגעבליבענע יידישע היימלאָזע צו עוואַקואירן נאָך אַן ערך 4000 מאַן. דאָס רעשט פון אַ 1000 היימלאָזע, וועלכע זיינען נאָכדעם איבערגעבליבן אין שטאָט, האָט ניט געקענט עוואַקואירט ווערן, ווייל זיי זיינען אַנטלאָפן פון די מקומות, וועלכע זיינען אָדער אינגאַנצן חרוב געוואָרן פון דער מלחמה, אָדער זיינען געלעגן ביים סאַמע פראָנט.

אויב דורכדעם איז סוף=כל=סוף פאָרט געלונגען כמעט אינגאַנצן באַפרייען ווילנע פון היימלאָזע, קען מען, ליידער, דאָס זעלבע ניט זאָגן בנוגע די היגע אָרימעלייט און די אַרבעטסלאָזע, וועלכע זיינען געבליבן אָן שום מיטלען. אַלע פּראָבן צו עוואַקואירן זיי האָבן זיך יעדעס מאָל אָנגעשטויסן אויף אומגעהייערע גרויסע מניעות, דער=עיקר מצד דער דייטשער מיליטערישער מאַכט, וועלכע האָט זיך געשראָקן פאַר שפּיאָנאַזש ערגער ווי פאַר פייער. הגם ווילנע האָט זיך גערעכנט פאַר אַ צענטער פון דער פאַרוואַלטונג אינם „באַקן" פון דער אַרמיי, איז זי דאָך אין דער ווירקלעכקייט אַזוי נאָענט געווען צום קריגס=פראָנט, אַז געשיקטע און באַהאַוונטע פערזאָנען האָבן געקענט, אַרויספאָרנדיק פון שטאָט, אַרויסגעבן וויכטיקע מיליטערישע סודות. אָט דערפאַר האָבן מורא געהאַט די דייטשן, זיי האָבן דערום זיך באַמיט ווי ווייט מעגלעך קיינעם ניט אַרויסצולאָזן פון שטאָט...

נאָך די היימלאָזע האָבן מיר אָנגעשטרענגט אַלע אונזערע כוחות צו פועלן פאַר די אַרבעטסלאָזע בעלי=מלאכות און אַרבעטער דאָס רעכט אַרויסצופאָרן אין דייטשלאַנד אָדער לכל הפחות אין דעם אָקופירטן געביט. צום באַדויערן האָבן אַלע באַמיאונגען, סיי פון מיר אַליין, סיי פון אַנדערע געזעלשאַפטלעכע טוער, באַזונדערס פון ד״ר נ. ראַכמילעוויטש, לחלוטין ניט אַנטשפּראָכן די דערגרייכטע רעזולטאַטן. איך דאַרף פונדעסטוועגן ערקלערן, אַז פאַר די יידישע אַרבעטער און בעלי=מלאכות איז געווען אַ סך שווערער אַרויסצורייסן זיך פון ווילנע איידער פאַר די קריסטלעכע אַרבעטער. דער שרייבער פון די שורות האָט אָנגעווענדט אַ סך מי, כדי צו דערגרייכן גלייכבאַרעכטיקונג פאַר די יידישע אַרבעטער; עטוואָס אין דעם פרט האָט ער געפועלט, אָבער פולשטענדיקע גלייכבאַרעכטיקונג איז ער ניט געווען אימשטאַנד אויסצווווירקן. די דייטשע מאַכט האָט ערקלערט איר ניט גלייכע באַציאונג צו די קריסטלעכע און יידישע אַרבעטער מיט אַזעלכע טעמים: ראשית האָבן זיי געטענהט, אַז די יידישע אַרבעטער האָבן ניט באַרעכטיקט זייערע ערוואַרטונגען („וויר מאַכטען מיט דען יידישען אַרבייטערן טרויעריגע ערפאַרונגען"). די קוואַליפיצירטע אַרבעטער האָבן, לויט די באַהויפּטונגען פון די דייטשן, זיך אַרויסגעוויזן אַ סך ווייניקער טעכניש צוגעפּאַסט, ווי זייערע דייטשע קאַמעראַדן. אויסער דעם האָבן זיך די יידישע אַרבעטער, לויט זייער מיינונג, אַרויסגעוויזן פאַר פיזיש ווייניקער צוגעפּאַסט איידער זייערע קריסטלעכע חברים און צו שווערער אַרבעט, בפרט אין ערד=גראָבן, לחלוטין ניט מסוגל. ווייטער האָבן די יידישע אַרבעטער געשטרעבט צו דערגרייכן דעם הויכן אַרבעטסלוין, וואָס ס׳באַקומט דער בעסטער דייטשער אַרבעטער, וועלכער האָט צענדליקער יאָרן געאַרבעט אין איין און דערזעלבער פאַבריק, דערביי זיינען די יידישע אַרבעטער כלומרשט נוטה זייער לייכט איינצורייסן מיט זייערע אַרבעטסגעבער, אונטערהעצנדיק אָפטמאָל זייערע חברים צו אַ שטרייק.

דער פאָרזיצער פון דער ווילנער אַרבעטער=בערזע („אַרבייטער=נאַכווייז") האָט זיך פאַר מיר באַקלאָגט, אַז די יידישע שמידן און שלאָסער, וועלכע זיינען אַרויסגעפירט געוואָרן קיין דייטשלאַנד און פוילן, האָבן זיך אַרויסגעוויזן גאָר פאַר שניידער אָדער שוסטער, וועלכע האָבן קיין שום אַנונג ניט אין דער שמידעריי. ווידער האָט זיך פאַר מיר באַקלאָגט אַ הויכגעשטעלטער באַאַמטער, וועלכער האָט געשפּילט אַ אָנגעזעענע ראָלע אין דער דייטשער אַרבעטס=אָרגאַניזאַציע פון דעם אָקופירטן געביט,— אַז צווישן די יידישע אַרבעטער, וועלכע זיינען אַרויסגעפירט געוואָרן פון פוילן און צפון=מערבדיקן קאַנט, האָבן זיך געפונען אַזעלכע פערזאָנען, וואָס האָבן קיין שום שייכות ניט געהאַט צו אַרבעט און האָבן זיך ניט געשעמט וואָגאַר אָנצופירן אויף די פאַבריקן אַ געהיימן האַנדל, כדי צו עקספּלואַטירן זייער אייגענעם ברודער— דעם אַרבעטער.

די אַלע אויבנדערמאָנטע טענות זיינען זייער טיפּיש און מיר איז אויסגעקומען אייסצוהערן זיי אויף טריט און שריט. ס׳איז אין זיי פאַראַן בלתי ספק אַ קליינער טייל אמת, אָבער גאָר אַ גרויסער טייל... אַנטיסעמיטיזם. וואָרים דער תמצית פון אַלע אַנטיסעמיטישע באַשולדיקונגען באַשטייט דערין, וואָס איינציקע קאָנקרעטע פאַלן האַלט מען פאַר אַלגעמיינע, מאַכנדיק פון פרט אַ כלל, מיטן איינציקן צוועק צו דיסקרעדיטירן אַלע יידן אָדער לכל=הפחות דעם גרעסטן טייל. פונאַנדערקלייבנדיק זיך גאַנץ אָביעקטיוו און מיט ישוב=הדעת אין די יידן=פיינדלעכע בילבולים, האָט זיך כמעט שטענדיק אַרויסגעוויזן זייער גרונדלאָזיקייט, ווייל זיי זיינען אַלע געבויט ניט אויפן קלאָרן שכל און אָביעקטיווער לאָגיק, נאָר בלויז אויפן געפיל, ד. ה. אויפן געפיל פון האַס צו יידן... אַנטקעגן די אויבנגעבראַכטע באַשולדיקונגען קען איך פעסטשטעלן אָט וואָס:

ס׳איז קיין שום ספק ניט, אַז בכלל איז די מדרגה פון דער טעכנישער אויסבילדונג און קענטשאַפט ביי די דייטשע בעלי=מלאכות העכער, ווי ביי די יידישע בעלי=מלאכות פון אָקופירטן געביט. זי שטייט אָבער יעדנפאַלס ביי די יידישע בעלי=מלאכות ניט נידעריקער, ווי ביי די פוילישע בעלי=מלאכות פון דעם געגנט. פונדעסטוועגן האָבן זיך די דייטשן אויף די פוילישע בעלי=מלאכות דאָך ניט באַקלאָגט. ס׳איז אויך קיין ספק ניט, אַז אַ גרויסער טייל, בפרט פון די ליטווישע יידישע אַרבעטער איז צו שווערער פיזישער אַרבעט ווייניקער צוגעפּאַסט, איידער די דייטשן. מ׳קען אָבער בשום אופן ניט פאַרשפּרייטן דעם דאָזיקן כלל אויף אַלע אָן אונטערשייד יידישע אַרבעטער פון פוילן און ליטע. דאָס, וואָס דער יידישער אַרבעטער שטרעבט צו באַקומען ניט קיין קלענערן אַרבעטסלוין, ווי אַנדערע, באַווייזט נאָר זיין העכערע אַנטוויקלונג.

ווייטער, ווער ס׳האָט צוגעזען די שרעקלעכע נויט, אין וועלכער ס׳האָבן זיך געפונען בעת דער מלחמה דער=עיקר די יידן אין דעם אָקופירטן געביט, דער וועט פאַרשטיין, ווי גרויס ס׳איז געווען זייער פאַרצווייפלונג, בעת מ׳האָט אָפּגענומען פון זיי דאָס עלעמענטאַרע רעכט צו באַוועגן זיך. וואָס איז דערום דער חידוש, ווען צווישן די יידישע בעלי=מלאכות האָבן זיך אפשר געפונען אַזעלכע, וועלכע זיינען גרייט געווען אָנצוגעבן זיך פאַר וואָס איר ווילט אין דער וועלט, אַבי אַרויסצורייסן זיך פון דער קלעם. יעטווידערער האָט, פאַרשטייט זיך, קודם=כל געהאַט אין זינען צו

אנטלויפן פון דעם גהינום און ווייטער—ווי גאָט וועט געבן... אַז צווישן דער גרויסער מאַסע פערזאָנען, וועלכע זיינען ממש דערשטיקט געוואָרן אין ווילנע און האָבן דערום געזוכט אַ געלעגנהייט דערלייזט צו ווערן פון דאַנען, האָבן געקענט זיין אויך פאַרשיידענע טונקעלע געשעפטסמאַכער, וואָס האָבן קיין שום שייכות ניט מיט אַרבעטער, איז אויך קלאָר גאָר אָן שום ראיות. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דאָס זיינען געווען בלויז מער אָדער ווייניקער זעלטענע אויסנאַמען פון דער גאַנצער יידישער מאַסע אַרבעטסלאָזע, וועלכע האָבן געזוכט אַרבעט און ברויט.

די פערזאָנען, וועלכע האָבן אָנגעפירט מיט דער אַרבעטסאָרגאַניזאַציע אין אָקופּירטן געביט, האָבן מיר פאַרזיכערט, אַז ס׳זיינען געווען פאַלן, ווען גאַנצע פאַרטיעס יידישע אַרבעטער זיינען כּלומרשט צוריקגעשיקט געוואָרן אַהיים דערפאַר, ווייל זיי האָבן צוליב פאַרשיידענע סיבות ניט געטויגט צו דער אַרבעט. אַזוי, למשל, זיינען, לויט זייערע ווערטער, צוריקגעקערט געוואָרן אַהיים פון אונטער קעלן און לוקסעמבורג גרויסע פאַרטיעס פאַרקאָנטראַקטירטע יידישע אַרבעטער.

אַזעלכע פאַלן, אויב זיי זיינען אפילו אין דער אמתן געווען, באַווייזן לחלוטין קיין זאַך ניט. איך וואָלט זיי געקענט אַנטקעגנשטעלן אַ סך פאַקטן, ווען די דייטשן זיינען מיט יידישע אַרבעטער געבליבן העכסט צופרידן—אין טילזיט דהיינו, אין אינסטענבורג און אויף פיל אייזנבאַן-סטאַנציעס.

ווי ס׳האָט מיטגעטיילט איינער אַ קאָמפּעטענטער ברעסלעווער סוחר, האָבן די יידן, וואָס האָבן געאַרבעט אין די אייבערשלעזישע קוילנגרובן, אַרויסגעוויזן זיך אַלס גוטע און צוגעפּאַסטע אַרבעטער און מ׳האָט זיי זייער גערן אָנגענומען אין די שאַכטעס. איך וואָלט געקענט זייער לייכט ברענגען נאָך אַ סך זייער גינסטיקע מיינונגען און אַטעסטאַציעס וועגן די יידישע אַרבעטער מצד אַ גאַנצער ריי פערזאָנען און אַנשטאַלטן, אויב איך וואָלט צוגעגעבן אַ באַדייטונג די אַנטיסעמיטישע טענות. אין דעם דאָזיקן קורצן איבערבליק פון דער נאָענטער שווערער פאַרגאַנגענהייט פון ווילנע וויל איך נאָר אָנווייזן אויף די שוועריקייטן, וואָס מיר האָבן באַגעגנט אין אונזער קאַמף פאַר דער אויסלאָדונג פון דער שטאָט, איבערלאָזנדיק דערווייל אַלע איבעריקע פּרטים אָן אַ זייט.*)

ניט קיין קלענערע מניעה פאַר דער שטרעבונג פון די יידישע אַרבעטער אַרויסצורייסן זיך פון דער פאַרהונגערטער ווילנע האָבן גורם געווען יענע פּילצאָליקע קרייזן פון די דייטשע אינדוסטריעלער גופא, וועלכע האָבן אין זייערע ווענדונגען צום פאָרזיצער פון דער אָרטיקער דייטשער אַרבעטס-בערזע קאַטעגאָריש געפאָדערט, מ׳זאָל זיי חלילה ניט שיקן קיין יידישע אַרבעטער... פאַר יעדערן, וואָס איז באַקאַנט מיט דעם ענין, איז קלאָר, אַז אין די דאָזיקע בקשות איז דאָ געווען מער יידנהאַס, איידער די זאָרג וועגן די אייגענע אינטערעסן; פונדעסטוועגן איז אויסגעקומען צו רעכענען זיך דערמיט.

ניט ווייניק שאָדן האָט די יידישע אַרבעטער פאַרשאַפט די אַרבעטער-בערזע. די דאָזיקע אַנשטאַלט איז אויך געצוואונגען געווען אונטערן דייטשן דרוק דורכצומאַכן די זעלבע עוואָלוציע, צו וועלכער ס׳איז געצוואונגען געווען די גאַנצע שטאָט-פאַרוואַלטונג,

פון אַ זעלבשטענדיקער ערשטראַנגיקער פּוילישער אינסטיטוציע, וועלכע האָט ווייט ניט פריינדלעך באַציגן זיך צו די ניט פּוילישע עלעמענטן, איז זי ביסלעכווייז אַראָפּ אויף דער לעצטער מדרגה, אָפּטרעטנדיק איר אָרט דער דייטשער אַרבעטס-בערזע, ביי וועלכער זי געהאַט נאָך... זעלטן אַ באַראַטונגס-שטים. די יידישע אַרבעטער האָט מען אַ לאַנגע צייט גאָר ניט געוואָלט רעגיסטרירן אין דער אינסטיטוציע; די אויסגעווײלטע מיטגלידער פון יידישן קאָמיטעט אין דער אַרבעטס-בערזע האָט מען אַ לאַנגע צייט איגנאָרירט. די פּאָליאַקן האָבן אַרויפגעוואָרפן די שולד דערפאַר אויף די דייטשן און די דייטשן, פאַרקערט, אויף די פּאָליאַקן... אַ סך מי און ענערגיע האָבן מיר אָנגעווענדט, ביז וואַנען מיר האָבן אויסגעקעמפט די עלעמענטאַרע רעכט פאַר די יידישע אַרבעטער.

אין סך-הכל פון אונזערע אָנשטרענגונגען איז אונז געלונגען איינצואָרדענען אויף אַרבעט אויסער ווילנע אַ היבש ביסל יידישע אַרבעטער, אָבער נאָך אַ גרעסערע צאָל אַרבעטער, וועלכע וואָלטן לייכט געקענט געפינען אַרבעט אין דייטשלאַנד, וואו מ׳האָט זיך זייער געניטיקט אין אַרבעטער, זיינען געבליבן זיצן אין דער היים אָן אַרבעט...

נאָך ערגער איז באַשטאַנען דער ענין מיט קוואַליפיצירטע אַרבעטער. לויט מיין פאָרשלאָג האָט זיך ביים יידישן צענטראַל-קאָמיטעט אין ווילנע געבילדעט אַ יידישער האַנטווערקער-פאַראיין, וועלכער איז נאָכדעם געוואָרן אַ זעלבשטענדיקע אָרגאַניזאַציע. לויט די ידיעות פון דער דערמאָנטער אָרגאַניזאַציע איז די אַרבעטסלאָזיקייט צווישן די ווילנער בעלי-מלאכות בכלל און די יידישע בפרט געווען שרעקלעך; איבערהויפּט איז שטאַרק געווען די אַרבעטסלאָזיקייט אין נאָדל-פאַך. בלויז אַ קליינע צאָל בעלי-מלאכות איז געלונגען איינצואָרדענען אויף אַרבעט אין אויסלאַנד.

אינטערעסאַנט איז צו באַמערקן, אַז די יידיש-דייטשע אָרטאָדאָקסישע קרייזן, אין דער פערזאָן פון זייערע אייבערראַבינערס, זיינען שטאַרק אומצופרידן געווען דערפון, וואָס מיר האָבן געזוכט איינצואָרדענען אין דייטשלאַנד די אַרבעטסלאָזע. דער מאָטיוו דערפון איז געווען אָפּטמאָל אַ רעליגיעזער: זיי האָבן דהיינו געטענהט, אַז די יידישע אַרבעטער וועלן, חלילה, געצוואונגען זיין אין די פאַבריקן צו אַרבעטן אום שבת. אחוצדעם האָבן זיי מורא געהאַט, אַז דער יידישער אַרבעטער זאָל ניט — אַ קשיא אויף אַ מעשה — געצוואונגען זיין צו עסן טרפות... אַלנפאַלס האָבן די אייבערראַבינערס פון בערלין און פראַנקפורט מבטיח געווען, אַז זיי וועלן אונז פונדעסטוועגן ניט שטערן, נאָר העלפן אונז האָבן זיי זיך אָפּגעזאָגט...

.III

נאָך שווערער איז געווען צו דערשלאָגן זיך דעם פרייען פאַרקער פאַר סוחרים. פאַ־איניקן און אָרגאַניזירן די סוחרים אין אַ גרויסער שטאַרקער אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זייער גרויסע נוצן געבראַכט פאַר דעם יידישן סוחר, איז געלונגען ערשט נאָך אַ גאַנצן יאָר צוגרייטונגס-אַרבעט. ביז דער לעגאַליזאַציע האָט די אָרגאַניזאַציע עקסיסטירט בלויז אַלס סוחרים-קאָמיסיע ביים יידישן קאָמיטעט צו העלפן די קרבנות פון דער מלחמה. די פּוילישע סוחרים האָבן פאַרמאָגט זייער אייגענע אָרגאַניזאַציע, וועלכע איז לעגאַליזירט געוואָרן נאָך פאַר דער רוסישער מאַכט.

לויט מיין פּלאַן, אויף וועלכן די דייטשן האָבן אויך איינגעוויליקט, האָבן ביידע אָרגאַניזאַציעס, בלייבנדיק ביי זייער אויטאָנאָמיע, געדאַרפט גלייכצייטיק אויסוויילן אַ געמישטן פּרעזידיום, אויף וועלכן עס איז געלעגן די התחייבות צונויפצורופן ביידע אָרגאַניזאַציעס כּדי געמיינזאַם צו באַטראַכטן די אַלגעמיינע פראַגן, ווי־אויך דער חוב דורכצופירן די באַשלוסן פון די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען.

*) זע י. בערגער „די אָסטיידישע אַרבעטער אין דייטשלאַנד", וואַרשע, 12-טן אַפּריל 1918. ד״ר בערגער גיט מיט רעכט צו אַ גרויסע באַדייטונג יענע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן געזאַמלט פּאַרטיעס פון יידישע אַרבעטער און האָבן זיי געשיקט קיין דייטשלאַנד; די גלייכגילטיקע אָבער, נאָך מער די לייכטזיניקע באַציאונג מצד די אָרגאַניזאַציעס צו זייערע התחייבותן איז געווען דאָס רוב שולדיק דערין, וואָס די אַרבעטער פלעגן זיך נאָכדעם אַרויסווייזן אַלס ניט צוגעפּאַסט צו די האַנדלס-אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען, וועלכע פלעגן אויסשרייבן אַרבעטער פון פּוילן און ליטע.

די ערשטע אַרויסטרעטונגען פון דער יידיש=פּוילישער סוחרים=אָרגאַניזאַציע זיינען געווען גאַנץ געלונגען, אָבער איר ווייטערדיקע אַנטוויקלונג איז געווען געשטערט פון איין זייט צוליב ריין פאָרמעלע שוועריקייטן מצד דער מאַכט און פון דער אַנדער זייט — צוליב די חילוקי=דעות צווישן די יידישע און פּוילישע סוחרים בנוגע דער שטאָט=הלוואה, וואָס האָט געשפּילט דאַן אַ גרויסע ראָלע אין דעם ווילנער געזעלשאַפטלעכן לעבן. זייערע אינטערעסן אין דעם ענין פון דער שטאָט=הלוואה, וועגן וועלכער מיר וועלן ריידן אין אַן אַנדער אָרט, זיינען געווען אַזוי ווייט פאַרשיידן, אַז אַלס פאָרזיצער פון דער אַלגעמיינער און יידישער אָרגאַניזאַציע האָב איך ניט געהאַט קיין שום מעגלעכקייט צונויפצורופן אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון דער פאַראייניקטער אָרגאַניזאַציע, ווייל די געמיינזאַמע באַהאַנדלונג פון דער דאָזיקער פראַגע איז לכתחלה פאַרמשפּט געווען אויף אַ דורכפאַל... וואָס איז שייך דער יידישער סוחרים=אָרגאַניזאַציע, האָט זי זיך אַרויסגעוויזן אַלס גוט צוזאַמענגעבונדענע און לעבנספעאיקע און האָט געשפּילט אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אַן אָנגעזעענע ראָלע.

דער סוחרים=אָרגאַניזאַציע איז אָבער ניט געלונגען אויסצופועלן דעם פרייען אַרויספאָר און אַריינפאָר אין שטאָט, ניט קוקנדיק אויף אונזערע עקשנותדיקע און פילמאָליקע השתדלות. אויב מ׳זאָל נעמען אין אַכט, אַז דער גאַנצער האַנדל האָט זיך דאַן געפונען אין די הענט פון דעם „ווירטשאַפטס=אויסשוס" און דעם אייבערבירגערמייסטער און אַז דער אַריינפיר פון סחורות אויס דייטשלאַנד איז געווען כמעט אינגאַנצן פאַרבאָטן און פון דעם אָקופירטן געביט זייער באַשווערט, — וועט זיין פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס מ׳האָט נאָר אין אויסנאַמספאַלן ערלויבט די סוחרים אַרויסצופאָרן איינצוקויפן סחורה. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, פאַרשטייט זיך, אַ מאַנגל אין סחורות אויפן ווילנער מאַרק און אַלס דירעקטער פועל=יוצא דער אומגעהייערער יקרות. דאָך איז דער פרייער פאַרקער סיי פאַר מענטשן, סיי פאַר סחורות פאָרט ניט פאַרברייטערט געוואָרן.

פון דעם אַלעם אויבנגעזאָגטן איז קלאָר, אַז מיט דער אויסנאַם פון היימלאָזע, איז דער אַרויספאָר פון ווילנע סיי פאַר אַרבעטער און בעלי=מלאכות, סיי אויך פאַר סוחרים, געווען זייער באַשווערט. די שטאָט ווילנע האָט פאָרגעשטעלט אַ גרויסע תפיסה, פון וועלכער די איינוואוינער האָבן נאָר אין אויסערגעוויינלעכע פאַלן געקענט זיך אַרויסרייסן. אַזוי=אַרום האָט זיך די אויסלאָדונג פון דער שטאָט ווילנע איינגעגעבן אונז בלויז אין אַ קליינער מאָס.

בינו לבינו איז די צאָל אַרבעטסלאָזע געוואַקסן; דער קריזיס אין מסחר איז וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער געוואָרן; די אינדוסטריע איז לגמרי פאַראַליזירט געוואָרן און בכלל איז דער דחקות וואָס ווייטער אַלץ גרעסער געוואָרן. די צאָל פערזאָנען, וואָס האָבן זיך געווענדט נאָך שטיצע צו די געזעלשאַפטלעכע צדקה=חברות איז געשטיגן ניט פון טאָג, נאָר פון שעה. אַזוי, למשל, איז אין די יידישע צענטראַלע צדקה=חברות וואו ס׳פלעגן רעגיסטרירט ווערן די שטיצע-זוכער, די צאָל פון די לעצטע שוין אין אָקטאָבער 1916 אַריבערגעשטיגן 50 פראָצ. (32 טויזנט פון דער אַלגעמיינער צאָל 60 טויזנט) פון דער יידישער באַפעלקערונג. ניט אויף אַ סך בעסער איז געווען די לאַגע פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. צום באַדויערן באַזיץ איך ניט בנוגע דער לעצטער אָולכע זיכערע ציפערן, ווי בנוגע דער יידישער באַפעלקערונג. ס׳איז כדאַי דערביי אָנצוווייזן אויף דעם אומגעהייערן וואוקס פון דער צאָל עסער אין די קיכן פאַר אָרימע. וויפיל מיר האָבן ניט געעפנט קיין נייע קיכן פאַר נויטבאַדערפטיקע, האָט אַלץ ניט געקלעקט פאַר אַלעמען קיין מיטאָגן, אַזוי גרויס איז געווען די צאָל פון די, וואָס פלעגן דאַרפן אָנקומען צו די קיכן.

ניט זייענדיק אימשטאַנד פון איין זייט צו פאַרביליגן דאָס לעבן און פאַרגרעסערן דעם סכום לעבנסמיטלען אין שטאָט דורך אַריינפירן זיי מן החוץ און פון דער אַנדער זייט ניט האָבנדיק די מעגלעכקייט אויסלאָדן די שטאָט און צו פאַרשפּרייטן די וואַקסנדיקע מאַסע אַרבעטסלאָזע איבער די דערבייאיקע שטעטלעך און דערפער, וואו ס׳איז געווען אַ גרעסערער נאָכפראַגע אויף אַרבעט און וואו דאָס לעבן איז נאָך לעת=עתה ניט געווען אַזוי טייער, האָב איך אָנהייב ווינטער 1916 יאָר באַשלאָסן צו פּרובירן געפינען אַן אויסגאַנג פאַר דער נויטבאַדערפטיקער באַפעלקערונג אויף יענער זייט אָקעאַן, וואו ס׳איז געווען אַ גרויסע באַדערפעניש אין אַרבעטער=הענט.

מיט דעם צוועק האָב איך זיך געווענדט צו דער פאַרוואַלטונג ווילנע — סובאַלק מיט אַזאַ פאָרשלאָג: 1) צו פאַרלייכטערן פאַר דער אָרטיקער באַפעלקערונג די עמיגראַציע קיין אַמעריקע; 2) ערלויבן מיר צו גרינדן אין ווילנע ביי דעם ווילנער יידישן קאָמיטעט אַ ביוראָ פאַר די, וואָס ווילן אַרויספאָרן קיין אַמעריקע, מיט דיזעלבע רעכט און פליכטן, וואָס ס׳האָט געהאַט דאַמאָלסט דאָס דייטשע רייזע=ביוראָ אין קאָוונע, וועלכע פלעגט נעמען פון די עמיגראַנטן פאַר דער נסיעה צוויי מאָל אַזוי פיל, וויפיל זי האָט געדאַרפט קאָסטן, ועל=כולם זייער שלעכט באַהאַנדלט זיי.

שעף פון דער פאַרוואַלטונג אין ווילנע איז דאַן געווען איינער גראַף יאָרק פאָן ווירטעמבערג, אַ גרויסער אַריסטאָקראַט און דערצו איינער פון די גרעסטע רעאַקציאָנערן אין פּרייסישן הערנהויז און, ווי מ׳האָט געשמועסט, אַ מיטגליד פון יעזואיטישן אָרדען. דאָס איז געווען אַ גאַנץ וואויל=דערצויגענער, צירלעך=מאַנירלעכער, אָן ספק קלוגער מענטש, נאָר אַ טרוקענער און האַרטער און קוים האָט זיך געהאַנדלט וועגן יידן, איז ער האַרט=האַרציק געווען, ווי שטיין. ער האָט זעלטן ווען מיר גלייך אָפּגעזאָגט, נאָר דאָס רוב מבטיח געווען אין זייער ליבנסווערדיקע ווערטער צו משתדל זיין זיך וועגן דעם, אָבער פון אַלע זיינע גוטע הבטחות האָט זיך געוויינטלעך סוף=כל=סוף גאָרנישט אויסגעלאָזט. דאָסגלייכן האָט ער אויך אין דער פראַגע זייער שטאַרק פאַראינטערעסירט זיך מיט די סיבות בפרט מיט די עקאָנאָמישע, פון דער שוין לאַנגאָניקער מאַסן=עמיגראַציע פון יידן און פויערים קיין אַמעריקע און זייער געבעטן צו באַקענען אים אויספירלעך מיט דער פראַגע. נאָכדעם ווי איך האָב דאָס געטאָן, האָט ער צו מיר געזאָגט: „ה׳ דאָקטאָר, דאָס, וואָס איר האָט מיר אָקאָרשט מיטגעטיילט, איז זייער אינטערעסאַנט און אַזוי וויכטיק, אַז איך וועל נאָך היינט מודיע זיין וועגן דעם, דעם „אָבערבעפעלסהאַבער אָסט". מיך האָט איר פולשטענדיק איבערצייגט און איך וועל אייער פאָרשלאָג אונטערשטיצן". פון דעם לעבעדיקן אינטערעס, מיט וועלכן ער האָט מיך געהערט און פון דער פרייד, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אויף זיין ווייניק באַוועגלעכן פּנים פון אַ ביוראָקראַט, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז אויך ער, משמעות צוליב גאָר אַנדערע טעמים, באַגערט אַריבערצופירן לכל הפחות אַ טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג קיין אַמעריקע. דערפאַר האָט דאָס מיין פאָרשלאָג אַזוי נושא=חן געווען ביי אים. מה טוב! — האָב איך געקלערט און באַדאַנקט אים פאַר זיין ליבנסווערדיקייט.

אינגיכן האָב איך פון אים באַקומען אויף מיין פאָרשלאָג אַ שריפטלעכן און זייער העפלעכן ענטפער אין וועלכן עס ווערט געזאָגט, אַז ער איז, „צו זיין גרעסטן באַדויערן", געצוואונגען אָפּצוזאָגן מיר אין מיין בקשה צו גרינדן ביים יידישן קאָמיטעט אַ עמיגראַציע=ביוראָ, ווייל, ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז דאָס קאָוונער ביוראָ אַ אָפיציעלע דייטשע אַנשטאַלט. בכלל — איז אָבער געווען געמאָלדן אין דעם ענטפער — איז די דייטשע מאַכט גרייט מיט אַלע מיטלען באַהילפיק צו זיין דער יידישער עמיגראַציע קיין אַמעריקע און גאָר אינגיכן האָט מען בדעה אָנצונעמען מיטלען צו

פאַרלייכטערן די עמיגראַציע. און באמת טאַקע האָבן די באַדינגונגען פאַר דער עמיגראַציע קיין אַמעריקע, וועלכע זיינען אינגיכן פּובליקירט געוואָרן דורך דער דייטשער מאַכט, געגעבן די מעגלעכקייט אַ גרויסן טייל פון דער ווילנער באַפעלקערונג אַרויסצוואַנדערן קיין אַמעריקע.

צום באַדויערן האָט דאָס אָפיציעלע קאָוונער רייזע-ביוראָ, הינטער וועלכער ס'איז געשטאַנען דער „נאָרד-דייטשער ללאָיד", עקספּלאָאַטירנדיק די אונטערנעמונג אויפן פּריוואַט-רעכטלעכן יסוד, אויף אַזוי פיל פאַרטייערט די רייזע, אַז דווקא די עלעמענטן, וועלכע האָבן זיך צום מערסטן גענייטיקט אין דעם, ד. ה. די אַרבעטער און בעלי-מלאכות, זיינען ווייניקער פון אַלץ געווען ביכולת צו באַנוצן זיך מיט דער מעגלעכקייט, וואָס האָט זיך פאַר זיי געעפנט צו פאָרן קיין אַמעריקע. קיין אַמעריקע זיינען דערהויפּט אַרויסגעפאָרן סוחרים, וועלכע געהערן צום מיטעלן קלאַס פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג. צום סוף פון 1916 יאָר, ווען דער שטראָם פון די, וואָס האָבן געוואָלט פאָרן קיין אַמעריקע, האָט זיך קאָלאָסאַל געשטאַרקט, האָט די דייטשע מאַכט, מורא האָבנדיק, משמעות, אַז פון ווילנע זאָלן ניט אויסוואַנדערן אַלע פאַרמעגלעכע מענטשן, איבערלאָזנדיק אין שטאָט בלויז אָרימע לייט, און — ס'וועט ניט זיין ווער ס'זאָל זיי שטיצן, — שאַרף געענדערט איר באַציאונג צו דער אויסוואַנדערונג קיין אַמעריקע און האָט לגמרי פאַרבאָטן די ווייטערדיקע עמיגראַציע. מ'דאַרף צוגעבן, אַז אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע האָבן אויסשליסלעך יידן. די צאָל אויסגעוואַנדערטע יידן פון ווילנע קיין אַמעריקע אין משך פון 5 חדשים קען מען אָפּשאַצן אומגעפער אין 2000—2500 נפשות.

.IV

ס'איז געווען נאָך אַ אויסגאַנג פאַר דער ווילנער אַרבעטסלאָזער מאַסע. די אַזויגערופענע „דייטשע אַרבעטער-באַטאַליאָנען", וועלכע מ'דאַרף ניט צונויפמישן מיט די אויבנדערמאָנטע פאַרטיעס אַרבעטער, וועלכע פלעגן דאָס רוב דורך דער פאַרמיטלונג פון דער אָרטיקער אַרבעטס-בערזע אַוועקגיין קיין דייטשלאַנד אָדער אין אָקופּירטן געביט. די דאָזיקע פאַרטיעס פלעגן זיך באַדינגען און שליסן קאָנטראַקטן, ריכטנדיק זיך מיטן דורכשניטלעכן אַרבעטסלוין, וואָס מ'האָט זיי צוגעזאָגט, אַקעגן-זשע די אַרבעטער-באַטאַליאָנען זיינען נאָר די ערשטע צייט קאָמפּלעקטירט געוואָרן פון פרייוויליקע, בשעת ניט די אָרימע לייט, וואָס פלעגן זוכן אַרבעט, ניט מיר, וואָס האָבן זיך משתדל געווען פאַר זיי וועגן דעם, זיינען נאָך ניט גענוג אינפאָרמירט געווען מכּוח דעם כאַראַקטער פון דער אַרבעט אין די אַרבעטער-באַטאַליאָנען. די אָרגאַניזאַציע פון דעם אַרבעטער-באַטאַליאָן אין ווילנע האָט איר קורצע געשיכטע.

אין דעצעמבער 1915, ווען די קליינע מיטלען, וואָס האָבן זיך געפונען אין רשות פון יידישן קאָמיטעט, האָבן געהאַלטן ביים אויסגיין, האָב איך צוזאַמען מיט ד"ר נ. ראַכמילעוויטש גענומען פאָדערן פון דער ווילנער שטאָט-פאַרוואַלטונג, וועלכע האָט צו יענער צייט שוין כּמעט אינגאַנצן געפונען זיך אין דייטשע הענט, אַז זי זאָל קומען אונז צו הילף. מ'דאַרף זאָגן דעם אמת, אַז די דייטשן האָבן דאַמאָלסט זייער מיטפילנדיק זיך באַצויגן צו אונזער שווערער לאַגע און האָבן איינגעשטימט אויף דער ערשטער צייט איבערצונעמען אויפן חשבון פון שטאָט די קינדער-קיך, גאָרקיך און אַנדערע, זיי האָבן אויך איינגעשטימט אַרויסצוגעבן פאַר די היימלאָזע 6—8 טויזנט אומזיסטע ברויטקאַרטן טעגלעך. אויף דער מאָגערער שטאָט-קאַסע זיינען פּלוצלונג געפאַלן קאָלאָסאַלע הוצאות און היות ווי נאָך די הוצאות האָבן געדאַרפט קומען נאָך אַנדערע גרויסע אויסגאַבן אויף דער יידישער קהילה, האָבן די דייטשן, כּנהוג, גענומען זיך איינצופירן אָרדענונג אין דער

אָרדענונגסלאָזער אָרגאַניזאַציע פון דער ווילנער וואוילטעטיקייט בכלל.

קודם-כּל האָבן זיי געפאָדערט אַ שטרענגע רעגיסטראַציע פון אַלע פּערזאָנען, וועלכע האָבן באַקומען אַ וועלכע ניט איז שטיצע פון די וואוילטעטיקע אַנשטאַלטן. די טעכניק פון דער דאָזיקער רעגיסטראַציע איז גאַנץ לאַנג אויסגעאַרבעט געוואָרן און סוף-כּל-סוף איז זי צוזאַמען מיט אונז ענדגילטיק אויסגעאַרבעט געוואָרן אין פעברואַר אָדער מערץ 1916 יאָר. ס'איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ ספּעציעלע ברויט-קאַרטע, אויף וועלכער ס'איז פאַרצייכנט געוואָרן ממש יעדע וואוילטעטיקע שטיצע סיי מיט פּראָדוקטן, סיי מיט געלט, וועלכע פלעגט אַרויסגעגעבן ווערן דעם אייגנטימער פון דער קאַרטע. אויף דיזעלבע ברויט-קאַרטן פלעגט דאַרפן פאַרצייכנט ווערן צי איז די פּערזאָן אַרבעטספעאיק אָדער ניט. אין ערשטן פאַל האָט מען לכתחילה בדעה געהאַט, אַז דעם אַרבעטספעאיקן אַרבעטסלאָזן זאָל געגעבן ווערן אַ געוויסער טערמין צו געפינען אַרבעט (ביז 10 טעג); אויב ער האָט אין משך פון דער צייט ניט געפונען קיין אַרבעט, האָט ער געקענט צוגעצויגן ווערן צו צוואַנגסאַרבעט. די ערשטע צוציאונג צו צוואַנגסאַרבעט האָט אַרויסגערופן אַ מהומה צווישן די אָרימע לייט, וועלכע האָבן באַנוצט זיך מיט צדקה-תמיכה, אַ סך זיינען ניט נאָר ניט געקומען מער נאָך דער שטיצע, נאָר האָבן ממש געוויינט מ'זאָל זיי „אויסמעקן", אויס מורא צוגעצויגן צו ווערן צו צוואַנגסאַרבעט.

באַלד אָבער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די צאָל אַרבעטספעאיקע פּערזאָנען, וועלכע וואָלטן אַזוי אַרום געקענט צוגעצויגן ווערן צו צוואַנגסאַרבעט, איז געווען לפי-ערך זייער אַ קליינע. דאָס זיינען דאָס רוב געווען מענטשן מיט גרויסע פאַמיליעס, וואָס דער גרעסטער טייל פון זיי האָט צוליב זייער פאַמיליענלאַגע אָדער צוליב אַרבעטסאומפעאיקייט ניט געטויגט צו צוואַנגסאַרבעט. דאָס צוציען צו צוואַנגסאַרבעט האָט פונדעסטוועגן געהאַט דעם נוצן, וואָס עס האָט גענייט געוויסע עלעמענטן, וועלכע האָבן זיך לפי-ערך ווייניקער גענייטיקט אין שטיצע, אָפּצוזאָגן זיך פון דער צדקה-תמיכה.

וואָס איז שייך די „ביליגע אַרבעטער"*), אין וועלכע ס'האָט זיך געשפּירט אַ גרויסער דוחק, האָט מען באין-ברירה געמוזט אָנקומען צו אַנדערע מיטלען, כּדי צו קאָמפּלעקטירן די דאָזיקע אַרבעטער-באַטאַליאָנען.

אין אָנהייב זומער 1916 בין איך פון דעם בירגערמייסטער ה' אייכלער — זייער אַ געבילדעטער און סימפּאַטישער באַאַמטער — איינגעלאַדן געוואָרן אויף אַ באַראַטונג מכּוח צוציען צו געוועלטשאַפטלעכע אַרבעטן די-יעניקע, וואָס ווילן ניט אַרבעטן.

דורכדעם האָט מען בדעה געהאַט צו פאַרלייכטערן עטוואָס די לאַסט פון דער צדקה-הילף, וואָס איז געלעגן אויף די פּלייצעס פון דער שטאָט-פאַרוואַלטונג. ליידער אָבער איז דער לוין, וואָס דער בירגערמייסטער האָט פאָרגעלייגט — (30 פעניג אַ טאָג אויף אַלעם פאַרטיקן) — געווען אויף אַזוי פיל ניט גענוג, אַז מיר האָבן געפאָדערט צו העכערן אים לכל-הפּחות 3 מאָל אַזוי פיל. הגם דער בירגערמייסטער האָט געמוזט איינשטימען, אַז דער לוין איז טאַקע צו נישטיק, האָט ער דאָך ערקלערט, אַז „איצט איז ניטאָ די מעגלעכקייט צו פאַרגרעסערן דעם לוין", נאָר מ'האָט עס אין זינען; ווייטער האָט ער צוגעזאָגט אַ סך הנחות, ווי דהיינו, אַז די אַרבעטער וועלן באַפרייט ווערן יעדע וואָך אַהיים אָפּצורוען זיך, אַז די אַרבעטן וועלן דורכגעפירט ווערן ניט ווייט פון שטאָט (ניט ווייטער פון 5—6 וויאָרסט) און אַז. וו.

צוליב דער גרויסער נויט און אַרבעטסלאָזיקייט, וואָס האָט געהערשט אין ווילנע, האָבן מיר, אָרטיקע פאָרשטייער, וועלכע האָבן זיך פאַרזאַמלט אויף אַ באַראַטונג ביים בירגערמייסטער, סוף-

---

*) זע ווייטער.

כּל=סוף געמוזט מיט אַ שווערן האַרץ מסכּים זיין צו פאַרעפנטלעכן אַ אויפרוף צו די אַרבעטער מיט דער אויפפאָדערונג צו פאַררעגיסטרירן זיך אויף אַרבעט. גלייך ווי ס'איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דער אויפרוף האָבן גרויסע מאַסן אָרימע לייט, בפרט יידן, פאַרשריבן זיך אויף אַרבעט. בלויז אין איין יידישן קאָמיטעט האָבן זיך פאַרשריבן איבער 3000 אַרבעטער, צווישן וועלכע ס'זיינען געווען אויך אינטעליגענטן. נאָר די אַרבעט אין די אַרבעטער=באַטאַליאָנען האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן פאַר צו שווער, די באַדינגונגען פון דער אַרבעט אומגעהייער שלעכט, און די דערנערונג ווייט ניט גענוגנד. די אַרבעט גופא, וועלכע איז לכתחילה פאָרגעקומען אין דער נאָענטער אומגעגנט פון שטאָט, איז אינגיכן, דערווייטערנדיק זיך וואָס אַמאָל אַלץ מער פון שטאָט, פּלוצלונג אַריבערגעטראָגן געוואָרן שיר ניט צום פראָנט. זי איז דערהויפּט באַשטאַנען אין ערד=גראָבן, דורכפירן שאָסיי=וועגן, מאַכן „אָקאָפּעס" א. אַ. וו. מיטן אָנקומען פונם שווערן און קאַלטן ווינטער פון יאָר 1916 האָבן זיך די לעבנסבאַדינגונגען אין די אַרבעטער=באַטאַליאָנען נאָך מער פאַרערגערט. ווי נאָר צו מיר און צו ה' יוסף איזביצקי, (דעם פאָרשטייער פון די אָרגאַניזירטע יידישע אַרבעטער אין ווילנע) האָבן דערגרייכט די קלאַנגען וועגן די שווערע באַדינגונגען, אין וועלכע די אַרבעטער פון די אַרבעטער=באַטאַליאָנען געפינען זיך, האָבן מיר תיכף=ומיד אָנגעהויבן ענערגיש משתדל צו זיין זיך וועגן פאַרבעסערן דעם גורל פון די אומגליקלעכע און האָבן ניט אויפגעהערט צו באַמיען זיך ביזן לעצטן טאָג פון מיין זיין אין ווילנע, ד. ה. כמעט אַ גאַנצן יאָר. מיר קענען זיכער זאָגן, אַז אַדאַנק דער גוטער באַציאונג און מיטהילף מצד דעם בירגערמייסטער אייכלער, האָבן מיר באַוויזן אין משך פון אַ יאָר באַדייטנד צו פאַרבעסערן די לאַגע פון די אַרבעטער. אַזוי, למשל, איז ביים רעכטן אָנהייב צוליב מיין השתדלות באַפרייט געוואָרן פון דער אַרבעט אַ גרויסער טייל אַרבעטער. שפּעטער האָט זיך אונז נאָך לאַנגער מי איינגעגעבן צו באַקומען שוכוואַרג און עפּעס בגדים פאַר די אַרבעטער. אין פעברואַר 1917 יאָר איז נאָך ענערגישע אינטערווענצן מצד דער ווילנער דייטשער מאַכט אין „אָב—אָסט", באַשלאָסן געוואָרן באַדייטנד צו העכערן דעם אַרבעטסלוין אין די אַרבעטער=באַטאַליאָנען. ווייטער איז אָפּגעגעבן געוואָרן אַ פאַראָרדענונג, אַז פּערזאָנען, וועלכע האַלטן אויס מער ווי 2 קינדער, ווי אויך די, וועלכע האָבן אַ באַשטימטע באַשעפטיקונג, זאָלן ניט גענומען ווערן אין די אַרבעטער=באַטאַליאָנען. די מעדיצינישע אונטערזוכונג, וואָס איז לכתחילה געווען נאָר לפנים וועגן, איז געוואָרן אַ סך ערנסטער: ביים מינדסטן חשד וועגן געזונט האָט מען שוין פאַרבראַקירט פון דער אַרבעט. די דאָזיקע און אויך אַנדערע פאַרלייכטערונגען האָבן דאָך געמאַכט דאָס לעבן אין די אַרבעטער=באַטאַליאָנען בלויז דערטרעגלעך, אָבער דער מצב פון די אַרבעטער איז דאָך געשטאַנען אַ סך נידעריקער איידער אין די פאַבריקן. דער כאַראַקטער פון דער אַרבעט איז געווען אַ געצוואונגענער; דער רעזשים—ווי אין אַ מיליטערישער טורמע, די באַציאונגען מיט דער אויסערלעכער וועלט שטאַרק באַשווערט. הגם קאָרעספּאָנדענץ מיט די קרובים, אָנהייבנדיק פון פעברואַר 1917 יאָר, איז ערלויבט געוואָרן, אָבער זי פלעגט דורכגיין דורך אַ מיליטערישער צענזור... דער אַרבעטסלוין איז נאָך אַלץ געווען ניט גענוגנד, דער אַרבעטסטאָג ווידער איז געווען זייער אַ לאַנגער.

די דייטשן, פאַרשטייט זיך, זיינען געווען גערעכט, ווען זיי האָבן געטענהט, אַז אַן אַנדערער אויף זייער אָרט וואָלט געטאָן דאָס זעלבע און אַז אויפן גרונד פון אינטערנאַציאָנאַלן רעכט (וואָס איז באַשטימט דורך דער האַאַגער קאָנפערענץ) האָבן זיי דאָס רעכט אַזוי צו האַנדלען. פונדעסטוועגן האָט מען אין די אַרבעטער=באַטאַליאָנען, פאַרשטייט זיך, ניט געקענט זען קיין ישועה

פון דער אויבנבאַשריבענער לאַגע, אין וועלכער ס'האָט זיך געפונען די באַפעלקערונג פון אונזער געגנט בכלל און פון דער שטאָט ווילנע בפרט. באַדייטנד אויסלאָדן די נויטבאַדערפטיקע ווילנער באַפעלקערונג אויף אַזאַ אופן איז געווען אוממעגלעך.

אַדאַנק דעם מאַנגל אין פּראָדוקטן, דער אַרבעטסלאָזיקייט, דעם אומגעוויינלעך לאַנגן און קאַלטן ווינטער ווי אויך צוליב דעם, וואָס דאָס אַמעריקאַנער געלט איז ניט אָנגעקומען,—וועגן וואָס כ'וועל ריידן ווייטער,—איז די לאַגע פון ווילנע, דער עיקר פון די יידן, צו מערץ 1917 יאָר געוואָרן אַ קריטישע, דערויף האָט עדות געזאָגט די אומגעוויינלעכע שטערבלעכקייט. איך האָב זיך דעריבער זייער דערפרייט, ווען אין אָנהייב מערץ 1917 יאָר האָט איינער פון די אָנגעזעענסטע פּוילישע כּלל=טוער ק—י פאָרגעלייגט מיר צו ווענדן זיך מיט אַ געמיינזאַמער השתדלות צו דער העכערער דייטשער מאַכט וועגן ערלויבן פאַר דער אָרטיקער באַפעלקערונג דעם אַרויספאָר פון ווילנע. דאָס האָט געהאַט דאַמאָלסט פאַר דער שטאָט אַ באַזונדערס וויכטיקע באַדייטונג צוליב דער פאָרשטייענדיקער אַרבעט אין פעלד. דעם מעמאָראַנדום האָבן מיר באַדאַרפט אויסאַרבעטן צוזאַמען און פּערזענלעך דערלאַנגען דער מאַכט, דערביי האָט זיך צוליב דעם צוועק פאַראייניקט צו אונז אויך דער געוועזענער שטאָט=גאָלאָוואַ מ. א. ווענסלאַווסקי. איך האָב אויסגעאַרבעט אַ פּראָיעקט פון אַ מעמאָראַנדום און האָב אים איבערגעגעבן צו ק—י. צום באַדויערן האָט מיין פּלוצלעכער אַרעסט און דאָס אַרויסשיקן מיך קיין טשערסק איבערגעריסן מיין אָנטייל אין דעם ענין.

.V

פון אויבנגעזאָגטן איז קלאָר, אַז מיר זיינען ניט געווען ביכולת צו שאַפן אַרבעט אויסער דער שטאָט פאַר דער מאַסע מענטשן, וועלכע וואָלטן דאָרט געקענט אַרבעטן און מפרנס זיין זיך. מ'דאַרף אָבער דערביי מוסיף זיין, אַז די צאָל פּערזאָנען, פאַר וועלכע מיר פלעגן שאַפן אַרבעט אויסער ווילנע, איז געווען פונדעסטוועגן גאַנץ גרויס. אַזוי, למשל, האָט אַ גרויסע צאָל ווילנער געאַרבעט אויף דער אייזנבאַן אין אַלע ווירטשאַפטס=צווייגן; אַנדערע האָבן זיך איינגעאָרדנט אין די דערפער ביי לאַנדווירטשאַפטלעכע אַרבעטן, ביי פאַבריקן און זאַוואָדן, ביי זעגמילן און אַז. וו.

וואָס איז שייך דער אַרבעט אין ווילנע גופא, איז אַזעלכע געווען זייער ווייניק. די פאַבריקן און זאַוואָדן האָבן, מיט קליינע אויסנאַמען, ניט געאַרבעט. אין מסחר איז געווען אַ קריזיס. אחוץ אַ קליינעם טייל ספּעקולאַנטן און אַ הייפעלע פאַרמעגלעכע לייט, האָט די גאַנצע איבעריקע מאַסע אָדער גאָרניט געהאַט קיין פּרנסה, אָדער ווען ס'האָט זיך שוין יאָ אַמאָל געמאַכט אַ פּרנסה, האָט דאָס געהאַט אַ צופעליקן כאַראַקטער. באַזונדערס איז גרויס געווען די אַרבעטסלאָזיקייט צווישן יידן. דאָס דערקלערט זיך ראשית דערמיט, וואָס די יידן, פון וועלכע דער גרעסטער טייל זיינען געווען קליינהענדלער און בעלי=מלאכות, האָבן זיך ניט געקענט אַזוי לייכט צופּאַסן צו דער שווערער אַרבעט ביים ערד=גראָבן, ווי די קריסטן און האָבן גרעסטנטיילס ניט געטויגט צו דער לאַנדווירטשאַפטלעכער אַרבעט, פון וועלכער זיי האָבן אַלס אמתע שטאָטישע איינוואוינער קיין אַנונג ניט געהאַט. והשנית איז די אַרבעטסלאָזיקייט צווישן יידן געווען דערהויפּט גרויס דערפאַר, וואָס אויף די פאַכן, וואו ס'האָבן דאָס רוב געאַרבעט יידן, ווי דהיינו שניידער, קירזשנער, שוסטער א. אַז. וו. איז געווען גאָר אַ קליינער נאָכפרעג. ענדלעך האָט אַ גרויסע ראָלע אין דער יידישער אַרבעטסלאָזיקייט געשפּילט דער פאַקט, וואָס יידן האָט מען, ווי כ'האָב שוין דערמאָנט פריער, אין פאַרגלייך מיט די

קריסטן אַ סך וויי‌ניקער צוגעלאָזט צו דער אַרבעט אין דייטשלאַנד און אין אָקופּירטן געביט.

מחמת דעם אַלעם איז די הילף דורך אַרבעט, וואָס אונז איז געלונגען צו שאַפן פאַר דער באַפעלקערונג, געווען לגבי דער קאָלאָסאַלער נויט, זייער אַ קנאַפּע. אַ באַזונדערס שווערע און פאַרצווייפלטע נויט האָט געהערשט, ווי כ׳האָב שוין געזאָגט, צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, ביי וועלכער די שטערבלעכקייט איז געווען, אין קעגנזאַץ צו דער שלום-צייט, אַ סך גרעסער איידער ביי די קריסטן.

ס׳איז קלאָר געווען פון אָנהייב אָן, אַז אָן אַ גרעסערער פילאַנטראָפּישער שטיצע וועט זיין אוממעגלעך צו לינדערן די נויט פון דער ווילנער באַפעלקערונג. צוליב דער קאָלאָסאַלער נויט צווישן דער אָרטיקער באַפעלקערונג און באַזונדערס צווישן די אָנגעלאָפענע היימלאָזע, וועלכע זיינען געבליבן אָן שום פרנסה, האָבן זיך געפאָדערט אַזעלכע גרויסע מיטלען, אַז ס׳איז געווען לחלוטין אוממעגלעך צו שאַפן זיי דאָ אויף אָן אָרט. דערפאַר זיינען אַלע אויגן גלייך געווענדט געווען אויף די גרויסע אויסלענדישע הילפס-קאָמיטעטן. כידוע, פלעגן סיי יידן און סיי פּאָליאַקן איידער די דייטשן האָבן פאַרנומען ווילנע, באַקומען גאַנץ גרויסע מיטלען פון די רוסישע קאָמיטעטן, דעם טאַטיאַנער קאָמיטעט, דעם יעליזאַוועטער קאָמיטעט, דעם פּעטראָגראַדער יידישן קאָמיטעט צו העלפן די קרבנות פון דער מלחמה („יעקאָפּאָ“), דעם קאָמיטעט צו פאַרהיטן דאָס געזונט פון דער יידישער באַפעלקערונג („אָזע“), דעם אַלרוסישן שטאָט-פאַרבאַנד, דעם אַלזעמסקן פאַרבאַנד וכדומה. כדי צו געבן אַ פאָרשטעלונג וועגן דער גרויס פון דער שטיצע מצד די דערמאָנטע קאָמיטעטן, וועט גענוג זיין אָנצוווייזן, אַז בלויז נאָר דער איין ווילנער יידישער קאָמיטעט האָט געהאַט אויסגאַבן אין משך פון די זומערדיקע חדשים 1915 אויסשליסלעך אויף היימלאָזע פון 200 ביז 240 טויזנט רובל, וועלכע פלעגן גערעקט ווערן כמעט אינגאַנצן מן החוץ.

דערביי איז די צאָל יידישע היימלאָזע דאַמאָלסט ביזן פערטן אויגוסט געווען ניט העכער פון 10 טויזנט מאַן, בשעת ווען צו דער צייט, ווען די דייטשן זיינען אַריינגעקומען אין ווילנע, האָט זיך די צאָל יידישע היימלאָזע פאַרגרעסערט ביז 22 טויזנט מאַן! די צאָל קריסטלעכע היימלאָזע האָט דערגרייכט צו יענער צייט קרוב צו 10 טויזנט.

מיטן פאַרנעמען ווילנע דורך די דייטשן זיינען אַלע אויבנדערמאָנטע מקורים פלוצלונג אויסגעשעפּט געוואָרן. און דאָ איז די לאַגע פון די יידן געווען אַ סך ערגער אין פאַרגלייך מיט דער לאַגע פון די פּאָליאַקן. ראשית איז יידישע היימלאָזע געווען מער ווי טאָפּלט לגבי די פּוילישע; דערביי האָבן די יידן, וועלכע זיינען כמעט פולשטענדיק צערואינירט געוואָרן, לאַנג ניט געקענט זיך צוריקקערן אין זייערע הרוב געוואָרענע שטעטלעך און שטעט, בשעת ווען די פּויערים האָבן ביי דער ערשטער געלעגנהייט זייער גערן אומגעקערט זיך אויף זייער ערד. אַחוצדעם האָבן די פּאָליאַקן די ערשטע צייט געבעל-הבתעוועט נאָך איבער די שטאָטישע זאַפּאַסן און הכנסות אויפן אַלטן שטייגער, ד. ה. איינטיילנדיק בלויז פאַר „זייערע“; אויף דעם חלק פון די יידן זיינען נאָר אָנגעקומען ברעקלעך...

ווידער, זייענדיק אָפּגעריסן פון פאַרקער מיט צפון-מזרח, האָט דער יידישער קאָמיטעט געקענט ערוואַרטן הילף נאָר פון ווייטן: ניט ליטע און אויך ניט פּוילן, וואו די יידן זיינען צום גרונד רואינירט געוואָרן, האָבן ניט געקענט קומען צו הילף די ווילנער יידן. די פּאָליאַקן האָבן שוין פון ערשטן מאָמענט קונציק באַוויזן צו באַקומען גאַנץ גרויסע סומען פון פּויזן פון די קלעריקאַלע קרייזן... און משמעות אויך פון וואַרשע, ענדלעך האָבן זיי געהאַט גאַנץ היבשע סומען פון דער שווייץ, פון וועווע, פון דער דאָרטי-

קער „צענטראַלער געזעלשאַפט פאַר די מלחמה-קרבנות אין פּוילן“. די דאָזיקע געזעלשאַפט, וואָס אירע טיכטיקסטע און אָנגעזעענסטע מיטגלידער זיינען געווען הענריק סענקעוויטש און פּאַדערעווסקי, האָט געזאַמלט נדבות אין די ברייטסטע קרייזן פון אויסלאַנד אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט. אַלזאָ האָט מען געקענט משער זיין, אַז דער גרעסטער טייל פון די מנדבים האָט ניט געמאַכט קיין חילוק צווישן די „מלחמה-קרבנות“... פונדעסטוועגן זיינען די געלטער, וואָס פלעגן לכתחילה צוגעשיקט ווערן אויפן אַדרעס פון „פּוילישן קאָמיטעט“ און נאָכדעם פון געוויסע פערזאָנען פון דער פּוילישער געזעלשאַפט, פאַרטיילט געוואָרן לכתחילה אויסשליסלעך צווישן פּאָליאַקן... לויט מיין מיינונג האָט געדאַרפט זיין איינס פון די ביידע: אָדער מ׳האָט געדאַרפט זיך אַ נאָמען געבן „געזעלשאַפט צו העלפן די קרבנות פון דער מלחמה, קאַטוילן פון פּוילישער נאַציאָנאַליטעט“, אָדער, איבערלאָזנדיק דעם אויבנדערמאָנטן נאָמען, וואָס אונטער זיין פאָן זיינען די נדבות געזאַמלט געוואָרן, פאַרטיילן דאָס געלט צווישן די „קריגס-קרבנות פון פּוילן“, ניט מאַכנדיק קיין שום אונטערשייד צווישן די פעלקער, וואָס וואוינען אין לאַנד.

די ערשטע האָבן פּראָטעסטירט קעגן דעם די ליטווינער, וועלכע האָבן זיך געווענדט וועגן דעם מיט אַ פּראָטעסט צו דער דייטשער מאַכט.*)

דער דעמאָלטיקער שעף פון דער פאַרוואַלטונג אין ווילנע פאָן-בעקענראַט האָט ניט נאָר אָנערקענט די גערעכטקייט פון דער ליטווישער אָנקלאָגע, נאָר האָט אויך געהאַלטן פאַר נייטיק אין צוזאַמענהאַנג דערמיט צו פאַרעפנטלעכן אין סוף פון 1915 יאָר אַ נייעם באַפעל פון אייבערקאָמאַנדיר פון „אָב-אָסט“, צו גרינדן אונטער זיין פאָרזיץ אַ באַזונדער קאָמיטעט פון פאָרשטייער פון די אָרטיקע נאַציאָנאַליטעטן כדי ריכטיק צו פאַרטיילן די נייע נדבות, וועלכע קומען אָן קיין ווילנע. אַדאַנק דעם איז אונז אַ פּאָר מאָל געלונגען צו באַקומען פון די דאָזיקע געלטער אַ קלענערן טייל פאַר די ליטווינער און ווייסרוסן... נאָך דעם פאַל אָבער, איז דער אַדרעס, אויף וועלכן ס׳זיינען אָנגעקומען די געלטער פון בעבע משמעות אומגעביטן געוואָרן און די פאַרטיילונג האָט אויפגעהערט... דער באַפעל פון העכסטן אייבערקאָמאַנדיר (אין דעם פאַל איז ער געווען פאַרפאַסט ניט דורך הינדענבורג, נאָר דורך דעם שעף פון זיין שטאַב לודענדאָרף), וועגן וועלכן איך האָב אויבן דערמאָנט, איז געווען זייער אַ אינטערעסאַנטער דאָקומענט.

לויט דער פאַראָרדענונג האָבן אַלע אויסלענדישע נדבות, וועלכע קומען אָן פאַר וועלכער ניט איז נאַציאָנאַליטעט אין ראַיאָן פון „אָבעראָסט“, געדאַרפט פאַרטיילט ווערן צווישן אַלע נאַציאָנאַליטעטן פון דער באַטרעפנדיקער שטאָט אָדער אפילו געגנט.

---

*) דער געשוו. אַדוואָקאַט קושיזשאַנאָווסקי און ד״ר שאַאוליס פון ווילנע האָבן אין דער צייט, וואָס זיי האָבן זיך צוזאַמען אויפגעהאַלטן אין דייטשלאַנד, דעם ווינטער פון יאָר 1915, געהאַט די מעגלעכקייט צו באַקענען זיך מיט אַ קאָפּיע פון דעם בריוו, וואָס איז געשיקט געוואָרן פון בעבע און אין וועלכן די מיטגלידער פון דאָרטיקן קאָמיטעט האָבן מיטגעטיילט די פּאָליאַקן, אַז ניט ווייניקער פון אַ דריטל פון די געשיקטע גרויסע געלט-סומען דאַרף אָפּגעגעבן ווערן פאַר די ליטווינער. דער בריוו איז אַדרעסירט געווען אויפן נאָמען פון צוויי אָנגעזעענסטע פּוילישע כלל-טוער אין ווילנע. די אויבנדערמאָנטע פערזאָנען נאָך זייער צוריקקער קיין ווילנע, אין 3 מאָנאַטן אַרום נאָכן אָנקומען פון די געלטער אין אָרטיקן פּוילישן קאָמיטעט, האָבן אויסגעדריקט אויף דער זיצונג פון ווילנער בירגער-קאָמיטעט זייער פאַרוואונדערונג, וואָס די ליטווינער האָבן לעת-עתה גאָרניט באַקומען פון דעם געלט... אויף אונז אַלעמען, וואָס זיינען בייגעווען אויף דער דאָזיקער זיצונג, האָט דאָס געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק...

פון טעאָרעטישן שטאַנדפונקט שיינט דער דאָזיקער באַפעל צו זיין גאַנץ גערעכט. אין דער אמתן קען מען טאַקע ניט דערלאָזן, אַז אין איין און דערזעלבער שטאָט זאָל איין נאַציאָנאַלע גרופּע הונגערן אין דער צייט, ווען די אַנדער גרופּע קען עסן צו זאַט אַדאַנק דער שטיצע פון אויסן. די סאָציאַלע גערעכטיקייט פאַדערט מער אָדער ווייניקער גלייכמעסיקע פאַרטיילונג פון וואוילטעטיקער שטיצע צווישן אַלע הונגער-ליידנדיקע פון אַ געוויסן אָרט. קיין אַנדער שטאַנדפונקט טאָר אויך ניט זיין ביי אַ וויפּיל ניט איז קולטורעלער אַדמיניסטראַציע.

אין דער ווירקלעכקייט אָבער האָט זיך די פּראַקטישע אויספירונג פון דעם דאָזיקן באַפעל פון „אָבעראָסט", ביי די תּנאים, וועלכע האָבן עקסיסטירט אין אונזער געגנט, אַרויסגעוויזן פאַר כמעט אוממעגלעך. און באמת, זעלטן ווען קען מען טרעפן אַן אַנדער געגנט מיט אַזעלכע שאַרף אָפּגעזונדערטע נאַציאָנאַליטעטן, ווי אונזער קאַנט. יעדע נאַציאָנאַלע גרופּע, למשל אין ווילנע, פירט איר אייגנאַרטיקן אָפּגעשלאָסענעם לעבן, אפילו די צדקה-חברות קומען ניט אין באַרירונג איינע מיט די אַנדערע. די וואוילטעטיקע סומען, וואָס די פּאָליאַקן און יידן באַקומען מן הצד, ווערן אויסשליסלעך פאַרטיילט צווישן די נויטבאַדערפטיקע פון דער נאַציאָנאַליטעט, פאַר וועלכער ס׳איז באַשטימט געווען די שטיצע. מיט דער דאָזיקער פון קדמונים אָן איינגעשטעלטער אָרדענונג רעכענען זיך אויך די מנדבים אַזוי, אַז די פאַרטיילונג פון די מן הצד אַריינגעפלאָסענע וואוילטעטיקע סומען צווישן אַלע נויטבאַדערפטיקע פון ווילנע וואָלט קודם-כל געווען קעגן דעם ווילן פון די מנדבים גופא און וואָלט אין אַ קורצער צייט אַרום גורם געווען, אַז די שטיצע פון אויסן זאָל אינגאַנצן אויפהערן.

אין דעם פאַל, ווי אין אַ סך אַנדערע, האָט דער מער קולטורעלער דייטשער מיטל צו אָרגאַניזירן די וואוילטעטיקע שטיצע אַרויסגעוויזן זיך ביי די אָרטיקע באַדינגונגען ניט באַקוועם און אַפילו שעדלעך.

די קלוגע דייטשן, וועלכע האָבן באַלד פאַרשטאַנען דעם טעות פון „אָבעראָסט", האָבן אים פונדעסטוועגן ניט אָפּגעשאַפט, כדי ניט צו דערנידעריקן חלילה דעם פּרעסטיזש פון דער מאַכט; אין דער ווירקלעכקייט אָבער האָבן זיי זיך געמאַכט ניט וויסנדיק און אַלץ איז געבליבן ביים אַלטן.

אַזוי איז די זאַך באַשטאַנען בנוגע די פּאָליאַקן און ליטווינער אין דער ערשטער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע אין ווילנע. אַ סך ערגער האָט אין דערזעלבער צייט געהאַלטן מיט יידן.

דער שרייבער פון די שורות צוזאַמען מיט ד״ר ראַכמילעוויטש, ד״ר שאַבאַד, אַל. אָלשוואַנגער, אַדוואָקאַט ש. ראָזענבוים און אַנד. וועלכע האָבן באַשלאָסן צו פאַרבלייבן אין ווילנע, כדי צו פאַרטיידיקן די אינטערעסן פון דער באַפעלקערונג בכלל און פון דער יידישער באַפעלקערונג בפרט,—זיינען אַלע געצוואונגען געווען צו נעמען אויף זיך די גרויסע, שווערע און זייער פאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט.

דער פּרעזידיום פון יידישן קאָמיטעט, וואָס איז אַנטלאָפן פון ווילנע ערב דער דייטשער אינוואַזיע, צוזאַמען מיט אַלע רייכע יידן, האָט איבערגעלאָזן אויף הפקר אַ צעשטערטע און פאַרנאַכלעסיקטע בעל-הבתישקייט מיט עפּעס אַ פאַרצייטיקער און פאַרקריפּלטער בוכהאַלטעריע, אָן שום קאָנטראָלע און אַ שפּאָר ביסל גנבים, וועלכע האָבן מיט גרויס התמדה צעשלעפּט דעם געזעלשאַפטלעכן קוילעטש...

די בעל-הבתישקייט איז געווען אַ קאָמפּליצירטע און אַ פאַרפּלאָנטערטע. די מאַסע פון 22 טויזנט היימלאָזע, וועלכע האָט זיך אין משך פון דער אָקופּאַציע-צייט אַראָפּגעלאָזט אויפן קאָפּ פון דעם ניי-געבילדעטן יידישן קאָמיטעט, איז געווען אַזוי אומגעהייער און די מיטלען אַזוי קליין, אַז דער קאָמיטעט האָט גע-

דאַרפט אָנשטרענגען אַלע זיינע כּוחות, כדי צו ראַטעווען די היימלאָזע פון הונגער-טויט. אין מיין רשות, אַלס פאָרזיצער פון יידישן קאָמיטעט, איז צום 5-טן סעפּטעמבער 1915 איבערגעבליבן קרוב פון 90 טויזנט רובל און אַ קליינער סכום שפּייז-פּראָדוקטן.

מיר זיינען קודם-כל צוגעטראָטן צו פאַרקירצן די הוצאות, הגם דאָס איז געווען ניט פּאָפּולער און שווער. שוין פון חודש אָקטאָבער האָבן מיר אָפּגעשאַפט דאָס אַרויסגעבן געלט-שטיצעס און האָבן זיי פאַרביטן מיט פּראָדוקטן.

אַדאַנק דעם איז באַזייטיקט געוואָרן אַ גרויסע מאַסע מיסברויכן. לויט מיין פאָרשלאָג האָט דער קאָמיטעט איינגעשטימט אָפּצושאַפן דעם אַזוי גערופענעם „ספּעציעלן פאָנד", וועלכער האָט איינגעשלונגען זייער גרויסע סומען. דער פאָנד איז באַשטימט געווען צו שטיצן יענע אָרימע לייט, וועלכע האָבן כּלומרשט ניט געקענט זיך דערנידעריקן אויסצושטרעקן אַ האַנט. ס׳איז גאָר קיין ספק ניט, אַז אַזאַ קאַטעגאָריע אָרימע לייט עקסיסטירט אין-לעבן אומגליק, בשעת צענדליקער טויזנטער מענטשן דראָט הונגער-טויט, טאָר מען בשום-אופן ניט אויסטיילן פאַר דער קאַטעגאָריע לפי-ערך גרויסע מיטלען, אָפּנעמענדיק פון די הונגעריקע אָרימע לייט. אחוצדעם האָבן זיך צו דעם „ספּעציעלן פאָנד", ווי אונזער אויספאָרשונג האָט ניט איין מאָל באַשטעטיקט, צוגעשאַרט אַ מאַסע פאַראַזיטן, וועלכע האָבן אויף אַ געמיינעם אופן צעשלעפּט און צעגנבעט די מיטלען, וואָס זיינען באַשטימט געווען פאַר די הונגערנדיקע מאַסן.

דער אמתן, אָבער אין דער צייט פון אַ קאָלאָסאַלן געזעלשאַפט-

ווייטער האָבן מיר פאַרקירצט דעם אומגעהייערן פּערסאָנאַל ניט נאָר פון געצאָלטע, נאָר אויך פון אומזיסטע אָנגעשטעלטע: די פּראַקטיק האָט געוויזן, אַז הינטער דער פּלייצע פון די אומאייגננוציקע געזעלשאַפטלעכע טוער, וועלכע פאַרדינען יעדע אַכטונג, באַהאַלטן זיך אָפטמאָל געמיינע פאַרשוינען, וואָס באַנוצן זיך מיט דער מאַסקע פון אומזיסטע אַרבעטער, כדי לייכטער צו באַגנבענען די צדקה-סומען. דורך די און אויך אַנדערע מיטלען צו שפּאָרן דאָס געלט פון קאָמיטעט האָבן מיר זיך אָנגעלעבט אַ סך שונאים, אָבער דאָך באַדייטנד פאַרקירצט די הוצאות.

צום באַדויערן האָבן די געלט-חשבונות, ניט קוקנדיק אויף אַלע אונזערע שטרעבונגען, נאָך אַלץ ניט געקענט באַפרידיקן, הגם זיי זיינען אין פאַרגלייך מיט פריער באַדייטנד אויסגעבעסערט געוואָרן, אויך די קאָנטראָלע איז געבליבן די גאַנצע צייט אומבאַפרידיגנדיק.

דאָס אַלץ האָט די פילע שונאים פון קאָמיטעט געגעבן אַ פּתחון-פה צו וואַרפן אויף אים שמוץ, באַזונדערס פון נאָוועמבער אָן, ווען דער קאָמיטעט איז געוואָרן די איינציקע אָרגאַניזאַציע צו פאַרטיידיקן די יידישע בירגערלעכע, פּאָליטישע און בפרט נאַציאָנאַלע רעכט.

די פאַרדינסטן פון יידישן קאָמיטעט זיינען געווען קאָלאָסאַל, אָבער ער האָט געאַרבעט אין אַ צייט, ווען ס׳האָט געהערשט דער הונגער, און האָט געהאַט אַ אָרדענונגסלאָזע בעל-הבתישקייט, און דאָס איז געווען די הויפּט-סיבה פון זיין ניט פּאָפּולערקייט.

אַדאַנק דעם איבערגאַנג פון געלט-תּמיכה אויף נאַטורעלער שטיצע און אויך אַדאַנק דער פאַרקירצונג פון די הוצאות, האָט דער נייער קאָמיטעט, האָבנדיק אויף זיין פאַרזאָרגונג צוויי מאָל אַזוי פיל היימלאָזע ווי פריער און פאַרשאַפנדיק גלייכצייטיק אַ גרויסע אונטערשטיצונג פאַר אַנדערע יידישע צדקה-אַנשטאַלטן, ווי דער קינדער-קיך, גאָרקיך און אַ. וו. האָט ער דאָך פון אָנהייב סעפּטעמבער 1915 ביז פעברואַר 1916 עקסיסטירט אויף 90 טויזנט רובל, בשעת ווען פריער האָט דער קאָמיטעט אויסגעגעבן פון 200 ביז 240 טויזנט רובל אַ חודש!

זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דורך דער פאַרקירצונג פון די הוצאות אַליין האָט מען דאָס ניט געקענט דערגרייכן, בפרט נאָך, אַז ס׳איז אויסגעקומען צו פאַרטראַכטן זיך וועגן דער צוקונפט ניט נאָר פון די היימלאָזע, נאָר פון דער גאַנצער ווילנער יידישער אָרימער באַפעלקערונג בכלל, וועלכע האָט מקנא געווען די היימלאָזע און האָט זיי געהאַלטן פאַר גליקלעכע, ווייל וועגן זיי האָט זיך געזאָרגט דער קאָמיטעט...

די הכנסות פון דער יידישער געמיינדע האָבן זיך שאַרף פאַרקירצט און געדראָט אינגאַנצן איבערגעריסן צו ווערן: דער „קאָראָבקע״-אָפּצאָל האָט כמעט אינגאַנצן אויפגעהערט; די הכנסה פון בית-עולם האָט זיך אויך פאַרקלענערט ביז אַ מינימום; און דאָס אַלץ איז געווען אין דער צייט, ווען די יידישע נויט איז געוואַקסן ניט פון טאָג, נאָר פון שעה!

אַחוץ דער פאַרקירצונג פון די הוצאות האָט דער יידישער קאָמיטעט אַ סך געאַרבעט איבער דער עוואַקואַציע פון די היימלאָזע, וועלכע האָט זיך, הגם פּאַמעלעך, אָבער אָן אויפהער באַוועגט פאָרווערטס ביי דער פולער מיטווירקונג פון דער דייטשער מאַכט, וועלכע האָט צוגעשטעלט אין רשות פון קאָמיטעט גאַנצע צוגן פאַר היימלאָזע.

צום באַדויערן האָבן מיר ניט געהאַט די מעגלעכקייט צו זאָרגן זיך וועגן דער איינאָרדענונג פון די היימלאָזע אויף די ערטער און וועגן זייער פּלאַנמעסיקער און צוועקמעסיקער באַזעצונג, ווייל דער אַרויספאָר פון ווילנע, ווי אויך די נסיעות איבער די שטעט און שטעטלעך צוליב דעם דאָזיקן צוועק און זאָגאַר די קאָרעספּאָנדענץ מיט זיי, איז געווען פאַר אונז שטרענג פאַרבאָטן אין משך פון דער גאַנצער צייט פון דער דייטשער ממשלה אין קאַנט. אַלע באַמיאונגען אין דער ריכטונג זיינען געווען אומזיסט, די דייטשן האָבן מורא געהאַט פאַרן שפּיאָנאַזש ערגער ווי פאַר פייער...

דער מאַנגל אין מיטלען האָט אינגיכן מיך געצוואונגען, מיט דער הסכמה פון קאָמיטעט, צו באַגרעניצן זיך מיט דער הילף בלויז פאַר די ווילנער היימלאָזע און אָפּזאָגן אין שטיצע אַלע אָרימע, וועלכע האָבן געוואוינט מחוץ ווילנע. זעענדיק אָבער, ווי געשווינט ס׳גייט אויס אונזער קליינער קאַפּיטאַל און ווי ס וואַקסט נאָך געשווינטער די נויט, האָט מען געמוזט קומען צום טרויעריקן אויספיר, אַז ס׳וועט אינגיכן אויסקומען איבעררייסן די קאָלאָסאַלע אַלזייטיקע וואוילטעטיקע טעטיקייט פון יידישן קאָמיטעט און הן די היימלאָזע, הן די היגע אָרימע לייט איבערלאָזן אויף גאָטס באַראָט ביי דער שרעקלעכער אַרבעטסלאָזיקייט, וואָס האָט דאָ געהערשט.

צוליב דעם דאָזיקן מצב, ווי אויך צוליב דעם, וואָס די צוגעזאָגטע שטיצע מצד די אַמעריקאַנער יידן דורך דער פאַרמיטלונג פון דעם בערלינער „הילפס-פאַראיין דער דייטשען יודען״ איז אַלץ ניט אָנגעקומען, — איז ביי מיר אַנטשטאַנען אַ פּלאַן אונטערצונעמען אַ נסיעה קיין אַמעריקע מיטן צוועק צו שאַפן דאָרט מיטלען פאַר די יידן פון אונזער קאַנט, ווי אויך צו פאַרבינדן דירעקטע באַציאונגען מיט די אַמעריקאַנער יידן, וואָס אין זייער טיפן מיטגעפיל און אין זייער גרייטשאַפט צו ברענגען קרבנות לטובת זייערע ליטווישע ברידער האָט קיינער פון אונז ניט געצווייפלט.

אין דעצעמבער 1915 יאָר האָב איך זיך וועגן דעם מיישב געווען מיט דעם בירגערמייסטער ווייסנבאָרן, אַ קלוגער מאַן און אַ בריה. ער האָט מיר אָן לאַנגע מחזקות געזאָגט: „אויב איר וועט אָנגעבן אַ בקשה אין דעם זין, וועט אייך געוויס ערלויבט ווערן צו פאָרן קיין אַמעריקע״.

איך האָב גוט געוואוסט, אַז זיין זיכערקייט נעמט זיך ניט אַזוי דערפון, וואָס ער האָט, משמעות, ערוואַרט צוטרוי צו מיר

מצד דער דייטשער מאַכט, נאָר דערהויפּט דערפון, וואָס די דייטשן האָבן געשטרעבט בכל-אופן צו פועלן, מ׳זאָל דורכלאָזן פּראָדוקטן פון אַמעריקע קיין דייטשלאַנד אָדער לכל-הפחות פאַר דעם אָקופּירטן געביט... זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אויף וויפיל דער דאָזיקער קאַנט וואָלט דערנערט ווערן מיט אַמעריקאַנער פּראָדוקטן, וואָלטן זיינע אייגענע פּראָדוקטן אין אַ גרויסער מאָס געקענט אוטיליזירט ווערן פאַר די באַדערפענישן פון דעם שוין דאַמאָלסט זייער באַשווערטן דייטשן אינווייניקסטן מאַרק. אָבער אפילו אויך אָן דעם, אין פאַל, ווען ענגלאַנד זאָל געווען דורכלאָזן פּראָדוקטן פאַרן אָקופּירטן געביט, ווי זי האָט דאָס געטאָן פאַר בעלגיע, וואָלט די דייטשע רעגירונג, וועלכע האָט זיך געמאַטערט מיט דער פראַגע, ווי אַזוי דערנערט מען די באַפעלקערונג, געהאַט מיט איין שווערער דאגה ווייניקער. איך האָב דאָס גוט געוואוסט, וואָרים מיט 3 וואָכן צוריק פאַר דעם שמועס מיטן בירגערמייסטער, בין איך צוזאַמען מיטן ראַבינער הרב רובינשטיין איינגעלאַדן געוואָרן צום בירגערמייסטער, און אין געגנוואַרט פון אייבערבירגערמייסטער האָט מען אונז קאָנפידענציאָנעל געמאָלדן אָט וואָס: געוויסע געזעלשאַפטן אין אַמעריקע ווילן קומען צו הילף די הונגערנדיקע יידן אין פוילן און צפון-מערבדיקן קאַנט. די שטיצע וועט באַשטיין דערין, וואָס די יידישע באַפעלקערונג וועט באַזאָרגט ווערן מיט אומזיסטע אָדער לכל-הפחות מיט זייער ביליגע פּראָדוקטן, וועלכע וועלן אַלע חודש אָנקומען פון אַמעריקע. פון אונז האָט מען געפאָדערט: ערשטנס אָנצווייזן וואָס פאַר אַ סכום פּראָדוקטן און וועלכע פּראָדוקטן פאָדערן זיך מאָנאַטלעך פאַר דער יידישער באַפעלקערונג; אַחוצדעם פאָדערט זיך, אַז דאָס אַלץ זאָל אָנגעשריבן ווערן אויף העברעאיש. מיינע און דעם ראַבינערס אונטערשריפטן דאַרפן אויך זיין מיט יידישע אותיות. דערויף האָב איך דערקלערט דעם אייבערבירגערמייסטער, אַז איך האַלט ניט פאַר מעגלעך, אַז מיר, יידן, זאָלן קענען עסן צו זאַט, בשעת אונזערע שכנים — די קריסטן וועלן הונגערן! דעריבער האָב איך פאָרגעלייגט צוזאַמענשטעלן אַ גענויע רשימה פון די פּראָדוקטן, וועלכע זיינען נייטיק פאַר דער גאַנצער ווילנער באַפעלקערונג. די דייטשן האָבן דערמיט אינגאַנצן מסכים געווען. אויף מיין פראַגע, פון וועלכע אַמעריקאַנער געזעלשאַפטן שטאַמט דער פאָרשלאָג, האָב איך באַקומען אַ זייער אויסווייכנדיקן ענטפער. אויף מאָרגן איז דער בריוו אויף העברעאיש מיט דער רשימה פון די פּראָדוקטן, וועלכע זיינען נייטיק מאָנאַטלעך פאַר דער ווילנער באַפעלקערונג, געווען אָנגעשריבן דורך אונז און אין דער געגנוואַרט פון בירגערמייסטער געחתמעט. דעם בריוו האָט געדאַרפט אונטערשרייבן אויך דער אייבערבירגערמייסטער.

פון דאַמאָלסט אָן האָט מען פון דעם דאָזיקן בריוו קיין זאַך ניט געהערט...

דערפון האָב איך עס געוואוסט, אַז קוים וועל איך דערציילן דעם בירגערמייסטער וועגן מיין כוונה צו פאָרן קיין אַמעריקע מיטן צוועק צו באַקענען די אַמעריקאַנער מיט דער נויט, וואָס הערשט ביי אונז, און ווענדן זיך צו זיי מיט אַ אויפרוף וועגן הילף, — וועט ער גלייך זיך אָנכאַפּן אָן מיין פּראָיעקט. כך הווה: איך האָב זיך אָנגעהויבן גרייטן אין וועג אַריין. ס׳זיינען אָבער ניט אַוועק קיין עטלעכע טעג פון דעם באַשריבענעם שמועס, ווי דערזעלבער בירגערמייסטער האָט מיר געמאָלדן וועגן דער פאָרשטייענדיקער וויכטיקער געשעעניש, וועלכע וועט מאַכן מיין נסיעה קיין אַמעריקע פאַר ניט נייטיק, וואָרים ס׳ווערן אין ווילנע ערוואַרט „הויכגעשטעלטע״ אַמעריקאַנער: „די טעג וועלן מיר באַקומען אַ טעלעגראַמע וועגן זייער אַרויספאָר פון בריסעל און איך וועל אייך תיכף מעלדן וועגן דעם. מ׳וועט דאַרפן זיי באַווייזן די שטאַרקסטע נויט אונזערע. איך בעט אייך צוזאַמענשטעלן אַ מאַרשרוט און איינלאַדן צו זיך נאָך אַ פּאָר פּערזאָנען, וועלכע באַ-

הערשן גוט די ענגלישע שפּראַך. דאָס זעלבע וועל איך פאָרלייגן צו טאָן די פּאָליאַקן און די ליטווינער״.

אין עטלעכע טעג אַרום איז אָנגעקומען אַ טעלעגראַמע, אַז די אַמעריקאַנער קומען צו פאָרן און איך מיטן בירגערמייסטער, ווײַנען לויט זיין בקשה געפאָרן לויט דעם מאַרשרוט, וואָס איך האָב פאָרגעלייגט, כּדי אַליין פריער צו באַקוקן דאָס אַלץ, וואָס מ׳האָט געוואָלט ווייזן די אַמעריקאַנער. דער בירגערמייסטער איז געבליבן גאַנץ צופרידן, און אין דער אמתן — וואָס־וואָס, אָבער דחקות און טאַקע די שרעקלעכסטע איז ביי אונז געווען די והותר!.. ס׳איז געווען וואָס צו ווייזן די אַמעריקאַנער! די פּאָליאַקן און ליטווינער זיינען אין דעם פּרט, צו זייער גליק, גאָר ווייט הינטערשטעליק געבליבן לגבי אונז... צוריקוועגס האָט דער בירגערמייסטער מיר געבעטן, אַז איך זאָל ניט פירן די אַמעריקאַנער איבער די הויפּט־גאַסן, וואו אין די פענסטער פון די קאַנדיטאָרייען זיינען אויסגעלייגט אַזוי פיל זעמל און נאַשערייען. „פון וואַנען נאָר קריגן זיי דאָס מעל?״ האָט ער מיט זאָרג צוגעגעבן.

מיר האָבן אָפּגערעדט מיטן בירגערמייסטער צו טרעפן זיך אויף מאָרגן 9 אַזייגער אינדערפרי אין האָטעל „בריסטאָל״, וואו ס׳איז געווען צוגעגרייט אַ וואוינונג פאַר די אַמעריקאַנער. זיי זיינען געווען זאַלבעצווייט: אײנער — דער פּערזענלעכער סעקרעטאַר פון דעם באַוואוסטן אַמעריקאַנער מיליאַרדער ראָקפעלער און דער אַנדערער — פאָרזיצער פון דער אַמעריקאַנער געזעלשאַפט צו העלפן די בעלגיער אין בריסעל.

ווען איך בין אויפן אַנדער טאָג געקומען דער ערשטער צו דער באַשטימטער שעה, האָב איך געוואָלט באַנוצן זיך מיט דער געלעגנהייט צו באַקענען זיך מיט די אַמעריקאַנער. דער מענטש, וועמען איך האָב איבערגעגעבן מיין וויזיט־קאַרטע פאַר די אַמעריקאַנער, האָט געזאָגט: „אָט גייט ער אַליין!״ פון האָטעלרעסטאָראַן איז אַרויס אַ ריז, אַ טיפּישער אַנגלאָזאַקס און האָט זיך געלאָזט גיין אין מיין ריכטונג. כ׳האָב אים אָפּגעשטעלט און זיך פאָרגעשטעלט. ער האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט, אַז אים איז זייער אָנגענעם צו באַקאָנען זיך מיט אַ פאָרשטייער פון דער יידישער קהילה. קוים האָט ער דאָס נאָר אַרויסגערעדט, ווי ביי מיר פון זייט האָט זיך דערהערט אַ צווייטע שטימע. איך האָב זיך אומגעווענדט און מיט ערשטוינונג באַמערקט, אַז לעבן מיר איז ווי פון דר׳ערד אויסגעוואַקסן אַ דייטשער פּאָלקאָווניק פון גענעראַל־שטאַב, וועלכער איז געשטאַנען, האַלטנדיק די האַנט ביים דאַשעק אין דער פּאָזע פון אַ מענטשן, וועלכער שטעלט זיך פאָר; ער האָט אָנגערופן זיין פאַמיליע, איך — מיינע. פון דעם מאָמענט אָן, האָט דער אָפיצער, ווי אַ שאָטן, באַגלייט די אַמעריקאַנער, ניט אָפּלאָזנדיק זיי פון אויג אויף איין מינוט און ניט דורכלאָזנדיק קיין איין וואָרט. ער האָט, ווי ס׳ווייזט אויס, ערפילט דערביי אַ ספּעציעלע פליכט... דאָס איז געווען אַ גאַנץ קלוגער און געשיקטער מענטש, וואָס האָט גלענצנד באַהערשט די ענגלישע שפּראַך. די אַמעריקאַנער האָבן אין זיין אָנוועזנהייט געהאַט אַזעלכע פאַרגליווערטע און אומבאַוועגלעכע פּנימער, אַז מ׳האָט געקענט מיינען, זיי פאַרשטייען ניט דעם זין פון דעם, וואָס דער אָפיצער טרעט ניט אָפּ פון זיי.

און דאָך האָבן זיי אַרויסגעוויזן מער רמאות און געשיקטקייט ווי די דייטשן, וואָס האָבן זיי אַרומגערינגלט: זיי האָבן מיט אַ וואונדערלעכער בריהשאַפט אויסגענוצט יערע צופעליקע פאַרלעגנהייט, יעדעס מענטשן־געזעמל אַרום זיי, כּדי שנעל און אומגעריכט צו ערשיינען לעבן אימיצן פון אונז און, ניט קוקנדיק אויף אונז, שטעלן עפּעס אַ וויכטיקע פראַגע, וואָס האָט זיי אינטערעסירט. איך דענק ניט, אַז מיר זאָלן האָבן געווען מיט זיי אָפנהערציק, וואָרים מיר זיינען אַלע געווען פאַראינטערעסירט דערין, אַז זייער גראַנדיאָזע אונטערנעמונג זאָל געקרוינט ווערן

מיט ערפאָלג; פונדעסטוועגן איז פון דעם כאַראַקטער פון די דורך זיי געשטעלטע פראַגן קלאָר געווען, אַז זיי זיינען אויסגעצייכנט אינפאָרמירט און אָריענטירן זיך גוט אין די אָרטיקע פאַרהעלטענישן.

באַלד זיינען אָנגעקומען די דייטשע בירגערמייסטערס, די פאָרשטייער פון די פּאָליאַקן (קאַנטשאַ און ד״ר באָגושעווסקי), פון די ליטווינער (פּר׳ וויליישיס), — און מיר זיינען אין צוויי אויטאָמאָבילן צוזאַמען מיט די אַמעריקאַנער אַוועקגעפאָרן ווייזן זיי אונזער שרעקלעכע נויט. מיר האָבן זיי געוויזן איינע פון די 13 יידישע געזעלשאַפטלעכע קראָמען; געוויזן זיי איינע פון די 10 יידישע פאָלקסקיכן, וואו זיי האָבן פאַרזוכט די שפּייז און האָבן פאָטאָגראַפירט דעם הונגעריקן המון, וואָס האָט באַלאַגערט די קיך. נאָכדעם זיינען מיר אַוועקגעפאָרן אין דער גאָרקיך, וואָס האָט אויף זיי געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק; אויך דאָ האָט אונזער באַגלייטער, דער מיליטערישער פאָטאָגראַף, געמאַכט עטלעכע פאָטאָגראַפישע אויפנאַמעס פאַר די אַמעריקאַנער.

אַ דערשיטערנדיקן רושם אויף די אַמעריקאַנער האָבן באַזונדערס געמאַכט די אינטערנאַטן פאַר די יידישע היימלאָזע, דערהויפּט די בלינדע פּליטים... דאָ האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן לענגער, האָבן אַלעמען אויסגעפרעגט און פאָטאָגראַפירט. איינער פון די אַמעריקאַנער איז צוגעגאַנגען צו מיר און, אָנווייזנדיק אויף אַ אומגליקלעכער גרופּע היימלאָזע, וואָס האָבן פּאָזירט פאַרן פאָטאָגראַף, האָט ער געזאָגט: „די פאָטאָגראַפיעס וועלן אויפזאַמלען אין אַמעריקע אַ סך געלט״. באַזוכנדיק נאָך איין פּוילישע וואוילטעטיקע אַנשטאַלט, איין ליטווישע און דעם סאָציטשער שפּיטאָל, זיינען מיר זיך פונאַנדערגעפאָרן, אָפּריידנדיק אין אָוונט צו טרעפן זיך אין זאַל פון דער שטאָט־דומע.

אין אָוונט צו דער באַשטימטער שעה האָבן מיר זיך אַלע פאַרזאַמלט אין שטאָט־דומע. דאָ האָט דער פאָרשטייער פון ראָקפעלער אין אַ אויספירלעכער רעדע באַקאַנט אונז מיטן צוועק פון זיין נסיעה.

— אין אַמעריקע האָט זיך געבילדעט אַ גרויסע רייכע געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך געשטעלט אַלס אויפגאַבע צו פאַרזאָרגן די הונגערליידנדיקע באַפעלקערונג פון פּוילן און ליטע מיט לעבנסמיטלען צו אַ פּרייז, וואָס זאָל זיין צוטריטלעך אַפילו פאַרן אָרימאַן. דער סכום נייטיקע שטאָפן, וואָס דער מענטש דאַרף האָבן פאַר זיין טעגלעכן געברויך, ווי למשל: ווייסל, כּעטס און קוילנהידראַטן וועט אין טעגלעכע פּאַקעטן פאַרטיילט ווערן דער באַפעלקערונג אין דער פאָרם פון לייכט פאַרדייַלעכע קאָנסערוון. די פּראָדוקטן וועלן צוגעשטעלט ווערן פון אַמעריקע איינמאָל אין חודש. אַלע פּרטים, ווי אַזוי צוצוגרייטן, צוצושטעלן און פאַרטיילן די פּראָדוקטן זיינען פאָראויסגעזען און אויסגעאַרבעט. די מניעה איז איצט נאָר... אין ענגלאַנד. צום באַדויערן — האָט ער צוגעגעבן — לאָזט דער געשפּרעך, וואָס איך האָב מיט עטלעכע טעג צוריק געהאַט מיט אַסקוויטן, ניט איבער קיין אָרט פאַר אָפּטימיסטישע האָפענונגען. פונדעסטוועגן האָט ער קיין קאַטעגאָרישן אָפּזאָג ניט באַקומען, און היות ווי די דייטשע רעגירונג האָט איינגעשטימט אויף די פאָדערונגען פון ענגלאַנד, אַז די פאַרטיילונג פון די פּראָדוקטן זאָל דורכגעפירט ווערן אויסשליסלעך דורך דער פאַרמיטלונג פון די אַמעריקאַנער בירגער, קען מען דאָך האָפן אויף ערפאָלג פון דער אַקציע.

ענדגילטיק האָט דער ענין געדאַרפט אויפגעקלערט ווערן אין איניקע טעג אַרום אין לאָנדאָן, וואוהין בײדע אַמעריקאַנער זיינען גלייך אַרויסגעפאָרן פון ווילנע.

געגוי באַקענט די אַמעריקאַנער געסט מיט אונזערע באַדערפעניש און איבערגעגעבן זיי פון יעדער נאַציאָנאַליטעט פון

קאָנט אַ באַזונדערן מעמאָראַנדום, האָבן מיר זיך האַרציק צעזעגנט מיט זיי.

ליידער אָבער איז אונזערע פריילעכע חלומות ניט באַשערט געווען מקוים צו ווערן, און אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן מיר זיך דערוואוסט, אַז ענגלאַנד האָט זיך ענדגילטיק אָפּגעזאָגט דורכצולאָזן לעבנסמיטלען אין דעם פון די דייטשן אָקופּירטן צפון־מערבדיקן קאַנט. הגם אָבער די אַמעריקאַנער האָט זיך ניט איינגעגעבן צו רעאַליזירן זייער גראַנדיאָזן הילפספּלאַן פאַר פּוילן און ליטע, פונדעסטוועגן האָבן אַדאַנק דער אויפגעהויבענער אַגיטאַציע אינגיכן אָנגעהויבן אָנצוקומען פון אַמעריקע, דערהויפּט פאַר יידן, זייער גרויסע געלט־נדבות.

.VI

סוף דעצעמבער 1915 זיינען ענדלעך אָנגעקומען קיין ווילנע די לאַנג ערוואַרטעטע פּאָרזיצער און סעקרעטאַר פון בערלינער „הילפס־פאַראיין פון די דייטשע יידן". דורך זיי האָבן געדאַרפט אָנקומען די וואוילטעטיקע סומען פון די אַמעריקאַנער יידן. די דייטשע יידן ווידער האָבן אויך געזאַמלט נדבות לטובת די „אָסט־יודן", אָבער די דאָזיקע זאַמלונגען זיינען לפי־ערך געווען ניט קיין גרויסע. די דייטשע רעגירונג האָט קרום געקוקט אויף דער הילפס־אַקציע פון די דייטשע יידן און, אויב כ׳האָב קיין טעות ניט, האָט זי שפּעטער זי אינגאַנצן פאַרבאָטן.

דער פּאָרזיצער פון בערלינער הילפס־קאָמיטעט, דער באַקאַנטער כלל־טוער ד״ר פּויל נאַטאַן איז אַ טיפּישער דייטשער אינטעליגענטער ייד פון אַסימילאַטאָרישן „חדר", מיט אַ גוטן דייטשן פּאַטריאָטיזם און אַ פּאַר אונזער אייגעם—קאָמישן דייטשן נאַציאָנאַליזם. הגם די צייט, וואָס איך האָב פאַרבראַכט צוזאַמען מיט ד״ר פּויל נאַטאַן, איז געווען אַזוי קורץ, אַז כ׳קען ניט אויף באַשטימט פאַרזיכערן צי האָט נאַטאַן אינגאַנצן מסכים געווען צו דעם דייטשן שטאַנדפּונקט, אַז „יודען זינד איינע קאָנפעסיאָן, אָבער ניכט קיינע נאַציאָן". פאַרבראַכט אַ פּאָר טעג אין ווילנע, זיינען די בערלינער פאָרשטייער אָפּגעפאָרן צוריק, צוזאָגנדיק, אַז מיר וועלן אינגיכן אָנהייבן פּינקטלעך אַלע חודש צו באַקומען געלט פון בערלין. בנוגע דער סומע האָבן מיר אָפּגערעדט, אַז די ערשטע צייט וועט מען אונז אַרויסשיקן צו 50 טויזנט מאַרק מאָנאַטלעך. אָבער אַזוי ווי נאָך זייער אָפּפאָר האָבן מיר געוואַרט אויף דעם געלט עפּעס קרוב צו צוויי חדשים, זיינען מיר געצוואונגען געווען אויסצוקערעווען זיך דערווייל ווי מיר האָבן נאָר געקענט. ס׳איז געווען קלאָר, אַז ס׳איז נייט׳ק צו ווענדן זיך צו דער ווילנער וואוילטעטיקער שטיצע.

ביסלעכווייז איז ביי אונז אויפגעקומען אַ פּלאַן צו אָרגאַניזירן הילף פאַר דער נויטבאַ־ערפטיקער יידישער באַפעלקערונג מיט אייגענע, אַזוי צו זאָגן אָרטיקע מיטלען. דער תמצית פון דעם פּלאַן איז באַשטאַנען דערין, אַז אַ טייל הוצאות אויף אונטערצושטיצן די נויטבאַדערפטיקע ווילנער יידישע באַפעלקערונג זאָל אַרויפגעלייגט ווערן אויף די פּלייצעס פון דער שטאָטישער זעלבסטפאַרוואַלטונג, און די אַנדערע נייטיקע העלפט זאָל געשאַפן ווערן דורך זעלבסטבאַשטייערונג אָדער צוואַנגסבאַשטייערונג פון די אָרטיקע יידן.

דערצו איז נייטיק געווען דורכצופירן אַ שטרענגע רעגיסטראַציע פון די אָרימע לייט, כדי די שטיצע זאָל אָנקומען נאָר צו די, וועלכע האָבן באַזונדערס שטאַרק געליטן; וואָרים פון די אויבנאָנגעוויזענע מקורים איז געוועזן אוממעגלעך צו באַקומען מיטלען פאַר אַלע נויטבאַדערפטיקע. שטיצע דאַרף געגעבן ווערן בלויז די ניט אַרבעטספעאיקע אָרימעלייט און פון די אַרבעטספעאיקע אין אַ געוויסער מאָס—בלויז די אַרבעטסלאָזע, וועלכע זוכן און געפינען ניט קיין אַרבעט. די שטיצע פאַר די לעצטע

דאַרף זיין אַ צייטווייליקע און אויף אַזוי פיל מעסיק, אַז זי זאָל צווינגען דעם אַרבעטסלאָזן שטענדיק צו זוכן אַרבעט. מיטן אָפּזוכן אַרבעט פאַר די אַרבעטסלאָזע האָט זיך געדאַרפט פאַרנעמען אַ שטענדיקע אַרבעטסקאָמיסיע ביים יידישן קאָמיטעט. אמת טאַקע, ווי כ׳האָב שוין באַריכות דערציילט וועגן דעם אין די פריקע קאַפּיטלעך, איז אין ווילנע געווען לפי־ערך ווייניק אַרבעט; ניט קוקנדיק אָבער דערויף, איז פאַר די קאַנאַליזאַציע־און וואַסערלייטונג־אַרבעטן שווער געווען צונויפצוקלייבן אַ גרעסערע צאָל יידישע אַרבעטער.

אָנהייב יאַנואַר 1916 זיינען מיר צוגעטראָטן צו פאַרווירקלעכן דעם דאָזיקן פּלאַן. מיר האָבן אָנגעהויבן פון דער שטאָטישער זעלבסטפאַרוואַלטונג, וועלכע האָט זיך צו דער צייט געפונען שוין אינגאַנצן אין די דייטשע הענט. קודם־כל האָבן מיר געמאָלדן דעם אייבערבירגערמייסטער, אַז צוליב מאַנגל אין מיטלען זיינען מיר געצוואונגען צו פאַרמאַכן די קינדערקיך, גאָרקיך, די אָקאָרשט געעפנטע פאָלקסקיכן (אָדער גאַסנקיכן) און אויך די אַרבעטערקיך און אַנד. די דייטשע מאַכט האָט זיך ענערגיש געשטעלט אַנטקעגן דעם: „אין אַזאַ שווערן מאָמענט טאָר מען ניט פאַרמאַכן די קיכן!" – איז מיר צום צווייטן מאָל ערקלערט געוואָרן.

נאָך אַ גאַנצער ריי באַראַטונגען איז באַשלאָסן געוואָרן אַרויסצוגעבן די דאָזיקע קיכן פּראָדוקטן. אום צו געבן אַ באַגריף וועגן די הוצאות, וואָס די שטאָטישע זעלבסטפאַרוואַלטונג האָט גענומען אויף זיך, וועט גענוג זיין אָנצווייזן דערויף, אַז די אויסהאַלטונג פון איין קינדערקיך אין משך פון איין חודש האָט אונז געקאָסט 5000 רובל. באַלד נאָכדעם האָב איך זיך געווענדט צו איינעם פון די בירגערמייסטערס מיט דער בקשה צו נעמען די פאַרזאָרגונג פון די היימלאָזע אויפן חשבון פון שטאָט, ווייל ביים יידישן קאָמיטעט זיינען אויסגעשעפּט געוואָרן אַלע מיטלען. דערביי האָב איך אָ׳געוויזן דער דייטשער מאַכט, אַז די פאַרזאָרגונג פון די היימלאָזע איז דער חוב פון דער שטאָט און אַפילו פון דער מלוכה, און בשום אופן ניט פון די נאַציאָנאַלע קהילה־אָרגאַנען. אויסער דעם האָב איך אָנגעוויזן די דייטשן, אַז די יידן זיינען די הויפּט־צאָלערס פון די שטייערן אין ווילנע, בשעת ווען די שטאָט פאַרטיילט די וואוילטעטיקע שטיצע אויסשליסלעך צווישן די פּאָליאַקן, איגנאָרירנדיק כמעט אינגאַנצן די יידן!

אויך דאָס מאָל איז די דייטשע מאַכט ליבנסווערדיק אַנטקעגנגעקומען אונזערע פאָדערונגען און האָט תיכף פאַראָרדנט אַרויסצוגעבן 8000 אומזיסטע ברויטקאַרטן פאַר די היימלאָזע.

פון דער אַנדערער זייט זיינען אָנגענומען געוואָרן זייער ענערגישע מיטלען צו עוואַקואירן די היימלאָזע, צוליב וועלכן צוועק ס׳איז אונז איבערגעגעבן געוואָרן אַ גאַנצע ריי אומזיסטע ספּעציעלע צוגן.

די דאָזיקע הילף איז פאַר אונז געווען נאָך מער וויכטיק דערפאַר, ווייל די שטאָטישע פינאַנסן האָבן זיך געפונען דאַן אין אַ טרויעריקן צושטאַנד. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז אויסער די אויבנדערמאָנטע הוצאות האָט מען געקענט נאָך עטוואָס באַקומען פון דער שטאָט־קאַסע פאַר די באַרפעניש פון דער יידישער קהילה, אָבער ביי די באַדינגונגען, וואָס האָבן געהערשט אין פעברואַר מאָנאַט 1916 האָט מען נאָך אַלעמען קיין סך טאַקע ניט געקאָנט דערגרייכן.

כדי צו דעקן די איבעריקע הוצאות פון דער יידישער קהילה וואָלט מען געמוזט אָנקומען צו אַ ספּעציעלן יידישן קהילה־שטייער לויטן מוסטער פון די קהילה־שטייערן אין דייטשלאַנד, וואָס איז געווען שוין ניט קיין שווערע זאַך.

וואָס איז שייך דער פאַררעגיסטרירונג פון אַרבעטספעאיקייט איז אין אַ גאַנצער ריי באַראַטונגען פון בירגערמייסטער א י י כ ל ע ר צוזאַמען מיט אונז און מיט די פּאָליאַקן אויסגעאַרבעט געוואָרן

א טעאָרעטיש גאַנץ שטרענגע רעגיסטראַציע, וועלכע האָט געדאַרפט דורכגעפירט ווערן אויף די אומזיסטע ברויטקאַרטן און אויסגענוצט ווערן נאָר מיטן צוועק צו באַזייטיקן וואָס מער אַרבעטספעאיקע פון באַנוצן זיך מיט תמיכה.

צום באַדויערן, איז שוין דאַן אויסגענומען געוואָרן פון דער דייטשער מאַכט, אַז אַלע אַרבעטספעאיקע פערזאָנען, וועלכע באַנוצן זיך מיט וואוילטעטיקער שטיצע און וועלן אין משך פון אַ געוויסער צ״ט ניט באַקומען קיין אַרבעט, וועלן צוגעצויגן ווערן צו צוואַנגסאַרבעט. דער דאָזיקער, פאַר שלום-צייט אַפילו אויך זייער שטרענגער, אָבער דאָך צוועקמעסיקער תנאי, וועלכער צווינגט די אַרבעטספעאיקע מענטשן ניט פאַרזעסן ווערן צו לאַנג אויף אומזיסנן ברויט, — איז אין די תנאים פון מלחמה-צייט געוואָרן אַ דראַקאָני'שער געזעץ. ניט קוקנדיק דערויף, האָט דער דאָזיקער תנאי פונדעסטוועגן ניט אָפּגעווײנט קיין סך צו באַנוצן זיך איבעריקע צייט מיט דער תמיכה, נאָר האָט געצוואונגען זיי אַרומצוגיין דעם געזעץ, באַקומענדיק די שטיצע אויפן נאָמען פון די ניט אַרבעטספעאיקע פאַמיליע-מיטגלידער. די רעגיסטראַציע ווידער פון די פּרנסות און אַרבעטספעאיקייט פון גאַנצע פאַמיליעס, וועלכע האָט זיך פּראָיעקטירט לכתחילה, האָט זיך צוליב דער האַרבקייט און קאָמפּליצירטקייט פון דעם ענין ניט געלאָזט דורכפירן. בשעת אָבער אין אַ האַלב יאָר אַרום איז איינגעפירט געוואָרן אַ צוואַנגס-רעגיסטראַציע פון דער אַרבעטספעאיקייט פון דער גאַנצער באַפעלקערונג, האָט די אויבנדערמאָנטע גזרה פאַרלאָרן איר גאַנצע שאַרפקייט.

הגם די רעגיסטראַציע פון דער אַרבעטספעאיקייט האָט בלתי שום ספק באַגרעניצט די מיסברויכן אין באַנוצן זיך מיט דער תמיכה, האָט זי בכלל אָבער ניט געגעבן די רעזולטאַטן, וועלכע מ'האָט פון איר ערוואַרט...

אויף אַזאַ אופן, איז דער פּלאַן צו אָרגאַניזירן די הילף פאַר דער נויטבאַדערפטיקער יידישער באַפעלקערונג דורך אייגענע כּוחות פאַרווירקלעכט געוואָרן אין אַ גאַנץ קנאַפּער מאָס.

סוף פעברואַר האָבן מיר באַקומען די ערשטע 50,000 מאַרק פון אַמעריקע דורך דעם בערלינער „הילפס-פאַראיין פון די דייטשע יידן". מ'האָט אונז אויך מבטיח געווען אויף דער צוקונפט אַרויסצושיקן מאָנאַטלעך די זעלבע סומע.

דער ערשטער פּועל-יוצא פון די אָנגעקומענע אַמעריקאַנער געלטער א'ז געווען, וואָס די שטאָטישע זעלבסטפאַרוואַלטונג האָט אָפּגעזאָגט אונז אין אומזיסטע פּראָדוקטן פאַר אונזערע קיכן. אויך ווייטער האָבן אַלע אונזערע בקשות וועגן שטיצע פאַר דער אָדער יענער וואוילטעטיקער אַנשטאַלט ניט געהאַט ביי דער זעלבסטפאַרוואַלטונג קיין שום ערפאָלג אויף דעם סמך, וואָס „איר באַקומט דאָך מאָנאַטלעכע שטיצע פון אויסן און אַנדערע באַקומען דאָס ניט!" דערויף האָבן מיר בלויז געקענט ענטפערן, אַז „אַנדערע" ד. ה. קריסטן, ז ײ נ ע ן מ ע ר פ אַ ר ז אָ ר ג ט מיט אַרבעט סיי אין דייטשלאַנד סיי דער עיקר ביי אונז אין די דערפער.

ניט קוקנדיק אָבער אויפן גאַנצן געוויכט און דער אומבאַשטרייטלעכקייט פון דעם דאָזיקן אַרגומענט, האָט מען אויף אים ווייניק אַכט געלייגט. די אַמעריקאַנער געלטער זיינען דעריבער קודם-כּל געווען אַ טובה פאַר דער קריסטלעכער באַפעלקערונג: זי גאַנצע תמיכה, וועלכע איז ביז אַהער געגעבן געוואָרן דורך דער שטאָטישער זעלבסטפאַרוואַלטונג און האָט געקענט געגעבן ווערן אויך אונז, איז איצט אָנגעקומען נאָר איר. די אַלטע אומגערעכטע פאַרטיילונג פון די רעכט און פליכטן אין דער שטאָטישער זעלבסטפאַרוואַלטונג, לויט וועלכער די יידן האָבן געצאָלט דעם

גרעסטן טייל שטייערן און האָבן ניט באַקומען כּמעט קיין תמיכה, — איז אַזוי-אַרום לעגאַליזירט געוואָרן דווקא ביי די נייע און זייער וויכטיקע פאַרהעלטענישן... און בשעת מיר האָבן אין איייניקע חדשים אַרום אָנגעהויבן אַנשטאָט 50 טויזנט מאַרק אַ חודש צו באַקומען פונקט צוויי מאָל אַזוי פיל, האָט מען שוין ניט געטאָרט דערמאָנען דער מאַכט אַפילו וועגן שטיצע פאַר דער יידישער באַפעלקערונג...

דער צווייטער פּועל-יוצא פון די אַמעריקאַנער געלטער איז געווען, וואָס ס'האָט זיך כּמעט מער ניט איינגעגעבן דורכצופירן געלט-זאַמלונגען צווישן די ווילנער יידן גופא, וואָרים יעטווידער האָט באַגעגנט דעם זאַמלער מיטן פאָרוואורף: „סטייטש! איר באַקומט אַזוי פיל געלט פון בערלין און אייך איז נאָך אַלץ ווייניק!" — דאָס איז געווען אַ טיפּישער ענטפער. בכלל האָבן די ווילנער יידן אין משך פון חדשים זיך אָפּגעווײנט מנדב צו זיין אויף יידישע כּלל-באַדערפענישן, און דער פּלאַן צו באַשטייערן די צאָלונגספעאיקע ווילנער יידן לטובת די אַנשטאַלטן איז במילא בטל געוואָרן. וואָס איז דער חידוש דעריבער, אַז וויפיל דער צ. ק. האָט ניט באַקומען קיין געלט, איז אַלץ ווייניק געווען. תחילת האָבן מיר באַקומען 50,000 מאַרק און ס'איז געווען קנאַפּלעך, נאָכדעם האָבן מיר אָנגעהויבן צו באַקומען צו 100,000 מאַרק און ס'האָט אַלץ ניט געקלעקט, הגם די צאָל היימלאָזע האָט זיך שטאַרק פאַרקלענערט.

וואָס ווייטער האָבן די נויטבאַדערפטיקע אַלץ מער צוגעווײנט זיך צו קצבה, זיינען געוואָרן אמתע אָרימעלייט, וועלכע זיינען ניט פעאיק ניט צו אַ זעלבשטענדיקן קיום, ניט צו ראַנגלען זיך מיט זייער נויט. דערפאַר טאַקע, אַז ס'פלעגט אַמאָל טרעפן, אַז דאָס געלט פון בערלין פלעגט פאַרשפעטיקן אָדער פלעגט אַ חודש אינגאַנצן ניט אָנקומען, איז דאָס געוואָרן אין פולן זין פון וואָרט אַ קאַטאַסטראָפע. וועגן דער מעגלעכקייט, אַז דאָס געלט זאָל אינגאַנצן אויפהערן אָנצוקומען פון אַמעריקע — איז גאָר שרעקלעך געווען אַ טראַכט צו טאָן!

די פּאָליאַקן האָבן זיך איינגעאָרדנט אין דער דאָזיקער שווערער צייט אַ סך בעסער. אמת, ביי זיי זיינען געווען געלט-סומען גרעסערע, ווי ביי די יידן; אַחוץ דעם זיינען צו זייער דינסט געווען גרעסערע סובסידיעס פון דער שטאָט-קאַסע, דערין אויך דער רעשט פון דער שטאָט-הלוואה, ניט ריידנדיק שוין וועגן די גאַנץ היבשע דערנערונגס-זאַפּאַסן. אַז אויף זייער השגחה איז געווען אין צווייען ווייניקער היימלאָזע, ווי ביי יידן, און אַז די קריסטלעכע מאַסע האָט געהאַט מער אַרבעט סיי אויסער ווילנע, סיי אין ווילנע גופא, איידער די יידישע מאַסע, וואָס איז באַשטאַנען מ'ייסטנס פון דורכן קריג רואינירטע האַנטווערקער און הענדלער, — דערויף איז שוין אָנגעוויזן געוואָרן.

די פּאָליאַקן האָבן באַקומען פון אויסן זייער גרייסע סומען געלט, דער עיקר דורך... אייגענע מענטשן, אָבער ניט דורך דער פאַרוואַלטונג („Verwaltung") ווי די יידן, וועלכע האָבן געדאַרפט באַצאָלן דערפאַר — צו 10 פּראָצ. לטובת די ניט-יידישע אַנשטאַלטן און האָבן דערצו נאָך אַ יטלעכס מאָל ביים באַקומען געלט אַרויסגערופן קנאה און אַ ליאַרעם... ביי די פּאָליאַקן איז דאָס געלט גרעסטנטיילס אויסגעגעבן געוואָרן אויף נאַציאָנאַלע צוועקן. אויף „נאַציאָנאַלער פּראָפּאַגאַנדע" אָדער, ריכטיקער, אויף דער אַסימילאַציע פון די ווייסרוסן און ליטווינער...

ביי יידן איז מיט גרויס מי געלונגען אָפּצורייסן 10 פּראָצ. פון די באַקומענע גרויסע געלט-סומען אויף נאַציאָנאַלע שולן, די גאַנצע איבעריקע סומע איז איינגעזונקען אין צדקה-תהום..

ד״ר יעקב וויגאָדסקי.

די צוואַנגסאַרבעט בעת דער דייטשער אָקופּאַציע.

I.

אַחוץ דער פרייער אַרבעט, ווען דער אַרבעטער אָדער זיין פאַרשטייער באַדינגט זיך מיט דעם אַרבעטסגעבער, שליסט מיט אים אַן אָפּמאַך וועגן די תנאים, אויף וועלכע ער איז מסכּים צו אַרבעטן, — האָבן די דייטשן אין ליטע, ווי אומעטום אין די לענדער, וואָס זיי האָבן אָקופּירט, איינגעפירט נאָך אַ צוואַנגסאַרבעט. דאָ האָט שוין דער אַרבעטער זיין דעה ניט געטאָרט אַרויסזאָגן; זיין אַרבעטסגעבער, די דייטשע מאַכט, האָט אים מיט גוואַלד פאַרכאַפּט אויף דער אַרבעט און אים געצוואונגען אויסצופירן זי אויף דעם אופן און אויף די תנאים, וואָס זי, די דייטשע מאַכט, האָט אַליין באַשטימט. די אַרבעטער זיינען ניט געווען פריי און האָבן, אונטער דער סכּנה דערשאָסן צו ווערן פאַר ניט פאָלגן, געמוזט טאָן אַלץ, וואָס מ׳האָט זיי געהייסן.

אַזאַ צוואַנגסאַרבעט האָט געגעבן די דייטשן די מעגלעכקייט אויסצוזויגן פון דעם אַרבעטער אַלע זיינע כּוחות כּמעט אומזיסט און פּטור צו ווערן פון אים, ווייבאַלד ער האָט שוין ניט געקענט מער אַרבעטן. די דייטשן האָבן איטלעכס לאַנד, וואָס זיי האָבן איינגענומען, באַטראַכט פאַר זייער אייגנטום; אַלערליי קאַפּיטאַלן פון אַזאַ לאַנד און אַפילו די לעבעדיקע אַרבעטסקראַפט פון זיין באַפעלקערונג האָט געהערט זיי און האָט געמוזט פאַרווענדט ווערן נאָר לטובת דעם דייטשן פאָטערלאַנד.

פון דעם דאָזיקן אַכזריותדיקן שטאַנדפּונקט אויס איז די צוואַנגסאַרבעט, די שווערסטע קאַטאָרגע, וואָס די דייטשן האָבן איינגעפירט אין ליטע, געווען גאַנץ „באַטירלעך״, ווייל פאַר זיי איז דאָס געווען נוצלעך.

די דייטשן אָבער האָבן, ווי זייער מנהג איז שטענדיק געווען, ערשט ביסלעכווייז צוגעגרייט די אָרטיקע באַפעלקערונג צו זייער פּלאַן.

אָנגעהויבן האָבן זיי גאָר פון ווייטן און גראָד עפּעס ווי „על־פּי צופאַל״ פון יידן...

איך האָב שוין אין מיין אַרטיקל „ווילנע אין וועלטקריג״, קאַפּיטל IV, דערציילט, ווי אַזוי מיר האָבן, צוליב אונזער פאָדערונג, אַז די שטאָט־פאַרוואַלטונג זאָל אויסהאַלטן די יידישע צדקה־אַנשטאַלטן, געמוזט מסכּים זיין אויף אַ רעגיסטראַציע פון דער אַרבעטספעאיקער באַפעלקערונג, כּדי די צדקה זאָל פאַרטיילט ווערן נאָר צווישן מענטשן, וואָס קענען ניט אַרבעטן. דאָס איז געווען געוויס ריכטיק. צום אומגליק איז דאָס שווערסטע אין דער דאָזיקער פּראָבלעם — צו מאַכן אַ חילוק צווישן די וואָס ווילן אַרבעטן און האָבן קיין אַרבעט ניט, און די, וואָס ווילן לגמרי ניט אַרבעטן. אָפּזאָגן פון שטיצע אַלעמען, וואָס האָבן קיין אַרבעט ניט, וואָלט געווען געוויס אַ גרויסע עוולה.

על־כּל־פּנים האָט מען דאָך געמוזט איינפירן אַ שטרענגע רעגיסטראַציע. עס איז פעסטגעשטעלט געוואָרן, אַז איטלעכע פּערזאָן, וואָס באַקומט שטיצע לענגער פון 10 טעג און קען אַרבעטן, מוז צוגעצויגן ווערן צו דער צוואַנגסאַרבעט. די פּרטים

פון דער צוואַנגסאַרבעט האָבן די דייטשן ניט אויסגעזאָגט; זיי האָבן נאָר געשראָקן, אַז דאָס איז אַ „שווערע״ אַרבעט.

די יידישע „מקבלים״ האָבן זיך זייער דערשראָקן פאַר דער צוואַנגסאַרבעט; אַ סך זיינען געקומען בעטן זיך רחמים — „מ׳זאָל זיי אויסמעקן פון בוך!״ אַנדערע האָבן איבערגעשריבן זיך אויף זייערע קראַנקע ווייבער, וואָס האָבן ניט געטויגט פאַר אַרבעט דער גרעסטער רוב האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן טאַקע פאַר אומאַרבעטספעאיק.

דער גאַנצער אויפטו מיט דער רעגיסטראַציע האָט געבראַכט אַ געוויסן נוצן, ווייל ער האָט געצוואונגען אַ געוויסן טייל צדקה־בעטלער, וואָס האָבן געטויגט פאַר אַרבעט, ווערן אויס בעטלער.

די דייטשן אָבער, וואָס האָבן געזוכט וואָלוועלע אַרבעטער, האָט ער כּמעט גאָרניט געגעבן. זיי האָבן אָבער נייטיק, ווי לעבן, באַדאַרפט אַרבעטער; האָבן זיי אָנגעהויבן פאַרצולייגן, אַז מיר, די פאָרשטייער פון די נאַצ. קאָמיטעטן, זאָלן זיי געבן אַרבעטער, איינמאָל פאַר פעלדאַרבעט, דעם צווייטן מאָל — פאַר ערדאַרבעט, דעם דריטן מאָל — פאַר סתּם אַרבעט ערגעץ־וואו „אין מערב״ א. אַז. וו., א. אַז. וו.

מיר פלעגן זיך מישב זיין צווישן זיך און פלעגן דאָך... מורא האָבן צו ריזיקירן מיט אונזערע אַרבעטער: עפּעס וועגן שכירות, וועגן עסן און טרינקען, וועגן דירות און אַרבעטסתּנאים פלעגט מען ריידן אַזוי ניט קלאָר, האַלבע ווערטער, אַז דער גאַנצער פאָרשלאָג פלעגט פאָרקומען פאַרדעכטיק. מערערע מאָל האָב איך און דער דאַמאָלסטיקער פאָרזיצער פון „בונד״, יוסף איזביצקי, זיי פאָרגעלייגט, אַז מיר קענען זיי צושטעלן 5000 יידישע אַרבעטער און צו יעדער צייט, נאָר זיי זאָלן אונז גאַראַנטירן אַ געוויסן אַרבעטס־לוין און די געוויינטלעכע תּנאים, וואָס אונזערע אַרבעטער פאָדערן ביי דער אַרבעטס־בערזע. אויף דעם דאָזיקן פאָרלייג פלעגן זיי קיינמאָל ניט איינגיין; דערפון איז דאָך געווען קלאָר געדרונגען, אַז זיי ווי׳ן האָבן דווקא „וואָלוועלע״ אַרבעטער, לכל־הפּחות...

וואָס ווייטער אָבער האָבן די דייטשן אָנגעהויבן צו שרעקן אונז, אַז, היות ווי זיי נייטיקן זיך אין אַרבעטער, און אויף אַלע זייערע „אויפרופן״ צו דער אָרטיקער באַפעלקערונג, זי זאָל זיך מעלדן אויף אַרבעט, קומען אָדער עטלעכע מענטשן אָדער קיינער ניט, זיינען זיי מתרה, אַז סוף־כּל־סוף וועלן זיי „מוזן״ אַריבערגיין צו שטרענגע מיטלען, כּדי צו צווינגען די אַרבעטער שטעלן זיך צו זיי אויף אַרבעט.

מען האָט באַלד גענומען בעטן יוסף איזביצקין, ער זאָל זיי „ווייזן״ אַלע רשימות פון די אַרבעטער, וואָס זיינען פאַרשריבן אין די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, ביי מיר האָט מען זיך ניט געשעמט בעטן אַלע „ליסטעס״ פון די פּערזאָנען, וואָס באַקומען שטיצע אין די צדקה־חברות און אַנשטאַלטן. נאַטירלעך, האָבן מיר זיך מיט אַזוינע זאַכן ניט גערוקט...

איך האָב שוין אין פאָריקן אַרטיקל דערמאָנט וועגן דער זיצונג ביים בירגערמייסטער אייכלער, ווען מ׳האָט אונז, עטלעכע

מענטשן, פאָרשטייער פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע גרופּעס, פאָרגעלייגט צו באַטראַכטן די שאלה, אויף וועלכן אופן און מיט וועלכע מיטלען וואָלט מען געקענט צוציען צו דער אַרבעט די ״יעניקע, וואָס טויגן פאַר אַרבעט, ווילן אָבער ניט אַרבעטן.

״אין אַזאַ צייט, ביי אַזאַ וועלט⸗מלחמה, האָט דער בירגערמייסטער ג. זאָגט, ווען ביי אונז, למשל, אין דייטשלאַנד, זיינען אַלע אָדער כמעט אַלע אַריינגעצויגן געוואָרן אין מיליטער⸗דינסט אָדער אין דער אַרבעט, זעען מיר, ווי דאָ ביי אייך גייען אַרום ליידיק זייער פיל יונגע⸗לייט, וואָס האָבן זיך אַרויסגעדרייט פון דינסט און פון אַרבעט אי ביי די רוסן, אי ביי אונז. די נויט פון דער באַפעלקערונג ווערט פון טאָג צו טאָג אַלץ גרעסער. מיר, דייטשן, האָבן אויך אַ גרויסן דוחק אין אַרבעטער. מוזן מיר טראַכטן, ווי אַזוי צו געבן דער אָרימער באַפעלקערונג אַרבעט פון איין זייט און ווי אַזוי צוצושטעלן דער דייטשער מאַכט גענוג אַרבעטער פון דער אַנדער זייט!״

דער בירגערמייסטער האָט נאָך צו זיין ניט אויסגעהאַלטענער דרשה מוסיף געווען, אַז לויט דער האאַגער קאָנווענציע האָבן זיי, די דייטשן, דאָס רעכט כלומרשט צו נעמען מיט גוואַלד פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג אַרבעטער, וויפיל זיי דאַרפן האָבן, נאָר ״וויר זינד דאָך קיינע באַרבאַרען״— ווילן זיי דאָס בעסער מאַכן מיט גוטן.

מיר האָבן פאָרגעלייגט דעם בירגערמייסטער צו געבן אים גענוג אַרבעטער, אָבער אויף די געוויינטלעכע תנאים פון דער אַרבעטסבערזע. ״דאָס קען איך ליידער ניט אָננעמען!״ האָט געענטפערט דער בירגערמייסטער. ער האָט פון זיין זייט פאָרגעלייגט, אַז די פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַלע קאָמיטעטן און פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען זאָלן זיך ווענדן מיט אַן אויפרוף צו דער אָרטיקער באַפעלקערונג, זי זאָל זיך פאַרשרייבן אויף אַרבעט.

ווי איך האָב שוין דערציילט, זיינען מיר דורך דעם הונגער אין שטאָט געצוואונגען געווען דעם אויפרוף אַרויסצולאָזן. אין דעם יידישן הילפסקאָמיטעט אַליין האָבן זיך פאַרשריבן אויף אַרבעט איבער **3000** אַרבעטער! אין דער פּראָפעסיאָנעלער קיך האָבן זיך פאַרשריבן, ווען איך האָב קיין טעות ניט, ביז **2000** מאַן! צווישן די יידן, וואָס האָבן זיך פאַרשריבן אויף אַרבעט, איז געווען אַ היבש ביסל אינטעליגענטן און אויך די אַזוי גערופענע ״בעל⸗הבתישע קינדער״, וועלכע דער שרעקלעכער הונגער האָט געטריבן כאָטש אויף וועלכער עס איז אַרבעט...

באַלד אָבער האָט זיך אָנגעהויבן אַרויסצוווייזן, אַז די ״דייטשע אַרבעט״ איז גאָר ניט די, פון וועלכער דער בירגערמייסטער האָט, אפשר על⸗פי⸗טעות, גערעדט: די ערשטע זאַך האָט מען דעם רוב עולם איינגעשלאָסן אין טורמעס און אין מיליטערישע לאַגערן און אַזוי געהאַלטן זיי **2—3** וואָכן, איידער מען האָט זיי אַוועקגעשיקט אויף דער אַרבעט. קיינעם האָט מען צו זיי ניט צוגעלאָזן.

די אַרבעט גופא איז געווען דורכאויס אַ שווערע ערדאַרבעט, דער רעזשים אין די אַרבעטער⸗באַטאַליאָנען איז געווען אַ אכזריותדיקער, אַ שטרענג מיליטערישער. פאַר ניט פלייסיק אַרבעטן, פאַר יעדן וואָרט כמעט פלעגט מען שלאָגן אויפן דייטשן שטייגער: ניט געאיילט, קאַלט, סיסטעמאַטיש, אָן שום רחמנות.

די אַרבעט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן לעבן שטאָט, האָט זיך, וואָס ווייטער, אַלץ מער און מער אָפּגערוקט פון שטאָט, און האָט זיך באַלד פאַרקליבן ביז אויף די פראָנטן. באַזונדערס שווער איז געוואָרן די לאַגע פון די אַרבעטער מיט דעם אָנהייב פון האַרבסט און דעם זעלטן שווערן ווינטער פון **1916—1917**.

ווי נאָר די ידיעות וועגן די דאָזיקע צרות זיינען דערגאַנגען צו אונז, האָב איך צוזאַמען מיט יוסף איזביצקי גענומען פאָדערן פון דער דייטשער מאַכט, זי זאָל האַלטן אירע הבטחות און זאָל אַוועקלאָזן די אַרבעטער, וואָס ווילן אָדער קענען אונטער אַזוינע שווערע תנאים ניט אַרבעטן. אָט דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די אָרטיקע מאַכט האָט שוין קיין שייכות ניט צו די דאָזיקע אַרבעטער; ווי באַלד זיי זיינען נאָר אַריינגעפאַלן אין די מיליטערישע הענט, זיינען זיי געשטאַנען שוין אונטער אַ פעלד⸗מיליטערישער קאָמאַנדע מיט אייזערנער אומברחמנותדיקער דיסציפלין. די אַרבעטער אונזערע האָט מען גלייך אַריינגעשניידערט אין דער מאָדנער ״צוואַנגסאַרבעט״. עטלעכע צענדליק אַרבעטער האָט זיך איינגעגעבן צו באַפרייען, ביי אַ פאָר הונדערט זיינען אַנטלאָפן; די גאַנצע מאַסע אָבער איז געבליבן פאַרבליבן אין דעם גהינום פון דער דייטשער ״צוואַנגסאַרבעט״.

פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן אויפגעהערט צו פאַרשרייבן מער אַרבעטער אי אין קאָמיטעט, אי אין דער פּראָפעסיאָנעלער קיך; די ליסטעס, וואָס זיינען נאָך געווען ביי אונז, האָבן מיר מער די דייטשן ניט איבערגעגעבן. אַלע ווייטערדיקע בקשות און באַפעלן פון די דייטשן, אַז עס זאָלן זיך מעלדן אַרבעטער, זיינען פון דאַמאָלסט אָן געווען אומזיסט: קיינער כמעט פלעגט מער ניט קומען.

עס האָט די דייטשן אויך ניט געהאָלפן זייער התראה צו כאַפּן מיט גוואַלד אויף אַרבעט.

.II

עס האָט זיך אָבער, צום אומגליק, באַלד אַרויסגעשטעלט, אַז די התראה איז געווען ניט אויפצופלייסן.

סוף האַרבסט **1916** האָבן די דייטשן איינגעפירט אַ אומדערהערטע, באַרבאַרישע עקזעקוציע: אינדערפרי פלעגן זיך דייטשע פּאַטרולן אין פאַרשיידענע ערטער פון שטאָט אַרויפוואַרפן כמעט אויף אַלע מאַנסביל, וואָס פלעגן גיין אויף דער גאַס, ווען זיי זיינען נאָר ניט געווען צו אַלט, און פלעגן זיי אַוועקפירן אין תפיסה און פון דאָרטן אין די אַרבעטער⸗באַטאַליאָנען. דאָס דאָזיקע גיב רפּאַלן אומשולדיקע מענטשן אין דער גאַס, דאָס כאַפּן זיי און דאָס אַוועקפירן האָט שטאַרק דערמאָנט די הינט⸗כאַפּעריי. און אַזעלכע שרעקלעכע און ווילדע סצענעס האָט מען זייער אָפט דאַן געקענט זען אין ווילנע אויף די גאַסן, אין די פרימאָרגן⸗שעהן.

אַלע אונזערע פאָדערונגען און פּראָטעסטן האָבן כמעט גאָר ניט געהאָלפן. די איינציקע הנחה, וואָס די דייטשן האָבן געמאַכט איז געווען, וואָס מען פלעגט, פון אָנהייב — לכל⸗הפחות, אַרויסלאָזן אַלעמען וועגן וועמען איך פלעג שרייבן, אַז זיי זיינען קראַנק, אַז זיי האָבן אַרבעט, אַז זיי האָבן ניט ווייניקער ווי צוויי קינדער וכדומה. ווי באַלד אָבער די צאָל פון די געפאַנגענע, וועלכע איך האָב אויף אַזאַ אופן רעקלאַמירט, האָט דערגרייכט די הייך פון עטלעכע הונדערט מענטשן, האָט מען שוין אָנגעהויבן צו דרייען און מען פלעגט שוין באַפרייען נאָר אַ טייל פון זיי און וואָס ווייטער — אַלץ אַ קלענערן טייל...

ווי שטענדיק איז, ״געוויס על⸗פי צופאַל״, דער רוב פאַרכאַפּטע מענטשן געווען יידן. איינמאָל, באַזוכנדיק וועגן די דאָזיקע בזיונותדיקע מעשים די העכסטע באַאַמטע פון דער ״עטאַפּן⸗אינספּעקציאָן״, האָב איך זיי אָפן געפרעגט:

— פאַרוואָס כאַפּט איר אויף אַרבעט דער עיקר יידן? איר זאָגט דאָך, אַז איר ״זייט ניט קיין רוסן״, אַז ביי אייך ״איז דאָ איין פּרינציפּ — גלייכבאַרעכטיקונג!״

דער „הער אָבערסט“ איז געװאָרן רויט און שטאַרק אין פּנים אויף מיר פאַר אַזעלכע פרייע ווערטער, האָט אַ קורצע צייט געשוויגן, אײַנהאַלטנדיק זיך מסתמא פֿ׳ן אַ צו גראָבן וואָרט, און האָט נאָכדעם מיט גרימצאָרן און מיט גאווה צו מיר געזאָגט:

— איידער מען ערלויבט זיך אינז אַזוי צו באַשולדיקן, מוז מען פריער פעסטשטעלן די פאַקטן און וויסן, אַז דאָס איז אמת!

— הער אָבערסט! האָב איך געענטפערט העפלעך,— איך האָב טאַקע פריער די פאַקטן פעסטגעשטעלט!

דאָ קען זיך האַנדלען, הער דאָקטאָר, נאָר אום אָפּצאָל! — האָט ער מיר געענטפערט און איז אַריבער תּיכּף־ומיד צו אַנדערע ענינים.

דער טומל, וואָס מיר האָבן אויפגעהויבן אין ווילנע און אין אַנדערע ערטער וועגן דער ווילדער און מיאוסער מענטשנכאַפּעריי, האָט געמאַכט אויף די דייטשן אַ געוויסן רושם: זיי האָבן מורא געהאַט, ווי שטענדיק, מען זאָל זיך דערפון ניט דערוויסן אין די נייטראַלע לענדער, באַזונדערס אין אַמעריקע. אַחוץ דעם איז ביי דעם כּסדר וואַקסנדיקן קאָלאָסאַלן דוחק אין אַרבעטער, געווען גרינג צו פאַרשטיין, אַז אויף דעם דאָזיקן אופן קען זיי ניט געלינגען צו באַפרידיקן די גרויסע נויט אין אַרבעטער.

מען האָט געמוזט זוכן אַן אַנדער מיטל, וואָס זאָל ניט האָבן אַזאַ בעסטיאַלישע פאָרם און זאָל גלייכצייטיק קענען טיפער פאַקן די ברייטע פאָלקסמאַסן און ברייטער זיי אַריינשלעפן אין דער דייטשער צוואַנגסאַרבעט.

די דייטשע ביוראָקראַטישע אָרגאַניזיר־מאַשין האָט באַלד אויסגעאַרבעט אַ נייעם פרישגעבאַקענעם פּלאַן.

דעם 6־טן נאָוועמבער 1916 איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן פון שטאָטהויפּטמאַן אין פאַרטרעטונג פילץ, אַזאַ מודעה:

„אויפן יסוד פון דער פאַראָרדענונג פון הער אייבערקאָמאַנדיר פון 20־טן אָקטאָבער 1916 ווערן אַרויסגערופן צו שטעלן זיך צו דער אונטערזוכונג אויף אַרבעטסטויגלעכקייט די מאַנסביל, אײַנוואוינער פון שטאָטקרייז ווילנע אין עלטער פון פולע 17 יאָר אָן ביז פולע 60 יאָר. צוערשט מוזן זיך שטעלן די מאַנסביל, וואָס האָבן באַקומען אָבעראָסטפּעסער, אַרויסגעגעבן אין ווילנע מיט די №№ 1—45,000 (דאָ ווערן אָנגעגעבן 15 פונקטן, אין וועלכע יעדע 3000 נומערן דאַרפן זיך אין אַ באַשטימטן טאָג און שעה מעלדן). פון שטעלן זיך צו דער אונטערזוכונג אויף אַרבעטסטויגלעכקייט זיינען באַפרייט: גייסטלעכע און באַאַמטע פון קירכן, כּלי־קודש און תּלמידים פון ישיבות, שילער פון דער קאַטוילישער גלחים־סעמינאַריע, לערער, דאָקטוירים, צאָן־דאָקטוירים, וועטערינאַרן, פעלדשערס און אַפּטייקערס. אַחוצדעם זיינען באַפרייט פון שטעלן זיך צו דער אונטערזוכונג און פון אַרבעט אויף 6 חדשים די פאַרמעגלעכע און פון קערפּערלעכער אַרבעט אָפּגעוויינטע אײַנוואוינער, וועלכע וועלן אין דעם טאָג, וואָס לויט דעם נומער פון זייער פּאַס וואָלטן זיי זיך באַדאַרפט שטעלן צו דער אונטערזוכונג, איינצאָלן ביים שטאָטהויפּטמאַן (שטאָטקרייזאַמטקאַסע) 600 מאַרק, וויזנדיק זייער פּאַס. די איינגעצאָלטע סומעס וועט מען פאַרווענדן אויף צושטעלן וואַרימע בגדים פאַר די, וואָס וועלן מחויב זיין צו אַרבעטן און אויף שטיצע די נויטבאַדערפטיקע פאַמיליעס פון אַזעלכע אַרבעטער. די שוץשייבן, וואָס זיינען ביז אַהער אַרויסגעגעבן געוואָרן פון אָפּיציעלע קאַנצעלאַריעס אָדער פון באַאַמטע, באַפרייען ניט פון שטעלן זיך צו דער אונטערזוכונג אויף אַרבעטסטויגלעכקייט. די פּערזאָנען, וואָס האָבן מחמת זייער קראַנק זיין זיך ניט געקענט מעלדן, דאַרפן ביז דעם טאָג, וואָס איז באַשטימט פאַר

זייער אונטערזוכונג, צושטעלן ביי דעם דייטשן שטאָטהויפּטמאַן (רעקלאַמאַציאָנס־ביוראָ) אַ מעדיצינישע באַשטעטיקונג פון זייער קראַנקהייט. ווער עס וועט אָן אַ ריכטיקן טעם ניט שטעלן זיך צו דער אונטערזוכונג, וועט לויט די §§ 88, 90, 10 פון דעם פאַרוואַלטונגסבאַפעל אָבאָסט פון 1916.6.7 אין פאַרבינדונג מיט דער פאַראָרדענונג פון הער אייבערקאָמאַנדיר אָסט פון 1916.10.20 באַשטראָפט ווערן מיט אַרעסט ביז 3 יאָר און מיט געלט ביז 10,000 מאַרק אָדער מיט איינער פון די ביידע שטראָפן, אויב נאָר לויט די הערשנדיקע געזעצן קומט ניט קיין האַרבערע שטראָף“.

הגם די פיל געפּרובטע באַפעלקערונג פון ווילנע איז שוין צו דער דאָזיקער צייט גוט באַקאַנט געוואָרן מיט דער דייטשער פּויסט בכלל און מיט דער דייטשער צוואַנגסאַרבעט בפרט, האָט זי זיך דאָך פאַר דער דאָזיקער מודעה שטאַרק דערשראָקן.

דעם 6־טן נאָוועמבער איז אין ווילנע געווען אַ אמתע פּאַניק. צענדליקער און הונדערטער מענטשן זיינען אַרומגעלאָפן ווי פאַרסמטע, זוכנדיק פון וואַנען עס איז אַ גאולה. די גאַנצע אכזריות פון דער צוואַנגסאַרבעט איז געפאַלן אויף די ברייטע אַרבעטנדיקע פאָלקסמאַסן, וועלכע האָבן זיך ניט געקענט אויסקויפן פון דער צרה. דער גראָבער, מיאוסער ציניזם, מיט וועלכן מען האָט באַפרייט דעם פאַרמעגלעכן טייל פון דער באַפעלקערונג, האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט די פאַרביטערונג פון דעם פאָלקס־מענטשן. איך בין געווען דעם גאַנצן טאָג באַלאַגערט פון אַ גרויסער מאַסע מענטשן, וועלכע האָט מיך פאָרגעהאַלטן, פאַרוואָס מיר טוען גאָרנישט, כּדי צו שיצן דאָס אָרימע פאָלק... „פאַרוואָס זאָגט איר זיי גאָרנישט? איך וועלן זיי שוין הערן!“

בהסכּם מיט דעם הילפסקאָמיטעט האָב איך זיך צונויפגערעדט מיט די פּוילישע, ליטווישע און ווייסרוסישע כּלל־טוער (די הערן קאַגנאָוויצקי, ווענסלאַווסקי, ווילײַשיס, ברידער לוצקעוויטש און אַנדערע), כּדי צו אָרגאַניזירן ערגעץ־וואו אַ געהיימע זיצונג, אויף וועלכער מיר זאָלן באַטראַכטן די נייע גזרה און די מיטלען, וועלכע מיר מוזן אָננעמען, אויף צו שיצן פון איר די באַפעלקערונג.

די דערמאָנטע כּלל־טוער און נאָך אַ היבש ביסל אַנדערע, דערהויפּט לינקע פּאָליטיקער, צוזאַמען־אַ מאָן 25—30, האָבן זיך נאָך דעמזעלביקן אָוונט פאַרזאַמלט אין דער דירה פון דעם געוועזענעם „אינטעליגענטן־קלוב“, וואו מיר האָבן, נאָך אַ לאַנגן ישוב־הדעת, אָנגענומען אַזאַ באַשלוס:

א) די ווילנער באַפעלקערונג מוז זיך ווענדן מיט אַ מעמאָראַנדום צו „אָב—אָסט“, ד. ה. צו פּרינץ לעאָפּאָלד פון בייערן, אין וועלכן עס זאָל אָנגעוויזן ווערן אויף דעם חורבן פון עקאָנאָמישן מצב פון ווילנע, וואָס מוז פאָרקומען, ווען די אויבנדערמאָנטע פאַראָרדענונג פון דעם שטאָטהויפּטמאַן זאָל דורכגעפירט ווערן; פאַראַליזירנדיק דורך דער גזרה דעם האַנדל און אינדוסטריע, וועלן די דייטשן מער פאַרלירן ווי געווינען; עס מוז אויך אויפגעוויזן ווערן אויף דער שטאַרקער סתירה צווישן דער דאָזיקער פאַראָרדענונג און דעם אינטערנאַציאָנאַלן רעכט.

ב) דעם דאָזיקן מעמאָראַנדום דאַרפן אונטערשרייבן: 1) גייסטלעכע פון אַלע אמונות מיט דעם קאַטוילישן בישאָף בראש; 2) די פאָרזיצערס פון די פיר נאַציאָנאַלע קאָמיטעטן; 3) פאָרשטייער פון די אַרבעטער, בעלי־מלאכות, סוחרים, קליינהענדלער, פון סאָציאַלער פאַרזאָרגונג און פון פּאָליטישע כּלל־טוער, יידישע און קריסטלעכע.

ג) כּדי אויסצואַרבעטן דעם מעמאָראַנדום אין 24 שעה זיינען אויסגעקליבן געוואָרן אַדוואָקאַט ווראָבלעווסקי, קאַגנאָוויצקי, ד״ר שווילים און איך.

אויף מאָרגן איז שוין דער מעמאָראַנדום געווען אויפגע־

שריבן, פון דער צווייטער פאַרזאַמלונג אָנגענומען און פון די אויבנדערמאָנטע פערזאָנען אונטערגעשריבן.

אויף די ביידע פאַרזאַמלונגען, הגם עס האָבן זיך באַטייליקט אין זיי אויך רעכטע עלעמענטן, האָט זיך דאָך שטאַרק געשפירט אַ לעבעדיקע רעוואָלוציאָנערע שטימונג, וואָס האָט געוועקט די האָפענונג, אַז מיר וועלן ניט בלייבן ביי די איידעלע ווערטער און ביי דער כשרער פאָרם פון דעם מעמאָראַנדום...

אויף דער לעצטער פאַרזאַמלונג איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ דעפּוטאַציע פון 6 מענטשן, וועלכע האָט באַדאַרפט איבערגעבן דעם מעמאָראַנדום דעם פאַרוואַלטונגסשעף און ברענגען דער פאַרזאַמלונג זיין תשובה. אָנשטאָט דעם פאַרוואַלטונגסשעף, וואָס איז געווען גראָד דעמאָלט אָפּגעפאָרן, האָט אונז צוגענומען זיין ממלא־מקום, וועלכע איז געווען אַרומגערינגלט פון אַ גאַנצער כאַליאַסטרע באַאַמטע פון פאַרשיידענע אינסטאַנצן. זיי האָבן שוין געוואַרט אויף אונז, ווייל מיר האָבן זיי איינדערפרי מודיע געווען, אַז מיר וועלן קומען.

מ׳האָט אונז צוגענומען גאַנץ איידל, אויסגעפרעגט זיך וועגן פרטים און צום סוף האָט מען אונז צוגעזאָגט, אַז באַלד ווי דער שעף וועט קומען צוריק, אין אַ טאָג צוויי אַרום, וועט ער דעם מעמאָראַנדום איבערגעבן אין „אָבאָסט״.

דעם דאָזיקן ענטפער מיט איניקע פרטים האָבן מיר איבערגעגעבן אונזער פאַרזאַמלונג, וועלכע האָט געוואַרט אויף אונז. אין דער פאַרזאַמלונג איז באַלד אַרויפגעשוואומען די שאלה — צי קען מען זיך באַגנוגענען מיט דעם מעמאָראַנדום און צי דאַרף מען אים ניט אונטערשטיצן מיט אַ קטיווערע מיטלען? אויפווארפנדיק אָט די שאלה, האָב איך זי פאַרענטפערט אַזוי, אַז מיר מוזן אויסער דעם מעמאָראַנדום נאָך מאַכן אַ פיל אַקטיווערן טריט און ראַטן דער באַפעלקערונג, וועלכע וואַרט אויף אונזער תשובה און אונזער עצה, אַ ז זי זאָל זיך ניט שטעלן אין די אָנגעגעבענע טעג צו דער אונטערזוכונג (מוסטערונג). איך האָב זיך געהאַלטן ביי דער מיינונג, אַז אָן אַזאַ אַנטשלאָסענעם טריט וועט דער מעמאָראַנדום האָבן אַ גאַנץ קליינע ווירקונג: די דייטשן וועלן זיך, ווי געוויינטלעך, אַרויסדרייען מיט פוסטע רייד און מיר וועלן בלייבן ביי גאָרנישט. קיינער האָט זיך ניט אַרויסגעזאָגט קעגן דעם; דער עולם איז אָבער געווען זייער פּראַקטיש: איניקע פון די, וואָס האָבן געטיילט מיין מיינונג, האָבן זיך ניט געוואָלט אַרויסזאָגן אויס מורא, אַז די פּאָר נייע מענטשן, וואָס זיינען אומגערופענערהייט געקומען אויף דער פאַרזאַמלונג, זאָלן ניט איבערגעבן וועגן דעם די דייטשן...

דער עולם איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען מיט דעם באַשלוס צו דערקלערן די ברייטע מאַסן דעם מצב, דערביי אָבער ניט אָפּריידן זיי און ניט צוריידן זיי גיין צו דער אונטערזוכונג.

מיר אָבער, עטלעכע מענטשן, האָבן אָפּגערעדט צווישן זיך, אַז יעדערער פון אונז זאָל אויף זיך נעמען דעם חוב נאָך דעם אייגענעם טאָג צונויפצורופן אַן אסיפה פון פּאָליטישע כלל־טוער און אַגיטאַטאָרישע עלעמענטן צוזאַמען מיט היבשע נאַציאָנאַלע טיילן פון דער ווילנער באַפעלקערונג, כדי די שאלה וועגן ניט קומען צום אונטערזוכן זאָל באַטראַכט און פאַרענטפערט ווערן אין דעם רעוואָלוציאָנערן זין. איך האָב אויף מיר גענומען די אַגיטאַציע צווישן דער יידישער באַפעלקערונג; צו אַגיטירן צווישן די פּוילישע און ליטווישע טיילן האָבן זיך אָנגענומען באַוואוסטע לינקע כלל־טוער. אונזער חוב האָבן מיר אַלע געטאָן. איך האָב נאָך פאַרן איבערגעבן דעם מעמאָראַנדום צונויפגעשטעלט אַ צעטל פון מענטשן, וואָס מען דאַרף פאַרבעטן אויף דער אסיפה. דעם אמתן ציל פון דער אסיפה האָבן נאָר געוואוסט געציילטע טוער. דער יידישער „צ. ק.״ האָט מיך זייער געבעטן, איך זאָל צונויפרופן די

אסיפה אין צ. ק. איך בין דערויף איינגעגאַנגען מיט דעם תנאי, אַז ביי דער טיר זאָלן שטיין זיכערע מענטשן, וואָס זאָלן קענען ערוב זיין, אַז קיין זייטיקע מענטשן וועט מען ניט אַריינלאָזן. דעם תנאי האָט מען אָנגענומען, אָבער ניט דורכגעפירט: עס האָט זיך נאָך דער אסיפה אַרויסגעוויזן, אַז צווישן פאַרבעטענעם עולם האָבן זיך אומבאַמערקט דורכגעגנבֿעט צוויי דייטשע שפּיאָנען!...

די אסיפה איז אַריבער אין זייער אַ געהויבענער שטימונג. אויסגעקליבן פאַר פאָרזיצער, האָב איך, אַנאַליזירנדיק די שווערע לאַגע, וואָס האָט זיך געשאַפן פאַר דער באַפעלקערונג, אויפגעוויזן, אַז מיר טאָרן זיך מער ניט לאָזן טרעטן פון די דייטשן מיט די פיס און מוזן פּראָטעסטירן ניט נאָר מיט ווערטער, נאָר אויך מיט מעשים, מיט זייער איינדרוקספולע רעדעס אין דעם זעלביקן זין זיינען אַרויסגעטראָטן אויף דער אסיפה יוסף איוביצקי, רעיאל גינזבורג און אַנדערע. בלויז איין רעדנער האָט זיך געפונען, וואָס איז געווען קעגן ניט שטעלן זיך צום אונטערזוכן... וואָלט איך געשטעלט די שאלה צום אָפּשטימען, וואָלט דאָס געווען, דוכט זיך, די איינציקע שטים קעגן דעם באָיקאָט פון דער דייטשער „מוסטערונג״. מען האָט מיר אָבער גאָר צום סוף מודיע געווען, אַז אין דער אסיפה זיינען דאָ צוויי פאַרדעכטיקע פערזאָנען; איך האָב דעריבער געהאַלטן די אָפּשטימונג פאַר איבעריק און האָב פאָרגעלייגט די פאַרזאַמלטע פונאַנדערצוגיין זיך איבער דער גאַנצער שטאָט און געבן דער באַפעלקערונג די עצות, וואָס זיי וועלן געפינען פאַר נייטיק... דער פאָרלייג איז אָנגענומען געוואָרן פון דער אסיפה, וועלכע איך האָב באַלד געשלאָסן.

דעם זעלביקן טאָג זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן ביי יידן, ווי ביי קריסטן נאָך עטלעכע אסיפות, דער עיקר פון אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך אויך אַרויסגעזאָגט אין דעם אָפּאָזיציאָנעלן זין.

אויף מאָרגן פרי האָט אַ ניט באַוואוסטע אָרגאַניזאַציע אויסגעקלעפּט אין שטאָט און פונאַנדערגעטיילט צווישן דער באַפעלקערונג אויף יידיש און פּויליש פּראָקלאַמאַציעס, אין וועלכע די דייטשע אויפפאָדערונג צו דער אונטערזוכונג אויף טויגלעכקייט צו אַרבעט איז געווען קריטיקירט אין דעם שאַרפסטן טאָן, און די דייטשן האָט מען געשראָקן מיט דעם, אַז סיי וועגן דעם, סיי וועגן זייער גאַנצער גזלוואַיעדיקער באַהאַנדלונג פון דער אומגליקלעכער באַפעלקערונג פון ליטע, וועט מען מודיע זיין די נייטראַלע לענדער...

דעם ערשטן טאָג פון דער „מוסטערונג״ האָט זיך קיינער ניט געשטעלט צו דער מעדיצינישער אונטערזוכונג; דעם צווייטן און דעם דריטן טאָג זיינען געקומען נאָר געציילטע מענטשן.

ערשט פון דעם פערטן טאָג אָן האָט זיך די דייטשן, דורך שרעקן דעם עולם מיט די גרעסטע שטראָפן און דורך אַרעסטירן אַ סך מענטשן, איינגעגעבן צוצוציען אַ היבשן עולם צו דער „מוסטערונג״. די גאַנצע „מוסטערונג״ האָט געדויערט 5 טעג פון 10 ביז 14 נאָוועמבער. סוף־כל־סוף איז פאָרט געבליבן אַ גרויסער עולם, וואָס האָט זיך ניט געשטעלט צו דער אונטערזוכונג אויף אַרבעטסטויגלעכקייט!

אויף די דייטשן, באַזונדערס אויף די העכערע שררות, האָט די גאַנצע אַגיטאַציע און דער „שטרייק״ געמאַכט אַ געוואַלטיקן רושם; דער שטאָטהויפּטמאַן מיט אַלע זיינע מלאכי חבלה זיינען געווען אויסער זיך; שטאַרקער פאַר אַלץ האָבן זיי אויפגערעגט די פּראָקלאַמאַציעס. אויך האָבן זיי זיך ניט געקענט אָפּוואונדערן, ווי אַזוי קען דאָס געמאָלט זיין, אַז אַזוינע „הענדלער״, „לעבנסמיטלוואוכערער״ וכדומה זאָלן האָבן אַזאַ עזותקייט זיי ניט צו פאָלגן! און נאָכמער — ווער האָט דאָס געקענט פאַראייניקן די יידן מיט די קריסטן, וועלכע פלעגן זיך שטענדיק רייסן צווישן זיך און קריגן זיך איינער מיט דעם אַנדערן?

פון דער מאַסע מענטשן, וואָס האָבן זיך ניט געמאָלדן צו דער אונטערזוכונג, האָט מען אַ סך אַריינגעזעצט און פאַרמשפּט וועמען צו תפיסה, וועמען צו געלטשטראָף.

אַזוי ווי דער „שטרייק" איז דאָך געווען געבראָכן און די לעצטע 2 טעג האָבן זיך שוין כמעט אַלע געשטעלט אין די אָנגעגעבענע ערטער צום אונטערזוכן, האָט מען געוואָלט פאַרגרינגערן די לאַגע פון די אַרעסטירטע. און איך בין דעריבער אַריין אין אַ ישוב-הדעת מיט דעם שטאָטהויפּטמאַן, וועלכער האָט געשריען די גאַנצע צייט, אַז „מען האָט אים ניט פאַרשטאַנען", אַז ער האָט „קיינמאָל חס-וחלילה קיין שלעכטס ניט געמיינט!"

עס איז אפשר פּרינציפּיעל געווען ניט ריכטיק; איך האָב אָבער זייער געליטן, וויסנדיק, אַז אַ סך מענטשן מאַטערן זיך נעבעך, ווייל זיי האָבן געפאָלגט מיך און מיינע חברים. אמת, זייער ליידן איז געוויס געווען ניט אומזיסט און האָט געבראַכט דער באַפעלקערונג פיל נוצן. אָבער באַלד, ווי איך האָב געקענט זיי באַפרייען צום טייל אָדער אינגאַנצן, האָב איך אַוועקגעלייגט מיין כבוד אָן אַ זייט און האָב פאָרגעלייגט דעם שטאָטהויפּטמאַן זיי צו באַפרייען. ער האָט זיך מיט מיר אַ פּאָר טעג געדונגען און איז דאָך איינגעגאַנגען אויף מיין פאָרשלאָג. מער האָט מען שוין פון דאַן אָן קיינעם ניט אַריינגעזעצט, און פון די אַריינגעזעצטע האָט מען די ניט פאַרמשפּטע באַפרייט און די פאַרמשפּטע די שטראָף אויף אַ העלפט פאַרקלענערט.

דעם 11-טן דעצעמבער 1916 איז אַרויס אַ נייע מודעה פון דעם שטאָטהויפּטמאַן וועגן דער מוסטערונג, אין וועלכער עס איז „ערלויבט געוואָרן" די, וואָס האָבן זיך ביז דאַמאָלסט ניט געשטעלט צום אונטערזוכן, צו מעלדן זיך אין די אָנגעגעבענע ערטער דעם און דעם טאָג.

דער פּועל-יוצא פון דער גאַנצער אַגיטאַציע, אַחוץ דעם מאָראַלישן איינפלוס אויף די דייטשן, וואָס לאָזט זיך גאָר ניט אָפּשאַצן, איז געווען, אַז מען האָט גענומען אויף אַרבעט אַ סך ווייניקער מענטשן, ווי מען האָט פון אָנהייב געהאַט בדעה צו נעמען און מען האָט דעם רוב פון די ערשטע רעקלאַמירטע אַרויסגעלאָזן. דער עיקר איז אָבער געווען, וואָס מען האָט אין משך פון אַ האַלב יאָר אַלץ ווייניקער און ווייניקער מענטשן צוגעצויגן צו דער צוואַנגסאַרבעט און נאָכדעם, ווי עס ווייזט אויס, האָט מען נייע אַרבעטער אינגאַנצן מער כמעט ניט אַריינגעצויגן.

דער סקאַנדאַל, וואָס מיר האָבן געמאַכט אין ווילנע, איז באַלד דערגאַנגען ביז בערלין און פון דאָרטן האָט מען געגעבן אפנים אַ וואונק אָפּצוהאַלטן זיך... אַ פּוילישער דעפּוטאַט פון רייכסטאַג (דוכט זיך סיידאַ) האָט שפּעטער עפנטלעך דערציילט, אַז הינדענבורג האָט אים געזאָגט, אַז „ער איז פון אָנהייב אָן געווען קעגן דער צוואַנגסאַרבעט". ווער עס וויל, זאָל אים גלויבן...

עטלעכע פון אונז, וואָס האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט אין דער גאַנצער אַגיטאַציע, האָבן נאָך געהאַט נאָכדעם נאָכווייעניש. ביי יוסף איזביצקי האָט מען איבערגעזוכט די גאַנצע וואוינונג און אים אַליין אַריינגעזעצט. מען האָט אים באַשולדיקט, אַז ער איז געווען דער פאָרזיצער אין דער אויבנדערמאָנטער אסיפה; ער ווידער האָט ניט געוואָלט זאָגן, אַז דאָס בין איך געווען. איך האָב די זאַך באַלד אויפגעקלערט. נאָך איזביצקין, וועלכן מען האָט באַלד אַרויסגעלאָזן, איז געווען אַ רעוויזיע אין דער „צדקה-גדולה" און מען האָט דעם פאָרזיצער הרב רובינשטיין געפאָדערט אין קרימינאַל-פּאָליציי, וואו מען האָט זיך מיט אים, ווי מיט איזביצקין, גראָב באַגאַנגען, מען האָט אים באַשולדיקט, אַז ער האָט עס צונויפגערופן די אסיפה. נאָכדעם האָט מען געמאַכט אַ רעוויזיע ביי מיר און אויך מיך אַרויסגערופן אין קרימינאַל-פּאָליציי, מען איז זיך מיט מיר באַגאַנגען זייער איידל, אפילו

נאָכדעם, ווי איך האָב זיי דערקלערט, אַז איך בין געווען דער פאָרזיצער און אַז איך האָב די אסיפה צונויפגערופן...

די „אַקטן" פון אונזער אויספרעגן האָט מען אַריבערגעשיקט אין אָבאָסט, וואו עס זיינען געווען אָפּגעשיקט אויך עטלעכע אַקטן איבער אונזערע פּוילישע חברים. פון דאָרטן איז אָנגעקומען אַ באַפעל די „זאַך" צו ליקווידירן...

ווי עס ווייזט אויס, האָט מען דאָס מיר און אפשר אויך איזביצקין פאַרשריבן אויפן חשבון, וואָס מען האָט אונז צוגעשטעלט, בשעת מען האָט אונז אין עטלעכע חדשים אַרום אַרעסטירט...

III.

הגם עס איז אונז אין ווילנע גופא דורך אַזוינע העראָאישע מיטלען געלונגען אָפּצושוואַכן די האַרבקייט פון דער גזרה, אינגאַנצן אָבער אָפּצורופן זי האָט זיך דאָך ניט איינגעגעבן. מען פלעגט פון צייט צו צייט נאָך אַלץ אַרויספאָדערן מענער צו דער צוואַנגסאַרבעט. מיינע פּראָבעס צו רעקלאַמירן די אַרבעטער האָבן שוין ניט געהאַט דעם ווערט, וואָס אַמאָל: איך בין שוין געווען אַ האַלב געפּסלטער... די צאָל פון די ווילנער בירגער, וואָס האָבן זיך געמאַטערט אין די אַרבעטערבאַטאַליאָנען, איז נאָך אַלץ געווען אַ גרויסע. אַחוצדעם האָט מען אָבער פון גאַנץ ליטע אַריינגעצויגן זייער אַ גרויסע מאַסע מענטשן אין דער צוואַנגסאַרבעט. אין די גרעסערע שטעט, ווי אין די קליינע שטעטלעך און אפילו אין די דערפער האָבן זיך די פאַרמעגלעכע געמוזט אָפּקויפן איטלעכן חודש מיט געלט; אָבער די אָרימע אַרבעטנדיקע מאַסע האָט זיך געמוזט אין אַ היבשן טייל אָפּרייסן פון דער היים און פון דער אייגענער אַרבעט און אַוועקגיין אויף דער דייטשער קאַטאָרגע.

ביסלעכווייז האָבן גענומען דערגיין צו אונז ידיעות מינדלעכע און אויך שריפטלעכע איבער דעם לעבן און דער אַרבעט אין דער דאָזיקער קאַטאָרגע און — פאַר אונז האָט זיך אַנטפּלעקט אַ בילד פון אומדערהערטע שרעקלעכע יסורים, פון ווילדע אכזריותדיקע תלינים אָן אַ פונק מענטשלעכן רחמנות, פון ביז צום טויט פאַרמאַטערטע אומשולדיקע אַרבעטער, — אַ בילד, פון וועלכן דאָס בלוט ווערט פאַרגליווערט אין די אָדערן..

מיר האָבן באַקומען אַ היבש ביסל בריוו פון אַרבעטער, וואָס האָבן געאַרבעט אין פאַרשיידענע ערטער און אין פאַרשיידענע באַטאַליאָנען אויף דער צוואַנגסאַרבעט; מיר האָבן דורך געוועזענע צוואַנגסאַרבעטער און איינמאָל דורך אַ זייטיקן מענטשן, וועמען עס האָט זיך איינגעגעבן אויסצופרעגן די אַרבעטער און צוקוקן זיך אַליין צו דער צוואַנגסאַרבעט, — אָנגעזאַמלט אַ גרויסן מאַטעריאַל וועגן דעם.

באַזונדערס האָבן מיך פאַרנומען ביים האַרצן צוויי בריוו, וואָס איך האָב באַקומען: איין בריוו פון אַ יידישן צוואַנגסאַרבעטער צו זיין מוטער, און דער צווייטער פון אַ פּוילישן אַרבעטער אויך צו זיין מוטער. ביידע זיינען געשריבן געווען זייער איינפאַך אויף אַ שלעכטן יידיש און אויף נאָך אַן ערגערן פּויליש; אין ביידע בריוו אָבער האָבן זיך די שרעקלעכע צרות און די אָפענע, אמתע נשמות פון די מחברים אָפּגעשפּיגלט אַזוי בולט, אַז מען האָט זיי אָן טרערן ניט געקענט לייענען...

אויף דעם סמך פון אָט דעם גאַנצן מאַטעריאַל וויל איך דאָ בקצור שילדערן, וואָס פאַר אַ צוואַנגסאַרבעט אונזערע אַרבעטער האָבן דורכגעמאַכט אין האַרבסט און אָנהייב ווינטער 1916. מיין מאַטעריאַל שטאַמט כמעט אינגאַנצן פון דער דאָזיקער צייט.

ערגעץ־וואו אויף דעם מזרח־פראָנט שטייט אַן אָקאָרשט אויסגעבויטער „באַראַק״, אָדער, ריכטיקער געזאָגט, אַ שייער פון ברעטער. אין די ווענט און אפילו אין טיר געפינען זיך אַ סך שפּאַלטן און גרויסע לעכער. אינווייניק איז שרעקלעך קאַלט; אויוונס זיינען כמעט ניטאָ. די הילצערנע „בעטן״ (פּריטשן) הענגען איינע איבער די אַנדערע אין צוויי און אַמאָל אין דריי שטאָפּלען. פינסטער.

6—7 אַ זייגער אינדערפרי ווערן די אַרבעטער געוועקט. זיי באַקומען די פּאָרציע ב ויט פאַר אַ גאַנצן מעת־לעת (בערך 20 גראַם) און „קאַווע״, ד. ה. אַ ביטערע שוואַרצע שיטערער מאכל—דאָס איז דאָס אָנבייסן! באַלד הייבט מען זיי אָן צו טרייבן אויף דער אַרבעט, וועלכע געפינט זיך אויפן פראָנט גופא.

דער „באַראַק״ געפינט זיך געוויינטלעך 5—6 קילאָמעטער ווייט פון פראָנט. דער עולם איילט זיך, די מאַרודניקעס באַקומען באַלד פון די וואַך־סאָלדאַטן קלעפּ מיט דער פויסט אָדער מיט דער ביקס, וואו עס לאָזט זיך...

באַלד שטעלן זיי זיך לויט אַ קאָמאַנדע, אין רייען און מאַרשירן גלייך אָפּ אויף דער אַרבעט. די 5—6 קילאָמעטער גייען די אַרבעטער נאַטירלעך צופוס.

עס ווערט עפּעס ליכטיקער און מען קען שוין באַקוקן דעם עולם, וואָס גייט גיך אין באַגלייטונג פון אַ קאָנוואָי מיט ביקסן. צעפּגעריסענע און אָפּגעשליסענע, כמעט אַלע באָרוועס אפילו ביי שניי און פראָסט. די קליידער, ווי פאַרשיידן זיי זאָלן ניט אויסזען, אָנווייזנדיק, אַז די טראָגער געהערן צו פאַרשיידענע סאָציאַלע גרופּן, וואָס די דייטשע פויסט האָט צוזאַמענגעטריבן אין איין מחנה,—זיינען צעריסן און צעפליקט ביז צום לעצטן גראַד. אַ סך מענטשן טראָגן צעריסענע לייכטע זומער־רעקלעך אָן מאַנטלען...

מען איילט זיך, מען לויפט: עס טרייבט דער דייטשער „באַגלייטמאַן״ און די ביטערע קעלט; מען טרייסלט זיך פון קעלט, מען ווערט בלוי און מען לויפט.

באַלד קומט מען אויף דער אַרבעטסשטעלע. שווערע, זייער שווערע אַרבעט...

אַרבעטן מוז מען פלייסיק, אַניט—קריגט מען גלייך קלעפּ. טאָמער הייבט זיך עמיצער אָן צו באַקלאָגן, אַז ער איז קראַנק, באַקומט ער באַלד מכות־רצח: „ער מאַכט זיך, דער פוילאַק, ער וויל ניט אַרבעטן!״ איינער פון די גרעסטע חטאים, פאַר וועלכן מען באַקומט שטענדיק שווערע קלעפּ (סיידן עמיצער האָט על־פּי צופאַל עטלעכע רובל צום אונטערקויפן) איז—בעטן אַ דאָקטאָר; זאָגן, אַז אַן אַרבעטער דאַרף האָבן דעם דאָקטאָר איז אַ סכנה, ווארים דאָס קען נאָר זאָגן אַ פוילער, וואָס וויל זיך אַרויסדרייען פון דער אַרבעט!״

צוועלף אַ זייגער רוט מען זיך עפּעס אָפּ און מע עסט „מיטאָג״, ד. ה. אַ טייל פון דעם ברויט, וואָס מען האָט אַרויסגעגעבן אינדערפרי און דערצו אַ „זופּ״ אָן פעטס און אָן פלייש; געוויינלעך, עפּעס „שוואַרצע אַרבעס״ (וויקע, מיט וועלכע מען פיטערט אין דייטשלאַנד די חזירים), זעלטענער, וועלכע עס איז גרויפּ „וואָס איינע די אַנדערע קען ניט דעריאָגן״, שווימט אַרום אין דער זופּ, אין די גרויסע יום־טובים באַקומט מען נאָך אַ שטיקעלע שטינקענדיקע פיש, אָדער אַ מין פּאַטראַווע, וואָס מען זאָגט, אַז דאָס איז פלייש, נאַטירלעך אַ גאַנץ קליינטשיק שטיקעלע...

אָפּגערוט זיך עפּעס און—ווייטער פאַר דער אַרבעט! ביז... 6—7 פון אָוונט, ווען מען טרייבט די אַרבעטער צוריק אין „באַראַק״ אַריין, וואו זיי באַקומען אין דער פינסטער אַ טעלער מיט עפּעס אַ שיטערן מאכל, פון וועלכן מע קען נאָר זאָגן, אַז וואַסער איז אין דעם דאָ געוויס, אפשר אַחוצדעם נאָך עפּעס,

אָבער שפּירן שפּירט מען דאָס ניט אין זען קען מען דאָס ניט... בלייבט נאָך פון „וואַרמעס״ אַ שטיקעלע ברויט, איז גוט, און אַז ניט—איז ניט. אָט דאָס איז די וועטשערע! די אַרבעטער ווערן שטאַרק איינגעשלאָסן אויף ביינאַכט און קענען שוין ביז אינדערפרי מער ניט אַרויסגיין.

מען לייגט זיך שלאָפן, אויף וויפיל די ביטערע קעלט דערלאָזט דעם שלאָף... ביינאַכט מאַכן די פאַרמאַטערטע שוואַכע אָדער ניט געזונטע אַרבעטער זייער נאַטירליכן צורך אין בעט און ליגן זיי אויבן, רינט עס אַראָפּ אויף די וואָס ליגן אונטן...

אָט אַזוי פאַרברענגען די צוואַנגסאַרבעטער איטלעכן מעת־לעת!

עס פאַרשטייט זיך, אַז די אַרבעטער פלעגן דערביי שטאַרבן ווי די פליגן. די דייטשן האָבן אָבער שטענדיק באַהאַלטן דעם גאַנצן מאַטעריאַל וועגן די צוואַנגסאַרבייטער בחדרי חדרים, מען זאָל חס וחלילה זיך ניט דערוויסן. ווען מען אָבער ווען עס איז קענען באַקומען אָט דעם מאַטעריאַל, וועט מען דעמאָלט ערשט דערגיין, וואָס פאַר אַ שרעקלעכע שטערבלעכקייט האָט געהערשט אין די דייטשע אַרבעטערבאַטאַליאָנען צו דער צייט און אויף דעם אָרט, פון וועלכע דאָ גייט די רייד...

צוקוקנדיק זיך, ווי אַזוי, קענען זייער געוויינהייט, ניט עקאָנאָמיש, ווי פאַרשווענדעריש די דייטשן זיינען זיך באַגאַנגען מיט דעם געזונט און דעם לעבן פון די דאָזיקע אַרבעטער, קומט אַרויף ניט ווילנדיק דער געדאַנק, אַז אַחוץ אויסזויגן די גאַנצע לעבנסקראַפט פון די אַרבעטער זיינען די דייטשן דאָ אויסן געווען נאָך אַ ציל: זיי האָבן געשטרעבט צו שאַפן אין ליטע וואָס אַ גרעסערן וואַקוּאום, וואָס מער פוסטן אָרט, כדי אָנצופילן אים מיט אַ דייטשן אינהאַלט...*)

*) די דאָזיקע כוונה פון די אָקופּאַנטן, האָט זיך שוין גאָר פון אָנהייב אויסגעקלערט אין מעשים און רייד פון די דייטשע גרויסע און גאָר־גרויסע שררות. ס׳איז געווען אַ פּלאַן די יידן, לכל־הפחות דעם גרעסטן טייל יידן, צו פאַרטרייבן פון לאַנד. צו זיך אין דייטשלאַנד האָט מען זיי ניט געטאָרט אַריינלאָזן; דורכדעם אַליין וואָלטן זיי שוין שווער קענען קאָנקורירן מיט די דייטשע סוחרים, וועלכע האָבן נאָך געדאַרפט באַקומען גרויסע הנחות אין דעם האַנדלס־אָפּמאַך מיט רוסלאַנד. דורך אַזאַ מין סאָציאַלער פּאָליטיק האָט מען געהאַט בדעה דעם רוב יידן פון ליטע אַרויסצושטופּן און אויף זייער אָרט אַוועקזעצן די דייטשע סוחרים. ווי ס׳ווייזט אויס, האָט מען דעם פּאָליאַק אינגאַנצן פאַרגעסן דערביי, פונקט ווי אין פּורים בשעתו...

דער קלענער טייל יידן, וואָס האָט דאָך געמוזט פאַרבלייבן אין ליטע, האָט זיך, לויט דעם דייטשן פּלאַן, געמוזט גערמאַניזירן און דינען אַן דערוועלבער צייט אַלס אַ פאַרמיטלער צווישן דער דייטשער קולטור און דער אָרטיקער באַפעלקערונג; מיט אַנדערע ווערטער, דורך דעם הייפעלע יידן, וואָס די דייטשן האָבן כסבים געווען צו לאָזן אין ליטע, האָט די אָרטיקע באַפעלקערונג געזאָלט גערמאַניזירט ווערן.

די דייטשן האָבן געוואָלט אויף אַזאַ אופן אַריינשלעפּן די ליטווישע יידן צווישן דער פּוילישער קאָוואַדלע און דעם דייטשן האַמער, פונקט ווי זייערע זיידעס האָבן דאָס געמאַכט מיט די פּויזנער יידן בשעתו...

די דאָזיקע כוונה דערקלערט אונז אויך, פאַרוואָס די דייטשן זיינען אַזוי גערן איינגעגאַנגען אויף דעם פּלאַן — אַרויסצולאָזן יידישע אַרבעטער קיין אַמעריקע.

די דייטשע אָקופּאַנטן האָבן אָבער אויך ניט פאַרגעסן אָן די פּאָליאַקן און אויף וויפיל זייער פּוילישע פּאָליטיק אין ליטע האָט זיך אויסגעדריקט ניט אין רייד, נאָר אין מעשים, איז זי באַשטאַנען אין אָפּנעמען די ערד (עקספּראָפּריִירן) ביי די פּוילישע פּריצים, וועלכע מען האָט געטראַכט מפּצה צו זיין מיט ערד אָדער אין קאָנגרעס־פּוילן אָדער אין שוואַרץ־רוסלאַנד ביז צו די זומפּן פון ראַקיטנע, פון וואַנען די רוסישע פּריצים וואָלטן דאָך נאָך דעם נצחון פון די דייטשן „מוזן״ אַנטלויפן.

די אַגראַרע פּאָזיציע, וואָס די פּאָליאַקן האָבן פאַרנומען אין ליטע, האָבן געזאָלט פאַרנעמען די דייטשע קאָלאָניסטן („אונערע קאָלאָניזאַציע״), די ליטווינער אין ליטע האָבן, לויט דעמזעלביקן פּלאַן, אין אַ משך פון פופציק יאָר געמוזט אַסימילירט ווערן דורך די דייטשן און אויף אַזאַ אופן וואָלט דער דייטשער „פאַראַסט״ פון מזרח־פּרייסן זיך איבערגערוקן קיין ליטע און די פּאָליאַקן וואָלטן זייער

ווי מיר האָט שפּעטער דערציילט דער באַקאַנטער בעלגישער כלל־טוער פּראָפעסאָר פון גענטער אוניווערסיטעט, דובריינא, זיינען זיך די דייטשן באַגאַנגען מיט די בעלגישע צוואַנגסאַרבעטער ניט אַזוי אומברחמנותדיק, ווי אין ליטע.

ווי איך האָב זיך ווייטער דערוואוסט פון יידישע אַרבעטער, וועלכע מיר איז אויסגעקומען שפּעטער צו זען אין פאַרשיידענע לאַגערן, וואו איך בין געווען איינגעשלאָסן אין דייטשלאַנד, איז מען זיך אַפילו מיט די יידישע אַרבעטער פון ליטע, וועלכע מען האָט אַריבערגעוואָרפן אויף דעם מערבדיקן פראָנט, באַ אַנגען פיל בעסער, ווי ביי אונז אויף דעם מזרח־פראָנט; ווייזט אויס, אַז דאָרטן האָט מען זיך געשעמט, אָדער, ריכטיקער געזאָגט, פּשוט מורא געהאַט פאַר... די נייטראַלע לענדער.

די מלחמה, וואָס מיר האָבן געפירט פאַר אויסבעסערן דעם מצב פון די צוואַנגסאַרבעטער, איז געווען זייער אַן עקשנותדיקע.

מיר האָבן שוין אין דעם ערשטן יאָר פון דער דייטשער אָקופּאַציע אַלע כוחות אָנגעווענדט, כדי צו אָרגאַניזירן אַן אַרבעטער־קאָמיסיע ביי דעם שטאָטהויפּטמאַן, מיט וועלכער די דייטשע שררות זאָלן זיך מוזן מישב זיין אין אַלע פראַגן, וואָס זיינען נוגע אַרבעטער.

דאָס האָט זיך אונז ניט איינגעגעבן; ערשט, נאָך אונזער שאַרפן אַרויסטרעטן אין דער פראַגע פון שטעלן זיך צום אונטערזוכן אויף אַרבעטסטויגלעכקייט, האָבן די דייטשן מסכים געווען צו בילדן אַן אַרבעטער־קאָמיסיע, וואוהין עס זאָלן אַריינגיין פאָרשטייער פון איטלעכן נאַציאָנאַלן קאָמיטעט. פאַקטיש זיינען אַהין אַריין אַלס יידישע פאָרשטייער יוסף איזביצקי און איך און אַלס פּוילישע פאָרשטייער ה׳ ווענסלאַווסקי און אַ פאַרטרעטער פון דעם פּוילישן בישאָף. איך ווייס ניט, וואָס פאַר אַ שייכות דער לעצטער האָט געהאַט צו די אַרבעטער, נאָר, ווייבאַלד שטערן אונז האָט ער געוויס ניט געהאַט בדעה, האָט דאָס אונז ניט געאַרט. באַלד האָט דער בירגערמייסטער אייכלער, מיט וועמען אונזער אַרבעטער־קאָמיסיע האָט געדאַרפט האָבן צו טאָן, אונז זייער איידל און דיפּלאָמאַטיש געגעבן צו פאַרשטיין, אַז מיר זיינען דאָך נאָר אַ פּריוואַטע קאָמיסיע לעבן אים; ער האָט

הייס אָפּגעוואָרפן געוואָרן פון דעם באַלטישן ים, וואוהין זיי ציען זיך מיט אַלע כוחות (זע: „דאָס נייע עסטלאַנד״ פאָן סילוויאַ, דריטע אָפּטיילונג „ליטויען״ ברעזלויך קורמאַהלען 1916). ווער עס ווייס די דייטשע באַלעבאַטישקייט אין די פּויליש־ליטווישע גיטער, דער ווייס, אַז זי איז געפירט געוואָרן אין אַ סיסטעם, וואָס איז געווען אויסגעבויט אויף די דאָזיקע יסודות.

אַזוי, למשל, פלעגט אויף איטלעכן גרויסן אָדער מיטעלן פּוילישן גוט אָנגעפירט ווערן אַזאַ סיסטעם: קודם־כל פלעגן די דייטשן ביים פאַרנעמען אַזאַ גוט גלייך צונעמען צו זיך און אַוועקפירן אַלע זאַפּאַסן, דעם לעבעדיקן און דעם טויטן אינווענטאַר, נאָכדעם פלעגן זיי גלייך אַוועקזעצן בראש אַן אייגענעם פאַרוואַלטער מיט זייער אַ גרויסן געהאַלט. ער פלעגט אויף די הויפּט־ערטער אַוועקזעצן דייטשע באַאַמטע־אָנגעשטעלטע מיט גרויסע שכירות און פלעגט באַלד אָנהייבן פאָדערן זאַכאַסן, אַ לעבעדיקן און טויטן אינווענטאַר, וועלכע האָבן געפעלט. דערביי פלעגט ער נאַטירלעך ניט פאַרגעסן אַלערליי לאַנדווירטשאַפטלעכע מעליאָראַציאָנען און כדומה, וואָס קאָסטן זייער טייער און אַזוי ווייטער.

די דאָזיקע אַלע הוצאות (מיט פּראָצענט) פלעגן אַריינגעטראָגן ווערן אין בוך אויף דעם חשבון פון דעם פּוילישן פּריץ, דעם גוטסבאַזיצער. די הכנסות פון דעם גוט פלעגן זיין זייער קליין, ווייל די לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן פלעגן די דייטשן צונעמען לויט די מקחים פון שלום־צייט. אָט אַזוי פלעגן מחודש לחודש אַרויסוואַקסן אויפן גוטסבאַזיצער אַלץ גרעסערע און גרעסערע חובות. אין משך פון אַ יאָר אָדער אָנדערטהאַלבן יאָר פלעגט שוין דער חוב זיין פיל גרעסער, ווי דער גאַנצער ווערט פון דעם גוט. פלעגט זיך מעלדן אפשר דער פריערדיקער בעל־הבית און פאָדערן זיין גוט, פלעגט מען אים איידל, זייער איידל („ווער זינד דאָך קיינע באַרבאַרען!״), ווייזן דעם בוך מיט די חובות און זאָגן: „אדרבא! נעמט טאַקע צו אייער גוט, נאָר באַצאָלט אפריער די חובות!״... אָט דאָס איז געווען די טיפּישע סיסטעמע, דורך וועלכער די דייטשן, אויב זיי וואָלטן נאָר מנצח זיין, האָבן געוואָלט פאַרכאַפּן אין זייערע הענט אַלע פּוילישע גיטער און אַרויסשטופּן זייערע אייגנטימער פון ליטע!

אונז אָבער צוגעזאָגט צושטעלן מאַטעריאַל און באַראַטן זיך מיט אונז. די זיצונגען פלעגן פאָרקומען אַלע וואָך.

מיט צרות און מיט מאַטערניש האָט זיך אונז ביסלעכווייז, נאָך אַ לאַנגער מלחמה כמעט מיט אַלע העכערע אינסטאַנצן, איינגעגעבן צו פאַרבעסערן דעם שרעקלעכן מצב פון די צוואַנגסאַרבעטער. נאָך פיל מי האָט מען די באָרוועסע אַרבעטער כמעט אַלעמען געגעבן אַ מין שוכוואַרג. פיל שווערער איז געווען צו באַזאָרגן די אומגליקלעכע מיט קליידער: די דייטשן האָבן אַלץ געפאָדערט, אַז די באַפעלקערונג אַליין זאָל עס זיי געבן! סוף־כל־סוף האָט זיך דאָס ביז צו אַ געוויסן גראַד אויך איינגעגעבן. בנוגע דער מעדיצינישער אונטערזוכונג האָבן מיר דערגרייכט, אַז מען פלעגט איטלעכן מענטשן פאַרן נעמען אויף אַרבעט שטרענג, זייער שטרענג באַטראַכטן; קראַנקע פלעגן שוין בשום אופן ניט אַריינפאַלן, ווי פריער, אויף דער קאַטעגאָריע.

מען האָט נאָך שפּעטער, ווי מיר האָבן זיך דערוואוסט, די דירות, דאָס עסן און די אַרבעטס־תנאים אויך אַ ביסל אויסגעבעסערט. מען האָט אונז אַפילו צוגעזאָגט צו פאַרגרעסערן דעם אַרבעטסלוין, וואָס איז נאָך אַלץ באַשטאַנען אין 30 פעניג!

מען האָט אונז נאָך אַ סך זאַכן מבטיח געווען, אַלץ אָפּנים צוליב דעם גרויסן טומל, וואָס מיר האָבן אויפגעהויבן אי אין ליטע, אי אין דייטשלאַנד.

פון קיין שום קאָנטראָלע האָבן אָבער די דייטשן אַלץ ניט געוואָלט הערן. מיר האָבן זיך געלאָזן דעמאָלט אויף אַזאַ פּשרה: זיי זאָלן צולאָזן פאָרשטייער פון דער יידישער און קריסטלעכער גייסטלעכקייט, וועלכע זאָלן כלומרשט ברענגען די אַרבעטער „רעליגיעזע טרייסט״; דאָס איז אָבער אויך ניט געגאַנגען: די דייטשן האָבן פאַרשטאַנען, אַז מיר זוכן אינפאָרמאַציעס און ציען זיך צו דער קאָנטראָלע... עס האָט זיך אָבער געשאַפן שפּעטער אַ קאָנספּיראַטיווער וועג, דורך וועלכן מען פלעגט באַקומען די נייטיקע ידיעות...

וואַרפן מיר איצט אַ בליק צוריק אויף דער דייטשער צוואַנגסאַרבעט אין ליטע, מוזן מיר אָבער אויך ניט פאַרזען די מאָמענטן, וואָס פאַרקלענערן די שולד פון די דייטשן. אַריינציענדיק וואָס ווייטער אַלץ מער זייער בליענדיקע אַרבעטסקראַפט אין זייער חיל, האָבן די דייטשן געמוזט אַלץ שטאַרקער פילן דעם דוחק אין אַרבעטער; זיי האָבן געמוזט שאַפן אַזאַ מין „ערזאַץ״ פאַר דער דאָזיקער קראַפט, אַריינציען אין דער אַרבעט זייערע פרויען, זייערע אַלטע לייט און אַפילו אַ גרויסן טייל פון זייערע קינדער, ניט ריידנדיק שוין פון די מלחמה־געפאַנגענע. דאָס אַלץ האָט אָבער ניט געקלעקט, ווי עס איז באַקאַנט איטלעכן, וואָס האָט זיך צוגעקוקט צו דער אַרבעט אין דער מלחמה־צייט אין דייטשלאַנד. דעריבער איז זיי געבליבן דער איינציקער מקור — די אַרבעטער פון די איינגענומענע לענדער...

מען טאָר ווייטער ניט פאַרגעסן, אַז ביי דעם קלאָגעדיקן מצב פון דייטשלאַנדס פינאַנסן אין דער מלחמה איז ביי איר דער דוחק אין געלט געווען אויך אַ גאַנץ גרויסער.

און ווייטער דאַרף מען אויך נעמען אין אַכט, אַז די דייטשן האָבן אַריינגעכאַפּט אין זייער צוואַנגסאַרבעט אַ גאַנץ גרויסע מאַסע פון דער שטאָטישער בורזשואַזיע, וואָס איז ניט געוווינט צו קערפּערלעכער אַרבעט, טויג פאַר דער דאָזיקער אַרבעט ניט און וועלכע שרייט שוין אַפילו ביי געוויינלעכע אַרבעטס־תנאים*)...

און דאָך וועט נאָך אַלעמען קיין מליץ־יושר מיט קיינע שיינע און זיסע רייד ניט קענען אָפּוואַשן דעם שאַנדפלעק, מיט וועלכן די דייטשע מיליטעריש־אַריסטאָקראַטישע קאַסטע האָט באַפלעקט די דייטשע קולטור דורך איר צוואַנגסאַרבעט אין ליטע!

*) מיר האָבן ניט איין מאָל געזען, ווי ווען דערוועלביקער אַרבעט, אויף וועלכער ניט־פּראָפעסיאָנעלע אַרבעטער באַקלאָגן זיך שטאַרק, זאָגן די פּראָפעסיאָנעלע אַרבעטער — „עס איז צו פאַרליידן״.

ד״ר מעד. אבֿרהם ווירשובסקי.

דאָס פֿאָלקסגעזונט און דער מעדיצינישער לעבנסשטייגער אין ווילנע בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע.*)

(18 סעפּטעמבער 1915—1 יאַנואַר 1919).

I. אינפֿעקציאָנעלע קראַנקהייטן.

אין דער נאַכט פֿונם 18־טן סעפּטעמבער 1915 האָט זיך מיט אַמאָל דערהערט אַ דונערדיקער קראַך פֿון אויפֿגעריסענע בריקן. דאָס איז געווען אַ סימן, אַז די לעצטע רוסישע חיילות פֿאַרלאָזן די שטאָט.

אויף מאָרגן דעם 18־טן בין איך אויפֿגעשטאַנען אינדערפֿרי, כדי צו באַווייזן איבערגעבן אַ בריוו קיין רוסלאַנד דורך אַ באַקאַנטן מיליטערישן דאָקטאָר, וואָס האָט געדינט ביי אַ „דרוזשינע“, וועלכע פֿאַרהאַלטן זיך ביים אָפּטרעטן פֿון דער אַרמיי שפּעטער ווי די איבעריקע מיליטערישע אָפּטיילונגען. אַרויס אויפֿן גאַס, בין איך נשתומם געוואָרן פֿון דער געענדערטער דעקאָראַציע: קיין פּאָליציאַנטן זיינען אויף די פּאָסטנס ניט געווען, זייערע פֿונקציעס האָט אויסגעפֿירט אַ בירגערלעכע מיליציע, קיין חיילות האָט מען שוין ניט געזען, און נאָר ערגעץ־וואו האָט מען נאָך געקענט אָנטרעפֿן סאָלדאַטן איינציקווייז אָדער קליינע גרופּעס, וואָס זיינען אָפּגעשטאַנען פֿון זייערע טיילן און האָבן געהאַלטן אין אָניאָגן זיי אויפֿן וועג צו פּאָלאָצקער גאַס. איך בין נאָך געווען אין דעם אוניפֿאָרם־היטל פֿונם מיניסטעריום פֿאַר אינווייניקסטע ענינים און האָב באַגעגנט נאָך צוויי דאָקטוירים אויך אין אַזוינע היטלען.

מ׳האָט געמיינט, אַז דער שונא וועט אַריין אין דער עוואַקואירטער שטאָט בשום אופֿן ניט פֿריער פֿונם מאָרגעדיקן טאָג. אָבער שוין 10 אַ זייגער דעם אייגענעם טאָג האָט זיך אין צענטראַלן טייל פֿון שטאָט באַוויזן אַ אָפּטיילונג דייטשע סאָלדאַטן.

די שטימונג פֿון דער באַפֿעלקערונג איז געווען אָן אויסוואַרטנדיקע, אָבער שוין אין אַ טאָג 2—3 אַרום זיינען די מאַסן געוואָרן אומצופֿרידן פֿון די אומגעבעטענע געסט, און וואָס ווייטער, אַלץ מער. צו די אומצופֿרידענע עלעמענטן, וואָס זיינען אַנטוישט געוואָרן אין די נייע בעלי־בתּים, האָבן געהאַט אַ גרונד צוצושטיין אויך די קרוב 50 דאָקטוירים, וואָס זיינען פֿאַרבליבן אין שטאָט. דער גרעסטער טייל פֿון דעם דאָזיקן הייפֿל דאָקטוירים איז פֿאַרבליבן ניט מיטן גוטן ווילן, נאָר איז דערצו געצוואונגען געווען לויטן חוב פֿונם דינסט. בלויז דערמיט קען מען דערקלערן, פֿאַרוואָס זיינען, למשל, פֿאַרבליבן צוויי דאָקטוירים רוסן—אָדער די דאָקטוירים פֿון די דריי אָרטיקע שפּיטאָלן פֿונם „פּריקאַז פֿון געזעלשאַפֿטלעכער פֿאַרזאָרגונג“,—בתוכם אויך איך,—אָדער די סאַניטאַרע דאָקטוירים און די דאָקטוירים פֿונם באַראַק פֿאַר קלעפּיקע קראַנקהייטן א. א. וו. צווישן די פֿאַרבליבענע חברים זיינען געווען 8 פֿרויען, וואָס האָבן, אַפּנים, זיך ניט געוואָלט שיידן מיט זייערע פֿאַמיליעס.

אונז אַלעמען, אָן אַ יוצא־מן־הכּלל, איז אויסגעקומען ביטער צו אַנטוישן זיך אין די קולטורעלע באַרבאַרן און מקנא צו זיין די גליקלעכערע חברים, וואָס האָבן זיך געפֿונען אויף יענער זייט

---

*) געלייענט דעם 18 אָקטאָבער 1919 אין דער ווילנער מעדיצינישער געזעלשאַפֿט.

פֿראָנט, האָבן ניט געשמאַכט ווי מיר אין געפֿאַנגענשאַפֿט און זיינען ניט געווען אָפּגעריסן פֿון דער גרויסער וועלט.

פֿון די ערשטע טעג פֿון זייער בעל־הבתּעווען אין אונזער שטאָט האָבן די דייטשן ניט געטרויט דער אָרגאַניזאַציע פֿון דער אָרטיקער זעלבסטפֿאַרוואַלטונג און בהתמדה אַליין גענומען זיך פֿאַרן סאַניטאַרן ענין. יעדן פֿאַל פֿון קראַנק ווערן מיט אַ געהעכערטער טעמפּעראַטור האָבן זיי באַטראַכט פֿאַר פֿאַרדעכטיק אין אַ קלעפּיקער קראַנקהייט; דעריבער האָבן זיי געפֿאָדערט פֿונם דאָקטאָר, וואָס האָט קורירט דעם חולה, כּל המעגלעכע אַנאַליזן, אומאויפֿהערלעכע השגחה, די שטרענגסטע מיטלען פֿון איזאָלאַציע און דעזינפֿעקציע און תּיכף־ומיד מעלדן דער מאַכט. פֿאַר ניט מעלדן אין אַזוינע פֿאַלן האָבן די דייטשן געוואָרנט מיט כּל־המעגלעכע שטראָפֿן, שיר ניט מיט טויט־שטראָף. איבער די פֿאַרדעכטיקע אינפֿעקציאָנעלע חולאים פֿלעגן ביי אונזערע דאָקטוירים פֿאָרקומען צוזאַמענשטויסן מיט דער דייטשער מאַכט. ס׳איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אָן אָבליגאַטאָרישע תּקנה, אַז די קלעפּיקע קראַנקע זאָל מען אויף אַ צוואַנג־אופֿן אינטערנירן אין אינפֿעקציאָנעלע באַראַקן. אגב איז אַלע דאָקטוירים צעשיקט געוואָרן אַ פֿאָדערונג, אַז אַפֿילו אין פֿאַלן פֿון מאַלאַריע זאָל מען די חולאים אַריבערפֿירן אין באַראַק און אַז וועגן אַזוינע פֿאַלן זאָל אויך באַצייטנס געמאָלדן ווערן דער מאַכט. מחמת דער איבערטריבענער מורא בנוגע פֿיבער־קראַנקע, זיינען אָן אַ נייטיקייט אינטערנירט געוואָרן אין אינפֿעקציאָנעלן באַראַק ניט בלויז טיפֿוס־קראַנקע, נאָר אַפֿילו אַ סך פֿאַלן פֿון טובערקולאָז און אַנדערע מחלות, וואָס ווערן באַגלייט מיט אַ געהעכערטער טעמפּעראַטור.

דאָס קראַנקנהויז פֿאַר טיפֿוס־קראַנקע אין זווערינעץ (דער באַראַק) האָט די גאַנצע צייט אינטענסיוו געאַרבעט. ניט געקוקט אויף די שטרענגסטע פֿאַרהיטונגס־מיטלען, האָט די טיפֿוס־עפּידעמיע ניט נאָר ניט אויפֿגעהערט, נאָר איז פֿון אָנהייב 1917 יאָר דערגאַנגען צו אַזאַ מדרגה, וואָס איז אַפֿילו פֿאַר דער פֿילגעפּרובטער ווילנע געווען אומדערהערט. די צאָל טיפֿוס־קראַנקע איז כּסדר געוואַקסן, אַזוי אַז דעם זומער פֿון 1917 איז כּמעט ניט געווען אַ הויז, וואו אויפֿן טויער זאָל ניט זיין אָנגעקלעפּט קיין רויטער צעטל, וואָס האָט געוואָרנט די באַפֿעלקערונג וועגן דער קלעפּיקער קראַנקהייט אין דעם הויז. די סאַניטאַרע קאַרעטע האָט באַין אופֿן ניט באַוויזן פֿאַרן טאָג אַריבערצופֿירן אין באַראַק אַלע קראַנק געוואָרענע; ס׳פֿלעגט אויסקומען 2—3 טעג צו וואַרטן אויף דער ריי.

מיטן צוועק צו פֿאַרברייטערן דעם באַראַק, וואָס האָט ניט אַריינגענומען אַלע טיפֿוס־קראַנקע, האָט מען קאָנפֿיסקירט צוויי הייזער אין שכנות מיטן בנין פֿון באַראַק, און אין יוני 1917 האָט מען פֿאַרן זעלביקן צוועק אויסגענוצט דעם בנין פֿון שפּיטאָל „יאַקאָב“; מחמת דעם האָט מען אַלע חולאים פֿון שפּיטאָל „יאַקאָב“ אַריבערגעפֿירט אין שטאָט־זאַל (אָסטראָבראָם 5). אין סוף יולי 1917 זיינען אַלע בנינים, וואָס זיינען באַשטימט געווען פֿאַר קלעפּיקע קראַנקע, געווען אויסגערעכנט אויף 1300 בעטלער.

אחוץ טיפוס, האָט אויך דיזענטעריע אין יולי 1917 אָנגענומען אַן עפּידעמישן כאַראַקטער: גאַנצע דערפער זיינען קראַנק געוואָרן; דער פּראָצענט שטערבלעכקייט פון דיזענטעריע איז געווען אַן אומהדיקער. מיטגעווירקט ביי דער עפּידעמיע פון דיזענטעריע האָט דער מאַנגל אין ברויט; צוליב דעם דאָזיקן מאַנגל האָט זיך די באַפעלקערונג אַרויפגעוואָרפן אויף רעטעך, אוגערקעס און רויע פרוכט, וואָס זיינען אין יענער צייט גראָד געווען גוט געראָטן און לויטן פרייז זייער צוטריטלעך.

אָבליגאַטאָריש איז געווען אַ שטרענגע רעגיסטראַציע פון די פאַלן פון דיזענטעריע (דער פעלדשער פ. האָט אָנגעוואָרן דאָס רעכט צו פּראַקטיקירן פאַר ניט מעלדן וועגן איין פאַל פון דיזענטעריע).

זומער 1918, מחמת מורא פאַר אַן אויסבראָך פון אַן עפּידעמיע פון דיזענטעריע, איז אין חודש יוני פאַראָרדנט געוואָרן אַלע קראַנקנהייזער דעם גאַנצן פּערסאָנאַל אָנגעשטעלטע דריי מאָל, מיט הפסקות פון 5—7 טעג, איינצושפּריצן דאָס סערום קעגן דיזענטעריע. איך האָב דעמאָלט אויסגעפירט די פונקציעס פון דעם עלטסטן דאָקטאָר אין יידישן שפּיטאָל און האָב פּינקטלעך מקיים געווען די דאָזיקע פאַראָרדענונג; קיין קאָמפּליקאַציעס פון דער איינשפּריצונג האָט מען ניט באַמערקט.

כ׳וועל בקיצור דערמאָנען אויך וועגן כאָלערע, וואָס די רוסן האָבן ביי דער עוואַקואַציע פון ווילנע איבערגעלאָזן בירושה די דייטשן. די כאָלערע איז ליקווידירט געוואָרן אין נאָוועמבער 1915. דער דאָקטאָר באַנקאָווסקי האָט אין דער מעדיצינישער געזעלשאַפט אין נאָוועמבער 1916 געלייענט אַ רעפעראַט אויף דער טעמע: „די כאָלערע אין ווילנע אין יאָר 1915“. פון זיין רעפעראַט איז קענטיק, אַז סך־הכל זיינען געווען 399 צופאַלן פון כאָלערע, וואָס 130 פון זיי איז אויסגעפאַלן אויף צוויי חדשים פון דער אָקופּאַציע.

ריידנדיק וועגן די פאַלן פון קראַנק ווערן אויף קלעפּיקע מחלות, קען איך ניט פאַרבייגיין ניט צו דערמאָנען אַזאַ מערקווירדיקע ערשיינונג: צוזאַמען מיט טויזנ׳ער פאַלן פון טיפוס און דיזענטעריע האָט מען גאָרניט באַמערקט פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע קיין מאָזלען, שאַרלאַך און דיפטעריט. די דאָזיקע לעצטע מחלות, באַזונדערס מאָזלען, זיינען געוואָרן אַ בייטש פאַר דער שטאָט ווילנע בלויז צום סוף זומער 1918, ווען ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די רעעוואַקואַציע פון רוסלאַנד אין אונזער קאַנט אַריין.

די פאַרהיטונגס־מיטלען קעגן דער פאַרשפּרייטונג פון טיפוס זיינען געווען אומגעווייגלעך שטרענג. אַזוי, למשל, בעת מ׳האָט אין הויז נומער 29 אויף סובאָטשער גאַס אַנטדעקט אין איין צייט עטלעכע צופאַלן פון טיפוס, האָט מען דעם דאָזיקן אומגעהייערן בנין תיכף־ומיד אַרומגענומען, ווי מיט אַ קייט, מיט אַ מיליטערישער קאָמאַנדע, און אַלע זיינע געזונטע איינוואוינער, קרוב 300 מענטשן, האָט מען מיט געוואַלד אָפּגעפירט אין בנין פון דער אַנטאָקאָלער טורמע, וואו זיי האָבן אויסגעהאַלטן אַ געהעריקן קאַראַנטין. דער שטאָטישער זעלבסטפאַרוואַלטונג האָט געקאָסט אויסערגעוויינלעכע כוחות און גרויסע געלט־הוצאות, כדי צו פאַרזאָרגן מיט שפּייז און אַלע נייטיקע אַנדערע זאַכן די דאָזיקע געזונטע מענטשן, וואָס מ׳האָט אָן אַ זין פאַרשפּאַרט אין טורמע. די רעזולטאַטן האָבן פונדעסטוועגן געוויזן, אַז מיט דעם דאָזיקן דראַקאָנישן מיטל איז דער ציל ניט אינגאַנצן דערגרייכט געוואָרן, ווייל אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט אינם זעלביקן הויז ווידער אויסגעבראָכן אַ טיפוס־עפּידעמיע.

צו די פאַרהיטונגס־מיטלען געהערן אויך די בעדער, וואָס מ׳האָט איינגעאָרדנט ביי איטלעכן שפּיטאָל. איך קען אָבער קאַטעגאָריש פאַרזיכערן, אַז די דאָזיקע דייטשע המצאה ביי די שפּיטאָלן האָט עקסיסטירט מער אין דער טעאָריע, אָבער אין

דער פּראַקטיק האָט זי זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ נישטיקן און צו טייערן ביסן.

ווייטער איז אויף די ראַיאָן־דאָקטוירים אַרויפגעלייגט געוואָרן אַ התחייבות דורכצופירן אין זייערע ראַיאָנען די שוץ־איינשפּריצונגען קעגן טיפוס.

צו די פאַרהיטונגס־מיטלען קעגן דער פאַרשפּרייטונג פון קלעפּיקע קראַנקהייטן געהערט די פאַראָרדענונג, אַז בר־מינן זאָל מען מקבר זיין אין אַ שעה אַרום נאָכן טויט און ניט אַנדערש ווי אין פאַרשלאָגענע טרונעס, דערביי דעם קערפּער איינוויקלען אין שוואַרצן טוך, איינגעווייקט אין ליזאָל; לוויות זיינען געווען שטרענג פאַרבאָטן: באַגלייטן דעם אָרון האָבן געהאַט רעכט בלויז 2—3 מענטשן.

ווייטער איז צוליב פאַרהיטונגס־צוועקן אַרויסגעגעבן געוואָרן פאַר די איינוואוינער אַן עקסט שווערער פאַרבאָט אַריבערצופאָרן פריי פון איין וואוינונג אין דער אַנדערער: מ׳האָט געמוזט אַפריער פאַרזאָרגן זיך מיט באַשטעטיקונגען פון די סאַניטאַרע דאָקטוירים פון די צירקלען, וואו ס׳געפינען זיך די אַלטע דירה און די נייע, אַז אין משך פון די לעצטע זעקס וואָכן איז דאָרטן ניט געווען קיין פאַל פון אינפעקציאָנעלע קראַנקהייטן. די פּראָצעדור פון אַזוינע השתדלותן פלעגט געדויערן עטלעכע וואָכן.

צוליב פאַרהיטונגס־צוועקן האָבן די דייטשן איינגעפירט אַ אינסטיטוט פון סאַניטאַרע פורמאַנעס, און די יעניקע פורמאַנעס, וואָס זיינען געווען באַשטימט פאַר די דייטשן, האָבן געהאַט אויף די אַרבל אַ רויטן באַנד און אויף דער דראָזשקע דעם אות M. (Militär) מיט אַ רויטער פאַרב. רוסישע אונטערטאַנען פלעגן פאַר באַנוצן זיך מיט די דאָזיקע דראָזשקעס באַשטראָפט ווערן מיט צוויי חדשים טורמע אָדער מיט געלט־קנס ביז 10.000 מאַרק. די אייגנטימער פון די פּריווילעגירטע דראָזשקעס און זייערע זאַכן פלעגן דעזינפעקצירט ווערן איין מאָל אין וואָך און פלעגן זיך בכלל געפינען אונטער אַ סאַניטאַרער קאָנטראָלע.

אין האַרבסט 1917 זיינען מיטן צוועק צו קעמפן מיט דער אינפעקציע איינגעפירט געווערן איזאָלאַציאָנס־הייזער. סך־הכל איז אין ליטע געווען 100 איזאָלאַציאָנס־הייזער אויף 1997 בעטלעך. אויב ערגעץ אין אַ הויף האָט מען באַמערקט עטלעכע פאַלן פון טיפוס, דאַן פלעגן אַלע איינוואוינער פון דעם דאָזיקן הויף אַריבערגעפירט ווערן אין אַ איזאָלאַציאָנס־הויז (פאַר דעם דאָזיקן צוועק האָט אין ווילנע געדינט דער בנין פון אַנטאָקאָלער טורמע) אויף אַ טאָג 10 און פאַר דער דאָזיקער צייט פלעגן די דירות און די מענטשן דעזינפעקצירט ווערן.

איך וועל אַגב באַמערקן, אַז פאַר דער צייט פון דער דעזינפעקציע פון די דירות האָט מען ניט איין מאָל קאָנסטאַטירט, אַז דאָרטן זיינען פאַרפאַלן געוואָרן זאַכן; צוליב דעם האָבן די פאַראיינען פון די שכנים און פון די בעלי־בתים זיך משתדל געווען פאַר דער דייטשער מאַכט, אַז אויף דער צייט פון דער געצוואונגענער אינפעקציע זאָל ערלויבט זיין כאָטש איין מענטש צו פאַרבלייבן אין וואוינונג.

ניט געקוקט אָבער אויף די שטרענגסטע תחבולות, האָט דער טיפוס ווייטער געווילדעוועט. דאַן איז אָנגענומען געוואָרן אַ העראָאישער מיטל: אַלעמען ביז איינעם שיקן אין באָד אַריין. אינם דייטשן אָפיציאָז „Wilnaer Zeitung“ פון 5 סעפּטעמבער 1917 דערציילט זיך, אַז אין ליטע זיינען געעפנט געוואָרן 134 בעדער, וואו טעגלעך קענען דעזינפעקצירט ווערן 40.000 מאַן. מ׳האָט עס געטאָן אויף אַזאַ אופן, אַז די באַזוכער פון אַלע געזעלשאַפטלעכע קיכן, ד. ה. קרוב 80 פּראָצענט פון דער גאַנצער באַפעלקערונג, פלעגן לויט דער ריי געשיקט ווערן אין די בעדער. אויב עמיצער האָט ניט געהאַט קיין באַשטעטיקונג, אַז ער איז דעזינפעקצירט

געוואָרן אין אַ באָד, האָט מען אים אין קיך ניט געגעבן קיין מיטאָג. פון די דאָזיקע בעדער פלעגט דער עולם אין די הונדערטער קראַנק ווערן פון פאַרקילונגען און די קליידער זייערע פלעגן דאָרטן איבערגעפירט ווערן. קיין חידוש ניט, אַז דער עולם פלעגט צושטיין צו די דאָקטוירים מיט בקשות צו באַפרייען זיי, אויפן גרונד פון באַשטעטיקונגען פון אַ קראַנקהייט, פונם חוב צו באַזוכן די בעדער אָדער זיי פלעגן זיך קליגן אויף אַנדערע דרכים אַרויסצודרייען זיך פון דער דאָזיקער התחייבות.

מיט דער אומאויפהערלעכער טיפוס-עפּידעמיע האָט די דייטשע מאַכט קונציק פאַרמאַסקירט אירע אַדמיניסטראַטיווע קאָמבינאַציעס.

אַזוי האָבן די אָקופּאַנטן אין זומער 1917, כלומרשט צוליב סאַניטאַרע צוועקן, פאַרמאַכט אַלע עלעמענטאַרע שולן און האָבן בשום אופן וענין ניט ערלויבט צו עפענען זיי פונסניי נאָך די וואַקאַציעס, ניט קוקנדיק אויף אונזערע פילמאָליקע שריפטלעכע און מונדלעכע השתדלותן.

די דייטשן זיינען געווען טויב צו אַלע געבראַכטע מאָטיוון און פאַרן לערנען אין די שולן אומלעגאַל זיינען די פאַרוואַלטערס פון די שולן באַשטראָפט געוואָרן מיט אַרעסט אָדער מיט געלט-קנס. אָבער הינטערן שירם פון פּראָפילאַקטיק (פאַרהיטונג פון קראַנקהייטן) האָט זיך באַהאַלטן אַ פּאָליטישער צוועק: אויסוואַרטן דעם מאָמענט, ווען די שולן וועלן פאַקטיש אויפהערן צו עקסיסטירן, און דאַן אָן רעש עפענען אָבליגאַטאָרישע דייטשע שולן. דער דאָזיקער פאַרבאָרגענער צוועק האָט זיך אָפן אויפגעקלערט אין נאָוועמבער 1917, ווען די דייטשן האָבן אַרויסגעוויזן אַ הסכם צו עפענען די שולן, אָבער אונטערן קאַטעגאָרישן תנאי איינצופירן אין אַלע קלאַסן 6 שעה דייטש אין וואָך.

מיט דער טיפוס-עפּידעמיע האָבן די דייטשן אויך פאַרענטפערט די אומזיניקע פאַרבאָטן פון אַריינפאָר און אַרויספאָר, וואָס זיינען פאַרבליבן ביז דער סאַמע דייטשער רעוואָלוציע.

בכלל, ריידנדיק וועגן די שטרענגע מיטלען, וואָס די דייטשן האָבן דורכגעפירט מיטן צוועק צו קעמפן מיט טיפוס, קען מען ניט אַרויסלאָזן פון זינען די פּאָליטישע מאָטיוון, וואָס האָבן געוועקט זייער אומגלויבלעכע התמדה אין דער דאָזיקער ריכטונג.

דער אמת איז, אַז די דייטשע אינוואַזיע האָט געבראַכט אונזער קאַנט עקאָנאָמישן חורבן. די אַרבעטסלאָזיקייט, דער פולשטענדיקער שטילשטאַנד אין די געשעפטן, דער מוראדיקער יקרות און די זייער שפּירעוודיקע קנאַפּקייט פון שפּייז-מיטלען — בקיצור, דער פאַטאַלער קאָמפּלעקס פאַקטאָרן פון סיסטעמאַטישן ניט דערעסן ביי די ברייטע פאָלקס-מאַסן האָט בלי שום ספק גינסטיק געמאַכט דעם אויסבראָך פון דער עפּידעמיע פונם אַזוי גערופענעם הונגער-טיפוס. ניט בלויז אין די מעדיצינישע קרייזן, נאָר אויך אין דער מאַסע האָט מען אָפט גערעדט וועגן די סאָציאַלע סיבות פון דער טיפוס-עפּידעמיע. אָבער די דייטשן איז נייטיק געווען מיט כל-המעגלעכקייטן צו פאַרמאַסקירן דעם אמתן פּאַטאָגענעזיס (סיבה פון דער קראַנקהייט) פון דער עפּידעמיע און זיי האָבן, ניט אָן אַ באַהאַלטענער כוונה, איינזייטיק פונאַנדערגעבלאָזן די באַדייטונג פון איזאָלאַציע, קאַראַנטין, פון דעזינפעקציע און נאָך אַזוינע אַקאַדעמישע פאַרהיטונגס-מיטלען, זייענדיק מאַכטלאָז עפּעס אונטערצונעמען אויף צו פאַרבעסערן די דערנערונג פון די פאָלקס-מאַסן, וואָס אָן דעם איז דער קאַמף מיט דער טיפוס-עפּידעמיע געגליכן צו אַ פּרוב צו לעשן אַ שׂרפה אָן וואַסער.

לסוף דאַרף מען פאַרצייכענען, אַז דעם סאַניטאַרן ענין האָבן די דייטשן געפירט זעלבסטהערשעריש, ניט צוגעצויגן צום אַנטייל די אָרטיקע כוחות. אמת, אין דעצעמבער 1916 איז געמאַכט געוואָרן אַ פּרוב צו שאַפן אַ סאַניטאַרן ראַט מיט דער באַטייליקונג פון די עלטערע דאָקטוירים פון די אָרטיקע שפּיטאָלן

און פון פאָרשטייער פון דער גייסטלעכקייט. דער דאָזיקער פּרוב האָט אָבער ניט געבראַכט צו קיין שום פּראַקטישע רעזולטאַטן.

II. פּראָסטיטוציע.

נאָך די אינפעקציאָנעלע קראַנקהייטן זיינען די ווענערישע מחלות געווען דער אָביעקט פון אַ באַזונדערער זאָרג מצד דער דייטשער מאַכט.

די דייטשע אינוואַזיע האָט געגעבן אַ שטויס צו אַ קאָלאָסאַלער אַנטוויקלונג פון פּראָסטיטוציע אין אונזער שטאָט. מאַסן אַרבעטסלאָזע, מחנות הונגעריקע און פרירנדיקע, טויזנטער היימלאָזע פרויען, וואָס האָבן פאַרפלייצט די שטאָט, — דאָס זיינען געווען די עקאָנאָמישע סיבות, וואָס האָבן געוואָרפן פרויען אינם זומפּ פון פּראָסטיטוציע. אָבער ס׳זיינען אויך צוגעקומען וויכטיקע פּסיכאָלאָגישע פאַקטאָרן. די בלוטיקע אימות, דאָס אָפּגעחלשטע קולטור-לעבן, די אָפּשטאַרבונג פון יעטווידער פאַרשטענדיקער נאָרמאַלער טעטיקייט דעמאָראַליזירן די באַפעלקערונג, וואָס האָט אָנגעוואָרן די האָפענונג אויף אַ נאָענטער בעסערער צוקונפט. די דאָזיקע פאַרדאַרבנדיקע אַטמאָספערע דעגראַדירט דעם טאָנוס און די אידעאַלן פונם נאָרמאַלן קולטורעלן לעבן. די אומזיכערקייט אין דעם מאָרגנדיקן טאָג געבוירט אַ פאַרלאַנג צו לעבן מיטן מאָמענט, — „כאָטש אַ טאָג, אָבער מיינער, און מאָרגן זאָל גאָט זאָרגן״. און ווי אַן אָפּקלאַנג פון אַזוינע אימפּולסן האָט זיך אַריינגעריסן אין ווילנע דער טריבער שטראָם פון פאַרשיכורנדיקע אומבאַצוואונגענע מגושמדיקע תאוות, האָט זיך אַריינגעריסן, סטיכיש אָנגעטראָגן דורך די געשעענישן, אַ כוואַליע איבערלעבונגען פון געשלעכטלעכע תענוגים. וועגן דער גרויס פונם אומריינעם שטראָם פון עראָטיק קען געבן אַ אומגעפערע פאָרשטעלונג די אימהדיקע ציפער פון 1100 פּראָסטיטוטקעס, וואָס זיינען פאַררעגיסטרירט געוואָרן אין חודש יוני 1916. איך זאָג „אומגעפער״, ווייל ס׳איז ניט מעגלעך צו פאַרפיקסירן און צאָלן די מאַסע אינטימע פאַרבינדונגען, וואָס זיינען דערגאַנגען סיידן בלויז צו די דאָקטוירים ווענעראָלאָגן און אַקושערן.

וועגן דער ניט-אָפיציעלער פּראָסטיטוציע האָבן אין שטאָט צירקולירט, למשל, אַזעלכע אַנעקדאָטן:

אַז מ׳האָט געפרעגט אַ דייטש, וואָס האָט פאַרנומען אַן אָנגעזעענעם פּאָסטן, צי ווילנע וועט בלייבן ביי דייטשלאַנד אָדער ניט, זאָל דער דייטשער שׂררה האָבן געזאָגט: „צי ס׳וועלן אין ווילנע בלייבן די דייטשן, איז אַ ספק, אָבער אַז ס׳וועלן בלייבן „דייטשעלעך״ דערין קען מען ניט צווייפלען״.

צו אַן אַקושער-דאָקטאָר איז געקומען אַ דאַמע מיט אַ בקשה צו באַפרייען זי פון שוואַנגערשאַפט, האָט דער דאָקטאָר אויסגעבעטן אַ גרויסן האָנאָראַר. די דאַמע איז נשתומם געוואָרן פון דעם דאָזיקן האָנאָראַר און האָט אים געפרעגט: „פאַרוואָס האָט איר ביי מיר פאַראַיאָרן גענומען אין פינף מאָל וויניקער״, „וואָס גלייכט איר, מאַדאַם, אָפּטרייבן אַ רוס, צי אָפּטרייבן אַ דייטש? אוודאי איז אָפּטרייבן דייטשן אַ סך שווערער!״ — האָט דער דאָקטאָר געענטפערט.

מיט די ווענערישע קראַנקהייטן האָבן די דייטשע שׂררות געקעמפט מיט שטרענגע מיטלען. די פרויען, וואָס מ׳האָט זיי חושד געווען אין ליבעס-פאַרבינדונגען מיט די דייטשן, האָבן נאָכגעשפּירט אָפענע און געהיימע אַגענטן, און אָן צערעמאָניעס פלעגט מען זיי איינלאַדן אויף אַ רעוויזיע, זיי האָבן געמעגט זיין אפילו פאַרהייראַטע. אויב מ׳האָט קאָנסטאַטירט האָנאָרע, האָט מען אַזעלכע פרויען מיט גוואַלד איבערגעלאָזט אין שפּיטאָל, ניט געאַכט אפילו אויף דעם פּראָטעסט פון די מאַנען. ס׳זיינען באַוואוסט סקאַנדאַליעזע פאַלן, ווען גראָבע פּאָליציילייט האָבן גע-

שלעפט ערלעכע מיידלעך און אומשולדיקע פרויען אויף רעוויזיע איבער אן אומבאגרינדעטן חשד אָדער מחמת אן אנאָנימער מסירה פון שונאים אָדער מיטן צוועק ארויסצופרעסן געלט. מ׳האָט איבערגעגעבן וועגן אזא שענדלעכן אקט: איינער א הויז־אייגנטימער האָט געוואָלט פטור ווערן פון א שכנטע, אן אָרימע אלמנה, וואָס האָט ניט געצאָלט קיין דירה־געלט, — האָט ער אָנגערעדט דעם הויזוועכטער עדות צו זאָגן, אז צו דער דאָזיקער אלמנה קומען כלומרשט אין שטוב דייטשע סאָלדאטן, און ניט קוקנדיק אויף אירע פראָטעסטן, האָט מען זי ארויסגעזעצט פון דער דירה. כ׳וועל אגב איבערגעבן אויך דעם דאָזיקן אינצידענט: אין זייער אן אָנשטענדיק הויז, פונם סוחר ק., וואו ס׳זיינען געוועזן דערוואקסענע שיינע טעכטער, איז געקומען דער אגענט פון געהיים־פאָליציי, א ווילנער איינוואוינער ל., מיט א פאָדערונג צו געבן אים א גרויסע סומע געלט, אניט וועט ער פאָדערן דעם בעל־הביתס טעכטער אויף רעוויזיע, ווייל דייטשן פלעגן קומען צו אים צו גאסט. דעם אגענטס געלט־פאָדערונג איז באפרידיקט געוואָרן.

וועגן דער מאסנדיקער פארשפרייטונג פון האָנאָרעע צווישן די פרויען, אין צוזאמענהאנג מיט דער פראָסטיטוציע, קען עדות זאָגן אזא כאראקטעריסטישער פאל: איינמאָל האָב איך באטראכט פארשוינען, וואָס האָבן געוואָלט אָנקומען אין יידישן שפיטאָל; פרעג איך ביי איינער א פרוי, וואָס איז געשטאנען אָן א זייט, אויף וואָס איז זי קראנק, און באקום אן ענטפער: „מיט דער פרויען־קראנקהייט, וואָס גייט איצטער ארום״. אויף מיין פארוואונדערטער פראגע, וואָס באטייט דאָס, האָט זי שעמעדיק געענטפערט: „די קראנקהייט, וואָס גייט איצט אָרום איז האָנאָרעע״.

פאר דער גרויסער אָרמיי פראָסטיטוטקעס זיינען, אחוץ די ווענערישע אָפטיילונגען ביי די אָרטיקע שפיטאָלן, נאָך געעפנט געוואָרן ביידע צוויי ספעציעלע קראנקנהייזער אויף 1000 בעטן— איינע אינם געוועזענעם לאָקאל פון דער קאָמערץ־שול און איינע אינם לאָקאל פון באנק אויפן ראָג סובאָטשער גאס און אָסטראָבראָם. די דאָזיקע קראנקנהייזער האָבן זיך געפונען אונטער דער קאָנטראָלע פון א דייטשן דאָקטאָר, וואָס האָט געהאט צו שאפן איבערן אָננעמען און אויסשרייבן פאציענטקעס.

ביי די דאָזיקע קראנקנהייזער זיינען שפעטער געשאפן געוואָרן נאציאָנאלע קאָמיטעטן פון דאמען פון דער אָרטיקער געזעלשאפט מיט די פונקציעס „פון די געזעלשאפטן צו באשיצן געפאלענע פרויען״.

מיטן צוועק צו באקעמפן די פראָסטיטוציע זיינען דעם 8־טן יוני 1917 צעשיקט געוואָרן אלע דאָקטוירים צירקוליארן, וואו מ׳האָט אויף זיי ארויפגעלייגט א חוב צו מעלדן דעם „שטאָט־דאָקטאָר״ (Stadtkreisarzt) וועגן אלע פאלן פון געהיימער פראָסטיטוציע; דערביי זיינען אין צירקולאר באריכות באשריבן געוואָרן די מאקיאוועלישע מיטלען פון אויסשפירן אזוינע פאלן. צו דעם אייגענעם צוועק איז אויף דעם שטרענגסטן אופן פארווערט געוועזן די אָרטיקע דאָקטוירים צו קורירן דייטשן; וועגן די מיליטערלייט, וואָס זיינען קראנק געוואָרן אויף ווענערישע קראנקהייטן, האָבן די דייטשע דאָקטוירים מודיע געוועזן אהיים, קיין דייטשלאנד.

פון הארבסט 1917 האָט זיך די צאָל פראָסטיטוטקעס אין די לאזארעטן ממשותדיק פארקלענערט. א טייל פון זיי, וואָס זיינען מיט גוואלד גענומען געוואָרן אויף קוראציע, זיינען נאָכן געזונט ווערן אָפגעלאָזט געוואָרן אהיים; א סך פון די געוועזענע פראָסטיטוטקעס זיינען נאָכן אויסקורירן ארויסגעשיקט געוואָרן אויף דער פראָווינץ אויף צוואנג־ארבעט. פאראלעל דערמיט איז פארקלענערט געוואָרן אויך דער שטאט דאָקטוירים אין די לאזארעטן.

אין הארבסט 1918 זיינען אין די לאזארעטן סך־הכל געוועזן ניט מער ווי 200 פרויען, און דעמאָלט האָט מען איינעם פון די צוויי לאזארעטן (אויף אָסטראָבראָם) פארמאכט.

III. די השגחה איבער גייסטיק־קראנקע.

די תנאים פון אויסהאלטן און ארומגיין ארום די גייסטיק־קראנקע זיינען געוועזן אזוי שרעקלעך, אז דאנטעס גיהנום דארף אויסווייזן ווי א׳צו שוואכער פארגלייך. דער פאָרשפיל צו דער טראגעדיע פון דער השגחה איבער די גייסטיק־קראנקע האָט זיך אָפגעשפילט נאָך ביז דער אָקופאציע. די קליין־ווילייקער פסיכיאטרישע הייל־אנשטאלט פונם „אָקרוג״ האָט זיך געגרייט די העכער טויזנט חולאים, וואָס האָבן זיך דאָרטן געפונען, צו עוואקואירן קיין צענטראל־רוסלאנד; אזוי־ארום איז די גרעסטע אנשטאלט אין קאנט געוואָרן אומצוטריטלעך פאר דער אינטערנירונג פון פסיכיש־קראנקע. פון דער אנדער זייט, האָט דער פאמיליען־פאטראָנאזש, וואָס האָט דעמאָלט עקסיסטירט אין אָלקעניק (דריטע סטאציע פון ווילנע), וואו ס׳האָבן זיך אויפגעהאלטן קרוב 100 פסיכיש־קראנקע יידן, לויט דער פאָדערונג פון דער רוסישער מיליטערישער מאכט, געמוזט ליקווידירן זיין טעטיקייט,—דער פועל־יוצא דערפון איז געווען, אז איבער דער שטאָט האָבן ארומגעבלאָנקעט צענדליקער גייסטיק־קראנקע יידן אָן א היים. האָט מען פאר זיי דעמאָלט צייטווייליק איינגעאָרדנט אין קרענגעלס הויף (פּרעאָבראזשענסקע 4) אונטערן פרייען הימל א בית־הקברות פון מענטשלעכן געדאנק. פון קרענגעלס הויף האָט מען זיי נאָכדעם צוגענומען ערגעץ אין א שמוציקן הקדש אויף נאָוואָגאָראָדער גאס, וואו די דערנערונג און די היגיענישע תנאים זיינען געוועזן אויף אזוי פיל אומבאפרידיק, אז זיי, די אומגליקלעכע חולאים, זיינען איינער נאָכן אנדערן אריבער אין דער בעסטער פון די וועלטן, פונוואנען קיין צוריקקער איז שוין ניטאָ. די אָרימע שארית־הפליטה זייערע האָט שפעט אין הארבסט געפונען א מקום־מקלט אין ווילנער יידישן שפיטאָל, אָבער היות זיי זיינען אריין אהין מיט אָפגעשטאָרבענע ענדגלידער, מחמת קעלט, און מיט ערשיינונגען פון אינאניציע מחמת ניט דערעסן, זיינען זיי גיך אויסגעשטאָרבן. די גייסטיק־קראנקע קריסטן האָבן באקומען השגחה אין שפיטאָל „יאקאָב״, אָבער צוליב דעם, וואָס דער אָרדינאטאָר פון דער דאָזיקער אָפטיילונג איז אין אווגוסט 1915 אומגעריכט אוועקגעפאָרן, זיינען די פסיכיש־קראנקע דאָרטן איבערגעלאָזט געוואָרן אָן דער געהעריקער השגחה און האָבן אויך געגעבן א גרויסן פראָצענט שטערבלעכקייט.

לסוף איז לויט דער פאראָרדענונג פון דער דייטשער מאכט אָרגאניזירט געוואָרן פאר די יידישע און קריסטלעכע פסיכיש־קראנקע א פרויען־אָפטיילונגביים יידישן שפיטאָל און א מאנסבילשע—ביים שפיטאָל „יאקאָב״. דער דאָזיקער מאָדוס האָט עקסיסטירט א קורצע צייט — א חדשים אָנדערהאלבן, און נאָכדעם האָט מען אלע פסיכיש־קראנקע אָן א יוצא־מן־הכלל,—ד. ה. די מאנסביל און די ווייבער, די קריסטן און די יידן,—אינטערנירט אין יידישן שפיטאָל אונטער מיין השגחה. ביים צופאָר פון יידישן שפיטאָל איז געוועזן ארויסגעשטעלט א ברעטל מיט אן אויפשריפט: „Jüdisches Krankenhaus. Abteilung für Geisteskranke“.

היות די פסיכיאטרישע אָפטיילונג פלעגט שנעל פול ווערן, האָט מען געזעען שיטערער צו מאכן די גרויסע מאסע חולאים און מ׳האָט געעפנט אין שטאָט ט ו י ר אָ ג ע ן א צענטראלע פסיכיאטרישע הייל־אנשטאלט פאר גאנץ ליטע, וואָס איז געוועזן אויסגערעכנט אויף 25 בעטן.

פון דער דאָזיקער צייט הייבט זיך עס אָן דאָס פינסטערסטע

און שענדלעכסטע בלעטל אין דער געשיכטע פון פסיכיאַטריע פאַרן פעריאָד פון דער אָקופּאַציע.

טויראָגען איז געווען אַן אָרט פון „פאַרשיקונג“: די חולאים פלעגן דאָרט אינטערנירט ווערן מיט געוואַלד און פלעגן ניט אָפּגעגעבן ווערן אויף דער השגחה פון די קרובים. די חולאים האָט מען געשיקט אַהין פּאַרטיעסווייז צו 15—20 מאַן. די קרובים פון אונזערע חולאים פלעגן אַפריער דערגיין, צי מ׳האָט בדעה צו טראַנספּאָרטירן קיין טויראָגען, און פלעגן דאַן באַצייטנס איילן צוצונעמען זייערע קראַנקע אַהיים, איידער עס האָט זיך באַקומען די פאַראָרדענונג וועגן דער עוואַקואַציע. די דייטשע מאַכט איז געווען גאַנץ גוט אינפאָרמירט, אַז דער איין נאָמען „טויראָגען“ וואַרפט אָן אויף דער באַפעלקערונג אַ שרעק. וועגן דעם זאָגט קלאָר און דייטלעך עדות אַ דאָקומענט פון 27 מערץ 1918, וואָס האָט זיך ביי אונז איינגעהיט. דער דאָקומענט האָט אַ שייכות צום חולה מ ע ט ש ק אָ ח ס ק י, און אין אים וואָרנט דער מעדיצינישער אינספּעקטאָר ט י ע ד ע מ אַ ן דעם קראַנקנס מוטער, וואָס האָט געבעטן, מ׳זאָל איר אַרויסגעבן איר זון פון שפּיטאָל אויף איר אייגענער השגחה, אַז אויב איר זון וועט ווידער קראַנק ווערן און אָפּגעגעבן ווערן אין אָרטיקן שפּיטאָל, ז אָ ל מ ע ן א י ם ת י כ ף־ו מ י ד אַ ר י ב ע ר פ י ר ן ק יי ן ט ו י ר אָ ג ע ן. דעם קסיאָנדז פּ., וואָס איז צוגעשיקט געוואָרן צו אונז צום באַטראַכטן, האָט מען מיט געוואַלד אַוועקגעשיקט קיין טויראָגען, ניט געקוקט אויף די השתדלותן פון דער קאָנסיסטאָריע און פון די קרובים זיינע. איך האָב אים געהאַלטן פאַר אַ גייסטיק־געזונטן. מ׳האָט געזאָגט, אַז די סיבה פון צוואַנג־אינטערנירונג איז געווען פּאָליטישע נקמה.

אין טויראָגען האָט זיך פּראַקטיקירט אַן אָריגינעלער מיטל צו באַרואיקן די אומרואיקע משוגעים און צו דערנערן די, וואָס פלעגן זיך אָפּזאָגן פון עסן. מ׳פלעגט די אומרואיקע אויסטאָן נאַקעט און איבערלאָזן אָן עסן אַ סך טעג אין אַ פינסטערן קאַרצער. זיי פלעגן טאַקע, אמת, באַרואיקן זיך, אָבער... שוין אויף אייביק. אין פאַל פון אָפּזאָגן זיך פון עסן פלעגט דער דאָקטאָר־פאַרוואַלטער, לויט ספּעציאַליטעט אַ כירורג, אָנקוועלנדיק פון זיין חכמה, אַזוי חקרנען זיך: „וואָלטן זיי געהאַט אַפּעטיט, וואָלטן זיי זיך ניט אָפּגעזאָגט; ווייבאַלד אַזוי דאַרפן זיי טאַקע ניט עסן“. די אַדמיניסטראַציע פון טויראָגענער קראַנקנהויז פלעגט אונז צושיקן, — אמת מיט אַ גרויסער פאַרשפּעטיקונג, — אָפיציעלע ידיעות וועגן די געשטאָרבענע. פון די דאָזיקע ידיעות איז צו זען, אַז פאַר די פיר זומערדיקע חדשים פונם יאָר 1917 זיינען פון 63 גייסטיק־קראַנקע, וואָס זיינען עוואַקואירט געוואָרן אַהינצו פונם יידישן שפּיטאָל, דאָרטן געשטאָרבן 40 מאַן. פירושים זיינען איבעריק! אָבער אחוץ די אָפיציעלע ידיעות פלעג איך באַקומען אויך ניט אָפיציעלע ידיעות וועגן די אימהדיקע מעשים־תעתועים, וואָס פלעגן אָפּגעטאָן ווערן אין דעם דאָזיקן „געלן הויז“, וואָס צו אים האָט געפּאַסט די אויפשריפט, וועלכע איז געווען אויף דעם טויער פון דאַנטעס גיהנום: „דער וואָס גייט אַריין אין דעם דאָזיקן טויער דאַרף פאַרלאָזן יעטווידע האָפענונג אַרויסצוגיין צוריק“.

די ניט אָפיציעלע ידיעות פלעגן אָנקומען ניט אַזוי לייכט: די פאַרטיע עוואַקואירטע חולאים פון אונזער שפּיטאָל פלעגט איטלעכס מאָל באַגלייטן דער דינער־פּערסאָנאַל, וואָס פלעגט אויפנעמען ידיעות הן דירעקט הן פון דער באַפעלקערונג פון דער סביבה. אָבער לא־די, וואָס מ׳האָט אונזערע מענטשן ניט געלאָזט אַריבערטרעטן דעם שוועל פון טויראָגענער קראַנקנהויז, פלעגט זיי נאָך דערצו כסדר באַגלייטן איבערן שטעטל אַ מיליטערישער סאַניטאַר מיט דעם שטרענגן אויג פון אַ וואַכהונט. אַז אונזער משגיח האָט אַמאָל געפּרובט אַרויסמאַכן זיך פונם חוצפּהדיקן באַגלייטער און איז אַוועק נאָך ידיעות צום אָרטיקן גלח, איז

דער דייטשער סאָלדאַט, וואָס האָט פאַרשטאַנען פּויליש, אויף אַ רגע ניט אָפּגעטראָטן און איז ביי געווען די גאַנצע צייט פון זייער שמועס. ווי שטרענג מ׳האָט אָפּגעהיט די סודות פונם טויראָגענער גיהנום, איז אגב קענטיק דערפון, וואָס אַפילו די געזונט געוואָרענע פלעגט אָנקומען מיט גרויסע שוועריקייט אַרויסקריגן צוריק צו זייערע פאַמיליעס.

צווישן עולם זיינען געגאַנגען קלאַנגען, אַז די קראַנקע פלעגט מען פאַרסמען: איך בין זיך מודה, אַז צוהערנדיק זיך צו די טרויעריקע דערציילונגען וועגן דעם דאָזיקן „געלן הויז“, בין איך געקומען צום אויספיר, אַז די דאָזיקע קלאַנגען האָבן אַ ג ע וו י ס ן גרונד. די זאַך באַשטייט אָט אין וואָס: מיין דאָקטאָרישע אויפמערקזאַמקייט איז ניט איינמאָל געפאַלן אויף דעם אומגעוויינלעכן און מערקווירדיקן אומשטאַנד, וואָס, לויט די צוגעשיקטע רשימות פון די מתים, זיינען עס כסדר געשטאָרבן דווקא די פיזיש־שטאַרקערע משוגעים, אַפילו אַזוינע, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט אַן אַטלעטישן קערפּערגעביי, און ניט יענע משוגעים, וואָס זיינען געווען קרענקלעך, פיזיש שוואַך און שלעכט דערנערט. בשעת ס׳פלעגן זיך באַקומען פון טויראָגען די מעלדונגען וועגן געשטאָרבענע, פלעג איך און דער דינער־פּערסאָנאַל פון שפּיטאָל, וואָס האָבן געקענט די געשטאָרבענע ביז זייער עוואַקואַציע, אויסדריקן איבער דעם אונזער גרעסטע פאַרוואונדערונג. טראַכטנדיק איבער דער דאָזיקער רעטעניש, האָב איך גענומען אין זינען די פאָלגנדיקע פאַקטן: דער טויראָגענער גלח האָט צווישן אַנדערן איבערגעגעבן אונזער משגיח, אַז ווען ער האָט אויפמערקזאַם געמאַכט דעם דאָקטאָר־פאַרוואַלטער אויף דער איבעראַשנדיקער שטערבלעכקייט פון די גייסטיק־קראַנקע און האָט אים געפרעגט, פאַרוואָס רופט מען אים קיין מאָל ניט צום ווידוי פון די גוססים, האָט ער באַקומען אַן ענטפער, אַז זיי שטאַרבן פּלוצלונג; די דאָזיקע פּלוצלעכקייט איז דעם גלח אויסגעקומען פאַרדעכטיק. פון דער צווייטער זייט, האָב איך זיך דערוואוסט אַלס זיכערן פאַקט, אַז די אומרואיקע קראַנקע מאַכט מען אָ פ ט עפּעס איינשפּריצונגען אונטער דער הויט. קאָמבינירנדיק די דאָזיקע פאַקטן, האָב איך זיך אָפּגעשטעלט אויף אַזאַ השערה, וועלכע קומט מיר אויס זייער קרוב לאמת: די שטאַרקערע גייסטיק־קראַנקע זיינען געפערלעכער פיזיש פאַר די אַרומיקע בשעת אַ אָנפאַל פון ווילדן משוגעת. כדי צו מאַכן זיי אומשעדלעך אין פאַלן פון ווילד געוואָרענעם צושטאַנד, האָט מען זיי אָפט איינגעשפּריצט גרויסע דאָזעס נאַרקאָטישע מיטלען. דערמיט קען מען דערקלערן די אָפטקייט פון אומגעריכטן טויט און אויך די מערקווירדיקע ערשיינונג, פאַרוואָס זיינען אַזוי שרעקלעך אָפט געשטאָרבן דווקא די פיזיש־בליענדיקערע פון די גייסטיק־קראַנקע. דאָס אכזריותדיקע באַהאַנדלונג די גייסטיק־קראַנקע אין טויראָגען האָט שוין ווייטער מער ניט געקענט טאָלערירט ווערן, און דער דאָקטאָר־פאַרוואַלטער איז אַראָפּגעזעצט געוואָרן. מ׳האָט געזאָגט, אַז דער פּראָצעס איז אויפגעהויבן געוואָרן כלומרשט לויטן אָנקלאָג פון אַ וואַרטערין, אַ רוסישער אונטערטאַנערין און אַז ס׳זיינען אויסגעפרעגט געוואָרן אַ סך עדות.

דעם נייעם פאַרוואַלטער האָט אָפּגעגאָלטן קענטיק צו פאַרבעסערן דעם רעזשים פון קראַנקנהויז. אָבער פון יולי 1918 האָט אויפגעהערט דאָס שיקן חולאים קיין טויראָגען. אַלע גייסטיק־קראַנקע פון ווילנער ראַיאָן האָט מען גענומען אינטערנירן אין אָרטיקן שפּיטאָל „יאַקאָב“. פאַרן אָפיציעלן פאַרוואַלטער האָט זיך גערעכנט דער עלטערער דאָקטאָר פונם שפּיטאָל, ד״ר זאַוואַדסקי, און איך האָב אויסגעפירט די ראָלע פון אַ קאָנסולטאַנט פון דער דאָזיקער אָפּטיילונג. אין דעצעמבער 1918 זיינען דאָרטן געווען סך־הכל קרוב 70 מאַן פסיכיש־קראַנקע, יידן און קריסטן.

ריידנדיק וועגן דעם גורל פון די גייסטיק־קראַנקע, וועל איך אגב־אורחא בקיצור באַרירן אויך די וויכטיקע געזעלשאַפט־

לעכע פראַגע וועגן דער אויספאָרשונג פון די פאַרשוינען, וואָס זיינען פאַרדעכטיק אין גייסטיקער צעטרייסלונג. איך בין ניט איין מאָל אַרויסגערופן געוואָרן אויף אַזעלכע אויספאָרשונגען. ס׳האָט זיך פראַקטיקירט אַן עקסט פרימיטיווע פּראָצעדור פון עקספּערטיזע:

דער דאָקטאָר האָט געגעבן אַ שבועה, האָט קורץ געענטפערט אויף די פראַגן פונם ריכטער און האָט אונטערגעשריבן זיינע ווערטער, וואָס זיינען פאַרפּראָטאָקאָלירט געוואָרן דורכן ריכטער. מחוץ לתחום פון געריכט פלעגט ביי די אויספאָרשונגען, אַחוץ דעם ריכטער, ביישטיין אויך אַ פּאָליציי־אישער באַאַמטער. די מסקנא פונם דאָקטאָר, — לכל הפחות אין מיינע פאַלן, — האָט באַקומען אַ געזעצלעכע קראַפט. אויב מ׳זאָל נעמען אין אכט, אַז אין איינעם, למשל, פון מיינע פאַלן איז אויפן יסוד פון אַזאַ קורצער מסקנא פון איין פּערזאָן אַנולירט געוואָרן אַ צוואה, און אין אַן אַנדער פאַל איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אַן אַפּוטרופּסות אויף אַ פאַבריקאַנט, — דאַן דאַרף מען אַזאַ מין געריכטלעך־מעדיצינישע עקספּערטיזע אָנערקענען שוין פאַר צופיל פאַראייַנפאַכט, וואָס קען פאַרענטפערט ווערן סיידן מיט די אומשטאַנדן פון דער אָקופּאַציע־צייט.

IV. שטערבלעכקייט.

צו די גרויסע געזעלשאַפטלעכע פּורעניותן פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע געהערט די אומגעוויינלעך הויכע מדרגה פון שטערבלעכקייט. אין אָנהייב יאָר 1917 איז „דער דאָזיקער קרעכץ פון די בלוטיקע קברים פון מאַסן פאַרטיליגטע לעבנס״ געוואָרן אַזוי אימהדיק גרויס, אַז ער האָט געמאַכט אויפשוידערן ניט בלויז די אָרטיקע באַפעלקערונג, נאָר אויך די זיגער, די דייטשן. די אין פאַרלעגנהייט געקומענע שררות האָבן זיך באַמיט אָפּצושוואַכן דעם פאַר זיי אומגינסטיקן רושם. האָבן זיי קאָמאַנדירט אין שפּיטאָל אַ פּראָפעסאָר, וואָס האָט ביים פאַלמעסן ; אמיט זיך איינצורעדן די דאָקטוירים, אַז זיי האָבן אַ טעות אין דעם באַשיינפּערלעכן פאַקט, אַז די הויפּט־סיבה פון דער מגפהדיקער שטערבלעכקייט איז — דער הונגער. ווייטער זיינען דעם 1־טן פעברואַר 1917 די דאָקטוירים אַרויסגערופן געוואָרן צו דער מעדיצינישער מאַכט און מ׳האָט זיי דיפּלאָמאַטיש מתרה געווען ניט צו שרייבן אין די קבורה־שיינען דעם ריכטיקן דיאַגנאָז — הונגער, וואָס קען אַזוי שלעכט ווירקן אויף די געמיטער. אָנשטאָט „Hungertod“ האָבן די דרייסטערע געשריבן די לאַטיינישע, דעם אויער ווייניקער שניידנדיקערע נעמען — Jnanitio, (אויסצערונג) Marasmus און די מער פחדנישע האָבן געשריבן — שווינדזוכט, נירן־אָנצינדונג וכדומה.

אַ גאַנצע ריי אומגינסטיקע פאַקטאָרן האָבן געשלאָסן אַ טייוולאָנישן בונד — אומברחמנותדיק צו פאַרטיליגן די ווילנער באַפעלקערונג. דער פעסטסטער בונד איז געווען דער בונד פון צוויי פאַקטאָרן — הונגער און קעלט, מחמת דער ווינטער פון יאָר 1916/17 האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ שאַרפקייט און אַ דויערהאַפטיקייט, וואָס זיינען געווען אומגעוויינלעך פאַרן אָרטיקן קלימאַט: באַזונדערס אין די פאַרשטעטלעך פון שטאָט האָט מען ניט זעלטן געפונען ניט ווייניק פאַרפראָרענע בר־מיננס. די קעלט אין די דירות האָט זיך געלאָזט פילן נאָך מער דערמיט, וואָס האָלץ צום הייצן איז שרעקלעך טייער געוואָרן, סיי מחמת ס׳זיינען ניט געווען קיין פערד אויף אַרויסצופירן פון וואַלד, סיי מחמת דעם רויבערישן אויסהאַקן די וועלדער און דעם אַרויספירן דאָס געהילץ קיין דייטשלאַנד.

דעם הויפּט־קאָנטינגענט שטאַרבנדיקע האָבן געגעבן די עלעמענטן, וואָס גוטע דערנערונג איז פאַר זיי דער ערשטער תנאי אויף צו פאַרלאַנגזאַמען דעם קרענקלעכן פּראָצעס. אַ טרויעריקע

פריווילעגיע אין דעם פרט האָבן באַשיינפּערלעך קודם כל געהאַט די שווינדזיכטיקע, צו וועמען ס׳האָבן זיך געפּאַסט די ווערטער פונם דיכטער: „וואָס אַ טאָג ווייטער, אַלץ קירצער צום קבר דער וועג, אונזער וועג״.

די קראַנקנהייזער זיינען איבערפילט געוואָרן מיט שווינדזיכטיקע, אַזוי אַז די, וואָס פלעגן קומען באַזוכן די חולאים, פלעגן גלייך פרעגן: „וואו זיינען דאָ די שווינדזיכטיקע פּאַלאַטעס״.

ווייטער האָט דער טויט אָן רחמנות אַוועקגעטראָגן אין קבר אַריין אויך אַנדערע קאַטעגאָריעס כראָניש־קראַנקע, וואָס אין אַ נאָרמאַלער צייט, ביי גוטע תנאים פון דערנערונג און געהעריקער דיעטע, ציען זיי ווי עס איז גאַנץ לאַנג.

אַ צווייטע סיבה, וואָס פלעגט אַרויסרופן די שטערבלעכקייט, איז געווען די צוואַנג־אַרבעט. פון האַרבסט 1916 האָט אויפן קאָפּ פון די אומגליקלעכע איינוואוינער פונם אָקופּירטן קאַנט אַראָפּגעלאָזן זיך אַ נייע מכת־מצרים: מ׳האָט אָן שום שוינונג גענומען שיקן אויף צוואַנג־אַרבעט מאַנסביל — ערגעץ־וואו אויך פרויען — אין עלטער פון 17 ביז 60 יאָר. פון דער אַרבעט זיינען געווען באַפרייט: כלי־קודש, מעדיצינישער פּערסאָנאַל און די, וואָס האָבן איינגעצאָלט 600 מאַרק פאַרן ערשטן האַלביאָר. מיט קראַנקהייטן האָט מען זיך ניט באַזונדערס גערעכנט. און צווישן די דאָזיקע פּערזאָנען, טיילווייז ניט צוגעוויינטע צו פיזישער אַרבעט, וואָס האָבן זיך דערנערט מיט „קאָנסערוון״ פון ים־הינט און מיט „ברויט״ פון פּאָלאָווינעס מיט וויקע; וואָס האָבן געאַרבעט פון זונאויפגאַנג ביז זונאונטערגאַנג אין תנאים, וואָס זיינען מסוגל געווען גורם צו זיין פאַרקילונגס־קראַנקהייטן; וואָס האָבן געליטן זילזולים און קלעפּ פון די אויפזעער — די סאָלדאַטן; וואָס זיינען פאַרפייניקט געוואָרן פון אַרבעט און אויסגעצערט פון הונגער, — צווישן אָט די פּערזאָנען האָבן זיך אָנגעהויבן מגפהדיקע קראַנקהייטן, וואָס האָבן אַוועקגעטראָגן הונדערטער קרבנות. געשטאָרבן זיינען די קרבנות פון הפקרות, הונגער און קעלט אין שפּיטאָלן, „היימען״ און פשוט אונטערן אָפענעם הימל, וואַלגערנדיק זיך אויפן ברוק און טראָטואַרן פון די פילבאַלעבטע גאַסן.

גענוי אויפצושטעלן די ציפער פון שטערבלעכקייט איז געווען ניט לייכט, מחמת די מאַכט האָט ניט אַרויסגעגעבן אַזוינע אָפיציעלע ידיעות. אויף אַ פּריוואַטן אופן האָט מען איבערגעגעבן, אַז אין די ערשטע חדשים פון יאָר 1917 זיינען געשטאָרבן צו 60 מענטשן אַ טאָג, וואָס האָט אויסגעמאַכט 144 אויף 1000, ד. ה. אין 4 מאָל מער ווי דער נאָרמאַלער פּראָצענט שטערבלעכקייט.

ווי אַ האַלב־אָפיציעלן מקור, קען אויך אָנווייזן אַ דעפּעש, וואָס די פאָרשטייער פון דער אָרטיקער געזעלשאַפט האָבן אין מאַי 1917 געהאַט בדעה אָפּצושיקן צום קאַנצלער מיטן צוועק אים אויפמערקזאַם צו מאַכן אויף אונזערע צרות. דאָרטן האָט פיגורירט די ציפער פון שטערבלעכקייט — 98 אויף 1000.

דעם 10 אָקטאָבער 1917 איז אין אָרטיקן אָפיציאָז „Wilnaer Zeitung“ געדרוקט געווען אַן אַרטיקל וועגן דער שטערבלעכקייט אין דער שטאָט ווילנע. אין דעם אַרטיקל, קענטיק לויט דער אינספּיראַציע פון דער מאַכט, פּאָלעמיזירט דער מחבר מיט אויסלענדישע צייטונגען, וואו די שטערבלעכקייט אין ווילנע איז געשילדערט געוואָרן אין שוואַרצע פאַרבן.

קומענדיק אין דער פרי צו די באַשעפטיקונגען אין שפּיטאָל, זיינען מיר יעדן טאָג געווען עדי־ראיה פון צונויפשטעלן צייגנישן וועגן טויט, אַזוי אַז ס׳איז געוואָרן אַ ביטערע ווירקלעכקייט דער אומגייענדיקער ווילנער אַנעקדאָט וועגן דעם, אַז דער אייבערשטער האָט געוואָלט פאַרלייכטערן דעם מלאך־המות זיין שווערע אַרבעט און האָט פאַראָרדנט צו קאָנצענטרירן די וואָס דאַרפן שטאַרבן — אין די שפּיטאָלן.

וועגן איינעם פון אונזערע דאָקטוירים, וואָס האָט געדינט אין עטלעכע מעדיציניש אַנשטאַלטן און האָט בכן געשלאָגן רעקאָרד אינם פרט פון קבורה־שיינען, האָט מען דאַן גערעדט, אַז ער איז שרעקלעך איבערגעמאַטערט פון דער אַרבעט פון אונטערשרייבן די קבורה־בלאַנקען.

מיר קענען באמת קאָנסטאַטירן דעם פאַקט, אַז דער בית־עולם־וואָגן האָט בשום אופן ניט געקאָנט באַוויזן מיט דער אַרבעט: מ׳האָט גענדונגען עקיפּאַזשן, וועלכע פלעגן אָנגעלאָדן ווערן מיט אָרונות אין עטלעכע רייען, וואָס איז פאַר דער באַפעלקערונג געווען אַ נייס, ביז דעמאָלט אַ נאָך ניט געזעענס.

וועגן דער דאָזיקער טרויעריקער ערשיינונג האָט מען איבערגעגעבן דעם אַנעקדאָט: פאָרשטייער פון דער ווילנער באַפעלקערונג זיינען געקומען צו די אָרטיקע שררות מיט אַ בקשה וועגן הילף, זיך סומך זייענדיק אויף דעם טרויעריקן פאַקט פון קאָלאָסאַלער שטערבלעכקייט, אַזוי אַז ס׳האָט ניט געקלעקט קיין פערד און קיין עקיפּאַזשן, כדי מ׳זאָל אין דער צייט קאָנען מקבר זיין די מתים. די דייטשע שררות זיינען „ווייך געוואָרן" און האָבן כלומרשט מיט חסד געענטפערט: „גוט, מיר זיינען גרייט אייך צו קומען צו הילף און מירן געבן גענוג פערד און וואָגנס כדי מקבר צו זיין אייערע בר־מיננס".

דאָס טרויעריקע זייטל פון שטערבלעכקייט פאַרענדיק איך מיטן איבערציילן די פאַמיליעס פון 10 געשטאָרבענע דאָקטוירים. דאָס זיינען געווען: דאָקאַלסקי (זון), זאַק, קאַראַס, קאַדינאַצי, לפידות, מאַציאַנסקי, פּראָווין, שליאַק, יאַצונסקי, עפּשטיין.

V. די ווילנער קראַנקנהייזער.

די געוועזענע דריי שפּיטאָלן פון שטאָט: „סאַוויטש", „הייליקער יאַקאָב" און יידישער, האָבן ווייטער פונקציאָנירט. דער שפּיטאָל „הייליקער יאַקאָב", וואָס האָט ביז דער אָקופּאַציע פאַרנומען דעם ערשטן אָרט, האָט מיטן אַריינמאַרש פון די דייטשן מער ווי אַלע דורכגעמאַכט גילגולים. דער שפּיטאָל „יאַקאָב" איז געווען אַפריער באַשטימט דערהויפּט אויף צו אינטערנירן פאַרוואונדעטע רוסישע געפאַנגענע מיליטער־לייט. אין סוף יאָר 1915 איז די צאָל פון די דאָזיקע פאַרוואונדעטע אין שפּיטאָל „יאַקאָב" געווען העכער 800 מאַן, בעת די צאָל חולאים פון דער בירגער־איינשליסנדיק שוין אויך די 80 גייסטיק־קראַנקע. כ׳וועל אגב־אורחא באַמערקן, אַז די רוסישע פאַרוואונדעטע זיינען אחוצדעם באַזאָרגט געוואָרן אינם „פּאַלאַץ־לאַזאַרעט" (אויף 250 בעטלעך), וואָס איז געווען אין הויז פון גענעראַל־גובערנאַטאָר, און אינם שטאָטישן לאַזאַרעט אין שטאָט־זאַל (אָסטראָבראָם 5). אָבער די צאָל פאַרוואונדעטע רוסן האָט זיך ביסלעכווייז פאַרקלענערט, מחמת אויף אונזער פראָנט זיינען ניט געווען קיין שלאַכטן; דערצו נאָך פלעגן די געוועזענע קראַנקע געפאַנגענע מיליטער־לייט נאָכן געזונט ווערן אָפּגעשיקט ווערן קיין דייטשלאַנד. אָט פאַרוואָס דער שטאָטישער לאַזאַרעט האָט זיך אין מערץ 1916 אינגאַנצן פאַרמאַכט און די פרייע בעטלעך אין „פּאַלאַץ־לאַזאַרעט" זיינען פאַרנומען געוואָרן פון ציווילע פּערזאָנען, וואָס זיינען קראַנק געוואָרן אויף צוואַנג־אַרבעט. ווייטער האָט מען פאַר דעם ניט גרויסן קאָנטינגענט פּערזאָנען פון די קראַנק געוואָרענע געפאַנגענע מיליטער־לייט איינגעאָרדנט אַ לאַזאַרעט אינם געוועזענעם בנין פון דער אינטענדאַנטור (ראָג זאַמד־גאַס און זאַקרעט־גאַס), וואו געפאַנגענע רוסישע דאָקטוירים פ׳עגן געבן מעדיצינישע הילף אונטער דער השגחה פון אַ דייטשן עסקולאַפּ. אחוצדעם האָט ביים געוועזענעם מיליטערישן שפּיטאָל (אויף אַנטאָקאָל), וואָס די דייטשן האָבן אים רעקווירירט פאַר זייערע אייגענע אינטערעסן, אַ צייט עקסיסטירט אַ באַראַק אויך פאַר די רוסישע געפאַנגענע. נאָכדעם ווי ביים שפּיטאָל „יאַקאָב" איז ליקווידירט געוואָרן די קוראַציע פון געפאַנגענע מיליטער־לייט און ס׳איז פאַרמאַכט געוואָרן די פּסיכיאַטרישע אָפּטיילונג ביי אים, איז דער פאַרנעם פון זיין טעטיקייט געוואָרן זייער באַשיידן: אין יוני 1917 איז דער דאָזיקער שפּיטאָל געווען אויסגערעכנט סך־הכל אויף 140 בעטלעך און האָט געהאַט אויף דינסט בלויז 2 דאָקטוירים. אין סעפּטעמבער 1917 איז דער עלטערער דאָקטאָר פון דעם דאָזיקן שפּיטאָל, ד״ר ט ו ר, פאַרשפּאַרט געוואָרן אין לוקישקער טורמע איבער אַ חשד אין פּאָליטישער ניט־כשרקייט. אין אַ וואָכן צוויי אַרום האָט מען אים אפילו אַרויסגעלאָזן פון טורמע, אָבער ער איז אָפּגעזעסן אין הויז־אַרעסט אינם בנין פונם „פּאַלאַץ־לאַזאַרעט" האַרט ביזן שליסן דעם בריסקער שלום. אין מאַי 1918 איז ד״ר טור אָפּגעלאָזן געוואָרן קיין רוסלאַנד ווי אַ ד״ר פון רויטן קרייץ. אויף אַזאַ אופן איז דער שפּיטאָל „יאַקאָב" געבליבן בלויז ביי איין דאָקטאָר (ד״ר זאַוואַדסקי).

מ׳דאַרף נאָך מוסיף זיין, אַז אין מאַי 1917 איז דער שפּיטאָל „יאַקאָב" אינגאַנצן פאַרמאַכט געוואָרן און זיינע חולאים זיינען אַריבערגעפירט געוואָרן אין לאָקאַל פון שטאָט־זאַל. דאָס פאַרמאַכן האָבן די דייטשן מאָטיווירט דערמיט, וואָס מ׳האָט געהאַט בדעה אויסצונוצן דעם דאָזיקן לאָקאַל כלומרשט פאַר אינפעקציאָנעלע חולאים. אין דער אמתן אָבער איז די כוונה געווען צו פאַרוואַנדלען אים אין אַ שטאָטישן לוטעראַנישן שפּיטאָל, און זומער 1918, בעת ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטראָם פון עמיגראַנטן פון רוסלאַנד, האָט די דייטשע מאַכט געפּלאַנעוועט אַריבערצוציען קיין ווילנע דעם שטאַט פון עוואַנגעלישן קראַנקנהויז פון פּעטראָגראַד, כדי אויף אַזאַ אופן אונטער דער מאַסקע פון זעלבסטבאַשטימונג צו פאַרפעסטיקן אין ווילנע אַ שטאָטישן דייטשן שפּיטאָל. פונקט אין דער זעלביקער צייט האָבן די ליטווינער אויפן יסוד פונם זעלביקן פּרינציפּ פון זעלבסטבאַשטימונג עקשנותדיק זיך אויך משתדל געווען, מ׳זאָל זיי דעם לאָקאַל פונם בנין פון „הייליקן יאַקאָב", וועלכער איז געשטאַנען ליידיק, איבערגעבן פאַר אַ ליטווישן שפּיטאָל. די דייטשן האָבן אָבער אָפּגעטאָן זיי אַ שפּיצל. זיי האָבן פּלוצלונג אַריבערגעפירט די חולאים פון שטאָט־זאַל אין שפּיטאָל „יאַקאָב" און, כדי צו דעמאָנסטרירן די באַדערפעניש אין דעם דאָזיקן בנין פאַר אייגענע צוועקן, האָבן זיי אַלס הוספה נאָך גענומען איינאָרדענען דאָרטן אַ צענטראַלע פּסיכיאַטרישע היילאַנשטאַלט אַנשטאָט טויראָגען.

דער שפּיטאָל „סאַוויטש" איז געבליבן ביי דעם פריערדיקן פאַרנעם פון זיין טעטיקייט. ער איז באַדינט געוואָרן פון פיר דאָקטוירים. דער עלטערער דאָקטאָר אָרלאָוו איז שפּעטער אַלס רוס געוואָרן אַראָפּגעזעצט און פאַרביטן מיט אַ דאָקטאָר אַ דייטש, אַ רוסישן אונטערטאַן. ביים שפּיטאָל „סאַוויטש" איז געעפנט געוואָרן אַ ווענערישע אָפּטיילונג (80 בעטלעך) פאַר יענע קראַנקע פרויען, וואָס האָבן געהאַט קינדער, בכדי די דאָזיקע קינדער זאָלן זיך ניט שיידן מיט זייערע מוטערס.

אין אָקטאָבער 1918 איז לויט דער איניציאַטיווע פון ד״ר גלאַזקאָ אויפגעקומען ביים שפּיטאָל „סאַוויטש" אַן אויגן־אָפּטיילונג אויף 20 בעטלעך מיט אַן אַמבולאַטאָריע. דערביי האָט זיך ד״ר גלאַזקאָ אָפיציעל גערעכנט פאַר אַ קאָנסולטאַנט פון דער דאָזיקער אָפּטיילונג, און אָרדינאַטאָר פון דער אָפּטיילונג איז געווען פרוי־דאָקטאָר בורבאָ.

אין מאַי 1917 זיינען פאַרמאַכט געוואָרן די אַפּטייקן ביים שפּיטאָל „סאַוויטש" און „יאַקאָב"; רפואות האָבן די שפּיטאָלן באַקומען פון דער שטאָטישער אַפּטייק (ווילנער 23). ווייטער איז די פירונג פון דער ווירטשאַפט אַרויסגענומען געוואָרן פון רשות

ופן די עלטערע דאָקטוירים פון די שפּיטאָלן „יאקאָב" און „סאוויטש" אין איז אָנגעטרויט געוואָרן די אויפזעער—דייטשע סאָלדאטן.

מער פון אנדערע האָט איינגעהיט די פריערדיקע אָרדענונג דער יידישער שפּיטאָל. באדינט דעם שפּיטאָל האָבן די דאָקטוירים פון אלטן באשטאנד: דער עלטערער דאָקטאָר זאלקינד און די אָרדינאטאָרן ווירשובסקי און גרשון. אחוצדעם האָבן די דאָקטוירים פּאָטשטער און ג. ד. ראָם ערפילט די פונקציעס פון צוויי אוועקגעפאָרענע אָרדינאטאָרן לויט א פּריוואַליקן הסכם מיט זיי. די צאָל חולאים פון שפּיטאָל האָט אפילו היבש אריבערגעשטייגט די ציפער פון דער נאָרמאלער צייט; זי איז דערגאנגען ביז 260 מאן (די נאָרמע איז געווען 150—180.)

אין שפּיטאָל איז געמאכט געוואָרן א גרויסער רעמאָנט, דהיינו, ס'איז ד.רכגעפירט געוואָרן קאנאליזאציע און פארגרעסערט געוואָרן די צאָל פּאלאטעס. די אפטייק איז געבליבן ווי געווען. ס'איז געבליבן אויף זיין שטעל דער אלטער אויפזעער. דעם שפּיטאָל האָט זיך ארויסגעגעבן א חודשריקע סובסידיע פון 10.000 מארק. אין זיין פארוואלטונג איז דער יידישער שפּיטאָל געווען אווטאָנאָם, און האָט נאָר געדארפט, לויטן ביישפּיל פון די שפּיטאָלן „סאוויטש" און „יאקאָב", צושיקן אויספירלעכע באריכטן דעם שטאָטהויפּטמאן. אזוי פלעגן טעגלעך געשיקט ווערן ידיעות וועגן דער באוועגונג פון די חולאים, ד. ה. א נאָמענטלעכע רשימה פון די אָנגעקומענע, אויסגעשריבענע און געשטאָרבענע מיט דער באצייכענונג פון דער קראנקהייט; אחוצדעם א רשימה וועגן דער באוועגונג פון די חולאים פאר יעדער וואָך; צום סוף א אויספירלעכער באריכט וועגן דינער-פּערסאָנאל און וועגן די פּערזאָנען, וואָס ווערן אויסגעהאלטן. מ'האָט אויך געדארפט אויסבעטן אן ערלויבעניש אויף אלע ארטיקלען פון הוצאות. די פאָרשטייער פון דער מאכט האָבן פון צייט צו צייט באזוכט דעם שפּיטאָל.

דאָס געצאָלט פון די חולאים האָבן די דייטשן איינגעשטעלט אין אָט דער מאָס: 2 מארק א מעת-לעת פון שטאָטיקע חולאים און 3 מארק פון ניטהיגע (אָנמערקונג: אין שלום-צייט האָבן די שטאָטיקע גאָרנישט געצאָלט און די ניטהיגע האָבן געצאָלט 25 קאָפּ. א מעת-לעת). דאָס געצאָלט פלעגן אויפמאָנען די דייטשן אליין, און אויפן שטרענגסטן אופן: זיי פלעגן פארקויפן די קישנס, פלעגן ארויסרייסן דאָס געלט ביי די קרובים פונם חולה א. א. וו. דאָס הויכע געצאָלט און די שטרענגע מיטלען פון איינמאָנען עס פלעגן אָפּשרעקן די באפעלקערונג און דאָס האָט זיך קענטיק אָפּגערופן אויפן ענין וועגדן זיך נאָך שפּיטאָל-הילף: די צאָל חולאים אין אלע שפּיטאָלן האָט גענומען היבש אָפּקומען. ביים אָנקומען פלעגט זיך פאָדערן ווייזן דעם פאס און די „דויערקארטע" (ברויט-קארטע). אויף דער פארקלענערונג פון דער צאָל חולאים אין די שפּיטאָלן האָבן אויך געווירקט פאָלגנדיקע אומשטענדן.

אחוץ דער פּסיכיאטרישער אָפּטיילונג ביי די שפּיטאָלן האָט מען פון די ערשטע חדשים אָן פון דער אָקופּאציע פארמאכט אויך די ווענערישע אָפּטיילונג, און פון מאי 1917—אויך די גינעקאָלאָגישע אָפּטיילונגען. דאָס צענטראלע גינעקאָלאָגישע קראנקנהויז, וואָס איז פארוואלט געוואָרן פון ד"ר שליכטינג, וועלכער האָט אויסגעפירט די התחייבותן פון א מיליטערישן קרייז-אינספּעקטאָר, האָט זיך געפונען אין זווערינעץ (לוסטיקע גאס 15). אין דעם דאָזיקן קראנקנהויז איז געווען א דייטשער שטאָט דאָקטוירים און איבעריקן דינער-פּערסאָנאל. דאָ פלעגט מען איינאָרדענען אויך אָקושאָרישע קורסן פאר 20 צוהערערינס. אגב האָט ביי דעם דאָזיקן פרויען-קראנקנהויז עקסיסטירט אויך אן אמבולאטאָריע פאר פרויען מיט ווענערישע קראנקהייטן. פון די אָרטיקע דאָקטוירים האָט זיך אין דער אמבולאטאָריע פונם גינעקאָלאָגישן קראנקנהויז באטייליקט ד"ר דאָמאשעוויטש.

ווייטער האָבן די דייטשן אין מאי—יוני 1917 געפּלאנעוועט קרייז-היילאנשטאלטן פאר די אומאויסהיילבארע כראָנישקראנקע, וואָס האָבן זיך געפונען אין די שפּיטאָלן, דהיינו אין יאנאָווע (קאָוונ. גוב.) פאר קריסטן, און אין טראָק פאר יידן.

די דאָזיקע אלע רעפאָרמען, די דריקנדיקע תנאים פון אָנקומען אין שפּיטאָל, דאָס הויכע געצאָלט, די מניעות אין באקומען ערלויבענישן צו פאָרן ערגעץ, האָבן שטארק משפּיע געווען, וואָס די צאָל חולאים אין די שפּיטאָלן איז קלענער געוואָרן, אזוי אז אין יוני—יולי 1918 איז די צאָל קראנקע אין איטלעכן שפּיטאָל אראָפּגעפאלן ביז 50—60 נפשות.

פאר די סטאציאָנארע חולאים (חולאים, וואָס נייטיקן זיך אין קוראציע אין א שפּיטאָל) פון אלע רעליגיעס האָט נאָך עקסיסטירט א היילאנשטאלט, וואָס איז, לויט דער איניציאטיווע פון ד"ר פּאָטשטער, געעפנט געוואָרן אין אָקטאָבער 1915 ביי „משמרת-חולים" (קיעווער 5). אירע שטענדיקע דאָקטוירים זיינען געווען: ג. ד. ראָם, צ. שאבאד און א. מ. ווירשובסקי. דאָס געצאָלט איז געווען ניט גרויס און אין משך פון דער אָקופּאציע-צייט בהסכם מיט די מקחים פון פּראָדוקטן. די היילאנשטאלט האָט באקומען סובסידיע פון דער יידישער געזעלשאפט. די שכירות פון די דאָקטוירים איז געווען שפּאָט-קליין; די היילאנשטאלט האָט געטראָגן טיילווייז א צדקה-כאראקטער. די צאָל קראנקע איז דערגאנגען מאקסימום ביז 45 מאן א מעת-לעת, און דורכשניטלעך צו 20—25.

די דאָזיקע היילאנשטאלט איז מערקווירדיק נאָך דערמיט, וואָס דאָ האָבן אָפּטער ווי אומעטום אָפּערירט די אָנגעזעענסטע דייטשע ספּעציאליסטן: די כירורגן פּראָפ. קערטע, שטיך און באָקענהיימער, דער אָקוליסט פּראָפ. קלאווין, דער אויערן-דאָקטאָר בראאונק א. א.

פון די פּריוואטע היילאנשטאלטן האָבן אין שטאָט רעגולער די גאנצע צייט פונקציאָנירט: 1) די היילאנשטאלט פון ד"ר בלאָך 2) פון ד"ר דעמבאָווסקי און 3) די אויגן-היילאנשטאלט פון די פּשעזדעצקיס אונטער דער פירונג פון באָגושעווסקא. ס'האָט ניט אויפגעהערט איר טעטיקייט אויך די סטאנציע פון „גיכער הילף". באריכטן וועגן איר טעטיקייט פלעגן אלע טאָג געדרוקט ווערן אין די אָרטיקע צייטונגען. פונם פּובליקירטן באריכט, למשל, פארן יאָר 1916 איז צו זען, אז די סטאנציע האָט פארן יאָר געגעבן הילף אין 3650 פאלן; דערביי איז די קארעטקע ארויסגעפאָרן 1730 מאָל.

אמבולאטאָרישע הילף איז געגעבן געוואָרן אין 4 שטאָטישע אמבולאטאָריעס, וואו ס'האָבן אויפגענומען חולאים די סאניטארע דאָקטוירים. די רפואות פלעגט מען דאָרטן אויך ארויסגעבן אומזיסט.

אין דער אמבולאטאָריע „משמרת-חולים" איז געבליבן בלויז א שאָטן פון איר פריערדיקער קאָכיקער טעטיקייט. ס'האָבן איר באדינט סך-הכל צוויי דאָקטוירים, וואָס האָבן, לויט די תנאים פון דער צייט, ניט געקענט דערצו נאָך באַרימען זין מיט פּינקטלעכקייט: מ'האָט דאָרטן אויפגענומען סך-הכל 10—15 מאן א טאָג. פון „משמרת-חולים" פלעגט מען ארויסגעבן טאלאָנען אויף צו באזוכן די חולאים אין דער היים, אָבער סך-הכל ביז 5 טאלאָנען א טאָג. ממשותדיק האָט פארקלענערט איר טעטיקייט אויך די אפטייק פון „משמרת חולים"; דערצו נאָך האָט מען פאר א רעצעפּט גענומען פון 25—40 קאָפּ. אָנשטאָט 10 קאָפּ.

אחוצדעם האָבן עקסיסטירט שטאָטישע אמבולאטאָריעס: 1) פאר הויטקראנקהייטן און פאר ווענערישע מחלות (ד"ר פּאָפּילסקי); 2) פאר פרויען-קראנקהייטן (ד"ר רימשא); 3) פאר כירורגישע קראנקהייטן (ד"ר קאָזלאָווסקי), און 4)—די אמבולאטאָריע פון דער געזעלשאפט פון מעדיציניש-דערנערערישער הילף (פּאָהוליאנקע 15), וואָס ביז מאי 1916 איז איר פארוואל-

טערין געווען די פרוי-דאָקטאָר אבראמאָוויטש, און נאָכדעם ווי זי איז אַרויסגעשיקט געוואָרן אין פּראָווינץ—ד״ר שאבאד, און אים ווידער האָט פון יוני 1918 פאַרביטן ד״ר צימבלער. די דאָזיקע אמבולאַטאָריע פלעגט אויך אַרויסגעבן מילך און רפואות פון איר אַפטייקל פאַר 10 פעניג. די צאָל פון אירע באַזוכער איז דערגאַנגען ביז 60 מאַן אַ טאָג.

די דאָזיקע אמבולאַטאָריע פלעגט באַקומען שטיצע טיילווייז פון שטאָט און טיילווייז פון אַנדערע מקורים.

ביי די אָרטיקע שפּיטאָלן זיינען פאַרמאַכט געוואָרן די אַמבולאַטאָרישע אויפנעמען, מאָטיווירט האָט מען עס מיטן יקרות אויף רפואות און מיטן דוחק אין דאָקטוירים.

VI. די טעטיקייט פון די מעדיצינישע געזעלשאַפטן.

צווישן די 57 דאָקטוירים, וואָס זיינען פאַרבליבן אין ווילנע, זיינען געווען 27 מיטגלידער פון דער „ווילנער מעדיצינישער געזעלשאַפט". די טעטיקייט פון דער דאָזיקער „געזעלשאַפט" האָט זיך פונסניי אָנגעהויבן אין דעצעמבער 1916. ביז אָט דער צייט פלעגן פאָרקומען צופעליקע און ניט אַלעמאָל לעגאַלע זיצונגען פון דאָקטוירים, וואו ס׳האָבן זיך באַטייליקט הן מיטגלידער הן ניט-מיטגלידער פון דער „מעדיצינישער געזעלשאַפט".

אין אַפּריל 1916 איז אינם פונסניי רעמאָנטירטן לאָקאַל פון דער געזעלשאַפט פאָרגעקומען אַ זיצונג פון 8 מאַן, אונטערן פאָרזיץ פון ד״ר קעווליטש, צו באַטראַכטן די ברענעדיקע שאלה וועגן דער צוואַנגס-אַרויסשיקונג פון דאָקטוירים אויף פּראָווינץ. ס׳איז איבערגעגעבן געוואָרן די דאָקטוירים באָגושעווסקי און כהן צונויפצושטעלן מכוח דער דאָזיקער פראַגע אַ מעמאָראַנדום. אין יולי 1916 איז אינם לאָקאַל פון דער שטאָט-אופּראַווע פאָרגעקומען אַ קאָנספּיראַטיווע פאַרזאַמלונג פון העכער 20 דאָקטוירים מכוח דער פראַגע וועגן די פּרובן פון דער דייטשער מאַכט צו צווינגען אַלע אָנגעשטעלטע אין געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן,— אַלזאָ אויך די אָנגעשטעלטע דאָקטוירים, וואָס זייער צאָל איז דאַן געווען 30 מאַן,—אונטערצושרייבן אַ התחייבות פון אַ געטריישר אונטערטעניקן דינסט. ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן פה-אחד קאַטעגאָריש אָפּצוּוואַרפן אַזאַ פאָדערונג.

אין סעפּטעמבער 1916 איז אונטערן פאָרזיץ פון ד״ר ווענסלאַווסקי פאָרגעקומען אינם לאָקאַל פון דער ווילנער מעדיצינישער געזעלשאַפט אַ זיצונג, געווידמעט דער פראַגע וועגן דער באַציאונג פון די דאָקטוירים צו דער צוואַנגס-הלוואה, ד. ה. דער קאָנטריבוציע, וואָס ווערט געפאָדערט פון דער שטאָט אין אַ סכום פון 1 מיליאָן רובל. פון 38 דאָקטוירים האָבן זיך 24 אָפּגעהאַלטן פון אונטערשרייבן און די איבעריקע האָבן אונטערגעשריבן נישטיקע סכומען. אין דער אָרגאַניזיר-קאָמיסיע זיינען אויסגעקליבן געווען: די דאָקטוירים דעמבאָווסקי, זאַלקינד און בויאַלסקי.

אויף דער זיצונג פון דער געזעלשאַפט דעם 11-טן אָקטאָבער איז צווישן אַנדערן באַטראַכט געוואָרן די פראַגע וועגן אָבליגאַטאָרישן שטעלן פּאָקן, וואָס האָט באַאומרואיקט די גאַנצע ווילנער באַפעלקערונג. די זאַך איז באַשטאַנען אָט אין וואָס. מחמת אין שטאָט האָבן זיך באַוויזן איינצלנע פאַלן פון נאַטורעלע פּאָקן, האָט די דייטשע מאַכט פאַראָרדנט, אַז די גאַנצע באַפעלקערונג, אָן אונטערשייד פון געשלעכט, עלטער און שטאַנד, זאָל זיך שטעלן פּאָקן: די פּערזאָנען, וואָס וועלן ניט וויין קיין צייגניש וועגן געשטעלטע פּאָקן, זאָל מען ניט פאַרקויפן קיין קאַרטן-ברויט.

די אימפונג פלעגט אָבער געמאַכט ווערן בלויז אין איין פּונקט פון שטאָט, אין לאָקאַל פון דער פעלדשער-שול, און אָבליגאַטאָריש אונטער דייטשער קאָנטראָלע. ס׳איז זיך לייכט פאָרצושטעלן די שווערע לאַגע פון דער 150-טויזנטיקער באַפעלקערונג.

אונטער דער ווירקונג פון השתדלותן און אונטערהאַנדלונגען מיט די מעדיצינישע שררות זיינען געמאַכט געוואָרן אַזעלכע הנחות:

די לימפע פלעגט אַרויסגעגעבן ווערן: 1) אַלע אַכט סאַניטאַרע דאָקטוירים אויף צו מאַכן אימפונגען אין זייערע ראַיאָנען;

2) די עלטערע דאָקטוירים פון די קראַנקנהייזער פאַר אימפונגען אין די קראַנקנהייזער און אַנדערע כערזאָנען אויף זייער אחריות; 3) אַלע איבעריקע דאָקטוירים, מיטגלידער פון דער מעדיצינישער געזעלשאַפט, האָבן אין לאָקאַל פון שטאָט-זאַל אָרגאַניזירט פון 8-טן נאָוועמבער אָן טעגלעכע דעזשורסטוועס פון 6 דאָקטוירים פאַר מאַסנדיקע אומגעצאָלטע אימפונגען פון 12 אַ זייגער ביז האַלב צוויי בייטאָג, אחוץ מאָנטאָג.

אויף איטלעכער זיצונג פלעגט מען דאַרפן אָן ערלויבעניש, פאַר וועלכער די געזעלשאַפט פלעגט דאַרפן צאָלן צו דריי מאַרק. אין זיצונגס-זאַל איז אויף אַ קענטיקן אָרט געווען אַרויסגעהאַנגען די באַשטעטיקונג פון דער לעגאַליזאַציע פון דער מעדיצינישער געזעלשאַפט, וואָס איז געווען אַרויסגעגעבן אויפן נאָמען פונם סעקרעטאַר פון דער געזעלשאַפט. אויף דער זיצונג פלעגט קאָמאַנדירט ווערן אַ דייטשער באַאַמטער. אויף די זיצונגען פלעגן ביי-ז׳ן דורכשניטלעך 15 מאַן.

אין נאָוועמבער 1916 האָט ד״ר באַנקאָווסקי געלייענט אויף פּויליש אַ רעפעראַט: „די כאָלערע אין ווילנע אין יאָר 1915". אין דעצעמבער 1916 האָט ד״ר שאַבאַד געלייענט אויף רוסיש אַ רעפעראַט: „די שטערבלעכקייט אין ווילנע פאַר די לעצטע 5 יאָר".

מחמת דעם, וואָס דער לאָקאַל האָט זיך ניט באַהייצט און ניט באַלויכטן, האָבן די זיצונגען אויפגעהערט. אין סעפּטעמבער 1916 זיינען פונסניי צונויפגערופן געוואָרן די מיטגלידער פון דער מעדיצינישער געזעלשאַפט מיטן צוועק צו באַטראַכטן די מיטלען אויפצולעבן די טעטיקייט פון דער מעדיצינישער געזעלשאַפט, אָבער אָן שום רעזולטאַטן.

די צווייטע מעדיצינישע געזעלשאַפט—דער „ווילנער דאָקטוירים-קרייז"—האָט ביז יוני 1918 ניט אַרויסגעוויזן קיין שום סימנים פון לעבן. האָבנדיק אין שלום-צייט העכער 60 מיטגלידער, האָט דער „ווילנער דאָקטוירים-קרייז" אין דער צייט פון דער אָקופּאַציע געהאַט סך-הכל 13 מאַן, דהיינו: בלאָך, ווירשובסקי, וויגאָדסקי, גרשון, זאַק, זאַלקינד, יאָכעלסאָן, כהן, פּאָפּילסקי, פּאָטשטער, ג. ד. ראָם, שאַבאַד, יאשפּאַן. איין חשובער מיטגליד פון דעם דאָזיקן ניט גרויסן קרייזל, ד״ר וויגאָדסקי, איז אין מערץ 1917 פאַר פּאָליטישער אַגיטאַציע קעגן די דייטשן אַרויסגעשיקט געוואָרן קיין דייטשלאַנד, וואו ער האָט פאַרבראַכט אין גלות מער ווי אַ יאָר. ביי אַזאַ קליינער צאָל מיטגלידער האָט גאָר קיין רייד ניט געקאָנט זיין וועגן רעגולערן פונקציאָנירן פונם קרייזל. בלויז איין מאָל האָבן מיר זיך פאַרזאַמלט אין דער וואוינונג פון איינעם פון די חברים צו באַטראַכטן אונזער פּאָזיציע צו די שטרענגע פאָדערונגען פון די דייטשן בנוגע דער רעגיסטראַציע פון די טיפוס-קראַנקע.

פון יוני 1918 איז די רעגולערע טעטיקייט פונם דאָזיקן דאָקטוירים-קרייז, לויט מיין איניציאַטיווע, באַנייט געוואָרן. אויף דער ערשטער זיצונג, וואָס איז פאָרגעקומען אינם בנין פון יידישן שפּיטאָל, איז באַטראַכט געוואָרן דער פאָרשלאָג פון ד״ר וויגאָדסקי וועגן אָננעמען מיטלען צו פאַרלייכטערן דעם צוריקקער קיין ווילנע פון די חברים-דאָקטוירים, וואָס זיינען אַרויסגעפאָרן פאַר דער אָקופּאַציע. פון דעמאָלט אָן האָבן די זיצונגען אָנגעהויבן פאָרקומען רעגולער אַלע חודש. אויף דער זיצונג אין דעצעמבער 1918 זיינען אויסגעאַרבעט געוואָרן די יסודות פונם פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין פון די דאָקטוירים פון ליטע.

VII. אוים דעם לעבן פון די דאָקטוירים.

פּריוואַטע פּראַקטיק.—דער ברייטער עולם איז געווען פולקום זיכער—בכל אופן אין אָנהייב אָקופּאַציע,—אַז די דאָקטוירים זיינען גליקלעכע מענטשן, אַז זיי וועלן נתעשר ווערן, אַדאַנק דעם, כלומרשט, וואָס דער גרעסטער טייל דאָקטוירים זיינען אוועקגעפאָרן פון ווילנע, און ס׳איז בכן קלאָר, אַז ס׳וועט מוזן זיין אַ פאַרשטאַרקטער נאָכפרעג אויף דאָקטוירים. די ווירקלעכקייט האָט אָבער באַלד קלאָר געמאַכט דעם דאָזיקן טעות און האָט געוויזן,—און וואָס ווייטער אַלץ בולטער,—אַז דער אַלגעמיינער קריזיס האָט ניט אויסגעמיידט אויך אַלע דאָקטוירים אָן אַ יוצא=מן=הכלל. סיבות זיינען געווען אָט די: 1) פון די שטעט איז אַרויסגעפאָרן קיין רוסלאַנד מער ווי אַ העלפט באַפעלקערונג, דערצו גראָד די פאַרמעגלעכע קלאַסן, און נאָכדעם, פון יוני 1916, האָט זיך אָנגעהויבן אַ עמיגראַציע קיין אַמעריקע. 2) דער שטילשטאַנד אין די געשעפטן און דער יקרות אויף אַלע פּראָדוקטן פון ערשטן געברויך האָבן געבראַכט צו דער פולשטענדיקער פאַראָרימונג פון דער באַפעלקערונג.—ווילנדיק=ניטווילנדיק האָט מען אָפּגעשפּאָרט פון מעדיצינישער הילף: מ׳האָט זיך באַנוגנט מיט אַ פעלדשער, זעלטענער האָט מען זיך געווענדט צו אַ דאָקטאָר, מ׳האָט פאַרקלענערט דעם דאָקטאָר=האָנאָראַר. 3) רפואות זיינען פילפאַך טייערער געוואָרן, וואָס האָט זיך אומדירעקט אויך אָפּגערופן אויפן ענין ווענדן זיך צו מעדיצינישער הילף. 4) די קאָנקורענץ פון די דייטשע דאָקטוירים, וואָס האָבן מיט חשק זיך באַשעפטיקט מיט פּראַקטיק הן אין שטאָט הן אין פּראָווינץ, האָט אומפאַרמיידלעך שטאַרק פאַרקלענערט די פאַרדינסטן פון די היגע דאָקטוירים. אגב=אורחא איז דאָ דער אָרט צו פאַרצייכענען, אַז די ציווילע דאָקטוירים איז אויפן שטרענגסטן אופן פאַרווערט געווען צו קורירן דייטשן: תחילת איז דער דאָזיקער פאַרבאָט חל געווען נאָר אויף די דייטשע סאָלדאַטן, קראַנקע אויף ווענערישע מחלות, און נאָכדעם איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ הוספה=פאַראָרדענונג, אַז אַלע פערזאָנען פון מעדיצינישן פּערסאָנאַל (דאָקטוירים, פעלדשערס, דאַנטיסטן וכדומה), רוסישע אונטערטאַנען, איז לגמרי פאַרבאָטן געווען צו קורירן דייטשן (23 אָקטאָבער 1916). כ׳וועל אַגב באַמערקן, אַז צוויי דאָקטוירים, וואָס מ׳האָט זיי חושד געווען אין עובר זיין אויף דער דאָזיקער פאַראָרדענונג, זיינען שטרענג באַשטראָפט געוואָרן: איינער איז אַרויסגעשיקט געוואָרן פון ווילנע און דער צווייטער איז שטראַפירט געוואָרן מיט 600 מאַרק. ביז אָט דער פאַראָרדענונג האָבן געוויסע דאָקטוירים, באַזונדערס וועגעראָלאָגן, געהאַט אַ נישקשהדיקע פּראַקטיק ביי דייטשן. 5) די לעצטע און, לויט מיין מיינונג, די וויכטיקסטע סיבה, וואָס די פאַרדינסטן האָבן זיך פאַרקלענערט, איז געלעגן אין די מניעות פאַרן פרייען אַריינפאָר פון דער פּראָווינץ קיין ווילנע און פאַרן לענגערן פאַרברענגען פון די ניט=היגע אין שטאָט.

די מורא פאַר שפּיאָנאַזש, וואָס האָט ביי די דייטשן אָנגענומען אַ קרענקלעכע פאָרם, און די פאַרשטאַרקטע דאגה וועגן שפּאָרן שפּייז=פּראָדוקטן האָבן באַוואויגן די אָקופּאַנטן אַרויסצוגעבן די שטרענגסטע פאַרבאָטן, וואָס האָבן ביז דער העכסטער מדרגה געשטערט דעם אַרויספאָר און דעם אַריינפאָר אין שטאָט. אויף אַריינצופאָרן אין שטאָט האָט מען איטלעכס מאָל געמוזט בעטן אַ ספּעציעלע ערלויבעניש, וואָס מ׳פלעגט אַרויסגעבן אָן חשק, אי דאָס נאָך לאַנגע מאַטערנישן. אגב האָבן די דייטשע קרייז=דאָקטוירים, כדי ניט אָנצווווערן קיין פּאַציענטן, שטאַרק געשטערט זייערע חולאים צו באַקומען שיינען. היות אין דער נאָרמאַלער צייט האָבן די אָנגעפאָרענע פון דער פּראָווינץ געבילדעט אַ באַדייטנדיקן קאָנטינגענט פון אונזערע פּאַציענטן, וועט זיין פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס האָבן די אויבנדערמאָנטע מניעות אָפּגערופן זיך אויף דער פאַרקלענערונג פון דער פּראַקטיק. איך ווייס פון פאַלן, ווען געקומענע פּאַציענטן פון דער פּראָווינץ פלעגן שטראַפירט ווערן, אויב זיי פלעגן זיך פאַרהאַלטן אין שטאָט לענגער פונם ערלויבטן טערמין. די דאָזיקע אַלע רעפּרעסיעס האָבן זיך שטאַרק אָפּגערופן אויף די הכנסות פון די דאָקטוירים, בפרט וואָס גראָד די איינוואוינער פון דער פּראָווינץ זיינען אין יענער צייט געווען מאַטעריעל תקיפער. דאָרטן איז געווען מער שפּייז=פּראָדוקטן, די פרייזן זיינען געווען אַ סך קלענער איידער אין שטאָט, און אַ סך פויערים און קליינע הענדלער פון דער פּראָווינץ האָבן דערגרייכט אַ הויכע מדרגה פון וואוילשטאַנד; אגב האָבן אויך די דאָקטוירים באַקומען אַרויספאָר=שיינען צו חולאים אויף פּראָווינץ מיט גרויסע שוועריקייטן. אין אַ סך פאַלן פלעגט מען פשוט אָפּזאָגן אָדער אָפּציען די ערלויבעניש; אָפט האָט מען דערביי געמ׳זט אָנקומען צו שתדלנות פון „אייגענע" מענטשן און אפילו כיבוד.

אין רעזול׳טאַט פון אַלע אויבנאָנגעוויזענע פאַקטאָרן זיינען די פאַרדינסטן פון די פערזאָנען פון מעדיצינישן פּערסאָנאַל שטאַרק געפאַלן. די פּאָפּולערסטע פּראַקטיקאַנטן האָבן געפּ:ען אַ סך צייט אויף צו לייענען ביכלעך אָדער האָבן אָפּגעגעבן די מאַסע פרייע צייט פאַר געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, אַזוי אַז מ׳האָט דאָ דעמאָלט געוויצלט זיך, אַז די מעדיצינישע פּראַקטיק איז ביי די דאָקטוירים געוואָרן אַ בייזאַך.

אגב באַמערקט: אויף די פּראַקטיצירנדיקע דאָקטוירים האָט מען אַרויפגעלייגט אַ חוב צו פירן די ביכער אויף צו פאַרשרייבן די חולאים און דעם באַקומענעם האָנאָראַר, אָרימע צו קורירן אומזיסט אין דער היים, פאָדערנדיק בלויז פאַר דער דראָזשקע, אויב דער מהלך איז געווען מער ווי צוויי ווערסט. ווייטער זיינען אַלע פערזאָנען פון מעדיצינישן פּערסאָנאַל אַרויסגערופן געוואָרן צו ווייזן זייערע דאָקומענטן אויף צו באַקומען אַ שיין אויף רעכט צו פּראַקטיצירן (Zulassungsshein).

באַזונדערס איז ברייט געווען דער קרייז התחייבותן פון די סאַניטאַרע דאָקטוירים, וואָס מ׳האָט זיי אַ נאָמען געגעבן „באַצירק=דאָקטוירים" (Bezirkärzte). אויף זיי איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אַ חוב אַכטונג צו געבן אויף דער ריינקייט פון די גאַסן, מערק, הויפן און קלאָזעטן, ווי אויך אויף דער היגיענישקייט פון די ערטער, וואו מ׳פאַרקויפט שפּייז=פּראָדוקטן, רעוויזירן די וואוינונגען, וואו ס׳זיינען פאַראַן חולאים, פאַרדעכטיקע אין קלעפּיקע קראַנקהייטן. ווייטער זיינען די באַצירק=דאָקטוירים מחויב געווען אָן געצאָלט צו באַזוכן אין דער היים אָרימע חולאים און אויפצונעמען קראַנקע לויט דער ריי אין די שטאָטישע אַמבולאַטאָריעס. צום סוף איז איינע פון זייערע התחייבותן געווען צו באַשטעטיקן די פאַלן פון טויט; דערביי ציטיר איך פון דער דאָזיקער פאַראָרדענונג, ווי אַ קוריאָז פון דייטשער פּינקטלעכקייט, אַן אָרט, וואָס זאָגט, אַז דער באַצירק=דאָקטאָר קען ניט פאָדערן, מ׳זאָל „צושטעלן דעם בר=מינן צו אים אין הויז צו באַשטעטיקן דעם טויט".

בראש פונם סאַניטאַרן ענין איז אין אָנהייב אָקופּאַצ׳יע געשטאַנען ד״ר באָגושעווסקי, וואָס איז געווען אַ מין קאָנסולטאַנט פונם מאַגיסטראַט אין אַלע פראַגן פון פאַרהיטן דאָס געזונט און האָט אפילו פאַרנומען אַ בכבודיקן פּאָסטן פון אַ מיטגליד פון אופּראַווע. ביסלעכווייז האָט זיך פונדעסטוועגן דער קרייז פון זיינע פונקציעס פאַרשמעלערט און אין נאָוועמבער 1916 האָט ער אינגאַנצן פאַרלאָזן אונזער שטאָט.

די באַצירק=דאָקטוירים האָבן באַקומען שכירות 275 מאַרק אַ חודש. אחוץ דעם האָבן זיי געהאַט רעכט אויפן חשבון פון מאַגיסטראַט אַלע טאָג צו באַנוצן זיך מיט פורמאַנעס אין משך פון דריי שעה.

כ׳וועל בקיצור דערמאָנען אויך וועגן די קריגס=געפאַנגענע דאָקטוירים, וואָס זיינען געווען אין ווילנע אין דער צאָל פון 5—

6 מאָן. זיי האָבן קורירט די קריגסגעפאנגענע און האָבן געוואוינט אינם לאָקאל. וואו ס׳האָבן זיך אויפגעהאלטן די רוסישע פארוואונדעטע און קראנקגעוואָרענע קריגסגעפאנגענע. די דאָזיקע דאָקטוירים האָבן ניט גענאָסן קיין פרייהייט און פלעגן אָפגעלאָזט ווערן אין שטאָט נאָר אין דער באגלייטונג פון א דייטשן סאָלדאט.

בלויז אויף אזא אופן פלעגט זיך זיי ווען עס איז איינגעגבן צו זיין אין געסט ביי וועמען-ס׳איז פון אונזערע דאָקטוירים. בכלל איז זייער לעבן דורכגעגאנגען איינארטיק און עלנט. אָבער פאָלגנדיקער צופאל האָט באוויזן צו דערמאָנען זיך אָן זיי. די דייטשן האָבן אין הארבסט 1916 אָנגעהויבן מיט געוואלד און אין א ברייטער מאָס נעמען אויף ארבעט די בירגערלעכע באפעלקערונג פון אונזער קאנט ד׳ פאלן פון קראנק ווערן צווישן די ארבעטער מחמת דחקות און אויסגעצערטקייט זיינען געווען עפידעמיש. א טייל פון די דאָזיקע ארבעטער האָט מען געשיקט אויף קוראציע צו די דערמאָנטע קריגסגעפאנגענע דאָקטוירים. די לעצטע אָבער האָבן אויסגענוצט די דאָזיקע געלעגנהייט פאר א פראָטעסט: „אויב די דאָזיקע פערזאָנען פארדינגען זיך פרייוויליק צו די דייטשן אויף ארבעטן, וואָס זיינען פיינדלעך די סטראטעגישע צוועקן פון רוסלאנד, דאן זיינען זיי בוגדים פון פאָטערלאנד, און מיר ווילן זיי ניט קורירן; אויב אָבער די דאָזיקע ארבעטן זיינען זיי אָנגעצוואונגען געוואָרן מיט געוואלד, דאן זאָלן די דייטשן אליין זאָרגן וועגן די קראנקגעוואָרענע און זאָלן זיי ניט פארגוואלטיקן צו דעם צוועק די רוסישע מיליטערישע דאָקטוירים". די דייטשן האָבן דעם דאָזיקן אינצידענט ניט צוגעגעבן קיין באדייטונג, האָבן פארשטיקט דעם פראָטעסט, אָבער אייניקע פון די דאָקטוירים האָבן זיי אריבערגעפירט אין אן אנדער שטאָט.

די ארויסשיקונג פון דאָקטוירים אויף פראָווינץ.—אין מערץ 1916 איז אין דער פאמיליע דאָקטוירים אומגעריכט געשען אן אומגעהערטער אומגליק: ניט פרעגנדיק וועגן הסכם און ניט אריינגייענדיק אפילו אין אונטערהאנדלונגען בנוגע די באדינגונגען, האָבן די דייטשן פאראָרדנט פארשיידענע פערזאָנען פון אלע מעדיצינישע פראָפעסיעס ארויסצופאָרן אין משך פון דריי טעג אין דעם אָדער יענעם ראיאָן פון ליטע צו וואוינען דאָרטן אויף שטענדיק—דאָ אלס פרייפראקטיצירנדיקער דאָקטאָר, דאָ צו פארנעמען א מעדיצינישע שטעלע.

פאר קרבנות פון אזא הפקרות זיינען אויסגעקליבן געוואָרן דער-עיקר פערזאָנען ייִנגערע און ניט פארבונדענע מיט א שטעלע אין דער שטאָט ווילנע. פונדעסטוועגן האָט קיינער ניט געקענט זיין גאראנטירט, אז ער וועט אויסמיידן דעם שווערן גורל פון פארשיקונג. א זיפץ און א ציינקריצעריי האָבן געהערשט אין דער מעדיצינישער פאמיליע. מ׳האָט געאָכצט, געקרעכצט, מ׳האָט זיך משתדל געווען, געבעטן שאנעווען, מ׳האָט געזוכט מליצי-יושר, אָבער מ׳האָט כמעט קיין זאך ניט געקאָנט דערשלאָגן זיך, בכדי אָפצווענדן דעם בייזן קלאפּ.

די וואָס האָבן באקומען די פאטאלע באשטימונג האָבן זיך געקענט „טרייסטן" זינגענדיק די טראגישע אריע: „היינט איך און מאָרגן דו", וואָרים אין משך פון גאנצן יאָר 1916 איז איבער יעדערן פון אונז געהאנגען דער חלף, אז מ׳קען אונז ארויסשיקן אויף דער פראָווינץ. אחוץ א צענדליק פערזאָנען פונם מיטל-מעדיצינישן פערסאָנאל, זיינען אין די פראָסקריפציאָנס-רשימות אריינגעפאלן קרוב א דריטל פון דער פאקטישער צאָל דאָקטוירים. צום סוף י. 1916 איז די סיסטעם פון ארויסשיקן אָפגעשטעלט געוואָרן, אָבער די ארויסגעשיקטע זיינען אין ס׳רוב פאלן פונדעסטוועגן ניט אומגעקערט געוואָרן צוריק.

די דאָזיקע רעפרעסיע בנוגע די פערזאָנען פון מעדיצינישן פערסאָנאל האָבן די דייטשן פארענטפערט מיט זייער רעכט צו נעמען איטלעכן איינוואוינער פון די אָקופירטע קאנטן אויף צוואנגס-

ארבעט: דאָס ארויסשיקן דאָקטוירים אין פראָווינץ צוליב די אינטערעסן פון פאָלקסגעזונט האָבן זיי באטראכט ווי א קוואליפיצירטע צוואנגס-ארבעט.

אין הארבסט 1916 זיינען, מחמת מאנגל אין דאָקטוירים פאר דער פראָווינץ, אראָפגעבראכט געוואָרן פון דייטשלאנד אין ווילנער ראיאָן העכער 20 סטודענטן-מעדיקער, רוסישע אונטערטאנען. די רוסן, וואָס זיינען פארבליבן אין בערלין, האָבן וועגן דער דאָזיקער צוואנגס-ארויסשיקונג געגעבן צו וויסן אין דער שפאנישער באָטשאפט, אונטער וועמענס שוץ ס׳האָבן זיך געפונען די רוסישע אונטערטאנען, און דער פועל-יוצא איז געווען, אז די דאָזיקע סטודענטן-מעדיקער איז ערלויבט געוואָרן אומצוקערן זיך קיין בערלין. אָבער אין יוני 1917 זיינען זיי ווידער מיט געוואלד ארויסגעשיקט געוואָרן קיין ווילנע און צעטיילט געוואָרן איבער די אויעזדן. אגב האָבן אייניקע פון זיי זעלבשטענדיק געעפנט אין שטאָט ווילנע מעדיצינישע קאבינעטן.

צוזאמען דערמיט איז ווערט אויפמערקזאם צו מאכן אויף אָט דעם אומשטאנד. ניט געקוקט דערויף, וואָס די פראָווינץ האָט זיך גענייטיקט אין מעדיצינישער הילף, האָט מען פערזאָנען פון מעדיצינישן פערסאָנאל בשום-אופן ניט ערלויבט פרייוויליק ארויסצופאָרן אין פראָווינץ צו באשעפטיקן זיך מיט מעדיצינישער פראקטיק. דאָס דערקלערט זיך דערמיט, וואָס די אָקופאנטן האָבן ניט געוואָלט שאפן א קאָנקורענץ פאר די דייטשע דאָקטוירים. און ווי שמערצלעך ס׳איז געווען צו זען, אז א רוסישער דאָקטאָר האָט זיך געדארפט משתדל זיין ביים פרעמדן, דעם דייטשן קרייז-ארצט וועגן אן ערלויבעניש ביי זיך אין געבורט-שטאָט צו באשעפטיקן זיך מיט פראקטיק, און אין א סך פאלן זיינען אזוינע השתדלותן פון פערזאָנען פון מעדיצינישן פערסאָנאל נאָך לאנגע וואָכן קאנצעלארישער פארשלעפעניש אומגעקערט געוואָרן צוריק מיט אן אָפזאָג. און אפילו זומער 1918, ווען אין אונזער קאנט האָט א שטראָם געטאָן א כוואליע פון רעעמיגראציע, האָט מען די אָרטיקע דאָקטוירים ווי איבער געוואלד געגעבן „צולאסונגסשיינען", און די מעדיצינישע מאכט האָט אָנגעוואונקען וועגן דער מעגלעכקייט פון באגרעניצונגען אין דער ריכטונג.

צו די רעפרעסיעס געהערט אויך דאָס אָפזאָגן דאָקטוירים פון זייערע שטעלעס אָן שום צערעמאָניעס. אזוי איז אָפגעזאָגט געוואָרן פון דער שטעלע דער עלטערער דאָקטאָר פון שפיטאָל „סאוויטש" ד״ר אָרלאָוו. גורם געווען דערצו האָט דער פארלאנג אוועקצוזעצן אויף דעם אָרט א דאָקטאָר פון דייטשער אָריענטאציע, הגם א רוסישן אונטערטאן. דאָס זעלביקע וואָלט געשען אויך מיטן עלטערן ארצט ד״ר טור, אָבער ס׳האָט זיך ניט געפונען קיין כירורג, וואָס זאָל אים פארבייטן. ווייטער איז אָפגעזאָגט געוואָרן דער עלטערער דאָקטאָר פון אינפעקציאָנעלן קראנקנהויז ד״ר גורניצקי; דערביי האָט מען אים אויך אָפגעזאָגט זיין השתדלות ארויסצופאָרן פון ווילנע אין אן אנדער שטאָט אויף פריוואטער פראקטיק. מיט א לייכטן הארצן איז אויך אנטזאגט געוואָרן דער אָרדינאטאָר פון שפיטאָל „סאוויטש" ד״ר בלאָך, אייניקע אָרדינאטאָרן פון די קראנקנהייזער פאר פראָסטיטוטקעס, סאניטארע דאָקטוירים און אזוי ווייטער. צווישן אנדערע איז דעם ד״ר מאיעווסקי, וואָס האָט זיך אומגעקערט פון רוסלאנד, ניט ערלויבט געוואָרן צו ארבעטן אין שפיטאָל „סאוויטש", וואו ער איז ביז דער עוואקואציע געווען שטאטן-אָרדינאטאָר.

באזונדערס טרויעריק איז געווען דער גורל פון דער פרוי-דאָקטאָר זאליעסקאיא, וואָס איז אנטזאגט געוואָרן פון דער שטעלע אינם אינפעקציאָנעלן באראק אָן שום מאָטיוון. די דאָזיקע זאליעסקאיא האָט געהאט נאָך א גרויסע אומאָנגענעמלעכקייט, וואָס אילוסטרירט די טרויעריקע לאגע פון די דאָקטוירים אין דער פינסטע-

יער תקופה פון דער אָקופּאַציע. אין זומער 1916 האָט זי, צוזאַמען מיט אַנדערע דאָקטוירים, זיך משתדל געווען וועגן אַן ערלויבעניש אויף דעם רעכט פון מעדיצינישער פּראַקטיק. אַרויסצוגעבן די דאָזיקע באַשטעטיקונגען איז געווען אין רשות פון אַ קליינעם באַאַמטן, אַ גאַוודיקן און גראָבן אין פאַרקער מיט אונז. זאַליעסקאַיאַ איז אויפגעבראַכט געוואָרן פון זיין האַלטונג און האָט אים געמאַכט אַ באַמערקונג; דערפאַר איז זי איבערגעגעבן געוואָרן צום קריגס=געריכט און פאַר איר איז געשטאַנען אַ סכּנה פון גאָר אַן ערנסטער שטראָף. נאָר אַדאַנק אַ צופעליקער פּראָטעקציע פון איינעם פון די העכערע מיליטערישע באַאַמטע, איז זי גליקלעך אָפּגעקומען מיט אַ געלט=שטראָף.

די אומכּבֿודיקע באַציאונג צו די דאָקטוירים האָט זיך אַגבֿ אַרויסגעוויזן אויך דערין, וואָס איבער יעדער נאַרישקייט האָט די מאַכט אָן צערעמאָניעס באַאומרואיקט די דאָקטוירים, אָפּרייסנדיק זיי פון די באַשעפטיקונגען און צווינגענדיק זיי לאַנג צו וואַרטן ביז ס'וועט זיי וואוילגעפעלן ווערן אויפצונעמען. אַזוי האָט דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות איינמאָל באַקומען אַ באַפעל צו קומען אין דער אָנגעוויזענער שעה אין דער אַרצטלעכער קאַנצעלאַריע. ניט קענענדיק פאַרשטיין, אין וואָס איך האָב זיך געקענט פאַרשולדיקן, בין איך מיט אַ שטאַרק קלאַפּנדיקן האַרצן געקומען אין דער אָנגעוויזענער צייט לויט דעם באַפעל. אָפּגעוואַרט קרובֿ אַ שעה, האָב איך זיך דערוואוסט, אַז מיינע אַ פּאַציענטין, וואָס האָט זיך משתדל געווען וועגן פאַרלענגערן איר דעם טערמין פון פאַרברענגען אין שטאָט, האָט מען אָפּגעזאָגט איר בקשה און אַז מיר ווערט עס איבערגעגעבן די שליחות איר עס צו מעלדן.

כ'וועל ברענגען נאָך אַ ביישפּיל פון גאַוודיקער באַהאַנדלונג. עפּעס אַ יונגער דאָקטאָר, וואָס האָט פאַרנומען ניט קיין הויכן פּאָסטן, האָט עקסטראַ אַרויסגערופן צו זיך דעם עלטערן דאָקטאָר פון אַן אָרטיקן קראַנקנהויז. דער עלטערער דאָקטאָר איז תּיכּף געקומען, ערוואַרטנדיק וויכטיקע פאַראָרדענונגען אין דינסט. ס'האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז דער דאָזיקער יונגער פּריץ האָט אַרויסגעפאָדערט דעם עלטערן דאָקטאָר פון שפּיטאָל, כּדי יענער זאָל אים צושטעלן חולאים פון אַ באַשטימטער קאַטעגאָריע, וואָס זיינען אים נייטיק פאַר פּערזענלעכע עקספּערימענטן.

דאָס איז דער קורצגעפאַסטער מאַרטיראָלאָג פון די רוסישע אונטערטאַנען פונם דאָקטוירים=שטאַנד.

מ'דאַרף אַגבֿ פון דער דאָזיקער קאַטעגאָריע אויסטיילן ניט קיין גרויסע גרופּע דאָקטוירים און סטודענטן=מעדיקער פון דייטשער אָריענטאַציע, וואָס האָבן זיך צוגערעכנט צו דער מחנה זיגער און האָבן געהאַט בדעה ביי דער געשאַפענער קאָניונקטור צו מאַכן אַ חשובֿע קאַריערע. מיר, אָרטיקע דאָקטוירים, האָבן זיך באַצויגן צו די דאָזיקע פון דער פרעמד געקומענע מיט אומצוטרוי און האָבן אויסגעמיידט צו זיין מיט זיי אָפנהערציק.

VIII. דייטשע דאָקטוירים.

מיר, געוועזענע רוסישע דאָקטוירים, וואָס זיינען דערצויגן געוואָרן אויף די אידעען פון דער שול פונם גרויסן דאָקטאָר=הומאַניסט פּ י ר אָ ג אָ װ, האָבן געהאַט אַ פולן גרונד צו באַציען זיך ניט פריינדלעך צו די מיליטערישע דייטשע דאָקטוירים, אין וועלכע מיר האָבן קודם=כּל געזען פאָרשטייער פון אַ מיליטערישער קאַסטע און ווייניקער פון אַלץ פאָרשטייער פון דער הומאַנער דאָקטוירים=פּראָפעסיע.

אַזוי, למשל, ווען דער דאָקטאָר ד. איז אין האַרבסט 1918 געקומען צו פאָרן ספּעציעל פון מאָסקווע אויסצוזוכן זיינע אינסטרומענטן און האָט מיט גרויס מי זיי געפונען אין דער וואוינונג פון אַ דייטשן דאָקטאָר, האָט דער דאָזיקער דייטשער דאָקטאָר

פון אויבן=אַראָפּ אַדורכגענומען מיט זיין בליק זיין רוסישן קאָלעגע און מיט גאווה באַמערקט: „פאַרגעסט ניט, אַז מיר זיינען דאָ די בעלי=בתּים אין קאַנט", — און ער האָט די אינסטרומענטן ניט אָפּגעגעבן. אַלס אַ אילוסטראַציע וועל איך ברענגען די כאַראַקטעריסטיק פון איינצלנע פּערזאָנען. קודם=כּל דאַרף מען דערמאָנען צום בייזן דעם כירורג פּראָפ. ב אָ ק ע נ ה יי מ ע ר. פריער פון די אַנטיסעמיטן ביי זיך אין פּעטערלאַנד, האָט ער דאָ אין ווילנע זייער געפריינדלט זיך מיט יידן, כּדי זיך איינצושאַפן פּראַקטיק. די נייטיקייט פון אַן אָפּעראַציע האָט ער פאַרבונדן מיט דער גרויס פון האָנאָראַר. מיר זיינען באַקאַנט פאַלן, ווען אַנדערע כירורגן, אָרטיקע און דייטשע האָבן אָנערקענט, אַז מ'טאָר ניט מאַכן קיין אָפּעראַציע אָדער אַז זי איז אומנוצלעך, און באָקענהיימער, פאַרפירט פונם האָנאָראַר, האָט די אָפּעראַציע געמאַכט און, פאַרשטייט זיך, אָן אַ פּעולה פאַרן פּאַציענט. כ'דערמאָן זיך אַגבֿ=אורחא אַזאַ קוריאָז: ביי איינעם אַ פּאַציענט — אַ קרעמער האָט ער אויסגעבעטן אַ אומגעהייער גרויסע סומע און יענער האָט זיך אָפּגעזאָגט צו לאָזן זיך אָפּעריר'ן. אויף מאָרגן איז דער פּראָפעסאָר געקומען אין קרעמל, פלומרשט ווי אַ קונה און האָט אַזוי ווי בדרך=אַגבֿ געמאָלדן, אַז ער איז גרייט אַראָפּצולאָזן 300 מאַרק פאַר דער אָפּעראַציע, אָבער דער פּאַציענט האָט געזאָגט, אַז ער האָט צו אים קיין צוטרוי ניט און וויל זיך ביי אים ניט קורירן. צווישן אַנדערן האָט באָקענהיימער געפירט אונטערהאַנדלונגען וועגן אָפּקויפן אַ פּריוואַטע היילאַנשטאַלט אין ווילנע, אָבער צום סוף האָט ער געמאָלדן, אַז ער האָט באַשלאָסן נאָכן ענדיקן די מלחמה צו באַזעצן זיך אין וואַרשע, ווייל ער האָט געהאַלטן, אַז זי וועט זיכער געהערן צו דייטשלאַנד. אַוועקפאָרנדיק קיין בערלין, האָט ער ניט פאַרזאַמט צוצושיקן פון דאָרטן אַ מעלדונג וועגן די שעהן פון זיין אויפנעם. זיין פּראַקטיק אין ווילנע איז געווען זייער אַ ברייטע און ער האָט זיך ניט געמיאוסט מיט קיין שום ספּעציאַליטעט. שאַנטאַזשירנדיק מיט זיין באַרוף פון אַ פּראָפעסאָר, האָט ער זיך רעקלאַמירט ווי אַ קאָנסולטאַנט אין כּל=המינים קראַנקהייטן, אַדאַנק דעם, וואָס ס'האָט זיך געפונען אַ דאָקטאָר, וועלכער האָט אויסגענוצט זיין קענען דייטש און האָט אויסגעפירט לאָקייאישע פליכטן ביי באָקענהיימערן אויף אַזעלכע מיני אימפּראָוויזירטע קאָנסיליומס.

מ'דאַרף בכלל באַמערקן, אַז די דייטשע דאָקטוירים זיינען אין די אויגן פון דער באַפעלקערונג אַרומגערינגלט געווען מיט אומפאַרדינטן אָרעאָל. צו דער פאַמיליע פון יעדערן פון זיי האָט מען אומפאַרמיידלעך צוגעגעבן דעם עפּיטעט „פּראָפעסאָר". מ'דאַרף אָפנהערציק זאָגן, אַז מיטן אויסנאַם פון 3—4 סאָלידע דאָקטוירים זיינען די איבעריקע, וואָס האָבן פּראַקטיצירט אין שטאָט און באַזונדערס אין פּראָווינץ, געווען ווייניק צוגעגרייט צו פּראַקטישער אַרבעט אין פאַרגלייך מיט אונזערע רוסישע דאָקטוירים. וועגן דער גאווה פון אייניקע פון זיי קען מען משפּטן לויט דער אויפפירונג פונם יונגן דאָקטאָר ל י נ ק ע, דעם אַסיסטענט פון איינעם פון די אָרטיקע לאַזאַרעטן, וואָס האָט אין אַ געשפּרעך מיט מיינער אַ באַקאַנטער פרוי פ. אויסגעדריקט זיך, אַז ער וועט פאַרבלייבן אין ווילנע, וואו ער האָפט אויף אַ זייער גרויסער פּראַקטיק, ווייל אַלע ווילנער דאָקטוירים זייזען אומגעלערנטע. די געשעענישן האָבן אָבער געוויזן דעם דאָזיקן יונגן שנעק, אַז עס לאַכט גוט דער, ווער עס לאַכט דער לעצטער.

צווישן אַנדערן האָט דעם עולם אין אַ סך פאַלן באַוואויגן צו ווענדן זיך צו דייטשע דאָקטוירים דער פאַרלאַנג צו באַקומען די אָדער יענע באַשטעטיקונג, ווייל די צייגניש פון די אָרטיקע דאָקטוירים האָט פאַר דער מאַכט געהאַט אַ קליינעם ווערט.

פון די דייטשע דאָקטוירים, וואָס האָבן געהאַט אַ שם מיט זייער קאָלאָסאַלער פּראַקטיק, פאַרדינט נאָך „פאַרצייכנט" צו ווערן

דער האַלז=און אויערן=דאָקטאָר בראַנק. ער האָט זיך אויך ניט געמיאוסט מיט קיין שום ספּעציאַליטעט און האָט אפילו געמאַכט ערנסטע אָפּעראַציעס, וואָס האָבן ניט קיין דירעקטע שייכות צו דער ספּעציאַליטעט פון אַ האַלז=דאָקטאָר, למשל, אַן אָפּעראַציע פון אויסשיילן דעם קראָפּ. ווי אַ טרויעריקן טראָפּיי פון זיין פאַרשיידנזייטיקער פּראַקטיק וועל איך דערמאָנען אַ פאַל פון טיק ביי מיינער אַ געוועזענער פּאַציענטין. פאַרפירט פון בראַנקס שם, האָט זי זיך געווענדט צו אים נאָך אַן עצה. בראַנק איז ניט געקומען אין פאַרלעגנהייט דערפון, וואָס טיק גייט ניט אַריין אין פּראָגראַם פון אַ ספּעציאַליסט אין אויערן=און האַלז=קראַנקהייטן, און אים איז איינגעפאַלן אינם מעטאָד פון קוראַציע צו גלייכן זיך צו אלכסנדר מוקדון: לויטן גאַנג פונם געזיכטס נערוו האָט ער אַריינגעשפּריצט עטלעכע שפּריצן אַלקאָהאָל, און מאָמענטאַל זיינען פּאַראַליזירט געוואָרן אַלע צווייגן פון דעם דאָזיקן נערוו. דער אימפּראָוויזירטער אָפּעראַטאָר האָט זיך געוועוט געהאַט פאַרלאָרן, די פּאַציענטין איז פאַרצווייפלט געוואָרן, אָבער אַ „זיגער" משפט מען דאָך ניט.

יעדער פּאַציענט זיינער אָן אויסנאַם האָט באַקומען אַן עצה צו לאָזן מאַכן זיך אַ וואַסער=ס'איז אָפּעראַציע אין נאָז, פאַר וואָס ער האָט גענומען מינימום 75 מאַרק. פאַר די צוויי יאָר צייט, וואָס ער האָט דאָ פאַרבראַכט, האָט ער פאַרדינט אַן אומגעהייערע סומע געלט, אָבער געענדיקט האָט ער טרויעריק. דער בעל=הבית פון הויז, וואו ער האָט געוואוינט, האָט אים אָנגעקלאָגט און געריכט פאַר צואייגענען זיך אַ וואוינונג, וואָס האָט צו אים ניט געהערט. בראַנק האָט געוואָלט מיט אַ געלטבאַלוינונג פאַרגיטיקן דעם הויזאייגנטימער, אָבער די מאַכט, וועלכע האָט שוין לאַנג געקוקט קרום אויף זיין מעדיצינישער פּראַקטיק, וואָס האָט אַרויסגערופן אַ צאָרן, האָט פאַראָרדנט אַרויסצושיקן אים פון ווילנע.

צו דער כאַראַקטעריסטיק פונם מאָראַלישן פּרצוף=פּנים פון די דייטשע דאָקטוירים וועל איך ברענגען נאָך אַ פּאָר עפּיזאָדן. ביים אָרטיקן סוחר ז. האָט אַ דייטשער דאָקטאָר פאַרנומען אַ צימער. פאַרשטייט זיך, אַז פאַרן צימער האָט ער ניט געצאָלט: דער צימער איז רעקווירירט געוואָרן. נאָך מער, דער בעל=הבית פון דער וואוינונג האָט מחמת אויפמערקזאַמקייט צום באַרוף פונם קוואַרטיראַנט אים פריינדלעך געגעבן צו באַנוצן זיך מיט זיין בעטגעוואַנט. ווי גרויס איז אָבער געווען די אַנטטוישונג פונם סוחר ז., ווען דער קוואַרטיראַנט האָט ביים אָפּפאָרן זיך צוגענומען דאָס דאָזיקע בעטגעוואַנט, אַרויסווייזנדיק אַזאַ שוואַרצע אומדאַנקבאַרקייט פאַר דער אויפמערקזאַמקייט און גאַסטפריינדלעכקייט.

אַ צווייטער עפּיזאָד איז געשען מיטן סוחר ש. אין יענעם פעריאָד פון דער אָקופּאַציע, ווען מ'האָט געגעבן ערלויבענישן צו עמיגרירן קיין אַמעריקע. די עמיגראַנטן האָבן געדאַרפט אַ פריער רעווידירט ווערן ביי אַ רעגירונגס=דאָקטאָר פאַר אַ באַשטימט געצאָלט. בעת דער רעווידירונג האָט זיך דער סוחר ש. ערלויבט פאַרצולייגן דעם דאָקטאָר אַ פראַגע, ווי געפינט יענער דעם צושטאַנד פון זיין האַרצן. דער דאָקטאָר האָט אַ בורטשע געטאָן: נאָרמאַל, און פאַר דער דאָזיקער איבעריקער מי האָט ער געפאָדערט דערצאָלן אים נאָך 10 מאַרק.

IX. דער מעדיצינישער אמט.

רעגיסטרירנדיק רואיק די פאַקטן, וועל איך פאַרענדיקן דעם ספר=הזכרונות פון די חטאים און פינסטערע מעשים פון די דייטשע דאָקטוירים מיט דער כאַראַקטעריסטיק פון אונזער מעדיצינישן אמט.

בראש פון אַלע בירגערלעכע מעדיצינישע אָרגאַניזאַציעס איז געשטאַנען אַ שטאָטקרייזאַרצט, ענלעך אויף דעם מעדיצינישן

אינספּעקטאָריאַט פון צאַרישן רעזשים. זיין מאַכט איבער די דאָקטוירים, איבערן מיטל=מעדיצינישן פּערסאָנאַל און איבער די אַפּטייקן איז געווען אַן אומבאַגרעניצטע. די דאָזיקע התחייבותן כאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע האָט אויסגעפירט אַפריער ד״ר פּפייפער און נאָכדעם ד״ר טידעמאַן.

אין די סאַמע בייזע צייטן פון דער רוסישער זעלבסטהערשאַפט האָבן די דאָקטוירים וואַרשיינלעך ניט געוואוסט אַזוינע דעספּאָטן צווישן זייערע שררות, וועלכע מיר ווילנער דאָקטוירים האָבן געהאַט אין דער פּערזאָן פון די אויבנאָנגערופענע דייטשע עסקולאַפּן. דער ערשטער—פּפייפער—איז געווען גראָב, שאַרף און האַרט אין זיין באַגיין זיך מיט די דאָקטוירים. דאָס האָט ער עס מיט אַן אומאָפּגעשוואַכטער ענערגיע דורכגעפירט אין לעבן די אויבנבאַשריבענע שטרענגע סיסטעם פון אַרויסשיקן דאָקטוירים אויף פּראָווינץ. בשעת איינער פון די חברים, וואָס איז אָנגעצייכנט געוואָרן אויף אַרויסצושיקן, האָט ביי אים געבעטן שאַנעווען אים, מחמת ביי אים זיינען שוין צוויי מאָל געווען פאַלן פון שפּייען מיט בלוט פון די לונגען, האָט ד״ר פּפייפער, אַ פאָרשטייער פון דער הומאַנער פּראָפעסיע, האַרט באַמערקט: „נו, איז וואָס,—וועט זיין אַ בלוטשטורץ צום דריטן, און אויב איר וועט ניט פאָרן פרייוויליק, וועל איך באַפעלן מיט געוואַלד אייך אָפּצושיקן אויפן וואָקזאַל".

אַ צווייטער חבר, אַ מענטש מיט אַ פאַמיליע, האָט זיך משתדל געווען וועגן אַ הוספה אויף די שכירות, מחמת זיין געדריקטער מאַטעריעלער לאַגע,—האָט דער דאָזיקער בעסטיאַלישער באַאַמטער אים בייז באַמערקט: „איר קענט מיט אייער פאַמיליע גיין אין קאַזאַרמע נאָך אַ פּאָרציע". אַ באַאָרנטער דאָקטאָר, וואָס האָט זיך משתדל געווען וועגן איבערלאָזן אין שטאָט זיין פעלדשער און איז געקומען צו פּפייפערן מיט אַ ראַפּאָרט,—האָט פּפייפער אים די האַנט ניט געגעבן, ניט געבעטן זיצן, אַליין ברייט אויסשפּרייטנדיק זיך אויף דער סאָפע, אויסגעהערט מיט אומכבוד דעם בעטער און אָפּגעזאָגט זיין בקשה.

ד״ר טידעמאַן, וואָס האָט נאָך אים פאַרנומען זיין פּאָסטן, איז פון דרויסן געווען קאָרעקטער פון אים, האָט בעת אַ געשפּרעך אַפילו כסדר געשמייכלט, האָט אָבער מיט אַ קענטיקער הנאה אַלעמאָל אָפּגעזאָגט אַלע השתדלותן.

פאַר אַ ביישפּיל וועל איך ברענגען אַ פאַל מיטן דאָקטאָר ב., וואָס האָט זיך ביי אים משתדל געווען וועגן אורלויב קיין בערלין, כדי צו לאָזן זיך מאַכן דאָרטן אַן אָפּעראַציע. די השתדלות האָט אָן הצלחה געדויערט 6 וואָכן. איינמאָל האָט טידעמאַן באַשטימט דעם דאָזיקן דאָקטאָר ב. צו קומען אין אַ באַשטימטער שעה אין שפּיטאָל, וואו ער וועט אים אַליין אונטערזוכן. אָבער טידעמאַן איז ניט געקומען, און ד״ר ב. איז נאָך אָפּוואַרטן גאַנצע צוויי שעה מיט אַ צעבראָכענעם האַרצן אַוועק אַהיים. צום גליק האָט טידעמאַן אַליין געדאַרפט אַוועקפאָרן אויף אורלויב, און דאַן האָט זיין צייטווייליקער שטעלפאַרטרעטער אַרויסגעגעבן דעם דאָקטאָר ב. דעם געפאָדערטן אורלויב אָן שום פאָרמאַליטעטן.

דעם דאָקטאָר מ., וואָס איז געווען אַרויסגעשיקט פון ווילנע אין אַ העק פון סובאַלקער גובערניע, האָט ער אָפּגעזאָגט אין זיין טעלעגראַפישער בקשה צו ערלויבן אַ ווילנער דאָקטאָר פאָרן אַהין אים צו קורירן,—און אַזוי איז דער דאָקטאָר מ. געשטאָרבן אין דער פרעמד פון דיזענטעריע.

וועגן טידעמאַנס גדלות זאָגט עדות אַזאַ עפּיזאָד. דער ד״ר מ. האָט זיך געוואָלט אַרויסדרייען פונם פאָרשלאָג, וואָס ס'איז אים געמאַכט געוואָרן, צו אַרבעטן אין שפּיטאָל „סאַוויטש",—האָט אים טידעמאַן באַפעלעריש געזאָגט: „אָבער איך וויל דאָס". דערביי זיינען די דאָזיקע ווערטער אַרויסגערעדט געוואָרן מיט אַן עקס=

פּרעסיע, וואָס האָט דערמאָנט אַ רעסקריפּט פון קייזער ווילהעלם: „Sic volo, sic jubeo“ (אַזוי וויל איך, אַזוי הייס איך).

וועגן זיין פאָדערן פון זיינע סובאָרדינירטע סאָלדאַטישע דיסציפּלין קען מען משפּטן לויט אַזאַ פאַקט. טידעמאַן האָט אַמאָל באַמערקט, אַז דער פעלדשער ל. איז אַריין צו אים דורכן פאַראַד־אַריינגאַנג, — האָט ער געמאַכט דעם דאָזיקן פעלדשער דעם שטרענגסטן אויסרייד פאַר „העזה״ און האָט אים שטראָפירט אויף 10 מאַרק.

ניט ווייניקער שטרענג איז ער געווען צו די פאַרמאַצעווטן. צווישן אַנדערן האָט ער ניט אַלע אָנגעשטעלטע אין די אַפּטייקן באַפרייט פון צוואַנגס־אַרבעט, וואָס האָט שווער געדריקט די גאַנצע מאַנסבילשע באַפעלקערונג פונם אָקופּיר׳טן קאַנט.

דעם ענין אָפּזאָגן פון שטעלע האָט טידעמאַן איינגעפירט אין אַ סיסטעם. ער איז עס געווען דער מחבר פונם צירקולאַר צו די דאָקטוירים, אין וועלכן ער האָט געגעבן אָנווייזונגען, ווי אַזוי אויסצושפּירן געהיימע פּראָסטיטוציע. צווישן אַנדערן האָט ער ברייט איינגעפלאַנצט די סיסטעם פון שפּיאָנאַזש, נאָכשפּירנדיק נאָך די דאָקטוירים דורך אָנגעטרויטע פּערזאָנען; דערצו האָט ער אויסגענוצט די אינפאָרמאַציעס פון די מעדיקער, וואָס זיינען אָנגעקומען פון דייטשלאַנד און וואָס ער האָט זיי ניט אָן אַ גרונד געהאַלטן פאַר אייגענע מענטשן.

מ׳האָט דערציילט, אַז טידעמאַן איז אַמאָל אַראָפּגעפאַלן פון אַ פערד און האָט באַקומען אַ קלאַפּ אין קאָפּ און אַז דער דאָזיקער אומשטאַנד איז כלומרשט געווען די סיבה פון זיין ניט געשטעלטן כאַראַקטער.

פאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון זיין אכזריות וועל איך ברענגען דעם דאָזיקן פולקום באַגלויבטן פאַקט.

קומענדיק אַמאָל אין שפּיטאָל „סאַוויטש״, האָט ער זיך דערוואוסט, אַז די באַדינער זיינען קאָמאַנדירט געוואָרן אויפן בית־הקברות צו גראָבן קברים פאַר די מאַסע בר־מינגס. דערביי האָט טידעמאַן מיט אַ געפיל פון ניט באַהאַלטענער פרייד אויף פּרעמדנס אומגליק געזאָגט צום דאָקטאָר, וואָס האָט אים באַגלייט: „נו וואָס, עס וועט נאָך קלעקן אויפן בית־הקברות אָרט פאַר די בר־מינגס פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג?״

פון מיטעלן וואוקס, אַ דאַרער, מיט אַ מעפיסטאָפעלשן שמייכל אין געזיכט, האָט ער אויסגעוויזן ווי אַ פּרי פון גיהנום. און ס׳איז קיין חידוש ניט, אַז ווען ער איז דעם 20 דעצעמבער 1918 געשטאָרבן פון קאָמפּליקאַציעס נאָך אַ גריפּ, האָבן מיר מצד דער באַפעלקערונג געהערט אויף זיין אַדרעס אָט די ווערטער: „ער איז געשטאָרבן ניט פון אַ קראַנקהייט, נאָר פון אונזערע קללות״. אַנדערע האָבן געזאָגט: „ער האָט געדאַרפט שטאַרבן פריער פאַר דער אָקופּאַצ׳יע״.

בקיצור, דער טויט זיינער איז באַגריסט געוואָרן ווי אַ באַפרייאונג פון אַ טיראַן.

די שטעלע פון אַ מעדיצינישן קרייז־אינספּעקטאָר האָט ערפילט דער דאָקטאָר שליכטין, אַן אַקושער לויט ספּעציאַליטעט. ער האָט אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג ניט אָנצונעמען אין די אָרטיקע שפּיטאָלן די וואָס נייטיקן זיך אין אַקושעריש־גינעקאָלאָגישער הילף, נאָר אָפּשיקן זיי אין דער צענטראַלער פרויען־קליניק (זנאַמענסקע 15), וואָס האָט זיך געפונען אונטער זיין השגחה. אַזוי ווי ס׳איז ניט געווען קיין מאַנגל אין דאָקטוירים־אַקושערן ביי די אָרטיקע שפּיטאָלן, הייבן מיר ניט אָן צו פאַרשטיין, צו וואָס איז נייטיק געווען אַרויסצונעמען פונם רשות פון די שפּיטאָלן די אַקושעריש־גינעקאָלאָגישע הילף און קאָנצענטרירן איר פאַרן גאַנצן קרייז דווקא אין יענער היילאַנשטאַלט, וואו שליכטין איז געווען הויפּט־דאָקטאָר. ביסלעכווייז איז דער קרייז־אינספּעקטאָר שליכטין אַריין אין געשמאַק און האָט אָנגעהויבן אויפנעמען ביי זיך קראַנקע פרויען אויף כל־המינים אָפּעראַציעס.

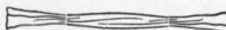
וויסנדיקע מענטשן האָבן גערעדט, אַז שליכטין מאַכט עקספּערימענטן ניט אויף קיניגלעך, נאָר אויף לעבעדיקע מענטשן: ער האָט זיך פּשוט געאיבט אין אָפּעראַטיווער טעכניק אויף מענטשן, אויסנוצנדיק זיין הויכן אַמטלעכן מעמד.

אַרום מיטן דעצעמבער 1918 האָט שליכטינס קליניק אויפגעהערט צו עקסיסטירן; איר אינווענטאַר איז פאַרקויפט געוואָרן פאַר 24000 מאַרק איינער אַ צדקה־אַנשטאַלט.

פון 1 יאַנואַר 1919 איז די דייטשע אָקופּאַציע ליקווידירט געוואָרן.

אַרומקוקנדיק זיך צוריק אויף די 3½ יאָר דייטשער אָקופּאַציע, האָבן מיר ווילנער געהאַט די טרויעריקע געלעגנהייט אין די אָקופּאַנטן צו באַאָבאַכטן אַ בולט בילד פון יענעם טיפּ איבערמענטש, וואָס וועגן אים האָט נביאות געזאָגט ניצשע.

דער דאָזיקער גערמאַנישער איבערמענטש, וואָס האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דער אָנגענומענער מאָראַל, דער אַלמעכטיקער אינדיווידי, מיט אַ פורכטלאָזיקייט אין בליק, מיט קלאַמערנדיקער עקשנות, מיט דער האַרטקייט פון אַ צעטרעטנדיקער האַנט; דאָס דאָזיקע טיטאַנישע בילד, וואָס ניצשע אידעאַליזירט אין זיין באַרימטן ווערק „צו דער גענעאַלאָגיע פון מאָראַל״, איז אויפגעשטאַנען פאַר אונז פאַר די פערטהאַלבן יאָר אָקופּאַציע אין זיין גאַנצער העסלעכער נאַקעטקייט. צו דעם דאָזיקן פאַראַכטן טיפּ פון „איבערמענטש״ האָבן געהערט אינם פעריאָד פון דער אָקופּאַציע אויך אונזערע קאָלעגן לויט פּראָפעסיע — די דייטשע דאָקטוירים.

חייקל לונסקי.

דער הונגער און דער יקרות אין ווילנע.

(פון אָנהייב דייטשע אָקופּאַציע ביז דער ערשטער פויל־שער).

I.

דער יקרות אין ווילנע האָט זיך אָנגעהויבן נאָך אין מיטן חודש אלול תרע״ה צוויי וואָכן פאַר דער דייטשער אָקופּאַציע. עס איז דאַן געווען אַ גרויסער דוחק אין ברויט און זאַלץ, ווייל די רוסישע און דייטשע פּאָזיציעס זיינען געווען לעבן ווילנע, דער באַן־פאַרקער פאַר ציווילע מענטשן איז געווען פאַרווערט, קיין צופיר פון דער סביבה איז ניט געווען. מחמת דוחק אין מעל האָבן זיך אַ סך בעקערייען פאַרמאַכט און ביי די איבעריקע איז געווען מוראדיקע „אָטשערעדעס“ גאַנצע טעג און נעכט; מערניט די היימלאָזע (אַן ערך צוואַנציק טויזנט מאַן) האָבן געהאַט גענוג ברויט, ווייל דער „הילפס־קאָמיטעט“ האָט געהאַט גרויסע זאַפּאַסן, וואָס די רוסישע אינטענדאַנטור האָט אים איבערגעלאָזן.

נאָר דער אמת׳ער יקרות האָט זיך אָנגעהויבן ערשט בעת דער אָקופּאַציע. די דייטשן האָבן פאַרנומען ווילנע יום־כּיפּור 1915 און אויף מאָרגן האָבן זיי שוין אויסגעראַמט דאָס גאַנצע ברויט פון אַלע בעקערייען; די שטאָט איז גלייך געוואָרן אָפּגעשניטן פון דער גאַנצער וועלט, „אין יוצא ואין בא“, און דער מקח אויף ברויט האָט זיך גלייך אַ הייב געטאָן פון 5 ביז 15 קאָפּ. אַ פונט (דאַמאָלסט איז 15 ק. געווען אַ גרויסע מטבע). סוף תשרי האָבן אייניקע ווילנער געגרינדעט דעם ערשטן קאָאָפּעראַטיוו, וועלכער האָט געקראָגן אַ שיין אויף צו שיקן מענטשן „מחוץ לעיר“ נאָך לעבנסמיטלען. תּיכּף האָבן זיך געגרינדעט נאָך אַזוינע 25 קאָאָפּעראַטיוון, און אויך דער פריער דערמאָנטער „הילפס־קאָמיטעט“ האָט פון זיינע זאַפּאַסן געגעבן די בעקערייען מעל אויף צו באַקן ברויט פאַר דער אָרימער באַפעלקערונג און די „צדקה־גדולה“ האָט עס דערנאָך געטיילט דורך די גבאים פון די קלויזן יעדן „מתפלל“ אַ ביכל פאַר זיין פאַמיליע; אויפן ביכל האָט יעדערער באַקומען טעגלעך אַ האַלב פונט ברויט פאַר אַ נפש, נאָר ניט מער פון 3 פונט פאַר אַ פאַמיליע לויטן פּרייז פון 8 קאָפּ, און אַ האַלב פונט זאַלץ איינמאָל אין וואָך יעדן דאָנערשטאָג. די טיילונג פון דעם ברויט איז געווען נאָר אין פיר ערטער, און ביי די „אָטשערעדעס“ איז די ענגשאַפט געווען אַזוי גרויס, אַז אייניקע מענטשן זיינען ממש דערשטיקט געוואָרן, און איינעם האָט אַ דייטשער אָרדנונג־היטער דערשטאָכן אויף טויט.

נאָכדעם ווי ס׳זיינען איינגעפירט געוואָרן די ברויט־קאַרטן אין דעצעמבער 1915 (טבת תרע״ו) און די דייטשן האָבן שוין אָנגעהויבן רעקווירירן תּבואה אין די דערפער, איז ברויט ווידער טייערער געוואָרן, און אין משך פון פיר חדשים, פון אָנהייב ווינטער תרע״ו ביז סוף ווינטער, איז דער מקח אויף ברויט געשטויגן פון 15 ביז 85 קאָפּ. צוליב דעם יקרות אויף ברויט זיינען אויך די איבעריקע זאַכן טייערער געוואָרן. באַזונדערס שטאַרק איז אין יאָר תרע״ו געווען דער דוחק אויף פלייש. פאַר דער אָקופּאַציע פלעגט מען קוילענען 500 כשרע בהמות אַ וואָך; בעת דער אָקופּאַציע האָט מען געקוילעט אָפיציעל אפשר נאָר אַ פאָר צענדליק אַ וואָך אויף שבת, און נאָך אַ ביסל איז געווען אַריינגעגנבעטע. אין די קלויזן זיינען געגאַנגען גרויסע טומלענישן, אַז מ׳זאָל מתּיר מאַכן „בשר חוץ“. דאַן זיינען די רבנים אַרויס אין שבט תרע״ו 1916 מיט אַ געדרוקטער „הודעה ואזהרה“: „עס איז שוין אפילו לאַנג באַוואוסט דער גרויסער איסור פון פאַרצייטיקע גאונים אויף „בשר חוץ“ נאָר דער היינטיקער שווערער ווינטער,

וואָס מיר לעבן איבער, האָט געמאַכט אַ גרויסן קריזיס אין פלייש־מאַרק, בהמות איז זייער טייער, דער אַריינפיר איז זייער שווער; צוליב דעם איז דער מקח אויף פלייש שרעקלעך געהויבן; פיל מענטשן שמאַכטן שוין אייניקע וואָכן אָן אַ שטיקל פלייש, וואָס דאָס קאָן זיך שטאַרק אָפּרופן אויף דעם געזונט פון די פיל פאַרשוואַכטע מענטשן. צוליב דער היינטיקער שוואַכער דערנערונג א. אז. וו. האָבן די רבנים געפונען צייטווייליק איבער דער מלחמה־צייט פאַר מעגלעך מתּיר צו מאַכן „בשר חוץ“, אויב נאָר מען זאָל איינאָרדנען אַ גוטע השגחה“ א. א. וו.

די אַריינגעגנבעטע פלייש פלעגט מען אַריינפירן אין שטאָט אין אַרונות פון מתים, אָדער מיט דער הילף פון די דייטשע „אָבאָזן“. דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, געקאָסט גוט געלט, און פלייש איז ניט ביליגער, נאָר טייערער געוואָרן. פריער האָט געקאָסט 20 קאָפּ. און אין אָקופּאַציע ביז 5 מאַרק און מערער אַ פונט. פאַר אָרימע לייט איז דאָס געווען אַ צו טייערער ביסן, און דער גאַנצער חיות פון די אָרימע איז געווען כאָטש פיש, איבערהויפּט אויף שבת, נאָר די „אָטשערעדעס“ זיינען געווען אַזוינע גרויסע (פון 5 אינדערפרי ביז 2 בייטאָג), אַז ניט איינער איז פאַרפראָרן געוואָרן אין די גרויזאַמע ווינטערס און ניט איינער איז געבליבן מיט קראַנקע לונגען פון די קלעפּ פון די דייטשע מיליטערלייט. און צו אַלעמען האָבן זיך די פּרייזן אויך אויף פיש זייער געהויבן. מען פלעגט אַראָפּגנבענען די בעסטע פיש און אַריינטראָגן דעם גביר אין שטוב אַריין און פאַרן אָרימאַן איז געבליבן די ערגסטע, און פאַר פישלעך וואָס האָבן פריער געקאָסט 7 קאָפּ, און נאָך דעם הויפּטמאַנס טאַקסע 20 פעניג, האָט מען גענומען ביז $1^{1}/_{2}$ מאַרק. דאַן איז ווייטער געוואָרן אין די קלויזן גרויסע געשרייען און די רבנים האָבן געמוזט אַרויס אין חודש אָב, תרע״ו מיט אַ „חרם“, ווי דער עולם האָט עס גערופן און וואָס אין דער אמתן איז דאָס געווען ניט מער ווי אַן „אזהרה“, ווי עס איז געשריבן אין זייער נוסח: „אזהרה חמורה מהרבנים דפה. מיט דער גרעסטער שטרענגקייט און האַרבקייט אסרן די רבנים דפה צו צאָלן פאַר פיש העכער פאַר דער טאַקסע פון שטאָט־הויפּטמאַן; דער איסור אין זיין גאַנצער קראַפט און שטרענגקייט פאַלט אויף דעם קויפער, ווי אויך אויף דעם פאַרקויפער; ווער עס וועט טאָן קעגן דעם, איז אויסער וואָס ער איז עובר אַ „איסור חמור“, ווערט ער אויך פאַררעכנט פאַר אַ רודף די גאַנצע באַפעלקערונג... דער איסור גייט אַריין אין קראַפט פון דאָנערשטאָג אָן, פרשה דברים ה׳ אב תרע״ו $^{3}/_{8}$ 1916.

די טאַקסע פון שטאָט־הויפּטמאַן איז פאָלגנדיקע:

1) העכט, ברעסן, שלייען, אָקונעס, קאַרפּן, גרויסע פונטיקע—1 מאַרק, דיזעלבע קלענערע—65 פעניג.

2) פלאָטקעס, קאַרעשן 4 אין פונט—65 פעניג.

3) שעלעוועס גרעסערע — 1 מאַרק, 40 פעניג אַ פונט; קלענערע— אין פונט—25 פעניג.

4) סטינקעס גרעסערע—30 פעניג, קלענערע—20 פעניג אַ פונט.

5) לעבעדיקע פיש פון די אַלע סאָרטן—מיט 25 פעניג אויפן פונט טייערער.

6) פיש־הענדלער און קאָמיסיאָנערן פון די פישערײ־אַרענדאַטאָרן מוזן פאַרקויפן די פיש די קליינהענדלערקעס מיט 15 פּראָצענט וועלוועלער“.

די אזהרה האָט מען געלייענט מיט גרויס פּאַראַד אין אַלע קלויזן דאָנערשטאָג און שבת פאַרן לייענען, אָבער ס׳האָט מער ניט געהאַלטן ווי איבערן חודש אלול, דערנאָך זיינען די פּרייזן נאָך העכער געוואָרן; דער איינציקער פועל־יוצא איז געווען, וואָס די אָטשערעדעס זיינען אַ ביסל קלענער געוואָרן, ווייל די פרומע

האָבן גאָר אויפגעהערט קויפן פיש, וואָרים די רבנים האָבן געאסרט צאָלן טײערער פאַר דער טאַקסע. אַנדערע אפילו האָבן געפונען אַן עצה: זיי פלעגן שיקן קויפן די דינסט, אָדער זיי האָבן געצאָלט אַליין טײער, נאָר זיי האָבן אָנגעזאָגט דעם פישער, אַז דאָס געלט, וואָס מער פון טאַקסע, גיבן זיי דאָס אים אַ הלוואָה (פאַרשטייט זיך, שלא על מנת להחזיר). ווי געזאָגט, האָט די „אזהרה" לאַנג ניט געהאַלטן: זי איז אין אייניקע וואָכן פון זיך אַליין בטל געוואָרן*).

נאָר אייגנטלעך איז דער יקרות אויף פיש און פלייש נאָך געווען גאָרנישט לגבי דעם יקרות אויף ברויט. אויף ברויט איז געווען ניט קיין יקרות, נאָר פשוט אַ הונגער. דער זומער 1916 איז אַריבער בשלום. און אין שניט=צייט האָט אַ קורצע צייט אפילו געהאַלטן כמעט 20 קאָפּ. אַ פונט, אָבער אין יאָר תרע"ז האָט מען אין אָנפאַנג אינגאַנצן געגעבן אַ פערטל פונט ברויט (שפּעטער עפּעס מער ווי אַ פערטל), וואָס איז געווען אויסגעמישט מיט אַלע מינים, וואָס מ'גיט עסן בהמות. פּריוואַט=ברויט איז געווען פאַרווערט. אַז מ'פלעגט כאַפּן אַ בעקער באַקנדיק ברויט, איז אויסער דעם, וואָס מ'פלעגט צונעמען ביי אים דעם גאַנצן געבעק, פלעגט ער נאָך דאַרפן אָפּזיצן ווײפיל חדשים אין שרעקלעכע תפיסות. אַ שטיקל ברויט האָט מען געקאָנט קריגן געהיים נאָר ב"י באַקאַנטע קאָמענדאַנט=בעקער, וועלכע פלעגן בגנבה אויסבאַקן צו די פאָר=ציעס נאָך עטלעכע פוד, וואָס די פודנטרעגער אָדער די „גייער", ווי מ'פלעגט זיי רופן, פלעגן זיי צושטעלן געגנבעטערהייט אין שטאָט אַריין. ס'פאַרשטייט זיך, אַז אַזאַ ביסן ברויט, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט סכנותן און שוחד, האָט געקאָסט זייער טייער, ביי 1,10 רוב. אַ פונט, און דעם אָרימן מענטשן, דערהויפּט אין דער דאַמאָלסטיקער צייט פון אַרבעטסלאָזיקייט און צוואַנגס=אַרבעט, איז געווען אוממעגלעך צו קויפן זיך ברויט, אָבער אַזוי ווי מיט אַ פערטל פונט ברויט האָט מען ניט געקענט לעבן איז געווען שרעקלעכע יללות, דערהויפּט אין די קלויזן: מען פלעגט ניט לאָזן לייענען... אין קברנישער שול האָט דער סטאַראָדאָראָגער רב פּסחאָוויטש, אַ היימלאָזער, אַ גוטער רעדנער, אייניקע שבתים נאָכאַנאַנד אַגיטירט פאַר עפּענען היגיענישע קיכן. אויך האָט ער פאַרלאַנגט, אַז אַזוי ווי אין שטאָט קומט אַריין ווינציק ברויט, זאָל יעדער, אפילו דער פאַרמעגלעכער, עסן מער ניט ווי אַ האַלב פונט ברויט אַ טאָג, און דעם אַנדער האַלב פונט אַוועקגעבן אַן אָרימאַן. אַן אַנדער דרשן פון קברנישער שול, ר' שמשון, פלעגט אַלע ווײַלע אָפּריכטן דעם „עשירי קדש" מיט גרויס פאַראַד און ווידויים און בכיות און מעורר זיין דעם עולם צו תשובה און צו צדקה. יענעם ווינטער איז אויך געווען צו לייענען אויפן שול=הויף געשריבענע העברעאישע הודעות, וואָס איינע פון זיי שרייב איך דאָ איבער, ווי אַ היסטאָרישן דאָקומענט:

„הודעה מהרבנים דקהלתנו! בימי צרה ומבוכה כאלו הרעב שורר בתקפו ורבו חלליה בודאי עלינו החובה להתריע ולזעוק ולהתחנן מלפני ד' אולי יחנן ולכן הועדנו את יום ה' הבעל"ל הוא יום כפור קטן ליום תשובה ותפלה. היום שחרית יתפללו בכנופיא מנין אחד בזמן קריאת שמע ויאמרו סליחות י"ג מדות ולאחר התפלה יאמרו כל הקהל עשרים מזמורי תהלים לכל הפחות.. בשעה 4 קודם המנחה יתאספו תנוקות של בית רבן של החדרים והת"ת בבתי כנסיות ומדרשות הקרובים אליהם ויאמרו תהלים גם כל הקהל יאמרו תהלים. קודם מנחה ולאחר שמונה עשרה יתפללו כפי הסדר יום כפור קטן ותשובה ותפלה וצדקה מעבירים את רוע הגזרה לכן ראוי ביום זה להרבות בצדקה להשביע נפשות נענות העטופות ברעב בראש כל חוצות וד' ישמע שועתנו ובעת צרה יעננו, מדבר וחרב ימלטנו, ובזמן גאולה שניתיגאלנו במהרה בימינו אמן".

דער ווינטער פון יאָר תרע"ז איז באמת געווען דער שרעק=לעכסטער מיט זיין הונגער, מגפות און אַרבעטסלאָזיקייט. דאָס אומגליק האָט אַרומגענומען אַלעמען, און אַלע האָבן פּראָטעסטירט קעגן דעם, יעדערער אויף זיין לשון: די רבנים און די פרומע — מיט תפילות און דרשות, אַרבעטער — מיט פּראָקלאַמאַציעס*), דער המון=עם — מיט ניט לאָזן לייענען, „רייסן קברים", און פרויען, דערהויפּט „רעזערוויסטקעס", וועלכע פלעגן זיך צוזאַמענטרעפן ביים באַקומען די קאַזיאָנע שטיצע, פלעגן מאַכן שיר ניט „דעמאָנ=סטראַציעס" אויף געאָרג=פּראָספּעקט, לעבן דעם בנין פון קאָמענ=דאַנט, מיט געוויינען און די קינדער אויף די הענט, נאָר די סאָלדאַטן פלעגן זיי פונאַנדערטרייבן.

דער ווינטער איז אויך געווען שרעקלעך מיט זיינע גרויסע פרעסט. דאָס אומזיסטע האָלץ, וואָס מען פלעגט באַקומען, איז גראָד געווען זייער נאַסע; אַ פונט ברויט האָט געקאָסט מער ווי אַ רובל און דער אָרימאַן האָט געלעבט נאָר מיט דעם טעלערל וויקע און עס איז געווען שרעקלעך צו זען דעם הילוך פון די אָרימע געשוואָלענע פנימער, וואָס פלעגן אַרויסקוקן פון אַ גוף איינגע=וויקלט פון קאָפּ ביז די פיס אין שמאַטעס. עס איז געווען שרעק=לעך צו הערן די קולות פון די קינדערלעך אויף די גאַסן. אָרימע=לייט זיינען געפאַלן ווי פליגן.

דער יקרות האָט כמעט געהאַלטן אַ קיילעכדיקן יאָר, און דעריבער איז זומער אויסגעבראָכן אַ אומגעוויינלעכע עמיגראַציע אין די קליינשטעטלעך, כדי צו ראַטעווען זיך פון הונגער=טויט. מען פלעגט לאָזן אויף הפקר גאַנצע בעלי=בתישקייטן, אָדער פאַר=קויפן אַלץ שפּאָט=ביליג, נעמען די קינדערלעך מיט אַ פּאָר קישעלעך און פאָרן (מיט אַ שיין פון צענטראַל=קאָמיטעט) אין באַשטימטע ערטער, ווי אָליטע, קאָשעדאַר, פּאָנעוועזש א. א. וו. און ווער ס'האָט זיך צוליב דעם הונגער ניט געקענט דערוואַרטן אויף אַ שיין, פלעגט נעמען די קינדער אויף די פּלייצעס און מ'איז גע=גאַנגען צו פוס, וואו די אויגן האָבן געטראָגן.

אויף אַלע וועגן אונטער ווילנע האָט מען געקאָנט זען לעבע=דיקע גלות=בילדער: מחנות יונגע און אַלטע פרויען און קראַנקע האָבן זיך געשלעפּט מיט די לעצטע כוחות פאַריאָמערט, פאַרחושכט, מיט די געפּעק אין די קליינע שטעטלעך אַריין. די איבערגעבליבענע האָבן געוואַרט אויף שניט=צייט ווי אויף משיחן. ס'איז געווען גראָד אַ געראָטן יאָר און אין אָנהייב איז טאַקע געפאַלן דער מקח אויף ברויט ביז 30 קאָפּ. אַ פונט, אָבער גלייך האָט ער זיך ווייטער אויפגעהויבן ביז 55 קאָפּ. די פּלוצלונגע העכערונג פון מקח אויף ברויט אין מיטן שניט=צייט האָט אַרויסגערופן אין גאַנץ שטאָט גאָר אַ באַזונדערן רעש. אויפן שולהויף פלעגן זיך אַלע ווײַלע ווייזן אַנאָנימע קול=קוראס וועגן יקרות. איין מודעה איז געווען פּ' ראה מיט אַזאַ לשון: „ליבע יידן, קומט היינט אין גרויסע שול אויף אַן אַסיפה, דאָרטן וועט מען ריידן וועגן דער גרויסער גזרה פון די פאָרציע ברויט און וועגן דער ספּעקולאַציע פון די הויכע פרייזן אויף ברויט".

אין אַן אַנדער אַנאָנימן קול=קורא איז געשטאַנען:

„ווילנער יידישע אייגוואוינער! פאַרזאַמלט זיך היינט דינסטאָג דעם 14-טן אויגוסט 5 דעם זייגער אין דער גרויסער שול צו באַטראַכטן די עקאָנאָמישע פראַגע וועגן ברויט און אַנדערע שפּייז=פּראָדוקטן, וועלכע שטעלט אין געפאַר דעם לעבן פון אונז מיט אונזערע פרויען און קליינע קינדערלעך עוללים שאלו ללחם ואין! קליינע קינדערלעך בעטן ברויט! מענטשן שטאַרבן אין די גאַסן, גאַנצע פאַמיליעס גייען אַוועק פון דער וועלט און נאָר צוליב דעם גרויסן

*) מען מוז צוגעבן, אַז אויך ווייטער האָבן די אַלע אזהרות און חרמס פון די רבנים, מערניט געהאַלטן ווי איבער די ימים נוראים (פאַר די מורא פון „יום הדין") און תיכף נאָך יוכ"פ, הוש"ר פלעגט שוין בטל ווערן די מורא פאַר די „אזהרות" און די „חרמס".

*) אָט איז אַן אויסצוג פון דער אומלעגאַלער פּראָקלאַמאַציע, וואָס דער „בונד" האָט אָפּגעדרוקט צום 1-טן מאַי 1917: „אַ שרעקלעכע צייט לעבן מיר איבער. דער „מלאך המות" מיט זיין חלף שפּרייזט איצט אַרום איבער אונזערע הייזער און קאָשעט אָן אָפּרוי, אונזערע קינדער, אונזערע עלטערן, ברידער און שוועסטער; דער מוראדיקער הונגער האָט זיך פעסט באַזעצט ביי אונז און דריקט אַלץ פעסטער צו מיט זיין ביינערדיקן סקעלעט, אַ שרעקלעכע סכנה פון אונטערגאַנג שטייט אונז אַלעמען פאַר".

אומבעהייערן יקרות, וואָס קומט דורך די ספּעקולאַנטן, וועלכע ווילן זיך אויסבויען דורך יענעמס חורבן. פיל שטעט און שטעטלעך, ווי קאָוונע, גראָדנע, לידע א. א. וו. האָבן געפונען מיטלען ווי אָפּצושאַפן די אַרויסגערופענע קאַטאַסטראָפע. זיי האָבן געגרינדעט קאָמיטעטן וואָס זייער הויפּטציל איז געווען קעמפן מיטן יקרות—און זיי האָבן אויסגעפירט. און אונזער ווילנע, ירושלים דליטא, וועט שטיין פון ווייטן אין אַזאַ אומגליקלעכער צייט און ניט העלפן אירע ברידער, וואָס גייען אויס פון הונגער? ניין, עס לאָזט זיך ניט גלויבן, עס ליגט אַ מאָראַלישע פליכט אויף אַלע רבנים, דרשנים, כלל־טוער און אויף יעדער יידן, וועלכער קאָן נאָר מיטהעלפן, צו קומען היינט צו דער אסיפה אין גרויסער שול און באַטייליקן זיך אין דער גרויסער פאָלקס־פאַרזאַמלונג, וועלכע וועט אויסקלייבן אַ קאָמיטעט פון פאַרשיידענע קלאַסן פון דער באַפעלקערונג, וועלכער זאָל מיט גרויס ענערגיע באַפרייען אונזער שטאָט פון דעם אַרויסגערופענעם יקרות און דערמיט אונז ראַטעווען פון הונגער־טויט. ברידער, פאַרגעסט ניט אייער הייליקן חוב און גאָט וועט העלפן״.

אין גרויסע שול איז טאַקע דאַן פאָרגעקומען אַ שטורמישע פאָלקס־פאַרזאַמלונג; ס׳זיינען געווען פאָרשטייער פון אַלע פאַרטייען און זייער אַ גרויסער המון פון מענער און פרויען; מ׳איז געשטאַנען אויף די בענק, אויף די טישן, די רעדנער זיינען געשטאַנען ניט לעבן ארון־קודש, נאָר אויף די טרעפּלעך פון דער פאַראַדנער טיר; ס׳איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ פרעזידיום צו פירן די אסיפה, צווישן וועלכע ס׳זיינען געווען פאַרטראָטן: פון די סאָציאַליסטן — רעואל גינזבורג, וועלכער איז געווען פאָרזיצער, פון די אָרטאָדאָקסן — דער סטאַראָדאָראָגער רב, פּסחאָוויטש און דער רבי פון ״תפארת־בחורים״ סראָעלאָוו, פון בע״ב. — י. ל. גורעוויטש, ב. אַלטשולער, פון דעמאָקראַטן — א. היילפּערן, רעמיגאָלסקי, יונה שאַפּיראָ, יצחק ברוידעס.

נאָך די פאַרביטערטע רעדעס און לאַנגע דעבאַטן, האָט די פאַרזאַמלונג אויסגעקליבן פון דאָסניי אַ שטאָטישע קאָמיסיע (די פריערדיקע קאָמיסיע, וואָס מ׳האָט אויסגעקליבן דעם 16 יולי אויף אַ פאָלקס־פאַרזאַמלונג אין קרענגעלס זאַל, איז בטל געוואָרן) וועלכע איז באַשטאַנען פון פרעזידיום און 2 פאָרשטייער פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען.

אין יענעם אָוונט איז אויך געווען אַן אסיפה אין צענטראַל־קאָמיטעט, וועלכער האָט פון זיין קאָמיסיע צו באַקעמפן דעם יקרות אויך אויסגעקליבן צוויי מיטגלידער, דעם ה׳ פינעס און נ. פּופּס, און זיי דעלעגירט אין דער שטאָטישער קאָמיסיע. די שטאָטישע קאָמיסיע האָט געהאַט פאָלגנדע אויפגאַבן: קומען אין אַ קאָנטאַקט מיט די פּוילישע, ווייסרוסישע און ליטווישע קאָמיטעטן, כדי זיי זאָלן ווירקן אויף די הויפּט־ספּעקולאַנטן — די פּויערים פון דאָרף — אַז זיי זאָלן ניט אַזוי באַרייסן און פאַרפּייניקן די שטאָט־לייט; געמיינזאַם צונויפזאַמלען 50 טויזנט חתימות ביי דער באַפעלקערונג; דערלאַנגען דער מאַכט אַ מעמאָראַנדום מיט די פאָדערונגען: 1) פאַרגרעסערן דעם ראַציאָן ברויט ביז אַ פונט. 2) ערלויבן דעם פרייען אַריינפיר פון פּראָדוקטן. 3) באַזאָרגן די באַפעלקערונג מיט האָלץ אויף ווינטער. 4) ניט מישן און צונויפמישן שלעכטע פּראָדוקטן, ווי למשל, פאַרשימלטע קעז, פאַרפוילטע ברוטשקע, וכדומה, מיט גוטע ביים פונאַנדערטיילן די לעבנסמיטלען דער באַפעלקערונג. דער מעמאָראַנדום איז אָבער ניט דערלאַנגט געוואָרן, מחמת ביי די יידן זיינען נאָך ווי עס איז צונויפגעזאַמלט געוואָרן 5 טויזנט חתימות, אָבער ביי די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן, הגם זיי האָבן דעם מעמאָראַנדום אַקצעפּטירט, זיינען דאָך קיין חתימות ניט אויפגעזאַמלט געוואָרן.

אין יענער צייט, דעם 16 אַווגוסט, איז אויך געווען אַ זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג פון די קאָנסום־פאַראיינען צוזאַמען מיט דער שטאָטישער קאָמיסיע און ס׳איז באַשטימט געוואָרן, אַז אַזוי ווי די מאַכט גיט אַרויס די קיכן קאָרענע מעל (ווייל עס איז דאַן געווען אַ דוחק אין גרויפּן) זאָל מען פון דעם מעל אָפּשפּאָרן און באַקן ברויט, וועלכע מען זאָל אַרויסגעבן צו איין פונט אַ וואָך אויף אַ נפש צום מקח פון 35 קאָפּ. אַ פונט.

אַ קורצע צייט האָט מען טאַקע אַלע פרייטאָג געטיילט דאָס ברויט אין די קיכן; די קאָמיסיע פון צענטראַל־קאָמיטעט האָט דאַן אויך צוזאַמענגערופן די קאָמענדאַנט־בעקער אויף אַ זיצונג, און הגם די בעקער האָבן געזאָגט, אַז מ׳קען פאַרקויפן דאָס ברויט אויף 40 ק. אַנשטאָט די 75 ק. וועלכע ס׳האָט דאַן געקאָסט, דאָך איז פון דער זאַך גאָרניט אַרויסגעקומען, ווייל אייניקע בעקער האָבן זיך בשום אופן ניט געוואָלט אונטערגעבן דעם דאָזיקן באַשלוס; פונדעסטוועגן איז דאָך געפאַלן דער מקח פון 75 אויף 60 ק. אָבער די שטאָטישע קאָמיסיע האָט געפאָדערט, אַז מ׳זאָל פאַרקויפן אויף 38 ק. און דעם 23־טן אַווגוסט 1917 איז אין דער גרויסער שול ווייטער פאָרגעקומען אַ שטורמישע פאָלקס־פאַרזאַמלונג פון מענער און פרויען פון המון. מען האָט ביטער גערעדט, פרויען האָבן געוויינט, און מ׳האָט באַשטימט אַרויסלאָזן וועגן דעם אַ מודעה.

דאָס איז דער נוסח פון דער מודעה:

״לויט דער החלטה פון דער פאָלקס־פאַרזאַמלונג דעם 23 אויגוסט, איז באַשטימט געוואָרן, אַז פון זונטאָג אָן דעם 26 אויגוסט זאָל מען צאָלן פאַר ברויט ניט טייערער ווי 38 קאָפּ.; טאָמער וועלן אַנדערע בעקער ניט וועלן לאָזן אויף דעם מקח, זאָל מען אויסקומען מיט גריינסן, מיט קאַרטאָפל וכדומה; מיר בעטן אַלע רבנים, גבאים פון די קלויזן אויסרופן דאָס אין אַלע קלויזן שבת פאַרן לייענען און בעטן אַלעמען מיטהעלפן און האַלטן זיך פעסט אָן דער החלטה״.

מ׳האָט אויך געטיילט אויפן שול־הויף און געקלעפּט אין די יידישע גאַסן דעם 27־טן אַווגוסט אַזעלכע אויפרופן:

״בעדענקט! צאָלט ניט טייערער פאַר ברויט ווי 38 ק., דאָס באַקעמפן פון יקרות ליגט אין אייערע אייגענע הענט״.

די טאַקסע פון 38 ק. האָט אָפּגעהאַלטן מערניט איין וואָך, ד. ה. מ׳האָט גענומען ביי די בעקער און קרעמער מיט געוואַלד אויף דעם מקח; דערנאָך אָבער האָבן די בעקער גאָר אויפגעהערט צו באַקן און ס׳איז געוואָרן נאָך ערגער, מ׳האָט אַפילו פאַר געלט אויך קיין ביסן ברויט ניט באַקומען.

די לאַגע איז דאַן געווען אין שטאָט אַ שרעקלעכע. דאָס קאָן מען אויך זען פון ק״ק, וואָס דער צענטראַל־קאָמיטעט האָט אַרויסגעגעבן דעם 28־טן אַווגוסט 1917:

״עס איז געקומען דער שרעקלעכער מאָמענט, וועלכן מיר האָבן ערוואַרט מיט שוידער און ציטערניש: די ווילנער קהילה איז געבליבן אָן אַ גראָשן געלט, קיין שטיצע פון אַמעריקע און רוסלאַנד באַקומען מיר שוין מער ניט, אַלע צדקה־אַנשטאַלטן געפינען זיך אין דער שרעקלעכסטער לאַגע און וועלן זיך מוזן צומאַכן, טויזנטער דערוואַקסענע קינדער שטרעקן אויס זייערע אויסגעדאַרטע הענט און מיט פאַרשמאַכטע ליפּן שרייען זיי: ברויט, ברויט! באַלד קומט שוין אָן דער ווינטער און מען מוז אויך זאָרגן וועגן האָלץ, שוכוואַרג א. א. וו.״.

אין גרויסער שול האָט הרב רובינשטיין ראש־השנה געהאַלטן אַ וואַרימע דרשה וועגן דער לאַגע, אַז פיל האָבן געוויינט. כמעט 90 פּראָצענט זיינען דאַן אָנגעקומען צו צדקה און די איינציקע שטיצע איז געווען דער צ. ק. וואָס פלעגט געבן אומזיסטע טאַלאָנען אויף דעם קאָמענדאַנטישן ברויט, און די חברות ״אחיעזר״ וואָס פלעגן טיילן אומזיסט. אָבער די שטיצע פון ״אחיעזר״ פלעגט אויסמאַכן דורכשניט קוים 14 פעניג אויף אַ נפש, און ברויט האָט מען פון 1־טן מאַי ביזן 3־טן אַווגוסט אַרויסגעגעבן אויף די טאָגן קוים 1/4 פונט. די זופּ־קיכן האָבן זיך געגרינדעט ערשט דעם 1 יוני און ס׳האָט געקאָסט 15 פעניג אַ פּאָרציע. די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען גרויס און דערצו נאָך האָט געווילדעוועט די גזרה פון צוואַנגס־אַרבעט. אַלע ווילע פלעגט מען כאַפּן פון די גאַסן און דאָס כאַפּן פלעגט אָפּטמאָל געדויערן אַפילו צוויי וואָכן נאָכאַנאַנד. די מאַנסביל זיינען געלעגן פאַרבאַהאַלטן אין די קעלערס, אויף די ביידימער. אין שטאָט האָט דאַן אויך געהערשט די מגפה פון טיפוס און דיזענטעריע. דעם 14 יולי איז אַפילו געווען אָנגעקלעפּט אַ מודעה אויפן שפּיטאָל ״סאַוויטש״, אַז די סאָלדאַטן זאָלן זיך היטן פאַר כאָלערע.

אין די יאָרן 1916—17 איז מען געווען אַרומגערינגלט און איינגעשמידט אין דער אייזערנער קייט פון דער יונקערשער דיקטאַטור, מען איז געווען פאַרלאָרן אין יאוש אָן שום האָפענונג אפילו צו פּראָטעסטירן און מען האָט געמיינט, אַז די הימלען האָבן זיך שוין אַראָפּגעלאָזן. מען האָט אָפט באַגעגנט ווי הונגעריקע מענטשן גייען צוזאַמען מיט הונגעריקע הינט איבער די פּוסטע גאַסן, איבער די ליידיקע מערק זוכן עפּעס אַ ברעקל. אַ שטיקל בולבע-שאָלעכץ איז געווען אַ גאַנצער יום-טוב און מען האָט פון דעם געמאַכט גאַנצע מאַכלים.

און די יונקערס זײַנען זיך אַרומגעגאַנגען צופרידענע, מיט די רויטע אָפּגעפרעסענע פּנימער און ס׳האָט פאַרכאַפּט דעם אָטעם, פאַרבײַגייענדיק זייערע אַ קיך, פון די ריחות פון די אַלערליי געשמאַקע מאַכלים.

און קוקנדיק אָפּטמאָל, ווי די כאַפּערס פון דער מיליטער-כאַליציי לויערן פון די ווינקעלעך אויף די הונגעריקע מענטשן, און די היצלס לויערן אויף די הונגעריקע הינט,—האָט מען בשעת מעשה געטראַכט, אַז די הינט איז שוין בעסער פון די מענטשן, וואָרים זיי וועט מען דאָך גלייך אַראָפּנעמען די קעפּ און אַ סוף צו די צרות, די מענטשן אָבער וועט מען נאָך גענוג אכזריותדיק פּייניקן בײַנאַכט אין די פאַרשפּאַרטע קאַלטע באַראַקעס מיט די דריי-גאָרנדיקע נאָרעס, וואו זיי פלעגט אויסקומען צו באָדן זיך אָפּטמאָל אפילו אין דעם אייגענעם שמוץ, בײַטאָג מאַטערנדיק זיך אין הונגער און פראָסט בײַ דער שווערער אַרבעט און דערנאָך ערשט אויסגיין ערגעץ-וואו אין אַ וויסטעניש ווייט פון אייגענע און נאָענטע. און די יונקערשע אָקופּאַציע האָט אַזוי פאַרפּייניקט, אַז מען האָט פאַראַכט זייער קולטור און זייער פּינקטלעכקייט, זייער אָרדענונג און זיכערקייט, וויבאַלד דאָס אַלץ האָבן זיי אויסגענוצט נאָר, כּדי בעסער אויסצוזויגן אונז פאַר זייערע צוועקן.

און ווען דער חורבן פון די שטאָטישע אײַנוואוינער, פון די יידן, איז געוואַקסן פון טאָג, האָט די עשירות פון פּויער זיך געמערט אַלץ אָן אַ שיעור אַזוי, אַז ער האָט שוין די מאַרקן גאָר ניט געקענט ציילן, נאָר ער האָט זיי אויפן פונט, אויפן פּוד, געוואויגן, אַזוי פיל האָט ער זיי עס געהאַט. דעם לעצטן גראָשן פאַרן פּודל קאָרן, פאַרן בינטל האָלץ, האָבן זיי אויסגעזויגן בײַ דער שטאָטישער באַפעלקערונג, איבערהויפּט בײַ דער יידישער, וועלכע איז געווען אויסגעפּרעסט און פאַרפּייניקט פון הונגער און קעלט. די פּויערים פלעגן קומען אין שטאָט און אויסקויפן די בעסטע זיידנס, די טייערסטע מעבל און כּסדר טענהן: „פריער זײַנען מיר געווען די כאַמען, איצט זייט איר די כאַמען, און מיר די פּאַנעס". ס׳איז געקומען אַזוי ווייט, אַז אַ קורצע צייט האָבן זיי שוין אפילו פאַר מאַרקן ניט געוואָלט פאַרקויפן, נאָר פאַר גאָלד, פאַר צירונג.

סוף יאָר 1917 איז די לאַגע אַ ביסל לייכטער געוואָרן, די אייזערנע קייט האָט אַ ביסל נאָכגעלאָזן. עס האָט זיך אָנגעהויבן צו ריידן וועגן אַ שלום מיט רוסלאַנד, ס׳האָט זיך אויך באַוויזן דעם פויפּסטס נאָטעס וועגן אַן אַלגעמיינעם שלום. מ׳האָט אַ ביסל דעם אָטעם אָפּגעכאַפּט. אין דער פּרעסע האָט זיך אָנגעהויבן ריידן וועגן ליטווישער אויטאָנאָמיע און דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן האָט ווי אויפגעוואַכט פון אַ טיפן, שווערן שלאָף. דאַן איז ברויט אַ ביסל ביליגער געוואָרן, עס האָט געהאַלטן 29 קאָפּ. און איינער אַ שמוכלער האָט זיך פון עגמת-נפש גאָר אויפגעהאַנגען. אָבער גאָר אינגיכן האָט זיך דער פּרייז פלוצלונג ווידער געהעכערט אויף 36 קאָפּ. און דער יקרות האָט זיך געשטאַרקט פון מינוט. דער גאַנצער מסחר איז פאַרבליבן ווי געווען—בײַ דער יונקערשער מאַכט, אין לעבנסמיטל-אָפּטיילונג און געווערבס-אָפּטיילונג. און צוקומען אַהין האָט מען געקענט נאָר מיט 3 זאַכן: מיט גאָלד, מיט שוחד און מיט יפי-פיות. פאַרשטייט זיך, אַז אַזוינע שמוכל- און גולה-

געשעפטן זײַנען געווען אַן עסק פאַר אויסוואורפן און זיי האָבן שרעקלעך באַגזלט דאָס פאָלק. אין דער צייטונג „אונזער שטימע" סוף 1918, איז געווען דאָקומענטאַריש אויסגערעכנט אַ גאַנצער צעטל פאַרברעכנס וואָס די שמוכלערס האָבן אָפּגעטאָן אפילו דאַן, ווען זיי האָבן שוין אַביסל מורא געהאַט פאַרן פאָלק: זיי האָבן צעשלעפּט דעם צוקער, די גרויפּן, דעם סיראָפּ, דעם מאַרמעלאַד, דאָס זאַלץ, אַלץ וואָס עס איז געווען באַשטימט פאַרן פאָלק. עס האָט זיך אויך אָנגעהויבן אַ סדרה פון אַרויספירן גאַנצע וואַגאָנעס תבואָה: קיין ריגע, קיין דווינסק (פון 15-טן דעצעמבער אויך קיין מינסק). ס׳האָבן זיך אויך געגרינדעט סינדיקאַטן פון ווילנער מעלער, בעקער און שמוכלער. זיי האָבן געמאַכט אַ יד-אחת מיטן יונקער און אַלע צוזאַמען באַגזלט דעם אָרימאַן. ס׳איז געווען אַ שרעקלעכע ספּעקולאַציע, אַ גאַנצע וואַקכאַנאַליע פון גנבה און גזלה. מיט אַמאָל פלעגט ניט ווערן קיין זאַלץ, קיין קאָרן, די פּרייזן אויפן פונטל ברויט פלעגן זיך משונהדיק בײַטן: אינדערפרי 60 קאָפּ.; בײַטאָג 70 קאָפּ.; בײַנאַכט שוין גאָר 80 קאָפּ.! דער פּסיכאָז פון גנבה האָט אַרומגענומען אַלעמען. אפילו די בעלי-טובות און כלומרשט כלל-טוער. און אַנדערע קיכן האָבן אויך אַזוי ווייט באַגזלט גאָר אָפן בראש-גלי, אַז אויף דער אסיפה פון די פאָלקס-קיכן דעם 5-טן יאַנואַר 1918 אין „האַנטווערקער-שול", איז געוואָרן אַ רעש וועגן די גזלות און אַ סך בעלי-טובות פון די קיכן האָט מען טאַקע צוליב דעם באַזײַטיקט.

צום יקרות אויף ברויט איז נאָך דאַן צוגעקומען נאָך אַ צרה פון די דירות. נאָכן אָנהייב פון די שלום-אונטערהאַנדלונגען אין בריסק, זײַנען פון רוסלאַנד אָנגעקומען אַ סך גבירים מיט די פולע טויזנטער און די הויזווירטן האָבן מיטן תירוץ פון דעם כלומרשטן מאַנגל אין דיו׳ות אָנגעהויבן גוואַלדיק צו העכערן דאָס דירה-געלט און וואַרפן די אָרימע לייט פון די דירות.

נאָכן שלום מיט אוקראַינע, אין פעברואַר 1918, זײַנען אָנגעלאָפן סוחרים פון אוקראַינע און מען האָט אויסגעקויפט די מאַנופאַקטור. דאָ איז פלוצלונג געשטיגן דער פּרייז פון 1 רובל אויף 50 רובל און די אָרימע האָבן שוין צו זאַכן אויך ניט געקענט צוקומען, און מען איז געגאַנגען פּשוט אָנגעטאָן אין פאַרפאַרבטע און ניט געפאַרבטע זעק, אײַנגעוויקלט אין שמאַטעס, פון קאָפּ ביז די פיס. עס האָט זיך דאַן אָנגעהויבן אַ נײַע ספּעקולאַציע מיט פּעקלעך מאַנופאַקטור, מיט שוכוואַרג, מיט וואַגאָנעס שוועבעלעך, זאַלץ, ליכט.

נאָר ערגער פון אַלץ איז פאָרט געווען די ספּעקולאַציע מיט ברויט. אפילו דאָס שליסן שלום מיט רוסלאַנד אין מערץ 1918 האָט שוין מער ניט געווירקט, אין דער צייט וואָס אין דעצעמבער 1917, אַז מ׳איז נאָר צונויפגעקומען אין בריסק צו ריידן וועגן שלום, איז ברויט וועלוועלער געוואָרן כמעט אויף 50 פּראָצענט.

נאָך פּסח תרע״ח איז די לאַגע געוואָרן אַזוי שלעכט, אַז די „צדקה-גדולה" האָט זיך כמעט אינגאַנצן פאַרמאַכט צוליבן געלט-מאַנגל. די מינסקער זײַנען צונויפגעפאָרן און געצאָלט פאַר אַלץ אַזוינע משונהדיקע פּרייזן, אַז דער יקרות האָט זיך נאָך מער געשטאַרקט, און אין שטאָט איז געוואָרן ווידער אַ גרויסער ויצעקו. דער קאָמיטעט צו באַקעמפן דעם יקרות איז שוין דאַן ניט געווען (ער איז נאָך בטל געוואָרן אין אָקטאָבער 1917). האָט מען סוכּות אין שול געמאַכט אַן אסיפה וועגן יקרות, און דער לערער מ. שור האָט אויסגענוצט די געלעגנהייט צו באַרירן אויך די פּאָליטיק אין ליטע. גראָד זײַנען אין שול אַרײַן דײַטשע געסט. דערהערט אַזאַ רעדע, האָבן זיי גלייך וועגן דעם איבערגעגעבן וואו מען באַדאַרף און מ׳האָט אַלעמען, אי די שמשים אי די רעדנער, גערופן אין געהיים-פּאָליציי אַרײַן אויף אַ חקירה-ודרישה; דער פּועל-יוצא דערפון איז געווען, אַז אין שול האָט מען שוין מער קיין אסיפות ניט געלאָזט מאַכן און דער שטאָטישער קאָמיטעט האָט שוין כמעט ווי

גאָרניט געטאָן. איינע פון די סיבות, וואָס דער קאָמיטעט איז בטל געוואָרן, איז געווען דאָס, וואָס דער פאָרזיצער, רעואל גינזבורג, האָט געמוזט פאַרלאָזן ווילנע אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם מעמאָראַנדום, וואָס איז דורך אָסקאַר קאָן אַוועקגעשיקט געוואָרן אין דייטשן רייכסטאַג און האָט אַנטהאַלטן שאַרפע פּאָליטישע פאָדערונגען. נאָכדעם ווי דער קאָמיטעט צו באַקעמפן דעם יקרות האָט אויפגעהערט צו פונקציאָנירן, האָט דער המון אליין זיך געמוזט נעמען צו דער אַרבעט און מ׳האָט צעשניטן די זעק מעל, וואָס מ׳האָט געוואָלט אַרויספירן אין מינסק. דאַן האָבן שוין אויך די פאָרשטייער פון צ. ק. ביי דער מאַכט אויסגעפועלט, אַז מען זאָל פאַרווערן דעם אַרויספיר קיין מינסק.

אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבן פילן דער אָנהייב פון דער יונקערשער מפּלה. אין שטאָט איז געוואָרן גאָר אומרואיק, מען האָט גערעדט וועגן אַ מאָביליזאַציע, דער צ. ק. האָט זיך כמעט ווי צוגעמאַכט, מחמת פון אַמעריקע האָט שוין אינגאַנצן אויפגעהערט צו קומען שטיצע. דערצו נאָך האָט מען דעם 29 מאַי 1918 ווייטער פאַרקלענערט דעם ראַציאָן אויף דריי רוסישע פונט אַ וואָך אין קליינע רויע לעבעלעך. עס האָט געהערשט טיפוס, דיזענטעריע, די שפאַנקע. קיין פלייש איז אין שטאָט אויך ניט געווען, מען האָט פאַרקויפט פערדן־פלייש און טיילמאָל אפילו במקום כשרע. די וואַקכאַנאַליע פון דער ספּעקולאַציע האָט שוין דאַן דערגרייכט איר העכסטן גראַד. קאָמי־וואָיאַזשאָרן און שניידער־יונגען זיינען געוואָרן מיליאָנערן פון דעם פאָלקס גולה. ברויט האָט געהאַלטן איבער אַ רובל, און דער הונגער האָט געמאַטערט די באַפעלקערונג. אפילו די רבנים האָבן דאַמאָלסט אויך דערלאַנגט אַ פּראָטעסט־פּעטיציע אין צ. ק. פאַרוואָס מען לאָזט זיי הונגערן.

תשעה באָב, דעם 14־טן יולי 1918, האָט אין קברנישער שול נאָך די קינות אויפן חורבן ירושלים איינער אַ דרשן געהאַלטן אויך אַ ביטערע קינה אויף חורבן ווילנע צוליבן יקרות און הונגער. און ווען פריער האָט מען נאָך אַלץ געהאָפט, אַז אין שניט־צייט וועט וועלוועלער ווערן, איז איצט שוין פאַרלאָרן געגאַנגען די האָפענונג אויך, און ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן איבערן שטאָט שרעקלעכע געשרייען, און אויפן שולהויף פלעגט זיך אַלע ווײַלע באַווייזן אַזוי ווי אין יאָר 1917 נייע מודעות וועגן הונגער און יקרות. למשל, אין איין וואָך פ׳ תבוא תרע״ח (אַווגוסט 1918), זיינען געווען דריי מודעות. איינע אויף העברעאיש — מיט אַזאַ נוסח:

הוי, מפקיעי שערים! עד מתי תרצחו אלפי נפשות, הלמען מלא אמתחותיכם ואמתחות האברים זהב, תכריתו אוכל מפיות אלפי אנשים אמללים! הנשמע כזאת, אם בעת האסיף, אשר עיני כל יצפו ללחם זול, עוד תוקירו את השער, הלא תדעו כי בגללכם אלפי נפשות מפרפרים בין החיים והמות, ומה תעשו ליום פקודה בקום ה׳ למשפט להושיע נפשות אביונים!

נאָך אַ מודעה דינסטאָג, אין יידיש, אויך אין דערזעלבער וואָך:

ברידער! חברים! שבת פ׳ תבוא טאָר מען ניט לאָזן דאַווענען אין לייענען אין קיין שול; מען מוז אַלע ווי איין מענטש זען אויסראַמען די שלעכטע עלעמענטן, מ׳מוז זיך ראַטעווען פון די שונאים פון פאָלק; אונזער געדולד האָט שוין געפּלאַצט, מיר וועלן זיך ניט אָפּשטעלן פאַר קיין געפאַר צו נעמען נקמה פון די שמוכלער.

פרייטאָג דיזעלבע וואָך, נאָך אַ מודעה מיט אַזאַ נוסח:

צו אַלע װילנער יידן! פקוח נפשות איז דוחה שבת! פאַרוואָס זאָל מען שווייגן ווען טויזנטער פאַמיליעס גייען אויס פון הונגער, ווייל זיי האָבן ניט צו צאָלן 90 קאָפּ. אַ פונט ברויט, אין דער צייט, ווען ס׳דאַרף מערניט קאָסטן ווי 25 קאָפּ. נאָר מערניט ווייל די שמוכלער פירן אַרויס טעגלעך 10 וואַגאָנעס מעל אין דווינסק און ריגע. און מיר ווילנער יידן פון ירושלים דליטא האָבן איינגעבויגן דעם קאַרק און זאָגן דעם פּסוק: על גבי חרשו חורשים. ניין מען דאַרף דאָך קלאָגן „איכה ישבה בדד העיר״ פאַרוואָס גייט מען ניט צום

שעף! אַלזאָ זאָלן מיר שבת זיך אויפקלייבן און אַלע גיין בעטן ביים שעף, וועגן פאַרגרעסערן דעם ראַציאָן ביז אַ פונט און פריי אַריינפיר.

נאָך פיל טומלענישן און געוויינען אין אַלע קלויזן אייניקע שבתים נאָכאַנאַנד, ווען מ׳האָט ניט געלאָזן לייענען און דאַווענען מוסף און געפאָדערט, אַז מען זאָל אויסרופן אַ חרם אויף די שמוכלער, האָבן די רבנים סוף־כל־סוף נאָך לאַנגע ישוב־הדעתן אויף זייערע אסיפות אין צדקה־גדולה באַשטימט אויף ח״י אלול תרע״ח (26־טן אַווגוסט 1918) אויסרופן אין גרויסער שול דעם חרם. וועגן חרם האָט מען שוין אין שטאָט לאַנג גערעדט און ביי די שמוכלער איז טאַקע געוואָרן צוליב דעם אַ שטיקל מהומה. די פרייע האָבן זיך כלומרשט אויסגעלאַכט, אָבער די פרומע האָבן טאַקע שטאַרק געציטערט און איבערהויפּט האָבן זיך געשראָקן די פרויען. מאָנטאָג ח״י אלול זיינען אויפן שולהויף אָנגעקלעפּט געוואָרן מודעות פון די רבנים, אַז 6 אַ זייגער נאָך מנחה, וועט מען אין שול אויסרופן דעם חרם און ס׳איז אָנגעלאָפן אַ גרויסער עולם מענטשן. אַ סך זיינען געקומען גלאַט אויפן וואונדער אַ קוק טאָן, ווי עס זעט אויס דער „חרם״. די אָרימעלייט, אָבער, זיינען טאַקע געקומען מיט פאַרביטערטע הערצער, ווי עפּעס נעמען נקמה פון די שמוכלער, פון די רוצחים. זיי האָבן פון דעם אגב ערוואַרט אַ גאַנצע ישועה, טאָמער וועט טאַקע וועלוועלער ווערן ברויט, נאָר די דייטשן האָבן פלוצלונג פאַרצאַמט אַלע וועגן, וואָס פירן צום שולהויף און מען האָט כמעט קיינעם אַהינצו ניט אַריינגעלאָזן; מחמת דעם איז דער „חרם״ פאָרגעקומען ביי אַ קליינעם עולם (וועלכע האָבן זיך מקדים געווען פאַר די דייטשן) און ער האָט אַ ביסל אָנגעוואָרן זיין פייערלעכקייט, דאָך איז ער אַרויסגעקומען גענוג אימהדיק. אין שול האָבן זיך אָנגעצונדן די ליכט, אין מזרח זיינען געשטאַנען אַלע רבנים מיט זייער ערנסטע אומעטיקע פּנימער, דער אָרון־קודש האָט זיך געעפנט און ס׳זיינען אַרויס דריי אַלטע גרייזגרויע רבנים מיט פּאַטריאַרכאַלישע פּנימער און ווייסע בערד. זיי האָבן גענומען ספרי־תורות אין די הענט און דער אַלטער גרייזגרויער לוקישקער רב, אָנגעטאָן אין אַ ווייסן קיטל מיט אַ טלית, האָט קרעכצנדיק אָנגעהויבן זאָגן פריער תוכחה דעם עולם, אַז צוליב ניט־פרומקייט און וואָס מ׳היט ניט קיין שבת אין קיין צניעות, מען לערנט ניט קיין תורה און מען שטיצט ניט די אָרימע מענטשן, האָט דער אייבערשטער אָנגעשיקט די מלחמה מיט אַלע צרות. דערנאָך האָט ער גערעדט וועגן „חרם״ און די שטראָף וואָס עס קומט אויף דעם, וואָס איז עובר אויפן חרם, און צולעצט האָט ער מיט אַ ביטערער ציטערדיקער שטימע געזאָגט: „שוועד, זייער שווער איז אונז געווען אויסצורופן דעם חרם, מיט וועלכן מ׳האָט זיך שוין כמעט פון גאונס צייטן אָן ניט באַנוצט; נאָר די אומשולדיקע בלוט פון די אָרימע האָט אונז ניט געלאָזט רוען״. דאָ האָט מיטאַמאָל אויסגעבראָכן אַ פאַרשטיקט געוויין פון עלנטע יתומים, וואָס זייערע עלטערן זיינען אויסגעשטאָרבן פאַר דער צייט, פון אומגליקלעכע עלטערן, וואָס זייערע עופעלעך זיינען אויסגעגאַנגען פון הונגער, און עס האָט זיך עפּעס געדוכט, ווי די אַלע אומשולדיקע נשמות שוועבן איצט אין שול אַרום. עס האָט זיך געדוכט, ווי די פלעמלעך פון די שוואַרצע ליכט צאַנקען אַזוי פינסטער אומעטיק, און בשעת דער אַלטער רב האָט מיט זיין ציטערדיקער שטימע געדונערט די קללות פון חרם, האָט דער ווידערקול אָפּגעקלונגען שרעקלעך גרויזאַם אין דער פוסטער שול און די אָרימע און די הונגעריקע זיינען געשטאַנען מיט פאַרקריצטע ציין פון כעס און מיט גלאַנציקע אויגן פול מיט צאָרן אויף זייערע רוצחים, און די שמוכלער, וואָס האָבן געהאַט טאַקע אויף זייער געוויסן דאָס אומשולדיקע בלוט, האָבן זיך טאַקע דערשראָקן. ס׳האָט זיי געטרייסלט אַ צאָן אָן אַ צאָן און איינער האָט דאָרט גופא געחלשט...

דאָס איז דער נוסח פון חרם:

סדר החרם אשר הוכרז בביהכנ"ס הגדול דק"ק ווילנא ביום ב' ח"י אלול תרע"ח במעמד רבני העיר וקהל גדול.

שעה 6 לאחר תפלת המנחה. הנרות הדלקו. שלשה רבנים זקנים עלו אצל ארון הקודש. הרב הזקן שבהם לבש קיטל וטלית. בדברים קצרים הודיע להעם הסיבה אשר הכריחה להטיל חרם גדול כזה, והבין להם גודל עון העובר על החרם והעונש הצפוי לו ולכל משפחתו. דלתות ארון הקדש נפתחו. הרב הנ"ל התחיל בקול רועד לקרוא את נוסח החרם הלז:

בגזירת עירין ובמאמר קדישין אנו מחרימים ומשביעים על דעת בית דין, רבני ווילנא בחרם שהחרים יהושע את יריחו ובקללה שקלל אלישע את גחזי נערו ובכל החרמות והאלות שנעשו מימות משה רבנו ועד עכשיו את כל בן ישראל או בת ישראל אשר יוציא מפה ווילנא ומכל המגרשים הנמצאים בתחום ווילנא למקום אחר לשם מסחר:

א) דגן הנקרא קארין.
ב) שעורים.
} הן בגרעינין הן בקמח והן בגריסין (גרויפין)

ג) תפוחי ארמה—בולבעס.

האיסור הוא על כל המינים הנ"ל הנמצאים בווילנא ואשר יביאו לפה הן בעגלות והן על מסילת הברזל ואפילו לא יוליכו אותם לעיר רק אם אך נשלחה הסחורה לס"ט ווילנא אסור להוציאה מכאן למקום אחר, הן על מסה"ב הן ע"י עגלות. והחרם חל הן על הסוחרים המוציאים מכאן המינים הנ"ל לשם מסחר והן על המסייעים איתם בהוצאה הלז הן הסוכנים הקונים עבורם הן המוכרים להם או לשלוחיהם או לשלוחי שלוחיהם אם הם יודעים כי הקניה היא ע"מ להוציאה מכאן, הן בעלי עגלות המובילים, האטפראוויטעלעס ויתר המסייעים בזה הן ע"י עצמם ורן ע"י שלוחם ואפילו ע"י שלוחים א"י. ועל כל האנשים, הן יושבי עירנו הן הבאים לפה מעיר אחרת, את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה, וכל מי שיעבור על גזירתנו הנ"ל הוא פורץ גדר וישכנו נחש. ארור הוא לד' וארור הוא בכל אשר יפנה, יהי דרכו חושך וחלקלקות, ומלאך ד' רודפו, לא יאבה ד' סלוח לו כי אז יעשן אף ד' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר התורה.

בגזירת עירין ובמאמר קדישין על דעת המקום ועל דעת בית דין רבני ווילנא גיבין מיר א שבועה און מיר לייגען אריין אין חרם מיט דעם זעלביגען חרם ווי יהושע האט מחרים גיוועז די שטאט יריחו און מיט דיא קללה וואס אלישע האט גישאלטין זיין משרת גחזי און מיט אללע חרמות וקללות וואס זיינען בי־מאכט גיווארען פון משה רבנו ביז היינטיגען טאג — די אללע אידען מענער און פרויען וועלכע וועלין ארויס פיהרען, צו ליעב געשעפט, פון ווילנע מיט אלע פארשטעטלעך:

א) קארין
ב) גערשטין
} סיי קערנער סיי מעהל סיי גרויפען.

ג) בולבעס.

דער איסור פון ארויספיהר איז חל אויף די מינים הנ"ל וואס גיפינען זיך איצט אין ווילנא והן אויף די מינים הנ"ל וואס וועט אריין גיטראגין ווערין אדער וואס מען וועט ברייננגען הן אויף פורען והן מיטין באן אפילו די סחורה ווערט ניט אריין גיפירט אין שטאדט נור ווען די סחורה איז גיוועז געשיקט פון ארט אויף סטאנציע ווילנא טאר שוין ווייטער דיא סחורה ניט געשיקט ווערין ניט אויפן באהן און ניט אויף פוהרן.—דער חרם איז חל סיי אויף די סוחרים און סיי אויף זייערע מיטהעלפער. אויף די אויפקויפער, די פארקויפער, וועלכע פארקויפען זיי אליין אדער זייערע אגענטין, ווען זיי ווייסין דאס מען קויפט עס אויף ארויס צו פירען, אויך אויף די פורמאנעס וועלכע פיהרען אזעלכע סחורה און די אטפראוויטעלעס; סיי זייא טוען די ארבייט אליין סיי ווען זייא שיקין שלוחים אפילו ניט קיין אידען. דער חרם איז חל אויף אללע אידען סיי היגע סיי ניט היגע סיי די וואס געפינען זיך דא, סיי די וועלכע געפינען זיך יעצט ניט אין שטאדט.—און דער וואס וועט עובר זיין אויף אונזער גזירה איז א פורץ גדר וישכנו נחש און איז פארשאלטין פון ג', פארשאלטין אין אללע זיינע וועגין. ג' וועט איהם קיין מאל ניט מוחל זיין און ג' צארין וועט שטענדיג אויף איהם רוהען.—

ואח"כ סיים הרב המכריז בזה"ל:

ואתם הדבקים בד' אלהיכם חיים כולכם היום. ומי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהילות הקדש לבד מי שיעבור על החרם הזה — והמקום ברחמיו ישמרם ויצילם מכל צרה וצוקה מכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם ויכתבו ויחתמו לחיים טובים ביום הדין הבא עלינו לטובה וכן יהי רצון, ונאמר אמן.

כל העם ענו אמן בקול רם. ואח"כ תקעו בשופר תשר"ת. הנרות נכבו...

דער אלטער רב האט געענדיקט לייענען און דעם „אמן" נאכן חרם האבן אלע אויסגעשריען הויך מיטן גאנצן הארצן, נאכדעם האט מען שופר געבלאזן און אין דעם קול פון שופר, וועלכער האט זיך צעטראגן איבער דער גאנצער שול, האט זיך עפעס געהערט ווי א קרעכצן פון די הונגעריקע און די גוססדיקע און עס האט דורכגענומען אלעמען מיט א שרעקלעכן שוידער. נאכן שופר בלאזן האט מען אויסגעלאשן די ליכט, אבער דער עולם איז נאך אלץ פון שול ניט אוועק. טייל האבן פראסט מורא געהאט ארויסצוגיין פאר דער מיליטער־פאליציי, מען זאל נאך זיי אויך ניט ארעסטירן—, אנדערע האבן זיך גלאט פארשמועסט, ארומקלערנדיק די סיבות, פארוואס די דייטשן האבן פארצאמט דעם שולהויף און ארעסטירט עטלעכע מענטשן. אייניקע האבן עס דערקלערט דערמיט, וואס די שמוכלער האבן אנגעבעטן וועגן דעם די דייטשן; אנדערע האבן דערציילט וועגן דער אנאנימער פראקלאמאציע, וועלכע איז געווען אנגעקלעפט אין וויפיל גאסן און אויפן שולהויף און איז געווען געשריבן אין זייער א שארפן נוסח, ווי עס איז צו זען פון אייניקע שטעלן אירע:

„ברידער: חברים! שוין מער ווי דריי יאר, אז מיר שרייען וועגן יקרות און הונגער און עס העלפט ניט, און עס וועט קיין מאל גאר ניט העלפן. עס קען נאר דאן קומען א סוף צו אונזערע יסורים, ווען די הויפט־שמוכלערס קינדער וועלן בלייבן יתומים, און זייערע פרויען אלמנות! ווען איצט אין שניט־צייט איז דער יקרות אזוי גרויס, הייגט וואס וועט שוין זיין שפעטער? די שמוכלער דארפן וויסן, אז זיי האבן באגראבן אין ווילנע טויזנטער קרבנות און פול געמאכט דעם בית־עולם! איצט דארף דער טויט זיך בארואיקן מיטן אנרומען פון די מלאכי־המותן אליין! עס מוז אויסברעכן דער פאלקס־צארן, די תוכחה מוז זיך אויף זיי אויסגיסן צוליב די יסורים און עינויים, וואס זיי טוען אן דעם ארימן פאלק. קומט אלע ברידער מאנטאג אין שול אויף דער פאלקס־פארזאמלונג (אויפן „חרם") קיינער טאר ניט פעלן".

ווי עס ווייזט אויס, האט טאקע די מאכט מורא געהאט, טאמער קענען נאך ביים „חרם" אויסברעכן אומרוען און זי האט דעריבער פארצאמט אלע וועגן, וואס פירן צום שולהויף.

און הגם דער „חרם" איז אויסגערופן געווארן ביי א קליינעם עולם, האט ער דאך שטארק געווירקט. אזוי, למשל, האט איינער א שמוכלער אויסגעטרונקען א דאזע סולעמא און דער ראבינאט האט געמוזט אנאנים, ניט אפיציעל, מעלדן אין דער פרעסע, אז דער „חרם" איז ניט חל אויף די עברדיקע חטאים, נאר אויף די להבאדיקע עבירות. און דער מקח אויף ברויט איז טאקע תיכף געפאלן פון 90 ק. אויף 60 ק. און עס האט אזוי געהאלטן ביז איבער ימים נוראים. דערצו נאך האט געהאלפן, וואס כמעט תיכף נאכן „חרם" זיינען אייניקע הויפט־שמוכלער פלוצלונג געשטארבן. כאראקטעריסטיש פאר דער שטימונג פון יענע טעג איז אויך דער דאזיקער פאקט: ווען די פארשטייער פון די צדקה־אנשטאלטן האבן גענומען ביי די פאמיליעס פון די שמוכלער „אתנן זונה ומחיר כלב" און זיי געשיקט פול אין אלע צייטונגען טרייסט־אנאנסן, האט דאס פאלק דערויף רעאגירט אויף א באזונדערן אופן. אויפן שולהויף און אין קלויזן האבן זיך באוויזן גאר אנדערע מודעות מיט שווארצע ראמען מיט אזא נוסח: „זה היאר־צייט של השמוכלער ימ"ש" א. אז. וו. און אין צעטל פון די נפטרים

האָבן זיי אויך אריינגערעכנט פיל נעמען פון די לעבעדיקע שמוכ־לער און געענדיקט: „ימ״ש אמן!“

אָבער נאָך אלעמען, האָט דער „חרם“, ווי איך האָב שוין געהאַט דערמאָנט, מער ניט געווירקט ווי איבער י מ י ם־נ ור א י ם; דערנאָך האָט מען ווידער גענומען ארויספירן תבואה פון שטאָט, דערצו נאָך איז צוגעקומען נאָך א צרה — פון די „געהיימע ברייזלעך“. זיי האָבן זיך פאַרמערט אָן א שיעור, הגם זיי זיינען געווען שטרענג פאַרווערט פון דער מאַכט; וואָרים די ברייזל־טרייבער האָבן געהאַט גוטע שותפים, גוטע באַשיצער — די פּאָליציי, די „פּעלערינעס“ אליין, וועלכע פלעגן נעמען מאָנאַטלעך טויזנטער שוחד.

די ברייזלעך פלעגן אויפעסן א וואָך מער ווי צוויי טויזנט פוד מעל, און דער יקרות איז ווייטער אַלץ מערער און גרעסער געשטיגן. דאַן איז געווען א צייט פון גרויסע געשעענישן. דייטש־לאַנד האָט שוין געבעטן וואָפנשטילשטאַנד און צוליב דעם זיינען די פרייזן אַפילו עטוואָס געפאַלן, אָבער אויף מאָרגן האָבן זיי זיך שוין משונהדיק געהויבן; די ספּעקולאַנטן, מיינענדיק, אַז מיטן שלום וועט שוין נעמען א סוף צו זייערע ספּעקולאַציעס, האָבן זיך גענומען צו זייער שיינער אַרבעט מיט נאָך מער חוצפּה און אימפּעט. עס איז ווידער אַוועק א מוראדיקע ספּעקולאַציע מיט פּעקלעך, מיט באָנעס, מיט זאַלץ, מיט צוקער און בכלל מיט לעבנסמיטלען. דאַן זיינען דורך ווילנע דורכגעגאַנגען איבער הונדערט טויזנט קריגס־געפאַנגענע, צוריקוואַנדערער, און דאָס איז פאַר די שמוכלער אויך געווען א גוטער אויסרייד צו הייבן די פרייזן.

די געשעענישן זיינען זיך דערווייל שנעל געלאָפן. ווילהעלם איז אַראָפּ, און דעם 11 נאָוועמבער איז שוין דייטשלאַנד געוואָרן א רעפּובליק. אין ווילנע האָט זיך גלייך געגרינדעט א „סאָלדאַטן־ראַט“. מען האָט עפּעס פרייער אָפּגעעטעמט.

פאַר דערזעלבער פּעלערינע, אָדער מיליטער־פּאָליציי, וועלכע מען האָט פריער אויסגעמיטן און אַנטלאָפן פון זיי ווי פון א חיה רעה, האָט מען איצט זיך שוין ווייניק געשראָקן. דער שלאַנג האָט שוין אָנגעוואָרן זיין גיפט. אָבער פון דער אַנדער זייט איז דאָך דאַן אין ווילנע געוואָרן אומרואיק צווישן דער יידישער באַ־פעלקערונג; אין שטאָט זיינען געגאַנגען קלאַנגען וועגן א איבער־קערעניש וואָס די פּאָליאַקן גרייטן צו און מ׳האָט מורא געהאַט פאַר א פּאָגראָם. און אין רעכטן טומל פון די אלע געשעענישן האָבן די שמוכלער גאָר מאָנאָפּאָליזירט אַלע מילן און פאַרקויפט דעם גאַנצן קאָרן די געהיימע ברייזלעך, ווי אויך די בעקער אויף די פרייזן, וועלכע זיי האָבן דיקטירט. צווישן דעם עולם און אין דער פּרעסע איז געוואָרן א גרויסער רעש און אין אַלע קלויזן האָט דאָס פאָלק ווייטער געפאָדערט פון די רבנים אויסרופן דעם חרם אויף די ברייזלעך. די רבנים זיינען געווען גרייט עס צו טאָן, נאָר די בע״ב פון די ברייזלעך האָבן געמאַכט אין „צדקה־גדולה“ אסיפות נאָך אסיפות און איינגערעדט די רבנים, אַז פון זייערע רווחים וועלן זיי עפּענען בעקערייען אויף זייער אייגענעם חשבון און פאַרקויפן ברויט פאַר די אָרימע אויף א ביליגן פּרייז. אָבער אויף די אסיפות פון די פאָרשטייער פון די קלויזן, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין דער שטאָטישער תלמוד־תורה, האָט מען פּה־אחד אָפּגעוואָרפן די גזלנישע טובות פון די ברייזל־טרייבער און באַשלאָסן, אַז דער חרם מוז אויסגערופן ווערן און דעם חרם אויף די ברייזלעך האָט מען טאַקע טוף־פּל־סוף אויסגערופן כ״ב כסלו תרע״ט (דעם 26 נאָוועמבער 1918).

זאָס איז זיין נוסח:

סדר החרם אשר הוכרז בביהכנ״ס הגדול דק״ק ווילנא ביום ג׳ כ״ך כסלו תרע״ט במעמר רבני העיר וקהל גדול, על המחזיקים בתי עשיית י״ש, הסוחרים והמסייעים להם.—גם על אוצרי פירות ומפקיעי שערים בדברים שיש בהם משום חיי נפש.

שעה 3 לאחר תפילת המנחה. ביהכנ״ס הגדול מלא אנשים (ונשים בעזרת הנשים) מפה על פה ועומדים צפופים. שלשה רבנים עלו אצל ארון הקודש. הרב הזקן שבהם לבש קיטל וטלית. בדברים קצרים הודיע להם הסיבה אשר הכריחה להטיל חרם חמור כזה. דלתות ארון הקודש נפתחו. שני הרבנים עמדו אצל הרב הנ״ל מימינו ומשמאלו וספרי תורה בידיהם. הרב התחיל בקול רועד לקרוא את נוסח החרם הלז:

בגזרת עירין ובמאמר קדישין אנו מחרימין ומנדין על דעת המקום ועל דעת בית-דין רבני ווילנא בחרם שהחרים יהושע את יריחו ובקללה שקלל אלישע את גחזי נערו ובכל החרמות והאלות שנעשו מימות משה רבינו ועד עכשו את כל בן ובת ישראל אשר יתעסק מהיום והלאה בעסק עשיית י״ש בעיר ווילנא ומגרשיה ותחומה והמסחר בהם וכל המסייעים אותם לזה.—ואנו מטילים אסור וחרם כי מהיום והלאה לא יהיה בעיר ווילנא ומגרשיה ותחומה לשום איש ישראל עסק משרפות י״ש ואפילו בשותפות עם אינו יהודי. וכן אסור לכל איש ישראל להיות מסייע בעסק י״ש אפילו אם בעל העסק הוא א״י,—היינו כי אסור להשכיר מקום לעשות או להחזיק שם י״ש ואפילו המקומות שכבר השכירו לצורך זה או השוכר עושה שם י״ש שלא מדער בעל הבית על בעה״ב להשתדל בכל מאי דאפשר להוציא אותו משם. אסור לעשות או לתקן או למכור כלים לצורך עשיית י״ש או להחזיק בהם י״ש. אסור להיות שליח לקנות דגן, קמח ושארי מינים לצורך עשיית י״ש וכן אסור לטחון דגן או למכור המינים הנ״ל לבעלי העסק או לשלוחיהם אם יודע כי הקניה היא לצורך זה. אסור להשכיר את עצמו להיות אומן—מעכאניקער או ווייגער— או משרת בדבר עשיית י״ש— אסור להוביל המינים והכלים הנצרכים לעשית י״ש וכן אסור להוביל הי״ש בעצמו ממקום למקום ובכלל אסור כל מני ס י ו ע בעסק עשיית י״ש ובמכירתו הן ע״י עצמו והן ע״י שליחו אפילו על ידי שליח א״י ולא על ידי גירי דיליה בלי שום הוראת היתר בעלים כלל.—כל הדברים האלו אסורין אפי׳ אם בעל העסק בעצמו הוא א״י.—וכן אסור לקנות ולמכור י״ש בווילנא, מגרשיה ותחומה לשם מסחר או להיות סרסור במקנה וקנין הלז ואפ׳ בי״ש הנעשה בברייזלאך המובא ממקומות אחרים או הנעשים פה ע״י א״י.

והותנה כי הי״ש אשר כבר החלו כעת להתעסק בבשולן, מותר להתעסק

על דעת המקום ועל דעת בית דין רבני ווילנא, גיבן מיר א איסור און מיר לייגן אריין אין חרם, מיט דעם זעלבינן חרם ווי יהושע האָט מחרים גע־ווען די שטאָט יריחו און מיט די קללה וואָס אלישע האָט גישאָלטן זיין משרת גחזי און מיט אלע חרמות וקללות וואָס זיינען גיגעבן געוואָרן פון משה רבנו ביז היינטיגן טאָג, די אלע אידן, מענער און פרויען, וועלכע וועלן זיך פאַרנע־מען אין ווילנא און די ווילנער פאָרשטעט און ווילנער תחום מיט פאַבריצירן בראַנפן אָדער האַנדלען מיט די בראַנפן, און אלע וואָס וועלן זיי העלפן דערצו—לכן טאָר קיינער ניט מהיום והלאה האלטן א ברייזל צו מאַכן בראַנפן אין ווילנא און די פאָרשטעט און אין תחום, אפילו בשותפות מיט איין אינו יהודי און קיינער טאָר ניט צוהעלפן צום עסק אפילו דעם עסק האלט אינו יהודי. היינו: מ׳ טאָר ניט פאַרדינגען קיין אָרט אויף צו מאַכן אָדער האלטן בראַנפן, די שוין פאַרדונגענע ערטער אויף ברייזלאַך אָדער ווען דער שכן האָט געמאַכט א ברייזל אָן דעם בעל-הבית ידיעה, איז א חוב אויף דעם בעל-הבית מיט וואָס פאַר עצות ער קען, אים ארויס צו וואַרפן פון די דירה.—מען טאָר ניט מאַכן אָדער פאַריכטן אָדער פאַרקויפן כלים אויף צומאַכן אין ווילנא בראַנפן.—מען טאָר ניט אופקויפן גיטריידע אָדער אנדערע מינים אום צו פאַרברויכן דאָס אויף בראַנפן פאַבריקאַציע.—מען טאָר ניט מאָלן קיין קאָרן און ניט פאַרקויפן קיין שום זאַך ניט זיי ניט זייערע שלוחים אויב מען ווייס אז מען קויפט דאָס אף בראַנפן. — מעכאַניקער אָדער ווייגער אָדער אַזוי משרתים טאָרן זיך ניט פאַרדינגען צו פאַבריצירן בראַנפן. — מען טאָר ניט פירן אין ברייזל קיין כלים אָדער פראָדוקטן צום בראַנפן פערברויך אָדער פירן די בראַנפן אליין. און בכלל איז אסור וועלכע עס איז הילפע צו דעם עסק, סיי ער אליין סיי זיינער א שליח אפילו דורך א שליח אינו יהודי טאָר ער קיין גרם ניט זיין אָן שום היתר כלל וכלל.—די אלע זאַכן איז אָסור אפילו ווען דעם עסק האלט א אינו יהודי.—אויך איז פאַרבאָטן צו האַנדלען, צו קויפן און פאַרקויפן צוליב געשעפט בראַנפן אין ווילנא, די פאָרשטעט און אין תחום, אָדער זיין א מעקלער דערביי, אפילו די בראַנפן איז ניט פון היגע ברייזלאַך אָדער היגע ניט אידישע ברייזלאַך.

די זאַכן וואָס איז שוין איצט פאַררויבן גיוואָרן, מעג מען אויסאַר־

בהם עד גמר מלאכתן אבל לא יאוחר מיום א׳ פ׳ מקץ כיז כסלו הבע״ל ועד בכלל. — וכן כל היי״ש הנמצא כעת אצל בעלי עסק היי״ש מכבר או היי״ש העומד כעת במלאכה וכן היי״ש הנמצא אצל הסוחרים הקונים מהם, מותר להם להתעסק במכירת היי״ש מאז במשך שני שבועות מהיום היינו עד יום ב׳ פ׳ ויגש ז׳ טבת ועד בכלל. בעטן די בראַנפֿן, אָבער ניט שפּעטער ווי דעם קומענדיגן זונטאָג (פ׳ מקץ) פֿאַר נאַכט. — די גיבליבענע, ניט פֿאַרקויפֿטע בראַנפֿן וואָס געפֿינט זיך ביי די ברויער אָדער די בראַנפֿן וואָס וועט אַרויס פון די שוין פֿאַרריבענע זאַטאַרן אָדער וועלכע עס געפֿינט זיך ביי די אויפֿקויפֿער, מעג מען זיי פֿאַרקויפֿן און מיט זיי האַנדלען ביז 2 וואָכן צייט מהיום היינו ביז דינסטאָג פ׳ ויגש ז׳ טבת פֿאַרנאַכט.

דער חרם איז חל אויך אויף אַלע הענדלער פון וועלכע עס איז עסנוואַרג: קאָרן, מעל וכדומה, אַז מען טאָר ניט מאַכן קיין סינדיקאַט, א״יד אח״ז, מיט דעם צוועק אויפצוהויבן די מקחים, און אויב עס איז דאָ וועלכער עס איז סינדיקאַט ביז איצט, מוז מען אים גלייך מבטל זיין.

דאַסמאָל האָט זיך שוין פּאָליציי ניט געמישט; דער „סאָלדאַטן=ראַט" האָט געגעבן זיין ערלויבעניש, און די גרויסע שול מיטן עזרת=נשים זיינען געווען פול געפּאַקט מיט אַ המון מאַנסביל און פרויען; אויך דער שולהויף מיט די אַרומיקע גאַסן זיינען געווען פול מיט מענטשן. דעם „חרם" האָט מען אויסגערופן זייער פייערלעך, און ער האָט געמאַכט דעם שטאַרקסטן רושם.

ביים חרם=אויסרופן זיינען אויך געווען די בע״ב פון די ברייזלעך און כאַראַקטעריסטיש, אַז ווען ס׳איז געקומען צום שופר=בלאָזן, האָבן זיי אַלע אויסגעשריען ווי מיט איין קול: „האַלט! האַלט!" איינער פון זיי איז גאָר געפאַלן אין חלשות; דער גאַנצער המון האָט אָבער ניט געלאָזן אָפּהאַלטן און מען האָט אויף זיי אויסגעגאָסן די גאַנצע תוכחה. ס׳האָבן זיך געפונען אייניקע פון המון, וואָס האָבן זיי ניט געקאַרגט אפילו אַ מתנת=יד און זיי זיינען אַרויס קוים מיטן לעבן.

נאָכן חרם איז טאַקע געוואָרן ברויט אַ ביסל וועלוועלער אָבער די בע״ב פון די ברייזלעך האָבן ווייטער געמאַכט אסיפות נאָך אסיפות און געטענהט, אַז די ברייזלעך גיבן אַ פולע יידן פרנסה און אויב מען וועט ניט אַראָפּנעמען דעם חרם, וועט די דאָזיקע פרנסה אַריינפאַלן אין ניט=יידישע הענט.

אין דער צייט האָבן זיך שוין די דייטשן שטאַרק עוואַקואירט און האָבן פון שטאָט אַרויסגעפירט וואָס ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט אָדער געמאַכט שותפות מיט די שמוכלער און אַלץ זיי פאַרהאַנדלט. דער יקרות האָט זיך ווידער געשטאַרקט, ניט קוקנדיק אויף דער פאַראָרדענונג פון דעם אַרבעטער=ראַט קעגן אויפשרויפן די פרייזן.

אין שטאָט איז געוואָרן ממש אַ הונגער און ס׳זיינען ווייטער געווען געוויינען. דאַן האָבן די קיכן און די קאָאָפּעראַטיוון באַשלאָסן צו פאַרקויפן אַ פונט ברויט אויף אַ נפש צום פרייז פון 50 קאָפּ. אויף אַ משך פון אַ וואָך צייט פון דעם 31 דעצעמבער אָן. אין שטאָט האָט געהערשט אַ פאָגראָם=שטימונג. אָרטיקע לעגיאָנערן האָבן איבערגענומען די מאַכט. דעם 2 יאַנואַר 1919 איז אַרויס אַ מודעה פון גענעראַל מאָקושעצקי, אַז די שטאָט איז אַריבער אין פוילישע הענט.

די דייטשע אָקופּאַציע מיט איר גרויזאַמן הונגער פאַר דער אָרימער באַפעלקערונג האָט זיך געענדיקט, נאָכדעם ווי זי האָט די שטאָט אָפּגעהאַלטן אונטער איר יאָך דריי יאָר, דריי חדשים מיט 14 טעג.

.II

נאָך בשעת די דייטשן האָבן זיך געהאַלטן אין עוואַקואירן, האָט מען אין שטאָט זיך געריכט אויף דער סאָוועטישער מאַכט, און די פרייזן זיינען לכתחילה געפאַלן ביז 30 רוב. אַ פוד מעל, אָבער דאָס האָט געדויערט נאָר אַ קורצע ווייַלע. קומענדיק אין באַרירונג מיט די סוחרים פון סאָוועטישן רוסלאַנד, האָבן די שמוכלער גאַנץ גוט געוואוסט, אַז די פרייזן אויף סחורה זיינען דאָרטן משונה טייער, און ווי נאָר די רויטע אַרמיי האָט פאַרנומען ווילנע, איז די סחורה באַלד נעלם געוואָרן און עס איז געוואָרן ממש אַ הונגער, אַזוי ווייט, אַז דעם 8=טן יאַנואַר, אַ פּאָר טעג נאָך דעם אַריינמאַרש פון די באָלשעוויקעס, האָט די שטאָט=פּאַרוואַלטונג אויף איר זיצונג געמוזט באַשליסן צו קויפן פּראָדוקטן פאַר די שטאָטישע בעקערייען און קיכן פאַר וועלכע פרייזן עס וועט זיך נאָר לאָזן. די ספּעקולאַציע מיט עסנוואַרג איז געוואָרן אַזוי גרויס, אַז אין „רעווקאָם" האָט זיך תיכּף געעפנט אַ באַזונדערע אָפּטיילונג צו באַקעמפן די ספּעקולאַציע, דערנאָך אויך אַ רעקווי־זיציאָנס=קאָמיסיע. די לאַגע אין שטאָט איז געווען אַ שרעקלעכע. צוליב דער נאָענטקייט פון פראָנט, איז כמעט גאָר קיין סביבה ניט געווען; דערצו איז צוגעקומען די צרה מיט די קערענקעס. די פויערים האָבן זיך צוגעוויינט צו די אָסט=מאַרקן, האָבן זיי אפילו די צאַרישע אַסיגנאַציעס לכתחילה ניט געוואָלט נעמען און אַ פּשיטא שוין די קערענקעס מיט די „דומע". נאָך מער פאַרשאַרפט דעם מצב האָט די רעקוויזיציע פון פערד און וואָגנס און דער פאַרבאָט פון פרייען אַריינפיר. דאָס אַלץ האָבן די פויערים מיט די שמוכלער אויסגענוצט צו זייערע רויב=צוועקן און אין שטאָט האָט דער הונגער=טיפוס אָנגענומען אַן עפּידעמישן כאַראַקטער. די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען שרעקלעך גרויס, די קיכן פאַרמאַכט, אַ פונט ברויט האָט געקאָסט איבער צוויי רובל. דאַן איז דער אָרגאַן פון דעם „בונד", „אונזער שטימע", אַרויס דעם 26=טן יאַנואַר מיט אַ שאַרפן אַרטיקל, אַז מען זאָל אַראָפּנעמען די גזרה, דעם פאַרבאָט פון פרייען אַריינפיר. אין אַ פּאָר טעג אַרום איז אַרויס אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן פאַרבאָט פון צוקער=געבעקס, אָבער דעם אָרימאַן האָט דאָס ווייניק=וואָס געהאָלפן. דערווייל איז די שטאָט געבליבן גאָר אָן ברויט, און אַז מ׳האָט ערגעץ=וואו אונטערן שטאָט יאָ געקראָגן, האָט מען געצאָלט דעם 30=טן יאַנואַר 3 רוב. און אויף מאָרגן שוין 4 רוב. עס האָבן אויך אויסגעפעלט די איבעריקע פּראָדוקטן, ווי: זאַלץ, צוקער, נאַפט; דערצו נאָך איז געווען זייער ביטער מיט קליינע געלט, ווייל אַרויסקריגן אויסגאָב פון אַ צוואַנציק אָדער פערציק=רובלדיקער קערענקע האָט מען בשום אופן ניט געקענט, אויב מ׳האָט שוין אפילו יאָ גענומען די קערענקע פאַר העלפט געלט. ס׳איז אפילו אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז פאַר ניט נעמען קערענקעס און ספּעקולאַציע מיט צאַרישע וועט מען שטרענג באַשטראָפן, איז אָבער צוליב דעם געוואָרן נאָך ערגער: די קרעמער האָבן גאָרניט געוואָלט פאַרקויפן. דער טומל פון דער פרעסע האָט דאָך געהאָלפן, און דעם 2-טן פעברואַר איז אַרויס אַ״אַ באַקאַנטמאַכונג: אַזוי ווי לעבנסמיטל איז דאָ אין די שטאָטישע סקלאַדן ניט מער ווי 20 טויזנט פוד קאָרענע מעל און טויזנט פוד ווייצענע מעל, וואָס דאָס קען קלעקן בלויז אויף 8 טעג, דעריבער 1) מוז יעדערער, וואָס האָט מער ווי 30 פונט קאַרטאָפל, 20 פונט מעל, גרויפּנס, 5 פונט פלייש, פיש, און צו איין פונט פעטס, צוקער, טיי, זאַלץ אויף איין חודש, אָנמעלדן עס אין ברויט=ביוראָ; דער וואָס האָט דריי מאָל אַזוי פיל אויף דריי חדשים, מוז ער די איבעריקע פּראָדוקטן פאַרקויפן אויפן מאַרק אָדער אין דערנערונגס=קאָמיסאַריאַט, 2) עס ווערט ערלויבט פריי אַריינפירן אין שטאָט לעבנסמיטלען, און עס ווערט שטרענג פאַרווערט צו רעקווירירן זיי; 3) אַלע פאָלקסקיכן גייען אַריבער אין רשות פון אַרבעטער=ראַט, און אַ פּאָרציע זופּ

וועט קאָסטן 15 קאָפּ. מיט אַ נאָרמע פון 4 לויט גרויפּן 5 מאָל אין וואָך און 2 מאָל אין וואָך — דריי פערטל פונט ברוטשקע. דאָס האָט אַ ביסל געווירקט און דער פּרייז אויף ברויט איז געפאַלן ביז 2 רוב. אָבער ווידער ניט אויף לאַנג. די זאַפּאַסן זיינען געוואָרן אַלץ ווייניקער און ווייניקער, אַזוי אַז דעם 20-טן פעברואַר איז דער אַרבעטער-ראַט געווען גענייטיקט צו פאַרעפנטלעכן אַן אויפרוף מיט אַזאַ נוסח (פאַרקירצט):

"חברים און בירגער! דער שווערער פּעריאָד פון דער דרייאָריקער דייטשער אָקופּאַציע אין אונזער קאַנט האָט אונז איבערגעלאָזן אַ ירושה פון פאַרניכטעטע שטעט און דערפער, פאַרוואָרפענע פעלדער, פאַרמאַכטע פאַבריקן און זאַוואָדן, אויסגעליידיקטע סקלאַדן און צעבראָכענע וועגן. די אָקופּאַציע און די פאַרברעכערישע ספּעקולאַציע האָבן געטאָן זייערס, און דער סאָוועטישער רעגירונג איז געווען שווער אָנגעקומען, כדי צו איינהיטן דעם "פּאַיאָק" אין משך פון 7 וואָכן. איצטער צוליב דעם צעשעדיקטן טראַנספּאָרט האָט זיך דער צופיר פון לעבנסמיטל פאַרקלענערט אַזוי, אַז מיר זיינען געצוואונגען דעם ראַציאָן ברויט צו פאַרקלענערן ביז אויף אַ העלפט. און מיר רופן אייך, חברים, צו רו און אָרדענונג אין פולן גלויבן אין דעם, אַז אין דער נאָענטסטער צייט וועט די באַפעלקערונג זיין אינגאַנצן באַזאָרגט מיט לעבנסמיטל".

צוזאַמען מיט דעם האָט דער קאָמיסאַר פאַר אינווייניקסטע ענינים פונאַנדערגעשיקט אין אַלע סאָוועטן פון די אויעזדן און וואָלאָסטן און אין די רעוואָלוציאָנערע קאָמיטעטן צירקולאַרן, תיכף אָפּצונעמען דעם פאַרבאָט וואָס די אויעזד-רעווקאָמען האָבן אַרויסגעגעבן, אַז מען טאָר פון דאָרטן קיין זאַך ניט אַרויספירן. דער אַרבעטער-ראַט האָט אויך אַרויסגעלאָזן אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז אַלע פורן פון די דערפער, וואָס ברענגען פּראָדוקטן, טאָרן ניט רעקווירירט ווערן. דעם 25-טן פעברואַר האָט מען פאַראָרדנט רעוויזיעס אין די הייזער אויף די ניט אָנגעמאָלדענע זאַפּאַסן. מ'האָט אויך אין יענעם טאָג פאַרחתמעט די מאַנופאַקטור-גאַלאַנטעריי-און שוך-געשעפטן און אין שטאָט איז געווען אַן אמתער יום-כיפּור, אַ חורבן; די איבעריקע קרעמער האָבן פאַר מורא זייערע קראָמען אויך ניט געעפנט. די רעוויזיעס זיינען געווען גראָד אין די אָרימע יידישע קוואַרטאַלן און מ'האָט רעקווירירט גאָר אָן רחמנות, אפילו אַ פּאָר צענדליק אייער, עטלעכע פונט מעל. בסך-הכל האָבן די רעקוויזיציעס איינגעבראַכט 700 פּוד מעל; פונדעסטוועגן איז דער פּרייז דאָך געפאַלן פון 4 רובל ווידער אויף 2 רוב., אָבער אין עטלעכע טעג אַרום איז ווייטער געוואָרן 4 רובל, און וואָס אַ טאָג — אַלץ טייערער. אפילו פערדנפלייש איז אויך טייערער געוואָרן, ווייל דעם 26-טן פעברואַר איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז מען מעג קוילענען נאָר אַלטע פערד.

דעם 27-טן פעברואַר האָט מען אַרויסגעשיקט קאָמיסאַרן איינצוקויפן לעבנסמיטלען אין די קליינשטעטלעך און דער פרייער אַריינפיר איז ווייטער געוואָרן פאַרווערט, אָבער אפילו אָן פאַרבאָט וואָלט אויך קיינער ניט געבראַכט צוליב דער פּסדרדיקער מאָביליזאַציע פון פערד און וועגן. ערשט דעם ערשטן מערץ איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג וועגן אַ "פּאַיאָק" מיט קאַטעגאָריעס, אָבער ברויט האָט מען ערשט געגעבן אין אַ פּאָר וואָכן אַרום.

אין שטאָט האָט געהערשט אַ מוראדיקער הונגער און אַרבעטסלאָזיקייט. דער בונדישער אָרגאַן "אונזער שטימע" איז דעם 14-טן מערץ ווידער אַרויס מיט אַ שאַרפן אַרטיקל "אָן ברויט", וואו עס ווערט צווישן אַנדערן געזאָגט:

"די ערנערונגס-לאַגע אין ווילנע ווערט שאַרפער מיט יעדן טאָג: ווילנע איז אָן ברויט אין סאַמע פשוטסטן זין פון וואָרט... ווילנע, מיינט מען די אָרימע מאַסן. ביי זיי אין די הייזער, וואו

קיין זאַפּאַסן איז קיינמאָל ניט געווען, וואו מען לעבט כסדר פון "האַנט אין מויל", האָט זיך דער הונגער פעסט באַזעצט. פאַראַן פאַמיליעס, וואָס האָבן שוין עטלעכע טעג קיין פּיצל ברויט ניט אָנגעזעען. די גליקלעכע, וועמען עס האָט זיך שוין איינגעגעבן דורך עמיצנס אַ חסד צו קריגן עטלעכע פונט ברויט, האָבן צוליבדעם געדאַרפט לויפן אַזש אונטערן שטאָט און צאָלן 7—8 רובל אַ פונט מיט "צאַרישע" און וואָס פאַר אַ ברויט, אימשטיינס געזאָגט: גראָב, ניט אויסגעבאַקן, צוגעמישט מיט אַלערליי סוראָגאַטן. קיין געזעלשאַפטלעכע ערנערונג איז כמעט ניטאָ און אין די פּאָר געזעלשאַפטלעכע קיכן איז מער ווי אַ ביסל הייס וואַסער מיט קרויט גאָרניט פאַראַן. צו וואָס קען דאָס אַלץ פירן, ווי ווייט קען דערגיין די שרעקלעכע לאַגע, אין וועלכער ווילנע געפינט זיך?... און עקסטרע מיטלען מוזן אָנגענומען ווערן, וואָרים אויב עס זאָל אַזוי ווייטער גיין, וועט אָן אַ ספק קומען צו אַ קאַטאַסטראָפע".

אין יענע שלעכטע צייטן האָט מען אפילו אונטער דער סאָוועטישער מאַכט אויסגעניצט די אַלטע מיטלען פון מאַכן געלט דורך חזנים און קאָנצערטן; אויפן שולהויף איז דאַן געווען אָנגעקלעפּט אַ מודעה, אַז היות דער חזן הערשמאַן איז קראַנק געוואָרן פלוצלונג אויף טיפוס, דערום האָט זיך זיין דאַווענען פאַר די הונגערליידנדיקע פאַמיליעס אָפּגעלייגט, ביז ער וועט געזונט ווערן. נאָך אַ סך אַנדערע האַרצרייסנדיק געשריבענע מודעות, האָט מען דאַן געקענט לייענען אויף די ווענט פון די קלויזן. איינע פון זיי ברענג איך דאָ:

בריידער! האָט רחמנות!

דער שרעקליכער גרויסער הונגער, האָט אונז בשורגט עטוואָס צו טאָן צו שאַפען פאַר די אומגליקליכע ברידער אונזערע. די לעצטע צייט, ווי עס איז בעוואוסט, האָט זיך איינגעגעבען יאָ עטוואָס צו טאָן און מען האָט צוטיילט שיינע עטליכע טויזנד פונט ברויט אויף ביליגע מקחים.

אָבער וואָס האָט דאָס פאַר אַ ווערט! וואָס קאָן דער הייפעלע מעל ווירקען אף דעם גרויסען ים צרות! די ברויט—פראַגע קענען קיין ניצייליגע מענשען ניט פאַרענטפערין, מיט איהר מוזען זיך פאַראינטערעסירין, די גרויסע מאַסען, די גאַנצע שטאָט, ווילנא, די אַלע צענדליגער טויזענדער וואַרימע יודישע הערצער מוזען גערירט ווערען פון דעם גרויסען צער און אָנטהייל נעמען אין דער גרויסער אַרבייט.

דער ביליגער ברויט-פאַרקויף, מוז געשאַפען ווערען אין אַ גרויסע פאָרמע און דערצו מוזען מיר האָבען געלט-מיטלען גרויסע געלט-מיטלען און פיל אַרבייטער, וואַרעמע מיטאַרבייטער וואָס זאָהלען מיט פיהלען די גרויסע יסורים פון מאַוים'דיגען מאָמענט. מיר ווענדען זיך צו דער גרויסער הייליגער שטאָט ווילנא, מיר ווענדען זיך ערשטינס צו אַללע גבאים פון אַללע שוללען און בתי מדרשים בלא יוצא מן הכלל זיי זאָלען אף זיך נעמען די מצוה און טרחה אַז אין די קומענדיגע שבתים זאָל יעדער "עולה לתורה" זיך מנדב זיין לכל הפחות איין טאָג מיטאַרבייטען זיין איין מעשה יעדערער וואָס ער קאָן, איינער קלייבען געלט, דער צווייטער מיט העלפען, אין דער אַרבייט פון אָרגאַניזירען די זאַך, ווי מען וועט געפינען פאַרנויטפילען, די רשימות פון די אַלע מתנדבים צושטעלען צום שטאָט-מגיד (פאָגוליאַנקע № 16 וואָהנונג 7), און דאָרטען וועט שוין די זאַך איינגעאָרדענט ווערען.

מיר ווענדען זיך צו אַלע אונזערע ברידער מיט דעם געשריי האָט רחמנות! דער יודישער רחמנות האָט שוין בצווייזען וואונדער, לאָמיר היינט אויך האָפען אַז מיט רחמנות וועלען מיר קענען עפּעס אויפטהאָן.

בריידער! דערמאָנט זיך אָן די צייטין וואָס מענשען זיינען אין ווילנא אף די גאַסען געשטאָרבען פון הונגער, זאָל זיך דער טרויעריגער פאַקט ניט איבערחזרין חלילה נאָך אַמאָהל, דערמאָנט זיך אָן דעם עלענד פון די קליינע קינדערלאַך און די יסורים פון די זקנים און קראַנקע און קומט אונז צו הילף מיט אַרבייט און מיט געלט, דערמאָנט זיך ווי טייער יודישע בלוט איז, און געדיינקט אַז יעדער פּרוטה דאַרף ראַטעווען מענשען, יעדער אַרבייט איז פּקוח נפשות ממש געדיינקט! און נעמענדיג זיך אַלע צוזאַמען, וועלען מיר עפּעס קענען טאָן פאַר אונזערע אומגליקליכע הונגעריגע ברידער, און השי"ת וועט אונז אַלעמען העלפען

בית-לחם, ווילנא.

דאַן איז געווען נאָך אַ צרה: די רויטע אַרמייער האָבן אויך גענוג געליטן הונגער, און פלעגן גיין שמעקן, נאָכשפּירן אין אַלע הייזער, וואו מען באַקט ברויט, אויך אין די קראָמען און אַליין

רעקווירירן עסנוואַרג. דעם 18=טן מערץ איז אַפילו אַרויס אַ באַפעל, אַז מען טאָר אַלײן ניט רעקווירירן, נאָר עס האָט ווייניק וואָס געהאָלפן, און אַפילו פאַר 8 רובל צאַרישע איז שווער געווען צו קריגן אַ פונט ברויט. דער „פּאַיאָק" מיט די קאַטעגאָריעס איז אַרויסגעקומען ערשט סוף מערץ. דעם 8=טן אַפּריל איז אין „זוועזדאַ" אָפּגעדרוקט געווען אַן אָפענער בריוו צו מיצקעוויטש=קאַפּסוקאַס אין נאָמען פון די פּוילישע אַרבעטער, אַז אויב ברויט יעט ניט וועלוועלער ווערן, קען קומען צו אַ פּאָגראָם.

.III

עס איז אָנגעקומען דער פּסח 1919. דאָס לעצטע ביסל מעל, וואָס די אָרימע האָבן לויטנווייז אָנגעזאַמלט אויפן הייליקן יום=טוב, האָט מען צוגענומען בשעת די רעקוויזיציעס.

די שטאָט איז געווען אָפּגעצאַמט פון דער גאַנצער סביבה אַרום, מ'האָט ניט געלאָזן ניט אַרויספירן, ניט אַרײַנפירן. „צדקה=גדולה" האָט אַפילו נאָך גרויס מאַטעריש געפועלט און אַרויסגעשיקט פאַר פּורים שלוחים אין קאָוונער און סובאַלקער גובערניעס נאָך מעל אויף מצה, נאָר זיי האָבן ווינציק=וואָס געבראַכט. פון האָלאַנד האָט מען אויך אַרויסגעשיקט מעל אויף פּסח, אָבער ס'איז געבליבן אין וועג, און אין שטאָט האָט געהאַלטן אַ פּודל מצה טויזנט רובל, אַ פּודל קאַרטאָפל 200 רובל. די אָרימע האָט מען געטיילט אַ פונט מצה און 6 רובל געלט פאַר אַ נפש אויף אַ גאַנץ פּסח, און דאָס האָט מער ניט געקלעקט אפשר פאַר אַ העלפט פאַררעגיסטרירטע. די איבעריקע זײַנען געבליבן בײַ די שטיקלעך פּאַפּירלעך, בײַ די „באָנעס".

דער שטאָט=מגיד הרב מנחם קראַקאָווסקי איז אַפילו אַרויס דאַן מיט אַ געדרוקטן קול=קורא, וועלכער איז אויסגעקלעפּט געוואָרן אין אַלע קלויזן*), אָבער עס האָט ווינציק געהאָלפן און פיל אָרימע האָבן זיך געשפּײַזט צו די סדרים מיט „רעטעכער", וואָס האָבן געקאָסט צו 6 רובל אַ שטיק, דעם „כלו מרור" האָבן זיי מקיים געווען טאַקע אויף אַן אמת.

אין קבֿרנישער שול דעם ערשטן טאָג פּסח אינדערפרי בײַם דאַווענען, איז געווען אַן אמתער „יום=כיפור". אין „עזרת נשים" האָבן זיך די ווײַבער פריער פונאַנדערגעטענהט, דערנאָך פונאַנדערגעוויינט אויפן קול און געשריען: „סטייטש? מען זאָל דאָס ניט האָבן פּסח צו די סדרים אַ „כזית מצה". איינע אַ פרוי האָט אויסגעבראָכן אין אַזאַ יאָמער און מיט אַזאַ קוויטש אויף דער העכסטער אָקטאַווע געשריגן: מצה!.. מצה!..., אַז אַלע מאַנסביל האָט עס גענומען בײַם האַרצן און האָבן מיטגעוויינט. פאַר אַ סך פאַמיליעס זײַנען די שנײַער געווען דאַן זייערע קליינע

*) דאָס איז דער נוסח פון דעם קול-קורא:

אידן! פאַר געסט ניט אײַערע עלענדע ברידער אין דעם הייליגען יום-טוב.

מיר בעטן יעדערן, וואָס השי"ת האָט איהם געהאָלפען אַז ער דאַרף חלילה ניט אָנקומען היינטיגען הייליגן יו"ט צו די הילף פון אַ צווייטן, אַז ער זאָל זיך דערמאָנען אָן די אַלע עלענדע און פאַרביטערטע ברידער וואָס האָבען אָף פּסח גאָרניט, און זאָל געבען ניט ווייניגער ווי 3 רובל צו קויפען ארבעס א. ד. ג., וועלכע מען וועט טיילען חוהי"מ, פאַר די געדריקטע מענשען וכל המוסיף יוסיפו לו מן השמים.

יעדער נדבה איז ווי פּקוח נפש. עס איז אַ חוב אויף יעדען אידן, איבערהויפּט אָף די גבאים פון די בתי מדרשים, שוהלען און קלויזען, צו נעמען אַ אנטהייל אין די מצוה פון זאַמלען די נדבות. אויסער דעם בעטען מיר יעדער עולה-לתורה אין די יו"ט-דיגע טעג מנדב זיין צו דעם הייליגען צוועק, דער גרויסער איצטיגער עלנד פאָדערט גרויסע הילף, ער פאָדערט וואַרימקייט פון דער גרויסער הייליגער אידישער הארץ, און מיר האָפען אַז בײַ ווילנער אידן וועלען מיר דאָס געפינען, בזכות דעם וועט אונז השי"ת העלפען.

די נדבות זאָל מען צו שיקען צום שטאָט-מגיד (גרויס פּאָגוליאַנקע 16, וואָהנונג 7)

ועד בית-לחם, ווילנא.

קינדערלעך פון די קינדערהיימען. וואָרים די קינדערהיימען זײַנען ווי עס איז געווען באַזאָרגט מיט מצה, פלעגן נעבעך די קליינע נפשותלעך עסן דאָרט מער ניט די זופּ און די ברעקלעך מצה געבראַכט אַהיים פאַרן טאַטן, מאַמען און די עלטערע שוועסטער און ברידער.

גליקלעך זײַנען אויך געווען די צוגעשריבענע צו דער „בי=ליגער קיך". דאָרטן האָט מען אויך געקאָכט אַ גאַנץ פּסח. די איבעריקע אָרימע באַפעלקערונג האָט אָדער גאָר געפאַסט אָדער געשפּײַזט זיך מיט רעטעך, בוראַקעס וכדומה.

חול=המועד פּסח זײַנען געשטאַנען יידענעס און האָבן פאַרקויפט ביטערע זשוראַווינעס צו 50 קאָפּ. אַ קליין מעסטעלע, זויערע קוואַסעפּעלעך צו 3 רובל אַ פונט, בוראַקעס, ציצטעפער — צו 6 רובל אַ שטיק, בולבע=טייגעכץ — 18 רובל אַ פונט. דאָס זײַנען געווען די מאכלים פון די אָרימע פּסח תרע"ט און ס'איז געקומען דאַן דערצו, אַז גאָר בעלי=בתישע מענטשן האָבן נעבעך אַראָפּגעוואָרפן די חרפה און גענומען קלאַפּן אין די טירן נאָך אַ ברעקל מצה, ראַטעווען זיך און די פאַמיליע פון הונגער=טויט.

שבת פאַרטאָג, דעם 19=טן אַפּריל, האָבן זיך אין ווילנע אַרײַנגעריסן די פּוילישע לעגיאָנערן. כמ"ט דרײַ טעג איז אין די גאַסן פון דער שטאָט געגאַנגען די שלאַכט צווישן די פּאָליאַקן און די באָלשעוויקעס. דרײַ טעג האָט געדויערט דער גרויסער פּאָגראָם. מ'האָט בדלות געשטעלט די יידישע באַפעלקערונג אויף מיליאָנען. אַחוץ וואָס מ'האָט צעראַבירט הונדערטער פאַמיליעס, האָט מען אויך אויסגעראַבעוועט די יידישע קאָאָפּעראַציון, אינטערנאַטן, דעם „מושב=זקנים" א. אַנד. אויך נאָכדעם ווי דער פּאָגראָם האָט זיך אײַנגעשטילט, האָבן די יידישע קרעמער עטלעכע טעג מורא געהאַט צו עפענען זייערע געשעפטן, און דאָס האָט נאָך שאַרפער געמאַכט דעם הונגער און יקרות פון די שרעקלעכע איבערגאַנגסטעג. ערשט דעם ערשטן מאַי האָט דער נייער בירגערמייסטער וויטאָלד אַבראַמאָוויטש אַרויסגעלאָזן אַן אויפרוף, אַז דעם פּאָגראָם האָבן געמאַכט פּראָוואָקאַטאָרן, אַז מען דאַרף אַלץ פאַרגעסן און עפענען די קראָמען און לאָזן וואָלוול.

פאַרשטאַרקט דעם יקרות אין יענע טעג האָט אויך דער באָיקאָט קעגן יידן, וואָס איז דאַן אויסגעבראָכן. אַ סך דינסטן האָבן פאַרלאָזן זייערע יידישע הייזער און אַוועק. פויערטעס פלעג דערציילן, אַז טראָגנדיק קאַרטאָפל פון ליפּאָווקע, האָבן זיי לעגיאָנערן וויפיל מאָל אָפּגעשטעלט און אָנגעזאָגט, אַז זיי זאָלן יידן ניט פאַרקויפן, אויך די גוים, אַז זיי האָבן געבראַכט האָלץ אויפן מאַרק, האָבן זיי יידן עס ניט געוואָלט פאַרקויפן. דערצו נאָך איז מען דאַן געווען אַזוי אָנגעשראָקן, אַז מ'האָט מורא געהאַט אויפן גאַס אַרויסצוגיין. און מ'איז געזעסן אין די הייזער און געהונגערט. דורך שניפּישקער בריק אַ פונט ברויט אָדער עטלעכע פונט קאַרטאָפל האָט מען דאַן ניט געלאָזן דורכטראָגן. די גאַסן זײַנען געווען פוסט, די קראָמען פאַרמאַכט אַזוי, אַז אין אַ דרײַ וואָכן אַרום נאָכן פּאָגראָם איז ווידער אַרויס אַ שטרענגע באַקאַנטמאַכונג פון דער מאַכט, אַז דער, וואָס וועט ניט עפענען די קראָמען, וועט מען בײַ אים די סחורה קאָנפיסקירן, און ער וועט באַשטראָפט ווערן מיט דרײַ חדשים טורמע אָדער 10 טויזנט מאַרק קנס. און ווען מ'האָט שוין אַפילו געעפנט די קראָמען האָט דער יקרות נאָך אויך דאַן ניט אויפגעהערט, עס האָט נאָך אַלץ געקאָסט 18 רוב. אַ פונט ברויט, 250 רוב. אַ פּוד קאַרטאָפל און די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען שרעקלעך, ס'האָט זיך מוראדיק פאַרשפּרייט דער הונגער=טיפוס. אין יענער צײַט זײַנען די רבנים אויך אַרויס צום תענית חמשי (דעם 8=טן מאַי) מיט דער דאָזיקער געשריבענער מודעה, וועלכע איז געווען אָנגעקלעפּט אויפן שולהויף:

הודעה מהרבנים דקהלתנו.

מלבד פגעי המלחמה אשר רבות סבלנו בתוך יתר העמים עוד פגעה יד ר' בנו ביחוד וצרות רבות סבבונו, הוה על הוה באו עלינו גזרות נוראות אשר לא ידעה עירנו מיום הוסדה ועד עתה, כמה נפשות נקיות נהרגו באכזריות חמה, כמה נתפסו על בלי עול בכפם, רכושנו היה לבז ובכלל היינו למכה וחרפה לבז ולמשסה ואין אומר השב, צעקנו ואין מושיע לנו, ואין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים.

ולכן מצאנו לעורר את יום החמישי דנא ליום תשובה ותפלה וצדקה, נקרא נא אל אלקינו למען יתעשת האלקים לנו ולא נאבד חו"ש.

ביום חמישי הבע"ל יתאספו הקהל בבתי כנסיות ומדרשות ויתפללו ברב עם תפלת שחרית, סליחות לתענית יום חמישי כנהוג, ואחר התפלה יאמרו מזמורי תהילים.

קדם המנחה יתאספו שנית לאמר תהילים ולהתפלל והעקר הוא הצדקה כי בימי רעבון ויוקר כאלו חייב כל אחד להשגיח על רעהו ושכני הקרוב לו לבל יפול ברעב חו"ש, וכל מי ש ש לו עוד פת בסלו כל מיני מזון ומאכל מחויב הוא לחלק מזה לעניים העטופים ברעב בראש כל חוצות ואם אין לו יתן כסף מזומן למען החיות את נפשו, וידוע כי בשעה זו אין זה בגדר צדקה לבד כי אם הצלת נפשות ממש וכל המונע מזה נוטל את נפשו וד' יראה בענינו ויריב ריבנו ויגאלנו מהרה מכל צרותינו אמן.

דער תענית איז טאַקע אַרויסגעקומען זייער פייערלעך. דאָס רוב האָבן געפאַסט, און די תפילות זיינען געווען מיט אַזעלכע יאָמערלעכע געוויינען, אַז זיי האָבן געדאַרפט די הימלען שפּאַלטן, איבערהויכט זיינען די געוויינען שרעקלעך געווען ביי די הזכרות נאָך די געפאַלענע עטלעכע און זעכציק קדושים. מיט אייניקע פרויען האָט געטראָפן אַ היסטערישער אָנפאַל און זייערע געשרייען זיינען געווען גרויזאַם. פיל האָבן זיך אויך אָפּגערופן מיט צדקה, אָבער דאָס איז געווען כטיפה מן הים און די נויט מיטן הונגער איז געווען מוראדיק.

די ווייסע „אַמעריקאַנער מעל" (ווי די יידן האָבן דאַן מיט אַ ווייטאָגדיקן סאַרקאַזם געזאָגט, אַז די מעל איז צו פאַרווייסן דאָס רויטע פאַרגאָסענע בלוט), איז אויך געווען אַ קליינינקייט קעגן גו ויסן יקרות און דער אַרבעטסלאָזיקייט.

הרב רובינשטיין, ד"ר וויגאָדסקי און ד"ר שאַבאַד האָבן דאַן זיך ממש מוסר נפש געווען פאַר די יידן, אומעטום און אין אַלע הינזיכטן צו לינדערן די נויט, אָבער דער פאָגראָם און די ראַבירונגען האָבן אָנגעמאַכט אַזוינע גרויסע חורבונות, אַז ס'האָט געמוזט אַ סך געדויערן, ביז וואַנען מ'איז געקומען צו זיך.

דער הונגער איז געווען אַזוי גרויס, אַז די פוילישע צייטונג „נאַש קראַי" אין נומער פון 13-טן מאַי האָט געפאָדערט פון דער שטאָטישער אָפּטיילונג, אַז מען זאָל אַרויסגעבן די מעל און ניט לאָזן וואַרטן ביז וואַנעט אַ העלפט פון דער באַפעלקערונג וועט אויסשטאַרבן פון הונגער. עס האָבן זיך שפּעטער געעפנט אפילו עלף קיכן פאַר 30 טויזנט נויטבאַדערפטיקע, אָבער די „עקן" זיינען געווען שרעקלעכע. אגב האָט אַ פּאָרציע געקאָסט 60 קאָפּ. און ביי דער הערשנדיקער אַרבעטסלאָזיקייט איז דאָס געווען אַ גרויסע מטבע. אויך די כפעקולאַציע מיט די ברייזלעך האָט זיך אָנגעהויבן איבעראַנייס און אין „טאָג" פון 13-טן מאַי איז פאַרעפנטלעכט געווען אַ מודעה פון די רבנים, אַז דער חרם „איז בתקפו כתקף כל חרמי בית-דין". „מען איז אויך מחרים מיט אַ חרם גדול יעדערן, וואָס וועט קויפן געגנבעטע מעל אָדער אַנדערע פּראָדוקטן, וואָס עס ווערט געבראַכט פאַר דער שטאָטישער באַפעלקערונג; יעדער וואָס האָט אַ אָנטייל אין דעם, איז אויסער וואָס זיי מאַכן אָן דעם גרויזאַמען יקרות און הונגער, שטעלן זיי מיט זייערע פאַרברעכערישע מעשים די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג אין סכנה; די פאַרברעכער רעכענען זיך פאַר עוכרי ישראל. מיר האָפן, אַז אַזעלכע מענטשן וועלן זיך ביי אונז יידן ניט געפינען ולהשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכות טוב".

דעם 6-טן יוני האָט די קהילה אפילו אַרויסגעשיקט שלוחים

קיין ליטע איינצוקויפן פּראָדוקטן, דערווייל אָבער, האָבן די קיכן זייערע ראַציאָנען רק פאַרקלענערט און פאַרקלענערט, אַזוי, אַז זיי זיינען געשטאַנען אין סכנה אין גאַנצן פאַרמאַכט צו ווערן. דעם 8-טן יוני האָט דער ווילנער בירגערמייסטער טעלעגראַפירט צום גענעראַל-קאָמיסאַר פאַר די מזרח-קאַנטן, אַז די זאַפּאַסן פון לעבנסמיטלען אין ווילנע האָבן זיך אויסגענומען, שוין דריטע וואָך, ווי די באַפעלקערונג באַקומט גאָרניט אויף די קאַרטן, בעט ער, אַז מען זאָל וואָס גיכער אַרויסשיקן מעל, פעטס און צוקער; עס איז שוין געקומען אַזוי ווייט, אַז דער „מושב זקנים" האָט אויך געהאַלטן ביי פאַרמאַכן זיך, און אויפן שולהויף האָבן זיך באַוויזן האַרצרייסנדיקע מודעות, וואו די אַלטע בעטן, אַז מען זאָל וו ס עס איז ברענגען צום עסן. אויך די יתומים-הייזער זיינען געווען אין אַ שרעקלעכער לאַגע. די יתומים האָט מען געגעבן אינגאַנצן צו 6 לויט ברויט אַ טאָג מיט אַ ביסל שניצל-זופּ און זיי האָבן שרעקלעך געהונגערט.

דעם 18-טן יוני האָט די קהילה איינגעאָרדנט אַ זאַמלטאָג און אַרויסגעלאָזן אַזאַ אויפרוף:

„יידן פון ווילנע!

„די ווילנער יידישע קהילה האָט באַשטימט אַ זאַמלטאָג אויף כ' סיון (מיטוואָך 18 יוני).

„כ' סיון איז דער היסטאָרישער יאָרצייט פון דעם חורבן פון פיל יידישע קהילות, וואָס איז געשען מיט 270 יאָר צוריק אין אוקראַינע (גזרות ת"ח ות"ט).

„ברידער! רופט זיך אָפּ אין דעם הכטאָרישן טאָג אויפן פרישן חורבן, וואָס האָט אונזערע ווילנער יידן געטראָפן. צענדליקער פאַמיליעס האָבן אויף אייביק זייערע שפּייזער פאַרלאָרן, הונדערטער פאָטערס, מאַנען און זין, האָט מען צעפגעריסן פון זייער היים און פאַרוואָרפן אין די תפיסות. טויזנטער מענטשן זיינען געבליבן אָן אַרבעט און אַ ברעקל פּרנסה — קומט זיי צו הילף! די נויט איז שרעקלעך גרויס און זי וואַקסט מיט יעדן טאָג, אַלע אַנשטאַלטן פון דער קהילה, די קינדערהיימען, די שולן, דער „מושב זקנים" גייען אויס פון מאַנגל אין געלט, אויב עס וועלן ניט אויפגעזאַמלט ווערן גרויסע געלטער, וועלן די אַנשטאַלטן זיך פאַרמאַכן און צו דער גרויסער מאַסע נויטבאַדערפטיקע וועלן צוקומען נאָך טויזנטער הונגעריקע באָרוועסע און נאַקעטע קינדער, נאָך הונדערטער הילפסלאָזע אַלטעלייט. דערלאָזט דאָס ניט און אַז. וו."

א ך אויפן שולהויף איז געווען אָנגעקלעפּט אַ געשריבענע מודעה פון די רבנים וועגן כ' סיון. דער שטאָט-מגיד האָט אויך ערב כ' סיון געהאַלטן אין גרויסער שול אַ וואַרימע דרשה ווע ן כ' סיון און וועגן דער זאַמלונג, אָבער נאָך דאָס אַלעמען האָט זיך די זאַמלונג פון די צוויי טעג ניט איינגעגעבן, מען האָט צונויפגעקליבן אינגאַנצן 150 טויזנט רובל. דאָס רוב האָבן געגעבן געמיינע בעלי-בתים און די גבירים האָבן זיך אַרויסגעמאַכט. די לאַגע איז געוואָרן וואָס ווייטער ערגער און ערגער; אין מושב-זקנים זיינען די געזי טערע געגאַנגען איבערן שטאָט בעטן נדבות, די שוואַכערע און די פּאַראַליזירטע, וואָס קענען ניט גיין, האָבן זיך געבעטן, אַז מען זאָל זיי געבן סם, כדי זיי זאָלן זיך ניט דאַרפן אַזוי פיל מאַטערן און אויסגיין פון הונגער. טאָג-טעגלעך איז געגאַנגען דער ארון פון מושב-זקנים גאָר אָן מלווים; פּילו; אין גאָר אַ קורצער צייט זיינען דאָרט מער פון 10 פּראָצענט אויסגעגאַנגען פון הונגער. דעם 25-טן יוני האָבן אַפילו די פאָרשטייער פון קהילה ד"ר שאַבאַד, ד"ר בערגער און א. רודניצקי דערלאַנגט דעם בירגערמייסטער אַבראַמאָוויטש אַ מעמאָראַנדום וועגן דער לאַגע. עס האָט אָבער ווייניק געהאָלפן.

שפּעטער אַ ביסל האָט אָנגעהויבן אָנצוקומען אַמעריקאַנער מעל, מען האָט אויך געעפנט קינדער-קיכן. 72 יידישע קינדער

האָט מען אַוועקגעשיקט קיין וואַרשע. עס האָבן זיך אויך אָנגעהויבן צו באַקומען אַמעריקאַנער מלבושים און די לאַגע איז געוואָרן אַ ביסל בעסער, הגם די צרה פון דער אַרבעטסלאָזיקייט איז נאָך אַלץ געווען זייער גרויס.

און אין שטאָט איז נאָך אַלץ ניט געווען אין גאַנצן רואיק. אויך די לאַגע פון דער קהילה איז איז געווען זייער אַ קריטישע. די קהילה איז דאַן, דעם 22-טן אויגוסט, אַרויס מיט אַ דעם קול-קורא וועגן אַ איינמאָליקן שטייער:

„די ווילנער קהילה האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן ביי אויסטליסלעך שווערע באַדינגונגען, ס׳האָט זיך געפאָדערט די גרעסטע אָנשטרענגונג, כדי ג׳בר צו זיין די פאַרשיידנאַרטיקע מניעות, אויף וועלכע איר איז אויסגעקומען אָנצושטויסן זיך ביי איר שטרעבן אויפצוריכטן די חורבנות פון דער לעצטער צייט. אבער אַ צייט שפּעטער ווען די ווילנער יידישע באַפעלקערונג קאָנען ווי געהעריק אָפּשאַצן די גרייס פון דער אַרבעט, וואָס איז אָנגעטאָן געוואָרן פאַר די לעצטע 3 חדשים, און די אַרבעט ווערט ניט קלענער, פאַרקערט, וואָס ווייטער ווערט זי אַלץ גרעסער, די אויפגאַבן—אַלץ פאַרוויקלטער. שוין ביי היינטיקן טאָג נעמט אַרום די קהילה במעט אַלע יידישע אַנשטאַלטן פון פאַרשיידנאַרטיקער געזעלשאַפטלעכער באַדייטונג. די קהילה האַלט אויס איצט 33 שולן מיט דערנערונג פון בערך 12,000 קינדער, שטיצט אונטער מושב זקנים, משמרת חולים, די פרויען-און-קינדער-קליניק אויף זוועיגעץ, די אַנשטאַלטן פון „אָזע״. די ביבליאָטעקן און נאָך אייניקע קולטורעלע איינריכטונגען, גיט אַרויס 240 טויזנט אומזיסטע מיטאָגן מאָנאַטלעך ביי דער אַלגעמיינער צאָל אַרויסגעגעבענע מיטאָגן פון 477,823 פאַר מאַי, 553,836 פאַר יוני און 329,239 פאַר יולי - אין גאַנצן 1,360,952 מיטאָגן פאַר די לעצטע 3 חדשים, אויסער די מיטלשטאַנדס-קיכן, וועלכע באַקומען פון דערנערונגס-אָפּטיילונג די נאָרמירטע פּראָדוקטן אויף 20,000 מיטאָגן מאָנאַטלעך, די קהילה האָט אַסיגנירט אין יולי מאָנאַט 300,000 מאַרק פאַר פּראָדוקטיווע הילף און געזעלשאַפטלעכע אַרבעט און טיילט פונאַנדער שטיצע נויטבאַדערפטיקע, אַרעסטירטע און געליטענע פון די לעצטע געשעענישן. זי האַלט אויך אויס דעם גאַנצן ראַבינאַט מיט אַלע ישיבות און קבוצים, דאָס פאָדערט אָבער געלט און זייער פיל געלט, און אויב דער יידישער קיבוץ איז זיך נאָך ניט פונאַנדערגעפאַלן, אויב טויזנטער און אפשר צענדליקער טויזנטער גרויס און קליין גייען ניט אויס אויף די גאַסן פון הונגער, אויב די יידישע שולן זיינען ניט געשלאָסן—איז דאָס נאָר אַדאַנק דער שטיצע, וועלכע מיר האָבן ביז איצט באַקומען פון אונזערע אַמעריקאַנער ברידער. די ווילנער יידן אָבער גיבן גאָר ניט, אויסער 150,000 רוב׳, וועלכע ס׳האָט זיך מיט גרויס אָנשטרענגונג איינגעגעבן צו באַקומען פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דער זאַמלונג פון „כ סיון״. נאָר לאַנג קאָן אַזאַ אומנאָרמאַלע לאַגע ניט דויערן, די אַמעריקאַנער געלטער זיינען ניט גענוגנד אויף צו דעקן די נייטיקסטע הצטרכותן פון דער קהילה. און היינט-מאָרגן וועט אַמעריקע בכלל אויפהערן צו שיקן שטיצע, דעריבער טאָרן מיר ניט בלייבן שטיין פון ווייטן, מיר זיינען מחויב אָנצושטרענגען אַלע אונזערע קרעפטן, כדי זיך אַליין אויסצוהאַלטן, מיר מוזן זעלבסט מיטטראָגן דעם לאַסט פון אונזערע אייגענע הוצאות, די ווילנער קהילה האָט דעריבער אָנגענומען אויף דער פּלענאַר-זיצונג פון 27-סטן יולי די החלטה וועגן דער פּראָגרעסיווער באַשטייערונג פון דער גאַנצער ווילנער יידישער באַפעלקערונג, וואָס פאַרדינט מער פון 800 רוב׳ אַ חודש פאַר פאַרהייראַטע, און מער פון 600 רוב׳ פאַר אומפאַרהייראַטע, דאָס דורכפירן די באַשטייערונג פאָדערט אָבער צייט און אַרבעט. וואַרטן אָבער קאָנען מיר ניט, די קהילה נייטיקט זיך שוין, די רגע, אין גרויסע געלטמיטלען, און די נייטיקע געלטמיטלען מוזן טאַקע געשאַפן ווערן באַלד, אין משך פון די נאָענטסטע טעג, ווען ניט שטייט די גאַנצע קהילה און צוזאַמען מיט איר נאָך צענדליקער יידישע אַנשטאַלטן פאַר דער געפאַר לגמרי אונטערצוגיין, דעריבער האָט די קהילה אויף איר פּלענאַר-זיצונג פון 7-טן אויגוסט אָנגענומען די החלטה דורכפירן אַ איינמאָליקן שטייער אין דער סומע פון 2 מאָל אַזוי פיל, ווי יעדער האָט געגעבן אין באַדאַרפט געבן אין דער זאַמלונג פון „כ סיון״. אַזוי ווי איר האָט אין „כ סיון״ געגעבן———ווענדן מיר זיך צו אייך דעריבער מיט דער דרינגלעכסטער בקשה ערפילן אייער חוב און אַריינטראָגן אין דער קאַסע פון דער קהילה אויפן שטייער-רעכענונג צוויי מאָל אַזוי פיל, ווי איר האָט געגעבן אין „כ סיון״—איינגאַנצן———. מיר זיינען טיף איבערצייגט, אַז לויט אונזער בקשה וועט איר גלייך ערפילן אייער חוב און מיט דעם אַליין וועט איר שוין באַווייזן, אַז אייך איז טייער דער כבוד פון דעם ווילנער יידישן קיבוץ און די עקסיסטענץ פון צענדליקער יידישע אַנשטאַלטן און טויזנטער יידישע קינדער.

פאָרזיצער פון דער קהילה ד״ר צ. שאַבאַד.
פאָרזיצער פון דער קהילה-פאַרוואַלטונג אליעזר קריק.
פאַרוואַלטער פון דער פינאַנס-אָפּטיילונג יעקב שעסקין.
גענעראַל-סעקרעטאַר פון דער קהילה ד״ר בערנער.
ווילנע, אויגוסט 1919.

אָבער נאָך אַלעמען האָט דאָס קוים געגעבן 16 טויזנט רובל. און דער יקרות האָט אַלץ ניט אויפגעהערט. און די אַרבעטסלאָזיקייט איז שוין געוואָרן אַזוי גרויס, אַז די פאַרוואַלטונגען פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען האָבן דעם 2 סעפּטעמבער געמוזט באַשליסן, אַז אומפאַרהייראַטע אַרבעטער מוזן געבן 2 טעג שכירות און פאַרהייראַטע איין טאָג שכירות פאַר די אַרבעטסלאָזע. און דאָ האָט זיך שוין אָנגערוקט דער ווינטער, וועלכער איז געווען אַ שווערער, האָלץ איז געווען זייער טייער, די פּרעסט זייער גרויסע, אַז מ׳האָט געפונען אייניקע פאַרפראָרענע, צווישן זיי איינעם אויפן ווילנער שולהויף. אַ סך לערנאַנשטאַלטן האָבן זיך גאָר פאַרמאַכט, ווייל ס׳איז ניט געווען קיין האָלץ, מיט וואָס צו הייצן. ס׳איז אויסגעבראָכן דער שטרייק פון די לערער און פון די אָנגעשטעלטע פון די קהילה-אינסטיטוציעס, אויך קיין נגישות האָבן ניט געפעלט.

בעסער איז די לאַגע געוואָרן אָנהייב פרילינג 1920; מ׳האָט אָנגעהויבן אַרויסגעבן אויף קאַרטן צו 2 פונט ברויט אַ וואָך אויף אַ פּערזאָן צום פּרייז פון 2 מאַרק אַ פונט, עס האָט זיך אויך אָנגעהויבן צו באַקומען אַלץ אָפטער געלט פון אַמעריקע פאַר זייערע קרובים דאָ, אויך די עמיגראַציע אויפן גרונד פון די „אַפידייוויטס״ (פון אַמעריקע צוגעשיקטע אַרויספאָדערונגען פון קרובים) האָט זיך אָנגעהויבן.

דערווייל אָבער איז די לאַגע אויפן פויליש-רוסישן פראָנט געוואָרן אַ אומזיכערע, און די באָלשעוויקעס האָבן זיך אַלץ נעענטער גערוקט צו ווילנע. דעם 9 יולי איז שוין געוואָרן אַ גרויסע כאַפּעריי און אַ פּאָגראָם-שטימונג, דעם 11 יולי האָט מען געהרגעט דעם משגיח פון אַלטן בית-עולם, 13 יולי איז שוין ווילנע געווען אונטער באַלאַגערונגס-צושטאַנד, מ׳האָט שוין אויפגעהערט צו נעמען פוילישע געלט, אויך האָט מען ניט געקראָגן קיין ברויט. 7 טעג נאָכאַנאַנד זיינען די מאַנסביל געלעגן פאַרבאַהאַלטן אויף די ביידימער און אין די קעלערס פון כאַפּעריי און מ׳האָט געהונגערט, ס׳זיינען אויך געווען גרויסע הויזזוכונגען און דערביי האָט מען איינעם לעווין דערשאָסן פאַרוואָס ער האָט זיך באַהאַלטן. פאַרן אַוועקגאַנג האָט מען צעראַבירט פיל הייזער און קראָמען כמעט אין אַלע גאַסן, אַז אַ צייט נאָכדעם אפילו זיינען געווען פיל קראָמען אין אַלע גאַסן פאַרמאַכט מיט אָנגעקלעפּטע צעטלען, אַז זיי זיינען צעראַבירט. אַ סך האָבן זיך דערנאָך מיט דעם אפילו אויסגענוצט צוליב דער סאָוועטישער מאַכט, מורא האָבנדיק פאַר רעקוויזיציע.

צום צווייטן מאָל האָט די רויטע אַרמיי פאַרנומען ווילנע דעם 14-טן יולי. פאַרשטייט זיך, אַז די גבירים האָבן די באָלשעוויקעס דאָסמאָל ניט געשוינט, זייענדיק נאָך מער אין כעס, פאַר וואָס זיי פאַרבאַהאַלטן פון זיי דאָס עסנוואַרג און ווילן זיי ניט פאַרקויפן און ווילן ניט נעמען זייער געלט. די רויטע אַרמייער האָבן דאָס כסדר געטענהט און געזאָגט אַזוי: „הערנדיק פון ווייטן, אַז די פּאָליאַקן ווילן מאַכן אַ בלוטיקן פּאָגראָם פאַרן אַרויסגאַנג, זיינען מיר געלאָפן אָן אַ נשמה 70 ווערסט אין איין טאָג, כדי אייך צו ראַטעווען, און צום סוף ווילט איר אונז גאָר ניט פאַרקויפן״, און זייער צאָרן איז געווען שרעקלעך גרויס.

פאַר דער צייט פון דער צווייטער ראַטנמאַכט אין ווילנע איז דער הונגער און די אַרבעטסלאָזיקייט אויך געווען זייער גרויס. אָבער סוף אויגוסט איז ווילנע אַריבער אין פולשטענדיקן רשות פון די ליטווינער, און ביסלעכווייז האָט זיך דער הונגער געפעלט, און אויך שפּעטער האָבן זיך שוין מער ניט איבערגעחזרט די שרעקלעכע צייטן פון הונגער און נויט, וואָס ווילנע האָט איבערגעלעבט פאַר די לאַנגע מלחמה-יאָרן.

ד"ר צמח שאַבאַד.

די שטערבלעכקייט און די געבורטן פון די יידן

אין ווילנע פאַר די יאָרן 1911–1920.

.I

די סטאַטיסטיק פון דער שטערבלעכקייט פון דער באַפעלקערונג אין אירע אַלע פּרטים האָט אַ גרויסע באַדייטונג. פון איין זייט גיט זי מאַטעריאַל אויסצופאָרשן די עטנאָגראַפישע באַזונדערהייטן פון דער אָדער יענער נאַציאָנאַליטעט, פון דער אַנדער זייט שאַפט זי אַ באַגריף פון דעם עקאָנאָמישן, קולטורעלן און אויך סאָציאַל-פּאָליטישן לעבן פון פאָלק אין דעם אָדער יענעם לאַנד, אין דער אָדער יענער שטאָט.

פאַראַן לענדער, וואו אויף 1000 מענטשן שטאַרבן געוויינלעך אַ יאָר 36, זאָגאַר 40 און נאָך מער, פאַרקערט זיינען דאָ לענדער אָדער געגנטן, וואו ס'שטאַרבן נאָר 17—18 אויף 1000 און אַפילו 14 און נאָך ווייניקער. ס'פאַרשטייט זיך, אַז אין די ערשטע ערטער לעבן די מענטשן ערגער, אָרימער און שטייען אויף אַ נידעריקערער קולטורעלער מדרגה, ווי אין די לעצטע. ביי אַ טייל פעלקער איז די קינדער-שטערבלעכקייט אַ גאַנץ גרויסע — 50 פּראָצ. פון אַלע געשטאָרבענע, ביי אַנדערע אַ סך אַ קלענערע — נאָר 15 פּראָצ. אַזאַ חילוק הענגט אָפּ פון אַ סך פאַרשיידנהייטן אין דעם לעבן פון די פעלקער און ווירקט אויף זייער גאַנצן עקאָנאָמישן מצב.

אויב ס'איז בכלל וויכטיק אויסצופאָרשן די סטאַטיסטיק פון דער שטערבלעכקייט פון דער באַפעלקערונג אין איר געוויינלעכן לעבן פון אַ נאָרמאַלער צייט, איז עס נאָך וויכטיקער בנוגע די לעצטע יאָרן פון דער מלחמה.

ס'פאַרשטייט זיך, אַז צוזאַמענשטעלן און באַאַרבעטן סטאַטיסטישע דאַטן פון דער שטערבלעכקייט איז נאָר מעגלעך פאַר אָפיציעלע מלוכישע אָדער קאָמונאַלע אינסטיטוטן, וועלכע האָבן די מעגלעכקייט צוזאַמענצוקלייבן ביי זיך אַלע דערצו געהעריקע ידיעות און האָבן אין זייער רשות דעם נייטיקן פּערסאָנאַל.

צום באַדויערן, איז ביז אַהער אין ווילנע נאָך ניטאָ אַזאַ אינסטיטוציע, וועלכע זאָל זיך פאַרנעמען מיט דער דאָזיקער פראַגע אין דער גאַנצער ברייט; די געזעלשאַפטלעכע סטאַטיסטיק שטייט נאָך ביי אונז אויף אַ נידעריקער מדרגה, און אין מיין אַרבעט האָב איך זיך געמוזט ווענדן צו די רויע ציפערן, אַליין זיי צוזאַמענשטעלן און אַליין זיי אָפּשאַצן. בכן, כדי זיך צו פאַרלייכטערן מיין אויפגאַבע, האָב איך פאַרשמעלערט מיין טעמע מיט דער סטאַטיסטיק פון דער שטערבלעכקייט בלויז פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ווילנע, הגם ס'איז קלאָר, אַז פאַר וועלכע ס'איז פאַרגלייכנדיקע אויספירונגען און בכלל אויף צו באַקומען אַ פולן באַגריף פון דעם לעבן אין שטאָט, וואָלט געווען וויכטיק צו האָבן און באַאַרבעטן די סטאַטיסטישע ידיעות בנוגע דער גאַנצער באַפעלקערונג.

נאָך אַ טעם, פאַרוואָס איך האָב באַאַרבעט בלויז די סטאַטיסטיק פון דער יידישער שטערבלעכקייט: פשוט דערפאַר, וואָס די ידיעות פון די געשטאָרבענע קריסטן זיינען פונאַנדערגעוואָרפן אין פאַרשיידענע אינסטיטוציעס, ביי פאַרשיידענע גלחים, לויט די קלויסטערס. דאָס סטאַטיסטישע ביוראָ ביים מאַגיסטראַט באַקומט לגמרי ניט קיין ריכטיקע ידיעות וועגן געשטאָרבענע, אגב זיינען זיינע ביכער ניט תמיד געווען צוטריטלעך פאַר אַלעמען, בפרט נאָך בעת דער דייטשער אָקופּאַציע, ווען די סאַניטאַרע אָפּטיילונג, למשל, האָט די ידיעות וועגן דער שטערבלעכקייט פון קלעפּיקע קראַנקהייטן געהאַלטן בחדרי-חדרים, „אַלס מיליטערישע אָנגעלעגנהייטן".

פאַרקערט, די ידיעות וועגן די געשטאָרבענע יידן זיינען פאַר מיר אַלע מאָל געווען אָפן, און אגב זיינען זיי די ריכטיקסטע, וועלכע מען קאָן באַקומען.

איך האָב זיך, אַלזאָ, פאַר מיין אַרבעט באַנוצט מיט די ביכער פון די מתים, וואָס ווערן געפירט אין דער ווילנער צדקה-גדולה און פלעג זיי אויך פאַרגלייכן מיט די ידיעות פון די ביכער פון דעם ראַבינערס קאַנצעלאַריע. ביידע רייען דאַטן פלעגן שטימען כמעט פולשטענדיק. נאָך פון מיינע פריערדיקע אַרבעטן אויף דעם געביט (1901—1902) האָב איך זיך איבערצייגט, אַז די דאַטן פון צדקה-גדולה וועגן די נפטרים זיינען אומבאַדינגט ריכטיק: קיין מת ווערט ניט מקובר אָן אַ צעטל פון אַ דאָקטאָר לויט אַ באַשטימטן מוסטער, אַפילו אַ מפיל פון עטלעכע חדשים, אַפילו אַן אָפּגעשניטענער טייל קערפּער (אַ האַנט, אַ פוס, אַ אָנוואוקס).

בכן קען מען זיך אויף די מקורים, מיט וועלכע איך האָב זיך באַנוצט אין מיין אַרבעט, פולקום פאַרלאָזן.

פונדעסטוועגן האָב איך פאַר די פעריאָדן, אין וועלכע ס'איז געווען מעגלעך צו פאַרגלייכן די סטאַטיסטיק אויך פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, אויסגענוצט אויך די מאַטעריאַלן, וואָס זיינען צופעליק געבליבן פון די דייטשן, אָדער די, וועלכע ס'האָט געקליבן דער מאַגיסטראַט.

.II

די פאַרגאַנגענע 10 יאָר אונטערשיידן זיך שטאַרק איינס פון דעם אַנדערן, דערהויפּט די ערשטע העלפט, די שלום-יאָרן, פון דער אַנדערער, די מלחמה-יאָרן. אין די מלחמה-יאָרן האָבן מיר איבערגעלעבט פאַרשיידענע אָקופּאַציעס — די דייטשע, די באָלשעוויסטישע, די פּוילישע, — וועלכע האָבן זיך פאַרשיידן אָפּגעשפּיגלט אין די סטאַטיסטישע ציפערן פון דער שטערבלעכקייט.

1911—1914 זיינען נאָרמאַלע שלום-יאָרן. אין דעם לעצטן דריטל 1914 הייבט זיך אָן די מלחמה און דער צופלוס פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג. אין לעצטן דריטל 1915 — די עוואַקואַציע פון שטאָט און די דייטשע אָקופּאַציע מיט אירע גרויזאַמקייטן, נויט און הונגער. אָבער די 3 יאָר פון דער דייטשער אָקופּאַציע זיינען אויך ניט ענלעך איינס אויפן אַנדערן, און דאָס האָט זיך אַלץ אָפּגעשפּיגלט אין די טויטע ציפערן. אין יאָר 1917, דעם שווערסטן יאָר פאַר דער ווילנער באַפעלקערונג, זיינען נאָך פעסט געזעסן די דייטשן מיט דער שווערער שטאָלענער פויסט פון אָקופּאַנטן. אין יאָר 1918 האָט די געפּאַנצערטע האַנט אָנגעהויבן אַ ביסל נאָכלאָזן; ס'האָט זיך שוין גענומען פילן די ווירקונג פון דער רוסישער רעוואָלוציע, ס'האָט אָנגעהויבן צו שמעקן מיטן שלום. אין אָקטאָבער האָט אויסגעבראָכן די דייטשע רעוואָלוציע, און סוף יאָר האָבן די דייטשן פאַרלאָזן ווילנע.

אין 1919 יאָר האָבן 3½ חדשים געבעל-הבתעוועט די באָלשעוויקעס (6 יאַנואַר—18 אַפּריל). פון 19 אַפּריל אָן געפינט

זיך ווילנע (ווי אויך אריי אַנדערע שטעט אין ליטע און ווייס־רוסלאַנד) אין די הענט פון די פּאָליאַקן. דעם 14־טן יולי 1920 קומען ווידער די באָלשעוויקעס, אויף זעקס וואָכן (סוף אויגוסט — אָנהייב אָקטאָבער) פאַרנעמען די שטאָט די ליטווינער, און דעם 9 אָקטאָבער איז אין ווילנע אריין זשעליגאָווסקיס ארמיי, און ווילנע ווערט „מיטל־ליטע״.

ס׳איז בכן אינטערעסאַנט צו באַאָבאַכטן, ווי אַזוי די דאָזיקע פאַרשיידענע ממשלות האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אויף דעם מצב פון די ווילנער יידן און זיך אויסגעדריקט אין די ציפערן פון שטערב־לעכקייט און געבורטן.

ס׳איז כדאי אויך נאָכצוזען, צי לאָזן זיך פון די דאָזיקע ציפערן אַרויסדרינגען וועלכע עס איז אַלגעמיינע סטאַטיסטישע כללים, ספּעציפיש פאַר דער יידישער באַפעלקערונג, — הגם די אויסערלעכע באַדינגונגען זיינען כמעט יעדעס יאָר געווען אַנדערע.

III.

קודם־כל לאָמיר באַטראַכטן, וויפיל זיינען בכלל געשטאָרבן יידן אין ווילנע יעדעס יאָר (אַבסאָלוטע צאָלן), און ווי אַזוי די דאָזיקע צאָלן זיינען געווען פאַרטיילט לויט די חדשים (טאַבעלע I).

פון דער טאַבעלע (און פון די דערצו געהעריקע דיאַגראַמען №№ 1–10), אין וועלכער ס׳זיינען צוזאַמענגעשטעלט די אַבסאָלוטע צאָלן פון די געשטאָרבענע (חוץ די טויטגעבאָרענע) חדשימווייז, פאַר האַלבע און גאַנצע יאָרן, זעען מיר, אַז אין די שלום־יאָרן האָט די צאָל געשטאָרבענע יידן אין ווילנע געהאַט אַ טענדענץ זיך צו פאַרקלענערן: אין 1911 איז זי געווען 1183, אין 1912 — 1211 און אין 1913 — 1088. אין יאָר 1914 הייבט זי שוין אָן צו שטייגן און דערגרייכט 1302, ד. ה. אויף 214 מער. אָבער אין די ערשטע 6 חדשים 1914 איז די צאָל געשטאָרבענע געווען נאָר אויף 59 מער ווי אין דער ערשטער העלפט 1913, אַלזאָ, אין די גרעניצן פון נאָרמאַלע וואַקלונגען. אין דער אַנדערער העלפט 1914 איז די צאָל געשטאָרבענע שוין געווען גרעסער אויף 155, ווי אין דעם אַנדערן האַלביאָר 1913. די דאָזיקע פאַרגרעסערונג קען דערקלערט ווערן דערמיט, וואָס די צאָל יידן אין שטאָט האָט זיך מיטן אויסבראָך פון דער מלחמה סתם פאַרגרע־סערט דורך די אַרויסגעשיקטע פון קאָוונע, דורך די אַנגעלאָפענע פון די געגנטן, וואו ס׳זיינען געווען די מלחמה־אָפּעראַציעס, און דורך דער אויפלעבונג פון שטאָט, אַלס הינטערלאַנד פאַרן פראָנט.

אין יאָר 1915 האָט זיך די שטערבלעכקייט נאָך מער אויפ־געהויבן: פון 1302 (1914) ביז 2165, ד. ה. אויף 863. די סיבה דערפון קען אויך דערקלערט ווערן דערמיט, וואָס אין 1915 האָט זיך די צאָל יידן נאָך מער פאַרגרעסערט, דערהויפּט אויפן חשבון פון די אַרויסגעשיקטע און אַנטרונענע. אויפוויזן, אַז די שטערבלעכקייט גופא האָט זיך אויך פאַרגרעסערט (וואָס לייגט זיך זייער אויפן שכל) קענען מיר ניט, ווייל מיר ווייסן ניט, וויפיל יידן זיינען געווען אין ווילנע יעדן חודש. בכל אופן קענען מיר דאָס ניט אויפווייזן פאַרן גאַנצן יאָר 1915. אָבער ווען מיר באַ־טראַכטן די צאָל מתים, אָנהייבנדיק פון סעפּטעמבער, ווען די רוסן האָבן פאַרלאָזן די שטאָט און מיט זיי אריי יידן, און ווען מיר נעמען אין אַכט, אַז פון 5/18 סעפּטעמבער, דעם טאָג, ווען די דייטשן זיינען אריין קיין ווילנע, זיינען קיין יידן אין שטאָט ניט צוגעקומען, נאָר פאַרקערט, פיל פון די אַנטרונענע האָבן זיך אומגעקערט אין זייערע פריערדיקע וואוינערטער, — די צאָל יידן האָט זיך, אַלזאָ, אָנגעהויבן צו פאַרקלענערן, — מוזן מיר קומען צום אויספיר, אַז די צאָל מתים האָט זיך משונהדיק פאַרגרעסערט. ערשטנס, באַווייזן די דאַטן, אַז אין סעפּטעמבער האָט זיך די צאָל

טאַבעלע I. די אַבסאָלוטע צאָל געשטאָרבענע לויט חדשים.

	יאַנואַר	פעברואַר	מערץ	אַפּריל	מאַי	יוני	1/2 יאָר	יולי	אויגוסט	סעפּטעמבער	אָקטאָבער	נאָוועמבער	דעצעמבער	1/2 יאָר	גאַנץ יאָר
1911	94	111	94	77	101	113	590	93	111	94	95	88	112	593	1183
1912	133	99	83	102	81	103	601	95	90	105	126	101	93	610	1211
1913	98	84	94	98	95	66	535	79	86	101	106	97	84	553	1088
1914	112	98	110	104	79	91	594	95	130	115	124	105	139	708	1302
1915	128	129	146	130	146	154	833	188	271	330	235	145	163	1332	2165
1916	168	180	175	160	114	95	892	90	92	102	115	159	199	757	1649
1917	330	356	443	375	423	324	2251	301	271	248	180	179	219	1398	3649
1918	163	145	157	111	58	91	725	69	71	122	147	123	160	692	1417
1919	126	163	200	261	238	191	1179	129	122	78	91	118	104	642	1821
1920	180	135	103	79	58	62	617	86	167	105	86	66	62	572	1189

מתים ניט נאָר אבסאָלוט ניט פאַרקלענערט, נאָר זי האָט דערגרייכט אזא מדרגה (330), וואָס איז ביז אהער ניט געווען, ניט אין יאָר 1915, ניט אין יאָר 1914. צווייטנס, הגם די צאָל מתים האָט זיך פון סעפטעמבער אָנגעהויבן שטאַרק צו פאַרקלענערן, אָבער אין יעדן ווייטערדיקן חודש איז די צאָל געווען גרעסער ווי אין די באַטרעפנדיקע חדשים פון 1914: אין אָקטאָבער 1914—124, אין אָקטאָבער 1915—235; אין נאָוועמבער 1914—105, אין נאָוועמבער 1915—145; אין דעצעמבער 1914—139, אין דעצעמבער 1915—163, בעת די צאָל יידן האָט זיך געוויס פאַרקלענערט אויף א דריטל. אפילו אין יאָר 19 6, ווען די צאָל יידן איז כסדר קלענער געוואָרן, איז אין די ערשטע 6 חדשים די צאָל מתים אויך געווען פיל גרעסער, ווי אין די באַטרעפנדיקע חדשים פון 1915. נאָר פון מאַי 1916, ווען די צאָל יידן איז געוואָרן מסתמא נאָך קלענער, איז שוין די צאָל מתים קלענער ווי אין 1915,—אָבער נאָך אַלץ גרעסער ווי אין 1911—1914; אין יוני 1916 איז די שטערבלעכקייט נאָך קלענער, אָבער אַלץ גרעסער ווי אין 1914 און 1913, און אין ערשטן האַלביאָר 1916 זיינען געשטאָרבן מער יידן (892), ווי אין אַלע פריערדיקע 5 יאָר אין משך פון די זעלבע 6 חדשים.

אין דעם אַנדערן האַלביאָר 1916 איז די צאָל געשטאָרבענע שוין געוואָרן קלענער (757), אָבער נאָך אַלץ גרעסער, ווי אין צווייטן האַלביאָר 1914. אין יאָר 1917 איז די צאָל געשטאָרבענע יידן אין ווילנע מיט אמאָל געוואָרן נאָך גרעסער און האָט דערגרייכט אין ערשטן האַלביאָר א קאָלאָסאַלע הויך—2251, כמעט אַזוי פיל ווי ס׳זיינען געשטאָרבן אין די צוויי שלום־יאָרן 1912—1913 צוזאמען (2299). אין דער אַנדערער העלפט 1917 ווערט שוין די צאָל געשטאָרבענע קלענער (1398), אָבער ס״ה איז פאַר גאַנצן יאָר 1917 געשטאָרבן 3649, מ ע ר ע ר, א ל ז אָ, ווי פ א ר ד י ג א נ צ ע 3 ש ל ו ם־י אָ ר ן 1911—1913 צ ו ז א מ ע ן (3482). אין די דריי שלום־יאָרן פלעגן דורכשניטלעך שטאַרבן 3,2 יידן א טאָג, אין 1917—דורכשניטלעך 10,1.

אין יאָר 1918 ווערן שוין די אַלגעמיינע לעבנסבאַדינגונגען אין שטאָט מער צו דערטראָגן, און די צאָל מתים ווערט קלענער: 725—אין ערשטן האַלביאָר, 692—אין צווייטן; ס״ה 1417 פאַרן גאַנצן יאָר 1918. אין 1919 לעבט די שטאָט איבער די באָלשעוויסטישע אָקופּאַציע (פון 6 יאַנואַר) און די פוילישע (פון 19 אַפּריל) מיט דעם שרעקלעכן אַפּריל־חודש (ביז 70 הרוגים), און די צאָל געשטאָרבענע יידן שטייגט ווידער, דערהויפּט אין דעם ערשטן האַלבן יאָר (1179 אנשטאָט 725 אין ערשטן האַלביאָר 1918); ס״ה זיינען אין 1919 יאָר געשטאָרבן 1821 יידן.

אין יאָר 1920 באַמערקט זיך אין יאַנואַר א שטייגונג פון דער שטערבלעכקייט (180), אָבער וואָס פון חודש ווערט זי קלענער און דערגרייכט אין מאַי—יוני ביז 58—62; אין יולי, דערהויפּט אין אַווגוסט (167) ווערט די שטערבלעכקייט א סך גרעסער (מסתמא האָט דאָ געווירקט שטאַרק די עפּידעמיע פון דיזענטעריע, וואָס די באָלשעוויקעס האָבן אַריינגעטראָגן), אָבער מיט יעדן חודש פאַלט זי ווידער (אין אָקטאָבער האָבן טויזנטער יידן פאַרלאָזן ווילנע),—אַזוי אַז די געשטאָרבענע אין ערשטן און אין צווייטן האַלביאָר איז געווען כמעט די זעלבע (617 און 572).

.IV

דאָס זיינען הוילע ציפערן, וועלכע גיבן נאָך ניט קיין קלאָרן באַגריף וועגן דער גרייס, וועגן דער א י נ ט ע נ ס י װ י ט ע ט פון דער שטערבלעכקייט. א קלאָרן באַגריף וועגן דעם קענען מיר באַקומען נאָר דאַן, ווען מיר ווייסן אַלע מאָל, וויפיל א י י נ װ א ו י נ ע ר ס׳געפינען זיך א י ן ש ט אָ ט, צום באַדויערן זיינען אַזעלכע ידיעות אין ווילנע ניט תמיד במציאות. די לעצטע

פאָלקסציילונג אין דעם געוועזענעם רוסלאַנד (אַלזאָ אויך אין ווילנע) איז געווען אין 1897; פון דאַן אָן, פאַרשטייט זיך, האָבן זיך די פאַרהעלטענישן שטאַרק געענדערט.

אין די שלום־ציטן, אין די יאָרן 1901—1902, האָב איך אויסגערעכנט*), אַז די שטערבלעכקייט ביי די יידן אין ווילנע איז געווען 20,4—22,6 אויף 1000 לעבעדיקע, בעת ביי די קאַטוילן איז דער דאָזיקער קאָעפיציענט געווען 28—30 אויף 1000. די שטערבלעכקייט אין ווילנע, ווי אויך אין פיל אַנדערע רוסלענדישע שטעט, וואו די באַפעלקערונג באַשטייט דאָס רוב כמעט ניט רוסישע עלעמענטן, פלעגט תמיד זיין קלענער, ווי אין די שטעט מיט א ריין רוסישער באַפעלקערונג. אין רוסלאַנד פלעגן אין יענע יאָרן דורכשניטלעך שטאַרבן 31,5 אויף 1000, אָבער ביי דער יידישער באַפעלקערונג פלעגט אויך אין אַנדערע שטעט און לענדער די שטערבלעכקייט זיין קלענער, ווי ביי דער קריסטלעכער. דאָס איז א פעסטגעשטעלטער פאַקט, וועלכן מיר געפינען אין אַלע סטאַטיסטיקעס.

ווי אַזוי, אַלזאָ, האָט געווירקט די מלחמה און די פאַרשיידענע אָקופּאַציעס אויף דער אינטענסיוויטעט פון דער שטערבלעכקייט פון דער (ציווילער) יידישער באַפעלקערונג אין ווילנע?

בעת דער דייטשער אָקופּאַציע זיינען אין ווילנע פאָרגעקומען 3 מאָל פ אָ ל ק ס צ י י ל ו נ ג ע ן: אין נאָוועמבער 1915, אין מערץ 1916 און אין דעצעמבער 916. ס׳האָט נאָך געזאָלט פאָרקומען א פערטע פאָלקסציילונג אין יאָר 1918, נאָר זי איז ניט דורכגעפירט געוואָרן אַפריער צוליב דער שטערונג מצד דער באַפעלקערונג גופא (דערהויפּט מצד די ליטווינער אויס פּאָליטישע טעמים), דערנאָך שוין צוליב די דייטשע מפּלות און דער רעוואָלוציע אין דייטשלאַנד. ביי דער ערשטער פאָלקסציילונג איז אין די פראַגעבויגנס סיי די אמונה, סיי די נאַציאָנאַליטעט לגמרי ניט געווען אָנגעגעבן, און דעריבער קענען מיר פון איר ניט וויסן די צאָל יידן, וועלכע זיינען דאַמאָלסט געווען אין ווילנע.

פון דער צווייטער פאָלקסציילונג ווייסן מיר, אַז יידן איז געווען אין ווילנע (אין מערץ 1916) רונד 61,000 (61,233—61,265). ווי מיר זעען פון דער טאַבעלע I., זיינען אין דעם דאָזיקן חודש געשטאָרבן 175 יידן (חוץ די טויטגעבאָרענע). אויסרעכנענדיק דעם קאָעפיציענט פון דער שטערבלעכקייט, ווי ס׳איז אָנגענומען ביי די סטאַטיסטיקער, פאַר 12 חדשים, געפינען מיר, אַז אין דער דאָזיקער צייט איז ער געווען 34,4. ד. ה. פון 1000 יידן זיינען געשטאָרבן אין יאָר 34.4. אין דעצעמבער 1916 איז פאָרגעקומען א דריטע פאָלקסציילונג, לויט די אַרויסגעגעבענע ברויט־קאַרטן. לויט דער דאָזיקער סטאַטיסטיק האָט זיך שוין געפונען אין ווילנע בלויז 57,500 יידן. פון דער זעלבער טאַבעלע זעען מיר, אַז אין דעצעמבער 1916 זיינען געשטאָרבן 199 יידן, דאָס מאַכט שוין אויס 41,5 אויף 1000.

בכן זעען מיר, אַז אין יאָר 1916 האָט זיך די שטערבלעכקייט ביי די ווילנער יידן פון מערץ ביז דעצעמבער פאַרגרעסערט פון 34,4 ביז 41,5 אויף 1000, און אַז בכלל איז דער דאָזיקער קאָעפיציענט געווען כמעט 2 מ אָ ל א ז ו י ג ר ו י ס, ווי אין די נאָרמאַלע יאָרן.

אָבער נאָך שרעקלעכער איז געוואָרן די שטערבלעכקייט אין דעם גרויזאַמען 1917 יאָר. מיר ווייסן ניט, וויפיל יידן האָבן זיך גערעכנט אין ווילנע אין דער דאָזיקער צייט. איך קען קאָנסטאַטירן, אַז א פולע זיינען אַרויסגעפאָרן אין די אַרומיקע שטעטלעך, כדי זיך צו ראַטעווען פון הונגער. רעכנענדיק, אַז אין משך פון די ערשטע 3 חדשים פון יאָר 1917 זיינען אָפּגעפאָרן פון

*) זע מיין פאָרטראָג אויפן 9-טן פירוגאָווער צוזאמענפאָר פון די רוסישע דאָקטוירים אין פעטערבורג אין יאַנואַר 1904.

ווילנע 1400 יידן*) (געבאָרן און צוגעקומען זייער ווייניק) און אראָפּ־רעכענענדיק בערך 1100 (1129=343+356+330), וואָס זיי־נען פאַר דער צייט געשטאָרבן, קענען מיר פעסטשטעלן די צאָל יידן צום סוף מערץ אויף לפי־ערך 55,000, ביי דעם דאָזיקן חשבון קומט אויס דער קאָעפיציענט פון דער שטערב־לעכקייט פאַרמערץ 1917 אַן אומגעהייער גרוי־סער—97,5 אויף 1000! ס׳איז שווער צו געפינען נאָך אַ שטאָט, וואו די שטערבלעכקייט פון דער באַפעלקערונג זאָל דערגיין כמעט ביז 10 פראָצ., דאָס הייסט, אַז אין משך פון אַ יאָר מוז פון יעדע 10 מענטשן איינער שטאַרבן! און ווען די פאַרהעלטענישן פון דער דאָזיקער שטאָט וואָלטן זיך ניט בייטן צום בעסערן, וואָלט אין משך פון 10 יאָר די גאַנצע באַפעלקע־רונג אויסגעשטאָרבן!

צום גליק, איז די אַנדערע העלפט 1917 שוין געווען גינ־סטיקער, און פאַרן גאַנצן יאָר איז געשטאָרבן ס״ה 3619 יידן. אראָפּרעכענענדיק פון די 57.500 יידן (וואָס זיינען געווען אין וויל־נע סוף 1916) 2200 אַרויסגעפאָרענע און אַ העלפט (1800) גע־שטאָרבענע, און רעכענענדיק, אַלזאָ, אַז דורכשניטלעך איז די יידי־שע באַפעלקערונג געווען אין יאָר 1917—53,500, באַקומען מיר פאַרן גאַנצן יאָר 1917 דעם קאָעפיציענט פון דער שטערב־לעכקייט גלייך 68,2 אויף 1000, ד. ה. מער ווי 3 מאָל אַזוי גרויס, ווי אין די נאָרמאַלע יאָרן.

גאָרניט לאַנג האָב איך באַקומען אין מיין רשות געהיימע רייטשע מאַטעריאַלן פון דער שטערבלעכקייט אין ווילנע פאַר דער אָקופּאַציע־צייט פון אָקטאָבער 1915 ביז סוף 1917. לויט די דאָזיקע טאַבעלן איז, למשל, אין פעברואַר, מערץ און אַפּריל (164+206+170) געשטאָרבן 510 יידן און 852 (291+267+294) קריסטן. אויפן סמך פון דער פאָלקסציילונג פון 3 מערץ (61,233 יידן און 79,607 קריסטן) מאַכט דאָס אויס 33,2‰ יידן און 42,8‰ קריסטן.

אין דעצעמבער 1916 און אין יאַנואַר 1917 זיינען גע־שטאָרבן 481 יידן (193+282) און 597 קריסטן (220+377), וואָס מאַכט שוין אויס 50,4‰ יידן און 43,8‰ (פאָלקסציילונג פון 14 דעצעמבער 1916: 57,516 יידן און 81,271 קריסטן).

דאָס באַדייט, אַז אויך לויט דער אָפיציעלער דייטשער סטאַ־טיסטיק (זע אויך די אָפיציעלע „ווילנער ציי‌טונג״ №78, 1917) איז די שטערבלעכקייט ביי די יידן פון אָנפאַנג ביז סוף 1916 מער געשטיגן, ווי ביי די קריסטן.

אין יאָר 1918, אין 1919 און נאָך מערער אין יאָר 1920 ווערט די צאָל געשטאָרבענע יידן קלענער. קיין פאָלקסציילונג איז פאַר דער צייט ניט געווען, און מיר מוזן צוגעבן, אַז נאָר די דייטשן מיט זייער פינקטלעכקייט און געוויינהייט צו אָרדענונג האָבן פאַרשטאַנען די נייטיקייט און וויכטיקייט פון סטאַטיסטישער אַרבעט. בכן קענען מיר ניט פעסטשטעלן פאַר יעדן פעריאָד דעם קאָעפיציענט פון דער שטערבלעכקייט.

פאַר דער אַנדערער העלפט 1919, בעת דער פוילישער אָקופּאַציע, האָט דאָס צענטראַלע סטאַטיסטישע ביוראָ ביים מאַגי־סטראַט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן באַריכטן, אין וועלכע מען קען געפינען אויך די צאָל פון דער באַפעלקערונג.

פאַר מיר ליגן די דאָזיקע באַריכטן: דאָ איז אויפגעוויזן, אַז די צאָל יידן איז אין יולי געווען 46.265, אין אווגוסט 46.272, אין סעפּטעמבער 46.033, און אַז בכלל האָט די יידישע באַפעל־

*) לויט די אָפיציעלע ידיעות, וועלכע איך האָב באַקומען ניט לענגאַל, זיינען ביז מאַי 1917 אָפּגעפאָרן קיין אַמעריקע דורך דעם רייזע־ביוראָ אין קאָוונע 2586 פּערזאָן, פון וועלכע נאָר 5–6% זיינען געווען ניט־יידן; פון ווילנע אַליין זיינען אַרויסגעפאָרן 900 פּערזאָן (פון גראָדנע 1179).

קערונג אַ טענדענץ זיך צו פאַרקלענערן. ניט באַציענדיק זיך מיט גרויס צוטרוי צו די דאָזיקע ציפערן, ווייל דער הויפּטציל פון זיי איז צו באַווייזן, אַז דער פּראָצענט יידן אין ווילנע, וועלכער איז בעת דער דייטשער אָקופּאַציע געווען 43,5 (און פּאָליאַקן 50,1), איז אין 1919 געוואָרן 36,8 (און פּאָליאַקן 55,6*), מוזן מיר זיך דאָך האַלטן ביי די דאָזיקע דאַטן, מחמת קיין אַנדערע האָבן מיר ניט. בכן אויסרעכענענדיק די צאָל געשטאָרבענע יידן אין יאָר 1919 (1821) אויף די צאָל לעבעדיקע (46,000), באַקומען מיר דעם קאָעפיציענט פון דער שטערבלעכקייט פאַרן יאָר 1919 39,6 אויף 1000.

אויב מיר וועלן באַנוצן די איינציקע אָפיציעלע סטאַטיסטי־שע ידיעות, וועלכע מיר האָבן פאַר דער לעצטער צייט, די באַ־ריכטן פון דעם סטאַטיסטישן ביוראָ פון מאַגיסטראַט פאַר דער אַנדערער העלפט פון 1919 (מער זיינען ניטאָ), באַקומען זיך אַנדערע דאַטן.

אַזוי געפינען מיר דאָרטן:

I. באַפעלקערונג:

	פּאָליאַקן.	יידן.
סעפּטעמבער	68,000	46.272
אָקטאָבער	69.438	46.033
נאָוועמבער	70.798	45.881
דעצעמבער	71.608	46.307
מיטלצאָל	69.961	46.123

II. געשטאָרבן:

	פּאָליאַקן.	יידן.
יולי	253	138
אווגוסט	186	131
סעפּטעמבער	181	75
אָקטאָבער	171	88
נאָוועמבער	202	116
דעצעמבער	271	102
ס״ה . .	1264	650

אויסרעכענענדיק אויף 1000 און אויף אַ יאָר, מאַכט אויס דער קאָעפיציענט שטערבלעכקייט פאַר די יידן אַ סך אַ קלענערער, ווי מיר האָבן געפונען, ד. ה. 28,15‰ און פאַר די פּאָליאַקן 36,13‰. דער דאָזיקער קלענערער קאָעפיציענט ערקלערט זיך דערהויפּט מיט דעם, וואָס פאַרן אַנדערן האַלבּיאָר 1919 איז די צאָל געשטאָרבענע טאַקע—אויך נאָך אונזער טאַבעלע—געווען קלענער, ווי פאַרן ערשטן (1179 און 692).

פאַרן יאָר 1920 האָבן מיר ניט קיין ריכטיקע (געדרוקטע) ידיעות וועגן דער גרויס פון דער באַפעלקערונג פון ווילנע. ווען מיר זאָלן אָננעמען, אַז אין יאָר 1920 איז די צאָל יידן געווען דיזעלבע, ווי אין דעצעמבער 1919 (הגם אין אָקטאָבער זיינען אַ סך יידן אַרויסגעפאָרן), ד. ה. אַן ערך 46,000, באַקו־מען מיר דעם קאָעפיציענט שטערבלעכקייט (די אַבסאָלוטע צאָל געשטאָרבענע איז געווען 1189) גלייך 25,8‰.

*) לויט די דיאַגראַמען, וועלכע זיינען געווען אויסגעהאַנגען אויף דער פּוילישער אויסשטעלונג אין ווילנע.

בכן שטעלט זיך די שטערבלעכקייט פון די יידן אין ווילנע פאַר אַזוי:

	1898—1896	23,9⁰/₀₀
	1902—1901	22,6—20,4 ״
	(ביי די קריסטן) . .	30,0—28,0 ״
מערץ	1916	33,2—34,4 ״
	(ביי די קריסטן) . .	42,8 ״
דעצעמב.	1916	50,4—41,5 ״
	(ביי די קריסטן) . .	43,8 ״
מערץ	1917	97,5 ״
גאַנץ	1917	68,2 ״
גאַנץ	1919 :	39,6 ״
2-טע העלפט	1919	28,18 ״
	1920	25,8 ״

מיר זעען, אלזאָ, אַז דער קאָעפיציענט האַלט ביי די ווילנער יידן אין פאַלן און קערט זיך אום צו דער מדרגה פון די פאַר-מלחמה-יאָרן, הגם דער סאָציאַל-פּאָליטישער מצב זייערער איז נאָך ווייט פון די שלום-יאָרן.

ווי אַזוי האָט זיך די מלחמה אָפּגערופן אויף דער שטערבלעכקייט פון דער ציווילער באַפעלקערונג אין אַנדערע שטעט און לענדער, האָב איך לעת-עתה אין מיין רשות ניט קיין דאַטן. איך קען גראָד אויפווייזן, אַז אין בערלין האָט דער ערשטער יאָר פון דער מלחמה לגמרי ניט געווירקט אויף דער גרייס פון דער שטערבלעכקייט. אין יאָר 1914 איז זי געווען 16,73 אויף 1000 און אין יאָר 1915—16,46 (בערלינער טאַגעבלאַט 1916, № 92).

V.

איצט וועלן מיר באַטראַכטן, ווי אַזוי פאַרטיילן זיך (זע דיאַגר. 1) די צאָלן פון די מתים אין משך פון די 10 יאָר לויט איינצעלנע חדשים. מיר זעען, אַז אין די יאָרן 1911—1913 אונטערשיידט זיך די שטערבלעכקייט חדשימווייז ניט שטאַרק איינע פון דער אַנדערער—ניט נאָר ביי דערוואַקסענע, נאָר אַפילו ביי קליינע קינדער. דאָס איז זייער אַ וויכטיקער פאַקט. אין דער סטאַטיסטיק פון אַלע לענדער מאַכן די אַזוי גערופענע קרומע פון דער מתים-צאָל 2 מאָל אין יאָר אַ גרויסן שפרונג אין דער הייך—זומער (יוני—אויגוסט) און אַ קלענערן שפרונג אין האַרבסט אָדער ווינטער. דער גרויסער שפרונג הענגט אָפּ דערפון, וואָס די קליינע קינדער שטאַרבן לרוב אין די וואַרימע חדשים, קראַנק ווערנדיק אויף דעם אַזוי-גערופענעם זומער-שילשול. דאָס איז כמעט אַ געזעץ, וואָס באַמערקט זיך אין אַלע סטאַטיסטיקעס. אין רוסלאַנד, וואו די קינדער-שטערבלעכקייט איז גרעסער, ווי אומעטום, איז דער מאַקסימום גרעסער, אין די מערב-אייראָפּעאישע לענדער—קלענער. לויט מיין אייגענער סטאַטיסטיק, וואָס איך האָב צוזאַמענגעשטעלט פאַר ווילנע אין די יאָרן 1901—1902, שטייגט דער מאַקסימום פון דער מתים-צאָל, לויט דעם געזעץ, נאָר פאַר אַלע איינוואוינער צוזאַמען. אָבער צוזאַמענשטעלנדיק די סטאַטיסטיק פון דער מתים-צאָל פאַר די יידן באַזונדער אין משך פון די זעלבע 2 יאָר, האָב איך שוין דאַן באַמערקט, אַז דער מאַקסימום ביי די יידן איז אַ סך קלענער און ווייניקער דייטלעך, ווי ביי דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, און ווען איך האָב גענומען די צאָל מתים פון יידן פאַר 10 יאָר צוזאַמען, זיינען די וואַקלונגען געווען נאָך קלענער.

ווי מיר זעען פון אונזערע קרומע (דיאַגר. I—III) פאַר די יאָרן 1911—1913, איז אין יאָר 1911 פאַראַן 2 קליינע מאַקסימומס: זומער, אין יוני און אין אויגוסט (113 און 111 מתים), וואָס אַנטשפרעכט עטוואָס די גרעסערע צאָלן פון די געשטאָרבענע קינדער, און ווינטער—פעברואַר, דעצעמבער (111 און 112), וואָס גייט גאָרנישט פאַראַלעל מיט דער קינדער-שטערבלעכקייט. אין יאָר 1912 האָבן מיר 2 מאַקסימומס, נאָר אין יאַנואַר און אין אָקטאָבער,—אויך ניט פאַראַלעל מיט דער קינדער-שטערבלעכקייט. אין 1913, וועלכער איז איבערהויפּט געווען אַ גינסטיקערער, ווי די 2 פריערדיקע יאָרן, מערקן מיר אין דער קינדער-שטערבלעכקייט לגמרי ניט קיין מאַקסימום. אין יאָר 1914 (דיאַגר. №4) האָט זיך די מתים-צאָל, אמת, אויפגעהויבן אין די לעצטע 5 חדשים, אָבער צוליב דער איינציקער סיבה—דעם אויסבראָך פון דער מלחמה און דער פאַרמערונג פון די יידישע איינוואוינער*). ניט וויסנדיק פון דעם אַלעם, וואָס איך האָב דאָ געזאָגט, וואָלטן מיר, אַ קוק טוענדיק אויף דער קרומער פון יאָר 1915 (דיאַגראַמע V) געקאָנט אָננעמען, אַז אין די זומערדיקע חדשים האָבן מיר דאָ אַ טיפּישע געוויינלעכע קרומע, וועלכע האָט זיך אויפגעהויבן אין יולי, דערגרייכט דעם מאַקסימום אין סעפּטעמבער און מיט אַמאָל אַראָפּגעפאַלן אין אָקטאָבער און אין נאָוועמבער. דאָס איז אָבער ניט ריכטיק, ווי מיר האָבן שוין פריער געזאָגט.

די קרומע פון יאָר 1916 (דיאַגר. VI) און יאָר 1918 (דיאַגר. VIII) שטעלן פאָר דעם היפוך צו די קרומע, וועלכע מיר זיינען געוויינט צו זען אין אַנדערע סטאַטיסטיקעס: זיי ווייזן אַ דייטלעכע פאַרטיפונג אין מיטן, דאָס הייסט אין די וואַרימע חדשים, און אַן אויפהייבונג פוןביידע זייטן, ד. ה. אין די קאַלטע חדשים. דערביי נעמט די אונטערשטע קרומע (קינדער-שטערבלעכקייט) כמעט גאָר קיין אָנטייל ניט, אָדער זייער אַ קליינעם. די קרומע פאַר די יאָרן 1917 און 1919 האָבן גאָר אַן אַנדער פנים: די אַנדערע העלפט יאָר איז בולט נידעריקער, ווי די ערשטע,—אויך מיט אַ קליינעם אָנטייל פון דער אונטערשטער ליניע. ס'דאַרף זיין קלאָר, אַז דאָ האָבן געשפּילט אַ ראָלע ניט אויסערלעכע קלימאַטישע סיבות, נאָר גאַנץ אַנדערע וויכטיקע אינווייניקסטע אורזאַכן.

די קרומע פאַרן יאָר 1920 (דיאַגראַמע №X) איז אפשר ענלעך אויף אַנדערע סטאַטיסטיקעס; זי האָט דייטלעך צוויי מאַקסימומס: אין יאַנואַר און אין אויגוסט, און די אונטערשטע ליניע גייט כמעט פּאַראַלעל מיט דער אייבערשטער, הגם אין יאַנואַר איז די קינדער-שטערבלעכקייט לפי-ערך ניט אַזוי גרויס, ווי די אַלגעמיינע. אָבער אויב אין אויגוסט קען דער מאַקסימום שטערבלעכקייט דערקלערט ווערן מיט דער עפּידעמיע פון דיזענטעריע (אויך ביי קינדער), קען די שטערבלעכקייט פון יאַנואַר, וועלכע איז נאָך העכער (180), ווי אין אויגוסט (167), ניט דערקלערט ווערן מיט קיין שום עפּידעמיע.

כדי נאָך אַנדערש צו באַטראַכטן די פראַגע, האָבן מיר געפּרובט צעטיילן די מתים-צאָלן אויף סעזאָנען: פרילינג (מערץ—אַפּריל—מאַי), זומער (יוני—יולי—אויגוסט), הערבסט (סעפּטעמבער—אָקטאָבער—נאָוועמבער) און ווינטער (דעצעמבער—יאַנואַר—פעברואַר). פון דער טאַבעלע II זעען מיר, אַז אין יאָר 1911 איז די קלענסטע צאָל מתים געווען אין פרילינג (272), נאָכדעם גייט האַרבסט (277), און די גרעסטע (גלייכע) צאָלן זיינען געווען זומער און ווינטער (317). אין יאָר 1912 איז דער מינימום אויך געווען אין פרילינג, און דער מאַקסימום—אין האַרבסט. אין יאָר 1913—איז דער מינימום געווען דווקא זומער, און דער מאַקסימום—אין האַרבסט. פון די 3 נאָרמאַלע יאָרן קען מען, אלזאָ, אָננעמען, אַז דער מינימום צאָל מתים ביי די יידן פאַלט אויף פרילינג אָדער אויף זומער, און דער מאַקסימום—אויף האַרבסט, אָבער פאַר קיין געזעץ קאָן מען דאָס ניט האַלטן. אין יאָר 1914 זעען מיר, אַז די צאָל מתים שטייגט פון פרילינג

---

*) כאַראַקטעריסטיש איז דערביי, אַז די קינדער-שטערבלעכקייט (זע די אונטערשטע קרומע) האָט זיך דערביי ווייניק פאַרגרעסערט.

טאַבעלע II. די אַבסאָלוטע צאָל געשטאָרבענע לויט סעזאָנען.

יאָרן	פרילינג	זומער	האַרבסט	ווינטער	ס״ה
1911	272	317	277	317	1183
1912	266	288	332	325	1211
1913	287	231	304	266	1088
1914	293	316	344	349	1302
1915	422	613	710	420	2165
1916	449	277	376	547	1649
1917	1241	896	607	905	3649
1918	326	231	392	468	1417
1919	699	442	287	393	1821
1920	240	315	257	377	1189
	4495	3926	3886	4367	16674

ביז ווינטער, און מיר וויסן פאַרוואָס: צוליב דעם אויסבראָך פון דער מלחמה. אין יאָר 1915 איז אין האַרבסט געווען די גרעסטע צאָל מתים, וועלכע ווערט מיט אַמאָל קלענער אין ווינטער (פון 710 אויף 420).

אין יאָר 1916 איז דער מינימום געווען זומער, דער מאַקסימום ווינטער; אין פרילינג זיינען געשטאָרבן אַ סך מערער, ווי אין האַרבסט. אין יאָר 1917 איז דער מאַקסימום געווען אין פרילינג, דער מינימום אין האַרבסט; ווינטער זיינען געשטאָרבן כמעט אַזוי פיל, ווי זומער. אין יאָר 1918 ווידער איז דער מאַקסימום געווען ווינטער, דער מינימום—זומער; אין פרילינג זיינען געשטאָרבן ווייניקער ווי אין האַרבסט. אין יאָר 1919 איז דער מאַקסימום געווען אין פרילינג, דער מינימום אין האַרבסט, זומער זיינען געשטאָרבן מערער ווי ווינטער. אין יאָר 1920 איז דער מאַקסימום געווען ווינטער (377), דערנאָך גייט דער זומער (315), און אין פרילינג ווייניקער (240), ווי אין האַרבסט (257).

ס״ה פאַר די צען פאַרשיידענע יאָרן איז דער מאַקסימום געווען אין פרילינג (449,5) און דער מינימום אין האַרבסט (3ь8,6); ווינטער איז געווען מערער מתים (436,7), ווי זומער (392,6), אָבער קיין אַבסאָלוטע אויספירן קענען מיר דערפון ניט מאַכן.

אין די שלום־יאָרן, ווי מיר האָבן געזען, זיינען בכלל די וואַקלונגען צווישן די צאָלן פון געשטאָרבענע לויט די חדשים ניט גרויס. אין דער מלחמה־צייט מערקן מיר יאָ גרויסע וואַקלונגען, אָבער דאָס רוב הענגען זיי ווייניק אָפּ פון סעזאָנען, ד. ה. פון נאַטירלעכע קלימאַטישע סיבות, וועלכע זיינען דאָך געוויינלעך אַלע יאָר גלייך, נאָר פון אויסערלעכע פּאָליטישע געשעענישן, וועלכע האָבן זיך פאַר דער צייט שטענדיק געביטן, און פון דער עקאָנאָמישער לאַגע פון דער באַפעלקערונג.

מיר האָבן שוין אָנגעוויזן אויף די סיבות, וועלכע האָבן געבראַכט צו דער פאַרגרעסערונג פון דער צאָל געשטאָרבענע אין יאָר 1914 (אָנהייב פון דער מלחמה) און אויף די וואַקלונגען אין די איינצעלנע חדשים אין יאָר 1915 (גרויסע צאָל היימלאָזע אין יולי—אַווגוסט, אָנהייב פון זייער עוואַקואַציע מיט דער דייטשער אָקופּאַציע). אין יאָר 1916 איז די צאָל געשטאָרבענע געוואָרן קלענער, צוליב דער פאַרקלענערונג פון דער באַפעלקערונג, און זומער איז די דערנערונג געווען אַ בעסערע. אין דער ערשטער העלפט 1917 איז די שטערבלעכקייט געוואָרן קאָלאָסאַל גרויס צוליב דעם הונגער, נויט און די פּלאָגן פון דער דייטשער אָקופּאַציע (צוואַנגסאַרבעטן, אַרבעטסלאָזיקייט א. ד. גל.); אגב איז דער ווינטער געווען זייער אַ שטרענגער, און די אָרימע באַפעלקערונג האָט שטאַרק געליטן אויך פון קעלט.

אין דער אַנדערער העלפט 1917 פאַרבעסערן זיך די דערנערונגס־באַדינגונגען, און די שטערבלעכקייט ווערט קלענער. אגב זיינען שוין די שוואַכסטע אויסגעשטאָרבן.

אין דער ערשטער העלפט 1918 ווערט די שטערבלעכקייט נאָך קלענער, ערשטנס צוליב די זעלביקע סיבות, און צווייטנס, ווייל די גאַנצע מאַכט פון דער דייטשער אָקופּאַציע ווערט אָפּגעשוואַכט (בריסקער שלום). אין דער אַנדערער העלפט 1918 ווערט די שטערבלעכקייט (אַבסאָלוטע צאָל מתים) ווידער גרעסער (אָבער קלענער ווי אין 1917), ניט קוקנדיק אויף די דערלייכטערונגען צוליב דער דייטשער רעוואָלוציע, מסתמא צוליב דער אומאָרדענונג אין דער אַפּראָוויזאַציע פון איין זייט, און פון דער אַנדערער זייט—צוליב דעם, וואָס די יידישע באַפעלקערונג איז אַ ביסל געוואָרן גרעסער (צוריקגעקומענע פון רוסלאַנד, אינטערנירטע און קריגסגעפאַנגענע פון דייטשלאַנד).

אין יאָר 1919 ביים באָלשעוויסטישן רעזשים ווערט די צאָל מתים עטוואָס קלענער, אָבער העכערט זיך מיט יעדן חודש, דערגרייכנדיק אין אַפּריל ביים אַריינגיין פון די פּאָליאַקן איר מאַקסימום (בערך 60—70 הרוגים אין די שרעקלעכע אַפּריל־טעג). ביסלעכווייז פאַרקלענערט זיך אָבער די שטערבלעכקייט, דערגרייכנדיק ערשט אין יולי—אַווגוסט די הייך פון יאַנואַר. בכלל איז די שטערבלעכקייט אין דעם צווייטן האַלביאָר 1919 פיל קלענער ווי אין ערשטן, מחמת ערשטנס איז די יידישע באַפעלקערונג געוואָרן קלענער, און צווייטנס, ווייל דאָס לעבן איז ווי־דער אַריין אין געוויסע נאָרמען, הגם דער יקרות איז געוואָרן וואָס פון טאָג אַלץ גרעסער.

אין יאָר 1920, איז די אַבסאָלוטע צאָל מתים געוואָרן נאָך קלענער, און די חדשימדיקע וואַקלונגען, ווי געזאָגט, זיינען אפשר געווען דאָס רוב אָפּהענגיק פון נאָרמאַלע סיבות (עפּידעמיע). פונדעסטוועגן קען דאָס פאַלן אין די האַרבסט־און ווינטער־חדשים גיכער דערקלערט ווערן מיט דער פאַרקלענערונג פון דער יידישער באַפעלקערונג (אַנטלאָפן פאַרן אַריינגאַנג פון זשעליגאָווסקיס חיילות).

אַזוי אַרום זעען מיר 1) אין נאָרמאַלע יאָרן גיט די יידישע שטערבלעכקייט אין ווילנע ניט די געוויינלעכע וואַקלונגען לויט די חדשים, וואָס מיר געפינען ביי אַנדערע אומות; 2) די גרייס פון דער קינדער־שטערבלעכקייט האָט ניט קיין גרויסע ווירקונג אויף דער הייך פון דער אַלגעמיינער שטערבלעכקייט, אויך אין היפּוך צו די אַנדערע סטאַטיסטיקעס; 3) די גרייס פון דער קרומער פון דער קינדער־שטערבלעכקייט גייט ניט אַלעמאָל פּאַראַלעל מיט דער קרומער פון דער אַלגעמיינער שטערבלעכקייט; 4) אין די מלחמה־יאָרן הענגען די וואַקלונגען אין דער גרייס פון דער שטערבלעכקייט דערהויפּט אָפּ ניט פון קלימאַטישע סיבות, נייערט פון אויסערלעכע פּאָליטיש־עקאָנאָמישע אורזאַכן. 5) אויב די קלימאַטישע (סעזאָניקע) סיבות האָבן יאָ אַ וועלכע

ס׳איז ווירקונג אויף דער הייך פון דער שטערבלעכקייט ביי די ווילנער יידן, איז דאָס ניט אַזוי ווי ביי אַנדערע אומות: מיר געפינען דאָ דעם מאַקסימום נ י ט א י ן ז ו מ ע ר, נאָר אין פרילינג און ווינטער. זומער שטאַרבן ניט קיין סך מער, ווי אין האַרבסט

.VI

אַריבערגייענדיק צו די פרטים פון דער סטאַטיסטיק און דער שטערבלעכקייט ביי די ווילנער יידן פאַר די פאַרגאַנגענע 10 יאָר, ווען מיר קודם־כל זיך גענויער אָפּשטעלן אויף דער ק י נ ד ע ר־ש ט ע ר ב ל ע כ ק י י ט. מיר האָבן שוין אויבן אָנגעוויזן, אַז להיפוך צו אַלע אַנדערע סטאַטיסטיקעס, איז ביי די ווילנער יידן די שטערבלעכקייט פון די קינדער לפי־ערך געווען קלענער ווי ביי דערוואַקסענע. און אפשר אויך דערפאַר זיינען די וואַקלונגען אין די צאָלן פון דער אַלגעמיינער שטערבלעכקייט, לויט די חדשים און סעזאָנען, ניט אַזוי שטאַרק, ווי ביי אַנדערע אומות. נאָכמער, מיר האָבן געזעען (זע דיאַגראַמען), אַז די קינדער־שטערבלעכקייט איז אַפילו אין די שווערסטע צייטן געגאַנגען ניט פּאַראַלעל מיט דער אַלגעמיינער שטערבלעכקייט און האָט זיך ניט אַזוי בולט פאַרגרעסערט, ווי די ערשטע.

גענויערע ידיעות וועגן דעם גיט אונז די טאַבעלע III.

אין יאָר 1911 איז די קינדער־שטערבלעכקייט אין עלטער ביז 5 יאָר געווען 405, דאָס הייסט 34,24 פראָצ. פון אַלע געשטאָרבענע, אין 1912 — 382 (31,54 פראָצ.) און אין 1913 — 290 (26,65 פראָצ.); די קינדער־שטערבלעכקייט האָט זיך, אַלזאָ, אין די דריי נאָרמאַלע יאָרן פאַרקלענערט, סיי אַבסאָלוט, סיי רעלאַטיוו; דייטלעכער געזאָגט, אין יאָר 1912 איז די גאַנצע צאָל מתים געווען 1211 — אויף 28 מער, ווי אין יאָר 1911 (1183), און די צאָל געשטאָרבענע קינדער איז געווען אויף 23 ווייניקער. אין די פאָלגנדע 2 יאָר, בעת די צאָל מתים האָט זיך בכלל פאַרגרעסערט, איז פונדעסטוועגן דער פראָצענט געשטאָרבענע קינדער (1914 — 28,28 פראָצ.; 1915 — 28,75 פראָצ.) ניט פיל

טאַבעלע III. קינדער־שטערבלעכקייט.

יאָרן		קינדער ביז 5 יאָר: צאָל	קינדער ביז 5 יאָר: % בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע		קינדער ביז 1 יאָר (זויג־קינדער): צאָל	קינדער ביז 1 יאָר (זויג־קינדער): % בנוגע צו געשטאָרבענע קינדער ביז 5 יאָר		קינדער ביז 1 יאָר (זויג־קינדער): % בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע בכלל	
1911		405	34,2	30,81%	271	66,9		22,9	
1912		382	31,5		270	70,0		22,3	
1913		290	26,6		183	63,0		16,8	
1914		398	28,3	28,53%	219	67,6		19,1	
1915		623	28,7		297	47,6		13,7	
1916		292	17,71		135	46,2		8,2	
1917	יאַנ.-יוני	320	14,1	15,0	130	40,6	34,6	5,7	5,0
	יולי-דעצ.	228	16,3		60	26,3		4,4	
1918	יאַנ.-יוני	91	12,5	16,1	20	21,9	27,9	2,7	4,5
	יולי-דעצ.	138	19,9		44	31,8		6,3	
1919	יאַנ.-יוני	149	12,6	14,5	76	51,0	55,0	6,4	8,0
	יולי-דעצ.	116	18,0		70	60,3		10,9	
1920	יאַנ.-יוני	121	19,6	22,9	62	51,2	46,6	10,0	10,7
	יולי-דעצ.	151	26,4		65	43,0		11,3	
ס״ה		3674	22,0		1932	52,6		11,6	

גרעסער געווען, ווי אין גינסטיקן יאָר 1913, און זאָגאַר קלענער געווען, ווי אין די נאָרמאַלע יאָרן 1911—1912. דער דורכשניטלעכער פראָצענט פאַר די 3 שלום־יאָרן 1911—1912—1913 איז געווען 30,81 און פאַר די ערשטע צוויי מלחמה־יאָרן נאָר 28,53%. אין יאָר 1916 האָט זיך הן די אַבסאָלוטע צאָל געשטאָרבענע קינדער ביז 5 יאָר (292), הן איר פראָצענט בנוגע די אַלע געשטאָרבענע, זיך פאַרקלענערט אויף אַ העלפט (17,71). אין יאָר 1917, אין דעם שלעכטסטן יאָר, איז די צאָל געשטאָרבענע קינדער ביז 5 יאָר אַ סך גרעסער (548), ווי אין 1916, אָבער דער פראָצענט איז נאָך קלענער — 15,0. אין יאָר 1918 איז דער דאָזיקער פראָצענט אַפילו עטוואָס גרעסער (16,1), אָבער אין ערשטן האַלביאָר דאָך קלענער (12,5), און אין יאָר 1919 — ווידער קלענער — 14,5. נאָר אין יאָר 1920, בעת די לעבנס־תנאים ווערן שוין נאָרמאַלער, העכערט זיך דער דאָזיקער פראָצענט: אין ערשטן האַלביאָר אויף 19,6 אין צווייטן — אויף 26,4; פאַרן גאַנצן יאָר אויף 22,9.

דיזעלבע ערשיינונג געפינען מיר אין דער שטערבלעכקייט פון די זויג־קינדער (ביז 1 יאָר). כדי צו זעען גענויער, אין וועלכן עלטער שטאַרבן בכלל די קינדער ביז 5 יאָר, האָב איך צוזאַמענגעשטעלט די ראַטן פון די קינדער־מתים פאַר יעדן לעבנס־יאָר באַזונדער. אָבער כדי ניט צו פאַרגרעסערן אונזער מאַטעריאַל, גיבן מיר אין דער אַנדערער העלפט טאַבעלע III נאָר די צאָל און דעם פראָצענט קינדער ביז 1 יאָר.—די דאָזיקע צאָלן, דערהויפּט די פ ר אָ צ ע נ ט ן, ווערן וואָס פון יאָר קלענער. אַזוי איז בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע אין יאָר 1911 געשטאָרבן קינדער ביז 1 יאָר 22,9 און בנוגע צו געשטאָרבענע קינדער ביז 5 יאָר — 66,9. אין יאָר 1912 זיינען די דאָזיקע פאַרהעלטעניש — 22,3 און 70; אין יאָר 1913: 16,8 און 63,0; אין 1914: 19,1 און 67,6; אין 1915: 13,7 און 47,6; אין 1916: 8,2 און 46,2; אין 1917: 5,0 און 31,6; אין 1918: 4,5 און 27,9. נאָר אין יאָר 1919 האָבן זיך די פראָצענטן געהעכערט: 8,0 און 55,0, און אין 1920 — 10,7 און 46,6.

וואָס באַטייטן די דאָזיקע ציפערן? ס״ה אין משך פון 10 יאָר — גוטע און שלעכטע, שלום און מלחמה־יאָרן — זיינען אין ווילנע געשטאָרבן 3674 יידישע קינדער ביז 5 יאָר. אויף 16,674 געשטאָרבענע אין אַלע עלטערס מאַכט דאָס אויס 22 פראָצ. ביי די אַלע אומגינסטיקע באַדינגונגען, ביי דער אָרימקייט און שמוץ, אין וועלכע עס לעבן דאָס רוב ווילנער יידן, מוזן מיר האַלטן דעם פראָצענט פאַר ניט קיין גרויסן. אין רוסלאַנד, למשל, קומט אויס געוויינלעך אויף קינדער אין זעלבן עלטער מער ווי אַ ה ע ל פ ט פון אַלע געשטאָרבענע. אין 1901—1902, לויט מיינע ידיעות פון ווילנע, קומט אויס אויף קינדער אין עלטער ביז 5 יאָר: ביי פּראַוואָסלאַוונע 51,5 פראָצ. פון אַלע געשטאָרבענע, ביי קאַטוילן 52,2 פראָצ. און ביי יידן — 42,0. פאַר די 10 יאָר 1893—1912 זיינען געשטאָרבן קינדער ביי די ווילנער יידן 40,4 פראָצ. פון אַלע געשטאָרבענע.

אין עלטער ביז 1 יאָר (זויג־קינדער) זיינען געשטאָרבן 1932, ד״ה 52,6 פראָצ. פון אַלע געשטאָרבענע קינדער ביז 5 יאָר. דאָס באַטייט, אַז מ ע ר ו ו י אַ ה ע ל פ ט פון די געשטאָרבענע קינדער פאַלט אויפן ערשטן לעבנסיאָר. אָבער בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע בכלל שטאַרבן אין דעם דאָזיקן עלטער נאָר 11,6 פראָצ. די לעצטע פּראָפּאָרציע באַווייזט, אַז די לפי־ערך קליינע קינדער־שטערבלעכקייט ביי ווילנער יידן ערקלערט זיך דערהויפּט מיט דעם קליינעם פראָצענט שטערבלעכקייט פון זויג־קינדער ד. ה. אין עלטער ביז 1 יאָר. אַזוי דערגרייכט אין רוסלאַנד די שטערבלעכקייט פון זויג־קינדער 42 פראָצ. פון אַלע געשטאָרבענע, ווי דאָס האָט אויפגעוויזן, למשל, ד״ר קודריאַוצעוו פאַר סיזראַנער

גוב. אין אָרענבורג, שרייבט ד"ר קעניגסבערג, שטאַרבן ביי די פּראַוואָסלאַווגע (1897—1906) אין עלטער ביז 1 יאָר 42 פּראָצ., ביי די מאַכמעדאַנער—נאָר 22,2. אינטערעסאַנט איז אויפצו־ווייזן, אַז אין בערלין, וואו די אַלגעמיינע שטערבלעכקייט איז געווען נאָר 16,46 אויף 10.0, 2 מאָל קלענער ווי אין ווילנע, איז די שטערבלעכקייט פון זויג־קינדער געווען 14,4 פּראָצ.,—זאָגאָר העכער ווי ביי ווילנער יידן, הגם אויך אין בערלין ווערט די שטערבלעכקייט פון זויג־קינדער וואָס פון יאָר קלענער. אַזוי זיינען אין יאָר 1912 אין בערלין געשטאָרבן זויג־קינדער 20,6 פון אַלע געשטאָרבענע, אין 1913—18,90, אין 1914—17,95, אין 1915 — 14,41 פּראָצענט („בערלינער טאַגעבלאַט" 1916, № 91).

די סיבה פון דער לפי־ערך קליינער שטערבלעכקייט פון קינדער ביי יידן איז שוין לאַנג ערקלערט געוואָרן. די טויזנט־יעריקע געשיכטע האָט אויסגעאַרבעט ביי די יידן אַ שטאַרקע אי־מוניטעט, אַ עקשנות קעגן פאַרשיידענע קראַנקהייטן, און די אַל־טע אמונה—אַ ריינעם פאַמיליע־לעבן און איינגעהאַלטנקייט. און נאָך עד־היום ווי אָרים די יידישע מוטער איז ני ט, פּלייסט זי זיך אַליין צו שטילן דאָס קינד מיט דער ברוסט. אויסערדעם איז נאָך אַלץ ביי יידן ווייניקער פאַרשפּרייט סיפיליס און שיכרות, ווי ביי שכנים. ניט קיין קליינע באַדייטונג האָט אויך די באַקאַנ־טע ליבשאַפט צו די קינדער, אַפילו ביי דער אָרימסטער באַפעל־קערונג, און איר גרויסע נטיה צו היילן זיך. אַ ווירקונג האָט אויך די קלענערע צאָל ממזרים ביי יידן, ווי ביי קריסטן (זע ווייטער), און געוויינלע איז ביי אומגעזעצלעכע קינדער די שטערב־לעכקייט גרעסער, ווי ביי געזעצלעכע.

מיר דאַרפן זיך, אָבער, ניט אָפּנאַרן און ניט טרייסטן זיך מיט די ציפער. ווען ווירקלעך אין עלטער ביז איין יאָר שטאַרבן ביי אונז לפי־ערך ווייניקער קינדער, ווי ביי אונזערע שכנים, דער־פאַר שטאַרבן אָבער די קינדער העכער פון איין יאָר בערך פיל מער; פון 1—5 יאָר קומט אויס 10,4 פּראָצ. פון אַלע גע־שטאָרבענע. פאַרלענגערנדיק דאָס לעבן פון די זויג־קינדער, פאַר־גרעסערן מיר, אַזוי צו זאָגן, די שטערבלעכקייט פון די עלטערע קינדער. אויסערדעם טאָר ניט פאַרגעסן ווערן, אַז די קליינע קינ־דער פון דער אָרימער יידישער מאַסע וואַקסן אויס שוואַך, קראַנק און הויקערדיק. מער ווי 90 פּראָצ. פון זיי ליידן אויף טובערקו־לאָז און ענגלישע קרענק.

אָבער נאָך איינע פון די וויכטיקסטע סיבות פון דער, אפשר נאָר שיינבאַרער, קליינער קינדער־שטערבלעכקייט ביי יידן איז די—וואָס ביי זיי איז בכלל דאָ ווייניקער קינדער, ווי ביי אַנדערע אומות; ד. ה. די צאָל געבורטן איז ביי יידן קלענער, ווי ביי אַנדערע.

וועגן דעם וועלן מיר ריידן אין פאָלגנדיקן קאַפּיטל.

VII.

אַ סך אַ ריכטיקערן בילד פון דער גרייס פון דער שטערב־לעכקייט בכלל און דער קינדער־שטערבלעכקייט בפרט וואָלטן מיר געקענט באַקומען, ווען מיר זאָלן קענען באַרעכענען די צאָל גע־שטאָרבענע אויף דער צאָל לעבעדיקע. אָבער אַזעלכע סטאַ־טיסטישע ידיעות האָבן מיר ניט אין אונזער רשות. מיר קענען נאָר פאַרגלייכן די קינדער־שטערבלעכקייט מיט דער צאָל גע־בורטן. און דאָ באַקומט זיך טאַקע אַ גאַנץ אַנדער בילד.

אָבער זוכנדיק די ידיעות וועגן דער צאָל געבורטן אין די ביכער פון די ראַבינערס, וועלן מיר תמיד זיך אָנטרעפן אויף אַ פאַקט, וואָס, ווען מיר וועלן אים אָננעמען אַזוי ווי ער איז פאַרשריבן, וועלן מיר מאַכן סטאַטיסטישע פעלערן. איך רייד דאָ וועגן דער קליינער צאָל געבאָרענע מיידלעך ביי יידן להיפּך

צו ייִנגלעך. אַזוי זיינען אין די ביכער פון ווילנער ראַבינער פאַרשריבן:

אין יאָר 1893	געבאָרן 698	ייִנגלעך און 208 מיידלעך;	ס"ה 906 קינדער.
" " 1894	" 784	" " 286 "	" 1070 "
" " 1895	" 886	" " 499 "	" 1385 "
" " 1896	" 1071	" " 551 "	" 1622 "
" " 1897	" 977	" " 477 "	" 1454 "
" " 1898	" 1041	" " 560 "	" 1601 "
" " 1899	" 1156	" " 642 "	" 1798 "
" " 1900	" 1135	" " 651 "	" 1786 "
" " 1901	" 1232	" " 626 "	" 1858 "
" " 1902	" 1281	" " 715 "	" 1696 "
דורכשניטלעך . . .	1026 "	אויף 521 "	
אָדער	196 "	" 100 "	

כמעט דאָסועלבע בילד לויט די רעזולטאַטן זעען מיר פון די פאַרשריבענע דאַטן אין ווילנע אין די ווייטערדיקע יאָרן ביים ראַבינער רובינשטיין. עס זיינען פאַרשריבן געוואָרן אַלס געבאָרענע:

אין יאָר 1911	געבאָרן 904	ייִנגלעך און 586 מיידלעך;	ס"ה 1490 קינדער
" " 1912	" 908	" " 542 "	" 1450 "
" " 1913	" 737	" " 511 "	" 1284 "
" " 1914	" 248	" " 556 "	" 1304 "
" " 1915	" 667	" " 375 "	" 1042 "
סך הכל	4000 "	אויף 2570 "	
אָדער	156 "	" 100 "	

די צאָל פאַרשריבענע מיידלעך שטימט געוויס ניט מיט דער ריכטיקייט. הגם אין די סטאַטיסטיקעס פון אַלע לענדער איז אָנגעגעבן, אַז ייִנגלעך ווערט געבאָרן מער ווי מיידלעך, אָבער לפי ערך אויף 2—4 פּראָצענט, ד. ה. אויף 100 מיידלעך ווערט געבאָרן 102—104 ייִנגלעך; דאָס זעען מיר אויך פון די סטאַ־טיסטיקעס פון די געבורט־אַנשטאַלטן. ביי יידן ווערט געבאָרן אפשר מיט 2—3 פּראָצ. מער, ד. ה. אויף 100 מיידלעך 105—106 ייִנגלעך. קיין גרעסערער יוצא־מן־הכלל קען דאָ נישט זיין. נאָכמער, די סטאַטיסטיקער לייגן געוויינלעך אַ גרויסן ווערט אויף דער גרעסערער צאָל געבאָרענע ייִנגלעך, ווי מיידלעך, און זעען אין דעם איבערפלוס פון געבאָרענע ייִנגלעך אַ גוטן סימן, און פאַרקערט אין דער געבורטן־פאַרקלענערונג פון ייִנגלעך זעען זיי אַן אומגינסטיקן סימפּטאָם. למשל אין ווין (האָראַטאָר, „צייט־שריפט פיר דעמאָגראַפיע אונד סטאַטיסטיק דער יודען", יאַנואַר 1914) איז אין משך פון 1901—1910 אויף 100 קינדער ביי יידן גע־באָרן געוואָרן 51,43 ייִנגלעך און 48,57 מיידלעך, אָדער אויף 100 מיידלעך 106 ייִנגלעך.

די סיבה פון ווייניקער פאַרשריבענע מיידלעך ביי יידן אין רוסלאַנד איז גאָר פּשוט. ייִנגלעך ווערן אַלע פאַרשריבן דורך די מוהלים און צו פאַרשרייבן אויך מיידלעך זיינען די עלטערן נאָך ניט איינגעוויינט. פון די געבראַכטע ציפערן זעען מיר, אַז וואָס פון יאָר ווערן אַלץ מער פאַרשריבן מיידלעך. אין 10 יאָר 1893—1902 קומט אויס אויף 100 מיידלעך 196 ייִנגלעך, אין די 5 יאָר 1911־1915—156, און ביז 1900, ווי עס האָט מיר איבערגעגעבן דער פאַרשטאָרבענער ווילנער ראַבינער נעמזער, פלעגן די עלטערן כמעט לגמרי ניט פאַרשרייבן די געבוירענע מיידלעך, פאַרשטייט זיך, נאָר מחמת נאַכלעסיקייט. אַז מיין מיי־נונג איז אַ ריכטיקע, ווייזן, אויסער די סטאַטיסטיקעס פון אַנ־דערע שטעט און לענדער און געבורט־אַנשטאַלטן, נאָך פאָלגנדיקע ציפערן:

אין יאָר 1916, 394 ייִנגלעך און 451 מיידלעך—ס״ה 815
(87,3 „ אויף 100 „)
„ „ 1917, 252 „ און 237 „ 489 „
(106 „ אויף 100 „)
„ „ 1918, 278 „ און 205 „ 483 „
(135 „ אויף 100 „)
„ „ 1919, 512 „ און 437 „ 949 „
(117 „ אויף 100 „)
„ „ 1920, 522 „ און 338 „ 860 „
(154 „ אויף 100 „)

אין יאָר 1916, אַלזאָ בעת דער דייטשער אָקופּאַציע, איז שוין פאַרשריבן געוואָרן ביים ראַבינער מיידלעך ניט נאָר ווייני־קער, ווי ייִנגלעך. נאָר פאַרקערט מערער (אויף 100 מיידלעך 87,3 ייִנגלעך, אָדער אויף 100 ייִנגלעך 114 מיידלעך).

דאָס באַווייזט, אַז ווען ס׳זיינען דאָ וועלכע עס איז טעמים, צוליב וועלכע די עלטערן זיינען פאַראינטערעסירט צו פאַרשרייבן גענוי די געבאָרענע מיידלעך, שטעלט זיך אַרויס גאָר אַן אַנדער בילד. די סיבות זיינען: א) די פאַראָרדענונג פון די דייטשן, לויט וועלכער די עלטערן ווערן באַשטראָפט, ווען זיי פאַרשרייבן ניט ריכטיק די געבורטן, און ב) די שטרעבונג, אַז אַלע קינדער, אויך ניי־געבאָרענע, זאָלן פאַרשריבן ווערן, כדי מען זאָל פאַר זיי קענען קריגן ברויט־קאַרטן. דער פאַקט, וואָס לויט די דאַטן פאַרן יאָר 1916, קומט אויס, אַז ייִנגלעך איז געבאָרן געוואָרן אפילו ווייניקער פון מיידלעך, שטאַמט מסתמא דערפון, וואָס, מחמת די אָנגעוויזענע סיבות, זיינען פאַרשריבן געוואָרן אַ סך פון די מיידלעך, וואָס זיינען געבאָרן געוואָרן אין פאַריקן יאָר און דאַן ניט פאַרשריבן געוואָרן.

אין יאָר 1917, בעת אָט די לעצטע האָבן זיך שוין אויסגע־גליכן, איז די צאָל געבאָרענע ייִנגלעך פאַרשריבן געוואָרן מסתמא לויט דער ווירקלעכקייט, דהיינו 106 אויף 100 מיידלעך. אין 1918—1919—1920 זיינען ווידער פאַרשריבן אַ סך מערער ייִנגלעך, ווי מיידלעך. אין יאָר 1918 אויף 100 מיידלעך 135 ייִנגלעך, אין יאָר 1919—אויף 100—117 און אין יאָר 1920—זאָגאַר 154 אויף 100.

פאַר די יאָרן 1918—1919 וואָלט מען אפשר געקענט אָנווייזן אויף צוויי־ערליי סיבות: 1) אָדער די טעמים, פאַרוואָס די ייִדישע באַפעלקערונג איז געווען פאַראינטערעסירט אין ריכ־טיק צו פאַרשרייבן די ניי־געבאָרענע מיידלעך, זיינען שוין ניט געווען אַזוי שטאַרק (די שטרענגקייט פון דער דייטשער אָקופּאַציאָ־נעלער מאַכט איז געוואָרן שוואַכער, די ברויט־קאַרטן, צוליב די בעסערע לעבנס־באַדינגונגען, האָבן שוין מער ניט געשפּילט אַזאַ ראָלע), אָדער 2) איז טאַקע די צאָל ייִנגלעך באמת געוואָרן מער פאַר מיידלעך, לגבי פריער, און דאָס וואָלט באַשטעטיקט דעם פּ׳ן אַ סך סטאַטיסטיקער אויפגעוויזענעם פאַקט, אַז נאָך אַ מלחמה ווערן געבאָרן מערער ייִנגלעך. אָבער דאָס וואָס אין יאָר 1920 איז געווען פאַרשריבן 154 ייִנגלעך אויף 100 מיידלעך, ווייזט טאַקע, אַז די ערשטע סיבה איז די ריכטיקסטע.

כדי אַלזאָ אויסצורעכענען די שטערבלעכקייט אין פאַרגלייך מיט דער צאָל געבורטן, קענען מיר בשום אופן ניט נעמען די צאָל געבאָרענע מיידלעך אָט אַזוי, ווי ס׳איז פאַרשריבן אין די ביכער פון ראַבינער. אין די פריערדיקע מיינע אַרטיקלען („ווילנער זאַמלבוך״ I—II פאַר די יאָרן 1916-1918) האָב איך דעריבער נאָר אָפּערירט מיט דאַטן, וועלכע זיינען שייך בלויז די ייִנגלעך, מחמת די דאָזיקע דאַטן זיינען בלי־ספק די ריכטיקע. כדי אָבער צו באַקומען אַ ברייטערן בילד, האָב איך אין די ווייטערדיקע מיינע טאַבעלעס גענומען אויך די צאָל געבאָ־

רענע מיידלעך, אָבער זיי קאָרעגירט אויף אַזאַ אופן: האַלטנ־דיק, אַז די צאָל געבאָרענע מיידלעך איז אין יאָר 1917 (ווי איך האָב אויבן אָנגעוויזן) ווירקלעך די ריכטיקע, ד. ה. 106 ייִנג־לעך אויף 100 מיידלעך*), האָב איך אויך פאַר אַלע איבע־ריקע 9 יאָרן אָנגענומען די דאָזיקע פּראָפּאָרציע און פאַרריכט אַלע צאָלן (טאַב. IV).**)

— —

.VIII

די טאַבעלע IV איז זייער באַלערעווודיק. קודם־כל זעען מיר אַרויס, אַז אין די 4 שלום־יאָרן (אָנגעמענדיק, אַז די לעצטע 5 חדשים מלחמה פון 1914 האָבן נאָך קיין גרויסע ווירקונג אויף דער שטערבלעכקייט ניט געהאַט), זיינען געשטאָרבן קינדער אין עלטער ביז 1 יאָר 150 (ייִנגלעך 149) אויף 1000 לעבעדיק געבאָרענע, אין עלטער 1—2 יאָר—42 (ייִנגלעך 47), אין עלטער 2—5 יאָר—30 (ייִנגלעך 34), אין סך־הכל ביז 5 יאָר 199 (ייִנגלעך 221), אין פאַרגלייך מיט די פריערדיקע יאָרן האָט זיך די קינדערשטערבלעכקייט ביי די ייִדן פאַרקלענערט. אַזוי זיינען, לויט מיינע ידיעות, פאַר די 5 יאָר 1893—1897 געשטאָרבן דורכשניטלעך ביז 5 יאָר 376, אין 1898—1902 דורכשניטלעך 302; פאַר די 2 יאָר 1901—1902—דורכשניטלעך 233.

אין גאַנץ לאָנדאָן אין ד יאָרן 1896—1900 איז אויף 1000 געבורטן געשטאָרבן ביז 1 יאָר—161, אָבער ביי די לאָנדאָנער ייִדן (אין יאָר 1903) נאָר 128, (פ. ראָזענבוים „איין בייטראַג צור סטאַטיסטיק דער יודען אין גראָסבריטאַניען״ אין „צייטשר. פ. דעמ. א. סטאַט. ד. יודען״ נום. 8—9 1906, ז. 120). אין פּרייסן זיינען גע־שטאָרבן זויג־קינדער (ביז 1 יאָר) אין 1910—157 אויף 1000 געבאָרענע, אין 1911—188, אין 1912—145 (ראָבערט בעלאַ, „בערלינער קלינישע וואָכנשריפט״ 1913, נום. 14). אין בודאַפּעשט איז אין יאָר 1901—1905 געשטאָרבן אין עלטער 0—5 יאָר ביי די קאַטוילן 268, ביי די איבעריקע קאָנפעסיעס 223, ביי ייִדן 161 (אויערבאַך, „צייטשר. פ. דעמ. א. סטאַט.״ נום. 10, 1908, ז. 152). אין די אַנדערע שטעט איז די קינדער־שטערבלעכקייט ביי די ייִדן נאָך קלענער. אַזוי זיינען אין מינכען דורכשניטלעך פאַר די יאָרן 1894—1905 בין ערשטן לעבנסיאָר גע־שטאָרבן ביי דער גאַנצער באַפעלקערונג 263 אויף 1000 געבאָרענע (מאַקסימום 319, מינימום 218) און ביי די ייִדן 95 (מאַקסימום 139, מינימום 27) (ז. דאָס אינטערעסאַנטע בוך פון יעקב סגל—„די ענטוויקלונג דער יודישען בעפעלקערונג אין מינכען 1875—1905.״ בערלין, 1910).

ווייטער זעען מיר אָבער פון דער טאַבעלע, ווי אין 1915 האָט זיך די קינדער־שטערבלעכקייט שטאַרק פאַרגרעסערט: ביז 1 יאָר—220 (ייִנגל. 253) 1—2 יאָר—179 (ייִנגל. 190) און

*) דאָס שטימט אויך מיט אַלע איבעריקע ריכטיקע סטאַטיסטיקעס.

**) ווי קלאָר עס איז ניט, אַז ביי דער באַאַרבעטונג פון דער ייִדישער סטאַטיסטיק דאַרף בענימען ווערן אין אַכט דאָס ניט ריכטיקע פאַרשרייבן פון ניי־געבאָרענע מיידלעך, האָבן דאָך אַ סך ייִדישע סטאַטיסטיקער אויף דעם דאָזיקן פאַקט זיך נאָך ניט אָפּגעשטעלט און צוליב דעם געמאַכט טעיתים. אַזוי למשל האַלט סאָלאָמאָן מאַרגאָלין פון פּעטערבורג („די נייסטע דאַטן וועגן דער באַוועגונג פון דער באַפעלקערונג אין רוסלאַנד״ אין דער „צייט־שריפט פאַר דעמאָגראַפיע און סטאַטיסטיק״ נום. 3, 1911, ז. 42) פאַר כאַראַקטעריסטיש, וואָס מיידלעך ווערן געבאָרן ביי ייִדן ווייניקער, ווי ביי אַנדערע קאָנפעסיעס, און רעכנט אויס, אַז בעת אין גאַנץ אייראָפּעאישן רוסלאַנד ווערן געבאָרן 51.5 % ייִנגלעך און 48.7 מיידלעך, ווערט ביי ייִדן געבאָרן נאָר 44 פּראָצ. מיידלעך.

נעבורטן און קינדער־שטערבלעכקייט.

יאָר	געבאָרן			ג ע ש ט אָ ר ב ע ן — ביז 1 יאָר.						1 — 2 יאָר						2 — 5 יאָר						ביז 5 יאָר					
	ייִנגלעך	מיידלעך	בכלל-צאָל	ייִנגלעך		מיידלעך		צוזאַמען		ייִנגלעך		מיידלעך		צוזאַמען		ייִנגלעך		מיידלעך		צוזאַמען		ייִנגלעך		מיידלעך		צוזאַמען	
				צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע	צאָל	אויף 1000 געבאָרענע
1911	904	853	1757	133	147	138	162	271	154	48	52	32	37	80	45	37	40	17	20	54	31	218	240	187	219	405	203
1912	908	857	1765	140	155	130	151	270	152	39	42	25	29	64	36	27	30	21	24	48	27	206	227	176	205	382	216
1913	773	729	1502	87	112	96	131	183	122	35	45	28	38	63	42	21	27	23	31	44	29	143	185	147	202	290	193
1914	748	706	1454	137	182	112	158	249	171	37	52	32	45	69	47	27	37	23	32	50	34	201	270	167	236	368	253
1914-1911	3333	3145	6478	497	149	476	150	973	150	159	47	117	37	276	42	112	34	84	27	196	30	768	221	677	215	1415	199
1915	667	629	1296	169	253	128	203	297	229	127	190	104	165	231	179	48	72	47	74	95	73	344	515	279	443	623	489
1916	394	451	845	81	205	54	119	135	159	49	124	43	95	92	109	36	91	29	64	65	76	166	421	126	279	292	345
1917	252	237	489	112	444	78	329	190	389	90	357	80	337	170	347	100	400	88	371	188	384	302	1198	246	1036	548	1120
1918	281	265	546	41	145	23	86	64	117	19	67	24	90	43	78	58	206	64	241	122	223	118	420	111	415	229	419
1919	512	483	995	67	130	79	163	146	146	13	25	15	31	28	28	47	91	44	91	91	90	127	248	138	285	265	266
1920	522	492	1014	75	143	52	106	127	125	59	113	35	71	94	93	27	51	24	49	51	50	161	308	111	225	272	268

ס״ה ביז 5 יאָר—486 אויף 1000 געבאָרענע (ייגנל. 515); אַלע ציפערן האָבן זיך כמעט פאַרטאָפּלט.

אין 1916 איז די קינדער־שטערבלעכקייט בנוגע צו די געבורטן עטוואָס געווען קלענער, ווי אין 1915 (ייגלעך ביז 1 יאָר 205; ביידע געשלעכטער צוזאַמען 159 אויף 1000, ייגלעך ביז 5 יאָר—421, ביידע געשלעכטער צוזאַמען—345), אָבער דאָך פיל גרעסער, ווי אין די 4 שלום־יאָרן. שרעקלעך גרויס איז די קינדער־שטערבלעכקייט געוואָרן אין דעם אומגליקלעכן יאָר 1917. ביז 1 יאָר זיינען געשטאָרבן ייגלעך 444 אויף 1000, ד. ה. כמעט אַ העלפט פון אַלע געבאָרענע (ביידע געשלעכטער נאָר 389), 1—2 יאָר 357 (צוזאַמען 347), ד. ה. מערער ווי אַ דריטל, און סך־הכל זיינען געשטאָרבן קינדער ביז 5 יאָר 1120, ד. ה. פיל מער ווי ס׳זיינען געבאָרן געוואָרן. מיר זעען אַלזאָ, ווי אין 1916 יאָר האָבן די ווילנער קינדער אין קאַמף מיטן טויט אַרויסגעוויזן זייער אַ שטאַרקן ווידערשטאַנדס־כוח, וואָס איז טיף איינגעוואָרצלט אַפילו אין די שוואַכע, קראַנקע, הונגעריקע יידישע קינדער. אָבער אין 1917 איז שוין אויך דער דאָזיקער ווידערשטאַנדס־כוח סוף־כל־סוף אָפּגעשוואַכט געוואָרן, און די קינדער־שטערבלעכקייט דערגרייכט אַן אומגעהויערע הייך.

אין 1918 פאַרבעסערן זיך די לעבנס־תנאים אין ווילנע, און די קינדער־שטערבלעכקייט ווערט קלענער, דערהויפּט ביי די זויג־קינדער. ביז 1 יאָר זיינען געשטאָרבן 117 (ייגלעך 145) אויף 1000 געבאָרענע, 1—2 יאָר—78 (ייגלעך 67), 2—5 יאָר—223 (ייגלעך 206), ס״ה ביז 5 יאָר איז אין 1918 געשטאָרבן 419 (ייגלעך 420) אויף 1000, ד. ה. מערער ווי אין די שלום־יאָרן (199). דער דאָזיקער 1918 יאָר כאַראַקטעריזירט זיך דערמיט, וואָס—הגם די שטערבלעכקייט בכלל האָט זיך באַדייטנד פאַרקלענערט, אָבער די קינדער־שטערבלעכקייט בנוגע צו דער צאָל געבורטן איז נאָך גענוג געווען גרויס. פּשוט דערפאַר, ווייל די צאָל געבורטן איז נאָך געווען קליין, די באַוועגונג פון דער באַפעלקערונג איז נאָך ניט געקומען צום אויסגלייך.

אַ סך בעסערע סימפּטאָמען ווייזן שוין די ווייטערדיקע צוויי יאָר.

אין יאָר 1919 איז אויף 1000 לעבעדיקגעבאָרענע געשטאָרבן ביז 1 יאָר 146 (ייגלעך 130), 1—2 יאָר—28 (ייגלעך 25), 2—5 יאָר—90 (ייגלעך 91); ס״ה ביז 5 יאָר 266 (ייגלעך 248).

אין 1920 זיינען די פאַרהעלטענישן פון דער קינדער־שטערבלעכקייט כמעט די זעלביקע, ווי אין 1919, מיט דעם אונטערשייד, וואָס 1—2 יאָר שטאַרבן מערער און 2—5 יאָר—ווייניקער. בכלל שטאַרבן ביז 1 יאָר 125 (ייגלעך 143); ביז 5 יאָר—268 (ייגלעך 308).

אויף דעם אונטערשייד צווישן דער שטערבלעכקייט פון ייגלעך און מיידלעך לוינט זיך ניט אָפּצושטעלן, ווייל דאָ קענען שפּילן (ביי די קליינע צאָלן) אַ ראָלע צופעליקייטן.

IX.

רייִדנדיק וועגן דער קינדער־שטערבלעכקייט, מוזן מיר זיך נאָך אָפּשטעלן אויף די טויטגעבאָרענע, וועלכע זיינען ניט אַריינגערעכנט געוואָרן אין דער צאָל געשטאָרבענע.

פון דער טאַב. V זעען מיר, אַז אויף 100 געשטאָרבענע האָט די צאָל טויטגעבאָרענע דערגרייכט (אין 1911) ביז 9,4. דערמיט ווערט אַלזאָ דער קאָעפיציענט שטערבלעכקייט גרעסער בכלל. פאַר די שלום־יאָרן 1911—1914 איז ער געווען דורכשניטלעך 8,3. מערקווירדיקער איז אָבער, אַז אין די ווייטערדיקע יאָרן, אין די מלחמה־יאָרן, ווערט ער קלענער: אין 1915—5,8, אין 1916—4,2, אין

1917—זאָגאַר 0,8, אין 1918—1,4; אין 1919—שוין ווידער 5,0 און אין 1920—6,5. דאָס דערקלערט זיך דערמיט, וואָר אין די מלחמה־יאָרן, דערהויפּט אין 1917, איז די אַלגעמיינע צאָל געשטאָרבענע געווען זייער גרויס; דעריבער איז דער פּראָצענט טויטגעבאָרענע לפי־ערך קליין לגבי דער צאָל געשטאָרבענע בכלל. אגב: אַ וויכטיקערע באַדייטונג האָט די צאָל טויטגעבאָרענע אין שייכות צו דער צאָל לעבעדיקגעבאָרענע.

טאַב. V. טויטגעבאָרענע.

יאָר	לעבעדיק געבאָרן G	געשטאָרבן GM	צאָל GM	טויטגעבאָרענע: אויף 100 געשטאָר־בענע 100 GM / M	טויטגעבאָרענע: אויף 100 לעבעדיק גע־באָרענע 100 GM / G
1911	1757	1183	112	9.4	6.3
1912	1765	1211	98	8.1	5.5
1913	1502	1088	92	8.4	6.1
1914	1454	1302	99	7.6	6.8
1914—1911	1619	1196	100	8.3	6.1
1915	1296	2165	126	5.8	9.7
1916	845	1649	70	4.2	8.2
1917	489	3649	31	0.8	6.3
1918	546	1417	20	1.4	3.6
1919	995	1821	91	5.0	9.1
1920	1014	1189	77	6.5	7.6

פאַר די שלום־יאָרן 1911—1914 איז דער פּראָצענט טויטגעבאָרענע געווען דורכשניטלעך 6,1, גרעסער, ווי אין די פריערדיקע שלום־יאָרן. נאָך מיינע ידיעות איז מיט 20 יאָר צוריק (1901—1902) אויף 100 געבורטן געווען 4,0—5,2 טויט־געבורטן. און בכלל קומען פאָר ביי יידן ווייניקער טויטגעבאָרענע, ווי ביי קריסטן.

אין ווין, למשל, זיינען געווען טויטגעבאָרענע אויף 100 געבורטן:

יאָר	ביי דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג.	ביי יידן.
1880	4,48	4,30
1890	5,36	5,30
1900	6,19	4,83
1901—1905	6,86	7,40
1906—1910	8,22	8,17
1911	9,13	6,69

אין אַמסטערדאַם („צייטשריפט פאַר דעמאָג. און סטאַט.“ נומער 7, 1906) איז אין די יאָרן 1900—1903 דורכשניטלעך געווען אויף 100 לעבעדיקגעבאָרענע ביי די פּראָטעסטאַנטן 4,0,

ביי די קאטוילן—3,7, ביי די יידן 3,5. אין קראָקע (ד״ר טהאָן, „צייטשריפט פאַר דעמאָג.״ נומער 11, 1905) איז אין די יאָרן 1886—1899 אויף 100 געבורטן געווען ביי די קריסטן (מינימום) 2,9—5,2 (מאקסימום), ביי די יידן 1,4—4,0. אין בודאפעשט (אויערבאַך, „צייטשריפט פאַר דעמאָג.״ נומער 10, 1908) איז ביי די קאטוילן געווען 3,5, ביי די יידן 2,4 טויטגעבאָרענע אויף 100 לעבעדיקגעבאָרענע (1901—1905). די פון מאנכע סטאטיסטיקער באַשריבענע קלענערע צאָל טויטגעבאָרענע, ווי ביי יידן (אין וואַרשע, אין גאַליציע) דערקלערט זיך אפשר דער־מיט, וואָס די קאטוילן פאַרשרייבן טויטגעבאָרענע אַלס לעבעדיק־געבאָרענע, כדי זיי זאָלן קענען ווערן געטויפט („די יודען אין עסטעררייך״, בערלין 1908).

אָבער אין די מלחמה־יאָרן ווערט אין ווילנע דער פּראָצ. טויטגעבאָרענע לגבי דער צאָל לעבעדיקגעבאָרענע גרעסער. אין 1915 איז ער דערגאַנגען ביז 0,7, אין 1916—8,2; אין 1917 כמעט דערזעלבער ווי אין די שלום־יאָרן (6,3); דער אונטערשייד איז דער, וואָס אין 1917 איז די צאָל געבורטן בכלל געוואָרן אַ סך קלענער: ס׳איז געבאָרן געוואָרן כמעט 4 מאָל ווייניקער לעבעדיקע קינדער (489), איידער דורכשניטלעך פאַר די פיר שלום־יאָרן (1619); דאָס אייגענע זעען מיר אין 1918; דער פּראָצ. איז אַפילו קלענער (3,6), ווי פריער, אָבער די אבסאָלוטע צאָל געבורטן איז נאָר 546. אין 1919 ווערט שוין ווידער דער פּראָצענט גרעסער (9,1), אָבער דערפאַר איז שוין די צאָל גע־בורטן אויך געווען גרעסער (995); אין 1920 איז דער פּראָצענט קלענער און די צאָל געבורטן גרעסער.

פון דער שייכות פון דיביידע לעצטע קאָלאָנעס אין דער טאַבעלע V, ד. ה. פון דער גרייס פון דעם ברוכטייל, וואָס דער פּראָצענט טויטגעבאָרענע (GM) בילדעט לגבי די לעבעדיק גע־באָרענע (G) געהילוקט אויף דעם פּראָצענט טויטגעבאָרענע לגבי די געשטאָרבענע בכלל (M) $\frac{100GM}{G}:\frac{100GM}{M}$, קען מען באַקומען אַ געוויסן באַגריף פון דעם מצב פון דער באַפעלקערונג.*)

אין נאָרמאַלע באַדינגונגען מוז דער דאָזיקער ברוכטייל זיין קלענער, ווי אַן איינס (> 1), ווי, למשל, אין די יאָרן 1911—1914. בעת ער איז אָבער גרעסער ווי אַן איינס (< 1) און בפרט נאָך 3—4, זאָגאַר 8 מאָל אַזוי גרויס, ווי אין 1917 $\left(\frac{6,3}{0,8}\right)$ איז דאָס זייער אַ אומגינסטיקער סימן. די זאַך איז קלאָר: אין דעם ברוכטייל $\frac{100\,GM}{G}:\frac{100\,GM}{M}$ הענגט זיין גרייס אָפּ פון דער גרייס פון ציילער און פון ווייזער: וואָס קלענער דער ציילער און וואָס גרעסער דער ווייזער, איז אַלץ קלענער די צאָל. אָבער דער ציילער און דער ווייזער זיינען אויך ברוכטיילן, ביי וועלכע די ציילער 100 GM זיינען איינע און די זעלבע; ד״ה דער ברוכטייל $\frac{100\,GM}{G}:\frac{100\,GM}{M}$ קען געשריבן ווערן $\frac{M}{G}$. ד. ה. וואָס קלענער ס׳איז די צאָל געשטאָרבענע בכלל (M) און וואָס גרעסער ס׳איז די צאָל געבאָרענע (G), אַלץ קלענער איז דער ברוכטייל. און פאַרקערט: וואָס גרעסער ס׳איז די צאָל געשטאָרבענע (M) און וואָס קלענער די צאָל געבאָרענע (G) אַלץ גרעסער איז דער דאָזיקער ברוכטייל.

פאַרשטייט זיך, דער ברוכטייל $\frac{100\,GM}{G}:\frac{100\,GM}{M}$ קען אויך אַנדערש געטייטשט ווערן: ער איז $=\frac{M}{G}$, ד. ה. די יאָרן, ווען G

*) דער דאָזיקער ברוכטייל באַקומט זיך ווען מיר וועלן די צאָל גע־באָרענע אָנרופן G, די צאָל געשטאָרבענע בכלל M און די צאָל טויטגעבאָרענע GM; דער פּראָצענט וועט זיין $\frac{100GM}{G}$ און $\frac{100GM}{M}$.

איז קלענער פאַר M, ד. ה. די צאָל געבאָרענע איז ווייניקער ווי די צאָל געשטאָרבענע (אָדער פאַרקערט: די צאָל געשטאָר־בענע איז גרעסער ווי די צאָל געבאָרענע), אַזעלכע יאָרן זיינען אומגינסטיקע.

אַריינטראַכטנדיק זיך ווייטער אין דער טאַבעלע V, זעען מיר, אַז בעת אין די 4 שלום־יאָרן איז דער פּראָצ. טויטגעבאָ־רענע לגבי די געשטאָרבענע $\left(\frac{100\,GM}{M}\right)$ מיט יעדן יאָר געוואָרן קלענער און לגבי די לעבעדיקגעבאָרענע (100GM) געווען כמעט גלייך, מערקן מיר, אַז אין די ווייטערדיקע יאָרן מאַכן די דאָזיקע צאָלן גרויסע וואַקלונגען, בפרט לגבי דער צאָל געשטאָרבענע $\left(\frac{100\,GM}{M}\right)$.

אין יאָר 1915 בעת ווילנע איז (די ערשטע 3/4 יאָר) געווען דאָס נאָענטסטע הינטערלאַנד פון פראָנט און אהער זיינען אָנגעלאָפן ביז 100000 נייע מענטשן, איז די צאָל טויטגעבאָרענע געוואָרן אבסאָלוט גרעסער (126); אָבער די צאָל געבורטן, אויך צוליב מלחמה־צייט, איז גראָד געוואָרן ווינציקער, דעריבער איז דער פּראָצ. טויטגעבאָרענע צו די לעבעדיקגעבאָרענע $\frac{100\,GM}{G}$ געווען זייער גרויס (9,7). די צאָל בכלל געשטאָרבענע איז אָבער אין יאָר 1915 געווען פיל גרעסער, ווי אין די שלום־יאָרן, דעריבער איז דער ברוכטייל $\frac{100\,GM}{M}$ (5,8) לפי־ערך געווען קלענער, ווי אין די שלום־יאָרן (8,3). אין יאָר 1916 איז דער ברוכטייל $\frac{100\,GM}{G}$ געווען קלענער, ווי אין 1915, און העכער ווי אין די שלום־יאָרן; $\frac{100\,GM}{M}$ אָבער קלענער ווי אין אַלע פריקע יאָרן. אין יאָר 1917 איז די צאָל געשטאָרבענע בכלל אַזוי קאָלאָסאַל גרויס, אַז לגבי איר איז די צאָל טויטגעשטאָרבענע אומגעהייער קליין (0 8), בשעת ווען לגבי דער צאָל לעבעדיקגעבאָרענע (וועלכע איז געווען זייער אַ קליינע) איז זי אַ נאָרמאַלע (6,3). אין יאָר 1918 איז די צאָל טויטגעבאָרענע זייער קליין, בשעת ווען די אַלגעמיינע צאָל געבורטן איז ניט פיל גרעסער (540), ווי אין 1917 (489). דאָס מאַכט דעם איינדרוק, אַז ס׳ווערט מער אויפ־מערקזאַמקייט געלייגט דערויף, דאָס קינד זאָל ניט טויט געבאָרן ווערן. בכן איז לגבי די לעבעדיקגעבאָרענע דער פּראָצענט פיל קלענער (3.6) און לגבי דער אַלגעמיינער שטערבלעכקייט (הגם זי ווערט אַלץ קלענער) נאָך גענוג קליין (1,4). אין 1919 באַמערקט זיך אַ שטאַרקע פאַרגרעסערונג פון געבורטן בכלל (995) און אין דער זעלבער צייט אויך אַ גרעסערע צאָל טויטגעבאָרענע (91). וויסנדיק, אַז דער גרעסטער טייל טויטגעבאָרענע פאַלט אויף קינסטלעך געטויטע, ד. ה. אויף קינסטלעכע אַבאָרטן, מוזן מיר קאָנסטאַטירן, אַז פון איין זייט זעט זיך דאָ אַרויס דער פּאָזיטיווער סאָציאַלער אינסטיקט אין דעם, וואָס די צאָל געבורטן איז אין 1919 ניט פיל קלענער, ווי אין 1915 (1296), בעת די יידישע באַפעלקערונג איז דאַמאָלסט געווען אַ סך גרעסער, פון דער אַנדער זייט—אַז דער זעלבער אינסטינקט איז דאָך ניט אַזוי שטאַרק, צו קענען מנצח זיין די נעגאַטיווע ערשיינונג, די גרויסע צאָל איבערגעריסענע שוואַנגערשאַפטן. די שטערבלעכקייט איז נאָך אין יאָר 1919 געווען גענוג גרויס אין פאַרגלייך מיט די נאָרמאַלע יאָרן; בכן איז דער פּראָצענט טויטגעבאָרענע לגבי די לעבעדיקגעבאָרענע געווען 9,1 און לגבי דער צאָל געשטאָר־בענע—נאָך קליין, 5,0.

נאָך בולטער טרעט אַרויס די פאַרבעסערונג פון דעם סאָציאַלן מעמד ביי די ווילנער יידן אין יאָר 1920. די צאָל געבורטן ווערט נאָך גרעסער (1014) און די צאָל טויטגעבאָרענע קלענער (77). אמת $\frac{100\,GM}{G}$ איז נאָך גרעסער (7.6), ווי אין די

שלום־יאָרן (6.1), אָבער $\frac{100 GM}{M}$ איז קלענער (6,5) אראַנק־דער לפי ערך קלענער שטערבלעכקייט.

ס'בלייבט נאָך צו זאָגן אַ פּאָר ווערטער וועגן **ניט לעגאַל געבאָרענע** (צָן חופּה־וקדושין).

די צאָל **ממזרים** זיינען ביי די ווילנער יידן זייער קליין, לכל־הפּחות זייער ווייניק רעגיסטרירט.

אין יאָר 1911	17 ייִנגלעך	1 מיידל	ס"ה 18
" 1912	9 "	— "	9 "
" 1913	6 "	1 "	7 "
" 1914	5 "	— "	5 "
" 1915	— "	— "	— "
" 1916	13 "	7 "	20 "
" 1917	2 "	— "	2 "
" 1918	3 "	— "	3 "
" 1919	— "	— "	— "
" 1920	— "	— "	— "
פאַר 10 יאָר	55 "	9 "	64 "

אויף 11663 געבאָרענע מאַכט דאָס אויס 0,55%.

ווען מיר וועלן אפילו אויסרעכענען דעם פּראָצ. נאָר אויף **ייִנגלעך** אליין (מחמת נאָך דער דאָזיקער טאַבעלע קומט אויס געבאָרענע 611 ייִנגלעך אויף 100 מיידלעך, וואָס איז ניט מעג־לעך און ווייזט אויף דעם, אַז מיידלעך ניט לעגאַל געבאָרענע זיינען פּשוט ניט פאַרשריבן געוואָרן) און וועלן אויסשליסן די יאָרן, אין וועלכע קיין איין ממזר איז ניט פאַרשריבן געוואָרן אין די ביכער פון ראַבינער (1915, 1919 און 1920), וועלן מיר אפילו אויף די 7 יאָר באַקומען אויך אַ קליינעם פּראָצ. ניט לעגאַל געבאָרענע קינדער (ייִנגלעך), נעמלעך 1,2%.

אין בערלין, למשל, זיינען אין יאָר 1914 אויף 3163 לעבעדיק־געבאָרענע קינדער געווען 653 אומגעזעצלעכע, ד. ה. 20.6 פּראָצ. אין 1915: אויף 2247—488, ד. ה. 21.7 פּראָצ. („בערלינער טאַגעבלאַט" 1916 נומ. 69) אין פּרייסן איז אין יאָר 1906 געווען ניט לעגאַל געבאָרענע קינדער ביי די קריסטן 7.48 פּראָצ., ביי די יידן 4,3 פּראָצ פון אַלע געבאָרענע („צייטשר. פ. דעמאָג. אונד סטאַט." נומ. 1908,3). אין אַמסטערדאַם איז אין די יאָרן 1899—1904 ביי די פּראָטעסטאַנטן געווען 4.4, ביי די קאַטוילן 4.8 פּראָצ. און ביי די יידן 1.2 פּראָצ. פון אַלע געבורטן („צייטשר. פ. דעמאָג. אונד סטאַט." נומ. 1906,7). אין גאַליציע אָבער, וואו ס'פלעגן ניט אָנערקענט ווערן די יידישע מעטריקעס, זיינען, לויט דער סטאַטיסטיק פאַר די יאָרן 1895—1902, 2/3 יידישע קינדער פאַרשריבן אַלס ניט לעגאַלע („די יודען אין עסטערייך" 1908, ז. 26).

X.

איצט לאָמיר זען, ווי אַזוי פאַרטיילן זיך די מתים לויט **געשלעכט און עלטער** (טאַב. VI).

I. געשלעכט.

אויף 100 געשטאָרבענע איז געווען:

יאָר	1911	מענער	5',2	פרויען	48,8
"	1912	"	52,8	"	47,2
"	1913	"	52,2	"	47,8
"	1914	"	53,4	"	46,6
"	1915	"	53,3	"	46,7
"	1916	"	52,7	"	47,3

יאָר	1917	מענער	51,5	פרויען	48,5
"	1918	"	46,7	"	53,3
"	1919	"	53,1	"	46,9
"	1920	"	50,4	"	49,6

בכן זיינען אין אַלע 10 יאָר (אחוץ 1918) די צאָל גע־שטאָרבענע מענער געווען גרעסער ווי פרויען, דורכשניטלעך אויף 100 מתים 51,8 מענער און 48,2 פרויען. קיין גרויסער אונ־טערשייד צווישן די ערשטע 5 יאָר (52,75%) און די לעצטע 4 יאָר (51,31%) איז ניט געווען; בכל־אופן קען מען פון דעם קליינעם חילוק ניט ציען וועלכע ס'איז קאָנסעקווענצן, אַ גענויעם בילד וואָלטן מיר באַקומען, ווען מיר וואָלטן קענען אויסרעכע־נען, וויפיל שטאַרבן מענער און פרויען אויף 100 אָדער 1000 **לעבנדיקע:**

פאַר די שלום־יאָרן קענען מיר אָננעמען, אַז דער פּראָצ. מענער איז געווען דערוועלביקער, ווי אין יאָר 1897 (בעת דער פאָלקסציילונג) ד. ה. 52,1; דער גרעסערער פּראָצ. געשטאָרבענע מענער קען אַלזאָ גאַנץ גוט דערקלערט ווערן מיט דער גרעס־רער צאָל לעבנדיקע מענער. אין די מלחמה־יאָרן אָבער איז דער פּראָצענט מענער געוויס געווען אַ סך קלענער, ווי פרויען, דער־הויפּט אין עלטער פון 20 ביז 50 יאָר צוליב דער מאָביליזאַציע. אַזוי זען מיר, אַז ביי דער דייטשער פאָלקסציילונג דעם 9 מערץ 1916 איז אויף 100 איינוואוינער געווען 57,6 מענער און 42,4 פרויען, און אין עלטער העכער ווי 14 יאָרן—מענער 38 פּראָצ. און פרויען 62. און פונדעסטוועגן, ווי ס'ווייזט די פאָלגנדיקע טאַבעלע, איז אויף 100 געשטאָרבענע געווען מענער:

יאָרן	אין עלטער 0—20	21—50	51— און עלטער
1911 1912 1913 1914	53,3	54,0	51,1
1915 1916 1917	53,9	50,9	51,4
1918 1919 1920	50,3	48,5	63,1

אין די יאָרן 1915 - 1917 איז געשטאָרבן מענער אין מיליטער־עלטער 21—50 דאָך עטוואָס מערער, ווי פרויען (50,9) און אין 1918—1920, בעת די מענער האָבן זיך שוין אָנגע־הויבן אומצוקערן, גראָד ווייניקער, ווי פרויען (48,5), דאָס באַווייזט, אַז **די שטערבלעכקייט ביי די ווילנער יידישע מענער איז גרעסער, ווי ביי די פרויען** בכלל און בפרט נאָך אין די מלחמה־יאָרן.

לויט דער סטאַטיסטיק פון ווילנער מאַגיסטראַט איז אין דער אַנדערער העלפט 1919 ביי יידן געווען מענער 44,9 אויף 55,1 פרויען, און ביי קאַטוילן 42,1 אויף 47,9, און דאָך, ווי מיר זען פון דער טאַבעלע VI, איז אין יאָר 1919, שוין כמעט נאָך דער מלחמה, אויף 100 געשטאָרבענע יידן געווען 53,1 מענער.

פון דער פאָלגנדיקער טאַבעלע איז צו זען, אַז אויך אין דער קינדער־שטערבלעכקייט מערקן מיר אַן אונטערשייד אין די געשלעכטער.

געשלעכט און עלטער פון די געשטארבענע.

	1911					1912				
	מענער	פרויען	בסך-הכל	אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבען אין דעם עלטער	מענער	פרויען	בסך-הכל	אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבען אין דעם עלטער
ביז 1 יאר	133	138	271	49,1	23,0	140	130	270	52,0	22,3
5—1	85	49	134	63,5	11,3	66	46	112	59,0	9,2
5—0	**218**	**187**	**405**	**54,0**	**34,2**	**206**	**176**	**382**	**54,0**	**31,5**
10—6	14	13	27	52,0	2,2	14	14	28	50,0	2,3
20—11	24	19	43	55,8	3,6	29	22	51	57,0	4,3
30—21	25	36	61	41,0	5,2	33	31	64	51,5	5,3
40—31	31	38	69	45,0	5,8	30	27	57	52,5	4,7
50—41	47	39	86	55,0	7,3	55	34	89	61,8	7,3
60—51	51	48	99	51,5	8,4	65	54	119	55,0	9,8
70—61	93	82	175	53,1	14,8	84	79	163	51,5	13,5
80—71	72	80	152	47,3	12,8	90	104	194	46,4	16,0
90—81	28	32	60	47,0	5,1	33	27	60	55,5	5,0
91 און עלטער	3	3	6	50,0	0,5	2	2	4	50,0	0,3
בסך-הכל . .	606	577	1183	51,2	100,0	641	570	1211	52,8	100,0

	1913					1914				
ביז 1 יאר	87	96	183	48,5	16,8	137	112	249	55,0	19,1
5—1	56	51	107	52,5	9,8	64	55	119	54,0	9,1
5—0	**143**	**147**	**290**	**49,3**	**26,6**	**201**	**167**	**368**	**55,0**	**28,2**
10—6	14	22	36	39,0	3,3	21	16	37	56,6	2,8
20—11	30	29	59	51,2	5,4	38	26	64	59,3	4,9
30—21	30	32	62	48,3	5,7	59	47	106	55,5	8,1
40—31	41	26	67	61,1	6,1	49	46	95	51,5	7,2
50—41	47	33	80	58,7	7,4	56	39	95	59,0	7,2
60—51	66	49	115	57,4	11,0	60	57	117	51,2	9,0
70—61	80	72	152	53,0	14,0	84	92	176	48,0	14,0
80—71	80	78	158	51,0	14,1	78	82	160	49,0	12,2
90—81	32	28	60	53,3	5,5	48	32	80	60,0	6,1
91 און עלטער	5	4	9	55,5	9,0	2	2	4	50,0	0,3
בסך-הכל . .	568	520	1088	52,2	100,0	696	606	1302	53,4	100,0

געשלעכט און עלטער פון די געשטארבענע.

	1915 מענער	1915 פרויען	1915 בסך-הכל	1915 אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	1915 אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבן אין דעם עלטער	1916 מענער	1916 פרויען	1916 בסך-הכל	1916 אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	1916 אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבן אין דעם עלטער
ביז 1 יאר	169	128	297	56,9	13,7	81	54	135	60,0	8,2
5—1	175	151	326	54,7	15,1	85	72	157	54,1	9,5
5—0	**344**	**279**	**623**	**55,2**	**28,8**	**166**	**126**	**292**	**56,8**	**17,8**
10—6	42	26	68	61,7	3,2	33	16	49	67,3	2,9
20—11	60	33	93	64,5	4,3	52	46	98	53,1	5,9
30—21	84	45	129	65,1	6,0	37	35	72	51,3	4,4
40—31	74	58	132	56,1	6,1	41	42	83	49,4	5,1
50—41	74	76	150	49,3	7,0	83	67	150	55,3	9,1
60—51	102	107	209	48,8	9,6	123	98	221	55,6	13,4
70—61	151	149	300	50,3	13,8	143	134	277	51,6	16,8
80—71	145	153	298	48,6	13,8	140	149	289	48,4	17,6
90—81	72	76	148	48,6	6,8	46	56	102	45,1	6,2
91 און עלטער	6	9	15	40,0	0,6	5	11	16	31,2	0,8
בסך-הכל . .	1154	1011	2165	53,3	100,0	869	780	1649	52,7	100,0

	1917 מענער	1917 פרויען	1917 בסך-הכל	1917 אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	1917 אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבן אין דעם עלטער	1918 מענער	1918 פרויען	1918 בסך-הכל	1918 אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	1918 אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבן אין דעם עלטער
ביז 1 יאר	112	78	190	58,9	5,2	41	23	64	62,5	4,5
5—1	190	168	358	53,1	9,8	77	88	165	46,9	11,7
5—0	**302**	**246**	**548**	**55,1**	**15,0**	**118**	**111**	**229**	**51,5**	**16,2**
10—6	96	115	211	45,5	5,9	70	80	150	46,5	10,6
20—11	133	128	261	50,9	7,2	50	78	128	39,0	9,0
30—21	91	104	195	46,6	5,3	52	76	128	40,5	9,0
40—31	111	127	238	46,6	6,5	33	53	86	38,3	6,0
50—41	202	215	417	48,4	11,4	62	79	141	44,0	10,1
60—51	335	258	593	56,5	16,3	84	100	184	45,5	13,0
70—61	338	283	621	54,4	17,0	114	109	223	51,1	15,8
80—71	218	235	453	48,1	12,4	63	57	120	52,5	8,4
90—81	49	49	98	50,0	2,7	16	11	27	59,5	1,9
91 און עלטער	7	7	14	50,0	0,3	—	1	1	—	—
בסך-הכל . .	1882	1767	3649	51,5	100,0	662	755	1417	46,7	100,0

	1919 מענער	1919 פרויען	1919 בסך-הכל	1919 אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	1919 אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבן אין דעם עלטער	1920 מענער	1920 פרויען	1920 בסך-הכל	1920 אויף 100 געשטארבענע געווען מענער	1920 אויף 100 געשטארבענע בכלל געשטארבן אין דעם עלטער
ביז 1 יאר	67	79	146	45,8	8,0	75	52	127	59,0	10,7
5—1	60	59	119	51,6	6,5	86	59	145	59,3	12,2
5—0	**127**	**138**	**265**	**47,9**	**14,5**	**161**	**111**	**272**	**59,0**	**22,9**
10—6	63	59	122	51,6	6,7	34	40	74	46,0	6,2
20—11	81	69	150	54,0	8,2	70	76	146	48,0	12,3
30—21	101	69	170	59,4	9,3	49	49	98	50,0	8,2
40—31	80	84	164	48,7	9,0	38	35	73	52,0	6,1
50—41	106	97	203	52,2	11,3	44	57	101	43,5	8,5
60—51	146	116	262	55,7	14,3	57	81	138	41,3	11,6
70—61	151	137	288	52,4	15,8	85	72	157	54,1	13,2
80—71	89	66	155	57,4	8,7	52	53	105	49,9	8,8
90—81	19	18	37	51,3	2,0	8	14	22	36,3	1,8
91 און עלטער	4	1	5	80,0	0,2	2	1	3	66,6	0,3
בסך-הכל . .	967	854	1821	53,1	100,0	608	589	1189	50,4	100,0

אויף 100 געשטאָרבענע אין דעם עלטער איז געווען ייִנגלעך.

יאָרן	אין עלטער 1—0	אין עלטער 5—0
1911	49,0	54,0
1912	52,0	54,0
1913	48,5	49,0
1914	55,0	55,0
1915	57,0	55,0
1916	60,0	57,0
1917	59,0	55,0
1918	62,5	51,5
1919	45,8	47,9
1920	59,0	59,0
דורכשניטלעך	53,5	53,6

אַזוי אין עלטער פון 0—1 שטאַרבן ייִנגלעך 53,5 %; דאָס וואָלט געקענט אפשר דערקלערט ווערן דערמיט, וואָס ייִנגלעך ווערן געבאָרן מערער, אָבער אויך פון 0 ביז 5 יאָר שטאַרבן ייִנגלעך 53,6% און מיידלעך 46,4. דאָס באַווייזט טאַקע, אַז ייִנגלעך שטאַרבן ביי אונז אין די קינדער-יאָרן מערער ווי מיידלעך. ביי עלטערע קינדער איז שוין דער חילוק ניט קיין גרויסער: פון 6 ביז 10 יאָר — 50,4% ייִנגלעך און 49,6% מיידלעך.

פון ווייטערדיקע השערות בנוגע צום געשלעכט אין די איבעריקע עלטער-גרופעס, האַלטן מיר זיך אָפּ, ניט האָבנדיק קיין גענויע ידיעות וועגן דער צאָל און עלטער פון די לעבעדיקע.

אַנדערע סטאַטיסטיקער שטעלן זיך געוויינלעך ווייניק אָפּ אויף דער דאָזיקער פראַגע. צ. ב. אויערבאַך אין זיין אינטערעסאַנטער אַרבעט (צ. פ. ד. 10—11 №№, 1908), צו וועלכער מיר וועלן זיך נאָך אומקערן, ווייזט אויך אָן, אַז אין בודאַפּעשט איז די שטערבלעכקייט ביי די ייִדישע מענער שטאַרקער, ווי ביי די פרויען. בעת אויף 1000 לעבנדיקע מענער קומט אויס פרויען

אין עלטער פון 0—15 יאָר — 949
״ ״ ״ 15—50 ״ 896
״ ״ העכער ווי 50 ״ 947

איז אויף 1000 געשטאָרבענע מענער געווען פרויען אין זעלבן עלטער: 825, 778, 799.

II. עלטער.

אַריינטראַכטנדיק זיך אין דער טאַבעלע VI און צעטיילנדיק זי אויף צוויי פּאַרקירצטע, טאַב. VIIa און VIIb, קענען מיר באַמערקן צוויי אינטערעסאַנטע ערשיינונגען:

טאַב. VIIa

אויף 100 געשטאָרבענע זיינען געווען אין עלטער פון:

יאָרן	1—0	5—0	יאָרן	1—0	5—0
1911	23,0	34,3	1916	8,2	17,8
1912	22,3	31,6	1917	5,2	15,0
1913	16,8	26,6	1918	4,5	16,2
1914	19,1	28,2	1919	8,0	14,5
1915	13,7	28,8	1920	10,7	22,9

א. פון דער טאַבעלע VIIa זעען מיר, אַז אויף 100 געשטאָרבענע קומט אויס פון יאָר צו יאָר ווייניקער געשטאָרבענע פון 0 ביז 1 יאָר און פון 0 ביז 5 יאָר. דאָס באַווייזט נאָך אַמאָל אויף דער לפי-ערכדיקער פאַרקלענערונג פון דער קינדער-שטערבלעכקייט. פאַרשטייט זיך, אַז דערביי מערקן מיר, אַז דער פּראָצענט פון די דערוואַקסענע פאַרגרעסערט זיך.

ב. דער אַנדערער פאַקט, וועלכער איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער ייִדישער שטערבלעכקייט, סיי אין די שלום-יאָרן, סיי אין די מלחמה-יאָרן (ז. טאַב. VII b), איז בכלל דער, אַז אויף 100

טאַב. VIIb. אויף 100 געשטאָרבענע געווען:

יאָרן	אין עלטער 10-0	20-11	30-21	40-31	50-41	60-51	61—און עלטער.	ס״ה
1911	36,5	3,6	5.2	5,8	7,3	8,4	33,2	100,0
1912	33,8	4,3	5,3	4,7	7·3	9,8	34,8	100,0
1913	29,9	5,4	5,7	6,1	7,4	11,0	34,5	100,0
1914	31,0	4,9	8,1	7,2	7,2	9,0	32,6	100,0
1915	32,0	4,3	6,0	6,1	7,0	9,6	35,0	100,0
1916	20,7	5,9	4,4	5,1	9,1	13,4	41 4	100,0
1917	20,9	7,2	5,3	6,5	11,4	16,3	32,4	100,0
1918	26,8	9,0	9,0	6,0	10,1	13,0	26,1	100,0
1919	21,2	8,2	9,3	9,0	11,3	14,3	26,7	100,0
1920	29,1	12,3	8,2	6,1	8,5	11,6	24,2	100,0
ס״ה	28,2	6,5	6,6	6,2	8,7	11,6	32,2	100,0
1911-1914	32,8	4,5	6,1	5,9	7,3	9,5	33,8	100,0
1915-1917	24,5	5,8	5,2	5,9	9,2	13,1	36,3	100,0
1918-1920	25,7	9,9	8,8	7,0	10,0	12,9	25,7	100,0

געשטאָרבענע קומט אויס דורכשניטלעך 32.2 פּראָצ. זקנים (עלטער פון 61 יאָר), ד. ה. ניט נאָר ווייניקער, נייערט מערער ווי קינדער ביז 10 יאָר (28,2 פּראָצ.). אין געוויסע יאָרן באַווייזט דאָס אויף דער קליינער צאָל געבורטן און גרויסער שטערבלעכקייט פון אַלטע לייט צוליב הונגער און אַלגעמיינער שוואַכקייט ווי אין די יאָרן 1916 (זקנים נאָכאַמאָל אַזוי פיל געשטאָרבן, ווי קינדער) — 1917; אָבער בכל אופן איז דאָס כאַראַקטעריסטיש פאַר דער קליינער קינדערשטערבלעכקייט ביי די ייִדן.

פון טאַב. VII a און פון דער דיאַגראַם נומ. 13 זעען מיר, אַז אין די שלום-יאָרן (1911—1914), מלחמה-יאָרן (1915—1917) און נאָך מלחמה-יאָרן (1918—1920) זיינען די גרייסן פון די דאָזיקע צאָלן פאַרשיידן. אַזוי אין די ערשטע 4 יאָר (נאָרמאַלע) קומט אויס אויף ביידע גרופּעס 2/3 פון אַלע געשטאָרבענע (32,8+33.8=66,6 פּראָצענט); אין די אַנדערע 3 יאָר (מלחמה) קומט אויס אויף די דאָזיקע גרופּעס ווייניקער (24,5+36,3=60,8 פּראָצענט) —

דערפאַר, ווייל שוין אין עלטער פון 51 יאָר איז די שטערבלעכקייט געוואָרן גרעסער; און אין די לעצטע 3 יאָר קומט אויס אויףביידע גרופן שוין נאָך ווייניקער (51,4=25,7+25,7), פונקט א העלפט פון אַלע געשטאָרבענע, ווייל ס'קען זיין, אז טאקע די צאָל לעבעדיקע זקנים איז געוואָרן ווייניקער.

אָבער אין אלע דריי פעריאָדן איז די צאָל געשטאָרבענע קינדער ווייניקער, אָדער לכל־הפחות גלייך ווי די צאָל געשטאָרבענע זקנים.

א גאַנץ אנדער בילד זעען מיר אין אנדערע לענדער. אין פרייסן איז (1876—1885) געוועזן אויף 100 געשטאָרבענע: קינדער ביז 10 יאָר 51,9 און זקנים פון 60 יאָר 21,3, אין ביירן 52,5 און 24,5, אין עסטרייך 53,2 און 19,6, אין איטאַליע 52,0—21,9. אפילו אין די לענדער, וואו די קינדערשטערבלעכקייט איז קליין, פאַלט דאָך אויף דעם ערשטן צענדליק מער טויטע ווי אויף דער גרופע עלטער פון 60 יאָר. אזוי אין אָלדענבורג—35,3 און 30,2, אין דער שווייץ—36,0 און 31,4, אין שוועדן—39,3 און 30,9.

אויף דער דאָזיקער אייגנאַרטיקייט פון דער יידישער שטערבלעכקייט־סטאַטיסטיק איז ביז אהער ווייניק אָנגעוויזן געוואָרן. אמת ניט אומעטום מערקט זיך אזא טיפ שטערבלעכקייט ביי יידן, אזוי איז אין לאָנדאָן פאַר די יאָרן 1899—1903 (צייטשר. פאַר דעמאָגר. נומ 9—8, 1906) אויף 100 געשטאָרבענע יידן געוועזן אין עלטער ביז 10 יאָר 58,1, אין עלטער נאָך 60 יאָר, 34,9, און ביי דער גאַנצער באַפעלקערונג—אין די זעלבע יאָרן 37,3 און 30,3*), לכן איז דאָ די קינדערשטערבלעכקייט ביי יידן גרעסער, ווי ביי די קריסטן.

אָבער אויערבאַך (צייטשר. פ. דעמאָג. 1908, ז. 149), אויסרעכענענדיק די צאָל געשטאָרבענע לגבי די צאָל לעבעדיקע,

*) די ציפערן האָב איך אליין אויסגערעכ.ט.

לויט דעם עלטער, ביי יידן און קאַטוילן, פאַר דער שטאָט בודאַפעשט, גיט זייער אינטערעסאַנטע קרומע, וועלכע ווייזן בולט אויף א באַזונדערן טיפ פון דער יידישער שטערבלעכקייט, א דאַנק דער קלענערער קינדערשטערבלעכקייט ביי די יידן.

ס'לוינט נאָך אמאָל צו אונטערשטרייכן, ווי דאָס ווייזן די טאַב. VII b און די דיאַגר. 13, ווי די נאָך־מלחמה־יאָרן ווערן מערער ענלעך צו די פאַר־מלחמה־יאָרן אין דעם זין, אז די ערשטע און די לעצטע צאָלן (ליניעס) גלייכן זיך אויס, אָבער מיט דעם אונטערשייד, וואָס אויף די קינדער־און זקנים־יאָרן קומט אויס א סך א קלענערער % אין די יאָרן נאָך דער מלחמה, ווי פאַר דער מלחמה.

—— ——

.XI

א געוויסע באַדייטונג פאַר דעם כאַראַקטער פון דער שטערבלעכקייט גיט אויך דער דורכשניטלעכער עלטער פון די געשטאָרבענע (טאַבעלע VIII). פאַרשטייט זיך, דאָס ווייזט נאָך ניט דעם דורכשניטלעכן עלצער, וועלכן די באַפעלקערונג קען דערגרייכן; דאָס ווייזט אויך ניט די שאַנסן אויף צו דערלעבן. די דאָזיקע אויסרעכענונג קען נאָר געמאַכט ווערן, ווען מיר האָבן א גענויע סטאַטיסטיק פון דער צאָל לעבנדיקע פון יעטווידער עלטער.

אין דער טאַבעלע VIII האָב איך אויסגערעכנט דעם דורכשניטלעכן עלטער פאַר די יאָרן 1911—1915 צוזאמען און פאַר די יאָרן 1917, 1918, 1919 באַזונדער, צוליב צופעליקע טעכנישע סיבות האָבן מיר ניט דאָ די אויסרעכענונג פאַר די יאָרן 1916 און 1920, צום פאַרגלייך גיבן מיר דאָ נאָך די אַלטע דאַטן (מיינע) פאַר ווילנע אין די יאָרן 1901—1902, לויט אמונה, און ד"ר גרוזענבערגס פאַר 3 פריערדיקע יאָרן פאַר גאַנץ רוסלאַנד.

טאַבעלע !!V.

דער דורכשניטלעכער עלטער פון די געשטאָרבענע.

יאָר	פון 0 ביז 5 יאָר			פון 5 יאָר און עלטער			בכלל		
	מענער	פרויען	ס"ה	מענער	פרויען	ס"ה	מענער	פרויען	ס"ה
גאַנץ רוסלאַנד . . (ד"ר גרוזענבערג)	—	—	—	—	—	42,9	—	—	22,3
ווילנע 1901 -1902	—	—	1,14	—	—	48,4	—	—	26,8
פּראַוואָסלאַווגע	—	—	1,06	—	—	37,0	—	—	19,8
קאַטוילן	—	—	1,12	—	—	49,7	—	—	27,0
יידן	—	—	1,17	—	—	50,7	—	—	28,5
1911—1915	—	—	1,25	—	—	54,05	—	—	37,95
1917	1,46	1,54	1,49	50,3	49,04	49,7	42,5	42,4	42,47
1918	2,13	2,44	2,24	45,3	41, 9	43,5	37,6	36,1	36,8
1919	1,7	1,56	1,63	45,6	45, 2	44,8	39,8	38,1	39,0

פון דער דאָזיקער טאַבעלע VIII איז צו זען, אַז דער דורכשניטלעכער עלטער פון אַלע געשטאָרבענע, סיי קינדער ביז 5 יאָר, סיי קינדער און דערוואַקסענע איבער 5 יאָר, איז ביי די ווילנער יידן העכער ווי ביי די קריסטן, און די לעצטע 10 יאָר איז ער געווען נאָך העכער, ווי פאַר צעניאָרן.

דער דאָזיקער פאַקט קען נאָר דערקלערט ווערן: א) דורך דער לפי ערך קליינער שטערבלעכקייט ביי קינדער און ב) דורכדעם, וואָס ביי יידן זיינען דאָ פיל זקנים. למשל, אין 1901—1902 איז דער דורכשניטלעכער עלטער פון די געשטאָרבענע פראַוואָסלאַווגע כון 5 יאָר געווען נידעריקער (37) ניט נאָר ווי אין גאַנץ רוסלאַנד, נייערט אויך ווי ביי די ווילנער יידן (50,7), זאָגאָר ווי ביי די קאַטוילן (49,7). דאָס דערקלערט זיך, פאַרשטייט זיך, ניט דערמיט, וואָס די פראַוואָסלאַווגע אין ווילנע האָבן געלעבט ערגער, אָדער מער געהאַט קראַנקהייטן, נאָר פשוט דערמיט, וואָס אין ווילנע איז אין די שלום-צייטן דער רוב פראַוואָסלאַוונער באַפעלקערונג באַשטאַנען פון מיליטער און פון ווייניק אַלטע לייט. אַזוי איז לויט דער פאָלקסציילונג פון 1897 געווען:

אין עלטער פון 20 ביז 2) יאָר: פראַוואָס. 58%, קאַטוילן 17%, יידן 22%.
" " 60 " 69 " " 2,4% " 5,32% 4,3%
" " 70 " 79 " " 1,0% " 2,02% 2,0%

די פאַרגרעסערונג פון דעם דורכשניטלעכן עלטער פון די געשטאָרבענע קינדער ביז 5 יאָר אין די יאָרן 1917—1919 קען דערקלערט ווערן דערמיט, וואָס די צאָל געשטאָרבענע קינדער אויף 100 געשטאָרבענע בכלל איז געווען, ווי מיר האָבן דאָס געזען פון די פריערדיקע קאַפּיטלען, קלענער ווי אין די שלום-יאָרן.

דער דורכשניטלעכער עלטער פון די געשטאָרבענע פון 5 יאָר אין די יאָרן 1917—1919 איז געווען נידעריקער פון דעם, וועלכער איז געווען פאַר די יאָרן 1911—1915, מן-הסתם דערפאַר, מחמת די באַפעלקערונג איז אַזוי צו זאָגן פרי אַלט געוואָרן און די מענטשן פלעגן שטאַרבן „פאַר דער צייט".

בכל אופן לאָזט זיך קיין וויכטיקע און עקזאַקטע השערות אויפן יסוד פון די דאָזיקע ידיעות ניט מאַכן.

XII.

דער וויכטיקסטער ווייזער, וועלכער קען צום בולטסטן כאַראַקטער-זירן אין פאָרם פון ציפערן דעם אַלגעמיינעם מצב פון דער באַפעלקערונג, איר באַוועגונג, איז — די לפי-ערכדיקע גרייסן פון דער צאָל געבוירטן און געשטאָרבענע. ווי ס'איז צו זען פון דער טאַב. IX (דיאַגר. XXIV), איז די צאָל געבאָרענע אין די נאָרמאַלע יאָרן נאַטירלעך געווען גרעסער, ווי די צאָל געשטאָרבענע. אמת, די פּראָצענטואַלע דיפערענץ אויף פּלוס (+) (אויסגערעכנט אויף 100 געבאָרענע) ווערט וואָס פון יאָר ביסלעכווייז אַלץ קלענער. אין יאָר 1911 +33,0, אין יאָר 1912 +31,4, אין 1913 +27,6; אין 1914 אָבער ווערט די דאָזיקע דיפערענץ שטאַרק קלענער און דערגרייכט בלויז +11,2 פּראָצ.—געוויס צוליב דעם אָנהייב פון דער מלחמה.

אין יאָר 1915 גייט שוין די דיפערענץ אויף מינוס (—) און פאַלט אויף 67%, אין יאָר 1916—אויף 95,1 און אין דעם שרעקלעכן יאָר 1917—אויף 646,2 פּראָצענט. פון 1918 יאָר פאַרבעסערן זיך די באַדינגונגען אין שטאָט, ווי מיר האָבן דאָס שוין

געזען אויך פון די פריערדיקע ציפערן, אָבער די דיפערענץ איז נאָך אַלץ אויף מינוס: אין יאָר 1918 — 159,5, אין יאָר 1919 — 83,0, אין יאָר 1920 — 17,2. ביסלעכווייז אַלזאָ קערט זיך די באַפעלקערונג צוריק צו איר פריערדיקן צושטאַנד, אָבער ער איז נאָך ווייט פון דעם פאַרמלחמהדיקן.

טאַב. IX. נאַטירלעכע באַוועגונג פון דער יידישער באַפעלקערונג.

יאָר	געבאָרן	געשטאָרבן	דיפערענץ אויף 100 געבאָרענע
1911	1757	1183	33,0+
1912	1765	1211	31,4+
1913	1502	1088	27,6+
1914	1454	1302	11,2+
1915	1296	2165	67,0—
1916	845	1619	95,1—
1917	480	3549	46,2—
1918	546	1417	659,5—
1919	934	1821	183,0—
1920	1014	1189	17,2—

אויב מיר וועלן זיך באַנוצן מיט די איינציקע ידיעות, וואָס מיר האָבן פאַר דער גאַנצער ווילנער באַפעלקערונג, ד. ה. מיט דער סטאַטיסטיק פון ווילנער מאַגיסטראַט פון דער צווייטער העלפט 1919, באַקומען מיר פאָלגנדיקע דאַטן:

	געבאָרן	געשטאָרבן	דיפערענץ אויף 100 געבאָרענע
די גאַנצע באַפעלקערונג—חוץ יידן	955	1378	44,3—
יידן	383	650	70,0—

דאָס באַטייט, אַז אויך די קריסטלעכע באַפעלקערונג אין ווילנע אין דער צווייטער העלפט פון 1919 ליידט נאָך שטאַרק אויף די פאָלגן פון דער מלחמה און האָט נאָך אַ דעפיציט אויף יעדע 100 געבאָרענע 44,3, אָבער ביי די יידן איז דער דאָזיקער דעפיציט אַ גרעסערער—70,00%, ד. ה. די לאַגע פון די יידן איז מסתמא אַן ערגערע.

ס'איז אויך אינטערעסאַנט צו פאַרגלייכן אייניקע אַנטשפּרעכנדיקע ידיעות, וועלכע מיר געפינען אין אָקאָרשט ערשינענעם זייער אינטערעסאַנטן בוך: Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej Rok wydania I. 1920/21 Cześć 1.

דאָ געפינען מיר (ז. 301), אַז (די ציפערן זיינען שייך בלויז די קאַטוילן) אויף 100 געבאָרענע זיינען געשטאָרבן:

	י אָ ר	געשטאָרבן	דיפערענץ*)
אין גאנץ געוועזענעם קאָנגרעס-פוילן.	1913	53,4	46,6+
	1914	63,8	39,2+
	1915	102,7	2,2—
	1916	87,7	12,3+
	1917	101,2	1,2—
	1918	115,9	15,9—
אין שטאָט וואַרשע.	1913	71,6	28,4+
	1914	78,0	22,0+
	1915	118,3	18,3—
	1916	172,2	72,2—
	1917	357,1	257,1—
	1918	293,1	193,1—

*) אויסגערעכנט פון מיר.

מיר זעען אלזאָ, אז אין די פאַר מלחמה-יאָרן איז הן אין גאַנץ געוועזענעם קאָנגרעס-פוילן, הן אין וואַרשע דער נאַטירלעכער צוואַקס פון דער באַפעלקערונג געווען א פאָזיטיווער — אין לאַנד א שטאַרקערער, אין שטאָט א שוואַכערער. פון 1915 ווערט די דיפערענץ צווישן דער צאָל געשטאָרבענע און געבאָרענע א נעגאַטיווע (מינוס), אָבער אין שטאָט א סך שטאַרקער, דאָך איז די דאָזיקע דיפערענץ אין די יאָרן 1915—1917 ביי די קאַטוילן אין וואַרשע געווען א קלענערע, ווי ביי די יידן אין ווילנע.

אפילו פעטערבורג האָט ניט איבערגעיאָגט אין דעם פרט די ווילנער יידישע באַפעלקערונג; בלויז די פאַרטיילונג לויט די יאָרן איז אן אַנדערע.

אזוי געפינען מיר אין דער אָפיציעלער רוסישער אויסגאַבע Матеріалы по статистике Пэтрограда. Вып. 1-й Петроград 1920 אָט וועלכע ידיעות (מיר גיבן נאָר א פאַרקירצטן טייל):

י אָ ר	געבאָרן	געשטאָרבן	דיפערענץ אויף 100 געבאָרענע*)
1911	56,986	41,635	27,1+
1912	56,039	45,957	18,1+
1913	56,155	45,446	19,1+
1914	55,460	47,597	14,2+
1915	51,936	52,836	1,7—
1916	46,188	55,930	21,2—
1917	38,700	61,030	57,6—
1918	22,800	64,150	181,3—
1919	12,423	65,347	425,8—

*) אויסגערעכנט פון מיר.

מיר זעען אלזאָ, אז בעת אין פעטערבורג אין די יאָרן פאַר דער מלחמה איז געווען דער נאַטירלעכער צוואַקס+27,1 ביז+19,1 אויף 100 געבאָרענע, איז ער נאָך אויך אין יאָר 1914 געווען +14,2, פון יאָר 1915 באַקומט זיך שוין א מינוס, וועלכער ווערט אלץ גרעסער. אָבער אפילו אין דעם פאַר פעטראָגראַד ערגסטן 1919-טן יאָר איז ער דאָך קלענער (425,8), ווי אין ווילנע פאַרן 1917-טן יאָר (646,2).

XIII.

אריבערגייענדיק צו דער באַטראַכטונג פון די סיבות, פון וועלכע די ווילנער יידן זיינען פאַר די 10 יאָר געשטאָרבן, מוזן מיר באַמערקן, אז די ידיעות, אויף וועלכע מיר קענען זיך שטיצן, זיינען די שטאַרב-שיינען, וועלכע ס׳ווערן ארויסגעגעבן דורך די דאָקטוירים. צום באַדויערן, זיינען די דאָזיקע ידיעות ניט אלע מאָל ריכטיק, מחמת ניט אלע דאָקטוירים באַציען זיך גענוג באַוואוסטזיניק, בעת זיי שרייבן די דיאַגנאָזע ביים ארויסגעבן א מתים-צעטל, ניט רעדנדיק שוין פון די פאַלן, בעת די דיאַגנאָזע איז באמת שווער צו שטעלן, אָדער איז לגמרי אומבאַקאַנט.

נאָך אין 1871 האָט ווירכאָוו („בערלינער קלינישע וואָכנשריפט”) זיך באַקלאָגט אויף דעם פאַקט בזה-הלשון: „סאיז באמת א געזעלשאַפטלעכער אומגליק, וואָס אזוי פיל חברים אין דעם מאָמענט, ווען זיי שרייבן איין וואָרט, גיבן זיי זיך ניט אָפּ קיין חשבון אין דעם, אז אָדער זיי לייגן דערמיט דעם יסוד פאַר דער ווייטערדיקער ווישנשאַפטלעכער ארבעט, אָדער זיי האַקן אונטער דעם דאָזיקן יסוד”. פאַרשטייט זיך, אז קעגן דעם האָבן מיר גאָר ניט געקענט מאַכן.

אין אונזערע 5 דאָפּלט-טאַבעלן X—XIV האָבן מיר ניט אָנגעוויזן יעטווידע קראַנקהייט באַזונדער, ווייל אונזער ארטיקל איז דאָך ניט קיין ריין מעדיצינישער, נאָר מיר האָבן אלע קראַנקהייטן צעטיילט אין 10 גרויסע גרופּעס: 1) קלעפּיקע קראַנקהייטן. דאָ זיינען באַזונדער אויסגעטיילט געוואָרן די אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן און די איינציקע כראָנישע — טובערקולאָז. 2) קראַנקהייטן פון די שפּייזאָרגאַנען (מאָגן, געדערים, לעבער, אפּענדעציט, ברוכן, בויכפעלאַנטצינדונג וכדומה) הן אינערע, הן כירורגישע. 3) קראַנקהייטן פון די אָטעמאָרגאַנען (לונגענאַנטצינדונג, לונגענעמפיזעם, ריפּנפעלאַנטצינדונג וכדומה). 4) האַרץ און געפעס-קראַנקהייטן (האַרצפעלער, האַרצאַנטצינדונג, פאַרקאַלנקונג פון די אָדערן וכדומה) 5) קראַנקהייטן פון די אורינאָרגאַנען (דער עיקר נירנאַנטצינדונג), בעקן-און פענכער-קאַטאַרן וכדומה). 6) קראַנקהייטן פון נערוונסיסטעם (קאָנוואולסיעס ביי קינדער, מוחאַנטצינדונג, סיי פון שאַרבן סיי פון חוט-השדרה, פּסיכישע קראַנקהייטן, חולי-נופלים וכדומה). 7) נייבילדונגען (קרעבס סאַרקאָמאַ). 8) בלוטקראַנקהייטן (בלוטפאַרגיפטונגען נאָך אָפּעראַציעס, נאָך קימפעטן און פון אַנדערע סיבות (פּיעמיע, סעפּטיצעמיע), בייזאַרטיקע בלוטאָרימקייט, ווייסע בלוט וכדומה). 9) שוואַכקייט (ביי נייגעבאָרענע, ביי אלטע, אויסצערונג פון ניט דערעסן וכדומה). אין דער 10-טער גרופּע גייען אריין אלע איבעריקע אָדער אומבאַקאַנטע קראַנקהייטן, אויך אומגליקספאַלן ווי אויך הריגות און זעלבסטמאָרדן. אין איייניקע יאָרן זיינען די פאַלן פון הונגער אויסגעטיילט באַזונדער אלס אונטערגרופּע צו № 9, הריגות און זעלבסטמאָרד אלס אונטערגרופּע צו № 10, טויטגעבאָרענע זיינען אין די ציפער ניט אריין.

באַטראַכטנדיק די טאַבעלן פון די סיבות פון דער שטערבלעכקייט, וועלן מיר זיך קודם-כל אָפּשטעלן אויף די **א ק ו ט ע קלעפּיקע קראַנקהייטן.**

מיר זעען, אז אין די נאָרמאַלע יאָרן 1911—1914 איז אויף 100 געשטאָרבענע בכלל געווען 4,8—5,8—7,1—6,5; דורכשניטלעך—5,9 געשטאָרבענע פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן, פון די דאָזיקע קראַנקהייטן פאַרנעמט דעם ערשטן אָרט שאַרלאַך (דורכשניטלעך 2,0% פון אלע געשטאָרבענע) און אלערליי טיפוס (1,5%).

אין ערשטן מלחמה-יאָר (דעם יאָר 1914 רעכענען מיר נאָך צו צו די שלום-יאָרן), 1915 דערגרייכט דער דאָזיקער % ביז 12,0, אדאַנק דער עפּידעמיע פון **ד י ז ע נ ט ע ר י ע** (4,0%) און **כ אָ ל ע ר ע** (3,75),

טאַב. X.

1911

קראַנקהייטן	עלטער: 10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך־הכל	פּראָצענט
I קלעפּיקע קראַנקהייטן: — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	57	4.88
1 טיפוס — — — —	3	5	5	4	1	—	2	—	—	—	20	1.70
2 דיזענטעריע — —	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0.08
3 קרופּ און דיפטעריט —	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	0.50
4 כאָלערע — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 סקאַרלאַטינע — —	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	1.50
6 פּאָקן — — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7 קאָקליוש, רויז און אנד.	7	—	1	2	—	—	—	2	—	—	12	1.00
8 גריפּ — — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9 טובערקולאָז — — —	42	5	11	12	13	11	2	1	1	—	98	8.30
II קראַנקהייטן פון די שפּייז-אָרגאַנען — — —	102	4	5	4	7	7	13	5	2	2	151	12.80
III קראַנקהייטן פון די אָטעם-אָרגאַנען — — —	112	9	6	12	20	16	43	27	12	1	258	21.87
IV האַרץ- און געפעס-קראַנקהייטן — — — —	4	3	6	9	9	24	28	22	4	—	109	9.20
V קראַנקהייטן פון די אורין-אָרגאַנען — — — —	9	1	2	1	10	13	11	8	—	—	55	4.66
VI נערוען- און מאַרכקראַנקהייטן — — — —	4	5	16	13	12	6	8	—	1	2	67	5 60
VII גייבילדונגען (ראַק, סאַר-קאָמאַ) — — — —	1	1	—	16	16	19	28	11	3	—	105	8.90
VIII בלוט-קראַנקהייטן — —	6	2	4	3	—	2	5	6	—	—	28	2.30
IX שוואַכקייט — — — —	114	—	—	—	—	4	27	69	39	—	233	19.75
הונגער — — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
X אומגליק-סיבות — — —	4	2	1	—	—	—	1	1	—	—	9	0 77
זעלבסטמאָרד — — —	—	4	2	—	1	1	—	—	—	—	8	0.70
הריגות — — — —	—	1	1	1	1	—	—	—	—	1	5	0.37
בסך הכל	433	42	60	77	90	103	168	152	62	6	1183	100.00

1912

קראַנקהייטן	עלטער: 10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך־הכל	פּראָצענט
I קלעפּיקע קראַנקהייטן: — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	61	5.00
1 טיפוס — — — —	—	6	1	—	2	2	1	—	—	—	12	1.00
2 דיזענטעריע — —	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0.08
3 קרופּ און דיפטעריט —	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	0.75
4 כאָלערע — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 סקאַרלאַטינע — —	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26	2.10
6 פּאָקן — — — —	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0.08
7 קאָקליוש, רויז און אנד.	8	—	1	—	2	—	—	—	—	1	12	1.00
8 גריפּ — — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9 טובערקולאָז — — —	29	5	13	11	14	7	3	2	1	—	85	7.00
II קראַנקהייטן פון די שפּייז-אָרגאַנען — — —	99	5	7	7	10	7	7	8	1	—	151	12.50
III קראַנקהייטן פון די אָטעם-אָרגאַנען — — —	106	5	2	6	13	36	41	41	6	—	256	21.10
IV האַרץ- און געפעס-קראַנקהייטן — — — —	10	7	11	9	17	29	42	32	6	—	163	13.50
V קראַנקהייטן פון די אורין-אָרגאַנען — — — —	11	3	3	4	11	14	12	1	2	1	62	5.12
VI נערוען- און מאַרכקראַנקהייטן — — — —	15	9	10	14	9	8	5	5	—	—	75	6.20
VII גייבילדונגען (ראַק, סאַר-קאָמאַ) — — — —	—	—	2	2	5	18	22	12	1	—	62	5.12
VIII בלוט-קראַנקהייטן — —	3	4	4	3	3	2	3	1	—	—	23	1.90
IX שוואַכקייט — — — —	93	—	—	—	—	2	28	86	40	—	249	20.55
הונגער — — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
X אומגליק-סיבות — — —	5	—	1	1	2	—	—	—	—	—	9	0.75
זעלבסטמאָרד — — —	—	3	4	—	2	—	—	—	—	—	9	0.75
הריגות — — — —	—	—	1	2	3	—	—	—	—	—	6	0.50
בסך הכל	416	47	60	59	93	125	164	188	57	2	1211	100.00

טאַב. XI.

1913

קראַנקהייטן	10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך־הכל	פּראָצענט
I קלעפּיקע קראַנקהייטן:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	78	7.17
1 טיפוס	1	5	1	3	3	1	2	—	—	—	16	1.50
2 דיזענטעריע	6	2	1	1	—	1	—	—	—	—	11	1.01
3 קרופּ און דיפטעריט	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	0.50
4 כאָלערע	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 סקאַרלאַטינע	31	3	—	—	—	—	—	—	—	—	34	3.15
6 קאָקליוש, רויז און אנד.	3	—	—	—	1	1	2	3	—	1	11	1.01
7 פּאָקן	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8 גריפּ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9 טובערקולאָז	42	16	17	10	8	13	5	3	—	—	114	10.50
II קראַנקהייטן פון די שפּייז־אָרגאַנען	66	6	4	5	7	11	4	7	1	—	111	10.21
III קראַנקהייטן פון די אָטעם־אָרגאַנען	72	6	8	3	14	22	41	18	4	—	188	17.25
IV הארץ־ און געפעס־קראַנקהייטן	4	5	7	10	13	25	43	28	15	1	151	13.85
V קראַנקהייטן פון די אורינ־אָרגאַנען	11	4	4	5	12	6	13	9	1	—	65	6.00
VI נערוון־ און מארכקראַנקהייטן	19	6	10	13	8	15	2	7	—	—	80	7.35
VII נייבילדונגען (ראַק, סאַר־קאָמאַ)	—	2	—	3	10	18	22	14	2	—	71	6.52
VIII בלוט־קראַנקהייטן	3	1	2	3	1	4	2	1	—	1	18	1.65
IX שוואַכקייט און אנד.	61	—	—	—	—	—	17	61	41	—	180	16.55
הונגער	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2	0.19
X אומגליק סיבות	4	—	3	1	—	4	—	1	—	—	13	1.20
זעלבסטמאָרד	—	1	5	7	4	—	—	—	—	—	17	1.56
הריגות	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
בסך הכל	329	57	62	65	82	121	153	152	64	3	1088	100.00

1914

קראַנקהייטן	10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך־הכל	פּראָצענט
I קלעפּיקע קראַנקהייטן:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	85	6.55
1 טיפוס	3	8	7	2	1	3	2	—	—	—	26	2.00
2 דיזענטעריע	13	3	1	2	—	2	—	3	—	—	24	1.85
3 קרופּ און דיפטעריט	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	0.70
4 כאָלערע	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 סקאַרלאַטינע	17	2	—	—	—	—	—	—	—	—	19	1.46
6 קאָקליוש, רויז און אנד.	3	—	1	—	1	1	—	—	—	—	6	0.46
7 פּאָקן	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0.08
8 גריפּ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9 טובערקולאָז	25	8	23	17	17	12	9	6	1	—	128	9.85
II קראַנקהייטן פון די שפּייז־אָרגאַנען	94	6	5	6	9	5	11	6	—	—	142	10.90
III קראַנקהייטן פון די אָטעם־אָרגאַנען	120	3	6	8	22	30	33	30	9	—	261	20.00
IV הארץ־ און געפעס־קראַנקהייטן	4	7	7	10	11	28	32	24	14	—	137	10.54
V קראַנקהייטן פון די אורינ־אָרגאַנען	9	4	6	8	7	10	20	10	2	—	76	5.84
VI נערוון־ און מארכקראַנקהייטן	12	6	20	17	10	8	12	6	2	2	95	7.30
VII נייבילדונגען (ראַק, סאַר־קאָמאַ)	—	1	2	5	10	21	26	13	1	—	79	6.06
VIII בלוט־קראַנקהייטן	8	7	9	7	2	1	5	4	—	1	44	3.40
IX שוואַכקייט און אנד.	69	1	9	4	6	1	22	59	43	3	217	16.75
הונגער	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
X אומגליק סיבות	2	5	—	3	2	3	2	1	1	6	25	1.90
זעלבסטמאָרד	—	2	3	1	—	—	—	—	—	—	6	0.46
הריגות	—	—	6	—	1	—	—	—	—	—	7	0.45
בסך הכל	398	64	105	90	99	125	174	162	73	12	1302	100.00

קראַנקהייטן	1915 עלטער 10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך-הכל	פּראָצענט	1916 עלטער 10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך-הכל	פּראָצענט
I קלעפּיקע קראַנקהייטן:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	255	12 %	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	47	2·80
1 טיפוס	5	9	8	2	3	1	1	—	—	1	30	1·50	1	6	4	6	3	2	—	—	—	—	22	1·33
2 דיזענטעריע	42	9	3	1	3	8	10	8	2	1	87	4·00	10	1	—	—	—	1	—	—	—	—	12	0·70
3 קרופּ און דיפטעריט	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	0·75	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	0·35
4 כאָלערע	39	3	7	6	11	8	2	3	—	1	80	3·75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 סקאַרלאַטינע	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	1·50	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	0·12
6 פּאָקן	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	0·05	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	0·12
7 קאָקליוש, רויז און אנד.	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	0·50	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	3	0·18
8 גריפּ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9 טובערקולאָז	26	22	30	14	24	9	4	2	—	—	131	6·00	20	45	33	22	33	23	21	1	—	—	208	12·70
II קראַנקהייטן פון די שפּייז-אָרגאַנען	98	3	4	5	13	12	15	5	2	—	157	7·25	38	1	5	5	16	6	2	2	—	—	75	4·55
III קראַנקהייטן פון די אָטעם-אָרגאַנען	233	7	8	13	17	32	66	44	7	—	427	19·75	87	7	2	8	16	37	53	35	4	1	250	15·15
IV האַרץ- און געפעס-קראַנקהייטן	8	6	8	8	15	43	55	41	12	—	196	9·05	3	8	8	6	25	33	57	26	5	1	172	10·05
V קראַנקהייטן פון די אורינ-אָרגאַנען	21	7	6	7	13	25	24	17	—	—	120	5·50	30	6	5	11	28	48	44	20	4	—	196	11·90
VI נערוון- און מאַרכקראַנקהייטן	63	12	11	16	6	15	8	9	3	—	143	6·60	41	6	3	7	6	9	8	5	1	—	86	5·20
VII נייבילדונגען (ראַק, סאַרקאָמאַ)	—	—	4	10	17	21	31	10	6	—	99	4·50	—	—	1	5	11	18	12	8	3	—	58	3·50
VIII בלוט-קראַנקהייטן	8	1	3	4	2	3	2	1	—	—	24	1·10	7	5	4	1	2	2	2	1	—	—	24	1·45
IX שוואַכקייט	23	1	3	15	8	5	56	146	123	—	380	17·50	71	1	4	7	9	23	54	171	90	—	430	26·40
X 1) אומגליק-סיבות	1	4	6	1	3	1	1	1	—	1	19	—	2	2	1	1	1	2	2	3	1	—	15	—
2) זעלבסטמאָרד	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	4	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—
3) הריגות	—	—	7	1	1	—	—	1	—	—	10	10·70 (233)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6·30 (103)
4) אומב. און פאַרש. קראַנק	50	10	19	22	16	17	20	12	8	26	200	—	17	9	6	4	10	11	14	10	2	3	86	—
בסך הכל	674	94	127	126	152	203	295	301	163	30	2165	100.00	347	99	77	84	161	215	269	282	110	5	1649	100%

קראַנקהייטן

1917

קראַנקהייטן	10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך-הכל	פּראָצענט
	ע	ל	ט	ע	ר							
I קלעפּיקע קראַנקהייטן: — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	249	6·60
1 טיפוס — — — —	7	19	19	17	20	8	4	1	—	—	95	2·60
2 דיזענטעריע — —	40	28	13	6	15	13	8	3	1	—	127	3·40
3 קרופּ און דיפטעריט —	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0·08
4 כאָלערע — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 סקאַרלאַטינע — —	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0·02
6 פּאָקן — — — —	11	2	2	2	1	—	—	—	—	—	18	0·40
7 קאָקליוש, רויז און אַנד.	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	0·10
8 גריפּ — — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9 טובערקולאָז — — —	116	118	59	61	61	60	21	—	—	—	496	13·50
10 וועגעריסע — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II קראַנקהייטן פון די שפּייז-אָרגאַנען — — — —	95	4	5	9	18	26	27	11	1	—	196	5·30
III קראַנקהייטן פון די אָטעם-אָרגאַנען — — — —	100	11	19	24	39	92	67	29	7	—	388	10·60
IV האַרץ- און געפֿעס-קראַנקהייטן — — — — —	28	14	14	19	56	69	86	26	—	—	312	8·60
V קראַנקהייטן פון די אורינ-אָרגאַנען — — — —	92	20	22	37	87	146	96	20	1	—	521	14·30
VI נערוון- און מאַרכקראַנקהייטן — — — — —	28	8	6	10	12	9	6	3	1	—	83	2·40
VII ניבילדונגען (ראַק, סאַרקאָמאַ) — — — —	—	2	2	3	12	24	3	3	—	—	49	1·40
VIII בלוט-קראַנקהייטן — —	5	8	2	4	11	7	4	5	—	—	46	1·30
IX שוואַכקייט — — — —	146	10	17	32	53	109	274	343	101	—	1085	29·70
הונגער — — — — —	56	4	6	9	25	12	10	1	—	—	123	3·50
X 1) אומגליק-סיבות — —	1	—	1	—	2	4	2	—	—	—	10	—
2) זעלבסטמאָרד — — —	—	4	1	—	—	1	—	—	—	—	6	—
3) הריגות — — — —	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1 (101)	2·80
4) אומב. און פּאַרש. קראַנק.	25	8	7	5	5	13	13	8	—	—	84	—
בסך הכל	759	261	195	238	417	593	621	452	112		3649	100%

1918

קראַנקהייטן	10—0	20—11	30—21	40—31	50—41	60—51	70—61	80—71	81 און עלטער	אומבאַקאַנט	בסך-הכל	פּראָצענט
	ע	ל	ט	ע	ר							
I קלעפּיקע קראַנקהייטן: — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	65	4·40
1 טיפוס — — — —	2	5	10	9	8	2	1	—	—	—	37	2·60
2 דיזענטעריע — —	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	0·30
3 קרופּ און דיפטעריט —	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	0·40
4 כאָלערע — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 סקאַרלאַטינע — —	4	1	—	—	—	—	—	1	—	—	6	0·40
6 פּאָקן — — — —	4	1	—	—	2	—	1	—	—	—	8	0·50
7 קאָקליוש, רויז און אַנד.	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	3	0·20
8 גריפּ — — — —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9 טובערקולאָז — — —	131	54	41	25	26	21	12	2	—	—	312	22·10
10 וועגעריסע — — —	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	0·10
II קראַנקהייטן פון די שפּייז-אָרגאַנען — — — —	15	4	6	—	9	8	9	1	—	—	52	3 60
III קראַנקהייטן פון די אָטעם-אָרגאַנען — — — —	118	29	33	23	37	50	66	18	2	—	376	26·60
IV האַרץ- און געפֿעס-קראַנקהייטן — — — — —	3	5	12	7	18	27	30	8	3	—	113	7·90
V קראַנקהייטן פון די אורינ-אָרגאַנען — — — —	18	4	7	4	14	30	23	5	—	—	105	7·50
VI נערוון- און מאַרכקראַנקהייטן — — — — —	16	5	3	4	5	6	3	—	—	—	42	2·90
VII ניבילדונגען (ראַק, סאַרקאָמאַ) — — — —	1	1	—	1	3	9	11	6	—	—	32	2·30
VIII בלוט-קראַנקהייטן — —	2	6	2	5	6	4	1	1	—	—	27	1·90
IX שוואַכקייט — — — —	11	1	—	—	—	11	56	77	23	—	179	12·70
הונגער — — — — —	24	1	3	2	6	5	4	—	—	—	45	3·20
X 1) אומגליק-סיבות — —	1	1	1	—	—	1	1	—	—	—	5	—
2) זעלבסטמאָרד — — —	—	3	2	—	—	—	—	—	—	—	5	—
3) הריגות — — — —	—	2	3	2	1	1	—	—	—	—	9 (67)	4·80
4) אומב. און פּאַרש. קראַנק.	17	4	4	4	5	8	5	1	—	—	48	—
בסך הכל	379	128	128	86	141	184	223	120	28		1417	100%

טאַב. XIV.

קראַנקהייטן	1919 עלטער 10—0	1919 20—11	1919 30—21	1919 40—31	1919 50—41	1919 60—51	1919 70—61	1919 80—71	1919 81 און עלטער	1919 אומבאַקאַנט	1919 בסך־הכל	1919 פּראָצענט	1920 עלטער 10—0	1920 20—11	1920 30—21	1920 40—31	1920 50—41	1920 60—51	1920 70—61	1920 80—71	1920 81 און עלטער	1920 אומבאַקאַנט	1920 בסך־הכל	1920 פּראָצענט
I קלעפּיקע קראַנקהייטן	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	216	11·80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	264	22·30
1 טיפוס	6	18	31	27	44	20	9	2	—	—	157	8·60	4	22	16	7	7	3	—	—	—	—	59	5·00
2 דיזענטעריע	13	2	1	2	—	2	1	—	—	—	21	1·10	56	28	4	2	6	11	8	4	1	—	120	10·10
3 קרופּ און דיפטעריט	4	—	—	1	—	—	—	—	—	—	5	0·20	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0·24
4 כאָלערע	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	1	2	1	2	—	—	—	10	0·84
5 סקאַרלאַטינע	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	0·60	21	2	—	—	—	—	—	—	—	—	23	2·00
6 פּאָקן	3	1	—	2	—	1	—	—	—	—	7	0·40	5	1	1	—	—	—	—	—	—	—	7	0·58
7 קאָקליוש, רויז און אַנד.	3	2	3	—	1	2	2	2	—	—	15	0·90	7	—	1	—	1	—	—	1	—	—	10	0·84
8 גריפּ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	5	4	2	5	5	2	—	—	—	32	2·70
9 טובערקולאָז	89	64	33	26	30	22	8	—	—	—	272	14·90	19	21	16	12	12	10	8	1	—	—	99	8 30
II קראַנקהייטן פון די שפּייז־אָרגאַנען	48	4	7	5	6	12	10	5	1	—	98	5·40	59	4	5	6	7	4	9	—	—	—	94	7 90
III קראַנקהייטן פון די אָטעם־אָרגאַנען	85	17	27	40	36	59	74	17	5	—	360	19·90	82	23	12	11	13	26	22	22	1	—	212	17·80
IV האַרץ־ און געפעס־קראַנקהייטן	10	5	7	11	23	34	32	21	1	—	144	7 90	4	4	7	7	15	30	34	13	4	—	118	10·00
V קראַנקהייטן פון די אורין־אָרגאַנען	15	2	2	7	7	15	17	4	—	—	69	3·80	7	4	3	4	5	15	10	6	1	—	55	4·62
VI נערוון־ און מאַרכקראַנקהייטן	20	5	10	5	4	10	5	3	2	—	64	3·60	36	18	3	7	4	2	3	1	1	—	75	6·30
VII ניי־בילדונגען (ראַק, סאַרקאָמא)	—	—	4	2	10	20	13	4	1	—	54	2·90	—	1	1	3	9	8	17	6	—	—	45	3·80
VIII גליט־קראַנקהייטן	13	4	2	8	4	8	7	3	—	—	49	2·70	6	2	3	2	1	1	2	1	—	—	18	1·50
IX שוואַכקייט	25	—	—	3	8	24	78	87	32	—	257	14·20	22	3	1	1	5	17	36	51	16	—	152	12·80
הונגער	18	3	5	7	12	19	22	1	—	—	87	4·70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
X 1) אומגליק סיבות	2	3	2	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	5	7	2	1	—	—	—	—	2	17	—
2) זעלבסטמאָרד	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	1	1	3	—	2	1	—	—	—	8	4·68 (57)
3) הריגות	1	19	29	13	11	9	7	1	—	—	90	8·20 (151)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4) אומב. און פּאַרש. קראַנק	21	1	7	5	7	3	3	5	—	—	52	—	2	4	8	4	8	2	2	—	—	2	32	—
בסך הכל	387	150	170	164	203	262	288	155	42		1821	100%	343	149	95	74	101	137	156	106	24	4	1189	100%

אין 1916 יאָר בעת דער דייטשער אָקופּאַציע, האָט זיך דער % געשטאָרבענע פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן מאָרנע פאַרקלענערט אדאַנק דעם, וואָס די כאָלערע איז אינגאַנצן פאַרשוואונדן, דיזענטעריע האָט זיך פאַרקלענערט ביז 0,72 און פון טיפוס זיינען געשטאָרבן נאָר 1,3%. אין שווערן 1917 איז פון די קלעפּיקע קראַנקהייטן געווען נאָר 6,62 פון אַלע געשטאָרבענע, ניט קוקנדיק אויף דער גרויסער עפּידעמיע פון דיזענטעריע (127 מענטשן, 3.4%) און טיפוס (95 מענטשן, 2,6%) אין 1918 יאָר איז דער דאָזיקער % נאָך קלענער (1,5), און די גרעסטע צאָל פאַלט אויף טיפוס (ס"ה 37 מענטשן, 2,60%). אין די יאָרן 1919—1920, ניט קוקנדיק וואָס דער אַלגעמיינער קאָעפיציענט פון דער שטערבלעכקייט (זע קאַפּ. IV) ווערט אַלץ קלענער, איז דער % פון די געשטאָרבענע פון קלעפּיקע קראַנקהייטן אַלץ גרעסער: 11,8 (1919) — 22,2 (1920). אין 1919 פאַלט די גרעסטע צאָל קרבנות פון קלעפּיקע קראַנקהייטן אויף טיפוס (157 מענטשן, 8,60%), און אין 1920 יאָר — אויף דיזענטעריע (120 מענטשן, 10%) און דערנאָך אויף טיפוס (59 מענטשן, 4%).

מיר זעען אַלזאָ, אַז גראָד אין די שווערע יאָרן, בעת די אַלגעמיינע צאָל געשטאָרבענע איז גרויס, קומט אויס דער גרעסטער פּראָצענט געשטאָרבענע ניט אויף קלעפּיקע קראַנקהייטן.

סיבוז אמת צוגעגעבן ווערן, אַז די צאָל רעגיסטרירטע געשטאָרבענע פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן איז אפשר אין דער ווירקלעכקייט געווען פיל גרעסער, ווי דאָ איז פאַרצייכנט: מחמת ניט אַלע דאָקטוירים האָבן ריכטיק אָנגעוויזן די אמתע סיבה פון טויט, אַלס אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייט, דערהויפּט ביי די חולאים, וועלכע האָבן זיך געהיילט אין דערהיים און ניט איבערגעפירט געוואָרן אין אַ ספּעציעלן שפּיטאָל פאַר קלעפּיקע קראַנקע.

וויכטיק איז צו זען, וועלכע אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן זיינען בכלל פאַרשפּרייט געווען אין שטאָט פאַר די 10 יאָר, ווי פאַרשיידן זיי זיינען געווען שטאַרק, און וועלכע האָבן צוגענומען דאָס רוב קרבנות:

טאַב. XV. די שטערבלעכקייט פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן

	טיפוס	דיזענטעריע	אַנדערע	ס"ה
1911	20	1	36 (שאַרלאַך 18)	57
1912	12	1	48 (שאַרלאַך 26)	61
1913	16	11	51 (שאַרלאַך 34)	78
1914	26	24	35 (שאַרלאַך 19)	85
1915	30	87	138 כאָלערע 80, שאַרל. 30	255
1916	22	12	13	47
1917	95	127	27 (פּאָקן 18)	249
1918	37	5	23	65
1919	157	21	38 (גריפּע 15)	216
1920	59	120	85 (גריפּע 32)	264
	474	409		1377

מיר זעען אַלזאָ, אַז פון 16674 געשטאָרבענע בכלל זיינען געווען 1377 געשטאָרבענע פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן דורכשניטלעך, דאָס הייסט 8,20%. דער קלענסטער פּראָצענט איז געווען 2,8 (1916), דער גרעסטער 22,3 (1920).

6,0% פון דער דאָזיקער צאָל געשטאָרבענע פאַלט אויף טיפוס און דיזענטעריע. די דאָזיקע חולאתן פאַרשפּרייטן זיך דערהויפּט מיט דעם אָנהייב פון דער מלחמה, ווערנדיק פון ענדעמישע (היימישע) קראַנקהייטן עפּידעמישע (אַ מגפה). די שווערסטע מגפה פון דיזענטעריע איז געווען אין יאָר 1917, אין דעם הונגעריקסטן יאָר פון דער דייטשער אָקופּאַציע, און אין 1920, בעת דער קורצער באָלשעוויסטישער הערשאַפט. מערקווירדיק איז אָבער, וואָס אין יאָר 1919, בעת דער ערשטער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע און נאָכהער, נאָך דעם אַריינגאַנג פון די פּאָליאַקן, איז די צאָל געשטאָרבענע פון טיפוס (157, 11,80%) ניט נאָר פּראָצענטואַל, נייערט אויך אַבסאָלוט גרעסער, ווי אין שווערן 1917 יאָר (95; 2,60%). דאָס דערקלערט זיך געוויס דערמיט, וואָס די סאַניטאַר-פּאָליציייאישע און סאַניטאַר-היגיענישע מאָסרעגלען, וועלכע זיינען אָנגענומען געוואָרן דורך די דייטשן (אַנטלויזונגס-מיטלען, דעזינפעקציע א. ד. גל.) זיינען אין 1919 יאָר אינגאַנצן פאַרנאַכלעסיקט געוואָרן.

פון די אַנדערע קלעפּיקע קראַנקהייטן, וועלכע האָבן געגעבן אַ היבשן פּראָצענט מתים אין די 10 יאָר דאַרף אָנגעוויזן ווערן אויף שאַרלאַך, וועלכע האָט געגעבן אין 1912 — 26 (2,10%), אין 1913 — 34 (3,150%), אין 1914 — 19 (1,460%), אין 1915 — 30 (1,50%) מערקווירדיק איז, אַז אָנהייבנדיק פון די מלחמה-יאָרן, האָט זיך די צאָל געשטאָרבענע פון שאַרלאַך באַדייטנד פאַרקלענערט, און די דאָזיקע עפּידעמיע האָט ווידער אויפגעפלאַקערט אין 1919 יאָר (11 פאַלן) און אין 1920 יאָר — 23 פאַלן.

ווייטער גייט די כאָלערע, וועלכע האָט אין 1915 יאָר (בלויז אין אַ משך פון איניקע חדשים) געגעבן 80 קרבנות (3,750%), אָבער איז זייער גיך אויסגעראָט געוואָרן. דאָס באַווייזט ווידער אויף די ריכטיקייט פון די מיטלען, וואָס די דייטשע מיליטעריש-סאַניטאַרע מאַכט האָט אָנגענומען אין קאַמף מיט דער כאָלערע (אימפּונגען, דעזינפעקציע א. ד. גל.)

אין 1917 יאָר האָט אויסגעבראָכן אַ עפּידעמיע פון פּאָקן, פון וועלכער ס'זיינען געשטאָרבן 18 יידן (0,4%), כמעט אַזויפיל, וויפיל פאַר די איבעריקע 9 יאָר (27 פאַלן). דאָ האָבן ווייניק געהאָלפן אפילו די שטרענגסטע מיטלען, וואָס די דייטשן האָבן אָנגענומען — צוואַנג-אימפּונג פון דער גאַנצער באַפעלקערונג און דאָס ניט אַרויסגעבן קיין ברויטקאַרטן אָן אַ אימפּשיין (שלעכטע לימפע?).

אין יאָר 1920 איז אין ווילנע געווען פאַרשפּרייט, אַזוי ווי אין גאַנץ מערב-אייראָפּע, די עפּידעמיע גריפּע (אינפלוענציע, שפּאַנקע), פון וועלכער ס'זיינען געשטאָרבן 32 פּערזאָן (2,7%).

אָנווייזנדיק אויבן אויף דער שטערבלעכקייט פון שאַרלאַך, ווילן מיר זיך אָפּשטעלן גענויער אויף דער קינדער-שטערבלעכקייט בכלל פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן.

פאַר די 10 יאָר זיינען געשטאָרבן קינדער ביז 10 יאָר 4554, וואָס מאַכט אויס 2,73% פון אַלע געשטאָרבענע. פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן זיינען געשטאָרבן 571, דאָס הייסט 12,5% פון אַלע געשטאָרבענע קינדער. דער דורכשניטלעכער % איז אין

יעדן יאָר געווען פאַרשידן, ווי מיר זעען פון דער דאָזיקער טאַבעלע XVI.

טאַב. XVI

געשטאָרבענע קינדער 0 - 10 יאָר			
יאָר	פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן: אַבסאָלוטע צאָל	פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן: % צו אַלע קינדער	פון אַלע קראַנקהייטן צוזאַמען
1911	35	8,5	433
1912	45	8,7	515
1913	47	14,3	329
1914	45	11,3	393
1915	143	21,2	674
1916	21	6	347
1917	67	8,8	759
1918	22	6	379
1919	40	10,4	387
1920	106	30,9	343
	571	12½%	4564

אויף אַזאַ אופן איז דער דאָזיקער % אין די ערשטע 2 שלום-יאָרן (1911—1912) געווען 8,6, אין די ווייטערדיקע 1913—1914 יאָרן 12,8%, אין 1915 שוין 21,2%, און גראָד אין דער דייטשער אָקופּאַציע (1916—1918) געפאַלן ביז 6,9, אין 1919 יאָר איז די קינדערשטערבלעכקייט ווידער געשטיגן ביז 10,4% און דערגרייכט אין 1920 אַ קאָלאָסאַלע הייך—30,9. אין אַבסאָלוטע ציפערן האָבן די גרעסטע צאָלן געשטאָרבענע קינדער פון קלעפּיקע קראַנקהייטן געגעבן די יאָרן 1915 (143) און 1920 (106), אפילו אין 1917 איז געשטאָרבן סך-הכל 67.

וואָס פאַר אַ טייל פון געשטאָרבענע פון קלעפּיקע קראַנקהייטן בכלל פאַרנעמען קינדער ביז 10 יאָר, ווייזט אָט די טאַבעלע XVII:

טאַב. XVII

געשטאָרבענע פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן.			
יאָר	קינדער 0—10	בסך-הכל	% קינדער בנוגע צו אַלע געשט. פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן
1911	35	57	61,4
1912	45	61	74%
1913	47	78	60%
1914	45	85	53%
1915	143	255	56%
1916	21	47	45%
1917	67	249	27%
1918	22	65	34%
1919	40	216	18½%
1920	106	264	40%

בכן זעען מיר, אַז דער אָרט, וועלכן ס'פאַרנעמט די קינדערשטערבלעכקייט אין דער גרופּע אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן, ווערט וואָס פון יאָר אַלץ קלענער. דאָס, פאַרשטייט זיך, ווייזט ניט נאָר אויף דעם, אַז די קינדערשטערבלעכקייט איז באמת קלענער געוואָרן, נאָר אויך אויף דעם, אַז די שטערבלעכקייט פון די דערוואַקסענע האָט זיך פאַרגרעסערט. די אַבסאָלוטע צאָלן ווייזן, אַז די גרעסטע צאָל קינדער איז געשטאָרבן פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן אין 1915 יאָר, און דערנאָך גייט דער 1920 יאָר, אין שווערן 1917 יאָר איז—מערקווירדיק!—געשטאָרבן בלויז 67 קינדער.

די שטערבלעכקייט פון איינצלנע אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן ביי קינדער, זעען מיר פון דער פאָלגנדער טאַבעלע XVIII.

טאַב. XVIII

די צאָל פון געשטאָרבענע קינדער פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן									
יאָר	טיפוס	דיזענט.	קרופּ	כאָלערע	שאַרלאַך	פּאָקן	קאָק-ליוש	גריפּ	סך-הכל
1911	3	1	6		18		7		35
1912		1	9		26	1	8		45
1913	1	6	6		31	3			47
1914	3	13	9		17	3			45
1915	5	42	16	39	30	11			143
1916	1	10	6		2	1	1		21
1917	7	40	3		1	11	5		67
1918	2	5	6		4	4	1		22
1919	6	13	4		11	3	3		40
1920	4	56	3	1	21	5	7	9	106
	32	87	86	40	161	42	32	9	571
%	5,6	32,8	12	7	23	7,4	5,6	1,6	100

די גרעסטע צאָל געשטאָרבענע קינדער פאַר די 10 יאָר האָט אַלזאָ געגעבן דיזענטעריע (187; 32,80%), און פון די קינדערקראַנקהייטן—שאַרלאַך (161; 28%).

אַלע אַזוי גערופענע אייגנטלעכע אקוטע קלעפּיקע קינדערקראַנקהייטן (שאַרלאַך, קרופּ, דיפטעריט, קאָקליוש), האָבן געגעבן 45,50% פון אַלע געשטאָרבענע קינדער פון קלעפּיקע קראַנקהייטן.

XIV.

נאָכן גענויען אַנאַליז פון דער שטערבלעכקייט פון אקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן סיי ביי דערוואַקסענע סיי ביי קינדער,—גייען מיר אַריבער צום באַטראַכטן די איבעריקע גרופּן קראַנקהייטן, וועלכע האָבן געגעבן דעם גרעסטן % שטערבלעכקייט.

צוליב געוויסע טעמים, וועלכע מיר וועלן באַלד אויפווייזן, וועלן מיר זיך קודם-כל אָפּשטעלן אויף דריי ערליי גרופּן פון קראַנקהייטן: אויף טובערקולאָז, אויף דער V גרופּע—קראַנקהייטן פון אורין-אָרגאַנען און אויף דער IX גרופּע—שוואַכקייט (אויך הונגער). די אַלע ידיעות זיינען צוזאַמענגעשטעלט אויף דער פאָלגנדער XIX טאַבעלע:

טאַב. XIX

געשטאָרבן (אין %% בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע) פון:			
יאָר	טובערקולאָז	קראַנקהייטן פון די אורין-אָרגאַנען	שוואַכקייט (הונגער)
1911	8,30	4,66	19,75
1912	7,00	5,12	20,55
1913	10,50	6,01	16,74
1914	9,85	5,84	16,75
1915	6,00	5,50	17,50
1916	12,70	11,90	26,40
1917	13,50	14,30	29,70
1918	22,10	7,50	12,70
1919	14,90	3,80	14,20
1920	8,30	4,62	12,80
דורכשניטלעך	1 ,32	6,92	18,91

פון דער דאָזיקער טאַבעלע זעען מיר, אַז אין די 5 יאָר 1911—1915 איז פון טובערקולאָז דורכשניטלעך אויף 100 געשטאָרבענע געווען 8,3, בערך אַן 1/11. פאַרשטייט זיך, אַז באמת

איז דער דאָזיקער % געוויס געווען אַ גרעסערער, ווייל ניט אַלע פאַלן פון טובערקולאָז ווערן פון די דאָקטוירים דיאַגנאָסצירט און רעגיסטרירט. אָבער אין די ווייטערדיקע 4 יאָר (1919—1916), האָט זיך דער דאָזיקער פּראָצענט שטאַרק פאַרגרעסערט דורכשניטלעך — אויף 15,8%, כמעט אַ 1/6 פון אַלע געשטאָרבענע, און אין 1918 יאָר דערגרייכט 22,10, העכער ווי אַ 1/5.

דאָס באַווייזט, ווי שרעקלעך ס׳האָט זיך אָפּגערופן די מלחמה און די אָקופּאַציעס אויף די פאַרשפּרייטונג פון טובערקולאָז אויף דער באַפעלקערונג — אַ פאַקט, וועלכער איז באַשטעטיקט דורך דער ערפאַרונג פון אַלע ווילנער דאָקטוירים.

געוויינלעך, אין נאָרמאַלע יאָרן, פאַלט אַ 1/7 פון אַלע געשטאָרבענע אויף טובערקולאָז. ביי יידן איז אָבער די שטערבלעכקייט פון טובערקולאָז פיל קלענער, ווי ביי אַנדערע פעלקער, וואָס איז קאָנסטאַטירט געוואָרן דורך אַ ריי אויטאָרן אין פאַרשיידענע לענדער.

די אַבסאָלוטע צאָל געשטאָרבענע פון טובערקולאָז איז געווען:

1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
93	85	114	123	131	208	496	312	272	99

אויסרעכענענדיק אויף 1000 לעבעדיקע, געפינען מיר, אַז אין 1916 יאָר (לויט דער פאָלקסציילונג בערך 59,000 יידן) איז געשטאָרבן פון טובערקולאָז 3,5‰, אין 1917 (55,000) — 9,0‰, און אין 1919, (46,000), ווען דער % געשטאָרבענע פון טובערקולאָז (בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע) איז שוין געווען פיל נידעריקער, 6,0‰.

ווי אַ היפּך צו דעם קען אָנגעוויזן ווערן די סטאַטיסטיק פון האָלאַנד. דאָרטן איז געשטאָרבן פון טובערקולאָז אין 1914 — 1,4‰, 1915 — 1,68%, 1916 — 1,73, 1917 — 1,93 (דייטשע מעדיצינישע וואָכנשריפט נומער 37, 1917 ז. 1179).

דעם עלטער, אין וועלכן די ווילנער זיינען דאָס רוב געשטאָרבן פון טובערקולאָז, איז צו זען פון דער פאָלגנדער טאַבעלע.

געשטאָרבן פון טובערקולאָז.

(אַבסאָלוטע צאָלן אין % % בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע פון טובערקולאָז).

יאָר	0—10 %		21—50 %		ס״ה
1911	42	42	36	36	93
1912	2[illegible]	34	43	50	85
1913	42	37	48	42	114
1914	35	27	57	44	123
1915	26	20	68	52	131
1916	30	14	88	44	208
1917	116	23	181	36	496
1918	131	42	92	30	312
1919	89	33	89	33	272
1920	19	19	40	40	99
	559	28%	742	38%	1948

בכן זעען מיר, אַז דער גרעסטער טייל געשטאָרבענע פון טובערקולאָז פאַלט אויף דעם עלטער פון 21—50 יאָר (38%) און אין קינדער-עלטער (28%).

די צווייטע גרופּע קראַנקהייטן, וואָס האָט אויפגעוועקט אונזער אויפמערקזאַמקייט, זיינען נאָך טובערקולאָז — די קראַנקהייטן פון די **נירנאָרגאַנען**.

אין דער דאָזיקער גרופּע, צו וועלכער ס׳דאַרפן געהערן דערהויפּט נירנאַנטצינדונגען, איז אין די ערשטע 5 יאָר (1911—1915) געווען דורכשניטלעך 5,42% פון אַלע געשטאָרבענע; אַן ענלעכן % באַקומען מיר אויך פאַר די לעצטע 3 יאָר 1918—1920 (5,31). נאָר פאַר די שווערע 1916—1917 יאָרן איז דער דאָזיקער % אַ סך גרעסער, 13,1%, כמעט 2½ מאָל אַזוי פיל. דאָס דערקלערט זיך דערמיט, וואָס היות ווי דער הויפּטסימפּטאָם פון נירנאַנטצינדונג איז **געשווילעכץ**, האָבן מסתמא די דאָקטוירים, ניט מאַכנדיק קיין גענויעם אַנאַליז פון אורין, ביי אַ סך קראַנקע מיט געשווילעכץ געשטעלט די דיאַגנאָזע „נירנאַנטצינדונג“. יעדער פּראַקטישער דאָקטאָר האָט אָבער באַמערקט, אַז אין די שווערע יאָרן פון דער דייטשער אָקופּאַציע האָבן זיך באַוויזן אַ סך חולאים מיט געשוואָלענע פיס און פּנימער, וואָס ס׳איז געקומען אויסשליסלעך פון ניט דערעסן, פון שלעכטער דערנערונג, פּשוט פון הונגער; די נירן זיינען דאָס רוב ביי אַזעלכע חולאים פולקום געזונט. אַזעלכע חולאים געהערן אייגנטלעך צו דער IX גרופּע (שוואַכקייט), איידער צו V-טער (קראַנקהייטן פון די אורינאָרגאַנען).

און דאָס איז דער טעם, פאַרוואָס מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויף דער דאָזיקער גרופּע.

אַ נאָענטע שייכות אָט צו דער לעצטער גרופּע האָט אַלזאָ אויך די שטערבלעכקייט פון דער גרופּע „שוואַכקייט“.

פון דער טאַבעלע זעען מיר, אַז דורכשניטלעך איז פאַר די 10 יאָר אויף 100 געשטאָרבענע געווען 18,91 מיט דער דיאַגנאָזע „שוואַכקייט“, אָבער אין פאַרשיידענע יאָרן איז דער פּראָצענט געווען אַן אַנדערער. פאַר די 5 יאָר 1911—1915 איז ער געווען 18,26, פאַר די 3 יאָר 1918—1920 — 15,9 און פאַר די 2 יאָר 1916—1917 — אַ סך גרעסער — 29,8.

אויף דעם אַנאַליז פון דער שטערבלעכקייט פון דער דאָזיקער גרופּע וועלן מיר זיך באַלד אָפּשטעלן גענויער; אָבער דאָ קענען מיר שוין קאָנסטאַטירן אָט וואָס: פון די אַלע באַטראַכטע גרופּן קראַנקהייטן — טובערקולאָז, „נירנאַנטצינדונג“ און „שוואַכקייט“ — זיינען דורכשניטלעך געשטאָרבן 38,98% פון אַלע געשטאָרבענע, אין די יאָרן 1916—1917 איז אָבער געשטאָרבן 56,0%. דאָס באַווייזט בולט, ווי שווער ס׳האָט זיך אָפּגערופן די דייטשע אָקופּאַציע אויף דעם געזונטשטאַנד פון דער יידישער באַפעלקערונג. פאַרן יאָר 1917 אַליין קומען אויס די ציפערן נאָך שרעקלעכער: ביי 61% פון אַלע געשטאָרבענע איז די סיבה פון טויט געווען אָדער טובערקולאָז, אָדער „נירנאַנטצינדונג“, אָדער אַלגעמיינע שוואַכקייט. אין אַבסאָלוטע ציפערן באַטייט עס אָט וואָס: פון 3649 געשטאָרבענע אין 1917 יאָר **איז ביי 2225** דער טויט געווען אַרויסגערופן פון **ניט דערעסן** און שלעכטער דערנערונג. אַנדערש געזאָגט: **אויף 1000 יידן** (רעכענענדיק די יידישע באַפעלקערונג 53,500) **איז אין 1917 יאָר געשטאָרבן פון כראָנישן ניט דערעסן 41 נפשות.**

מען דאַרף נאָך באַמערקן, אַז ניט אַלע יאָר איז די אמתע סיבה פון טויט „**הונגער**“ רעגיסטרירט אין די שיינען פון די דאָקטוירים, און דאָרטן, וואו זי איז אפילו יאָ אָנגעוויזן, איז זי ניט אַלע מאָל אויסגעטיילט געוואָרן אין אַ באַזונדערע גרופּע, נייערט פאַררעכנט געוואָרן אין דער רובריק „שוואַכקייט“. אין אונזערע טאַבעלן זיינען אָנגעוויזן אונטער דער רובריק „הונגער“ אין 1917 יאָר 123 פאַלן, אין 1918 — 45, אין 1919 — 87 פאַלן.

וואָס איז שייך דעם עלטער, איז די גרעסטע צאָל געשטאָרבענע פון „שוואַכקייט“ געווען ביי קינדער ביז 10 יאָר (על פי רוב אָנגעבאָרענע שוואַכקייט) און ביי אַלטע לייט פון 61 יאָר אָן (אַלטער מאַראַזם). פאַר די צען יאָר 1911—1920 איז דורכשניטלעך געשטאָרבן אין עלטער 0—10 יאָר 20,4% און אין עלטער פון

61 יאר און העכער 66% פון אלע געשטארבענע. אבער כאראקטעריסטיש איז די פאלגנדע ערשיינונג:

בעת אין די יארן 1911—1915 איז אין עלטער 41—63 צווישן די, וואס זיינען געשטארבן פון שוואכקייט, געווען בלויז איינצלנע פאלן (פון 1 ביז 7), איז אין 1915 יאר געווען 13 אזעלכע פאלן, אין 1916—32 (8% פון אלע געשטארבענע פון דער דאזיקער קראנקהייט) און אין 1917—199 (16%). אין 1918 יאר ווערט די דאזיקע צאל קלענער—22 פאלן, אבער אין 1919 שטייגט זי ווידער ביז 63 פאלן (25% פון אלע געשטארבענע פון דער דאזיקער קראנקהייט); אפילו אין 1920 יאר זיינען נאך רעגיסטרירט אזעלכע פאלן. דאס באווייזט אויף א זייער שווערע עקאנאמישע לאגע פון די ברייטע מאסן, ווען מענטשן נאך אין מיטלן עלטער (41—63) שטארבן פון שוואכקייט. און צום באדויערן, זיינען די דאזיקע פאלן נאך גענוג גרויס אין די יארן 1919—1920, בעת די מלחמה רעכנט זיך פאר געענדיקט.

XV

אריבערגייענדיק צום אנאליז פון די איבעריקע קראנקהייטס-גרופן פאר די אפגעגאנגענע 10 יאר, קענען מיר מאכן אט וועלכע באמערקונגען: די 2-טע גרופע, קראנקהייטן פון די שפייזארגאנען אלס סיבה פון טויט, איז געווען אין אלע 10 יאר 1127 מאל; ד. ה. דורכשניטלעך זיינען פון די דאזיקע קראנקהייטן געשטארבן יערלעך 112,7 יידן, וואס מאכט אויס 6,9% פון אלע געשטארבענע יידן (16.674). פאר דעם ערשטן פינפער יאר איז פון דער דאזיקער קראנקהייטס-גרופע געשטארבן 10,7% פון אלע געשטארבענע, פאר דעם אנדערן פינפער יאר—בלויז 5,3%, פונקט א העלפט. באזונדערס קליין איז דער דאזיקער % געווען אין 1918 יאר, דהיינו—3,6; אין 1920 יאר דערגרייכט ער שוין 7,9%.

די דאזיקע ערשיינונג קען אפשר ערקלערט ווערן דערמיט, וואס אין די הונגער-יארן איז טאקע די שטערבלעכקייט פון די קראנקהייטן פון שפייזארגאנען ווייניקער, ווי אין אלע יארן. ניט אומגערעכט זיינען די, וואס זאגן, אז צו פיל עסן איז אויך אזוי שעדלעך, ווי ניט דערעסן.

ביי קינדער איז דער חילוק צווישן ביידע פינפער יאר ניט אזוי גרויס, הגם דאס רוב טויטן פון קראנקהייטן פון די שפייזארגאנען פאר דעם דאזיקן צענדליק יאר פאלט גראד אויף דעם קינדער-עלטער 0—10 יאר: דורכשניטלעך 63,3% פון אלע געשטארבענע פון דער דאזיקער קראנקהייטס-גרופע.

אין ערשטן פינפער יאר איז אויף 100 געשטארבענע געווען קינדער 0—10 יאר 65,5, אין צווייטן פינפער 47,9. אויב ניט אריינרעכענען אהער דעם 1920-סטן יאר, ווען דער % געשטארבענע קינדער איז געווען 62,6, איז דער דאזיקער % נאך קלענער—44,1. די אנגעוויזענע פארקלענערונג פון דער קינדער-שטערבלעכקייט קען דערקלערט ווערן ערשטנס דערמיט, וואס אין די מלחמה-יארן,—ווי ס'איז שוין פריער אנגעוויזן געווארן,—איז בכלל געווען ווייניקער קינדער (דערהויפט נייגעבוירענע), און צווייטנס, וואס א געוויסע צאל קינדער-טויטן פון מאגן-גדערים-קאטארן זיינען אריין אין דער רובריק „שוואכקייט".

פון דער III גרופע—קראנקהייטן פון אטעמארגאנען—איז פאר דעם צענדליק יאר געשטארבן 2976 יידן, וואס מאכט 17,3% פון אלע געשטארבענע.

קינדער זיינען פון דער דאזיקער קראנקהייטס-גרופע געשטארבן 1115, דאס הייסט 37,5%. זייער באדייטנדע וואקלונגען אין פארשיידענע יארן, אויף וועלכע ס'וואלט זיך לוינען אפצו-

שטעלן, מערקט זיך ניט; זיי קענען צוגעשריבן ווערן אויף דער רעכענונג פון צופאלן.

אויך קען ניט באמערקט ווערן וועלכער ס'איז גרויסער חילוק צווישן די איינצלנע יארן אין דער IV גרופע—הארץ-און-געפעס-קראנקהייטן, ווי אויך אין דער VI גרופע—נערוון-און-מארכקראנקהייטן און VIII גרופע—בלוטקראנקהייטן.

פון הארץ-און געפעס-קראנקהייטן איז געשטארבן פאר די 10 יאר 1615 פערזאן, יערלעך אלזא—161,5, וואס מאכט אויס דורכשניטלעך 10% פון אלע געשטארבענע. קינדער ביז 10 יאר זיינען געשטארבן 78, אדער 4,8% פון אלע פון דער דאזיקער גרופע.

פון נערוון-און מארך-קראנקהייטן זיינען געשטארבן 810 פערזאן, דורכשניטלעך 5,35% פון אלע געשטארבענע, קינדער 0—10 יאר זיינען אין דער דאזיקער גרופע געווען 251, אדער 31,3%. אזא לפי-ערך גרויסער % קינדער דערקלערט זיך דערמיט, וואס אין דער דאזיקער רובריק זיינען דער עיקר אריין געהירנאנטצינדונגען (דאס רוב פון טובערקולאזער נאטור), קינדער-קאנוואולסיעס א. ד. גל.

אויפפאלנדיק איז, וואס אין די שווערע יארן 1917—1918 האט זיך די צאל געשטארבענע אין דער דאזיקער גרופע ניט נאר ניט פארגרעסערט, נייערט פארקלענערט, אבסאלוט און פראפארציאנעל, אין 1917 יאר זיינען געשטארבן 63 (2,4%), אין 1918 יאר—42 (2,0%), בעת דורכשניטלעך אין די ערשטע 5 יאר (1911—1915) איז געשטארבן 92 (6,6%). די דאזיקע ערשיינונג קען דערקלערט ווערן דערמיט, וואס—ניט קוקנדיק אויף דעם שווערן פסיכישן צושטאנד, אין וועלכן די יידישע באפעלקערונג האט זיך געפונען בעת דער מלחמה און אקופאציע,—פירן דאך נערוועזישע און פסיכישע קראנקהייטן ניט דירעקט צום טויט.

אבער חוץ דעם מוז דערמאנט ווערן, אז סוף 1915 יאר זיינען אלע משוגעים פון ווילנער יידישן שפיטאל, בערך 100 חולאים, דורך דער דייטשער מאכט ארויסגעפירט געווארן קיין טויראגן, וואו זיי זיינען אלע אויסגעשטארבן. די דאזיקע צאל מתים זיינען, פארשטייט זיך, אין אונזער סטאטיסטיק ניט איינגעשלאסן. דרך-אגב מוז דא אויך דערמאנט ווערן, אז זומער 1917 יאר, בעת דער הונגער און נויט איז געווען אומגעהייער גרויס, און יידן האבן בוכשטעבלעך זיך געוואלגערט אויף די גאסן, האבן די דייטשן, כדי איינצופירן „ארדענונג", הונדערטער ארימעלייט, אויפן סאמע בארבארישן אופן, אפגעשיקט אין געוועזענעם רוסישן אלעקסיעוו-לאגער, צווישן פאדבראדז און סווענציאן; דארטן זיינען זיי געווען פארשפארט הינטער אייזערנעם דראט און אין איבערמענטשלעכע יסורים אויסגעגאנגען פון הונגער.

אלע די דאזיקע מתים זיינען אויך ניט אריין אין אונזער סטאטיסטיק און מיט דעם האט זיך פארקלענערט דער שטערבלעכקייטס-קאעפיציענט.

פון פארשיידענע בלוט-קראנקהייטן זיינען געשטארבן דורכשניטלעך 30,1 יערלעך, 1,92 פראצ. פון אלע געשטארבענע. קינדער אין דער דאזיקער גרופע איז געווען 5,8, יערלעך 19,2.

וואס איז שייך דער שטערבלעכקייט פון דער VII גרופע—נייבילדונגען (קרעבס, סארקאמע), איז פאר די 10 יאר געשטארבן ס״ה 654 פערזאן, פון זיי בלויז 2 קינדער. בנוגע צו אלע געשטארבענע מאכט עס אויס 4,5 פראצ. ס'לוינט אבער צו באמערקן, אז אין די ערשטע 5 יאר איז דורכשניטלעך געשטארבן 83,2 יערלעך, בעת אין דעם אנדערן פינפער יאר—בלויז 47,6 (כמעט א העלפט), נאך מערער ווי די אבסאלוטע צאל געשטארבענע האט זיך

פאַרקלענערט דער % בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע. אין 1911—1915 איז ער געווען 6,2%, אין 1916—1920—בלויז 2,%(כמעט אויף אַ דריטל). געבן וועלכע ס׳איז וויסנשאַפטלעכע ערקלערונגען פאַר דעם דאָזיקן פאַקט איז שווער, ווייל מיר ווייסן נאָך עד־היום ניט די סיבות פון די בייזאַרטיקע נייבילדונגען. אפשר ווירקן דאָ די פאַרשיידענע באַדינגונגען פון דערנערונג און לעבנסשטייגער, וועלכע זיינען געווען ביז און נאָך דער מלחמה?

ס׳בלייבט אונז נאָך איבער צו באַטראַכטן די X גרופּע פון די טויט־סיבות פאַר די 10 יאָר. דאָ גייען אַריין: 1) אומגליק־סיבות, 2) זעלבסטמאָרדן, 3) הריגות און 4) אומבאַקאַנטע אָדער פאַרשיידענע אַנדערע סיבות, וועלכע זיינען ניט אַריין אין די אויבנדערמאָנטע 9 קראַנקהייטס־גרופּעס.

די לעצטע אונטערגרופּע קען אונז דאָ ניט אינטערעסירן, מחמת זי איז אַפּנים ניט גענוי רעגיסטרירט און ניט אַלע יאָר גלייך און דייטלעך אָנגעוויזן. מיר וועלן באַטראַכטן בלויז די ערשטע דריי אונטערגרופּן (טאַב. XX).

טאַב. XX. געשטאָרבן פון אומגליק־סיבות, זעלבסטמאָרד, הריגות, אומבאַקאַנטע און פאַרשיידענע אַנדערע קראַנקהייטן.

יאָר	אומגליק־סיבות	זעלבסטמאָרד	הריגות	אומבאַקאַנטע און פאַרשיידענע	ס״ה
1911	9	8	5	—	22
1912	9	9	6	—	24
1913	13	17	—	—	30
1914	25	6	7	—	38
1915	19	4	10	200	233
1916	15	2	—	83	103
1917	10	6	1	84	101
1918	5	5	9	43	67
1919	7	2	90	52	151
1920	17	8	32	—	57
ס״ה	129	67	130	470	826

פון זיי זיינען געווען פאַרשיידענע **אומגליק־סיבות** — 129 פאַלן, 0,77% פון אַלע געשטאָרבענע פאַר די 10 יאָר; זעלבסטמאָרדן 67 פאַלן (0,4%) און הריגות 130 פאַלן (0,9%).

די לעצטע צאָל פאַלט אָבער דער עיקר אויף די יאָרן 1919, 1920 און אויך אויפן יאָר 1915, דאָ גייען אַריין די דירעקטע קרבנות פון דער מלחמה (פאַרוואונדעטע מיליטערלייט), און אומדירעקטע—ביי דעם אַריינגאַנג פון דעם **באָלשעוויסטישן און פוילישן מיליטער**.

אזוי זיינען אין יאָר 1919 רעגיסטרירט 90 דערהרגעטע, וואָס ס׳מאַכט אויס 56% פון אַלע געהרגעטע פאַר די 10 יאָר און בערך 5% פון אַלע געשטאָרבענע אין 1919 יאָר. אין 1920 יאָר זיינען נאָך אויך פאַררעגיסטרירט 32 הריגות (אַ טייל פון זיי שטאַמען פון די קרבנות פון 1919 יאָר, וועלכע זיינען געקומען צו קבורה אין ווילנע אין יאָר 1920).

מיט דעם דאָזיקן מאַטעריאַל ענדיקן מיר אונזער סטאַטיסטישע אַרבעט. מיר האָבן נאָך אין אונזער רשות גענויערע מאַטעריאַלן וועגן געבורטן, חתונות און גטן, וועלכע וועלן ווערן קירצלעך באַאַרבעט. מיר אָנערקענען די אַלע חסרונות פון אונזער אַרבעט; זיי באַשטייען דער עיקר אין דעם, וואָס ס׳פעלן ידיעות וועגן דער צאָל פון דער באַפעלקערונג לויטן געשלעכט און עלטער פאַר יעדן יאָר, און וואָס מיר קענען ניט דורכפירן פאַרגלייכונגען מיט דער שטערבלעכקייט אין ווילנע פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. אויף אַזוינע פאַרגלייכונגען האָבן מיר געקענט אויפווייזן אין אונזער אַרבעט בלויז פאַר קורצע פּעריאָדן צייט (ז. קאַפּ. IV און XII). מיר קענען נאָך דאָ צוגעבן, אַז בעת דער דייטשער אָקופּאַציע איז אין דער אָפיציעלער „ווילנאער צייטונג" פון 10 אָקטאָבער 1917 (נומ׳ 278) אָפּגעדרוקט געווען אַ טענדענציעזע נאָטיץ „די שטערבלעכקייט אין ווילנע", אין וועלכער מען גיט זיך טרחה צו באַווייזן, אַז די שטערבלעכקייט אין ווילנע איז גאָר ניט קיין גרויסע.

פאַר אונז איז וויכטיק דער דאָזיקער אַרטיקל בלויז אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל ס׳זיינען געגעבן אָפיציעלע דאַטן פון **אַלע** געשטאָרבענע בכלל. פאַר די 7 חדשים 1917 איז בסך־הכל געשטאָרבן אין ווילנע **5702** פּערזאָנען. לויט אונזערע ידיעות זיינען יידן געשטאָרבן פאַר דערזעלבער צייט **2533**, אַלזאָ **44,4%** פון דער גאַנצער צאָל מתים. לויט די בריוטקאַרטן זיינען אָבער יידן געווען פּער דערזעלבער צייט 41,5%, דאָס הייסט, אַז **די שטערבלעכקייט ביי יידן איז געווען גרעסער**, ווי ביי די קריסטן.

נעמענדיק אין אַכט, אַז אין די שלום־יאָרן איז ביי יידן די שטערבלעכקייט אין ווילנע, ווי אין אַלע שטעט און לענדער, פיל קלענער, ווי ביי קריסטן, מוזן מיר אָננעמען, אַז די מלחמה־צייט, דער עיקר די צייט פון די אָקופּאַציעס, האָט זיך אויף דעם מצב פון די יידן אָפּגערופן פיל ערגער, ווי אויף דער קריסטלעכער באַפעלקערונג.

כדי צו געבן אַ באַגריף פון דער צייט פאַר דער דייטשער אָקופּאַציע, דערהויפּט פאַרן 1916—1917 יאָר, וועל איך זיך ערלויבן איבערצודרוקן אַ קורצע באַשרייבונג פון דעם דאָזיקן פּעריאָד פון מיין אַרטיקל אין II באַנד, „ווילנער זאַמלבוך", אַ באַשרייבונג, וואָס איז פון דער דייטשער צענזור פאַרווערט געוואָרן:

„ענדיקנדיק אונזער אַרטיקל וועגן דער שטערבלעכקייט פון די ווילנער יידן אין דער מלחמה־צייט, קענען מיר זאָגן, אַז דאָס איז נאָר אַן אָביעקטיוו, סטאַטיסטיש בילד פון דעם, וואָס קומט פאָר אין דער לעצטער צייט אין אונזער שטאָט. דאָס איז אַ ציפערישער סך־הכל פון דעם, וואָס מען זעט טאָג־טעגלעך אויף שריט און טריט. הונדערטער מענטשן, הונגעריקע, פאַרהוישטע, פאַרשמאַכטע, ליגן אויף די ווילנער גאַסן, אָדער שלעפּן זיך אַרום מיט אַלע כוחות און שטעקן אויס די האַנט נאָך אַ קאָפּיקע. דאָס זיינען ניט נאָר די פּראָפעסיאָנעלע בעטלער, נאָר אויך געוועזענע קרעמער, הענדלער, בעלי־מלאכות, אַרבעטער, אפילו געוועזענע בעלי־בתים. אויסער די הונדערטער אָפּגעריסענע ווייבער מיט קראַנקע בלאַסע קינדער, וואָס ליגן אויף די טראָטואַרן, זעט מען יידן מיט גרויע בערד, נאָך אין קאַפּעליושן און אין אָנשטענדיקע קאַפּאָטעס, וואָס שטילערהייט בעטן זיי אַ נדבה. אָבער דאָס גאַסנלעבן איז נאָך אויך ניט גענוג אָפּצושפּיגלען דאָס ווילנער לעבן. טיפער איז דער טרויער פון די טויזנטער פאַמיליעס, וואָס זיינען באַהאַלטן אין די פינסטערע, פאַרלאָזענע קאַלטע דירות, וואו מאַנסבילן און ווייבער, זקנים און קינדער זיצן אָן ברויט, קענען זיך ניט באַוועגן פאַר שוואַכקייט און שטאַרבן אין דער שטיל, פאַרלאָזענע פון גאָט און פון מענטשן. אָבער אויך דאָס איז נאָך ווייניק. מען דאַרף צוזען די צענדליקער טויזנטער, וואָס שטייען שעהנווייז אין „אָטשערעד" ביי די קיכן, כדי צו קריגן אַ שיסל זופּ, אין בעסטן פאַל מיט 90—110 גראַם גרויפּן, וואָס צוזאַמען מיט 100—150 גראַם ברויט (שלאָגן, ביטערן, געמישטן מיט קאָרע

און אנדערע סוראָגאַטן) דאַרף עס אויסהאַלטן אַ מענטשן אין משך פון אַ גאַנצן טאָג. מען דאַרף זיך צוקוקן צו די הונדערטער חולאים, וואָס קומען יעדן טאָג אין די אַמבולאַטאָריעס — מיט פון הונגער געשוואָלענע פיס, מיט אויסגעדאַרטע פנימער, מיט אויסגעטריקנטע ברוסטן. פון שוואַכקייט פאַרלירן זיי אין אָוונט אינגאַנצן די ראיה (אָ ו נ ט ב ל י נ ד ה י י ט), פרויען פאַרלירן אויף לאַנג, און אפשר אויף שטענדיק, זייערע מאָנאַטלעכע („קריגסאַמענאָרע“). די קינדער שטייען קוים אויף די פיס, זייערע פנימלעך זיינען בלייך און איינגעקאָרטשעט, ווי ביי אַלטע. דאָס זיינען אייגנטלעך ניט קיין קראַנקע, נאָר הונגעריקע, אָדער קראַנקע פון הונגער, וועלכע קענען געהיילט ווערן ניט מיט רפואות, נאָר מיט עסן. און צוקוקנדיק זיך צו אַזעלכע קראַנקע יידן, צו אַזעלכע לעבעדיקע מתים, וואונדערט מען זיך ניט, וואָס די שטערבלעכקייט איז אַזוי גרויס, נאָר וואָס זי איז נאָך לפי־ערך אַזוי קליין, און מיט אַן אימה, פרעגט מען זיך, וואָס וועט זיין ווייטער מיט דער דעמאָראַליזירטער הונגעריקער מענטשן־מאַסע, וועמען פון זיי וועט גיכער כאַפּן דער מלאך־המות?“

בלייבנדיק אָביעקטיוו און האַלטנדיק זיך בלויז ביי דעם פאַקטישן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל פאַר דעם יאָרצענדליק 1911 — 1920, קענען מיר קומען אָט צו וועלכע באַשלוסן:

1. פאַרגלייכנדיק די דיאַגראַמען נומער I—IV פאַר די שלום־יאָרן 1911 — 1914 זעען מיר, אַז די שטערבלעכקייט (אין אַבסאָלוטע צאָלן) ביי די יידן אין ווילנע האָט געהאַט אַ טענדענץ זיך צו פ אַ ר ק ל ע נ ע ר ן.

2. מיטן אויסבראָך פון דער מלחמה (דיאַגר. IV—X) פאַרגרעסערט זיך שטאַרק די אַבסאָלוטע צאָל מתים, דערגרייכנדיק איר מאַקסימום אין יאָר 1917 און כמעט די פריערדיקע נאָרמע — אין יאָר 1920.

3. אויף 1000 איינוואוינער פלעגן שטאַרבן אין ווילנע בערך 22,6 יידן און 30,2 קריסטן. אָנפאַנג 1916 איז דער דאָזיקער קאָעפיציענט געווען ביי יידן 34,4‰, ביי קריסטן 42,8‰; סוף דעצעמבער 1916 — 53,4 און 43,8. אין בערך 1917 (ביי יידן) — 97,5‰, פאַרן גאַנצן 1917 — 68,2‰; אין 1919 — 39,6‰ (אין דער 2־טער העלפט 28,2%), אין 1920 יאָר — 25,8‰.

4. די קרומע ליניעס פון דער יידישער שטערבלעכקייט אין ווילנע אין די שלום־יאָרן מאַכן נ י ט די געוויינלעכע וואַקלונגען לויט די חדשים (דיאַגר. I—III), וואָס ביי אַנדערע אומות; אין די איבעריקע יאָרן (דיאַגר. IV—X) העגגען די וואַקלונגען אָפּ ניט אַזוי פון אויסערלעכע קלימאַטישע סיבות, ווי פון פּאָליטיש־עקאָנאָמישע.

5. בכל אופן קומט אויס דער מאַקסימום פון דער שטערבלעכקייט ביי די יידן נ י ט א ו י ף ז ו מ ע ר, ווי ביי אַנדערע אומות, נייערט אין פרילינג און ווינטער.

6. די קרומע ליניע פון דער אַלגעמיינער שטערבלעכקייט גייט נ י ט אַלע מאָל פ אַ ר אַ ל ע ל מיט דער קרומער ליניע פון דער קינדער־שטערבלעכקייט (זע די פונקטיר־ליניעס אין די דיאַגראַמען I—X).

7. די ק י נ ד ע ר ־ ש ט ע ר ב ל ע כ ק י י ט בנוגע צו דער אַלגעמיינער שטערבלעכקייט איז וואָס פון יאָר געוואָרן ק ל ע נ ע ר (דיאַגר. XI).

8. אויף 100 געשטאָרבענע בכלל איז אין די נאָרמאַלע יאָרן 1911 — 1913 געווען קינדער ביז 5 יאָר 30,8 אין די ערשטע מלחמה־יאָרן 1914 — 1915 — 28,5, אין 1916 — 17,7, אין 1917 — 15,0, אין 1918 — 16,1, אין 1919 — 14,5, און נאָר אין 1920 — שוין גרעסער — 22,9.

9. דער % געשטאָרבענע זויג־קינדער (0—1) בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע איז געווען: 22,9; 22,8; 16,8; 19,1; 13,7; 8,2; 5,0; 4,5; 8,0; 10,7.

אויך בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע קינדער ביז 5 יאָר איז דער % געשטאָרבענע זויג־קינדער — ביזן 1919 יאָר געוואָרן אַלץ קלענער (טאַב. III).

10. די געבורטן פון מיידלעך ווערן געוויינטלעך ביי די ווילנער יידן ניט ריכטיק פאַרשריבן. אָבער אין פלוג ווערן אויף 100 מיידלעך געבאָרן בערך 106 יינגלעך.

11. אויף 1000 ג ע ב אָ ר ע נ ע איז אין די שלום־יאָרן געשטאָרבן: קינדער ביז 1 יאָר 150, 1—2 יאָר — 42, 2—5 יאָר — 30, סך־הכל 0—5 יאָר 199. אין דער מלחמה האָט זיך די קינדער־שטערבלעכקייט ש ט אַ ר ק פ אַ ר ג ר ע ס ע ר ט (דיאַגר. XII), דערגרייכנדיק אין 1917 יאָר איר מאַקסימום (ג ע ש ט אָ ר ב ן פ י ל מ ע ר, ו ו י ג ע ב אָ ר ן).

12. דער % ט ו י ט ג ע ב אָ ר ע נ ע בנוגע צו די געשטאָרבענע בכלל איז געווען אין די שלום־יאָרן 8,3 און בנוגע צו די לעבעדיק געבאָרענע — 6,1. אין די מלחמה־יאָרן ווערט דער ערשטער % ק ל ע נ ע ר און דער אַנדערער דאָס רוב ג ר ע ס ע ר (טאַב. V). דער ברוכטייל פון דעם חילוק פון דער צווייטער צאָל אויף דער ערשטער איז פאַר דער מלחמה ק ל ע נ ע ר ו ו י אַ ן א י י נ ס, נאָך דער מלחמה — גרעסער.

13. די צאָל ממזרים איז אַפּנים ביי די ווילנער יידן קליין, בערך 0,55% פון אַלע געבאָרענע.

14. די שטערבלעכקייט פון די מ ע נ ע ר איז גרעסער ווי פון די פרויען בכלל און אין די מלחמה־יאָרן בפרט (טאַב. VI).

15. אויך אין קינדער־עלטער שטאַרבן י י נ ג ל ע ך מ ע ר ע ר, ווי מיידלעך. אויף 100 קינדער 0—1 יאָר — 53,5 יינגלעך, 0—5 יאָר — 53,6.

16. ביים צעטיילן די צאָל מתים אויף 10־יאָריקע גרופּעס לויטן עלטער, באַקומען זיך קרומע ליניעס פון אַ באַשטימטן טיפּ (דיאַגר. XIII—XXII), וועלכע האָבן אַלע לינקס (0—10 יאָר) איר גרעסטן מאַקסימום; אָבער דער צווייטער, קלענערער מאַקסימום, איז פון פאַרשיידענער הייך און קומט אויס אין די פאַר מלחמה־יאָרן אויף 61—70, אָדער זאָגאַר 71—80, בעת פון 1916 יאָר אָן פאַלט ער אויף 51—60, זאָגאַר 41—50.

17. ביים פאַראייניקן אַלע געשטאָרבענע זקנים אין עלטער פון 60 יאָר אָן און עלטער אין איין גרופּע פאַר אַלע 10 יאָר צוזאַמען (דיאַגר. XXIII), גיט די שטערבלעכקייט פון זקנים — להיפך צו אַלע אַנדערע סטאַטיסטיקעס — אַ ג ר ע ס ע ר ן פּ ר אָ צ ע נ ט, ווי די ק י נ ד ע ר ־ ש ט ע ר ב ל ע כ ק י י ט 0 — 10 י אָ ר.

18. דער דורכשניטלעכער עלטער פון אַלע געשטאָרבענע יידן איז העכער ווי ביי קריסטן (טאַב. VIII). דער דורכשניטלעכער עלטער פון די געשטאָרבענע פון 5 יאָר איז אין די יאָרן 1917 — 1919 נידעריקער, ווי פאַר די יאָרן 1911 — 1915.

19. אין די פאַר מלחמה־יאָרן איז די צאָל געבאָרענע געווען גרעסער ווי די צאָל געשטאָרבענע (טאַב. IX). בעת דער מלחמה זיינען די פאַרהעלטענישן געווען פ אַ ר ק ע ר ט, דערגרייכנדיק אין 1917 יאָר 646% דעפיציט (דיאַגר. XXIV).

20. אין נאָרמאַלע יאָרן איז אויף 100 געשטאָרבענע געווען דורכשניטלעך 5,9 פון אַקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן, אין 1915 — 12% (טאַב. X—XIV), בעת דער דייטשער אָקופּאַציע ווערט ער אַלץ קלענער, און אין 1919 — 1920 ווידער גרעסער: 11,8 און 22,2; דורכשניטלעך פאַר אַלע 10 יאָר — 8,2.

21. 61% פון אַלע געשטאָרבענע פון אַקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן פאַלט אויף טיפוס (34,6%) און דיזענטעריע (29,4).

22. אויף 100 געשטאָרבענע קינדער ביז 10 יאָר איז געווען

12,5 פון קלעפּיקע קראַנקהייטן; בעת דער דייטשער אָקופּאַציע — 6,8, אין 1920 — 30,9.

23. אין פאַרשיידענע יאָרן זיינען אויף 100 געשטאָרבענע בכלל פון אַקוטע קלעפּיקע קראַנקהייטן געווען קינדער 18,5% (1919) — 74,0% (1911).

24. 32,8% פון די קינדער, וואָס זיינען געשטאָרבן פון קלעפּיקע קראַנקהייטן, האָט געגעבן דיזענטעריע; שאַרלאַך — 28%, — אַלע קינדער-קראַנקהייטן 45,5%.

25. דער % געשטאָרבענע פון טובערקולאָז האָט זיך פאַר די מלחמה-יאָרן פאַרגרעסערט: פון אַ $1/_6$ ביז אַ $1/_5$ פון אַלע געשטאָרבענע בכלל; אָדער: 3,5 (1916) — 9,0 (1919) אויף 1000 לעבעדיקע.

26. אויף אַלע געשטאָרבענע פון טובערקולאָז איז געווען דורכשניטלעך 38% אין עלטער 21—50 און 28% קינדער 0—10 יאָר.

27. פון די דריי קראַנקהייט-גרופּן צוזאַמען: טובערקלאָז, שוואַכקייט און נירנקראַנקהייטן (געשווילעכץ) איז אין 1917 יאָר געשטאָרבן 41 אויף 1000 לעבעדיקע אָדער 61% פון אַלע געשטאָרבענע בכלל.

28. אין די הונגער-יאָרן פלעגט שטאַרבן פון „שוואַכקייט" אַ גרויסער % ניט נאָר אין עלטער פון 60 יאָר אָן, נייערט שוין פון 41—60 (אין 1917 יאָר — 18%).

29. די קראַנקהייטן פון די שפּייזאָרגאַנען אַלס סיבה פון טויט איז געווען פאַר די 10 יאָר דורכשניטלעך 6,9% פון אַלע געשטאָרבענע יידן (פון זיי 53% קינדער אין עלטער 0—10)

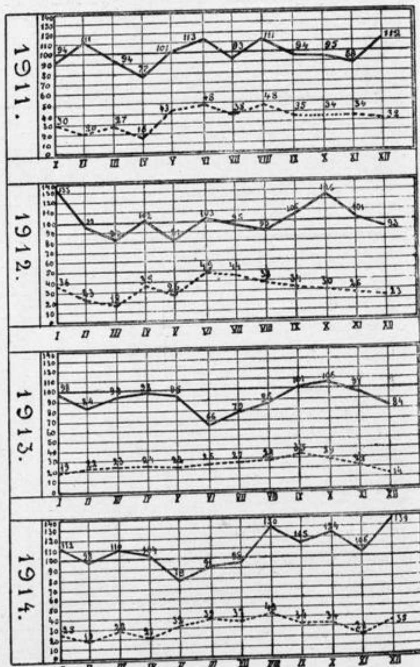
30. אויף די קראַנקהייטן פון אָטעמאָרגאַנען פאַלט 17,3% פון אַלע געשטאָרבענע (קינדער 37%).

31. די גרעסטע צאָל הריגות (X גרופּע) איז געווען אין 1919: 90 פאַלן, וואָס מאַכט אויס 56% פון אַלע געהרגטע פאַר די 10 יאָר; אין 1920 יאָר — 32.

דיאגראמען.

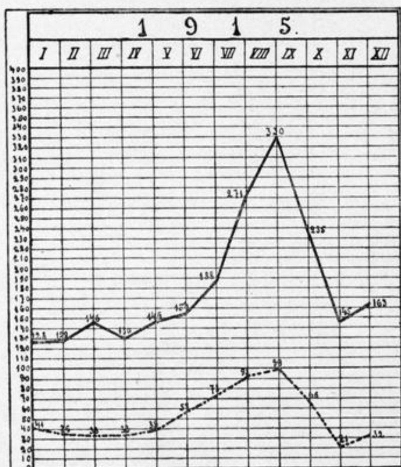
דיאגר. נומ׳ 1—4.

אבסאָלוטע צאָל מתים.

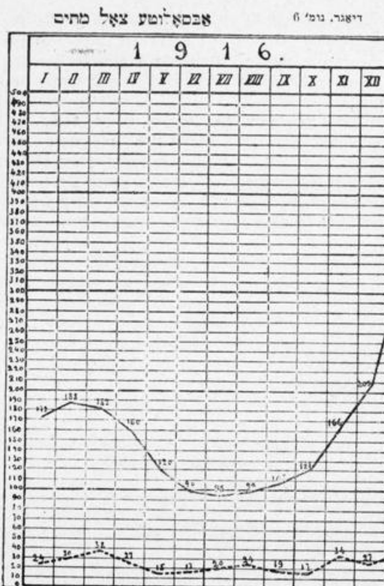

דיאגראַמע נומ׳ 5.

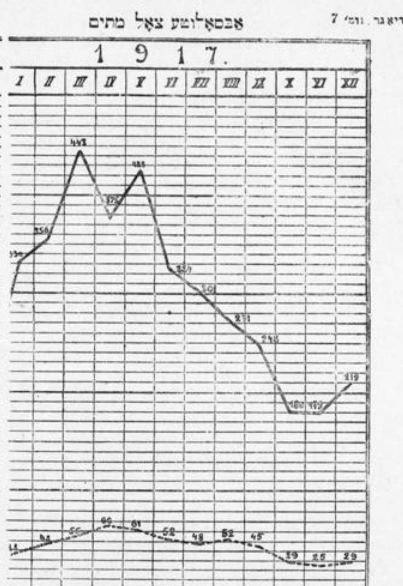
אבסאָלוטע צאָל מתים.

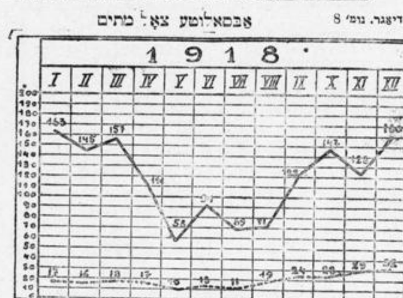
דיאגר. נומ׳ 6 אבסאָלוטע צאָל מתים

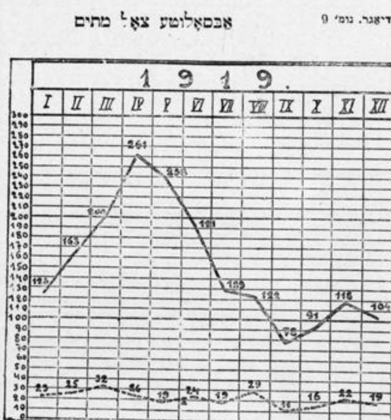
דיאגר. נומ׳ 7 אבסאָלוטע צאָל מתים

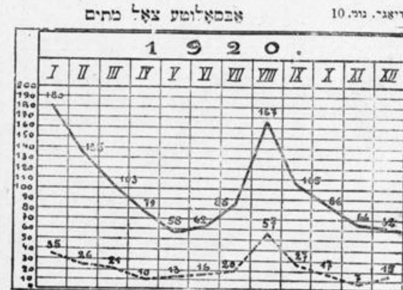
דיאגר. נומ׳ 8 אבסאָלוטע צאָל מתים

דיאגר. נומ׳ 9 אבסאָלוטע צאָל מתים

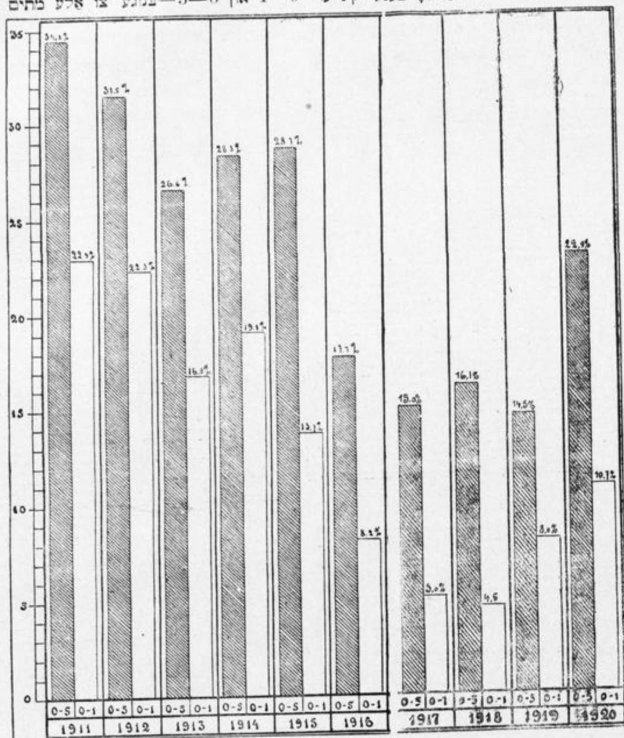

דיאגר. נומ׳ 10 אבסאָלוטע צאָל מתים

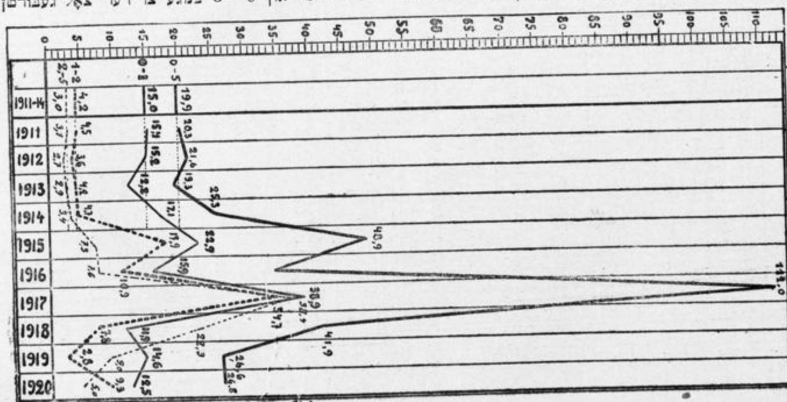
דיאַגר. נומ׳ 11

% געשטאָרבענע קינדער 0—1 און 0—5 —בנוגע צו אַלע מתים בכלל

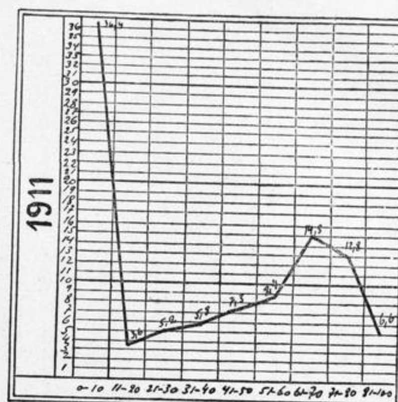
דיאַגר. נומ׳ 12

% געשטאָרבענע קינדער 0—1, 1—2, 3—5 און 0—5 בנוגע צו דער צאָל געבורטן

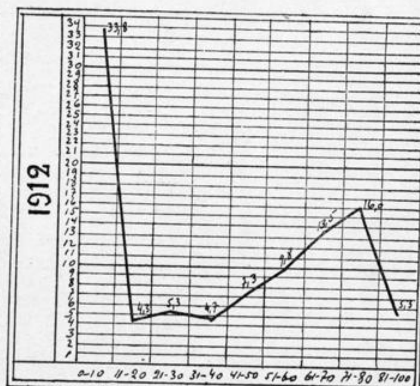
דיאגר. נומ׳ 13

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערסגרופּע בנוגע
צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר

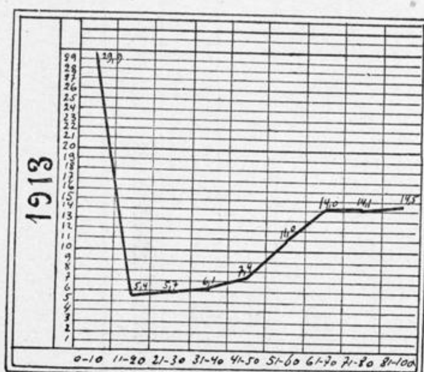
דיאגר. נומ׳ 14

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערסגרופּע בנוגע
צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר

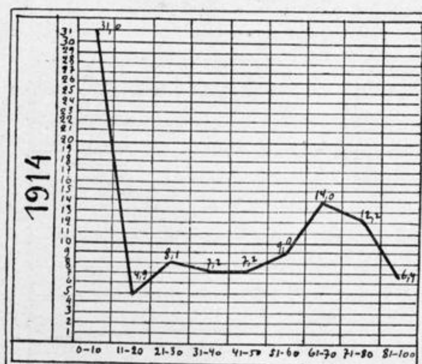
דיאגר. נומ׳ 15

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערסגרופּע בנוגע
צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר

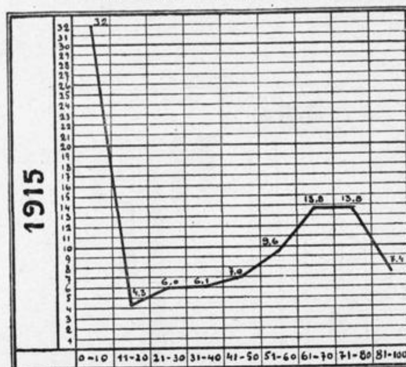
דיאגר. נומ׳ 16

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערס=גרופּע בנוגע
צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר.

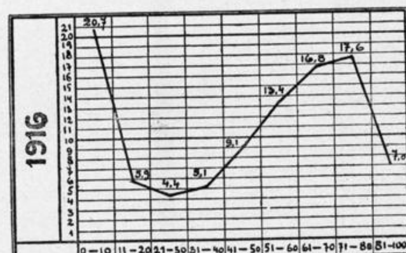
דיאגר. נומ׳ 17.

% געשטארבענע אין יעדער עלטערס=גרופע בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר.

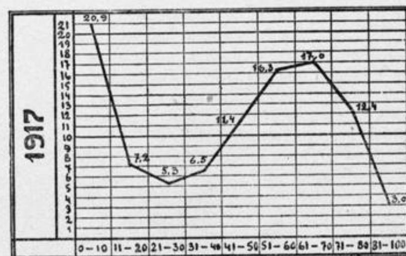
דיאגראמע נומ׳ 18.

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערס=גרופע בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר.

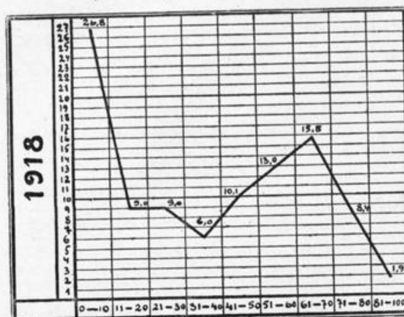
דיאגר. נומ׳ 19

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערס=גרופע בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר.

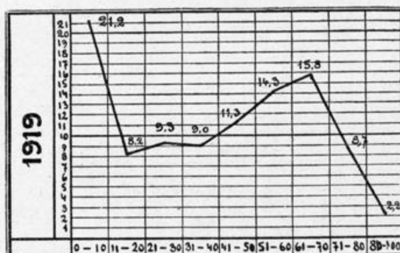
דיאגר. נומ׳ 20

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערס=גרופע בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר.

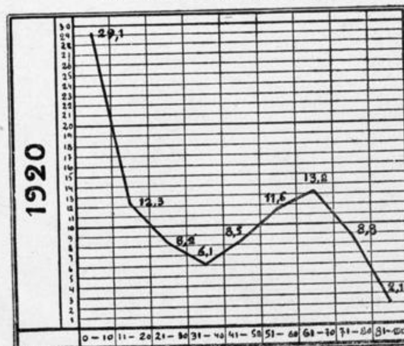
דיאגר. נומ׳ 21

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערס=גרופע בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר.

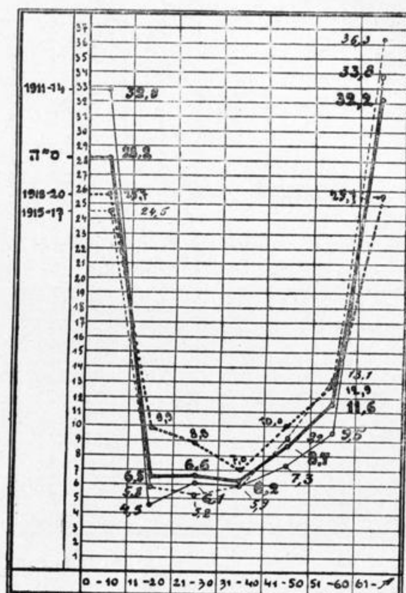
דיאגר. נומ׳ 22

% געשטאָרבענע אין יעדער עלטערס=גרופע בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע אין דעם יאָר.

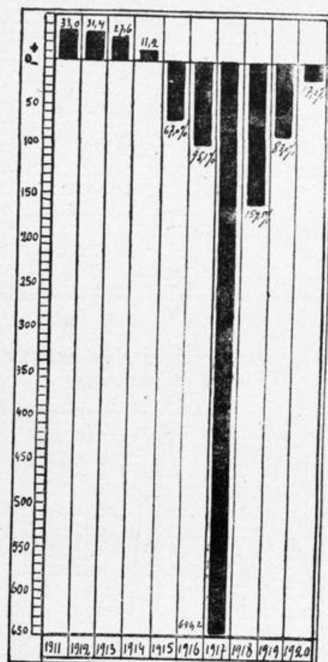
דיאַגר. נומ׳ 23.

דורכשניטלעכער % געשטאָרבענע אין יעדער עלטערס־גרופע בנוגע צו אַלע געשטאָרבענע פאַר די יאָרן: 1911 — 1914, 1915—1917, 1918—1920 און פאַר אַלע 10 יאָר (1911—1920) צוזאַמען.

דיאַגראַמע נומ׳ 24.

± דיפערענץ (אין % %) צווישן דער צאָל געשטאָרבענע און געבאָרענע (די באַוועגונג פון דער באַפעלקערונג).

הירש אַבראַמאָוויטש.

די דייטשן אויף די ערטער.

I. די פלאָגן פון די פּליטים.

נאָכן פאַלן פון קאָוונע אין יאָר 1915, האָט דער גאַנצער צפון־מערבדיקער קאַנט פון רוסלאַנד פאָרגעשטעלט א גרויזאַם בילד פון דם ואש ותמרות עשן. די דייטשן האָבן געשפּאַרט אויף די אָפּטרעטנדיקע רוסישע חיילות. די לעצטע זיינען אייליק געגאַנגען אויף צוריק, זיך אָפּהאַלטנדיק נאָר צייטווייליק, כדי די הויפּט־כוחות צו געבן א מעגלעכקייט אָפּצוטרעטן אין א געוויסער אָרדענונג. די באַפעלקערונג האָט מען געטריבן צו מאַכן אָקאָפּעס; גלייכצייטיק האָט מען ביים אָפּטרעטן אין א סך ערטער געהייסן אַלעמען אַרויספאָרן. מען האָט זיך געפּלייסט, אַז פאַרן "דייטש" זאָלן ניט בלייבן קיין שום דערנערונגס־מיטלען און הייזער אויף צו ווינטערן. דעריבער האָט זיך דאָס אָפּטרעטן פון די רוסן באַצייכנט מיט שרפות פון ישובים, דערפער און אפילו גאַנצע שטעטלעך.

איבערהויפּט איז דאָס בילד געווען שרעקלעך ביינאַכט: פון אַלע זייטן איז געווען רויט דער הימל. צווישן די רוסישע חיילות האָבן זיך געפּלאָנטערט אין די גרעסטע פלאָגן פּליטים, מיט אָן א צאָל פורן, געפּאַקט מיט בעבעכעס און פאַרשיידענע שטוב־חפצים. א סך האָבן געטריבן מיט זיך בהמות, שעפּסן, חזירים, וועלכע פלעגן פון הונגער שרייען. דאָס אַלץ האָט געשאַפן א טייוולאָישע מוזיק, אויסגעמישט מיט די דונערן פון האַרמאַטן, שיסעריי פון ביקסן און געיאָמער פון מענטשן, דערהויפּט קינדער און פרויען.

קיינער האָט ניט געהאַט די מינדסטע פאָרשטעלונג, וואוהין צו פאָרן און וואָס צו טאָן. לכתחילה האָט מען גערעכנט, אַז מען קען זיך וואו עס איז אויסבאַהאַלטן "אָן א זייט", עד יעבור זעם, אין די זומפּן, וועלדער און טאָלן, וואָס ליטע פאַרמאָגט, און דערנאָך ווען ביידערליי חיילות וועלן דורכלויפן, וועט מען זיך קענען צוריק אומקערן אויף די ערטער, "אַהיים". דאָס איז אָבער געווען א גרויסער טעות, ווייל גראָד אָט די פאַרוואָרפענע ווינקעלעך, וואו אין די בעסטע צייטן האָט מען ניט געקענט דורכפאָרן און דורכגיין, זיינען געוואָרן אַרענעס פאַר די פאַרעקשנטסטע געשלעגן. עס איז ניט געווען קיין אָרט, וואו עס זאָל ניט האָגלען מיט גראַנאַטן און קוילן. די 100 טויזנטיקע חיילות האָבן זיך געקייקלט ווי כוואַליעס, וואָס פאַרפּליצן אַלץ אויף זייער וועג. און ניט איינער פון דער ציוילער באַפעלקערונג האָט געפונען דעם טויט זיך באַהאַלטנדיק אין די העקן פון די וויסטע ערטער.

דער באַפעלקערונג איז אויסגעקומען פון בריק אין וואַסער: פאַרבלייבן אין דער היים איז געווען אוממעגלעך, ווייל אויסער דער טויט־סכנה — פלעגן אַלע בנינים גלייך ווערן פאַרנומען פון מיליטער, און אין אַזא מהומה האָט יעדער סאָלדאַט גענומען, וואָס עס איז נאָר געווען אונטער דער האַנט; אַוועקפאָרן פון דער היים האָט אָבער באַטייט א פולשטענדיקן אונטערגאַנג פון דער באַלעבאַטישקייט און א אומבאַוואוסטן צושטאַנד פון נע־ונד. דאָך האָט מען דאָס־רוב ניט געקענט פאַרבלייבן צוליב דעם האָגל פון גראַנאַטן און קוילן.

און אַזוי־אַרום האָבן זיך געבילדעט דריי מחנות: צוויי אָרגאַניזירטע, דייטשן און רוסן, און איינע פון די פאַרוואָגלטע, וואָס פלעגט זיך וואַרפן אויף אַלע זייטן, ניט וויסנדיק וואָס צו טאָן און וואוהין צו פאָרן.

טויזנטער פורן, געפּאַקטע מיט פרויען, קינדער און זקנים און צענדליקער טויזנטער פוסגייער און אָנצאָליקע בהמות האָבן "פאַרשטאָפּט" אַלע וועגן און פלעגן אָפּט זיין א שטער פאַר דער באַוועגונג פון די אָפּטרעטנדיקע חיילות. פאַרשטייט זיך, אַז מען האָט זיך מיט זיי ניט גערעכנט און זיי זיינען געווען די ערשטע כפּרה ביי וועלכער־עס איז מהומה, אָדער העפטיקער אָנגרייפונג מצד די דייטשן.

ביינאַכט, הגם ניט אַלע מאָל, פלעגט מען זיך אָפּשטעלן אויף פעלדער, לאָנקעס, אין וועלדער, גראָבן קאַרטאָפל, פּיטערן אויף דער ניט־אָפּגעשניטענער תבואה און מאַכן פון אַלץ א "פּאַסיקע". צום אומגליק זיינען געווען דאַמאָלסט שטאַרקע גוסרעגנס א דאָך פלעגט מען קענען באַקומען זייער זעלטן. אפילו זויגקינדער פלעגן צענעצט ווערן ביזן לייב. קראַנקהייטן האָבן זיך אָנגעהויבן צו פאַרשפּרייטן, הגם עס איז כדאי צו באַמערקן אָט וועלכע פּסיכאָלאָגיש־פיזישע ערשיינונג: מענטשן קרענקלעכע האָבן פאַרגעסן אָן זייערע שלאַפקייטן און פלעגן "מיטהאַלטן", ניט פילנדיק די מחלות, גיין צופוס, עסן אַלץ ("הלוואי וואָלט נאָר געווען וואָס!").

II. די לאַגע פון די יידן.

א באַזונדערע לאַגע האָבן צווישן די פאַרוואָגלטע פאַרנומען די יידן. די לופט איז געווען אָנגעזאַפּט מיט שנאה, האַס און די באַקאַנטע באַשולדיקונגען אין שפּיאָנאַזש און דייטש־פריינדלעכקייט. — אַלע גוים זיינען געווען דערין איבערצייגט. עס האָבן זיך געהאַלטן געסטע קלאַנגען, אַז די קאָזאַקן וועלן פאַרטיליגן אַלע יידן און אַלנפאַלס אָנטאָן זיי די גרעסטע עינויים. די ווירקלעכקייט האָט געגעבן גענוג באַווייזן דערויף און דעריבער האָבן די קריסטן אונטערוועגנס געווייכט פון די יידן, אפילו גוטע באַקאַנטע האָבן דאָס געטאָן זאָגנדיק, אַז וואו מ'וועט געפינען א יידן צוזאַמען מיט קריסטן וועט מען אַלעמען "גלייך דערשיסן". זייער שווער איז דעריבער געווען פאַר די יידן צו קריגן א נאַכטלעגער ביי די פויערים. די יידן האָבן זיך געהאַלטן באַזונדער אויף די פעלדער און לאָנקעס. דאָך דאַרף מען קאָנסטאַטירן, אַז עס זיינען געווען אויסנאַמען און היבשע קריסטן האָבן אַרויסגעוויזן די גרעסטע פריינדלעכקייט צו די יידישע פּליטים. —

די מיליטערישע מאַכט האָט זיך אומעטום אַרויסגעשטעלט שאַרף

אַנטיסעמיטיש. אָט קומען אָן אין אַ שטעטל די לעצטע רוסישע אָפּטיילונגען. „אָ! יידן, איר וואַרט אויף די דייטשן". — דאָס זיי.ען געווען די ערשטע ווערטער, מיט וועלכע די עלטערע מיליטערלייט פלעגן באַגעגענען די יידישע פאָרשטייער אויף זייער אָנפראַגע, וואָס צו טאָן. וועגן די פּראָסטע סאָלדאַטן איז דאָך שוין אָפּגערעדט. אויף יעדן טריט האָבן זיי ניט אויפגעהערט צו שרייען „זשידעס, שפּיאָנען" וכדומה. אין איין מיר באַקאַנטן פאַל נאָר האָט מען אַ ביסל געענדערט די באַציאונג. אין שטעטל וויסאָקי־דוואָר האָבן די יידן געשיקט אַ אַלאונטערטעניקסטע טעלעגראַמע צום קייזער וועגן „שענקען אַ נצחון איבערן שונא". דערויף האָט דער רב דורכן גובערנאַטאָר באַקומען אַ דאַנק אין פאָרם פון אַ אָפיציעלן פּאַפּיר. ביים רב איז ער געווען איינגעפּאַסט אין אַ ראַם און געהאַנגען אויף דער וואַנט.

ווען אַהינצו זיינען אַריין אָפיצירן און פאַרנומען אַלע צימערן, האָט דער רב געבעטן, אַז דעם צימער זאָל מען ניט פאַרנעמען.

אויף אַזאַ „חוצפּה" האָט מען, פאַרשטייט זיך, געוואָלט שאַרף רעאַגירן. ווען עס איז אָבער קלאָר געוואָרן צוליב וואָס דער רב האָט עס געבעטן — האָט מען גלייך געענדערט די באַציאונג און דעם צימער באַפרייט.

די יידן האָט מען שוין ניט געצוואונגען צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל און עס ניט אונטערגעצונדן, ווי מען האָט געהאַט לכתחילה פאַראָרדנט.

דאָך זיינען כמעט אַלע יידן מיטן רב אַרויסגעפאָרן, איבערלאָזנדיק דעם גרעסטן טייל האָב און גוטס אויף גאָטס באַראָט*).

טרויעריק איז געווען די לאַגע פון די, וועלכע מען האָט שוין איינמאָל אַרויסגעטריבן פון סוואַלקער און קאָוונער גוב. — ברענגענדיק אין די שכנישע שטעטלעך פון ווילנער גוב. זייערע סחורות און שטובּיקע זאַכן. אַלץ האָט מען ניט געקענט מיטנעמען און מען האָט דאָס באַהאַלטן אין קעלערס אָדער פאַרגראָבן. דאָס האָט אויך געגעבן שטאָף פאַר העצערייען: „מען באַהאַלט פאַר די דייטשן".

עס פלעגן פאַרבלייבן נאָר געציילטע מענטשן, וועלכע האָבן זיך אַנטשלאָסן בעסער צו ריזיקירן אין דער היים, איידער זיך וואַלגערן און ווערן פאַרוואָגלט. אין וועג פלעגן די פערד, אָנגעמאַטערטע און ניט דערעסענע, אָפּט צושטיין און דעריבער האָט מען אַ טייל זאַכן, וואָס זיינען שוין געלעגן אויף די וועגנס, איבערגעלאָזט ביי פּויערים, פאַרשטייט זיך אויף הפקר. —

דערפאָרנדיק צו אייזנבאַן־ליניעס, אויף וועלכע עס איז נאָך אָנגעגאַנגען אַ באַוועגונג, — האָבן אַ טייל פאַרקויפט פאַר „גאָרנישט" די פערד מיט די וועגן און געפאָרן קיין רוסלאַנד. אַ גרעסערער טייל האָט „געצויגן" צו ווילנע, רעכענענדיק, אַז דאָרטן וועט מען קענען ווי עס איז „איבערזיין" דעם איבערבייט פון דער מאַכט און דערנאָך וועט מען זיך אומקערן אַהיים. —

שוידערלעך איז געווען די לאַגע פון די עטלעכע יידן, וואָס זיינען פאַרבליבן אין די שטעטלעך. דער טויט האָט געשוועבט איבער זייערע קעפּ פון קוילן און גראַנאַטן און אויסער דעם זיינען זיי פאַר יעדן קאָזאַק געווען שפּיאָנען און בוגדים, וועלכע מען דאַרף „שיסן ווי הינט".

און דאָס האָט טאַקע ניט איין מאָל געטראָפן. פאַרשטייט זיך, אַז ווערן באַרויבט איז געווען פון די קלענסטע זאַכן. ביי יעדער באַגעגעניש פלעגט מען גלייך אונטערזוכן און צונעמען געלט, אַראָפּנעמען שטיוול און אַז. וו. קלעפּ האָט אויך ניט געפעלט. עס איז קיין וואונדער ניט, אַז ביי אַזעלכע דערנידערונגען און סכנות האָט מען שוין געוואַרט, אַז די איבערגאַנגסצייט זאָל זיך ענדיקן און עס זאָל שוין טאַקע קומען „דער שפּאַלט" (ווי מען האָט פאַר־

*) דאָס זעלביקע פּאַפּירל האָט זיך געראַטעוועט אין וועג, ווען אין אַפּטיילונג האָט זיך אָנגענומען פאַר „שפּיאָנען".

שטעלטערהייט גערעדט וועגן די דייטשן: פאָלקס־אויסדרוק — „אַ טייטש מיט אַ שפּאַלט"). און דעם אמת זאָגנדיק, איז „דער שפּאַלט" אַ מאָל געווען דער גואל פון טויט, וואָס פלעגט שוין ליגן אויפן נאָז און נאָר על פּי נס איז מען ניצול געוואָרן.

III. די לעצטע שעהן פון די רוסן.

די לעצטע שעהן פאַרן אַוועקגיין, — ווען עס בלייבן נאָר די אַריערגאַרדן — איז דאָך אינגאַנצן הפקר און קיין מאַכט אין דער וועלט, אפילו ביים בעסטן ווילן, קען ניט איינהאַלטן די מאַראָדערן. בפרט נאָך ווען עס האַנדלט זיך וועגן יידן, וואָס עס איז גלאַט אַ מצווה אָן זיי, די שונאים פון פאָטערלאַנד, זיך נוקם צו זיין...

אין אַ שטעטל איז דאָ אַ געמויערטער קעלער. די איבעריקע זאַכן, וואָס מען האָט ניט געקענט מיטנעמען האָט מען צונויפגעוואָרפן אַהינצו. אויך באַהאַלטן זיך דאָ די פאַרבליבענע עטלעכע נפשות. עס איז שבת. פון איין זייט שטעטל די דייטשן, פון דער אַנדערער און אין שטעטל גופא — די רוסן. אַ שיסעריי. די יידן ווילט זיך האָבן אַ מנין; איינער גייט אַרויס אויפזוכן אַ צענטן צום מנין. האָט דאָס באַמערקט אַ קאָזאַק און געפונען דעם קעלער מיט די זאַכן מיט די יידן. וואָס דאָס באַטייט האָט ער דאָך שוין ניט איינמאָל געהערט. אַנטדעקט אַ חבריה יידן, וואָס האָבן אָנגעגרייט אַלץ אויף מקבל פּנים צו זיין דעם דייטש. די זאַכן לאָדט מען אויף גיך אין די וועגן, און די יידן ציט מען אַרויס פון קעלער און מ׳פירט אונטערן שטעטל שיסן. מען בינדט זיי די הענט, זיי זאָגן שוין ווידוי. מיט אַמאָל — אַ שטאַרקער אָנגריף פון די דייטשן. די קאָזאַקן באַוויזן ניט אויסצופירן דעם פּסק־דין. מען וואַרפט האַק און פּאַק און מ׳אַנטלויפט. פאַר די יידן איז אָנגעקומען רוח והצלה. מען בענטשט גומל אונטערן האָגל פון קוילן, אַבי ניט אומגעקומען אויף אַ שענדלעכן אופן פון קאָזאַקישע הענט. —

IV. דער צוריקקער פון די פּליטים.

ווי געזאָגט, האָט דער גרעסטער טייל יידן פון די שטעטלעך דערגרייכט ווילנע און געוואַלגערט זיך דאָ אין די געזעלשאַפטלעכע בנינים, ביי באַקאַנטע, קרובים און אַז. וו. אויפן צווייטן טאָג נאָכדעם, ווי די דייטשן זיינען אַריין — האָט זיך די גאַנצע מחנה פּליטים אַ לאָז געטאָן אויף לוקישקער פּלאַץ, וואו מען האָט געזאָלט אַרויסגעבן אַלעמען אַרויספאָר־שיינען אויף אומצוקערן זיך אַהיים. מען קען זיך פאָרשטעלן דעם שרעקלעכן טומל און אומאָרדענונג, וואָס דערביי איז פאָרגעקומען.

צענדליקער טויזנטער מענטשן האָבן ניט געקענט באַפרידיקט ווערן אין איין טאָג אָדער אין צוויי. מען האָט זיך געשטויסן און געשטופּט איבער די קעפּ. די נייגעשאַפענע מיליציע האָט ניט געקענט איינשטעלן קיין שום אָרדענונג. אַ סך האָבן זיך מייאש געווען צו באַקומען די שיינען און האָבן אָנגעהויבן צו פאָרן און גיין צו זייערע חרובע היימען אָן אַ ערלויבעניש.

אין די שיינען איז געווען אָנגעוויזן, אַז מען טאָר ביי די היימלאָזע ניט רעקווירירן די פערד און די חפצים.

די וועגן זיינען געווען פאַרנומען מיט די מאַסן פון די דייטשע חיילות, וואָס האָבן נאָך געיאָגט „די רוסן". אַגב זיינען די וועגן געווען אין גאַנצן פאַרדאָרבן פון די גראָבנס און אויך פון די גוסרעגנס און אָפּט פלעגט מען דאַרפן פאָרן „אַרום און אַרום", כדי זיך אַרויסצושלאָגן אויף דעם זעלבן וועג, וועלכער איז געווען איבערגעריסן דורך אַ אָקאָפּ. די דייטשע פערד זיינען דורך די אומענדלעכע גיכע מאַרשן געווען אויסגעמאַטערט ביזן לעצטן גראַד

(און פאַר דער באַפעלקערונג איז דאָס געווען פלאי פלאים נאָך דעם אויסזען פון די גוט אויסגעפּאַשעטע פערד פון די רוסישע חיילות).

אויפן וועג פלעגן די דייטשן „אויסבייטן" די פערד ביי די צוריקוואַנדערער און אָפּגעבן זיי פגירות אָדער אין פולע פאַלן גאָר אינגאַנצן צונעמען. אמת, פערזענלעך האָט מען קיינעם ניט גערירט. ווען מען פלעגט צונעמען די פור מיט דעם פורמאַן, פלעגט מען דעם לעצטן געבן עסן אויך (דערהויפּט „צוויבאַק"). —

אויף די וועגן און די פעלדער האָבן זיך געוואַלגערט פאַרשיידענע מיליטערישע מכשירים פון די אָפּגעטראָטענע רוסן: ביקסן, קוילן, באַגנעטן און אנד. אויך שמוציקע וועש, צעריסענע שטיוול, קעסלען, „פליאַגעס" (אויף וואַסער) וכדומה. אין אַ סך ערטער זיינען נאָך געלעגן דערהרגעטע, ניט קיין באַהאַלטענע סאָלדאַטן, זייער אויסזען האָט געוואָרפן אַ אימה אויף די צוריקקערנדיקע. די דערפער צעברענטע, צעראַבירטע. די פעלדער צעטראָטן, אָנגעפּיסערט. בלויז אַ ביסל קאַרטאָפל איז נאָך געבליבן אויף די פעלדער. דעם יאָר איז געווען גראָד אַ גערעטעניש אויף קאַרטאָפל, און מיט קאַרטאָפל האָט מען געלעבט אויפן וועג און נאָכן אומקערן זיך אהיים.

אין גרעסערע אָדער קלענערע הויפן, וואָס די אייגנטימער האָבן פאַרלאָזט, איבערלאָזנדיק סטאַדעס מיט בהמות און עופות — האָט מען נאָר געפונען גאַנצע קופעס ביינער. די דייטשן, פאַרהאַלטנדיק זיך אין קאַמף מיט די רוסן, האָבן אַלץ אויפגעגעסן.

מערקווירדיק זיינען אויך געווען די אומגעהויערע מאַסן בייזע פליגן, וועלכע האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין די הייזער. זיי האָבן געהאַט גוואַלדיק גינסטיקע באַדינגונגען אויף צו פאַרמערן זיך אין די קופּעס מיסט, ביינער און בלוט פון די געשאָכטענע בהמות און טיילווייז פון די הרוגים. די פליגן האָבן ממש באַקלעפּט אַלץ אין שטוב און ניט געגעבן די מעגלעכקייט צו עסן, שלאָפן און בכלל צו עטעמען.

אין די הייפלעך, וואו די הייזער זיינען ניט פאַרברענט געוועז — זיינען זיי אָפט פאַרבליבן אָן פענסטער, טירן, די מעבל צובראָכן.

און דאָך זיינען די מענטשן צופרידן געווען, וואָס זיי זיינען אין זייערע אייגענע ווינקלען. לכל־הפחות אין די ערטער, וואו זיי האָבן פאַרבראַכט דעם גרעסטן טייל פון זייער לעבן. דחקות איז אויסגעקומען אויסצושטיין אָן אַ שיעור. איבערהויפּט האָט זיך געפילט אַ מאַנגל אין זאַלץ. פאַר אַ הייפל זאַלץ האָט מען ממש געקענט באַקומען אַ גאַנצן זאַק קאַרטאָפל אָדער תבואה. און גרויס איז טאַקע געוואָרן די ספּעקולאַציע מיט דעם זאַלץ.

V. די ערשטע שריט פון די אָקופּאַנטן.

אויף די ערטער איז נאָך דערווייל ניט געווען קיין שפּורן פון דער נייער מאַכט. בלויז אין די גרעסערע שטעטלעך זיינען געווען טעלעפאָניסטן און 1—2 פאָרשטייער פון מיליטער, וואָס האָבן רעפּרעזענטירט די מאַכט. אָבער די זיינען צו ווייניק געווען באַקאַנט מיט די אָרטיקע באַדינגונגען, אַז זיי זאָלן קענען עפּעס טאָן. און די ערשטע צייט זיינען זיי טאַקע געווען פּאַסיוו. דערפאַר, ווען אין די גרויסע שטעט איז שוין געווען פאַרבאָטן דער פרייער האַנדל און ברויט איז געווען ראַציאָנירט, — האָט מען נאָך אויף די ערטער פון דעם ניט געוואוסט.

די דייטשן האָבן געפּרובט אָרגאַניזירן אַ מין אָרטיקע מיליציע, אָבער זיי האָבן דאָס ערנסט ניט דורכגעפירט. און דאָס איז טאַקע ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן. זיי האָבן, למשל, באַשטימט פאַר „עלטערע" אייניקע בעלי־בתים און בעלי־גופים (רייכערע פּויערים). אָבער די לעצטע האָבן ניט געוואוסט זייערע פליכטן און אַגב ניט שטאַרק חשק געהאַט צו „רוקן" זיך. מען האָט געציטערט פאַר דעם „רוס", וועלכער וועט געוויס קומען (קיינער האָט אין דעם ניט געצווייפלט) און זיך נוקם זיין אָן אַלעמען, וואָס האָבן געהאַט עפּעס אַ מגע־ומשא מיט די דייטשן.

אייניקע דייטשע דעזערטירן האָבן אויסגענוצט די צייטווייליקע אַנאַרכיע און האָבן זיך אַרויסגעגעבן פאַר „בעהערדע" און גענומען, וואָס דאָס האַרץ געלוסט, דערהויפּט ביי די פּויערים, וועלכע האָבן זיך מיט זיי ניט געקענט צונויפריידן. עס זיינען אָבער געווען פאַלן, ווען מיט דער הילף פון די דעזערטירן האָט זיך די יידן איינגעגעבן אָפּצונעמען די צעראַבירטע זאַכן פון די פּויערים.

VI. די אָרגאַניזאַציע פון דער נייער מאַכט און די ערשטע פאַראָרדענונגען.

דער צושטאַנד האָט אָבער געדויערט ניט לאַנג, וואו אַ וואָך, וואו צוויי, וואו דריי, העכסטנס. — די דייטשן האָבן אָנגעהויבן אויף זייער שטייגער תופס צו זיין די לאַגע. אין אַלע ערטער זיינען באַשטימט געוואָרן זשאַנדאַרן, וועלכע האָבן זיך געדאַרפט פאַרנעמען מיט ענינים פון דער ציווילער באַפעלקערונג, ריכטיקער געזאָגט — אויספירן די באַפעלן פון דער מיליטערישער מאַכט צוליב די ספּעציפישע „מלחמה־נוצן", צופּאַסן די באַפעלקערונג צו די צילן און נויטן פון קריג. עטוואָס שפּעטער זיינען באַשטימט געוואָרן „אַמטספאָרשטייער", וואָס האָבן קאָנצענטרירט אין זייערע הענט די גאַנצע מאַכט און דורכגעפירט די צילן פון דער דייטשער אימפּעריאַליסטישער פּאָליטיק. דער ווירקונגס־קרייז פון אַמטספאָרשטייערס באַצירק איז געווען אומגעפער אין דער זעלבער גרויס, ווי די פריערדיקע וואָלאָסטן (ביי אַ 10 טויזנט נפשות, היבש פאַרקלענערט צוליב דער מלחמה).

די ערשטע עובדא פון די אַמטספאָרשטייער, איז געווען צונויפרופן אַלע סטאַראָסטעס*) פון זייער באַצירק און אָנזאָגן זיי שטרענג, אַז זיי מוזן אַלע זונטאָג קומען אין שטעטל צום אַמטספאָרשטייער (ביי די יידן און די גויים האָט ער גלייך באַקומען דעם נאָמען אַמפאַרשטיין: דעם ריכטיקן נאָמען האָט קיינער ניט געקענט אויסריידן), זיי מוזן פּינקטלעך אויספירן די פאַראָרדענונגען און באַפעלן, וואָס זיי וועלן באַקומען פון אים. —

אין אַ סך ערטער האָבן זיך נאָך געוואַלגערט רוסישע הרוגים. די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער האָבן זיי געדאַרפט באַערדיקן. די קערפּערס זיינען שוין געווען צעפוילט און צורירן זיך צו די טויטע האָט מען ניט געקענט. דער אוויר איז געווען אַ שרעקלעכער, דעריבער האָט מען זיי מיט שטאַנגען אַריינגעשטופּט אין די „ברידער־קברים", אויף וועלכע מען האָט געשטעלט ברעטלעך מיט אַ אויפשריפט: „היער רוהען רוססישע קריעגער".

אַקעגן־ושע די דייטשע „קריגער" זיינען גלייך נאָך די שלאַכטן באַערדיקט געוואָרן יעדער באַזונדער מיט אַ גענויער באַצייכענונג אויף אַ גוטן ברעטל פון זיין שטאַנד (לאַנדשטורמיסט, אונטעראָפיציר און אַז. וו.), נאָמען, פאַמיליע און ווען ער איז געפאַלן. —

באַלד איז פאַרבאָטן געוואָרן דער משא־ומתן מיט תבואה. אויך דער אַריבערפאָר פון איין באַצירק אין דעם אַנדערן, שפּעטער פון איין קרייז אין דעם אַנדערן (די קרייזן — די פריערדיקע רוסישע אויעזדן, צעטיילטע אויף 2—3 טייל) אָן ערלויבעניש („שיינען"). און אַזוי האָט אָנגעהויבן אָפּצושטאַרבן דאָס לעבן און דער פאַרקער צווישן די געגנטן.

*) די פּויערים האָבן אין דער צייט פון די רוסן געהאַט דאָס רעכט אויסצוקלייבן אַ עלטסטן אין דאָרף (סטאַראָסטע), וועלכער האָט געדאַרפט איבערגעבן די פּויערים די פאַראָרדענונגען, קלייבן שטייערן וכדומה.

VII. דער פרייער האנדל און די ראַציאָנירונג.

בלויז די ערשטע צייטן האָבן די אָמטספאָרשטייער ערלויבט די אָרטיקע קאָמיטעטן פאַר אָרעמע, יידישע און קריסטלעכע, איינצוקויפן אַ געוויסן סכום תּבואה, כּדי צו פאַרטיילן צווישן דער באַפעלקערונג. די פאָרשטייער פון די קאָמיטעטן פלעגן דערהויפּט זיין די רבנים און די גלחים, וואָס האָבן באַקומען די פּריווילעגיעס צו פאַרקויפן זאַלץ, צוקער און ליכט, וועלכע זיי פלעגן באַקומען (פאַר געלט) אין די קרייזשטעט פון די קאָנטינגעס (מיליטערישע קראָמען), אָדער דירעקט פון די קרייזהויפּטמענער (דאָס זיינען געווען די פאָרשטייער פון דער מאַכט אין די קרייזשטעט). ביי אַ $\frac{3}{4}$ יאָר צייט איז דאָך אין די שטעטלעך ניט אַריינגעפירט געוואָרן קיין ראַציאָנירונג.

אָבער ווען דער מצב פון דערנערונג איז געוואָרן ערגער, האָט מען שוין אָנגעהויבן „צוצוטיילן", אמת, ניט אין דער פאָרם פון ברויט, נאָר אין מעל אָדער קאָרן. און אַז עס איז ניט געווען קיין קאָרן, פלעגט מען געבן האָבער, גערשטן, וויקע. עס זיינען געווען צייטן, ווען עס איז ניט געווען וואָס אַרויסצוגעבן — האָט מען גאָרנישט געגעבן. די שטעטלשע באַפעלקערונג פלעגט שוין ווי עס איז מיטן הונגער אויף העלפט זיך אַן עצה געבן: די פּאָרציע איז געווען אַ $\frac{1}{2}$ פונט (אין די בעסטע צייטן) און $\frac{1}{4}$ אָדער $\frac{3}{8}$ פונט אין די ערגסטע צייטן פראָ פערזאָן און פראָ טאָג.

VIII. דער אויספרעסונגס-אַפּאַראַט

כּדי אויסצופּאָמפּען פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג אַלץ, וואָס איז נאָר מעגלעך — איז ביי די אָמטספאָרשטייערס געבילדעט געוואָרן אַ באַזונדערער „ווירטשאַפטס-אויסשוס", — אַ קאָמיסיע, וועלכע האָט געדאַרפט אָנפירן מיט אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו לאַנדווירטשאַפט, כּדי וואָס מער צו באַקומען. פאַר דעם „פאַטערלאַנד" פּראָדוקטן. אויף דעם איז געווען באַשטימט אַ באַזונדער אונטער-אָפיציר.

די מאָדוסן פון נעמען ביי די פּויערים די פּראָדוקטן זיינען אין פאַרשיידענע צייטן געווען פאַרשיידן... פאַר דעם פלעגט מען אַרויפלייגן אויף דעם אָמטסבאַצירק אַ געוויסן שטייער אין נאַטור אויף אַ געוויסן סכום תּבואה פון 6 ביז 10 טויזנט פּוד.

די סטאַראָסטעס האָבן דאָס געדאַרפט פאַרטיילן לויט די דערפער און לויט יעדערנס פאַרמעגן. ווען דאָס האָט ניט געגעבן דעם גאַנצן סכום — האָט מען גענומען מיט צוואַנג און אַ סך מער, וויפיל עס איז געווען באַשטימט. דערנאָך האָט מען אַריינגעפירט אַ געוויסע אָפּשאַצונג פון גרעטעניש. צו דעם צ״ל פלעגן די מיטגלידער פון „ווירטשאַפטס-אויסשוס" (עטלעכע סאָלדאַטן) אַרומפאָרן און באַקוקן יעדער בעל-הבתישקייט און באַשטימען, וויפיל דאַרף יעדער געבן. אין סעפטעמבער דאַרף אין די שפּייכלערס פון „ווירטשאַפטס-אויסשוס" אַריינגעפירט ווערן אַן אוואַנס פון דעם גאַנצן קאָנטינגענט, און אין אָקטאָבער — נאָוועמבער דער גאַנצער קאָנטינגענט. דאָס איז אויך געווען שייך צו קאַרטאָפל. דעם קאַרטאָפל האָט מען געדאַרפט גלייך פון פעלד פירן אויף דער נאָענטסטער באַן-סטאַנציע און לאָדן אין די וואַגאָנעס. אויסרעכענען אָבער האָבן די דייטשן אויסגערעכנט ניט דעם געוויסן פּראָצענט, וואָס מען דאַרף אָפּגעבן, נאָר וויפיל דער פּויער דאַרף האָבן ביז דעם נייעם שניט לויט אַ באַשטימטן ראַציאָן, אומגעפער אַ $\frac{1}{2}$ פונט תּבואה אַ טאָג פאַר אַ מענטשן און אַן ערך 1 פונט קאַרטאָפל. — פאַרשטייט זיך, אַז דאָ איז געווען אַ פעלד פאַר הפקרות. גאָר גיך האָט מען זיך אויסגעלערנט אין דעם „באַרבאַרישן לאַנד" צו נעמען שוחד אויפן שטייגער פון ר. סישן טשינאָווניק, מיט דער נפקא-מינה, וואָס דעם לעצטן האָט דאָס מחייב

געווען צו פאַרלייכטערן „דעם געזעץ" פאַרן אינטערעסאַנט און דער דייטש האָט גענומען אָן קיין שום התחייבות און אין אַ גרעסערער מאָס. דער בער, אַז מען פלעגט זיך דערוויסן, אַז ביי וועמען עס איז פאַרבלייבט מער פּראָדוקטן, אויף וויפיל ער האָט רעכט, — האָט מען דאָס אָן קום טענות און מענות רעקווירירט, צונעמענדיק אַפילו דאָס, וואָס דער פּויער דאַרף האָבן פאַר זיך.

גאָר גיך האָבן די פּויערים פאַרשטאַנען, אַז מען טאָר קיין איבעריקע און אַפילו ניט-איבעריקע ניט האַלטן פון אויבנאויף און אָנגעהויבן אַ ק׳ץ צו „פאַרשטעקן". אין די פעלדער און וועלדער האָט מען געגראָבן ביינאַכט גריבער און געשאָטן קאַרטאָפל. אויף תּבואה פלעגט מען מאַכן קאַסטנס, כּונען און באַהאַלטן אין היי, שטרוי, אָדער אויך אין גריבער. די גריבער פלעגט מען פאַראַקערן פון אויבן און אָפטמאָל אַפילו פאַרוייען אָדער פאַרזעצן ביימלעך, קוסטעס, עס זאָל ניט בלייבן קיין שפּורן. נאַטירלעך, ניט אַלע מאָל האָט דאָס געהאָלפן און „גוטע שכנים" פלעגן אַ שושקע טאָן. דער דייטש האָט שוין געטאָן דאָס זייניקע: מען פלעגט שיקן אַ פּאַרטיע סאָלדאַטן פון „ווירטשאַפטס-אויסשוס" צו געפינען דאָס באַהאַלטענע אונטער דער ערד.

IX. דאָס געצאָלט. אייניקע ביישפּילן פון רעקווריזיציעס.

פאַר דעם קאָנטינגענט האָט מען געצאָלט העכסטנס צו 7 מאַרק אַ צענטנער (3 פּוד), בשעת ווען אין דער ווירקלעכקייט איז געווען אין 20 — 30 מאָל טייערער. פאַר רעקווירירטע האָט מען גאָרנישט געצאָלט.

די דייטשן האָבן אויסגענוצט יעדע געלעגנהייט, כּדי צו נעמען אַלץ, וואָס ביים לאַנדווירט איז דאָ. אָט בעט אַ פּאָטער, וואָס האָט אַ זון אין ווילנע, אַ ערלויבעניש ביים אָמטספאָרשטייער אַוועקצופירן פאַרן זון 2 צענטנער קאַרטאָפל. דער אָמטספאָרשטייער אַנטזאָגט ניט, אָבער ראָט זיך צו ווענדן צום קרייזהויפּטמאַן, וועלכער וועט דאָס זיכער ערלויבן. די בקשה איז אָנגעשריבן געוואָרן אין קאַנצעלאַריע פון אָמטספאָרשטייער און אָפּגעשיקט געוואָרן אָפיציעל. אין עטלעכע טעג אַרום קומט אַ טעלעפאָנישע פאַראָרדענונג: „צונעמען אַלע פּראָדוקטן און דעם גאַנצן קאַרטאָפל ביים פאָטער, היות ווי ער האָט איבעריקע צו שיקן פאַרן זון" — און ביינאַכט טאַקע זיינען געקומען זשאַנדאַרן און סאָלדאַטן. מען האָט געמאַכט די שטרענגסטע בדיקה (געשטאָכן מיט שפּיזן די קישנס) און געהייסן לאָדן אַלץ, וואָס מען האָט געפונען פון פּראָדוקטן, אויף וועגן און אָפּפירן אין „ווירטשאַפטס-אויסשוס".

די לעצטע צוויי יאָר איז שוין געווען אַזוי שטרענג, אַז ווען מען פלעגט ניט אַריינפירן די תּבואה צום טאָג — פלעגן די דייטשן אַוועקפאָרן מיט אַ דרעשמאַשין אין די שייערן, אויסדרעשן גאָר די תּבואה און צונעמען אויף אַמאָל אַלץ.

דער מיטל איז זיי זייער געפעלן געוואָרן, מחמת ניט קיין געדראָשענע תּבואה איז זייער שווער צו באַהאַלטן און דרעשנדיק רעכנט מען זיך שוין ניט מיט קיין נאָרמעס.

כּדי די באַפעלקערונג זאָל ניט קענען עסן קיין איבעריקן ביסן — האָט מען צוגענומען ביי אַלע פּויערים די הויז-מילשטיינער (זשאָרנעס). יעדער האָט געמעגט נאָר מאָלן אין אַ פאָראויס באַשטימטער מיל לויט אַ ערלויבעניש פון „ווירטשאַפטס-אויסשוס". פאַרשטייט זיך בלויז אַזוי פיל, ווי עס קומט אויס נאָכן ראַציאָן. אַ סך מילן זיינען אינגאַנצן פאַרמאַכט געוואָרן. דאָרטן, וואו מען האָט געבייטלט מעל — האָט מען די בייטלען (אַפּאַראַטן ספּעציעל צום זיפּן די דינע מעל) צוגענומען, און אָן ווייצענע מעל האָט מען טאַקע די גאַנצע צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע כּמעט

ווי פארגעסן. בכלל פאר ווייץ איז ניט געווען קיין קאנטיגענט. דאס האט מען געדארפט אפגעבן, וויפיל עס איז אויסגעוואקסן אינגאנצן.

X. מילך, פלייש און אנדערע פראדוקטן.

אלע איבעריקע פראדוקטן זיינען גענומען געווארן אונטער א שטרענגער קאנטראלע.

אין דעם ערשטן ווינטער איז פאראָרדנט געווארן, אז אלע באצירקן מוזן צושטעלן א געוויסן סכום פעטס (פוטער און שמאלץ). אזוי ווי ווינטער איז כמעט ניטא קיין מילך, האט איין אמטספאר־שטייער געשריבן דעם קרייזהויפטמאן, אז די באפעלקערונג האט ניט לחלוטין קיין איבעריקע פעטס־פראדוקטן און זי נייטיקט זיך אין דעם אליין. דער אמטספארשטייער איז גלייך באוויטיקט געווארן פון שטעל און אפגעשיקט געווארן צום פראנט מיטן אויסרייד, אז ער דארף אויספירן באפעלן און ניט צושטעלן זיין מיינונג, ווען מען פרעגט אים ניט.

שפעטער איז איינגעשטעלט געווארן, אז יעדער אייגנטימער פון א קו מוז צושטעלן אלע טאג דעם סטאראסטע איין ליטער גוטע מילך. שפעטער איז די מאס פארגרעסערט געווארן ביז 2 ליטער. די מילך האט דער סטאראסטע געדארפט אלע טאג צושטעלן אין „ווירטשאפטס־אויסשוס“, וועלכער האט אין אלע שטעטלעך געהאט „מילכערייען“, וואס האבן פון דער מילך געמאכט קעז און פוטער אין די צענדליקער פודן פער וואך. ווען עס פלעגט זיך ארויסווייזן, אז די מילך איז געפעלשטע (מיט וואסער) אדער האט ניט קיין באשטימטן % פעטס („אפגעשמאנט“) — האבן די שולדיקע באצאלט גרויסע שטראף ביז רעקווירירן די קו. ווען מען האט ניט געקענט פעסטשטעלן, ווער איז דער שולדיקער — האט געליטן די גאנצע גמינע, באצאלנדיק שטראף.

אויב ביי וועמען די קו האט „פארריסן“, אדער קראנק געווארן — האבן קיין תרוצים ניט געהאלפן. אויב זי גיט קיין מילך ניט — כוטשו זי ברענגען אויף פלייש פאר מיליטער. אזא ענטפער פלעגט באקומען יעדערער, וואס האט געמאלדן, אז די קו גיט קיין מילך ניט. אין הערבסט, ווען די קי גיבן קיין מילך ניט — פלעגט דאס רעווידירט ווערן און אויף א קורצער צייט (א חודש־צוויי) פלעגט דער מילך־שטייער אפגעלייגט ווערן. אויסער מילך איז אין א פולע ערטער געווען איינגעפירט א „פוטער־שטייער“ — 1 פונט א וואך, ווינטער א $^1/_2$ פונט. —

מער ווי איין קו האט קיינער ניט געטארט האבן. די איבעריקע האט מען זומברחמנותדיק צוגענומען אויף פלייש. שעכטן בהמות, עגלען, חזירים און עופות האט מען ניט געטארט אן א ספעציעלער ערלויבעניש. בכלל האט מען אלע אונטערגעהאדעוועטע בייקלעך און קעלבער צוגענומען אויף פלייש. פון יעדער שעפס האט מען געדארפט צושטעלן צוויי מאל א יאר ניט ווייניקער ווי צו פונט וואל. פון יעדער הון איין איי א טאג. אין אנדערע שטעטלעך האט מען איינמאל אין וואך געגעבן א ערלויבעניש צו קוילן א בהמה פאר דער באפעלקערונג. האניק (הגם אין לאנד איז נאך די מלחמות כמעט אין גאנצן חרוב געווארן די אין ליטע באריםטע ווירטשאפט), האט מען געדארפט אפגעבן גאר. קיין וואונדער ניט, וואס די באפעלקערונג האט געלעבט כמעט ניט ניצנדיק קיין מילך, אייער, פוטער און פלייש. דאס אוועקנעמען בהמות (מער ווי איינע, ווי געזאגט, האט מען ניט געטארט האלטן) איז געווען אן אמתע פלאג פאר דער באלעבאטישקייט. דעם לעצטן יאר פון דער דייטשער אקופאציע האט זיך איינגעגעבן צו פועלן, אז די באפעלקערונג אליין זאל צושטעלן דעם נייטיקן סכום פלייש. די גמינעס האבן איינגעפירט א אויסקויף־אפצאל פון יעדער קו (צו 15—20 רובל), פאר דעם געלט האט מען

געשאפן פלייש. עס זיינען געווען געגנטן רייכערע, וואס האבן נאך פארמאגט איבעריקע בהמות (דארטן וואו עס זיינען ניט פארגעקומען קיין דויערנדיקע שלאכטן) און דארטן האט מען געקויפט און געגעבן די דייטשן.

פאר אלץ וואס די דייטשן האבן גענומען, איז כלומרשט געווען איינגעשטעלט א טאקסע (לויט שלום־פרייזן). צום ביישפיל 5—10 פעניג א ליטער מילך, אדער דאסגלייכן אן איי. אבער אויך דאס געלט, אומשטיינסגעזאגט, איז מערסטנטיילס געבליבן ביי די סטאראסטעס און די אמטספארשטייערס. דערצו איז פאר יעדערן אויסגעקומען אזא נישטיקע סומע, אז קיינער האט זיך מיט דעם ניט אינטערעסירט.

כלומרשט, האנף, זוימען האט מען געמוזט אפגעבן אינגאנצן. ווען די דייטשן האבן באמערקט, אז די באפעלקערונג שטעלט עס ניט צו, פלעגט מען מאכן רעוויזיעס פון שטוב צו שטוב. דאמאלסט האט מען שוין צוגענומען אלץ: געוועבטע לייוונט, פארשיידענע מעטאלענע חפצים, וואל־אויסארבעטונגען, שפייז־פראדוקטן א. אז. וו. אזעלכע רעוויזיעס פלעגן פארקומען גאנץ אפט און צוליב פארשיידענע טעמים, דערהויפט נאכן ארויסגעבן פאראָרדענונגען וועגן צושטעלן וועלכע עס איז זאכן (קעלכלעך, קופער, חזיר־האר א. אז. וו.).

די אקופאנטן האבן געזעצן ארויסצוציען פון לאנד דאס גאנצע רוישווארג, וואס דייטשלאנד מיט אירע שותפים האבן זיך שטארק גענייטיקט אין דעם. יעדע זאך האט מען געזען אויסצונוצן, אפילו אזוינס, וואס האט אויפן ערשטן קוק א נישטיקן ווערט.

מען האט אין א סך ערטער געהייסן קלייבן קראפעווע; דער שטענגל פון קראפעווע האט א דינע הייטל, פון וואס מען קען מאכן א סארט פאדים. אויף די לאנקעס אין ליטע וואקסן אזעלכע גראזן, וואס ביים צייטיק ווערן האבן זיי א מין פוך, האבן קינדער דאס געמוזט צושטעלן די דייטשן. טיכלעך, פארשיידענע אפפאלן האט מען אויך געמוזט צושטעלן אין די ספעציעלע „זאמל־פונקטן“.

די פערד האבן ניט געטארט האבן קיין לאנגע עקן און גריוועס. צוויי מאל א יאר פלעגט מען זיי אפשערן און אפגעבן די האר.

געפאלענע פערד און בהמות האט מען ניט געטארט פארגראבן, די נבלות האט מען געמוזט צושטעלן אויף די אוטיליזאציע־זאוואדן אדער „פארווערטונגס־אנשטאלטן“. —

גאר דאס אייבס און יאגדעס פון אלע סעדער האט געהערט צו דער מאכט און דאס האט מען ניט געטארט פארקויפן פריוואט. עס זיינען געווען באשטימט צושטעלער, וועלכע האבן געדארפט צונעמען דאס גאנצע אויבס פאר די מארמעלאד־פאבריקן, וועלכע האבן געארבעט אויסשליסלעך פאר די באדערפענישן פון פראנט. געצאלט האט מען פאר דעם אלעם שפאטביליגע פרייזן — עפעס עטלעכע מארק א צענטנער*).

XI. מאביליזאציעס אויף פערד.

די שווערסטע פלאג איז געווען די אפטע מאביליזאציעס פון פערד. אין דער צייט, וואס בנוגע צו קי האט מען נאך געווען ניט אוועקצונעמען די לעצטע — איז בנוגע פערד קיין שום איינ־

*) צום באדויערן האב איך ניט געקענט אויסנוצן די מאטעריאלן און ציפער, וואס איך האב צונויפגעזאמלט, און דעם געגעבענעם ארטיקל שרייב איך לויטן זכרון און אויפן סמך פון פערזענלעכע באאבאכטונגען און שמועסן מיט אייניקע פערזאנען, ווי הרב בראז פון וויסאקי־דווארן. די מאטעריאלן געפינען זיך ביי מיינע עלטערן אויף יענער זייט גרעניץ, אין קאוונער ליטע, וואוהין איך קען ניט צוקומען שוין מער ווי א יאר. איך בעט מיך דערפאר ניט שטרענג משפטן פאר קליינע טעותן, וועלכע קענען זיין אין ציפער און כראנאלאגיע.

זעעניש ניט געמאַכט געוואָרן. דער איינציקער מאָדוס איז געווען צוצונעמען יעדן פערד, וואָס איז געזונט און כּויג פאַר דער אַרמיי. די אייגנטימער פון די פערד האָבן זיי געדאַרפט צושטעלן צום באַשטימטן אָרט, וואוהין עס פלעגט אַראָפּקומען אַ מיליטערישע קאָמיסיע פּעס־צושטעלן, וועלכע פערד מען דאַרף רעקווירירן. קיין שום טענות האָבן ניט געהאָלפן. די קאָמיסיע באַשטימט, צו וועלכער קאַטעגאָריע דער פערד געהערט, און לויט די קאַטעגאָריעס ווערט באַצאָלט (צום פּרייז פון שלום-צייט). דערביי פלעגן פאָרקומען האַרצרייסנדיקע סצענעס. די פּויערים, דערהויפּט זייערע ווייבער און אפילו קינדער, ווען מען פלעגט ברענגען צו מאָביליזאַציע דעם איינציקן פערד אין זייער באַלעבאַטישקייט, דעם גאַנצן שפּייזער פון דער פאַמיליע, פלעגן זיך איינקלאַמערן אין פערד, זיך אים אָנהענגען אויפן האַלז און ניט לאָזן פירן צו די צוגענומענע, מיט יאָמערייען און קלאָגן. די דייטשן אָבער האָבן ניט האַלט מאַכן שהיות. סאָלדאַטן האָבן שטעקנס און מען שלאָגט מכּות־רצח די גאַנצע פאַמיליע, וואָס שטעלט זיך איין פאַרן פערד און שטערט די אָרדענונג.

פון צער און יאוש ווילן די פּויערטעס קיין געלט ניט נעמען, נאָר מען שלעפּט זיי אַריין מיט גוואַלד צום שאַצמייסטער (קאַסיר), מען שטופּט זיי אַריין דאָס געלט און מען וואַרפט זיי אַרויס.

צוגענומען דעם איינציקן פערד — איז שוין די באַלעבאַטישקייט איינגאַנצן רואינירט. אמת, עס זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן פאַראָרדענונגען, אַז די „פערדלאָזע" זאָלן ביי די שכנים „לייען" פערד אויף צו גאַארבעטן דאָס פעלד. אָבער די, וואָס זיינען באַקאַנט מיט די פאַרהעלטענישן אין דאָרף און די פאָדערונגען און דער לאַנדווירטשאַפט — וועלן פאַרשטיין, אַז דאָס איז געווען אַ קאַפּע סגולה. און אַ היבשער טייל באַלעבאַטישקייטן זיינען טאַקע דערפון רואינירט געוואָרן. דער, וואָס האָט דעם פערד ניט צוגעשטעלט צו דער אויפנעמ־קאָמיסיע — האָט באַקומען גרויסע שטראָף, אחוץ וואָס דער פערד איז פאָרט מאָביליזירט געוואָרן. אַזעלכע מאָביליזאַציעס פלעגן פאָרקומען כּמעט יעדן האַלב יאָר.

אויסערדעם האָבן אַלע פערד געדאַרפט זיין רעגיסטרירט און געשטעמפּלט.

XII. די עקספּלאָאַטאַציע פון הויפן און פעלדער.

פון דער אַנדערער זייט האָבן די „ווירטשאַפטס־אויסשוסן" געדאַרפט זאָרגן, אַז די פעלדער זאָלן ניט שטיין פּוסט און זאָלן באַאַרבעט ווערן. צו דעם צוועק האָבן די דייטשן פאַרנומען אַלע דורך די פּריצים פאַרלאָזטע הויפן און גענומען זיי באַאַרבעטן. אַזעלכע הויפן זיינען געווען אין אַ היבשער צאָל. אַ גרויסער טייל גוטסבאַזיצער זיינען אַוועקגעפאָרן קיין רוסלאַנד. די הויפן זיינען געבליבן אָן אַ אינווענטאַר, אָבער דאָס האָבן שוין די דייטשן געשאַפן. באַאַרבעטן דאָס פעלד פלעגן די דייטשן אויף אַ גאַנץ פּשוטן אופן. מען האָט צונויפגעטריבן די אַרומיקע פּויערים מיט זייערע פערד און זיי האָבן געאַקערט, געבראָנעוועט, געזייט. מען האָט געצאָלט אַ מענטשן מיט אַ פערד העכסטנס צוויי מאַרק אַ טאָג אָן עסן. אויף שניידן, גראָבן קאַרטאָפל, יעטן האָט יעדער דאָרף געדאַרפט צושטעלן פּויערטעס, וועלכע האָבן נאָמינעל באַקומען 30 פעניג אַ טאָג (אויך אָן עסן). פאַקטיש אָבער האָט מען אָפט דעם דאָזיקן נישטיקן לוין אויך ניט באַצאָלט. פאַרן טאָן ניט ווי מען דאַרף אָדער פאַר ניט פלייסיק אַרבעטן פלעגן די דייטשן שלאָגן מיט אַראַפּניקעס און שטעקנס. דאָס לעצטע איז אויך געווען אַ מיטל, ווען מען האָט ניט פאַרשטאַנען זייערע באַפעלן וועגן אַרבעט. און טאַקע פאַרשטיין האָבן זיי די פּויערים פאַרשטאַנען גאַנץ ווייניק. אויסער פּויערים איז נאָך געווען אַ קאַטעגאָריע אומזיסטע אַרבעטער — די אַרויסגעטריבענע פון די פראָנט־ליניעס. די

זיינען געווען אמתע קנעכט אויפן מיצרישן שטייגער. מען האָט זיי באַזעצט אין די פאַרלאָזענע הייזער און געגעבן זיי נאָר צו האַלב פונט ברויט און שוואַרצע קאַווע. די ווייבער מיט די קינדער האָבן אויך געמוזט אַרבעטן. אומבייטן דעם אָרט האָבן זיי ניט געטאָרט. די שווערסטע אַרבעט איז אויסגעקומען אויסצושטיין אָט די היימלאָזע. אויסער פעלד־אַרבעט — האָבן זיי געדאַרפט קלייבן שטיינער, ברוקירן די וועגן, וואַשן די וועש פאַר די סאָלדאַטן וכדומה: קיין וואונדער ניט, וואָס אַ סך פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבן פון הונגער און פאַרשיידענע קראַנקהייטן.

דעם ערשטן יאָר האָבן דאָך די דייטשן געגעבן תּבֿואה צו פאַרזייען פאַר די, וואָס האָבן ניט געהאַט, און אויך ניט קיין טייערע פּרייזן. אין די קרייזשטעט האָט מען אין דער צייט פון פעלדאַרבעט ניט אַרויסגעגעבן קיין שיינען אויף צו פאָרן, סיידן אין אַ עקסטן גויטפאַל און נאָך גרויס מאַטערניש. דער ענטפער אויף אַ בקשה וועגן פאָרן איז געווען: די פּויערים און די פערד מוזן די ערד באַאַרבעטן.

די שטענדיקע אַרבעטער (פאַראָבקעס) פון די הויפן זיינען אויך געבליבן ביי די דייטשן, זייער לאַגע איז געווען ענלעך צו דער לאַגע פון די פון פראָנט אַרויסגעשיקטע, וועגן וועלכע עס איז דערמאָנט אויבן. אין די לעצטע $1\frac{1}{2}$ יאָר האָבן די אומפּעאיקע צום פראָנט סאָלדאַטן אויך געאַרבעט אין די הויפן צוגלייך מיט די פּויערים, פאַרשטייט זיך, באַקומענדיק אַ מיליטערישן ראַציאָן. די הויפן האָבן געגעבן אַ סך תּבֿואה צום אַרויספיר, הגם קיין העכערע אַגריקולטור איז ניט באַנוצט געוואָרן.

XIII. פיש-ווירטשאַפט.

אינטערעסאַנט איז אויך די פיש-ווירטשאַפט, וואָס די דייטשן האָבן געפּרובט פירן אויף זייער שטייגער. די פיש-פאַנגעריי בילדעט אין אונזערע קאַנטן אַ היבשן פּרנסה-צווייג. די אונטערנעמער זיינען דאָס רובֿ ייִדן. די פיש פאַנגט מען מיט גרויסע נעצן אין אַ גרויסער מאָס צום אַרויסשיקן אין ווילנע. די ערשטע 3 חדשים זיינען קיינע באַרעניצונגען פאַרן פאַנגען און אַרויספירן די פיש ניט געווען. די פּרייזן זיינען געווען טאַקע גאַנץ חויכע און די פישער מיט די שטאָטישע קאָמיסיאָנערן האָבן דעריבער געשמאַק פאַרדינט. אין דער דייטשער פּרעסע האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן אַרטיקלען, אַז היות ווי קיין פלייש איז ניטאָ, דאַרף פיש אַלס איינער פון די נאַרהאַפטסטע פּראָדוקטן, וואָס מער אויסגעניצט ווערן. דאַמאָלסט איז אין ווילנע (יאַנואַר 1916) אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ פאַראָרדענונג, אַז אויסערן פישמאַרק טאָר אין ערגעץ קיין פיש ניט פאַרקויפט ווערן און די פּרייזן זיינען באַשטימט געוואָרן גאָר קליינע, לפי ערך עפּעס טייערער ווי אין שלום-צייט, דאָס האָט גלייך פאַרקלענערט דעם פאַנג און געטריבן צום אומלעגאַלן האַנדל מיט פיש („שמוכל"). די פישער האָבן דערלאַנגט אַ פּעטיציע צום בירגערמייסטער, אַז עס מוז פאַרגרעסערט ווערן די טאַקסע אויף פיש, ווייל עס לוינט ניט פאַנגען און פירן די פיש אין שטאָט. דער בירגערמייסטער האָט די בקשה ניט באַפרידיקט, פונדעסטוועגן איז אין עטלעכע חדשים אַרום די טאַקסע געהעכערט געוואָרן. אָבער דער אומלעגאַלער האַנדל מיט פיש איז שוין פאַרבליבן אויף דער גאַנצער צייט. אויפן מאַרק איז שוין געווען פיש זייער ווייניק. דערצו האָבן די קרייזהויפּטמענער ניט געגעבן קיין אַרויספיר-שיינען, פאָדערנדיק, אַז די פיש זאָל פאַרקויפט ווערן אויפן אָרט. אין אַ געוויסער צייט אַרום איז איינגאַנצן פאַרבאָטן געוואָרן דער פאַרקויף פון פיש „פאַר ציוויל", אַלץ האָט געמוזט אָפּגעגעבן ווערן אין די האַנדלס-אָפּטיילונגען פון די קרייזאַמטן צו פעסטע פּרייזן (דער העכסטער פּרייז איז געווען 1 מאַרק אַ פונט גרויסע פיש און 20—25 פעניג קליינע).

די גרעסערע פיש זיינען געגאַנגען פאַר מיליטער. צו דעם צוועק זיינען איינגעאָרדנט געוואָרן „רויכערייען" וואו מ'האָט די גרעסערע פיש געוויאָנזלט.

די קליינע פישלעך פלעגט מען אָפּשיקן קיין ווילנע צום פאַרקויפן דעם שטאָטהויפּטמאַן (בירגערמייסטער), וועלכער האָט דאָס אָפּגעגעבן די יידישע קאָמיסיאָנערן. מערסטנטיילס פלעגן די קליינע פישלעך אָנקומען אָן אייז, צעריבענע (עטלעכע מאָל איבערגעשאָטענע פון איין כלי אין דער אַנדערער) און ממילא פאַרדאָרבענע, וואָס קיינער האָט זיי שוין ניט געקענט נוצן. דאָך ווינטער (ווען די פיש ווערן ניט אַזוי גיך קאַליע) איז דער פישמאַרק געווען געפּאַקט און עס פלעגן זיין די גרעסטע רייען אויף צו באַקומען 1—2 פונט קליינע פיש צו 20—25 פעניג. איינמאָל האָבן די דייטשן אויסגענוצט די תאוה צו פיש פון דער ווילנער באַפעלקערונג אויף אַ גאַנץ אָריגינעלן אופן: עס זיינען פונאַנדערגעקלעפּט געוואָרן מודעות אויף יידיש אין אַלע יידישע קוואַרטאַלן, אַז פרייטאָג וועט מען אויפן מאַרק פאַרקויפן פיש צו 10 פעניג אַ פונט אין אַ אומבאַגרעניצטן סכום. דער עולם האָט זיך פרייטאָג געלאָזט אין פישמאַרק אַריין אין די טויזנטער. קיין פיש איז אויפן מאַרק אָבער ניט געווען, עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס האָט מען געדאַרפט אַראָפּנעמען קינעמאַטאָגראַפישע אויפנאַמען פון ווילנער יידישן עולם, און נאָר אויף אַזאַ אופן האָט מען געקענט צונויפקלייבן גרויסע מאַסן אין יענע צייטן.

די אָזערעס סיי די פּריוואַטע (פון די פּאַרלאָזענע), סיי די קרוינישע האָבן די דייטשן, אַזוי ווי די רוסן, אָפּגעבן אין אַרענדע. דאָ האָט מען געמאַכט אַ פּרוב צוצוציען דייטשע אונטערנעמער און איין מאָל האָט מען אַלע אָזערעס פון גאַנץ קאָשעדאַרער (אַ טייל טראָקער) קרייז אָפּגעגעבן אַ דייטשן. דער לעצטער האָט ניט באַצאָלט און ניט צוגעטראָטן צום פאַנג און מען האָט דאָס געמוזט אָפּגעבן יידן.

אַלע מכשירים צום פאַנגען זיינען געווען אויסשליסלעך פון דייטשלאַנד און היות ווי פיש איז אָנערקענט געוואָרן פאַר אַ גוטן פּראָדוקט פאַר דער אַרמיי, האָט די „מיליטער־פאַרוואַלטונג ליטויען" אַרויסגעגעבן די פישער נעצן פאַר באַשטימטע פּרייזן, לפי־ערך ניט קיין הויכע, שפּעטער צו — אפילו אויף קרעדיט. אָבער דעם חוב פלעגט מען דעקן מיט פיש. ווען ניט דאָס אַריבערשמוגלען פיש אין שטאָט אַריין, וואָלט מען ניט געקענט פאַנגען, ווייל צו גרויס זיינען געווען די הוצאות, אַז די טאַקסע פון קרייזאַמט זאָל קענען דעקן. די פישער האָבן געהאַט די פּריווילעגיע, וואָס זיי האָבן געמעגט האַלטן 1—2 פערד, וועלכע מען האָט ביי זיי ניט געטאָרט צונעמען.

כאַפּן פיש האָט מען געמעגט נאָר פון אַ געוויסער גרייס, הגם אויף דעם האָט מען ניט זייער מקפּיד געווען.

XIV. די פאַרצאַמונג פון וועגן און דער שמוכל.

כדי דורכצופירן די גאַנצע סיסטעם פון אַרויספּרעסן, וואָס נאָר מעגלעך און ניט דערלאָזן דעם פרייען האַנדל (שמוגל — שמוכל), איז אויף אַלע וועגן פונאַנדערגעשטעלט געוואָרן אַ וואַך. די וואַך איז באַשטאַנען פון מיליטערישער פּאָליציי, פעלד־זשאַנדאַרמעריע און ספּעציעלע קאָנטראָלן. די וואַך איז געשטאַנען אויף די שטילערע וועגן אומגעפער 10—15 ווייאָרסט איינע פון דער אַנדערער, נעענטער צו שטעט און שטעטלעך אַ סך געדיכטער, דאָס גלייכן אויף די גרויסע שליאַכן, די הויפּטוועגן צו ווילנע. די עובדא פון די וואַכן איז געווען צו קאָנטראָלירן יעדן דורכגייער און דורכפאָרער, צי זיינען אַלע באַזאָרגט מיט די געהעריקע שיינען און צי מען פירט ניט קיינע פּראָדוקטן.

יעדע פור האָט געדאַרפט האָבן ביי דער זייט פון וואָגן אַברעטל

מיט אַ אויפשריפט פון דעם נאָמען און פאַמיליע און פון וועלכן אָרט און קרייז דער אייגנטימער פון דער פור איז.

אויף אַ גרעסערער שטרעקע איז געווען אוממעגלעך אויסמיידן די וואַכן, וואָס זיינען געשטאַנען אויף די וועגן. יעדע וואַך איז באַשטאַנען פון 4—5 מאַן, וועלכע האָבן זיך געמוזט בייטן. סיי טאָג סיי נאַכט האָבן זיי אויפגעפּאַסט, צי גנבעט ניט עמיצער דעם וועג אָן אַ שיין.

אין משך פון דער אָקופּאַציע זיינען געווען פאַרשיידענע צייטן אין פּרט פון שטרענגקייט מצד די וואַכן. אַ געוויסע צייט, ווען עס איז געווען רואיקער — האָט מען פוסגייער אָפט דורכגעלאָזן אָן שיינען און קליינע פּעקלעך ניט צוגענומען. דאַמאָלסט איז אפילו געווען אַ פאַראָרדענונג, מען זאָל ניט אַראָפּנעמען פון די פּלייצעס ביז 1 פוד. נאָר דאָס האָט אָבער געדויערט אַ קורצע צייט.

די שטעט זיינען לחלוטין געווען פאַרמשפּט צו הונגער־טויט ביי די אַלע ראַציאָנירונגען, פאַרבאָטן פון אַריינפירן און אַרויספירן און אַז. וו. די פּרייזן אויף לעבנסמיטלען זיינען אומגעהויער געשטיגן, אויף 50־60 מאָל (ביי דעם כמעט ניט געענדערטן ווערט פון דער וואַלוטע!), און דעריבער איז דאָס ברענגען און פאַרקויפן אין שטאָט לעבנסמיטלען געוואָרן דער איינציקער מיטל פאַר טויזנטער מענטשן צו פאַרדינען און אומדירעקט צו ראַטעווען זיך פון הונגער. דער אומלעגאַלער האַנדל (שמוכל) איז טאַקע געווען די הויפּט־באַשעפטיקונג ביי אַ באַדייטנדן טייל פון דער באַפעלקערונג. און אַלע טאָג פלעגן זיך אין שטאָט און פון שטאָט ציען שורות מענטשן. דאָס איז מען געגאַנגען אָפט פאַר צענדליקער וויאָרסטן און אפילו מיילן, אין די דערפער אַריין אויפקויפן ביי די פּויערים תבואה, פּוטער, קעז וכדומה און טראָגן דאָס אין שטאָט אויף זיך („פּעקלטרעגער").

דורכגיין פאַרביי די וואַך מיט דער משא איז געווען געפערלעך, עס האָט זיך באַקומען אַ באַפעל אַראָפּצונעמען פון די פּלייצעס. דערפאַר האָבן די פּעקל־טרעגער געמוזט גיין מיט זייטיקע וועגלעך, שטעגלעך און פעלדער, כדי אויסצומיידן די דייטשן. נאָר די פעלד־זשאַנדאַרמעריע (רייטער) פלעגט אָפט כאַפּן די „פאַרברעכער" און אַרעסטירן זיי. זיי האָבן באַצאָלט מיטן פאַרלירן די סחורה און שטראָף דערצו.

פורן זיינען אויך געפאָרן מיט זייטיקע וועגן, אויסמיידנדיק די הויפּטפּאָסטנס פון דער וואַך, נאָר אויסמיידן אַלע איז געווען ניט אַלע מאָל מעגלעך, ווייל אין די פאַרדעכטיקע ערטער פלאַנירן אַרום פעלד־זשאַנדאַרן און ווי איז צו דער פור, וואָס איז שוין אַריינגעפאַלן צו זיי אין די הענט, אויסער דער סחורה קען מען דערביי פאַרלירן דעם פערד מיטן שפּאַן.

פונדעסטוועגן האָבן די שטענדיקע שמוכלער געמוזט געפינען אַ מיטל ווי אַזוי צו פירן לעבנסמיטלען אָן אַזאַ ריזיקע, דער דאָזיקער מיטל איז געווען אַ פּשוטער און אין רוסלאַנד אַ אויסגעפּרובטער: דאָס איז די „וזיאַטקע", וואָס די דייטשן האָבן זיך אויסגעלערנט צו נעמען גאָר אין גיכן נאָך זייער אָנקומען.

די וואַך האָט אויך געליטן דחקות און דעריבער זיינען די וואַכלייט געווען זייער להוט צו אייער, פּוטער און „שפּעק" (חזיר־פעטס). די שטענדיקע פוסגייער מיט די פּעקלעך פלעגן זיי אָפּפטרן מיט עטלעכע אייער, אַ שטיקל קעז אָדער פּוטער. די גרעסערע שמוכלער (מיט פורן) פלעגן דאַרפן אויסער די פּראָדוקטן געבן נאָך געלט אויך, אַמאָל האָניק און אַנדערע זאַכן. פאַרן פאָרן ביינאַכט האָט אויך געקומט אַ גרויסע שטראָף, מיט צונעמען דעם פערד, אָבער ביינאַכט איז געווען גרינגער דורכצוגנבענען זיך פאַרביי די וואַכן, וועלכע מען האָט ניט געקענט אונטערקויפן. און אַלע גרויסע שמוכלער האָבן טאַקע געפירט די סחורות ביינאַכט, „אָפּמאַכנדיק" אַפריער מיט אייניקע פּאָסטנס.

עס זיינען געווען שמוכלער, וואָס האָבן ריזיקירט און געפאָרן

אָן עום זָפמאַך — „אולי יעבור". ווען מען פלעגט זיי אָננעמען און בעטן אַ שיין — פלעגן אַנדערע אַרויסנעמען אַ 20-אָדער 50-מאַרקשיין (אָדער מער, אויב אַ גרויסע פור) און געבן דעם סאָלדאַט. אָפט איז דאָס דורכגעגאַנגען, אָבער טיילמאָל פלעגן די זשאַנדאַרן אָדער סאָלדאַטן צושטעלן צו די געהעריקע אַמטן די שמוגלער מיט דער סחורה מיט דעם פאַרגעלייגטן שחד, און דאַמאָלסט האָט שוין אויף דעם פאַרהאַלטענעם געוואַרט אַ מיאוסער פסק: אי דער פערד אי די סחורה זיינען געגאַנגען פאַ לאָרן, אויסער אַ גרויסן קנס און אַמאָל אפילו תפיסה.

אָפהאַלטנדיק אַ פור, פלעגט די וואַך קודם-כל פאָדערן שיינען און דערנאָך, אויב עס איז זיי עפּעס געווען פאַרדעכטיק, הייסן אַרונטערגיין די פּאַסאַזשירן און רעווידירן די פור: אויסטרייסלען אַלע פעקלעך, אויסזוכן דאָס היי מיטן שטרוי, דעם האָבער פאַרן פערד א. אַז. וו.

אָפט פלעגט מען דערביי מאַכן פערזענלעכע אונטערזוכונגען, ארומטאַפּן די קעשענעס, פאַרשיידענע ערטער אונטער די קליידער, דען מען האָט אויף אַזאַ אופן דורכגעשמוגלט לייוונט, אַרומוויקלענדיק דאָס אַרום זיך, וואָל, פעל א. אַז. וו. — וואָס עס איז נאָר געווען לפנים משורת הדין, האָט מען צוגענומען*).

די שמוגלערס האָבן געוועסט געמאַכט אין די וועגנס טאָפּלטע דעקן, וואו מען פלעגט באַהאַלטן פּראָדוקטן, ווי פלייש, פּוטער, קעז און אַלערליי טייערערע רוי-מאַטעריאַלן; אָבער גאָר אינגיכן איז דאָס אַנטדעקט געוואָרן און דער דאָזיקער מיטל דורכצופירן שמוגל האָט שוין ניט געקענט גילן.

מיט דער צייט איז מען געוואויינט געוואָרן מיט דער לאַגע און דער שמוגל איז געוואָרן אַ אומגעצעלטער-געזעצלעכער האַנדל, וואָס איז געווען נייטיק פאַר דער עקאָנאָמיק פון דעם לאַנד. די דייטשן אַליין אַלס פערזאָנען האָבן זיך גענייטיקט דערין, צו האָבן די מעגלעכקייט צוצוקויפן פּראָדוקטן פאַר זיך אַליין און פאַר זייערע הויז-געזינדן אין דייטשלאַנד אויף צו שיקן פער פּאַקט און מיטצונעמען, ווען מ'פאָרט אין אורלויב.

XV. די דעמאָראַליזאַציע פון די אָקופּאַנטן.

בכלל האָט זיך אין דער לעצטער צייט פון דער אָקופּאַציע אָנגעהויבן צו פילן אַ שטאַרקע דעמאָראַליזאַציע בנוגע דעם חוב צום פאָטערלאַנד און צו דער אַרמיי. יעדער סאָלדאַט און באַאַמטער, וואָס איז געשטאַנען אין רשות פון דער „מיליטער-פאַרוואַלטונג ליטוויען" און „עטאַפּן-קאָמענדאַטור" (אויף רוסיש הייסט דאָס тыловая служба) האָט מער געזאָרגט פאַר זיך ווי אַזוי צו מאַכן געלט און אָפּשיקן דאָס אַהיים, ווי אַזוי צו לעבן אַליין אַ גוטן טאָג אין דעם אָקופּירטן לאַנד, און פאַר לאַ-יחרץ-געלט פלעגט מען קענען כשרן אַ סך פאַרבאָטענע זאַכן. אַלע אַמטספאָרשטייער האָבן געהאַט פון כל-טוב. יעדער בעל-הבית (פויער) אָדער פריץ האָט צוגעשיקט צום אַמטספאָרשטייער דאָס בעסטע, וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט. אייער, פּוטער, האָניק ווייץ, פעטס, אויבס — אין דעם

*) איך פערזענלעך האָב זיך איינמאָל אימפּעקערט מיט מיינע קליינע קינדער נאָך פּסח פון מיינע עלטערן, וועלכע האָבן מיר מיטגעגעבן עפּעס פון פּראָדוקטן. אין קאָפּליצע, לעבן ווילנע האָט מען אין וואָגן געפונען 1 פוד קאַרטאָפל, 12 פונט אַרבעס און 25 אייער. דער אונטעראָפיציר, וואָס האָט געמאַכט די אונטערזוכונג, האָט מיך געמוסרט: „אַ אינטעליגענטער מענטש, דאַכט זיך, און טוט אַזאַ פאַרברעך". איך האָב אַ געוויין, אַז איך פיר דאָס ניט צו פאַרקויפן. — „דאָס איז ענגאַל פאַרבאָטן!" די קינדער האָבן געוויינט פאַר שרעק, אָבער דאָס האָט ניט געמאַכט קיין איינדרוק. קאָנפיסקירט די פאַרברעכערישע קאָנטראַבאַנדע — האָט דער אונטעראָפיציר מיר אַרויסגעגעבן אַ צעטל אויף דעם וואָס ער האָט צוגענומען. דערנאָך איז פאָרגעקומען איבער מיר דער משפּט אין ווילנע. איך האָב געדאַרפט באַצאָלן 100 מ"ק שטראָף. די פּראָדוקטן זיינען צוריק ניט אָפּגעגעבן געוואָרן.

האָבן די העכערע באַאַמטע זיך ממש געבאָדן. די דינסטן זייערע פלעגן אָפט זיך באַרימען, אַז עס איז זיי שוין ביטער אין האַלז פון צו פיל האָניק עסן. דאָס-גלייכן איז געווען ביי די זשאַנדאַרן: אויסער פּראָדוקטן אין נאַטור, — וועלכע זיי האָבן דאָך געקענט פאַרברויכן נאָר אין אַ באַגרעניצטן סכום, און וועלכע זיי פלעגן טאַקע פאַרקויפן די שמוגלערס, פלעגן זיי נעמען געלט, כדי צו מאַכן פאַרשיידענע הנחות ביי רעקווירירן תבואה, בהמות און אַז. וו.

גוט אײַנפאָרמירטע מענטשן האָבן מיר דערציילט, אַז אייניקע אַמטספאָרשטייער האָבן אַרויסגעפירט אַהיים צו ¼ מיליאָן און מער דייטשע מאַרקן, ביי אַזאַ ליכטיקן קורס! די זשאַנדאַרן, בפרט די וואָס זיינען לאַנג געזעסן אויף איין אָרט, האָבן אויך אָנגעקליבן גאַנץ היבשע סומען.

אַ גרויסער טייל באַאַמטע האָבן געהאַט פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג דינסטן, וועלכע זיינען געווען אויך קעבסווייבער ביי זייערע האַרן.

אין דאָרף ד. האָט דער פאָרשטייער פון דער מאַכט פּשוט אַרויסגעטריבן דעם מאַן פון דעם הויז, וואו ער האָט זיך באַזעצט מיט נאָך צוויי סאָלדאַטן און געמאַכט פאַר קעבסווייבער די מוטער מיט דער טאָכטער, וועלכע האָבן געבאָרן קינדער פון די „שכנים" אַזעלכע פאַלן זיינען געווען ניט זעלטן.

ווען מען פלעגט שוין אָפּזיין אַ לענגערע צייט אויף איין אָרט און עליסן באַקאַנטשאַפט, פלעגן די אַמטספאָרשטייערס און די זשאַנדאַרן, אויפן שטייגער פון די רוסישע פּריסטאַווס און אוריאַדניקעס, גיין אויף „כיבוד" צו אַלע יידישע בעלי-בתים בשעת יום-טובים, דערהויפּט פּסח, זיך צו „באַקענען" מיט די ספּעציפישע יידישע מאכלים. — ווען צו אַ געוויסן אַמטספאָרשטייער איז געקומען צו גאַסט זיין פרוי*) איז ער כמעט יעדן טאָג אין משך פון 6 וואָכן געפאָרן מיט איר אויף כיבוד צו אַלע פּריצים, רייכערע פויערים און יידישע בעלי-בתים. דערביי האָט ער זיך ניט אַנטזאָגט אויך פון געלט-כיבודים, אָדער מתנות פאַר דער פרוי. און די „גאַטין" האָט אַרויסגעפירט פון „ליטוויען" אַ היבש ביסל האָב און גוטס —

זייער גראָב האָבן די באַאַמטע פאַרדינט אויף דער וואַלד-ווירטשאַפט (פאָרסטער). לכתחילה האָבן די דייטשן געפּרובט אַליין פירן די ווירטשאַפט, האַקן האָלץ מיט דער הילף פון די צוואַנגס-אַרבעטער. אָבער ווען דאָס האָט דאָך ניט געקענט דעקן די גוואַלדיקע נויט פון פאָטערלאַנד אין געהילץ, האָט מען געמוזט אָנקומען צו פּריוואַטע האָלץ-הענדלער, וועלכע האָבן לויט קאָנטראַקטן געדאַרפט צושטעלן געוויסע כמותן האָלץ. אָדער מען פלעגט אַ באַשטימטע צאָל ביימער פון די קרוינישע וועלדער אָדער פון די, וואו די אייגנטימער זיינען ניט געווען, אָפּגעבן אין אַרענדע אויף אויסצוהאַקן און פאַרקויפן פריי די „פאָטערלענדישע" פירמעס. און דאָ זיינען פאָרגעקומען די גרעסטע מיסברויכן. די אַמטספאָרשטייערס אָדער זייערע באַפולמעכטיקטע פלעגן דאַרפן צונעמען דאָס האָלץ. באַשטימען זיי, אַז עס איז אויסגעהאַקט געוואָרן אַזויפיל פעסטמעטער, פאַר וועלכע דער האָלץ-הענדלער דאַרף באַצאָלן. דער הענדלער מאַכט אָפּ מיטן אַמטספאָרשטייער אָדער „פאָרסטער", אַז ער וועט פאַרשרייבן נאָר אַ העלפט אָדער אַ דריטל און מיטן רעשט וועלן זיי זיך טיילן.

אויף אַזאַ אופן זיינען אויסגעהאַקט געוואָרן צענדליקער טויזנטער דעסיאַטין וואַלד און מיליאָנען ביימער. און מען קען אויף זיכער זאָגן, אַז די הויפּט-עשירות פון ליטע, וואָס איז באַשטאַנען

*) בכלל איז געווען פאַרבאָטן צו ברענגען די פאַמיליע פון דייטשלאַנד, אין זעלטענע פאַלן אָבער פלעגן איינצלנע באַאַמטע יאָ באַקומען אַ ערלויבעניש צו ברענגען אויף אַ געוויסער צייט זייערע פרויען.

אין די געדיכטע וועלדער, איז נאָך דער ממשלה פון די דייטשן פאַרקלענערט געוואָרן אין אַ סך מאָל. — אין די גרויסע וועלדער פלעגט מען שטעלן זעגמילן, וואָס פלעגן אַרבעטן טאָג און נאַכט. כדי צוצופירן די מאַטעריאַלן צו די באַן־סטאַנציעס, האָט מען אָפּט געבויט „קליינבאַנען", געלייגט רעלסן און מיט וואַגאָנעטקעס געפירט אין די זאַמלפּונקטן. — אויף אויסצואַרבעטן די וועלדער האָט מען געדאַרפט האָבן צענדליקער טויזנטער מענטשן און צו דעם צוועק האָט מען געמוזט איינפירן צוואַנגס־אַרבעט, ווייל סאָן ביי די דייטשן פרייוויליק האָט קיינער ניט געוואָלט.

XVI. צוואַנגסאַרבעט. פּאָפּילווע.

די גזרה פון צוואַנגס־אַרבעט האָט זיך מיטן גאַנצן אימפּעט אויסגעגאָסן אויף די דערפער אין שטעטלעך סוף 1916 און דעם גאַנצן 17־טן יאָר.

אַלע יונגעלייט אין עלטער ביז 40 יאָר האָבן זיך גערעכנט פאַר מאָבילירטע, דערהויפּט אָבער פלעגט מען באַשטיין אויף די 17—25־יאָריקע. די סטאַראָסטעס האָבן געמוזט צושטעלן די רשימות פון די יונגעלייט, און די פאַררעגיסטרירטע האָבן זיך געמוזט אַליין מעלדן. ווער עס איז ניט געקומען צו דער צייט, פלעגן סאָלדאַטן ביינאַכט אים כאַפּן ווי אַ פאַרברעכער.—די ערשטע זאַך נעמט מען צו ביי די צוואַנגסאַרבעטער זייערע צעטל־פּעסער*) דורך דעם פלעגט מען ווי פאַראַליזירט ווערן: מ'איז שוין אין ערגעץ ניט געקענט אַרויסגיין, סיידן די גאַנצע צייט ליגן אויפן בוידים.—

די אָנגענומענע מענטשן, איידער מען פלעגט זיי אָפּשיקן צו דער צוואַנגסאַרבעט, זיינען געווען פאַרשפּאַרט און אַ וואָך האָט זיי געהיט, זיי זאָלן זיך ניט צעלויפן. דערנאָך האָט מען זיי פונאַנדערגעשיקט אין פאַרשיידענע ערטער, דערהויפּט אין די גרויסע וועלדער צו האַקן און לאָדן האָלץ, אויף שאָסייען צו בויען נייע וועגן, אָדער אַלס שוואַרצע אַרבעטער—אויפשטעלן די נייטיקע מיליטערישע בנינים, אַמאָל אויך צום פראָנט—גראָבן אָקאָפּעס א. אַז. וו.

פאַר איינעם פון די ערגסטע ערטער פון קאָנצענטראַציאָנעלער אַרבעט אין אונזער קאַנט האָט זיך גערעכנט פּאָפּילווע, ניט ווייט פון קאָוונע. דאָרטן האָט מען געהאַקט די גרויסע קאָזלאָווע־רודער וועלדער. דערצו זיינען געווען באַשטימט איבער 3 טויזנט מאַן, וועלכע זיינען געווען צעטיילט אין ענינים פון אַרבעט אויף פּאַרטיעס אָדער קאָמפּאַניעס, צו (15—300 מאַן. איין טייל האָט געהאַקט ביימער, אַ צווייטער האָט זיי געלאָדן אויף דער קליינבאַן, אַ דריטער אויף דער גרויס־באַן, אַ פערטער אויף די זעגמילן א. אַז. וו.

עס זיינען אויסגעבויט געוואָרן באַראַקן פון ברעטער אַלס וואוינאָרט פאַר די אַרבעטער. אינעווייניק זיינען געווען הוילע נאַרעס אויף צו שלאָפן, אַמאָל באַדעקט מיט סטרוזשקעס. בסך־הכל זיינען געווען 4 באַראַקן, איינער אויסשליסלעך פאַר יידן. ווינטער איז אין די באַראַקעס געווען קאַלט ווי אויף דרויסן. האָלץ איז געווען, עס האָבן אָבער געפעלט אויוונס און עס איז ניט געווען, ווער עס זאָל דאָס אויפּפּאַסן. די אַרבעט פלעגט זיך אָנהייבן 5 אַ זייגער אינדערפרי און זיך ענדיקן 6 אַ זייגער אין אָוונט, אין דעם איין שעה, פון 12 ביז 1, אויף מיטאָג. ריינע אַרבעטסצייט אַלזאָ פון 12 שעה. אויפשטיין האָט מען געדאַרפט 4 אַ זייגער, דערצו האָט מען נאָך אָפט געדאַרפט אַ 6—7 וויאָרסט גיין צו די ערטער, וואו מען אַרבעט, און צוריק. די אַרבעט איז געווען אַ שווערע און ניט אַלע האָבן געקענט אויסהאַלטן, קיין רחמנות אָבער איז

*) אַזוי האָבן געהייסן די פּעסער מיט פאָטאָגראַפיעס, וואָס די דייטשן האָבן אַרויסגעגעבן אַלעמען פון 10 יאָר אָן. די פּעסער פאַר יידן האָבן אין לינקס געהאַט אויך אַ יידישן טעקסט.

ניט געווען. ביז אַ מענטש פלעגט ניט פאַלן—און עס האָבן שוין ניט געהאָלפן קיין שטעקנס און נאַגייקעס איט אויפהייבן—פלעגט מען מוזן אינטענסיוו אַרבעטן. ביי אַזאַ שווערער אַרבעט האָט מען געגעבן אויף 4 מאַן 1 ק אָ ברויט אויף אַ טאָג (ד. ה. 0,6 אויף אַ מענטשן), אינדערפרי שוואַרצע קאַווע, 12 אַזייגער מיטאָג,—אַ ליטער זופּ, וואָס איז אָפט באַשטאַנען פון פאַרפוילטע רונקלעס (בוריקעס פאַר בהמות), אָדער ברוקווע מיט געטריקנטע קאַרטאָפל. אַ אָפּטער צוגאָב אין דער זופּ זיינען געווען ווערים. אין אָוונט — אַ לעפל מאַרמעלאַד מיט שוואַרצער קאַווע. און דאָס איז אַלץ.

מען דאַרף נאָך געדענקען, אַז די ווינטערס זיינען געווען זייער האַרטע, די קליידער מיטן שוכוואַרג פלעגן זיך ביי אַזאַ אַרבעט צערייסן זייער גיך. און די אַרבעטער זיינען געגאַנגען צעריסענע און טיילמאָל אָן שיך.

די סאָלדאַטן פלעגן אַרומזען, צי עס האָט ווער ניט צעריסן די שטיוול מיט אַ כיוון, כדי זיך צו באַפרייען פון דער אַרבעט, און אַזאַ פאַל האָט דער שולדיקער באַקומען שטאַרקע קלעפּ און איז דאָך געשיקט געוואָרן צו דער אַרבעט. ווען דאָס שוכוואַרג איז שוין געווען אינגאַנצן צעפאַלן, האָט מען אַרויסגעגעבן הילצערנע שיך, פאַר געלט. דאָס געלט האָט זיך אַראָפּגערעכנט פון די שכירות. שכירות אַ טאָג האָט זיך גערעכנט 30 פּעניג.

וועגן היגיענישער אויפפּאַסונג האָט ניט געקענט זיין קיין ריידן. טיילמאָל האָט מען כלומרשט געפירט אין אַ „באָד", וואו עס איז געווען בלויז קאַלט וואַסער. אָנשטאָט זייף האָט מען רעקאָמענדירט צו וואַשן זיך מיט זאַמד.

אַ קורצע צייט איז געווען ערלויבט צו גיין זונטאָג אין די נאָענטע דערפער איינקויפן ברויט; אָבער ווען איניקע האָבן די דאָזיקע געלעגנהייט אויסגענוצט צו אַנטלויפן, איז דאָס פאַרבאָטן געוואָרן.

איינמאָל איז אויפן באָדן פון הונגער און שלעכטן עסן (5 טעג נאָכאַנאַנד צעפוילטע רונקלעס מיט ווערים) אַפילו אויסגעבראָכן אַ פּראָטעסט. וועגן דעם שלעכטן עסן האָט מען געמאָלדן דעם לייטענאַנט, ער האָט זיך אָבער אויסגעלאַכט. דאַן האָבן אַ טייל אַרבעטער באַשלאָסן ניט צו גיין צו דער אַרבעט און צעראָפּגעריסן פון זיך די נומערן.*) די אַקציע איז אָנגענומען געוואָרן פאַר אַן אויפשטאַנד. די אָנטיילנעמער זיינען פעסטגעשטעלט געוואָרן דורך רעווידירן די קליידער. ביי וועמען עס האָט געפעלט דער צוגעגעבענער נומער, איז אַרעסטירט און מערדעריש געשלאָגן געוואָרן. 14 (6 יידן און 8 קריסטן) מענטשן זיינען איבערגעגעבן געוואָרן צום געריכט, פון זיי זיינען 2 פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט, נאָר זיי זיינען באַגנעדיקט געוואָרן אויף 16 יאָר שווער צוכטהויז, די איבעריקע צו געפענגעניש פון אַ האַלב יאָר ביז אַ יאָר.

ביים צעטיילן די זופּ האָט איינער זיך אַ שטופּ געטאָן צום קעסל ניט נאָך דער ריי און דערפאַר איז ער אויפן אָרט דערשאָסן געוואָרן דורך דעם וואַך־סאָלדאַט.

שרייבן אַהיים איז געווען פאַרבאָטן, נאָר איין מאָל אין 3—4 חדשים האָט מען געגעבן אורלויב אויף 10 טעג. פאָרן אַהיים (באַן־געלט) האָט מען געדאַרפט אויף אייגענע הוצאות און דערצו לאָזן 50 מאַרק ערבות. ווער עס האָט פון אורלויב פאַרשפּעטיקט — האָט דאָס ערבות־געלט פאַרלאָרן.

מאַנכע האָבן זיך אָפּגעהאַקט די פינגער, כדי פּטור צו ווערן פון אַזאַ גיהנום. אָבער דאָס האָט אויך ניט געהאָלפן: ווען דער דאָקטאָר פלעגט פעסטשטעלן די מוטוויליקייט פון דער צעשעדיקונג, האָט דער בעל־מום געדאַרפט אַרבעטן מיט צעשעדיקטע הענט אָדער פיס.

*) יעדער צוואַנגסאַרבעטער האָט געהאַט אויפן היטל, אויף די אַרבל און אויפן האַרצן אָנגענייט אַ נומער.

ניט ווייניק מענטשן זיינען אומגעקומען ביי דער אַרבעט, צעקוועטשט געוואָרן פון ביימער אויף טויט אָדער צעקאַליעטשעט געוואָרן. נאָך מער האָבן אָפּגעפראָרן די הענט מיט די פיס, געקראָגן רעוומאַטיזם אָדער גיכע שווינדזוכט. באַפרייט ווערן פון דער אַרבעט פלעגט מען נאָר דאַן, ווען מ׳האָט שוין אינגאַנצן פאַרלוירן די אַרבעטספעאיקייט (צוליב קראַנקהייט) אָדער ווען מ׳האָט צוגעשטעלט אָנשטאָט זיך אַן אַנדערן (אַ „זאַצמאַן"). אָבער אויך אין דעם לעצטן פאַל האָט ניט איינמאָל געטראָפן, אַז ביידע זיינען פאַרהאַלטן געוואָרן ביי דער אַרבעט.

מענטשן האָבן ביי דער ערשטער מעגלעכקייט געזוכט צו אַנטלויפן פון פּאָפּילווע, ניט טראַכטנדיק, וואָס וועט זיין מאָרגן; וואָרים לויפן איז ניט געווען וואוהין, און אָן דעם פּאַס פלעגט מען מוזן סוף־כל־סוף אַריינפאַלן אין די הענט פון דער פּאָליציי. אין יעדן פאַל פון אַנטלויפן אָדער ניט קומען צוריק פון אורלויב — פלעגט מען גלייך טעלעגראַפיש מעלדן אין דעם אָרט פון וואַנען דער אַנטלאָפענער האָט געשטאַמט. קודם־כל האָט מען געזוכט דעם „פאַרברעכער" אין דער היים. האָט מען אים געפונען — פלעגן די זשאַנדאַרן צובינדן אים צו די אָהלאָבליעס און שמייסן איבער אים און איבער די פערד און אַזוי־אַרום געצוואונגען צו לויפן ביז אין קרייזשטאָט, פון וואַנען מען האָט דעם בעל־דבר שוין צוגעשטעלט אין די אַרבעטס־לאַגערן.

לכתחילה האָבן אין פּאָפּילווע געאַרבעט געפאַנגענע פראַנצויזן, ווען זיי האָבן אָבער ניט געקענט אויסהאַלטן אַזאַ רעזשים און אָנגעהויבן מאַסנווייז אויסצושטאַרבן — האָט מען זיי פאַרביטן מיט דער צאַרטיקער באַפעלקערונג.

די גזרה פון צוואַנגסאַרבעט ביי אַזעלכע באַרבאַרישע באַדינגונגען האָט געדויערט בערך אַ יאָר אָדער $1\frac{1}{2}$, — ביז מען האָט, ווייזט אויס, דורך נייטראַלע מלוכות וועגן דעם אינטערווענירט.

VXII. די באַציאונג צו דער באַפעלקערונג. פאַרשיידענע פאָרפאַלן.

בכלל האָבן די דייטשן זיך באַצויגן צו דער צאָרטיקער באַפעלקערונג כמעט ווי צו בהמות, וועלכע דאַרפן דעם בעל־הבית ברענגען נוצן, אָבער האָבן ניט אַבסאָלוט קיין שום רעכט. ריידן האָט מען גערעדט נאָר מיט דער שפּראַך פון באַפעלן אָן שום ערקלערונגען. זייער אָפּט זיך באַנוצט מיט פיזישע מיטלען, געשלאָגן מיט שטעקנס אָדער אַראַפּניקעס פאַר אַ וואָרט אָדער פאַר ניט אויספירן עפּעס אַ זאַך, ווי עס פאָדערט זיך. און דעריבער פלעגן טאַקע די פויערים ציטערן, דערזעענדיק אַ דייטשן. זיי האָבן געוואוסט, אַז עס שמעקט שוין מיט אַ גזרה, אַ רעקוויזיציע, אַ רעוויזיע וכדומה.

דאָס ניט פאַרשטיין די שפּראַך פון די אָקופּאַנטן האָט אין די דערפער אָפט געפירט צו פאַרשיידענע מיספאַרשטייענישן, וועלכע האָבן טיילמאָל זיך אויסגעלאָזט זייער טראַגיש. — אָט קומט אין דאָרף אַ דייטשער סאָלדאַט און פאָדערט גלייך אַ פור. דער פויער זיצט אויפן דאַך און דעקט אים. ער גייט צו פאַרשטיין דעם סאָלדאַט, אַז אָט ענדיקט ער די אַרבעט און גייט גלייך אַראָפּ. ביי דער אַרבעט באַנוצט ער אַ האַק. דעם דייטש דאַכט זיך אָפּ, אַז דער פויער האָט אים אָנגעבאָטן צו שפּאַלטן דעם קאָפּ. ער לויפט נאָך זיינע קאָלעגן און מ׳נעמט דעם פויער שלאָגן. מען אַרעסטירט אים. עס ווערט פאַרפירט אַ פּראָצעס פאַר ווידערשטאַנד מיט כוח קעגן מיליטער. דעם פויער דראָט טויט־שטראָף. אָבער ער שטאַרבט אין געפעגעניש פון אַ אומבאַוואוסטער סיבה.

אָדער נאָך אַ פאַל: עס קומט אַ דייטש אין דאָרף קרונטשיק נאָך אַ פור. דער פויער ערקלערט, אַז ער קען איצט קיין פור ניט געבן. דער סאָלדאַט הייבט אָן צו שלאָגן מיט דער קאָלבע

דעם פויער מיט זיין פאַמיליע. די באַפאַלענע ווערן זיך. דער סאָלדאַט כאַפּט אַרויס אַ מעסער און האַקט אָפּ דעם פויער די פינגער. דאַן האָבן אַלע הויזלייט זיך געוואָרפן אויפן סאָלדאַט און אים געבונדן. אַ געבונדענעם האָבן זיי אים אַוועקגעפירט צום אַמטספאָרשטייער, רעכענענדיק, אַז דער רוצח וועט באַקומען אַ באַשטראָפונג. ווי אָבער די דייטשע סאָלדאַטן אין שטעטל זיינען דערפון געוויר געוואָרן, זיינען זיי שרעקלעך געוואָרן אויפגעבראַכט: „סטייטש! אויב די באַפעלקערונג וועט פאַרלירן די מורא פאַר אונז, וועלן זיי אונז דאָך אויסשעכטן! וויפיל זיינען מיר דאָ!". דעם פויער האָט מען געוואָלט שיסן אויף אָן אָרט, נאָר איינער האָט עס קוים אָפּגעהאַלטן. מען האָט אים אויף טויט געשלאָגן און אַוועקגעשיקט אין טורמע. אים האָט אויך געדראָט טויט־שטראָף, אָבער דאָס איז שוין געווען דעם לעצטן יאָר און ער איז, דאַכט זיך, געבליבן לעבן.

אָפט פלעגן זשאַנדאַרן שיסן גלייך אויפן אָרט, ניט אַרעסטירנדיק, ביי דעם מינדסטן חשד פון ווידערשטאַנד אָדער ביים ניט אָפּשטעלן זיך נאָך דעם רוף „האַלט!". דער זשאַנדאַר סטאַכאָוויטש (אין רודזישקי), למשל, האָט דערשאָסן אַ קריסט אורבאַנאָוויטש, וואָס האָט געפירט האָלץ פון רעגירונגס־וואַלד אָן אַ ערלויבעניש. אויך איז פון אים דערשאָסן געוואָרן אַ יונגער קריסט פון דאָרף אָנגלעניק, וואָס האָט געפירט בהמות און ניט דערהערט דעם רוף „האַלט!". דערזעלבער זשאַנדאַר פלעגט שטענדיק האַלטן ביי זיך אַ שטעקן און גלייך שלאָגן, אָדער אָנרייצן דעם הונט, וועלכער איז מיט אים מיטגעלאָפן. ער באַגעגנט אַ יידן וואָס פירט קאָרן אין מיל. ער פרעגט אים, צי דאָס איז שמוכל. דער ייד ענטפערט, אַז ער פירט אַ ביסל קאָרן צו מאָלן. דער זשאַנדאַר הייבט אָן צו שרייען, אַז דאָס איז שמוכל און שלאָגט מיטן שטעקן דעם יידן, ביז ער צעברעכט איבער זיין קאָפּ דעם שטעקן. ער באַנוגנט זיך אָבער דערמיט ניט און רייצט נאָך אָן דעם הונט, און צעבייסט דעם יידן.

אַן אַנדער זשאַנדאַר האָט געהאַט אַ קייטעלע, וועלכעס ער האָט פאַרצויגן איבערן האַלז יעדערן, אויף וועמען עס איז געפאַלן אַ חשד, אַז ער באַהאַלט עפּעס. ער פלעגט דאָס קייטעלע אַזוי פאַרציען אויפן האַלז, אַז ביי דעם „באַשולדיקטן" פלעגט אַרויסקריכן די צונג. אחוץ אַלעמען פלעגן די דייטשן פון יעדער קלייניקייט זיך אַזוי אויפרעגן, שרייען און טופּען מיט די פיס, אַז אַלע פלעגן ווערן פאַרציטערט.

וועגן אַ ווידערשטאַנד האָט ניט געקענט זיין קיין רייד. געווער האָט מען ניט געטאָרט האַלטן. אין דאָרף פּאָדוואַראַנץ האָט מען ביי אַ פויער געפונען עטלעכע באַהאַלטענע ביקסן. ער האָט עס געטאָן אָן שום פּניה, רעכענענדיק אויסצונוצן דאָס ווען עס איז אויף זיין פויערשן שטייגער אויף מעטאַל, וואָס קען נוצן אין באַלעבאַטישקייט. אמת, עס איז געווען אַ באַפעל אָפּצוגעבן געווער, אָבער קנאַפּ באַפעלן זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן! איינער אַ שכן, וואָס איז אין כעס אויפן פויער — מסרט אים. מען געפינט די ביקסן. דעם פויער משפט אַ פעלד־געריכט, וואָס פאַראורטיילט אים צום טויט דורך שיסן. ווילהעלם באַשטעטיקט דעם פּסק־דין, וועלכער ווערט אויסגעפירט אין לאַנדוואָראָווע כמעט אַלעמען אויף די אויגן. די חברים, וואָס זיינען מיט אים געזעסן, האָבן געדאַרפט אויסגראָבן אַ גרוב פאַר אים, וואו ער איז נאָכן דערשיסן באַגראָבן געוואָרן.

מיט דידאָזיקע מעטאָדן האָבן די אָקופּאַנטן געוואָרפן אַזאַ אימה אויף דער באַפעלקערונג, אַז פאַר קיין שום מאַכט, ניט נאָכדעם, ניט פאַרדעם האָט מען אַזוי ניט מורא געהאַט, ווי פאַר דייטשן.

XVIII. די באַציאונג צו יידן און זייער לאַגע.

דאָס איז געווען אַ שרעקלעכער פּרעס, וואָס האָט געדריקט אַלעמען כמעט גלייך. פון יידישן שטאַנדפּונקט איז דאָס געווען די איינציקע נחמה. נאָכמער — היות ווי מיט יידן האָבן די דייטשן זיך געקענט בעסער צונויפצורעדן — איז די באַציאונג צו זיי געווען עפּעס אַ לייכטערע. יעדנפאַלס האָבן יידן ניט אַזוי אָפט געקראָגן קלעפּ ווי פּויערים. אגב זיינען די יידן געווען דער נייטיקסטער עלעמענט פאַר די פרעמדע אָקופּאַנטן, וועלכע האָבן זיך ניט געקענט צונויפריידן מיט דער מערהייט פון דער באַפעלקערונג און געמוזט אויסנוצן די יידן אַלס דאָלמעטשער. דערמיט דערקלערט זיך אויך דער פאַקט, וואָס אַ געוויסע צאָל ביוראָ-אַרבעטער זיינען געווען יידישע יונגעלייט און מיידלעך, וועלכע האָבן זיך גיך צוגעלערנט פר.קטיש די שפּראַך.

עס איז אָפט טאַקע פאָרגעקומען, אַז ביי די אַמטספאָרשטייערס זיינען די יידישע שרייבערס געוואָרן די גאַנצע געשעפטספירערס אין באַצירק און ממילא אויך דעה-זאָגער, הגם אומדירעקט דורך השפּעות, באַפרייאונגען פון רעקוויזיציעס א. אַז. וו. — די שרייבערס האָבן זיך אין אַזאַ פאַל אויך ניט גענאַרט און פאַרשטאַנען, ווי אַזוי אויסצונוצן די פּריווי.עגירטע לאַגע... די באַעוולטע פּויערים פלעגן טאַקע אָפט קומען וו.כן .תדלנות טאַקע צו די יידן, מיט וועלכע זיי האָבן געקענט זיך צונויפריידן און דורך זיי עטוואָס פועלן.

מען קען זאָגן, אַז דאָס האָט אין אַ געוויסער מאָס אויפגעהויבן די חשיבות פון די יידן אין די אויגן פון דער פּויערשער און בכלל קריסטלעכער מאַסע, וועלכע האָט באַשיינפּ.רלעך געזען, אַז אָט אַזאַ שטאַרקע מאַכט באַציט זיך צום יידן ווי צו אַלעמען און אפשר נאָך אַ ביסל בעסער. דאָס האָט פּראַקטיש איינגעפלאַנצט דעם געדאַנק, אַז יידן זיינען בירגער, וואָס איז פּסיכאָלאָגיש פאַרן פריער געווען אוממעגלעך זיך פאָרשטעלן אין די צאַרישע צייטן. —

אמת, צווישן די דייטשן, דערהויפּט צווישן די פּויזנער פּאָליאַקן, וועלכע מען האָט געשיקט אין אונזערע קאַנטן צוליב שנר.כלעכע טעמים, האָט ניט געפעלט קיין יידנפרעסער, וואָס האָבן איבערגעחזרט די באַקאַנטע באַשולדיקונגען, אַז יידן זיינען שמוכלער, שווינדלער, מאַכן זיך אַרויס פון צוואַנגסאַרבעט א. אַז. וו. אַזאַ מיינונג האָבן אונטערגעהאַלטן איבערהויפּט די אָפיצערן, וואָס האָבן געשטאַמט פון פּרייסישן יונקערטום.

פונדעסטוועגן האָבן די יידן אַלס אַזעלכע זיך געפילט זיכער בנוגע אַרויסטרעטונגען קעגן זיי, העצעס און וכדומה. ווען אין שטעטל בוטרימאַנץ האָט איינער אַ קריסט געוואָלט מאַכן אַן אַפּערע מיט אַן עלילת-דם און דער גלח האָט אים אונטערגעשטיצט, האָט מען זיי ביידן גלייך אַרעסטירט און שטרענג באַשטראָפט. און מער האָט מען שוין קיינמאָל ניט געהערט קיין רייד אפילו וועגן „באַנוצן בלו.״.

דאָס איז געווען דער איינציקער ליכטיקער פלעק פאַר יידן אין יענער פינסטערער צייט. וואָרים עקאָנאָמיש זיינען די יידן גע.אָרן אינגאַנצן רואינירט. דער לעגאַלער מסחר איז כמעט אָפּגעשטאָרבן. סחורה איז ניט געווען ווי און פון וואַנען צו ברענגען. די עטלעכע אַרטיקלען, וואָס זיינען איבערגעלאָזן געוואָרן פאַרן פרייען האַנדל, האָבן ניט געקענט האָבן קיין ממשות צוליב זייער נישטיקייט (דהיינו — ליכט, סאַכאַרין, ציקאָריע). דערצו האָט מען דאָס געדאַרפט קויפן נאָר אין די „קאַזיאָנע״ ערטער. די יידישע בעלי-מלאכות אין שטעטל זיינען געזעסן אָן אַרבעט. דער איינציקער אויסוועג איז געווען צו פאַרדינגען זיך אויף אַרבעט ביי די דייטשן, אָדער צו שמוכלען. דער גרעסטער טייל האָט אויסגעקליבן דעם צווייטן וועג. אַ געוויסער טייל האָט זיך „געשמירט״ אַרום די דייטשן אַלס ביוראָ-אַרבעטער, ליפעראַנטן, דאָלמעטשער, טע-

לערלעקער, וואָס ברענגען די דייטשן פאַרשיידענע פּערזענלעכע נוצן און כאַפּן דערביי אַמאָל אַראָפּ אַ ביינדל.

מען מוז אויך קאָנסטאַטירן, אַז אַ טייל יידן איז דאַמאָלסט אויך איבערגעגאַנגען צו פּראָדוקטיווער באַשעפטיקונג (שוואַרצע אַרבעטער ביי וואַלד-אַרבעט אָדער אין פאַבריקן), מ׳האָט זיך אויך גענומען צו ערדאַרבעט. יעדערער האָט געזוען צו פאַרזעצן פאַר זיך קאַרטאָפל, באַאַרבעטן אַ שטיקל גאָרטן. עס איז אַראָפּ דאָס קליינשטעטלשע „דאָס פּאַסט פאַר מיר ניט״. איצט האָט שוין אַלץ „געפּאַסט״, אפילו די ערגסטע אַרבעט, אַבי עס זאָל נאָר זיין וואָס צו עסן. די אָרימקייט פון דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַ סך געזינדן זיינען אין די שטעטלעך ממש אויסגעגאַנגען פון הונגער. אַ שטיקל ישועה זיינען געווען נאָר די סומען, וואָס פלעגן זיך באַקומען פון די אויסלענדישע הילפס-קאָמיטעטן. אָבער אויך דאָ האָבן די דייטשן גע.וואָלט אַוועקלייגן די הענט אויף די געלטער, וואָס זיינען אָנגעקומען דורך זיי, צעטיילן לויט זייער איינזען, עס זאָל גיין פאַר קריסטן אויך, הגם דאָס איז געשיקט געוואָרן ספּעציעל פאַר יידן. וואו זיי האָבן ניט געטראָפן קיין ווידערשטאַנד — האָט זיי זיך דאָס איינגעגעבן. דאָרט אָבער וואו די אָרטיקע פאָרשטייער האָבן זיך איינגעשטעלט, איז דאָס געלט צעטיילט געוואָרן צווישן די, פאַר וועלכע עס איז געשיקט געוואָרן.

אין די שטעטלעך ווי אין די שטעט האָבן די יידישע קרעמלעך, געמוזט זיין אַ געוויסע צייט אָפן אויך שבת און דורך דעם איז בטל געוואָרן אין שטעטל די פּסיכאָלאָגישע מורא פאַר מחלל שבת זיין. די דייטשן האָבן ניט געשוינט די רעליגיעזע געפילן און אָפט אום שבת געטריבן די יידן צו ריייניקן די גאַסן, ברוקירן א. אַז. וו. אין דער צייט פון שניט און פוך-גראָז האָבן יידישע קינדער געמוזט גיין צו דער אַ־בעט געצוואונגענערהייט. צו דער אַרבעט פון זאַמלען פאַרשיידענע נוצלעכע גראָזן, אַרומקלייבן שטיינער זיינען צוגעצויגן געוואָרן די לערער מיט די קינדער פון די פאָלקסשולן. אָפּזאָגן זיך פון דער אַרבעט האָט מען ניט געקענט, דען דאָס האָט געהייסן קריגן קלעפּ און שטראָף. —

XIX. די לאַגע פון די רייכע פּויערים.

דעם פּויער האָט זיך, ניט קוקנדיק אויף אַלע רעקווייזיציעס, געלעבט גרינגער. ער איז פאָרט געווען ניט אונטער דעם שטענדיקן אויג פון די זשאַנדאַרן און אַנדערע באַאַמטע. אים פלעגט זיך איינגעבן צו באַהאַלטן אַ היבשן טייל פון זיינע פּראָדוקטן און אָפט אפילו בהמות. און האָבנדיק דאָס אין אַ איבערפלוס האָט ער געקענט קריגן ביי דעם אויסגעהונגערטן שטאָטמאַן אַלץ, וואָס ער האָט פאַרלאַנגט. אַלע „העכערע״ באַדערפעניש, ווי קליידונג אָדער לוקסוסדיקע זאַכן זיינען ביים שטאָטמאַן אָפּגעפאַלן. עס איז געבליבן בלויז דער נאָכפרעג אויף פּראָדוקטן. פאַר דעם האָט דער פּויער געפאָדערט אַ זייער — רוסיש געלט, דערנאָך דייטשע מאַרקן (קיין אָסט-געלט אָדער באָנעס, ווי מ׳האָט דאָס גערופן, האָט ער קיינמאָל גערן ניט גענומען).

ווען דער ווערט פון געלט איז געפאַלן און דערצו איז דער פּויער שוין געווען גענוג רייך אין דעם — האָט ער שוין אָנגעהויבן צו פאָדערן פאַרשיידענע חפצים און ער האָט זיי באַקומען.

דער פּויער האָט אָנגעהויבן צו לעבן בעסער ווי פריער. ער האָט אַליין אויפגעגעסן די פּוטער, אייער, פלייש, וואָס אַמאָל פלעגט ער דאָס פאַרקויפן. עס האָבן זיך געביטן די ראָלעס פון דעם דאָרפסמאַן מיטן שטאָטמאַן, און אַזוי איז דאָס געבליבן עד-היום. דער פּויער זיצט ביי קוואַל פון לעבן און ווערט אַלץ רייכער. פאַרשטייט זיך, אַז דאָ רעדט זיך ניט וועגן דער לאַגע פון

די ערדלאָזע פויערים, וואָס האָבן געליטן שרעקלעכע נויט און הונגער.

XX. ענין שולן.

עס איז כדאי צו דערמאָנען די באַציאונג פון די אָקופּאַנטן צום ענין שולן. זיי האָבן געזאָרגט, אַז אין יעדן שטעטל זאָל זיין איינע אָדער צוויי שולן (אַ יידישע און אַ קריסטלעכע). דאָרטן, וואו זיי האָבן געהאַט די מעגלעכקייט, פלעגן זיי זעצן אייגענע סאָלדאַטן פאַר לערער און לערנען אויף דייטש. וואו דאָס איז ניט געווען מעגלעך צוליב מאַנגל אין איבעריקע מענטשן—זיינען גע-ווען באַשטימט לערער אָדער לערערינס פון דער אָרטיקער באַ-פעלקערונג. די בכורה האָבן געהאַט די, וואָס האָבן געקענט דייטש.

לויט די ריכטליניען פון הינדענבורג האָט די שפּראַך אין די שולן געדאַרפט זיין די מוטערשפּראַך, אָבער בנוגע יידישע שולן האָט מען געזען זיי וואָס מער צו גערמאַניזירן, אָפּגעבנדיק די גרעסטע צאָל שעהן אויף דייטש און אָפּט פאָדערנדיק, אַז דער גאַנצער אונטערריכט זאָל גיין אין דייטש, וואָרים „יידיש איז נאָר אַ פאַרדאָרבן דייטש", האָבן די דייטשע שררות נאָכגעזאָגט אונזערע היימישע יידיש-פרעסער.

די באַפעלקערונג האָט געמוזט אויסהאַלטן די שול, צאָלנדיק אַ שול-שטייער און אויסערדעם צושטעלנדיק אין נאַטור אַלע הצטרכותן פון דער שול, ווי האָלץ, וואַסער א. אַז. וו. אין כמה ערטער איז דורכגעפירט געוואָרן אַ צוואַנג-באַזוכונג פון דער שול.

קיין טיפע וואָרצלען האָבן דאָך זייערע שולן אין לעבן ניט געלאָזן; די איינציקע מעלה איז געווען, וואָס עס האָט זיך שוין געשאַפן אין די שטעטלעך אַ נויטווענדיקייט פאַר אַ וועלטלעכע שול, און דער חדר האָט שוין ניט געקענט קיינעם באַפרידיקן.

XXI. דער קאַמף מיט קלעפּיקע קראַנקהייטן.

גאַנץ אָריגינעל האָבן די דייטשן דורכגעפירט דעם קאַמף מיט קלעפּיקע קראַנקהייטן. אין יעדן שטעטל איז געווען באַשטימט אַ הויז אַלס שפּיטאָל פאַר קלעפּיקע קראַנקע.

ווען איינער איז קראַנק געוואָרן, למשל, אויף טיפוס (די פאַר-שפּרייטסטע קראַנקהייט, פון וועלכער עס זיינען אויסגעשטאָרבן אפשר $\frac{1}{4}$ פון דער באַפעלקערונג און איבערגעקרענקט מער ווי אַ העלפט)—פלעגט מען אים אַריינוואַרפן אין „שפּיטאָל". דער פאַרוואַלטער פון „שפּיטאָל" איז מערסטנטיילס געווען דער אָרטי-קער פעלדשער, וועלכער פלעגט גאַנצע טעג אַהינצו אפילו ניט אַריינשמעקן. קיין באַדינונג איז אויך ניט געווען. דער אַריינגאַנג פאַר זייטיקע איז געווען שטרענג פאַרבאָטן, און אַזוי-אַרום איז דער קראַנקער געווען פאַרמשפט צום טויט. די באַפעלקערונג האָט טאַקע אויפן „שפּיטאָל" געקוקט ווי אויף אַ מתים-שטיבל.

אויך אין די שטעטלעך זיינען געווען כלומרשט איינגעפירט די „אַנטלויזונגס-אַנשטאַלטן", איבערגעמאַכט פון די אָרטיקע בעדער, אָבער דאָס איז געווען בלויז אַ קאַריקאַטור, וואו עס איז ניט גע-ווען ניט קיין הייס וואַסער, ניט קיין הייסע לופט און וואו דער ריינער מענטש האָט געקענט באַקומען אַלערליי קראַנקהייטן דורך פאַרשיידענע אומפלייט.

עס איז דורכגעפירט געוואָרן אַ צוואַנגס-אימפּונג אויף פּאָקן.

זייער קאָמיש איז אויסגעקומען אין די אויגן פון די קליינ-שטעטלשע איינוואוינער די זאָרג פון די דייטשן פאַר די רעטי-ראַד-ערטער. די דייטשן האָבן געפאָדערט, אַז זיי זאָלן אויפגע-האַלטן ווערן ריין, האָבן רייניגע געזעסן, כדי דער צורך זאָל אויס-געפירט ווערן אַזוי און ניט אַנדערש.

אין מאַנכע פאַלן ביים רעווידירן און ביים אויספרעגן דעם אופן פון באַנוצן זיך מיטן רעטיראַד, פלעגן די בעלי-בתים באַ-שטראָפט ווערן פאַר ניט פאָלגן די פאָרשריפטן פון דער מאַכט בנוגע דעם ענין. פאַר שטעטלשע לצים איז דאָס געווען אַ דאַנק-באַרער שטאָף...

XXII. איי ניקע פּאָזיטיווע זייטן.

מען דאַרף דערמאָנען איי ניקע פּאָזיטיווע זייטן פון דער דייטשער טעטיקייט, הגם דאָס איז אויך געווען דורכגעדרונגען מיט צילן פון אייגננוציקייט און נויטווענדיקייט פאַר דער אַרמיי.

גרויס אויפמערקזאַמקייט איז געלייגט געוואָרן אויף צו האַלטן און ברענגען אין אָרדענונג די וועגן. עס זיינען דורכגעפירט גע-וואָרן נייע שאָסייען, אין בלאָטיקע און ליימיקע ערטער זיינען געלייגט געוואָרן פאָדלאָגעס. אַלע בריקן זיינען געבראַכט געוואָרן אין אָרדענונג. אַ סך וועגן זיינען באַזעצט געוואָרן מיט ביימלעך (ווערבעס). אויף אַלע וועגן זיינען געווען אָנווייזונגען וועגן דער ריכטונג און דער צאָל קילאָמעטערס פון געוויסע פּונקטן. פאַר-שטייט זיך, אַז דאָס אַלץ איז אויסגעפירט געוואָרן מיט דער קראַפט פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג.

אין די שטעטלעך זיינען איינגעפירט געוואָרן פייערלעשער-קאָ-מאַנדעס. צו איבונגען האָבן געמוזט קומען אַלע מענלעכע איינ-וואוינער. ביי יעדן הויז האָט געדאַרפט שטיין אַ טון מיט וואַסער. אין פאַל פון אַ שרפה האָבן אַלע געדאַרפט זיך צונויפקומען צו דעם ברענענדיקן אָרט און זען לאָקאַליזירן דעם פייער. און מען דאַרף קאָנסטאַטירן, אַז אַ שרפה אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז געווען אַ זעלטנהייט.

מערקווירדיק איז אויך געווען די באַציאונג פון די דייטשן צו זייערע געפאַלענע סאָלדאַטן, וואָס זיינען געווען באַהאַלטן אין פאַרשיידענע ערטער פון ליטע. פון צייט צו צייט (יעדן זומער) פלעגט אַ ראָטע סאָלדאַטן*) קומען אַרומצוזען די קברים: שטעלן שטאַקעטן, אַרומלייגן מיט שטיינדלעך, באַפּוצן מיט גראָז, אַרויפ-שטעלן נייע קרייצן מיט גענויע אויפשריפטן, ווער עס רוט אין קבר, אָפט גאַנץ סענטימענטאַלע. ניט זעלטן פלעגט מען זען אויף די קברים ריירנדיקע אויפשריפטן פון עלטערן אָדער פרויען, וואָס זיינען געקומען באַזוכן זייערע ליבע „אויף אייביק פאַרשוואונדענע אין דעם פרעמדן לאַנד.

דאָרטן, וואו עס זיינען געווען אַ סך געפאַלענע, האָבן די דייטשן איינגעאָרדנט גרויסע בית-עולמס, וואוהין מ'האָט אַריבער-געטראָגן אַלע איינצלנע, אין פאַרשיידענע ערטער באַהאַלטענע הרוגים. אַזאַ בית-עולם איז געווען אַרומגעצאַמט מיט שיינע שטאַ-קעטלעך, אינמיטן—אַ טויער, אויף וועלכן עס איז אָנגעשריבן דער נאָמען פון „פרידהויף". די קברים זיינען אַלע אין רעגלמע-סיקע גלייכע רייען, הויך אָנגעשאָטן, מיט צלמים און אויפשריפטן. אינמיטן די אַלעען אַ וועלכער-עס-איז סימבאָלישער דענקמאָל פון צעמענט, מערסטנטיילס אַ העלם, וואָס דעקט איבער דאָס געפלעכט פון פאַרשיידענע מינים כלי-זיין אונטער אים. אויף די ווענטלעך פאַרשיידענע אויפשריפטן: „צום אָנדענקען פון דער גרויסער ניע-מאַן-שלאַכט אין אויגוסט **1915**. דאָ האָבן זיי געזיגט און גע-פאַלן". אויפן הויפּט-טויער אַ אויפשריפט: „טריי ביז דעם טויט" און נאָך אַנדערע (אַזאַ מיליטערישער בית-עולם געפינט זיך 4 ווייאָרסט פון טראָק לעבן דערפל זאַזדראָשץ).

די בית-עולמס זיינען געווען באַפּוצט מיט בלומען אָדער ביימ-לעך. דעם לעצטן יאָר פון אָקופּאַציע זיינען כמעט אַלע הרוגים אַריבערגעטראָגן געוואָרן אויף די פרידהויפן, אויף וועלכע עס האָט זיך געפילט די דייטשע אָרדענונג און סענטימענטאַליטעט**).

*) אין די שטעטלעך האָט מען זיי גערופן חברא-קדישא.

**) אומגעפער מיט אַ יאָר צוריק איז מיר אויסגעקומען צו זען אין

XXIII. באַנדיטיזם.

די רואינירונג פון גאַנצן לעבן, די שרעקלעכע לאַגע פון די קריגס־געפאַנגענע און די צוואַנג־אַרבעטער האָבן געבראַכט צו אַ שטאַרקער אַנטוויקלונג פון באַנדיטיזם, וועלכער איז ביז דער דייטשער אָקופּאַציע אין ליטע געווען גאַנץ אומבאַוואוסט.

פון די אָפּטרעטנדיקע רוסישע חיילות זיינען פאַרבליבן אין אונזער געגנט אייניקע סאָלדאַטן מיט געווער, און ניט קוקנדיק אויף אַלע התראות, האָבן זיי זיך ניט געוואָלט איבערגעבן צו די דייטשן אין געפאַנגענשאַפט. זיי האָבן זיך ווי עס איז איינגעבעטן ביי מאַנכע פויערים, מען זאָל זיי לאָזן אַרבעטן אויף די פעלדער. קיין לוין האָבן זיי ניט געפאָדערט, זיך באַנוגנט נאָר מיטן עסן.

ווען די דייטשן פלעגן זיך אָבער דערוויסן, אַז ערגעץ־וואו האַלט זיך אויף אַזאַ „פלעגניק" (אַזוי האָט זיי גערופן די גאַנצע באַפעלקערונג), פלעגט מען זיי תיכף אַרעסטירן. עס האָט דערביי אויך געליטן דער בעל־הבית, ביי וועמען זיי האָבן זיך אויפגעהאַלטן.

און אַזוי־אַרום איז מיט דער צייט פאַר די פלעגניקעס געוואָרן אוממעגלעך צו בלייבן אויף איין אָרט: זיי האָבן זיך באַדאַרפט אויסבאַהאַלטן. די לאַגע פון די געפאַנגענע אין דייטשלאַנד איז אויך געווען שרעקלעך און די, וואָס זיינען געווען ניט ווייט פון דער רוסישער גרעניץ, פלעגן אַנטלויפן. איבערהויפּט האָט זיך פאַרמערט די צאָל פון די אַנטלאָפענע סוף 1917 און אין יאָר 1918.

ביי־טאָג האָבן זיי זיך באַהאַלטן אין וועלדער, אָדער אין גראָבנס און ביי־נאַכט אַרויסגיין פון די באַהעלטענישן.

ביי די איינוואוינער וואָס ביים וועג פלעגן זיי אָנקלאַפּן אין די פענסטער, בעטן ברויט און מ'זאָל זיי ווייזן דעם וועג. לכתחילה האָט זיי די באַפעלקערונג געשטיצט. אָבער דערנאָך, ווען כּון די בלאָנדזשענדיקע גרופּעס האָבן זיך אָנגעהויבן בילדן באַנדעס מיט געווער—האָט מען זיך באַצויגן צו זיי פיינדלעך און מיט פחד. ניט האָבנדיק די מעגלעכקייט דורכצוגיין און זיך דערנערן אויפן פרידלעכן אופן — האָבן די אַנטלאָפענע אָנגעהויבן צו נעמען מיט גוואַלד.

צו די באַנדעס זיינען אויך צוגעשטאַנען די אָרטיקע פאַרברעכערישע עלעמענטן, וועלכע זיינען געווען נייטיק פאַר די פרעמדע אַלס אינפאָרמאַטאָרן. פון די אָרטיקע פלעגן זיי געגנוי געוואָר ווערן, ביי וועמען איז דאָ געלט, פּראָדוקטן, חפצים א. אַז. וו. די אָנפאַלן זיינען פאָרגעקומען אויף רייכערע פויערים, גוטסבאַזיצער, דאָרפסיידן, וועלכע פלעגן וואוינען איינזאַם אָן שכנות און אויף די וועגן. די ערשטע צייטן פלעגט מען צוקומען צום אָנגעמערקטן הויז, דער גרעסטער טייל פון דער באַנדע (אָפט צו 15—20 מאַן) פלעגט אַרומרינגלען די שטוב, כּדי קיינער זאָל ניט אַנטלויפן. עטלעכע פלעגן שטילערהייט צוגיין (קיין הינט זיינען אין ערגעץ ניט געווען: די דייטשן האָבן אַלע צעשאָסן), אָנקלאַפּן, מען זאָל עפענען. ווען דער בעל־הבית האָט געעפנט, האָט מען אים באַרואיקט, אַז מען וועט אים קיין בייז ניט טאָן, ווען ער וועט אָפּגעבן דאָס גאַנצע געלט, וואָס ער האָט. דערביי האָבן די באַנדיטן גאַנץ אָפט געמאָלדן: „מיר ווייסן, אַז ביי דיר געפינט זיך אַזעלכע און אַזעלכע געלט (רוסישע אָדער דייטשע), און גאָלד. דאָס אַלץ מוזטו גלייך אָפּגעבן". ווען דער בעל־הבית האָט אַלץ אָפּגעגעבן און די סומע האָט זיי באַפרידיקט—פלעגן זיי צונעמען

זאַזראַשטן אויף דעם בית־עולם, און וואָס פאַר אַ טרויעריק בילד ער האָט שוין פאַרגעשטעלט! די קברים צעגראָבן, די ביינער וואַלגערן זיך, די שטאַקעטן צעריסן און צעבראָכן. איבער די קברים גייען אַרום חזירים און בהמות...

שפּייז־פּראָדוקטן און אַוועקגיין מיטן באַפעל צו פאַרשווייגן דעם אָנפאַל.

וואָס ווייטער אָבער האָט זיך דאָס „פרידלעכע" בילד פון די ראַבירונגען געענדערט אויף בלוטיקע מערדערישע גוואַלד־אַקטן.—

די באַנדעס זיינען געוואָרן גרעסער און געפאָדערט מער געלט. די ריזיקע איז געווען אַ גרויסע און זיי זיינען שוין געגאַנגען, ווי מען זאָגט, אויף אַלעס. די פריערדיקע אָנפאַלן פלעגן פאָרקומען אינמיטן נאַכט, אין די שפּעטערדיקע צייטן פון אָוונט. די הייזער פלעגן אויך ווערן אַרומגערינגלט מיט אַ שמירה, און עטלעכע באַנדיטן פלעגן זיך אַריינרייסן אין שטוב, אָפט ניט וואַרטנדיק, ביז מען וועט עפענען די טיר, אויסברעכן זי אָדער אַרויסזעצן די פענסטער. די ביקסן אויסגעשטרעקט פאָרויס, עטלעכע שאָסן אין דער לופטן, כּדי איבערצושרעקן אויף טויט די גאַנצע פאַמיליע, אַז זי זאָל זיך ניט אַ ריר טאָן פון אָרט.

אַלע האָבן געמוזט אויפהייבן די הענט אין דער הייך אָדער זיך זעצן אַרום אַ טיש, אַרויפלייגן אויף אים די הענט. די באַנדיטן האָבן זיך געווענדט צום בעל־הבית און געמאָלדן אים, אַז ער מוז תיכף שאַפן אַזאַ און אַזאַ סומע געלט.

פאַרשטייט זיך, אַז מ'פלעגט זיי עס געבן, אַבי צו בלייבן לעבן. אָפט אָבער איז די געפאָדערטע סומע געווען אַזוי גרויס, אַז דער באַפאַלענער, אָפּגעבנדיק אַלץ, האָט דאָך ניט געקענט באַפרידיקן די באַנדיטן. חושד זייענדיק, אַז דער בעל־הבית וויל דאָס געלט פרייוויליק ניט אָפּגעבן—פלעגן די באַנדיטן אים אָנהייבן צו פייניקן אויף אַ שרעקלעכן אופן. צוערשט האָט מען אים געשלאָגן, ווען דאָס האָט ניט געגעבן קיין רעזולטאַטן, פלעגט מען אים שטעכן, הענגען, שטיקן, שטעכן מיט נאָדלען, ברענען מיט שוועבלעך א. אַז. וו. טיילמאָל פלעגט מען דאָס אייגענע דורכמאַכן מיט דער באַלעבאָסטע אָדער מיט די עלטערע קינדער. די עקזעקוציע פלעגט דויערן 3—4 שעה. דערביי פלעגן די באַנדיטן אויסטרייסלען אַלץ, וואָס אין שטוב, און אַלע בעסערע קליידער, וועש, שוכוואַרג (אַראָפּנעמען פון די פיס) און חפצים אָנלאָדן אין זעק און טראָגן אין דרויסן, וואו די איבעריקע באַנדיטן האָבן אויף דעם געוואַרט צו פוס און אַמאָל אפילו מיט פורן.

ווען די באַנדיטן האָבן זיך אָבער ערקונדיקט, אַז זיי וועלן באמת שוין מער גאָרניט אויספּרעסן, פלעגן זיי לאָזן דעם קרבן צו רו, פאַרזאָגנדיק, אַז מען זאָל אין משך פון אַ שעה צייט ניט רירן זיך פון אָרט, אַניט וועלן אַלע אָנוועזנדיקע ווערן אומגעבראַכט.

אין אַ סך פאַלן פלעגן די באַנדיטן מעלדן, אַז זיי זיינען באַלשעוויקעס און באַרופן צו פאַרשפּרייטן גערעכטיקייט, אָפּנעמענדיק פון די רייכערע זייער האָב און גוטס*).

טאָמער פלעגט ווער עס איז פון הויזגעזינד פאַלן זיי צו די פיס און בעטן, מען זאָל ניט פייניקן דעם פאָטער אָדער מאַן—פלעגן זיי נאָך מער שלאָגן. ניט איינער איז טאַקע דערשאָסן געוואָרן אויף טויט, ווען ער האָט געמאַכט וועלכע־עס־איז באַוועגונג, וואָס די באַנדיטן האָבן דאָס געקענט אויסטייטשן פאַר אַ ווידערשטאַנד. פיל האָבן ניט אַריבערגעטראָגן די עינויים און געשטאָרבן אין עטלעכע טעג אַרום. אָפט פלעגן פויערים ביים אָנפאַל שטעלן זיך ביי די זייטן פון פענסטער (ווען דאָס הויזגעזינד איז געווען אַ גרויסע) מיט העק און אַרויסווייזן אַ ווידערשטאַנד. נאָר ווי איז געווען צו זיי, ווען די באַנדיטן פלעגן גובר זיין. דאַמאָלסט איז שוין קיינער ניט געבליבן לעבן. ביים אָנפאַל האָבן די באַנדיטן קיין פייער ניט געלאָזט ברענען, נאָר אויס. שליסלעך באַלויכטן מיט עלעקטרישע לעמפלעך.—אויף אַזאַ שטייגער זיינען באַרויבט געוואָרן טויזנטער פאַמיליעס. כמעט יעד נאַכט פלעגט טרעפן וואו־עס־איז אַן אָנפאַל.

*) זע אויך מיין אַרטיקל „זכרונות פון די אַפּריל־טעג" אין דעם „פּנקס".

די באַנדיטן האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין ישובים ביי אייניקע פאַרדעכטיקע פערזאָנען, דורך וועלכע זיי פלעגן איינקויפן, וואָס זיי האָבן געהאַט נייטיק. ביי־טאָג פלעגן זיי זיצן אין די גרויסע אָקאָפּעס, וועלכע זיינען געבליבן פון קריג. ווינטער האָבן זיי דאָרטן אריינגעשטעלט אפילו אייוועלעך.

די באַפעלקערונג האָט מער אָדער ווייניקער געוואוסט, וואו זיי האַלטן זיך אויף, אָבער מען האָט געציטערט אויסצוזאָגן, ווייל אין פאַל פון מעלדן די דייטשן פלעגן די באַנדעס נקמה נעמען פון דער באַפעלקערונג, אונטערצינדנדיק אָדער אומברענגענדיק די, וואָס זיי האָבן חושד געווען אין דער מסירה.

איינמאָל האָבן זיי באַגעגנט אַ יונגן קריסט פון ישוב אויקשלינע און האָבן אים פאָרגעלייגט צו גיין מיט זיי; דערביי האָבן זיי אָפּגעלאַכט פון אים, וואָס ער גייט אַרבעטן אין דער צייט ווען זייער ברויט איז אַזאַ גרינגער און שפּעדיקער. מורא האָבנדיק זיי צו אָנזאָגן, האָט ער געזאָגט, אַז ער וועט זיך באַדענקען. די באַנדיטן האָבן אים פאַרזאָגט קיינעם ניט צו דערציילן וועגן דעם. דער קריסט האָט אָבער דערציילט, און עס איז דערגאַנגען צו די באַנדיטן. איינמאָל ביינאַכט זייגען זיי געקומען צו זיין פאָטער, אָנגעקלאַפּט אין פענסטער, אַרויסגערופן אים מיטן נאָמען און געזאָגט צו אים: „דו האָסט אַ לאַנגן צונג" און אויסגעשניטן אים אַ האַלבע צונג.

די דייטשן האָבן לכתחילה ענערגיש געקעמפט מיט די באַנדעס. ווען מען פלעגט טרעפן מיט געווער — פלעגט מען שיסן. אָבער דערנאָך האָט זיך די צאָל באַנדעס פאַרגרעסערט. די באַפעלקערונג האָט מורא געהאַט אָנצוווייזן אויף די ערטער, וואו זיי האַלטן זיך אויף.

אגב פאַרן עוואַקואירן זיך האָבן שוין די דייטשן מער געטראַכט ווי צו ראַטעווען זיך אַליין און זיי זיינען געווען צופרידן, אַז באַגעגענענדיק זיך מיט די באַנדיטן — בלייבן זיי לעבן. און עס זיינען טאַקע געווען פאַלן, ווען באַנדיטן זיינען אָנגעפאַלן אויף באַוואָפנטע דייטשן און זיי דערהרגעט.

דעריבער ווען די געליטענע פלעגן מעלדן דער זשאַנדאַרמעריע נאָכן אָנפאַל וועגן זייער חשד, אַז די באַנדיטן האַלטן זיך אויף אין דעם אָדער יענעם אָרט, — האָבן די דייטשן ניט געהאַט קיין צו שטאַרקן חשק צו פאָרן אַהינצו און צו זוכן, דעריבער זיינען די לעצטע חדשים פון 18־טן יאָר אַלע רויב־אָנפאַלן געבליבן ניט אַנטדעקט. די מיליטער־פאַרוואַלטונגען פלעגן באַקומען צענדליקער מעלדונגען טעגלעך פון די קרייזהויפּטמאַנס וועגן די אָנפאַלן און הריגות.

זיי האָבן אָבער דאַמאָלסט ניט אָנגענומען קיין שריט צו ליקווידירן אָדער באַקעמפן דעם באַנדיטיזם.

די באַנדיטן זיינען געווען כמעט אויסשליסלעך רוסן, אויף וויפיל מען האָט עס געקענט פעסטשטעלן פון זייער ריידן אויף רוסיש.

דער באַנדיטיזם האָט זיך אַזוי צעוואַקסן, אַז גאַנצע שטעטלעך האָבן אָנגעהויבן מורא צו האָבן פאַר די אָנפאַלן פון די באַוואָפנטע באַנדעס, וואָס זיינען אין אייניקע ערטער פאָרגעקומען. אין די שטעטלעך האָט מען אָרגאַניזירט אַ וואַך, וועלכע פלעגט אַרומגיין ביינאַכט. דערין האָט אָנטייל גענומען די גאַנצע באַפעלקערונג.

XXIV. די ליקווידאַציע.

די לעצטע חדשים פאַרן אַוועקגיין האָבן די דייטשן פיבערהאַפטיק גענומען אַרויספירן די רעקווירירטע תבואות מיט די איבעריקע געגנשטאַנדן. אָבער גאָר צום סוף האָבן די פויערים שוין אָנגעהויבן ניט צו לאָזן.

די דייטשן האָבן מורא געהאַט פאַר דער אויפגערעגטער באַפעלקערונג און שלאָפנדיק אָנגעטאָנענערהייט געהאַלטן ביי זיך געווער און האַנטגראַנאַטן. און ווי קלעך, אין אייניקע ערטער איז פאָרגעקומען די אַנטוואָפענונג פון די דייטשן. די דייטשן פלעגן שיסן אין אויפגערעגטן המון, פון וועלכן עס זיינען געפאַלן געהרגעטע.

די מורא פאַר די דייטשן איז שוין אַראָפּ. די לעצטע האָבן געזען וואָס גיכער זיך אָפּצוטראָגן, דערביי האָט מען אויסגעפאַרקויפט קאַזיאָנע זאַכן, כדי צו מאַכן פאַר זיך וואָס מער געלט די מאַכט איז אַריבער צו די אָרטיקע קאָמיטעטן פון בירגער, וועלכע האָבן אָרגאַניזירט מיליציע.*)

די דייטשן זיינען אָפּגעפאָרן ראָטעסווייז מיט אָנגעלאָדענע ביקסן אין די הענט.

די תבואה, וואָס מען האָט ניט באַוויזן צו פאַרקויפן אָדער וועלכע מען האָט ניט ערלויבט אַרויסצופירן, איז איבערגעגעבן געוואָרן די אָרטיקע בירגער־קאָמיטעטן (טאַריבעס).

די דייטשן זיינען בחיפזון אַנטלאָפן אין פאָטערלאַנד אריין.

די מאַכט פון דער אייזערנער פויסט האָט באַנקראָטירט. דאָס לאַנד איז דערפירט געוואָרן צו אַ כאַאָס...

ווילנע, אָקטאָבער, 1921.

*) זע דעם אָנגעוויזענעם אַרטיקל מיינעם.

יוסף בעקער.

נאך דער דייטשער אקופאציע.

איינדרוקן פון א רייזע איבער ווילנע — גראָדנע — ביאַליסטאָק.

I.

ווילנע האָט דעם לעצטן חודש פאַר דעם אריינמאַרש פון די באָלשעוויקעס ד. ה. אין דעצעמבער 1918, איבערגעלעבט גרויסע און וויכטיקע געשעענישן, וועלכע האָבן איינגעשריבן זייער אינטערעסאַנטע בלעטער אין דער געשיכטע פון דער אַלטער היסטאָרישער שטאָט. נאָך די צרות, וואָס די ווילנער באַפעלקערונג איז אויסגעשטאַנען פון דער רוסישער אַרמיי, איידער זי האָט פאַרלאָזן ווילנע, נאָך די גרויסע און שרעקלעכע עינויים, וואָס מ׳האָט איבערגעלעבט אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, איז איצט אָנגעקומען אַ נייע סדרה פון פורעניות, וועלכע זיינען אַנטשטאַנען צוליב דעם קאַמף פאַר דער מאַכט, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט צווישן די פאַרשיידענע גרופּן פון דער באַפעלקערונג פון דער דאָזיקער נאַציאָנאַליטעטן-שטאָט.

די מוסטערהאַפטיקע אָרדענונג, וואָס די דייטשן האָבן איינגעשטעלט אין ווילנע פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע, האָבן זיי אויסגענוצט אויסשליסלעך פאַר זייערע מיליטערישע אינטערעסן.

נאָך דער רוסישער פעברואַר-רעוואָלוציע פון יאָר 1917 האָבן די דייטשן פאַרשטאַנען, אַז זיי קאָנען זיך מער ניט באַנוגענען מיט אַ ריין-מיליטערישער מאַכט און אַז עס איז געקומען די צייט, ווען די דאָזיקע מאַכט דאַרף זיך אָנשפּאַרן אויף אַ וועלכער עס איז נאַציאָנאַלער גרופּע. די דייטשן האָבן דאַמאָלסט געשאַפן די „טאַריבע", אַ מין אָרטיקע פאַרוואַלטונג, וועלכע זאָל רעפּרעזענטירן אַלע נאַציאָנאַלע גרופּעס, אָבער וואו די ליטווינער האָבן געדאַרפט האָבן די איבערהאַנט, ווייל אויף די פּאָליאַקן האָבן די דייטשן מורא געהאַט צו פאַרלאָזן זיך נאָכדעם, ווי אַלע זייערע פּרובן צו שליסן אַ ליבע-שידוך מיט די פּאָליאַקן אין פּוילן גופא האָבן זיך געענדיקט מיט אַ פולן באַנקראָט.

די ניי-געשאַפענע טאַריבע האָט פאַקטיש קיין רעכט ניט געהאַט, ווייל די דייטשן האָבן בשום אופן ניט געוואָלט אַרויסלאָזן פון די הענט פון דער אָבאָסט-מיליטער-פאַרוואַלטונג די אַדמיניסטראַטיווע מאַכט, און די גאַנצע טאַריבע מיט אַלע רעדעס וועגן דער ליטווישער זעלבשטענדיקייט האָבן געהאַט נאָר איין ציל— צו פאַרדעקן אַ ביסל מיט דעקאָראַטיווע אינסטיטוציעס די מיליטערישע הפקרות, וועלכע האָט געפּרעסט און געדריקט די גאַנצע באַפעלקערונג פון ליטע.

די פּוילישע באַפעלקערונג פון ליטע, וועלכע האָט ניט געוואָלט וויסן פון אַ ליטווישער זעלבשטענדיקייט און האָט געשטרעבט, אַז ליטע זאָל זיך פאַראייניקן מיט פּוילן, וועלכע האָט אין אַ געוויסער צייט געקעמפט אַפילו קעגן דעם, אַז די ליטווישע שפּראַך זאָל אָנערקענט ווערן אין דער קירך, האָט זיך איצט אויך פּולקום נעגאַטיוו באַצויגן צו אַלע ליטוויש-דייטשע פּלענער און האָט בשום-אופן ניט געוואָלט וויסן פון אַזעלכע מאַכט-אָרגאַנען, וואו אַנדערע נאַציאָנאַלע גרופּעס, און ניט די פּוילישע, זאָלן שפּילן די ערשטע ראָלע.

אין דער צייט פון דער אָקופּאַציע האָבן די אַלע שמועסן וועגן דער טאַריבע אין אַ געוויסער מאָס געהאַט נאָר אַ טעאָרעטישן כאַראַקטער, ווייל פאַקטיש איז די מאַכט געבליבן ביי די דייטשן.

אָבער נאָך דער נאָוועמבער-רעוואָלוציע אין דייטשלאַנד ווען די גאַנצע דייטשע מיליטער-מאַשין האָט געפּלאַצט און די אָקופּאַנטישע אַרמיי, וועלכע האָט געדריקט די באַפעלקערונג פון ליטע, איז דורכגעדרונגען געוואָרן נאָר מיט דעם איין וואונטש—וואָס גיכער צו אַנטלויפן פון די אָקופּירטע געגנטן און אומקערן זיך אַהיים, איז די פראַגע וועגן די יורשים פון דער דייטשער אָקופּאַציע-מאַכט געוואָרן זייער אַקטועל פאַר ליטע און פאַר דער ליטווישער הויפּט-שטאָט ווילנע.

קודם-כל האָבן אויף דער מאַכט פּרעטענדירט די ליטווינער מיט זייער טאַריבע, אין וועלכער ס׳זיינען דעמאָלט געווען פאַרגעשטעלט כמעט אַלע ליטווישע פּאַרטייען ביז די סאָציאַליסטישע; זיי האָבן געהאַט מער זכות אויף דער ירושה, ווייל די טאַריבע, וועלכע איז געווען אַן אויפטו פון די דייטשן, איז געווען פאַרבונדן מיט דער דייטשער מאַכט מער פון אַלע איבעריקע אָרגאַניזאַציעס.

די טאַריבע — אַ מין פּאַרלאַמענט — האָט געשאַפן די ליטווישע רעגירונג, וועלכע האָט יורידיש געהאַט אַלע רעכט פון אַ רעגירונג, אָבער פאַקטיש קיין זאַך ניט פאַרמאָגט — ניט קיין מיליטער, ניט קיין געלט און ניט קיין שום רעגירונגס-אַפּאַראַט: אָט די דאָזיקע עלעמענטאַרסטע און נייטווענדיקסטע אַטריבוטן פון אַ רעגירונג האָט די טאַריבע צוזאַמען מיט דער ליטווישער רעגירונג ערשט נאָך אָנגעהויבן צו שאַפן און אָרגאַניזירן. און אַזוי ווי די צייט איז געווען אַ רעוואָלוציאָנערע, האָט די ליטווישע רעגירונג געמוזט צוזאָגן אַלדאָס גוטס און האָט פאַרעפנטלעכט אַ ברייטע דעמאָקראַטישע פּראָגראַם — פּאָליטישע און סאָציאַלע הבטחות; וועגן די פּאָליאַקן איז דאָך אָפּגערעדט, אַז מ׳האָט זיי צוגעזאָגט מכל-טוב, נאָר אַפילו די יידן האָט מען איינגעלאַדן אין טאַריבע און מ׳האָט זיי געגעבן גאַנצע דריי ערטער אין מיניסטעריום (אַדוואָקאַט ש. ראָזנבוים — וויצע-מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים, ד״ר י. ראַכמילעוויטש — וויצע-מיניסטער פאַר האַנדל און ד״ר וויגאָדסקי — מיניסטער פאַר יידישע ענינים).

די טאַריבע און די ליטווישע רעגירונג האָט זיך גענומען ערנסט צו דער אַרבעט, באַשטימט אומעטום, אין אַלע שטעט און שטעטלעך, קאָמיסאַרן, אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אַן אייגענע אַרמיי, אָנגעהויבן טראַכטן וועגן פינאַנס-פּאָליטיק, וועגן שטייער וכדומה — מיט איין וואָרט גענומען פירן אַ גרויסע פּאָליטיק און האַלטן זיך פאַר אַן אמתער רעגירונג, וועלכע האָט וואָס צו זאָגן דעם לאַנד און דער באַפעלקערונג.

אָבער אין דער זעלבער צייט, וואָס די ליטווישע רעגירונג האָט זיך באַמיט צו ווייזן, אַז זי האָט די מאַכט, האָבן די פּוילישע רעדל-פירער געפּרובט שאַפן אַן אייגענע רעגירונג מיט אַן אייגענעם מיליטער און מיט אַן אייגענעם פּאַרלאַמענט. די פּאָליאַקן האָבן אָרגאַנזירט אַ צוזאַמענפאָר אין ווילנע פון פאָרשטייער פון דער פּוילישער באַפעלקערונג, וועלכע האָט געדאַרפט אויסוויילן אַ קאָמיטעט, וואָס זאָל איבערנעמען די מאַכט און זאָל שאַפן אַ רעגירונג. דער זעלבער פּוילישער קאָמיטעט האָט זיך אויך פאַרגענומען מיט אָרגאַניזירן אַן אַרמיי, וואָס דאָס איז געווען אַלץ לייכט דורכצופירן, ווייל צווישן די פּאָליאַקן אין ליטע האָט עקסיסטירט די זעלבע געהיימע מיליטערישע אָרגאַניזאַציע ווי אין

קאָנגרעס=פוילן, וועלכער איז פאַקטיש געלונגען אין אַ געוויסער מאָס אָפּצורייניקן גאַנץ פוילן פון דער אָקופּאַציע=אַרמײ אין משך פון אַ גאַנץ קורצער צייט.

דער פוילישער קאָמיטעט פלעגט אויך באַשטימען אין יעדער שטאָט און שטעטל זיינע קאָמיסאַרן, וועלכע האָבן אויך געדאַרפט רעגירן איבער דער באַפעלקערונג אין נאָמען פון פוילישן קאָמיטעט, ד. ה. דער צייטווייליקער פוילישער רעגירונג. דער פוילישער קאָמיטעט איז שוין ניט געווען אַזוי ברייט אויף הבטחות, ער האָט זיך אויך ניט רעקרוטירט פון פאַרשיידענע פּאַרטייען, נאָר פאַקטיש רעפּרעזענטירט בלויז די עכטע קלעריקאַלן און די רעכטע „נאַראָדאָווע" פּאַרטייען, וועלכע האָבן געשטרעבט צו באַהעפטן ליטע מיט פוילן און איינפירן דאָ די זעלבע צָרות=ענונגען און די זעלבע נאַציאָנאַלע פאַרהעלטענישן, ווי אין זייער קרוינלאַנד.

אַחוץ די צוויי נאַציאָנאַלע רעגירונגען האָט זיך דעמאָלט אין ווילנע אָרגאַניזירט אַן אַרבעטער=ראַט, וועלכער האָט אויף דער ערשטער זיצונג זיך תיכף פּראָקלאַמירט אַלס איינציקע מאַכט און האָט זיך פאַרנומען מיט דער אָרגאַניזאַציע פון אַן אייגענער מיליציע, וואָס האָט באַדאַרפט זיין באַוואָפנט.

דער אַרבעטער=ראַט האָט אַרויסגעגעבן פאַראָרדענונגען און אינסטרוקציעס, געפּרובט רעגולירן דעם האַנדל, דעם אַרויספיר פון סחורה וכדומה.

די פאַקטישע מאַכט האָט נאָך אַלץ געהאַט די דייטשע פאַרוואַלטונג, וועלכע האָט אָפיציעל אַפילו רעזיגנירט פון צו מישן זיך אין די אינווייניקסטע שטאָט=ענינים. ביי די דייטשן אין די הענט איז נאָך אַלץ געלעגן די אייזנבאַן, דער דערנערונגס=אַפּאַראַט און דער עיקר, זיי האָבן געהאַט אַ גענוגנדיקע קראַפט — אַן אַרמײ פון סאָלדאַטן, וועלכע האָבן שטענדיק געקאָנט צווינגען אויסצופירן אַלע באַפעלן. ניט ווייניקער וויכטיק איז אויך געווען דער אומשטאַנד, וואָס די גאַנצע באַפעלקערונג האָט זיך אין משך פון דער אָקופּאַציע=צייט צוגעוויינט פאָלגן אַלע דייטשע באַפעלן און פאַראָרדענונגען.

ביי אַזוי פיל רעגירונגען איז דער באַפעלקערונג געווען גאַנץ שווער צו וויסן, וועלכע פאַראָרדענונגען זי מוז מקיים זיין און וועלכע קען זי גאַנץ קאַלטבלוטיק איגנאָרירן.

ס'איז געווען אַ פראַגע פון קראַפט, און די ווילנער באַפעלקערונג האָט זיך גאַנץ גיך געקאָנט איבערצייגן, אַז דער איינציקער אָרגאַן, וואָס האָט פאַקטיש די מאַכט אין זיינע הענט, איז דער אַרבעטער=ראַט ניט נאָר דערפאַר, וואָס אַרום ווילנע האָבן זיך געזאַמלט באָלשעוויסטישע חיילות, וועלכע האָבן געקעמפט פאַר דעם לאָזונג „די גאַנצע מאַכט די ראַטן", נאָר אויך דערפאַר, וואָס די גאַנצע אַרבעטער=באַפעלקערונג פון ווילנע האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַרום און פאַר דעם אַרבעטער=ראַט.

סיי די ליטווישע טאַריבע און סיי דער פוילישער קאָמיטעט האָבן ניט געהאַט קיין גענוגנדיקע מיליטערישע קראַפט, כדי באמת איבערצונעמען די מאַכט. זייערע אַרמייען האָבן זיך אָקאָרשט אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן און אַחוץ אָפיצירן און קאָמאַנדירן האָבן זיי נאָך כמעט גאָרנישט געהאַט.

די דייטשע מאַכט האָט זיך באַצויגן מיט מער צוטרוי צו די ליטווינער ניט נאָר דערפאַר, וואָס פאַקטיש האָבן די דייטשן געשאַפן די גאַנצע טאַריבע, נאָר אויך דערפאַר, וואָס די דייטשן האָבן פאַר די ליטווינער געהאַט ווייניקער מורא ווי פאַר די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן שוין אָרגאַניזירט אין פוילן אַ געוויסע אַרמײ, זיך נוקם געווען אָן די דייטשע סאָלדאַטן אין די לעצטע טעג פון דער דייטשער ממשלה אין פוילן און פאַריאָגט זיי פון אייניקע ערטער ממש נאַקעט און באָרוועס. די דייטשן האָבן דעריבער מורא געהאַט, אַז אויב זיי וועלן ערלויבן די פּאָליאַקן

אין ליטע צו שאַפן אַן אַרמײ, זיינען דאַן די דייטשן אין ליטע ניט זיכער פון אַ פוילישן איבערפאַל.

די דייטשן און די ליטווינער האָבן גאַנץ גוט פאַרשטאַנען, אַז דער איינציקער אָנהאַלט פאַר דער ניי=געשאַפענער ליטווישער רעגירונג קאָן זיין נאָר די דייטשע אַרמײ, הגם זי איז שוין געווען דאַן גענוג צעפוילט אינווייניק און דעמאָראַליזירט.

די ליטווינער האָבן ניט געקאָנט פאַרלאַנגען, אַז די דייטשע אָקופּאַציע=אַרמײ זאָל אויף לאַנג פאַרבלייבן אין לאַנד, אָבער קלאָר איז געווען פאַר יעדערן, אַז אָן דייטשער הילף וועט זיך די ליטווישע רעגירונג ניט קאָנען האַלטן אַפילו איין מינוט, ניט נאָר קעגן דער באָלשעוויסטישער אַרמײ, נאָר אַפילו קעגן די פּאָליאַקן.

די דייטשע קאָמאַנדע האָט גאַנץ גוט פאַרשטאַנען די לאַגע און האָט דעריבער געשטיצט די ליטווינער, אָפּגעגעבן זיי פאַרשיידענע אינסטיטוציעס, בנינים א. אַנד., אָבער די קאָמאַנדע האָט אויך געמאַכט אַ פאַלשן חשבון דערמיט, וואָס זי האָט געמאַכט דעם חשבון אָן דעם בעל=הבית. די דייטשע סאָלדאַטן, וועלכע האָבן דעמאָלט פון קיין זאַך ניט געוואָלט וויסן און מיט קיין געהיימער פּאָליטיק זיך ניט געוואָלט רעכענען, האָבן געהאַט איין וואונטש: וואָס גיכער אומצוקערן זיך צוריק קיין דייטשלאַנד.

די דייטשע סאָלדאַטן זיינען דעמאָלט געווען זייער ספּאַרטאַקיסטיש געשטימט און האָבן בשום=אופן ניט געוואָלט צוהערן זיך צו די זיסע ווערטער פון די פאַרשיידענע אָנפירער פון די סאָלדאַטנראַטן, וועלכע האָבן געפירט אַ קלאָרע און דייטלעכע פּראָפּאַגאַנדע צווישן די סאָלדאַטן, אַז זיי זאָלן פאַרבלייבן ווייטער אין ליטע, צוזאָגנדיק זיי גוטע שכירות און קעסט, וואָס זיי וועלן ניט האָבן אין פאָטערלאַנד, וואו זיי ערוואַרט הונגער, נויט און אַרבעטסלאָזיקייט.

אַזעלכע טענות האָט מען שטענדיק געקאָנט הערן אויף די פאַרזאַמלונגען פון די סאָלדאַטן און אין דער דייטשער אַרמײ=פּרעסע.

ביי אַזאַ שטימונג צווישן די דייטשע סאָלדאַטן איז ניט קיין וואונדער, וואָס די סאָלדאַטנראַטן, מיט וועלכע ס'האָבן אָנגעפירט אָדער אָפיצירן, אָדער מערהייטס=סאָציאַליסטן, האָבן ניט געקאָנט זיך אָנשפּאַרן אויף די אַרמײ=מאַסן און ביי דעם ערשטן צוזאַמענשטויס צווישן דעם שטאָטישן אַרבעטער=ראַט און דעם סאָלדאַטנראַט האָט פולקום מנצח געווען דער ערשטער, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס דער סאָלדאַטנראַט האָט אָפיציעל רעפּרעזענטירט אַ גרויסע סאָלדאַטן=מאַסע.

דער אַרבעטער=ראַט האָט געפאָדערט, אַז מ'זאָל באַפרייען פון די טורמעס די פּאָליטישע אַרעסטירטע, און אַז דער סאָלדאַטנראַט זאָל ניט אַרויספירן פון שטאָט די זאַפּאַסן לעבנסמיטלען, די באַן=וואַרשטאַטן און לאָקאָמאָטיוון.

דער סאָלדאַטנראַט האָט ניט געוואָלט נאָכגעבן ביידע פאָדערונגען, ער האָט געפּרובט טענהן, אַז אַלע דאָקומענטן וועגן די אַרעסטירטע זיינען איבערגעשיקט געוואָרן קיין בערלין, און אַז סיי ווי סיי רעכנט מען ניט אַרויסצופירן פון שטאָט קיינע זאַפּאַסן, אָבער עס איז גענוג געווען, אַז דער אַרבעטער=ראַט זאָל פּראָקלאַמירן אַ שטרייק, אַז דער סאָלדאַטנראַט זאָל זיך תיכף אונטערגעבן און אויף אַזאַ אופן אונטערשטרייכן די מאַכט און די באַדייטונג פון דעם אַרבעטער=ראַט. אַלע פּאָליטישע אַרעסטירטע זיינען באַפרייט געוואָרן ביינאַכט, און כדי צו מאַניפעסטירן די קראַפט און ווירקונג פון אַרבעטער=ראַט האָט די געוועזט פאַרשטרייקטע עלעקטרישע סטאַנציע תיכף געגעבן ליכט, כדי די אַרבעט פון דער טורמע=קאָמיסיע זאָל לייכטער געפירט ווערן.

דער שטרייק האָט ניט נאָר באַוויזן, אַז ניט קוקנדיק אויף די פאַרשיידענע „רעגירונגען", איז דער פאַקטישער בעל=דעה

איבער שטאָט דער אַרבעטער־ראַט, נאָר ער האָט אויך געבראַכט דערצו, אַז די דייטשן זאָלן זיך צואײַלן מיט זייער עוואַקואַציע, ווײַל זיי האָבן זיך דערשראָקן פאַרן שטרייק און האָבן מורא געקראָגן, אַז מ׳זאָל, חלילה, ניט אויסנוצן נאָכאַמאָל דעם זעלבן מיטל, כּדי צו פאַרשווערן זייער עוואַקואַציע. אחוץ דעם האָבן די אָנפירער פון די סאָלדאַטנראַטן בכלל זיך דערשראָקן פאַר דער באָלשעוויסטישער מגפה, זי זאָל ניט אָנשטעקן אויך די דייטשע סאָלדאַטן און ניט פאַרשטאַרקן צווישן זיי די ספּאַרטאַקיסטישע באַוועגונג.

די דייטשע סאָלדאַטן און די אָפיצירן האָבן גענומען אין גרויס אײַלעניש אַלץ אויספאַרקויפן, כּדי גרינגער צו מאַכן זייער אַוועקפאָר. זיי האָבן איבערגעגעבן די גאַנצע שטאָט־ווירטשאַפט און אין משך פון אַ קורצער צײַט באַפרײַט זיך פון אַלע איבעריקע זאַפּאַסן, פאַרמאַכט פאַר פרעמדע פּערזאָנען די באַנבאַוועגונג און איבערגעלאָזט די שטאָט מיט דער גאַנצער באַפעלקערונג אונטער דער ממשלה פון דריי מאַכט־אָרגאַנען, וועלכע האָבן געפירט צווישן זיך אַ פאַרביטערטן קאַמף.

II.

די לעצטע טעג פון דעצעמבער, ווען די לעצטע דייטשע עשעלאָנען האָבן פאַרלאָזן די שטאָט, מוזן באַזונדערס באַשריבן ווערן אין דער געשיכטע פון ווילנע.

פאַר קיינעם איז קיין ספק ניט געווען, אַז צווישן די אַלע פּרעטענדענטן אויף דער ממשלה איבער ווילנע און ליטע וועט מוזן אויסברעכן אַ שטרייט, קיינער האָט אָבער זיך ניט פאָרגעשטעלט, אַז דער דאָזיקער שטרייט וועט אָננעמען אַזעלכע בלוטיקע פאָרמען.

אָפיציעל האָבן געקעמפט צווישן זיך די ליטווישע און די פּוילישע נאַציאָנאַלע גרופּן, וועלכע האָבן דעם דאָזיקן קאַמף אָנגעהויבן אַ סך פריער, איידער די דייטשן זײַנען נאָך אַרײַן אין ווילנע, און וועלכער האָט זיך אין אַ געוויסער מאָס ניט אָפּגעשטעלט אין דער גאַנצער צײַט פון דער דייטשער אָקופּאַציע.

הגם די ליטווישע גרופּע האָט אָפיציעל איבערגענומען פון די דייטשן אַ סך רעגירונגס־אינסטיטוציעס און האָט כּלומרשט באַקומען די ירושה אויף דער מאַכט, פונדעסטוועגן איז זי געווען אַ סך שוואַכער פון דער פּוילישער גרופּע ניט נאָר דערפאַר, וואָס די פּוילישע באַפעלקערונג פון ווילנע איז בכלל ניט דער ערך גרעסער פאַר דער ליטווישער, נאָר אויך צוליב דעם, וואָס די פּאָליאַקן זײַנען געווען בעסער אָרגאַניזירט.

די פּוילישע נאַציאָנאַלע גרופּע איז כּמעט אינגאַנצן געשטימט געווען רעכטס און ניט קוקנדיק אויף דער רעוואָלוציאָנערער צײַט, וואָס האָט בײַ אַלע ריכטונגען פאָראויסגעזעצט אַ געוויסן גראַד ליבעראַליזם און דעמאָקראַטיזם, זײַנען די אָנפירנדיקע קרײַזן פון די פּאָליאַקן אין ווילנע געווען זייער קאַרג אויף הבטחות בנוגע צו פאַרשיידענע פּאָליטישע און דערהויפּט נאַציאָנאַלע פראַגן, וועלכע זײַנען געווען די ווײַכטיקסטע אין אַזאַ נאַציאָנאַליטעטן־שטאָט ווי ווילנע.

די פּוילישע גרופּע האָט אויך געהאַט אַ מיליטערישע אָרגאַניזאַציע, די באַרימטע „פּ. אָ. וו.“, וועלכע האָט ניט אָפּגעשטעלט איר טעטיקייט אפילו אין די שווערסטע צײַטן פון דער אָקופּאַציע און וועלכע האָט בײַ די איצטיקע באַדינגונגען געקאָנט שפּילן אַ ווײַכטיקע ראָלע.

פּ. אָ. וו. האָט געוואָלט איבערחזרן אין ווילנע די זעלבע מעשה מיטן אַנטוואָפענען די דייטשן, ווי עס איז מיט אַ קורצער צײַט פריער פאָרגעקומען אין וואַרשע: עטלעכע „פּעאָוויאַקעס“ האָבן זיך אַרײַנגעריסן אין אַ וואוינונג פון אַ דייטשן אָפיציר און געוואָלט אים אַנטוואָפענען, אָבער ער האָט זיך געשטעלט אַנטקעגן, געמאַכט אַ טומל, און ווען עס זײַנען זיך צונויפגעלאָפן דייטשע סאָלדאַטן, איז צווישן די צוויי צדדים פאָרגעקומען אַ שלאַכט, וועלכע האָט געבראַכט צו קרבנות פון בײדע זײַטן.

דער דייטשער סאָלדאַטנראַט האָט פאַרשטאַנען די סכּנה, וואָס די דייטשן דראָט מצד די „פּעאָוויאַקעס“ און אין אַ באַזונדערן אויפרוף צו אַלע דייטשע סאָלדאַטן האָט ער זיי געוואָרנט מיט דער מעשה לעמבערג און וואַרשע און זיי אויפגעפאָדערט, אַז זיי זאָלן שטענדיק גיין מיט אָנגעלאָדענעם געווער, כּדי צו דערשטיקן גלײַך אין וואָרצל יעדן פּרוּוו פון דער פּוילישער נאַציאָנאַלער זײַט צו אָרגאַניזירן אַ באַוואָפנטן אַרויסטריט.

אָנשפּאַרנדיק זיך אויף אַזאַ קראַפט, האָבן די פּוילישע אײַנוואוינער פון ווילנע געקאָנט מיט מער דרייסטקייט ריידן וועגן דעם, אַז זיי וועלן איבערנעמען די מאַכט איבער דער שטאָט און געגנט.

די ליטווישע אַרמיי, וואָס האָט זיך דעמאָלט אָקאָרשט אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן, איז באַשטאַנען דערווײַל נאָר פון גענעראַלן און אָפיצירן, עס האָבן זיך שוין געהאַט אָרגאַניזירט שטאַבן מיט קאַנצעליאַריעס, וועלכע פלעגן פאַרעפנטלעכן פאַרשיידענע באַפעלן, אָבער קיין באַוואָפנטע מאַכט, וועלכע זאָל קענען צווינגען די דאָזיקע באַפעלן צו ערפילן, האָבן די ליטווינער אין ווילנע ניט פאַרמאָגט.

אחוץ די דאָזיקע פּרעטענדענטן אויף דער מאַכט איז נאָך געווען דער אַרבעטער־ראַט, אַרום וועלכן עס האָבן זיך גרופּירט די אַרבעטער פון אַלע ווילנער נאַציאָנאַלע גרופּן, פּאָליאַקן, ליטווינער און ייִדן, און וועלכער האָט באַלד אין די פײַנדלעכע קרײַזן באַקומען אַ נאָמען פון אַ ייִדישן אָרגאַן.

דער אַרבעטער־ראַט האָט ניט געהאַט קיין באַוואָפנטע מיליטערישע גרופּע אין שטאָט, וואָס אויף איר זאָל ער זיך קאָנען אָנשפּאַרן, אָבער ער איז געווען שטאַרק מיט די סימפּאַטיעס פון דער גאַנצער אַרבעטער־באַפעלקערונג, וועלכע האָבן זיך אַרויסגעוויזן בײַ די שטרייקן קעגן די דייטשן און איבערהויפּט דערמיט, וואָס ניט ווײַט פון ווילנע איז געשטאַנען אַ באָלשעוויסטישע אַרמיי, וועלכע האָט זיך מיט יעדן טאָג אַלץ נעענטער צוגערוקט צו דער שטאָט. אויף ווי ווײַט עס האָט געגרייכט די פּאַקטישע מאַכט פון דעם אַרבעטער־ראַט קען מען אַרויסזען דערפון, אַז ווען דער טאַריבישער מיניסטער ראַכמילעוויטש האָט געוואָלט אַרויספירן סחורה פון שטאָט, האָט ער געמוזט אויספועלן בײַ דעם אַרבעטער־ראַט אַן ערלויבעניש דערויף. דאָס זעלבע איז געווען אויך מיט דער פּרעסע־פרײַהייט, וואָס דער אַרבעטער־ראַט האָט פּראָקלאַמירט און די דייטשן האָבן געמוזט תּיכף אָפיציעל דורכפירן און באַשטעטיקן.

די ליטווישע כּלל־טוער האָבן זיך געפילט צו שוואַך צו דערוועגן זיך שאַרף און קלאָר אַרויסטרעטן קעגן דעם אַרבעטער־ראַט, מאַנכע אָפיציעלע פאָרשטייער פון די ליטווינער האָבן אפילו געפונען פאַר נייטיק אַרויסצוזאָגן אויפן אַדרעס פון ראַט פאַרשיידענע קאָמפּלימענטן.

ניט אַזוי איז געווען די באַציאונג פון דער פּוילישער גרופּע, וועלכע האָט גאַנץ גוט פאַרשטאַנען, אַז דער אַרבעטער־ראַט איז די איינציקע אָרגאַניזירטע קראַפט, מיט וועלכער זיי וועט אויסקומען צו קעמפן. די פּוילישע בירגערלעכע גרופּן און זייער פּרעסע האָבן ניט געקאַרגט קיין בילבולים און זידלערייען אויף אים און גערופן צום קאַמף קעגן דעם ייִדישן „סאָוועט“ מיט אַלע זײַנע אינסטיטוציעס. עס האָט טאַקע לאַנג ניט געדויערט און דער קאַמף האָט זיך אָנגעהויבן.

צוזאַמען מיט די דייטשן האָט פאַרלאָזן ווילנע אויך די ליטווישע רעגירונג, וועלכע האָט זיך עוואַקואירט קיין קאָוונע אין ווילנע זײַנען געבליבן נאָר דריי מיניסטאָרן, וועלכע האָב

געדאַרפט כלומרשט פּראָטעסטירן קעגן יענע ניט=ליטווישע גרופּן, וועלכע ווילן פאַרכאַפּן די מאַכט אין נאָמען פון דער ליטווישער רעגירונג.

לאַנג וואַרטן, אַז די ליטווישע פאָרשטייער זאָל אויסקומען די דאָזיקע אויפגאַבע צו פאַרווירקלעכן האָט מען ניט באַדאַרפט. תיכּף ווי די דייטשן זיינען אַרויס, האָבן זיך אין שטאָט באַוויזן פּוילישע לעגיאָנערן און דער פּוילישער גענעראַל מ אָ ק ז ש ע צ ק י האָט ערקלערט, אַז ער נעמט איבער די מאַכט.

קיינער האָט ניט געוואוסט, פון וואַנען זיינען עס אַזוי פּלוצלונג אויסגעוואַקסן לעגיאָנערן. ווילנע איז דאַן געווען פולשטענדיק איזאָלירט פון דער גאַנצער וועלט. דאָס האָט געשאַפן אַ באָדן פאַר די פאַרשיידענע קלאַנגען: אָט=אָט קומט די „אַנטאַנטע" קיין ווילנע, כדי ניט צו דערלאָזן אַהין די באָלשעוויקעס; אָט שיקט די אַנטאַנטע פּויליש מיליטער קעגן די באָלשעוויקעס א. אַז. וו. ביי אַזאַ לאַגע האָט מען געקאָנט טאַקע גלויבן, אַז די לעגיאָנערן, וואָס האָבן זיך געוויזן אין שטאָט, זיינען עס געקומען פון וואַרשע, הגם עס האָט זיך שווער געלייגט אויפן שכל, אַז די דייטשן, וואָס זיינען נאָך געווען אין ביאַליסטאָק און גראָדנע, זאָלן דורכלאָזן אַ פּוילישע אַרמיי.

אויף וויפיל מ׳האָט אין ווילנע ניט געהאַט קיין אמתע פאָרשטעלונג וועגן דער לאַגע, קען מען זען דערפון, וואָס די צייטונגען האָבן ערנסט דיסקוסירט די פראַגע, ווער וועט גיכער אַריין אין שטאָט: די באָלשעוויקעס, וועלכע זיינען פאַקטיש געווען עטלעכע מייל פון שטאָט, אָדער די אַנטאַנטישע חיילות, וועגן וועלכע מ׳האָט נאָר געקאָנט חלומען.

אין דער אמתן אָבער זיינען די פּוילישע לעגיאָנערן געקומען ניט פון וואַרשע און ניט פון פּוילן, נאָר דאָס זיינען געווען די „פּעאָוויאַקעס", וועלכע האָבן זיך תיכּף, ווי די דייטשן זיינען אַרויס, אַוועקגעשטעלט אונטער דער קאָמאַנדע פון אַ פּוילישן גענעראַל און פּראָקלאַמירט אין ווילנע די פּוילישע מאַכט.

די איבערגעבליבענע ליטווישע מיניסטאָרן האָבן קעגן דעם פּראָטעסטירט, ווער אָבער האָט זיך גערעכנט מיט פּאַפּירענע פּראָטעסטן: די פּוילישע ממשלה האָט געדויערט זייער אַ קורצע צייט, אָבער די באַפעלקערונג, איבערהויפּט די יידישע, האָט זיך ניט זייער גוט געפילט אונטער איר ממשלה, ווייל הגם דער פּוילישער קאָמענדאַנט האָט צוגעזאָגט אין זיינע באַפעלן צו זיין גוט און פרום און ניט פירן קיין שום פיינדלעכע פּאָליטיק קעגן דער יידישער באַפעלקערונג, האָבן זיך די יונגע לעגיאָנערן, וואָס זיינען אָקאָרשט אַראָפּ פון דער שול=באַנק, ניט געקאָנט איינהאַלטן ניט אַרויסצוווייזן זייערע „געפילן" צו די יידן.

די געציילטע טעג פון מאָקזשעצקיס ממשלה האָט אין ווילנע געהערשט אַן אמתע פּאָגראָם=שטימונג און די יידישע באַפעלקערונג, אפילו די בירגערלעכע, וואָס האָט געציטערט פאַר די באָלשעוויקעס, האָט זיך געפילט אויסערגעוויינלעך שלעכט. כּלערליי נגישות זיינען אָפּגעטאָן געוואָרן, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס מאָקזשעצקי האָט צוגעזאָגט פולקומע פרייהייט פון פּרעסע און פאַרזאַמלונגען, אפילו פאַר די ראַדיקאַלסטע ריכטונגען.

אַ באַזונדערס שווערן איינדרוק האָט געמאַכט אויף דער גאַנצער ווילנער באַפעלקערונג די שלאַכט, וואָס איז פאָרגעקומען צווישן די פּוילישע לעגיאָנערן מיט די מיטגלידער פון אַרבעטער=ראַט.

די לעגיאָנערן האָבן אַרומגערינגלט דעם בנין פון „אייזנבאַן=קרייזל" וואו עס האָט זיך געפונען דער אַרבעטער=ראַט און האָבן אָנגעהויבן אים צו באַשיסן, פאָדערנדיק, אַז אַלע וואָס געפינען זיך דאָרט, זאָלן זיך אונטערגעבן. אין דעם מאָמענט זיינען אין בנין געווען אַרום 80 מאַן מיליציאָנערן, אַרבעטער=דעפּוטאַטן און סתם אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך געפּרובט אַנטקעגנשטעלן און ענט=

פערן מיט אַ שיסערייַ אויף דעם אָנפאַל פון די לעגיאָנערן. ווען עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז די לעגיאָנערן האָבן מער קרעפטן און מער געווער און אויך קוילנוואַרפער, האָבן די באַלעגערטע נאָך אַ גאַנצן טאָג קאַמף זיך אונטערגעגעבן, אחוץ די פינף מיטגלידער פון „איספּאָלקאָם", וועלכע האָבן זיך אַנטזאַגט אונטערצוגעבן זיך און נאָכדעם ווי זיי האָבן אויסגעשאָסן אַלע זייערע קוילן, זיינען זיי אַראָפּ אין קעלער און האָבן זיך דערשאָסן, און ווען די לעגיאָנערן זיינען אַריין אין בנין האָבן זיי געפונען נאָר זייערע טויטע קערפּערס.

דערווייַלע אָבער איז דאָס באָלשעוויסטישע מיליטער צוגעגאַנגען צו ווילנע. די לעגיאָנערן האָבן כּמעט ניט געשטעלט קיין ווידערשטאַנד, אַזוי קליין איז געווען זייער מאַכט. אין גרויס איילעניש זיינען זיי זיך צעלאָפן איינציקווייז אַראָפּוואַרפנדיק פון זיך די אָדלערס, כּדי אויף יעדן פאַל צו פאַררייבן די אויסערלעכע שפּורן פון זייער טעטיקייט. אַ זייגער 6 אינאָוונט דעם 5-טן יאַנואַר 1919 האָט זיך שוין אין שטאָט ניט געזען קיין איין לעגיאָנער. די באַפעלקערונג, וואָס האָט זיך געלייגט שלאָפן אונטער דער פּוילישער ממשלה, איז אויפגעשטאַנען אונטער אַ נייער מאַכט, פאַר וועלכער מ׳האָט זיך אַזוי פיל געשראָקן.

אין שטאָט האָבן זיך געוויזן די רויטע אַרמייער אין די גרויע רוסישע סאָלדאַטן=שינעלן, וועלכע מ׳האָט שוין אין ווילנע אַזאַ לאַנגע צייט ניט געזען, אויף די גאַסן זיינען ערשינען נייע באַפעלן און באַקאַנטמאַכונגען פון דער נייער מאַכט, געדרוקטע ניט נאָר אין די אָרטיקע שפּראַכן, נאָר אויך אין רוסיש, וואָס איז פאַר דער גאַנצער צייט פון דער אָקופּאַציע געווען שטרענג פאַרבאָטן.

די דאָזיקע באַפעלן זיינען געווען די ערשטע פעדימלעך, וואָס האָבן ווידער פאַרבונדן ווילנע מיט דער גאַנצער רוסישער מלוכה.

אין שטאָט איז נאָך די עטלעכע טעג טויט=שרעק און פּאָגראָם=שטימונג געוואָרן לעבעדיק און פריילעך.

אָט, למשל, ווי אַזוי אַן אָרטיקע צייטונג, וועלכע איז געווען געשטימט קעגן די באָלשעוויקעס, האָט געשילדערט די שטימונג פון שטאָט אין יענעם טאָג:

„עטלעכע טעג הערשאַפט פון די פּוילישע לעגיאָנערן איז געווען גענוג צו פאַרוואַנדלען דעם אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי אין אַן אַלגעמיינעם יום=טוב.

„אַלע גאַסן און געסלעך זיינען באַלעבט געוואָרן ווי אין אַ טאָג פון יום=טוב.

„ווילנע איז אויסגעלייזט געוואָרן פון דער לעגיאָנערישער אָקופּאַציע, די שטימונג פון היינטיקן טאָג האָט קלאָר געמאַכט, אַז דער רוב מנין און רוב בנין פון דער ווילנער באַפעלקערונג איז דער ערנסטסטער שונא פון דער פּוילישער רעאַקציע".

עס האָט זיך געפרייט ניט נאָר דער ווילנער אַרבעטער, נאָר אפילו די בירגערלעכע געזעלשאַפט האָט זיך אויך געפילט ניט שלעכט, בפרט ווען די רויטע אַרמייצעס מיט זייערע קאָמאַנדירן האָבן זיך אַ לאָז געטאָן איבער די קראָמען אויסגעבן זייער געלט און איינקויפן פאַרשיידענע סחורות און זאַכן, וואָס אין רוסלאַנד איז שוין לאַנג געווען אוממעגלעך פריי צו באַקומען.

דער פּריון אין אַלע קראָמען איז געווען גרויס און צוזאַמען דערמיט איז געוואַקסן פון מינוט צו מינוט דער יקרות. דער עולם, וואָס האָט מורא געהאַט פאַר הונגער, האָט אָנגעהויבן איינצוקויפן כּלערליי עסנוואַרג אין אַ אויסערגעוויינלעכן סכום און דערמיט נאָך מער פאַרגרעסערט דעם יקרות.

די אַלע אומאָנגענעמלעכקייטן פון דער נייער מאַכט זיינען נאָך ניט געווען אַזוי בולט און שפּירעוודיק. דערווייַלע האָט זיך די באַפעלקערונג געפילט נאָך יום=טובדיק און די דאָזיקע שטימונג

האָט זיך באַזונדערס אַרויסגעוויזן אויף דער פייערלעכער לוויה, וואָס מ׳האָט איינגעאָרדנט לכבוד די געפאַלענע מיטגלידער פון „איספּאָלקאָם" וועלכע האָבן זיך דערשאָסן אין „אייזנבאַן-קרייזל", כדי ניט אַריינצופאַלן צו די לעגיאָנערן.

צו דער לוויה זיינען געקומען טויזנטער מענטשן פון אַלע נאַציאָנאַלע גרופּעס, און אַזאַ גראַנדיעזע פּראָצעסיע האָט שוין ווילנע לאַנג-לאַנג ניט געזען. אין די ערשטע האָניק-טעג פון דער נייער מאַכט זיינען די סימפּאַטיעס געווען זייער גרויס, און ווען די פאָרשטייער אירע וואָלטן פאַרשטאַנען, ווי אַזוי אויסצונוצן ווי געהעריק די דאָזיקע סימפּאַטיעס, וואָלט די ראַטנמאַכט געוואָרן פאַקטיש אַ גרויסע קראַפט אין ליטע, אָבער שוין פון די ערשטע טעג האָט זיך אַרויסגעוויזן די אומפעאיקייט פון די נייע מאַכטהאָבער אַריבערצוציען אויף איר צד דעם רוב מנין ורוב בנין פון דער באַפעלקערונג.

.III

באַלד ווי די רויטע אַרמיי איז אַריין קיין ווילנע, זיינען, פאַרשטייט זיך, תכף באַפרייט געוואָרן אַלע פּערזאָנען, וועלכע זיינען אַרעסטירט געוואָרן אין משך פון דער קורצער פּוילישער ממשלה. די אַלע באַפרייטע האָבן זיך געהאַלטן פאַר קרבנות און פאַר גרויסע יחסנים. פון זיי האָבן זיך אין אַ געוויסער מאָס רעקרוטירט די פאַרשיידענע באַאַמטע פון דער נייער מאַכט, און די צאָל פון די דאָזיקע באַאַמטע איז געוואַקסן פון מינוט צו מינוט.

די אַלגעמיינע שיטה פון דער באָלשעוויסטישער מאַכט אָנצוטרויען די פּאָסטנס נאָר פּאַרטיי-קאָמוניסטן האָט, פאַרשטייט זיך, געגאָלטן אויך אין ווילנע, און עס איז דעריבער ניט צו באַוואונדערן, וואָס די ערשטע באַאַמטע, וואָס האָבן זיך באַוויזן אין שטאָט, זיינען געווען פאַרשיידענע יונגעלייטלעך, אמשר זייער גוטע און געטרייע פּאַרטיי-מיטגלידער, וועלכע האָבן אָבער ניט פאַרמאָגט ניט דעם נייטיקן טאַקט און ניט די נייטיקע ידיעות, וואָס האָבן זיך געפאָדערט פון די באַאַמטע אין אַזאַ נאַציאָנאַליטעטן-שטאָט און אין אַזאַ אָנגעשטרענגטער צייט.

די ווילנער באַפעלקערונג, וואָס האָט זיך אין משך פון דער דייטשער אָקופּאַציע צוגעוויינט צו שטרענגע אָרדענונגען און סיסטעמאַטיש-דורכגעפירטע באַפעלן, האָט תיכף דערפילט דעם שינוי, ווען אָנשטאָט מענטשן, וועלכע האָבן געוואוסט, וואָס זיי ווילן און האָבן פאַרשטאַנען רעגלמעסיק ווי אַזוי זייערע וואונטשן דורכצופירן אין לעבן, זיינען געקומען מענטשן, וועלכע האָבן פון דעם אַלעם קיין אַנונג ניט געהאַט.

דאָס האָט זיך אַרויסגעוויזן שוין אין די ערשטע מאָמענטן פון דער נייער ממשלה: דער יקרות איז געשטיגן פון מינוט צו מינוט און ביי אַזאַ לאַגע האָט די נייע מאַכט ניט געפונען קיין אַנדער סגולה צו דער צרה, ווי אַרויסצוגעבן אַ שטרענגן פאַרבאָט ניט נאָר קעגן אַרויסצופירן, נאָר אפילו אַריינצופירן פאַרשיידענע סחורות און פּראָדוקטן אין שטאָט.

דער ווילנער עולם האָט זייער ערנסט גענומען דעם דאָזיקן משונהדיקן פאַרבאָט און אַ סך מענטשן פלעגן שעהנווייז אָפּשטיין און בעטן זיך רחמים ביי דעם פאַרוואַלטער פון דער שיינען-אָפּטיילונג, ער זאָל כאָטש ערלויבן אַריינצופירן פון די פאָרשטעט שפּייז פאַר די פערד און בהמות, וועלכע גייען אויס פון הונגער, אָבער דער פאַרוואַלטער איז געבליבן פעסט ביי זיין דעה און פלעגט אפילו אַזעלכע ערלויבענישן בשום אופן ניט אַרויסגעבן.

דאָס זעלבע איז אויך פאָרגעקומען מיט רייזע-שיינען. די ווילנער באַפעלקערונג האָט זיך גענוג אָנגעליטן פון די פאַרשיידענע „שפּערעס" און רייזע-שיינען, וואָס די דייטשן האָבן איינגעפירט. אין דער לעצטער צייט פון דער דייטשער ממשלה, איז די גזרה פון שיינען אַ ביסל לייכטער געוואָרן און מען האָט געקאָנט

האָפן, אַז די נייע מאַכט, וואָס האָט פּראָקלאַמירט, אַז זי וועט באַפרייען די באַפעלקערונג פון אַלע אָקופּאַציע-צרות, וועט אויך מבטל מאַכן די מניעות פון פרייער באַוועגונג, אָבער, ווי מיט אַ בייזער כוונה איז די דייטשע גזרה נאָך אַ סך מער פאַרשאַרפט געוואָרן און דער שטרענגער פאַרוואַלטער פון דער אָפּטיילונג האָט זיך לחלוטין אַנטזאָגט אַרויסצוגעבן פּריוואַטע פּערזאָנען רייזע-שיינען.

די באַפעלקערונג האָט געמוזט זוכן אַנדערע מיטלען און דער בעסטער און באַקוועמסטער פון זיי איז געווען — אַ רעגירונגס-שטעלע. ביים האָטעל „זשאָרזש", וואו עס האָט זיך דעמאָלט געפונען די נייע רעגירונג, פלעגן שטיין מחנות מענטשן שעהנלאַנג אין ריי, כדי צו דערלאַנגען פּערזענלעך אַ בקשה וועגן אַ רעגירונגס-שטעלע. עפּעס ווי גאַנץ ווילנע פון קליין ביז גרויס האָט געוואָלט ווערן באַאַמטע ביי די באָלשעוויקעס.

די רעגירונג האָט זיך טאַקע באַלד אַרומגעזען, אַז זי וועט זיך בשום אופן ניט קאָנען פונאַנדערקלייבן אין דעם מבול פון בקשות און האָט באַשלאָסן אָנצונעמען באַאַמטע נאָר דורך די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, אָבער דערווייל האָבן זיך שוין די גרעסערע בריות און עזותניקעס אַריינגעכאַפּט אין פאַרשיידענע אַנשטאַלטן; ווען מען האָט זיך אַרומגעזען, אַז די גרעסטע יחסנים זיינען קאָמוניסטן, האָבן די זעלבע ספּעקולאַנטן, וועלכע האָבן זיך פֿייער צוגעפּאַסט צו די דייטשע פאָדערונגען, זיך אַ לאָז געטאָן אין די רייען פון קאָמוניזם, אַזוי אַז די פּאַרטיי-פירער האָבן געמוזט אָנהייבן זוכן מיטלען, ווי אַזוי צו קעמפן מיט דעם אומגעהייערן צופלוס פון נייע פּאַרטיי-חברים און מיט אַזעלכע אומגעריכטע סימפּאַטיעס, וואָס די קאָמוניסטישע אידעאָלאָגיע האָט מיט אַמאָל באַגעגנט אין די ברייטסטע ספּעקולאַנטן-קרייזן.

אין דעם קאַמף מיט דעם דאָזיקן ספּעקולאַנטן-מבול האָבן אַ סך געקאָנט העלפן די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, אָבער אָנשטאָט צו באַנוצן זיך מיט די דאָזיקע פאַראיינען, וועלכע האָבן געפירט אַ לאַנגיעריקן קאַמף פאַר די פּראָפעסיאָנעלע אינטערעסן פון די ווילנער אַרבעטער און זיינען געווען גוט באַקאַנט מיט די אָרטיקע באַדינגונגען, האָט די נייע מאַכט אָנגעהויבן צו פירן אַ קאַמף מיט די פּראָפ. פאַראיינען גופא און שטרעבן איבערבויען זיי אַלעמען אָן שום שהיות לויט דעם לעצטן וואָרט פון דער רוסישער פּראַקטיק, לויט דעם פּרינציפּ פון פּראָדוציר-פאַראיינען.

עס איז שווער צו זאָגן, וואָס האָט געצוואונגען די נייע מאַכטהאָבער אָנצוהייבן תיכף דעם קאַמף מיט די פּראָפ. פאַראיינען. מעגלעך, אַז די סיבה פון דעם דאָזיקן אימפּעט איז געווען דער פאַקט, וואָס אין רוב פּראָפ. פאַראיינען האָבן געהאַט די שליטה די פאָרשטייער פון יענע פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען, וואָס זיינען געווען קעגנער פון קאָמוניזם. און אפשר האָט זיך דער קאַמף אָנגעהויבן תיכף, ווייל די געקומענע מאַכט האָט זיך בכלל ניט געוואָלט צופּאַסן צו די אָרטיקע באַדינגונגען און האָט מיט אָן אומפאַרשטענדלעכער עקשנות געוואָלט אומעטום דורכפירן דעם אַלרוסישן שאַבלאָן, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס די אַרבעטער-באַוועגונג פון רוסלאַנד האָט זיך דאָרט די גאַנצע צייט אַנטוויקלט אין לחלוטין אַנדערע באַדינגונגען ווי אין ווילנע.

אַזוי צי אַזוי — אַבי מ׳האָט מיט אַלע מעגלעכקייטן געזוכט צו צעברעכן די פּראָפ. פאַראיינען און בויען נייע פּראָדוציר-פאַראיינען. בראש פון די נייע פאַראיינען זיינען גאַנץ אָפט אַוועקגעשטעלט געוואָרן נייע מענטשן, וועלכע האָבן אַ גאַנץ קליינע שייכות געהאַט צו דער פּראָפ. אַרבעטער-באַוועגונג.

די נייע מאַכטהאָבער האָבן אויסגענוצט די גאַנצע רעגירונגס-מאַשין, וואָס איז געווען ביי זיי אין די הענט צום קאַמף ניט נאָר מיט די פּראָפ. פאַראיינען, נאָר אויך מיט אַלע איבעריקע פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען און אין דעם דאָזיקן קאַמף האָבן זיי

זיך ניט אָפּגעשטעלט פאַר אַזעלכע מיטלען, וועלכע האָבן דיסקרעדיטירט אין אַ געוויסער מאָס אפילו די אידעע פון ראַטנמאַכט.

דער דאָזיקער קאַמף האָט זיך באַזונדערס בולט אַרויסגעוויזן אין דער פראַגע וועגן דעם ווילנער אַרבעטער=ראַט. דער ערשטער אַרבעטער=ראַט איז אויסגעווײלט געוואָרן נאָך פאַר די דייטשן און זיין קאַמף מיט די דייטשע אָקופּאַנטן האָט אים געשאַפן זייער פיל סימפּאַטיעס. אויף וויפיל ביי די יידישע אַרבעטער איז געווען שטאַרק די שטימונג פאַר די לאָזונגען פון דיקטאַטור פון פּראָלעטאַריאַט, ווייזט דער פאַקט, אַז תיכף נאָך דער ערשטער זיצונג פון דער אָקאָרשט אויסגעווײלטער דעמאָקראַטישער יידישער קהילה, זיינען אַלע פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען, אונטערן דרוק פון די אַרבעטער, אַרויסגעטראָטן פון דעם אָרגאַן, וועלכער איז באַשאַפן געוואָרן מיט אַזוי פיל מי און מסירת=נפש פון די אַרבעטער גופא און נאָר דערפאַר, וואָס די קהילה, אַלס דעמאָקראַטישע אינסטיטוציע מיט פאָרשטייער פון אַלע פאָלקס=שיכטן, איז געווען אין סתירה מיט די פּרינציפּן פון דיקטאַטור פון פּראָלעטאַריאַט. ביי אַזאַ שטימונג האָט מען, דוכט זיך, ניט געדאַרפט אָנגעמען באַזונדערס שאַרפע מיטלען, כדי צוצוציען די ווילנער אַרבעטער=מאַסן צו דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, אָבער די נייע מאַכטהאָבער האָבן ניט געקאָנט ליידן, אַז עס זאָלן עקסיסטירן וועלכע עס איז אַרבעטער=פּאַרטייען, חוץ דער קאָמוניסטישער און גענומען זיך איינפירן תיכף די זעלבע געוואַלד=טאַקטיק בנוגע די צום קאַמף. אַלע ניט קאָמוניסטישע פּאַרטייען, ווי אין גאַנץ רוסלאַנד, האָט ניט געפּאַסט און חוצדעם איז מאָסקווע, מיט וועלכער, ניט קוקנדיק אויף אַלע מלוכה=זעלבשטענדיקייטן, מען האָט זיך געמוזט רעכענען, געווען פולקום קעגן אַזאַ געוואַלד=טאַקטיק, אָבער איינגאַנצן זיך אָנטזאָגן פון געוואַלד=מיטלען אין קאַמף מיט די קעגנער האָט מען אויך ניט געקאָנט און דעריבער האָט מען גענומען אויסנוצן אַנדערע קאַמפּס=מיטלען.

אין דעם ערשטן ווילנער אַרבעטער=ראַט זיינען די קאָמוניסטן ניט געווען אין דער מערהייט. זיי זיינען נאָר געווען די גרעסטע פּאַרטיי און עס איז ניט צו באַוואונדערן, וואָס די קאָמוניסטן האָבן באַלד געוואָרפן אַן אומחן אויף דעם ראַט און נאָך אין דווינסק, באַלד ווי עס האָבן זיך באַקומען די ערשטע ידיעות וועגן די רעזולטאַטן פון די וואַלן אין אַרבעטער=ראַט, האָט מיצקעוויטש=קאַפּסוקאַס ערקלערט, אַז דער ראַט וועט מוזן פונאַנדערגעלאָזן ווערן. ביי דעם זעלבן באַשלוס זיינען די רעגירונגס=לייט געבליבן ניט קוקנדיק דערויף, וואָס די קרבנות, וועלכע זיינען געפאַלן אין קאַמף פאַר דעם אַרבעטער=ראַט, האָבן געקענט שאַפן אַ וועלכע עס איז פּיעטעט אַרום דעם ראַט.

אָבער צום גרויס וואונדער פון דער גאַנצער ווילנער באַפעלקערונג איז דער אַרבעטער=ראַט, וואָס האָט געשפּילט אַזאַ גרויסע ראָלע ביי די דייטשן, לחלוטין פאַרגעסן געוואָרן באַלד ווי די באָלשעוויקעס האָבן באַקומען די מאַכט. די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען האָט מען ניט צונויפגערופן און מיט יענער אינסטיטוציע, וועלכע האָט אָפיציעל געהאַט די גאַנצע מאַכט, האָט זיך קיינער ניט גערעכנט.

מען האָט באַשלאָסן דורכפירן נייע וואַלן און דערווייל האָט דער באַשטימטער און ניט אויסגעווײלטער „רעווקאָם", זיך גענומען אָרגאַניזירן אַלערליי קאָמיסאַריאַטן, באַשטימען קאָמיסאַרן און אַריינזעצן אין אַלערליי אינסטיטוציעס אייגענע מענטשן, כדי צו דער צייט ווען עס וועט אויסגעווײלט ווערן אַ נייער ראַט, זאָל ער שוין געפינען אַ פאַרטיקן רעגירונגס=אַפּאַראַט.

און ווען עס איז געקומען די צייט, ווען מען האָט געמוזט צונויפרופן דעם אַרבעטער=ראַט, האָט מען געשאַפן אַזעלכע וואַל=אינסטרוקציעס און וואַל=געזעצן, וועלכע האָבן פאַקטיש אַוועקגערויבט ביי אַ גרויסן טייל פון די ווילנער אַרבעטער זייער וואַל=

רעכט. ווילנע איז קיינמאָל ניט רייך געווען מיט גרויסע פאַבריקן מיט הונדערטער אָדער טויזנטער אַרבעטער, בפרט נאָך דער אָקופּאַציע, ווען אַפילו די געציילטע גרעסערע פאַבריקן זיינען אויך פאַרמאַכט און רואינירט געוואָרן. און דאָך, אָדער אפשר טאַקע דערפאַר, האָט מען אַרויסגעגעבן וואַל=אינסטרוקציעס, אַז אַלע אַרבעטער, וואָס זיינען באַשעפטיקט אין אַ פאַבריק, וואו עס אַרבעטן ווייניקער פון 10 פּערזאָן, ד. ה. אין גרעסטן טייל פון ווילנער פאַבריקן און אויך אַלע איינצלנע אַרבעטער אָדער אַרבעטסלאָזע דאַרפן זיך אין משך פון 5 טעג ווענדן אין די ביוראָען פאַר ברויט=קאַרטן, וואו זיי וועלן פאַררעגיסטרירט ווערן און וואו זיי וועלן באַקומען וואַל=קאַרטן. אָבער אַזעלכע וואַל=קאַרטן קאָנען די אַרבעטער באַקומען, נאָר ווען זיי וועלן צושטעלן לעגיטימאַציעס פון זייער פּראָדוציר=פאַראיין, אָדער פון אַ באַשטימטן פּראָפ. פאַראיין, וואָס איז אָנגעשלאָסן צום צענטראַל=ביוראָ פון די פּראָפ. פאַראיינען.

שוין ניט ריידנדיק דערפון, וואָס אַזאַ וואַל=אינסטרוקציע איז פולקום סותר די ראַטן=קאָנסטיטוציע, איז זי בנוגע צו די ווילנער פאַרהעלטעניש געווען אַ הימל=שרייענדיקע עוולה, ווייל פאַקטיש האָט אַזאַ אינסטרוקציע גערויבט דאָס וואַל=רעכט ביי דעם גרעסטן טייל פון די ווילנער אַרבעטער, וועלכע האָבן ניט געהאַט קיין שום שייכות צו די פּראָדוציר=פאַראיינען און זיינען ניט געווען אַזוי באַוואוסטזיניק, אַז זיי זאָלן זיין גרייט צו מקריב זיין אַזוי פיל צייט, כדי צו באַקומען אַלערליי לעגיטימאַציעס אין די פאַרשיידענע ביוראָען, וואו עס האָט געהערשט אַ שרעקלעכע אומאָרדענונג און וואו הונדערטער מענטשן פלעגן טאָג=טעגלעך אָפּשטיין שעהן לאַנג אין דער ריי, כדי צו באַקומען די מינדסטע אינפאָרמאַציע אָדער ענטפער אויף דער אָדער יענער פראַגע.

ביים אָנקומען אויף רעגירונגס=שטעלעס האָט מען געפאָדערט קאָמוניסטישע רעקאָמענדאַציעס און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז פיל מענטשן האָבן זיך פאַרשריבן אַלס קאָמוניסטן אָדער לכל הפחות אַלס מיטפילנדיקע. אָנשטענדיקע און ערלעכע מענטשן האָבן, פאַרשטייט זיך, ניט געקאָנט זיך אַזוי גיך „איבערקערן" און זיינען געבליבן דעריבער אָן אַ זייט, בשעת ווען אַלע שווינדלער, ספּעקולאַנטן אָדער באַוואוסטזיניקע קאָנטר=רעוואָלוציאָנערן, סאַבאָטאַזשניקעס האָבן זיך גאַנץ גיך אָן שום טענות ומענות פאַרשריבן אין די רייען פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי און באַקומען די בעסטע און פאַראַנטוואָרטלעכסטע רעגירונגס=שטעלעס. דאָס האָט געמוזט מאַכן אַ באַזונדער שלעכטן איינדרוק אויף דער גאַנצער באַפעלקערונג, וועלכע האָט זיך גלייך אַרומגעזען, אַז צווישן אַ צאַרישן „טשינאָווניק", אַ דייטשן באַאַמטן און אַ באָלשעוויסטישן קאָמיסאַר איז אָפט נאָר דער אונטערשייד אין דער וואַליוטע, אין וועלכער מ׳דאַרף זיי צאָלן אָפט אויסקויף=געלט.

בעת די ראַטנרעגירונג איז געקומען קיין ווילנע, האָט זי מיט גרויס פייערלעכקייט ערקלערט, אַז קיין אויסעראָרדנטלעכע קאָמיסיעס („טשרעזוויטשייקעס") וועט זי דאָ ניט אָרגאַניזירן און וועט אַרויסשיקן אַלע „טשרעזוויטשייניקעס". דאָס וואָלט טאַקע זיין אַ גרויסע רעפאָרם, צו וועלכער מ׳האָט זיך אין רוסלאַנד בשום אופן ניט געקאָנט דערשלאָגן. אינגיכן אָבער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די פאַרשיידענע אויספאָרשונגס=קאָמיסיעס און פּאָליטישע אָפּטיילונגען, וועלכע זיינען געשאַפן געוואָרן מיט די פונקציעס פון די אויסעראָרדנטלעכע קאָמיסיעס, האָבן זיך ניט קיין סך אונטערשיידט פון די „טשרעזשוויטשייקעס" גופא. דערצו האָבן זיך אויך אַהין אַריינגעכאַפּט אַלס באַאַמטע אַ גאַנץ היבשע צאָל פאַרדעכטיקע מענטשן און סתם ספּעקולאַנטן, וועלכע האָבן געוואָלט אויסניצן זייערע הויכע פּאָסטנס צו פּריוואַטע צוועקן און אָפּטמאָל אַפילו צו שאַנטאַזש. אמת, מען האָט אינגיכן אָנגעהויבן צו אַרעסטירן אַזעלכע העלדן, אָבער אין שטאָט האָט מען דער=

ציילט געגוג אַנעקדאָטן וועגן דעם אָדער יענעם באַאמטן פון דער פּאָליטישער אָפּטיילונג, וועלכע האָבן ביי די רעוויזיעס, איבערהויפּט ביי די הויכע פּוילישע פּריצים, צוגענומען פּרעק, סמאָקינגען, און וועלכע די נייע פּריצים האָבן זיך תּיכּף אַליין אָנגעטאָן. עס פאַרשטייט זיך, אַז קיין גרויס כּבוד האָבן אַזעלכע העלדן ניט געקאָנט שאַפן דער אַרבעטער-רעגירונג.

בכלל, האָט זיך געמערקט אַ גוואַלדיקע טאַקטלאָזיק־יט ביי די נייע מאַכטהאָבער, ווי דאָס האָט זיך באַזונדערס בולט אַרויסגעוויזן אין דער מעשה מוקערמאַן.

מוקערמאַן איז געווען אַ פּוילישער שוואַרצמאַהדיקער גלח, וועלכן די ראַטנמאַכט האָט באַשלאָסן צו אַרעסטירן און אַרויסשיקן פון ווילנע. צי דער דאָזיקער באַשלוס איז בכלל געווען אַ גערעכטער, איז ניט אַזוי וויכטיק, אָבער דער אופן, ווי אַזוי דער אַרעסט איז געמאַכט געוואָרן, איז לכל הדעות געווען אַ העכסט סקאַנדאַליעזער.

מוקערמאַן האָט זיך מיט זיינע אָנהענגער פאַרשפּאַרט אין קלויסטער פון הייליקן קאַזימיר. ווען די מאַכט זאָל געווען פאַרמאָגן אַ ביסל טאַקט, האָט זי געקאָנט עטוואָס אָפּוואַרטן, ביז וואַנען מוקערמאַנס חסידים וועלן אַרויס פון דעם הייליקן „פּאָרט שאַבראָל“, אָבער די ווילנער מאַכטהאָבער זיינען געווען אַזוי אומגעדולדיק, אַז זיי האָבן זיך ערלויבט אַריינצופירן אין קלויסטער סאָלדאַטן און פאַרן קלויסטער האָט מען אויסגעשאָסן אין דער לופטן כּדי צו צעטרייבן דעם עולם.

מען דאַרף האָבן די מינדסטע השגה וועגן די רעליגיעזגעשטימטע פּוילישע מאַסן פון ווילנע, כּדי פאַרצושטעלן זיך, וואָס פאַר אַן איינדרוק אַזעלכע מיטלען האָבן געקאָנט אַרויסרופן.

דאָס ערגסטע איז געווען די טרויעריקע עקאָנאָמישע לאַגע פון דער שטאָט, וואָס איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן אַלץ קריטישער. עקאָנאָמיש איז ווילנע פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע פולקום רואינירט געוואָרן, און ווען די ראַטנמאַכט איז געקומען אַהערצו, האָבן מאַנכע פאַרשטייער פון דער רעגירונג פאַרשטאַנען, אַז ווען זיי וועלן פּרובן דורכפירן דאָ די עקאָנאָמישע רעפאָרמען לויטן מוסטער פון ראַטנרוסלאַנד, וועט די שטאָט נאָך מער רואינירט ווערן.

אין פּריוואַטע געשפּרעכן האָבן פאַרשטייער פון דער ראַטנרעגירונג געהאַט צוגעזאָגט צוצופּאַסן זיך צו די אָרטיקע עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן און זעען אויפהייבן דעם נידעריקן עקאָנאָמישן מצב פון דער באַפעלקערונג.

אָבער די דאָזיקע הבטחות זיינען געגעבן געוואָרן אין די ערשטע טעג, ווען די מאַכט איז נאָך ניט פאַרבלענדט און פאַרשיכּורט געווען; אָבער מיט דער צייט האָט מען פאַרגעסן דעם ווירקלעכן מצב און מען האָט זיך גענומען צו נאַציאָנאַליזירן אַלצדינג, וואָס האָט זיך נאָר געלאָזט נאַציאָנאַליזירן.

אויב אין ווילנע זיינען ניט געווען קיין גרויסע אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען צום נאַציאָנאַליזירן, האָט מען ביינאַכט פאַרשלאָסן און פאַרחתמעט די געשעפטן פון מאַנופאַקטור, גאַלאַנטעריי און אַנדערע צו רעקווייזירן די סחורות. די מהומה, וואָס די דאָזיקע אומגעריכטע נאַכט-גזרה האָט אַרויסגערופן אין שטאָט, איז געווען אין לשער. און אפילו די אייגנטימער פון די ניט פאַרחתמעטע געשעפטן האָבן ניט געוואוסט, צי האָבן זיי רעכט צו האַלטן זיי אָפן, אָדער זיי דאַרפן וואַרטן, ביז דער גורל וועט פאַלן אויף זיי אויך.

אמת, די רעגירונג האָט געמוזט אָננעמען מיטלען קעגן דער געוואַלדיקער ספּעקולאַציע און קעגן דעם אומגעהייערן יקרות, וואָס איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג, אָבער אירע „מיטלען“ האָבן נאָך די לאַגע אַ סך פאַרשאַרפט.

די רעגירונג האָט ניט געקאָנט רואיק צוזען, אַז די רייכע און פאַרמעגלעכע זאָלן זיין זאַט און קויפן שטילערהייט אַלערליי

פּראָדוקטן, אין דער צייט, ווען דער אָרימאַן האָט געמוזט ליידן די ביטערסטע נויט, די רעגירונג האָט דעריבער באַפוילן צו מאַכן מאַסן-רעוויזיעס און זוכן שפּייז-זאַפּאַסן אין פּריוואַטע הייזער. אויף אַזאַ שריט האָט זיך אפילו די פּעטערבורגער און מאָסקווער מאַכט ניט דערוועגט.

די ווילנער מאַכט האָט זיך עס אָבער יאָ ערלויבט, און אַזוי ווי פאַר קיינעם איז ניט קלאָר געווען וויפיל פּראָדוקטן איז ערלויבט צו האָבן ביי זיך אין שטוב, זיינען ביי די רעוויזיעס פאָרגעקומען גוואַלד-מעשים אָן אַ שעור, וואָס האָט אַרויסגערופן די שטאַרקסטע פּראָטעסטן און פאַרגרעסערט די אומצופרידנקייט.

צו די אַלע צרות איז נאָך ווילנע געווען אינגאַנצן איזאָלירט אפילו פון איר נאָענטסטער סביבה. פון פּוילן איז ווילנע געווען אָפּגעשניטן דורך די דייטשע חיילות, וואָס זיינען געבליבן שטיין אין מערעטש און וועלכע האָבן קאָנטיק באַשלאָסן פון דאָרט ווייטער ניט אָוועקצוגיין. ביי קאָשעדאַר זיינען געשטאַנען די ליטווינער, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט די דייטשן אָפּגעהיט פון די באָלשעוויקעס דעם קאָוונער קאַנט. אַזוי-אַרום האָט ווילנע ניט געקענט האָבן קיין שום מגע-ומשא מיט די געגנטן, פון וועלכע זי האָט שטענדיק געליפערט אַ גרויסן טייל פון אירע לעבנסמיטלען, און דאָס האָט זיך שווער אָפּגערופן אויף דער דערנערונגס-לאַגע אין שטאָט. איז דאָס נאָך געווען ווייניק, האָט מען געמאַכט נאָך פּרייוויליקע גרעניצן, וועלכע האָבן געדאַרפט מאַניפעסטירן די „זעלבשטענדיקייט“ פון קאַנט און וועלכע האָבן פאַקטיש געבראַכט דערצו, אַז צווישן ווילנע און פּעטערבורג, למשל, זיינען געווען אַ גאַנצע ריי מחיצות, פאַרשאַפנדיק איבעריקע צרות די אַלע אומגליקלעכע, וואָס זייער ביטערער מזל האָט זיי געטריבן דערצו צו לאָזן זיך אין אַזעלכע שלעכטע צייטן אין וועג אַריין און איבערקומען די אַלע פּורעניות פון די נסיעות מיט די רעוויזיעס, בריקות, רעקוויזיציעס און אַנדערע עינויי-הדרך.

דער וועג פון ווילנע קיין גראָדנע דאַרף אין נאָרמאַלע צייטן געדויערן אַ קלייניקייט, אָבער ביי די פאַרהעלטענישן פון יענער צייט, האָט אַזאַ וועג געדויערט עטלעכע טעג, און וועלכע דעם רייזנדן איז אויסגעקומען גאַנץ אָפט איבערלעבן פאַרשיידענע אַוואַנטיורעס.

פון ווילנע בין איך אַרויסגעפאָרן אונטער דעם איינדרוק פון די נצחונות, וואָס די רויטע אַרמיי פון דער סאָציאַליסטישער רעפּובליק „ליטבעל“ (ליטע—ווייסרוסלאַנד) האָט אָפּגעהאַלטן ביי מערעטש. די קאָמוניסטישע צייטונגען האָבן מיט גרויס שמחה געשריבן וועגן די טויערן, וואָס די רויטע אַרמיי האָט געעפנט, כּדי די סאָציאַלע רעוואָלוציע זאָל קאָנען אַריינדרינגען אין דער בירגערלעכער טאַריבע-ליטע, וואָס האָט געזאַמלט אירע כּוחות אין קאָוונע.

וועגן די דאָזיקע נצחונות האָט מען געשריבן אין זייער אַ געהויבענעם גוזמאַדיקן טאָן, און מען האָט געקענט מיינען, אַז אין משך פון די עטלעכע טעג, וואָס דער וועג פון ווילנע קיין גראָדנע דאַרף דויערן אויף פערד, וועט שוין גראָדנע אויך פאַרנומען ווערן דורך דער רויטער אַרמיי.

אונטערוועגס האָט מען אָבער קיינע שום סימנים פון מיליטער-באַוועגונגען ניט באַמערקט. מיר זיינען דורכגעפאָרן לייפּוני, זיך דערנעענטערט צו מערעטש און אויף דער דאָזיקער גרויסער שטרעקע האָבן מיר קיין סאָלדאַטן ניט אָנגעטראָפן.

עס איז שוין געוואָרן פינסטער. קיין לעבעדיקער מענטש האָט זיך אויף דעם וועג ניט געוויזן און דער פורמאַן האָט זיך אָנגעהויבן צו בעטן, אַז מיר זאָלן זיך אָפּשטעלן ערגעץ-וואו אין אַ דאָרף, ווייל „ביינאַכט פאָרט מען איצט ניט“.

מיר האָבן זיך אָבער געאיילט, האָבן מיר באַשלאָסן אומבאַדינגט דערפאָרן ביז מערעטש, נאָר אַ מענטש טראַכט און גאָט

לאַכט. ניט ווייט פון מערעטש האָבן מיר אָנגעהויבן צו באַמערקן עפּעס אַ אומרואיקע מיליטער=באַוועגונג. גאַנץ אָפט פלעגן מיר טרעפן איינצלנע רייטער, וועלכע פלעגן לויפן אַהין און צוריק. די רייטער האָבן אונז ניט גערירט און מיר, פאַרשטייט זיך, האָבן זיך נאָך ווייניקער אינטערעסירט מיט זיי. פלוצלונג זיינען ווי פון אונטער דער ערד אויסגעוואַקסן עטלעכע סאָלדאַטן, וועלכע האָבן אונז אָפּגעשטעלט און אָנגעהויבן מיט דער גרעסטער שטילקייט אונז אויסצופרעגן, ווער זיינען מיר און וואוהין פאָרן מיר.

מיר האָבן באַפרידיקט די נייגעריקייט פון די רויטע אַרמייער און געגלויבט, אַז מען וועט אונז ערלויבן ווייטער צו פאָרן. אָבער די סאָלדאַטן האָבן זייער שטיל, אָבער קאַטעגאָריש ערקלערט, אַז זיי וועלן דאָס אונז ניט ערלויבן, ווייל דאָ דאַרף פאָרקומען אַ שלאַכט מיט די דייטשן, וועלכע מאַכן אַן אָפענסיווע קעגן די רויטע.

מיר האָבן געפּרובט ערקלערן, אַז מיר האָבן פאַר קיין שלאַכט קיין מורא ניט און מיר זיינען גרייט צו ריזיקירן און פאָרן ווייטער, אָבער די סאָלדאַטן האָבן ניט נאָר ניט געלאָזט אונז פאָרן ווייטער, נאָר אויך אפילו ניט ערלויבט צו פאַרהאַלטן זיך דאָרט, וואו מיר זיינען געשטאַנען.

מיר האָבן געמוזט זיך אומקערן צוריק און קוים=קוים דערשלעפּט זיך צו אַ יידישן מילנער, וועלכער האָט אונז אַריינגעלאָזט צו זיך אין הייזל איבערצונעכטיקן.

דאָס קליינע שטיבל איז געווען פול געפּאַקט מיט רויטע אַרמייער, באַוואָפנטע פון קאָפּ ביז די פיס, וועלכע האָבן ניט איינגעשלאָפן, ווייל זיי האָבן געוואַרט יעדע רגע, אַז זיי וועלן מוזן אַרויסגיין צו דער שלאַכט. אין שטיבל איז אויך געווען אַ פעלד=טעלעפאָן, פון וועלכן עס איז ניט אָפּגעטראָטן אַ סאָלדאַט, ניט צונעמענדיק אויף אַ רגע דאָס רערל פון אויער.

די שטימונג איז געווען אַ מוראדיק געשפּאַנטע, אָבער ביסלעכווייז האָבן מיר זיך באַרואיקט, און די סאָלדאַטן האָבן אונז דערציילט די געשעענישן פון די לעצטע טעג, אין משך פון וועלכע זיי האָבן פאַרנומען מערעטש און פאַרטריבן פון דאָרט די דייטשן און פון וואַנען זיי האָבן תיכּף געמוזט מאַכן די פּליטה.

די דייטשע סאָלדאַטן זיינען זיך געזעסן גאַנץ רואיק, אָבער ווען אין אַ שיינעם טאָג האָבן זיך אין שטעטל באַוויזן עטלעכע רויטע רייטער, איז אויף די דייטשע סאָלדאַטן אָנגעפאַלן אַזאַ פּחד, אַז זיי האָבן אַלץ געוואָרפן און איינציקווייס צופוס צעלאָפן זיך אין אַלע עקן, ניט שטעלנדיק קיין שום ווידערשטאַנד.

די רויטע אַרמיי האָט געפונען אין מערעטש אַ גרויסן שלל, פיל פערד, געווער, אַמוניציע און אפילו קליידער פון איינצלנע סאָלדאַטן, וועלכע האָבן אין גרויס פּאַניק אַלץ איבערגעלאָזט. די באָלשעוויקעס האָבן אָנגעהויבן גאַנץ רואיק איינצופירן די נייע סאָציאַלע אָרדענונגען אין מערעטש, מאַכן אַ חשבון פון דעם שלל, וואָס זיי האָבן אין שטעטל פאַרכאַפּט, געשיקט טריאומפירנדיקע ידיעות קיין ווילנע וועגן גרויסע שלאַכטן, וואָס זיינען דאָרט פאָרגעקומען, און האָבן, דער עיקר, גענאָסן פון דעם זול און פון די פּראָדוקטן, וועלכע קיינער האָט נאָך ניט באַוויזן צו באַהאַלטן און באַגראָבן.

אָבער דאָס האָט ניט לאַנג געדויערט. די דייטשן האָבן קאָנטיק ניט געוואָלט אַנטזאָגן זיך פון דעם שטעטל ביים ניעמאַן, וואָס האָט טאַקע געשאַפן זייער גינסטיקע סטראַטעגישע באַדינגונגען פאַר דער רויטער אַרמיי. און אין עטלעכע טעג אַרום האָבן זיך פּלוצלונג אין מערעטש ווידער באַוויזן דייטשע סאָלדאַטן.

אויף די רויטע אַרמייער האָט דער דאָזיקער באַזוך פון די דייטשן געמאַכט ניט קיין קלענערע ווירקונג, ווי פריער די רויטע אויף די דייטשן, און די רויטע זיינען אַנטלאָפן פון מערעטש מיט דער זעלביקער שנעלקייט, ווי מיט עטלעכע טעג צוריק די דייטשן,

איבערלאָזנדיק דעם גאַנצן שלל און אַלס צוגאָב נאָך עטלעכע שינעלן און עטלעכע פּאָר שטיוול פון יענע סאָלדאַטן, וועלכע די דייטשן האָבן געטראָפן שלאָפנדיקערהייט אין איינע אונטערוועש.

לויפנדיק האָט איינער געוואָרפן אַ האַנטגראַנאַט, אַ צווייטער האָט אויסגעשאָסן פון אַ ביקס, אָבער קיינער האָט דערפון ניט געליטן און די רויטע זיינען מיט גרויס אימפּעט געלאָפן ביז הודאַר, וואו מיר איז באַשערט געווען צו פאַרברענגען אַ נאַכט מיט די העלדן, וועלכע האָבן מערעטש גענומען און אָפּגעגעבן צוריק.

אָבער אויך די זיגער האָבן מורא געהאַט צו פאַרבלייבן אין מערעטש און האָבן תיכּף פאַרלאָזן דאָס שטעטל, און אין דער זעלביקער צייט, ווען די רויטע אַרמייער האָבן פון איין זייט שטאָט מיט גרויס שרעק ערוואַרט די דייטשע אָפענסיווע, האָבן די דייטשן פון דער צווייטער זייט מיט ניט קיין קלענערן פּחד ערוואַרט די רויטע און האָבן אויך ניט געהאַט די דרייסטקייט צו פאַרבלייבן אין מערעטש.

דאָס שטעטל איז אַזוי=אַרום געבליבן אָן שום מאַכט און אַזאַ צושטאַנד האָט געדויערט עטלעכע טעג, ביז וואַנען ביידע צדדים האָבן זיך אַרומגעזען, אַז זיי שרעקן זיך פאַר שאָטנס און האָבן באַפעסטיקט זיך אויף זייערע אַלטע פּאָזיציעס: די דייטשן זיינען אַריין אין מערעטש און די רויטע אַרמייער זיינען פאַרבליבן אויף זייער פריערדיקער פּאָזיציע.

אין עטלעכע טעג אַרום זיינען די מערעטשער „שלאַכטן" באַשריבן געוואָרן אין דער גראָדנער דייטשער סאָלדאַטן=צייטונג מיט די זעלביקע גוזמאות, ווי עס האָבן געהאַט געטאָן די ווילנער באָלשעוויסטישע אָפיציאָזן.

די מערעטשער יידישע באַפעלקערונג האָט ניט שטאַרק געבענקט נאָך די ביידע אַרמייען און אין די טעג, ווען די שטאָט איז געווען אָן אַ מאַכט, האָט די באַפעלקערונג גאַנץ רואיק געפירט ווי פריער די געשעפטן און געשוינדן די הויט פון אַלע היימלאָזע, וועלכע האָבן געמוזט צוליב דער אָפּגעשטעלטער באַנבאַוועגונג דורכפאָרן דורך מערעטש, וואו זיי האָבן צום ערשטן מאָל אָנגעהויבן צו פילן דעם טעם פון געלטקורס, וועלכער איז צוליב דער גרויסער דיפערענץ צווישן די רוסישע קערענקעס און די אָסטמאַרקן געווען באַזונדערס ביטער פאַר די היימלאָזע, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט פון רוסלאַנד.

פאַר די היימלאָזע האָבן די „מוראדיקע שלאַכטן" צווישן די דייטשן און די רויטע אַרמייער געשאַפן זייער פיל אומאָנגענעמלעכקייטן, ווייל ביידע צדדים, אויס מורא פאַר דעם קעגנער, האָבן ניט ערלויבט קיינעם צו פאָרן ווייטער פון מערעטש. ווען די שלאַכטן האָבן זיך פאַרענדיקט און די איבערגעשראָקענע קעגנערס האָבן זיך באַרואיקט, זיינען די היימלאָזע אַנטלאָפן פון מערעטש קיין גראָדנע, כּדי וואָס גיכער צו פאַרגעסן וועגן די משונהדיקע מלחמות און וועגן דער גאַסטפריינדלעכקייט פון די מערעטשער ליבנסווירדיקע בעלי=אכסניות.

ביז גראָדנע האָבן מיר שוין דורכגעמאַכט דעם וועג אָן שום געשעענישן, און ווען מיר זיינען ביינאַכט אָנגעקומען אין שטאָט און די ערשטע דייטשע סאָלדאַטן, וועלכע האָבן אונז באַגעגנט, האָבן אונז פריינדלעך געהאָלפן געפינען אַ פּאַסנדיקע אכסניא, האָבן מיר, וואָס האָבן זיך אין משך פון דער גאַנצער מלחמה אָנגעהערט אין רוסלאַנד גענוג מעשיות וועגן דער דייטשער אַכזוריות, ממש געשטוינט.

גראָדנע איז דעמאָלט געווען אין אַ משונהדיקן צושטאַנד

דער יאָך פון די אָקופּאַנטן, וואָס האָט שרעקלעך געדריקט אויף דער באַפעלקערונג, האָט נאָך דער דייטשער רעוואָלוציע פאַרלאָרן זיין גאַנצן אימפּעט. אָפיציעל האָבן די דייטשן איבערגעגעבן די גאַנצע מאַכט איבער דער שטאָט צו דעם שטאָט=קאָמי=

טעט, וועלכער האָט זיך נאָך דער רעוואָלוציע אָרגאַניזירט פון פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַלע גרופּעס, וואָס האָבן זיך געפונען אין שטאָט.

דער דאָזיקער שטאָט=קאָמיטעט איז געוואָרן צוגלייך אי אַ געזעצגעבערישער אי אַן אַדמיניסטראַטיווער אָרגאַן.

ער האָט פאַרעפנטלעכט דעקרעטן, וואָס ער אַליין האָט פאַרפאַסט, בנוגע געריכט, שטאָט=מיליציע, וואַלן אין שטאָטראַט א. א. וו. און אַלע אין אמת דעמאָקראַטישן גייסט. די ריכטער זיינען געווען אויסגעוויילט און צווישן זיי זיינען געווען אפילו פרויען. אין געריכט האָט מען זיך געקאָנט באַנוצן מיט אַלע אָרטיקע שפּראַכן. די גלייכבאַרעכטיקונג פון די שפּראַכן איז געווען דורכגעפירט אויך אין שטאָטראַט, סיי אויף די עפנטלעכע זיצונגען און סיי אין דער אינוויייניקסטער קאַנצעלאַרישער אַרבעט.

צווישן די מיליציאָנערן איז געווען אַ היבשע צאָל יידן און דער געהילפשעף פון דער מיליציע איז אויך געווען אַ ייד.

דאָס אַלץ וואָלט זיין זייער גוט, ווען עס וואָלטן ניט געווען אַזוי פיל פּרעטענדענטן אויף דער מאַכט אין גראָדנע.

אָפיציעל איז די גאַנצע מאַכט געלעגן קודם=כל ביי דעם שטאָט=קאָמיטעט און דאַן ביי דעם שטאָטראַט. ער האָט רעגולירט דעם אַריינפיר און אַרויספיר פון די סחורות און באַשטימט די אָפּצאָלן פאַר זיי.

אָבער אחוץ דער דאָזיקער אָפיציעלער מאַכט איז געווען נאָך אַ דייטשע פאַרוואַלטונג, וועלכע האָט געפאָדערט, אַז אַלע שיינען, וואָס דער שטאָטראַט גיט אַרויס, זאָלן קאָנטראַסיגנירט ווערן דורך דער דייטשער מיליטערישער מאַכט, און דער סאָלדאַטנראַט, וואָס האָט אויך פּרעטענדירט אויף מאַכט, האָט פון זיין זייט דאָס זעלביקע רעכט געפאָדערט פאַר זיך.

און אַזוי ווי די דייטשע מאַכטהאָבער, סיי פון דער קאָמאַנדע און סיי פון סאָלדאַטנראַט, זיינען געווען זייער להוט נאָך כאַבאַר, האָט מען ביי יעדן שיין געמוזט שטעקן אין אַלע הענט, וועלכע פלעגן זיך דערצו ציען פון אַלע זייטן.

דאָס וואָלט נאָך ניט געווען אַזוי שלעכט, ווייל וועלכע יידישע שכּנות איז ניט געוויינט געוואָרן צו געבן, נאָר די דייטשן פלעגן גאַנץ אָפט ערלויבן אַרויסצופירן פון שטאָט אַזעלכע סחורות, וואָס דער שטאָטראַט האָט פאַרבאָטן, און טאָמער פלעגן אַזעלכע סחורות צאָפּגעשטעלט ווערן דורך די מיליציאָנערן, פלעגן די דייטשע סאָלדאַטן אַרויפלייגן זיי אויף מיליטערישע אַוטאָמאָבילן און אַרויספאָרן אונטער אַ מיליטערישער שמירה אונטערן שטאָט, וואו די שליטה פון די שטאָט=מיליציאָנערן האָט זיך שוין געענדיקט.

דאָס זעלבע איז אויך געווען מיטן געריכט. די געריכטס=אינסטאַנצן, אָרגאַניזירטע פון דעם שטאָט=קאָמיטעט און דעם שטאָט=ראַט, האָבן געמשפּט, אַרויסגעטראָגן פּסק=דינים, אָבער די געריכטס=רעזאָלוציעס האָבן געהאַט אַ ממשות נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל די דייטשע מיליטערישע מאַכט איז געווען גרייט זיי צו אָנערקענען. טאָמער האָט אָבער דער אָדער יענער פּסק=דין ניט נושא חן געווען ביי דער דייטשער מאַכט, האָט ער קיין שום באַדייטונג ניט געהאַט, בפרט אַז די טורמעס זיינען אויך געווען אין רשות פון דער דייטשער מאַכט און אונטער דער השגחה פון די דייטשע סאָלדאַטן.

עס האָט זיך, למשל, געטראָפן אַ פאַל, ווען אַ דייטשער אָפיציר האָט אָן שום רעכט באַליידיקט און געפּאַטשט אַ יידן; אין דער צייט פון דער אָקופּאַציע וואָלט קיינער זיך ניט דערוועגט אָנצוקלאָגן אַן אָפיציר פאַר אַזאַ מעשה, אָבער איצט, ווען די מאַכט איז כלומרשט אַרויס פון די דייטשע הענט, האָט דער באַליידיקטער ייד צוגעצויגן דעם באַליידיקער צום געריכט, וועלכער האָט פאַרמשפּט דעם אָפיציר. דער סאָלדאַטנראַט האָט פון זיין זייט אויך אַרויסגעטראָגן אַ פּסק=דין קעגן דעם אָפיציר, אָבער

דער קאָמענדאַנט האָט אַרעסטירט... דעם יידן, וועלכער האָט נאָך צו זיינע פעטש געמוזט אָפּזיצן אין טורמע $1^1/_2$ חדשים.

אויב אַזוינס האָט געקענט פּאַסירן אין שטאָט, איז ניט שווער פאָרצושטעלן זיך, וואָס פאַר אַ הפקרות פלעגט אָפּגעטאָן ווערן מחוץ דער שטאָט, איבערהויפּט אין די דערפער, וואו עס איז בכלל אין יענער צייט געווען לית דין ולית דיין.

אחוץ דער דייטשער מאַכט איז געווען אין גראָדנע נאָך אַ מאַכט — אַ ווייסרוסישע, אַ איבערבלייבס פון דער געוועזענער ווייסרוסישער רעגירונג, וואָס די דייטשן האָבן געשאַפן אין דער צייט, ווען זיי האָבן אָקופּירט מינסק, לויטן מוסטער פון די איבעריקע „רעגירונגען“ וואָס זיי האָבן אַראַנזשירט אין די פאַרנומענע ראַנד=לענדער פון רוסלאַנד.

נאָך דער דייטשער רעוואָלוציע, ווען דאָס דייטשע מיליטער האָט פאַרלאָזן מינסק אין גרויס איילעניש, האָט זיך צוזאַמען מיט די אָקופּאַנטן אָפּגעטראָגן אויך די ווייסרוסישע רעגירונג, און זיך געשטעלט אונטערן דייטשן שוץ אין גראָדנע, וועלכע האָט לויט דער דייטשער קאָנצעפּציע געדאַרפט בילדן אַ טייל פון דער ווייסרוסישער רעפּובליק.

די ווייסרוסישע רעגירונג איז באַשטאַנען פון עטלעכע מיניסטעריומס, האָט אפילו געהאַט אַ פּאָלק סאָלדאַטן, וועלכע פלעגן, ווער ווייס פון וועלכע קוועלן, באַקומען גוטע שכירות און גוט געשפּייזט און געקליידט ווערן.

די דאָזיקע שפּיל וואָלט קיינעם ניט געקימערט, ווען פון צייט צו צייט וואָלט די ווייסרוסישע רגירונג פלוצלונג ניט אַרויסגעשפּרונגען מיט ערקלערונגען, אַז זי אָנערקענט ניט די אָדער יענע געזעצן, וואָס דער שטאָט=קאָמיטעט האָט פאַרעפנטלעכט.

אַזוי איז, למשל, געווען מיט דעם געזעץ וועגן די געריכטס=אינסטאַנצן, קעגן וועלכן די ווייסרוסישע רעגירונג האָט פּראָטעסטירט, ערקלערנדיק דערביי, אַז זי וועט אַליין אָרגאַניזירן געריכטן אין גאַנצן גראָדנער געביט, הגם פאַר קיינעם איז קיין סוד ניט געווען, אַז די גאַנצע ווייסרוסישע מאַכט באַשטייט פון עטלעכע געוועזענע צאַרישע באַאַמטע און עטלעכע אָפּגעשלאָגענע הושענות פון דעם מענשעוויסטיש=ס.=ר.=ישן לאַגער, וועלכע האָבן געמאַכט פליטה פון באָלשעוויסטישן רוסלאַנד.

די ווייסרוסישע רעגירונג האָט עפּעס ווי געוואָלט ווייזן, אַז זי לעבט און אַרבעט, אַזוי אָבער ווי קיין נייע דעקרעטן און געזעצן האָט זי ניט געקאָנט פאַרפאַסן, פלעגט זי פון צייט צו צייט פאַרשפּרייטן און קלעפּן איבער די ווענט פאַרלעגענע דעקרעטן, וועלכע זיינען נאָך אָנגענומען געוואָרן אין מינסק, און וועלכע פלעגן איצט, אין גראָדנע, ביי פולקום אַנדערע באַדינגונגען, מאַכן אַ משונהדיקן איינדרוק און אַרויסרופן אַלגעמיינע ערשטוינונג.

די ליטווישע רעגירונג פון קאָוונע האָט אויך ניט פאַרגעסן וועגן גראָדנע און פלעגט איר גאַנץ אָפט אַריינשיקן דעקרעטן און באַפעלן, וועלכע האָבן זיך אויך געקלעפּט צו די אָרטיקע באַדינגונגען, ווי אַן אַרבעס צום וואַנט. אחוצדעם איז בכלל ניט קלאָר געווען פאַר דער גראָדנער באַפעלקערונג די גאַנצע געשיכטע פון דער קאָוונער רעגירונג, ווי זי איז אַנטשטאַנען און פון וועמען זי באַשטייט, און דעריבער פלעגן די קאָוונער באַפעלן מאַכן אַן איינדרוק פון לצנישער אָדער בייזוויליקער מיסטיפיקאַציע.

כדי די צאָל רעגירונגען, וואָס האָבן פּרעטענדירט אויף גראָדנע, זאָל זיין פאַרפול, דאַרף מען אויך דערמאָנען וועגן דער פּוילישער רעגירונג, וועלכע האָט דאָרט געהאַט אַ ספּעציעלן קאָמיסאַר, וואָס פלעגט אויך אַרויסגעבן פאַראָרדענונגען און דערצו רייזע=שיינען קיין פּוילן.

דער פּוילישער קאָמיסאַר איז געווען באַשיידענער פון אַלע איבעריקע רעגירונגס=פאָרשטייער, אפשר דערפאַר, וואָס די פּרעטענזיעס פון פּוילן זיינען געווען אַ סך רעאַלער, ווי ביי אַלע אי=

בעריקע פרעטענדענטן. די פוילישע אַרמיי איז שוין געשטאַנען דעמאָלט ביי סאָקאָלקי און די קלאַנגען, אַז זי וועט איינגיכן פאַרנעמען אויך גראָדנע, האָבן ניט אויפגעהערט.

ווען מען זאָל נאָך צוגעבן, אַז ניט ווייט פון גראָדנע, ביי מערעטש, איז געשטאַנען גרייט צו אַ אָפענסיווע דאָס באָלשעוויסטישע מיליטער פון „ליטבעל", וואָס האָט פרעטענדירט אויף דיזעלבע גרעניצן פון דער ליטוויש=ווייסרוסישער רעפובליק, ווי די ליטוויש=ווייסרוסישע נאַציאָנאַליסטן, קען מען זיך שוין פאָרשטעלן אין וואָס פאַר אַ משונהדיקן צושטאַנד עס האָט זיך געפונען די גראָדנער באַפעלקערונג, וועלכע האָט ניט געוואוסט, ביי וועלכער רעגירונג וועט זי מאָרגן זיך אויפכאַפּן פון שלאָף און וועמענס באַפעלן וועלן מאָרגן האָבן אַ רעאַלע קראַפט.

ביי אַזעלכע משונהדיקע אומשטענדן האָבן די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן, וואָס האָבן געוואוינט אין גראָדנע, געמוזט זיך צופאַסן צום געמיינזאַמען לעבן און שאַפן אַזעלכע אַדמיניסטראַטיווע אָרגאַנען, וואָס זאָלן אַלעמען באַפרידיקן.

די לעצטע פראַגע איז געוואָרן באַזונדערס אַקטועל ביי די וואַלן צום שטאָטראַט. די יידישע באַפעלקערונג האָט לכתחילה ניט זייער שטאַרק זיך אינטערעסירט מיט די דאָזיקע וואַלן. אַקעגן=זשע, די פוילישע פאַרטייען האָבן מאָבילדירט אַלע זייערע כוחות צו דער וואַל=קאָמפּאַניע. אָבער ווען פאַר די יידן איז קלאָר געוואָרן, אַז ביי אַזאַ גלייכגילטיקייט איז מעגלעך, אַז דער פוילישער מיעוט זאָל באַקומען אַ געוואַלדיקע מערהייט אין שטאָט=ראַט און וועט זי געוויס אויסנוצן צו פּאָליטישע צוועקן, האָבן זיי זיך מער פאַראינטערעסירט.

אין איניקע שולן האָבן רעדנער „געזאָגט" וועגן די וואַלן און תיכף, נאָכן דאַווענען, האָט זיך דער יידישער עולם אַ לאָז געטאָן צו די וואַל=אורנעס און אין משך פון עטלעכע שעה צו גאָרנישט געמאַכט אַלע האָפענונגען פון געוויסע קרייזן אויף אַ פוילישער מערהייט אין שטאָטראַט.

די וואַלן האָבן קאָנסטאַטירט דעם אַלגעמיין=באַוואוסטן פאַקט, אַז אין גראָדנע זיינען די יידן דער רוב מנין פון דער באַפעלקערונג און די יידישע פאַרטייען האָבן טאַקע באַקומען אַ מערהייט אין שטאָטראַט אויך.

פון דעם דאָזיקן פאַקט האָט מען אייגנטלעך געדאַרפט ציען די נייטיקע קאָנסעקווענצן און דורכפירן אַ יידישן שטאָט=פרעזידענט און אַ יידישע מערהייט אין מאַגיסטראַט. אָבער די פוילישע ראַטמענער האָבן אַרויסגעשטעלט אַ פאָדערונג, אַז זיי זאָלן האָבן דעם רוב דעות אין מאַגיסטראַט און אַז דער שטאָט=פרעזידענט זאָל אויך זיין אַ פּאָליאַק.

אַרום דער דאָזיקער פראַגע האָט זיך צעפלאַקערט אַ קאַמף, און ווען די פוילישע ראַטמענער האָבן זיך אַרומגעזען, אַז די יידן וועלן ניט נאָכגעבן, זיינען זיי אויף אַ קאָנפליקט ניט געגאַנגען און האָבן זיך באַנוגנט מיט דעם פוילישן שטאָט=פרעזידענט, פון וועלכן פּאָסטן די יידן האָבן זיך אַנטזאָגט.

וועגן די איבעריקע פראַגן האָט מען אויך געפונען אַ פשרה, וואָס האָט צופרידנגעשטעלט ביידע צדדים, און די ערשטע זיצונג פון דעם אויסגעוויילטן שטאָטראַט איז אַריבער בשלום.

די יידישע ראַטמענער האָבן גערעדט יידיש, די פוילישע — פויליש, די ווייסרוסישע — רוסיש און די אַלטע ווענט פון דעם גראָדנער מאַגיסטראַט, וואָס האָבן נאָך אין זייער גבול מסתמא קיינמאָל ניט געהערט קיין יידיש וואָרט, זיינען געבליבן גאַנץ און פעסט שטיין אויף זייער אָרט.

עס איז שפּעטער אויך קיין אומגליק ניט געשען, ווען אַלע אָפיציעלע בלאַנקען און דאָקומענטן פלעגן געשריבן ווערן גלייכצייטיק אויף פויליש און יידיש, אַפילו דער שטעמפּל פון גראָדנער מאַגיסטראַט איז געמאַכט געוואָרן אויף אַזאַ אופן, אַז אַרום

דעם גראָדנער שטאָט=הערב זיינען געווען צוויי אויפשריפטן — אַ פוילישע און אַ יידישע.

די יידישע שולן, די יידישע צדקה=אינסטיטוציעס האָבן אויך באַקומען גלייכבאַרעכטיקונג און גראָדנע האָט דעמאָלט באַשיינפערלעך געוויזן, אַז פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן קאָנען גאַנץ רואיק צוזאַמענלעבן און אַכטן איינע די צווייטע, אויב עס איז ניטאָ קיין בייזע כוונה צו צעשטערן עס און פאַרשפּרייטן האַס און קנאה צווישן די נאַציאָנאַלע גרופּעס, וועלכע עס איז באַשערט צו וואוינען צוזאַמען.

.V

דער וועג פון גראָדנע קיין ביאַליסטאָק איז אַ גאַנץ קורצער און דאַרף דויערן עטלעכע שעה, אָבער ביי די האַלב=מלחמה=באַדינגונגען, אין וועלכע עס האָט זיך געפונען גראָדנע, איז אַזאַ נסיעה געווען אַ גרויסע גבורה, פאַרבונדן מיט סכנות=נפשות.

מיינע פריינד און באַקאַנטע האָבן מיך שטאַרק אָפּגערעדט פון דער דאָזיקער נסיעה, ווייל ביאַליסטאָק איז ערשט פאַרנומען געוואָרן דורך די פּאָליאַקן, און עס איז שוין געוואָרן באַוואוסט, אַז די פוילישע מאַכט באַציט זיך זייער שלעכט צו די יידישע דורכפאָרער, און קלאַנגען וועגן געשמיסענע, געפייניקטע און זאָגאַר דערשאָסענע זיינען געווען גענוג פאַרשפּרייט.

קיין באַן=באַוועגונג צווישן גראָדנע און ביאַליסטאָק איז ניט געווען, נאָר צו מיין גליק האָט זיך דעמאָלט אָרגאַניזירט אַ ספּעציעלער צוג פאַר די פוילישע היימלאָזע, וואָס די דייטשן פלעגן אָפּשיקן קיין סאָקאָלקי, פון וואַנען עס פלעגט שוין גיין ספּעציעל פאַר די היימלאָזע אַ פוילישער צוג. מיט אַזאַ צוג בין איך טאַקע אַוועקגעפאָרן. איך בין בשלום דורכגעפאָרן דעם הילצערנעם בריק, וואָס די דייטשן האָבן אויפגעבויט אָנשטאָט דעם דורך די רוסן אויפגעריסענעם אייזערנעם בריק, וועלכער ליגט אין ניעמאַן עד=היום אַלס זכר פון דער מלחמה. דער גאַנצער וועג פון גראָדנע איז פול מיט אַזעלכע מלחמה=דענקמעלער, ווייל אין דעם דאָזיקן געגנט האָט זיך געפירט אַ ביטערער קאַמף צווישן די רוסן און די דייטשן און יעדער שריט ערד איז גענוג אָנגעזאַפּט מיט מענטשלעך בלוט. וואו מען פאָרט דורך אַ טייכל, זעט מען אויפגעריסענע אייזערנע בריקן ליגן ביז איצט אין וואַסער. אויך חורבות, וואָס זיינען נאָך ביז איצט ניט אָפּגעבויט געוואָרן, און קברים פון „אומבאַקאַנטע רוסישע קריגער" און פון דייטשע סאָלדאַטן, וועלכע האָבן געפונען אַ געמיינזאַמע און אייביקע רו, צייכענען דעם בלוטיקן וועג.

אויף דעם דאָזיקן וועג קען מען אָבער אויך באַמערקן די גרויסע אַרבעט, וואָס די דייטשן האָבן אין די ערטער אָפּגעטאָן. כמעט ביי דער גאַנצער באַן=ליניע ציט זיך אַ שמאָלע באַן=ליניע האַרט ביים וואַלד, וועלכע איז ספּעציעל אויפגעבויט געוואָרן, כדי צו פאַרלייכטערן די דייטשן אַרויסצופירן קיין דייטשלאַנד די גרויסע מענגעס האָלץ, וואָס מען פלעגט דאָ האַקן. אין איניקע ערטער זעט מען די אומגעהייער גרויסע האָלץ=פאַבריקן און טאַרטאַקעס, וואָס די דייטשן האָבן געבויט און וועלכע שטייען איצט פאַרלאָזן און פאַרוויסט.

די פּאַסאַזשירן, וועלכע האָבן געהאַט די געלעגנהייט צו זען די דאָזיקע טאַרטאַקעס ביי דער אַרבעט, לאָזן אַרויס אַ זיפץ, וואָס די דאָזיקע קאָלאָסאַלע אונטערנעמונגען שטייען שטיל און אַרבעטן ניט אין דער צייט, וואָס פריער זיינען דאָרט פאַרנומען געווען הונדערטער מענטשן.

אין סאָקאָלקי, וועלכע איז נאָך געווען דעמאָלט אין דייטשן רשות, האָט שוין געוואַרט אַ פוילישער צוג, אין וועלכן מיר זיינען אַלע אַריין אָן שום טרעפעניש און מניעות, באַלד האָט זיך דער צוג גערירט פון אָרט און אין עטלעכע מינוט אַרום האָבן

מיר זיך שוין געפֿונען אין דער פּוילישער מלוכה און אין רשות פֿון די פּוילישע באַאַמטע. תיכּף האָט זיך געלאָזט מערקן, אַז די שטימונג פֿון די יידישע פּאַסאַזשירן האָט זיך געביטן. אָנשטאָט דער פֿריערדיקער רואיקייט און זיכערקייט האָט זיך געפֿילט אַ שרעק, בפֿרט ביי די אָרטיקע יידן, וועלכע האָבן שוין עטלעכע מאָל דורכגעמאַכט דיזעלביקע נסיעה.

מען האָט אָנגעהויבן בודק צו זיין די פּעקלעך, דורכקוקן צי איז דאָרט, חלילה, ניטאָ קיין טרפֿות, און רייניקן זיך פֿון אַלעם דעם, וואָס האָט געקאָנט אַרויסרופֿן אַ וועלכן עס איז חשד ביי די פּוילישע באַאַמטע.

עטלעכע וויאָרסט פֿון ביאַליסטאָק איז דער צוג צוליב אַן אומבאַוואוסטער סיבה געבליבן גאַנץ לאַנג שטיין. איייניקע פּאַסאַזשירן האָבן געוואָלט אויסנוצן די געלעגנהייט און אויסמיידן די באַגעגעניש מיט די פּוילישע מאַכט-פֿאָרשטייער אויפֿן וואָקזאַל, זיי האָבן זיך דעריבער געלאָזט גיין שטילערהייט, אָבער ניט אַלעמען האָט זיך איינגעגעבן אַזוי בשלומדיק דורכשמוגלען דעם וועג. סאָלדאַטן האָבן זיי באַלד באַמערקט און געצוואונגען אומצוקערן זיך אין די וואַגאָנעס, דראָענדיק מיט שיסן.

דער צוג האָט זיך אינגיכן געריירט און בעת מיר זיינען אָנגעקומען אויף דעם וואָקזאַל, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די אַלע פּחדים זיינען געווען אומזיסט. אָן שום גרויסע בדיקות האָט מען אַלע פּאַסאַזשירן דורכגעלאָזט אין שטאָט אַריין.

.VI

ביאַליסטאָק האָט דעמאָלט איבערגעלעבט די ערשטע האָניק-טעג פֿון דער פּוילישער ממשלה. די איבערגאַנגס-צייט איז אַריבער רואיק און שטיל, די דייטשן האָבן מיט גרויס פּאַראַד אָיבערגעגעבן ביאַליסטאָק אין די הענט פֿון די פּוילישע מיליטער-באַאַמטע, דערביי זיינען געהאַלטן געוואָרן שיינע דרשות, אין וועלכע די אַוועקגייענדיקע מאַכט האָט געוואונטשן די נייע מושלים אַלדאָס גוטס און די נייע מאַכט האָט צוגעזאָגט נאָכטאָן דער אַלטער און אָפּהיטן אַלע גוטע אָרדענונגען, וואָס די דייטשן האָבן איינגעפֿירט.

דער לעצטער דייטשער צוג איז אַוועק און אינגיכן איז געקומען אַ נייער צוג פֿון לאַפּי און אויף אַזאַ אופֿן איז ביאַליסטאָק געוואָרן אַ פּוילישע שטאָט.

די פּוילישע מאַכט האָט זיך באַמיט אויסצומיידן אַלערליי עקסצעסן און סקאַנדאַלן, און די יידישע באַפֿעלקערונג, וועלכע האָט מיט גרויס שרעק ערוואַרט די פּוילישע ממשלה, האָט זיך אָנגעהויבן צו באַרואיקן.

מען האָט געהאָפֿט, אַז צוזאַמען מיט דער נייער מאַכט וועט קומען דער זול, און אַז אַלע פֿאַבריקן, וועלכע זיינען געשטאַנען שטיל אין די מלחמה-יאָרן, וועלן ווידער אָנהייבן צו אַרבעטן און עס וועט נעמען אַ סוף צו דער שרעקלעכער אַרבעטסלאָזיקייט.

די הויפּט-טעמע פֿון אַלע שמועסן איז געווען דער יקרות און דער זול. די אַלגעמיינע איבערצייגונג, אַז פֿון פּוילן וועט קומען דער זול, איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַן אָרטיקע צייטונג האָט די ידיעה, אַז דער אַמעריקאַנער הילפֿס-קאָמיטעט קלייבט זיך אַרויסצושיקן פּראָדוקטן פֿאַר דער אָרימער באַפֿעלקערונג, אויסגענוצט פֿאַר אַ ספּעציעלער עקסטראַ-אויסגאַבע פֿון דער צייטונג מיט אַ שרייענדיקן קאָפּ: „דער זול גייט!"

נאָך דעם שטילן לעבן אין גראָדנע, האָבן די ביאַליסטאָקער גאַסן געמאַכט אַן איינדרוק, אַז ביאַליסטאָק לעבט אינטענסיוו און אַז עס איז שוין געקומען אַ סוף צו די מלחמה-צרות.

אין שטאָט זיינען געווען גאַנגבאַר די פּוילישע און די אָסט-וואַליוטע, אָבער די בכורה האָט מען געגעבן דער פּוילישער וואַליוטע, אויף וועלכער עס זיינען געמאַכט געוואָרן דאָס רוב געשעפֿטן. אויף דער באַן-סטאַנציע האָט מען ניט גערן גענומען די אָסט-וואַליוטע, הגם די פּוילישע אַסיגנאַציעס האָבן אויך געשטאַמט פֿון דעם זעלביקן מקור ווי דאָס אָסט-געלט, פֿון די דייטשע אָקופּאַנטן.

איך האָב ניט געקאָנט לאַנג פֿאַרבלייבן אין ביאַליסטאָק און צוריק קיין גראָדנע האָב איך געמוזט פֿאָרן אויף אַ פֿור, ווייל דער צוג פֿלעגט אָפּגיין ניט רעגולער און נאָר ביז סאָקאָלקי.

די באַוועגונג צווישן ביאַליסטאָק און סאָקאָלקי איז געווען זייער אַ לעבעדיקע און די בעלי-עגלות האָבן געשלאָסן אַ סינדיקאַט כּדי מיט פֿאַראייניקטע געמיינזאַמע כּוחות צו שינדן די הויט ביי די פּאַסאַזשירן.

מיר זיינען אַרויסגעפֿאָרן גאַנץ פֿרי און די ערשטע רעוויזיע האָבן מיר געהאַט נאָך אין שטאָט, ביי דעם בריק. אַ מיליציאָנער האָט זיך מיט אַ באַזונדער חשק אַרויפֿגעוואָרפֿן אויף אונזערע פּעקלעך, מיט כּעס צעוואָרפֿן אַלע אונזערע זאַכן און חפֿצים,— און האָט אונז אָפּגעלאָזן פֿריי.

ביים בריק זיינען נאָך געבליבן זייער פֿיל מלחמה-שפּורן— אָקאָפּעס, דראָט-פֿאַרצאַמונגען א. ד. ג.

ניט ווייט פֿון בריק ליגט דער פּראַוואָסלאַוונער בית-עלמין, וואו הונדערטער געפֿאַלענע סאָלדאַטן האָבן געפֿונען זייער אָפּרו. זעלטן-וואו אויף אַ קבר געפֿינט זיך אַ ברעטל מיט אַן אויפֿשריפֿט. דאָס רוב קברים פֿון די פֿילע מלחמה-קרבנות, וואָס ליגן אויף דעם דאָזיקן בית-עלמין, האָבן אַפֿילו ניט דעם נאָמען פֿון די העלדן, וואָס זיינען באַהאַלטן אין זיי.

דער גאַנצער בית-עלמין איז אָפּגעלאָזן, זיינע בעלי-בתּים, די רוסישע פּראַוואָסלאַוונע באַפֿעלקערונג האָט דאָ קיין שום באַדייטונג ניט און קאָן אַפֿילו ניט זאָרגן פֿאַר אירע מתים. די דייטשע בית-עלמינס, וואו עס זיינען באַערדיקט געוואָרן די דייטשע קריגער, צייכענען זיך אויס מיט זייער אָרדענונג און מיט זייער פּראַכטפֿולער אויסערלעכקייט. קאָנטיק, אַז די דייטשע מאַכט האָט שטאַרק געזאָרגט פֿאַר די טויטע קאַמעראַדן, וועלכע זיינען געפֿאַלן אין פֿרעמדן לאַנד. אויפֿן וועג טרעפֿן זיך וואו-ניט-וואו איינצלנע קברים מיט אַ צלם און מיט אַן אויפֿשריפֿט „היער ליעגט איין אונבעקאַנטער קריעגער". די דייטשן האָבן געפֿילט אַ געוויסן רעספּעקט אַפֿילו צו די פֿיינדלעכע סאָלדאַטן און האָבן געזאָרגט אָפּצוגעבן דעם לעצטן כּבוד דעם געפֿאַלענעם שונא. צוקוקנדיק זיך אַזוי צו דעם וועג און באַטראַכטנדיק די אַלע דענקמעלער, זיינען מיר געקומען אַלץ נענטער צו דער שטעטל, וואו— ,ווי די בעלי-עגלות האָבן אונז פֿאַרזיכערט,—ס'איז געווען דער לעצטער פּוילישער פּאָסטן און וואו מיר האָבן זיך צום לעצטן מאָל געדאַרפֿט טרעפֿן מיט די פּוילישע מאַכט-פֿאָרשטייער. דער בעל-עגלה האָט אונז באַרואיקט, אַז אונז וועט קיין בייז ניט געשען און אַז מיר וועלן איבערגיין די גרעניץ בשלום. ווען מיר זיינען צוגעפֿאָרן צו דער שטעטל און די זשאַנדאַרמען האָבן אונז אָפּגעשטעלט, האָבן זיי ביי אונז געפֿאָדערט ניט רייזע-שיינען, נאָר קודם זיך גענומען צו אונזערע פּעקלעך, און די בדיקה איז געווען אַזאַ שטרענגע, צו וועלכער איך בין ניט געוויינט געוואָרן אַפֿילו אין רוסלאַנד, וואו די באַוואוסטע „צוים-אָפּטיילונגען" האָבן זיך געמאַכט אַ שם מיט זייער גרינדלעכער, פֿלינקער אַרבעט.

די פּוילישע זשאַנדאַרמען האָבן כּלומרשט געזוכט סאַכאַרין און פֿאַרשיידענע סחורות, אָבער אין אמתן האָבן זיי צוגענומען אַזעלכע געפֿערלעכע קאָנטראַבאַנדע ווי אַ קעז, אַ שטיקל פּוטער, עטלעכע ווייסע זעמל און אַ שטיקל וואורשט, וואָס איך האָב מיטגעפֿירט פֿאַר מיין אייגענעם געברויך. איך האָב געפּרובט באַווייזן, אַז איך האָב דאָס געקויפֿט פֿאַר מיר אַליין און אַז מיר שטייט נאָך פֿאָר אַ לאַנגער וועג, אָבער קיינע טענות האָבן ניט געהאָלפֿן

און איך האָב נאָר באַקומען עטלעכע גראָבע זילזולים און אַ פאָרשלאָג, אַז איך זאָל זיך וואָס גיכער אָפּטראָגן, אַניט וועט ערגער זיין. און אַזוי האָב איך טאַקע געטאָן. דעם זעלבן מזל האָבן אויך געהאַט מיינע רייזע-חברים. אינטערעסאַנט איז, וואָס אַזעלכע „שפּייז-רעוויזיעס“ זיינען פאָרגעקומען ניט אין אַ לאַנד, וואו עס פעלט, חלילה, שפּייז. פונדעסטוועגן האָבן מיר נאָך ניט געטאָרט זינדיקן, ווייל אַחוץ שפּייז האָט מען ביי אונז גאָרנישט צוגענומען. וואָרים אַנדערע פּאַסאַזשירן האָבן נאָך ערגער אָפּגעשניטן: ביי איינעם האָט נאָך דער רעוויזיע געפעלט אַ זייגערל, ביי אַ צווייטן אַן אַנדער חפץ, און ווען די גאַנצע חברה פּאַסאַזשירן האָט זיך מיט אַ ביסל צייט שפּעטער געטראָפן אין אַ יידישער אכסניא, עטלעכע וויאָרסט פון שטעטל, האָט זיך כמעט יעדער פּאַסאַזשיר אַרומגעזען, אַז נאָך דער רעוויזיע פעלט אים עפּעס. קיינער האָט זיך אָבער ניט געקלאָגט, אַלע האָבן געדאַנקט גאָט, וואָס מען איז אָפּגעקומען נאָר מיט אַ מאַטעריעלן שאָדן און מען איז אַרויס גאַנץ מיט די ביינער. מיר האָבן זיך געפרייט, וואָס מיר זיינען אַרויס פון פּוילישן גבול, אָבער אינגיכן האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אונזער שמחה איז געווען פריצייטיק.

געלאָזט זיך ווייטער אין וועג אַריין זיינען מיר אַריינגעפאָרן אין אַ געדיכטן וואַלד, וועלכער איז שוין אייגנטלעך געלעגן אין גבול פון דער דייטשער ממשלה. מיר האָבן אָבער ניט באַוויזן אָפּצופאָרן קיין סך, ווי עס האָט זיך געלאָזט הערן אַ שיסעריי און פון וואַלד זיינען אַרויסגעשפּרונגען צוויי זשאַנדאַרמען, וועלכע האָבן אונז זיך געהייסן אָפּשטעלן. מיר האָבן געפאָלגט און דאָ האָט זיך ווידער אָנגעהויבן אַ נייע סדרה פון רעוויזיעס. אַלע פּעקלעך, וואָס מיר האָבן געהאַט ערשט צונויפגעבונדן, האָט מען ווידער געדאַרפט עפענען. די זשאַנדאַרמען האָבן זיך שוין ניט באַנוגנט מיט אַרומזוכן אין די פּעקלעך, נאָר גענומען בודק זיין די קעשענעס, אַרומטאַפּן דעם גאַנצן קערפּער און רעווידירן, צי האָבן חלילה די טשעמאָדאַנעס ניט קיין צווייענדיקן דעק. ביי איין יידישן פּאַסאַזשיר האָבן זיי יאָ אַנטדעקט אַזאַ דעק, וואו עס זיינען געווען באַהאַלטן די חשבונות פון דער סחורה, וואָס ער האָט געקויפט אין ביאַליסטאָק.

ווי נאָר די זשאַנדאַרמען האָבן דערטאַפּט די דאָזיקע פּאַפּירן, האָבן זיי אָנגעהויבן שלאָגן דעם אומגליקלעכן יידן מיט שרעקלעכער אכזריות, דעם יידנס חבר האָט געפּרובט טענהן און באַווייזן, אַז אין די חשבונות איז קיין סודות ניטאָ, אָבער ער האָט תיכף געקראָגן אַזעלכע פייערדיקע פּעטש, אַז ער האָט זיך גלייך געמוזט אָפּרוקן.

מיר, אַלע פּאַסאַזשירן, פון אַ סך פורן, זיינען אומבאַהאָלפן געשטאַנען און געקוקט ווי מען פייניגט אַ אומשולדיקן מענטשן און האָבן גאָרנישט געקאָנט מאַכן.

צום גליק האָט זיך צווישן די פּאַסאַזשירן געפונען אַ יונגערמאַן — עפּעס אַ טעאַטער-אַנטרעפּרענער, וועלכער איז צופעליק געווען באַקאַנט מיט די זשאַנדאַרמען. מיר אַלע האָבן זיך געווענדט צו אים, ער זאָל אויסנוצן זיין הויכע באַקאַנטשאַפט און ווי עס איז אויסלייזן דעם געשלאָגענעם יידן. דער אַנטרעפּרענער האָט דאָס טאַקע גאַנץ גיך געפּועלט... פאַר 50 מאַרק איז דער ייד תיכף באַפרייט געוואָרן, נאָר די אַלע חשבונות האָבן די זשאַנדאַרמען צעריסן, כדי מען זאָל, חלילה, פון פּוילן קיינע סעקרעטן ניט אַרויספירן.

ביי אַלע איבעריקע פּאַסאַזשירן האָבן די זשאַנדאַרמען צוגענומען דאָס לעצטע ביסל שפּייז, וואָס די ערשטע רעוויזאָרן האָבן איבערגעלאָזט. אַלע האָבן שטיל צוגעקוקט דער דאָזיקער איידעלער אַרבעט — און קיינער האָט ניט פּראָטעסטירט. איינער אָבער פון דער קאָמפּאַניע, ביי וועלכן די זשאַנדאַרמען האָבן אַנטדעקט אַ גאַנצע וואורשט-קישקע און עטלעכע שטיקער זייד האָט ניט

געלאָזט קאָנפיסקירן זיין גוטס און געדראָט, אַז ער וועט אָנקלאָגן די זשאַנדאַרמען. — אַזאַ חוצפה האָט שרעקלעך אויפגעבראַכט די היטער פון דער אָרדענונג און זיי האָבן אַרעסטירט דעם דאָזיקן פּאַסאַזשיר און אים אַוועקגעפירט מיט זיך. וואָס מיט אים איז געוואָרן ווייס איך ניט, מסתמא האָבן אים די זשאַנדאַרמען געלאָזט טייער באַצאָלן פאַר זיין דרייסטקייט.

די גאַנצע רעוויזיע האָט געדויערט עטלעכע שעה און ווען די זשאַנדאַרמען האָבן זיך שוין גענוג אָנגעלאָדן מיט פאַרשיידענע קאָנפיסקירטע זאַכן, האָבן זיי אונז ערלויבט צו פאָרן ווייטער און אין אַ 15—20 מינוט אַרום האָבן מיר דערזען דייטשע סאָלדאַטן-רייטער — ווען מיר וואָלטן דערזען משיחן, וואָלטן מיר זיך אפשר ניט מער דערפרייט.

אָבער דערמיט האָבן זיך נאָך אונזערע צרות ניט געענדיקט. אינגיכן זיינען מיר אַריינגעפאָרן אין אַ דאָרף, וואו אונז האָט באַגעגנט דער ערשטער דייטשער פּאָסטן. צום אומגליק האָט זיך ביי אונזער פורמאַן עפּעס אָפּגעריסן אין וואָגן און ער האָט זיך געאיילט וואָס גיכער צו פאַרפאָרן צו אַ באַקאַנטן פויער מאַכן עס צו רעכט. פאָרנדיק צו האַסטיק, האָט ער זיך תיכף ניט אָפּגעשטעלט אויף דעם „האַלט“ פון דעם דייטשן סאָלדאַט. דער סאָלדאַט האָט ניט געמאַכט קיין לאַנגע שהיות און אויסגעשאָסן אין אים. די קויל איז דורכגעפלויגן איבער אונזערע קעפּ, אָבער צום גליק קיינעם ניט געשאַדט.

עס איז באַלד אַרויסגעלאָפן אַ אָפיציר, וועלכער האָט אָנגעהויבן שרייען אויף דעם סאָלדאַט, ווי אַזוי ערלויבט ער זיך צו שיסן אין ציווילע מענטשן, אָבער דער סאָלדאַט האָט אים גראָב געענטפערט און ערקלערט, אַז עס איז שוין ניטאָ די אַלטע און שטרענגע דיסציפּלין און אַז ער האָט בכלל קיין מורא ניט פאַר זיין אייבערהאַר.

אין אַלגעמיין בין איך געווען צופרידן, וואָס די דייטשע אַרמיי-דיסציפּלין איז געבראָכן געוואָרן, ביי דעם פאַל אָבער האָב איך געהאַט אַ קלאָרן ביישפּיל, ווי אַזוי די פרייוויליקע (אונזער העלדישער שיסער איז געווען פון זיי) באַגייען זיך מיט דער אָרטיקער באַפעלקערונג.

מיט דער קויל האָט זיך אונזער שרעק ניט געענדיקט. באַלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ בדיקה פון אונזערע פּעקלעך און די „פּערזאָנאַל-שיינען“. וואָס די דייטשן האָבן געזוכט, פאַרשטיי איך לחלוטין ניט, ווייל זיי האָבן ביי קיינעם גאָרנישט צוגענומען און מיר האָבן טאַקע גאַנץ גיך אָפּגעפּטרט זיך מיט זיי און אַוועקגעפאָרן ווייטער און אין גיכן געקומען קיין סאָקאָלקי.

קיין לאַנגע שהיות האָבן מיר דאָ ניט געמאַכט און באַלד געלאָזט זיך ווייטער אין וועג אַריין. מיר האָבן נאָך ניט באַוויזן אַרויסצופאָרן פון שטאָט, ווי עטלעכע באַוואָפנטע יונגעלייט האָבן אונז ווידער אָפּגעשטעלט. — שוין זשע וועט מען דאָ ווידער מאַכן אַ רעוויזיע אין אונזערע פּעקלעך? האָבן מיר מיט גרויס קלעמעניש געטראַכט. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז די אָרטיקע יידישע קהילה האָט אַרויפגעלייגט אַ קאָפּשטייער פון 1 מאַרק פאַר יעדן דורכפאָרער, און אַזוי ווי די דייטשע מאַכט האָט זיך שוין איצט ניט געמישט אין די אינווייניקסטע שטאָט-ענינים, האָט זי ניט געשטערט דעריבער אויפצומאָנען דעם שטייער, אויף וועלכן עס זיינען אויסגעהאַלטן געוואָרן די יידישע קולטורעלע אַנשטאַלטן, ווייל די אָרטיקע יידישע באַפעלקערונג איז צו אָרים און צו קליין, כדי מיט די אייגענע מיטלען זיי צו שטיצן. מיט פאַרגעניגן האָבן מיר באַצאָלט דעם קאָפּשטייער און אַוועקגעפאָרן ווייטער. אין אָוונט זיינען מיר געקומען אין שטעטל קוזניצע, וואו אונז האָט ווידער אָפּגעשטעלט אַ דייטשער פּאָסטן און באַפוילן אַראָפּנעמען אונזערע פּעקלעך און עפענען זיי. ווילנדיק ניט ווילנדיק האָבן מיר ווידער געמוזט אַראָפּשלעפּן די פּעקלעך און

אַריינטראָגן זיי אין שטוב, וואָס האָט געדינט אַלס קאַזאַרמע, און ווייזן אַלצדינג דעם אָפיציר, וועלכער האָט דערביי אויך פאַרשריבן אונזער נאָמען, פאַמיליע, פון וואַנען און וואוהין מיר פאָרן און וויפיל געלט יעדערער פון אונז האָט.

ווען איך האָב געפרעגט דעם סאָלדאַט, צוליב וואָס ווערט דאָס אַלץ פאַרשריבן, האָט ער מיר געענטפערט, אַז צוליב קאָנטראָלע. אָבער וואָס פאַר אַ קאָנטראָל-צוועקן האָט מען געקאָנט דערביי אויסן זיין איז ניט געווען צו פאַרשטיין. גיכער, איז דער גאַנצער טאַראַראַם געמאַכט געוואָרן נאָר כדי די ליידיק גייענדיקע דייטשע סאָלדאַטן מיט זייער קאָמענדאַנט זאָלן עפּעס האָבן וואָס צו טאָן.

די רעוויזיע פון אַלע פּאַסאַזשירן האָט גאַנץ לאַנג געדויערט און מען האָט דעריבער געקאָנט באַטראַכטן, ווי אַזוי לעבן די דייטשע פריייוויליקע סאָלדאַטן און מען מוז זאָגן, אַז די נאַרעס מיט די בינטלעך שטרוי, שטרויקישנס און דער גאַנצער שמוציקער צימער האָבן געמאַכט זייער אַ שלעכטן איינדרוק.

מיר זיינען פאַרפאָרן אין אַן אכסניא, וואו אין אַ קליינעם און שמוציקן צימערל האָבן מיר געהאַט עלעקטרישע באַלייכטונג — די ירושה, וואָס די דייטשן האָבן איבערגעלאָזט נאָך זייער אָקופּאַציע.

אויף מאָרגן זיינען מיר גאַנץ פרי — פאַר דער ערלויבטער צייט — נאָר ניט מער ווי פאַר 3 מאַרק, אַרויסגעפאָרן און אויף אַן אויסגעצייכנטן שאָסיי-וועג אינגיכן צוריקגעקומען קיין גראָדנע.

VII.

אין גראָדנע האָט מען דעמאָלט שוין געוואַרט אויף די פּאָליאַקן. עטלעכע מאָל זיינען שוין אָנגעגעבן געוואָרן פאַרשיידענע טערמינען, ווען דאָס פּוילישע מיליטער דאַרף אַריינגיין, אָבער אַלע טערמינען האָבן זיך אַרויסגעוויזן פאַר פאַלש. הגם די דייטשן האָבן ווי שטענדיק ניט געזאָגט אָפן, ווען זיי דאַרפן אוועקגיין פון גראָדנע, נאָר קאָנטיק איז שוין געווען, אַז זייערע טעג זיינען געציילטע. ניט קוקנדיק דערויף, האָבן די דייטשן זיך באַצויגן צו דער באַפעלקערונג אַזוי, ווי זיי וואָלטן גאָרניט גערעכנט צו פאַרלאָזן די שטאָט. די זעלבע פאַראָרדענונגען, וואָס די ציווילע באַפעלקערונג האָט געמוזט ערפילן פריער בנוגע צו אַרויספירן אָדער אַריינפירן סחורה, זיינען געבליבן בתקפם אויך איצט, דאָסגלייכן זיינען געבליבן גילטן אַלע כללים וועגן פּערזאָנאַלשיינען און אַזוי ווייטער, אויך אַלע תקנות וועגן צענזור. אין פעסטונג האָבן נאָר אויפגעהערט די אויפרייסונגען, וועלכע האָבן אין משך פון אַ גאַנצן ווינטער ניט געלאָזט רוען די אָרטיקע באַפעלקערונג, קאָנטיק, די דייטשן האָבן שוין אויפגעריסן און חרוב געמאַכט אַלץ, וואָס עס איז נאָך געבליבן פון די געוואַלדיקע אוצרות, וואָס די רוסן האָבן איבערגעלאָזט, עס זאָל ניט אָנקומען די פּאָליאַקן.

אין שטאָט האָט מען ניט מיט גרויס אומגעדולד געוואַרט אויפן פּוילישן מיליטער. דער אַרבעטער-ראַט, וועלכער האָט עקסיסטירט אומלעגאַל צוליב די רדיפות און רעפּרעסיעס פון דער דייטשער מאַכט, האָט זאָגאַר ערקלערט אַ פּראָטעסט-שטרייק קעגן דעם ערוואַרטן אַריינמאַרש פון פּוילישן מיליטער, אָבער דער שטרייק האָט זיך ניט איינגעגעבן, ווייל די פּוילישע אַרבעטער זיינען צו אים ניט צוגעשטאַנען און זיינען אַפילו אַרויסגעטראָטן פון אַרב. ראַט. און די דייטשן, וועלכע האָבן ניט מיט גרויס שמחה געמוזט אָפּרוימען דעם אָרט פאַר די פּאָליאַקן, האָבן בכלל ניט געוואָלט ערלויבן קיין שום פּאָליטישן אַרויסטריט און האָבן אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם שטרייק געמאַכט אַ רעוויזיע אין דעם אָפיציר-קאַזינאָ, וואָס איז איצט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַרבעטער-קלוב, אַרעסטירט אייניקע מיטגלידער פון די אַרבעטער-אָרגאַניזאַציעס און דערשטיקט די געפּלאַנטע אַקציע פון די

אַרבעטער. די אָפיציעלע מאַכט פון שטאָט — דער שטאָט-קאָמיטעט — האָט ניט געקענט און ניט געוואָלט אַריינמישן זיך אין אַזעלכע פּאָליטישע ענינים, בפרט ווען עס איז געווען באַוואוסט, אַז די דייטשן וועלן ניט און קאָנען ניט גיין אויף קיינע קאָמפּראָמיסן אין אַזעלכע פּאָליטישע ענינים, וועלכע זיינען געווען פאַרבונדן מיט אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטיק, און די אַרעסטירטע אַרבעטער זיינען געבליבן זיצן אין טורמע.

אויף דעם וואָקזאַל און אויף דער באַן-ליניע זיינען די דייטשן נאָך אַלץ געבליבן די איינציקע מושלים. אַ צוג נאָך סאָקאָלקי פלעגט גיין בלויז איין מאָל אַ וואָך, און אַזוי ווי די דייטשע באַן-אַדמיניסטראַציע האָט ניט זייער גערן געהאַט די ציווילע פּאַסאַזשירן, פלעגן די סאָלדאַטן מיט אַ כּיוון געבן פאַלשע ידיעות וועגן דער באַן-באַוועגונג און עס פלעגט גאַנץ אָפט אויסקומען וואַרטן וואָכנלאַנג אויף אַ צוג.

דערצו נאָך די אַלע פאָרמאַליטעטן מיט די „אויספיר"- און פּערזאָנאַל-שיינען פון שטאָט-קאָמיטעט, באַשטעטיקט פון קרייז-הויפּטמאַן און פון סאָלדאַטנראַט האָבן אָפּגענומען זייער פיל צייט. אָבער נאָך גרויסע מאַטערנישן און לויפענישן האָב איך דאָך אָפּגעפּטרט אַלע פאָרמאַליטעטן און בין אַוועקגעפאָרן קיין מערעטש. אונטערוועגנס האָבן מיר געטראָפן נאָר איין דייטשע מיליטער-אָפּטיילונג, וועלכע האָט זיך מיט אונז זייער העפלעך באַגריסט און קיין שום טענות צו אונז ניט געהאַט. מיר האָבן אויך באַגעגנט עטלעכע פורן מיט יונגעלייט אַנטלאָפענע פון ווילנע, ווייל דאָרט האָט מען זיך גערייכט אויף אַ מאָביליזאַציע. די „זעלבשטענדיקע רעפּובליק" גראָדנע האָט בכלל דאַן צוגעצויגן צו זיך אַ סך יונגעלייט אין די פּריזיוו-יאָרן פון ראַטנרוסלאַנד און פון פּוילן.

מיר האָבן פאַר אַ מאָביליזאַציע קיין מורא ניט געהאַט, האָבן מיר זיך געלאָזט פאָרן ווייטער, אין אָוונט צו זיינען מיר אָנגעקומען קיין מערעטש.

די דאָזיקע אַלטע שטאָט ביים ניעמאַן, וועלכע איז אויפגעבויט געוואָרן נאָך די נאָרמאַנען און וואָס האָט געדינט אַלס פעסטונג אין דעם פאַרטיידיקונגס-קאַמף פון די ליטווינער קעגן די דייטשן, איז איצט אַ קליין שטעטל, וואָס צייכנט זיך מיט קיין זאַך ניט אויס, אַחוץ אפשר דעם מויער, אין וועלכן עס איז, לויט דער לעגענדע, געשטאָרבן אין יאָר 1648 דער פּוילישער קיניג וולאַדיסלאַוו IV, ווען ער איז אַרויסגעטראָטן קעגן באָגדאַן כמעלניצקי. ווער ווייס, צי עמיצער וואָלט זיך דערמאָנט וועגן אַזאַ היסטאָרישן פאַקט, ווען ניט די דייטשן, וועלכע האָבן זיך בכלל זייער פיל געגריבלט אין דער ליטווישער געשיכטע און באַמיט זיך אויסצוגראָבן פאַרשיידענע אַרכעאָלאָגישע און היסטאָרישע זכרונות וועגן דער אָקופּירטער דורך זיי ליטע.

אָבער אין דער צייט, ווען מיר זיינען געקומען קיין מערעטש, זיינען דאָרט פאָרגעקומען וויכטיקע מיליטערישע געשעענישן. די דייטשע מיליטער-אָפּטיילונג, וועלכע איז אין משך פון דעם גאַנצן ווינטער געשטאַנען פעסט ביי מערעטש קעגן די באָלשעוויקעס, איז פּלוצלונג אַרויס קעגן די רויטע אַרמייער און נאָך אַ קליינעם צוזאַמענשטויס אַרויסגעיאָגט זיי פון אָראַן. עס זיינען דערביי געפאַלן עטלעכע סאָלדאַטן, איין אָפיציר איז געפאַנגען געוואָרן דורך די רויטע און אַפילו אַ לופט-באַלאָן איז אין דער שלאַכט צעשעדיקט געוואָרן.

ווייזט אויס, אַז דאָסמאָל האָבן זיך די דייטשן באַצויגן ערנסט צו זייער קאַמף מיט די באָלשעוויקעס. אפשר האָט דאָס געזאָלט זיין אַ התחלה פון דער דייטשער אָפענסיווע אויף ווילנע, וועגן וועלכער מען האָט גערעדט אין משך פון אַ גאַנצן ווינטער. די דייטשע סאָלדאַטן האָבן אַפילו דערציילט, אַז מען האָט יעדן פון זיי צוגעזאָגט 8000 מאַרק פאַר שטורעמען ווילנע. משמעות,

אז אין די העכערע מיליטערישע קרייזן האָט מען טאַקע פּראָיעקטירט א אָפענסיווע אויף ווילנע, אָבער די דייטשע מיליטערמאַכט האָט דערביי ניט גענומען אין אכט איין קלייניקייט, — אז זי האָט צו טאָן ניט מיט דער אַלטער דיסציפּלינירטער דייטשער אַרמיי, נאָר מיט א טייל פון דעם פּרייוויליקן קאָרפּוס, וועלכער האָט געקוקט אויף דעם מיליטער־דינסט — נאָר ווי אויף א מיטל צו לעבן א גוטן טאָג אין די אָקופּירטע לענדער און דערביי מיט קיין זאַך ניט צו ריזיקירן.

די דיסציפּלינלאָזיקייט איז אין די דאָזיקע מיליטער־טיילן געווען אזוי גרויס, אז די סאָלדאַטן האָבן מיט א קורצער צייט פאַר דער ווילנער אָפענסיוע פאַרשטרייקט און געפאָדערט א הוספה, אָנשטאָט 10 מאַרק שכירות א טאָג — 30 מאַרק. און נאָך עטלעכע טעג שטרייקן האָט מען זיי געמוזט די פאָדערונג נאָכגעבן.

און, ווען די דייטשן האָבן דורכגעריסן די פראָנט־ליניע זון נאָך א געשלעג אריין אין דעם ערשטן באָלשעוויסטישן גרעניץ־שטעטל, אין אָראַן, וואָס איז געווען אינגאַנצן חרוב און וואו עס איז שווער געווען צו באַקומען א פּיצל ברויט, האָבן זיי פאַרלוירן זייער גאַנצע גבורה און קריגס־לוסט און אָן לאַנגע שהיות צוריק אומגעקערט זיך קיין מערעטש.

צוליב דער דאָזיקער עקספּעדיציע האָבן די דייטשן אויך „געשפּערט" דעם אַרויספאָר פון שטאָט, און מיר האָבן געמוזט בלייבן נעכטיקן אין שטעטל. אויף מאָרגן פרי האָט זיך מיין וועגחבר געלאָזט גיין צום קאָמענדאַנט און איך ווייס ניט, מיט וואָס ער האָט ביי דעם קאָמענדאַנט אזוי נושא־חן געווען, וואָס ער האָט גלייך באַקומען א רייזע־שיין פאַר אונז ביידן אין דער צייט. וואָס א סך פּאַסאַזשירן זיינען שוין עטלעכע טעג געזעסן אין מערעטש און זיך ניט געקענט דערוואַרטן אויף דער ערלויבעניש אַרויסצופאָרן.

ווען מיר האָבן פאַרלאָזן די שטאָט, האָבן נאָך אייניקע יונגעלייט געפּרובט נאָכטאָן אונזער ביישפּיל, אָבער די דייטשע וואַךסאָלדאַטן האָבן זיי תיכף אומגעקערט צוריק. מיר זיינען דורכגעגאַנגען די גרעניץ און נאָך עטלעכע שעה רייזע זיינען מיר בשלום געקומען קיין אָראַן, דעם ערשטן פּונקט פון דער דעמאָלטיקער „ליטבעל".

דער ערשטער רויטער אַרמייער, וואָס האָט אונז באַגעגנט, האָט ניט געבעטן ביי אונז קיין שיינען. ער האָט זיך מער פאַראינטערעסירט מיט די שפּייז־פּעקלעך, וואָס מיר האָבן געפירט און איז געווען א בעלן עטוואָס פאַרזוכן פון זיי. אָבער דאָ, אין דער ראַטנרעפּובליק, זיינען מיר שוין געווען גענוג דרייסט און האָבן אים ניט ערלויבט צוצורירן זיך צו אונזערע פּעקלעך. דער רויטער אַרמייער האָט ניט פּראָטעסטירט און האָט זיך נאָר געווענדט צו אונז מיט א בקשה, מיר זאָלן אים כאָטש ביטן א קערענקע אויף קליינגעלט ד. ה. אויף צאַרישע, און אז מיר האָבן אויך די דאָזיקע בקשה ניט ערפילט, האָט ער אונז צו רו געלאָזט און מיר זיינען בשלום אוועקגעפאָרן ווייטער און פאַרפאָרן אין דער ערשטער אכסניא, וואָס מיר האָבן געטראָפן אויפן וועג. דאָס איז געווען א מוראדיק־שמוציקע דירה פון אַן אָרימן שוסטער, וועלכער האָט, ווי אַלע איבעריקע אָראַנער איינוואוינער, געזוען אויסצוניצן דעם גרויסן שטראָם היימלאָזע, וואָס האָבן זיך אומגעקערט צוריק קיין פּוילן, כדי צו פאַרוואַנדלען זיין שטיבל אין א כלומרשטער אכסניא און צו באַקומען פאַר יעדן שמוציקן ווינקל און שמוציקער גלאָז וואַסער אזעלכע הויכע פּרייזן, פאַר וועלכע מען האָט זיך געקאָנט אויף דעם בעסטן אופן איינאָרדענען אין א ערשט־קלאַסיקן האָטעל פון די גרעסטע וועלט־צענטערס.

געלאָזט די פּעקלעך, בין איך תיכף אוועק אין שטעטל זוכן דעם קאָמענדאַנט צו באַקומען א רייזע־שיין און אויך געפינען א בעל־עגלה, וואָס זאָל אונז וואָס גיכער אוועקפירן פון אָראַן. דער רושם, וואָס דאָס שטעטל האָט אויף מיר געמאַכט, איז געווען א געוואַלדיקער. פאַר די לעצטע עטלעכע חדשים האָב איך גענוג דורכגערייזט שטעט און שטעטלעך פון דעם מלחמה־געביט, אָבער אזא חורבן ווי אין אָראַן האָב איך נאָך ניט געזען. עס איז ממש ניט געווען קיין איין גאַס, וואו א העלפט אָדער דאָס רוב הייזער זאָלן ניט זיין צעשמעטערט פון גראַנאַטן. די חרובע בנינים זיינען געווען שטומע עדות פון ביטערע שלאַכטן, פון אומגעהייערע צרות, וואָס די היגע איינוואוינער האָבן דאָ געמוזט איבערלעבן.

די שלאַכטן צווישן דער דייטשער און דער רוסישער אַרמיי ארום אָראַן האָבן געדויערט וואָכנלאַנג, און אין משך פון דער דאָזיקער צייט האָבן די איינוואוינער געמוזט ליגן באַהאַלטן אין קעלערס און גרובן און מורא געהאַט באַווייזן זיך אויף דער ווייסער וועלט. ווען די רוסן האָבן זיך נאָך געהאַלטן אין דעם אָראַנער ראַיאָן, זיינען די אָראַנער יידן, אזוי ווי א סך יידן פון פיל אַנדערע שטעט, אַרויסגעטריבן געוואָרן און געמוזט אָפּריכטן גלות און ליידן מוראדיקע צרות און נויט. נאָכדעם ווי אָראַן איז פאַרנומען געוואָרן פון די דייטשן האָבן זיך פיל פאַמיליעס אומגעקערט און אַריינגעקליבן זיך אין די וואו־ניט־וואו פאַרבליבענע הייזלעך. אָבער ניט לאַנג האָט מען די אָראַנער געלאָזט צו רו. אינגיכן האָבן די דייטשן אויך אַרויסגעשיקט אַלע איינוואוינער פון שטעטל, ווייל דאָ איז געוואָרן א שיס־פּלאַץ און די דייטשן האָבן ניט געוואָלט, אז די ציווילע זאָלן זען זייערע מיליטערישע איבונגען. נאָך די עטלעכע גלות־חדשים האָבן זיך אייניקע אָראַנער צוריק אומגעקערט, אָבער זיי האָבן דאָרט געטראָפן נאָך ווייניקער גאַנצע הייזער, ווייל ביי די איבונג־שיסערייען זיינען ווידער חרוב געוואָרן א סך בנינים. דאָס שטעטל איז געוואָרן פאַראָרימט, די רייכערע און פאַרמעגלעכערע האָבן ניט געוואָלט ריזיקירן אין אזא גהינום־אָרט. געבליבן דאָרט זיינען נאָר די אָרימע לייט, וועלכע האָבן זיך ניט געהאַט וואוהין אהינצוטאָן און געהיט די אָראַנער חורבות און קברים.

איצט, ווען די מלחמה האָט זיך שוין געענדיקט און די אַלע ארומיקע שטעטלעך זיינען א ביסל געקומען צו זיך פון די מלחמה־שרעקן, איז אויף אָראַן ווידער געפאַלן דער גורל צו ליגן אין משך פון א גאַנצן ווינטער אויף דער פראָנט־ליניע און ווידער אויסשטיין אַלע צרות, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט אזא לאַגע.

דער לעצטער צוזאַמענשטויס צווישן די דייטשן און רויטע אַרמייער איז אויך פאָרגעקומען האַרט ביי דער שטאָט און ניט איין קויל איז דורכגעלאָפן דורך דעם דאָזיקן שטעטל, וואָס האָט שוין אזוי פיל שלאַכטן איבערגעלעבט פאַר דער מלחמה־צייט.

נאָך לאַנגע זוכענישן איז מיר סוף־כל־סוף געלונגען צו געפינען דעם קאָמענדאַנט ביי דעם רב אין שטוב. אין א קליין צימערל, וואוהין איך בין אריין, זיינען צוויי מענטשן געשלאָפן אויף האַרטע בענק און צוויי אַנדערע זיינען געזעסן ביי א קליין טישל, אויף וועלכן עס זיינען געווען אָנגעוואָרפן פאַרשיידענע פּאַפּירלעך, שטיקלעך ברויט, טאַבאַק און טיי־גלעזער.

ווען איך האָב דערקלערט דעם קאָמיסאַר מיין וואונטש אוועקצופאָרן פון אָראַן, איז ער אויף מיר אָנגעפאַלן מיט קולות און זילזולים:

— פאַרוואָס שיקט מען אונז קיין ברויט ניט! צו וועלכן טייוול שיקט מען אונז פאַרשיידענע שלוחים! צו וואָס זייט איר אהער געקומען, אז מיר האָבן דאָ קיין ברויט ניט!

איך האָב אים געפּרובט דערקלערן, אז איך בין גאָט די נשמה שולדיק, וואָס זיי האָבן קיין ברויט ניט, און אז איך האָב די מינדסטע שייכות ניט צו דעם אַפּראָוויזאַציע־אַפּאַראַט פון דער רויטער אַרמיי, אָבער דער קאָמיסאַר האָט ניט געוואָלט צוהערן

זיך צו מײַנע װערטער און אױפגערעגט און נערװעזיש האָט ער געשריען:

— מיר האַלטן דאָ אַפּ נצחונות, מיר טרײַבן און שלאָגן די דײַטשן און קײן ברױט שיקט מען אונז ניט!

איך האָב באַלד באַמערקט, אַז איך האָב פאַר זיך אַ שרעקלעך-מידן און דענערװירטן מענטשן און בין דעריבער ניט אַרײַן מיט אים אין לאַנגע דרכים, איך האָב נאָר געבעטן, אַז ער זאָל מיר ערלױבן אַװעקצופאָרן און אױב עס איז מעגלעך, מיר מיטהעלפן דערין.

— גוט, קריגט פורן, װעט איר פאָרן — האָט צום סוף דערקלערט דער קאָמיסאַר.

איך האָב זיך דערפרײט מיט אַזאַ רעזאָלוציע, אָבער מײַן פרײד איז געװען אַ פריצײַטיקע.

קודם, האָט זיך אַרױסגעװיזן, אַז אין גאַנץ שטעטל איז ניטאָ אַפילו קײן אײן פורל. אײגנטלעך, זײַנען געװען פורן און פערד, אָבער ערגעץ-װאו באַהאַלטן, װײַל אַלע פערד פלעגן די רױטע אַרמײער תיכף רעקװיזירן און אַװעקשלעפן צו מיליטער-צװעקן. בײַ אײניקע הײַזער זײַנען געשטאַנען פורן מיט געשפּאַנטע פערד, אָבער דאָס זײַנען געװען מאָביליזירטע, אױף דעם פאַל, װען עס װעט אפשר אױסקומען צו אַנטלױפן און אַװעקפירן די קײלנװאַרפערס מיטן געװער. די פערד-אײגנטימער זײַנען געשטאַנען בײַ זײערע פורלעך און מיט ביטערע טרערן געװײנט און געבעטן זיך, אַז מען זאָל זײ אָפּלאָזן, אָבער די אַלע בקשות זײַנען געװען אומזיסט, װײַל די אַרמײער האָבן ניט געקאָנט קריגן קײן אַנדערע פערד צו פאַרבײַטן די — װאָס זײַנען שױן עטלעכע טעג געשטאַנען אין שפּאַן. די אָרטיקע אײַנװאױנער האָבן אַזױ װײט פאַריאָגט זײערע פערד, אַז קײן מענטש האָט זײ ניט געקאָנט געפינען.

איך האָב זיך געלאָזט גײן איבער די הײַזער זוכן אַ פערד, אָבער אומעטום האָט מען מיר אין אײן קול ערקלערט, אַז אומזיסט איז מײַן מי — קײן פערד װעל איך ניט געפינען. אַרומזוכנדיק אַזױ איבער די הײַזער, האָב איך געהאַט די מעגלעכקײט צוקוקן זיך, װי אַזױ די אָרטיקע באַפעלקערונג לעבט.

אין די הײַזלעך איז געװען שרעקלעך ענג און שמוציק, אומעטום פול געפּאַקט מיט די רױטע אַרמײער, װעלכע האָבן זיך ממש געװאַלגערט אין אַלע לעכער. אין אַ שטוב, װאו מען האָט געבאַקט מצה און װאו עס איז געװען שרעקלעך הײס, האָבן אין אַ צװײטן צימער צוזאַמען מיט דער װירטין און אירע קינדער, גרעסערע און קלענערע ביז זױג-קינדער, געװאױנט אַ היבשע ביסל סאָלדאַטן מיט אַן „עלטערן". װי אַזױ האָבן זײ אַלע דאָרט געקענט לעבן האָב איך בשום אופן ניט פאַרשטאַנען. און נאָך מער װאונדער איז געװען, װאָס די יידישע פאַמיליע, די אַרבעטערינס פון מצה-פאָדריאַד, און די גרופּע רױטע אַרמײער האָבן זיך, קאָנטיק, ניט שלעכט געפילט אין דער שרעקלעכער ענגשאַפט און שטיקעניש.

אין אַ פּעסימיסטישער שטימונג בין איך אַװעק אין מײַן „אכסניא". דאָרט האָט אױף מיר געװאַרט מײַן װעג-חבר, װעלכער האָט מיר דערצײלט זײַנע אײַנדרוקן פון טאָג. אַ גאַנצן טאָג האָט זיך די טיר פון שטוב כמעט ניט צוגעמאַכט, יעדע מינוט פלעגן אַרײַנקומען אַרמײער און בעטן ברױט, אָדער עפּעס אַנדערש צום דערהאַלטן די נשמה. באַקאַנטע אַרמײער פלעגן די בעלי-בתים פאַר גרױסע געלט פאַרקױפן פּראָדוקטן, אָבער װען עס פלעגט זיך נאָר באַװײַזן אַן אומבאַקאַנטער פלעגט דער בעל-הבית צוזאַמען מיט דער גאַנצער כאַליאַסטרע קינדער מאַכן קולות און טענהן, אַז זײ האָבן קײן ברױט ניט, אַז זײ זײַנען אָרימע אומגליקלעכע מענטשן א. א. װ. ביז דעם סאָלדאַט פלעגט נמאס װערן צו הערן די יללות און, אױסשפּײַענדיק מיט כעס, אַװעקגײן אין

אַ צװײטער שטוב זוכן, אפשר װעט זיך אים אײַנגעבן צו קריגן פאַר זײַנע קערענקעס, װאָס קײנער האָט ניט געװאָלט נעמען, אַ שטיקל ברױט און אפשר אַ ביסל בראַנפן צו דערקװיקן זיך.

איך האָב זיך געפּרובט צולײגן אױף דער שמוציקער קושעטקע, װאָס איז געשטאַנען אין צימער, האָט זיך אַרױסגעװיזן, אַז פאַקטיש איז עס ניט קײן קושעטקע, נאָר אַ געהײמער סקלאַד פון תבואה, װײַל אין קושעטקע זײַנען געלעגן באַהאַלטן זעק מיט קאָרן, מעל א. ד. ג. קײן בײז אױג זאָל ניט באַמערקן.

דער בעל-הבית האָט אונז צוגעזאָגט קריגן מאָרגן אַ בעל-עגלה און מיר האָבן זיך אַװעקגעלײגט אין די שרעקלעך שמוציקע בעטן. די גאַנצע נאַכט האָבן געװײנט די קינדער און עס האָבן זיך געחלומט שלעכטע חלומות, אַלס אַן אָפּקלאַנג פון די ביטערע און גרױזאַמע בילדער פון חורבן, אָרימקײט און עלנט, װאָס מיר האָבן זיך פאַר אַ גאַנצן טאָג אָנגעזען.

אינגיכן האָט זיך אַרױסגעװיזן, אַז די נערװעזישקײט פון קאָמיסאַר האָט געהאַט אַ גרונד: די אַרמײער, מיד און בײז פאַר הונגער, האָבן זיך צעבונטעװעט און זיך אַנטזאָגט צו גײן װאוהין מען האָט זײ געשיקט, פאָדערנדיק ברױט. די גאַנצע מיליטער-אָפּטײלונג האָט זיך צונױפגעזאַמלט אױף דער גאַס, אָבער האָט זיך ניט גערירט אין װעג. דער קאָמיסאַר און נאָך עטלעכע מקורבים זײַנען אַװעק אַלײן, אָבער די אַרמײער זײַנען אַלץ געשטאַנען אױפן אָרט. אײניקע אַרמײער האָבן זיך אַ ביסל דערשראָקן און האָבן יאָ געמאַכט ניט זיכערע טריט נאָך דעם קאָמיסאַר, אָבער די איבעריקע האָבן אָנגעהױבן שרײַען אױף זײ און די פחדנים האָבן זיך צוריקגעקערט. נאָך דעם האָבן זיך אַנדערע געלאָזט גײן און װידער זיך אומגעקערט. דער קאָמיסאַר מיט די פאָר מקורבים זײַנען געגאַנגען אַלײן און האָבן אַפילו זיך ניט אומגעקוקט.

אױף מאָרגן פרי האָב איך געפונען אַ מעקלער, װאָס האָט פאַר אַ גוטער באַלױנונג געקראָגן פאַר מיר אַ פורל, אגב האָט דער קאָמיסאַר גאַראַנטירט, אַז ער װעט ניט רעקװיזירן דעם פערד, װאָס איך װעל פאַר זיך קריגן. ער האָט דאָס געטאָן ניט אַזױ פון גוטסקײט, װי צוליב דעם, װאָס ער האָט געדאַרפט שיקן אין שטאַב צװײ אַרעסטירטע צום אױספאָרשן.

אײגנטלעך, האָב ניט איך און ניט מײַן חבר ניט געדאַרפט פאָרן אין דעם שטעטל, װאו דער שטאַב איז געשטאַנען, און מיר װאָלטן געדאַרפט אָנלײגן אַ סך װעג, אָבער דער קאָמיסאַר האָט זיך אײַנגעשפּאַרט, אַז מיר מוזן פאָרן נאָר דורך דעם װעג און אַזױ האָבן מיר זאַלבע-ערט מיט אַ סאָלדאַט געלאָזט זיך אין דער רײזע. בעת מיר זײַנען געקומען אין שטאַב — האָט זיך אַרױסגעװיזן, אַז דער פּאַפּיר איז אַזױ מוסטערהאַפט אָנגעשריבן — אַז קײנער האָט ניט געװאוסט, װער פון אונז פיר איז אַרעסטירט און װער איז פרײַ. ערשט נאָך גרױס מי איז אונז געלונגען צו באַװײַזן, אַז ניט אונז האָט געהאַט אין זינען דער פסוק, װעלכער האָט גערעדט װעגן צװײ אַרעסטירטע.

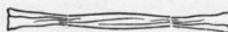
אין אָלקעניקי, װאו דער שטאַב איז געשטאַנען, האָט מען אונז מכבד געװען מיט אַ לײַכטער רעװיזיע, װעלכע עס האָט געמאַכט דער קאָמענדאַנט אַלײן, אַ יונג אָפיצירל פון אַלטן שטײגער מיט נײַע װערטער. װען ער האָט אָבער באַמערקט צװישן אונזערע שפּײַז-פּעקלעך אַ ביסל טרוקענע פלױמען, מיט װעלכע מיר האָבן געװאָלט מכבד זײַן אונזערע שטוביקע לכבוד פסח, האָט זיך בײַ אים אַזױ צובערנט דער יצר-הרע, אַז ער האָט זיך ניט געקאָנט אײַנהאַלטן און האָט געבעטן דעם כיבוד, װאָס איך האָב צוגעזאָגט צו ערפילן באַלד, װי איך װעל באַקומען אַן אָרט צום נעכטיקן. אין אָװנט, װען איך מיט מײַן חבר האָבן זיך שױן געלײגט שלאָפן, איז געקומען אַ רױטער אַרמײער — אַ שליח פון קאָמענדאַנט און געבעטן בײַ מיר די פלױמען. איך װאָלט מיט

אַ פאַרגעניגן דאָס אים אָוועקגעגעבן, אָבער צום אומגליק האָב איך פאַרלאָרן דעם שליסל פון טשעמאָדאַן. איך האָב געפּרובט אָפּציען ביז מאָרגן, אָבער דער שליח האָט מיר על פּי־סוד פאַרטרויט, אַז ביי דעם קאָמענדאַנט זיצן פריילנס און ער וויל זיי מכבד זיין מיט אַזאַ זעלטנהייט אין ראַטן־רוסלאַנד, ווי פלוימען. ביי אַזאַ לאַגע האָב איך געמוזט אַראָפּקריכן פון בעט און פּרובן עפענען דעם טשעמאָדאַן. אָבער ווי אויף להכעיס, האָט זיך דער טשעמאָדאַן בשום־אופן ניט געלאָזט עפענען — מיין חבר איז אויך אַראָפּ פון בעט מיר העלפן ברעכן דעם שלאָס, אָבער עס איז ניט געגאַנגען. דער סאָלדאַט האָט געבראַכט אַ האַק, דערנאָך איז געקומען אונז העלפן דעם בעל־הבית טאָכטער, אָבער אונזער מי איז אַלץ געווען אומזיסט.

אַ פאַרמאַטערטער פון וועג און אַ פאַרשלאָפענער, האָב איך דאָך געפּלייסט זיך מיט אַלע כּוחות צו עפענען דעם טשעמאָדאַן, וואָרים איך האָב געוואוסט גאַנץ גוט, אַז אָן דעם קאָמענדאַנטס הילף, וועל איך קיין פערד בשום־אופן ניט קאָנען באַקומען, אָבער מיר האָבן גאָרנישט געקענט מאַכן מיט דעם איינגעשפּאַרטן שלאָס.

אויף מאָרגן האָב איך דאָך די פלוימען אַרויסבאַקומען פון טשעמאָדאַן און אָוועקגעטראָגן דעם קאָמענדאַנט. ער איז אָבער געווען ברוגז און האָט מיר ניט געוואָלט העלפן צו באַקומען אַ פערד. אין שטאַב אויפן הויף זיינען געשטאַנען אַ סך פערד, וועלכע האָבן געוואַרט, טאָמער וועט מען ערגעץ דאַרפן לויפן.

דער קאָמענדאַנט האָט אין זיין קאַנצעלאַריע, וואָס האָט זיך געפונען אין צוגעבויטן בנין פון אַ קאָסטיאָל, פון וואַנען עס האָבן זיך געטראָגן די קלאַנגען פון די תּפילות און אָרגל, געשריען און געליאַרעמט, איבערהויפּט אויף די פויערים, וואָס האָבן זיך געבעטן, מען זאָל זיי אָפּלאָזן אַהיים מיט זייערע פערד; און אין אַ לאַנד, וואָס האָט אָפיציעל געטראָגן דעם נאָמען ליט־

ווישע ראַטנרעפּובליק, האָט דער קאָמענדאַנט געשריען צו די ליטווישע פויערים, וועלכע האָבן גערעדט נאָר ליטוויש, פאַרוואָס זיי האָבן זיך ניט אויסגעלערנט צו ריידן רוסיש.

עס איז געווען פרייטאָג, יידן האָבן בשום אופן ניט געוואָלט פאָרן קיין ווילנע, און קיין אַנדערע פורן איז אויך ניט געווען מעגלעך צו באַקומען. נאָך לאַנגע מי און לויפעניש האָט מען מיר דאָך ערלויבט צו נעמען אַ פור פון די, וואָס זיינען שוין גאַנץ לאַנג געשטאַנען אויפן הויף פון שטאַב. דער פויער, וואָס האָט דערהערט די בשורה, אַז ער איז פריי אָוועקצופאָרן, האָט זיך אַזוי דערפרייט, אַז ער האָט אפילו ניט געוואוסט, וויפיל געלט צו בעטן פאַר אַ נסיעה פון אָלקעניקי ביז ווילנע. אַפריער האָט ער זיך אַרויסגעכאַפּט מיט דער ציפער 100, באַלד אָבער האָט ער חרטה געהאַט און געבעטן 150 און מיט עטלעכע מינוט שפּעטער שוין 200. איך האָב אויף אַלץ מסכּים געווען, אַבי נאָר אַרויסכאַפּן זיך פון שטעטל.

דער פערד איז געווען אַזאַ נבלה, אַז אָנשטאָט 4—5 שעה זיינען מיר געפאָרן אַרום 20 שעה און אייגנטלעך זיינען מיר ניט געפאָרן, נאָר געגאַנגען. אָפּגעפאָרן אַ גאַנצן טאָג און אַריינגעפאָרן אַ שטיק אין דער נאַכט, האָבן מיר שוין געוואָלט איבערנעכטיקן ערגעץ־וואו, אָבער אין קיין הויז אונטערוועגנס, סיי אַ יידיש און סיי אַ קריסטלעך, האָט מען אונז ניט געוואָלט אַריינלאָזן. מיר האָבן געפּרובט קלאַפּן מיט אַלע כּוחות, אָבער קיינער האָט ניט געענטפערט, אַזוי ווי אין שטוב זיינען אַלע אויסגעשטאָרבן. וואָרים די איינוואוינער האָבן ביינאַכט פּשוט מורא געהאַט צו עפענען די טירן, צוליב די אָפטע רויבערייען און אָנפאַלן.

דערפראָרענע און מידע, האָבן מיר זיך דערשלעפּט שפּעט ביינאַכט קיין ווילנע און מיט גרויס מי באַקומען אַ נומער אין אַ גאַסטהויז, וואָרים די האָטעלן, ווי אין אַלע ראַטן־שטעט, זיינען שוין געווען רעקווירירט.

מ. פופס.

10 נאָוועמבער 1918 — 19 אַפּריל 1919 אין ווילנע.

I. נאָך דער דייטשער רעוואָלוציע.

זייער שווער האָט זיך געלעבט די אײַנוואוינער פון ליטע אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע. די זיגער האָבן ברוטאַל באַהאַנדלט די באַפעלקערונג פון די שטעט און דערפער. אַלץ, וואָס זיי האָבן באַדאַרפט, האָבן זיי צוגענומען. די מענטשן זיינען געזעסן אָן ברויט, אָן פייער, אין קעלט — און לאַנגע צוגן האָבן אַרויסגעפירט פון ליטע לעבנסמיטלען און פּראָדוקטן. דאָס לעבן איז געווען רעגלאַמענטירט אין יעדער קלייניקייט, די באַוועגונגס־פרייהייט צוגענומען, דאָס לאַנד צעטיילט אין קליינע קרייזן און אויף אַריבערפאָרן פון איין קרייז אין צווייטן האָט מען געדאַרפט אַ ספּעציעלן רייזע־שיין. די דאָרפישע באַפעלקערונג איז טראַקטירט געוואָרן דורך די דייטשן ווי בהמות. דער אַמטספאָרשטייער און דער זשאַנדאַרם זיינען געווען אַלמאַכטיק. אַקעגנשטעלן זיך איז ניט געווען קיין מעגלעכקייט, בלויז ערגעץ־וואו אַ געהרגעטער זשאַנדאַרם אין אַ דאָרף האָט באַוויזן דעם פּראָטעסט פון פאָלק, וואָס איז דערפירט געוואָרן צו פאַרצווייפלונג. טעמפּע גאווה, אכזריות פון איין זייט, מאַכטלאָזער כעס, — און עקלהאַפטע חניפה פון דער אַנדערער — דאָס איז געווען די דייטשע אָקופּאַציע אין ליטע פון **1915 — 1918**.

נידער מיט דער אָקופּאַציע — איז געווען דער איינמוטיקער לאָזונג פון אַלע שיכטן און גרופּן, — אחוץ אַ קליינער צאָל מלחמה־גבירים, וואָס האָבן אָנגעלעבט גרויסע פאַרמעגנס אויפן חשבון פון הונגער און נויט, — הגם יעדע פון די דאָזיקע גרופּן האָט זיך גאַנץ פאַרשיידן פאָרגעשטעלט דעם קומענדיקן גורל פון לאַנד.

ענדלעך איז געקומען די דייטשע רעוואָלוציע, וועלכע האָט אַרויסגערופן אַ ווידערקלאַנג אויך אין דער אָקופּירטער ליטע, הגם גאָר אין אייגנאַרטיקע פאָרמען, צוגעפּאַסט צו די באַדינגונגען פון אַ לאַנד, וואָס געפינט זיך אונטער אַ מיליטערישער אָקופּאַציע.

זונטאָג דעם **10** נאָוועמבער **1918** האָט דער דייטשער גאַרניזאָן אין ווילנע געמאַכט זיין רעוואָלוציע. אָנגעהויבן זי האָבן די סאָלדאַטן אויף דער אייזנבאַן מיט אַ דעמאָנסטראַציע מיט מוזיק און רויטע פאָנעס; צו זיי זיינען באַלד צוגעשטאַנען אויך אַנדערע טיילן פון ווילנער גאַרניזאָן. די דעמאָנסטראַנטן האָבן מאַרשירט דורך אָסטראָבראָם און ברייטער גאַס צו געאָרג־פּראָספּעקט, וואו ס׳האָט זיך געפונען די מיליטערישע פאַרוואַלטונג. אויף דער פאָדערונג פון די דעמאָנסטראַנטן איז אַראָפּגענומען געוואָרן די דייטשע קייזערלעכע פאָן, וואָס איז געהאַנגען איבערן בנין פון דער פאַרוואַלטונג. דערנאָך איז די דעמאָנסטראַציע אַוועק אויף אַנטאָקאָל צו דער מיליטערישער טורמע און באַפרייט די אַרעסטירטע סאָלדאַטן. די דעמאָנסטראַנטן האָבן זיך נאָך אָפּגעשטעלט ביי דער אייבערקאָמאַנדע פון דער **10**־טער אַרמיי, וואָס האָט זיך געפונען לעבן „סטעליאַטניק", אויסגעהערט אַ דרשה פון אַ מאַיאָר, וועלכער האָט גערופן די סאָלדאַטן צו האַלטן זיך רואיק, און דאַן אין געשלאָסענע רייען זיך פונאַנדערגעגאַנגען אין די קאַזאַרמעס.

אויף מאָרגן איז אין דער „Wilnaer Zeitung" ערשינען אַן אויפרוף פון ווילנער סאָלדאַטנראַט בזה הלשון:

„חברים! מיר האָבן היינט אינדערפרי דערגרייכט אונזער ציל. דער מיליטערישער גובערנאַטאָר פון ליטע האָט ערקלערט זיין גרייטשאַפט צו אָנערקענען דעם סאָלדאַטנראַט, וואָס מיר האָבן געגרינדעט. וועגן דעם אופן און שטייגער, ווי אַזוי די גובערנאַטאָרשאַפט זאָל אַרבעטן צוזאַמען מיט דעם סאָלדאַטנראַט, וועלן מיר היינט באַשליסן און פאָרלייגן דעם גובערנאַטאָר אונזערע פאָדערונגען. דער עיקר איז, אַז וואָס עס זאָל ניט געשען, זאָלן מיר דערהאַלטן די אָרדענונג, זיך ניט לאָזן פאַרפירן צו פּאָגראָמען און עקסצעסן; וואָרים אַניט שטייט אין קאָן דער גלענצנדער ערפאָלג פון אונזער אונטערנעמונג. מיר מוזן האָבן אין זינען, אַז מיר זיינען אין אַ פיינדלעכן לאַנד. דעריבער: אָרדענונג! רו! צוטרוי!

ווילנע, דעם 10 נאָוועמבער 1918. דער סאָלדאַטנראַט, פראַנקענבערג".

פון דעם דאָזיקן אויפרוף איז צו זען, אַז דער אויפשטאַנד פון דייטשן גאַרניזאָן אין ווילנע איז געווען אַ אינוווייניקסטע, ריין־מיליטערישע אונטערנעמונג, וואָס האָט געדאַרפט פאַרלייכטערן די דייטשע סאָלדאַטן דעם אָפּפאָר אַהיים און האָט ניט געדאַרפט מיטברענגען מיט זיך קיין שום אַנדערע קאָנסעקווענצן פאַר דער באַפעלקערונג בכלל, וואָס די ווייטערדיקע געשעענישן האָבן בולט באַוויזן.

די אײַנוואוינער פון ווילנע האָבן מיט פרייד און התלהבות באַגריסט די דעמאָנסטראַנטן. זיי זיינען גרייט געווען צו פאַרגעסן די אַלע עוולות און באַליידיקונגען, וואָס דיזעלביקע לייט האָבן זיי אָנגעטאָן אין משך פון די שווערע יאָרן פון דער אָקופּאַציע. די אַרבעטער האָבן זיך גלייך אויסגעפּוצט אין רויטע שלייפלעך, ביי דער קיך פון די האַנדלס־אָנגעשטעלטע אויף ברייטע **56** האָט זיך געבילדעט אַ גאַסן־מיטינג און פון באַלקאָן האָבן חברים אַראָפּגערעדט צום פאַרזאַמלטן עולם וועגן איצטיקן מאָמענט און וועגן די גראַנדיאָזע אויפגאַבן, וואָס שטייען פאַר דעם אַרבעטער־קלאַס אין פאַרבינדונג מיט דער נייער סיטואַציע. אָבער שוין דעם איינגענעם טאָג איז געקומען די ערשטע אַנטוישונג:

אינאָוונט האָט די ווילנער אָרגאַניזאַציע פון „בונד" צונויפגערופן אַ מיטינג אין אייזנבאַן־קרייזל, אויף וורַאָניע **5**. ס׳האָט זיך צונויפגעקליבן אַן עולם פון עטלעכע טויזנט מענטשן. דער מיטינג האָט אָבער ניט געקענט פאָרקומען צוליבן פאַרבאָט פון די דייטשן. ס׳איז קלאָר געווען, אַז די דייטשן ווילן מאַכן שבת פאַר זיך.

זיי האָבן איבערגעלאָזט אויף ווייטער די צענזור (נאָך אין די ערשטע נומערן פון דער בונדישער טעגלעכער צייטונג „אונזער שטימע", וואָס האָט אָנגעהויבן צו ערשיינען אָנהייב דעצעמבער, האָט מען געקענט זען גרויסע ווייסע בלויזן — די שטיקער אויסגעמעקטע פון דער דייטשער צענזור — און ערשט דעם **18**־טן דעצעמבער, נאָכן באַשלוס פון פּרעזידיום פון ווילנער אַרבעטער־ראַט, פון **17**־טן, אַז די צענזור איז אָפּגעשאַפט, איז „אונזער שטימע" ערשינען מיט אַ מעלדונג פון דער רעדאַקציע, אַז „דעם

·הייניטיקן נומער האָבן מיר אין צענזור ניט געשיקט״), ניט געאײַלט זיך באַפרײַען די פּאָליטישע אַרעסטירטע, אינטענסיוו אַרויסגעפירט פון ליטע דעם באַן-מאַטעריאַל און די זאַפּאַסן לעבנסמיטלען.

אויף מאָרגן נאָך דער רעוואָלוציע אין ווילנע האָט מען שוין קיין רויטע שלייפלעך אין די לאַצן ניט געזען, דער יום-טוב איז געווען אויס, אָבער דער אײַזערנער דײַטשער רעזשים האָט געפּלאַצט. די געזעלשאַפטלעכע כּוחות, געדריקט און געשטיקט דורך די אָקופּאַנטן, פאַרטריבן אונטער דער ערד, זײַנען אַרויס אויף דער ווייסער וועלט. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ לעבעדיקע טעטיקייט אין די פאַרשיידנסטע פּאַרטייען און געזעלשאַפטן. אַלע און אַלץ האָט זיך אָרגאַניזירט. אַלטע אויסגעפּרובטע קעמפער האָבן פונאַנדערגעוויקלט די באַהאַלטענע פאָנעס, אָפּגעשטאַנענע האָבן זיך ווידער געשטעלט אין די רייען, פאַר אַרבעט און איניציאַטיוו האָבן זיך געעפנט ברייטע האָריזאָנטן. אָבער דיווירקלעכקייט האָט ניט אײַן דרייסטן חלום צעטראָטן.

די אַרבעטער האָבן געשפּילט די ערשטע פידל אין דער דער דאָזיקער געזעלשאַפטלעכער אויפלעבונג נאָך דער דײַטשער רעוואָלוציע און בײַ יעדן ענין, וואָס איז געשטאַנען אויפן סדר-היום, האָט זיך גלייך געשטעלט די פראַגע, וואָס וועלן זאָגן די אַרבעטער. אַזוי, למשל, איז געווען מיט דער שטאָטפאַרוואַלטונג, וואָס די דײַטשן האָבן פאַרגעלייגט צו שאַפן, כּדי איבערצונעמען די שטאָטישע ווירטשאַפט, און וועלכע איז ניט צושטאַנד-געקומען צוליבן אָפּזאָג פון די אַרבעטער-פּאַרטייען מיטצואַרבעטן מיט די בירגערלעכע עלעמענטן.

ווער וועט איבערנעמען די מאַכט נאָך די דײַטשן?—דאָס איז געווען די פראַגע, וועלכע האָט געעקבערט אַלעמען. מצד אַ טייל אַרבעטער-פּאַרטייען איז דאַן געמאַכט געוואָרן אַ פּרוב צו שאַפן אַ קאָאַליציאָנעלע סאָציאַליסטישע רעגירונג. דער דאָזיקער פּרוב איז אָבער לכתחילה פאַרמשפּט געווען אויף אַ דורכפאַל צוליב דער אָפּאָזיציע פון די קאָמוניסטן און אַ טייל מיטגלידער אין די פּאַרטייען גופא, אין וועלכע ס׳האָבן זיך שוין דאַן געלאָזט מערקן טיפע חלוקי-דעות וועגן דער ווייטערדיקער טאַקטיק.

ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן די וואַלן צום אַרבעטער-ראַט, וועלכער האָט געדאַרפט ווערן די קראַפט, וואָס זאָל ריידן מיט די דײַטשן ווי אַ גלייכער מיט אַ גלייכן און געדאַרפט פועלן מיט כּוח דאָס, וואָס דער אָקופּאַנט האָט ניט געוואָלט געבן פרייוויליק. די וואַלן צום אַרבעטער-ראַט האָבן גלייך פאַרנומען דעם ערשט; אָרט אויף די אַלע פאַרזאַמלונגען און מיטינגען פון די אַרבעטער-פּאַרטייען אין ווילנע. אַרום די וואַלן האָט זיך געפירט אַ גרויסער קאַמף, דער עיקר צווישן די קאָמוניסטן און די איבעריקע פּאַרטייען, וועלכע האָבן נאָך דאַן געפּרובט פירן אַן אייגענע פּאָליטיק און זיך קעגנשטעלן דער דיקטאַטור פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי.

זונטאָג, דעם 15-טן דעצעמבער 1918, האָט דער אַרבעטער-ראַט אָפּגעהאַלטן זײַן ערשטע פייערלעכע זיצונג אין שטאָטזאַל. דער זאַל איז געווען איבערגעפּאַקט. אויף דער טריבונע און אין זאַל זײַנען געווען אויסגעהאַנגען פאָנעס פון אַלע היגע אַרבעטער-פּאַרטייען. די שטימונג איז געווען פייערלעך. הגם די קאָמוניסטן זײַנען געווען בלויז די גרעסטע פּאַרטיי, אָבער ניט אין דער מערהייט, האָבן זיי גלייך איבערגענומען די אָנפירנדיקע ראָלע אין ראַט און אויף דער דאָזיקער זיצונג האָט זיך דער אַרבעטער-ראַט ערקלערט אַלס די איינציקע רעגירונגס-מאַכט אין ליטע. ס׳איז אויך באַשטימט געוואָרן צו שאַפן אַ סאָוועטישע מיליציע.

אויף דער ערשטער זיצונג פון ווילנער אַרבעטער-ראַט זײַנען אויך אַרויסגעטראָטן מיט באַגריסונגען פאָרשטייער פון סאָלדאַטנראַט און ראַט פון די דײַטשע אײַזנבאַנער און צוגעזאָגט אַנטקעגנצוקומען די פאָדערונגען פון די אַרבעטער.

אויף מאָרגן דעם 16-טן דעצעמבער איז געווען דער איינטאָגיקער אַלגעמיינער שטרייק און דעמאָנסטראַציע. דאָס איז געווען אייגנטלעך נאָר אַ פּראָבע, ווען דער ווילנער אַרבעטער-קלאַס האָט געציילט זײַנע כּוחות און פאַרמאָסטן זיך צום ווייטערדיקן קאַמף. טויזנטער אַרבעטער האָבן מיט רויטע פאָנעס דעמאָנסטרירט איבער די גאַסן. ס׳איז געווען אַן אמתער יום-טוב. עפּעס אַן אָרימער מענטש האָט פון אַ פענסטער אין הויז אויפן ראָג זאַוואַלנע און סטעפּנגאַס, וואו ס׳איז געווען די שוואַרצע בירזשע, געשריען „דאָלאָי בירזשו!״ און פיל האָבן מיט התלהבות איבערג׳חזר׳ט דעם דאָזיקן רוף. אַלעמען האָט זיך אויסגעדוכט, אַז עס הייבט זיך אָן אַ נײַ לעבן.

סוף 1918 זײַנען די האָפענונגען געווען יונג און העל און זומערדיקע ווינטן האָבן געבלאָזן אין האַרצן. פון איין זײַט דאָס רעוואָלוציאָנערע רוסלאַנד, וואָס האָט באַוויזן וואונדער אין קאַמף מיט אָנצאָליקע שונאים, פון דער אַנדער זײַט—דײַטשלאַנד, אַרומגענומען פון דער רעוואָלוציע. די לאָזונגען פון גלייכהייט, ברידערלעכקייט און פרייהייט זײַנען געווען נײַ און מיט אינהאַלט. און די מענטשן, אויסגעמאַטערט פון יאָרן ליידן און דערנידעריקונגען, האָבן מאַרשירט אין געשלאָסענע רייען, זיך האַלטנדיק פאַר די הענט. וואַרים צוגעדריקט איינער צום צווייטן און מיט ליבע געקוקט אויף די שטאָלצע אויפשריפטן אויף די פאָנעס, וואָס האָבן דראָענדיק און צואָגנדיק געפלאַטערט אין דער לופטן.

דער פּראָטעסט-שטרייק האָט געמאַכט אויף די דײַטשן אַ שטאַרקן אײַנדרוק. זיי האָבן פּלוצלונג דערזען, אַז אָט די דערשלאָגענע, גרויע מאַסע, וואָס האָט אָן טענות ומענות געפאָלגט אַלע באַפעלן, געגאַנגען אויף צוואַנגס-אַרבעט און אויסגעגאַנגען פון הונגער, האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ, האָט זיך אָרגאַניזירט, האָט אָנגעהויבן פּראָטעסטירן און פאָדערן.

עס איז אָבער נייטיק געווען אַ צווייטע שאַרפע התראה, כּדי די דײַטשן זאָלן ענדלעך זיך אָנהייבן רעכענען מיט די פאָדערונגען פון דער ווילנער אַרבעטערשאַפט.

מיטוואָך, דעם 18 דעצעמבער, האָט זיך אויף די גאַסן באַוויזן פאָלגנדיקע מעלדונג פון פּרעזידיום פון ווילנער אַרבעטער-ראַט:

ערפילנדיק דעם ווילן פון דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון ווילנער ראַט פון 15-טן דעצעמבער, אַז די מאַכט גייט אַריבער אין די הענט פון ראַט, גיט דער פּרעזידיום פון ראַט דערמיט צו וויסן, אַז פון היינט אָן איז דער ראַט די איינציקע באַפולמעכטיקטע מאַכט, וועלכער די גאַנצע באַפעלקערונג דאַרף זיך אָן שום טענות אונטערוואַרפן. אַלע באַפעלן, פאַראָרדענונגען און באַשטימונגען פון ראַט זײַנען אָבליגאַטאָריש פאַר אַלעמען.

פאָרזיצער: איידוקעוויטש; סעקרעטאַר: שימעלעוויטש (רייסין).

די דאָזיקע מעלדונג האָט אַרײַנגעבראַכט אין גרויס גרימצאָרן די דײַטשן, בפרט נאָך ווען דער ראַט האָט געשיקט זײַנע פאָרשטייער אויפן באַן צו קאָנטראָלירן די קאָמוניקאַציע. דאַן האָבן די דײַטשן אַרעסטירט 40 אײַזנבאַן-אַרבעטער, צווישן זיי אויך מיטגלידער פון ראַט, וועלכע האָבן זיך קעגנגעשטעלט דעם אַרויספירן פון לאָקאָמאָטיוון און מאַשינען.

אויף דער צווייטער זיצונג פון אַרבעטער-ראַט, דעם 22-סטן דעצעמבער, איז באַשלאָסן געוואָרן די אונטערהאַנדלונגען מיטן סאָלדאַטנראַט איבערצורייסן און צו פּראָקלאַמירן אַן אַלגעמיינעם פּאָליטישן שטרייק, אויב די אַרעסטירטע וועלן תיכף ניט באַפרייט ווערן און עס וועלן ניט באַפרידיקט ווערן די פאָדערונגען פון די אײַזנבאַנער.

דינסטאָג, דעם 24-סטן דעצעמבער, האָט זיך אָנגעהויבן דער

אַלגעמיינער פּאָליטישער שטרייק. דאָס לעבן אין שטאָט האָט זיך אָפּגעשטעלט. ס׳האָבן פאַרשטרייקט די עלעקטרישע סטאַנציע, וואַסערלייטונג א. אַז. וו. ס׳האָט זיך אָפּגעשטעלט די באַוועגונג אויף דער אייזנבאַן. דעם אייגענעם טאָג אינדערפרי זיינען פאָרשטייער פון סאָלדאַטנראַט געקומען אין פּרעזידיום פון אַרבעטער־ראַט פירן אונטערהאַנדלונגען וועגן ליקווידירן דעם שטרייק. זיי זיינען אָבער ניט אָנגענומען געוואָרן מיטן מאָטיוו, אַז כל־זמן די אַרעסטירטע געפינען זיך אין טורמע, פירט ניט דער פּרעזידיום קיין שום אונטערהאַנדלונגען. אין אָוונט זיינען די פאָרשטייער פון סאָלדאַטנראַט ווידער געקומען, דאָס מאָל שוין מיט אַ פאָרשלאָג צו שיקן אַ קאָמיסיע פון אַרבעטער־ראַט צו באַפרייען די אַרעסטירטע. 10 אינאָוונט איז די קאָמיסיע אַוועק אין לוקישקער טורמע. דער פּרעזידיום פון אַרבעטער־ראַט האָט תּיכּף פאַראָרדנט צו געבן ליכט און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן דאָס באַפרייען די אַרעסטירטע. אַחוץ די אייזנבאַנער זיינען אויך באַפרייט געוואָרן אַנדערע פּאָליטישע אַרעסטירטע, ווי אויך אַנטלאָפענע רוסישע געפאַנגענע, וואָס האָבן זיך געפונען אין לוקישקער טורמע. דער שטרייק האָט זיך אָבער נאָך געפירט, אַחוץ אויף דער עלעקטרישער סטאַנציע, אויך אויף מאָרגן, דעם 25־סטן דעצעמבער, צוליבן אָפּזאָג פון די דייטשן נאָכצוגעבן די איבעריקע פאָדערונגען פון אַרבעטער־ראַט, און מיטוואָך, האַלב 6 אינאָוונט, האָט די עלעקטרישע סטאַנציע, לויטן באַפעל פון ראַט, ווידער פאַרשטרייקט. עס האָט שוין געהאַלטן דערביי, אַז דער סאָלדאַטנראַט זאָל מיט מיליטערישע מיטלען צווינגען דעם אַרבעטער־ראַט צו פאַרקלענערן זיינע פאָדערונגען. אָבער אַדאַנק דער אינטערווענץ פון אַ פאַרטרעטער פון דער סאָוועטישער רעגירונג איז מען געקומען צו אַן אויסגלייך און מיטוואָך, האַלב 10 אינאָוונט איז דער שטרייק געווען פאַרענדיקט.

אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן איז די צענטראַלע פראַגע דאַן געווען — די וואַלן צו דער ערשטער דעמאָקראַטישער קהילה, וועלכע זיינען פאָרגעקומען דעם 24־סטן, 25־סטן און 26־סטן דעצעמבער 1918 ביי אַ גרויסער פאַראינטערעסירונג מצד דער יידישער באַפעלקערונג. פון די פאַרטייען האָבן אַ באַזונדערס שטאַרקע אַגיטאַציע אַנטוויקלט דער „בונד“ און די ציוניסטן. די איבעריקע גרופּירונגען זיינען אָפּגערוקט געוואָרן אָן אַ זייט. ס׳האָט זיך געפילט, אַז דער קאַמף קומט פאָר נאָר צווישן צעטל נומ׳ 5 (בונד) און צעטל נומ׳ 6 (ציוניסטן). דער קאַמף איז געפירט געוואָרן מיט גרויס היץ און ליידנשאַפט. ביי די וואַל־ביוראָען, אַפילו אינאָוונט, האָט מען אָפט געקענט זען קופּקעלעך מענטשן, וואָס פלעגן אַרומרינגלען די אַגיטאַטאָרן, מערסטנטייל אַ בונדיסט און אַ ציוניסט, וועלכע האָבן געוואָלט איבערצייגן איינער דעם אַנדערן און דעם עולם, אַז זיין פּראָגראַם איז די שענסטע און די בעסטע און אַז נאָר פאַר זיין צעטל מוזן אַלע שטימען. אין רעזולטאַט פון די קהילה־וואַלן זיינען טאַקע דער „בונד“ און די ציוניסטן (צוזאַמען מיט די צעירי־ציון) געווען שטאַרקער פון אַלעמען פאַרטראָטן, צו 24 דעפּוטאַטן (די איבעריקע פאַרטייען האָבן באַקומען לפי־ערך אַ קליינע צאָל ערטער). דער ניי־אויסגעוויילטער קהילה איז אָבער ניט באַשערט געווען לאַנג צו אַרבעטן. מיטוואָך, דעם 1־טן יאַנואַר 1919 איז פאָרגעקומען די ערשטע געשלאָסענע זיצונג פון דער קהילה, אויף וועלכער אַ פאָרשטייער פון די לינקע פראַקציעס: „בונד“, „פאַראייניקטע“ און „פּועלי־ציון“, האָט געמאָלדן, אַז „אין דער צייט, ווען אונטער ווילנע גיסט זיך אַרבעטער־בלוט אין קאַמף קעגן די קאָנטר־רעוואָלוציאָנערע באַנדעס, וואָס די ה״ה וויגאָדסקיס און זיין חברה העלפן אָרגאַניזירן — קענען מיר זיך אַפילו אויף איין מינוט ניט געפינען צוזאַמען מיט די אויבנדערמאָנטע הערן אויף אַ געהיימער זיצונג און מיר פאַרלאָזן דעם זאַל“. גלייך נאָכדעם האָבן די לינקע פאַרלאָזן דעם זאַל. נאָכן אַריינגיין פון די באָלשעוויקעס זיינען די לינקע אינגאַנצן אַרויסגעטראָטן פון דער קהילה און די קהילה אַלס גאַנצע האָט אויפגעהערט צו עקסיסטירן. פאַר דעם משך צייט פון דער ערשטער ראַטנמאַכט האָט געאַרבעט בלויז די אַזוי גערופענע קאָלעגיע ביי דער קהילה, וועלכע האָט זיך דער עיקר פאַרנומען מיט פילאַנטראָפּישער אַרבעט.

דערווייל איז די לאַגע אין שטאָט געוואָרן קריטיש. די דייטשן האָבן שוין כמעט ווי פאַרלאָזן ווילנע און קיין אַנדער פעסטע מאַכט איז נאָך ניט געשאַפן געוואָרן. די ליטווישע טאַריבע האָט געבילדעט אַ רעגירונג, צעשיקט אויפרופן, אָבער זי האָט ניט געהאַט ניט קיין מיליטער, ניט קיין באַדייטנדע באַפעלקערונגס־גרופּע אויף וועמען זיך צו שטיצן. דער אַרבעטער־ראַט האָט געהאַט אי סימפּאַטיעס פון דער באַפעלקערונג, אי די אונטערשטיצונג פון דער רויטער אַרמיי, וואָס האָט מאַרשירט אויף ווילנע, ער האָט אָבער ניט באַוויזן ווי געהעריק צו אָרגאַניזירן די פאַרטיידיקונג פון דער שטאָט. דאָס אַלץ האָט פאַרלייכטערט די ווילנער פּאָליאַקן, וואָס האָבן שוין פון לאַנג זיך געגרייט און אָרגאַניזירט, צו פאַרכאַפּן די מאַכט. די פּוילישע ממשלה האָט אַפילו ניט לאַנג געדויערט, סך־הכּל אַ 5 טעג, האָט אָבער געקאָסט דער יידישער באַפעלקערונג פיל שרעק און דער ווילנער אַרבעטערשאַפט 7 יונגע לעבנס, וואָס זיינען געפאַלן אַלס קרבן פון לייכטזיניקער פאַרשעצונג פון איין זייט און פאַרברעכערישן לייכטזין פון דער אַנדער זייט.

מיטוואָך אינאָוונט, דעם 1־טן יאַנואַר 1919, האָבן זיך אויף די ווילנער גאַסן באַוויזן פּוילישע לעגיאָנערן אין מיליטערישער און ציווילער קליידונג. אויף די גאַסן האָבן זיך באַוויזן אויפרופן פון גענעראַל־מאַיאָר מאָקשעצקי (אַ ברודער פון דעם גענעראַל מאָקשעצקי, וואָס איז שפּעטער, אין יאָר 1921, געווען פאָרזיצער פון דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע פון „מיטל־ליטע“), אין וועלכע ער גיט צו וויסן, אַז לויטן באַפעל פון אָנפירער פון מיליטער־ראַיאָן נעמט ער איבער די קאָמאַנדע איבער ווילנע. די באַפעלקערונג איז אויפגעפאָדערט געוואָרן אין משך פון 3 טעג אָפּצוגעבן דאָס געווער. אַ פאָדערונג אַרויסצוגעבן דאָס געווער האָט אויך באַקומען דער אַרבעטער־ראַט, וואָס האָט זיך געפונען אויף וואָראָניע 5. דער אַרבעטער־ראַט האָט ניט געפאָלגט, דאַן האָבן די לעגיאָנערן באַלאַגערט דעם בנין אויף וואָראָניע 5 און צווישן אַרבעטער־ראַט און די לעגיאָנערן האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאָרמעלע מלחמה. די גאַנצע שטאָט האָט מיט איינגעהאַלטענעם אָטעם זיך צוגעקוקט צום דאָזיקן קאַמף. דער אַרבעטער־ראַט האָט אָבער פון ערגעץ קיין הילף ניט באַקומען און נאָך אַ איינטאָגיקן קאַמף האָט ער זיך געמוזט אונטערגעבן. דערביי האָבן 5 מיטגלידער, מיט דעם קאָמוניסט יהודה שימעלעוויטש בראש, וואָס האָבן ניט געוואָלט אַריינפאַלן צו די לעגיאָנערן אין די הענט, זיך גענומען דאָס לעבן. עס זיינען אַרעסטירט געוואָרן אַ מאַן 70, דערהויפּט סאָוועטישע מיליציאָנערן, וואָס האָבן זיך דאַן געפונען אין ראַט.

זונטאָג, דעם 5־טן יאַנואַר שוין ביים סאַמע אָפּטרעטן פון ווילנע, האָבן די לעגיאָנערן דערשאָסן דעם האַנדלסאָנגעשטעלטן, מיטגליד פון דער ווילנער בונדישער אָרגאַניזאַציע, דאַכאָווקער און דעם קריגסגעפאַנגענעם גוטמאַן.

ניט לאַנג אָבער האָבן די לעגיאָנערן געפייערט זייער נצחון. אין דער צייט, ווען אין ווילנע האָבן זיך אָפּגעשפּילט די אַלע געשעענישן, איז די רויטע אַרמיי, פאַרנעמענדיק אַלץ נעענטער די טעריטאָריעס, וואָס די דייטשן האָבן בהדרגה אָפּגערייניקט, זיך עוואַקואירנדיק קיין דייטשלאַנד, שוין געשטאַנען האַרט ביי ווילנע און יעדע שעה האָט זי געדאַרפט פאַרנעמען די שטאָט.

II. די באָלשעוויקעס אין ווילנע.

זונטאָג אין אָוונט, דעם 5-טן יאַנואַר 1919, האָט די רויטע אַרמיי כמעט אָן אַ ווידערשטאַנד פאַרנומען ווילנע. די באַפעלקערונג, צעשראָקן פון די לעצטע געשעענישן און אַגב צוליבן באַפעל פון געג. מאַקשעצקי 6 אַ זייגער אומבאַדינגט צו פאַרשליסן אַלע טויערן און טירן, האָט זיך פרי פאַרשלאָסן אין די הייזער און זעלטן ווער פון די ווילנער איינוואוינער האָט געוואוסט, אַז אין דער נאַכט פון 5-טן אויפן 6-טן אַנואַר 1919 איז ווילנע שוין ווידער געווען—רוסלאַנד. אויף מאָרגן זיינען אויף די גאַסן אויסגעקלעפט געוואָרן קליינע צעטעלעך מיט אַזאַ נוסח:

דעם 5-טן יאַנואַר 8 אַ זייגער אין אָוונט איז ווילנע באַזעצט געוואָרן פון דער רעוואָלוציאָנערער אַרמיי פון דער פראָוויזאָרישער אַרבעטער- און פויערים-רעגירונג פון ליטע*).

דער מיליטערישער רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט.

אין אָוונט איז פאָרגעקומען אַ זיצונג פון אַרבעטער-ראַט, וואו פאָרשטייער פון די פאַרטייען האָבן באַגריסט די רויטע אַרמיי, פאָרשטייער פון דער רויטער אַרמיי האָבן געענטפערט. ס׳איז באַשטימט געוואָרן צו קלייבן אַ נייעם אַרבעטער-ראַט אויפן יסוד פון דער סאָוועטישער קאָנסטיטוציע. ס׳איז אויך באַשלאָסן געוואָרן, אַז מיטוואָך קומט פאַר די קבורה פון די חברים, וואָס זיינען געפאַלן אין בנין פון „אייזנבאַנקרייזל" און אַז דעם דאָזיקן טאָג זאָל קיינער ניט אַרבעטן.

פייערלעך איז געווען די לוויה פון די געפאַלענע רעוואָלוציאָנערן. כמעט די גאַנצע באַפעלקערונג האָט אָנטייל גענומען אין דער פראָצעסיע. קעפ האָבן זיך אַנטבלויזט אָן באַפעל, און די קלאַנגען פון טרויער-מאַרש און דער אָנבליק פון די אָפּגעריסענע, אויסגעמאַטערטע רויטע אַרמייער—די שטומע מחנות פון דער רעוואָלוציע—האָבן אויפגערודערט און גערירט ביז טרערן. אָט איז, אין קיצורים, די באַשרייבונג פון דער לוויה אין דער בונדישער „אונזער שטימע":

„ניין אינדערפרי איז וואָקזאַל-גאַס פאַרמאַכט געוואָרן פאַר זייטיקע פערזאָנען און געאָרג-פראָספעקט פון יאַגעלאָנער ביז לוקישקער פלאַץ איז אָפּגערייניקט געוואָרן פון עולם. גלייך האָבן זיך אָנגעהויבן אויסשטעלן נאָכן באַשטימטן צערעמאָניאַל אַלע אָרגאַניזאַציעס. אַלע אַרומיקע גאַסן זיינען פאַרצאַמט געוואָרן דורך דער סאָוועטישער מיליציע. עס זיינען אָנגעקומען אָפּטיילונגען פון דער רויטער אַרמיי מיט אָרקעסטערס.

1 אַ זייגער האָבן זיך באַוויזן די דעלעגאַציעס מיט די קרענץ פון ראַט פון די פאָלקסקאָמיסאַרן פון דער רוסלענדישער סאָציאַליסטישער פעדעראַטיווער סאָוועטישער רעפּובליק, פון דער דערווייליקער רעוואָלוציאָנערער אַרבעטער- און פויערים-רעגירונג פון ליטע, פון דער דערווייליקער רעוואָלוציאָנערער אַרבעטער- און פויערים-רעגירונג פון ווייסרוסלאַנד, פון קאָמיסאַרן-ראַט פון פאַרבאַנד פון די צפון-קאָמונעס, פון צ. ק. און פון פאַרשיידענע אָרטיקע אָרגאַניזאַציעס פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, פון ווילנער אַרבעטער-ראַט, געגנט-קאָמיטעט פון „בונד" און רעדאַקציע „אונזער שטימע", ווילנער קאָמיטעט פון „בונד", בונדישע פראַקציע פון ווילנער אַרבעטער-ראַט, רויטע אַרמיי, ווילנער קאָמיטעט פון „פועלי-ציון", ווילנער קאָמיטעט פון דער סאָציאַל-דעמאָקראַטישער פאַרטיי פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, לערניוגנט פון סאָציאַל-דעמאָקראַטן פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, די לינקע

*) נאָך פריער, סוף דעצעמבער, זיינען אין ווילנע אַרומגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט אויפרופן, וועלכע האָבן געמאָלדן וועגן דער געשאַפענער „צייטווייליקער רעוואָלוציאָנערער רעגירונג פון ליטע" מיט דעם ליטווישן שריפטשטעלער און קאָמוניסט מיצקעוויטש-קאַפּסוקאַס בראָש.

סאָציאַליסטן-רעוואָלוציאָנערן און רעוואָלוציאָנערע סאָציאַליסטן-נאַראָדניקעס פון ליטע, די יוגנט-אָרגאַניזאַציע פון „בונד", פאַרטיי סאָציאַליסטן-רעוואָלוציאָנערן, אַלגעמיינער אַרבעטער-קולטור-פאַראיין, קריגסגעפאַנגענע, ווילנער יידישער זעלבסטשוץ, ווילנער קאָמיטעט „פאַראייניקטע", ווייסרוסישע סאָציאַליסטישע גראָמאַדע, פאַראיין פון אַרבעטער-יוגנט, סאָציאַל-דעמאָקראַטן פון ליטע, אָנגעשטעלטע פון שטאָט-פאַרוואַלטונג, מיליציע, און נאָך פיל פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען און געזעלשאַפטן.

נאָך די קרענץ באַווייזן זיך די מיטות, וועלכע ווערן געטראָגן פון אַרבעטער און קריגסגעפאַנגענע צו 6 יעדע מיטה. די רויטע אַרמיי, אויסגעשטעלט אַנטקעגן וואָקזאַל גאַס, נעמט די ביקס; אויף „קאַראַאול", די אָרקעסטערס שפילן „קאָל סלאַווען", די קעפ ווערן אַנטבלויזט, זיי בייגן זיך פאַר די געפאַלענע העלדן. אַ שוידער פליט דורך צווישן די געשלאָסענע רייען, אַ שווער, האַרץ-דריקנדיק געפיל באַהערשט אַלעמען, טרערן שטעלן זיך אין די אויגן, די ציינער דריקן זיך צונויף פון נקמה-צאָרן פאַר די געפאַלענע מאַרטירער.

נאָך די מיטות גייען די פאַמיליעס פון די געפאַלענע, דער קריגס-רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט, דער פרעזידיום און די מיטגלידער פון אַרבעטער-ראַט. די פראָצעסיע באַוועגט זיך לאַנגזאַם. עס באַווייזט זיך דער געמישטער כאָר פון יידישן אַרבעטער-קונסט-פאַראיין און פון די קאָמוניסטן מיט די אינטערנאַציאָנאַליסטן. עס גייען די פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס: די קאָמוניסטן, דער „בונד" מיט זיין יוגנט-אָרגאַניזאַציע, די אינטערנאַציאָנאַליסטן, די לינקע סאָציאַל-רעוואָלוציאָנערן און נאַראָדניקעס, סאָציאַל-דעמאָקראַטן פון ליטע, פּוילישע סאָציאַל-דעמאָקראַטן, פועלי-ציון, סאָציאַליסטן-רעוואָלוציאָנערן, פאַראייניקטע. אַ ים מיט פאָנעס פלאַטערט איבער אַלעמענס קעפּ. דער קאָמאַנדיר פון דער רויטער אַרמיי גיט אַ קאָמאַנדע און פון ביידע זייטן גאַס גייען אַריין אין די רייען איינע נאָך די אַנדערע די ראָטעס פון 1-טן פּסקאָווער שיסער-פּאָלק, פון 146-סטן שיסער-פּאָלק און פון ווילנער פּאָלק. נאָך זיי גייט דער בלאָז-אָרקעסטער פון פראָפעסיאָנעלן פאַראיין פון די קונסט-אַרבעטער און אַלע פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען.

עס ציט זיך נאָכדעם אַ צוואַנציק-טויזנט-קעפּיקער עולם. די פראָצעסיע גייט דורך יאַגעלאָנער, זאַוואַלנע, סאַדאָווע, וואָקזאַל-גאַס, אָסטראָבראָם, ברייטע, קאַטעדראַל-פּלאַץ.

לעבן גערטנדל פון געוועזענעם דענקמאָל פון יעקאַטערינען ווערן אויסגעשטעלט אויף אַ ספּעציעל איינגעאָרדנטן בריק אַלע מיטות, עס ווערן אויפגעעפנט די דעקן און עס הייבן אָן פאַרביידעפּילירן אַלע אָרגאַניזאַציעס מיט זייערע פאָנעס. אַלע פאַרבייגייענדיקע קענען זען די פּנימער פון די געפאַלענע חברים. עס ווערן צוגעטראָגן און אַרויפגעלייגט אַלע קרענץ אויף דעם פּיעדעסטאַל פון דענקמאָל, וואָס איז לעבן ברודער-קבר.

אַ הערלעך גראַנדיאָז בילד שטעלט פאָר דער דענקמאָל, איינגעטונקט אין בלומען מיט קרענץ פון רויטע, ווייסע און שוואַרצע באַנטן, באַקרוינט אויפן שפּיץ מיט פאָנעס און אַרומגערינגלט מיט די דעלעגאַציעס פון אַלע אָרגאַניזאַציעס. אַלע גייען פאַרביי, די טויטע קערפּערס און די מיטות ווערן אַראָפּגעלאָזן אין ברודער-קבר, די רויטע אַרמיי סאַליוטירט, די אָרקעסטערס שפּילן „איר זייט אַ קרבן געפאַלן", די מאַרסעליעזע. דערנאָך זינגט דער כאָר און ס׳הייבן זיך אָן די רעדעס.

עס טרעטן אַרויס פאָרשטייער פון דער רעגירונג, פון רוסלענדער קאָמיסאַרן-ראַט, פון אַרבעטער-ראַט, פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, פון „בונד", פון די סאָציאַליסטן-רעוואָלוציאָנערן א. אַז. וו. אַלע אין איין קול רופן צו געדענקען וועגן די געפאַלענע קרבנות און אַריינצוטרעטן אין די רייען פון דער

רעוואָלוציע, וואָס גיסט זיך פונאַנדער אויף גאַנץ איירָאָפּע. אַלעמענס רעדעס ווערן אויסגעהערט מיט באַגייסטערונג, איבערן גאַנצן פּלאַץ הילכן אַלע ווײַלע די הוראַ-אויסגעשרייען, עס איז שוין האַלב-טונקל, האַלב פיר ענדיקן זיך די רעדעס און די אַרבעטער-מאַסע גייט זיך פונאַנדער אַהיים, פאַרטיפט אין טרויער".

זעלטן אָבער זײַנען געווען די מאָמענטן פון אחדות און פייערלעכער שטימונג. די ערוואַרטונגען, אַז די קאָמוניסטן וועלן אין ליטע פירן אַן אַנדער פּאָליטיק, ווי אין רוסלאַנד, אַ מער צוגעפּאַסטע צו די אָרטיקע פאַרהעלטענישן, האָבן זיך אַרויסגעוויזן פאַר פאַלש. אויך אין ליטע האָבן די קאָמוניסטן זיך באַצויגן מיט אומצוטרוי צו די איבעריקע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען, הגם די געשעענישן האָבן זיך דאָ צונויפגעלייגט אַזוי, אַז זיי האָבן געקענט האָבן די מיטאַרבעט פון כמעט אַלע אַרבעטער-פּאַרטייען. עס האָט געמוזט קומען צו אַ קאַמף צווישן די קאָמוניסטן מיט די איבעריקע פּאַרטייען, אַ קאַמף, וואָס האָט פיל שאָדן געבראַכט דער ערשטער ראַטנמאַכט אין ווילנע.

שוין אויף דער צווייטער זיצונג פון אַרבעטער-ראַט, דעם 22-סטן דעצעמבער 1919, נאָך פאַרן אַרײַנגיין פון די באָלשעוויקעס, איז געקומען צו אַ שאַרפן צוזאַמענשטויס: די לינקע ס. ר., וועלכע האָבן דאַן געהאַט אין ליטע אַ געוויסע ווירקונג, האָבן אינטערפּעלירט וועגן דער „צייטווײַליקער רעוואָלוציאָנערער רעגירונג פון ליטע", וואָס איז באַשטימט געוואָרן אין מאָסקווע אָן הסכם פון ווילנער אַרבעטער-ראַט און וועלכע איז באַשטאַנען אויסשליסלעך פון קאָמוניסטן. צו דער אינטערפּעלאַציע האָבן זיך כאַראַייניקט די אינטערנאַציאָנאַליסטן און דער „בונד" און ס'איז אָנגענומען געוואָרן אַזאַ רעזאָלוציע:

1) די איינציקע סובערענע מאַכט אין ליטע איז נאָר דער צוזאַמענפאָר פון די אַרבעטער- און פויערים-ראַטן אין ליטע. נאָר דער צוזאַמענפאָר קאָן אויסשטעלן די רעוואָלוציאָנערע רעגירונג פאַר ליטע.

2) ביז דער צוזאַמענפאָר וועט פאָרקומען, איז די איינציקע מאַכט אין ליטע—דער אויספיר-קאָמיטעט פון ווילנער אַרבעטער-ראַט.

3) דער ווילנער אַרבעטער-ראַט פּראָטעסטירט קעגן איט. לעכן פּרוב צו אוזורפּירן,—פון וואָס פאַר אַ זייט דאָס זאָל ניט קומען,—די סובערענע רעכט פון די אַרבעטער און פויערים אין ליטע.

די קאָמוניסטן האָבן זיך אין דער אָפּשטימונג ניט באַטייליקט. זיי האָבן בכלל ווייניק אַכט געלייגט אויף די רעזאָלוציעס פון ראַט, וואָס האָבן ניט געשטימט מיט זייער טאַקטיק, ווייל די רויטע אַרמיי איז שוין דאַן געווען ניט ווייט און צוזאַמען מיט איר אויך די מאַכט.

אַ בולטער באַווייז דערצו איז געווען די באַשטימונג פון אַ קריגס-רעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט תיכף נאָכן פאַרנעמען ווילנע דורך די באָלשעוויקעס, אָן ידיעה פון ראַט און אויסשליסלעך פון קאָמוניסטן. דאָס האָט ווידער אַרויסגערופן אַ פּראָטעסט פון „בונד", אינטערנאַציאָנאַליסטן און די איבעריקע פּאַרטייען און ווידער איז דורכן ראַט אָנגענומען געוואָרן אַ רעזאָלוציע, וואָס זאָגט, אַז אַלע רעוואָלוציאָנערע אָרגאַנען דאַרפן געשאַפן ווערן נאָר דורכן ראַט. אויף דער זעלבער זיצונג פון אַרבעטער-ראַט איז אויך אָנגענומען געוואָרן אַ רעזאָלוציע, אַז ס'ווערן ווידער אויפגעשטעלט אַלע בירגערלעכע פרייהייטן, פרייהייט פון וואָרט, פּרעסע, אַגיטאַציע א. אַנד. און ס'ווערט אויף אַלע מאָל אָפּגעשאַפט טויטשטראָף. די דאָזיקע רעזאָלוציעס אָבער האָבן שוין איצט געוויס געקענט האָבן נאָר אַ היסטאָרישן ווערט, די קאָמוניסטן האָבן זיך שוין בכלל ניט גערעכנט מיטן ראַט, און וועלכן זיי האָבן ניט געהאַט קיין מערהייט און די איינציקע פאַקטישע

מאַכט אין ווילנע איז געווען דער קריגס-רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט, וועלכער האָט באַשטימט קאָמיסאַרן און אַרויסגעגעבן באַפעלן לויט דעם אַלטן, צוגעוווינטן שאַבלאָן.

מ'קען אָבער ניט לייקענען די גרויסע ווירקונג, וואָס די קאָמוניסטישע אידעאָלאָגיע האָט דאַן געהאַט אין ליטע. נאָך דער דייטשער אָקופּאַציע, ווען גרויסע מאַסן ניט אָרגאַניזירטע אַרבעטער זײַנען אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין קאַמף, אין ליטע, וואו דער קלאַסן-קאַמף איז דורכקרייצט געוואָרן מיטן נאַציאָנאַליטעטן-קאַמף, האָבן די לאָזונגען פון דעמאָקראַטיע און גרינדונגס-פאַרזאַמלונג ניט געקענט האָבן קיין צוציאונגס-קראַפט, פאַרקערט, די לאָזונגען פון די קאָמוניסטן זײַנען געווען פשוט און פאַרשטענדלעך פאַר די מאַסן. אפילו דער טייל אַרבעטער, וואָס איז געווען אָרגאַניזירט אין פּאָליטישע פּאַרטייען און האָט דורכגעמאַכט אַ לאַנגן פּעריאָד פון אָרגאַניזאַציע און דיסציפּלין, האָט ניט געקענט ביישטיין און איז מיטגעריסן געוואָרן מיטן שטראָם. אַ בולטע אילוסטראַציע איז די רעזאָלוציע וועגן פּאָליטישן מאָמענט, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן אויף דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון „בונד" דעם 11-טן יאַנואַר 1919, ד. ה., סך-הכל עטלעכע טעג נאָך דעם אַרײַנגיין פון די באָלשעוויקעס, מיט אַ גרויסער מערהייט פון 106 שטימען קעגן 33:

„דער זיגרײַכער גאַנג פון דער רעוואָלוציע אין ליטע, אונטערשטיצט פון דעם דייטשן און, הויפּטזעכלעך, פון רוסישן פּראָלעטאַריאַט, האָט איבערגעגעבן די פולע רעגירונגס-מאַכט אין די הענט פון די אַרבעטער-און פויערים-ראַטן, וואָס זייער אויפגאַבע איז צו פאַרווירקלעכן דעם סאָציאַליזם. מיר וואַרפן אָפּ די לאָזונגען פון גרינדונגס-פאַרזאַמלונג, דעמאָקראַטישע שטאָט-פאַרוואַלטונגען און קהילות. די ראַטן דאַרפן אויסדריקן דעם ווירקלעכן ווילן פון די אַרבעטער-מאַסן און טאָרן ניט ווערן קיין ווערקצייג פון איינצלנע פּאַרטייען".

פאַרשטייט זיך, אַז דער צווייטער טייל פון דער רעזאָלוציע וועגן דער דעמאָקראַטישקייט פון די ראַטן גופא איז געבליבן נאָר אויפן פּאַפּיר, און איז פּאַקטיש ניט פאַרטיידיקט געוואָרן אין לעבן אפילו דורך די, וואָס האָבן די רעזאָלוציע אָנגענומען.

ס'איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס די וואַלן צום נײַעם אַרבעטער-ראַט דעם 30, 31 יאַנואַר און 1, 2 פעברואַר 1919, וואָס זײַנען אַגב פאָרגעקומען אונטער אַ גרויסן דרוק פון די קאָמוניסטן, האָבן זיי געגעבן אַ גרויסע מערהייט. אין נײַעם אויספיר-קאָמיטעט זײַנען אויסגעקליבן געוואָרן 20 מיטגלידער, דערונטער 16 קאָמוניסטן. און אַזוי אַרום האָט די קאָמוניסטישע רעגירונג אין ליטע באַקומען אַלע סימנים פון לעגאַליטעט.

דעם 18-טן פעברואַר 1919 איז פאָרגעקומען די ערשטע זיצונג פון ראַטן-צוזאַמענפאָר אין ליטע. דער צוזאַמענפאָר האָט באַשלאָסן צונויפצוגיסן די סאָוועטישע רעפּובליקן פון ליטע און ווייסרוסלאַנד. עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ צענטראַלער אויספיר-קאָמיטעט פאַר ליטע פון 53 מיטגלידער, אין וועלכן די קאָמוניסטן האָבן געהאַט 46 ערטער און אויף דער פאַראייניקטער זיצונג פון די צענטראַלע אויספיר-קאָמיטעטן פון ליטע און ווייסרוסלאַנד אין שטאָטואַל, דעם 27-סטן פעברואַר 1919, איז אויסגעקליבן געוואָרן די אַרבעטער- און פויערים-רעגירונג פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, ווידער מיט מיצקעוויטש-קאַפּסוקאַס בראש.

III. צוויי נאָטעס.

אין דער צייט, וואָס אין ווילנע זיינען פאָרגעקומען די אַלע פייערלעכקייטן, האָט זיך פוילן אָרגאַניזירט, געשאַפן אַן אַרמיי און געגרייט זיך צו דערלאַנגען אַ טויטקלאַפּ דער ראַטנמאַכט אין ליטע. די אַנטאַנטע האָט געהאָט דערין אַ גרויסן חלק, ווי מיר זעען פון דער פאָלגנדיקער דייטשער נאָטע, וואָס איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם 14 פעברואַר 1919 אין ספּאַ און וועלכע וואַרפט אַ גאַנץ אומצווייַדייטיק ליכט אויף די געשעענישן אין ווילנע אין יענעם פעריאָד:

„דער מאַרשאַל פאָש האָט דעם 25 יאַנואַר געפאָדערט, אַז די פוילישע מחנות זאָל געגעבן ווערן אַ פרייער דורכגאַנג קיין גראָדנע און ווייטער אויף צו קעמפן מיטן באָלשעוויזם. דער אָפּזאָג פון דער דייטשער מאַכט וועט ווערן אויסגעטייטשט ווי אַ ראיה, אַז די דייטשע רעגירונג וועט ניט אַרויסווייזן קיין שום ווידערשטאַנד די באָלשעוויקעס. דעריבער האָט די דייטשע רעגירונג באַפוילן די חיילות, וואָס פאַרנעמען ליטע, אויסצואַרבעטן אַ הסכם וועגן דעם דורכגאַנג פון די פוילישע מחנות. אַזאַ הסכם איז שוין אויסגעאַרבעט און פאָרגעלייגט דער דייטשער רעגירונג אויף באַשטעטיקונג, באַפרידיקנדיק אויף אַזאַ אופן די פאָדערונגען פון די אַנטאַנטישע מלוכות בנוגע דעם פרייען דורכגאַנג פון די פוילישע מחנות אויף מזרח, אויף גראָדנע און ווייטער. האַלט די דייטשע רעגירונג פונדעסטוועגן פאַר נייטיק אָנצווייזן אָט אויף וואָס:

„די ידיעות וועגן דעם פרייען דורכגאַנג פון די פאָליאַקן האָבן אַרויסגערופן אַן ענערגישן פּראָטעסט מצד די ליטווינער און ווייסרוסן. די דייטשע רעגירונג האָט אויפן פּראָטעסט געענטפערט, אַז זי איז געצוואונגען צו מאַכן דעם דאָזיקן שריט, צוליב די פאָדערונגען פון די אַנטאַנטישע מלוכות. זי אַליין אָנערקענט די גערעכטיקייט פון דעם דאָזיקן פּראָטעסט, ווייל זי האַלט, אַז פאַרענטפערן דעם גורל פון די געוועזענע רוסישע פּראָווינצן געהערט דער קאָמפּעטענץ פון דער שלום-קאָנפערענץ.

„אַחוץ דעם דאַרף מען אָנווייזן דערויף, אַז דער ווידערשטאַנד, וואָס די פוילישע מחנות שטעלן די באָלשעוויקעס, איז, מחמת דער ברייטער פאַרשפּרייטונג פון די באָלשעוויסטישע אידעען אין דער פוילישער אַרמיי, זייער אַ ניט באַדייטנדיקער. דעריבער קוקן אויף דער פוילישער פאַרטיידיקונג קעגן דעם באָלשעוויזם מיט אומצוטרוי ניט בלויז די ליטווינער און ווייסרוסן, נאָר אויך דייטשלאַנד.

„אויף וויפיל ס'איז באַגרינדעט דער דאָזיקער אומצוטרוי, דערווייזט די עוואַקואַציע פון ווילנע. די דייטשע מחנות האָבן, לויט דער פאָדערונג פון מאַרשאַל פאָש, געמוזט איבערגעבן די פאַרטיידיקונג פון דער שטאָט די פאָליאַקן. דער סוף איז געווען, אַז די פאָליאַקן, הגם זיי האָבן פאַרנומען די שטאָט, האָבן געמוזט אין צוויי טעג אַרום זי ווידער אָפּטרעטן די רויטע חיילות, וואָס זיינען געווען לויט זייער צאָל און באַוואָפענונג אַ סך שוואַכער פון די פאָליאַקן און אַדאַנק דעם איז די גאַנצע סיסטעם פון באַפעסטיקונגען אַרום ווילנע שטאַרק געשעדיקט.

„ביי אַזוינע באַדינגונגען איז די דייטשע רעגירונג געצוואונגען אַראָפּצונעמען פון זיך יעטווידע אַחריות פאַר די רעזולטאַטן פון דעם דאָזיקן שריט, וואָס פאָש האָט געפאָדערט".

כמעט אין דער אייגענער צייט, דעם 16-טן פעברואַר 1919 האָט די דערווייליקע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער- און פויערים-רעגירונג פון דער סאָציאַליסטישער סאָוועטישער רעפּובליק פון ליטע צוזאַמען מיטן צענטראַלן אויספיר-קאָמיטעט פון די אַרבעטער- סאָלדאַטן- און פויערים-ראַטן פון דער סאָציאַליסטישער ווייסרוסישער רעפּובליק זיך געווענדט, אויפן יסוד פון אַ קעגנזייטיקן אָפּמאַך, צו דער רעגירונג פון דער פוילישער רעפּובליק מיט דער פאָלגנדיקער מעלדונג:

„די אַרבעטסקלאַסן, די אַרבעטער און פויערים פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, וואָס שטייען אויפן באָדן פון זעלבשטענדיקער מלוכהשאַפטלעכער זעלבסטבאַשטימונג, האָבן אויסגעדריקט זייער רצון צו פאַראייניקן די רעפּובליקן פון ליטע און ווייסרוסלאַנד אין איין מלוכהשאַפטלעכן אָרגאַניזם און האָבן באַשלאָסן צו גרינדן אַ ליטוויש-ווייסרוסישע סאָוועטישע סאָציאַליסטישע רעפּובליק.

„די אַרבעטנדיקע קלאַסן, וואָס באַפעלקערן די טעריטאָריעס פון די אויבנאָנגערופענע רעפּובליקן און וואָס פילן אַ ניט צעטיילעוודיקן באַנד מיט די אַרבעטסלייט פון דער גאַנצער וועלט, זיינען פרעמד אַלע שטרעבונגען צו פאַרכאַפּן פרעמדע לענדער. די אַרבעטער און די אָרימע פויערים, וואָס זיינען פאַראייניקט דורך די גרויסע אידעאַלן פון צווישנפעלקערלעכער אחדות פונם פּראָלעטאַריאַט, ווילן ניט פאַרענטפערן די שטרייט-פראַגן מיטן כוח פון כלי-זיין. די אַרבעטער און די אָרימע פויערים פון ליטע און ווייסרוסלאַנד פאַרענטפערן די שטרייטיקע טעריטאָריאַלע שאלות, וואָס קומען אויף צווישן זיי, דורך אַ הסכם—שאַפנדיק אַ סאָציאַליסטישע און סאָוועטישע אוניע (פאַרבאַנד) פון ליטע און ווייסרוסלאַנד.

„אין דער זעלביקער צייט דריקן זיי אויס דעם פאַרלאַנג איינצושטעלן וואָס גיכער אַן ענגן פאַרבאַנד מיט זייערע שכנים—מיט אַלע סאָציאַליסטישע סאָוועטישע רעפּובליקן, וואָס האָבן זיך פאָרמירט אויף די קאַנטן פון דער געוועזענער רוסישער אימפּעריע: מיט רוסלאַנד, אוקראַינע, לאַטוויע און עסטאָניע. צו דעם צוועק האָבן זיי בדעה צו שאַפן פון די אָנגערופענע רעפּובליקן—אַ פאַראייניקטע פעדעראַטיווע סאָציאַליסטישע סאָוועטישע רעפּובליק.

„אויב אַזאַ מלוכהשאַפטלעכע התקרבות, אַזאַ פעדעראַטיווער פאַרבאַנד איז ניט מעגלעך בנוגע די מלוכות, וואו די גאַנצע מאַכט איז נאָך ניט אין די הענט פון די אַרבעטער און אָרימע פויערים, קאָנען אָבער די אַרבעטער פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, וואָס זיינען באַפרייט געוואָרן פונם יאָך פון שקלאַפעריי פון די אָקופּאַנטן און פון דער קאַפּיטאַליסטישער גוואַלד און וואָס זיינען געוואָרן זעלבשטענדיק, ניט גלויבן, אַז די שכנותדיקע פעלקער זאָלן וועלן מיט גוואַלד אָפּרייסן טעריטאָריעס, וואָס גייען אַריין אין צוזאַמענשטעל פון די אויבנאָנגערופענע רעפּובליקן. בפרט, אַז זיי האָבן קעגן די דאָזיקע פעלקער קיין שום פיינדשאַפטלעכע כוונות ניט, פונקט פאַרקערט,—זיי זיינען באַגייסטערט מיט אַ געפיל פון טיפער פריינדשאַפט. בכלל זיינען די פעלקער פרעמד יעטווידע אימפּעריאַליסטישע פאַרכאַפּונגס-שטרעבונגען.

„דעריבער איז די דערווייליקע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער- און פויערים-רעגירונג פון ליטע צוזאַמען מיטן צענטראַלן אויספיר-קאָמיטעט פון ווייסרוסלאַנד מיט גרויס באַדויערן געצוואונגען צו פאַרצייכענען דעם פאַקט, וואָס מיליטערישע כוחות פון פוילן האָבן זיך אַריינגעריסן אין גראָדנער גובערניע און צווישן אַנדערע אין ביאַליסטאָקער אויעזד. ניט האָבנדיק קיין שום כוונות צו מאַכן אַן אָנפאַל אויף דער פוילישער טעריטאָריע, דריקן די אַרבעטער- און פויערים-רעפּובליקן פון ליטע און ווייסרוסלאַנד אויס דעם ענערגישסטן פּראָטעסט קעגן די מעשים פון דער פוילישער רעגירונג. די אַרבעטנדיקע באַפעלקערונג פון ביאַליסטאָקער אויעזד פילט אַ אומצעררייסלעכן פאַרבאַנד מיט די סאָוועטישע רעפּובליקן פון ליטע און ווייסרוסלאַנד. ניט קוקנדיק אויף אַלע מניעות פון דער מיליטערישער דייטשער און פוילישער אָקופּאַציע, האָבן די פאַרטרעטער פון די אַרבעטער און פויערים פון ביאַליסטאָקער אויעזד זיך באַטייליקט אין אַלע צוזאַמענפאָרן, וואָס זיינען אין

דער לעצטער צייט צונויפגערופן געוואָרן אין ליטע און ווייס־רוסלאַנד.

„דעם דאָזיקן צוזאַמענהאַנג באַשטעטיקט דער עטנאָגראַפישער צוזאַמענשטעל פון דער באַפעלקערונג פונם דאָזיקן אויעזד, אין וועלכן דער פוילישער עלעמענט איז אַ מיעוט.

„אויסדריקנדיק אַ פּראָטעסט קעגן דעם פּלאַן פון דער פוילישער רעפּובליק צו פאַרענטפערן טעריטאָריאַלע סכסוכים מיט גוואַלד, ווייזט די דערווײַליקע אַרבעטער־ און פויערים־רעגירונג פון ליטע צוזאַמען מיטן צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון ווייס־רוסלאַנד נאָך אַמאָל אָן דערויף, אַז זיי זיינען אין יעדער צייט גרייט צו פאַרענטפערן אַלע שטרייטיקע טעריטאָריאַלע שאלות דורך אַ רואיקן, פריינדשאַפטלעכן הסכם.

„מחמת דעם לייגן זיי פאָר דער רעגירונג פון דער פוילישער רעפּובליק צו דעלעגירן פאַרטרעטער אין אַ אויסגלייך־קאָמיסיע, וואָס איר אויפגאַבע דאַרף זיין: איינשטעלן די גרעניצן צווישן דער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסטישער סאָוועטישער רעפּובליק פון ליטע „און ווייסרוסלאַנד פון איין זייט און פון דער פוילישער רעפּובליק פון דער אַנדער זייט. אין פאַל פון אַ הסכם בעטן מיר די רעגירונג פון דער פוילישער רעפּובליק מודיע צו זיין, ווען זי שיקט פון איר זייט אויף צו אונטערהאַנדלען, און אויך וואו און ווען, לויט איר איינזען, דאַרף זיך צונויפקומען די דערמאָנטע קאָמיסיע".

פאָרזיצער פון דער דערווייליקער רעוואָלוציאָנערער אַרבעטער־ און פויערים־רעגירונג פון ליטע,
מיצקעוויטש־קאַפּסוקאַס.

פאָרזיצער פונם צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון די ראַטן פון די אַרבעטער־ פויערים־ און סאָלדאַטן־דעפּוטאַטן פון דער ווייסרוסישער רעפּובליק,
מיאַסניקאָוו.

ווילנע, 16 פעברואַר, 1919.

די פוילישע רעגירונג אָבער האָט ניט נאָר ניט געשיקט קיין פאַרטרעטער אין דער פאָרגעלייגטער אויסגלייכס־קאָמיסיע, נאָר האָט בכלל ניט געפונען פאַר נייטיק צו ענטפערן אויף דער דאָזיקער נאָטע.

די ידיעה, אַז די דייטשן האָבן דורכגעלאָזט די פוילישע חילות, האָט אַרויסגערופן אין ווילנע גרויס אומרואיקייט, באַזונדערס צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, וועלכער דער שוידערלעכער פּאָגראָם אין לעמבערג און די מעשים־נוראים אין לאַפּי (באַן־סטאַנציע צווישן ביאַליסטאָק און וואַרשע) האָבן קיין גוטס ניט צוגעזאָגט. די רעגיסטראַציע פון מיליטער־פליכטיקע פון איניקע יאָרגענג, אָנהייבנדיק פון יאָר 1900, וואָס איז באַשטימט געוואָרן אויפן 21 פעברואַר און ווייטער, האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט די אומרואיקע שטימונג. אין שטאָט זיינען אַרומגעגאַנגען פאַרשיידענע קלאַנגען וועגן דער לאַגע אויפן פראָנט אַזוי, אַז דער פּרעזידיום פון ווילנער אַרבעטער־ראַט האָט געפונען פאַר נייטיק אָנהייב מערץ אַרויסצולאָזן אַן אויפרוף, וואו ס'איז געזאָגט געוואָרן:

„אַזוי ווי די שונאים פון אַרבעטער־קלאַס און זייערע געדונגענע אַגענטן פאַרשפּרייטן פאַלשע קלאַנגען וועגן דער לאַגע אויף די פראָנטן, איז דער ווילנער ראַט פון אַרבעטערשע און רויטאַרמייאישע דעפּוטאַטן מודיע די ברייטע אַרבעטער־מאַסן, אַז יעדן טאָג ווערן געדרוקט אין די צייטונגען גענויע ידיעות וועגן דער לאַגע אויפן פראָנט און וועגן די פּאָליטישע געשעענישן און אַז אַלע פאַלשע קלאַנגען האָבן ניט קיין שום גרונד און זיינען בלויז אַ רעזולטאַט פון דער פּראָוואָקאַטאָרישער אַרבעט פון די שוואַרצע קאָנטר־רעוואָלוציאָנערע כוחות. דער פּרעזידיום איז דעריבער מתרה, אַז אַלע פּערזאָנען, וואָס פאַרשפּרייטן פאַלשע קלאַנגען, וועלן צוגעצויגן ווערן צו אַ שטרענגער פאַראַנטוואָרטלעכקייט און רופט די אַרבעטער ניט צו גלויבן די פאַלשע קלאַנגען און אָנווייזן אויף די יעניקע, וואָס פאַרשפּרייטן זיי".

די רעגירונג פון איר זייט האָט אָנגענומען אַ באַשלוס, אַז „היות עס האָבן זיך געמאָלדן זייער פיל פרייוויליקע אין דער רויטער אַרמיי, דאַרפן אָפּגעשאַפט ווערן די באַפעלן פון ווילנער גובערניאַלן און אויעזדנעם קריגס־קאָמיסאַריאַטן וועגן רעגיסטרירן אַלע בירגער, וואָס דאַרפן פאַררעכנט ווערן אַלס מיליטער־פליכטיקע".

ניט קוקנדיק אָבער אויף אַלע באַרואיקונגען זיינען אין שטאָט אַרומגעגאַנגען קלאַנגען וועגן געהיימער צוגרייטונג צו עוואַקואירן געוויסע סאָוועטישע אינסטיטוציעס, אַז די פּאָליאַקן קענען אַ ליאַדע טאָג פאַרנעמען די שטאָט און די ווילנער דעלעגאַטן צו דער עלפטער אַלרוסישער קאָנפערענץ פון „בונד" אין מינסק, וואָס האָט זיך געעפנט דעם 17־טן מערץ, האָבן געצווייפלט, צי זיי וועלן נאָך באַוויזן צו קומען צוריק קיין ווילנע.

אָנהייב אַפּריל איז די יידישע ווילנע אויפגעטרייסלט געוואָרן פון דער ידיעה וועגן דער שרעקלעכער שחיטה אויף יידן אין פּינסק און ס'איז קלאָר געווען, אַז דער אַריינמאַרש פון די פּאָליאַקן אין ווילנע וועט גלאַט ניט אַראָפּגיין. וואונדערלעך אָבער איז, וואָס גראָד דאַן איז אין שטאָט שטילער געוואָרן. עפּעס אַ געהיימע האַנט האָט ג ע ש ט י ק ט די קלאַנגען וועגן דער געפערלעכער לאַגע אויפן פראָנט. און דיזעלבע לייט, וואָס האָבן אומעטום געשיקט קאָמוניסטן און געהויבן די הענט פאַר קאָמוניסטישע רעזאָלוציעס, האָבן זיך געגרייט צו פאַרראַטן די סאָוועטישע מאַכט.

שפּעטער, נאָכן אַריינגיין פון די פּאָליאַקן, זיינען מעשיות איבערגעגאַנגען פון מויל צו מויל וועגן מיטגלידער פון פּ. אָ. וו. (פּוילישע מיליטערישע אָרגאַניזאַציע), וואָס האָבן פאַרנומען וויכטיקע פּאָסטנס אין דער אַרמיי, וועגן דעפּעשן, וואָס זיינען ניט איבערגעגעבן געוואָרן, וועגן מענטשן, וואָס האָבן געבראַכט וויכטיקע ידיעות און זיינען אַרעסטירט געוואָרן פאַר פאַרשפּרייטן פאַלשע קלאַנגען א. אַ. וו.

שבת פאַרטאָג דעם 19־טן אַפּריל 1919 האָבן די פוילישע לעגיאָנערן, מיט דער הילף פון די אייזנבאַנער, זיך אַריינגעריסן אין ווילנע. דער אַריינגאַנג פון די פּאָליאַקן איז געווען אינגאַנצן אומגעריכט פאַר דער באַפעלקערונג, און די יידן, וואָס האָבן פרייטאָג־צונאַכטס דעם 18־טן אַפּריל רואיק געפּראַוועט שבת און יום־טוב, האָבן גאָרניט געאַנט, אַז דער 19־טער אַפּריל, וועלכער איז אפשר געווען די אַנטשיידנדיקע דאַטע אין גורל פון ווילנע, וועט אַריינשרייבן אַזאַ בלוטיק, אַזאַ אימהדיק בלאַט אין דער געשיכטע פון די יידישע צרות.

ש. גאָרדאָן.

די פוילישע אקופּאַציע און די יידן.

I. די שרעקלעכע טעג.

שוין דער בלויזער אַריינגאַנג פון פוילישן חייל, וואָס איז געקומען „באַפרייען דעם קאַנט פון באָלשעוויסטישן יאָך", האָט דער יידישער באַפעלקערונג געבראַכט צרות און אומגליקן. דער פוילישער באַפרייאונגס-יום-טוב פון 19 אַפּריל איז פאַרוואַנדלט געוואָרן פאַר יידן אין אַ בלוט-באָד.

חול-המועד פסח, דעם 19 אַפּריל, האָט דאָס פוילישע מיליטער, ביי דער מיטהילף פון די פוילישע אייזנבאַנער, וועלכע האָבן פאַרראַטן די באָלשעוויקעס, נאָך אַ גאַסנשלאַכט פון עטלעכע טעג פאַרנומען ווילנע. דער ערשטער האָט זיך אין ווילנע אַריינגעריסן דער 11-טער אולאַנער פּאָלק. די קאַמפן מיט די באָלשעוויקעס האָבן געדויערט פון 19-טן ביזן 26-טן אַפּריל.

אָפּטרעטנדיק דורך שניפּישאָק פאַר די פוילישע לעגיאָנערן, האָבן די באָלשעוויקעס פאַרנומען זייערע פּאָזיציעס אויפן אַלטן שניפּישקער בית-עלמין און אויף די קברים אויסגעשטעלט די האַרמאַטן מיט די קוילנוואַרפערס. אחרון של פסח, ווען די באָלשעוויקעס זיינען אַנטלאָפן, האָבן זיך די פוילישע לעגיאָנערן אַריינגעריסן אויפן בית-עולם און גענומען זיך זוכן דאָרטן באַהאַלטענע אוצרות און געווער. זיי האָבן דורכגעזוכט יעדן אוהל, אויפגעגראָבן די קברים פון ר' מנחם מאַניש חיות (זיין מצבה איז די עלטסטע אויפן אַלטן שניפּישקער בית-עלמין) און פון ר' משה קרעמער (עלטערזיידע פון ווילנער גאון). נאָכן פאַרנעמען די שטאָט האָבן זיך די לעגיאָנערן גענומען צו די לעבעדיקע יידן און די גאַנצע תוכחה מיט אַלע אירע פּלאָגן האָט זיך אויסגעגאָסן אויף די יידישע קעפּ.

דעם 29 אַפּריל האָבן די באָלשעוויקעס זיך געפּרובט ווידער אַריינרייסן קיין ווילנע און זיינען שוין צוגעקומען צום „זווערינעץ"; אָבער נאָך אַ קאַמף ביים זווערינצער בריק זיינען זיי ווידער פאַרטריבן געוואָרן.

די גאַנצע צייט פון די איבערגאַנגסטעג זיינען איבער דער יידישער באַפעלקערונג, אונטערן אויסרייד פון קאַמף מיט די באָלשעוויקעס, באַגאַנגען געוואָרן מעשים-תעתועים. די יידן זיינען באַשולדיקט געוואָרן אין קאָמוניזם, אין שיסן אויפן פוילישן מיליטער פון די ביידימער און ראָג-הייזער, הגם זיי האָבן פון די באָלשעוויקעס געליטן ניט ווייניקער פאַר אַנדערע. זוכנדיק כלומרשט געווער, פלעגט מען זיך אַריינרייסן אין די יידישע הייזער, איבערקערן אַלץ קאַפּויער, צונעמען אַלץ, וואָס ס'פלעגט נאָר געפעלן ווערן, מערדעריש שלאָגן, שיסן און אין בעסטן פאַל אַרעסטירן. אַזעלכע רעוויזיעס פלעגן געמאַכט ווערן אַלע ווײַלע דורך פאַרשיידענע פּאַרטיעס ציווילע און לעגיאָנערן, געפירט פון קליינע שקצים. ראַבירן פלעגט מען ניט נאָר די הייזער, נאָר אויך די קראָמען, און וואָס ס'פלעגן זיך באַטייליקן אויך היגע קריסטן. אַ באַזונדערס שענדלעכע ראָלע האָבן דערביי געשפּילט

די פייערלעשער, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט אויפזוכן באָלשעוויקעס, שיסנדיק דערווײַלע אין אומשולדיקע יידן. די אָנגעראַבירטע זאַכן זיינען נאָכדעם פראַנק און פריי פאַרקויפט געוואָרן אויף די מערק. אַ סך יידן האָבן דאָרטן דערקאָנט זייערע זאַכן און צוריק אָפּגעקויפט. אַזעלכע אָנגעראַבירטע זאַכן זיינען נאָכדעם געפונען געוואָרן אויך ביי באַאַמטע. אַזוי, למשל, האָט מען ביי איינעם אַ רעווירשאָווי געפונען געגנבעטע בגדים, וועש, 5 פּאָר שיך, זילבער מיט מאָנאָגראַמען און אַנד. פונדעסטוועגן איז דער באַאַמטער פון זיין שטעל ניט באַזייטיקט געוואָרן.

אַ גרויסן חלק אין די בלוטיקע אַפּריל-טעג האָבן געהאַט די פוילישע שול-קינדער, וואָס האָבן אויף זייער געוויסן ניט ווייניק יידישע קרבנות. מיט ביקסן אין די הענט פלעגן זיי אַרומפירן איבער די יידישע הייזער לעגיאָנערן און סתם קריסטן, אָנווייזן, וואו ס'זיינען כלומרשט באַהאַלטן קאָמוניסטן, אָדער פאַרזאָגן, וואָס האָבן אַ באַציאונג מיט זיי. די קינדער פלעגן דאָס טאָן מיט התמדה, זייענדיק זיכער, אַז זיי פירן אויס אַ וויכטיקע פּאַטריאָטישע שליחות. די קליינע פּאַטריאָטן פלעגן זיך אַרויפוואַרפן אויף די פאַרבייגייענדיקע אומבאַשיצטע יידן, שלאָגן זיי, שפּייען אין פּנים אַריין, מיט געשרייען „געכאַפּט אַ זשיד!" צונויפגעטריבן זיי אין איין אָרט, צום גערטל אויף ברייטער גאַס לעבן שטאַב און אָנרייצן אויף זיי די סאָלדאַטן און דעם המון. די סאָלדאַטן האָבן אין זייער געגנוואַרט באַשאָסן די דערבייאיקע הייזער, די קוילן זיינען געפלויגן איבער די קעפּ פון די אומשולדיקע אַרעסטירטע יידן. צווישן די אַרעסטירטע אויף דער גאַס זיינען געווען די חשובסטע כלל-טוער — ווי הרב י' ר בינשטיין און ד"ר צ. שאַבאַד.

מ'מוז מודה זיין, אַז ס'זיינען געווען פאַלן, אמת זעלטענע, ווען קריסטן פלעגן זיך אָננעמען פאַר יידן און ראַטעווען זייער לעבן און פאַרמעגן, איינשטעלנדיק זיך פאַר זיי.

ס'איז גענוג געווען, אַז אַ קריסט זאָל האָבן אַ כעס אויף אַ יידן, ווי יענער האָט שוין מיט זיין לעבן באַצאָלט. אַזוי זיינען אומגעקומען די יידן ישראל בענסקי, זיין פרוי און פלימעניצע, אַלס קרבנות פון אַ נקמה-אַקט מצד איינעם אַ קריסט, וואָס האָט געגנבעט ביי בענסקין אַ קו און איז געווען אין כעס אויף אים דערפאַר, וואָס מ'האָט אים אָנגעקלאָגט. פאָרגעקומען איז דאָס אַזוי: דעם לעצטן טאָג פסח האָט מען צום יידן אין שטוב אַריינגעוואָרפן אַ גראַנאַט. גלייך זיינען אָנגעקומען לעגיאָנערן, אַכזריותדיק צעשלאָגן זיי, אַוועקגעפירט אויף ליפּובקע און דערשאָסן זיי. אויף ליפּובקע (אַ פאָרשטאָט פון ווילנע) זיינען אָן אַ משפּט און אָן אַ חקירה-ודרישה אומגעקומען נאָך 67 יידן, איינציקע פון זיי האָט מען געצוואונגען אויסגראָבן אַ גרוב פאַר זיך אַליין, אַנדערע זיינען באַגראָבן געוואָרן לעבעדיקערהייט.

אחוץ די הרוגים אויף ליפּובקע, זיינען יידן אויך דערשאָסן געוואָרן אין אַנדערע ערטער. אַזוי למשל איז אויף זאַמד-גאַס

(פּעסטשאַנע) אַרויסגעשלעפּט געוואָרן פון זיין וואוינונג און דערשאָסן געוואָרן דער שריפטשטעלער אייזיק-מאיר דעווענישסקי — א. ווייטער; 3 יידן לעבן אַנטאָקאָל; 3 יידן, 1 מאַנסביל און 2 פרויען, פון וועלכע איינע האָט נאָך געלעבט, זיינען באַגראָבן געוואָרן אויפן ברעג ווילִיע לעבן שפּיטאָל יאַקוב, דערביי האָט מען געצוואונגען יידן באַגראָבן זיי; 4 יידן אויף ראָסע. און א צייט נאָכאַנאַנד האָט די מאַכט ניט דערלויבט ברענגען די קדושים צו קבר ישראל, מורא האָבנדיק, אַז די יידן וועלן דאָס אויסנוצן אַלס דעמאָנסטראַציע, פאָטאָגראַפירן די טויטע קערפּערס און פונאַנדערשיקן דאָס איבער דער וועלט. עטלעכע יידן זיינען געפונען געוואָרן דערטרונקענע אין ווילִיע, געבונדענערהייט.

אחוץ די דערשאָסענע זיינען טויזנטער יידן אַרעסטירט געוואָרן, צווישן זיי די כלל-טוער און שריפטשטעלער לייב יפה און ש. ניגער, וואָס זיינען אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט א. ווייטער, אָפּגעפירט געוואָרן אויפן וואָקזאַל, וואו זיי איז אויסגעקומען איבערצוטראָגן די ציניסטע הפקרות פון די בלוטיקע אַפּריל-טעג, זייער לעבן איז געהאַנגען אויף א האָר און נאָר אַדאַנק די איבערמענטשלעכע השתדלותן איז זיי געלונגען מציל צו זיין פון טויט.

דעם 22 אַפּריל האָט מען צוגעפּגענומען 32 יידישע סאַניטאַרן און באַרימהאַרציקע שוועסטער, פון אַנטאָקאָלער שפּיטאָל פון רויטן קרייץ, מ'האָט אַלעמען אינטערזוכט און אכזריותדיק געשלאָגן. די יידישע באַרימהאַרציקע שוועסטער האָט מען אינטער א שטרענגן קאָנוואָי אָפּגעפירט אין פּאָליציי-טורמע, אויפן וועג איז מען זיך מיט זיי זייער שרעקלעך באַגאַנגען.

ס'האָט זיך גלייך פאַרשפּרייט א מעשה, אַז א יידענע האָט פון שפּיטאָל אַרויסגעטראָגן א קערבל מיט באָמבעס, וואָס ס'האָט זיך נאָכדעם אַרויסגעוויזן פאַר א מיאוסן בילבול.

די לאַגע פון די אַרעסטירטע יידישע סאַניטאַרן איז געווען א שרעקלעכע: איינער פון זיי, סטאָלאָוו, איז דערשאָסן געוואָרן אויפן וועג, איינער ברייזנשטאָק איז דערשאָסן געוואָרן אין לוקישקער טורמע, דערפאַר, וואָס ער איז געשטאַנען ביים פענסטער פון זיין קאַמער. אַנדערע סאַניטאַרן זיינען אין לוקישקער טורמע קראַנק געוואָרן אויף פלעק-טיפוס און איינער פון זיי, דער סטודענט-מעדיק ליאַצקי, איז געשטאָרבן.

די יידישע אַרעסטירטע האָבן איבערפולט אַלע טורמעס, דעם וואָקזאַל, דעם הויף פון פּאָסט, די בנינים אויף דאָמיניקאַנער 2, אויף געאָרג-פּראָספּעקט 19, אין האַנדלס-באַנק, אין פּאָליציי. א גרויסע צאָל אַרעסטירטע איז אַרויסגעשיקט געוואָרן אין די קאָנצענטראַציע-לאַגערן.

אויס מורא פאַר דער הפקרות זיינען די יידן דערשלאָגענע און געבראָכענע אין שרעק געזעסן באַהאַלטענערהייט אין די הייזער, אָפּגעריסן פון דער אויסערלעכער וועלט, איינער פון אַנדערן, ניט וויסנדיק, וואָס ס'קומט פאָר אין אַנדערן הויף: מחוץ שכלה חרב ובבית אימה.

די יידישע באַפעלקערונג איז איבערגעלאָזט געוואָרן אויף הפקר, געווען צו שאַנד און צו שפּאָט, קיין קלאָגער קיין ריכטער איז ניט געווען.

די צייט, ווען ס'זיינען פאָרגעקומען די שלאַכטן, האָט זיך אינגאַנצן אָפּגעשטעלט דער אַריינפיר און אַרויספיר. דער יקרות איז געווען אין לשער. ברויט האָט דאַן דערגרייכט צו 18 צאַרישע רובל א פונט, קאַרטאָפל—7 צאַרישע רובל א פונט (מקחים ניט געהערטע אפילו אין רוסלאַנד צו יענער צייט). די יידישע באַפעלקערונג איז געווען זייער פאַראָרימט. די, וואָס האָבן שוין פאַרמאָגט געלט צו קויפן, האָבן געהאַט אויסצושטיין א נייע צרה: פאַר עסנווארג האָט מען געפאָדערט צאַרישע געלט. דער עולם איז געווען אָנגעשפּייזט מיט קערענקעס. די, וואָס האָבן שוין יאָ

געהאַט רוסיש געלט, נאָר פון קלענערע קופּיורן (איינצלנע רובלס, דרייערלעך, פינפערלעך) פלעגן זיי מוזן אויסבייטן אויף גרעסערע, פאַרלירנדיק א גרויסן פּראָצענט, צו קריגן א פונט ברויט אונטערצוהאַלטן די נשמה.

די שפּורן פון פילע פאַמיליעס זיינען דערהרגעט געוואָרן אָדער געשמאַכט אין די טורמעס. א סך יידן זיינען צעראַבירט, אָדער צערואינירט געוואָרן. ס'האָט זיך אָנגעהויבן צו מערקן א שטרעבונג אויסצונוצן די אַנטיסעמיטישע שטימונג פון די פוילישע מאַסן בכדי אָפּצוציען דעם פוילישן עולם פון די יידישע קראָמען. די אַרבעטסלאָזיקייט איז געוואָרן אין לשער. אין ווילנע האָבן זיך דאַן גענייטיקט אין תמיכה ביי 30 טויזנט יידן. און אין גרויסער שול, בעת קריאת התורה, ווי שפּעטער אין דער קהילה, אויף די פּלענאַרע זיצונגען, פלעגן זיך אַריינרייסן פרויען, קינדער, מאַנסלייט — אַרבעטסלאָזע מיט יאָמערלעכע געוויינען נאָך הילף.

דעם 6 מאַי, ווען די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך שוין געהאַט א ביסל באַרואיקט פון די איבערגעלעבטע גרוילן, ווען מ'האָט שוין געקאָנט גיין איבערן גאַס, ריזיקירנדיק נאָר מיט דער פרייהייט, אָדער מיט כאַפּן געשלאָגן, האָט די קהילה נאָך א געצוואונגענער הפסקה ווידער אָנגעהויבן צו אַרבעטן. דערפילנדיק דעם גרויסן אחריותפולן מאָמענט, האָבן די לינקע פּאַרטייען, וואָס זיינען מיטן קומען פון די באָלשעוויקעס אַרויסגעטראָטן פון דער קהילה, ווידער אָנטייל גענומען אין דער קהילה-אַרבעט. און מ'מוז מודה זיין, אַז דער רעפּרעזענטאַטיווער אָרגאַן פון דער יידישער באַפעלקערונג, די קהילה, איז דאַן געשטאַנען אויף דער געהעריקער הייך. די קהילה האָט זיך גלייך געשטעלט אויף דער וואַך פון די יידישע אינטערעסן, פאַרטיידיקנדיק דעם יידישן כבוד

אויף דער דאָזיקער זיצונג פון 6-טן מאַי האָט די קהילה אָנגענומען פאָלגנדיקע רעזאָלוציע וועגן די איבערגעלעבטע געשעענישן:

די יידישע קהילה אין ווילנע ערקלערט:

די ווילנער יידישע באַפעלקערונג איז ערשיטערט דורך די באַליידיקונגען, רויבערייען און הריגות, וועלכע זי האָט איבערגעלעבט אין די טעג פון דעם 19-טן אַפּריל און ווייטער און דורך די עינויים און ליידן, וועלכע טעראָריזירן אָן אַן אויפהער די יידישע באַפעלקערונג.

פיל אומשולדיקע יידן פון דער פרידלעכער באַפעלקערונג, וועלכע האָבן אַבסאָלוט קיין שום שייכות ניט געהאַט צו דעם קאַמף פון דעם פוילישן מיליטער מיט די באָלשעוויקעס זיינען דערהרגעט געוואָרן אָן א שום אויספאָרשונג און געריכט.

הונדערטער אומשולדיקע יידן, אָן אונטערשייד פון געשלעכט און עלטער, זיינען ביי זיך אין די וואוינונגען אָדער אויף די גאַסן אכזריותדיק געשלאָגן געוואָרן.

טויזנטער יידישע וואוינונגען זיינען צוראַבירט געוואָרן און א גרויסער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג איז אינגאַנצן פאַראָרימט געוואָרן.

טויזנטער אומשולדיקע יידן, צווישן זיי פיל אָנגעזעענע מיטגלידער פון דער יידישער באַפעלקערונג און וויכטיקע יידישע כלל-טוער, זיינען אָן שום יסוד אַרעסטירט געוואָרן, געשלאָגן געוואָרן און אַריינגעוואָרפן אין פאַרשיידענע תפיסות, וואו זיי זיינען געהאַלטן געוואָרן אָן עסן און טרינקען און וואו זיי האָבן איבערגעטראָגן די גרעסטע באַליידיקונגען. א גרויסער טייל פון זיי איז אָן א שום אויספאָרשונג און אויסוואַל אָפּגעשיקט געוואָרן קיין לידע, וואו זיי האָבן געהאַט אַריבערצוטראָגן די שרעקלעכסטע עינויים — פיזישע און מאָראַלישע — נאָכדעם זיינען זיי אָפּגעשיקט געוואָרן אין א אומבאַוואוסטער ריכטונג. פאַרשיידענע אַנדערע גרופּן פון די אַרעסטירטע יידן זיינען פאַרמשפּט געוואָרן, אַרויסגעשיקט און אינטערנירט געוואָרן אָן שום באַווייזן

פון זייער שולד און אָן צו געבן זיי די מעגלעכקייט דערווייזן זייער אומשולד.

די דאָזיקע ערשיינונגען האָבן ניט אויפגעהערט אויך נאָכדעם, ווען די יידישע פאָרשטייער האָבן אינפאָרמירט די מאַכט וועגן דעם, וואָס עס קומט פאָר אין שטאָט.

אין דער באַפעלקערונג איז געשאַפן געוואָרן די פאָרשטעלונג, אַז אַלע יידן זיינען געשטעלט אויסער דעם געזעץ און מען קאָן מיט זיי טאָן, וואָס מען וויל, און דאָס האָט געשאַפן דעם באָדן פאַר אַנטיסעמיטישע פּאָגראָם-העצע און פּראָוואָקאַציע, וועלכע האָט אויסגענוצט פאַרשיידענע בלבולים קעגן יידן און האָט געזוכט צו מאַכן די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער באָלשעוויסטישער פּאָליטיק, הגם דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט געליטן פון דער באָלשעוויסטישער פּאָליטיק פיל מער ווי אַנדערע טיילן פון דער באַפעלקערונג און הגם אין דער קאָמוניסטישער רעגירונג און אויף די אָנפירנדיקע קאָמוניסטישע שטעלעס האָבן דעם באַדייטנסטן אָרט פאַרנומען ניט-יידן.

די יידישע קהילה אין ווילנע דריקט אויס איר שאַרפסטן פּראָטעסט קעגן די טרעקלעכע עינויים, וועלכע די יידישע באַפעלקערונג האָט איבערגעלעבט פאַר די לעצטע טעג.

די יידישע קהילה פאָדערט:

1) ס'זאָל תיכף געמאַכט ווערן אַ סוף צו די רדיפות קעגן יידן, ס'זאָל פאַרזיכערט ווערן די יידישע און באַרירלעכקייט, דער יידישער כבוד, די יידישע האָב און גוטס און ס'זאָלן געשאַפן ווערן די רעכטלעכע באַדינגונגען, ביי וועלכע די יידישע באַפעלקערונג זאָל זיך קענען אומקערן צו אירע פרידלעכע באַשעפטיקונגען.

2) ס'זאָלן תיכף אומגעקערט ווערן צוריק אַלע יידן, וואָס זיינען אָן אַ קלאָרן באַווייז אין זייער שולד אַרויסגעשיקט געוואָרן פון שטאָט.

3) ס'זאָלן געשאַפן ווערן געזעצלעכע גאַראַנטיעס, וואָס זאָלן געבן די אַרעסטירטע די מעגלעכקייט אויסצונוצן אַלע יורידישע מיטלען, כדי צו באַווייזן זייער אומשולד.

4) ס'זאָלן גלייך באַפרייט ווערן אַלע אַרעסטירטע, קעגן וועלכע עס איז ניטאָ קיין באַשולדיקונגס-מאַטעריאַל.

5) ס'זאָלן תיכף אָנגענומען ווערן מיטלען אויסצוזוכן די צעראַבירטע יידישע גוטס און באַשטראָפן די רויבער.

די יידישע קהילה אין ווילנע איז זיכער, אַז דאָס יידישע פאָלק אין ליטע וועט ניט אָפּשטעלן און ניט אָפּשוואַכן זיין קאַמף פאַר די יידישע בירגערלעכע, פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע רעכט, פאַר דעם נאַציאָנאַלן קיום און כבוד פון יידישן פאָלק.

די דאָזיקע רעזאָלוציע, וועלכע האָט ניט איבערטריבן די עינויים פון דער יידישער באַפעלקערונג, האָט שרעקלעך אויפגערעגט די פּאָליאַקן, און די מיטגלידער פון פּוילישן קרייז-פאַרבאַנד אין ווילנע האָבן נאָך געהאַט אפילו די חוצפה אַרויסצוטרעטן מיט אַ עפנטלעכן פּראָטעסט קעגן דער קהילה, אין וועלכן עס איז געזאָגט געוואָרן:

„דער פּראָטעסט פון דער ווילנער יידישער קהילה איז פול מיט סם און כעס קעגן די פּאָליאַקן און קאָן זיך אָפּרופן שעדלעך פאַר דער יידישער באַפעלקערונג גופא. חוץ דעם געפינען מיר, די פאַרזאַמלטע מיטגלידער פון דעם פּוילישן קרייז-פאַרבאַנד אין ווילנע, פאַר נייטיק, צו ווענדן זיך צו דער געהעריקער מאַכט מיט אַ בקשה אָנצוקלאָגן אין געריכט די מחברים פון פּראָטעסט פון דער יידישער קהילה פאַר די רכילות קעגן פּוילישן מיליטער און פּוילישן פאָלק און פאַר אָנרייצן אויף אַזאַ אופן ניט נאָר די יידישע, נאָר אויך די

ליטווישע און ווייסרוסישע באַפעלקערונג קעגן יענע, וואָס האָבן באַפרייט ווילנע פון באָלשעוויסטישן באַפאַל".

די דאָזיקע רעזאָלוציע איז פונאַנדערגעשיקט געוואָרן דעם מלוכה-שעף יוזעף פּילסודסקי, דעם פּרעמיער-מיניסטער איגנאַצי פּאַדערעווסקי, ווי אויך דעם אַמעריקאַנער, ענגלישן, פראַנצויזישן און איטאַליענישן באַטשאַפטער אין וואַרשע.

דער „נאַש קראַי" — דער אָרגאַן פון די פּוילישע דעמאָקראַטן — וואָס פלעגט טאַקע אין די לייטאַרטיקלען שרייבן וועגן „בריידערלעכקייט, גערעכטיקייט און פרייהייט" און איז אין כראָניק ניט אָפּגעשטאַנען פון „דוויעניק ווילענסקי", האָט וועגן דער פּראָטעסט-רעזאָלוציע פון קהילה געשריבן אָט וואָס: „עס ציטערט, וואָס ווייסט ניט דעם גאַנג פון די געשעענישן, עפּעס אַן אַמעריקאַנער אָדער אַן ענגלענדער, וואָלט געקאָנט מיינען אויפן סמך פון דער דערמאָנטער רעזאָלוציע, אַז די אומגליקלעכע ווילנער יידן זיינען אָן שום טעם געפּייניקט געוואָרן דורך די פּאָליאַקן..."

די יידישע ציווילע באַפעלקערונג האָט זיך באַטייליקט אין די שלאַכטן, און די אינטערווענציעס, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אין די יידישע הייזער, האָבן געגעבן אַלס רעזולטאַט נער ווי אַ צענדליק קוילנוואַרפערס, אַ געוואַלדיקע מאַסע געווער און אַמוניציע, און די יידישע קהילה בלאָזט פונאַנדער די עקסצעסן ביז דער מאָס „פון עפּעס אַ פּאָגראָם, וואָס איז גאָר אפילו ניט פאָרגעקומען".

ביי אַזאַ האַלטונג אפילו מצד די פּוילישע „דעמאָקראַטן" איז קיין וואונדער ניט, אַז די גאַנצע אַטמאָספערע איז געווען דורכגעדרונגען מיט יידן-האַס, און פּראָסטע פון ווילדער העצע, וואָס איז געפירט געוואָרן דורך דער פּוילישער געזעלשאַפט קעגן יידן. וועלכע דיך באַרעכטיקן דעם פּאָגראָם און אויפווייזן, אַז די יידן האָבן ניט זייער האַלטונג כשר פאַרדינט די „עקסצעסן". פלעגט די פּוילישע און פאַראַנטוואָרטלעכע פּרעסע דערציילן פאַרשיידענע מעשיות, ווי אַזוי יידן האָבן געשאָסן אין פּוילישן מיליטער, געגאָסן אויף אים הייס וואַסער, געוואָרפן אין אים ניט שטיינער, און נאָך אַזעלכע שקרים און בילבולים, כדי אַרויסצושטעלן די יידן אין די אויגן פון דער וועלט פאַר באָלשעוויקעס.

די פאַרשיידענע אַ מגעלומפּערטע מעשיות וועגן יידן פלעגן ווערן איבערגעגעבן פון מויל צו מויל און טיילמאָל אונטערגעהאַלטן דורך גלחים אין די קלויסטערס און דורך פינסטערע עלעמענטן, וואָס פלעגן העצן קעגן יידן. די פּוילישע טעלעגראַפן-אַגענטור („פּאַט") פלעגט דאָס אַלץ צעשיקט איבער דער וועלט. למשל, אַז אויף דייטשע גאַס זיינען געפונען געוואָרן צוויי לעגיאָנערן, דערהרגעטע דורך יידן און אַז כמעט אַלע כוחות האָט זיך די מאַכט באַנוצט איינצוהאַלטן די אויפרעגונג פון מיליטער קעגן יידן...

אַ פרומער וואונטש איז געבליבן דעם מלוכה-שעפס אויפרוף פון 22 אַפּריל, וואָס איז אויסגעקלעפּט געוואָרן אין די ווילנער גאַסן אין פּויליש, יידיש, ליטוויש און ווייסרוסיש.

צו די איינוואוינער

פונם געוועזענעם ליטווישן פירשטענטום*)

אייער לאַנד געדענקט שוין קיין פרייהייט פון הונדערטעטליכע צענדליג יאָהר און איז געוועזן געדריקט דורך דעם רוסישן, דיי שפעטער באָלשעוויסטישן געוואַלד האָט, וועלכער האָט אָנגעוואָרפן די באַפעלקערונג פרעמדע פאָרשריפטען פון בעגעהן, קעמפער גנדיג דעם ווילען, שטענדיג ברעכענדיג דאָס לעבען.

---

*) סטיל און אויסלייגונג ניט געענדערט.

אָט דער צושטאַנד פון דער שטענדיגער שקלאַווערײַ, וואָס איז מיר גוט בעקאַנט, ווי אַ געבאָרענעם אויף דער אומגליקליכער ערד, מוז איינמאָל פאַר אַלע מאָל אויפהערען, עס מוז דאָך אין דעם לאַנד, וואָס איז ווי דורך גאָט פערגעסען, הערשען פרייהייט און דאָס רעכט פריי זיך אַרויסצוזאָגען וועגען די שטרעבונגען און בעדערפענישען.

דאָס פוילישע מיליטער, וועלכעס איך האָב מיט מיר מיטגעבראַכט אַרויסצוואַרפען די געוואַלטסהערשאַפט און די אָנגעוואָרפענע רעגירונג — אָט דאָס מיליטער טראָגט אײַך אַלע גרויסע פרייהייט.

איך וויל אײַך געבען די מעגליכקייט צו לעזען די אינערליכע פראַגען פון נאַציאָנאַליטעטען און רעליגיעס אַזוי, ווי איהר אַליין וואונשט אײַך אָהן דעם דרוק פון פוילען.

און דעריבער, האָטש ס'דונערן נאָך אויף אײַער ערד די האַרמאַטען און ס'גיסט זיך דאָס בלוט — פיהר איך ניט אײַן קיין מיליטער-פאַרוואַלטונג, נור אַ ציווילע, אין וועלכער ס'וועלען אַרייגעהען מענשען פון דעם לאַנד.

די אויפגאַבע פון דער פאַרוואַלטונג וועט זײַן:

1) מעגליך מאַכען דער בעפעלקערונג דאָס אַרויסזאָגען זיך וועגען זײַן צוקונפט און געברויך דורך פרייגעקליבענע פערטרעטער. די וואַהלען וועלען אויסגעפיהרט ווערען אויף דעם גרונד פון גלייכע, געהיימע, אַלגעמיינע, אָהנמיטעלבאַרע, אָהן אונטערשייד פון געשלעכט, שטימונג.

2) דאָס לייזען די אַפּראָוויזאַציאָנס-פראַגע דורך געבען הילף אינם עסענוואַרג, דאָס שטיצען אַרבייט, דאָס פאַרזיכערן די אָרדנונג און די רוהע.

3) דאָס בעשיצען אַלעמען אָהן אונטערשייד פון גלויבען אָדער נאַציאָנאַליטעט.

4) אין דער שפּיץ פון דער פערוואַלטונג האָב איך געשטעלט הערר י ע ר ז ש י אָ ס מ אָ ל אָ װ ס ק י, איהר קענט אײַך ווענדען צו איהם ווי אויך צו די וואָס וועלען דורך איהם בעשטעטיגט ווערען.

ווענדען דאַרפט איהר זיך אָפען אין אַלע אײַערע געברויכען און אַלע היגזיכטען, וואָס טהוען אײַך וועה און געהערען אײַך אָן.

יוזעף פילסודסקי.

ווילנאָ, דעם 22 אפּריל 1919.

דער אויפרוף האָט ניט אויסגעלייזט די יידישע באַפעלקערונג פון הפקרות און נגישות. ניט נאָר פון צעבושעוועטן אויפגערייצטן מיליטער און המון אין די ערשטע טעג, נאָר אויך שפּעטער אין משך פון דער גאַנצער פוילישער אָקופּאַציע זיינען די יידן כסדר באַעוולט געוואָרן אין זייערע מענטשלעכע און נאַציאָנאַלע רעכט.

יידישע יונגעלייט האָבן נאָך לאַנג געציטערט אַרויסצוגיין אויף דער גאַס אויס מורא צו ווערן אַרעסטירט. ס'איז געווען גענוג, אַז אַ קריסט, אָדער אַ ייד אַ מסור (אין דעם פרט זיינען יידן געווען גלייכבאַרעכטיקט) זאָל אָנווייזן אויף איינעם, אַז ער איז אַ קאָמוניסט, מ'זאָל יענעם אַרעסטירן און חדשים לאַנג ניט וויסן, וואוהין ער איז אהינגעקומען.

אַריבערגיין די בריקן איז פאַר יידן געווען פארבונדן מיט סכנות נפשות, מ'פלעגט ניט נאָר אַלץ צונעמען, נאָר אויך אָנשלאָגן, מ'האָט ניט געשאַנעוועט אויך קיין אַנשטאַלטן. אַזוי צום בײַשפּיל, ווען פאַר די קראַנקע יידישע קינדער פון זווערינעצער באַראַק פלעגט מען שיקן עסן, פלעגט מען דאָס אָן טענות צונעמען. אין אייניקע ערטער הי אויף עקאַפּלערנע פלעגט מען יידן איבערן

אייזערנעם בריק ניט דורכלאָזן און די יידישע איינוואוינער פלעגן דאַרפן מאַכן יעדן טאָג צו עטלעכע איבעריקע ווייאָרסט דורך נאָוויסוויאַט. נאָכדעם פלעגט מען שוין יידן דורכלאָזן מיט אַ דורכגאַנג-שיין פון דער מאַכט, וועלכע מ'פלעגט באַקומען אין קאָמענדאַנטור פאַר 5 רובל אַ חודש. יעדער טאָג פלעגט ברענגען נייע פאַלן פון נגישות און הפקרות בנוגע יידן. אַזוי למשל, זיינען דעם 14 מאַי קיין יידן ניט דורכגעלאָזן געוואָרן אויף סטעפּנגאַס, און געשלאָגן געוואָרן דורך פוילישע יונגעלייט מיט נאַגייקעס. די דערביי שטייענדיקע מיליציאָנערן האָבן זיך אפילו קיין ריר ניט געטאָן. מ'פלעגט די יידן ניט לאָזן קויפן קיין עסנוואַרג ביי די דאָרפסלייט, צונעמען ביי די יידן די פּראָדוקטן, וואָס זיי פלעגן ברענגען אין שטאָט.

לעגיאָנערן און מיליציאָנערן האָבן זיך געמאַכט אַ פּרנסה פון כאַפּן אויף אַרבעט. מ'פלעגט באַפאַלן יידן אויף דער גאַס, צווינגען זיי רייניקן שמוציקע ערטער, טראָגן שטיינער א. ד. ג. פאַרן פּרוּב אַרויסצומאַכן זיך, אָדער אָפּזאָגן זיך פלעגט מען קריגן געשלאָגן מכּת רצח. אַזוי, צום בײַשפּיל, זיינען געכאַפּט געוואָרן יידישע יונגעלייט און געצוואונגען געוואָרן אויסצוגראָבן דעם באָלשעוויסטישן ברודער-קבר אין יעקאַטערינע-סקווער און אַרויסוואַרפן די קערפּערס פון די קאָמוניסטן אַס און שימעלעוויטש, וואָס זיינען געפאַלן ביים פאַרכאַפּן די שטאָט דעם ערשטן מאָל דורך די פּאָליאַקן אין יאַנואַר 1919. ווען דער ברודער-קבר איז שוין געווען ליידיק, האָבן די סאָלדאַטן געכאַפּט אַ פאַרבייגייענדיקן יידן און אַריינגעוואָרפן אים אַהינצו. ווי דער ייד וואָלט אָפּגעשניטן איז אומבאַוואוסט, ווען בעת מעשה וואָלט ניט פאַרבייגעגאַנגען אַ ליטווישע דאַמע, יפּרוי וויליישיס, וואָס האָט זיך אָנגענומען פאַרן יידן, פאַרוואָס מ'האָט איר אויך געוואָלט געבן קלעפּ.

אויף די ווענדונגען פון די געליטענע נאָך הילף פלעגט מען פון זיי חוזק מאַכן און אָפּטמאָל שלאָגן אויך. העכערע באַאַמטע פלעגן זיך מאַכן ניט וויסנדיק פון גאַנצן ענין. ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ מעשה מיט אָנטאָן נגישות יידישע קרעמער. אַ פּולע מיספאַרשטענדענישן פלעגן אַרויסקומען דערפון, וואָס די קריסטן פלעגן צאָלן די יידישע קרעמער מיט הערטלאָזע קערענקעס, אָנשטאָט צאַרישע רובלס, אויף וועלכע ס'האָט זיך דאַן געפירט דער גאַנצער מסחר. ס'האָט זיך באַוויזן אַ נייער מין „בעל צדקה“. לעגיאָנערן און ציווילע קריסטן פלעגן באַפאַלן די יידישע גאַסן-הענדלער, אַריינרייסן זיך אין די יידישע קראָמען, צונעמען ביי די יידישע קרעמער די סחורה און אָפּגעבן זי קריסטן. איבערהויפּט האָבן געליטן די קרעמער פון האַלע. ס'איז דערגאַנגען דערצו, אַז די יידישע קרעמער פון האַלע האָבן זיך געווענדט דורך דער קהילה צו דער מאַכט מיט אַ בקשה, צו האַלטן אין „האַלע“ אַ שטענדיגע שמירה.

סאָלדאַטן פלעגן אַ מגיין איבער די גאַסן, שלאָגן יידן, שמייסן זיי אויפן מיטן גאַס, עלטערע, יונגע, פרויען, קינדער, פאַר אַ גרויסן עולם קריסטן, וואָס האָבן געקוואָלן פון נחת, אייניגע פרויען האָבן זיי אַזוי צעשלאָגן, אַז זי איז געפאַלן אונטער זייערע קלעפּ.

דעם נסיון אָנצוטאָן יידן צרות פלעגן ניט קענען בײַשטיין אויך די קראַנקע לעגיאָנערן (פון לאַזאַרעט אויף פּאָהולאַנקע). זיי פלעגן מכבד זיין די דורכגייענדיקע יידן מיט שטיינער, פלעשער און אַנדערע זאַכן, פאַרוואונדעט אייניקע צענדליק יידן — און אַנדערע אפילו גאַנץ שווער.

מ'פלעגט זיך איזדיעקעווען ניט נאָר איבער לעבעדיקע, נאָר אויך איבער טויטע. אַזוי, צום בײַשפּיל, האָבן פוילישע קינדער דעם 8 מאַי אָפּגעשטעלט אַ לוויה ביים גרינעם בריק, און געהייסן דעם מיליציאָנער אויפרייסן דעם ארון און זוכן דאָרטן באָמבעס.

זייער פיל איז אויסגעקומען אויסצושטיין דעם אַלטן שני־פּיעקער בית־עלמין, איינעם פון די גרעסטע היסטאָרישע מערק־ווירדיקייטן פון ירושלים דליטע, פון וועלכן ס׳ווייט מיט גרויער אַלטקייט. דער דאָזיקער בית־עולם, וואָס איז אַלט העכער 400 יאָר, וואו ס׳ליגט די יידישע גילדערנע פאָן, וואו ס׳האָבן געפונען זייער אייביקע רו גאונים וגדולים פון לאַנגע דורות, האָט שוין איבערגעלעבט פאַרשיידענע קריטישע צייטן; איבערהויפּט איז ער געשטאַנען אין געפאַר חרוב צו ווערן בעת דער וועלט־מלחמה, אָבער אפילו די צאַרישע רעגירונג האָט ניט געקענט בײַ זיך פועלן, דאָס, צו וואָס ס׳איז דערגאַנגען בעת דער פּוילישער אָקו־פּאַציע. די שטיבלעך, וואָס זיינען אַ זכר פון אַמאָליקער ווילנער גרויסקייט, זיינען צעבראָכן און געעפנט געוואָרן, די הייליקע קברים פאַרשוועכט און געשענדט, אויף דער אדמת קודש האָבן זיך געפיטערט בהמות, פערד, חזרים. די הילצערנע מצבות האָט מען פאַרברענט, די שטיינערנע צעהאַקט, דעם פאַרקאָן צענומען, פון גאונס שטיבל און ר׳ משה קרעמערס קבר האָט מען אַראָפּ־געריסן די דעכער; פון דעם בוים איבערן גר־צדקס קבר האָט מען אַראָפּגעזעגט צוויי צווייגן. אויף די קברים פון די צדיקים הרב ר׳ שמעון הזקן, ר׳ זלמן וואָלאָזשינער, ר׳ שלמה מווילקאָ־מיר, ר׳ זלמן שטאָט־מגיד און ר׳ אליהו פעסעלעס, וואָס ליגן אַלע צוזאַמען, איז געמאַכט געוואָרן אַ בית־הכסא פאַר די דורכגייער.

אויף דער השתדלות פון דער קהילה האָט די מלוכה אפילו יאָ צוגעזאָגט אַריינצומישן זיך, אָבער דאָס האָט ווייניק געהאָלפן, ווייל דער עולם איז שוין געווען צופיל דעמאָראַליזירט.

איינע פון די וויכטיקסטע עובדות פון דער ווילנער קהילה אין „יענע טעג“, איז געווען די השתדלות, צו באַפרייען און פאַרגרינגערן דעם גורל פון די אַרעסטירטע, וואָס זייער לאַגע איז געווען ממש ניט צו פאַרטראָגן.

דער גורל פון די אַרעסטירטע איז די ערשטע צייט אינגאַנצן געלעגן אין די הענט פון די מיליציאָנערן. די אַרעסטירטע יידן פלעגן לויטן קאָמענדאַנטס באַפעל געשמיסן ווערן. 30—40 אַרעס־טירטע פלעגן זיך אויפהאַלטן אין איין צימערל און שלאָפן אויף דער ערד.

ברויט פלעגט מען טיילן נאָר די קריסטלעכע אַרעסטירטע, די יידישע—ניט. דאָס עסנוואַרג, וואָס מ׳פלעגט צושיקן פון דער היים פלעגט מען אויך צונעמען בײַ די יידישע אַרעסטירטע און אָפּגעבן די קריסטן. אויב מ׳פלעגט זיי געבן אַמאָל צו שטילן דעם הונגער—הערינג, פלעגט מען זיי אָבער בשום אופן ניט געבן קיין וואַסער.

פאַר הונגער פלעגן די אַרעסטירטע פאַרקויפן זייערע בגדים און אָנטאָן זיך אין טראַנטעס און פאַר דעם באַקומענעם געלט קויפן עפּעס עסן. אין אַנדערע ערטער, וואו דער רעזשים איז שוין געווען אַ „מילדערער“, פלעגט מען געבן עסן נאָר איינמאָל אין טאָג אַ ביסל שיטערע זופּ, דערבײַ אויסטיילן דאָס געדיכטערע פון אונטן די קריסטלעכע אַרעסטירטע און די יידישע—געבן די זופּ פון אייבן.

בײַ אַ סך יידישע אַרעסטירטע פלעגן די מיליציאַנטן און לעגיאָנערן מיט געוואַלד אַראָפּציען די שיך, צונעמען די בגדים, די אונטערוועש און די אַרעסטירטע פלעגן בלייבן נאַקעט און באָרוועס. דערבײַ פלעגן שטיין פאַראַנטוואָרטלעכע באַאַמטע, ווי די געהילפס־קאָמענדאַנטן, די אויפזעער, און שמייכלען. די יידי־שע אַרעסטירטע פלעגט מען שלאָגן מיט נאַגייקעס, מיט ריטער, שפּייען אין פּנים, זידלען זיך, פּאַטשן זיך. באַקלאָגן זיך האָט מען ניט געקאָנט, ווייל ערשטנס איז ניט געווען פאַר וועמען, און צווייטנס—פאַר מורא. פאַר יעדער קלייניקייט פלעגט מען שמייסן, אָנטאָן עינויים און מאַנכע האָבן עס ניט אויסגעהאַלטן. איינער פון די אַרעסטירטע דרייזנשטאָק, איז דערשאָסן געוואָרן פאַר

ניט אָפּגיין פון פענסטער פון לוקישקער טורמע. פאַרבײַ די פענ־סטער פון לוקישקער טורמע פלעגן קליינע שקצים אָפט שיסן, כדי צו שרעקן די אַרעסטירטע.

לא די, וואָס די יידישע אַרעסטירטע פלעגן הונגערן, פלעגט מען זיי צווינגען שווער צו אַרבעטן. דעם 23 מאַי האָבן אויף פּאָרטאָווע 5 געאַרבעט עטלעכע יידישע אַרעסטירטע פון סוועגציאָן ביים איבערטראָגן מעבל, און איינער פון זיי איז געפאַלן פון הונגער, ווייל ער האָט שוין 5 טעג נאָכאַנאַנד גאָרנישט געגעסן. ווען די איבעריקע האָבן זיך געווענדט צו די אָרומיקע שכנים מיט אַ בקשה איבערגעבן, אַז זיי זיצן אויף געאָרג־פּראָספּעקט 8 און אַז זיי הונגערן, האָט דער אָפיציר געדראָט צו שיסן יעדערן, וואָס וועט מיט זיי אויסריידן אַ וואָרט. איינִיקע יידישע אַרעסטירטע, פון ווילייקע, זיינען צוגעבונדן געוואָרן צו די פערד און געדאַוּפט נאָכלויפן אַזוי אַ וויאָרסט 10. די קריסטלעכע באַפעלקערונג פלעגט פון אַזעלכע סצענעס שטאַרק הנאה האָבן.

צוליב דעם הונגער און אַנטי־סאַניטאַרן צושטאַנד איז אויס־געבראָכן טיפוס און אַנדערע קראַנקהייטן. די קראַנקע זיינען ניט געווען איזאָלירט פון די געזונטע, האָבן די עפּידעמיעס אָנגענומען אַ שרעקלעכן כאַראַקטער. דאָס אַלץ: דער שרעקלעכער רעזשים, די עינויים, די נגישות, דער אַנטי־סאַניטאַרער צושטאַנד, דער הונגער האָט געבראַכט דערצו, אַז אַ סך אַרעסטירטע זיינען אויס־געשטאָרבן אין די טורמעס. ביים באַפרייען פלעגט מען אָנשטאָט דעם קאָנפיסקירטן צאַריזן געלט אומקערן קערענקעס.

די צאָל יידישע אַרעסטירטע אין די ערשטע עטלעכע טעג נאָכן אַריינגיין פון פּוילישן מיליטער האָט דערגרייכט אין די טויזנטער, צווישן זיי זיינען אויך געווען לייב יפה און שמואל ניגער, וואָס זיינען אָפּגעפירט געוואָרן אויפן וואָקזאַל, און ברוטאַל באַהאַנדלט געוואָרן. שפּעטער איז אַרעסטירט געוואָרן דער באַקאַנטער טוער פון די „פאַראייניקטע“ מ. גוטמאַן, וואָס איז בעת דער אויספאָרשונג מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן, הגם ס׳זיינען געווען הונדערטער ידיעות וועגן זיין נעגאַטיווער באַצי־אונג צו די באָלשעוויקעס. צווישן די אין קאָזוניזם באַשולדיקטע אַרעסטירטע זיינען געווען טויב־שטומע און אויך אַ 73 יאָריקער ייד נח.ם שובאַליס, וואָס איז אָפּגעזעסן פון אַפּריל ביז סעפּטעמ־בער, אָן שום אויספאָרשונג. ערשט אין אָנהייב סעפּטעמבער האָט די אויספאָרשונג־קאָמיסיע בײַ דער לוקישקער טורמע ואַראַכט זיין ענין, שטאַרק זיך געוואונדערט, און באַפרייט אָפּשיקנדיק אים צום ראַבינער.

די אומשולדיקע אַרעסטירטע פלעגט מען נאָך אויסנוצן אַלס מיטל צו קאָמפּראָמעטירן די יידן. אַזוי, למשל, ווען אין אַ היגן קינעמאַטאָגראַף איז געגאַנגען אַ בילד „לעמבערג—ווילנע“, האָט זיך אַ היגער איינוואוינער דערקאָנט אין טייל פון דעם בילד, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען: „די ווילנער באָלשעוויקעס, וואָס מ׳האָט געכאַפּט בעת זיי האָבן געשאָסן פון די פענסטער אין פּוי־לישן מיליטער“, הגם דאַן איז דער דאָזיקער ייד גאָר געזעסן אַרעסטירט. אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז אַ קאָמפּאַניע יידן, וואָס זיינען אַרעסטירט געוואָרן פאַרן גיין איבערן גאַס שפּעטער פאַר דער באַשטימטער צייט, האָט מען אַריינגעפירט אין אַ הינטערהויף אויף דאָמיניקאַנער גאַס אונטער אַ שמירה פון סאָלדאַטן און מילי־ציאָנערן, מ׳האָט זיי אַלעמען אויסגעשטעלט אין אַ ריי און אַנטקעגן זיי סאָלדאַטן און מיליציאָנערן מיט אָנגעלאָדענע ביקסן, אָנגע־שטעלטע אויף זיי, און אין אַזאַ פּאָזע האָט מען זיי פאָטאָגראַ־פירט פאַרן פילם.

אַזוי פלעגט מען אויסנוצן אַלע מיטלען, פאַלסיפיצירן פאַר־שיידענע ידיעות, אַרטיקלען פון דער יידישער פּרעסע, נאָר צו קאָמפּראָמעטירן די יידן.

די ערשטע צייט זיינען געשאַפן געוואָרן אויספאָרשו גס־

קאָמיסיעס פון אָרטיקע טוער, וואָס האָבן געדאַרפט וואָס גיכער דורכפירן זייער אַרבעט און באַפרייען די אומשולדיקע. ווי נאָר אָבער ס׳איז געקומען קיין ווילנע די פוילישע זשאַנדאַרמעריע איז די לאַגע אַ סך פאַרערגערט געוואָרן און אָנגענומען אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער. די זשאַנדאַרמעריע האָט באַלד אָנגעהויבן פאַרטמערן די קאָמפּעטענץ פון די קאָמיסיעס. לכתחילה האָט די זשאַנדאַרמעריע אָנגעוויזן, אַז די קאָמיסיעס קאָנען בלויז באַטראַכטן און אַנטשיידן די לאַגע פון די אַרעסטירטע, וועלכע די זשאַנדאַרמעריע אַליין וועט איבערגעבן אין רשות פון די קאָמיסיעס; די זשאַנדאַרמעריע האָט אָבער זייער ווייניק מענטשן איבערגעגעבן אין רשות פון די קאָמיסיעס. מיטדערצייט איז אָנשטאָט צוויי אויספאָרשונגס־קאָמיסיעס געשאַפן געוואָרן נאָר איינע. שפּעטער האָט מען די קאָמיסיעס אינגאַנצן מבטל געמאַכט, די אַרעסטירטע, וואָס זייערע ענינים זיינען אויסגעפאָרשט געוואָרן דורך דער קאָמיסיע, אָדער אפילו דורך דער זשאַנדאַרמעריע און אָנערקענט געוואָרן פאַר אומשולדיק, זיינען אויך ניט באַפרייט געוואָרן.

דער גורל פון די אַרעסטירטע איז אינגאַנצן אָפּהענגיק געווען פון דער דעפענסיווע ביי דער מיליטערישער פאַרוואַלטונג. הונדערטער אַרעסטירטע, וועגן וועלכע ס׳איז ניט געווען קיין ידיעות ניט ביי דער זשאַנדאַרמעריע, ניט ביי דער „דעפענסיווע“, האָבן געשמאַכט אין די טורמעס חדשימווייז, ס׳זיינען געווען אויך פאַלן, ווען אַרעסטירטע האָבן געהאַט אָפיציעלע שיינען פון דער דעפענסיווע און פון דער זשאַנדאַרמעריע, אַז מצד זיי איז ניטאָ קיין מניעה צו באַפרייען זיי, מחמת קיין באַשולדיקונגס־מאַטעריאַל קעגן זיי איז ניטאָ, פונדעסטוועגן זיינען אַ סך אַזעלכע אַרעסטירטע געהאַלטן געוואָרן אין די תפיסות, ווייל ס׳איז ניט געווען באַוואוסט, ווער האָט צו זאָגן איבער זייער גורל און געבן אַן אָרדער צו זיי באַפרייען.

דערביי פלעגן פאָרקומען מאָדנע ניט געהערטע זאַכן. ציווילע פערזאָנען פלעגן געמשפּט ווערן דורכן קריגס־געריכט. ניט די מאַכט פלעגט אויפווייזן, אַז דער אַרעסטירטער איז שולדיק, נאָר דער אַרעסטירטער פלעגט דאַרפן ברענגען ראיות, אַז ער איז אומשולדיק. האָט דער אַרעסטירטער געהאַט אַ באַגלויבטן עדות, אַ קרוב, אַ גואל, אַ גוטן פריינד, פלעגט דאָס נאָך אַמאָל העלפן. אַזוי אָבער ווי אַ גרויסער טייל פון די אַרעסטירטע איז באַשטאַנען פון מענטשן, וועלכע מ׳האָט אין שטאָט ניט געקענט, אָדער זייערע עדות זיינען געווען ניט קיין אָנגענומענע ביי דער מאַכט, איז זייער לאַגע געווען זייער אַ טרויעריקע.

נאָך ערגער איז געווען דער גורל פון די אַרויסגעשיקטע אין די קאָנצענטראַציע־לאַגערן. אַ סך אַרעסטירטע זיינען טאַרשלעפּט געוואָרן קיין לידע, ביאַליסטאָק, קראָקע, שטשאַלקאָוו, קאַליש, דאָמביע, סלופּצי, פּויזן א. אַנד. מקומות, וואו מ׳פלעגט זיך באַגיין מיט זיי אויפן אַכזריותדיקסטן אופן, און אַ פולע האָבן אין די לאַגערן געפונען זייער קבר. הגם די אויספאָרשונגס־קאָמיסיע האָט דערוויזן, אַז כמעט אַלע זיינען זיי געווען אומשולדיק, אַ צייט נאָכאַנאַנד איז ניט געווען באַוואוסט, ווי גרויס איז זייער צאָל און וואוהין די אַרעסטירטע זיינען אַהינגעקומען, ווייל זיי פלעגן אַרויסגעשיקט ווערן אָן רשימות, נאָר מיט אַ צעטל — וויפיל קעפּ!

די קהילה האָט געזען ווי ווייט נעגלעך צו באַזאָרגן זיי מיט קליידער און מיט עסן און פאַרגיכערן די אויספאָרשונג פון זייערע ענינים. כוף־כל־סוף האָט זיך איר איינגעגעבן צו פועלן ביי דער מאַכט אין וואַרשע, אַז עס זאָל געבילדעט ווערן אַ קאָמיסיע פון 2 יידן — ה״ה ז. קליינשטיין און סווירסקי און אַ פוילישן פאָרשטייער ה׳ שענפעלד, וואָס האָבן געהאַט די פולמאַכט אויסצופאָרשן אין דער געגנוואַרט פון אַ מיליטערישן באַאַמטן די אינטערנירטע און באַפרייען די אומשולדיקע. דאָס האָט אין אַ גע-

וויסער מאָס געהאָלפן און אין אַ משך פון עטלעכע חדשים איז אַ גרויסע צאָל אַרעסטירטע באַפרייט געוואָרן. ניט גרינג איז אָנגעקומען זייער באַפרייאונג. ס׳איז געווען פאַלן, ווען די אַרעסטירטע זיינען אָפיציעל באַפרייט געוואָרן, נאָר צוליב שטערונגען מצד דער זשאַנדאַרמעריע האָבן זיי ווייטער געשמאַכט אין די טורמעס.

מוראַדיקע עינוים פלעגן אָנגעטאָן ווערן די באַפרייטע, ווען זיי פלעגן זיך אומקערן פון ביאַליסטאָק קיין ווילנע. זייער וועג איז פול געווען מיט נגישות און עינוים קשים. דער עיקר פלעגט זיי אויסקומען צו ליידן אין לידע. קיין שפייז פלעגן זיי ניט באַקומען אונטערן אויסרייד, אַז זיי פאָרן כלומרשט מיט פאַלשע שיינען; פלעגט מען זיי אַרויסוואַרפן פון די וואַגאָנעס און שלאָגן דערביי; ווען פאַר זיי האָט זיך איינמאָל איינגעשטעלט אינזשעניער זאַשטאָווט (דער פירער פון די ווילנער פ. פ. ס.) איז ער געשלאָגן געוואָרן פון די זשאַנדאַרמען און באַשולדיקט געוואָרן אין באָלשעוויזם. אויף יעדער סטאַנציע פלעגן די באַפרייטע האָבן אויסצושטיין נייע גזרות. מ׳פלעגט אַרויסטרייבן און הייסן גיין קיין ווילנע צופוס א. ד. ג.

ניט געקוקט אויף די פאַרזיכערונגען פון דער העכערער מאַכט אָנצונעמען מיטלען קעגן דער הפקרות, האָט עס דאָך ניט אויפגעהערט און אפילו פון צייט צו צייט זיך געשטאַרקט. אַזוי צ. ב. האָבן סאָלדאַטן די גאַנצע צייט מאַרשירנדיק איבער די גאַסן, געזונגען פאַרשיידענע העצע־לידער קעגן יידן. די יידישע אינטערעסן פלעגן אָפטמאָל באַוועלט ווערן פון דער מאַכט גופא. די יידישע שפּראַך, אויף וועלכער ס׳פלעגן אַרויסגיין די ערשטע צייט די באַקאַנטמאַכונגען און פאַראָרדענונגען, איז נאָך דעם איגנאָרירט און אפילו גערודפט געוואָרן. יידישע אונטערשריפטן זיינען ניט אָנערקענט געוואָרן, בריוו אין יידיש פלעגן ניט אָנגענומען ווערן. קיין פאַפּירן פון דער קהילה פלעגן ניט אָנגענומען ווערן אין 1 צירקל, געחתמעט מיט אַ יידישן שטעמפּל. ווען פאָרשטייער פון דער קהילה האָבן זיך וועגן דעם געווענדט צום קאָמיסאַר פון צירקל, האָט ער זיי געענטפערט, אַז ער איז קעגן דעם, אַז יידיש זאָל באַנוצט ווערן אין אָפיציעלע אַנשטאַלטן, סיי ן געשריבן אין לאַטיינישע אותיות, אינדערצייט ווען אוקראַיניש איז אָנערקענט געוואָרן פאַר איינע פון די אָרטיקע שפּראַכן (בעת קיין אוקראַינער איז אין ווילנע און געגנט אויף אַ „רפואה“ ניטאָ). יידישע בריוו קיין ווילנע פלעגן גיין צו 2—3 חדשים, בשעת ווען רוסישע בריוו פון דער זעלבער שטאָט פלעגן אָנקומען אין עטלעכע טעג אַרום. אַזוי, למשל, האָט אַ יידישער בריוו פון יעקב דינעזאָן ז״ל פון וואַרשע צו אַנסקין ז״ל קיין ווילנע געדויערט פערטהאַלבן חדשים. יידישע באַקאַנטמאַכונגען זיינען אויסגעקלעפּט געוואָרן נאָר דאַן, בעת מ׳האָט געדאַרפט אָנקומען צו יידן, למשל — די באַקאַנטמאַכונג צו די בעלי־בתים פון הייזער, זיי זאָלן אונטערשרייבן אַ גאַראַנטיע אויף אַ הלוואה; אויך אין דער קאָמיסיע אויף דורכצופירן די הלוואה זיינען אויף 2 קריסטן אויסגעקליבן געוואָרן דווקא 3 יידן. זונטאָג פלעגט מען צווינגען צו האַלטן פאַרמאַכט די געשעפטן, עס זיינען אויך געווען פאַלן פון אַרונטערנעמען יידישע שילדן.

אויף דער פלענאַרער זיצונג פון דער קהילה דעם 22 מאַי 1919, איז געקומען אַ פאָרשטייער פון דער מאַכט און פאַרווערט פירן די פאַרזאַמלונג אויף יידיש. די זיצונג איז ניט צושטאַנד געקומען, און די מאַכט, באַגעגענענדיק מצד דער קהילה אַ פעסטן ווידערשטאַנד, האָט דעם פאַרבאָט צוריקגעצויגן און זיך פאַרענטפערט מיט אַ מיספאַרשטייעניש.

די מיליטערישע פאָרצענזור, וואָס איז איינגעפירט געוואָרן דעם 22 יולי, האָט איינגעצאַמט די יידישע פּרעסע, און דערשטיקט יעדן פּרוב צו פאַרצייכענען די פאַלן פון נגישות און הפקרות.

די פוילישע מאַכט, וואָס האָט פאַרכאַפּט אויפן באַן אַ פולע פּראָדוקטן איבערגעבליבענע פון די באָלשעוויקעס האָט זיי לכתחילה פאַרטיילט צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג; נאָכדעם — שוין כלומרשט צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אויך. דערביי זיינען די יידן שטאַרק באַעוולט געוואָרן. די ווייצענע מעל. וואָס איז אָנגעקומען פאַר דער באַפעלקערונג פון אַמעריקע, איז ווידער ניט יושרדיק פונאַנדערגעטיילט געוואָרן, דאָסגלייכן איז געווען מיט אַנדערע פּראָדוקטן. די שפּייז-קאַרטן פון די ביוראָען פלעגן אָנקומען די יידן בקריעת ים-סוף, ארויסגעגעבן ווערן מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער, בעת קיין פּראָדוקטן איז שוין ניט געווען. אייניקע שטאָטישע קראָמען פלעגן זיך אײַנגאַנצן אָפּזאָגן ארויסצוגעבן די יידן פּראָדוקטן, מאָטיווירנדיק עס דערמיט, אַז יידן וועלן דערמיט ספּעקולירן.

צו קיין אַרבעט אין מלוכהשאַפטלעכע און שטאָטישע אינסטיטוציעס זיינען יידן די גאַנצע צייט ניט צוגעלאָזט געוואָרן, אפילו אין מיליציע זיינען קיין יידן ניט אָנגענומען געוואָרן. די יידן, וואָס זיינען שוין פריער געווען באַשעפטיקט, זיינען אָפּגעזאָגט געוואָרן ווי צ. ב. די 600 יידישע באַן-אַרבעטער. דער איינציקער יידישער פעלדשער פון טורמע-שפּיטאָל, וואָס האָט שוין דאָרטן געדינט אַ לאַנגע צייט, איז דורך דער אַדמיניסטראַציע אָפּגעזאָגט געוואָרן פון זיין שטעלע מיטן תירוץ, אַז מ'מוז פאַרקלענערן דעם פּערסאָנאַל פון שפּיטאָל, הגם גלייך נאָך זיין אַוועקגיין האָט מען אויף זיין אָרט צוגענומען אַ פּוילישן פעלדשער. די יידישע טרעגער און הענדלער אויפן באַן, פלעגט מען לויט אַ פאַראָרדענונג ניט אַרויסגעבן קיין נומערן. די יידישע הענדלער לעבן באַן, פלעגן אַוועקגעטריבן ווערן און זייער אָרט פלעגן פאַרנעמען קריסטן. אויפן שלאָסבאַרג האָט מען קיין יידן אַ צייט נאָכאַנאַנד ניט אַרויפגעלאָזן (אמת די יידן האָבן ניט אַרויסגעוויזן קיין באַזונדער חשק צו גיין אַהין, מורא האָבנדיק פאַר „סיורפּריזן").

זעענדיק די באַציאונג פון דער מאַכט צו די יידן, און אַז די אַלע אומגעזעצלעכקייטן בנוגע יידן בלייבן אומבאַשטראָפט, האָט זיך די פוילישע באַפעלקערונג געמאַכט אַ היתּר. די מוטיקע שטים פון דער יידישער פּרעסע, וואָס פלעגט ניט פאַרשווייגן קיין עוולה, ניט געקוקט אויף די „אומאָפּהענגיקע" סיבות, די דרייסטע האַלטונג פון דער קהילה פלעגן אָפּטמאָל צוציען די אויפמערקזאַמקייט פון די מאַכטהאָבער, וואָס פלעגן ניט קאַרגן קיין צוזאָגן אָנצונעמען ענערגישע שריט קעגן די אָרדענונגס-ברעכער; דאָס פלעגט אָבער זעלטן העלפן; די אַלע שיינע הויכע ווערטער „אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט און גלויבן" זיינען געבליבן נאָר אַ פּוסטער קלאַנג.

אין דער שווערער אַטמאָספער פון רעכטלאָזיקייט, באַגרעניצונגען און נגישות איז אַ שטיקל טרייסט געווען די ברידערלעכע הילף פון די אַמעריקאַנער יידן. דעם ערשטן לעבעדיקן גערוס פון אונזערע ברידער מעבר לים האָט געבראַכט דער שריפטשטעלער שלום אש, דעם 23 מאַי, איז ער אָנגעקומען פון קאָוונע אין שליחות פון אַמעריקאַנער הילפס-קאָמיטעט און געבראַכט אַ סומע פון 450 טויזנט אָסטמאַרק. נאָך אים זיינען שוין אָנגעקומען אויך אַנדערע דעלעגאַטן פון אַמעריקע, אַדאַנק וועלכע ס'איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ קאָנטאַקט צווישן ליטווישן און אַמעריקאַנער יידנטום, ס'האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען בריוו, געלט, שיפס-קאַרטן, וואָס האָט געלינדערט די גרויסע נויט פון דער יידישער באַפעלקערונג.

ביסלעכווייז איז די טעראָר-שטימונג געוואָרן שוואַכער. יידן האָבן אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אין גאַס, עפענען די געשעפטן, אונטערהאַנדלען. מ'האָט זיך בכלל אָנגעהויבן „איינצולעבן" מיט די צרות.

דעם 13 יוני איז געקומען קיין ווילנע דער אַמבאַסאַדאָר פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג אין וואַרשע ה' גיבסאָן. ער האָט איינגעלאַדן צו זיך דעם פּאָרזיצער פון דער יידישער קהילה ד"ר שאַבאַד און געהאַט מיט אים אַ לענגערן געשפּרעך דורך דעם דאָלמעטשער ד"ר באָגען וועגן די געשעענישן אין ווילנע. ער האָט דאַן באַזוכט די קהילה און פאַרבעטן צו זיך די ה"ה ל. יפה און ש. ניגער, וועגן וועלכע עס זיינען אָנגעקומען דרינגלעכע אָנפראַגעס פון אַמעריקע און אייראָפּע, וואו מ'האָט געהערט וועגן זייער אַרעסט און מורא געהאַט פאַר זייער לעבן.

נאָכן באַזוך אין ווילנע, האָט גיבסאָן אין זיין ראַפּאָרט דערקלערט, אַז די פּאָגראָם-באַריכטן זיינען שטאַרק איבערטריבן, די עדות וואָס ער האָט אויסגעהערט, האָבן זיך סותר געווען, די יידן האָבן ניט אַלעמאָל געגעבן פולע אינפאָרמאַציעס; די אַרעסטירטע זיינען נאָך אַ אויספאָרשונג דורך אַ קאָמיסיע באַפרייט געוואָרן; אין ווילנע איז קיין שחיטה אויף יידן ניט געווען; די שטאָט איז פאַרנומען געוואָרן דורך די פּאָליאַקן אין קאַמף פון הויז צו הויז און אייניקע מענטשן פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג זיינען געהרגעט געוואָרן בעת דער דאָזיקער שלאַכט; דאָס פוילישע מיליטער האָט געהאַט 35 געפאַלענע און פון דער ציווילער באַפעלקערונג זיינען דערהרגעט געוואָרן 38 פּערזאָן.

די פוילישע פּרעסע האָט אויסגענוצט פאַר אירע צוועקן דעם ראַפּאָרט פון באָטשאַפטער. „קוריער פּאָלסקי" האָט געבראַכט אַזאַ ידיעה:

„דער באַריכט, וואָס דער באָטשאַפטער גיבסאָן האָט איבערגעשיקט זיין רעגירונג, איז געווען אונטערגעשריבן אַחוץ אים אויך פון ד"ר באָגען, אַן אַמעריקאַנער ייד און פּאָרזיצער פון דעם קאָמיטעט פונאַנדערצוטיילן די אַמעריקאַנער מתנות, ווי אויך דורכן פּאָלקאָווניק וואַלטער באַרליי, אַ אויסגעפּרובטן יידנפריינד און פּאָרזיצער פון אַמעריקאַנער רויטן קרייץ אין פוילן. די דאָזיקע הערן האָבן צווישן אַנדערן דערקלערט, אַז אין ווילנע איז קיין שום פּאָגראָם ניט געווען, הגם ביים פאַרנעמען די שטאָט זיינען געהרגעט געוואָרן עטלעכע יידן. מ'דאַרף באַמערקן, אַז דער באַריכט איז אָנגעשריבן געוואָרן אויסשליסלעך אויפן יסוד פון דערקלערונגען פון די ווילנער יידן. די פליכטן פון אַ דאָלמעטשער האָט דערביי דערפילט ד"ר באָגען אַליין".

מ'קען זיך פאָרשטעלן, וואָס פאַר אַ רושם די דאָזיקע טענדענציעזע ידיעות האָבן געמאַכט אויף דער יידישער באַפעלקערונג. און הגם ד"ר באָגען האָט אָפּגעלייקנט, אַז ער האָט ווען ס'איז אַזאַ באַריכט אונטערגעשריבן, האָט דאָך דער פוילישער נאַציאָנאַלער קאָמיטעט, וואָס האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו רעאַביליטירן פוילן פון דער פּאָגראָם-שאַנדע, זיך אָן גיבסאָנס באַריכט אָנגעכאַפּט און געאַרבעט אויף אַלע כלים ריינצוּוואַשן פוילן פון דער ווילנער שאַנד.

די נגישות און באַליידיקונגען האָבן דערווייל געדויערט ווייטער, אמת שוין ניט אין אַזאַ מאַסשטאַב, ווי אין די ערשטע טעג.

דעם 17 יוני איז די וואָך פון גרינעם בריק באַפאַלן דעם לאַנדוואָראָווער רב, אָפּגעשפּיליעט אים די קאַפּאָטע און גענומען אַרויסרייסן ביי אים די ציצית פון טלית-קטן. פאַר זיינע געשרייען האָט מען אים שטאַרק צעשלאָגן.

דעם 18 יוני ביינאַכט זיינען לעגיאָנערן געקומען אויפן בית-עולם און זוכנדיק געווער, גאָלד האָבן זיי געצוואונגען די קברות-לייט אויפצוגראָבן די פרישע קברים, האָבן אויפגעריסן די אָרונות, אַראָפּגעריסן די תכריכים און פאַרשטייט זיך... גאָרניט געפונען.

דעם אייגענעם טאָג איז באַפאַלן געוואָרן די יידישע לאַנדווירטשאַפטלעכע קאָלאָניע ניי-ושוראַוויצי פון דער געזעלשאַפט

„אָרט" (אויפן וועדקער טראַקט), פאַרשפּאַרט דעם פאַרוואַלטער אין אַ שטאַל און אין משך פון 1½ שעה געצוואונגען אים צו שפּרינגען איבער אַ קופּע מיסט מיט אויפגעהויבענע הענט, דראָענדיק אים די גאַנצע צייט מיט אַ שווערד.

אין דער לאַנדווירטשאַפטלעכער קאָלאָניע וועליטשאַני פלעגן כסדר דורכגעפירט ווערן רעקווי זיציעס. איינמאָל האָט מען צוגענומען 500 פוד היי, האָט מען דעם פאַרוואַלטער געצוואונגען אונטערצושרייבן זיך, אַז ער האָט באַקומען באַצאָלט דערפאַר. אויף יידן פלעגן ווייטער געמאַכט ווערן פאַרשיידענע בילבולים.

אַזוי, צ. ב., האָט די קאָנפערענץ פון די גוטבאַזיצער, וואָס איז פאָרגעקומען סוף מאַי, צווישן אַנדערן אויך אָנגענומען אַ רע־זאָלוציע, צו פועלן ביי דער מאַכט, זי זאָל באַפרייען די גוטבאַ־זיצער פון שטייערן אויפן לעבעדיקן אינווענטאַר, ביז וואַנען ס'וועלן זיך איינשטעלן נאָרמאַלע באַדינגונגען, ווייל די שטייערן רופן אַרויס אַ מאַסן־פאַרקויף פון אינווענטאַר צו די יידישע סוחרים, וועלכע פירן דאָס אַריבער צו די באָלשעוויקעס.

מ'פלעגט אונטערוואַרפן פּאַטראָנעס, אַריינגיין אין קראָמען און הייזער און לאָזן דאָרטן מיט אַ כיוון אויפרייס־מאַטעריאַלן און דאַן שלעפּן די יידן צו פּאַ־אַנטוואָרטלעכקייט. כ'האָט זיך ניט אָפּגעשטעלט צו מאַכן בילבולים אפילו אויף אַזעלכע פּער־זענלעכקייטן ווי דער ראַבינער י. רובינשטיין.

שבת, דעם 19 יולי 3 בייטאָג, האָט מען ניט ווייט פון ראַבינער רובינשטיינס וואוינונג דערהערט אַ שאָס פון אַ ביקס. ווען דעם ראַבינערס הויזלייט זיינען אַרויס אויפן באַלקאָן אַ קוק טאָן, וואָס איז אַזוינס פאָרגעקומען, האָבן זיי דערזען אַרום הויז אַ היבשן עולם קריסטינס און שקצים, וואָס האָבן אָנגעוויזן, אַז פון דעם הויז האָט מען געשאָסן. אין אַ ווײַלע אַרום האָבן זיך אין ראַבינערס וואוינונג אַריינגעריסן זשאַנדאַרמען מיט מיליציאָ־נערן און זוכנדיק אין אַלע ווינקעלעך, געדראָט צו מאַכן פון אַלעמען אַ תל. די געסט, וואָס זיינען בעת דער אונטערזוכונג געקומען צום ראַבינער, האָט מען אַרעסטירט, צווישן זיי אַ 15־יאָריקן ייִנגל, וועלכן כ'האָט געוואָלט צווינגען אויסצוזאָגן, וואו איז באַהאַלטן דאָס געווער. פריער האָט מען אים געוואָלט אונ־טערקויפן, נאָר זעענדיק, אַז מיט גוטן קען מען מיט אים גאָר־נישט מאַכן, האָט מען אים גענומען שלאָגן, שפּייען אין פּנים און נאָכדעם אַרעסטירט. ס'זיינען אַרעסטירט געוואָרן נאָך אייניקע פּערזאָנען פון דעם זעלביקן הויף.

וועגן דעם אַרעסט האָט מען גלייך געגעבן צו וויסן אין קהילה און ס'זיינען געקומען דער פאָרזיצער ד"ר צ. שאַבאַד מיט דעם אַמעריקאַנער זשורנאַליסט הערמאַן בערנשטיין, וואָס האָט דאַן געוואוינט אין ווילנע. אויפן אָרט פון דער רעוויזיע איז אויך גלייך אָנגעקומען דער דאַמאָלסטיקער שטאָט־קאָמענדאַנט ה' יאַן פּילסודסקי, אָבער קיין זאַך האָט מען ניט געקאָנט אויפטאָן. בעת דער רעוויזיע, האָט ה' בערנשטיין באַמערקט אויפן דיל אַ פּאַט־ראָן. אויף זיין פראַגע, וואָס דאָס באַדייט, האָט מען געענטפערט: „גאָרנישט" און דער דערביי שטייענדיקער זשאַנדאַרם האָט אים אַריינ־געלייגט אין קעשענע. דערווייל האָט זיך ווידער דערהערט אַ שאָס פון אַ ביקס. ווען די זשאַנדאַרמען זיינען אַרויסגעגאַנגען אויף דער גאַס דערגיין, וואָס איז פאָרגעקומען, האָט זיי דער מיליציאָנער פון נאָענטן פּאָסטן דערקלערט, אַז זיין ביקס האָט אויסגעשאָסן פון זיך אַליין, פונדעסטוועגן האָט די רעוויזיע ביים ראַבינער געדויערט ווייטער.

דער „דזיעניק ווילענסקי" ווענדיק פאַרדרייען דעם אמת, האָט דעם גאַנצן ענין פאַלסיפיצירט און אין זיין נומער פון 20 יולי געשריבן:

„שבת 3 אזייגער בייטאָג האָט מען פונם הויז נומער 7 אויף פּאַרטאָווע, וואָס איז באַוואוינט דורכאויס פון יידן, געשאָסן אויף אַ דורכפאָרנדיקער דראָ־שקע, אין וועלכער ס'זיינען געזעסן 2 פּוילישע אָפיצירן. די קויל האָט קיינעם

ניט געטראָפן. אינם גאַנצן הויז איז געמאַכט געוואָרן אַ רעוויזיע. ווי ס'שיינט, איז קיין ספק ניט, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ באָלשעוויסטישער פּראָוואָ־קאַציע. פאַרשווערער, וואָס ווילן שטערן די אָרדענונג, זיינען אין ווילנע פאַראַן איבערגענוג און זיי דאַרפן האָבן אַ פּאָר טויטע, כדי מ'זאָל קאָנען ווייזן דער אַמעריקאַנער מיסיע, וואָס דאַרף די טעג קומען, אַז ס'איז פאָרגעקומען אַ פּאָג־ראָם אויף יידן. אָבער די אַלע העצעס פון די אינטערנאַציאָנאַלע פאַרברעכער וועלן גאָרנישט העלפן. אונזער באַפעלקערונג איז צו פיל מיושבדיק און פאַר־שטייט זיך צו גוט אויף די געפאַרבטע פוקסן, אַז זי זאָל זיך לאָזן פאַרפירן. קיין פּאָגראָם איז ביי אונז ניט געווען און וועט ניט זיין, הגם די יידן האָלטן עס זייער געוואָלט און האָבן אויף דעם צוועק אַרויסגעוואָרפן גענוג געלט. אונזער פאָלק איז זייער ערלעך און אויב עס האָט ניט אויפגעהויבן קיין האַנט אויף די באָלשעוויקעס, וואָס אונטער זייער יאָך האָט עס געקרעכצט 4 חדשים — וועט עס אויך ניט אויפהייבן אויף די יידן — ווייל מיט זיין געזונטן אינ־סטינקט פאַרשטייט עס, אַז דאָזיקער וועג, וועט אים ברענגען ניט צו פריי־הייט און ניט צו פאַראייניקונג פון ליטע מיט פּוילן. זאָלן עס געדענקען די הערן פּראָוואָקאַטאָרן".

אין אַ צווייוועכנטלעכן פּאַריזער אָרגאַן אונטערן נאָמען „די פּוילישע רעפּובליק" איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ ידיעה, אַז דער ראַבינער רובינשטיין זאָל כלומרשט האָבן ער־קלערט דעם שעף פון שטאָט, אַז עס געפינען זיך צווישן יידן עלעמענטן, וואָס פרובן זיך צו פּראָוואָצירן פּאָגראָמען אויף יידן דורכדעם, וואָס זיי שיסן פון די פענסטער און וואַרפן גראַנאַטן אויף די רואיקע שטילע פּוילישע סאָלדאַטן.

ניט געקוקט אויף דעם, וואָס מ'האָט גאָר ניט געפונען ביים ראַבינער אין וואוינונג, מאָנטאָג, דעם 21 יולי געקו־מען 2 זשאַנדאַרם־אָפיצירן צוזאַמען מיט אַ קליינעם פּוילישן ייִנגל, אַ זון פון אַ דערבייאיקן פּוילישן קרעמער, און אָנווייזנדיק אויפן ראַבינערס קינדער האָבן זיי געפרעגט: „ווער האָט דאָס געטאָן?" דער שייגעץ האָט אָנגעוויזן אויפן ראַבינערס 9־יאָריקן זון. ווען די מרת רובינשטיין האָט געפרעגט די אָפיצירן, וועגן וואָס האַנדלט זיך דאָ, האָבן זיי געענטפערט, אַז דאָס איז זייער זאַך און זיינען אַוועקגעגאַנגען.

אַן עדות פון דער הפקרות איז אויסגעקומען צו זיין אויך דעם אַמעריקאַנער זשורנאַליסט, דעם רעדאַקטאָר פון „פאָרווערטס" אַב. קאַהאַן: דעם 21 יולי, האָבן סאָלדאַטן זיך אַריינגעריסן אויף רודניצקער גאַס אין אַ קאָנפעקטן־קראָם און געוואָלט נעמען סחורה. מ'האָט זיי נאַטירלעך ניט געגעבן, און ס'איז געוואָרן אַ גרויסער טומל. ס'האָבן זיך אַריינגעמישט פאַרבייפאָרנדיקע רייטער־לעגיאָנערן, אָבער אָנשטאָט איינצושטילן דעם עולם, האָבן זיי אָנגעהויבן צו שלאָגן די יידן. דאָס איז פאָרגעקומען ניט ווייט פון האָטעל „פּאַלאַס", וואו ס'איז איינגעשטאַנען אַב. קאַהאַן, איז ער אַראָפּ זעען וואָס דאָרט קומט פאָר. ווען ער האָט זיך געפּרובט אַריינמישן, האָט מען אים אַרעסטירט און אַוועקגעפירט אין זשאַנדאַמעריע. ערשט נאָכדעם ווי ער האָט באַוויזן זיינע דאָקו־מענטן, האָט מען אים באַפרייט.

שבת, דעם 26 יולי זיינען לעגיאָנערן ביים אויפטריט פון אַ יידישער זינגערין אין באָטאַנישן גאָרטן באַפאַלן דעם יידישן עולם, געשלאָגן אים מיט נאַגייקעס און היבשע מענטשן צעקאַ־ליעטשעט. באַפאַלן דעם יידישן שפּאַצירנדיקן עולם אויפן גאַס, איז געווען פון די אָפטע ערשיינונגען, דערביי פלעגט מען ניט שוינען קיין קינדער און פרויען. ציווילע אָדער מיליטערישע לייט און זייער אָפט פּוילישע שול־קינדער פלעגן אָנפאַלן אויף יידישע קינדער בעת שפּאַצירגאַנג, וואַרפן מיט שטיינער, שלאָגן זיי און פאַרוואונדן.

אין שפּיטאָל פון הייליקן „יאַקוב" פלעגט מען צו די יידישע חולאים ניט צולאָזן קיין עסן און מ'פלעגט נאָך שטאַרק זידלען די ברענגער.

מאָרגנטוים אויספאָרשונגס-קאָמיסיע.

דער ווילנער פאָגראָם האָט אין דער וועלט געמאַכט זייער אַ גרויסן רושם. אין אַ סך לענדער זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן פּראָטעסט-מיטינגען און דעמאָנסטראַציעס, אַרויסגעטראָגן געוואָרן פּראָטעסט-רעזאָלוציעס קעגן פוילן, וואָס איז ש אַ ק דיסקרעדיטירט געוואָרן. בכדי אָפּצושוואַכן און פאַרגלעטן דעם שרעקלעכן איינדרוק אין דער וועלט און בפרט אין אַמעריקע, האָט דער פוילישער פּרעמיער-מיניסטער פּאַדערעווסקי שטיצנדיק זיך אויפן אַמעריקאַנער אַמבאַסאַדאָר גיבסאָן, וואָס האָט צוגעשטעלט זיין רעגירונג אַ באַריכט, אַז אין פוילן זיינען קיין פּאָגראָמען ניט געווען, זיך געווענדט צו ווילסאָנען, ער זאָל אַראָפּשיקן אַ קאָמיסיע אויסצופאָרשן די אַנטי-יידישע אויסברוכן אין פוילן, און איינער פון דער קאָמיסיע זאָל דווקא זיין אַ ייד. ווילסאָן האָט באַשטימט אַ אויספאָרשונגס-קאָמיסיע בראש מיטן יידישן סענאַטאָר, געוועזענעם אַמעריקאַנישן אַמבאַסאַדאָר אין טערקיי, הענרי מאָרגנטוי.

גרויסע האָפענונגען האָט מען אין געוויסע יידישע קרייזן געלייגט אויף דער אַמעריקאַנער קאָמיסיע, וואָס האָט זיך געשטעלט צוויי אויפגאַבן: אויספאָרשן די געשעענישן און דורכלייגן אַ וועג פאַר נאָרמאַלע באַציאונגען צווישן די פּאָליאַקן און יידן. אויסגעלאָזן אָבער האָט זיך די אַרבעט פון דער קאָמיסיע מיט גאָרנישט, די גאַנצע עובדא איז באַשטאַנען דערהויפּט אין ראַאוטן, טאָסטן, דרשות; קיין ממשותדיקע רעזולטאַטן און פּראַקטישע נוצן, אפילו קיין מאָראַלישע באַפרידיקונג האָט די קאָמיסיע ניט געבראַכט, שוין אָפּגערעדט פון ישועות פאַר יידן.

די אַמעריקאַנער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע איז אָנגעקומען קיין ווילנע דעם 29 יולי אין אָוונט. אין דער באַגלייטונג פון פאָרשטייער פון פוילישן קריגס-מיניסטעריום, פאַר אויסלענדישע ענינים, לייטער פון ענגלישן רעפעראַט פּראָפעסאָר זשולטאָווסקי און רעפערענט פאַר יידישע ענינים יעקב שאַצקי. אלס דאָלמעטשער פון דער קאָמיסיע אין ווילנע איז באַשטימט געוואָרן קסיאָנדז אָראַשקעוויטש.

מיטוואָך דעם 30 יולי האַלב צוועלף אינדערפרי האָבן די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע אַמבאַסאַדאָר מאָרגנטוי און גענעראַל דושאַדווין, אויפגענומען ביי זיך אין האָטעל בריסטאָל דעם פּרעזידיום פון דער ווילנער קהילה, דערביי איז אויך געוועזן דער לידער רב ראַבינאָוויטש, וואָס האָט זיך אָנגעזען די אימות פון לידע, און דער פאָרשטייער פון דער יורידישער קאָמיסיע ביי דער קהילה, אַדוואָקאַט ע. פינקעלשטיין. ביי דער אויריענץ זיינען אויך בייגעוועזן פאַרטרעטער פון די 4 וואַרשעווער יידישע צייטונגען. די אַמעריקאַנער געסט זיינען באַגריסט געוואָרן דורך דער פאָלגנדער רעדע פון דעם פאָרזיצער פון דער קהילה, ד״ר צ. שאַבאַד:

„הויכגעערטער ה׳ אַמבאַסאַדאָר, הויכגעערטער גענעראַל, הויכגעערטע געסט.

אין נאָמען פון דער ווילנער יידישער קהילה האָב איך דעם כבוד צו באַגריסן אייך, די בירגער פון דער מעכטיקער פרייער צפון-אַמעריקאַנישער רעפּובליק, אייך, די שלוחים פון אייער פּרעזידענט, דעם איידעלן טענטשן-פריינד ווילסאָן מיר זאָגן אייך אונזער ברוך-הבא און דריקן אייך אויס אונזער טיפסטן דאַנק פאַר דעם באַזוך, וואָס איר זייט אַזוי פריינדלעך געוועזן אונז צו מאַכן.

מיר, יידן פון ליטע, האָבן פאַר די לעצטע פינף יאָר פון דער שרעקלעכער וועלט-מלחמה מער ווי אַנדערע אַריבערגעטראָגן די שווערע נסיונות פון דעם קריג. מיר זיינען אויסגעשטאַנען די שווערסטע צייטן ניט נאָר פון מאַטעריעלער דחקות און פון אַ ווירטשאַפטלעכן חורבן, נאָר אויך פון רדיפות, פון בלבולים, פון גזלות און רציחות, וואָס מ׳איז באַגאַנגען איבער אונז אלס יידן.

אין די דאָזיקע גרויזאַמע צייטן פון אומגליק האָבן מיר

כסדר באַקומען אַ מאַטעריעלע הילף פון אַמעריקע—פריער אין דער פאָרם פון געלטסומעס און איצט אויך אין לעבנסמיטלען וועלכע ראַטעווען אונזערע פרויען און קינדער פון הונגער-טויט.

אָבער נאָך אַ סך מער פון דער מאַטעריעלער הילף איז פאַר אונז וויכטיק די מאָראַלישע שטיצע, וואָס מיר באַקומען פון דער אַמעריקאַנישער רעפּובליק. מיר, יידן, וואָס לעבן עקסטעריטאָריאַל, נייטיקן זיך מער ווי אַלע אַנדערע קליינע פעלקער, מ׳זאָל שיצן אונזערע בירגערלעכע, עקאָנאָמישע און נאַציאָנאַלע רעכט.

מיר באַגריסן אייער קאָמיסיע, וואָס קומט צו אונז אלס פאָרשער און אלס שליח פון שלום. מיר ווילן ניט עקספּלאָאַטירן די עפנטלעכע מיינונג און מיר ווילן אויך ניט אַרויסשטעלן אונזערע וואונדן די גאַנצע וועלט זאָלן זיי אָנקוקן. מיר ווילן ניט, אַז מ׳זאָל מגזם זיין די אומגערעכטיקייטן, וועלכע מ׳איז קעגן אונז באַגאַנגען. מיר מוזן אָבער אָפן דערציילן וועגן די אַכזריות און נגישות, וואָס מען איז קעגן אונז, שוצלאָזע, באַגאַנגען, און דאַרפן קיין זאַך ניט באַהאַלטן, מחמת דער טאָג פון אמת און יושר וועט קומען.

מיר האָפן, אַז מיר וועלן דערגרייכן די מעגלעכקייט צו לעבן אין שלום און אין טאָלעראַנץ מיט אַלע פעלקער פון לאַנד. מיר ווילן פרידלעך און פּראָדוקטיוו אַרבעטן לטובת דעם לאַנד און כלל, דערביי אָבער מוזן אונז אומבאַדינגט גאַראַנטירט ווערן אַלע אונזערע בירגערלעכע, פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע רעכט, ווי אויך די עקאָנאָמישע אינטערעסן אין דער פולסטער מאָס.

מיר באַציען זיך מיטן פולסטן צוטרוי צו אייער גוטן רצון צו ברענגען אונז גערעכטיקייט. מיר בעטן אייך אָבער אונזער זאַך גענוי, גרינדלעך און מיט געדולד אויספאָרשן.

אין נאָמען פון דער ווילנער יידישער באַפעלקערונג באַגריס איך אייך, הויכגעערטע געסט, און אין אייער פּערזאָן באַגריס איך די גרויסע דעמאָקראַטישע אַמעריקאַנישע רעפּובליק, ווי אויך אונזערע אַמעריקאַנער ברידער.

מיר שטייען אייך אַלע גרייט צום דינסט און זאָגן אייך נאָכאַמאָל אין ווילנע ב ר ו ך - ה ב א!"

אויף ד״ר שאַבאַדס באַגריסונג האָט אַמבאַסאַדאָר מאָרגנטוי געענטפערט, אַז די קאָמיסיע איז געקומען אַהער מיטן צוועק גענוי אויסצופאָרשן דעם ענין און אַז זי וועט דאָ אין ווילנע פאַרבלייבן אַזוי פיל צייט, וויפיל ס׳וועט פאָדערן די זאַך גופא.

דער אַמבאַסאַדאָר האָט אויך באַרירט די פראַגע, צי האָבן די יידן אין ליטע טאַקע גענומען אַן אָנטייל אין די שלאַכטן קעגן דעם פוילישן חייל. ער מיינט, אַז קיינער פון די פּאָליאַקן האָבן דאָך ניט געזאָגט, אַז סתם יידן האָבן געשאָסן אין די פּאָליאַקן, וואָרים ביי יעדן פאָלק—סיי ביי אַמעריקאַנער, סיי ביי פראַנצויזן ווי אויך ביי אַנדערע זיינען פאַראַן אָרנטלעכע מענטשן און שלעכטע.

אויף דעם האָט די יידישע דעפּוטאַציע אָנגעוויזן, אַז די פוילישע בלעטער האָבן טאַקע געשריבן, אַז ס ת ם י י ד ן האָבן געשאָסן פון די דעכער און פון די פענסטער און אין דעם זין האָבן אפילו אייניקע פוילישע דעפּוטאַטן גערעדט אין וואַרשעווער סיים. —וועגן דעם, ווייזט אויס, האָט מאָרגנטוי גאָרנישט געוואוסט.

— געקומען אַהער איז ער—האָט מאָרגנטוי דערביי געזאָגט—ווי אַן אַדוואָקאַט און ווי אַן אויספאָרשער, און אויף אַלע פאָרשטייער פון דער באַפעלקערונג מוז ער דעריבער קוקן ווי אויף עדות. אויף דעם סמך מוז ער אָפט איבערשלאָגן די רייד, ווען זיי זיינען ניט צו דער זאַך, און קיינער דאַרף אויף אים דערפאַר קיין פאַראיבל ניט האָבן.

דעם לידער רב האָט מאָרגנטוי געזאָגט, אַז מיט טרערן (וועלכע ער פאַרשטייט זייער גוט) וועט מען די געהרגעטע ניט

מאַכן לעבעדיק און מיט שטאַרקע ווערטער וועט מען די זאַך ניט העלפן; מען מוז ריידן רואיק און אַז. וו.

דער גאַנצער געשפּרעך איז געפירט געוואָרן אין דייטש.

מיטוואָך, דעם 30=טן יולי, אַרום האַלב פינף אַ זייגער, האָט זיך אין בנין פון דער קהילה אָנגעהויבן די אויספאָרשונג פון איינצעלנע פּערזאָנען. אין צימער האָבן זיך געפונען. אַמבאַסאַדאָר מאָרגנטוי, ראַבינער רובינשטיין, ל. יפה, ש. ניגער, ד״ר וויגאָדסקי און די פאָרשטייער פון דער ווילנער און וואַרשעווער פּרעסע.

צוערשט ווערט אויסגעפרעגט די פרוי פיליפאָווסקי (פּיוונע, זילבערמאַנס הויז) וועלכע האָט בעת די געשעענישן פאַרלאָרן איר 43=יאָריקן מאַן און איר 16=יאָריקן איינאיינציקן זון.

נאָך איר ווערט אויסגעפרעגט די 21=יעריקע אלמנה פונם דערהרגעטן משה נאָטע גאָלבערט (אין דערמאָנטן הויז) און די טאָכטער פון דערהרגעטן אריה זאַק (אין זעלבן הויז). בעת די לעצטע גיט איבער איר טרויעריקע דערציילונג קומט אַריין גענעראַל דזשאַדווין אין באַגלייטונג פון אַ פּאָליאַק. דער גענעראַל ווערט באַגריסט פונם עולם. ער ווייזט אַן עקזעמפּלאַר פון דער פּראָקלאַמאַציע, וואָס איז געווען מיט עטלעכע טעג צוריק אויסגעקלעפּט אין די גאַסן וועגן דעם סאָלדאַט, וואָס איז דערשאָסן געוואָרן פאַר באַראַבעווען אַ יידן אויפן וועג פון שירווינט אַהערצו. די פּראָקלאַמאַציע האָט מען דעם גענעראַל געגעבן אין דער קאָמענדאַנטור.

דער פאָטאָגראַף גראָסמאַן און הרב מאיר קאַרעליץ דערציילן, ווי אַזוי עס האָבן אויסגעזען די געהרגעטע, וועלכע מ׳האָט אויסגעגראָבן פון ליפּובקע צום איבערפירן זיי אויפן בית=עלמין; מ׳האָט געקאָנט דערקאָנען, אַז פאַרן טויט האָט מען זיי שרעקלעך געפּייניגט.

דער ליפּנישקער רב גיט איבער די טרויעריקע געשיכטעס, וואָס האָבן פּאַסירט ביי זיי אין שטעטל, ווי מ׳האָט אים געהאַלטן גרייט צום דערשיסן דערפאַר, וואָס די יידן „גיבן ניט אַרויס דאָס געווער״; ווי מ׳האָט פאַר זיינע אויגן אָן אַ שום משפט דערשאָסן עטלעכע יידן; ווי דער אָפיציר, וואָס האָט אָנגעפירט מיט די דערשיסונגען, האָט ביי אים אין שטוב געצוואונגען די שוואַנגערע פרוי וואָלאָכיאַנסקי צו קושן זיין פאָדעשווע. דערביי האָט ער איר שרעקלעך געשלאָגן מיט אַ שטעקן. די פרוי האָט אין 2 טעג אַרום געבוירן אַ קראַנק קינד.

צום סוף איז אויסגעפרעגט געוואָ־ן די פרוי שפרה לעווינאָוויטש, וואָס איר מאַן האָט מען דעם 22=סטן אַפּריל דערשאָסן.

אויף דעם אַנד־רן טאָג, דעם 31=סטן יולי, האָט זיך די קאָמיסיע, כדי צו פאַרגיכערן די אַרבעט צעטיילט אין 3 סובקאָמיסיעס: די ערשטע—אונטערן פאָרזיץ פון מאָרגנטוי, די אַנדערע—אונטערן פאָרזיץ פון דזשאַדווין און די דריטע—פון קאַפּיטאַן גאָטהאַרד (אַ ייד). די דאָזיקע סובקאָמיסיעס האָבן געאַרבעט אין באַזונדערע צימערן און זיך פאַרנומען יעדערע מיט באַזונדערע פאַלן. ביי יעדער סובקאָמיסיע איז געווען אַ איבערזעצער וואָס פלעגט איבערזעצן דאָס יידישע עדות=זאָגן אויף דייטש, און אַ סטענאָגראַף.

דער צענטער פון דער אויספאָרשונג איז געווען—די הריגה פ־ן א. וויטער. אין מאָרגנטויס סובקאָמיסיע האָט די אַרטיסטין שערמאַן געניי דערציילט, ווי וויטער, ניגער און יפה מיט זייערע פאַמיליעס האָבן פאַרבראַכט די טעג פון די שיסערייען, ווי אַזוי מ׳האָט אַרויסגעפירט וויטערן און איר פון הויז און ווי אַזוי מ׳האָט אים מערדעריש דערשאָסן. דער איינדרוק פון איר דערציילן, אָפט איבערגעריסן מיט אַ פאַרשטיקטן געוויין, איז געווען אַ מוראדיקער. לייב יפה האָט דערציילט וועגן וויטערן אַלס פּערזענלעכקייט און שרייבער.

מאָרגנטוי האָט זיך זייער אינטערעסירט, צי האָט ער ניט באַרירט אין זיינע ווערק דעם באָלשעוויזם.

צו אילוסטרירן וויטערס באַציאונג צו די באָלשעוויקעס האָט יפה דערציילט, אַז בשעת ער האָט מיט אַ פּאָר טעג פאַר זיין טראַגישן טויט פאַרגעלייגט וויטערן, אין אַ שפּאַס, צו פאָרן קיין ארץ=ישראל, האָט א״ם ווייט־ר געענטפערט: „ווען איר וועט ניט אַריבערברענגען אַהינצו קאַרל מאַרקסן, דאַן פאָר איך!״

אַ לענגערע צייט האָט אויך אָפּגענומען אויספרעגן די יידן, וואָס האָבן באַערדיקט די ליפּובקער הרוגים, און וועגן מעשה בענסקי. דאַן איז אויסגעהערט געוואָרן ל. יפה און ש. ניגער וועגן זייער אַרעסט און אַרויסשיקונג. נאָכדעם האָבן די סובקאָמיסיעס אויסגעפרעגט די געליטענע וועגן רויבערייען, קלעפּ, נגישות און אַז. וו.

אַ גרויסן רושם האָט געמאַכט די ערקלערונג פון די יידן, וועלכע די מיליציאַנטן האָבן געצוואונגען אין „יענע טעג״ צו באַגראָבן אויפן ברעג ווילִיע אַ מאַן מיט צוויי פרויען. אַ סך פון די געליטענע האָבן זיך צו מאָרגנטויען געווענדט מיט דער בקשה צו העלפן זיי, ווייל זיי זיינען צעראַבירט געוואָרן בעת די לעצטע געשעענישן און האָבן ניט קיין מיטלען צום לעבן. אַ סך האָבן ביי אים געבעטן אַרבעט.

דעם 3=טן טאָג (1 אויגוסט) איז אויסגעפאָרשט געוואָרן דער שוידערהאַפטיקער פאַל מיטן 28=יאָריקן חיים וואַרניאַן, וועלכן מ׳האָט צוגעבונדן צו אַ פערד און געשלעפּט אַ מהלך פון 5 קילאָמעטער.

צווישן די אויסגעפאָרשטע האָט זיך געפונען דער לאַנדוואָראָווער רב, וואָס האָט צוגעשטעלט אַ פאָטאָגראַפיע, ז.ויף וועלכער ס׳איז קאָנטיק געווען די אויסגעברענטע באָרד מיטן צעשלאָגענעם פּנים. איינער אַ ייד, וואָס איז צוזאַמען מיטן רב אַרעסטירט געוואָרן, איז פון די קלעפּ געשטאָרבן.

ס׳איז זיך ניט באַגאַנגען אָן קוריאָזן; אַזוי צ. ב. האָט דער שניפּישקער רב ר׳ אליהו גאָרדאָן דערציילט, ווי אַ לעגיאָנער האָט ביי אים אַראָפּגעריסן די ציצית פון טלית=קטן, בעת ער איז געגאַנגען דורכן גרינעם בריק. ה׳ מאָרגנטוי האָט די באַדייטונג פון די ציצית ניט פאַרשטאַנען און געבע־ן דעם רב באַווייזן אים זיינע ציצית.

ה׳ ווערסאַצקי האָט דערציילט, אַז זיין 80=יאָריקן פאָטער, וואָס איז געזעסן דערביי, אַ טויבער און אַ ביסל אַ צעמישטער, האָט מען אַרעסטירט און אָפּג־האַלטן אַ לענגערע צייט אין תפיסה.—און וואָס האָט מען אים באַשולדיקט?—פרעגט מאָרגנטוי,—אַז ער האָט פאַרשפּרייט באָלשעוויסטישע פּראָקלאַמאַציעס צווישן פוילישן מיליטער—ענטפערט דער זון.

צווישן די עדות האָבן זיך געפונען אויך 2 קריסטן. איינער פון זיי האָט עדות געזאָגט, אַז ער האָט אַליין געזען, ווי ציווילע און מיליטערלייט האָבן געראַבירט און זאַלקינדס געשעפט. דער צווייטער עדות—אַ קריסטין, האָט באַשטעטיקט די שוידערלעכע געשיכטע פון דער פאַמיליע בענסקי אויף שקאַפּלערנע, וואָס איז דורך מאָרגנטויען אויסגעפאָרשט געוואָרן אויפן אָרט גופא.

די אויספאָרשונגען האָבן ביי געוואוינט פאָרשטייער פון דער וואַרשעווער און ווילנער פוילישער און יידישער פּרעסע און ד״ר באָגען.

דעם 2=טן אויגוסט—שוין אין דער אָפּוועזנהייט פון מאָרגנטוי און דזשאַדווין, האָבן געאַרבעט נאָך 2 סובקאָמיסיעס; ס׳זיינען אויסגעפאָרשט געוואָרן קלענערע, ענינים, ווי רויבערייען אַרעסטן א. אַנד. אַדוואָקאַט טראָצקי האָט דערביי אויספירלעך דערציילט, ווי די הויזוועכטער האָבן געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אין אַלע ראַבירונגען. דער סטרוש פון זיין אייגענעם הויף אויף זאַוואַלנע 33 האָט די מעבל פאַרקויפט פראַנק און פריי

אויף טישקעוויטשעס מארק, די סאָלדאַטן און מיליציאָנערן האָבן אויך אומעטום גערױבירט און ס'איז אפילו ניט געווען ביי וועמען צו קלאָגן זיך אויף זייערע מעשים.

מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט איז דורך קאַפּיטאַן גראָס אויסגעהערט געוואָרן דאָס עדות זאָגן פון די קינדער פון דער דערהרגעטער קרעמערין אויפן ראָג ווילנער און פּרעאָבראַזשענסקי אין קרענגעלס הויז. נאָכדעם ווי זייער מוטער איז דערשאָסן געוואָרן, האָט מען ביי זיי אין שטוב דריי מאָל געראַבירט, ניט געקוקט אויף די יללות פון די אומגליקלעכע קינדער, וואָס זיינען געלעגן איבערן טויטן קערפּער פון זייער דערהרגעטער מוטער. דער איינדרוק פון דער דערציילונג איז געווען אַזאַ שטאַרקער, אַז קאַפּיטאַן גראָס האָט זיך אָפּגערופן צו דעם רעדאַקטאָר פון דער וואַרשעווער יידנפרעסערישער צייטונג „גאַזעטאַ וואַרשאַווסקאַ": „ס'איז מיר אַ חרפּה פאַר מיינע גלויבנס גענאָסן!"

דער שמיד פון נעמענטשין האָט דערציילט, אַז בעת מ'האָט אים אַרעסטירט מיט זיין זון האָט מען זיי געבונדן מיט שטריק די הענט אַהינטער און נאָכדעם, ווי מ'האָט זיי מערדערלעך געשלאָגן האָט מען זיי אַריינגעוואָרפן געבונדענערהייט אין אַ קעלער, וואו מ'האָט זיי אַ גאַנצן מעת-לעת געהאַלטן הונגעריקע. די הענט זיינען ביי זיי געווען געשוואָלענע און זיי האָבן געליטן די שרעקלעכסטע יסורים. אין דערזעלבער צייט האָט מען ביי זיי אין שטוב אויסגעראַבירט 5 טויזנט רובל און פּראָדוקטן. ווען ער איז געוואָרן באַפרייט האָבן אים באַקאַנטע קריסטן געראַטן צו אַנטלויפן, ווייל סוף-כל-סוף וועט מען אים דערשיסן. אייניקע יידן האָט מען טאַקע דערנאָך דערשאָסן און דאַן האָט אים אַ באַקאַנטער קריסט אָפּגעפירט קיין ווילנע. ביי זיין פרוי איז פון שרעק אָפּגענומען געוואָרן דער לשון.

די הענדלער פון האַלע האָבן דערציילט וועגן די טאָגטעגלעכע שווערקייטן, וואָס מ'שטעלט זיי ביים האַנדלען, שוין אָפּגערעדט וועגן די פריערדיקע רויבערייען.

דעם זעלבן טאָג, שבת, האָט מאָרגנטוי מיטן גענעראַל דזשאַדווין באַזוכט אייניקע ערטער אין שטאָט, וואו ס'זיינען פאָרגעקומען די הריגות אין די אַפּריל-טעג. צווישן אַנדערע האָבן זיי באַזוכט דעם אָרט, אויף זאַמד-גאַס, וואו ס'איז דערשאָסן געוואָרן דער שריפטשטעלער א. ווייטער. דערנאָך האָבן זיי אויך באַזוכט דעם הויף, וואו עס וואוינט דער ראַבינער רובינשטיין (פּאָרטאָווע 7), פון וואַנען מ'האָט פלומרשט געשאָסן אין אַ דורכפאָרנדיקן מיליטער-פאָרשטייער. געפינענדיק זיך ביים ראַבינער אין הויז האָבן זיי אויסגענוצט די געלעגנהייט און געבעטן ווייזן, וואָס איז דאָס אַזוינס דער תלמוד.

אַחוץ דער אויספאָרשונג פון די עקסצעסן האָט מאָרגנטוי אויך אין זינען געהאַט זיין צווייטע אויפגאַבע — שלום צו מאַכן צווישן די יידן און די פּאָליאַקן, צו דעם צוועק האָט ער באַזוכט אייניקע יידישע געזעלשאַפטן און אָרגאַניזאַציעס, וואו ער האָט אויסגעהערט באַגריסונגען און געענטפערט אויף זיי, לויט דעם באַקאַנטן שטייגער פון אַזעלכע זאַכן.

אַזוי האָט ער דעם 30-סטן יולי אינאָוונט צוזאַמען מיטן גענעראַל דזשאַדווין באַזוכט דעם האַנטווערקער-פאַראיין. דער פאָרזיצער פון פאַראיין, ה' אליעזר קרוק האָט אין זיין באַגריסונגס-רעדע געשילדערט די טרויעריקע לאַגע פון די יידישע האַנטווערקער אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע, אונטער די באָלשעוויקעס און איצט אונטער די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן אויסגעשלאָסן די יידישע בעלי-מלאכות פון די מלוכה-אַרבעטן; די איינציקע האָפענונג איז די אַמעריקאַנער דעמאָקראַטיע; מאָרגנטוי האָט געענטפערט מיט אַ רעדע, וואו ער האָט גערופן די יידן האָבן געדולד און צוגעזאָגט גרינדלעך שטודירן די יידישע לאַגע און אָנווענדן אַלע מיטלען צו דערגרייכן דעם ציל. דאַן האָט

גערעדט גענעראַל דזשאַדווין, וועלכער האָט אויסגעדריקט זיין צופרידנקייט, וואָס ער זעט צווישן יידן אַזוי פיל האַנטווערקער טראָץ די פאַרזיכערונגען, אַז דאָס רוב יידן זיינען הענדלער; ער האָט אויך געגעבן די יידן אַ גוטע עצה צו פאַרנעמען זיך מיט לאַנדווירטשאַפט און איינשאַפן זיך נחלאות; צום קאָמישסטן איז אָבער געווען דער פינאַל פון זיין רעדע, — ווען ער האָט געבעטן דעם עולם נאָכצוזאָגן דריי מאָל אַזאַ פּסוק: „וויר וואָלן אין פּאָלאַנד איינע קלאַסע בירגער האַבן".

אויך דער יידישער סוחרים-פאַרבאַנד האָט געהאַלטן פאַר נייטיק צו שיקן אַ דעפּוטאַציע מאָרגנטויען צו באַקענען אים מיט די נויטן און באַדערפענישן פון די יידישע סוחרים און בעטן זיין פאַרמיטלונג ביים אָנקניפּן דירעקטע באַציאונגען מיט אַמעריקאַנער האַנדל און אינדוסטריע. דער אַמבאַסאַדאָר האָט ניט געקאַרגט מיט הבטחות, האָט צוגעזאָגט נאָכן צוריקקער קיין אַמעריקע אָנווענדן אַלע מיטלען, כדי צו פאַראינטערעסירן די פירנדיקע יידישע פינאַנציעלע קרייזן וועגן אויפריכטן און אונטערשטיצן דעם יידישן סוחרים-קלאַס אין ליטע בכלל און ווילנע בפרט א. אַ. וו.

מאָרגנטוי האָט אויך באַזוכט די טעכנישע קורסן, האָט אויפגענומען דעפּוטאַציעס פון די ווילנער רוסן און פון דער ווייסרוסישער באַפעלקערונג, אָבער באַזונדערס סענסאַציאָנעל איז פאָרגעקומען זיין באַזוך אין שטאָטשול פרייטאָג דעם 1-טן אויגוסט צו קבלת-שבת צוזאַמען מיטן גענעראַל דזשאַדווין, קאַפּיטאַן גאָטהאַרד, פּראָפעסאָר זשולטאָווסקי, מיר סאַמועלי (מאָרגנטויס סעקרעטאַר). אַרום שולהויף איז געשטאַנען אַזאַ גרויסער עולם, אַז די געסט זיינען מיט גרויס שווערקייטן צוגעקומען צו דער שול.

נאָך קבלת-שבת האָט זיך דער ראַבינער רובינשטיין געווענדט צום אַמבאַסאַדאָר און גענעראַל מיט אַ באַגריסונגס-רעדע אין דייטש.

נאָך מעריב האָט ה' מאָרגנטוי געענטפערט מיט אַ קורצער רעדע; שטייענדיק אויף די טרעפּלעך וואָס פירן צום ארון-קודש, באַמערקט ער, אַז ער איז אפילו ניט ראוי צו שטיין אויף אַזאַ הייליקן אָרט, וואָס איז באַשטימט נאָר פאַר אַ רב, נאָר ווייסנדיק, אַז זיין זיידע און עלטער-פעטער זיינען אויך געווען רבנים אין יידישע געמיינדעס, נעמט ער זיך די דרייסטקייט צו ריידן פון זעלביקן אָרט צום ווילנער עולם, און באַדאַנקט פון טיפן האַרצן פאַר דער ברידערלעכער אויפנאַמע.

— בשעתו — האָט געזאָגט ווייטער מאָרגנטוי, — ווען מיר האָבן אין אַמעריקע דערהערט דעם וויי-געשריי פון די פוילישע און רוסישע יידן, האָבן מיר אויפגעעפנט אונזערע קעשענעס, ווייל מיר האָבן זיך ערקונדיקט, אַז דאָס איז ניט קיין געמאכטער, נאָר אַן אמתער וויי-געשריי. צוטרעטנדיק צו אַ ברייטער הילפס-אַקציע לטובת די דאָזיקע יידן האָבן מיר אָבער פאַרשטאַנען, אַז ניט מיט צדקה קאָן מען פאַרענטפערן די דאָזיקע פראַגע. דאָ איז נייטיק אַן אַנדער מין שטיצע, מ'מוז די יידן פון פוילן, רוסלאַנד א. אַ. לענדער מאַכן זעלבסטעטיק. פון דער מלחמה איז אַמעריקע אַרויס אַזוי שטאַרק, אַז זי איז ביכולת קומען צו הילף די יידן. די מלחמה האָט אַרויסגערוקט ניט נאָר די יידישע פראַגע, נאָר אויך די פראַגע וועגן אַרמענער און די אַלע פעלקער, וואָס זיינען געווען אונטערדריקט און דערנידעריקט: ניט ערליידיקנדיק די דאָזיקע פראַגן קאָן די וועלט זיך ניט באַרואיקן. די דעמאָקראַטישע אַמעריקע וועט זיך אויך ניט באַרואיקן ביז ס'וועט ניט זיין געזיכערט די יידישע גלייכבאַרעכטיקונג אין אַלע לענדער פון דער וועלט. דאָס קען נאָר פאַרווירקלעכט ווערן דורך דער פעלקער-ליגע, אין וועלכער אַמעריקע וועט שפּילן די באַדייטנדיקע ראָלע, ווייל זי האָט

געהאָלפן דעם נצחון פון גערעכטיקייט, וואָס וועט גילטן פאַר אַלע פעלקער און נאַציעס.

איבערגייענדיק צו די פּויליש-יידישע באַציאונגען האָט מאָרגנטוי געזאָגט: די מלחמה האָט אַרויסגערופן אַ נייע מדינה צום לעבן: דאָס איז פּוילן. פּוילן האָט נאָך ניט פאַרפעסטיקט אירע גרעניצן, זי פירט מלחמה, זי האָט ניט פאַרענדיקט בויען איר מלוכה-אַפּאַראַט און דערהויפּט האָט זי זיך נאָך ניט אָריענטירט אין דער ניי געשאַפענער לאַגע. אָבער דאָ מוזן מיר אייך אָפן זאָגן, אַז נאָר דאַן וועט קאָנען פּוילן אַריינגענומען ווערן אין פעלקער-בונד, ווען זי וועט פאַרשטיין צו אַכטן די ערע און רעכט פון אַלע מענטשן אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט און אמונה. מיר זיינען אַהער געקומען בכדי אויף אָן אָרט אויסצופאָרשן אַלע אומשטענדן; די אַלע אויספאָרשונגען, וואָס מיר וועלן דאָ מאַכן, וועלן מיר ברענגען אין אַמעריקע ניט נאָר פאַר די יידן, נאָר פאַרן אַמעריקאַנער פאָלק, וואָס וועט מוזן אַרויסזאָגן דעם פּסק-הדין. נאָר מיר זיינען אויך פעסט איבערצייגט, אַז מ'קאָן געפינען אַ אויסגלייך צווישן ביידע פעלקער: יידן און פּאָליאַקן. און מיר זיינען זיכער, אַז דעם אויסגלייך וועלן מיר געפינען. אויף דעם אַמעריקאַנער פאָלק איז אַרויפגעלייגט די דאָזיקע מיסיע. מיר ווייסן, אַז די יידישע פראַגע וועט ניט אין די נאָענטסטע טעג אָדער וואָכן פאַרענטפערט ווערן, יאָרן וועט דאָס אָפּנעמען, 5 אָדער 10 יאָר; נאָר מיר זיינען איבערצייגט, אַז דעם אויסגלייך וועלן מיר פאָרט געפינען.

די רעדע זיינע האָט מאָרגנטוי פאַרענדיקט מיט דער האָפענונג, אַז זיין קאָמיסיע וועט געלינגען איינצושטעלן די פריינדשאַפטלעכע באַציאונגען צווישן די פּאָליאַקן און יידן, און אינגיכן וועלן פאַרגעסן ווערן די אַלע עוולות, וואָס זיינען זיי געמאַכט געוואָרן פאַר דער לעצטער צייט.

נאָך דער רעדע האָבן זיי פאַרלאָזן די שול און געוואָלט באַזוכן „תפארת בחורים״, נאָר דער עולם איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבן אַהין נ ט געקאָנט צוקומען. ווען זיי האָבן זיך געזעצט אין אַוטאָמאָביל, וואָס האָט געוואַרט אויף זיי ביים טויער, האָט ער זיך ניט געקאָנט רירן פון אָרט צוליב דעם אומגעהייער גרויסן עולם, וואָס האָט אָנגעפילט גאַנץ דייטשע גאַס און געמאַכט שטורמישע אָוואַציעס די פאָרשטייער פון דער אַמעריקאַנער רעפּובליק.

שבת דעם 2 אַווגוסט, האָט מאָרגנטוי באַזוכט דעם מלוכה-שעף פּילסודסקי. פּילסודסקי האָט אָנגעוויזן אויף דעם, אַז די יידן האָבן צו פיל צעפּויקט איבער דער וועלט די ווילנער געשעענישן מיט דעם דאָזיקן געשריי האָבן זיי אויפגעוועקט די מיינונג אין אַמעריקע קעגן פּוילן און געבראַכט איר פיל שאָדן. ער, פּילסודסקי, איז מודה, אַז די ערשטע טעג, איידער די מאַכט האָט זיך אָרגאַניזירט, זיינען טאַקע באַגאַנגען געוואָרן עוולות קעגן יידן. גלייך אָבער מיט זיין קומען קיין ווילנע, זיינען זיי אָפּגעשטעלט געוואָרן.

די ערשטע טעג האָבן זיך אין מיליציע פאַרשריבן אַ סך פרייוויליקע, וואָס האָבן באַקומען געווער. צי זיי זיינען פּאַסיקע פּערזאָנען אָדער ניט — דאָס האָט מען גלייך אויף אָן אָרט ניט געקאָנט וויסן. פּילסודסקי האָט צוגעזאָגט צו טאָן אַלץ, כדי די יידן זאָלן מער ניט ווערן באַעוולט. ער האָט אויך צוגעזאָגט, אַז אינגיכן וועלן באַפרייט ווערן דורך אַמניסטיע די אַלע אַרעסטירטע, „וועלכע זיינען ניט שעדלעך פאַר דער געזעלשאַפט״ (פון דער אַמניסטיע האָבן אָבער נאָכדעם גענאָסן נאָר פאַרברעכער). ער האָט איינגעלאַדן די יידישע פאָרשטייער צוזאַמען מיט מאָרגנטוי'ען צום גענעראַל-קאָמיסאַר אָסמאָלאָווסקי, בכדי צו באַטראַכטן די וועגן און מיטלען, ווי אַזוי צוזאַמענצוריידן זיך וועגן אַ פרידלעכן צוזאַמענלעבן.

אויף דער קאָנפערענץ, וואָס איז פאָרגעקומען 12 אַ זייגער ביי טאָג דעם 3 אַווגוסט ביים גענעראַל-קאָמיסאַר פאַר די מזרח-

לענדער ה׳ אָסמאָלאָווסקי זיינען געווען ה׳ מאָרגנטוי, ה״ה ד״ר צ. שאַבאַר, ד״ר י. וויגאָדסקי, הרב רובינשטיין און ל. יפה. אין איר האָבן זיך אויך באַטייליקט דער פאָרשטייער פון פּרעמיער-מיניסטער פּראָפ. זשולטאָווסקי, דער פּרעזידענט פון וואַרשעווער געריכט דורקעוויטש, דער פּראָקוראָר פון ווילנער געריכט, דער געהילף פון ה׳ אָסמאָלאָווסקי, ראַטשקעוויטש — און אַנדערע העכערע באַאַמטע. אין אַ לענגערן געשפּרעך, אין וועלכן עס האָבן זיך באַטייליקט כמעט אַלע אָנטיילנעמער, האָבן די יידישע פאָרשטייער געשילדערט די עוולות קעגן די יידן מצד דער מאַכט, וועלכע האָט באַזייטיקט טויזנטער יידישע אָנגעשטעלטע און אַרבעטער, מיליציאָנערן א. אַז. וו. באַזונדערס איז פיל גערעדט געוואָרן וועגן די אַרעסטירטע און די אַרויסגעשיקטע. די פאָרשטייער פון דער מאַכט האָבן זיך פאַרענטפערט און געגעבן די בעסטע הבטחות אויף ווייטער. די קאָנפערענץ האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ פרישטיק ביים גענעראַל-קאָמיסאַר.

שבת דעם 2 אַווגוסט איז לכבוד מאָרגנטוי'ען איינגעאָרדנט געוואָרן אַ ראַוט ביי גראַף טישקעוויטש. אויף דעם ראַוט זיינען בייגעווען גרעפין און גראַף טישקעוויטש, וויצע-גובערנאַטאָר געדראָיץ, פירשט ראַדזיוויל, גראַף טשאַפּסקי, גראַף זשולטאָווסקי, גראַף לובענסקי, קאַגאַנאָוויצקי א. א. פון דער יידישער געזעלשאַפט זיינען געווען: אַדאָלף גאָרדאָן, אינזש. ש. טראָצקי, ס. טראָצקי, ה. פּינעס, ב. עפּשטיין, ד״ר זאַלקינד, ד״ר ווירשובסקי, ש. ראָזענטאַל, ה׳ ליפּעץ.

פאַר זיין אָפּפאָרן קיין לידע האָט אַמבאַסאַדאָר מאָרגנטוי אָפּגעהאַלטן אַ קאָנפערענץ מיט די פאָרשטייער פון דער יידישער פּרעסע, וואָס האָט געטראָגן אַ כאַראַקטער פון אַ פרייען געשפּרעך און אויף די פאַרשיידענע פראַגן, וואָס זיינען מאָרגנטוי'ען געשטעלט געוואָרן מצד די זשורנאַליסטן, האָט ער געגעבן אַזעלכע תשובות, פון וועלכע ס'איז קאָנטיק געווען די כוונה ניט אַרויסצוזאָגן זיך קאַטעגאָריש, כל-זמן די אויספאָרשונג איז נאָך אין גאַנג.

צווישן אַ סך באַרירטע פראַגן איז מאָרגנטוי'ען אויך געשטעלט געוואָרן די פראַגע, צי קאָן די יידישע פּאָגראָמירטע באַפעלקערונג האָפן אויף אַ קאָמפּענסאַציע פון די היזקות, וואָס זי האָט געליטן.

„ווער זאָל די קאָמפּענסאַציע געבן?״ האָט מאָרגנטוי געפרעגט.

„די מאַכט, וואָס איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די געשעענישן!״

„בשעת מלחמה איז די דאָזיקע פאַראַנטוואָרטלעכקייט ניטאָ״ האָט געענטפערט מאָרגנטוי.

אויף דער פראַגע, צי האָט ער נאָר די אויפגאַבע אויסצופאָרשן די געשעענישן, אָדער אויך זעעו ברענגען צו אַ שלום צווישן די פּאָליאַקן און די יידן, האָט מאָרגנטוי געענטפערט, אַז ער האָט דעם פולסטן צוטרוי פון פּרעזידענט צו טאָן אַלץ, וואָס ער וועט געפינען פאַר נייטיק.

מאָנטאָג דעם 4 אַווגוסט, שוין נאָך מאָרגנטויס אָפּפאָר, זיינען ווייטער געפירט געוואָרן אין בנין פון דער קהילה די אויספאָרשונגען. צווישן אַנדערע ענינים זיינען אויסגעפאָרשט געוואָרן די מעשים תעתועים, וואָס זיינען אָפּגעטאָן געוואָרן אויפן בית-עלמין, וואו מ'האָט אויפגעגראָבן די קברים און געזוכט גאָלד מיט געווער. די פּרטים פון דער ווילדער זאַך האָבן אויף די אַמעריקאַנער געמאַכט אַ שווערן איינדרוק. ס'איז אויך אויסגעהערט געוואָרן מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט איינער ה׳ בערדאָווסקי, וועלכער איז אַרויסגעשיקט געווען אין ביאַליסטאָק און וואָלקאָוויסק, און האָט זיך אָנגעדערציילט וועגן דער ברוטאַלער באַהאַנדלונג פון די אַרעסטירטע.

אַ לענגערע צייט האָט זיך באַטראַכט דער פאַל מיט קראַ-

וועצקי, וועלכער איז געוועזן אַרויסגעשיקט קיין ביאַליסטאָק און דאָרטן איז ער געשטאָרבן פון קלעפּ און הונגער.

כדי צו באַקענען זיך מיט דער לאַגע פון די אַרעסטירטע אויפן אָרט האָט דער קאַפּיטאַן גאָטהאַרד אין באַגלייטונג פון שטאָט־קאָמיסאַר יאַן פּילסודסקי באַזוכט די לוקישקער טורמע, דורכגעגאַנגען אַלע קאַמערן און פונאַנדערגעפרעגט די אַרעסטירטע. ער האָט אויך באַזוכט דעם טורמע־שפּיטאָל, וואו ער האָט געפונען 3 טיפוס־קראַנקע, און די געפענגעניש אויף דאָמיניקאַנער 2.

דינסטאָג דעם 5 אויגוסט זיינען פאָרגעקומען די ווייטערדיקע אויספאָרשונגען פון דער מאָרגנטוי־קאָמיסיע. ס'זיינען אויסגעפאָרשט געוואָרן די געליטענע און עדות פון אַ ריי הריגות, גרעסערע רויבערייען און נגישות. צווישן אַנדערע איז אויסגעפאָרשט געוואָרן די הריגה פון פרוי שיינוק (מאָסטאָווע גאַס), און אויך דער פאַל, ווען אויף דייטשער גאַס זיינען דערשאָסן געוואָרן דורכן פענסטער צוויי יונגעלייט — סווירסקי און ראַנטאַל.

פון די גרויסע רויבערייען האָט זיך די קאָמיסיע גענויער באַקאַנט מיט דער רויבעריי ביי ה' פּאַרודאָמינסקי, און מיט דער צעראַבירונג פון זאַלקינדס געשעפט (ברייטע גאַס), וואָס האָט צוגעשטעלט די רשימות פון די צעראַבירטע זאַכן, וועלכע האָבן באַטראָפן העכער אַ האַלבן מיליאָן רובל.

מיטוואָך האָט זיך פאַרענדיקט די אויספאָרשונגס־אַרבעט, וועלכע איז נאָך מאָרגנטויס אָפּפאָר אָנגעפירט געוואָרן דורך קאַפּיטאַן גאָטהאַרד און רעפערענט סאַמועלי. בכלל זיינען פאַר די 7 טעג אויספאָרשונגס־אַרבעט פון מאָרגנטויס קאָמיסיע אויסגעפרעגט געוואָרן ביי 450—500 עדות (די מער כאַראַקטעריסטישע). ס'זיינען פאַררעגיסטרירט געוואָרן פאַר דער צייט 1800 פאַלן פון גרעסערע רויבערייען, נגישות־אַרויסטרעטונגען קעגן יידן. אין דער ווירקלעכקייט דאַרף מען רעכענען פון 4000—5000 אַזוינע פאַלן (גרעסערע און קלענערע), ווייל אַ גרויסע צאָל קלענערע פאַלן פלעגט ניט פאַררעגיסטרירט ווערן. די צאָל פון די פאַרוואונדעטע יידן אין די אַפּריל־טעג איז אוממעגלעך געווען פעסטצושטעלן. אין דער צייט, וואָס ביים אַריינקומען פון פּוילישן מיליטער אין ווילנע זיינען דערהרגעט געוואָרן אַרום 70 ציווילע יידן, איז קיין איין איינציקער ציווילער פּאָליאַק ניט געהרגעט געוואָרן. דער קאָמיסיע זיינען אויך איבערגעגעבן געוואָרן די פאַלן פון לעבעדיק באַגראָבענע.

כדי די קאָמיסיע צו באַקענען מיט אַלע פאַלן, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין ווילנע, זיינען איר איבערגעגעבן געוואָרן קאָפּיעס פון מערסטן טייל פאַררעגיסטרירטע פאַלן, ווי אַלע נגישות, רויבערייען, צוזאַמען העכער פון 1500 פּראָטאָקאָלן. אחוץ דעם זיינען דער קאָמיסיע איבערגעגעבן געוואָרן: 1) די צייטונגס־אויסשניטן פון די ווילנער בלעטער וועגן גרעסערע רויבערייען, נגישות און אַנדערע פאַלן, וואָס זיינען אין די פאַררעגיסטרירטע פּראָטאָקאָלן ניט אַריינגעגאַנגען; 2) די נומערן פון „דזיענניק ווילענסקי" מיט העצעס, בלבולים און אַנדערע פּאָגראָם־אַרויסטרעטונגען קעגן יידן. צווישן אַנדערע איז די אַמעריקאַנער אויך איבערגעגעבן געוואָרן אַ פּראָקלאַמאַציע, וואָס ווערט פאַרשפּרייט צווישן דער רויטער אַרמיי דורך פּוילישע סאָלדאַטן און אַנדערע מיטלען. די דאָזיקע פּראָקלאַמאַציע רופט די רויטע אַרמיי צו וואַרפן דאָס געווער און אַריבערגיין אויפן צד פון די לעגיאָנערן, אָנווייזנדיק, אַז ס'איז גענוג צו פאַרגיסן בלוט פאַר יידישע קאָמיסאַרלעך, פאַרן „אימפּעריאַליסט טראָצקי". די אַמעריקאַנער האָבן זיך פאַראינטערעסירט מיט דער פּראָקלאַמאַציע און האָבן צוגעלייגט צום איבעריקן מאַטעריאַל.

פאַר דער צייט, וואָס די אויספאָרשונגס־קאָמיסיע איז געוועזן אין ווילנע, זיינען פאַררעגיסטרירט געוואָרן נייע פאַלן. דער

פאַל פון 5 אויגוסט, ווען אויף דער גאַס איז אָפּגעשטעלט געוואָרן אַ פריילן דורך מיליטער־לייט, און אונטערן אויסרייד פון אַ אונטערזוכונג האָט מען ביי איר איבערגעקוקט אַלע זאַכן און צוגענומען דערביי 3000 רובל געלט.

מאָרגנטויען איז אויך אויסגעקומען צו זען אַן אילוסטראַציע צו די אַלע דערציילונגען וועגן יידישע צרות. בעת זיין באַזוך צוזאַמען מיטן מלוכה־שעף אין לידע, דאַן זיינען פּויזנער סאָלדאַטן באַפאַלן די יידן, געמאַכט זיך לוסטיק איבער זיי, געשניטן בערד, געראַבירט א. ד. ג.

דער פולער אָפיציעלער באַריכט פון העררי מאָרגנטויס קאָמיסיע וועגן די פּאָגראָמען אין פּוילן, אַדרעסירט צו דער אַמעריקאַנער שלום־דעלעגאַציע איז באַוואוסט געוואָרן דעם 12 יאַנואַר 1920. אין דעם באַריכט איז דאָס וואָרט „פּאָגראָם" אינגאַנצן ניט דערמאָנט. מיר גיבן פון דעם דאָזיקן באַריכט דעם פאָלגנדיקן אויסצוג וועגן די עקסצעסן אין ווילנע:

„דעם 19־טן אַפּריל זיינען די ערשטע פּוילישע סאָלדאַטן אַריין אין ווילנע. די שטאָט איז גענומען געוואָרן נאָך דריי טעג קעמפן אין די גאַסן פון שטאָט. אין דער צייט זיינען 33 מענער געהרגעט געוואָרן. אין דער זעלבער צייט האָבן 56 יידן פאַרלאָרן זייערע לעבנס.

פון די באַווייזן, וועלכע זיינען באַקומען געוואָרן, איז קיינער פון זיי ניט געווען פאַרבונדן מיט די באָלשעוויקעס. צווישן די דערהרגעטע יידן האָבן זיך געפונען 4 פרויען און 8 מענער, וועלכע זיינען געווען עלטער פון 50 יאָר. 8 יידן זיינען געפירט געוואָרן 8 קילאָמעטער הינטער שטאָט און דאָרטן זיינען זיי דערשאָסן געוואָרן אָן אַ סימן פון וועלכן עס איז פּראָצעס אָדער אונטערזוכונג. די איבעריקע זיינען דערשאָסן געוואָרן פון סאָלדאַטן, וועלכע האָבן ראַבירט יידישע הייזער. קיין ליסטע פון ציווילע מענטשן וועלכע זאָלן זיין דערהרגעט געוואָרן פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע, זיינען צו דער מיסיע ניט צוגעשטעלט געוואָרן. עס איז אָבער פאַרזיכערט געוואָרן פון דער רעגירונג, אַז ציווילע מענטשן האָבן געקעמפט אויף ביידע זייטן, און אַז מאַנכע פון דער ציווילער באַפעלקערונג האָבן געשאָסן אויף סאָלדאַטן.

איבער 2000 יידישע הייזער און געשעפטן אין שטאָט זיינען אויסגעראַבירט געוואָרן אין די דריי טעג פון סאָלדאַטן און פון ציווילע כוליגאַנעס און די אייגנטימער פון די הייזער און געשעפטן זיינען געשלאָגן און געמאַטערט געוואָרן. די יידישע קהילה פון ווילנע פאַרזיכערט, אַז דער שאָדן פון די רויבערייען באַטרעפט איבער 10 מיליאָן רובל.

אַ סך פון די אַרעסטירטע פאַמיליעס זיינען אויסגעראַבירט געוואָרן און מען האָט ביי זיי צוגענומען דאָס בעטגעוואַנט און די דעקעס, די שיך פון די פיס און די קליידער. הונדערטער יידן זיינען אַרעסטירט געוואָרן און זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן פון שטאָט. מאַנכע פון זיי זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן אין פראַכטוואַגאָנעס און זיינען געהאַלטן געוואָרן אָן שפּייז און וואַסער פיר טעג צייט. אַלטע לייט און פרויען זיינען אַוועקגעשלעפּט געוואָרן אָן וועלכן ס'איז פּראָצעס, אָדער אונטערזוכונג. צוויי פון די דאָזיקע אַרעסטאַנטן זיינען געשטאָרבן פון דער שווידערלעכער באַהאַנדלונג.

אין דער ליסטע פון די אַרעסטירטע האָבן זיך געפונען מאַנכע פון די חשובסטע יידן פון ווילנע, ווי למשל, די באַקאַנטע יידישע שריפטשטעלער יפה און ניגער.

פיר טעג זיינען די פאַמיליעס פון די אַרעסטירטע געווען אָן שום ידיעות פון זיי און האָבן זיך געשראָקן, אַז זיי זיינען דערהרגעט געוואָרן. די סאָלדאַטן האָבן זיך אויך אַריינגעכאַפּט אין שול און האָבן געשענדט די ספר־תורות.

ביז דעם 3-טן אווגוסט 1919, ווען די מיסיע איז געווען אין ווילנע, זיינען קיינער פון די סאָלדאַטן און די ציווילע כוליגאַנעס, וועלכע זיינען געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן פּאָגראָם און פאַר די גוואַלד-מעשים ניט באַשטראָפט געוואָרן און קיין שום אויספאָרשונג איז וועגן זיי ניט פאָרגעקומען".

מאָרגנטויס באַריכט האָט געמאַכט א שווערן איינדרוק אויף דער יידישער געזעלשאַפט מיט זיין צוריקגעהאַלטנקייט און עכט "יאַהודישער" פחדנות אָנצורופן די זאַכן מיטן אמתן נאָמען. די גאַנצע יידישע פּרעסע, בפרט אין אַמעריקע, איז שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן מאָרגנטויען און זיין גאַנצן בלאָף מיטן "שלום מאַכן צווישן די יידן און פּאָליאַקן". באַזונדערס איז די פאַרביטערונג פון די יידישע קרייזן קעגן ווילסאָנס שליח געווען גרויס צוליב דער טאַקטלאָזיקייט פון די פּראָקלאַמאַציעס אין נאָמען פון דער מאָרגנטוי-קאָמיסיע צו די מינסקער יידן. גענעראַל דזשאַדווין איז מיטגעפאָרן מיט דער פוילישער אַרמיי אין מינסק, אָבער אפילו זיין געגנוואַרט האָט ניט אָפּגעהאַלטן די פוילישע לעגיאָנערן פון בלוטיקע עקסצעסן איבער דער יידישער באַפעלקערונג.

אליין אַן עדות פון א מיליטערישן פּאָגראָם, האָט דזשאַדווין, זיך געפינענדיק אינגאַנצן אונטער דער השפּעה און אין דער סביבה פון די פוילישע מיליטערישע פירער, דאָך זיך ערלויבט צונויפצושטעלן א טענדענציעזן באַריכט וועגן די עקסצעסן קעגן יידן מצד די פּאָליאַקן, וואָרים אפילו דער באַריכט פון מאָרגנטוי איז פאַר אים געווען צו שאַרף...

פאַרשטייט זיך, אַז נאָך די דאָזיקע באַריכטן האָבן די פוילישע שוואַרצמאַהניקעס געהאַט די מעגלעכקייט צו באַשולדיקן די יידן, אַז זיי האָבן געמאַכט א בילבול אויף דער פויל שער אַרמיי, והראיה — דער "ייד" מאָרגנטוי אליין האָט ריינגעוואַשן דעם פוילישן נאָמען פון דער באַשולדיקונג אין יידישע פּאָגראָמען.

אָבער איידער די באַריכטן פון דער אַמעריקאַנער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן (און דאָס איז געשען אין א סך חדשים אַרום), האָט איר אַרבעט דאָך געהאַט א שׂכל באַדייטונג, ווייל זי האָט צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון דער אויסערלעכער וועלט צו דער לאַגע פון די יידן אונטער דער פוילישער מאַכט.

און די קליינע און גרעסערע נגישות קעגן דער יידישער באַפעלקערונג האָבן ניט אויפגעהערט, הגם זיי האָבן שוין געטראָגן א פאַראייינצלטן כאַראַקטער. דאָ און דאָרט פלעגן נאָך פוילישע זעלנער באַפאַלן א יידן, שלעפּן זיי אויף צוואַנגס-אַרבעט, אַריינרייסן זיך אין קלויזן און בתי-מדרשים וכדומה. די מאַכט פלעגט זיך פאַרענטפערן מיט פאַרשיידענע תּירוצים, אָבער קיין קאַטעגאָרישע מיטלען האָט זי ניט אָנגענומען.

אויך די אַרעסטירטע און אינטערנירטע זיינען נאָך ניט באַפרייט געוואָרן. נאָך אין אָנהייב נאָוועמבער האָט דער ווילנער ראַבינער רובינשטיין דערלאַנגט דעם מלוכה-שעף א מעמאָריאַל וועגן דעם ענין. אין דעם דאָזיקן מעמאָריאַל ווערט אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז לויט דער הבטחה פון מלוכה-שעף אין אַפּריל 1919 איז געגרינדעט געוואָרן א געמישטע קאָמיסיע פון פאָרשטייער פון דער ווילנער באַפעלקערונג און פון דער מיליטערישער מאַכט אויף צו באַפרייען די אומשולדיק אינטערנירטע, וואָס זיינען אַרעסטירט געוואָרן אין ווילנע בעת פאַרנעמען די שטאָט דורכן פוילישן מיליטער. די דאָזיקע קאָמיסיע האָט באַפרייט 298 יידן און 156 קריסטן פון ביאַליסטאָק, פון קאָנצענטראַציע-לאַגער אין דאָמביע 27 קריסטן און 11 יידן, פונם קאָנצענטראַציע-לאַגער אין וואָדאָוויצע — 17 קריסטן און 3 יידן און פון קאָנצענטראַציע-לאַגער אין שטשאַלקאָוו 41 קריסטן און 41 יידן. אָבער די דאָזיקע באַפרייטע זיינען נאָר א קליינער טייל פון דער אַלגעמיינער צאָל אומשולדיק אינטערנירטע; די איבעריקע האָט מען ניט געקאָנט באַפרייען דערפאַר, ווייל די קאָמיסיע איז נאָר געווען באַפולמעכטיקט צו באַפרייען די אַרעסטירטע אין ווילנע און ניט די אַרעסטירטע פון אַנדערע שטעט. אויסער דעם האָט די מיליטערישע מאַכט זיך אָנטזאָגט אַרויסצולאָזן פון קאָנצענטראַציע-לאַגער אין שטשאַלקאָוו די פּערזאָנען, וואָס די קאָמיסיע האָט באַפרייט.

ווייטער איז אין מעמאָריאַל אויך אָנגעוויזן געוואָרן אויף דעם, אַז די אינטערנירטע האָבן שוין פיל איבערגעליטן אין די לאַגערן, און אַז זיי זיינען שוין זייער אויסגעמאַטערט. דעריבער זאָל דער מלוכה-שעף אַרויסגעבן א פאַראָרדענונג, אַז די קאָמיסיע זאָל באַנייען איר טעטיקייט אַרומצופאָרן איבער אַלע קאָנצענטראַציע-לאַגערן, כדי אויסצופאָרשן און באַפרייען אויפן אָרט אַלע אומשולדיק אינטערנירטע.

דער מעמאָריאַל פון הרב רובינשטיין האָט געהאַט א פּעולה און ס'איז געשאַפן געוואָרן א נייע קאָמיסיע, אין וועלכער ס'זיינען אַריין אַלס פאָרשטייער פון גענעראַל-קאָמיסאַר פאַר די מזרח-לענדער, א פּראָקוראָר און א ריכטער (פון זיי איין ייד) און אַלס פאָרשטייער פון דער ווילנער באַפעלקערונג די ה"ה שענפעלד (פּאָליאַק) און סווירסקי (ייד). דער קאָמיסיע האָט זיך איינגעגעבן צו באַפרייען פון די קאָנצענטראַציע-לאַגערן 535 פּערזאָנען.

סעמיועלס אויספאָרשונג.

איידער עס זיינען נאָך פאַרעפנטלעכט געוואָרן די באַריכטן פון דער אַמעריקאַנער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, האָט אויך ענגלאַנד באַשלאָסן אַרויסצושיקן אירע א קאָמיסיע אויסצופאָרשן די עקסצעסן און נגישות קעגן די יידן אין פוילן. נאָך מיט א געוויסער צייט פאַר דעם האָט דער ענגלישער אַמבאַסאַדאָר אין וואַרשע צוגעשטעלט זיין רעגירונג א באַריכט, אַז אין ווילנע זיינען בעת די געשעענישן דערשאָסן געוואָרן נאָר באָלשעוויקעס, וואָס האָבן זיך געשלאָגן קעגן פוילישן מיליטער. די יידישע געזעלשאַפט האָט קעגן דעם פּראָטעסטירט; דער שריפטשטעלער ש. אַנ — סקי ז"ל האָט פאַרעפנטלעכט אין די יידישע צייטונגען אין וואַרשע א אָפענעם בריוו וועגן די ווילנער געשעענישן צו ענגלישן אַמבאַסאַדאָר, וועלכער איז געווען זייער שאַרף געשריבן און האָט געמאַכט א אומגעהייערן איינדרוק. ס'האָבן זיך אָנגעהויבן אָנפראַגעס ביי דער ענגלישער רעגירונג און מעגלעך, אַז צוליב דעם איז עס באַשלאָסן געוואָרן אַראָפּצושיקן די ענגלישע אויספאָרשונגס-קאָמיסיע אויפצודעקן דעם אמת.

קיין ווילנע איז די ענגלישע קאָמיסיע אָנגעקומען דעם 13-טן נאָוועמבער. זי איז באַשטאַנען פון סער סטיוואַרט סעמיועל (א ברודער פון נציב העליון אין א"י הערבערט סעמיועל), דעם ענגלישן קאַפּיטאַן רייט און א פאָרשטייער פון פוילישן מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים. נאָכן גרויסן טומל ביי מאָרגנטויען האָט שוין די נייע קאָמיסיע ניט געמאַכט אַזאַ רושם, ווייל קיין ממשותדיקס פון איר האָט שוין קיינער ניט ערוואַרט.

סער סעמיועל האָט אָפּגעהאַלטן אייניקע קאָנפערענצן מיטן פּרעזידיום און פאַרוואַלטונג פון דער קהילה, מיט ראַבינער רובינשטיין, ד"ר שאַבאַד וועגן די געשעענישן אין די אַפּריל טעג און בכלל וועגן דער יידישער לאַגע אין פוילן. כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס סעמיועל (ווי אַלע אויסלענדער) האָט זיך דערהויפּט אינטערעסירט, צי די "עקסצעסן" זיינען פאָרגעקומען נאָר אויפן גרונד, וואָס יידן ווערן באַשולדיקט אין באָלשעוויזם און אויף וויפיל ס'זיינען ריכטיק די קלאַגען, וואָס ווערן פאַרשפּרייט, אַז יידן האָבן געשאָסן אויפן פוילישן מיליטער.

שבת האָט סעמיועל געדאַוונט אין גרויסער שול, עולה לתורה

געווען, מנדב געווען (100 מאַרק, אויסגעהערט אַ רעדע פון הרב רובינשטיין, וועלכער האָט אויסגעדריקט די האָפענונג, אַז סער סעמיועל, וואָס איז דער ערשטער אַרויסגעטראָטן אין ענגלישן פּאַרלאַמענט קעגן די באַגרעניצונגען פון די ייִדישע עמיגראַנטן, וועט איצטער אויך מוטיק אַרויסטרעטן קעגן די שוידערלעכע גוואַלד־טאַטן, וואָס ווערן באַגאַנגען קעגן ייִדישן פאָלק.

זונטאָג דעם 16 נאָוועמבער איז לכבוד סעמיועלן פאָרגעקומען אַ פייערלעכע באַגריסונגס־פאַרזאַמלונג אין „מזרחי“, וואו הרב רובינשטיין האָט אים ווידער באַגריסט.

בעת סעמיועלס באַזוך אין קהילה, האָט ער די ייִדישע פאָרשטייער אין דער געגנוואַרט פון ענגלישן קאַפּיטאַן רייט און דעם פאָרשטייער פון פּוילישן מיניסטעריום געוויזן אַזאַ מין פּאַפּיר:

„ערקלערונג.

די אונטן געחתמעטע מיטגלידער פון דער דענישער געזאַנדשאַפט־סעקציע אין פּעטערבורג ערקלערן, אַז זיי אַליין זיינען געווען עדות און מיט די אייגענע אויגן געזען שבת, דעם 19 אַפּריל פון היינטיקן יאָר, אויפן ווילנער וואָקזאַל אַן אָרגאַניזירטע שיסעריי פון דער ציווילער ייִדישער באַפעלקערונג, געווענדט פון די פענסטער פון די הייזער אויפן פּוילישן מיליטער.

זיי מאַכן די דאָזיקע ערקלערונג אין פולן באַוואוסטזיין פון דעם אָנגעוויזענעם פאַקט.

וואַרשע, 25 אַפּריל 1919.

געחתמעט: פּ. זאַקסענבערג, ד״ר קליין, אַ. ערנסט.

די קאָפּיע באַשטעטיקן: מ. סלאָבאָדסקי, לייטענאַנט;
יוגעניוס דאָבאַטשעווסקי, לייטענאַנט“.

דער אָריגינאַל געפינט זיך צווישן די אַקטן פון דעם קאָמענדאַנט פון וואַרשע.

ביי דער לינקער זייט פון דעם דאָזיקן פּאַפּיר (אין פראַנצויזישער איבערזעצונג) פון אונטן געפינט זיך אַ חתימה מיט אַ פּוילישן אָדלער מיט דער אויפשריפט: מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים.

די ייִדישע פאָרשטייער האָט דאָס זייער פאַרוואונדערט, און נאָכדעם, ווי מ׳האָט זיך איבערגעשריבן מיט קאָפּענהאַגן, האָט זיך אַרויסגעוויזן: 1) אַז אין די געזאַנדשאַפטן פון דענישן מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים זיינען גאָר אַזעלכע באַאַמטע מיט די דערמאָנטע נעמען ניטאָ, 2) אַז די מיטגלידער פון דער פּעטערבורגער געזאַנדשאַפט זיינען גאָר איבער ווילנע ניט געפאָרן.

ניט געקוקט אויף די אָפטע אויסלענדישע דעלעגאַציעס און קאָמיסיעס אויסצופאָרשן די לאַגע און מאַכן שלום צווישן די פּאָליאַקן און ייִדן האָבן דאָך די נגישות אַלץ ניט אויפגעהערט.

באַזונדערס האָט די ייִדישע באַפעלקערונג געליטן פון דער פרנסה, וואָס די לעגיאָנערן האָבן זיך געמאַכט — צו כאַפּן ייִדן אויף אַרבעט, כדי צו באַקומען אויסקויף־געלט. די קהילה האָט וועגן די נגישות דערלאַנגט דער מאַכט אַ מעמאָראַנדום מיט אַ פּראָטעסט. אַלס ענטפער אויף דעם זיינען ד״ר צ. שאַבאַד און ד״ר וויגאָדסקי אַרויסגערופן געוואָרן צום שטעלפאַרטרעטער פון גענעראַל־קאָמיסאַר פון די מזרח־קאַנטן, ניעדזיאַלקאָווסקי, אויף ערקלערונגען. ער האָט די ייִדישע פאָרשטייער אויפגעוואָרפן די צו שאַרפע פאָרם פון מעמאָראַנדום און געגעבן די אָנצוהערעניש, אַז פאַר אַזאַ פאַרהאַלטן זיך צו דער מאַכט, פאַרדינען זיי צו ווערן אַרעסטירט און אַרויסגעשיקט אין קאָנצענטראַציע־לאַגערן. דערויף האָט ד״ר וויגאָדסקי געענטפערט: „פּראָשע!“

ביי די אַלע פאָרגעקומענע רדיפות און נגישות האָט די מאַכט געהאַט שטענדיק אַ תירוץ אויף די ייִדישע טענות. פאַר די געשעענישן פון די אַפּריל־טעג האָט זי זיך פאַרענטפערט דערמיט, וואָס די שטאָט האָט זיך נאָך דאַמאָלסט געפונען אין מלחמה־צושטאַנד, און צוליב דעם איז שווער געווען פעסטצושטעלן און באַשטראָפן די שולדיקע; בנוגע די ראַבירונגען האָט די מאַכט געוואָלט איינריידן, אַז דאָס זיינען בלויז איינצלנע פאַלן, וועלכע זי איז ניט ביכולת אָפּצוהאַלטן; שפּעטער, אין אָקטאָבער, ווען די „איינצלנע פאַלן“ האָבן זיך פאַרמערט, האָט זי געהאַט אַ תירוץ, אַז ס׳בייט זיך די קאָמאַנדע.

אָבער אויך שפּעטער האָבן די נגישות זיך איבערגעחזרט פון צייט צו צייט. אַ באַזונדערס ווילדער און ברוטאַלער פאַל איז פאָרגעקומען דעם 8 דעצעמבער:

אין מיטן העלן טאָג פאַר די אויגן פון דער מאַכט איז געמאַכט געוואָרן אַ שרעקלעכע עקזעקוציע איבער אַן ערך 60 ייִדן. אַרום 2 ביי טאָג זיינען די ייִדישע טרעגער און פורמאַנעס לעבן דער פראַכט־סטאַנציע אַרומגערינגלט געוואָרן און מ׳האָט געפאָדערט פון זיי פּעסער. אַ מאַן 20 פון זיי האָט מען באַפרייט, די איבעריקע פאַרהאַלטן; מ׳האָט זיי אַריינגעפּאַקט אין אַ פראַכט־וואַגאָן און ווי שעפּסן צו דער שחיטה אַוועקגעפירט זיי ווייט הינטערן שטאָט, געהייסן לויפן אַ ווייאָרסט איבער די ליניעס. די אַלטע, וואָס האָבן ניט געקאָנט מיטהאַלטן, האָט מען געשלאָגן מיט די קאָלבעס פון די ביקסן. נאָכדעם, ווי מ׳האָט זיי אויסגעשטעלט אין איין ריי, האָט מען זיי פּאָרווייז אַריינגעפירט אין די קאַזאַרמעס, שלאָגנדיק דערביי מיט נאַגייקעס, דאַן ערשט אַריינגענומען אין אַ באַזונדער צימער. אין צימער איז געשטאַנען אַ באַנק, אויף וועלכער די ייִדן האָבן זיך געמוזט לייגן, און אַן עלטערער האָט אָנגעוויזן, וויפיל שמיץ צו געבן יעדערן; מ׳האָט זיך געזעצט די געפייניקטע אויפן קאָפּ און אויף די פיס און צוויי האָבן איינציקווייז געשמיסן מיט נאַגייקעס און מיט שטעקנס. ביים אַרויסגיין האָט מען זיי ווידער געשלאָגן. צווישן די געליטענע איז געווען אַ 13־יאָריק ייִנגל און אַ 75 יאָריקער געבריכטער ייִד.

פאָרן מיט דער באַן איז געווען פאַר ייִדן אַן אָפּקומעניש, פאַרבונדן ניט נאָר מיט פאַרשיידענע באַליידיקונגען און עינויים, נאָר ממש מיט סכנות־נפשות: מוראדיקע עקזעקוציעס, בערד־שניידעניש, וואַרפעניש פון די צוגן א. אַ. וו. אין אָנהייב איז קיין דירעקטער באַן־פאַרקער צווישן ווילנע און וואַרשע ניט געווען, פלעגט מען זיך דאַרפן איבערזעצן אין לידע, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן פאַר די ייִדן אין אַן אמתן גיהנום.

דער באַנדיטיזם, רויבערייען, אָנפאַלן, גנבות מיט רציחות האָבן זיך פאַרשפּרייט אויף אַזוי ווייט, אַז ביסלעכווייז האָבן אָנגעהויבן צו ליידן ניט נאָר ייִדן אַליין, נאָר אויך קריסטן. אַזוי צ. ב. איז געמאַכט געוואָרן אַ אָנפאַל אויף דער מלוכה־קאַסע און מ׳האָט געקוילעט די וואַך; ס׳איז געמאַכט געוואָרן אַן אָנפאַל אויפן אַמעריקאַנער דעלעגאַט ד״ר בליאָך; ס׳איז דערהרגעט געוואָרן דער מיטגליד פון שטאָטראַט מיצקעוויטש.

כאַראַקטעריסטיש איז, אַז פון די אַלע פאַלן רציחות, גזלות, גנבות וואָס אין שטאָט זיינען פאָרגעקומען, זיינען די פאַרברעכער קיינמאָל ניט אַנטדעקט געוואָרן.

אַנשטאָט צו באַקעמפן דעם באַנדיטיזם און הפקרות פון די מיליטער־לייט און ציווילע, האָט זיך די מאַכט פאַרנומען מיט מאַכן רעוויזיעס, ניט איבערקלייבנדיק. אַזוי, למשל, האָט מען ביי איינעם פון די חשובסטע ייִדן אין שטאָט, ביי דעם פאָרזיצער פון דער ייִדישער קהילה, ד״ר צ. שאַבאַד, געזוכט אין זיין בעט מיליטערישע קאָלדרעס. די אַלטע גרויסע שטאָט־שול איז אויך פאַרשוועכט געוואָרן. פרייטאָג דעם 12 דעצעמבער זיינען די ייִדישע קוואַרטאַלן, ווי גלעזער־גאַס, ייִדישע גאַס, יאַטקעווער גאַס, אַרומגערינגלט געוואָרן און ס׳זיינען געמאַכט געוואָרן רעוויזיעס. דערביי האָט מען אויך ניט פאַרגעסן אָן ווילנער שול־הויף. אַ גרויס־

אָפּטיילונג פון מיליטער מיט מיליציאָנערן האָט פאַרנומען אַלע אַריינגאַנגען און אַרויסגאַנגען פון שולהויף, אַ צווייטע אָפּטיילונג אונטער דער אָנפירונג פון 2 אָפיצירן האָט זיך גענומען מאַכן אַ רעוויזיע אין דער גרויסער שול. פון שול זיינען זיי אַריין אין פאָליש און אונטערן ארון-קודש אָנגעהויבן צו ברעכן די פאָדלאָגע מיט ברעכאײַזנס. נאָכדעם זיינען זיי אַרויף אין „תפארת בחורים", אין דער אַלטער קלויז, געזוכט אין יידישער באָד. די יידן, וואָס האָבן זיך געפונען אויפן שולהויף זיינען פאַרהאַלטן געוואָרן. אויפן אָרט זיינען גלייך געקומען ראַבינער רובינשטיין און ד"ר וויגאָדסקי, דערגיין וועגן וואָס ס'האַנדלט זיך, אָבער אויך זיי האָט מען פון שולהויף ניט אַרויסגעלאָזן. און ערשט דאַן, ווען די אונטערזוכונג האָט זיך געענדיקט, האָט מען אַלעמען באַפרייט. די רעוויזיע האָט געדויערט $2^1/_2$ שעה, די גאַנצע צייט זיינען איבערן שולהויף אַרומגעגאַנגען לעגיאָנערן און מיליציאָנערן מיט בלויזע שווערדן.

די יידן האָבן נאָך ניט באַוויזן צו פאַרגעסן די עוולה, ווי זיי איז אָנגעטאָן געוואָרן אַ נייע באַליידיקונג. ניט געקוקט אויף דעם, וואָס מ'האָט גאָרנישט געפונען אויפן שולהויף, איז מען אין אַ קורצער צייט אַרום ווידער געקומען און געמאַכט אַ צווייטע רעוויזיע אין שול. דאָס מאָל האָבן זיך די מיליטערלייט שוין ניט באַגנוגנט מיטן אויפברעכן די פאָדלאָגע, נאָר מ'האָט אויך אַרויסגענומען די ספר-תורות, געזוכט אין ארון-קודש. פאַר די לעצטע עטלעכע הונדערט יאָר איז אַזאַ חילול-הקודש פאָרגעקומען אין ווילנע צום ערשטן מאָל.

אַ דעפּוטאַציע פון דער קהילה האָט זיך פאָרגעשטעלט דעם פראָנט-קאָמאַנדיר וועגן די דאָזיקע פּאַסירונגען. ווען די יידישע פאָרשטייער האָבן אים דערציילט וועגן די נגישות אויפן באַן האָט ער זיי געפרעגט: „מער גאָרנישט?" האָבן זיי אים דערציילט וועגן דער רעוויזיע אין שול, האָט ער ווידער געפרעגט „מער גאָרנישט?" האָבן זיי געענטפערט: „מער גאָרנישט!" „נו צום ווידערזען!" האָט זיי געזאָגט דער קאָמאַנדיר פון ליטוויש-ווייסרוסישן פראָנט.

דעם 18 דעצעמבער איז געמאַכט געוואָרן אין פאַראיין פון די האַנדלס-אָנגעשטעלטע אַן אָבלאַווע און ס'זיינען אַרעסטירט געוואָרן 24 מענטשן, וועלכע זיינען אָפּגעשיקט געוואָרן אין לוקישקער טורמע.

דעם 29 דעצעמבער איז געמאַכט געוואָרן אַ שטרענגע רעוויזיע אין גראָסע-קלוב. זשאַנדאַרמען מיט אויסגעשטרעקטע בלויזע שווערדן, באַגלייט פון אַן אָפּטיילונג באַוואָפנטע סאָלדאַטן, זיינען אַריין אין קלוב, בעת די הכנות צום ניי-יאָר-אָוונט, ווען ס'איז געווען אין קלוב ביי עטלעכע הונדערט מענטשן. 6 שעה — ביז 4 באַגינען האָט די רעוויזיע געדויערט. מ'האָט צוגענומען אַלע פּאַפּירן און די פאַרוואַלטונג פון קלוב, וואָס איז אין שטאָט געווען גוט באַקאַנט, איז אַרעסטירט און אָפּגעפירט געוואָרן אין לוקישקער טורמע. רעוויזיעס מיט אַרעסטן זיינען אויך דורכגעפירט געוואָרן אין ראַטנער-קלוב און באָראָכאָוו-קלוב.

דינסטאָג 30 דעצעמבער אינאָוונט האָבן זיך יידישע קינדער געגליטשט פון באַרג אויף קליינפּאָהולאַנקע אויף שליטעלעך. זיי זיינען אַרומגערינגלט געוואָרן דורך מיליציאָנערן מיט אַ העכערן באַאַמטן, אָפּגעפירט געוואָרן אין צירקל, וואו מ'האָט קאָנפיסקירט ביי זיי די שליטעלעך און די פאַמיליעס זייערע פאַרשריבן.

דער נייער 1920 יאָר האָט מיט זיך קיין שינויים אין די באַציאונגען צו יידן ניט מיטגעבראַכט, ניט געקוקט אויף די פאַרזיכערונגען און אפשר באַמיאונגען פון דער העכערער מאַכט צו מאַכן אַ סוף צו דער הפקרות. אַזוי צ. ב. האָבן זיך לעגיאָנערן אַריינגעריסן איינמאָל אינאָוונט אין קהילה, און ניט באַווייזנדיק קיין אָרדער, אָנגעהויבן אַלעמען צו רעווידירן. זיי האָבן איבערגעריסן די לימודים פון די לערער-קורסן אין בנין פון קהילה, אַלעמען רעווידירט און אייניקע קורסיסטן אַרעסטירט.

אין איר גרויס התמדה האָט די זשאַנדאַרמעריע ניט דורכגעלאָזן אַזאַ פּאָליטיש כשרע אינסטיטוציע, ווי דער סוחרים-פאַראַ"ד. דעם 8 יאַנואַר איז דער גאַנצער הויף, וואו דער סוחרים-פאַרבאַנד האָט זיך געפונען (זאַוואַלנע 28), אַרומגערינגלט געוואָרן, אַלץ איז רעווידירט געוואָרן און אייניקע שכנים פון הויף אַרעסטירט.

די רבנים גאָרדאָן און ידידאָוויטש פון שניפּישאָק זיינען אַרויסגערופן געוואָרן אין זשאַנדאַרמעריע, וואו מ'האָט זיי דערקלערט, אַז הרב גאָרדאָן ווערט באַשולדיקט אין האַלטן אַ רעדע קעגן דער פוילישער מאַכט.

אויפן גאַס פלעגן „העלדן" אַלץ נאָך באַפאַלן די שוצלאָזע יידן און שניידן אָדער רייסן די בערד. אַזוי צ. ב. זיינען די לעגיאָנערן דעם 1 פעברואַר באַפאַלן דעם לידער רב, בעת ער איז געפאָרן פון ווילנע אַהיים, האָבן אים געוואָלט אָפּשניידן די באָרד, נאָר צום גליק האָט ער זיך פאַר 400 מאַרק פדיון אויסגעקויפט.

דער גלובאָקער רב איז באַשולדיקט געוואָרן אין שפּיאָנאַזש. נאָכן אָפּזיצן 6 וואָכן צייט איז ער לויט דער השתדלות פון דער ווילנער קהילה באַפרייט געוואָרן.

דעם 14 פעברואַר איז די יערלעכע אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון יידישן באַנק ניט פאָרגעקומען צוליב דעם, וואָס דער קאָמיסאַר פון 1-טן צירקל האָט פאַרבאָטן צו ריידן יידיש.

דעם 28 פעברואַר איז אין וואוינונג פון ד"ר שאַבאַד דורכגעפירט געוואָרן אַ גרינדלעכע רעוויזיע, דערביי איז מען אַריין אין געגנט-קאָמיטעט „יעקאָפּאָ", וואָס האָט זיך גרעניצירט מיט שאַבאַדס דירה און אַרעסטירט 7 מענטשן.

דעם 25 פעברואַר איז געמאַכט געוואָרן אַ רעוויזיע אין גימנאַזיע „אפסוז" (אַלעקסאַנדער-בולוואַר) בעת וועלכער ס'איז אַרעסטירט געוואָרן אַ גרויסע יידישע שילער. ס'איז אינטערעסאַנט צו פאַרצייכענען, אַז ווען די יורידישע אָפּטיילונג ביי דער קהילה האָט זיך משתדל געווען פאַר זיי, האָט מען איר אין זשאַנדאַרמעריע געענטפערט, אַז די שילער קענען באַפרייט ווערן, אויב די עלטערן וועלן געבן אַן אונטער-שריפט, אַז זיי וועלן די קינדער ביי זיך אינדערהיים אָפּשמייסן.

דעם 29 פעברואַר, ווען אַ לוויה איז דורכגעגאַנגען פאַרביי דעם 6 צירקל אויף זאַרעטשע זיינען פון צירקל אַרויסגעגאַנגען מיליציאָנערן און אויפגעריסן די ארונות. זוכנדיק דאָרטן גאָלד און זילבער. אייניקע פון די מלווים, וואָס האָבן געפּרובט עפענען אַ מויל, האָט מען מערדערלעך צעשלאָגן.

אַרום פורים-צייט איז פאַרמאַכט געוואָרן דער טורן-פאַראיין „מכבי" (ער איז געעפנט געוואָרן ערשט זומער לויט דער השתדלות פון סיים-דעפּוטאַט הירשהאָרן).

בכלל פלעגט די מאַכט טאָלערירן די יידישע פאַראיינען און אָרגאַניזאַציעס, אָבער איין מאָל פאַר אַלע מאָל לעגאַליזירן זיי — דאָס ניט; הגם ס'פלעגן ניט געמאַכט ווערן קיין באַזונדערע שטערונגען איינצואָרדענען פאַרזאַמלונגען און עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען, פלעגט דאָך דאָס שטאַרק טאָרמאָזירן די אַרבעט. אפילו די קהילה האָט ניט געהאַט קיין באַשטעטיקטן סטאַטוט. בעת עס איז אויפגעשוואומען די פראַגע פון נייע וואַלן צו דער קהילה זיינען באַגעגנט געוואָרן פאַרשיידענע מניעות מצד דער מאַכט, וואָס האָט געוואָלט האָבן דורכאויס אַ רעליגיעזע קהילה.

צום יאָרצייט פון די אַפּריל-געשעענישן זיינען די יידישע צייטונגען פאַר דערמאָנען די געפאַלענע קדושים אין אַ מודעה (קיין אַרטיקלען האָט די מאַכט ניט דורכגעלאָזן) קאָנפיסקירט און פאַרמאַכט געוואָרן, הגם זיי איז דעם אייגענעם טאָג קלויבט געוואָרן ווידער אַרויסצוגיין.

דער קאָרעספּאָנדענט פון „קוריער וואַרשאַווסקי" האָט אין יענעם טאָג געשריבן:

„דאָס, וואָס די יידן אין ווילנע האָ̈ן זיך ניט געוויזן אויף די גאַסן בעת די מאַניפעסטאַציעס פונם פוילישן המון דעם 19-טן אַפּריל און ס'האָט זיך ניט געהערט זייער „ליטוואַצקער" דיבור, האָט נאָך מער בולט געמאַכט די פוילישקייט פון שטאָט און באַוויזן, אַז די יידן אין ווילנע זיינען אַ פרעמדער עלעמענט, אַן אַנגעלאָפּענער, וועלכער איז פיינדלעך דעם פוילנטום פון די „קרעסן" און מחמת דעם דאַרף מען זיי באַהאַנדלען ווי זיי זיינען ווערט". דער קאָרעספּאָנדענט פון דער אַנטיסעמיטישער צייטונג האָט גאָר פאַרגעסן, אַז די יידן זיינען געזעסן אין די הייזער, אויס מורא פאַר „עקסצעסן".

אין ענדע יאַנואַר האָט דער קרייז-שול-אינספּעקטאָר געהאַט אַ געשפּרעך מיט די יידישע פאָרשטייער פון דער בילדונגס-אָפּטיילונג ביי דער קהילה, אין וועלכן ער האָט אָנגעוויזן, אַז אין די יידישע שולן (אַלס אַזעלכע האָט ער אויך אַריינגערעכנט די רוסישע גימנאַזיע „וועלער", וואו ס'לערנען זיך יידישע קינדער) הערשט אַ כאַאָס, דער גייסט פון האַנדל און גאַנץ ווייניק אידעאַליזם. ער האָט אויך באַשולדיקט די יידישע שולן אין דעם, אַז זיי ערציען די יידישע קינדער אין פוילן-פיינדלעכן גייסט, וואָס קען ברענגען די יידיש-פוילישע באַציאונגען צו אַ קאַטאַסטראָפע. כדי צו שאַפן אַ באָדן פאַר אַ נאָרמאַלן בירגערלעכן צוזאַמענלעבן איז נייטיק צו פאַרגרעסערן דעם לימוד פון דער פוילישער שפּראַך אין די יידישע שולן און אויף וויפיל ס'איז מעגלעך תיכף איינפירן אייניקע געגנשטאַנדן אויף פויליש. דאָס וועט געבן די מעגלעכקייט, אַז במשך פון עטלעכע יאָר וועלן זיך פיל פאַרבעסערן די פויליש-יידישע באַציאונגען. ווען אין ווילנע וואָלטן געווען פוילישע מלוכה-שולן, וואָלט דאָס שוין פאָרגעקומען במילא, ווייל די מלוכה-שולן וואָלטן באַזוכט אויך יידישע קינדער.

אינמיטן אַפּריל האָט זיך ד"ר וויגאָדסקי געווענדט אין נאָמען פון דער קהילה צום קרייז-קאָמיסאַר מיט פאָלגנדיקער שריפט-לעכער בקשה:

„ה' קאָמיסאַר!

„די פוילישע מאַכט אין ווילנע דרוקט אָפּט אירע פאַראָרדענונגען פאַר דער אָרטיקער באַפעלקערונג, וועלכע זי לאָזט אויסקלעפּן אין די גאַסן. די דאָזיקע פאַראָרדענונגען ווערן אָפּגעדרוקט נאָר אויף פויליש. עס איז אָבער באַוואוסט, אַז די יידן, בערך אַ העלפט פון דער ווילנער באַפעלקערונג, קענען קיין פויליש אפילו ניט לייענען און קענען זיך דעריבער ניט באַקענען מיט די דאָזיקע פאַראָרדענונגען, אין וועלכע מ'גן איז מתרה, אַז פאַר ניט פאָלגן קומט האַרבע שטראָפן. עס שאַפט זיך דעריבער אַזאַ ניט נאָרמאַלער מצב, ביי וועלכן די פוילישע מאַכט רעדט מיט אַ העלפט באַפעלקערונג און סטראַשעט איר מיט האַרבע שטראָפן פאַר ניט פאָלגן — אין אַ שפּראַך, וועלכע די דאָזיקע באַפעלקערונג פאַרשטייט ניט.

„די דייטשן האָבן שוין אין אָנהייב פון זייער אָקופּאַציע איינגעזען די טרויעריקע לאַגע, וואָס ווערט געשאַפן פאַר דער אָרטיקער באַפעלקערונג דורך אַזוינע פאַרעפנטלעכונגען און האָבן שוין ווייטער געדרוקט זייערע פאַראָרדענונגען חוץ דייטש אויך אין פויליש און יידיש.

„די ערשטע פוילישע אויפרופן און אויך דער ערשטער אויפרוף פון דעם מלוכה-שעף זיינען געווען געדרוקט אויך אויף יידיש. איצטער אָבער האָט מען אָנגעהויבן צו דרוקן נאָר אויף פויליש און דורכדעם זיינען די יידן אוועקגעשטעלט געוואָרן אין זייער אַ שווערער לאַגע. ווען אפילו די פאַראָרדענונגען זאָלן אויך געדרוקט ווערן אין די יידישע צייטונגען, איז דאָס צו ווייניק. דער בעסטער באַווייז איז דאָס, וואָס די פוילישע מאַכט, ווי יעדע אַנדערע מאַכט, איז גענייטיקט אויסצוקלעפּן אירע פאַראָרדענונ-

גען און מודעות אויף די גאַסן, ניט באַגנוגענדיק זיך מיט דעם, וואָס זיי ווערן געדרוקט אין די פוילישע צייטונגען; וואָרים די צייטונגען ווערן געלייענט פון זייער אַ קליינעם טייל פון דער באַפעלקערונג. דאָס רוב מענטשן לייענט קיין צייטונגען ניט, לייענט אָבער דאָס, וואָס עס איז אויסגעקלעפּט אויף די גאַסן.

„מיר בעטן דעריבער העפלעך דעם הער קאָמיסאַר צו באַפעלן, אַז אַלע מודעות און פאַראָרדענונגען, וועלכע ווערן אויסגעקלעפּט אין די גאַסן, זאָלן געדרוקט ווערן אויך אין יידיש".

אונטערגעשריבן ד"ר וויגאָדסקי, פּאָרזיצער פון דער קהילה.

אָפּגעבנדיק די דאָזיקע בקשה, האָט ד"ר וויגאָדסקי געהאַט אַ לענגערן געשפּרעך מיטן קרייז-קאָמיסאַר, וועלכער האָט געענטפערט, אַז די פראַגע וועט אין קאָמיסאַריאַט באַטראַכט ווערן.

די גאַנצע אַטמאָספערע איז געווען דורכגעדרונגען מיט יידנהאַס. די באַציאונג צו די יידן פון דער פוילישער אינטעליגענץ האָט זיך אַרויסגעוויזן אין דער מעדיצינישער געזעלשאַפט; ווען די יידן האָבן אַרויסגעשטעלט אַלס קאַנדידאַט פון וויצע-פאָרזיצער דעם ד"ר וויגאָדסקי — האָבן אים די פוילישע קאָלעגן געפסלט, אַלס שונא פון פוילן און פוילנטום. אין דעם קאָאָפּעראַטיוו פאַר אָנגעשטעלטע אין מלוכה- און שטאָטישע אינסטיטוציעס האָט מען די עטלעכע יידישע אָנגעשטעלטע פון מאַגיסטראַט ניט צוגענומען.

אפילו די פוילישע אַרבעטערשאַפט איז ניט געווען פריי פון אַנטיסעמיטישע שטימונגען. אַזוי, צ. ב. האָבן די יידישע מיטגלידער פון פראָפעסיאָנעלן מוויקער-פאַראיין, וועלכער איז אַריין אין דער צענטראַל-ביוראָ פון די פוילישע קלאַסן-פאַראיינען, צוגעשיקט אַ מעלדונג דער צענטראַלער ביוראָ פון די פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, אַז פון די אַמעריקאַנער מתנות, וואָס זייער פאַראיין באַקומט, קריגן זיי גאָרניט. זיי האָבן דעריבער געבעטן, אַז ביי די ווייטערדיקע טראַנספּאָרטן זאָל דאָס גענומען ווערן אין אַכט און עס זאָל אויסגעטיילט ווערן פאַר זיי אַ געוויסער סכום פון דער יידישער צענטראַלע.

דעם 1 מאַי, בעת די פייערונגען פון אינטערנאַציאָנאַלן אַרבעטער יום-טוב, זיינען די יידן ווידער טיף באַליידיקט געוואָרן — דאָס מאָל שוין מצד די פוילישע סאָציאַליסטן. פאָרגעקומען איז דאָס אַזוי: ווען די ווילנער אַרבעטער האָבן זיך דעם 1-טן מאַי צונויפגעקליבן אויף אַן אַלגעמיינער דעמאָנסטראַציע, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די יידישע אַרבעטער זיינען אין דער מערהייט. דאַן האָט דער פאָרשטייער פון די פוילישע פראָפ. פאַראיינען ה' גאָדוואָד פאַרגעלייגט, אַז די יידישע אַרבעטער זאָלן ביים אָנהייב פון מאַרשרוט גיין אויף די טראָטואַרן און ערשט נאָכדעם אַריינגיסן זיך ביסלעכווייז אין די רייען. די צענטראַלע ביוראָ פון די יידישע פראָפ. פאַראיינען איז אויף דעם ניט איינגעגאַנגען, און די פוילישע און יידישע אַרבעטער האָבן דעמאָנסטרירט צוזאַמען, דערביי זיינען אויך פאָרגעקומען אָנפאַלן אויף יידישע אַרבעטער מצד ציווילע כוליגאַנעס, ניט קוקנדיק אויף דער שמירה פון דער מאַכט.

„דזיענניק ווילענסקי" האָט געשריבן, אַז אין ווילנע איז פאַראַן אַ ספּעציעלע יידישע געזעלשאַפט אויסצוקויפן הייזער פון קריסטלעכע הענט, אַז יידן גיבן גרויסע סומעס געלט פאָליאַקן, וואָס זאָלן אָפּקויפן אויף זייערע נעמען די הויפן און איבערפאַרקויפן זיי צו די יידן. אין דער הענצע-אַרבעט קעגן יידן האָבן געהאַט אַ ד אויך די גלחים. די קירך פלעגט ווערן אויסגענוצט אַלס טריבונע צו פריידיקן קאַמף מיט יידן.

אינטערעסאַנט איז דערביי אָנצומערקן, אַז אַלע מיטלען פלעגט מען אויסנוצן, בכדי נאָר אויפצורייצן קעגן יידן. אַזוי, צ. ב. האָט אויף דעם הספד נאָך דעם מערדעריש דערהרגעטן מיטגליד פון שטאָטראַט מיסקעוויטש, דער קסיאָנדז קולעשאַ אין

קירך אָנגעוויזן צווישן אַנדערע פאַרדינסטן פון פאַרשטאָרבענעם, אַז ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אין ווילנע אויפגעהויבן דעם לאָזונג: „סוואָי דאָ סוואָגאָ". כּדי צו ווייזן אַ ביישפּיל, האָט ער ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער שטאַמט פון פּויזנער אַדל, קומענדיק קיין ווילנע, ניט גערעכנט זיך מיט זיין גרויסן יחוס און געעפנט אַן אייגענעם געשעפט, פאַרנומען זיך מיט האַנדל און דעם גאַנצן לעבן געזוכט דורכצופירן דעם הייליקן לאָזונג: „סוואָי דאָ סוואָגאָ".

דער דענאָקראַטישער „נאַש קראַי" האָט געשריבן, אַז אין די ווילנער טאַנץ-קלאַסן, וואָס געפינען זיך אין יידישע הענט (אין אמתן איז פון 7 טאַנץ-קלאַסן געווען נאָר 2 יידישע, ווערט געפירט אַ באָלשעוויסטישע אַגיטאַציע און אַז פון דאָרטן פאַרשפרייטן זיך פאַרשיידענע אָנשטעקנדיקע קראַנקהייטן, און איז שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן די שווציקע יידישע טעכטער.

עס זיינען ווידער אָפּגעטאָן געוואָרן נבלות אויפן אַלטן יידישן בית-עלמין:

ניט ווייט פון גר-צדקס בוים, וואו ס'ליגן פיל קדושים און אויך ר' ישראל זאַרעטשערס פאָטער, וואָס איז אומגעקומען על קידוש השם כ״א תמוז תקנ״ד, האָט מען באַגראָבן געהרגעטע פערד און אויף דער גרוב אַוועקגעשטעלט אַ מצבה פון אַ קבר.

די כּסדרדיקע אָנפאַלן אויף יידן אין די גערטנער איבערהויפּט אין בערנאַרדינער גאָרטן, האָבן אַרויסגערופן אַ אינטערוועניך פון דעם סיים-דעפּוטאַט הירשהאָרן, וועלכער האָט דעם 8 מאַי באַזוכט דעם שטאָט-קאָמיסאַר פּיוואָצקי.

די שטאָט-פאַרוואַלטונג איז צוגעטראָטן איינצואָרדענען אַ פּראָם איבער דער וויליע. צו דעם דאָזיקן צוועק דאַרף מען איינגראָבן סלופּעס אויפן ברעג טייך און קיין אַנדער אָרט האָט זי ניט געפונען, ווי איינצ׳ גראָבן די סלופּעס אויפן אַלטן בית-עולם. ס'האָט ניט געהאָלפן די השתדלות פון ראַבינער רובינשטיין און אַנדערע. מ'האָט אויפגעגראָבן זייער פיל ביינער און שאַרבנס, וועלכע דער שמש פון בית-עולם האָט צונויפגעקליבן אין אַ קאַסטן.

פרייטאָג דעם 14 מאַי א'ז אין ווילנע געקומען די אינטערנאַציאָנאַלע סאָציאַליסטישע אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, געשיקט פון צווייטן אינטערנאַציאָנאַל. דאָס איז שוין געווען די דריטע קאָמיסיע, וואָס אויסלאַנד האָט געשיקט קיין ווילנע אויסצופאָרשן די פּאָגראָמען. די קאָמיסיע א'ז באַשטאַנען פון פראַנצויזישן סאָציאַליסט רענאָדעל און דייטשן אומאָפּהענגיקן אָסקאַר קאָן.

זיי האָבן זיך געזען מיט די פאָרשטייער פון קהילה, ד״ר וויגאָדסקי, ד״ר שאַבאַד (דער ראַבינער איז געווען אָפּגעפאָרן), מיט די פאָרשטייער פון „פועלי ציון" און „בונד".

די מאַכט האָט זיך געטאָן דאָס איריקע. די איינציקע יידישע לאַנדווירטשאַפטלעכע שול „וויעליטשאַני", איז באַשלאָסן געוואָרן צונעמען ביי יידן. ס'איז אָפּגעשריבן געוואָרן דורכן געריכט דער גאַנצער לעבעדיקער און טויטער אינווענטאַר פון דער קאָלאָניע און די פאַרוואַלטונג פון קאָלאָניע האָט זיך געמוזט אונטערשרייבן, אַז אַלץ וועט זי איבערגעבן אומבאַרירט דעם 1 אָקטאָבער דער מאַכט. ס'זיינען אויך געווען פאַלן פון קלענערע גזילות.

דעם 28-טן מאַי 1920 איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן פאָלגנדיקער באַפעל:

ס'ווערט דערמאָנט און געמאָלדן דעם פּובליקום די אזהרה, אַז פאַר אַלע טאַטן קעגן פּוילישן מיליטער, די באַמיאונג דאָס דורכצופירן און די בייזע פאַרנאַכלעסיקונג דאָס ניט צו דערלאָזן, וועט מען געמשפּט ווערן לויטן סטאַטוט דורכן קריגס-געריכט, אומאָפּהענגיק פון דעם, צי ס'זיינען ציווילע אָדער מיליטער-לייט, צי זיי זיינען אויפהעצער, הויפּט-טוער אָדער געהילפן, פאַקטישע צי מאָראַלישע פאַרברעכער. אין פאַל, ווען מ'וועט דערלאָזן אַזעלכע פאַרברעכנס וועט מען געשטעלט ווערן פאַרן פעלד-געריכט און באַשטראָפט ווערן מיט טורמע אָדער דערשיסן. צו אַזעלכע פאַרברעכנס געהערן.

1) יעדע באַשעדיקונג פון די פאַרקערס-וועגן, בריקן, באַן-ליניע און געהילפס-איינריכטונגען פון באַן-וועג אָדער וואַסער-פאַרקער. 2) יעדע באַשעדיקונג פון די טעלעגראַפישע און טעלעפאָנישע איינריכטונגען. 3) יעדע באַשעדיקונג פון די אַנשטאַלטן, וועלכע ווערן געפירט דורך דער מיליטערישער מאַכט פאַר די נויטן פון דער אַרמיי: 4) אַלע מעשים, וועלכע האָבן דעם צוועק צו מאַכן אוממעגלעך די געהעריקע פאַרזאָרגונג פון דער אַרמיי און אירע באַדערפעניש מיט דער הילף פון אָרגאַניזירן און אַרויסרופן שטרייקן אין די אַנשטאַלטן פאַרן געזעלשאַפטלעכן געברויך, וועלכע דינען אויך פאַר דער אַרמיי, ווי צום ביישפּיל: עלעקטרישע אַנשטאַלטן, וואַסערלייטונג, גאַז-אַנשטאַלטן א. אַ. וו. ווי אויך די אונטערנעמונגען, וועלכע געפינען זיך אונטער מיליטערישער פאַרוואַלטונג, אָדער דורך באַשעדיקן אַזעלכע אַנשטאַלטן. 5) אַלע מעשים, וועלכע שטאַמען דורך אָנהעצן קעגן די מיליטערישע אָפּטיילונגען, אַנשטאַלטן און אמטן אָדער מיליטערישע פּערזאָנען, זייער לעבן, געזונט אָדער זיכערקייט. 6) יעדע ניט דערלויבטע אַגיטאַציע אין די רייען פון פּוילישן מיליטער. 7) שפּיאָנאַזש און יעדע פאַרבינדונג מיטן שונא. 8) פאַרשפרייטן ניט ריכטיקע אָדער ניט קאָנטראָלירטע ידיעות וועגן די אָפּעראַציעס פון פּוילישן מיליטער און געשעענישן אויפן פראָנט, כּדי צו באַאומרואיקן די געזעלשאַפטלעכע מיינונג. 9) ניט דערלויבט פאַרשפרייטן ידיעות וועגן די באַוועגונגען פון פּוילישן מיליטער. 10) אַלע אַנדערע מעשים, וואָס שטרעבן צו ברענגען שאָדן דעם פּוילישן מיליטער אָדער זיין קריגס-אַקציע.

מ'איז מזהיר אַלעמען פון באַגיין די דאָזיקע אויבנאויסגערעכנטע פאַרברעכנס. ס'איז אַ מאָראַלישער חוב פון דער גאַנצער געזעלשאַפט אין נאָמען פון אַלגעמיינעם וואויל צו אונטערשטיצן די מיליטערישע מאַכט אין אונטערדריקן אַזעלכע מעשים און איינהאַלטן שלום און אָרדענונג.

דער קאָמאַנדיר פון דער 7 אַרמיי — גענעראַל-פּאָרוטשניק זיגאַדלאָוויטש.

דער שעף פון געריכטלעכער אָפּטיילונג — ד״ר מאָראַווסקי, מאַיאָר.

דער קוריער וואַרשאַווסקי האָט געשריבן:

„אין דער היגזיכט פון קולטורעלער אָנגעהעריקייט צעטיילן זיך די ווילנער יידן אויף צוויי לאַגערן: אויף יידישיסטן און פולשטענדיק רוסיפיצירטע ליטוואַקעס. די צאָל פון די לעצטע וואַקסט אין דער צייט, ווען דער לאַגער פון די יידישיסטן ווערט אַלץ קלענער. די רוסישע שפּראַך דונערט אויך אויף די ווילנער גאַסן. דאָס סיגנאַליזירן זיי אַזוי-אַרום אויף אַ לעגאַלן אופן זייערע געפילן פאַר די רוסישע באָלשעוויקעס. עס איז קיין ספק ניט, אַז פון יענער זייט פון ווייטן קריגס-פראָנט הערט מען אין דער באַליבטער באָלשעוויע, ווי עס ריידן אויף רוסיש די ווילנער יידן. געוויס זעט מען אויך פון דאָרטן די רוסישע אויפשריפטן אויף די פענסטער פון די ווילנער יידישע קראָמען.

בעת דער דייטשער אָקופּאַציע האָט דעם ערשטן אָרט פאַרנומען זשאַרגאָן, אַלס אַ דייטשער דיאַלעקט. איצט ווען די גאַנצע יידישע נשמה ליגט ביים פוס-בענקל פון טראָצקי-בראָנשטיינס טראָן רוקט זיך אַרויס די רוסישע שפּראַך פון די ווילנער יידן, אַלס אַ בריק צווישן ווילנע און מאָסקווע".

אין לופטן האָט זיך שוין עפּעס אָנגעהויבן צו פילן. די אומרואיקע נערוועזע שטימונג אין שטאָט האָט זיך גלייך אָפּגערופן אויף די יידישע פּלייצעס.

דעם 26 און 27 מאַי האָט די יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע איבערגעלעבט טרויעריקע טעג. אייניקע מחנות סאָלדאַטן,

וואָס זיינען אָנגעקומען מיטן באַן, האָבן זיך גענומען באַפאַלן דורכגייענדיקע יידן, געשלאָגן זיי, געשניטן די בערד, אייניקע פאַרוואונדעט מ ט מעסערס, געראַבירט קראָמען. אויפן באַן און אין שטאָט איז אויסגעבראָכן אַ שרעקלעכע מהומה. דער ראַבינער רובינשטיין האָט זיך געווענדט צום הויפּט-קאָמאַנדיר פון דער 7 אַרמיי גענעראַל זיגאַדלאָוויטש, און אָנגעוויזן אים אויף דעם, וואָס ס'קומט פאָר, דער גענעראַל האָט געבעטן פאַקטן, דער ראַבינער האָט געענטפערט: די פאַקטן זיינען אויפן גאַס, די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג פון געוויסע ראַיאָנען, ווי לעבן האַלע, סטעפּן-גאַס א. אַ. וו. איז אין טויט-שרעק, און געבעטן אַרויסשיקן שטאַרקע פּאַטרולן איבער די גאַסן, וואָס דער גענעראַל האָט גלייך פאַראָרדנט. ס'איז אויך אַרויסגעלאָזן געוואָרן אַ באַקאַנטמאַכונג פון קאָמאַנדיר פון דער 7-טער אַרמיי און פון ווילנער גאַרניזאָן, אין וועלכער ס'ווערט צווישן אַנדערן געזאָגט, אַז פאַר יעדער מין הפקרות און גוואַלד-מעשים קעגן דער באַפעלקערונג מצד מיליטער-לייט וועלן די שולדיקע האַרב באַשטראָפט ווערן.

דעם 29-טן מאַי זיינען לעגיאָנערן ווידער באַפאַלן אויפן גאַס יידן און אָנגעטאָן זיי נגישות. די וואַך פון מיליטערישן מאַגאַזין אויף קיעווער גאַס 19 האָט אָרגאַניזירט אַן אמתן געיעג אויף די דורכגייענדיקע יידן, וועלכע מ'האָט געשלאָגן מכות רצח און געהאַלטן אַרעסטירט אין הויף פון מאַגאַזין. די יידישע קינדער פלעגן באַפאַלן ווערן בעת די שפּאַציר-גענג. די מעשים תעתועים האָבן אָנגענומען אַ כראָנישן כאַראַקטער. אין אָנהייב יוני זיינען אין פאַרשיידענע טיילן פון שטאָט פאָרגעקומען אָנפאַלן אויף יידן אין מיטן העלן טאָג פון ציווילע און מיליטער.

די באַציאונג צווישן דער פוילישער באַפעלקערונג מיט דער יידישער כאַראַקטעריזירט דער ענטפער פון די יידישע שולן אויפן פאָרשלאָג פון פוילישן שול-אינספּעקטאָר איינצואָרדענען אין טאָג פון אָנהייב פון די וואַקאַציעס אַ געמיינזאַמען יום-טוב פאַר די שול-קינדער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן. דערביי האָט ער פאָרגעלייגט, אַז די יידישע קינדער זאָלן פאַרנעמען דעם לוקישקער פּלאַץ, און די קריסטלעכע דעם קאַטעדראַל-פּלאַץ. די יידישע שולן האָבן אויף דעם געענטפערט אָט וואָס:

„האַלטנדיק, 1) אַז אַן אינטערנאַציאָנאַלער יום-טוב וואָלט געקענט פאָרקומען נאָר אַלס פועל-יוצא פון אַ שטענדיקער התקרבות צווישן די קינדער פון די פאַרשיידענע אָרטיקע נאַציאָנאַליטעטן; 2) אַז אין דעם לעצטן יאָר איז די באַציאונג פון די פוילישע קינדער צו די יידישע געווען זייער אַ שלעכטע, וואָס האָט זיך אויסגעדרוקט אין שטענדיקע אָנפאַלן אויף די יידישע שול-קינדער; 3) אַז די אָנפאַלן, וועלכע נעמען די לעצטע צייט אָן אַ שאַרפן כאַראַקטער, גייען דורך ביי אַ גאַנץ פּאַסיווער האַלטונג מצד די פוילישע לערער; 4) אַז די אָנפירנדיקע פוילישע שול-אָרגאַנען האָבן אין משך פון דער גאַנצער צייט ניט אַרויסגעוויזן קיין נייגונג קומען מיט וואָס ניט איז צו הילף די יידישע שולן; 5) אַז ביי אַזעלכע באַדינגונגען וואָלט אונזער אָנטייל נעמען אין דעם יום-טוב געווירקט שלעכט אויף אונזערע קינדער, וועלכע וואָלטן אין דעם געזעען ניט קיין אויפריכטיקע האַנדלונג פון אונזער צד, דעריבער אַנטזאָגן זיך די יידישע שולן אָנטייל צו נעמען אין דעם דאָזיקן יום-טוב".

אין שטאָט זיינען פאַר דער צייט פאָרגעקומען אַפילו אַרעסטן פון יידן. ס'איז אַרעסטירט געוואָרן אַ היבשע צאָל יידישע יונגע לייט, וואָס זיינען באַשולדיקט געוואָרן אין קאָמוניזם. די דאָזיקע יונגע לייט זיינען נאָכדעם אַרויסגעשיקט געוואָרן קיין וואַרשע אין אַ קאָנצענטראַציע-לאַגער, וואו זיי זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן ביז אַפּריל 1921. ס'זיינען אַרעסטירט געוואָרן יידישע סוחרים און באַשולדיקט געוואָרן אין קאָמוניזם דערפאַר, וואָס זיי

האָבן איינגעוויקלט סחורה אין אַלטע צייטונגען, וואָס זיינען ערשינען פאַר דער צייט פון די באָלשעוויקעס.

ס'האָבן זיך אָנגעהויבן רעפּרעסיעס. אַזוי, צום ביישפּיל, איז ניט דערלויבט געוואָרן די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון דער קולטור-ליגע. דעם 21-טן יוני, בעת דער גאַסן-זאַמלונג לטובת „אָזע", זיינען אייניקע זאַמלער אַרעסטירט געוואָרן און אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ גאַנצן מעת-לעת דערפאַר, וואָס זיי האָבן געהאַט די חוצפה פאַרצולייגן פוילישע סאָלדאַטן קויפן די בלימלעך.

בכדי צו באַזאָרגן מיט דירות די רעגירונגס-פאַרוואַלטונגען און די פוילישע מיטל- און פּראָפעסיאָנעלע שולן, וואָס האָבן זיך געזאָלט עפענען פון נייעם לערן-יאָר, האָט דער גענעראַל-קאָמיסאַר פון די מזרח-קאַנטן פאַראָרדנט, אַז ס'זאָל תיכף רעקווירירט ווערן דער בנין פון דער יידישער קינדער-קיך און אַמבולאַטאָריע אויף קליין-פּאָהולאַנקע 15 און די ערשטע יינגלשול „מפיצי-השכלה" אויף אָסטראָבראָם 30.

דאָך ניט געקוקט אויף די אָפּטע צרות, וואָס די יידן האָבן געהאַט אויסצושטיין, האָט זיך די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג באַדייטנד פאַרבעסערט, צו וואָס עס האָט פיל מיטגעהאָלפן די אַמעריקאַנער שטיצע. די מלאָכה און האַנדל האָבן אויפגעלעבט, די אַרבעטסלאָזיקייט האָט זיך באַדייטנד פאַרקלענערט.

ניט לאַנג אָבער איז באַשערט געווען די יידן צו לעבן „רואיק".

פאַר דער עוואַקואַציע.

אין אָנהייב יולי האָט זיך אָנגעהויבן צו שפּירן אין דער לופטן אַן אומרואיקע שטימונג. מ'האָט אָנגעהויבן צו כאַפּן יידן אויף דער אַרבעט א. ד. גל.

דעם 7-טן יולי האָט די אָנפירונג מיטן גאַרניזאָן איבערגענומען דער גענעראַל באָרושטשאַק, וואָס איז געשילדערט געוואָרן דורך אַ באַזונדער באַפעל. דער יקרות איז מיט אַמאָל אויסגעוואַקסן. דער פּרייז פון ברויט איז פּלוצלונג אַרויף פון 7 — 8 מאַרק אויף 28 — 30 מאַרק. אייניקע פּראָדוקטן, ווי צוקער, זאַלץ, פעטס זיינען אינגאַנצן פאַרשוואונדן געוואָרן פון מאַרק.

דעם 8-טן יולי האָט מען אויף די גאַסן געכאַפּט יידן אויף אַרבעט, וועגן דעם האָבן זיך צום שטאָט-קאָמענדאַנט טורקול געווענדעט ראַבינער רובינשטיין און ד"ר וויגאָדסקי. דער קאָמענדאַנט האָט געענטפערט, אַז ער ווייס גאָרנישט, און צוגעזאָגט אָנצונעמען מיטלען. דערביי האָט ער געמאַכט אַ התראה די יידישע פאָרשטייער, אַז עס וועלן אָרגאַניזירט ווערן אונטערזוכונגען אין די קראָמען און בעקערייען, בכדי צו געפינען די באַהאַלטענע עסנוואַרג און אַנדערע סחורות. די בעקער און קרעמער, ביי וועמען מען וועט געפינען באַהאַלטענע פּראָדוקטן וועלן דערשאָסן ווערן אָן קיינע טענות, ווייל די פּראָדוקטן זיינען פאַרשוואונדן געוואָרן נאָר די לעצטע 2 טעג. ער האָט אויך אָנגעוויזן אויף דעם, אַז אין דער צייט, ווען די קריסטלעכע בעקערייען זיינען אָפן, זיינען די יידישע פאַרמאַכט. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט זיינען טאַקע נאָכדעם געמאַכט געוואָרן אַ פולע אַרעסטן צווישן יידן. די אומרואיקייט אין שטאָט איז געוואַקסן, הגם גענעראַל באָרושטשאַק האָט פאַרזיכערט, אַז ווילנע דראָט ניט קיין שום סכנה.

די נערוועזע שטימונג איז נאָך געשטאַרקט געוואָרן דערמיט, וואָס דער גענעראַל-קאָמיסאַריאַט פון די מזרח-געביטן האָט אָנגענומען מיטלען צו פאַרלייכטערן דעם אָפּפאָר פון די פאַמיליעס פון די באַאַמטע, וואָס ווילן פאַרלאָזן ווילנע, כאָטש עס

איז עטלעכע מאָל אָפּגעלייגט געוואָרן, צום וואָקזאַל פלעגן זיך ציען פורן אָנגעפּאַקט מיט טשעמאָדאַנען.

די קאָמוניקאַטן פון גענעראַל־שטאַב פלעגן אַלץ זיין לענגערע און דרייסטערע. מענטשן פלעגן אַ גאַנצן טאָג שטיין אין גרופּעס און לייענען זיי אויפמערקזאַם. זיי האָבן זיך שוין אויסגעלערנט ווי צו פאַרשטיין און אויסטייטשן די אָפיציעלע קאָמוניקאַטן, וואָס זיינען געווען פול מיט סודות און רמזים. מען האָט שוין געוואוסט דעם גאַנצן אמת. פונדעסטוועגן האָט נאָך די אָפיציעלע פּרעסע־אָפּטיילונג דעם 9־טן יולי געשריבן:

„די פאַראָרדענונגען פון דער ציוויל־מאַכט, וואָס האָבן דעם צוועק צו פאַרלייכטערן די פאַמיליעס פון די באַאַמטע ביסלעכווייז ארויסצופאָרן פון ווילנע, האָבן ארויסגערופן אַלאַרמיר־דיקע קלאַנגען, אַז די שטאָט איז אין אַ געפאַר און מען גרייט שוין צו די עוואַקואַציע פון די מלוכה־אינסטיטוציעס.

„אָפּוואַרפנדיק די דאָזיקע אומבאַגרינדעטע קלאַנגען, באַשטעטיקן מיר קאַטעגאָריש, אַז וועגן עוואַקואַציע פון די אַמטן פון דער ציווילער פאַרוואַלטונג פון די מזרח־געביטן („זאַרשאָנד זיעם וושכאָד יך”), איז ניטאָ קיין רייד. די לאַגע אויפן פראָנט פאָדערט ניט בשום אופן אַזעלכע טריט און באַרעכטיקן ניט קיין שום זאַך ניט דעם טומל, וואָס לייכטזיניקע אָדער בייזוויליקע מענטשן רופן ארויס”.

פון 10 יולי איז דורך גענעראַל באָרושטשאַק איינגעפירט געוואָרן אין ווילנע און די פאָרשטעטלעך קריגסצושטאַנד. ד"ר גאַסנפּאַרקער איז דערלויבט געווען פון 4 אינדערפרי ביז 10 אינאָוונט. ס'איז פאַרבאָטן געוואָרן דער פאַרקויף פון שטאַרקע משקאות, פאַרווערט אַלערליי פאַרזאַמלונגען און איבערהויפּט צו שטיין אויפן גאַס אין גרופּעס איבער 3 פּערזאָן, פאַרן איבעררייסן די בריקן און קאַליע מאַכן דעם טעלעגראַף די שווערסטע שטראָף ביז טויט־שטראָף. די באַפעלקערונג איז אויפגעפאָדערט געוואָרן צו דערפילן איר מאָראַלישן און געזעלשאַפטלעכן חוב, איינצוהאַלטן די אָרדענונג און העלפן אַנטדעקן די פאַרברעכער.

אָבער וואָס ווייטער איז אַלץ שווערער געוואָרן איינצוהאַלטן די אָרדענונג. דאָס מיליטער, כאָטש עס איז נאָך אין ערגעץ ניט געווען צעקלאַפּט, האָט דעמאָראַליזירט אָפּגעטראָטן אין אומאָרדענונג. עס האָט זיך אָפּגעשטעלט דאָס צופירן פון פּראָדוקטן, מ'האָט שוין מער ניט געקאָנט האַלטן בסוד די עוואַקואַציע פון די מיליטער־סקלאַדן און איינריכטונגען, וואָס האָט געדויערט שוין עטלעכע וואָכן, ווי אויך אַלע פאַבריקן, אין דעם די באַן־דעפּאָ, וואָס האָט ארויסגערופן אַ גרויסע אומצופרידנהייט ביי די פּוילישע אַרבעטער, וואָס האָבן דורכדעם פאַרלאָרן זייער אַרבעט.

דעם 11־טן יולי זיינען איינגעפירט געוואָרן אויסערגעוויינלעכע קריגס־געריכטן פאַר ציווילע און מיליטערישע פּערזאָנען פון 17 יאָריקן עלטער אָן. דעם 12 יולי איינגעפירט באַלאַגערונג־צושטאַנד. פאַרשיידענע גרופּעס און אָרגאַניזאַציעס האָבן אָפּגעהאַלטן פאַרזאַמלונגען און ארויסגעלאָזן אויפרופן אַריינצוטרעטן אין מיליטער צו פאַרטיידיקן דאָס לאַנד פון די באָלשעוויקעס. אַזאַ אויפרוף צו דער באַפעלקערונג האָט ארויסגעלאָזן דער שטאָט־פּרעזידענט, דער שטאָט־ראַט האָט אָנגענומען אַ באַשלוס דורכצופירן אין ווילנע אַ צוואַנגס־פּריזוו און דעם באַשלוס אָפּגעשיקט דעם מלוכה־שעף צו באַשטעטיקן.

אַן אויפרוף אַריינצוטרעטן אין דער אַרמיי, כדי צו באַשיצן דאָס פאָטערלאַנד פון „די ווילדע כינעזישע האָרדעס”, האָבן אויך ארויסגעלאָזן די פּוילישע סאָציאַליסטן.

אַלס פּועל־יוצא פון די אויפרופן איז צום פראָנט אַרויס אַ גרופּע פּוילישע יוגנט און דער פּרויען־לעגיאָן, וואָס האָבן אָבער ווייניק־וואָס געקענט אויפטאָן ביי דער אַלגעמיינער דעמאָראַלי־

זאַציע און מאַסן־דעזערציע, וואָס האָבן געהערשט אין דער פּוילישער אַרמיי.

ס'האָט זיך געדוכט, אַז ס'נעמט שוין אַ סוף. איבערן שטאָט האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז ווילנע גייט אַריבער צו די ליטווינער. פּלוצלונג אָבער האָבן די פּוילישע צייטונגען געבראַכט אַ ידיעה וועגן דער נייער קאָנטר־אָפענסיווע פון פּוילישן מיליטער:

„פון גוט אינפאָרמירטע קרייזן דערוויסן מיר זיך, אַז אונזער מיליטער האָט נאָכן אָנקומען פון הילף באַזעצט דעם 10־טן נייסווענציאַן און ליגנטופּ. דער שונא איז אין אַ פּאַניק אָפּגעטראָטן, ביזן 10־טן איז ניט איינגעשטעלט געוואָרן קיין קאָנטאַקט מיטן פיינד, וואָס כּרעט אָפּ”. ווייטער לייענען מיר: „די נצחונות דאַרפן צוגעבן מוט דער גאַנצער געזעלשאַפט און ווירקן אויף דער ביז איצטיקער, מיט קיין שום זאַך ניט באַגרינדעטער באַציאונג צו די געשעענישן אויפן פראָנט. דאָס דאַרף איינהאַלטן די פּחדנים, וואָס פאַרלאָזן ווילנע אין פּאַנישער שרעק. די געשעענישן אויפן פראָנט דאַרפן אויפמונטערן די געזעלשאַפט זיך צו פאַרשרייבן וואָס מער אין דער אַרמיי און פאַרשטאַרקן זי מיט פרישע קרעפטן. אַלע, אַלזאָ, צו די ווע־בירונג־ביוראָען, דער נצחון איז אויף אונזער זייט!”

די פּאָליאַקן, וואָס האָבן שוין פריער אָנגעהויבן צו קאָקעטירן מיט די ליטווינער און שטאַרק גערעדט וועגן רופן דאָס ליטווישע מיליטער פון אונטער שירווינט, זיינען ווידער געוואָרן ביי זיך גרויס און גערעכנט, אַז זיי וועלן זיך אַליין געבן אַן עצה מיטן שונא. די בענק האָבן געזשאַלעוועט, וואָס זיי האָבן האַלב אומזיסט פאַרקויפט זייערע סקלאַדס די אָרטיקע קאָאָפּעראַטיוון, צוליב וואָס אַ סך סוחרים און פאַבריקאַנטן האָבן באַנקראָטירט. די יוגנט האָט מאַסנווייז אָנגעהויבן פאַרשרייבן זיך פאַר פרייוויליקע, מיט וועלכע ס'האָט אָנגעפירט פּאָלקאָווניק טופּאַלסקי.

דערווייל איז געפאַלן די לעצטע שוץ־ליניע פון דער ווילִיע און דעם שונאס אָפּטיילונגען זיינען דערגאַנגען ביז בעזדאַן. דער פראָנט איז צעריסן געוואָרן, ער האָט שוין אייגנטלעך ניט עקסיסטירט, ווייל אין דער פאַרבינדונגס־צענטראַלע איז געוואָרן אַ כאַאָס, מען האָט אָנגעוואָרן דעם קאָנטאַקט מיטן גענעראַל־שטאַב און די פליגלען. וואַרשע איז 3 טעג געווען אָפּגעשניטן פון ווילנע.

ד"ר שטאָט־פּרעזידענט איז שוין אָפּגעפאָרן קיין וואַרשע אויף אַ אַוטאָמאָביל צום מלוכה־שעף בעטן, אַז ווילנע זאָל פאַרטיידיקט ווערן פון די באָלשעוויסטישע אָנפאַלן און האָט באַדאַרפט צוריקקומען דעם 14־טן, אָבער ער האָט שוין ניט באַוויזן. צוזאַמען מיטן שטאָט־פּרעזידענט זיינען אויך ארויסגעפאָרן די מיטגלידער פון מאַגיסטראַט, וואָס האָבן געלאָזן אַלץ אויף הפקר און ניט געזען אפילו צו אָרגאַניזירן אַ וועלכע ס'איז מיליציע, וואָס זאָל אָפּהיטן די אָרדענונג אין שטאָט און דעם שטאָטישן אייגנס.

ניט קוקנדיק אויף די מפּלות, האָט „נאַש קראַי” געשריבן, אַז נאָר קליינע באָלשעוויסטישע אָפּטיילונגען האָבן דורכגעריסן דעם פראָנט, און אַז אונזער מיליטער איז פול מיט מוט. „זאָלן מיר ניט פאַרלירן די האָפענונג און זיך אָרגאַניזירן. לאָמיר זיך פאַרנעמען מיט הילף פאַר די רייזנדיקע, מיטן פאַרטיידיקן די הייזער (דער באַנדיטיזם האָט זיך שוין דאַן שטאַרק פונאַנדערגעבליט). אויפן ערשטן פּלאַן דאַרף שטיין דאָס מיליטער, מען מוז פאַרטיידיקן די שטאָט ביז לעצטן טראָפּן בלוט”.

אייגנטלעך האָט שוין דאַן און זיך שפּעטער קיינער ניט פאַרטיידיקט די שטאָט, הגם לויטן באַפעל פון אויבערקאָמאַנדיר, פּילסודסקי, האָט ווילנע געזאָלט פאַרטיידיקט ווערן ביז דער לעצטער מעגלעכקייט. מאַסן מענטשן האָבן פאַרלאָזן ווילנע. אין אַלגעמיין זאָלן האָבן אויסגעוואַנדערט פון ווילנע פון 8 ביז 10 טויזנט פּערזאָן. אַ טייל פון זיי, וואָס זיינען געגאַנגען צופוס אָדער געפאָרן אויף פורן, האָבן די באָלשעוויקעס באַרויבט

פאַרן גראָדנער בריק, אַ טייל איז אַנטלאָפן אויף אויטאָמאָבילן און מיטן באַן, אַ סך האָבן זיך שפּעטער אומגעקערט פון וועג און נאָר אַ קליינער טייל איז אָנגעקומען קיין דאַנציג און פּרייסן.

בעת דער ערנסטער סיטואַציע אויפן פראָנט האָבן זיך דער גענעראַל-קאָמיסאַריאַט און די ציווילע רעגירונגס-אַנשטאַלטן אַריבערגעטראָגן קיין גראָדנע.

דעם 13-טן האָט דער שעף פון ווילנער גאַרניזאָן באָרושטשאַק אָפּגעדרוקט פאָלגנדיקן אויפרוף:

„די קלאַנגען, וואָס גייען אַרום אין שטאָט און ווערן פאַרשפרייט דורך בייזוויליקע מענטשן, וועלכע ווילן אַרויסרופן אַ פּאַניק צווישן דער אָרטיקער באַפעלקערונג, זיינען אויף קיין שום זאַך ניט באַגרינדעט, און זיינען אויסגעקלערט דורך פינסטערע פערזענלעכקייטן. כדי צו באַרואיקן די ווילנער איינוואוינער ערקלער איך: 1). עס איז ניט אמת, אַז דער שטאַב פון מיין גרופּע זאָל האָבן פאַרלאָזן ווילנע. פאַרקערט, מיין שטאַב בלייבט דאָ ווייטער און אַרבעט אין פולן צוזאַמענשטעל. 2) עס איז ניט אמת, אַז די באָלשעוויקעס זאָלן וועלן פאַרנעמען נאָוואָ-ווילייקע און דראָען דירעקט ווילנע. ווילנע ווערט פאַרטיידיקט פון אַלע זייטן אין מרחק פון 10 וויאָרסט פון צענטער שטאָט, און קיין שום פּאָסטן האָט ביז איצט ניט געזען ניט נאָר דעם שונאס פּאַטרול, נאָר אפילו ניט זיינע אויסשפּיר-אָפּטיילונגען. 3) איך פאָדער אויף די ווילנער איינוואוינער, זיך צו פאַרהאַלטן רואיק און קאַלטבלוטיק, ווייל יעדער טומל מאַכט שווער די אַרבעט מיין שטאַב און דינט נאָר די אינטערעסן פון פאַרשיידענע פאַרדעכטיקע פערזאָנען, וואָס ווילן פאַר יעדן פּרייז שטערן דאָס נאָרמאַלע לעבן פון דער באַפעלקערונג.

איך בין מתרה, אַז די שולדיקע אין פאַרשפּרייטן פאַלשע ידיעות וועלן איבערגעגעבן ווערן צום פעלד-געריכט".

אונטערגעשריבן באָרושטשאַק

גענעראַל פּאָדפּאָרוטשניק, גרופּע-אָנפירער

ווילנע, דעם 13-טן יולי 1920.

ווען מ'האָט אויסגעקלעפּט די דאָזיקע באַקאַנטמאַכונג, איז גענעראַל באָרושטשאַק לאַנג שוין ניט געווען אין ווילנע, פאַרוואָס מ'האָט אים איבערגעגעבן צום געריכט.

די לעצטע טעג פאַרן אָפּטרעטן פון פוילישן מיליטער האָט די יידישע באַפעלקערונג איבערגעלעבט טויט-שרעק. מ'איז געלעגן באַהאַלטענערהייט אין די קעלערן און אויף די ביידימער, מורא האָבנדיק צו באַווייזן זיך אויף דער ווייסער וועלט. אין די יידישע הייזער פלעגן זיך אַריינרייסן פאַרטיעס סאָלדאַטן, נעמען אויף אַרבעט צו העלפן עוואַקואירן די מיליטער-אַנשטאַלטן. דאָס רוב פלעגט מען אָפּקומען מיט פדיון. ניט אַלעמען האָט זיך אָבער איינגעגעבן אָפּקומען מיט געלט. אַנדערע יידן זיינען דאָך מיט געוואַלד צוגענומען געוואָרן אויף אַרבעט, געפּייניקט און דערהרגעט געוואָרן. צווישן אַנדערע זיינען פאַרשלעפּט און פאַרפּייניקט געוואָרן אייניקע פורמאַנעס מיט פערד, וואָס זיינען נאָכדעם געפונען געוואָרן ביי קריסטן. אייניקע יידן, וואָס מ'האָט געכאַפּט באַהאַלטענערהייט זיינען דערשאָסן געוואָרן, ווי צום ביישפּיל דער הויזאייגנטימער פון וואָקזאַל-גאַס אברהם לעווין. די דאָזיקע רציחה האָט אַרויסגעוואָרפן אַ טויט-שרעק אויף דער יידישער באַפעלקערונג, וואָס האָט שוין מורא געהאַט צו באַהאַלטן זיך און ניט געוואוסט וואָס צו טאָן.

דעם לעצטן שבת פאַרן אָפּטרעטן פון פוילישן מיליטער, דעם 10 יולי, איז די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג געזעסן אין די הייזער. דאָס איז געוועזן דער איינציקער שבת, ווען דער שולהויף איז געוועזן ווי אויסגעשטאָרבן און אין קיין קלויז האָט מען ניט געדאַוונט. ס'איז אינטערעסאַנט צו ברענגען די מודעה, וואָס די רבנים האָבן אויסגעקלעפּט אויפן שול-הויף דעם אַנדערן שבת

(שוין פאַר די באָלשעוויקעס), אַז אַזוי ווי צוליב דער כאַפּעניש דעם שבת פרשה פנחס האָט קיינער ניט געקענט גיין דאַוונען אין די קלויזן און מ'האָט געדאַוונט ביחידות און ניט געהערט די קריאה, זאָל מען לייענען דריי סדרות: פנחס, מטות ומסעי, וואָס דאָס איז זייער אַ זעלטענער פאַל.

פאַר דער יידישער באַפעלקערונג איז צוגעקומען נאָך אַ צרה. אַזוי ווי די מאַנסביל זיינען געזעסן באַהאַלטענערהייט און די פרויען האָבן זיי געדאַרפט היטן, זיינען די יידישע קראָמען ניט געעפנט געוואָרן, אַגב מחמת מורא פאַר ראַבירונגען, ווי אויך דערפאַר, ווייל מען האָט אויפגעהערט צו נעמען די באָנעס, וואָס די היגע בענק האָבן אַרויסגעלאָזן און צעריסענע געלט, צוליב וואָס ס'פלעגן אַרויסקומען אָפטע מיספאַרשטייענישן. ס'איז אָבער אַרויסגעגאַנגען אַן אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג וועגן באַלאַגערונגס-צושטאַנד, וואָס האָט פאַרפליכט אונטער קנס פון 40 טויזנט מאַרק און אַרעסט ביז 6 חדשים צו האַלטן אָפן די קראָמען.

דעם 13-טן איז די לאַגע אין שטאָט געווען שרעקלעך. ווער עס האָט נאָר געקענט איז אַנטלאָפן, און די איבעריקע האָבן מיט שרעק ערוואַרט דעם מאָרגנדיקן טאָג. עס איז געווען אַ מאָדנע לאַגע. מ'האָט מורא געהאַט פאַר דעם מיליטער, וואָס טרעט אָפּ, סיי פאַר דעם וואָס דאַרף קומען. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָבן זיך די האָפענונגען פון גרעסטן טייל פון דער באַפעלקערונג ניט פאַרווירקלעכט: עס איז געווען קלאָר, אַז אין שטאָט וועלן אַריין ניט די ליטווינער, נאָר די באָלשעוויקעס. די ליטווינער, ניט זייענדיק באַקאַנט מיט דער מיליטערישער לאַגע, זיינען געשטאַנען אָדער גערוקט זיך אין דער ריכטונג פון יעוויע און שירווינט. די באָלשעוויקעס דאַקעגן האָבן ענערגיש געטריבן די פונאַנדערגעוואָרפענע פוילישע אַריערגאַרדן פון נאָוואָ-ווילייקער זייט. דאָס פוילישע מיליטער איז אָפּגעטראָטן ניט דורך ווילנע, נאָר דורך לידע. דאָ האָבן סטראַטעגישע טעמים קיין שום ראָלע ניט געשפּילט, דער פוילישער הויפּט-שטאַב האָט אָבער מורא געהאַט דורכצופירן דורך ווילנע די דעמאָראַליזירטע אַרמיי. דאָס האָט געראַטעוועט ווילנע, וואָס האָט געליטן נאָר פון אַ טייל צעבושעוועטן גאַרניזאָן.

פאַקטיש איז שוין דעם 13-טן קיין שום מאַכט אין ווילנע ניט געווען. צום גליק האָט קיינער וועגן דעם ניט געוואוסט. איין צד האָט ניט געוואוסט, אַז ער קען טאָן וואָס ער וויל, דער צווייטער — אַז די געפאַר איז אַזוי גרויס.

אין איילעניש האָבן די שטאָטישע אָנגעשטעלטע אויסגעטיילט אַ קאָמיסיע מיטן איינציקן געבליבענעם יידישן לאַוניק ה' קאַבאַטשניק בראש. די דאָזיקע קאָמיסיע איז אַרומגעלאָפן איבער פאַרשיידענע אינסטאַנצן, וואָס האָבן שוין ניט פונקציאָנירט, און ניט געקענט געפינען קיין מאַכט, וואָס זאָל אָפּשטעלן דאָס רויבן. אין שטאָט האָבן זיך פאַרשפרייט פאַלשע קלאַנגען, אַז מען האָט באַפרייט פון תפיסה אַלע קרימינעלע פאַרברעכער. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ געוואַלטיקע פּאַניק. אַלע, אפילו די ווילנער פּאָליאַקן, האָבן שוין געוואָלט, די ליטווינער זאָלן וואָס גיכער קומען.

אין דער לעצטער מינוט האָט די פוילישע מאַכט טאַקע אָוועקגעגעבן ווילנע די ליטווינער, אָבער עס איז שוין געווען צו שפּעט, ווילנע איז שוין געווען אין באָלשעוויסטישע הענט. אינטערעסאַנט איז, ווי דאָס איז פאָרגעקומען. אָט וואָס עס גיט איבער וועגן דעם דער דאַמאָלסטיקער סעקרעטאַר פון ציוויליקן ליטווישן קאָמיטעט אין ווילנע, ה' יאַנינאַס:

„דעם 14-טן יולי 1 בייטאָג בין איך מיטן פאָרזיצער פון קאָמיטעט ה' בירושישקאַ געזעסן אין לאָקאַל פון דער ליטווישער גימנאַזיע אויף געאָרג-פּראָספּעקט 38 און געשריבן איינלאַדונגען צו פאָרשטייער פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן אויף אַ

א פארזאמלונג מיטן צוועק ארומצוריידן דעם פאָליטישן מאָמענט. פלוצלונג זיינען אריינגעקומען 2 באוואָפנטע לעגיאָנערקעס, דערקלערנדיק, אז זיי קומען אין זייער א וויכטיקע פראגע. זיי האָבן געבראכט א בריוו פון פאָלקאָווניק קופערט, שעף פון ווילנער גארניזאָן מיט פאָלגנדיקן אינהאלט: „איינעם אָדער צוויי פון די וויכטיקסטע ווילנער ליטווישע פאָרשטייער, לאד איך גלייך איין צו זיך אויף זייער א וויכטיקער בעראטונג".

„נאָך א קורצער בעראטונג מיט בירזשישקאן, בין איך גלייך געגאנגען, ניט פרעגנדיק אפילו, וואוהין מיר גייען. פון דער זייט פון קאָסציאָל פון הייליקן יאקוב און דער קאטעדרע האָט זיך געלאָזט הערן א געדיכטער פייער פון קאראבינען. פון לוקישקער זייט און געאָרג-פראָספ. זיינען געלאָפן מאסן מענטשן און עס איז געווען אזא שטויב, אז מען האָט גאָרניט געזען. ווי עס ווייזט אויס, איז מען אנטלאָפן פון דער שיסעריי. די לעגיאָנערקעס האָבן מיר דערקלערט, אז א גאנצע נאכט און אין דער פרי האָט דער המון און פוילישע סאָלדאטן געראבירט אין שטאָט, און עס זיינען פאראן א סך קרבנות. אזוי ווי עס איז געווען אוממעגלעך צו גיין דורך געאָרג-פראָספעקט, זיינען מיר געגאנגען דורך סוו. יאקוב-גאס און פאָרטאָווע. מיר האָבן געדארפט גיין צו די קאזארמעס ביים זיגנאטיעווער געסל. אויפן וועג האָבן מיר זיך דערוואוסט, אז די באָלשעוויקעס זיינען אריין אין שטאָט דורכן אנטאָקאָלער בריק. זיין לעגיאָנערקע איז פלוצלונג פארשוואונדן געוואָרן. די פארבליבענע האָט כסדר פונאנדערגעוואָרפן די קוילן. „עס איז שוין מער ניט נייטיק", האָט זי געזאָגט.

„קוים מיט צרות האָבן מיר זיך דערשלאָגן צו די קאזארמעס אויף איגנאטיעווער. די ארומיקע גאסן זיינען געווען פארפאקט מיט וועגענער, ווי אויך מיט פוילישע סאָלדאטן און באוואָפנטע ציוויל-לייט, דערוואקסענע און יונגוואָרג. פון די קאזארמעס זיינען אין אומאָרדענונג ארויס עטלעכע הונדערט סאָלדאטן. אינעווייניק אין הויף האָבן זיך געלאָזט הערן שאָסן. מען האָט אָבער ניט געזען ווער עס שיסט. די זעלנער זיינען געווען צעשראָקן און געפאלן ביי זיך. קיינער פון זיי האָט אונז ניט געקענט אָנווייזן, וואו פאָלקאָווניק קופערט געפינט זיך. ענדלעך האָבן מיר אים געטראָפן אויף די טרעפ פון ביסקופס פאלאץ.

„די לעגיאָנערקע האָט געמאָלדן, אז זי האָט געבראכט א ליטווישן פאָרשטייער. פאָלקאָווניק קופערט האָט זיך געווענדט צו מיר מיט פאָלגנדיקע ווערטער: „מיר גיבן אוועק ווילנע די ליטווינער. היינט האָבן מיר באקומען א באפעל פון ווארשע אוועקצוגיין פון ווילנע. מיר שטעלן באדינגונגען: דורכצולאָזן דאָס פוילישע מיליטער מיט געווער אין האנט, ווי אויך די ציווילע באפעלקערונג, וואָס וועט וועלן מיט אונז ארויספאָרן".

איך האָב קורץ געענטפערט: „מיר האָבן ניט קיין שום קאָנטאקט מיט דער ליטווישער ארמיי. גיט אונז גלייך אן אויטאָמאָביל אָדער פערד, וועלן מיר קענען מעלדן אייער פאָרשלאָג. אויך אזוי גוט זיין אָנצוגעבן אייער פאָרשלאָג שריפטלעך און צושיקן אויף געאָרג-פראָספעקט 38".

„מיר וועלן געבן שריפטלעך, אָבער זייט אזוי גוט און ווארט אונטער א ביסל, וואָרים אויף צושיקן איז קיין צייט ניט פאראן. קאפיטאן, פארנאָטירן דעם אדרעס: געאָרג-פראָספ. 38".

„זאָגנדיק דאָס, איז ער אראָפגעגאנגען פון די טרעפ. זעענדיק די גאניק פון די זעלנער אויפן הויף פון פאלאץ, האָט ער געזאָגט: „מיר פארלאָזן ווילנע. אויב מיר וועלן קענען איינשטילן דעם אליארם, וועלן מיר צושיקן פערד". דאן האָט ער זיך געזעצט אויף א פערד און אוועקגעריטן צו דאָמיניקאנער. איך בין אוועק מיט אן אנדער אָפטיילונג דורך בענעדיקטינער גאס. קוים אָפגעגאנגען עטלעכע טריט, האָבן מיר דערזען א גרופע רוסישע רייטער פון 8 פערזאָן. עטלעכע האָבן געהאט רעוואָלווערן,

עטלעכע — ביקסן, און עטלעכע — שווערדן. זיי זיינען דורכגעפאָרן רואיק, ניט שיסנדיק. דאקעגן די פוילישע זעלנער און ציוויל-לייט האָבן אוועקגעוואָרפן די ביקסן און אָנגעהויבן זיך צו באהאלטן".

„די עטלעכע קאָזאקן זיינען דורכגעגאנגען דורך ווילנער גאס אויף דייטשער און דאָ איז פאָרגעקומען דער איינציקער אין גאנצן שטאָט בלוטיקער צוזאמענשטויס.

„פון איגנאטיעווער געסל איז כסדר געגאנגען די פוילישע פעכאָטע. עס זיינען דורך עטלעכע פולעמיאָטן, און דורכגעפאָרן עטלעכע וועגענער ווי אויך עפעס א ראָטע אין א נישקשהדיקער אָרדענונג, אָבער מיט די ביקסן אין האנט, גרייט צום שיסן. הינטער איר זיינען געגאנגען אָפּטיילונגען אנדערע סאָלדאטן, צעוואָרפן איבער די טראָטוארן; די עלטסטע מיט די רעוואָלווערן אין האנט. פלוצלונג זיינען אלע צוגעפאלן צו די ווענט און זיך אראָפגעלאָזט אויף די קני. אויף ווילנער גאס האָבן זיך באוויזן פוסגייער קאָזאקן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו שיסן. עס איז געקומען צו א צוזאמענשטויס, אין רעזולטאט פון וועלכן די לעגיאָנערן זיינען אנטלאָפן, איבערלאָזנדיק די רוק-זעק, לאָפעטעס און ברויט, אויף וואָס ס'האָבן זיך גלייך געפונען בעלנים".

די גאנצע נאכט פון 13 אויפן 14 יולי האָבן זיך דורך דייטשע גאס אין דער ריכטונג צו גרויס פאָהולאנקע געצויגן די פוילישע אָבאָזן, באגלייט פון רייטער-אָפּטיילונגען מיט הארמאטן און קוילן-ווארפערס. הינטער זיי איז געלאָפן אין אומאָרדענונג פעכאָטע, באָרוועסראה״ט, אָן היטלען און אמוניציע.

די אָפּטרעטנדיקע לעגיאָנערן האָבן צוגענומען דעם לעצטן פערד ביי די פייערלעשער, ניט געקוקט אויף זייערע תחנונים און אָנווייזונגען, אז בעת א שרפה וועט אפילו ניט זיין מיט וואָס צופירן די פאָמפע.

דאָס אָפּטרעטן פון פוילישן מיליטער איז פאָרגעקומען מיט ראבירונגען פון יידישע הייזער און קראָמען, הויפּטזאכלעך יידיש האָב און גוטס. דעם 13-טן יולי האָבן זיך די לעגיאָנערן גענומען צו די יידישע קראָמען, אויפגעבראָכן די טירן, אויפגעריסן די לאָדנס מיט האנטגראנאטן. זיי האָבן געארבעט זייער געשווינד אזוי, אז די קראָמען, וועלכע ס'איז שווער געווען אויפצוברעכן, פלעגן זיי איבערלאָזן און נעמען זיך צו אנדערע. די אָפיצירן, וואָס פלעגן פארבייגיין, פלעגן זיך כמעט ווי ניט אינטערעסירן. ס'איז אפילו געווען א פאל, ווען עטלעכע אָפיצירן פארבייפאָרנדיק א צעראבירטע יידישע באקאליי-קראָם האָבן געפרעגט, וואָס איז דאָ אויף זייער שאלה האָבן זיי די לעגיאָנערן דערלאנגט צוויי פלאשן רויטע עסיגעסענץ, וועלכע די אָפיצירן, מיינענדיק אז עס איז ווין, האָבן צוגענומען און אָפּגעפאָרן ווייטער.

איבערהויפּט זיינען צעראבירט געוואָרן קראָמען פון שוכווארג, מאנופאקטור, צירונג, אין די גאסן ווילנער, דייטשע, סטעפן-גאס. אָנהייבנדיק פון זאלקינדס געשעפט האָבן די לעגיאָנערן די שווערע לאָדן און שויבן צעהאקט מיט העק און ברעך-אייזנס. אויף דייטשע גאס צעראבירט די גאָלד-געשעפטן, די הוט-געשעפטן, גאלאנטעריי-קראָמען, שוך-קראָמען, וויין- און קאָלאָניאל-געשעפטן. אויף רודניצקער גאס — שוך-געשעפטן, אפטייק-קראָמען. אויף זאוואלנע גאס צעראבירט בשמים-קראָמען. אין איינער פון די קראָמען האָבן זיי געמאכט א שרעקלעכן חורבן, אלע לייִדיקע כלים צעהאקט, די איינריכטונג צעבראָכן, פליסיקע ארטיקלען אויסגעגאָסן אויף דער ערד.

מער פאר אנדערע גאסן האָט געליטן סטעפן-גאס, מחמת די רויבער האָבן זיך ניט באנוגנט מיט די געשעפטן אליין און זיינען אויך געגאנגען אין די הייזער, וואו זיי האָבן געראבירט און חרוב געמאכט אלץ, וואָס זיי האָבן ניט געקענט מיטנעמען, געבראָכן מעבל, ניט קענענדיק אריינרייסן זיך דורכן דויף אויפגעבראָכן קראָמען, געבראָכן שפיגלען, אין אייניקע ערטער אפילו

די אויוונס, געלט צוגענומען. וואָס די רויבער האָבן אַליין ניט געקענט אַוועקטראָגן, פלעגן זיי אַוועקגעבן דעם קריסטלעכן המון, וואָס פלעגט שוין וואַרטן אויף דעם און מען האָט זיך געטיילט גלייכע חלקים מיט אַלץ, „וואָס גאָט האָט געגעבן".

אין דערזעלבער צייט זיינען צעראַבירט געוואָרן די סקלאַדן פון אינטענדאַנטור, רעגירונגס-בנינים, און אויך פּריוואַטע וואוינונגען, וואָס זיינען פאַרלאָזן געוואָרן פון זייערע בעלי-בתים. איבערהויפּט האָט זיך אַ גרויסער עולם – מענער, פרויען און אפילו קינדער (צווישן זיי פיל ייִדן) שטאַרק באַשעפטיקט אין די גאַסן אַרום דער וועטקע. צוערשט האָט מען זיך אַ לאָז געטאָן צו דער קאַווקאַזער מיל. ניט געקוקט אויפן ווידערשטאַנד מצד די אַרבעטער פון מיל זיינען די טירן אויפגעבראָכן געוואָרן און אין פאַרלויף פון עטלעכע שעה האָט מען צעשלעפּט ניט נאָר טויזנטער ז״ק מיט קאָרן, נאָר אויך צוגענומען די פוסטע זעק, די פּאַסן, די רימענס, עמערס און אַנדערע זאַכן. צעפּעפּאַרטיקט זיך מיט דער מיל האָט זיך דער עולם גענומען צו דער פאַבריק „וויקטאָריאַ". די לעגיאָנערן, וואָס פלעגן פאַרבייגיין פלעגן ניט שטערן, נעמען אַ קליינעם אָפּצאָל און אַוועקגיין. אַזוי ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די „וועטקע" איז ניט באַוואַכט האָט זיך דער עולם טויזנטערווייז גענומען צו די סקלאַדיַיס פון דער וועטקע. מ׳האָט פאַרגעסן אָן אַלץ און גענומען זיך צו דער מלאכה. יעדערער האָט געשלעפּט וואָס ער האָט נאָר געקאָנט: מעל, זאַלץ, צוקער, ליכט, מילך, פעטס, א. אַ. זאַכן. דער עולם האָט זיך צעטיילט אויף גרופּעס, פון וועלכע יעדערע האָט זיך געהאַט איר אָפּטיילונג. אַ טייל פון דער גרופּע פלעגט די „אָפּגעקליבענע" פּראָדוקטן אָנלאָדן אויף וועגעלעך, די אַנדערע פלעגן זיי אַוועקפירן. מיט די פּראָדוקטן האָט זיך אָנגעהויבן אויף די גאַסן אַ לעבעדיקער מסחר. די ערשטע שעה האָט אַ זאַק מעל געקאָסט ביז 1000 מאַרק, נאָכדעם איז עס געשטיגן ביז העכער 2000 מאַרק. דער עולם, צווישן וועלכע ס׳זיינען געווען אויך פאַרמעגלעכע מענטשן איז געווען אַזוי אַריינגעטאָן אין דער מלאכה, אַז מ׳האָט זיך גאָרניט אינטערעסירט מיט דעם, וואָס ס׳קומט פאָר אין שטאָט. דער פּסיכאָז האָט אַרומגענומען און פאַרשכורט אַלעמען.

אַרום 4 איז די שטאָט פאַרנומען געוואָרן פון דער דריטער באָלשעוויסטישער רייטער-אַרמיי. אַ פאַרמאַטערטע און אויסגעהונגערטע האָט זי זיך אַ לאָז געטאָן איבער די בעקערייען און קאָנדיטערייען.

ניט געקוקט אויפן רעגן, וואָס איז אַרויס נאָכן אַריינקומען פון דער רויטער אַרמיי (5 וואָכן איז קיין רעגן ניט געגאַנגען) און וואָס האָט אָפּגעפרישט ניט נאָר די אויסגעטריקנטע ערד, נאָר אויך די פאַרחלשטע מענטשן – זיינען די גאַסן געווען פול. ייִדן, וואָס זיינען ביי אַ וואָך צייט געלעגן פאַרשפּאַרט און ניט אָנגעזען די וועלט, זיינען ביסלעכווייז אַרויסגעקראָכן פון די לעכער אויפן גאַס, אָנקוקן קרובים, באַקאַנטע און געוואָר ווערן וואָס איז מיט די קראָמען. דער ייִדישער עולם האָט פרייער אָפּגעעטעמט, הגם ס׳איז ניט געווען באַוואוסט, וואָס דער מאָרגנדיקער טאָג וועט ברענגען און ווי ס׳וועט זיך נאָך לעבן אונטער דער באָלשעוויסטישער מאַכט.

אַרום $5^1/_2$ אַזייגער אין אָוונט האָט זיך פון פּאָהולאַנקער זייט דערהערט אַ שטאַרקע קאַנאָנאַדע, וואָס האָט אויפגעטרייסלט די שטאָט. די שטימונג איז געוואָרן אַ נערוועזע און אומרואיקע. די רויטע אַרמייער האָבן זיך געהייסן פונאַנדערגיין פון די גאַסן, דער עולם איז ביי זיך ווידער געפאַלן, מיינענדיק אַז מ׳איז נאָך ניט אַ״בערגעקומען. מ׳האָט שוין אָנגעהויבן צו קלערן, אַז ערגעץ וואו זיינען נאָך פאַרבאַהאַלטן גרויסע אָפּטיילונגען פון פּוילישן מיליטער, און אַז וו לנער גאַסן וועלן זיין עדות פון שלאַכטן.

אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז אין זאַקרעטער וואַלד אויף פּאָהולאַנקע האָט זיך באַזעצט אַ קליינער טייל פון דער אַנטלאָפענער פּוילישער אַרמיי, וואָס האָט געהאָפט אויף פאַרשטאַרקונגען. צווישן זיי מיט די רויטע אַרמייער איז געקומען צו אַ פאַרביסענעם געראַנגל און האַרמאַטן-קאַמף. נאָך אַ שלאַכט וואָס האָט געדויערט ביי אַ שעה זיינען די לעצטע פּוילישע אָפּטיילונגען פאַרטריבן געוואָרן.

די ערשטע פּוילישע ממשלה אין ווילנע האָט זיך געענדיקט.

געווידמעט דעם ליכטיקן אָנדענק פון מיין אומ־
פאַרגעסלעכן פאָטער
ר׳ זעליג בה״ר אברהם אבראַמאָוויטש ז״ל
שנפטר ז׳ ניסן תרפ״ב אין ליטע.

הירש אבראַמאָוויטש.

זכרונות פון די אפריל־טעג.

צו אפריל 1919 איז אין ווילנע דאָס לעבן געוואָרן שוין צו שווער. דער הונגער האָט זיך געלאָזט שטאַרק פילן. מען האָט ניט געטאָרט קויפן, ניט געטאָרט פאַרקויפן. אין שטאָט האָט מען מורא געהאַט וואָס עס איז צו ברענגען, ווייל מען פלעגט אַוועקנעמען די סחורה, און דערצו צונעמען די פור; אויך פלעגט טרעפן, אַז מ׳פלעגט דעם פערד אָפּהאַלטן אַן אַכטאָג און אַמאָל מערער. ברויט איז געווען זייער שווער צו קריגן, אַ טעלער זופּ „מיט נישט״ איז געווען אויך אַ יקר־המציאות.—די ראַטנמאַכט האָט געהאַט הונדערטער אָנגעשטעלטע, וואָס האָבן רעגיסטרירט די באַפעלקערונג, כדי אַרויסצוגעבן „קאַרטעס״; מען האָט געמעקט און געשריבן און פאַר די גאַנצע 3—4 חדשים צייט האָט מען נאָר איינמאָל אַרויסגעגעבן צוקער און הערינג.

קיין וואונדער ניט, וואָס ווער נאָר עס האָט געקענט, איז געלאָפן פון ווילנע. אויב ניט מיט אַלעמען, איז כאָטש צייטווייליק ערגעץ, וואוהין עס איז אין אַ קליינשטעטל אָדער דאָרף, כדי עפּעס צו קריגן, ברענגען אַהיים, זיך אָפּכאַפּן.

האָבנדיק עלטערן אויפן פּראָווינץ אַ וויאָרסט 60 צו מערב פון ווילנע (טראָקער קרייז) און איבערלעבנדיק צוגלייך מיט אַנדערע דעם קאַליידאָסקאָפּישן ווינטער 1918—19 האָב איך באַשלאָסן אום יעדער פּרייז זיך אַרויסרייסן אויף פּסח פון דער פאַרפלוכטער שטאָט און זיך אָפּפרישן אַ ביסל.

אויף קיין פור איז ניט געווען צו האָפן, ווייל קיין קאָמוניקאַציע איז ניט געווען. איך האָב געמוזט עולה לרגל זיין. כ׳האָב זיך געוואָלט באַזאָרגן מיט אַ „פּראָפּוסק״, אָבער דערזעענדיק גרויסע רייען און די הערשנדיקע אומאָרדענונג—האָב איך זיך מיאש געווען דאָס צו באַקומען און באַשלאָסן צו גיין אָן דעם פּאַפּירל.

עס איז געווען די „רעכטע בלאָטע״ אויף די וועגן, די פוס האָט געזונקען. אויפן וועג האָבן זיך דאָך געפונען היבשע מענטשן, וואָס פלעגן גיין „וואו די אויגן טראָגן״. זייער אויסזען איז געווען אַ שרעקלעכער. פאַרהונגערטע, פאַרשמאַכטע, כמעט באָרוועסע, צווישן זיי ווייבער מיט קינדער. אויפן וועג זיינען אויך אָפט געגאַנגען רויטע אַרמייער, מערסטנטיילס זוכן עפּעס מיט וואָס זיך צו „פּאַזשיווען״. דער אייזנבאַן־בריק וואָס ביי וואַקע*) איז געווען צוריסן ממש אויף פיצלעך (ווען מאַקושעצקיס פּאַרטיזאַנער זיינען געלאָפן פון די באָלשעוויקעס, האָט מען דעם בריק צוריסן. איין מאָל איז ער שוין געווען אויפגעריסן דורך די רוסן פאַר די דייטשן, וועלכע האָבן אים אָפּגעבויט צוריק). אויף דעם שטח פון אַ וויאָרסט האָבן זיך געוואַלגערט שטיקלעך אייזן, טשוגון.

אמת, די באָלשעוויקעס האָבן געפּרובט אים צונויפשטעלן, אָבער די אַרבעט איז געווען אַזוי אומפּראָדוקטבאַר, אַז זי איז ניט געגאַנגען כמעט פון אָרט. ווי מען האָט מיר דערציילט אין לאַנדוואָראָווע, פלעגן כמעט טעגלעך קומען קאָמיסאַרן און בעטן זיך ביי די אַרבעטער און רויטע אַרמייער, אַז מען זאָל טיכטיק אַרבעטן, עס האָט אָבער ניט געהאָלפן. ביי אַזאַ מין טעמפּ פון דער אַרבעט וואָלט אויפבויען דעם בריק, כאָטש אין אַ הילצערנעם צושטאַנד, געדאַרפט דויערן אַ פּאָר יאָר

נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, האָט זיך אין לאַנדוואָראָווע געפונען אַ גאַנצער שטאָט אייזנבאַן־אָנגעשטעלטע. און וואָס איז באַשטאַנען זייער עובדא—דאָס האָבן זיי אַליין אויך ניט געוואוסט. מען פלעגט באַקומען גאַנצע בויגנס „קערענקעס״ און פון דעם ווי עס איז לעבן, פאַרשטייט זיך, גוט צוהונגערנדיק דערביי. די יידישע באַפעלקערונג פלעגט אַרומגיין ווי שאָטנס איבער די גאַסן ניט האָבנדיק וואָס צו טאָן. אין אַלע הייזער זיינען געווען אַרמייער. און סיי די בעלי־בתים סיי די „קוואַרטיראַנטן״ האָבן גלייך געליטן הונגער.

איך האָב נאָך אַלץ געהאַט אַ האָפענונג, אַז עס וועט זיך מיר איינגעבן פון לאַנדוואָראָווע באַקומען אַ פור, ווייל דורכגייענדיק 17 וויאָרסט ביי דעם ערגסטן וועג זיינען שוין מיינע פיס געווען גענוג אָנגעמאַטערט. איך האָב טאַקע אָנגעטראָפן אַן אָבאָז, וואָס איז געפאָרן אין מיינע מקומות און געפירט פּראָוויאַנט פאַר סאָלדאַטן. איך האָב געפּרובט מאַכן אַ שמועס מיטן „עלטערן״, מכבד זיין מיט פּאַפּיראָסן די פירער פון אָבאָז (צו וואָס אַלע סאָלדאַטן פון אַלע צייטן זיינען זייער להוט), ס׳האָט ניט געהאָלפן. פּאַפּיראָסן האָט מען ביי מיר גענומען גאַנץ גערן, אָבער נעמען מיר האָבן זיי זיך אַנטזאָגט, ווייל דאָס טאָר מען ניט. איך האָב גערעכנט, אַז נאָך 40 וויאָרסט וועל איך אין איין טאָג ביי אַזאַ וועג (עס האָט נאָך דערצו געגאָסן אַ רעגן) ניט דורכמאַכן. דאָך האָב איך זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו קומען אַהיים צום סדר (ס׳איז געווען ערב פּסח).

אונטער טראָק בין איך אַריין אין אַ דערפל עפּעס וואָס עס איז צובייסן. די פּויערים האָבן גאָר ניט פאַרקויפט, זאָגנדיק, אַז זיי האָבן שוין קיין כוח ניט פון די דורכגייער, וואָס לאָזן ניט רוען גאַנצענע טעג און נעכט. דערביי האָבן זיי זיך ביטער געקלאָגט, אַז די באָלשעוויקעס נעמען ביי זיי צו די בהמות און אפילו די זריעה; עס וועט פשוט ניט זיין מיט וואָס צו פאַרזייען די פעלדער. באַהאַלטענערהייט האָט מען געזען, אויב ווער עס האָט געהאַט פאַרבליבענע תבואה און קאַרטאָפל, צו „וואַרפן עס אין דער ערד״ (זייען), „פון דאָרטן וועלן שוין די באָלשעוויקעס ניט קענען באַקומען״, הגם לויט דער צייט איז נאָך געווען צו פרי צו זייען, און עס איז געווען אַ געפאַר, אַז די זריעה וועט גיין לאיבוד.

אָבער דאָך האָט מען עס געטאָן בלית ברירה. סיי ווי סיי פאַרפאַלן, „זאָל כאָטש ז י י ניט אָנקומען״.

האָבנדיק מיט זיך אַ שטיקל ברויט, האָב איך צוגעביסן און אַוועק ווייטער. דער רעגן האָט געגאָסן ווי פון אַן עמער, און עס איז שווער געווען צו געפינען אַ האַרטע שטעגל אויף צו גיין. וואו עס איז געווען אַ ליימיקער באָדן, איז די פוס געבליבן שטעקן, קוים מען האָט איר געקענט אַרויסציען. מען קען זיך פאָרשטעלן ווי אַזאַ וועג האָט געקענט ווירקן אויף קליינע קינדער, פרויען און אַלטע.

אָט יאָג איך אָן צוויי קריסטלעכע פרויען,ביידע אין לייוונטענע „שיך״ מיט געשוואָלענע פיס, אויסגעמאַטערטע ביזן לעצטן גראַד, קוים וואָס זיי באַוועגן זיך, איינע מיט אַ אינטעליגענטן אויסזען. איך רייד זיך פונאַנדער מיט איר, זי דערציילט מיר פון איר שרעקלעכן מאַרטיראָלאָג. זי איז אַ גוטבאַזיצערין פון אַרום סווענציאַן, אַלט אַ יאָר 30, האָט געענדיקט אינסטיטוט און

*) צווישן ווילנע און לאַנדוואָראָווע.

געווען אויף בעסטוזשעווער קורסן. דער מאַן איז געווען אַ אָפיציר, אויף מלחמה אומגעקומען, זי איז פאַרבליבן אַן אלמנה מיט צוויי קליינע קינדער און מיט אַן אַלטן פאָטער, האָט ביים רוסיש-דייטשן פראָנט. די דייטשן האָבן זיי לכתחילה אַרויסגעטריבן, אָבער דערנאָך האָט מען זיי ערלויבט ווי עס איז צו פירן די בעלי-בתּישקייט, און ווי עס איז, האָבן זיי אונטערן דונער פון האַרמאַטן און קוילן אָפּגעלעבט עטלעכע יאָר.—ווען די דייטשן האָבן אָפּגעטראָטן, איז אויף זיי באַפאַלן אַ באַנדע און מען האָט אַלץ, וואָס נאָר עס איז געווען אין שטוב און אין שפּייכלער צוגענומען, אַפילו די קליידער וואָס זיי האָבן געהאַט אויף זיך. דערביי האָט מען דעם פאָטער מערדעריש געפּייניקט (געשטיקט, געהאַנגען, געשטאָכן מיט נאָדלען) ער זאָל אויסזאָגן וואו עס ליגט דאָס געלט. קיין געלט האָבן זיי אָבער ניט געהאַט. דערביי האָט דאָס עלטערע קינד באַקומען שרעקלעכע קאָ:וואולסיעס (דערנאָך איז עס געשטאָרבן). אַלץ האָט מען געפּאַקט אויף פורן און אַוועקגעפירט. דאָס איז געווען ביינאַכט. אויף מאָרגן אינדערפרי איז געקומען נאָך אַ באַנדע, מען האָט שוין אָבער גאָר ניט געפונען. דורך נאַכט זיינען זיי געוואָרן בעטלער, וואָרים עס איז ניט געווען ניט קיין בגד, ניט קיין שטיקל ברויט צו שטילן דעם הונגער כאָטש פאַר די קינדער.

די שכנים האָבן אויפגעמאַכט עפּעס פאַר זיי. עס האָט זיך וועגן דער ראַבירונג דערוואוסט די מיליציע, וואָס איז געווען אָרגאַניזירט דורך דער באַפעלקערונג. מען האָט באַמערקט, אַז צווישן די באַנדיטן זיינען געווען אַ פּולע באַקאַנטע פּויערים, די אַלע אָנגעראַבירטע זאַכן האָט מען געפונען אין אַ דאָרף, אָבער דאָ איז אַנטשטאַנען אַ פאָרמעלע שלאַכט צווישן די ראַבירער מיט דער מיליציע, און די לעצטע האָט „גאָר ניט געקאָנט מאַכן“. ווען די באָלשעוויקעס זיינען געקומען, האָט מען ווייטער אָנגעהויבן צו פאָרשן דעם ענין און מען האָט דאָס פאָרגעשטעלט אויף דעם אופן, אַז דאָס איז געווען אַ קאָנפיסקאַציע ביי אַ בלוטזויגער אַ פּאָמעשטשיק, ובכן איז דאָס ניט פון די גרויסע פאַרברעכנס. אמת, מען האָט אַרעסטירט 3—2 פון די, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט אין דעם אָנפאַל און אין אַנדערע, אַלס פּשוטע מערדער, אָבער אויפן וועג זיינען זיי אַנטלאָפן, אָדער די וואַך האָט זיי אָפּגעלאָזן מיט אַ פּיוון. בינו לבינו אָבער איז די פרוי מיט אירע קינדער און אַלטן פאָטער געבליבן בעירום ובחסר כל. זי האָט איצטער געמוזט וואַרפן איר קלענער קינד מיטן פאָטער און אַליין גייט זי צו איר קרוב, אַ גלח עפּעס, זיך ראַטעווען פון הונגער-טויט. זי איז שוין אין וועג אַ טאָג 10 און גלויבט שוין ניט, אַז זי וועט „ווען עס איז דערגיין“. די אַנדערע, וואָס גייט מיט מיט אי״ר— איז אירע אַ געוועזענע טרייע דינסט—וואָס האָט געוואָלט טיילן מיט איר דעם הונגער-גורל.

מיר זיינען געקומען אין אַ דאָרף און איך האָב זיך משתדל געווען, אַז די פּויערים זאָלן איר צופירן ביז דער נאָענטער שטעטל (אַ וויאָרסט 15). קיינער האָט זיך אָבער ניט אָנגענומען, ווייל מען איז ניט זיכער מיט די פערד, וועלכע מ׳נעמט אויפן וועג צו, לויט זייערע ווערטער. איך האָב זיי פאָרגעלייגט געלט, בשום אופן האָבן זיי אָבער ניט מסכים געווען. איך האָב געמוזט איבערלאָזן מיינע וועג-חברטעס, העלפנדיק זיי מיט וואָס איך האָב געקענט און זיך געלאָזן גיין ווייטער. עס איז געווען נאָך אַ שעה 2 צו נאַכט. איך האָב אָנגעשטרענגט מיינע לעצטע כּוחות, כדי ניט צו פאַרבלייבן ביינאַכט אויפן וועג און אָנצוקומען צום סדר צו די עלטערן. עס איז געבליבן אַ וויאָרסט 10. אַלץ איז שוין געווען אויף מיר דורכגענעצט דורך דעם רעגן פון אויבן און די בלאָטע פון אונטן. די שיך זיינען פון נאַסקייט „פונאַנדערגעפאָרן“. אויף די פיס זיינען שוין געווען וואונדן, נאָר מיר האָט געטראָגן „דער אימפּעט“. און ענדלעך אַ זייגער 7 פאַרנאַכט בין איך אַריין-

געפאַלן ניט טויט ניט לעבעדיק אַהיים צו מיינע עלטערן, וועלכע זיינען געווען אַזוי איבערראַשט, אַז זיי האָבן ניט געגלויבט, אַז זיי זעען מיר. פאַר אָנדערהאַלבן טעג האָב איך דורכגעמאַכט 60 וויאָרסט אין די ערגסטע צייט פון יאָר. אַ פאָר טעג בין איך געזעסן, אָדער געלעגן, ניט קענענדיק זיך באַוועגן מיט קיין גליד. די פיס האָבן שרעקלעך וויי געטאָן.

דער אָרט וואו מיינע עלטערן וואוינען, האָט זיך געפונען אַ וויאָרסט 7 פון דעם באָלשעוויסטיש-ליטווישן, מישטיינס געזאָגט, פראָנט, אָדער דעמאַרק-ליניע. דאָס איז אַ קליין גוט, אין וועלכן מיין פאָטער וואוינט שוין עטלעכע און פערציק יאָר און פירט לאַנדווירטשאַפט. עס איז שוין אויסגעקומען אין 1915 יאָר אַלץ וואַרפן און אַנטלויפן פון דער מלחמה-כוואַליע. דערביי זיינען פאַרלאָרן געגאַנגען די בהמות, דער אינווענטאַר, די מעבל. נאָר ווען די דייטשן האָבן פאַרנומען ווילנע, האָבן זיך מיינע עלטערן צוריקגעקערט, געפונען ביי אַ שכן אַ קו, צום גליק איז אין שייער געבליבן נאָך אַ ביסל תבואה, אַ פערד איז אויך געבליבן און ביסלעכווייז האָבן זיי פאַרפירט צוריק אַ קליינע בעלי-בתּישקייט, און ניט קוקנדיק אויף אַלע אומשטאַנדן האָבן זיי געהאַט די מעגלעכקייט צו געבן די דורכגייענדיקע אביונים עסן און נאָך מיט זיך צו היבשע שטיקלעך ברויט און צו פאָר קוואָרט תבואה.

די ידיעה וועגן אַזאַ מין הכנסת-אורחים האָט זיך פאַרשפּרייט צווישן ווילנער אָרימעלייט און קיינער פון זיי פלעגט שוין ניט מיידן דעם „גוטן יידן“. יעדן טאָג פלעגן דורכשניטלעך קומען 15—10 מענטשן (דאָס מערסט ווייבער מיט קליינע קינדער), וועלכע פלעגן באַקומען עסן אין די ערגסטע הונגער-יאָרן 1916, 1917. מען דאַרף באַמערקן, אַז איך האָב נאָך געהערט פון אַ סך מענטשן, וואָס האָבן דערציילט, אַז אויך אין אַנדערע ערטער זיינען די דאָרף-יידן געווען די איינציקע, וואָס פלעגן קיינעם ניט אָפּזאָגן פון געבן עסן, אַלעמען אָן אונטערשייד פון גלויבן. די פּויערים פלעגן זיך באַציען גאַנץ פיינדלעך צו די פאַרהונגערטע שטאָטלייט און נאָר פאַר חפצים פלעגט מען ביי זיי קריגן ברויט. דייטשע געלט, איבערהויפּט אָסט-געלט, האָט מען פון אָנהייב ניט געוואָלט נעמען.

פאַרן אַוועקגיין פון די דייטשן האָבן זיך איבערהויפּט פאַרמערט די צאָל באַנדיטן-באַנדעס, איינע פון זיי האָט געמאַכט אַן אָנפאַל אויף מיינע עלטערן. אויסער דעם, וואָס מען האָט ביי זיי צוגענומען אַלע שטובּיקע זאַכן—האָט מען שרעקלעך געשלאָגן און געפּייניקט.

די תבואה איז פאַרבליבן און, ווי עס האָבן געטאָן אַלע אַרומיגע, איז זי געווען באַהאַלטן. מען האָט זיך געריכט אויף שלעכטע צייטן.—ווען די דייטשן זיינען אַוועק, איז דאָך געשאַפן געוואָרן אַ מיליציע, וועלכע האָט באַקומען פון די דייטשן געווער און האָט זיך ענערגיש גענומען באַקעמפן דעם באַנדיטיזם, וועלכער האָט זיך אַזוי פאַרשטאַרקט אין 1918 יאָר. אין דער מיליציע זיינען געווען פאַרטראָטן גלייך יידן און קריסטן, און אויף אַזאַ אופן איז געווען אַ געוויסע גאַראַנטיע לגבי ספּעציעלע אַרויסטרעטונגען קעגן יידן.

די היצקעפּ, די דאָרפישע יונגעלייט, האָבן אין איינציקע פאַלן זיך אָפּגערעכנט מיט די סטאַראָסטעס, וועלכע זיינען געווען די משרתים ביי די דייטשן און דערביי גוט „אָנגעוואַרימט די הענט“. מען האָט ביי זיי צוגענומען די „איבעריקע רייכקייט“, אָבער אין אַלגעמיין האָט די מיליציע געהאַלטן די אָרדענונג און די באַפעלקערונג האָט פאַר איר מורא געהאַט. ביי אַ חודש צייט איז געווען רואיק. עס האָבן זיך ניט געהערט קיין גנבות און גזלות. לכתחילה האָט מען געמיינט, אַז עס איז געקומען די רעכטע צייט פון „איש הישר בעיניו יעשה“, אָבער עס האָט זיך גע-

שאַפן אַ מין בירגערלעכער געריכט, וואָס האָט על פּי יושר געפּסקנט וועגן אַלע סכסוכים.

ווען עס זיינען אָנגעק׳מען די באָלשעוויקעס האָבן זיי, פאַרשטייט זיך, גלייך אָפּגעשאַפט די מיליציע און אָנגעהויבן איינצופירן די „רעוויקאָמען“ (רעוואָלוציאָנערע קאָמיטעטן), וואו די בעלי־דעת זיינען געווען 18—17 יאָריקע יינגלעך. קודם כל האָט מען אַרעסטירט די מענטשן, וואָס האָבן געהאַט אַ השפעה אין דער בירגערלעכער מיליציע און אַ פולע גוטבאַזיצער פון די, וואָס האָבן ניט באַוויזן צו אַנטלויפן. פאַקטיש האָבן די רעוויקאָמען געהאַט גאָר אַ קליינע דעה. דאָס איז געווען אַ שטיקל דעקאָראַציע צו דער „אַרבעטער־פויערים רעגירונג“. די גאַנצע מאַכט האָבן געהאַט די מיליטערישע קאָמיסאַרן. די רעוויקאָמען פלעגן דאַרפן אָנווייזן וואו און ביי וועמען ס׳איז דאָ עפּעס וואָס צו רעקווירירן, און דאָס איז טאַקע דורכגעפירט געוואָרן כדבעי. אַגב זיינען אין שטעטל געשטאַנען עטלעכע ראָטעס סאָלדאַטן, וועלכע האָבן זיך גענייטיקט אין פּראָוויאַנט, איבערהויפּט אין ברויט און פלייש. מען האָט צוגענומען אַלע בייקן און טעליצעס (יונגע קי). ביי מיינע עלטערן, צום ביישפּיל, האָט מען צוגענומען צוויי שטיק בהמות און אַ פערד, אחוץ איבער 60 פּוד תבואה, וואָס איז געווען אָנגעגרייט אויף זריעה און געווען באַהאַלטן אין היי־שייער. ביי די שטעטלשע איינוואוינער האָט מען צוגענומען כמעט אַלץ, וואָס איז געווען אָנגעגרייט פון עסנוואַרג און וואָס איז געווען „פאַרשטעקט“. באַזונדערס האָט מען גענומען ביי די פּריצים, דערביי פלעגט מען פון זיי מאַכן חוזק. די פאַרוואַלטונג פון הויף פלעגט איבערגיין כלומרשט צו די אַרבעטער, אין אמתן צו מיליטער, אָבער קיין בעלי־בתּישקייט האָט מען ניט געפירט, מען האָט דערווייל געגעסן דאָס, וואָס עס איז געווען און איבערהויפּט צוגעשטעלט דאָס, וואָס עס איז נייטיק פאַר די באַדערפעניש פון דער אַרמיי.

די מלחמה, וועלכע עס האָבן געפירט די באָלשעוויקעס מיט די ליטווינער ביי דעם „פראָנט“, איז געווען אַ מין קינדער־שפּיל. די ליטווינער האָבן געדונגען צו הילף די דייטשן, וועלכע זיינען אויף יענער זייט דעמאַרק־ליניע נאָך געווען די דעה־זאָגער, די דאָזיקע דייטשן פלעגן באַקומען ביי דער ליטווישער רעגירונג געהאַלט און אויסהאַלטונג, אָבער קיין גרויסן חשק צו שלאָגן זיך ווער ווייס פאַר וואָס און פאַר וועמען האָבן זיי ניט געהאַט. פאַקטיש איז געווען אַזוי, אַז ביידע צדדים האָבן מורא געהאַט איינער פאַר דעם אַנדערן, און דערהערנדיק אַ שאָס — פלעגט מען גלייך „אָפּציען“. און אַזוי איז מען אָפּגעשטאַנען איינע אַנטקעגן די אַנדערע אַ חדשים 4—3. לפּנים פלעגט מען אַמאָל זיך דורכשיסן, אָבער קיין געליטענע זיינען דערביי ניט געווען. סך־הכל עפּעס איין מאָל איז דערהרגעט געוואָרן אַ דייטש. די באָלשעוויקעס זיינען אַרויסגעגאַנגען עפּעס אין אַ דערפל נאָך „כאַרטש“. עס זיינען אָנגעריטן אייניקע דייטשן, און פון „שרעק“ האָט אַ באָלשעוויק אויסגעשאָסן און דערהרגעט אויפן אָרט אַ דייטשן סאָלדאַט. די דייטשן האָבן געענטפערט מיט עטלעכע שאָסן און אָפּגעטראָטן, איבערלאָזנדיק דעם דערהרגעטן. די באָלשעוויקעס האָבן אים אָפּגעפירט אין שטעטל און מקבר געווען לעבן קלויסטער. דער פאַל האָט געגעבן די מעגלעכקייט פאַרבינדן כמעט פריינדלעכע באַציאונגען צווישן ביידע פראָנטן. די דייטשן האָבן געשיקט פאַרלאַמענטיאָרן מיטן ציל צו באַקומען דעם טויטן קערפּער פון זייער חבר. די באָלשעוויקעס האָבן גערן עס געטאָן און מיט פאַראַד באַגלייט דעם געפאַלענעם. פון דעמאָלט אָן פלעגט מען פאָרן צו גאַסט איינע צו די אַנדערע, געמאַכט „באַליקעס“. דערביי האָבן די דייטשן מכבד געווען די רוסישע קעגנער מיט „בראַנטוויין“ און זיי האָבן באַקומען רוסישן טאַבאַק, צוקער. דעם „פראָנט“ האָט מען פונדעסטוועגן „געהאַלטן“, אָבער מער לפּנים וועגן.

ניט קוקנדיק אויף אַלע שוועריקייטן, האָט די שטעטל זיך אָנגעהויבן צוגעוווינען צו די באָלשעוויקעס. מען האָט פון זיי פאַר ברויט געקענט קריגן זאַכן, איבערהויפּט וואַרימע וועש, שיך, צוקער. געלט האָבן זיי ניט געקאַרגט און געצאָלט „וויפיל מ׳האָט געהייסן“. קרעמער איז אַזאַ „אויפפירונג“ געווען געפעלן: „מ׳לייזט!“

דערצו האָבן די רויטע אַרמייער גלאַט האָלט געהאַט זיך צו משמח זיין. מען האָט איינגעאָרדנט אַ טעאַטער, און 1 מאָל, צוויי מאָל אין וואָך פלעגט מען מאַכן פאַרוויילונגען מיט טענץ. דעם לאָקאַל האָט מען איינגעאָרדנט אין „פּאָפּס הויז“, וואוהין מען האָט געבראַכט ווייכע מעבל און אַ ראָיאַל, וועלכע מען האָט צוגענומען ביים שטעטלשן גוטבאַזיצער (אַ דאָקטאָר). אויף די אָוונטן פלעגן זיך צונויפקומען שטעטלשע יונגוואַרג, יידישע מיידלעך און קריסטינס און מען פלעגט גאַנץ געשמאַק פאַרברענגען. אין זעלבן לאָקאַל פלעגן אַלע זונטאָג פאָרקומען מיטינגען אויפן באָלשעוויסטישן שטייגער. פאַר קינדער פלעגט מען איינאָרדענען ספּעציעלע אַגיטאַציאָנס־אָוונטן, מען פלעגט פאַר זיי פאָרלייענען ביכלעך אָדער ריידן. מען פלעגט שפּילן אויפן ראָיאַל. עטלעכע מאָל געגעבן זיי מתנות (פּאַקעטלעך מיט ביסקייטן), און מען דאַרף קאָנסטאַטירן, אַז די באָלשעוויקעס האָבן געפונען אַ וועג צו די קינדער, און האָבן געלאָזן ביי זיי אַ גוטן אָנדענק.

די קינדער, די קליינשטעטלשע פאַרהויטשעטע קינדער, האָבן אָנגעהויבן צו פילן, אַז זיי זיינען „עפּעס“, אַז זיי האָבן אויך אַ וועלט, און די אידעאַלן פון גערעכטיקייט, וועגן וועלכע זיי האָבן געהערט אויף זייערע קינדערשע מיטינגען, אפשר צום ערשטן מאָל, זיינען זיי שטאַרק נאָענט געוואָרן...

און אַזוי האָבן די באָלשעוויקעס אָנגעהויבן „איינצולעבן זיך“, ביז עס האָט דערלאַנגט אַ דונער...

אויפן קריסטלעכן פּסח האָט מען געזאָלט איינאָרדענען אַ גרויסע פאַרוויילונג פאַר קינדער, און דער מיליטערישער קאָמיסאַר איז אַוועקגעפאָרן קיין ווילנע ברענגען פאַר זיי מתנות. אין זעלבן טאָג איז ער איילעק צוריקגעקומען מיט אַ בשורה, אַז ווילנע איז פאַרנומען דורך די פּאָליאַקן, אַז טראָק, פון וואַנען ער האָט זיך צוריקגעקערט, האָט שוין ניט קיין פאַרבינדונג מיט ווילנע, און עס איז ניטאָ קיין פאַראָרדענונג וואָס צו טאָן ווייטער. דער קאָמיסאַר האָט אויך דערציילט, אַז אין ווילנע קומט פאָר אַ פּאָגראָם.

מיינע עלטערן וואוינען אַ וויאָרסט פיר פון שטעטל, און ווען צו אונז האָט דערגרייכט די געשיכטע וועגן ווילנע, זיינען מיר געוואָרן פאַרציטערטע. אַוועקגייענדיק פון ווילנע האָב איך גאָרניט געקענט קלערן, אַז אין פאַרלויף פון עטלעכע טעג זאָל מען אַרויסשטויסן די באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן זיך שוין, ווי עס האָט דאַן אויסגעוויזן, אַזוי באַפעסטיקט, אַז זיי האָבן גאָרניט געטראַכט וועגן אָפּטרעטן פון ווילנע. די ידיעה וועגן פּאָגראָם מיט פּרטים (מען האָט דערציילט, אַז מען שליידערט קינדער פון די עטאַזשן אויפן ברוק) האָט אונז אַריינגעוואָרפן אין גרויס יאוש.

יעדערער קען זיך פאָרשטעלן די געפילן, וואָס עס לעבט איבער אַ פאָטער, וועלכער האָט געלאָזן אַ פאַמיליע מיט קליינע קינדער אין אַ שטאָט, וואו עס קומט פאָר אַ פּאָגראָם פון זיך אַריינגעריסענע צעווילדעוועטע חיילות... עס האָט זיך געוואָלט גלייך לויפן, אָבער וואו, ווען, ווי? דער רואיקער שכל האָט געדיקטירט „אָפּוואַרטן“.

דערווייל האָט זיך אָנגעהויבן הערן פון ווילנער זייט אַן אָפּקלאַנג פון אַ האַרמאַטן־שיסעריי. —

דער מיליטערישער קאָמיסאַר האָט צונויפגערופן אין שטעטל אַלע רויטע חיילות, דערציילט זיי די לאַגע, געשילדערט דעם שרעקלעכן פּאָגראָם, וואָס קומט פאָר אין ווילנע און דערביי גע-

זאָגט, אַז איצט האָבן זיי פון צוויי זייטן שונאים, אָבער א טייל מוז גיין אויף הילף די ווילנער חברים, כדי צו ראַטעווען זיי און זיך פון דער געפערלעכער לאַגע. דערביי האָט ער זיך פונאַנדערגעוויינט. אַלע יידן וואָס זיינען געווען אויפן מאַרק=פלאַץ (דאָס איז געווען שביעי של פסח) האָבן אויך שטאַרק געוויינט. צווישן די רויטע אַרמייער האָט זיך אַרויסגערופן מער ווי א ראָטע פרייוויליקע, צווישן זיי אַלע יידישע סאָלדאַטן. דער קאָמיסאַר האָט זיך מיט אַלעמען געקושט, און האָט געהאַלטן א צווייטע רעדע, אין וועלכער ער האָט זיי באַגייסטערט. ווי מען האָט דערנאָך איבערגעגעבן, איז די ראָטע ניט דערגאַנגען ביז ווילנע, און איז צוזייט געוואָרן דורך די פוילישע חיילות.

דער שטעטלשער גאַרניזאָן איז נאָך אָבער געבליבן זיצן אויפן אָרט, הגם אַלע האָבן געפילט, אַז זיינע טעג דאָ זיינען געציילטע. עס האָט זיך אָנגעהויבן צו פילן ביי זיי א נערוועזישע שטימונג, און אויך ביי דער יידישער באַפעלקערונג. דערצו האָט קיינער ניט געהאַט קיין ריכטיקע ידיעות. די קריסטן האָבן דערציילט, אַז יידן האָבן געשאָסן פון די פענסטער, און דערפאַר האָבן זיי „אונזערע" דערנאָך געקוילעט ווי באַראַנעס (rzneli jak baranów) אַזאַ ווערסיע האָט זיך געהאַלטן איבעראַל.

איך האָב זיך קיין אָרט ניט געקענט געפינען. גיין איז געווען אוממעגלעך. איך האָב זיך גענומען צו פעלדאַרבעט מיט גרויס התמדה, געאַקערט, געזייט. מיר האָט זיך געדוכט, אַז נאָך די אַלע איבערלעבענישן בלייבט דער איינציקער וועג איינצושטילן דעם צובראָכענעם געמיט נאָר די געזונטע, נאַטירלעכע באַשעפטיקונג, אַקערבוי. די מלחמה=יאָרן האָבן געוויזן, אַז דאָס איז די זיכערסטע „פרנסה". עס האָט אונז אויסגעפעלט נאָך א פערד, וועלכן די באָלשעוויקעס האָבן ביי מיינע עלטערן צוגענומען. איך בין אַוועק מיט מיין ברודער כועלן ביי זיי, אַז איצט כאָטש פאַרן אַוועקגיין, זאָלן זיי אים אָפּגעבן צוריק. דער פערד האָט זיך געפונען אין די ס׳ ביי א פראָוויאַנט=לאַגער, וואָס האָט זיך ועפ :ען עטלעכע וויאָרסט פון שטעטל. די ערשטע זאַך, וואָס האָט זיך דאָרטן געוואָרפן אין די אויגן, איז געווען גאַנצע בערג מיט ביינער, ווייל די באָלשעוויקעס פלעגן עסן פלייש אָנשטאָט ברויט, און דעריבער האָט מען געשאָכטן בהמות, וועלכע מען פלעגט אָפּנעמען ביי דער באַפעלקערונג אָן א שיעור. פון קאָמענדאַנט האָבן מיר געהאַט א פּאַפּיר, אַז אויב דער פראָוויאַנט=מאַגאַזין דאַרף ניט דעם פערד, קען מען אים אונז אָפּגעבן צוריק. דער פערד איז געווען זייער א גוטער, אָבער אָפּוייענדיק ביי זיי א וואָך 4, איז פון אים געוואָרן א תל. דער „קאָניוך" איז ביי זיי געווען א יידישער זעכצניעריקער בחור פון ווילנע, א געוועזענער שניידער=יונג. ער האָט ניט געהאַט קיין שום פאָרשטעלונג ווי אַרומצוגיין אַרום פערד. די פויערים האָבן דערציילט, אַז ער פלעגט ניט וויסן ווי אָנצוטאָן א צאַם אויפן פערד. ער פלעגט אים געבן היי, און מעת לעתן ניט געגעבן קיין וואַסער. קיין וואונדער ניט, וואָס אַזאַ „געניטער" מענטש האָט שוין אַוועקגעפּטרט ניט איין פערד. אונזערער האָט זיך נאָך געהאַלטן. דער עלטערער פון פראָוויאַנט=מאַגאַזין האָט דאָך ניט געוואָלט אָפּגעבן דעם פערד זאָגנדיק, אַז איין בעל=הבית דאַרף ניט האָבן קיין צוויי פערד. דער פויער, ביי וועלכן זיי זיינען געשטאַנען, האָט געזאָגט, אַז מען דאַרף יאָ אָפּגעבן דעם פערד: „ער איז א אָרנטלעכער מענטש און מען דאַרף דאָס טאָן, ווייל אַזוי וועט פאַרלאָרן גיין די בעלי=בתישקייט". דער פראָוויאַנט=קאָמיסאַר איז געוואָרן ווייכער און האָט אָנגעהויבן צו פרעגן, ווי גייט מען אַריבער צו די ליטווינער. ער אַליין איז פון קאָוונער גובערניע און אים איז שוין דערעסן געוואָרן די גאַנצע שפּיל (Надоѣла вся эта музыка); אפשר קענען מיר אים העלפן זיך איבערפּעקלען. פאַרשטייט זיך, אַז מיר זיינען גע=

ווען איינגעהאַלטן און זיך אַרויסגעמאַכט פון א דירעקטן ענטפער. דעם פערד האָט ער אָפּגעגעבן.

די לאַגע פון די רויטע אַרמייער האָט זיך פאַרערגערט פון טאָג און זיי האָבן געמוזט וואָס גיכער זיך עוואַקואירן. עס זיינען צונויפגעטריבן געוואָרן פורן פון אַלע אַרומיקע דערפער און איילִיק האָט מען אָנגעהויבן צו לאָדן אויף די וועגן. אויף דער שטעטל איז אָנגעפאַלן אַן אימה. מען האָט געציטערט פאַר דעם, וואָס וועט אָנקומען נאָך די „גדולים" (דער יידישער נאָמען פון די באָלשעוויקעס). דער פחד איז נאָך געוואָרן גרעסער, ווען דער קאָמיסאַר האָט זיך געזעגנט מיט אַלע יידן און אפילו מיטן רב, בעטנדיק מחילה פאַר די צרות, וואָס די באַפעלקערונג איז אויסגעשטאַנען פאַר די עטלעכע חדשים פון זייער ממשלה. אין דעם מאָמענט האָט שוין קיינער זיך ניט געפרייט מיט דעם, וואָס די „גדולים" גייען אַוועק, לויטן אַלטן יידישן כלל, אַז אויף קיין בייזן פריץ טאָר מען קיין מפּלה ניט בעטן.

אָפּצוטרעטן האָבן די רויטע געהאַט פאַר זיך נאָר איין שמאָלן פּאַס דורך די שטעטלעך סומעלישאָק, יעוויע, שירווינט, כדי זיך דורכצושניידן אויף דווינסק.

דער וועג איז געלעגן מיט א האַלב וויאָרסט פון דעם אָרט, וואו איך האָב פאַרבראַכט. געניי וואָס עס האָט זיך געטאָן אין שטעטל האָבן מיר ניט געוואוסט, נאָר מיר האָבן שוין פון דערווייטנס געזען א שטאַרקע באַוועגונג אויפן שליאַך.

טראַכטנדיק דורכאויס וועגן אָפּגעבן זיך מיט לאַנדווירטשאַפט—האָב איך מיך—ווי ס׳איז שוין אויבן דערציילט געוואָרן— עטלעכע טעג אָפּגעגעבן מיט התמדה צו דער פעלד=אַרבעט. אויסער אַלץ איז דאָס געווען דער בעסטער מיטל צו באַרואיקן דעם צובראָכענעם געמיט פון אומבאַוואוסטקייט וועגן דעם, וואָס עס האָט פּאַסירט אין ווילנע, הגם עטלעכע מאָל פלעגן צוגיין פויערים און איבערחזרן די געשיכטע, אַז יידן אין ווילנע האָבן געשאָסן פון די פענסטער און דערפאַר האָט מען זיך מיט זיי אָפּגערעכנט. אין דעם טאָג ווען די באָלשעוויקעס האָבן אָפּגעטראָטן, האָב איך מיט מיין ברודער געאַקערט.

דער אָבאָז פון די רויטע האָט זיך זייער זאַכט באַוועגט, מחמת די פערד זיינען געווען שוואַך צוליב ניט דערעסן און וואו נאָר מ׳האָט געקאָנט האָט מען צוגענומען פרעמדע פערד, כדי זיי צוצושפּאַנען. עס זיינען צוגעפאָרן צו אונז צוויי רייטער מיט א פאָדערונג, צו העלפן אַרויספירן אויפן באַרג א שווערע פור. „איר וועט מער ניט זיין פאַרנומען ווי א האַלבע שעה און מיר לאָזן אייך אָפּ צוריק". מיר האָבן איינגעשפּאַנט אין וואָגן אונזער פערד, און דער ברודער, שטיצנדיק זיך אויף זייערע ווערטער, איז אַרויס פון שטוב אין א רעקל, ניט מיטנעמענדיק מיט זיך קיין זאַך. ווי ער איז צוגעפאָרן, האָט מען אָנגעלאָדן אויף זיין פור פולעמיאָטן (קוילנוואַרפער) און מען האָט אים שוין מער ניט אָפּגעלאָזן, און אָנשטאָט א האַלבע שעה איז ער אונטער דער גרעסטער געפאַר געווען אין וועג 10 טעג.

ניט אַלץ האָבן די באָלשעוויקעס באַוויזן מיטצונעמען מיט זיך, הויפּטזעכלעך אַגיטאַציאָנס=ליטעראַטור. מיר איז אין א פּאָר טעג אַרום אויסגעקומען צו גיין אין שטעטל און דורכגיין דורך דעם וועג, אויף וועלכן זיי האָבן אָפּגעטראָטן. אומעטום ביים וועג האָבן זיך געוואַלגערט בראָשורן, בלעטער אָן א שיעור. ממש ווייס איז געווען דער וועג.

פאַרן אַוועקגיין זיינען דער קאָמאַנדיר פון פּאָלק מיט אַן אָרדינאַרעץ אַוועקגעריטן האַסטיק צו מערב פון שטעטל אין דער ריכטונג צו דער דייטש=ליטווישער דעמאַרק=ליניע כלומרשט אויף א „ראַזוויעדקע", אָבער אין אמתן כדי צו איבערגעבן זיך אין געפאַנגענשאַפט. דאָס האָט זיך זיי איינגעגעבן. זייער ביישפּיל האָבן נאָכגעטאָן אַנדערע חברים פון די איינפאַכע סאָלדאַטן. די אויפרע=

גונג צווישן די לעצטע אויף דער „באַטשאַלסטווע״ איז געווען א שרעקלעכע. מ׳איז אויף זיי געווען אין כעס פאַרוואָס זיי האָבן דאָ געוואַרט, און ניט אָפּגעגאַנגען גלייך, ווי ס׳האָט זיך באַקומען די ידיעה וועגן פאַרנעמען ווילנע. עס איז שוין געווען נאָענט דערצו, אַז מען זאָל מאַכן אַ סוף מיט די קאָמיסאַרן, אָבער אַ טייל האָט געזאָגט, אַז דאָס קען זיי שוין ווייניק העלפן, פאַרקערט, זיי קענען נאָך גיכער אַריינפאַלן אין די הענט פון די פּאָליאַקן, ווייל ביי זיי וועט זיך אָנהויבן אַן אַנאַרכיע, און דעם וועג וועיס קיינער ניט. און אַז די פּאָליאַקן וועלן מאַכן מיט זיי אַ סוף, איז ביי קיינעם קיין צווייפל ניט געווען.

ווי עס פּאַסירט אָפט ביי אַזעלכע פאַלן, האָט זיך דאָ אויך אָנגעהויבן אַ דעמאָראַליזאַציע. אַ סך אַרמייער פלעגן מיט זייערע כ״רן אָנגעלאָדענע מיט צוקער, מעל, זייף און אַז. וו. אָפּפאָרן אָן אַ זייט פון שליאַך אין דערפער און פלעגן דאָס אַלץ פאַרקויפן, אָפט שוין דעזערטירנדיק דערביי.

אין שטעטל גופא זיינען קיין ראַבירונגען ניט פאָרגעקומען פון דעם טייל וואָס איז דאָרט געשטאַנען, אָבער אַנדערע אָפּטרעטנדיקע חיילות האָבן געמאַכט אַ „רושם״ אין אַ פולע דערפער און ביי ישובניקעס. מען האָט צוגענומען בהמות, וועש, קליידער, שיך און אַלץ מן הבא בידם. וועגן פוראַזש איז שוין אָפּגערעדט, אַז דאָס האָט מען גענומען וויפיל עס איז נאָר געווען. מיר האָבן זיך אויך גערייכט אויף באַזוכן און די גאַנצע נאַכט מיט אַן אויג ניט צוגעמאַכט, אָבער זי איז אַריבער רואיק. אויף מאָרגן אַ זייגער 7 אינדערפרי, ווען עס איז שוין אַלץ געוואָרן אויסערלעך רואיק, און די באָלשעוויקעס זיינען שוין ניט געווען, האָט זיך מיט אַמאָל דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי. איך בין דאַן געווען אויף אַ קליינער פישער־שיפל אויפן אָזערע און אַרויסגענומען בוטשעס (מכשירים פון פיש־פאַנגעריי) — עס האָבן אָנגעהויבן פייפן קוילן איבער מיין קאָפּ, איך האָב מיך קוים באַוויזן צו לייגן אויפן דעק פון שיפל. אַ קויל האָט דורכגעלעכערט אַ ברעטל פון שיפל. ווי עס האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, זיינען די קוילן געווען געווידמעט בסך הכל נאָר איין פאַרשפּעטיקטן אָפּגעשטאַנענעם באָלשעוויק, וועלכן עס האָבן דערזען פון דערווייטן דייטשן, אָנגעריטענע פון ליטע. און דאָ האָט זיך נאָך אויך באַוויזן אַ אעראָפּלאַן, וואָס איז געפלויגן אין דער ריכטונג, וואו די באָלשעוויקעס האָבן אָפּגעטראָטן. אין אַ קורצע צייט אַרום האָט זיך דערהערט אַן אויפרייס פון אַ באָמבע. דאָס האָט אַ דייטשער אעראָפּלאַן געוואָרפן אין אָבאָז פון די באָלשעוויקעס. מיר האָבן געקענט רעכענען, אַז דאָרטן איז מיין ברודער...

אין שטעטל זיינען אינם זעלביקן טאָג אַריינגעריטן אַ מאַן 10 דייטשן מיט עטלעכע ליטווינער, וועלכע מען האָט שוין איצט גערעכנט פאַר די שענסטע און בעסטע אָקופּאַנטן. מיט דער ליטווישער מאַכט האָט מען זיך נאָך ווייניק גערעכנט, און אַלץ איז נאָך געגאַנגען אויפן „דייטשס״ חשבון. יידן זיינען אַלע אַרויס אויף די גאַנקעס און מען האָט זיי פריינדלעך באַגריסט. געענטפערט האָבן זיי זייער איינגעהאַלטן, און גלייך האָט מען אָנגעהויבן צו מאַכן הויזזוכונגען, מיטן ציל אָפּצונעמען די זאַכן, וועלכע די באָלשעוויקעס האָבן געלאָזן. דערביי האָט מען אייניקע, וועלכע מען האָט חושד געווען אין באָלשעוויזם, מכבד געווען מיט נאַגאַיקעס, אָבער מיט „חסד״. דעם זעלביקן טאָג זיינען די דייטשן אָפּגעפאָרן צוריק, און די יידן האָבן דאָס שטאַרק באַדויערט.

אין דעם דאָרף וואו עס איז געווען דער באָלשעוויסטישער פּראָוויאַנט־מאַגאַזין, האָבן די דייטשן געפונען דעם קאָמיסאַר, וועלכער האָט אונז אָפּגעגעבן דעם פערד, אַ באַהאַלטענעם אויף אַ אויוון ביי אַ פויער. דערביי האָט מען ביי אים דערטאַפּט אַ גאַנצן טשעמאָדאַן מיט „ניקאָלאַיעווסקע״ געלט.

דערווייל האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן קריסטלעכע פוסגייער פון ווילנע. מיט יידן פלעגן זיי כמעט ניט וועלן ריידן און ענטפערן קורץ Wszystkiego było („אַלץ געווען״). אָבער צווישן דער פויערשער באַפעלקערונג פלעגן זיי דערציילן די מעשים תעתועים פון די זשידעס און ווי מען האָט זיך מיט זיי גערעכנט. —

און מען האָט שוין אָנגעהויבן צו ריידן, אַז טויזנטער הרוגים וואַלגערן זיך אויף די ווילנער גאַסן. —

עס איז כדאי צו פאַרצייכענען אַזאַ פאַקט. מיט אַ טאָג 5—4 פאַר פסח איז צו מיינע עלטערן אַריין אַ אָרימער קריסט פון ווילנע. מען האָט אים געגעבן עסן, טרינקען, וואָס ער האָט אין פאַרלויף פון דעם גאַנצן וועג ניט געפּרובט אָנזען מיט די אויגן. דאָס האָט אים גערירט און ער האָט אָפּגערופן דעם פאָטער אָן אַ זייט און אים געזאָגט: איך מוז דיר דערציילן אַ סוד, ווייל ד ביסט אַ גוטער מענטש. זיי ווייסן, אַז פסח וועט זיין אין ווילנע אַ פּאָגראָם, און אויב דו האָסט וועמען דאָרטן, זאָל ער פון ווילנע אַרויספאָרן. — דאַמאָלסט האָט מען ניט צוגעגעבן זיינע ווערטער קיין גרויסע באַדייטונג. איצט אָבער, אַז זיין „נבואה״ איז מקוים געוואָרן, האָט מען זיך אָן אים דערמאָנט. עס האָט זיך שוין אָנגעהויבן צו פילן צווישן דער באַפעלקערונג אַ פיינדלעכע שטימונג. — דאָס, וואָס דער ברודער האָט זיך ניט אומגעקערט און די אַלע ידיעות, אַז דעם באָלשעוויסטישן אָבאָז, וואו ער איז געווען, האָט מען אַטאַקירט עפּעס אויף אַ בריק, וועלכער איז צושעדיקט געוואָרן דורך אַ באָמבע און דערביי איז כמעט דער גאַנצער אָבאָז אומגעקומען, — האָט אונז, איבערהויפּט מיינע עלטערן, אַריינגעוואָרפן אין גרויס טרויער. מען קען זיך פאָרשטעלן וואָס זיי האָבן דורכגעפילט, בעת עס איז אַריין אַ שגץ און האָט געפרעגט צי איז געקומען צוריק זייער זון (אַ פולע פורן האָבן זיך שוין אומגעקערט). „ער איז ניט געקומען״, — זאָגן מיר, „נו, וועט ער שוין ניט קומען״, — זאָגט דער שגץ, און דערציילט די מעשה מיטן בריק. ניט קוקנדיק וואָס מיינע עלטערן האָבן מיר ניט געוואָלט אָפּלאָזן „אין פייער״ און וואָס זיי זיינען געבליבן אַליין (דער ברודער איז געווען דער איינציקער אַרבעטזאַמער מענטש אין הויז), האָב איך שוין מער ניט געקענט פאַרבלייבן אין אומוויסנקייט וועגן ווילנע און וועגן מיין פאַמיליע. איך האָב זיך צונויפגערעדט מיט צוויי יונגעלייט, וועלכע האָבן געהאַט ברידער און שוועסטער אין ווילנע, אַז מיר זאָלן זיך ריזיקירן דורכרייסן קיין ווילנע, און אויב אונזערע לעבן, ברענגען פאַר זיי וועלכע עס איז לעבנסמיטל און באַזונדערס ברויט. מיר האָבן גענומען פעקלעך צו 15־20 פונט אויף די פּלייצעס און אָפּזעגענענדיק זיך מיט די עלטערן, וועלכע האָבן אונז באַוויינט, האָבן מיר זיך געלאָזן אין וועג. דאָס איז שוין געווען אַן אַכטאָג אַרום נאָך דעם, ווי די פּאָליאַקן זיינען אַריין אין ווילנע. מיר זיינען אַרויסגעפאָרן מיט אַ פור. אויפן וועג האָבן מיר באַגעגנט אַ דייטשן לייטענאַנט מיט אַ סאָלדאַט. ווי עס האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, איז דאָס געווען אַ שליח פון דייטש־ליטווישן שטאַב צו די פּאָליאַקן מיט אַ פאָדערונג, אַז זיי זאָלן ניט גיין ווייטער פון טראָק. די פּאָליאַקן האָבן אָבער אויף דעם ניט מסכים געווען און געזאָגט, אַז זיי וועלן פאַרנעמען אַלע ערטער וואו די באָלשעוויקעס זיינען נאָר געווען.

אָפּפאָרנדיק אַ וויאָרסט 11—10 האָבן מיר פון דער ווייטן דערזען חיילות. מורא האָבנדיק, אַז מען וועט די ערשטע זאַך צונעמען ביי אונז די פערד, האָבן מיר אָפּגעשיקט די פור צוריק; אַרויפגענומען אויפן פּלייצע די פעקלעך, זיינען מיר דרייסט געגאַנגען ווייטער. די חיילות זיינען געווען די ערשטע שטויס־אָפּטיילונגען פון די פּוילישע לעגיאָנען. ווען מיר זיינען אַריין אין דעם ערשטן דערפל, וואו זיי האָבן זיך צייטווייליק אָפּגעשטעלט, — האָבן זיי ביי אונז געפרעגט, פון וואַנען גייען מיר. מיר האָבן

געענטפערט. דאַן האָבן זיי ווייטער געפרעגט, צי זיינען דאָרטן דאָ דייטשן. איינער האָט ביי אונז געבעטן פאַפּיראָסן, און צו אונזער גרויס פאַרוואונדערונג — האָט מען אונז דורכגעלאָזן גיין ווייטער, אפילו ניט אונטערזוכנדיק. אמת, גייענדיק ווייטער האָבן מיר אָנגעטראָפן טעלעפאָן-אָפּטיילונגען, וועלכע האָבן געקוקט אויף אונז מיט אַ חשד און ניט געענטפערט אונז אפילו אויף אונזער „גוט מאָרגן“. אָבער אויך דאָ האָט מען אונז ניט אָנגערירט. עוין דערגייענדיק צו טראָק—האָבן מיר באַגעגנט פויערים מיט פויערטעס, וואָס זיינען געגאַנגען פון קלויסטער (עס איז געווען זונטאָג) און מיט צופרידענע פנימער האָט מען גערעדט וועגן די מעשים פון „אונזערע“, וואָס האָבן אַרויסגעטריבן די באָלשעוויקעס. נאָר זיי האָבן אונז אויך ניט אָנגערירט. אין טראָק זיינען מיר אַריין אין דער ערשטער יידישער שטוב, וואו אַ יונגע פרוי האָט געהאַט אַ מאַן אין ווילנע און זי האָט ניט געוואוסט, וואָס מיט אים האָט פאַסירט.

קיין יידישער דורכגייער פון ווילנע איז נאָך ניט געווען. עס זיינען אַרומגעגאַנגען פאַרשיידענע קלאַנגען. אין טראָק גופא האָט מען פון אָנהייב אָנגעהויבן צו ראַבירן (עפּעס גענומען סחורה אין עטלעכע קראָמען), אָבער גלייך אויפן אַנדער טאָג איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ פאַראָרדענונג, אַז עס זאָל זיין רואיק. מיר זיינען דערגאַנגען ביז לאַנדוואַראָווע און געטראָפן אַ קופּקעלע יונגע מיידלעך (מענער האָבן זיך ניט געוויזן די גאַסן), און דאָ האָבן מיר זיך דערוואוסט, אַז דער מאַן פון דער יונגער פרוי פון טראָק, וואו מיר זיינען אַריין, איז דערהרגעט געוואָרן. איינע האָט מיר געזאָגט אויף מיין פראַגע, צי ווייס זי וואָס וועגן דעם הויז וואו איך וואוין, אַז זי האָט געהערט, דאָס אין יענעם הויז איז פאָרגעקומען אַ ראַבירונג. צי זיינען דאָ קרבנות,—דאָס ווייס זי ניט. אויף אַזאַ אופן האָב איך זיך שוין געקענט פאָרשטעלן דאָס שרעקלעכסטע. דאָס ערשטע יידישע הויז וואוהין מיר זיינען אַריין, האָט געהאַט אַ קרבן, און דאָ די ידיעה וועגן ראַבירונג ביי אונז. איך האָב שוין געקענט רעכענען אויף אַלץ...

לאַנדוואַראָווע אַליין האָט שרעקלעך געליטן. ביים אָפּטרעטן, האָבן ביי די פאַרמעגלעכערע די באָלשעוויקעס צוגענומען פערד מיט קי און אַנדערע זאַכן. און נאָך מעשה ווילנע האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה רויבערייען מיט נגישות אָן אַ שיעור. עס פלעגן קומען אַלע ווילדע פרישע באַוואָפנטע באַנדעס פון ווילנע, און דאָס וואָס איינע האָט ניט באַוויזן אַוועקצונעמען, פלעגן דאָס טאָן די איבעריקע, דערביי האָט מען אָנגעטאָן פאַרשיידענע עינויים. דעם רב מיט נאָך אַ פּאָר פון די עלטערע בעלי-בתים — האָט מען צופוס געטריבן פון לאַנדוואַראָווע קיין ווילנע און דערביי מערדעריש געשלאָגן, פאַרוואָס זיי זיינען ניט געגאַנגען אַזוי גיך, אָדער ניט געקענט גיין ווייטער. אויף אַ פור האָט מען זיי ניט געלאָזט זיך זעצן. דער גרעסטער טייל יידן האָבן זיך באַהאַלטן. עס זיינען אַריבערגעגאַנגען עטלעכע טעג אין שרעקלעכע רויבערייען פון באַנדיטן, ביז וואַנען דער קאָמענדאַנט האָט אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג צו שמייסן די רויבער. נאָך דעם האָט זיך גלייך באַרואיקט.—

אויף די וועגן האָבן מיר קיין איין יידן ניט געטראָפן און אַלע האָבן זיך געוואונדערט, ווי גייען מיר דאָס אין אַזאַ געפערלעכער צייט. דעם וועג פון לאַנדוואַראָווע ביז ווילנע האָבן מיר דורכגעמאַכט מיט גרויסע מאָראַלישע ליידן, וועמען מען פלעגט ניט באַגעגענען, הויפּטזעכלעך פרויען, פלעגן זיי אַלע ניט דורכלאָזן אונז אָן גיפטיקע באַמערקונגען, שטעכווערטלעך און זלזולים,

די ערשטע ווערטער פלעגן זיין „ושידאָווסקיע קאָמיסאַרי“. אין איין אָרט האָבן מיר באַגעגנט עטלעכע פויערים מיט הויזגעזינדן. איינער פון זיי האָט זיך, ווענדנדיק צו מיין זייט, אָפּגערופן: „איך האָב זיין טאַטן אויף יענער וועלט אַוועקגעשיקט, מען דאַרף אים אויך אַהין אַוועקשיקן“. די פויערטעס האָבן גערעדט, אַז איצט טאָר מען שוין ניט קויפן און פאַרקויפן עפּעס וואָס אַ יידן, פאַר דאָס קענען „אונזערע“ דערשיסן.

צוגייענדיק צום וואַקער בריק האָבן מיר געטראָפן אַ צוג, וואָס דאַרף אָפּגיין אויף ווילנע און נעמט פּאַסאַזשירן. מיר זיינען צוגעגאַנגען פרעגן, וואו קויפט מען אַ בילעט. דער שומר אָדער קאָנדוקטאָר האָט אונז געענטפערט: „איר קענט ניט פאָרן“. מיר האָבן אָנגעוויזן, אַז אָט פאָרן דאָך דאָ מענטשן. „דאָס זיינען מענטשן, אָבער ניט איר פאַרכעס“ א. א. וו. פאַרשטייט זיך, אַז ניט קוקנדיק אויף דער מידקייט און צובראָכנקייט פון אַלץ, וואָס מיר האָבן געזען און געהערט, זיינען מיר געגאַנגען ווייטער. עס האָט זיך געפילט אויף יעדן טריט, אַז מען ברענט דעם אָרט וואו מיר שטייען און גייען. און מערקווירדיק איז, אַז די פאַרבייגייענדיקע סאָלדאַטן האָבן אונז ניט אָנגערירט מיט קיין זאַך.

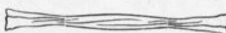
דאָס איז נאָך מער געווען צו באַוואונדערן, נאָכדעם ווי מיר האָבן זיך שפּעטער דערוואוסט, אַז אויף די וועגן זיינען דערמאָרדעט געוואָרן צענדליקע און אפשר הונדערטער מענטשן.—

אין דאָלנע האָב איך עפּעס דערזען אַ באַקאַנטע מיידעלע. דערזעענדיק מיר, איז זי אַנטלאָפן געוואָרן, און דאָס האָב איך אויך געקענט אויסטייטשן פאַר אַ שלעכטן סימן, אַז מען האָט מיר מורא אויסצוזאָגן דעם אמת, וועלכן מען וויל פון מיר באַהאַלטן. ניט ווייט פון שטאָט האָבן מיר אין אַ וועלדל געטראָפן אַ יידיש הויזגעזינד, וועלכע האָט פאַרלאָזן ווילנע כדי צו אַנטלויפן קיין אַליטע. זיי האָבן אָנגערופן אַ גוזמהדיקע ציפער פון דערהרגעטע (8—9 טויזנט). אַריינגייענדיק אין שטאָט דורך נאָווי-גאָראָד, האָב איך מיט פאַרוואונדערונג דערזען עטלעכע יידישע קינדער, וואָס שפּילן זיך אויפן גאַס. אויף די גאַסן האָט זיך געוואַלגערט פול צובראָכענע גלאָז. פון די טירן האָבן אַרויסגעקוקט דערשראָקענע פנימער און אַלע האָבן שעפּטשנדיק געפרעגט דערשראָקן פון וואַנען מיר זיינען, צי קען מען שוין גיין אויף די וועגן. עס ווייזט אויס, אַז מיר זיינען געווען די ערשטע יידן, וואָס זיינען אַריין אין שטאָט נאָך די „געשעענישן“.—

איך האָב מורא געהאַט אַריינצוגיין אַהיים גלייך. פון ווייטן האָב איך דערזען דעם ד״ר שאַבאַד. דאָס האָט מיר אַ ביסל שטייפער געמאַכט. אָט איז דאָ אַ באַקאַנטער, וואָס לעבט דאָך, דעריבער דאַרף איך נאָך די האָפענונג ניט פאַרלירן. אָבער איך האָב זיך דאָך ניט געקענט באַשליסן צוצוגיין צו אים, איך זאָל ניט דערהערן אַ בשורה, פאַר וועלכער איך האָב אַזוי געציטערט.

איך געדענק שוין ניט ווי איך בין דערגאַנגען אַהיים. אויפן וועג האָב איך זיך דאָך צוזאַמענגעשטויסן מיט אַ באַקאַנטער, וועלכע האָט מיר די ערשטע דערציילט, אַז טראָץ דער ראַבירונג וואָס איז ביי אונז פאָרגעקומען, זיינען אַלע פון מיין הויזגעזינד אין גאַנצן.—

קיינער האָט דאָ ניט געוואָלט גלייבן, אַז איך בין דורכגעגאַנגען דורכן פראָנט און געבליבן לעבן. אַלע האָבן געזאָגט, אַז איך האָב דאָס ניט געטאָרט טאָן און דער אמת איז, אַז איך האָב טאַקע געקענט אומקומען אויף דער נסיעה צוריק קיין ווילנע, נאָר דאָך ניט אומגעקומען.

א. י. גאָלדשמידט.

זעקס וואָכן ליטע.

I. ווילנע ערב ליטע.

די ליטווינער אונטערן פרעמדן יאָך.—ווילנע—די מוטער פון ליטע, „דאָס ליכט און ליבע" שפּרייטנדיקע טייערע אויג אין קאָפּ פון ליטע", ווי זי הייסט ביי דעם גרויסן ליטווישן דיכטער מאַיראָניס, „ירושלים דליטא", ווי דאָס גאַנצע יידישע פאָלק רופט זי אָן—איז אין משך פון באַזונדערס די לעצטע 125 יאָר געווען דערווייטערט פון אירע קינדער. אין יאָר 1795 איז גאַנץ גרויס־ליטע מיט ווילנע בראש אַרונטערגעפאַלן אונטער דער אָקופּאַציע פון דעם צאַרישן אַבסאָלוטיסטישן רוסלאַנד, ווי קליין־ליטע אונטער ער זעלבסטהערשערישער ממשלה פון דעם טיראַנישן פּרייסן, און פון דעמאָלט אָן האָט דאָס אומגליקלעכע לאַנד מיט זיין נאָך מער אומגליקלעכער רעזידענץ ניט אויפגעהערט צו ליידן. אַלע הערשער און אָקופּאַנטן האָבן בלויז איין ציל געהאַט—צו זויגן דאָס בלוט פון דער מוטער ווילנע און פון אירע קינדער.

און אַ צעטראָטענע איז געלעגן ליטע, און אַ פאַרגוואַלטיקטע און אַ פאַרשמאַכטע איז געלעגן ווילנע, און ווער עס האָט נאָר געהאַט כוח און ווער עס האָט חשק נאָר געהאַט, איז געקומען און גענומען ווילנע, איז געקומען און גענומען ליטע—און ווייטער געטראָטן זיי מיט שפּאָטישער אכזריות, ווייטער געפּייניקט זיי מיט וואַנדאַלישער רציחה.

ביז עס איז געקומען דער גרויסער קריזיס אין דער וועלט־מלחמה,—און אויך דאָס אוראַלט־האָרעפּאַשנע פאָלק פון ניעמאַן, דוביסע און ווילִיע האָט באַקומען די מעגלעכקייט אויפצושטיין צו אַ זעלבשטענדיקן נאַציאָנאַלן לעבן און האָט געטאָן אַ נאָדער זיינע רעכט — — —

די רעכט פון ליטע אָנערקענט פון רוסלאַנד און פוילן.—דעם 12 יולי 1920 איז אין מאָסקווע געשלאָסן געוואָרן שלום צווישן ליטע און רוסלאַנד. לויט דעם שלום־טראַקטאַט, אָנערקענט רוסלאַנד אָן שום טענות ומענות די זעלבשטענדיקייט און די אומאָפּהענגיקייט פון דער ליטווישער מלוכה מיט אַלע יורידישע פּועל־יוצא׳ס, וואָס זיינען פון אַזאַ אָנערקענונג געררונגען, און מיטן גוטן ווילן זאָגט זי זיך אויף אייביקע צייטן אָפּ פון אַלע אירע סובערנע רעכט איבערן ליטווישן פאָלק און זיין טעריטאָריע. לויט דעם זעלביקן טראַקטאַט, גייט אַריבער צו ליטע—ווילנע, גראָדנע, לידע, אָשמענע און אַ טייל פון גראָדנער גובערניע. בנוגע סובאַלקער גוב. איז די פראַגע געבליבן אָפן; אַ טייל וועט פאַרבלייבן ביי פוילן און אַ טייל וועט אַריבער צו ליטע. ווייטער האָבן זיך ביידע צדדים מתחייב געווען ניט צו דערלאָזן אויף זייערע טעריטאָריעס קיין שום אָרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן דעם ציל צו מאַכן אָן איבערקערעניש ביים צווייטן צד.

באַלד אַ[illegible] אָנגעקומען אַ טעלעגראַמע אין די צייטונגען אין נאָמען פון דער פראַנצויזישער „פיגאַראָ", אַז דער פוילישער פּרעמיער־מיניסטער גראַבסקי האָט, נאָך איידער די פּאָליאַקן האָבן פאַרלאָזן ווילנע, פייערלעך אָפיציעל ערקלערט אויף דער קאָנפערענץ אין ספּאַ, אַז די פּאָליאַקן זאָגן זיך אָפּ פון ווילנע. שפּעטער האָט זיך די דאָזיקע ידיעה באַשטעטיקט אין אַלע פּרטים.

דער אַריינמאַרש פון די ליטווינער אין ווילנע.—דעם 14 יולי 1920 האָבן די פוילישע חיילות כמעט אָן אַ שלאַכט אָפּגעטראָטן ווילנע דער רויטער אַרמיי; אין דערזעלביקער צייט, אין סאַמע לעצטן מאָמענט, בעת ס׳איז שוין געגאַנגען אַ שיסעריי אין שטאָט, האָט די פוילישע קאָמאַנדע מודיע געווען דער ליטווישער קאָמאַנדע, אַז זי איז מסכים אַריינצולאָזן די ליטווישע חיילות אין שטאָט. ס׳איז שוין אָבער געווען צו שפּעט, ווייל די רויטע אַרמיי האָט שוין געהאַלטן ביים אַריינגיין אין שטאָט. אגב האָבן די ליטווינער גאָרניט געקענט באַווייזן אַריינצוגיין אין שטאָט דעם 14 יולי איבער אָט דער סיבה: אפילו נאָכדעם ווי די פוילישע קאָמאַנדע האָט מסכים געווען אָפּצוטרעטן די שטאָט די ליטווינער, האָבן די פוילישע חיילות, וואָס זיינען געשטאַנען אויף דער ליטוויש־פוילישער דעמאַרק־ליניע, אומבאַוואוסט לויט וועמעס באַפעל, ניט דערלאָזן די ליטווינער צו דערנעענטערן זיך צו ווילנע. בלויז נאָך אַ גאַנצער ריי צוזאַמענשטויסן און שלאַכטן מיט די פּאָליאַקן האָט זיך די ליטווינער איינגעגעבן אַריינצוגיין אין זייער הויפּטשטאָט, וואָס זיי האָבן צו איר אַזוי לאַנג און מיט אַזאַ בענקשאַפט געשטרעבט. דאָס איז געשען ערשט דעם 15 יולי, אויף מאָרגן נאָכדעם ווי אין שטאָט איז אַריין די רויטע אַרמיי.

דער פאָרמעלער אַקט פון איבערגעבן ווילנע אין די הענט פון דער ליטווישער מאַכט.—אין שטאָט איז אַריינגעגאַנגען די ערשטע ליטווישע אינפאַנטערישע ראָטע און נאָך איר אַן עסקאַדראָן פון דער ליטווישער קאַוואַלעריע. דאָס איז געווען אַרום 4 אַ זייגער ביי טאָג דעם 15 יולי. ס׳האָט זיך באַלד פאַרשפּרייט די ידיעה וועגן דעם אַריינמאַרש פון די ליטווינער, און די גאַסן זיינען כהרף עין פול געוואָרן מיט מענטשן. די יידישע באַפעלקערונג, וואָס איז געלעגן פאַרשטיקט אין די ביידימער און קעלערס, האָט איצט אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם פאַר די לעצטע שרעקלעכע טעג. אויף געאָרג־פּראָספּעקט, ביים האָטעל בריסטאָל, איז געווען פאַרזאַמלט אַ געוואַלטיקער עולם. אין מיטן זיינען געשטאַנען איניקע מיליטערלייט אין ליטווישער אוניפאָרם, און דער עולם האָט זיך געשפּאַרט אָנקוקן זיי. מ׳האָט מיט התפעלות איבערגעגעבן די נייס פון מויל צו מויל: „די ליטווינער זיינען דאָ! די ליטווינער נעמען איבער די שטאָט!" פון אַלע זייטן האָבן געשטראָמט אַלץ נייע און נייערע מחנות נייגעריקע.

ניט ווייט פון דעם ליטווישן קאָמיטעט אויף געאָרג־פּראָספּעקט, **אין דער געגנוואַרט פונם פאָרשטייער פון ענגלאַנד**, איז פאָרגעקומען דער פאָרמעלער אַקט פון איבערגעבן די שטאָט אין די הענט פון דער ליטווישער מאַכט. דער קאָמאַנדיר פונם רייטער־קאָרפּוס פון דער רויטער אַרמיי ח׳ גאַי מיט זיינע חברים האָט באַגריסט די ליטווינער, וואָס זייער לאַנגאָניקער חלום איז מקוים געוואָרן, און האָט ערקלערט, אַז אין 2—3 טעג אַרום, ווי נאָר עס וועט זיך אָרגאַניזירן די ליטווישע מאַכט, וועט די רויטע אַרמיי, בהסכם מיטן וואָרט, וואָס איז געגעבן געוואָרן ביים שליסן דעם שלום־אָפּמאַך אין מאָסקווע דעם 12 יולי, פאַרלאָזן די שטאָט, ווי בכלל די ליטווישע טעריטאָריע. דער פירער פון דער ליטווישער אָפּטיילונג האָט אין ליטוויש געענטפערט אויף דער באַגריסונג און געמאַכט אַן אויסרוף לכבוד דעם שלום פון די פעלקער. ביידע קאָמאַנדירן האָבן זיך געדריקט די הענט, ס׳זיינען אויסגעזונגען געוואָרן דער ליטווישער הימן און דער אינטערנאַציאָנאַל, ס׳האָט אויפגעשאַלט אַ הילכיקער „הוראַ!" און די רויטע אַרמייער מיט די ליטווישע מיליטערלייט האָבן סאַלוטירט מיטן מיליטערישן „טשעסט".

דאָס איז געווען אַ הארציקע סצענע, אַ היסטאָרישער אקט, וואָס חזרט זיך ניט איבער.

דער עולם האָט אָן שום צוגעגרייטער אַגיטאַציע באַגריסט מיט גרויס התלהבות די ליטווישע אַרמיי און די פון קאָוונע געקומענע ליטווישע און ענגלישע אַוטאָמאָבילן, און אויך די מאַניפעסטאַציע פון די ליטווישע אַנשטאַלטן און שולן.

די ליטווישע מאַכט און דער רעווקאָם. — גאַיס אַרמיי איז אין צוויי־דריי טעג אַרום אַוועק און איר אָרט האָט פאַרנומען אַן אַנדער גרויסע רויטע אַרמיי, וואָס האָט פאַרבראַכט אין ווילנע ביזן 26 אַווגוסט; ס׳איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט און באַלד אויך אַ סאָוועטישע מיליציע. אין דערזועלביקער צייט האָבן אין ווילנע אַריינגעמאַרשירט וואָס ווייטער אַלץ מער ליטווישע חיילות, פוסגייער און קאַוואַלעריע, וואָס זיינען ווידער באַגעגנט געוואָרן פון עולם מיט באַגייסטערונג און וואַרים באַגריסט געוואָרן; ס׳איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ ליטווישע קאָמענדאַנטור.

די ערשיינונג איז געווען אַ משונהדיקע:

דעם 19 יולי איז אויף די ווילנער גאַסן פונאַנדערגעקלעפּט געוואָרן אין 5 שפּראַכן (ליטוויש, פּויליש, ווייסרוסיש, יידיש און רוסיש) די דאָזיקע פאַראָרדענונג פון **ליטווישן קאָמענדאַנט:**

„אויפן סמך פון דעם 1־טן און 2־טן פּונקט פון דעם שלום־אָפּמאַך צווישן דער ליטווישער רעגירונג מיט דער רוסישער סאָוועטישער פעדעראַטיווער סאָציאַליסטישער רעפּובליק מעלד איך, אַז די **גאַנצע מאַכט** אין דער באַפרייטער געגנט פון ליטע געהערט אויסשליסלעך דער ליטווישער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג און די פון איר באַשטימטע רעגירונגס־אָרגאַנען. מעלדנדיק וועגן דעם, בין איך מודיע, אַז איך בין באַשטימט פאַר אַ מיליטערישן קאָמענדאַנט איבער דער שטאָט ווילנע מיט דעם קרייז. די קאָמענדאַנטור געפינט זיך אויף געאָרג־פּראָספּעקט נומער 3. אונטערגעשריבן: קאָמענדאַנט, קאַפּיטאַן קורקאַוסקאַס. דעם 19 יולי 1920".

די פאַראָרדענונג פונם ליטווישן קאָמענדאַנט איז אָבער שפּעטער אַראָפּגעריסן געוואָרן און אויף איר אָרט איז אויפגעקלעפּט געוואָרן אַן אויפרוף פון ווילנער **קריגס־רעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט** צו די חברים און בירגער, אַז ער האָט איבערגענומען די **העכסטע מאַכט** אין ווילנע און אין גאַנץ ווילנער קרייז און איז דער קאָמפּעטענטער אָרגאַן צו אַנטשיידן אַלע פראַגן פון דער ציווילער באַפעלקערונג און רעגולירן זייערע באַציאונגען צו דער מיליטערישער מאַכט. דער ווילנער קריגס־רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט רופט אַלע אַרבעטער צו אונטערשטיצן אים אַקטיוו און העלפן אים דערשטיקן אינגאַנצן די בורזשואַזיע מיט איר גרויסער קליקע, העלפן דעם ענדגילטיקן נצחון פון פּראָלעטאַריאַט און דער מאַכט פון דער סאָוועטישער אַרבעטער־פּויערשער ליטע.

דאַן איז פון דער ליטווישער זייט געשטעלט געוואָרן דעם רעווקאָם די שאלה: ווילאַנג פאַרבלייבט אין ווילנע, ווי בכלל אין ליטע, די סאָוועטישע מאַכט? דערויף איז געגעבן געוואָרן אַ קלאָרער ענטפער: אין אַלע ערטער, וואָס זיינען דורך דער רויטער אַרמיי באַפרייט געוואָרן פון די פּאָליאַקן און דאַרפן איבערגעגעבן ווערן דער ליטווישער מלוכה, פאַרבלייבט די סאָוועטישע מאַכט, סיי די מיליטערישע, סיי די ציווילע, כל־זמן די דאָזיקע ערטער פאַרלירן ניט זייער סטראַטעגישע באַדייטונג פאַר ראַטן־רוסלאַנד.

דער מאָמענט איז אָבער ניט אַזוי גיך געקומען, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ ניטגלייכער געראַנגל צווישן דער אָנמעכטיקער ליטווישער קאָמענדאַנטור און דעם מעכטיקן רעווקאָם, אַ געראַנגל, וואָס האָט זיך געצויגן ביזן 26 אַווגוסט.

אייגנטלעך האָבן די ליטווינער געגלויבט און געהאָפט ווי עס איז דורכצוקומען מיטן רעווקאָם, כדי צו אָרגאַניזירן דאָ די ליטווישע מאַכט. זיי האָבן געפּלאַנעוועט צו באַשטימען אַן אייגענעם קאָמיסאַר פאַר ווילנער קרייז און זיי האָבן גערעכנט, אַז ווי נאָר די ליטווישע מאַכט וועט זיך אָרגאַניזירן, וועט מען אָנהייבן ברענגען לעבנסמיטלען פון קאָוונע, כדי ניט צו דערלאָזן צו אַ הונגער, וואָס האָט זיך גענומען רוקן אַלץ נעענטער.

די ערשטע טעג פון דער באַפרייטער ווילנע.

אין שטאָט איז געווען לעבעדיק און פריילעך. די מערק און די גאַסן האָבן געקאָכט פון מענטשן. עפּעס אַ נייע מונטערקייט איז אויף אַלעמען אַרויף. מ׳האָט געהאָפט אויף בעסערע צייטן. די געשעפטן האָבן געשמאַק געלייזט, באַזונדערס פון די רויטע אַרמייער, וואָס האָבן זיך בכלל ניט געדונגען מיט די קרעמער, ניט געקוקט דערויף, וואָס זיי, די קרעמער, האָבן באמת „געריסן פון די סאָלדאַטן אַ פּאַס". די כל המינים ספּעקולאַנטן האָבן געזוכט אויסצונוצן דעם מאָמענט, האָבן באַקומען אַזוינע גרויסע אַפּעטיטן, אַז זיי האָבן זיך אפילו ניט געשראָקן פאַר קיין שום מיטלען מצד דער רעווקאָמישער מאַכט און האָבן ממש געשונדן די הויט פון דער אָרימער באַפעלקערונג, וואָס האָט ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט אָנצוגרייטן וועלכע ס׳איז זאַפּאַסן. אָבער די ווילד־אויפגעשרויפטע פרייזן, וואָס האָבן אַריבערגעשטייגט די מקחים אין רוסלאַנד, האָבן באַלד אָנגעהויבן אַרויסרופן אינצידענטן מיט די סאָלדאַטן, וואָס ס׳האָט געקאָנט ברענגען צו טרויעריקע רעזולטאַטן. דער שטאָט־מגיד הרב ר׳ **מנחם קראַקאָווסקי** האָט אין שטאָטשול געהאַלטן וועגן דעם ענין זייער אַ הייסע דרשה. ער האָט שאַרף געמוסרט דעם יידישן סוחרישן עולם, וואָס וויל זיך ניט רעכענען מיטן מאָמענט, און דורך זייערע מיאוסע מעשים קענען זיי נאָך ברענגען אַ צרה אויפן כלל. ער האָט געפאָדערט פון דער יידישער באַפעלקערונג צו באַציען זיך לאָיאַל צום אָנגעקומענעם רויטן מיליטער און ניט נעמען ביי די רויטע אַרמייער קיין הויכע פרייזן. מיט דעם ענין האָט זיך באַלד פאַרנומען אויך דער גאַנצער ראַבינאַט. אויך סאָלידע סוחרים זיינען אַרויסגעטראָטן קעגן די ספּעקולאַנטן.

נאָך לעבעדיקער איז געוואָרן מיטן ענין מיטינגען. שוין דעם 15 יולי האָט דער רעווקאָם איינגעאָרדנט אין שטאָטזאַל אַ מיטינג וועגן מאָמענט. דער זאַל איז געווען איבערפולט פון אַרבעטער, יידן און קריסטן. די באַגייסטערונג איז געווען גרויס. געעפנט דעם מיטינג האָט די פאָרשטייערין פון רעווקאָם, ח׳ **וויקטאָריאָ** (אַ פּוילישקע). ס׳זיינען געהאַלטן געוואָרן פלאַמענדיקע רעדעס וועגן דער אינטערנאַציאָנאַלער סיטואַציע און וועגן די גרויסע נצחונות פון דער רויטער אַרמיי. ס׳זיינען איבערגעגעבן געוואָרן הייסע באַגריסונגען דער רויטער אַרמיי פאַרן באַפרייען ווילנע.

נאָכדעם איז אַוועק אַ סעריע מיטינגען אָן אַ שיעור.

באַזונדערס גראַנדיאָז איז געווען די לוויה פון די געפאַלענע רויטע אַרמייער דעם 20 יולי.

די פרייד פון די ליטווינער און זייער באַציאונג צו דער באַפעלקערונג. — דער אַריינמאַרש פון די ליטווינער אין ווילנע האָט אַרויסגערופן אין ליטע אַ גרויסע שמחה. אַלע ליטווישע צייטונגען האָבן געווידמעט דעם דאָזיקן פאַקט התפּעלותדיקע אַרטיקלען. אַלע האָבן זיי זיך געפילט גליקלעך, וואָס „דער הונדערטיאָריקער חלום פון דער ליטווישער געזעלשאַפט איז מקוים געוואָרן, וואָס ליטע האָט שוין פון איצט אָן איר געזעצלעכע אוראַלטע רעזידענץ, וואָס די ליטווינער האָבן צוריק באַקומען זייער ווילנע אָן בלוטפאַרגיסונג". זיי האָבן אויסגעדריקט די האָפענונג, אַז פּונקט ווי זיי האָבן באַוויזן דורכצוקומען מיט רוסלאַנד, וועלן זיי אויך באַווייזן דורכצוקומען מיט פּוילן. די ליטווינער האָבן זיך אָבער אין זייער שמחה ניט פאַרגעסן. פון די רעכטסטע ביז די לינקסטע, סאָציאַליסטישע אָרגאַנען פון זייער פּרעסע האָבן מיט שאַרפן ווייטאָג פון האַרצן באַדויערט, וואָס דער

ווילנער רעווקאָם איז ניט מקיים דעם געגעבענעם צוזאָג צו פאַרלאָזן ווילנע תיכף ווי די סטראַטעגיע וועט עס ערלויבן און רעכנט אינגיכן צו ערקלערן אַ סאָציאַליסטישע פעדעראַטיווע ליטוויש-ווייסרוסישע ראַטן-רעפובליק. דער „סאָציאַל-דעמאָקראַטאַס" (קאָוונע) האָט אָנגעוויזן אויף דער ספּעציפישער עקאָנאָמישער סטרוקטור פון ליטע, וואָס פאָדערט אַ „נאַטירלעכע אַנטוויקלונג אויפן וועג צום סאָציאַליזם, אַן אַנטוויקלונג פון די אינווייניקסטע כוחות אַרויס, וואָס מוזן אָביעקטיוו און סוביעקטיוו רייף ווערן פאַר דער סאָציאַלער רעוואָלוציע"; „ביים איצטיקן מאָמענט אָבער, האָט ער געשריבן, וועט די אָנגעהויבענע פּאָליטיק פון די רעווקאָמען אין דער ליניע פון רעוויזיעס, קאָנפיסקאַציעס א. א. וו. בלויז צעשטערן די אָרימע ווירטשאַפט, פאַרגרעסערן די אַרבעטסלאָזיקייט, אַרויסרופן ביים כלל אַ קאַמף אין ניט קיין געזונטע פאָרמען און סוף כל סוף, ביים פאַרלאָזן ליטע, גורם זיין אַ פאַרשטאַרקונג פון דער רעאַקציע".

די ליטווינער האָבן כמעט פה-אחד ערקלערט, אַז זיי האָבן איין אויפגאַבע: אַרויסצווייזן גענוג פעסטקייט, אַסך טאַקט און ווידמען ווילנע אַ סך אַרבעט פאַר איר עקאָנאָמישן אויפבוי און קולטורעלן אויפבלי, כדי זי זאָל זיי ליב באַקומען און כדי אַז אפילו דער מינדסטער טייל פון דער ווילנער באַפעלקערונג זאָל ניט פאַרלאַנגען קיין פרעמדע, קיין שום אָקופּאַציע.

דער ליטווישער קאָמיטעט און די ליטווישע קאָמענדאַנטור. — דער ליטווישער קאָמיטעט, וואָס האָט עקסיסטירט זינט אַפּריל 1919, האָט אויף זונטאָג דעם 18 יולי 6 אַזייגער אין אָוונט צונויפגערופן אַן עקסטרע באַראַטונג. צו דער באַראַטונג זיינען איינגעלאַדן געוואָרן פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן—פּאָליאַקן, ליטווינער, יידן, ווייסרוסן, רוסן און דייטשן. פון דער קהילה האָבן אָנטייל גענומען דריי פאָרשטייער: הרב רובינשטיין, ד"ר וויגאָדסקי און ה' א. קרוק, פון דער דעמאָקראַטישער פאַרטיי ד"ר צ. שאַבאַד. די פאָרשטייער פון די יידישע אַרבעטער זיינען צו דער באַראַטונג ניט געקומען. אחוץ די פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן האָבן אויך אָנטייל גענומען דער לאַוונֹיק **קאַבאַטשניק** און די 5 מיטגלידער פונם צייטווייליקן שטאָטישן קאָמיטעט, וואָס האָט אָנגעפירט די אַרבעט פון מאַגיסטראַט, פון וועלכן דער גרעסטער טייל מיטגלידער זיינע זיינען אַוועק פון ווילנע צוזאַמען מיטן פּוילישן מיליטער.

די זיצונג האָט געעפנט דער ליטווישער קאָמענדאַנט קורקאַוסקאַס. אין זיין רעדע האָט ער אָנגעוויזן, אַז ער האָט צונויפגערופן די זיצונג מיטן הסכם פון דער קאָוונער רעגירונג, כדי צו אָרגאַניזירן אַ צייטווייליקן מאַגיסטראַט און אויך צו באַטראַכטן די ברענענדיקסטע שאלות, ווי דהיינו דערנערונג, וואַלוטע, מיליציע. די רעדע האָט ער געהאַלטן אין ליטוויש און זי איז איבערגעזעצט געוואָרן אין פּויליש און רוסיש. די יידישע פאָרשטייער האָבן געמאָלדן, אַז הגם זיי וועלן שטענדיק פאָדערן איבערזעצן אין יידיש, דאָך וועלן זיי זיך באַנוגענען דאָס מאָל מיט די ערשטע צוויי איבערזעצונגען.

פאָרזיצער פון דער זיצונג איז געווען ד"ר אָלסייקאָ (דער דעמאָקראַטישער פאָרזיצער פון ליטווישן קאָמיטעט), וועלכער איז אויסגעקליבן געוואָרן מיטן אַלגעמיינעם הסכם. ער האָט נאָך אַמאָל ערקלערט, אַז לפי דעם שלום-אָפּמאַך גייט די גאַנצע מאַכט פון ווילנע אַריבער צו דער ליטווישער מלוכה, אַז דער היגער רעווקאָם איז נאָר אַ צייטווייליקער אָרגאַן און אַז די רוסישע חיילות מוזן נאָך דערווייל בלייבן אין ווילנע צוליב מיליטערישע טעמים און אַז זיי וועלן אינגיבן פאַרלאָזן ווילנע. נאָכדעם האָט דער פאָרזיצער אָנגעוויזן, אַז וועגן קלייבן אַ מאַגיסטראַט אויף דעמאָקראַטישע יסודות קען מען נאָך דערווייל ניט ריידן, נאָר אַלע נאַציאָנאַליטעטן קענען רעקאָמענדירן זייערע פאָרשטייער, וואָס וועלן באַשטעטיקט ווערן פון ליטווישן קאָמענדאַנט.

אַלע פאַרזאַמלטע האָבן אָנגעוויזן, אַז די פאַרזאַמלונג רעפּרעזענטירט ניט די גאַנצע באַפעלקערונג און דעריבער קען זי ניט קלייבן קיין שטאָטישן מאַגיסטראַט. נאָך לאַנגע וויכוחים איז אָנגענומען געוואָרן, אַז דער צייטווייליקער מאַגיסטראַט דאַרף באַשטיין פון 12 מיטגלידער, צו 3 פון יידן און פּאָליאַקן, צו 2 פון ליטווינער און ווייסרוסן און צו 1 פון רוסן און דייטשן. דערביי איז אויך אָנגענומען געוואָרן, אַז פון די דרייאיקע מיטגלידער פון מאַגיסטראַט דאַרפן זיין פון די יידן און פּאָליאַקן צו 2 פאָרשטייער פון די אַרבעטער, פון די ליטווינער און ווייסרוסן צו 1 אַרבעטער-פאָרשטייער.

די פראַגן וועגן דערנערונג, מיליציע און וואַלוטע זיינען איבערגעגעבן געוואָרן צום באַטראַכטן אויף דער זיצונג פון נייעם מאַגיסטראַט. וועגן דערנערונג איז אָבער אָנגעוויזן געוואָרן, אַז עס מוז תיכף אָרגאַניזירט ווערן דער ענין פון באַקומען תבואה פון ליטע, ווייל דער יקרות שטייגט פון טאָג, און אַז עס מוז געטאָן ווערן אַלץ, כדי ס'זאָל אָפּגעשטעלט ווערן יעדע רעקוויזיציע פון פורן און פערד.

נאָך דער זיצונג האָט דער ליטווישער קאָמיטעט זיך געווענדט אין די צענטראַל-ביוראָען פון די קריסטלעכע און פון די יידישע פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען וועגן שיקן פאָרשטייער אין דער צייטווייליקער שטאָט-פאַרוואַלטונג.

די ליטווינער, אין דער פּערזאָן פונם ליטווישן קאָמיטעט, האָבן כסדר געשטרעבט צו אַ התקרבות מיט אַלע נאַציאָנאַליטעטן אין ווילנע בכלל און מיט די יידן בפרט. דאָסגלייכן האָבן זיך די יידן אויך גענומען ביסלעכווייז אַלץ מער דערנענטערן זיך צו די ליטווינער. דעם 22 יולי זיינען אויף אַ זיצונג פונם ליטווישן קאָמיטעט געקומען פאָרשטייער פון פאַרשיידענע ווילנער יידישע אָרגאַניזאַציעס: הרב רובינשטיין, ד"ר וויגאָדסקי, ד"ר שאַבאַד, ה' שעסקין און ה' שפּירא, און האָבן „אין נאָמען פונם רוב פון דער יידישער באַפעלקערונג" אויסגעדריקט ליטע די פרייד, וואָס זי האָט זיך דערוואָרבן די אומאָפּהענגיקייט און איר הויפּטשטאָט, וואָס הייסט ביי יידן ירושלים דליטא, און זיי האָבן אַרויסגעזאָגט אַ וואונטש צו אַרבעטן צוזאַמען לטובת ליטע, לטובת דעם גליק פון אַלע אירע גלייכבאַרעכטיקטע פעלקער. דער גרינדער און שטענדיקער פאָרזיצער פונם קאָמיטעט, **מיקאָלאַס ביר-זשישקאַ**, האָט זיי האַרציק געענטפערט, באַדאַנקט פאַרן מיטגעפיל און האָט באַמערקט, אַז די קאָוונער יידן אַרבעטן שוין דעם אַנדער יאָר צוזאַמען מיט די ליטווינער, האָבנדיק אַלע רעכט, און אַז די ווילנער יידן וועלן אָן ספק אויך אַרבעטן מיט זיי צוזאַמען.

דער ליטווישער קאָמיטעט (אויף גרויס-פּאָהוליאַנקע 24) האָט זיך ערנסט גענומען אָרגאַניזירן אַ שטאָטישע ציווילע מאַכט און די ליטווישע קאָמענדאַנטור (אויף געאָרג-פּראָספּעקט 3) האָט זיך גענומען איינפונדעווען און איינאָרדענען זיך אויף איר שטייגער. דער ליטווישער קאָמיטעט האָט געעפנט פאַרשיידענע אָפּטיילונגען, וואָס האָבן געזאָלט דינען אַלס קערנדלעך פון צוקינפטיקע פאַרוואַלטונגס-אָרגאַנען, האָט געעפנט אויך ביוראָען פאַר אינפאָרמאַציע, פאַר פאַרלאָזענע הייזער, דירות און אייגנטום, אַן אַרבעטס-ביוראָ, אויך אַ ביוראָ אויף אַרויסצוגעבן אַרויספאָר-שיינען קיין ליטע. דער ליטווישער קאָמענדאַנט פון ווילנע האָט באַקאַנט געמאַכט דעם הויפּט-אינטענדאַנט פון קאָוונע מיטן שווערן מצב פון ווילנע אינם פּרט פון דערנערונג און האָט געזען משפיע צו זיין אויף אים, ער זאָל אָננעמען אַלע מיטלען תיכף ומיד צוצושטעלן דער ווילנער באַפעלקערונג לעבנסמיטלען. ער האָט אויך געהאַט בדעה צו אָרגאַניזירן ביי דער קאָמענדאַנטור אַ בייראַט פון פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן, וואָס זאָלן צווישן אַנדערע ענינים אויך האָבן די פונקציע מיטצוהעלפן ביים איבערזעצן אַלע פאַראָרדענונגען און מודעות אין די אָרטיקע שפּראַכן. אָבער די צייט איז געווען אַן אומבאַשטימטע, די ליטווינער האָבן אַליין ניט געוואוסט, וואו זיי

האַלטן אין דער וועלט, און ס׳איז געבליבן בלויז אַ גוטער וואונטש. ביי דער קאָמענדאַנטור איז געעפנט געוואָרן אַ פּאָסט=אָפּטיילונג און די באַפעלקערונג האָט ווידער באַקומען די מעגלעכקייט דורכצושרייבן זיך מיט קרובים און פריינד פון אויסלאַנד, פון אַמעריקע, פונוואַנען זי איז נאָכן פאַרנעמען ווילנע דורך די באָלשעוויקעס אָפּגעריסן געוואָרן. באַלד האָט די קאָמענדאַנטור איבערגענומען פונם קאָמיטעט די פונקציע אַרויסצוגעבן אַרויספאָר=שיינען קיין קאָוונער ליטע, און פון 5 באַגינען ביז 3 בייטאָג פלעגן טאָג=טעגלעך הונדערטער און אַפילו טויזנטער מענטשן באַלעגערן מיט די וואַקסנדיקע „עקן" דעם טראָטואַר אויף געאָרג=פּראָספּעקט 3. דאָס זיינען געווען מענטשן פון אַלע קלאַסן און שיכטן: ווער עס האָט פאַר זיין קאַפּיטאַל מורא געהאַט און האָט אים געוואָלט אַריבערפעקלען קיין קאָוונע, ווער עס האָט אויף זיך עפּעס הטאים געפילט קעגן דער סאָוועטישער מאַכט און האָט זיך פון איר ראַטעווען געוואָלט, אָדער מחמת שנאה צו איר לשמה אין דער „ווייסער" ליטע געלאָפן; אויך היימלאָזע צי אַזוי אָרימע און אַרבעטסלאָזע מענטשן האָבן אין דער פרידלעכער, רואיקער און „זאַטער" ליטע געוואָלט געפינען אַן אַנטרינונג פון דער אומדערטרעגלעכער נויט און ביזן הונגער. האָט אָבער דער „אָסאָבאָטדיעל", וועלכער האָט אין ווילנע אויסגעפירט די פונקציעס פון דער „אויסעראָרדנטלעכער קאָמיסיע", גענומען חושד זיין די דאָזיקע אַלע „אַנטלויפער" אין „קאָנטער=רעוואָלוציאָניזם" און פלעגט שיקן פאָטאָגראַפן אַראָפּצונעמען די „אָטשערעדן"... האָט ביי מאַנכע „בעלי=עברהניקעס" גענומען נעבעך ס׳האַרץ קלאַפּן, און מ׳האָט זיך מיטן פּנים צו דער וואַנט אומגעקערט, אָבער די „עקן" זיינען ניט קירצער געוואָרן... דער רוב האָט „שיינען" באַקומען און די „גליקלעכע" האָבן זיך געפילט ווי אויפן זיבעטן הימל... די „אָפּגעזאָגטע", פאַרקערט, פלעגן זיך אומקערן צוריק פון קאָמענדאַנטס קאַבינעט שוואַרץ ווי די ערד און פאַר׳יאושט.

די לאַגע אין שטאָט. — די ליטווינער האָבן געפּרובט נעמען זיך דאָ צו דאָס, דאָ צו יענץ, זיי האָבן זיך געוואָלט איינאָרדענען און איינפונדעווען, אָבער ס׳איז ביי זיי אַלץ געפאַלן פון די הענט.

דער רעוואָקאָם, געשטיצט אויף דער צייטווייליק פאַרברענגענדיקער רויטער אַרמיי אין ליטע, האָט זיך אַלץ מער באַפעסטיקט אין שטאָט און האָט געגלויבט, אַז די גאַנצע באַפעלקערונג איז אויף זיין צד און אַז ניט ווייט איז די צייט, ווען זי וועט אַנטקעגנקומען זיין שטרעבונג צו שאַפן אַ רויטע ליטע. דאָס איז אָבער ניט געשען. זיין פּאָליטיק און זיינע תחבולות האָבן געפירט צום היפוך. דער יקרות איז מיט מוראדיק שנעלע טריט געשטיגן אַלץ העכער און די שאַרפסטע נויט און דער פירכטערלעכסטער הונגער האָבן געבראַכט דיזענטעריע און הונגער=טיפוס, וואָס האָבן אָנגעמאַכט שוידערלעכע פאַרוויסטונגען אין די ברייטסטע שיכטן פון דער אָרימער באַפעלקערונג. און דאָס גופא איז געוואָרן אַ גינסטיקער באָדן פאַר די אומגעלומפּערטסטע קלאַנגען, פאַר די ווילדסטע בילבולים אויף יידן—די אייביקע שולדיקע אין אַלע פורעניותן, וואָס ווערן אויסגעגאָסן אויף די פעלקער פון דער וועלט... ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאָגראָם=אַגיטאַציע מצד געוויסע פינסטערע עלעמענטן אויף די גאַסן און אויף די מערק, אין אַלע ווינקעלעך, אַפילו—אין די רייען פון דער רויטער אַרמיי. ס׳איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז דער ליטוויש=קאַטוילישער ביסקופּ מאַטולעוויטש האָט געפונען פאַר נויטווענדיק צו האַלטן אַ דרשה אין קלויסטער „פון אַלע הייליקע" אויף רודניצקער גאַס. ער האָט גערופן די פוילישע מתפללים, אַז זיי זאָלן זיך ניט צוהערן צו העצערייען פון פאַרשיידענע שלעכטע מענטשן און אַלס קינדער פון איין לאַנד זאָלן זיי לעבן בשלום מיט אַלע איבעריקע איינוואוינער פון אונזער

שטאָט אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט, אמונה און פּאַרטיי.

דער קאַמף פון די ליטווינער מיטן רעוואָקאָם. — ווי ס׳איז שוין דערמאָנט געוואָרן אין איינעם פון די פאָריקע סעיפים, האָט דער ליטווישער קאָמענדאַנט געמאָלדן, אַז אויפן יסוד פונם ליטוויש=רוסישן שלום=טראַקטאַט געהערט די גאַנצע מאַכט דער ליטווישער רעגירונג, און דער רעוואָקאָם האָט געמאָלדן, אַז כּל=זמן די רויטע אַרמיי וועט מחמת סטראַטעגישע טעמים פאַרבלייבן אויף דער ליטווישער טעריטאָריע—געהערט די גאַנצע מאַכט צו אים. די שאלה איז אָבער געווען: ווען וועט אָנקומען דער מאָמענט, ווען ס׳וועלן זיך ענדיקן די סטראַטעגישע טעמים? די רויטע אַרמיי האָט זיך וואָס ווייטער גערוקט צו די גרעניצן פון פוילן, זי האָט שוין פאַרנומען גראָדנע, זי האָט שוין אויך ביאַליסטאָק פאַרנומען, זי איז שוין אַפילו אַריינגעדרונגען אין די גרעניצן פון עכטן פוילן,—און דאָך האָט די סאָוועטישע מאַכט נאָך אַלץ ניט פאַרלאָזן ניט בלויז גראָדנע און לידע, נאָר אַפילו ווילנע, וואָס איז לכל=הדעות שוין געשטאַנען מחוץ דער סטראַטעגישער זאָנע. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה אָנפראַגן פון ליטווינער ביים רעוואָקאָם וועגן קלאָר מאַכן דעם אמתן מצב=הענינים. בירזשישקאַ, דער פאָרזיצער פונם ליטווישן קאָמיטעט, איז אָן אויפהער אומגעפאָרן פון ווילנע קיין קאָוונע נאָך דירעקטיוון און פון דאָרטן צוריק קיין ווילנע וועגן אויפקלערונגען. איבערשטע קאָמיסאַרן פון קאָוונער רעגירונג און דעלעגאַציעס פון קאָוונער סיים זיינען כּסדר געקומען קיין ווילנע צו רעגולירן די שאלה וועגן די באַציאונגען צווישן דער סאָוועטישער מאַכט און די ליטווינער. דער רעוואָקאָם האָט אַלעמאָל געגעבן באַרואיקנדיקע ערקלערונגען, — און דער וואָגן האָט זיך אַלץ ניט גערירט פון אָרט...

ביים ווילנער רעוואָקאָם האָבן פונקציאָנירט אַלע אָפּטיילונגען פון שטאָטישער זעלבסט=פאַרוואַלטונג: די אַדמיניסטראַטיווע אָפּטיילונג, די אָפּטיילונג פאַר אַרבעט און געזעלשאַפטלעכן שוץ, די אַפּראָוויזאַציע=אָפּטיילונג, די אָפּטיילונג פאַר שטאָטישער ווירטשאַפט, די אָפּטיילונג פאַר קולטור און בילדונג און די דירות=אָפּטיילונג. בכן איז פאַר דער ליטווישער מאַכט גאָרנישט געבליבן צו טאָן און דער גרעסטער טייל פון אירע קאַנצעלאַריעס האָבן געפּוסטעוועט. ס׳האָבן ניט געקענט דורכגעפירט ווערן אַפילו די באַשלוסן פון די ערשטע זיצונגען פון ליטווישן קאָמיטעט פאַר דערנערונג, וואַלוטע און מאַגיסטראַט.

ס׳איז אַרויס אַ ספּעציעלער באַפעל פון רעוואָקאָם, וואָס האָט פאַרווערט צו שאַפן וועלכע ס׳איז אָרגאַנען פון בירגערלעכער מאַכט אויף דער טעריטאָריע פון ווילנע און פון דער גאַנצער אומגעגנט אָן אַ פריערדיקער באַשטעטיקונג פון די געהעריקע מיליטערישע מאַכט=אָרגאַנען פון מערב=פראָנט. דער דאָזיקער באַפעל איז געווען געווענדט דירעקט קעגן די ליטווינער, וואָס האָבן געמאַכט דעם ערשטן פּרוב צו אָרגאַניזירן זייער מאַכט אין ווילנע. ס׳איז פאַרווערט געוואָרן אַלע ציווילע פערזאָנען אַרויסצופאָרן פון שטאָט אָן אַן ערלויבעניש פון דער „באַזונדערער אָפּטיילונג". ס׳איז פאַרווערט געוואָרן אַרויסצוגעבן צייטונגען, זשורנאַלן און אויפרופן אָן דער ערלויבעניש פונם ווילנער רעוואָקאָם. אַלע דרוקערייען זיינען מחויב געווען—אונטער דער אחריות פון די בעלי=בתים און פאַרוואַלטערס — זיך צו פאַררעגיסטרירן אין ווילנער רעוואָקאָם און צושטעלן די נייטיקע ידיעות וועגן דעם מצב פון דער דרוקעריי און וועגן דעם סכום פּאַפּיר פון אַלע מינים, וואָס האָט זיך געפונען אין דרוקעריי. ס׳איז פאַרווערט געוואָרן די באַוועגונג איבער די גאַסן פון שטאָט פון 1 ביינאַכט ביז 6 אינדערפרי אָן שיינען פונם סאָוועטישן שטאָט=קאָמענדאַנט. אַ פוילישער מאַרק איז פאַררעכנט געוואָרן פאַר רוסישע (סאָוועטישע) 50 קאָפּיקעס. ווייטער איז די באַפעלקערונג פאַרפליכט

געוואָרן אָפּצוגעבן אַלע מינים געווער אין דער סאָוועטישער קאָמענדאַנטור פון שטאָט, און אַלע מיליטערישע אָנגעהעריקע פון דער פוילישער אַרמיי, וואָס האָבן זיך באַהאַלטן אין שטאָט, האָבן זיך געמוזט מעלדן אין רשות פון דער קאָמענדאַנטור און מיטברענגען די כלי-זיין און די מיליטערישע זאַכן. די וואָס האָבן זיך ניט געמאָלדן, זיינען באַטראַכט געוואָרן ווי מיליטערישע שפּיאָנען, וואָס האָבן זיך באַהאַלטן באַוואוסטזיניק, און זייער שטראָף איז געווען — טויט דורך דערשיסן. דיזעלביקע שטראָף האָבן אויך געדאַרפט באַקומען די, וואָס האָבן זיי באַהאַלטן. אַלע פאַרברעכנס קעגן די דאָזיקע פאַראָרדענונגען האָבן געדאַרפט באַשטראָפט ווערן לויט דער גאַנצער שטרענגקייט פון קריגס=רעוואָלוציאָנערער צייט. ס'איז באַפוילן געוואָרן די פּראָפעסיאָנעלע און פּראָדוקציאָנעלע פאַראיינען אויסצוקלייבן אין אַלע האַנדלס=אינדוסטריעלע אַנשטאַלטן, וואו ס'געפינען זיך ניט ווייניקער ווי 10 אַרבעטער און אָנגעשטעלטע, פאַבריק=קאָמיטעטן, וואָס מוזן תיכף צוטרעטן צו רעגיסטרירן דעם גאַנצן אייגנטום פון די פאַבריקן, פאַרשיידענע אונטערנעמונגען, סקלאַדן, קראָמען א. אַז. וו. דער מיליציע און די רעווקאָמען פון די אויעזדן און פאַראַפיעס איז באַפוילן געוואָרן תיכף צו אַרעסטירן אַלע פּריצים, וואָס זיינען געבליבן אין זייערע הויפן אָדער באַהאַלטן זיך אין די שטעט און דערפער. אין אַלע האַנדלס=אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען איז איינגעפירט געוואָרן דער 8=שעהדיקער אַרבעטס=טאָג, וואָס קאָן פאַרגרעסערט ווערן נאָר אין מיליטערישע אונטערנעמונגען. ביי איניקע אַרבעטן האָט מען געמעגט פאַרלענגערן דעם אַרבעטס=טאָג אויף 2—4 שעה בתנאי, אַז פאַר די איבער=שעה'ן זאָל באַצאָלט ווערן אָנדערהאַלבן מאָל אַזוי פיל. מינדעריאָריקע ביז 18 יאָר האָבן געמעגט אַרבעטן ניט מער ווי 6 שעה. קיין איבער=שעה'ן איז פאַר זיי בשום אופן ניט ערלויבט געוואָרן. דער אַרבעטס=טאָג אין די סאָוועטישע אָרגאַנען האָט געקענט זיין ניט ווייניקער ווי 7 שעה פאַר אַלע קאַטעגאָריעס אָנגעשטעלטע. ס'איז אויך באַפוילן געוואָרן אַלע בירגער אומצוקערן אַלע אָנגעראַבירטע סחורות, דער עיקר לעבנסמיטלען, וואָס האָבן פריער געהערט דער פוילישער מאַכט אָדער פּריוואַטע פּערזאָנען. מחמת אַ קריזיס אין פּאַפּיר זיינען, לויט אַ באַפעל, אַלע זאַפּאַסן פון כל המינים פּאַפּיר אַריבערגעגאַנגען אין רשות פון ווילנער רעווקאָם. קיין פּריוואַטע פּערזאָן האָט ניט געהאַט קיין רעכט אָן דער ערלויבעניש פון רעווקאָם אַריבערצופירן פּאַפּיר=זאַפּאַסן פון איין אָרט אויפן אַנדערן, ווי אויך צו פאַרקויפן מער ווי צוויי בויגנס פאַר אַ פּריוואַטער פּערזאָן. פאַרברויכן פּאַפּיר אויף צייטונגען, בראָשורן איז אָן דער ערלויבעניש פון רעווקאָם פאַרווערט געווען אַפילו סאָוועטישע און געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס. אונטער אַ שטראָף איז אויך פאַרווערט געוואָרן צו באַהאַלטן פּאַפּיר. ס'איז פאַרווערט געוואָרן אויך דער פאַרקויף פון לעדערוואַרג. לעדער=סחורות, וואָס זיינען ניט פאַררעגיסטרירט געוואָרן, האָט מען קאָנפיסקירט און די אייגנטימער איבערגעגעבן צום געריכט פון טריבונאַל. אַלע פייער=שראַנקען האָבן געמוזט פאַררעגיסטרירט ווערן. די דאָרפישע אַרבעטער זיינען מחויב געווען אויסצוקלייבן אַרבעטער=קאָמיטעטן, וואָס האָבן געדאַרפט רעגיסטרירן די פּריצישע און פּריוואַטע בעל=הבתישע ערד, וואָס ווערט באַאַרבעט דורך געדונגענע אַרבעטער, דעם לעבעדיקן און טויטן אינווענטאַר, די זאַפּאַסן תבואה, זריעה און אַנדערע דאָרפישע בעל=הבתישקייטן.

אַזוינע באַפעלן, פאַר זיך אפשר גאַנץ נייטיקע, האָבן זיך טאָג=טעגלעך געשאָטן איינער נאָכן אַנדערן, — און דער פּועל=יוצא איז געווען זייער אַ טרויעריקער פאַר דער ווירטשאַפט פון דער אָרימער אָקופּירטער ליטע.

אונטער די דאָזיקע אַלע באַפעלן זיינען אַלע מאָל, כמעט אָן אַ יוצא מן הכלל, געווען אונטערגעשריבן: פאָרזיצער פון קריגס=

רעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט וו. ג. מוקלעוויטש, מיטגלידער: ז. אַלעקסאַ=אַנגאַרעטיס און ק. ציכאָווסקי. אַנגאַרעטיס איז אַ ליטווינער און די איבעריקע צוויי — פּאָליאַקן.

די ליטווינער בכלל און די פאָרשטייער פון דער ליטווישער מאַכט בפרט זיינען געווען טיף אויפגעבראַכט פון דער פּאָליטיק, וואָס דער ווילנער רעווקאָם האָט געפירט. אין זייערע צייטונגען האָבן זיי געשריבן פאַרביטערטע אַרטיקלען, אָבער דאָך איינגעהאַלטן, מיט פאַרביסענע ליפּן. נאָר ביי איין ליטווישער צייטונג, „געפריקלאָיסאָמאָי לעטובאַ" (אומאָפּהענגיקע ליטע), וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אין ווילנע, האָט זיך איין מאָל אַרויסגעריסן אַ התראה: „ס'איז אַ גוטער סימן, וואָס אין ווילנע קומען טאָגטעגלעך נייע און נייע ליטווישע אָפּטיילונגען. די פרעמדע כוחות זיינען דאָ ניט גרויס און פאַר די ליטווינער וועט זיין ניט שווער זיי צו באַזייטיקן, ווייל אָן אַ באַדערפעניש וועט די איצטיקע מאָסקווע ניט וועלן קריגן זיך מיט ליטע. כל=זמן די מלחמה מיט פוילן געדויערט נאָך און עס איז ניט באַוואוסט, ווער עס וועט מנצח זיין. די כוחות פון ליטע זיינען ניט גרויס, אָבער זיי וואָלטן איצט געקענט שפּילן אַ גרויסע ראָלע אין דעם גורל פון די קעמפנדיקע פעלקער, הגם ליטע אַליין קאָן דערפון שטאַרק ליידן פון וואַרשע און מאָסקווע. די ליטווישע רעגירונג פאַרשטייט דאָס גאַנץ גוט און וויל זיך ניט מישן אין סלאַווישע ענינים. נאָר אויב וואַרשע אָדער מאָסקווע וועלן פּרובן מאַכן אַן אַטענטאַט אויף אונז און וועלן אונז ווייטער כאַפּן פאַרן האַלז, וועלן זיך געפינען די געהעריקע מיטלען זיי אָפּצוּוואַרפן".

די ליטווינער האָבן פאַר מורא די דאָזיקע מיינונג באַלד ערקלערט פאַר אַ פּריוואַטע און ניט אָפיציעלע.

בירזשישקאַ אין זיין אָרגאַן אין פּויליש, „עכאָ ליטווי", האָט ניט אויפגעהערט אָנצווייזן דער סאָוועטישער מאַכט אין ווילנע, אַז ליטע היט אָפּ און וועט אָפּהיטן נייטראַליטעט אין דער מלחמה צווישן ראַטן=רוסלאַנד און פוילן, און האָט איר כסדר מיט אַ פאָרוואורף דערמאָנט, אַז זי היט ניט אָפּ דעם מאָסקווער שלום=טראַקטאַט, אַז זי האָט שוין לאַנג געדאַרפט פאַרלאָזן די אָקופּירטע ליטווישע טעריטאָריע, אָבער זי טוט עס ניט, זי איז עובר אויפן אָפּמאַך, וואָס זאָגט קלאָר און דייטלעך, אַז „ביידע פעלקער זיינען זיך מתחייב ניט צו פירן קיין אַגיטאַציע און פּראָפּאַגאַנדע פאַר אַ מלוכה=איבערקערעניש איינער ביים אַנדערן".

בירזשישקאַ איז געווען פעסט איבערצייגט, אַז דער גאַנצער רעווקאָם איז בלויז אַ אָרטיקע אינסטיטוציע און ס'איז אַ ספק, צי די צענטראַלע רוסישע מאַכט איז אינגאַנצן אינפאָרמירט וועגן דעם, וואָס דאָ אין ווילנע קומט פאָר: „ס'איז קלאָר ווי דער טאָג, אַז וויבאַלד דער שלום=טראַקטאַט איז שוין אונטערגעשריבן געוואָרן, הגם נאָך ניט ראַטיפיצירט, איז ער מחייב ביידע צדדים אונטערצוואַרפן זיך די פונקטן זיינע. דער שלום=טראַקטאַט וועט איינגיכן ראַטיפיצירט ווערן אין ליטווישן סיים, און צוגלייך אויך אין רוסישן צ. א. ק. (צענטראַלער אויספיר=קאָמיטעט) און נאָכדעם וועט פאָרקומען דער חילוף פון ביידע טראַקטאַטן, וואָס וועט מאַכן אַ סוף צו אַלע אומפאַרשטייעניש, פאַלשע קלאַנגען וכדומה".

די ליטווישע געזעלשאַפט האָט געגלויבט אין דער ערלעכקייט פון דער רוסישער סאָוועטישער צענטראַלער רעגירונג און אין איר אויפריכטיקייט בנוגע אָפּהיטן אירע התחייבותן לפי דעם געשלאָסענעם אָפּמאַך מיט ליטע; זי האָט געגלויבט, אַז דורך אַ ישוב=הדעת צווישן ביידע צענטראַלע רעגירונגען וועט זיך געוויס איינגעבן אויסצומיידן אַלע סיכסוכים. די אומקלאָרע לאַגע האָט זיך געווענדט אָן דעם מצב אויפן פראָנט. ציכאָווסקיס ווערטער, אַז מ'דאַרף אויסנוצן די צייטווייליקע אָקופּאַציע פון ווילנע אויף איינצושטעלן דאָ אַ סאָוועטישע מאַכט, האָבן די ליטווינער אָנגענומען פאַר אַ פּערזענלעכער מיינונג פון אַ מיטגליד פונם אָרטיקן

רעווקאָם, אָבער ניט פון מאָסקווע. כּל־זמן די רויטע אַרמיי פאַרבלייבט אין היגן קאַנט, גייען אַלע באַפעלן אַרויס פון דער מיליטערישער מאַכט. אויב די פאָרשטייער פון דער מיליטערישער מאַכט וואָלטן ערקלערט, אַז דער רעווקאָם איז איר אָרגאַן, וואָלטן די ווילנער ליטווישע אָרגאַניזאַציעס געוויס געפאָלגט די באַפעלן פון רעווקאָם, כּדי אויסצומיידן סיכסוכים. ס׳איז אָבער ניט גענוי דערקלערט געווען דעם רעווקאָמס מאַנדאַט פון מאָסקווע. דער גאַנצער סיכסוך איז אייגנטלעך געווען נאָר וועגן דער ציווילער מאַכט אין ווילנע, וואָס האָט, לויט דער מיינונג פון די ליטווינער, געדאַרפט געהערן דער ליטווישער רעגירונג.

דאַן האָט דער ליטווישער מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים, ד״ר פוריצקאַס, אַרויסגעשיקט קיין מאָסקווע אַ דעפּעש, וואו ער האָט אָנגעוויזן, אַז כּדי אויסצומיידן קאָנפליקטן, וואָס קענען אַרויסקומען צווישן די רוסן און ליטע, און אויך כּדי צו רעגולירן דעם מצב־הענינים אויף דער צייט, וואָס די רוסן געפינען זיך אין ליטע אין די ערטער פון דער געוועזענער פּוילישער אָקופּאַציע, געפינט די ליטווישע רעגירונג פאַר נויטווענדיק: 1) אַז די רוסישע חיילות זאָלן ניט אַריבערגיין די דעמאַרק־ליניע, וואָס דאַרף באַשטימט ווערן דורך די מיליטערישע קאָמאַנדעס פון ביידע מלוכות; 2) אַז דאָרטן, וואו ס׳געפינען זיך רוסישע חיילות, זאָל די גאַנצע ציווילע אַדמיניסטראַציע זיך געפינען אין רשות פון דער ליטווישער רעגירונג; 3) אַז די רוסן זאָלן פאַרנעמען נאָר די קאָמוניקאַציע־ליניעס, די מיליטערישע סקלאַדן, הייזער, וואָס זיינען דירעקט נייטיק צוליב מיליטערישע טעמים; 4) אַז די רוסישע מיליטערישע מאַכט זאָל זיך ניט מישן אין די ענינים פון דער אַדמיניסטראַציע פון דער ליטווישער רעגירונג; 5) אַז די רוסן זאָלן ניט מאַכן קיין שום רעקווירוציעס; 6) אַז דאָס רוסישע מיליטער זאָל צאָלן די איינוואוינער פון דער ליטווישער מלוכה די פרייזן פון דער צייט, אויך צאָלן פאַר אַלע אַרבעטן, דירה, פּראָדוקטן א. אַז. וו.

די ליטווישע רעגירונג האָט אַרויסגעזאָגט איר זיכערקייט, אַז די דאָזיקע אַלע תּנאים קענען אָנגענומען ווערן און אַז דאָס אָננעמען זיי וועט שאַפן די מעגלעכקייט אויסצומיידן קאָנפליקטן צווישן ביידע מלוכות.

נאָכדעם זיינען אַוועק קיין ריגע ליטווישע פאָרשטייער פון קאָוונע (נאַרושעוויטשיוס און אַדוו. ש. ראָזענבוים), כּדי דורכצורעדן זיך וועגן דעם ע״ין מיט אַדאָלף יפה׳ן. אַן אַנדער ליטווישע דעלעגאַציע, וואָס איז באַשטאַנען פון פּראָפ. וואַלדאַמאַראַס און ד״ר אַלעקנאָ, איז געקומען קיין ווילנע און האָט געהאַט אַ שמועס מיטן פאָרזיצער פון רעוואָלוציאָנערן מיליטערישן קאָמיטעט מעזשלאַוק (אַ לעט), וואָס איז געווען קאָמאַנדיר איבער אַלע מיליטערישע אָפּטיילונגען, וועלכע האָבן אָפּערירט אויפן רעכטן באָלשעוויסטישן פליגל. דער שמועס איז געווען וועגן דעם, ווען וועלן די רוסן פאַרלאָזן ווילנע, און אויך וועגן אַנדערע פראַגן, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו דעם פון די באָלשעוויקעס פאַרנומענעם געביט. צום סוף האָבן די ליטווינער באַקומען אַ באַרויִקנדיקן ענטפער, אָבער פאַקטיש האָט זיך דער מצב ניט געענדערט.

דאָס לעבן אין שטאָט איז וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ שווערער און די אָרטיקע צייטונגען האָבן אָנגעוויזן אויף דעם קאַטאַסטראָפאַלן מצב פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג, וואָס קומט אום פון הונגער און עפּידעמיעס; האָבן אַרויסגעזאָגט די מיינונג, אַז די פאָרשטייער פון דער ראַטנמאַכט אין ווילנע טאָרן זייער אַרבעט ניט פירן לויטן רוסישן שאַבלאָן, ווארום דערפון קאָנען קודם־כּל ליידן דווקא די ברייטע אַרבעטער־מאַסן, און אַז אַלץ דאַרף געטאָן ווערן לויט אַ פאַרשטענדיקונג מיט די היגע געזעלשאַפטלעכע כּוחות, וואָס מוזן אויפן ברייטסטן אופן אויסגענוצט ווערן און צוגעצויגן ווערן צו דער אַרבעט פון לינדערן די נויט; אַז מ׳דאַרף מיט דער גרעסטער פאָרזיכטיקייט באַציען זיך צו אַלע

שריט, וואָס קענען אונטערהאַקן די וואָרצלען פון דעם ביזאַהעריקן עקאָנאָמישן לעבן; אַז עס מוז דערלויבט ווערן דער פרייער האַנדל, כּדי די פויערים פון דער אומגעגנט זאָלן ברענגען זייערע פּראָדוקטן אין שטאָט אַריין און עס זאָל פּלאַצן דער יקרות, וואָס דריקט אַזוי שווער די אָרימע מאַסן, און די פאַרשיידענע האַנדלס־אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען דאַרפן ווייטער האָבן די מעגלעכקייט צו פונקציאָנירן, כּדי עס זאָל זיך ניט אָפּשטעלן דאָס ביסעלע פּראָדוקציע פון אונזער קאַנט און די אַרבעטער זאָלן ניט פאַרלירן זייער באַשעפטיקונג. די צייטונגען האָבן געפאָדערט צוטרוי צו די היגע כּוחות, פאָרזיכטיקייט ביי אַלע נייע איינפירן און רעכנשאַפט מיט די באַדינגונגען פון טאָג.

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז עס זיינען פאַרמאַכט געוואָרן די צייטונגען „נעפּריקלאַוסאָמאַי לעטובא״, „עכאָ ליטווי״ און דער „טאָג״. דער רעדאַקטאָר פון „עכאָ ליטווי״, בירזשישקאַ, איז געוואָרן אַרעסטירט און אַוועקגעזעצט אין לוקישקער טורמע פאַר אַן אַרטיקל, וואו ער האָט געלויבט די רויטע אַרמיי און ניט גוט אויסגעדריקט זיך וועגן „טיל״.

די עוואַקואַציע. — דאָס סאָוועטישע רוסלאַנד איז אָבער געווען פאַראינטערעסירט אין שלום מיט ליטע און מ׳האָט געדאַרפט דעם שלום ראַטיפיצירן. האָבן זיך אין קאָוונער גרינדונגס־סיים אָנגעהויבן שטורעמדיקע וויכּוחים אַרום דער ראַטיפיקאַציע. די שטימונג איז געווען אַן אויפגערעגטע. אַפילו די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פראַקציע, וואָס האָט נאָך מיט פינף חדשים פריער דורכאויס געפאָדערט אַ שלום מיטן האָרעפּאַשנעם רוסלאַנד, האָט געמאָלדן, אַז אַזוי ווי דער מצב איז איצט, איז אוממעגלעך צו ראַטיפיצירן דעם שלום. דאָס איז אוממעגלעך, ביז עס וועט ניט קלאָר ווערן די פּאָזיציע פון רוסלאַנד צו איר אָקופּאַציע אין ליטע. דעם שלום וועט מען קענען ראַטיפיצירן גלייך, ווי דאָס רוסישע מיליטער וועט פאַרלאָזן די ליטווישע טעריטאָריע.

די לינקע ס. ד. האָבן געמאָלדן, אַז זיי זיינען איבערצייגט, אַז דאָס סאָוועטישע רוסלאַנד מיינט ערנסט מיט איר שלום־אָפּמאַך מיט ליטע. אויב די באָלשעוויקעס וואָלטן געוואָלט נעמען ליטע, וואָלטן זיי דאָס אָפן געזאָגט, דעריבער דאַרף מען ראַטיפיצירן דעם שלום און די באָלשעוויקעס וועלן געוויס פאַרלאָזן ווילנע.

צום סוף איז אין פּרינציפּ אָנגענומען געוואָרן צו ראַטיפיצירן דעם שלום.

אויך אויפן אַלרוסישן צוזאַמענפאָר פון די ראַטן איז ערנסט באַהאַנדלט געוואָרן די שאלה וועגן ראַטיפיצירן דעם שלום.

דאַן האָט זיך אָנגעהויבן די עוואַקואַציע פון ווילנע. מ׳האָט אַרויסגעפירט לעבנסמיטלען, לעדער, מאַנופאַקטור און רויכוואַרג, פאַבריק־מאַשינען און פאַבריקאַטן, דרוק־מאַשינען, די לאַנדווירטשאַפטלעכע מאַשינען פונם איינציקן גרויסן סקלאַד פון לאַנדווירטשאַפטלעכע מאַשינען אין ווילנע און אַנדערע נייטווענדיקסטע זאַכן, ווי אויך דעם נאָטאַריאַלן אַרכיוו.

די ליטווישע קאָמענדאַנטור האָט זיך געקלאָגט אין דער ניי־געגרינדעטער רוסיש־ליטווישער קאָמיסיע, וואָס איר פאָרזיצער איז געווען ה׳ משה ראַפעס (מיטגליד פון צ. ק. פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי), אַז אַזאַ עוואַקואַציע וועט אינגאַנצן פאַרוויסטן דאָס אַזוי אויך חרוב׳ע לאַנד, אַז עס וועט נים זיין מיט וואָס די פאַבריקן צו עפענען, מיט וואָס די פעלדער צו באַאַרבעטן, אָבער אַלע טענות זיינען געבליבן אָן אַ רעזולטאַט.

צוזאַמען מיט דער עוואַקואַציע האָבן ניט אויפגעהערט די אַרעסטן און אַפילו טויט־שטראָפן. די ערשטע טויט־שטראָפן זיינען נאָך אויסגעפירט געוואָרן אין די ערשטע טעג פון דער באָלשעוויסטישער ממשלה:

לויטן באַשלוס פונם אויסעראָרדנטלעכן פעלד־געריכט, זיינען דעם 23 יולי דערשאָסן געוואָרן אין ווילנע: 1) סיגיזמונד

סענקעוויטש, אַן אַדעליקער, „פאַר פּראָוואָקאַטאָרישער טעטיקייט און דירעקטן אָנטייל אין דערשיסן קאָמוניסטן"; 2) באָלעסלאַוו וויליאַמאָוויטש, הויזאייגנטימער, „פאַר באַהאַלטן געווער מיט אַ בייזער כוונה"; 3) אַדאָלף יאַקימאָוויטש, געוועזענער קאָמיסאַר פון אַ פּאָליציי-צירקל אין דער פּוילישער צייט; 4) נאַאומענקאָ, אַ געוועזענער מיטגליד פון „וואָיענקאָם" און לעצטנס אַקטיווער מיטגליד פון דער פעלד-זשאַנדאַרמעריע. לויטן באַשלוס פון ווילנער „אָסאָבאָטדעל" זיינען דעם 21 אווגוסט דערשאָסן געוואָרן: 1) אַנטאָן מאַרטינאָוויטש נאָוויצקי, אַדעליקער—לאַנדבאַזיצער, „פאַר אַקטיוון קאַמף קעגן די באָלשעוויקעס"; 2) יוזעף מיכאַילאָוויטש קאָטשאַנאָווסקי „פאַר געהערן צו פּ. אָ. וו. און שפּיאָנאַזש צום שאָדן ראַטן-רוסלאַנד"; 3) וואַסילי איגנאַטיעוויטש קערקוץ, אַ געוועזענער שעף פון ראַטן-מיליציע, „פאַר שוחד און אויספּרעסונג"; 4) שלמה בן משה שטיינבערג—„ווייסגוואַרדייאישער שפּיאָן"; 5) מיכאַאיל אוסטינאָוויטש פּאַטשקאָווסקי, „פאַר פרייוויליקן אַריבערגיין פון רויטער אַרמיי אין פּוילישער און פאַרן פייניקן אין לאַגער קריגס-געפאַנגענע רויטע אַרמייער". (אחוץ די דאָזיקע ניין, זיינען געטויט געוואָרן נאָך אייניקע מענטשן, אָבער ס'האָט זיך דעם מחבר ניט איינגעגעבן צו באַקומען די דאָקומענטן מיט די נעמען).

פון דער אנדער זייט האָבן אַגענטן פון דער ליטווישער רעגירונג אַרעסטירט באַפולמעכטיקטע פון די רעווקאָמען אין טראָק, סוועציאַן, קאָמאַראָוו און פּאָדומבלע און געהרגעט דעם פאָרזיצער פון לאַנדוואָראָווער רעווקאָם ח' מאָראָזאָוו.

דאָס אַלץ האָט געשאַפן אַ פאַרפּלאָנטערטן סיכסוך און גורם געווען קעגנזייטיקע באַשולדיקונגען, אָבער די „פאַרשטענדיקונגס-קאָמיסיע" האָט סוף-כל-סוף געלונגען ערליידיקט דעם גאַנצן קאָנפליקט בנוגע די אַרעסטירטע פון ביידע צדדים און בנוגע דעם געהרגעטן מאָראָזאָוון, ווי אויך אַלע אַנדערע רוסיש-ליטווישע סיכסוכים, למשל, וועגן דער עוואַקואַציע און רעעוואַקואַציע.

די ליטווינער האָבן זיך גענומען ענערגיש אָרגאַניזירן זייער מאַכט אין שטאָט, אָבער נאָך אַלע זייערע אָנשטרענגונגען זיינען זיי פאָרט געווען זייער שוואַך, און די פּראָטעסטן פון דער ליטווישער רעגירונג זיינען געבליבן אַ קול-קורא במדבר. דער פאַרעקשנטער געראַנגל פון דער ליטווישער דעלעגאַציע אין דער פאַרשטענדיקונגס-קאָמיסיע האָט ניט אויפגעהערט טאָג-איין טאָג-אויס—און עס האָט ניט אויפגעהערט די עוואַקואַציע לויט אַלע דינים פון עוואַקואַציע-צייט. אמת, אין אַ גאַנצע ריי פאַלן איז די ליטווינער געלונגען מציל צו זיין דעם אָדער יענעם מוסד, גענויער גערעדט, זיין פאַרמעגן, די אָדער יענע פּערזאָן, אָדער צו שטערן אַ וועלכע-ס'איז געפּלאַנטע תחבולה, אָבער בכלל האָט זיך געשאַפן זייער און זייער אַ שווערער מצב.

פונקט ווי אין משך פון די פיר וואָכן ביז דער עוואַקואַציע, אַזוי אויך אין די צוויי וואָכן עוואַקואַציע האָט זיך די ליטווישע קאָמענדאַנטור תמיד געהאַלטן אויף דער וואַך, כדי ניט בלויז ניט אַריינצופאַלן אומגעריכט אין אַ נעץ, נאָר אויך בכלל ניט צו געבן קיין אויסרייד יענעם צד צו באַשולדיקן אין עובר זיין אויף דער נייטראַליטעט. ליטע האָט ניט געבראָכן דעם אָפּמאַך און האָט שטרענג אויסגעהאַלטן איר נייטראַליטעט. זי האָט ניט געבראָכן די נייטראַליטעט אפילו אין דער צווייטער העלפט אווגוסט, ווען דער מיליטערישער מצב-הענינים אויפן פּויליש-רוסישן פראָנט האָט זיך געענדערט לרעה פאַר די באָלשעוויקעס און ווען ס'האָט זיך גענומען רוקן אַ סכנה אויף די ליטווינער מצד די פּאָליאַקן. די ליטווישע רעגירונג האָט דערשפּירט די מעגלעכקייט פון אַ קאַטאַסטראָפע אויך פון אינעווייניק, און איר קאָמענדאַנטור אין ווילנע האָט אָנגענומען די געהעריקע מיטלען און האָט ענערגיש אַ פאָדער געטאָן פון רעווקאָם די פאַרגיכערונג פון דער ענדגילטיקער עוואַקואַציע.

II. ווילנע—ליטע.

דעם 25 אווגוסט 1920.—די ליטווינער האָבן זיך דערוואוסט, אַז עס גרייט זיך אין ווילנע אַן אַקציע, וואָס האָט געקענט צונישט מאַכן אַלע ליטווישע האָפענונגען אויף ווילנע, און זיי האָבן גענומען קאָנצענטרירן זייערע חיילות אַרום ווילנע. אַזוי אַז אין משך פון 24 און 25 אווגוסט 1920 האָבן זיי אַרומגענומען ווילנע ווי אַ רינג און האָבן באַלד פאַרנומען אויך די שטאָט. דער רעווקאָם האָט געמוזט מסכים זיין מיט די ליטווישע באַווייזן און האָט דעם 27 אווגוסט לגמרי פאַרלאָזן ווילנע.

דעם 25 אווגוסט איז אַרויס דער ערשטער באַפעל פון ליטווישן קאָמענדאַנט קורקאוסקאַס מיט דער מעלדונג וועגן דעם, אַז מהיום והלאה איז ווילנע אין רשות פון דער ליטווישער מאַכט. דעם אייגענעם טאָג איז איבער דער שטאָט פונאַנדערגעקלעפּט געוואָרן אויך אַ באַפעל פון דער ליטווישער רעגירונג, וואָס איז דאַטירט געווען: קאָוונע, 13 יולי 1920, און אונטערגעשריבן: אַ. סטולגינסקאַס (ממלא-מקום פון פּרעזידענט פון דער רעפּובליק און פאָרזיצער פון גרינדונג-סיים), ד"ר א. גריניוס (פאָרזיצער פון מיניסטאָרן-קאַבינעט) און זשוקאַס (מיניסטער פון דער פאַרטיידיקונג פון לאַנד און ממלא-מקום פון אויבערקאָמאַנדיר). דאָס איז דער טעקסט פון דעם דאָזיקן באַפעל:

„אויפן יסוד פון § 1 פון די אויסעראָרדנטלעכע געזעצן וועגן פאַרטיידיקן די מלוכה ווערט אויסגערופן קריגס-צושטאַנד אויף דער טעריטאָריע פון ליטע, וואָס איז באַפרייט געוואָרן פון דער פּוילישער אָקופּאַציע. זינט דעם טאָג פון דעם דאָזיקן געמאָלדענעם באַפעל גייען אויף דער באַפרייטער טעריטאָריע פון ליטע אַריין אין קראַפט די אויסעראָרדנטלעכע געזעצן וועגן דער פאַרטיידיקונג פון דער מלוכה".

די ערשטע איינדרוקן, פּלענער און אויפטוען.— אַ מאָדנע רואיקייט איז אויף דער שטאָט אַרויף. די גאַנצע לעצטע דריי חדשים האָט די שטאָט געלעבט אין אַ צושטאַנד פון אַ דריקנדיקער אָנגעשטרענגטקייט. די יידישע באַפעלקערונג בכלל האָט געזיפצט און געלעכצט נאָך די ליטווינער, און די פּוילישע—נאָך די פּאָליאַקן. „ווען וועלן שוין אַמאָל קומען די ליטווינער?" האָט מען אויף שריט און טריט געהערט פון יידן; „ווען וועלן שוין צוריק קומען די פּאָליאַקן?"—האָבן די פּוילישע געפרעגט. איצט, אַז די ליטווינער זיינען געוואָרן די בעלי-בתים פון שטאָט, האָבן זיך כמעט אַלע, אפילו די קעגנער, מיט אַמאָל באַרואיקט. די געשפּאַנטקייט איז מיט אַמאָל ווי ניט געוואָרן. כמעט אַלע האָבן פרייער אָפּגעאָטעמט. די שטאָט האָט אויפגעלעבט. די געשעפטן האָבן זיך געעפנט, ס'האָבן זיך מיט אַמאָל באַוויזן כל המינים שפּייז-פּראָדוקטן, כל המינים סחורות,—די מערק, די פּלעצער און די גאַסן זיינען מיט אַמאָל באַלעבט געוואָרן.

דעם 26-טן אווגוסט, 8 אַזייגער אין אָוונט לויט דער אָרטיקער צייט, האָבן די ליטווינער אויפגעהאַנגען אויפן שלאָסבאַרג זייער דרייפאַרביקע פאָן און האָבן דערביי געמאַכט אַ סאַלוט פון האַרמאַטן. פרייטאָג, דעם 27, איז אין אָוונט אַריין אין שטאָט אַ ליטווישער פּאָלק און מ'האָט ווייטער סאַלוטירט לכבוד אים פון האַרמאַטן. די באַפעלקערונג האָט דאָס ניט געוואוסט און האָט זיך שטאַרק איבערגעשראָקן פון די אומגעריכטע שאָסן. פאַר אירע אויגן האָט שוין ווידער גענומען שוועבן אַ געפאַר, אָבער באַלד האָט זי זיך דערוואוסט די אמתע סיבה און האָט זיך באַרואיקט.

דעם זעלביקן אָוונט פון 27 אווגוסט זיינען מיט אַ ספּעציעלן צוג פון קאָוונע קיין ווילנע געקומען צו פאָרן דער מיניסטער פון פאָלקס-פאַרטיידיקונג זשוקאַס, דער מיניסטער פון פאָלקסבילדונג ק. ביזאוסקאַס, דער דירעקטאָר פון וועג-מיניסטעריום גרינקעוויטש, אין דער באַגלייטונג פון די העכערע מיליטערישע

און ציווילע באַאַמטע און פון פאָרשטייער פון דער פרעסע. באַלד זיינען קיין ווילנע געקומען די ערשטע צוויי צוגן פון לאַנדוואָראָוואָ און ניי=סווענציאַן.

דער בילדונגס=מיניסטער האָט באַשלאָסן תיכף=ומיד צו עפענען אין ווילנע אַ מיטל=שול, דערווייל מיט די ערשטע פיר קלאַסן. די אונטערריכטס=שפּראַך האָט געדאַרפט זיין ליטוויש, אָבער פאַר די וואָס קענען ניט קיין ליטוויש וועט מען איינפירן די שפּראַך לויט זייער פאַרלאַנג.

ס׳איז געקומען צו פאָרן דער מיניסטער פאַר ווייסרוסישע ענינים און האָט אָנגעהויבן אַ רעגיסטראַציע פון די ווייסרוסן.

נאָכן אוועקגיין פון דער רויטער אַרמיי איז אין ווילנע פאַרבליבן די רעעוואַקואַציע=קאָמיסיע.

די רוסישע דעלעגאַציע האָט באַלד איבערגעגעבן די רשימה פון די אַרעסטירטע ליטווישע בירגער, כּדי זיי צו באַפרייען, לכי דעם הסכּם פון דער געמישטער ליטוויש=רוסישער קאָמיסיע. די פראַגע וועגן די ליטווישע בירגער, וואָס זיינען אַרעסטירט געוואָרן דורכן רעווקאָם, איז געווען איינע פון די אָנגעווייטאָגטסטע אין די ליטוויש=רוסישע באַציאונגען און בכלל אין לעבן פון ווילנע פאַר יענע טעג. די פאָרשטייער פון דער ליטווישער מאַכט האָבן זיך געהאַלטן ביי דעם שטאַנדפּונקט, אַז כּל=זמן די אָפּהיטונג פון דער אָרדענונג אין שטאָט געהערט דער רוסישער סאָוועטישער מאַכט, קען זיך די ליטווישע רעגירונג ניט אַריינמישן אין דעם ענין פון אַרעסטירן. בלויז אין איינצלנע פאַלן פלעגן די ליטווינער פאָדערן די באַפרייאונג פון אומשולדיק אַרעסטירטע. נאָר אויף דער זיצונג פון דער ליטוויש=רוסישער פאַרשטענדיקונגס=קאָמיסיע דעם 25 אויגוסט האָט די רוסישע דעלעגאַציע, לויט דער פאָדערונג פון די ליטווינער, מבטיח געווען צו דער קומעדיקער זיצונג צוצושטעלן די רשימה פון די אַרעסטירטע פערזאָנען. דעם 26 איז אַרויס אַ מעלדונג פון רעווקאָם, אַז די מאַכט גייט אַריבער צו דער ליטווישער רעגירונג. דאָך האָט די ליטווישע דעלעגאַציע אויף דער זיצונג פון דער קאָמיסיע געמאָלדן, אַז אויף דער ליטווישער טעריטאָריע, בפרט אין ווילנע, קען קיינער ניט אַרעסטירט ווערן דורך דער סאָוועטישער מאַכט און ניט אוועקגעפירט ווערן מחוץ די גרעניצן פון ליטע, און אַז די שוין אַרעסטירטע ליטווישע בירגער דאַרפן איבערגעגעבן ווערן דער ליטווישער מאַכט, כּדי אָנצוקלאָגן זיי אין געריכט און נאָך דער באַשולדיקונג צו באַשטראָפן זיי על=פּי די דינים פון דער ליטווישער מלוכה; דערביי קענען די פאָרשטייער פון דער סאָוועטישער מאַכט אַרויסטרעטן ווי אַ פּריוואַטער באַשולדיקער. דעם 25 נאָך האָבן די ליטווינער ביי נאָוואָ=ווילייסק פאַרהאַלטן אַ צוג מיט 72 אַרעסטירטע ליטווישע בירגער, וואָס דער „אָסאָבאָטדיעל" האָט געהאַט בדעה אוועקצופירן קיין רוסלאַנד. די ליטווישע דעלעגאַציע האָט וועגן דעם געמאָלדן, און עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דער גאַנצער ענין איז אַ פועל=יוצא פון אַ טעות. אין רעזולטאַט זיינען אַ סך באַפרייט געוואָרן, צווישן זיי אויך די רוסישע זשורנאַליסטן מ אַ ר ק אָ וו און ש אַ ט.

נאָכדעם האָבן די ליטווינער צונויפגעשטעלט פּלענער פון אַרבעט אויף די געביטן פון קאַמף מיטן יקרות, מיטן באַנדיטיזם, מיט די קלעפּיקע קראַנקהייטן, פּלענער פון אַרבעט אויף די געביטן פון עקאָנאָמישן אויפבוי פון לאַנד, פון קולטורעלן שאַפן און בילדונג, און ועל כּלם אויפן געביט פון התקרבות מיט די אָרטיקע נאַציאָנאַליטעטן. צונויפגעשטעלט פּלענער און תיכּף צוגעטראָטן זיי דורכצופירן. דערביי האָבן זיי אויך געזוכט צוצוציען די אָרטיקע כּוחות, אָנערקענענדיק, אַז זיי, די אָרטיקע כּוחות, וואָס זיינען גוט באַקאַנט מיט די ספּעציפישע באַדינגונגען פון דעם באַפרייטן קאַנט, קענען מיט אַ פּעולה אַרבעטן לטובת ליטע.

דער ווילנער נייער מאַגיסטראַט.—ווי ס׳איז שוין געווען דערמאָנט, האָט פּאַראַלעל מיט דער מיליטערישער סאָוועטישער מאַכט פון אָנהייב אָן געזאָלט אָנהייבן צו פונקציאָנירן אויך די ליטווישע מאַכט, לכל הפּחות די ציווילע. ביים ליטווישן קאָמענדאַנט און אין ליטווישן קאָמיטעט זיינען דעמאָלט פאָרגעקומען אייניקע זיצונגען פון פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן וועגן איבערנעמען דעם מאַגיסטראַט, וועלכער איז דאַן אָנגעפירט געווען פון אַ צייטווייליקן קאָמיטעט פון די אָנגעשטעלטע. ס׳איז שוין געווען צונויפגעשטעלט אַ צעטל פון 12 פּערזאָן, צו דריי פון יידן און פּאָליאַקן, צו צוויי פון ליטווינער און ווייסרוסן און צו איינעם פון די דייטשן און רוסן. דער דאָזיקער צעטל האָט געזאָלט באַשטעטיקט ווערן דורך דעם ליטווישן קאָמענדאַנט און זיי האָבן תיכּף געדאַרפט צוטרעטן צום איבערנעמען דעם מאַגיסטראַט. אָבער אין דעם זעלביקן טאָג האָט זיך באַוויזן אַ באַפעל, אַז די גאַנצע מאַכט געהערט דעם רעווקאָם און קיין שום באַזונדערע קאָמיטעטן טאָרן ניט פונקציאָנירן. אין עטלעכע טעג אַרום איז דאַן געקומען אַ ידיעה, אַז דער רעווקאָם גייט אַוועק און מ׳האָט זיך ווידער גענומען גרייטן צום איבערנעמען דעם מאַגיסטראַט. אָבער אַקטועל איז די שאלה געוואָרן ערשט דעם 25 אויגוסט. דאַן זיינען ווידער פאָרגעקומען אַ גאַנצע ריי זיצונגען פון פאָרשטייער פון די נאַציאָנאַליטעטן און ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז דער צייטווייליקער מאַגיסטראַט דאַרף זיין פון 7 פּערזאָן, צו צוויי פון יידן, פּאָליאַקן און ליטווינער און איין ווייסרוס. דערביי האָבן די יידישע פאָרשטייער געהאַט אויסצושטיין אַ גרויסן קאַמף מיט פאַרשיידענע „פּערזענלעכקייטן", וואָס האָבן זיך שוין אַריינגעמאַכט צום קאָמענדאַנט און האָבן געפּרובט ריידן אין נאָמען פון די יידן. נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען מיט די פאָרשטייער פון די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן, האָט דער קאָמענדאַנט שבת דעם 28 אויגוסט באַשטעטיקט די דאָזיקע פּערזאָנען ביז דער צייט, ווען ס׳וועט אויסגעקליבן ווערן די שטאָט=פאַרוואַלטונג אויפן יסוד פון אַלגעמיינער אָפּשטימונג: 1) אַלס פּרעזידענט פון דער שטאָט ווילנע—דער בירגער יאָנאַס קימאָנט (ליטווינער, געשוואָרענער אַדוואָקאַט); 2) זיין פאַרטרעטער—באָלעסלאַוו סטאַנקעוויטש (פּאָליאַק, באַנקדירעקטאָר); 3) סטאַניסלאַוו טשיזשעווסקי (ווייסרוס, פאָרזיצער פון דעם קאָאָפּעראַטיוון=פאַרבאַנד); 4) מאַריאַן דזעוויצקי (ליטווינער, געוועזענער מיטגליד פון שטאָטראַט); 5) אַלבערט קאַבאַטשניק (ביזאיצטיקער יידישער לאַווניק); 6) יונה שאַפּיראָ (דעמ. פּאַרטיי, ראַטמאַן פון געוועזענעם שטאָטראַט); 7) יוזעף סאָסנאָווסקי (פּאָליאַק). אַלס סעקרעטאַר איז באַשטימט געוואָרן יוזעף יאַכימאָוויטש, וואָס איז געווען סעקרעטאַר פון מאַגיסטראַט אַ יאָר 20 ביי די רוסן, דערנאָך ביי די דייטשן, באָלשעוויקעס, פּאָליאַקן און באָלשעוויקעס; אַלס זיין געהילף—איגנאַץ יאַנקאָווסקי (פּאָליאַק). דעם 30 אויגוסט איז געווען די ערשטע זיצונג. דער מאַגיסטראַט האָט צווישן זיך צעטיילט די אַרבעט אויף אַזאַ אופן: די אַלגעמיינע אָפּטיילונג, די קאַנצעלאַריע און די יורידישע אָפּטיילונג האָט גענומען דער שטאָט=פּרעזידענט ק י מ אָ נ ט; די פינאַנסן=אָפּטיילונג, די קאָנטראָלע און דעם לאָמבאַרד—ס ט אַ נ ק ע וו י ט ש; טעכנישע, קאָמערציעלע און אינדוסטריעלע אָפּטיילונג—ק אַ ב אַ ט ש נ י ק; גיטער, גערטנער, פאַרלאָזענע הייזער און סטאַטיסטיק—ס אָ ס נ אָ וו ס ק י; פייערלעשער, מערק און פּלעצער—דזעוויצקי; סאַניטאַרע און צדקה=אָפּטיילונג—שאַפּיראָ; דערנערונג און באַהייצונג—ט ש י ז ש ע וו ס ק י.

ס׳זיינען אינטערעסאַנט אייניקע מאָמענטן פון דער ערשטער זיצונג פון נייעם מאַגיסטראַט. דער יידישער לאַווניק ה׳ י ו נ ה ש אַ פּ י ר אָ האָט אויפגעהויבן די פראַגע וועגן איינשליסן אין די שטאָטישע אַנשטאַלטן אויך די יידישע וואוילטעטיקע מוסדות, אָנווייזנדיק, אַז ביי די רוסן האָבן זיי באַקומען שטענדיקע סובסידיעס. אויך די

דייטשן האָבן אין פּרינציפּ אָנערקענט, אַז די יידישע אַנשטאַלטן דאַרפן אויסגעהאַלטן ווערן צוגלייך מיט די ניט=יידישע. אַ נייס האָבן נאָר איינגעפירט די פּאָליאַקן, וואָס האָבן אויסגעשלאָסן די יידן פון דער מעגלעכקייט עטוואָס צו פאַרלייכטערן דעם קיום פון זייערע מוסדות. די יידישע קהילה האָט געמוזט אויסהאַלטן די מוסדות זעלבשטענדיק פון גאַנץ אַנדערע מיטלען. ה׳ שאַפּיראָ האָט אויך אָנגעוויזן, אַז עס איז ניט קיין יושר ניט אויסצוהאַלטן די יידישע שטאָטישע אַנשטאַלטן, ווייל דעם גרעסטן טייל פון די שטייערן צאָלן אין שטאָט דווקא די יידן. דאָ האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז די פּאָליאַקן האָבן אויסגעהאַלטן פינף פּוילישע קינדערהיימען, צוויי מושב=זקנימס און פיר פּוילישע שפּיטאָלן און בלויז איינציקן יידישן שפּיטאָל. ה׳ שאַפּיראָ האָט דעריבער געפאָדערט, אַז צו שטאָט זאָלן אויך אַריבער די פינף יידישע קינדערהיימען (יתומים=הויז, תלמוד=תורה, אחיעזר, גאָלדע מאַרקס און די קאָלאָניע פאַר שוואַכע קינדער) און דער פרויען=און קינדער=שפּיטאָל אין זווערינעץ. דער מאַגיסטראַט האָט באַפולמעכטיקט דעם ה׳ שאַפּיראָ צוצושטעלן די נייטיקע ידיעות וועגן די אַלע מוסדות און דעמאָלט וועט די שאלה ענדגילטיק באַשלאָסן ווערן. צום סוף פון דער זיצונג איז אָנגעקומען אַ דעלעגאַציע פון דער קהילה, אין דער פּערזאָן פון הרב י. ר ו ב י נ ש ט י י ן און ה׳ אליעזר קרוק, וועגן דעם זעלביקן ענין. דער שטאָט=פּרעזידענט ה׳ ק י מ אָ נ ט האָט זיי אויפגענומען אין דער געגנוואַרט פון דעם לאַווניק פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, ה׳ שאַפּיראָ. די דעלעגאַציע האָט צוגעשטעלט אַלע נייטיקע מאַטעריאַלן וועגן די העכער 7000 יידישע קינדער, וואָס באַקומען עסן אין די שולן, קיכן און אין די קינדערהיימען (צו 1 און 2 מאָל אַ טאָג). דער שטאָט=פּרעזידענט האָט געענטפערט דעם ראַבינער און האָט אויסגעדריקט זיין צופרידנקייט, וואָס ער האָט זיך ווידער געטראָפן מיט די אַלטע כלל=טוער, און האָט געמאָלדן, אַז ער איז פולשטענדיק מסכים מיט די פאָדערונגען פון דעם לאַווניק ה׳ שאַפּיראָ און דער דעלעגאַציע, נאָר די שאלה מוז באַטראַכט ווערן דורכן מאַגיסטראַט.

די ליטווינער האָבן געפונען די שטאָטישע בעל=הבתישקייט אין זייער אַ שפלן מצב. די הנהגה אין מאַגיסטראַט אונטער דער פּוילישער ממשלה איז געווען אין אַלע פּרטים אַן אומגעלומפּערטע, און מחמת דעם גרעסטן טייל פון דעם ביודושעט האָבן איינגעשלונגען די אָנגעשטעלטע, האָט דער מאַגיסטראַט ניט געקאָנט אָפּגעבן זיך מיט דיווירקלעכע הצטרכותן פון שטאָט. די שטאָט=פאַרוואַלטונג איז געשטאַנען ביי אַ דעפיציט פון אַן ערך 17 מיליאָן מאַרק, דאָס איז געווען זייער אַ שווערע ירושה פאַרן צייטווייליקן מאַגיסטראַט אונטער דער נייער ממשלה.

אחוצדעם האָבן אויך די באָלשעוויקעס אַריינגעטראָגן אין לעבן פון מאַגיסטראַט אַ תוהו=ובוהו פאַר די 6 וואָכן, וואָס זיי האָבן פאַרבראַכט אין ווילנע, און די שטאָטישע אָנגעשטעלטע, וואָס האָבן באַקומען זייערע שכירות אין סאָוועטיש געלט, האָבן ביי די ליטווינער געמאָנט די דיפערענץ.

די צענטראַלע ליטווישע רעגירונג אין קאָוונע האָט מסכים געווען אויסצוהעלפן ווילנע מיט אַ הלוואה פון אַ מיליאָן אָסטמאַרק. אָבער נאָך איידער די הלוואה איז רעאַליזירט געוואָרן, זיינען שוין אויף איר חשבון אָנגעקומען פון קאָוונע עטלעכע וואַגאָן פּראָדוקטן. די פּראָדוקטן זיינען קודם=כל פונאַנדערגעטיילט געוואָרן צווישן די אינטערנאַטן. מ׳האָט זיך ענערגיש גענומען באַזאָרגן מיט פּראָדוקטן אויך אַלע איבעריקע אינסטיטוציעס.

די ליטווישע רעגירונג האָט געהאַט בדעה קודם=כל אַוועקצושטעלן די פינאַנסן פון שטאָט אַזוי, אַז די אָנגעשטעלטע זאָלן ניט איינשלינגען דעם וויכטיקסטן טייל פון ביודזשעט און אַז אַלע געמאַכטע עקאָנאָמיעס זאָלן גיין צום דעקן די נויטן פון דער באַפעלקערונג. די גאַנצע אויסרעכענונג איז געווען אויף דער גענויער באַציאונג פון דער באַפעלקערונג, וואָס האָט געדאַרפט פּינקטלעך און רעגולער צאָלן די שטאָטישע שטייערן און דערמיט אַריינברענגען די נייטיקע הכנסות אין דער שטאָטישער קאַסע, כדי צו געבן די מעגלעכקייט וואָס גיכער און ראַציאָנעלער צו באַפרידיקן די באַדערפענישן פון שטאָט.

די באַציאונגען צווישן די פאָרשטייער פון די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן אין מאַגיסטראַט זיינען געווען „זאַכלעכע און אָן פניות", ווי ס׳האָט זיך אויסגעדריקט דער יידישער לאַווניק ה׳ יונה שאַפּיראָ.

דער מאַגיסטראַט האָט זיך תחילת גענומען ערנסט און ענערגיש צו דער אַרבעט — אַרויסצוראַטעווען די שטאָט פון איר טרויעריקן מצב, אין וועלכן זי איז אַריינגעפאַלן און האָט געניכוועט פון אָנהייב וועלט=מלחמה אָן. די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען גרויס, דער יקרות אויף די נייטיקסטע לעבנסמיטלען אומגעהייער און די עפּידעמישע קראַנקהייטן האָבן ניט אויפגעהערט. דער ענין דערנערונג און דער קאַמף מיט די עפּידעמיעס האָבן געפאָדערט קאָלאָסאַלע כוחות און קאָלאָסאַלע מיטלען. האָט דער מאַגיסטראַט ביי אַלעמען, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן אין דער שטאָטישער קאַסע דאָס געצאָלט פאַר עלעקטרישער ענערגיע, פאַר וואַסער און קאַנאַליזאַציע, אַגב, דער מאַגיסטראַט האָט טראַקטירן מיט סאָוועטיש געלט, גענומען פאָדערן, זיי זאָלן אין משך פון זיבן טעג אַריינטראָגן די סומעס, וואָס ס׳קומט פון זיי, מיט פּוילישע מאַרקן און באַקומען צוריק די אַריינגעטראָגענע סאָוועטישע רובלס. ער האָט אויך געפאָדערט פון אַלע איינוואוינער פון ווילנע, זיי זאָלן אַריינטראָגן אין קאַסע פון מאַגיסטראַט אַלע חובות פון די שטאָטישע שטייערט, וואָס ס׳קומט פון זיי פאַר אומבאַוועגלעכע גיטער, דירות=אָפּצאָל, איינצייטיקע הכנסה=שטייער, די שטייערס פאַר וועלאָסיפּעדן, הינט וכדומה. דער עולם שטייערצאָלער איז אָבער געווען ניט גאָר פּינקטלעך אין אַריינטראָגן דאָס געלט. נאָכדעם האָט דער מאַגיסטראַט אָפיציעל געמאָלדן, אַז אַלע אייגנטימער פון האַנדלס=אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען זיינען מחויב ביז 1 אָקטאָבער 1920 אַריינצוטראָגן אין קאַסע פון מאַגיסטראַט לטובת דער שטאָט די גאַנצע סומע, וואָס קומט פון זיי פאַרן יאָר 1919. באַלד האָט אויך אָנגעהויבן טיילווייז רעאַליזירט ווערן די קאָוונער 1=מיליאָניקע הלוואה. האָט מען געקענט אַ ביסל פונאַנדערנעמען די הענט. דאָס געלט האָט אָבער אַלץ ניט געקלעקט אויף צו באַפרידיקן די געוואַלדיקע הצטרכותן פון שטאָט. מ׳האָט געפונען גענוג געזעלשאַפטלעכע אַרבעט פאַר אַרבעטסלאָזע, אָבער „מחמת דער געדריקטער פינאַנסיעלער לאַגע" פון מאַגיסטראַט און מחמת מאַנגל אין די נייטיקע מאַטעריאַלן, האָט מען זיך געמוזט באַגרעניצן מיט די נאָך פון די פריערדיקע יאָרן אָנגעהויבענע אַרבעטן פון קאַנאַליזאַציע און וואַסערלייטונג. אגב, האָבן יידישע אַרבעטער נאָך אַלץ ניט געהאַט קיין צוטריט צו די געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן אַדאַנק די אַלטע טראַדיציעס און די בעלי=חזקה.

דער מצב פון ווילנע בנוגע האָלץ איז שוין גאַנצע זעקס יאָר אַ שווערער. אין סעפּטעמבער איז דער מצב געוואָרן גאָר ערנסט. די שטאָט האָט זיך גענייטיקט אין 30,000 קוביק=קלאַפטער האָלץ און פרייע זאַפּאַסן איז געווען סך=הכל פון 5 ביז 7 טויזנט קוביק. דערצו איז דער צופיר אויך שווער געווען. פונדעסטוועגן האָט דער מאַגיסטראַט צוזאַמען מיט געוויסע קרייזן האָלץ=סוחרים זיך ענערגיש משתדל געווען אין קאָוונע און אַלס פועל=יוצא האָט זיך שוין אָנגעהויבן דער „ספּלאַוו" אויף דער ווילִיע, הגם די רעזולטאַטן זיינען געווען גאַנץ קליינע, מחמת אין אָקטאָבער שטעלט זיך דער „ספּלאַוו" אָפּ און אין די געבליבענע עטלעכע וואָכן איז אוממעגלעך געווען צו טראַנספּאָרטירן פון קאָוונע דעם גאַנצן נייטיקן סכום האָלץ.

בנוגע צו דערנערונג האָט דער מאַגיסטראַט, אחוץ די פראָ

דוקטן פון קאָוונע, וואָס זיינען צעטיילט געוואָרן בלויז צווישן די אינטערנאַטן. באַקומען אויך פון דער קאָמענדאַנטור אַ געוויסן סכום פּראָדוקטן, וואָס די קאָאָפּעראַטיוון האָבן באַקומען פון דער סאָוועטישער מאַכט אויף צו צעטיילן דער באַפעלקערונג. דער סכום פּראָדוקטן איז געווען אַ קלענער און האָט קיין שום באַדייטונג ניט געקענט האָבן.

אין שטאָט איז געוואָרן אַלץ ביליגער, דער זול האָט אָן אויפהער פּראָגרעסירט. מיט יעדן טאָג זיינען די מקחים אויף די נייטיקסטע לעבנסמיטלען אַלץ מער געפאַלן. אָנשטאָט 18—20 פּוילישע מאַרק האָט שוין אַ פונט ראָזעווע ברויט געקאָסט 7—$7^1/_2$ מאַרק. און אַזוי איז געווען מיט אַלע אַנדערע שפּייז-פּראָדוקטן. די סיבה פון דער ירידה פון די פּרייזן איז געווען דער פּרייער האַנדל, דאָס וואָס מ׳האָט פון די דערפער אָנגעפירט אין שטאָט גרויסע מאַסן פּראָדוקטן; ס׳האָבן דערויף געווירקט אויך די קלאַנגען, אַז דער מאַגיסטראַט און געוויסע קאָאָפּעראַטיוון האַלטן ביים באַקומען גרויסע פּאַרטיעס סחורות.

און פונדעסטוועגן, ניט געקוקט אויפן זול, ניט געקוקט אויף די מעגלעכקייטן פונם מאַגיסטראַט, האָבן זיך אין מיטן סעפּטעמבער פאַרמאַכט אַלע יידישע קינדערקיכן און 7000 קינדער זיינען געבליבן הונגערן. און נאָכמער, ניט געקוקט אפילו דערויף, האָט „גאַזעטאַ קראַיאָוואַ" געהאַט די חוצפה צו באַשולדיקן דעם פאַרוואַלטער פון דער אָפּטיילונג פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג ביים מאַגיסטראַט ה׳ שאַפּיראָ, אַז די קריסטלעכע „פּריוטן" האָבן כלומרשט באַקומען ווייניקער פּראָדוקטן, ווי די יידישע. ה׳ שאַפּיראָ האָט געבראַכט אָפיציעלע ציפער פון די ביכער פון דער אָפּטיילונג, וואָס באַווייזן פונקט דעם היפוך. ער האָט דערביי פאַרזיכערט, אַז דער נייער מאַגיסטראַט האָט זיך געהאַלטן אין זיין טעטיקייט אָן דעם פּרינציפּ פון גלייכבאַרעכטיקונג פון אַלע איינוואוינער און ווייס ניט פון קיין שום פניות.

די אמתע סיבה פון דעם אַלעם איז געווען דער פאַקט, וואָס די השפּעה אין מאַגיסטראַט האָבן וואָס ווייטער אַלץ מער באַקומען די אַלטע פּריצים, וואָס האָבן ביז אַהער בעל-הבתעוועט אין אים. דער פּאָליטישער מצב פון ליטע איז וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ וואַקלדיקער, אומזיכערער און האָט אומגינסטיק געווירקט אויך אויף געוויסע עלעמענטן פון מאַגיסטראַט און אויף זייער טעטיקייט. די ליטווינער האָבן זיך געהאַלטן שוואַך,—איז אין מאַגיסטראַט ניט דורכגעפירט געוואָרן דער פּרינציפּ פון גלייכבאַרעכטיקונג פון די שפּראַכן בכלל און פון יידיש בפרט, ניט געקוקט, וואָס פאַקטיש זיינען די יידן אין ווילנע 50 פּראָצענט. אַדאַנק דער הערשנדיקער פּאָזיציע, אויף וועלכער ס׳האָבן זיך געשטעלט די אַלטע פּריצים, וואָס זיינען געוואוינט געווען צו ראָנדרעווען, האָט זיך די שטאָטישע בעל-הבתישקייט גענומען; פירן נאָכן אַלטן נאָך. אַלץ האָט צוריק גענומען ווערן אָפּגעלאָזן. מ׳האָט קלאָר איינגעזען, אַז נאָר אַ מאַגיסטראַט, וואָס וועט אויסגעקליבן ווערן פון דער גאַנצער באַפעלקערונג אויף ניט געפעלשטע דעמאָקראַטישע יסודות, וועט בכוח זיין אַרויסצופירן די פּילגעפּרובטע ווילנע פון איר קריטישן מצב. אגב, האָבן זיך שוין אָנגעהויבן די הכנות צו די וואַלן אין דער ווילנער קומעדיקער אמתער שטאָטפאַרוואַלטונג, און ס׳האָט זיך שוין אויפגעהויבן אין דער פּרעסע אויך די שאלה: וועלכע ווילנע זאָל קלייבן, צי די אמתע ווילנע אָן די אַרומיקע דערפער אָדער די אַזויגערופענע „גרויס-ווילנע", דאָס הייסט די שטאָט מיט די אַרומיקע דערפער?

דער מצב פון מאַגיסטראַט האָט זיך שפּעטער גענומען בעסערן. דאָס געצאָלט פאַר עלעקטרישער ענערגיע האָט גענומען אַריינגעטראָגן ווערן רעגולער און מ׳האָט אפילו גענומען צאָלן די פאַרשיידענע שטייערס. אחוץ דעם האָט די ליטווישע

רעגירונג געגעבן דעם מאַגיסטראַט 300,000 אָסטמאַרק אויף די מוסדות פון געזעלשאַפטלעכער פאַרזאָרגונג און אויך אַ באַדייטנדיקן סכום פּראָדוקטן.

ביים מאַגיסטראַט איז דעם 16 סעפּטעמבער אויסגעקליבן געוואָרן אַ שטענדיקער קאָמיטעט פון סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, וואוהין ס׳זיינען אַריין אויך צוויי יידישע מיטגלידער: י. ציפּקין פון צ. ב. פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען און נ. לאַנדאָן פון דער יידישער קהילה. דער דאָזיקער קאָמיטעט האָט באַקומען אין זיין רשות אַלע געלטן און פּראָדוקטן אויף צו צעטיילן צווישן די צדקה-אַנשטאַלטן און האָט אויך געהאַט דאָס רעכט צו מאָנען פאַרשיידענע אָפּצאָלונגען ביז 15 פּראָצענט פון קינעמאַטאָגראַפן און אַנדערע עפנטלעכע פאַרוויילונגען.

דער קאָמיטעט האָט געזאָרגט אייגנטלעך פאַר אינטערנאַטן, מושב-זקנימס און „פּריוטן". די פאָלקס-קיכן און קינדער-קיכן ביי די שולן האָבן נאָך אַלץ ניט געהאַט קיין פאַרזאָרגער. דאָ איז אויך געקומען צו הילף די ליטווישע רעגירונג. דער באַפולמעכטיקטער פון בילדונגס-מיניסטעריום האָט דעם 20 סעפּטעמבער אויפגערופן די פאָרשטייער פון די נאַציאָנאַלע געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס אויף אַ ישוב-הדעת מכּוח דער שאלה וועגן דעם מאַטעריעלן מצב פון די ווילנער געזעלשאַפטלעכע שולן. ס׳איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ צייטווייליקע קאָמיסיע פון 18 מיטגלידער (צו דריי פון אַלע זעקס היגע נאַציאָנאַליטעטן), וואָס האָט גענומען אויף זיך די התחייבות אויסצוזוכן די נייטיקע מיטלען פון דערנערונג פאַר די שול-קינדער און באַזאָרגן די שולן מיט הייץ-מאַטעריאַל. די רעגירונג פון איר זייט האָט צוגעזאָגט דעם מאַגיסטראַט צו שיקן אַלע טאָג צו צוויי וואַגאָן קאָרן פאַר ווילנע און דער סביבה, און דער מאַגיסטראַט וועט עס דאַרפן צעטיילן צווישן די מאַגיסטראַטן פון ווילנער קרייז.

דאָס גופא האָט אגב געדאַרפט גורם זיין די אָפּשוואַכונג פונם יקרות.

צום זעלביקן צוועק פון באַקעמפן דעם יקרות האָט געזאָלט דינען אויך די אַנטוויקלונג פון דעם ענין קאָאָפּעראַציע, וואָס איז געשטאַנען אין צענטער פון די ליטווישע פּלענער צו הייבן דעם עקאָנאָמישן וואוילשטאַנד פון לאַנד.

אַלץ, וואָס די ליטווינער האָבן געטאָן, האָט געהאַט בלויז איין ציל: אויפצובויען די חרוב-געוואָרענע בעל-הבתישקייט פון ליטע און צו פאַרלייכטערן דאָס לעבן פון אַלע אירע בירגער אָן אונטערשייד.

מיליטערישע באַפעלן.—פונקט ווי די ערשטע באַפעלן פון אַלע פריערדיקע מאַכטן, וואָס האָבן פאַרנומען ווילנע, האָבן אויך די ערשטע באַפעלן פון דער ליטווישער מאַכט זיך געמאָלדן מיט די באַוואוסטע שטרענגקייטן, וואָס האָבן געהאַט דעם צוועק צו „זיכערן די אָרדענונג און די רואיקייט אין שטאָט און איר סביבה". אָבער מיט איניקע זייער וויכטיקע מאָמענטן האָבן זיי זיך אויסגעצייכנט לטובה אין פאַרגלייך מיט יענע. ערשטנס, האָבן די ליטווינער לחלוטין ניט געשאָטן מיט קיין באַפעלן און פאַראָרדענונגען, גאָר ניט אין פאַרגלייך מיט אַלע פאָריקע שררות; נאָכמער, זיי האָבן זיך זעלטן געלאָזט הערן מיט זייערע באַפעלן און פאַראָרדענונגען. צווייטנס, האָבן זיי פונם ערשטן באַפעל אָן אפילו מיט אַ רמז ניט געלאָזט אַרויספירן אויפן זין, אַז עס זאָל גאָר מעגלעך זיין אַ וואָסער-ס׳איז אומגלייכקייט צווישן די בירגער. אַלע ווייטערדיקע באַפעלן האָבן געהאַט דעם איינציקן ציל—די פרייהייט און די גלייכהייט און די ברידערלעכקייט פון אַלע בירגער אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט און גלויבן. דער ערשטער באַפעל פון 25 אווגוסט האָט גערעדט וועגן „איינהיטן די אָרדענונג און די רואיקייט, וועגן באַשיצן די אומבאַרירלעכקייט פון פּערזאָן און אייגנס". דער צוויי-

טער באַפעל פון 31 אווגוסט האָט געשטרעבט ערנסט צו פאַרהיטן די שטאָט ווילנע און איר קרייז פון עפידעמישע קראַנקהייטן און פון הונגער; אויף די בעלי־בתים און פאַרוואַלטערס פון די הויפן זיינען אַרויפגעלייגט געוואָרן שטרענגע סאַניטאַרע התחייבותן און ס׳איז אַלעמען ערלויבט געוואָרן צו ברענגען צו פירן און צו טראָגן אין שטאָט שפּייז־פּראָדוקטן, האָלץ און אַנדערע סחורות.

אַ דריטער באַפעל, אויך פונם 31 אווגוסט, האָט נאָרמירט דעם ענין דרוקן און פאַרשפּרייטן צייטונגען און אַנדערע אויסגאַבן, אַפישן, פּלאַקאַטן און מודעות.

די ליטווישע מאַכט האָט געשפּירט, אַז זי איז אַרומגערינגלט מיט שונאים, וואָס שטרעבן זי צו דערשטיקן. אויף איר באַפעל, אַז די מיליטערישע פּערזאָנען, וואָס זיינען פאַרבליבן אין ווילנע און קרייז פון די פריערדיקע מאַכטן, זאָלן זיך מעלדן אין קאָמענדאַנטור און אָפּגעבן דאָס געווער, האָט מען זיך ווייניק אָפּגערופן. חשודיקע פינסטערע פאַרשוינען האָבן געשווירבלט און געגריבלט אויף שריט און אויף טריט, האָבן געזייט זוימען פון איינגעגעסענער שנאה, געוועקט די בעסטיאַלישע אינסטינקטן, פאַרשפּרייט די ווילדסטע קלאַנגען, וואָס זיינען געווען מסוגל אַרויסצורופן אומרוען און פּאָגראָמען, מיטן צוועק צו דיסקרעדיטירן און צו צעקלאַפּן די ליטווינער. דאַן האָט דער ליטווישער מיליטערישער קאָמענדאַנט, צווישן אַנדערע באַפעלן צו זיכערן די רואיקייט אין שטאָט, אַרויסגעלאָזן אויך דעם דאָזיקן באַפעל:

„אין שטאָט און אומגעגנטן פאַרשפּרייטן בייזוויליקע מענטשן פאַלשע קלאַנגען, וואָס האָבן דעם צוועק אויפצורייצן און אויפצוהייבן איין טייל באַפעלקערונג אויפן צווייטן. איך בין מתרה, אַז בשום אופן ועניין וועל איך ניט דערלאָזן קיין אומרוען און די העצער וועל איך באַשטראָפן על פּי דער גאַנצער שטרענגקייט פון די געזעצן וועגן פאַרטיידיקונג פון דער מלוכה. פון דער מיליציע פאָדער איך, זי זאָל אויסשפּירן די מקורים פון די דאָזיקע קלאַנגען און זאָל מיר מודיע זיין וועגן רעזולטאַט. 5 סעפּטעמבער 1920".

מיט אַ באַזונדערן באַפעל איז די ליטווישע מאַכט אַרויסגעטראָטן קעגן דער ספּעקולאַציע פון „קנאַק". אונטער אַ גרויסער שטראָף איז באַפוילן געוואָרן אין האַנדל צו נעמען אַלע פּוילישע און דייטשע מאַרקן, אַפילו צעריסענע און פאַרקלעפּטע, אויב עס זעט זיך נאָר אויף זיי דער נומער און די אונטערשריפט.

נאָך אייניקע ניט וויכטיקע באַפעלן וועגן רעגיסטרירן און שטעמפּלען אין מאַגיסטראַט די בילעטן אין טעאַטערס, קינאָמאַטאָגראַפן, קאָנצערטן, מוזיקאַלישע און טאַנץ־אָוונטן; וועגן דער רעגיסטראַציע פון פעלדשערס; וועגן דער רעגיסטראַציע פון די פאַרנומענע און ניט פאַרנומענע דירות און דער צאָל פון זייערע צימערן; וועגן דעם פאַרבאָט אַריבערצופירן פון איין אָרט אויפן אַנדערן מעבל אָן אַ שיין, אַז דאָס מעבל איז דער אייגנטום פון דער פּערזאָן, וואָס פירט איר אַריבער, און וועגן פאַרשיידענע קליינע הערב־אָפּצאָלונגען,—זיינען אַרויס אויך די דאָזיקע וויכטיקערע באַפעלן: וועגן דער פונקציאָנירונג פונם ליטווישן סטאַטוט וועגן געזעלשאַפטן, וואָס צייכנט זיך אויס מיט אַ טענדענץ פון זייער אַ ברייטער פרייהייט; וועגן דעם, אַז אַלע קלויסטערס, קירכן און שטאָטישע ערד־נחלאות, וואָס זיינען קאָנפיסקירט געוואָרן דורך די פריערדיקע רעגירונגען און אָפּגעגעבן גייסטלעכע און וועלטלעכע מוסדות צום באַנוצן זיך מיט זיי, זיינען אַריבער אין רשות פון דער ליטווישער רעגירונג, און וועגן אַלע לאָגישע פּועל־יוצאס דערפון; וועגן דעם חוב פון אַלע איינוואוינער פון דער שטאָט ווילנע צו פאַררעגיסטרירן זיך אין די צירקלען פון מיליציע; ווידער וועגן אָפּגעבן דאָס געווער און וועגן דעם, אַז ביז ס׳וועט פּובליקירט ווערן די נאָרמע פון דירה־געלט איז פאַרווערט צו העכערן די פּרייזן אויף דירות לגבי די פּרייזן וואָס ביזן 14 יולי 1920

און אַז די אייגנטימער פון די הייזער, דירות און צימערן האָבן ניט קיין רעכט אַרויסצוזעצן די שכנים, אויב זיי, די שכנים, ערפילן זייערע התחייבותן און זיינען ניט מסכים צו שליסן קאָנטראַקטן מחמת דער העכערונג פון דעם דירה־געלט.

אַ באַזונדערער באַפעל האָט געפאָדערט פון די בעלי־בתים און זייערע פאַרוואַלטערס צו ברענגען אין אָרדענונג די טראָטואַרן.

פון די אַלע באַפעלן און פאַראָרדענונגען זעט מען קלאָר, אַז אַפילו די ליטווישע מיליטערישע קאָמענדאַטור איז זיך בכלל באַגאַנגען מיט דער ווילנער באַפעלקערונג מיט אַ געוויסן אינטערעס פאַר אירע נויטן. מיט דעם גרעסטן טייל פון אירע פאַראָרדענונגען און באַפעלן האָט זי געהאָלפן דעם מאַגיסטראַט אין דעם ענין פון פירן די בעל־הבתישקייט פון שטאָט.

דאָס איז די גאַנצע רשימה באַפעלן. אַחוצדעם האָט זיך די ליטווישע מאַכט כמעט ניט געלאָזט הערן אין שטאָט. אויף די גאַסן איז געווען לעבעדיק און רואיק בייטאָג, רואיק און שטיל ביינאַכט; אַפילו די נאַכטיקע פּאַטרולן זיינען שטילע געווען, אָן קולות, אָן רעש. די ליטווינער זיינען געווען ענִיוותדיק און שטיל. מ׳האָט פון זיי ניט געזעען—ניט די הפקרותדיקע אכזריות פון אַ צאַרישן משרת, ניט די קאַלטע טיראַניע פון אַ פּרייסישן יונקער, און מ׳האָט פון זיי ניט געהערט—ניט דעם אייביק־צאָרנדיקן טאָן פון אַן אַלטן פּריץ און ניט די ווילד־היסטערישע אָנפאַל־געשרייען פון ניי־אויפגעקומענע אדונים. אויב עמיצער האָט מיט עפּעס אַזוינס ווען יאָ זיך צוזאַמענגעשטויסן, איז דאָס כמעט אַלעמאָל געווען אַ נייע באַגעגעניש מיט אַן אַלטן ביוראָקראַטישן עלעמענט פון די צאַרישע צייטן, וואָס האָט זיך צוגעשמירט צו דער נייער ליטווישער מאַכט, אַריינגעכאַפּט זיך אין דער סביבה פון די נאַאיווע ליטווישע מלוכהשאַפטלעכע טוער און „געהאָלפן" „מאַכן אָרדענונג" דאָ, וואו מ׳האָט זיי שוין לאַנג געוואָלט פאַרגעסן. דאָס לעבן איז געגאַנגען פריי אָן רעגלאַמענטאַציעס פון אויבן און אַפילו אָן קלינגענדיקע דעקלאַראַציעס מיט אַלע „גוטסוואונטשן און פרייהייטן", ווי דאָס איז אַלעמאָל דער מנהג פון די אַזויגערופענע „ציוויליזירטע" פעלקער פון אייראָפּע, וואָס זאָגן צו אַ סך און האַלטן ס׳רוב קיין וואָרט ניט.

די דעקלאַראַציע פונם ליטווישן מיניסטאָרן־קאַבינעט אינם גרינדונג־סיים וועגן די געגנטן, וואָס זיינען באַפרייט געוואָרן פון די אָקופּאַציעס, אָנגענומען אויף דער 41־טער זיצונג פונם סיים דעם 15 סעפּטעמבער 1920.—„מיר שטייען פּנים־אל־פּנים פאַר אַ גרויסן היסטאָרישן פאַקט, ווען ליטע, וואָס האָט אַראָפּגעוואָרפן די קייטן פון שקלאַפעריי, אָטעמט מיט איין אָטעם ווי איין אָרגאַניזם מיט איר הויפּטשטאָט ווילנע. די רעגירונג, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורך דער ליטווישער קאָנסטיטואַנטע, גייט אין די באַפרייטע געגנטן, רופנדיק צו שאַפערישער אַרבעט אַלע בירגער פון ליטע. זי לייגט זיי ניט פאָר קיין פּלעביסציט, לאָקט זיי ניט מיט די עשירותן פון פרעמדע מדינות. זי מעלדעט אויף באַשטימט, אַז ס׳איז שוין פאַרענדיקט דער פּעריאָד פון אָקופּאַציעס, אַז ס׳איז אָנגעקומען די תקופה פון דעזאַנעקסיע.

„פאַרנעמענדיק דעם מזרחדיקן טייל פון ליטע, ווייס די רעגירונג, אַז דאָרטן איז צווישן דער באַפעלקערונג אַ גרעסערער אונטערשייד אין שפּראַך, גלויבן און מנהגים, איידער אויף מערב־ליטע, אָבער זי מיינט, אַז די דאָזיקע אונטערשיידן וועלן ניט שטערן דעם נאַציאָנאַלן זעלבסטבאַוואוסטזיין פון ליטע, מחמת ניט די שפּראַך אַליין, ניט דער גלויבן אַליין, ניט די מנהגים שאַפן נאָך ניט קיין נאַציע. פּונקט אַזוי ווייס די רעגירונג, ווי טייער ס׳איז יעדערן זיין מוטערשפּראַך, זיין גלויבן אָדער קולטור, און דעריבער האָט זי בשום אופן ועניין ניט בדעה אָפּצונעמען די דאָזיקע ווערטן אָדער שטערן צו באַנוצן זיך מיט זיי. די בירגער

פון דער פרייער ליטע קענען זיך באַנוצן מיט זייער שפּראַך ניט בלויז אין גאָטעסהויז און אין שול, נאָר אויך אין די רעגירונגס-מוסדות.

„פאַרצייטן האָבן די ליטווינער רעגירט אַ גרויסע מלוכה, וואָס האָט זיך געצויגן פון באַלטישן ים ביזן שוואַרצן. זיי האָבן די דאָזיקע מלוכה געשאַפן ניט אַזויפיל מיטן כוח פון כלי-זיין, ווי מיט זייער קענען פירן. ניט באַדריקנדיק קיינעמס נאַציאָנאַלע רעכט, האָבן זיי געקענט שאַפן פעסטע מלוכה-פאָרמען און באַקוועמע עקאָנאָמישע תּנאים, פאַרשפּרייטנדיק אין דערזעלביקער צייט זייער ציוויליזאַציע און בירגערישקייט. די איצטיקע ליטווישע רעגירונג האָט פעסט בדעה אויפצולעבן דעם גייסט פון אירע אָבות און גיין אין זייער וועג.

„כּדי איינצושטעלן און אויפצוקלערן די יסודות פון פאַרוואַלטונג אין די באַפרייטע געגנטן פון ליטע, מעלדעט די רעגירונג:

„אַלע געגנטן פון ליטע אין די גרעניצן, וואָס זיינען איינגעשטעלט געוואָרן אינם שלום-טראַקטאַט מיט רוסלאַנד, ווערן געמאָלדן פאַר אַן אומאָפּגעטיילטן טייל פון דער דעמאָקראַטישער ליטווישער רעפּובליק.

„אַלע געגנטן, וואָס זיינען באַפרייט געוואָרן פון דער אָקופּאַציע, וועלן פאַרוואַלט ווערן אויף די אַלגעמיינע יסודות פון דער גאַנצער מלוכה לויט די געזעצן פון דער דעמאָקראַטישער ליטווישער רעפּובליק און לויט די פאַראָרדענונגען פון דער רעגירונג.

„בכדי צו באַשיצן די בירגער פון ליטע פון נייע אָקופּאַציעס, פון אַ חורבן פון דער ווירטשאַפט אין לאַנד און פון באַדריקן אירע איינוואוינער, איז די רעגירונג גרייט צו פאַרבינדן פריידלעכע באַציאונגען מיט אַלע שכנים פון דער דעמאָקראַטישער ליטווישער רעפּובליק; אָבער אין אַ פאַל פון נויטווענדיקייט וועט זי מיט כלי-זיין אין די הענט אויפשטיין קעגן איטלעכן, וואָס וועט אָנפאַלן אויף ליטע.

„די רעגירונג וועט אָננעמען אַלע נייטיקע מיטלען אויף אויפצוריכטן די ווירטשאַפט אין לאַנד און אָפּצושאַפן די אַרבעטסלאָזיקייט אין די געגנטן, וואָס זיינען באַפרייט געוואָרן פון דער אָקופּאַציע. מ׳דאַרף געדענקען, אַז נאָך אַ שטאַרקן חורבן פון אַ לאַנד קומט תּמיד אַ פאַראָרימונג פון דער באַפעלקערונג און אַן אַרבעטסלאָזיקייט, אָבער, ווי עס ווייזן די מלחמה-יאָרן, וואָס קאָוונע און די אַנדערע טיילן פון ליטע האָבן איבערגעלעבט, ווערן די דאָזיקע אומגליקן קלענער אין דער צייט פון פרידלעכן לעבן. מ׳דאַרף האָפן, אַז ווילנע מיט איר קרייז וועט גיך פאַרגעסן אירע וואונדן און אַז דאָס לעבן וועט ווידער אַריין אין זיין נאָרמאַלן דרך.

„די אָרגאַנען פון דער רעגירונג און זעלבסטפאַרוואַלטונג וועלן פאַררעגיסטרירן אַלע היזקות, וואָס די אָקופּאַנטן האָבן גורם געווען, מיטן צוועק צו באַקומען פאַר זיי אַ באַלוינונג.

„אויפן געביט פון סאָציאַלע באַציאונגען וועט די רעגירונג פון ליטע זיך באַמיען מבטל צו מאַכן די אומגלייכקייטן, וואָס זיינען אַרויסגערופן געוואָרן דורך די פּריווילעגיעס פון די שטאַנדן און דורך דער אומגערעכטיקער פונאַנדערטיילונג פון די רייכטימער. די שטאַנדן מיט אַלע זייערע פּריווילעגיעס זיינען שוין בטל געוואָרן דורך דער צייטווייליקער קאָנסטיטוציע פון דער ליטווישער מלוכה.

„די צעטיילונג פון די נאַטירלעכע רייכטימער פון לאַנד, באַזונדערס פון ערד, מוז זיין אַן אַנדערע ווי פריער. ערד דאַרפן האָבן די, וואָס באַאַרבעטן איר. די וואָס האָבן גאָר קיין ערד ניט אָדער האָבן ווייניק ערד, די מיליטערלייט און זייערע פאַמיליעס דאַרפן באַזאָרגט ווערן מיט ערד. די רעגירונג, וואָס זאָרגט וועגן

די נויטן פון די אינדוסטריעלע און לאַנדווירטשאַפטליכע אַרבעטער, וועט אָנווענדן אַלע מעגלעכסטע מיטלען, וואָס זיינען נויטווענדיק אויף צו גאַראַנטירן דערטרעגלעכע תּנאים פון לעבן און אַרבעט.

„די באַפעלקערונג פון די באַפרייטע געגנטן וועט גערופן ווערן צו פאַרוואַלטן אירע אָרטיקע ענינים אין די אָרגאַנען פון זעלבסט-פאַרוואַלטונג אין די וואָלאָסטן, קרייזן און שטעט, וואָס זיינען אויסגעקליבן אויף דעמאָקראַטישע יסודות, בהסכּם מיט די געזעצן, וואָס ווירקן אין גאַנץ ליטע. בשעת ס׳וועלן איינגעאָרדנט ווערן די אָרגאַנען פון זעלבסטפאַרוואַלטונג, וועט די רעגירונג דורכפירן אין די פון דער אָקופּאַציע באַפרייטע געגנטן וואַלן אין דער אַלגעמיין-ליטווישער קאָנסטיטואַנטע בהסכּם מיטן געזעץ וועגן די וואַלן אין דער קאָנסטיטואַנטע פון ליטע.

„די רעגירונג ווייס, אַז אין די דאָזיקע געגנטן זיינען פאַרבליבן פון די צייטן פון די אָקופּאַציעס אַגענטן פון פרעמדע מלוכות, וואָס וועלן מאַכן אַלע אָנשטרענגונגען, בכדי צו שטערן דער שאַפערישער אַרבעט. דאָס איז אַן אומפאַרמיידלעכע צרה, וואָס בלייבט נאָך אָקופּאַציעס. זיי וועלן באַגעגענען אַן אַנטשיידנדיקן ווידערשטאַנד אין זייער צעשטערערישער אַרבעט הן אין דער געזעלשאַפט, וואָס האָט זיך אָנגעליטן פון די אָקופּאַציעס, הן אין דער רעגירונג, וואָס וועט זיך מיט זיי באַגיין לפי דער גאַנצער שטרענגקייט פון די געזעצן.

„מיר וועלן ריידן מיט אַ פּשוטער ליטווישער שפּראַך: מיר זיינען געווען „אונטער די רוסן", „אונטער די דייטשן", „אונטער די באָלשעוויקעס", „אונטער די פּאָליאַקן". צום סוף איז געקומען די צייט, ווען מיר זיינען געוואָרן „מענטשן פאַר זיך" און קענען זיך באַשעפטיקן זעלבשטענדיק מיט איינאָרדענען דאָס לאַנד.

„רופנדיק די בירגער פון די באַפרייטע געגנטן צו אַרבעט, זעט די רעגירונג פאָראויס אַלע מניעות און די גאַנצע שווערקייט פון דער דאָזיקער אַרבעט, וואָס פאַלט אויף איר אין דעם טייל פון ליטע, וואָס איז חרוב געוואָרן דורך די אָקופּאַציעס. בלויז אָנשפּאַרנדיק זיך אויף דער שטיצע פון דער קאָנסטיטואַנטע און פון גאַנץ ליטע, ווי אויך פון דער באַפעלקערונג פון די באַפרייטע געגנטן, האָפט די רעגירונג מיט הצלחה אויסצופירן איר אַרבעט".

די אויפלעבונג פון די געזעלשאַפטן און פאַראיינען. — די ליטווישע רעגירונג האָט אַפריער געהאַט בדעה אַריבערצופאָרן קיין ווילנע — דער רעזידענץ פון ליטע — דעם 1-טן אָקטאָבער, אָבער נאָכדעם האָט זי באַשלאָסן דורכצופירן דאָס נאָך פריער און ווי אַן אמתער בעלי-הבית איינצואָרדענען דאָרטן אַלע אָרגאַנען, וואָס פונקציאָנירן שוין אין די איבעריקע טיילן פון ליטע, און אויסצופירן אַלע אירע פּלענער. דאָס האָט דאָך אָבער געדאַרפט וויפיל ניט איז געדויערן און אין ווילנע האָט דערווייל די גאַנצע מאַכט געהאַט דער מיליטערישער קאָמענדאַנט פון שטאָט. פונדעסטוועגן האָט זיך שוין פון די ערשטע טעג פון דער ליטווישער הערשאַפט אָנגעהויבן אַן אויפלעבונג אין אַלע געזעלשאַפטן און פאַראיינען.

ס׳האָבן אויפגעלעבט אָדער פון דאָס ניי געגרינדעט זיך ניט בלויז פאַרשיידענע עקאָנאָמישע, פילאַנטראָפּישע, טעכנישע, גימנאַסטישע, ספּאָרטסמענישע, וויסנשאַפטלעכע און בכלל קולטורעלע געזעלשאַפטן אָן אַ שיעור און אָן אַ צאָל ביי אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן, נאָר אויך די קלאַסנדיקע פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען און פּאָליטישע פּאַרטייען, וועלכע האָבן אַרויסגעוויזן אַן אומגעהייערע ענערגישע טעטיקייט. ידיעות וועגן פאַרזאַמלונגען און באַראַטונגען, זיצונגען און קאָנצערטן פון כּל המינים חברות, פאַראיינען און קאָמיטעטן האָבן פול געמאַכט די כראָניק פון אַלע אָרטיקע צייטונגען.

אָנהייבן פון קאָאָפּעראַטיוון, וואָס די ליטווישע רעגירונג אַליין האָט זיי מיט אַלע מעגלעכקייטן געשטיצט אַלס אַ קעגן־סם קעגן דעם פרייען האַנדל, וואָס זי אָנערקענט און וואָס זי האָט זייגע שעדלעכע זייטן געוואָלט באַקעמפן מיט דער הילף פון פרייע קאָנסום־פאַראיינען. די קאָאָפּעראַציע איז אַלעמאָל געשטאַנען אין צענטר פון די פּראָגראַמען פון די ליטווישע אַרבעטערשע און פויערשע געזעלשאַפטן און פּאַרטייען און נאָכדעם איז זי אָנערקענט געוואָרן אויך פון דער רעגירונג פאַר איינעם פון די וויכטיקסטע פאַקטאָרן אין לעבן און אַנטוויקלונג פונם האַ׳ עושנעם פאָלק אין ליטע.

דער אומזאַץ פון אַלע קאָאָפּעראַטיוון האָט דערגרייכט די סומע פון אַ סך צענדליקע מיליאָנען מאַרק און מיט זייער טעטיקייט האָבן זיי אין דער קורצער צייט פון דער ליטווישער הערשאַפט אין ווילנע צוזאַמען מיט אַנדערע פאַקטאָרן געבראַכט צו אַ געוואַלדיקער ירידה פון די פרייזן אויף די נייטיקסטע לעבנסמיטלען.

אַדאַנק דער אויפלעבונג פונם האַנדל אין ווילנע פאַר די ליטווינער, האָט אויפגעלעבט אויך די האַנדלס־אינדוסטריעלע געזעלשאַפט. דעם 19 סעפּטעמבער איז פאָרגעקומען אַ פייערלעכע זיצונג פון דער געזעלשאַפט מיטן אָנטייל פון אַדוואָקאַט שמשון ראָזנבוים, מיטגליד פון ליטווישן סיים און וויצע־מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים, און פון ד״ר גאָלדבערג, דירעקטאָר פון דער יידישער נאַציאָנאַלער באַנק. נאָך די באַגריסונגס־רעדעס פונם פאָרזיצער פון דער געזעלשאַפט אַדאָלף גאָרדאָן, פון אַדוו. ראָזנבוים און אַנדערע, וואָס אין זיי איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן די פרייד צוליב דער ענדגילטיקער באַפרייאונג פון ווילנע פונם יאָך פון כל־המינים אונטערדריקער און צוליב דער מעגלעכקייט סוף־כל־סוף צוצוטרעטן צו שאַפערישער אַרבעט אויף צו בויען די פרייע ליטווישע רעפּובליק,—איז אַרויסגעטראָטן ד״ר גאָלדבערג מיט אַ רעפעראַט וועגן דער עקאָנאָמישער ראָלע פון די יידן אין דער באַפעסטיקונג פון דער ליטווישער מלוכהשאַפטלעכקייט. אין זיין אינהאַלטסרייכן רעפעראַט האָט דער אָראַטאָר אָנגעוויזן אויף דער ראָלע, וואָס שטייט פאָר אין דער דאָזיקער שאַפערישער אַרבעט דעם סוחרים־קלאַס און די אינדוסטריעלער פון איין זייט און דעם קלאַס ערדאַרבעטער—פון דער אַנדער זייט. דעריבער איז נויטווענדיק אחדות און אָרגאַניזאַציאָנעלע בויאונג אויפן געביט פון האַנדל און אינדוסטריע און אַן אַריבערגאַנג צו אינטענסיווער ווירטשאַפט אין ערדאַרבעט. ביי די דאָזיקע תנאים שטייט ליטע פאָר אַ גליקלעכער עתיד פון אַ ניט קיין גרויסער, אָבער רייכער עקספּאָרטירנדיקער מדינה, ווי האָלאַנד אָדער דענעמאַרק. אַ גרויסע ראָלע אין דער דאָזיקער אויפלעבונג פונם לאַנד דאַרפן שפּילן די יידן, סיי אויפן אינדוסטריעלן געביט, סיי אויך אויפן געביט פון לאַנדווירטשאַפט.—נאָכן רעפעראַט האָט מען מודיע געווען דער פאַרזאַמלונג, אַז מ׳האַלט ביים עפענען אין ווילנע אַ יידישע נאַציאָנאַלע באַנק מיט אַ גרונד־קאַפּיטאַל פון דריי מיליאָן דייטשע מאַרק. די אַלגעמיינע געהויבענע שטימונג פון די בייגעוועזענע האָט אַרויסגערופן אַ פאַרלאַנג צו פאַרשרייבן זיך אויף די אַקציעס פון דער באַנק און די סומע האָט דאָ גופא אַריבערגעשטיגן 100.000 דייטשע מאַרק.

ס׳איז צו זיך געקומען נאָך אירע איבערגעלעבטע צעטרייסלונגען אויך די יידישע באַנק.

ס׳האָבן אויפגעלעבט די ווייסרוסישע אָרגאַניזאַציעס, די „ראַדע״, דער „ווייסרוסישער קאָמיטעט״ און אַנדערע, וואָס האָבן דורכגעפירט פאַרזאַמלונגען און אַרויסגעטראָגן רעזאָלוציעס, וואו זיי האָבן זיך אַרויסגעזאָגט פאַר אַ אומאָפּהענגיקע ווייסרוסלאַנד און פאַר אַ פאַרשטענדיקונג מיט ליטע וועגן די ווייסרוסישע געגנטן פון „ווילענשטשינאַ״ און „גראָדזענשטשינאַ״.

ס׳איז טעטיק געוואָרן דער ווייסרוסישער לערער־פאַראיין, וואָס האָט זיך אַרויסגעזאָגט פאַר אַ קאָנטאַקט מיט די לערער פון די איבעריקע היגע נאַציאָנאַליטעטן. די ווייסרוסן האָבן זיך אויך אַרויסגעזאָגט קלאָר און דייטלעך פאַר אַ פריינדלעכן צוזאַמענלעבן מיט זייערע מיטבירגער די יידן, מיט וועמען זיי לעבן צוזאַמען שוין אַזוי פיל לאַנגע יאָרהונדערטער. זיי האָבן געעפנט קורסן פון דער ווייסרוסישער שפּראַך און ליטעראַטור.

ס׳איז געגרינדעט געוואָרן אַ פּוילישער קאָמיטעט צו פאַרטיידיקן די אינטערעסן פון דער פּוילישער באַפעלקערונג.

ס׳איז אויפגעקומען אויך אַ רוסישער קאָמיטעט און די פּראַוואָסלאַווגע געמיינדע האָט גענומען אָפּכאַפּן דעם אָטעם.

אָבער גאָר לעבעדיק איז געוואָרן אין דער היגער ליטווישער געזעלשאַפט. אַלע פאַראיינען און פּאַרטייען האָבן זיך גענומען מיט דער גרעסטער ענערגיע פאַר אַרבעט אויפן עקאָנאָמישן, פּאָליטישן און נאַציאָנאַל־קולטורעלן געביט, האָבן פאַרשטאַרקט די אַלטע שולן זייערע און גענומען עפענען אויך נייע, האָבן געעפנט קורסן פאַר דער ליטווישער שפּראַך, ליטעראַטור און געשיכטע. זיי האָבן מיט כל אַמצי כוחות געזוכט אַ התקרבות מיט אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן.

די קאַראַאימישע קהילה אין טראָק איז אויפגעשטאַנען תחית־המתים און האָט אויפן 24 סעפּטעמבער באַשטימט בוררות פונם „יינגערן חכם״ אין דער אָרטיקער „כנסת״. פאַר אַ קאַנדידאַט האָט מען אָנגערופן דעם זון פונם באַרימטן קאַראַאימישן מלומד ר׳ אברהם פירקאָוויטש (אב״ן רש״ף).

אויך די יידישע קהילה אין ווילנע האָט זיך אַ ריר געטאָן פון איר טויטן פּונקט, וואָס אויף אים איז זי שטיין געבליבן מיטן אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי דעם 14 יולי.

די היסטאָריש־עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט, וואָס איז פאַר די באָלשעוויקעס געווען געשלאָסן מחמת אומזיסטער מורא פאַר רעקוויזיציעס, האָט זיך פאַר די ליטווינער ווידער געעפנט.

אין די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען האָט זיך ניט אָפּגעשטעלט די אַרבעט אפילו אויף אַ קורצער ווייל. אַזוי ווי קיין שום פאַראָרדענונגען וועגן די פאַראיינען זייגען פון דער ליטווישער מאַכט אין ערשטן מאָמענט ניט אַרויסגעגעבן געוואָרן, האָבן די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען ניט געוואוסט, ווי צו פירן ווייטער די אַרבעט. אַנדערע פאַראיינען זייגען געווען אין פאַרלעגנהייט און האָבן זיך געווענדט צום צ. ב. די פאָרשטייער פון צ. ב. זייגען דערגאַנגען, אַז קיין שום שטערונגען וועלן מצד דער מאַכט ניט געמאַכט ווערן די פאַראיינען און אַז זיי קענען פירן זייער אַרבעט אַזוי ווי פריער, נאָר אויף פאַרזאַמלונגען מוז דערווייל איטלעכס מאָל אַרויסגענומען ווערן אַן ערלויבעניש ביי דער קאָמענדאַנטור. ס׳איז געבליבן אַרבעטן דאָסזעלביקע צענטראַל־ביוראָ, וואָס איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַר דער צייט פון רעווקאָם. מיט דער עוואַקואַציע פון רעווקאָם זייגען אַוועק פון ווילנע זייער וויכטיקע טוער פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, אָבער די געבליבענע האָבן אָנגעשטרענגט אַלע כוחות אַריינצוטראָגן אַן אָרדענונג אין דעם תוהו־ובוהו, וואָס איז געקומען פון דער איילי־קער עוואַקואַציע. די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען האָבן אָבער שוין אין אָנהייב באַקומען צוויי סיורפּריזן, וואָס ס׳האָט אויף זיי געמאַכט אַ שלעכטן רושם, אָבער ניט צעטומלט. דעם 26 אויגוסט, בשעת דער רעווקאָם איז נאָך געווען אין ווילנע, האָט די אָרטיקע קאָמענדאַנטור פאַרחתמעט דעם בנין פון צ. ב. אויף קאַטעדראַל־פּלאַץ 4, און דעם 28־טן, ווען דער רעווקאָם איז שוין אין ווילנע ניט געווען,—דעם בנין פון אַרבעטער־היים אויף וואָרניע גאַס 5, און ביי ביידע בנינים איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַ וואַך. אויף אַ פּריוואַטער באַראַטונג פון די דעלעגאַטן פון די פּראָפעסיאָנעלע

פאַראיינען דעמזעלביקן 28 אַווגוסט איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ צייטווייליקע קאָמיסיע, וואָס איז באַפולמעכטיקט געוואָרן ווידער אויפצושטעלן די אַרבעט אין צ. ב. און אין אַלע אינסטיטוציעס, ווי דער אַרבעטער-קאָאָפּעראַטיוו, אַרבעטער-היים און אַנדערע. נאָכדעם זיינען דעלעגירט געוואָרן פֿאָרשטייער פון צ. ב. צו דערגיין די טעמים פון דער דאָזיקער רעפּרעסיע. דער סעקרעטאַר פון באַפולמעכטיקטן איבער די אינווייניקסטע ענינים ביי דער קאָמענדאַנטור האָט ערקלערט, אַז דער בנין אויף קאַטעדראַלפּלאַץ 4 איז נייטיק דער מאַכט פאַר אַ רעגירונגס-אינסטיטוציע. וואָס איז שייך דעם בנין אויף וורוֹניע 5, דאַרף דאָס צ. ב. אַריינגיין אין אונטערהאַנדלונגען מיטן אייגנטימער פון הויז. נאָכדעם ווי עס וועט געשלאָסן ווערן מיט אים אַן אָפּמאַך וועגן דירה-געלט, וועט דער בנין געעפנט ווערן. דאַן זיינען פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען אויסגעקליבן געוואָרן באַפולמעכטיקטע צוצוגרייטן דעם בנין פאַרן צ. ב. און אַריינצוגיין אין אונטערהאַנדלונגען מיטן אייגנטימער פון הויף אויף וורוֹניע 5, וואו עס געפינט זיך די אַרבעטער-היים, אַז דער בנין פון אַרבעטער-היים זאָל בלייבן אין רשות פון צ. ב. די דאָזיקע ענינים זיינען באַלד ערליידיקט געוואָרן לטובת די אַרבעטער: דער בנין אויף וורוֹניע 5 איז פאַרבליבן פאַר דער אַרבעטער-היים און פאַרן צ. ב. איז אָפּגעגעבן געוואָרן אַן אַנדער בנין. מער האָבן די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען קיין שטערונגען ניט געהאַט און זייער אַרבעט איז אַוועק לעבעדיק און פריי. דאָס צ. ב. און דער דעלעגאַטן-ראַט פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען האָבן אַנטוויקלט אַ ברייט פאַרצווייגטע טעטיקייט אויפן עקאָנאָמישן און קולטורעלן געביט, אויפן געביט פון מעדיצינישער הילף פאַר די אַרבעטער וכדומה. זיי האָבן אַ סך אויפגעטאָן אין קאַמף קעגן דער אַרבעטסלאָזיקייט, אין דעם ענין פון באַקומען פאַר די אַרבעטסלאָזע געזעלשאַפטלעכע אַרבעט, ווי אויך אין דעם ענין פון קאָאָפּעראַטיוון און קיכן פאַר די אַרבעטער. זיי האָבן באַשלאָסן אַרויסצוגעבן אַ פּראָפעסיאָנעלן וועכנטלעכן אָרגאַן אויף פּויליש („פּאָכאָדניאַ") און אויף יידיש („אַרבעטער-לעבן"), אויך אויף ווייסרוסיש און רוסיש („וואָלנאַ"), כּדי דורכצופירן די אידעע פון סאָלידאַריטעט אינם קאַמף פאַר אַ ליכטיקער צוקונפט. אָבער ס'איז ניט באַשערט געווען דורכצופירן אין לעבן די דאָזיקע אַלע גוטע התחלות.

די פאַרוואַלטונג פון ג ר אָ ס ע ר-ק ל ו ב איז צוגעטראָטן ווידער אויפצושטעלן אונטער דער אָנפירונג פונם דיריגענט א ב ר ה ם ס ל ע פ ע דעם כאָר, וואָס איז געווען באַליבט ביי דער ווילנער יידישער אַרבעטערשאַפט. דער כאָר איז באַשטאַנען פון 40—50 פּערזאָן פון ביידע געשלעכטער און פלעגט אָפט מאַכן זיינע רעפּעטיציעס. פינסטערע עלעמענטן האָבן אָבער געלויערט אויף די י י ד י ש ע אַרבעטער, האָבן נאָכגעשפּירט און געזוכט אַ מאָמענט און אַן אויסרייד אָנצומאַכן אַ מהומה און אַ חורבן אין זייערע רייען. זיי האָבן געמיינט, אַז דער מאָמענט איז שוין געקומען, און האָבן אויסגעפירט זייער פּראָוואָקאַציע, האָבן איבערגעגעבן דער ליטווישער קאָמענדאַנטור וועגן ניט געשטויגענע-ניט געפלויגענע מעשים, וואָס ווערן כּלומרשט אָפּגעטאָן אין גראָסער-קלוב קעגן דער ליטווישער מאַכט. די ליטווישע קאָמענדאַנטור, לאַנג ניט קלערנדיק, צ די דאָזיקע פּראָוואָקאַטאָרישע מסירה האָט אַ וועלכן עס איז גרונד, האָט זיך צוגעכאַפּט מיט אַ רשעות, וואָס קען ניט פאַרענטפערט ווערן און וואָס איז גאַנץ כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ מיליטערישער מאַכט,—און האָט פאַראָרדנט צו אַרעסטירן די גאַנצע „פאַרשווערערישע אָרגאַניזאַציע". דעם 9-טן סעפּטעמבער, 8 אַזייגער אין אָוונט, האָט די ליטווישע זשאַנדאַרמעריע אַרומגערינגלט דעם גראָסער-קלוב (ווילנער גאַס 17), וואו ס'איז געווען פאַרזאַמלט דער כאָר און אייניקע צופעליקע מענטשן. נאָך אַ שטרענגער אונטערזוכונג, וואָס האָט געדויערט

צוויי שעה, זיינען אַרעסטירט געוואָרן אַלע, וואָס האָבן זיך דאָרטן געפונען, 58 מענער און פרויען. צווישן די אַרעסטירטע זיינען געווען אויך גראָדנער היימלאָזע. קיין שום פאַרדעכטיקס האָט מען ניט געפונען ניט אין קלוב, ניט ביי די אַרעסטירטע, פונדעסטוועגן האָט מען די אַרעסטירטע אָפּגעפירט אין זשאַנדאַרמעריע, וואו זיי האָבן פאַרבראַכט אַ גאַנצע נאַכט, און אויף מאָרגן האָט מען זיי אַוועקגעפירט אין לוקישקער טורמע און זיי זיינען פאַרמשפּט געוואָרן יעדערער צו 3 חדשים געפענגעניש. דער אַרעסט האָט אַרויסגערופן אַ שטאַרקע צערודערונג אין דער גאַנצער יידישער געזעלשאַפט בכלל און ביי דער יידישער אַרבעטערשאַפט בפרט, באַזונדערס נאָך דערפאַר, וואָס אין שטאָט האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען וועגן אַ שלעכטער באַציאונג צו די אַרעסטירטע. אין „טאָג" איז ערשינען אַ שאַרפער אַרטיקל קעגן די רעפּרעסיעס פון דער ליטווישער מאַכט. קיין השתדלות מצד פערזאָנען פון דער קהילה האָט ניט געהאָלפן. די זשאַנדאַרמעריע איז געווען „זיכער", אַז אין קלוב איז פאָרגעקומען אַן אומדערלויבטע פאַרזאַמלונג. אַזוי איז אַוועק ביז 30-טן סעפּטעמבער, ווען ד"ר ש אַ ב אַ ד און ד"ר ק אָ ו ו אַ ר ס ק י האָבן אין נאָמען פון דער יידישער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי זיך געווענדט צום באַפולמעכטיקטן פאַר די אינווייניקסטע ענינים י אָ נ י נ אַ ס מיט אַ דרינגלעכער בקשה וואָס גיכער צו באַפרייען די אַרעסטירטע אין גראָסער-קלוב. די דעלעגאַציע האָט אויפגעוויזן אויף דער אומגעזעצלעכקייט פון אַרעסט, מחמת אין קלוב איז לחלוטין ניט פאָרגעקומען קיין „אומדערלויבטע" פאַרזאַמלונג, נאָר ס'זיינען אַהין פשוט געקומען אָנטיילנעמער פון כאָר און אייניקע זייטיקע מענטשן צוליב צופעליקע ענינים, און אויב ס'וואָלט אפילו יאָ פאָרגעקומען אַן אומדערלויבטע פאַרזאַמלונג, איז פאַר דעם געוויינלעך פאַראַנטוואָרטלעך דער פאָרזיצער, אָבער ניט אַלע פאַרזאַמלטע. ווייטער האָט די דעלעגאַציע אויפגעוויזן, ווי ווייט ס'איז שעדלעך פאַרן פּרעסטיזש און פאַר דער השפּעה פון דער נייער מאַכט גופא אויפצורייצן און אַרויסצורופן אומצופרידנקייט אין די אַרבעטער-קרייזן, וואָס גרופּירן זיך אַרום גראָסער-קלוב. יאָנינאַס האָט אויפמערקזאַם אויסגעהערט די דעלעגאַציע, האָט מסכּים געווען, אַז יורידיש איז זי גערעכט, און האָט צוגעזאָגט איבערצורעדן וועגן דעם מיטן קאָמענדאַנט, ווייל די אַרעסטן זיינען פאָרגעקומען לויט זיין באַפעל, און אויך דערציילן וועגן דעם ענין דעם מיניסטאָרן-קאַבינעט. דעם 1-טן אָקטאָבער האָט יאָנינאַס געגעבן אַ תשובה, אַז דער גאַנצער ענין וועגן די אַרעסטירטע וועט אין עטלעכע טעג אַרום ליקווידירט ווערן. דאָס איז געשעען שמחת-תורה, ווען ס'זיינען באַפרייט געוואָרן אַלע 58 אַרעסטירטע פון גראָסער-קלוב.

פון פּאָליטישע פּאַרטייען האָבן אַנטוויקלט אַן ענערגישע טעטיקייט אַלע יידישע און ניט יידישע פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס, אַחוץ די קאָמוניסטיש-געשטימטע, וואָס האָבן זיך ניט געלאָזט הערן, מחמת די וויכטיקסטע טוער און דער ווייט גרעסטער טייל פון די אָרדינאַרע טוער ז י י נ ע ן א י ן א ו ו ג ו ס ט אַוועק קיין רוסלאַנד.

ק ו ל ט ו ר א ו ן ב י ל ד ו נ ג.—נאָך פאַרן רעוואָקאַם האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט אין ווילנע דער ליטווישער באַפולמעכטיקטער איבער די ענינים פון בילדונג ס. ז ש ע מ אַ י ט י ס, וואָס האָט זיך נאָך דעמאָלט געווענדט מיט אַ בקשה צו אַלע פאַרוואַלטערס און אייגנטימערס פון שולן, ביבליאָטעקן און אַנדערע בילדונגס-אַנשטאַלטן צו פאַררעגיסטרירן זייערע אַנשטאַלטן אין דער קאַנצעלאַריע פון באַפולמעכטיקטן און געבן ידיעות לויט אַן אַנקעט-ליסטע. קיין שום ערלויבעניש אויף פאַרוואַלטן אַ שול און בכלל אויף לערנען פאָדערט זיך ניט. ס'איז גענוג בלויז צו פאַררעגיסטרירן זיך אין דער דערמאָנטער קאַנצעלאַריע. דאָס ליטווישע בילדונגס-מיניסטעריום האָט זיך ענערגיש גענומען באַפעסטיקן

אין ווילנע די אַלטע ליטווישע שולן און בויען נייע, עפענען קורסן אויף פאַרשיידענע געביטן, ברענגען אין אָרדענונג די ליטווישע ביבליאָטעק, אַרכיוו און מוזיי. נאָכמער, ער האָט זיך אַפילו גענומען אויפריכטן דעם ווילנער אוניווערסיטעט, וואָס איז מיט דער עוואַקואַציע פון די פּאָליאַקן אין יולי פאַרמאַכט געוואָרן. ליטע פאַרמעגט ווייניק מאַטעריעלע מיטלען, ווייניק פּעדאַגאָגישע און אַקאַדעמישע כּוחות, ווייניק לערנביכער און לערן־מכשירים, ווייניק טוער,—פונדעסטוועגן האָט דער ליטווישער בילדונגס־מיניסטעריום פאַר סך־הכּל אָנדערהאַלבן יאָר צייט אויפגעטאָן אין ליטע אַ געוואַלדיקע קולטורעלע אַרבעט, פּשוט צום באַוואונדערן, און איצט האָט דער מיניסטעריום גענומען אויף זיך די זייער שווערע אויפגאַבע צו שאַפן ניט בלויז אַ שול בכלל, נאָר אַפילו אַ הויכשול, און ניט אַ נאַציאָנאַלע בלויז אויף ליטוויש פאַר די ליטווינער, נאָר אַ הויכשול, וואָס זאָל באַפרידיקן די קולטורעלע באַדערפעניש פון אַלע אָרטיקע נאַציאָנאַליטעטן. ביז איצט איז אויפן געביט פון העכערער בילדונג נאָך זייער ווייניק אויפגעטאָן געוואָרן, מחמת ווילנע איז געווען אָפּגעריסן פון גאַנץ ליטע און קאָוונע האָבן די ליטווינער געהאַלטן בלויז פאַר זייער ציטווייליקער רעזידענץ. זיי האָבן ניט פאָראויסגעזען קיין מעגלעכקייט אין דער נאָענטסטער צוקונפט צו שאַפן צוויי אוניווערסיטעטן, אין קאָוונע און אין ווילנע, האָבן זיי באַשלאָסן דערווייל צו גרינדן אין קאָוונע בלויז פריוואַטע אוניווערסיטעטישע קורסן ביזן מאָמענט, ווען ווילנע וועט פאַראייניקט ווערן מיט גאַנץ ליטע. אין דעצעמבער 1918 איז אַפילו אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ אוניווערסיטעט־סטאַטוט, אָבער מחמת ס׳האָט זיך נאָך ניט איינגעגעבן אים דורכצופירן אין לעבן, האָט אַ גרופּע פּראָפעסאָרן אויסגעאַרבעט דעם סטאַטוט פון דער ניי־געגרינדעטער געזעלשאַפט „העכערע קורסן“, וואָס איז באַשטעטיקט געוואָרן אין דעצעמבער 1919, און די קורסן גופא האָבן זיך געעפנט דעם 27 יאַנואַר 1920. ווי נאָר די ליטווינער אָבער האָבן צוריק באַקומען זייער רעזידענץ, האָבן זיי אין ערשטן מאָמענט פון זייער טעטיקייט דאָ גענומען זיך פאַרן עפענען דעם היגן אוניווערסיטעט. נאָר אַזוי ווי דער בילדונגס־מיניסטעריום האָט איינגעזען, אַז צוליב טעכנישע תּנאים מוז זיך די עפענונג פונם אוניווערסיטעט פאַרציִען ביז ניי־יאָר, איז באַשלאָסן געוואָרן אַריבערצופירן אַהער די קאָוונער העכערע קורסן מיט אַלע זייערע ביבליאָטעקן און לאַבאָראַטאָריעס. אויף די קורסן זיינען דאָ פינף פאַקולטעטן: הומאַניטאַרער, יורידישער, פיזיקאַליש־מאַטעמאַטישער, מעדיצינישער און טעכנישער. די דאָזיקע קורסן וועלן עס נאָכדעם רעאָרגאַניזירט ווערן אין אַ אוניווערסיטעט. צו לייענען די לעקציעס האָבן געזאָלט צוגעצויגן ווערן די בעסטע אויסלענדישע כּוחות: דייטשע, פּוילישע און רוסישע. די לעקציעס האָבן געזאָלט געלייענט ווערן אויף „אַ שפּראַך“, וואָס איז פאַרשטענדלעך פאַר אַלע אָרטיקע איינוואוינער“.

די ליטווינער האָבן געגעבן אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן נאַציאָנאַל־פּערסאָנאַלע אווטאָנאָמיע און זיי האָבן גאַנץ גוט פאַרשטאַנען די האַרבקייט פון דעם ענין אוניווערסיטעט פאַר אַ פילשפּראַכיקער באַפעלקערונג אויף איין שפּראַך. ביי זייער דעמאָלטיקער געדריקטער פינאַנציעלער לאַגע האָבן די ליטווינער געקענט, ווען הויך, גרינדן פאַקולטעטן און קאַטעדרעס פאַר די פּוילישע, יידישע און ווייסרוסישע שפּראַכן, ליטעראַטור און געשיכטע. זיי האָבן אָבער פאַרשטאַנען, אַז די פּאָליאַקן, יידן און ווייסרוסן ווילן עפּעס אַנדערש, אַז פיל פון זיי וואָלטן געוואָלט אַ גאַנצן אוניווערסיטעט אין דער אייגענער שפּראַך, וואָס זיי זיינען מאַטעריעל ניט געווען ביכולת אויסצופירן. זיי האָבן זיך אַרויסגעזאָגט צופרידנצושטעלן די דאָזיקע נאַציאָנאַליטעטן אויף אַזאַ אופן: אַזוי ווי אַלע קולטורעלע הצטרכותן פון די דאָזיקע פעלקער ווערן באַפרידיקט דורך זייערע אווטאָנאָמע ביוראָען, וואָלט די מלוכה מסכּים געווען צו גרינדן ביי יעדער ליטווישער קאַטעדרע אויך פאַראַלעלע קאַטעדרעס אויף די איבעריקע אָרטיקע שפּראַכן, נאָר די הוצאות זאָלן געדעקט ווערן אויפן חשבון פון די אווטאָנאָמע ביוראָען. די דאָזיקע פעלקער וואָלטן געמוזט די דערמאָנטע קאַטעדרעס אויסהאַלטן אַליין און דערביי דעקן אויך אַ טייל פון די אַלגעמיינע אוניווערסיטעט־הוצאות. אַז דער פינאַנסיעלער מצב פון דער מלוכה וועט זיך ענדערן לטובה, וועט זיך ענדערן אויך דער מאָדוס פון אויסהאַלטן די פאַראַלעלע קאַטעדרעס.

אויפן יסוד פון דעם דאָזיקן פאָרשלאָג פון די ליטווינער איז אין די יידישע פאַראינטערעסירטע קרייזן אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ פּראָיעקט צו שאַפן ביים היסטאָריש־פילאָלאָגישן פאַקולטעט פון ווילנער אוניווערסיטעט אַ יודאַאיסטישע אָפּטיילונג. אחוץ די אַלגעמיינע היסטאָריש־פילאָלאָגישע דיסציפּלינעס, ווערן אויף דער אָפּטיילונג געגרינדעט קאַטעדרעס פון ספּעציעל יידישע וויסנשאַפטן. אַהער גייען אַריין: 1) סיסטעמאַטישע און ספּעציעל העברעאישע פילאָלאָגיע; 2) פילאָלאָגיע פון יידיש און ווי אַן אַריינפיר צו איר—די פילאָלאָגיע פון דער גערמאַניסטישער שפּראַך; 3) יידישע געשיכטע; 4) געשיכטע פון די יידן אין ליטע און אין די שכנותדיקע לענדער; 5) געשיכטע פון דער אוראַלטער און נייער יידישער ליטעראַטור; 6) געשיכטע פון דער יידישער פילאָסאָפיע; 7) געשיכטע און סיסטעם פון דער יידישער יוריספּרודענץ און 8) יידישע עטנאָגראַפיע, דעמאָגראַפיע און עקאָנאָמיק.

די דאָזיקע אַכט דיסציפּלינעס האָבן געזאָלט בילדן אַן אָפּטיילונג פון פאַקולטעט אין צוזאַמענהאַנג מיט די אַלגעמיינע קורסן פון אַלגעמיינער געשיכטע, געשיכטע פון ליטע און אַנטראָפּאָלאָגיע. די אָפּטיילונג דאַרף האָבן אַלע רעכט פון אַ זעלבשטענדיקן פאַקולטעט, האָבן בראש אַ ספּעציעלן דעקאַן און געבן רעכט אויף די געהעריקע מדרגות פון געלערנטע. דער צוועק פון דער אָפּטיילונג איז צו דינען פאַר אַ פלאַנצנשול פון העכערע וויסנשאַפטן פאַר די ליטווישע בירגער פון דער יידישער נאַציאָנאַליטעט און צוצוגרייטן אַ קוואַליפיצירטן און וויסנשאַפטלעך צוגעגרייטן פּעדאַגאָגישן פּערסאָנאַל פאַר די יידישע שולן.

די ליטווינער האָבן געעפנט אויך אַ טעכניקום אין ווילנע, וואו ס׳האָבן זיך פאַרשריבן אַ סך יידישע יונגעלייט.

פאַר די פאָלקסשולן און מיטלשולן פון די נאַציאָנאַליטעטן אין ווילנע האָט די ליטווישע רעגירונג אויך אַרויסגעוויזן פיל פאַרשטענדעניש. זי האָט זיך דער עיקר אינטערעסירט, אַז דער אונטעררייכט און דער חינוך אין שול זאָל אַרומנעמען וואָס ברייטערע מאַסן פון דער באַפעלקערונג. יעדע פּאָליטיק איז פון שול געווען אויסגעשלאָסן. די ליטווישע רעגירונג האָט ניט געשאַפן קיין שום אָפיציעלע השגחה, קיין שום באַזונדערע אַפּוטרופּסות איבער דער שול, וואָס איז געווען לחלוטן פריי אין איר אַנטוויקלונג. דער פריוואַטער איניציאַטיווע איז געגעבן געוואָרן ברייטע פרייהייט, די רעגירונג האָט איר אַפילו לויט מעגלעכקייט געהאָלפן. יעדע נאַציאָנאַליטעט האָט געהאַט פולע רעכט אויף איר אייגענער שול אין איר אייגענער שפּראַך. ליטוויש האָט די רעגירונג קיינעם ניט אָנגעבונדן. זי האָט גערעכנט, אַז איטלעכער בירגער וועט מחמת מאַטעריעלע אָדער מאָראַלישע מאָטיוון אַליין פאַרשטיין די נייטיקייט צו קענען ליטוויש. זי האָט אויף זיך גענומען אויסצוהאַלטן אויף אירע הוצאות די געזעלשאַפטלעכע שולן און צו זיכערן זייערע בנינים.

אָבער אויך די דאָזיקע אַלע גוטע התחלות און פּלענער איז ניט באַשערט געווען דורכגעפירט צו ווערן.

אַלע ווילנער נאַציאָנאַליטעטן האָבן אַנטוויקלט אַ ברייטע טעטיקייט אויף אַלע געביטן פון זייערע נאַציאָנאַלע קולטורן. באַזונדערס האָבן זיך אין דעם אויסגעצייכנט די ווייס־

רוסן, וואָס האָבן געאַרבעט מיט אַ פיבערדיקער ענערגיע. דער ווייסרוסישער לערער־פאַראיין, וואָס האָט אויפגעטאָן אַ סך אויפן שול־געביט און אויפן געביט פון אויפהייבן דעם באַוואוסטזיין פונם ווייסרוסישן פאָלק פאַר זיין נאַציאָנאַלער שפראַך און קולטור, האָט דעם 3־טן אָקטאָבער איינגעאָרדנט אין דער ווייסרוסישער גימנאַזיע אַ טרויער־אָוונט נאָכן פילגעליטענעם גרויסן ווייסרוסישן דיכטער אַלעקסאַנדער פרושינסקי („אַלעס האַרון“), וואָס איז אָן אַ צייט געשטאָרבן אין קרים.—די ווייסרוסן האָבן מיט אַ זעלטענער ליבע נאָך דער איבערגעריסענער אַרבעט וו׳דער גענומען זיך שאַפן און אַנטוויקלען זייער טעאַטער. דער ווייסרוסישער פאַרלאַג אין ווילנע איז צוגעטראָטן אַרויסצוגעבן אַ גאַנצע סעריע פעדאַגאָגישע, פאָפולער־וויסנשאַפטלעכע און בעלעטריסטישע ליטעראַטור.

די פאָליאַקן האָבן געאַרבעט אויף זייער שטייגער נאָך ענערגישער ווי ביז אַהער.

אויך די יידישע קולטור־געזעלשאַפטן האָבן געאַרבעט ענערגיש. די שול־אַרבעט איז געגאַנגען גאַנץ לעבעדיק. די שולן האָבן געהאַט גרויסע האָפענונגען, אַז אָט־אָט ווערן זיי געזיכערט אין זייער קיום מצד דער רעגירונג און די לערער וועלן זיך סוף־כל־סוף קענען אָפגעבן רואיק דער פעדאַגאָגישער טעטיקייט. אפילו דער טרויעריקער פאַקט, וואָס ס׳האָבן זיך פאַרמאַכט די יידישע קינדער־קיכן, האָט די לערער ניט אַריינגעבראַכט אין יאוש, זיי האָבן געהאָפט און געוואַרט.

די ביבליאָטעקן און לייענזאַלן זיינען פול געווען מיט אַבאָנענטן און לעזער, ווייל דער יקרות איז געפאַלן, דער הונגער איז אויף אַ סך פאַרקלענערט געוואָרן און האָט געהאַט אַ טענדענץ אינגאַנצן צו פאַרשווינדן, און מ׳איז מיטן לעבן זיכערער געוואָרן. אָבער נאָך פולער זיינען געווען די ווילנער טעאַטערס און קינאָס. די טעאַטערס ביי די „אומות העולם“ זיינען דווקא געגאַנגען אויפן וועג פון אַנטוויקלונג צו אַ ריינעם רעפערטואַר און צו ריינער קונסט. דאָס קען מען אָבער, צום גרויסן באַדויערן, ניט זאָגן וועגן אונזער טעאַטער, וואָס איז געווען אַ שונד־טעאַטער פון ערגסטן מין. און אונזער טעאַטער־געזעלשאַפט, וואָס האָט אַזוי ענערגיש אָנגעהויבן, איז צום סוף אינגאַנצן צעפאַלן. אַ ביסל געראַטעוועט די לאַגע האָט אסתר־רחל קאַמינסקאַ מיט איר טאָכטער אידאַ, וואָס זיינען געקומען אַהער פון מינסק מיט זייער טרופע אויף גאַסטראָלן. פון 11־טן סעפטעמבער אָן ביזן סוף פון דער ליטווישער הערשאַפט אין ווילנע האָט קאַמינסקאַס טרופע געגעבן אַ גאַנצע ריי פון ריינערע טעאַטער־שטיק.

לויט דער איניציאַטיווע פון אַ גרופע כלל־טוער אין ווילנע, איז לכבוד דעם 60־טן געבורטסטאָג פונם גרויסן יידישן היסטאָריקער שמעון דובנאָוו איינגעאָרדנט געוואָרן אַ פייערונג פרייטאָג ה׳ תשרי תרפ״א (17 סעפטעמבער 1920) אין קרענגלס־זאַל. די פייערלעכע פאַרזאַמלונג האָט געעפנט מיט אַ רעדע ד״ר צ. שאַבאַד. אין נאָמען פון יידישן זשורנאַליסטן־פאַראיין האָט גערעדט זלמן רייזען, אין נאָמען פון צענטראַלן בילדונגס־קאָמיטעט—י. רובין, אין נאָמען פון דער דעמאָקראַטישער פאַרטיי—ד. קאַפלאַן־קאַפלאַנסקי. נאָכדעם איז מיט וואַרימע אַפלאָדיסמענטן אָנגענומען געוואָרן דער פאָרשלאָג פון ד״ר שאַבאַד צו באַפולמעכטיקן די יובליי־קאָמיסיע אויסצואַרבעטן אַ באַגריסונג דובנאָוון אין נאָמען פון אַלע קולטור־געזעלשאַפטן מיט דער ווענדונג, אַז דער גרויסער יידישער היסטאָריקער „זאָל דירעקט העלפן דעם ליטווישן יידנטום אויפצובויען אין ווילנע די הויכע שול פאַר יידישער וויסנשאַפט“.

די ריינע הכנסה פון דער דאָזיקער פייערלעכער פאַרזאַמלונג

האָט געזאָלט פאַרווענדט ווערן אויף אַ פרעמיע פאַר אַ מאָנאָגראַפיע וועגן לעבן און שאַפן פון יובילאַר.

זונטאָג ז׳ תשרי (19 סעפט.) איז אין קרענגלס זאַל פאָרגעקומען די פייערונג פון ש. דובנאָווס 60־יאָריקן יובליי פאַר עלטערע שילער פון ווילנער שולן, אָנהייבנדיק פון 5־טן לערנ־יאָר. די אויפקלערונג פון דובנאָווס פערזענלעכקייט און זיינע אויפטוען פאַרן יידישן פאָלק האָט איבערגעלאָזט אויפן יונגן עולם אַ גוטן איינדרוק.

אויפן געביט פון פרעסע פאַר דער ליטווישער צייט אין ווילנע קען מען אָנווייזן אויף זייער ווייניק אויסגאַבן. אויף ליטוויש איז אַרויסגעגאַנגען „Vilniaus Aidas“ (ווילנער עכאָ), אויף פויליש—„Wiadomości Wileńskie“ (ווילנער נאַכריכטן—רעד. בירזשישקאַ) און „Gazeta Krajowa“ (די צייטונג פון קאַנט,—אויסגאַבע פון די ווילנער פאָליאַקן), אויף רוסיש „Литва“ (ליטע—רעד. בירזשישקאַ) און „Виленское слово“ (ווילנער וואָרט,—פריוואַטע), אויף יידיש—„טאָג“. דאָס צענטראַל־ביוראָ פון די פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, ווי שוין דערמאָנט, האָט זיך געגרייט אַרויסצוגעבן אַן אָרגאַן אויף די היגע שפראַכן, אויך אויף יידיש; די ליטווישע רעגירונג האָט זיך געגרייט אַרויסצוגעבן אַן אָרגאַן אויף יידיש; דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער „בונד“ האָט זיך געגרייט אַרויסצוגעבן אַן אָרגאַן „די שטימע פון בונד“; די ציונים האָבן געפלאַנעוועט אַריבערצופירן פון קאָוונע קיין ווילנע די „אידישע שטימע“ אָדער עפענען דאָ אַ באַזונדערע צייטונג; פריוואַטע אונטערנעמער האָבן זיך אויך געקליבן אַרויסצוגעבן צייטונגען. הכלל, ס׳האָט זיך גענומען רודלען.

אונזער ליטעראַטור האָט פאַר די זעקס וואָכן ווייניק נייס געגעבן. אָבער מ׳האָט זיך ערשט גענומען גרייטן. ס׳האָבן זיך געגרייט געזעלשאַפטלעכע און פריוואַטע אַרויסגעבער. ס׳האָט זיך דער נאַציאָנאַל־ראַט פון קאָוונע געגרייט אַריבערצופאָרן קיין ווילנע און האָט געהאַט בדעה צו פאַרמעסטן זיך גאָר ברייט אויפן נאַציאָנאַל־קולטורעלן געביט.

בקיצור ס׳זיינען אויף אַלע געביטן געגאַנגען הכנות צו אַ נייעם לעבן, מ׳האָט געגלויבט און מ׳האָט געהאָפט...

אין דער יידישער ווילנע. — דער פאָרזיצער פון ליטווישן קאָמיטעט און ליטווישער היסטאָריקער מיקאָלאַס בירזשישקאַ און דער באַפולמעכטיקטער פאַר אינווייניקסטע ענינים פון ווילנע און איר קרייז איגנאַטיוס יאָנינאַס האָבן קאַטעגאָריש געמאָלדן, אַז „ס׳וועלן צוגעצויגן ווערן אַלע אָרטיקע שאַפערישע כוחות, וואָס וועלן בילדן דעם נייטיקן רעגירונגס־אַפאַראַט, ווייל נאָר די אָרטיקע כוחות, וואָס זיינען גוט באַקאַנט מיט די ספעציפישע תנאים פונם באַפרייטן קאַנט, קענען מיט הצלחה אַרבעטן לטובת ליטע; אַז אַ באַזונדערס בכבודיקער אָרט וועט אָפגעגעבן ווערן דער פראָבלעם, ווי אַזוי אויפן בעסטן אופן צו באַפרידיקן די באַדערפענישן פון די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן פון ווילנע און דעם קאַנט. קאָוונע קען אין דעם פרט דינען פאַר אַ ביישפיל: די נאַציאָנאַל־קולטורעלע אויטאָנאָמיע ווערט דאָרטן דורכגעפירט אין פולן זין פון וואָרט. די רעגירונג זעט דורכאויס אויסצומיידן אַריינצומישן זיך אין די אינווייניקסטע ענינים פון די אָרטיקע נאַציאָנאַליטעטן, זי מישט זיך ניט אין די אינווייניקסטע ענינים פון יידישן פאָלק און לאָזט דאָס איבער דער העכסטער יידישער רעפרעזענטאַנץ, דעם יידישן מיניסטעריום. די ליטווינער שטרעבן צו פאַרווירקלעכן זייער אידעאַל, וואָס פירט ליטע אויפן וועג פון אַלגעמיינעם גליק, וואו אַלע איינוואוינער אָן אונטערשייד וועלן זיך שפירן ווי גלייכע צווישן גלייכע“.

די ליטווישע רעגירונג חאָט געמאָלדן אָפיציעל וועגן אירע שטרעבונגען און צילן בנוגע צו די נייע ליטווישע טעריטאָריעס. דער ערשטער טריט אירער וועט זיין—איינפירן

זעלבסטפאַרוואַלטונג, כּדי ס׳זאָל קלאָר ווערן דער פאָלקסווילן. כּדי מ׳זאָל קענען דורכפירן די וואַלן צו דער זעלבסטפאַרוואַלטונג, וועט מען מוזן מאַכן אַ פאָלקסציילונג, איינפירן נייע פּעסער און צוזאַמענשטעלן די ליסטעס פון די איינוואוינער, וואָס וועלן האָבן וואַלרעכט. די אָרגאַנען פון זעלבסטפאַרוואַלטונג וועלן נאָכדעם קענען דורכפירן די וואַלן צו דער קאָנסטיטואַנטע, תּיכּף, ווי עס וועט נאָר מעגלעך זיין. פון אַלע נייע טעריטאָריעס וועלן קענען אויסגעוויילט ווערן 60—65 דעפּוטאַטן, צו איין דעפּוטאַט אויף יעדע 15000 איינוואוינער. יעדע נייע טעריטאָריע וועט קענען דורך דער סיים־טריבונע אַרויסזאָגן אירע באַדערפעניש און פאָדערונגען. יעדער בירגער, אָן אונטערשייד פון אמונה און נאַציאָנאַליטעט, האָט פולקומע רעכט צו אַרבעטן פּראָדוקטיוו פאַר דער מלוכה האַנט ביי האַנט. אַלע דאַרפן גיין צו דער אַרבעט און אַלע וועלן טראָגן גלייך די אחריות.

די דאָזיקע גאַנצע פּראָגראַם האָט מען אָנגעהויבן דורכפירן אין ווילנע בכלל און אין דער יידישער ווילנע בפרט.

מיטן דאָזיקן צוועק זיינען זונטאָג דעם 5־טן סעפּטעמבער געקומען פון קאָוונע קיין ווילנע דער מיניסטער פאַר יידישע ענינים אין ליטע, ד״ר מ. סאָלאָווייטשיק, און די מיטגלידער פונם קאָנסטיטואירנדיקן סיים אַדוו. ש. ראָזנבוים און ד״ר ראַכמילעוויטש.

די ידיעה וועגן דעם קומען פון די קאָוונער געסט האָט זיך גיך פאַרשפּרייט אין שטאָט און האָט אַרויסגערופן אַ התעוררות אין דער יידישער געזעלשאַפט. די ווילנער יידישע קהילה, וואָס איז געווען דערדריקט מחמת אויסווייניקסטע און אינווייניקסטע סיבות, האָט זיך מיט אַמאָל אויך אויפגעכאַפּט. דער פּרעזידיום האָט אויפגערופן אויף מאָרגן מאָנטאָג דעם 6־טן סעפּט. (כ״ג אלול) אַ פּלענאַרע זיצונג, וואָס אויף איר האָבן געדאַרפט קומען די פאָרשטייער פון קאָוונע.

די זיצונג איז געווען אַ פייערלעכע. ס׳איז געקומען דער גאַנצער פּלענום און דער קהילה־זאַל איז געווען פול פון זייטיקן עולם. אַלע זיינען געווען יום־טובדיק געקליידט און אַלץ האָט געטראָגן אַ יום־טובדיקן כאַראַקטער. זעקס אַ זייגער האָט דער פאָרזיצער פון דער קהילה ד״ר יעקב וויגאָדסקי געעפנט די זיצונג און האָט ערקלערט, אַז אויפן סדר־היום שטייען וואַלן צו אַ נייער קהילה און אַ באַריכט וועגן דער טעטיקייט פון דער קהילה אין משך פון די לעצטע פאָר חדשים פון די מהומות; אַז די קהילה האָט שוין לאַנג אָנגענומען די נייטיקע טריט וועגן נייע וואַלן, וואָס זיינען ניט דורכגעפירט געוואָרן בלויז מחמת אויסווייניקסטע גרויסע מניעות, און אַז נאָר איצט וועט דאָס מעגלעך זיין, ווייל דער מיניסטער פאַר יידישע ענינים אין דער ליטווישער רעגירונג האָט דאָס מבטיח געווען. דאָס זעלביקע האָט ערקלערט אויך דער מיטגליד פון פּרעזידיום ה׳ יעקב שעסקין. דאַן האָט דער פּלענום פּה־אחד געשטימט פאַר דער החלטה פון פּרעזידיום לטובת נייע וואַלן. נאָכדעם האָט ה׳ אליעזר קרוק אָפּגעגעבן אַ קורצן דין־וחשבון וועגן דער טעטיקייט פון דער קהילה און האָט אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דער גרויסער אַרבעט פון דער קהילה אין דעם געפערלעכן פּעריאָד פון רדיפות קעגן דער יידישער באַפעלקערונג, ווען דער פּרעזידיום איז געשטאַנען אויף דער וואַך פון די יידישע כּלל־אינטערעסן און האָט אין דער זעלביקער צייט אויך ניט פאַרגעסן דעם יחיד, אָבער איצט, ווען ס׳האָבן זיך אויסגעשעפּט אַלע מקורים פון הכנסה פאַר דער קהילה און זי באַקומט שוין מער ניט קיין פּראָדוקטן פאַר אירע מוסדות, איצט מוז די יידישע באַפעלקערונג אַליין קומען צו הילף און ניט דערלאָזן דעם חורבן פון די געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן בכלל און די קינדער־אַנשטאַלטן בפרט.

דער סדר־היום איז געווען אויסגעשעפּט און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ לאַנגע הפסקה. צום סוף זיינען געקומען די ערוואַרטעטע געסט פון קאָוונע און דער פאָרשטייער פון דער ליטווישער רעגירונג אין ווילנע יאַנינאַס. דער פאָרזיצער ד״ר וויגאָדסקי האָט די געסט פאָרגעשטעלט פאַר דער קהילה און פאַרן עולם און האָט נאָכדעם בקיצור איבערגעגעבן די טרויעריקע געשיכטע פון ליטע, וואָס האָט זיך אין משך פון גאַנצע דורות געפונען אין קנעכטשאַפט און האָט סוף כּל סוף דערלעבט די טעג פון איר באַפרייאונג. דער רעדנער האָט אָנגעוויזן אויף די בשותּפותדיקע אינטערעסן פון די ליטווינער און די יידן, וואָס האָבן ביידע דעם רצון צו אַ פרידלעכן צוזאַמענלעבן לטובת דעם לאַנד, און ער האָט אויסגעדריקט זיין פולסטן בטחון אין דעם גליקלעכן עתיד פון דער ליטווישער מלוכה, וואו די יידן וועלן בלי שום ספק באַקומען אַלע בירגערלעכע און נאַציאָנאַלע רעכט בהסכם מיטן יושר און מיט די שטרעבונגען פון יידישן פאָלק. נאָכדעם האָט ד״ר וויגאָדסקי אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז שוין פון די ערשטע טעג פון דער ליטווישער רעגירונג איז שוין צו באַמערקן, אַז יידן ווערן זייער שוואַך אָנגענומען אויף שטעלעס, למשל, אויף די אייזנבאַנען, אין דער מיליציע וכדומה. ער האָט געזאָגט, אַז ער איז זיכער, אַז דערין שטעקט ניט קיין בייזער ווילן מצד דער רעגירונג, אָבער בכל אופן לייגט זיך דאָס ווי אַ שווערער שטיין אויפן האַלז פון יידישן אַרבעטער און אָנגעשטעלטן, און די ליטווישע רעגירונג מוז זיך מיט דעם רעכענען; אויך דאַרף זי ניט איגנאָרירן די יידישע שפּראַך, און אַלע אָפיציעלע דאָקומענטן מוזן אין ווילנע געדרוקט ווערן אויך אין דער יידישער שפּראַך.

דאַן האָט דער מיניסטער פאַר יידישע ענינים אין ליטע, ד״ר סאָלאָווייטשיק, איבערגעלייענט זיין דעקלאַראַציע:

„אין נאָמען פון דער רעגירונג און אין נאָמען פון דער יידישער באַפעלקערונג פון יענעם טייל ליטע, וואָס זייער געמיינזאַמער צוטרוי האָט מיך אַוועקגעשטעלט אויף מיין פּאָסטן, באַגריס איך דעם ווילנער ועד־הקהילה, און אין זיין פּערזאָן די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג פון דער ליטווישער הויפּטשטאָט, פון דעם גרעסטן ישוב און צענטער פון ליטווישן יידנטום. ס׳האָט גענומען אַ סוף צו דער אומנאַטירלעכער צעריסנקייט פון דעם איינציקן ליטווישן יידנטום, וואָס איר האָט פון איר אַזוי פיל געליטן, און אפשר ניט ווייניקער פאַר אייך האָט געליטן אויך די ביזאיצטיקע פרייע ליטע, וואָס האָט ניט געהאַט קיין יניקה פון איר נאַטירלעכן ווירטשאַפטלעכן און קולטורעלן מקור און איז מחמת דעם ניט געווען בכּוח צו שאַפן דאָס אַלץ, צו וואָס די גינסטיקע פּאָליטישע תּנאים האָבן איר געגעבן די מעגלעכקייט.

„ס׳איז געקומען אַ סוף צו דער שרעקלעכער ריי אָקופּאַציעס, און די רעגירונג און דאָס פאָלק פון ליטע זיינען דורכגעדרונגען מיט אַן אומצעטרייסלבאַרן ווילן, אַז די אָקופּאַציע, וואָס האָט זיך ערשט געענדיקט, זאָל זיין די לעצטע, אַז ס׳זאָל זיך פון איצט אָן אָנהייבן אַ פּעריאָד פון אַ פרייער און פרידלעכער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט און מיט איר צוזאַמען — פון דער גאַנצער מלוכה.

„אין דעם דאָזיקן פייערלעכן מאָמענט וויל איך זיך ניט אָפּשטעלן אויף די פינסטערע טעג, וואָס איר, ברידער, האָט דאָ דורכגעלעבט אָן אונז און וואָס זייער שוואַרצן שאָטן זע איך נאָך אויף אייערע געזיכטער. איך ווינטש אייך נאָר, אַז די אָנגעהויבענע תּקופה פון פּאָליטישער און נאַציאָנאַלער פרייהייט זאָל אייך געבן מוט און כּוח וואָס גיכער אָפּצומעקן די אַלע שרעקלעכע זכרונות, וואָס דריקן אייך און ברענגען אייך צו נידערגעשלאָגנקייט. די דריקנדיקע קייט פון די אָקופּאַציעס האָט צעטרייסלט אייער פּסיכיק. זי איז אָבער ניט געווען ביכולת צו פאַרטונקלען אין אייך דעם באַוואוסטזיין פון אייער אומצעטרייסלבאַרער, נאַטיר־

לעכער און עלעמענטאַרער צוגעהעריקייט צו דער ליטווישער מדינה. דורך אַלע אָקופּאַציעס האָט איר דורכגעטראָגן דעם דאָזיקן באַוואוסטזיין, און די פרייע אויפגעלעבטע ליטע, וואָס איז איצט צוריקגעקומען צו אייך—וועט דאָס אייך קיינמאָל ניט פאַרגעסן.

„ראיות, אַז ווילנע איז ליטע, זיינען להלוטין איבעריק און אומזיניק. די געשיכטע פון דער שטאָט און פון גאַנצן קאַנט רעדט אַ צו־איינדייטיקע שפּראַך, אָבער די פאַרברעכערישע שטרעבונגען פון אונזערע אימפּעריאַליסטישע שכנים האָבן אונז געצוואונגען אויפצווייזן אונזערע רעכט אויף דעם לעבנס־נערוו פון אונזער מדינה. און ווען אונזערע קעגנער האָבן אין זייער אַרגומענטאַציע קעגן אַלע היסטאָרישע און עקאָנאָמישע נויטווענדיקייטן אָפּערירט מיט דעם כלומרשטדיקן ווילן פון דער איצטיקער באַפעלקערונג, האָבן מיר, אַלע אויפבויער פון ליטע, אָנגעוויזן אויף אייך ווי אויף די לעבעדיקע טרעגער פון דער ליטווישער מדינה־שאַפט. צוגלייך מיט די היסטאָרישע ליטווישע הייליקטימער זייט איר יידן פון ווילנע געוועזן דער וויכטיקסטער לעבעדיקער משכון פון ליטע אין איר אָקופּירטער הויפּטשטאָט, און איצט זיינען מיר געקומען אויסקויפן דעם משכון. מיר האָבן אים אויסגעקויפט—איר זייט פריי געוואָרן, און אייער באַפרייאונג איז אַ סימבאָל פון דער ענדגילטיקער באַפרייאונג פון ליטע. און איצט ליגט אויף אייך דער חוב צו בויען צוזאַמען מיט אַלע איבעריקע בירגער, מיט אַלע אירע נאַציעס, דעם בנין פון דער ליטווישער דעמאָקראַטיע. צו דער הויכער אויפגאַבע רופט אייך די רעגירונג און דאָס יידישע פאָלק.

„די רעגירונג האָט באַשלאָסן תיכף אָנצונעמען אַלע מיטלען, כדי דורכצופירן וואַלן אין די אָרגאַנען פון דער אָרטיקער זעלבסטפאַרוואַלטונג און צוזאַמען דערמיט צו שאַפן די מעגלעכקייט פון די וואַלן צום קאָנסטיטואירנדיקן סיים. די אַלע וואַלן וועלן דורכגעפירט ווערן אויפן יסוד פון דער פּראָפּאָרציאָנעלער סיסטעם, וואָס וועט גאַראַנטירן די גערעכטע צאָל פאַרטרעטער אין די אַלע אָרגאַנען, פאַר אַלע נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע גרופּירונגען. די רעגירונג ערוואַרט די ענערגישע מיטאַרבעטערשאַפט פון אייערע פאַרטרעטער אין סיים ביים פאַרענטפערן די אַגראַר־פראַגע און ביים אויסאַרבעטן די קאָנסטיטוציע, די צווייטוויכטיקסטע אויפגאַבן פון אונזער געזעצגעבערישער קאַמער. צוגלייך מיט די אויבנדערמאָנטע וואַלן מוזן וואָס גיכער פאָרקומען די וואַלן אין די אָרגאַנען פון אונזער נאַציאָנאַלער זעלבסטפאַרוואַלטונג—אין דער קהילה—אויפן יסוד פון קהילות־געזעץ, וואָס וועט געבן די מעגלעכקייטן איינצוגלידערן אייער אַרבעט אין דער אַרבעט פון העכסטן אָרגאַן פון דער יידישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, דעם „יידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע". דער באַנד, וואָס פאַרבינדט די אַלגעמיין־בירגערלעכע אויפגאַבן מיט די נאַציאָנאַלע—דאָס זיינען די אָזויגערופענע רעכטלעכע גאַראַנטיעס פון די נאַציאָנאַלע מיעוטים. אין דעם אויפרוף צו די בירגער פון ווילנע, וואָס די רעגירונג וועט אין איניקע טעג אַרום פּובליקירן, וועט דערקלערט ווערן, אַז די גאַראַנטיעס וועלן געשאַפן ווערן, און אַלס זייער פאַרקערפּערונג ספּעציעל פאַר דער יידישער נאַציאָנאַלער מינאָריטעט—וועט געשאַפן ווערן אַ פּאָסטן פון אַ צייטווייליקן פאַרטרעטער פון דעם מיניסטער פאַר יידישע ענינים פאַרן ווילנער באַצירק און ס'וועלן אויך אָנגענומען ווערן נאָך אַ גאַנצע ריי שריט, כדי צו דערנעענטערן די אָרגאַנען פון דער מאַכט צו דער יידישער באַפעלקערונג און די יידישע באַפעלקערונג—צו די אָרגאַנען פון דער מאַכט.

„לפי דער פּאָליטישער אויפפאַסונג, וואָס האָט אונז געפירט אין אונזער גאַנצער אַרבעט, זעען מיר אין דעם מינאָריטעטן־שוץ ניט אַ שוץ פון די מינאָריטעטן קעגן דער מדינה, נאָר אַ

שוץ פון דער מדינה קעגן איר געפערלעכסטן שונא—קעגן דער אומצופרידנקייט פון אירע בירגער. געפינען פאַר די דאָזיקע גאַראַנטיעס די געזעצלעכע פאָרמען פון אַ לעבנספעאיקער אויטאָנאָמיע איז איינע פון די גרעסטע מלוכהשאַפטלעכע אויפגאַבן פון דער אויפגעלעבטער ליטע. די געזעצלעכע פאָרמען מוזן גענוי באַשטימען דעם היקף פון דער קאָמפּעטענץ פון די אָרגאַנען פון דער נאַציאָנאַלער זעלבסטפאַרוואַלטונג און יעדער אַריבערטרעטן מחוץ לתחום פון דער קאָמפּעטענץ איז פאַרבונדן מיט דער סכנה צו פאַרוואַנדלען אונזער נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע אין אַ געטאָ.

„די רעכטלאָזע לאַגע, וואָס מיר האָבן זיך אין איר געפונען אונטער די אָקופּאַציעס, האָט געפירט דערצו, אַז די טעטיקייט פון די קהילות, און פון דער ווילנער קהילה בפרט, האָט אַרומגענומען אַזעלכע ספערן פון טעטיקייט, וואָס זיינען גאָר די אויפגאַבע פון די אַלגעמיינע מדינה־אָרגאַנען אין יעדער אָרגאַניזירטער מלוכה. צום רעכטלאָזן מצב איז געקומען אַ סוף און די רעגירונג רופט אייך צו אַן ענערגישער מיטאַרבעט אין אַלע אַלגעמיינע אָרגאַנען. די מיטאַרבעט אין די אָרגאַנען איז די בעסטע גאַראַנטיע פון אונזער פולבאַרעכטיקונג, און די רעגירונג וועט געפינען די נייטיקסטע מיטלען צו פאַראייניקן די אומבאַדינגטע רעכט פון דער מדינה־שפּראַך מיט דער פאָדערונג פון דער פּאָליטישער ווירקלעכקייט.

„דאָס זיינען אונזערע, דאָס זיינען אייערע אויפגאַבן. פון דער הויכער טריבונע רוף איך די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע מיטאַרבעטן אין דעם בנין, וואָס מיר בויען. און די ווילנע, וואָס איז געווען דער צענטער פון אונזער אויטאָנאָמיע אין 17־טן יאָרהונדערט, די ווילנע, וואָס איז געווען דער מרכז פון אַלע קולטורעלע און סאָציאַלע באַוועגונגען פון דער אויפלעבנדיקער יידישער נאַציע—די ווילנע וועט אויך לייגן דעם יסוד פון אַ פרייען יידישן בירגערטום אין ליטע, וועט העלפן אויפבויען איר אומאָפּהענגיקייט, וועט שאַפן נייע גרויסע ווערטן אויף אַלע געביטן פון אונזער נאַציאָנאַלער יצירה".

די דאָזיקע רעדע איז באַגעגנט געוואָרן מיט אַ יובל פון אָוואַציעס פון גאַנצן קהילה־זאַל. מיט אָוואַציעס איז אויפגענומען געוואָרן אויך דער באַפולמעכטיקטער פון דער ליטווישער רעגירונג פאַר אינווייניקסטע ענינים איגנאַטיוס יאָנינאַס, וואָס האָט גענומען דאָס וואָרט און וואָס איז געווען באַשיינפערלעך גערירט פונם אומגעריכטן האַרציקן קבלת־פּנים. ער האָט גערעדט ליטוויש און האָט געזאָגט:

„געערטער פּרעזידיום און געערטע בירגער! דעם ערשטן מאָל נאָך דער שווערער אָקופּאַציע קלייבט זיך צונויף די ווילנער קהילה. דעם ערשטן מאָל האָב איך די געלעגנהייט צו ריידן צו אייך, ווען פאַר אונז שטייט שוין מער ניט קיין סכנה פאַר אָקופּאַציע, און מיר האָפן, אַז די שטורימס פון די פאַרשיידענע אָקופּאַציעס וועלן זיך שוין מער ניט אומקערן. אַ סך יאָרן האָבן די ליטווינער מיט די יידן צוזאַמען געאַרבעט. די גרויסע פראַנצויזישע רעוואָלוציע פון יאָר 1789 האָט פּראָקלאַמירט די פרייהייט פון פעלקער, וואָס ווערט ביסלעכווייז דורכגעפירט אין לעבן. ביי אונז, ליטווינער, איז די פּראַקטישע דורכפירונג פון דער נאַציאָנאַלער באַפרייאונג פאַרווירקלעכט געוואָרן מיט אַ סך הונדערטער יאָרן צוריק. וויטאָווט האָט דער ערשטער דערוויזן, ווי די מלוכה דאַרף זיך באַגיין מיט אירע בירגער און זיי צוציען צו דער מלוכה־אַרבעט. נאָך אין יענע צייטן, ווען אין מערב־אייראָפּע האָט מען געהעצט קעגן יידן, האָט שוין וויטאָווט אַרויסגעגעבן אַ געזעץ, וואָס האָט באַשטימט די גרעסטע שטראָף פאַרן העצן קעגן יידן און געגעבן די יידן די מעגלעכקייט צו אָרגאַניזירן

זייערע קהילות. צום באַדויערן, האָבן די קהילות געמוזט צייטווייליק פאַרלירן זייער מאַכט, און איצט, נאָכן פאַרלויף פון הונדערטער יאָרן, ווען מיר הייבן אָן ווידער צו בויען די ליטווישע מדינה, שטייען די יידן האַנט ביי האַנט מיט אונז.

„אָט דאָ ביים פרעזידיום־טיש זיצט דער פאָרזיצער פון דער ווילנער יידישער קהילה, ד״ר וויגאָדסקי, וואָס איז דער ערשטער אַריינגעטראָטן אין דער ליטווישער רעגירונג. צווישן אונז געפינט זיך אַ מענטש, וואָס האָט מער פון אַנדערע מיטגעהאָלפן דער שאַפונג פון דער ליטווישער רעפובליק. אומעטום, אין פאַריז, אין מאָסקווע א. א. וו., האָט ער געשיצט די אינטערעסן פון ליטע. דאָס איז הער ד״ר ראָזנבוים. דערפאַר ווינטשן מיר אים לאַנג לעבן און געזונט. צווישן אונז געפינט זיך אויך אַ מענטש, וואָס האָט אַ סך געאַרבעט, כדי אויפצובויען די עקאָנאָמישע לאַגע פון ליטע. דאָס איז ה׳ ד״ר ראַכמילעוויטש. גרויסע פאַרדינסטן האָט דער מיניסטער פאַר יידישע ענינים ה׳ ד״ר סאָלאָווייטשיק. זיי אַלעמען קומט אַן אויפריכטיקער דאַנק פון ליטע.

„שוין מער ווי הונדערט יאָר ווערט ווילנע באַהערשט פון פאַרשיידענע אָקופאַנטן, וואָס קוקן נאָר אויף זייער טובה און ציען פון אונז אַרויס אַלע מעגלעכע נוצן. זיי האָבן זיך באַמיט צו פאַרניכטן און צעשטערן אונזערע גיטער און רייכטימער און איצט זעען מיר דעם געביט אַן אויסגעמאַטערטן, אָן לעבנסמיטלען א. א. וו. כדי צו הערשן איבערן לאַנד, האָבן זיי געהעצט איין נאַציע קעגן דער אַנדערער, און די העצע האָט גורם געווען דערצו, אַז יעדע נאַציע קוקט מיט חשד אויף דער צווייטער.

„אונזער רעגירונג וועט זיך שטעלן איבער אַלע נאַציעס און קיין שום הערשנדיקע נאַציע וועט ניט זיין. די צעשטערונג פון אונזער לאַנד איז אַזוי גרויס, אַז איצט קענען מיר האָפן נאָר אויף דער ענערגישער מיטהילף פון אַלע בירגער. און דעריבער רוף איך אייך אַלעמען צו דער אויפבוי־אַרבעט פון דער ליטווישער מדינה. דאָס ליטווישע פאָלק האָט אויך פיל געליטן און ווייס גוט דעם טעם פון ליידן און צרות אונטערן דרוק פון אַ פרעמדער אָקופאַציע, און די ליטווישע רעגירונג האָט באַשלאָסן דעריבער צו געבן די יידן פולע נאַציאָנאַלע אווטאָנאָמיע.

„איך רעכן, אַז איר האָט באַמערקט אייניקע פעלערן, וואָס זיינען איצט געמאַכט געוואָרן, אָבער דאָס איז געשען ניט צוליב וואָסערע ס׳איז פּאָליטישע מיינונגען, נאָר מחמת דער איצטיקער אומנאָרמאַלער לאַגע, און איך בעט אייך, אַז אויב איר וועט להבא קריטיקירן, און אַזאַ קריטיק מצד דער געזעלשאַפט מוז זיין, זאָל זי זיין אַ פּאָזיטיווע.

„איך ווענד זיך צו אַלעמען, ווער עס קען מיטהעלפן דער שאַפונגס־אַרבעט פאַרן וואוילשטאַנד פון ליטע. ליטע וויל ניט פירן קיין מלחמה, אָבער זי וועט אויך זאָרגן, אַז איר טעריטאָריע זאָל ניט באַפאַלן ווערן פון פאַרשיידענע אָקופאַנטן.

„ווילנע איז אַלעמאָל געווען ניט בלויז די הויפטשטאָט פון ליטע, נאָר אויך דער קולטורעלער יידישער צענטער אין ליטע, און איך ווינטש, אַז עס זאָל שיינען פון ווילנע די זון פון ליבע און פרייד פאַר אַלע בירגער פון ליטע״.

דער ענטפער פון עולם איז ווידער געווען אַ לאַנג געדויערנדיקע אָוואַציע.

אַדוואָקאַט ש. ראָזנבוים האָט באַגריסט די יידישע קהילה אין ווילנע אין נאָמען פון יידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע, וואָס ער איז זיין פאָרזיצער. „אַלס נשיא פון יידישן נאַציאָנאַל־ראַט זעט ער שוין די פאַראייניקונג פון אַלע טיילן פון ליטווישן יידנטום, וואָס צו אים האָבן סימפּאַטיע אַלע יידישע קיבוצים פון דער גאַנצער וועלט. פון יידישן שטאַנדפּונקט קאָנען מיר זיך בשום

אופן ניט פאָרשטעלן אַ ליטע אָן ווילנע, וואו ס׳האָט געלעבט דער ווילנער גאון און אַלע אַנדערע יידישע גאונים אויף פאַרשיידענע געביטן. די שאלה איז נאָר, צי וועלן מיר זיין גוטע בירגער, און דאָ וועט מקוים ווערן דאָס ווערטל, אַז איטלעכס לאַנד האָט אַזעלכע יידן, וועלכע עס פאַרדינט, און ליטע, האָפנטלעך, וועט געוויס זיין ווערט צו האָבן גוטע יידן און ממילא גוטע בירגער״. דער רעדנער ענדיקט מיט דער איבערצייגונג, אַז „ס׳וועט אויפגעבויט ווערן אַ ליטע פון פרייהייט און דעמאָקראַטיע, אַ ליטע, וואו אַלע איינוואוינער וועלן זיך שפירן ווי אין אַן אייגענער היים״.

ד״ר ראַכמילעוויטש האָט אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז „די יידישע פאַרטרעטער אין דער ליטווישער רעגירונג האָבן כסדר געאַרבעט און אונטערגעשטרייכט, אַז זיי אַרבעטן אַלס ליטווישע יידישע בירגער, און האָבן זיך שטענדיק געהאַלטן ביים געדאַנק, אַז בויענדיק ליטע — בויען זיי ממילא אויך דעם יידישן און אַלגעמיינעם וואוילשטאַנד״.

הרב ר׳ יצחק רובינשטיין האָט גערעדט וועגן פּאָליטישן מאָמענט און האָט אָנגעוויזן, אַז „מיט דער פאַרשקלאַפונג פון ליטע זיינען פאַרבונדן אַלע צרות, עינויים, עניות, רדיפות און דלות פון די יידן, און פאַרקערט — מיט דער אויפלעבונג פון אַ זעלבשטענדיקער ליטע וועט אויפגעריכט ווערן דער מצב פון ליטווישן יידנטום. דערפאַר דאַרפן מיר אויסדריקן אונזער אָנערקענונג די אַלע פּערזאָנען, וואָס האָבן מיטגעהאָלפן דער באַפרייאונג פון ליטע״.

מיטוואָך, כ״ה אלול (8 סעפּטעמבער), האָט דער מיניסטער פאַר יידישע ענינים, ד״ר סאָלאָווייטשיק, אויפגענומען ישעיה ראָזאָווסקין (וועלכער איז געווען געהילף פון אַ צירקל־קאָמיסאַר אין ווילנע פאַר דער גאַנצער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע) ספּעציעל וועגן ענינים פון מיליציע אין ווילנע. דער מיניסטער האָט אָנגענומען שריט, אַז אין דער מיליציע זאָל זיין אַ געהעריקע און אַ גענוגנדיקע צאָל יידישע מיליציאַנטן, ווי אויך העכערע באַאַמטע (קאָמיסאַרן, שרייבער וכדומה). דער ערשטער רעזולטאַט פון דעם מיניסטערס שריט איז געווען, אַז דער דערמאָנטער י. ראָזאָווסקי איז באַשטימט געוואָרן פאַר אַ געהילף־קאָמענדאַנט פון דער שטאָטישער מיליציע. נאָכדעם האָט דער שעף פון דער שטאָט ווילנע און קרייז סטאַסיונאַס געמאָלדן, אַז אַלס פאָרשטייער פון דער רעגירונג, וואָס מאַכט ניט קיין אונטערשייד צווישן נאַציאָנאַליטעט און גלויבן און וואָס ביי איר זיינען אַלע בירגער גלייך פאַרן געזעץ, אונטערשטרייכט ער, אַז שוין דערפאַר אַליין קענען פאַר יידן ניט געמאַכט ווערן קיין שום באַגרעניצונגען, און ער האָט פאַרזיכערט, אַז די יידן, וואָס וועלן צושטעלן די פּאַסיקע רעפערענציעס, וועלן צוגענומען ווערן אויף די פרייע פּלעצער הן אין ווילנער הן אין דער אויעזדנער מיליציע.

און אַזוי איז געווען. די ווילנער מיליציע, וואָס האָט אָפיציעל געהייסן די „אָפּטיילונג פון פאַרטיידיקן די בירגער״, איז פאַרגרעסערט געוואָרן אויף 50 פּראָצענט. אין אַ קורצער צייט האָט זיך אין דער מיליציע געפונען ביז 50 פּראָצענט יידן־מיליציאַנטן. די געשעפטספירונג אין די ראַיאָנען האָט זיך געפירט אויף די אָרטיקע שפּראַכן, אין דער צענטראַלער פאַרוואַלטונג — נאָר אויף ליטוויש. בקשות האָט מען אָנגענומען אויף אַלע אָרטיקע שפּראַכן. די אויפגאַבע פון דער מיליציע איז געווען אויסשליסלעך דער שוץ פון דער זיכערקייט און געזונט פון די בירגער; איר טעטיקייט האָט זיך מחמת דעם באַגרעניצט מיטן קאַמף קעגן די קרימינעלע עלעמענטן פון שטאָט, מיט דער השגחה איבערן סאַניטאַרן מצב און דער אויסערלעכער אָרדענונג פון שטאָט און אויך מיטן ענין אַרויסגעבן דער באַפעלקערונג פאַרשיידענע באַשטעטיקונגען וכדומה.

אַלס פאַרטרעטער פונם מיניסטער פאַר יידישע ענינים, ד״ר סאָלאָווייטשיק, פאַר דער שטאָט און קרייז ווילנע איז באַשטימט געוואָרן הרב רובינשטיין.

באַלד האָבן גענומען אַריבערפאָרן קיין ווילנע די מיניסטעריומס און דער מצב איז געוואָרן אַלץ בעסער און בעסער. דער לאַנדווירטשאַפטלעכער מיניסטעריום האָט איינגעלאַדן אויף שטעלעס פערזאָנען מיט גרינדלעכע, טעאָרעטישע און פראַקטישע, ידיעות אין לאַנדווירטשאַפט. יידן זיינען אָנגענומען געוואָרן דורך דער פאַרוואַלטונג פון „הילף דורך אַרבעט״.—דער יוסטיץ-מיניסטעריום האָט איינגעשטעלט אין ווילנע אַ נאָרמאַלן געריכט: אַ פרידנס-געריכט און אַ קרייז-געריכט. די געשעפטספירונג איז געגאַנגען אויף ליטוויש, אָבער מ׳האָט געקענט עדות זאָגן און שרייבן בקשות אויף אַלע אָרטיקע שפּראַכן. די פּאָליאַקן האָבן ביי אַלע ווענדונגען צום געריכט באַנוצט נאָר די פּוילישע שפּראַך. די יידישע יוריסטן אָבער האָבן אַרויסגעוויזן אַ קנאַפּן אינטערעס דערצו, אַז זיי זאָלן זיך ווענדן צום געריכט אויף יידיש. צווישן די מיטגלידער פון קרייז-געריכט איז געווען דער יידישער יוריסט בער פרידמאַן—מיטגליר פון קאָוונער קרייז-געריכט, וואָס איז פריער, בעת דער מלחמה, געווען מיטגליד-קאָנסולטאַנט פון פעטראָגראַדער יורידישער אָפּטיילונג און האָט נאָכדעם אין ליטע פאַרנומען די שטעלעס פון אַ פרידנס-ריכטער אין בירזש, פון אַ ריכטער און אויספאָרשונגס-ריכטער אין אוטיאַן, אויך אַ מחבר פון יורידישע ביכער, וואָס האָבן אַ שייכות צו ליטע און די ליטווינער.

י״א תשרי תרפ״א (23 סעפטעמבער 1920) האָט דער יידישער מיניסטעריום אָנגעהויבן אַריבערצופאָרן פון קאָוונע קיין ווילנע. דערווייל איז אַריבערגעפאָרן נאָר אַ טייל פונם שטאַט פון מיניסטעריום און די קהילות-אָפּטיילונג און האָט זיך איינגעקוואַרטירט אינם „מיניסטערישן הויף״ אויף ברייטע גאַס 26. מ׳האָט גערעכנט, אַז אַלע איבעריקע אָפּטיילונגען (די עקאָנאָמישע, די אָפּטיילונגען פאַר שול און פרעסע א. אנד.) וועלן אַריבערפאָרן קיין ווילנע באַלד נאָך סוכות, אַזוי אַז ביזן 10 אָקטאָבער וועט שוין זיין אַריבערגעפאָרן קיין ווילנע דער גאַנצער מיניסטעריום. די שילד פון מיניסטעריום איז געווען אויף ליטוויש, העברעאיש און יידיש. די קהילות-אָפּטיילונג איז געווען באַשעפטיקט מיט דורכפירן דעם צוואַנג-שטייער צווישן יידן אין ליטע, דערווייל חוץ דעם באַפרייטן געגנט, און האָט זיך פאַרנומען אויך מיט דער פראַגע וועגן אָרגאַניזירן די וואַלן אין די קהילות אינם נייעם געגנט.

צוזאַמען מיט דער קהילות-אָפּטיילונג איז ערב סוכות געקומען קיין ווילנע אויך דער מיניסטער ד״ר סאָלאָווייטשיק, אָבער שוין דעם ערשטן טאָג סוכות אינדערפרי איז ער טעלעפאָניש אַרויסגערופן געוואָרן צוריק קיין קאָוונע, פונוואַנען ער איז אַוועקגעפאָרן אַלס מיטגליד פון דער דעלעגאַציע, וואָס דער סיים האָט קאָמאַנדירט קיין פּאַריז און לאָנדאָן וועגן דעם ענין ווילנע, וואָס איז געקומען אין אַ סכנה.

ס׳האָט זיך געקליבן אינגיכן אַריבערצופאָרן פון קאָוונע קיין ווילנע אויך דער יידישער נאַציאָנאַל-ראַט. אונטער זיין השפעה האָבן זיך געפונען 47 יידישע פאָלקס-בענק און ס׳האָט זיך גענומען אָרגאַניזירן אַ צענטראַלע פאָלקס-באַנק.

דערווייל האָט מען אָנגעהויבן מאַכן הכנות צו די וואַלן אין אַ נייער קהילה. די אַלטע קהילה האָט ניט געוואָלט נעמען אויף זיך די אָרגאַניזירונג פון די קומענדיקע וואַלן און האָט באַשלאָסן צו שאַפן אַן אָרגאַניזיר-קאָמיטעט פון פאָרשטייער פון פאַרטייען און צענטראַלע אינסטיטוציעס, אָבער זי האָט געוואָלט האָבן השגחה אויף דעם נייעם אָרגאַניזיר-קאָמיטעט און רעכט צו באַשטעטיקן, ווער פון די פאָרשטייער פון די פאַרטייען און צענטראַלע אָרגאַניזאַציעס וועט קענען באַטייליקן זיך אין די וואַלן פון אָרגאַניזיר-קאָמיטעט און ווער וועט ניט האָבן קיין רעכט צו

קלייבן. שבת דעם 25 סעפטעמבער איז פאָרגעקומען די אָרגאַניזיר-פאַרזאַמלונג צו די וואַלן אין דער נייער קהילה. ס׳האָבן זיך צונויפגעקליבן צו צוויי פאָרשטייער פון 32 צענטראַלע אָרגאַניזאַציעס און פאַרטייען. די פאַרזאַמלונג האָט געעפנט דער פאָרזיצער פון דער קהילה ד״ר וויגאָדסקי און האָט ערקלערט, אַז די ידיעות, וואָס זיינען געווען אין דער פרעסע, אַז די מיטגלידער פון דער קהילה ווילן ניט פאַרלאָזן זייערע בענקלעך און דעריבער איילן זיי זיך ניט מיט נייע וואַלן, זיינען פאַלש, נאָר דער פרעזידיום פון דער קהילה לאָזט פאַר זיך דאָס רעכט צו קאָנטראָלירן די מאַנדאַטן און האָבן די אייבערקאָנטראָלע איבער דער אַרבעט פון אָרגאַניזיר-קאָמיטעט, און צוליב דעם דאַרפן אין אָרגאַניזיר-קאָמיטעט אַריינגיין דריי פאָרשטייער פון דער קהילה. קעגן דעם האָט פראָטעסטירט ה׳ דוד קאַפּלאַן-קאַפּלאַנסקי און האָט געפאָדערט, אַז די פאַרזאַמלונג זאָל אַליין אויסקלייבן אַ מאַנדאַט-קאָמיסיע, וואָס זאָל קאָנטראָלירן די וואַל-קאַמפּאַניע. דער פרעזידיום איז אַוועק אויף אַ ישוב-הדעת. ס׳איז געוואָרן אַ געוואַלדיקער טומל. דער סוף איז געווען, אַז ד״ר וויגאָדסקי האָט פאַרלאָזן די זיצונג און די פאַרזאַמלונג האָט אויסגעקליבן פאַר אַ פאָרזיצער דעם שריפטשטעלער משה שאַליט. נאָך לאַנגע וויכוחים זיינען אָנגענומען געוואָרן פאַר אַ באַזיס די תקנות פונם יידישן מיניסטעריום. די פאַרזאַמלונג האָט זיך אָנערקענט פאַר פולבאַרעכטיקט און האָט אויסגעקליבן אַ מאַנדאַט-קאָמיסיע פון 7 פערזאָן. אויף אַ צווייטער זיצונג דעם 28 סעפטעמבער איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז דער וואַל-קאָמיטעט דאַרף אויסגעקליבן ווערן אויף פּראָפּאָרציאָנעלע יסודות און דאַרף באַשטיין פון 15 פערזאָן.

פּאָגראָם-שטימונגען און באַנדיטיזם. תיכף ווי די ליטווינער האָבן איבערגענומען די מאַכט אין ווילנע, האָבן זיך אָנגעהויבן באַוויזן אַרום האַלע אויף זאַוואַלנע גאַס באַוואָפנטע קריסטלעכע שיכורים, וואָס האָבן פשוט געוואָרפן אַ מורא אויף די יידישע הענדלער אויפן מאַרק. מיט דער טענה, אַז זיי „מוזן נעמען נקמה פון די יידן״, פלעגן זיי שלאָגן און הרגענען אַלע יידישע דורכגייער און פלעגן דערביי נאָך פאַרזיכערן אַז גאָר-גאָר אינגיכן וועט מען זיך מיט די יידן אָפּרעכענען אויפן אמתן פּאָגראָם-שטייגער. פאַרן טאָג פון 30-טן אויגוסט, דאָס הייסט שוין גאָר אין אָנהייב, האָט מען אַרום האַלע צעקאַליעטשעט אַ היבשע צאָל יידן, וואָס זיינען אין גרויס אימה אַנטלאָפן, און די באַנדיטן האָבן אומגעשטערט ווייטער געטאָן זייער אַרבעט. דער זונטאָג פון 5-טן סעפטעמבער איז געווען אַן אומרואיקער טאָג פאַר דער ווילנער יידישער באַפעלקערונג. אין שטאָט האָבן זיך נאָך פריער פאַרשפּרייט שטאַרקע קלאַנגען, אַז אויף דעם טאָג גרייט זיך אַ פּאָגראָם אויף יידן, וואָס דאַרף זיך אָנהייבן בשעת מען גייט אַרויס פון די קלויסטערס. באַזונדערס אומרואיק איז געוואָרן, בשעת מען האָט דערהערט אַ טומל אויף פּאָהוליאַנקע, וואו ס׳איז פאָרגעקומען אַ הויז-זוכונג ערגעץ אין אַ פאַרדעכטיקן אָרט און מ׳האָט אַהין קיינעם ניט דורכגעלאָזן, און נאָכמער, בשעת אַ גרופּע מיליציאַנטן האָבן אָנגעהויבן אַרומצולויפן מיט די ביקסן גרייט אין די הענט. אַ גאַנצן טאָג זיינען איבערן שטאָט אַרומגעגאַנגען פאַרשטאַרקטע פּאַטרולן, וואָס האָבן ניט דערלאָזן קיין רעדלעך זיך צונויפקלייבן און ביי יעדן סיכסוך אויף די מערק צעטריבן דער עולם. דאָס האָט געהאָלפן און ס׳איז שטילער געוואָרן. אין יענעם מהומהדיקן זונטאָג פרי האָט אַ מיליציאַנט, פּלוצלונג אויסשיסנדיק, גענומען צעטרייבן די בוי-אַרבעטער וואָס קלייבן זיך געוויינטלעך צונויף לעבן האָלץ-מאַרק אויף זייער בירזשע, וואוהין אונטערנעמער קומען דינגען זיי אויף אַרבעט.

אין שטאָט איז אייגנטלעך פון אָנהייב אָן געגאַנגען אַן אומאויפהערלעכע פּאָגראָם-אַגיטאַציע סיי געהיים סיי בפרהסיא. צו

די אלטע און נייע באַוואוסטע שקרים און רכילות, וואָס מיט זיי ווערן געזעטיקט און געקרעפטיקט אַלע בלוטדאָרשטיקסטע פּאָגראָם-אַגיטאַציעס, איז אין ווילנע אין דער באַשריבענער צייט צוגעקומען אַ שפּאָגל-נייער שטאָף:

לויט דער איני̇ציאַטיווע פונם ווילנער מאַגיסטראַט איז געבילדעט געוואָרן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע ביי דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג פונם מאַגיסטראַט, אונטערן פאָרזיץ פונם הויפּט-דאָקטאָר פון שטאָט ד״ר דאָקאַלסקי, מיטן צוועק אויסצוגראָבן און צו קבורה צו ברענגען די פּערזאָנען, וואָס זיינען דערשאָסן געוואָרן דורך דער סאָוועטישער מאַכט אין ווילנע פאַר דער צייט פון 15 יולי ביזן 27-טן אווגוסט 1920. די קאָמיסיע האָט אָנגעהויבן איר אַרבעט פון 1 סעפּטעמבער אָן. זי האָט געאַרבעט זייער ענערגיש, האָט געמאַכט אויסגראָבונגען אין אַ מאַסע ערטער, וואו עמיצער האָט נאָר אָנגעוויזן, דהיינו: אויף שניפּישאָק („וואָיעננאָיע פּאָליע״), שישקינאַ גוראַ, מעטשעטנע גאַס, אָשמענער טראַקט, פּאָפּלאַוועס, זאַרעטשיע, „ראָנע פּאָליע״, בורבישקער וואַלד, פּאָספּעשקעס, יוסטינאָווקע און אַנדערע ערטער. אין אַ סך פון די אָנגעוויזענע ערטער האָט מען גאָרנישט געפונען. אין די איבעריקע ערטער האָט מען נאָך די שטרענגסטע אונטערזוכונגען געפונען 22 (צוויי און צוואַנציק) טויטע קערפּערס. מ׳האָט די חללים גרינדלעך באַטראַכט און פאָטאָגראַפירט. מער ווי העלפט חללים האָט מען בשום אופן ניט געקענט דערקענען, ווייל זיי זיינען שוין געווען שטאַרק צעפאַלן, ווי זיי וואָלטן שוין געלעגן טויט אַלאַנגע צייט, און מ׳האָט זיי באַגראָבן אין אַ ברידער-קבר. צווישן די דערשאָסענע זיינען געווען עטלעכע יידן; דערקענט האָט מען נאָר איינעם. אויף אַכט בר-מיננס, וואָס מ׳האָט געפונען אין גריבער אין „ראָנע פּאָליע״ און פּאָספּעשקעס, האָט מען ניט געפונען קיין סימנים פון שיס-וואונדן. כמעט אַלע בר-מיננס זיינען געווען הוילע, אייניקע זיינען געווען אין צעריסענע העמדער אָדער קאַלסאָנען; ביי אַנדערע אויף די העלזער זיינען געווען פּראַוואָסלאַוונע צלמים. עדי-ראיה האָבן איבערגעגעבן, אַז אין אַ געוויסן טאָג אַרום 9 אַ זייגער אינדערפרי איז אויף „ראָנע פּאָליע״ געקומען אַ משא-אויטאָמאָביל און מ׳האָט פון אים אַריינגעוואָרפן אין די דאָזיקע גריבער טויטע קערפּערס. מ׳איז משער, אַז דאָס זיינען געווען קערפּערס פון חולאים, געשטאָרבענע אין אַנטאָקאַליער מיליטערישן שפּיטאָל. דערמיט האָט די קאָמיסיע פאַרענדיקט איר אַרבעט. צווישן די דאָקטוירים פון דער קאָמיסיע איז געווען אויך דער יידישער ד״ר בראָדסקי.

און אָט דער פאַקט פון די אויסגעגראָבענע 22 בר-מיננס, וואָס צווישן זיי זיינען געווען: ערשטנס, עטלעכע יידן; צווייטנס, אַכט, מעגלעכער ווי אַלץ, געשטאָרבענע חולאים פון מיליטערישן שפּיטאָל; דריטנס, עטלעכע, וואָס זיינען געווען טויט שוין זייער לאַנג, אפשר אַ יאָר און אפשר אָנדערהאַלבן יאָר (די ליצני-הדור האָבן גאָר געזאָגט, אַז גיכער פון אַלץ זיינען דאָס גאָר געווען די געהרגעטע יידן פון די אַפּריל-טעג 1919, מחמת געוויסע סימנים האָבן טאַקע אַרויסגערופן אַזאַ חשד...); פערטנס, זיינען געווען אייניקע פּראַוואָסלאַוונע,—(מן הסתם, רויטע אַרמייער..),— אָט דער פאַקט איז אויסגענוצט געוואָרן אַלס אָנגעמאָסטענער שטאָף פאַר דער פּאָגראָם-אַגיטאַציע. מ׳האָט פאַרשפּרייט צווישן די מאַסן די אוםגעלומפּערטסטע קלאַנגען. די צאָל 22 איז אין משך פון עטלעכע טעג אויסגעוואַקסן אין 6000 און אין 8000 פּאָליאַקן, וואָס די „זשידעס-באָלשעוויקעס״ האָבן אומגעבראַכט אינם „אָסאָבאָטריעל״, וועלכער איז, אגב, באַשטאַנען דערהויפּט פון פּוילישע קאָמוניסטן. די צעהיצטע פאַנטאַזיע פון די

אויפגערודערטע אומוויסנדיקע פאָלקס-מאַסן האָט זיך צעשפּילט און אין דער לופט האָט גענומען שמעקן מיט פּאָגראָם. אָבער דער קאָמענדאַנט פון דער שטאָט און קרייז ווילנע האָט דעם דערמאָנטן זונטאָג פון 5 סעפּטעמבער פרי, פּובליקירט אַ באַפעל, וואָס האָט צוגעזאָגט די שטרענגסטע שטראָף פאַר די „ביי̇זוויליקע לייט, וואָס פאַרשפּרייטן פאַלשע קלאַנגען מיטן צוועק אויפצורייצן און אויפצוהייבן איין טייל באַפעלקערונג קעגן אַנדערן״. דערצו האָט ער אָנגענומען אויך אַנדערע פאַרזיכערונגס-מיטלען, און מ׳איז אָפּגעקומען מיט שרעק.

די מיליציע איז פאַרשטאַרקט געוואָרן און זי האָט זיך אָפּגעגעבן געטריי אירע התחייבותן, איז שטענדיק געווען אויפן פּאָסטן. אין שטאָט איז נאָכרעם בכלל שטיל און רואיק און זיכער געוואָרן. אָבער דער באַנדיטיזם האָט זיך פון צייט צו צייט געלאָזט הערן. אויף די וועגן קיין ווילנע און באַזונדערס אין די נעכסט פלעגן פאָרקומען איינצלנע אָנפאַלן, ראַבירונגען און רציחות. ס׳זיינען דערהרגעט געוואָרן: דער קליין-ווילייקער איינוואוינער אהרן שאַסקאָלסקי, אַ מאַליאַטער איינוואוינער ראובן און דער בוטרימאַנצער איינוואוינער מ. עווערעאָוויטש א. א. איינמאָל, דעם 18 סעפּטעמבער אינאָוונט, איז געשען אַ בריט-פאַרמאָסטענער באַנדיטישער אָנפאַל ביי לאַנדוואָראָווע אויפן צוג, וואו ס׳האָט זיך געפונען דער גאַנצער שטאַט און אייגנס פון מיניסטעריום פאַר פינאַנסן, האַנדל און אינדוסטריע, וואָס האָט זיך אַריבערגעפירט קיין ווילנע. ס׳איז פאָרגעקומען אַן אויפרייס פון די רעלסן, און דער צוג איז געראַטעוועט געוואָרן פון אַ קאַטאַסטראָפע בלויז אַדאַנק אַ צופאַל. דעם 22 סעפּטעמבער ביינאַכט איז פאָרגעקומען אַ שיסעריי צווישן דער קרימינעלער געהיים-פּאָליציי און באַנדיטן און דעם 29-טן ביינאַכט איז אויף קליין-פּאָהוליאַנקע אַנטפּלעקט געוואָרן דער קערן פון דער באַנדיטן-אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט געווילדעוועט אין ווילנע און איר סביבה. ס׳איז פאָרגעקומען אַ לאַנגע שיסעריי צווישן אַן אָפּטיילונג ליטווישע סאָלדאַטן און דער באַוואָפנטער באַנדע, וואָס האָט אפילו געהאַט אין איר רשות און געוואָרפן באָמבעס. די ליטווישע מיליטערישע אָפּטיילונג האָט סוף-כל-סוף גובר געווען און האָט אַרעסטירט עטלעכע צענדליק באַנדיטן.

נאָך דעם דאָזיקן פאַל האָט די מיליטערישע זשאַנדאַרמעריע אָנגענומען ענערגישע מיטלען בכדי מיטן שורש אויסצוראָטן דעם באַנדיטיזם אין ווילנע.

די לעצטע טעג.—דער הימל האָט זיך גענומען וואָלקנען פאַר ליטע פון ערשטן טאָג אָן פון זייער פאַרנעמען ווילנע. עפּעס איז דאָרטן געשען אויף די פראָנטן אין דער געוועזענער סובאַלקער גובערניע, עפּעס צוזאַמענשטויסן צווישן ליטווישן און פּוילישן חיל, און פון 27-טן אויגוסט אָן האָט זיך אָנגעהויבן אַ חילוף פון נאָטעס צווישן דעם ליטווישן מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים ד״ר פּוריצקאַס און דעם פּוילישן אויסערן-מיניסטער סאַפּעהאַ. דאָס האָט זיך געצויגן לאַנג, אָט דער מצב פון אַלץ גרעסערע צוזאַמענשטויסן און דער חילוף פון נאָטעס, אַזוי לאַנג, ביז עס האָט זיך עפּעס אַזוי משונהדיק, אָן אַ פריערדיקן אָנזאָג, פאַרפלאָנטערט אין אַן עכטער מלחמה צווישן פּוילן און ליטע און ביז מ׳איז סוף-כל-סוף צוגעטראָטן צו „שלום-אונטערהאַנדלונגען״ מיט אַלע הידורים און לפי אָנווייזונגען פון דרויסן—פון דער אַנטאַנטע און פון דער פעלקער-ליגע. פונדעסטוועגן האָבן די ליטווינער באַשלאָסן ניט אויפצוהערן אַריבערצופירן די גאַנצע רעגירונג און דעם סיים—קיין ווילנע, דער אמתער רעזידענץ פון ליטע.

די ליטווישע רעגירונג האָט אָנגעפרעגט ביי די פאָרשטייער פון דער אַנטאַנטע, און יענע האָבן מספּים געווען; ענגלאַנד האָט עס איר אפילו געראָטן און האָט זיך בכלל איינגעשטעלט פאַר

ליטע אין איר סיכסוך מיט פוילן, אין דער צייט וואָס פראַנקרייך האָט געהאַלטן פוילנס צד.

די אַריבערפירונג פון די מיניסטעריומס פון קאָוונע קיין ווילנע האָט זיך, ווי ס׳איז שוין געווען דערמאָנט, אָנגעהויבן פריער. צוערשט איז אַריבערגעפאָרן דער מדינה=מיניסטעריום (15 סעפטעמבער), נאָכדעם כסדר — דער מלוכה=שאַץ, דער מיניסטעריום פון פינאַנסן, האַנדל און אינדוסטריע, די אייזנבאַן=פאַרוואַלטונג, די פאַרוואַלטונג פון טעלעגראַף און טעלעפאָן און פאַרקער=מיניסטעריום, דער יידישער און דער ווייסרוסישער מיניסטעריומס, דער גענעראַל=שטאַב און דער קריגס=מיניסטעריום, די מיניסטעריומס פאַר ערדאַרבעט, מלוכה=אייגנסן און אויסלענדישע ענינים, דער יוסטיץ=מיניסטעריום און דער מיניסטעריום פון פאָלקסבילדונג. ס׳זיינען איבערגעריסן געוואָרן די ליטוויש=פוילישע אונטערהאַנדלונגען אין קאַלוואַריע (19 סעפט.) — און די מיניסטעריומס האָבן ניט אויפגעהערט אַריבערצופאָרן קיין ווילנע. דער מיניסטאָרן=ראַט האָט אָנגעהויבן אָפּהאַלטן זיינע זיצונגען אין ווילנע און מ׳האָט שוין גענומען מאַכן הכנות פאַרן אַריבערפירן קיין ווילנע דעם סיים, צוזאַמען מיט הכנות צו וואַלן פון ווילנער קאַנט צום סיים. דעם 25 סעפטעמבער האָבן אָנגעהויבן אַריבערפאָרן פון קאָוונע קיין ווילנע די אויסלענדישע קאָנסולאַטן און מיסיעס. די ערשטע זיינען אַריבערגעפאָרן דער ענגלישער קאָנסולאַט און די ענגלישע מיליטערישע מיסיע, נאָכדעם כסדר — די רוסישע מיסיע, דער דייטשער קאָנסולאַט, דער פראַנצויזישער קאָנסולאַט און די פראַנצויזישע מיליטערישע מיסיע, די אַמעריקאַנישע, עסטאָנישע, לעטישע און שוועדישע מיסיעס.

לכבוד דעם אַריבערפאָרן פון דער ליטווישער מאַכט אין איר אמתער רעזידענץ ווילנע האָט די ליטווישע רעגירונג באַקומען באַגריסונגען פון פאַרשיידענע לענדער און פון פאַרשיידענע זייטן.

ווילנע איז געוואָרן די רעזידענץ און זי האָט אויפגעלעבט ווי נאָך קיינמאָל ניט פריער. דאָס האָט אָבער צו קורץ געדויערט. אויפן ליטוויש=פוילישן פראָנט (סוב. גוב.) זיינען די גרענעצן געוואָרן אַלץ שאַרפער און פאַרעקשנטער. ס׳האָט זיך ווידער אָנגעהויבן אַ חילוף פון נאָטעס צווישן ליטע און פוילן. די ליטווישע רעגירונג האָט מסכים געווען צו פאַרלאָזן זיך אויף דער אַנטשיידונג פון דער פעלקער=ליגע, אָבער די פוילישע רעגירונג האָט באַשולדיקט די ליטווינער, אַז זיי דערלאָזן אויף זייער טעריטאָריע אַ קאָנצענטראַציע פון באָלשעוויסטישע אַרמייען קעגן פוילן, און זי האָט געמאָלדן, אַז זי לאָזט זיך מחמת דעם איבער פרייע הענט. די ליטווישע רעגירונג האָט זיך געווענדט צו דער פעלקער=ליגע מיט אַ פּראָטעסט קעגן די דאָזיקע אומבאַגרינדעטע באַשולדיקונגען און קעגן דעם אָנפאַל אויף די ליטווישע חיילות. די פּאָליאַקן האָבן געפאָדערט, די ליטווינער זאָלן אָפּטרעטן הינטער דער דעמאַרק=ליניע, וואָס איז באַשטימט געוואָרן דעם 8 דעצעמבער 1919 דורכן העכסטן קאָאַליציע=ראַט און וואָס נעמט אַריין אויך דעם געביט פון ווילנער גוב. די ליטווינער האָבן מסכים געווען צו אונטערהאַנדלען וועגן שאַפן אַ נייטראַלע זאָנע, וואָס דאַרף אָנערקענט ווערן פאַר עטנאָגראַפיש ליטוויש, און האָבן אָפּגעוואָרפן די באַשולדיקונג, אַז זיי ערפילן ניט דעם באַשלוס פון העכסטן ראַט. דאַן האָט פּאַדערעווסקי אין דער פעלקער=ליגע גענומען צוריק די באַשולדיקונגען און די פעלקער=ליגע האָט געפאָדערט אָפּשטעלן די פויליש=ליטווישע מלחמה. דער ראַט פון דער פעלקער=ליגע האָט געמאָלדן וועגן דער שאַפונג פון אַ קאָנטראָל=קאָמיסיע צו מאַכן אַ סוף פונם סיכסוך. אַ נייע נאָטע פון סאַפּעהאַ צו ליטע האָט פאָרגעלייגט אַריבערצוטראָגן די שלום=אונטערהאַנדלונגען קיין סובאַלק, וואָס אין רשות פון די פּאָליאַקן. אין דער זעלביקער צייט האָט רוסלאַנד געגעבן אַ הבטחה אָפּצוריינקן די ליטווישע טעריטאָריע און אַ הסכם אָפּצוהיטן די ליטווישע נייטראַליטעט מיטן תנאי, אויב פוילן וועט זי אָפּהיטן. דער רעזולטאַט פון דעם אַלעם איז געווען, אַז דעם 29 סעפטעמבער איז אָפּגעשטעלט געוואָרן די מלחמה אויף צוויי שעה, כדי צו געבן דער ליטווישער דעלעגאַציע די מעגלעכקייט דורכצופאָרן קיין סובאַלק אויף די אונטערהאַנדלונגען. די פעלקער=ליגע האָט אָפיציעל געמאָלדן ליטע, אַז זי וועט זען משפיע זיין אויף פוילן לטובת ליטע, און לעאָן בורזשואַ, דער פאָרזיצער פון דער פעלקער=ליגע, האָט זיך געווענדט צו דער פוילישער רעגירונג וועגן באַפרידיקן די ליטווישע פאָדערונגען. דערווייל איז די מלחמה געגאַנגען ווייטער, די פוילישע חיילות האָבן פאַרנומען אַלץ מער ליטווישע טעריטאָריע, פאַרנומען גראָדנע און גערוקט זיך צו אָראַן. בלויז דעם 30 סעפטעמבער איז אָפּגעשטעלט געוואָרן די מלחמה און דעם 1 אָקטאָבער האָבן די ענגלישע רעגירונג און די פעלקער=ליגע באַקומען אַן אָפיציעלע מעלדונג פון דער פוילישער רעגירונג, אַז די פוילישע חיילות וועלן ניט גיין ווייטער אין צפונדיקן טייל פון ליטע, ד. ה. זיי וועלן ניט גיין אויף ווילנע. דעם זעלביקן 30 סעפטעמבער איז די קאָנטראָל=קאָמיסיע אַרויסגעפאָרן פון פאַריז דורך וואַרשע קיין סובאַלק צו ערליידיקן דעם סיכסוך. דער ענגלישער אולטימאַטום צו פוילן און פאָלקאָווניק אואָרדס (ענגלישער פאָרשטייער אין ליטע) פאַרזיכערונגען, אַז די פּאָליאַקן וועלן ניט גיין אויף ווילנע, האָבן אַריינגעטראָגן אַ געוויסע רואיקייט אין די געוועסט=צערודערטע געמיטער אין ווילנע. אָבער ניט אויף לאַנג. אין סובאַלק זיינען געשטעלט געוואָרן נייע פאָדערונגען, וואָס די ליטווינער האָבן אויף זיי ניט געקענט מסכים זיין, — איז אין ווילנע ווידער אומרואיק געוואָרן. נאָך גרעסער איז די אומרואיקייט געוואָרן, וואָס ניט געקוקט אויפן וואָפנשטילשטאַנד און אויף די אונטערהאַנדלונגען אין סובאַלק, איז די אָפענסיווע געגאַנגען ווייטער, די פּאָליאַקן האָבן שוין פאַרנומען אָראַן און עפּעס אַ „דיוויזיע" האָט זיך גערוקט אויפן וועג קיין ווילנע. די פּאָליאַקן האָבן געזאָגט, אַז זיי פירן די מלחמה מיט רוסלאַנד, בכן שטויסן זיי די ליטווינער ניט ווילנדיק. אָבער די רוסן האָבן שוין אָפּגעטראָטן ביז מאָלאָדעטשנאָ און הינטער באַראַנאָוויטש, און דאָ — גייען רעגולערע כוחות, אַ „דיוויזיע" אינפאַנטעריע, אַרטילעריע און קאַוואַלעריע און אַטאַקירן עקשנותדיק ליטווישע טיילן... וואָס דאָס באַטייט האָט קיינער אויף קלאָר ניט געוואוסט.

די ליטווישע דעלעגאַציע, וואָס איז נאָך דעם 25 סעפטעמבער אַרויסגעפאָרן קיין פאַריז און לאָנדאָן און אויך קיין רוים, האָט דאָרטן וועלטן איינגעריסן, האָט געטענהט, דערוויזן, געפאָדערט און געבעטן, האָט אומעטום די בעסטע וואונטשן און הבטחות באַקומען; דע ציפּסט אַליין האָט, לויט אַ ידיעה, אויפגעפאָדערט פוילן דורכצוקומען מיט ליטע בדרך שלום; און — אפשר אין רעזולטאַט פון דעם אַלעם — האָט סאַפּעהאַ געשיקט אַ נאָטע דער ליטווישער רעגירונג, אַז פוילן האָט ניט בדעה צו גיין אויף ווילנע. און נאָך אַלעם דעם — די געהיימניספולע „דיוויזיע", וואָס מאַרשירט איינגעשפּאַרט אויף ווילנע!

די אומרו און די אָנגעפאַלענע אימה אין שטאָט האָט געשטייגט פון טאָג, פון שעה, פון מינוט...

ס׳זיינען פּובליקירט געוואָרן אָפיציעלע באַרואיקונגען. אין די אָפיציעלע ספערן האָט געהערשט פולע רואיקייט און זיכערקייט, אַז פאַר ווילנע שטייט ניט קיין שום סכנה, אַז ווילנע וועט אָן שום תנאי בלייבן ביי ליטע. ווי אַ סימפּטאָם דערפון האָט מען אַרויסגעשטעלט דעם פאַקט, וואָס די צענטראַלע רעגירונגס=אַנשטאַלטן פון לאַנד זיינען ממשיך זייער אַריבערפאָרן פון קאָוונע און ביזן 10=טן אָקטאָבער וועלן שוין זיין אַריבערגעפאָרן

אַלע מיניסטעריומס און דער סיים. מ׳האָט געגלויבט און געהאָפט, אַז די קאָמיסיע פון דער פעלקער־ליגע וועט ענדגילטיק אויסגלייכן דעם ליטוויש־פוילישן סיכסוך און אַז די סובאַלקער אונטערהאַנדלונגען וועלן ברענגען צום אָפּשטעלן די שפיכות־דמים, וועלן ברענגען דעם פאַר אַלעמען געווינטשטן און גערעכטן שלום. די ליטווינער האָבן געגלויבט, אַז די פעלקער־ליגע וועט אָננעמען אַנטשיידיקע מיטלען אויף אויסצומיידן די קאַטאַסטראָפע, וואָס רוקט זיך צו נעענטער און נעענטער פאַר די ליטווינער.

די געשעענישן האָבן אָבער צעשטערט די ליטווישע תמימות־דיקע אמונה און האָפענונגען.

לויטן פאָרשלאָג פון דער קאָנטראָל־קאָמיסיע, וואָס איז דעם 4 אָקטאָבער געקומען קיין סובאַלק, האָבן די ליטווינער דעם 6־טן אָפּגעשטעלט די מלחמה־אָפּעראַציעס אין אָראַנער ראַיאָן 10 אַזייגער אינאָוונט. די פּאָליאַקן האָבן ווייטער געפירט די מיליטערישע אָפּעראַציעס און אָנגעהויבן אַן אַטאַקע אויפן גאַנצן פראָנט קיין ווילנע. דעם 7־טן אָקטאָבער זיינען דער ענגלישער און פראַנצויזישער אַטאַשעס אַרויסגעפאָרן אויפן פראָנט צו דער פּוילישער קאָמאַנדע נאָך ערקלערונגען וועגן אירע פּלענער און צו דערמאָנען סאַפּיעהאַס מעלדונג, אַז פוילן וועט ניט פאַרנעמען ווילנע און ליטווישע טעריטאָריע. דעם 8־טן האָט די קאָנטראָל־קאָמיסיע געדאַרפט קומען קיין ווילנע, בכדי אויף אָן אָרט צו באַקענען זיך מיטן קאָנפליקט. ביז האַלבן טאָג דעם 8־טן האָט מען אין ווילנע אויף איר געוואַרט: וואָס וועט זי זאָגן? וואָס וועט זי טאָן? וואָס וועט זי ברענגען?—זי איז אָבער ניט געקומען!

ביז 1 אַ זייגער בייטאָג איז נאָך אַלץ כשורה געגאַנגען; אַלע אָפיציעלע אַנשטאַלטן האָבן זיך רואיק געאַרבעט און די שטאָט האָט נאָך אַ נאָרמאַלן אויסזעען געהאַט. אָבער פּלוצלינג איז—אַ מהומה, אַן אימהדיקער גערודער, אַ חורבן, אַ תוהו־ובוהו געוואָרן! ס׳האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג וועגן אַ מעשה־בערמאָנט־אַוואַלאָוו אין ליטע, וועגן אַ נייע מעשה־פּיומע... אין איין כהרף־עין האָט שטאָט זיך דערוואוסט, אַז שוין גאָר־גאָר ניט ווייט פון ווילנע שטייט אַ דיוויזיע פון אַ „נייעם ד׳אַנונציאָ“,—און פון אַלע אָפיציעלע אַנשטאַלטן איז רגע כמימראָ קיין שריד ופליט ניט געבליבן און פון גאַנצן נאָרמאַלן סדר פון לעבן אין שטאָט איז אַ תל געוואָרן... נעכטן נאָך, דעם 7־טן, זיינען רעגירונגס־אַנשטאַלטן און קאָנסולאַטן (דער שוועדישער א. א.) אַריבערגעפאָרן, און

היינט, דעם 8־טן, האָט זיך אָנגעהויבן אַזאַ משונהדיקע, נאָך ניט געזעענע עוואַקואַציע פון דער ליטווישער רעגירונג און אירע אַנשטאַלטן, וואָס האָט אָנגעוואָרפן אַ בייזע אימה אַפילו אויף מענטשן, וואָס האָבן זיך שוין אַ סך אָנגעזעען און איבערגעלעבט אין זייער לעבן. מ׳האָט געמיינט, אַז אָט־אָט הייבט זיך אָן דאָס שרעקלעכסטע, וואָס אַ ייד האָט מורא אַפילו מיטן מויל אַרויסצוזאָגן, אַז די אויף הפקר פאַרבליבענע שטאָט וועט באַלד ווערן אַ קרבן פון די פאַרטאַיעטע שוואַרצע כוחות. דער טאָג איז אַ וואַרימער, אַ ליכטיקער און אַ שיינער געווען. בחורים און מיידלעך זיינען ווי משוגעים איבער די גאַסן געלאָפן און געפרעגט דעם וועג קיין קאָוונע. הונדערטער פאַרפּאַקטע פורן האָבן זיך געלאָזן צום באַן, אויף לאַנדוואַראָווער וועג, אויף זווערינעץ, אויף מיישעגאָלע־באָלניקער וועג און אפשר טויזנטער יונגעלייט און מיידלעך, אַפילו קליינע מיידעלעך מיט זייערע עלטערע שוועסטער און ברידער, האָבן זיך צום באַן געלאָזן און צו־פוס, מיט קליינע קלומיקעס אויף די פּלייצעס, און אָפט אַפילו לחלוטין „מיט ליידיקן“, האַלב־נאַקעטע און האַלב־באָרוויסע, זיך אויף די וועגן געלאָזן, וואָס פירן קיין ווילקאָמיר און קיין קאָוונע... אַ האַרמידער, אַ הו־האַ און—זיפצן און קרעכצן און טרערן פון יידישע טאַטעס און מאַמעס, פון יידישע זין און טעכטער—פון יידישע קינדער— — —

די נאַכט נאָכן טאָג איז אַ תשעה־באבדיקע געווען. מאַסן הונדערטער מענטשן, ניט־באַוויזענע, האָבן זיך געגרייט אויף מאָרגן, אויב ס׳וועט זיי נאָר באַשערט זיין, אויך אין וועג אַוועקצולאָזן זיך—קיין ווילקאָמיר, קיין קאָוונע...

אויף מאָרגן פרי איז אַרויס אַ רוסיש בלעטל מיט ידיעות, וואָס האָבן געקלונגען ווי אַ איראָניע איבערן לעזער. צווישן אַנדערע איז דאָרטן געווען אַ ידיעה, אַז די אָפּטיילונג, וואָס גייט אויף ווילנע, „באַשטייט פון די איינוואוינער פון דער שטאָט ווילנע און פון די אָרטיקע גוטבאַזיצער, וואָס וועלן אָפּערירן לפי דער אייגענער איניציאַטיווע“.

די וויכטיקסטע ידיעה איז אָבער געווען, אַז „אַלע אויסלענדישע פאַרטרעטער“ זיינען פאַרבליבן אין ווילנע און די פראַנצויזישע מיסיע האָט געמאָלדן, אַז „וואָס עס זאָל ניט געשעען, וועלן קיין עקסצעסן ניט זיין, און אַז די באַפעלקערונג קען זיין רואיק.“

ווילנע, אדר א׳ תרפ״א...

בועז וואָלפסאָן.

מיטל-ליטע.

I.

סוף סעפּטעמבער און אָנהייב אָקטאָבער 1920 יאָר האָט זיך באַשאַפן אין ווילנע אַ משונהדיקע לאַגע. הגם די ליטווינער זיינען געבליבן נאָך דעם אַרויסגאַנג פון דער רויטער אַרמיי (אַרום 25 אויגוסט 1920 י.) די איינציקע בעלי-בתים אין ווילנע, דאָך איז זייער לאַגע ניט געווען קיין פעסטע, און וואָס ווייטער די באָלשעוויקעס פלעגן אָפּטרעטן צו מזרח, פלעגן די פּאָליאַקן אַלץ נעענטער זיך צורוקן צו ווילנע. ניט קוקנדיק דערויף, האָבן די ליטווינער ניט נאָר ניט אָפּגעשטעלט די צוגרייטונגס-אַרבעט צו אַריבערפירן אַלע מלוכה-אַנשטאַלטן פון קאָוונע קיין ווילנע, נאָר פאַרקערט: וואָס נעענטער די פּאָליאַקן פלעגן זיך צורוקן צו ווילנע, אַלץ נערוועזער פלעגט גיין די אַרבעט צו פאַרוואַנדלען ווילנע אין אַ הויפּטשטאָט פון ליטע. די סכנה פאַר ווילנע פלעגט וואַקסן מיט יעדן טאָג, נאָר אַנשטאָט אַן עוואַקואַציע איז דער אַריבערפאָר פון דעם גאַנצן מלוכה-אַפּאַראַט פון קאָוונע אין ווילנע געגאַנגען אַלץ שנעלער און פיבערהאַפטער.

פאַרשטייט זיך, אַז די ליטווינער האָבן ניט געקענט לייגן קיין גרויסן בטחון אויף זייערע מיליטערישע כוחות און זיי האָבן אַ סך מער געהאָפט, אַז זיי וועט זיך איינגעבן דורך אַלערליי דיפּלאָמאַטישע אונטערהאַנדלונגען איינהאַלטן ווילנע און אַז די פעלקער-ליגע וועט זיי אין דעם העלפן. משמעות, אַז דערפאַר טאַקע האָט מען געוואָלט וואָס גיכער אַריבערפירן אַלע מלוכה-אינסטיטוציעס קיין ווילנע, כדי צו באַווייזן פאַקטיש, אַז ווילנע איז די אמתע הויפּטשטאָט פון ליטע.

דער דיפּלאָמאַטישער נצחון איז טאַקע געווען אויף דער זייט פון ליטע. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די פּויליש-ליטווישע אונטערהאַנדלונגען, וועלכע האָבן זיך געפירט אַפריער אין קאַלוואַריע (15—18 סעפּט.) און דערנאָך אין סובאַלק (פון דעם 30 סעפּט.) האָבן ניט געבראַכט צו אַ פולקומען וואָפנשטילשטאַנד, האָט מען דאָך געקענט האָפן, לויט די אַלע ערקלערונגען וואָס די פּוילישע פאַרשטייער האָבן געגעבן, אַז דאָס פּוילישע חיל וועט ווילנע ניט פאַרנעמען, בפרט נאָכדעם, אַז דער פּויליש-ליטווישער קאָנפליקט איז איבערגעגעבן געוואָרן אויף דעם משפט פון דער פעלקער-ליגע, און די קאָנטראָל-קאָמיסיע פון דער לעצטער איז שוין אָנגעקומען קיין סובאַלק.

די יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע האָט זיך שוין אויך אָנגעהויבן באַרואיקן און האָפן, אַז קיין נייע איבערקערענישן און אָקופּאַציעס שטייען שוין ניט פאָר. אמת, די ראָזע האָפענונגען, מיט וועלכע די יידן האָבן באַגעגנט די ליטווינער, האָבן שוין פאַר דער צייט אין אַ געוויסער מאָס אָפּגעבלאַקירט; דערהויפּט זיינען געווען אויפגערעגט די אַרבעטער: אַפריער די שליסונג פון דער אַרבעטערהיים אויף וואָראַניע-גאַס און דערנאָך די אַרעסטן אין גראָסער-קלוב, האָבן זיי געוויזן, אַז די יונגע דעמאָקראַטישע ליטע האָט זיך זייער גיך אויסגעלערנט די מלאכה פון אונטערדריקן די אַרבעטער-באַוועגונג*); נאָר אויך די יידישע בירגערלעכע עלעמענטן האָבן זיך זייער גיך אַנטוישט אין זייערע האָפענונגען. אין דער ציטונגס-כראָניק פלעגט מען זייער אָפט לייענען וועגן דעם, אַז אין די אַנשטאַלטן רעכנט מען זיך אַחוץ מיט דער ליטווישער שפּראַך, נאָך מיט דער פּוילישער און אַן אַנדערשמאָל מיט דער ווייסרוסישער, אָבער ניט מיט דער יידישער. ניט קוקנדיק אָבער אויף דעם, האָט די יידישע באַפעלקערונג פריי אָפּגעאָטעמט פאַר די זעקס וואָכן, וואָס די ליטווינער האָבן געהערשט אין ווילנע. אין שטאָט האָט זיך איינגעשטעלט אַ פולקומע רואיקייט, מען האָט ניט געדאַרפט מורא האָבן, אַז עמיצער וועט זיך אַריינרייסן אין וואוינונג און וועט טאָן, וואָס זיין האַרץ געלוסט. דאָס אַליין איז שוין געווען אַ גרויסע זאַך פאַר די אויסגעמאַטערטע איינוואוינער פון ווילנע. אַחוצדעם האָט די ירידה פון די פּרייזן אויף דערנערונגס-מיטלען אויך זייער גוט געווירקט אויף דער שטימונג פון דער באַפעלקערונג. דער עקאָנאָמישער צושטאַנד האָט זיך ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו בעסערן און מען האָט שוין געהאָפט, אַז דאָס לעבן וועט זיך סוף-כל-סוף איינשטעלן אויף נאָרמאַלע יסודות.

די לעצטע טעג סוכות אָבער (דעם 4 און 5 אָקטאָבער) נאָכדעם, ווי די פּאָליאַקן האָבן פאַרנומען די סט. אָראַן, איז די שטימונג אין שטאָט ווייטער געוואָרן אַ נערוועזע. אמת, אין דעם ליטווישן מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים האָט מען פאַרזיכערט די ציטונגס-קאָרעספּאָנדענטן, אַז ווילנע דראָט קיין שום סכנה ניט, אַז פון איין זייט, האָבן די פּאָליאַקן צוגעזאָגט אין זייער נאָטע צו דער אַנטאַנטע, אַז זיי וועלן אויף ווילנע ניט גיין און פון דער אַנדער זייט וועט דאָס די קאָנטראָל-קאָמיסיע, וועלכע זיצט אין סובאַלק, בשום אופן ניט דערלאָזן, פונדעסטוועגן האָט זיך דער עולם אויף די פאַרזיכערונגען ניט פאַרלאָזן און מען פלעגט זיך פון צייט צו צייט דורכגיין אויף געאָרג-פּראָספּעקט צום האָטעל „בריסטאָל", וואו עס איז געזעסן די רוסישע מיסיע, כאַפּן אַ קוק, צי האָט מען שוין אפשר ניט אַראָפּגענומען די רויטע פאָן פון באַלקאָן.

מיטוואָך, דעם 6-טן אָקטאָבער, האָבן זיך אין שטאָט פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז פון דער פּוילישער אַרמיי, וואָס שטייט ביי אָראַן האָבן זיך אָפּגעריסן 2 דיוויזיעס, וועלכע ווילן גיין אויף ווילנע און פּראָקלאַמירן אַ נייע מיטל-ליטווישע רעגירונג. די ידיעה איז געווען אַזאַ אומגעריכטע, אַז אין איין ציטונג האָט אַ מיטאַרבעטער ניט געוואָלט זי געבן ווי אַן אומגעלומפּערטע, נאָר דער רעדאַקטאָר איז באַשטאַנען מען זאָל זי יאָ אַריינשטעלן „צוליב סענסאַציע".

די לאַגע איז געוואָרן אַלץ ערנסטער, די פּאָליאַקן האָבן מיטוואָך דעם 6 אָקטאָבער אינאָווענט פאַרנומען דעם אָרט שאַסטאַקי, וואָס געפינט זיך אַ וויאָרסט 30 פון ווילנע. דער מיליטערישער פאַרשטייער פון דער ענגלישער מיסיע, ה' פ א ר ג י ט ע ל, און פון דער פראַנצויזישער, ה' פ י ז ש ע ל, זיינען אַרויסגעפאָרן פון ווילנע אויף אַן אויטאָמאָביל צו די פּוילישע מיליטערישע אָפּטיילונגען, כדי צו באַקומען פון זיי גענויע אינפאָרמאַציעס וועגן זייערע פּלענער און מאַכן זיי אויפמערקזאַם וועגן די הבטחות פון דעם פּוילישן מיניסטער ס אַ פּ ע ה אַ, אַז די פּאָליאַקן וועלן ווילנע ניט פאַרנעמען. הגם דער רעזולטאַט פון דער נסיעה פון די אויסלענדישע פאַרשטייער איז ניט געווען קיין גינסטיקער, פונדעסטוועגן האָט מען אין די ליטווישע אָפיציעלע קרייזן ניט אויס-

*) די לאַגע פון די אַרבעטער איז אין קאָוונע גופא געווען ניט בעסער. דעם 20-טן סעפּטעמבער האָט דער אַלליטווישער צ. ב. פון די פּראָפ. פאַראיינען אָנגענומען אַ רעזאָלוציע: ווענדן זיך מיט אַן אויסרוף צום אַלוועלטלעכן פּראָלעטאַריאַט וועגן דער שווערער לאַגע פון דער ליטווישער אַרבעטער-באַוועגונג.

געהערט צו באַרואיקן די פּאָרשטייער פון די ציַיטונגען, אַז די לאַגע פון ווילנע איז ניט קיין קריטישע, אַז די קאָנטראָל-קאָמיסיע דאַרף אָנקומען קיין ווילנע, אַז די פעלקער-ליגע וועט בשום אופן ניט דערלאָזן, מען זאָל ביי די ליטווינער מיט דעם כּוח פון געווער צונעמען די שטאָט וכדומה.

פרייטאָג, דעם 8-טן אָקטאָבער, איז נאָך געגאַנגען ביז האַלבן טאָג די אַרבעט אין די ווילנער ליטווישע אַנשטאַלטן רעגל-מעסיק און אין דעם מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים האָט מען די צייטונגס-קאָרעספּאָנדענטן אָפיציעל איבערגעגעבן, אַז די לאַגע פון ווילנע איז מער אָדער ווייניקער אַ זיכערע. אמת, על-פּי סוד האָבן די אָנגעשטעלטע אין די מיניסטעריומס זיך מודה געווען, אַז די שטימונג אין די אָפיציעלע קרייזן איז אַ אומרואיקע, פונדעסטוועגן האָבן זיי ענערגיש אָפּגעלייקנט אַלע קלאַנגען וועגן עוואַקואַציע. נאָך האַלבן טאָג אָבער האָט די רוסישע מיסיע אַראָפּגענומען די רויטע פאָן און האָט זיך אָנגעהויבן פיבעריש פּאַקן. מען האָט איבערגעגעבן, אַז די פאָרשטייער פון די אויסלענדישע מיסיעס האָבן זיך דערוואוסט, אַז ווילנע וועט אינגיכן פאַרנומען ווערן דורך דעם פּוילישן חייל, וואָס שטייט ניט ווייט פון שטאָט, און אין דער גאַנצער שטאָט האָט אויסגעבראָכן אַ שרעקלעכע פּאַניק. אָנגעפּאַקטע אויטאָמאָבילן האָבן זיך געטראָגן איבער די גאַסן, די מיניסטעריומס און אַלע איבעריקע ליטווישע אַנשטאַלטן האָבן זיך אין גרויס איילעניש אין אַ פּאָר שעה איינגעפּאַקט און האָבן באַוויזן אין דעם זעלבן טאָג אַרויספאָרן קיין קאָוונע. פּריוואַטע מענטשן האָבן זיך אויך אַ לאָז געטאָן צום וואָקזאַל, נאָר פאַר זיי איז שוין קיין ערטער אין די צוגן ניט געווען. גראָד אין דער צייט איז אָנגעקומען פון סאָל אַ צוג מיט היימלאָזע, וועלכע זיינען געפאָרן פון רוסלאַנד אין קאָוונער קאַנט; מען האָט געוואָלט זיי אַרויסוואַרפן פון די וואַגאָנעס, וואָס מען האָט געדאַרפט אויסנוצן אויף עוואַקואַציע. פאַרשטייט זיך, אַז צווישן די אויסגעמאַטערטע היימלאָזע איז געוואָרן אַ שרעקלעכע מהומה, אָבער סוף-כּל-סוף האָט זיך איינגעגעבן איינצורעדן דעם קאָמענדאַנט פון סטאַנציע אָפּצושיקן פרייטאָג ביינאַכט די וואַגאָנעס מיט די היימלאָזע אינאיינעם מיט די וואַגאָנעס פון די עוואַקואירטע אַנשטאַלטן קיין קאָוונע.

פון קאָוונע איז אויך אַקוראַט אין דער זעלביקער צייט אָנגעקומען אַ צוג מיט פּאַסאַזשירן, וועלכע האָבן פון קיין מעשה ניט געוואוסט. אַ טייל פון די פּאַסאַזשירן זיינען געבליבן אין די וואַגאָנעס און האָבן זיך צוריקגעקערט קיין קאָוונע. די אָבער, וועלכע זיינען אַרויס אין שטאָט, האָבן שוין ניט געקענט צוקומען צום וואָקזאַל.

אין שטאָט איז דערווייַלע די בהלה געוואַקסן מיט יעדער מינוט. די שרעקלעכע אַפּריל-טעג פון 19-טן יאָר, ווען די אַריינטרעטנדיקע פּוילישע סאָלדאַטן האָבן אָנגעטאָן אַזוי פיל צרות דער פרידלעכער יידישער באַפעלקערונג, זיינען נאָך ביי אַלעמען געווען פריש אין זכּרון און טויזנטער מענטשן האָבן זיך געלאָזן אין וועג. עס זיינען געלאָפן יונגע און אַלטע, רייכע און אָרימע. מיטן באַן, פאַרשטייט זיך, האָט מען שוין ניט געקענט פאָרן, נאָר אַ קליינע צאָל האָט באַוויזן צו באַקומען פורלעך, דער גרעסטער טייל אָבער איז אַוועקגעגאַנגען צו פוס און איבער דעם גרינעם בריק האָבן זיך אַוועקגעצויגן פרייטאָג-צונאַכטס גאַנצע רייען אַנטרונענע.

פרייטאָג אינאָוונט האָט מען אויף די גאַסן פונאַנדערגעקלעפּט צווייערליי פאַראָרדענונגען: איינע פון דעם ליטווישן קאָמענדאַנט, אַז מען טאָר ניט אַרויסגיין אויף דער גאַס נאָך 8 אַ זייגער, און אַ צווייטע פון דעם באַפולמעכטיקטן פון דער ליטווישער רעגירונג, יאָנינאַס, און פראַנצויזישן פאָרשטייער, רעבול. אין דער לעצטער פאַראָרדענונג האָט יאָנינאַס ערקלערט, אַז די מאַכט גייט אַריבער אין ווילנע צו די פאָרשטייער פון דער פראַנצויזישער, ענגלישער און איטאַליענישער מיסיע אונטער דעם הויפּט-פאָרזיץ פון רעבולן, אין וועמעס רשות עס גייען אַריבער די מיליטערישע אָפּטיילונגען פון דער קאָמענדאַנטור. אויף דער זעלביקער פאַראָרדענונג אונטער יאָנינאַס אונטערשריפט איז שוין געווען אָפּגעדרוקט רעבולס, דעם נייעם מושל פון ווילנע, אַ באַפעל (דער ערשטער און דער לעצטער), אַז אין ווילנע ווערט איינגעפירט באַלאַגערונגס-צושטאַנד, אַז אַלע פאַרזאַמלונגען, מאַניפעסטאַציעס זיינען פאַרבאָטן וכדומה.

די נאַכט פון פרייטאָג אויף שבת האָט קיין שום נייעס ניט געבראַכט. שבת אינדערפרי איז נאָך געשטאַנען אויף די פּאָסטנס די ליטווישע מיליציע. אין שטאָט זיינען נאָך געווען דער ליטווישער קאָמענדאַנט און די מיסיעס פון דער אַנטאַנטע. די פאַראָרדענונגען פון יאָנינאַס און רעבול, וועלכע האָבן אין אַ געוויסער מאָס באַרואיקט דעם עולם, זיינען שוין זעלטן-וואו געווען אויף די גאַסן. פּריוואַטע פּערזאָנען זיינען אַרומגעגאַנגען און האָבן אומעטום אַראָפּגעריסן די פאַראָרדענונגען. אין עטלעכע ערטער האָבן די יידן ניט געוואָלט לאָזן זיי אַראָפּרייסן און האָבן זיך געווענדט צו די מיליציאָנערן, נאָר די לעצטע האָבן זיך קאָנטיק ניט געוואָלט אַריינמישן און האָבן געזאָגט, אַז דער ליטווישער קאָמענדאַנט האָט עס געהייסן אַראָפּרייסן. אַנדערע האָבן שוין דערפאַר אָנגעהויבן צו גלויבן, אַז די לאַגע פון ווילנע האָט זיך פאַרבעסערט, אָבער ווען די צייטונגס-קאָרעספּאָנדענטן זיינען געקומען צום ליטווישן קאָמענדאַנט דערוויסן זיך גענוי וועגן דער לאַגע, האָט דעם לעצטנס׳ ענטפער: „אין אַ פּאָר שעה אַרום וועט איר אַליין געוואָר ווערן!" געקלונגען זייער פּעסימיסטיש.

אינטערעסאַנט איז געווען צו באַאָבאַכטן די שטימונג פון די אויסלענדישע מיסיעס אין דעם טאָג. אין דער ענגלישער מיסיע איז מען געווען עפּעס ווי צעטומלט און מען האָט זיך אַנטזאָגט צו שמועסן מיט די צייטונגס-קאָרעספּאָנדענטן; אין דער פראַנצויזישער, פאַרקערט, איז מען געווען קאָנטיק זייער צופרידן און מען האָט באַרואיקט די קאָרעספּאָנדענטן, אַז וואָס עס זאָל זיך ניט טרעפן, וועט די אָרדענונג אין שטאָט ניט ווערן געשטערט. די באַציאונג פון דער פראַנצויזישער מיסיע האָט אין אַ געוויסער מאָס באַשטעטיקט די קלאַנגען, וועלכע זיינען אַרומגעגאַנגען אין שטאָט, אַז אין דער גאַנצער נייער איבערקערעניש האָט דער פראַנצויזישער פאָרשטייער געשפּילט אַ צווייענדיקע ראָלע. עס איז אויך זייער כאַראַקטעריסטיש, אַז נאָכדעם ווי אַלע אויסלענדישע מיסיעס זיינען שוין אַרויסגעפאָרן פון ווילנע, איז אַ מיטגליד פון דער פראַנצויזישער מיסיע, ה׳ ק אָ מ אָ, געבליבן אין שטאָט די גאַנצע צייט.

די עוואַקואַציע פון די ליטווישע סאָלדאַטן האָט נאָך געדויערט שבת ביזן האַלבן טאָג, אַ זייגער 1—2 בייטאָג זיינען שוין קיין ליטווישע סאָלדאַטן אין די גאַסן ניט געווען; דער קאָמענדאַנט איז שוין אויך אַוועקגעפאָרן, די מיליציאָנערן זיינען ניט געוואָרן, אין מאַגיסטראַט איז קיינער ניט געווען, און אין דער מיליציע איז געבליבן איין שיכּורער שומר. אויף די גאַסן איז געוואָרן פּלוצלונג פּוסט, און עס האָבן זיך אָנגעהויבן אין שטאָט שיסערייען, מען האָט אָנגעהויבן פאַרשפאַרן די טויערן, און דער עולם איז פון די גאַסן פאַרשוואונדן.

אַרום 4 אַ זייגער בייטאָג זיינען שוין אַריין אין שטאָט אַלערליי נייע מיליטערישע אָפּטיילונגען: קאַוואַלעריע, אינפאַנטעריע, אַרטילעריע, און אויף די גאַסן איז געוואָרן רואיקער. די פּוילישע באַפעלקערונג האָט מיט גרויס ענטוזיאַזם באַגריסט די „געסט" און אויך די פאָרשטייער פון דער אַנטאַנטע, איבערהויפּט דעם פראַנצויזישן פאָרשטייער ר ע ב ו ל ן. אין די אָוואַציעס לכּבוד דעם לעצטן האָבן גענומען אויך אָן אָנטייל די יידן, וועלכע האָבן גע-

רעכנט, אַז ער האָט דאָס געווירקט, אַז דער אַריינמאַרש פון דעם מיליטער זאָל דורכגיין אַזוי רואיק. רעבולן האָט מען געוואָרפן עטלעכע מאָל אין דער הויך און געשריען לכבוד אים און לכבוד פראַנקרייך „הוראַ“. די שמחה פון דער יידישער באַפעלקערונג איז אָבער געווען, צום גרויס באַדויערן, אַ פריצייטיקע...

.II

די מורא פאַר אַ פּאָגראָם, וועלכע האָט דעם 8=טן אָקטאָבער טויזנטער יידן אוועקגעטריבן פון ווילנע קיין קאָוונע, איז ניט געווען אינגאַנצן אָן אַ גרונד. אמת, די גרויזאַמע אַפּריל=טעג פון 1919 האָבן זיך ניט איבערגעחזרט, אָבער אויך אין אָקטאָבער פון יאָר 1920 האָט די יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע איבערגעלעבט אַ שרעקלעכע צייט, בפרט אין די ערשטע נעכט נאָך דעם אַריינגאַנג פון דעם „מיטל=ליטווישן“ חייל. טיילווייז איז דאָס אפשר געשעען איבער דעם, וואָס די פאַרברעכער, וועלכע זיינען געזעסן אין לוקישקער טורמע, האָבן זיך באַנוצט מיטן טומל, אויסגעבראָכן די טירן פון דער טורמע און זיינען געוואָרן פריי צו טאָן זייער באַנדיטישע אַרבעט. די הויפּט=סיבה אָבער איז, פאַרשטייט זיך, געווען די דעמאָראַליזאַציע פון די סאָלדאַטן און זייער איבערצייגונג, אַז קיינער וועט זיי ניט באַשטראָפן כאַר די מעשים=תעתועים קעגן דער יידישער באַפעלקערונג.

אמת, די העכערע מאַכט איז געווען קעגן אַ יידישן פּאָגראָם, זי האָט זייער גוט פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז פאַר איר זייער געפערלעך אין דעם קריטישן מאָמענט. דער פוילישער קאָמיטעט האָט זונטאָג דעם 10=טן אָקטאָבער אַרויסגעלאָזן אפילו אַן אויפרוף צו דער באַפעלקערונג וועגן אויסמיידן רויבערייען און אָפּהיטן די אָרדענונג. דאָס האָט מסתמא אויך געווירקט, אַז אַזאַ פּאָגראָם, ווי אין די אַפּריל=טעג 1919, איז ניט פאָרגעקומען. אָבער אין דער זעלבער צייט האָט די מאַכט ניט אָנגענומען די געהעריקע מיטלען צו באַשטראָפן שטרענג די פאַרברעכער, איבערהויפּט פון מיליטער, און צו באַווייזן פּאַקטיש, אַז דאָס יידישע לעבן און גוטס איז ניט הפקר און ווערט פאַרטיידיקט אין אַ גלייכער מאָס, ווי דאָס לעבן און פאַרמעגן פון דער איבעריקער באַפעלקערונג. דערצו איז נאָך ביי די דעמאָראַליזירטע סאָלדאַטן און טיילווייז אפילו ביי די אָפיצירן געווען צו שטאַרק איינגעוואָרצלט דער באַוואוסטזיין, אַז מיט יידן קען מען טאָן, וואָס מען וויל, און אַז אין ערגסטן פאַל קען מען די יידן באַשולדיקן אין באָלשעוויזם און דעמאָלט איז מען דאָך שוין אוודאי פּטור לכל הדעות.

די נאַכט פון 9 אויפן 10=טן אָקטאָבער איז געווען אַ שרעקלעכע. סאָלדאַטן און באַנדיטן, אָנגעטאָן אין מיליטערישע און ציווילע קליידער, זיינען באַפאַלן אַ סך יידישע הייזער און וואו זיי האָבן נאָר געקענט, האָבן זיי זיך אַריינגעריסן אינווייניק, געראַבירט, געשלאָגן און אין אַנדערע ערטער געהרגעט אויך. גענויער וועגן די געשעענישן פון די איבערגאַנגס=טעג וועט זיין גערעדט אין אַן אַנדער אָרט פון „פנקס“, וואו עס וועלן געבראַכט ווערן אויסצוגן פון פּראָטאָקאָלן וכדומה.

פאַר די ערשטע עטלעכע טעג, ווען עס איז פאָרגעקומען די גרעסטע צאָל פאַרברעכנס קעגן דער יידישער באַפעלקערונג, זיינען אין ווילנע דערהרגעט געוואָרן 7 יידן, און ראַבירונגען אָדער גלאַט אָנפאַלן זיינען פאַררעגיסטרירט געוואָרן אַרום 80. די צאָל אָנפאַלן אויף יידן אין די דאָזיקע טעג איז געווען מסתמא אַ סך אַ גרעסערע, ווייל ניט אַלע געליטענע האָבן געמאָלדן וועגן דעם און האָבן זיך פאַררעגיסטרירט. אָבער נאָך מער, ווי די צאָל פון די אָנפאַלן, האָט געווירקט אויף דער יידישער באַפעלקערונג דער פּחד, וואָס פלעגט אַרומכאַפּן אַלעמען אין די ערשטע נעכט. 8—9 אַזייגער אינאָוונט פלעגט מען פאַרשליסן טיר און טויער און זיך צוהערן מיט שרעק, צי „מען גייט שוין ניט?“.

די איינציקע האָפענונג איז געווען, אַז די טיר אָדער דער טויער זיינען גענוג שטאַרק, און די באַנדיטן וועלן זיי ניט קענען אויפרייסן, וואָרים וועגן אַ ווידערשטאַנד קעגן באַוואָפנטע סאָלדאַטן איז דאָך ניט געוועזן וואָס צו ריידן. פלעגט מען אַ זייגער 8 פאַרבאַריקאַדירן טיר און טויער מיט קלעצער, ברעטער, אייזנס וכדומה. אָבער אויך דאָס פלעגט ניט אַלעמאָל העלפן, ווייל די באַנדיטן פלעגן אָפט פאָדערן אין נאָמען פון דער זשאַנדאַרמעריע אָדער פּאָליציי, מען זאָל זיי עפענען די טיר און דער איבערגעשראָקענער ייד פלעגט טיילמאָל טאַקע דערשרעקן זיך און פאָלגן. אין יענע נעכט האָבן די ווילנער יידן זייער ברייט אויסגענוצט דעם קיעווער מיטל פון „מאַכן גוואַלדן“. ווען די באַנדיטן פלעגן אָנפאַלן אויף אַ הויף, פלעגט דער גאַנצער הויף אָנהייבן שרייען, קלאַפּן אין טאַצן; פלעגן אויך די שכנישע הויפן אונטערכאַפּן די קולות, און די באַנדיטן פלעגן אוועקגיין.

נאָך דער ערשטער וואָך איז שוין געוואָרן אין שטאָט אַ סך רואיקער, אָבער דאָס איזדיעקעווען זיך פון אַ טייל פוילישן מיליטער איבער יידן האָט נאָך לאַנג געדויערט. עס זיינען געווען פאַלן, ווען מען פלעגט אויף דער גאַס אַ זעץ טאָן אַ פאַרבייגייענדיקן יידן איבערן קאָפּ און צעבלוטיקן אים, ווען מען פלעגט שלעפּן יידן אויף אַרבעט וכדומה. אין אַ רעסטאָראַן איז איינמאָל אַריין אַ יידישער מוזיקאַנט און האָט אָנגעטראָפן אויף צוויי שיכורע פוילישע אָפיצירן, וועלכע האָבן געשפּילט אין ביליאַרד. האָט איין אָפיציר געפייניקט דעם יידן אין משך פון אַ האַלב שעה צייט פאַר די אויגן פון די איבעריקע אָפיצירן. ער האָט די גאַנצע צייט אויף אים געהאַלטן אַן אָנגעלאָדענעם רעוואָלווער און גענייט דעם יידן צו שטיין אויף די קני, קושן אים, ביז וואַנען דעם אומגליקלעכן האָט זיך איינגעגעבן מיט מאַטערניש אַרויסצולויפן פון רעסטאָראַן. גאַנץ אָפט פלעגן אויך פאָרקומען אָנפאַלן פון מיליטער אויף יידן אין די צוגן, וואו מען פלעגט זיי שלאָגן און אַרויסוואַרפן פון די וואַגאָנעס.

אַ שטיקל טרייסט ביי דער יידישער באַפעלקערונג אין די איבערגאַנגס=טעג איז געווען די אויספאָרשונגס=קאָמיסיע, וועלכע האָט זיך געגרינדעט שוין אין די ערשטע טעג נאָך דער איבערקערניש. דעם 11=טן אָקטאָבער האָבן די פאָרשטייער פון דער יידישער קהילה, הרב רובינשטיין, ד"ר וויגאָדסקי און ד"ר שאַבאַד באַזוכט דעם גענעראַל זשעליגאָווסקי און האָבן מיט אים געהאַט אַ שמועס וועגן די געשעענישן אין שטאָט. אין דעם זעלבן טאָג האָט די קהילה צוגעשטעלט דעם גענעראַל אַ רשימה פון העכער 40 פאַררעגיסטרירטע פאַלן (צווישן זיי 6 פאַלן פון הריגות, 6 פאַלן פון פאַרוואונדעטע, אייניקע פאַלן פון געשענדעטע). דעם 13=טן האָט די קהילה באַקומען אַ בריוו פון יוסטיץ=דעפּאַרטאַמענט, אַז די נייע צייטווייליקע רעגירונגס=קאָמיסיע האָט באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אַן אויספאָרשונגס=קאָמיסיע אין וועלכער ס'דאַרפן אַריינגיין צו איין פאָרשטייער פון מיליטער=געריכט, פון יוסטיץ=דעפּאַרטאַמענט און פון דער יידישער קהילה. די קהילה האָט באַשלאָסן צו שיקן אין דער קאָמיסיע 2 יידישע פאָרשטייער: הרב רובינשטיין און דעם געשוואָרענעם אַדוואָקאַט איזידאָר גאָרדאָן. דעם 14=טן אָקטאָבער איז די אויספאָרשונגס=קאָמיסיע שוין צוגעטראָטן צו איר אַרבעט. אחוץ די צוויי יידישע פאָרשטייער זיינען אין דער קאָמיסיע געווען נאָמינירט: מ. יאַקובאָווסקי (און דערנאָך ווישינסקי) פון יוסטיץ=דעפּאַרטאַמענט, ד"ר גוראַ פון דער מיליטער=מאַכט און געשוו. אַדוואָקאַט ס. באַגינסקי, אַלס פאָרזיצער פון דער קאָמיסיע.

די קאָמיסיע האָט פונקציאָנירט עטלעכע חדשים. לכתחילה האָט זי צוגעצויגן צו זיך די אַלגעמיינע אויפמערקזאַמקייט; מען האָט געוואַרט, אַז זי וועט ברענגען ישועה'ת אויף יידן, ביסלעכ=

ווייז אָבער האָט מען זיך איבערצייגט, אַז די קאָמיסיע קען גאָרנישט ניט אויפטאָן.

די רעגירונג האָט זיך באַגרעניצט נאָר דערמיט, וואָס זי האָט נאָמינירט די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע און זי האָט איר געגעבן אַן אָרט, וואו צו זיצן. דערמיט האָבן זיך כמעט געענדיקט אַלע אָפיציעלע באַציאונגען פון דער רעגירונג צו דער קאָמיסיע. קיין שום פאַראָרדענונג אָדער געזעץ וועגן דער קאָמיסיע איז ניט געוועזן דורכגעפירט, קיין שום קרעדיטן האָט מען אויף איר ניט אַסיגנירט. זי פלעגט מיט מאַטעריעל באַקומען פון די קאַנצעלאַריעס פאַפיר און טינט; שכירות פאַר דעם סעקרעטאַר און אַנדערע הוצאות פלעגט דעקן די קהילה. די קאָמיסיע האָט ביזן סוף ניט געקענט פעסטשטעלן אירע רעכט און אירע התחייבותן, איבער אַ פשוטן שכל, ווייל אין תוך האָט זי טאַקע קיין שום רעכט ניט געהאַט. מען האָט געשאַפן די קאָמיסיע כדי צו באַרויקן די יידישע באַפעלקערונג, און מער האָט מען וועגן איר ניט געזאָרגט. מען פלעגט די פאָרשטייער פון דער קאָמיסיע שטענדיק זייער העפלעך אויפנעמען, און די יידישע פאָרשטייער פלעגן טאַקע טאָג-טעגלעך גיין צום גענ. זשעליגאָווסקי, צום קאָמענדאַנט, אין דער זשאַנדאַרמעריע. אומעטום פלעגט מען זיי זייער אויפמערקזאַם אויסהערן, צוזאָגן זיי, אַז אַלע זייערע וואונטשן וועלן ערפילט ווערן, און דערמיט פלעגט מען יוצא זיין. אמת, אין שטאָט איז טאַקע מיט דער צייט געוואָרן רואיקער, אָבער דאָס איז געווען אַ סך מער אַ פועל-יוצא דערפון, וואָס דאָס לעבן איז אין אַלגעמיין אַריין אין די געוויינלעכע ראַמען, וואָס עס האָבן אָנגעהויבן רעגלמעסיק צו פונקציאָנירן די פּאָליציי און זשאַנדאַרמעריע. אויף וויפיל אָבער דאָס איז צוגעגאַנגען לאַנגזאַם באַווייזט אַ שמועס, וואָס דער שעף פון דער זשאַנדאַרמעריע האָט געהאַט שוין אין אַ וואָכן אָנדערהאַלבן אַרום נאָך דער איבערקערעניש מיט אַ צייטונגס-קאָרעספּאָנדענט. דער שעף האָט אָנגעוויזן, אַז די ווילנער מיליציע האָט זייער אַ סך חסרונות, אַז „ביי די מיליציאָנערן האָט מען געפונען ג ע ר א ב י ר ט ע ז א כ ן". אינטערעסאַנט איז אויך געווען די באַמערקונג פון דעם שעף, אַז עס וואָלט זיין זייער געוואונטשן, די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע זאָל איבערגעבן דער זשאַנדאַרמעריע די רשימות פון די אַלע קרימינעלע פאַרברעכער, וועלכע זיינען אַנטלאָפן שבת, דעם 9 אָקטאָבער, פון לוקישקער טורמע. ניט קיין שלעכטע אָרדענונג, ווען די זשאַנדאַרמעריע וויל באַקומען די רשימות פון פאַרברעכער דורך דער פאַרמיטלונג פון אַ קאָרעספּאָנדענט ביי דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, וועלכע האָט זיי אגב ניט געהאַט און אפשר גאָר ניט געקענט האָבן!

אינטערעסאַנט זיינען אויך געווען די הייסע וויכוחים, וואָס די מיטגלידער פון דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע האָבן געפירט מיט דער געהעריקער מאַכט וועגן די ביינאַכטיקע אונטערזוכונגען און וועגן די ביינאַכטיקע געשרייען פון די איינוואוינער. די פאָרשטייער פון דער מאַכט פלעגן זיין ברוגז, וואָס די באַפעלקערונג נעמט זיי צו פאַר באַנדיטן און וויל זיי ניט אַריינלאָזן ביידערנאַכט, ווען זיי גייען אויף אַן אונטערזוכונג. די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע פלעגן אָבער טענהן, אַז די באַנדיטן רייסן זיך אָפט טאַקע אַריין מיט דעם אויסרייד, אַז זיי זיינען געקומען לויט אַ באַפעל פון פּאָליציי אָדער פון זשאַנדאַרמעריע. די פשרות וואָס מען פלעגט אויסאַרבעטן דערביי, פלעגן אויך אָפטמאָל סותר זיין איינע די אַנדערע. דער קאָמענדאַנט פלעגט זאָגן: מען דאַרף אַריינלאָזן נאָר די פּאַטרולן, וואָס האָבן אַן אָרדער פון אים; דער שעף פון דער זשאַנדאַרמעריע אָבער האָט געזאָגט, אַז מען דאַרף אַריינלאָזן נאָר מיט אָרדערן, וועלכע האָבן זיין (דעם שעפס) אונטערשריפט און אויף דעם לינקן ווינקל אַ פּירעקעכדיקן שטאַמפּ פון דער זשאַנדאַרמעריע; אַזאַ אָרדער דאַרף מען באַווייזן דורך אַ שפּאַלט פון טיר! אַז-אָך און ווי איז געווען צו דעם איינוואוינער, אפילו ווען אין זיין טיר איז שוין געווען אַ שפּאַלט, צו קוקן אַן איבערגעשראָקענער אויף טויט אונטער די ביקסן פון די סאָלדאַטן, צי האָט דער אָרדער אויפן לינקן ווינקל אַ שטאַמפּ צי ניט!

אויך פלעגט די מאַכט זיין זייער ניט צופרידן מיט די געשרייען, וואָס די איינוואוינער פון די הויפן פלעגן אויפהייבן, ווען זיי פלעגן זיך דערשרעקן פאַר באַנדיטן: אינמיטן נאַכט מאַכט מען אַ גערודער אויף דער גאַנצער שטאָט! דערפאַר, אַז די מיליציע פלעגט אויף די געשרייען קומען און פלעגט די באַנדיטן ניט געפינען (ווייל יענע, פאַרשטייט זיך, פלעגן זיך שוין לאַנג צעלויפן), פלעגט מען אַרעסטירן די שרייער. סוף-כל-סוף זיינען די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע געקומען מיט די פאָרשטייער פון דער מאַכט צו אַזאַ קאָמפּראָמיס: היות ווי די געשרייען זיינען אָפטמאָל דער איינציקער מיטל קעגן די באַנדיטן און אַזוי ווי מען קען בכלל ניט פאַרבאָטן מענטשן צו שרייען, ווען זיי זיינען איבערגעשראָקן — מעג מען שרייען, אָבער... מען דאַרף זיין פאָרזיכטיק און שרייען נאָר דאַן, ווען עס איז פאַראַן אַ ווירקלעכע סכנה!...

דערפון זעט מען, אַז עפּעס וואָס פלעגט די קאָמיסיע פונדעסטוועגן יאָ אויפטאָן. עס זיינען אויך געווען פאַלן, ווען לויט די פאָרשלאָגן פון דער קאָמיסיע פלעגט די געהעריקע מאַכט מאַכן אויספאָרשונגען; די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע פלעגן אַן אַנדערשמאָל אַליין אויך פאָרן אויף אונטערזוכונגען, ווי למשל, אין דער שטעטל רודזישקי, וואו די יידן האָבן אַ סך געליטן פון די סאָלדאַטן.

אויך האָט די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, לויט דעם פאָרשלאָג פון די יידישע פאָרשטייער, אויפגעהויבן די פראַגע וועגן דעם, אַז די רעגירונג זאָל אַרויסלאָזן אַן ערקלערונג בנוגע די עקסצעסן קעגן יידן. הגם די רעגירונג האָט דערויף מסכים געווען, פונדעסטוועגן איז די ערקלערונג, ערשטנס, אַרויסגעקומען ווייט ניט אַזאַ קאַטעגאָרישע, ווי די יידישע פאָרשטייער האָבן פאָרגעלייגט, און, צווייטנס, איז זי אַרויסגעגעבן געוואָרן אין נאָמען ניט פון דער רעגירונג, נאָר פון דעם דעפּאַרטאַמענט פאַר אינווייניקסטע ענינים.

סוף-כל-סוף האָט זיך די קאָמיסיע פאַרוואַנדלט בלויז אין אַ ביוראָ פאַר יורידישע קאָנסולטאַציעס, וואו מ'פלעגט דער באַפעלקערונג געבן אומזיסטע עצות, וואוהין מען דאַרף זיך ווענדן און וואָס דאַרף מען טאָן אין דעם אָדער יענעם פאַל.

דער הויפּטציל, וואָס די קאָמיסיע האָט זיך געשטעלט: — מיטצווירקן, אַז אַלע פאַרברעכערישע פאַלן זאָלן ווערן גענוי אויסגעפאָרשט, די פאַרברעכער, אין וועלכע קליידער זיי זאָלן ניט זיין אָנגעטאָן: אין ציווילע אָדער אין מיליטערישע, זאָלן, ווי ווייט מעגלעך איז, אָפּגעזוכט און באַשטראָפט ווערן, כדי די באַפעלקערונג זאָל זיך איבערצייגן, אַז יידן זיינען ניט געשטעלט געוואָרן אויסער דעם געזעץ און יעדע מוטוויליקייט קעגן זיי ווערט שטרענג פאַרפאָלגט, איז, צום גרויסן באַדויערן, ניט דערגרייכט געוואָרן.

די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע האָט איבערגעגעבן דער געהעריקער מאַכט פּראָטאָקאָלן וועגן העכער 150 פאַרברעכערישע פאַלן און ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אין אַ סך פאַלן זיינען אָנגעגעבן געוואָרן גענויע פּרטים, וועלכע האָבן זיך געלאָזט גרינג פעסטשטעלן, האָט די קאָמיסיע די גאַנצע צייט ניט באַקומען כמעט קיין שום ידיעות, צי האָט מען עפּעס געטאָן וועגן די פאַלן, צי האָט מען עמיצן אַרעסטירט, הגם זי פלעגט וועגן דעם אָפט אָנפרעגן. ווי מען גיט איבער זיינען בלויז אַ פ י נ ף פאַלן דערגאַנגען צום געריכט!

איינער, וואָס איז געשטאַנען נאָענט צו דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, האָט זייער ריכטיק געזאָגט וועגן דער באַציאונג פון דער מאַכט בנוגע דער באַקעמפונג פון די פאַרברעכערישע אַרויס-

טרעטונגען קעגן די יידן: „זי האָט ניט געוואוסט, ווי דאָס דורכצופירן, זי האָט קיין כוח ניט געהאַט דאָס צו טאָן, און עס קען גרייִלעך זיין, אַז קיין חשק אויך ניט".

.III

שבת, דעם 9־טן אָקטאָבער, און אפילו זונטאָג, דעם 10־טן, האָבן די איינוואוינער פון ווילנע נאָך ניט געוואוסט גענוי, וואָס איז דאָ אייגנטלעך פאָרגעקומען, עס זיינען אַרומגעגאַנגען קלאַנגען אין שטאָט, אַז פון דער פוילישער אַרמיי האָבן זיך אָפּגעריסן אייניקע אָפּטיילונגען, וועלכע האָבן זיך געלאָזט אויף ווילנע אויף זייער אייגענער אחריות. ערשט מאָנטאָג, דעם 11־טן אָקטאָבער, זיינען אין די גאַסן פונאַנדערגעקלעפּט געוואָרן צוויי דעקרעטן (נומ. 1 און נומ 2) פון דעם אייבערקאָמאַנדיר איבער דעם מיטל־ליטווישן מיליטער, גענעראַל זשעליגאָווסקי. אין דעם ערשטן דעקרעט איז געשטאַנען געשריבן: „די העכסטע מאַכט אויף דער טעריטאָריע פון מיטל־ליטע נעם איך אויף זיך, אַלס אייבערקאָמאַנדיר איבער דעם מיטל־ליטווישן מיליטער. אַלס אויספיר־אָרגאַן פון דער העכסטער מאַכט וועט דורך מיר גערופן ווערן אַ צייטווייליקע רעגירונגס־קאָמיסיע. אַלע דעקרעטן וועלן פאַראָפנטלעכט ווערן מיט מיין אונטערשריפט און קאָנטראַסיגנירט ווערן דורך דעם געהעריקן דירעקטאָר פון דעם דעפּאַרטאַמענט פון דער צייטווייליקער רעגירונגס־קאָמיסיע. די מלוכה־טעריטאָריע פון מיטל־ליטע ווערט באַשטימט לויט די גרעניצן פון ליטוויש־באָלשעוויסטישן אָפּמאַך פון 12 יולי 1920 און לויט דער פויליש־ליטווישער דעמאַרק־ליניע פון סעפּטעמבער 1920. אַלס הערב פון מיטל־ליטע באַשטים איך דעם צייכן פון אָדלער און ריטער. אַ רויטע פאָן מיט אַן אָדלער און אַ ריטער ווערט באַשטימט אַלס מלוכה־פאָן. אַלע דעקרעטן פאַרלירן זייער ממשות, אייב זיי וועלן ניט צוגעשטעלט ווערן צום גרינדונג־סיים פון ליטע אין דעם טאָג, ווען ער וועט געעפנט ווערן". אין דעם צווייטן דעקרעט איז נאָמינירט געוואָרן די צייטווייליקע רעגירונגס־קאָמיסיע אין אַזאַ צוזאַמענשטעל: דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר לאַנדשוץ פאָלקאָווניק לעאָן באָביצקי, פאַר אויסלענדישע ענינים — יערזשי איוואַנאָווסקי, פאַר אינוויייניקסטע ענינים — וויטאָלד אַבראַמאָוויטש, פאַר אַרבעט און סאָציאַלער פאַרזאָרגונג — מעטשיסלאַוו ענגעל, פאַר אַפּראָוויזאַציע — וואַצלאַוו איוואַנאָווסקי, פאַר האַנדל און אינדוסטריע — טעאָפיל שאָפּאַ, פאַר קאָמוניקאַציע און געזעלשאַפטלעכער אַרבעט — אַלעקסאַנדער זאַשטאָווט. די דירעקטאָרן פון פיר דעפּאַרטאַמענטן: פינאַנסן, בילדונג, יוסטיציע, לאַנדווירטשאַפט און וועלדער זיינען דערווייל ניט באַשטימט געוואָרן, און זייערע פונקציעס זיינען צייטווייליק צעטיילט געוואָרן צווישן די דירעקטאָרן פון אַנדערע דעפּאַרטאַמענטן. פאַר אַ צייטווייליקן פאָרזיצער פון דער רעגירונגס־קאָמיסיע איז שפּעטער באַשטימט געוואָרן וויטאָלד אַבראַמאָוויטש, דער דירעקטאָר פאַר אינוויייניקסטע ענינים.

פאַרשטייט זיך, אַז דער ערשטער דעקרעט האָט געקענט אַרויסרופן אַ סך קשיות: ערשטנס, פון וואַנען איז אויסגעוואַקסן מיטל־ליטוויש מיליטער, איידער די נייע מלוכה „מיטל־ליטע" איז געשאַפן געוואָרן? — צווייטנס איז געווען שווער צו פאַרשטיין, ווי אַזוי קען מען באַשטימען אַ טעריטאָריע פון אַ מלוכה דורך אָפּמאַכן פון מלוכות (דעם ליטוויש־באָלשעוויסטישן און דעם פויליש־ליטווישן), קעגן וועלכע אייגנטלעך די נייע מדינה טרעט דאָך אַזוי שאַרף אַרויס. אויך איז אין די אויפרופן פון דער נייער מאַכט גאָרנישט געווען געזאָגט וועגן די סיבות, וועלכע האָבן די איבערקערעניש אַרויסגערופן, וועגן די אויפגאַבן פון דער נייער מאַכט וכדומה (וועגן דעם האָט גענ. זשעליגאָווסקי גערעדט ערשט

שפּעטער דעם 16־טן אָקטאָבער אויף דער פייערלעכער זיצונג פון דער רעגירונגס־קאָמיסיע). קיינער אָבער האָט ניט געפרעגט קיין קשיות און האָט ניט געזוכט קיין תירוצים. די לאַגע איז געווען קלאָר. די פּאָליאַקן, ווי די אָרטיקע, אַזוי אויך פון קרוינפוילן, זיינען געווען זייער ניט צופרידן, וואָס דער ווילנער קאַנט גייט אַריבער צו ליטע, כל־זמן אָבער די מיליטערישע לאַגע פון פוילן איז ניט געווען קיין פעסטע, האָבן זיי וועגן ווילנע ניט געטראַכט און זין׳ אפילו פון איר מייאש געווען. אָבער אַז זיי האָבן אָנגעהויבן טרייבן די באָלשעוויקעס אַלץ ווייטער, האָבן זיי שטאַרק חרטה געקראָגן, וואָס זיי האָבן זיך אין ספק פאַר די מערב־אייראָפּעאישע מלוכות אָפיציעל אַנטזאַגט פון ווילנע. דאָס פוילישע חייל האָט זיך אַלץ נעענטער צוגערוקט צו ווילנע, אַזוי ווי אין דעם סיכסוך האָט זיך אָבער אַריינגעמישט די פעלקער־ליגע, און פאַרנעמען ווילנע איז געוואָרן אוממעגלעך איבער דיפּלאָמאַטישע טעמים, האָט זיך „אָפּגעריסן" דער גענ. זשעליגאָווסקי, געמאַכט אַ „בונט", פאַרנומען ווילנע אין דעם נאָמען פון מיטל־ליטווישן מיליטער און געשאַפן די נייע מלוכה „מיטל־ליטע". עס איז ניט אַזוי וויכטיק, צי איז גענ. זשעליגאָווסקי לכתחילה אַרויסגעטראָטן טאַקע על דעת עצמו, אָדער ער איז פון אָנהייב אָן געווען אינספּירירט פון וואַרשע, וויבאַלד פוילן האָט פון דעם ערשטן טאָג אָן גענומען מיטל־ליטע אונטער איר שוץ און פלעגט זי באַזאָרגן מיט אַלץ, וואָס איז נאָר געווען נייטיק.

אינטערעסאַנט איז, אַז אָפיציעל האָט מען די ערשטע טעג געוואָלט פונדעסטוועגן באַטאָנען, אַז דאָ איז פאָרגעקומען אַ „בונט". אַזוי האָט פאָרגעשטעלט די לאַגע דער הויפּט־קאָמאַנדיר איבער גענ. זשעליגאָווסקי, גענעראַל סיקאָרסקי, אין זיין ראַפּאָרט, וואָס ער האָט צוגעשיקט קיין וואַרשע, בעטנדיק די געהעריקע פאַראָרדענונגען וועגן דעם, וואָס ער האָט צו טאָן. פאַרשטייט זיך, אַז קיין שום פאַראָרדענונגען וועגן באַשטראָפן דעם גענ. זשעליגאָווסקין האָט גענ. סיקאָרסקי פון וואַרשע ניט באַקומען און דער פוילישער פרעמיער, וויטאָס, האָט שוין דעם 14־טן אָקטאָבער אין וואַרשעווער סיים אָפן ערקלערט, אַז אַלע אַרויסטרעטונגען פון וועלכן ס׳איז צד צו פאַרכאַפּן ווילנע און ווילנער קאַנט (מיט אַנדערע ווערטער אַלע אַרויסטרעטונגען קעגן גענ. זשעליגאָווסקי), וועט די פוילישע רעגירונג רעכענען פאַר אַ פאַרשווערונג פון דעם רעכט פאַר זעלבסטבאַשטימונג פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג און וועט ענערגיש פּראָטעסטירן קעגן יעדער אָקופּאַציע פון די דאָזיקע געגנטן.

אמת, דער פוילישער פאָרשטייער, פּאַדערעווסקי, האָט אויף די פאָרוואורפן פון לעאָן בורזשוא, דעם פאָרזיצער פון דער פעלקער־ליגע, געפּרובט זיך פאַרענטפערן דערמיט, אַז ווילנע האָבן פאַרנומען ניט קיין פוילישע אָפּטיילונגען, נאָר די ליטוויש־ווייסרוסישע דיוויזיע, וועלכע האָט זיך אַנטזאָגט צו פאָלגן דער העכערער אַרמיי־קאָמאַנדע. אָבער דערנאָך, ווען ענגלאַנד און פראַנקרייך האָבן אַרויסגעשיקט פוילן אַ נאָטע, אַז פוילן זאָל זיך פולשטענדיק אַנטזאָגן פון גענ. זשעליגאָווסקין, האָט פוילן, לויט אַ אינפאָרמאַציע פון דער צייטונג „טיימס", געענטפערט, אַז ענגלאַנד און פראַנקרייך וועלן ניט אויסנוצן די שווערע לאַגע פון פוילן, ראַטנדיק איר אָפּצוזאָגן זיך פון ווילנע. נאָכמער, ווי „קורייער לוואָווסקי" האָט איבערגעגעבן, האָט דער פוילישער מלוכה־שעף פּילסודסקי אפילו אונטערגעשטרייכט אין זיין ענטפער, אַז אויב מען וועט וועלן אָפּגעבן ווילנע די ליטווינער, ניט אָנפרעגנדיק ביי דער באַפעלקערונג, וועט ער זיין געצוואונגען זיך אַנטזאָגן פון זיין אַמט. דאָס האָט בלי־ספק געווירקט, אַז די אַנטאַנטע זאָל ניט אָננעמען קיין אַנטשיידענע טריט קעגן גענ. זשעליגאָווסקיס אַקציע.

אָבער אין וואַרשע גופא זיינען געווען געוויסע חילוקי־דעות

צווישן די אָנפירנדיקע פּאַרטייען בנוגע צו דעם קומענדיקן גורל פון ווילנער קאַנט. מיט דער אַקציע פון גענ. זשעליגאָווסקי זיינען, פאַרשטייט זיך, געווען צופרידן אַלע פוילישע פּאַרטייען. דאָס האָט באַוויזן די זיצונג פון וואַרשעווער שטאָטראַט, וועלכע איז פאָרגעקומען באַלד נאָכדעם, ווי גענ. זשעליגאָווסקי האָט פאַרנומען ווילנע. אויף דער זיצונג האָט מען א יי נ ש ט י מ י ק אויסגעווילט גענ. זשעליגאָווסקין פאַר אַ ערנבירגער פון וואַרשע. אמת, אָנגעבנדיק אַלס מאָטיוו ניט זיין ווילנער אַקציע, נאָר זיינע פריערדיקע פאַרדינסטן. מיט די ווייטערדיקע שריט אָבער פון דער "מיטל-ליטווישער" רעגירונג זיינען שוין אין וואַרשע ניט אַלע געווען צופרידן. די רעכטע פּאַרטייען, וועלכע האָבן אַ מערהייט אין וואַרשעווער סיים, זיינען געשטאַנען אויף דעם שטאַנדפּונקט, אַז "דער מאָר האָט זיין אַרבעט געטאָן, דער מאָר קען גיין". זיי האָבן געוואָלט, אַז מיט "מיטל-ליטע" זאָל מען וואָס גיכער אַ סוף מאַכן און מען זאָל דעם גאַנצן קאַנט פּשוט פאַראייניקן מיט פוילן. "זשעטשפּאָספּאָליטאַ", די איינפלוסרייכסטע צייטונג פון די רעכטע פוילישע פּאַרטייען, האָט שוין אַ פּאָר טעג נאָך גענ. זשעליגאָווסקיס אַקציע געטענהט, אַז "מיטל-ליטע" וועט ברענגען בלויז שאָדן דער פוילישער זאַך, אויב זי וועט זיך באַלד ניט פאַראייניקן ענג מיט פוילן. די רעכטע פּאַרטייען האָבן די גאַנצע צייט ניט געוואָלט הערן פון קיין שום פאַרשטענדיקונג מיט דער קאָוונער רעגירונג, פון קיין שום פעדעראַציע. ערשטנס וואָלט זיך דאָך דעמאָלט אויפגעהויבן די פראַגע וועגן גלייכבאַרעכטיקונג פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן אין די גרעניצן פון דער קומענדיקער פעדעראַטיווער מלוכה און דאָס וואָלט געבראַכט, לויט זייער מיינונג, אַ גרויסע סכנה פאַרן פוילנטום בכלל. צווייטנס, האָבן זיך די ענדעקעס ניט געוואָלט כלל אַריינלאָזן אין גרויסע אַוואַנטיורעס. ווילנער קאַנט פאַראייניקן מיט פוילן — דאָס איז בדיעבד דווקא אַ גוטע זאַך, אָבער אַריינגיין אין אַ פעדעראַציע מיט גאַנץ ליטע — דאָס איז שוין צו פיל, בפרט, אַז דער גורל פון ליטע איז נאָך כלל ניט באַשטימט ענדגילטיק, ליטע איז נאָך ניט אָנערקענט געוואָרן פון דער אַנטאַנטע און רוסלאַנד קען נאָך מיט דער צייט האָבן אויף איר פּרעטענזיעס.

פאַרקערט, די לינקע פוילישע פּאַרטייען, וועלכע שטייען אין נאָענטע באַציאונגען מיט דעם מלוכה-שעף, פּילסודסקין, וואָלטן זייער גערן געגאַנגען אויף אַן ענגער פעדעראַציע מיט גאַנץ ליטע, און דערפאַר טאַקע האָבן זיי גאָרנישט געהאַט קעגן דער אָרגאַניזאַציע פון אַ זעלבשטענדיקער "מיטל-ליטע".

אַזוי ווי די פעדעראַליסטן האָבן בלי שום ספק געשפּילט זייער אַ גרויסע ראָלע אין גענ. זשעליגאָווסקיס אַקציע (זיין אַדיוטאַנט, ה' פ ר י ס ט אָ ר, איז אַ באַוואוסטער פּ. פּ. ס.), האָבן זיי אין דער ערשטער מיטל-ליטווישער רעגירונגס-קאָמיסיע געהאַט אַ גרעסערע השפעה, ווי די ענדעקעס. אגב האָט מען צוליב פּאָליטישע טעמים ניט געקאָנט איבערגעבן די מאַכט אין מיטל-ליטע אין די הענט פון די ענדעקעס, ווייל די דירעקטע פאַראייניקונג פון ווילנע מיט פוילן וואָלט געוויס געקענט פירן צו אַ קאָנפליקט צווישן פוילן און דער פעלקער-ליגע, וואָס וואָלט געקאָנט זייער שלעכט ווירקן אויף די אינטערעסן פון דער פוילישער מלוכה.

דאָס אַלץ האָט געבראַכט דערצו, אַז "מיטל-ליטע" איז געוואָרן אַ "זעלבשטענדיקע" מלוכה און אַלס פאָרזיצער פון דער רעגירונגס-קאָמיסיע איז באַשטימט געוואָרן וו. אַבראַמאָוויטש, אַ דעמאָקראַט און אַ "קראַיאָוועץ". די "קראַיאָווצעס" אין זייער צייטונג "גאַזעטאַ קראַיאָוואַ" זיינען געשטאַנען די גאַנצע צייט פאַר אויפבויען אַ גרויסע ליטע מיט דער הויפּטשטאָט ווילנע און זיי האָבן געוואָלט, אַז אין דער גרויסער ליטע זאָלן אַריינגיין וואָס מער ערטער מיט פוילישער באַפעלקערונג, כדי די פּאָליאַקן

זאָלן קענען שפּילן אין דער קינפטיקער מלוכה אַ באַדייטנדע, אויב ניט די גרעסטע ראָלע.

איבערדעם אויך האָט מען פון אָנהייב אָן אָרגאַניזירט אַזוי פיל דעפּאַרטאַמענטן, וועלכע האָבן געדאַרפט מאַכן אַן איינדרוק פון אמתע מיניסטעריומס.

גענ. זשעליגאָווסקי האָט דעם 16-טן אָקטאָבער אויף דער ערשטער פייערלעכער זיצונג פון דער רעגירונגס-קאָמיסיע אין זיין רעדע אַרויסגעשטעלט זייער אַ ברייטע און אַ דעמאָקראַטישע פּראָגראַם פאַר דער קומענדיקער טעטיקייט פון דער רעגירונג: די גרעסטע אַרבעט, האָט ער געזאָגט, וועט מוזן אַנטוויקלען דער דעפּאַרטאַמענט פאַר אויסלענדישע ענינים, וועלכער וועט דאַרפן איינשטעלן נאָרמאַלע באַציאונגען מיט די אייראָפּעאישע מלוכות בכלל און מיט פוילן בפרט. אַחוצדעם האָט דער גענ. זשעליגאָווסקי גערעדט וועגן דער אַגראַר-רעפאָרם, וועגן דער פּערזענלעכער אומבאַרירלעכקייט פון די בירגער וכדומה. אויך האָט דער גענעראַל פאַרזיכערט, אַז אַלע נאַציאָנאַליטעטן אָן שום יוצא-מן-הכלל וועלן האָבן גלייכע רעכט, סיי בנוגע דער שפּראַך און סיי בנוגע אַלע איבעריקע קולטורעלע באַדערפעניש.

וו. אַבראַמאָוויטש, וועלכער האָט גערעדט נאָך גענ. זשעליגאָווסקי, האָט אויך באַטאָנט, אַז עס דאַרף אומבאַדינגט איינגעפירט ווערן אַן אמתע דעמאָקראַטישע מלוכה-אָרדענונג, און די דרינגלעכסטע אויפגאַבע פון דער רעגירונג דאַרף זיין — צונויפרופן דעם גרינדונגס-סיים.

עס איז אָבער געווען אַ סך גרינגער פּראָקלאַמירן די אַלע גוטע זאַכן, ווי דורכפירן זיי אין לעבן.

ערשטנס איז פאַר אַלעמען קלאָר געווען די דעקאָראַטיווע "זעלבשטענדיקייט" פון מיטל-ליטע. די נייע מלוכה האָט די גאַנצע צייט ניט געקענט אַפילו פעסטשטעלן אירע גרעניצן. זי האָט אייגנטלעך פּרעטענדירט אויף אַ גאַנץ גרויסן שטח: אויף ווילנער, טראָקער, סווענציאַנער, בראַסלאַווער, אָשמענער, לידער און גראָדנער קרייזן, נאָר אַ טייל פון די ערשטע דריי קרייזן זיינען געווען מלחמה-פּלעצער, און גראָדנער, לידער, בראַסלאַווער און אַ טייל פון אָשמענער קרייז (וואָלאָזשינער באַצירק) זיינען געווען פאַרנומען מיט פוילישן חיל, וואָס פלעגט אָפטמאָל ניט דורכלאָזן קיין דערנערונגס-מיטלען קיין ווילנע. אַפילו אין ווילנער קרייז גופא האָט זיך געטראָפן, אַז דעם ווילנער פאַרבאַנד פון די קאָאָפּעראַטיוון האָט מען ניט ערלויבט אין וואָרניאַנער גמינע איינצוקויפן פּראָדוקטן, ווייל די גמינע געהערט צו פוילן און ניט צו מיטל-ליטע.

אויב מען זאָל רעכענען פאַר מיטל-ליטע די טעריטאָריע, וואָס איז געווען אין די הענט פון גענ. זשעליגאָווסקיס מיליטער, האָט זי איינגאַנצן פאַרנומען אַ שטח פון ווייניקער ווי צוויי קרייזן.

אָבער אַפילו אויף דער דאָזיקער קליינער טעריטאָריע האָט, פאַרשטייט זיך, ניט געקענט זיין קיין שום רייד וועגן אַ זעלבשטענדיקער מדינה, ווייל אַלצדינג פלעגט די "מדינה" באַקומען פון פוילן, אָנהייבנדיק פון טראַנספּאָרט-מיטלען און אויסגעלאָזט מיט מיליטער. הגם דאָס מיליטער האָט געהייסן "מיטל-ליטווישע", אין דער אמתן אָבער איז צווישן די סאָלדאַטן אַ גרויסע צאָל און אפשר טאַקע די גרעסטע מערהייט געווען געבאָרענע אין אַלערליי ערטער פון פוילן: וואַרשע, קאַליש, לאָמושע וכדומה. דערינען פלעגט זיך קענען איבערצייגן יעדער ווילנער איינוואוינער, וועלכער פלעגט אָנהייבן אויספרעגן די סאָלדאַטן פון וואַנען זיי שטאַמען.

פאַרשטייט זיך, אַז פינאַנציעלע מיטלען פלעגט מיטל-ליטע אויך באַקומען אויסשליסלעך פון פוילן, בתורת "אויסלענדישע הלוואה".

ביי אזעלכע באַדינגונגען האָט מיטל־ליטע ניט געקענט פירן אַ פּאָליטיק, וועלכע זאָל זיין מער אָדער ווייניקער אומאָפּהענגיק פון וואַרשע. די גאַנצע טעטיקייט פון דעם דעפּאַרטאַמענט פאַר אויסלענדישע ענינים, וואָס די וויכטיקייט אירע האָט גען. זשעליגאָווסקי אונטערגעשטרייכט אין זיין ערשטער רעדע, איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס דער דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט, י. איוואַנאָווסקי, פלעגט אַלע ווײַלע פאָרן קיין וואַרשע (איינמאָל איז ער אפילו געפלויגן אַהין אויף אַן עראָפּלאַן) דורכצורײדן זיך וועגן דער פּאָליטישער לאַגע. דער גאַנצער דעפּאַרטאַמענט פלעגט מאַכן אַ קאָמישן איינדרוק. ער האָט פאַרנומען אַ פּראַכטפולע דירה אויף געאָרג־פּראָספּעקט 9, און אַז מען פלעגט אַרײנגיין אַהינצו, פלעגט מען דאָרטן אַלעמאָל געפינען די אָנגעשטעלטע זיצן ביי די טישן און לייענען צייטונגען, ווייל טאָן איז אַבסאָלוט ניט געווען וואָס. דאָס אייגענע איז אויך געווען אין עטלעכע אַנדערע דעפּאַרטאַמענטן, למשל, אין דעם אַרבעטס־דעפּאַרטאַמענט אָדער אין דעם דעפּאַרטאַמענט פאַר קאָמוניקאַציע און געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן. דאָס זיינען אַלץ געווען דעפּאַרטאַמענטן מיט גאַנץ פיינע שילדן, וואָס פלעגן אָבער כמעט גאָרנישט טאָן.

צוקוקנדיק זיך צו דער אינווייניקסטער אַרבעט פון דער „מיטל־ליטווישער מלוכה“, האָט מען בכלל געזען קלאָר, אַז זי האָט זיך געקענט פאַרנעמען בלויז מיט אָרטיקע פראַגן, וועלכע האָבן ניט קיין פּאָליטישע באַדייטונג (ווי פּאָליציי, אַפּראָוויזאַציע, יוסטיציע, האַנדל) און אויך דערין האָט זי געקענט אויפטאָן עפּעס בלויז לויט דעם מוסטער פון וואַרשע. וואָס איז אָבער שייך דער אַרויסגעבונג פון געזעצן וועגן וויכטיקערע פראַגן, ווי צ. ב. וועגן גלייכבאַרעכטיקונג פון שפּראַכן, וועגן דער אַגראַר־רעפאָרם, וועגן מיטל־ליטווישער בירגערשאַפט וכדומה, איז הגם מען האָט זיך דערמיט אַ לאַנגע צייט פאַרנומען און אויסגעאַרבעט אַלערליי פּראָיעקטן, איז דערפון כמעט גאָרנישט אַרויסגעקומען.

די „מיטל־ליטווישע“ רעגירונג, הגם זי האָט די גאַנצע צייט אונטערגעשטרייכט, אַז זי רעפּרעזענטירט די אָרטיקע באַפעלקערונג, האָט אין דער אמתן ניט געהאַט כמעט קיין שום וואָרצלען אפילו אין דער ווילנער פוילישער באַפעלקערונג.

ווי עס האָבן געוויזן די וואַלן אין דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, האָבן צווישן די פּאָליאַקן אין ווילנע די גרעסטע השפעה געהאַט די ענדעקעס, וועלכע האָבן דורכגעפירט אין שטאָטראַט 31 פאָרשטייער, אין דער צייט וואָס די פּ. פּ. ס. האָבן דורכגעפירט 2 און די דעמאָקראַטן בסך־הכל 1.

פאַרשטייט זיך דעריבער, אַז אַזאַ רעגירונג, וועלכע האָט, ווי מיר האָבן שוין פריער געשריבן, געהאַט בראש אַ דעמאָקראַט און דאָס רוב פון וועלכער זיינען געווען פעדעראַליסטן, האָט ניט געקענט אימפּאָנירן די רעכטע פוילישע עלעמענטן, און מיר זעען טאַקע, אַז דער ווילנער מאַגיסטראַט און דער ווילנער אוניווערסיטעט, די וויכטיקסטע פוילישע אינסטיטוציעס אין ווילנע, האָבן זיך לחלוטין ניט גערעכנט מיט דער „מיטל־ליטווישער“ רעגירונג.

אויף וויפיל דער מאַגיסטראַט האָט ניט געהאַט קיין שום אַכטונג פאַר דער נייער „רעגירונג“, קען אילוסטרירן, למשל, אַזאַ פאַקט: עס איז געווען אַ צייט, ווען די קאָנטראָל־קאָמיסיע פון דער פעלקער־ליגע האָט ניט דורכגעלאָזן אין לידע קיין פּראָדוקטן פון פוילן אויף דעם אַדרעס פון דער מיטל־ליטווישער רעגירונג. זיינען די אַגענטן פון ווילנער אַפּראָוויזאַציע־דעפּאַרטאַמענט געפאַלן אויף אַ המצאה, און די פּראָדוקטן, וואָס זיי האָבן איינגעקויפט, פלעגן זיי שיקן אויף דעם אַדרעס פון ווילנער מאַגיסטראַט אין דער האָפענונג, אַז דער לעצטער וועט זיי איבערגעבן אין רשות פון דעם אַפּראָוויזאַציע־דעפּאַרטאַמענט. דער מאַגיסטראַט אָבער פלעגט די פּראָדוקטן פונאַנדערטיילן לויט זיין אייגענעם איינזען, ניט אָפּגעבנדיק קיין שום דין־וחשבון דער „רעגירונג“.

דער מיטל־ליטווישער רעגירונג האָט זיך אָבער פאָרט געוואָלט שפּילן אַ מער אָדער ווייניקער זעלבשטענדיקע ראָלע און זי האָט זיך געפּרובט מתחתן זיין מיט די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן: מיט די ווייסרוסן און דערהויפּט מיט די יידן (אגב איז דאָס אַן גרעוען נייטיק צוליב פּאָליטישע טעמים), אָבער פון די דאָזיקע פּרובן, ווי מיר וועלן באַלד זען, איז גאָרנישט אַרויסגעקומען.

IV.

פאַר דער נייער מיטל־ליטווישער רעגירונג, וועלכע האָט זיך פאָרגעשטעלט כלפי־חוץ אַלס רעגירונג, וואָס רעפּרעזענטירט די גאַנצע אָרטיקע באַפעלקערונג, איז געווען זייער וויכטיק אַריינצוגיין אין קאָנטאַקט מיט אַלע נאַציאָנאַליטעטן פון דעם ווילנער קאַנט. לכתחילה האָט מען געפּרובט אפילו צוציען די ליטווינער אויך: אַזוי, למשל, ווען נאָך גען. זשעליגאָווסקיס אַריינמאַרש קיין ווילנע זיינען פון מאַגיסטראַט אַוועק די ליטווישע פאָרשטייער ה"ה קימאָנט און סטאַנקעוויטש, האָט די מיטל־ליטווישע רעגירונג פאַראָרדנט, אַז דער מאַגיסטראַט, וועלכער איז נאָך צייטווייליק פאַרבליבן כמעט אין דעם זעלבן צוזאַמענשטעל ווי אונטער די ליטווינער, זאָל אַריינגיין אין באַציאונגען מיט דעם ליטווישן קאָמיטעט וועגן באַשטימען פאַרן מאַגיסטראַט צוויי אַנדערע ליטווישע פאָרשטייער. פאַרשטייט זיך, אַז דערפון איז גאָרנישט אַרויסגעקומען. די ליטווינער האָבן בכלל באָיקאָטירט די נייע רעגירונג, ניט גענומען פון איר קיין געלט אויף ליטווישע שולן וכדומה.

וואָס איז שייך אָבער צו די ווייסרוסן, האָט די נייע רעגירונג געהאָפט, אַז איר וועט זיך איינגעבן זיי אַריבערציען אויף איר צד. די ווייסרוסן מאַכן אין דעם קאַנט אויס אַ גרויסן טייל (אויב ניט אַ מערהייט) צווישן דער דאָרפישער באַפעלקערונג און זייער ראָלע אין פאַל פון אַ פּלעביסציט אָדער סיים־וואַלן וואָלט געקענט זיין אַ גאַנץ גרויסע.

די ווייסרוסן אין די דערפער זיינען לפי־ערך ווייניק באַוואוסטזיניק אין נאַציאָנאַלן זין; מערסטנטייל, זיינען זיי פון קאַטוילישן גלויבן, און דער פוילישער גלח האָט אויף זיי אַ גרויסע השפעה. די לעצטע צייט אָבער האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען צווישן דער ווייסרוסישער אינטעליגענץ אַ נאַציאָנאַלע באַוועגונג, און די נייע מיטל־ליטווישע רעגירונג האָט געפּרובט די אינטעליגענץ אַריבערציען צו זיך, שטיצנדיק זיך מסתמא דערויף, וואָס אין וואַרשע האָט דער ווייסרוסישער קאָמיטעט אַ פוילישע אָריענטאַציע. און באַלד האָבן טאַקע צוויי אָנגעזעענע ווייסרוסישע פּאָליטישע טוער, ה"ה טאַראַשקעוויטש און וו. איוואַנאָווסקי פאַרנומען וויכטיקע פּאָסטנס אין דער נייער רעגירונג (אינטערעסאַנט איז, אַז די פאַמיליע איוואַנאָווסקי איז צעטיילט אויף פאַרשיידענע פראָנטן: יערזשי איוואַנאָווסקי, וועלכער איז באַשטימט געוואָרן פאַר אַ דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר אויסלענדישע ענינים, האַלט זיך פאַר אַ פּאָליאַק, זיין ברודער, וואַצלאַוו איוואַנאָווסקי, וועלכער איז באַשטימט געוואָרן פאַר אַ דירעקטאָר פון אַפּראָוויזאַציע־דעפּאַרטאַמענט, דעקלאַרירט זיך פאַר אַ ווייסרוס; און אַ דריטער ברודער האָט געאַרבעט מיט די ליטווינער אין צפון־ליטע). ווי עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, זיינען טאַראַשקעוויטש און וו. איוואַנאָווסקי ניט געווען באַפולמעכטיקט פון דעם אָרטיקן ווייסרוסישן קאָמיטעט און זיינען אַריין אין דער רעגירונג אויף זייער אייגענער אחריות. זיי האָבן געמיינט דערמיט אין אַ געוויסער מאָס ברענגען נוצן די ווייסרוסן: אַזוי, למשל, האָבן אין דעם אַפּראָוויזאַציע־דעפּאַרטאַמענט געאַרבעט אַ סך ווייסרוסישע אָנגעשטעלטע און ה' טאַראַשקעוויטש, וועלכער האָט נעהאַט צו שאַפן איבער דער ווייסרוסישער בילדונגס־אָפּטיי־

לונג, האָט זייער אַ סך אויפגעטאָן אויף דעם געביט פון ווייסרוסישער פאָלקסבילדונג.

פונדעסטוועגן האָבן די אָפיציעלע ווייסרוסישע פּאָליטישע טוער ניט געוואָלט פאַרבינדן זיך מיט דער נייער מיטל־ליטווישער רעגירונג, ווייל זיי האָבן גערעכנט, אַז דאָס הייסט אייגנטלעך פאַרבינדן זיך מיט פּוילן און פאַר פּוילן האָבן זיי מורא געהאַט, אַז זי וועט אָננעמען אַלע מיטלען קעגן זייער נאַציאָנאַלער אַנטוויקלונג. אַקעגן־זשע אויף ליטע פאַרלאָזן זיך די ווייסרוסן אין דעם פּרט אַ סך מער, און דערפאַר, זייענדיק פּרינציפּיעל פאַר אַן אומאָפּהענגיקע ווייסרוסלאַנד, שטעלן זיי זיך אויף דעם צד פון ליטע, אויב מען דאַרף אויסקלייבן צווישן ליטע און פּוילן. דערהויפּט האָט זיך דאָס בולט אַרויסגעוויזן נאָכדעם, ווי לאַסטאָווסקיס ווייסרוסישע רעגירונג האָט געשלאָסן אַן אָפּמאַך מיט דער קאָוונער רעגירונג.

דערפאַר טאַקע האָבן די ווייסרוסן שאַרף פּראָטעסטירט קעגן דער מאָביליזאַציע, וואָס די מיטל־ליטווישע רעגירונג האָט דורכגעפירט און האָבן זיך אַנטזאָגט צו שיקן פאָרשטייער אין די וואַלקאָמיסיעס, וועלכע האָבן געדאַרפט דורכפירן די וואַלן אין דעם גרינדונג־סיים פון מיטל־ליטע.

פאַרשטייט זיך, אַז די שטעלונג פון די ווייסרוסן איז געווען זייער אומאָנגענעם פאַר דער מיטל־ליטווישער רעגירונג, דאָך האָט זי זיך ניט שטאַרק גערעכנט דערמיט, ווייל אין די שטעט האָבן די ווייסרוסן אַ קליינע באַדייטונג און די ווייסרוסישע פּויערים זיינען ניט אָרגאַניזירט און, ווי מיר האָבן שוין געזאָגט, ניט גענוג באַוואוסטזיניק נאַציאָנאַל, זיי זאָלן אַלע גיין נאָך די אָנווייזונגען פון זייער אינטעליגענץ. דאָס זיינען אָפּטמאָל מודה די ווייסרוסן אַליין, און „קריניצאַ״, אַ ווייסרוסישע צייטונג, האָט אַזוי געשריבן וועגן דער אומבאַשטימטער פּאָליטישער פּאָזיציע פון די ווייסרוסישע פּויערים: „אויב דער ווייסרוס וועט פאָלגן זיין פרוי, וועלכע ציט צום „פּוילישן גלויבן״, וועט ער זיך אַרויסזאָגן פאַר פּוילן; אויב אָבער ער וועט נאָכגיין דעם שכל, וועלכער זאָגט אים, אַז ס׳איז שוין צייט צו נעמען די פּריצישע ערד, וועט ער זיך אַרויסזאָגן פאַר ליטע״.

אַ סך אַ גרעסערע באַדייטונג פאַר דער מיטל־ליטווישער רעגירונג האָט געהאַט די באַציאונג פון דער יידישער באַפעלקערונג. די יידן זיינען מער באַוואוסטזיניק און מער אָרגאַניזירט, ווי די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן פון קאַנט (אחוץ די פּאָליאַקן), זיי זיינען אויך פאַרבונדן מיט מערב־אייראָפּע, מיט אַמעריקע. אחוצדעם באַשטייט די באַפעלקערונג פון דער שטאָט ווילנע, איבער וועלכער עס האָט זיך דאָך אייגנטלעך צעפלאַקערט די גאַנצע שרפה, פון יידן און פּאָליאַקן, כמעט אין גלייכער פּראָפּאָרציע, און אויב די יידן וואָלטן זיך אַרויסגעזאָגט פאַר דער נייער רעגירונג, וואָלט זי דעמאָלט טאַקע געקענט זיך רעכענען פאַר אַ רעפּרעזענטאַנץ־אָרגאַן פון מיטל־ליטע. די פּוילישע דעמאָקראַטן האָבן אַגב געהאָפט, אַז די יידן וועלן גיין אינאיינעם מיט זיי קעגן די ענדעקעס, און די השפעה פון די „קראַיאָווצעס״—פעדעראַליסטן וועט זיך דורכדעם פאַרשטאַרקן.

אין דעם, פאַרשטייט זיך, איז געלעגן די הויפּט־סיבה פון די ישועות, וואָס די נייע מאַכט האָט צוגעזאָגט די יידן. די ווירקלעכקייט האָט אָבער באַלד באַוויזן, אַז די מיטל־ליטווישע רעגירונג האָט אָדער ניט געמיינט ערנסט דורכצופירן אירע הבטחות אין לעבן, אָדער זי האָט קיין כוח ניט געהאַט דאָס צו טאָן.

וועגן די גוואַלד־מעשים, וואָס אַ טייל פון דעם נייעם מיליטער האָבן אָפּגעטאָן אומבאַשטראָפט איבער דער יידישער באַפעלקערונג, האָבן מיר שוין גערעדט אין קאַפּיטל II. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס אַליין איז געווען גענוג, אַז די ווילנער יידן זאָלן ניט וועלן אַריין אין אַ קאָנטאַקט מיט דער מאַכט, וואָס איר אַריינגיין

האָט זיי אָנגעטאָן אַזוי פיל צרות. אחוצדעם האָט מען זיך זייער גיך איבערצייגט, אַז די אַלע הבטחות וועגן גלייכבאַרעכטיקונג פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן בלייבן בלויז „שיינע ווערטער״ און מען קלערט אפילו ניט צו מאַכן פון זיי דעם געהעריקן פּועל־יוצא.

אַזוי, האָט מען אויף דער ערשטער פייערלעכער זיצונג פון דער רעגירונגס־קאָמיסיע צוגעזאָגט, אַז אַלע איינוואוינער, אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט, וועלן צוגעצויגן ווערן צו דער מלוכה־אַרבעט. אין דער אמתן אָבער האָט מען יידן פאָרגעלייגט עטלעכע ניט וויכטיקע שטעלעס, פון וועלכע די יידן האָבן באַשלאָסן אָננעמען בלויז די שטעלע פון אַ געהילפס־פּאָליצמייסטער, וועלכער האָט אַגב זייער ווייניק געקענט אויפטאָן לטובת די יידן; אַזוי האָט ער, למשל, אפילו דערלאָזן, מען זאָל אַנטזאָגן אַלע יידישע מיליציאַנטן.

אין אָנהייב האָט מען אפילו גערעדט וועגן אַ מיניסטעריום (דעפּאַרטאַמענט) פאַר יידישע ענינים, נאָר וו. אַבראַמאָוויטש, דער פאָרזיצער פון דער רעגירונגס־קאָמיסיע, האָט אין אַ שמועס מיט אַ מיטאַרבעטער פון אַ יידישער צייטונג זיך אַרויסגעזאָגט, אַז אַזאַ מיניסטעריום איז איבעריק, ווייל די רעגירונג שטייט דאָך סיי ווי סיי אויף דעם שטאַנדפּונקט פון פולער גלייכבאַרעכטיקונג פאַר אַלע נאַציאָנאַליטעטן!

די גלייכבאַרעכטיקונג פון שפּראַכן, וואָס די פאָרשטייער פון דער נייער רעגירונג האָבן פייערלעך פּראָקלאַמירט, איז אויך ניט דורכגעפירט געוואָרן. ווען מען האָט געפרעגט ביי וו. אַבראַמאָוויטש, דעם פאָרזיצער פון דער רעגירונגס־קאָמיסיע, פאַרוואָס דרוקט מען באַפעלן און פאַראָרדענונגען נאָר אויף פּויליש אין דער צייט, וואָס אפילו אין אַפּריל פון יאָר 1919 האָבן די פּאָליאַקן ביי זייער אַריינמאַרש פאַרעפנטלעכט זייערע ערשטע אויפרופן און באַפעלן אויך אויף יידיש, האָט זיך אַבראַמאָוויטש פאַרענטפערט דערמיט, אַז דאָס איז געשען נאָר צוליב טעכנישע סיבות, און באַלד וועט מען אָנהייבן פאַרעפנטלעכן די ווענדונגען פון דער מאַכט אויף אַלע אָרטיקע שפּראַכן. אין דער אמתן אָבער האָט מען נאָר די דעקרעטן וועגן סיים און מאָביליזאַציע (בנוגע וועלכע עס איז געווען אַזוי נייטיק צוצוציען די אויפמערקזאַמקייט פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן), געדרוקט אויף אַלע 4 שפּראַכן (פּויליש, ליטוויש, ווייסרוסיש און יידיש); די איבעריקע פאַראָרדענונגען און אויפרופן פלעגן אַרויסגעגעבן ווערן נאָר אויף פּויליש.

אין אַלע אַנשטאַלטן און אין געריכט פלעגט מען אויך אָננעמען אָפיציעלע פּאַפּירן נאָר אויף פּויליש.

מיט איין וואָרט, פון דער גלייכבאַרעכטיקונג פון שפּראַכן, וועגן וועלכער מען האָט אַזוי פיל גערעדט, איז פּאַקטיש גאָרניט אַרויסגעקומען.

עס קען זייער זיין, אַז די צייטווייליקע רעגירונגס־קאָמיסיע האָט פּשוט ניט געהאַט ביכולת דורכצופירן ראַדיקאַלע געזעצן לטובת די יידן. אַזוי, למשל, ווען דער האַנדלס־דעפּאַרטאַמענט האָט אין יאַנואַר 1921 געוואָלט אָרגאַניזירן אין ווילנע אַ האַנדלס־קאַמער, אין וועלכער עס זאָלן זיין פאָרגעשטעלט אין אַ גלייכער צאָל יידן און קריסטן, האָט ער זיך באַלד אַנטזאָגט פון זיין פּראָיעקט, ווי נאָר די ענדעקעס האָבן ערקלערט, אַז אין ווילנע, וואו דער האַנדל ליגט ביי די יידן אין די הענט, דאַרף מען ניט גרינדן קיין האַנדלס־קאַמער.

אינטערעסאַנט איז, אַז „גאַזעטאַ קראַיאָוואַ״ האָט איינמאָל געפרעגט אין אַ לייטאַרטיקל: „אויב די רעגירונגס־קאָמיסיע רוקט צוליב די פּויערשע סימפּאַטיעס אַרויס די אַגראַר־רעפאָרם, פאַרוואָס טוט מען גאָרנישט, כדי צוצוציען די יידן, וועלכע זיינען זייער וויכטיק פאַר מיטל־ליטע און וואָס קאָוונער ליטע האָט זיי כמעט באַפרידיקט?״

אָבער די קשיא פון דער צייטונג, וועלכע איז געווען דער פאַקטישער אָפּיציאָז פון דער ערשטער רעגירונגס-קאָמיסיע, איז געבליבן ניט פאַרענטפערט.

אמת טאַקע, אַז אין געוויסע פרטים איז די באַציאונג פון די ווילנער רעגירונגס-קרייזן צו די יידן געווען אַ סך בעסער, ווי אין וואַרשע, סיי בנוגע צו פערזענלעכע באַציאונגען אין אַלעליי דעפּאַרטאַמענטן צו יידן, סיי אין דער פראַגע וועגן זונטאָג-רו (אין ווילנע האָט מען ניט געגייט די יידן פאַרמאַכן די קראָמען זונטאָג), סיי אין דער פראַגע פון סובסידיעס פאַר די יידישע שולן וכדומה. אויך האָבן די דעמאָקראַטישע פוילישע קרייזן אין ווילנע געזוכט מיטלען, ווי צו פאַרשטענדיקן זיך מיט די יידן, געוואָלט גרינדן אַ נאַציאָנאַליטעטן-קלוב וכדומה. מ'האָט אָבער מצד דער פוילישער געזעלשאַפט ניט געזען קיין ממשותדיקע שריט, וועלכע זאָלן באַווייזן, אַז די יידן קענען האָפן אויף אמתער גלייכבאַרעכטיקונג. בלויז שיינע ווערטער זיינען געווען פאַר די יידן ווייניק, בפרט, ווען מען רעדט זיי פאַר סיים-וואַלן, פלעביסציטן, ווען מען נייטיקט זיך זייער אין יידישע שטימען.

אויף דער שטימונג פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט אויך שלעכט געווירקט די עקאָנאָמישע לאַגע פון קאַנט. אין דער צייט פון די ליטווינער האָט ווילנע שוין אָנגעהויבן אויפצולעבן עקאָנאָמיש, אָבער באַלד נאָך גענ. זשעליגאָווסקיס אַריינמאַרש איז אַנטשטאַנען זייער אַ שווערער עקאָנאָמישער קריזיס. ווילנער קאַנט איז אָפּגעשניטן געוואָרן פון דער גאַנצער וועלט, די פּאָליטישע לאַגע איז געווען זייער ניט קיין זיכערע, און דער האַנדל און אינדוסטריע האָבן זיך כמעט אין גאַנצן אָפּגעשטעלט. דער יקרות איז דערווייל געוואַקסן פון טאָג צו טאָג, און די באַפעלקערונג וואָלט אפשר אַריינגעפאַלן אין אַזאַ נויט, ווי אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, ווען ניט דאָס געלט פון די אַמעריקאַנער קרובים.

אמת, דער עקאָנאָמישער מצב האָט זיך נאָך דער אייזנבאַן-פאַרבינדונג מיט פוילן אַ ביסל פאַרבעסערט, אָבער די לאַגע פון דער באַפעלקערונג איז געווען פאַרט אַן ערגערע, איידער פאַר די ליטווינער. דערצו זיינען אויך די אויסזיכטן אויף להבא פאַר דעם ווילנער קאַנט געווען אַ סך גינסטיקער ביי אַ פאַראייניקונג מיט קאָוונער ליטע, איידער מיט פוילן. אין דעם ערשטן פאַל וואָלט ווילנע געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אַלס פאַרמיטלונגס-פּונקט צווישן דייטשלאַנד און רוסלאַנד, אין דעם צווייטן אָבער וואָלט דער גאַנצער האַנדל מיט רוסלאַנד אַריבער אין די הענט פון וואַרשע, און די עקאָנאָמישע ראָלע פון ווילנע וואָלט בלייבן זייער אַ קליינע.

די אַלע טעמים האָבן געבראַכט דערצו, אַז כמעט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע איז געווען קעגן דער אַקציע פון גענ. זשעליגאָווסקי, באַזונדערס נאָכדעם, ווי די נייע רעגירונג האָט פּלוצלונג אויסגערופן אַ פּריזיוו פון עטלעכע יאָרגענג. ווי מיר האָבן שוין געשריבן, האָבן די ווייסרוסן שאַרף פּראָטעסטירט קעגן דער מאָביליזאַציע; גלייכצייטיק (אין אָנהייב נאָוועמבער) האָבן אויך די יידישע פאָרשטייער צוגעשטעלט דעם גענ. זשעליגאָווסקי אַזאַ מעמאָראַנדום (אויף יידיש און אויף פּויליש):*)

„צו זיין עקסעלענץ גענ. זשעליגאָווסקי.

„דער פאַרעפנטלעכטער דורך דער צייטווייליקער רעגירונגס-קאָמיסיע פון מיטל-ליטע דעקרעט וועגן מאָביליזאַציע האָט אַרויסגערופן אַ שטאַרקע באַאומרואיקונג צווישן פאַרשיידענע שיכטן פון דער באַפעלקערונג פון אונזער געגנט. דער דאָזיקער דעקרעט, וועלכער אַנטהאַלט אַ פאַראָרדענונג וועגן שטעלן זיך צו מיליטער-דינסט מיט אַ דראָאונג פון שטרענגע שטראָפן פאַר ניט מעלדן זיך,

*) דעם יידישן טעקסט גיבן מיר איבער געטרי, אָן רעדאַקציאָנעלער אויסבעסערונג פון סטיל.

איז געווען פאַר דער באַפעלקערונג גאַנץ אומערוואַרטעט. קיין איינע פון די 8 רעגירונגען, וועלכע האָבן געפאָלגט איינע נאָך דער אַנדערער אין משך פון די לעצטע זיבן יאָר, האָט אַזאַ פאַראָרדענונג ניט אַרויסגעגעבן. ווען די אַלע רעגירונגען וואָלטן דאָס געטאָן, וואָלטן די איינוואוינער פון אונזער געגנט געווען געצוואונגען כסדר קעמפן: צוזאַמען מיט די דייטשן קעגן דער קאָאַליציע, מיט די ליטווינער קעגן די פּאָליאַקן, מיט די פּאָליאַקן קעגן די באָלשעוויקעס, מיט די לעצטע קעגן די פּאָליאַקן און אַזוי ווייטער און צום סוף מיט די ליטווינער פון קאָוונער רעגירונג קעגן די מיליטער פון אייער עקסעלענץ.

„עס איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אַזאַ סיטואַציע וואָלט געווען פאַר דער באַפעלקערונג פון אונזער געגנט אַ גאַנץ אוממעגלעכע און אַן אומנאַטירלעכע, און דעריבער האָט קיין איינע פון די ביזאיצטיקע רעגירונגען ניט געפונען פאַר ריכטיק ביי אַזעלכע באַדינגונגען צו אָנווענדן אַ צוואַנג-פּריזיוו, הגם זי האָט פאַקטיש געהאַט די מאַכט.

„אויסערדעם איז דער באַפעל וועגן מאָביליזאַציע אין אונזער געגנט אויך ניט יושרדיק פון דעם שטאַנדפּונקט פון די גרונד-פּרינציפּן פון דער מיטל-ליטווישער רעגירונג, וואָס זיינען באַקאַנט געמאַכט געוואָרן בעתן אָננעמען די מאַכט איבער אונזער קאַנט.

„די מיליטער פון אייער עקסעלענץ האָבן פאַרנומען אונזער געגנט אונטערן לאָזונג פון זעלבסטבאַשטימונג. אָנווייזנדיק אויף די צוהעפטונג פון אונזער געגנט צו דער קאָוונער ליטע אויפן סמך פון איר פרידנס-אָפּמאַך מיט סאָוועטן-רוסלאַנד אָן דעם הסכם פון דער באַפעלקערונג גופא, האָט אייער עקסעלענץ פייערלעך באַוויליגט די באַפעלקערונג מיט דאָס רעכט פריי אַרויסצוזאָגן זיך וועגן דעם ענין, צי דער געגנט אונזערער זאָל ווערן פאַרקערפּערט מיט איינער פון די עקסיסטירנדיקע מלוכות אָדער ער זאָל אויך שאַפן אַ זעלבשטענדיקע מלוכה-אייניקייט, און ערשט דאַמאָלסט ווען ס'וועט אויפגעקלערט ווערן דער ווילן פון דער באַפעלקערונג, וועט קלאָר זיין צו וועמען ס'געהערט בלתי ספק די מלוכה-מאַכט און וועמען געהערט דאָס רעכט צו רופן די באַפעלקערונג מקיים צו זיין די העכסטע ערנפּולע, אָבער אויך העכסט שווערע פליכט.

„דאָס ניט קענען פאַרשווייגן וועגן דעם כאַראַקטער פון דעם ברידער-קריג, וועלכער ווערט געפירט צווישן מיטל-ליטע און קאָוונער ליטע און אויך די טיפע איבערצייגונג, אַז דער גורל פון דעם געגנט וועט ניט געלייזט ווערן דורך געווער, צווינגען די יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע צו בעטן אייער עקסעלענץ אָנווענדן די הויפּט-אויפמערקזאַמקייט אויף פרידנס-מיטלען ביי רעגולירן די שטרייט-ענינים.

„דעריבער האָט די יידישע קהילה דעם כבוד צו בעטן אייער עקסעלענץ צו באַוויליגן אָפּצולייגן דעם צוואַנג-פּריזיוו אין מיליטער ביז דעם מאָמענט, ווען ס'וועט אַנטשידן ווערן דער גורל פון אונזער קאַנט".

דעם מעמאָראַנדום האָבן אונטערגעשריבן — די פאָרזיצער: פון דער יידישער קהילה — ד"ר י. וויגאָדסקי, פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע — ד"ר י. רעגענסבורג, פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי — ד"ר צ. שאַבאַד, פון סוחרים-פאַראיין — ה' אָלקעניצקי, פון האַנטווערקער-פאַראיין — א. קרוק, פון „אחדות" — הרב רובינשטיין, פון צעירי-ציון — ה' אַנטאָוויל.

דער מעמאָראַנדום האָט קאָנטיק געמאַכט אַ קנאַפּן רושם אויף דער מיטל-ליטווישער רעגירונג; די מאָביליזאַציע איז געפירט געוואָרן ווייטער און די יידישע יונגעלייט האָבן זיך געמאָלדן צום פּריזיוו אין אַ גרויסער צאָל אויס מורא פאַר שטרענגע שטראָפן.

אינטערעסאַנט איז, אַז אין די דעפּאַרטאַמענטן האָט מען זיך דערנאָך באַרימט מיט דער טאָלעראַנץ פון דער רעגירונג,

וועלכע האָט קיינעם ניט באַשטראָפט פאַר דעם מעמאָראַנדום קעגן דער מאָביליזאַציע.

דערפאַר האָט אָבער זייער אַ גרויסן איינדרוק געמאַכט אַ צווייטער, זייער קורצער בריוו פון די יידישע פאָרשטייער בנוגע צו די סיים=וואַלן.

דער פאָרזיצער פון דער הויפּט=וואַל=קאָמיסיע, גר. גראַבאָווסקי, האָט געבעטן ד״ר וויגאָדסקין, אַלס פאָרזיצער פון דער יידישער קהילה, צוצושיקן יידישע פאָרשטייער אין די וואַל=קאָמיסיעס (צוויי אין דער הויפּט=קאָמיסיע און איבער 30 אין די ראַיאָניקע קאָמיסיעס).

אויף דער דאָזיקער ווענדונג האָט די ווילנער קהילה דעם 21 דעצעמבער געענטפערט אַזוי:

„צו דעם פאָרזיצער פון דער באַצירקס=וואַל=קאָמיסיע פון דער שטאָט ווילנע, ה׳ גראַבאָווסקי.

„ענטפערנדיק אויף אייער געערטן בריוו פון 17 דעצעמבער האָט די יידישע קהילה דעם כבוד אייך מיטצוטיילן פאָלגנדעס: אַזוי ווי די יסודות און די תנאים, ביי וועלכע די דערוויילטע קאָמיסיע האָט בדעה צו מאַכן די וואַלן אין סיים, ערלויבן ניט, נאָך אונזער מיינונג, דאָס דער סיים זאָל אָפּשפּיגלען דעם אמתן ווילן פון דער באַפעלקערונג פון אונזער קאַנט, איז די ווילנער יידישע קהילה גענייטיקט צו דערקלערן, אַז די ווילנער יידישע באַפעלקערונג וועט זיך ניט באַטייליקן אין די דאָזיקע וואַלן״.

אויך דעם דאָזיקן בריוו האָבן אונטערגעשריבן די זעלביקע פאָרשטייער, וואָס האָבן געחתמעט דעם מעמאָראַנדום קעגן דער מאָביליזאַציע.

דער אָפּזאָג פון די יידן צו נעמען אַן אָנטייל אין די וואַלן האָט זייער אויפגערעגט די פּוילישע פּאַרטייען. „זשעטשפּאָספּאָליטאַ״ האָט געזאָגט, אַז דאָס איז „אַ פיינדלעכער אַקט קעגן פּוילן״, „אַז דערמיט ערקלערן די יידן אַ מלחמה די פּאָליאַקן״. די לינקע פּוילישע פּאַרטייען, באַזונדערס די דעמאָקראַטן, וועלכע האָבן געלייגט אַלע זייערע האָפענונגען אויף דעם גרינדונג=סיים, זיינען געווען זייער אַנטוישט, ווייל זיי האָבן גוט פאַרשטאַנען, אַז דער באַשלוס פון די יידן שטעלט דעם גאַנצן סיים אונטער אַ פראַגעצייכן. זיי האָבן זיך געפּרובט טרייסטן דערמיט, וואָס די יידישע אַרבעטער=פּאַרטייען האָבן זיך ניט אונטערגעשריבן אונטער דעם אויבנדערמאָנטן בריוו. אָבער דער סאָציאַל=דעמאָקראַטישער „בונד״ האָט אויך באַשלאָסן ניט צו גיין אין סיים, און די לינקערע יידישע אַרבעטער=גרופּירונגען האָבן אפילו יאָ געוואָלט גיין אין סיים, אָבער, פאַרשטייט זיך, נאָר צוליב דעם, זיי זאָלן קענען דעם סיים אויסנוצן אַלס אַ טריבונע.

דער באַשלוס פון די יידן וועגן סיים האָט געהאַט בכלל אַ גרויסע פּאָליטישע באַדייטונג, נאָר וועגן דעם וועלן מיר גענויער ריידן שפּעטער.

V.

פאַר די לעצטע יאָרן האָט ווילנע איבערגעלעבט אַ סך איבערקערענישן, אָבער אַזאַ פּאָליטישער פּלאָנטער, ווי עס האָט זיך געשאַפן דורך גענ. זשעליגאָווסקיס אַקציע, איז נאָך אין ווילנע ניט געווען. נאָך דעם 10=טן אָקטאָבער פלעגט כמעט ניט אַריבערגיין קיין איין וואָך, וועלכע זאָל ניט ברענגען קיין אַנדערע נייס. פּוילן, ליטע, סיים, פּלעביסציט, פעדעראַציע, קאַנטאָנען וכדומה פלעגן אַלע טאָג פאַרפּילן די פּאָליטישע כראָניק פון דער פּרעסע. די צייטונגען פלעגן האַלטן אין אַ״ן מעלדן: די לאַגע וועט באַלד קלאָר ווערן, די לאַגע אָבער פלעגט זיך אַלץ מער פאַרפּלאָנטערן.

דערצו האָבן גורם געווען צוויי סיבות.

ערשטנס, איז אין דעם ענין געווען פאַרמישט די פעלקער=ליגע. וואָלט דער סיכסוך געווען זיין נאָר צווישן פּוילן און ליטע, וואָלט ווילנע, פאַרשטייט זיך, באַלד פּשוט פאַראייניקט ווערן מיט פּוילן. דאָס אָבער, וואָס פּוילן האָט זיך אַליין געווענדט אין סעפּטעמבער, ווען די באָלשעוויקעס זיינען געווען ניט ווייט פון ווילנער קאַנט, צו דער פעלקער=ליגע, זי זאָל זיך אַריינלייגן אין איר סיכסוך מיט ליטע וועגן ווילנע, האָט שוין געמאַכט די לאַגע אַ סך קאָמפּליצירטער. דאָס איז געווען כמעט דער ערשטער קאָנפליקט, וואָס די פעלקער=ליגע האָט געדאַרפט אויסגלייכן, און זי האָט דערפאַר בשום אופן ניט געוואָלט דערלאָזן, מען זאָל זיך מיט איר ניט רעכענען. צווייטנס, זיינען די גרעניצן צווישן פּוילן, ליטע און רוסלאַנד געווען דער לעצטער ווינקל, וואו ס׳האָט נאָך געדויערט די מלחמה, און פאַר דער אַנטאַנטע איז געווען נייטיק צו מאַכן דערצו אַ סוף. אָבער וואָס מער די מערב=אייראָפּעאישע דיפּלאָמאַטן האָבן זיך פאַרנומען מיט דעם ענין ווילנע, האָבן זיי אים אַלץ מער פאַרפּלאָנטערט.

די דיפּלאָמאַטן פון די מערב=אייראָפּעאישע מלוכות פלעגן אָפט סותר זיין איינער דעם אַנדערנס אַרבעט. אַזוי, למשל, האָבן די ענגלישע פאָרשטייער געהאַלטן מער דעם צד פון ליטע, מיט וועלכער ענגלאַנד איז געשטאַנען אין געוויסע עקאָנאָמישע באַציאונגען, און די פראַנצויזישע פאָרשטייער האָבן, פאַרקערט, כמעט שטענדיק אונטערשטיצט פּוילן. אַחוץ דעם איז נאָך דאָ געווען אַ דריטער צד, דאָס „קומענדיקע רוסלאַנד״. די פאָרשטייער פון דער פעלקער=ליגע האָבן צייטנווייז געצווייפלט אין די רעכט פון ביידע צדדים (פּוילן און ליטע) אויף ווילנער קאַנט, ווייל זיי האָבן גערעכנט, אַז ער דאַרף גאָר געהערן צו רוסלאַנד.

דער פאָרזיצער פון דער קאָנטראָל=קאָמיסיע פון דער פעלקער=ליגע, פּאָלקאָווניק שאַרדיני, פלעגט אָפן אַרויסווייזן זיין „רוסישע אָריענטאַציע״ און דערפאַר טאַקע פלעגט מען אים אין די ווילנער פּוילישע קרייזן רופן ניט שאַרדיני, נאָר „שאַרדינאָוו״. באַזונדערס שטאַרק איז די „רוסישע אָריענטאַציע״ געווען אין דער צייט פון וורַאנגעלס ממשלה אין קרים, און אפילו נאָך זיין פולשטענדיקער מפּלה האָט זיך נאָך די פעלקער=ליגע ניט אינגאַנצן אָנטזאָגט פון אירע „רוסישע״ סימפּאַטיעס.

אַזוי האָט די פעלקער=ליגע דעם 20=טן דעצעמבער 1920 אַרויסגעשיקט אַ נאָטע פּאַדערעווסקין, דעם פּוילישן פאָרשטייער, אַז די רעכט פון רוסלאַנד מוזן ווערן רעזערווירט און גענומען אין אַכט אין אַלע באַשלוסן פון דער ליגע, וואָס זיינען נוגע דער פּויליש=ליטווישער פראַגע. ערשט נאָכדעם ווי אין מערב=אייראָפּע זיינען שוין אינגאַנצן צערונען די האָפענונגען אויף נייע איבערקערענישן אין רוסלאַנד, און ענגלאַנד האָט מיט דער סאָוועטישער רעגירונג געשלאָסן אַ האַנדלס=אָפּמאַך, האָט מען אויפגעהערט צו זאָרגן זיך וועגן רוסלאַנדס אינטערעסן אין דעם פּויליש=ליטווישן סיכסוך.

דאָס אַלץ האָט געבראַכט דערצו, אַז די פעלקער=ליגע האָט ניט אָנגענומען קיין אַנטשיידענע שריט צו ערלעדיקן שנעל דעם ענין ווילנע.

פונדעסטוועגן האָט פּוילן אויך ניט געהאַט גענוג פרייהענט, זי זאָל קענען אינגאַנצן איגנאָרירן די פעלקער=ליגע און, לויט דעם רעצעפּט פון די ענדעקעס, אָן טענות און מענות פאַראייניקן דעם ווילנער קאַנט מיט פּוילן. אַחוץ ווילנע האָט נאָך פּוילן געהאַט אַ סך גרעסערע דאגות מיט דאַנציק און אייבערשלעזיע, וואו זי האָט געמוזט אָנקומען צו דער פעלקער=ליגע און צו דער אַנטאַנטע. דעריבער האָט פּוילן פון צייט צו צייט, ווען די פעלקער=ליגע פלעגט זי צו שטאַרק צודריקן צו דער וואַנט, געדאַרפט האָבן די מעגלעכקייט צו פאַרענטפערן זיך מיט דעם רצון פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג, וואָס „זי וויל ניט און קען ניט פאַרגוואַלטיקן״.

דערפאַר האָט אויך פּוילן ניט געאַרט, וואָס די ערשטע צייטווייליקע רעגירונגס=קאָמיסיע פון מיטל=ליטע האָט געשטרעבט

צו זיין מער אָדער ווייניקער זעלבשטענדיק. אמת, די „זעלבשטענדיקייט", ווי מיר האָבן שוין געזען פריער, איז ניט געווען קיין אימפּאָנירנדיקע. אַלע וויכטיקערע אונטערנעמונגען פון מיטל-ליטע זיינען געלעגן אין די הענט פון פּוילן. שוין אין אָנהייב נאָוועמבער זיינען דורך אַ קאָנווענץ די מיטל-ליטווישע אייזנבאַנען אַריבער צו אַ פּוילישער געזעלשאַפט, שפּעטער האָט מיטל-ליטע געשלאָסן מיט פּוילן אויך אַ פּאָסט- און טעלעגראַף-קאָנווענץ, מען האָט איינגעשטעלט אַ פרייען אַריינפיר און אַרויספיר פון סחורות און פּראָדוקטן קיין פּוילן, מיטל-ליטע האָט אָנגעהויבן באַקומען פּראָדוקטן פון וואַרשע לויט דעם אַלגעמיינעם פּוילישן אַפּראָוויזאַציע-פּלאַן וכדומה. אויך בנוגע צו וויכטיקע געזעצן האָט, ווי שוין דערמאָנט, מיטל-ליטע גאָרנישט געקענט אויפטאָן. אין איין פּרט אָבער האָט מיטל-ליטע אַרויסגעוויזן אַ געוויסע „זעלבשטענדיקייט", און דווקא אין אַ ענין, וואָס האָט געקענט האָבן אַ גרויסע דעקאָראַטיווע באַדייטונג כלפּי-חוץ — אין דעם ענין פון אַ מיטל-ליטווישן גרינדונג-סיים.

בידוע, האָט גען. זשעליגאָווסקי נאָך אין דעם ערשטן דעקרעט זיינעם גערעדט וועגן צונויפרופן אַ גרינדונג-סיים, וועלכער זאָל זיין דער איינציקער בעל-דעה פון מיטל-ליטע. אָבער גלייך נאָך דעם, ווי די פעלקער-ליגע האָט זיך אַריינגעמישט אין דעם ענין ווילנע, האָט מען אָנגעהויבן אַ סך מער ריידן וועגן אַ פּלעביסציט, איידער וועגן אַ סיים.

שוין אין אָקטאָבער האָט די פעלקער-ליגע אין בריסעל באַשלאָסן צו ווענדן זיך צו ביידע צדדים (פּוילן און ליטע) מיט אַ פאָרשלאָג צו ערליידיקן זייער סיכסוך דורך אַ פּלעביסציט אונטער דער קאָנטראָלע פון דער פעלקער-ליגע. לויט די ערשטע ידיעות, האָט מען געקענט מיינען, אַז ביידע צדדים וועלן איינגיין אויף אַ פּלעביסציט. אָבער וואָס מער מען האָט גערעדט וועגן די פּרטים פון פּלעביסציט, האָט זיך אַלץ מער אַרויסגעוויזן, אַז די צדדים וועלן זיך ניט צונויפריידן. ערשטנס, זיינען געווען גרויסע חילוקי-דעות איבער דער טעריטאָריע, וואו דער פּלעביסציט האָט געזאָלט פאָרקומען. די קאָוונער רעגירונג האָט געוואָלט, אַז דער פּלעביסציט זאָל פאָרקומען ניט נאָר אין מיטל-ליטע, נאָר אויך אין די איבעריקע ערטער פון דער פּוילישער אָקופּאַציע, אויף וועלכע ליטע האָט פּרעטענדירט (גראָדנע, סייני, אַווגוסטאָוו און אַנדערע). ווילנע אָבער, אַלס די הויפּטשטאָט פון ליטע, האָט געדאַרפט, לויט דער מיינונג פון די ליטווינער, אויסגעשלאָסן ווערן פון פּלעביסציט-טעריטאָריע. פּוילן, פאַרקערט, איז באַשטאַנען אויף אַ פּלעביסציט נאָר אין מיטל-ליטע. אַ סך שווערער איז נאָך געווען קומען צו אַן אויסגלייך אין דער פראַגע וועגן די באַדינגונגען, ביי וועלכע דער פּלעביסציט דאַרף פאָרקומען. די קאָוונער רעגירונג האָט, פאַרשטייט זיך, געוואָלט, אַז זשעליגאָווסקיס מיליטער זאָלן אינגאַנצן עוואַקואירן דעם ווילנער קאַנט און אַז די פּאָליאַקן זאָלן ניט האָבן בכלל קיין שום איבערגעוויכט, סיי אין דער מיליטערישער, סיי אין דער אַדמיניסטראַטיווער מאַכט פון קאַנט פאַר דער גאַנצער צייט פון דעם פּלעביסציט. אחוצרעם האָבן די ליטווינער אויך געוואָלט, אַז דער צוגרייטונגס-פּעריאָד פאַרן פּלעביסציט זאָל דויערן אַ לענגערע צייט (אַ חדשים 6). די פּאָליאַקן, אָבער, האָבן בשום-אופן ניט געוואָלט מסכים זיין אויף דער עוואַקואַציע פון זשעליגאָווסקיס אַרמיי, און עס האָבן זיך אָנגעהויבן אומענדלעכע אונטערהאַנדלונגען צווישן דער פעלקער-ליגע פון איין זייט און פּוילן און ליטע פון דער אַנדער זייט. די קאָמיסיע פון דער פעלקער-ליגע איז אַרומגעפאָרן פון וואַרשע קיין ווילנע, קאָוונע און צוריק, די פעלקער-ליגע פלעגט פאָרלייגן אַלערליי פּראָיעקטן, נאָר אויספירן, אַז גען. זשעליגאָווסקי זאָל טאַקע אַוועקגיין פון ווילנע, האָט זי ניט געקענט. די קאָנטראָל-קאָמיסיע האָט נאָר געפועלט איין וויכטיקע זאַך, דהיינו: אַז צווישן מיטל-ליטע און קאָוונער רעגירונג זאָל ערקלערט ווערן (אין סוף נאָוועמבער) אַ וואָפנשטילשטאַנד. אינטערעסאַנט איז, אַז אָפיציעל איז דער וואָפנשטילשטאַנד געשלאָסן געוואָרן צווישן דער קאָוונער רעגירונג און פּוילן. די ליטווינער האָבן זיך געשטעלט אפילו קעגן דעם, אַז אין דעם פּראָטאָקאָל וועגן וואָפנשטילשטאַנד זאָל דערמאָנט ווערן זשעליגאָווסקיס נאָמען, נאָר גר. קאָסאַקאָווסקי, דער פּוילישער פאָרשטייער, האָט זיי אין דעם ניט נאָכגעגעבן.

וואָס איז שייך צו גען. זשעליגאָווסקיס מיליטער האָט מען פאָרגעלייגט אַלערליי פּראָיעקטן: עס זאָל פאַרוואַנדלט ווערן אין אַן אָרטיקער מיליציע, עס זאָל אין דער צייט פון פּלעביסציט אַריבערגיין פון איין טייל מיטל-ליטע אין דעם אַנדערן וכדומה.

פאַרשטייט זיך, אַז די אַלע פּראָיעקטן האָבן ניט געקענט צופרידנשטעלן די ליטווינער, און זיי האָבן זיך אויף די זיצונגען פון דער פעלקער-ליגע, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין זשענעווע סוף נאָוועמבער און אָנהייב דעצעמבער פון 1920, אינגאַנצן אָנטזאָגט פון דעם פּלעביסציט, אַגב אויך צוליב דעם, וואָס די פעלקער-ליגע האָט ניט אָנערקענט ליטע דע-יורע. דאָס אַליין האָט, לויט דער מיינונג פון די ליטווינער, געשטעלט די קאָוונער רעגירונג ניט אין גלייכע באַדינגונגען ווי פּוילן, ווייל בשעת דעם פּלעביסציט וועט אפשר אַ טייל פון דער באַפעלקערונג נאָר דערפאַר ניט שטימען פאַר ליטע, ווייל זי איז נאָך ניט אָנערקענט דורך דער פעלקער-ליגע און איר גורל איז דעריבער נאָך ניט באַשטימט.

אַחוץ די אַלע טענות, האָט וואַלדעמאַראַס, דער ליטווישער פאָרשטייער, דעם 6-טן דעצעמבער ערקלערט אין זשענעווע פאַר דעם ראַט פון דער פעלקער-ליגע, אַז רוסלאַנד איז פאַראינטערעסירט אין דער ווילנער פראַגע און אַז טשיטשערין דראָט מיט אַן אינטערווענץ. דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע האָט פונדעסטוועגן באַשלאָסן זיך צו האַלטן ביי די פריערדיקע באַשלוסן, דאָס הייסט, דורכפירן אַ פּלעביסציט אויף דער שטרייט-טעריטאָריע און אויף דער צייט פון פּלעביסציט אַרויסשיקן אין ווילנער געביט אַן אינטערנאַציאָנאַלן קאָרפּוס פון 1800 מאַן.

פאַרשטייט זיך, אַז פּוילן איז געווען זייער ניט צופרידן מיט דעם באַשלוס פון דער פעלקער-ליגע וועגן דעם אינטערנאַציאָנאַלן קאָרפּוס און בכלל דערפון, וואָס מען רוקט אַלץ אַרויס די פראַגע וועגן עוואַקואירן זשעליגאָווסקיס מיליטער און וועגן אָרגאַניזירן אַן אַ:דער אַדמיניסטראַטיווע מאַכט אין דעם פּלעביסציט-געביט. אין די רעגירונגס-קרייזן פון מיטל-ליטע האָט אָנגעהויבן ווייטער שטייפער ווערן דער בטחון, אַז אין מיטל-ליטע וועט דער פּלעביסציט קענען פאַרביטן ווערן דורך אַ סיים. פאַר צונויפרופן דעם סיים האָבן זיך אייגנטלעך אַרויסגעזאָגט אַלע פּוילישע פאַרטייען, הגם צווישן זיי זיינען געווען גרויסע חילוקי-דעות בנוגע צו דער קאָמפּעטענץ פון סיים.*) אין דער צייט וואָס די רעכטע פאַרטייען (די ענדעקעס) זיינען געווען דערפאַר, אַז דער

*) פון די פּוילישע פּאָליטישע פאַרטייען האָבן אין ווילנער געגנט געשפּילט מער אָדער ווייניקער אַ באַדייטנדע ראָלע די ענדעקעס (נאַציאָנאַלע דעמאָקראַטן), פּ. פּ. ס. (פּוילישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי), „אָדראָדזענצעס" און „קראַיאָוּוצעס". די ערשטע צוויי פאַרטייען זיינען געווען ענג פאַרבונדן מיט די געהעריקע וואַרשעווער פאַרטייען און נאָר די לעצטע צוויי זיינען געווען אָרטיקע.

צום שטאַרקסטן אין ווילנע גופא זיינען געווען די ענדעקעס, וועלכע זיינען, ווי באַוואוסט, אַן אויסגעשפּראָכענע רעכטע אַנטיסעמיטישע פּאַרטיי. בנוגע צו דעם גורל פון ווילנער קאַנט זיינען זיי, ווי מיר האָבן שוין אין אַן אַנדער אָרט אָנגעוויזן, געשטאַנען פאַר אַ פולשטענדיקער אינקאָרפּאָרירונג דירעקט מיט פּוילן. די ענדעקעס האָבן אויך געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף אַ טייל פּוילישע אַרבעטער דורך די קריסטלעכע אַרבעטער-פאַראיינען. זיי האָבן געהאַט אַ טעגלעכע צייטונג, די ווילנער אויסגאַבע פון „זשעטשפּאָספּאָליטאַ".

סיים זאָל זיין אַ ריין פּלעביסציטאַרער, דאָס הייסט, ער זאָל נאָר ענטפערן אויף דער פראַגע, צו וועמען דאַרף דער ווילנער קאַנט געהערן — צו פּוילן צי צו ליטע, זיינען די לינקע באַשטאַנען דערויף, אַז דער סיים דאַרף זיין אַ גרינדונג-סיים און דער קרייז פראַגן, מיט וועלכע ער זאָל זיך פאַרנעמען, קען ניט באַגרעניצט ווערן. די שוועריקייטן בנוגע דער קאָמפּעטענץ פון סיים האָט מען געהאָפט צו באַזייטיקן דערמיט, וואָס מען וועט די דאָזיקע קאָמפּעטענץ בכלל ניט פעסטשטעלן, אָבער דעם סיים האָט מען באַשלאָסן יעדנפאַלס צונויפצורופן, כדי ער זאָל מאַניפעסטירן פאַר דער גאַנצער וועלט די „זעלבשטענדיקייט" פון מיטל-ליטע, און די לינקע דעמאָקראַטן, וועלכע האָבן ניט אויפגעהערט צו טרוימען וועגן דער גרויסער ראָלע, וואָס ווילנע מיט איר פּוילישער באַפעלקערונג וועט שפּילן אין דער גרויסער ליטע, האָבן גערעכנט, אַז דער סיים וועט זיך אפשר טאַקע קענען אַוועקשטעלן קעגן דער גאַנצער וועלט: קעגן קאָוונע, וואַרשע און דער פעלקער-ליגע. די רעכטע האָבן פון זייער זייט געגלויבט, אַז דער סיים וועט פאַרבייטן דעם פּלעביסציט מיט זיינע שווערע באַדינגונגען.

פלוצלונג אָבער האָט דער סיים באַקומען אַ טויט-קלאַפּ פון דער זייט, פון וועלכער מען האָט זיך צום ווייניקסטן געריכט. דער אָפּזאָג פון דער ניט-פּוילישער באַפעלקערונג, דערהויפּט פון די יידן, צו נעמען אַן אָנטייל אין די סיים-וואַלן, האָט צעשטערט אַלע פּלענער, סיי פון די רעכטע פּוילישע פּאַרטייען, סיי פון די לינקע. די רעכטע האָבן פאַרשטאַנען, אַז דער סיים וועט שוין איצט בשום אופן ניט קענען פאַרבייטן אַ פּלעביסציט, ווייל אַ פּלעביסציט, אין וועלכן עס וועט זיך באַטייליקן בלויז איין נאַציאָנאַליטעט (די פּוילישע) וועט דאָך, פאַרשטייט זיך, קיין שום ממשות ניט האָבן. פאַר די לינקע פּוילישע פּאַרטייען איז דאָס בכלל געווען אַ גרויסע פּאָליטישע מפּלה, ווייל אויף דער זײַטיקער פּוילישער באַפעלקערונג האָבן זיי, ווי מיר האָבן שוין אָנגעוויזן אין אַן אַנדער אָרט, געהאַט אַ קליינע השפּעה און דורך דעם באַשלוס פון די ניט-פּוילישע נאַציאָנאַליטעטן בנוגע צום סיים איז קלאָר געוואָרן, אַז אויך די ניט-פּוילישע באַפעלקערונג האָט צו זיי קיין צוטרוי ניט.

די לאַגע פון דער צייטווייליקער רעגירונגס-קאָמיסיע האָט זיך שוין לאַנג געוואַקלט. די ענדעקעס, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס זייערע פאַרשטייער זיינען אויך געווען אין דער ערשטער קאָמיסיע (מ. ע נ ג ע ל און ט. ש אַ פּ אַ און שפּעטער י אַ נ ק אָ וו ס ק י, דער דירעקטאָר פון פינאַנס-דעפּאַרטאַמענט), האָבן כמעט פון אָנהייב אָן געפירט אַ קאַמפּאַניע קעגן דער פּאָליטיק פון דער קאָמיסיע. זייער אָפּאָזיציע האָט זיך אָבער באַזונדערס פאַרשטאַרקט נאָכדעם, ווי אין וואַרשעווער סיים האָט מען אַלץ מער אָנגעהויבן אַרויסווייזן אומצופרידנקייט פון דער ערשטער צייטווייליקער רעגירונגס-קאָמיסיע, דערפאַר, וואָס זי האָט טאַקע אויף אַן אמת חשק צו שפּילן אַ ראָלע פון אַ „זעלבשטענדיקער" רעגירונג און וויל צונויפרופן אַ קאָנסטיטואַנטע אָנשטאָט אַ פּלעביסציטאַרן סיים. די וואַרשעווער סיים-קאָמיסיע האָט אַפילו שוין אָנגענומען אַ רעזאָלוציע וואָס גיכער איינצופירן אין ווילנער קאַנט אַ פּוילישע מיליטערישע און ציווילע אַדמיניסטראַציע. איבער פּאָליטישע טעמים זײַער האָט מען דעם באַשלוס ניט געקענט דורכפירן אין פולער מאָס, נאָר אין סוף דעצעמבער איז אָנגעקומען קיין ווילנע דער דעלעגאַט פון דער פּוילישער רעגירונג, וו. ר אַ ט ש ק ע וו י ט ש, מיט אַ גאַנצן שטאַט אָנגעשטעלטע, וועלכער איז ביסלעכווייז געוואָרן דער פאַקטישער בעל-הבית פון קאַנט (דורך זיינע הענט פלעגן דורכגיין אַלע פינאַנס-מיטלען פאַר מיטל-ליטע, ער האָט געהאַט די קאָנטראָלע אויף אַלע דעפּאַרטאַמענטן וכדומה).

די רייבונגען אין דער רעגירונגס-קאָמיסיע זיינען געוואָרן אַלץ שאַרפער, איבערהויפּט אין צוזאַמענהאַנג מיט דער פראַגע וועגן דער קאָמפּעטענץ פון סיים, און סוף-כל-סוף האָבן זיך די דירעקטאָרן פון די ענדעקעס אָנגעגעבן אין דעמיסיע און שפּעטער אַ ביסל, אַרום דעם 15 יאַנואַר פון 1921, האָט דעמיסיאָנירט די גאַנצע רעגירונגס-קאָמיסיע.

די דעמיסיע פון דער ערשטער רעגירונגס-קאָמיסיע האָט זיך שטאַרק אָפּגערופן אויף דער דעקאָראַטיווער „זעלבשטענדיקייט" פון מיטל-ליטע. דער „אָנהייב פון סוף" איז אייגנטלעך געווען פאַרבונדן מיט דעם וואָפנשטילשטאַנד, וואָס די ליטווינער האָבן געשלאָסן, ווי מיר האָבן שוין געשריבן, מיט פּוילן און ניט מיט מיטל-ליטע. שוין דעמאָלט האָט „גאַזעטאַ קראַיאָוואַ" געשריבן: „דער ערשטער אַקט פון דעם ווילנער טראַגישן פאַרס האָט זיך פאַרענדיקט". די באַשטימונג פון דער נייער רעגירונגס-קאָמיסיע איז געווען אַ המשך פון דעם זעלבן פּראָצעס. דער אויסלענדישער דעפּאַרטאַמענט איז שוין אינגאַנצן אָפּגעשאַפט געוואָרן און אָנשטאָט דעם דעפּאַרטאַמענט פאַר מלוכה-שוץ איז געגרינדעט געוואָרן אַ מיליטערישע קרייז-קאָמאַנדע. פון דער קאָמפּעטענץ פון דער נייער קאָמיסיע זיינען אינגאַנצן אויסגעשלאָסן געוואָרן פּאָליטישע פראַגן. אין אַ שמועס מיט אַ מיטאַרבעטער פון „גאַזעטאַ ווילענסקאַ" האָט דער פּוילישער דעלעגאַט, וו. ראַטשקעוויטש, אָפן געזאָגט, אַז מיט פּאָליטישע פראַגן פון מיטל-ליטע פאַרנעמט זיך איצט די פּוילישע רעגירונג.*)

זייער נאָענט צו די ענדעקעס איז געשטאַנען די אָרגאַניזאַציע „סטראַזש קרעסאָווא", וועלכע האָט אַרויסגעגעבן די צייטונג „גאַזעטאַ ווילענסקאַ".

די „אָדראָדזענצעס" האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע צווישן דער דאָרפישער באַפעלקערונג. זיי האָבן אייגנטלעך ניט געפירט קיין אייגענע פּאָליטיק. אין דאָרף פלעגן זיי איבערהויפּט אונטערשטרייכן, אַז זיי שטייען פאַר אַ ברייטער אַגראַר-רעפאָרם און פאַר פאַראייניקן דעם קאַנט מיט פּוילן. אין שטאָט אָבער פלעגן זיי זאָגן, אַז זיי זיינען פעדעראַליסטן און וועגן זייער אַגראַר-פּראָגראַם פלעגן זיי ניט דערמאָנען.

ריינע פעדעראַליסטן זיינען געווען די פּ. פּ. ס., וועלכע האָבן געהאַלטן, אַז עס דאַרף זיך אָרגאַניזירן אַ גרויסע ליטע (ניט קיין עטנאָגראַפישע, נאָר אַ געאָגראַפישע), אַ מלוכה פון גלייכבאַרעכטיקטע נאַציאָנאַליטעטן, וואו דער פּוילישער עלעמענט זאָל שפּילן אַ גרויסע ראָלע. די פּ. פּ. ס. אָבער פלעגן מסכים זיין אויף דער קאָנצעפּציע פון אַ גרויסער ליטע נאָר אויף דעם תנאי, אַז די נייע מלוכה זאָל זיך אומבאַדינגט פעדערירן מיט פּוילן, און אויב ניט, זיינען די פּ. פּ. ס געווען אויך דערפאַר, אַז דעם ווילנער קאַנט דאַרף מען פאַראייניקן מיט פּוילן. צו די כ. פּ. ס. געהערן אַ טייל פּוילישע אַרבעטער פון די פּראָפעסיאָנעלע קלאַסן-פאַראיינען.

די „קראַיאָווצעס" זיינען אויך געווען פאַר אַ פעדעראַציע מיט פּוילן, נאָר זיי האָבן געהאַלטן, אַז אַ גרויסע ליטע מוז סיי ווי סיי אָרגאַניזירט ווערן, אַפילו ווען די קאָוונער רעגירונג זאָל זיך אָנטזאָגן צו שליסן אַ פעדעראַציע מיט פּוילן. די „קראַיאָווצעס" האָבן אַרויסגעגעבן אַ טעגלעכע צייטונג „גאַזעטאַ קראַיאָוואַ". זיי האָבן געשפּילט אַ באַדייטנדע ראָלע נאָר אין דער צייט פון דער ערשטער מיטל-ליטווישער רעגירונגס-קאָמיסיע, פון וועלכער דער פּרעזידענט וו. אַבראַמאָוויטש, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, איז געווען אַ „קראַיאָוועץ". דערנאָך אָבער האָבן די „קראַיאָווצעס" קיין גרויסע השפּעה אויף דער פּאָליטיק ניט געהאַט, ווייל צו זיי געהערט נאָר אַ קליינער טייל פון דער פּוילישער אינטעליגענץ.

*) אַלס אַ בולטע אילוסטראַציע, אַז מיטל-ליטע האָט נאָך דער ערשטער צייטווייליקער רעגירונגס-קאָמיסיע שוין כמעט אינגאַנצן פאַרלאָרן אַפילו איר דעקאָראַטיווע „זעלבשטענדיקייט", קען דינען אַזאַ פאַקט: די מלוכה-באַאַמטע פון מיטל-ליטע זיינען פּלוצלונג דעגראַדירט געוואָרן, דהיינו: די, וועלכע האָבן זיך אין דער צייט פון דער ערשטער רעגירונגס-קאָמיסיע גערעכנט פון דעם דריטן ראַנג, זיינען אין דער צייט פון דער צווייטער קאָמיסיע פאַררעכנט געוואָרן צו

דעם ענדגילטיקן קלאַפּ דער „זעלבשטענדיקער" מיטל־ליטע אָבער האָט געגעבן גען. זשעליגאָווסקיס דעקרעט פון 1־טן פעברואר 1921 יאָר וועגן אָפּלייגן די וואַלן אין סיים אויף אַן אומבאַשטימטן טערמין. דער דעקרעט איז אַרויסגעגעבן געוואָרן לויט אַ דירעקטן פאָרשלאָג פון דער פּוילישער רעגירונג, אויף וועלכער עס האָט געמאַכט אַ דרוק אין דעם זין די פעלקער־ליגע. פאַרשטייט זיך, אַז אויף דעם באַשלוס האָט געהאַט אַ גרויסע השפעה די באַציאונג פון דער ניט־פּוילישער באַפעלקערונג (איבערהויפּט פון דער יידישער) צום סיים, פון וואָס ס'איז אויך געווען אינפאָרמירט די פעלקער־ליגע.

רעזיגנירנדיק פון סיים, האָט „מיטל־ליטע" פאַרלאָרן דעם לעצטן שאָטן פון זעלבשטענדיקייט, און דער גורל פון קאַנט איז שוין אָפן איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פון פּוילן און פון דער פעלקער־ליגע.

די פעלקער־ליגע איז אָבער אויך געווען אין אַ גרויס פאַרלעגנהייט בנוגע צו דעם סיכסוך. וועגן דער פּאָזיציע פון דער פעלקער־ליגע האָט „טיימס" איינמאָל אַזוי געשריבן: „די אומבאַהאָלפנקייט פון דער פעלקער־ליגע אין ענין ווילנע האָט קלאָר מאַניפעסטירט באַלפור אין זיין רעדע... די שוועריקייטן פון אַן ענדגילטיקער אינטערווענציע מצד דער פעלקער־ליגע אין ליטע און פּוילן זיינען זייער גרויס... וואָס קען די קאָמיסיע טאָן? העכסטנס קען זי דראָען, אַז זי וועט אָפּפאָרן. און אויב זי וועט אָפּפאָרן, וואָס קען די פעלקער־ליגע טאָן? ערקלערן אַן עקאָנאָמישן באָיקאָט פּוילן? דאָס וואָלט געשטעלט אין סכנה די איצטיקע לאַגע פון אייראָפּע... אין דער דאָזיקער פראַגע... איז די פעלקער־ליגע אומבאַהאָלפן, ווייל זי קען ניט דורכפירן מיט כוח אירע באַשלוסן".

די אומבאַהאָלפנקייט פון דער פעלקער־ליגע האָט זיך נאָך פאַרגרעסערט דערמיט, וואָס ביידע צדדים (פּוילן און ליטע) זיינען געווען ניט צופרידן מיט איר באַשלוס וועגן פּלעביסציט. קיין אינטערנאַציאָנאַלע מיליטערישע אָפּטיילונגען האָט זיך אויך ניט איינגעגעבן אַרויסצושיקן אין ווילנער קאַנט. ערשטנס, האָבן זיך אין עטלעכע לענדער די אַרבעטער־פּאַרטייען אַרויסגעזאָגט קעגן אַרויסשיקן פון זייער לאַנד מיליטער מיט פּאָליציייאישע פונקציעס. צווייטנס, איז זשעליגאָווסקיס מיליטער פאַרבליבן אין ווילנער קאַנט און מען האָט מורא געהאַט, עס זאָל ניט קומען צו צוזאַמענשטויסונגען צווישן אים און די אינטערנאַציאָנאַלע אָפּטיילונגען. אחוצדעם פלעגט נאָך פּוילן מוסירן אַלערליי קלאַגעגן וועגן דער עפּידעמיע פון כאָלערע אין דעם פּלעביסציט־געביט, און דער באַשלוס פון דער פעלקער־ליגע וועגן אינטערנאַציאָנאַלן קאָרפּוס איז סוף־כל־סוף געבליבן נאָר אויפן פּאַפּיר.

איבערדעם און אויך איבער אַנדערע טעמים איז דער פּלעביסציט אינגאַנצן אַראָפּ פון סדר־היום, און מען האָט אָנגעהויבן אַלץ מער ריידן וועגן אַ פאַרשטענדיקונג צווישן פּוילן און ליטע גופא.

אייגנטלעך האָבן זיך די אונטערהאַנדלונגען צווישן די פּאָליאַקן און די ליטווינער אָנגעהויבן נאָך אין דעצעמבער פון 1920, לויט דעם פאָרשלאָג פון דער קאָנטראָל־קאָמיסיע. די אונטערהאַנדלונגען זיינען פאָרגעקומען אין וואַרשע און אויף זיי האָט זיך איבערהויפּט דעבאַטירט די פראַגע וועגן אַ פעדעראַציע צווישן פּוילן און ליטע. די ליטווינער האָבן פאָרגעלייגט, אַז זיי קענען גאַראַנטירן די נייטראַליטעט פון ליטע אין די מלחמות צווישן פּוילן און אירע שכנים, אַז זיי וועלן געבן פּוילן פרייען טראַנזיט צום ים, אַז זיי גאַראַנטירן דער פּוילישער באַפעלקערונג אין ליטע

דעם פינפטן ראנג וכדומה. דאָס איז געשען דערפאַר, וואָס פריער זיינען זיי געווען אָנגעשטעלטע פון אַ זעלבשטענדיקער מלוכה, און איצט פון אַ פּראָווינץ, וועלכע איז פאַרבונדן מיט אַ געהעריקן פּוילישן מיניסטעריום.

פּערסאָנאַלע אויטאָנאָמיע, אַז זיי זיינען מסכים צו בויען די מלוכה־אָרדענונג אין ליטע אויף די יסודות פון אַ ברייטער דעצענטראַליזאַציע, אין די ערטער מיט אַ געמישטער באַפעלקערונג אָנערקענען די שפּראַך פון דער מערהייט פאַר גלייכבאַרעכטיקט מיט דער מלוכה־שפּראַך אין אַלע קאָמונאַלע און מלוכישע אינסטיטוציעס, וואָס טראָגן אַן אָרטיקן כאַראַקטער, און דורכפירן הוספה־וואַלן צום ליטווישן סיים אויף דער שטרייט־טעריטאָריע אונטער דער קאָנטראָלע פון אַ ספּעציעלער קאָמיסיע. אין דער זעלבער צייט האָבן די ליטווינער אַרויסגעשטעלט אַ ריי פונקטן, דהיינו: פּוילן זאָל אָנערקענען ליטע „דע יורע", מסכים זיין אויף דעם, אַז ווילנע זאָל זיין די הויפּטשטאָט פון ליטע א. אַנד. די פּוילישע פעדעראַליסטן אָבער האָבן געוואָלט, אַז צווישן פּוילן און ליטע זאָל געשאַפן ווערן אַ פעדעראַציע מיט מיליטערישע און עקאָנאָמישע קאָנווענציעס, וועלכע זאָלן ענג פאַרבינדן ביידע מלוכות. פון דער פּוילישער זייט איז אויך אַרויסגערוקט געוואָרן אַ פּראָיעקט וועגן פאַרוואַנדלען ליטע אין אַ מלוכה פון פעדערירטע קאַנטאָנען, וועלכע זאָלן האָבן לפי־ערך די זעלבע רעכט, ווי די באַזונדערע קאַנטאָנען פון דער שווייץ.*)

צו קיין אויסגלייך צווישן ביידע צדדים איז אָבער ניט געקומען, און די וואַרשעווער אונטערהאַנדלונגען האָבן זיך מיט גאָרנישט געענדיקט.

נאָכדעם זיינען פאָרגעקומען אַ ריי אונטערהאַנדלונגען צווישן ווילנער און קאָוונער געזעלשאַפטלעכע טוער, אָבער אויך זיי האָבן ניט געבראַכט צו ממשותדיקע רעזולטאַטן.

די פעלקער־ליגע האָט זיך פונדעסטוועגן נאָך אַלץ ניט אָנטזאָגט פון איר אינטערווענציע אין דעם ענין ווילנע און האָט געדריקט אויף ביידע צדדים, זיי זאָלן פאַרט פּרובן קומען צו אַן אויסגלייך אויף דעם יסוד פון אַ פעדעראַציע, און אין בריסעל האָט זיך דעם 6־טן מאַי 1921 אָנגעהויבן אַ נייע קאָנפערענץ פון פאָרשטייער פון ביידע צדדים (פּוילן און ליטע) אונטער דעם פאָרזיץ פון דעם בעלגישן מיניסטער, הימאַנס.

*) וועגן אַ קאַנטאָנאַלער סיסטעם פון גרויס־ליטע האָט מען שטאַרק גערעדט עטלעכע מאָל און מען פלעגט שוין אַפילו אָנגעבן גענויע פּראָיעקטן פון אַזאַ סיסטעם.

אַזוי האָט מען אין אָנהייב גערעדט וועגן אַזעלכע דריי קאַנטאָנען: קאָוונער (ליטווישער), ווילנער (פּוילישער) און אַ ווייסרוסישער קאַנטאָן. אָבער אין דער צייט פון די וואַרשעווער אונטערהאַנדלונגען האָט שוין קיינער וועגן אַ ווייסרוסישן קאַנטאָן ניט דערמאָנט, און די פּוילישע פעדעראַליסטן האָבן אַרויסגערוקט אַזאַ פּראָיעקט פון אַ קאַנטאָנאַלער גרויס־ליטע: גאַנץ ליטע ווערט איינגעטיילט אויף קאַנטאָנען: ווילנער, קאָוונער און מעמעלער (טילזיטער). צווישן די קאַנטאָנען דאַרף ניט זיין קיין צאָל־גרענעצן און זיי דאַרפן האָבן איין וואַליוטע. וואָס איז שייך אָבער צו מיליטערישע ענינים, קענען קאָווגער און מעמעלער קאַנטאָנען צוזאַמען האָבן ניט מער מיליטער, וויפיל דער ווילנער קאַנטאָן.

יעדער קאַנטאָן האָט געזאָלט האָבן זיין באַזונדער סיימיק (ווי די קאַנטאָנאַלע לאַנדטאָגן אין שווייץ), אחוץ דעם אַלגעמיינעם גרויס־ליטווישן סיים. דער לעצטער אָבער וואָלט געדאַרפט האָבן אַ קלענערע באַרייטונג, ווי די סיימען פון די קאַנטאָנען, און אין פאַרשיידענע קאַנטאָנען וואָלטן, למשל, געקענט זיין פאַרשיידענע שול־סיסטעמען, פאַרשיידענע אַגראַר־רעפאָרמען וכדומה.

די קאַנטאָנאַלע גרויס־ליטע האָט לויט דעם פּראָיעקט פון די פּוילישע פעדעראַליסטן, געדאַרפט שליסן מיט פּוילן אַ פעדעראַציע, וועלכע זאָל דערהויפּט אַנטהאַלטן אַ מיליטערישע פאַרטיידיקונגס־קאָנווענץ, דאָס הייסט, אויף דעם פאַל, ווען אויף איינע פון די צוויי פעדערירטע מדינות וועט אָנפאַלן אַ שונא, די הויפּט־פאַרוואַלטונג פון דער ליטווישער אַרמיי זאָל זיך געפינען אין וואַרשע.

פאַרשטייט זיך, אַז די ליטווינער זיינען געווען קעגן דעם קאַנטאָנאַלן פּראָיעקט. ערשטנס, וואָלט דער ווילנער קאַנטאָן געוואָרן אָפּגעזונדערט פון דער איבעריקער ליטע און, צווייטנס, האָבן די ליטווינער ניט געוואָלט מסכים זיין אויף אַזאַ ענגער פעדעראַציע מיט פּוילן. זיי זיינען נאָר געווען גרייט איינצוגיין אויף אַלערליי קאָנווענציעס בנוגע צום טראַנזיט, אייזנבאַן וכדומה.

ע נ ס ק י

די פויליש-ליטווישע אונטערהאַנדלונגען.

דעם 2-טן מאַי 1921 האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן די פויליש-ליטווישע אונטערהאַנדלונגען, דאָסמאָל אין דער בעלגישער הויפּטשטאָט בריסעל אונטערן פאָרזיץ פון בעלגישן מיניסטער הימאַנס. כאַראַקטעריסטיש איז, אַז די יונגע פוילישע רעפּובליק, וואָס האָט פון ערשטן מאָמענט פון איר עקסיסטענץ געפירט אַ מלוכה-אַנטיסעמיטיזם און ניט צוגעלאָזן קיין יידן צו קיין שום מלוכה-אַמט, האָט געמוזט אָנקומען צום יידישן אַסימילירטן פּראָפעסאָר שמעון אשכנזי, אַז ער זאָל אָננעמען די שווערע מיסיע אויסצולייזן ווילנע פון די ליטווישע הענט. פון דער ליטווישער זייט האָט געשפּילט די הויפּט-פּידל מיניסטער ג אַ ל ו ו אַ נ אַ ו ס ק אַ ס אַלס פאָרזיצער פון דער ליטווישער דעלעגאַציע. אַחוצדעם האָבן נאָך אין די אונטערהאַנדלונגען אָנטייל גענומען פאַרשיידענע עקספּערטן און פאָרשטייער פון דער פעלקער-ליגע, ווי דער הויפּט-סעקרעטאַר פון דער פעלקער-ליגע ד ר ו מ אָ נ ד, דער פאָרזיצער פון דער קאָנטראָל-קאָמיסיע פון דער פעלקער-ליגע פּאָלקאָווניק ש אַ ר ד י נ י און אַנדערע.

עס האָט זיך גלייך פון ערשטן מאָמענט אַרויסגעוויזן, אַז פאַר ליטע האָבן די אונטערהאַנדלונגען נאָר אויף אַזוי פיל אַ ווערט, אויף וויפיל זיי דערנעענטערן די לייזונג פון דער ווילנער פראַגע. וועט פוילן איינגיין אויף דעם, אַז ווילנע זאָל געהערן צו ליטע, דאַן איז די לעצטע גרייט צו מאַכן הנחות פאַר פוילן און שליסן מיט איר געוויסע אָפּמאַכן, אָבער מיט שטאַרקע באַוואָרעניש, ווי מיר וועלן זען ווייטער. אויב ניט, דאַן וויל זיך ליטע איבערהויפּט ניט פאַרבינדן מיט פוילן, וואָס איר גאַנצעווירטשאַפט און פינאַנסן, ווי אויך די פּאָליטיק קענען ניט אַרויסרופן קיין צוטרוי. איז דאָך שוין גלייכער פאַר ליטע לאָזן זיך ווייטער אָנפירן דורך דייטשלאַנד, וואָס קוכט שנעל צו זיך נאָכן חורבן פון דער וועלט-מלחמה.

פוילן, דאַקעגן, איז געשטאַנען אויף אַ גאַנץ אַנדערן שטאַנדפּונקט. דאָ האָט מען נאָך געדענקט די אַמאָליקע גוטע צייטן פון דער עפּאָכע פון ליטווישן גרויספירשטנטום, ווען ליטע איז געווען פאַראייניקט מיט פוילן דורך אַ אוניע. וואָלט ליטע איצטער איינגעגאַנגען אויף אַ פעדעראַציע, דאַן איז שוין ממילא ניט אַזוי וויכטיק, צו וועמען וועט געהערן ווילנע, ווייל דאַן וואָלט זיך די קליינע ליטע געפונען פאַקטיש אונטער דער הערשאַפט און איינפלוס פון דער גרויסער און קולטורעל מער אַנטוויקלטער פוילישער רעפּובליק. דאַן האָט פוילן אַ פרייען צוטריט צום באַלטישן ים, דאַן האָט זי אין איר רשות די וועלדער און פרוכטבאַרע פעלדער פון ליטע, דאַן באַהערשט זי דעם האַנדל צווישן דייטשלאַנד און רוסלאַנד און אַזוי-אַרום עפענען זיך פאַר איר גלענצנדע פּערספּעקטיוון. דעריבער איז פאַר פוילן דער עיקר געווען — דער בונד מיט ליטע, און ניט די פראַגע וועגן ווילנע.

אמת, ניט אַלע פוילישע ריכטונגען זיינען געשטאַנען אויף דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט. די ענדעקעס און זייערע נאָענטע שותפים זיינען פּשוט געווען דערפאַר, אַז מען זאָל ווילנע אָן ווייטערדיקע טענות פאַראייניקן צו פוילן און איינמאָל פאַר אַלע מאָל מאַכן אַ סוף צו דעם גאַנצן ענין. אָבער די אָנפירנדיקע פוילישע פּאַרטייען מיטן מלוכה-שעף פּילסודסקי בראש זיינען געווען פאַר אַ פעדעראַציע, בפרט נאָך אַז זיי האָבן זיך געמוזט רעכענען מיט דער אַנטאַנטע, וואָס האָט צוגעזאָגט ליטע, אַז זי וועט באַקומען ווילנע, איר אַמאָליקע הויפּטשטאָט.

ביי אַזאַ לאַגע איז שווער געווען צו געפינען אַ בשותּפותדיקע שפּראַך און דורכצוקומען צווישן זיך. הימאַנס האָט עס גאַנץ גוט פאַרשטאַנען. ער האָט דעריבער פאָרגעלייגט: לאָמיר פאַרגעסן אויף אַ מינוט אָן ווילנע. ליטע און פוילן נייטיקן זיך קעגנזייטיק אין אַ דערנעענטערונג און הילף, אַזוי גוט ווי אַלע אַנדערע מלוכות, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אַלס אַ רעזולטאַט פון דער וועלט-מלחמה אָדער צוליב פאַרשיידענע פּאָליטישע קאָמבינאַציעס. בכן לאָמיר אונטערהאַנדלען אָט וועגן דעם און דער ענין ווילנע וועט שוין ממילא געלייזט ווערן.

הימאַנס האָט שוין אייגנטלעך געהאַט אַ אויסגעאַרבעטן פּלאַן פון פאַרשטענדיקונג, וואָס איז געווען אַפּראָבירט דורך די גרויסע מלוכות און, ווי ביידע ליטווישע צייטונגען זאָגן, האָט פוילן אַליין הינטער די קוליסן געהאָלפן צונויפשטעלן דעם דאָזיקן פּראָיעקט, אָדער אַלנפאַלס מסכּים געווען אויף אים. — דאָס איז דער באַרימט געוואָרענער ה י מ אַ נ ס ע ס פּ ר אָ י ע ק ט, וואָס אים זאָל האָבן פאַרפאַסט דער באַקאַנטער פוילישער כלל-טוער גענעראַל ב אָ ב י אַ נ ס ק י. הימאַנס האָט אָבער געוואָלט מאַכן עס דיפּלאָמאַטיש. לאָזן די פוילישע און ליטווישע פאָרשטייער אַליין אונטערהאַנדלען צווישן זיך, לאָזן זיי גיין קעגנזייטיק אויף הנחות, וועלן זיי ממילא קומען נעענטער צום ציל. אגב וועט מען שטענדיק קענען מאַכן אַ דרוק אויף פוילן פון איין זייט און ליטע פון דער צווייטער זייט, אַז זיי זאָלן ווערן נאָכגעביקער און דורכקומען צווישן זיך.

אַזוי צי אַזוי, ביידע צדדים, וואָס האָבן זיך פאָרט געמוזט רעכענען מיט דער מיינונג פון די גרויסע מלוכות, האָבן מסכּים געווען אָנצוהייבן אונטערהאַנדלונגען וועגן אַ עקאָנאָמישן, מיליטערישן און פּאָליטישן אָפּמאַך. דערביי האָט זיך דער ליטווישער פאָרשטייער גאַלוואַנאַוסקאַס אויסגערעדט דאָס רעכט זיך אומצוקערן צו דער ווילנער פראַגע, אויב עס וועט זיך אַרויסווייזן, אַז די אונטערהאַנדלונגען וועלן צו קיין שום רעזולטאַט ניט ברענגען.

מען איז צוגעטראָטן צוערשט צו דער פראַגע וועגן אַ מיליטערישן אָפּמאַך. און דאָ האָט זיך גלייך אַרויסגעוויזן די גאַנצע אומקלאָרע לאַגע פון די ניי געשאַפענע מלוכות, באַזונדערס פון יענע פון זיי, וואָס האָבן נאָך ניט קיין באַשטימטע גרעניצן. וואָס איז שייך פוילן, איז די לאַגע נאָך געווען קאָמפּליצירטער, ווייל אין משך פון דער קורצער געשיכטע פון איר תּחית-המתים האָט זי כּסדר געהאַלטן אין איין פירן מלחמות און זיך שאַפן שונאים פון אַלע זייטן, ווי צום ביישפּיל: דייטשלאַנד, טשעכיע, אוקראַינע און רוסלאַנד. דעריבער האָט ליטע מורא ערשטנס, אַז אַ מיליטערישער אָפּמאַך מיט פוילן וועט זי אַריינציען אין אַ מלחמה מיט די שכנים, פריער פון אַלץ מיט דער רוסישער רעגירונג, וואָס וועט קומען אַלס יורשטע פון ראַטנרוסלאַנד.

אַרויסגייענדיק פון דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט, האָט גאַלוואַנאַוסקאַס ערקלערט, אַז ליטע קען נאָר דאַן שליסן אַ מיליטערישן אָפּמאַך מיט פוילן, אויב די גרויסע מלוכות וועלן אָנערקענען דעם ריגער אָפּמאַך (דעם שלום-אָפּמאַך צווישן פוילן און ראַטנרוסלאַנד).

עס זיינען נאָך באַהאַנדלט געוואָרן פאַרשיידענע פּרטים פון אַ מיליטערישן אָפּמאַך, צום ביישפּיל, וואו זאָל זיך געפינען

די הויפט-קאַמאַנדע, צי האָט פוילן דאָס רעכט איבערצוטרעטן די ליטווישע טעריטאָריע אין פאַל פון אַ מלחמה מיט וועלכן עס איז פון די שכנים און אַ. וו. דאָ האָט זיך שטאַרק געלאָזט פילן דער קעגנזייטיקער אומצוטרוי, באַזונדערס מצד ליטע, וואָס האָט אַלס שוואַכערער צד מער גרונד מורא צו האָבן. ענדלעך איז די פראַגע אָפּגעשיקט געוואָרן אין דער עקספּערטן-קאָמיסיע.

אויף דער זיצונג פון 7-טן מאַי איז באַהאַנדלט געוואָרן די פראַגע פון אַ עקאָנאָמישן אָפּמאַך. דאָ האָט זיך ווייטער אַ איבעריקן מאָל אַרויסגעוויזן, אַז ליטע וויל ניט ווערן צופיל מחותנתטע מיט פוילן. די ליטווישע פאָרשטייער האָבן פאָרגעלייגט צו שליסן מיט פוילן דעם זעלבן אָפּמאַך, ווי ליטע האָט געשלאָסן מיט ראַטנרוסלאַנד, ד. ה. געבן איר געוויסע פריווילעגיעס לגבי די איבעריקע מלוכות, און ניט מער. דער שכל דערפון איז פשוט: להיפוך צו פוילן, וואָס האַלט כסדר אין איין אַרויסלאָזן נייע אַסיגנאַציעס, אַדאַנק וואָס דער קורס פון מאַרק פאַלט פון טאָג צו טאָג און דער ביורזשעט ווייזט אַ קאָלאָסאַלן דעפיציט, האָט זיך ליטע איינגעגעבן איינצוהאַלטן דעם קורס פון אָסטמאַרק (פאַר וועלכן אַגב די דייטשן זיינען ערב) און ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס 50 פראָצענט פון דעם ליטווישן ביורזשעט גייט אויף מלחמה-צוועקן, — אויסצוקומען אָן אַ דעפיציט. דעריבער האָט ליטע ניט געוואָלט אַריינגיין מיט פוילן אין אַ מאָנעטאַרן אָפּמאַך און נעמען אויף זיך די התחייבות פאַר דער פוילשער וואַליוטע. די ליטווישע פאָרשטייער האָבן נאָר פאָרגעלייגט, אַז היות ווי ליטע וועט איצטער נאָכן לייזן דעם פויליש-ליטווישן סיכסוך איבערגיין צו אַ נאָרמאַלער ווירטשאַפט און אַרויסלאָזן איר אייגן געלט, בכן איז זי גרייט צו גרינדן אַ נאַציאָנאַלע באַנק און אַרויסלאָזן געלט אויף די זעלבע יסודות וואָס פוילן. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז ליטע נעמט אויף זיך וועלכע עס איז התחייבותן לגבי פוילן.

די ליטווישע פאָרשטייער האָבן אויך ניט געוואָלט איינגיין אויפן פוילישן פאָרשלאָג צו מבטל מאַכן דעם גרעניץ-אָפּצאָל צווישן פוילן און ליטע, ווייל, אַדאַנק דעם נידעריקן קורס פון דעם פוילישן מאַרק, וואָלטן די פוילישע סחורות פאַרפלייצט ליטע, און די ליטווישע אינדוסטריע, וואָס קאָנצענטרירט זיך אין ווילנע, וואָלט ניט געקענט קאָנקורירן מיט דער פוילישער.

ענדלעך ווערט די פראַגע וועגן אַ עקאָנאָמישן אָפּמאַך אויך אָפּגעשיקט אין אַ עקספּערטן-קאָמיסיע. עס ווערט אויך אָנגענומען הימאַנסעס פאָרשלאָג, אַז ביידע מלוכות אָנערקענען פאַר וויכטיק איינצושטעלן אין גיכן קאָנסולאַרע באַציאונגען.

ביים באַהאַנדלען די פראַגע וועגן אַ פּאָליטישן אָפּמאַך האָט זיך ווידער אַרויסגעוויזן דער גרויסער אונטערשייד צווישן ליטווישן און פוילישן שטאַנדפּונקט. פוילן האָט געפאָדערט, עס זאָל געשאַפן ווערן אַ באַזונדערע קערפּערשאַפט, וואָס זאָל קאָאָרדינירן די פּאָליטיק פון ביידע מלוכות. ליטע האָט זיך אויך דאָ, ווי אויפן עקאָנאָמישן און מיליטערישן געביט, אַרויסגעזאָגט קעגן שאַפן אַזאַ מין אָרגאַן, איינגעפינענדיק, אַז מען קען יוצא זיין מיט אַ פּעריאָדישער קאָנפערענץ פון די באַזונדערע מיניסטאָרן פאַר אויסלענדישע ענינים. אמת טאַקע, אין משך פון דער דיסקוסיע זיינען די ליטווישע פאָרשטייער געגאַנגען אויף געוויסע הנחות אין דער דאָזיקער און אַנדערע פראַגן, אָבער צו אַ פאַרשטענדיקונג איז נאָך געווען ווייט.

ווען דער באָדן איז שוין אַזוי-אַרום געווען צוגעגרייט, איז הימאַנס אַרויסגעטראָטן מיט זיין אייגענעם פּראָיעקט. ער האָט דערביי באַטאָנט, אַז זיין פּראָיעקט איז נאָר אַ גרונד פאַר דיסקוסיע, און פאַרשיידענע פּרטים פון אים קענען ווערן געענדערט, אָבער גלייכצייטיק האָט ער ביידע צדדים געגעבן צו פאַרשטיין, אַז דער דאָזיקער פּראָיעקט שטימט מיטן ווילן פון דער אַנטאַנטע און דעריבער מוז מען זיך מיט אים ערנסט רעכענען.

אָט איז דער פולער טעקסט פון דעם פּראָיעקט:

1) ביידע מלוכות, פוילן און ליטע אָנערקענען קעגנזייטיק די אומאָפּהענגיקייט און סובערעניטעט פון דער צווייטער מלוכה. גלייכצייטיק אָנערקענען זיי, אַז זיי האָבן אַ גאַנצע ריי געמיינזאַמע אינטערעסן, צוליב וועלכע ס'איז אומבאַדינגט נייטיק איינצושטעלן אַ סיסטעם פון צוזאַמענאַרבעט, געשטיצט אויף ספּעציעלע קאָנווענצן און אויף געשאַפענע שטענדיקע אָרגאַנען, וועלכע פירן עס דורך אין לעבן.

2) אַלס גרעניץ צווישן פוילן און ליטע דינט די קערזאָן-גרעניץ ביזן ניעמאַן, ווייטער ביז דרוסקעניק, סטאַראַ-רודאַ, יעזיאָרי, צוגייענדיק ווייטער ביזן ניעמאַן ביי וואַליע, און פאַרא‏ייניקנדיק זיך ביי דער בערעזינע מיט דער רוסישער גרעניץ.

3) די ליטווישע רעגירונג וועט זיך מחייב זיין איינצואָרדענען ליטע אויף קאָנסטיטוציאָנעלע יסודות, אַלס פעדעראַטיווע מלוכה, וועלכע באַשטייט פון 2 אויטאָנאָמע קאַנטאָנען—קאָוונע און ווילנע. די גרעניץ צווישן ביידע קאַנטאָנען וואָלט צוזאַמענגעפאַלן אומגעפער מיטן היינטיקן נייטראַלן פאַס.

4) די קאַנטאָנען וועלן ווערן אָרגאַניזירט אויפן זעלבן גרונד ווי די שווייצאַרישע, און די צענטראַלע רעגירונג וועט האָבן דיזעלבע אַטריבוטן ווי די פעדעראַטיווע רעגירונג אין בערן (שווייץ). די הויפּטשטאָט פון דער מלוכה וועט זיין ווילנע.

5) די אַרמיי וועט אָרגאַניזירט ווערן אויפן גרונד פון אַ קרייז-רעקרוטירונג מיט איין אָנפירונג ווי אין שווייצאַריע.

6) די פוילישע און ליטווישע שפּראַכן וועלן אָנערקענט אַלס אָפיציעלע אין דער גאַנצער מלוכה.

7) אין דער גאַנצער ליטווישער מלוכה באַקומען די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן די ברייטסטע גאַראַנטיעס בנוגע שול, שפּראַך, רעליגיע און רעכט פון קאָאַליציע.

8) די מיליטערישע אָפּטיילונגען, וואָס פאַרנעמען ביים איצטיקן מאָמענט די טעריטאָריע פון ווילנע, מוזן זיך פאַרלאָזן, נאָכדעם ווי די צדדים וועלן קומען צו אַ הסכם. דאָס איז אויך נוגע אַלע באַאַמטע, וואָס שטאַמען ניט פון דעם קאַנט. די מיליטער-אָפּטיילונגען פון דער ליטווישער רעגירונג וועלן אַריינגיין אין ווילנער קאַנטאָן נאָכן אָרגאַניזירן דעם דאָזיקן קאַנטאָן און נאָך די וואַלן אין קאָמונאַלע, קאַנטאָנאַלע און געזעצגעבנדיקע אינסטיטוציעס.

9) בעת דעם איבערגאַנגס-פּעריאָד, אין פאַל ווען ס'וועט זיין אוממעגלעך צו אָרגאַניזירן מיט דער הילף פון אָרטיקע עלעמענטן אַ גענוגנדיקן קאָנטינגענט פּאָליציי אויף איינצוהאַלטן די אָרדענונג און צו פאַרטיידיקן די מזרח-גרעניץ, וועלן גלייכע קאָנטינגענטן פון ליטווישן און פוילישן מיליטער קענען אַריינגעלאָזן ווערן אין ווילנער קאַנטאָן און פאַרנעמען דאָרט ראַיאָנען, וואָס וועלן ווערן באַשטימט פּאָרויס לויט אַ הסכם צווישן ביידע רעגירונגען.

10) כדי צו פאַרזיכערן אַ איינהייטלעכע אויסלענדישע פּאָליטיק, נאָמינירן ביידע רעגירונגען צו 3 פאָרשטייער אין בשותפותדיקן ראַט פאַר אויסלענדישע ענינים. צו די פונקציעס פון ראַט געהערן: א) צו באַשליסן מיט אַ מערהייט שטימען, וועלכע פראַגן גייען אָן ביידע מלוכות; ב) צו שטודירן די פראַגן און אויסאַרבעטן אַ פּראָגראַם פון בשותפותדיקער פּאָליטיק. דער ראַט גרייט אויך צו אַ באַריכט פאַר די פּעריאָדישע קאָנפערענצן פון די רעגירונגען.

11) ביידע סיימען, דער פוילישער און דער ליטווישער, וועלן לויטן מאָדוס פון פּראָפּאָרציאָנעלער פאָרשטייערשאַפט באַשטימען צוויי דעלעגאַציעס מיט אַ גלייכער צאָל מיטגלידער. פראַגן פון אויסלענדישער פּאָליטיק, וואָס זיינען נוגע ביידע צדדים און פאָדערן אַ געזעצגעבערישע סאַנקציע, וועלן באַטראַכט ווערן דורך געמיינזאַמע זיצונגען פון ביידע דעלעגאַציעס און זייער באַשלוס וועט ראַטיפיצירט ווערן דורך ביידע סיימען.

12) אַ מיליטערישע דעפענסיווע קאָנווענץ וועט אונטערגעשריבן ווערן אויף פאָלגנדיקע יסודות:

א) פאַרשטענדיקונג צווישן ביידע גענעראַלשטאַבן וועגן אויסאַרבעטן מעטאָדן פון אויסבילדן און אָרגאַניזירן דאָס מיליטער;

ב) פאַרשטענדיקונג פון ביידע שטאַבן אין צייט פון שלום וועגן אויסאַרבעטן אַ בשותפותדיקן סטראַטעגישן פּלאַן אויפן פאַל פון אַ מלחמה, ווי אויך אַ פּלאַן פון מאָביליזאַציע, טראַנספּאָרטירן, קאָנצענטרירן און פינאַנצירן‏ דאָס

מיליטער אויפן פראָנט. די דאָזיקע פארשטענדיקונג זאָל דערגרייכט ווערן מיט יער הילף פון פעריאָדישע קאָנפערענצן. אחוצדעם זאָל פארזיכערט ווערן א שטענ־דיקע פארבינדונג דורך א שטענדיקן אָרגאַן, פאר שטודירן און מיטארבעטן אין פארשיידענע מיליטערישע פראַגן.

ג) א באַגרעניצטע הילף פון דער ליטווישער ארמיי פאר דער פוילישער מחוץ פון דער ליטווישער טעריטאָריע. צוזאמענארבעט פון דער פוילישער ארמיי מיט דער ליטווישער אויף דער ליטווישער טעריטאָריע. די קענגזייטיקע באַנוצונג פון די טעריטאָריאַלע באַזעס, וועגן, אייזנבאַנען און א. וו. אין א געמיינזאמען סטראַטעגישן אינטערעס.

ד) א איינהייטלעכע קאָמאַנדע אין פאַל פון בשותּפותדיקע אָפעראַציעס פון ביידע ארמייען, איבערלאָזנדיק דעם גרעסטן טייל פון ליטווישן מיליטער אונטער א ליטווישער מיליטער־אָנפירונג.

די אָפּשאַצונג פון דעם דעפענסיווע־כאַראַקטער פון יעדער פאַרויסגעזע־ענער מלחמה־אָפעראַציע וועט געהערן צום בשותּפותדיקן ראַט פאר אויסלענדישע ענינים. אין פאַל פון חלוקי־דעות צווישן די פאָרשטייער פון ביידע רעגירונגען אין ראַט, זיינען זיך פוילן און ליטע מתחייב אונטערצוווארפן זיך דעם באַשלוס פון א בורר, וואָס וועט אויף פאָרויס באַשטימט דורך דער פעלקער־ליגע, מיט דער הסכמה פון ביידע צדדים.

13) צווישן ביידע מלוכות וועט געשלאָסן א עקאָנאָמישע קאָנווענץ, וואָס גייט ווייטער פון דעם פרינציפּ פון דער צום מייסטן פּריווילעגירטער מלוכה.

ביידע מלוכות נעמען אָן דעם פּרינציפּ, פריי אריינצולאָזן די פּראָדוקטן פון דער צווייטער מלוכה מיט געוויסע גייסטיקע אויסנאַמען, וואָס זיינען ארויס־גערופן אָדער דורכן אינעווייניקסטן פיסקאַלן רעזשים, אָדער—ביז וואַנען מען וועט איינשטעלן א איינהייטלעכע מאָנעטאַרע סיסטעם—דורך דעם אומגלייכן צו־שטאַנד פון דער וואַלוטע.

עס וועט געבילדעט א בשותּפותדיקער עקאָנאָמישער ראַט, אין וועלכן עס גייען אריין צו 3 פאָרשטייער פון יעדער מלוכה. זיין אויפגאַבע וועט זיין:

א) אכטונג געבן, מען זאָל אויספירן דעם צאָל־אָפּמאַך.

ב) ענדערן דעם דאָזיקן אָפּמאַך אין פאַל פון נויטווענדיקייט.

ג) זיך פארנעמען מיט אלערליי בשותּפותדיקע עקאָנאָמישע פראַגן, (טראַנספּאָרט און וועגן, מאָנעטאַרע סיסטעם, פיסקאַלער רעזשים, מאָנאָפּאָלן, איינקויף פון סחורות אין אויסלאַנד, עקאָנאָמישע קאָנווענצן).

דער ראַט וועט אויך צושטעלן ביידע רעגירונגען א בשותּפותדיקן באַריכט.

14) פוילן וועט צו יעדער צייט געזיכערט א פרייער צוטריט צו די ליטווישע פּאָרטן און פרייער טראַנזיט דורך דער ליטווישער טעריטאָריע פאר סחורות־טראַנספּאָרטן און אויך מלחמה־מאַטעריאַלן.

15) אין פאַל, אויב צווישן ביידע לענדער וועט קומען צו א מיספאַר־שטייעניש בנוגע דער אויסטייטשונג פון דער איבערדערמאָנטער קאָנווענץ, זיינען זיי זיך מתחייב אונטערצוווארפן דעם באַשלוס פון א בורר, וואָס די פעלקער־ליגע וועט באַשטימען מיט זייער הסכּם.

ווי מיר זעען אַלזאָ, איז הימאַנסעס פּראָיעקט א קאָמפּראָמיס־פּראָיעקט, וואָס דער מחבר אליין האָט איבעריקנס אָפן אָנערקענט. ביידע צדדים זיינען דעריבער געבליבן פון אים ניט צופרידן, אָדער אַלנפאַלס געוואָלט מאַכן א אָנשטעל, אַז זיי זיינען ניט צופרידן. און כאָטש זיי האָבן ביידע אויסגעדריקט זייער הסכּמה אָנצוהייבן אונטערהאַנדלונגען אויפן גרונד פון דעם דאָזיקן פּראָ־יעקט, האָבן זיי געמאַכט דערביי פאַרשיידענע תּנאים און צוגע־געבן קאָנטרפּאָרשלאָגן, וואָס מאַכן צו גאָרנישט דעם דאָזיקן פּראָיעקט, ווי מיר וועלן זען ווייטער.

נאָך איידער די צדדים זיינען איבערגעגאַנגען צו א דיס־קוסיע איבער הימאַנסעס פּראָיעקט, האָבן זיי אָנגעהויבן א דעבאַטע איבער דעם קערן פון סיכסוך—איבערן ענין ווילנע. אשכּנזי האָט געפאָדערט, אַז די ליטווינער זאָלן מאָטיווירן זייערע טענות אויף ווילנע. דאַן האָט גאַלוואַנאַוסקאַס צוגעשטעלט א מעמאָראַנדום, וואָס דאַרף באַגרינדן די רעכט פון ליטע אויף ווילנער קאַנט.

די וויכטיקסטע אַרגומענטן פון דעם מעמאָראַנדום זיינען:

1) יורידישע מאָטיוון. ראַטנרוסלאַנד האָט אָנערקענט די אומאָפּהענגיקייט פון ליטע דורכן מאָסקווער אָפּמאַך פון 12־טן יולי 1920; דער 2־טער אַרטיקל פון דעם דאָזיקן אָפּמאַך שטעלט פעסט די גרעניץ צווישן ביידע מלוכות אויף אַזאַ אופן, וואָס לאָזט ניט איבער קיין שום אָרט פאַר ספקות וועגן אָנערקענען ווילנע און איר טעריטאָריע פאַר ליטע. די גרעניץ צווישן רוס־לאַנד און ליטע, אָנגעמערקט דורכן מאָסקווער אָפּמאַך, שטעלט זיך אָפּ אויף מערב ביי דער צוזאַמענגיסונג פון די טייכן גאָראָדניאַנקאַ און באָבר.

אַז דער רוסיש־פוילישער אָפּמאַך אין ריגע איז ניט מבטל דעם מאָסקווער אָפּמאַך, באַווייזט די נאָטע פון רוסישן פאָלקס־קאָמיסאַר פאַר אויסלענדישע ענינים טשיטשערין צום ראַטן־פאָר־שטייער אין קאָוונע ה׳ אַראַלאָוו, וואו עס שטייט:

„דער ריגער אָפּמאַך איז בשום אופן ניט מבטל דעם רוסיש־ליטווישן אָפּמאַך אין מאָסקווע פון 12־טן יולי 1920. דער ריגער אָפּמאַך באַשליסט, אַז די ווילנער פראַגע דאַרף ערליידיקט ווערן אויסשליסלעך צווישן ליטע און פוילן, דאָס קומט גאָר ניט אין סתירה מיטן רוסיש־ליטווישן אָפּמאַך, וואָס בלייבט אין פולער קראַפט נאָכן אונטערשרייבן דעם ריגער אָפּמאַך.

די סובערענע הערשאַפט איבער ווילנע, וואָס די רוסישע רעפובליק האָט איבערגעגעבן דער ליטווישער, וועט געהערן צו דער לעצטער אַזוי לאַנג, ווי זי וועט אַליין ניט באַשליסן איבער־צוגעבן די סובערענע מאַכט דער פוילישער רעפובליק".

2) עטנאָגראַפישע מאָטיוון. אין ווילנער געביט אויסער די טעריטאָריעס ביי דער מזרח־גרעניץ, בילדן די ליט־ווינער די איינגעבוירענע באַפעלקערונג. אין אָנהייב פון צווייטן יאָר־טויזנט נאָך קריסטוס געבורט באַווייזן זיך אין ליטע די יידן. מען געפינט אויך א קליינע צאָל פון פראַוואָסלאַווע סלאַוון־רוסן, טאָטערן און קאַראַאימער. וואָס איז שייך צו א עטנאָגראַפיש־פוי־לישער באַפעלקערונג, דערמאָנען וועגן איר גאָרניט די היס־טאָרישע דאָקומענטן, וואָס ריידן וועגן ווילנער קאַנט, זיי ריידן נאָר וועגן א אומבאַדייטנדן פוילישן עלעמענט, וואָס האָט עמיג־רירט קיין ווילנע און אַנדערע שטעט. עס איז ניט פאַראַן קיין שום באַגלויבטע ידיעה וועגן א מאַסן־קאָלאָניזאַציע פון פּאָליאַקן. די ליטווישע געזעצגעבונג (ליטווישער סטאַטוט) האָט ניט באַ־גינסטיקט די עמיגראַציע אין ליטע פון פרעמדע און באַזונדערס פון פּאָליאַקן, וואָס האָבן ניט געטאָרט ניט קויפן ערד, ניט פאַר־נעמען עפנטלעכע שטעלעס, איבעריקנס אין סתירה מיט די אַקטן פון דער אוניע.

די געדיכטע באַפעלקערונג פון ווילנער קאַנט באַנוצט נאָך ביז אויף היינטיקן טאָג אין טעגלעכן געברויך די ליטווישע שפּראַך אויף א פּאַס פון דער טעריטאָריע, וואָס הייבט זיך אָן צו צפון פון ווילנע אין פּאָסטאַוו, ציט זיך דורך סווענציאַן, יאָ־נישקי, מייששיגאָלע, יעוויע און גייט צו דרום־צו דורך אָלקעניק, איישישאָק, בעניאַקאָן, דעוועניששאָק און לאַסדון (אָשמענער קרייז). נאָר אחוץ דעם געביט, ווערט נאָך ליטוויש באַנוצט אין פאַרשיידענע אַנדערע ערטער.

לויט די ערשטע סטאַטיסטישע ידיעות איבער דער באַפעל־קערונג פון ווילנער גובערניע פון שטאַנדפּונקט פון דער שפּראַך פון די יאָרן 1856—1863, זיינען פאַראַן אין ווילנער קאַנט— קאַטוילן און פראַוואָסלאַוונע 757,954 [illegible]טווינער, סיי קאַטוילן און סיי פראַוואָסלאַוונע 55,2 פּראָצענט, פראַוואָסלאַוונע ליט־ווינער 3,6 פּראָצענט, פּאָליאַקן 20,3 פּראָצענט, ווייסרוסן 22,3 פּראָצענט, קליין־און גרויס־רוסן 2 פּראָצענט.

אַראָפּרעכענענדיק די קרייזן, וואָס ליגן אויסער די גרעניצן, וואָס זיינען פעסטגעשטעלט געוואָרן דורכן רוסיש־ליטווישן אָפּמאַך

פון 12־טן יולי 1920, באקומען זיך פאלגנדיקע ציפערן: אלגעמיינע באפעלקערונג קאטוילן און פראוואסלאווע 544.191, ליטווינער פראוואסלאוונע און קאטוילן 69,7 פראצ., פראוואסלאוונע ליטווינער 4,6 פראצ., פאליאקן 16,2, ווייס־רוסן 11,9, קליין־ און גרויס־רוסן 1,9 פראצ.

לויט דער פאלקס־ציילונג פון יאר 1897, דער איינציקער, וואס איז געווארן אויסגעפירט אויף א וויסנשאפטלעכן יסוד, זיינען אין גאנץ ווילנער גובערניע געווען 1,591,20 איינוואוינער, בתוכם גרויס־רוסן 4,94 פראצ., קליין־רוסן 0,06, ווייס־רוסן 56,05, פאליאקן 8,17, ליטווינער 17,59, דייטשן 0,24, יידן 12,72, אנדערע 0,23.

שטאט ווילנע. 154,532 איינוואוינער, אין דעם מיליטער 9,3 פראצ., גרויס־רוסן 20,2, קליין־רוסן 0,3, ווייס־רוסן 4,2, פאליאקן 30,9, ליטווינער 2, דייטשן 1,1, יידן 40,3, אנדערע 1 פראצ.

ווילנער קרייז אן דער שטאט — איינוואוינער 208,781, גרויס־רוסן 3,3 פראצ. קליין־רוסן 0 פראצ., ווייס־רוסן 42, פאליאקן 12,1, ליטווינער 35, דייטשן 0,2, יידן 7,4.

דיסנער קרייז. 204,923 איינוואוינער, גרויס־רוסן 5,9, קליין־רוסן 0 פראצ., ווייס־רוסן 81,2, פאליאקן 2,4, ליטווינער 0,3, דייטשן 0,1, יידן 10,1.

לידער קרייז. 205,767 איינוואוינער, מיליטער 0,9, גרויס־רוסן 1,2, קליין־רוסן 0 פראצ., ווייס־רוסן 73,2, פאליאקן 4,6, ליטווינער 8,7, דייטשן 0 פראצ., יידן 12,2, אנדערע 0,1.

אשמענער קרייז. 233,559 איינוו. ארמיי 0,2, גרויס־רוסן 2,3, קליין־רוסן 0 פראצ., ווייס־רוסן 80,1 פראצ., פאליאקן 1,7, ליטווינער 3,8, דייטשן גארניט, יידן 12,1, אנדערע 0,1.

סווענציאנער קרייז. 172,231 איינוואוינער, גרויס־רוסן 5,4, קליין־רוסן גארניט, ווייס־רוסן 47,6, פאליאקן 6, ליטווינער 33,8, דייטשן גארניט, יידן 7,1, אנדערע 0,1.

טראקער קרייז. 203,401 איינוואוינער, מיליטער 1,6, גרויס־רוסן 4,6, קליין־רוסן 0,1, ווייס־רוסן 15,8, פאליאקן 11,2, ליטווינער 58,1, דייטשן 0,2, יידן 9,5, אנדערע 0,5.

ווילייקער קרייז. 208,013 איינוואוינער, גרויס־רוסן 0,9, קליין־רוסן גארניט, ווייס־רוסן 87 פראצ., פאליאקן 2,5, ליטווינער גארניט, דייטשן גארניט, יידן 9,5, אנדערע 0,1.

ארויסנעמענדיק די קרייזן, וואס ליגן מחוץ די גרעניצן, וואס זיינען פעסטגעשטעלט דורכן רוסיש־ליטווישן אפמאך פון 12־טן יולי 1920, באקומען מיר, לויטן מעמאראנדום, פאלגנדיקע ציפערן פאר ווילנער גובערניע אן דיסנער און ווילייקער קרייזן:

סך־הכל 1,178,807 איינוואוינער, גרויס־רוסן 5,4, קליין־רוסן גארניט, ווייס־רוסן 46,1, פאליאקן 10, ליטווינער 23,6, דייטשן גארניט, יידן 13,7, אנדערע 1,2.

לויט די ידיעות פון דער רוסישער פאלקס־ציילונג פון יאר 1897, האט די אלגעמיינע צאל פון דער דארפישער באפעלקערונג אין די 5 קרייזן באטראפן 714,061 איינוואוינער. פון דעם פאליאקן 3,2 פראצ. ווייס־רוסן 54, רוסן 1,4, ליטווינער 32,6, יידן 7,1.

ה׳ דמאווסקי אליין, אין זיין ווערק „די פוילישע פראגע“ פאריז, 1909, זייט 37, שאצט ניט מער ווי 25 פראצ. די צאל פון איינוואוינער פון ווילנער פראווינץ, וואס ריידן פויליש.

3) דער ווילן פון דער באפעלקערונג. די שטעלונג פון דער באפעלקערונג, איבערהויפט פון דער, וואס רעדט ניט פויליש, האט זיך אויסגעדריקט פיל מאל אין דעם

זין, אז ווילנע און איר געביט דארף פאראייניקט ווערן צו ליטע. באזונדערס האט זיך עס אויסגעדריקט אין דער עפאכע פון די צוגרייטונגען צו די וואלן פון סיים, וואס איז געווען פראיעקטירט דורך גענ. זשעליגאווסקי. די ליטווישע, יידישע און ווייס־רוסישע באפעלקערונג, פארשטייענדיק דעם ציל פון די וואלן, האבן זיך אנטזאגט אנטיילצונעמען אין זיי.

4) עקאנאמישע מאטיוון. כמעט די גאנצע ליטווישע טעריטאריע ליגט אין ניעמאנער באסיין, און אדאנק דעם בילדעט זי פון געאגראפישן און עקאנאמישן שטאנדפונקט אן שום ספק א אומטיילעוודיקע איינהייט. ווען מען זאל ארויסנעמען וועלכן עס איז ראיאן פון דער גאנצער סיסטעם, וועט עס גלייך ארויסרופן א חורבן אי אין דעם ראיאן, אי אין אלע איבעריקע.

פון שטאנדפונקט פון עקספלואטאציע פון די ליטווישע אייזנבאנען, איז ווילנע דער הויפטצענטער פון קאנט.

אויב מען וועט צעטיילן דעם באסיין פון ניעמאן, ד. ה. ליטע, אויף 2 טיילן, וועט עס האבן א קלאגעדיקן איינפלוס אויף דער עקספלואטאציע פון די באנען, און ממילא אויף גאנצן עקאנאמישן לעבן.

ווילנע איז די הויפטשטאט פון ניעמאנער באסיין. זי איז שטענדיק געווען א וויכטיקער עקאנאמישער צענטער פון דעם דאזיקן קאנט, די אנטוויקלונג פון וועלכן האט געהאט א דירעקטן איינפלוס אויפן וואוקס פון דער שטאט. אט פארוואס ווילנע איז פון עקאנאמישן שטאנדפונקט א ארגאנישער אינטעגראלער טייל פון ניעמאנער באסיין, ד. ה. פון ליטע.

ווען מען זאל צעטיילן די ליטווישע טעריטאריע, וואס ליגט אין ניעמאנער באסיין, וואלט עס געהייסן צעשניידן א לעבעדיקן עקאנאמישן ארגאניזם, וואס זיין הונדערטיאריקע טעטיקייט האט פעסט באוויזן זיין איינהייט און נוצלעכקייט. ווען מען זאל אמפוטירן דעם דרום־טייל פון באסיין, אונטערן אויסרייד, אז ער איז צום ווייטסטן פון ים, און פאראייניקן אים קעגן דער שטים פון דער לאגיק צו פוילן, אזוי ווי דאס פארלאנגט די היינטיקע ווארשעווער רעגירונג, וואלט עס געבראכט צו א פולשטענדיקן חורבן פון גאנצן צעטיילטן קאנט.

די שטאט ווילנע, ארויסגעריסן אויף אזא אופן פון ליטע און פאראייניקט צו פוילן, וואלט פארוואנדלט געווארן אין א קליינער פראווינציעלער שטאט, ווייט פון צענטער פון פוילן, און איר האנדל און אינדוסטריע וואלט אינגיכן אונטערגעגאנגען. אין פאל פון פאראייניקונג צו פוילן, וואלט ווילנע אנשטאט אויפצובליען, געווארן א טויטע שטאט.

אז דאס, וואס מיר זעען פארויס איז ריכטיק, באווייזט די לאגע פון דרום־טייל פון ליטע און פון ווילנע צייט דער פוילישער אקופאציע. דער האנדל איז כמעט אינגאנצן פארשוואונדן. די אינדוסטריע האט זיך פולשטענדיק אפגעשטעלט. דער פרייז פון ערד און אומבאוועגלעכע גיטער איז געוואלטיק געפאלן. א פולשטענדיקער שטילשטאנד אין די געשעפטן. א שטארקע ארבעטסלאזיקייט.

פון די 180,000 איינוואוינער פון דער שטאט, געפינען זיך כמעט 30,000 אין די אינטערנאטן. די באפעלקערונג וואנדערט אויס פון ווילנע קיין קאוונע. די שטאט איז ניט פעאיק צו דעקן די הוצאות. די פוילישע רעגירונג איז געצוואונגען צו געבן אומגעהייערע סומען צו דעקן דעם דעפיציט פון ווילנער ביודזשעט און העלפן די 30,000 איינוואוינער, וואס געפינען זיך אין גרויס עלנט, אלץ מיטן צוועק צו שאפן „טענדענצן און סימפאטיעס פאר פוילן“.

צוליב דעם באדייטנדן שטח, וואס טיילט אפ ווילנע פון פוילן, זיינען אזעלכע פראדוקטן, ווי זאלץ, צוקער און אנד. וואס פעלן ניט אין פוילן, א סך טייערער אין ווילנע ווי אין קאוונע,

טראָץ דעם אויסערגעוויינלעך נידעריקן קורס פון פאַרשיידענע טיפּן פוילישע מאַרקן.

וואָס איז שייך לעבנסמיטלען, געפינט זיך די ווילנער טעריטאָריע, אָפּגעטיילט פון ליטע אַדאַנק דער פוילישער אָקופּאַציע, אין זייער אַ טרויעריקער לאַגע. דאָס עקאָנאָמישע לעבן פון דעם אָקופּירטן טייל פון ליטע איז פּאַראַליזירט, ווייל צוליב זיין געאָגראַפישער לאַגע קען ער עקסיסטירן נאָר זייענדיק פאַרבונדן מיטן ים, פון וועלכן עס טיילט אים היינט אָפּ די פוילישע אָקופּאַציע און פון וועלכן די וואַרשעווער רעגירונג וויל אים אויף אייביק אָפּטיילן.

אויף גאַלוואַנאַוסקאַסעס טענות האָט אשכנזי געענטפערט מיט אַ מעמאָראַנדום, וואָס פרעגט אָפּ די רעכט פון ליטע אויף ווילנער קאַנט:

אשכנזי ווייזט צוערשט אָן דעריף, אַז גאַלוואַנאַוסקאַס מישט צונויף 2 באַגריפן: היסטאָרישע און עטנאָגראַפישע ליטע. די ליטווינער האָבן שטענדיק געבילדעט נאָר אַ אומבאַדייטנדן טייל פון דער באַפעלקערונג פון דער אַמאָליקער היסטאָרישער ליטע און ניט האָבנדיק ניט קיין סוחרים-שטאַנד, ניט קיין בעלי-מלאכות האָבן זיי ניט געשפּילט קיין שום ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט ווילנע, וואו עס האָבן געוואוינט ווייס-רוסן, דייטשן, איינגעוואַנדערטע פּאָליאַקן און יידן. די הויפּטשטאָט פון דער עטנאָגראַפישער ליטע איז קיינמאָל ניט געווען ווילנע, נאָר טראָק.

וואָס איז שייך די סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן, וואָס גאַלוואַנאַוסקאַס האָט געבראַכט, זאָגט אשכנזי, אַז זיי האָבן ניט קיין שום וויסנשאַפטלעכן יסוד און זיי זיינען טענדענציעז, אַדאַנק די רוסיפיקאַטאָרישע צילן פון דער רוסישער רעגירונג. אשכנזי באַהויפּט, אַז די צאָל ליטווינער איז דווקא ריכטיק אָנגעגעבן, ווייל די ליטווינער טיילן זיך דייטלעך אויס פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג אַדאַנק זייער אייגנאַרטיקער שפּראַך. אַקעגן-זשע, די פּאָליאַקן און די ווייס-רוסן האָט די צאַרישע רעגירונג געהאַט די מעגלעכקייט צו פאַררעכענען פאַר רוסן, ווייל זייער שפּראַך איז ענלעך צו רוסיש. אשכנזי שטיצט זיך אויף דער סטאַטיסטיק פון יאָר 1916 (דורכגעפירט דורך די דייטשן), וואָס האָט געגעבן 30 פּראָצ. פּאָליאַקן, און אויף דער סטאַטיסטיק פון 1919 (דורכגעפירט דורך די פּאָליאַקן), וואָס האָט געגעבן 63 פּראָצ. פּאָליאַקן (אשכנזי רעכנט אַראָפּ די טיילן פון טראָקער, ווילנער און סווענציאַנער קרייזן, וואָס ליגן פון יענער זייט דעמאַרק-ליניע און האָבן אַ גרעסערן פּראָצענט ליטווינער); אַזוי-אַרום באַקומט זיך אין די איבעריקע קרייזן פון מיטל-ליטע אַ גרעסערער פּראָצענט פּאָליאַקן. דעם גרויסן אונטערשייד אין דער צאָל פּאָליאַקן צווישן די פאַרשיידענע סטאַטיסטיקס דערקלערט אשכנזי דערמיט, וואָס עס האָט זיך וואָס ווייטער אַלץ מער פאַרשטאַרקט דאָס נאַציאָנאַלע באַוואוסטזיין פון די פּאָליאַקן און ענדלעך (אין יאָר 1919) האָבן זיי געהאַט די פולע מעגלעכקייט, זיך צו דעקלאַרירן צו דער פוילישער נאַציאָנאַליטעט. אין שטאָט ווילנע ויינען לויט אשכנזיס ידיעות פאַראַן 56 פּראָצ. פּאָליאַקן און יידן נאָר 30 פּראָצ. ווי ווייט די דאָזיקע ידיעות זיינען ריכטיק, קען מען זען דערפון, וואָס אפילו דער ווילנער ענדעקישער מאַגיסטראַט איז מודה, אַז אין ווילנע זיינען פאַראַן 36 פּראָצ. יידן.

באַזונדער אינטערעסאַנט זיינען אשכנזיס יורידישע מאָטיוון. אין ריגער שלום-אָפּמאַך געפינט זיך אַ פּונקט, אַז פוילן זאָגט זיך אָפּ פון וועלכע עס איז פּרעטענזיעס אויף די טעריטאָריעס, וואָס ליגן צו מזרח פון דער פויליש-רוסישער גרעניץ, פעסטגעשטעלט דורכן ריגער אָפּמאַך. פּראָפ. אשכנזי מאַכט דערפון אַזאַ פּשטל: אויב די ראַטנמאַכט האָט געפאָדערט, אַז פוילן זאָל זיך אַנטזאָגן פון די דאָזיקע טעריטאָריעס, הייסט עס, אַז פוילן האָט

געהאַט אויף זיי רעכט, און אַזוי ווי די רעכט זיינען דיזעלבע, ווי אויף אַלע אַנדערע טעריטאָריעס, וואָס האָבן געהערט צו פוילן פאַר דער ערשטער חלוקה פון פוילן אין יאָר 1772, הייסט עס, אַז די ראַטנמאַכט האָט אָנערקענט די רעכט פון פוילן אויף אַלע טעריטאָריעס, וואָס האָבן געהערט צו איר פאַרן יאָר 1772.

אויף אַזאַ אופן, דרינגט ווייטער אשכנזי, האָט פוילן רעכט ניט נאָר אויף ווילנע, נאָר אויך אויף קאָווגע. פונדעסטוועגן שטעלט פוילן ניט אַרויס קיין טענות אויף קאָוונע, און אויב בנוגע ווילנע שטעלט זי אַרויס טענות, איז דאָס דערפאַר, וואָס ווילנער קאַנט האָט אַ פוילישע מערהייט.

ווייטער טענהט אשכנזי, אַז די ווילנער באַפעלקערונג האָט זיך שוין אָן אַ שיעור מאָל אַרויסגעזאָגט, אַז זי וויל געהערן צו פוילן. והא ראיה:

1) די ווילנער באַפעלקערונג האָט אין יאָר 1919 באַגריסט דעם אַריינמאַרש פון דעם פוילישן מיליטער קיין ווילנע און אים געגעבן הילף;

2) די אָרטיקע באַפעלקערונג האָט פרייוויליק צוגעשטעלט דער פוילישער אַרמיי 2 דיוויזיעס, ד. ה. $^{1}/_{10}$ פון אַלע פוילישע באַוואָפנטע קרעפטן.

3) אין ערשטן יאָר נאָכן פאַרנעמען ווילנע, האָט די אָרטיקע באַפעלקערונג צוגעשטעלט פרייוויליק דער פוילישער רעגירונג טויזנטער פּעטיציעס, פאַרזען מיט הונדערטער טויזנטער חתימות, וואָס האָבן געפאָדערט צו פאַראייניקן ווילנע צו פוילן.

4) אין יולי 1919 זיינען פאָרגעקומען אין ווילנער קאַנט וואַלן צו אַ נאַציאָנאַל-ראַט, וואָס האָט אויסגעקליבן אַ דעלעגאַציע צו פאָרן קיין פּאַריז, פאָדערן ביים העכסטן ראַט צו פאַראייניקן ווילנע מיט פוילן.

5) אין מערץ 1920 איז אין ווילנע פאָרגעקומען אַ צוזאַמענפאָר פון דער דאָרפישער באַפעלקערונג פון ווילנער קאַנט. דער דאָזיקער צוזאַמענפאָר האָט אָנגענומען אַ רעזאָלוציע צו פאַראייניקן ווילנער קאַנט צו פוילן.

6) אין דער צייט פון דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע אין יאָר 1920 האָט די באַפעלקערונג צוזאַמען מיט די פּאָליאַקן געפירט אַ קאַמף קעגן די באָלשעוויקעס.

7) דער פאַקט, אַז ליטע האָט געוואָלט אַנעקסירן ווילנע, האָט אַרויסגערופן אַ אומצופרידנהייט צווישן דער באַפעלקערונג, און אַלס רעזולטאַט דערפון איז געווען זשעליגאָווסקיס אַקציע. דער אומשטאַנד, וואָס די ליטווישע אַרמיי האָט געמוזט אָפּטרעטן, באַווייזט, אַז די סימפּאַטיעס פון דער באַפעלקערונג זיינען געווען אויפן צד פון פוילן.

8) ווען אין מערץ 1921 האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער פּלעביסציט וועט ניט פאָרקומען, האָט זיך אָנגעהויבן אין גאַנצן קאַנט אַ פּראָטעסט-באַוועגונג. אויף פילצאָליקע מיטינגען און צוזאַמענפאָרן זיינען אָנגענומען געוואָרן רעזאָלוציעס וועגן אָנערקענען די זעלבסטבאַשטימונגסרעכט פון דער באַפעלקערונג.

9) די שטאָטראַטן פון ווילנער קאַנט מיט ווילנער שטאָט-ראַט בראש, ווי אויך די סיימיקעס פון גאַנצן קאַנט, האָבן זיך שוין אַ סך מאָל אַרויסגעזאָגט פאַר פאַראייניקן ווילנע צו פוילן.

אַז די פּאָליאַקן האָבן ווילנע ניט געבויט, באַווייזט דאָס נאָך ניט, אַז ווילנע דאַרף געהערן צו ליטע, בפרט נאָך אַז אשכנזי האָט מיט רעכט אויפגעוויזן, אַז די ליטווינער, אַלס פּויערים-פאָלק, האָבן ווילנע ניט געקענט אויפבויען, וואָס ס'באַווייזט אויך דער פאַקט, אַז ביי היינטיקן טאָג ציילן זיי 2,5 פּר. צ. אין שטאָט ווילנע. און ווען די ליטווינער וואָלטן אפילו יאָ געבויט ווילנע מיט הונדערטער יאָרן צוריק, צי איז עס אַ מאָטיוו צו פאָדערן ווילנע אין 20-טן יאָרהונדערט? האָט דאָך אשכנזי ריכטיק אָנגעמערקט, אַז אויב אַזוי, דאַרף דאָך קראָקע, צום ביישפּיל,

געהערן צו די דייטשן. וואָס איז שייך די סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן, טענהן דאָך די ליטווינער אַליין, אַז אין ווילנער קאַנט איז אין פאַרלויף פון לעצטן יאָרהונדערט קיינמאָל ניט געווען מער ווי 32 פראָצ. ליטווינער, און אויב מען וועט אַראָפּנעמען די טיילן פון ווילנער, טראָקער און סווענציאַנער קרייזן, וואָס געהערן שוין לאַנג צו ליטע, באַקומט זיך דאָך אַ סך אַ קלענערער פראָצ. ליטווינער.

דאָס זעלבע איז מיט אשכנזיס טענות. וואָלטן געווען ריכטיק די ידיעות, וואָס אשכנזי האָט צוגעשטעלט, אַז אין דער אַזוי־גערופענער מיטל־ליטע זיינען פאַראַן גאַנצע 63 פראָצ. פּאָליאַקן, וואָלט דאָך צווישן די פוילישע פּאַרטייען אַליין ניט געווען און ניט געקענט זיין קיין צוויי מיינונגען, צו וועמען ווילנע דאַרף געהערן, אַזוי גוט ווי עס איז ניטאָ קיין צוויי מיינונגען וועגן אייבערשלעזיע, טראָץ דעם וואָס דער פּלעביסציט האָט באַוויזן אַ דייטשע מערהייט. קיינער אין פוילן גלויבט אָבער ניט, אַז אין ווילנער קאַנט זיינען טאַקע פאַראַן אַזוי פיל פּאָליאַקן און מען ווייס גאַנץ גוט דעם ווערט פון סטאַטיסטישע ידיעות, וואָס ווערן געזאַמלט לשם פּאָליטיק. ווייסן מיר דאָך, אַז די פאַרשיידענע באַאַמטע נעמען זיך אַליין דאָס רעכט צו פאַררעכענען די אָדער יענע פּערזאָן צו דער אָדער יענער נאַציאָנאַליטעט, אַז די באַאַמטע אין ווילנע שרייבן אין די פּעסער: „מלוכה־צוגעהעריקייט — פוילישע", הגם דער גורל פון ווילנע איז נאָך ניט באַשטימט. האָט דאָך דאָ ניט לאַנג דער באַרימטער פוילישער גרייז־גרויער פּראָפעסאָר באָדוען דע־קורטענע, איינער פון די בעסטע מענטשן אין פוילן, געשריבן, אַז די פּאָליאַקן פירן די זעלבע פּאָליטיק בנוגע די פרעמד־געבוירענע ווי די רוסן אין די אַלטע גוטע צייטן, ווען אין סובאַלקער גובערניע האָט מען אַזוי קונציק דורכגעפירט די פאָלקס־ציילונג, אַז 200,000 ליטווינער זיינען פאַרשוואונדן געוואָרן און מ'האָט זיי פאַררעכנט פאַר רוסן אָדער פּאָליאַקן.

די מעשה איז, וואָס ביידע צדדים ספּעקולירן אויף דער פינסטערקייט און שוואַכן נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין פון די ווייסרוסישע פויערים, וועלכע מישן צונויף דעם באַגריף „רעליגיע" מיט דער נאַציאָנאַליטעט, און ווייסן אַליין ניט, צו וועלכער נאַציע זיי געהערן. טראָצדעם האָבן סיי פוילן סיי ליטע מורא פאַר אַ ערלעכן שטרייט, פאַר אַ ערלעכער פאָלקס־אָפּשטימונג און זוכן כלערליי מיטלען, צו מאַכן פון דער פאָלקס־אָפּשטימונג אַ קאַריקאַטור. קיינער וועט דאָך ניט נעמען ערנסט אשכנזיס טענות, אַז ווילנע דאַרף געהערן צו פוילן, ווייל די פּאָליאַקן האָבן באַגריסט די פוילישע אַרמיי אָדער געהויבן די הענט אויף מיטינגען, ניט ווייסנדיק אָפּט אַפילו, פאַר וואָס זיי שטימען.

אַזוי צי אַזוי, אשכנזי האָט אַליין געוואוסט, אַז זיינע טענות זיינען ניט איבעריקס פעסט, און אויב ער האָט יאָ געמאַכט אַ אָנשטעל און ניט אָנגענומען גלייך הימאַנסעס פּראָיעקט, נאָר געשטעלט אַ תנאי, אַז מען זאָל צולאָזן פאָרשטייער פון דער ווילנער באַפעלקערונג, איז עס ערשטנס דערפאַר, ווייל ער האָט ניט געוואָלט אַרויסווייזן פאַר ליטע זיין צופרידנהייט מיטן פּראָיעקט, און צווייטנס האָט ער און, דער עיקר, די וואַרשעווער רעגירונג, וועמען ער האָט רעפּרעזענטירט, מיטן פויער וויטאָס בראש, ניט געוואָלט געבן קיין מאַטעריאַל פאַר אַגיטאַציע די ענדעקעס ביי די קומענדיקע סיים־וואַלן.

מיט די ליטווינער איז עפּעס אַנדערש. זיי האָבן געהאָפט אויף ענגלאַנד, אַז זי וועט מקיים זיין איר הבטחה און זיי אונטערטראָגן ווילנע. בכן צו וואָס דאַרפן זיי זיך פאַרדרייען אַ קאָפּ מיט פוילן, בפרט נאָך אַז דעם 13־טן מאַי, אין דער צייט פון די בריסעלער אונטערהאַנדלונגען, איז ללאָיד דזשאָרדזש אַרויסגעטראָטן מיט אַ פייערדיקער רעדע, אין וועלכער ער האָט

געשאָטן פעך און שוועבל אויף פוילן, דעם אומדאַנקבאַרן קינד פון דער קאָאַליציע, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, און אויסגעזאָגט אַ סוד פון חדר, אַז לויטן אָפּמאַך פון ענגלאַנד, פראַנקרייך, איטאַליע און אַמעריקע דאַרף ווילנע געהערן צו ליטע. האָט טאַקע גאַלוואַנאַוסקאַס גלייך נאָך דער ערקלערונג, אַז ער נעמט אָן הימאַנסעס פאָרשלאָג, אַלס אַ יסוד פאַר דיסקוסיע, צוגעשטעלט זיין אייגענעם פּראָיעקט, אין וועלכן עס רעדט זיך אַבסאָלוט ניט וועגן אַ קאַנטאָנאַלער סיסטעם, נאָר ליטע איז זיך בלויז מתחייב צו גאַראַנטירן די מינדערהייטס־רעכט פאַר די פּאָליאַקן (וועגן יידן און ווייסרוסן פאַרשוויגט דער ליטווישער פּראָיעקט דיפּלאָמאַטיש, פאַרגעסנדיק, אַז צוזאַמען בילדן זיי אַ מערהייט אין ווילנער קאַנט).

אַלס ענטפער אויף דעם דאָזיקן פּראָיעקט, האָט אשכנזי צוגעשיקט אַ נאָטע צו הימאַנסן, אין וועלכער, אָנווייזנדיק אויפן געוואַלטיקן אונטערשייד צווישן הימאַנסעס און גאַלוואַנאַוסקאַסעס פּראָיעקט, דריקט ער בכלל אויס אַ ספק, צי די ווייטערדיקע אונטערהאַנדלונגען האָבן וועלכן עס איז זין, אויב מען זאָל אַפילו צולאָזן פאָרשטייער פון ווילנער קאַנט.

פאָרמעל זיינען צוליב אשכנזיס פאָדערונג, צוצולאָזן פאָרשטייער פון ווילנער קאַנט, איבערגעריסן געוואָרן די פויליש־ליטווישע אונטערהאַנדלונגען ביז דער זיצונג פון ראַט פון דער פעלקער־ליגע דעם 17־טן יוני. אויף וויפיל פוילן האָט באמת זיך גערעכנט מיט דער ווילנער פאָרשטייערשאַפט, קען מען זען דערפון, וואָס אין אַ געשפּרעך מיט אַ צייטונגס־מיטאַרבעטער האָט דער שעף פון דער מיטל־ליטווישער סעקציע אין פוילישן מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים גראַף **קאָסאַקאָווסקי**, ערקלערט, אַז „יורידיש האָט גענ. זשעליגאָווסקי דאָס רעכט צו נאָמינירן פאָרשטייער" און פאָרן וועלן די, וואָס רעפּרעזענטירן די מערהייט (לייען: ענדעקעס), נאָר פונדעסטוועגן וועלן פאָרקומען וואַלן, אָבער קיין פינפאַכיקע וועלן עס ניט זיין. עס האָט זיך געהאַנדלט פּשוט אין דעם, אַז מען זאָל צונויפרופן אַ צוזאַמענפאָר פון די סיימיקעס (זעלבסטפאַרוואַלטונגען פון די קרייזן) און שטאָטראַטן, זיי זאָלן זיך אַרויסזאָגן וועגן דער פּאָליטישער לאַגע פון ווילנע, און עווענטועל אויסטיילן אַ דעלעגאַציע קיין בריסעל.

בינו לבינו איז אָנגעקומען דער 28־טער יוני, ווען דער ראַט פון דער פעלקער־ליגע אין זשענעווע האָט אָנגענומען פאָלגנדיקע באַשלוסן וועגן פויליש־ליטווישן סיכסוך. עס איז כדאי צו פאַרצייכענען, אַז די זיצונג איז פאָרגעקומען ביי פאַרמאַכטע טירן און די באַשלוסן האָבן אַקצעפּטירט אַלע אָנטיילנעמער, אַחוץ **די דירעקט פאַראינטערעסירטע צדדים — פוילן און ליטע**.

1) די בריסעלער אונטערהאַנדלונגען ווערן **באַנייט דעם 10־טן יולי**. סיי פוילן, סיי ליטע האָבן דאָס רעכט איינצולאַדן אויף דער זיצונג פון דער פעלקער־ליגע פאָרשטייער פון די נאַציאָנאַלע גרופּן, וועלכע קענען זיך אַרויסזאָגן מיטן צוועק צו באַקענען די פעלקער־ליגע מיט זייער שטאַנדפּונקט.

דער געשלאָסענער אָפּמאַך צווישן ביידע צדדים וועט באַשטעטיקט ווערן דורך וואַרשע, קאָוונע און ווילנע.

2) ביסלעכווייז ווערן באַזייטיקט פון זשעליגאָווסקיס אַרמיי אַלע עלעמענטן, וואָס שטאַמען ניט פון מיטל־ליטע. דאָס דאַרף זיך אָנהייבן דעם 8־טן יולי און פאַרענדיקט ווערן דעם 1־טן סעפּטעמבער.

3) עס ווערט אָרגאַניזירט אַ מיליציע, וואָס באַשטייט פון 5000 פוסגייער און 800 רייטער, אונטער דער אָנפירונג פון דער קאָנטראָל־קאָמיסיע. געווער און אַמוניציע, וואָס שטייגן

איבער די באדערפענישן פון דער מיליציע, ווערן ארויסגעפירט פון דער מיטל=ליטווישער טעריטאריע אין זעלבן טערמין.

4) די באאמטע, וואס שטאמען ניט פון שטרייט=געביט, ווערן אויך עוואקואירט.

5) די ליטווישע ארמיי דארף אפטרעטן אויף דעם ארט, וואו זי געפינט זיך אין שלום=צייט, זי דארף פארקלענערט ווערן אין צאל אין באשטימטן טערמין.

דער ראט פון דער פעלקער=ליגע פאדערט אויף ביידע צד'דים צו באנייען די קאנסולארע באציאונגען און צוריקשטעלן ד״ באן=קאמוניקאציע. די מיליטער=קאמיסיע וועט האבן א ווירקונג אויפן פעסטשטעלן די טערמינען פון באנייען די קאמוניקאציע. די זעלבע קאמיסיע וועט מיטהעלפן צו באנייען די קאמוניקאציע צווישן ווילנע און קאוונע ביזן 1=טן סעפטעמבער.

דער באשלוס פון דער פעלקער=ליגע האט ניט באפרידיקט ניט ליטע, ניט פוילן. ליטע האט ניט געקענט און ניט געוואלט איינגיין, אז דעם פויליש=ליטווישן אפמאך זאל ראטיפיצירן דער ווילנער סיים נאך עטלעכע יאר פון פוילישער אקופאציע און בפרט נאך, אז לויטן זשענעווער באשלוס האט געדארפט פארבלייבן דיזעלבע פוילישע אדמיניסטראציע, נאכן באזייטיקן די עלעמענטן, וואס שטאמען ניט פון ווילנער קאנט. זי האט אויך געטענהט, אז אויב זי דארף פארקלענערן און צוריקציען די ארמיי פון גרעניץ, זאל עס פוילן אויך טאן. פוילן ווייטער איז אויך ניט געווען צופרידן פון זשענעווער באשלוס, לויט וועלכן זי האט שוין געדארפט צוטרעטן צו פארקלענערן זשעליגאווסקיס ארמיי און פארוואנדלען זי אין א מיליציע, דערצו אונטער דער אנפירונג פון דער קאנטראל=קאמיסיע פון דער פעלקער=ליגע. „מיר קענען און טארן עס ניט טאן, האבן געטענהט די פוילישע פאליטיקער און היסטעריקער, ליטע וועט עס גלייך אויסנוצן, כדי צו פארכאפן מיט געווער אין האנט ווילנע און אזוי=ארום שאפן פון איר זייט א געשעענעם פאקט". אלע ווילנער פוילישע צייטונגען פלעגן טאג=איין — טאג=אויס ארויסטרעטן מיט שארפע ארטיקלען קעגן דער פעלקער=ליגע און קעגן אנטוואפענונג. „גאזעטא ווילענסקא", ארגאן פון דער פוילישער „סטראזש קרעסאווא" (גרעניץ=שוץ), וואס ווערט סובסידירט פון דער פוילישער מלוכה=קאסע, האט געפאדערט, מען זאל פשוט ניט אריינלאזן די קאנטראל=קאמיסיע און איר געבן נאך א ערגערן אפשניט ווי פאלק. שארדינין, דעם פארזיצער פון דער קאנטראל=קאמיסיע (געוועזענעם אדיוטאנט פון רוסישן גרויספירשט ניקאלאי ניקאלאיעוויטש און קעגנער פון פאראייניקן ווילנע צו פוילן), וועמען פוילישע

סטודענטינס האבן פארווארפן מיט אייער, ווייל ער האט זיי ניט געוואלט אויפנעמען און זיך געווענדט צו זיי אין רוסיש. די טעלעגראפן=אגענטור „איסט עקספרעס" האט גלייך מיט דער ידיעה וועגן די זשענעווער באשלוסן געבראכט א צווייטע ידיעה פון קאוונע, לויט וועלכער לאסטאווסקיס ווייסרוסישע פאלקס=רעגירונג*) זאל האבן ערקלערט קריג זשעליגאווקין.

דאס אלץ צוזאמען מיט די איבערטריבענע ידיעות, וואס די פארשיידענע טעלעגראפן=אגענטורן פלעגן ברענגען וועגן די מיליטערישע הכנות פון ביידע זייטן גרעניץ, האט געשאפן אין ווילנע פונקט ווי אין קאוונע, א אנגעשטרענגטע און נערוועזע שטימונג. מען האט געווארט, וואס פוילן וועט ענטפערן אויפן באשלוס פון דער פעלקער=ליגע.

די פוילישע רעגירונג האט אינגיכן געענטפערט מיט א צווידייטיקער נאטע. פון איין זייט האט זי באטאנט, אז זי אנטזאגט זיך ניט פון אירע רעכט אויף ווילנער קאנט, פון דער צווייטער האט זי מסכים געווען אנצונעמען הימאנסעס פראיעקט אלס א יסוד פאר א דיסקוסיע, כאטש זי האט גלייך צוגעגעבן, אז דאס הייסט נאך ניט, אז זי נעמט אן דעם פראיעקט אינגאנצן, אדער זאגאר וועלכן עס איז פונקט פון אים. וואס איז שייך דער עיקר דער פאדערונג וועגן פארקלענערן זשעליגאווסקיס ארמיי, האט זי זיך געווענדט צו זשעליגאווסקין אליין און אים געבעטן, אז ער זאל אויסארבעטן א פלאן, ווי אזוי ביסלעכווייז צו באזייטיקן פון דער ארמיי און אדמיניסטראציע די פוילישע בירגער.

די ליטווישע רעגירונג דאקעגן האט געטענהט, אז כל=זמן פוילן פירט ניט אויס דעם סובאלקער אפמאך פון 8=טן אקטאבער, לויט וועלכן דאס פוילישע מיליטער דארף פארלאזן ווילנע, הייסט עס, אז מען קען פוילן ניט טרויען און עס קען קיין רייד ניט זיין וועגן ווייטערדיקע אונטערהאנדלונגען. הימאנס האט פון זיין זייט צוגעשיקט פוילן א נאטע אין וועלכער ער פאדערט זי נאכאמאל אויף צו פארקלענערן זשעליגאווסקיס ארמיי און מאכט דעם לעצטן פרוב (כאטש ער איז אליין מודה, אז קיין גרויסע האפענונגען לייגט ער ניט אויף דעם), אז די פוילישע און ליטווישע פארשטייער זאלן זיך צונויפקומען נאכאמאל אין זשענעווע אויפן 25=טן אווגוסט.

---

*) עס האנדלט זיך וועגן א פיקטיווער ווייסרוסישער רעגירונג, אונטערשטיצט דורך דייטשלאנד אין ליטע, וואס האט פרעטענדירט אויף די ווייסרוסישע געביטן, וואס פוילן האט באקומען לויטן ריגער אפמאך, ווי אויך אויף יענע, וואס זיינען פארבליבן אונטער דער סאוועטישער הערשאפט, איר זיצארט איז געווען קאוונע.

.II

סוף אווגוסט זיינען זיך די פוילישע און ליטווישע פאָרשטייער ווידער צונויפגעקומען אין זשענעווע. טראָץ די ערוואַרטונגען, אַז די דעלעגאַציעס וועלן בלויז צוהעלפן הימאַנסן אויסצואַרבעטן אַ באַריכט פאַר דער פעלקער-ליגע און וועלן זיך פונאַנדערפאָרן, האָבן זיך אויפדראָסנייַ אָנגעהויבן די אונטערהאַנדלונגען ניט דירעקט צווישן פוילן און ליטע, נאָר צווישן הימאַנסן און די צדדים. אַזוי-אַרום האָט הימאַנס געוואָלט זאָנדירן דעם באָדן און שאַפן אַ שטימונג פאַר אַ נייעם פּראָיעקט, שוין אַ מער גינסטיקן פאַר ליטע. די נייע ווענדונג לטובת ליטע לאָזט זיך אָן שום ספק דערקלערן מיט דער אינטערנאַציאָנאַלער לאַגע, וואָס האָט זיך זינט [?]ז עם לעצטן באַשלוס פון דער פעלקער-ליגע געענדערט צום שאָדן פון פוילן. אין דער אייבערשלעזישער פראַגע, וואָס איז אָנהייב אווגוסט באַטראַכט געוואָרן אויף דער זיצונג פון העכסטן ראַט אין פּאַריז, ווי אין אַ גאַנצער ריי אַנדערע פראַגן, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז פראַנקרייך איז פולשטענדיק איזאָלירט, ממילא האָט זי זיך שוין ניט געוואָלט צו פיל איינשטעלן פאַר פוילן. לויטן באַשלוס פון זעלבן העכסטן ראַט פון 10-טן אווגוסט איז ענין אייבערשלעזיע אויך איבערגעגעבן געוואָרן דעם ראַט פון דער פעלקער-ליגע, און דאָס האָט נאָך מער פאַרערגערט פוילנס לאַגע, ווייל אייבערשלעזיע, וואָס איז רייך אין שטיינקוילן און איז אינדוסטריעל זייער הויך אַנטוויקלט, איז פאַר פוילן אַ סך וויכטיקער ווי ווילנע. דעריבער האָט פוילן געמוזט אַרויסווייזן אַ געוויסע נאָכגעביקייט אין דער ווילנער פראַגע, כדי ניט צו פאַרשפּילן אייבערשלעזיע. דערויף האָט, וואַרשיינלעך, שפּעקולירט הימאַנס און צוגרייטנדיק דעם באָדן דורך עטלעכע קאָנפערענצן מיט די פוילישע און ליטווישע פאָרשטייער, האָט ער זיי דעם 3-טן סעפּטעמבער צוגעשטעלט זיין נייעם פּראָיעקט, פאָדערנדיק מען זאָל אים אָננעמען אָן דיסקוסיעס אַן בלאָק.

דער הויפּט-אונטערשייד צווישן ערשטן און צווייטן פּראָיעקט באַשטייט אין דעם, וואָס לויטן ערשטן איז ליטע אַ פעדעראַטיווע מלוכה, אין וועלכער ווילנער קאַנטאָן האָט דיזעלבע רעכט ווי קאָוונער, דאַקעגן-זשע, אין צווייטן פּראָיעקט בילדעט ווילנער קאַנט מיט ווילנע אַלס הויפּטשטאָט פון דער ליטווישער מלוכה אַן אווטאָנאָמישן קאַנטאָן, קאָנסטרואירט לויטן מוסטער פון די שווייצאַרישע קאַנטאָנען, מיטן רעכט אַליין צו באַשטימען זיינע קאַנטאָנאַלע באַאַמטע. די גרעניצן צווישן ליטע און פוילן זיינען גענוי דיזעלבע ווי לויטן אַלטן פּראָיעקט. די גרעניצן צווישן ווילנער קאַנטאָן און קאָוונער וועלן זיך באַקומען, אויב מען וועט טיילן דעם היינטיקן נייטראַלן פּאַס אויף כמעט צוויי גלייכע טיילן אַרום געדראָוויץ און שירווינט. דערביי געהערט די אייזנבאַן ווילנע—אָראַן דעם ווילנער קאַנטאָן.

דער פּונקט וועגן אַ מיליטערישער קאָנווענץ מיט אַ פאַרטיידיקונגס-כאַראַקטער איז געבליבן ניט געענדערט. דאָס זעלבע וועגן בילדן אַ געמיינזאַמען ראַט פון ליטע און פוילן פאַר אויסלענדישער פּאָליטיק אין פראַגן, וואָס גייען אָן ביידע מלוכות, וועגן צוויי אָפיציעלע שפּראַכן — פויליש און ליטוויש, וועגן די רעכט פון די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, וועלכע עס ווערן געגעבן די ברייטסטע גאַראַנטיעס אויפן געביט פון אונטעררריכט, רעליגיע, שפּראַך און רעכט צו בילדן פאַרבאַנדן.

עס ווערט אויך געזאָגט, אַז דאָס גאַנצע אָקופּאַציע-מיליטער ווי אויך די באַאַמטע, וואָס שטאַמען ניט פון ווילנער קאַנט, דאַרפן שנעל עוואַקואירט ווערן. די ליטווישע רעגירונג טראָגט זיך איבער קיין ווילנע ערשט נאָכן דורכפירן וואַלן צום ווילנער קאַנטאָן, ווי אויך צו די זעלבסטפאַרוואַלטונגס-אָרגאַנען און צום צענטראַלן ליטווישן סיים.

איין פּונקט איז דערביי ניט קלאָר: עס ווערט געזאָגט, אַז נאָכן ראַטיפיצירן דעם אָפּמאַך דורך פוילן און ליטע, דאַרף ער צוגעשטעלט ווערן דער לעגאַלער פאָרשטייערשאַפט פון ווילנער קאַנט. דער באַשלוס פון דער דאָזיקער פאָרשטייערשאַפט ווערט תיכף מיטגעטיילט דירעקט דעם ראַט פון דער פעלקער-ליגע. עס שווימט אַלזאָ ממילא אַרויף די פראַגע, וואָס איז עס פאַר אַ „לעגאַלע פאָרשטייערשאַפט“, ווען ווערט זי געקליבן, ווער פירט אָן מיט די וואַלן און אויף וועלכע יסודות. און וואָס וועט זיין אין פאַל אויב די פאָרשטייערשאַפט וועט אָפּוואַרפן דעם פויליש-ליטווישע אָפּמאַך? אַז די דאָזיקע פאָרשטייערשאַפט איז ניט די שטענדיקע ווילנער קאַנטאָנאַלע פאָרשטייערשאַפט, באַווייזט אַן אַנדער שטעלע פון פּראָיעקט, וואו עס ווערט געזאָגט, אַז דער ווילנער קאַנטאָן ווערט אָרגאַניזירט אין אַ טערמין ניט שפּעטער פון 6 חדשים נאָכדעם, ווי דער פויליש-ליטווישער אָפּמאַך גייט אַריין אין קראַפט, אָנגענומען דורך דער ווילנער פאָרשטייערשאַפט. ביז יענעם טערמין דאַרף די אָרדענונג אָפּגעהיט ווערן דורך אַ אָרטיקער פּאָליציי—דורך גלייכע אין צאָל פוילישע און ליטווישע קאָנטיגענטן, וואָס פאַרנעמען פאָראויס באַשטימטע סעקטאָרן.

איין פּונקט געפינט זיך אין נייעם הימאַנסעס פּראָיעקט, וואָס רירט פּשוט אָן די סוּבערעניטעט פון פוילן און ליטע. איז דער צייט ווען אין ערשטן פּראָיעקט ווערט געזאָגט: „אין פאַל אויב צווישן ביידע לענדער וועט קומען צו אַ מיספאַרשטייעניש בנוגע דער אויסטייטשונג פון אויבנדערמאָנטן אָפּמאַך, זיינען זיי מחויב זיך צו אונטערוואַרפן דעם באַשלוס פון אַ בורר, וואָס די פעלקער-ליגע וועט באַשטימען אין הסכם מיט ביידע צדדים“,— איז אין צווייטן פּראָיעקט צוגעגעבן נאָך אַ פּונקט: „דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע באַשטימט זיין פאָרשטייער, וואָס באַקומט אַ פאַראָרדענונג אויסצוטייטשן דעם אָפּמאַך און אַכטונג געבן, אַז מען זאָל אים אויספירן. אויב פוילן און ליטע וועלן אין דער צוקונפט וועלן מאַכן געוויסע ענדערונגען אין אָפּמאַך, דאַרפן זיי וועגן דעם מעלדן דעם ראַט פון דער פעלקער-ליגע“.

וואָס איז שייך מעמעל, דאַרף זי לויטן פּראָיעקט געהערן צו ליטע, פוילן וועט נאָר האָבן דאָס רעכט זיך צו באַנוצן מיטן פּאָרט ווי אויך מיטן ניעמאַן פאַר אַלערליי טראַנספּאָרטן, אויך מיליטערישע, און איבערהויפּט טראַנזיט-רעכט דורך גאַנץ ליטע און אַ צוטריט צום ים.

דערביי האָט הימאַנס געגעבן די צדדים אַ טערמין ביזן 12-טן סעפּטעמבער, אַז זיי זאָלן ענטפערן, דראָענדיק אין פאַל פון אַ אָפּזאָג, איבערצוגעבן דעם ענין דעם ראַט פון דער פעלקער-ליגע.

ליטע האָט דעם 12-טן סעפּטעמבער געענטפערט:

הימאַנסעס איצטיקן פּראָיעקט קאָן זי ניט אָננעמען, ווייל ער פאַרבינדט ליטע צו שטאַרק מיט פוילן און פאַרמינערט די סובערעניטעט פון דער ליטווישער מלוכה.

ליטע איז גרייט אפילו צו שליסן אַ בונד מיט פוילן, אָבער נאָר ווי אַ פולקום גלייכער צד. די ליטווישע מלוכה דאַרף אַריינבעמען, אַחוץ די געביטן, וואָס הימאַנסעס פּראָיעקט זעט פאָרויס, אויך די שטאָט גראָדנע און סיינער און פונסקער קרייזן.

ווילנער קאַנט איז ליטע גרייט צו געבן אַן אווטאָנאָמיע, אָבער ניט אין דער פאָרם פון אַ זעלבשטענדיקן קאַנטאָן מיט אַן אייגענער אַרמיי. דער ווילנער קאַנט וועט האָבן אַן אייגענעם סיים,

וואָס וועט האָבן צו זאָגן איבער די פראַגן פון שפּראַך, בילדונג, רעליגיע, אָרטיקער אַדמיניסטראַציע און אַנדערע פראַגן, וואָס דער אַל-ליטווישער סיים וועט אים איבערגעבן. די באַאַמטע פון דער ווילנער טעריטאָריע ווערן, ווי ווייט מעגלעך, געקליבן פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג. די באַפעלקערונג פון ווילנער קאַנט שיקט דעפּוטאַטן אין אַל-ליטווישן סיים אויפן זעלבן גרונד, ווי די באַפעלקערונג פון די איבעריקע טיילן פון ליטע. זיי האָבן שטימרעכט אין אַלע פראַגן אַחוץ די, וואָס זיינען שייך צו זייער אַוטאָנאָמן סיים. אין דער ווילנער טעריטאָריע קאָנען אַחוץ ליטוויש, אויך פויליש אַנערקענט ווערן פאַר מלוכה-שפּראַכן לויט דער באַשטימונג פון ווילנער סיים. בכלל ווערן פאַר אַלע נאַציאָנאַלע מינאָריטעטן אין ליטע גאַראַנטירט ברייטע רעכט אויפן געביט פון בילדונג, רעליגיע, שפּראַך און רעכט פון פאַרבאַנדן.

וואָס איז שייך צו די באַציאונגען צו פוילן, ווערט איינגעשטעלט אַ ליטוויש-פוילישער סעקרעטאַריאַט פאַר דער אויסלענדישער פּאָליטיק אויף פּאַריטעטע יסודות. ער גרייט צו די פראַגן, וואָס דאַרפן באַטראַכט ווערן אויף די פּעריאָדישע געמיינזאַמע קאָנפערענצן.

בנוגע דער עקאָנאָמישער פּאָליטיק איז ליטע מסכים צו שליסן אַ עקאָנאָמישע קאָנווענץ, וואָס זאָל גיין ווייטער פון פּרינציפּ פון דער צום מייסטן פּריווילעגירטער נאַציע, ביידע צדדים דאַרפן צושטעלן אַ פּרעלימינאַרן פּראָיעקט וועגן אַ עקאָנאָמישער התקרבות אויפן גרונד פון אַ פרייען קעגנזייטיקן אימפּאָרט פון די יעניקע סחורות, וואָס זיינען נייטיק דער אָדער יענער מלוכה. זיי זיינען אָבער ניט מחויב אָנצונעמען די זעלבע צאָל-פּאָליטיק בנוגע אַנדערע מלוכות. עס וועט אויך אויסגעפאָרשט ווערן די מעגלעכקייט פון אַ דערנענטערונג בנוגע אַ מאָנעטאַרער סיסטעם.

עס וועט געשאַפן ווערן אַ בשותפותדיקער עקאָנאָמישער ראַט פון 6 מיטגלידער, צו 3 פון איטליכן צד, וואָס זאָל אויספאָרשן אַלע עקאָנאָמישע פראַגן מיט אַ געמיינזאַמען אינטערעס. ער וועט צושטעלן ביידע מלוכות אַ בשותפותדיקן באַריכט.

ליטע לאָזט פוילן אַ פרייען צוטריט צום ים. ביידע לענדער גאַראַנטירן זיך קעגנזייטיק אַ פרייען טראַנזיט. בעת אַ מלחמה אָבער, ווען ליטע בלייבט נייטראַל, טאָר פוילן דורך דער ליטווישער טעריטאָריע ניט פירן קיין קריגס-מאַטעריאַל.

שטרייט-פאַלן צווישן ביידע מלוכות ביים אויסטייטשן דעם אָפּמאַך ווערן איבערגעגעבן צום אינטערנאַציאָנאַלן געריכט.

דער פוילישער ענטפער אויף הימאַנסעס פּראָיעקט איז איבערגעגעבן געוואָרן הימאַנסן דעם 13-טן סעפּטעמבער, דאָרטן ווערט געזאָגט: 1) נעמענדיק אין אַכט, אַז די פוילישע רעגירונג האָט אין איר נאָטע פון 15-טן יולי אָנגענומען די רעזאָלוציע פון דער פעלקער-ליגע, וואָס אַקצעפּטירט איער פּראָיעקט אַלס יסוד פאַר דיסקוסיע, און רעכענענדיק, אַז די רעזאָלוציע בלייבט אין קראַפט, זעט די פוילישע רעגירונג ניט קיין שום סיבה צו ענדערן איר שטעלונג; 2) אויפן סמך פון אויבנדערמאָנטן איז די פוילישע רעגירונג גרייט, ווי זי האָט שוין ערקלערט דעם 15-טן יולי, צו באַנייען די דירעקטע אונטערהאַנדלונגען מיט ליטע אויף די יסודות פון איער פריערדיקן פּראָיעקט, אין הסכם מיט דער אויבנדערמאָנטער רעזאָלוציע פון דער פעלקער-ליגע, נאַטירלעך אויב די ליטווישע רעגירונג וועט צוריקציען איר אָפּזאָג פון 24-טן יולי אָנצונעמען די אויבנדערמאָנטע רעזאָלוציע, ווי אויך אויב זי וועט ענדערן איר באַציאונג צו דער פוילישער באַפעלקערונג אין ליטע. 3) אַזוי ווי עס זיינען ניט פאַראַן קיין שום סיבות איבערצוגיין צו דער טאָג-אָרדענונג איבער דער אויבנדערמאָנטער רעזאָלוציע פון דער פעלקער-ליגע, האַלט די פוילישע רעגירונג, אַז עס זיינען אויך ניט פאַראַן קיין שום סיבות, אַז זי זאָל זיך דאַרפן אַרויסזאָגן איבער דעם נייעם פּראָיעקט און איבער דער נייער מעטאָ-

דע, וואָס ווערט פאָרגעלייגט צו אָננעמען דעם פּראָיעקט אַן בלאָק (ניט פּונקטנווייז).

אַזוי אַרום איז דער ווילנער סיכסוך ווידער איבערגעגאַנגען צום ראַט פון דער פעלקער-ליגע. אינטערעסאַנט איז, אַז דאַסמאָל זיינען שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן פוילן און געפאָדערט, אַז גענ. זשעליגאָווסקי זאָל צוריקגעצויגן ווערן, ניט נאָר די ענגלישע פאָרשטייער — באַלפור און לאָרד סעסיל, נאָר אויך בורזשואַ, דער פראַנצויזישער פאָרשטייער.

דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע, וואָס איז באַשטאַנען פון פאָרשטייער פון ענגלאַנד, פראַנקרייך, איטאַליע, יאַפּאַניע, בעלגיע, כינע, בראַזיליע און שפּאַניע, האָט דעם 20-טן סעפּטעמבער איינשטימיק אָנגענומען פאָלגנדיקע רעזאָלוציע:

„נעמענדיק אין אַכט די פריערדיקע אונטערהאַנדלונגען, די רעזאָלוציעס און די ערקלערונגען פון ביידע צדדים, נעמענדיק אין אַכט, אַז ביידע צדדים האָבן אָנגענומען הימאַנסעס ערשטן פּראָיעקט, פון וועלכן דער צווייטער אונטערשיידט זיך נאָר אין די פּרטים פון ערשטן, און ביידע פּראָיעקטן זעען פאָראויס די אָרגאַניזירונג פון ווילנע אַלס אַווטאָנאָמער קאַנטאָן אין די ראַמען פון דער ליטווישער מלוכה, ווי אויך די התקרבות צווישן פוילן און ליטע אויפן פּאָליטישן, מיליטערישן און עקאָנאָמישן געביט; נעמענדיק אין אַכט, אַז מיט די דאָזיקע פּרינציפּן האָבן אין גרונד מסכים געווען ביידע צדדים (דער ליטווישער ענטפער פון 27-טן מאַי און 12-טן סעפּטעמבער, פוילנס ענטפער פון 15-טן יולי און 13-טן סעפּטעמבער); נעמענדיק אין אַכט, אַז די שוועריקייטן, וואָס זיינען נאָך פאַראַן, באַציען זיך אויף דער פאַרווירקלעכונג פון די אויבנדערמאָנטע פּרינציפּן; נעמענדיק ווייטער אין אַכט, אַז לויטן 4-טן פּונקט פון טראַקטאַט וועגן דער פעלקער-ליגע דאַרף דער ראַט פאָרלייגן אַנטשיידונג, ווייל די צדדים האָבן ניט געקאָנט קומען צו קיין פולן הסכם, ערקלערט דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע, אַז ער רעקאָמענדירט איינשטימיק הימאַנסעס פּראָיעקט. אַחוץ דעם בעט דער ראַט הימאַנסן, אַז ער זאָל רעפערירן דעם גאַנצן ענין דעם פּלענום פון דער פעלקער-ליגע, וואָס זאָל מיט איר אַווטאָריטעט מיטהעלפן דער לייזונג פון פויליש-ליטווישן סיכסוך“.

דערביי איז כדאי צו באַמערקן, אַז לויט די סטאַטוטן פון פעלקער-בונד, איז געווענליך מחייב אַ באַשלוס פון זיין ראַט. אַריבערטראָגנדיק דעם ענין אין פּלענום, איז מען אַלזאָ נאָר אויסן געווען פייערלעכער צו מאַכן דעם דאָזיקן באַשלוס.

ווי מיר זעען אַלזאָ, האָט דער באַשלוס ניט געטראָגן קיין כאַראַקטער פון אַ אימפּעראַטיוו, נאָר פון אַ איינשטימיקן פאָרשלאָג און אַ רעקאָמענדאַציע פון ראַט פון דער פעלקערליגע, געווענדט צו ביידע צדדים. דאָך האָט ער אַרויסגערופן אַ גרויסע שמחה אין קאָוונע דערמיט, וואָס דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע האָט צוגעפּסקנט, אַז ווילנע דאַרף געהערן צו ליטע. די ליטווישע רעגירונג איז געווען גרייט אָנצונעמען דעם צווייטן פּראָיעקט הימאַנסעס אַלס אַ גרונד פאַר אַ דיסקוסיע, ווי גאַלוואַנאַוסקאַס האָט טאַקע דעם 19-טן סעפּטעמבער ערקלערט אין זשענעווע אויף דער זיצונג פון ראַט פון דער פעלקער-ליגע. פלוצלונג האָבן די סאָציאַל-דעמאָקראַטן אַריינגעטראָגן אין קאָוונער סיים אַ אינטערפּעלאַציע, אין וועלכער זיי האָבן פּראָטעסטירט קעגן אָננעמען הימאַנסעס פּראָיעקט. זיי האָבן אָנגעוויזן, אַז ווילנע איז נאָר אַ מיטל איינצושפּאַנען ליטע אין דער פוילישער אימפּעריאַליסטישער פּאָליטיק און ליטע וואָלט סוף-כל-סוף געוואָרן אַ פוילישע פּראָווינץ.

ביי דער באַהאַנדלונג פון דער סאָציאַל-דעמאָקראַטישער אינטערפּעלאַציע אין גרינדונג-סיים האָט ד״ר ראַכמילעוויטש פאַר-

געלייענט פאָלגנדיקע דעקלאַראַציע אין נאָמען פון דער יידישער פראַקציע:

„היות ווי די פּאָליאַקן ווייזן ניט קיין וועג צום בעסערן ניט אין זייער אינווייניקסטער און ניט אין זייער אויסווייניקסטער פּאָליטיק און בלייבן האָפענונגסלאָז געטריי זייערע היסטאָרישע טראַדיציעס פון פעאָדאַלן לייב-אייגנטום און פון שאָוויניסטישן נאַציאָנאַליזם אינווייניק און פון אַ פאַנאַטישן אימפּעריאַליזם כלפּי חוץ, דעריבער איז די יידישע באַפעלקערונג געווען, איז און וועט זיין קעגן וואָסער-עס-איז אָרגאַנישער פאַרבינדונג צווישן ליטע און פוילן, וואָס דערפון ערוואַרטן די יידן גאָרניט פאַר דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פון ליטע בכלל און ניט פאַרן יידישן פאָלק בפרט. מיר ווייסן, אַז ווילנע, וואָס מען וואַרפט אונז איצט אַרויס ווי אַ פאַנג-מיטל, איז זייצטער אַן עטאַפּ אויפן וועג וואַרשע-ווילנע-קאָוונע-מעמעל, אויף דעם וועג, וואו ליטע וועט סוף-כל-סוף ווערן אַ פוילישע פּראָווינץ. אין דער פעסטער און קלאָרער פּאָליטיק אין דער פוילישער פראַגע, אין דער פּאָליטיק, וואָס עס האָבן ביז איצט אונטערגעהאַלטן אַלע פּאַרטייען, איז די לעצטע טעג פאָרגעקומען אַ שאַרפער קער אויף נאָכגעביקייט. דער דאָזיקער אומקער איז צו מערקן אין דער רעכטער פּרעסע, און טעגער פון אים לאָזן זיך הערן אין די ווערטער פון די רעדנערס פון רעכטן פליגל. מיר געפינען פאַר נייטיק צו מאַכן די דאָזיקע מעלדונג באַזונדערס צוליב דעם, בכדי דעם לאַנד זאָל קלאָר זיין, אַז די אחריות פאַרן גורל פון ליטע פאַלט אויף די הייניטיקע בעלי-בתים פון סיים".

דער קאָוונער סיים האָט דעם **23**-טן סעפּטעמבער אָפּגעוואָרפן דעם נייעם פּראָיעקט הימאַנסעס מיט **37** שטימען קעגן **31**, כאָר הימאַנסעס פּראָיעקט האָבן געשטימט די קריסטלעכע דעמאָקראַטן, קעגן סאָציאַל-דעמאָקראַטן, פאָלקס-סאָציאַליסטן און יידן. עס איז אָנגענומען געוואָרן פאָלגנדיקע רעזאָלוציע: **1**) הימאַנסעס פּראָיעקט פון **3**-טן סעפּטעמבער איז אוממעגלעך אָנצונעמען. **2**) ביים איינשטעלן די באַציאונגען צווישן פוילן און ליטע, וועט ליטע ניט אָננעמען קיין שום באַדינגונגען, וואָס זאָלן באַגרעניצן איר סוּבערעניטעט:

עס איז איבערהויפּט באַשלאָסן געוואָרן זיך צו באַציען מיט גרויס פאָרזיכטיקייט ביי די אונטערהאַנדלונגען מיט פוילן.

אָן שום ספק האָט אויפן באַשלוס פון קאָוונער סיים אויך געווירקט די נאָטע פון רוסישן קאָמיסאַר פאַר אויסלענדישע ענינים, טשיטשערין, צו ליטע.

אין דער נאָטע ווערט געזאָגט, אַז ראַטן-רוסלאַנד איז געווען די ערשטע מלוכה, וואָס האָט אָנערקענט ליטע אין די גרעניצן, וואָס עס זעט פאָראויס דער רוסיש-ליטווישער אָפּמאַך פון **12**-טן יולי **1920**, ראַטן-רוסלאַנד ווייס, אַז פראַנקרייך אָרגאַניזירט אַ אַנטי-באָלשעוויסטישן בלאָק, אין וועלכן זי וויל אַריינציען אויך ליטע. אָננעמענדיק דעם צווייטן פּראָיעקט הימאַנסעס גייט ליטע דייטלעך איבער אויף דער זייט פון דער קאָאַליציע און באַזונדערס פאַלט זי אַרונטער דעם פוילישן איינפלוס, צו וואָס ראַטן-רוסלאַנד וועט ניט פאַרבלייבן גלייכגילטיק.

ווי עס האָט טאַקע געשריבן „גאַזעטאַ ווילענסקאַ", האָט די נאָטע געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק אויף די ליטווישע דיפּלאָמאַטן, אַז די גאַנצע ליטווישע פּרעסע האָט אָנגעהויבן צו שרייען

אין איין קול, אַז מיט פוילן קען מען ניט אַריינגיין אין קיין שום אונטערהאַנדלונגען, ווייל פריער צי שפּעטער וועט רוסלאַנד ווערן שטאַרק און צעקלאַפּן פוילן, און דאַן וואָלט ליטע אויך האַלטן שמאָל. צוליב דער ירידה פון פוילישן מאַרק, האָט אַלאַרמירט די ליטווישע פּרעסע, איז פוילן אַ „לעכערדיקער זאַק" און עס איז שוין אָנגעקומען דער אָנהייב פון איר פולשטענדיקער צעפאַלונג.

ליטעס אינטערנאַציאָנאַלע פּאָזיציע האָט זיך דערווייל פאַרשטאַרקט, ווייל גלייך נאָכן באַשלוס פון ראַט פון דער פעלקער-ליגע האָט מען ליטע אָנגענומען אַלס מיטגליד פון דער פעלקער-ליגע, און אויף דער זיצונג פון פלענום פון דער פעלקער-ליגע, וואו ליטע איז שוין געווען פאַרטראָטן אַלס אַ מיטגליד, איז איינשטימיק (אַחוץ נאַטירלעך פוילן און ליטע) באַשטעטיקט געוואָרן דער באַשלוס פון ראַט פון דער פעלקער-ליגע (דער פאָרשטייער פון רומעניע האָט געשטימט קעגן). די צדדים זיינען אויפגעפאָדערט געוואָרן זיך צו פאַרשטענדיקן און ערליידיקן דעם סיכסוך בדרך שלום.

לויט די ידיעות פון בערלינער „רול" האָט גאַלוואַנאַוסקאַס געפאָדערט, אַז די פעלקער-ליגע זאָל נעמען אויף זיך די באַזייטיקונג פון גענ. זשעליגאָווסקיס מיליטער. אויף דעם האָט הימאַנס געענטפערט, אַז די פעלקער-ליגע האָט בלויז אַ מאָראַלישן אויטאָריטעט, אָבער זי קען ניט איינשטעלן די אָרדענונג אין ווילנע, אויב פוילן און ליטע וועלן זיך פריי־וויליק ניט צונויפּריירן.

ווי עס איז צו זען אַלזאָ, האָט, טראָץ אַלע ערוואַרטונגען, דער באַשלוס פון פלענום פון דער פעלקער-ליגע געטראָגן אַ ווייניקער אַנטשלאָסענעם כאַראַקטער, ווי דער באַשלוס פון ראַט. אָנשטאָט אויפצופאָדערן ביידע צדדים, אַז זיי זאָלן זיך אומבאַדינגט אונטערוואַרפן דעם באַשלוס אונטער דער דראָאונג פון שטראָף-סאַנקציעס, האָט זיך דער פלענום פון דער פעלקער-ליגע באַנוגנט מיט אַרויסזאָגן זיין מיינונג — באַשטעטיקן דעם אַלטן באַשלוס, און אַפּעלירן צום פאַרשטאַנד פון ביידע מלוכות, אַז זיי זאָלן ווערן נאָכגיביקער און ווי עס איז דורכקומען צווישן זיך. די פוילישע פּאָליטיקער וועלן עס אָן שום ספק פּרובן פאַרשרייבן אויף זייער אַקטיוו, ווייל נאָכן באַשלוס פון ראַט האָט פוילן אונטערגענומען דיפּלאָמאַטישע שריט ביי דער פראַנצויזישער רעגירונג, כדי צו ווירקן, אַז דער באַשלוס פון פלענום זאָל ניט פאַרשווערן די אינטערנאַציאָנאַלע לאַגע פון פוילן, נייערט פאַרבעסערן זי. די ליטווישע דיפּלאָמאַטן, דערקעגן, האָבן זיך שפּעטער אויסגעדריקט, אַז שולדיק דערין איז געווען די קאָוונער רעגירונג און סיים, וואָס האָבן זיך אַרויסגעזאָגט קעגן הימאַנסעס פּראָיעקט און אַזוי אַרום פאַרקלענערט די שאַנסן פון זיין פאַרווירקלעכונג. ווען ניט דאָס, וואָלט דער באַשלוס פון פלענום געטראָגן אַ מער אַנטשיידענעם כאַראַקטער, און פוילן וואָלט ווידעראַמאָל קאַטעגאָריש אויפגעפאָדערט געוואָרן, אַז גענעראַל זשעליגאָווסקי זאָל תיכף-ומיד פאַרלאָזן ווילנע. אַזוי צי אַזוי, דער פאַקט בלייבט אַ פאַקט, אַז די פעלקער-ליגע — די פאַקטישע עקספּאָזיטור פון די גרויסע מלוכות מיט ענגלאַנד בראש האָט ניט געקענט אָדער ניט געוואָלט לייזן די אָנגעווייטאָגטע ווילנער פראַגע און נאָך אַ יאָר פון אונטערהאַנדלונגען און צוזאַמענפאָרן מכל המינים איז די פראַגע ווייטער געבליבן שטיין אויף אַ טויטן פונקט און די אַנטשיידונג איז אויף איין האָר ניט געוואָרן נעענטער.

ענסקי.

ווילנע אין זומער 1921.

I.

עס איז אַריבער דער ווינטער 1921—1920, וואָס די יידישע באַפעלקערונג פון ווילנע און אומגעגנט וועט האָבן צו געדענקען, און מיטן אָנקומען פון פרילינג האָט זיך די לאַגע אין אַ געוויסער מאָס פאַרבעסערט אין אַלע הינזיכטן. עס האָט זיך פאַרקלענערט די אַרבעטסלאָזיקייט, עס זיינען זעלטענער געוואָרן די פאַלן פון באַנדיטיזם, מען האָט זיך איבער־הויפּט געפילט זיכערער שוין צוליב דעם אַליין, וואָס די טעג זיינען געוואָרן גרעסער. און דאָך איז די לאַגע געווען אַ אומזיכערע. דער גורל פון קאַנט איז נאָך אַלץ ניט געווען באַשטימט, די לופט האָט נאָך געשמעקט מיט פּולווער, עס האָט ממילא ניט געקאָנט אויפלעבן די אינדוסטריע, וואָס איז חרוב געוואָרן אין משך פון דער וועלט־מלחמה און די פאַרשיידענע אָקופּאַציעס. ווילנע, וואָס פאַר דער מלחמה האָט זי געציילט 238,000 נפשות, האָט איצטער געהאַט קוים 120,000 איינוואוינער*), וואָס אַ גרויסער טייל פון זיי האָט געלעבט אין עלנט און דחקות, אויפן חשבון פון אַמעריקאַנער שטיצע דירעקט פון די קרובים, אָדער פון די צדקה־אינסטיטוציעס. צום בולטסטן באַווייזן עס די ציפערן, וואָס די באַשטייערונגס־קאָמיסיע ביי דער ווילנער יידישער קהילה האָט צונויפגעזאַמלט. פון 16000 יידישע פאַמיליעס אין ווילנע זיינען קוים 3000 צ̇ערעכנט געוואָרן פאַר צאָלונגספעאיקע און כמעט אַ העלפט פאַר נ̇ויטבאַדערפטיקע.

אָט אַרום דער דאָזיקער אויסגעהונגערטער, צערואינירטער ווילנע האָבן זיך אָפּן און הינטן־אַרום אַרומגעריסן פאַרשיידענע מלוכות: פוילן, ליטע, די רוסישע עמיגראַציע, ראַטנרוסלאַנד, ענגלאַנד, פראַנקרייך און א. וו. יעדערער פון זיי האָט געוואָלט אויסנוצן ווילנע אַלס קאָמוניקאַציע־צענטער, אַלס טראַנזיט־פּונקט צווישן מערב און מזרח, אויסנוצן די נאַטירלעכע רייכטימער פון דעם קאַנט אין וואַלד, לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן וכדומה.

פוילן האָט פּרעטענדירט אויף דעם דאָזיקן קאַנט, וואָס האָט איר געגעבן דעם גרעסטן פּוילישן דיכטער אַדאַם מיצקעוויטש, דעם הייגטי̇ן מלוכה־שעף יוזעף פּילסודסקי, דעם העלד פון סוף 18־טן יאָרהונדערט טאַדעאוש קאָסציושקאָ און אַ סך אַנדערע. ליטע האָט געמאָנט ווילנע, איר אַלטע הויפּטשטאָט, הגם דער ליטווישער עלעמענט איז קליין אין צאָל און שפּילט כמעט קיין שום ראָלע ניט אין ווילנע גופא.

ראַטנרוסלאַנד, וואָס האָט אין יולי 1920 אָפּגעטראָטן ווילנע די ליטווינער, האָט ניט אָנערקענט זשעליגאָווסקיס הערשאַפט און געוואַרט אומגעדולדיק אויף דעם מאָמענט, ווען די רויטע אַרמיי זאָל ווידער קענען פאַרנעמען די שטאָט, פון וואַנען זי איז אַזוי אומגערן אַוועק אין זומער 1920. ענגלאַנד האָט אונטערשטיצט ליטעס תביעות, ווייל זי האָט ניט געוואָלט דערלאָזן, אַז פוילן, פראַנקרייכס אַליאַנט, זאָל ווערן צו שטאַרק. פראַנקרייך האָט אָפּן און געהיים אונטערשטיצט איר געהאָרכזאַמען וואַסאַל פוילן. אַזוי־אַרום האָט זיך געפירט אַ האַרטנעקיקער קאַמף פאַר ווילנע און דאָס לאַנד האָט ממילא דערפון געליטן.

*) סוף זומער האָט זיך יי צאָל באַדייטנד פאַרגרעסערט, ווייל אַ סך איינוואוינער האָבן זיך פאַר דער צייט אומגעקערט פון רוסלאַנד, אַזוי אַז עס האָט זיך געלאָזט ג̇ילן אַ שאַרפער דוחק אין דירות.

אַזוי ווי דעם פאַרגאַנגענעם ווינטער, פלעגט מען אויך איצט נאָך כסדר אָפּלייגן די לייזונג פון דער ווילנער פראַגע פון איין טאָג אויפן צווייטן—דאָ אויף דעם ערשטן, דאָ אויף דעם 5־טן, דאָ אויף דעם 15־טן און דאָ אויף דעם 20־טן, און אַזוי אָן אַ סוף. די צייטונגען פלעגן ברענגען ידיעות: די בריסעלער קאָנפערענץ קומט זיך צונויף אַזאַ און אַזאַ טאָג; עס איז פאַרגעקומען די ערשטע זיצונג, אשכנזי האָט דאָס געזאָגט, דער ליטווישער דעלעגאַט גאַלוואַנאַוסקאַס האָט אים אַזוי געענטפערט; פוילן שיקט יאָ דעלעגאַטן, ליטע ניט, אָדער פאַרקערט; יאָ אָנגענומען הימאַנסעס פּראָיעקט, ניט אָנגענומען; יאָ אַנטוואָפענונג, ניט אַנטוואָפענונג; דעם 1־טן קומען אָן די ליטווינער; די רויטע אַרמייער גרייטן זיך, די ווייסרוסן באַוואָפענען זיך, ליטע מאָביליזירט זיך און אַזוי ווייטער. די אַלע ידיעות פלעגן נאַטירלעך שאַפן אַ נערוועזע שטימונג, וואָס פלעגט דערדריקן און נידערשלאָגן די אַזוי אויך גענוג אָנגעשראָקענע און נערוועזע באַפעלקערונג. ביסלעכווייז אָבער האָט מען זיך אַזוי צוגעוויינט צו די אַלע קלאַנגען, וואָס פלעגן זיך דאָס רוב אַרויסווייזן פאַר פאַלש, אַז מ'האָט זיי אויפגעהערט צו גלויבן און זיך צו אינטערעסירן מיט זיי, פּונקט אַזוי ווי דער פּוילישער באַפעלקערונג זיינען צוגעגעסן געוואָרן די מיטינגען, וואָס מ'פלעגט אַראַנזשירן כמעט אַלע וואָך, און אויף וועלכע פאַר עטלעכע צענדליק אָדער הונדערט פּערזאָן פלעגן אַרויסטרעטן אַלץ די זעלבע רעדנער, מיט אַלץ די זעלבע אויסגעדראָשענע טענות און פאָרלייגן רעזאָלוציעס, אַז מיר „די גאַנצע ווילנער באַפעלקערונג ווילן געהערן צו פוילן" און א. וו. און א. וו.

אַראַנזשירן די דאָזיקע מיטינגען פלעגן אַגב די רעכטע עלעמענטן. די מער דעמאָקראַטישע, די אַזוי־גערופענע „קראַיאָווצעס" (אָנהענגער פון אַ געוויסער זעלבשטענדיקייט פון ווילנער קאַנט) אָדער פעדעראַליסטן (אָנהענגער פון אַ פעדעראַציע צווישן פוילן און ליטע) האָבן פאַרשטאַנען, אַז מיט מיטינג־רעזאָלוציעס וועט מען ווייט ניט פאַרפאָרן. זיי האָבן זיך גערעכנט דערמיט, וואָס דיפּלאָמאַטיש האָט פוילן פאַרשפּילט ווילנע, און אַ לאַנד, וואָס האָט נאָך דריטהאַלבן יאָר זעלבשטענדיקער עקסיסטענץ נאָך אַלץ ניט געהאַט קיין מלוכה־גרעניצן און געווען אונטערוואָרפן דעם פּסק־דין פון בית־דין־של־מעלה פון דער אַנטאַנטע אין דער פראַגע פון אייבער־שלעזיע, פון מזרח־גאַליציע און אַנד. פראַגן, האָט זיך מיט דער מערהייט פון דער אַנטאַנטע ניט געטאָרט איינרייסן. בכן האָבן זיי געוואָלט ראַטעווען וואָס מען קען אין אַ געוויסער מאָס דאָס, וואָס די אומגעלומפּערטע פּוילישע דיפּלאָמאַטיע האָט פאַרשפּילט. זיי האָבן געשטרעבט צו אָרגאַניזירן ווילנער קאַנט אין אַ באַזונדער קאַנטאָן, וואָס, געהערנדיק צו ליטע, זאָל ער דאָך ניט זיין אונטערוואָרפן דער ליטווישער ממשלה. דערצו האָבן זיי געמוזט צוציען די ווייסרוסן און די יידן, ווייל נאָר אין דעם פאַל וואָלטן זיי געהאַט אַ מערהייט אין ווילנער קאַנטאָן. געשטיצט האָבן זיי זיך איבערהויפּט אויף די פּויערים, וועלכע זיי האָבן זיך באַמיט צו אָרגאַניזירן אין דער פּאַרטיי „אָדראָדזעניע", נאָענט צו דער פּוילישער טוגוט־גרופּע (ראַדיקאַלע פּויערים־פּאַרטיי), אַרויסשטעלנדיק די פאָדערונג פון אַ אַגראַר־רעפאָרם. כדי אַריבערצוציען אויף זייער זייט די יידן, האָט דער פירער פון די פּוילישע „קראַיאָווצעס" לוּדוויג

כאַמינסקי אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַ צייטונג אין יידיש „דער נייער מאָרגן“ (ער האָט דערצו אַראָפּגעבראַכט אַ יידישן בהורל פון לאָוויטש, אַ געוויסן י. קראָנענבערג), וועלכע האָט אָנגעהויבן צו אַגיטירן פאַר פעדעראַציע.*)

לויטן מוסטער פון וואַרשע האָבן די פּוילישע קראַיאָוועצעס אָנגעהויבן צונויפצורופן זיצונגען פאַר יידיש־פּוילישער פאַרשטענדיקונג. נאַטירלעך האָבן אַזעלכע קינסטלעכע און דעמאָנסטראַטיווע מיטלען ניט געקענט ברענגען צו קיין שום רעזולטאַט, בפרט נאָך אַז די מאַכט האָט ניט אַרויסגעוויזן קיין גרייטשאַפט צו אונטערשטיצן מיט מעשים די הבטחות, און די קאָמיסיע פאַר יידיש־פּוילישער פאַרשטענדיקונג אין וואַרשע האָט געפּלאַצט. אויף דער לעצטער פון די פּויליש־יידישע באַראַטונגען אין ווילנע איז באַטראַכט געוואָרן די פראַגע וועגן דער יידישער קהילה. דאָ האָט זיך גלייך אַרויסגעוויזן די פאַלשע לאַגע, אין וועלכער די פּוילישע פאָרשטייער האָבן זיך געפונען. פון דער יידישער זייט איז אַרויסגערוקט געוואָרן אַ פּראָיעקט פון אַ קהילה מיט פּילוייטיקע פונקציעס, וואָס זאָל זיין דער יסוד פון דער יידישער נאַציאָנאַל־קולטורעלער אַווטאָנאָמיע. אַ טייל פון די פּוילישע ראַטמענער איז גרייט געווען נאָכצוגעבן אין געוויסע פראַגן. זיי וואָלטן גאָר ניט געהאַט קעגן דעם, אַז, די קהילה זאָל זיך פאַרנעמען מיט סאָציאַלער הילף, עמיגראַציע־פראַגן, קולטור און אַ. וו. אָבער, האָבן זיי געטענהט, מען דאַרף זיין פאָרזיכטיק, מען טאָר ניט אויפרייסן די אויגן די אַנטיסעמיטן, וועלכע וועלן מאַכן פאָרוואורפן, אַז די יידן בילדן אַ מלוכה אין אַ מלוכה, און לאָזן זיך דעריבער די יידן באַנוגענען פאָרמעל מיט אַ רעליגיעזער קולטוס־געמיינדע, וועלכע וועט פאַקטיש קענען אויספירן פאַרשיידענע אַנדערע, ניט קיין רעליגיעזע פונקציעס. אַהין, אַהער — צו קיין שום ממשותדיקן רעזולטאַט האָט די זיצונג ניט דערפירט.

דער איינציקער קאָנקרעטער באַשלוס, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן איז געווען... צונויפצורופן נאָך אַן אסיפה, שוין מיט אַן אַנדער סדר־היום — „די יידישע פּאָליטיק אין מיטל־ליטע אין דער נאָענטסטער צייט“. מער איז שוין אָבער קיין זיצונגען ניט פאָרגעקומען. ערשטנס טוען די היגע פּאָליטיקער סיי די יידישע, סיי די פּוילישע, אין אַלעמען נאָך וואַרשע, און ווײַבאַלד אין וואַרשע זיינען, ווי געזאָגט, איבערגעריסן געוואָרן די יידיש־פּוילישע זיצונגען, האָט זיך דאָס ממילא געמוזט אָפּרופן אויך אין ווילנע. צווייטנס האָט זיך די היגע מאַכט, וואָס איז דאָך אינגאַנצן אָפּהענגיק פון וואַרשע, ניט געקענט אַנגאַזשירן צו פיל אין באַציאונג צו די יידן, ווייל דאָס וואָלטן אירע קעגנער גלייך אונטערגעכאַפּט און אויסגענוצט צו איר רעה.

די מאַכט האָט דעריבער ניט געקענט האָבן קיין אויסגעהאַלטענע שטעלונג לגבי די יידן און איר פּאָליטיק איז כסדר געווען אַ אומאַנטשלאָסענע, אַ וואַקלדיקע. אויפן פּאַפּיר, למשל, איז די יידישע שפּראַך געווען גלייכבאַרעכטיקט מיט דער פּוילישער און מען האָט זיך געמעגט באַנוצן מיט איר אין אַלערליי אַמטן; פאַקטיש אָבער איז אין לעבן דערפון קיין זכר ניט געווען. און דאָך אין פאַרגלייך מיט פּוילן, מוז מען מודה זיין, איז דאָ די באַציאונג צו יידן, צו דער יידישער שפּראַך און אַ. וו. געווען אַ סך אַ בעסערע. ווען אין פּוילן, למשל, פלעגט די מאַכט אַנטזאָגן אַרויסצוגעבן קאָנצעסיעס אויף יידישע שולן מיט דער יידישער אונטעררריכטס־שפּראַך, פלעגט זי דאָ זיי אונטערשטיצן מיט סובסידיעס, אמת אין אַ נישטיקער מאָס, עפּעס מער ווי אַ מיליאָן אַ חודש אויף אַלע שולן. דאָס זעלבע האָט זיך אויך געלאָזט מערקן אויף אַנדערע געביטן. דער ווילנער יידישער שפּיטאָל, למשל, ווערט אויסגעהאַלטן פולשטענדיק פון דער שטאָט־קאַסע*), אין דער צייט ווען אין אַ גאַנצער ריי שטעט אין פּוילן גיבן די מאַגיסטראַטן נאָר אַרויס געוויסע סובסידיעס די יידישע שפּיטעלער, וואָס מוזן זיך זוכן נאָך פאַרשיידענע אַנדערע הכנסה־קוועלן.

דערקעגן האָבן די ווילנער צדקה־אינסטיטוציעס, ווי די אינטערנאַטן, קיכן און אַ. וו. כסדר זיך גענייטיקט אין געלט־מיטלען. דער מאַגיסטראַט פלעגט מיט אַלע קונצן זיך באַמיען צו פאַרקלענערן די סובסידיע, וואָס לויטן באַשלוס פון שטאָט־ראַט איז ער זיי געווען מחויב אַרויסצוגעבן. די יידישע קהילה פלעגט שיקן דעלעגאַציעס מיט מעמאָראַנדומס צום דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר אינווייניקסטע ענינים, וועלכער האָט ענדלעך אָפּגעפּטרט מיט אַ נישטיקער לויטן צושטאַנד פון דער פּוילישער וואַלוטע סומע: 1.200.000 מאַרק אויף אַלע יידישע אַנשטאַלטן.

.II

די צייטווייליקע רעגירנדיקע קאָמיסיע האָט וואָס ווייטער אַלץ מער פאַרלאָרן דעם אַווטאָריטעט אפילו ביי דער פּוילישער באַפעלקערונג. ביי די אָנהענגער פון אינקאָרפּאָראַציע (פון פאַראייניקן ווילנע צו פּוילן) איז זי דאָך בכלל ניט געווען נייטיק און נאָר געשטערט. נאָר אפילו די פעדעראַליסטן האָבן דאָך אויך געוואָלט וואָס גיכער אַרויסקריכן פון דער אומגעלומפּערטער לאַגע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן נאָכדעם, ווי גען. זשעליגאָווסקי האָט אָפּגערופן די וואַלן צום ווילנער סיים אין פעברואַר 1921. אין יוני 1921 האָט די פּוילישע פּרעסע ווידער אָנגעהויבן אַ קאַמפּאַניע פאַר צונויפרופן אַ סיים, האָפנדיק, אַז איצטער וואָלטן די ניט־פּאָליאַקן אפשר גיין אין סיים אָדער אין אַ ערזאַץ־קערפּערשאַפט, דעם אַזוי־גערופענעם נאַציאָנאַל־ראַט אָדער לאַנד־ראַט, וואָס זאָל איבערנעמען די מאַכט פון דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיס'ע.

כדי צו זאָגדירן דעם באָדן און אונטערהאַנדלען מיט די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, איבערהויפּט מיט די יידן, איז ספּעציעל אַראָפּגעקומען פון וואַרשע אַ הויכער באַאַמטער פון דעם מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים פּאַן־קנאָל, וועלכער האָט באַזוכט פאַרשיידענע יידישע כלל־טוער ווי ד״ר וויגאָדסקי פון דער ציוניסטישער פּאַרטיי, יונה שאַפּיראָ פון דער דעמאָקראַטישער**) און ראַבינער רובינשטיין. פּאַן־קנאָל האָט קאָנקרעט געשטעלט די פראַגע, ווי וועט זיין די באַציאונג פון די יידן צו אַ סיים, נאַציאָנאַל־ראַט וכדומה. ד״ר וויגאָדסקי האָט אים געענטפערט, אַז דאָס הענגט אָפּ פון 3 תנאים: פון שטח וואָס די וואַלן וועלן אַרומנעמען, פון דער קאָמפּעטענץ פון סיים און די באַדינגונגען, ביי וועלכע די וואַלן וועלן פאָרקומען. בכלל האָבן די אַלע אינטערוויואירטע געפאָדערט, אַז פּוילן זאָל מאַכן קאָנקרעטע שריט און דורכפירן צוערשט אין פּוילן דאָס, וואָס זי וועט צוזאָגן אין מיטל־ליטע, אַניט וועלן די הבטחות פון דער פּוילישער רעגירונג באַטראַכט ווערן דורך די ווילנער יידן אַלס אַ פּראָדוקט פון דער ניט באַשטימטער לאַגע, אַלס אַ מין „לאַפּובקע“, אונטערצוקויפן זיי אין אַ קריטישן מאָמענט.

עס איז אויך געווען סימפּטאָמאַטיש, וואָס די פּוילישע פּרעסע האָט זיך אינמיטן זומער 1921 פּלוצלונג אָנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט דער יידן־פראַגע. ניט נאָר די אָרגאַנען פון די פעדעראַליסטן, נאָר אפילו די אָנהענגער פון אינקאָרפּאָראַציע,

---

*) די צייטונג האָט שפּעטער אָנגענומען אַזאַ העצערישן כאַראַקטער ניט נאָר קעגן די ליטווינער, נאָר אפילו קעגן דער יידישער בעזעלשאַפט און פּרעסע, אַז כאַמינסקי און זיין פּאַרטיי האָבן זיך פון איר אָפּגעטרייסלט און די צייטונג האָט זיך אַזוי־אַרום געמוזט פאַרמאַכן. די באַמיאונגען פון דעם רעדאַקטאָר פון דער דאָזיקער צייטונג צו אינסצענירן אַ פּאַרטיי פון יידישע „אַווטאָנאָמיסטן־פעדעראַליסטן“, האָבן זיך פאַרענדיקט מיט אַ מיאוסן דורכפאַל.

*) אמת, זינט דער דייטשער אָקופּאַציע אָן.

**) דער פירער פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, ד״ר צ. שאַבאַד, איז צו יענער צייט ניט געווען אין ווילנע.

ווי „גאזעטא ווילענסקא", אָרגאַן פון „סטראַוש קרעסאָווא" (גרעניץ-שוץ), וואָס איז פיינדלעך געשטימט צו יידן, האָט פלוצלונג ערקלערט בקול קולות, אַז זי הייבט אָן אַ יידישע דיסקוסיע און בעט די אָנגעזעענע יידישע טוער צו נעמען אַ וואָרט אויף די שפּאַלטן פון דער צייטונג. אמת, זי האָט דערביי געמאַכט פאַרשיידענע באַוואָרענישן, אַרויסגעשטעלט, למשל, אַ פאָדערונג, אַז די פוילישע קולטור מוז אָנערקענט ווערן אַלס הערשנדיקע, ניט אָנערקענט די יידישע שפּראַך, מאַכנדיק חנדלעך דער העברעאישער, וואָס איז פאַר דער פוילישער רעאַקציע ניט אַזוי געפערלעך, אַרויסגעזאָגט פּיקפּוקים, צי זיינען די יידן איבערהויפּט אַ נאַציע, אַזוי, אַז עס האָט שוין אָפּגענומען דעם חשק זיך צו באַטייליקן אין דער פאָרגעלייגטער דיסקוסיע, בפרט אַז דער אמתער פּרצוף פון דער „גאַז. ווילענסקאַ" איז געווען גוט באַקאַנט. פאַקטיש איז טאַקע פון דער גאַנצער דיסקוסיע אין דער דאָזיקער צייטונג גאָרנישט אַרויסגעקומען, און דער איינציקער אַרטיקל איז געווען ד"ר שאַבאַדס, וועלכן זי האָט איבערזעצט פון „אונזער טאָג". כאַראַקטעריסטיש אָבער איז דאָך דער פאַקט אַליין, וואָס פלוצלונג האָט זיך דער „גאַזעטאַ ווילענסקאַ" פאַרוואָלט אָנצוהייבן אַ יידישע דיסקוסיע. די אָרגאַנען פון די „קראַיאָווצעס", „אוֹעטאַ קראַיאָוואַ" און „סלאָוואָ ווילענסקע", איבערהויפּט די ערשטע האָבן אָנגעהויבן אָפּצוגעבן מער אָרט דער יידישער פראַגע, געדרוקט אינטערוויוען מיט יידישע כלל-טוער, באַקאַנט די פוילישע געזעלשאַפט מיט די מיינונגען פון די יידישע צייטונגען, באַזונדערס מיט די „יעניקע", וואָס האָבן זיך געלאָזט אויסנוצן לשם אַגיטאַציע. דאָס אַלץ איז געווען אַ רעזולטאַט פון דעם פיבער, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די פוילישע געזעלשאַפטלעכע טוער פאַר די וואַלן צום סיים אָדער ערזאַץ-צוזאַמענפאָר, וואָס איז אין מיטן זומער ווידער אַרויפגעשוואומען אויף דעם סדר-היום פון דעם פּאָליטישן לעבן.

די פאַרשטענדיקונג מיט ליטע איז צוגעגאַנגען שווער. ליטע האָט זיך ניט געוואָלט לאָזן איינשפּאַנען אין פוילישן מיליטערישן וואָגן.

בינו לבינו האָט דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע אין זשענעווע דעם 28-סטן יוני אָנגענומען אַ באַשלוס, אַז זשעליגאָווסקיס אַרמיי דאַרף פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ מיליציע אונטער דער אָנפירונג פון דער קאָנטראָל-קאָמיסיע פון דער פעלקער-ליגע. די פוילישע רעגירונג, וואָס האָט, ווי מיר האָבן אויבן ערקלערט, ניט געטאָרט איינרייסן מיט די גרויסע מלוכות, האָט ניט געקענט פּשוט אָפּוואַרפן דעם באַשלוס, נאָר קאָמוניקירט אים גענ. זשעליגאָווסקין, אַז ער, הייסט עס, זאָל נעמען אויף זיך די טרחה צו דערגיין, צי איז די באַפעלקערונג דערויף מסכּים, און אויב ניט, אויף וואָס מען האָט זיך אויף זיכער גערעכט, וועט עס זיין אַ גוטער תּירוץ פאַר דער פעלקער-ליגע. און אַזוי איז געווען. גענ. זשעליגאָווסקי האָט פאַרבעטן פאָרשטייער פון פאַרשיידענע ריכטונגען און בתוכם עטלעכע יידן, ווי ד"ר וויגאָדסקי, ראַבינער רובינשטיין, אינזש. ספּיראָ און אַנדערע כּדי זיך צו אינפאָרמירן וועגן זייער שטעלונג צו דער פאָרשטייענדיקער פאַרזאַמלונג. עס זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן נאָך עטלעכע פאַרטרויליכע זיצונגען בלויז פאַר פוילישע כלל-טוער מיט און אָן דעם אָנטייל פון דעם שעף פון דער סעקציע פאַר די ענינים פון מיטל-ליטע בייַ פוילישן מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים גראַף קאָסאַקאָווסקי און דער רעזולטאַט פון די דאָזיקע אונטערהאַנדלונגען איז געווען, אַז אויפן 14-טן און 15-טן אויגוסט איז באַשטימט געוואָרן אַ צוזאַמענפאָר פון די קרייז-סיימיקעס מיטן ווילנער שטאָטראַט. דער דאָזיקער צוזאַמענפאָר, וועלכן די גאַנצע פוילישע פּרעסע האָט באַזונגען פאַר אַ גואל פון פאָטערלאַנד און געהאַלטן אים פאַר באַרעכטיקט צו ריידן אין נאָמען פון ווילנער באַפעלקערונג, האָט, לויט דער כּוונה פון זיינע איניציאַטאָרן, דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע, געדאַרפט בלויז אָננעמען אַ באַשלוס קעגן דער דעמאָביליזאַציע פון זשעליגאָווסקיס אַרמיי און פאַר אַ באַלדיקן צונויפרוף פון אַ סיים: דאָס האָט געדאַרפט ווייזן דער גרויסער וועלט, וואָס ווילנער קאַנט וויל. אין דער אמתן אָבער האָבן די פעדעראַליסטן אַליין שפּעטער מודה געווען (נאָכדעם ווי זיי האָבן זיך אין אַ געוויסער מאָס מייאש געווען פון צוזאַמענפאָר), אַז די „סיימיקעס" (די פאָרשטייערשאַפט פון די קרייזן) זיינען אַבסאָלוט ניט קיין דעמאָקראַטישע אינסטיטוציעס, אַז זיי זיינען געוויילט געוואָרן דורך 3—פאַכיקע וואַלן אונטערן דרוק פון דער מאַכט, און ממילא וועט זיך גענ. זשעליגאָווסקי ניט רעכענען מיט די „פרומע וואונטשן פון די סובערענען פון קאַנאַליזאַציע, וואַסער-לייטונג און לאַנדווירטשאַפטלעכע קרייזן", ווי „סלאָוואָ ווילענסקע" האָט שפּעטער געשריבן.

די צייטווייליקע ווילנער מאַכט האָט זיך דאָ געפונען אין זייער אַ שלעכטער לאַגע. פון איין זייט האָט זי געוואָלט דעם צוזאַמענפאָר, פון דער צווייטער זייט האָט זי מיט רעכט מורא געהאַט, אַז אויפן צוזאַמענפאָר וועלן האָבן אַ איבערהאַנט די ענדעקעס און ער וועט ווערן אַ דעמאָנסטראַציע פ אַ ר פאַראייניקן ווילנע צו פוילן און ק ע ג ן דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע. ווי דער באַוואוסטער פוילישער כלל-טוער און מחבר פון הימאַנסעס פּראָיעקט, גענ. באָביאַנסקי האָט שפּעטער, אינמיטן אויגוסט, געזאָגט אַ מיטאַרבעטער פון דער ליטווישער טעלעגראַפן-אַגענטור „עלטאַ", האָט טאַקע אין די דאָזיקע שווערע מאָמענטן גענ. זשעליגאָווסקי געוואָלט אינגאַנצן אוועקגיין פון ווילנע, און די פוילישע רעגירונג האָט קוים געפועלט ביי אים ער זאָל בלייבן.

די מאַכט האָט זיך דעריבער ענערגיש גענומען גרייטן צום צוזאַמענפאָר, צו וואָס מ'האָט מאָביליזירט אַלע קרעפטן. דורך דער פאַרטיי „אָדראָדזעניע" האָט מען געפּרובט ווירקן אויף די פויערים. בייזע צינגער גיבן צו, אַז מ'האָט זיך אויך באַנוצט אַלס אַגיטאַציע-מיטל מיט משקה און צובייסן, ווי עס טרעפט אַגב אָפט ביי אַ וואַל-אַגיטאַציע.

אַ פאָר טעג פאַר די וואַלן איז מיט גרויס רעש „געשאַפן" געוואָרן אַ פאַרטיי פון יידישע „אויטאָנאָמיסטן-פעדעראַליסטן", וואָס איז באַשטאַנען בלויז פון דעם רעדאַקטאָר פון דער יידישער צייטונג פאַר פויליש געלט „דער נייער מאָרגן". אויפן צוזאַמענפאָר גופא האָט מען אויף דער גאַלעריע אַרויפגעלאָזן בלויז „זיכערע מענטשן", הגם אָרט איז געווען גענוג.

קיין יידישע פאָרשטייער האָבן זיך אין צוזאַמענפאָר ניט באַטייליקט. אַ טאָג פאַרן צוזאַמענפאָר, דעם 13 אויגוסט, האָבן די יידישע ראַטמענער פון ווילנער שטאָטראַט פאָרגעלייגט אַ רעזאָלוציע, אַז היות דער צוזאַמענפאָר וועט טראָגן אַ פּאָליטישן כאַראַקטער, האָבן זיי אַלס געוויילטע מיט ווירטשאַפטלעכע מאַנדאַטן קיין רעכט ניט, צו נעמען אין אים אַ אָנטייל. דאַקעגן-זשע האָבן די עטלעכע ליטווינער פון סווענציאַנער סיימיק יאָ זיך באַטייליקט אין צוזאַמענפאָר, וואַרשיינלעך אַלס מורא פאַר רעפּרעסיעס.

דער צוזאַמענפאָר האָט אָנגענומען פאָלגנדע רעזאָלוציעס:

I. פאַר איבערלאָזן זשעליגאָווסקים אַרמיי.

דער צוזאַמענפאָר פון די זעלבסטפאַרוואַלטונגען פון ווילנער קאַנט באַשטעטיקט פייערלעך, אַז גענ. זשעליגאָווסקיס אַקציע פון 9 אָקטאָבער 1920 האָט פולשטענדיק געשטימט מיט דעם רצון און די געפילן פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג לגבי דער ליטווישער מאַכט, וואָס איז איר אָנגעוואָרפן געוואָרן דורך דעם באָלשעוויסטיש-ליטווישן אָפּמאַך, און מיט דעם דורך אים געשאַפענעם מצב הענינים און געגיסט אַ אָנשלאָסענע אונטערשטיצונג מצד דער מערהייט פון דער לאַנד-באַפעלקערונג; דריקט אויס דעם גענ. זשעליגאָווסקי און

ייבע וזעלנער די העכסטע דאנקבארקייט פאר דער באפרייאונג פונם גרעסטן טייל לאנד פון דער פרעמדער און פיינדלעכער אקופאציע פון דער קאָוונער רעגירונג, האָרנדיק צום גענ. זשעליגאָווסקי און זיין טעטיקייט דעם פולקומן צוטרוי און אָנערקענינג פאר דער דורך אים אויסגעפירטער ארבעט; ערוואַרט פון אים אויך אויף להבא אַ הצלחהדיקע און אָנטשלאָסענע פארטיידיקונג פון לאנד און פון די רעכט פון די איינוואוינער קעגן אלערליי אטענטאטן פון אויסן.

נעמענדיק אין אכט, אז די פאָדערונגען פון דער פעלקער־ליגע בנוגע דער איינציייטיקער אנטוואָפענונג פון גענ. זשעליגאָווסקיס חייל און באזייטיקונג פון זיין ארמיי און אדמיניסטראציע די, איבעריקנס ווייניקע אין צאָל, פוילישע עלעמענטן, וואָס שטאמען ניט פון דעם קאנט, קענען ניט אָנגענומען ווערן מחמת 1) די פאָדערונגען ווערן ארויסגעשטעלט אין אַ צייט, ווען דער גורל פון לאנד איז נאָך ניט באשלאָסן און דאָס מיליטער פון דער קאָוונער רעגירונג שטייט ביי די טויערן פון ווילנע און אָקופירט אַ באדייטנדיקן שטח פון ווילנער קאנט, 2) די פעלקער־ליגע קען ניט געבן קיין גענוגנדיקע גאראַנטיע פאר דער זיכערהייט פון לאנד, ווייל אירע פאָדערונגען צו דער קאָוונער רעגירונג, ווי למשל בנוגע דער פארקלענערונג פון דער ליטווישער ארמיי, איר אָפציאונג פון דער ליניע ווילנע־בראָנאָ זיינען דורך דער דערמאָנטער רעגירונג ניט אויסגעפירט געוואָרן, ווייל די לאגע פון דער באפעלקערונג אין נייטראלן פאס, וועלכער געפינט זיך אונטער דער השגחה פון דער קאָנטראָל־קאָמיסיע פון דער פעלקער־ליגע, איז אַ חוזק איבער אלע באגריפן פון געזעלשאַפטלעכער אָרדענונג און איז גיכער אַ סיסטעם פון פולשטענדיקער אנארכיע, און אז 3) אַחוץ דעם אלעם האָט יעדער פאָליאַק, פון וועלכן קאנט ער זאָל ניט שטאמען, דאָס רעכט צו פארטיידיקן די גאנצקייט פון דער פוילישער ערד און אָנטייל צו נעמען אין דער אדמיניסטראציע, וואַרפט דער צוזאמענפאָר אָנטשלאָסן און פולשטענדיק אָפּ די פאָדערונג פון דער פעלקער־ליגע פון 28־סטן יוני 1921 און שטרייכט אונטער, אַז גענ. זשעליגאָווסקיס ארמיי, איז ניט נאָר די איינציקע גאראנטיע פאר דער זיכערקייט און אָרדענונג אין לאנד, נאָר אויך די קטיצע פון שלום אין דעם דאָזיקן ווינקל פון איירָאָפּע.

(אָנגענומען איינשטימיק).

II. פאר פאראייניקן ווילנער קאנט צו פוילן.

דער צוזאמענפאָר באַשטעטיקט, אז דער קלאָרער און פיל מאָל אויסגעדריקטער ווילן פון דער באפעלקערונג פון ווילנער קאנט, וואָס דער צוזאמענפאָר רעפרעזענטירט, איז געווען און איז אויך איצט—זיך וואָס פעסטער, וואָס דויערהאַפטיקער צו באהעפטן מיט דער פוילישער רעפובליק.

דער צוזאמענפאָר איז זיכער, אז גענ. זשעליגאָווסקי ווי אויך די פוילישע רעגירונג וועט טאָן אלץ וואָס איז מעגלעך, כדי וואָס גיכער צו פארווירקלעכן די שטרעבונגען פון דער ווילנער באפעלקערונג.

וועלנדיק איין מאָל פאר אלע מאָל מאכן אַ סוף צו דער ניט זיכערער לאגע, וועלכע האַלט זיך נאָך ביז איצט, צוליב די שטרעבונגען, וואָס ווערן געמאכט מצד דער פעלקער־ליגע קעגן דעם ארויסזאָגן זיך פון דער סוּוועריניטעט פון דער באפעלקערונג,—

ווענדט זיך דער צוזאמענפאָר צום גענ. זשעליגאָווסקי מיט אַ בקשה צונויפצורופן פון דער טעריטאָריע, וואָס ליגט אין זיין מאכט, אַ פארזאמלונג פון ספּעציעל צו דעם צוועק אויסגעוויילטע פאָרשטייער, אויסשליסלעך, כדי ענדגילטיק צו באשליסן וועגן דער מלוכה־צוגעהעריקייט פון דער דערמאָנטער טעריטאָריע.

די דאָזיקע רעזאָלוציע האָט ארויסגערופן גרויסע דעבאַטן. די מינדערהייט (פעדעראַליסטן און פ. פ. ס.) האָבן געפאָדערט פארבייטן דאָס וואָרט באהעפטן מיטן וואָרט „אָנשליסן צו פוילן" און דאָס וואָרט פאַרזאַמלונג מיטן וואָרט „סיים". זייערע אויסבעסערונגען זיינען דורכגעפאַלן מיט אַ מערהייט פון 80 קעגן עטלעכע און 20.

עס זיינען נאָך אָנגענומען געוואָרן אַ גאַנצע ריי רעזאָלוציעס, פון וועלכע די וויכטיקסטע איז וועגן אויסקלייבן אַ עקזעקוטיווע (אַ מין ביירַאָט) ביי גענ. זשעליגאָווסקין:

III.

אין פארגלייך מיטן ווינטער 1921—1920, איז שוין אין זומער 1921 געווען, ווי געזאָגט, אַ סך בעסער. די מאכט האָט אָנגעהויבן אַ ענערגישן קאַמף קעגן דעם באנדיטיזם, וואָס איז געווען אַ אמתע מכה פאַרן ווילנער קאַנט, און ביסלעכווייז אים ליקווידירט. די נגישות קעגן דער יידישער באפעלקערונג זיינען געוואָרן אלץ זעלטענער. די עקאָנאָמישע לאגע האָט זיך אויך אין אַ געוויסער מאָס פארבעסערט. ניט אויפגעהערט האָבן אָבער די ליידן פון פריזיוו פון די יאָרגענג 1900—1896. ס׳פלעגט, לויטן מוסטער פון די צארישע צייטן, אויפגעמאָנט ווערן ביז 50,000 מארק שטראָף ביי די עלטערן פון די ניט צוגעשטעלטע מיליטער־פליכטיקע. אין די דערפער פלעגן ארומפאָרן מחנות באוואָפנטע רייטער־פאָליציאנטן, מיטן צוועק אויסצוזוכן די יוגנט אין מיליטער־עלטער, און פלעגן דערביי אכזריות־דיק שלאָגן. אין עטלעכע ערטער זיינען געווען בלוטיקע קרבנות*). ווילנע האָט געווימלט מיט געהיימע אגענטן פון כל המינים (ווי מען האָט איבערגעגעבן, זיינען געווען גאַנצע 7 פארשיידענע דעפענסיוועס, מיליטערישע און ציווילע), אלע פאָר טעג פלעגן פאָרקומען אָבלאַוועס, מייסטנטיילס אָבער, לויטן פוילישן שטייגער, פרייטאָג־צונאכטס אָדער שבת אינדערפרי.

מען פלעגט זוכן מיליטער־פליכטיקע אָדער איבערהויפּט פארדעכטיקע פערזאָנען, ליידן דערפון פלעגט נאַטירלעך צום מייסטן די פרידלעכע באפעלקערונג, ווייל די באנדיטן און גנבים האָבן ביי דער הערשנדיקער סיסטעם פון שוחד לייכט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו בזאָרגן מיט „כשרע" דאָקומענטן. עס זיינען געווען פאלן, ווען מען האָט פארהאַלטן פרויען, וואָס האָבן געלאָזן זייערע עופעלעך אין שטוב און אָפּגעהאַלטן שעהנווייז אין קרימינאַל־פאָליציי. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ אמתע וואַקכאַנאַליע פון פאַספּאָרטן. די פאָליציי פלעגט קרום קוקן אויף די דייטשע אָדער אָסט־פּעסער מיט יידישן טעקסט און פאָדערן פוילישע דאָקומענטן, אין דער צייט ווען דאָס ארויסגעבן נייע פאַספּאָרטן איז געווען אַזוי אומגעלומפּערט אוועקגעשטעלט, אַז טעגלעך פלעגן ווערן ערליידיקט נאָר 80—70 אינטערעסאַנטן. ווער עס האָט געקענט, פלעגן זיך לאָזן קאָסטן עטלעכע הונדערט, אָדער עטלעכע טויזנט מארק און דורך פארשיידענע מאַכערס באַקומען דעם פאַס אָן שום שוועריקייטן. די איבעריקע אָבער פלעגן מוזן אָפּשטיין טעג און וואָכן אין דער ריי. אויך אויף אַנדערע געביטן פלעגט זיך לאָזן פילן די הפקרות פון דער אַדמיניסטראַציע. די פרעסע פלעגט ווערן גערודפט. די ליטווישע צייטונג „ווילניס" איז באַשטראָפט געוואָרן דערפאַר, וואָס אין דער צייטונג זיינען געדרוקט געוואָרן אַרטיקלען אין דער פוילישער שפּראַך, רעדאַקטאָרן פלעגן געמשפּט ווערן פאַר אַ אַדמיניסטראַטיוון געריכט, „ווילענסקאָיע סלאָוואָ" איז פאַרמאַכט געוואָרן אָן שום מאָטיוון; דאָס זעלבע איז געשעען מיט דער ליטווישער פרויען־גימנאַזיע אין ווילנע. אויף דער פּראָווינץ איז נאָך געווען פיל ערגער. יעדער באַאַמטער פלעגט זיך ערלויבן איינצוטיילן צייטונגען אויף כשרע און ניט כשרע, מען פלעגט אָפּט אַרעסטירן אָדער שלאָגן פאַר האָבן ביי זיך אַ ליטווישע אָדער ווייסרוסישע צייטונג, אין ווילנע גופא פלעגט זיך די פאָליציי אַריינמישן אין עקאָנאָמישע שטרייקן און אַרעסטירן די שטרייקנדיקע. און דאָך מוז מען מודה זיין, אַז אין פאַרגלייך מיט קאָוונע אָדער אַפילו וואַרשע איז דאָ אין אַ סך הינזיכטן געווען בעסער און פרייער

*) די פאָליציי פלעגט זיך פאַרענטפערן, אַז זי מוז זיך פאַרטיידיקן, ווייל די פויערים שיסן אין איר, און דאָס האָט געגעבן אַ גרונד די דייטשע צייטונגען צו פאַרשפּרייטן בבא־מעשיות וועגן אַ ווייסרוסישן אויפשטאַנד קעגן גענ. זשעליגאָווסקי

ענסקי.

דער סוף פון מיטל-ליטע.

אייגנטלעך איז די אַזוי-גערופענע מיטל-ליטע די גאַנצע צייט פון איר עקסיסטענץ געווען אַ פיקטיווע באַשעפעניש, אַ נאָמען אָן אַ אינהאַלט. אויב אין די ערשטע צייטן האָט די פוילישע רעגירונג אָפיציעל געלייקנט, אַז מיטל-ליטע וואַרפט זיך אונטער די באַפעלן פון וואַרשע, אויב נאָך אין זומער 1921 האָט מען אַ רעדאַקטאָר פון אַ ווילנער יידישער צייטונג ערקלערט אין פרעסע-ביוראָ, אַז ער איז פאַקטיש באַגאַנגען אַ מלוכה-פאַרראַט, שרייבנדיק, אַז זשעליגאָווסקי באַקומט געווער פון וואַרשע, האָבן שוין די פוילישע מלוכה-לייט סוף 1921 ניט געמאַכט קיין סוד פון זייערע באַציאונגען מיט מיטל-ליטע. אין אָקטאָבער 1921 האָט דער דעלעגאַט פון דער פוילישער רעפובליק אין ווילנע, דער פאַקטישער בעל-הבית פון מיטל-ליטע, ערקלערט אַ מיטאַרבעטער פון „אונזער טאָג“:

— אַלס אַ באַפריינדעטע מלוכה אונטערשטיצן מיר מיטל-ליטע פינאַנציעל, מיר גיבן איר הילף סיי אין געלט, סיי אין פּראָדוקטן. איר זייט גערעכט, אויב איר זייט משער, אַז דערביי זאָגט אַרויס די פוילישע רעגירונג אירע וואונטשן. דאָס מוז פוילן טאָן און זי האָט רעכט דערצו צוליב צוויי טעמים: קודם-כל, ווער עס באָרגט געלט, האָט ער אַ רעכט אַריינצומישן זיך בנוגע די פראַגן וואָס האָבן אַ שייכות צו זיינע פינאַנסן; אחוץ דעם זיינען מיר דאָך פאַראַנטוואָרטלעך פאַר מיטל-ליטע, ניט קיין אַנדערער; פאַר אַלע פּאָליטישע מעשים פון מיטל-ליטע טראָגן מיר די אחריות לגבי אויסלאַנד.

איבעריקנס איז אויך אָן דער דאָזיקער ערקלערונג קלאָר געווען פאַר אויסלאַנד, וועמעס באַפעלן גענ. זשעליגאָווסקי האָט אויסגעפירט אין אָקטאָבער 1920.

אין איינעם פון די ביולעטענס פון דער פעלקער-ליגע געפינען מיר שאַרדיניס טעלעגראַמע פון 11-טן אָקטאָבער 1920 צו דער פעלקער-ליגע, אין וועלכער שאַרדיני ווייזט אָן, אַז פילסודסקי האָט אים דעם 3-טן אָקטאָבער 1920 געזאָגט, אַז ער איז פאַר אַ פּלעביסציט אין ווילנער קאַנט און ער זעט ניט פאָראויס קיין מאַרש פון פוילישן מיליטער אויף ווילנע, אָבער ער קען ניט פאָראויסזען, וואָס וועט דאָס פוילישע מיליטער טאָן אין פאַל פון אַ ליטווישער פּראָוואָקאַציע. פילסודסקי האָט ערקלערט, אַז אַ דיוויזיע, וואָס באַשטייט פון סאָלדאַטן און אָפיצירן פון ווילנער קאַנט, אָפּערירט אין לידע, און די געפילן פון די דאָזיקע סאָלדאַטן קענען זיי שטויסן צו אומגעריכטע מעשים. ער האָט צוגעגעבן, אַז ווען ער וואָלט ניט געווען קיין מלוכה-שעף, וואָלט ער שוין מיט אַ וואָך צוריק פאַרנומען ווילנע.

סוף 1921 אָבער האָט זיך די פוילישע רעגירונג ביסלעכווייז גענומען אָפּטרייסלען פון זשעליגאָווסקין און באַשלאָסן אים אָפּצורופן פון ווילנע, נעמענדיק אין אַכט, אַז זשעליגאָווסקיס אַנוועזנהייט האָט אויפגערייצט די אויסלענדישע מלוכה-לייט. שוין סוף סעפּטעמבער איז „קוריער פּאָלסקי“, אַן אָרגאַן וואָס שטייט נאָענט צום פוילישן מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים און זאָגאַר

צום מלוכה-שעף אַרויסגעטראָטן מיט אַ שאַרפער קריטיק פון דער פּאָליטיק פון „באַוואָפנטע געשעענע פאַקטן“ אַ-לאַ דעם וואונדערבאַרן מאַרש פון גענ. זשעליגאָווסקי, וואָס האָבן לויט דער מיינונג פון „ק. פּ.“ געווירקט אויף דער אומגינסטיקער שטעלונג מצד דער פעלקער-ליגע צו פוילן. די דאָזיקע שטעלונג „וואָלט אויסגעקומען פאַר אונז פולקום אַנדערש, ווען מיר וואָלטן געקענט, כאָטש סימבאָליש, אויסמעקן דעם דאָזיקן עפּיזאָד פון זכרון פון דער וועלט“.

ווייטער שרייבט „קור. פּאָלסקי“, אַז „די דעמיסיע פון אַ מענטשן, וואָס איז געוואָרן אַ פּערסאָניפיקאַציע פון דער פּאָליטיק פון אָנפאַלן אין ליטע, פון פּאָסטן פון מיטל-ליטווישן הערשער, וואָלט גלייך געענדערט די דיפּלאָמאַטישע אַטמאָספערע אין דער דאָזיקער פראַגע“.

די פוילישע ווילנער געזעלשאַפט, וואָס האָט אויף אַלע מיטינגען באַזונגען זשעליגאָווסקין, אַלס „באַפרייער פון ווילנע“, האָט גאַנץ רואיק און קאַלטבלוטיק אויפגענומען די ידיעה וועגן זיין דעמיסיע. שוין דעם 21-טן נאָוועמבער האָט זשעליגאָווסקי איבערגעגעבן זיין שפּעטערדיקן „סובערענעם“ נאָכקומער, אַלעקסאַנדער מיישטאָוויטש, די ציווילע מאַכט אין ווילנער קאַנט. מיישטאָוויטשעס מיסיע איז געווען דורכצופירן די וואַלן צום ווילנער סיים, וועלכער איז אין וואַרשע ווידער באַשלאָסן געוואָרן אין אָקטאָבער 1921, נאָכדעם ווי הימאַנסעס פּראָיעקטן זיינען דורכגעפאַלן. פאַר דער וועלט האָט עס געדאַרפט הייסן: זשעליגאָווסקי איז שוין מער ניטאָ, און במילא קען שוין קיין רייד ניט זיין וועגן אַ וואַלדרוק מצד דער אָקופּאַציע-מאַכט, ווי די ליטווינער האָבן געטענהט. די דאָזיקע באַהויפּטונג פון דער פוילישער פרעסע איז פאַקטיש געווען אַ קאָמעדיע, ווייל מיט זשעליגאָווסקיס דעמיסיע (אגב איז ער ערשט אָפּגעפאָרן ערב די סאַמע וואַלן, ד. ה. ווען דער גורל פון די וואַלן איז שוין געווען באַשטימט) האָט זיך די לאַגע אין מיטל-ליטע אַבסאָלוט ניט געענדערט. פאַרקערט, איצטער האָט נאָך מער געהערשט די „שטאַרקע האַנט“ פון דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר אינעווייניקסטע ענינים, ה׳ סיענקעוויטש, וועלכער איז באַשטימט געוואָרן נאָך פאַר מיישטאָוויטשן.

די פרעסע איז געווען אונטערדריקט. שוין אין מיטן זומער 1921 האָט דאָס פרעסע-ביוראָ ביי דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע איינגעלאַדן די רעדאַקטאָרן פון דער ניט-פוילישער פרעסע אויף אַ ספּעציעלער באַראַטונג, וואו דער שעף, ה׳ טשעסלאַוו יאַנקאָווסקי, כלומרשט אַ דעמאָקראַט, האָט זיי ערקלערט, אַז עס איז פאַרבאָטן צו שרייבן וועגן זאַכן, וועלכע קענען ברענגען שאָדן דער מיטל-ליטווישער מלוכהשאַפט (!). אַזאַ פאָדערונג האָט מען דאַן געשטעלט דער ניט-פוילישער פרעסע, בעת די מלוכה-צוגעהעריקייט פון ווילנער קאַנט איז געשטאַנען אונטער אַ פראַגע-צייכן און די בעסטע פריינד פון מיטל-ליטע האָבן איר געוואונטשן, אַז זי זאָל וואָס גיכער שטאַרבן בנשיקה... אין פוילנס אָרעמס.

דער דעפּאַרטאַמענט-דירעקטאָר ה׳ סיענקעוויטש האָט גערעכט צו פאַרמאַכן אָן שום מאָטיוון יעדע צייטונג,

וועלכע האָט ביי אים ניט נושא חן געווען, און פון 15־טן אָקטאָבער אָן איז איינגעפירט געוואָרן אַ קאָנצעסיע־סיסטעם ביים עפענען נייע צייטונגען, און ווידעראַמאָל האָט סיענקעוויטש געקענט אַנטזאָגן צו געבן אַ ערלויבעניש אויף אַ צייטונג, אָן שום מאָטיוון. קאָנפיסקאַציעס פון צייטונגען זיינען געוואָרן אַ טאָגטעגלעכע ערשיינונג. ניט נאָר די ליטווישע און טיילווייז די יידישע פרעסע, נאָר אפילו די כשרע פוילישע פרעסע איז גערודפט געוואָרן, אויב זי האָט געוואַגט צו זאָגן אַ וואָרט, וואָס איז ניט געפעלן געוואָרן דעם מיטל־ליטווישן סאַטראַפּ. למשל, „סלאָוואָ ווילענסקיע“, אַן אָרגאַן, וואָס איז געשטאַנען נאָענט צו די מיטל־ליטווישע מיליטערישע ספערן, איז פאַרמאַכט געוואָרן אויף אַ גאַנצן חודש, ווייל זי האָט געוואַגט אַרויסצוטרעטן קעגן טופּאַלסקין, דעם דעלעגאַט פון דער פוילישער רעפּובליק. זי פלעגט אַרויסגיין אַלע טאָג אונטער אַן אַנדער נאָמען, אָבער זייער אָפט פלעגט מען איר קאָנפיסקירן תיכף נאָכן ערשיינען.

די אויפזיכט איבער דער פרעסע איז איבערגעגעבן געוואָרן אַ ספּעציעל־געשאַפענער פרעסע־אָפּטיילונג ביי דער זיכערהייטס־סעקציע („ווידזיאַל בעזפּיעטשענסטוואַ“) פון דעפּאַרטאַמענט פאַר אינעווייניקסטע ענינים, פונקט ווי די רעדאַקטאָרן וואָלטן געווען קרימינעלע פאַרברעכער...

אָנהייב אָקטאָבער זיינען דורך דער מאַכט געשלאָסן געוואָרן אַ גרויסער טייל פון די ליטווישע קולטורעלע און ווירטשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. די ליטווישע פרויען־גימנאַזיע איז פאַרמאַכט געוואָרן, די צווייטע ליטווישע גימנאַזיע איז אַרויסגעוואָרפן געוואָרן פון דער דירה, דאָסגלייכן —ביידע ליטווישע קינדער־אינטערנאַטן; עס זיינען פאַרמאַכט געוואָרן די ליטווישע באַנק, קאָאָפּעראַטיוו, אַ ?קציאָנער ליטוויש־אַמעריקאַניש האַנדלס־הויז, די ליטווישע צייטונג אין ליטוויש „ווילניוס“ און אין פויליש „דזוואָן ליטווי“.

פאַר די משונהדיקע באַציאונגען, וואָס עס האָבן געהערשט אין דער געבענטשטער מיטל־ליטע, איז העכסט כאַראַקטעריסטיש פאָלגנדיקער צירקולאַר פון דער דעפענסיווע (אַ מין „אָכראַנע“), וואָס איז סוף זומער 1921 געהיים פונאַנדערגעשיקט געוואָרן:

צו קענטעניש פון די קאָמאַנדירן, קאָמוניקאַט פון דער 2־טער אָפּטיילונג פון דער 2־טער אַרמיי.

אין די ערשטע טעג פון אויגוסט איז אין מאָסקווע פאָרגעקומען אַן אַלוועלטלעכער געהיימער צוזאַמענפאָר פון ציוניסטן, אויף וועלכן עס זיינען געקומען פאָרשטייער פון די אָרגאַניזאַציעס אין וואַרשע, בערלין, לאָנדאָן, ניו־יאָרק און באָסטאָן. אויף דעם דאָזיקן צוזאַמענפאָר זיינען אָנגענומען געוואָרן אָט די רעזאָלוציעס:

1) אונטערהאַלטן די ירידה פון פוילישן מאַרק מיט אַלע מיטלען.

2) פירן צו אַנאַרכיע דורך דעזאָרגאַניזירן דאָס פוילישע מיליטער.

3) אַלע סטראַטעגישע פונקטן אויף די באַנען ווי די דעפּאָס, טעלעגראַפן, טעלעפאָנען, וואַרשטאַטן באַזעצן דורך אייגענע מענטשן.

4) פאַרלייכטערן די רעעמיגראַנטן פון ווילנער, גראָדנער און סובאַלקער קאַנטן זיך אומצוקערן קיין פוילן מיטן צוועק אַרויסצורופן אַן אויפשטאַנד צוליב די חרובע דערפער און אונטערהאַלטן די פאַרבינדונג מיט דייטשלאַנד און סאָווידעפּיע.

5) פלאַנמעסיק ווענדן דעם שטראָם פון די יידישע מאַסן קיין פוילן, דערהויפּט דורך ראָוונע און באַראַנאָוויטש צוליב אַגיטאַציע־צוועקן און דער רעוואָלוציע, וואָס דאַרף אויסברעכן.

6) צו דעם צוועק זיינען אַסיגנירט געוואָרן מיליאָנען קרעדיטן אויף געהיימע אָרגאַניזאַציעס אין די שטעט און דערפער פון גאַנץ פוילן.

די קוועלע איז: קאָנטר־אויסשפּירונג פון דער 2־טער אָפּטיילונג פון דער 2־טער אַרמיי.

שעף פון דער 2־טער אָפּטיילונג

אָ ל יי נ י ט ש אַ ק אָ ווס ק י,

קאַפּיטאַן.

דער אונטערגעשריבענער קאַפּ. אָליינישאַקאָווסקי האָט אין אַ בריוו אין „אונזער טאָג“ מודה געווען, אַז אַזאַ צירקולאַר איז ווירקלעך פונאַנדערגעשיקט געוואָרן, ער האָט זיך נאָר פאַרענטפערט דערמיט, אַז דאָס איז פאָרגעקומען בעת זיין אָפּוועזנהייט.

אין אַזאַ מין אַטמאָספערע האָבן זיך אָנגעהויבן די הכנות צו די ווילנער סיים־וואַלן. אַז מיט די דאָזיקע הכנות האָט זיך די לאַגע אויף איין האָר ניט געענדערט צום גוטן, באַווייזט פאָלגנדיקע שטעל פון אינטערוויו, וואָס אַ מיטאַרבעטער פון „אונזער טאָג“ האָט געהאַט מיטן אויבנדערמאָנטן ה׳ סיענקעוויטש.

דער זשורנאַליסט האָט געפרעגט:

— מען זאָגט, אַז איר האָט געוואָלט אויסאיבן אַ געוויסן דרוק אויף די פאָרשטייער פון דער יידישער באַפעלקערונג און אפילו געדראָט מיט עקסצעסן אין פאַל, ווען די יידישע באַפעלקערונג וועט ניט גיין צו די סיים־וואַלן?

דערויף האָט סיענקעוויטש געענטפערט:

— וואָס איז שייך די קלאַנגען, אַז איך האָב געדראָט מיט עקסצעסן, ערקלער איך, אַז דאָס איז ניט אמת. אַלס אַ פאָרשטייער פון דער מאַכט וועל איך אָננעמען אַלע מיטלען, אַז אַזעלכע פאַקטן זאָלן אין קיין פאַל ניט געשען און וועל ענערגיש אונטערדריקן יעדן מיין צו באַגיין גוואַלדטאַטן. צי וועלן אָבער אַזעלכע פאַסירונגען בכלל האָבן אָן אָרט, איז ביי דער אימפּולסיוויטעט פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג, שווער פאָראויסצוזען.

די לעצטע ווערטער אין מויל פון מיטל־ליטווישן סאַטראַפּ קלינגען ווי אַ אָפענע פּאָגראָם־דראָאונג. אַזוי האָט עס טאַקע פאַרשטאַנען די דעמאָקראַטישע ווילנער פוילישע צייטונג „גאַזעטאַ קראַיאָוואַ“. סיענקעוויטש גופא האָט דעם עצם פאַקט ניט אָפּגעלייקנט.

די באַשטימונג פון וואַלן צום סיים איז אָבער ניט צוגעגאַנגען אַזוי פשוט. ערשטנס האָט מען זיך געאַמפּערט וועגן נאָמען: צי דאַרף עס זיין אַ סיים, ווי די בעלוועדער־לייט (פּילסודסקיס אָנהענגער) האָבן געוואָלט, אָדער אַ נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג, ווי די ענדעקעס האָבן געפאָדערט. דאָ האָט זיך געהאַנדלט ניט נאָר אין דעם אָדער יענעם נאָמען. די פראַגע איז געשטאַנען אַ סך טיפער. פּילסודסקיס ריכטונג האָט אמת, אונטערן דרוק פון ליטעס אָפּזאָג, ־זיך געמוזט אַנטזאָגן פון אירע פעדעראַליסטישע פּלענער, דערפאַר אָבער האָט זי געפאָדערט, אַז ווילנער קאַנט זאָל באַקומען אויטאָנאָמיע, ווייל אַנדערש, האָט זי פאַרשטאַנען, וועט די אַנטאַנטע בשום אופן ניט אָנערקענען פוילנס הערשאַפט אין ווילנע. זי האָט דעריבער געפּלאַנט צו פאַרוואַנדלען דעם ס״ם אין אַן אָרגאַן פון דער אויטאָנאָמישער אָרדענונג. דערקעגן־זשע די ענדעקעס האָבן ניט געוואָלט הערן פון קיין שום אויטאָנאָמיע, ווייל זיי האָבן געשטרעבט צו פאַרגעוואַלטיקן און אויסראָטן די ניט־פוילישע מערהייט פון ווילנער קאַנט און די פוילישע מזרח־„קרעסן“ בכלל, און דעריבער זיינען זיי געווען בלויז פאַר אַ איינטאָגיקער זעלבסטבאַשטימענדיקער פאַרזאַמלונג, וואָס זאָל זיך אַרויסזאָגן אויף איין פוס „דאָ פּאָלסקי“ און פאָרן אַהיים, דעלעגירנדיק דעפּוטאַטן צום וואַרשעווער סיים.

נאָך אַ פראַגע איז אַרויפגעשוואומען — די פראַגע פון דער וואַל־טעריטאָריע. ווי באַוואוסט, האָט לויט זשעליגאָווסקיס ערשטן

מאַניפעסט, מיטל-ליטע געדאַרפט האָבן די גרעניצן, וועלכע עס האָט פעסטגעשטעלט דער רוסיש-ליטווישער אָפּמאַך פון 12-טן יולי 1920, הכלל געדאַרפט אַרומנעמען אויך לידער, בראַצלאַווער, גראָדנער געביט און אנד. דאָס מיטל-ליטווישע מיליטער איז אָבער פון פוילן ניט דערלאָזן געוואָרן אין די אויבנדערמאָנטע קרייזן, און דער וואַרשעווער סיים האָט זיי שפּעטער, דעם 4-טן פעברואַר 1921, אינקאָרפּאָרירט אין פוילן.

איצטער אָבער, אונטער דער השפּעה פון דער פראַנצויזישער רעגירונג און פּאָלקאָווניק שאַרדיני, פּאָרזיצער פון דער קאָנטראָל-קאָמיסיע פון דער פעלקער-ליגע, האָט פּילסודסקי ווידער געפאָדערט באַדייטנד צו פאַרגרעסערן די וואַל-טעריטאָריע.

די בעלוועדער׳שע פּרעסע, ווי „קוריער פּאָראַנני״ און „קוריער פּאָלסקי״ האָט אים אונטערשטיצט, באַהויפּטנדיק, אַז דער ריגער טראַקטאַט האָט פוילן ניט געגעבן קיין פאָרמעלע רעכט אויף אַלע מזרח-געביטן, און אַז די אינקאָרפּאָראַציע איז נאָר געווען אַ ציטווייליקע — ביז דער פאָלקס-אָפּשטימונג. די ענדעקעס האָבן געליאַרימט, אַז פּילסודסקיס פּראָיעקט באַטייט אַ נייע צעטיילונג פון פוילן; און די מערהייט פון וואַרשעווער סיים איז געווען קעגן פּילסודסקיס פּראָיעקט. בלויז פּילסודסקיס התראה זיך אָנצוזאָגן אין דעמיסיע און זיין נאָכגיביקייט האָט געראַטעוועט די לאַגע, צוזאַמען מיט די שטימען פון די יידישע דעפּוטאַטן אין וואַרשעווער סיים. מען איז דורכגעקומען צווישן זיך, אַז אחוץ דער אייגנטלעכער מיטל-ליטע דאַרפן די וואַלן פאָרקומען אויך אין בראַצלאַווער און גרעסטן טייל פון לידער קרייז.

ווי עס פירט זיך אָבער אין פוילן, האָבן די אויטאָנאָמיסטן נאָך פריער געוואָלט שטעלן די פוילישע געזעלשאַפט פאַר אַ געשעענעם פאַקט און אָפּדרוקן בשתיקה דעם דעקרעט וועגן דורכפירן וואַלן אויף אַ פאַרברייטערטער טעריטאָריע. די ענדעקעס האָבן עס אָבער געכאַפּט אין דער דרוקעריי און צונישט געמאַכט די אויטאָנאָמיסטישע פּלענער.

.II

צוליב די אַלע מאַכינאַציעס און קאָמבינאַציעס האָט זיך פאַרצויגן אויף עטלעכע וואָכן די פאַרעפנטלעכונג פון וואַל-דעקרעט. נאָך איין סיבה איז געווען פאַר דער פוילישער רעגירונג ניט ווייניקער וויכטיק, ווי די ערשטע, וועלכע האָט אָפּגעהאַלטן די וואַלן — דאָס איז די פראַגע פון י י ד י ש ן אָ נ ט י י ל אין די סיים-וואַלן.

די יידישע בירגערלעכע כלל-טוער, מיט וועמען די מיטל-ליטווישע רעגירונג האָט געפירט אונטערהאַנדלונגען, האָבן געטענהט, אַז זיי קענען ניט פאָראויסזאָגן, צי די יידן וועלן גיין אין סיים, כל-זמן זיי האָבן ניט די וואַל-אָרדינאַציע און ווייסן ניט, וואָס דער סיים וועט דאַרפן טאָן, און אויף וויפיל די וואַלן וועלן זיין פריי. דערקעגן די רעגירונג האָט אַליין ניט געהאַט אָדער ניט געוואָלט האָבן קיין קלאָרע פאָרשטעלונג וועגן די אויפגאַבן פון ווילנער סיים און אין אַ געוויסער מאָס איבערגעלאָזן די דאָזיקע פראַגע דעם קומענדיקן סיים גופא, כדי גענויער צו באַלייכטן די בירגערלעכע יידישע שטעלונג, ברענגען מיר דאָ דעם באַריכט פון דער באַראַטונג, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 17-טן נאָוועמבער ערב דעם אָנהייב פון דער וואַל-קאַמפּאַניע אין רעדאַקציע פון דער פוילישער דעמאָקראַטישער צייטונג „גאַז. קראַיאָווא״.

פון די יידן זיינען געווען ד״ר שאַבאַד, ד״ר וויגאָדסקי, ה׳ יונה שאַפּירא, אינזש. שפּירא, אַדוו. גאָרדאָ; און אַדוו. וויגאָדסקי. פון די פּאָליאַקן — ביידע כאַמינסקיס. דער שעף פון דער פּאָליטישער אָפּטיילונג פון גענעראַל זשעליגאָווסקיס קאַנצעלאַריע, ה׳ אָקוליטש און אנד.

דער רעדאַקטאָר פון „גאַז. קראַיאָווא״, ה׳ לודוויק כאָמינסקי, באַהויפּט, אַז אין די אינטערעסן פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן ליגט צו גיין אין סיים.

ד״ר שאַבאַד אינפאָרמירט זיך ווי עס וועלן פאָרקומען די וואַלן אויף דער פּראָווינץ און צי וועלן זיך קענען פאַראייניקן עטלעכע שטעטלעך אינאיינעם צו די וואַלן, וואָרים מען וועט דאָך דאַרפן האָבן 7000 וויילער אויף אויסצוקלייבן 1 דעפּוטאַט. די יידישע שטעטלעך, וועלכע האָבן ניט אַזאַ גרויסע באַפעלקערונג, וועלן דאָך אַזוי-אַרום ניט האָבן די פּאַקטישע מעגלעכקייט צו ווירקן אויף די וואַלן.

ה׳ אָקוליטש ענטפערט, אַז די אויסאַרבעטונג פון דער וואַל-טעכניק איז נאָך אין גאַנג און, צום באַדויערן, קען ער לעת-עתה דערויף ניט ענטפערן.

ד״ר ו ו י ג אָ ד ס ק י ווייזט אָן בכלל, אַז די לאַגע פון די יידן ביי דער פראַגע — צו ליטע אָדער פוילן, — איז זייער אַ שווערע. צי זאָלן זיי שטימען פאַר די, וואָס האָבן זיי געגעבן כמעט אַלע רעכט, אָדער פאַר די, וואָס האָבן זיי די דאָזיקע רעכט ניט געגעבן. גיין מיט די צווייטע וואָלט געווען אַן אָפּזאָג פון נאַציאָנאַלע רעכט בכלל. יידן דעריבער קענען זיך ניט באַטייליקן אין אַזאַ סיים, וואָס זיין גאַנצע עובדא וועט באַשטיין אין געבן בלויז אַ תשובה: „צו פוילן״ אָדער ניט, ווייל דעם ענטפער פון סיים קען מען וויסן אויף פאָראויס.

ה׳ י ו נ ה ש אַ פּ י ר אָ ווייזט אָן, אַז אויב די פעדעראַליסטן מיינען דאָס ערנסט מיטן פעדעראַליזם און זיי האָפן, אַז דער סיים וועט זיין דער אָרגאַן, וועלכער וועט פירן צו דעם פעדעראַליזם, וואָלטן דאָך געדאַרפט אָנגעווענדט ווערן אַלע כוחות אויף דעם, אַז אין דעם סיים זאָלן נעמען אָן אָנטייל אויך די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן. אויב אין דעם סיים וועלן זיין נאָר פּאָליאַקן און אַפילו אַ ביסל יידן, וועט דאָך דאָס זיין ניט קיין אָפּשפּיגלונג פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג. מיט וואָס וועלן די רעזאָלוציעס פון סיים האָבן מער מאָראַלישע וואָג, ווי אַ געוויינטלעכער פוילישער מיטינג. אויף וועלכן עס ווערט אַרויסגעטראָגן אַ רעזאָלוציע „דאָ פּאָלסקי״. ביי די איצטיקע באַדינגונגען איז אָבער שווער צו האָפן, אַז די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן זאָלן וועלן גיין אין סיים, באַנוגנדיק זיך מיט די פרייהייטן פאַר די וואַלן, ווי ברייט די דאָזיקע פרייהייטן זאָלן ניט זיין. דאָ פאָדערט זיך ניט קיין וואַל-פרייהייט, נאָר פרייהייט צוצוגרייטן אַ באָדן פאַר יעדער נאַציאָנאַליטעט. אויף דעם דאַרף מען האָבן לכל-הפחות אַ משך פון עטלעכע חדשים, אין וועלכע עס דאַרף געגעבן ווערן די אַלע אָרטיקע נאַציאָנאַליטעטן דאָס רעכט צו אַנטוויקלען דעם מאַקסימום פון זייער ווירקונג איבער זייערע מאַסן. דאָס וואָלט אייגנטלעך געווען אַ מין ערזאַץ פון נייטראַליזירונג פון דעם קאַנט, וועלכער וואָלט אין אַ געוויסער מאָס געקענט צופרידנשטעלן די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן און ווירקן אויף זיי, אַז זיי זאָלן נעמען אָן אָנטייל אין סיים. ה׳ י. שאַפּירא לייגט פאָר קאָנקרעט: אָפּלייגן די וואַלן אויף נאָך עטלעכע חדשים, געבן די פולשטענדיקע פרייהייט אַלע נאַציאָנאַליטעטן צו אַנטוויקלען זייער אַגיטאַציע, אָפיציעל גאַראַנטירן די פולשטענדיקע אומבאַרירלעכקייט פון די מענטשן, וועלכע וועלן זיך פאַרנעמען מיט אָט דער אַגיטאַציע וכדומה. דער רעדנער ענדיקט דערמיט, אַז ער זעט ניט קיין מעגלעכקייט און קיין נוצן פאַר יידן צו גיין אין סיים אין דעם פאַל, ווען די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן וועלן דאָרטן ניט זיין. די קליינע מינדערהייט פון די יידן וועט דאָרטן פּשוט פאַרטרונקען ווערן אין דער גרויסער פוילישער מערהייט.

די פּוילישע רעדנער האָבן געפּרוּווט דערווייזן, אַז די פּאָר חדשים, וואָס עס זיינען געבליבן צו די וואַלן, זיינען גאַנץ גענוג.

ה׳ אָקוליטש מיינט, אַז די יידן דאַרפן יאָ גיין אין סיים, כּדי אונטערצושטיצן די פּראָגרעסיווע עלעמענטן אין זייער קאַמף פאַרן וואוילשטאַנד פון זייער קאַנט.

אינזשעניער שפּיראָ זאָגט זיך אַרויס דערפאַר, אַז די פּוילישע לינקע פּאַרטייען האָבן געדאַרפט דעקלאַרירן וועגן די הנחות, וועלכע זיי רעכענען פאַרצולייגן די יידן, און דאַן אויף אַ געמיינזאַמער זיצונג דעם ענין באַטראַכטן.

די פּאָליאַקן האָבן זיך אָן דעם פאָרשלאָג אָנגעכאַפּט און צוגעזאָגט אויף אַ צווייטער זיצונג מיטצוברענגען קאָנקרעטע פאָרשלאָגן.

אויף וויפיל אָבער מיר ווייסן, איז מער פאַרן אָנהייב פון דער וואַל-קאַמפּאַניע קיין יידיש פּוילישע באַראַטונג ניט פאָרגעקומען, פּשוט דערפאַר, ווייל קיין קאָנקרעטע פּלענער האָט די מיטל-ליטווישע רעגירונג ניט געקענט צושטעלן, וואָרים זי איז געווען אָפּהענגיק פון וואַרשע.

די ווייסרוסן, אַלנפאַלס דער באַוואוסטזיניקער טייל, האָבן אויך געהאַט אַ קלאָרע שטעלונג, וואָס האָט זיך טיילווייז אויסגעדריקט אין פאָלגנדיקער רעזאָלוציע פון ווייסרוסישן צוזאַמענפאָר, וועלכער איז זיך דעם 25-סטן סעפּטעמבער 1921 צונויפגעקומען אין פּראָג:

„דער צוזאַמענפאָר באַשליסט, אַז וועגן גורל פון ווילנע דאַרף דעצידירן אַ ספּעציעל צו דעם צוועק צונויפגערופענע ווייסרוסישע געזעצגעבערישע פאַרזאַמלונג. דער צוזאַמענפאָר פּראָטעסטירט קעגן דעם, אַז די ווייסרוסישע נאַציאָנאַליטעט זאָל באַטראַכט ווערן אַלס אַ נאַציאָנאַלע מינדערהייט אין ווילנער קאַנט.

„ער אָנערקענט, אַז דאָס ליטווישע פאָלק איז שטענדיק געווען אַ גוטער פריינד פון ווייסרוסלאַנד און האָפט, אַז ביידע פעלקער וועלן לעבן צווישן זיך בשלום, און ווילנע אַלס די אַמאָליקע ווייסרוסיש-ליטווישע הויפּטשטאָט פון ליטווישן גרויס-פירשטנטום וועט צונויפשמידן דאָס ליטווישע און ווייסרוסישע פאָלק.

„די פּאָליאַקן האַלטן 100,000 קוו.-קילאָמעטער ווייסרוסישע ערד, די רדיפות, וואָס די ווייסרוסן שטייען אויס אין געביט פון דער פּוילישער אָקופּאַציע, זיינען אַזוי שרעקלעך, אַז זיי דערמאָנען אָן די פינסטערסטע צייטן פון מיטלעלטער.

„די פּאָליאַקן שטרעבן ניט נאָר צו אונטערדריקן די ווייסרוסישע קולטור, נאָר זיי ווילן אינגאַנצן אויסראָטן דעם ווייסרוסישן שטאַם. די נאַציאָנאַל-פּאָליטישע קאָנפערענץ פאָדערט אויף אַלע ציוויליזירטע פעלקער פון דער וועלט צו פּראָטעסטירן קעגן די מעשים פון די פּוילישע אָקופּאַנטן און פאָדערט צוריקציען פוילן אין אירע עטנאָגראַפישע גרעניצן“.

די פּוילישע מאַכט האָט אָבער באַשלאָסן פאַר יעדן פּרייז דורכצופירן די וואַלן און דעם 30-טן נאָוועמבער איז ענדלעך אונטערגעשריבן געוואָרן פאָלגנדיקער דעקרעט וועגן וואַלן צום ווילנער סיים (כאַראַקטעריסטיש איז, אַז אין דעקרעט גופא איז דאָס וואָרט סיים ניט דערמאָנט געוואָרן):

דעקרעט פון איבערקאָמאַנדיר פון מיטלליטווישן חייל

פון 30-טן נאָוועמבער 1921 וועגן באַשטימען דעם טאָג פון וואַלן צום סיים אין ווילנע, אַלס פאַרזאַמלונג פון פאָרשטייער פון ווילנער קאַנט, כּדי אויסצודריקן דעם רצון פון זיין באַפעלקערונג, און וועגן איבערגעבן די סובערענע מאַכט דעם פאָרזיצער פון דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע ה׳ אַלעקסאַנדער מייסטאָוויטש.

פאַר דעם טאָג פון די וואַלן צום סיים אין ווילנע, אַלס פאַרזאַמלונג פון די פאָרשטייער פון ווילנער קאַנט, כּדי אויסצודריקן דעם רצון פון דער באַפעלקערונג, באַשטים איך דעם 8-טן יאַנואַר פון יאָר 1922.

צוליב אַלגעמיין-פּאָליטישע פאָדערונגען אין צוזאַמענהאַנג מיט דער איצטיקער סיטואַציע און די וואַלן צום סיים אין ווילנע, וואָס דאַרפן פאָרקומען, טראָג איך איבער אויפן פאָרזיצער פון דער צייטווייליקער רעגירונגס-קאָמיסיע ה׳ אַלעקסאַנדער מייסטאָוויטש די גאַנצע סובערענע מאַכט איבער מיטל-ליטע (דעקרעט נומ. 1 פון 12 אָקטאָבער 1920 וועגן איינשטעלן די מאַכט אין מיטל-ליטע). באַזונדער גיב איך איבער אַרויסצוגעבן אַ דעקרעט בנוגע דער וואַל-אָרדינאַציע, די באַאַרבעטונג פון וועלכער איז איבערגעגעבן געוואָרן דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע לויט מיין דעקרעט פון 24-סטן נאָוועמבער ד. י. און טרוי אים אָן אַלע ענינים, וואָס זיינען פאַרבונדן מיטן צונויפרופן דעם סיים אין ווילנע.

ל. זשעליגאָווסקי
איבערקאָמאַנדיר פון מיטלליטווישן חייל.

מייסטאָוויטש גופא האָט שוין שפּעטער אונטערגעשריבן די וואַל-אָרדינאַציע, לויט וועלכער וואַל-רעכט האָבן אַלע פּערזאָנען, וואָס האָבן געענדיקט 21 יאָר פאַרן 1-טן נאָוועמבער 1921 און באַפרידיקן איינע פון אָט די פאָדערונגען:

1) זיינען פאַרשריבן אין די ביכער פון דער שטענדיקער באַפעלקערונג פון וועלכן עס איז פונקט פון דער וואַל-טעריטאָריע.

2) איז געבאָרן אויף דער וואַל-טעריטאָריע.

3) האָט דאָרטן געוואוינט פאַר 1-טן אויגוסט 1914 ניט ווייניקער פון 5 יאָר, אויב ער איז ניט געווען קיין רוסישער באַאַמטער.

4) האָט אַ נחלה אויף דער וואַל-טעריטאָריע, אויב ער האָט דאָרטן געוואוינט פאַר 1-טן יאַנואַר 1919.

5) האָט געוואוינט אויף דער וואַל-טעריטאָריע פון דעם 1-טן יאַנואַר 1918.

6) אַרבעט אין אַ זעלבסטפאַרוואַלטונגס-אינסטיטוציע.

7) אַרבעט אין אַ מלוכה-אינסטיטוציע, און האָט געהאַט אַ מלוכה-שטעלע אויך פאַרן 9 אָקטאָבער 1920 אויף דער וואַל-טעריטאָריע.

8) איז געקומען פון רוסלאַנד נאָכן 12-טן אָקטאָבער 1920 אויפן גרונד פון ריגער אָפּמאַך און האָט באַקומען אַן ערלויבעניש פון דער ראַיאָן-וואַל-קאָמיסיע לויטן פאָרשלאָג פון די זעלבסט-פאַרוואַלטונגס-אָרגאַנען.

דאָס וואַל-רעכט גייט אויך איבער אויף די פרויען.

עס איז ערלויבט צו שטימען נאָר אין איין וואַל-ראַיאָן.

מיליטער-לייט און די באַאַמטע פון דער אויסערלעכער פּאָליציי נעמען ניט קיין אָנטייל אין די וואַלן.

קיין וואַל-רעכט האָבן ניט פּערזאָנען, ביי וועלכע דאָס געריכט האָט צוגענומען אָדער באַגרעניצט זייערע רעכט, אַחוץ פאַרמשפּטע פאַר פּאָליטישע פאַרברעכנס, ווי אויך פּערזאָנען, וואָס געפינען זיך אונטער אַ אַפּוטרופּסות.

אָפּגעבן די שטים מוז מען פּערזענלעך, קראַנקע און קאַליקעס מעגן שטימען דורך דער פאַרמיטלונג פון אַנדערע פּערזאָנען.

אויסגעקליבן מעגן ווערן אַלע פּערזאָנען, וואָס האָבן וואַל-רעכט ווי אויך מיליטער-לייט און די פּאָליציי, וואָס אַנטשפּרעכן די איבערגערעכנטע באַדינגונגען פון דער וואַל-אָרדינאַציע.

ווילנער קרייז וויילט 26 דעפּוטאַטן, סווענציאַנער 19, אָשמענער 11, טראָקער 13, לידער 25, בראַצלאַווער 9, ווילנע (שטאָט) — 13, צוזאַמען 121 דעפּוטאַטן.

די וואַל-פּראָצעדור קומט פאָר: דעם 5-טן דעצעמבער דער

ערשטער טאָג פון דער וואַל-קאַמפּאַניע, דעם 16-טן ווערן אַריינגעטראָגן די וואַל-ליסטעס, דעם 19-טן ווערן באַשטעטיקט די ליסטעס פון די וויילער, דעם 20, 21 און 22 קען מען אַריינטראָגן אָנקלאָגן, דעם 28-סטן ווערן אַריינגעטראָגן מעלדונגען וועגן וואַלבלאָקן, דעם 30-סטן ווערן פּובליקירט די קאַנדידאַטן-ליסטעס.

ווי עס איז צו זען פון דער וואַל-אָרדינאַציע, שטעלט זי אין אַ פּריווילעגירטער לאַגע די פּוילישע באַפעלקערונג, וועלכע האָט די גרעססע צאָל אָנגעשטעלטע אין די זעלבסטפאַרוואַלטונגס-אינסטיטוציעס און אין די רעגירונגס-אינסטיטוציעס, דאָס געבן וואַל-רעכט די געקומענע פון רוסלאַנד הענגט אויך אָפּ פון די זעלבסטפאַרוואַלטונגס-אָרגאַנען.

פאַר די וואַלן האָט די פּוילישע רעגירונג געמאַכט אַ אָנשטעל פון פּרעסע-פרייהייט און אָפּגעשאַפט די קאָנצעסיע-סיסטעם, ערלויבנדיק אַרויסצוגעבן אַ נייע צייטונג אין משך פון 5 טעג נאָכן אָנגעבן אַ מעלדונג וועגן דעם. דאָס אינטערעסאַנטסטע דערביי איז, אַז די דאָזיקע פאַראָרדענונג, אונטערגעשריבן דעם 10-טן דעצעמבער, איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן ערשט דעם 15-טן און דעם 16-טן האָט מען שוין געדאַרפט אַריינטראָגן די וואַל-ליסטעס. אָט אַזוי האָט אויסגעקוקט די פּרעסע-פרייהייט, וועגן וועלכער מען האָט צעפּויקט איבער דער גאַנצער וועלט. אגב האָט די מאַכט נאָך אָנהייב דעצעמבער איינס נאָכן אַנדערן קאָנפיסקירט די ליטווישע איינטאָגיקע אויסגאַבן, זאָגאַר איידער דעם באַוויזן זיך אין פאַרקויף, וואָס ס'האָט סותר געווען אפילו די עקסיסטירנדיקע תקנות.

ביי אַזעלכע באַדינגונגען זיינען ניט נאָר די ליטווינער, נאָר אפילו די ווייסרוסן און יידן אָפיציעל ניט געגאַנגען צו די וואַלן. דערביי האָבן זיי פאַרעפנטלעכט דעקלאַראַציעס, וואו זיי האָבן ערקלערט זייער שטעלונג:

אין דער ווייסרוסישער דעקלאַראַציע ווערט געזאָגט: נעמענדיק אין אַכט, אַז 1) פּויליש ווייסרוסלאַנד איז קינסטלעך פונאַנדערגעטיילט אויף מיטל-ליטע און פּוילישער טעריטאָריע, 2) אַז אין פּויליש-ליטווישן סכסוך ווערט אַבסאָלוט ניט אויסגעהערט די ווייסרוסישע שטים, 3) אַז די מאַכט געפינט זיך בלויז ביי די פּאָליאַקן אין די הענט, 4) אַז די פונקציעס פון סיים זיינען אָפיציעל ניט פעסטגעשטעלט, 5) אַז עס ווערט געפירט אַ אויסראָטונגס-פּאָליטיק לגבי די ווייסרוסן, 6) אַז נאָך אַ דריי-יעריקן דרוק איז אוממעגלעך דורכצופירן אומפּאַרטייאישע וואַלן, בפרט נאָך אַז עס איז ניט פאַראַן קיין וואַל-פרייהייט, — ערקלערט דער ווייסרוסישער נאַציאָנאַלער קאָמיטעט, אַז זיין אָנטייל איז מעגלעך נאָר דאַן, ווען די מאַכט וועלן האָבן די פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן, און די וואַלן זאָלן אַרומנעמען אַלע געביטן פון ווייסרוסלאַנד, וואָס זיינען איבערגעגאַנגען צו פּוילן.

די יידן האָבן דעם 12-טן דעצעמבער צוגעשיקט פאָלגנדיקע דעקלאַראַציע (די אַרבעטער-פּאַרטייען האָבן די דעקלאַראַציע ניט אונטערגעשריבן):

„די אונטן געחתמעטע יידישע פּאָליטישע פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס מעלדן דערמיט: 1) אַז די יידן אַלס בירגער פון אונזער קאַנט, וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט אים מיט אומצערייסלעכע בענדער און וועלכע זיינען צוזאַמען מיט די איבעריקע מיטבירגער פאַראינטערעסירט אין דער אַנטוויקלונג און אויפבויאונג פונם קאַנט, האַלטן פאַר זייער חוב צו באַטייליקן זיך אין אַ געזעצגעבנדיקן סיים, וואָס זאָל צוזאַמענגערופן ווערן אויף דעמאָקראַטישע יסודות און וואָס זאָל האָבן אַלס אויפגאַבע צו רעגולירן דאָס אינעווייניקסטע לעבן פון קאַנט (אויסצואַרבעטן אַנטשפּרעכנדיקע געזעצגעבנדיקע נאָרמען און די פאַרווירקלעכונג פון די איבעריקע רעכט, וועלכע געהערן אַזעלכע אָרגאַנען פון פאָלקס-פאָרשטייערשאַפט). 2) אַז די יידן וואָלטן געהאַלטן פאַר זייער חוב צו גאַנצלעכן זיך אין אַ פלעביסציט צו באַשליסן די פראַגע וועגן דער מלוכה-צוגעהעריקייט פון אונזער קאַנט, ווען עס וואָלטן געשאַפן געוואָרן די נייטיקע באַדינגונגען, וואָס זאָלן קענען פאַרזיכערן די ריכטיקייט פון זיין דורכפירונג. 3) די לייזונג פון דער פראַגע וועגן דעם, צי זאָלן זיך יידן באַטייליקן אין סיים, וואָס ווערט איצטער צונויפגערופן, קען פאָרקומען נאָר נאָכדעם ווי עס וועט זיין פאַרעפנטלעכט אַ ספּעציעלער דעקרעט, וואָס זאָל באַשטימען די קאָמפּעטענץ און די אויפגאַבן פונם סיים.

אונטערגעשריבענע גרופּן און פּאַרטייען:

1) די ציוניסטישע פּאַרטיי.

2) די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי.

3) דער יידישער אַלגעמיינער סוחרים-פאַרבאַנד.

4) דער יידישער אַלגעמיינער האַנטווערקער-פאַרבאַנד.

5) די צעירי-ציוניסטישע פּאַרטיי.

די ליטווינער האָבן ערקלערט:

1) די ביז איצטיקע 3-יאָריקע טעטיקייט פון דער פּוילישער אַדמיניסטראַציע האָט באַוויזן, אַז די פּוילישע מאַכט און דער אָרגאַניזירטער טייל פון דער פּוילישער געזעלשאַפט אונטערדריקן און רודפן די ליטווינער ערגער פון די אַמאָליקע אונטערדריקער, ניט פאַרבאַהאַלטנדיק זייער ווילן אויסצוראָטן דעם ליטווישן עלעמענט אין ווילנער קאַנט.

2) די פּוילישע געזעלשאַפט אָרגאַניזירט אַ סיים, כדי אויסנוצנדיק די אָקופּאַציע-מיטלען און דעם מאָנאָפּאָל אויף פּאָליטישער אַרבעט, צו צווינגען ווילנער קאַנט צו פאַראייניקן זיך מיט פּוילן און שפּעטער אים צו פּאָלאָניזירן. ביי אַזעלכע באַדינגונגען וועט דער סיים אויסדריקן נאָר די מיינונג פון דער מינדערהייט, וואָס איז באַאַרבעט געוואָרן פון פּוילישע אַגיטאַטאָרן און וועט אָפּהאַלטן די פאַראייניקונג פון ווילנער קאַנט מיט ליטע און אַזוי אַרום פאַרשווערן די סיטואַציע פון ליטע און איבערהויפּט פון די ווילנער ליטווינער.

צוליב די אויבנדערמאָנטע מאָטיוון וועט די ליטווישע געזעלשאַפט, ניט וועלנדיק אַרויסטרעטן קעגן איר פאָלק און פאָטערלאַנד, ניט נעמען קיין אָנטייל אין די וואַלן.

פון איר זייט האָט די ליטווישע רעגירונג צוגעשיקט דער פעלקער-ליגע פאָלגנדיקע פּראָטעסט-נאָטע קעגן די וואַלן צום ווילנער סיים:

„נעמענדיק אין אַכט, אַז 1) אַ גערעכטער רעפערענדום קען פאָרקומען נאָר ביי פולער פרייהייט פון דער אָפּשטימונג, ווי עס האָט באַשלאָסן די פעלקער-ליגע דעם 28-טן סעפּטעמבער 1920, 2) אַז דאָס ווענדן זיך צו דער באַפעלקערונג בעת דער שליטה פון דער אָקופּאַציע קען באַטראַכט ווערן אַלס המשך פון דער דאָזיקער שליטה, 3) אַז דאָס פּוילישע מיליטער אָקופּירט שוין ווילנע דעם דריטן יאָר, 4) אַז די אַדמיניסטראַציע געפינט זיך פולשטענדיק ביי די אָקופּאַנטן אין די הענט, 5) אַז דאָס באַזייטיקן בלויז איין זשעליגאָווסקין ענדערט אַבסאָלוט גאָרניט, 6) אַז די פּוילישע רעגירונג האָט איינגעפירט אַן אמתן טעראָר קעגן די איינוואוינער, וואָס ריידן ניט פּויליש, 7) אַז עס זיינען ניט נאָר אונטערגעגאַנגען די ליטווישע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס, ווייל די ניט-פּוילישע כוער זיינען פאַרטריבן געוואָרן, נאָר עס זיינען אויך פאַרניכט געוואָרן די ליטווישע עקאָנאָמישע און קולטורעלע אָרגאַניזאַציעס, ווי עס האָט באַוויזן דער פּאָגראָם פון די ליטווישע אינסטיטוציעס אין אָקטאָבער ה. י., 8) אַז מען האָט אויך פאַרניכט די ווייסרוסישע פּאָליטישע און קולטורעלע אָרגאַניזאַציעס, 9) אַז די ליטווישע, ווייסרוסישע און יידישע פּרעסע האָט קיינמאָל ניט געהאַט קיין פרייהייט אונטערן דרוק פון די אָקופּאַנטן, 10) אַז עס איז ניט פאַראַן קיין שום מעגלעכקייט צו פירן

וועלכע עס איז אגיטאציע פאַר ליטע, 11) אַז אַ אנטי־ליטווישע פּראָפּאַגאַנדע ווערט געפירט אָפן מיט דער הילף פון ספּעציעלע אָרגאַניזאַציעס, ווי למשל, „דער פאַרבאַנד פון לאַנד־פאַרטיידיקונג", „סטראַזש קרעסאָווא", „דער פאַרבאַנד צו פאַרטיידיקן דעם ווילן פון דער באַפעלקערונג" און אַנד. 12) אַז די וואַל־הכנות קומען פאָר אין אַזעלכע באַדינגונגען, וואָס מאַכן בולט די פאַלסיפיקאַציע פון דעם ווילן פון דער באַפעלקערונג,—פּראָטעסטירט די ליטווישע רעגירונג קעגן אַזעלכע וואַלן און ערקלערט אויף פאָראויס, אַז אויב אפילו דער סיים זאָל צושטאַנדקומען, וועט ער ניט האָבן קיין שום ווערט".

גלייכצייטיק האָט דער ליטווישער מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים פוריצקיס סוף נאָוועמבער אַרויסגעשיקט אַדוואָקאַט שמשון ראָזנבוימען, סיים־דעפּוטאַט און פּאָרזיצער פון יידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע קיין וואַרשע, כדי פעסטצושטעלן, אויף וויפיל עס איז פאַראַן אַ מעגלעכקייט פון אַ פאַרשטענדיקונג.

ראָזנבוים גופא האָט אָט וואָס דערציילט אַ מיטאַרבעטער פון „היינט" וועגן זיין נסיעה:

„איך בין ניט געקומען אין שליחות פון דער קאָוונער רעגירונג, איך האָב פּריוואַט געשמועסט מיטן פוילישן גענעראַל־קאָנסול אין קעניגסבערג, דער לעצטער האָט זיך פאַרשטענדיקט מיטן פוילישן מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים סקירמונטן און מיט אַ וואָך צוריק האָב איך דורכן פוילישן גענעראַל־קאָנסול באַקומען אַ איינלאַדונג פון סקירמונטן צו קומען קיין וואַרשע. איך בין געקומען צו פאָרן, גלויבנדיק אין דער מעגלעכקייט פון אַ פאַרשטענדיקונג צווישן דער פוילישער און ליטווישער רעגירונג. איך וועל אויספאָרשן דאָ אויפן אָרט די לאַגע. ליטע וויל קומען צו וועלכן עס איז אויסגלייך, אַזוי ווי דאָס יידישע שפּריכוואָרט זאָגט: בעסער איין גוטער פריינד, איידער צוויי שונאים.

„איך האַלט, אַז אַ דירעקטע פאַרשטענדיקונג פון ביידע צדדים אין ענין ווילנע איז געוואונטשענער ווי אַ וועלכע עס איז אינטערווענץ פון אויסן, פון זייטיקע. ניט צו שליסן וועלכן עס איז אָפּמאַך מיט פוילן בין איך אַהער געקומען; דער ציל פון מיין נסיעה איז נאָר צו דערוויסן זיך, אויב ס'איז פאַראַן אַ גרונד אונטערצוהאַנדלען וועגן אַזאַ אָפּמאַך, אויב עס איז פאַראַן אַ מעגלעכקייט פאַר אַ פאַרשטענדיקונג.

„פון די פּראָטאָקאָלן פון דער בריסעלער און זשענעווער קאָנפערענץ און פון די ראַפּאָרטן פון אונזערע דעלעגאַטן איז צו זען, אַז אַ גרונד פאַר אַ פאַרשטענדיקונג פון די ביידע שכנישע מלוכות איז פאַראַן. אַזוי מיינט אויך אשכנזי. מצד דער ליטווישער רעגירונג איז ניטאָ קיין מניעה דערצו".

בנוגע דער מעגלעכקייט, אַז קאָוונער רעגירונג וואָלט ביי געוויסע באַדינגונגען גאָר ניט געהאַט קעגן די וואַלן צום ווילנער סיים, האָט ה' ראָזנבוים באַמערקט, אַז דאָס איז זיין פּ ע ר ז ע נ־ ל ע כ ע מ י י נ ו נ ג און אויף דער פראַגע, ביי וועלכע באַדינגונגען, למשל, האָט ה' ראָזנבוים קיין קלאָרן ענטפער ניט געגעבן. ער האָט נאָר אָנגעוויזן, אַז קודם־כל וואָלט נייטיק געווען די פרייהייט פון די וואַלן.

ראָזנבוימס נסיעה האָט אין ערשטן מאָמענט ניט געגעבן קיין פּאָזיטיוון רעזולטאַט. פאַרקערט, דאָס איז געווען איינע פון די סיבות, צוליב וועלכע דער ליטווישער מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים ד"ר פוריצקיס האָט זיך געמוזט אָפּגעבן אין דעמיסיע. שפּעטער אָבער, סוף יאַנואַר, האָט די ליטווישע רעגירונג ווידער פאָרגעלייגט פוילן אָנצוהייבן דירעקטע אונטערהאַנדלונגען. דערצו האָט בלי־ספק מיטגעהאָלפן ראָזנבוימס נסיעה.

צו דער זעלבער צייט האָט אויך די ראַטן־רעגירונג ווידער גענומען אַ וואָרט אין ענין ווילנע. דעם 22־טן נאָוועמבער האָט דער רוסישער קאָמיסאַר פאַר אויסלענדישע ענינים טשיטשערין,

צוגעשיקט אַ נאָטע דער פוילישער רעגירונג, אין וועלכער ער וואַרפט אָפּ די באַשולדיקונג, אַז רוסלאַנד איז עובר אויפן 3־טן אַרטיקל פון דעם ריגער אָפּמאַך:

„אויפן סמך פון דעם דאָזיקן 3־טן אַרטיקל זיינען רוסלאַנד און אוקראַינע פון איין זייט און פוילן פון דער אַנדער זייט דורכגעקומען, אַז די פראַגע וועגן דער צוגעהעריקייט פון די שטרייט־טעריטאָריעס צו פוילן און ליטע דאַרף אַנטשיידט ווערן אויסשליסלעך צווישן פוילן און ליטע. איבערגעבן די דאָזיקע פראַגע צום אַנטשיידן דער אַזויגערופענער „ליגע פון נאַציעס" איז דעריבער אַ פאַרשוועכונג פון דעם ריגער אָפּמאַך. דאָסגלייכן איז נאָכדעם ווי דער 3־טער אַרטיקל זעט פאָר די סובערענע רעכט פון דער ליטווישער מדינה אַלס אַ פולקום גלייכער קאָנטראַגענט פון פוילן, קען די רוסלענדישע רעגירונג ניט אָננעמען, אַז די דעגראַדאַציע פון ליטע צו דער מדרגה פון אַ פעדעראַטיוון טייל פון דער פאַרברייטערטער פוילישער מדינה שטימט מיט דעם ריגער אָפּמאַך".

אַ אַנטי־פוילישע שטעלונג אין ענין ווילנע האָבן אויך פאַרנומען די קאַדעטן. מיליוקאָווס אָרגאַן „פּאָסלעדניאַ נאָוואָסטי" האָט סוף דעצעמבער געשריבן:

„פוילן שאַפט זיך אַ פרישע „אירידענטע" און דערמיט וועט זי נאָך שוואַכער ווערן. דער פּראָטעסט פון דער ליטווישער רעגירונג דראָט מיט ערנסטע קאָמפּליקאַציעס, אין וועלכע רוסלאַנד קען אויך אַריינגעצויגן ווערן. דאָרטן וואו מען רעכנט זיך ניט מיטן ווילן פון דער באַפעלקערונג, וואו די העכסטע חכמה איז טעראָר, דאָרטן איז עס אומפאַרמיידלעך... די לייזונג פון דער ווילנער פראַגע איז נאָך איין מאָטיוו צו אַ קומענדיקער מלחמה. אויב די קאָוונער רעגירונג פּראָטעסטירט אויף פאָראויס קעגן די באַשלוסן פון ווילנער סיים, וועט אויך דאָס צייטווייליק שוואַכנדיקע רוסלאַנד עס באַטראַכטן אַלס אוממעגלעך אָנצונעמען".

פוילן האָט אָבער ניט געלייגט קיין אַכט אויף די פּראָטעסטן און געטאָן דאָס איריקע: אַראָפּגעבראַכט צו די וואַלן וואָס מער פּאָליאַקן פון אַלע טיילן פוילן, אָפּיציעל די, וואָס שטאַמען פון ווילנער קאַנט; געגעבן וואַל־רעכט די באַן־אַרבעטער און טראָץ אַלע באַמיאונגען, אַז די יידן זאָלן גיין צו די וואַלן, געזען צו פּסלען וואָס מער גלייכבארעכטיקטע יידן, טאָמער גייען זיי טאַקע צו די וואַלן. לויט די ידיעות פון „קוריער פּאָראַנני" איז זאָגאַר אין פוילן דורכגעפירט געוואָרן אַ רשימה פון סאָלדאַטן און אָפיצירן, וואָס שטאַמען פון מיטל־ליטע, כדי צוצולאָזן זיי צו די וואַלן.

III.

דער וואַלן זיינען פאָרגעקומען דעם 8 יאַנואַר.

אין ווילנע גופא זיינען קיין יידן, ליטווינער אָדער ווייסרוסן ניט געגאַנגען צו די וואַלן, אויסער איינצלנע יידן, וואָס זיינען געשיקט געוואָרן פון אַנדערע שטעט. ווי די לעצטע האָבן דערציילט, האָט מען זיי אין זייערע וואוינערטער, אין כובאַלק, ביאַליסטאָק און אַנדערע שטעט אַריינגעשיקט אויפפאָדערונגען פון די אָרטיקע וואַל־קאָמיטעטן, אַז זיי זאָלן אַרו ספאָרן צו די וואַלן קיין ווילנע. צוזאַמען מיט דער אויפפאָדערונג האָבן זיי אויך געקראָגן אַ וואַל־קאַרטע, וואָס גיט דאָס רעכט אויף אַ פרייער באַן־רייזע הין און צוריק. ווי אייניקע פון זיי האָבן דערקלערט, וואָלטן זיי אפילו ניט געוואָלט שטימען, נאָר זיי האָבן מורא געהאַט, אַז ווען זיי וועלן צוריק קומען, וועלן זיי צוליב דעם האָבן

אומאַנגענעמלעכקייטן. קיין סך יידן אַפילו אַזעלכע זיינען אָבער ניט געוועזן.

אייניקע ווילנער יידן, וואָס וואוינען צייטווייליק אין וואַרשע, האָבן זיך געווענדט צום דאָרטיקן רעגירונגס-קאָמיסאַר, אַז מען זאָל זיי פאַרלענגערן זייער טערמין אויף וואוינונגס-רעכט אין וואַרשע, האָט מען זיי געענטפערט, אַז זיי זאָלן פאָרן צו די וואַלן, וועט מען זיי פאַרלענגערן. זיי האָבן קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט און זיינען געקומען קיין ווילנע צו די וואַלן.

די גרעסטע ענערגיע האָבן אַנטוויקלט די ענדעקעס, וועלכע האָבן אויך געהאַט גרויסע געלט-פאָנדן. צווישן אַנדערן האָבן זיי באַקומען דאָס איבערגעבליבענע געלט פון אייבערשלעזישן פּלעביסציט. אין ווילנע זיינען אַרומגעפאָרן אויטאָמאָבילן, פונאַנדערגעוואָרפן זייערע נומערן (נומער 3) און אויפרופן. נאַטירלעך האָבן זיי אויך אויסגענוצט די יידן-העצע, ווי מען קען זען, למשל, פון אַזאַ אויפרוף:

„ווילנער איינוואוינער! די יידן שטימען קעגן פאַראייניקן ווילנע מיט פוילן. ראַטעוועט ווילנע! יעדע פאַרלאָרענע שטים איז אַ פאַרברעכן! מען טאָר ניט צעקלאַפן די נאַציאָנאַלע סאָלידאַריטעט! שטימט נאָר אויף דער ליסטע נומער 3".

אויף דער פּראָווינץ איז די לאַגע געווען פאַרשיידן. אין אַ גאַנצער ריי ערטער, ווי, למשל, פּאָדבראָדזשע, סאָל, וואַסילישאָק און אַנדערע, זיינען אַ סך יידן, מורא האָבנדיק פאַר נקמה פון דער אָרטיקער מאַכט, יאָ געגאַנגען צו די וואַלן. לויט די אָפּיציעלע ידיעות, האָבן זיך אויף דער פּראָווינץ באַטייליקט 30% פון די וואַל-באַרעכטיקטע יידן. קיין יידישע ליסטע איז אָבער אין ערגעץ ניט געווען. געשטימט האָבן זיי פאַר פאַרשיידענע פוילישע ליסטעס, זאָגאַר פאַר די שוואַרצמאַהשע. אין אַ סך ערטער זיינען די וואַלן געווען אָפענע, און זיי האָבן געשטימט אויס מורא פאַר דער אָדער יענער ליסטע.

אָט וואָס עס האָט, למשל, פּאַסירט אין פּאָדבראָדזשע:

דער מאַגיסטראַט האָט פונאַנדערגעשיקט אין אַלע יידישע הייזער נומערן און אָנגעזאָגט, אַז מ'זאָל גאָר ניט קלערן וועגן ניט קומען שטימען.

פרייטאָג-צונאַכטס צו מעריב איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ מיטינג דווקא אין דער יידישער פאָלקסשול, צו וועלכן מען האָט אָנגעזאָגט, אַז אַלע יידן זאָלן קומען. אויפן מיטינג האָט פון אַ פּאַפּיר געלייענט אַ דרשה אַ יונגער געקומענער אַגיטאַטאָר און געשאָטן פעך און שוועבל אויף די שונאים פוילנס און פייערלעך ערקלערט, אַז די, וועלכע וועלן זיך אָפּהאַלטן פון שטימען, וועט מען זיך מיט זיי רעכענען מיט יעדערן באַזונדער. די רעדע פרייטאָג-צונאַכטס האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע מהומה אין שטעטל. שבת פרי איז דאָס דאַווענ[ע]ן אָפּגעהאַלטן געוואָרן אויף אַ שעה 2 און אין בית-מדרש האָט געקאָכט ווי אין אַ קעסל. מען האָט געקלערט וועגן שיקן אַ ספּעציעלע דעלעגאַציע קיין ווילנע, נאָר... עס האָבן זיך ניט געפונען די פאָרער. אַגב האָבן זיך אַ טייל פון די עלטערע באַלעבאַטים קאַטעגאָריש אַרויסגעזאָגט, אַז זיי וועלן גיין, ווייל זיי האָבן מורא איינצורייסן מיטן מאַגיסטראַט און דערהויפּט מיט די אַרומיקע פּויערים, מיט וועלכע זיי האַנדלען.

זונטאָג, 8 אַ זייגער פרי זיינען שוין יידן מיט די טליתים אונטער די אָרעמס געלאָפן אין... מאַגיסטראַט און דווקא מיטן צעטל № 5, ד. ה. מיט דעם צעטל פאַר וועלכן עס האָט אַגיטירט דער רעדנער, וועלכער האָט געסטראַשעט מיט פּאָגראָמען.

פון די ווייסרוסן און ליטווינער זיינען אויך אין אַ סך ערטער איינצלנע גרופּן געגאַנגען צו די וואַלן. עס איז זאָגאַר געווען אַ ווייסרוסישע ליסטע פון דעם ווייסרוסישן פּאָליטיקער אַלעקסיוק. דער פאַרקויפטער אַלעקסיוק האָט אָבער באַקומען סך-הכל 1800 שטימען און ניט דורכגעפירט קיין איין דעפּוטאַט צום סיים, טראָץ דער אַגיטאַציע פון די גלחים.

אַקעגן-זשע אין די ערטער, וואו עס וואוינט אַ קאָמפּאַקטע ווייסרוסישע אָדער ליטווישע מאַסע, איז די באַפעלקערונג בכלל ניט געגאַנגען צו די וואַלן. אַזוי איז, למשל, געווען, לויט די ידיעות פון דער ליטווישער פּרעסע, אין אָראַן, אָלקעניק, מאַרציקאַנץ און אַנד.

אין אַנדערע ערטער האָבן די זשאַנדאַרמען און „פּעאָוויאַקעס" (מיטגלידער פון „פּ. אָ. וו."— פּוילישע מיליטערישע אָרגאַניזאַציע) ערשט 8 אין אָוונט אָנגעיאָגט עטלעכע צענדליק פּערזאָן צו די וואַלן, ווייל די באַפעלקערונג אַליין איז ניט געגאַנגען. אַזוי איז געווען אין אַ סך ערטער פון סווענציאַנער קרייז.

אויך די יידישע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען זיינען צו די וואַלן ניט געגאַנגען.

די איינציקע אַרבעטער-אויסגאַבע „אונזער טריבונע" האָט עס ערקלערט אויף פאָלגנדיקן אופן:

„וואָס קען געבן דער ווילנער סיים די יידישע אַרבעטער? קיין שום פראַגן פון אָרטיקן אַרבעטער-לעבן וועלן דאָרט ניט באַהאַנדלט ווערן. קיין שום הויכע טריבונע וועט דער סיים מיט זיך ניט פאָרשטעלן. דעם ווילנער סיים קען מען אַפילו ניט צוגלייכן צו דער גאָסודאַרסטווענער דומע פון 3-טן יוני. אַהין זיינען די אַרבעטער געגאַנגען, כדי צו שאַפן פאַר זיך אַ טריבונע, כדי ביי אַלע געלעגנהייטן אַ-ונטערצורייסן די מאַסקע פון די הערשנדיקע קלאַסן, פון דער הערשנדיקער רעאַקציע. אין דעם ווילנער סיים וועט פאַר דעם קיין שום אָרט ניט זיין. דעם סיים וועט מען אַפילו ניט קענען אויסנוצן פאַר די צוועקן פון סאָציאַליסטישער אַגיטאַציע. עס שטייען ניט אויפן סדר-היום קיין פראַגן, אַרום וועלכע די יידישע אַרבעטערשאַפט זאָל האָבן די מעגלעכקייט זיך צו אָרגאַניזירן, צו דעמאַסקי[ר]ן די הערשנדיקע בורזשואַזע רעאַקציע".

אין סיים זיינען דעריבער אַריין בלויז פּאָליאַקן: אין די שטעט האָבן די גרעסטע צאָל שטימען באַקומען דער בלאָק פון די נאַציאָנאַליסטישע פּאַרטייען (ענדעקעס, כאַדעקעס, סקולסקיס גרופּע און אַנד.), 44 דעפּוטאַטן (פון ווילנע גופא 15, פון דער אַלגעמיינער צאָל 18). נאָך זיי זיינען געגאַנגען די פּאָלקס-ראַטן (34 דעפּוטאַטן). די לעצטע דעפּוטאַטן, ווי אויך אַ באַדייטנדער טייל פון די איבעריקע גרופּן, האָבן ניט געהאַט קיין שום געמיינזאַמעס מיט ווילנער קאַנט. די פּאָלקס-ראַטן זיינען אייגנטלעך אַ עקספּאָזיטור פון דער פּוילישער אָרגאַניזאַציע „גרעניץ-שוץ" („סטראַזש קרעסאָווא"), וואָס איר אויפגאַבע איז צו פּאָלאָניזירן און קאָלאָניזירן מיט פּוילישע עלעמענטן די פּוילישע גרעניץ-געביטן. זייער פּאָליטישער פּרצוף איז געווען אַ אומבאַשטימטער. אין וואַרשע זיינען זיי געווען בשעתו פעדעראַליסטן, אין ווילנע דערקעגן אָנהענגער פון אינקאָרפּאָראַציע אָן שום קונצן. אין סאָציאַלע פראַגן אָבער האָבן זיי געמוזט, אַלס אַ אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט זיך געשטיצט אויפן דאָרף, אַרויסרוקן אַ פּראָגראַם פון אַגראַר-רעפאָרם און אַנדערע ראַדיקאַלע לאָזונגען. אַלס אַ פּאַרטיי, וואָס איז פינאַנציעל געווען אָפּהענגיק פון דער רעגירונג, איז קלאָר געווען, אַז זיי וועלן מערסטנטיילס טאָן דאָס, וואָס וואַרשע וועט דיקטירן.

דעם צווייטן אָרט אויפן דאָרף האָבן פאַרנומען די פּ. ס. ל. (13 מאַנדאַטן), אַ אָרגאַניזאַציע פון די מיטעלע און רייכע פּויערים. אויך זיי זיינען ניט אויסגעוואַקסן אויפן ווילנער באָדן, נאָר זיינען געשאַפן געוואָרן אין ווילנער קאַנט אַ פּאָר חדשים פאַר די וואַלן, אונטערן דיקטאַנט פון וואַרשע. דער סוד פון זייער ערפאָלג ערקלערט זיך ווי ביי די פּאָלקס-ראַטן בלי-ספק מיט די רייכע פינאַנציעלע מיטלען און אונטערשטיצונג פון דער מאַכט.

בעת דער וואַל־קאַמפּאַניע האָבן זיי אַגיטירט פאַר אינקאָרפּאָראַציע אָן שום תנאים.

די קלענסטע צאָל שטימען אין דאָרף האָט באַקומען די פּאַרטיי, וואָס איז צום מייסטן צוזאַמענגעוואַקסן מיטן דאָרף — דאָס איז די „אָדראָדזעניע". מיט אַ יאָר דריי צוריק, ווען זי איז געגרינדעט געוואָרן, האָט זי זיך געשטעלט אַלס ציל פעדעראַציע פון אַ גרויס־ליטע מיט פּוילן. זייענדיק סובסידירט, ווי אַנדערע פּאַרטייען, פון דער רייכער רעגירונגס־קאַסע, האָט זי אויך דורכגעמאַכט די עוואָלוציע פון דער פּוילישער אָפיציעלער און געהיימער פּאָליטיק און איז פון אַ פעדעראַליסטישער פּאַרטיי געוואָרן אַ אַוטאָנאָמישע. אַ טייל אָבער פון די פירער מיט סטעפּאַן מיצקעוויטש בראש, האָט נאָך אָבער, בלי־ספק, ניט אָן השפעה פון פּילסודסקין, זיך ניט געקענט שיידן מיטן פעדעראַליסטישן געדאַנק. די דאָזיקע שפּאַלטונג האָט זיך שוין געלאָזט פילן בעת די וואַלן, און דאָס האָט זיכער אַ סך געשטערט דעם ערפאָלג פון דער פּאַרטיי. סך־הכל האָט זי דורכגעפירט 9 דעפּוטאַטן, וועלכע האָבן זיך אין סיים גלייך צעטיילט אויף 2 באַזונדערע קלובן: די אַוטאָנאָמיסטן (5 פּערזאָן מיט ל. כאָמינסקין בראש) און די טריי געבליבענע פעדעראַליסטן (4 פּערזאָן מיט סטעפּאַן מיצקעוויטשן בראש).

פון די איבעריקע פּאַרטייען האָבן די דעמאָקראַטן (אַ שטאַב אָן אַ אַרמיי) דורכגעפירט 4 דעפּוטאַטן (אין ווילנע גופא איינעם — יאַן פּילסודסקין — אַ הויז־באַזיצער און ריכטער — אַ ברודער פון פּוילישן מלוכה־שעף יוזעף פּילסודסקי. דעם דאָזיקן אומשטאַנד האָט ער בלי ספק פאַרדאַנקט זיין מאַנדאַט).

די פּ. פּ. ס. (פּוילישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי) האָט סך־הכל באַקומען צוויי דעפּוטאַטן (אין ווילנע). עפּעטער איז צו זיי צוגעשטאַנען איינער פון „אָדראָדזעניע", כדי זיי זאָלן האָבן דאָס רעכט צו דעלעגירן אַ פאָרשטייער אין סעניאָרן־קאָנווענט.

דערביי איז אינטערעסאַנט, אַז דער אַזוי־גערופענער „פּאַרבאַנד צו פאַרטיידיקן דעם ווילן פון דער באַפעלקערונג צו געהערן צו פּוילן", וואָס האָט אין משך פון יאָר 1921 דורכגעפירט אין ווילנע צענדליקער מיטינגען און איז ביי די וואַלן אין ווילנע געגאַנגען זעלבשטענדיק, האָט ניט דורכגעפירט קיין איין דעפּוטאַט צום ווילנער סיים.

די פּוילישע רעגירונג איז ניט געווען צופרידן מיטן רעזולטאַט פון די ווילנער וואַלן. זי האָט מיט אַלע כוחות געוואָלט צוציען די יידן צום ווילנער סיים. טראָץ די פילמאָליקע אומגעלונגענע פּרובן, האָט זי ערב די לעצטע וואַלן ווידער געפּרובט זיך פאַרשטענדיקן מיט די יידן.

די ה״ה דעפּ. הירשהאָרן (פאָלקספּאַרטיי), דעפּ. האַרטגלאַס (ציוניסט) און ראַטמאַן א. קירשבראַון (אָרטאָדאָקס) זיינען איינגעלאַדן געוואָרן צום פּוילישן מיניסטער פאַר אינעווייניקסטע ענינים דאָוונאַראָוויטש. דער מיניסטער האָט זיך אַרויסגעזאָגט, אַז עס איז זייער געוואונטשן, אַז די וואַרשעווער יידישע געזעלשאַפטלעכע קרייזן זאָלן ווירקן אויף די ווילנער יידן, אַז זיי זאָלן זיך באַטייליקן אין די וואַלן צום ווילנער סיים און דערפאַר צוגעזאָגט צו באַפרידיקן געוויסע יידישע פאָדערונגען.

די דערמאָנטע פאָרשטייער האָבן ערקלערט, אַז זיי זיינען בכלל ניט בכוח צו ווירקן אויף די ווילנער יידן, זיי האָבן געראָטן די רעגירונג צו באַפרידיקן די יידישע נאַציאָנאַלע פאָדערונגען אין פּוילן, וואָס וואָלט במילא געהאַט אַ גוטע ווירקונג אויף די ווילנער יידן.

דאַן האָט זיך די רעגירונג דירעקט געווענדט צו די ווילנער יידישע כלל־טוער. ד״ר וויגאָדסקי, ד״ר שאַבאַד און הרב רובינשטיין זיינען דורך דער פאַרמיטלונג פון ה׳ מיישטאָוויטש, פאַרזיצער פון דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע, איינגעלאַדן געוואָרן קיין וואַרשע.

די דערמאָנטע דעלעגאַציע איז, נאָכן אָנקומען אין וואַרשע, איינגעלאַדן געוואָרן אויפן 5־טן יאַנואַר צום מיניסטער פאַר אויסלענדישע ענינים ה׳ סקירמונט. דער מיניסטער האָט אַרויסגעזאָגט זיין פאַרדראָס, וואָס די יידן אַלס בירגער פון קאַנט נעמען ניט קיין אָנטייל אין די וואַלן צום סיים, וועלכער דאַרף מאַניפעסטירן דעם ווילן פון דער באַפעלקערונג. אַזאַ אַבסטינענץ מצד די יידן קען מאַכן אַ שלעכטן רושם אויף אויסלאַנד, וואָס קען עס אויסטייטשן אַלס פיינדלעכע שטעלונג פון די יידן לגבי פּוילן. כדי אַזאַ פאַלשער איינדרוק זאָל ניט זיין, וואָלט געווען גלייך, אַז די יידן זאָלן אין וועלכער עס איז פאָרם דעקלאַרירן זייער גינסטיקערע שטעלונג צו פּוילן. די יידישע פאָרשטייער האָבן דערויף ערקלערט די מאָטיוון, פאַרוואָס די יידן האָבן זיך געמוזט אָפּהאַלטן פון שטימען, און זייער דעקלאַראַציע אַזוי פאָרמולירט, אַז זי קען בשום אופן ניט אויסגעטייטשט ווערן ווי אַ פיינדלעכער אַקט קעגן פּוילן, בפרט, אַז די יידן זיינען איבערהויפּט ניט אויסן אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרענע צו שאַדן פּוילן.

די קאָנפערענץ אין מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים האָט ניט לאַנג געדויערט, מחמת סקירמונט האָט ערקלערט, אַז די פּויליש־יידישע באַציאונגען זיינען אַ אינעווייניקסטער ענין פון פּוילן, דעריבער קען ער אין דעם זיך ניט אַריינמישן, און וועגן דעם אַלעם וועט מיט די דעלעגאַטן זיך דורכריידן דער מיניסטער פאַר אינעווייניקסטע ענינים ה׳ דאָוונאַראָוויטש. דער לעצטער האָט פּריוואַט ערקלערט, אַז טיילווייז קען ער מסכים זיין אויפן נאַציאָנאַלן כאַראַקטער פון דער יידישער קהילה, הגם ער איז מסופק, צי די רעגירונג וועט עס אַקצעפּטירן; ער איז אָבער קעגן אַ צענטראַלן פאַרבאַנד פון די קהילות. ווייטער האָט ער צוגעזאָגט צו מאַכן געוויסע הנחות ספּעציעל פאַר די יידן פון ווילנער קאַנט אין דער פראַגע פון זונטאָג־רו און טיילווייז, אויסצוהאַלטן די יידישע שולן. דעריבער האָט ער געראָטן דער דעלעגאַציע צו ווירקן אויף די ווילנער יידן, אַז זיי זאָלן דאָך גיין צו די וואַלן.

די הבטחות זיינען אָבער דערווייל געבליבן הבטחות און קיין פּראַקטישע באַדייטונג האָבן זיי ניט געהאַט.

אין די לעצטע טעג פון יאַנואַר, פאַרן צונויפרופן דעם סיים, איז ווידער פאָרגעקומען, שוין אין ווילנע, אַ באַראַטונג פון פאָרשטייער פון דער פּוילישער רעגירונג מיט ד״ר וויגאָדסקי און הרב רובינשטיין (ד״ר שאַבאַד איז דאַמאָל ניט געקומען). עס זיינען באַהאַנדלט געוואָרן די זעלבע פראַגן וואָס אין וואַרשע און ווידעראַמאָל אָן אַ פּאָזיטיוון רעזולטאַט.

.IV

די ליטווישע רעגירונג האָט זיך אויך באַמיט צו געווינען אויף איר זייט די יידן און ווייסרוסן, אָבער אויף אַ גאַנץ אַנדערן אופן ווי פּוילן. די ליטווישע רעגירונג, וועלכע איז געווען אַלנפאַלס ניט ווייניקער רעאַקציאָנער ווי די פּוילישע, איז אָבער אין דעם פּרט פון נאַציאָנאַליטעטן־פּאָליטיק געווען אַ סך ווייטזיכטיקער און סוף יאָר 1921, בעת אויפן וואָגשאָל האָט זיך געוואויגן דער גורל פון ווילנע, איז זי צוגעטראָטן אויפן געזעצגעברישן אופן צו באַפעסטיקן די נאַציאָנאַל־קולטורעלע אויטאָנאָמיע, פון וועלכער די מינדערהייטן אין ליטע האָבן שוין פאַקטיש פריער גענאָסן. זי האָט אויך אין אַ געוויסער מאָס געענדערט איר שטעלונג צום ענין ווילנע. פריער האָבן די ליטווינער געטענהט, אַז ווילנע איז זייערס אָן שום טענות און מענות, הגם אין שטרייט־

געביט צווישן פוילן און ליטע זיינען די ליטווינער, אזוי גוט ווי די פאָליאקן, א מינדערהייט. איצט האָט פרעמיער גריניוס איבערגעלייענט אין קאָוונער סיים א דעקלאַראַציע, וואו ער האָט געזאָגט, אז דער ליטווישער מזרח דאַרף באַקומען אָרטיקע אווטאָנאָמיע מיט א סיים אין ווילנע. דער אווטאָנאָמער סיים וועט אַרויסגעבן געזעצן וועגן די פראַגן, וואָס זיינען נוגע דער באַנוצונג פון די אָרטיקע שפראַכן, רעליגיע און קולטור, אָרטיקע ווירטשאַפט און אַלע אַנדערע פראַגן, וועלכע דער געמיינזאַמער סיים וועט אים איבערגעבן. דעם אַלגעמיינעם סיים וועלן געהערן די פראַגן, אָן וועלכע דער מלוכה וואָלט שווער געווען איינצוהאַלטן איר אומאָפּהענגיקייט, ווי די אויסלענדישע ענינים, מלחמה און שלום, אַרמיי, פינאַנסן, גרעניץ-שטייער, אייזנבאַן, העכסטער גערוכט און סאָציאַלע רעפאָרמען.

פאַרזיכערנדיק די ווייסרוסן פולשטענדיקע אווטאָנאָמיע, גייט די דעקלאַ־אַציע איבער צו דער יידישער נאַציע און זאָגט:

„די ליטווישע בירגער פון יידישער נאַציע אַרבעטן פעסט אין דער בויאונג פון דער מלוכה און באַנוצן זיך מיט ברייטע רעכט. זייערע ברידער, וואָס געפינען זיך אין מזרח-ליטע, קענען מיט פוילן גלויבן וואַרטן אויף דער מינוט, ווען זייער גאַנצער קאַנט וועט פאַראייניקט ווערן מיט ליטע. די יידישע שפראַך, רעליגיע און קולטור וועלן געאַכט ווערן. די אַנשטאַלטן פון זייער אווטאָנאָמיע וועלן דורך דער מלוכה געשיצט ווערן, זייערע קולטור-ענינים וועלן זיי אַליין איינאָרדענען, געשטיצט דורך דער מלוכה".

די יידישע פראַקציע אין קאָוונער פאַרלאַמענט האָט אונטערשטיצט די שטעלונג פון דער רעגירונג אין ענין ווילנע. בעת דער דיסקוסיע איבער דער רעגירונגס-דעקלאַראַציע האָט ד״ר ראַכמילעוויטש געזאָגט:

„אין נאָמען פון דער יידישער סיים-פראַקציע ערקלער איך, אז די יידישע בירגער פון ליטע וועלן זיך פאַראייניקן צום פראָטעסט קעגן דעם פרוב פון פוילן צו לעגאַליזירן אויף א כלומרשט דעמאָקראַטישן אופן דעם געוואַלט-אַקט. מיר פראָטעסטירן קעגן די וואַלן צום ווילנער סיים, וואָס האָט פאַרן איינציקן צוועק צו צעשפּאַלטן דעם איינהייטלעכן אָרגאַניזם פון ליטע. די יידן — בירגער פון גאַנץ ליטע, וואָס האָבן אונז געשיקט אַהער, וועלן קיינמאָל ניט מסכים זיין דערויף, אז עס זאָל אַנטשטיין א מחיצה צווישן אונז און דער שטאָט, וואָס די אַלטע יידישע טראַדיציע האָט געקרוינט מיטן נאָמען ירושלים דליטא.

„איך צווייפל ניט, אז מיט געמיינזאַמע באַמיאונגען, מיט אונזערע, ווי אויך מיט אייערע, וועלן צונישט ווערן די וואַרשעווער פּלענער. ווען עס וועט זיך אין ווילנע צונויפקומען א פרייער און אַלגעמיינער סיים פון גאַנץ ליטע, וועט ער ריידן ניט מיט א טאָן פון א אָקופּאַנט, נאָר מיט א פאַרשיידנשפּראַכיקער שטימע פון אַלע באַפרייטע פעלקער פון ליטע, וואָס וועלן בויען די דעמאָקראַטישע ליטע מיט בשותּפותדיקע כוחות".

גלייכצייטיק האָט זיך ליטע געגרייט צו דער זיצונג פון ראַט פון דער פעלקער-ליגע פון 10-טן יאַנואַר, אויף וועלכער ענין ווילנע איז געשטאַנען אויפן סדר-היום:

צו דער זיצונג זיינען געקומען מצד ליטע: נאַרושעוויטש, מילאָש און סידזיקאָווסקי, דער וויצעמיניסטער באַלוטיס און דעפּוטאַטן נאַדקעוויטש, איווקאַ און סאַכוליס. פוילן איז געווען פאַרטראָטן דורך אשכנזי. דער ליטווישער דעלעגאַט האָט איבערגעלייענט א לענגערן מעמאָריאַל, וואו ער האָט געפאָדערט איינצוהאַלטן אויף ווייטער די קאָנטראָל-קאָמיסיע און דעם נייטראַלן פּאַס, באַשטימען א היכן קאָמיסאַר פון דער פעלקער-ליגע אויף ווילנער טעריטאָריע און איבערגעבן דעם פויליש-ליטווישן סיכסוך א אינטערנאַציאָנאַלן טריבונאַל אָדער א בוררים-געריכט. און ענדלעך פּראָטעסטירט קעגן צונויפרופן דעם ווילנער סיים. אשכנזי האָט אין א קורצער רעדע געפאָדערט אָפּצוּוואַרפן אַלע ליטווישע פּאָסטולאַטן און פאָרזיכערט, אז די פעלקער-ליגע האָט שוין פאַרענדיקט די פּראָצעדור איבער דער ווילנער פראַגע. ער דאַנקט דער פעלקער-ליגע פאַר די פּאַראַיאָריקע באַמיאונגען אין דער ווילנער פראַגע און פאַרזיכערט, אז פוילן איז פרידלעך געשטימט.

דעם 13-טן יאַנואַר האָט דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע איינשטימיק אָנגענומען פאָלגנדיקע רעזאָלוציע:

„דער ראַט קאָנסטאַטירט די פאַרענדיקונג פון דער פּראָצעדור אין דער ווילנער פראַגע פאַר דער פעלקער-ליגע; דער ראַט באַשליסט ענדגילטיק אָפּצורופן די קאָנטראָל-קאָמיסיע הכּסטנס אין משך פון א חודש, דער ראַט פון דער פעלקער-ליגע פאַרנאָטירט זיך די פאַרזיכערונג פון ביידע צדדים וועגן זייער פרידלעכער טענדענץ. אין פאַל ווען עס וועלן ניט ווערן איינגעשטעלט דיפּלאָמאַטישע און קאָנסולאַרע באַציאונגען צווישן פוילן און ליטע, לייגט פאָר דער ראַט, אז יעדע פון די דאָזיקע מלוכות זאָל איבערגעבן דעם שוץ פון אירע אינטערעסן און די לויפנדיקע פראַגן א באַפריינדעטער גרויס-מלוכה. דער ראַט באַשליסט אָפּצושאַפן דעם נייטראַלן פּאַס מיט דער באַוואָרעניש, אז די טעריטאָריעלע רעכט פון ביידע מלוכות וועלן רעספּעקטירט ווערן.

„די פעלקער-ליגע פאַרנאָטירט זיך דעם ליטווישן פּראָטעסט קעגן דער ווילנער אַקציע, ערקלערנדיק, אז דער ראַט קען ניט דערלאָזן אז איינער פון די צדדים זאָל אַליין לייזן דעם סיכסוך אויף אַזא אופן, וואָס גייט אַרויס אויסער די ראַמען פונם פּראָיעקט פון דער פעלקער-ליגע, אָן דער הסכמה פון ביידע פאַראינטערעסירטע צדדים".

אַלס רעזולטאַט פון דעם דאָזיקן באַשלוס פון ראַט פון דער פעלקער-ליגע האָט די ליטווישע רעגירונג דעם 28-טן יאַנואַר אַרויסגעשיקט פאָלגנדיקע נאָטע צו פוילן:

„די ליטווישע רעגירונג באַדויערט דעם באַשלוס פון דער פעלקער-ליגע פון 13-טן יאַנואַר, וועלכער האָט געמאַכט א סוף צו דער שלום-אַקציע, וואָס די פעלקער-ליגע האָט אָנגעהויבן. די ליטווישע רעגירונג מאַכט דעריבער א נייעם פּרוב זיך צו פאַרשטענדיקן מיט דער פּוילישער רעגירונג. די ליטווישע רעגירונג געדענקט דעם פּוילישן פאָרשלאָג פון 9-טן אָקטאָבער 1920 וועגן פירן נייע אונטערהאַנדלונגען בנוגע דער דעמאַרק-ליניע, און גלויבט, אז פוילן וועט אויסגעפינען, אז ביי היינטיקן מאָמענט זיינען ניט פאַראַן קיין שום שטערונגען אָנצוהייבן דירעקטע אונטערהאַנדלונגען. דער ווילן פון דער באַפעלקערונג קען גענומען ווערן אין אַכט בעת די דאָזיקע אונטערהאַנדלונגען, נאָר בתנאי, אז ער זאָל קאָנסטאַטירט ווערן אין א פאָרם, וואָס וועט אָנערקענט ווערן פאַר ריכטיק דורך ביידע רעגירונגען. די פּוילישע רעגירונג וועט לייכט פאַרשטיין, אז די באַנייאונג פון די אונטערהאַנדלונגען זעט פאָראויס די נויטווענדיקייט, איינצושטעלן אין ווילנער ראַיאָן דעם סטאַטוס-קוואָ, וואָס איז פאַרגעוואַלטיקט געוואָרן דורך איר צעבונטעוועטן גענעראַל זשעליגאָווסקי, כמעט אויף מאָרגן נאָכן אונטערשרייבן דעם סובאַלקער אָפּמאַך, וואָס האָט איינגעשטעלט אַלס דעמאַרק-ליניע די ליניע, וואָס גייט צו דרום פון ווילנע ביז באַסטון און וואָס האָט געדאַרפט ווערן פאַרלענגערט לויט א ספּעציעלן אָפּמאַך. די ליטווישע רעגירונג ריכט זיך דעריבער, אז אויב די פּוילישע רעגירונג וויל זיך אויף א אמת פאַרשטענדיקן, וועט זי אָפּציען איר מיליטער און אַדמיניסטראַציע ביז דער סובאַלקער דעמאַרק-ליניע".

דערויף איז געקומען סקירמונטס ענטפער:

„פוילן האָט שטענדיק געשטרעבט וואָס גיכער איינצושטעלן פריינדלעכע באַציאונגען מיט ליטע. זי האָט דעריבער אויפגענומען

מיט דער גרעסטער צופרידנקייט אייער פאָרשלאָג וועגן דירעקטע אונטערהאַנדלונגען, איך דערמאָן, אַז בעת די וואַרשעווער אונטערהאַנדלונגען אין יאָר 1920 האָט פוילן אַרויסגעוויזן איר פאַרשטענדיקונגס-ווילן און געוואָלט ווייטער פירן די אונטערהאַנדלונגען אין קאָוונע.

„ענדלעך האָט די פוילישע רעגירונג אין בריסעל געמאַכט אַ ריי קאָנקרעטע פאָרשלאָגן וועגן איינשטעלן רעגולערע און פריינדלעכע באַציאונגען, צווישן אַנדערן, דיפּלאָמאַטישע, קאָנסולאַרע און עקאָנאָמישע באַציאונגען.

„די פוילישע פּאָסטולאַטן זיינען אונטערשטיצט געוואָרן אין באַשלוס פון דער פעלקער-ליגע פון 28-טן יוני 1921 און פון 13-טן יאַנואַר 1922.

„פוילן ערקלערט, אַז זי איז גרייט אָנצוהייבן דירעקטע אונטערהאַנדלונגען צי אין וואַרשע, צי אין קאָוונע.

„עס דאַרפן גלייך איינגעשטעלט ווערן דיפּלאָמאַטישע, קאָנסולאַרע, פּאַספּאָרטועלע, קאָמוניקאַציאָנעלע, פּאָסט-טעלעגראַפישע און קאָמערציעלע באַציאונגען און געשלאָסן ווערן אַ גאַנצע ריי קאָנווענצן צוזאַמען מיט אַ האַנדלס-אָפּמאַך. די פוילישע רעגירונג איז איבערצייגט, אַז ערליידיקנדיק אַזוי אַרום די לעבנס-אינטערעסן פון דער באַפעלקערונג פוןביידע לענדער, וועט מען וואָס גיכער דערגיין צו אַ פאַרשטענדיקונג. די פוילישע רעגירונג ערוואַרט די פאָרשלאָגן פון דער ליטווישער רעגירונג וועגן אָרט און פּראָגראַם פון די אונטערהאַנדלונגען".

אויפן עיקר אָבער, וועגן אָפּרופן דאָס פוילישע מיליטער און אַדמיניסטראַציע פון ווילנע, האָט סקירמונט ניט געפונען פאַר נייטיק צו ענטפערן.

דעם 3-טן פעברואַר האָט ליטע ווידער אַרויסגעשיקט אַ נאָטע צו פוילן, אין וועלכער עס ווערט געזאָגט:

„די פוילישע רעגירונג זאָגט זיך אַרויס וועגן דיפּלאָמאַטישע, קאָנסולאַרע און אַנדערע באַציאונגען, אָבער אַבסאָלוט ניט וועגן פויליש-ליטווישן סיכסוך. דער איינציקער רמז וועגן דעם סיכסוך געפינט זיך אין דער ערקלערונג פון דער פוילישער רעגירונג, אַז זי וועט זיך רעכענען מיט די באַשלוסן פון ווילנער סיים, וועלכן זי האַלט פאַר געזעצלעך. די דאָזיקע ערקלערונג איז פּונקט דער היפך פון דער ליטווישער שטעלונג, אויף וועלכער די ליטווישע רעגירונג וועט אויך אויף ווייטער שטיין פעסט.

„די ליטווישע רעגירונג שטעלט גלייכצייטיק פעסט, אַז די פוילישע רעגירונג האָט זיך אַבסאָלוט ניט אַרויסגעזאָגט וועגן הויפּט-תּנאַי פון דער ליטווישער נאָטע פאַר די אונטערהאַנדלונגען עוואַקואַציע פון פוילישן מיליטער און אַדמיניסטראַציע ביז דער ליניע, וואָס ווערט פאָראויסגעזען אין סובאַלקער אָפּמאַך. די פוילישע רעגירונג האַלט פאַר מעגלעך איינצושטעלן גוטע שכנישע באַציאונגען מיט ליטע, ניט געבנדיק פריער קיין סאַטיספאַקציע פאַר דער פאַרגעוואַלטיקונג פון סובאַלקער אָפּמאַך, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 9-טן אָקטאָבער 1920.

„די ליטווישע רעגירונג ערוואַרט דעריבער אַ ענטפער, צי איז די פוילישע רעגירונג מסכּים אויף אומקערן דעם מצב-הענינים, וואָס איז פאַרגעוואַלטיקט געוואָרן דורך גען. זשעליגאָווסקיס פאַרשערונג. אויב די פוילישע רעגירונג וועט עס אָפּוואַרפן, וועט עס די ליטווישע רעגירונג באַטראַכטן פאַר אַ אָפּזאָג אָנצוהייבן דירעקטע אונטערהאַנדלונגען".

דערויף האָט סקירמונט דעם 7-טן פעברואַר געענטפערט:

„די קאָרעספּאָנדענץ פון 28-טן יאַנואַר האָט געגעבן אַ גרונד פאָראויסצוזען די מעגלעכקייט, אַז ביידע מלוכות וועלן אַרויף אויפן וועג פון פאַרשטענדיקונג. דער ענטפער אָבער פון דער ליטווישער רעגירונג פון 3-טן פעברואַר רופט אַרויס דעם געדאַנק, אַז די ליטווישע רעגירונג שטרעבט ניט, אַזוי ווי די פוילישע, איינצושטעלן פריינדלעכע און גוטע שכנישע באַציאונגען צווישן ביידע לענדער, וואָרים די ליטווישע רעגירונג שטעלט אַרויס אַלס אַ תּנאַי אַ פאָדערונג, פון וועלכער זי האַלט מסתּמא אַליין ניט שטאַרק. די פוילישע רעגירונג האַלט, אַז קודם כּל איז וויכטיק איינצורעגולירן די פּראַקטישע פראַגן צווישן ביידע מלוכות, וואָס קענען דערפירן צו אַ דערנענטערונג. דעריבער האָב איך ניט געוואָלט אַרויסרוקן אַזעלכע פראַגן, וואָס קענען נאָך פאַרן אָנהייב פון די אונטערהאַנדלונגען שאַפן שטערונגען פאַר די דאָזיקע אונטערהאַנדלונגען. אגב שטימט די פוילישע שטעלונג מיט די פאָרשלאָגן פון דער פעלקער-ליגע".

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז ליטע האָט זיך מייאש געווען אין דער באַדייטונג פון פּאָלעמישע נאָטעס און איבערגעגעבן דעם סיכסוך דעם אינטערנאַציאָנאַלן טריבונאַל אין האַאַג.

.V

דערווייל אָבער האָט די אַזוי-גערופענע מיטל-ליטווישע מאַכט זיך ווייניק גערעכנט מיט אינטערנאַציאָנאַלע נאָטיצן און דיפּלאָמאַטיע, און מיט אירע מעשים אַלץ מער פאַרטיפט דעם תּהום צווישן פוילן פון איין זייט און די ווייסרוסן און ליטווינער פון דער צווייטער זייט. צו די אַלע רעפּרעסיעס, וועלכע עס האָבן זיך געשאָטן אויף די ליטווינער אין ווילנע, איבערהויפּט זייט דעם ערשטן אָקטאָבער 1921, צו די רדיפות אויף די ווייסרוסישע שולן און קולטור בכלל איז צוגעקומען אַ ניי שענדלעך בלאַט. אין דער נאַכט פון 19 אויפן 20-סטן יאַנואַר האָבן גרויסע מחנות פּאָליציי און געהיים-אַגענטן פּלוצלונג אַרומגערינגלט אַלע ווייסרוסישע און ליטווישע אַנשטאַלטן, ווי אויך די וואוינונגען פון די אָנגעזעענסטע ווייסרוסישע און ליטווישע טוער. ביז 29 פּערזאָן — רעדאַקטאָרן און מיטאַרבעטער פון די ווייסרוסישע און ליטווישע צייטונגען, לערער, קולטורעלע טוער און אַז. וו. זיינען אַרעסטירט געוואָרן — צווישן זיי די ברידער בירזשישקאַ, דער ווייסרוסישער ליטעראַט מאַקסים האַרעצקי און פּאָרזיצער פון ווילנער קאָאָפּעראַטיוו-פאַרבאַנד קראַסקאָווסקי (מיט עטלעכע טעג שפּעטער). ווי אַזוי די אַרעסטן זיינען פאָרגעקומען, גיט די בעסטע אילוסטראַציע די רעוויזיע אין דער ווייסרוסישער גימנאַזיע, וואו מען האָט אויסגעקליבן גראָד די שול-שעהן און מיט באַגנעטן אין די הענט ניט אַרויסגעלאָזן קיינעם פון די דערשראָקענע שילער; אין ליטווישן קאָמיטעט פאַר מלחמה-געליטענע האָט די פּאָליציי אויפגעריסן די טירן און דורכגעפירט אַ רעוויזיע אין דער אָפּוועזנהייט פון די באַלעבאַטים פון לאָקאַל.

די גאַנצע אַקציע האָט געטראָגן אַ כאַראַקטער פון אַ העצע קעגן די ווייסרוסן און ליטווינער בכלל.

די שוואַרצע און פאַרקויפטע פוילישע פּרעסע האָט געליאַרימט וועגן אַ אַנטדעקטער „באָלשעוויסטיש-ליטווישער פאַרשטערונג". די האַלב-אָפיציעלע ווילנער אַגענטור א. נ. „וואַפּ" האָט פאַרעפנטלעכט גלייך נאָך די אַרעסטן אַ קאָמוניקאַט, לויט וועלכן די אַרעסטירטע ווערן באַשולדיקט אין שפּיאָנאַזש און מיטאַרבעט מיט דער מיליטערישער אויסשפּירונגס-אַקציע פון די שכנישע מלוכות, אין אָנטייל אין אַ אָרגאַניזירטער אַקציע, וואָס האָט פאַר אַ צוועק אַרויסצורופן אומרוען אין לאַנד און אומוואַרפן די עקסיסטירנדיקע אָרדענונג, אין באָלשעוויסטישער פּראָפּאַגאַנדע, אין רופן צו אַ נאַציאָנאַלן קאַמף, הגם עס איז קלאָר געווען, אַז דער גרעסטער טייל פון די אַרעסטירטע האָבן ניט נאָר קיין שום שייכות ניט מיט באָלשעוויזם, נאָר אַ סך פון זיי זיינען אפילו אָפענע שונאים פון קאָמוניזם. די זעלבע, ווי אויך די איר נאָענטע

מזרח=אגענטור (א״ו), האָט אויך שפּעטער מיטגעטיילט, אַז דער גאַנצער ענין נעמט אָן וואָס ווייטער אַלץ אַ ערנסטערן כאַראַקטער. די וואַרשעווער ענדעקישע פּרעסע האָט דערציילט בבא=מעשׂות וועגן סאָוועטישן מיליטער אויף דער פּוילישער גרעניץ, מיט וועלכן די אַרעסטירטע זיינען, לויט אירע ידיעות, געשטאַנען אין קאָנטאַקט, וועגן דינאַמיט אונטערן ווילנער סיים=בנין, וועלכן מען זאָל האָבן געוואָלט אויפרייסן, און אַז. וו.

די אַרעסטן זיינען דערווייל ווייטער געגאַנגען און דער גאַנצער ענין האָט אָנגענומען אַ צו סקאַנדאַליעזן כאַראַקטער. לויט די פּרעסע=ידיעות, האָט אינטערווענירט דער פאָרזיצער פון דער קאָנטראָל=קאָמיסיע פאָלק. שאַרדיני, וועלכער האָט באַקומען אַ אויפטראָג אויסצופאָרשן דעם גאַנצן מאַטעריאַל, וואָס אין אויסלאַנד האָט מען עס פאַרשטאַנען אַלס נקמה=אַקט מצד דער פּוילישער מאַכט קעגן די ליטווינער און ווייסרוסן פאַרן ניט גיין צו די וואַלן (מיט די יידן האָט די פּוילישע מאַכט נאָך געהאַפט דורכצוקומען). די פּוילישע רעגירונג האָט דעריבער פון וואַרשע באַפוילן צו ליקווידירן וואָס גיכער די „אַפערע“, ווי אַזוי אַ טייל פון דער וואַרשעווער פּוילישער פּרעסע האָט עס איצט אָנגערופן.

דער פינאַל איז געווען אַ אומגעריכטער: אַנשטאָט איבערצוגעבן די אַרעסטירטע צום געריכט אָדער זיי צו באַפרייען, האָט די פּוילישע מאַכט אַרויסגעשיקט 33 אַרעסטירטע (6 פּערזאָן זיינען באַפרייט געוואָרן) קיין ליטע. אין דער נאַכט פון 4=טן אויפן 5=טן פעברואַר האָט מען די אַרעסטירטע פּלוצלונג געבראַכט פון תּפיסה אין זייערע פּריוואַטע וואוינונגען, געגעבן עטלעכע מינוט צייט אויף זעגענען זיך מיט די פאַמיליעס און מיטנעמען מיט זיך אַ ביסל זאַכן. די אַרעסטירטע האָט מען דערביי ניט געגעבן קיין שום ערקלערונג, וואוהין מען פירט זיי, אַזוי אַז אייניקע פון זיי האָבן געמיינט, אַז מען פירט זיי צו דער עקז.-קוצ״ע.

ביז איצט איז נאָך ניט פעסטגעשטעלט, צי די אַרויסשיקונג איז פאָרגעקומען לויטן באַפעל פון וואַרשע אָדער דאָס האָט געטאָן דער פאָרזיצער פון דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע ה׳ מייעשטאָוויטש אויף זיין אייגענער אחריות. זיכער איז אָבער, אַז צוליב די אַרעסטן האָבן באַקומען דעמיסיע דער דעלעגאַט פון דער פּוילישער רעגירונג אין ווילנע פאָלק. טופּאַלסקי, דער ווילנער דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר אינעווייניקסטע ענינים ה׳ סענקעוויטש און דער פּראָקוראָר וועלכער האָט געפירט די אויספאָרשונג. שפּעטער איז עס אויך געווען איינע פון די הויפּט=סיבות, פאַרוואָס ה׳ מיישטאָוויטש האָט זיך אָנגעגעבן אין דעמיסיע.

VI.

אין אַזאַ אַטמאָספערע איז זיך דעם 1 פעברואַר צונויפגעקומען דער „פאַר עקסעלאַנס“ פּוילישער סיים אין בנין פון פּוילישן טעאַטער אויף גרויס פּאָהולאַנקע. קיין גרויסע רעזולטאַטן האָט מען שוין פון אים ניט דערוואַרט. דער בעסטער באַווייז, אַז אויסלאַנד האָט אַבסאָלוט זיך ניט גערעכנט מיטן ווילנער סיים, איז דער פאַקט, אַז קיין איין איינציקן אויסלענדישן קאָרעספּאָנדענט האָבן די סיים=ווענט ניט אָנגעזען, הגם צו די סיים=וואַלן זיינען אויסלענדישע קאָרעספּאָנדענטן יאָ געקומען.

די באַמיאונגען פון דער פּוילישער רעגירונג צו „אינסצעניזירן“ יידישע און ליטווישע פאָרשטייער, וועלכע דער סיים זאָל קאָנטעסטירן, אָדער ווייניקסטנס אויסהערן, האָבן זיך ניט איינגעגעבן. מען האָט זיך געמוזט באַנוגענען דערמיט, וואָס צו דער עפענונג פון סיים זיינען געקומען הרב רובינשטיין און דער יידישער לאַווניק פון מאַגיסטראַט ה׳ קאַבאַטשניק. די מזרח=אַגענטור האָט

טאַקע צעפּויקט רובינשטיינס אָנוועזנהייט אַלס אַ גרויסן דיפּלאָמאַטישן נצחון.

ניט גערעכנט זיך מיטן סיים האָט אויך די ווילנער אַדמיניסטראַציע. די סובערענע מאַכט האָט אים ה׳ מיישטאָוויטש ניט איבערגעגעבן — די מערהייט פון סיים האָט עס אַגב ניט געוואָלט. איר איז געגאַנגען אין דעם, אַז דער סיים זאָל וואָס ווייניקער עקסיסטירן און די אינקאָרפּאָראַציע זאָל פאָרקומען וואָס גיכער. אַ מאָרגנע באַשעפעניש האָט אייגנטלעך פאָרגעשטעלט מיט זיך דער סיים. ער האָט זאָגאַר ניט געהאַט... קיין ריכטיקן נאָמען. די פּוילישע רעגירונג, וועלכע האָט געוואָלט צופרידנשטעלן אי אויף רעכטס, אי אויף לינקס, האָט אים געקרוינט מיט אַ כפל=שמונהדיקן נאָמען: „סיים אַלס אַ פאַרזאַמלונג צו געבן אַ אויסדרוק דעם ווילן פון דער באַפעלקערונג“. די רעכטע האָבן געטענהט, אַז דער סיים איז קיין סיים ניט, נאָר אַ פּלעביסציט=פאַרזאַמלונג, און די אויסגעוויילטע זיינען ניט קיין „סיים=דעלעגאַטן“, נאָר „פאָרשטייער פון ווילנער קאַנט“. די רעכטע פּרעסע האָט טאַקע געדרוקט באַריכטן ניט „פון סיים“ נאָר „פון דער פאַרזאַמלונג“ — ביז דער לעצטער צייט, ווען זי האָט טיילווייז שלום געמאַכט מיטן וואָרט „סיים“. די לינקע אַקעגן=זשע האָבן געטאָן אַלץ, וואָס זיי האָבן געקענט, כּדי צו פאַרוואַנדלען דעם סיים אין אַ דויערהאַפטיקער אינסטיטוציע. ווי זייערע קעגנער האָבן ג זאָגט, האָבן זיי זיך ניט אָפּגעשטעלט פאַרן ווירקן אויף די „אויסדערוויילטע“ מיט דער דיעטע, וועלכע איז באַשטימט געוואָרן אין דער גרייס פון 17500 מאַרק אַ וואָך, אחוץ אַ ספּעציעלן צוגאָב פאַר פּראָווינצער. זיי האָבן אויך געפּרובט ווירקן דערהויפּט אויפן „ציגל“ פון סיים, אויף די פאָלקס=ראַטן, אַרויסרוקנדיק אַ פּראָיעקט פון אַגראַר=רעפאָרם, אַ פּראָיעקט וועגן געבן ערד געגנ זשעליגאָווסקין און אַנדערע פּראָיעקטן און אינטערפּעלאַציעס.

די פאָלקס=ראַטן, דער צענטער פון סיים, האָבן זיך נאָך ניט געהאַט קריסטאַליזירט. אַלס אַ עקספּאָזיטור פון „סטראַזש קרעסאָווא“, וועלכע האָט איינגעשלונגען גרויסע סומען רעגירונגס=געלט, האָבן זיי זיך אָפּט צוגעהערט צו דער שטים פון דער וואַרשעווער רעגירונג, וועלכע האָט אָבער אַליין ניט געהאַט קיין אויסגעשפּראָכענע פּאָליטישע ליניע אין ענין ווילנע און דאָ זיך אונטערגעוואָרפן דע׳ השפּעה פון די ענדעקעס, דאָ פון מלוכה=שעף. די דאָזיקע וואַקלדיקייט זייערע האָט זיך געלאָזט פילן די גאַנצע צייט פון דער קורצער עקסיסטענץ פון סיים — סך=הכּל האָט ער אָפּגעהאַלטן 15 זיצונגען פאַר דער צייט פון ערשטן פעברואַר ביז ערשטן מערץ.

די ערשטע סיים=זיצונג האָט זיך אָנגעהויבן מיט מיישטאָוויטשעס אַ רעדע, אין וועלכער ער האָט צווישן אַנדערן פאַרזיכערט, אַז אין די סיים=וואַלן האָבן זיך באַטייליקט 64 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג, און אַז 30 פּראָצ. יידן זיינען אויף דער פּראָווינץ געגאַנגען צו די וואַלן. נאַטירלעך האָט ער אויך פאַרזיכערט, אַז די וואַלן זיינען צוגעגאַנגען כּדין וכדת. דער סיים האָט מיט אים מסכּים געווען — קיין איינציקן פון די זאָגאַר פאַרקוועסטיאָנירטע מאַנדאַטן האָט ער ניט געפּסלט.

די וואַלן פון אַ סיים=מאַרשאַלעק זיינען צוגעגאַנגען שווערלעך: גאַנצע דריי מאָל האָט מען געשטימט. יעדע סיים=גרופּע האָט געוואָלט האָבן איר מאַרשאַלעק. די רעכטע האָבן געשטימט פאַר באַנקאָווסקין, דעם שטאָט=פּרעזידענט (45 שטימען), די לינקע (פּ. ס. ל., אָדראָדזעניע=וויזוואָלעניע און אַנד.) פאַר פאָלקאָוויטש וענדזיאַגאָלסקי, געוו. אַפּראָוויזאַציע=דירעקטאָר — (23 שטימען), די פאָלקס=ראַטן — פאַר לאָקוציעווסקין — אַשמענער שול=אינספּעקטאָר. ענדלעך צום דריטן מאָל האָבן זיך די לינקע פאַראייניקט צו די פאָלקס=ראַטן און לאָקוציעווסקי איז אויסגעוויילט געוואָרן פאַר אַ מאַרשאַלעק.

דער רעזולטאַט פון די וואַלן איז באַטראַכט געוואָרן אַלס ערשטער דורכפאַל פון די ענדעקעס.

די צווייטע מפּלה האָבן זיי געליטן אין דער רעגולאַמין-פּראַגע. אין ערשטן צייטווייליקן רעגולאַמין, וועלכער איז קאָפּירט געוואָרן לויטן מוסטער פון וואַרשע, איז געווען אַ פּונקט וועגן אינטערפּעלאַציעס, אַ ענין, וואָס האָט געדאַרפט צוגעבן דעם סיים אַ כאַראַקטער פון אַ שטענדיקער אינסטיטוציע. ביים אויסאַרבעטן אַ נאָרמאַלן רעגולאַמין האָבן די רעכטע מיט אַלע מיטלען באַקעמפט דעם פּונקט וועגן אינטערפּעלאַציעס, און ווידער זיינען זיי דורכגעפאַלן און ברוגז פאַרלאָזן דעם זאַל.

די הויפּט-אַרבעט פון סיים האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום דער פּאָליטישער פאָרמל וועגן גורל פון לאַנד. כדי דער אַקט זאָל אַרויס;ומען וואָס מער פייערלעך, האָט מען געפּרובט צו דערגרייכן אַ אייַנשטימיקייט, גייענדיק אויף קליינע קעגנזייטיקע הנחות. די רעגירונג האָט פון איר צד, אַראָפּגעשיקט שלוחים פון וואַרשע אין פּערזאָן פון געלושינסקי, דירעקטאָר פון דער פּאָליטישער קאַנצעלאַריע פון מיניסטאָרן-ראַט, און נאַרוטאָוויטש, מיניסטער פאַר עפנטלעכע אַרבעטן, אַ פּערזאָן וועלכע האָט געהאַט אַ שייכות צום סיים, ווייל, ווי מען פאַרזיכערט, זיינען ד' הוצאות אויפן ווילנער סיים גענומען געוואָרן פון די סומען, וועלכע זיינען באַשטימט געוואָרן אויף אָפּצובויען די מלחמה-חורבות. די רעגירונג האָט אויף אַזוי פיל געווירקט, אַז קיין דייטלעכע באַוואָרעניש קעגן אַווטאָנאָמיע איז אין דער פאָרמל ניט אַריינגעשטעלט געוואָרן. דאָרטן איז אָבער געווען אַ אויסדרוק „אין הסכּם מיט דער קאָנסטיטוציע". דערמיט האָבן די רעכטע געוואָלט פאַרהיטן, אַז ווילנער קאַנט זאָל, חס וחלילה, ניט באַקומען קיין ברייטערע זעלבסטפאַרוואַלטונג, ווי יעדע פּוילישע וואָיעוואָדסטווע.

די פּראַגע איז איבערגעגאַנגען אין פּלענום, וואו אַלע סיים-פראַקציעס — פון די ענדעקעס ביז די פּ. פּ. ס. אייַנשליסלעך, זיינען געווען פאַר אינקאָרפּאָראַציע — מיט אָדער אָן פייגנבלעטער. בלויז סטעפאַן מיצקעוויטש, וואָס האָט סך-הכּל געהאַט אין זיין רשות 3 שטימען (איינער איז פון אים אָפּגעפאַלן), האָט אַרויסגערוקט אַ פּראָגראַם פון פעדעראַציע פון אַ גרויס-ליטע מיט פּוילן. דעם 20-סטן פעברואַר איז ענדלעך אָנגענומען געוואָרן פאָלגנדיקע רעזאָלוציע מיט 96 שטימען ביי 6 אָפּגעהאַלטענע (פּ. פּ. ס. און „אָדראָדזעניע"; קעגן האָט קיינער ניט געוואַגט צו שטימען):

„אין נאָמען פון אַלמאַכטיקן גאָט!

מיר, דער ווילנער סיים, וועלכער איז מיטן פרייען ווילן פון דער גאַנצער באַפעלקערונג פון דער ווילנער ערד צונויפגערופן געוואָרן;

באַזיצנדיק דאָס פולע רעכט צו באַשטימען דעם גורל פון דעם לאַנד;

געדענקענדיק די פילהונדערטיעריקע בענדער, וואָס דורך די אַקטן אין האָראָדלע און לובלין און די באַשלוסן פון דער מאַי-קאָנסטיטוציע פון יאָר 1791 באַקרויגטע, האָבן זיי אונזער ערד פאַראייניקט מיט פּוילן אויפן גרונד פון פרייוויליקע אָפּמאַכן;

אויך געדענקענדיק דאָס בלוט פון אונזערע אבות, וואָס איז מיט מסירת-נפש פאַרגאָסן געוואָרן אין זי' קאַמפן פון פאָלק פאַר זיין פרייהייט נאָך די אומגליקלעכע צעטיילונגען פון פאָטערלאַנד;

אָפּגעבנדיק אָכפּערונג דער מוטיקייט און דער מסירת-נפש פון דעם פּוילישן זעלנער, דעם זון פונם דאָזיקן לאַנד יוזעף פּילסודסקי, דער העלדישער טאַט פון גענעראַל זשעליגאָווסקי;

אין הסכּם מיטן רעכט פון די פעלקער אויף זעלבסט-באַשטימונג;

אין נאָמען פון דער באַפעלקערונג פון דעם דאָזיקן לאַנד, פון די לעבעדיקע און קומענדיקע דורות;

האָבנדיק דעם צוועק צו פאַרזיכערן זייער פרייהייט און זייער אַלזייטיקע און קולטורעלע אַנטוויקלונג;

אויף דער זיצונג פון 20-סטן פעברואַר 1922 באַשליסן מיר און באַשטימען:

1) אַלע רעכטלעך-מלוכהשע בענדער, וואָס זיינען אונז מיט געוואַלט אָנגעוואָרפן געוואָרן דורך דער רוסישער מלוכה, האַלטן מיר פאַר אויף תמיד צעריסענע און ניט-עקסיסטירנדיקע, ווי אויך זאָגן מיר רוסלאַנד אָפּ דאָס רעכט זיך אַריינצומישן אין די ענינים פון ווילנער קאַנט.

2) אַלע מלוכה-רעכטלעכע פּרעטענזיעס פון דער ליטווישער מלוכה אויף ווילנער קאַנט, וואָס דריקן זיך אויס אין ליטוויש-רוסישן טראַקטאַט פון 12 יולי 1920 יאָר, ווי אויך אַלע אַנדערע וואַרפן מיר אָפּ און באַזייטיקן אויף אייביק.

3) מיר ערקלערן פייערלעך, אַז מיר וועלן ניט אָנערקענען קיין שום באַשלוס וועגן גורל פון אונזער קאַנט, סיי וועגן דער אינעווייניקסטער איינאָרדענונג, וואָס וועלן אָנגענומען ווערן דורך פרעמדע פאַקטאָרן קעגן אונזער ווילן.

4) די ווילנער ערד שטעלט מיט זיך פאַר אָן שום באַדינגונגען און באַוואָרענישן אַ אינטעגראַלן טייל פון דער פּוילישער מלוכה.

5) די פּוילישע רעפּובליק האָט דאָס פולשטענדיקע און אויסשליסלעכע רעכט אויף דער מלוכה-סובערעניטעט איבער דער ווילנער ערד.

6) די געהעריקע מאַכט פון דער פּוילישער רעפּובליק האָט אַליין און אויסשליסלעך דאָס רעכט צו באַשליסן וועגן די סטאַטוטן און אינסטיטוציעס פון ווילנער קאַנט אין הסכּם מיט דער קאָנסטיטוציע פון דער פּוילישער רעפּובליק פון 17-טן מערץ 1921.

7) מיר פאָדערן אויף דעם געזעצגעבערישן סיים און די רעגירונג פון דער פּוילישער רעפּובליק תּיכּף אויסצופירן די רעכט און די פליכטן, וואָס דרינגען אַרויס פון דער צוגעהעריקייט פון ווילנער קאַנט צו דער פּוילישער רעפּובליק".

אינטערעסאַנט איז, אַז עס איז דורכגעפאַלן דער פאָרשלאָג פון די ענדעקעס, צו די ווערטער „אין נאָמען פון אַלמאַכטיקן גאָט" — צוצוגעבן „אין נאָמען פון דער הייליקער דרייאייניקייט און גאָטס-מוטער, וואָס לייכט אין אָסטראָבראָם". „גאַז. קראַיאָוואַ" האָט עס ערקלערט דערמיט, וואָס די לינקע ריידן ניט נאָר אין זייער אייגענעם נאָמען, נאָר אויך אין נאָמען פון דער יידישער און לוטעראַנישער באַפעלקערונג, און במילא האָבן זיי דערויף ניט געקענט איינגיין.

די דאָזיקע רעזאָלוציע האָט פאָרמעל געמאַכט אַ סוף צום באַגריף „מיטל-ליטע", וועלכן זי האָט פאַרביטן דורך „זיעמיאַ ווילענסקאַ", וואָס מען קען איבערזעצן „ווילנער קאַנט", „ווילנער וואָיעוואָדסטווע" און אַז. וו. אָנשטאָט דער מיטל-ליטווישער פאָן איז אַרויסגעהאַנגען געוואָרן אַ פּוילישע. פאַקטיש אָבער האָט זיך גאָרניט געענדערט. די צייטווייליקע רעגירנדיקע קאָמיסיע איז דערווייל פאַרבליבן און דעם 25-סטן פעברואַר האָט זי דער סיים באַפולמעכטיקט אַרויסצוגעבן נייע פאַראָרדענונגען, אין קאָנטאַקט מיטן סיים-מאַרשאַלעק, ביז וואַנען די פּוילישע רעגירונג וועט איבערנעמען די מאַכט.

די רעכטע האָבן איצט אָנגעהויבן אַ קאַמף פאַר פונאַנדערלאָזן דעם סיים. זיי האָבן אַריינגעטראָגן אַ פאָרשלאָג, אַז דער סיים ווערט פונאַנדערגעלאָזן אין דריי פאַלן: 1) לויט זיין אייגענעם באַשלוס, 2) לויטן באַשלוס פון וואַרשעווער סיים, 3) ווען אַ דעלעגאַציע פון ווילנער סיים גייט אַריין אין צוזאַמענשטעל פון וואַרשעווער סיים. אַרום לעצטן פּונקט האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטאַרקער קאַמף. די לינקע האָבן געפּרובט מיט אַלערליי אַרגומענטן ווירקן אויף די פייערים פון די פאָלקס-ראַטדען. פּ. נוסבוים,

א וואַרשעווער משומד, דער זון פון באַקאַנטן העבריק נוסבוים, לידער פון די פאָלקס־ראַטן, איז אַרומגעלאָפן פון איין דעפּוטאַט צום אַנדערן און באַאַרבעט זייַנע „שעפּעלעך“. ווי עס ווייַזט אויס, איז די אַרבעט צוגעגאַנגען שווערלעך, און ער האָט געגעבן פרייַע הענט דעם קלוב. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז אַלע דעפּוטאַטן פון די פאָלקס־ראַטן, אַחוץ איינעם, האָבן געשטימט קעגן לעצטן פונקט, וועלכער איז דורכגעפאַלן מיט 47 שטימען קעגן 36.

מיטן אויסווייַלן א דעלעגאַציע פון 23 דעפּוטאַטן, וועלכע האָט געדאַרפט איבערגעבן די סיים־רעזאָלוציע, אונטערשרייַבן דעם פאַראייניקונגס־אַקט און אַרייַנגיין אין וואַרשעווער סיים, האָט זיך פאַרענדיקט דער ערשטער אַקט פון ווילנער סיים.

אין וואַרשע אָבער, וואו אַלץ איז געווען צוגעגרייט צו דער צערעמאָניע, איז פלוצלונג אַנטשטאַנען א שוועריקייט און גראָד פון אַזאַ זייַט, פון וועלכער מען האָט עס ניט געקענט דערוואַרטן. אין פאַראייניקונגס־אַקט, וועלכן די רעגירונג האָט מיטן הסכם פון דער אויסלענדישער סיים־קאָמיסיע צוגעשטעלט דער ווילנער דעלעגאַציע, איז געווען א פונקט (נומער 3), וואו עס איז געזאָגט געווען, אַז „דער סיים פון דער פּוילישער רעפּובליק וועט אויסאַרבעטן א סטאַטוט פון ווילנער קאַנט“. די ענדעקעס האָבן מורא געהאַט פאַרן וואָרט סטאַטוט, וועלכער האָט געשמעקט מיט אַווטאָנאָמיע, און ניט געוואָלט אייַנגיין אויף דעם דאָזיקן פונקט. אַגאַנז'ע נאַכט פון 2־טן אויפן 3־טן מערץ זייַנען געגאַנגען די אונטערהאַנדלונגען. די ענדעקעס האָבן געפאָדערט צוצוגעבן די ווערטער „אין הסכם מיט דער קאָנסטיטוציע“, די רעגירונג האָט מסכים געווען צוצוגעבן צום אָנהייב פון פונקט דרייַ די ווערטער „די רעגירונג ערקלערט אַז...“

מען האָט זיך שוין געוואָלט באַנוגענען מיט די אונטער־שריפטן פון 5 „לינקע“ און 7 פון די פאָלקס־ראַטן. דאָ איז אָבער ווידער אַרויסגעקומען א נייַער סיורפּריז: עס איז שוין געווען 5 פאַרטאָג, אַלע מיניסטאָרן האָבן אונטערגעשריבן, דערנאָך די „לינקע“ און 5 פאָלקס־ראַטן, וועלכע האָבן בייַגעלייגט א ספּע־ציעלע דעקלאַראַציע, אין וועלכער זיי האָבן זיך אַרויסגעזאָגט קעגן אַווטאָנאָמיע. די איבעריקע צוויי פון די פאָלקס־ראַטן האָבן זיך פלוצלונג, אונטער דער השפּעה פון גלח לוטאָסלאַווסקי, אַנט־זאָגט אונטערצושרייַבן, דער פּרעמיער פּאָניקאָווסקי האָט דאַן ערקלערט, אַז דער אַקט האָט ניט אויף זיך זאָגאַר א מערהייט אונטערשריפטן און ער איז ניט גילטיק. די שמחה איז געווען פאַרשטערט, די פייַערלעכקייטן זייַנען אָפּגערופן געוואָרן, די ווילנער דעלעגאַציע איז שוין אין סיים ניט אַרייַנגענומען געוואָרן. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז פּאָניקאָווסקיס רעגירונג האָט זיך אָנגעגעבן אין דעמיסיע. א גאַנצע וואָך האָט געדויערט דער קרי־זיס, צוליב טעמים, וועלכע הענגען אָפּ פון דער סטרוקטור פון וואַרשעווער סיים, וועלכע דאָ איז ניט דער אָרט אויפצוקלערן, איז פּאָניקאָווסקי ווידער געוואָרן פּרעמיער. זייַן שטעלונג איז אַלזאָ פעסטער געוואָרן. אגב האָבן זיך אַרייַנגעמישט די אַמבאַסאַדאָרן פון פראַנקרייַך, ענגלאַנד און איטאַליע, וועלכע האָבן ערקלערט, אַז זיי זייַנען באַאויפטראָגט געוואָרן דורך זייערע רעגירונגען אַרויסצוטרעטן מיט א קאָלעקטיווער נאָטע בנוגע ווילנע אויפן פאַל, אויב די רעגירונג וואָלט זיך אַנטשלאָסן נאָכצוגעבן די אינ־קאָרפּאָראַציע־רעזאָלוציע פון ווילנער סיים. אין דער דאָזיקער נאָטע ווערט אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז אַזאַ האַנדלונג וואָלט זיך זייער פאַטאַל געקאָנט אָפּרופן אויפן ווייַטערדיקן גורל פון ווילנער קאַנט.

די רעגירונג האָט דערבייַ ערקלערט, אַז מיטן פּראָיעקט פון א סטאַטוט זייַנען די אַמבאַסאַדאָרן מסכים. וואָס איז דאָס פאַר א סטאַטוט, האָט קיינער ניט געוואוסט.

די אַלט־נייַע רעגירונג האָט איצט אַרויסגערוקט אַזאַ מין פּראָיעקט: דער אַקט מיט די 10 אונטערשריפטן דאַ־ף פריער ראַטיפיצירט ווערן אין וואַרשעווער סיים, דערנאָך אין ווילנער סיים. די ענדעקעס האָבן אָבער געדראָט, אַז זיי וועלן בשום אופן ניט דערלאָזן, אַז דער ווילנער סיים זאָל זיך צונויפקומען. עס האָט שוין ווידער געהאַלטן ביי א מיניסטאָרן־קריזיס. דאָסמאָל איז אָבער דערגרייכט געוואָרן א קאָמפּראָמיס. די ענדעקעס האָבן ענדלעך דעם 22־טן מערץ אונטערגעשריבן דעם אַקט, צוגעבנדיק א באַמערקונג (אָבער ניט אין אַקט גופא, נאָר אין דעם פּראָטאָ־קאָל וועגן דעם אַקט): „מיר שרייַבן אונטער דעם אַקט אין דער איבערצייגונג, אַז דער סטאַטוט וועט זייַן אין הסכם מיטן ווילן פון דער באַפעלקערונג, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין די באַשלוסן פון ווילנער סיים“.

אין אַקט ווערן אויסגערעכנט די נעמען פון די מיטגלידער פון קאַבינעט און פון די ווילנער דעלעגאַטן, איבערגעחזרט די צוגעהעריקייטס־פאָרמל פון ווילנער סיים און פאַרענדיקט אויף פאָלגנדיקן אופן:

„די פּוילישע רעגירונג האָט גענומען צו קענטעניש די ער־קלערונג פון די דעלעגאַטן פון ווילנער סיים, דערנאָך איז דורך א געמייַנזאַמען אַקט פעסטגעשטעלט געוואָרן, אַז: 1) ווילנער קאַנט, וואָס איז לויטן ווילן פון דער באַפעלקערונג פרייַ פון אַלע אַנדערע מלוכה־בענדער, ווערט פאַראייניקט מיט דער פּוילישער רעפּובליק. 2) פון הייַנט אָן געהערט צו פּוילן די העכסטע מאַכט אין ווילנער קאַנט. 3) דער סיים פון דער פּוילישער רעפּובליק וועט באַשטימען א סטאַטוט פון ווילנער קאַנט. 4) דער דאָזיקער אַקט דאַרף באַשטעטיקט ווערן דורכן געזעצגעבערישן סיים פון דער פּוילישער רעפּובליק, דערנאָך וועט ער אַרייַנטרעטן אין קראַפט, א צוזאַמענגעשטעלטער אין דער געהעריקער פאָרם, נאָכ־דעם ווי די ווילנער דעלעגאַטן וועלן צושטעלן פולמאַכטן, וואָס וועלן אָנערקענט ווערן פאַר גענוגנד“.

דער וואַרשעווער סיים האָט באַשטעטיקט דעם דאָזיקן אַקט, אַרייַנגענומען די 20 דעלעגאַטן אין וואַרשעווער סיים, און אויפ־געפאָדערט די רעגירונג תיכף איבערצונעמען די מאַכט אין ווילנער קאַנט. דערבייַ האָט דער סיים באַשלאָסן, אַז דער סטאַטוט דאַרף זייַן „אין הסכם מיטן ווילן פון דער ווילנער באַפעלקערונג און מיט די אינטערעסן פון דער פּוילישער רעפּובליק“. דערמיט האָט מען געוואָלט צופרידנשטעלן אי די רעכטע אי די לינקע.

דער גאַנצער אַקט איז פייַערלעך אייַנשטימיק אָנגענומען געוואָרן.

אינטערנאַציאָנאַל אָבער האָט זיך גאָרניט געביטן און די פּוילישע רעגירונג האָט שטאַרק מורא געהאַט, אַז אויף דער גע־נוער קאָנפערענץ, וואָס האָט זיך געדאַרפט אָנהייבן דעם 10־טן אַפּריל מיטן אָנטייל פון דייטשלאַנד און רוסלאַנד, זאָל ניט אויפ־געהויבן ווערן די ווילנער פראַגע.

27 מערץ 1922.

יצחק ברוידעס.

דער יידישער האנדל און אינדוסטריע אין דער צייט פון דער אקופאציע.

I

כדי צו באַגרייפן דעם גרויסן חורבן, וואָס די פאַרשיידענע אָקופּאַציעס האָבן געבראַכט דעם יידישן מסחר אין ווילנע און פאַרוואַנדלט אים אין שמוכל און ספּעקולאַציע, מוזן מיר פאָרשן די געשעענישן ניט פון 5 סעפּטעמבער 1915, ד. ה. דעם טאָג, ווען די דייטשן האָבן פאַרנומען ווילנע, נאָר אומגעפ״ר, פון מיטן יולי 1915, ווען ווילנע האָט זיך אָנגעהויבן צו עוואַקואירן.

אפריער אָבער אייניקע דאַטן וועגן דעם צושטאַנד פון ווילנער האַנדל און אינדוסטריע פאַר דער מלחמה.

לויט סטאַטיסטישע דאַטן האָט ווילנע פאַר דער מלחמה געציילט 220 טויזנט איינוואוינער. עס זיינען דאָ דאַן געווען פאַרטראָטן ביז 45 אינדוסטריעלע צווייגן, וואָס אייניקע פון זיי האָבן זיך גאָר נישקשה אַנטוויקלט. בתוכם זיינען אַ סך פאַבריקן געווען אינגאַנצן נ״ע, וועלכע זיינען ערשט אויפגעבויט און איינגעריכט געוואָרן לויט דעם לעצטן וואָרט פון דער מאָדערנער טעכניק.

צו די וויכטיקסטע צווייגן האָט געהערט די האָלץ-אינדוסטריע. די היגע זעג-מילן (טאַרטאַקעס) אַליין האָבן איבערגעאַרבעט אין משך פון אַ יאָר פאַרשיידענע האָלץ-מאַטעריאַלן אויף אַ סכום פון 10 מיליאָן רובל און האָבן באַשעפטיקט ביז 4000 אַרבעטער. 13 זעג-מילן האָבן אין איין ווילנע צעזעגט אין משך פון אַ יאָר ביז 300 טויזנט קוביק-מעטער האָלץ און פלעגן אַרויסלאָזן אַן ערך 200.000 קוביק-מעטער בוי-מאַטעריאַלן, וועלכע פלעגן דערהויפּט געליפערט ווערן קיין רוסלאַנד און דייטשלאַנד. גאַנץ היבש איז אויך אַנטוויקלט געווען אין ווילנע די מעבל-פאַבריקאַציע: ווילנע האָט פאַרמאָגט 4 גרעסערע גוט-איינגעאָרדנטע מעבל-פאַבריקן און עטלעכע קלענערע, אַחוץ דער האַנטווערקער-פּראָדוקציע. די יערלעכע פּראָדוקציע האָט באַטראָפן אין יאָר 1914 11 מיליאָן רובל און האָט באַשעפטיקט ביז 1000 אַרבעטער.

דעם צווייטן אָרט האָט פאַרנומען אין אונזער געגנט די פּאַפּיר-אינדוסטריע. די יערלעכע פּראָדוקציע פון דעם צווייג האָט באַטראָפן 12,500 טאָן פּאַפּיר אויף אַ סכום פון 2.500.000 רובל. אַחוצדעם איז דאָ פּראָדוצירט געוואָרן ביז 4000 טאָן האָלץ-מאַסע אויף 250.000 רובל. אין דעם זיינען פאַרנומען געווען ביז 700 אַרבעטער. דאָס נייטיקע רויוואַרג האָבן די פאַבריקן באַצויגן—אַ טייל פון פּוילן און פינלאַנד (דהיינו צעלולאָזע) און אַ טייל פון הי, דהיינו: פּאַפּיר-האָלץ און האָלץ-מאַסע, קאַניפאָל—דורך דייטשלאַנד. די אָפּזאַץ-מערק פון דער פּאַפּיר-פּראָדוקציע זיינען געווען: פּוילן, צענטראַל-רוסלאַנד און דרום-רוסלאַנד.

גאָר אַ באַדייטנדן אָרט אין דער פאַבריקאַציע האָט פאַרנומען די לעדער-אינדוסטריע מיט אַ 3000 אַרבעטער. די יערלעכע פּראָדוקציע האָט באַטראָפן: פון גרויסע פעלן—400 טויזנט, פון קליינע—500 טויזנט, בסך-הכל אויף אַ סכום פון 8 מיליאָן רובל (די דאָזיקע ציפער געהערן צום יאָר 1914, פאַר דער מלחמה). רויוואַרג פאַר די לעדער-פאַבריקן פלעגט מען באַציען פון צענטראַל-רוסלאַנד, סיביר און זאַגאַר פון דרום-אַמעריקע, !פ״יקע, אינדיע א. א. וו.

אויף דער טעריטאָריע פון ווילנער און מינסקער גוב. האָבן זיך פאַר דער מלחמה געפונען ביז 450 סמאָליאַרנעס, וועלכע פלעגן אויסאַרבעטן אַ חודש ביז 500 טאָן סקיפּידאַר, 1000 טאָן סמאָלע און 2000 טאָן האָלץ-קוילן. ליידער איז ביי אונז דער דאָזיקער מין פאַבריקאַציע געשטאַנען זייער נידעריק. ביי אַ מער ראַציאָנעלער אָרגאַניזאַציע וואָלט די דאָזיקע פאַבריקאַציע געקענט זיך שטאַרק אַנטוויקלען און וואָלט, אויסער סקיפּידאַר און סמאָלע, געקענט פּראָדוצירן נאָך אַ גאַנצע ריי פּראָדוקטן.

אַ גרויסע צוקונפט אין קאַנט האָט געקענט אויך האָבן די ספּירט-פּראָדוקציע, אַדאַנק דער גינסטיקייט פון דעם היגן באָדן פאַר קאַרטאָפל-פלאַנצונגען. אין יאָר 1914 האָט מען איבערגעטריבן אין ווילנער גוב. ביז 3 מיליאָן עמער ספּירט. דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגן בנוגע דער ביר-ברויעריי. ווילנע האָט פאַר דער מלחמה פאַרמאָגט 2 גרויסע ביר-ברויזן מיט 350 אַרבעטער, וועלכע האָבן אויסגעאַרבעט אַן ערך 2.300.000 עמער אַ יאָר אויף אַ סכום פון 2 מיליאָן רובל; אויסער דעם 3 מיטעלע ברויזן און 11 קלענערע, וועלכע האָבן אויסגעאַרבעט צוזאַמען אומגעפער 1 מיליאָן עמער.

פון דער טאַבאַק-פּראָדוקציע האָט ווילנע פּראָדוצירט מייסטנס מאַכאָרקע—אומגעפער 2000 טאָן אַ יאָר אויף אַ סכום פון איין מיליאָן רובל. אין דער טאַבאַק-פּראָדוקציע זיינען באַשעפטיקט געווען 400 אַרבעטער. רויוואַרג האָבן די פאַבריקן באַצויגן פון דרום-רוסלאַנד.

אויך די טריקאָטאַזש-פאַבריקאַציע איז די לעצטע יאָרן אין ווילנע זייער אויסגעוואַקסן אַזוי, אַז זי האָט פולשטענדיק קאָנקורירט מיט לאָדז. דערהויפּט איז דאָ אַנטוויקלט געווען די הויז-אינדוסטריע,—ביז 4000 אַרבעטער זיינען באַשעפטיקט געווען אין די 40 זאָקן-פאַבריקן. דער אומזאַץ האָט באַטראָפן עטלעכע מיליאָן רובל.

היינט די 42 שוך-פאַבריקן גרויסע, דערונטער אייניקע עלעקטראָ-מעכאַנישע, אַחוץ אַ סך קליינע פאַבריקאַנטן און מעכאַנישע פאַבריקן, וועלכע פלעגן אַרבעטן ספּעציעל נאָר שיך אויף מעשענע נעגעלעך! ס׳איז געווען גענוג צו באַמערקן, אַז אין ווילנע האָבן זיך געפונען 327 שוסטער-וואַרשטאַטן, וועלכע פלעגן ממש פאַרפלייצן גאַנץ רוסלאַנד מיט ביליגע שוכוואַרג און שטאַרק קאָנקורירן מיט ריגע און וואַרשע.

אויך די קאָנפעקציאָן-בראַנזשע האָט פאַרנומען אַ גרויסן און באַדייטנדיקן אָרט אין ווילנער פּראָדוקציע: ס׳האָבן זיך דאָ געפונען 41 געשעפטן פון פאַרטיקע קליידער, 378 שניידער-וואַרשטאַטן, 167 וואַרשטאַטן פון דאַמען-קאָנפעקציע, וועלכע פלעגן ממש פאַרפלייצן גאַנץ רוסלאַנד מיט פאַרטיקע קליידער. אויך האָט זיך געפונען אין ווילנע אַ דאַמף-עלעקטרישע פאַבריק, וועלכע פלעגט אויסאַרבעטן קאַפּולעס און הילצערנע שוסטערשע נעגעלעך און האָט באַשעפטיקט אַ פּאָר הונדערט אַרבעטער, אַזעלכע פאַבריקן זיינען געווען בס״ה צוויי אין גאַנץ רוסלאַנד. בלויז די דאָזיקע צוויי בראַנזשעס האָבן באַשעפטיקט אין ווילנע טויזנטער אַרבעטער. אַחוצדעם האָבן זיך געפונען אין ווילנע פיל קלענערע פאַבריקן, ווי פון טערפּענטין, קאָנפעקטן (דאַרונטער די גאָר

גרויסע פאַבריק „וויקטאָריאַ" מיט 300 אַרבעטער), וואַטע, גלאָזהוטעס, אייזן־מעכאַנישע, אַ פאַבריק פון שלעסער, נעגל א. ד. ג. אויך איז אין ווילנע געווען שטאַרק אַנטוויקלט דער ענין דרוקן. עס האָבן זיך דאָ געפונען 50 דרוקערייען, צווישן זיי גאָר גרויסע, ווי „דפוס האחים ראָם", שריפטזעצער־ראָזענקראַנץ, מאַץ, קלעצקינס, סירקינס א. ד. ג. אַחוץ קליינע שנעל־דרוקערייען.

שוין פון די קאַרגע ידיעות, וואָס מיר האָבן אויבן געבראַכט וועגן די הויפּט־צווייגן פון דער אָרטיקער אינדוסטריע, איז קלאָר, וואָס פאַר אַ קאָלאָסאַלע ראָלע זי האָט געשפּילט אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון אונזער שטאָט.

ניט ווייניקער לעבעדיק איז אויך געווען דער האַנדל אין ווילנע. אַדאַנק איר גינסטיקער געאָגראַפישער לאַגע, צווישן פוילן, רוסלאַנד און דער נאָענטער שכנהשאַפט מיט דייטשלאַנד, האָט ווילנע געדינט אַלס וויכטיקער האַנדלס־צענטער, וואָס האָט דורך ווערזשבאָלאָווו געליפערט די פאַרטיקע אויסלענדישע פּראָדוקטן פאַר גאַנץ רוסלאַנד; און פאַרקערט ווידער האָט ווילנע געליפערט פאַרשיידענע רויע שטאָפן קיין דייטשלאַנד.

ליידער, פעלן אונז איצט די נייטיקע סטאַטיסטישע ציפערן, בכדי ווייניקסטנס פעסטצושטעלן דעם אַלגעמיינעם אומזאַץ פון דעם היגן האַנדל. נאָר נעמענדיק אין אַכט דעם אויסערגעוויינלעך אַנטוויקלטן און ביליגן קרעדיט, אין וועלכן ווילנע האָט זיך ממש געבאָדן פאַר דעם קריג, אויך דאָס, וואָס די היגע סוחרים האָבן זיך באַנוגנט מיט זייער אַ נידעריקן פּראָצענט פאַרדינסט, יעט קלאָר זיין, אַז דער אומזאַץ איז געווען קאָלאָסאַל.

ווילנע האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט מיט איר אַנטוויקלטן קאָמיסיאָנס־האַנדל, דער עיקר מיט איר קליין־האַנדל. די פאַרשיידנאַרטיקסטע פירמעס—רוסישע, פוילישע, דייטשע א. א. וו. מיט פאַרשיידענע אַרטיקלען, ווי דהיינו: שטיין־קוילן, אייזן, מאַשינען, פּאַפּיר, צוקער, כעמישע אַרטיקלען וכדומה, האָבן געהאַט אין ווילנע זייערע פאַרטרעטער (כמעט ביז 120 קאַנטאָרן), וועלכע האָבן פאַרשפּרייט פון דאַנען זייער טעטיקייט ניט נאָר אויף ווילנע און דעם געגנט, נאָר אויך אויף רוסלאַנד, קאַווקאַז, סיביר א. א. וו. די גרעסטע פעאיקייטן און ענערגיע האָבן דערביי אַרויסגעוויזן די דייטשע פירמעס, וועלכע האָבן אַהער אַריינגעפירט ניט נאָר אַרטיקלען פון זייער אייגענער פּראָדוקציע, נאָר אויך סחורות פון אַנדערע לענדער, דהיינו: ענגלישע באַוול און שטאָף, פראַנצויזישע פּאַרפיומעריע, אַמעריקאַנישע לאַנדווירטשאַפטלעכע מאַשינען א. א. וו.

אויך אַדאַנק איר גוטער קאָמוניקאַציע, ליגנדיק אין צענטער פון אַ נעץ אייזנבאַנען, האָט ווילנע געהאַט די מעגלעכקייט צו פאַרשפּרייטן די פילע רוסישע פּראָדוקטן איבער גאַנץ דרום־רוסלאַנד, ווי אויך פאַרקערט צו טראַנספּאָרטירן די פאַרשיידענע תבואות און פרוכטן פון דרום־רוסלאַנד קיין צפון־רוסלאַנד. געהאָלפן דרייען אָט די גרויסע מסחר־ראָד האָבן אין ווילנע 8 אָפּטיילונגען פון די גרעסטע רוסישע האַנדלס־אינדוסטריעלע בענק. און אָט דער גרויסער האַנדל און פאַבריקאַציע איז געלעגן דערהויפּט אין יידישע הענט. פון די 995 ערשטע און צווייטע גילדעס זיינען 786 אויסגעקויפט געוואָרן פון יידישע סוחרים און נאָר 209 פון קריסטן, ד"ה 75% פון די סוחרים זיינען געווען יידן און נאָר 25% קריסטן. ווען מיר זאָלן נאָך דערצו נעמען אין אַכט, אַז די 25% קריסטלעכע אונטערנעמונגען זיינען געווען כמעט דורכאויס קליינע פון אַ לאָקאַלן כאַראַקטער, אי דאָס האָט גאַנץ אָפט אויך אין זיי געשטעקט יד ישראל באמצע, וועט אויסקומען, אַז יידן האָבן פאַרטראָטן כמעט 90% אין עקספּאָרט און אימפּאָרט פון ווילנער האַנדל.

וואָס איז נוגע דעם דעטאַיל־האַנדל, איז עס געווען די גרונד־באַשעפטיקונג פון דער היגער יידישער באַפעלקערונג—ביז

3000 פאַרשיידענע געשעפטן און קראָמען האָט פאַרמאָגט בלויז ווילנע אַליין.

דער קריג, וועלכער האָט אָפּגעריסן דעם קאַנט תחלת פון מערב־אייראָפּע, דערנאָך פון די איבעריקע שטעט פון צפון־מערבדיקן קאַנט האָט אוממעגלעך געמאַכט דעם האַנדלס־פאַרקער מיט אויסלאַנד, האָט אָפּגענומען ביי דעם היגן הורט־האַנדל די מערק און האָט פולשטענדיק אונטערגעגראָבן דעם מסחר.

.11

אָנהייב יולי 1915 איז געקומען די קאָמיסיע פון דעם מיטגליד פון „גאָס. סאָוועט", זובטשאַנינאָוו, צו רעגולירן די עוואַקואַציע פון ווילנע. די ראָד פון ווילנער מסחר האָט זיך תיכף אָפּגעשטעלט און די אַלע פאַבריקן, זאַוואָדן, סקלאַדן, אַגענטורקאָמיסיאָנעלע קאָנטאָרן, בענק, ווי אויך די אַרבעטער און די אָנגעשטעלטע פון זיי האָבן זיך אָנגעהויבן פּאַקן און ביסלעכוויז, אָבער אָן אויפהער, טאָג און נאַכט, אין משך פון וואָכן נאָכאַנאַנד פאָרן צום באַן. אויף די גאַסן, וואָס פירן צום וואָקזאַל, ווי רודניצקער, זאַוואַלנע, סטעפּנגאַס האָט איר גאַנצע טעג געזען נאָר געפּאַקטע פורן מיט סחורה, אָדער טיילן פון צעזומענע מאַשינעס, וועלכע מען האָט געאיילט צו עוואַקואירן. אין די געשעפטן האָבן די אָנגעשטעלטע געהאַט נאָר איין אַרבעט: פאַרפאַרטיקן קאַסטנס און פּאַקן די סחורה. וועגן ליידזונג האָט גאָר קיין רייד ניט געקענט זיין. דער פּראָנט איז געוואָרן וואָס פון טאָג נעענטער און דער עולם איז געלאָפן, עס האָט אַלעמען אַרומגעכאַפּט אַ מאַסן־פּסיכאָז פון אַנטלויפן. די פרייזן אויף סחורה זיינען געפאַלן, ס'איז פשוט געווען אין קונה. אַלע האָבן געוואָלט פטור ווערן פון זייערע פעקלעך צו קענען וואָס לייכטער אַנטלויפן, געשטויגן זיינען לעבנסמיטלען, ווי אויך פּאַק־מאַטעריאַלן: שטריק, ראָגאָזשעס, קאַסטנס, טשעמאָדאַנעס, סאַקוואָיאַזשן וכדומה. אַ סך סוחרים פון דער דאָזיקער בראַנזשע האָבן אין אַ גאַנץ קורצער צייט געמאַכט גרויסע פאַרמעגנס.

געשטויסן די יידישע סוחרים צו אַנטלויפן האָבן פאַרשיידענע מאָטיוון: ערשטנס האָט די רעגירונג געגעבן גרויסע געלטסובסידיעס, צווייטנס האָט די קונדשאַפט פון ווילנער סוחרים זיך דאָס רוב געפונען אין גאַנץ רוסלאַנד, און דאָרט איז געווען אַרויסגעטרויט אויף וועקסלען זייער גאַנצער אייגנס, האָבן זיי ניט ווילנדיק געמוזט אַרויספאָרן צו קענען אויפמאָנען זייערע חובות— ניט ווערן אָפּגעשניטן פון זייערע קונדן און בעלי־חובות, דריטנס זיינען געווען אַ סך פירמעס, וואָס האָבן געקומט פיל געלט אין אויסלאַנד, דערהויפּט אין דייטשלאַנד, זיינען זיי מיט אַ פּיוון אַרויסגעפאָרן, כדי אויף אַזאַ אופן פטור צו ווערן פון צו צאָלן (דער לעצטער מאָטיוו האָט באַזונדערס אימפּולסירט די פוטערוואַרג־הענדלער און מאַנופאַקטוריסטן, וועלכע האָבן געהאַנדלט מיט לייפּציג און לאָדז, וועלכע איז שוין דאַן געווען פאַרנומען פון די דייטשן); פערטנס זיינען אַ סך סוחרים אַרויסגעפאָרן צוזאַמען מיט זייער סחורה, ווייל ווייסנדיק, פון שלום־צייט, די ביליקייט פון פאַרשיידענע אַרטיקלען און פאַבריקאַטן אין דייטשלאַנד, האָבן זיי געדענקט, אַז ווען ווילנע וועט פאַרנומען ווערן דורך די דייטשן, וועלן זייערע לאַגערן ווערט זיין העלפט געלט, אין דער צייט וואָס אין רוסלאַנד, וועלכע איז אָפּגעשניטן געוואָרן פון וואַרשעווער, לאָדזער און ביאַליסטאָקער פאַבריקאַציע, איז סחורה געשטויגן פון טאָג און ס'איז געשטאַנען אַ גרויסע פּערספּעקטיווע שנעל רייך צו ווערן. און פינפטנס, ווייל אין אָנהייב אווגוסט האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז ס'וועט פאַרעפנטלעכט ווערן אַ באַפעל וועגן אַרויסשיקן אַלע יידן פון ווילנע אַזוי ווי פון קאָוונע, דעם קלאַנג האָבן באַשטעטיקט יידישע כלל־טוער און דער עולם האָט גענומען לויפן אום צו ראַטעווען דעם פאַרמעגן פון גירוש.

דעם 4/17 סעפטעמבער 1915 י, ד"ה ערב דעם אַריינמאַרש פון די דייטשן קיין ווילנע, איז געווען געמאָלדן אין לעצטן נומער פון רוסישן בלאַט „Вил. курьеръ", אַז די עוואַקואַציע פון די פאַבריקן האָט אויפגעהערט. קיין צוגן זיינען שוין מער פון ווילנע ניט געגאַנגען*), די באַוועגונג אויף די גאַסן וואָס פירן צום באַן האָט זיך איינגעשטילט, אַחוץ מיליטערישע פורלעך האָבן זיך שוין קיין פריוואַטע וועגנס ניט געזען, די געשעפטן זיינען שוין געשטאַנען ליידיק און אָנשטאָט די בעלי=בתּים האָבן זיך דאָרטן געפונען זייערע באַפולמעכטיקטע, וועלכע האָבן געהאַט צו שאַפן איבער דעם ביסל פאַרבליבענע סחורה, וואָס מען האָט ניט באַוויזן, אָדער ס'האָט ניט געלוינט מיטצונעמען צוליב די גרויסע טראַנספּאָרט=הוצאות מיט די פאַרשיידענע שוחד=קאָסטן, עס איז גראָד אויסגעפאַלן ערב יום=כיפור, און די האַלב ליידיקע געשעפטן האָבן זיך פאַרמאַכט נאָך בייטאָג און די שטאָט איז ווי אויסגעשטאָרבן.

שבת, דעם 5/18 סעפטעמבער, ווען די דייטשן זיינען אריין, זיינען די געשעפטן צוליב יום=כיפור ווידער געווען געשלאָסן דעם גאַנצן טאָג. און שוין אויף מאָרגן איז אַרויסגעגעבן געוואָרן די ערשטע באַקאַנטמאַכונג, וועלכע האָט שוין אַ שייכות צום עולם המסחר: די נייע מאַכט האָט געמאָלדן, אַז אַלע פערזאָנען, וואָס האַנדלען מיט לעבנסמיטלען און פוראַזש זיינען מחויב צוצושטעלן ביז דעם 7/20 1915 12 בייטאָג גענויע רשימות פון פאָלגנדע פראָדוקטן מיט פינקטלעכע דאַטן וועגן זייער כמות און סאָרט, ווי אויך דעם אָרט, וואו זיי געפינען זיך: ווייץ, מעל, גרויפּן, פּוטער, שמאַלץ, פעטס, קאָנסערוון, ציגאַרן, פּאַפּיראָסן, טאַבאַק, סוכאַרעס, טרוקענע וואורשט און האָבער. אַלע פערזאָנען, וואָס האַנדלען מיט די דאָזיקע פּראָדוקטן, ווערט רעקאָמענדירט איינצושאַפן פון דער ווילנער אומגעגנט נייע זאַפּאַסן לעבנסמיטלען און פוראַזש. שיינען אויף צו ברענגען אַזוינע פּראָדוקטן קאָן מען באַקומען אין דער קאָמענדאַנטור פון ווילנע.

גלייך נאָך דער דאָזיקער פאַראָרדענונג האָבן זיך אָנגעהויבן די ערשטע רעקוויזיציעס. צוערשט האָט מען רעקווירירט אַלע ווייַן=געשעפטן און דערנאָך האָט מען זיך גענומען צו די איבעריקע. קיין אָפיציעלע שיינען האָט מען ניט געגעבן, נאָר איטלעכע קוויטלעך=אָפּטיילונג, וועלכע איז דורכגעפאָרן די שטאָט צום פראָנט, איז געגאַנגען אין די געשעפטן און גענומען וואָס זי האָט געדאַרפט אָן געלט. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע צערודערונג אין שטאָט: פון איין זייט האָט מען אָנגעהויבן צו באַהאַלטן די סחורה און פון דער צווייטער זייט האָט יעטווידער געוואָלט פּטור ווערן פון זיין פעקל כדי אַזוי=אַרום ניצול צו ווערן פון רעקוויזיציעס און רעוויזיעס אין די הייזער. די פרייזן אויף סחורה זיינען געפאַלן. צוגלייך אָבער מיט דער ירידה זיינען סובאַלקער, ווי אויך וואַרשעווער סוחרים, אין איניקע טעג אַרום נאָכן פאַרנעמען ווילנע דורך די דייטשן, אָנגעפאָרן אַהערצו און באַנוצנדיק זיך מיט דער ערפאַרונג, וואָס זיי האָבן געהאַט, אַז אין דייטשלאַנד זיינען די פרייזן אויף פאַרשיידענע סחורות נאָך פיל העכער ווי אין רוסלאַנד, אי דאָס קאָן מען זיי באַקומען נאָר אויף קאַרטן, ווי צ"ב שוכוואַרג, וועש וכדומה, האָבן זיי אָנגעהויבן אויסצוקויפן אַלע סחורות. די געקויפטע סחורה האָבן זיי אָבער ניט אַרויסגעפירט, נאָר פאַרבאַהאַלטן אין סקלאַדן. זיי האָבן שוין גע

*) ווי ווייט די עוואַקואַציע פון די פאַבריק-און האַנדלס-אונטערנעמונגען האָט געווירקט אויפן עקאָנאָמישן מצב, זעט מען אַרויס אַפילו פון די פּאָר ציפערן: פון דער אַלגעמיינער צאָל שניידער 3500 זיינען געבליבן אָן אַרבעט 2876 פערזאָן, ד"ה 70%, וועלכע האָבן ביז דאַן געאַרבעט אין דער קאָנפעקציאָן-בראַנזשע. פון די האַנדלס-אָנגעשטעלטע זיינען געבליבן אַרבעטסלאָז 60%, ס'זיינען געבליבן אָן אַרבעט אויך 481 הענטשקעמאַכער, 826 שטעפּער א. ד. ג.

וואוסט פון דער פּראַקטיק, אַז קיין נייע סחורה אָנשטאָט דער פאַרקויפטער וועלן די קרעמער ניט באַקומען און דערום וועלן די פאַרקויפער מוזן ניט ווילנדיק קומען אין אַ פּאָר טעג אַרום אָפּקויפן זייער אייגענע פאַרקויפטע סחורה און צאָלן אין טאָפּלט. פון יענער צייט אָן האָט זיך אָנגעהויבן די ספּעקולאַציע; טייל האָבן באַהאַלטן די סחורה אויס מורא פאַר רעקוויזיציע און אַנדערע—צוליב פּשוטער ספּעקולאַציע. די פרייזן זיינען דורכדעם געשטויגן. צו דער עליה אויף די פרייזן האָט געבראַכט אויך דאָס, וואָס אַ סך סוחרים וועלכע האָבן זיך באַנוצט מיטן 2=טן פּונקט פון אויבנדערמאָנטער באַקאַנטמאַכונג און זיינען אַרויסגעפאָרן אויף דער פּראָווינץ, דערהויפּט אין די ערטער, וואו די דייטשן זיינען שוין געווען פון לענגער, כדי איינצוקויפן פאַרשיידענע אַרטיקלען, האָבן זיך איבערצייגט, אַז ערשטנס זיינען די פרייזן אויך דאָרט גאַנץ הויכע און צווייטנס איז ברענגען די סחורה קיין ווילנע פאַרבונדן מיט גרויסע שוועריקייטן. ניט ביי איינעם האָט מען אינדערוועגנס רעקווירירט די סחורה און אַפילו קיין פּראָסטן צעטל דערויף אויך ניט אַרויסגעגעבן. און אויף אַזאַ אופן, האָט דאָס ביסל פאַרבליבענע סחורה אָנגעהייבן צו וואַנדערן פון האַנט צו האַנט, פון איין באַהעלטעניש אין דער צווייטער, ניט אָנזעענדיק דעם געוויינלעכן קונה אין די אויגן; איין און דאָסזעלבע שטיקל סחורה פלעגט גאַנץ אָפט פינף מאָל אַריבערגיין צו איין און דעם זעלבן סוחר, פאַרשטייט זיך איטלעכס מאָל מיט אַ גאַנץ אַנדער פּרייז,—פינף מאָל פאַרדינען, און פון יעטווידער קניה און מכירה ציען נייעם ריווח.

די ווילנער סוחרים, ווילנדיק אויסמיידן די אומגעוואונטשענע באַזוכן פון די דייטשע קונים=רעקוויזיטאָרן, האָבן אָנגעהויבן גאָר צו האַלטן צוגעמאַכט די געשעפטן, אָדער שפּעט עפענען זיי און גאַנץ פרי פאַרמאַכן. דאָס האָט אָבער באַלד אַרויסגערופן אַ צווייטע פאַראָרדענונג פון דער דייטשער מאַכט. דעם 21 סעפטעמבער 1915 האָט דער ווילנער גובערנאַטאָר מודיע געווען, אַז אַלע געשעפטן וואָס זייערע בעלי=בתּים זיינען פאַראַן אויפן אָרט, מוזן געהאַלטן ווערן אָפן אין דער געהעריקער צייט. אין דער באַקאַנטמאַכונג רעדט זיך נאָר וועגן די געשעפטן, וואָס זייערע בעלי=בתּים זיינען געבליבן אין ווילנע; וואָרים די סחורה פון די געשעפטן, וואָס זייערע בעלי=בתּים האָבן זיך עוואַקואירט, האָט זיך גערעכנט פאַר קריגסרויב און מען האָט דאָס סתּם צוגענומען אָן שום דין=וחשבון.

דער חשד, אַז מ'וויל מיט אַ כיוון האַלטן פאַרמאַכט די געשעפטן, כדי ניצול צו ווערן פון די, אומשטיינס געזאָגט, דייטשע „קונים", האָט ביי דער מאַכט אַרויסגערופן אַ פאַרביטערונג און זיי האָבן אַפילו געצוואונגען די יידישע סוחרים צו האַלטן אָפן די געשעפטן אַפילו שבת און יום=טוב מיט דעם אויסרייד, אַז ס'איז קריגסצייט און ס'איז נייטיק פאַרן מיליטער. (נאָך אַ סך מי און השתדלות מצד דעם לאחדים=קרעמער=פאַראיין איז די גזרה ערשט בטל געוואָרן דורך 2 באַזונדערע דעקרעטן פון 17 יוני 1916 יאָר און פון 26 יוני 1916.) פון דער צווייטער זייט ווידער כדי צו באַרואיקן די באַפעלקערונג קעגן די אומגעהערטע רעקוויזיציעס, איז דעם 25 סעפטעמבער אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ פאַראָרדענונג, אַז אָן אַ ערלויבעניש פון דער קאָמענדאַנטור קען אין ווילנער גוב. קיין רעוויזיעס ניט געמאַכט ווערן און נאָר דורך אַ געזעצלעכן רעקווירירן=צעטל קען דאָס חייל רעקווירירן חפצים און אַלערליי זאַכן, ווי לעבנסמיטלען, פוראַזש, בגדים, וועש וכדומה. ס'פאַרשטייט זיך, אַז די ווילנער סוחרים האָבן אַפילו קיין אמתע רעקווירירן=צעטלען אויך ניט געוואָלט באַקומען אָנשטאָט זייער ביסל איבערגעבליבענער סחורה, וואָס ביי דאָס רוב איז דאָס געווען זייער לעצטע האָב און גאָב, און די קראָמען זיינען געוואָרן לחלוטין ליידיק. מען האָט זיי אַפילו געהאַלטן אָפן לויטן אויבנדערמאָנטן

באַפעל פון 21 סעפטעמבער 1915, אָבער קיין סחורה אין די קראָמען איז שוין ניט געווען. דאָס האָט געגייט די מאַכט ארויסצוגעבן דעם 4 נאָוועמבער אַ פאַראָרדענונג וועגן אָנמעלדן אַלע זאַפּאַסן פון האָלץ, בענזין, אַלע רויע מאַטעריאַלן, בראַנפן, טאַבאַק, פּאַפּיראָסן, ווייַנפּעסער, קאָרבפלאַשן, קאַרטאָפל, אָפּגעבן קופּערמעש, טאָמבאַק, ניקל, נייזילבער, אַלומיניום, צין און בליי. פאַר ניט פאָלגן איז די סחורה קאָנפיסקירט געוואָרן גאָר אָן געלט מיט אַ באַשטראָפונג אַלס צוגאָב. די דאָזיקע פאַראָרדענונג האָט שוין דעם האַנדל אינגאַנצן אָוועקגעהרגעט. באַזונדערס שווער איז געווען די גזרה וועגן דעם קופּערוואַרג, ספּעציעל צוליב די מעשענע כּלים איז טאָג־איין טאָג־אויס פון אינדערנאַכט ביז אינדערפרי אַרומגעפאָרן אַ פור מיט מיליטער־לייט און מען האָט פון הויף צו הויף און פון שטוב צו שטוב געמאַכט גרינדלעכע רעוויזיעס אַפילו אין די סקלאַדן און אין די קעלערס; אָפטמאָל פלעגט מען זאָגאַר גראָבן אין דער ערד, און זוכנדיק קופּער און מעש, פלעגט מען געפינען — ניט אויפגעגעבענע און פאַרבאַהאַלטענע סחורה. דאָ פלעגט ז׳ך ערשט אָנהייבן די ריכטיקע חתונה: די סחורה פלעגט מען צונעמען גאָר אָן געלט און דערצו נאָך מאַכן אַ פּראָטאָקאָל, וועלכער פלעגט זיך אויסלאָזן מיט גאָר גרויסן קנס און געפענגעניש. האַלטן די סחורה אין קראָם איז געווען אוממעגלעך און פאַרבאָרגן עס אין שטוב האָט מען אויך ניט געקאָנט, צוליב די זוכענישן פון קופּער. דער האַנדל איז אינגאַנצן רואינירט געוואָרן.

דערצו איז פון 11 נאָוועמבער 1915 צוגעקומען אַ נייע צרה: די מאַכט האָט איינגעפירט אַ אָפיציעלן געלט־קורס. דער צוואַנג־קורס האָט געוואָרפן דעם רוסישן רובל און געהויבן דעם מאַרק, דאָס האָט ווידער פאַראָרימט דעם אַזוי אויך צורואינירטן יידישן קרעמער.

אויך די־יעניקע פאַבריקאַנטן, וועלכע וואָלטן קענען באַקומען רויוואַרג אין ווילנער אומגעגנט און אַרבעטן ווייטער, זיינען באַזייטיקט געוואָרן: זייערע פאַבריקן זיינען איבערגעגעבן געוואָרן אין רשות פון דער מיליטערישער פאַרוואַלטונג.

די לעדער־פאַבריקן און מילן האָבן געאַרבעט נאָר פאַר מיליטער, די קאָנפעקט־פאַבריקן האָבן אויסגעאַרבעט מאַרמעלאַד, וואָס מען פלעגט שיקן קיין דייטשלאַנד און די זעגמילן האָבן געזעגט דאָס געהילץ, וואָס די דייטשע מאַכט האָט עקספּלואַטירט פון די פילע קרוינישע וועלדער, ווי אויך פון די פּריוואַטע וועלדער, וואָס זייערע אייגנטימער האָבן זיך עוואַקואירט. פון די איבעריקע פאַבריקן האָט מען סתם צוגענומען און ארויסגעפירט די קעסלען, מאָטאָרן, ווי אויך די מאַשינעס. מען מוז זאָגן דעם אמת, אַז ביי דער עקספּלואַטאַציע פון די וועלדער האָבן אַ סך יידישע סוחרים וועלכע האָבן איבערגענומען ביי די דייטשן די פּאָדריאַדן, געמאַכט גאַנץ גרויסע קאַפּיטאַלן און אין משך פון אַ גאַנץ קורצער צייט נתעשר געוואָרן, ווייל דערביי פלעגט אָנגיין אַ גאַנץ גרויסער שמוכל מיט די באַאַמטע. אויך זיינען פיל יידן צו יענער צייט רייך געוואָרן פון צוויי, שפּאָגל־נייע, געשעפטן: פון ווילנער אַנזיכטסקאַרטן און פון זילבערוואַרג, וואָס מען פלעגט אויסאַרבעטן פון רוסישע זילבערנע מטבעות. די דייטשע סאָלדאַטן פלעגן די אויבנדערמאָנטע 2 אַרטיקלען אין די הונדערטער טויזנטער עקזעמפּליאַרן שיקן צום אָנדענקען פון רוסלאַנד אַהיים. דערצו האָט מיטגעווירקט דער אומשטאַנד, וואָס דער פראָנט איז געווען נאָענט לעבן ווילנע און דורך דער שטאָט איז דורכגעגאַנגען זייער אַ סך מיליטער.

ניט האָבנדיק צו וואָס צו כאַפּן זיך, האָבן זיך אַלע קליינע סוחרים אַ לאָז געטאָן עפענען בירהאַלעס מיט מוזיק, לויטן דייטשן מוסטער (ביר איז געווען דער איינציקער געטראַנק, וואָס איז ערלויבט געוואָרן לויטן באַפעל פון דעם אָקופּאַנט פון IX 23 1915). עס איז געווען אַ מערקווירדיקע ערשיינונג: אין דער צייט, ווען די אַרבעטסלאָזיקייט אין ווילנע האָט דערגרייכט די העכסטע מדרגה

און דער הונגער האָט געפייפט אַפילו אין גאַנץ אָנשטענדיקע הייזער, האָבן זיך אויף אַלע גאַסן, אויף שריט און טריט, געלאָזט הערן באַנאַלע קלאַוויר־מעלאָדיעס, פון די פילע בירהאַלעס, וואָס האָבן פאַרנומען די לאָקאַלן פון די אַמאָליקע גרויסע געשעפטן. די יידישע טעכטער פון יידישן מיטלשטאַנד, האָבן איצט געמוזט באַנוצן זייער קענטעניש אין מוזיק צו שפּילן אין די פילע בירהאַלעס, משמח זיין די דייטשע סאָלדאַטן אום אַזוי אַרום צו שפּייזן זייערע פאַראָרימטע עלטערן, די געוועזענע סוחרים, וואָס זיינען רואינירט געוואָרן.

נאָר אויך אָט דער מיאוסער ביר־האַנדל איז געווען ניט אויף לאַנג. דעם 7 מערץ 1916 איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז די 3 ברויזן וואָס האָבן דאָ פונקציאָנירט אין ווילנע, מעגן פאַרקויפן ביר נאָר אין 12 אויסגערעכנטע בירהאַלעס און די בירהאַלעס ווידער האָבן רעכט צו פאַרקויפן דאָס ביר בלויז מיליטער־לייט (שאָפּענס ברויז איז נאָכהער אינגאַנצן רעקווירירט געוואָרן פאַר די נוצן פון מיליטער). ס׳פאַרשטייט זיך, אַז גלייך נאָך דעם דאָזיקן באַפעל זיינען אַלע בירהאַלעס מיט דער מוזיק געשלאָסן געוואָרן.

איבערהויפּט האָבן זיך אַ סך געשעפטן געמוזט פאַרמאַכן צוליב דער דייטשער פאַרטיילונג־סיסטעם, וואָס אויף אַ סך אַרטיקלען איז באַשטימט געוואָרן אַ געוויסע צאָל קראָמען אָדער ס׳איז אינגאַנצן פאַרבאָטן געוואָרן מיט זיי צו האַנדלען. אַזוי, למשל, איז לויט אַ פאַראָרדענונג פון 24 מערץ 1916 ערלויבט געוואָרן נאָר אַ געוויסע צאָל קאָנדיטערייען, מיט צוויי טעג שפּעטער האָט אַ נייע פאַראָרדענונג שטרענג פאַרווערט דעם האַנדל מיט קאַרטאָפל. דעם 1 מאַי איז באַגרעניצט געוואָרן די צאָל וואורשט־קראָמען, אויך דער פלייש־פאַרקויף איז ערלויבט געוואָרן נאָר אין 40 קראָמען. באַקן ברויט און פאַרקויפן אַחוץ אין די ערלויבטע ברויט־בעקערייען איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. דער איינקויף פון אַלע מינים רויע לעדער איז איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פון איין ייד, אָנשטאָט אַלע מינים קופּערוואַרג און הענטלעך פון די טירן, וואָס מ׳האָט רעקווירירט, האָט מען ערלויבט אַריינפירן עמאַלירטע געשיר און אייזערנע הענטלעך 2 יידישע פירמעס. דער פיש־פאַרקויף איז געווען מאָנאָפּאָליזירט פון דער רעגירונג. היינט דערצו נאָך איז דעם 1 יאַנואַר 1916 געגרינדעט געוואָרן פון דער מאַכט אַ קאָמיסיע צו קאָנטראָלירן די פּרייזן. דאָס אַלץ האָט געבראַכט דערצו, אַז דער אָפענער האַנדל אין די קראָמען אין גרעסערן מאַסשטאַב איז אינגאַנצן פאַרשוואונדן, די ליידיקע קראָמען זיינען געווען נאָר לפנים און דער גאַנצער האַנדל איז אַריבער אין „שמוכל". דאָס האָט אָבער געבראַכט דערצו, אַז דעם 26 אַפּריל 1916 האָט די מאַכט אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג, אַז די אַלע פּערזאָנען, וואָס פירן ניט קיין מסחר אין אָפענע קראָמען, טאָרן ניט אָנזאַמלען און האַלטן סחורה אין אַ סכום גרעסער פון אייגענעם געברויך.

דער האַנדל איז אויך געווען געליימט צוליב דעם, וואָס אַרויספירן סחורה איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. אויך דער אַריינפיר פון סחורה איז געווען ערלויבט נאָר געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס. און דעריבער האָט זיך נאָך אין אָקטאָבער 1915, ד. ה. באַלד ווי די דייטשן זיינען אַריין קיין ווילנע, געגרינדעט דער ערשטער קאָאָפּעראַטיוו און נאָך אים 25 מיט 20,000 מיטגלידער. די דאָזיקע קאָאָפּעראַטיוון האָבן באַקומען פון דער מאַכט די געהעריקע איינפיר־שיינען. די קאָאָפּעראַטיוון, וואָס האָבן גענאָסן באַזונדערע פּריווילעגיעס ביים איינקויפן סחורה, האָבן אינגאַנצן פאַרקאָנקורירט די קליינע בשמים־קרעמער און דאָס האָט זיי געצוואונגען דעם 21 דעצעמבער 1915 צו פאַראייניקן זיך אין אַ לאַחדים־קרעמער־פאַראיין. די שלעכטע לאַגע פון האַנדל און פאַבריקאַציע אין ווילנע האָט געבראַכט צו אַ גרויסער אַרבעטסלאָזיקייט, און דער עולם האָט גענומען לויפן פון ווילנע טראָץ אַלע

פאַרבאָטן. די באַפעלקערונג האָט זיך דורכדעם פאַרקלענערט אויף 13.000 פערזאָן אין משך פון 6—5 חדשים לויט דער אָפיציעלער סטאַטיסטיק פון די אויסגעשטעלטע ברויט=קאַרטן: די ערשטע ברויט=קאַרטן זיינען אויסגעשטעלט געוואָרן אויף 172,564 פערזאָן און די צווייטע נאָר אויף 159,564 פערזאָן. דאָס אַלץ האָט געצוואונגען דעם דייטשן אייבערבירגערמייסטער צונויפרופן דעם 6 מערץ 1916 אַ באַראַטונג צו הייבן דעם האַנדל און מלאכה און ס'איז אָנערקענט געוואָרן פאַר וויכטיק צו באַמיען זיך וועגן באַקומען די נויט'קע רויע מאַטעריאַלן, ווי אויך אָפזאַץ=פלעצער פאַר די סחורות, ד. ה. פשוט גערעדט—שאַפן די מעגלעכקייט פאַר אַ גינסטיקערן אַריינפיר און אַרויספיר. דער אַלגעמיינער שטילשטאַנד אין מסחר און פאַבריקאַציע האָט אויך געווירקט אויף די ווילנער ירידן. דער ערשטער קאַזימיר=יאָרמאַרק אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע, איז אַריבער זייער שוואַך: ניט ס'זיינען געווען קיין סוחרים און ניט די פאַרשיידנאַרטיקע פראָדוקטן און סחורות.

די דייטשע אָקופּאַנטן האָבן זיך ניט באַנוגנט מיט דער רעקוויזיציע פון די סחורות. דעם 1 מערץ 1916 איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז ווער ס'וועט ניט צושטעלן ביזן 1=טן אַפּריל 1916 אַלע רעקוויזיציאָנס=שיינען, וועט בנוגע צו אים ניט איבערגענומען ווערן קיין התחייבות צו צאָלן פאַר זיי. אויף אַזאַ אופן האָט די דייטשע מאַכט געהאַט פשוט בדעה צו רעקווירירן די אַרויסגעגעבענע שיינען פאַר די רעקווירירטע סחורות. ווייל אין די נייע צעטלען, אויף וועלכע ס'זיינען אויסגעטוישט געוואָרן די פריער אַרויסגעגעבענע, איז שוין ניט געווען אָנגעוויזן ניט וואָסערע סחורה, ניט וויפיל און ניט דער באַטרעף דערפון, און ניט וועלכע מיליטערישע אָפטיילונג און ווען האָט דאָס רעקווירירט; ס'איז בלויז געווען אַ באַשטעטיקונג, אַז מען האָט ביי דעם און דעם סוחר צוגענומען אַ שיין לויט דעם און דעם נומער, ניט אָנגעבנדיק קיינע דאַטן וועגן די רעקווירירטע סחורה. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ חשד ביי די סוחרים און דער גרעסטער טייל פון זיי האָבן באַשלאָסן בעסער צו באַהאַלטן ביי זיך די אַלטע שיינען, וועלכע קענען נאָכן שליסן דעם שלום, דינען פון יורידישן שטאַנדפונקט אַלס זיכערערער דאָקומענט וועגן די מלחמה=היזקות. ביזן 15 מערץ 1916 זיינען אויסגעביטן געוואָרן בלויז 9000, בשעת ווען די איבעריקע 16.000 זיינען גאָר ניט צוגעשטעלט געוואָרן צום בייטן.

איבערהויפט האָבן די דייטשע אָקופּאַנטן מיט זייער האַנדלס=אָפטיילונג ביי דער פאַרוואַלטונג אָבאָסט געהאַט אין זינען אויסצוניצן דעם האַנדל און די מלאכה אין די אָקופירטע געביטן נאָר אין די אינטערעסן פון דער דייטשער ווירטשאַפט, אַרויסציען די רויע שטאָפן, וואָס געפינען זיך אין לאַנד וכדומה. פון איין זייט פלעגט מען פון אונזער קאַנט אַרויספירן אַלע נייטיקסטע רויע מאַטעריאַלן און לעבנסמיטלען און פון דער צווייטער זייט האָט מען אויסגענוצט אונזער געגנט אַלס אַ אָפזאַץ=מאַרק פאַר די צעפוילטע, פאַרבראַקירטע אָדער ניט גאַנגבאַרע דייטשע פאַבריקאַטן. די אָרימע באַפעלקערונג האָט על=פי נויט געמוזט קויפן די דאָזיקע מכולהדיקע פראָדוקטן, וואָרים אַניט פלעגט מען איר אין די „פאַרקויפשטעלעס" ניט פאַרקויפן אויף די דויערקאַרטן אַזעלכע נויטווענדיקע אַרטיקלען, ווי ברויט, צוקער אָדער זאַלץ.

אַזוי אַרום איז דער גאַנצער האַנדל פאַקטיש מאָנאָפּאָליזירט געוואָרן דורך דער „רוישטאָפשטעלע" און דער „האַנדלס=אָפטיילונג ביים שעף פון דער פאַרוואַלטונג". נאָר דורך דעם שעף פון דער פאַרוואַלטונג האָט מען געקענט, למשל, אַריינפירן זאַלץ, ביי אים אין די הענט איז אויך געלעגן דער האַנדל מיט געגנז א. אַז. וו. אויסשרייבן ניט סעקוועסטרירטע אַרטיקלען פון דייטשלאַנד (מיט אַן אָפּצאָל פון 10%) האָט מען געקענט נאָר דורך דעם שטאָטהויפּטמאַן (פאַראָרדענונג פון 22 סעפטעמבער 1916). דער עקספּאָרט פון

סחורה אין „אָבאָסט" איז בכלל געווען פאַרווערט (פאַראָרדענונג פון 20 אַווגוסט 1916). די האַנדלס=אָפטיילונג האָט אויך זיך געפלייסט אַרויסצופּאָמפּען פון דער באַפעלקערונג דאָס גאָלד, פאַרקויפנדיק פילע נייטיקסטע אַרטיקלען נאָר פאַר גאָלד. דאָס אַלץ האָט אינגאַנצן אַרויסגעריסן דעם מסחר פון די הענט פון סוחר און איבערגעגעבן אים אין די הענט פון ספּעקוליאַנטן און בירזשעלייט. געציילטע מענטשן זיינען געוויינטלעך דערפון רייך געוואָרן, אָבער, פאַרשטייט זיך, נאָר אויפן חשבון פון דער אָרימער באַפעלקערונג.

די גרויסע אַרבעטסלאָזיקייט, וועלכע איז אַרויסגערופן געוואָרן דורך דער רואינירונג פון דער פאַבריקאַציע און מסחר, האָט געבראַכט דערצו, אַז מען האָט געמוזט עפעס געזעלשאַפטלעכע גאַסנקיכן, מיטלשטאַנדסקיכן א. ד. ג. די דאָזיקע קיכן ווי אויך דער ענין ברויטקאַרטן האָבן געשאַפן פאַר געוויסע מענטשן אַ ספּעציפישן מקור פון פרנסה אויפן חשבון פון דער געזעלשאַפטלעכער דערנערונג. צוליב דעם האַנדל מיט געפעלשטע ברויט=קאַרטן, איז דעם 8 אַפּריל 1916 אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ באַזונדערע פאַראָרדענונג. אויך די קיכן פלעגן מאַכן זייער אַ גרויסן „שמוכל" מיט די ניט פאַרברויכטע פראָדוקטן, אַזוי אַז פיל פלעגן עפענען מיטלשטאַנדסקיכן צו קענען האַנדלען מיט די געשמוכלטע גרויפן און קאַרטאָפל, וואָס מ'פלעגט באַקומען פון דער דייטשער מאַכט. אַ געוויסע צייט האָבן פון דעם דאָזיקן אומריינעם שמוכל געצויגן חיונה אַ סך מענטשן און געווירקט זאָגאַר אויף די מאַרקפרייזן: פלעגן די קיכן שמוכלען און פאַרקויפן אויפן מאַרק די מותרות אָנגעשמוכלטע פראָדוקטן, פלעגן די פרייזן פאַלן. פלעגט, פאַרקערט, די קיכן זיין צוליב וואָס פאַר אַ סיבה אוממעגלעך צו שמוכלען, פלעגן די פרייזן שטייגן.*)

נאָך אַ ספּעציפישע פרנסה בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע איז פאַר אַ געוויסער קאַטעגאָריע מענטשן געווען די שיינענמאַכעריי. אָן אַ „שיין" האָט מען זיך בכלל ניט געקאָנט אַ ריר טאָן: אַ שיין אויף אַרויספאָרן, אַ שיין אויף אַריינפאָרן, אַ שיין אַ יף אַרויספירן סחורה, אַ שיין אויף אַריינפירן סחורה א. אַ. וו. דערהויפּט פלעגן זיך דערמיט פאַרנעמען „פרויען, וועלכע האָבן געהאַט באַקאַנטע דייטשן. ניט ווייניק מענטשן האָבן געמאַכט דערפון גאַנץ גרויסע געלט. דעם סוחר האָט שטענדיק געלוינט צו צאָלן פאַר אַ שיין וויפיל מ'האָט געבעטן; וואָרים ערשטנס איז ער דאַן געווען זיכער מיטן קאַפּיטאַל, וואָס ער האָט אַריינגעלייגט אין דער סחורה, און צווייטנס פלעגט ער מיט אַ יתר העודף אַרויפציען אויף דער סחורה. דער גאַנצער סוד פון מסחר איז באַשטאַנען אין דעם, צו וויסן ווי אַזוי און וואו צו קריגן דעם נייטיקן שיין.

ביסלעכווייז האָט זיך דער סוחרישער קלאַס צוגעפּאַסט צו דער לאַגע און איז איבערגעגאַנגען געצוואונגענערהייט פון ראַיעלן געזונטן מסחר צו דער שמוכל=סיסטעם. דעם 26 יולי 1916 עפנט זיך די באַן=קאָמוניקאַציע פאַר פריוואַטע סחורות פון ליבאַווע, מיטאַווע, ווינדאַווע א. ד. ג. אויך פון וואַרשע און אַפילו פון דייטשלאַנד האָט מען אָנגעהויבן אַריינצושמוכלען סחורה, דערהויפּט דורך די דייטשע באַן=באַאַמטע און מיליטער=לייט, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך געפונען אַ סך געניטע סוחרים, ווי אויך דורך די יידישע באַן=באַאַמטע, וועלכע זיינען צוגענומען געוואָרן דורך די דייטשן אויף שטעלעס. אָבער אַלס מסחר, וועלכער נייטיקט זיך אין שטרענגער קאָנספּיראַציע און דאַרף ניט האָבן אַ אָפענעם

---

*) צוליב דעם טעם פלעגן אַפילו גאַנץ אָנגעזעענע בלל-טוער קוקן אויף דעם דאָזיקן שמוכל דורך די פינגער, ווייל סוף-בל-סוף פלעגט אַדאַנק דעם שמוכל אין די קיכן זיך איינגעבן אַרויסצוציען היבש לעבנסמיטלען פון דער דייטשער מאַכט פאַר דער באַפעלקערונג.

געשעפטן מיט שטענדיקע אָנגעשטעלטע, האָט דער שמוכל געבראַכט דערצו, אַז אַ סך סוחרים, וואָס האָבן פאַרביטן זייערע אָפענע געשעפטן אויף שמוכל, האָבן אָפּגעזאָגט זייערע אָנגעשטעלטע אָדער פאַרקלענערט זייערע שכירות, כדי אויף אַזאַ אופן פטור צו ווערן פון זיי. דאָס האָט אַרויסגערופן דעם 5 מאַי 1916 אַן אָפענעם פּראָטעסט מצד די האַנדלס־אָנגעשטעלטע אין דער יידישער פּרעסע.

סוף זומער 1916 הייבן זיך אָן נייע גזרות, רעקוויזיציעס און אַנדערע צרות, וועלכע האָבן אינגאַנצן פּאַראַליזירט דעם האַנדל. דעם 29 אַווגוסט 1916 איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג וועגן דער רעקווירירונג פון אַלע אָן אויסנאַם געוועבטע שטאָפן און געשטריקטע סחורות, וואָס האָט אינגאַנצן אָפּגעשטעלט דעם האַנדל מיט מאַנופאַקטור, טוך, קאָנפעקציע און טיילווייז אויך מיט גאַלאַנטעריי, וואָרים די רעקוויזיציע איז אויך חל געווען אויף וועש, שטרימף, הענטשקעס, קאַפּטלען, פאַטשיילעס, באַוול, פאָדים וכדומה. אַלס צוגאָב צו דער צרה, איז געווען דער באַפעל פון 27 אָקטאָבער וועגן דער מיליאָניקער „צוואַנגס־הלוואה"—אַ קאָנטריבוציע, וועלכע איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף דער ווילנער באַפעלקערונג און איז דערהויפּט געפאַלן אויף די יידן, באַזונדערס אויפן סוחרישן קלאַס, ד. ה. אויף די סוחרים, וועלכע האָבן געהאַלטן אָפענע געשעפטן און זיינען צוליב דעם געווען פאַררעגיסטרירט אין דער „האַנדלס־אָפּטיילונג".

די דאָזיקע גזרות צוזאַמען מיט די איבעריקע רואינירנדיקע פאַקטאָרן פון דער אָקופּאַציע האָבן געבראַכט דערצו, אַז דער עולם האָט זיך אַ לאָז געטאָן פאָרן קיין אַמעריקע, וואָס איז גראָד דאַן ערלויבט געוואָרן. דעם 3 אַווגוסט 1916 איז אַרויסגעפאָרן איין פּאַרטיע און שוין דעם 21־סטן די צווייטע פּאַרטיע, וועלכע איז באַשטאַנען פון עטלעכע צענדליק פאַמיליעס; און געפאָרן זיינען אַלע: סוחרים, שמוכלער, אַרבעטער א. ד. ג. וואָרים אַ שיפסקאַרטע האָט געקאָסט אין גאַנצן אַ פאָר הונדערט מאַרק און יעטווידערן האָט זיך געוואָלט אַרויסרייסן פון דייטשן גיהנום. גאַנצע טעג פלעגן הונדערטער מענטשן אָפּשטיין אין דער ריי ביים רייזע־ביוראָ און ביים דאָקטאָר, כדי וואָס גיכער צו פאַררעגיסטרירן זיך. אַזוי אָבער ווי פּאַסאַזשירן קיין אַמעריקע איז ערלויבט געוואָרן מיטצונעמען נאָר האַנט־געפּעק, האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון אויספאַרקויפן. מ'האָט געהאַלטן אין איין פאַרקויפן און ס'איז ניט געווען, ווער עס זאָל קויפן. די איינע האָבן זיך אַליין געגרייט צו דער נסיעה און באַצייטנס אָנגעהויבן אויסצופאַרקויפן זייערע מטלטלים; און די אַנדערע, וואָס האָבן ניט געהאַט בדעה אַוועקצופאָרן אָדער זיינען געניייט געווען צו פאַרבלייבן אין ווילנע, האָבן פּשוט מורא געהאַט צו קויפן, וואָרים פאַר אָנזאַמלען חפצים מער ווי פאַרן אייגענעם געברויך האָט געדראָט שטרענגע שטראָף און רעקוויזיציע (פאַראָרדענונג פון 26 אַפּריל 1916). אין יענער צייט האָט מען געקאָנט איינקויפן די גרעסטע רייכטימער בפועל־ממש אומזיסט. די בהלה צו פאָרן קיין אַמעריקע האָט זיך געשטאַרקט איבערהויפּט נאָך דעם 6 נאָוועמבער, ווען ס'איז אַרויס דער באַפעל צו מאָביליזירן אַלע מענער אויף אַרבעט און די, וואָס האָבן זי[ך] פאַרשריבן צו פאָרן, האָט מען ניט גענומען.

די דייטשע מאַכט האָט זיך אָבער, קענטיק, אַרומגעזען, אַז מיט איר אויבנדערמאָנטן באַפעל וועגן רעקוויזיציע פון 29 אַווגוסט האָט זי שוין איבערגעכאַפּט די מאָס, פּשוט אָפּגעשאַפט דעם פּריוואַטן האַנדל. דער חורבן איז שוין געווען צו גרויס און עס וואָלט שוין באַלד ניט זיין, ביי וועמען צו מאָנען די שטייערן מיט די קאָנטריבוציעס און דעם 27 אָקטאָבער איז אַרויס אַ נייע פאַראָרדענונג, וואָס איר ציל איז געווען צו לינדערן די גזרה פון 29 אַווגוסט: די קרעמער, וואָס האָבן ווייניקער ווי 1000 אַרשין האָבן באַקומען דאָס רעכט פריי צו האַנדלען; אויך די, וואָס האָבן געהאַנדלט מיט פּאַרטיקע בגדים, האָבן שוין געמעגט 2/3 פון זייער

לאַגער פאַרקויפן; דער האַנדל אַנגראָ איז אָבער נאָך אַלץ ערלויבט געווען סיידן מיטן הסכם פון דער „רוישטאָפּשטעלע". דער באַפעל האָט אָבער קנאַפּ־וואָס פאַרבעסערט די לאַגע פון מסחר, בפרט אַז דעם 17 אָקטאָבער, ד. ה. סך־הכל מיט 10 טעג פריער, איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ פאַראָרדענונג, וועלכע שטעלט פעסט אַ גענויעם רייסטער פון רויע מאַטעריאַלן (איבער 100 אַרטיקלען) און ס'ווערט אָנגעוויזן דער אופן פון זייער אָנמעלדונג, רעקוויזיציע, צוואַנגס־פאַרקויף וכדומה. די תשוקה נאָך אַמעריקע איז ניט שוואַכער געוואָרן, און יעדע וואָך, ווען דער צוג פלעגט אָפּטראַנספּאָרטירן די עמיגראַנטן, פלעגן צום וואָקזאַל קומען גאַנץ שטאָט און ווינטשנדיק זיך נאָר איינגיכן צו זען זיך „דאָרטן" געזונטערהייט. דער מסחר איז יענעם ווינטער אינגאַנצן געווען טויט, מאַנכע סוחרים האָבן נאָך דערצו געהאַט אַן אַנדער אַרבעט—זוכן ערגעץ אַ נאַכטלעגער, כדי זיך אויסצובאַהאַלטן פון דער קאָנטריבוציע, אַחוץ די, וואָס זיינען צוליב דער זעלבער מעשה געזעסן אין טורמע. ווי ווייט דער האַנדל און מסחר איז געפאַלן, איז אויך צו זען פון דעם אויפרוף, מיט וועלכן די האַנדלס־אָנגעשטעלטע האָבן זיך געווענדט נאָך הילף (זע „לעצטע נייעס" פון 21 דעצעמבער 1916).

נאָך שווערער איז געוואָרן דער מצב פון האַנדל אין יאַנואַר, ווען די רוסן האָבן באַנייט זייער אָפענסיווע ביי נאַראָטש, ניט ווייט פון ווילנע. אין יענער צייט האָט זיך געגרינדעט אַ געזעלשאַפט אויסצוהעלפן די־יעניקע געוועזענע רייכע סוחרים, וואָס זייערע קאַפּיטאַלן זיינען פאַרבליבן אין די רוסישע בענק און זיי זיינען גענייטיקט געווען אַרײַנ[illegible]ן אין די הענט פון פאַרשיידענע וואָכערניקעס. דעם 19־טן יאַנואַר 1917 איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז דער „ווירטשאַפטסאויסשוס" באַקומט די מאָנאָפּאָל איינצוקויפן בהמות, אפילו קעגן דעם ווילן פון בעל־הבית, צו אַ באַשטימטן פּרייז און מיט דער זעלבער באַקאַנטמאַכונג איז אָפּגעשאַפט געוואָרן די ערלויבעניש צו פאַרקויפן בהמות די שכנים. דאָס אַריינשמוכלען לעבנסמיטלען איז געוואָרן פאַרשווערט דורך דער באַקאַנטמאַכונג פון 4־טן פעברואַר 1917, וועלכע פאָדערט אויף אָפּצושטעלן זיך אויף דעם רוף פון די פּאָסטנס אונטער דער דראָאונג פון שיסן, דער שמוכל מיט לעבנסמיטלען, וועלכע מ'פלעגט ברענגען פון אומגעגנט איז פאַרבונדן געוואָרן מיט סכנות־נפשות. דערפאַר איז אָבער פאַרלייכטערט געוואָרן דער מסחר מיט וואַרשע, אַדאַנק דעם, וואָס ס'איז אָפּגעשאַפט געוואָרן די צאָל אויף סחורה צווישן פוילן און אָבאָסט אַחוץ אויף זאַלץ (8־טן פעברואַר 1917).

קעגן דעם נייעם טיפּ סוחר, דעם שמוכלער, וועלכער האָט דורך פאַרשיידענע הינטערוועגן און שוחד אַריינגעפירט סחורה מחוץ די ערלויבטע ראַיאָנען, איז געווענדט די פאַראָרדענונג פון 14 פעברואַר 1917, וועלכע דערמאָנט דעם עולם, אַז מאַכן באַשטעלונגען אויף סחורות איז ערלויבט נאָר דורך דער „וואַרן־אָפּטיילונג" ביים שטאָטהויפּטמאַן. אָנפרעגן פּרייזן דורך בריוו אָדער טעלעגראַמעס, ניט דורכן שטאָטהויפּטמאַן, איז געווען פאַרבאָטן. אַ קליינע פאַרלייכטערונג אין באַוועגונגס־פאַרקער בנוגע צום מסחר איז פאָרגעקומען דורך דער פאַראייניקונג פון די פאַרוואַלטונגען ליטע און ווילנע—סובאַלק (11 מערץ 1917), ווייל דורכדעם איז דער שטח פון ווילנער פאַרקערס־געביט געוואָרן גרעסער.

דער הונגער אָבער האָט זיך געטאָן דאָס זייניקע און ער האָט גענייט די רעגירונג אַרויסצונעמען פון פּריוואַטן פאַרקויף אַלץ מער אַרטיקלען פון ערשטן געברויך:

דעם 2 מאַי 1917 איז פאַרבאָטן געוואָרן דער מסחר מיט קאַרטאָפל און דעם 5 מאַי 1917 געפינט די מאַכט ווידער פאַר נייטיק צו דערמאָנען די סוחרים, וועגן אָנמעלדן זייערע סחורות. כדי אַרויסצופּאָמפּען פון עולם די רוסישע וואַליוטע און פאַרבייטן

זי מיט די אָבאָסט־מארקן, איז דעם 7־טן מאי ארויסגעגעבן געוואָרן א פארבאָט אָנצונעמען רוסיש געלט אין אָבאָסט. אין א וואָך ארום ווערט דערמאָנט וועגן דעם פארבאָט ארויסצופאָרן פון ווילנע אָן א שיין.*)

דער שטילשטאנד אין ווילנער מסחר האָט זיך אזוי געצויגן ביז סעפטעמבער 1917, ווען ס׳איז געפאלן ריגע. דאן הייבט זיך אָן א נייער שמוכל. דאָס ביסל עסנווארג, וואָס ווילנער קאנט האָט נאָך פארמאָגט, איז וואגאָנעסווייז ארויסגעפירט געוואָרן אין דער איינגענומענער און אויסגעהונגערטער שטאָט. א סך שמוכלער זיינען דערפון נתעשר געוואָרן, אָבער פאר דער ווילנער באפעלקערונג בכלל איז דער דאָזיקער ארויספיר געווען ממש אַן אומגליק. די געוועזט שוין געפאלענע פרייזן (צוליב דער גרויסער גרעטעניש אויף קארטאָפל) זיינען תיכף באדייטנד געשטיגן און אויפגעשרויפט געוואָרן און פון 4 נאָוועמבער 1917 האָט מען אָנגעהויבן צו באקן ברויט מיט קארטאָפל. אָבער דער יום־טוב ביי די שמוכלער האָט ניט לאנג געדויערט; דעם 13־טן דעצעמבער 1917 איז געשלאָסן געוואָרן וואָפנשטילשטאנד צווישן רוסלאנד און דייטשלאנד א[ון] דאָס האָט ארויסגערופן א נייע ירידה אויף די פרייזן, וועלכע האָט דערגרייכט איר העכסטע שטופע דעם 12־טן פעברואר 1918, ווען ס׳איז אונטערגעשריבן געוואָרן דער שלום צווישן דייטשלאנד מיט אוקראינע און טראָצקי האָט אָפיציעל געמאָלדן, אז רוסלאנד דעמאָבילּיזירט זיך. אָבער די ירידה איז געווען ניט אויף לאנג: דעם 21־טן פעברואר האָבן די דייטשן פארנומען מינסק און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן א נייער שמוכל מיט דער מינסקער געגנט, וועלכע איז זייער נאָענט צו ווילנע. דער האנדל האָט נאָכמער אויפגעלעבט, ווען די דייטשן האָבן (דעם 14־טן מערץ) פארנומען אָדעס און פארן יידישן סוחר האָט זיך געעפנט דער אומגעהייערער געביט פון באלטישן ים ביזן שווארצן. ווילנע איז געוואָרן איינער פון די עטאפן־פונקטן פאר דעם גרויסן שמוכל־מסחר, וואָרים מ׳דארף געדענקען, אז נאָך די אלע שלום־אָפמאכן און אָקופאציעס פון נייע געביטן זיינען קיינע פון די פארבאָטן אויף דעם פרייען מסחר ניט געמינערט געוואָרן. דעם 19־טן אפריל איז ראטיפיצירט געוואָרן דער רוסישער שלום, און דער מסחר אין ווילנע האָט נאָך מער אויפגעלעבט. מען האָט אָנגעהויבן גוט צו לייזן פאר מאנופאקטור, גאלאנטעריי. עס האָבן זיך באוויזן סוחרים פון דער פראָווינץ. עס האָט זיך אָנגעהויבן דער צוריקקער פון היימלאָזע פון די רוסישע גובערניעס קיין ווילנע. אויך די אמאָליקע ווילנער סוחרים און פאבריקאנטן, וועלכע האָבן זיך עוואקואירט פון ווילנע אין יאָר 1915, זיינען געקומען אָפנעמען זייערע געזינדן, ארויספירן זיי צו זיך אין זייער נייער היים אין רוסלאנד, וואו זיי האָבן זיך גוט איינגעאָרדנט און באוויזן אפילו רייך צו ווערן. אָבער א סך פון זיי זיינען געקומען צוריק אויף צו באזעצן זיך שטענדיק אין ווילנע. אויך די שטענדיקע ווילנער סוחרים זיינען ניט געשלאָפן; מען האָט אָנגעהויבן טראנספאָרטירן סחורה קיין מינסק, אָרשע, האָמעל, קיעוו, וואוהין ס׳פלעגן קומען רוסישע סוחרים פון די קאָאָפעראטיווע פארבאנדן און אלץ אויסקויפן פאר הויכע פרייזן. פארקערט ווידער פון אוקראינע האָט מען געליפערט צוקער, לעדער א. ד. ג. דער מסחר איז געגאנגען גרויס און לעבעדיק און האָט געגרייכט אזש ביז מאָסקווע, וואוהין מ׳האָט שוין געגעבן ערלויבענישן צו פאָרן. א סך מענטשן האָבן אין משך פון זומער 1918 געמאכט קאָלאָסאלע פארמעגנס אין די מיליאָנען.

*) אויף וויפיל די דייטשן האָבן אויסגעפאמפעט די אָרימע ליטע און רואינירט דורכדעם איר עקאָנאָמישן צושטאנד איז צו זען דערפון, וואָס בלויז אויף די עטלעכע מארמעלאד־פאבריקן פון ווילנע, וועלכע האָבן געארבעט ספעציעל פאר דער רעגירונג, האָט מען פארן זומער 1917 אויסגעארבעט פון די אין ווילנער בעגנט רעקווירירטע פרוכט אויף 20 מיליאָן דייטשע מארקן מארמעלאד.

צוזאמען מיט דער אויפלעבונג פון מסחר האָבן די אָנגעשטעלטע ארויסגעשטעלט הוספה־פאָדערונגען אויף 100—70 פראָצ., וועלכע זיינען פון דאָס רוב פירמעס באפרידיקט געוואָרן מיטן גוטן ווילן. אויך די דייטשע רעגירונג האָט אָנגענומען מיטלען און זאָגאר געשיקט א דעלעגאציע קיין מאָסקווע, כדי אָנצוקניפן האנדלס־באציאונגען מיט רוסלאנד און זען ארייַנפירן פון דאָרט פארשיידענע סחורות, ווי מאנופאקטור, טיי, נאפט א. ד. ג. אין דער דאָזיקער קאָמיסיע זיינען אריין די אָנגעזעענסטע יידישע סוחרים פון מינסק, דער גרעסטער גרעניץ־שטאָט מיט רוסלאנד.

דער מסחר איז פארגרינגערט געוואָרן אויך דערמיט, וואָס ס׳איז ערלויבט געוואָרן צו יענער צייט פאָרן אין א גאנצער ריי שטעט, סיי פער באן סיי פער אקס, אָן באזונדערע רייזע־שיינען. א געוויסע ראָלע אין דער אויפלעבונג פון האנדל האָט געשפילט די אָסט־באנק אין ווילנע, דורך וועלכער מ׳האָט געקענט שיקן געלט־אָנווייזונגען קיין מינסק און אוקראינע, וואו די באנק האָט געהאט אָפטיילונגען. די אויפלעבונג פון מסחר האָט געשאפן א סך פרנסה אין שטאָט און דער כראָניקער פון ווילנער יידישער צייטונג האָט שוין געקאָנט פארצייכענען, אז דער שבועות פון 1918 יאָר איז דורכגעגאנגען לעבעדיק און פריילעך מיט א סך קאָנצערטן און פארוויילונגען, וועלכע האָבן צוגעצויגן א זייער גרויסן עולם. אויך די דאטשעס און שטאָט־גערטנער זיינען געווען געפאקט פול מיט מענטשן געקליידט יום־טובדיק, גאָר ניט קיין דמיון צו דעם טרויעריקן יאָר 1917.

דער דאָזיקער צושטאנד האָט אָבער ניט לאנג געדויערט. דעם 1־טן נאָוועמבער 1918 האָט אין דייטשלאנד אויסגעבראָכן די רעוואָלוציע, ווילהעלם האָט אבדיקירט און ס׳האָט זיך געגרינדעט די דייטשע רעפובליק מיט די דייטשע סאָלראטנראטן. ביסלעכווייז האָבן די דייטשן אָנגעהויבן צו עוואקואירן די פארנומענע געביטן, צוערשט אוקראינע און נאכהער ווייסרוסלאנד. זייערע ערטער האָבן פארנומען די באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן זיך אזוי ארום גערוקט אלץ נעענטער צו ווילנע. דאָס האָט ארויסגערופן א גרויסע צערודערונג אין עולם המסחר, קודם־כל צוליב דעם, וואָס דער עולם האָט געמיינט, אז מיטן אוועקגיין פון די דייטשן וועט דער אָסט־מארק אינגאנצן פארלירן זיין ווערט, און מ׳האָט זיך אָפגעזאָגט צו נעמען די אָסטמארקן אין האנדלספארקער. דאָס האָט געגייט די דייטשע אָקופאנטן צו ווענדן זיך מיט אַן אויפקלערונג צו דער באפעלקערונג, אָנווייזנדיק דעם טעות דערפון.

די טעג פון דער דייטשער אָקופאציע אין ווילנע זיינען שוין געוואָרן געציילטע, פון טאָג צו טאָג זיינען אָנגעקומען קיין ווילנע פארמעגלעכע מענטשן פון האָמעל, מינסק, וועלכע זיינען צוזאמען מיט דער דייטשער עוואקואציע אנטלאָפן פון די באָלשעוויקעס. די שטאָט איז געוואָרן איבערפילט מיט מענטשן, דער יקרות איז געשטיגן, דער מסחר האָט זיך אינגאנצן אָפגעשטעלט און א סך גרויסע ווילנער פירמעס האָבן, צוזאמען מיט די אָנגעפאָרענע, געגנומען עוואקואירן זייער סחורה ווער קיין ריגע, ווער קיין קאָוונע און ווער גאָר קיין דייטשלאנד. די ארבעטער האָבן זיך אויך אָנגעהויבן צו פילן שטארקער, האָפנדיק אויפן באלדיקן אָנקומען פון די באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן בינו לבינו אָנגעפילט די שטאָט מיט זייערע אגיטאטאָרס. אין שטאָט האָבן זיך דאן געפונען פיר מאכטן: די זיך עוואקואירנדיקע דייטשן, די ליטווישע טאריבע, דער פוילישער קאָמיטעט און דער ארבעטער־ראט. ס׳איז איבעריק צו זאָגן, אז ביי אזא צושטאנד איז וועגן מסחר קיין שום רייד ניט געווען, דאָך האָבן איניקע סוחרים באוויזן רייך צו ווערן, אָפקויפנדיק בחצי חנם ביים דייטשן שטאָטהויפטמאן די זאפאסן פון צוקער וכדומה, וואָס די דייטשן האָבן ניט באוויזן ארויסצופירן.

דעם 18=טן דעצעמבער האָט דער דייטשער שטאָטהויפּטמאַן איבערגעגעבן די שטאָטפאַרוואַלטונג אין די הענט פון אַ קאָמיסיע און אין דעמזעלבן טאָג האָט דער אַרבעטער=ראַט אַרויסגעגעבן אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז די גאַנצע מאַכט גייט אַריבער צו אים אין די הענט. דער אַרבעטער=ראַט האָט גלייך פאַרעפנטלעכט אַ פאַראָרדענונג, וואָס האָט לחלוטין צעשטערט דאָס ביסל איבערגעבליבענעם האַנדל: ס'איז פאַרווערט געוואָרן אַרויסצופאָרן פון שטאָט, ניט אַרויסצופירן קיין סחורה, ניט צו העכערן די פרייזן, וואָרנענדיק דערביי מיט קאָנפיסקירן די באַהאַלטענע סחורות. דער פּוילישער קאָמיטעט האָט אויך ניט געשוויגן און האָט נאָכן אַרויסגיין פון די דייטשן אויף אַ טאָג 6 באַהערשט די מאַכט. דעם 5=טן ביינאַכט, יאַנואַר 1919 זיינען קיין ווילנע אַריין די באָלשעוויקעס און דאָ הייבט זיך אָן אַ נייַ בלעטל אין דער געשיכטע פון יידישן האַנדל און מסחר.

——— ———

.III

אויף מאָרגן נאָך זייער אַריינגאַנג האָבן די באָלשעוויקעס גלייך אַוועקגעשטעלט וואַכן אָפּצוהיטן אַלע תבואה=סקלאַדן און מילן, וואָרים דעם גאַנצן פרימאָרגן האָט דער המון אַרום טישקעוויטשעס "באַן=צווייג" צעראַבירט און צעשלעפּט אַלע זאַפּאַסן פון עסנוואַרג, וואָס איז פאַרבליבן נאָך די דייטשן. מ'האָט אויך צענומען אַלע זאַפּאַסן פון דער מאַרמעלאַד=פאַבריק "וויקטאָריע" אויף קאַווקאַזער ג. ביי דער שטימונג, וואָס האָט יענע טעג געהערשט אין שטאָט האָט וועגן מסחר קיין רייד ניט געקאָנט זיין. ערשט דעם 10=טן יאַנואַר האָט זיך איינגעשטעלט אַ שטיקל אָרדענונג; ס'האָט אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן דער "רעווקאָם" (רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט) און ביי אים די אָפּטיילונג צו קעמפן קעגן ספּעקולאַציע. דעם 13=טן יאַנואַר איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דער ערשטער דעקרעט פון "רעווקאָם" צו רעקווירירן אַלע באַהאַלטענע שפּייז=פּראָדוקטן, ווי אויך די סחורות, וואָס מ'האָט אָפּגעקויפט ביי די דייטשן, קעגן פאַרבאָט פון אַרבעטער=ראַט. צוזאַמען דערמיט איז אויך געמאָלדן געוואָרן, אַז אין די נאָענטסטע טעג וועט פעסטגעשטעלט ווערן, אויף וועלכע סחורות איז בכלל חל רעקוויזיציע און אין וואָס פאַר אַ מאָס דער אַרויספיר פון סחורה איז ערלויבט. מיט אַ טאָג שפּעטער איז שוין פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ צווייטער באַפעל צו מעלדן צייט דריי טעג אַלע לאַגערן פון פּאַפּיר און באַגרעניצן דעם עצם פאַרקויף פון פּאַפּירוואַרג. אויך אַלע דרוקערייען האָט מען מתחייב געווען אָנצומעלדן זיך.

ווי נאָר די באָלשעוויקעס זיינען אַריין אין שטאָט, איז אויך אַרויס אַ באַפעל, אַז מען מוז אָננעמען אַלע מינים רוסיש געלט, צאַרישע, קערענקעס און דומע צו איין קורס ד. ה.: איין מאַרק איז גלייך אַ 1/2 רוסישן רובל קערענקעס. פלעגן מאַנכע גיין אין די געשעפטן קויפן מיט אַ כּיוון פאַר פינף רובל סחורה, געבן אַ קערענקע פון 20 רובל, צו באַקומען 15 רובל צאַרישע אויסגאָב (וואָרים קיין קלענערע אַסיגנאַציעס קערענקעס זיינען דאָך ניט געווען). דאָס האָט אייגנטלעך געהייסן צו באַקומען סחורה אָן געלט, ווייל די דיפערענץ צווישן 15 רובל צאַרישע און אַ 20 רובלדיקער קערענקע האָט באַטראָפן מער ווי די 5 רובל פדיון. צוליב דער דאָזיקער ספּעקולאַציע איז אַרויס אַ באַפעל, אַז ווען איינער ניט צו לייזן ווייניקער ווי צען רובל איז מען אים ניט מחויב צו געבן אויסגאָב. פאַר ניט וועלן אָננעמען קערענקעס צום זעלבן קורס ווי צאַרישע, האָט געדראָט אַ האַרבע שטראָף, שיר ניט טויטשטראָף, פאַרקערט אָבער האָבן די אָנגעשטעלטע און אַרבעטער געמאָנט ביי די בעלי=בתים דווקא צאַרישע. פיל מאָל פלעגט אויך טרעפן, אַז איינער פלעגט קויפן פאַר עטלעכע רובל סחורה און די סוחרים פלעגן ניט וועלן געבן קיין אויסגאָב מיט צאַרישע, האָט מען דעם קונה די סחורה אינגאַנצן געשאָנקען אָן געלט, אום ניט צוצולייגן דעם גרויסן קורס=אונטערשייד, טיילמאָל פלעגט אָבער דער קונה זיך איינשטעלן און פאָדערן ניט אַנדערש צאַרישע אויסגאָב, טענהנענדיק, אַז ער וויל ניט קיין מתנות. דאָס ברויט איז תיכף צוליב דעם פאַרשווינדן פון די קראָמען, ווייל קאָרן מוז מען דאָך קויפן ביים פויער און דער פויער האָט פאַרקויפט נאָר פאַר צאַרישע, דער צער פון די אָרימעלייט און די רעגירונגס=אָנגעשטעלטע איז געווען אין לשער, ווייל קיין צאַרישע האָבן זיי ניט געהאַט און קיין קערענקעס האָט מען ניט געוואָלט אָננעמען אָדער מען פלעגט פאַררעכענען פאַר העלפט געלט. אויך די קרעמער האָבן געהאַט גרויסע עינויים פון די קערענקעס מיט די צאַרישע. ווען מען פלעגט געפינען צאַריש געלט ביי אַ רעוויזיע האָט מען עס תיכף אויסגעביטן אויף קערענקעס, און אָסטמאַרקן פלעגט מען אינגאַנצן צונעמען. צוליב דער גזרה צוזאַמען מיט דער פאַראָרדענונג, אַז פון 1 פעברואַר 1919 וועט דער אָסטמאַרק אינגאַנצן ניט זיין גילטיק, זיינען כמעט אַלע סוחרים געווען געצוואונגען אויסצובייטן זייער אָסטגעלט צו אַ גאַנץ נידעריקן קורס אויף רוסיש געלט אין דומע=שיינען אָדער אין צאַרישע.

דעם 24=טן יאַנואַר איז פאַרבאָטן געוואָרן איינצוקויפן לעבנסמיטלען אויף די ערטער. דער איינקויף איז געוואָרן ערלויבט נאָר דורכן רעווקאָם. אויך האָט מען אָנגענומען שטרענגע מיטלען קעגן ספּעקולאַציע. אין אַ טאָג אַרום איז אַרויס אַ באַפעל צו פאַררעגיסטרירן אַלע זעג=מילן און אויפגעבן, וויפיל סחורה ס'געפינט זיך אויף זיי. די דעקרעטן קעגן מסחר האָבן זיך געשאָטן אַלע טאָג ווי אַ האָגל. אַלע סוחרים האָבן געוואָלט פּטור ווערן פון זייערע סחורה ערשטנס אויס מורא פאַר רעקוויזיציעס און צווייטנס צו פאַרשפּאָרן צו האַלטן אַ פּערסאָנאַל, אָבער קיינער האָט ניט געקויפט.

אַ געוויסע אויפלעבונג האָט אַריינגעבראַכט אין מסחר די באַנייאונג פון דער קאָמוניקאַציע מינסק—ווילנע (28=טן יאַנואַר). עס זיינען אָנגעפאָרן פון צענטראַל=רוסלאַנד פאָרשטייער פון פאַרשיידענע "סאָוונאַרכאָז", קאָאָפּעראַטיווע זעמסקע פאַרבאַנדן, וועלכע זיינען געקומען מיט מיליאָנען און דווקא צאַרישע און האָבן אָנגעהויבן אויסקויפן גאַנצע קראָמען סחורה ווי זיי שטייען און גייען, צאָלנדיק גאַנץ הויכע פרייזן. די סחורה פלעגן זיי צוערשט אָפּלייגן אין זייערע אייגענע סקלאַדן, וועלכע זיי האָבן געדונגען אין ווילנע און נאָכהער אַרויסשיקן וואַגאָנעסווייז קיין רוסלאַנד. דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייער פּאַסעק אויף סחורה און מענטשן זיינען ווידער נתעשר געוואָרן.

דאָ איז אָבער אַנטשטאַנען אַ קאַמף צווישן דער מאַכט פון דער "ליטוויש=ווייסרוסישער סאָוועטישער רעפּובליק", וועלכע איז געווען קעגן אַרויספירן אַלע סחורות פון אונזער קאַנט, און צווישן די פאָרשטייער פון דער צענטראַלער מאָסקווער רעגירונג, וועלכע זיינען געווען פאַר אַרויספירן, ווייל די רוסישע צענטראַלע שטעט האָבן זיך זייער גענייטיקט דעריין. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז די ווילנער מאַכט האָט זיך געווענדט דעם 15=טן פעברואַר אין מאָסקווע וועגן דעם, וואָס די מיליטער=אָפּטיילונגען פירן אַרויס פון ווילנע אַרטיקלען, אָפטמאָל זאָגאַר באַנוצנדיק דערביי זייער געווער.

דעם 30=טן יאַנואַר איז פאַרווערט געוואָרן אַריינצופאָרן אין אונזער געגנט פון רוסלאַנד צוליב מאַנגל אין לעבנסמיטלען. אַרויספירן לעבנסמיטלען איז אינגאַנצן פאַרווערט געוואָרן. אַפילו פּאַסאַזשירן האָבן געמעגט מיטפירן מיט זיך בסך=הכל 10 פונט. דעם 1=טן פעברואַר איז אַרויס אַ באַפעל אַרונטערצונעמען אַלע דייטשע שילדן. דעם 3=טן פעברואַר איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס אין רעווקאָם: 1) איינצופירן אַ ברויט=מאָנאָפּאָל, 2) אָננעמען שטרענגע מיטלען קעגן ספּעקולאַציע און 3) שטרעבן דורכצופירן די נאַציאָנאַליזאַציע פון האַנדל. אויך איז אַרויס אַ פאַר=

אָרדענונג צו רעגיסטרירן אַלע האַנדלס-אונטערנעמונגען. אַרויספֿאָרן פֿון ווילנע איז ערלויבט געוואָרן נאָר מיט אַ באַזונדער פּאַרטיי-מאַנדאַט.

דעם 4-טן פֿעברואַר האָט זיך געעפֿנט דער באַן-פֿאַרקער דווינסק—ווילנע און צוזאַמען דערמיט זיינען צוגעקומען אַ נייער, ביז דאַן אומבאַקאַנטער, מין קונים, די אַזוי גערופֿענע „זעקלטרעגער" („מעשאָטשניקעס"). די צרה אָבער מיט די פֿאַרשיידענע רוסישע געלט און זייערע פֿאַרשיידענע קורסן האָבן געשאַפֿן גרויסע ליידן די סוחרים. שוין די ערשטע זיצונג פֿון רעוואָלוציאָנערן טריבונאַל, דעם 19-טן פֿעברואַר, האָט זיך געעפֿנט מיט משפּטים פֿאַר ניט נעמען קיין קערענקעס.

דעם 20-טן פֿעברואַר איז פֿאַרבאָטן געוואָרן אַרויסצופֿירן שוכוואַרג און ס׳איז פֿאַראָרדנט געוואָרן אָנצומעלדן אַלע פּאַרטיקע שוכוואַרג, ווייל די רעגירונג וויל עס קויפֿן. דעם 20-טן פֿעברואַר האָט די רעגירונג געמוזט צוליב דעם הונגער ערלויבן פֿריי אַריינפֿירן תּבֿואה פֿון אומגעגנט, טראָץ איר פֿ אַ ר ב אָ ט פֿון 24-טן יאַנואַר. דעם 22-טן פֿעברואַר איז אַרויס אַ נייע גזירה פֿאַר די קרעמער: געבן פֿון קערענקעס אויסגאָב מיט צאַרישע אַפֿילו דאַן, ווען מען גיט צו לייזן ווייניקער ווי 10 רובל. אויך איז צו יענער צייט געווען אַ גרויסע צרה, וואָס מען האָט ניט געוואָלט נעמען קיין צאַרישע 5 רובלדיקע אין פֿולן קורס. דאָס אַלץ איז אָבער נאָך געווען גאָרנישט לגבי די געשעענישן פֿון 25-טן פֿעברואַר: אינדערפֿרי האָבן אַלע קרעמער געפֿונען פֿאַרחתמעט זייערע געשעפֿטן, איבערהויפּט מאַנופֿאַקטור, גאַלאַנטעריי און שוכוואַרג. רייטער זיינען געריטן איבער די גאַסן און געהיט, מ׳זאָל ניט אַראָפּרייסן די חתימות. אַלע דורכגייער האָט מען רעווידירט, אַפֿילו, די וואָס האָבן געטראָגן דאָס קלענסטע פּעקעלע. אויך האָט מען געזוכט אין אַלע הייזער און צוגענומען אַפֿילו אַ זאַפּאַס פֿון אַ פּאָר פֿונט מעל אָדער גרויפּן. די איבעריקע געשעפֿטן פֿון אַנדערע בראַנזשעס, וועלכע מ׳האָט יענעם טאָג ניט פֿאַרחתמעט, האָבן זיך געריכט דערויף אַלע ווייל. האָבן אָן אָפֿענעם געשעפֿט אין יענער צייט איז געווען די גרעסטע צרה. דעם 26-טן פֿעברואַר איז ווידער אַרויס אַ האַרבער באַפֿעל פֿאַר אָננעמען קערענקעס לויט אַ נידעריקערן קורס ווי צאַרישע.

ס׳זיינען אָבער געווען אַנדערע מיני מסחרים, אָן וועלכע מענטשן זיינען נתעשר געוואָרן. דערהויפּט האָבן גוט פֿאַרדינט די פּאָדריאַדטשיקעס, וואָס האָבן געבראַכט סחורה פֿון הינטער דער דעמאַרק-ליניע. די דאָזיקע פּאָדריאַדטשיקעס האָט די סאָוועטישע רעגירונג געצאָלט מיט צאַרישע און זאָגאַר געגעבן קאָלאָסאַלע סומען אַלס אַוואַנס. אָבער נאָכדעם, ווי אַ סך פֿון זיי זיינען נעלם געוואָרן מיטן געלט, האָט מען שוין אויסגעצאָלט נאָר דאַן, ווען מען פֿלעגט צושטעלן די סחורה. די פּרנסה דערביי איז געווען אַ צווייאיקע: ערשטנס האָט די רעגירונג געצאָלט הויכע פּרייזן און צווייטנס פֿלעגט מען מאַכן דערביי שמוכל, דען האָבנדיק אַלע פּאַפּירן מיט ערלויבענישן אויף אַריינפֿירן סחורה, פֿלעגט מען דעם גרעסטן טייל פֿאַרקויפֿן פּריוואַט פֿאַר ספּעקולאַטיווע פּרייזן און נאָר אַ קליינעם טייל פֿון יוצא וועגן אָפּגעבן דער רעגירונג.

די אָפֿענע געשעפֿטן, האָט מען געזען פֿון טאָג צו טאָג אַלץ מער אונטערצוגראָבן. דער חורבן פֿון פּריוואַטן מסחר איז געווען אַזוי שרעקלעך, אַז אַפֿילו די סאָציאַליסטישע פּרעסע, ווי למשל, דער אָרגאַן פֿון „בונד", „אונזער שטימע", האָט געפֿונען פֿאַר נייטיק צו רעאַגירן דערויף אין אַ גרויסן לייטאַרטיקל (דעם 22-טן פֿעברואַר). צווישן אַנדערן שרייבט זי: „די קראָמען פֿאַרשפּאַרט, די אָנגעשטעלטע אַרבעטסלאָז און קיין ברעקל סחורה ניטאָ אויף אַ רפֿואָה".

די סאָוועטישע מאַכט האָט זיך אָבער געטאָן דאָס איריקע און דעם זעלבן טאָג זיינען נאַציאָנאַליזירט געוואָרן אַלע וועלדער און אַלע קאָנטראַקטן זיינען בטל געוואָרן, אויך דאָס גאַנצע פּאַרטיקע געהילץ איז רעקווירירט געוואָרן.

דערווייל האָט זיך אָנגעהויבן וואַקלען די באָלשעוויסטישע לאַגע אויף די פֿראָנטן לעבן ווילנע, ס׳זיינען פֿאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען, אַז פּילסודסקי גייט אויף ווילנע מיט אַ גרויסער פּויליש ער אַרמיי. אַ גרויסן טומל אין עולם-המסחר האָט דאַן אַרויסגערופֿן די פֿאַראָרדענונג צו רעגיסטרירן אַלע מענלעכע בירגער ביז 40 יאָר און פֿאַררעכענען זיי אַלס מיליטער-פֿליכטיקע, ווייל ניט זייענדיק זיכער, אַז מען איז פֿריי פֿון מיליטערדינסט, האָט קיינער ניט געוואָלט קריכן אין נייע געשעפֿטן.

צוליב דעם, וואָס דאָס פֿאַרחתמענען אַלע געשעפֿטן האָט געשאַפֿן זייער פֿיל אַרבעטסלאָזע און אַרויסגערופֿן אַ גרויסע אומצופֿרידנקייט צווישן די האַנדלס-אָנגעשטעלטע, האָט מען נאָכהער ערלויבט צו עפֿענען אַ טייל געשעפֿטן צוריק, מיט דעם תּנאַי, אַז די סחורה טאָר מען ניט פֿאַרקויפֿן און פֿאַרן רעכט צו האַלטן אָפֿן די טירן פֿון זייערע געוועלבער דאַרפֿן די בעלי-בתּים צאָלן שכירות זייערע אָנגעשטעלטע. דאָס אייגענע איז אויך געווען בנוגע פּאַטענטן און שטייערן, ניט קוקנדיק אויף דער נאַציאָנאַליזאַציע פֿון די געשעפֿטן, האָט דער ווילנער „איספּאָלקאָם" דעם 16-טן מערץ באַשלאָסן אויסצואַרבעטן אין משך פֿון אַ וואָך צייט אַ פּלאַן פֿאַר פּאַטענטן און שטייערן. דעם 17-טן אַפּריל, ד. ה. צוויי טעג פֿאַרן פֿאַרנעמען ווילנע דורך דעם פּוילישן מיליטער, האָט מען ווידער פֿאַרחתמעט אַלע מאַנופֿאַקטור- און אַפּטייק-געשעפֿטן. דער איספּאָלקאָם האָט זיך נעבעך ניט גערעכנט, אַז אין 2 טעג אַרום וועט אים אויסקומען צו לויפֿן פֿון ווילנע. דעם 19-טן אַפּריל זיינען אין ווילנע אַריין די פּוילישע לעגיאָנערן און די באָלשעוויסטישע ממשלה האָט זיך געענדיקט מיט דער פֿולשטענדיקער צערוואַנירונג פֿון דעם האַנדל.

·IV·

דאָס ווידערפֿאַרנעמען ווילנע דורך די פּאָליאַקן דעם 19-טן אַפּריל 1919 י. איז פֿאַר די באָלשעוויקעס געקומען גאַנץ אומגעריכט, אָבער די יידישע באַפֿעלקערונג האָט שוין נאָך מיט עטלעכע וואָכן פֿריער געשפּירט, אַז מיט די ערשטע שטראַלן פֿון פֿרילינג, וועלן די פּאָליאַקן אונטערנעמען אַ מיליטערישע אַקציע אויפֿן ווילנער פֿראָנט און אויס מורא פֿאַר מעגלעכע הריגות און פּאָגראָמען ביים פֿאַרנעמען די שטאָט, האָבן פֿיל סוחרים איבערגעלאָזט זייערע געשעפֿטן אין די הענט פֿון זייערע פֿרויען און אַליין אַריבערגעשמוכלט זיך קיין קאָוונע, גלויבנדיק, אַז די פֿרויען און קינדער וועט מען געוויס ניט אָנרירן.

דאָס ערגסטע איז געקומען אָבער נאָך אַ סך גרויזאַמער, ווי מען האָט זיך דאָס פֿריער געקאָנט פֿאָרשטעלן. און וועגן וואָס ניט איז פֿאַר אַ האַנדל אין די ערשטע טעג פֿון דער פּוילישער אָקופּאַציע האָט גאָר קיין רייד ניט געקאָנט זיין. ערשטנס זיינען פֿיל געשעפֿטן אינגאַנצן צעראַבירט געוואָרן, צווייטנס האָט יעטווידער ייד מורא געהאַט זיך צו ווייזן אין גאַס: ס׳איז געווען ממש סכּנת-נפֿשות, דריטנס האָט אַ ייד ניט געקאָנט אַרויסגיין אין די פֿאָרשטעטלעך קויפֿן עפּעס ביי די פּויערים, ווייל ס׳איז פֿאַרבאָטן געוואָרן דורכצולאָזן אַ יידן דורך די בריקן, וועלכע פֿאַראייניקן די שטאָט מיטן דאָרף, מען פֿלעגט צונעמען אַפֿילו אַ צוויי פֿונטיק פּעקעלע און פֿערטנס האָט מען פּראָפּאַגאַנדירט צווישן די דאָרפֿסלייט ניט צו פֿאַרקויפֿן יידן קיין עסנוואַרג.

דאָס רוב געוועלבער זיינען געשטאַנען געשלאָסן מיט אָנגעקלעפּטע אויפֿשריפֿטן: „דער געשעפֿט איז געשלאָסן צוליב דער צעראַבירונג פֿון די סחורות". די אויפֿשריפֿטן האָבן אָבער געהאַט אַ טאָפּלטן זין: דעם פּשוטן טייטש פֿאַר די געשעפֿטן, וועלכע זיינען ווירקלעך צעראַבירט געוואָרן און אַלס מיטל צו באַשיצן די

ניט=צעראַבירטע געשעפטן פון מעגלעכע נייע רויבערייען, אָפן זיינען געווען נאָר די קלענערע, גאַנץ פאַרבליבענע קרעמלעך. דאָס ניט דערלאָזן די יידן צום דאָרף, דאָס אוועקרויבן ביים יידישן סוחר די מעגלעכקייט צו קויפן און אַריינפירן נייע לעבנסמיטלען, האָט זיך גלייך געלאָזט פילן אין שטאָט: דער הונגער איז געוואָרן שרעקלעך גרויס, אַזוי אַז לויט די אָפיציעלע דאַטן האָבן צו יענער צייט פון 48,453 יידן אין ווילנע, גאַנצע 20 טויזנט געמוזט אָנקומען טעגלעך צו דעם ביסל זופ אין די פאָלקסקיכן.

די אויבנדערמאָנטע צעטלען אויף די פאַרמאַכטע געשעפטן האָבן אָבער ניט לאַנג געדינט אַלס אַ שוץ; די מאַכט, וועלכע האָט געוואָלט צוגעבן דער שטאָט דעם אויסערלעכן אויסזען פון אַ נאָרמאַלן רואיקן לעבן, האָט דעם 9=טן מאַי אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע געשעפטן מוזן זיין אָפן, אַניט מוזן זיי אָנמעלדן, אַז ס׳איז ניטאָ קיין סחורה. אייניקע געשעפטן, וועלכע האָבן עובר געווען אויף דער דאָזיקער פאַראָרדענונג, זיינען גלייך פאַרחתמעט געוואָרן דורך דער פוילישער מאַכט.

די צרות פון יידישן סוחר האָבן זיך אָבער דערמיט אַליין ניט געענדיקט, ס׳האָט זיך באַלד אָנגעהויבן אַ נייע צרה: דעם 9 מאַי איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ אָפיציעלער אָבליגאַטאָרישער געלטקורס פאַר אַלע קרעמער — 1 פוילישער מאַרק = איין דייטשער מאַרק און דעם 15=טן מאַי איז פאַראָרדנט געוואָרן, אַז די פרייזן אויף אַלע סחורות טאָרן ניט געהעכערט ווערן צוליב דעם נייעם געלטקורס, נאָר פאַרקערט, מען מוז פאַררעכענען די אַלע אַרטיקלען פונקט אויף אַ העלפט געלט ווי פריער, פאַר די באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן גערעכנט צוויי דייטשע מאַרקן גלייך איין רוסישן רובל. ווען מיר זאָלן דערצו נאָך נעמען אין אַכט, אַז די יידישע סוחרים האָבן פאַר דער גאַנצער צייט פון דער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע אויסגעלייזט זייער ביסל סחורה אין קערענקעס אָדער אין דומע=שיינען, קען מען באַגרייפן, וואָס פאַר אַ גרויסע היזקות דאָס האָט גורם געווען די יידישע סוחרים. וואָרים די דומע=שיינען זיינען באַרעכנט געוואָרן צו זייער אַ נידעריקן קורס און די קערענקעס האָט מען אינגאַנצן אויפגעהערט צו נעמען אין די שטאָטישע קראָמען און אין מאַגיסטראַט.

צו האַלטן אין יענער צייט אַ אָפענעם געשעפט איז געווען אַ גרויסע סכנה, ערשטנס צוליב די רויבערייען און בילבולים, וואָס מ׳פלעגט אַלע ווײַלע מאַכן אויף די קרעמער און צווייטנס צוליב די וואַליוטעס. אין די סקאַנדאַלן צווישן די יידן און לעגיאָנערן האָט אויך געשפילט אַ ראָלע דער אומשטאַנד, וואָס נאָכן אוועקגיין פון די באָלשעוויקעס האָבן אויפגעלעבט די געהיימע ברייזלעך. די אַזוי אויך צורייצטע סאָלדאַטן פלעגן אָפט איינשיכורן זיך און מאַכן אַ טומל אין גאַס, אַרויסרופנדיק אַ פאַניק. דער טומל מיטן געלטקורס האָט געבראַכט דערצו, אַז אינגיכן האָבן זיך אין ווילנע געעפנט קאַנטאָרן צו בייטן געלט, און פיל מענטשן האָבן געצויגן דערפון זייער חיונה. דער נאָרמאַלער האַנדל איז געווען פאַרבונדן מיט זייער פיל שוועריקייטן, ערשטנס איז ניט געווען פון וועמען צו לייזן, ווייל די פּראָווינץ איז געווען לחלוטין אָפּגעשניטן פון ווילנע: ס׳איז געווען סכנות=נפשות צו לאָזן זיך אויף אַ פור קיין ווילנע נאָך סחורה, מען האָט אינדערוועגנס געראַבירט און געהרגעט; צווייטנס איז דער אַרויספאָר פון ווילנע געווען פאַרבונדן מיט גרויסע מניעות: קודם=כל האָט מען געמוזט האָבן אַ שיין מיט אַ וויזע פון דער זשאַנדאַרמעריע. היינט וואָסער ייד האָט זיך עס דערוועגט צו רוקן אין זשאַנדאַרמעריע, וואו מען קען נאָך אים אָננעמען פאַר אַ באָלשעוויק. און אגב האָט די מיליטערישע אייזנבאַן=דירעקציע דעם 13=טן מאַי געמאָלדן, אַז דער פאַרקער פאַר ציווילע פערזאָנען איז ערלויבט נאָר ביז לידע, און אויף אַזוי פיל וויפיל ס׳ערלויבן די מיליטערישע באַ=

דינגונגען, אי דאָס נאָר מיט אַ באַזונדער ערלויבעניש פון דער מיליטערישער מאַכט, און ועל=כולם, מיט דעם אויסרייד, אַז די אייזנבאַן=דירעקציע נעמט ניט אויף זיך די אחריות פאַר דער זיכערקייט פון די פּאַסאַזשירן און פאַר דער גאַנצקייט פון באַגאַזש און סחורות. די לעצטע פונקטן האָבן אינגאַנצן אָפּגענומען דעם מוט ביי די סוחרים צו פאָרן קיין וואַרשע, דעם איינציקן מקור פון סחורה. דערצו איז נאָך געווען אַ גזרה, וואָס מ׳האָט ניט געטאָרט פירן מיט זיך קיין סך געלט — היינט גיי פאָר קויפן סחורה אָן געלט!

די דאגת החיונה האָט אָבער פאָרט געטריבן דעם יידישן סוחר צוצופּאַסן זיך צו די נייע אומשטענדן און מען איז געפאַלן אויף אַ נייער המצאה: יעדער סוחר האָט זיך באַמיט צו געפינען אַזאַ קריסט, וואָס זאָל ערשטנס זיין אַ באַאַמטער צי אַ מיליטער=מאַן, וועלכער זאָל קענען אויף וואָס ניט איז פאַר אַן אופן באַקומען אַ פּאַפּיר, אַז ער פאָרט איינקויפן פּראָדוקטן פאַר זיין אָפּטיילונג, און צווייטנס זאָל ער זיין אַן אָרנטלעכער מאַן, מען זאָל אים קענען אָנגעטרויען געלט, ווייל ווי מיר האָבן שוין געזאָגט, האָט מען קיין סך געלט ניט געטאָרט פירן אויס מורא פאַר קאָנפיסקאַציע, דריטנס האָט דער קריסט באַדאַרפט דינען אונטערוועגנס אַלס שומר און שוץ פאַרן יידן, ווייל ניט איין יידן האָט מען געשלאָגן און אַרויסגעוואָרפן פון וואַגאָן. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז אַזעלכע קריסטן האָבן זיך געלאָזט גאַנץ גוט באַצאָלן — ביז אַ העלפט פון גאַנצן ריווח, אין דער צייט וואָס די קריסטלעכע באַפעלקערונג איז געווען שטאַרק פּראָטעזשירט און געשטיצט פון וואַרשע, מיטן צוועק אַרויסצורייסן דעם האַנדל פון יידישע הענט. אַזוי, למשל, האָט זיך דעם 11=טן מאַי געגרינדעט אַ קריסטלעכער אַנגראָ=שפּייזלאַגער צו באַזאָרגן אַלע קליינע קריסטלעכע קרעמער מיט סחורה. נאָך ערגער איז אָבער געווען, וואָס ווען עס האָט זיך שוין נאָך פיל מי איינגעגעבן צו ברענגען די סחורה קיין ווילנע, איז מען נאָך אויך ניט געווען זיכער, אַז מען זאָל די סחורה ניט צונעמען, ווייל דעם 29=טן מאַי איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג צו גרינדן אַנשטאַלטן צו קעמפן מיט יקרות און ספּעקולאַציע מיטן רעכט צו קאָנפיסקירן די סחורה. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אַראָפּנעמען אַ פּעקל סחורה פון באַן האָט געקאָסט פיל טרחה, געזונט, געלט און פּראָטעקציע, ס׳האָבן זיך גלייך געעפנט עקספּעדיציאָנעלע קאַנטאָרן, וועלכע האָבן געהאַט די נייטיקע פאַרבינדונגען און פאַר אַ געוויסן אָפּצאָל פלעגן זיי אויסלייזן די פּעקלעך.

די ניי=געבראַכטע וואַרשעווער סחורה האָט צו יענער צייט אַרויסגערופן אַ שרעקלעכע ירידה אויף די פרייזן, ווייל דער פוילישער מאַרק איז דאַן געשטאַנען זייער הויך (12 מאַרק אַ דאָלאַר!). האָט מען אין וואַרשע געקראָגן סחורה לפי=ערך גאַנץ ביליג, אין דער צייט וואָס די ווילנער סוחרים, ביי וועמען ס׳איז נאָך פאַרבליבן אַ ביסל סחורה, האָט עס נאָך געקאָסט גאַנץ טייער. די שמוגלער, ווי אויך די וואַרשעווער סוחרים, וועלכע האָבן געוואָלט מזכה זיין די אויסגעהונגערטע ווילנע מיט כל המינים אַרטיקלען, האָבן אָנגעפירט אַזוי פיל סחורה, אַז מ׳האָט עס געמוזט פאַרקויפן צו נאָך ביליגערע פרייזן ווי אין וואַרשע. פאַרדינט פיל געלט האָבן די, וועלכע האָבן געבראַכט די ערשטע און האָבן איבערראַשט די סוחרים מיט די נידעריקע פרייזן, נאָכהער אָבער האָבן זיך די סוחרים אָפּגעהאַלטן פון צו קויפן, ערשטנס, ווייל מ׳האָט אָנגעבראַכט פיל מער סחורה ווי ווילנע האָט געקענט פאַרברויכן און צווייטנס האָט דער ווילנער קרעמער געמיינט, אַז וואָס אַ טאָג ווייטער, וועט ער קריגן אַלץ ביליגער. גראַטעוועט די פּעקלפירער האָט נאָר דאָס, וואָס אין ווילנע האָבן זיי די סחורה די ערשטע צייט פאַרקויפט אויף צאַרישע רובלס, בשעת ווען אין וואַרשע האָבן זיי געקויפט פאַר פוילישע מאַרקן, האָבן זיי דערביי געהאַט ריווח די קורס=דיפערענץ.

ביסלעכווייז זיינען געקומען אייניקע פאַרלייכטערונגען פאַר דעם האַנדל. דעם 1 יוני איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז ווילנע און גראָדנע גייט איבער פון אַ מיליטערישער פאַרוואַלטונג צו אַ ציווילער, אויך האָט אין זעלבן טאָג אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן ביים שטאָטראַט אַ האַנדלס-סעקציע בראש פון וועלכער ס׳איז געשטעלט געוואָרן אַ ייד, ה׳ טראַצקי. דעם 14 יוני איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ פאַראָרדענונג, וועלכע ערלויבט דעם פרייען אַריינפיר פון אַלע מינים פּראָדוקטן קיין ווילנע און פאַרבאָט אַרויסצופירן לעבנסמיטלען און אַנדערע סחורות אונטער דער התראה פון 3 חדשים געפענגעניש און קאָנפיסקאַציע פון דער סחורה. דער לעצטער טייל פון דער פאַראָרדענונג האָט כמעט אינגאַנצן בטל געמאַכט דעם היתר, ווייל וואָס איז די פּעולה פון ברענגען סחורה, אַז מען קען ניט לייזן פון די געקומענע שטעטלשע אורחים? איבערהויפּט האָט זיך אָבער דער מסחר ניט געקאָנט אַוועקשטעלן אויפן נאָרמאַלן וועג, ווייל גאַנץ אָפט פלעגן פאַרקומען רעקוויזיציעס. דערצו נאָך איז דער פראָנט געווען גאַנץ נאָענט צו ווילנע און אין שטאָט פלעגט זיך גאַנץ אָפט הערן די שיסעריי פון אומגעגנט, וואָס האָט שטאַרק דענערווירט די אָנגעשראָקענע, איבערהויפּט יידישע, באַפעלקערונג. אחוצרעם פלעגט מען מורא האָבן צו גיין אין גאַס צוליב דער כאַפּעניש אויף אַרבעט. אויך איז דעם 29 מאַי אַרויס אַ פאַראָרדענונג, וואָס האָט באַשווערט דאָס באַקומען רייזעשיינען און אַ ביסל שפּעטער איז דערצו צוגעקומען די פאַרשלעפּעניש מיט אַ „שיין וועגן ריינלעכקייט”.

אַ פאַרלייכטערונג פאַרן האַנדל איז געקומען דורך די אָפּטיילונגען פון די וואַרשעווער האַנדלסבענק, וואָס האָבן זיך געעפנט אין ווילנע. אָבער נאָרמאַל האָט ער זיך נאָך אַלץ ניט געקענט אַנטוויקלען צוליב די רעקוויזיציעס, וואָס האָבן נאָך אַלץ ניט אויפגעהערט (אַזוי, למשל, האָט מען דעם 6 יוני אַרומגערינגלט גאַנצע הויפן און רעווידירט פון שטוב צו שטוב, צוגענומען קאָלדרעס, וועש, קליידער, זאַכן א. ד. ג.). דערצו נאָך האָט דער יידישער סוחר געהאַט גענוג צרות ביים אַריינברענגען אַ וואַרשעווער פּעקל קיין ווילנע, מחמת אין וואַרשע גופא האָט עקסיסטירט אַ „פּוזאַפּ” מיט אַן „אַפּראָוויזאַציע-מיניסטעריום” מיט אַן „אָפּטיילונג צו קעמפן קעגן ספּעקולאַציע”, וועלכע האָבן גוט אַכטונג געגעבן, אַז מען זאָל אָן אַ ערלויבעניש ניט אַרויספירן קיין סחורה פון פוילן אין די ראַנד-געביטן.

דער יידישער סוחר האָט פשוט געשטעלט זיין פאַרמעגן אין ריזיקע און ניט איינער איז דורך נאַכט געבליבן אַן אָרימאַן. ווער פון די ווילנער סוחרים געדענקט ניט די אַזוי טרויעריק באַרימט געוואָרענע סטאַנציע לאַפּי, לעבן ביאַליסטאָק, וואו מען פלעגט איבערטרייסלען די יידישע קעשענעס טאָמער פירט מען געלט און רעווידירן די וואַגאָנעס מיטן באַגאַזש, טאָמער פירט מען סחורה? אויף ווי ווייט גרויס ס׳זיינען געווען די גנבות אויף די באַנען און ווי ווייט געפערלעך ס׳איז געווען צו פירן סחורה מיטן צוג און איבערהויפּט קיין ווילנע, איז גענוג אָנצווייזן אויף דעם פאַקט, אַז צוליב די גרויסע באַן-שווינדלען אין ווילנע איז אַראָפּגעשיקט געוואָרן אַ רעוויזיע און זי האָט דעם 10 דעצעמבער פעסטגעשטעלט, אַז גאַנצע 20 וואַגאָן מיט מעל זיינען צום טייל צעגנבעט געוואָרן.

צוויי מינים מסחר זיינען צו יענער צייט געווען, אָן וועלכע סוחרים האָבן זיך דאַן אָנגעכאַפּט מאַסנווייז: ערשטנס שמוכלען סחורה אויף יענער זייט פראָנט און צווייטנס האַנדלען מיט די פאַרבליבענע אין ווילנע פּאַפּיראָסן, וועלכע זיינען געווען אָן באַנדעראָלן, אַלזאָ ביליגער ווי אין וואַרשע. דער מסחר מיט פּאַפּיראָסן האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט: דעם 1 יולי איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אַן אַקציז אויף טאַבאַק, פּאַפּיראָסן און שוועבעלעך, און דערצו האָט מען ניט געטאָרט נעמען טייערער, ווי ס׳איז אָנגעוויזן אויפן פּעקל. עס האָבן אויך ניט אויפגעהערט די רייבונגען צוליב דעם, וואָס די רעגירונגס אַנשטאַלטן, ווי דער מאַגיסטראַט, האָט ניט גענומען קיין צעריסענע און געקלעפּטע צאַרישע שיינען און דער אָרימער יידישער קרעמערל האָט עס לויטן באַפעל יאָ געמוזט נעמען. אַ פאַרלייכטערונג איז דערפאַר צו יענער צייט געמאַכט געוואָרן דערמיט, וואָס שיינען סיי אויף אַרויסצופירן סחורה און סיי אויף אַריינצופירן האָט מען געקענט באַקומען אין מאַגיסטראַט לויט אַ געוויסן אָפּצאָל (5% פאַר אַרויספירן און 10% פאַר אַריינפירן), איז אָבער דערביי געווען אַן אַנדער צרה, וואָס לויט דעם זעלבן באַפעל (פון 7 יולי) האָט דער מאַגיסטראַט געהאַט דאָס רעכט אַליין אָפּצוקויפן די אַריינגעפירטע סחורה. אויך איז צו יענער צייט, דעם 8 יולי, איינגעפירט געוואָרן זונטאָג-רו פאַר די געשעפטן, וואָס איז אָבער אין צען טעג אַרום אָפּגעשאַפט געוואָרן לויט דער השתדלות פון הרב רובינשטיין ביים גענעראַל-קאָמיסאַר. געשטערט האָבן אויך דעם נאָרמאַלן גאַנג פון מסחר די שטענדיקע אָפּיציעלע בייטענישן פון געלטקורס, צוליב וואָס אויף די מערק פלעגן פאָרקומען חיכסוכים צווישן די מאַרקווייבער מיט די קריסטינס, וועלכע פלעגן צאָלן פאַר סחורה מיט מאַרקן.

אינטערעסאַנט איז אויך די פאַראָרדענונג פון 17 יולי, אַז אַלע שטייערן, וועלכע זיינען אָנגעגעבן געוואָרן אין מאַרקן, מוזן געצאָלט ווערן דווקא אין צאַרישע רובלס. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז דערהויפּט האָבן דערפון געליטן די סוחרים, וועלכע צאָלן געוויינטלעך די גרעסטע שטייערן.

צו יענער צייט האָבן די קאָאָפּעראַטיוון געפּרובט אָנקניפּן דירעקטע האַנדלס-באַציאונגען מיט אייראָפּע און אַמעריקע, נאָכדעם ווי דעם 23 יולי איז אָפּגעשאַפט געוואָרן די בלאָקאַדע פון דייטשלאַנד און ס׳איז געוואָרן אַ גרויסע ירידה אויף די פּרייזן. דער פאַקט האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אין די האַנדלס-קרייזן, ווייל ס׳איז מעגלעך געוואָרן דער אַריינפיר פון אויסלענדישע סחורה. אַ גוטע ווירקונג אויפן מסחר האָט אויך געזאָלט האָבן דער פאַקט, וואָס די אייזנבאַן-דירעקציע האָט דאַן גענומען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר די פאַרלאָרענע משאות אויף די באַנען, אָבער פאַקטיש איז עס געווען נאָר אַ חוזק, ווייל די אַנטשעדיקונג האָט געזאָלט באַטרעפן ניט מער ווי 150 מאַרק פאַר אַ קילאָגראַם סחורה, וואָס האָט לחלוטין ניט געקענט דעקן דעם היזק.

צו יענער צייט איז געקומען אין ווילנע די אַמעריקאַנער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע מיטן סענאַטאָר מאָרגענטוי בראש, און די יידישע סוחרים האָבן זיך געווענדט צו אים מיט דער בקשה, ער זאָל העלפן זיי אָנקניפּן דירעקטע האַנדלס-באַציאונגען מיט אַמעריקע און עפענען אַן אַמעריקאַנער האַנדלס-באַנק אין ווילנע, צו פאַרלייכטערן די סוחרים דעם קרעדיט, אָבער דערפון איז גאָרנישט אַרויסגעקומען. דעם 10 אַווגוסט האָבן די פּאָליאַקן פאַרנומען מינסק און אין אַ וואָך אַרום האָט זיך אָנגעהויבן דער באַנפאַרקער ווילנע—מינסק. האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייער שמוכל מיט מינסק, סיי מיט דער רוסישער וואַליוטע, סיי מיט סחורות און איבערהויפּט מיט לעבנסמיטלען, און דאָס האָט געבראַכט צו אַ עליה פון די פּרייזן אַזוי, אַז דעם 22 אַווגוסט איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג וועגן אַ טאַקסע אויף לעבנסמיטלען און אַז אין אַלע געשעפטן דאַרפן אַרויסגעשטעלט ווערן אויף אַ קענטיקן אָרט די פּרייזן, לויט וועלכע אַלע אַרטיקלען מוזן פאַרקויפט ווערן.

די יידישע סוחרים האָבן זיך צו יענער צייט אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן און דעם 10 אַווגוסט האָבן די פאָרשטייער פון אַלע 24 בראַנזשעס גענומען אויף זיך צו אָרגאַניזירן זייערע בראַנזשעס און אָנשליסן זיי צום סוחרים-פאַראיין.

אויך די ווילנער האָלץ־הענדלער, וואָס האָבן שטאַרק געליטן פון די רעקוויזיציעס אויף האָלץ האָבן באַשלאָסן צו באַנייען זייער פאַרבאַנד און אָנשליסן זיך אויף אווטאָנאָמע יסודות אָן סוחרים־פאַראיין.

די גזרת הוואַליוטע האָט אויך דעם חודש אווגוסט ניט פאַרמיטן: דעם 25 אווגוסט איז פובליקירט געוואָרן אַ נייער אָפיציעלער געלט־קורס, וואָס האָט ווי געוויינלעך ווידער גורם געווען היזק די סוחרים. די פּאָליטיק אַרויסצורייסן פון יידן דעם האַנדל און אינדוסטריע האָט אויך געבראַכט דערצו, אַז דעם 27 אווגוסט האָט מען אַנטזאָגט די בקשה פון די יידישע לעדער־פאַבריקאַנטן איבערצוגעבן זיי דעם פּאָדריאַד אויסצואַרבעטן לעדער פאַרן מיליטער, דאָסמאָל אָבער האָט זיך אַריינגעמישט דער מאַגיסטראַט און האָט צוליב דער אַרבעטסלאָזיקייט אין ווילנע אָנגענומען שריט, אַז ביי געוויסע באַדינגונגען זאָל די בקשה פון די יידישע פאַבריקאַנטן באַפרידיקט ווערן.

דער חודש סעפּטעמבער האָט געבראַכט גרויסע פאַרלייכטערונגען פאַרן מסחר אין די מזרח־געביטן. נאָך סוף אווגוסט איז אָפּגעשאַפט געוואָרן דער אָפּצאָל־שטייער פאַר אַריינפירן און אַרויספירן סחורה. דעם 5 סעפּטעמבער איז צוריקגעשטעלט געוואָרן דער נאָרמאַלער דירעקטער אייזנבאַן־פאַרקער ווילנע — מינסק, אָנשטאָט וואָס ביז דאַן איז די קאָמוניקאַציע מיט מינסק געווען איבער באַראַנאָוויטש. דערמיט איז אַ צייט פאַרשפּאָרט געוואָרן אי דער טראַנספּאָרט איז געוואָרן זיכערער, וואָרים ס׳איז מעגלעך געוואָרן צו פירן סחורה אָן איבערלאָדונגען אויף די קנופּ־פונקטן.

דעם 11 סעפּטעמבער איז אַרויס אַ באַפעל וועגן אָפּשאַפן יעדע באַגרענעצונג ביים אינווייניקסטן האַנדל מיט סחורה אין די מזרח־געביטן, ס׳זיינען בטל געוואָרן אַלע איינפיר־און אַרויספירשיינען פער באַן אחוץ תבואה־פּראָדוקטן; אָבער אויף אַרויספירן אָדער אַריינפירן סחורה מחוץ די מזרח־געביטן, איז לויט אַ צווייטן דעקרעט פון 11 סעפּטעמבער געבליבן גילטיק די סיסטעם פון ערלויבענישן.

די אָרגאַניזאַציע פון די יידישע סוחרים איז שוין געוואָרן אויף אַזוי פיל פעסט, אַז זיי האָבן געפונען פאַר נייטיק אַרויסצוגעבן אַן אייגענעם אָרגאַן און דעם 12־טן סעפּטעמבער איז אַרויס דער ערשטער נומער פון וואָכנבלאַט: „דער יידישער סוחר“.

פונדעסטוועגן איז דער האַנדל אַלץ געווען געניג אָפּגעשטאַנען, ווי עס האָט באַשטעטיקט דער אָפיציעלער באַריכט פון דעם פאַרוואַלטער פון דער באַשטייערונגס־אָפּטיילונג ביים מאַגיסטראַט דעם 7־טן סעפּטעמבער. און כדי צו הייבן דעם האַנדל אין ווילנע, וועלכער איז לויטן אָפיציעלן באַריכט געקומען צו אַ טויטן פונקט, האָט דעם 2־טן אָקטאָבער דער שעף פון דער האַנדלס־אָפּטיילונג ביים מאַגיסטראַט אויסגעאַרבעט אַ מעמאָראַנדום צו דער העכערער מאַכט וועגן די נויטן פון האַנדל און מלאכה. דער מעמאָראַנדום פאָדערט פריי מאַכן דעם פאַרקער, פאַרלייכטערן דעם אויסבייט פון סחורות מיט פוילן און איינפירן אַ מלוכה־קרעדיט. אויך דער יידישער סוחרים־פאַרבאַנד האָט דעם 12־טן אָקטאָבער באַטראַכט אויף דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג די פראַגע וועגן שאַפן אַ אימפּאָרט־קאָמיסיע אָנצוקניפּן באַציאונגען מיט די אויסלענדישע פירמעס און פינאַנציעלע אָרגאַניזאַציעס. אַדאַנק דער השתדלות פון די יידישע סוחרים האָט די פוילישע באַנק דעם 15־טן אָקטאָבער אָנגעהויבן צו נעמען אַלערליי צעריסענע געלט. אויך דער וואונטש פון די יידישע סוחרים צו באַציען דירעקט סחורה פון אויסלאַנד איז רעאַליזירט געוואָרן גאָר פון אַ אומגעריכטן צד: די וואַרשעווער יידישע סוחרים האָבן דעם 19־טן אָקטאָבער געגרינדעט אַ יידישן צענטראַלן קאָאָפּעראַטיוו אונטערן נאָמען „צעקאָס“ צום איינקויפן סחורה דירעקט אין אויסלאַנד און אָט דער „צעקאָס“ האָט באַשלאָסן אַריינצונעמען אויך די מזרח־

געביטן, ד. ה. אויך ווילנע, אין קרייז פון זיין טעטיקייט. אַ קריזיס האָבן איבערגעלעבט די האָלץ־סוחרים צוליב דער באַגרענעצונג פון דער פרייער באַוועגונג, צוליב די פילע פאָרמאַליטעטן ביים באַקומען אַ רייזע־שיין, צוליב דער מורא פאַר רעקוויזיציעס, צוליב דער אוממעגלעכקייט צו באַקומען וואַגאָנעס.

צוליב דער העכערונג פון דער אויסלענדישער וואַליוטע איז אין אָקטאָבער געוואָרן אַ שטאַרקע עליה אויף אַלע סחורות, און די ספּעקולאַציע אין ווילנע האָט אַריבערגעשטיגן אַלע פריערדיקע.

דער מאַנגל אין וואַגאָנעס אין געווען אַזוי גרויס, אַז דעם 7־טן נאָוועמבער האָט די אייזנבאַן־דירעקציע באַשלאָסן, אַז אין דער ערשטער ריי וועט מען שיקן מיליטער־טראַנספּאָרטן, אין דער צווייטער — לעבנסמיטלען און ערשט אין דער דריטער — סחורות פון פּריוואַטע פּערזאָנען.

דער חודש נאָוועמבער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ שפּאָגלנייער גזרה, וועלכע איז געצילט געווען אין אַ גאַנצער בראַנזשע יידישע סוחרים: דעם 1־טן נאָוועמבער איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע אייגנטימער פון אַפּטייק־געשעפטן מוזן האַלטן עקזאַמען. דערמיט האָט מען געוואָלט אַרויסרייסן דעם גאַנצן מסחר־צווייג פון יידישע הענט.

אַקעגן־זשע האָט דער האָלץ־הענדלער־פאַרבאַנד פועל געווען מיט זיין דעפּוטאַציע, וואָס ער האָט דעם 20־טן אָקטאָבער געשיקט צום גענעראַל־קאָמיסאַר, און דעם 7־טן נאָוועמבער האָט דער פאַרבאַנד באַקומען דאָס רעכט אַרויסצוגעבן ערלויבענישן אויף 3־מאָנאַטלעכע רייזע־שיינען אויפן גאַנצן שטח פון די מזרח־געביטן.

דעם 13־טן נאָוועמבער איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ באַפעל, וועלכער שטראָפירט מיט 30 טויזנט מאַרק פאַר ניט אָננעמען דעם פוילישן מאַרק לויטן אָפיציעלן קורס 1 מאַרק = 1 צאַרישער רובל. דער חודש נאָוועמבער האָט זיך פאַרענדיקט מיט נאָך אַ קליינער הנחה: דעם 24־טן נאָוועמבער איז אָפּגעשאַפט געוואָרן די נויטווענדיקייט פון אַ אַנטלויזונגס־שיין צו פאָרן קיין וואַרשע.

אין אַלגעמיין האָט דער דאָזיקער חודש געוויזן, אַז די טענדענץ פון אַ עליה אויף אַלע סחורות איז מער אָדער ווייניקער אויף אַ לענגערע צייט, ווייל די עליות קומען ניט צוליב ספּעקולאַציע, נאָר מחמת דעם, וואָס סוחרים קריגן ניט אָפּצוקויפן די זעלבע סחורות, און די סוחרים יאָגן זיך שוין ניט נאָך דעם פדיון ווי פריער. די סוחרים האָבן דאַן געהאַט אויך אויסצושטיין פון די סיסטעמאַטישע גנבות אין די געשעפטן. די גנבות פלעגן דאָס רוב פאָרקומען פון אַ זייגער 12 ביינאַכט, ווען ס׳איז געווען פאַרווערט פּריוואַטע פּערזאָנען צו גיין אין גאַס און קיין שטאָטישע מיליציע איז אויך דעמאָלט ניט געווען. ס׳האָט טאָג־טעגלעך פּאַסירט, אַז גאַנץ רייכע סוחרים פלעגן צומאָרגנס אויפשטיין אָרימעלייט, מען האָט זיי געלאָזן ביי ליידיקע פּאָליצעס, דאָס האָט געבראַכט צו אַ נייעם מנהג, אַז אַלע נאַכט פאַרן פאַרמאַכן די געשעפטן, האָט מען געמוזט גאָר די סחורה פון קראָם אַוועקטראָגן אין שטוב אַריין און צומאָרגנס ברענגען צוריק.

אויך האָבן זיך אין שטאָט פאַרגרעסערט די רעקוויזיציעס, און ס׳איז אַרויס אַ שטרענגער באַפעל צו באַשטראָפן די מענטשן, וועלכע פירן סחורה אין מיליטערישע וואַגאָנעס, ווייל מען האָט געכאַפּט אַ סך מענטשן, וועלכע שמוגלען פון וואַרשע אויף אַזאַ אופן סחורה. די סוחרים ווידער האָבן קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט, ערשטנס, ווייל ס׳איז געווען אַ מאַנגל אין וואַגאָנעס און פאַר ציווילע משאות האָט מען קיינמאָל ניט געקאָנט קריגן קיין ליידיקן וואַגאָן און צווייטנס, פלעגט דער וואַרשעווער „פּוזאַפּ“, „אַפּראָוויזאַציע־מיניסטעריום“ און די „אָפּטיילונג צו קעמפן מיט ספּעקולאַציע“, ניט אַרויסלאָזן קיין גרויסע סכומים סחורה אין די „קרעסן“, ד. ה. קיין ווילנע. האָבן זיך די ווילנער סוחרים מיישב

געווען און מען האָט אָנגעהויבן צו שיקן די סחורה אין אַסעקורירטע פּאָסט-פּאַקעטן. אמת, יעדער פּאָסט-פּאַקעט האָט ניט געטאָרט וועגן מער ווי אַ האַלבן פוד, אָבער דערפאַר האָט אַזאַ טראַנספּאָרט געהאַט אַ סך מעלות: ערשטנס האָט מען די סחורה באַקומען גלייך אויף מאָרגן, צווייטנס האָט מען זי געקאָנט אַסעקורירן פאַר קליינע געלט אויף וואָס פאַר אַ סומע מ'האָט געוואָלט (די סחורה פלעגט אָפּגעהיט ווערן אונטערוועגנס דורך די פּאָסט-באַאַמטע), דריטנס איז מען פּטור געוואָרן פון אַלע אַפּראָוויזאַציע-שיינען סיי ביים אָפּגעבן סיי ביים אַראָפּנעמען און נאָך אַ'עם דעם האָט דער מין טראַנספּאָרט געקאָסט זייער ביליג, ווייל מען פלעגט פאַרשפּאָרן אַלע ביי-הוצאות. אָבער גלייך אין אָנהייב פון יאָר 1920 האָט די וואַרשעווער פּאָסט זיך אַנטזאָגט אָנצונעמען סחורה אין פּאָסט-פּאַקעטן קיין ווילנע און אַפילו די פּאָסט-פּאַקעטן, וועלכע האָבן זיך נאָך געפונען אונטערוועגנס, האָט מען צוריקגעקערט קיין וואַרשע.

פון 11 דעצעמבער זיינען די באַנען אַריבער צו דער ציווילער מאַכט, אָבער דאָס האָט געבראַכט קנאַפּע נוצן דעם יידישן סוחר, ווייל דער וואַרשעווער „פּוזאַפּ", „אַפּראָוויזאַציע-מיניסטעריום" און די „אָפּטיילונג צו קעמפן מיט ספּעקולאַציע" האָבן שוין געזאָרגט דערפאַר, אַז דער י י ד י ש ע ר סוחר זאָל חס-וחלילה ניט אַריבערפירן קיין סחורה אין די „קרעסן". מיר באַטאָנען דעם וואָרט „יידישן סוחר", ווייל קריסטלעכע ווילנער סוחרים פלעגן גאַנץ לייכט באַקומען די געהעריקע ערלויבענישן צו פירן סחורה און ווערום טאַקע פלעגן גאַנץ אָפט ווילנער יידישע סוחרים אָפּגעבן אַ געוויסן טייל פון זייער ריווח קריסטן, אום אַזוי אַרום אַרויסצובאַקומען די געהעריקע ערלויבענישן צו פירן סחורה.

אָט אַזוי האָט דער יידישער סוחר געמוזט אָנשטרענגען זיין גאַנצע ענערגיע און ערפאַרונג צוצופאַסן זיך צו די דראַקאָנישע מלחמה-געזעצן, וועלכע האָבן געהאַט איין ציל: שטערן דעם פרייען האַנדל און די באַוועגונג פון סוחר.

דאָס נייע יאָר 1920 האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ ריי גזרות אויף דעם יידישן האַנדל. קודם-כל האָבן זיך אין יענער צייט מוראַדיק פאַרשפּרייט די רויבערייען און גנבות אין די געשעפטן. כמעט יעדן פרימאָרגן פלעגט מען געפינען אַ וועלכע עס איז קראָם באַרויבט און אויסגעליידיקט. ס'איז דערגאַנגען דערצו, אַז דער מאַגיסטראַט האָט געמוזט ספּעציעל באַטראַכטן די פראַגע וועגן דעם קאַמף מיט די גנבות און רויבערייען.

די צווייטע גזרה איז געווען די מעשה מיט די קליינע הענדלער פון דער אַזויגערופענער האַלע, כמעט דורכאויס יידן. נאָך מיט אַ צייט פריער האָבן די פּוילישע מאַכטהאָבער אָנגעהויבן אַ קאַמפּאַניע קעגן די האַלע-קרעמער, כלומרשט צוליב סאַניטאַרע טעמים. דורך די השתדלותן פון די יידישע כלל-טוער האָט מען געפּרובט ווי עס איז אָפּשאַפן אָדער כאָטש אָפּשלעפּן די דאָזיקע גזרה, וואָס האָט געקענט רואינירן צענדליקער יידישע אָרימע פאַמיליעס. דעם 13 יאַנואַר האָט אָבער דער מאַגיסטראַט אָנגענומען אַן ענדגילטיקן באַשלוס אַרויסצווואַרפן די אָרימע הענדלער פון האַלע.

אויך די האָלצהענדלער האָבן געהאַט צו ליידן צוליב די אומאויפהערלעכע רעקוויזיציעס פון געהילץ און ברענהאָלץ און האָבן זיך משתדל געווען אָפּצושאַפן די דאָזיקע רעקוויזיציעס.

די סיכסוכים צווישן די קויפער און סוחרים צוליב די איינגעריסענע געלט האָבן זיך געשטאַרקט און די מאַכט האָט געפונען פאַר נייטיק אַריינצומישן זיך: זי האָט ערשטנס באַשטראָפט דערפאַר אַ ריי פערזאָנען און דאַן האָט זי דעם 6-טן פעברואַר אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג וועגן איינפירן די פּוילישע וואַליוטע, און אין אַלע רעגירונגס-אַנשטאַלטן איז פאַרבאָטן געוואָרן אָנצונעמען צאַרישע רובלס.

די ווילנער סוחרים האָבן אָבער צו יענער צייט געהאַט אויסצושטיין נאָך אַ פיל גרעסערע גזרה: מיטן הסכם פון דער אָרטיקער מאַכט לאָזן אַרויס די ווילנער פּוילישע בענק „געלט-באָנעס", וואָס די קרעמער זיינען אָבליגאַטאָריש מחויב צו נעמען, אָבער וועלכע האָבן אַ ווערט בלויז אין דער שטאָט ווילנע, און ניט די וואַרשעווער סוחרים און ניט די פּראָווינצער ווילן עס אָננעמען אַלס געלט.

דער גאַנצער ווילנער מסחר האָט דאַן באַזירט נאָר אויף שמוכלען פאַרשיידענע סחורות איבערן פראָנט—ק י י ן און פ ו ן קאָוונער ליטע. אָבער מיט רוסלאַנד איז געגאַנגען אַ שמוכל איבערן גלובאָקער פראָנט, און דעם 2-טן פעברואַר האָט די קאָנפערענץ ביים גענעראַל-קאָמיסאַר פאַר די מזרח-געביטן פאַראָרדנט אַוועקצושטעלן דאָרט ספּעציעלע וואַכן.

דעם 13 פעברואַר האָט זיך געעפנט דער באַן-פאַרקער ווילנע—דווינסק, וואָס האָט געווינלעך געשאַפן אַ נייעם טראַנזיט-פּונקט פאַר ווילנער סוחרים צו שמוכלען די סחורה קיין רוסלאַנד. דער שמוכל מיט רוסלאַנד איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע עקסיסטענץ-מקורים פאַר די סוחרים פון ווילנע און גאַנצן קאַנט. דען ניט ווילנע אַליין און ניט דער ווילנער קליינער ראַיאָן האָבן געדאַרפט און געקאָנט פאַרברויכן די מאַסע אַרטיקלען, וואָס פלעגן אַריינגעפירט ווערן פון וואַרשע און אַנדערע מקומות. און ווירקלעך פלעגן קומען גלובאָקער, סווירער, מינסקער א. ד. ג. אורחים פלעגט ווילנע לייזן, אַניט איז געוועזן טויט און די פרייזן פלעגן פאַלן.

גרינגער אָפּגעעטעמט האָבן צו יענער צייט די דראָגן-געשעפטן, ווייל דעם 17 פעברואַר איז אָפּגעשאַפט געוואָרן די גזרה, אַז די בעלי-בתים פון דראָגן-געשעפטן זיינען מחויב צו האַלטן עקזאַמען.

דעם 19 פעברואַר האָבן די ווילנער סוחרים דערלאַנגט אַ תביעה צו דער אייזנבאַן-דירעקציע, מען זאָל זיי באַצאָלן פאַר די געגנבעטע סחורות פון די וואַגאָנעס. אויך די האָלץ-סוחרים באַמיען זיך מיט אַלע מעגלעכקייטן אַרויסצוקריכן פון זייער קריזיס צוליב די אָפטע רעקוויזיציעס און דעם 28 פעברואַר שיקן זיי צוזאַמען מיט די מינסקער וואַלד-סוחרים אַ דעלעגאַציע קיין לאָנדאָן וועגן עקספּאָרטירן האָלץ פון דעם קאַנט קיין ענגלאַנד. אויך דערלאַנגען זיי דעם 24 פעברואַר אַ בקשה צו דער מאַכט וועגן פאַרלענגערן דעם מאָראַטאָריום אויף די וועלדער-קאָנטראַקטן, וועלכע זיינען שוין געהאַט אויסגעגאַנגען, אָבער צוליב די מלחמה-באַדינגונגען האָט מען זיי ניט געקאָנט אויסנוצן, אויך האָבן זיי דעם 12 מערץ זיך משתדל געווען, מען זאָל זיי ערלויבן צו פירן מיט זיך גרויסע סומען געלט.

אַ נייע צרה איז פאַר ווילנער סוחרים אַנטשטאַנען, ווען ס'האָט זיך דעם 15 מערץ געעפנט דער דירעקטער באַן-פאַרקער מינסק—וואַרשע און דערמיט האָבן ווילנער סוחרים פאַרלאָרן דעם גאַנצן מינסקער ראַיאָן מיט די גאַנצע קונדשאַפט דאָרטן. אַ גרויסער שטער צום מסחר איז אויך געווען, וואָס צוליב דעם פּוילישן מאַרש אויף קיעוו האָט מען געמאַכט שוועריקייטן פאַר ציווילע פערזאָנען ביי דעם פאַרקער אויף די באַנען; דעם 17-טן מערץ איז אַרויס אַ באַפעל, אַז אַחוץ אַ רייזע-שיין מוז מען האָבן אַ באַזונדערע מיליטערישע ערלויבעניש צו פאָרן מיט דער באַן, די דאָזיקע פאַראָרדענונג האָט אינגאַנצן אָפּגענומען ביי די ווילנער סוחרים די מעגלעכקייט צו פאָרן קיין וואַרשע אָדער אַנדערשוואו נאָך סחורה.

דעם 19 מערץ איז אַלס ענטפער אויף די פילע השתדלותן און אָנקלאָגעס מצד די סוחרים וועגן די שטענדיקע אומגעזעצלעכע

רעקוויזיציעס אַרויס אַ באַפעל פון גענעראַל-קאָמיסאַר, אַז רעקוויזיציעס קענען אויסגעפירט ווערן נאָר דורך דער ציווילער מאַכט.

לויט אָפיציעלע דאַטן פון 27-טן מערץ איז אין משך פון חודש מערץ אַרויסגעפירט געוואָרן קיין ליטע און ווייסרוסלאַנד סחורה אויף 74 מיליאָן מאַרק, ס'פאַרשטייט זיך אַליין, אַז אין דעם דאָזיקן סכום גייט ניט אַריין די סחורה אויף אַ סך צענדליקער מיליאָנען, וואָס איז אַרויסגעפירט געוואָרן פער באַן פון פוילן אין ליטע ד. ה. אייגנטלעך קיין ווילנע, די גרעסטע האַנדל-שטאָט אין ליטע, דורך שמוכל און איז דעריבער ניט דורכגעגאַנגען די אָפיציעלע קאָנטראָלע.

דער חודש מאַי האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ שטיקל פאַרלייכטערונג פאַרן סוחרישן קלאַס: ס'האָט זיך דעם 15-טן מאַי געעפנט אין ווילנע אַ אָפּטיילונג צו קאָנטראָלירן דעם האַנדל מיט אויסלאַנד און אַזוי אַרום וואָלטן די ווילנער סוחרים ביים אַריינפירן סחורה פון אויסלאַנד מער ניט דאַרפן ווענדן זיך נאָך ערלויבענישן קיין וואַרשע. אָבער די פּעולה דערפון איז בטל געוואָרן צוליב די נייע גזרות, וואָס האָבן זיך דאַן אָנגעהויבן: דעם 12-טן מאַי איז מען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און געכאַפּט אויף אַרבעט; טויזנטער מענטשן זיינען פאַרשפּאַרט געוואָרן אין אַ מין הויז-אַרעסט. די געשעפטן זיינען געשטאַנען פאַרמאַכט, די פּראָדוקטן זיינען ניט געוואָרן און דער יקרות און ספּעקולאַציע זיינען געשטויגן. דעם 25-טן מאַי איז שוין אָפּגעשטעלט געוואָרן דער פּאַסאַזשירן-פאַרקער אויף אַלע אייזנבאַן-ליניעס, וואָס פירן צו מינסק, און נאָך אין עטלעכע טעג אַרום, דעם 31-טן מאַי, האָט מען שוין אויפגעהערט אָנצונעמען באַן-משאות און פּריוואַטע טעלעגראַמעס פון ווילנע אין דער ריכטונג צו מזרח. די שטימונג אין שטאָט און אין עולם המסחר איז געוואָר שטאַרק געדריקט. עס זיינען אַרעסטירט געוואָרן אייניקע סוחרים, ווייל זיי האָבן איינגעוויקלט די פאַרקויפטע אַרטיקלען אין אַלטע צייטונגען, וועלכע זיינען ערשינען אין ווילנע פאַר דער צייט פון דער ערשטער באָלשעוויס::ישער אָקופּאַציע. ס'איז געווען קענטיק, אַז די מאַכט איז צערודערט און זי ציטערט פאַר עפּעס. דעם 4 יוני לאָזן זיך שוין הערן אין די ווילנער בלעטער גאַנץ אָפענע ידיעות וועגן דער גרויסער אָפענסיווע פון די באָלשעוויקעס אויף ווילנע. דעם 8 יוני זיינען פאָרגעקומען גרויסע האָלץ-רעקוויזיציעס, אין אייניקע זעגמילן האָט מען רעקווירירט צו 1000 קוּבּישע מעטער ברעטער. די האָלץ-סוחרים ווענדן זיך דעם 15-טן יוני צום גענעראַל-קאָמיסאַר מיט אַ בקשה וועגן אָפּשטעלן די רעקוויזיציעס און באַצאָלן פאַר דעם שוין רעקווירירטן געהילץ.

די שטענדיקע טענות פון די סוחרים קעגן די מוטוויליקע רעקוויזיציעס פון די באַאַמטע און מיליטער-לייט, האָבן ווידער געצוואונגען די מאַכט אַרויסצוגעבן דעם 27-טן יוני אַ פאַראָרדענונג ניט צו מאַכן קיין רעקוויזיציעס אויף אייגענער אחריות.

דער האַנדל האָט דערווײַלע אַלץ מער און מער געשטאָקט. דעם 20 יוני האָט זיך אָפּגעשטעלט די אַרבעט אין די בערשטפאַבריקן צוליב מאַנגל אין געלט. די שטימונג אין שטאָט איז געוואָרן אַלץ אומרואיקער, דער שונא האָט זיך אַלץ נעענטער צוגערוקט צו ווילנע און די כאַפּעניש אויף אַרבעט איז געוואָרן אַלץ אומדערטרעגלעכער. דעם 9 יולי האָבן זיך מכוח דעם געווענדט צו דער מאַכט הרב רובינשטיין און ד"ר וויגאָדסקי, אָבער דאָ האָבן זיי אָנשטאָט אַ באַרואיקונג דערהערט גאָר אַנדערע ווערטער: מען האָט זיי געגעבן אַ התראה, אַז מען וועט רעווידירן די קראָמען און בעקערייען און פאַר געפינען באַהאַלטענע ברויט, מעל, ווי אויך אַלערליי אַנדערע פּראָדוקטן, וועט מען גלייך דערשיסן, ווייל די לעצטע צוויי טעג האָט מען, לויט זייערע רייד, באַהאַלטן די סחורה און דערהויפּט, האָט געמוסרט זיי דער קאָמענדאַנט, טוען עס יידישע בעקער, די קריסטלעכע בעקערייען זיינען

אָפן. אין זעלבן טאָג האָט דער מאַגיסטראַט אָנגענומען אַ באַשלוס צו מאָביליזירן אַלע ווילנער איינוואוינער, דאָס האָט זעלבסטפאַרשטענדלעך אַרויסגערופן אַ גרויסע צערודערונג ביי דער יידישער באַפעלקערונג, וועלכע האָט אָפיציעל נאָך ניט גערעכנט זיך צו קיין מלוכה-בירגערשאַפט. אַלע האָבן פאַרשטאַנען, אַז אַרום ווילנע קומט פאָר עפּעס אויסערגעוויינלעכעס. דער גענעראַל-קאָמיסאַר האָט אָנגענומען מיטלען צו עוואַקואירן די פאַמיליעס פון די באַאַמטע, אייניקע רעגירונגס-אַנשטאַלטן זיינען שוין געווען גרייט צו דער עוואַקואַציע, דער טומל אין שטאָט צוליב דער פאָרשטייענדיקער סכּנה איז געווען אַזוי גרויס, אַז די מאַכט האָט געפונען פאַר נייטיק אַרויסצולאָזן אַ מעלדונג צו באַרואיקן דעם עולם.

די געשעענישן זיינען אָבער געלאָפן זייער האַסטיק: דעם 10 יולי איז איינגעפירט געוואָרן אין שטאָט קריגסצושטאַנד, דעם 12 יולי איז אַרויס אַן אויפרוף פון שטאָט-פּרעזידענט צו אַלע איינוואוינער נעמען זיך צום געווער און פאַרטיידיקן ווילנע פון שונא. אין זעלבן טאָג זיינען אָנגעקומען אין שטאָט אַ סך אַנטרונענע פון אומגעגנט. מען האָט דערפילט, אַז די טעג פון דער פוילישער מאַכט אין ווילנע זיינען געציילטע, און די סוחרים און הענדלער האָבן זיך אַנטזאָגט צו נעמען די שטאָטיקע געלט-באָנעס.

דעם 13 יולי איז ערקלערט געוואָרן אין ווילנע באַלאַגערונגס-צושטאַנד, אויך איז אין זעלבן טאָג אַרויס אַ באַפעל, אַז פאַר ניט אָננעמען קיין פויליש געלט וועט מען שטראַפירן מיט טורמע, אחוץ 40.000 מאַרק קנס. אין אַ צווייטער פאַראָרדענונג ווערט געמאָלדן, אַז מען מוז האַלטן אָפן די קראָמען, אונטער דער התראה פון 6 חדשים טורמע און 40.000 מאַרק קנס. דעם 13 יולי האָט זיך דער גענעראַל-קאָמיסאַריאַט איבערגעקליבן קיין גראָדנע און אַלע רעגירונגס-אַנשטאַלטן האָבן זיך עוואַקואירט.

די נאַכט פון 13 אויפן 14 יולי האָבן ווילנער יידן איבערגעלעבט אין גרויס פּחד און ניט אומזיסט: די אָפּטרעטנדיקע פוילישע חיילות האָבן פולשטענדיק צעראַבירט די יידישע קראָמען און געשעפטן פון דייטשע, רודניצקער, זאַוואַלנע און ::טעפנגאַס.

דער שעיר לעזאזל איז ווידער אַמאָל געוואָרן דער ווילנער יידישער סוחר.

דעם 14 יולי 1920 אַרום 12 בייטאָג איז ווילנע צום צווייטן מאָל פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי און אַרום 4 אַ זייגער אין זעלבן טאָג זיינען אויך אַריין די ליטווישע חיילות. די גאַנצע מאָנסבּילשע יידישע באַפעלקערונג, וועלכע איז געלעגן די לעצטע טעג באַהאַלטן, צוליב דער כאַפּעניש אויף אַרבעט, ווי אויך צוליב דער מורא ניט פאַרשלעפּט צו ווערן מיט געוואַלד פון ווילנע, ווי ס'האָט פּאַסירט מיט פיל יידן, האָט אַרויסגעשאָטן אויף די גאַסן. דאָס בילד-וואָס זיי האָבן פאַר זיך דערזען, די צעראַבירטע יידישע קראָמען און האָב און גוטס, איז געווען שרעקלעך, אָבער מ'האָט זיך געטרייסט כאָטש דערמיט, וואָס מ'איז בלויז אָפּגעקומען מיט מאַטעריעלע היזקות.

דער 14 יולי האָט געבראַכט דעם סוחרישן קלאַס נאָך פיל אַנדערע גרויסע שאָדנס, אין וועלכע עס זיינען שוין ליידער געווען דירעקט שולדיק אויך אַ טייל פון דער אָרימער יידישער באַפעלקערונג, דהיינו: די אַלע פראַכטן און באַן-משאות פון ווילנער סוחרים, וואָס האָבן זיך געפונען אויף דער באַן-סטאַנציע און טישקעוויטשעס „באַן-צווייג" זיינען מאָמענטאַל, ווי די פּאָליאַקן זיינען אַרויס און די שטאָט איז געבליבן אָן וואָסער ניט איז מאַכט, באַפאַלן געוואָרן פון טויזנטער מענטשן, בתוכם אויך יידן, איבערהויפּט פון נאָוויגראָדער קוואַרטל, און מען האָט אָנגעהויבן צו שלעפּן ווער וואָס און וויפיל מ'האָט געקאָנט: זעק מעל, זאַלץ, קעסטלעך פלוימען, מאַנופאַקטור, שיך א. ד. ג.

אויך איז פאַר פיל סוחרים אַנטשטאַנען אַ אומדירעקטע צרה: פיל פון זייערע איינגעקויפטע סחורות זיינען פאַרבליבן אין

ווארשע אָדער גאָר צעראַבירט געוואָרן אונטערוועגנס. אויך זיינען א סך סוחרים אליין געבליבן אָפּגעריסן פון ווילנע און, ניט האָבנדיק ביי זיך קיין פרייע געלט, איז זיי אויסגעקומען צו ליידן פיל צרות אין דער פרעמד. מיט איין וואָרט, די צערודערונג אין שטאָט איז געווען אין לשער און דער פועל-יוצא דערפון איז געווען, אַז אַלע סחורות, איבערהויפּט לעבנסמיטלען, זיינען פאַרשוואונדן געוואָרן פון די קראָמען.

די לאַגע איז אָבער געוואָרן נאָך ערגער צוליב די פיל באָלשעוויסטישע באַפעלן און פאַראָרדענונגען. דעם 19 יולי איז די שטאָט ערקלערט געוואָרן אין באַלאַגערונגס-צושטאַנד און ס'איז פאַרווערט געוואָרן דער ארויספאָר אָן א ספּעציעלער ערלויבעניש. אויך איז איינגעשטעלט געוואָרן א אָבליגאַטאָרישער אָפיציעלער געלטקורס פאַר אַלע קרעמער און סוחרים: 2 פוילישע מאַרקן 1 סאָוועטישער רובל. דאָס האָט גלייך אָוועקגעהרגעט אַלע סוחרים: פאַרקויפן די סחורה איז געווען אוממעגלעך צוליבן געלטקורס און באַהאַלטן די סחורה האָט מען ריזיקירט מיטן לעבן.

אויך די קליינע הענדלער, האָבן צוליבן פאַרבאָט ארויסצופאָרן פון ווילנע ניט געהאַט די מעגלעכקייט צו טרייבן זייער קליינעם מסחר מיטן דאָרפישן פויער, ווייל פאָרן אין דאָרף צום פויער האָבן זיי ניט געטאָרט, און דער פויער האָט ווידער ניט געקאָנט קומען קיין ווילנע, ווייל אונטערוועגנס פלעגט מען צונעמען ביי אים די פערד. אין דער זעלבער צייט האָבן זיך געפונען אין שטאָט מענטשן, וועלכע האָבן צוליב געוויסע פּאָליטישע צילן, געשטעלט זיך די אויפגאַבע צו בונטעווען די סאָלדאַטן פון דער רויטער אַרמיי און דערביי האָט מען ווידער אויסגעשטעלט די יידישע קרעמער: מען האָט אין איינער א פוילישער קאָנדיטעריי אויפן ראָג דייטשע און טראָקער גאַס פאַרקויפט די רויטע אַרמייער צו גאַנץ ביליגע פרייזן טיי מיט זעמל און דערביי שטילערהייט געהעצט זיי קעגן יידן, אַז זיי באַהאַלטן דאָס עסן און ספּעקולירן, וואַרפן דאָס סאָוועטישע געלט א. ד. ג. אין שטאָט איז צוליבדעם געוואָרן אומרואיק, באַזונדערס צווישן די סוחרישע קרייזן, ביז וואַנען די מאַכט האָט זיך געמוזט אריינמישן און ארויסגעבן א שטרענגע פאַראָרדענונג וועגן העצן די סאָלדאַטן.

באַלד אָבער האָבן זיך אָנגעהויבן נאָך גרעסערע גזרות אויפן סוחרישן קלאַס, אין צוזאַמענהאַנג מיטן דורכפירן די סאָציאַליזאַציע פון די אַלע ווילנער געשעפטן: דעם 19 יולי איז ארויס א באַפעל, אַז אַלע סוחרים און פאַבריקאַנטן זיינען מחויב צו פאַררעגיסטרירן אַלע מאַטעריאַלן, וועלכע זיינען נייטיק פאַר די באַדערפענישן פון דער אַרמיי; ס'מוזן אויפגעגעבן ווערן אַלע מעדיקאַמענטן, דעזינפעקציע-אַרטיקלען, לעדער, האָלץ, מעטאַלן, פאַרביקע מעטאַלן, האַנטווערקער-אינסטרומענטן, טעקסטיל-שטאָפן, פאָרניטור און כל המינים פורוואַרג און פערד; די אייגנטימער וויינען מחויב געווען צוצושטעלן די ידיעות אין משך פון 48 שעה; די פאַבריקן, וואָס האָבן געאַרבעט פאַר מיליטער, האָבן געדאַרפט צושטעלן אויך ידיעות וועגן די רויע שטאָפן און באַהייצונגס-מאַטעריאַלן אין פאַרלויף פון 48 שעה. אויך האָט מען געמוזט רעגיסטרירן אַלע שרייב-מאַשינעס.

דעם 20 יולי האָבן זיך צוליבן שטייגנדן יקרות די האַנדלס-אָנגעשטעלטע געהעכערט זייער געהאַלט אויף 100 פראָצ., נאָר דער ריכטיקער געזעץ וועגן סאָציאַליזאַציע איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן דעם 22 יולי. לויט דעם דאָזיקן באַפעל האָבן זיך אין אַלע האַנדלס-אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען געמוזט אָרגאַניזירן אַרבעטער-קאָמיטעטן, די קאָמיטעטן ווידער האָבן געמוזט רעגיסטרירן דעם גאַנצן אייגנטום פון פאַבריק, סקלאַדן, קראָמען א. ד. ג. צוזאַמען דערמיט איז פאַרבאָטן געוואָרן אָוועקצונעמען און קאַליע צו מאַכן דאָס אייגנטום פון די אונטערנעמונגען. אַזוי אַרום זיינען די בעלי-בתים פאַקטיש באַזייטיקט געוואָרן פון זייערע געשעפטן

און פאַבריקן. זיי זיינען אָבער אין דער זעלבער צייט יאָ פאַרבליבן בעלי-בתים צו צאָלן זייערע אָנגעשטעלטע די אויף 100 פראָצ. געהעכערטע שכירות.

דעם 23 יולי איז ארויס א דעקרעט וועגן א 8 שעהדיקן אַרבעטסטאָג אין אַלע געשעפטן און פאַבריקן. צוליב דעם, וואָס די רעגיסטראַציע פון די סחורות אין די געשעפטן, לויטן אויבנדערמאָנטן באַפעל, האָט זיך ניט איינגעגעבן, ווייל אין די קראָמען זיינען קיין סחורות ניט פאַרבליבן, איז ארויס א צווייטע פאַראָרדענונג, אַז אַלע אייגנטימער פון די געשעפטן זיינען מחויב אריינצוטראָגן צוריק אין זייערע קראָמען אַלע באַהאַלטענע סחורות אין א משך פון 24 שעה; אויף אַלע סחורות מוזן אָנגעוויזן ווערן די פרייזן, וועלכע טאָרן ניט געהעכערט ווערן לגבי די פרייזן פון דעם 13 יולי, ד. ה. איידער די באָלשעוויקעס זיינען אריין אין ווילנע; און אויסגערעכנט ווערן דאַרפן די פרייזן לויטן קורס, פאַרשטייט זיך, פון 2 פוילישע מאַרקן—1 סאָוועטישער רובל. פאַרן עובר זיין דעם באַפעל קומט ערשטנס קאָנפיסקאַציע פון דער סחורה און פאַרמעגן, דערצו אויך שיסן. ניט פאַרלאָזנדיק זיך אָבער אינגאַנצן אויף די קרעמער, אַז זיי וועלן ווירקלעך אויפגעבן זייערע אַלע באַהאַלטענע סחורות, איז ארויס נאָך א באַפעל, וועלכער איז שוין חל געווען ניט נאָר אויף סוחרים, נאָר אויף אַלע בירגער, לויט וועלכן אַלע איינוואוינער פון שטאָט זיינען מחויב מודיע צו זיין דער מאַכט וועגן די באַהאַלטענע סחורות און פראָדוקטן. דעם זעלבן טאָג, ד. ה. דעם 23 יולי איז די מאַכט איבערגעגאַנגען פון באַפעלן צו מעשים און מען האָט רעקווירירט גאָר דאָס פאַפיר פון ווילנע, אחוץ דעם באַהאַלטענעם. ס'איז אויך פאַרבאָטן געוואָרן אריבערצופירן פאַפיר פון איין אָרט אין צווייטן. אויך איז אין זעלבן טאָג פאַרבאָטן געוואָרן צו פאַרקויפן לעדערוואַרג. צוזאַמען דערמיט איז פאַראָרדנט געוואָרן צו רעגיסטרירן אין א משך פון 48 שעה אַלע פייער-שראַנקען.

די רעקוויזיציעס זיינען דורכגעפירט געוואָרן דורך דריי אינסטאַנציעס מיט אַמאָל: דורכן „רעוואָקאָם", קאָמענדאַנטור און „טשוסאָסנאַבאַרם" („אויסעראָרדנטלעכער קאָמיטעט צו באַזאָרגן די אַרמיי"); אין טייל געשעפטן האָט מען רעקווירירט די סחורה אינגאַנצן, מיט אַמאָל, און אין אַנדערע נאָר טיילוויז. די פאַרמאַכונג פון די געשעפטן האָט ארויסגערופן א גרויסע פאַרביטערונג צווישן די האַנדלס-אָנגעשטעלטע, וועלכע זיינען געבליבן אָן אַרבעט. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט איז צונויפגערופן געוואָרן א באַראַטונג צו באַקלערן דעם ענין, ווי אַזוי די רעקוויזיציעס מיט די סאָציאַליזאַציעס זאָלן פאָרט דורכגעפירט ווערן און די האַנדלס-אָנגעשטעלטע זאָלן דאָך ניט ליידן און קענען פאָדערן ביי די בעלי-בתים די שכירות, איז מען געקומען צו אַזאַ אויסוועג: די רעקוויזיציעס זאָלן פאַרטיילט ווערן פּלאַנמעסיק און פּראָפּאָרציאָנעל לויט דעם סכום סחורה, וואָס געפינט זיך אין יעטווידער געשעפט; אָבער כדי צו וויטן געגנוי דעם דאָזיקן סכום, האָט מען איבערגעגעבן די רעגיסטראַציע פון די סחורות ניט די בעלי-בתים, נאָר די פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען. דער פועל-יוצא דערפון איז געווען, אַז פּאַקטיש איז אַלץ געבליבן ווי פריער, ד. ה. די סחורה פון געשעפט אַלס רעגיסטרירטע האָט דער בעל-הבית ניט געטאָרט פאַרקויפן. רעקווירירט האָט מען טאָג טעגלעך, די פּאָליצעס זיינען געוואָרן אַלץ ליידיקער, אָבער כל-זמן אין געשעפט האָט זיך געפונען פאַר א שילינגער סחורה, האָט דער סוחר זיך גערעכנט פאַר א אייגנטימער און געמוזט האַלטן זיין גאַנצן שטאַט אָנגעשטעלטע און צאָלן זיי שכירות לויט די נייע טאַריפן. דערצו נאָך זיינען די סוחרים ניט געווען זיכער, אַז מען זאָל זיי יעדע מינוט ניט אַרעסטירן אַלס בורזשויען און ספּעקולאַנטן.

דעם 28-טן יולי איז ארויס א באַפעל צו פאַררעגיסטרירן אַלע ספּירט- און ויין-זאַפּאַסן, ווי אויך אַלע פאָטאָגראַפישע אַפּאַ-

ראַטן און אַלע ניי-מאַשינען, וועלכע האָבן זיך געפונען סיי ביי פּריוואַטע מענטשן סיי ביי האַנטווערקער. אַחוץ די אַלע דירעקטע גזרות איז געווען דאַן נאָך אַ צרה, וואָס האָט ממש דערדריקט די אָרימע באַפעלקערונג: די צרה מיט געלט. טאָמער האָט דער מיטעלער אָדער געמיינער מאַן שוין געהאַט אַ ביסל פּוילישע אַסיגנאַציעס, זיינען זיי דאָס רוב געווען צעריסענע אָדער צעדריבלטע. אָבער סיי דער פּויער סיי דער קרעמער האָט געפאָדערט דווקא „קנאַק", און אַזוי ווי פאָרערן דאָס אָפּן, האָט געשמעקט מיט סכנת-נפשות, איז אויך דער גאַנצער קליינער האַנדל פּאַראַליזירט געוואָרן. צוליבדעם האָבן די סוחרים דעם 28-טן יולי צונויפגערופן אַ פאַרזאַמלונג און אַרויסגעטראָגן אַ באַשלוס, מען זאָל אין אַלע געשעפטן אָננעמען צעריסענע געלט, אַניט וועט דער סוחרים-פאַראיין אַליין פאַרעפנטלעכן אין דער פּרעסע די נעמען פון די, וואָס זיינען עובר אויף דעם באַשלוס. אויך איז באַשלאָסן געוואָרן צו ווענדן זיך צום ביסקופּ, ער זאָל פון זיין זייט ווירקן, אַז די פּויערים זאָלן אויך נעמען צעריסענע געלט. אויך די סאָוועטישע מאַכט האָט דעם 1-טן אויגוסט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז די, וואָס אַנטזאָגן זיך צו נעמען סאָוועטיש געלט און אָנגעריסענע, וועלן געמשפּט ווערן ווי שפּיאָנען און מ'וועט דערפאַר שיסן. און ווירקלעך האָט מען דעם 10-טן אויגוסט געמשפּט און דערשאָסן אַ יידישן סוחר פאַר אַרויפשרויפן די פּרייזן און וואַרפן דעם קורס פון סאָוועטישן געלט. דעם 5-טן אויגוסט האָט מען אַרעסטירט אַ סך „בירזשעוויקעס" פאַר פאַרנעמען זיך מיט ביטן געלט.

מיט איין וואָרט, די סאָוועטישע רעגירונג אין ווילנע האָט זיך באַמיט מיט אַלע כוחות און מיט אַ צוגעאײַלטן טעמפּ, ווי ווייט מעגלעך צו פּראָלעטאַריזירן די שטאָט, גאָרניט פילנדיק, אַז אירע טעג אין ווילנע זיינען געציילטע. אדרבא, דעם זעלבן 5-טן אויגוסט האָבן זיך אונטער דער השגחה פון „סאָוונאַרכאָז" און פאַבריק-קאָמיטעט געעפנט אַ סך פאַבריקן, ווי צ. ב. פון וואַטע, לעדער, טעקסטיל, דעקעס א. ד. ג. דעם 9-טן אויגוסט איז ווידער אַרויס אַ פאַראָרדענונג צו רעגיסטרירן אַלע מילן, אַפילו די קליינע, אונטער דער התראה פון קאָנפיסקאַציע און באַשטראָפונג.

אַדאַנק די מפּלות, וואָס די רויטע אַרמיי האָט אָבער געליטן אין פּוילן, האָט די ליטווישע רעגירונג אָנגעהויבן צו פאָדערן מיט מער דרייסטקייט, אַז די באָלשעוויקעס זאָלן פאַרלאָזן ווילנע לויט זייער אָפּמאַך אין מאָסקווע און דעם 10-טן אויגוסט איז אַרויס אַ באַפעל צו עוואַקואירן ווילנע ביזן 1-טן סעפּטעמבער לויטן געשלאָסענעם טראַקטאַט מיט די ליטווינער. די לאַגע האָט זיך אָבער צוליב דעם נאָך מער פאַרערגערט, ווייל אין צוזאַמענהאַנג מיט דער פאַראָרדנטער עוואַקואַציע איז אַרויס אַזאַ באַפעל: 1) אַלע רוי-מאַטעריאַלן און פאַרטיקע פּראָדוקטן פון די פאַבריקן, געשעפטן, סקלאַדן וכדומה, וועלכע זיינען רעגיסטרירט, געהערן צו דער סאָוועטישער מאַכט; 2) די פּראָדוקציע אויף די פאַבריקן ווערט געפירט דורך די אייגנטימער אונטער דער קאָנטראָלע פון די פאַבריק-קאָמיטעטן; 3) כּדי צו זיכערן די אַרבעט ביזן 1-טן סעפּטעמבער גיבן די פאַבריק-קאָמיטעטן אַרויס די אַרבעטער רעזערוו, ס'זאָל קלעקן די אַרבעט ביז דעם דאָזיקן טערמין; 4) דער פאַרמעגן פון פּריוואַטע פּערזאָנען, וואָס זיינען ניט רעגיסטרירט, געפינט זיך אונטער דער שמירה פון דער סאָוועטישער מאַכט, פאַר באַהאַלטן און ניט רעגיסטרירן סחורה ווערט מען שטרענג באַשטראָפט. ווי ס'איז צו זען פון דעם דאָזיקן באַפעל, האָט זיך די סאָוועטישע מאַכט געשטעלט אַ אויפגאַבע צוזאַמען מיט דער עוואַקואַציע פון ווילנע אויך מיטנעמען מיט זיך און אַרויספירן אַלע סחורות, פאַבריקאַטן און וואָס נאָר עס לאָזט זיך אַרויספירן. כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס מ'האָט דאַן דערציילט, אַז ווען איינער פון די יידישע פאָרשטייער, דער שטאָט-מגיד

הרב קראַקאָווסקי האָט זיך געווענדט צו דעם פאָרזיצער פון דער עוואַקואַציאָנעלער קאָמיסיע, ה' משה ראַפּעס, ער זאָל רחמנות האָבן אויף ווילנער יידן און זען ניט אַלץ אַרויסצופירן, האָט ער אים געענטפערט, אַז ווען מען זאָל קענען אַרויספירן די מויערן פון ווילנע, וואָלט מען זיי אויך אַרויסגעפירט.

אָבער דערמיט אַליין איז דאָס נאָך ניט געווען געענדיקט: פאַר דער באָלשעוויסטישער מאַכט איז געווען נאָך ווייניק אַרויסצופירן די סחורה פון ווילנער געשעפטן און פאַבריקן; מ'האָט געוואָלט מיטנעמען מיט זיך אויך די סוחרים און פאַבריקאַנטן גופא אַלס ערבניקעס, האָט מען גענומען מאַכן אויף זיי ביינאַכט אָבלאַוועס און מאַסנווייז אַרעסטירן. די ווילנער טורמעס זיינען פול געוואָרן מיט יידישע קרעמער, פּאָדריאַדטשיקעס און פאַבריקאַנטן. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז די סוחרים און הענדלער האָבן זיך באַהאַלטן ווער אונטער שטאָט, ווער אין די דערבייאיקע שטעטלעך, וועלכע זיינען שוין געווען פאַרנומען, און ווער ס'איז אַנטלאָפן גאָר קיין קאָוונע. אויך אַ סך ווילנער סוחרים, וועלכע זיינען נאָך פיל צרות און מאַטערנישן דעם 2-טן אויגוסט צוריקגעקומען דורך דאַנציג און קאָוונע פון וואַרשע קיין ווילנע, האָבן איצט, סך-הכל אין אַ וואָך אַרום, געמוזט ווידער פאַרלאָזן זייער היים, האָב און גוטס, כּדי ניט מיטגעשלעפּט צו ווערן דורך די באָלשעוויקעס.

ווי שלעכט ס'איז ניט געווען, האָט דאָך די ידיעה, אַז די באָלשעוויקעס פאַרלאָזן ווילנע, געווירקט, און דעם 12-טן אויגוסט האָט געפּלאַצט דער יקרות. די ביינאַכטיקע אָבלאַוועס אויף די ווילנער יידישע סוחרים און די פיל אַרעסטן האָבן אָנגענומען אַזאַ מאַסן-כאַראַקטער, אַז די ווילנער יידישע קהילה האָט זיך דעם 16-טן אויגוסט געווענדט צו דער ליטווישער מאַכט, זי זאָל פועלן צו באַפרייען די אַרעסטירטע יידישע סוחרים. אין לעצטן נומער פון יידישן באָלשעוויסטישן אָרגאַן „די רויטע פאָן" פון 23-טן אויגוסט טריאומפירט נאָך די רעדאַקציע אין אַ אַרטיקל, וואָס די לוקישקער טורמע איז אָנשטאָט די באַפרייטע פּאָליטישע פאַרברעכער „איבערפילט געוואָרן פון ספּעקולאַנטן", ד. ה. פון יידישע סוחרים.

דערצו נאָך האָט די באָלשעוויסטישע מאַכט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע אייגנטימער פון געשעפטן און פאַבריקן מוזן ניט שפּעטער, ווי ביז דעם 26 אויגוסט ד. ה., פאַר זייער פאַרלאָזן ווילנע, איינצאָלן פאָראויס זייערע אַרבעטער און אָנגעשטעלטע פאַר אַ האַלב יאָר שכירות, אָבער צוליב די גרויסע מפּלות פון דער באָלשעוויסטישער אַרמיי איז די עוואַקואַציע פון ווילנע דורך די רויטע פאָרגעקומען מיט עטלעכע טעג פריער. און בעת ס'איז אָפּגעגאַנגען דער לעצטער באָלשעוויסטישער צוג פון ווילנע, האָבן אים די ליטווינער אָפּגעשטעלט אין נאָוואָווילייסק, אַרומגערינגלט אים און באַפרייט אַלע ווילנער אַרעסטירטע יידישע סוחרים און ערבניקעס.

דעם 26 אויגוסט פאַרנאַכט האָבן די אַנטרונענע יידישע סוחרים, וועלכע האָבן זיך באַהאַלטן פון די באָלשעוויקעס אין ניעמענטשין, וואָס האָט זיך געפונען אונטער די ליטווינער, דערהערט אַ גאַנץ ווייטן אָפּקלאַנג פון אַ האַרמאַטן-שיסעריי. מען האָט ניט געוואוסט, וואָס זאָל דאָס באַטייטן: אפשר אַ געראַנגל מיט די רויטע? אָבער אויף מאָרגן פרי האָבן עקסטרע שלוחים פון ווילנע אָנגעזאָגט, אַז ווילנע איז שוין פאַרנומען פון די ליטווינער און די נעכטיקע האַרמאַטן-שיסעריי איז געווען אַ 21 מאָליקער סאַליוט לכבוד אויפהענגען די ליטווישע פאָן, אויפן שלאָסבאַרג. אין אַ פריילעכער שטימונג האָבן זיך די באַהאַלטענע יידישע סוחרים אומגעקערט צו זיך אַהיים קיין ווילנע.

V.

אַ גליק איז געשען אַלע ווילנער סוחרים, וואָס די באָלשעוויקעס זיינען געגייט געווען צו פאַרלאָזן ווילנע מיט איינִיקע טעג פריער פאַר דעם אָפיציעל באַשטימטן טערמין, ווייל אַניט — וואָלטן די אַלע פאַרחתמעטע און פאַררעגיסטרירטע סחורות און פּראָדוקטן אַרויסגעפירט געוואָרן ביז צום גרונד, ווי ס׳האָט פּאַסירט מיט די זאַכן, וועלכע זיי האָבן באַוויזן אַרויסצופירן. און דאָך האָט זיך אַפילו נאָך דעם 26 אַוגוסט 1920, ווען ווילנע איז פאַקטיש פאַרנומען געוואָרן דורך די ליטווינער, דער ווילנער מסחר געפונען אין אַ שווערן מצב. ערשטנס זיינען די ווילנער געשעפטן, די קאָאָפּעראַטיוון בתוכם, באַדייטנד אויסגעליידיקט געוואָרן צוליב די אומגעהייערע באָלשעוויסטישע רעקוויזיציעס; צווייטנס איז ווילנע אָפּגעשלאָגן געוואָרן פון אַלע פּראָווינציעלע אורחים, וואָרים צוליב דעם, וואָס די גאַנצע ווילנער פּראָווינץ איז פאַרנומען געוואָרן דורך די ליטווינער מיט צוויי וואָכן פריער, ווי ווילנע גופא, האָבן זיך די פּראָווינציעלע סוחרים דערווייל צוגעוויינט צו ליפערן די סחורות דורך פּאָניעוועזש — קאָוונע — קיבאַרט, ד. ה. דירעקט פון ערשטן מקור און זעלבסטפאַרשטענדלעך ביליגער ווי ביים ווילנער סוחר, וועלכער האָט נאָכן פאַרנעמען די שטאָט דורך די ליטווינער, אַליין אויך געמוזט פאָרן איינקויפן די סחורה אין קאָוונע — קיבאַרט; דריטנס, מיטן אַריבערגיין פון ווילנער קאַנט צו די ליטווינער, אָפּגעשניטן פון וואַרשע, האָט דער ווילנער סוחר, זייענדיק אָפּהענגיק פון קאָוונע — קיבאַרט, אַלס איינציקן מקור פון סחורה, געמוזט צופּאַסן זיך צו דער נייער דייטשער וואַליוטע, וועלכע איז לויטן דאַמאָלסטדיקן קורס געשטאַנען פינף מאָל אַזוי הויך ווי די פּוילישע. דערצו נאָך זיינען די קאָוונער און קיבאַרטער אַנגראָסיסטן געווען איינגעאַרבעט מיט די דייטשע פירמעס און זיי האָבן באַקומען די סחורה דירעקט פון דייטשלאַנד, אין דער צייט ווען דעם ווילנער סוחר איז שוין אויסגעקומען צו קויפן פון דער צווייטער האַנט ביים קאָוונער סוחר. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז דער ווילנער סוחר האָט ניט געקאָנט קאָנקורירן מיטן קאָוונער און אַלע פּראָווינציעלע סוחרים זיינען פאַר ווילנע געגאַנגען פאַרלאָרן. דערצו נאָך האָט ווילנ׳ פאַרמאָגט אַביסל איבערגעבליבענע סחורות, וועלכע זיינען איינגעקויפט געוואָרן נאָך פאַר די פּאָליאַקן אין וואַרשע און געקאָסט באַדייטנד טייערער, ווי די דייטשע פאַבריקאַטן, וועלכע זיינען באַצויגן געוואָרן דורך קאָוונע-קיבאַרט. צ. ב. לעדער, קערן־ זיי האָבן געקאָסט דאַן אין וואַרשע 350 מאַרק אַ פונט און אין קאָוונע 50 אָסט-מאַרקן, וואָס ס׳האָט אויסגעמאַכט לויטן קורס 250 מאַרק אַ פונט. פיל ווילנער סוחרים האָבן אַזוי אַרום צוגעלייגט אַ סך געלט צו זייערע פאַרבליבענע לאַגערן סחורה.

די לאַגע פון ווילנע אַלס אַ האַנדלס-שטאָט האָט געראַטעוועט נאָר דאָס, וואָס די ליטווישע רעגירונג האָט באַשלאָסן צו מאַכן ווילנע פאַר דער רעזידענץ פון ליטע. דאָס האָט באַוואויגן אַלע גרויסע קאָוונער ווי אויך אויסלענדישע פירמעס אַריבערצוקלייבן זיך קיין ווילנע, מען האָט אָנגעהויבן געבן גרויסע אָפּטרעטגעלט די ווילנער סוחרים פאַר זייערע געשעפט-לאָקאַלן און צוזאַמען דערמיט האָבן די בעלי-בתים פון די הויפן אָנגעהויבן אויך פון זייער זייט פאָדערן אומגעהייערע דירה-געלט פאַר די קראָמען. אַ געוויסער שטער אין מסחר איז געווען די שענדלעכע ספּעקולאַציע מיט די צעריסענע פּוילישע געלט, וועלכע מען פלעגט דאַן בודק זיין ביז חלשות. אין עולם המסחר האָט מען ניט געוואָלט האַלטן קיין צעריסענע געלט, ווייל אין קיבאַרט פלעגן די דייטשע „בירזשעוויקעס" ניט וועלן עס טוישן. אַלנפאַלס, פלעגט מען צאָלן פאַר „ריס" אַ נידעריקערן קורס.

ס׳איז אויך ווערט צו פאַרצייכענען דעם אָנפאַל, וואָס איז דעם 1 סעפּטעמבער פאָרגעקומען אַרום „האַלע" דורך באַוואָפנטע

קריסטלעכע שיכּורים, אַ סך יידישע הענדלער האָט מען צעשלאָגן און בכלל געוואָרפן אַ מורא אויף זיי.

די ליטווישע ממשלה האָט זיך אויסגעצייכנט פון אַלע איבעריקע מלוכה-מאַכטן דערמיט, וואָס זי האָט איבערהויפּט ניט אַרויסגעגעבן קיין פאַראָרדענונגען. ס׳איז געווען פונקט ווי אין שלום-צייט, מען האָט זיך געפילט פריי, הגם אַ סך האָבן זיך באַקלאָגט און געטענהט, אַז וואָס איז די פּעולה פון דער פרייהייט, ווען ס׳איז ניטאָ קיין פּרנסה. דעם 8-טן סעפּטעמבער האָט די ליטווישע קאָמענדאַנטור מודיע געווען, אַז אַלע פּערזאָנען, וועלכע באַזיצן ליטווישע אָדער אָבּאָסט-פּעסער קענען פאָרן אָן רייזע-שיינען. דעם 15-טן סעפּטעמבער האָט זיך שוין דער באַן-מיניסטעריום אַריבערגעקליבן פון קאָוונע קיין ווילנע. אַדאַנק דעם, וואָס דאָס פאָרן אויף די באַנען איז געווען פראַנק און פריי און גענוג באַקוועם, ווייל אויף דער ליניע ווילנע — קאָוונע — קיבאַרט פלעגן קורסירן צוויי צוגן און מען האָט געקאָנט אַרויספאָרן אין דערפרי פון ווילנע און ביינאַכט קומען צוריק פון קיבאַרט מיט איינגעקויפטע סחורות אָן שום שטערעניש און רעקוויזיציעס, האָט דער גאַנצער שמוכל אַלס אַזעלכער געפּלאַצט פון זיך אַליין. וואָרים יעטווידער, זאָגאַר קליינער סוחר, האָט געקאָנט גאַנץ לייכט באַוויזן צו באַקומען סחורה אין איין טאָג און ניט דאַרפן אָנקומען צו אַ צווייטער האַנט און איבערצאָלן. דער געוויינלעכער פאַרדינסט פון אַ אַנגראָסיסט צו יענער צייט איז געוואָרן אַ נאָרמאַלער, בסך-הכל 5 פּראָצענט, ווי אין שלום-צייט. אַדאַנק דעם אַליין זיינען אַלע אַרטיקלען פון טאָג צו טאָג ביליגער געוואָרן און דער מסחר האָט ביסלעכווייז אָנגענומען די פאָרמען און כאַראַקטער פון די פאַר-מלחמה-יאָרן. איבערהויפּט איז דאַן געווען גרויס דער מסחר מיט זאַלץ, וואָס מען פלעגט וואַגאָנעסווייז פירן צו גלובאָקע און פון דאָרט אַריבערשמוכלען קיין רוסלאַנד.

ערשט אָנהייבנדיק פון 13-טן סעפּטעמבער האָט דער מיניסטעריום פאַר פינאַנסן, האַנדל און אינדוסטריע אָנגעהויבן אַריינציען אויך די נייע באַפרייטע ווילנער געביטן אונטער די כללים פון דער אַלגעמיינער ליטווישער געזעצגעבונג וועגן האַנדל און אינדוסטריע: ס׳איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן פאָלגנדיקע פאַראָרדענונג:

אַלע באַזיצער אָדער פאַרוואַלטער פון אינדוסטריעלע אַנשטאַלטן (פאַבריקן, זאַוואָדן, האַנטווערקער-וואַרשטאַטן און אַנד.) וועלכע געפינען זיך אין די ערטער, וואָס זיינען באַפרייט פון דער רוסישער און פּוילישער אָקופּאַציעס, און וועלכע באַנוצן זיך מיט געדונגענע אַרבעטס-הענט זיינען מחויב צו פאַררעגיסטרירן זיך אין דער קאַנצעלאַריע פון דעם באַפולמעכטיקטן פון דעם מיניסטעריום פאַר פינאַנסן, האַנדל און אינדוסטריע, אין דער שטאָט ווילנע — ביזן 25-טן סעפּטעמבער, אין די אויעזדן ביזן 9 אָקטאָבער. זיי דאַרפן אַרויסנעמען געהעריקע רעגיסטראַציאָנעלע קוויטאַנציעס.

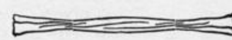
ביים רעגיסטרירן זיך דאַרפן זיי אָנווייזן די פאָלגנדע ידיעות:

1) דער נאָמען פון דער פירמע אָדער אַנשטאַלט. 2) וועלכע אַרבעטן ווערן אויסגעפירט, וועלכע פּראָדוקטן ווערן געמאַכט. 3) גענויער אַדרעס פון דער אונטערנעמונג. 4) ווער האָט אַריינגעלייגט קאַפּיטאַל (איין פּערזאָן, אַקציאָנס-געזעלשאַפט, קאָמפּאַניע אויף פּאַיעס, פולשטענדיקע קאָמפּאַניע און אַנד). 5) אַדרעס פון דעם אייגנטימער, און פאַר קאָמפּאַניעס און אַקציאָנס-געזעלשאַפטן — אַדרעס פון דעם פאַראַנטוואָרטלעכן דירעקטאָר. 6) די גרויס פון דעם גרינדונגס-קאַפּיטאַל אין רובלס (אין גאָלד-וואַליוטע). 7) פּראָדוקטיוויטעט פון דער אונטערנעמונג (דער סכום פון די פאַבריקאַטן אָדער פון אויסגעפירטע אַרבעטן אין חודש) ביז דער מלחמה 1914 יאָר. 8) פּראָדוקטיוויטעט פון דער אונטערנעמונג ביז דער רוסישער אָקופּאַציע דעם 14 יולי 1920 יאָר. 9) די איצטיקע פּראָדוקטיוויטעט פון דער אונטערנעמונג. 10) ביז וועלכער גרויס קען שטייגן די פּראָדוקטיוויטעט לויט די טעכנישע מיטלען פון דער אונטערנעמונג? 11) פון וואַנען פלעגט די אונטערנעמונג באַקומען רוי-וואַרג און מאַטעריאַלן? 12) וואוהין פלעגן פאַרקויפט ווערן די פּראָדוקטן ביז דער רוסישער אָקופּאַציע (אויפן אינווייניקסטן פּריוואַטן מאַרק, אין אויסלאַנד, אָדער זיי פלעגן אָפּגעגעבן ווערן דער מלוכה)

13) צי איז די רוסישע מאַכט אין דער צייט פון אָקופּאַציע געשטאַנען אין וועלכע עס איז באַציאונגען מיט דער אונטערנעמונג; צי זיינען געמאַכט געוואָרן רעקוויזיציעס; צי האָט מען צוגעשטעלט דער אונטערנעמונג רוייוואַרג, און אויף וועלכע באַדינגונגען? 14) צי איז די פּוילישע מאַכט אין דער צייט פון אָקופּאַציע געשטאַנען אין וועלכע עס איז באַציאונגען מיט דער אונטערנעמונג? אין וועלכע באַציאונגען? צי האָט מען צוגעשטעלט דער אונטערנעמונג רוייוואַרג, און אויף וועלכע באַדינגונגען? 15) וויפיל שטענדיקע אַרבעטער און וויפיל טאָג-אַרבעטער זיינען געווען פאַרנומען אין דער אונטערנעמונג די לעצטע צייט ביז דער רוסישער אָקופּאַציע? 16) וויפיל שטענדיקע און וויפיל טאָג-אַרבעטער זיינען פאַרנומען איצט? 17) אויף וויפיל צייט—ביי דער איצטיקער פּראָדוקטיוויטעט—איז די אונטערנעמונג פאַרזאָרגט מיט רוייוואַרג? 18) צי ווערט אָנגעגרייט נאָך רוייוואַרג? 19) אויב די פּראָדוקטיוויטעט פון דער אונטערנעמונג איז די לעצטע צייט געפאַלן, אויב מען אַרבעט אינגאַנצן ניט, אָדער אויב די אונטערנעמונג וועט מוזן אָפּשטעלן די אַרבעט אָדער פאַרקלענערן זי — דאַרף מען אָנווייזן די סיבות דערפון (ווייל עס איז ניטאָ קיין רוייוואַרג און מאַטעריאַלן; מען קען ניט געפינען קיין אָפּזאַץ פאַר די פּראָדוקטן; עס לוינט ניט צו אַרבעטן; די טעכנישע איינאָרדענונג איז מיט פעלערן; עס פעלט אויס קאַפּיטאַל, און אַנד.) ווי אויך — מיטלען ווי זיי צו באַזייטיקן.

פאַר ניט רעגיסטרירן די אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען אין דער געהעריקער צייט וועלן די פאַראַנטוואָרטלעכע פירער פון די אונטערנעמונגען באַשטראָפט ווערן מיט 2 חדשים אַרעסט אָדער ביז 10.000 ליטווישע מאַרק שטראָף.

אויך האָט דעם 23 סעפּטעמבער דער יידישער פאָרשטייער פון מאַגיסטראַט אויסגעאַרבעט אַ אָפּצאָל־פּראָיעקט פון 2% ביים אַריינפירן און אַרויספירן סחורה פון ווילנע, וואָס ס'האָט אַרויסגערופן אַ אומצופרידנקייט ביי די יידישע סוחרים. בלויז נאָך איין דעקרעט וועגן מסחר האָט די ליטווישע רעגירונג באַוויזן אַרויסצוגעבן דעם 6 אָקטאָבער, סך־הכל אַ פּאָר טעג פאַרן פאַרלאָזן ווילנע: וועגן עפענען צאָלהייזער, צווישן זיי, איינס אין ווילנע, וואו ס'מוז אָפּגעצאָלט ווערן פאַר די סחורות, וועלכע געפינען זיך שוין אין שטאָט, נאָר זיי שטאַמען פון אויסלאַנד (ד. ה. פון פוילן); דער לעצטער טערמין פאַר איינצאָלן די צאָל, ווי אויך אַקציז, איז באַשטימט געוואָרן אויפן 1 נאָוועמבער און דערום זיינען אַלע סוחרים אויפגעפאָדערט געוואָרן צו רעגיסטרירן און אָנווייזן דעם סכום און באַטרעף פון די סחורות. ביים איינצאָלן באַקומען זיי אַ צאָל־קוויט און אויף דער סחורה וועט געלייגט ווערן אַ שטעמפּל. צו די סחורות געהערן לעדערוואַרג, שיך, מאַנופאַקטור, בענדער, שטריקוואַרג, זייגערס, פאָדים, שפּיל־קאָרטן, שירמס, נאָדלען, פּערלמוטערנע קנעפּ, בראַנפן, וויין, טאַבאַק־אויסאַרבעטונגען. פאַר געפינען נאָך דעם 1 נאָוועמבער סחורה אָן אַ שטעמפּל ווערט מען באַשטראָפט אַלס קאָנטראַבאַנדע ערשטנס מיט 5000 אָסט־מאַרק און דערצו 6 מאָנאַט טורמע, די, וועלכע וועלן פאַרהאַלטן קאָנטראַבאַנדע, באַקומען איין דריטל פון דעם ווערט פון דער פאַרהאַלטענער סחורה. אויך ווערט ערקלערט אין דער פאַראָרדענונג, אַז די אויסלענדישע סחורות, וועלכע זיינען אין אַלגעמיין פאַרבאָטן אַריינצופירן פון אויסלאַנד ווערן ערלויבט

אַריינצופירן פון די ניי־באַפרייטע געביטן נאָר ביזן 1 נאָוועמבער, נאָך דעם טערמין וועלן די סחורות קאָנפיסקירט ווערן.

דער דאָזיקער באַפעל האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע צערודערונג ביי די ווילנער סוחרים, ווייל וואָסער סוחר האָט ניט פאַרמאָגט אַ ביסל שיריים פון וואַרשעווער סחורות, וועלכע זיינען אַזוי אויך געווען טייערער פאַר די דייטשע פאַבריקאַטן, וואָס מען האָט איצט באַצויגן פון קאָוונע־קיבאַרט. ס'איז לייכט צו פאַרשטיין, וויפיל היזק די ווילנער סוחרים וואָלטן געהאַט ביים אָפּצאָלן צאָל און אַקציז אויף די אַזוי אויך פאַרטייערטע סחורות, און דערום טאַקע האָט מען די אַלע אויסגערעכנטע אין באַפעל אַרטיקלען אָנגעהויבן באַהאַלטן.

אויך איז דעם 7־טן אָקטאָבער אַרויס אַ באַפעל פון ליטווישן האַנדלס־מיניסטער, אַז אין די אַלע ניי־באַפרייטע געביטן ווערט איינגעפירט אַלס אַ געלט־מטבע דער אָסט־מאַרק, נאָר צייטווייליק איז ערלויבט צו נעמען פּוילישע מאַרקן צום קורס 5 פּוילישע מאַרק פאַר 1 אָסטמאַרק, און נאָר גאַנצע געלט, ניט קיין צעריסענע. די מעלדונג וועגן ניט נעמען קיין „צעריסענע" פּוילישע געלט האָט אַרויסגערופן אַ געוועלטן טומל אין די סוחרישע קרייזן; דאָס האָט אין אַ געוויסער מאָס באַרעכטיקט, וואָס די בירזשעוויקעס האָבן שוין גלייך פון אָנהייב אָן ביים אַריינגיין פון די ליטווינער אַנטזאָגט זיך צו נעמען צעריסענע געלט.

אַזוי ווי דער גאַנצער פאַרדינסט אין אַנגראָ־פאַרקויף איז דאַן געווען זייער אַ מינימאַלער, בס"ה 5 פּראָצענט, האָט דער אָסט־מאַרק ביסלעכווייז, צום סוף פון דער ליטווישער ממשלה, אָנגעהויבן אַרויסצושטופּן דעם פּוילישן מאַרק פון גרויס־האַנדל: וואָרים די אַנגראָסיסטן, קויפנדיק אַליין די סחורה אין קאָוונע—קיבאַרט אין דער דייטשער וואַליוטע, האָבן ניט געוואָלט פאַרקויפן אין אַן אַנדער וואַליוטע און ריזיקירן דערביי מיט זייער קליינער פּרנסה, און אַמאָל אויך צולייגן צום קרן, צוליב די וואַקלענישן פון פּוילישן מאַרק.

די לעצטע פּאָר טעג, ד. ה. דעם 6־טן און 7־טן, זיינען שוין אַפילו אַרומגעגאַנגען אין שטאָט אומרואיקע קלאַנגען; די אָנגעקומענע יידישע פּליטים פון יאַשון, האָבן דערציילט, אַז ס'רוקט זיך אויף ווילנע אַ גרויסע מחנה, אָבער די ליטווישע מאַכט האָט עס קאַטעגאָריש אָפּגעלייקנט און נאָך אינגאַנצן מיט עטלעכע שעה פאַר דער ליטווישער עוואַקואַציע פון ווילנע, דעם 8־טן אָקטאָבער זיינען מיט דער באַן אָנגעקומען ליטווישע אַנשטאַלטן פון קאָוונע קיין ווילנע.

דער מסחר, וועלכער האָט שוין פאַר דער קורצער צייט פון דער ליטווישער ממשלה, אַדאַנק דער פרייהייט פון האַנדל און באַוועגונג, געוועזט באַוויזן אַרויפצוטרעטן אויפן נאָרמאַלן וועג פון מסחר אין די פאָרמען פון שלום־צייט, איז אין מיטן איבערגעהאַקט געוואָרן: שבת דעם 9־טן אָקטאָבער 4 אַזייגער ביי־טאָג האָט אין ווילנע אַריינגעמאַרשירט זשעליגאָווסקי מיט זיין חיל, וואָס האָט אָפיציעל געהייסן „די מיטל־ליטווישע אַרמיי".

יונה שאַפּירא.

מסחר און אינדוסטריע אין דער עפּאָכע פון „מיטל־ליטע“.

אַריינפיר.

שוין אין דער צייט פון דער פוילישער פאַרוואַלטונג איבער די מזרח־געביטן אין יאָר 1919 האָט זיך אָנגעהויבן צו פילן אַ בהדרגהדיקע נאָרמאַליזירונג פון ווילנער מסחר און אינדוסטריע. די נאָרמאַליזירונג האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם, וואָס דער מסחר האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין פון די הענט פון צופעליקע שמוגלער־סוחרים, אַריבערגייענדיק ביסלעכווייז צו די פאַך־סוחרים. עס איז כדאי צו דערמאָנען, אַז פאַר דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז דער אַלטער סוחר כמעט אינגאַנצן אַוועקגעשטויסן געוואָרן פון דער אויבערפלאַך פון היגן מסחר, איבערלאָזנדיק דעם פּלאַץ פאַר די ניי־אויפגעקומענע שמוגלער־סוחרים, וואָס זייער פאַכקענטעניש איז באַשטאַנען אין באַקאַנטשאַפט מיט די דייטשע באַאַמטע און במילא אין די מעגלעכקייטן צו קריגן ענעל רייזע־שיינען, אַרויספיר און אַריינפיר־שיינען וכדומה. פון דעם דאָזיקן מין „סוחר“ האָט זיך ניט געפאָדערט צו זיין אַ פאַכמאַן און צו האָבן די נייטיקע פאַכמענישע ידיעות. דערדאָזיקער מין „סוחר“ האָט זאָגאַר ניט געדאַרפט זיין קאָמפּעטענט אין די אַרטיקלען און אין די פרייזן פון די סחורות מיט וועלכע ער פלעגט האַנדלען. די שטאָט איז געווען אויסגעהונגערט אין סחורה און וואָס דער שמוגלער האָט נאָר געבראַכט, איז געווען גוט, און וויפיל ער פלעגט פאַרלאַנגען, פלעגט מען אים מוזן באַצאָלן.

ווען די ממשלה איבערן קאַנט איז אַריבער צו די פּאָליאַקן און עס האָבן ביסלעכווייז גענומען פאַרשווינדן די פאַרצאַמונגען, וועלכע האָבן עקסיסטירט צווישן שטאָט און שטעטל, איז שוין במילא דורכדעם אַראָפּגעגאַנגען דער יחוס פון די שמוגלערס און דער מסחר איז ווידער איבערגעגאַנגען צו די פאַך־סוחרים, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צוריק אָנצוקניפּן די באַציאונגען מיט זייערע אַלטע פירמעס אין פוילן. אגב האָט זיך אין די צענטראַלע שטעט פון פוילן ווי לאָדז, וואַרשע וכדומה אין דער זעלבער צייט אויך אָנגעהויבן דער צפּבוי פון דער פוילישער אינדוסטריע, וועלכע איז כמעט אינגאַנצן חרוב געווען פאַר דער צייט פון די דייטשן. די פאַבריקן האָבן אָנגעהויבן ביסלעכווייז צו אַרבעטן. אויפן מאַרק האָבן זיך גענומען ווייזן אַרטיקלען פון נייעם פאַבריקאַט, און די אַלטע פאַבריקאַנטן כלעגן ממש אָנקוועלן, דערזעענדיק צוריק זייערע אַלטע קונדן פון ליטע און פוילן. אַזוי־אַרום האָט זיך אונטער די געניטע פאַכמענישע הענט פון דעם יידישן סוחר און פאַבריקאַנט גענומען ביסלעכווייז אַנטוויקלען דער מסחר און דאָס געווערב אין פוילן און אויך אין אונזער קאַנט.

נאָר אויב אונזער מסחר האָט זיך שוין ביי די ערשטע מעגלעכקייטן גענומען ביסלעכווייז איינשטעלן, איז עס אָבער אַ סך שווערער ביי אונז צוגעגאַנגען מיט דער צוריקשטעלונג פון אונזער אינדוסטריע. די פאַבריקן זיינען געווען כמעט אינגאַנצן רואינירט, די מאַשינעס — צעבראָכן אָדער אַרויסגעשלעפּט דורך די אָקופּאַנטן, די אָפּזאַץ־מערק, פאַר וועלכע אונזערע פאַבריקן פלעגן אַרבעטן, פאַרלאָרן צוליב דער נייער פּאָליטישער סיטואַציע. דאָך מוז מען זאָגן, אַז ניט קוקנדיק אויף די דאָזיקע אַ מגינסטיקע פאַרהעלטענישן, האָט מען דאָך, הגם אין אַ לייגעם מאַסשטאַב, אויך אויף דעם געביט אָנגעהויבן צו ביסלעך צו אַרבעטן. ביסלעכווייז האָבן גענומען אַרבעטן די היגע גאַרבערייען, טאַרטאַקן, קאָנפעקטערייען וכדומה. עס האָט זיך אויך גענומען פילן אַן אויפלעבונג אין די היגע האַנטווערקערייען. די וואַרשטאַטן, וואָס זיינען פאַרמאַכט געווען אין דער צייט פון די דייטשן, האָבן ווידער אָנגעהויבן זייער טעטיקייט.

די ווייטערדיקע פּאָליטישע געשעענישן אין ווילנע האָבן געבראַכט דערצו, אַז די מיט אַזוי פיל מי צוריק איינגעשטעלטע ווירטשאַפט איז ווידער צעטרייסלט געוואָרן. דעם 14 יולי איז אונזער שטאָט פאַרנומען געוואָרן דורך די באָלשעוויסטישע חיילות און אונזער מסחר און געווערב איז פּלוצלונג אָפּגעשטאָרבן. עס האָבן זיך מיט אַ מאָל איבערגעריסן די פעדים, וואָס האָבן דעם היגן מסחר און געווערב פאַרבונדן מיט פוילן, און די שוואַכע שפּראָצונגען זיינען אומגעקומען אין שטורים פון די געשעענישן.

די צייט פון די ליטווינער אין ווילנע איז פאַר אונזער מסחר־וועלט אַריבער שטיל, אָן באַוועגונג. צו קורץ איז געווען די ליטווישע ממשלה, אויף צו קענען אָריענטירן זיך אין די עקאָנאָמישע פּערספּעקטיוון, וואָס אונזער קאַנט וואָלט געהאַט ביי דער גרויסליטווישער ווירטשאַפט, דאָך אָבער האָט זיך געפילט, אַז אויף קיין צו גרויסער אַנטוויקלונג פאַר אונזער מסחר איז ניט געווען זיך צו ריכטן. די סוחרישע באַציאונגען פון אונזער האַנדלס־וועלט זיינען פון תמיד אָן געווען נעענטער צו פוילן און ביי די ערשטע מעגלעכקייטן האָבן זיך די, דורך די פּאָליטישע געשעענישן איבערגעריסענע פאַרבינדונגען, ווידער אָנגעקניפּט, בשעת ווען מיט די דייטשע פירמעס (קיין ליטווישע אינדוסטריע איז איבערהויפּט ניט בנמצא) האָבן אַמאָל געהאַט צו טאָן ביי אונז נאָר יחידי־סגולה.

דער ווירטשאַפטלעכער צוזאַמענבונד פון אונזער געגנט מיט פוילן האָט זיך אָבער צום גלענצנדסטן אַרויסגעוויזן אין דעם צווייטן פּעריאָד פון דער פוילישער ממשלה, אין דעם פּעריאָד פון דער אַזוי גערופענער „מיטלליטע“.

1.

דעם 9־טן אָקטאָבער 1920 ביי טאָג האָט אַ פוילישע מיליטערישע גרופּע אונטער דער אָנפירונג פון גענעראַל זשעליגאָווסקי פאַרנומען אונזער שטאָט, ערקלערנדיק ווילנע מיטן קליינעם שטח אַרום פאַר אַ באַזונדער מלוכהלע „מיטלליטע“.

דידאָזיקע פּאַסירונג האָט ווי געוויינטלעך ביי אַלע פּאָליטישע איבערקערענישן תחילת געווירקט זייער שלעכט אויפן ווילנער מסחר. די שרעק פון דער פיל געפּרובטער יידישער באַפעלקערונג איז געווען זייער גרויס. אַ סך מענטשן, באַזונדערס יונגע־

לייט, זיינען אַנטלאָפן פון שטאָט אין דער ריכטונג צו קאָוונער ליטע. די פאַרבליבענע האָבן זיך אין גרויס פּחד פאַרשלאָסן אין די הייזער, פאַרהאַקט די טויערן, פאַרמאַכט די געשעפטן, און אַ פּאָר וואָכן האָט מען אין גאַס קוים אַ לעבעדיקן יידן באַגעגנט, הגם די פּוילישע מאַכט און געזעלשאַפט האָבן קענטיק אָנגעווענדט מי צו באַרואיקן די יידישע באַפעלקערונג, וואָס עס איז געווען צו זען הן פון דעם אויפרוף פון פּוילישן קאָמיטעט, הן פון די פאַראָרדענונגען פון דער נייער מאַכט. אָבער אַז די שרעק פון דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען ניט אינגאַנצן אומזיסט, האָבן באַוויזן די טעג פון 9-טן און 10-טן אָקטאָבער, אין וועלכע עס זיינען פאָרגעקומען אַ גאַנצע ריי גזלות און רציחות איבער יידן און אויך 8 פאַלן פון מאָרד.

דעם 11-טן אָקטאָבער האָט אַ יידישע דעלעגאַציע פון הרב רובינשטיין, ד"ר שאַבאַד און ד"ר וויגאָדסקי אינטערווענירט ביי דער מאַכט וועגן די פאָרגעקומענע גוואַלדטאַטן, און דער רעזולטאַט פון דער אינטערווענציע איז געווען, — אַז עס איז געשאַפן געוואָרן אַ יורידישע קאָמיסיע ביי דער רעגירונג, צו פאַרנעמען זיך מיטן אויספאָרשן די אַלע פאָרגעקומענע גוואַלדטאַטן.

דאָס אַלץ האָט דעם יידישן עולם ניט באַרואיקט און די יידישע געשעפטן זיינען געבליבן פאַרמאַכט אַ היבשע צייט, ביז די מאַכט האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז די געשעפטן כוון אומבאַדינגט זיין אָפן פון 9 פרי ביז 6 אין אָוונט.

די געשעפטן האָבן זיך, לויטן באַפעל, גע פנט, אָבער גלייך נאָכן פאַרשליסן זיי פלעגט אויף די גאַסן ווערן טויט-שטיל. אַ זייגער 8—9 פלעגט מען שוין קיין יידן ניט באַגעגענען.

דאָס לעבן האָט אָבער געטאָן דאָס זייניקע, און שוין אומגעפער אין אַ חודש אַרום האָט זיך אָנגעהויבן אין די געשעפטן ביסלעכווייז צו רודלען. די יידישע סוחרים זיינען געקומען צו זיך, מען האָט גענומען קלערן וועגן עפּעס טאָן, דאָ אָבער האָבן זיך אַרויסגעוויזן גאַנץ נייע מניעות. ווי עס איז באַוואוסט, איז דער שטח פון אונזער נייער „מלוכה" געווען זייער אַ קליינער. לידע האָט זיך שוין גערעכנט „אויסלאַנד", וואוהין מען האָט געדאַרפט האָבן אַ ספּעציעלע ערלויבעניש צום פאָרן. הגם די אָרטיקע מאַכט האָט ניט געמאַכט קיין צו גרויסע שוועריקייטן צום פאָרן פון דאַנען קיין פּוילן, אָבער אויף דער גרעניץ מיטלליטע—פּוילן, ד. ה. אין לידע, פלעגט די דאָרטיקע מאַכט אָפּהאַלטן די פּאַסאַזשירן און ניט לאָזן זיי ווייטער. די ערשטע צייט פלעגט מען זאָגאַר די יידישע דורכרייזנדע אָנטאָן גרויסע עינויים: אַרעסטירן, האַלטן אין אַ קאַראַנטין און נאָכהער אָפּשיקן צוריק קיין ווילנע, נאָכהער האָט מען זיך שוין באַנוגנט מיט דעם, וואָס מען פלעגט אָפּהאַלטן אין לידע עטלעכע טעג און דאָ אַרויסגעבן אַ ספּעציעלן רייזע-שיין אויף צו פאָרן ווייטער. עס האָבן זיך דערביי געפּאָדערט געוויסע פאָרמאַליטעטן, מען האָט געדאַרפט באַווייזן, אַז מ'איז אַ סוחר און אַז מען פאָרט מיט סוחרישע אָדער אַנדערע צוועקן. מען האָט אויך געדאַרפט אָנגעבן די סחורות, וועלכע מען האָט בדעה צו קויפן וכדומה.

אַ צווייטע מניעה פאַרן היגן מסחר איז געווען, וואָס די באַן-קאָמוניקאַציע האָט פונקציאָנירט ניט נאָרמאַל. פון ווילנע אויף וואַרשע פלעגט מען דאַרפן פאָרן ניט ווי אַמאָל—דורך גראָדנע, נאָר אַרום, דורך לידע, וואָלקאָוויסק, סעדלעץ. אַזאַ נסיעה פלעגט געדויערן כמעט אַ מעת-לעת. אויסערדעם פלעגן די צוגן גיין נאָר 2 מאָל אַ וואָך. ערשט סוף 1920 האָבן אָנגעהויבן צו קורסירן 2 צוגן טעגלעך.

ווי שוין דערמאָנט, פלעגט די אָרטיקע מאַכט ניט מאַכן קיין איבעריקע שוועריקייטן צום פאָרן. עס האָט זיך אָבער דאָך געפּאָדערט אַ שיין פון פּאָליטישער כשרות, באַשטעטיקט פון דער היגער זשאַנדערמעריע, וועלכע פלעגט עס אַרויסגעבן נאָר דאַן, ווען 2

אָנגעזעענע בעלי-בתים פלעגן חתמענען, אַז די באַטרעפנדיקע פּערזאָן איז, חלילה, ניט קיין קאָם ניסט.

געגוג סיבות האָבן אַלזאָ געשטערט דער נאָרמאַלער אַנטוויקלונג פון או זער מסחר און געווערב, אָבער די יידישע ענערגיע, דער יידישער אונטערנעמונגס-גייסט האָבן דאָך דערגעבראָכן אַלע מניעות, און שוין אין יאָר 1921 הייבט אָן ביי אונז שטאַרק אויפצובליען דער מסחר, דערגרייכנדיק אומגעווייגלעכע אומזאַצן, אַפילו לגבי דער שלום-צייט! זייער פיל האָט דערין מיטגעווירקט דער פּויליש-רוסישער שלום-אָפּמאַך, וועלכער איז געשלאָסן געוואָרן אין ריגע. הגם אין דעם דערמאָנטן שלום-אָפּמאַך זיינען נאָך די האַנדלס-באַציאונגען צווישן דיביידע לענדער ניט פעסטגעשטעלט געוואָרן, דאָך, ווי נאָר עס האָט אויפגעהערט צו עקסיסטירן דער מלחמה-צושטאַנד צווישן פּוילן און רוסלאַנד, האָבן זיך שוין אָנגעהויבן האַנדלס-באַציאונגען, האַלב לעגאַלע, האַלב אומלעגאַלע, אין וועלכע די יידישע סוחרים פון אונזער קאַנט האָבן געשפּילט ניט די לעצטע ראָלע. אינטערעסאַנט איז דערביי צו באַמערקן, אַז אין דער צייט, וואָס דער גרעסטער טייל פון די אייראָפּעאישע מלוכות און אַמעריקע האָבן געקראָגן גרויס חשק אָנצוהייבן צוריק האַנדלס-באַציאונגען מיט רוסלאַנד און געפירט וועגן דעם יאָרנלאַנגע אונטערהאַנדלונגען וועגן דעם אופן, ווי אַזוי צו שאַפן דעם סחורות-אויסטויש און האָבן נאָך אייגנטלעך עד-היום ניט איינגעשטעלט די ריכטיקע האַנדלס-באַציאונגען, האָבן די יידיש-פּוילישע סוחרים (באַזונדערס די, וואָס געפינען זיך נאָענט צו דער גרעניץ) באַוויזן שנעל אַריינצוגיין אין פאַרבינדונגען מיט רוסלאַנד און אַרויסצוואַרפן פאַר פילע מיליאַרדן מאַרק פּוילישע פאַבריקאַטן אויפן רוסישן מאַרק. די נאָענטקייט פון ביידע לענדער, די צוגעפּאַסטקייט פון דער פּוילישער אינדוסטריע צום רוסישן מאַרק, און אגב די ממש געניאַלע פלינקייט פון דעם יידישן אונטערנעמער האָבן שנעל געבראַכט דערצו, אַז דער רוסישער מאַרק איז באַלד פאַרכאַפּט געוואָרן פאַרן פּוילישן האַנדל און אינדוסטריע. דאָס וואָס עס האָבן שווער געקענט דורכפירן די וועלט-דיפּלאָמאַטן, האָבן אונזערע אחינו בני-ישראל געמאַכט איינס און צוויי...

אונזער שטאָט, געפינענדיק זיך אין אַ זייער גינסטיקער געאָגראַפישער לאַגע, אויפן שייד-וועג צווישן פּוילן, רוסלאַנד, לעטלענד און קאָוונער ליטע איז צום בעסטן צוגעפּאַסט אַלס טראַנזיט-צענטער פאַר דעם מסחר צווישן די דערמאָנטע מלוכות.

דער דאָזיקער מסחר האָט זיך שוין גוט געלאָזט פילן ביי אונז אין שטאָט די לעצטע צייט און הגם ער האָט זוגערירט נאָר אונזערע גרעסערע, אַנגראָ-פירמעס, האָט ער אָבער דאָך, דירעקט צי אומדירעקט, געווירקט אויפן גאַנצן צושטאַנד פון אונזער מסחר און געווערב, פאַרגרעסערנדיק הן די צאָל אונטערנעמונגען, הן די אומזאַצן זייערע. עס איז כדאי בלויז אַ בליק צו טאָן אויף דער פאַרגלייכונגס-טאַבעלע פאַר די יאָרן 1920 און 1921, וועלכע איך האָב אַרויסגענומען פון פינאַנס-דעפּאַרטאַמענט, אום צו איבערצייגן זיך אין דער גרויסער ווירקונג, וואָס די ניי געשאַפענע ווירטשאַפטלעכע קאָניונקטור האָט געמאַכט אויף אונזער האַנדלס-סיטואַציע. מען מוז אָבער דערביי אויפמערקזאַם מאַכן, אַז די דאַטן פון 1920 זיינען פאַרן גאַנצן יאָר, בשעת ווען די דאַטן פון 1921 זיינען בלויז פאַר 9 חדשים, ד. ה. ביזן 1-טן אָקטאָבער.

די אַלגעמיינע צאָל אונטערנעמונגען אין שטאָט און אומגעגנט:

פאַרן יאָר 1920: האַנדלס-אונטערנעמונגען — — — — 4204
אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען (פאַבריקן, וואַרשטאַטן וכדומה) — — — — 402
ס"ה — 5606

פאַרן יאָר 1921 (ביזן 1=טן אָקטאָבער):

האנדלס=אונטערנעמונגען — — — — — — — — 6141
אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען — — — — 2698

ס״ה — 8839

אין אַלגעמיין אַלזאָ איז צוגעקומען אין שטאָט 3233 אונטערנעמונגען. אין דעם 1937 קאָמערציעלע און 1296 אינדוסטריעלע.

די פאַרגרעסערונג פון די האַנדלס=אונטערנעמונגען איז פאָרגעקומען אזוי:

בראַנזשע	אין 1920	אין 1921	צוגעקומען
קאָלאָניאַל, לאַחדים — — — —	1360	1829	469
מאַנופאַקטור ספּעציעל — — —	103	239	136
גאַלאַנטעריי — — — „	276	369	93
פּרוכט און סאָדע=וואַסער — —	74	165	91
שרייב= און אינפאָרמאַציע=ביוראָ	83	165	82
רעסטאָראַנען — — — — —	83	165	82
טאַבאַק — — — — — — —	34	108	74
מאַנופאַקטור געמישט מיט אַנדערע	29	80	51
פערד=האַנדל — — — — —	8	58	50
קאָלאָניאַל=אַנגראָ — — — —	188	224	36
דאַמען=היט — — — — —	13	45	32
לעדער — — — — — — —	76	107	31
שיך — — — — — — — —	89	116	27
ווײַן מיט באַקאַליי — — —	6	32	26
וואורשט — — — — — —	8	31	23
הערינג — — — — — —	39	61	22
ווײַן ספּעציעל — — — —	19	41	22
גאָלד, זילבער, ביזשוטעריע —	14	36	22
קאָמיסיאָן=געשעפטן — — —	2	24	22
אײַזן=געשעפטן — — — — —	82	101	19
האָלץ=צושטעלונגען — — —	—	19	19
אַפּטייק=געשעפטן (דראָגן) — —	88	104	16
ווײַן געמישט מיט אַנדערע — —	78	94	16
פאַרטיקע קליידער — — — —	51	66	15
זייגער=געשעפטן — — — —	2	17	15
פיש „ — — — —	21	35	14
עקספּעדיציע=קאָנטאָרן — — —	16	29	13
פוראַזש (היי, האָבער) — — —	24	37	13
אַקציען=געזעלשאַפטן — — —	—	12	12
בוי=מאַטעריאַלן ספּעציעל — —	36	46	10
טראַנספּאָרט=אונטערנעמונגען — א. אז. וו.	1	8	7

אמת, ווי עס איז צו זען פון דער טאַבעלע, פאַרנעמט דעם גרעסטן פּלאַץ אין די צוגעקומענע געשעפטן, דער קליינהאַנדל, פונדעסטוועגן מוזן מיר אָננעמען, אַז דער מסחר בכלל האָט זיך זייער גוט אַנטוויקלט. דער קליינהאַנדל איז אויך אָפּטמאָל אַ באַווײַז דערפאַר, דערצו האָבן זיך די אַנגראָ=אונטערנעמונגען אויך שטאַרק פאַרגרעסערט, וואָס איז צו זען פון דער גרויסער צאָל צוגעקומענע געשעפטן אין די בראַנזשעס: מאַנופאַקטור, גאַלאַנטעריי, קאָלאָניאַל, ווײַן, לעדער וכדומה, וועלכע ווערן געפירט צוזאַמערסטנס אין גרעסערן מאַסשטאַב און מיט היבשע אומזאַצן. מען דאַרף אויך ניט פאַרגעסן, אַז אין דעם לעצטן יאָר האָט זיך בײַ אונז זייער שטאַרק אַ טוויקלט און פאַרשפּרייט דער מסחר פון די אַזוי=גערופענע „פּעקל=ברענגער״; דאָס איז דער מין סוחרים, וועלכע האָבן ניט קיין אָפענע געשעפטן, נאָר ברענגען פון מאָל צו מאָל גרעסערע סכומען סחורות און זעצן עס אָפּ בײַ די היגע

הורטאָווניקעס אָדער דירעקט די ניט=היגע אורחים, פּראָווינץ=הענדלער, שמוגלער אויף רוסלאַנד וכדומה. עס וועט זײַן ניט קיין גוזמא צו זאָגן, אַז די אומזאַצן פון די דערמאָנטע „פּעקל=טרעגער״ האָבן אַריבערגעשטיגט די אומזאַצן פון די שטענדיקע אָרטיקע סוחרים. באַזונדערס האָט זיך אַנטוויקלט דער דאָזיקער מסחר אין די בראַנזשעס פון מאַנופאַקטור, גאַלאַנטעריי, באַקאַליי און לעדער. ליידער האָבן מיר ניט אפילו קיין אומגעפערע דאַטן וועגן דער דערמאָנטער קאַטעגאָריע סוחרים, ווייל אַלס ניט רעגיסטרירטע סוחרים זײַנען זיי ניט אַרײַן אין דער אַלגעמיינער רשימה פון די שטייער=צאָלער, דאָך איז זיכער, אַז הן זייער צאָל הן זייערע אומזאַצן זײַנען געווען גאָר היבשע.

אַלס איינער פון די איבערצייגנדיקע סימנים פון דער אויפבליאונג פון אונזער מסחר קען דינען דער פאַקט, וואָס פאַר דעם דערמאָנטן יאָר האָט זיך מער ווי פאַרטאָפּלט די צאָל פון די עקספּעדיציע=קאָנטאָרן, וואָס דאָס שטייט אין אַ ענגן צוזאַמענהאַנג מיט דער אַנטוויקלונג און פאַרגרעסערונג פון מסחר אין שטאָט בכלל. אויסערדעם, וואָס דער סכום זייערער לגבי יאָר 1920 האָט זיך מער ווי פאַרטאָפּלט, זײַנען אויך די אומזאַצן זייערע געשטיגן אין דער ערך קעגן פאָריקן יאָר*).

דער צושטאַנד פון דעם מסחר אין ווילנע פאַר דעם דערמאָנטן פּעריאָד וואָלט אייגנטלעך געקענט פאַרצייכנט ווערן אַלס באַפרידעוודיק, ווען ניט איין גרויסע צרה, וועלכע האָט געבראַכט דערצו, אַז די אַלע אָנשטרענגונגען פון ווילנער האַנדלס=קלאַס זײַנען געבליבן כמעט ווי נוצלאָז און אַלע פּרנסות זײַנען האָבן זיך אַ ־ויסגעוויזן פאַר אילוזאָרישע. די צרה איז באַשטאַנען אין דער ניט שטאַנדהאַפטיקייט פון דער פּוילישער וואַליוטע. אום צו דערקלערן די זאַך גענויער, שאַדט ניט אַ ביסל אַגב אורחא אָפּצושטעלן זיך ספּעציעל אויף דער וואַליוטע=פראַגע בפרט און איר צוזאַמענהאַנג מיטן מסחר בכלל.

II. וואַליוטע.

ווי באַקאַנט האָט דער אַלגעמיינער מסחר ביז דער מלחמה קיינמאָל זיך ניט אינטערעסירט מיט דער וואַליוטע=פראַגע. די וואַליוטע=פראַגע איז געווען נאָך פון קדמונים אָן אַ ענין נאָר פאַר ספּעציאַליסטן: בענק, קאָנטאָרן, סוחרים, וועלכע האַנדלען מיט אויסלאַנד, דאָס זײַנען געווען די אינסטיטוציעס און פּערזאָנען, וועלכע פלעגן האָבן אַ אינטערעס אין דעם צושטאַנד און ווערט פון פאַרשיידענע מינים געלט. גאַנץ אַנדערש איז געוואָרן די לאַגע אין דער צײַט פון דער מלחמה. שוין גלייך פון דעם מאָמענט אָן, ווי דײַטשלאַנד האָט אָקופּירט אונזער קאַנט און פּוילן, איז שוין די וואַליוטע=פראַגע געוואָרן אַ לעבנס=אינטערעס פון דער מסחר=וועלט. צוזאַמען מיט די דײַטשע חיילות איז אונזער געגנט אויך מיט אַמאָל פאַרפלייצט געוואָרן מיט פאַרשיידענע מינים געלטער. אויסער די פריערדיקע רוסישע צאַרישע געלטער האָבן זיך גענומען באַווײַזן דײַטשע מאַרקן און עסטרײַכישע קראָנען. שפּעטער שוין, ווען אַדאַנק די פּאָליטישע געשעענישן אין רוסלאַנד האָבן גענומען אויפוואַקסן, אויף די חורבות פון אַמאָליקן רוסלאַנד, אַ גאַנצע ריי מלוכות און מלוכהלעך, האָבן זיך אויסער די דערמאָנטע פרעמדע וואַליוטעס, זיך גענומען באַווײַזן פּוילישע מאַרקן, ליטווישע אָסטן, לאַטווישע רובלס, אוקראַינישע „קאַרבן״ וכדומה, זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דאָס האָט

*) גענויער וועגן די עקספּעדיציע=קאָנטאָרן אין די ווייטערדיקע קאַפּיטלען.

געמוזט אַרויסרופן אין לעבן אַ ספּעציעלן געלט=מסחר, ד. ה. אַזאַ שיכט סוחרים, וועלכע פאַרנעמען זיך ספּעציעל מיטן בייטן געלט. אַזעלכע שטעט, ווי: ווילנע, גראָדנע, ביאַליסטאָק, וועלכע פלעגן ניט האָבן קיין אייגענע אָפיציעלע בערזעס, פלעגן זיך, ביים איינשטעלן די פּרייזן אויף פאַרשיידענע וואַליוטעס, רעכענען מיט די פּרייזן, וואָס די וואַרשעווער און די אויסלענדישע בערזעס פלעגן באַשטימען. די גאַנצע ספּעקולאַציע איז באַשטאַנען אין דעם, אַז וואָס ווייטער אַ שטאָט האָט זיך געפונען פון אַ בערזע=צענטער, אַלץ גרעסער איז געווען די דיפערענץ פון ווירקלעכן פּרייז צו דעם פּרייז, וועלכן מען האָט געצאָלט אויף די ערטער פאַר דער אָדער יענער אויסלענדישער וואַליוטע.

עס דאַרף נאָך באַזונדערס דערמאָנט ווערן, אַז אין דער צייט פון די דייטשן זיינען אַלע שטעט פון ליטע געווען איזאָלירט איינע פון דער צווייטער. אום צו פאָרן פון איין שטאָט אין דער צווייטער, האָט מען געדאַרפט האָבן ספּעציעלע רייזע=שיינען און אָט די רייזע=שיינען פלעגן אויך באַקומען נאָר געציילטע מענטשן. דאָס האָט געגעבן אַ מעגלעכקייט די געלט=הענדלער, וועלכע זיינען געווען באַזאָרגט מיט די רייזע=שיינען, איינצוקויפן אויף די ערטער פאַרשיידענע וואַליוטעס אויף ביליגע פּרייזן און צו פאַרקויפן זיי אין ביאַליסטאָק אָדער וואַרשע מיט אַ גאַנץ היבשן רווח. ווער רעדט נאָך וועגן די גרויסע „מאַכערס", וועלכע האָבן געהאַט די מעגלעכקייט אָפּצושיקן זייערע קניות אין אויסלאַנד, זיי האָבן געוויס דערביי אָפּגעלעקט זייער אַ פעט ביינדל...

דער געלט=מסחר האָט אָבער מיט דער צייט אָנגענומען זייער העסלעכע פאָרמען, ווייל אויסער די דערמאָנטע געלט=ש:וכלערס האָבן זיך ביי אונז אויסגעבילדעט גרויסע קאַטעגאָריעס לופט=מענטשן, וועלכע פלעגן ממש פאַרפלייצן געוויסע גאַסן בילדנדיק ספּעציעלע גאַסן=בערזעס, וואו דער געלט=מסחר קומט פאָר אָפן אויף דער גאַס. די ערשיינונג איז געווען ניט קיין לאָקאַלע, נאָר אַן אַלגעמיינע. אַזוי למשל איז געווען אין ווילנע אויפן ראָג זאַוואַלנע און סטעפן=גאַס, אין וואַרשע אויף פּלאַץ באַנקאָווי, אין ביאַליסטאָק אויף קופּיעצקע גאַס, אין גראָדנע אויף סאָבאָרנע גאַס וכדומה. דאָרט פלעגט מען שטענדיק געקענט באַגעגענען מאַס; פון אונזערע לופט=מענטשן, וועלכע האָבן זיך אָנגעכאַפּט אָן דעם אַרט מסחר ווי אָן אַ הייסן שטיין. ניט קיין וואונדער! די מלח:ה און די אָקופּאַציעס האָבן אַרויסגעשטויסן דעם גרעסטן טייל פון די יידישע קיבוצים כון זייערע אַלטע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס, אַלץ איז חרוב געוואָרן, און דער עולם איז געווען געצוואונגען צו כאַפּן זיך צו די צווייפלהאַפטסטע באַשעפטיקונגען, אַבי נאָר איבערצוקומען ווי עס איז די שווערע צייט.

דער צו גוזמאדיק פאַרשפרייטער וואַליוטע=האַנדל האָט זייער פיל געווירקט, אַז די פּרייזן פון געוויסע מינים געלטער האָבן זיך גענומען זייער שטאַרק וואַקלען און באַזונדערס דאָס געלט פון יענע מלכות, וואָס זייער עקזיסטענץ אָדער וועמעס גרעניצן זיינען נאָך ניט געווען זיכער. און אַ באַזונדערס אומגינסטיקער לאַגע האָט זיך אין דער הינזיכט איינגעפונען די פּוילישע וואַליוטע צוליב די פאָלגנדיקע טעמים: ערשטנס איז דער מלוכה פּוילן אויסגעקומען לענגער פון אַלע מלוכות צו פירן מלחמות, און דאָס האָט במילא אַ ויסגערופן אַ געוויסע פאַרשלעפּונג אין דער נאָרמאַליזירונג פון איר ווירטשאַפט און מסחר. נאָך אין דעם איצטיקן מאָמענט זיינען ניט פעסט באַשטימט אירע גרעניצן, און די סיכסוכים וועגן אייבערשלעזיע, ליטע און מזרח=גאַליציע זיינען נאָך ניט אינגאַנצן ערליידיקט. אַלס אַ לאַנד פון אַ גאַנץ היבשן שטח (מיט לערך 30 מיליאָן איינוואוינער), וועלכעס דאַרף זיך נאָך ערשט נעמען אויפבויען און איינשטעלן זיין ווירטשאַפט, מוז פּוילן נאָך אין אַ גאַנץ גרויסער מאָס אָנקומען צו אויסלענדישן קאַפּיטאַל און אויסלענדישע סחורות. די אַדמיניסטראַטיווע פאַרוואַלטונג פון די גרויסע ראַנד=געגנטן פאָדערט, זעלבסטפאַרשטענדלעך, די אויסהאַלטונג דורך דער מלוכה גרויסע אַרמייען און גרויסע שטאַטן באַאַמטע. די שטאַט=פאַרוואַלטונגען פון פּוילן און פון אירע ראַנד=געביטן, וועלכע האָבן אין זייערע שטאַטישע ווירטשאַפטן קאָלאָסאַלע דעפיציטן, מוזן אויך טיילווייז אויסגעהאַלטן ווערן דורך דער צענטראַלער רעגירונג.

דער מלוכה=אַפּאַראַט פון פּוילן איז נאָך צו יונג און ניי, ער זאָל שוין ייַן אומשטאַנד צו שאַפן די ריכטיקע גלייכגעוויכט זיין דעם מלוכה=ביודזשעט. עס וועט נאָך משמעות לאַנג אויסקומען צו וואַרטן ביז די מלוכה=הכנסות וועלן קענען דעקן די גראַנדיאָזע הוצאות, וועלכע דאָס לאַנד דאַרף האָבן אין דעם פּראָצעס פון זיין אויפבויאונג.

ניט קיין קליינעם אָרט אין דער אַנטוויקלונג פון דער פּוילישער וואַליוטע פאַרנעמט אויך דער פאַקט, וואָס עס ווערט געפירט אַ סיסטעמאַטישער קאַמף מיט דער יידישער באַפעלקערונג. די אויסראָטונגס=פּאָליטיק בנוגע צו דעם ענערגישסטן און אונטערנעמונגס=לוסטיקסטן טייל פון לאַנד האָט אויך צוזאַמען מיט די אויבנדערמאָנטע סיבות געבראַכט דערצו, אַז די פּוילישע וואַליוטע איז געוואָרן דער גרעסטער אָביעקט פון דעם אַלוועלטלעכן בערזע=שפּיל...

די פּוילישע רעגירונג, זייענדיק געצוואונגען דורך דער דרוק=מאַשין צו דעקן אירע קאָלאָסאַלע דעפיציטן, האָט כסדר פאַרגרעסערט די געלט=עמיסיע, שאַפנדיק פאַר די מלוכה=פינאַנסן אַ מאַכשופטן קרייז, פון וועלכן עס איז ניט געווען צו זען קיין אויסוועג. וואָס מערער עס ווערט געדרוקט געלט, דעסטאָ קלענער איז זייער ווערט, וואָס קלענער עס איז דער ווערט פון דעם געלט, אַלץ מערער מוז מען אים דרוקן אום צו קענען אויסהאַלטן דעם מלוכה=אַפּאַראַט... די אַרטיקלען פון ערשטן געברויך שטייגן אומגעהויער און במילא דאַרף מען צאָלן גרעסערע שכירות די אַרבעטער און מלוכה=באַאַמטע...

צו וואָסערע אַבסורדן עס איז דערגאַנגען די פּוילישע געלט=סיסטעם איז צו זען דערפון, וואָס אין יאָר 1919, ווען די פּאָליאַקן האָבן פאַרנומען ווילנע, איז דער קורס פון אַ אַמעריקאַנער דאָלאַר געווען 15 פּוילישע מאַרקן און אין סעפּטעמבער 1921 איז שוין דער קורס דערגאַנגען ביז איבער 7000.

די בעסטע פּוילישע פינאַנסיסטן האָבן גענוג געבראָכן דעם קאָפּ, ווי צו מאַכן אַן ענדע צו דער וואַליוטע=וואַקלאַנאַליע, אָבער ליידער איז נאָך אין דער הינזיכט ווייניק וואָס אויפגעטאָן געוואָרן. די לעצטע צייט אָבער, ד. ה. אין חודש אָקטאָבער 1921, ווען די אָנפירונג פון די פּוילישע מלוכה=פינאַנסן האָט איבערגענומען דער באַוואוסטער פינאַנסיסט ד"ר מיכאַלסקי, האָט מען יאָ עפּעס אָנגעהויבן צו טאָן, כדי צו לייזן די פאַרפּלאָנטערטע פינאַנס=פראַגע, וועלכע האָט די גאַנצע צייט געהאַלטן אין געפאַר די עקזיסטענץ פון דער פּוילישער מלוכה. די רעפאָרם איז באַשטאַנען אין פאָלגנדיקע פונקטן: 1) אַרויסגעבן קאָנצעסיעס אויף די מלוכה=אונטערנעמונגען, וועלכע טראָגן היזק. 2) קלענער מאַכן ווי ווייט מעגלעך די הוצאות, פאַרמאַכנדיק אַ סך, ניט זייער נייטיקע, מלוכה=אַמטן און קאַנצעלאַריעס. 3) אַרויפלייגן אויף דער גאַנצער באַפעלקערונג אַ איינמאָליקן גרויסן אָפּצאָל (דאַניִנע), וועלכע דאַרף אַריינטראָגן אין דער מלוכה=קאַסע ביז 100 מיליאַרד מאַרק. 4) איינפירן אַ שטרענגע קאָנטראָלע איבער די בייט=קאַנטאָרן און בענק און איינפירן אַ געזעץ, אַז זיי האָבן קיין רעכט ניט צו פאַרקויפן קיין פרעמדע וואַליוטעס די פּערזאָנען, וועלכע קויפן עס צוליב ספּעקולאַטיווע צוועקן און 5) שאַפן אַ ספּעציעלע עמיסיע=באַנק.

צי וועלן די אַלע דערמאָנטע רעפאָרמען האָבן אַ שייכות אויך צו אונזער „מיטל=ליטווישער מלוכה", וועלכע געפינט זיך

אין אַ זייער ענגן קאָנטאַקט מיט פּוילן, איז נאָך פאַרלויפיק אומבאַוואוסט, נאָר די רעפאָרם בנוגע די בייט־קאָנטאָרן איז שוין דורכגעפירט געוואָרן אויך ביי אונז. אונזער דירעקטאָר פון פינאַנס־דעפּאַרטאַמענט האָט דורך אַ ספּעציעלן דעקרעט באַשטימט 6 בענק און 7 פּריוואַטע קאָנטאָרן, וואָס האָבן רעכט זיך צו פאַרנעמען מיט קויפן און פאַרקויפן אויסלענדישע וואַליוטע.

צי די אויבנדערמאָנטע רעפאָרמען, צי גראָד ווייל אין דערזעלביקער צייט איז באַוואוסט געוואָרן דער באַשלוס פון העכסטן ראַט פון דער פעלקער־ליגע אין דעם ענין אייבער־שלעזיע, וועלכער איז געווען זייער גינסטיק פאַר פּוילן, נאָר אַ פאַקט איז דאָך, אַז צו דער צייט האָט זיך די פּוילישע וואַליוטע גענומען שטאַרק פאַרבעסערן, אַזוי ווייט, אַז דער אַמעריקאַנער דאָלאַר איז אין חודש נאָוועמבער געפאַלן צוריק ביז 4000 מאַרק און ביי היינטיקן טאָג, ענדע דעצעמבער, איז ער דערגאַנגען ביז 2700 מאַרק. צוזאַמען מיטן דאָלאַר, זיינען זעלבסטפאַרשטענדלעך, געפאַלן אַלע איבעריקע אויסלענדישע וואַליוטעס, נאָר די גרעסטע ירידה איז באַשערט געווען דעם דייטשן מאַרק, וועלכער איז פון 62—65 אין חודש סעפּטעמבער אַראָפּגעגאַנגען אין נאָוועמבער—דעצעמבער ביז 15—17 פּוילישע מאַרק.

III. דער צושטאַנד פון מסחר אין צוזאַמענהאַנג מיט דער וואַליוטע־וואַקלעניש.

די וואַקלענישן פון דער פּוילישער וואַליוטע און איר שטענדיקע ירידה פלעגט זיך גליין אָפּרופן אויף דעם צושטאַנד פון די מקחים פון אַלע מינים סחורות. פּוילן באַזיצט צו ווייניק רויוואַרג און קוילן, אום צו קענען פירן איר אינדוסטריע מיט אייגענע כוחות. אַזוי, למשל, וואָלט די גרויסע לאָדזער טעקסטיל־אינדוסטריע, וועלכע האָט זיך גר״ד לעצטנס ניט שלעכט אָפּגעבויט, בשום אופן זיך ניט געקענט צוריקשטעלן אויף די פיס אָן דער שטאַרקער ניטהילף פון אויסלענדישן קאַפּיטאַל און אויסלענדישן רויוואַרג. דאָסזעלבע איז אויך מיט די איבעריקע צווייגן פון דער אינדוסטריע, וועלכע זיינען אַלע אינגאַנצן געווען אָנגעוויזן אויף אויסלאַנד. מיט דער עליה פון דער אויסלענדישער וואַליוטע לגבי דער פּוילישער פלעגן אויך גלייכצייטיק שטייגן די פאַבריקאַטן. אַגב איז ביזן מיטן פון יאָר 1921*) דער פּוילישער האַנדלסמאַרק געווען פאַרפלייצט מיט אויסלענדישע סחורות, די פּרייזן פון וועלכע עס פלעגן וואַקסן צוזאַמען מיט דער אויסלענדישער וואַליוטע. די פּרייזן פון די אויסלענדישע אַרטיקלען פלעגן שנעל אַריינוואַקסן אין דער העל אַריין, אַזוי ווייט, אַז עס פלעגט אָפטמאָל אויסקומען אַ סך טייערער פון די אָרטיקע אויסאַרבעטונגען. עס זיינען זאָגאַר געווען אַ סך פאַלן, ווען די וואַרשעווער אַנגראָ־פירמעס, וועלכע האָבן געמאַכט גרויסע באַשטעלונגען ביי די אויסלענדישע פאַבריקאַנטן, געבנדיק דערביי אַ היבשן אויפגאָב, זיינען געצוואונגען געווען אָפּצוזאָגן זיך פון די באַשטעלונגען, פאַרלירנדיק דערביי דאָס געגעבענע האַנטגעלט, ווייל דער היזק ביי דער טראַנזאַקציע פלעגט אַריבערשטייגן די סומע פון דעם איינגעצאָלטן אויפגאָב.

אויף דעם היגן (ווילנער) פּלאַץ וואָלט נאָך די שטייגערונג אייגנטלעך צו קיין גרויסע אומגליקן ניט געבראַכט: ממה־נפשך— קאָסט טייערער, וועט מען נעמען טייערער. אַזוי צו מיינען וואָלט אָבער געווען נאָר פון אויבנאויף ריכטיק. אין דער אמתן אָבער פלעגט אויסקומען, אַז אַ סוחר, וועלכער פלעגט, למשל, אַריינטאָן זיין קאַפּיטאַל אין טויזנט שטיקלעך סחורה, האָט נאָכן פאַרקויפן זיי מיט „געשמאַקער פּרנסה" אָפּגעקויפט פאַר זיין געלט בלויז 800 שטיקלעך און, פאַרקויפנדיק די 800 מיט ריווח, אָפּקויפן 600 א. אַ. וו.

דער רעזולטאַט וואָלט געווען זייער אַ טרויעריקער. נאָך די אַלע גרויסע אומזאַצן און גוטע „פאַרדינסטן" וואָלט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די סוחרים בלייבן ביי פּוסטע פּאָליצעס...

אויף דער אומגעהייערער עליה פון די מקחים האָט אויך מיטגעווירקט דאָס, וואָס דער ברייטער עולם, ניט האָבנדיק קיין צוטרוי צו דער פּוילישער וואַליוטע בפרט און צו געלט בכלל, האָט זיך מאַסנווייז גענומען צו פאַרטאָן די פרייע קאַפּיטאַלן (ס׳רוב אַמעריקאַנער צוגעשיקטע געלט) אין פאַרשיידענע „פּעקלעך" סחורה. באַזונדערס האָט זיך דאָס געלאָזט פילן אין דער מאַנופאַקטור־גאַלאַנטעריי־דראָגן־ און לעדער־בראַנזשעס. ווער עס האָט נאָר געהאַט ליגן אַ ביסל געלט, האָט זיך שוין געפּלייסט צו באַזאָרגן מיט אַ פּעקל סחורה. דאָס איז געווען אַ מין אַסעקורירונג פון דעם געלט, אַז עס זאָל ניט פאַרלירן זיין ווערט...

דער פּועל־יוצא פון דערדאָזיקער ערשיינונג איז געווען, אַז אין יעטווידער בראַנזשע האָבן מיט אַמאָל אויפגעשפּראָצט גאַנצע רייען ניי פריש־געבאַקענע סוחרים, וועלכע פלעגן קויפן וואָס מען קען, און צאָלן וואָס מען בעט, האָפנדיק, אַז אַלץ איינס וועט דער מקח אַרויפוואַקסן, וואָס מען זאָל ניט קויפן און וויפל מען זאָל ניט צאָלן. די גאַנצע שטאָט איז פול געווען מיט „פּעקלעך". יעדע גאַס, אין יעדן הויף, אויף ביידימער, אין די קעלערס..... מען קען זיך לייכט פאָרשטעלן, וואָס פאַר אַ שרעקלעכער יקרות עס איז געוואָרן אויף סחורה אַדאַנק דעם אומגעהייערן צוּוואַקס פון דעם מין „סוחרים".

די טייערקייט פון אַלע אַרטיקלען האָט דערגרייכט צו אַזאַ גראַד, אַז אום צו קענען פירן אַ וועלכן עס איז נאָרמאַלן אָפּגעשעפט האָט מען שוין געדאַרפט האָבן גרויסע מיליאָנען... און דאָ זעען מיר טאַקע, ווי דער גרעסטער טייל פון די שטענדיקע סוחרים פאַרלירן די מעגלעכקייט צו פירן אַליין זייערע געשעפטן און ווערן געצוואונגען צו פאַרבינדן זיך אין שותפות מיט נאָך איינעם אָדער עטלעכע, אום צו קענען ווי עס איז עקסיסטירן.

אין 1920 — 1921 איז באַזונדערס צו פאַרצייכענען דעם וואוקס פון פאַרשיידענע שותפותדיקע אונטערנעמונגען. זעלטן ווען מען באַגעגנט אַ געשעפט, וואָס זאָל אויסגעהאַלטן ווערן דורך איין סוחר. און אויב זאָגאַר די פירמע פיגורירט פאָרמעל נאָר אויף איין נאָמען, איז נאָך קיין ראיה ניט, אַז פון הינטן שטעקן ניט אין דער אונטערנעמונג איינער צי עטלעכע „שטילע שותפים".

די דערמאָנטע שותפות־סיסטעם האָט אין אַ געוויסער מאָס פאַרהיט אונזער קויפמאַנשאַפט פון אונטערגאַנג, זי וואָלט אָבער פאָרט ניט געקענט אינגאַנצן ראַטעווען דעם סוחרים־שטאַנד פון דער קאַטאַסטראָפע, וועלכע האָט אים געדראָט אַדאַנק דער אומגעהייערער ספּעקולאַטיווער פּרייזן־וואַקלאַנאַליע, ווען ניט די הילף מן הצד. ניט קיין קליינער טייל פון אונזערע סוחרים האָבן זיך געווענדט צו זייערע קרובים אין אַמעריקע נאָך הילף, אָן וועלכער זיי וואָלטן געוויס רואינירט געוואָרן...

זייער פיל מיטגעהאָלפן דעם היגן יידישן סוחר איינצוהאַלטן ווי עס איז זיינע פּאָזיציעס האָבן אויך די עקספּעדיציע־קאָנטאָרן.

פאַר דער מלחמה האָט דער דאָזיקער מין קאָנטאָרן ניט געשפּילט קיין איבעריקס וויכטיקע ראָלע אין אונזער מסחר. גענוג צו זאָגן, אַז אין אַזאַ גרויסן האַנדלס־צענטער ווי ווילנע האָבן אינגאַנצן עקסיסטירט 2 קאָנטאָרן פון דעם מין: 1) די אָפּטיילונג

*) פון דעם דערמאָנטן טערמין אָן איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ גרויסער אָפּצאָל פאַר אויסלענדישע סחורות, כדי מיטצוהעלפן דער נאָרמאַלער אַנטוויקלונג פון דער אייגענער פּוילישער אינדוסטריע.

פון דער רוסישער טראַנספּאָרט־געזעלשאַפט און 2) די אָפּטיילונג פון דער אַלרוסישער פירמע „נאַדיעזשדאַ". די לעצטע איז אייניקע יאָר פאַר דער מלחמה ליקווידירט געוואָרן. און אַזוי־אַרום איז דאַן געבליבן נאָר איין עקספּעדיציע־קאָנטאָר אין ווילנע מיט אירע פולע פאַבריקן און געשעפטן, וועלכע פלעגן מאַכן קאָלאָסאַלע טראַנזאַקציעס אין אומעגדלעכן רוסלאַנד, סיביר, קאַווקאַז, באַלטישן קאַנט וכדומה.

ווי עס איז צו זעען פון דער אויבנדערמאָנטער טאַבעלע פון די ווילנער אונטערנעמונגען, זיינען אין ווילנע ביז צום 1 אָקטאָבער געווען טעטיק גאַנצע 29 עקספּעדיציע־קאָנטאָרן, דער גרע־סטער טייל פון וועלכע עס מאַכן קאָלאָסאַלע אומזאַצן.

עס איז אינטערעסאַנט די געשיכטע פון דעם אַרט געשעפט, וועלכער האָט זיך אַזוי גרויס און ברייט פאַרצווייגט דאָ ביי אונז און אין פּוילן פאַר די לעצטע יאָרן.

אָנגעהויבן האָט זיך דאָס דערפון, וואָס אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע פלעגן נאָר יחידי־סגולה האָבן אַ צוטריט צו דער באַן־סטאַנציע. דאָסגלייכן אויך מיט דער פראַכט־סטאַנציע פלעגן קענען האָבן אַ מגע־ומשא נאָר די יעניקע עקספּעדיטאָרן, וועלכע זיינען געווען „בלאַט" מיט דעם דייטשן באַן־באַאַמטן. אין יעדער שטאָט האָט זיך אַזוי אַרום געבילדעט אַ קליינע גרופּע עקספּעדיטאָרן, וואָס דורך זייער „זכות" פלעגט מען קענען אַרויס־שיקן אָדער אָפּנעמען מיט דער באַן סחורה. אָן די דאָזיקע יחידי־סגולה פלעגט מען ניט קענען ניט אָפּשיקן, ניט אָפּנעמען, ווייל אַלץ איז דאַן געווען „טרייף".

דער סוחרישער עולם האָט זיך שוין אַזוי־אַרום צוגעוויינט צום געדאַנק, אַז עקספּעדיציע איז אַ „טרייפער ענין", צו וועלכן מען דאַרף האָבן אַ „מאַכער", אַ ספּעציאַליסט — און אַפילו דאַן, ווען די פּאָליאַקן האָבן איבערגענומען די ממשלה ביי אונז, האָט מען נאָך אַלץ געמיינט, אַז מען דאַרף אָנקומען צו די „מאַכערס", ניט קוקנדיק אויף דער לפי־ערך פרייער קאָמוניקאַציע און עקס־פּעדיציע אונטער די פּאָליאַקן.

אָט אין דעם פּעריאָד פון דער פּוילישער ממשלה האָבן זיך גענומען אַנטוויקלען די עקספּעדיציע־קאָנטאָרן, וועלכע פלעגן איבערנעמען אויף זיך די עקספּעדיציע פון איין שטאָט אין דער צווייטער, געבנדיק דעם קליענט די גאַראַנטיע פאַר דער גאַנצקייט פון באַטרעף. דער עיקר פאַרן סוחר איז אָבער געווען, וואָס די קאָנטאָרן פלעגן זיך אָננעמען צו פירן די סחורה פער באַגאַזש, וואָס עס איז אגב געווען ניט גאַנץ „כשר". געוויינטלעך פלעגן די קאָנטאָרן דערביי גאַנץ געשמאַק פאַרדינען. עס אין רעכט, אַז אין דער ערשטער צייט פלעגן זיי זיך ניט שעמען צו נעמען גאַנצע 10—15 פּראָצענט פון באַטרעף און ביי זייערע גרויסע אומזאַצן פלעגן זיי מאַכן אומגעהייערע פאַרמעגנס ביי דעם עסק. מיט דער צייט האָבן זיך אַ סך סוחרים מתקנא געווען און אַליין געעפנט עקספּעדיציע־קאָנטאָרן, שאַפנדיק דערמיט אַ קאָנקורענץ די פריער־דיקע עקספּעדיטאָרן. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, אַז די קאָנטאָרן, יאָגנדיק זיך נאָך קונדשאַפט, האָבן אָנגעהויבן אויס־צולייען די סוחרים געלט אויף די געקויפטע סחורות. די עקספּע־דיציע־קאָנטאָרן האָבן זיך צוליב די דערמאָנטע אומשטאַנדן ביס־לעכווייז גענומען פאַרוואַנדלען אין באַנק־געשעפטן. אַ סך פון די קאָנטאָרן, וועלכע האָבן זיך באַוויזן גוט אַרויפצואַרבעטן, האָבן גענומען באַקומען גרויסע קרעדיטן ביי די פאַבריקאַנטן און סוחרים און, אָנשטאָט אויסצולייגן פאַר די קונדן געלט, איז שוין געווען גענוג, ווען זיי פלעגן אַרויסגעבן די פאַבריקאַנטן און אַנגראָסיסטן צעטלען אָדער וועקסלען אויף צו באַצאָלן אין אַ געוויסן טערמין.

די דאָזיקע טראַנזאַקציעס פון די עקספּעדיטאָרן האָבן זייער פיל מיטגעווירקט צום אויפבליען פון אונזער מסחר און אַ ב גע־געבן אונזער סוחרים־שטאַנד די מעגלעכקייט איינצוהאַלטן זייער

פּאָזיציעס, וועלכע ער וואָלט בשום אופן ניט געקענט באַהערשן, ווען אים וואָלט אויסגעקומען צו אַרבעטן מיטן אייגענעם קאַפּי־טאַל, וואָס האָט פון טאָג צו טאָג פאַרלאָרן זיין ווערט צוליב דער אַנטווערטונג פון דער פּוילישער וואַליוטע. אויסערדעם, וואָס דער סוחר האָט זיך באַנוצט מיטן קרעדיט פון די עקספּעדיציע־קאָנ־טאָרן, האָט ער אויך פּראָפיטירט דערפון, וואָס די שטייגערונג פון די פרייזן, וועלכע עס איז פאָרגעקומען פאַר דער צייט, ביז ער פלעגט דעם חוב באַצאָלן, איז געווען אינגאַנצן זיין ריווח.

יעדנפאַלס מוז מען קאָנסטאַטירן, אַז ניט קוקנדיק אויף די דערמאָנטע גוטע מאָמענטן פון מסחר, איז דעם סוחר דאָך ניט קיין סך געבליבן ריינער פּראָפיט, צוליב דער אומגעהייערער עליה פון די פרייזן אויף אַלע אַרטיקלען, וועלכע פלעגן ס'רוב איינ־שלינגען דעם גאַנצן ריווח און זאָגאַר אַ טייל פון קרן. מען דאַרף אויך אגב דערמאָנען וועגן דעם אומגעהייער גרויסן שטייער־אָפּ־צאָל, מיט וועלכן דער ווילנער מסחר און אינדוסטריע איז געווען באַלעסטיקט. דער דאָזיקער שטייער־אָפּצאָל האָט אין אונזער קאַנט באַטראָפן 5—6 מאָל אַזוי פיל ווי אין קאָנגרעס־פּוילן! גאַנץ קאָנגרעס־פּוילן האָט פאַרן יאָר 1920 באַצאָלט שטייער פאַר האַנדל און אינדוסטריע 165 מיליאָן*), בשעת ווען ווילנער קאַנט, וואָס מאַכט אויס לויט זיין באַפעלקערונג אומגעפער אַ 25־סט חלק, האָט באַצאָלט איבער 40 מיליאָן מאַרק בלויז מלוכה־שטייערן, אחוץ שטאָטישע איבער 20 מיליאָן מאַרק. ווען מען זאָל שוין אפילו נעמען אין אַכט, אַז אין קאָנגרעס־פּוילן איז דער שטייער פון די אַקציענגעזעלשאַפטן און בענק ניט אַריינגענ מען געוואָרן אין די 165 מיליאָן, וועט אַלץ אויסקומען, אַז ווילנע האָט באַצאָלט לגבי קאָנגרעס־פּוילן אַ סך מערער, ווייל אונזערע ווילנער אַקציענגעזעל־שאַפטן, וועלכע זיינען אין זייער צאָל זייער ווינציק, וואָלטן ניט מאַכן קיין גרויסע ווירקונג אויף דער אַלגעמיינער שטייער־סומע, ווען מען זאָל זיי אויסטיילן באַזונדער.

לויט די ידיעות, וואָס באַקומען זיך פון די שטייער־קאָמי־סיעס ב״ם פינאַנס־דעפּאַרטאַמענט, דאַרפן די שטייערן פון יאָר 1921 זיין אומגעפער פון 6—ביז 8 מאָל גרעסער ווי פאַרן יאָר 1920, וואָס דער גרעסטער טייל פון אונזערע סוחרים וועלן גאָר ניט זיין בכולת אַריבערצוטראָגן און וועלן באַשטימט געצוואונגען זיין צו ליקווידירן די געשעפטן.

עס איז כדאי צו באַמערקן, אַז דער פּערמאַנענטער קריזיס אין אונזער מסחר האָט ניט אַזוי צו פאַרדאַנקען דעם פאַלן פון דער פּוילישער וואַליוטע, ווי איר אומשטאַנדהאַפטיקייט און איר וואַקלעניש. אַזוי, למשל, האָט די לעצטע צייט, סוף 1921, ווען די פּוילישע וואַליוטע האָט זיך פלוצלונג שטאַרק געהויבן (פון באַלד 7000 מאַרק איז דער דאָלאַר געפאַלן אין דעצעמבער ביז 2700 מאַרק) מיטגעבראַכט אַ קאַטאַסטראָפאַלן קריזיס אין האַנדל און אינדוסטריע. די האַסטיקע עליה פון דעם פּוילישן מאַרק האָט מיטגעבראַכט אַ האַסטיקע ירידה פון די פרייזן אויף אַלע סחורות־פאַבריקאַטן, בשעת ווען די פרייזן פון לעבנסמיטלען זיינען גע־בליבן כמעט ביים אַלטן צושטאַנד. די פאַבריקאַנטן האָבן ניט די מעגלעכקייט אַראָפּצולאָזן פון די פרייזן לויט דער ירידה פון דער וואַלוטע. די פרייזן זיינען אָבער דאָך שטאַרק געפאַלן, אַדאַנק דער מהומה, וועלכע איז געוואָרן צוליב דער ענדערונג פון די וואַליוטע־פאַרהעלטענישן. די אַלע זייטיקע „פּעקל־סוחרים" האָבן אין שרעק גענומען אויספאַרקויפן זייערע פּעקלעך אויס מורא, אַז די פרייזן זאָלן נאָך מערער ניט פאַלן. דער קונה, פאַר־קערט, האָט זיך אָפּגעהאַלטן פון קויפן, וואַרטנדיק אויף נאָך גרעסערע מציאות. דאָס אַלץ האָט געשאַפן אַזאַ לאַגע, ביי וועל־כער די פאַבריקאַנטן האָבן געמוזט טיילווייז אָדער אינגאַנצן

*) זע די וואַרשעווער „ושעטשפּאָספּאָליטאַ" №237 אַרטיקל „דאַנינאַ".

אפהאלטן זייער פראדוקציע. מיט וואס דער קריזיס וועט זיך ענדיקן איז נאך לעת־עתה ניט באוואוסט — אבער קלאר איז דאך, אז אזוי לאנג ווי עס וועט עקסיסטירן די באוועגלעכקייט פון דער פוילישער וואליוטע, וועט אונזער מסחר און אינדוסטריע שטענדיק זיין פאראורטיילט איבערצולעבן אזוינע קאטאסטראפעס.

אויסער די ארטיקלען פון דער פוילישער און היגער אינדוסטריע, ווערט ווילנער קאנט ביסלעכווייז א טראנזיט־פונקט פון מסחר צווישן אויסלאנד מיט רוסלאנד. עס איז זאגאר אין פראיעקט איינצופירן אין ווילנע פארטא — פראנקא פאר דעם דערמאנטן מסחר.

פון דעם היגן פלאץ איז עקספארטירט געווארן קיין אויסלאנד פאר דעם משך פון דעם דערמאנטן פעריאד: לאנדווירטשאפטלעכע ארטיקלען, האלץ, ברעטער, שנאפס, לעדער, פאפּירָסן, קאנפעקטן, זייף, סאכארין, גלאז, פלאקס, חזיר־האר, וואקס, כעמישע פראדוקטן, זוימען, האניק א. א. וו.

מלאכה און אינדוסטריע.

גלייכצייטיק מיט דער אויפלעבונג פון אונזער מסחר איז אויך צו פארצייכענען די לפי־ערכדיקע אויפלעבונג פון אונזער מלאכה און בכלל אינדוסטריע. עס ווערן ביסלעכווייז טעטיק די ווילנער האנטווערקער־ווארשטאטן, עס הייבן אן צו באווייזן סימנים פון לעבן אונזערע פאבריקן. עס דארף אבער דערמאנט ווערן, אז אין דער צייט, ווען דער מסחר האט שוין ביי די ערשטע מעגלעכקייטן אנגעהויבן גאנץ טעטיק צו פונקציאנירן, האט עס ליידער אין די צווייגן פון דער אינדוסטריע ווייט ניט געקענט פארקומען אין אזא שנעלן טעמפּ. א ס׳ פאבריקן זיינען נאך אין יאר 1915 עוואקואירט געווארן קיין רוסלאנד און פון די געבליבענע אין ווילנע זיינען זייער פיל רואינירט געווארן דורך די פאליטישע געשעענישן און פארשיידענע אקופאציעס. באזונדערס האט זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכנט די דייטשע אקופאציאנעלע מאכט, וועלכע האט ארויסגעשלעפּט פון די היגע פאבריקן אלץ, וואס זי האט געפונען פאר זיך נייטיק.

ווען מען זאל נאך צו דעם אלעם צורעכענען דאס, וואס די היגע מלאכה און אינדוסטריע האבן צוליב די פאליטישע שינויים אינגאנצן פארלארן זייערע פריערדיקע אפזאץ־פלעצער, וועט מען זיך לייכט קענען פארשטעלן, ווי שווער עס איז אונזער אינדוסטריע אנגעקומען צו שטעלן זיך כאטש טיילווייז צוריק אויף די פיס.

ניט קוקנדיק אויף די דערמאנטע שטערענישן, איז דאך אויך אויף דעם געביט צו פארצייכענען א געוויסן ערפאלג. עס איז כדאי אין דעם פרט צו מאכן א פארגלייך צווישן די יארן 1920 און 1921 לויט דער פאלגנדיקער טאבעלע:

פאך	1920	1921	צוגעקומען	פאך	1920	1921	צוגעקומען
שוסטערייען	200	495	295	פריזירער.	106	133	27
שניידערייען	143	370	227	יובעלירער, זייגערמאכער	83	99	16
שמידן	47	218	171	פאטאגראפיעס	20	36	16
בעקערייען	142	221	79	פארבערייען	17	30	13
שלאסער און בלעכערייען	75	123	48	איינבינדער	15	24	9
שטעפערייען	44	82	38	מעכאנישע ווארשטאטן .	18	25	7
סטאליערייען. . . .	30	59	29				

עס מוז אבער דערביי באמערקט ווערן, אז די דערמאנטע דאטן פון די האנטווערקערייען, האנדלס־אונטערנעמונגען א. אז. וו. האבן א שייכות נאר ביז צום 1־טן אקטאבער 1921. צום אפשלוס פון יאר 1921 און באזונדערס צום אנהייב פון יאר 1922 איז די צאל אונטערנעמונגען הן אין מסחר הן אין געווערב באדייטנד גרעסער אויסגעוואקסן.

הגם עס איז ניט צו פארשווייגן, אז צו דער לעצטער טאבעלע פון די האנטווערקער מוז מען זיך באציען מיט א געוויסער פארזיכטיקייט צוליב דעם, ווייל דער שטייער־אפאראט פון דער רעגירונג איז אין יאר 1921 באדייטנד פארפולקומט געווארן קעגן פאריקן יאר און א סך אונטערנעמונגען, וועלכע האבן אין יאר 1920 קיין פאטענטן ניט ארויסגענומען, זיינען געצוואונגען געווען אין יאר 1921 זיי ארויסצונעמען. דאס האט במילא „אפיציעל״ פארגרעסערט די צאל האנטווערקערייען, דאך איז אבער ניט אפצולייקענען דעם פאקטישן צוואוקס פון אונזערע ווארשטאטן, הן אין איכות הן אין כמות. צום באדויערן, איז נאך, ליידער, ניט צו באמערקן קיין גרויסע תחית־המתים פון אונזערע זעמשערייען, זאקן־ און טריקאטאזש־שטריקערייען, קאנפעקציאנען און בערשטערייען, וועלכע האבן פאר דער מלחמה פארנומען דעם אויבנאן אין אונזער מלאכה. די דערמאנטע פאכן עקסיסטירן נאך פארלויפיק אין א גאנץ קליינעם מאס־טאב.

וואס איז שייך אונזערע פאבריק־אונטערנעמונגען, איז ליידער ביז דער דערמאנטער דאטע (1 אקטאבער 1921) ניט געווען צו פארצייכענען קיין צו גרויסן ערפאלג אין פארגלייך מיט דעם, וואס מיר האבן פארמאגט ביז דער מלחמה. נעמענדיק אבער אין אכט די אלע איבערלעבענישן, וואס דער אינדוסטריע אונזערער איז אויסגעקומען מיטצומאכן און וועלכע האבן געבראכט צום כמעט פולשטענדיקן אונטערגאנג פון אלע היגע פאבריק־אונטערנעמונגען, וועט, פשוט, אויסקומען זיך צו וואונדערן אויף דעם ביסל, וואס עס איז אויפגעטאן געווארן פארן לעצטן יאר.

פאר דעם דערמאנטן יאר 1921 זיינען פאררעגיסטרירט געווארן פאלגנדיקע אונטערנעמונגען, וועלכע טראגן א אינדוסטריעלן כאראקטער:

31 דרוקערייען, 110 מילן, 3 ביר־ברויזן, 15 בראנפן־ברויזן, 5 ציגל־זאוואדן, 11 טאבאק־פאבריקן, 14 שאכטל־ און קופערטן־פאבריקן, 33 קאנפעקט־פאבריקן, 5 גילזן־פאבריקן, 39 גארבערייען, 19 זייף־פאבריקן, 11 אייל־אויסארבעטונגען, 6 סאכארין־פאבריקן, 5 עלעקטרישע סטאנציעס, 2 הוטעס, 3 שוך־פאבריקן, 5 טארף־פאבריקן, 3 טינט־פאבריקן, 2 קארק־פאבריקן, 2 שוועבעלעך־פאבריקן, 2 זוימען־אויסארבעטונגען, 1 שמירפעטס, קישקעס־אפרייניקונג, גראמאפאנעס, אינסטעלאציעס א. אז. וו.

עס איז אבער כדאי צו פארצייכענען, אז נאך א גרויסע צאל פאבריק־אונטערנעמונגען פון גרעסערן מאסשטאב, ווי ברויזן, הוטעס, גארבערייען, טאבאק־פאבריקן וכדומה געפינען זיך ביי היינטיקן טאג אין פראצעס פון אויפבויאונג. ווי עס איז באוואוסט, האט די סאלידערע אונטערנעמעריי די געוויינהייט אפצווארטן אויף א רואיקער צייט, ווען עס ווערט איינגעשטעלט א שטענדיקע מאכט. עס איז קיין צווייפל ניט, אז ווען ווילנע וועט אויפהערן צו זיין א פאליטישער פראנגעצייכן, וועט זי ווידער פארנעמען דעם פלאץ אין מסחר און אינדוסטריע, וועלכן זי האט פארנומען פאר דער מלחמה, אויב נאך ניט קיין גרעסערן.

יונה שאפירא.

יונה שאפּיראָ.

די ווילנער זעלבסטפאַרוואַלטונג און די יידן.

I. דער ווילנער שטאַטראַט אונטערן צאַריזם.

די תקנות וועגן דער שטאָטישער און זעמסקער זעלבסט־פאַרוואַלטונגען (Городовое положенiе) זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך אַלעקסאַנדער דעם 2-טן דעם 16 יוני 1870 יאָרי ביז יענער צייט פלעגט די שטאָטישע ווירטשאַפט אָנגעפירט ווערן דורך אַ קאָלעגיע פון 7 מענטשן: פּרעזידענט, וויצע, סעקרעטאַר און 4 געקליבענע ראַטמענער, פון וועלכע 2 זיינען ביי אונז אין שטאָט געווען יידישע. פון די מאַטעריאַלן פון שטאָטישן אַרכיוו איז צו זען, אַז די לעצטע 2 יידישע ראַטמענער פאַר דער איינפירונג פון די דערמאָנטע תקנות, זיינען געווען די ה״ה יוסף זעליגמאַן און זלמן בראַווין.

די נייע פאָרם פון דער שטאָטישער זעלבסטפאַרוואַלטונג איז אָבער ביי אונז צוליב פאַרשיידענע טעמים אַריינגעפירט געוואָרן אין לעבן ערשט מיט איניקע יאָר שפּעטער און אפילו אין יאָר 1875 האָט נאָך די „גובערניאַלע פאַרוואַלטונג״ באַשטימט וואַלן צו דער דערמאָנטער זיבן-קאָלעגיע.

די פאָרשטייער פון דער יידישער באַפעלקערונג האָבן דאַן מודיע געווען דער „גובערניאַלער פאַרוואַלטונג״, אַז די יידן פאַרלאַנגען, מ׳זאָל אויך ביי אונז אין שטאָט איינפירן די רעפאָרם פון דער נייער שטאָטפאַרוואַלטונג, לויטן אוקאַז פון 16 יוני 1870, און דעריבער וועלן די יידן קיין אָנטייל ניט נעמען אין די וואַלן צו דער קאָלעגיע. פון די מאַטעריאַלן פון שטאָטישן אַרכיוו איז צו זען, אַז די יידישע באַפעלקערונג האָט געהאַט דערביי אויסצושטיין אַ קאַמף מיט דער דאַמאָלסטיקער גובערניאַלער מאַכט, וועלכע האָט געוואָלט פאַרשלעפּן די איינפירונג פון דער רעפאָרם אין אונזער קאַנט.

דער רעזולטאַט פון דעם סיכסוך איז געווען, אַז די יידן האָבן באָיקאָטירט די וואַלן און די גובערניאַלע פאַרוואַלטונג איז געווען געצוואונגען איבערצולאָזן אויך אויף שפּעטער די פריערדיקע 2 יידישע ראַטמענער, די הערן בראַווין און זעליגמאַן, וועלכע זיינען געבליבן אויף זייערע פּאָסטנס ביזן יאָר 1876, ד. ה. ביז דאַן, ווען די נייע רעפאָרם פון דער זעלבסט־פאַרוואַלטונג איז ביי אונז איינגעפירט געוואָרן אין לעבן.

די באַציאונג פון די יידישע אָנפירנדיקע קרייזן צו די מלוכישע און שטאָטישע ענינים איז אַלזאָ שוין אין יענער צייט געווען דורכגעדרונגען מיט בירגערלעכן באַוואוסטזיין. די האָפענונגען אָבער, וואָס זיי האָבן דאַן געלייגט אויף דער רעפאָרם פון דער מוניציפּאַליטעט, זיינען ניט אינגאַנצן מקוים געוואָרן, צוליב די פיל באַגרעניצונגען, וואָס די רעפאָרם האָט געבראַכט בנוגע צו יידן. אַזוי, למשל, איז אין אַרט. 35 פון די תקנות געזאָגט געוואָרן, אַז די צאָל פון די „ניטקריסטלעכע״ ראַטמענער טאָר ניט זיין מערער ווי איין דריטל פון דער אַלגעמיינער צאָל ראַטמענער, יידן טאָרן ניט אויסגעקליבן ווערן אין פּרעזידיום, דאָסגלייכן אין מאַגיסטראַט טאָרן יידן ניט זיין מערער ווי אַ דריטל פון דער אַלגעמיינער צאָל לאַווניקעס (אַרט. 88).

ווי איך האָב שוין דערמאָנט, זיינען אין ווילנע די נייע תקנות איינגעפירט געוואָרן ערשט אין יאָר 1876, אונזער שטאָט

האָט געדאַרפט אויסקלייבן 72 ראַטמענער; אין דעם האָבן געמעגט זיין יידישע 24, ביי די ערשטע וואַלן זיינען אָבער דורכגעגאַנגען מער ניט ווי 19 יידן, דהיינו: אהרן לעבענזאָן, מאיר גאָרדאָן, יאָאכים עליאַשעוו, אַלבערט סירקין, שמואל פין, אַלבערט מאַנאַסעוויטש, אברהם קאַראַסיק, שעפטל קליאַטשקאָ, ירחמיאל ברוידאָ, אָווסעיי קאָוואַרסקי, שמואל סאָלץ, זלמן בראַווין, מרדכי וויגאָדסקי, סענדער וואַלק, יוסף היילפּערן, אַפּטייקער זאַלקינד, בער נאַטאַנזאָן, ל׳ייזער רודזינסקי און פייוול סוויאַדאָשץ. צווישן די 4 לאַווניקעס פון מאַגיסטראַט איז געווען איין יידישער ה׳ עליאַשעוו.

ביי דער ממשלה פון אַלעקסאַנדער דעם 3-טן בייט זיך אָבער איבער צום ערגערן די רעכטלעכע לאַגע פון די יידן בכלל און אין דער שטאָטפאַרוואַלטונג בפרט. און לויטן אוקאַז פון סענאַט פון 5-טן מערץ 1885 ווערן די שטאָטישע ווילער איינגעטיילט אין 3 קוריעס לויטן פאַרמעגנס-צענז און יעטווידער קוריע האָט דאָס רעכט אויסצוקלייבן נאָר אַ דריטל פון דער אַלגעמיינער צאָל ראַטמענער. דער סענאַט-אוקאַז האָט געצילט אָפּצושוואַכן דעם דעמאָקראַטישן עלעמענט אין די שטאָטפאַרוואַלטונגען און האָט במילא געווירקט אויף דער פאַרקלענערונג פון די יידישע ראַטמענער. אַזוי, למשל, האָבן די יידן מיט אַ יאָר פאַרן אוקאַז דורכגעפירט צו די וואַלן פון 1884 ביז 1888 22 ראַטמענער, אָבער נאָכן אוקאַז וועגן דער קוריאַלער וואַל-סיסטעם איז אויסגעקומען, אַז אין דער ערשטער קוריע זיינען די יידן ניט געווען ביכולת דורכצופירן קיין איין ראַטמאַן און אָנשטאָט די אויסגעקליבענע 22 יידישע ראַטמענער האָבן געקענט בלייבן אין שטאָטראַט נאָר 16. אויסגעקליבן זיינען דאַמאָלסט געוואָרן די הערן: ישראל בונימאָוויטש, סענדער וואַלק, מרדכי וויגאָדסקי, מאיר גאָרדאָן, יוסף גראָדזענסקי, זלמן גורליאַנד, וואָלף זשירמונסקי, שעפטל קליאַטשקאָ, אהרן לעבענזאָן, אַרנאָלד ליפּעץ, משה ראַגאָווין, שמואל סאָלץ, חיים טויטנגרעבער, שמואל פין, אליהו שטעסל, אברהם שור, חיים סאָלץ, ירחמיאל ברוידא, יצחק סעגאַל, בערל נאַטאַנזאָן, מ. גאָרדאָן און א. בלאָך. די לעצטע 6 הערן פון דער דערמאָנטער רשימה האָבן געמוזט נאָך אַ יאָר אַרבעט אין שטאָטראַט אַרויסטרעטן פון אים צוליבן דערמאָנטן אוקאַז פון סענאַט. יידישער לאַווניק פון יענער סעסיע איז געווען ה׳ שעפטל קליאַטשקאָ.

דערמיט האָבן זיך אָבער די באַגרעניצונגען ניט געענדיקט. אין יאָר 1892 איז אַרויס אַ נייער אוקאַז, וועלכער האָט אינגאַנצן צוגענומען ביי דער יידישער באַפעלקערונג דאָס רעכט צו נעמען אַן אָנטייל אין די וואַלן פון שטאָטראַט. עס ווערן צוגעלאָזן נאָר 10 פּראָצ. יידישע ראַטמענער, אי דאָס אויך ניט קיין געקליבענע דורך דער באַפעלקערונג, נאָר באַשטימטע דורכן גובערנאַטאָר.

עס ווערט איינגעפירט אַ ספּעציעלע יידישע רשימה, פון וועלכער די אָרטיקע מאַכט האָט געהאַט לויטן אייגענעם איינזען אויסצוקלייבן די פּאַסנדיקע קאַנדידאַטן. אויף דער סעסיע פון 1893—1897 זיינען אויף אַזאַ אופן באַשטימט געוואָרן 4 יידישע ראַטמענער אויף דער אַלגעמיינער צאָל 44, דהיינו: אהרן גירשאָוויטש, שעפטל קליאַטשקאָ, שמואל לעווין און אהרן ליפּעץ.

לויטן זעלביקן אוקאַז האָבן די יידן פאַרלאָרן דאָס רעכט צו האָבן אַ לאַוניק אין מאַגיסטראַט.

אויך צו דער לעצטער סעסיע ביי דער רוסישער הערשאַפט, ד. ה. צו די וואַלן פון יאָר 1909 זיינען אויף דער אַלגעמיינער צאָל 80 ראַטמענער באַשטימט געוואָרן נאָר 7 יידן, דהיינו: ישראל בונימאָוויטש, אַדאָלף גאָרדאָן, ד״ר זאַלקינד, אהרן ליפּעץ, ה׳ סעגאַל, יוליוס סירקין און פייוול פרומקין. נאָכן טויט פון ה׳ סעגאַל האָט זיין אָרט פאַרנומען ה׳ נ י י ש ו ל.

די יידישע ראַטמענער האָבן גענומען אַ טיכטיקן אָנטייל אין דער אַרבעט פון שטאָטראַט און די קאָמיסיעס און ניט קוקנדיק אויף זייער קליינער צאָל האָט זיך זייער ווירקונג שטאַרק געשפּירט. דאָס איז צו זען פון די מאַטעריאַלן, וואָס געפינען זיך אין שטאָטישן אַרכיוו, פּראָטאָקאָלן פון די פּלענאַרע זיצונגען און פון די זיצונגען פון די קאָמיסיעס, הגם אין די קאָמיסיעס האָבן יידן געהאַט רעכט צו אַרבעטן נאָר אין די, וואָס האָבן געהאַט בלויז צוגרייטונגס־פונקציעס (רעוויזאָרישע, פינאַנסיעלע, עלעקטרישע וכדומה), אָבער ניט אין די, וועלכע האָבן געהאַט עקזעקוטיווע רעכט (אָפּשאַצונג, רעמאָנט וכדומה).

אויפן ספּעציעל יידישן געביט אין די ווענט פון שטאָטראַט פלעגט די יידישע ראַטמענער זעלטן אויסקומען אַרויסצוטרעטן, ווייל ווי עס איז באַוואוסט, האָט די רוסישע צאַרישע רעגירונג, ד. ה. דער אמתער בעל־דעה איבער די שטאָטישע ענינים, אין איר אונטערדריקונגס־פּאָליטיק ווייניק אונטערשיידט די יידן פון די פּאָליאַקן. עס זיינען אָבער געווען פאַלן, ווען די יידישע באַפעלקערונג פלעגט באַוועלט ווערן ספּעציעל אַלס יידישע, און דאַן פלעגן די ראַטמענער אָננעמען געוויסע פּאָליטישע אַקציעס, און קעמפן מיט די מיטלען, וועלכע עס האָבן זיך געפּאַסט פאַר יענער צייט. עס איז כדאַי צו דערמאָנען דעם קאַמף, וואָס די יידישע ראַטמענער האָבן געפירט אַרום דער קאָמערצשול, וועלכע איז מיט דער הילף פון שטאָטראַט און די מיטלען פון די יידישע סוחרים דאַמאָלסט געגרינדעט געוואָרן ביי אונז אין שטאָט. די קאָמערצשול האָט זיך געדאַרפט אויסהאַלטן פון אַ ספּעציעלן אָפּצאָל, וואָס די ווילנער סוחרים האָבן גענומען אויף זיך צו צאָלן צום האַנדלס־שטייער. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז לכל־הפחות 85 פּראָצענט פון דעם געלט איז געווען יידיש און דערפאַר האָבן יידן געהאַט די פּריווילעגיע, אַז זיי פלעגן ווערן אין דער שול אָנגענומען ניט לויט דער געוויינלעכער 10 פּראָצענטיקער נאָרמע, ווי אין אַלע מיטלשולן, נאָר גאַנצע 50 פּראָצענט. די שול האָט דאַן געהערט ניט צום בילדונגס־מיניסטעריום, נאָר צום פינאַנס־מיניסטעריום, וועלכער איז פון שטענדיק אָן אין צאַרישן רוסלאַנד געווען דער סאַמע „לינקער״ און דעריבער האָט זיך דאַן איינגעגעבן צו עפענען די קאָמערצשול אויף אַזוינע „ראַדיקאַלע״ יסודות. אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט זיך דער רוסישער רעגירונג פאַרוואָלט חרטה צו האָבן אויפן גאַנצן עסק און איינשטעלן אין שול די געוויינלעכע פּראָצענט־נאָרמע. דאָס וואָלט געבראַכט דערצו, אַז די שול זאָל זיך אינגאַנצן פאַרמאַכן, ווייל ס׳וואָלט פּשוט ניט געווען צו געפינען אין שטאָט די נייטיקע 90 פּראָצענט קריסטן (די 50 פּראָצענט קריסטלעכע קינדער איז אויך געווען שווער צו שאַפן און יעדער אָנגעקומענער ייד פלעגט דאַרפן זיך באַזאָרגן מיט אַ שילער אַ קריסט אום איינצוהאַלטן דעם „גלייכגעוויכט״ אין שול און כמעט יעדן יידישן תלמיד פלעגט אויסקומען צו צאָלן פאַר זיך און פאַר זיין קריסטלעכן „אָכאָטניק״). און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גאַנצע פּאָליטישע אַקציע, בראש פון וועלכער עס זיינען געשטאַנען די יידישע ראַטמענער, מבטל צו מאַכן די נייע גזרה.

ניט איינמאָל איז די יידישע ראַטמענער אויסגעקומען אַרויסצוטרעטן אַלס פאַרטיידיקער פון די יידישע גאַסנהענדלער, וועלכע פלעגן האָבן אויסצושטיין פון די פאַראָרדענונגען פון מאַגיסטראַט. אַ באַזונדערן פּלאַץ האָט פאַרנומען אין דער אַרבעט פון די יידישע ראַטמענער דער קאַמף, אָדער גיכער שתדלנות, וואָס זיי איז אויסגעקומען צו פירן פאַר די אומגליקלעכע יידן, וועלכע פלעגן אין דער צייט פון אַלעקסאַנדער דעם דריטן אַרויסגעטריבן ווערן פון זייערע איינגעזעסענע ערטער אין די דערפער און ישובים פון ווילנער געגנט. עס פלעגט ניט אַוועקגיין אַ וואָך אָן אַזוינע מיני שתדלנות. מען פלעגט אָפּשלאָגן די טירן פון גובערנאַטאָר, גענעראַל־גובערנאַטאָר, און סתם „נאַטשאַלסטוואָ״ און זייער אָפט פלעגט זיך די יידישע ראַטמענער איינגעבן דירך שתדלנות אָדער פּערזענלעכער פּראָטעקציע אַרויסצוראַטעווען דעם אָדער יענעם יידישן ישובניק פון געפאַר צו ווערן רואינירט. דער אַלטער יידישער ראַטמאַן און עסקן ה׳ אהרן ליפּעץ, וועלכער איז געווען ראַטמאַן עטלעכע צענדליק יאָר, האָט מיר פּערזענלעך איבערגעגעבן אַ גאַנצע ריי פון אַזעלכע עפּיזאָדן, וואָס זיי איז אָבער לײַדער צוליב מאַנגל אין פּלאַץ אוממעגלעך צו פאַרפיקסירן אויף דעם אָרט. דעמזעלבן ה׳ ליפּעץ מיט זיינע קאָלעגן, די יידישע ראַטמענער, איז אויך אויסגעקומען משתדל צו זיין זיך אין דער צייט פון בלאָנדעסעס פּראָצעס, וועלכער איז זיך שיר ניט פונאַנדערגעוואַקסן אין אַ מיאוסער אַנטיסעמיטישער העץ־אַוואַנטיורע אַ לאַ בייליס.

II. די ממשלה פון די דייטשן און פון דער ערשטער ראַטנמאַכט.

אין יאָר 1915, ווען די רוסישע מאַכט איז דורכן דראַנג פון די געשעענישן אויפן פראָנט, געווען געצוואונגען צו פאַרלאָזן אונזער שטאָט, איז אויף אַ פאַרזאַמלונג פון די פאָרשטייער פון די היגע נאַציאָנאַליטעטן באַשלאָסן געוואָרן, אַז די שטאָטישע ווירטשאַפט זאָל איבערגעגעבן ווערן אַ קאָלעגיע, אין וועלכער עס דאַרפן זיין פאַרטראָטן פּראָפּאָרציאָנעל פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן. די יידישע ראַטמענער זיינען כמעט אַלע אַרויסגעפאָרן פון שטאָט, אויך האָבן געפעלט אַ סך פון די קריסטלעכע ראַטמענער און פון געוועזענעם מאַגיסטראַט און מ׳האָט געדאַרפט שאַפן אַ גאַנץ נייעם אָרגאַן, וועלכער זאָל קענען איבערנעמען די שטאָטישע בעל־הבתישקייט. די דערמאָנטע פאַרזאַמלונג האָט אויסגעקליבן אַ קאָמיטעט פון פאָרשטייער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן, וועלכער האָט זיך געווענדט צום מאַגיסטראַט מיט אַ מעמאָראַנדום וועגן דעם ענין. דער מאַגיסטראַט האָט צוליב דעם צונויפגערופן אַ ספּעציעלע זיצונג פון די פאַרבליבענע ראַטמענער, וועלכע האָבן הגם אין פּרינציפּ מסכים געווען, אַזאַ אָרגאַן זאָל געשאַפן ווערן, זיינען אָבער געווען קעגן דער גרויסער צאָל יידן (15), וואָס דער מעמאָראַנדום האָט פאָרגעלייגט. אויך זיינען זיי געווען קעגן דער פאָרשטייערשאַפט פון ליטווינער און ווייסרוסן. קורץ, די זאַך איז אַזוי לאַנג פאַרשלעפּט געוואָרן, ביז די דייטשן האָבן פאַרנומען ווילנע.

נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן איז די שטאָטישע ווירטשאַפט אינגאַנצן איבערגענומען געוואָרן דורך דער דייטשער מיליטערישער ביוראָקראַטיע. דער פריערדיקער שטאָטראַט מיטן מאַגיסטראַט האָבן פאַרלאָרן אַלע זייערע רעכט, און בלויז פון צייט צו צייט פלעגן דורכן דייטשן בירגערמייסטער איינגעלאַדן ווערן פאָרשטייער פון דער היגער באַפעלקערונג, אַלס פאַכמענער און זאַכקענער ביי פאַרשיידענע צווייגן פון דער שטאָטישער ווירטשאַפט (שטייער, דערנערונג, אַנשטאַלטן וכדומה). דעם איינציקן גוטן אויפטו, וואָס מיר האָבן צו פאַרדאַנקען דער דייטשער ממשלה איז, וואָס זיי האָבן די ערשטע געבראָכן דעם אַלטן מנהג, ניט צוצונעמען קיין יידישע באַאַמטע אין מאַגיסטראַט. די דייטשן האָבן גאַנץ גערן אָנגענומען יידישע אָנגעשטעלטע אויך אויף

פאַראַנטוואָרטלעכע פּאָסטנס און אַזוי אַרום האָט זיך אין די שטאָטישע מויערן פון דאָמיניקאַנער גאַס אין אַ קורצער צייט אויסגעבילדעט אַ היבשע מחנה פון יידישע „טשינאָווניקעס“, וואָס עס איז געווען אַ נייס פאַר דער היגער באַפעלקערונג.

שוין אין דער לעצטער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע האָט דער דייטשער אייבערבירגערמייסטער געשאַפן ביי זיך אַ ביראַט, וועלכער האָט געדאַרפט דינען אַלס „ערזאַץ“ פון אַ רעפּרעזענטאַנץ פון דער ווילנער געזעלשאַפטלעכקייט. צוגלייך מיט פאָרשטייער פון די פּאָליאַקן זיינען איינגעלאַדן געוואָרן 2 יידישע, די ה״ה ד״ר ראַכמילעוויטש און אַדוואָקאַט ש. ראָזנבוים. שפּעטער האָט ראָזנבוימס אָרט פאַרנומען ד״ר צמח שאַבאַד. דער ביראַט האָט אייגנטלעך געדאַרפט שפּילן אַ וויכטיקע ראָלע פאַר דער יידישער באַפעלקערונג, ווייל, ווי באַוואוסט, האָט די בירגערמייסטערשאַפט קאָנצענטרירט אין זיך די גאַנצע שטאָטישע דערנערונג און אויסהאַלטונג פון די שטאָטישע אַנשטאַלטן (קינדערהיימען, יתומים־הייזער, מושב־זקנימס, שפּיטעלער), וועלכע זיינען אין יענער עפּאָכע אויסגעוואַקסן אין אַ גרויסע צאָל צוליב דעם אומגעהייערן דחקות און הונגער. אויך זיינען אין די הענט פון דעם דייטשן בירגערמייסטער געלעגן די פאָלקסקיכן, קינדערקיכן, און די פאָרשטייער ביים בירגערמייסטער פלעגט אויסקומען גענוג צו קעמפן פאַר דעם, אַז די יידישע מוסדים און קיכן זאָלן באַזאָרגט ווערן פּראָפּאָרציאָנעל אין דער זעלבער מאָס ווי די קריסטלעכע.

די אַרבעט פון די יידישע מיטגלידער פון ביראַט פלעגט אָבער פאַרשווערט ווערן דורך די פּוילישע פאָרשטייער, וועלכע האָבן ביי יעטווידער געלעגנהייט זיך געפליסט צו באַווייזן, אַז זיי זיינען די ווירקלעכע בעלי־בתים פון שטאָט און גאַנץ אָפט פלעגט קומען צו שאַרפע סיכסוכים צווישן די פּוילישע און די יידישע פאָרשטייער.

מיטן אַרויסגאַנג פון די דייטשן איז דער גאַנצער אַפּאַראַט פון דער שטאָטישער ווירטשאַפט אַריבערגעגאַנגען צו די באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן געבילדעט אַ באַזונדערן קאָמיסאַריאַט („קאָמגאָרכאָז“ — קאָמיסאַריאַט פון דער שטאָטישער ווירטשאַפט) בראש פון וועלכן עס איז געשטאַנען דער ליטווינער איידוקעוויטש. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אַלע יידישע באַאַמטע, וועלכע זיינען אָנגענומען געוואָרן פאַר דער צייט פון די דייטשן, זיינען געבליבן אויף זייערע פּלעצער, עס זיינען נאָך צוגעצויגן געוואָרן אַ גאַנצע ריי נייע יידישע אָנגעשטעלטע אויף פאַראַנטוואָרטלעכע פּאָסטנס, רעקאָמענדירטע דורך די היגע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציעס און פּאַרטייען. אַזוי אַ שטייגער האָט זיך דער אַזויגערופענער „גאָרקאָמפּראָד“ (שטאָטישער דערנערונגס־קאָמיסאַריאַט) געפונען כמעט אויסשליסלעך אין יידישע הענט.

III. די ערשטע פּוילישע אָקופּאַציע.

דעם 19 אַפּריל האָבן די פּוילישע חיילות פאַרנומען אונזער שטאָט, פירנדיק דערביי 3 טעג אַ קאַמף אין די גאַסן. עס איז אַלגעמיין באַוואוסט די גרויסע שרעקן, עינויים און רציחות, וואָס די יידישע באַפעלקערונג האָט אין יענע טעג איבערגעלעבט. אָט אין דער דאָזיקער צייט, ווען אין דער יידישער געזעלשאַפט האָט געהערשט יאוש און פאַרצווייפלונג, האָט די פּוילישע מאַכט באַשטימט אַ צייטווייליקן מאַגיסטראַט אויף אָנצופירן מיט דער שטאָטישער ווירטשאַפט, בראש פון וועלכן עס האָט זיך געשטעלט דער ה׳ וויטאָלד אַבראַמאָוויטש*). צו דעם דערמאָנטן

*) דער זעלבער ה׳ אַבראַמאָוויטש איז נאָכהער אין דער עפּאָכע פון „מיטל־ליטע“ באַשטימט געוואָרן אַלס דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר אינעווייניקסטע ענינים.

מאַגיסטראַט זיינען אויך איינגעלאַדן געוואָרן 3 „פאָרשטייער“ פון יידן, דהיינו: אַדאָלף גאָרדאָן, ש. טראָצקי און מאַרגאָוויצקי. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז די דערמאָנטע דריי הערן זיינען פון קיינעם ניט געוואָרן באַפולמעכטיקט אָנצונעמען די פּאָסטנס אין מאַגיסטראַט אַלס פאָרשטייער פון יידן און האָבן דאָרטן געאַרבעט אויף דער אייגענער אחריות. מ׳דאַרף דערביי אונטערשטרייכן, אַז אין יענער צייט האָט שוין עקסיסטירט די דעמאָקראַטיש געוויילטע קהילה, דער פּרעזידיום פון וועלכער פלעגט זיך צוזאַמענקלייבן אפילו אין די סאַמע גרויזאַמסטע טעג. עס איז אַלוא געווען, מיט וועמען זיך מיישב צו זיין און ביי וועמען צו נעמען דירעקטיוון אין דער פראַגע.

דאָס מיטאַרבעטן פון די דערמאָנטע 3 יידן צוזאַמען מיט די פּאָליאַקן אין דעם דאַמאָלסטיקן מאַגיסטראַט האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע פאַרביטערונג אין די באַוואוסטזיניקע יידישע שיכטן און געזעלשאַפטלעכע קרייזן. אויף איינער פון די זיצונגען פון דער קהילה איז דער ראַטמאַן ז. רייזען (פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי) אַרויסגעטראָטן מיט אַ שאַרפן פּראָטעסט קעגן די הערן, וועלכע ערלויבן זיך אָן דער סאַנקציע פון דער יידישער אָרגאַניזירטער געזעלשאַפטלעכקייט צו זיצן אין מאַגיסטראַט און דערמיט שאַפן זיי פאַר דער וועלט אַ אילוזיע פון אַ פרידלעכן צוזאַמענלעבן פון ביידע פעלקער, אין דער צייט, ווען דאָס יידישע רעכט ווערט אַזוי ברוטאַל געטראָטן מיט די פיס.

דער ה׳ אַדאָלף גאָרדאָן, וועלכער איז אַגב געווען אין דערזעלבער צייט אויך אַ ראַטמאַן פון דער קהילה, איז אַרויסגעטראָטן מיט אַן ערקלערונג, באַרעכטיקנדיק דעם שריט פון די דריי יידישע „פאָרשטייער“ מיט דער אויסערגעוויינלעכקייט פון דעם מאָמענט. אַגב האָט ה׳ גאָרדאָן אויפגעוויזן, וויפיל שאָדן די יידישע באַפעלקערונג וואָלט געהאַט, ווען ס׳וואָלטן ניט געווען קיין יידישע פאָרשטייער אין מאַגיסטראַט. און הגם מ׳דאַרף אָנערקענען, אַז דאָס בייזיין פון די 3 יידן אין מאַגיסטראַט האָט אין אַ געוויסער מאָס פּאַראַליזירט זיין אַנטיסעמיטישע טעטיקייט, דאָך זיינען די פּויליש־יידישע באַציאונגען אויף אַזוי פיל דאַן געוואָרן פאַרשאַרפט, דער אומצוטרוי צו דעם אַלעם, וואָס עס האָט געשטאַמט פון דער פּוילישער מאַכט, אַזוי גרויס, אַז גאָרדאָנס ערקלערונגען האָבן ניט געקענט באַפרידיקן. דאָס אומטאַקטישע אַנטקעגנשטעלן זיך פון די יידישע מאַגיסטראַט־לייט דער יידישער געזעלשאַפטלעכער מיינונג האָט זיך בשום אופן ניט אָפּגעצאָלט מיט די אויפטוען פון דאַמאָלסטיקן מאַגיסטראַט לטובת יידן; גלייך ביים צוטרעטן צו דער אַרבעט האָט דער מאַגיסטראַט אָנטזאָגט פון די שטעלעס כמעט אַלע יידישע אָנגעשטעלטע, וועלכע זיינען אָנגענומען געוואָרן אין דער צייט פון די דייטשן און נאָכהער אין דער תקופה פון די באָלשעוויקעס.

געוויינטלעך איז דאָס אָנטזאָגן דאַמאָלסט מאָטיווירט געווען דערמיט, וואָס דער מאַגיסטראַט האָט חושד געווען די יידישע אָנגעשטעלטע אין באָלשעוויזם, אָבער אַזוי ווי אַלע יידן זיינען דאַן גענומען געוואָרן אין חשד אַלס באָלשעוויקעס, האָט מען שוין במילא גאַנץ כשר זיך ערלויבט צו באַזייטיקן די יידישע אָנגעשטעלטע, איבערלאָזנדיק נאָר עטלעכע פון יוצא־וועגן.

די מאַכטלאָזיקייט פון די יידישע מאַגיסטראַט־מיטגלידער איז אויך געווען צו באַמערקן ביי אַנדערע ענינים. אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז די דערנערונג פון דער שטאָטישער אָרימער באַפעלקערונג און די אויסהאַלטונג פון די פילאַנטראָפּישע אַנשטאַלטן (אינטערנאַטן, יתומים־הייזער וכדומה) געלעגן אין די הענט פון דעם בירגערמייסטער. אַזוי איז אויך געבליבן פאַר דער צייט פון די באָלשעוויקעס, די דייטשן און די באָלשעוויקעס פלעגן ניט מאַכן קיין אונטערשייד צווישן די יידישע און קריסטלעכע אינסטיטוציעס. דער נייער פּוילישער מאַגיסטראַט

האָט אָבער גלייך אויסגעטיילט א טייל פון די פוילישע מוסדים און אריינגענומען זיי אין נעץ פון די אנשטאלטן, וועלכע „געהערן צו שטאָט" און פון די אלע איבעריקע אראָפּגענומען פון זיך די אחריות. אזוי ארום איז אויסגעקומען, אז צו שטאָט „געהערן" נאָר פוילישע אנשטאלטן, אָבער ניט קיין יידישע. די איינציקע אנשטאלט, וואָס האָט זוכה געווען ארונטערצופאלן אונטער דעם נאָמען „שטאָטישע" איז דער יידישער שפּיטאָל פון זאוואלנע גאס. זעלבסטפארשטענדלעך, אז קעגן די 5 שפּיטעלער און 7 אינטערנאטן, וועלכע די שטאָט האלט אויס, איז די מוניציפּאליזירונג פון בלויז איין יידישן מוסד געווען א קנאפּע קאָמפּענסאציע.

ניט בעסער איז געשטאנען די באזאָרגונג פון די יידישע פאָלקסקיכן, וועלכע זיינען נאָך געגרינדעט געוואָרן אין דער צייט פון די דייטשן. פאר דער לפי־ערך קורצער צייט, וואָס דער דערמאָנטער מאגיסטראט האָט עקסיסטירט, האָט מען באוועלט די יידישע פאָלקסקיכן ניט מער און ניט ווייניקער ווי אין 11 טויזנט פוד מעל, וואָס האָט געקומט די יידישע קיכן לויטן חשבון; און בראש פון דער דערנערונגס־אָפּטיילונג איז דאן געשטאנען דער יידישער לאוויניק ה׳ מארגאָוויצקי! ווען דער דאָזיקער פאקט איז ארויפגעשוואומען אין דער יידישער פרעסע, האָט זיך דער מאגיסטראט געפּרובירט ריינוואשן און באווייזן, אז דאָס איז ניט ריכטיק, אָבער דער פאָרזיצער פון דעם דאמאָלסטיקן יידישן דערנערונגס־קאָמיטעט ד״ר גלאָבוס און דער פארוואלטער פון דער דערנערונגס־אָפּטיילונג ביי דער קהילה ה׳ רודניצקי האָבן אין דער יידישער פרעסע מיט ציפערן באוויזן, אז די הכחשות פון מאגיסטראט האָבן ניט קיין גרונד.

געוויינלעך, איז אויך בנוגע דער שפּראך־פראגע אין מאגיסטראט דאָס יידישע רעכט שטארק פארשוועכט געוואָרן. אָנערקענט איז געווען נאָר פויליש. די איבעריקע אָרטיקע שפּראכן זיינען ניט צוגעלאָזט געוואָרן. דאָס איינציקע מאָל ווען דער מאגיסטראט האָט זיך דערמאָנט אָן יידיש איז געווען דאן, ווען ער האָט געהאט בדעה צו מאכן א הלוואה ביי דער פוילישער מלוכה עטלעכע מיליאָן מארק און ס׳האָט זיך געפאָדערט צו דער הלוואה די גאראנטיע פון די ווילנער סוחרים און הויז־באזיצער. דער מאגיסטראט האָט דאן געבילדעט א ספּעציעלע פינאנץ־קאָמיסיע, אין וועלכער עס זיינען איינגעלאדן געוואָרן אויך 3 יידן (ה״ה א. גאָרדאָן, ש. טראָצקי און א. זאלקינד). די קאָמיסיע האָט ארויסגעלאָזן וועגן דעם ענין אן אויפרוף צו די סוחרים און הויזבאזיצער אויך אין יידיש. דער אויפרוף האָט אָבער ניט געווירקט און די גאראנטיע איז מצד די סוחרים און הויזבאזיצער ניט געגעבן געוואָרן. די יידישע צייטונג „טאָג" האָט וועגן דעם דאן געשריבן אין צוזאמענהאנג מיט די פאָרשטייענדיקע וואלן צום שטאָטראט: „צי וועלן מיר באָיקאָטירן דעם שטאָטראט צי ניט, ווייסן מיר נאָך פארלויפיק ניט, די הלוואה אָבער באָיקאָטירן מיר לכל הדעות".

מיט אייניקע וואָכן שפּעטער האָט דער דאמאָלסטיקער ציווילפארוואלטער פון די מזרח־געביטן ה׳ אָסמאָלאָווסקי, ארויסגעלאָזט א פאראָרדענונג וועגן וואלן אין ווילנער שטאָטראט און מאגיסטראט און א באפעל דעם ווילנער מאגיסטראט מאכן די הכנות צו די וואלן. דערביי איז געווען געמאָלדן די גאנצע וואל־אָרדינאציע, וואָס די פארוואלטונג פאר די מזרח־געביטן האָט אויסגעארבעט צו די וואלן. לויט דער דערמאָנטער אָרדינאציע האָבן געהאט וואלרעכט אלע שטענדיקע איינוואוינער פון שטאָט און זאָגאר פון א גרויסן אומגעגנט, ד. ה. פון א גאנצער ריי ארומיקע דערפער. די וויילער האָבן אָבער געמוזט קענען ריידן פויליש, זיי האָבן געמוזט האָבן א בילדונגס־צענז פון א עלעמענטארער שול, האָבן ניט געטאָרט זיין קיין בירגער פון אזא לאנד, וואָס פירט מלחמה מיט דער פוילישער ארמיי.

הגם די וואל־אָרדינאציע איז געווען באפּוצט מיט דער באוואוסטער דעמאָקראטישער דעקאָראציע פון אלגעמיינע, דירעקטע פּראָפּאָרציאָנעלע א. אז. וו., האָט דאָך די יידישע באפעלקערונג גלייך פארשטאנען, אז זי מוז זיך פון די וואלן אנטזאגן. אויסער דעם פּונקט פון דער פארגרעסערטער ווילנע, וועלכע איז ספּעציעל געשאפן געוואָרן כדי קינסטלעך צו פארקלענערן די רעפּרעזענטאנץ פון דער יידישער באפעלקערונג, איז די גאנצע אָרדינאציע בכלל אזוי רעדאקטירט געווען, אז ביים בייזן ווילן מצד פון א וועלכן עס איז קליינעם פּוילישן באאמטן וואָלט יעדער יידישער וויילער כמעט געקענט געפּסלט ווערן. אגב האָט מען פּרינציפּיעל ניט געקענט איינגיין דערויף, אז פויליש איז מחויב צו קענען יעדער ווילנער בירגער. דער פּונקט וועגן א צענז פון א עלעמענטארער שול, האָט אויך ניט געשטימט מיט דער דעמאָקראטישער דעקאָראַטיווקייט פון דער אָרדינאציע. קורץ, די גאנצע יידישע געזעלשאפט, כמעט אָן אויסנאם, אלע פארטייען האָבן זיך ארויסגעזאָגט פאר באָיקאָטירן די וואלן צום שטאָטראט.

ווען די פארוואלטונג פאר די מזרח־געביטן האָט זיך דערוואוסט וועגן דעם יידישן באשלוס צו באָיקאָטירן די וואלן, האָט זי ארויסגעלאָזן נייע אויסבעסערונגען אין די תקנות. לויט דער נייער רעדאקציע האָט מען שוין ניט געדארפט זיין דווקא א שטענדיקער איינוואוינער פון ווילנע, נאָר עס איז רעכט געווען, אז מ׳האָט געוואוינט אין ווילנע די לעצטע 10 חדשים. דער פּונקט פון קענען פויליש איז אויך בטל געוואָרן, און הגם עס איז נאָך געבליבן דער מאָמענט פון א פארגרעסערטער ווילנע, וואָס האָט געצילט קעגן די יידישע אינטערעסן, האָבן דאָך די פאָרשטייער פון אלע יידישע פּאָליטישע גרופּירונגען (אחוץ די סאָציאליסטישע) אויף אן אלגעמיינער בעראטונג באשלאָסן, אז אנשטאָט צו פירן די טאקטיק פון באָיקאָט, איז גלייכער יאָ צו נעמען אן אָנטייל אין די וואלן און ערשט אין שטאָטראט קעמפן פאר דער אויסבעסערונג פון דער וואלסיסטעם און בכלל פאר די יידישע אינטערעסן.

נאָך דעם דערמאָנטן באשלוס האָבן די יידישע גרופּירונגען געשיקט זייערע פאָרשטייער אין אלגעמיינעם וואל־קאָמיטעט, וועלכער איז דורך דער רעגירונג פארטרויט געוואָרן דעם ה׳ סטרומילא. די יידישע פאָרשטייער אין וואלקאָמיטעט זיינען געווען: ד״ר וויגאָדסקי, ש. קאץ און אברהם זאלקינד.

אָבער באלד ווי די יידישע פאָרשטייער זיינען צוגעטראָטן צו דער ארבעט האָבן זיי שוין איינגעזען, אז דער יידישער באפעלקערונג שטייט פאָר א גרויסער דורכפאל ביי די קומענדיקע וואלן צוליב דעם, ווייל די גאנצע צוגרייטונגס־ארבעט איז שוין כמעט געווען אָפּגעטאָן אָן דעם אָנטייל פון די יידישע פאָרשטייער. די רשימות פון די גאסן און הייזער זיינען געווען פארפארטיקט דורך פוילישע רעגיסטראטאָרס, וועלכע זיינען געגאנגען איבער די הויפן און הייזער צו רעגיסטרירן אלע וואל־בארעכטיקטע און אָט די רעגיסטראציע פון די צופעליקע פוילישע פרייוויליקע וועלכע איז פארגעקומען אָן שום קאָנטראָלע, האָט דאָס געדארפט דינען אלס מאסגעבנדיקער מאטעריאל צו די וואלן.

אויף דער בעראטונג פון די יידישע גרופּירונגען איז באשלאָסן געוואָרן צו בילדן א גאנץ באזונדערן וואל־קאָמיטעט, וועלכער זאָל נעמען אויף זיך די עובדה מתקן צו זיין ווי ווייט מעגלעך די פעלערן, וועלכע זיינען געמאכט געוואָרן דורך דעם אלגעמיינעם וואל־קאָמיטעט. די שטאָט איז צעטיילט געוואָרן אין באזונדערע יידישע וואל־ביוראָען, וואו א יידישער באאמטער פלעגט די יידישע וויילער געבן די נייטיקע אינפאָרמאציעס. עס זיינען דאָרטן געווען אויך ספּעציעלע מענטשן, וועלכע פלעגן צונויפזאמלען פעסער פון די יידישע וויילער און מיט זיי אוועקגיין אין די אלגעמיינע וואל־ביוראָען נאָכזען, צי זיי זיינען אריינגעטראָגן

געוואָרן אין די וואַל-ליסטעס. בראש פון יידישן וואַל-קאָמיטעט האָט זיך געשטעלט ד״ר וויגאָדסקי, אַלס אָפיציעלער באַפולמעכטיקטער פון דעם יידישן וואַל-קאָמיטעט איז באַשטימט געוואָרן ה׳ מנחם באַלבערישסקי.

שוין ביים צוטרעטן צו דער אַרבעט האָט דער יידישער וואַל-קאָמיטעט איינגעזען, אַז עס שטייט אים פאָר אַ שווערע אַרבעט. אויף 50 טויזנט קריסטן זיינען געווען אַריינגעטראָגן אין די ליסטעס 21 טויזנט יידן. עס זיינען סיסטעמאַטיש דורכגעלאָזט געוואָרן גאַנצע יידישע קוואַרטאַלן, גאַסן און הייזער. דער יידישער וואַל-קאָמיטעט האָט גלייך אַרויסגעלאָזט אַן אויפרוף צו דער יידישער באַפעלקערונג, אַז יעדער איינציקער איז מחויב גלייך צו ווענדן זיך אין וואַל-ביוראָ פון זיין ראַיאָן און נאָכזען, צי ער איז אַריינגעטראָגן אין די רשימות פון די וויילער. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין די אַלגעמיינע ביוראָען אין יידישן צענטער, די נומערן 1, 28 און 29, זיינען דורכגעלאָזט געוואָרן 1350 יידישע וויילער. אינגאַנצן האָט די שטאָט געהאַט 31 ביוראָען, קען מען זיך פאָרשטעלן, וויפיל יידישע וויילער זיינען דורכגעלאָזט געוואָרן!

צוזאַמען מיט דער אַרבעט פון די וואַל-קאָמיטעטן האָט זיך אויך אָנגעהויבן אַ אינטענסיווע אַגיטאַציע פוו די יידישע און קריסטלעכע פאַרטייען.

פון יידישן צד האָבן גענומען אַן אָנטייל אין וואַל-קאַמף די פאָלגנדע 5 גרופּעס: די ציוניסטן, דעמאָקראַטישע פאַרטיי, סוחרים, האַנטווערקער און הויזבאַזיצער.

די יידישע סאָציאַליסטישע פאַרטייען האָבן קיין אָנטייל אין די וואַלן ניט גענומען צוליב טאַקטישע טעמים.

פון דער פוילישער באַפעלקערונג האָבן זיך באַטייליקט אין די וואַלן: די ענדעקעס (נאַציאָנאַל-דעמאָקראַטן), די פוילישע „קראַיאָוועצעס“—דעמאָקראַטן און די סאָציאַליסטישע פאַרטיי פּ. פּ. ס.

מיט אַ באַזונדערער ליסטע זיינען אַרויסגעטראָטן די ווייסרוסן. די ליטווינער האָבן קיין אָנטייל אין די וואַלן ניט גענומען.

אין די ערשטע טעג סעפּטעמבער 1919 האָט זיך אין ווילנע צעפלאַקערט די וואַל-קאַמפּאַניע. די ווענט פון שטאָט זיינען מיט אַמאָל געוואָרן פאַרקלעפּט מיט פאַרשיידענע אויפרופן, פּלאַקאַטן, פון אַלע פאַרטייען און גרופּירונגען, וועלכע האָבן זיך אַריינגעוואָרפן אין וואַל-קאַמף יעדערער אויף זיין שטייגער. אַזוי, למשל, האָט די פוילישע ענדעציע (צעטל נומער 1) באַזונדערס באַטאָנט אין אירע אויפרופן צו די וויילער, אַז זי וועט פירן אַ קאַמף מיט די יידן. „ווילט איר, אַז די שטאָט ווילנע זאָל געהערן צו פוילן און ניט צו יידן, זאָלט איר שטימען פאַרן צעטל № 1“—איז געווען דער הויפּטלאָזונג פון איר אַגיטאַציע, וואָס האָט ביי די דאַמאָלסטיקע פאַרשאַרפטע יידיש-פוילישע באַציאונגען שטאַרק געווירקט אויף דעם פינסטערן המון. די סאָציאַליסטישע פּ. פּ. ס. האָט אין אירע וואַל-אויפרופן באַטאָנט, אַז דער וואָס וויל האָבן איבער זיך אַ שטעקן איבער די פּלייצעס, זאָל שטימען פאַרן צעטל נומער 1. דער 1 איז אַ ריכטיקער סימן פון אַ שטעקן, וואָס די ענדעציע גרייט אָן פאַר דער באַפעלקערונג.

פון די יידישע גרופּירונגען האָט באַזונדערס זיך געלאָזט קאָסטן מי און געלט די סוחרישע גרופּע. די סוחרים האָבן זיך אָרגאַניזירט אין אַ סוחרים-פאַרבאַנד, וועלכער האָט צו די וואַלן ממש פאַרשאָטן די שטאָט מיט זיינע אויפרופן. דער הויפּט-לאָזונג, אונטער וועלכן די גרופּע איז אַרויסגעטראָטן, איז געווען די באַשיצונג קעגן שטייערן. „ווילט איר, אַז די שטייערן זאָלן ניט פאַלן אויסשליסלעך אויף די סוחרים, זאָלט איר שטימען פאַרן צעטל נומער 3“—איז געווען דער לייט-מאָטיוו פון זייער וואַל-אַגיטאַציע. אויסער די פּלאַקאַטן, אויפרופן, צייטונגס-אַנאָנסן וכדומה האָט נאָך די סוחרים-גרופּע צום טאָג פון די וואַלן אַרויסגעלאָזט אַ ספּעציעלע צייטונג, וואו עס זיינען צווישן אַנדערע אַגיטאַציע-אַרטיקלען, אויך געווען געדרוקט אויספירלעכע ביאָגראַפיעס פון אירע קאַנדי אַטן, זייער טעטיקייט אַלס כלל-טוער און סוחרים ביז די קליינלעכסטע פרטים, וואָס ס׳האָט געגעבן גענוג שטאָף די צייטונגס-פעליעטאָניסטן. אַ שטאַרקן אָנטייל אין דער וואַל-אַגיטאַציע האָבן אויך גענומען די ווילנער ציוניסטן. די פּלאַקאַטן און אויפרופן „שטימט פאַרן צעטל נומער 6 פון די ציוניסטן!“ זיינען געווען אויסגעקלעפּט איבער אַלע ווינקלען פון שטאָט, הגם אין דער גאַנצער וואַל-ליטעראַטור זייערער זיינען ניט געווען אָנגעוויזן די ספּעציעלע ציוניסטישע אויפגאַבן, וועלכע זיי רעכענען דורכצופירן אָדער קעמפן פאַר זיי אין די ווענט פון שטאָטראַט.

אַ גאַנץ אינטענסיווע טעטיקייט האָט אויך אַרויסגעוויזן די יידישע דעמאָקראַטישע פאַרטיי, וועלכע איז צוגעטראָטן צו דער וואַל-אַגיטאַציע, הגם מיט זייער קליינע געלט-מיטלען, אָבער מיט דער פעסטער זיכערקייט אין דעם צוטרוי פון די ברייטע מאַסן וויילער.

די יידישע האַנטווערקער האָבן אין זייער וואַל-אַגיטאַציע באַטאָנט דעם שטאַנדפּונקט, אַז די האַנטווערקער דאַרפן האָבן „אַן אייגענעם“ מענטשן, אַ האַנטווערקער אין שטאָטראַט. דאָס זעלביקע האָבן באַטאָנט די יידישע הויזבאַזיצער.

אין די וואַלן האָבן זיך באַטייליקט אַן ערך 40 טויזנט וויילער אין דעם אַ 14—15 טויזנט יידן. אַזוי ווי אין די וואַל-ליסטעס זיינען געווען אַריינגעטראָגן אַרום 60 טויזנט וויילער קומט אַלזאָ אויס, אַז אין די וואַלן האָבן אָנטייל גענומען אומגעפער 2 דריטל פון די פאַררעגיסטרירטע אין די וואַל-ליסטעס.

הגם די וואַלן זיינען אָפיציעל און פאָרמעל ערקלערט געוואָרן אַלס פרייע, האָט די יידישע באַפעלקערונג דאַן געהאַט אויסצושטיין אַ סך שטערונגען הן אין דער צוגרייטונגס-אַרבעט צו די וואַלן, הן אין דעם טאָג פון די וואַלן גופא. אויסער די שוין דערמאָנטע צרות מיט דער רעגיסטראַציע און מיט דעם קינסטלעך פאַרגרעסערטן שטח פון שטאָט, זיינען נאָך פאָרגעקומען אַ סך פאַלן פון פּלאַנמעסיקן קאַמף קעגן יידישן וויילער. אַזוי, למשל, האָט מען אין עטלעכע יידישע ראַיאָניקע וואַל-קאָמיטעטן אַראָפּגעגעריסן די שילדן (№ 4 און № 5), אַזוי אַז די יידישע וויילער פון די ראַיאָנען האָבן ניט געוואוסט וואו זיך צו מעלדן נאָך די נייטיקע אינפאָרמאַציעס. אויך האָט דער פוילישער מאַגיסטראַט אָפּגעטאָן אַ שפּיצל דעם צענטראַלן יידישן וואַל-קאָמיטעט: דער צענטראַלער יידישער וואַל-קאָמיטעט האָט אַרויסגעלאָזט אַן אויפרוף צו דער יידישער באַפעלקערונג, וועגן דער נייטיקייט צו גיין צו די וואַלן, ערקלערנדיק דערביי די געהעריקע וואַל-תקנות. דער אויפרוף אין אַ פּאָר הונדערט עקזעמפּלאַרן איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם מאַגיסטראַט אויסצוקלעפּן איבערן שטאָט (דעם מאַגיסטראַט געהערן די קיאָסקן, וואו די אויפרופן האָבן געדאַרפט אויסגעקלעפּט ווערן). דער רעזולטאַט איז אָבער געווען, אַז פון די פּאָר הונדערט אויפרופן האָט מען געפונען אין גאַנץ שטאָט אויסגעקלעפּט נאָר 5 עקזעמפּלאַרן, אי דאָס אין די קריסטלעכע קוואַרטאַלן!

אויך פלעגט מען זיך שטאַרק בינדן צו די יידישע וויילער, וועלכע פלעגן קומען אין די אַלגעמיינע ביוראָען פאָדערן, מ׳זאָל זיי אַריינשרייבן אין די וואַל-ליסטעס. ביי דער קלענסטער פּגימה אין פּאַס פלעגט מען דעם יידישן וויילער אַנטזאָגן צו פאַררעגיסטרירן אים, בשעת ווען די קריסטן פלעגט מען אָן איבעריקע חקירה-ודרישות אַריינטראָגן אין די ליסטעס.

ווען דער פאָרזיצער פון דעם יידישן צענטראַלן וואַל-קאָמיטעט ד״ר וויגאָדסקי האָט זיך געווענדט צו דער אַלגעמיינער וואַל-קאָמיסיע מיט אַ פאָדערונג, אַז מ׳זאָל ערלויבן אייניקע יידישע פאָרשטייער דורכקוקן די וואַל-רשימות פון די ניי-

צוגעשריבענע ווײלער, און אגב פעסטשטעלן די אַלגעמיינע צאָל יידישע ווײלער, האָט מען אים דערין אָנטזאָגט מיטן אויסרייד, אַז די רשימות פון די ווײלער זיינען אַ סוד, צו וועלכן קיין „זייטיקע מענטשן" קענען ניט צוגעלאָזט ווערן.

גרויס שאָדן האָט געבראַכט דער באָיקאָט פון די וואַלן מצד די יידישע עקסט-לינקע פאַרטייען, וואָס האָט שטאַרק פאַרקלע-נערט די יידישע פאָרשטייערשאַפט אין שטאָטראַט.

דער רעזולטאַט פון די וואַלן איז געווען, אַז די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט באַקומען גאַנצע 34 ערטער אויף דער אַלגע-מיינער צאָל 48 און די יידן בלויז 14. פון די דאָזיקע קריסט-לעכע מאַנדאַטן האָט גאַנצע 31 געקריגן די עקסט-רעכטע פוילישע ענדעציע, 2 די סאָציאַליסטישע פּ. פּ. ס. און 1 די „קראַיאָווצעס"—דעמאָקראַטן.

די 14 יידישע ערטער האָבן זיך פאַרטיילט אַזוי: 6 די דעמאָקראַטישע פאַרטיי, 4—די ציוניסטן*), 3—די סוחרים און 1—די האַנטווערקער. די יידישע הויזבאַזיצער און די ווייסרוסן זיינען פולשטענדיק דורכגעפאַלן, ניט קענענדיק דורכפירן אפילו צו 1 דעפוטאַט.

די יידישע ראַטמענער זיינען געווען:

1) פון דער דעמאָקראַטישער פאַרטיי: ד"ר צ. שאַבאַד, ד"ר מאַקאָווער, אינזשעניער קלעבאַנאָוו, ד"ר גלאָבוס, סוחר יונה שאַפּיראָ, לערער ברוך לובאָצקי. נאָכן טויט פון ד"ר מאַקאָווער האָט זיין אָרט פאַרנומען לויט דער ריי פון דעם קאַנדידאַטן-צעטל ה' אבראַמסאָן (בוכהאַלטער).

2) פון דער ציוניסטישער פאַרטיי: ד"ר יעקב וויגאָד-סקי, אינזשעניער ספּיראָ, ד"ר קאַן און א. רודניצקי.

3) פון דער סוחרים-גרופּע: אינזשעניער אַדאָלף גאָרדאָן, סוחר שמואל ראָזענטאַל און אינזשעניער שאול טראָצקי.

4) פון די האַנטווערקער: אליעזר קרוק.

גלייך נאָך די וואַלן האָבן די אויסגעקליבענע יידישע ראַט-מענער אָפּגעהאַלטן אַ זיצונג צו באַטראַכטן, אויב עס איז מעגלעך, ניט קוקנדיק אויף די חילוקי-דעות אין זייערע אָנשויאונגען, צו געפינען אַ וועלכן עס איז מאָדוס פאַר אַ געמיינזאַמער אַקציע און אַרויסטרעטונג אַלס אַ גאַנצע געשלאָסענע יידישע פראַקציע, באַ-זונדערס אין די פראַגן, וועלכע פאַראייניקן אַלע יידישע ראַטמענער, און נאָכדעם ווי די ציוניסטישע פאָרשטייער האָבן נאָכגעגעבן דער דעמאָקראַטישער פאַרטיי בנוגע דער פראַגע פון יידיש אַלס אָפיציעלע נאַציאָנאַלע שפראַך, האָט זיך ווי עס איז איינגעגעבן צו פאַראייניקן אַלע יידישע ראַטמענער אין אַ יידישע פראַקציע. די ניי געבילדעטע יידישע פראַקציע האָט אָפּגעהאַלטן אַ גאַנצע ריי זיצונגען, אויף וועלכע עס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן די פּראָגראַם פון דער אַרבעט פאַר דער נאָענטסטער צוקונפט.

עס איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז די ערשטע אַקציע פון דער יידישער פראַקציע דאַרף זיין זיך צו ווענדן צו דער מאַכט מיט אַ פאָדערונג מבטל צו מאַכן די וואַלן, צוליב די פאַרשיידענע עוולות, וואָס זיינען אָפּגעטאָן געוואָרן צו יידן סיי ביים אַריינטראָגן זיי אין די רשימות פון די ווײלער, סיי דורך דער פיקציע „גרויס-ווילנע", ווי אויך צוליב פאַרשיידענע ריין פאָרמעלע טעמים**),

---

*) די ציוניסטן האָבן דורכגעפירט נאָר 3 ראַטמענער, אָבער זיי האָבן זיך באַנוצט מיט די רעשטלעך פון די איבעריקע יידישע פאַרטייען און באַקומען אַ פערטן דעפּוטאַט.

**) די פאָרמעלע טעמים זיינען געווען אַזעלכע: 1) פאַר דעם ביוראָ נומער 5 איז אָנגעוויזן געוואָרן דער אַדרעס ברייטע גאַס הויז נומער 5, בשעת ווען דאָרטן איז גאָר קיין ביוראָ ניט געווען. 2) אין דעם ביוראָ נומער 2 האָט מען אין טאָג פון די וואַלן אָנגעהויבן צו אַרבעטן 7 אַ זייגער

וועלכע גיבן, לויט דער אָרדינאַציע פון די וואַלן, דאָס רעכט צו פאָדערן אָנערקענען די וואַלן פאַר פּסול.

אויסאַרבעטן די קאַסאַציע האָט גענומען אויף זיך דער יוריסט-קאָנסולט פון דער קהילה ה' עמנואל סמילג און דעם 23-טן סעפּטעמבער איז זי איבערגעגעבן געוואָרן אין דער קאַנצעלאַריע פון דער ציוויל-פאַרוואַלטונג פאַר די מזרח-קאַנטן. די קאַסאַציע איז אונטערגעשריבן געוואָרן דורך ד"ר יעקב וויגאָדסקי, אַלס פאָרזיצער פון יידישן וואַל-קאָמיטעט, מנחם באַלבערישסקי, פאָרשטייער פון דער דעמאָקראַטישער פאַרטיי, פרוי קאַן, פאָר-שטייערין פון דער ציוניסטישער פאַרטיי, ה' דינצעס, פאָרשטיי-ער פון די סוחרים און ה' יאַלאָווצער, פאָרשטייער פון די האַנטווערקער.

שוין אין אַ פּאָר טעג אַרום, דאָס הייסט שבת דעם 27-טן סעפּטעמבער, האָט זיך באַקומען פון דעם דאַמאָלסטיקן ווילנער גובערנאַטאָר ה' נעדזיאַלקאָווסקי אַ תשובה, אַז די קאַסאַציע ווערט אָפּגעוואָרפן—אַלס ניט באַגרינדעטע. קיין מאָטיוון, פאַרוואָס די קאַסאַציע איז ניט באַגרינדעט, זיינען ניט אָנגעגעבן געוואָרן.

פרייטאָג דעם 10 אָקטאָבער איז נאָכאַמאָל דורך די יידישע פאָרשטייער אָנגעגעבן געוואָרן אַ פאָדערונג וועגן קאַסירן די וואַלן, אָבער אויך די צווייטע קאַסאַציע איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן און אויף מיטוואָך דעם 22-טן אָקטאָבער איז באַשטימט געוואָרן די פייערלעכע עפענונג פון שטאָטראַט אין דעם פאַראַד-זאַל אויף דאָמיניקאַנער 3.

מיט איניקע טעג פאַר דער עפענונג פון שטאָטראַט האָט די פוילישע פראַקציע №1 געוואָלט אַריינגיין אין אונטערהאַנד-לונגען מיט דער יידישער פראַקציע וועגן אויסאַרבעטן אַן אַלגע-מיינעם סדר-היום פון דער עפענונג. די יידישע פראַקציע האָט אָבער געפונען פאַר ניט מעגלעך אַריינצוגיין אין וועלכע עס איז אונטערהאַנדלונגען מיט דער פוילישער עקסט-רעכטער ענדעציע, און דער פאָרשלאָג איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן.

ווען עס איז שוין באַשטימט געוואָרן אויף געוויס, אַז דער שטאָטראַט הייבט אין גיכן אָן זיין טעטיקייט, האָט די יידישע פראַקציע אויף איינער פון אירע זיצונגען באַהאַנדלט די פראַגע וועגן אַן אַלגעמיינער אַרויסטרעטונג אין דער פאָרם פון אַ דעקלאַ-ראַציע, אין וועלכער עס זאָלן בפרטיות אַרויסגעזאָגט ווערן די

אינדערפרי אָנשטאָט דער לויטן רעגולאַמין איינגעשטעלטער צייט 8 אַ זייגער. אין דער איבעריקער שעה האָט מען אָפּגענומען אַ סך שטים-צעטלעך פון קריסט-לעכע ווײלער, בשעת ווען דער יידישער פאָרשטייער פון דעם ביוראָ האָט דערפון גאָרניט געוואוסט. 3) אָנשטאָט די 165 קאָנטראָלערן, וואָס די יידן האָבן געהאַט רעכט צו שיקן איבער די 33 וואַלביוראָען (צו 5 אויף יעדן ביוראָ) האָט מען צוגעלאָזן נאָר 5 יידישע קאָנטראָלערן. 4) עס איז דערלאָזן געוואָרן אָנצוקלעפּן און צו טיילן די פּלאַקאַטן און אויפרופן פון ענדעקישן צעטל נומער 1 האַרט ביי דער טיר פון די ביוראָען, בשעת ווען לויטן פונקט 3 פון די וואַל-תקנות קענען אַזעלכע פּלאַקאַטן און אויפרופן דערלאָזן ווערן ווייניקסטנס 50 קלאַפטער ווייט פון וואַל-ביוראָ. 5) אין ביוראָ נומער 13 זיינען צוגעלאָזט געוואָרן צו די ביכער פרעמדע, ניט קיין באַפולמעכטיקטע מענטשן און קיין קאָנטראָלע איז איבער די מענטשן ניט געווען. 6) דער פונקט אין דער וואַל-אָרדינאַציע, אין וועלכן עס איז געזאָגט געוואָרן, אַז דער ווײ-לער דאַרף זיין אַ ווילנער איינוואוינער 10 חדשים איז פאַלש אויסגעטייטשט געוואָרן דורך דער מאַכט אין דער הינזיכט, וואָס אָנשטאָט 10 חדשים ביז די וואַלן, האָט מען געפאָדערט פון די יידישע ווײלער 10 חדשים ביזן אַרויס-געבן די וואַל-תקנות, וואָס עס האָט אויסגעמאַכט אַ דיפערענץ אין איניקע חדשים. 7) עס איז ניט אַריינגעטראָגן געוואָרן אין פּראָטאָקאָל דער פאַקט, וואָס ד"ר וויגאָדסקי האָט אַליין געזאָגט, ווי ביי אַ סעקרעטאַר פון אַ וואַל-ביוראָ האָט זיך אין קעשענע איינגעפונען 91 צעטלען מיטן №1 און 8) אין די פּראָטאָקאָלן פון די ביוראָען אין געווען אַ פולשטענדיקע אומאָרדענונג.

עקאָנאָמישע, קולטורעלע און נאַציאָנאַלע פאָדערונגען, וואָס די יידישע באַפעלקערונג שטעלט ארויס צו דער שטאָט-פארוואַלטונג. וועגן דער דעקלאַראַציע איז אויסגעקומען זייער פיל זיך מתווכח צו זיין צווישן די יידישע ראַטמענער, ווייל די מעסיקערע עלעמענטן האָבן בשום אופן ניט געוואָלט איינגיין אויף אייניקע שאַרפע שטעלן פון דער דעקלאַראַציע, עס האָט שוין געהאַלטן דערביי, אַז פארשיידענע פראַקציעס זאָלן ארויסטרעטן מיט באַזונדערע דעקלאַראַציעס. נאָר לסוף איז מען דאָך איינגעגאַנגען אויף דער דעקלאַראַציע, וועלכע עס האָט ארויסגעשטעלט די דעמאָקראַטישע פארטיי, מיט עטלעכע קליינע שינויים, וואָס די איבעריקע פראַקציעס האָבן אריינגעטראָגן.

די יידישע דעקלאַראַציע איז אין דער יידישער שפראַך געלייענט געוואָרן דורך דעם עלטסטן פון די יידישע פראַקציעס ה׳ ד״ר יעקב וויגאָדסקי און איז איבערגעזעצט געוואָרן אין פויליש דורך ה׳ ספּירא. אָט איז דער גענויער טעקסט פון דער דעקלאַראַציע:

די דעקלאַראַציע פון די יידישע ראַטמענער.

בעערטע ראַטמענער!

מיר, יידישע ראַטמענער, באַדויערן זייער, וואָס מיר זיינען געצוואונגען שוין אויף דער ערשטער זיצונג פון דעם ניי-אויסגעוויילטן שטאָטראַט ארויסצוטרעטן מיט אַ שאַרפן פּראָטעסט קעגן די אַלערליי עוולות, וואָס זיינען באַגאַנגען און צוגעלאָזן געוואָרן בנוגע צו אונז פאַר און ביי די וואַלן צום שטאָטראַט.

די דערמאָנטע עוולות זיינען אין זייער איכות און כמות צו גרויס און צו שטארק פארבונדן צווישן זיך מיט אַ געוויסער פּלאַנמעסיקייט, וועלכע ווארפט זיך אין די אויגן,—אַז מ׳זאָל אויף זיי קענען קוקן, ווי אויף ציפעליקייטן. ניט אָפּשטעלנדיק זיך אויף קלענערע ענינים גייען מיר אריבער צו די הויפּט-מאָמענטן:

נאָך איידער ס׳איז פארעפנטלעכט געוואָרן די וואַל-אָרדינאַציע, איז, אלס אַ הקדמה צו איר, ארויסגעגעבן געוואָרן אַ געזעץ, לויט וועלכן דער שטח פון דער שטאָט ווילנע איז פארגרעסערט געוואָרן מערער, ווי אויף $2\frac{1}{2}$ אין פארגלייך מיטן פריערדיקן שטח, ניט געקוקט אויף דעם, וואָס די באַפעלקערונג האָט זיך אין פארלויף פון דער מלחמה פארקלענערט אויף אַ העלפט. עס איז קלאָר, אַז אָט די קינסטלעכע פארגרעסערונג פון דעם שטח פון ווילנע איז ארויסגערופן געוואָרן ניט צוליב סאָציאַל-פּאָליטישע טעמים, נאָר צוליב נאַציאָנאַל-פּאָליטישע: כדי צו פארוואַנדלען די יידישע העלפט פון דער באַפעלקערונג אין אַ מינדערהייט.

די וואַל-אָרדינאַציע איז אַפילו, אחוץ עטלעכע קליינע חסרונות, אַ דעמאָקראַטישע, זי איז אָבער פּאַקטיש אַזוי דורכגעפירט געוואָרן, אַז די צאָל יידישע וויילער איז דערביי זייער שטארק פארקלענערט געוואָרן. קודם-כל האָט מען פאררעגיסטרירט אין די וואַל-רשימות זייער ווייניק יידן, ווייניקער ווי אַ העלפט פון דער ווירקלעך-וואַלבארעכטיקטער יידישער באַפעלקערונג. גאַנצע הייזער, וועלכע זיינען באַוואוינט פון יידן זיינען דורכגעלאָזן געוואָרן. אין אַ סך הייזער פון די יידישע קוואַרטאַלן זיינען די יידן דורכגעלאָזן געוואָרן און עס זיינען אריינגעשריבן געוואָרן נאָר די קריסטלעכע איינוואוינער.

אין די 10 טעג פון דער רעקלאַמאַציע האָבן מיר ביי דער גרעסטער אָנשטרענגונג קוים באַוויזן אריינצוטראָגן אין די רשימות נאָך 10.000 יידישע וויילער, איבערלאָזנדיק נאָך אַ היבשן טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג ניט קיין איינגעשריבענע אין די וואַל-רשימות. אַ סך פון די אריינגעטראָגענע דורך אונז אין די רשימות זיינען צום טאָג פון די וואַלן על פי נס פארשוואונדן פון די וואַל-ליסטעס און זיינען דעריבער צו די אורנעס ניט צוגעלאָזן געוואָרן.

די איבנדערמאָנטע טעמים און נאָך אַנדערע, אויף וועלכע מיר ווילן זיך דאָ ניט אָפּשטעלן, האָבן גורם געווען דערצו, אַז יידן זיינען געוואָרן פון אַ העלפט באַפעלקערונג נאָר אַ קליינע מינדערהייט און אַז ביים אָנשטרענגען אונזערע כוחות האָבן מיר געקענט דורכפירן נאָר 14 יידישע ראַטמענער קעגן 34 פּוילישע!

אין נאָמען פון דער ווילנער יידישער באַפעלקערונג הייבן מיר אויף קעגן דעם אונזער שאַרפסטן פּראָטעסט און מיר קאָנסטאַטירן, אַז דער איצטיקער צייטווייליקער שטאָטראַט, וועלכער שפּיגלט ניט אָפּ די ריכטיקע נאַציאָנאַלע פארהעלטעניש אין ווילנע, קאָן זיך ניט רעכענען פאַרן ריכטיקן פאָרשטאַנד פון דער גאַנצער ווילנער באַפעלקערונג.

אין דעם דערווייליקן שטאָטראַט גייען מיר דאָך, כדי צו באַשיצן אונזערע נאַציאָנאַל-עקאָנאָמישע אינטערעסן, צוליב פרידלעכער פּראָדוקטיווער ארבעט צוזאַמען מיט די פאָרשטייער פון אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן, מיט וועלכע מיר ווילן לעבן בשלום.

מיר שטרייכן דערביי אָבער אונטער, אַז מיר האָבן באַקומען פון אונזערע וויילער אַן אימפּעראַטיוון מאַנדאַט זיך צו פארנעמען אויסשליסלעך מיט די שטאָטישע ווירטשאַפטלעכע און קולטורעלע ענינים, בשום אופן ניט מיט קיין מלוכה-רעכטלעכע אַנגעלעגנהייטן.

---

1) בנוגע צו דער שטאָטישער ווירטשאַפט וועלן מיר צוזאַמען מיט די פּראָגרעסיווע עלעמענטן פון די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן שטיין דערפאַר, אַז די שטאָטישע אונטערנעמונגען ווי, דהיינו: טראַמוויי, וואַסערלייטונג, באַלייכטונג, קאַנאַליזאַציע, טעלעפאָנען וכדומה זאָלן מוניציפּאַליזירט ווערן, כדי די ברייטע שיכטן זאָלן האָבן די מעגלעכקייט צו געניסן פון זיי.

2) אין די מוניציפּאַלע אונטערנעמונגען וועלן מיר פאָדערן אַן 8-שעהדיקן ארבעטסטאָג און אַלע באַדינגונגען פון ארבעטער-שוץ.

3) מיר וועלן שטרעבן, אַז די באַשטייערונגען זאָלן זיין פּראָגרעסיווע, זאָלן פאַלן אויף די הכנסה, אויף דעם אייגנטום און אויף דעם קאָניונקטורעלן צוואוקס פון ווערטן.

4) אונזערע פאָרשטייער וועלן זען צו באַשיצן די אינטערעסן פון די ווייניק-באַמיטלטע שכנים. דערהויפּט וועלן מיר שטיין פאַר דעם, אַז די שטאָט-פארוואַלטונג זאָל בויען הייזער, כדי צו שאַפן פאַר די ארבעטנדיקע מאַסן ביליקע דירות.

5) כדי צו באַקעמפן די גרויסע ארבעטסלאָזיקייט אין שטאָט, מוז די שטאָט-פארוואַלטונג תיכף ומיד צוטרעטן צום אָרגאַניזירן ברייט-פארצווייגטע, געזעלשאַפטלעך-נוצלעכע ארבעט.

6) כדי אויף וויפיל עס איז מעגלעך צו לינדערן די נויט פון די ארבעטסלאָזע, מוז דורך דער שטאָט-פארוואַלטונג געזיכערט ווערן פאַר זיי אַ געהעריקע מאַטעריעלע שטיצע אין דער פאָרם פון אומזיסטע אָדער ביליקע קיכן, טיי-הייזער וכדומה.

7) צו די הילפס-אַקציעס, וואָס זיינען אויסגערעכנט געוואָרן אין די איבנדערמאָנטע פונקטן, דאַרפן אויך צוגעציינן ווערן די פאַראינטערעסירטע פּראָפעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן.

8) דער שטאָטראַט דאַרף ווידמען זיין אויפמערקזאַמקייט, כדי צוריק אויפצובויען די היגע צעראיניִרטע אין משך פון דער מלחמה קליינפּראָדוקציע, מיט וועלכער עס באַשעפטיקט זיך אַ גרויסער טייל פון דער ווילנער באַפעלקערונג.

9) די שטאָט-פארוואַלטונג דאַרף אָננעמען אַלע מיטלען, כדי אויפצולעבן דעם האַנדל און אינדוסטריע פון שטאָט ניט מאַכנדיק דערביי קיין שום אונטערשייד צווישן וועלכע ניט איז נאַציאָנאַליטעטן, און צו באַזייטיקן אַלע שטערונגען, וועלכע לאָזן ניט נאָרמאַל זיך אַנטוויקלען אונזער עקאָנאָמיש-ווירטשאַפטלעכן לעבן פון שטאָט.

10) נעמענדיק אין באַטראַכט דעם קריטישן מצב פון דערנערונג אין שטאָט, וועלן מיר שטרעבן דערצו, אַז די שטאָט-פארוואַלטונג זאָל באַזאָרגן די ברייטע מאַסן פון דער באַפעלקערונג מיט ביליקע לעבנסמיטל-פּראָדוקטן. אַלע דערנערונגס-רעסורסן, וועלכע די שטאָט וועט פארמאָגן, מוזן יושרדיק פארטיילט ווערן צווישן אַלע נאַציאָנאַליטעטן אין שטאָט.

11) מיר וועלן ווידמען אונזער אויפמערקזאַמקייט, אַז די היגע סאַניטאַר-היגיענישע, ווי אויך פארשיידענע אַנדערע אינסטיטוציעס פון וואוין-איינריכטונג זאָלן פארשפּרייט ווערן הויפּטזעכלעך אויף די טיילן פון שטאָט, וואו עס זיינען צוזאַמענגעפּרעסט גרויסע שיכטן פון דער אָרימער באַפעלקערונג.

12) מיר ווילן שטרעבן דערצו, אז די שטאַטישע ווירטשאַפט, וועלכע איז פארלאָזן בעוואָרן אין דער גאַנצער צייט פון דער מלחמה, זאָל ראדיקאַל אייסגעבעסערט ווערן.

בנוגע צו די ספעציעלע יידישע אַנגעלעגנהייטן ווילן מיר פאָדערן:

א) די יידישע שפראַך, די שפראַך פון א העלפט ווילנער באפעלקערונג זאָל אָפיציעל און פאַקטיש אָנערקענט ווערן, אלס איינע פון די אָרטיקע שפראַכן. זי מוז אָנערקענט ווערן אלס גלייכבארעכטיקטע אין אַלע שטאָטישע אַנשטאַלטן. דער יידישער באַפעלקערונג מוז בעגעבן ווערן די מעגלעכקייט זיך צו פארשטענדיקן שריפטלעך און מונדלעך אין אַלע שטאָטישע אַנשטאַלטן אויף יידיש. דאָס קאָן דורכגעפירט ווערן נאָר דאַן, ווען אין אַלע אַנשטאַלטן וועלן זיך געפינען אויך יידישע אָנגעשטעלטע אין א בעהעריקער צאָל.

ב) אַלע שטאָטישע פאַראָרדענונגען דאַרפן צוגלייך מיט אַלע אָרטיקע שפראַכן פארעפנטלעכט ווערן אויך אין יידיש.

ג) די שטאָט-קאַסע מוז אויסהאַלטן און אונטערשטיצן אין דער בעהעריקער פראָפּאָרציע אַלע יידישע קולטורעלע אינסטיטוציעס, ווי שולן, טעאַטערס, ביבליאָטעקן א. א. וו.

ד) די פולשטענדיקע קאָמפּעטענץ אויף די דאָזיקע יידישע אַנשטאַלטן, האָט אויסשליסלעך די יידישע קהילה, וועלכע שטעלט פאָר מיט זיך דעם אָרגאַן פון דער יידישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע.

די סומען, וועלכע ווערן דערמאָנט אין פריערדיקן פונקט, ווערן ארויסגעגעבן צום פארטיילן דער קהילה, וועלכע רעפרעזענטירט מיט זיך דעם גאַנצן יידישן קיבוץ, און איז די שטענדיקע פארטרעטערין פון דער ווילנער יידישער באַפעלקערונג.

ה) עס מוזן אויסגעהאַלטן ווערן פון דער שטאָט, גלייכצייטיק מיט די אַלגעמיינע, אויך די יידישע אינסטיטוציעס פון סאָציאַלער פארזאָרגונג, ווי יתומים-הייזער, קראַנקנהייזער, מושב-זקנים א. אז. וו.

ו) עס זאָלן אומבאַדינגט גלייכבארעכטיקט, צוגעלאָזן ווערן די יידישע ארבעטנדיקע מאַסן צו די פרייע ערד-פלעצער, וואָס געהערן דער שטאָט און ווערן ארויסגעגעבן פריוואַטע פערזאָנען צום באַארבעטן.

ז) ביי דער דורכפירונג פון דער מוניציפאַליזאַציע ווילן מיר קעמפן קעגן דעם, אז מען זאָל אויסנוצן די מוניציפאַליזירונג פאַר א מיטל ארויסצושטופן די יידן פון זייערע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס.

ח) עס זאָלן צוגעלאָזן ווערן צו אַלע שטאָטישע ארבעטן יידישע ארבעטער אָן שום באַגרעניצונגען. עס זאָלן צוגעלאָזן ווערן אין אַלע שטאָטישע אונטערנעמונגען און אַנשטאַלטן יידישע אָנגעשטעלטע, באַאַמטע און פאַכלייט.

ט) די אַלע ארבעטער פון די שטאָטישע אונטערנעמונגען דאַרף געגעבן ווערן דאָס רעכט צו רוען שבתים און יידישע יום-טובים.

י) יידישע סוחרים דאַרפן האָבן דאָס רעכט צו רוען שבתים און יידישע יום-טובים און פירן אומגעשטערט זייער ארבעט אום זונטאָג און קריסטלעכע יום-טובים אָן קיינע באַגרעניצונגען.

(אַפּלאָדיסמענטן צווישן די יידישע ראַטמענער און צווישן א טייל פון פובליקום).

נאָכדעם ווי עס איז פאָרגעלייענט געוואָרן די יידישע דעקלאַראַציע זיינען ארויסגעטראָטן די פאָרשטייער פון דער פוילישער ענדעציע (№ 1), וועלכע האָבן געזאָגט, אז, ניט וועלנדיק שטערן דער פייערלעכער עפענונג פון שטאָטראַט, האָבן זיי היינטיקן מאָל דערלאָזט די יידישע ראַטמענער ארויסצוטרעטן אין יידיש, זיי וואָרענען אָבער, אז אויף ווייטער וועלן זיי ניט ערלויבן, אז אין ווילנער שטאָטראַט זאָל מען ארויסטרעטן מיט רעדעס אויף אַן אַנדער שפראַך ווי פויליש. זיי האָבן זיך אַגב געשטיצט אויף אייניקע פונקטן פון ווערסאַלער אָפּמאַך, לויט וועלכע עס קומט אויס, אז יידן מוזן באַנוצן אין די עפנטלעכע אינסטיטוציעס נאָר די מלוכה-שפראַך.

ד״ר וויגאָדסקי האָט אין זיין תשובה אויף דער פוילישער ארויסטרעטונג באַטאָנט, אז די יידישע באַפעלקערונג ווייס ניט וועגן דעם, וואָס עס איז געזאָגט געוואָרן דאָרטן אין ווערסאַל בנוגע דער יידישער שפראַך.—אויף צו קעמפן פאַר דעם רעכט פון דער יידישער שפראַך, דאַרף די יידישע באַפעלקערונג ניט האָבן קיין לעגיטימאַציע פון ווערסאַל, דאָס איז א פאַקט פון לעבן און איינע פון די וויכטיקסטע נאַציאָנאַלע יידישע פאָדערונגען, אויף וועלכע די יידישע באַפעלקערונג וועט קיינמאָל ניט מוותר זיין.

בכלל איז די פראַגע וועגן יידיש אין שטאָטראַט ניט איינמאָל געווען די סיבה פון אָפטע אויפרעגונגען און אפילו סקאַנדאַלן. דער פלענום פון שטאָטראַט האָט בשום אופן ניט דערלאָזן, אז מ׳זאָל באַנוצן אויף די זיצונגען אַן אַנדער שפראַך אויסער פויליש. אויף איינער פון די זיצונגען פון שטאָטראַט, ווען עס איז געקומען צו אזא קאָנפליקט צוליב יידיש, איז באַשלאָסן געוואָרן אויסצוקלייבן א קאָמיסיע, וועלכע זאָל ברענגען צו א וועלכער עס איז פארשטענדיקונג בנוגע דער שפראַך-פראַגע אין שטאָטראַט.

פון דער יידישער זייט זיינען אויסגעקליבן געוואָרן ד״ר שאַבאַד, ד״ר וויגאָדסקי און ש. טראָצקי.

ווען די קאָמיסיע איז זיך צוזאַמענגעקומען, האָט זיך אָנגעהויבן א דינגעריי מצד די פאָליאַקן, וועלכע האָבן געוואָלט נאָכגעבן די יידישע פאָרשטייער נאָר אין דעם, אז אויף די קאָמיסיעס זאָל ערלויבט ווערן צו ריידן אין יידיש, אָבער ניט אין פלענום. דער פאָרשלאָג פון די פוילישע פאָרשטייער איז געווען ניט אָנצונעמען, ווייל פאַקטיש האָט געהאַט א זין צו פאָדערן, אז יידיש זאָל באַרעכטיקט ווערן דווקא אין פלענום, און ניט אין די קאָמיסיעס. אין פלענום האָט עס ערשטנס א דעמאָנסטראַטיווע באַדייטונג פון אונזער אָפיציעלער פולבאַרעכטיקונג; אין פלענום איז מעגלעך צו האָבן א איבערזעצער פון יידיש אויף פויליש, בשעת ווען אין די קאָמיסיעס, וואו עס זיצן סך-הכל 7—8 מענטשן, וואָלט עס א סך מער געשטערט דער ארבעט.

נאָך א ריי אונטערהאַנדלונגען, ווען די פוילישע פאָרשטייער זיינען ניט איינגעגאַנגען אויף קיין פאָרשלאָג, האָט דאָס די יידישע פאָרשטייער אזוי ווייט אויפגערעגט, אז ד״ר וויגאָדסקי האָט מיט גרויס כעס געמאַכט די פאָליאַקן פאָלגנדיקע מעלדונג:

„געדענקט זשע, אז איר ווילט אונז ניט נאָכגעבן אין איינער פון די גערעכטסטע פאָדערונגען זאונזערע! מיינט ניט, אז דאָס וועט אונז מאַכן אָפּהענטיק. ביי די ערגסטע באַדינגונגען ווילן מיר דאָך פירן ווייטער אונזער קאַמף פאַר אונזער פאָלקסשפראַך. מיר האָבן שוין געפרובירט האָבן דאָ אין ווילנע אָקופּאַנטן א סך שטאַרקערע פון אייך און דאָס האָט אונז אויך ניט אָפּגעשראָקן פון צו פירן אונזער קאַמף און איר מעגט זיין זיכער, אז ביי א קומענדיקער אָקופּאַציע פון אַן אַנדער מאַכט, וועלכע וועט באַשטימט וועלן אונטערדריקן ניט נאָר אונז יידן, נאָר אפילו אייך פאָליאַקן, וועלן מיר יידן זיין די ערשטע, וועלכע וועלן זיך שטעלן צום פארטיידיקן אייערע רעכט, ניט קוקנדיק אויף אייער איצטיקער פריכער האַנדלונג בנוגע צו אונז״.

מיט די ווערטער האָט זיך דער רעדנער אויפגעהויבן פון אָרט און א קלאַפּ טוענדיק מיט דער טיר פארלאָזן דעם זאַל, איבערלאָזנדיק אין א גרויסער פארלעגנהייט די פוילישע מיטגלידער פון דער קאָמיסיע.

ד״ר שאַבאַד איז דאַן ארויסגעטראָטן מיט פאָלגנדיקער רעדע:

„ווען ביז איצט, איז אונזער שמועס געווען א פריוואַטער, איז ער איצט אזוי צו זאָגן „א פריוואַטיסימער״. יעדערער פון אונז רעדט איצט פון אייגענעם נאָמען. אייער אָנווייזן אויף דער פאָרמעלער זייט פון דער זאַך איז פאַלש. זאָגט, אז איר ווילט ניט אליין צולאָזן יידיש אין פלענום פון שטאָטראַט. וואָרים איך קאָן מיינען, אז דאָס, וואָס אין דער פאַראָרדענונג פון געגע-

ראַל=קאָמיסאַר זיינען אַלס אָרטיקע שפּראַכן אין דעם פון די פּאָליאַקן אָקופּירטן געביט אָנערקענט נאָר ליטוויש, ווייסרוסיש און אוקראַיניש, און יידיש איז ניט דערמאָנט,—איז נאָר אַ מיספאַרשטייעניש. איך קאָן זיך ניט פאָרשטעלן, אַז ווער עס איז זאָל האַלטן פאַר מעגלעך צו לאָזן ריידן למשל אין ווילנע אויף ליטוויש, אויף וועלכער עס רעדט 2—3 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג און ניט לאָזן ריידן אויף יידיש, וואָס ווערט גערעדט פון לכל=הפחות 40 פּראָצענט פון די איינוואוינער. סיידן דער מחבר האָט זיך אַן עצה געהאַלטן מיט וועמען עס איז פון די אַסימילאַטאָרן פון משה=רבנוס גלויבן.

„אייער אָנווייז, אַז איר מוזט זיך האַלטן פאַרן געזעץ, כל=זמן ער עקסיסטירט, אַניט וועט ניט זיין קיין אָרדענונג אין קאַנט, איז אויך ניט ריכטיק. איר ווייסט זייער גוט, אַז אויב אייער מערהייט וועט ניט פּראָטעסטירן און ניט מאַכן קיין סקאַנדאַל אין דומע, וועט די „אָרדענונג" אין שטאָט ניט געשטערט ווערן, און דער גענעראַל=קאָמיסאַר האָט מסתמא גרעסערע דאגות, ווי צו זען, אַז די יידישע ראַטמענער זאָלן ניט ריידן חס=ושלום קיין יידיש. אָט איז דאָך אייער ראַטמאַן זאַגאַר זייער שאַרף און עפנטלעך אַרויסגעטראָטן קעגן אָסמאָלאָווסקין אַליין. איר ווילט, אַז אומעטום אין די מזרח=געביטן, זאָלן דורכגעפירט ווערן די זעלבע תקנות וועגן יידיש. דאָס איז דאָך אָבער אוממעגלעך. איך בין, למשל, איבערצייגט, אַז אין דער מינסקער שטאָט=דומע, וואו די פּאָליאַקן האָבן אפילו קיין מערהייט ניט, וואו אויף 17 פּאָליאַקן זיינען דאָ 17 יידן און 10 רוסן, וועלן די רוסן געוויס ריידן רוסיש (וואָס איז דאָך אויך פאַרווערט) און די יידן, אויב זיי פאַרשטייען זייער נאַציאָנאַלן כבוד, ווי מיר, וועלן מסתמא אויך ריידן יידיש. וועט איר דאָס דאָרטן אויך פאַרווערן? און אין גראָדנע און אין ביאַליסטאָק, וועלכע זיינען נעענטער צו וואַרשע, ווי ווילנע, האָט מען אין די שטאָט=דומעס אויך גערעדט (איך ווייס ניט, ווי איצט), אויסער פּויליש, יידיש און רוסיש. טאָ וואו זיינען אייערע איינהייטלעכע תקנות?

„איר לייגט פאָר, אַז מיר זאָלן זיך משתדל זיין ביי דער אָרטיקער מאַכט, די דאָזיקע פאַראָרדענונג זאָל אומגעענדערט ווערן. אויף דעם איז ערשט ניט די צייט. דאָס לעבן אַליין איז שטאַרקער ווי דער געזעץ, און יעדער געזעץ קאָן פאַרשיידן געטייטשט ווערן. אויף דעם ווערן טאַקע אויסגעאַרבעט רעגולאַמינס פון יעדן שטאָטראַט גופא פאַר זיין אייגענעם געברויך, צופּאַסנדיק זיך צו די אָרטיקע תנאים. אין איינעם פון די פּאַראַגראַפן פון די תקנות פאַר די שטאָט=פאַרוואַלטונגען איז געזאָגט געוואָרן, אַז ס׳ווערן צוגעלאָזן אָרטיקע שפּראַכן, חוץ פּויליש, און יידיש מוזט איר רעכענען פאַר אַן אָרטיקער שפּראַך. ביי די ליטווישע יידן איז זייער שטאַרק דאָס נאַציאָנאַלע זעלבסטבאַוואוסטזיין, און קיין אַסימילאַטאָרן זיינען ביי אונז כמעט לגמרי ניטאָ. די יידישע ראַטמענער וועלן פון זייער שטאַנדפּונקט ניט אָפּטרעטן. און ווען איר מיינט מיט דער זאַך ערנסט, ווען איר ווילט באמת מיט די יידן שלום, מוזט איר אונזער רעכט אויף אונזער שפּראַך אָנערקענען: אייערע נאַציאָנאַלע געפילן, אייער „פּוילישקייט" וועט יידיש—ביי אייער מערהייט—אין קיין פאַל ניט שאַדן".

נאָך אַ ריי נאָך אַנדערע מאָטיוון האָבן די פּוילישע ראַטמענער, ס׳ווייזט אויס, זיך עפּעס אָנגעהויבן צו וואַקלען אין זייער „שוין אָנגענומענעם באַשלוס" בנוגע צו יידיש, און אַדוואָקאַט ענגעל האָט אָנגעהויבן מיט רמזים זיך אומצוקערן צו זיינע רייד פון דער פריקער זיצונג, אַז „פאַרשטייט זיך, ווען זיי וואָלטן געווען איבערצייגט, און די יידן וואָלטן זיי צוגעזאָגט...", דאָ האָט ד״ר שאַבאַד אים איבערגעשלאָגן און געזאָגט: איך פאַרשטיי אייך, איר מיינט: do ut des. אדרבא: מאַכט דעם ערשטן שריט, גיט אונז נאָך. אויף דעם האָט ה׳ ענגעל געזאָגט: „אויב אַזוי,

וועלן מיר דאָך זיין נאָר אין דער לאַגע פון די do". „ווער ס׳האָט מערער, דאַרף מערער געבן—האָט ד״ר שאַבאַד געענטפערט—וועמען ס׳איז אַ סך געגעבן, פון דעם פאָדערט זיך אַ סך. און איר, מיינע הערן, האָט שוין זייער פיל באַקומען, איר האָט מער פאַר אונז".

דערויף האָבן די הערן פּאָליאַקן געענטפערט מיט אַ פראַגעצייכן: „דאָס ווייס מען נאָך ניט"—און מיט דעם האָבן זיך די אונטערהאַנדלונגען געענדיקט.

די פראַגע פון יידיש אין שטאָטראַט איז נאָך עד=היום ניט געלייזט און ברענגט צו גרויסע קאָנפליקטן מיט די פּוילישע ראַטמענער, וועמעס איידעלע אויערן עס קענען ניט פאַרטראָגן די יידישע שפּראַך, מ׳מוז אָבער קאָנסטאַטירן, אַז די יידישע ראַטמענער זיינען זייער זעלטן, כמעט קיינמאָל ניט אַרויסגעטראָטן אויף דער יידישער שפּראַך.

שוין אויף דער צווייטער זיצונג פון שטאָטראַט איז די יידישע ראַטמענער אויסגעקומען אַרויסצוטרעטן קעגן די אָפּטע כוליגאַנישע אָנפאַלן פון די באַוואָפנטע „פּויזנער". נאָך לאַנגע דעבאַטן האָט דער אינזשעניער ספּיראָ, וועלכער איז באַפולמעכטיקט געוואָרן דורך דער יידישער פראַקציע, פאָרגעלייענט פאַר דעם שטאָטראַט פאָלגנדיקע רעזאָלוציע בנוגע דעם דערמאָנטן ענין:

„נעמענדיק אין אַכט די אָפּטע רויבערייען און אָנפאַלן אויף דער פרידלעכער יידישער באַפעלקערונג פון שטאָט און אויף זייער אייגנטום, וואָס האָט געבראַכט צו אַ שרעקלעכער דענערווירונג און אַ שטערונג פון נאָרמאַלן לעבן, באַשליסט דער שטאָטראַט תיכף=ומיד אָנצונעמען די געהעריקע שריט ביי דער מאַכט, אַז זי זאָל זען צו מאַכן אַ סוף צו די שענדלעכע פאָרפאַלן".

אויף דערזעלבער זיצונג איז אויך אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס קעגן שלעפּן די ציווילע יידישע באַפעלקערונג צו דער צוואַנג=אַרבעט, וואָס האָט זיך געפּראַקטיקירט אין יענער צייט אין גאַנץ גרויסן מאַסשטאַב. די יידישע פאָרשלאָגן ווערן אָנגענומען.

בנוגע דעם לעצטן פּונקט איז אויך אָנגענומען געוואָרן, אַז ווען די רעגירונג האָט נייטיק וועלכע עס איז אַרבעטער, דאַרף זי זיך וועגן דעם ווענדן צו די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, אָבער ניט אָנווענדן דעם באַרבאַרישן מיטל פון כאַפּן אויף דער גאַס פרייע בירגער.

ביים קאָנסטרואירן די קאָמיסיעס פון שטאָטראַט זיינען די יידישע ראַטמענער אויסגעקליבן געוואָרן אין די פאָלגנדיקע קאָמיסיעס:

פינאַנס=קאָמיסיע: ד״ר וויגאָדסקי, אינזשעניער אַדאָלף גאָרדאָן און ד״ר א. מאַקאָווער.

ווירטשאַפטס=קאָמיסיע: שואל ראָזענטאַל און יונה שאַפּיראָ.

דערנערונגס=קאָמיסיע: אליעזר קרוק און אליהו רודניצקי.

רעוויזאָרן=קאָמיסיע: אינזשעניער אברהם קלעבאַנאָוו, ברוך לובאָצקי, אינזשעניער ספּיראָ און אינזשעניער טראָצקי.

סאַניטאַרע קאָמיסע: ד״ר וויגאָדסקי און ד״ר גלאָבוס.

אין רעגולאַמין=קאָמיסיע: ד״ר שאַבאַד און אינזשעניער ספּיראָ.

אויסער די שטענדיקע 6 קאָמיסיעס קומט אויס די יידישע ראַטמענער צו נעמען אַן אָנטייל אין די קאָמיסיעס, וועלכע טראָגן אַ ציטווייליקן כאַראַקטער.

אויף דער 6=טער זיצונג פון שטאָטראַט זיינען די יידישע ראַטמענער אַרויסגעטראָטן מיט פאָלגנדיקער דרינגלעכער אָנפראַגע וועגן די שווערלעכע נגישות איבער יידן אויף דער פראַכטסטאַנציע דורך אַ גרופּע באַוואָפנטע סאָלדאַטן:

„צום פּרעזידענט פון שטאָטראַט:

די יידישע ראַטמענער ווענדן זיך צום שטאָטראַט מיט דער פאָלגנדיקער דרינגלעכער מעלדונג:

דינסטאָג דעם 8-טן דעצ. אין מיטן העלן טאָג, איז איבער אַן ערך 60 יידן, יונגע און אַלטע, געמאַכט געוואָרן אַ שענדלעכע עקזעקוציע פון שמיסן. די פּרטים זיינען אַזעלכע:

אַרום 2 אַ זייגער ביטאָג זיינען אויף דער באַן, לעבן דער פּראַכט-סטאַנציע, יידישע טרעגער און פורמאַנעס, און דער צאָל פון 80 פּערזאָן, אַרימגעריינגלט געוואָרן. מ'האָט געפאָדערט פון אַלעמען פּעסער. 20 פּערזאָן, וועלכע האָבן געהאַט ביי זיך פּוילישע אָדער דייטשע פּעסער זיינען באַפרייט געוואָרן, די איבעריקע האָט מען געהייסן פאַרהאַלטן און שמייסן, געבנדיק יעדערן באַזונדער פון 5 ביז 15 שמיץ.

די גאַנצע פּאַרטיע האָט מען געהייסן לויפן אַ וויאָרסט איבער די ליניעס. די אַלטע, וועלכע האָבן ניט געקאָנט מיטהאַלטן, האָט מען געשלאָגן מיט די ביקסן. נאָכדעם ווי מ'האָט זיי אַלעמען צוגעטריבן צו די קאַזאַרמעס, האָט מען זיי אויסגעשטעלט אין איין ריי און פאַרוויז האָט מען זיי אַריינגעפירט איינווייניק, שלאָגנדיק דערביי מיט נאַגייקעס און שטעקלעך. נאָכדעם האָט מען זיי אַריינגענומען אין אַ באַזונדערן צימער, אין צימער איז געווען אַ באַנק לעבן וועלכער עס זיינען געשטאַנען מענטשן האַלטנדיק נאַגייקעס אין די הענט. ראָרט איז אויך געווען איינער אַן עלטערער, וועלכער האָט אָנגעוויזן וויפיל שמיץ צו געבן. יעדערער פון די פאַרהאַלטענע יידן האָט זיך געמוזט לייגן אויף דער באַנק; מ'האָט זיך געזעצט ביי זיי אויפן קאָפּ, און אויף די פיס, און 2 האָבן איינציקווייז געשמיסן מיט נאַגייקעס און מיט שטעקנס; נאָך דער עקזעקוציע האָט מען די קרבנות געהייסן גיין אַהיים. ביים אַרויסגיין האָט מען זיי ווידער געשלאָגן. צווישן די געליטענע געפינט זיך אַ 13-יאָריקער ייִנגל און אַ 75-יאָריקער געבריכטער ייִד, מ'האָט אויך פאַרוואונדעט אַ יידן—אַ געוועזענעם סאָלדאַט פון דער רוסישער אַרמיי, וועלכן מ'האָט אַרויסגעטראָגן אויף די הענט. איין יידן האָט מען באַפרייט, ווייל מ'האָט אים אָנגענומען פאַר אַ קריסט. די פּערזאָן, וועלכע האָט אָנגעפירט מיט דער עקזעקוציע, איז געווען אָנגעטאָן אין אַ רוסישן שינעל און געטראָגן 2 „שטערנדלעך". אויסן אויסזען—אַ מאָגערער, אינגאַנצן אַ ראַזירטער.

זייענדיק איבערצייגט, אַז די פּוילישע ראַטמענער פון דעם ווילנער שטאָטראַט וועלן טיילן אונזער געפיל פון טיפסטער אויפגעבראַכטקייט קעגן אַזאַ אומגעהערטער מעשה; זייענדיק ווייטער איבערצייגט, אַז אַזוינע ווילדע מעשים ברענגען דעם פּוילישן פאָלק אַ סך מערער שאָדן און חרפּה, איידער דעם יידישן און מאַכן אַלע קעגנזייטיקע אויפריכטיקע שטרעבונגען צו שלום—צו גאָרניסט—לייגן מיר, יידישע ראַטמענער, דעם ווילנער שטאָטראַט פאָר:

1. גלייך אָנצונעמען ענערגישע שריט, כדי דער כבוד און די בירגערלעכע רעכט פון דעם יידישן טייל פון דער ווילנער באַפעלקערונג זאָל זיין אויף דעם ווילנער וואָקזאַל אַזוי גוט געשיצט ווי דער כבוד און די בירגערלעכע רעכט פון דעם קריסטלעכן טייל פון דער באַפעלקערונג.

2. פאָדערן פון דער העכערער מאַכט אַז ס'זאָל גלייך געבילדעט ווערן אַן אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, וועלכע זאָל גיך און גערעכטיק אויספאָרשן די איבנדערמאָנטע מעשים און שטרענג באַשטראָפן די שולדיקע".

די אינטערפּעלאַציע איז אויסגעהערט געוואָרן ביי פאַרמאַכטע טירן. ביי פאַרמאַכטע טירן זיינען אויך אויסגעהערט געוואָרן די פייערדיקע רעדעס פון די יידישע ראַטמענער און די ענטפערעדעס פון די פּוילישע.

מ'מוז אָנערקענען, אַז די אינטערפּעלאַציע האָט געמאַכט אַ קאָלאָסאַלן איינדרוק אויף די קריסטלעכע ראַטמענער. באַלד אָבער זיינען זיי געקומען צו זיך פון דעם רושם, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סעריע מיט רעדעס, וואָס אייניקע פון זיי איז כדאי דאָ צו דערמאָנען. טייל רעדנער האָבן באַטאָנט, אַז די נייטראַלע און זאָגאַר פיינדלעכע האַלטונג פון דער יידישער באַפעלקערונג צו דער פּוילישער מלוכה האָט געבראַכט דערצו, אַז עס זאָלן מעגלעך זיין אַזוינע און ענלעכע באַרבאַרישע פאָרפאַלן. ווען די יידן וואָלטן פירן אַ פּוילנפריינדלעכע פּאָליטיק, ווען די ווילנער יידישע באַפעלקערונג וואָלט זיך אַרויסגעזאָגט פאַר פּוילן, וואָלטן אַזוינע פאַלן ניט פאָרגעקומען.

אין די דעבאַטן איז אויסגעבראָכן אַ אינצידענט בשעת דער עכט אַנטיסעמיטישער רעדע פון ד"ר רימשאַ. דער לעצטער האָט אָפן באַרעכטיקט די האַנדלונג פון די פּוילישע באַרבאַרן צוליב דער אַנטיפּוילישער פּאָליטיק פון די יידן. ער האָט אַגב דערביי דערציילט אַ געשיכטע, וועלכע ער האָט כלומרשט אַליין בייגעוואוינט: „2 פּוילישע סאָלדאַטן זיינען געגאַנגען אויף ווילנער גאַס און פריידלעך געשמועסט צווישן זיך אין פּויליש. דאָס האָט קענטיק פאַרדראָסן די פאַרבייגייענדיקע 2 יונגע יידן, וועלכע האָבן גענומען אָפּלאַכן פון די פּוילישע סאָלדאַטן פאַר זייער פּויליש ריידן. די סאָלדאַטן זיינען, זעלבסטפאַרשטענדלעך, זייער אויפגערעגט געוואָרן און האָבן זיך געוואָרפן אויף די 2 יידן, די לעצטע זיינען אָבער אַנטרונען"...

די אומגעלומפּערטע בבא-מעשה, וועלכע האָט ניט געקענט האָבן אין זיך קיין שפּור פון אמת*), האָט אויף אַזויפיל אויפגערעגט דעם יידישן ראַטמאַן יונה שאַפּירא, אַז ער האָט פון אָרט אויסגעשריען „דאָס איז אַ בבא-מעשה, אַ פּשוטער ליגן".

דער ראַטמאַן רימשאַ מיט זיינע חברים, געפינענדיק זיך שטאַרק באַליידיקט פון דעם אויסדרוק „אַ פּשוטער ליגן", האָבן אַריינגעטראָגן אַ אָפיציעלן פאָרוואורף דעם פּרעזידענט באַנקאָווסקי, דערפאַר, וואָס ער האָט ערלויבט דעם ראַטמאַן שאַפּירא באַליידיקן דעם ראַטמאַן רימשאַ און אים ניט אָפּגעשטעלט ביי זיין באַנוצן דעם אויסדרוק „אַ פּשוטער ליגן".

דער פּרעזידענט האָט זיך אַנטשולדיקט פאַר זיינע חברים די ענדעקעס און האָט זיך גלייך געווענדט צום ראַטמאַן שאַפּירא מיט אַ פאָדערונג, אַז ער זאָל נעמען זיינע באַליידיקנדיקע ווערטער צוריק. דער ראַטמאַן שאַפּירא האָט אָבער נאָכאַמאָל באַטאָנט, אַז ער קען בשום-אופן ניט גלויבן אין דער ריכטיקייט פון אַזאַ בבא-מעשה, אַז יידן זאָלן פאַרטשעפּען פּוילישע סאָלדאַטן און נאָך דערפאַר, וואָס זיי ריידן פּויליש.

דער פּרעזידענט באַנקאָווסקי, ניט קענענדיק פועלן ביים ראַטמאַן שאַפּירא, ער זאָל נעמען זיינע ווערטער צוריק, איז געצוואונגען געווען אַליין צו קאָרעגירן דעם אויסדרוק „קלאַמסטוואָ" אויף „ניעפּאָראָבענסטוואָ"**).

דער ראַטמאַן רימשאַ איז אָבער ניט געבליבן צופרידן מיט אַזאַ ערליידיקונג פון דעם אינצידענט און האָט אַלס פּראָטעסט זיך אַנטזאָגט מיטצואַרבעטן אין איין קאָמיסיע מיט דעם ה' שאַפּירא; ער איז דערפאַר אַרויסגעטראָטן פון דער ווירטשאַפטס-קאָמיסיע, וואו עס פלעגט אים אויסקומען זיך צו טרעפן מיט דעם ה' שאַפּירא

אויף איינער פון די זיצונגען פון דער יידישער פראַקציע איז לויטן פאָרשלאָג פון ראַטמאַן ש אַ פּ י ר אָ אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס, אַז די אַרבעט פון די יידישע ראַטמענער זאָל געפירט ווערן אין קאָנטאַקט מיט די יידישע געזעלשאַפטן און אַנשטאַלטן אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל אין מאַגיסטראַט ווערן באַרירט פראַגן, וועלכע האָבן אַ ש י י כ ו ת צו זיי. אַזוי, למשל, זיינען די ראַטמענער ר אָ ז ע נ ט אַ ל און ס פּ י ר אָ אַלס מיטגלידער פון ווירטשאַפטס-קאָמיסיע, וועלכע האָט צו שאַפן איבער דער שטאָטישער ערד, איינגעלאַדן געוואָרן אויף זיצונגען פון דער געזעלשאַפט „אָרט" צו קאָאָרדינירן די אַרבעט אין אַזוינע פאַלן, ווען דעם מאַגיסטראַט

*) מיר האָבן ברוך-השם דאַן איבערגעלעבט אַ צייט, ווען די יידישע איינוואוינער פלעגן פּשוט מורא האָבן צו טרעפן זיך פּנים-אל-פּנים מיט אַ פּוילישן סאָלדאַט און פלעגן שטענדיק אַראָפּגיין פון טראָטואַר, באַגעגענענדיק אַ „באַוואָפנטן". מ'קען זיך פאָרשטעלן, ווי אומגעלומפּערט דער בילבול איז, אַז יידן זאָלן האָבן פאַרטשעפּעט פּוילישע סאָלדאַטן פאַר זייער ריידן פּויליש...

**) „קלאַמסטוואָ"—אַ ליגן, „ניעפּאָראָבענסטוואָ"—אומגלויבלעך.

וועט אויסקומען אַרויסצוגעבן אין אַרענדע ערד, אָדער ווען די געזעלשאַפט „אָרט״ וועט האָבן בדעה אַזעלכע ערד צו נעמען אין אַרענדע.

זייער אָפט פלעגט אויך אויסקומען די יידישע ראַטמענער צו פירן געמיינזאַמע זיצונגען מיטן פּרעזידיום פון דער ווילנער יידישער קהילה, אויף וועלכע עס פלעגן באַהאַנדלט ווערן די אַלע פראַגן, וואָס האָבן אַ שייכות צו די ביידע אינסטיטוציעס. אַזוי, למשל, איז געמיינזאַם אויסגעאַרבעט געוואָרן די פאָרם און אינהאַלט פון דער פאָדערונג צום שטאָטראַט, אַז ער זאָל נעמען אויף זיך די אויסהאַלטונג אָדער אונטערשטיצונג פון אונזערע קולטורעלע און פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס (גענויער וועגן דעם וועט ווערן דערמאָנט אין די פאָלגנדיקע קאַפּיטלען).

ווי שוין דערמאָנט, זיינען די יידישע ראַטמענער שוין אין זייער דעקלאַראַציע אַרויסגעטראָטן קעגן דעם, אַז דער ווילנער שטאָטראַט זאָל פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ ווערקצייג אין די הענט פון אַ באַשטימטער פּאָליטישער אָדער נאַציאָנאַלער ריכטונג, און האָבן אונטערגעשטרייכט, אַז דער שטאָטראַט דאַרף זיין אַפּאָליטיש און זיך פאַרנעמען אויסשליסלעך מיט די ווירטשאַפטלעכע ענינים פון שטאָט. מען קען אָבער ניט זאָגן, אַז עס זאָל זיך האָבן איינגעגעבן די יידישע ראַטמענער צו נייטראַליזירן דעם שטאָטראַט פון פּאָליטיק. שוין אויף דער ערשטער פייערלעכער עפענונגס־זיצונג האָט די פוילישע מערהייט באַשלאָסן, אין נאָמען פון דער ווילנער זעלבסטפאַרוואַלטונג, צו שיקן דעם פוילישן מלוכה־שעף פּילסודסקין אַ טעלעגראַמע, וועלכע האָט אויסגעדריקט אַ האַרציקן דאַנק פאַר באַפרייען ווילנע פון פרעמדן יאָך און אַ פאַרלאַנג פון דער באַפעלקערונג, אַז ווילנע זאָל באַהעפט ווערן צו פוילן. אַזעלכע אָדער ענלעכע טעלעגראַמעס און באַגריסונגען האָט די פוילישע ענדעקישע מערהייט דורכגעפירט ניט איין מאָל. אויך איז אַזאַ מין פּאָליטישע מאַניפעסטאַציע געמאַכט געוואָרן לכבוד דעם אַריינטרעטן אין ווילנע פון דער פוילישער אַרמיי אונטער דער אָנפירונג פון גענעראַל זשעליגאָווסקי. די יידישע ראַטמענער פלעגן אין די אַלע דערמאָנטע פאַלן אָפיציעל מעלדן, אַז אַזוי ווי די מאַניפעסטאַציעס און באַגריסונגען זיינען אַקציעס ריין פּאָליטישע און האָבן ניט קיין שייכות צו די ווירטשאַפטלעכע ענינים פון שטאָט, נעמען זיי אין דעם ניט קיין אָנטייל.

שוין גאָר די לעצטע צייט איז די יידישע ראַטמענער אויסגעקומען אַרויסצוזאָגן זייער מיינונג וועגן אַ ענלעכער פראַגע; עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן דעם, אַז דער שטאָטראַט זאָל באַערן די באַרימטע 2 פוילישע גענערעלער ה״ה פּילסודסקי און זשעליגאָווסקי, שענקענדיק זיי דעם טיטל „ערן־בירגער פון דער שטאָט ווילנע״. דערביי האָט די פוילישע מערהייט פון שטאָטראַט געפּרובט איבעררייידן די יידן, אַז דאָס איז אַ פראַגע ניט קיין פּאָליטישע, נאָר אַ ריין שטאָטישע. די יידישע ראַטמענער האָבן אָבער ערקלערט, אַז היות ווי אין דעם מאָמענט, ווען די פראַגע האָט זיך באַהאַנדלט*) וועט דאָס שענקען ערנבירגערשאַפט די דערמאָנטע גענעראַלן באַקומען אַ אויסדריקלעך פּאָליטישן כאַראַקטער, קענען די יידישע ראַטמענער ניט נעמען קיין אָנטייל אין דער אָפּשטימונג פון דער פראַגע.

אונטערציענדיק אַ סך־הכל פון דער טעטיקייט פון די יידישע ראַטמענער פאַר דעם פּעריאָד פון דער ערשטער פוילישער ממשלה באַקומען מיר ניט קיין צו פיל גלענצענדיקע רעזולטאַטן. דאָך אָבער איז צום אַקטיוו פון דער יידישער אַרבעט כדאי צו פאַרצייכענען דאָס ביסלע, וואָס האָט זיך איינגעגעבן אַרויסצורייסן פון דער ענדעקיש־אַנטיסעמיטישער מערהייט פון שטאָטראַט:

*) עס איז געווען אין דער צייט פון די אונטערהאַנדלונגען אין ברישעל וועגן דעם פויליש־ליטווישן סיכסוך.

ערשטנס אַ פּרינציפּעלע הסכמה, אַז יידן האָבן רעכט צו באַנוצן זיך פּראָפּאָרציאָנעל מיט די סומען, וועלכע ווערן דורכן מאַגיסטראַט אַרויסגעגעבן אויף קולטורעלע און פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס; דאַן די פּרינציפּיעלע אָנערקענונג פון אונזער גלייכבארעכטיקונג ביים אָננעמען אָנגעשטעלטע און אַרבעטער אין די שטאָטישע אונטערנעמונגען; אַז די אָפיציעלע מודעות און פאַראָרדענונגען פון מאַגיסטראַט זאָלן זיין געדרוקט אויך אין יידיש; די פּרינציפּעלע און פאַקטישע אָנערקענונג, אַז די שטאָטישע טעאַטערס און זאַלן דאַרפן אויך אַרויסגעגעבן ווערן פאַרן יידישן טעאַטער אויף דיזעלבע זכיות, וועלכע עס געניסן די פוילישע טרופּעס; דאָס אָנרופן אייניקע גאַסן מיט יידישע נעמען (דעם גאונס גאַס, שטראַשונס גאַס און פינס גאַס); אַז די פּלענאַרע זיצונגען זאָלן ניט אויסקומען אין די יידישע שבתים און ימים־טובים וכדומה.

די פּאָזיטיווע רעזולטאַטן פון דער אַרבעט אין דעם דאָזיקן פּעריאָד זיינען אָבער ניט אַזוי וויכטיק, ווי די עפנטלעכע אָרגאַניזירטע אַרויסטרעטונג פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט ביי יעדן פאַל, ווען עס זיינען אָנגערירט געוואָרן די יידישע אינטערעסן. עס איז כדאי צו פאַרצייכענען אויך דעם קאַמף, וואָס די יידישע ראַטמענער איז אויסגעקומען צו פירן אַרום דער פראַגע וועגן „די האַלעס״, אין וועלכער עס זיינען געווען פאַראינטערעסירט אייניקע הונדערט יידישע פאַמיליעס; דער ענין איז באַשטאַנען אָט אין וואָס: אין די האַלעס, וואָס דער ווילנער שטאָטראַט האָט אויסגעבויט מיט אַ יאָר 10—12 צוריק, האָבן זיך געפונען אייניקע הונדערט הענדלער, ס׳רוב יידן, וועלכע פלעגן האַנדלען מיט מאַנופאַקטור, גאַלאַנטעריי, פאַרטיקע קליידער וכדומה. הגם די האַלעס זיינען אויסגעבויט געוואָרן מיטן צוועק, אַז דאָרט זאָל געהאַנדלט ווערן ספּעציעל בלויז מיט עסנוואַרג, נאָר צוליבדעם, וואָס מ׳האָט קיינמאָל ניט געקענט געפינען די גענוגנדיקע צאָל קרעמער פון עסנוואַרג, איז מען געווען געצוואונגען צו פאַרדינגען אַ גרויסן טייל געשעפטן אויך פאַר די דערמאָנטע בראַנזשעס, וועלכע האָבן אַריינגעטראָגן זייער פיל לעבן אין „האַלע״, און אַדאַנק דער ענערגישער אַרבעט פון די יידישע הענדלער האָט זיך די „האַלע״ פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסן האַנדלס־צענטער פאַר דער שטאָט.

די ווילנער אַנטיסעמיטן האָבן אָבער ניט געקענט גלייכגילטיק צוקוקן, ווי אייניקע הונדערט יידישע פאַמיליעס האָבן פּרנסה פון „פרעמדע״ בראַנזשעס און זיי האָבן פאַרפירט אַ קאַמפּאַניע קעגן די יידישע הענדלער פון די „האַלעס״. אין דער אַנטיסעמיטיש־קלעריקאַלער „אַרבעטער־ליגע פון הייליקן קאַזימיר״ איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ קאָלעקטיווע בקשה פון עטלעכע צענדליק קריסטלעכע קיילער, אַז מ׳זאָל אַרויסוואַרפן די הענדלער מיט „פרעמדע אַרטיקלען״ און ערלויבן זיי צו פאַרנעמען די פלעצער און צו האַנדלען מיט פלייש. געוויינטלעך האָט זייער בקשה געפונען דעם וואַרימסטן אָפּקלאַנג אין די הערצער פון דער ענדעקישער מערהייט פון שטאָטראַט. דורך פאַרשיידענע מאָטיוון, פאָרמעלע און סאַניטאַרע, האָבן די פוילישע ראַטמענער אויפגעוויזן, אַז מ׳מוז די הענדלער באַזייטיקן פון די האַלעס און איבערגעבן די פלעצער די קריסטלעכע קצבים. די פראַגע האָט זיך פאַרצויגן אויף אייניקע זיצונגען, ווייל די יידישע ראַטמענער האָבן אָנגעווענדט אַלע זייערע קרעפטן איבערצוצייגן דעם שטאָטראַט, אַז די געשעפטן פון מאַנופאַקטור און גאַלאַנטעריי, וואו עס געפינט זיך בלויז נייע, ניט קיין געניצטע סחורה, שטעלן ניט פאָר קיין סכנה אין סאַניטאַרער הינזיכט. דער רעזולטאַט פון דעם קאַמף, וועלכער האָט געדויערט אייניקע חדשים, איז געווען, אַז מ׳האָט באַשטימט אַ ספּעציעלע ריי באַלאַגאַנעס, אויף וועלכע מען האָט איבערגעזעצט די יידישע הענדלער און אויף זייערע פלעצער האָט מען באַזעצט קריסטלעכע קצבים און נייע הענדלער מיט עסנוואַרג.

צום סוף וויל איך נאָך פאַרצייכענען אויך אָט דעם עפּיזאָד אין דער געשיכטע פון דעם ווילנער שטאָטראַט פאַר דעם דאָזיקן פּעריאָד: אַ טייל פון די פּוילישע ראַטמענער פלעגט אויסדריקן דעם ווּאונטש, אַז די יידישע ראַטמענער זאָלן זיך באַטייליקן אין די אָפיציעלע פייערלעכקייטן, אין וועלכע דער שטאָטראַט אַלס אַזעלכער פלעגט נעמען אַן אַנטייל. אַזוי, למשל, האָבן זיי פאַרגעלייגט, אַז די יידישע ראַטמענער זאָלן מיטאַרבעטן אין דעם קאָמיטעט, וועלכער האָט אָרגאַניזירט די פייערונג פון דעם 19 אַפּריל לזכרון פון פאַרנעמען די שטאָט ווילנע דורך די פּוילישע חיילות, און האָבן זאָגאַר פאָראויס באַשטימט, אַז דער יידישער פאָרשטייער אין דעם דאָזיקן קאָמיטעט דאַרף זיין דער אינזשעניער ספּירא, זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ספּירא, אַזוי ווי אויך די איבעריקע יידישע ראַטמענער, האָבן זיך פון דעם כבוד אַנטזאָגט, וואָרים דער 19 אַפּריל איז ביי אונז ניט אַ דאַטע פון פייערונג, נאָר אַ טאָג פון טרויער איבער די אומשולדיק געפאַלענע יידישע קרבנות.

.IV

דעם 14 יולי 1920, ווען דאָס פּוילישע מיליטער האָט אונטערן דרוק פון דער רויטער אַרמיי געמוזט פאַרלאָזן אונזער שטאָט, איז צוזאַמען מיט דעם מיליטער אויך אָפּגעפאָרן דער ווילנער מאַגיסטראַט מיטן פּרעזידענט בראַש. אויסערן מאַגיסטראַט זיינען פון ווילנע אויך אַנטלאָפן כמעט אַלע פּוילישע ראַטמענער. פון די מיטגלידער פון מאַגיסטראַט איז געבליבן בלויז דער איינציקער יידישער לאַווניק ה׳ אַלבערט קאַבאַטשניק. אום איינצוהיטן דערווייל די שטאָטישע אינסטיטוציעס, ביז וואַנען עס וועט זיך איינשטעלן אַ וועלכע עס איז אָרדענונג אין שטאָט, האָבן די אַנגעשטעלטע פון מאַגיסטראַט און פון די שטאָטישע אַנשטאַלטן אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג באַשלאָסן אויסצוקלייבן אַ קאָמיטעט פון די אַנגעשטעלטע, וועלכער זאָל צייטווייליק אָנפירן מיט דער שטאָטישער ווירטשאַפט. אַלס פאָרזיצער פון דעם דערמאָנטן קאָמיטעט איז אויסגעקליבן געוואָרן דער יידישער לאַווניק ה׳ קאַבאַטשניק און אַזוי-אַרום איז אויסגעקומען, אַז ביז דער צייט, וואָס די ראַטנמאַכט האָט נאָך ניט באַוויזן דאָ צו שאַפן אירע ראַטן-אינסטיטוציעס, איז דער צייטווייליקער שטאָט-פּרעזידענט פון ווילנע געווען אַ ייד. ווען די ראַטנמאַכט האָט זיך שוין אַ ביסל דאָ איינגעאָרדנט, איז די הנהגה אויך צייטווייליק געבליבן אין די הענט פון קאָמיטעט, אַלס פאָרזיצער אָבער, איז באַשטימט געוואָרן דער קאָמוניסט דאָמבראָוואָ.

ווי עס איז באַקאַנט, האָבן די באָלשעוויקעס, לויטן אָפּמאַך פון דער מאָסקווער רעגירונג מיט דער ליטווישער, געדאַרפט איבערגעבן די שטאָט ווילנע און דעם גאַנצן קאַנט די ליטווינער. עס איז אָבער געווען אויסגענומען, אַז די באָלשעוויסטישע מאַכט וועט נאָר דאַן פאַרלאָזן די דאָזיקע טעריטאָריעס, ווען די מיליטערישע לאַגע וועט איר עס ערלויבן. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אַזוי לאַנג ווי די מלחמה איז נאָך געגאַנגען אין אונזער קאַנט, האָט גאָר קיין רייד ניט געקענט זיין וועגן איבערגעבן ווילנע צו די ליטווינער.

ווען דער פראָנט האָט זיך ביסלעכווייז גענומען דערווייטערן פון אונזערע מקומות, האָבן די ליטווינער אָנגעהויבן פאָדערן, אַז מ׳זאָל זיי, לויטן מאָסקווער אָפּמאַך, איבערגעבן די שטאָט. די ליטווישע קאָמענדאַנטור, וועלכע האָט זיך גלייכצייטיק מיט די באָלשעוויקעס באַזעצט אין ווילנע, האָט באַקומען אינסטרוקציעס פון איר רעגירונג אָנצונעמען די נייטיקע שריט אום צו בילדן אַ צייטווייליקן שטאָטישן מאַגיסטראַט, וועלכער זאָל איבערנעמען פון דער ראַטנמאַכט די שטאָטישע ווירטשאַפט.

דער ענין האָט זיך אָבער פאַרצויגן דערפאַר, ווייל די אָרטיקע ראַטן-אָרגאַנען האָבן זיך ניט געאיילט דורכצופירן אין לעבן דעם מאָסקווער אָפּמאַך מיט די ליטווינער, און דער אָרטיקער „רעווקאָם" האָט זאָגאַר אַרויסגעלאָזן אַ התראה, אַז ער וועט בשום אופן ניט ערלויבן צו בילדן וועלכע עס איז מוניציפּאַלע אָרגאַניזאַציעס אָן דער סאַנקציע פון די אָרטיקע ראַטן-אָרגאַנען. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ לאַגע ביי וועלכער דער עולם האָט ניט פאַרשטאַנען, ווער עס איז דער ווירקלעכער בעל-הבית אין שטאָט.

די אומבאַשטימטע לאַגע האָט זיך אַזוי געצויגן עטלעכע וואָכן, ביז עס איז לויטן באַפעל פון מאָסקווע, דאָך געבילדעט געוואָרן אַזאַ ליקווידאַציע-קאָמיסיע פון באָלשעוויקעס און ליטווינער, וועלכע האָט זיך פאַרנומען מיטן איבערגעבן די גאַנצע ווירטשאַפט פון שטאָט און פון געגנט די ליטווינער*).

ווען די קאָמיסיע האָט שוין אָנגעהויבן איר טעטיקייט, האָט גלייכצייטיק דער ליטווישער קאָמענדאַנט איינגעלאַדן צו זיך פאָרשטייער פון אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן אויף אַ באַראַטונג וועגן בילדן אַ צייטווייליקן מאַגיסטראַט, וועלכער זאָל איבערנעמען די שטאָטישע בעל-הבתישקייט פון די ראַטן-אָרגאַנען. די פּאָליטישע קאָמיסיע ביי דער ווילנער יידישער קהילה האָט באַשלאָסן צו דעלעגירן אַלס פאָרשטייער פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דעם דערמאָנטן צייטווייליקן אָרגאַן די ה״ה אַלבערט קאַבאַטשניק, ראובן בוניאַק און יונה שאַפּירא. גלייכצייטיק איז אויך רעקאָמענדירט געוואָרן דער אַרכיטעקטאָר ה׳ ד. ראָזענהויז אַלס מומחה אין טעכנישע ענינים און בוי-צווייגן פון דער שטאָט-ווירטשאַפט. אַ אַנטשפּרעכנדיקע צאָל זעלעגאַטן האָבן אויך געשיקט דער פּוילישער נאַציאָנאַלער קאָמיטעט און דער ליטווישער. עס זיינען אויך געקומען פאָרשטייער פון די ווייסרוסן, רוסן און דייטשן.

ווי שוין דערמאָנט, האָט דער אָרטיקער „רעווקאָם" נאָך מיט אַ קורצער צייט פריער אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג, אַז עס איז ניט ערלויבט צו בילדן אַ וועלכע עס איז קאָמונאַלע אָדער געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע אָן זיין וויסן. און די דעלעגאַטן, וועלכע האָבן זיך צונויפגעקליבן ביים ליטווישן קאָמענדאַנט, האָבן אים גלייך געשטעלט די פראַגע, צי קען ער גאַראַנטירן פאַר דער אומבאַריירלעכקייט פון די פּערזאָנען, וועלכע וועלן בילדן דעם צייטווייליקן מאַגיסטראַט. הגם דער ליטווישער קאָמענדאַנט האָט געפּרובט פאַרזיכערן די פאַרזאַמלטע, אַז ער גאַראַנטירט פאַר דער לעגאַליטעט און זיכערקייט פון דער אונטערנעמונג, פונדעסטוועגן איז געווען ניכּר, אַז ער אַליין פילט ניט קיין זיכערקייט אין זיינע רייד. און ווירקלעך האָבן די ווייטערדיקע געשעענישן אין שטאָט באַוויזן, אַז די ווירקלעכע בעלי-בתים זיינען נאָך געווען די באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן געבעל-הבתעוועט אין שטאָט לויט זייער איינזען, זיך ניט רעכענענדיק מיט די אָפּמאַכן און פאַראָרדענונגען פון מאָסקווע. ערשט אין עטלעכע וואָכן אַרום, ווען דער פראָנט האָט זיך אָפּגערוקט פון ווילנע אַזש ביז הינטער ביאַליסטאָק און פון דאָרטן האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען געהיימע ידיעות וועגן דער ניט צו גלענצנדיקער מיליטערישער לאַגע פון דער רויטער אַרמיי, איז די ליטווישע קאָמענדאַנטור געוואָרן ביי זיך פעסטער אין דער דעה און גענומען קאַטעגאָריש פאָדערן, אַז די אָרטיקע ראַטן-פאָרשטייער זאָלן אויספירן דעם מאָסקווער אָפּמאַך און איבערגעבן די שטאָטישע אַנשטאַלטן דער ליטווישער מאַכט.

---

*) די קאָמיסיע איז באַשטאַנען: פון צד פון דער ראַטנמאַכט משה ראַפּעס, פון די ליטווינער—דער קאָמענדאַנט און אַלס רעכטסקאָנסולטאַנט—דער פּוילישער אַדוואָקאַט טאַדעאוש ווראָבלעווסקי.

אויף איבערצונעמען די שטאָטישע ווירטשאַפט פון די באָלשע-וויקעס איז דורך דער ליטווישער קאָמענדאַנטור באַשטימט געוואָרן א קאָמיסיע פון 12 פּערזאָן: 4 יידן (א. קאַבאַטשניק, י. שאַפּיראָ, ד. ראָזענהויז און ר. בוניאַק), 4 פּאָליאַקן, 3 ליטווינער און 1 ווייס-רוס. די יידישע דעלעגאַטן זיינען רעקאָמענדירט געוואָרן דורך דער קהילה און די קריסטלעכע דורך די אָרטיקע נאַציאָנאַלע קאָמיטעטן.

די קאָמיסיע האָט זיך צונויפגעקליבן אין זאַל פון שטאָט-ראַט אונטערן פאָרזיץ פון דעם דערמאָנטן ה׳ דאָמבראָווא, וועלכער האָט געהאַט א ספּעציעלע באַפולמעכטיקונג פון פאָרזיצער פון באָלשעוויסטישן „סאָוונאַרכאָז״ ה׳ ראַפּעס.

יעדע אָפּטיילונג איז איבערגעגעבן געוואָרן באַזונדער לויט א ספּעציעלן אַקט, אונטערגעשריבן דורך די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע, וועלכע עס האָבן די אָפּטיילונג איבערגענומען. א ספּע-ציעלער אַלגעמיינער אַקט פאַרביידע צדדים פון דעם איבער-נעמען די גאַנצע ווירטשאַפט איז אונטערגעשריבן געוואָרן דורך דעם ה׳ דאָמבראָווא—אַלס פאָרשטייער פון דער ראַטן-מאַכט, און פון אַלע מיטגלידער פון דער קאָמיסיע—אַלס פאָרשטייער פון דער היגער באַפעלקערונג. עס איז כדאי צו דערמאָנען, אז א טייל פון די יידישע דעלעגאַטן (ה׳ בוניאַק און שאַפּיראָ) האָבן דעם היסטאָרישן אַקט אונטערגעשריבן אין יידיש, וואָס עס האָט אַרויס-גערופן א גרויסע אומצופרידנקייט ביי די פּוילישע דעלעגאַטן.

די יידישע דעלעגאַטן איז אויסגעקומען איבערצונעמען די פאָלגנדע אָפּטיילונגען: אומבאַוועגלעכע גיטער—ה׳ קאַבאַטשניק, פינאַנסן—ה׳ י. שאַפּיראָ, טעכנישע אָפּטיילונג—ה׳ ראָזענ-הויז, און סאָציאַלע פאַרזאָרגונג—ה׳ בוניאַק.

די אָפּטיילונגען זיינען איבערגענומען געוואָרן נאָר צייט-ווייליק, ווייל די באַשטימונג פון די שטענדיקע לאַוניקעס האָט נאָך געדאַרפט פאָרקומען אין א פאָר וואָכן אַרום.

ווען די ליטווישע קאָמענדאַנטור איז צוגעטראָטן צום באַ-שטימען שטענדיקע 7 מיטגלידער פון מאַגיסטראַט, אין וועלכן עס איז רעזערווירט געוואָרן 2 פּלעצער פאַר יידן*), איז צווישן דער ליטווישער מאַכט און דער יידישער קהילה אויסגעבראָכן א גאַנץ כאַראַקטעריסטישער אינצידענט. די יידישע קהילה איז באַשטאַנען אויף דעם, אז די קאָמפּעטענץ צו נאָמינירן די יידישע 2 לאַוני-קעס געהערט אויסשליסלעך דער קהילה. די פאָרשטייער פון דער ליטווישער מאַכט האָבן אָבער אָן דעם וויסן פון דער קהילה באַשטימט אויף די פּאָסטנס די ה״ה ק. און ר. דאָ האָט זיך בולט אַרויסגעוויזן די ווירקונג פון די פּוילישע עלעמענטן, וואָס זיינען ניט געווען צופרידן מיט די קאַנדידאַטן, וועלכע עס האָט אַרויס-געשטעלט די קהילה. אזוי, למשל, האָבן זיי געהאַט גרויס תרעומות צו ה׳ בוניאַק, וועלכער האָט, פאַרוואַלטנדיק צייטווייליק מיט דער אָפּטיילונג „סאָציאַלע פאַרזאָרגונג״, אַרויסגעגעבן פּראָדוקטן פאַר די יידישע אַנשטאַלטן, וועלכע האָבן ניט, לויט זייער מיינונג, „געהערט צו שטאָט״.

אזוי אַרום האָט זיך אָנגעהויבן א קאַמף צווישן דער קהילה מיט דער ליטווישער מאַכט וועגן דעם דערמאָנטן ענין. די קהילה האָט געצוואונגען די הערן ק. און ר., אז זיי זאָלן אָנגעבן א בקשה וועגן דעמיסיע. נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען איז ענדלעך אָנגע-נומען געוואָרן א קאָמפּראָמיס-פאָרשלאָג, אז אויף די פּאָסטנס פון די יידישע לאַוניקעס ווערן באַשטימט די הערן א. קאַבאַטש-ניק און י. שאַפּיראָ. עס איז מאָטיווירט געווען דערמיט, וואָס די דערמאָנטע צוויי פּערזאָנען זיינען מיטגלידער פון פאָריקן געקליבענעם שטאָטראַט, און דאָס איז דער בעסטער באַווייז, אז די יידישע געזעלשאַפט האָט צו זיי צוטרוי.

*) 2 יידן, 2 פּאָליאַקן, 2 ליטווינער און 1 ווייסרוס. דער אָרט פון פּרעזידענט און וויצע-פּרעזידענט האָבן פאַרנומען די 2 ליטווינער.

ה׳ קאַבאַטשניק איז איבערגעגעבן געוואָרן די טעכנישע אָפּטיילונג און דעם ה׳ שאַפּיראָ די אָפּטיילונג פאַר „סאָציאַלע פאַרזאָרגונג״ און פאַר סאַניטאַרע ענינים.

אויב די לאַוניקעס פון די איבעריקע נאַציאָנאַליטעטן האָבן געהאַט די מעגלעכקייט צו אַרבעטן לויט דעם שוין יאָרנלאַנג איינגעפירטן שאַבלאָן, איז אָבער די יידישע לאַוניקעס אויסגעקומען צו פירן א קאַמף מיט די אַלטע איינגעוואָרצלטע אָרדענונגען, וועלכע האָבן ניט געשטימט מיט די יידישע אינטערעסן. די ערשטע עובדא פון די יידישע לאַוניקעס איז געווען צו פועלן, אז די יידישע וואוילטעטיקע אַנשטאַלטן זאָלן באַקומען אונטערשטיצונג אין דער זעלבער פּראָפּאָרציע ווי די פּוילישע. ווי שוין דערמאָנט, איז דאָס דאָזיקע יידישע רעכט אָנערקענט געוואָרן נאָך אין דעם פאָריקן פּוילישן שטאָטראַט, אָבער נאָר פאָרמעל, אין לעבן איז עס ניט דורכגעפירט געוואָרן. עס האָט זיך געדוכט, אז אונטער דער ממשלה פון די ליטווינער איז געקומען די ריכטיקע צייט, ווען מען וועט עס קענען פאַרווירקלעכן.

אויפן סמך פון דעם, וואָס שטאָט האָט אין איר רשות 7 פּוילישע וואוילטעטיקע אַנשטאַלטן, האָט דער יידישער לאַוניק פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג אַרויפגעשטעלט אויפן סדר-היום פון די זיצונגען פון דעם נייעם מאַגיסטראַט, אז אין דעם נעץ פון די שטאָטישע אַנשטאַלטן זאָלן אַריינגענומען ווערן א אַנטשפּרעכנ-דיקע צאָל יידישע מוסדים, וועלכע זאָלן באַזאָרגט ווערן דורכן מאַגיסטראַט אויף די זעלבע יסודות ווי די פּוילישע.

עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אז דורכצופירן דעם ענין איז גאָרניט אזוי לייכט, ווי עס האָט זיך לכתחילה געדאַכט. די ליטווישע מאַכט האָט זיך געהאַלטן פעסט ביי דער טאַקטיק, ניט אַרויפצונעמען אויף זיך קיינע איבעריקע הוצאות און התחייבותן. מ׳דאַרף דערמאָנען, אז אין יענער צייט האָט דער מאַגיסטראַט עקסיסטירט נאָר אויף די געלטער, וואָס ער האָט באַקומען פון דער רעגירונג. די שטאָט-קאַסע איז געווען רואינירט נאָך פון דער צייט פון די באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן אָנגענומען סאָוועטיש געלט אויף א טאָפּלטן קורס ווי די פּוילישע מאַרקן*), און במילא זיינען די מזומנים פון שטאָט-קאַסע פאַרוואַנדלט געוואָרן אין א אָנווערטיקער וואַלוטע, וועלכע מען האָט ניט געקאָנט פאַרברויכן אויף די לויפנדיקע הוצאות. די שטאָטישע שטייערן פלעגן איינגעקאַסירט ווערן זייער שוואַך און אָן דער אונטער-שטיצונג פון דער מלוכה וואָלט דער מאַגיסטראַט ניט געקאָנט עקסיסטירן.

דאָך האָט זיך סוף-כל-סוף איינגעגעבן דורכצופירן אין מאַ-גיסטראַט, אז עס ווערן אויסגעהאַלטן מיט פּראָדוקטן א אַנטשפּרעכנ-דיקע צאָל יידישע אַנשטאַלטן, אָבער בלויז די, וועלכע האָבן ביי זיך א אינטערנאַט. לויט דעם דאָזיקן באַשלוס זיינען אָנער-קענט געוואָרן אַלס שטאָטישע פאָלגנדיקע יידישע אַנשטאַלטן: די שטאָטישע תלמוד-תורה, דאָס יתומים-הויז פאַר מיידלעך, די קינ-דערהיים „אחיעזר״, דער מושב-זקנים, דער אינטערנאַט „גאָלדע מאַרקס״ און דער קינדער-שפּיטאָל אין וווערינעץ.

דער יידישער לאַוניק פון סאָציאַלער פאַרזאָרגונג האָט גלייך גענומען פאַרווירקלעכן דעם אָנגענומענעם באַשלוס און איינגעטיילט פון די אָנגעקומענע (פון קאָוונע) פּראָדוקטן אויך פאַר די יידישע אַנשטאַלטן. ער האָט זיך אָבער אָנגעשטויסן אויף א פאַסיוון ווידערשטאַנד מצד די אָנגעשטעלטע פון דער אָפּטיי-לונג (דורכאויס פּאָליאַקן), וועלכע האָבן געהאַלטן, אז דורכדעם, וואָס מען טיילט איין די יידישע אַנשטאַלטן, נעמט מען דאָך צו די פּראָדוקטן פון די פּוילישע, און עס האָט זיך אָנגעהויבן א

*) אין דער ווירקלעכקייט איז דאַמאָלסט דער קורס געווען פון 7 ביז 10 פּוילישע פעניג א סאָוועטישער רובל.

סדרה פון מסירות, געהיימע און אָפענע צום דראַמאַלסטיקן שטאָטפּרעזידענט ה׳ קימאַנט אויפן ייִדישן לאַוניק ה׳ שאַפּיראָ. אויך אין דער איינציקער דאָן פּוילישער צייטונג „גאַזעטאַ קראַיאָוואַ" האָבן זיך באַוויזן נאָטיצן, בריוו און אַפילו אַרטיקלען וועגן די עוולות, וואָס דער ייִדישער לאַוניק באַגייט בנוגע צו די קריסטלעכע אַנשטאַלטן*).

נאָר דאָס אַלץ וואָלט נאָך געווען אַ קנאַפּער אומגליק, ווען דער מאַגיסטראַט וואָלט פאַקטיש געהאַט די מעגלעכקייט אויסצופירן די התחייבותן, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען. די צרה איז אָבער געווען, וואָס דער קאָוונער דערנערונגס=דעפּאַרטאַמענט האָט, שיקנדיק די פּראָדוקטן קיין ווילנע, געמיינט, אַז ער וועט פון ווילנער מאַגיסטראַט באַקומען באַצאָלט פאַר די פּראָדוקטן במזומנים און טאַקע אויף פּרייזן ניט צו מציאהדיקע. ביי דער שלעכטער פינאַנסיעלער לאַגע, אין וועלכער דער ווילנער מאַגיסטראַט געפינט זיך שטענדיק און באַזונדערס אין יענער איבערגאַנגס=צייט, האָט אָבער גאָר ניט געקענט זיין קיין רייד וועגן באַצאָלן במזומנים פאַר די פּראָדוקטן, וואָס די אַנשטאַלטן האָבן פאַרברויכט. און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון שריפטלעכע און טעלעגראַפישע אונטערהאַנדלונגען צווישן ווילנער מאַגיסטראַט און קאָוונער דערנערונגס=דעפּאַרטאַמענט, וועלכע האָבן זיך פאַרצויגן אַ פּאָר וואָכן. די לאַגע אין די אַנשטאַלטן איז געווען זייער קריטיש, און במילא איז די פראַגע וועגן די ייִדישע מוסדים, וועלכע זיינען שוין געווען אויסגעהאַלטן געוואָרן דורכן מאַגיסטראַט, ווידער אַרויפגעשוואומען אויפן סדר=היום, אָבער דאָסמאָל שוין ביי גאָר ניט גינסטיקע פאַר אונז באַדינגונגען, וואָרים די ביזאַהעריקע אונטערשטיצונג פון די ליטווישע און ווייסרוסישע לאַוניקעס, האָט שוין געפעלט. פון די לאַנגע אונטערהאַנדלונגען מיט קאָוונע איז קלאָר געוואָרן, אַז אָן געלט וועט מען קיין פּראָדוקטן פון קאָוונע ניט שיקן, און אַז די שוין געשיקטע וועלן אויך פאַררעכנט פאַר אַ חוב, וואָס מ׳וועט דאַרפן דעקן...

אַוועקשטעלן זיך אויף דעם פּרינציפּיעלן שטאַנדפּונקט, אַז אויב מ׳קען ניט אויסהאַלטן קיין ייִדישע מוסדים, זאָל מען אויך ליקווידירן די פּוילישע, איז געווען אוממעגלעך, ווייל קודם=כל איז פאַקטיש ניט געווען אין דעם מאָמענט וועמען איבערצוגעבן די 7 פּוילישע אַנשטאַלטן מיט די קליינע קינדער און זקנים; די פאָרשטייער פון דער פּוילישער געזעלשאַפט זיינען זיך געווען צעלאָפן, דער פּוילישער קאָמיטעט האָט זיך נאָך כמעט ווי ניט אָרגאַניזירט און האָט ניט געהאַט קיין מיטלען, און עס וואָלט געווען ניט פּאָליטיש און ניט יושרדיק פון אונזער זייט צו שטעלן די פראַגע אין אַזאַ פלאַך. אגב איז כדאַי צו באַמערקן, אַז די ליטווינער וואָלטן אויך דערויף ניט געגאַנגען, ווייל ערשטנס זיינען זיי ניט געווען פריי פון דער פּוילישער הינטערקוליסנדיקער השפּעה און געשטרעבט אַרויסצווייזן וואוילגעניגטקייט צו די פאָדערונגען פון דער פּוילישער באַפעלקערונג, און אַחוצדעם זיינען זיי בנוגע דער ווילנער שטאָטישער ווירטשאַפט, געשטאַנען אויף דעם פּרינציפּ ניט צו ברעכן דאָס אַלטע און ניט אַרויפצונעמען אויף זיך קיינע התחייבותן.

מען דאַרף אויך ניט פאַרגעסן, אַז די אָנגעשטעלטע פון די פּוילישע אַנשטאַלטן זיינען געווען פאַררעכנט פאַר שטאָטישע און האָבן במילא געהערט צום פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין פון די שטאָטישע אָנגעשטעלטע, וועלכער וואָלט באַשטימט באַשיצט זייערע אינטערעסן ביי אַ פאַל, ווען עס וואָלט זיך געהאַנדלט

*) שוין שפּעטער, ווען די ליטווינער זיינען אַרויס פון ווילנע, האָבן זיך באַוויזן אין אייניקע וואַרשעווער צייטונגען קאָרעספּאָנדענצן פון ווילנע, אין וועלכע די זאַך ווערט טענדענציעז באַצייכנט אַלס אונטערדריקונג פון די פּוילישע אַנשטאַלטן מצד דעם ייִדישן לאַוניק.

וועגן פאַרמאַכן די פּוילישע אַנשטאַלטן. דער פאַרבאַנד פון די אָנגעשטעלטע (95 פּראָצ. פון די מיטגלידער — פּאָליאַקן), וואָלט באַשטימט פּשוט ניט צו דערלאָזן, אַז מ׳זאָל די אַנשטאַלטן פאַרמאַכן.

דער רעזולטאַט פון די לאַנגע אונטערהאַנדלונגען און וויכוחים אין מאַגיסטראַט און אין דער ספּעציעלער קאָמיסיע, וועלכע איז געשאַפן געוואָרן צו ערליידיקן דעם ענין (1 ייִד, 1 פּאָליאַק, 1 ווייסרוס) איז געווען, אַז דער מאַגיסטראַט נעמט אַראָפּ פון זיך דעם חוב אויסצוהאַלטן מיט פּראָדוקטן די ייִדישע אַנשטאַלטן, ער איז זיך אָבער מתחייב אַרויסצוצאָלן דער ייִדישער קהילה 300 טויזנט פּוילישע מאַרק יעדן חודש, אַלס סובסידיע פאַר די ייִדישע אַנשטאַלטן. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז די ייִדישע לאַוניקעס האָבן געשטימט קעגן דעם פאָרשלאָג, ער איז אָבער פאָרט אָנגענומען געוואָרן.

נאָר אַפילו אָט דעם פּראָיעקט איז אויך ניט באַשערט געווען פאַרווירקלעכט צו ווערן: אין שטאָט האָט אָנגעהויבן צו ווערן אומרואיק, עס האָבן זיך באַקומען געהיימע ידיעות, אַז געוויסע אָפּטיילונגען פון דער פּוילישער אַרמיי, וועלכע זיינען ניט געבליבן צופרידן מיטן סובאַלקער אָפּמאַך צווישן די פּאָליאַקן מיט די ליטווינער, האָבן זיך „אָפּגעריסן" און גייען אויף ווילנע אַרויסצוטרייבן די ליטווינער. אַז די ידיעות האָבן אונטער זיך אַ גרונד, איז שוין געווען צו מערקן אָן די פּוילישע אָנגעשטעלטע פון מאַגיסטראַט, וועלכע האָבן ביסלעכווייז אָנגעהויבן אַרויסצווייזן אַ פּאַסיוון ווידערשטאַנד, באַזונדערס בנוגע דעם נייעם ייִדישן לאַוניק יונה שאַפּיראָ. די דערמאָנטע געשיכטע מיט די אַנשטאַלטן, דאָס ענטפערן די ייִדישע אינטערעסאַנטן דווקא אין ייִדיש, דאָס אויפהענגען אַ ייִדיש שילדל איבער דער טיר פון קאַבינעט, דאָס צונעמען בקשות אין ייִדיש, דאָס אַלץ האָט די ענדעקישע אָנגעשטעלטע אַריינגעבראַכט אין גרעסטן גרימצאָרן קעגן אים. אין דער זעלביקער צייט האָט זיך דורך דער קאָוונער רעגירונג פּראָיעקטירט צו אָרגאַניזירן אין ווילנע אַ ספּעציעלע אינסטיטוציע פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, וועלכע זאָל האָבן איר אויפגאַבע צו עפענען פאָלקס=קיכן, ביליגע קיכן פאַר דער אינטעליגענץ וכדומה. די דאָזיקע אינסטיטוציע האָט לויט איר סטאַטוט פאָראויסגעזען אַ גאַנץ ברייטע סאָציאַלע טעטיקייט, נאָר אויף דער ערשטער צייט האָט זי זיך געדאַרפט פאַרנעמען בלויז מיטן עפענען די פאַרמאַכטע קיכן.

די אָרגאַניזירונג פון דער אינסטיטוציע האָט אייגנטלעך געזאָלט איבערגעגעבן ווערן דעם ייִדישן לאַוניק, וועלכער איז געשטאַנען בראש פון דער שטאָטישער סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, אָבער צוליב די אינטריגעס, וועלכע האָבן זיך געפירט אַרום אים ווי אויך צוליב די פיל אָנקלאָגעס, וועלכע די פּוילישע אָנגעשטעלטע פלעגן אויף אים אָנגעבן אין מאַגיסטראַט, האָט מען עס איבערגעגעבן דעם ווייסרוס טשיזשעווסקי.

זעענדיק, אַז ער האָט פאַרלאָרן די מעגלעכקייט סיי צו באַזאָרגן די ייִדישע אַנשטאַלטן, סיי צו ווירקן אויפן ניי=געשאַפענעם אַפּאַראַט פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, האָט זיך ה׳ שאַפּיראָ אַלס פּראָטעסט אָנטזאָגט צו פאַרוואַלטן מיט דער שטאָטישער אָפּטיילונג פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, בלייבנדיק נאָר ביי דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג.

די פּאָליטישע קאָמיסיע ביי דער קהילה איז געווען זייער אומצופרידן, וואָס דער ייִדישער לאַוניק האָט אָנגענומען אַזאַ שריט, ניט אָנפרעגנדיק פריער ביי איר. די לאַגע אָבער האָט זיך געשאַפן פאַקטיש אַזאַ, אַז ה׳ שאַפּיראָ האָט אַנדערש ניט געקענט האַנדלען. וואָרים אַלס שעף פון דער סאָציאַלער פאַרזאָרגונג וואָלט אים אויסגעקומען צו פאַרזאָרגן בלויז די פּוילישע אַנשטאַלטן, לאָזנדיק די ייִדישע זיך באַנוגענען מיט די צוגעוואָרפענע 300,000 מאַרק אַ חודש...

די אַלגעמיינע באַציאונג צווישן די יידישע און קריסטלעכע לאַווניקעס איז פון אויבנאויף געווען אַ גאַנץ קאָרעקטע און זאַכלעכע. ווי איך האָב אָבער שוין דערמאָנט, האָט הינטער די קוליסן פון מאַגיסטראַט, אין די קאַנצעליאַריעס און אַנשטאַלטן, וואו כמעט אַלע אָנגעשטעלטע זיינען געווען פּאָליאַקן, געהערשט אַ אמת אַנטיסעמיטישע אַטמאָספּערע און במילא אַ נעגאַטיווע באַציאונג צום יידישן שעף פון די אָפּטיילונגען. אין מאַגיסטראַט גופא איז דאָס אָבער ניט געווען צו באַמערקן. עס איז כדאי צו דערמאָנען, אַז ביי פאַרשיידענע יידישע געזעלשאַפטלעכע ענינים האָט די יידישע קהילה געגאָלטן אַלס קאָמפּעטענטע אינסטאַנץ. אַזוי, למשל, ווען אייניקע יידישע אינסטיטוציעס האָבן זיך משתדל געווען פאַרן מאַגיסטראַט וועגן אַראָפּנעמען אָדער פאַרקלענערן זיי דעם פאַרוויילונגס-שטייער פון זייערע אונטערנעמונגען, פלעגט דער מאַגיסטראַט שטענדיק פאָדערן אַ באַשטעטיקונג פון דער קהילה, אַז די אונטערנעמונג און די אינסטיטוציע זיינען דורך איר לעגאַליזירט.

V. „מיטל־ליטע“.

די געשעענישן הייבן זיך אָן רוקן מיט אַ שנעלן טעמפּ און אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָבן די ליטווינער געמוזט אָפּטרעטן זייער פּלאַץ דער פּוילישער אַרמיי, וועלכע איז, שוין אונטער דעם נאָמען „מיטל־ליטווישע“, אַריינגעדרונגען אין שטאָט מיט גענעראַל זשעליגאָווסקי בראש (דעם 10-טן אָקטאָבער 1920).

זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז מיטן אומבייט פון דער פּאָליטישער מאַכט אין קאַנט האָט זיך אויך געמוזט בייטן די לאַגע אין מאַגיסטראַט.

דער דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר די אינווייניקסטע ענינים פון מיטל־ליטע ה' וויטאָלד אַבראַמאָוויטש האָט אַריינגעשיקט דעם מאַגיסטראַט אַ פאַראָרדענונג, ער זאָל פאָרלויפיק בלייבן אויפן פּלאַץ און אויספילן זיינע פונקציעס ביז וואַנען עס וועט קומען צוריק דער פריערדיקער אויסגעקליבענער מאַגיסטראַט. גלייכצייטיק אָבער איז ער מודיע, אַז אַלס פּרעזידענט ווערט באַשטימט דער פּוילישער לאַווניק ה' דזיעוויצקי.

אַלס ענטפער אויף דער פאַראָרדענונג האָט דער ליטווישער פּרעזידענט ה' קימאַנט און דער וויצע־פּרעזידענט ה' סטאַנקעוויטש זיך אָנגעגעבן אין דעמיסיע און אין די יידישע אָנפירנדיקע קרייזן איז אַרויפגעשוואומען די פראַגע, ווי אַזוי די יידישע לאַווניקעס האָבן זיך צו פאַרהאַלטן צו די פאַרענדערונגען אין מאַגיסטראַט.

אויף איינער פון די זיצונגען פון דער יידישער פּאָליטישער קאָמיסיע איז באַשטימט געוואָרן, אַז דער יידישער לאַווניק ה' שאַפּיראָ זאָל בלייבן אויף זיין פּאָסטן, ביז וואַנען עס וועט קומען דער אַלטער מאַגיסטראַט. וועגן דעם צווייטן יידישן לאַווניק ה' קאַבאַטשניק איז ניט געווען קיין פראַגע, ווייל ער איז אויך געווען מיטגליד פון אַלטן „פּוילישן“ מאַגיסטראַט. עס איז אויך געבליבן אויף זיין פּאָסטן דער ווייסרוסישער לאַווניק ה' טשישעווסקי.

אין אַ פּאָר וואָכן אַרום איז זיך צונויפגעפאָרן דער פריערדיקער מאַגיסטראַט מיט פּרעזידענט באַנקאָווסקי בראש און האָט איבערגענומען צוריק די הנהגה איבער דער שטאָטישער ווירטשאַפט.

שוין גלייך צו דער ערשטער פּלענאַרער זיצונג פון שטאָטראַט איז פון דער פּוילישער מערהייט פאָרגעלייגט געוואָרן אַרויסצוטראָגן אַ פייערלעכע באַגריסונג דער „מיטל־ליטווישער“ אַרמיי מיט איר פירער ה' זשעליגאָווסקי, און אַ דאַנק פאַר איר באַפרייען ווילנע פון דער ליטווישער און באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע. די יידישע ראַטמענער האָבן זיך אַנטזאָגט צו נעמען אָן אָנטייל אין דער אָפּשטימונג פון דעם פאָרשלאָג, געפינענדיק, אַז דאָס איז אַ פּאָליטישע פראַגע, מיט וועלכער דער שטאָטראַט דאַרף זיך ניט פאַרנעמען. דאָס גלייכן האָבן זיך די יידישע ראַטמענער אין אַ פּאָר חדשים שפּעטער אַנטזאָגט צו נעמען אָן אָנטייל אין דער אָפּשטימונג וועגן אויסקלייבן דעם פּוילישן מלוכה־שעף ה' יוזעף פּילסודסקי און דעם גענעראַל זשעליגאָווסקי אַלס ערנבירגער פון דער שטאָט ווילנע. דער וויצע־פּרעזידענט ה' לאַקוציעווסקי האָט זיך דאַן באַמיט צו באַווייזן די יידישע ראַטמענער, אַז דאָס איז ניט קיין פּאָליטישער ענין, וואָרים דאָס רעכט צו באַשטימען פאַר ערנבירגער פון אַ שטאָט גייט אַריין אין די געוויינלעכע פונקציעס פון זעלבסטפאַרוואַלטונגען אויף דער גאַנצער וועלט; די יידישע ראַטמענער האָבן אָבער ערקלערט, אַז אין איצטיקן מאָמענט, ווען דער גורל פון ווילנע איז נאָך אומבאַשטימט, איז דאָס אויסקלייבן פאַר ערנבירגער די אויבנדערמאָנטע גענערעלער אַ ריין פּאָליטישע אַקציע. ביי דער באַהאַנדלונג פון דער פראַגע האָט זיך אָפּגעשפּילט אַ זייער כאַראַקטעריסטישע סצענע: ווען דער פאָרשלאָג איז אַריינגעטראָגן געוואָרן, האָבן די פּוילישע ראַטמענער געמאַכט אַ שטורמישע אָוואַציע לכבוד די דערמאָנטע גענערעלער, אויפשטייענדיק פון זייערע פּלעצער. אַ טייל פון די יידישע ראַטמענער, האַלטנדיק, אַז דאָס אויפשטיין פון די ערטער וועט אָנגענומען ווערן אַלס אָנטייל אין די אָפּשטימונגען, זיינען געבליבן זיצן, וואָס עס האָט באַוואויגן דעם באַוואוסטן ענדעקישן ראַטמאַן ה' אומיאַסטאָווסקי אַרויסצוטרעטן מיט אַ העצע קעגן די יידישע ראַטמענער, וועלכע האָבן זיך ערלויבט ניט צו שטעלן זיך בשעת די אָוואַציעס לכבוד אַזוינע בכבודיקע פּוילישע פּערזענלעכקייטן — און פאָרגעלייגט, אַז דער שטאָטראַט זאָל אָננעמען קעגן זיי וועלכע עס איז מיטלען. די איבעריקע פּוילישע ראַטמענער האָבן, פאַרשטייענדיק די טאַקטלאָזיקייט פון ה' אומיאַסטאָווסקיס אַרויסטרעטונג, ניט דערלאָזן צו קיין ווייטערדיקע וויכוחים אין דער פראַגע...

צו די וויכטיקסטע מאָמענטן אין דער געשיכטע פון דער ווילנער זעלבסטפאַרוואַלטונג געהערט דער קאַמף, וואָס די יידישע ראַטמענער איז אויסגעקומען צו פירן פאַר דער מוניציפּאַליזירונג פון די יידישע אַנשטאַלטן. עד־היום נאָך איז די פראַגע ניט פעסט געלייזט געוואָרן. אין חודש פעברואַר האָבן די יידישע ראַטמענער אַריינגעטראָגן אַ דרינגענדיקן פאָרשלאָג, אַז די פראַגע זאָל איינמאָל פאַר אַלעמאָל געלייזט ווערן, און נאָך אַ גרויסן ישוב־הדעת איז אָנגענומען געוואָרן, אַז דער מאַגיסטראַט דאַרף אַרויסצאָלן דער יידישער קהילה 36 פּראָצ. פון די אויסגאַבן, וועלכע ער האָט ביים אויסהאַלטן פּוילישע אַנשטאַלטן. דער באַשלוס איז אַריין אין קראַפט און די קהילה האָט אין משך פון עטלעכע חדשים דערהאַלטן אין געלט און אין פּראָדוקטן אַן ערך פון אַ $^1/_2$ מיליאָן פּוילישע מאַרק אַלס סובסידיע פאַר די יידישע אַנשטאַלטן. נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבן אַ בהדרגהדיקע פאַרקלענערונג פון דער סובסידיע, אַזוי אַז אין די חדשים יוני און יולי האָט זיך שוין באַקומען נאָר אַ סומע פון אומגעפער 60 טויזנט מאַרק. די סיבה דערפון איז געווען, וואָס אין דער דאָזיקער צייט האָט דער מאַגיסטראַט אָנגעהויבן צו באַקומען פון דער מאַכט אַ אונטערשטיצונג פאַר די ניט־ווילנער קינדער, וועלכע עס געפינען זיך אין די שטאָטישע פּוילישע אַנשטאַלטן. באַקומענדיק די אונטערשטיצונג אין אַ סומע פון 800 טויזנט מאַרק אַ חודש, פלעגט במילא אויסקומען, אַז דער מאַגיסטראַט איז געוואָרן אַ קלענערער בעל־הוצאה אויף אויסצוהאַלטן זיינע אינסטיטוציעס און די נאָרמע 36 פּראָצ. פאַר די יידישע אַנשטאַלטן איז שוין אויסגעקומען בלויז פון דער סומע, וועלכע דעם מאַגיסטראַט איז אויסגעקומען צו דערלייגן צו דער רעגירונגס־סובסידיע. דער מאַגיסטראַט האָט זיך דאָ באַנוצט מיטן פאָרמעלן באַשלוס

פון פלענום, אַז מ׳דאַרף אַרויסגעבן נאָר 36 פּראָצ. פון די אַלגעמיינע הוצאות פון דער סאָציאַלער פאַרזאָרגונג.

די יידישע ראַטמענער האָבן וועגן „דעם איפּגעהויבן אַ ויצעקו, ווייל אַזאַ אויסטייטשונג וואָלט אַנולירט דאָס אַלץ, וואָס איז מיט אַזוי פיל מי אויסגעקעמפט געוואָרן. די פראַגע איז ווידער באַהאַנדלט געוואָרן אין שטאָטראַט און אין די קאָמיסיעס און האָט זיך פאַרצויגן אויף עטלעכע זיצונגען, ביי וועלכע עס זיינען געווען כאַראַקטעריסטישע מאָמענטן. אַזוי, למשל, האָט דער פאָרזיצער שטרעבנדיק דורך פאַרשיידענע מיטלען אָפּצוציען די פראַגע וועגן די יידישע אַנשטאַלטן, אויף דער זיצונג פון... יולי אָנשטאָט צו באַהאַנדלען די פראַגע לויט דער ריי פון דעם סדר־היום, פאַרנומען דעם גאַנצן אָוונט מיט וייטיקע אָדער שפּעטיקערע פראַגן. דאָס האָט אַרויסגעבראַכט פון געדולד די יידישע ראַטמענער און זיי האָבן אויפגעפאָדערט דעם פרעזידענט, אַז ער זאָל ניט אַריבערהיפּן די יידישע פראַגע. דער פרעזידענט האָט אָבער זיך געהאַלטן ביי דעם, אַז עס איז זיין רעכט צו שטעלן פריער די פראַגן, וועלכע ער געפינט פאַר וויכטיקער. אָפּלייגנדיק די וויכטיקער וויכטיקע פראַגן אויף שפּעטער. ד״ר ווי גאָ ד ס קי האָט אין גרויס אויפרעגונג געפאָדערט פון פאָרזיצער, אַז ער זאָל פריער פרעגן ביים פלענום, צי איז וויכטיקער די פראַגע וועגן די הונגעריקע קינדער און זקנים פון די יידישע אַנשטאַלטן, אָדער די פראַגע וועגן דער טאַקסע פאַר פורמאַנעס, וואָס דער פרעזידענט געפינט פאַר וויכטיקער צו שטעלן פריער.

דער פרעזידענט האָט געמוזט עס אָפּשטימען, און די פוילישע מערהייט האָט געפּסקנט, אַז די טאַקסע פאַר פורמאַנעס איז אַ פראַגע אַ מער וויכטיקערע און דעריבער דאַרף זי פריער באַטראַכט ווערן. די יידישע ראַטמענער האָבן דאַן אין גרויס אויפרעגונג פאַרלאָזן דעם זאַל אַלס פּראָטעסט און דער ראַטמאַן ב ר ו ך ל ו ב אָ צ ק י איז אַרויסגעטראָטן מיט אַ פּראָטעסט־רעדע אין יידיש. דער פאָרזיצער ערלויבט ניט דעם רעדנער צו ריידן אין יידיש, דער רעדנער אָבער האָט ניט געפאָלגט און גערעדט ווייטער. עס איז געוואָרן אַ גרויסער טומל און דער פאָרזיצער האָט געשלאָסן די זיצונג.

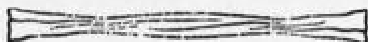
דער ענין האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע אויפרעגונג אין דער יידישער געזעלשאַפט און פרעסע און דער מאַגיסטראַט איז געצוואונגען געווען צו באַשטימען אַ עקסטראַאָרדינאַרע זיצונג פון שטאָטראַט אום צו מאַכן אַ סוף צו דער פראַגע וועגן די יידישע אינטערנאַטן. ס׳איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס, אַז דער מאַגיסטראַט זאָל בעטן די מאַכט זי זאָל גלייכצייטיק מיט דער אונטערשטיצונג פאַר די קריסטלעכע אינטערנאַטן, אויך אַרויסגעבן אונטערשטיצונג פאַר די יידישע אַנשטאַלטן, וואו עס געפינען זיך אויך אַ סך ניט־ווילנער קינדער.

דער רעזולטאַט פון דער אַקציע איז נאָך פאָרלויפיק ניט באַוואוסט, נאָר מ׳האָפט, אַז די פראַגע זאָל געלייזט ווערן לטובת די יידישע אַנשטאַלטן.

•

אונטערציען אַ סך־הכל פון דער טעטיקייט פון דער יידישער פאָרשטייערשאַפט אין שטאָטראַט איז נאָך צו פרי, ווייל די איצטיקע סעסיע איז נאָך ניט געענדיקט. מען קען שוין אָבער פאָראויס זאָגן, אַז ליידער וועט ניט זיין צו פאַרצייכענען קיין צו גרויסע דערגרייכונגען. מען מוז זיך אָבער איינמאָל פאַר אַלעמאָל קלאָר מאַכן, אַז כל־זמן די יידישע ווילנע וועט ניט זיין ביכולת צו שיקן אין שטאָטראַט די צאָל ראַטמענער, וואָס עס קומט איר לויט איר אמתער צאָל אין שטאָט, וועלן די יידישע פאָדערונגען און באַדערפעניש זיך אָנשטויסן אויף אַ האַרטער וואַנט פון דער פוילישער אַנטיסעמיטישער ענדעציע.

זומער 1921.

י. הירשאָווסקי.

ביכער, ספרים, אַרכיוון פאַר דער צייט פון די אָקופּאַציעס.

I.

נאָכדעם ווי עס איז געפאַלן די קאָוונער פעסטונג—דאָס איז געווען אינמיטן זומער 1915—און די דייטשן האָבן זיך דורכגעריסן אויך אין אַ פּאָר אַנדערע ערטער, האָט מען באַשלאָסן וואָס צום גיכסטן צו עוואַקואירן ווילנע, און מ׳האָט זיך גענומען קלייבן אין גרויס איילעניש, בחפזון.

אין דער ערשטער ריי האָט מען געזען אַרויספירן אַלץ, וואָס געהערט צו מיליטער; נאָכדעם האָבן זיך עוואַקואירט די פילע מלוכישע אַנשטאַלטן מיט די צענדליקער טויזנטער אָנגעשטעלטע מיט זייערע פאַמיליעס. אין דער דריטער ריי זיינען געגאַנגען פריוואַטע אונטערנעמונגען. באַזונדערס האָט מען געגעבן די מעגלעכקייט אַרויסצופירן מאַשינען פון פאַבריקן, מעש, קופער, אייזן, לעדער און אַנדערע סחורות, וואָס מען האָט ניט געוואָלט, אַז זיי זאָלן אַריינפאַלן, חלילה, צום דייטש. אָבער אויך דאָס אַרויספירן פון די דאָזיקע סחורות איז אָנגעקומען מיט פיל שוועריקייטן, מיט שטיין אין „אָטשערעדן" און מיט גרויסע הוצאות, און דאָס דווקא אין גאָלד. ווייטער איז דאָס אַרויספירן פון פריוואַט⸗זאַכן און דער עצם אָפּפאָרן פון ווילנע געווען פאַרבונדן כמעט מיט מסירת⸗נפש. די לעצטע צייט האָט מען געקאָנט אָפּפאָרן נאָר פון ווילייקע, וואו ס׳איז געווען אַ מוראדיקע ענגעניש, ממש מיט סכנות⸗נפשות איז מען געקראָכן אין די וואַגאָנעס דורך די פענסטער, מ׳האָט זיך קוים מיטן לעבן אַרויסגעכאַפּט אויף די פלאַטפאָרמעס, אָנגעהאַנגען זיך אויף די טרעפּלעך, אַבי צו אַנטלויפן פון דער פאָרשטייענדיקער (ווי מ׳האָט זיך דאַמאָלסט פאָרגעשטעלט) גרויסער געפאַר. ס׳איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ביי אַזאַ לאַגע האָט מען גאָר ניט געקענט קלערן וועגן מיטנעמען מיט זיך וועלכע ס׳איז שטוב⸗זאַכן, ווי מעבל, אָדער ביכער. יעדערער איז געווען צופרידן, אַז ער האָט זיך אַליין אַרויסגעראַטעוועט און האָט געקאָנט אַרויסכאַפּן נאָר די סאַמע נייטיקסטע בגדים און וועש.

און עס זיינען פאַרבליבן אויף הפקר אין די פאַרלאָזענע וואוינונגען די אַלע שטוב⸗זאַכן און מעבל, ווי אויך די פילע ביכער⸗אוצרות, וועלכע זיינען געווען אין די ווערטפולע ביבליאָטעקן פון פאַרשיידענע מלוכישע, געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן און שולן, ווי אויך ביי טויזנטער פריוואַט⸗מענטשן. ניט בלויז פריוואַט⸗פּערזאָנען, וואָס האָבן דערצו ניט געהאַט די מעגלעכקייט, נאָר אויך די מיליטערישע אַנשטאַלטן האָבן זייערע „קאַזיאָנע" ביבליאָטעקן ניט אַר׳יסגעפירט. אין די טעג פון דער עוואַקואַציע האָט מען אין די גאַסן פון ווילנע, וואָס פירן צום וואָקזאַל, געקענט זען גרויסע מיליטערישע וועגן און לאַסט⸗אווטאָמאָבילן הויך געפּאַקט מיט פאַרשיידענע הילצערנע אַלטע, אָפּגעבראָכענע, בענק, טישן, בעטן און ד. ג. „קאַזיאָנע" זאַכן; מ׳האָט אָבער ניט אַרויסגעפירט קיין ביכער, זיי האָבן אַפילו געמעגט זיין די בעסטע און די טייערסטע. ווי עס ווייזט אויס, איז אויף ביכער ניט געווען חל דער דין פון אַ „קרוינישן חפץ", וואָס מ׳איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר זיין גאַנצקייט און וועלכן „מען מוז פאַרטיידיקן ביזן לעצטן טראָפּן בלוט".

אַז די דייטשן זיינען אַריין אין ווילנע, האָבן זיי געפונען הונדערטער ליידיקע, פאַרלאָזענע בנינים און טויזנטער פוסטע פריוואַט⸗וואוינונגען, רייך מעבלירטע, מיט שראַנקן און ראָגאַלן געפּאַקט מיט ביכער, צווישן וועלכע עס זיינען געווען פיל טייערע אויסגאַבן אין פּראַכטפולע בענדער (יאָרגאַנג, פאַרן קריג, האָבן פאַרשיידענע אַגענטן און אָרטיקע קאַנטאָרן אָנגעטיילט יעדעס הויז, יעדן באַאַמטן מיט נייטיקע און מיט אומנייטיקע ביכער, פּראַכט⸗אויסגאַבן פון בראָקהויז, „פּראָסוועשטשעניע", „קולטורא" און אַנדערע—אויף אויסצאָלן מאָנאַטלעך אין פאַרלויף פון עטלעכע יאָר, צו 5—10 רובל אַ חודש). די פאַרלאָזענע וואוינונגען און גאַנץ געבליבענע הייזער האָבן די דייטשן גלייך פאַרנומען, איינריכטנדיק אין זיי זייערע אַנשטאַלטן און פריוואַט⸗וואוינונגען. דאָס מעבל האָבן זיי באַלד רעקווירירט. יעדער לייטענאַנטל און דייטשער באַאַמטער האָט זיך איינגעריכט אַ קאָמפאָרטאַבעלע וואוינונג. פיל מעבל האָבן זיי מיט דער באַן אַרויסגעשיקט קיין דייטשלאַנד.

אָבער אין די רוסישע און יידישע ביכער און ספרים, וועלכע עס האָבן זיך געפונען אין די אַלמערס און די ראָגאַלן, האָבן זיי קיין אינטערעס ניט געפונען. זיי האָבן דאָס איבערגעגעבן אין דעם רשות פון זייערע באַדינער, בורשן, וועלכע האָבן אַ טייל דערפון פאַרניצט אויף אונטערצוהייצן די אויוונס, אויף הצטרכות אין אַנדערע ערטער, און בכלל האָבן זיי עס אַרויסגעוואָרפן אין די קעמערלעך פון האָלץ, אויף די ביידימער און אין די קעלערן. אַנדערע האָבן די ביכער אָפּגעגעבן אין די הענט פון די סטרעזשער און געמאַכט זיי אויף דעם פאַר בעלי⸗בתים.

די נייע אייגנטימער פון די ביכער האָבן אַפּריער געפּרובט פאַרקויפן זיי אין די בוכקראָמען. אָבער די בוכקרעמער זיינען דאַן געווען גאַנץ ווייט פון צו קויפן נייע ביכער און פאַרגרעסערן זייערע לאַגערן, ווייל דער בוכהאַנדל האָט זיך דאַמאָלסט אינגאַנצן אָפּגעהאַקט, און יעדער בוכהענדלער איז געווען אין איין צער, וואָס ער איז פאַרבליבן מיט זיינע לאַגערן דאָ און האָט זיי ניט אָפּגעשיקט באַצייטנס קיין רוסלאַנד. ווי ווייט די בוכהענדלער זיינען דאָ געווען געפאַלן מיט זייער סחורה, קען מען זען דערפון, צום ביישפּיל, וואָס איין בוכהענדלער האָט אַלע ביכער פון זיין ביבליאָטעק, וועלכע האָט עקסיסטירט צענדליקער יאָרן, אַליין פאַרקויפט צו 5—10 קאָפּ. אַ שטיק — איינעם וואָס האַנדלט מיט אַלטוואַרג; נאָך אַ גרויסע אַלטע פירמע האָט פאַרקויפט אויפן וואָג, ווי מאַקולאַטור, אַלע פאַרלעגענע ביכער, וועלכע האָבן אין פרידנסצייט געהאַט אַ קליינעם אָפּגאַנג. אויך אַ סך יידישע דרוקן און פאַרלעגער האָבן פאַרקויפט אויפן פוד (צו 5—6 רובל אַ פוד) פיל פון זייערע פאַרלאַגן, וועלכע זיינען שווער געגאַנגען אין פרידנסצייט, רעשטן, דעפעקטע ספרים, צו וועלכע מען האָט געדאַרפט דערדרוקן בלעטער; עס זיינען פאַרקויפט געוואָרן אין מאַקולאַטור — צום וויקלען — אַפילו בויגנס פון סידורים, תנכן און אַנדערע הייליקע ספרים מיט רש״י⸗אותיות. ס׳איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז די רבנים האָבן געפונען פאַר נייטיק אַרויסצוגעבן אַן איסור, אַז מען זאָל פון יידישע ספרים ניט מאַכן קיין זעקלעך און ניט וויקלען מיט זיי קיין סחורות. אָבער דאָס רוב פון דער יידישער מאַקולאַטור איז אַריינגעפאַלן אין קריסטלעכע קראָמען, וועלכע האָבן זיך נאַטירלעך מיטן איסור ניט גערעכנט און האָבן געוויקלט אין בלעטער פון כתבי⸗קודש ברויט, זייף, הערינג א. אַז. וו.

ניט געפינענדיק, ווי געזאָגט, קיין קונים אויף די ביכער ביי די בוכהענדלער, האָבן די סטרעזשער און די אַנדערע בעלי⸗בתים גענומען פאַרקויפן זיי אין גאַנצע זעק צו שפּאָט ביליגע

פרייזן (צו 1—2 רובל אַ פוד) אין די אַרומיקע שפייז-קרעמלעך צום פונאַנדעררייסן זיי און וויקלען הערינג, זאַלץ, פוטער און אַז. וו. אָדער מאַכן פון דעם די נייטיקע פאַפירענע זעקלעך. די פאָליצעס פון די שפייז-קרעמלעך זיינען דאַמאָלסט געווען פוסט (ווייל אַלע גרויפנס, צוקער און איבעריקע באַקאַליי-סחורות האָט מען אָדער פאַרבאַהאַלטן, מורא האָבנדיק פאַר רעקוויזיציעס, אָדער זיי זיינען שוין געווען טאַקע אויספאַרקויפט — ביי דער מהומה, ווען יעדערער האָט געזען מאַכן זיך אַ „זאַפאַס״) און די שפייז-קרעמלעך האָבן זיך אַלע אָנגעקויפט די ביכער און די פאַרשיידענע פאַפירן פון אַלערליי אַרכיוון און קאַנצעלאַריעס און אָנגעפאַקט מיט זיי די ליידיקע פאָליצעס. יעדערער האָט זיך פאַרזאָרגט מיט דעם אַזוי פיל, אַז די גאַנצע צייט, אין משך פון אייניקע יאָרן, האָט זיי דאָס געקלעקט אויף זייער געברויך צו וויקלען און פאַקן זייערע סחורות און מאַכן דערפון פאַפירענע זעקלעך. און אַפילו ביי היינטיקן טאָג קענט איר אין פיל שפייז-קרעמלעך באַמערקן די איבערשטע פאָליצעס פאַרלייגט מיט פאַרשטויבטע ביכער, פאַפירן און אַקטן פון פאַרשיידענע קאַנצעלאַריעס.

איינטיילנדיק די אַלע קרעמלעך מיט די ביכער, האָבן די סטרוזשער און די בורשן פון די דייטשן שפעטער גענומען פאַרקויפן זיי (באַזונדערס ביכער אין גוטע בענדער), צוזאַמען מיט אַנדערע אַלטע און נייע חפצים, וואָס זיינען פאַרבליבן אין די פאַרלאָזענע הייזער. און אַזוי אַרום האָבן די הענדלער אויף די מערק צו זייער אַלטוואַרג באַקומען גאַנצע ביבליאָטעקן. ביי זיי האָבן זיך אויסגעקליבן אַזעלכע מענגעס ביכער, אַז אַוועקלייגן זיי אויף זייערע טישלעך איז קיין אָרט ניט געווען, און זיי האָבן זיי גענומען איינפאַקן אויסלייגן אויפן ברוק פון מאַרק. אַזוי איז אַ צייט געווען אויסגעלייגט מיט ביכער כמעט אַ האַלבער האָלץ-מאַרק, אויף זאַוואַלנע גאַס, און יעדער פאַרבייגייער, וועלכער האָט נאָר דאַמאָלסט געפונען אין ביכער וועלכן ס'איז אינטערעס, האָט געקענט אויסקלייבן וואָס אים פאַסט אָדער געפעלט צום פרייז פון 10 ביז 20 קאָפ. אַ שטיק. דער אינטערעס צו ביכער איז דאַן געווען זייער קליין, ווייל יעדערער האָט דאַמאָלסט געזאָרגט ניט פאַר גייסטיק ברויט, נאָר פאַרן ממשותדיקן, צוליב וועלכן עס איז אויסגעקומען צו שטיין אין „אָטשערעד״ פון האַלבע נאַכט אָן. דאָך צוליב דער שפאָט-ביליקייט און דער גרויסער שפע, ווען יעדערער האָט זיך געקאָנט אויסקלייבן וואָס דאָס האַרץ געלוסט, האָבן זיך געפונען בעלנים. און פון טאָג צו טאָג האָבן זיך אויך אַלץ געמערט די פאַרקויפער, וועלכע האָבן דערצו איינגעריכט אויף די מערק טישן מיט דעכלעך (בודעס). אַזוי האָבן זיך געגרינדעט אויפן האָלץ-מאַרק 4 אַזעלכע „געשעפטן״, לעבן די „האַלעס״ 3, (אַחוץ וואָס אין „האַלע״ גופא איז יעדע קרעמל און טישל פון אַלטוואַרג געווען אָנגעפאַקט ביזן סופיט מיט ביכער), אייניקע אויף טישקעוויטשעס מאַרק, אויך אויף לוקישקער און שניפישקער מערק. דער קאָנטינגענט פון די קויפער איז געווען דערהויפט יונגוואַרג — שילער, וועלכע האָבן זיך פאַרשאַפט פאַר 10—15 קאָפ. אַ שטיק די געליבטע ביכער פון מיין-ריד, זשול-ווערן, טשאַרסקי אָדער די קלאַסישע ווערק פון פושקין, לערמאָנטאָוו א. אַז. וו. (אין גוטע בענדער צו 50—60 קאָפ. אַ שטיק); יונגעלייט, פריילינס, וועלכע האָבן צו 15—20 קאָפ. געקענט באַקומען די ראָמאַנען פון זייערע געליבטע שריפטשטעלער — ווערביצקאַיאַ, אַרציבאַשעוו, קופרין א. אַז. וו. עס זיינען געווען אויך ערנסטע, אינטעליגענטע קונים, צום ביישפיל לערער, וועלכע האָבן געהאַט די מעגלעכקייט פאַר גאַנץ קליינע געלט איינצושאַפן זיך די בעסטע פעדאַגאָגישע און וויסנשאַפטלעכע ביכער פון די פאַרלאָזענע שול-ביבליאָטעקן; ספעציאַליסטן האָבן געקענט באַקומען די בעסטע ביכער צו זייער ספעציאַליטעט — דערהויפט טעכנישע, מעדיצינישע א. ד. ג. שפעטער, ווען

עס האָט זיך אַנטוויקלט דער האַנדל און שמוכל, און עס זיינען אַרויסגעשוואומען נייע גבירים, יונגעלייט שמוכליאַרעס, האָבן זיי זיך גענומען באַפוצן זייערע וואוינונגען מיט ביבליאָטעקן און ביכער-שראַנקען און זיי האָבן גענומען איינקויפן פאַרשיידענע ענציקלאָפעדיעס פון בראָקהויז, מייער, די יידישע ענציקלאָפעדיע, קלאַסיקער ווי שילער, שעקספיר, בייראָן, פושקין א. אַז. וו., וויסנשאַפטלעכע ביכער און די אויסגאַבן פון „פראָסוועשטשעניע״, „קולטורא״ און אַנדערע — אַלץ פראַכטפולע אויסגאַבן אין פיינע, טייערע בענדער — און צו זייער און זייער ביליגע פרייזן. צום ביישפיל, די ענציקלאָפעדיע פון בראָקהויז (86 בענדער) פאַר 50—60 רובל, די מייערס ענציקלאָפעדיע (22 בענדער) פאַר 30—40 רובל, די יידישע ענציקלאָפעדיע (16 בענדער) פאַר 25—30 רובל, בענדער פון די פראַכטפולע, רייך אילוסטרירטע אויסגאַבן פון „בראָקהויז״, „קולטורא״ צו 1 רוב. אַ באַנד. ווי ווייט די פרייזן זיינען דאַן געווען שפאָט-ביליג קען מען זען, ווען מען זאָל זיי פאַרגלייכן מיט די פרייזן, וואָס די ביכער רעכענען זיך היינט: בראָקהויז-ענציקלאָפעדיע 30—40 טויזנט מאַרק, מייערס 15—20 טויזנט, די יידישע 12—15 טויזנט, די אַנדערע פראַכט-אויסגאַבן, וואָס דאַן האָט מען זיי געקענט קויפן צו 1—2 רובל אַ שטיק, קאָסטן איצט צו 1000—1200 מאַרק און טייערער. אויך די דייטשן פלעגן אָפטמאָל קומען אויפן מאַרק קויפן (אַלץ צו שפאָט-ביליגע פרייזן) אַנטיקוואַרישע ביכער מיט גראַווירן אין שטאָל, פראַנצויזישע, דייטשע. אַפילו דער אַלטער אייכהאָרן (דער דייטשער פעלדמאַרשאַל) איז אויך געווען אַן אָפטער קליענט אויפן מאַרק, איינקויפנדיק פראַנצויזישע ביכער צו 15—20 פעניג אַ שטיק און נאָך דערצו אין גוטע בענדער.

און אין די בוכקראָמען האָט מען, ווי נאָר עס האָט זיך אָנגעהויבן די דייטשע אָקופאַציע, טאַקע שוין גאָרניט געלייזט. דער האַנדל, דערהויפט מיט רוסישע ביכער, האָט זיך אינגאַנצן אָפגעשטעלט. מען האָט ניט געפאָדערט ניט בלויז קיין זייטיקע ביכער, נאָר אַפילו לערנביכער, כאָטש שולן האָבן זיך געעפנט, ווייל די דייטשן האָבן פאַרבאָטן צו לערנען אין דער רוסישער שפראַך. אמת, על פי אינערציע, אָדער ווייל עס איז נאָך ניט געווען אין יידיש קיין צוגעגרייטע לערער און די נייטיקע לערנביכער, האָט מען זיך נאָך אַלץ באַנוצט מיט רוסישע, אָבער דאָס איז געווען געשמוכלט און באַהאַלטענערהייט. בשעת דער דייטשער שול-אינספעקטאָר פלעגט קומען אין שול אויף אַ רעוויזיע, פלעגט מען די עטלעכע רוסישע לערנביכער, וועלכע מען האָט גענוצט, אויף גיך באַהאַלטן, אָדער אַפילו אַרויסוואַרפן דורכן פענסטער.

אין אָנפאַנג, ביים אַריינגאַנג פון די דייטשן, האָט מען נאָך אין די בוכקראָמען שטאַרק געפאָדערט פאַרשיידענע אונטער-ריכטס-ביכער צו לערנען די דייטשע שפראַך, ווערטער-ביכער, געשפרעך-ביכער אין דייטש-רוסיש אָדער דייטש-פויליש א. ד. ג. נאָר אַזעלכע ביכער זיינען געווען גאַנץ ווייניק און זיי האָבן זיך גלייך אויסגענומען, און נייע אַרויסשרייבן איז ניט געווען פון וואַנען. די פירמע זאַוואַדסקי האָט אַרויסגעגעבן אַ קליין ביכל, אין פרייז פון 30 קאָפ., דייטשע געשפרעכן אין אַ פוילישער איבערזעצונג, וועלכער האָט אויסגעהאַלטן אין אַ קורצער צייט עטלעכע אויסגאַבן, ווייל מ'האָט אים שטאַרק געפאָדערט. און דאָס איז כמעט דאָס איינציקע ביכל, מיט וועלכן עס האָבן אָפערירט, און פון וואַנען עס האָבן די ערשטע צייט פון דער דייטשער אָקופאַציע געצויגן זייער יניקה די ווילנער בוכהענדלער. בעת קיין געשעפטן מיט ביכער האָט מען שוין ניט געקענט מאַכן, האָבן אייניקע דעם בוכהאַנדל אינגאַנצן אַוועקגעוואָרפן און גענומען זיך צו אַנדערע מסחרים — מיט פאַפיר און באַזונדערס מיט אַנזיכטס-קאַרטן, וועלכע האָבן פאַר די דייטשן געהאַט אַ קאָלאָסאַלן אָפ-

גאַנג, א. א. וו. און אַ פּאָר פון זיי, עלטערע, וועלכע האָבן ניט געהאַט די מעגלעכקייט צו נעמען זיך צו אַנדערע געשעפטן, זיינען טאַקע געשטאָרבן פון דחקות.

אַ ביסל שפּעטער איז געוואָרן אין די בוכקראָמען אַ גרויסער נאָכפראַגע אויף טעכנישע ביכער פון פּראַקטישן ווערט, דהיינו: ווי צו פאַבריצירן אָדער אויסאַרבעטן מיט היימישע מיטלען זייף, וואַקס, לעדער, ליכט, טינט, שאָקאָלאַד א. א. וו. דאָס דערקלערט זיך דערמיט, וואָס די אַלע אַרטיקלען האָבן גענומען אויספעלן און געוואָרן זייער טייער, און מענטשן אָן פּרנסות, וועלכע האָבן ניט געהאַט וואָס צו טאָן, איז געווען פיל, האָבן זיי געפּרובט אויסאַרבעטן די אויבנדערמאָנטע אַרטיקלען. אמת, עס האָט אויך געפעלט דערצו דאָס נייטיקע רויוואַרג, האָט מען עס אָבער פאַרביטן מיט ערזאַץ-זאַכן: זייף-ערזאַץ, קאַקאַאָ-ערזאַץ און אַז. וו.

נאָכדעם, ווען עס האָט זיך געעפנט דער פּאָסט-פאַרקער מיט דייטשלאַנד, האָט מען גענומען ביסלעכווייז אויסשרייבן די נייטיקע ביכער — אין דער דייטשער שפּראַך געוויינלעך — פון דאָרטן. פיל ביכער האָט מען די ערשטע צייט ניט געקאָנט אויסשרייבן, ווייל די סחורה האָט זיך באַקומען נאָר אין קליינע פּאָסט-פּאַקעטן.

צו יענער צייט האָט זיך אויך געעפנט דאָס פרידנס-געריכט, און צוליב דעם איז געוואָרן אַ נאָכפראַגע, אחוץ אויף די אויבנאָנגעוויזענע ביכער, אויך אויף פאַרשיידענע פאָרמולאַר-ביכער, דהיינו: ווי מען שרייבט בקשות צו דער מאַכט, בריוונשטעלערס, געזעצביכער א. ד. ג. שפּעטער, ווען די דייטשן האָבן שוין באַוויזן פאַר דער צייט צו פאַרפירן באַקאַנטשאַפט אין פיל יידישע און פּוילישע הייזער, האָבן זיי געפונען פאַר נייטיק אויך גרינדלעכער אויסצולערנען די רוסישע און פּוילישע שפּראַך, און אפילו זיך צו באַקאָנען אויך מיט דער ליטעראַטור, כדי זיי זאָלן זיך קענען בעסער און אינטימער אַמוזירן מיט די נייע באַקאַנטע און פריינד. דאָן איז פון זייער זייט געוואָרן אַ גרויסער נאָכפראַגע אויף לערנביכער (אין דער דייטשער שפּראַך) צו לערנען רוסיש, פּויליש, פירן אין די דאָזיקע שפּראַכן נייטיקע אונטערהאַנדלונגען, און אויך אויף רוסישע און פּוילישע קלאַסישע ליטעראַטור-זאַכן (טורגעניעוו, פּושקין, לערמאָנטאָוו, מיצקעוויטש, סענקעוויטש און אַזוי ווייטער). קיין גרויסע געשעפטן האָט מען ניט געקאָנט מאַכן אויך מיט דייטשע ביכער, ווייל גלייך האָבן די דייטשן אַליין געעפנט גרויסע בוכגעשעפטן (אויסער וואָס די ביכער האָבן זיך פאַרקויפט אויך אין די קאַנטינעס און אין די צענדליקער פעלדבוכהאַנדלונגען) און מיט זיי האָבן שוין ניט געקענט קאָנקורירן די פּריוואַטע-בוכהענדלער, ווייל די דייטשן פלעגן נאַטירלעך באַקומען די ביכער לייכטער, שנעלער און ביליגער און פלעגן אויך ביליגער פאַרקויפן, נאָר אַבי דאָס מיליטער זאָל באַזאָרגט זיין אויך מיט גייסטיקער שפּייז. פאַרקערט די פּריוואַט-בוכהענדלער האָבן געהאַט ביים אויסשרייבן ביכער גרויסע שוועריקייטן. די ביכער האָט מען געדאַרפט אויסשרייבן דורך דער פּרעסע-שטעלע און ביי דער קלענסטער באַשטעלונג, אפילו פון 1—2 ביכער, האָט מען געדאַרפט אויסשרייבן צו 2 דעקלאַראַציעס, אָנווייזנדיק וואו און ווען דאָס בוך איז געדרוקט, ווער דער פאַרלעגער איז און נאָך פאַרשיידענע פאָרמאַליטעטן, און דערביי פלעגן די באַאַמטע, דורך וועלכע דאָס אַלץ פלעגט דאַרפן דורכגיין, הויפּטזעכלעך די ערשטע צייט, באַגיין זיך זייער פּעדאַנטיש שטרענג און אפילו ברוטאַל, קוקנדיק אויף די בוכהענדלער פון אויבן אַראָפּ, ווי אויף אונטערטעניקע.

סוף 1918, ווען די דייטשן האָבן שוין געדאַרפט פאַרלאָזן ווילנע און די ליטווינער האָבן געמיינט, אַז זיי בלייבן די בעלי-בתים, האָבן זיי גאַנץ אינטענסיוו גענומען איינקויפן און אָנגרייטן זיך מיט רוסישע ביכער. און אין די בוכקראָמען האָבן זיך אָנגעהויבן צו רירן פון אָרט אַזעלכע ביכער, וואָס פאַר דער גאַנצער צייט זיינען זיי געלעגן ווי שטיינער — ווי יורידישע, עקאָנאָמישע, לאַנדווירטשאַפטלעכע, וועגן שטאָטישער בעל-הבתישקייט, אויך טעכנישע וועגן בויען באַנען, בריקן, שאָסעען, מעדיצינישע און אַנדערע. אָבער ווידער אַמאָל, האָט דאָס געדויערט אַ גאַנץ קורצע צייט.

אַז עס זיינען אַריין (צום ערשטן מאָל) די באָלשעוויקעס, האָבן זיי זיך צוגעכאַפּט צו די רוסישע ביכער טאַקע ווי אויסגעהונגערטע היישעריקן און האָבן גענומען אויסקויפן דערהויפּט לערנביכער פאַר העכערע שולן — מעדיצינישע, עקאָנאָמישע, אויך מיליטערישע, טעכנישע א. ד. ג. שפּעטער האָבן זיי געקראָגן חשק אַרויפצולייגן זייער האַנט אויף אַלע ביכער און ספרים בכלל און סיי ביי זייער ערשטער אָקופּאַציע סיי ביי דער צווייטער, האָבן זיי די בוכקראָמען פאַרחתמעט צו רעקווירירן אָדער נאַציאָנאַליזירן זיי אינגאַנצן. אָבער ביידע מאָל האָבן זיי עס ניט באַוויזן אויסצופירן פאַקטיש, ווייל זיי האָבן אַליין געמוזט פאַרלאָזן ווילנע, און די בוכקרעמער גופא איז אויסגעקומען אַרונטערצורייסן די אַרויפגעלייגטע זיגלען. דאָך האָבן זיי ביים צווייטן מאָל אַרויסגעפירט אַ טייל ביכער און לערנמכשירים פון צוויי גרעסערע רוסישע בוכגעשעפטן (פון יידישע אייגנטימער) און אין אַ גרעסערער מאָס לערנמכשירים פון אַ פּוילישן פאַרלאַג, וואָס זיינע בעלי-בתים זיינען געווען אַנטלאָפן קיין וואַרשע.

אין דער צייט פון דער ערשטער פּוילישער אָקופּאַציע, נאָכדעם ווי עס איז אַריבער אַ פּאָר חדשים נאָך די איבערגעלעבטע שרעקלעכע טעג און מען האָט זיך עטוואָס באַרואיקט פון די טרויעריקע אַפּריל-געשעענישן, — האָט דער ביכערהאַנדל אַ ביסל ווידער אויפגעלעבט. דער יידישער עולם האָט גענומען איינשאַפן זיך מיט פּויליש-רוסישע ווערטערביכער, ביכער צום אַליינלערנען די פּוילישע שפּראַך, בריוונשטעלערס, פאָרמולאַר-ביכער [(ווי צו שרייבן ביטעס אין די פּוילישע אַנשטאַלטן, וואָס האָבן זיך דאָן געעפנט). ווידער, דאָס פּוילישע פּובליקום האָט גענומען איינקויפן אויך רוסישע ביכער, דערהויפּט וויסנשאַפטלעכע, יורידישע, לאַנדווירטשאַפטלעכע, מעדיצינישע, טעכנישע א. ד. ג. נאַטירלעך אַזעלכע, וועלכע זיינען נאָך ניטאָ אין דער פּוילישער שפּראַך און מיט וועלכע זיי האָבן זיך געמוזט באַנוצן על-פּי הדחק. צו יענער צייט האָבן זיך געעפנט אַ סך פּוילישע שולן, קלענערע, מיטעלע און דער פּוילישער אוניווערסיטעט. ביכער האָט מען שוין געקענט אויסשרייבן פון וואַרשע, לעמבערג, קראָקע און דער מסחר פון פּוילישע ביכער האָט זיך זייער אינטענסיוו פאַרגרעסערט און פאַרברייטערט. דאָך האָבן יידישע בוכהענדלער ניט געהאַט די מעגלעכקייט געניסן וואָס דערפון און מאַכן גרעסערע געשעפטן. אחוץ וואָס אויך פריער האָבן אין ווילנע עקסיסטירט ניט ווייניק גרויסע פּוילישע בוכגעשעפטן כמעט אַזוי פיל, וויפיל יידישע, וועלכע האָבן אין דער צייט שטאַרק פאַרגרעסערט זייער טעטיקייט, האָבן זיך איצט געעפנט 3 נייע גרויסע פּוילישע בוכגעשעפטן (איינער ספּעציעל פאַר מיליטער, דער צווייטער פון דער פּוילישער לערער-געזעלשאַפט — צו באַדינען אַלע שולן, און דער דריטער פון אַ קאָמפּאַניע גרויסע וואַרשעווער פאַרלעגער און בוכהענדלער, וועלכע האָבן דאָ געמאַכט זייער הויפּטלאַגער פאַר אונזער קאַנט). די אַלע געשעפטן האָבן דעם גאַנצן האַנדל מיט פּוילישע ביכער אַריינגענומען אין זייערע הענט. דערצו נאָך האָבן די וואַרשעווער און היגע פּוילישע בוכהענדלער און פאַרלעגער געשאַפן ביי זיך אַ פאַרבאַנד מיט תקנות, אַז ביכער מיט ראַבאַט פאַרקויפן זיך נאָר די בוכהענדלער, וועלכע זיינען מיטגלידער פון פאַרבאַנד, — און יידישע פירמעס האָבן זיי פאַר מיטגלידער ניט אָנגענומען, אפילו אַזאַ אַלטע און סאָלידע פירמע ווי סירקין — און די יידישע בוכהענדלער האָבן ניט געהאַט די מעגלעכקייט די נייטיקע ביכער

ניט אויסצושרייבן פון ווארשע, ניט צו באַקומען דאָ פון די לאַגערן אויפן אָרט מיט געהעריקן ראַבאַט.

פאַר די 6 וואָכן פון די ליטווינער אין ווילנע איז געווען נאַטירלעך א נאָכפרעג אויף ליטווישע ווערטער=ביכער, ביכער צום לערנען ליטוויש א. ד. ג. אָבער אחוץ א פאָר קליינע בראָשורן האָבן די ליטווינער נאָך ניט באַוויזן גאָרנישט אַרויסצוגעבן און עס איז ניט געווען מיט וואָס געשעפט צו מאַכן.

די פרייזן אויף רוסישע ביכער פאַר דער צייט פון די פאַרשיידענע אָקופאַציעס האָבן זיך שטאַרק געביטן. פאַר דער דייטשער אָקופאַציע האָבן זיי זיך פאַרקויפט לויטן נאָרמאַלן פרייז, זאָגאַר דעם רובל פאַר א מאַרק און אַנדערע אפילו נאָך אונטער דעם נאָרמאַלן פרייז. שפעטער נאָכן בריסקער שלום, ווען עס זיינען געקומען ידיעות, אַז אין רוסלאַנד פעלן ביכער און זיי פאַרקויפן זיך דאָרט ווייער טייער—האָט מען אויך דאָ גענומען פאַרקויפן די ביכער אין 5—10 מאָל טייערער ווי דער נאָרמאַלער פרייז, הגם אַלע אַנדערע אַרטיקלען זיינען צו דער צייט שוין געשטיגן אין 100—200 מאָל ווי אין שלום=צייט. שפעטער צו, ווען דער יקרות איז וואָס אַמאָל געוואָרן גרעסער, זיינען אויך ביכער טייערער געוואָרן אין 50—75 מאָל. איצטער, בשעת דאָס רוב אַרטיקלען ווערן פאַרקויפט צו 1000 פוילישע מאַרק פאַרן רובל אין שלום=צייט, רעכענען זיך ביכער נאָר אין 100—150 מאָל טייערער. די פרייזן אויף יידישע ספרים, דערהויפט אויף לערנביכער, חומשים, תנכן, סידורים וכדומה זיינען די גאַנצע צייט געשטאַנען א סך טייערער (טאָפלט און מער) ווי רוסישע. אין פרייז זיינען די גאַנצע צייט געשטאַנען אויך געוויסע רוסישע לערנביכער. דאָס דערקלערט זיך דערמיט, וואָס אין די פאָר שולן, וואו מען לערנט אין רוסיש, זיינען איינגעפירט נאָר געוויסע לערנביכער, וועלכע האָבן זיך לאַנג אויסגעשעפט פון די זאַפאַסן ביי די בוכהענדלער, נייע איז ניטאָ פון וואַנען אויסצושרייבן, און מען קויפט זיי כסדר אויף געניצטע פון יאָר צו יאָר און וואָס א יאָר צאָלן די קרעמער טייערער ווי זיי האָבן זיי פריער אַליין פאַרקויפט, בשעת ווען הונדערטער און טויזנטער לערנביכער פון זעלבן געגנשטאַנד, נאָר פון אַנדערע פאַרפאַסער, וועלכע זיינען געווען אָנגענומען אין די פריערדיקע ווילנער שולן,—ליגן אויף די פאָליצעס פון די ווילנער בוכקרעמער אָן שום באַוועגונג.

עס איז כדאי אויך צו פאַרצייכענען, אַז די אַלע רוסישע לערנביכער, אין וועלכע עס פילט זיך איצט א מאַנגל, דרוקן זיך און פאַרקויפן זיך אין בערלין, אָבער צוליב דעם נידעריקן קורס פון דעם פוילישן מאַרק לגבי דעם דייטשן איז ניטאָ די מעגלעכקייט זיי צו באַציען.

צוליב דער נידעריקער פוילישער וואַליוטע האָבן די לעצטע צייט זיך גענומען ווייזן אין ווילנע זייער אָפט וואַרשעווער סוחרים, רייכע מענטשן, וועלכע קויפן אויס ביי אַלע בוכקרעמער און אין פריוואַטע הייזער פאַרשיידענע רוסישע ביכער—קלאַסישע ווערק, פראַכט=אויסגאַבן א. אַז. וו., צאָלן לפי=ערך גרויסע פרייזן און פאַרדינען דאָך זייער גראָב אויף דעם חשבון פון בוכהענדלער, ווייל זיי טראַנספאָרטירן די געקויפטע ביכער קיין אַמעריקע, לאָנדאָן, פאַריז, וואו עס זיינען נאָך פאַראַן גענוג בעלנים אויף רוסישע ביכער, דערהויפט צווישן די רוסישע קאָלאָניעס אין אויסלאַנד.

הכל תלוי במזל. אפילו דער גורל פון די פיל ביבליאָטעקן אין ווילנע איז אויך ניט געווען גלייך. דעם חורבן פון דאָס רוב ביבליאָטעקן האָב איך שוין באַשריבן. דאָך זיינען געווען צווישן זיי אייניקע גליקלעכע אויסנאַמען. אין דער ערשטער צייט פון די דייטשן אין ווילנע, איידער זיי האָבן נאָך איבערגענומען די גאַנצע ממשלה צו זיך אין די הענט, איז א קורצע צייט געווען בעל=הבית איבערן שטאָט דער פוילישער מאַגיסטראַט, וועלכער האָט דאָס אויסגענוצט און צוגענומען פון די פאַרלאָזענע גימנאַזיעס און אַנדערע שולן די לערנמכשירים, שול=בענק א. ד. ג. און פון

אייניקע די ביבליאָטעקן. די לערנמכשירים און שול=מעבל האָבן די פאָליאַקן פונאַנדערגעטיילט צווישן זייערע פוילישע שולן און די רוסישע ביכער פון א פאָר ביבליאָטעקן (II גימנאַזיע און קאָמערצשול) ווי אומנוצלעכע פאַר זייערע שולן, האָבן זיי אַוועקגעלייגט אין די ליידיקע הייזער פון די געוועזענע אַרבעטס=שטובן. ווען די דייטשן האָבן איבערגענומען די אַרבעטסשטובן און אויף די ביכער איז ניט געווען קיין באַזונדערע שמירה, האָט מען זיי גענומען ביסלעכווייז צעשלעפן און פאַרקויפן אויף די מערק. איך האָב דאַן אויפמערקזאַם געמאַכט די פירער פון דער ביבליאָטעק „מפיצי השכלה", אַז די ביכער קען מען באַקומען פון דער דייטשער מאַכט לטובת דער ביבליאָטעק. און ווירקלעך, אַדאַנק דער השתדלות פון ד"ר שאַבאַד האָבן די דייטשן די ביכער פון די דערמאָנטע ביבליאָטעקן און אויך פון די פאַרלאָזענע גרויסע פריוואַטע ביבליאָטעקן פון גרעמיאַטשינסקי און איזענפלאַם, וועלכע מען האָט שוין אויך טיילווייז באַוויזן צו פאַרקויפן אויפן מאַרק,—איבערגעגעבן אין פיל טויזנטער בענדער פאַר דער ביבליאָטעק פון „מפיצי השכלה" (איזענפלאַם, צוריקקומענדיק פון רוסלאַנד, האָט זיין ביבליאָטעק באַקומען צוריק).

ריידנדיק וועגן דער ביבליאָטעק פון „מפיצי השכלה", וויל איך נאָך פאַרצייכענען אויך דאָס פאָלגנדיקע: אין יאָר 1916 האָט זיך באַנייט און גענומען אינטענסיווער אַרבעטן ביי דעם קאָמיטעט פון דער חברה „מפיצי השכלה" די געזעלשאַפט פון דער יידישער היסטאָריש=עטנאָגראַפישער קאָמיסיע, וועלכע האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו זאַמלען דאָקומענטן און געגנשטאַנדן, וויכטיקע פאַר דער געשיכטע פון די יידן אין אונזער קאַנט, וועלכע גייען לאיבוד אין דער שווערער מלחמה=צייט. איך האָב באַמערקט, אַז מיטן חורבן פון די ביבליאָטעקן גייען אויך פאַרלוירן די אַלע זעלטענע ביכער, היסטאָרישע, אַרכעאָלאָגישע א. אַנד. וועלכע זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן אין די פריערדיקע יאָרן פון פאַרשיידענע געלערנטע אָדער געזעלשאַפטן און האָבן א גרויסע באַדייטונג פאַר דער געשיכטע פון אונזער קאַנט בכלל און פון יידן בפרט. די דאָזיקע ביכער זיינען שוין אין שלום=צייט געווען א יקר=המציאות און האָבן זיך געפונען ניט אין פריוואַטן רשות, נאָר אין די אַלטע, פונדאַמענטאַלע מלוכישע ביבליאָטעקן.

כדי אויפצוהיטן זיי פאַרן קומענדיקן היסטאָריקער, האָב איך פאַרגעלייגט דער ביבליאָטעק פון דער „מפיצי השכלה", אַז מען זאָל אין איר גרינדן א שראַנק ספעציעל פאַר ביכער פון געשיכטע, עטנאָגראַפיע, סטאַטיסטיק פון אונזער קאַנט בכלל און יידן בפרט און האָב אויף דעם שראַנק מנדב געווען אייניקע הונדערט אַזעלכע ביכער (צווישן זיי פיל זעלטענע שוין), וועלכע איך האָב אַליין צונויפגעזאַמלט. דער שראַנק האָט זיך געעפנט און האָט זיך שפעטער פאַרגרעסערט פון די ביכער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די אויבן דערמאָנטע איבערגענומענע ביבליאָטעקן, און געפינט זיך אויך איצט אין ביבליאָטעק פון „מפיצי השכלה". ליידער איז ער ווייניק פאָפולער און זעלטן ווער עס באַנוצט זיך מיט די ביכער פון אים, הגם אין דעם היסטאָרישן מאָמענט, וואָס מיר לעבן איצט איבער, שפילט די אויספאָרשונג פון דער געשיכטע פון אונזער קאַנט אַזאַ גרויסע ראָלע.

איך קען נאָך אויך עטוואָס מיטטיילן וועגן דעם גורל פון דער באַדייטנדער ביבליאָטעק, וואָס האָט זיך געפונען ביי דעם „פעדאַגאָגישן מוזיי" (אויף ברייטע גאַס, ביים בילדונגס=קוראַטאָריום, פון „אָקרוג") און וועלכע איז באַשטאַנען דערהויפט פון פעדאַגאָגישע ביכער. דער גרעסטער טייל פון דער דאָזיקער ביבליאָטעק, און ווי עס שיינט די בעסטע ביכער, זיינען צעשלעפט געוואָרן און עס איז ניט באַוואוסט וואו זיי זיינען אַהינגעקומען. נאָר א היבשער טייל פון איר אין א סכום פון א פאָר טויזנט ביכער האָט זיך געפונען שוין אין יאָר 1920 אין רשות פון א היגער

פּױלישער גימנאַזיע.—ניט געפינענדיק קײן אינטערעס אין רוסישע ביכער אַפילו אין פּעדאַגאָגישע און װיסנשאַפטלעכע, האָבן די פירער פון דער גימנאַזיע באַשלאָסן זײ צו פאַרקױפן אױף מאַקלאַטור, און זײ האָבן שױן װעגן דעם זיך געװענדט צו הענדלער פון פּאַק-פּאַפּיר, נאָר על-פּי צופאַל האָט זײ אָפּגעקױפט אַ בוכהענדלער, װעלכער האָט זײ שױן ניט געלאָזט אױף פּאַפּיר. דאָס האָט געגעבן די מעגלעכקײט דער ײדישער לערער-געזעלשאַפט אָפּצוקױפן פאַר זײער ביבליאָטעק אין „קולטורהױז“, צו זײער ביליגע פּרײזן אַ סך גוטע פּעדאַגאָגישע ביכער און אױך פּעדאַגאָגישע זשורנאַלן, קאָמפּלעקטירט פאַר פיל יאָרן לױטן פּרײז, װאָס פּאַפּיר קאָסט אױף מאַקלאַטור.

II.

װען די ביכער פון די פּריװאַטע אָדער געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעקן, װעלכע זײנען נאָר ניט אַרײנגעפאַלן אין די שפּײז-קרעמלעך און ניט אַװעק דאָרטן אױף פּאַק אָדער זעקלעך צו סחורה—זײנען סוף-כל-סוף—צי פון די מערק צו ביליגע פּרײזן, צי דורך די בוכקראָמען, װעלכע האָבן נאָכהער שױן גערן געקױפט און פאַרקױפט זײ—װען ביכער, זאָג איך, זײנען דאָך ניט אַלע געגאַנגען לאיבוד און זײנען פאַרבליבן צי אין רשות פון פּריװאַטע פּערזאָנען צי פון געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעקן (דאָס רוב ײדישע)—האָבן אַ גאַנץ אַנדער גורל געהאַט די פילע װילנער אַרכיװן.—בלױז דער צענטראַלער אַרכיװ אין פראַנציסקאַנער בנין און אױף דװאָרצאָװע גאַס בײ דער עפנטלעכער ביבליאָטעק, פון װאַנען די װיכטיקסטע דאָקומענטן זײנען, גלױב איך, אַרױסגעפירט געװען פון די רוסן, און דער אַרכיװ פון מאַגיסטראַט זײנען ניצול געװאָרן פון דער מלחמה-מהומה. אַלע איבעריקע זײנען הן פון די דײטשן—אָפיציעל און ניט אָפיציעל, הן פון די נײע אַפּוטרפּסים, סטרע-זשער וכדומה—אױספאַרקױפט געװאָרן אױף מאַקלאַטור צו גאָר ביליגע פּרײזן און זײנען געגאַנגען לאיבוד און מיט דעם זײנען פאַרפאַלן געװאָרן פאַר דעם קומענדיקן היסטאָריקער טױזנטער דאָקומענטן, אינטערעסאַנטע און װיכטיקע פאַר דער געשיכטע פון אונזער קאַנט בכלל און פון ײדן בפרט. זײ זײנען פאַרקױפט געװאָרן צו 3—4 רובל אַ פּוד און זײנען אַװעק אױף זעקלעך צו מעל און גרױפּנס אָדער אױף װיקלען הערינג, זײף וכדומה. די דאָזיקע אבידה איז גאָר ניט אָפּצושאַצן און ניט אָפּצוקריגן פאַר קײן שום געלט.—בלױז אַ טײל איז צופעליק אַרױסגעראַטעװעט געװאָרן און דאָס איז געשען אױף אַזאַ אופן:

שױן װי אױבן דערמאָנט, האָט זיך אין יאָר 1916 באַנײט די ײדישע היסטאָריש-עטנאָגראַפישע קאָמיסיע. איבערגעבנדיק אין דער קאָמיסיע די דאָקומענטן, װעלכע איך האָב בײ זיך צונױפגעזאַמלט (צום בײשפּיל די אַלע פאַראָרדענונגען פון די דײטשן א. אנד.) האָב איך געזען אױסצוזוכן אױך אַנדערע דאָקומענטן און האָב זיך פאַראינטערעסירט מיט די אַלטע פּאַפּירן, װאָס זײנען געגאַנגען דאַן אין מאַקלאַטור. איך האָב צופעליק באַמערקט אין אַ קלײנער שפּײז-קראָם, אַז מען מאַכט זעקלעך פון אַלטע „אַקטן“, „דיעלעס“ וכדומה. די אַלטע פּאַפּירן האָבן געשטאַמט פון די אַקטן אױס דעם אַרכיװ פון דער „ליטװישער סעמינאַריע פאַר גײסטלעכע“, װעלכער האָט זיך נאָכן צענטראַלן אַרכיװ אין שלום-צײט גערעכנט אַלס אײנער פון די גרעסטע און באַדײטנדסטע אין װילנע, געצײלט ביז 60.000 אַקטן—צװישן זײ פיל װיכטיקע, און האָט פאַרנומען אַ בנין פון 2—3 גאָרן. דערגאַנגען, אַז די פּאַפּירן פאַרקױפן זיך איצט אַלס מאַקלאַטור אין אַ געשעפט פון פּאַק-פּאַפּיר און מאַקלאַטור, האָב איך זיך געװענדט צו יענעם קרעמער, ער זאָל מיר ערלױבן אױסזוכן פון די אַלטע פּאַפּירן זײנע אַזעלכע „דיעלעס“, װאו עס רעדט זיך װעגן ײדן—פאַר דער היסטאָרישער קאָמיסיע און האָב אים צוגעזאָגט צו צאָלן פאַר זײ טײערער פון זײן פאַרקױף-פּרײז. עס איז אים אַפילו אױסגעקומען קאָמיש, װאָס אַ מענטש אַ פאַרנומענער אין אַ געשעפט װעט זיך שטעלן דורכװאַרפן 150 פּוד אַלטן פּאַפּיר, דאָך אַלס באַקאַנטער האָט ער מיר דערין ניט אָנטזאָגט. אָבער די אױפגאַבע מײנע איז געװען זײער ניט קײן לײכטע. דאָס פּאַפּיר איז געװען אױפגעװאָרפן אין אַ קעלער, װאו עס איז געװען פינסטער און קאַלט (עס איז שױן געװען װינטער). איך האָב דאָרט פאַרנומען זיך אײניקע טעג, האָב אָבער קײן סך ניט געקענט אױפטאָן. דאָך האָב איך באַמערקט, אַז דאָרט זײנען פאַראַן זײער אינטערעסאַנטע דאָקומענטן, װאָס מען טאָר ניט דערלאָזן, זײ זאָלן גײן לאיבוד. איך האָב געבעטן דעם קרעמער ער זאָל אַ קורצע צײט אָפּװאַרטן און ניט פאַרקױפן דאָס פּאַפּיר די װײבער אױף זעקלעך און האָב זיך געװענדט צו אײנעם אַ איבערגעבליבענעם רוס, ער זאָל איבערגעבן דעם געװעזענעם „פּראַװאָסלאַװנעם קאָמיטעט“, בראש פון װעלכן עס איז דאַן געשטאַנען דער פאַרבליבענער אַלטער גלח גאַלענקעװיטש, װעגן אָפּקױפן די פּאַפּירן. עס איז אַװעק אײניקע װאָכן, און איך האָב קײן תשובה ניט באַקומען, דער קרעמער האָט גענומען דאָס פּאַפּיר אױספאַרקױפן. דאַן בין איך אַלײן אַװעק צו גאַלענקעװיטשן. איך האָב אים געפונען זײער נידערשלאָגן. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ניט ער ניט דער קאָמיטעט האָבן מיטלען צו קױפן דאָס פּאַפּיר, װײל זײ פעלט אױס אױך אױף די מיטאָגן (זופּ מיט „בישט“), װעלכע זײ טײלן אױס די מיטגלידער פון זײער קאָמיטעט. ער האָט מיך געבעטן, איך זאָל דאָס אָפּקױפן כאָטש אַ טײל און באַהאַלטן, און דערפאַר, האָט ער מיר מבטיח געװען, גלײך, װי עס װעלן קומען די רוסן, װעט ער װעגן מײן האַנדלונג איבערגעבן דעם גובערנאַטאָר װעריאָװקינען, װעלכער װעט מיר געװיס דערפאַר אַרױסװײזן „דאַנקבאַרקײט“ (אַזױ װײט איז דאַן געװען זײן אמונה—אַז די רוסן קומען באַלד צוריק!). לײדער האָב איך זײן בקשה ניט געקאָנט ערפילן, װײל איך האָב זאָגאָר קײן פּלאַץ ניט געהאַט, װאו צו באַהאַלטן אַזױ פיל פּאַפּיר. איך האָב זיך געװענדט צו דער פּױלישער געזעלשאַפט „פרײנד פון װיסנשאַפטן“, זי זאָל אָפּקױפן די פּאַפּירן, צװישן װעלכע עס זײנען פאַראַן אױך פאַר פּאָליאַקן פיל אינטערעסאַנטע דאָקומענטן (למשל, אױס דער צײט פון דער לעצטער אױפשטאַנד, פון יאָסיף סעמאַשקאָ, װעגן על-פּי רחק אָדער מיטן גוטן װילן האָבן זיך טױזנטער איבערגעשמדט פון קאַטױליש אױף פּראַװאָסלאַװיע און נאָכהער, װען עס איז אין יאָר 1905 אַרױס דער מאַניפעסט װעגן דער פרײהײט פון אמונה, האָבן זיך זײער און זײער פיל פון זײ צוריק אומגעקערט צום קאַטױליציזם), אָבער אױך די דערמאָנטע געזעלשאַפט האָט דאַן ניט געהאַט די נײטיקע מיטלען דערצו (סך-הכל האָט מען געדאַרפט דערױף האָבן 600—800 רובל, אָבער די צײט איז דאַן געװען אַזױ געדריקט און די שטימונג שלעכט, אַז די סומע איז געװען אַ גרױסער קאַפּיטאַל און געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן זײנען בכלל געװען אָרים און פאַרלאָזן).—נאָר אין אַ קורצער צײט אַרום האָט זיך געװענדט צו מיר גראַף אַנטאָני טישקעװיטש (דער זעלבער, װעלכן די באָלשעװיקעס האָבן אין יאָר 1920 אַװעקגעפירט אַלס ערבניק קײן מאָסקװע, װאו ער איז געשטאָרבן, װעלכער האָט בשעת דער דײטשער אָקופּאַציע כמעט מיט אײגענע מיטלען אױסגעהאַלטן דעם „פּראַװאָסלאַװנעם קאָמיטעט“—און האָט פון צײט צו צײט מנדב געװען אױך אױף דעם ײדישן צ״ק) און ער האָט מיר איבערגעגעבן, איך זאָל אָפּקױפן אױף זײן חשבון די פּאַפּירן פון אַרכיװ—װיפיל עס װעט זיך געפינען און איך זאָל עס צושטעלן אין מוזײ פון דעם „פרײנד פון װיסנשאַפטן“. איך האָב נאָך פאַרכאַפּט אין יענעם געשעפט איבער 100 פּוד און נאָך אין אַ מאַקלאַטור-קרעמל אַ פּוד 30. פון אַ דריטן אָרט, װעגן װעלכן איך האָב זיך דערװאוסט, זײנען שױן די פּאַפּירן

געווען פאַרקויפט אויף דער פּראָווינץ און אויסגענוצט אויף מאַקלאַטור.

די געקויפטע פּאַפּיר האָב איך אַראָפּגעפירט צו זיך און וואָכנלאַנג גאַנץ גענוי דורכגעקוקט זיי, אַרויסגענומען די אַלע אַקטן, וועלכע האָבן אַ שייכות צו יידן (דערהויפּט וועגן משומדים),— אָפּגעגעבן זיי פאַר דער יידישער היסטאָרישער קאָמיסיע (אַזעלכע דאָקומענטן האָט זיך אויסגעזוכט אייניקע פּוד) און די רעשט איבערגעגעבן דעם מוזיי פון דעם „פריינד פון וויסנשאַפט".

שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז דעם הויפּט-סכום, אַ 300 פּוד פון די פּאַפּירן, האָט אָפּגעקויפט איינער אויף ספּעקולאַציע. איך האָב זיך געווענדט צו אים, ער זאָל מיר דאָס פּאַפּיר פאַרקויפן. ער האָט צוערשט איינגעשטימט — אויף דעם פּרייז פון 6 רובל אַ פּוד (בכלל האָט דאַן געהאַלטן אומגעפער 4 רובל), נאָר שפּעטער אָבער האָט ער חרטה געהאַט, און באַשלאָסן אויסצוהאַלטן עס ביז דער פּרייז וועט ווערן העכער. מיט גרויס מי האָב איך דאַן באַקומען פון אים ביז 10 פּוד. אין משך פון 3 יאָר כמעט האָב איך זיך אומזיסט משתדל געווען אָפּצוקויפן ביי אים די פּאַפּירן — שוין אויף אַלץ העכערע פּרייזן, וועלכע האָבן געהאַלטן אין איין שט"גן (8, 12, 20, 30, 50, 75, 100 ביז 200 מאַרק אַ פּוד)*). דאַן האָט ער גענומען אויספאַרקויפן דאָס פּאַפּיר — די זעקלמאַכערקעס אויף זעקלעך. אָפּצוקויפן די דאָקומענטן האָט מען שוין געדאַרפט האָבן אַ קאַפּיטאַל, וואָס די געזעלשאַפט „פריינד פון וויסנשאַפט" האָט ניט פאַרמאָגט, און דער גראַף טישקעוויטש איז שוין אויך ניט, ווייזט אויס, געווען כריי אין געלט, ווייל דאָס איז שוין געווען נאָך דער ערשטער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע, פון וועלכער ער האָט מאַטעריעל געליטן. ענדלעך האָב איך (שוין אין יאָר 1920) מיט דעם אַרכיוו פון דער „גייסטלעכער קאָנסיסטאָריע" פאַראינטערעסירט די דירעקטאָרין פון „צענטראַלן אַרכיוו" פרוי סטודניצקי, מיט וועלכער איך האָב אָפּגעמאַכט אָפּצוקויפן פאַרן צענטראַלן אַרכיוו די פּאַפּירן בתנאי, אַז פאַר מיין רעקאָמענדאַציע זאָל איך באַקומען פון איר פאַר דעם יידישן מוזיי די אַלע דאָקומענטן, וואָס זיינען שייך צו יידן. נאָר אַזוי ווי אין אַ פּאָר מאָנאַטן אַרום זיינען אַריין די באָלשעוויקעס, איז זי צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע פּוילישע אָנגעשטעלטע אָפּגעפאָרן פון ווילנע קיין וואַרשע, וואו זי איז פאַרבליבן ביז היינטיקן טאָג, און איך האָב נאָך ניט באַוויזן צו באַקומען פאַרן מוזיי אַלע יידישע דאָקומענטן פון דעם אָפּגעקויפטן אַרכיוו.

פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע האָב איך זיך פיל מאָל אָנגעשטויסן אויף דעם, ווי עס פאַרקויפט זיך די פּאַפּירן פון פאַרשיידענע אַרכיוון, ווי פון „סודעבנאַיאַ פּאַלאַטאַ", „דוואָריאַנסקי אינסטיטוט", „קאַזיאָנאַיאַ פּאַלאַטאַ", „גובערנסקאָיע פּראַוולעניע" א. אַז. וו. א. אַז. וו. אויסצורעכענען אַלע וואָלט מען געדאַרפט אויסרעכענען די הונדערטער אַנשטאַלטן, וואָס האָבן פונקציאָנירט פאַר דער מלחמה אין ווילנע, דען יעדע אַנשטאַלט האָט געהאַט איר אַרכיוו, און אַלע אַרכיוון זיינען פאַרבליבן ניט עוואַקואירט; וואָרים אַרויסגעפירט האָט מען נאָר די לויפנדיקע אַקטן פון די לעצטע פּאָר יאָר, אי דאָס בלויז די וויכטיקסטע. איך האָב זיך יעדן מאָל געווענדט צו דער געזעלשאַפט פון „פריינד פון וויסנ-

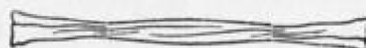
*) איצט אין יולי 1921, איז שוין דערגאַנגען ביז 1000 מ. און העכער דער פּוד און עס ווערט אַלץ טייערער.

שאַפט" (צו וועמען אַנדערש זיך צו ווענדן איז ניט געווען), זי זאָל אָפּקויפן דעם אָדער יענעם אַרכיוו, כדי איך זאָל דערביי האָבן די מעגלעכקייט אויסצוזוכן אַקטן, וואָס זיינען שייך צו יידן, אָבער די געזעלשאַפט האָט זיך שטענדיק דערפון אָנטזאָגט, ניט האָבנדיק דערצו די נייטיקע מיטלען. בלויז איין מאָל האָט די געזעלשאַפט מיר באַפולמעכטיקט צו קויפן פאַר איר די פּאַפּירן, וואָס האָבן זיך פאַרקויפט אין מאַקלאַטור, פון דעם געוועזענעם „ווייסרוסישן לערן-אָקרוג" (אין די 50—60-קער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט), פון דער „שול-דירעקציע" צו וועלכער עס האָבן געהערט די דעמאָלטיקע יידישע קרוינישע שולן פון I און II מדרגה און אַנדערע. פון די דאָזיקע פּאַפּירן איז געווען אויך הונדערטער פּודן, אָבער, ווי געזאָגט, האָט די געזעלשאַפט ניט געהאַט קיין גרויסע מיטלען און איך האָב געקויפט נאָר אַ פּאָר צענדליק פּוד, פון וועלכע איך האָב אויסגעזוכט, האָבנדיק זיי ביי זיך, די יידישע אַקטן פאַר אונזער מוזיי. אין יענער צייט זיינען אַריין די באָלשעוויקעס (דעם 1-טן מאָל, אין יאָר 1919) וועלכע האָבן אַרויסגעגעבן אַ דעקרעט, אַז יעדער וואָס באַזיצט אַקטן, פּאַפּירן פון אַרכיוון וכדומה, איז מחויב זיי צושטעלן, האָב איך מער ניט געקויפט און די פּאַפּירן זיינען סוף-כל-סוף פאַרקויפט געוואָרן אויף זעקלעך.

נאָך אַ פּאָר אַרכיוון, דהיינו — דער אַרכיוו פון דעם געוועזענעם „אָטשעבני אָקרוג" און „דוואָריאַנסקאַיאַ אָפּעקאַ" זיינען איינגעהיט געוואָרן אַדאַנק דער מי פון ה' ס ט ו ד נ י צ ק י, דעם געוועזענעם אַרכיוואַריוס פון מאַגיסטראַט, איצטיקן פאַרוואַלטער פון „צענטראַלן אַרכיוו". — ווען מ'האָט גענומען שלעפּן די פּאַפּירן פון די אַרכיוון און ער האָט זיך דערוואוסט דערפון, האָט ער זיך געווענדט צום פּוילישן מאַגיסטראַט, וועלכער האָט זיך משתדל געווען פאַר דער דייטשער מאַכט, האָט מען די אַרכיוון, ווי אויך דעם צענטראַלן אַרכיוו פאַרמאַכט און פאַרחתמעט, אַז קיינער זאָל אַהינצו ניט אַריינקומען אָן אַ באַזונדערער ערלויבעניש פון דער מאַכט — און אויף אַזאַ אופן זיינען די פּאָר אַרכיוון פון די פיל צענדליקער אַנדערע ניט געגאַנגען לאיבוד.

צופעליק האָב איך אין אַ קליין קרעמל צווישן אַלט מאַקלאַטור-פּאַפּיר, אין וועלכן מ'האָט דאָרטן געוויקלט די סחורה, זיך אויך אָנגעשטויסן אויף אַ טייל פון דעם פּריוואַטן אַרכיוו פון באַוואוסטן ציוניסטישן און געזעלשאַפטלעכן טוער י צ ח ק - ל י ב ג אָ ל ד ב ע ר ג. — פון אויבנאויף דורכגעקוקט די פּאַפּירן, האָב איך שוין באַמערקט, אַז צווישן זיי געפינען זיך פיל וויכטיקע דאָקומענטן פון דער ארץ-ישראל-באַוועגונג, פיל בריוו פון באַוואוסטע יידישע ליטעראַטן און געלערנטע. די דאָזיקע פּאַפּירן, וועלכע האָבן ניט קיין קליינעם ליטעראַרישן אָדער היסטאָרישן ווערט, האָב איך אָפּגעקויפט פאַר אונזער ווילנער היסטאָרישן מוזיי; אָבער דאָס איז, ווייזט אויס, בלויז אַ קליינער טייל פון גאָלדבערגס רייכן און ווערטפולן אַרכיוו. די באַמיאונגען מיינע אויסצוזוכן די איבעריקע פּאַפּירן זיינען געווען אומזיסט.

דאָך דאַרף איך קאָנסטאַטירן, אַז דער סכום יידישע דאָקומענטן, וואָס מיר האָט זיך איינגעגעבן אויסזוכן און איבערגעבן דעם מוזיי פון דער ווילנער יידישער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער קאָמיסיע, שטעלן אויך פאַר אַ גרויסן אינטערעס און האָבן אַ ווערט פאַר דעם יידישן היסטאָריקער. און ס'וואָלט געווען אַ וויכטיקע אויפגאַבע זיי ווי גיכער אויסצופאָרשן און באַאַרבעטן.

שלמה שרעבערק.

זכרונות פון אַ יידישן בוכהענדלער.

ביז דער מלחמה איז ווילנע געווען כמעט דער גרעסטער צענטער פונם יידישן בוכהאַנדל, און איז געשטאַנען אין ענגע געשעפטלעכע פאַרבינדונגען מיט דער גאַנצער וועלט. אָבער ווי נאָר ס׳האָט אויסגעבראָכן די וועלט־מלחמה, אין יולי 1914, האָט זיך אין ווילנע אָפגעשטעלט דער גאַנצער מסחר פון ספרים. די אַלע גרעסערע באַשטעלונגען פון אַמעריקע זיינען פאַרבליבן ניט אַרויסגעשיקט, אָדער אינמיטן וועג. דער פדיון פון אויסלאַנד האָט אויפגעהערט לגמרי. ביסלעכווייז איז ווילנע אָפגעשניטן געוואָרן אויך פון רוסלאַנד, ווייל מיט דער באַן און דורך פאָסט האָט מען שוין אַהין גאָרניט געקענט שיקן. דער קרעדיט האָט זיך איינגאַנצן אָפגעשטעלט, און צוליב דעם מאָראַטאָריום זיינען אַלע וועקסלען ניט געצאָלט געוואָרן. ניט האָבנדיק קיין נייע פדיונות און ניט באַקומענדיק קיין געלט פאַר די אַלטע, האָט דאָס געבראַכט דערצו, אַז די ווילנער מדפיסים האָבן אָפגעשטעלט די אַרבעט און האָבן אָפגעזאָגט אַלע אַרבעטער. אַזוי אַרום זיינען אין אַ שיינעם פרימאָרגן זעצער, דרוקער, איינבינדער, בראָשירער און די אַלע, וועלכע האָבן געצויגן זייער חיונה פון ספרים־געשעפט, פאַרבליבן אָן אַ שטיקל ברויט. די אַלע אומגליקלעכע האָבן צו קיין אַנדער אַרבעט ניט געטויגט, זיי האָבן זייער גאַנצן לעבן אָפגעאַרבעט נאָר פאַר דרוקער, און דעריבער זיינען זיי איצטער פאַרבליבן אין דער גרעסטער נויט, און פיל פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבן פון הונגער אין פשוטסטן זין פון וואָרט. איך קען אויפציילן ביז 50 פערזאָן פון זיי, וועלכע זיינען אויסגעשטאָרבן פון הונגער פאַר דער צייט פון דער מלחמה. ביי אַ בראָשירער פון ראָזענקראַנצס דרוק איז געשטאָרבן פריער אַ זון, דערנאָך ער, דער פאָטער אַליין, און שפעטער אויך די פרוי. אויסגעגאַנגען פון הונגער זיינען אויך די בעלי־מגיה׳עס, וועלכע האָבן אָפגעאַרבעט צענדליקער יאָרן אין ראָמס דרוק.

דער מצב פון די דרוקער אַליין איז אויך געווען גאַנץ טרויעריק. עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז זיי האָבן באַשלאָסן צו פאַרקויפן דעם פונדאַמענט פון דער פאַרלעגעריי — די פ ל אַ ט ן, אין וועלכע עס באַשטייט זייער גאַנצער אייגנס און אויך די אַרבעט פון טויזנטער מענטשן פאַר הונדערטער יאָרן. פאַר בליי האָט מען דאַן גענומען 5 רובל אַ פוד (אָנשטאָט 2), און אין יאָר 1915 האָט מען שוין געצאָלט 10 רובל אַ פוד. אַזוי זיינען פאַרקויפט געוואָרן טויזנטער פודן פלאַטן און שריפט פון הייליקע ספרים פאַר בליי אויף קוילן צום שיסן. ניט איין יידישער סאָלדאַט איז געשטאָרבן מיט „שמע ישראל״ אויף די ליפן פון אַ קויל, וועלכע איז אויסגעגאָסן געוואָרן פון אַ שטיק פלאַטע טאַקע פונם זעלביקן „שמע ישראל״...

מיטן אַריינמאַרש פון די דייטשן קיין ווילנע איז דער ביכער־געשעפט איינגאַנצן געבליבן פאַראַליזירט. דער ספרים־האַנדל איז געווען אָנגעוויזן נאָר אויף ווילנע אַליין, וועלכע איז שטאַרק פאַראָרימט געוואָרן און וועלכע קויפט בכלל, אפילו אין די נאָרמאַלע יאָרן, גאַנץ ווייניק ביכער. די ערשטע צייט פון דער דייטשער אָקופאַציע איז געווען דער שרעקלעכסטער פעריאָד אין דעם לעבן פון די ווילנער דרוקער און פאַרלעגער און פון די אַלע, וואָס האָבן געלעבט פון דער ספרים־בראַנזשע. אין ראָמס דרוקעריי, למשל, וועלכע האָט תמיד געשפילט די גרעסטע ראָלע אין דעם בוכהאַנדל, איז ניט געווען צו צאָלן קיין שכירות פאַר די עטלעכע געבליבענע אָנגעשטעלטע, און מ׳האָט געמוזט פאַרקויפן ביסלעך פאַפּיר, וועלכע ס׳איז ביי זיי פאַרבליבן פון פריערדיקע צייטן. די גראָשנס האָט מען צעט־ילט צווישן זיך נאָר ווי ס׳איז אויפצוהאַלטן די נשמות.

ווילנע איז דאַן געווען אָפגעריסן פון דער גאַנצער וועלט, אָן אַ באַן און אָן אַ פאָסט. די דייטשע מאַכט האָט ניט דערלאָזן אַרויסצופירן פון ווילנע קיין זאַך, און אויך ניט קיין ספרים. אַז מ׳האָט שוין ווי עס איז באַקומען אַן ערלויבעניש פון דער מאַכט אַרויסצושיקן ספרים, האָט פריער יעדער עקזעמפלאַר געמוזט אָפגעשטעמפלט ווערן פון זע״ מיליטערישער צענזור, און אפילו דאַן האָט מען עס מיט דער באַן ניט געקענט שיקן, נאָר מיט פורן, אָבער דער מושל פון יעדער שטאָט באַזונדער האָט געהאַט דאָס רעכט ניט צו ערלויבן אַריינצופירן קיין ביכער, ניט רעכענענדיק זיך מיט דער ערלויבעניש פון דער היגער מאַכט. כדי צו שיקן פון דאַנען ספרים קיין פוילן האָט מען געמוזט האָבן אַן עקסטרע ערלויבעניש פונם וואַרשעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר פאַר יעדן בוך באַזונדער.

דעם 12־טן דעצעמבער 1915 האָב איך באַקומען די ערשטע פאַרטיע קאַלענדאַרן פון וואַרשע דורך אַן עקספעדיטאָר. אין אַ קורצער צייט אַרום האָב איך דורך דעמזעלביקן עקספעדיטאָר געפאָדערט פון וואַרשע נאָך 500 קאַלענדאַרן מיט אַ ביסל לערנביכער. דער עקספעדיטאָר האָט די ביכער גענומען דעם 15־טן מערץ און איז געפאָרן מיט אַ פור דורך לאָמזשע. דעם דאָרטיקן וואַכמיסטער איז ניט געפעלן געוואָרן די יידישע קאַלענדאַרן אָדער דעם עקספעדיטאָרס נאָז און ער האָט אים אַרעסטירט צוזאַמען מיט דער סחורה. עס זיינען אַוועק פאַפירן קיין וואַרשע צום גענעראַל־גובערנאַטאָר מיט אַן אָנפראַגע, צי דאָס זיינען כשרע ביכער און עס זיינען ריכטיקע פאַפירן. דער סוף איז געווען, אַז די קאַלענדאַרן מיט די ביכער האָט מען פרייגעלאָזן דעם 20־טן מערץ, און דער עקספעדיטאָר איז געווען אַרעסטירט ביז יוני.

די באַנפאַרבינדונג מיט וואַרשע האָט אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן נאָך אין פעברואַר 1916, אָבער ניט פאַר ציוויל־פערזאָנען. אייגנטלעך איז דאָס געווען נאָר אָפיציעל, וואָרים ניט־אָפיציעל איז פאַר אַלערליי שמוכליאַרעס געווען די באַן פריי פון דעם ערשטן מאָמענט אָן. דעם 20־טן מערץ האָב איך באַקומען אַ מעלדונג פון באַן, אַז ס׳זיינען מיר אָנגעקומען צוויי פעק ביכער. דאָס זיינען געווען לערנביכער און צוגעלייגט דערצו 50 עקזעמפלאַרן פון שלום־עליכמס ראָמאַן „ד ע ר מ ב ו ל״, וועלכער איז פאַר די רוסן געווען קאָנפיסקירט.

דעם 25־טן אַפריל האָט מען מיר מודיע געווען פון באַן, אַז עס זיינען פאַר מיר אָנגעקומען דריי באַלן ביכער. אַז כ׳בין געקומען אָפנעמען די ביכער, האָט פון מיר דער צאָל־באַאַמטער פאַרלאַנגט אָפצאָל 20 מאַרק פון צענטנער, ווייל פון אַפריל אָן איז איינגעפירט געוואָרן אַ גרעניץ צווישן פוילן און אָבאָסט אין לאַפי. איך האָב זיך אָפגעזאָגט פון צו צאָלן, מאָטיווירנדיק מיין אָפזאָגן זיך מיט דעם, וואָס פאַר ביכער האָט נאָך קיין מאָל און אין קיין לאַנד קיין אָפצאָל ניט עקסיסטירט. ווייל איך האָב זיך אָפגעזאָגט אָפצונעמען די פעק, האָט דער צאָל־באַאַמטער אַרויסגענומען פון זיי צו איינציקע ביכער; נאָכדעם האָט ער די פעק פאַרזיגלט און אַוועקגעשיקט אַן אָנפראַגע אין דער ציוויל־

פארוואלטונג. אין עטלעכע טעג ארום אז כ'בין אריין אין פארוואלטונג און געפרעגט וועגן די ביכער, האט מיר א לייטענאנט געזאגט, אז איצט מוז מען פאר אלץ צאלן אן אפצאל, ווייל ס'איז קריגס-צייט. אויף דעם האב איך אים באמערקט, אז מיר פארלעגער און בוכהענדלער האבן אפילו אין צארישן רוסלאנד גענאסן אלערליי פארלייכטערונגען, ווי ביליגע באנטאריפן א. א. וו. און אז איצט קומט דאס קולטורעלע דייטשלאנד און מאכט שוועריקייטן און לייגט ארויף אויף ביכער אן אפצאל, איז דאס א גרויס וואונדער. ווי עס ווייזט אויס, האט מיין באמערקונג אויפן לייטענאנט געמאכט א רושם. זיין תשובה איז געווען, אז אויב איך נעם אויף מיין פאראנטווארטלעכקייט די באשטעטיקונג, אז אין רוסלאנד איז אויף ביכער קיין אפצאל ניט געווען, דאן באפרייט ער די ביכער פון צאל. געוויינטלעך האב איך דאס באשטעטיקט. נאכדעם האט ער די אייניקע ביכער אפגעשיקט אין דער „פרעסע-שטעלע" אנצופרעגן צי דאס זיינען גענעמיגטע ספרים, און האט מיר געראטן אפצונעמען פון באן צו מיר אין געשעפט די דריי פעק פארזיגלטע, ווייל די באן איז ניט פאראנטווארטלעך פאר דער גאנצקייט. דאן האב איך די ביכער אראפגעפירט צו זיך.

דעם 6-טן מאי האב איך באקומען אן איינלאדונג פון דער קרימינאל-פאליציי. דארט האט מען מיר מודיע געווען, אז די „פרעסע-שטעלע" האט גענעמיגט די ביכער. אין צוויי שעה ארום איז צו מיר געקומען א באאמטער פון דער הויפט-פאליציי און האט מיר גענומען חוקר ודורש זיין ווי אזוי האב איך געפאדערט די ביכער פון ווארשע, ניט נעמענדיק אויף דעם פריער קיין ערלויבעניש פון דער פארוואלטונג, ווייל ס'איז דא א פארבאט מיט 30 טויזנט מארק שטראף פאר אריינפירן ביכער אין אבאסט. איך האב אויף דעם תיכף געפונען א תירוץ און האב געזאגט, אז איך בין א שותף אין ווארשעווער „צענטראל", און פאר יעדן סעמעסטער שיקט מען מיר פון דארטן צו א געוויסע צאל ביכער ניט אנפרעגנדיק זיך פריער ביי מיר, און אזוי איז געווען אויך דעם מאל.

איך האב זיך גלייך געווענדט מיט א בקשה צום שעף פון דער פארוואלטונג, אין וועלכער איך האב דערציילט די גאנצע מעשה מיט די ביכער מיט דער זעלביקער ערקלערונג, און געבעטן מ'זאל מיר ארויסגעבן די ביכער און אויך ערלויבן מיר צו ברענגען נאך לערנביכער פון ווארשע; אויב ער קען דאס מיר ניט ערלויבן, זאל די פארוואלטונג אליין אויסשרייבן פאר מיר די ביכער פון צענטראל. פון פארוואלטונג האט מען מיך אפגעשיקט צום הויפטמאן שטיין, וואס איז געווען דער אינספעקטאר איבער די מיטלשולן אין אבאסט. אויסהערנדיק מיין בקשה האט מיר שטיין פארוואונדערט געפרעגט, ווי אזוי בעט איך אן ערלויבעניש צו באציען העבראאישע לערנביכער פון ווארשע, בעת ס'איז בכלל פארבאטן צו לערנען העבראאיש אין די שולן. אויף מיין באמערקונג, אז ער אליין האט דאך מיט 2 טעג צוריק ערלויבט צו לערנען יידישע געשיכטע אין העבראאיש, האט ער מיר געענטפערט, אז דאס באציט זיך נאר אויף די רעליגיעזע שולן. אויף מיין דערקלערונג, אז טאקע פאר די שולן האב איך אויסגעשריבן העבראאישע געשיכטס-ביכער ווי דובנאווס „קורות העברים" און ראבינאוויטשעס „תולדות ישראל", האט ער מיר מבטיח געווען צו באראטן זיך וועגן דעם מיט דעם לייטענאנט פון דער פרעסע-שטעלע.

דעם 8-טן מאי האב איך זיך געווענדט אין דער „פרעסע-שטעלע" מיט א בקשה, מ'זאל מיר ערלויבן צו שיקן ביכער קיין ווארשע און אויך קיין דייטשלאנד, פון וואנען איך האב אנגעהויבן צו באקומען באשטעלונגען. אין א חודש ארום האב איך פון דער פרעסע-שטעלע באקומען א תשובה, אז בכלל איז דער ארויספיר פון ביכער פון אבאסט קיין דייטשלאנד און ווארשע ניט פארבאטן, מ'מוז נאר האבן אויף דעם אן ערלויבעניש פון דער

געהעריקער מאכט. אויף דעם סמך פונם דאזיקן ענטפער האב איך באלד געבעטן ביי דער ווילנער „פרעסע-שטעלע" אן ערלויבעניש ארויסצושיקן ביכער אין געביט פון אבאסט, און ביי דער ווארשעווער „פרעסע-שטעלע" האב איך געבעטן אן ערלויבעניש צו שיקן ביכער אין דעם ראיאן, וואס געהערט צום ווארשעווער גענעראל-גובערנאטאר.

דעם 12-טן יוני איז אין ווילנער דייטשן פרידנס-געריכט פארגעקומען מיין פראצעס וועגן די ביכער, וואס איך האב אראפגעבראכט פון ווארשע אן אן ערלויבעניש. דעם ריכטער האב איך אויך אפגעגעבן מיין פריערדיקע ערקלערונג אין דער קרימינאל-פאליציי, אז די ביכער האב איך ניט געפאדערט, נאר מ'האט זיי מיר צוגעשיקט פון מיין פארלאג, און אזוי ווי די פארארדענונג רעדט נאר וועגן פ א ד ע ר ן ביכער, בכן בין איך ניט שולדיק. דער ריכטער האט מיך באפרייט פון שטראף. מיטגעהאלפן האט מיר דערביי דער פאלגנדער עפיזאד:

בעת מ'האט גענומען פונאנדערקלייבן די ביכער, וועלכע זיינען צוגעשטעלט געווארן צום געריכט, האט מען זיי געהאט צונויפגעמישט מיט א גאנצער ריי פוילישע ביכער. איך האב דערקלערט, אז די פוילישע זיינען ניט מיינע (די ביכער זיינען געווען זאוואדסקעס, וועלכער האט באקומען א פאר טויזנט מארק שטראף), און האב אנגעוויזן, אז מיינע זיינען נאר די העבראאישע.

דאן האט מיר דער ריכטער א פרעג געטאן:

— זיינען דאס יידישע ביכער?

— ניין, העבראאישע.

— איז העבראאיש און יידיש ניט דאסזעלבע?

— ניין, העבראאיש איז די ביבל-שפראך.

אויף דעם האט ער מיך א פרעג געטאן מיט גרויס פארוואונדערונג:

— עקסיסטירט נאך די ביבל-שפראך און איר פארשטייט די דאזיקע שפראך?

— יא, זי עקסיסטירט, און זי האט א גרויסע ליטעראטור מיט פיל לעזער, פון וועלכע איך בין אויך איינער.

דאס האט אים אזוי פארוואונדערט, אז ער האט גענומען דאס „שפת-עמי" און געבעטן מיר, איך זאל אים דערקלערן אייניקע זאכן און פארלייענען אים די נעמען פון די בילדער אין ספר.

נאך דעם פראצעס האט מיר מיט דעמזעלביקן ריכטער פאסירט אזא אינצידענט: זעענדיק, אז דורכדעם, וואס כ'בין א „ביבל-מענטש", בין איך ביי אים געווארן א גרויסער מיוחס, האב איך אים געפרעגט, צי קאן איך מיט אים עפעס ריידן פריוואט. תיכף איז ער ארויס צו מיר און האט געזאגט: „ביטע". דאן האב איך אים געפרעגט, אן וועלכן קאדעקס זיי האלטן זיך, אן דעם רוסישן צי אן דעם דייטשן. ניט קלערנדיק קיין סך, האט ער מיר געענטפערט: „נאך דעם רוסישן". האב איך זיך אפגערופן: „אויב אזוי, פארשטיי איך ניט, פארוואס מ'האט מיך אנגעקלאגט אין געריכט, ווייל לויט דעם רוסישן געזעץ ווערן פארבאטענע ביכער, וואס קומען אן אויפן געזעצלעכן וועג אפילו פון אויסלאנד, נאר צוריקגעשיקט, און דער מקבל איז פאר זיי ניט פאראנטווארטלעך, בפרט אז די ביכער, וועגן וועלכע עס רעדט זיך איצט, זיינען אנגעקומען פון ווארשע, וועלכע געפינט זיך אויך אונטער דער דייטשער פארוואלטונג, און דערצו זיינען נאך די ספרים כשרע און ערלויבט פון אבעראסט". מיין פראגע האט אים, ווי עס ווייזט אויס, אריינגעבראכט אין פארלעגנהייט. דערנאך האט ער א זאג געטאן: „יא, מיר האלטן זיך אפילו אן דעם רוסישן קאדעקס, אבער מיר מוזן נעמען אין אכט אויך די דייטשע פארארדענונגען; דערצו דארפט איר געדענקען, אז מיר זיינען

אין אַ דייטשער פּראָווינץ". ניט־ווילנדיק האָט זיך ביי מיר אַרויסגעכאַפּט פון מויל: "פאַרלויפיק!" ווי ער האָט דאָס דערהערט, האָט ער תיכּף פאַרגעסן דעם גאַנצן רעספּעקט, וואָס ער האָט צו מיר געהאַט פאַר מיינע "ביבל־קענטעניש", איז געוואָרן רויט ווי צונטער, און איז אַריין אין אַזאַ כּעס, אַז זיינע הענט האָבן זיך ווי צונויפגעקוועטשט אין פויסטן. דערזעענדיק דאָס, בין איך געוואָרן זייער דערשראָקן; כ'האָב זיך אָבער ניט פאַרלאָרן און תיכּף מוסיף געווען נאָך אַ וואָרט "אָקופּירטע". אים איז זייער געפעלן געוואָרן מיין פלינק אָריענטירן זיך, האָט מיר געגעבן די האַנט און געזאָגט: "אין אייערע ווייטערדיקע געשפּרעכן זאָלט איר פאָרזיכטיקער זיין".

נאָכדעם ווי מיר איז שוין נאָך פאַרשיידענע השתּדלותן געוועזט געלונגען צו באַקומען אַן ערלויבעניש פון הינדענבורגן צו באַציען ביכער פון וואַרשע און אויף דעם סמך איז מיר אָנגעקומען דער ערשטער טראַנספּאָרט ספרים אויפן לעגאַלן אופן, האָט מען מיר אין איין פרימאָרגן מודיע געווען פון דער ווילנער "פּרעסע־שטעלע", אַז די אַרויסגעגעבענע ערלויבעניש ווערט צוריקגעצויגן, ווייל לויט אַ נייער פאַראָרדענונג איז ערלויבט דער אַריינפיר פון ביכער בלויז פון דייטשלאַנד, און ניט פון אַנדערע געביטן. פונדעסטוועגן האָב איך באַלד נאָכדעם באַקומען די ערלויבעניש פון אָבאָסט צו ברענגען אַ נייעם טראַנספּאָרט ביכער פון וואַרשע. טראָץ דער דייטשער פּינקטלעכקייט האָבן אָפט אירע עקזעקוטיוועס ניט געוואוסט איינער פון אַנדערן. געכאַפּט האָט מען זיך ערשט, בעת כ'האָב דערלאַנגט אַ נייע בקשה אין אָבאָסט.

דאַן בין איך געצוואונגען אַרויסצופאָדערן אַ טראַנספּאָרט ביכער פון וואַרשע אויף ניט אַ לעגאַלן אופן. דאָס איז מיר אָבער אָנגעקומען מיט אַזוי פיל שוועריקייטן און קאָסטן, אַז איך האָב זיך דערפון געמוזט אָפּזאָגן און האָב ווידער גענומען אַרבעטן לעגאַל.

איך האָב מיך געווענדט צום אָבאָסט מיט אַ נייער בקשה, אין וועלכער איך האָב אָנגעוויזן, אַז צו באַציען ביכער נאָר פון דייטשלאַנד קען איך ניט, ווייל אַלע העבּרעאישע ביכער דרוקן זיך אין וואַרשע, און בכלל זיינען זיי מיין אייגענער פאַרלאַג; ווען מ'וועט מיר ניט ערלויבן צו ברענגען די ביכער, וועט מיר אויסקומען צו פאַרמאַכן מיין געשעפט, וועלכער איז שוין אַזוי אויך האַלב רואינירט, און אין שלום־צייט איז ער געווען דער גרעסטער פאַרלאַג אין דעם קאַנט. בכן איז אָדער מ'זאָל מיר ערלויבן צו באַציען מיינע אויסגאַבן, אָדער מ'זאָל פאַראָרדענען אָפיציעל צו פאַרמאַכן מיין געשעפט, כּדי איך זאָל ניט דאַרפן טראָגן דערפון די קאָנסעקווענצן.

די ווערטער האָבן געמאַכט אַ רושם. אין אַ פּאָר וואָכן אַרום איז אַראָפּגעפאָרן קיין ווילנע דער הויפּטמאַן פון אָבאָסט (אַ געוועזענער גרויסער פאַרלעגער פון לייפּציג), וועלכער האָט באַזוכט מיין געשעפט. לויט ווי ער האָט מיר דערציילט, איז אין אָבאָסט דערוועקט געוואָרן אַ חשד, צי האָב איך בכלל אַזאַ גרויס געשעפט מיט אַ פאַרלאַג, ווי איך שרייב אין מיינע בקשות, און צי וויל איך עס ניט אויסנוצן צו אַנדערע צוועקן. איצט איז ער איבערצייגט, אַז ס'איז טאַקע ריכטיק, און אַלס קאָלעגע פילט ער מיר מיט און וועט זען צו טאָן פאַר מיר וואָס נאָר מעגלעך. ער האָט מיר פאָרגעלייגט, אַז איך זאָל דרוקן מיינע אַלע אויסגאַבן אין ווילנע און ער וועט מיר אַרויסגעבן אַן ערלויבעניש צו ברענגען פון וואַרשע אַלע מאַטריצן, און פּאַפּיר וועט מען מיר אויך פאַרקויפן פון דער "פּרעסע־שטעלע" צו קאָסטנפּרייזן, און בכלל וועט מען מיר מאַכן אַלע פאַרלייכטערונגען, אַז איך זאָל ניט דאַרפן באַציען ביכער פון וואַרשע, וואָס דאָס איז אים אוממעגלעך מיר צו ערלויבן. קעגן יידיש האָבן זיי ניט, ווייל זיי זיינען זיכער, אַז פון יידישע שולן וועט מען שנעל אַריבערגיין צו די דייטשע, און

זיי וואָלטן זייער גערן געשטיצט אַזעלכע שולן. אָבער ווען מיר זאָלן ערלויבן אַראָפּצוברענגען יידישע ביכער, וועט מען דאַרפן ערלויבן אויך פוילישע, און קעגן פוילישע האָבן זיי פיל און פיל איינצווענדן. איך האָב מיר אָפּגעזאָגט צו דרוקן די ביכער אין ווילנע, ווייל פון יעדן בוך דאַרף מען צאָלן אַ געוויסן אָפּצאָל, און אויך וואָלט איך די גאַנצע אויפלאַגע ניט געקענט פאַרברויכן.

אינגיכן האָב איך באַקומען אַן ענטפער, אַז די ביכער וועלכע זיינען געדרוקט אין ווילנע, זיינען ערלויבט צו פאַרשפּרייטן אין אָבאָסט. וועגן איינפירן די ביכער אין די שולן פון אָבאָסט, דאַרף מען זיך ווענדן צו דער שול־מאַכט, וועלכע וועט עס אַנטשיידן. די ביכער, וועלכע זיינען געדרוקט אין וואַרשע, טאָרן פון דאָרט ניט אַראָפּגעבראַכט ווערן און ניט פאַרשפּרייט ווערן אין אָבאָסט.

פאַר יום־טובים, בעת די דרוקער און בוכהענדלער האָבן דערלאַנגט אַ בקשה, מ'זאָל זיי ערלויבן צו פאַרקויפן סידורים מיט מחזורים, איז אָנגעקומען אַ פאַראָרדענונג פון אָבאָסט, מ'זאָל פון אַלע ספרים אויסמעקן דעם "הנותן תשועה". אַן אויסנאַם איז געמאַכט געוואָרן נאָר פאַר ראָמס "אוצר התפלה", וועלכער איז לויט דער השתּדלות פון דעם פעלד־ראַבינער ד"ר לעווי און ה' פייגנזאָן אָנערקענט געוואָרן פאַר אַ וויסנשאַפטלעכן בוך. פאַרן יידישן צענזאָר האָט זיך דאַן אָנגעהויבן אַ קאָלאָסאַלע אַרבעט. ער האָט געדאַרפט וואָכנלאַנג אָפּליגן אין די דרוקן און אין די בוכהאַנדלונגען צו מעקן די "הנותן תשועהס". צום גליק איז אָנגעקומען אַן ערקלערונג, אַז מעקן דאַרף מען נאָר יענע סידורים און מחזורים, וועלכע דאַרפן אַרויסגעשיקט ווערן. און גראָד האָבן דעמאָלסט אָנגעהויבן אָנצוקומען באַשטעלונגען אויף רומל־ספרים פון פּוילן, דייטשלאַנד און עסטרייך. די איבעריקע ניט פאַרקויפטע סידורים און מחזורים זיינען לויט אַ פאַראָרדענונג פון דער "פּרעסע־שטעלע" פאַרזיגלט געוואָרן. דערצו האָט מען געמוזט אָנגעבן די צאָל פאַרפּאַקטע עקזעמפּלאַרן, פון וועלכע דער "הנותן תשועה" איז נאָך ניט אויסגעמעקט געוואָרן.

טראָץ די פאַראָרדענונגען האָב איך ניט אויפגעהערט צו ווענדן זיך מיט נייע בקשות אין אָבאָסט. דערביי האָב איך זיך סומך געווען אויף די הבטחות, וואָס עס האָט געגעבן דער הויפּטמאַן פון אָבאָסט, וואָס האָט באַזוכט מיין געשעפט. נאָך אַ לאַנגן וואַרטן האָב איך באַקומען אַ ענטפער פון אָבאָסט, אַז מען ערלויבט מיר צו פאַרשפּרייטן אין אָבאָסט די ביכער פון מיין פאַרלאַג, וועלכע געפינען זיך ביי מיר אויפן לאַגער, אויך די, וואָס זיינען געדרוקט אין וואַרשע. עס ווערט מיר אָבער ניט ערלויבט צו באַציען פון וואַרשע נייע ביכער.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז געווען אין ווילנע דער באַוואוסטער מאָלער הערמאַן שטרוק, וועלכער האָט געדינט אין אָבאָסט ביי דער "פּרעסע־שטעלע". איך האָב זיך געווענדט צו אים און דערציילט אים מיט כּל הפּרטים וועגן אַלע מיינע ביזאַהעריקע השתּדלותן און האָב אים געבעטן, אפשר קען ער מיר העלפן, מ'זאָל מיר ערלויבן צו באַציען ביכער פון וואַרשע. ער האָט מיר מבטיח געווען צו טאָן פאַר מיר וואָס מעגלעך און געהייסן זיך ווענדן צו אים שריפטלעך אָפיציעל. איך האָב באַלד אָוועקגעשריבן אויפן נאָמען פון ה' שטרוק אין אָבאָסט אַ בריוו, אין וועלכן כ'האָב אים איבערגעגעבן אַלץ פון בראשית, און דערביי אים אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז די אַלע ניי געגרינדעטע יידישע שולן מוזן דאָך האָבן לערנביכער, אָן וועלכע זיי קאָנען ניט עקזיסטירן, און דאָ האַנדלט זיך וועגן אומשולדיקע לערנביכער, און ניט וועגן פּאָליטישע און אפילו ליטעראַרישע. געענדיקט האָב איך מיין בריוו מיט דער בקשה, אַז ער זאָל זען ווירקן אין די געהעריקע

אָרגאַנען, מ׳זאָל מיר ערלויבן צו באַציען די לערנביכער לויט אַ פאָרגעלייגטער רשימה.

נאָכדעם ווי איך האָב דערזען, אַז אַלע מיינע השתדלותן בלייבן אָן ערפאָלג, האָב איך מיר באַרעכנט, אַז היות ווי צו ברענגען ביכער פון דייטשלאַנד איז דאָך ערלויבט, און קיין דייטשלאַנד שיקן ביכער פון וואַרשע איז דאָך אויך מעגלעך, איז אפשר גאָר אַ סברה צו באַציען אונזערע ביכער דורך דייטשלאַנד. איך האָב תיכף דערלאַנגט אַ בקשה אין „אָבאָסט״, אַז מ׳זאָל מיר ערלויבן צו באַציען מיינע ביכער פון דייטשלאַנד דורך דעם „יידישן פאַרלאַג״. דערביי האָב איך ווידער אָנגעוויזן, אַז איך האָב געליטן פון פאַרבאָט מער פון אַנדערע פאַרלעגער, ווייל איך האָב אַלע מיינע פאַרלאַגן אין וואַרשע. גלייכצייטיק האָב איך זיך באַזאָרגט מיט אַ רעקאָמענדאַציע, אַז מ׳זאָל אין „אָבאָסט״ אונטערשטיצן מיין בקשה. אין קורצן האָב איך דערהאַלטן אַ תשובה, אַז די ערלויבעניש אַריינצופירן ביכער פון ו אַ ר ש ע איך האָב אין מיין בקשה געשריבן: פון ד י י ט ש ל אַ נ ד!) קען ניט געגעבן ווערן, ווייל די פאַראָרדענונג וועגן דעם פאַרבאָט איז נאָך אין קראַפט. וואָס איז שייך די פאָלקס-שולן איז דעם שטאָט-הויפּטמאַן ניט באַקאַנט, אַז זיי זאָלן דאַרפן דווקא די לערנביכער, וואָס זיינען אויסגערעכנט אין דער רשימה.

אין חודש דעצעמבער 1916 האָב איך זיך געווענדט מיט אַ בקשה דורך דער רעדאַקציע „לעצטע נייס״, מ׳זאָל מיר ערלויבן ברענגען פון וואַרשע די מאַטריצן פון דעם קאַלענדאַר „החיים״ צו דרוקן דאָ אין ווילנע אַלס ביילאַגע צו די „לעצטע נייס״. די דאָזיקע ערלויבעניש האָב איך תיכף באַקומען. איך האָב באַלד טעלעגראַפיש אַרויסגעפאָדערט די מאַטריצן פון וואַרשע און האָב דאָ אָפּגעדרוקט דעם קאַלענדאַר (לפנים האָט עס געהייסן אַ ביילאַגע צו דער צייטונג). דערווײַלע האָב איך צוגעשטעלט אין צענזור איינִיקע זאַכן צום דרוקן, און מ׳האָט מיר אַלץ ערלויבט. דערפאַר האָט מען מיר ניט ערלויבט צו ברענגען פון וואַרשע די וואַנט-ברעטלעך צו די קאַלענדאַרן, ווייל דאָס האָט געהייסן אַ דרוק-זאַך.

אין מיטן זומער 1916 איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז מ׳זאָל צונעמען ביי די דרוקער די פּלאַטן. אַנדערע האָבן אָפּגעגעבן אַלע פּלאַטן, וואָס זיי האָבן געהאַט, ניט פּרובנדיק פּראָטעסטירן. אַנדערע דרוקער-פאַרלעגער האָבן קעגן דעם שטאַרק פּראָטעסטירט, האָבן געשריבן אין „אָבאָסט״ בקשות אויף בקשות און האָבן אויפגעוויזן, אַז מ׳קען קיין פּלאַטן פון ספרים ניט פאַרגלייכן מיט געוויינלעכן בליי. ה׳ פ י י ג נ ז אָ ן, דער דאַמאָלסטיקער פאַרוואַלטער פון ראָמס דרוקעריי, האָט געשריבן אין „אָבאָסט״, צווישן אַנדערן, אַז זייער דרוק עקסיסטירט שוין 130 יאָר, און פאַרמאָגט אַ גרויסע אַלטע קלאַסישע ליטעראַטור, וועלכע איז געזאַמלט געוואָרן פון מאַנוסקריפּטן, וואָס דאָס רוב פון זיי איז עלטער פון 1000 יאָר און די דאָזיקע ליטעראַטור באַשטייט אינגאַנצן פון סטערעאָטיפּ, פון וועלכן די מאַטריצן זיינען שוין האַלב פאַרדאָרבן, און ווען מ׳זאָל די פּלאַטן צעשמעלצן, וועט דאָס זיין אַ גרויסער שאָדן, און עס וועט פאַרבלייבן אויף דייטשלאַנד אַ שוואַרצער שאַנדפלעק, פאַר וועלכן די געשיכטע וועט איר קיין מאָל ניט מוחל זיין.

ווי עס ווייזט אויס, האָבן די טעמים געהאָלפן, און ס׳איז אָנגעקומען אַ פאַראָרדענונג פון „אָבאָסט״, אַז וואָס איז שייך דער דרוקעריי פון ראָם, זאָל מען די זאַך מילדערן. און אפשר האָט „אָבאָסט״ די פאַראָרדענונג אינגאַנצן אָפּגעשאַפט, ווייל דער באַאַמטער, וואָס האָט געהאַט צו זאָגן איבער דער רעקוויזיציע פון בליי, האָט זיך נאָך געפּרובט פאָדערן ביי ראָמען, מ׳זאָל אים געבן 500 פוד, און האָט אָפּגעלאָזן אויף 400 און 300, און

צום סוף, אַז מ׳האָט איבערגעהערט דיזעלבע טעמים, האָט ער געזאָגט, אַז עפּעס מוז ער נעמען, כאָטש 30 פוד. מ׳האָט אים שוין דאָס געוואָלט געבן זאָגנדיק דערביי: „זאָלסט וויסן, אַז מיר גיבן דאָס דיר ניט, נאָר דו נעמסט, וואָרים מיר מוזן צוליב דעם צעשמעלצן אַ ספר״. האָט ער לסוף אינגאַנצן מוותר געווען דערויף.

ווייניקער גליקלעך זיינען געווען די איבעריקע פאַרלעגער, וועלכע האָבן אויס נאַכלעסיקייט אַוועקגעגעבן זייערע פּלאַטן אָן שום טענות ומענות.

אין דער צייט האָבן די ווילנער דרוקער אָנגעהויבן צו באַקומען באַשטעלונגען פון ג אַ ל י צ י ע. די סחורה האָט מען געשיקט איבער דייטשלאַנד דורך אַן עקספּעדיציע-קאַנטאָר, און פון דאָרטן האָט מען דאָס איבערגעטראַנספּאָרטירט קיין גאַליציע. גאַנץ גאַליציע איז געווען רואינירט, די ישיבות און בתי-מדרשים זיינען חרוב געוואָרן, און דאָך האָט מען פון דאָרטן אָנגעהויבן צו פאָדערן קינדער-גמרות, ש״סן, לומדישע ספרים א. א. אינטערעסאַנט איז דער פאַקט, אַז אין דער הינזיכט איז פּשעמישל געווען אַן אויסנאַם. ניט קוקנדיק אויף אַלע אירע איבערלעבענישן זיינען דאָרטן דאָך געבליבן גאַנץ די ספרים.

דאָך ווי ס׳איז נאָר מעגלעך געוואָרן אַ באַן-פאַרבינדונג מיט ווילנע, האָט פּשעמישל באַלד אויסגעשריבן אַ גאַנצן צעטל ספרים.

אין אַפּריל 1917 האָט מען געזאָגט, אַז די שטימונג צו די יידישע שולן איז אין „אָבאָסט״ אַ ביסל גינסטיקער געוואָרן. אויף דעם סמך האָב איך געכאַפּט און דערלאַנגט אַ נייע בקשה אין „אָבאָסט״ מ׳זאָל מיר ערלויבן צו באַציען פון וואַרשע די נייטיקע לערנביכער. אָבער מ׳האָט מיר אויך ד אָ ס מאָל אָנטזאָגט. צום סוף האָב איך שוין פאַרלאָרן יעדע האָפענונג צו באַקומען פון וואַרשע ביכער אויפן לעגאַלן וועג.

דער פּדיון פון ביכער איז אַפילו געווען זייער שוואַך, דאָך האָב איך געוואָלט ברענגען פון וואַרשע די ניי אַרויסגעגאַנגענע ערשטע לערנביכער, ווי געאָגראַפיע, אַריטמעטיק, יידישע געשיכטע א. אנד. און אויך פאַרשיידענע לייענביכער. איך האָב פּרובירט ברענגען אַ טראַנספּאָרט ביכער ניט לעגאַל, נאָר דאָס האָט געקאָסט פיל געלט און איז געווען פאַרבונדן מיט גרויסע שוועריקייטן און מיט פיל ריזיקע. אויף אַנדערע סחורה האָט זיך דאָס געלוינט, אָבער אויף ביכער בשום אופן ניט. האָב איך זיך דערפון געמוזט אָנטזאָגן און האָב געלאָזט די זאַך זאָל גיין ווי עס גייט.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָב איך זיך געווענדט מיט אַ בקשה, מ׳זאָל מיר ערלויבן ברענגען פון וואַרשע די מאַטריצן פון קאַלענדאַר „החיים״ פאַרן יאָר 1918 צו דרוקן אים אין ווילנע. אויף דעם האָב איך באַקומען אַ תשובה, אַז נאָך אַ באַראַטונג אין „אָבאָסט״ איז באַשלאָסן געוואָרן צו ערלויבן מיר אַראָפּצוברענגען די מאַטריצן פון קאַלענדאַר „החיים״, נאָר מיט דעם תנאי, אַז די יוליאַנישע דאַטע זאָל אויסגעשטריכן ווערן פון די פּלאַטן.

צו יענער צייט האָט מיר דער היגער ווילנער צענזאָר געבעטן, אַז אַזוי ווי אין „אָבאָסט״ זיצן די יידישע באַאַמטע—צענזאָרן אָן אַרבעט, און אויב מ׳וועט זיך אַרומזען, אַז זיי האָבן ניט וואָס צו טאָן, וועט מען זיי אָפּשיקן אויפן פראָנט, זאָל איך דעריבער זען צושטעלן אַהין אַ געוויסע צאָל ביכער צום צענזורירן, ווייל ס׳איז געווען אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע ביכער, וואָס איך וויל פאַרשפּרייטן אין „אָבאָסט״ דאַרף איך פריער צושטעלן אין צענזור. האָב איך זיי צוגעשטעלט 100 ביכער פאַר אַמאָל, און אַזוי אַרום האָבן די יידישע צענזאָרן באַקומען אַרבעט.

אין סעפּטעמבער 1917 האָב איך ווידער אָנגעהויבן צו זוכן מיטלען, ווי אַזוי אַראָפּצוברענגען ביכער פון וואַרשע אויפן

כשרן וועג. איך האָב זיך דערמאָנט, אַז בשעת איך האָב געבעטן אַן ערלויבעניש צו באַציען מײַנע אויסגאַבן פון דײַטשלאַנד, האָט מען מיר דאַן אויף דעם געענטפערט, אַז פון וואַרשע איז ניט ערלויבט; דאָס וואָרט ד ײַ ט ש ל אַ נ ד האָט מען ניט דערמאָנט. דאָס איז געטאָן געוואָרן מיט אַ כוונה, ד. ה., מ'האָט מיט דעם געוואָלט זאָגן, אַז קיין ערלויבעניש אויף דײַטשלאַנד גיבן זיי ניט, אָבער קיין פאַרבאָט אויף דעם איז ניטאָ. איך האָב געפּרובט שרײַבן קיין וואַרשע, מ'זאָל מיר אַרײַנשיקן אַ טראַנספּאָרט ביכער דורך אַ געוויסער קאָנטאָר אין לײַפּציג אויף איבערצושיקן קיין ווילנע. פון וואַרשע האָט מען מיר די ביכער אַרויסגעשיקט, און אין דרײַ חדשים אַרום האָב איך די ביכער באַקומען פון דײַטשלאַנד אויפן כשרן וועג. געוויינלעך האָב איך שוין מיט די קאָלענדאַרן, און אויך מיט די איבעריקע ביכער בײַ אַזאַ לאַגע קיין גרויסע געשעפטן בכלל ניט געקענט מאַכן.

איך האָב ווידער גענומען וועקן און זוכן מיטלען, ווי צו באַקומען ביכער דירעקט פון וואַרשע. איך האָב שוין געהאַט הבטחות פון אַלע יידישע צענזאָרן אין „אָבאָסט", אַז זיי וועלן מיר באַהילפיק זײַן אין דעם. איינער פון זיי האָט מיר אַן עצה געגעבן, זיך צו ווענדן מיט מײַן בקשה אין דער פּאָליטישער אָפּטיילונג פון „אָבאָסט" און דערציילן די גאַנצע געשיכטע פון אָנהייב ביזן סוף. נאָר איין תנאי האָט מען מיט מיר אויסגערעדט, אַז אין פאַל ווען מען וועט מיר פרעגן ווי אַזוי איך האָב געוואוסט זיך צו ווענדן אין דער דאָזיקער אָפּטיילונג, זאָל איך בשום אופן ניט אַרויסגעבן די פּערזאָנען, ווײַל די אָפּטיילונג איז אַ געהיימע. איך האָב זיך געווענדט מיט אַ בקשה אין דער דערמאָנטער אָפּטיילונג, און האָב אָנגעוויזן, אַז ס'איז אַן אַבסורד, וואָס די ביכער, וועלכע מען ערלויבט מיר צו ברענגען איבער לײַפּציג, איז מיר פאַרבאָטן צו באַציען דירעקט פון וואַרשע. אין אַ חודש אַרום האָט מען מיר אָנגעזאָגט דורכן טעלעפאָן, אַז די זאַך גייט גוט, און ווי עס ווײַזט אויס וועל איך באַקומען די געוואונטשענע ערלויבעניש. ס'זײַנען אָבער אַריבער דרײַ חדשים, און איך האָב קיין ענטפער ניט באַקומען.

איך האָב ווידער געשיקט קיין „אָבאָסט" בקשות. אויף בקשות מיט טענות, אַז מען רואינירט מיר מײַן געשעפט און מען ברענגט מיר אַרײַן אין אַ פאַרצווייפלטער לאַגע. און ערשט דעם 30־טן מערץ 1918 האָב איך באַקומען די לאַנג געגאַרטע ערלויבעניש אויף אַראָפּצוברענגען פון וואַרשע העברעאישע און יידישע ביכער, אָבער אויסשליסלעך נאָר פון מײַן פאַרלאַג „צענטראַל" און נאָר פאַר מײַן געשעפט אין ווילנע און דווקא יענע ביכער, וועלכע זײַנען ערלויבט צו פאַרשפּרייטן אין געביט פון „אָבאָסט". אַראָפּצוברענגען פון וואַרשע ביכער ניט פון מײַן פאַרלאַג, ניט פון „צענטראַל", איז שטרענג פאַרבאָטן. ס'איז מיר נאָך באַזונדערס אָנגעוויזן געוואָרן, אַז בײַ יעדער באַשטעלונג מוז איך האָבן אַ שריפטלעכע ערלויבעניש מיט אַ רשימה פון די ביכער, וועלכע איך פאָדער. די ביכער פון ווילנער וואָקזאַל האָב איך געקענט אָפּנעמען נאָר דורך דער „פּרעסע־שטעלע", און דער יידישער צענזאָר פלעגט קומען צו מיר אין געשעפט נאָכזוכן, אויב איך האָב חו"ש ניט אַראָפּגעבראַכט אַזעלכע ביכער, וועלכע זײַנען ניטאָ אין צעטל.

אָט אַזוי האָב איך אָנגעהויבן צו באַקומען ביכער דירעקט פון וואַרשע לויט דער אויבנדערמאָנטער פאַראָרדענונג. פון דער ווילנער „פּרעסע־שטעלע", ווי אויך פון „אָבאָסט" האָב איך שוין מער קיין שוועריקייטן ניט געהאַט. אַקעגן־זשע האָט מיר די וואַרשעווער „פּרעסע־שטעלע" אָנגעהויבן צו מאַכן שוועריקייטן און געפאָדערט פון מיר, אַז איך זאָל נאָך צושטעלן אַן ערלויבעניש פון דער ווילנער „ציוויל־פאַרוואַלטונג". אַז איך בין אַהין געקומען בעטן די ערלויבעניש, האָט מען מיר ניט געוואָלט אַרויסגעבן, מאָטיווירנדיק עס דערמיט, אַז ווי באַלד איך האָב אַ הכשר פון „אָבאָסט",

וואָס איז די העכסטע אינסטאַנץ, און איר איז אויך סובאָרדינירט די ווילנער ציוויל־פאַרוואַלטונג, איז דאָך אַן אַבסורד, אַז זי זאָל דאַרפן באַשטעטיקן די ערלויבעניש פון „אָבאָסט". דאָך האָט מען מיר די ערלויבעניש געגעבן, און פון דאַן אָן האָב איך שוין דערהאַלטן ביכער פון וואַרשע רעגלמעסיק און אין אָרדענונג.

נאָכן בריסקער שלום, ווען עס איז געוואָרן אַ פאַרבינדונג מיט די פון דאָס נײַ אָקופּירטע שטעט אין יידישן תחום, האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען דורך סאָלדאַטן פריער פאַר אַלץ אָנפראַגעס צי מ'לעבט בײַ אונז, צי עס עקסיסטירן נאָך אין ווילנע די דרוקן מיט די בוכהאַנדלונגען, און צי עס איז בכלל מעגלעך צו באַקומען אַ וועלכן ס'איז ספר, ווײַל לויט די ידיעות, וואָס מ'האָט געהאַט אין רוסלאַנד, זײַנען דאָ חרוב געוואָרן אַלע דרוקן און אַלע בוכהאַנדלונגען און ס'איז געוואָרן אַ תל־עולם פון אַלץ. די דאָזיקע פאַלשע ידיעות האָבן געבראַכט דערצו, אַז ראָמס וועלט־דרוקערײַ, אין וועלכער עס ליגט אַ 130־יאָריקע אַרבעט פון הונדערטער מענטשן, און וואָס האָט אַ ווערט פון די גרויסע מיליאָנען, איז אין 1917־טן יאָר פאַרקויפט געוואָרן אין פּעטערבורג פון דעם באַראָן גינצבורגס יורשים, צו וועלכע די פירמע האָט דאַן געהערט, פאַר 100 טויזנט רובל, רעכענענדיק, אַז אין ווילנע איז סײַ־ווי־סײַ אַלץ חרוב געוואָרן. און אין דערזעלביקער צײַט האָט זיך געפונען אין ראָמס דרוק אַ סך מער געלט אין מזומן פון דעם וואָס מ'האָט זיי באַצאָלט, ניט רעכענענדיק די אומגעהייערע אוצרות פון פאַרטיקער סחורה, מאַשינעס, פּלאַטן, מאַטריצן און אַ גרויס הויז...

פון דעם פאַקט קען מען לײַכט פאַרשטיין, ווי מ'איז אין רוסלאַנד געווען אינפאָרמירט וועגן דעם מצב פון די ווילנער פאַרלאַגן. און מ'איז דאָרטן געווען אַזוי אויסגעהונגערט אין אַ ספר, אַז אַ סידור איז געוואָרן אַ יקר־המציאות, און בפרט אַ ווילנער. און באַקומענדיק אונזער ענטפער, אַז מ'קען דאָ באַקומען מכל טוב, האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען באַשטעלונגען, די ערשטע צײַט דורך מיליטער־לײַט ווי אויך דורך פּריווילעגירטע שמוגלערס, וועלכע האָבן די ערשטע באַקומען די ערלויבעניש צו פאָרן קיין מינסק, באָברויסק, האָמעל, מאָהילעוו, קיעוו, דווינסק, ריגע, א. א. וו. די באַן־פאַרבינדונג פאַר פּריוואַטע פּערזאָנען איז אַ לענגערע צײַט אָפיציעל געווען פאַרבאָטן. שפּעטער־צו אָבער, אין אויגוסט, האָבן שוין אָנגעהויבן קומען די מוכרי־ספרים אַליין פון מינסק, האָמעל, באָברויסק, א. אַנד.

אין אויגוסט 1918 האָב איך באַקומען פון „אָבאָסט" די ערלויבעניש צו פאָרן געשעפטלעך קיין וואַרשע. דאָס איז געווען נאָך אַ השתדלות פון 2¼ יאָר. פינף מאָל האָט מען מיר אָנטזאָגט. אין אַלע מײַנע בקשות האָב איך באַטאָנט, אַז איך מוז פאָרן נאָך וואַרשע צוליב ליטעראַטור־ענינים. איך האָב געמיינט, אַז דאָס וועט מיר העלפן, ערשט דאָס איז גאָר געווען אַ חסרון.

אַז איך בין געקומען קיין וואַרשע נאָך אַ הפסקה פון 3¼ יאָר, און האָב זיך דאָרטן אַ ביסל באַקאַנט מיטן ביכער־מאַרק, מיט די ספרים, וואָס זײַנען אַרויס פאַר דער צײַט, האָב איך געפּרובט מאַכן פּלענער וועגן אָנהייבן צו אַרבעטן אויף דעם געביט און בין אַוועקגעפאָרן אַהיים מיט גרויסע האָפענונגען. נאָר די אַלע פּלענער האָבן געדויערט אַ קורצע צײַט, און די אַרבעט איז אינמיטן איבערגעריסן געוואָרן. ס'האָט אויסגעבראָכן די ד ײַ ט ש ע ר ע וו אָ ל ו צ י ע.

דאַן זײַנען מיר ווידער אָפּגעשניטן געוואָרן פון וואַרשע, און ווילנע איז געבליבן דער איינציקער פּלאַץ, וואו מ'האָט געקאָנט באַקומען אַ יידישן ספר. אין דער קורצער צײַט, וואָס די דײַטשן זײַנען נאָך דער רעוואָלוציע פאַרבליבן אין אוקראַינע, זײַנען עטלעכע בוכהענדלער פון דאָרטן געקומען און געקויפט ביסלעך סחורה. אָבער דעם לעצטן טראַנספּאָרט ביכער, וועלכן זיי האָבן אײַנגע־

קויפט אין ווילנע אין נאָוועמבער 1918, האָבן זיי שוין ניט געקאָנט אויעקפירן, און די ספרים זיינען פאַרבליבן אין ווילנע ביז היינטיקן טאָג.

ווען ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די דייטשע עוואַקואַציע פון ווילנע, האָט דער בוכהאַנדל ווידער איבערגעלעבט אַ קריזיס. ס׳איז אָפּגעשטעלט געוואָרן דער גאַנצער מסחר, ס׳איז ניט געווען פון וועמען צו לייזן און וואוהין צו שיקן ספרים. איך האָב נאָך דאַמאָלסט צום אומגליק אָפּגעדרוקט אַן אַפּריס־קאַלענדאַר אויפן יאָר 1919 אין 15 טויזנט עקזעמפלאַרן, געדרוקט האָב איך אים אין דער דרוקעריי פון דער דייטשער „ווילנאַער צייטונג" (אַזוי האָב איך געהאַט די ערלויבעניש). אינמיטן אויסבראָך פון דער רעוואָלוציע האָט מען אָפּגעשטעלט די אַרבעט, און דער קאַלענדאַר איז ערשט פאַרטיק געוואָרן אין דער צייט, ווען אי״ן האָב אים שוין מער ניט געקענט אַרויסשיקן און אַזוי זיינען די גאַנצע 15 טויזנט עקזעמפלאַרן ביי מיר געבליבן ליגן.

דעם 1־טן יאַנואַר 1919 האָבן די פּאָליאַקן איבערגענומען די מאַכט אין ווילנע. דעם 4־טן איז געקומען צו מיר איינער אַ מינסקער און געפרעגט, אפשר קען איך פאַר אים קריגן אַן ערלויבעניש אַרויסצופירן קאַלענדאַרן קיין מינסק, וועט ער ביי מיר דאַן קויפן 500 עקזעמפלאַרן. איך האָב געפרובט גיין אין מאַגיסטראַט, אָבער צוליב זונטאָג איז ער געווען פאַרשלאָסן, בין איך אוועק אין שטאַב פון דער פוילישער מאַכט, וואו עס האָט זיך אויך געפונען די קאָמענדאַנטור, און האָב מיר געווענדט פערזענלעך צום מאַיאָר מיט דער בקשה, ער זאָל מיר אַרויסגעבן די ערלויבעניש. דער מאַיאָר האָט מיר גלייך געהייסן אַרויסגעבן די ערלויבעניש. בייטאָג איז צו מיר געקומען נאָך איינער אַ מינסקער בעטן אַן ערלויבעניש אויף אַרויסצופירן אויך 500 קאַלענדאַרן. אַז איך בין געקומען אין קאָמענדאַטור נאָך דער ערלויבעניש, איז שוין דאָרטן געווען אַ פּאַניק; די פּאָליאַקן האָבן זיך דאַן געקליבן צו פאַרלאָזן ווילנע. דער מאַיאָר האָט מיר אין גרויס אויפרעגונג געהייסן תיכף אַוועקגיין, ווייל איך קען האָבן אומאָנגענעמלעכקייטן. אין 3 שעה אַרום איז שוין קיינער פון די פּאָליאַקן אין קאָמענדאַטור ניט געווען. די ערלויבעניש, וועלכע איך האָב דאַן באַקומען, איז געווען די איינציקע, וואָס די פוילישע מאַכט (פון גענעראַל מאָקושעצקי) האָט אַרויסגעגעבן אויף ביכער. ליידער האָט איר דער מינסקער ניט געקאָנט אויסנוצן.

דעם 5־טן יאַנואַר 1919 זיינען קיין ווילנע אַריין די באָלשעוויקעס און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע תקופה אין דעם בוכהאַנדל.

ס׳האָבן גלייך אָנגעהויבן אָנצוקומען באָלשעוויסטישע אַגענטן אויפצוקויפן ביכער פאַר די שולן און ביבליאָטעקן, און אַלץ אין גרויסע סכומען. מ׳איז געקומען אויך פון די קלענערע שטעט, ווייל אין יעדער שטאָט און שטעטל האָבן די קאָמיסאַריאַטן אַרויסגעגעבן גרויסע סומעס אויף ביבליאָטעקן. ס׳איז דאַן געווען אַ מאָמענט, ווען מ׳האָט געקענט פאַרקויפן יידישע ליטעראַטור צו 1000 עקזעמפלאַרן פון בוך און לערנביכער אין די צענדליקער טויזנטער. ליידער איז אין ווילנע אויפן לאַגער קיין גרויסע זאַפּאַסן ניט געווען, און וואַרשע איז געווען אָפּגעשניטן. די באָלשעוויסטישע אַגענטן, וועלכע זיינען געקומען איינקויפן די ביכער, האָבן אפילו געצאָלט די געפאָדערטע מקחים, זיי האָבן אָבער געטענהט, אַז מען מאַכט ספּעקולאַציע מיט ביכער און אַז מען באַרייסט זיי. אין אמתן זיינען דאַמאָלסט די פרייזן געווען באַדייטנדיק קליין. אַ באַנד „מענדעלע" למשל, האָט געקאָסט 2 מאַרק מיט 50 פעניג; די באָלשעוויקעס האָבן אָבער געצאָלט מיט קערענקעס, האָט מען זיי גערעכנט 2 רובל מיט 50 קאָפּ.

ס׳האָבן זיך שוין דאַן געטראָגן קלאַנגען, אַז די באָלשעוויקעס האַלטן ביים נאַציאָנאַליזירן די בוכהאַנדלונגען. אין מאָסקווע

און אין גאַנץ רוסלאַנד (אויסער פעטערבורג) זיינען שוין דאַמאָלסט אַלע בוכהאַנדלונגען געוואָרן נאַציאָנאַליזירט. אָבער די היגע באָלשעוויסטישע פאַרשטייער האָבן דאָס אָפּגעלייקנט.

דעם 5־טן אַפּריל האָט מען פּלוצלונג פאַרחתמעט אַלע ווילנער בוכהאַנדלונגען. מ׳האָט געוועזט געזאָגט, אַז מ׳וועט די ביכער נאָר נעמען „אויף חשבון", און נאָכדעם וועט מען די בוכהאַנדלונגען עפענען. שפּעטער האָב איך זיך אָבער דערוואוסט, אַז די גרויסע בוכגעשעפטן, ווי סירקין, זאַוואַדסקי, שרעבערק, איצקאָוויטש און אַנדערע וועט מען נאַציאָנאַליזירן, און נאָר די קלענערע געשעפטן וועט מען נעמען „נאַ אוטשאָט" און מ׳וועט זיי צוריק עפענען.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען פאַר מיר אין די אויגן אָנגעהויבן אָפּצושרייבן מיין געשעפט. די באַשטעלונג, וואָס איך האָב באַקומען פאַר דער מינסקער בילדונגס־אָפּטיילונג, האָט מען נאָך אַ השתדלות פון פרוי פרומקין ערלויבט אַרויסצוגעבן. נאָכדעם איז געקומען אַ מיטגליד פון דער ווילנער בילדונגס־אָפּטיילונג און האָט מיך פון געשעפט איינגאַנצן באַזייטיקט, דראָענדיק מיר מיט אַרעסט, אויב איך וועל זיך ערלויבן אַריינצוקומען. אין דער זעלבער צייט האָט מען שוין אָנגעהויבן אויפנעמען דעם געשעפט ביי סירקינען, באַשטימענדיק איינעם פון זיינע אָנגעשטעלטע אַלס קאָמיסאַר. מיר האָבן שוין דאַן געוואוסט, אַז ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן די דערמאָנטע געשעפטן צו נאַציאָנאַליזירן.

מיר האָבן זיך דאַן געווענדט מיט אַ מעמאָראַנדום צום ראש פון דער רעגירונג, מ י צ ק ע וו י ט ש ־ ק אַ פּ ס ו ק אַ ס און אויך צו זיין סעקרעטאַר פּ אָ ז ש ע ל אָ, דערקלערנדיק, אַז ס׳האָט דאָך קיין צוועק ניט צו נאַציאָנאַליזירן אַ בראַנזשע, ווי בוכהאַנדלונגען, וואָס אין זיי אַלע צוזאַמען אויף אַלע שפּראַכן וועט מען קוים געפינען ביכער פאַר 100 טויזנט רובל (ה׳אָרים ניט אַלע ביכער קען דאָך פאַר זיי נוצן, און אין אַנדערע געשעפטן זיינען דאָך די ביכער 80 פּראָצענט רעליגיעזע); איז דאָך גלייכער צו נעמען נאָר די נייטיקע ביכער און ניט אָפּצונעמען קיין באַשעפטיקונג פון אייניקע הונדערט פערזאָן. פּאָזשעלאָ האָט געענטפערט, אַז אייגנטלעך האָט ער אויך דיזעלביקע מיינונג, און אויף דער אַלגעמיינער זיצונג. האָט ער טאַקע פּראָטעסטירט. נאָר דער בילדונגס־קאָמיסאַר ל ע ש ט ש י נ ס ק י האָט ניט נאָכגעלאָזן, און באַשטאַנען דווקא אויף דעם, אַז מ׳מוז די בוכהאַנדלונגען נאַציאָנאַליזירן. איך האָב זיך דאַן געווענדט פערזענלעך צום געהילף־קאָמיסאַר פאַר בילדונג ה׳ ב י ר ז ש י ש ק אַ מיט דער בקשה, מ׳זאָל מיר צום ווייניקסטן אַרויסגעבן די רעליגיעזע ספרים און די העברעאישע לערנביכער מיט די העברעאישע ספרים בכלל, וועלכע די באָלשעוויקעס דאַרפן ניט האָבן, און וועלן עס קיינמאָל ניט באַנוצן. ער האָט מיר געענטפערט, אַז ער פערזענלעך וואָלט גאָרניט געהאַט קעגן דעם, אָבער אַזוי ווי ער איז ניט קאָמפּעטענט אין דער יידישער ליטעראַטור מוז די זאַך איבערגעגעבן ווערן אין דעם רשות פון די יידישע קאָמיסאַרן, און זיי זאָגן, אַז מען זאָל נאַציאָנאַליזירן אַלץ, אפילו דאָס, וואָס זיי דאַרפן ניט. דאָך האָט ער מיר געזאָגט, אַז שפּעטער צו זאָל איך זיך ווידער משתדל זיין, וועט אפשר די רעגירונג אַרויסגעבן אַ באַזונדערן דעקרעט, אַז מ׳זאָל מיר אָפּגעבן די ביכער.

דעם 18־טן יאַנואַר האָבן מיר זיך נאָכאַמאָל געווענדט צו פּאָזשעלאָן מיט דער בקשה, אַז מ׳זאָל אָפּהאַלטן דעם דעקרעט וועגן דער נאַציאָנאַליזירונג פון די בוכהאַנדלונגען. דערביי האָבן מיר אים אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז אין אַזאַ צייט, ווען עס טראָגן זיך אַרום קלאַנגען, אַז די פוילישע אַרמיי גייט אויף ווילנע און געפינט זיך שוין 15 ווייאָרסט פון שטאָט, איז דאָך געוויס קיין צייט ניט צו גיין רואינירן געשעפטן. דערויף האָט ער אונז געענטפערט, אַז דער דעקרעט דרוקט זיך שוין, און ער קען גאָר

ניט העלפן, און די קלאַנגען האָבן קיין ממשות ניט. שבת דעם 19-טן איז דער דעקרעט אָפּגעדרוקט געוואָרן, און אין 2 שעה אַרום זיינען די פּאָליאַקן אַריין קיין ווילנע. אינטערעסאַנט איז, אַז סירקינס געשעפט איז שוין איינגאַנצן געווען פאַרפּאַקט אין קאַסטנס, און דעם זעלביקן שבת האָט מען זיי געזאָלט אַרויסשיקן קיין מאָסקווע.

בשעת די פּוילישע אַרמיי איז אַריין אין ווילנע, זיינען נאָך אַלע בוכהאַנדלונגען געווען פאַרחתמעט און די שליסלען האָבן זיך געפונען ביי די באָלשעוויסטישע קאָמיסאַרן. ס'איז אויסגעקומען אויפצורייסן די שלעסער פון די געשעפטן. איך האָב די דאָזיקע אַרבעט האַלב פאַרשפּאָרט, ווייל עטלעכע לעגיאָנערן, וועלכע האָבן צעראַבירט אייניקע געשעפטן אין הויף, האָבן זיך גענומען אויך צו מיין געשעפט (ניט וויסנדיק, אַז דאָס איז אַ בוכהאַנדלונג) און האָבן צעבראָכן די אייבערשטע שלעסער, און אַזוי ווי די דרויסנדיקע טיר האָט זיך זיי ניט איינגעגעבן אויפצוברעכן, האָבן זיי צעבראָכן אַ פענסטער און דורך אים אַריין איינעווייניק און צוגענומען פון דאָרטן שטוב-זאַכן מיינע אייגענע און פרעמדע, אויך אייניקע טליתים. אַז איך בין אַריין אין געשעפט, האָב איך דאָרטן געפונען אַ שרעקלעכן חורבן. איך קען ניט וויסן, צי דעם חורבן האָבן אָנגעמאַכט די לעגיאָנערן, אָדער די באָלשעוויקעס. נאָר ס'האָט געדויערט ביי מיר אַ לענגערע צייט, ביז איך האָב געקענט געפינען וואו עס ליגט אַ בוך.

מיטן פאַרנעמען ווילנע דורך די פּאָליאַקן האָבן מיר זיך ווידער פאַרבונדן מיט וואַרשע. אין יוני בין איך שוין געווען אין וואַרשע. אין וואַרשע האָט דער בוכגעשעפט אויסגעוויזן אַ ביסל אַנדערש ווי אין ווילנע. דאָרטן האָבן זיי שוין געהאַט אַ פאַרבינדונג מיט גאַנץ פּוילן, מיט עסטרייך, מיט אויסלאַנד. אין וואַרשע האָט מען געדרוקט און געלייזט, און דער מסחר האָט דאָרטן אָנגעהויבן אויפצובליען. די פּרייזן זיינען געשטיגן, אָבער ניט צו הויך.

אין ווילנע איז אָבער דער מסחר אינגאַנצן אָפּגעשטעלט געוואָרן, מ'איז געווען אַרומגעצאַמט פון אַלע זייטן, און ס'איז ני געווען פון וואַנען צו לייזן. פון איין זייט די באָלשעוויקעס, פון דער אַנדער זייט די ליטווינער. פאַר ווילנע איז געבליבן אָפּן נאָר פּוילן. די דרוקער פון רומל-ספרים האָבן אָנגעהויבן צו באַקומען באַשטעלונגען פון פּוילן ערשט אין אויגוסט, ווייל ביז דאַן איז געווען אוממעגלעך צו שיקן. די מקחים פון ווילנער רומל זיינען דאַן געווען 12—10 מאַרק פאַר אַ רובל. מיטן אָנהייבן לייזן, מיט דעם שטייגן פון די פּרייזן אויף פּאַפּיר און אַרבעט, האָבן נאַטירלעך אָנגעהויבן צו שטייגן אויך די מקחים פון די ספרים. עס איז געקומען אַזוי ווייט, אַז אין יוני האָט מען שוין באַרעכנט 100 מאַרק פאַר אַ רובל.

אין די ערשטע חדשים 1920 האָט זיך דער גאַנצער בוכהאַנדל פאַרגרעסערט. פּוילן און גאַליציע, וועלכע זיינען געווען אויסגעהונגערט אין ווילנער רומל-ספרים, האָבן אָנגעהויבן צו פאָדערן סחורה אין גרעסערע סכומען. אויך האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאַרבינדונג מיט אויסלאַנד. ס'איז מעגלעך געוואָרן צו שיקן דורך פּאָסט קרייצבענדער קיין אַמעריקע, ארץ-ישראל און ענגלאַנד און מ'האָט אָנגעהויבן ביסלעכווייז צו לייזן.

ווען די פאָדערונג אויף ביכער איז געוואָרן גרעסער, האָבן אויך די ווילנער פאַרלאַגן באַנייט זייער טעטיקייט און האָבן אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן נייע ביכער. מיר האָבן געהאַט באַשטעלונגען אויך פון קאָוונע, און האָבן געמיינט, אַז דאָס נאָרמאַלע לעבן האָט זיך שוין איינגעשטעלט. ערשט עס זיינען אָנגעקומען די באָלשעוויקעס. בשעת דעם אָפּטרעטן פון די פּאָליאַקן פון ווילנע איז אויפן באַן צעראַבירט געוואָרן מיינער אַ טראַנספּאָרט-סחורה אין דעם ווערט פון 50 טויזנט מאַרק.

נאָכדעם ווי די באָלשעוויקעס האָבן פאַרנומען ווילנע צום צווייטן מאָל אין יולי 1920, זיינען מיר ווידער אָפּגעריסן געוואָרן

פון וואַרשע און האָבן זיך געמוזט שפּייזן מיט דער ביסל ליטעראַטור, וואָס מיר האָבן געהאַט אויפן לאַגער. ס'האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן פון רוסלאַנד בעלנים אויף ביכער; ס'איז אָבער ניט געווען וואָס צו געבן. דאַן איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג פון דער באָלשעוויסטישער מאַכט צו פאַרחתמענען אַלע בוכגעשעפטן: יידישע, רוסישע און פּוילישע. ניט פאַרחתמעט זיינען נאָר געבליבן די קראָמען פון רומל-ספרים. מ'האָט זיך גערעכנט, אַז אַלע יידישע לערנביכער, ליטעראַטור א. אַ. וו. וועלן די באָלשעוויקעס צונעמען און די רומל-ספרים וועלן זיי איבערלאָזן. ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער צוריקמאַרש פון די באָלשעוויקעס, זיינען נאָך די בוכגעשעפטן אַלץ געווען פאַרחתמעט. עס זיינען אָנגעקומען פאָרשטייער פון די סאָוועטישע מאָסקווער ביכער-לאַגערס אַרויסצוראַמען אַלץ, וואָס זיי וועלן נאָר געפינען אין ווילנע. אָנגעהויבן האָבן זיי פון די רוסישע בוכהאַנדלונגען (דאָס מאָל האָבן זיי געצאָלט געלט, — סאָוועטישע נאַטירלעך — 50 סאָוועטישע רובל פאַר אַ בוך, וואָס האָט געקאָסט אין פרידנס-צייט אַ רובל), און נאָכהער האָבן זיי גערעכנט נעמען אויך ספרים אין אַנדערע שפּראַכן. אינמיטן אָבער, ווען זיי האָבן געהאַט אויסזיכטן אויף פאַרנעמען וואַרשע, האָבן זיי די יידישע ביכער אין ווילנע ניט גענומען, רעכענענדיק, אַז דאָרטן וועלן זיי געפינען גרעסערע לאַגערן. אַזוי-אַרום זיינען די די ווילנער יידישע בוכהאַנדלונגען, און אויך אַ טייל רוסישע, געבליבן גאַנץ, ניט רעכענענדיק אַווינע ביכער, וועלכע מ'האָט זיי געלאָזט נעמען מיטן גוטן ווילן.

נאָכדעם ווי די באָלשעוויקעס האָבן אָפּגעגעבן ווילנע די ליטווינער (25-טן אויגוסט), האָט זיך אָנגעהויבן אַ רעגלמעסיקע פאַרבינדונג מיט ליטע, און עס האָט זיך געעפנט אַ גרינגערע קאָמוניקאַציע מיט אויסלאַנד דורך ליטע. ליטע האָט אָנגעהויבן צו פאָדערן ליטעראַטור און לערנביכער פאַר זיך און אויך פאַר לעטלאַנד און די איבעריקע ניי-געשאַפענע מלוכות, מיט וועלכע ליטע האָט געהאַט אַ פאַרבינדונג. אויך קיין רוסלאַנד האָט מען פון ליטע געשיקט סחורה.

מיטן פאַרנעמען ווילנע דורך די פּאָליאַקן צום 3-טן מאָל (9 אָקטאָבער 1920), איז ווילנע ווידער אָפּגעשניטן געוואָרן פון ליטע; דערפאַר איז זי אָבער פאַראייניקט געוואָרן צוריק מיט פּוילן. דורך דעם האָט דער מסחר געקראָגן אַ גרעסערן אָפּזאַץ. גאַליציע און פּוילן האָבן אָנגעהויבן צו פאָדערן רומל-ספרים אין גרויסע סכומים. די פּרייזן זיינען אין משך פון 6 חדשים געשטיגן פון 100 מאַרק ביז 350 מאַרק פאַר אַ רובל (אַ קורצע צייט געוויסע אַרטיקלען ביז 600 מאַרק). די פאַרלאַגן האָבן זיך אויך באַנייט. אַזוי האָט קלעצקינס ווילנער פאַרלאַג אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן נייע און איבערדרוקן אַלטע ביכער, אויך מיין פאַרלאַג א. א. וו. יידישע ליטעראַטור האָט אין דער צייט פון די 6 חדשים געשטיגן אויף 300 פּראָצ. אַזוי, למשל, האָט מען אין יולי 1920 גערעכנט דורכשניטלעך אַ בויגן 5 מאַרק ברוטאָ, און אין מאַי 1921 האָט שוין געהאַלטן ביי 25—20 מאַרק אַ בויגן ברוטאָ. די סיבה דערפון איז די ירידה פון דער פּוילישער וואַלוטע און די שטייגערונג פון דרוק, אַרבעט און פּאַפּיר. אַזוי, למשל, האָט אין יולי 1920 געקאָסט זאַץ פון פאָרמאַט 10×6 700 פּוילישע מאַרק, און צום 1-טן יוני 1921 האָט דערזעלביקער זאַץ געקאָסט 10—9 טויזנט מאַרק אַ בויגן. אַלע אָפּגעדרוקטע אַרבעטן זיינען געשטיגן 15—10 מאָל אַזוי פיל אינם משך פון יאָר. און עס איז אינטערעסאַנט, אַז וואָס מער עס שטייגן די פּרייזן, זיינען די ווילנער זעצער אַלץ מער פאַרנומען מיט אַרבעט, און מ'שרעקט זיך ניט אָפּ פאַר די גרויסע מקחים.

אויך די רומל-דרוקער הייבן אָן ביסלעכווייז צו באַנייען זייער אַרבעט און הייבן אָן איבערצודרוקן זייערע אַלטע אויסגאַבן, וועלכע זיינען פאַר דער צייט אויספאַרקויפט געוואָרן.

א. י. גאָלדשמידט.

די יידישע פּרעסע אין ווילנע צייט דער מלחמה.

I. אין ערשטן יאָר פון דער מלחמה.

דער ערשטער שאָס פונם 19 יולי (1 אווגוסט) 1914 האָט תיכף געטראָפן די יידישע קולטור, די גאַנצע יידישע קולטור, הן די מאַטעריעלע הן די גייסטיקע, אין אַלע לענדער פון די קריגערישע צדדים. אָבער באַזונדערס בולט און שאַרף האָט מען שוין פון די ערשטע טעג פון דער וועלט-מלחמה געקענט זען דעם אָנהייב פונם יידישן קולטורעלן חורבן אין דער אייביק ליידנדיקער ליטע, וואָס איר איז באַשערט געווען צו ווערן איינער פון די הויפּט-פּונקטן, וואו עס דאַרף אָנטשיידט ווערן דער ווי-טערדיקער גאַנג פון דער וועלט-געשיכטע, און ווילנע, די הויפּט-שטאָט פון ליטע, איז אויך געווען דער הויפּט-צענטער, וואו דער דאָזיקער חורבן האָט זיך אַרויסגעוויזן אין זיין גאַנצער שוידער-לעכקייט.

ווילנע איז אַלע מאָל געווען איינער פון די וויכטיקסטע צענטערס פון דער יידישער קולטור (ברייט גענומען) און באַ-זונדערס אין די לעצטע פּאָר צענדליק יאָר פאַר דער מלחמה. איינזאַמע שוועלבעלעך פון אויפלעבונג האָבן זיך דאָ צונויפגעקליבן אין איין קליינעם, נאָך זייער ווייניק באַשיצטן נעסט פון נאַציאָ-נאַלער קולטור און גרופּירט זיך אַרום איין אידעאַל פון אַ ליכטיק-פרייען, שיינעם פרילינג. די לופט האָט גענומען וואָס פון מאָל מער פול ווערן מיט התחלות פון נייע מונטערע פויגל-געזאַנגען — און פלוצלונג... איז דער גאַנצער הימל באַדעקט געוואָרן מיט אַ געדיכט-שוואַרצער שטיקנדיקער כמאַרע און די גאַנצע וועלט איז צעטרייסלט געוואָרן פון דעם אומגעריכטן, נאָך קיינמאָל ניט געהערטן, אויסערגעוויינלעך מעכטיקן דונער-געקנאַל, און איז אַרויס פון אירע גרונדפעסטן. איבערגעריסן איז געוואָרן דער פויגל-געזאַנג און פאַרוויסט זיינען געוואָרן די נעסטן. ווי אַ וויל-דער שטורעמווינט פון אַלע עקן וועלט געקומען, האָט זיך אין לעבן פון פעלקער, קיבוצים און יחידים פלוצלונג אַריינגעריסן די וועלט-געשיכטע און געבראַכט אַ תוהו ובוהו...

— ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט דאָס לעבן! — האָט מען אומע-טום געהערט.

אַ יאוש האָט אַרומגענומען די הערצער פון די מענטשן ס'איז ניט איינגעגאַנגען קיין שוך און קלייד, ס'איז עסן — טרינקען ניט איינגעגאַנגען, אויף אַ בוך האָט מען אפילו אַ קוק טאָן ניט געוואָלט. ס'האָט צו קיין שום זאַך אין לעבן קיין אינטערעס ניט געפילט. אין דער לופטן איז איין פראַגע בלויז געשטאַנען: „וואָס וועט זיין? וואָס וועט זיין?" — — —

„ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט דאָס לעבן!"

און ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט אַלץ, וואָס האָט דערמאָנט אָן לעבן, אָן נאָרמאַלן לעבן. ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט די גאַנצע נאָר-מאַלע געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע טעטיקייט — — —

ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט די „יודישע וועלט", ס'זיינען אָפּגע-האַקט געוואָרן די „גרינינקע ביימעלעך"... ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט די פרוכטבאַרע טעטיקייט פון „ווילנער פאַרלאַג" און אַלע סימ-פּאַטישע התחלות האָבן זיך איבערגעהאַקט אין שורש...

קיין וועכנטלעכע און קיין טעגלעכע יידישע פּרעסע אַלס אַזעלכע האָט צו יענער צייט אין ווילנע כמעט ווי ניט עקסיסטירט.

דער פּראָפעסיאָנעלער אָרגאַן פון די שניידער-אַרבעטער „דער שניידער" האָט זיך אָפּגעשטעלט מיט אַ געוויסער צייט נאָך פאַר דער מלחמה.

ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט דער פאַך-אָרגאַן פון די האָלץ-סוחרים „דער האָלץ-הענדלער".

פון א. קירזשניצעס פּערטליאָריקן „ביבליאָטעקאַר" איז אַ-ויס בלויז דאָס ערשטע בוך.

„דער שטערן" (טעגלעכע צייטונג) פון יעקב הייל-פּערין, וואָס איז מיט גרויסע הפסקות געגאַנגען קרוב אָנדער-האַלבן יאָר (פון 15 פעברואַר 1913 אָן), האָט געניכוועט (מחמת פינאַנסיעלער און זשורנאַליסטישער בלוטאָרימקייט) — — —

דער העברעאישער „הזמן" פון פּייוול מאַרגאָלין האָט זיך אויך אָפּגעשטעלט.

איז, הייסט עס, אין ווילנע קיין יידישע פּרעסע ניט געווען.

די צייט איז אָבער געווען אַן אויסערגעוויינלעכע. יעדער טאָג, יעדע שעה, יעדע מינוט אפילו (אָן אַ גוזמא) האָט געבראַכט די אומגעריכטסטע איבערראַשונגען, וואָס האָבן ביזן גרונד אויס-געטרייסלט דעם גוף און די נשמה. און די מענטשן האָבן געלעבט מיטן טאָג, מיט דער שעה, מיט דער מינוט. די פאָרשטעלונג וועגן דער צוקונפט איז ווי אינגאַנצן פאַרשוואונדן. די פאַנטאַזיע האָט קוים דערגרייכט דעם משך פון אַ חודש אָדער מאַקסימום צוויי, ווען „עס מוז און וועט זיך געוויס אָפּשטעלן די מלחמה". דער עולם האָט זיך מיט אַ נאָך ניט געזעענער להוטקייט געוואָרפן אויף די אומגעלומפּערטע „נייסן" און די יידישע ווילנע האָט נאָך קיינמאָל פריער ניט געפילט אַזאַ באַדערפעניש אין אַן אייגענער יידישער צייטונג, ווי דעמאָלט, נאָכן אויסבראָך פון דער וועלט-מלחמה. אַ יידישע צייטונג, אַרויסגעגעבן אין ווילנע, האָט פריער קיינמאָל קיין מזל ניט געהאַט, האָט זיך קיינמאָל דאָ ניט געקענט לאַנג האַלטן; די וואַרשעווער און פּעטערבורגער צייטונגען האָבן זי אַלע מאָל געשטיקט און דערשטיקט. איצט אָבער האָבן יענע צייטונגען שוין דעם ווילנער יידישן עולם ניט געקענט מער אינגאַנצן באַפרידיקן; אינם מאָמענט פון זייער אָנקומען אַהער זיינען זיי שוין פאַר אים „צו אַלט" געווען: ער האָט געזוכט די „לעצטע טעלעגראַמעס", די „נאָכהאַלבענאַכטיקע" דעפּעשן...

צו באַפרידיקן די דאָזיקע באַדערפענישן איז אַרויסגע-טראָטן — ווידער דער דערמאָנטער יעקב הייל פּערין מיט זיין „שטערן". ער האָט געמאַכט שותפות מיטן דרוקער ה' ב. ציונסאָן, גענומען אַ „מענטשן" אָן איבערזעצער פאַר שה"ש פה"ש, אַליין אויך „מיטגעאַרבעט", באַצאָלט פאַר דעפּעשן, גאָר ניט ווי זיין מנהג איז ביז דעמאָלט געווען איבערצוזעצן פאַרן „שטערן" טעלעגראַמעס פון די ווילנער רוסישע צייטונגען, — און זיין צייטונג איז געווען פאַרטיק. דאָס בלעטל איז אָבער געווען אין אַלע פּרטים אַ פּוסטס, אַ נישטיקס און האָט קיינעם ניט באַפרידיקט. באַלד האָט י. הייל פּערין באַקומען אַ קאָנקורענט — אין דער פּער-זאָן פון דעם דערמאָנטן אַרויסגעבער פונם „הזמן" פּייוול מאַרגאָלין, — און זיין בלעטל האָט זיך געהאַלטן אַ וואָסער

חודש אָדער פינף וואָכן און האָט זיך צום סוף פאַרמאַכט—שוין אויף אלעמאָל — — —

פ. מאַרגאָלין האָט צוגעצויגן כמעט אַלע שטענדיקע צייטונגס־מיטאַרבעטער אין ווילנע, האָט געעפנט צוריק דעם „הזמן" און געגרינדעט אַ נייע יידישע טעגלעכע צייטונג:

„דער פריינד".

דער ערשטער נומער איז אַרויס פרייטאָג דעם 15 אָב תרע"ד—25 יולי 1914. אַלס רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער איז געווען אונטערגעשריבן: ח. מ. (חנה־מלכה) מאַרגאָלין, דעם אַרויסגעבערס פרוי. אַ זעצעריי האָט מאַרגאָלין געהאַט אַן אייגענע, נאָר געדרוקט האָט ער זיינע צייטונגען אין דער פוילישער דרוקעריי „פּראָמיען" (ווילנע, איגנאַט. פערעאול., 5).

דער אַבאָנעמענטס־פרייז איז געווען: אַ יאָר 7 רובל; אַ האַלב יאָר 3,50 ר'; אַ פערטל יאָר 1,75 ר'; אַ חודש 58 קאָפּ. פרייז אין איינצל־פאַרקויף אין ווילנע—2 קאָפּ. דערצו איז געווען אַ באַמערקונג פון קאָנטאָר: „מחמת די איצטיקע באַדינגונגען אויף די אייזנבאַנען, מוזן מיר שיקן דעם „פריינד" צום איינצל־פאַרקויף אין פּראָווינץ דורך פּאָסט, וואָס איז פאַרבונדן מיט פיל גרעסערע הוצאות. צוליב דעם זיינען מיר געצוואונגען צייטווייליק צו רעכענען דעם איינצל־פרייז פון „פריינד" אין פּראָווינץ 3 קאָפּ". אַנאָנסן־פרייז פאַר אַ נאָנפּאַרעל־שורה: נאָכן טעקסט 45 קאָפּ.; פאַרן טעקסט 90 קאָפּ.; אין טעקסט 1,25 ר'.

אינעווייניקסטער רעדאַקטאָר איז געווען משה שאַליט; כראָניקעס פלעגט ברענגען אויך ברוך־משה בראַז. שטענדיקע מיטאַרבעטער: א. י. גאָלדשמידט, פ. היילפּערין, יודיצקי (אַ. יוד), בן־ציון כץ, ליפּמאַן־לעווין, ש. ל. ציטראָן; ניט שטענדיקע: א. י. גראָדזענסקי, י. ח. ראָזנבוים אַ. אַ.

קיין פּאָליטישע ריכטונג האָט די צייטונג ניט געהאַט און ניט געקענט האָבן, מחמת דער באַזונדערס ברוטאַלער פּאָליציייאישער און מיליטערישער צענזור, וואָס פלעגט אָפט אין דער סאַמע אומשולדיקסטער כראָניק אפילו איינזען אַ פאַרדעכטיקן סוד. לייט־אַרטיקלען זיינען דורך דער צענזור לחלוטין ניט דורכגעלאָזן געוואָרן: אונטער דער ממשלה פון גענעראַל רעננקאַמף און פירשט טומאַנאָוו האָט קיינער, בפרט די יידישע פּרעסע, ניט געטאָרט האָבן און אַרויסזאָגן וועגן קיין זאַך קיין אייגענע מיינונג. מ'האָט ניט געטאָרט שרייבן זעלבשטענדיק ניט וועגן נאַציאָנאַלע און ניט וועגן אינטערנאַציאָנאַלע פראַגן, ניט וועגן עקאָנאָמישע און ניט וועגן פּאָליטישע ענינים, ניט וועגן מלחמה און ניט וועגן שלום. מ'האָט געמעגט דרוקן נאָר אָפיציעלע טעלעגראַמעס, און דאָס אויך ניט אַלע און דאָס אויך ערשט נאָך דער דערמאָנטער טאָפּלטער פּאָליצייאיש־מיליטערישער צענזור; מ'האָט געמעגט איבערדרוקן פון רוסישע צייטונגען נאָר דאָס, וואָס איז געווען געשריבן אין קאַזיאָנע־פּאַטריאָטישן גייסט, און אפילו אַזוינע אַרטיקלען זיינען ניט אַלע מאָל ערלויבט געוואָרן איבערצודרוקן. פון יעדן נומער פלעגן דורך דער צענזור אַרויסגעוואָרפן ווערן כראָניקעס, טעלעגראַמעס און גאַנצע אַרטיקלען. די צייטונג פלעגט אַרויסגיין מיט בלויזן אָדער פלעגט פאַרפילט ווערן מיט אַנדערע אויסגעזוכטע „כשרע" מאַטעריאַלן. מ'האָט קיינמאָל ניט געקענט זיכער אויסרעכענען, וואָס איז „כשר" און וואָס איז „טריף". און דאָך האָט מען זיך ביסלעכווייז צוגעוווינט און די צייטונג האָט זיך גוט איינגעאָרדנט. זי איז געוואָרן אין רעדאַקציאָנעלן זין אַ גאַנץ גוט אויסגעשטעלט אינפאָרמאַטיוו און אומפּאַרטייאיש בלאַט. די שפּראַך איז שטרענג סטיליזירט און געשליפן געוואָרן; די אָרטאָגראַפיע איז געווען די אַלטע, פון פּעטערבורג־וואַרשעווער „פריינד", אָבער פון געוויסע ווערטער (ליד, ליבע א. אַ.) איז אַרויסגעוואָרפן געוואָרן דער שטומער ע'.

די שטענדיקע אָפּטיילונגען פון דער צייטונג: די מלחמה (טעלעגראַפיש), אַרום דער מלחמה (פון צייטונגען), יידישע נייעס, אין פּאַלעסטינע, פאַרשיידענע נייעס, ווילנע, פעליעטאָן, אַלערליי (מלחמה־אַנעקדאָטן), נאַכט־דעפּעשן, פון צייט צו צייט אויך ביבליאָגראַפיע (אַלעמאָל פון מ. שאַליט). אין פעליעטאָן זיינען געווען פאַר דער גאַנצער צייט פונם קיום פון דער צייטונג סך הכל דריי אָדער פיר אָריגינעלע אַרטיקלען (רייזע־נאָטיצן פון בערלין קיין פּעטערבורג—פון בן־ציון כץ, די יידן אין לעמבערג—פון ש. ל. ציטראָן, די קינדערהיים אין ווילנע—פון י. ח. ראָזנבוים); ווייטער זיינען דורכאויס געווען איבערזעצונגען פון פּובליציסטישע אָדער האַלב־בעלעטריסטישע אַרטיקלען אויף מלחמה־טעמעס. באַזונדערס אינטערעסאַנט זיינען געווען די אַרטיקלען פון בערנאַרד שאָו (נבואה וועגן דער „לעצטער מלחמה"), אועלס, טאַן („שמחה פורמאַן", „שלייכער דער שפּיזער"), ש. אַנ—סקי („אין יידישן לאַזאַרעט", פון „דיען") און עמיל ווערהאַרן. ס'זיינען אויך געווען אַרטיקלען וויכטיקע פאַר דער געשיכטע („די עקאָנאָמישע לאַגע פון תחום"—ח. לוריא, „היימלאָזע"), בריוו פון דער פּראָווינץ, וועגן „די ליטווישע יידן", „אַ ווידוי" פון אַ געשמדטן סטודענט, וועגן דעם סקולפּטאָר יצחק איטקינד, אַ בריוו פון שמעון דובנאָוו צו מענדעלע מוכר־ספרים און אַרטיקלען וועגן פּרצן.

מודעות האָט די צייטונג געהאַט ווייניק, מחמת דעם עקאָנאָמישן חורבן, אָבער דאָך האָט זי זיך אויסגעהאַלטן, איז געגאַנגען גוט. די מיטאַרבעטער, די זעצער און די אָנגעשטעלטע האָבן באַקומען אַ הונגער־שכירות, האָבן לאַנג געליטן און געשוויגן, אָבער צום סוף האָט ביי זיי אַלעמען געפּלאַצט די געדולד און זיי האָבן פה־אחד דערלאַנגט דעם אַרויסגעבער גאַנץ מעסיקע פאָדערונגען. דער ענטפער איז געווען—די אָפּשטעלונג פון „הזמן" און פון „פריינד".

דער „פריינד" איז געגאַנגען פון 15 אָב תרע"ד ביזן 21 ניסן תרע"ה (25 יולי 1914—31 מערץ 1915). אַרויסגעגאַנגען זיינען סך הכל 194 נומערן.

דאָן האָבן די ברידער נחום און לייבוש באַביצקי אָרגאַניזירט אַ מין קאָאָפּעראַטיוו צייטונג־פאַרלאַג, און פרייטאָג דעם 22 סיוון תרע"ה (22 מאַי 1915) איז אַרויס דער ערשטער נומער פון דער טעגלעכער אומפּאַרטייאישער צייטונג

„דאָס פאָלק".

אונטערגעשריבן: רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער ל. באַביצקי; דרוקעריי פון פ. גאַרבער, ווילנע, זאַוואַלנע—Разрѣшено Военной цензурой.

אַבאָנעמענטס־פרייז: אַ יאָר 5 רובל, אַ האַלב יאָר—2,50 ר., אַ פערטל יאָר 1,50 ר. אין איינצל־פאַרקויף 2 קאָפּ.

אינעווייניקסטע רעדאַקטאָרן האָבן זיך מחמת סכסוכים אַ פאָר מאָל געביטן. שטענדיקע מיטאַרבעטער זיינען געווען: א. י. גראָדזענסקי, פאָלק האַלפּערין, ליפּמאַן־לעווין, ש. ל. ציטראָן, ד. קאַפּלאַנאָוויטש, מ. שאַליט. כראָניקעס פלעגן ברענגען ב. מ. בראַז. און משה לונעווסקי.

„דאָס פאָלק" האָט זיך אויסגעשטעלט אַנדערש ווי „דער פריינד". דאָרטן זיינען אָריגינעלע אַרטיקלען געווען אַ זעלטנהייט (מחמת די צענזור־באַדינגונגען און אויך מחמת דער אַרויסגעבער אַליין האָט עס צוליב עקאָנאָמיע ניט געוואָלט); דאָ זיינען אָריגינעלע אַרטיקלען געווען איינער פון די יסודות פונם בלאַט, וואָס איז אַגב אַרויסגעגאַנגען אין עטוואָס אַ גרעסערן פאָרמאַט ווי יענער. די שטענדיקע אָפּטיילונגען זיינען געווען:

טעלעגראַמען, די פּאָליטישע וועלט, אַרום דער מלחמה, פון דער פּרעסע, פאַרשיידענע נייס, יידישע נייס, אין ווילנע, נאַכט-טעלעגראַמען, טאָגפּראַגן, פעליעטאָן און קליינער פעליעטאָן. אין די „טאָגכראָגן" פלעגט יעדן טאָג אַן אַנדערער פון די מיטאַרבעטער דאַרפן געבן אַן אַרטיקעלע. געשריבן האָבן: האַלפּערין (ה.), ל. לעווין (ל.), ציטראָן (צ.), און שאַליט (ש—ט). אין פעליעטאָן האָבן געשריבן אַלע מיטאַרבעטער, אין קליינעם פעליעטאָן קאַפּלאַנאָוויטש (דן) און גראָדזענסקי (בלייפעדער).

די צייט איז געווען אַ בייזע און אַ פינסטערע: ווילדסטע בילבולים, גירושים, פּאָגראָמען, פולשטענדיקער חורבן, ס׳האָט געברענט אין הארצן אַ פאַרלאַנג כאָטש וויפיל ניט איז און ווי עס איז צו רעאַגירן אויף די טאָג-טעגלעכע פורעניותן, וואָס האָבן זיך אָן אַ שיעור געשאָטן אויף די יידישע קעפּ. אָבער דער רויטער בלייפעדער פונם צענזאָר האָט געאַרבעט מיט דער קאַלטקייט פון אַ תליון, און פון יעדן נומער פלעגן אַרויסגעוואָרפן ווערן אַ פערטל, אַ דריטל און ניט זעלטן אַפילו אַ העלפט און דריי פערטל פונם אויסגעזוכטן אָריגינעלן און יידיש-אינפאָרמאַציע מאַטעריאַל. די צייטונג פלעגט אַרויס מיט גרויסע, נאָך ניט געזעענע בל׳ זן. אַזוי אַרום זיינען פאַרלאָרן געגאַנגען מאַסן מאַטעריאַלן, אומגעהייער וויכטיקע פאַר דער געשיכטע פון יענער צייט.

ס׳זיינען ווערט דערמאָנט צו ווערן די גרעסערע אַרטיקלען: פון ש. ל. ציטראָן: „ד״ר יהודה ליב קאַנטאָר" און „געדאַנקען"; פון מ. שאַליט (מ. זלמנסאָן): „די יידישע ווירקלעכקייט" (וועגן די היימלאָזע,—שטאַרק געליטן פון דער צענזור) און „צום אָנדענקען פון י. ל. פּרץ"; פון א. י. גראָדזענסקי: „יידישע אַרבעטסלאָזע אין ווילנע" און „אונזערע באַראָנען"; פון —ק: „ליוואָסטאַנסקי" און „ווילנע—מינסק"; אויך די אַרטיקלען: „ריגע פאַר די היימלאָזע" און „זאַוואָן-יידן".

מודעות זיינען געווען ווייניק, אָבער די צייטונג האָט זיך אויסגעהאַלטן.

אין דער ערשטער העלפט יולי 1915 איז לויט אַ באַפעל פון ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש אָפּגעשטעלט געוואָרן די גאַנצע העברעאיש-יידישע פרעסע. דאַן איז צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע אָרגאַנען פון יידישן געדרוקטן וואָרט אין וואַרשע, אָדעס, ביאַליסטאָק און ווילנע פאַרמאַכט געוואָרן אויך „דאָס פאָלק", נאָכדעם ווי ס׳זיינען אַרויס פון אים עטלעכע און פערציק נומערן.

אין סוף יוני האָט משה קאַרפּינאָוויטש בשותפות מיט שמואל גריינימאַן אָנגעהויבן אַרויסגעבן אַ קאָפּיקענעם

„ווילנער טאָגעבלאַט",

וואו זיי ביידע זיינען געווען די מיטאַרבעטער. די דאָזיקע צייטונג איז אויך פאַרמאַכט געוואָרן צוזאַמען מיטן „פאָלק", דאַכט זיך, אויפן 18 נומער.

די ברוטאַלע גזרה האָט געטראָפן אויך די ניט-טעגלעכע יידישע פרעסע אין ווילנע—דעם מאָנאַטלעכן זשורנאַל „די יודישע וועלט" דעם צווייוועכנטלעכן קינדער-זשורנאַל „גרינינקע ביימעלאַך" און „די וואָך".

„די יודישע וועלט"

איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1912 אין פעטערבורג און איז אַרויס דאָרט אונטער דער נאָענטסטער מיטאַרבעט פון ש. גינצבורג, ש. דובנאָוו, י. עפרען און י. צינבערג. אַרום דער „יודישער וועלט" האָבן זיך גרופּירט כמעט אַלע בעסטע פאָרשטייער פון אונזער ליטעראַטור און געזעלשאַפטלעכקייט מיט דער ערנסטער כוונה אויפצובויען אַן ערנסטע טריבונע פאַר דער שיינער יידישער ליטעראַטור און פאַר פּובליציסטיק. פון דער פעטערבורגער „אידישער וועלט" זיינען אַרויס סך-הכל 6 נומערן, כון ווי

איז נומער 3 קאָנפיסקירט געוואָרן (איבער בן-אדירס אַ שאַרפן אַרטיקל וועגן דער טיראַנישער פּאָליטיק פון דער רוסישער זעלבסטהערשאַפט בנוגע דער יידישער נאַציאָנאַליטעט) און זיין גאַנצער אינהאַלט אַחוץ בן-אדירס אַרטיקל איז אַריין אין 4-טן נומער. אין די דאָזיקע פאַקטישע 5 נומערן זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ ריי קינסטלערישע, וויסנשאַפטלעכע און פּובליציסטישע אַרבעטן פון אונזערע בעסטע שריפטשטעלער, ווי אויך רעפּראָדוקציעס פון בילדער און פּאָרטרעטן אין יעדן נומער.

„די אידישע וועלט" האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אויף דער יידישער אינטעליגענץ. אָבער פעטערבורג איז געווען צו ווייט פון די עכטע יידישע צענטערס, און ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן אונטערהאַנדלונגען וועגן אַריבערטראָגן דעם זשורנאַל אין יידישן תחום. פרעטענדירט אויף אַרויסגעבן דעם זשורנאַל האָבן די וואַרשעווער פאַרלאַגס-געזעלשאַפט „צענטראַל" און דער נאָר וואָס געגרינדעטער ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין. אַזוי ווי קלעצקינס פאַרלאַג איז געגרינדעט געוואָרן דאַן (אַדאַנק א. ווייטערן) מיט זייער דערהויבענע צוועקן פון נאַציאָנאַל-גייסטיקן רענעסאַנס, איז „די אידישע וועלט" פון די פעטערבורגער אַרויסגעבער איבערגעפירט געוואָרן קיין ירושלים דליטא.

פון יאַנואַר 1913 האָט דער זשורנאַל אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אונטערן נאָמען „די יודישע וועלט" רעגולער אַלע חודש אין אַ מיטעלן פאָרמאַט צו $9\frac{1}{2}$—10 בויגן אין יעדן ביכל לויט דער זעלביקער פּראָגראַם, און מיט דער באַטייליקונג פון דיזעלביקע מיטאַרבעטער. אַבאָנעמענטס-פּרייז פאַר רוסלאַנד: אַ יאָר—4 רובל, אַ האַלביאָר—2 ר׳, אַ פערטל יאָר—1 ר׳, איינציקע נומערן צו 40 קאָפּ. פאַר רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער איז געווען אונטערגעשריבן ב. א. קלעצקין. פאַר אינעווייניקסטן רעדאַקטאָר איז איינגעלאַדן געוואָרן ש. ניגער, פאַר טעכנישן אויספירער—דער היסטאָריקער-פילאָלאָג ז. קאַלמאַנאָוויטש, פאַר פירער פון אַלע ענינים פון זשורנאַל—נחום שטיף (בעל-דמיון).

אין משך פון יאָר 1913 זיינען אַרויסגעגאַנגען 12 ביכער פונם זשורנאַל, וואו ס׳זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן ווערק און אַרטיקלען פון פּרץ, אַש, נאָמבערג, בערגעלסאָן, מענדעלע-מוכר-ספרים, ווייסענבערג, מ. י. בערדיטשעווסקי, אורי-ניסן גנעסין, א. ראובני, ז. י. אנכי, יונה ראָזענפעלד, ד. איגנאַטאָוו, מ. א. בייגעל, ד. קאַזאַנסקי, פּרץ הירשביין, אָסקאַר אואיילד, (איבערזעצט פון ס. דינגאָל), נסתר, דוד איינהאָרן, ג. אייזין, ש. אימבער, מ. טייטש, ד. מאַרשאַק, יהואש, לייב יפה, לייב ניידוס, יהודה קרני, יעקב פיכמאַן, אלישע ראָדין, ה. רויזנבלאַט, אברהם רייזען, אשר שוואַרצמאַן, ז. שניאור, שעלי (איבערזעצט פון ש. הורוויטש), ש. ניגער, בעל-מחשבות, בעל-דמיון, בן-אדיר, מאַרטין בובער, ב. באָראָכאָוו, ד״ר נתן בירנבוים, בערטאָלדי, ב. גאָרין, ד״ר א. גורלאַנד, ש. גינצבורג, א. מ. דיק, ד״ר ר. זעליגמאַן, ק. זשיטאָמירסקי, ד״ר ח. ד. הורוויץ, ד״ר א. ווירשובסקי, א. יוד, מ. א. כץ, א. ליטווין, אַנאַ ליפשיץ, ס. דינגאָל, י. לעווין, יעקב לעשצינסקי, ד״ר א. מוקדוני, ראובן מיצקון, אנטאָן נאָווינאַ, י. עפרען, י. פּאָדרוזשניק, י. צינבערג, ש. ל. ציטראָן, א. קירזשניץ, לעאָ קעניג, ש. ראָזענפעלד, מ. ב. ראַטנער, בנציון רובשטיין, ש. רודניאַנסקי, משה שאַליט.

אַחוץ דעם זיינען נאָך געווען אַרטיקלען אין די אָפּטיילונגען פון איבערזיכטן און ביבליאָגראַפיע פון אילוני, אַ. בן-דוד, ג. ג., י. נייפעלד, ד״ר ל. ס. (ל. סגל), ק—ן (קאַלמאַנאָוויטש), א. רוזאָוו.

כמעט יעדער נומער איז געווען רייך אילוסטרירט מיט די ווערק פון די יידישע ערשטקלאַסיקע קינסטלער: יוסף איזראַעלס, נאַאום אַראָנסאָן, שמואל הערשנבערג, א. מ. ליליען, מאַקס ליבערמאַן און הערמאַן שטרוק; אויך פאָטאָגראַפיעס פון יידישע אַלטערטימלעכקייטן און גרויסע פערזענלעכקייטן.

געוויסע אַרטיקלען, אין אָריגינאַל געשריבענע ניט אין יידיש, זיינען איבערזעצט געוואָרן פון כתב־יד דורך א. י. גאָלדשמידט־קאַלמאַנאָוויטש א. אַ.

דער יידישער עולם לעזער האָט אַרויסגעוויזן אַ גרויסן אינטערעס צום זשורנאַל, וואָס האָט געוואונען אַ סך ענערגישע פאַרשפרייטער צווישן דער יידישער יוגנט. דער טיראַזש פונם זשורנאַל איז כסדר געוואַקסן ביז העכער 4000 עקזעמפּלאַרן, — אַן ערשיינונג אַ נאָך ניט געוועזענע אינם יידישן זשורנאַל־וועזן. דאָך האָט דער זשורנאַל פאַרענדיקט דעם יאָר מיט אַ געוויסן דעפיציט. דער אַבאָנעמענטס־פּרייז איז אָבער ניט געהעכערט געוואָרן אויך אויפן נייעם יאָר 1914, ווייל דער פאַרלאַג האָט געשטרעבט, דער זשורנאַל זאָל זיך פאַרשפרייטן צווישן די ברייטערע פאָלקס־שיכטן. די רעדאַקציע האָט אויך באַשלאָסן אויפן נייעם יאָר אָפּצוגעבן מער פּלאַץ פאַר בעלעטריסטיק און פאַר אַלגעמיין־אייראָפּעאישער ליטעראַטור און קולטור־פראַגן.

די אַדמיניסטראַציע און די רעד.־קציע האָבן געהאַט בדעה צו פאַרגרעסערן דעם פאָרמאַט און אויסשטעלן די „יודישע וועלט" אויף דער מדרגה פון די גרעסטע אייראָפּעאישע זשורנאַלן, ווי נאָר דער טיראַזש פון זשורנאַל וועט ווערן אַזוי הויך, אַז ער וועט דעקן זיינע הוצאות. מיט ליכטיקע האָפנונגען איז דער פאַרלאַג אַריינגעטראָטן אין יאָר 1914, אָבער די האָפנונגען זיינען ניט מקוים געוואָרן. די מלחמה האָט איבערגעריסן די פרוכטבאַרע טעטיקייט פונם „ווילנער פאַרלאַג" און נאָכן זעקסטן נומער האָט זיך דער זשורנאַל אָפּגעשטעלט.

פון אָנהייב האָט מען געמיינט, אַז די מלחמה „קען זיך ניט פאַרציען, און מ'האָט געוואַרט, אַז אָט־אָט וועט זי זיך ענדיקן און מ'וועט צוריק צוטרעטן צו דער איבערגעריסענער קולטור־טעטיקייט. באַלד אָבער האָט מען זיך גענומען איבערצייגן, אַז די מלחמה ווערט גאָר ביסלעכווייז די נאָרמע פון לעבן, אַז ביז צו שלום איז נאָך ווייט, אפשר זייער ווייט, און מ'האָט זיך גענומען צוגעוויינען און צופּאַסן זיך צו אָט דער „נייער נאָרמע פון לעבן". מ'האָט באַשלאָסן אָנצושטרענגען אַלע כוחות, כדי גובר צו זיין אַלע מניעות, וואָס די מלחמה האָט געשאַפן פאַר דער פּרעסע, דערהויפּט פאַר דער יידישער, און סוף־כל־סוף איז געלונגען צו באַנייען די פאַרלעגערישע טעטיקייט ביי די נייע תנאים פון לעבן. אין אָקטאָבער האָט מען אָנגעהויבן דרוקן דאָס זיבעטע בוך פונם זשורנאַל, אָבער מחמת טעכנישע און צענזורישע סיבות האָט דאָס בוך פאַרשפּעטיקט און איז אַרויס אין דער גרייס סך־הכל פון זיבן בויגן אָנשטאָט צען. דאָס ביכל האָט שטאַרק געליטן פון דער מיליטערישער און פּאָליצייאישער צענזור. אין די אומשולדיקסטע זאַכן, אפילו אין ליבע־לידער, אין דערציילונגען פון אַמאָליקן לעבן, האָבן די צענזאָרן איינגעזען עפּעס באַהאַלטענע הינטערגעדאַנקען, חשודיקע סודות און רמזים, פאַרשיפרירטע ידיעות פאַרן דייטש... אַרטיקלען וועגן לעבעדיקע צייט־פראַגן זיינען לגמרי פאַרשטרייכט געוואָרן מיטן רויטן בלייפעדער, גאַנצע אַרטיקלען זיינען לחלוטין אַרויסגעוואָרפן געוואָרן. אפילו פון די כשרסטע בעלעטריסטישע זאַכן און וויסנשאַפטלעכע און פּובליציסטישע אַרטיקלען זיינען אַרויסגעוואָרפן געוואָרן גאַנצע שטיקער, גאַנצע שורות און איינצלנע ווערטער אפילו אין מיטן זאַץ, אַזוי אַז ס'איז ס'רוב קיין שום פאַרבינדונג ניט געווען צווישן די פאַרבליבענע שטיקער און זאַצן, און די עצם זאַצן זיינען געבליבן אומפאַרשטענדלעך. די בלויזן און בלויזלעך האָבן פּשוט געשניטן אין האַרצן. און נאָך שאַרפער איז דער ווייטאָג געווען, וואָס דער זשורנאַל איז געווען לחלוטין רוסיש־פּאַטריאָטיש. פּונקט ווי אין די צייטן פון דער נאַפּאָלעאָנישער מלחמה איז ר ב י ש נ י א ו ר־ז ל מ ן ל י ו ב א ו ו י ט ש ע ר, צוזאַמען מיט די איבעריקע גדולי ישראל, אַרויס מיט אַ פלאַמענדיקן קול־קורא, אַז בשום אופן וענין

זאָל קיין ייד קיינמאָל זיך ניט דערוועגן כאָטש מיט עפּעס באַהילפיק צו זיין דעם שונא, וואָס וועט ברענגען שמד און אונטערגאַנג פון פאָלק, נאָר זאָל, פאַרקערט, מיט אַלע כוחות העלפן דער פאָטערלענדישער אַרמיי, אַזוי האָט אויך די יידישע פּרעסע איצט אויפגעקלערט די יידישע מאַסן דעם פּועל־יוצא פונם דייטשס נצחון, וואָס וועט ברענגען עקאָנאָמישן חורבן, דעמאָראַליזאַציע און אַסימילאַציע פון די ברייטסטע פאָלקסמאַסן, נאַציאָנאַלן אונטערגאַנג. די צענזור האָט אָבער דערויף ניט געקוקט, זי האָט געוואָרגן די יידישע פּרעסע מיט דער אכזריות פונם ערגסטן תליין. אין נאָוועמבער און דעצעמבער זיינען קיין ביכלעך ניט אַרויס, אָבער די אַדמיניסטראַציע און די רעדאַקציע האָבן אָנגענומען אַלע מיטלען צו זיכערן דעם מאַטעריעלן קיום פון דער „יודישער וועלט" אין יאָר 1915 און האָבן געהאָפט, אַז להכעיס אַלע מניעות וועט זי דאָך אַרויסגיין צו דער צייט רעגולער.

אין די זיבן נומערן פאַרן יאָר 1914 האָבן זיך אַחוץ די מיטאַרבעטער פון ערשטן יאָרגאַנג זיך באַטייליקט אַ ריי נייע, ווי י. גראָפּער, מיכל דאַווידזאָן, פאָל ווערלען (איבערזעצט פון לייב ניידוס), אריה־לייב יפה, יודל יפה, אהרן צייטלין, ב. שאַפּיר, י. י. שוואַרץ, שלום־עליכם, באַזין, ל. בלומענפעלד, דוד האָכבערג, מאַקס וויינרייך, ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, ס. טשערקאַסענקאָ, ח. ליבערמאַן, נחמן מייזיל, יעקב מילך, מ. נאַכימסאָן, ד״ר ק. פאַרנבערג, מ. קריינין, נתן שוואַלבע, שמעוני, ד״ר א. שערעשעווסקי א. אַנד.

אין יאָר 1915 זיינען פון דער „יודישער וועלט" אַרויס 4 ביכער;

אין די ערשטע 3 האָבן זיך אַחוץ די פריערדיקע מיטאַרבעטער באַטייליקט ל. קאָברין, צבי הירשקאַן און אַנדערע. דאָס פערטע בוך, אַ טאָפּלטס, פאַר די חדשים אַפּריל און מאַי איז געווען אינגאַנצן געווידמעט דעם אָנדענק פון י. ל. פרץ. איניקע אַרטיקלען וועגן דעם פאַרשטאָרבענעם גרויסן דיכטער זיינען אויסגעמעקט געוואָרן דורך דער צענזור. אין יולי איז „די יודישע וועלט" צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער פּרעסע פאַרמאַכט געוואָרן אויף אַלע מאָל. אַזוי איז אונטערגעגאַנגען ד ע ר ש ע נ ס ט ע ר פון די זשורנאַלן, וואָס מיר האָבן ווען עס איז געהאַט אין יידיש.

„ג ר י נ י נ ק ע ב ײ מ ע ל א ך".

אַ צוויי־וועכנטלעכער אילוסטרירטער זשורנאַל פאַר קינדער פון ייִנגסטן און מיטעלן עלטער. — דער זשורנאַל האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אין „ווילנער פאַרלאַג" פון ב. א. קלעצקין, אין פעברואַר 1914. פאַר רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער איז געווען אונטערגעשריבן ב. א. קלעצקין, אינעווייניקסטער רעדאַקטאָר איז געווען ש. הײלפּערין.

אַבאָנעמענטס־פּרייז איז געווען: פאַר רוסלאַנד: אַ יאָר 2 רובל, אַ האַלביאָר 1 רובל; פאַר אויסלאַנד: אַ יאָר 2,50 ר׳, אַ האַלב יאָר 1,25 ר׳; איינצלנע העפטן 10 קאָפּ.

דורכשניטלעך איז אַ האַלבער נומער שטענדיק געדרוקט געווען מיט גרעסערער שריפט פאַר די ייִנגערע קינדער און די אַנדער העלפט — מיט געוויינלעכער שריפט פאַר די מיטעלע און עלטערע קינדער. אויך דער עצם אינהאַלט פון די געדרוקטע זאַכן איז געווען איינגעטיילט בהסכם מיטן עלטער פון די קינדער.

דער זשורנאַל איז באמת באַליבט געוואָרן ביי די קינדער און די קריטיק האָט זיך אָפּגערופן וועגן אים מיט אַ האַרציקער התפּעלות.

די „גרינינקע בוימעלאך" האָבן דערגרייכט אַ טיראַזש פון 4000 אבאָנענטן.

און אָט דער דאָזיקער ערשטער און שענסטער קינדער-זשורנאַל אין יידיש האָט מיטן אויסבראָך פון דער מלחמה אין יולי 1914 זיך אָפּגעשטעלט אויפן 10 נומער און האָט ניט געקאָנט ערשיינען אין משך פון פיר חדשים. אין דעצעמבער זיינען ערשינען די נומערן 11 און 12, אזוי אז אַנשטאָט 24 נומערן אין יאָר 1914 האָט דער „ווילנער פאַרלאַג" געהאַט די מעגלעכקייט ארויסצוגעבן בלויז אַ העלפט דערפון. רעכענענדיק זיך מיט דער שווערער לאַגע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורך די מלחמה-געשעענישן, האָבן די רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע „גרינינקע בוימעלאך" אָנגענומען אַלע מיטלען צו זיכערן דעם מאַטעריעלן קיום פונם זשורנאַל אין משך פונם יאָר 1915. דאָס איז געלונגען צו טאָן אַדאַנק דער איבערגעגעבנקייט און שטיצע פון אייניקע געזעלשאַפטלעכע קרייזן. דער פרייז איז נאָר עטוואָס געהעכערט געוואָרן: 2 רובל מיט 40 קאָפּ. אַנשטאָט 2 ר' אַ יאָר. און מ'האָט געהאָפט, אַז דער קינדער-זשורנאַל וועט שוין ארויסגיין רעגולער. אָבער די בייזע גזירה פון ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש אויף דער יידישער פרעסע האָט אונטערגעהאַקט אויך די „גרינינקע בוימעלאך" נאָכדעם ווי עס זיינען ארויס פון זיי צען נומערן אין יאָר 1915, סך-הכל 22 נומערן צוזאַמען מיט די צוועלף נומערן פון יאָר 1914.

„די וואָך"

אַ געזעלשאַפטלעך, עקאָנאָמיש און ליטעראַריש וואָכנבלאַט. אַבאָנעמענטס-פרייז: 3 רובל אַ יאָר, 1,50 ר. אַ האַלב יאָר, 75 ק. אַ פערטל יאָר, איינצל-פאַרקויף 6 קאָפּ. אין ווילנע, 7 קאָפּ. אין אַנדערע שטעט. שפעטער עטוואָס געהעכערט.—די דאָזיקע וואָכנשריפט איז געווען אַ פריוואַטע אונטערנעמונג פון ש. ניגער, ז. קאַלמאַנאָוויטש און נחום שטיף, וועלכע האָבן געשטרעבט צו שאַפן אַן אָרגאַן, וואָס זאָל שטיין אויף דער וואַך פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט, פאַר וועלכער עס האָבן זיך אין יענע פינסטערע טעג געשטעלט אומגעהייער וויכטיקע און פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאַבן. „די וואָך" האָט אָנגעהויבן צו ערשיינען דעם 8/21 יאַנואַר 1915 אין גרויסן זשורנאַל-פאָרמאַט (לכתחילה 16 זייטן, פון נומער 6 אָן 24 זייטן), ביז זי איז פאַרמאַכט געוואָרן אינם הושכדיקן יולי אויפן 24-סטן נומער אירן.

„די וואָך" האָט זיך באַמיט צו געבן צו פאַרשטיין דעם יידישן לעזער דעם זין פון די גרויסע וועלט-געשעענישן, וואָס האָבן זיך דעמאָלט אָפּגעשפיגלט פאַר אַלעמענס אויגן. איין טייל אַרטיקלען האָבן אין אַ קלאָרער פשוטער שפראַך באַשריבן און דערקלערט די וויכטיקסטע פאַקטן און פאַרקומענישן פון דער מלחמה-וואָך, און אַן אַנדער טייל אַרטיקלען, קורץ געפאַסטע און פאָפּולערע, האָבן באַלויכטן די היסטאָרישע, פאָליטישע, עקאָנאָמישע און טעכנישע פראַגן, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו דער מלחמה און צו די לענדער און פעלקער, וואָס האָבן זיך אין איר באַטייליקט. זייער ערנסט איז באַהאַנדלט געוואָרן די נאַציאָנאַלע פראַגע, וואָס איז אַדאַנק די גרויסע פאָליטישע געשעענישן געוואָרן גאָר באַזונדערס וויכטיק. דאָס וואָכנבלאַט האָט געוועקט דעם אינטערעס צו דער קולטור-אַרבעט, וואָס איז בעת דער מלחמה פאַרנאַכלעסיקט געוואָרן; האָט אינפאָרמירט דעם יידישן לעזער וועגן אַלע ענינים פון דער יידישער קאָאָפּעראַציע, וואָס האָט אַלע מאָל געשפילט אַ וויכטיקע ראָלע אינם יידישן געזעלשאַפטלעכן און עקאָנאָמישן לעבן, און באַזונדערס אין דער צייט פונם מלחמה-קריזיס. ס'זיינען געבראַכט געוואָרן זייער אַ סך אַרטיקלען און ידיעות וועגן דער אַרבעטסלאָזיקייט, וואָס איז דאַן געווען די אַקטועלסטע און שווערסטע פראַגע פונם אַרבעטער-לעבן, און וועגן דעם געראַנגל קעגן איר. זייער הייס האָט זיך „די וואָך" אָפּגערופן אויף די ליידן, פיין און אומגליקן פון די מגורשים, פון די היימלאָזע. זי האָט געגעבן אַ סך און גענויע באַריכטן און איבערבליקן איבער אַלע יידישע געזעלשאַפטלעכע און עקאָנאָמישע הילפס-אָרגאַניזאַציעס. אין סקיצן, נאָוועלן, בילדער און לידער איז געשילדערט געוואָרן דאָס יידישע לעבן און ליידן בעת דער מלחמה, בכלל, און דאָס לעבן פונם יידישן סאָלדאַט, ווי אויך דער אָנטייל פון יידן אין דער מלחמה, בפרט. אחוץ דעם רעצענזיעס, ליטעראַרישע נייס, נאָטיצן, אַ זייער רייכע כראָניק פון יידישן לעבן בכלל און די היימלאָזע בפרט.

באַזונדערס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע מאַסן שאַרפע, פלאַמענדיקע און ערנסטע אַרטיקלען נחום שטיף (נ. ש., בעל-דמיון, ב. ד—ן), וואָס האָט זיך אָפּגערופן אויף די אָנגעווייטאָגטע פראַגן פונם טראַגישן יידישן לעבן. יעדער אַרטיקל זיינער האָט איבערצייגט, אַז עס בלוטיקט טיף דאָס ציטער-פלאַטערדיק וואַרים האַרץ פונם מחבר אויפן טרויעריקן גורל פון זיין צעמורשטן פאָלק. דאָס האָבן גוט געשפירט אויך די צענזאָרן, דער יידישער (לוריע), ווי אויך דער מיליטערישער, און זיי האָבן אים געפייניקט מיטן רויטן בלייפעדער, ווי עכטע אינקוויזיטאָרן. געליטן פון דער צענזור האָבן די אַרטיקלען כמעט פון אַלע מיטאַרבעטער פון דער „וואָך", אָבער מער פון אַלעמען האָבן געליטן די אַרטיקלען פון בעל-דמיון. זיי זיינען אַלעמאָל ארויסגעגאַנגען פון צענזור בשן ועין, פאַרקריפלטע, צעמזיקטע און גאַנץ אָפט זיינען זיי לגמרי ארויסגעוואָרפן געוואָרן. גאַנצע בלעטער-בלויזן האָבן עדות געזאָגט אויף זייער חורבן. בכלל האָט קיין שום יידישער אָרגאַן, ניט פאַר דער „וואָך" ניט נאָך איר, ניט געליטן אַזוי פיל פון דער צענזור, ווי זי. עס פלעגט בלייבן בלויז דאָס קעפּל און די אונטערשריפט, און אָפט אפילו דאָס אויך ניט. און דאָס אַלץ ניט געקוקט דערויף, וואָס דער גאַנצער טאָן פונם זשורנאַל איז געווען אַ רוסיש פאַטריאָטישער!

אַ שרעק פלעגט פשוט אָנכאַפּן עס זעענדיק, אַ קאָלאָסאַלע מאַסע וויכטיקע ידיעות און מאַטעריאַלן פון יענער צייט איז לגמרי פאַרלאָרן געגאַנגען פאַרן צוקינפטיקן יידישן היסטאָריקער פון דער דאָזיקער מלחמה-תקופה.—געשריבן האָט נ. שטיף אין דער „וואָך" זייער אַ סך.

העכסט אָריגינעל און מיט אַ ווייטער היסטאָרישער פערספעקטיוו איז געווען ש. ניגער אין זיין גרויסער סעריע אַרטיקלען אונטערן אַלגעמיינעם קעפּל: „די מלחמה—און מיר, יידן" (נ"נ 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8.); מיר טאָרן זיך ניט לאָזן באַהערשן פונם געפיל, דערווייזט דאָרט ניגער, ווייל „דאָס געפיל ציט זיין זאַפט פון דער רגע", מ'מוז האָבן אין זינען דעם צ ע נ ט ע ר פון יידישן פאָלק, וואָס מוז ווערן אַלץ גרעסער צוליבן קיום פונם גאַנצן פאָלק. דער דאָזיקער צענטער איז דער גרויסער יידישער קיבוץ אין רוסלאַנד. אַ מפּלה פון רוסלאַנד וואָלט גורם געווען די „צעטיילונג און צעברעקלונג פונם גרויסן יידישן קיבוץ אין רוסלאַנד און דאָס וואָלט געווען צוגלייך אַ צעטיילונג און אַ ביזור פון דער יידישער נאַציאָנאַלער ענערגיע, און פאַרקערט, יעדע פאַרמערונג פון אָט דעם קיבוץ איז אַ פאַרמערונג און אַ קאָנצענטרירונג פון די נאַציאָנאַל-קולטורעלע כוחות פון דעם יידישן פאָלק". דאָס איז פון דער נאַציאָנאַל-קולטורעלער זייט. דאָס אייגענע איז אויך פון דער עקאָנאָמישער זייט. ליטע איז געווען דער גייסטיקער צענטער פון יידנטום אין רוסלאַנד, פוילן איז געוואָרן זיין עקאָנאָמישער צענטער. אַ צעטיילונג וואָלט געבראַכט אַן עקאָנאָמישן און גייסטיקן חורבן פאַרן יידנטום. דער אויספיר: „די עקאָנאָמישע אַנטוויקלונג פון די יידן איז פונקט ווי די

נאַציאָנאַל-קולטורעלע אַנטוויקלונג פאַרבונדן מיטן נצחון פון רוסלאַנד". און נאָכמער: דאָס אָפּנעמען גאַליציע פון עסטרייך וואָלט נאָך פאַרגרעסערן דעם יידישן קיבוץ אויף קרוב אַ מיליאָן און וואָלט ממילא פאַרגרעסערן און פאַרשטאַרקערן זיין עקאָנאָמישן, נאַציאָנאַל-קולטורעלן און פאָליטישן כוח. און מנצח וועט זיין דער פּראָגרעס הן אויפן עקאָנאָמישן הן אויפן קולטורעלן געביט,—בכן דאַרפן מיר פאַרבינדן זיך מיט די פּראָגרעסיווע עלעמענטן פון לאַנד. מיר דאַרפן זיין פאַראינטערעסירט אינם נצחון פון רוסלאַנד און אירע בעלי-ברית איבער די צענטראַלע מלוכות.

ניט געקוקט אָבער אויפן טיפן פּאַטריאָטיזם פון ניגערן, האָט די צענזור אויך זיינע אַרטיקלען לחלוטין ניט געשאָנעוועט. האָט זיי ניט ווייניק צעשעדיקט און דעם זיבעטן אַרטיקל פון דער סעריע („פּערספּעקטיוון") אינגאַנצן אַרויסגעוואָרפן. דאָס האָט שוין געגרעניצט מיט ווילדער משוגעת.

אחוץ דעם האָט ניגער געגעבן אַ סך נאָטיצן וועגן פאַרשיידענע פראַגן פון יידישן לעבן, דערין אַ הייסן אַרטיקל וועגן י. ל. פּרץ, וואָס איז נפטר געוואָרן שבת י"ט ניסן תרע"ה, דעם דריטן טאָג חול המועד פּסח (נ' 12, וואָס איז געווען געווידמעט פּרצן).

אַ סך האָט געאַרבעט אין דער „וואָך" ז. קאַלמאַנאָוויטש, (ק—ן, קוף, ק.). אַגב איז ער געווען אונטערגעשריבן פאַר רעד. קטאָר-אַרויסגעבער.

אויסער די דאָזיקע דריי מיטגלידער פון דער רעדאַקציע, האָבן זיך אין דער „וואָך" באַטייליקט: מ. באַזין, בערטאָלדי-בעל-מחשבות, ד. בערגעלסאָן, וו. גראָסמאַן, נ. גאָרעליק, א. י. גאָלדשמידט, ח. גילדין, י. דאָברושין, ד. האָכבערג, פּ. היילפּערן, ד. טשאַרני, יודל יפה, א. ל. יפה, ליפּמאַן לעווין, נח לוריע, יעקב לעשטשינסקי, ח. לייבאָוויטש, ד"ר א. מוקדוני, ה. ד. נאָמבערג, י. נירנבערג, י. סאָסיס, ד"ר ל. סגל, ד. סלוצקי, י. עפּרען, ד. קאַפּלאַנאָוויטש, אוריה קאַצענעלענבויגן, עזרא קאַרמאַן, א. קירושניק, ד"ר צ. שאַבאַד, נ. שוואַלבע א. אַנד.

די 24 נומערן „די וואָך" זיינען אַן אוצר פאַר דער געשיכטע פון יידישן לעבן, קעמפן און ליידן פאַרן 1-טן האַלבן יאָר פון 1915.

ווען מ'זאָל נאָך דערמאָנען די „פרילינגס-קוויטען", אַ ליטעראַרישע זאַמלונג לכבוד פּסח (אַרויסגאַבע „יוגנט". ווילנע תרע"ה. פּרייז 8 קאָפּ.), וועלן מיר האָבן אויסגערעכנט אַלע פּעריאָדישע אויסגאַבן, וואָס זיינען אַרויס אין ווילנע בשעת דער מלחמה ביז דער דייטשער אָקופּאַציע.

II. טעגלעכע צייטונגען אין ווילנע בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע.

(18 סעפּטעמבער 1915—31 דעצעמבער 1918).

נאָכדעם ווי אין יולי איז פאַרמאַכט געוואָרן די גאַנצע העברעאישע און יידישע פּרעסע, האָט זיך אָנגעהויבן אַ ביז גאָר פינסטערע צייט פאַר די יידן אין רוסלאַנד בכלל און אין די מלחמה-געביטן בפרט, אַ וואַקכאַנאַליע פון בייזע רדיפות, גירושים און שענדלעכסטע באַליידיקונגען, פאַרגוואַלטיקונגען און תליות און דאָס אונטערדריקטסטע פון די פעלקער האָט קיין רעכט ניט געהאַט אַפילו צו שרייען פון יסורים... אַזוי האָט עס זיך געצויגן חדשים לאַנג. ניטאָמאָל האָט עמיצער דורכגעטראָגן אַ קלאַנג, אַז אין דער דייטשער אָקופּאַציע האָבן אָנגעהויבן כלומרשט פריי אַרויסצוגיין יידישע צייטונגען, און אַפילו יידישע אַרבעטער-צייטונגען. די דאָזיקע „ידיעה", פּונקט ווי אַ סך אַנדערע בלאָפערישע ידיעות וועגן דעם דאָרטיקן זול אויף לעבנסמיטלען, איז געווען געדרוקט אין דעם ווילנער רוסישן בלעטל „נאַשאַ קאָפּייקאַ", און עס האָט געווירקט אויף דער פאַנטאַזיע ווי אַן אָנצינדנדיקער פונק האָפענונג... מ'האָט בתמימות געגלייבט, אַז תיכף „ווי דער דייטש וועט אַריין", וועט זיך אָנהייבן אַ קולטורעלע מעגלעכקייט בכלל און אַ מעגלעכקייט פון אַ פרייער פּרעסע בפרט... זיינען דאָך די דייטשן אַ קולטורעל פאָלק, האָבן דאָך אין דייטשלאַנד אַ קיום סאָציאַליסטישע פּאַרטייען און אַ סאָציאַליסטישע פּרעסע—אַפילו אין משך פון דער מלחמה!...

אָבער פון די דאָזיקע אַלע שיינע האָפענונגען האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך...

נאָך דער גרויסער עוואַקואַציע פון ווילנע, נאָכדעם ווי פון ווילנע זיינען אַוועק מיט די רוסן אַן ערך 70 טויזנט יידן און כמעט די גאַנצע יידישע אינטעליגענץ, איז דאָ נאָך דאָך פאַרבליבן קרוב 50 טויזנט יידישע נפשות און אַ ביסל אינטעליגענץ, עטלעכע כלל-טוער און עטלעכע ליטעראַטן און זשורנאַליסטן. דאָ זיינען אויך פאַרבליבן אַ פּאָר געקומענע זשורנאַליסטן: יוסף איזביצקי — פון פּעטערבורג און זלמן רייזען — פון וואַרשע—מינסק, און מ'האָט תיכף זיך גענומען ענערגיש אַרבעטן אויפצולעבן די אָפּגעטויטע יידישע פּרעסע. דער ווילנער קאָמיטעט פון „בונד" האָט אויפן זעלביקן אָוונט פון 13 סעפּטעמבער צונויפגערופן אַ רעדאַקציאָנעלע באַראַטונג וועגן גרינדן אַ פּאַרטייאישן אָרגאַן. אינם ישוב-הדעת האָבן זיך באַטייליקט די חברים: יוסף איזביצקי (געוועזענער רעדאַקטאָר פון די אַרבעטער-צייטונגען „צייט" און „אונזער צייט"), אליהו-יעקב גאָלדשמידט, ניסן פּופּס, גרשון פלודערמאַכער, יוסף צ'פקין און יהושע קאַשעוניק. די צייטונג האָט געזאָלט הייסן „אונזער שטימע". מ'האָט געהאַט בדעה צו אַרבעטן אַ גאַנצע נאַכט און אויף מאָרגן שוין אַרויסצולאָזן דעם ערשטן נומער. אָבער נאָך אַ לאַנגן חילוף-דעות האָבן זיך אַרויסגעוויזן אַ סך טעכנישע מניעות. אויף מאָרגן איז געקומען אַן אומקלאָרע ידיעה, אַז מ'דאַרף זיך נאָך בכלל אָפּהאַלטן מיט אַרויסלאָזן וואָסערע-ניט-איז צייטונגען. באַלד האָט מען באַקומען שוין אַ קלערערע ידיעה, אַז מחמת ס'זיינען נאָך ניטאָ קיין געהעריקע צענזאָרס פאַר די פאַרשיידענע שפּראַכן פון דעם קאַנט, קענען נאָך „לעת עתה" ניט ערלויבט ווערן קיין צייטונגען פאַר די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן. און נאָכמער: אַפילו דאַן, ווען ס'וועלן שוין זיין די געהעריקע צענזאָרן, וועט אויך די פּרעסע אינם אָקופּירטן קאַנט זיין זייער שטאַרק באַגרעניצט: יעדע נאַציאָנאַליטעט וועט האָבן רעכט בלויז אויף איין צייטונג, און דאָס — ניט אַנדערש ווי צוזאַמען מיטן דייטשן טעקסט, למשל, פּויליש און דייטש, ליטוויש און דייטש, יידיש און דייטש א. אַ. וו. דער צוועק איז געווען קלאָר — גערמאַניזירונג.

די דעמאָקראַטישע אינטעליגענץ האָט געהאַט בדעה אַרויסצוגעבן אַן אַלגעמיין-יידישע צייטונג „אונזער צייט" ביי דער מיטאַרבעט פון ש. ל. ציטראָן, דן קאַפּלאַנאָוויטש, זלמן רייזען און משה שאַליט.

און אַלע האָבן געהאָפט. מ'האָט באַשלאָסן אויפצוטראָגן זיך מיט די פאָרשטייער פון די היגע נאַציאָנאַליטעטן, בכדי אַלע זאָלן אין דעם ענין האַנדלען אין קאָנטאַקט. באַזונדערס איז מען אויפמערקזאַם געוואָרן אויף די ליטווינער און ווייסרוסן, ווייל וועגן די פּאָליאַקן האָבן גענומען גיין קלאַנגען, אַז זיי אַרבעטן סעפּאַראַט און זיינען אַריין אין נאָענטע באַציאונגען מיט די אָקופּאַנטן, וואָס האָבן אין זייער ערשטער פּראָקלאַמאַציע „צו דער שטאָט ווילנע" אָנגערופן ווילנע „פּוילישע" שטאָט און

„א פערל אין דער קרוין פון קיניגרייך פוילן". דאָך איז געלונגען צוצוציען די דעמאָקראַטישע און סאָציאַליסטישע פוילישע עלעמענטן און ס'איז סוף-כל-סוף אָפּגעהאַלטן געוואָרן א בשותפותדיקע באַראַטונג פון פאָרשטייער פון דער פרעסע פון אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן. אַלע האָבן גערעדט אויף די שפּראַכן, אויף וועלכע זיי האָבן געוואָלט, און ס'האָט זיך אין יענעם מאָמענט געפילט א מין אינטערנאַציאָנאַלע אחדות און פריינדלעכקייט. די אַלגעמיינע צרה האָט אַלעמען אַזוי ווי פאַרברידערט. נאָך לאַנגע און הייסע וויכוחים איז אָנגענומען געוואָרן א באַשלוס אָוועקצושיקן צום אָבערבעפעלסהאַבער אָסט גענעראַל פאָן הינדענבורג: 1) א קאָלעקטיווע השתדלות פון אַלע ה'גע נאַציאָנאַליטעטן וועגן אַן ערלויבעניש פאַר איטלעכער פון זיי אַרויסצוגעבן צייטונגען בלויז אויף די מוטערשפּראַכן אָן דעם דייטשן טעקסט, מחמת דאָס איז פאַרבונדן מיט זייער גרויסע טעכנישע און מאַטעריעלע מניעות און אומבאַקוועמלעכקייטן, און 2) אויך ספּעציעלע השתדלותן פון איטלעכער נאַציאָנאַלער אָדער רעדאַקציאָנעלער גרופּע באַזונדער.

מ'האָט אַזוי געטאָן און גענומען וואַרטן. מ'האָט לאַנג געוואַרט, אָבער מ'האָט זיך ניט דערוואַרט קיין שום ענטפער. מ'האָט זיך דערוואוסט, אַז פאַרשיידענע פאַרשוינען, באַוואָפנט מיט — איין גאָט ווייס ווי אַזוי — באַקומענע פּראָטעקציעס, זיינען זיך משתדל ביי דער דייטשער מאַכט וועגן סעפּאַראַטע, מאָנאָפּאָלישע קאָנצעסיעס אויף צייטונגען. אַזוי האָבן זיך באַלד באַוויזן צייטונגען אויף פויליש, ווייסרוסיש און ליטוויש, אויך א בלעטל אויף יידיש מיטן נאָמען:

„פלוג-בלאַט".

ערשיינט יעדן טאָג. נ' 1. ווילנע, מיטוואָך, דעם 13 אָקטאָבער 1915. פּרייז 1 קאָפּ. רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער ה. שור. פון נומער 25 אָן איז דער פּרייז געהעכערט געוואָרן פון 1 קאָפּ' אויף 2 ק. דאָס בלעטל האָט פון אָנהייב געגעבן בלויז ד' פונקען-טעלעגראַמעס פון דער גרויסער הויפּט-קוואַרטיר און בכלל די וויכטיקסטע דעפּעשן; נאָכדעם האָבן זיך אָנגעהויבן דרוקן אויך די וויכטיקסטע פאַראָרדענונגען פון דער דייטשער מאַכט אין שטאָט. מודעות זיינען געווען זייער זעלטן און זייער ווייניק, אַז דאָס דערהויפּט פון קינאָמאַטאָגראַפן. די שפּראַך, די טערמינאָלאָגיע און די אָרטאָגראַפיע זיינען געווען זייער שלעכט. אַרויסגעגאַנגען זיינען עטוואָס מער ווי הונדערט נומערן. דאָס בלעטל האָט זיך אָפּגעשטעלט נאָכדעם, ווי ס'האָט אָנגעהויבן אַרויסגיין (30 יאַנואַר 1916 — כ"ו שבט תרע"ו) די טעגלעכע צייטונג

„לעצטע נייס".

אונטער דער קאָפּן-שורה איז ניט געווען אָנגעצייכנט, וואָס דאָס איז פאַר א צייטונג. אויפן ערשטן פּלאַן איז געשטאַנען מיט גרויסע אותיות דער פּרייז פון נומער: 10 פעניג. פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר ה. רויכל. דרוקעריי זאַוואַדסקי, בערנאַרדינער 3.

אַרויסגעבער פון דער צייטונג איז געווען פייוול מאַרגאָלין (געוועזענער אַרויסגעבער פון „הזמן", „אידישע צייטונג" און „דער פריינד"), וואָס האָט באַקומען די קאָנצעסיע מיט א תנאי פון מאָנאָפּאָל, ד. ה. אַז די „לעצטע נייס" איז די איינציקע יידישע צייטונג אין גאַנץ „אָבעראָסט" (געביט פונם אָבערבעפעלסהאַבער אָסט: קורלאַנד, ליטע און דאָס לאַנד גראָדנע — ביאַליסטאָק). קיין רוסישע צייטונג איז ניט געווען (מ'האָט ניט ערלויבט), קיין פויליש, ליטוויש און ווייסרוסיש האָט מען נאָך ניט געקענט לייענען, קיין דייטש האָט דער דורכשניטלעכער יידישער לעזער אויך ניט געלייענט, און אפילו די לפי-ערך קליינע צאָל יידישע לעזער פון דייטשע צייטונגען האָבן אין זיי אויך ניט

געפונען זייער גאַנצע באַפרידיקונג. דער יידישער לעזער האָט געפילט א שאַרפע באַדערפעניש אין א יידישן וואָרט, אין א יידישער צייטשריפט, וואָס זאָל וויפיל ניט איז, אויב ניט באַלייכטן, איז כאָטש אינפאָרמירן וועגן יידישע ענינים. די וואַרשעווער יידישע צייטונגען זיינען געווען פאַרווערט אין אָבעראָסט, און אפילו די גאַנץ קורצע צייט, ווען עס פלעגט אָנקומען א צייטונג פון וואַרשע אָדער לאָדז, פלעגט זי אויך, נאַטירלעך, ניט קענען באַפרידיקן די באַדערפעניש אין אַן אָרטיקן יידישן פרעסע-אָרגאַן. בכן איז פאַר א יידישער צייטונג אין ווילנע געקומען די בעסטע צייט. ביז אַהער האָט זיך א ווילנער יידישע צייטונג ניט געקענט לאַנג איינהאַלטן, האָט ניט געקענט קאָנקורירן מיט די וואַרשעווער יידישע צייטונגען, וואָס זיינען ליטעראַריש און אינפאָרמאַטיוו געווען אָוועקגעשטעלט גאָר הויך. איצט איז מאַרגאָלינס צייטונג געווען אויסער יעטווידער קאָנקורענץ, און זי האָט זיך גענומען ביסלעכווייז שטאַרקן און פעסטיקן און האָט זיך סוף-כל-סוף באַמת באַפעסטיקט אויף דער ווילנער יידישער גאַס, וואָס האָט שוין געלייענט דורכאויס אָדער כמעט דורכאויס יידיש. — הוצאות אויף אַרויסגעבן די צייטונג זיינען אויך ניט געווען גאָט ווייס וואָס פאַר א גרויסע. פּאַפּיר, פאַרב און כל המינים אַנדערע ענלעכע דרוק- און שרייב-כשירים האָט דער „פאַרלאַג" באַקומען דורך דער פרעסע-שטעלע IV אין ווילנע פאַר גאַנץ ביליגע פרייזן, גאָר ניט אין אַן ערך ביליגער ווי אין די פּריוואַטע קוועלן. די דירה פאַר דער רעדאַקציע, קאָנטאָר און זעצעריי האָט דעמאָלט אויך געקאָסט ניט איבעריקס טייער, דאָסגלייכן אויך די דרוקעריי. די פרעסע-שטעלע האָט גענומען פאַר זיך סך-הכל 10 פּראָצענט פון דער הכנסה. די אַרבעט פון דער זעצעריי, קאָנטאָר און רעדאַקציע האָט געקאָסט שפּאָט-ביליג. הקיצור שבקיצורים: די צייטונג האָט זיך גענומען גוט אַנטוויקלען מאַטעריעל, האָט דערגרייכט א טיראַזש פון 7000, צייטנווייז אפילו העכער (נאָכן אָקופּירן מינסק און ריגע), א סכום וואָס א ווילנער יידישע צייטונג האָט קיינמאָל אפילו חלומען וועגן אים ניט געוואַגט, — און האָט געגעבן, אָן עין הרע, א גאַנץ נישקשהדיקן ריווח פון, ראַכט זיך, קרוב אָדער אפשר העכער 60 פּראָצענט.

דער אַרויסגעבער האָט איינגעלאַדן אויף מיטאַרבעט אין דער צייטונג כמעט אַלע יידישע פּראָפעסיאָנעלע ליטעראַטן און זשורנאַליסטן, וואָס האָבן זיך דעמאָלט געפונען אין ווילנע: יוסף איזביצקי, ד"ר אליהו אָלשוואַנגער, א. י. גאָלדשמידט, מלכה (סערי) חיימסאָן (אָנגעהויבן אין „לעבן און וויסנשאַפט"), אייזיק פרידקין (אָנגעהויבן אין „הזמן" און „פריינד" 1914/15), שמואל-לייב ציטראָן, דן קאַפּלאַנאָוויטש, דוד רויכל, זלמן רייזען און משה שאַליט. לייב ניידוס האָט זיך געקליבן צוועקצופאָרן אַהיים צו זיינע עלטערן אין קוסטין ביי גראָדנע און י. ח. ראָזנבוים האָט זיך ניט אינטערעסירט מיט צייטונגס-אַרבעט. אָבער אפילו פון די איינגעלאַדענע זיינען ניט אַלע פאַרבליבן מיטאַרבעטער פון דער צייטונג: יוסף איזביצקי האָט געוואָלט מסכים זיין בלויז מיטן תנאי, אים זאָל איבערגעגעבן ווערן די רעדאַקטור, און אַז דער אַרויסגעבער איז דערויף ניט איינגעגאַנגען, האָט ער זיך אָפּגעזאָגט פון מיטאַרבעט; מ. חיימסאָן האָט ניט מסכים געווען מיט די באַדינגונגען, געאַרבעט ס"ה איין טאָג און אויפגעהערט. דוד רויכל האָט גענומען „דאָס ערגסטע", וואָס קיינער האָט ניט געוואָלט נעמען: ער האָט זיך אונטערגעשריבן פאַר פאַראַנטוואָרטלעכן רעדאַקטאָר און האָט דערפאַר באַקומען א באַשטימטע שכירות, זייער א גרויסע שכירות, — 60 מאַרק א חודש, ווי פאַר זייער א ריזיקאַלישן ענין. די מעשה איז געווען אָט וואָס: מ'האָט ניט געגלויבט אין דייטשס נצחון, מ'איז געווען איבערצייגט, אַז אָט-אָט קומט דער רוס, און — וועט זיך געוויס אָפּרעכענען מיט די „בוגדים", וואָס האָבן, לאָז זיין אפילו פון נויט, גענומען

א שטעלע אין א צייטונג, וואָס איז ערלויבט און „געשטיצט" געוואָרן דורכן דייטש. יעדערער האָט זיך ביי זיך אין הארצן געוואונדערט אויף דער „דרייסטקייט" פונם ארויסגעבער און פונם פאראנטוואָרטלעכן רעדאקטאָר, אָבער יענע „זיינען געווען זיכער", אז דער רוס וועט שוין אהער מער קיינמאָל צוריק ניט קומען, און אין ערגסטן פאַל — וועלן זיי אוועק מיטן דייטש.

די אינעווייניקסטע רעדאקטור האָט דער ארויסגעבער לכתחילה געהאט איבערגעגעבן מ. שאַליטן, וואָס האָט שוין רעדאקטירט אמאָל זיינע א צייטונג, דעם „פריינד", אָבער נאָכדעם איז דער ענין געענדערט געוואָרן און ס'האָט געזאָלט ווערן א קאָלעגיאַלע רעדאקציע. צום סוף איז ארויסגעקומען א היפך: דאָ האָט דער ארויסגעבער באַשטימט פאַר א רעדאקטאָר-סטיליזאַטאָר — דעם זעלביקן דוד רויכלען, דאָ — קאפּלאנאָוויטשן, דאָ — ד"ר אל. אָלשוואנגערן, דאָ — זיך אליין, דאָ — ז. רייזענען. בכל אופן האָט זיין גייסט גערוט אויף דער רעדאקציע און האָט א געוויסע צייט געהאט א השפעה אויף דער שפּראַך.

ד"ר אָלשוואנגער האָט באקומען א שטענדיקע שכירות (לפי-ערך אויך א גאַנץ קליינע), ווייל ער איז געווען (אדאנק זיינע אַלטע באַקאַנטשאַפטן מיט געוויסע דייטשע שררות נאָך פון דייטשלאנד, וואו ער האָט אמאָל צוזאמען מיט זיי יאָרן לאנג שטודירט) די רעכטע האַנט פון מארגאָלינען כלפּי דער דייטשער מאַכט, און ווייל בלויז אדאנק אים האָט דער דאָזיקער ארויסגעבער די עצם קאָנצעסיע באַקומען. אַלע איבעריקע מיטארבעטער האָבן בג[..]קומען זייער האָנאָראַר — פון שורה. דער פּרייז פון א איבערזעצטער אָדער „מעובד"-שורה אין „פריינד" איז געווען 69/100 קאָפּ., אין „לעצטע נייס" — א גאַנצע קאָפּיקע, ווייל — זי איז דאָ געווען אויף 31/100 גרעסער ווי דאָרטן, אויף א היימישן שטייגער געווי[..]ויסגערעכנט; דער פּרייז פון אן אָריגינעלער שורה — 2 קאָפּ. דאָס איז אָבער אַלץ געווען ווען, אויב די וואַליוטע איז געווען כּתיקונה. פלעגט זיך אָבער הייבן די קאָפּיקע (למשל, בעת רוסישע [..]פענסיוועס), פלעגט געצאָלט ווערן מיט פעניגס, און פאַרקערט, אז עס פלעגט זיך הייבן דער פעניג (בעת דייטשע נצחונות), פלעגט געצאָלט ווערן מיט קאָפּיקעס. פלעגן כּסדר פאָרקומען סיכסוכים מיטן ארויסגעבער.

די „לעצטע נייס", פּונקט ווי אַלע אַנדערע צייטונגען פון די היגע נאַציאָנאַליטעטן, איז אָפיציעל ארויסגעגאַנגען „לויטן באַפעל פונם אָבערבעפעלסהאַבער אָסט" און האָט געמוזט דורכגיין א שטרענגע מיליטערישע צענזור. מ'האָט ניט געטאָרט שרייבן זעלבשטענדיק ניט וועגן רוסלאַנד און ניט וועגן דייטשלאַנד, ניט וועגן דער אַנטאַנטע און ניט וועגן די צענטראַלע מלוכות מיט זייערע בעלי-ברית, ניט וועגן סאָציאַלע און ניט וועגן פּאָליטישע פראַגן, ניט וועגן נאַציאָנאַלע און ניט וועגן אינטערנאַציאָנאַלע פּראָבלעמען, ניט וועגן יידן און ניט וועגן פּאָליאַקן, ליטווינער אָדער ווייסרוסן. וועגן די דאָזיקע אַלע ענינים פלעגן זייער אָפט אריינגעשיקט ווערן אין רעדאַקציע אינספּירירטע אַרטיקלען פון דער פרעסע-שטעלע אין שטרענגן דייטש-פּאַטריאָטישן און דייטש-מיליטאַריסטישן גייסט. די צענזור האָט געמעקט אויף רעכטס און אויף לינקס, פלעגט ארויסוואַרפן כּמעט פון יעדן נומער גאַנצע אַרטיקלען און כראָניקעס, אָפט אפילו איבערגעזעצטע פון דייטשע רעגירונגס-בלעטער און מיליטערישע אָרגאַנען. דערביי — איז די צייטונגען שטרענג פאַרווערט געווען ארויסצוגיין מיט בלויזן. ס'פלעגן שטרענג צענזורירט ווערן [..]יך מודעות, אפילו די וויכטיקסטע אָפיציעלע טעלעגראַמעס. און אויב די דייטשע צענזור איז געווען זייער שטרענג צו די „פרעמד-שפּראַכיקע" צייטונגען אין אָבאָסט בכלל, איז זי געווען פּשוט אומדערטרעגלעך פאַר די „לעצטע נייס". דער יידישער צייטונג איז פאַרווערט געווען אפילו צו ענטפערן אויף פאַרשיידענע פּראָוואָקאַטאָרישע אינסינואַציעס און ראַפינירטע העצערייען, וואָס פלעגן זיך שוין צו אָפט באַווייזן אויף די שפּאַלטן פון „דזיענניק ווילענסקי". א געוויסע צייט, ווען די דייטשן האָבן געלייגט האָפענונגען אויף די פּאָליאַקן, האָבן זיי ניט געוואָלט זיי מרגיז זיין אפילו מיט אַזאַ קלייניקייט, ווי ערלויבן די יידן צו ענטפערן אויף מיאוסע רכילות. פאַרקערט, אז די האָפענונג אויף די פּאָליאַקן האָט אָנגעהויבן פאַרשווינדן, האָבן די דייטשע שררות א וואונק געטאָן דער יידישער צייטונג, אז זי מעג שרייבן קעגן די פּאָליאַקן וואָס זי וויל. די יידישע צייטונג האָט אָבער ניט אויסגענוצט די דאָזיקע כּלומרשטע „פּריווילעגיע" און איז געבליבן צו די שכנים-פּאָליאַקן ווי ביז אהער לאָיאַל און העכסט קאָרעקט; זי האָט געגלויבט, אז די דייטשן וועלן דאָך ווען עס איז אוועקגיין פון דאַנען, מיט די פּאָליאַקן אָבער וועלן די יידן אויך אויף ווייטער בלייבן לעבן צוזאַמען, ווי זיי האָבן מיט זיי צוזאַמען ביז אהער געלעבט לאַנגע יאָרהונדערטער, און זיי מוזן שטרעבן צו א צוזאַמענלעבן אין שלום און אין אחדות. דאָסזעלביקע האָבן די דייטשן געטאָן אויך מיט די ווייסרוסן און ליטווינער. דער [..]ויפּט-שטריך פון דער דייטשער פּאָליטיק אין דעם קאַנט איז געווען מאַקיאַוועליס פּרינציפּ: „Divide et impera". דער אידעאַל פון די יידן אָבער איז געווען און פאַרבליבן אחדות און שלום מיט די פעלקער-שכנים, מיט וועמען זייער גורל איז היסטאָריש פאַרבונדן. און אין דער צייטונג זיינען געדריקט געוואָרן א סך אַרטיקלען (פון ד"ר אָלשוואַנגער, א. י. גאָלדשמידט, ד"ר יעקב ווינאָדסקי, ד"ר צ. שאַבאַד און זלמן לעווין) וועגן א התקרבות צווישן אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן.

און דאָך, ניט געקוקט אויף די סקאָרפּיאָנען פון דער דייטשער מיליטערישער צענזור, האָט זיך די „לעצטע נייס" געקליגט דורכצוברעכן א וואַנט אויפן וועג צו ליכט און יידישער קולטור קעגן גערמאַניזאַציע און אַלע אַנדערע אַסימילאַציעס. די צענזור האָט גאָרנישט געהאַט קעגן „קאָנצערטן", „טעאַטער", „קונסט", „וויסנשאַפט" און בכלל „קולטור", — נו, האָט מען די דאָזיקע אַלע שיינע זאַכן אויסגענוצט אויף א געהעריקן אופן.

די צייטונג איז געווען אַן אויסגעשפּראָכן אומפּאַרטייאישע, דעמאָקראַטישע. מיט כּל אמצי כּוחות האָט זי פאַרטיידיקט די עקאָנאָמישע און נאַציאָנאַל-קולטורעלע אינטערעסן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין אָבאָסט, האָט געוועקט דעם נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין און דעם אינטערעס צו דער יידישער שפּראַך און יידישער קולטור. זי האָט געקעמפט און א סך אויפגעטאָן פאַר א ריינעם יידישן טעאַטער, פאַר יידישע שולן, פאַר די רעכט פון דער יידישער שפּראַך.

אחוץ א רייכן אינפאָרמאַציאָן מאַטעריאַל פון מלחמה-ידיעות, אַלגעמיין-פּאָליטישע ידיעות, כּל המינים וועלט-נייס א. אַז. וו., האָט די צייטונג געהאַט נישקשהדיק אוועקגעשטעלט אויך די ווילנער כראָניק און די כראָניק פון דער פּראָווינץ (דערין אויך קאָרעספּאָנדענציעס פון לייב ניידוס פון גראָדנע, וואָס האָט זיך אונטערגעשריבן „לעאָנאַרדאָ", און פון זיין חבר אברהם זאַק). אין דער צייטונג האָבן זיך געדרוקט אויך כּל-המינים פאַראָרדענונגען פון דער דייטשער מאַכט, וואָס זיינען א דאַנקבאַרער מאַטעריאַל פאַר געשיכטע, און זי האָט געהאַט א סך מודעות, וואָס האָבן מיטגעהאָלפן דעם קיום אירן.

דן קאַפּלאַנאָוויטש (אַפּריער אונטערן פּסעוודאָנים „קיכאָט" און נאָכדעם שוין אונטער זיין אַלטן פּסעוודאָנים (Don האָט זיך אין זיינע וואָך-פעליעטאָנען אָפּגערופן אויף די ערשיינונגען און געשעענישן פון לעבן פאַר דער גאַנצער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע. ער האָט אויך געגעבן אין דער פאָרם פון קורצע דיאַלאָגן א מאַסע „ווילנער בילדלעך" פון לעבן און ליידן פון די יידישע מאַסנמענטשן אין יענער פינסטערער צייט.

די צענזאָרן — דער יידישער סאָלדאַט באַנעט (זייער אַ געבילדעטער פרומער און ערלעכער יונגערמאַן, אַ זון פון אַ באַקאַנטן אָרטאָדאָקסישן פּראָפעסאָר אין בערלין) און דער דייטש דער לייטענאַנט — האָבן געהאַלטן די דאָזיקע פעליעטאָנען פאַר פרעמדע דעם דייטשן געשמאַק, וואָס „זייער אינהאַלט האָט ניט קיין שום זין", און האָבן זיי כמעט אַלעמאָל געשאַנעוועט (אחוץ אַ צוויי-דריי מאָל). דערפאַר אָבער האָט דער ווילנער פּשוטער עולם לעזער געקוקט אויף זיי לחלוטין אַנדערש. האָט געלייענט אין די שורות און צווישן די שורות, האָט איינגעלערנט אין זיי פּשט, רמז, דרוש און סוד, געלעקט פון זיי די פינגער און געקוואָלן פון נחת.

די דאָזיקע פעליעטאָנען און בילדלעך זיינען אַ דאַנקבאַרער מאַטעריאַל פאַר דער געשיכטע פון די איבערלעבענישן בעת דער אָקופּאַציע.

אחוץ דעם האָט קאַפּלאַנאָוויטש געגעבן אַ סעריע ערציילונגען לכבוד יום-טוב, פּובליציסטישע אַרטיקלען, אַרטיקלען וועגן יידישן טעאַטער, איבערזעצונגען פון מאַפּאַסאַן, פּ. קראַפּאָטקין („מעמוארן פון אַ רעוואָלוציאָנער"), „זכרונות פון אַ ניקאָלאַיעווער סאָלדאַט" (איבערזעצט פון Еврейская старина) א. אַנד.

ז. רייזען האָט אָנגעשריבן אַ גאַנצע ריי אַרטיקלען, נאָטיצן און רעצענזיעס וועגן יידישער שפּראַך, גראַמאַטיק, שריפטשטעלער, טעאַטער, „ווילנער טרופּע", שול און געזעלשאַפטלעכקייט; האָט באַאַרבעט דעם באַוואוסטן שיינעם ראָמאַן פון וואָלעס „בן-חור" אונטערן נאָמען „ירושלים און רוים", איבערזעצט „די אידען אין צירנדאָרף" פון יעקב וואַסערמאַן (ניט פאַרענדיקט), איבערזעצט אויך „אַ איד", אַ ראָמאַן פונם דעניש-יידישן שריפטשטעלער מאיר-אהרן גאָלדשמידט, און „מיליאָנערן" פון אַרטור לאַנדסבערגער.

ד״ר אליהו אַלשוואַנגער (אל. אל.) האָט געגעבן אייניקע אַרטיקלען וועגן דער יידישער עקאָנאָמיק, געזעלשאַפטלעכקייט, קולטור, טעאַטער, קונסט, וויסנשאַפטן, פילאָסאָפיע. ער האָט אויך געגעבן אַ פּאָר איבערזעצונגען פון דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור.

ש. ל. ציטראָן און מ. שאַליט האָבן גאָרנישט געוואָלט שרייבן אָריגינעלס אין די „לעצטע נייס" און ניט געוואָלט אונטערשרייבן זיך. דער ערשטער איז נאָך אין יאָר 1916 אַרויסגעטראָטן פון דער צייטונג און שאַליט האָט אין יאָר 1917, נאָכן פאַלן פונם צאַרישן רעזשים אין רוסלאַנד, אָנגעהויבן פאַרעפנטלעכן סעריעס אַרטיקלען וועגן פאַרשיידענע פראַגן פונם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן.

אייזיק פרידקין האָט געגעבן עטלעכע לידער און אַ פּאָר שטימונגען.

א. י. גאָלדשמידט (מיכל יאַקאָבי, עמנואל כהנא, גד, גדיאל, א. י. ג—דט, א. גימל) — בעלעטריסטישע זאַכן, רייזעבילדער, אַרטיקלען, באַריכטן, אַ גרעסערע אַרבעט וועגן מרדכי אהרן גינצבורג, די ביאָגראַפיע פון פלעכאַנאָוו, איבערזעצונגען פון מולטאַטולי, זשאָרזש קורטעלען, סקאָוועל און יוהאַני אהאָ.

אחוץ דעם האָבן זיך אין די „לעצטע נייס" באַטייליקט: ש. אַנ—סקי, דוד בערעזאָווסקי (דודל, — אָנגעהויבן), רעואל גינצבורג (באַוואוסטער אַרבעטער-טוער), ד״ר י. וויגאָדסקי, ד״ר א. ווירשובסקי, אברהם זאַק, אליהו הלוי לעווין (אהל״ל), חייקל לונסקי, א. מאָרעווסקי, לייב ניידוס, יעקב פאַט, ג. פלודערמאַכער, משה קולבאַק (אָנגעהויבן), י. ח. ראָזנבוים, אדוו. ש. ראָזנבוים, ד״ר יוסף רעגענסבורג („צו דער עסטעטיק פון יידיש"), שרה רייזען, ד״ר צ. שאַבאַד, יונה שאַפּיראָ און אַ סך אַנדערע.

די „לעצטע נייס" האָט אַ סך אויסגעטאָן אויך פאַר דער עצם שפּראַך. אָפּגעריסן פון דער גאַנצער וועלט, געשטיקט און געדריקט אונטערן אייזערנעם יאָך פון דער מיליטעריש-אָקופּאַנטישער „קולטור", האָבן די מיטגלידער פון דער רעדאַקציע בכלל און די רעדאַקטאָרן ד״ר אַלשוואַנגער און זלמן רייזען בפרט מיט אַ באַזונדערער ליידנשאַפטלעכקייט זיך אָפּגעגעבן מיטן רייניקן די שפּראַך פון אַלע פרעמדע אָנוואוקסן; מיט כל אמצי כוחות באַמיט זיך אויסצומיידן סלאַוויזמען און גערמאַניזמען, רוסישע און ניט-יידיש-פאָלקסטימלעכע דייטשע ווערטער און אויסדריקן, וואָס יידיש האָט פון זיי גיין אַזוי פיל געליטן. מ׳האָט דערוויטערט אין דער שפּראַך אַלץ, וואָס האָט דערמאָנט אָן דייטשער השפעה, מ׳האָט צוליב דעם ציל איינגעפירט אַ מאַסע ביז אַהער ווייניק געברויכלעכע און אפילו גאָרניט געברויכלעכע העבראַאישע ווערטער און אויסדריקן, ווי: פּיקפּוקים, יפי-כוח, יתרשאת, החלטה, שקלא וטריא, מעורר זיין, התעוררות, השקפה, הסתכלות א. אַ. וו. אָן אַ שיעור (ד״ר אַלשוואַנגער); מחיה-מתים געווען פאַרצייטיקע פאָלקסטימלעכע ווערטער און אויסדריק, למשל: נייערט, געגעגענען, וכדומה (זלמן רייזען); אַריינגעבראַכט אינטערעסאַנטע פּראָווינציאַליזמען, ווי: האַרב — וויבאַלד (למשל: האַרב וויל ער ניט, דאַן דאַרף מען ניט), לבבות (געווישן א. אַ. (פייוול מאַרגאָלין); געשאַפן לחלוטין נייע ווערטער, צום ביישפּיל: גערעגל, טונקשיפן (ד״ר אַלשוואַנגער), לעפצונג, רעוואַרג (ז. רייזען). בקיצור, מ׳האָט געטאָן אַלץ, וואָס מ׳האָט געקענט, בכדי נאָר צו געברויכן אַ ריינעם יידיש. און כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס זייער אַ גרויסע מאַסע פון די ספּעציפישע „לעצטע נייס"-ווערטער האָבן זיך לייכט אָנגענומען און זיינען אַריין אין דער שפּראַך.

די „לעצטע נייס" איז געווען די ערשטע טעגלעכע צייטונג, וואָס האָט שוין פון ערשטן נומער אָן גענומען ענערגיש רעפאָרמירן די יידישע אָרטאָגראַפיע. אין דעם פּרט האָט זיך אויסגעצייכנט זלמן רייזען, אָבער דורכפירן אַלע רעפאָרמען, וועלכע ער האָט געהאַלטן פאַר נייטיק — דערין האָט געשטערט דער אַרויסגעבער, וועלכער האָט, למשל, ניט דערלאָזט אַרויסצוואַרפן דעם שטומען ע פאַר דער ענדונג ן. דאָך האָט די „לעצטע נייס" אויפגעטאָן אַ וויכטיקע אַרבעט פאַר דער רעפאָרם פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע.

פון דעם אַלעם, וואָס איז אויבן געזאָגט געוואָרן, איז צו זען, אַז די „לעצטע נייס" האָט געשפּילט זייער אַ גרויסע קולטורעלע ראָלע אינם יידישן לעבן אין „אָבעראָסט" אין די פינסטערע יאָרן 1916—1918, ווען די דאָזיקע צייטונג איז פאַר דער יידישער באַפעלקערונג דאָ געווען אַ צענטער, וואוהין זי האָט זיך שטענדיק געווענדט נאָך ידיעות און אָן עצה. באַזונדערס האָט זיך דאָס אַרויסגעוויזן אין די יאָרן 1917 און 1918, ווען כמעט יעדער טאָג פלעגט ברענגען איבעראַשנדיקע נייס פון רוסלאַנד, פון די שלאַכט-פעלדער און פון די צענטראַלע מלוכות, ווען די קלאַנגען וועגן שלום, וועגן אָן אמתן שלום פלעגן אָפט אַרויסרופן מאַסן מענטשן אויף די גאַסן מיט אָן אומגעשטילטן דאָרשט צו שלינגען די פאַרשיידענע נייס. ווען אין שטאָט פלעגט זיך פאַרשפּרייטן אַ קלאַנג וועגן שלום, פלעגט די רעדאַקציע פון די „לעצטע נייס" פּשוט באַלעגערט ווערן ממש פון מאַסן מענטשן אפילו אין מיטן נאַכט, ניט געקוקט אויף די דייטשע פאַראָרדענונגען, וואָס האָבן שטרענג פאַרווערט צו גיין אין גאַס נאָך צען אַ זייגער אינאָוונט. מ׳קען דרייסט זאָגן, אַז דאָס איז געווען דער ערשטער מאָל, ווען אַ יידישע צייטונג אין ווילנע איז געוואָרן אַ אינטעגראַלער טייל פונם יידישן קולטורעלן לעבן.

קען מען דאָך מיינען, אַז בעת צענדליקער טויזנטער יידן אין ווילנע האָבן געשמאַכט פון הונגער און טויזנטער פון זיי זיינען אומגעקומען אָן אַ צייט פון הונגער-מחלות, זיינען די מיטאַרבעטער און די אַרבעטער פון די „לעצטע נייס" געווען זאַט

מיט ברויט. איז עס אָבער אַ גרויסער טעות. די אַרבעטער האָבן באַקומען אַ הונגער־לוין אין פולן זין פון וואָרט. די מיטאַרבעטער האָבן זיך פון די כוחות אַרויסגעשלאָגן אין זייער אָנשטרענגונגען זיך אָנצושרייבן „וואָס מער שורות“ צו האַלבן פעניג און ווייניקער אַ שורה. קיין „איבעריקע“ שורות זיינען אָבער אין דער צייטונג ניט געווען, — איז צווישן די מיטאַרבעטער פאָרגעקומען אַ געראַנגל „פאַר שורות“ און סכסוכים. קיין זאַך האָט ניט געהאָלפן. דער יקרות איז געוואָרן וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער און דער הונגער — שאַרפער. די זעצער זיינען געשטאַנען הונגעריקע ביי די קאַסעס און האָבן זיך געזעטיקט מיטן שטויב פון בליי; די מיטאַרבעטער זיינען געזעסן ביי די שרייבטישן פאַרשמאַכטע. מ'האָט זיך געקאָכט אין זיך און צווישן זיך און קיין אויסוועג איז ניט געווען. מ'האָט געציטערט צו שטעלן פאָדערונגען און אין פאַל פון ניט באַפרידיקונג צו מעלדן אַ שטרייק, ווייל פאַר איטלעכן איז געשטאַנען די סכנה צו ווערן אַרעסטירט און „מאָביליזירט“ אויף „צוואַנג־אַרבעט“ אין די שלאַכט־ראַיאָנען, פונוואַנען זעלטן ווער עס האָט זיך אומגעקערט צוריק. און מ'האָט לאַנג געליטן און געשוויגן. אָבער צום סוף איז געשען דאָס, וואָס עס האָט געמוזט געשען. דער יאָר 1917 איז געווען דער שרעקלעכסטער פון די הונגער־יאָרן פאַר דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע. מענטשן זיינען אין די גאַסן געפאַלן ווי די פליגן. און ס'איז דערגאַנגען אויך — צום פערסאָנאַל פון די „לעצטע נייעס“. דער זעצער ב ע נ ג י ס איז געשוואָלן געוואָרן פון הונגער און — געשטאָרבן. דאָס האָט געמאַכט אַ שוידערלעכן איינדרוק אויפן גאַנצן פערסאָנאַל און אים אויפגעטרייסלט ביזן גרונט. יעדערער באַזונדער האָט איינגעזעען דערין אַ התראה פאַר זיך, איטלעכער האָט גענומען ציטערן פאַרן אייגענעם מאָרגנדיקן טאָג, און פון זיך אַליין איז געשאַפן געוואָרן די געווינטשטע אחדות, די געווינטשטע אַנטשלאָסנהייט. מ'האָט אפילו טראַכטן ניט געוועלט וועגן דער „מאָביליזאַציע אויף צוואַנג־אַרבעט“, און מ'האָט דערלאַנגט דעם אַרויסגעבער עטלעכע גאַנץ באַשיידענע פאָדערונגען. דער ענטפער פון דעם אַרויסגעבער איז געווען אַ נעגאַטיווער.

דעם 11 אויגוסט 1917 האָט מען אָפּגעשטעלט די אַרבעט אויפן 186 נומער. ד״ר אָלשוואַנגער האָט זיך דערמאָנט, אַז די גאַנצע קאָנצעסיע איז אָפּגעגעבן געוואָרן בלויז אַדאַנק אים. איז ער אַוועק אין דער פרעסע־שטעלע און האָט איבערגעגעבן אַ גענויעם מעמאָראַנדום וועגן דעם גאַנצן ענין. די דייטשע מאַכט האָט זיך צו אַלעמענס פאַרוואונדערונג באַצויגן סימפּאַטיש צום פערסאָנאַל און האָט אים איבערגעגעבן די קאָנצעסיע אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות. אין פינף טעג אַרום, דאָנערשטאָג 16 אויגוסט (אלול תרע״ז), איז אַרויס דער לויפנדיקער נומער 187.

דער פערסאָנאַל „לעצטע נייעס“ האָט ניט געהאַט די נייטיקע געלט־מיטלען אויף די ערשטע הוצאות אויף דער עצם צייטונג און פאַר זיך אויף דורכצוקומען די שווערע צייט ביז מ'וועט זיך איינאָרדענען. מ'האָט באַלד געפונען אַ פינאַנסיסט, בראָנצאָווסקי, אַ ברודער פון דער געוועזענער אַרויסגעבערין פונם בונדישן „מאָרגנשטערן“ אין סוף יאָר 1907. ער האָט פינאַנסירט די צייטונג און דערפאַר באַקומען אַ געוויסע חודשדיקע שכירות און אַ געהעריקן פּראָצענט פונם ריוח. דאָס האָט אויסגעמאַכט אַ גאַנץ היבשע סומע; אחוץ דעם האָבן די דייטשן געהעכערט דעם סכום פון דעם חלק, וואָס זיי „דאַרפן“ באַקומען פון די „לעצטע נייעס“, פון 10% אויף 33⅓%; פאַר פאַפּיר האָבן זיי אויך געהעכערט דעם פרייז, דאַכט זיך, אינצווייען; — פונדעסטוועגן איז דער מצב פונם פערסאָנאַל פאַרט באַדייטנד בעסער געוואָרן, הגם ניט אינגאַנצן גלייך גוט פאַר אַלעמען. די חלוקה איז געגאַנגען לויט געוויסע קאַטעגאָריעס. האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן סכסוכים, אָבער דעם

מאָל שוין צווישן די זעצער און די מיטאַרבעטער. דאָס האָט זיך געצויגן אַזוי ביז דעצעמבער 1918.

די דייטשן האָבן אָנגעהויבן מאַכן הכנות צו פאַרלאָזן ליטע. מ'האָט גענומען איינזען, אַז ביי דער נייער סיטואַציע וועלן זיך עפענען נייע יידישע צייטונגען און די „לעצטע נייעס“ וועט זיך אַלס קאָאָפּעראַטיוו ניט קענען האַלטן; אַנדערע ווידער האָבן געוואָלט ניט אַנדערש ווי „האָבן אַ בעל־הבית“. איז אין רעזולטאַט געמאַכט געוואָרן אַ קאָמבינאַציע און די צייטונג איז פאַרקויפט געוואָרן צו דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע.

פון נומער 283 (6 דעצעמבער 1918) האָט זיך געענדערט די רעדאַקציע. דן קאַפּלאַנאָוויטש און זלמן רייזען זיינען אַרויסגעטראָטן פון דער צייטונג. לייב יפה, וואָס איז געקומען פון רוסלאַנד, איז געוואָרן דער אָפיציעלער רעדאַקטאָר און משה שאַליט — דער אינעווייניקסטער. ש. ל. ציטראָן איז ווידער אַריין אין רעדאַקציע.

די דייטשע נאָוועמבער־רעוואָלוציע האָט באַפרייט די ווילנער פרעסע פון די אָקופּאַנטישע צענזור־קייטן. און די „לעצטע נייעס“ האָט פרייער אָפּגעעטעמט, אַ נייער שטראָם פון לעבן האָט זיך אין איר אַריינגעגאָסן, אָבער ניט אויף לאַנג. די צייט איז געווען אַ שטורעמדיקע, אַן אומבאַשטימטע, אַן אומרויִקע. מ'האָט ניט געקענט געפינען דעם ריכטיקן טאָן. די דייטשן זיינען באַלד אַוועק (דעם 31 דעצעמבער 1918). גענעראַל מאַקזשעצקי האָט געהאַט פאַרנומען ווילנע און אין פינף טעג אַרום (6 יאַנואַר 1919) זיינען געקומען די באָלשעוויקעס. דאַן האָט זיך די „לעצטע נייעס“ איינגעשרומפּן, האָט זיך געהאַלטן שטיל, ניט אָנגערירט די באָלשעוויקעס ניט מיט אַ גוט וואָרט, ניט מיט אַ שלעכטן (די רעכטס־בונדישע „אונזער שטימע“ האָט דווקא מוטיק און שאַרף קריטיקירט די מעשים פון דער ראַטנמאַכט). דאָך האָט די ראַטנמאַכט געקוקט קרום אויף די בורזשואַזע „לעצטע נייעס“ און האָט זי סוף־כל־סוף פאַרמאַכט, רעקווירנדיק דעם גאַנצן זאַפּאַס פאַפּיר אירן. דער לעצטער נומער, ג3, (פון פערטן יאָרגאַנג) איז אַרויס פרייטאָג ז אדר א׳ תרע״ט (7 פעברואַר 1919).

אונזער שטימע.

טעגלעכע סאָציאַלדעמאָקראַטישע אַרבעטער־צייטונג. אָרגאַן פון „בונד“ פאַר ליטע. איבערן קעפּל לינקס איז געווען די אויפשריפט: פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַראייניקט זיך! — פרייז פון נומער 20 פעניג.

דער „בונד“ האָט גאַנצע דריי יאָר געחלומט וועגן אַן אייגענעם אָרגאַן. צום סוף, תיכף נאָך דער דייטשער נאָוועמבער־רעוואָלוציע, האָט ער זיך ענערגיש גענומען אָרגאַניזירן אַ צייטונג, וואָס איר נאָמען „אונזער שטימע“ איז שוין געווען לאַנג גרייט, און דער ערשטער נומער איז אַרויס דאָנערשטאָג דעם 5 דעצעמבער 1918. ס'איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער „רעוואָלוציאָנערער“ דייטשער מאַכט אין ווילנע, וואָס דער דאָזיקער ערשטער נומער איז אַרויס מיט היבשע צענזור־בלויזן. פון 2־טן יאַנואַר 1919 האָט זיך אָנגעהויבן אַ טאָפּלטער נומער: (20) 2, (21) 3 און אַזוי ווייטער. 26 נומערן זיינען אַרויסגעגאַנגען אין פאָרמאַט פון אַ וואָכן־זשורנאַל. פון נ׳ (27) 9 (12 יאַנואַר 1919), ווען דער טיראַזש האָט זיך פאַרשטאַרקט, האָט די צייטונג אָנגעהויבן אַרויסגיין אין אַ גרויסן פאָרמאַט מיטן אונטער־טיטל: אָרגאַן פון געגנט־קאָמיטעט פאַר ליטע. דער פרייז פון אַ נומער איז געוואָרן 15 קאָפּ. פון נ׳ (30) 12 (15 יאַנואַר) איז דער פרייז געהעכערט געוואָרן אויף 20 קאָפּ., פון נ׳ (48) 30 אין פּראָווינץ — אויף 25 קאָפּ., פון נ׳ (79) 61 (16 מערץ) אין ווילנע — אויף 30 קאָפּ. און אין פּראָווינץ — אויף 35 קאָפּ. — אין אָנהייב אַפּריל האָט

גובר געווען די לינקע ריכטונג אין „בונד“, איז „אונזער שטימע“ אריבער צום ווילנער קאָמיטעט און האָט אָנגעהויבן ארויסגיין אין נאָך אַ ביסל אַ פאַרגרעסערטן פאָרמאַט (פון נ׳ (91) 73 אָן — מאָנטאָג דעם 7 אַפּריל) מיטן אונטער-טיטל: אָרגאַן פון ווילנער קאָמיטעט פון „בונד“. דער פּרייז פון אַן איינצלנעם נומער איז שוין געהעכערט געוואָרן אויף 60 קאָפּ. אין שטאָט, און אויף 70 ק. אין פּראָווינץ. די שטייגונג פון פּרייז איז געגאַנגען פּאַראַלעל מיט דער שטייגונג פון די פּרייזן אויף אַלע נויטווענדיקסטע לעבנסמיטלען בכלל; געדרוקט האָט זיך שוין די צייטונג אויף זייער שלעכטן פּאַפּיר. ארויסגעגאַנגען זיינען סך-הכל 99 נומערן. דער לעצטער נומער (99) 81 איז ארויס חול-המועד פּסח פרייטאָג דעם 18 אַפּריל 1919 — דעם לעצטן טאָג פון דער ראַטנמאַכט אין ווילנע.

אינעווייניקסטער רעדאַקטאָר, סטיליזאַטאָר, לייט-אַרטיקלער און טעכנישער אויספירער איז געווען ביזן נומער (73) 60 (15 מערץ) — דער טאַלענטפולער פילאָלאָג און זשורנאַליסט מ אַ ק ס וויינרייך. ער איז געווען איבערגעגעבן דער צייטונג מיט לייב און לעבן, האָט געהאָרעוועט אָן אַ שיעור, האָט גאָר קיין אַרבעטסטאָג ניט געהאַט. אחוץ די נאָרוואָס דערמאָנטע פונקציעס, האָט ער נאָך אויסגעפירט די אַרבעט אויך פון אַן איבערזעצער פון כל המינים פּאָליטישע אַרטיקלען, נאָטיצן, כראָניקעס און טעלעגראַמעס, געשריבן פּאַרטייאישע און פּאָלעמישע צייט-אַרטיקלען, האָט געשליפן די שפּראַך, ווי ז. רייזען אין די „לעצטע נייעס“, און האָט געמאַכט „אונזער שטימע“ פאַר אַן אמתער ליטעראַרישער צייטונג פונם יידישן אַרבעטער. נאָכדעם ווי די „לעצטע נייעס“ איז פאַרמאַכט געוואָרן, איז „אונזער שטימע“ געווען די איינציקע יידישע צייטונג, וואָס אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ווילנע האָבן געלייענט. זי האָט באַלויכטן אָביעקטיוו אַלע פראַגן ניט בלויז פון לעבן פונם יידישן אַרבעטער, נאָר אויך פונם יידישן לעבן בכלל. ס׳איז געווען אַ צייט, ווען ארויסזאָגן אַ פרייע וואָרט קעגן געוויסע אומלאָגישע און אומגערעכטיקע מעשים פון די באָלשעוויקעס אין ווילנע איז געווען אַן אַקט פון גייסטיקער גבורה. די צייטונג האָט טאָג איין, טאָג אויס דערוויזן, אַז פאַקטיש איז ניטאָ קיין ראַטנמאַכט, אַז פאַקטיש הערשן בלויז יחידים, וואָס פאַרדעקן זיך מיטן פייגנבלעטל פון כלומרשטיקער ראַטנמאַכט. „אונזער שטימע“ האָט געקעמפט מוטיק פאַר די אידעאַלן פון ניט געפעלשטן דעמאָקראַטיזם אין די אַרבעטער-רייען, אין די אַרבעטער-ראַטן; פאַר דער זעלבשטענדיקייט און גאַנצקייט פון דער יידישער היסטאָרישער אַרבעטער-פּאַרטיי; קעגן יעטווידן דרוק. בשעת ס׳זיינען דעם 7 פעברואַר פאַרמאַכט געוואָרן די „משה רבינוס שטומע קינדער“ די „לעצטע נייעס“, די פּוילישע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע אַרבעטער-צייטונג „פּשעלאָם“ און קסיאָנדזו מוקערמאַנס „גלאָס ליודו“, איז „אונזער שטימע“ ארויס מיט אַ שאַרפן אַרטיקל קעגן די „אומזיניקע רעפּרעסיעס“, וואָס ברענגען דווקא צו להיפּוכדיקע רעזולטאַטן. פאַר „אונזער שטימע“ האָט מען געהאַט אָפּשיי און מ׳האָט מורא געהאַט זי צו פאַרמאַכן.

נאָכדעם ווי מאַקס וויינרייך איז אוועק פון דער צייטונג, האָט זיין פּלאַץ פאַרנומען דער פעאיקער זשורנאַליסט פּ ס ח נ אָ וו י ק, וואָס איז געווען געקומען פון אַמעריקע און האָט זיך געהאַט געקליבן צוריק אַוועקצופאָרן. ער האָט אויך געאַרבעט פּונקט ווי וויינרייך, אויך ווי ער פאַרשפּאַרט דער צייטונג גרויסע הוצאות אויף מיטאַרבעטער און פאַרטיידיקט דיזעלביקע פּאַרטיי-פרייהייטן. אפילו די אָוויגערופענע לינקע בונדיסטן, וואָס האָבן צום סוף אַריינגענומען די צייטונג אין די אייגענע הענט,

זיינען געשטאַנען פאַר דער זעלבשטענדיקייט און גאַנצקייט פון „בונד“ און קעגן דער צונויפגיסונג מיט דער ר. ק. פּ. דערפאַר האָט די באָלשעוויסטישע פּרעסע אויך קעגן זיי געפירט אַ העפטיקע אָפענסיווע.

קורץ, דאָס איז געווען אַן ערלעכע און אַ גוטע בונדישע צייטונג.

אין דער צייטונג האָבן זיך באַטייליקט אויך א. י. גאָלדשמידט, ווירגילי—חשמונאי, ניסן פּופּס, א. פרידקין און אַנד.

אויפן געביט פון אָרטאָגראַפיע האָט „אונזער שטימע“ שוין ניט געהאַט קיין מניעות אָפּצושאַפן דעם שטומען ע אין די ענדונגען פון די פּעלים, און אַזוי-אַרום זיך נאָך מער דערנענטערט צו דער נייער אויסלייגונג.

די השפעה פון „אונזער שטימע“ איז בשעתּה געווען גרויס און די יידישע אַרבעטער האָבן שטאַרק באַדויערט איר אומגעריכטן אונטערגאַנג.

„דער קאָמוניסט“.—

אָרגאַן פון צ. ק. פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין ליטע און ווייסרוסלאַנד. איבערן קעפּל — די אויפשריפט: פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַראייניקט אייך! רעדאַקציע איז אָפן טעגלעך פון 10 ביז 2 אַזייגער אויסער שבת און אַ. וו. איינצלנער נומער 15 קאָפּ. נאָכדעם — 20 קאָפּ. אונטערן קעפּל אינמיטן — אין אַ קוואַדראַט-ראַמל אַן עמבלעמע: אַ האַמער און אַ סערפּ אַריבערגעלייגט קרייצאַרטיק. רעדאַקטאָר: רעדאַקציאָנס-קאָלעגיום. ארויסגעבער: צענטראַלער קאָמיטעט פון דער קאָם. פּאַרטיי אין ליטע און ווייסרוסלאַנד. — דער ערשטער נומער איז ארויס דאָנערשטאָג דעם 26 דעצעמבער 1918. דער גאַנצער ערשטער נומער איז געווען אָפּגעדרוקט מיט רויטע אותיות. אין לייטאַרטיקל איז דערציילט געוואָרן זייער קורץ וועגן דעם מאָמענט און ס׳איז ארויסגעשטעלט געווען דער לאָזונג: די גאַנצע מאַכט די אַרבעטער-, סאָלדאַטן- און פּויערים-ראַטן. אינם ערשטן נומער איז אויך געווען אַן אַרטיקל „אונזערע אויפגאַבן אין ליטע“. דאָ איז דורכגעפירט געוואָרן דער געדאַנק, אַז דורך אַ באָלשעוויסטישער ליטע וועט זיך ראַטנרוסלאַנד לייכט פאַרבינדן מיט דער רעוואָלוציאָנערער דייטשלאַנד און דאַן איז די אַלאייראָפּעאישע און נאָכדעם אויך די אַלוועלטלעכע סאָציאַלע רעוואָלוציע געזיכערט. אונטערן אַרטיקל איז געווען אונטערגעשריבן י. ר ײ ס ע ן. דאָס איז געווען דער איידעלער יונגער אידעאַליסט-ענטוזיאַסט י ה ו ד ה ש י מ ע ל ע וו י ט ש. דער אַרטיקל האָט געאָטעמט מיט גלויבן און התפּעלות. אין עטלעכע טעג אַרום האָט ער מיט זיין העלדישן טויט דערוויזן זיין אויפריכטיקע געטרייהייט דעם אידעאַל, וואָס איז אים געווען הייליק צום הייליקסטן. נאָך רייסענס אַרטיקל איז געגאַנגען אַ מאַניפעסט פאַר ליטע, אונטערגעשריבן אין נאָמען פון דער צייטווייליקער ווילייקער רעגירונג. ש. דימענטשטיין איז געווען אויפן זיבעטן הימל פון שמחה און האָט אָנגעשריבן אַן אַנטציקטן אַרטיקל „צוריק אין תּחום“.

אינעווייניקסטער רעדאַקטאָר און טעכנישער אויספירער איז געווען מ ש ה ל ו נ ע וו ס ק י, וואָס האָט געדינט אַלס כראָניקער אין „דאָס פאָלק“ און נאָכדעם אין „לעצטע נייעס“, וואו ער האָט צוגלייך מיט אַלעמען געהונגערט און געליטן דערנידעריקונגען מער פון אַלעמען. צולעצט האָט ער זיך גיך איינגעקויפט אין חן ביי יהודה שימעלעוויטש, און אַדאַנק אים, שימעלעוויטשן, איז ער עולה לגדולה געוואָרן. ער האָט אָבער ניט געהאַט ניט

די טעאָרעטישע ניט די פּראַקטישע צוגרייטונג צו אַזאַ פאַראַנטווערטלעכער שטעלע פון אַ רעדאַקטאָר פון אַן ערנסטן אָרגאַן, איז טאַקע „דער קאָמוניסט" געפירט געוואָרן גאָרניט מהודריק. אין אַלע אַרטיקלען, נאָטיצן, וועדר רעדט אין די טעלעגראַמעס און איבערזעצטע צייטונגס־כראָניקעס, האָט זיך געפילט דאָס פעלן פון אַ רעדאַקטאָרישער האַנט. די שפּראַך איז אָפט געווען פשוט אַ הילצערנע, די אָרטאָגראַפיע אַ צעטומלטע און די קאָרעקטור—ערגער ווי שלעכט, און דאָס אַלץ ניט געקוקט דערויף, וואָס אין דער צייטונג האָבן זיך באַטייליקט אַזעלכע גענייטע זשורנאַליסטן, ווי ש. דימענטשטיין, פ. ליבערטע, ח. קאַפּלאַן, ב. אָרשאַנסקי, (ב. עלענזאָן, אר—סקי, ח. בער), און אַנד.

דער „אַלטער קאָמונאַר" (בערלין) האָט זיך אין „קאָמוניסט" נאָשעפּטיקט מיט דער איידעלער מלאכה פון צעשמעטערן דעם „בונד" און די אַנדערע ניט באָלשעוויסטישע פּאַרטייען און דערצו זיינען אַלע מיטלען געווען כשר. באַזונדערס איז ער אַרויס מיט רוגזה קעגן דער טעטיקייט פון „בונד" אין אַרבעטער־ראַט, וואו דער „בונד" האָט געשאַפן אַ מערהייט קעגן טויטשטראָף און רעקוויזיציעס.

אין די אָנפירנדיקע קרייזן פון יידישן קאָמיסאַריאַט איז סוף־כל־סוף אויפגעקומען אַן אומצופרידנקייט מיט דער צייטונג און ס'איז באַשטימט געוואָרן אַהער אַריבערצופירן פון מינסק דעם „שטערן". דאָנערשטאָג דעם 3 אַפּריל איז אַרויס דער לעצטער נומער „קאָמוניסט" (נ' 74), וואו די „רעדאַקציע" גיט איבער איר מאַנדאַט דעם „שטערן".

„דער שטערן".—

זייער גרויסע טעגלעכע צייטונג. אָרגאַן פונם צענטראַלן קאָמיטעט פון דער קאָמ. פּאַרטיי אין ליטע און ווייסרוסלאַנד און פונם הויפּט־קאָמיטעט פונם יידישן קאָמוניסטישן פאַרבאַנד. מיט דער לאָזונג־אויפשריפט אויבן: פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַראייניקט זיך. פרייטאָג דעם 4 אַפּריל איז אַרויס דער ערשטער נומער אין ווילנע (74 אין מינסק). — פּרייז פון איין נומער אין ווילנע און אין מינסק: 40 קאָפּ., אויפן וואָקזאַל און אין פּראָווינץ—50 קאָפּ.—רעדאַקטאָר: רעדאַקציאָנס־קאָלעגיע. אַרויסגעבער: צ. ק. פון דער ק. פּ. אין ל. און ווייסר. און פונם הויפּט־קאָמיטעט פון ייד. קאָמ. פאַרבאַנד.—די רעדאַקציע איז באַשטאַנען פון ב. אָרשאַנסקי, ש. דימענטשטיין, פּ. ליבערטע און קאַנטאָר.—שעף־רעדאַקטאָר איז געווען פּ. ליבערטע און רעדאַקטאָר־סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער—א. קאַנטאָר. ער האָט געפירט די צייטונג אויסגעצייכנט. די שפּראַך איז אומעטום געווען אַ גוטע און פאָלקסטימלעכע, דער טאָן,—כמעט דורכאויס אַ ליטעראַרישער, הגם די צעשמעטערישע פּאָליטיק האָט ניט אויפגעהערט. דאָ זיינען שוין געווען אַלע אָפּטיילונגען פון גרויסע רעזידענץ־צייטונגען, אַ רייכע אינפאָרמאַציע, ליטעראַטור לויט מעגלעכקייט. צדוק דאָלגאָפּאָלסקי (האָראָדאָקער,—אָנגעהויבן אין „לעבן און וויסנשאַפט" 1911), י. באַסקין א. אַ. האָבן געגעבן בעלעטריסטיק, לירעך; ק. נעלסאָן (קאַצענעלסאָן)—פעליעטאָנען; ד. ב.—הומאָריסטישע פּערזן, א. קאַנטאָר—קליינע פעליעטאָנען א. אַ. וו. א. מ. וועגן טעאַטער, ש. גענריך (שמחה טאָמסינסקי,—אָנגעהויבן אין דער „יודישער וועלט" 1915)—פּאַרשיידענע אַרטיקלען („לידער וואָס באַגייסטערן"), י'אָרשאַנסקי—ביבליאָגראַפיע און אַנדערע אַרטיקלען.

די אָרטאָגראַפיע איז געווען פון „אונזער שטימע".

דער נומער 86 איז געווען דער לעצטער פון דער צייטונג, וואָס איז געגאַנגען סך־הכל צוויי וואָכן (פונם 4 אַפּריל ביזן 18).

„טאָג" — „אונזער טאָג".—

אומפּאַרטייאישע דעמאָקראַטישע צייטונג. אַלס שטענדיקע מיטאַרבעטער זיינען געווען אָנגעוויזן: ש. אַנ—סקי, א. י. גאָלדשמידט, מאַקס ווײַנרייך, פּסח נאָוויק, שמואל ניגער, ז. סעגאַלאָוויטש, ד. קאַפּלאַנאָוויטש (Don), ז. רייזען, ד"ר צמח שאַבאַד א. אַנד. דער ערשטער אינעווייניקסטער רעדאַקטאָר פון „טאָג" איז געווען ש. ניגער. אָפיציעל האָט עס געהייסן: רעדאַקטור־קאָלעגיע. אַרויסגעבער: פאַרלאַג „פּרעסע". דרוקעריי: קליין־סטעפּן־גאַס 23 (ב. א. קלעצקין). אַבאָנעמענטס־פּרייז: 1 חודש 12 מאַרק 50 פעניג, 3 חדשים 37 מ. 50 פ., 6 חדשים 75 מאַרק. אַן איינצלנומער 50 פעניג—50 קאָפּ. פון נומ' 64 איז צוגעקומען די צושריפט: „ערלויבט דורך דער מיליטער־צענזור".

דער ערשטער נומער איז אַרויס ט אייר תרע"ט (9 מאַי 1919). די שטאָט האָט זיך נאָך געפונען אונטערן רושם פון די טרויעריקע פּאָגראָם־טעג פון אַפּריל; די אַטמאָספערע איז נאָך פול געווען מיט די גיפטיקע מיאזמען פון בלוטיקע העצעס, שקר־בילבולים און מסירות, פון ווילדע צעבושעוועטע אינסטינקטן, וואָס האָבן איטלעכע רגע געקענט געפינען זייער באַפרידיקונג אין נייע בעסטיאַלישע אויסברוכן; די יידישע באַפעלקערונג איז נאָך אַלץ געווען איבערגעגעבן צו הפקרות, שפּאָט און שאַנד,—און אין רעזולטאַט פון דעם אַלעם האָט געהערשט אַ יאוש און אַן אָפּהענטיקייט אויף דער יידישער גאַס. איז אין אַט דעם פאַרצווייפלטן מאָמענט האָט שוין אין ערשטן נומער „טאָג" אויפגעשאַלט די מוטיקע שטים פון אַ ווילנער: „מיר מוזן קומען צו זיך!" האָט געמונטערט און גערופן צו אחדות אינם מאָמענט פון נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראָפע, ווען אינם געראַנגל צווישן צוויי מלוכות „וועלן מיר פּלוצלינג אַלע ערוב איינע פאַר די אַנדערע: אָרים און רייך, גרויס און קליין, אַלט און יונג, רעכט און לינק—אַלע וועלן מיר צונויפגעטריבן, צונויפגעיאָגט אין איין קופּע. מיר וועלן אויס עדה, אויס מענטשן. מיר וועלן אַ טשערעדע שאָף. שטומע שעפעלעך, וואָס ווערן געפירט צו דער שחיטה—פאַר אַ קרבן—אָן אַ ברכה, אָן אַ דין"... אין דער צייט פון דער מלחמה איז חרוב געוואָרן אונזער עקאָנאָמיש לעבן, „אין דער צייט פון דער באָלשעוויסטישער דיקטאַטור איז חרוב געוואָרן אונזער געזעלשאַפטלעך לעבן. עס מוז אָבער ווערן אויפגעשטעלט צוריק!"... מיר מוזן אויפשטיין צו בויען און אָפּבויען אונזער לעבן, אונזער נאַציאָנאַל לעבן... „מיר מוזן קומען צו זיך!" דאַן האָט מען פּלוצלינג דערזען די ווירקונג פון דער פּרעסע אויפן לעבן.

דער „טאָג" האָט אין די הויפּט־יסודות ממשיך געווען די אַרבעט פון די „לעצטע נייעס": האָט זיך איינגעשטעלט פאַרן יידיש־נאַציאָנאַלן כבוד, איז געשטאַנען אויף דער וואַך פון די מאַטעריעלע און גייסטיקע אינטערעסן פון פאָלק, האָט געאַרבעט פאַר דער יידישער נאַציאָנאַלער קולטור און האָט רעאַגירט אויף אַלע עוולות, וואָס זיינען אין יענער טרויעריקער צייט באַגאַנגען געוואָרן קעגן יידן.

די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ווילנע איז געווען אויסערסט שלעכט און דאָס האָט זיך אָפּגערופן אויך אויף דעם מצב פון דער צייטונג. זי האָט געליטן מאַטעריעלע נויט, איז שטענדיק געווען געצוואונגען צו זוכן אַ פינאַנסיסט אָדער אַ מעצענאַט—האָט דאָס גורם געווען צו כסדרדיקע פאַרקירצונגען און שינויים אין די יסודות פון דער אונטערנעמונג.

לכתחילה איז די צייטונג אַרויסגעגעבן געוואָרן פון אַ קליינער גרופּע דעמאָקראַטישע טוער. איינער פון זיי, יונה שאַפּיראָ, האָט אונטערגעשריבן די צייטונג פון נומער 8 אָן. פון נומער 79 האָט די דאָזיקע גרופּע אַראָפּגענומען פון זיך יעטווידע פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער פינאַנסירונג פון דער צייטונג, און

דער „טאָג" האָט זיך אָרגאַניזירט אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות. אַלס אַרויסגעבער איז אונטער דער צייטונג געווען אונטערגעשריבן „קאָאָפּעראַטיווער פאַרלאַג „טאָג" און פון נומער 116 איז צו דער דאָזיקער אונטערשריפט צוגעקומען די הוספה ... „אין דער פערזאָן פון חיים חאַזאַן".

אויך אין דעם צוזאַמענשטעל פון דער רעדאַקציע זיינען פאָרגעקומען ענדערונגען. צוערשט האָט די צייטונג פאַרלאָרן איינעם פון אירע גרינדער און טרייסטע פריינד, ש. אַנ—סקי, וועלכער איז דעם 13-טן יוני צוליב זיין שוואַכן געזונט אוועקגעפאָרן קיין אָטוואָצק. סוף אויגוסט האָט ווילנע פאַרלאָזט דער רעדאַקטאָר פון „טאָג" ש. ניגער, וואָס איז אוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע. אויך מאַקס ווײַנרייך, איינער פון די נאָענטסטע מיטאַרבעטער, איז שוין צו יענער צייט אין ווילנע ניט געווען. טיילווייז פלעגן זיך די דאָזיקע שינויים אָפּשפּיגלען אויף דער אונטערשריפט פון דער צייטונג. די דאָזיקע אונטערשריפט פלעגט אָפט זיין אַ נאָמינעלע. די ערשטע 37 נומערן האָט די צייטונג אונטערגעשריבן א. ק ר י נ י צ אַ, פון נומער 38—ש. טשאַרני (ש. ניגער), פון נומער 88—ז. רייזען, פון נומער 107—דער וועצער ישראל לעווין.

פון אַזעלכע שינויים איז אָבער די מאַטעריעלע לאַגע פון דער צייטונג ניט בעסער געוואָרן. אַלע, וואָס האָבן געאַרבעט ביי דער צייטונג, אָנהייבנדיק פון די רעדאַקטאָרן און אויסגעלאָזט מיט די זעצער, פלעגן באַקומען אַ הונגערלוין. מאַנכע פלעגן ניט אויסהאַלטן און פאַרלאָזן די צייטונג, אַזוי, איז פ. נאָוויק פּסח-צייט 1920 אוועק פון „טאָג" אין דער וואַרשעווער בונדישער „פאָלקס-צייטונג" (שפּעטער האָט ער אינגאַנצן פאַרלאָזט פּוילן און איז אוועקגעפאָרן אין זיין צווייטער היים—ניו-יאָרק, וואו ער איז איצט אַ מיטאַרבעטער פון דער „פרייהייט"). אויף זיין אָרט איז אַריין יוסף בעקער, אַ געוועזענער מיטאַרבעטער פון „דער פריינד"—„דאָס לעבן" אין וואַרשע.

די סיכסוכים אין קאָאָפּעראַטיוו „טאָג" זיינען געוואָרן וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער. פּונקט ווי אין די „לעצטע נייס", האָט מען אין „טאָג" אויך גענומען שטרענג פאָדערן אַ „בעל-הבית", ביז דער קאָאָפּעראַטיוו האָט אויך דאָ סוף-כל-סוף געפּלאַצט, די מיטאַרבעטער זיינען געצוואונגען געוואָרן צו ווערן די „בעלי-בתים" און—פון נומער 145 (340) (1 יולי 1920) האָט זיך שוין באַוויזן אַ נייע אונטערשריפט: רעדאַקטאָר ז. רייזען און אַרויסגעבער ד. קאַפּלאַנאָוויטש. די אָרימקייט איז געווען גרויס, ס'האָט פאַרפעלט פּאַפּיר, האָט מען אָנגעהויבן קויפן פּאַפּיר פון סאַמע ערגסטן סאָרט, נאָכדעם קאָלירטע פּאַפּיר און אין דער זעלביקער צייט האָט מען גענומען דרוקן האַלבע נומערן (צוויי עמודים). אַזוי האָט עס זיך געצויגן דעם גאַנצן חודש יולי, ד. ה. די צוויי אומרואיקע וואָכן ביזן 14-טן און אויך די איבעריקע ווידער אומרואיקע צייט נאָכן 14-טן, ווען די רויטע אַרמיי האָט פאַרנומען ווילנע, ביזן 2-טן אויגוסט, ווען דער „רעווקאָם" האָט פאַרמאַכט דעם „בורזשואזן" „קאָנטער-רעוואָלוציאָנערן" „טאָג" אויפן נומ. 172 (367).

צוריק האָט דער „טאָג" אָנגעהויבן אַרויסגיין ערשט פאַר די ל י ט װ י נ ע ר—נומער 173 (368) (31 אויגוסט 1920)—ווידער אויף קאָלירטן פּאַפּיר, אָבער שוין גאַנצע נומערן (4 עמודים). פון מיטן יוני אָן, ווען ס'האָט זיך אָפּגעשטעלט די „יידישע צייטונג" (זע ווייטער), איז דער „טאָג" געווען די איינציקע יידישע צייטונג אין ווילנע. פאַר די ליטווינער איז זיין מאַטעריעלער מצב עטוואָס בעסער געוואָרן, הגם נאָך אַלץ גענוג ניט באַפרידעוודיק. דעם 8 אָקטאָבער 19.0 האָט זיך אָנגעהויבן דאָס בהלהדיקע לויפן פון די ליטווינער פון ווילנע, און אין דעם טאָג איז אויך אַרויס דער לעצטער נומער טאָג—195 (390). אינטערעסאַנט: סיי דער ערשטער יאָרגאַנג סיי דער צווייטער זיינען נאָך אַלע פּעריפּעטיעס ווייערע, באַשטאַנען פון 195 נומערן יעדערער.

פרייטאָג ג' חשון תרפ"א (15 אָקטאָבער 1920), שוין פאַר „מיטל-ליטע", איז באַנייט געוואָרן דער „טאָג", אָבער שוין אונטער אַ נייעם נאָמען

„אונזער טאָג".—

פאַר רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער איז געווען אונטערגעשריבן ש. גאָרדאָן. מ'איז אַרויס פון קלעצקינס דרוקעריי און אַריבער אין אַ קלענערער, אַ ביליגערער. דער אַבאָנעמענטס-פּרייז איז שוין געווען 125 מאַרק אַ חודש אָדער 5 מאַרק אַ נומער און דער פּרייז איז וואָס ווייטער, אַלץ מער געשטיגן פּאַראַלעל מיטן שטייגן פונם יקרות אַזוי, אַז ער האָט סוף זומער 1922 דערגרייכט 100 מאַרק אַן עקזעמפּלאַר.

אין משך פון פערטהאַלבן חדשים, ביזן 1-טן פעברואַר 1921, איז „אונזער טאָג" אַרויסגעגאַנגען כסדר אויף ביליגן, גאַנץ אָפט זייער דינעם אָדער זייער גראָבן, קאָלירטן פּאַפּיר: גרינעם, בלויען, געלבן, ראָזן, גרויען, אַשפאַרביקן, זאַמדפאַרביקן און שוואַרצלעך-גרינעם. אויך נאָכדעם האָבן זיך ניט זעלטן דורכגעוואָרפן די דערמאָנטע פאַרבן.

צום ערשטן יאַנואַר 1921 איז שוין געווען אַרויסגעטראָטן פון רעדאַקציע דן קאַפּלאַנאָוויטש, וואָס איז אַריבער אינם נייגעעפנטן ציוניסטישן „אונזער פריינד".

פון 1 פעברואַר זיינען אַלס רעדאַקטאָרן-אַרויסגעבער אונטערגעשריבן י. בעקער און ז. רייזען. אָנהייב מאַי איז בעקער אוועקגעפאָרן און פון נומער 104 איז פאַר רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער אונטערגעשריבן ז. רייזען.

מן הצד האָבן זיך באַטייליקט אין „טאָג"—„אונזער טאָג" פאָלגנדיקע ליטעראַטן, זשורנאַליסטן און געזעלשאַפטלעכע טוער: הירש אַבראַמאָוויטש, שלום אש, אברהם איוועניצקי, דוד איינהאָרן, ד"ר בירזאָווסקי, ש. באַסטאָמסקי, א. בולקין, מנחם באָלבערישסקי, משה בראָדערזאָן, קינסטלער ב. גאָטלער, ד"ר א. גאָלדבורט, א. גאָלאָמב, א. י. גאָלדשמידט, מ. גאָנצער, ד"ר מ. גליקסמאַן, א. י. גראָדזענסקי, פ. הײַלפּערן, פּרץ הירשביין, ד"ר י. וויגאָדסקי, ד"ר א. ווירשובסקי, אברהם זאַק, בערנאַרד זינגער (ד. משורר, רעגגיז), ד"ר ל. חייט, ק. טעפּער, יהואש, יוסף יאַשונסקי (בן-חיים), ה. לונסקי, ד"ר א. מאַקאָווער, א. מאַרעווסקי, פּסח מאַרקוס, פּרץ מאַרקיש, ה. מלמד, ד"ר א. מוקדוני, ל. ניידוס (לידער פון זיין ירושה), מ. סאָלאָווייי, ריכאַרד ערליך (בערלין), ג. פלודערמאַכער, א. פרידקין, י. פאַט, צביון, ש. ל. ציטראָן (נאָכדעם ווי ער איז אַרויס פון דער „יידישער צייטונג" און ניט אַריין אין „אונזער פריינד"), ברוך צוקערמאַן, אַלטער קאַציזנע, ד"ר ה. קאָוואַרסקי, ד. קאַפּלאַן-קאַפּלאַנסקי, משה קולבאַק, מ. קריין (דרום-אַפריקע), חנה ראָזין, מלך ראַוויטש, ישראל רובין (כעזין), בן-ציון רובשטיין, מנחם רודניצקי, אברהם רייזען, שרה רייזען, יונה שאַפּיראָ, מ. ב. שניידער (היסטאָרישע נאָטיצן), י. א. שאַפּיראָ (לערער), אסתר שומיאַטשער, מ. שור א. אַנד.

אינווייניק אין דער צייטונג האָבן צו פאַרשיידענע צייטן נאָך מיטגעאַרבעט יוסף ציפּקין, ישעיה ראָזאָווסקי, אַדוו. בועז וואָלפּסאָן, שבולת, ש. דרייער, ענסקי (נ. קאַסטעליאַנסקי), י. רייסקי און יונה שפּער.

אין יוני 1922 האָט מען געמאַכט אַ סוף צו דער טומלדיקער טאָפּלטער נומעראַציע און מ'האָט איינגעפירט די נומעראַציע אָנהייבנדיק פון ערשטן נומער „טאָג". ביזן 1-טן יולי 1922 זיינען אַרויס צוזאַמען 907 נומערן פון „טאָג" — „אונזער טאָג". איצט האַלט ער אין פערטן יאָרגאַנג.

דער „טאָג"—„אונזער טאָג" איז די גאַנצע צייט געשטאַנען געטריי אויף זיין פּאָסטן פון אַ שופר פאַר דער מאָדערנער יידישער נאַציאָנאַלער קולטור און ווי אַ שומר פון די „לעבעדיקע אינטערעסן פונם לעבעדיקן יידישן פאָלק", ווי ס'האָט אָפּט ליב אויסצודריקן זיך ז. רייזען, וואָס איז דער סאַמע כאַראַקטעריסטישער אויסדריקער פון די ליטעראַרישע, זשורנאַליסטישע, געזעלשאַפטלעכע און בכלל נאַציאָנאַל-קולטורעלע אידעאַלן פון זיין אָרגאַן. אַ באַזונדערע באַדייטונג האָט דער „טאָג"—„אונזער טאָג" נאָך אויפן געביט פון יידישער שפּראַך, וואָס רייזען איז איר אומדערמידלעכער שליפער דאָרטן, און נאָכמער אויפן געביט פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע, וואָס רייזען איז געוואָרן פּשוט איר געזעצגעבער. ער האָט אין זיין צייטונג קאָנסעקווענט איינגעפירט, דורכגעפירט און פּאַרפעקטירט די נייע יידישע אָרטאָגראַפיע. אויך פאַר דער נייער יידישער שול האָט „אונזער טאָג" גרויסע פאַרדינסטן.

בקיצור, דער „טאָג"—„אונזער טאָג" האָט ביז אַהער געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט דאָ פאַר די לעצטע שטורמדיקע און אומרואיקע דריי יאָר בכלל און אין דער פּאַרפעקטיקונג דאָ פון דער יידישער (בעסער פאַרשטאַנענער) מאָדערנער קולטור בפרט.

די רעדאַקציע פון „אונזער טאָג" האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ ספּעציעלן זאַמלבוך—

„אונזער טאָג" פאַר אַמעריקע.—

זאַמלבוך. ספּעציעלע אויסגאַבע פאַר אַמעריקע, וואוהין ס'זיינען אַוועקגעשיקט געוואָרן (דורך די דעלעגאַטן פון „הילפס-קאָמיטעט פון די ווילנער לאַנדסלייט אין ניו-יאָרק", ד"ר דרוסקין און דוד קאַץ די מאַטריצן, כדי דעם מאַטעריאַל דאָרטן איבערצודרוקן פאַרן דאָרטיקן יידישן עולם. די זאַמלונג איז אַרויס אין ווילנע אין אדר ב' תרפ"א—מערץ 1921. פּרייז 100 מאַרק.—אין אַ ריי באַלויכטנדיקע אַרטיקלען, איבערבליקן, אויספירלעכע באַריכטן מאַכט דאָס ביכל באַקאַנט דעם אַמעריקאַנישן יידישן קיבוץ מיט ווילנע אַמאָל און מיט ווילנע היינט, מיט ווילנע בעת דער מלחמה און בעת די אָקופּאַציעס, מיט אירע יידישע עקאָנאָמישע, געזעלשאַפטלעכע, מעדיצינישע, קולטורעלע און וואוילטעטיקע מוסדות, מיט דער פּאָליטישער לאַגע פון די יידן אין דעם קאַנט און זייערע באַציאונגען מיט די היגע נאַציאָנאַליטעטן. דער ציל פון דער אויסגאַבע איז געווען אויפמערקזאַם צו מאַכן די יידישע אַמעריקע, וואָס זי דאַרף טאָן פאַר ווילנע. אינם זאַמלבוך האָבן זיך באַטייליקט: ח. אַבראַמאָוויטש, י. בעקער, א. י. גאָלדשמידט, ד"ר י. וויגאָדסקי, בועז. וואָלפסאָן, דור"ל, „Don", חיים לעווין, ח. לונסקי, יעקב פּאַט, א. פרידקין, ש. ל. ציטראָן, י. רובין, ז. רייזען, ד"ר צמח שאַבאַד, משה שאַליט, יונה שאַפּיראָ, און אַנד.

„יידישע צייטונג".—

ערשיינט טעגלעך. פּרייז פון אַ נומער 50 קאָפּ.=50 פעניג.—דער ערשטער נומער איז אַרויס צוגלייך מיטן „טאָג"—פרייטאָג ט' אייר תרע"ט (9 מאַי 1919). פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: ד"ר יעקב וויגאָדסקי, פון נומער 4—ליב יפה. אַרויסגעבער: ווילנער ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע.—די ערשטע זעקס נומערן זיינען אַרויס אין אַ קליינעם צייטונגס-פאָרמאַט. פון נומער 7 האָט די צייטונג אָנגעהויבן אַרויסגיין אין אַ גרויסן פאָרמאַט. אַלס מיטגלידער פון דער רעדאַקציע זיינען געווען אָנגעוויזן: ד"ר י. בערגער, ד"ר י. וויגאָדסקי, ד"ר ה. יבין, ח. לעווין, ש. ל. ציטראָן, ד"ר יוסף רעגענסבורג און משה שאַליט. שעף-רעדאַקטאָר איז געווען ל. יפה און רעדאַקטאָר-סטיליזאַטאָר—מ. שאַליט. י. ח. ראָזנבוים איז אַריין אין

דער „יידישער צייטונג" אַלס טעכנישער אויספירער אָדער אַרויסלאָזער פון דער צייטונג.

די ערשטע נומערן פון דער יידישער צייטונג זיינען, פּונקט ווי די ערשטע נומערן פון „טאָג", געווען געווידמעט די אומשולדיק-אומגעקומענע קדושים פון די ניסן-טעג בכלל און א. ווייטערן בפרט. ערב שבתים און ימים טובים פלעגט די „יידישע צייטונג", ווידער פּונקט ווי דער „טאָג", געבן אַ פאַרגרעסערטן נומער מיט אַ ליטעראַרישן אינהאַלט.

די ערשטע 70 נומערן ביזן 1-טן אויגוסט זיינען אַרויסגעגאַנגען אויף גוטן פּאַפּיר, נאָכדעם—כמעט בסדר אויף שלעכטן פּאַפּיר. די מאַטעריעלע לאַגע פון דער „יד. צ." איז אויך געווען ניט קיין גלענצנדיקע. ליטעראַריש איז זי געווען גאַנץ גוט אוועקגעשטעלט.

נאָכדעם ווי ליב יפה איז אוועקגעפאָרן קיין ארץ-ישראל, איז אַלס שעף-רעדאַקטאָר אָנגעגעבן געוואָרן ד"ר רעגענסבורג (פון נומער 112, דעם 16 סעפּטעמבער). באַלד איז אַרויס פון רעדאַקציע משה שאַליט און זיין שטעל האָט פאַרנומען ש. ל. ציטראָן. ביז יאַנואַר 1920 זיינען אַרויס 195 נומערן און דער צווייטער יאָרגאַנג האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ טאָפּלטער נומעראַציע, צוליב אַ סיכסוך צווישן ש. ל. ציטראָן און דער קאָנטאָר איז ער צום נייעם יאָר אַרויס פון רעדאַקציע. דאַן זיינען אין רעדאַקציע אַריין ביי מענטשן, ניט קיין זשורנאַליסטן-פּראָפעסיאָנאַלן, און די אַרבעט אין רעדאַקציע איז אוועק זייער שלעכט. די ליטעראַרישע זייט האָט געליטן. די צייטונג האָט געניכוועט אין אַלע פּונקטן, הן מאַטעריעל, הן גייסטיק. פון מערץ 1920 אָן האָט זי אָנגעהויבן גיין אויף פּאַפּיר פון ערגסטן סאָרט און שלעכטע קאָלירן, ביז זי האָט זיך אין יוני פאַרמאַכט אויפן נומער (319) 124. די סיבה פונם פאַרמאַכן זיך פון דער צייטונג איז געווען אַ שטרייק פון די זעצער, וואָס די קאָנטאָר האָט ניט נאָכגעגעבן זייערע עקאָנאָמישע פאָדערונגען.

„די רויטע פאָן".—

אָרגאַן פון צ. ק. פון דער „קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון ליטע און ווייסרוסלאַנד". רעדאַקטאָר מ. ראַפּעס, אַרויסגעבער צ. ק. פון דער קאָמ. פּאַרטיי פון ליטע און ווייסרוסלאַנד. איבערן קעפּל—דעוויז: פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַראייניקט איך!—פּרייז 3 רובל.

דער ערשטער נומער איז אַרויס אין ווילנע זונטאָג דעם 1 אויגוסט 1920. די מעשה מיט דער צייטונג איז זייער אינטערעסאַנט. אַז די רויטע אַרמיי פון גאַי איז דעם 14 יולי 1920 אַריין אין ווילנע, האָט דער תיכף געשאַפענער „רעווקאָם" געעפנט אַ רוסישע צייטונג „קראַסנאַיאַ זנאַמיאַ" און האָט באַלד געעפנט אָדער געמאַכט הכנות צו עפענען צייטונגען אויף די שפּראַכן פון אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן, חוץ—יידיש. דאַן האָבן די יידישע אַרבעטער פון ק. פּ. געבעטן אויך אַ יידישע צייטונג,—האָט מען זיי געענטפערט, אַז זיי האָבן דאָך שוין פאַר זיך אַ צייטונג—די „קראַסנאַיאַ זנאַמיאַ". האָבן זיך די דאָזיקע אַרבעטער געמוזט ווענדן צו—שתדלנות. זיי האָבן געבעטן דעם ניט-קאָמוניסט קאַנטאָר, וואָס האָט אַמאָל געאַרבעט אין „שטערן" (און שפּעטער אַ געוויסע צייט אין „טאָג"), ער זאָל ווען איבערצייגן די „מנהיגים" אין דער נייטיקייט פון אַ יידישער צייטונג. און ער האָט טאַקע געפועלט. ער איז אגב אויך געוואָרן דער סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער פון דער געעפנטער צייטונג. אינם לייט-אַרטיקל אין ערשטן נומער מעלדעט די רעדאַק-

ציע (ראַפּעס), אַז די צייטונג האָט ניט אין זינען קיין שום יידישע אינטערעסן, אַז אַזוינע זיינען גאָר ניטאָ, אַז זי איז קעגן יעטווידער פאַרגאַנגענהייט, אַז יידיש איז בלויז אַ מיטל, און אַ צייטווייליקער מיטל, דאָס הייסט אַזוי לאַנג, ווי לאַנג די יידישע אַרבעטער קענען נאָך ניט קיין אַנדער שפּראַך. די צייטונג האָט געפירט אַן אכזריותדיקן קאַמף קעגן „בונד“. די, די צייטונג, האָט געמאָלדן, אַז פּונקט ווי „ספּאַרטאַקוס“ האָט צעבראָכן די גרויסע דייטשע סאָציאַלדעמאָקראַטישע פּאַרטייען, אַזוי וועלן אויך די קאָמוניסטן צעשמעטערן דעם „בונד“, וואָס „איז דורך און דורך צעפוילט“. און די צעשטערערישע אַרבעט האָט זיך דווקא איינגעגעבן. צוויי אויסגאַבן זיינען געשטאַנען אויפן סדר־היום פון דער צייטונג: שפּאַלטן דעם „בונד“ און שאַפן „אַ רויטע ליטע“,— האָט דאָס לעצטע געמעגט אפשר זיין קעגן דער אָפיציעלער פּאָליטיק פון מאָסקווע.

דער לעצטער נומער (20) איז אַרויס מאָנטאָג דעם 23 אויגוסט, מיט עטלעכע טעג פאַרן אָפּטרעטן פון ווילנע. אגב איז די צייטונג אָפּגעשטעלט געוואָרן פאַר דער צייט מחמת עפּעס אַ געלט־סיכסוך מיט די אַרבעטער.

די אָרטאָגראַפיע איז געווען די נייע, מיט דער יידישער אויסלייגונג פון די העברעאישע ווערטער.

„נ י י ס“. —

אומאָפּהענגיקע ווילנער צייטונג. ערשטער יאָרגאַנג. פּרייז 3 מאַרק. פּאָרמאַט — פון אַ גרעסערן וואָכנזשורנאַל. אַרויסגעבער: קאָלעקטיוו אין דער פּערזאָן פון מ. זאַלצבערג, ערלויבט פון דער מיליטער־צענזור. דרוקעריי ב. ציונסאָן און קאָמפּ. טראָקער 13. רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער: מ. זאַלצבערג (געאַרבעט פאַרן דייטש אין „ווילנער צייטונג“ און נאָכדעם אַלס רעפּאָרטער פון די „לעצטע נייס“). דאָס בלעטל איז געווען אַ קאָאָפּעראַטיוו פון די דרוקער (ב. ציונסאָן, שמריהו רייטלער און נתן יפה) און פון די זשורנאַליסטן (דוד בערעזאָווסקי (דודל), מ. זאַלצבערג, חיים לעווין און אברהם קריניצאַ). דער ערשטער נומ' איז אַרויס 5 נאָוועמבער 1920. דאָס בלעטל האָט צוגעזאָגט צו זיין אַ נישקשהדיקס, אָבער — דער „קאָאָפּעראַטיוו“ האָט ניט אויסגעהאַלטן אפילו קיין דריי וואָכן און „נייס“ האָט זיך צוגעמאַכט אויפן 17־טן נומער (דעם 24 נאָוועמבער).

„א ו נ ז ע ר פ ר י י נ ד“. —

טעגלעכע צייטונג, אָרגאַן פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע פאַר ווילנע־ליטע. ערשטער נומער אַרויסגעגאַנגען כט טבת תרפ״א — 9 יאַנואַר 1921. אונטערגעשריבן: רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער: רעדאַקציאָנס־קאָלעגיע. ערלויבט דורך דער מיליטער־צענזור. פון נומער 2 אָן איז אונטערגעשריבן: רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער: משה כהן. און אַזוי איז עס שוין פאַרבליבן אָן שינוים. מיטגלידער פון דער רעדאַקציע: משה כהן, חיים לעווין, ד. קאַפּלאַנאָוויטש, שבולת, ש. שאַראַפּאַן. נאָענטע מיטאַרבעטער: ד״ר י. וויגאָדסקי, נ. גערבאָווסקי, פּסח שיפּמאַן, יצחק ברוידעס, אברהם לעוו, מנחם רודניצקי, מ. י. נאַדעל, מ. ב. שניידער, ד״ר יוסף רעגענסבורג, נ. פראַנק, דוד כהן און אַנדערע.

אין משך פון ערשטן יאָרגאַנג (1921) זיינען אַרויס 293 נומערן, פון צווייטן יאָרגאַנג (1922) זיינען ביזן 1־טן יולי אַרויס 150 נומערן און די צייטונג גייט ווייטער. דאָס איז דער ערשטער פּאַקט, ווען אין ווילנע גייען אַרויס צוויי יידישע טעגלעכע צייטונגען אין איין צייט („אונזער טאָג“ און „אונזער פריינד“) און ביידע האָבן אויסגעהאַלטן אַ גאַנץ יאָר און גייען ווייטער

(די „יידישע צייטונג“ אין דער תקופה פון „טאָג“ האָט געלעבט סך־הכל עפּעס מער ווי אַ יאָר).

„ד ע ר נ י י ע ר מ אָ ר ג ן“. —

טעגלעכע צייטונג. רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער: י. קראָנענבערג. קאָאָפּעראַטיווע דרוקעריי, גדאַנסקע (נייע גאַס) 3. דער ערשטער נומער איז אַרויס פרייטאָג, דעם 11־טן מערץ 1921 יאָר. אַרויסגעגעבן געוואָרן איז די צייטונג מיט דער כוונה צו שאַפן אין ווילנע אַ „פּוילישע אָריענטאַציע“.

לכתחילה האָט די פינאַנציעלע פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער צייטונג געטראָגן דער פירער פון די פּוילישע דעמאָקראַטן־פעדעראַליסטן לודוויק כאָמינסקי. שפּעטער אָבער, ווען ה׳ קראָנענבערג האָט שטאַרק אויפגעבראַכט קעגן זיך די יידישע געזעלשאַפטלעכע מיינונג, האָט כאָמינסקי, לויט דער עפנטלעכער אויפפאָדערונג פון רעדאַקטאָר פון „אונזער טאָג“, ז. רייזען, ערקלערט אין זיין אָרגאַן Gazeta Krajowa, אַז ער האָט שוין מער קיין שייכות ניט צו דעם „נייעם מאָרגן“. פון אַ פּאָלעמיק אין די פּוילישע צייטונגען, בעת אַ ק מף קעגן דעם דירעקטאָר פון דעפּאַרטאַמענט פאַר אינווייניקסטע ענינים אין מיטלליטע ה׳ סיענקעוויטש קען מען דרינגען, אַז געלט אויף קראָנענבערגס אַנטערפּריזע האָט געגעבן פּאָלקאָווניק טופּאַלסקי, דער דעלעגאַט פון דער פּוילישער רעגירונג אין ווילנע.

פאַרשטייט זיך, אַז אין אַזאַ מין צייטונג, ווי „דער נייער מאָרגן“, וועלכע האָט גענומען אויף זיך צו פּאָלסיפיצירן די יידישע עפנטלעכע מיינונג אין דעם פּויליש־ליטווישן קאָנפליקט וועגן דעם גורל פון ווילנער קאַנט, האָבן זיך באַטייליקט בלויז אַנשי בלי שם. דער רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער אַליין פלעגט אונטער זיין אייגענעם נאָמען און אונטער די פּסעוודאָנימען י. שימענזאָן, ד״ר פויגלזאָן א. אַנד. אָנפילן די צייטונג מיט אַרטיקלען, נאָוועלן, שירים, פעליעטאָנען, זכרונות און אַלץ — פון צווייטלהאַפטן סאָרט. ער פלעגט אויך איבערדרוקן אויף רעכטס און אויף לינקס פון די אַנדערע יידישע צייטונגען, פאַרשטייט זיך — אָן ערלויבעניש פון די מחברים.

עס האָט אָבער גאָרניט געהאָלפן. דער ווילנער ייד האָט די צייטונג אין האַנט ניט געוואָלט נעמען, הגם זי איז געווען צוויי מאָל אַזוי ביליג ווי „אונזער טאָג“ און אַנדערהאַלבן מאָל — ווי „אונזער פריינד“. דאַן האָט „דער נייער מאָרגן“ אָנגעהויבן צו ערשיינען אַלס אומזיסט און דאָס האָט דער צייטונג געגעבן אַ שטיקל טיראַזש. אָבער וואָס ווייטער האָט זי זיך אַלץ מער און מער קאָמפּראָמיטירט, ביז אירע געלטגעבער האָבן איינגעזען, אַז ס׳איז אַ ברכה לבטלה, און קראָנענבערג האָט געמוזט פאַרמאַכן זיין צייטונג אויפן 133־סטן נומער (דעם 25־סטן אויגוסט 1921), נאָכדעם ווי ער האָט אַזוי פּאָמפּעז געפייערט דעם הונדערט־נומערדיקן יובילײ פון „נייעם מאָרגן“.

אַלס זייגעווונט די ווילנער יידן האָט קראָנענבערג נאָכן שליסן זיין טאָגבלאַט אַרויסגעגעבן 1 נומער פון אַ וואָכנבלאַט „דער אמת“, וואָס האָט געמעגט קאָנקורירן מיט אַ ענדעמישער צייטונג אין דער שטעלונג בנוגע די ווילנער יידן.

דערמיט האָט זיך פאַרענדיקט די קאַריערע פון י. קראָנענבערג, וועלכער איז פאַרשוואונדן, פון וואַנען ער איז געקומען.

III. וואָכנבלעטער.

אחוץ די טעגלעכע צייטונגען, וואָס אַרויסגעבן זיי אין ווילנע איז שטענדיק פאַרבונדן געווען מיט די גרעסטע מאַטעריעלע

שוועריקייטן, זיינען אַרויסגעגאַנגען אַ גאַנצע ריי וואָכנבלעטער, דאָס רוב אָרגאַנען פון פּאָליטישע ריכטונגען, זעלטענער — ליטעראַריש-געזעלשאַפטלעכע. איך וויל זיי פאַרצייכענען אין כראָנאָלאָגישן סדר:

„אונזער עתיד“. —

אַ ליטעראַריש-געזעלשאַפטלעך וואָכנבלאַט. — אָרגאַן פון די „צעירי ציון“ אין ליטע. — אַבאָנעמענטס-פּרייז: אַ פערטל יאָר 7 מאַרק 50 פּפעניג, אַ האַלב יאָר 15 מאַרק. — דער ערשטער נומער איז אַרויס ט׳ תמוז תרע״ח — 19 יוני 1918, דער לעצטער, נומער 19 — ט׳ כסלו תרע״ט — 13 נאָוועמבער פונם זעלביקן 1918.

אַלס אָפיציעלער רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער איז געווען אונטערגעשריבן מאיר שיבה און די אייגנטלעכע רעדאַקציע איז באַשטאַנען פון ש. ל. ציטראָן און מ. שאַליט. — סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער איז געווען ה׳ מ. שאַליט. — אחוץ אַ כך טעאָרעטישע ציוניסטישע אַרטיקלען, האָט ער נאָך פאַרעפנטלעכט אַ נס זשורנאַל אַ ריי אַרטיקלען וועגן דער צוקונפט פון די יידן אין ליטע, וועגן מענטשן און ביכער און האָט געפירט די אָפּטיילונג „פּרעסע“. ש. ל. ציטראָן האָט געגעבן היסטאָרישע און ליטעראַרישע אַרטיקלען, שטימונגען און נאָטיצן. אחוץ דעם האָבן זיך אינעם זשורנאַל באַטייליקט: מ. מ. אוסישקין, יחזקאל אייזנבערג, א. מ. בערנשטיין, ל. גאַרפינקל (די יידישע אויטאָנאָמיע אויף אוקראַינע), מ. גראָסמאַן, ד״ר י. וויגאָדסקי, ד״ר א. ווירשובסקי („די פּסיכיאַטרישע עטיודן פון י. ל. פּרץ“), י. ל. טורבאָוויטש, א. כ״ץ, חייקל לונסקי, אריה לייב ליפשיץ, א. מזל, אליהו סגל, נתן סטאָלניץ, י. סירקין, ה. פראַנק, א. פרידקין, ד״ר א. קליאַטשקאָ, ש. ראָזנבוים און מ. שיבה. צוליב אינעווייניקסטע רייבונגען האָט דער זשורנאַל גענומען גיין וואָס ווייטער אַלץ שווערער, ס׳האָבן פינאַנסן פאַרפעלט און נאָך אַ משך פון פינף חדשים האָט ער זיך געמוזט אָפּשטעלן.

„די וואָך“. —

אַ וואָכנשריפט פּאַר ליטעראַטור און קולטור-פראַגן. רעדאַקטאָרן-אַרויסגעבער: א. ווייטער און ש. ניגער. אינגאַנצן זיינען אַרויס פיר ביכלעך (8 יאַנואַר — 8 פעברואַר 1919). פאָרמאַט פון אַ חודש-זשורנאַל, צו 32 צווייּשפּאַלטיקע עמודים אין יעדן ביכל.

דאָס איז געווען אַ שיינער וועכנטלעכער ליטעראַריש-געזעלשאַפטלעכער זשורנאַל. ש. ניגער, וואָס איז געקומען פון רוסלאַנד קיין ווילנע דעם 25 נאָוועמבער 1918 מיט דער דעה צו באַזעצן זיך דאָ, און א. ווייטער, וואָס איז אויך פון דאָרטן געקומען אַהער מיט צוויי טעג שפּעטער, אויך מיט דער זעלביקער דעה, זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט דער כוונה פון בויען און אָפּבויען די יידישע קולטור (ברייט גענומען) נאָך איר אומגעהייער גרויסן חורבן דורך דער וועלט-מלחמה און אירע נאָכוויי-ענישן.

מיט דעם געדאַנק וועגן בויען און שאַפן זיינען געווען דורכגעדרונגען די אַרטיקלען פון די רעדאַקטאָרן אינם זשורנאַל. ווייטער האָט אחוץ דעם אין דער „וואָך“ אָפּגעדרוקט אַ קאַפּיטל פון זיין לעצטער ערציילונג „ביים שאַמאַן“ (די איבעריקע קאַפּיטלען זיינען פאַרלאָרן געגאַנגען שביעי של פסח תרע״ט) און זיין בעסטע איינאַקטיקע דראַמע „אַן אומגליק“, ווי אויך איבערזעצונגען פון שאַרל באָדלער און פּעטער אַלטענבערג. וועגן פּעטער אַלטענבערג ווידער, ווי אויך וועגן לייב ניידוס האָט ניגער געגעבן אָפּהאַנדלונגען. — ש. אַנ—סקי, וואָס איז געקומען פון רוסלאַנד קיין ווילנע דעם 6 אָקטאָבער 1918, האָט אינם זשורנאַל פאַרעפנטלעכט קאַפּיטלען פון זיין בוך „דער חורבן פון פּוילן און גאַליציע“, אויך אַן אַרטיקל „אוניווערסיטעט און פאָלק“, געווידמעט דער קולטור-ליגע, וואָס ער האָט צוזאַמען מיט ש. ניגער געגרינדעט אין ווילנע. ש. ל. ציטראָן האָט געגעבן זכרונות וועגן ב. באָראָכאָוו (צו זיין ערשטן יאָרצייט) און אַ אינטערעסאַנטן אַרטיקל „די ערשטע יידישע סאָציאַליסטן אין דער העברעאישער ליטעראַטור“. ז. רייזען האָט געמאַכט אַ רושם מיט זיין אַרטיקל „אַוועק מיט דער רוסיפיקאַציע!“ (קעגן די „רוסישע“ צייטונגען, שולן און טעאַטערס, וואָס האָבן אין יענער צייט פאַרפלייצט די יידישע ווילנע). אינטערעסאַנט זיינען אויך זיינע נאָטיצן „יידיש“ (מאַטעריאַלן און פראַגן פון דער יידישער שפּראַך). אברהם מאָרעווסקי האָט געגעבן די גראַנקענרייכע אַרטיקלען וועגן טעאַטער, ד״ר יעקב וויגאָדסקי און חייקל לונסקי — זכרונות פון דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע. דער זשורנאַל איז אויך באַשאַנקען געוואָרן מיט לידער פון ניידוסעס ירושה און מיט לידער פון משה קולבאַק. אין דער „וואָך“ האָבן זיך באַטייליקט אויך י. ח. ראָזנבוים, חנה ראָזין (לידער), א. בולקין און א. י. גאָלדשמידט (נאָטיצן). די אָרטאָגראַפיע איז געווען שוין די נייע און אויסגעהאַלטן, נאָר דער שטומער ה׳ און דער ווייכער ג׳ איז שטאַרק אָפּגעהיט געוואָרן. — צוליב דוחק אין מיטלען און דער פאַרלאַגסטעטיקייט פון קאָמיסאַריאַט פאַר פאָלקסבילדונג האָט זיך „די וואָך“ פאַרמאַכט.

„שבת-נייס“. —

אומפּאַרטייאישער אָרגאַן, מיט אַ הומאָריסטישער אָפּטיילונג אויפן גאַנצן פערטן עמוד — „דער טשאָלנט“. פּרייז 50 פּפעניג אָדער קאָפּ. דער ערשטער נומער איז אַרויסגעגאַנגען שבת טז סיון תרע״ט — 14 יולי 1919. מיטאַרבעטער זיינען געווען: גאָלדע פּראַדעס (קאַצענעלסאָן), דוד בערעזאָווסקי (דודל) און א. קאַנט ר. זיי האָבן געאַרבעט אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות צוזאַמען מיט די דרוקער ברידער ראָזנטאַל. דאָס בלעטל איז פון אָנהייב געווען ניט שלעכט, דער הומאָר אין „טשאָלנט“ איז געווען דורכשניטלעך אַ גאַנץ געלונגענער, און ס׳איז געגאַנגען אויך נישקשה.

מ׳האָט אפילו געפּרובט אַרויסגעבן אַ בלעטל מיטן זעלביקן כאַראַקטער אין מיטנוואָך — „מיטוואָך-נייס“ מיט אַ הומאָריסטישער אָפּטיילונג „דער בעזים“, אָבער מער ווי צוויי נומערן זיינען ניט אַרויס. איז געבליבן נאָר דאָס „שבת-נייס“. דעם עולם איז פון אָנהייב געווען געפעלן בלויז דער „טשאָלנט“, אָבער דער הומאָר האָט זיך באַלד אויסגעשעפּט, און דאָס בלעטל האָט אויפגעהערט צו זיין „פּיקאַנט“. אויפן נומער 13 (6 סעפּטעמבער) איז „שבת-נייס“ פאַרמאַכט געוואָרן דורך דער מאַכט, צו דער צופרידנקייט, דאַכט זיך, פון די קאָאָפּעראַטאָרן גופא, וואָס האָבן שוין ניט געהאַט מער קיין מאַטעריעלע מיטלען אים ווייטער אַרויסצוגעבן. שפּעטער, אין אַפּריל — מאַי 1922, איז ווידער געמאַכט געוואָרן אַ פּרוב צו באַנייען די „שבת-נייס“, אָבער שוין דורך אַנדערע מיטאַרבעטער; — דער דאָזיקער פּרוב איז סיי זשורנאַליסטיש סיי מאַטעריעל געווען העכסט אומגעלונגען און האָט געדויערט בלויז עטלעכע וואָכן.

„דער יידישער סוחר“. —

אָרגאַן פון ווילנער יידישן סוחרים-פאַרבאַנד. אַ וואָכנבלאַט, געווידמעט ספּעציעל די אינטערעסן פון האַנדל און אינדוסטריע. אַבאָנעמענטס-פּרייז: אַ יאָר — 24 רובל, אַ האַלב יאָר 12 רובל, אַ איינצלנער נומער 50 קאָפּ. — פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: אַלבערט קאַבאַטשניק און אַרויסגעבער אַדאָלף גאַרדאָן. אַזוי ווי אַלע איבעריקע צייטשריפטן, ערלויבט דורך דער קריגס-צענזור, אינע-

ווייניקסטער רעדאַקטאָר, סטיליזאַטאָר, מיטאַרבעטער און טעכני־שער אויספירער פון דער גאַנצער אַרבעט איז געווען חיים לעווין, וואָס האָט שוין פאַר דער מלחמה געאַרבעט אין אַזאַ פאַך־זשורנאַל אין ווילנע — אין דעם שוין דערמאָנטן „האָלצהענדלער". דער ערשטער נומער איז אַרויס פרייטאָג יז אלול תרע״ט — 12 סעפטעמ־בער 1919. ביז יאַנואַר 1920 זיינען אַרויס 16 נומערן און אין משך פון צווייטן יאָרגאַנג זיינען אַרויס אויך אַזויפיל נומערן. די פאַרערגערטע לאַגע אין שטאָט האָט גורם געווען אָפּצושטעלן דעם פאַך־זשורנאַל, וואָס איז געגאַנגען אַ חדשים 7—8. די ערשטע פיר נומערן זיינען געווען פון אַ קליינעם זשורנאַל־פאָרמאַט, פון 5־טן נומער אָן איז דער פאָרמאַט געוואָרן גאָר אַ גרויסער. פון נומער 10(26) צווייטן יאָרגאַנג: אָבער איז דער פאָרמאַט צוריק פאַרקלענערט געוואָרן. דאָס ווייזט אויף דער עקאָנאָמישער עליה און ירידה און בהסכם דערמיט אויפן שטייגן און פאַלן פונם אינ־טערעס צום „יידישן סוחר".

„אונזער שטימע".—

וועכנטלעכער אָרגאַן פון ווילנער קאָמיטעט פון „בו ד". איבערן קעפּל איז געווען די אויפשריפט: פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער פאַראייניקט זיך! נאָכדעם: אַלגעמיינער יידישער אַרבעטער־בונד. נ׳ 100 — פאָרמאַט פון אַ וואָכנזשורנאַל — איז אַרויס פרייטאָג דעם 13 אויגוסט 1920. ס׳זיינען אַרויס סך־הכל נאָך צוויי נומערן שוין אין צייטונגס־פאָרמאַט, נ׳ 101 (אַ האַלבער) און נ׳ 102 (אַ גאַנצער). דער לעצטער איז אַרויס פרייטאָג דעם 20 אויגוסט. דער פּרייז איז געווען 15 רובל. — אין די דאָזיקע דריי נומערן איז געווען אַ קורצן אַ באַריכט וועגן דער שפּאַלטונג פון „בונד", וואָס איז געשען אין דער פרייטאָג־נאַכט דעם 6 אויגוסט.

„דאָס פרייע וואָרט".—

געזעלשאַפטלעך־ליטעראַרישע צייטונג. אַ וואָכנבלאַט. רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער: זעליק צינכאַן דרוקעריי פון די ווילנער פּראָדוציר־קאָאָפּעראַטיוו, נייע גאַס 3. ערלויבט פון דער מיליטער־צענזור. פּרייז 5 מאַרק. — דער ערשטער נומער איז אַרויס שבת ב כסלוו תרפ״א — 13 נאָוועמבער 1920. דעם דאָזיקן נומער האָט פינאַנסירט דער דאַנטיסט רעכעס מיטן אָנטייל פון הירש שור (געווע. רעד. אַרויסגעבער פונם „פּלוגבאָט" ביים אָנהייב דייטש אין י. 1915). פון נומער 2 אָן איז די צייטונג געגאַנגען אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות (דרוקער און מיטאַרבעטער) און אונטערגעשריבן איז געווען: אַרויסגעבער: פאַרלאַג קאָאָפּעראַטיוו. אָבער דאָ האָט זיך ווידער אַמאָל איבערגעחזרט די אַלטע געשיכטע פון די פּרעסע־קאָאָפּע־ראַטיוון אין ווילנע, און פון נומער 11 (22 יאַנואַר 1921) איז „דאָס פרייע וואָרט" איבער צו אַ „בעל־הבית" — צום סאָציאַל־דעמאָקראַטישן בונד. פריער איז די צייטונג געווען אַן אומפּאַר־טייאיש־סאָציאַליסטישע און ס׳זיינען איינגעלאַדן געוואָרן פאַר מיטאַרבעטער חברים פון פאַרשיידענע פּאַרטייען און אויך אומ־פּאַרטייאישע, דהיינו: י. אָקון (דאָגינסקי), ש. באַסטאָמסקי, ד. בערעזאָווסקי, א. י. גאָלדשמידט, ש. הורוויטש (זאַלקעס), חיים וואַלט, אדוו. בועז וואָלפסאָן, י. כּאַרלאַש (בן־ברוך), דער קינסטלער משה לייבאָווסקי, אדוו. ע. סמילג, מ. עלקין, ג. פלודערמאַכער, א. פרידקין, א. קונין, י. רובין, מ. שאַליט, מ. שור און אַנד. די רעדאַקציע ביז נומער 11 איז באַשטאַנען פון י. אָקון, א. י. גאָלדשמידט, מ. עלקין און א. פרידקין. סטיליזאַטאָר איז געווען א. י. גאָלדשמידט. פון נומער 11 איז די רעדאַקציע באַשטאַנען פון י. אָקון, ש. הורוויטש און י. כּאַרלאַש. די הויפּט־מיטאַרבעטער

זיינען געבליבן כמעט די זעלביקע. — מאַטעריעל האָט „דאָס פרייע וואָרט" געליטן אָן אויפהער און דאָס האָט זיך אָפּגערופן אויך אויפן אינהאַלט. ס׳זיינען אַרויס צוזאַמען 39 נומערן. די צייטונג איז פאַרמאַכט געוואָרן דורך דער מאַכט, איבער עפּעס אַ גאַנץ אומשולדיקן אַרטיקל, דעם 24 סעפּטעמבער 1921.

„דאָס פאָלק".—

וואָכנבלאַט. צענטראַל־אָרגאַן פון דער אָרגאַניזאַציע „מזרחי" אין ליטע. — פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: שמחה שטופּלער. אַרויס־געבער: די אָרגאַניזאַציע „מזרחי" אין ליטע. ערלויבט פון דער מיליטער־צענזור. אינעווייניקסטער רעדאַקטאָר און סטיליזאַטאָר — ש. ל. ציטראָן. — דער ערשטער נומער איז אַרויס דעם 23 נאָוועמ־בער 1920. סך־הכל זיינען אַרויס אַכט נומערן. — מיטאַרבעטער זיינען געווען: ב. אויערבאַך, שמואל גריינימאַן, א. ווירשופּ, ד״ר א. ווירשובסקי, מנחם רודניצקי, שמחה שטופּלער און אַנדערע.

„אַרבעטער־לעבן".—

וועכנטלעכע יידישע אַרבעטער־צייטונג. רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער אברהם שאָועל. דרוקעריי „ווילנער פאַרלאַג" פון ב. א. קלעצקין, ווילנע, קליין־סטעפּן־גאַס 23. — איבערן קעפּל — דעוויז: פּראָלע־טאַריער פון אַלע לענדער, פאַראייניקט זיך! — פּרייז פון איין נומער — 5 מאַרק; 1 מאָנאַט — 20 מ. — דער ערשטער נומער איז אַרויס דעם 19 פעברואַר 1921. די ערשטע צוויי נומערן זיינען געווען געדרוקט אויף רויטלעך־ראָזן גראָבן און האַרטן פּאַפּיר, די איבעריקע נומערן אויף שלעכטן ווייסן פּאַפּיר. אַרויסגעגאַנגען זיינען סך־הכל 6 נומערן.

אויפן 6־טן נומער איז די צייטונג אָפּגעשטעלט געוואָרן דורך דער מאַכט פאַר אַ ריי אַרטיקלען. דער „זיץ־רעדאַקטאָר" א. שאָועל, דער שטילער אידעאַליסט, איז אַרעסטירט געוואָרן, אָנגעקלאָגט געוואָרן אין געריכט, אָפּגעזעסן אָן אַ משפט אין די ערגסטע באַדינגונגען ביי אַ יאָר און צום סוף איז פאַר־געקומען דער משפט און שאָועל איז באַפרייט געוואָרן אויף ערבות. סיי זיין פאַרטיידיקער סיי דער פּראָקוראָר האָבן דערלאַנגט אַן אַפּעלאַציע. צום צווייטן מאָל געריכט האָט זיך שאָועל ניט גע־מאָלדן.

„ווילנער וואָך".—

וואָכנבלאַט פאַר ידיעות, ליטעראַטור און פּובליציסטיק. רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער אין נאָמען פון אַ קאָאָפּעראַטיוו — יונה שפּער. דרוקעריי פון ווילנער פּראָדוציר־קאָאָפּעראַטיוו, נייע ג״ס 3. פּרייז 30 מאַרק. דער ערשטער נומער איז אַרויס ב׳ כסלוו תרפ״ב — 3 דעצעמבער 1921. אַרויס סך־הכל דריי נומערן. אין „ווילנער וואָך" האָבן זיך געדרוקט: ה. אַבראַמאָוויטש, א. איוועניצקי, בן־ציון (־הטי), א. י. גראָדזענסקי, פ. היילפּערן, א. פרידקין, י. רובין און דער רעד. יונה שפּער.

„אונזער צייט".—

אַ וועכנטלעכע אַרבעטער־צייטונג, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אַלע שבת. איבערן קעפּל: פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַראיי־ניקט זיך! — רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער: רבקה עפּשטיין. דרוקעריי פון ווילנער פּראָדוציר־קאָאָפּעראַטיוו, נייע גאַס 3. די צייטונג האָט דורכגעפירט די אידעען פון סאָציאַל־דעמאָקראַטישן „בונד",

די רעדאַקציע איז באַשטאַנען פון פינף מיטגלידער: אינזשעניער י. אַקון (דאַגינסקי), י. כאַרלאַש (בן-ברוך, ב. ב.), אַ. ליטוואַק, ר. עפשטיין און ד״ר פּ. ראָזנטאַל (פּ. א., פּיי—ער). שפּעטער איז צוגעצויגן געוואָרן אויך יוסף אַראָנאָוויטש (י. אַרסקי). אחוץ די דערמאָנטע זשורנאַליסטן, האָבן נאָך מיטגעאַרבעט אין דער צייטונג: ר. אַבראַמאָוויטש (ריין), דוד איינהאָרן, א. י. גאָלדשמידט, י. הורוויטש, ר. שמחהוויטש, ל. עפשטיין (בן-יקיר, געוועזענער מיטאַרבעטער פון „פאָלקסצייטונג״ אין ווילנע אין די יאָרן 1903 און 1907) פון טיענטזין, מ. פרידמאַן, וול. קאָסאָווסקי, ד״ר י. ראַפּעס, מ. ש—ן און אַנדערע.

דער ערשטער נומער איז אַרויס שבת דעם 14 יאַנואַר 1922. אויפן נ׳ 24 (שבת דעם 1 יולי 1922) איז די צייטונג פאַרמאַכט געוואָרן דורך דער מאַכט פאַרן אַרטיקל „אומגעהערט״ וועגן דעם משפט איבער באָריס גילדין („א. צ.״ נ׳ 15).

IV. זשורנאַלן און זאַמלביכער.

אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, ווען ווילנע איז געווען אינגאַנצן אָפּגעריסן ניט נאָר פון דער ברייטער וועלט, נאָר אפילו פון דער נאָענטער סביבה, איז דער איינציקער פרוב פון אַ מין זשורנאַל (אחוץ דעם שוין אויבן דערמאָנטן „אונזער עתיד״) געווען די

„ליטעראַרישע העפטן״.—

ערשטעס העפט: ימים נוראים. ווילנע תרע״ו—1916. 40 זייטן — 16 (32 שפּאַלטן). פרייז 25 פענ. צווייטעס העפט, ווילנע, תרע״ו (1916). אָנטיילנעמער: לייב ניידוס, יוסף איזביצקי, ד. איינזאַם (דוד רויכל), א. פריוקין, ד. קאַסעל, י. ח. ראָזנבוים, משה קולבאַק, זלמן רייזען, משה טייטש, ד. קאַפּלאַנאָוויטש, מ. שיבה, ש. ל ציטראָן, מ. שאַליט, ניסן פופס (גענויער רעצענזירט אין ווילנער זאַמלבוך II, ז. 181 — 183).

אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער האָט געטראָגן

„ווילנער זאַמלבוך״.—

אונטער דער רעדאַקציע פון ד״ר צ. שאַבאַד. ערשטער באַנד. לטובת די ווילנער קינדערהיימען. ווילנע תרע״ז—1916.—צווייטער באַנד. ווילנע תרע״ח—1918. אינעווייניקסטער רעדאַקטאָר-סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער פון דער גאַנצער אַרבעט איז געווען משה שאַליט. מיטאַרבעטער זיינען געווען: אסתר (ראָזנבוים), אברהם בולקין, ר. בוניאַק, בן-ליפמאַן, ברוך משה בראַז, יצחק ברוידעס, א. י. גאָלדשמידט, רעואל גינצבורג, דניאל געצעלס, ש. גאָרדאָן, ד״ר יעקב וויגאָדסקי, ד״ר אַ. ווירשובסקי, ב. ווילבערבאַך, מ. חיימסאָן, חיים טאַבריס, לייב יאָסעל, ש. י. יאַצקאַן, חייקל לונסקי, ליוביטש, מענדל לעווין, מ. אַ. מילייקאָווסקי, ש. נאָוואָפּלאַנט, ל. סלאָנימסקי, ס. י. סמאָרגאָנסקי, גאָלדע פּאַץ, נ. פופס, ג. פלודערמאַכער, י. פראַנקפורט, ש. ל. ציטראָן (—ן, צ—ן, בן-ומא), י. ציפקין, אליעזר קרוק, אַ. ראַכמילעוויץ, געשוו. אדוו. ש. ראָזנבוים, י. ח. ראָזנבוים, ברוך רוביק, זלמן רייזען, ד״ר צמח שאַבאַד, משה שאַליט (מ. ש.). אחוץ דעם האָט ש. ל. ציטראָן פאַרעפנטלעכט צוויי בריוו צו יהודה לייב גאָרדאָן פון שמואל יוסף פין און פון שלום עליכם.—אַרויסגעגעבן די זאַמלביכער האָט ד״ר שאַבאַד אויפן אייגענעם חשבון. אָפּגעקאָסט האָבן די זאַמלביכער זייער אַ סך, געפאָדערט האָט זיך פאַר זיי אַ קונה ניט פון אַ גאַנץ יאָר, און מ׳האָט געמיינט, אַז ס׳וועלן ניט געדעקט ווערן אפילו די הוצאות. אָבער די רעזולטאַטן האָבן איבערגעשטייגט אַלע ערוואַרטונגען. די יידישע פרעסע אין פוילן

און די יידיש-דייטשע פרעסע האָט באַגעגנט די „ווילנער זאַמלביכער״ מיט הייסע באַגריסונגען און האָט אָנערקענט זייער וויכטיקע געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע באַדייטונג. די איינצלנע עקזעמפּלאַרן, וואָס זיינען צופעליק אָנגעקומען קיין רוסלאַנד און אוקראַינע, האָבן אין דער דאָרטיקער יידישער פרעסע אַרויסגערופן פשוט ענטוזיאַסטישע אַנטציקונגען. ניגער, יעקב לעשטשינסקי, בעל-דמיון, ז. רייזען האָבן אָנגעשריבן וועגן זיי באַגייסטערטע אַרטיקלען. און די „זאַמלביכער״ האָבן זיך גוט פאַרקויפט און האָבן אויסגעהאַלטן צווייטע אויפלאַגעס, וואָס זיינען זיך אויך אינגאַנצן פונאַנדערגעגאַנגען.

און ניט אומזיסט האָט „ווילנער זאַמלבוך״ געהאַט אַזאַ גליקלעכן קבלת-פנים פון אַלע זייטן.

די זאַמלביכער האָבן געגעבן אַ בולט בילד פון אַלע זייטן פון לעבן פון דער אַלטער קהילה פון ירושלים דליטא. דעם צענטראַלן אָרט פאַרנעמען אַרטיקלען וועגן דער יידישער נויט און סאָציאַלער הילף, וועגן וויכטיקער געזעלשאַפטלעכער פאַרשיידנאַרטיקער אַרבעט אויפן געביט פון עקאָנאָמישער הילף, זעלבסט-הילף און הילף דורך אַרבעט, יורידישער הילף און קולטורעלער טעטיקייט. דאָ גייען גאַנצע סעריעס אינטערעסאַנטע אַרטיקלען וועגן קינדערהיימען, שפּילפּלעצער, שולן, טעכנישע קורסן, ביבליאָטעקן, פאָלקס-אוניווערסיטעטן, יתומים-הייזער, אַרבעטס-הייזער, פרויען-אינסטיטוציעס, קינדער-קיכן, אַרבעטער-קיכן, פאָלקס-קיכן, גאַסן-קיכן, ביליקע קיכן; פאַך-פאַראיינען אין כל המינים קולטור-פאַראיינען; עניינים פון היגיענע און מעדיצינישער הילף, ליטעראַטור און טעאַטער; מוסדות פון פאָלקס-פאַרוואַלטונג, קלויזן און ווילנער שולהויף; נעקראָלאָגן נאָך געשטאָרבענע ווילנער געזעלשאַפטלעכע, וויסנשאַפטלעכע און ליטעראַרישע פערזענלעכקייטן; אַרטיקלען וועגן די איבערגעלעבטע יידישע צרות און פורעניות אין משך פונם ערשטן מלחמה-יאָר; וויסנשאַפטלעכע פאָרשונגען וועגן דער פסיכאָפּאַטאָלאָגיע ביי יידן פון ד״ר ווירשובסקי און וועגן דער שטערבלעכקייט פון די יידן אין ווילנע פאַרן דייטש פון ד״ר שאַבאַד; דער דאָזיקער לעצטער אַרטיקל איז דורך דער דייטשער צענזור אַרויסגעוואָרפן געוואָרן, נאָר ער איז ביים מחבר איינגעהיט געוואָרן אין דער פאָרם פון אַ באַזונדערן קאָרעקטור-אָפּצוג. מיט איין וואָרט, די ביידע בענדער „ווילנער זאַמלבוך״ האָבן צום ערשטן מאָל פאַרפיקסירט די גאַנצע יידישע ווילנע און האָבן געגעבן פאַרן קומענדיקן היסטאָריקער אַ גאַנצן אוצר מאַטעריאַלן פון דער געשיכטע פון די יידן אין ליטע בכלל און אין ווילנע בפרט פאַרן ערשטן מלחמה-יאָר און פאַר די ערשטע צוויי יאָר דייטשער אָקופּאַציע. אין דעם באַשטייט זייער וויכטיקסטע באַדייטונג.

דער געפּלאַנטער דריטער באַנד איז ניט אַרויס מחמת די אָפטע בייטענישן פון די מאַכטן אין ווילנע.

„ליטע״.—

אַ ליטעראַריש-וויסנשאַפטלעך זאַמלבוך. העפט II. רעדאַקטירט א. י. גאָלדשמידט, אַרויסגעגעבן מרדכי אייזיק סידער און פסח מאַרקוס. דריי גרויספאָרמאַטיקע בויגנס מיט צווייִשפּאַלטיקע עמודים. פרייז 5 רובל. ווילנע תרע״ט (טבת—דעצעמבער 1918).—די ערשטע זאַמלונג „ליטאָ״ איז אַרויס אין 1914, אַרויסגעגעבן פון אוריה קאַצענעלענבאָגן און א. י. גאָלדשמידט מיט אַרטיקלען פון ד״ר נתן בירנבוים, שאול קאַצענעלענבאָגן, אוריה קאַצענעלענבאָגן, א. י. גאָלדשמידט, וו. לאַסטאָווסקי (רעדאַקטאָר פון דער ווייסרוסישער „Hama Hiba״—ספעציעל געשריבן פאַר „ליטאָ״), זמיטראָק ביאַדוליאַ (אַ ייד, שמואל פלאַווניק, אַ ווייסרוסישער גרויסער דיכטער, פון די גרעסטע), לאַודינו פעליעדע (אַ גרויסע ליטווישע שריפטשטעלערין,—איבערגעזעצט פון ליטוויש מיכל יאַ-

קאָבי — א. י. גאָלדשמידט). — די דאָזיקע ערשטע זאַמלונג איז שוין געוואָרן אַ ביבליאָגראַפישע זעלטנהייט.

אין צווייטן העפט האָבן זיך באַטייליקט: א. י. גאָלדשמידט („די ערשטע יידן אין ליטע", — זעלבשטענדיקע וויסנשאַפטלעכע אויספאָרשונג; רשימה פון דער ליטווישער פרעסע און פאַרטייען), א. י. גראָדזענסקי, ד״ר א. ווירשובסקי, ל. ניידוס, אברהם זאַק, מ. שאַליט, פסח מאַרקוס, שרה רייזען, ש. אַנ—סקי, ז. רייזען (נע־קראָלאָג נאָך לייב ניידוס), יעקב כ״ץ און אַ נעקראָלאָג איבער אים פון א. י. גאָלדשמידט, אברהם גליקמאַן. — די אידעע פון דער אויסגאַבע איז געווען די התקרבות צווישן די יידן און די אָרטיקע נאַציאָנאַליטעטן דורך קעגנזייטיקן באַקענען זיך. מ׳האָט געהאַט בדעה אַרויסצוגעבן אַזעלכע העפטן פעריאָדיש, מ׳האָט געשטרעבט צו עפענען אַ פאַרלאַג פאַר איבערזעצונגען פון פויליש, ליטוויש און ווייסרוסיש אויף יידיש און פון יידיש אויף די דאָזיקע שפּראַכן. אין דער דריטער זאַמלונג „ליטע" האָבן צווישן אַנדערע זאַכן געדאַרפט אַריינגיין אויך אַרטיקלען וועגן דער פּוילישער ליטע־ראַטור בכלל און וועגן אַ ד אַ ם מ י צ ק ע װ י ט ש בפרט פון א. װ י י ט ע ר, און אויך אַ פּיעסע פון א. ו ו י י ט ע ר אויף דער טעמע פון די קעגנזייטיקע באַציאונגען פון די היגע נאַציאָנאַליטעטן. ס׳איז אָבער ניט באַשערט געווען, דאָס זאָל פאַרווירקלעכט ווערן.

מיטן אַריינקומען פון דער ערשטער ראַטנמאַכט האָט דאָס עפנטלעכע לעבן פון די פאַרטייען אויפגעלעבט. דער „בונד" האָט געשאַפן זיין טעגלעכע צייטונג „אונזער שטימע", דאַן איז אויך ערשינען

„פ אָ ר א ו י ס !" —

1־טע זאַמלהעפט. אַרויסגעגעבן פון דערווייליקן הויפּט־קאָמיטעט פון דער „פאַראייניגטער אידישער סאָציאַליסטישער אַרבעטער פּאַרטיי פאַר ליטע און ווייסרוסלאַנד". ווילנע יאַנואַר 1919. איבערן קעפּל די לאָזונג־אויפשריפט: פּראָלעטאַריער פון אַלע פעלקער, פאַראייניקט זיך! — פּרייז 75 קאָפּ. — רעדאַקטאָר: די רע־דאַקטיר־קאָלעגיע ביים הויפּט־קאָמיטעט. פאָרמאַט 8°, 16 זייטן. אויך דער דאָזיקער אָרגאַן האָט געפירט אַ קאַמף קעגן דער דיקטאַ־טור פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי און פאַר אַ ענדערונג אין דער נאַציאָנאַלער פּאָליטיק פון דער באָלשעוויסטישער רעגירונג אין ליטע לטובת דעם פּרינציפּ פון נאַציאָנאַלער אַליינבאַשטימונג פון די פעלקער.

„ד י נ י י ע װ ע ל ט". —

אַ חודש־זשורנאַל. אַרויסגעגעבן פון דעם פאָלקס־קאָמיסאַריאַט פאַר בילדונג אין ליטע („און ווייסרוסלאַנד" איז געווען צוגעגעבן צום צווייטן בוך), ווילנע 1919. אַדרעס פון דער רעדאַקציע: ווילנע, צענטראַלער בילדונגס־קאָמיסאַריאַט, דרוק פון ב. א. קלעצקין. פאָרמאַט פון דער „יודישער וועלט". אַבאָנעמענטס־פּרייז: 12 רובל אַ פערטל יאָר; יעדער נומער באַזונדער 5 רובל. דאָס ערשטע בוך איז געווען אַ טאָפּלטס, נומ. 1—2 (יאַנואַר—פעברואַר), העכער $7\frac{1}{2}$ בויגן, דאָס צווייטע בוך, נ׳ 3 (מערץ), 10 בויגן.

דער דאָזיקער זשורנאַל, ווי אויך די זשורנאַלן „פאָלקס־בילדונג" און „גרינינקע ביימעלאַך" (וועגן זיי שפּעטער), זיינען אַרויס־געגעבן געוואָרן לויט דער התעוררות פון א. ווייטער און ש. ניגער, וואָס האָבן געוואָלט אויסנוצן די גרויסע מיגלעכקייטן פון בילדונג־קאָמיסאַריאַט פאַר יידיש־קולטורעלע אויפטוען. ניגער איז אויך געווען דער רעדאַקטאָר פון זשורנאַל, אָבער אַ געוויסע דעה האָבן אויך געהאַט די פאָרשטייער פון קאָמיסאַריאַט.

דער גרעסטער טייל עקזעמפּלאַרן פון דעם דאָזיקן זשורנאַל איז אומגעקומען אין די אַפּריל־טעג און איז איצט אַ יקר־המציאות. עס האָבן זיך אין אים באַטייליקט: מ. בראָדערזאָן, א. ווייטער, אלישע ראָדין, ש. ניגער (וועגן אַלעקסאַנדער בלאָק „צוועלף" אין מ. בראָדערזאָנס איבערזעצונג), מ. קולבאַק, אַרטיסט ס. טייטל־בוים („דער מצב פון יידישן טעאַטער נאָך דער רעוואָלוציע"), ז. רייזען, א. פרידקין, ב. רובשטיין, חיה ראָזין, משה יאַקאָבסאָן (וועגן דער רעוואָלוץ אָנערין העסי העלפמאַן, ביאָגראַפיע), פּ. ליבערטע, ש. גענריך (די קולטור־אויפטוען פון דער רוסלענדישער ראַטנרעפּובליק), א. ווייטער (ווילנער טעאַטער), נייע ביכער, ביבליאָגראַפישע נאָטיצן, קולטור־כראָניק.

אָנטיילנעמער פון צווייטן בוך: לייב ניידוס, א. ראובני, דוד האָפּשטיין, מ. גאָרקי, מ. גיטליץ, ב. אָרשאַנסקי, דניאל טשאַרני, ק. זאַלעווסקי (איבערזעצונג), ש. ידידאָוויטש, אברהם זאַק, ד״ר ווירשובסקי, ח. לונסקי, חנה ראָזין, ש. ניגער (וועגן „צוויי וועלטן" פון צבי הירשקאַן), מ. יאַקאָבסאָן, ש. גענריך (וועגן די יידישע רעוואָלוציאָנערע פאַרטייען לויט די דאַטן פון דער אָכראַנקע, און אַ צווייטער אַרטיקל וועגן די קולטור־אויפטוען פון דער רוסלענדער ראַטנרעפּובליק), פּ. ליבערטע (וועגן ראָזע לוקסעמבורג), ח. בער („די גרעניצן פון אונזער אויטאָנאָמיע", עס הייסט פון יידישן קאָם. פאַרבאַנד אין דער אַלגעמיינער ר. ק. פּ., — דיסקוסיאָנס־אַרטיקל), ביבליאָגראַפיע (דער יידישער ביכער־מאַרק אין דער רוסלענדישער ראַטנרעפּובליק אין יאָר 1918), פּאָליטישע כראָניק פאַרן חודש און קולטור־כראָניק.

„די נייע וועלט" האָט זיך געשטעלט זייער ברייטע צילן, אָבער דער דריטער נומער האָט שוין ניט דערלעבט אַרויסצוגיין: די פּאָליאַקן האָבן פאַרנומען די שטאָט.

„פ אָ ל ק ס ־ ב י ל ד ו נ ג". —

צוויי־וועכנטלעכער זשורנאַל פאַר פראַגן פון בילדונג און קולטור. אַרויסגעגעבן פון דעם צענטראַלן בילדונגס־קאָמיסאַריאַט פאַר ליטע. פאָרמאַט פון דער „נייער וועלט", 32 צוויישפּאַלטיקע עמודים; פּרייז 1 רובל, אין קיאָסקן און בוכהאַנדלונגען פון „צענטראָפּעט־שאַט" 1 ר. 50 ק. דער ערשטער נומער איז אַרויס י ט א ד ר ש נ י ת ר ע ״ ט (אַזוי בוכשטעבלעך איז געווען פאַרצייכנט אונטערן קעפּל) — ווילנע 21 מערץ 1919. דער צווייטער — ד׳ ניסן תרע״ט — 4 אַפּריל 1919. אַ דריטער איז אויסגעזעצט געוואָרן, איז אָבער שוין ניט אַרויס.

דער זשורנאַל איז אַרויסגעגאַנגען ביים נאָענטסטן אָנטייל פון ב. אָ ר ש אַ נ ס ק י און ש. גענריך. שטענדיקע אָפּטיילונגען זיינען געווען: פאָרשול־אַרבעט, שולבילדונג, אויסערשול־אַרבעט, ביבליאָ־טעק־אַרבעט, טעאַטער, פּרעסע־איבערזיכט, ביבליאָגראַפיע, כראָניק.

דאָ איז צום ערשט מאָל אין ווילנע איינגעפירט געוואָרן די יידישע אויסלייגונג פון די העבראַיִשע ווערטער.

„ג ר י נ י נ ק ע ב ו י מ ע ל אַ ך". —

נומער 1. אַפּריל 1919. אַרויסגעגעבן פון פאָלקס־קאָמיסאַריאַט פאַר בילדונג אין ליטע און ווייסרוסלאַנד. דער פאָרמאַט — היבש גרע־סער ווי קלעצקינס „גרינינקע ביימעלאַך", דאָס הילע־בילד דאָס זעלביקע שיינע, וואָס דאָרטן, און פּאַפּיר דאָס בעסטע. גרויסע מאַטעריעלע מיטלען זיינען אָפּגעלייגט געוואָרן אויף צו מאַכן דעם קינדער־זשורנאַל וואָס שענער און וואָס בעסער (דער פּרייז איז דווקא געווען לפי־ערך אַ גאַנץ קליינער: אַ פערטל יאָר 9 רובל און אַ איינצלנומער 1 ר. 50 ק.).

דער צווייטער אויסגעזעצטער נומער האָט שוין אויך ניט זוכה געווען צו דערזען די ליכטיקע שיין.

„אונזער פרייהייט“.—

זאמלבוך. ווילנע תרע״ט—1919 (ארויס אין מערץ; די דאַטע איז ניט אָנגעוויזן). פאַרלאַג פון א וואָכנזשורנאַל, 32 צווייִשפּאַלטיקע עמודים מיט א הילע. פּרייז 1 רובל 50 קאָפּ. אָנטיילנעמער: לייב יפה (רעדאַקטאָר), ז. סעגאַלאָוויטש, ה. ייבין, א. גאָלדשטיין, ש. אַנ—סקי, און ציוניסטישע אַרטיקלען און כראָניק.

אין דער ערשטער צייט פון דער פּוילישער אָקופּאַציע איז די לאַגע געווען ניט אזא, אז מ׳זאָל קענען טראַכטן וועגן זשורנאַלן און זאמלביכער. ערשט מיט דער גרינדונג פון דער יידישער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע (אויף דער קולטור-באַראַטונג אין וואַרשע סוכות ה׳תרע״ש) איז געשאַפן געוואָרן די איניציאַטיווע צו באַנייען „די גרינינקע ביימעלעך“ (צום דריטן מאָל) און אָנהייבן אַרויסגעבן א פּעדאַגאָגישן זשורנאַל.

„גרינינקע בוימעלאך“.—

צוויי-וועכנטלעכער אילוסטרירטער קינדער-זשורנאַל, אַרויסגעגעבן פון דער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע אין ווילנע. אונטערגעשריבן: פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער ש. באַסטאָמסקי. אין רעדאַקציע זיינען אויף דער דערמאָנטער קולטור-באַראַטונג אויסגעקליבן געוואָרן: ש. באַסטאָמסקי, ש. ידידאָוויטש און מ. היימסאָן (ווילנע), י. פּאַט און נאָוואָגראָדסקי (ביאַליסטאָק), דוד אײנהאָרן און מ. בירנבוים (וואַרשע). פּאַקטיש איז אָבער די גאַנצע רעדאַקציאָנעלע אַרבעט אויסגעפירט געוואָרן דורך די ווילנער מיטגלידער. פאַר א טעכנישן אויספירער פון דער גאַנצער אַרבעט איז צוגעצויגן געוואָרן דוד בערעזאָווסקי (דודל).—דער ערשטער נומער איז אַרויס אין מיטן דעצעמבער 1919 און ביז יאַנואַר 1921 זיינען אַרויס סך-הכל 20 נומערן צו צוויי בויגן אָדער 16 צווייִשפּאַלטיקע עמודים פון גרויסן זשורנאַל-פאָרמאַט, צוזאַמען 320 עמודים. פונם צווייטן יאָרגאַנג זיינען אַרויס 18 נומערן און פון נומער 11 האָט זיך שוין באַוויזן די אונטערשריפט: רעדאַקטאָר פ. היילפּערין. פון דריטן יאָרגאַנג (1922) זיינען ביזן 1 יולי אַרויס סך-הכל 6 נומערן.—די „גרינינקע בוימעלאך“ פאַרקויפן זיך דורכאויס מיט אָנווער, דעריבער שטייט שטענדיק א דעפיציט און די מאַטעריעלע לאַגע פונם קינדער-זשורנאַל איז זייער א שלעכטע.

„די נייע שול“.—

פּעדאַגאָגישער חודש-זשורנאַל, אַרויסגעגעבן פון דער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע אין ווילנע. די רעדאַקציאָנעלע קאָלעגיע איז צוערשט באַשטאַנען פון דוד לובאָצקי, ג. פּלודערמאַכער, ז. רייזען, שפּעטער זיינען צוגעצויגן געוואָרן צו דער רעדאַקציע ראָזע סימכאָוויטש, ישראל גורעוויטש און י. רובין. רעדאַקטאָר-סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער איז געווען ז. רייזען. פאַרן יאָר 1920 זיינען ערשינען 8 נומערן (4 ביכער, בסך-הכל אַרום 33 דרוקבויגן). אין יאָר 1921 זיינען אַרויסגעגאַנגען פינף ביכער (25 דרוקבויגן).

פון דריטן יאָרגאַנג (ביז 1-טן יולי 1922) זיינען אַרויס אין ווילנע צוויי ביכער (10 דרוקבויגן). דאָס דריטע בוך, נומער 4 — 5, איז שוין אַרויס אין וואַרשע, וואוהין ס׳איז אַריבערגעטראָגן געוואָרן די רעדאַקציע און דער פאַרלאַג פונם זשורנאַל.

זומער 1920 איז די צענטראַלע שול-אָרגאַניזאַציע אין ווילנע צוגעטראָטן אַרויסצוגעבן א צווייטן קינדער-זשורנאַל

„דער חבר“.—

חודש-זשורנאַל פאַר עלטערע קינדער. אַרויסגעגעבן דורך דער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע פאַר פּוילן, ליטע און ווייסרוסלאַנד. פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר יעקב פּאַט. דריי בויגן יעדער נומער. דער ערשטער נומער איז אַרויס אין סעפּטעמבער 1920. ביז יאַנואַר 1922 זיינען אַרויס 12 נומערן. אָנהייבנדיק פון נומער 11 (נאָוועמבער 1921) איז דער „חבר“ אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך דער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע אין ווילנע. פון צווייטן יאָרגאַנג (1922) זיינען ביזן 1 יולי אַרויס פיר ביכלעך. נאָך שפּעטער האָט די צ. ש. אָ. געשאַפן איר פערטן אָרגאַן.

„שול און היים“.—

זשורנאַל פאַר עלטערן. אַרויסגעגעבן פון דער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע, ווילנע. נ׳ 1. אַפּריל 1921. פאַראַנטוואָרטלעכער רעדאַקטאָר: ישראל גורעוויטש.—נומער 2 יאַנואַר 1921. רעדאַקציאָנס-קאָלעגיע: י. גורעוויטש, ב. כהן, י. רובין.—נ׳ 3 יולי, רעד.-קאָל. דיטאָ.—נ׳ 4 דעצעמבער 1921. רעד.-קאָל.: מ. בערנשטיין, ב. כהן, י. גורעוויטש, י. רובין. אַרויסגעגעבן דורך דעם צענטראַלן עלטערן-קאָמ. ביים צ. ב. ק. אין ווילנע ביי דער מיטווירקונג פון דער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע, ווילנע.— נ׳ (5) 1. יאַנואַר 1922. אַרויסגעגעבן: דיטאָ. רעדאַקציאָנס-קאָלעגיע: דיטאָ.

„ווייטערבוך“.—

צום אָנדענק פון א. ווייטער. אַרויסגעגעבן פון דעם ווייטער-פאָנד ביים פאַראיין פון די יידישע ליטעראַטן און זשורנאַליסטן אין ווילנע אונטער דער רעדאַקציע פון ש. ניגער און ז. רייזען. ווילנע ניסן תר״פ—אַפּריל 1920, צום ערשטן יאָרצייט נאָך א. ווייטער. דאָס בוך באַשטייט פון צוויי אָפּטיילונגען: איינע איז א ספּעציעלע ווייטער-אָפּטיילונג און די אַנדערע באַשטייט פון בעלעטריסטיק און קריטיק. אין דער ערשטער גייען אַריין ווייטערס בריוו, זיין ביאָגראַפיע, זכרונות און אַרטיקלען וועגן אים פון א גאַנצער ריי ליטעראַטן, בילדער פון ווייטערס וואוינאָרט אין סיביר, פאַקסימילע פון זיינעם א בריוו און פון זיינע איבערגעלאָזענע כתבים. דער בעלעטריסטיש-קריטישער טייל באַשטייט פון לידער, פּאָעמעס, ערציילונגען און אַרטיקלען, און בילדעט אייגנטלעך א זעלבשטענדיקן אַלמאַנאַך פאַר זיך.

אינם בוך האָבן זיך באַטייליקט: ש. אַנ—סקי, דוד אײנהאָרן, א. י. גאָלדשמידט, ד״ר מיכאל וויַיכערט, א. מאָרעווסקי, ה. ד. נאָמבערג, ש. ניגער, ז. סעגאַלאָוויטש, מ. עלקין, א. פרידקין, ש. ל. ציטראָן, ד. קאַפּלאַנאָוויטש, אַלטער קאַציזנע, משה קולבאַק און ז. רייזען.

„לעבען“.—

העפטן פון צייט צו צייט פאַר ליטעראַטור, קונסט און פּובליציסטיק. אונטער דער רעדאַקציע פון משה שאַליט. דער ערשטער נומער איז אַרויס אין ווילנע אין מערץ 1920, נ׳ 2 אין אַפּריל, נ׳ 3—4 אין יוני, נ׳ 5—6 אין סעפּטעמבער, נ׳ 7—8 (געווידמעט דעם אָנדענק פון ש. אַנ—סקי)—אין דעצעמבער 1920. נ׳ 9—10, וועגן „דיבוק“ און אַנדערע, איז אַרויס אין תרפ״א—1921; קיין חודש איז ניט אָנגעוויזן. אין 1921 איז אַרויס א זאמלונג, „לעבען“ אונטערן נאָמען „פון די מלחמה-יאָרן“, וואָס באַשטייט פון פאָלקלאָר, דאָקומענטן און זכרונות פון דער צייט פון דער אייראָפּעאישער מלחמה און די אָקופּאַציעס.

אין „לעבען“ זיינען געווען געדרוקט: ש. אַנ—סקי, ש. באַסטאָמסקי, א. י. גאָלדשמידט, י. גינזבורג, ש. גאָרדאָן, י. דינעזאָן, דאָקומענטן, ד״ר י. וויגאָדסקי, י. וואַלק, א. ווייטער (בריוו), א. זאַק, ד. טשאַרני, ל. טורבאָוויטש, ה. ייבין, דוד כהן, ח. לונסקי, שמואל לעהמאַן, א. מאָרעווסקי, י. מיצקון, ל. ניידוס, ש. סאָלאָ-

מאָן, ז. סעגאַלאָוויטש, מ. עלקין, נח פּרילוצקי, א. פרידקין, ש. ל. ציטראָן, אַלטער קאַציזנע, ב. קאַרליניוס, י. קרני, מ. קולבאַק, ד. ראָזנהויז, י. ראָזנבוים, ז. רייזען, ד״ר צ. שאַבאַד, מ. שאַליט, מ. ב. שניידער, יונה שפּ״ר. צייכענונגען זיינען געווען פון ב. גאָטלער, ב. גלאָבוס, מ. לייבאָוויסקי און ב. צוקערמאַן.

„אונזער הילף“.—

צוויי־וועכנטלעכער זשורנאַל. אָרגאַן פון ייִדישן געגנט־קאָמיטעט „יעקאָפּאָ“, ווילנע. רעדאַקטאָר: משה שאַליט. אַרויסגעבער: נתן קאָוואַרסקי. דאָס ערשטע ביכל נ׳ 1—2 איז אַרויס כה אייר תרפ״א—2 יוני 1921. אין משך פון ערשטן יאָרגאַנג זיינען אַרויס זעקס ביכלעך, דערין צוויי איינצלנע נומערן, דריי טאָפּל־נומערן און דאָס לעצטע ביכל—נ׳ 9—10—11—12 (יד חשון תרפ״ב—15 נאָוועמבער 1921). פון צווייטן יאָרגאַנג זיינען אַרויס 3 ביכלעך: דאָס ערשטע אַ פּלוראַלע, נ׳ 1—4 (ל שבט תרפ״ב—28 פעברואַר 1922), און צוויי טאָפּלנומערן, 5—6 (ב׳ ניסן תרפ״ב—31 מערץ 1922) און 7—8. דער זשורנאַל גיט אַ רייכן מאַטעריאַל איבער דעם חורבן און אָפּבוי פון דער ייִדישער פּראָווינץ אין געביט פון דער טעטיקייט פון „יעקאָפּאָ“.

„דער ייִדישער האַנטווערקער“.—

יובילײ־אויסגאַבע, דאָס הייסט צום 5־יאָריקן יובילײ (1916—1921) פון ווילנער ייִדישן האַנטווערקער־פאַראיין. צענטראַל־אָרגאַן פון אַלגעמיינעם ייִדישן האַנטווערקער־פאַראיין אין ווילנע. כד תמוז תרפ״א—30 יולי 1921.—רעדאַקטאָר־סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער. חיים לעווין.

„פונקן“.—זאַמלונג. דעצ. 1921. רעד. סטרונסקי.

„פאַר אונזערע קינדער“.—

איינטאָגיקע אויסגאַבע פון דעם ווילנער ייִדישן צענטראַלן בילדונגס־קאָמיטעט, פרייטאָג, 27 יאַנואַר 1922. רעדאַקטאָר י. רובין. מיטאַרבעטער: ב—ד, א. גאָלדמאַן, חיה ווייסבאָרד, ש. ידידאָוויטש, ל. לאַזאָווסקי, ב. לובאָצקי, א. ליטוואַק, אָ. ס., ראָזע סימכאָוויטש, ג. פלודערמאַכער, ברוך צוקערמאַן, ד״ר ה. קאָוואַרסקי, י. רובין, זלמן רייזען, ד״ר צ. שאַבאַד, מ. שור.

דער פאָרמאַט אַן אומגעוויינלעך גרויסער, 6 עמודים, אינגאַנצן גרויס ווי דריי געוויינלעכע צייטונגען. פּרייז 120 מאַרק.

דאָ איז אין פאַרשיידענע אַרטיקלען געגעבן געוואָרן אַן אַלזייטיקע אויפקלערונג פונעם שווערן מצב פון די ייִדיש־וועלטלעכע שולן און אַ רוף זיי צו העלפן; דער רוף האָט זיך איבערגעחזרט אויף מאָרגן שבת דעם 28 יאַנואַר אויף אַ דורכגעפירטן גרויסן מיטינג אין שטאָט־זאַל, וואו מ׳האָט די אויסגאַבע אויך פאַרקויפט.

„פאַרן ייִדישן אַקאַדעמיקער“.—

איינמאָליקע צייטונג, אַרויסגעגעבן דורך דעם פאַראיין פאַר קעגנזייטיקער הילף די ייִדישע סטודענטן אין ווילנער אוניווערסיטעט צו דער אַקאַדעמישער וואָך (4—10־טן מאַי). ווילנע, 4 מאַי 1922. פאָרמאַט פון אַ גרעסערן וואָכנזשורנאַל. 8°. צוויי בויגן=32 צווייספּאַלטיקע עמודים. פּרייז 100 מאַרק.—רעדאַקטאָר—דוד בערעזאָווסקי. רעד.־קאָלעגיע: דוד בערעזאָווסקי, שמואל דרייער, יצחק קראַקאָווסקי. אַרויסגעבער: פאַראיין פאַר קעגנזייטיקער הילף פון ייִדישע סטודענטן ביים ווילנער אוניווערסיטעט אין פערזאָן פון ל. ברודנא.

* *
*

אָט האָבן מיר דורכגעפירט אַ רשימה פון איבער 50 צייטשריפטן: טעגלעכע צייטונגען, וואָכנבלעטער, צוויי־וועכנטלעכע און חודשדיקע זשורנאַלן, יאָרביכער, זאַמלביכער, זאַמלונגען, און מיר זעען, אַז אַפילו אין די ערגסטע צייטן פון דער מלחמה און אָקופּאַציעס, אין צייטן פון נויט, הונגער, מחלות און בעת סטיכעאישע אויסברוכן פון די לויזגעוואָרענע מענטשלעכע אינסטינקטן—האָט קיינמאָל ניט אויפגעהערט צו שאַפן דער ייִדישער ליטעראַרישער, קינסטלערישער, וויסנשאַפטלעכער, זשורנאַליסטישער און געזעלשאַפטלעכער געדאַנק. אָט האָבן מיר פאַר זיך אַ רייכע פּרעסע פאַר אַכט יאָר אין איין שטאָט—אין ווילנע. אין דעם דאָזיקן פּרעסע־אוצר האָבן מיר אַ רייכן מאַטעריאַל פאַר דער געשיכטע פון דעם ייִדישן קיבוץ אין ווילנער קאַנט פאַר די באַדייטונגספולע יאָרן פון דער וועלט־מלחמה און די פאַרשיידענע אָקופּאַציעס.

ווילנע, תמוז תרפ״ב—יולי 1922.

ש. ל. ציטראָן.

די העברעאישע פרעסע און ליטעראטור צייט דער מלחמה.

א.

דעם 1-טן אפּריל 1915 האָט זיך צוליב מאַטעריעלע מניעות אָפּגעשטעלט די העברעאישע טעגלעכע צייטונג „הזמן“, וועלכע איז אַרויס אין ווילנע מיט אַ פּאָר הפסקות פונם 1-טן דעצעמבער 1904 אָן. מיט דעם אויפהערן פון „הזמן“ איז ליטע אַזוי אַרום פאַרבליבן אָן אַ געדרוקט העברעאיש וואָרט. דאָס האָט דאַן באַוואויגן אַ קליינע גרופּע העברעאיסטן אין ווילנע, מיט דעם דאַמאָלסט פּאָפּולער געוועזענעם נאַציאָנאַליסטישן עסקן ד״ר יוסף עפּשטיין אין דער שפּיץ, צו גרינדן אַ העברעאישן וועכנטלעכן אָרגאַן, וועלכער זאָל דינען די אינטערעסן פונם ליטווישן יידנטום. עס זיינען דאַמאָלסט אָפּגעהאַלטן געוואָרן וועגן דעם עטלעכע זיצונגען, מיט דער באַטייליקונג פונם געשוואָרענעם אַדוואָקאַט ש. ראָזענבוים, י. שעסקין, ד״ר י. ל. ברוך, ל. סלאָנימסקי, ד״ר נ. סטאַריפּאָלסקי פון סובאַלק, אַפּטייקער קאַרושעוויץ א. א. אויך וועלכע מען האָט באַשלאָסן צו נעמען זיך ענערגיש צו דער זאַך, און וואָס גיכער. ס׳איז אויסגעטיילט געוואָרן אַ באַזונדערע קאָמיסיע, וואָס האָט געדאַרפט זאָרגן פאַר דער פינאַנסיעלער זייט פון דער אונטערנעמונג, און ד״ר עפּשטיין האָט גענומען אויף זיך צו דערלאַנגען דער געהעריקער מאַכט די בקשה וועגן אַן ערלויבעניש אַרויסצוגעבן אַ העברעאיש וואָכנבלאַט אונטער זיין רעדאַקציע. די צייטונג האָט געזאָלט הייסן „עתידות“ (צוקונפט), און לויט אַ באַזונדער באַשלוס האָט זי געדאַרפט רעדאַגירט ווערן דורך ד״ר י. ל. ברוך מיט דעם שרייבער פון די דאָזיקע שורות. אינם משך פון אַ וואָכן זעקס אָן ערך זיינען צוזאַמענגעקליבן געוואָרן אויף דעם צוועק עטלעכע טויזנט רובל, און באַלד האָט אויך ד״ר עפּשטיין באַקומען די ערלויבעניש. מ׳האָט גענומען מאַכן די לעצטע הכנות, און ס׳איז געוואָרן באַשטימט, אַז די צייטונג זאָל אָנהייבן צו ערשיינען דעם 25-טן יולי.

דעם 20-טן יולי איז אָבער גאַנץ אומגעריכט פאַרעפנטלעכט געוואָרן דער אַכזריותדיקער צאַרישער צירקולאַר, וועלכער האָט לגמרי פאַרבאָטן דאָס ערשיינען פון יידישע און העברעאישע צייטונגען אין רוסלאַנד. ממילא איז שוין וועגן „עתידות“ ניט געווען וואָס צו קלערן. דאָס צונויפגעקליבענע געלט איז תיכּף צוריק אָפּגעגעבן געוואָרן די אַקציאָנערן, און מ׳האָט זיך געטרייסט מיט דער האָפענונג, אַז די גזרה וועט לאַנג ניט אָנהאַלטן. ס׳האָט זיך קיינעם ניט געוואָלט גלויבן, אַז מ׳וועט ביי זיך פועלן צו נעמען אַ גאַנץ פאָלק און פאַרשפאַרן אים דאָס מויל.

אין אַ וואָכן זעקס אַרום איז שוין גאַנץ ליטע צוזאַמען מיט ווילנע אָקופּירט געוואָרן דורך די דייטשן. פון דאַן אָן איז ווילנע געוואָרן אָפּגעשניטן ניט בלויז פון די קאָמפּאַקטע יידישע מאַסן, וואָס זיינען פאַרבליבן אין רוסלאַנד, נאָר אויך אַפילו פון דעם אַרומיקן ליטווישן געגנט. ביי פינף חדשים זיינען אַוועק ביז ווילנע האָט דערלעבט צו האָבן אונטער דער ממשלה פון די דייטשן אַ טעגלעך בלאַט אויף יידיש — די „לעצטע נייס“. וועגן אַ געדרוקט העברעאיש וואָרט האָט מען ניט געקאָנט קלערן, און ס׳איז אויך ניט געווען ווער ס׳זאָל קלערן. זייענדיק אָפּגעריסן פון דער פּראָווינץ און האָבנדיק פאַר זיך נאָר ווילנע אַליין, וואָלט אַ העברעאיש בלאַט פון לכתחילה אָן פאַרמשפּט געוואָרן אויף קאָלאָסאַלע דעפיציטן. אַחוצדעם איז, ווי געזאָגט, קיינער ניט געווען, וואָס

זאָל זיך אום דעם קימערן. פון דער קליינער גרופּקע, וועלכע האָט זיך פריער אָנגענומען צו סובסידירן דעם „עתידות“, איז שוין איצט אין ווילנע כמעט קיינער ניט געווען. אַזוי האָט זיך געצויגן ביז מיטן ווינטער 1918. צו יענער צייט האָבן זיך אָפּגעפונען אין ווילנע עטלעכע געציילטע מענטשן, יחידי-סגולה, וועלכע האָבן ביי זיך דערפילט דאָס באַדערפעניש אויפצולעבן דעם אַזוי לאַנג ביי אונז פאַרשטומטן העברעאישן וואָרט. די דאָזיקע אייניקע מענטשן האָבן אויך אויפגעמונטערט דערצו אַנדערע. דער סוף איז געווען, אַז אין אַ געוויסן שבת-אָוונט איז אין שטראַשונס ביבליאָטעק וועגן דער זאַך פאָרגעקומען אַ זיצונג, אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט די פאָלגנדע פערזאָנען: הרב י. רובינשטיין, פרוי ראַבינער אסתר רובינשטיין, ד״ר א. ווירשובסקי, בנימין עפּשטיין, אליהו סופר, ש. קלויזנער, א. שיבאָווסקי, פ. שוקיאַן, ב. הערשמאַן א. אַנד. עס איז באַשלאָסן געוואָרן אַרויסצוגעבן פון צייט צו צייט העברעאישע זאַמלביכער אין העפטן פון צוויי בויגן איטלעכער. דאָרטן אויפן אָרט האָבן די דערבייוועזענע פערזאָנען באַלד אַריינגעטראָגן אַ געוויסע געלט-סומע, וואָס ס׳האָט אויסגעמאַכט צוזאַמען עטלעכע טויזנט דייטשע מאַרק. ס׳זיינען דאַן אויסגעקליבן געוואָרן די ה״ה: ב. עפּשטיין אַלס קאַסיר, א. סופר אַלס פאַרוואַלטער און דער שרייבער פון די שורות אַלס רעדאַקטאָר.

איך בין תיכּף צוגעטראָטן צו זאַמלען דעם נייטיקן מאַטעריאַל פאַר דעם ערשטן העפט. ס׳האָט זיך דאַן אַרויסגעוויזן, אַז ווילנע איז שטאַרק פאַראָרימט געוואָרן אין העברעאיש-ליטעראַרישע קרעפטן, און דעריבער האָט מען באין ברירה ניט געקענט זיין אַזוי קלייבעריש אין דעם מאַטעריאַל, און מ׳האָט מקפּיד געווען נאָר אויף דעם, צי די זאַך איז דרוק-פעאיק. צוליב דעם האָט שוין ממילא די פּראָגראַם אויך ניט געקענט זיין קיין אויסגעהאַלטענע. דאָס שטרעבן איז געווען צו געבן ריין ליטעראַרישע העפטן, און אויסגעקומען איז, אַז די אַרטיקלען האָבן געטראָגן אַ מער פּובליציסטישן, אָדער, ריכטיקער געזאָגט, אַ מער צייטונגס-כאַראַקטער. מ׳האָט אויך געמוזט דרוקן אַזעלכע זאַכן, וואָס זיינען איבערגעזעצט געוואָרן פון אַ יידישן צי פון אַ רוסישן כתב-יד, און אויך וועגן אַזעלכע ענינים, וואָס זייער אָרט איז, אייגנטלעך, אין ספּעציעל וויסנשאַפטלעכע זאַמלביכער.

דאָס ערשטע העפט פון „מעת לעת“ איז פאַרטיק געוואָרן אין דרוק סוף שבט תרע״ח. ערלויבט געוואָרן צום פאַרשפּרייטן איז עס ערשט מיט צוויי וואָכן שפּעטער, ווייל לויט דעם דייטשן פרעסע-געזעץ האָבן זיך אומפּעריאָדישע אויסגאַבן געדאַרפט צענזורירן ניט אין ווילנע, נאָר אין דער צענזור ביים אָבאָסט, וועלכע האָט זיך געפונען ז.׳ן קאָוונע. דער כתב-יד, אָדער די קאָרעקטן, האָבן געדאַרפט אָפּגעשיקט ווערן קיין קאָוונע דורך דער ווילנער צענזור, און פון דאָרטן האָט עס דער דרוקער געדאַרפט באַקומען צוריק. אָט די דאָזיקע פּראָצעדור האָט אויפגעגעסן פיל איבעריקע צייט און האָט זייער באַשווערט דאָס אַרויסגעבן פון בראָשורן און אַלערליי ווערק. די ערלויבעניש צו פאַרשפּרייטן אין גאַנצן קאַנט פון אָבעראָסט דאָס ערשטע העפט פון „מעת לעת“ האָט זיך ערשט דערהאַלטן אינמיטן אדר. ערשט דאַן איז אויך מעגלעך געוואָרן צו אַנאָנסירן וועגן דער ערשיינונג פונם דאָזיקן העפט אין דעם איינציקן יידישן טאָגבלאַט, וואָס איז אַרויס אין אָבאָסט-געביט,

„די לעצטע בייס“. דער פרייז פון דעם ערשטן העפט איז געווען אַ האלבער מאַרק. די ערשטע אויפלאַגע פון 1000 עקזעמפּלאַרן זיינען פאַרקויפט געוואָרן אין אַ חודש צייט. פון דעם האָט ווילנע צוגענומען 400 עקזעמפּלאַרן און די איבעריקע זיינען אוועק אין דער פּראָווינץ. פון זיי זיינען דאָס רוב עקז. פאַרקויפט געוואָרן אין ביאַליסטאָק (150) און אין קאָוונע (ביי 100).

ערשט אין אַ חדשים דריי אַרום (אין סיון) איז אַרויס דאָס צווייטע ביכל פון „מעת לעת“ — אַ טאָפּל-העפט פון 4 בויגן. ווען דאָס ערשטע העפט איז לויט זיין צוזאַמענשטעלונג אַרויסגעקומען מיט אַ איבערוויגנדיקן פּובליציסטישן אינהאַלט, האָט שוין דאָס העפט 2—3 געהאַט אַ מער ליטעראַרישן פּנים. אויסער אייניקע קליינע אַרטיקלען וועגן צייט-פראַגן האָט עס אַנטהאַלטן אַ ספּעציעל פאַרן „מעת לעת“ געשריבענעם שיר פון ז. שניאור, אַ קורצע אָפּהאַנדלונג וועגן הערמאַן כהן פון ד״ר א. אַלשוואַנגער, אַ מאָנאָגראַפיע וועגן „די רעליגיעזע פּסיכישע עפּידעמיעס אין דער יידישער געשיכטע“ פון ד״ר א. ווירשובסקי, אַ ביאָגראַפיע פון דעם טראַגיש פאַרשטאָרבענעם באַגאַבטן העברעאישן שריפטשטעלער בן-ישראל, זכרונות וועגן מענדעלי מו״ס, „דער נייער בירנבוים“ (אַ המשך פונם ערשטן העפט) פון מ. שאַליט א. אַ. דאָס העפט איז אויך געדרוקט געוואָרן אין 1000 עקז., וועלכע זיינען אין אַ גאַנץ קורצער צייט בערך פאַרקויפט געוואָרן אין ווילנע און אין דער פּראָווינץ. געקאָסט האָט דאָס העפט 1 מאַרק. די פאָדערונג אויפן דאָזיקן העפט איז געווען אַ פיל גרעסערע ווי אויף דעם ערשטן, און די אַדמיניסטראַציע פון „מעת לעת“ האָט דעריבער געפונען פאַר נייטיק מודיע צו זיין אין די בלעטער, אַז דאָס טאָפּל-העפט 2—3 איז אינגאַנצן אויספאַרקויפט געוואָרן און ס׳איז ניט איבערגעבליבן קיין איין עקזעמפּלאַר.

אין פיר חדשים אַרום, תשרי תרע״ט, איז אַרויס אַ צווייטער טאָפּל-העפט פון „מעת-לעת“: 4—5, און שוין מיט אַ סך אַ אינטערעסאַנטערן אינהאַלט. איבער דעם דערווייליגע געשטיגענעם מקח פון פּאַפּיר און דרוק, האָט מען געמוזט העכערן דעם פּרייז ביז 1.50 מאַרק פאַר דאָס העפט. פאַר דער צייט האָבן די דייטשן שוין געהאַט אָקופּירט מינסק, און תיכף איז די רעדאַקציע פון „מעת-לעת“ אַריין אין פאַרבינדונג מיט עטלעכע פון די מינסקער שריפטשטעלער, ווי יכנה״ז, מיכל ראַבינאָוויטש א. אַ. וועלכע האָבן איר מבטיח געווען זייער מיטאַרבעטערשאַפט, און מיט דער ערשטער געלעגנהייט צוגעשיקט זייערע אַרטיקלען. אינם דערמאָנטן טאָפּל-העפט זיינען, צווישן אַנדערע, געווען געדרוקט אַ נייער שיר, „נבאים“ פון ז. שניאור, אַ היסטאָריש-וויסנשאַפטלעכער אַרטיקל פון לעאָן שיינהויז, אַ קריטישע אָפּהאַנדלונג וועגן דער פרוי גאָרדאָנס שירים פון אסתר רובינשטיין, אַ כאַראַקטעריסטיק פונם תלמודיש-געלערנטן שריפטשטעלער נחמן געצאָוו פון מיכל ראַבינאָוויטש, זכרונות וועגן י״ל פּרץ, „פּעדאַגאָגיע און נאַציאָנאַליזם“ פון י. ל. טורבוביץ א. אַ. נעמענדיק אין אַכט דעם ערפאָלג פונם „מעת-לעת“ איז געוועזט אַרויסגעשוואומען דער געדאַנק צו פאַרגרעסערן אים און אָנהייבן אַרויסצוגעבן אים וואָס עפטער; מ׳האָט שוין אַפילו געחלומט וועגן אַ חודש-זשורנאַל. די רעדאַקציע האָט זיך דאַן אויפגעשריבן וועגן דעם מיט נייע שריפטשטעלער אין וואַרשע און אין אויסלאַנד. ספּעציעל פאַרן „מעת-לעת“ האָט שניאור דאַן אויפגעשריבן זיין באַוואוסטע פּאָעמע „וילנה“, וועלכע האָט זיך שפּעטער אָפּגעדרוקט אין דעם ערשטן ביכל פון „מקלט“; נאָך איינער אַ באַוואוסטער שריפטשטעלער האָט אונז צוגעשיקט אַ ראָמאַן פונם יידישן לעבן אין מלחמה-צייט געשריבן אין דער פאָרם פון אַ טאָגבוך. פון דער אַנדער זייט האָבן מיר באַקומען הבטחות פון פיל פּראָווינציעלע נאַציאָנאַליסטישע עסקנים צו פאַרשפּרייטן אין זייערע ערטער דעם „מעת-לעת“ אין גרעסערע סכומים עקזעמפּלאַרן.

אין יענער צייט איז פאָרגעקומען אין ווילנע אַ ציוניסטישע קאָנפערענץ, אין וועלכער ס׳האָבן זיך באַטייליקט דעלעגאַטן פון אַלע ליטווישע שטעט און שטעטלעך, וואָס איבער געוויסע סיבות איז נאָך דער „מעת-לעת“ ביז דאַמאָלסט אַהין ניט אַריינגעדרונגען. די הבטחות פון די דאָזיקע דעלעגאַטן, אַז אין זייערע ערטער לעכצט דער עולם נאָך אַ העברעאיש וואָרט, האָבן אונז נאָך מער אויפגעמונטערט, און באַקומענדיק פון מינסק אַ צוזאָג אָפּצונעמען פון יעדן העפט צו 300 עקזעמפּלאַרן, האָבן מיר די אונטערנעמונג געהאַלטן פאַר פעסט געזיכערט.

אונטער דעם איינדרוק פון די דאָזיקע הבטחות זיינען מיר נאָך סוכות תרע״ט צוגעטראָטן צוזאַמענצושטעלן דעם זעקסטן העפט פון „מעת-לעת“. מיט אַמאָל האָט אויסגעבראָכן די דייטשע רעוואָלוציע. די דייטשן האָבן ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו פאַרלאָזן אונזער קאַנט. די פּאָליטישע סיטואַציע האָט זיך גענומען וואַקלען, פון טאָג צו טאָג איז ווילנע אַלץ מער אָפּגעריסן געוואָרן פון דער געגנט. אין שטאָט האָט זיך גענומען טומלען. באַלד איז אָנגעשטאַנען די קורצע, זעקס-טעגיקע ממשלה פון די לעגיאָנערן, און תיכף נאָכדעם איז קיין ווילנע אַריין די רויטע אַרמיי. ביי די דאָזיקע באַדינגונגען האָט דער „מעת-לעת“ געמוזט ליקווידירט ווערן.

ב.

אָט איז ליטע ווייטער פאַרבליבן אָן אַ העברעאישן אָרגאַן. איבער דער אומזיכערקייט פון דער פּאָליטישער לאַגע און די אָפּגעריסנקייט פון דער פּראָווינץ האָט מען וועגן באַנייען דעם „מעת-לעת“ גאָר אַפילו ניט געקענט דענקען. אַזוי האָט זיך געצויגן ביז אינמיטן זומער 1919. דאַן האָט זיך ביים ציוניסטישן „מרכז“ דערוועקט דער געדאַנק אַרויסצוגעבן ביי דער ציוניסטישער טעגלעכער „יידישער צייטונג“ און אונטער דער זעלביקער רעדאַקציע פון ל. יפה אַ וועכנטלעך העברעאיש בלאַט פון איין דרוק-בויגן מיטן נאָמען „השבוע“. דער ערשטער נומער פון „השבוע“ איז אַרויס כ׳ תמוז תרע״ט, אין טאָג פון הערצלס יאָרצייט, און האָט אַנטהאַלטן פאַרשיידענע ענינים, פּובליציסטישע און ריין ליטעראַרישע פון ל. יפה, י. ה. ייבין, ש. ל. ציטראָן און דוד שמעונוביץ. וועגן דעם צוועק פונם בלאַט האָט די רעדאַקציע אָפּגעגעבן די פאָלגנדיקע כאַראַקטעריסטישע ערקלערונג:

„אונטער דעם גערויש פון האַרמאַטן איז פאַרשטומט געוואָרן די שטים פון העברעאישן וואָרט. באַזונדערס איז זי אַנטשוויגן געוואָרן ביי אונז אין ליטע, וועלכע איז געווען די ערשטע אכסניא פון דער העברעאישער ליטעראַטור. אָפּגעריסן און אָפּגעשניטן זיינען מיר געווען פון דער גרויסער וועלט און פון די בּאַרייטנדסטע יידישע צענטערס, איינגעשפּאַרט אין דער פינסטערניש פון אַ געדריקטן, געמאַטערטן לעבן. פאַררוקט אין דער פינסטער איז געווען אויך דאָס העברעאישע וואָרט. אויך ביי היינטיקן טאָג זיינען מיר נאָך ווייט פון די קאָמפּאַקטע יידישע מאַסן, און ניט איצטער איז די פּאַסנדיקע צייט פאַר דער באַשאַפונג פון יענער העברעאישער בימה, צו וועלכער מיר שטרעבן. מיר שיקן אין דער יידישער וועלט די דאָזיקע באַשיידענע בלעטער. אין זיי וועלן אָפּגעשפּיגלט ווערן אונזער אָרים, געמאַטערט לעבן אין דער געגנוואַרט און די גרויסע האָפענונגען אויף אָפּלעבונג אין דער צוקונפט. מיט זיי טון מיר זיך באַנוגענען צייטווייליק, ביז עס וועלן אַנטשטיין בעסערע און לייכטערע צייטן פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער העברעאישער פרעסע“.

דער „השבוע“, וועלכער איז געווען אויסגערעכנט נאָר אויף ווילנע אַליין, האָט אַ גאַנץ קורצן קיום געהאַט. עס זיינען פון אים אַרויס מער ניט ווי דריי נומערן, און דווקא אינטערעסאַנטע; קיין פּערטן האָט ער שוין ניט דערלעבט. וויפיל געלט מ׳האָט

אין אים אריינגעלייגט, האָט עס אויפגעגעסן, און נאָך געבראַכט א גרויסן דעפיציט.

נאָך דעם צומאַכן פונם „השבוע" איז אוועק עפּעס קנאַפּער פון א יאָר, און עס האָבן זיך ווידער אָפּגעפונען עטלעכע מענטשן, וועלכע האָבן דערוועקט די פראַגע וועגן א העברעאישן אָרגאַן. נאָך א לאַנגן ישוב-הדעת איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז היות ווי אין דער קאַסע פון דעם אָפּגעשטעלטן „מעת לעת" זיינען פאַרבליבן איייניקע טויזנט מאַרק מיט עטלעכע ריס פּאַפּיר, זאָל מען זען צונויפקלייבן נאָך א סומע געלט און אויפדראָסניי אָנהייבן ארויסצוגעבן העברעאישע אומפּעריאָדישע ליטעראַרישע העפטן. דעם דאָזיקן באַשלוס האָט מען אָבער באַלד אומגעביטן, און ס'איז געבליבן מ'זאָל ארויסגעבן א העברעאישע וואָכנשריפט אונטערן נאָמען „ה ח יי ם" (דאָס לעבן). גענומען פאַר דער זאַך האָבן זיך ד"ר א. ווירשובסקי, פּ. שוקיאַן און ל. סלאָנימסקי, וועלכע האָבן געשאַפן דעם נייטיקן קאַפּיטאַל פאַר דעם אָנהייב מיט דער האָפענונג, אַז די אונטערנעמונג וועט האָבן ערפאָלג אויף אַזוי פיל, אַז זי וועט זיך אַליין קענען טראָגן.

דער ערשטער נומער פון „החיים" איז ארויס דעם 25 סיוון 1920. אין דעם קורצן איינלייטונגס-אַרטיקל פון דער רעדאַקציע אונטערן נאָמען „בשעה זו" (אין דער איצטיקער שעה) ווערט געזאָגט: „אין א מאָמענט פון וויכטיקע געשעענישן און איבערקערענישן אין דער געשיכטע פונם יידישן פאָלק טרעטן מיר צו צו גריינדן א נייע בימה, אַן איינציקע לעת-עתה אין גאַנץ ליטע, פאַר דעם העברעאישן וואָרט. סיי אין גלות סיי אין ארץ-ישראל שטייט אָן א עפּאָכע פון אויפלעבונג און באַנייאונג אויף אַלע געביטן פון אונזער לעבן. איינגיכן וועט זיך, נאָך א סך דורות פון צעשטערונגען און חורבנות, אָנהייבן אויפן גאַנצן יידישן פראָנט א אינטענסיווע אַרבעט פון שאַפן און בויען. דאָס נייע לעבן און די נייע אַרבעט, וואָס דאַרפן זיך ביי אונז באַלד אָנהייבן, וועלן אונז, ליטווישע יידן, אויפשטעלן צווישן דעם אַלוועלטלעכן יידנטום פאַר באַזונדערס גרויסע און פאַראַנטוואָרטלעכע פּראָבלעמען, פּראָבלעמען פון געגנוואַרט און צוקונפט, וואָס די אַרט ווי אַזוי מיר וועלן זיי פאַרענטפערן, וועט דאַרפן דינען אונז און אַנדערע אַלס פּרובשטיין אויף וויפיל פּאָליטיש און מאָראַליש רייף עס געפינט אונז דער גרויסער היסטאָרישער מאָמענט, אין וועלכן מיר שטייען איצטער. אויפצוקלערן די דאָזיקע פּראָבלעמען און צו דעקלאַרירן די אויבנדערמאָנטע פליכטן אויף דעם יסוד פון דעם יידישן אויפלעבונגס-געדאַנק און אין קאָנטאַקט מיט די אָרטיקע באַדינגונגען—דאָס וועט זיין די אויפגאַבע פון „ה ח יי ם".

פון דעם „החיים" זיינען ארויס דריי נומערן, וועלכע האָבן צווישן אַנדערע אַנטהאַלטן א מאָנאָגראַפיע וועגן דעם ווילנער גאון (צו זיין צוויי הונדערט-יאָריקן געבורטס-טאָג) פון יי"א ט ר י וו א ו ש, אַן אָפּהאַנדלונג וועגן אחד-העמ'ן און זיין שול (צו ז"ר קלויזנערס 25-יעריקער ליטעראַרישער טעטיקייט) פון ש מ ע ו ן ר א ב י ד אָ ו י ץ, געדאַנקען פון ד"ר י. ה. י י ב י ן, אַן ערציילונג פון י כ נ ה "ז. דער פּרייז פון „החיים" איז געווען: זעקס מאַרק אין ווילנע און 7 מאַרק אין דער פּראָווינץ. פונאַנדערגעגאַנגען איז זיך דער „החיים" אין ווילנע פון 5—4 הונדערט עקזעמפּלאַרן וועכנטלעך (פון דעם האָט „יעקאָפּאָ" גענומען 100 עקזעמפּלאַרן). אין דער פּראָווינץ איז ער ניט געגאַנגען, ווייל ס'איז ניט געווען קיין פאַרבינדונג. פונדעסטוועגן, טראָץ דעם דעפיציט, וואָס דער „החיים" האָט געהאַט, וואָלט מען אים געזען ווייטער ארויסגעבן, ווייל ס'איז געווען א האָפענונג, אַז ווילנע זאָל אָפּנעמען מערער עקזעמפּלאַרן און אַז ס'וועט זיך סוף-כל-סוף איינשטעלן א פאַרבינדונג מיט דער פּראָווינץ. דערווייל זיינען אריין די באָלשעוויקעס (דעם 14-טן יולי 1920), און צוליב דעם האָט זיך דער „החיים" געמוזט אָפּשטעלן.

שפּעטער, ווען ווילנע איז אריבער אין דעם רשות פון די ליטווינער, האָט מען ווידער אָנגעהויבן צו שמועסן וועגן ארויסגעבן א העברעאיש בלאַט מיט א באַזונדער ביילאַגע פאַר קינדער. דורך די קליינע האָט מען געהאָפט צוצוציען די גרויסע. פון דעם פּלאַן איז אָבער גאָר ניט ארויסגעקומען, ווייל ביז וואָס ווען איז ווילנע פאַרנומען געוואָרן דורך זשעליגאָווסקיס אַרמיי.

דעם 18-טן שבט תרפ"א (28-טן יאַנואַר 1921) האָט אָנגעהויבן צו ערשיינען אין ווילנע א העברעאיש וואָכנבלאַט „ה ע ם", ארויסגעגעבן פון דער אָרגאַניזאַציע „מזרחי" אין ליטע. דער פּרייז פון א נומער איז געווען 20 מאַרק. ווייל דער „העם" איז געווען אָנגעוויזן נאָר אויף ווילנע אַליין, האָט ער דעריבער קיין מאַטעריעלן ערפאָלג ניט געהאַט, און צום פינפטן נומער האָבן אים די פאַרלעגער אָפּגעשטעלט.

אין זומער 1917 איז ה' מ. ב. שניידער צוגעטראָטן ארויסצוגעבן העברעאישע אומפּעריאָדישע זאַמלביכער און העפטן פון צוויי דרוקבויגן אונטערן נאָמען „ש א ל ו ת ה י ו ם", געשטיצט מאַטעריעל פון א גרופּע מיטגלידער „חובבי שפת עבר" צווישן וועלכע ס'איז געווען אויך פרוי אסתר רובינשטיין. דאָס העפט איז באַשטאַנען פון פּובליציסטישע אַרטיקלען וועגן פאַרשיידענע צייט-פראַגן און פון בעלעטריסטיק, און געקאָסט האָט עס 1 מאַרק. די ערשטע אויפלאַגע פון 1200 עקזעמפּלאַרן איז אין א קורצער צייט פאַרקויפט געוואָרן אין ווילנע און אין דער פּראָווינץ. דאַן האָט ה' שניידער דאָס ערשטע העפט ארויסגעגעבן אין א צווייטער אויפלאַגע, וועלכע איז זיך אויך פונאַנדערגעגאַנגען. אין עטלעכע חדשים אַרום איז ארויס דאָס צווייטע העפט פון „שאלות היום". בעת דאָס דריטע העפט האָט געהאַלטן ביים ארויסגיין פון דרוק זיינען אריין די באָלשעוויקעס, דעריבער איז כמעט די גאַנצע אויפלאַגע געבליבן אומפאַרקויפט. פון דאַן איז שוין דער „שאלות היום" מער ניט ארויס. אין לעצטן סך-הכל האָבן אַלע אַקציאָנערן פון „שאלות היום" צוריק באַקומען ארויסגעצאָלט די סומען, וועלכע זיי האָבן אריינגעלייגט אין דער אונטערנעמונג, און דאָס געשעפט האָט נאָך געבראַכט עטוואָס ריווח.

קיין באַזונדערע העברעאישע ווערק זיינען אין ליטע אין דער צייט פון די אָקופּאַציעס ניט ארויס, אויסער דאָס ווערק: „ה ר צ ל ח י י ו ו פ ע ו ל ו ת י ו" פונם שרייבער פון די דאָזיקע שורות, וואָס איז ארויס אָנהייב יאָר 1921 אין פאַרלאַג פון ש. ש ר ע ב ע ר ק, און איז ערשינען סוף אויגוסט אין א צ ו ו י י ט ע ר אויפלאַגע, העברעאישע שירים צום זינגען פון ח. א. חזן און א דריי ביכעלעך פאַר קינדער, ארויסגעגעבן פון „תרבות".

משה לייבאָווסקי.

די קונסט אין ווילנע.

I.

אריבערהיפנדיק דעם לאַנגן פעריאָד פון דער צייט, ווען עס האָט נאָך עקסיסטירט דער פוילישער אוניווערסיטעט מיט אַן אָפטיילונג פון שיינער קונסט אַלס אַ באַזונדער פאַקולטעט מיט די קינסטלער סמוגלעוויטש און רוסטעם בראש, ווען מיר אָנהייבן פון דער צייט פון דער רוסישער ממשלה. מיט אַ יאָר 60 צוריק האָט זיך אין ווילנע געגרינדעט אַ צייכנשול אונטערן נאָמען Виленская рисовальная школа, וועלכע האָט זיך געפונען אונטער דער השגחה פון דער קייזערלעכער קונסט-אַקאַדעמיע אין פעטערבורג. די אַקאַדעמיע ווידער איז געווען אונטערן רשות ניט פון בילדונגסמיניסטער, נאָר פון מיניסטער פון קייזערלעכן הויף און דאָס איז געווען זייער וויכטיק, ווייל אַדאַנק דעם האָבן אין דער צייכנשול ניט געקענט געמאָלט זיין די אַלע באַגרעניצונגען פאַר יידישע תלמידים, וועלכע וואָלטן געהאַט אַן אָרט, ווען די דאָזיקע שול וואָלט געווען אונטער דעם רוסישן בילדונגס-מיניסטעריום.

אין דער ווילנער צייכנשול האָבן געקענט אַריינטרעטן די אַלע, וועלכע האָבן געהאַט אַ וועלכע עס איז נייגונג צו קונסט אָן אונטערשייד פון אמונה, בילדונגס-צענז און שטאַנד. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז אַ ריי יידישע קינסטלער, וועלכע האָבן זיך שפּעטער קונא שם געווען אין דער קינסטלערישער וועלט, האָבן באַקומען זייער ערשטע אויסבילדונג אין דער ווילנער קאַזיאָנער צייכנשול; אַדאַנק די דערמאָנטע מאָטיוון, האָט די צאָל יידן, וועלכע האָבן געענדיקט די דאָזיקע שול, אַריבערגעשטיגן די צאָל פון די אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן. נאָכן ענדיקן די צייכנשול איז מען געווען גענוג צוגעגרייט אַריינצוטרעטן אין אַ העכערער ספּעציעלער קונסט-אַקאַדעמיע אין איינער פון די רוסישע אָדער אייראָפּעאישע הויפּטשטעט. דאָס רוב יידישע קינדער, צוליב די גזירות פון וואוינרעכט אין די רוסישע שטעט זיינען געווען געצוואונגען, אויב ניט אינגאַנצן צו וואַרפן די קאַריערע פון קונסט, איז—ווען עס האָט זיך איינגעגעבן—אַוועקצופאָרן קיין אויסלאַנד און דאָרטן ממשיך זיין זייער אויסבילדונג. דאָס האָט דווקא קיין שאָדן ניט געבראַכט, ווייל די רוסישע קונסט-אַקאַדעמיע איז אין די 70—90 יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט געווען ווייט אָפּגעשטאַנען פון די אייראָפּעאישע שולן צוליב דעם טרוקענעם ביוראָקראַטישן רעזשים און דעם פּראָטעקציאָניזם סיי בנוגע דעם אויסוואַל פון פּראָפעסאָרן, סיי בנוגע די צוהערער ביים באַקומען דעם טיטל „קינסטלער". אַזעלכע נעמען, ווי עפּשטיין, קרעסטין, אַראָנסאָן, שאַץ, שאַטענשטיין און פיל אַנדערע—אַלע תלמידים פון דער ווילנער צייכנשול—האָבן געמוזט זוכן זייער אידעאַל אין אויסלאַנד, און אויף אַזאַ אופן זיינען זיי כמעט ווי אָפּגעשניטן געוואָרן פון רוסלאַנד און אויך פון ווילנע—זייער ערשטן קוואַל פון קונסט.

די באַציאונגען פון יידישן עולם צו די אַלע יונגע קינדער מיט הייסע נשמות, מיט שיינע אידעאַלן איז, צום באַדויערן, געווען אַזאַ, וואָס מיר זעען דאָס זעלטן ביי וועלכן קולטור-פאָלק. אויף דעם אָרימען יינגל, וועלכער פלעגט זיך אַריינלאָזן אין אַזאַ ניט זיכערן ברויט ווי קונסט, פלעגט מען קוקן, אין בעסטן פאַל, מיט רחמנות. ביים יידישן קליינבירגערלעכן, אָפטמאָל אפילו זייער רייכן עולם, האָט געפעלט די טראַדיציע פאַר קונסט, און פאָדערן אונטערשטיצונג פון זיין זייט איז געווען נאַאיוו. אפילו—נאָכדעם, ווי מ'פלעגט זיך דערוויסן פון דער ווייטן, אַז דער אָדער יענער איז עפּעס געוואָרן אין פעטערבורג אָדער אין פּאַריז אַ לייט—האָט מען זייער דערמיט שטאָלצירט, אָבער אויב אַזאַ קינסטלער וואָלט זיך באַזעצט אין ווילנע, וואָלט דאָס געווען פאַר אים אַ גייסטיקע און מאַטעריעלע קבורה. די אַלע, וואָס פלעגן צופעליק אויף אַ ווײַלע קומען אין אונזער קאַנט, האָבן זייער מאַטעריעלע אונטערשטיצונג געפונען דווקא ביי ניט-יידן דורך באַשטעלונגען וכדומה. אַזאַ צושטאַנד האָט געדויערט נאָך גאָר ביז ניט לאַנג, כמעט ביז דער וועלט-מלחמה.

די מלחמה מיט אירע קאָנסעקווענצן און איבערקערענישן האָט אָבער ביי אונז, יידן, אין דעם אַ ביסל געענדערט די לאַגע. דער אויפגעוואַכטער אינטערעס צו אונזער שפּראַך און קולטור האָט אויך געבראַכט דערצו, אַז אין דער לעצטער צייט הייבט מען שוין אָן אויף דער יידישער גאַס צו ריידן וועגן קונסט.

איך וויל דאָ איבערגעבן מיינע איינדרוקן זינט דער צייט, ווען נאָך אַ עלף-יאָריקער אָפּוועזנהייט בין איך געקומען און באַזעצט זיך אין ווילנע. דאָס איז געווען אין יאָר 1908. קומענדיק פון פּאַריז האָב איך געפונען אויף נייע גאַס 3, אין בנין פון דער יידישער האַנטווערקער-שול, אַ ניט לאַנג געגרינדעטע „געזעלשאַפט פאַר קונסט און מלאכה" און ביי איר צייכנקלאַסן, וואו בעל-מלאכות, דאָס רוב, פלעגן באַקומען אין די אָוונטן קינסטלערישע אויסבילדונג, וועלכע איז פאַרבונדן מיט זייער פאַך; אויך האָט מען דאָרט געגעבן אַלגעמיינעם אונטערריכט אין צייכענען פאַר ניט-בעל-מלאכות. די דאָזיקע געזעלשאַפט און צייכנשול, אָפיציעל אינטערנאַציאָנאַלע, זיינען אין דערווירקלעכקייט געווען יידישע, ווייל די גרינדער זיינען אַלע געווען יידן, הגם די שול פלעגן באַזוכן אויך איניקע קריסטן. צו דער צייט, וועגן וועלכער איך רייד, איז דורך די באַמיאונגען פון אַן ענערגישן טוער, דעם קינסטלער לייב אַנטאָקאָלסקי, אַ קרוב פון גרויסן סקולפּטאָר, איינגעאָרדנט געוואָרן אין זעלבן בנין פון דער האַנטווערקער-שול אַ אויסשטעלונג פון קונסט, אין וועלכע איך בין אויך איינגעלאָדן געוואָרן און גענומען אָנטייל. לייב אַנטאָקאָלסקי, וועלכער איז אויך געווען דער איניציאַטאָר און אָנפירער פון די צייכנקלאַסן, האָט אין דעם זין געהאַט די גוטע כוונה צו פאַראינטערעסירן דעם יידישן עולם, די מיטעלע און די אַרבעטנדיקע שיכטן, מיט פלאַסטישער קונסט. איך דאַרף באַמערקן, אַז אין אַלגעמיין פלעגן ניט זעלטן פאָרקומען אין ווילנע קונסט-אויסשטעלונגען, נאָר זיי האָבן שטענדיק געטראָגן אַ עפּיזאָדישן כאַראַקטער. עס פלעגן זיין אויסשטעלונגען פון פוילישער קונסט, פון ליטווישער, פון רוסישע באַזונדערע קינסטלער, למשל, פון ווערעשטשאַגין אין קייזערלעכן פּאַלאַץ,—אָבער דאָס איז אַלץ געווען גאַנץ צופעליק און זייער-זייער ווייט פון די ברייטע שיכטן פון פאָלק, נאָך ווייטער און פרעמדער פון די יידישע שיכטן. אויך די אויסשטעלונג איז געווען אַ צופעליקע, אין ווילנע האָט נאָך ניט עקסיסטירט די אינסטיטוציע, וואָס זאָל פּראָפּאַגאַנדירן קונסט דורך אָרגאַניזירטע פעריאָדישע אויסשטעלונגען א. אַז. וו. די אויסשטעלונג איז אַראַנזשירט געוואָרן אין אַ יידישן בנין, כדי צוצוציען דעם יידישן עולם. די גרעסטע צאָל ווערק האָבן געהערט דעם אין ווילנע געבאָרענעם און אויפגעצויגענעם פויליש-

רוסישן קינסטלער דאָבוזשינסקי, וועלכער האָט געהאַט א גרויסע באַדייטונג פאַר דער רוסישער קונסט און איז געוואָרן זייער באַרימט. אויסער די ווערק פון דעם דאָזיקן קינסטלער, זיינען די איבערקע עקספּאָנאַטן באַשטאַנען פון גאַנץ צופעליקע קליינע זאַכן, צו ביסלעך פון אַ סך, דערהויפּט פון רוסישע, קינסטלער, וואָס הגם זיי זיינען געווען פון אַזעלכע מאָלער ווי רעפּין מיט ניט קיין פאַרענדיקטן פאָרטרעט-עסקיז און נאָך אַנדערע רוסישע און אפילו יידישע נעמען ווי פאַסטערנאַק, האָבן זיי קיין שום באַדייטונג ניט געהאַט אין זין פון אַנטוויקלען דעם עולם. די באַרימטע נעמען האָבן קאָנטיק געוואָלט בלויז יוצא זיין, געגעבן קלייניקייטן, אָבער צו זען די גאַנץ גרויסע צאָל געשמאַקפולע און אינהאַלטסרייכע ווערק פון דאָבוזשינסקי אליין, מיט זיינע פּראַכטפולע ווילנער „ווינקעלעך", האָט געלוינט צו גיין זען די דאָזיקע אויסשטעלונג. אָבער ניט קוקנדיק אויף אַ גאַנצע ריי אַרטיקלען אין דער אָרטיקער יידיש-רוסישער פּרעסע, וועלכע האָבן גענוי דערקלערט דעם אינהאַלט פון די אויסגעשטעלטע ווערק און רעקאָמענדירט דעם עולם גיין אויף דער אויסשטעלונג, איז צום באַדויערן פון יידישן עולם געקומען אַ קנאַפּער מנין מענטשן פאַר דער גאַנצער צייט. דאָס ביסל באַזוכער פון דער „יידישער אויסשטעלונג" זיינען כמעט אַלע געווען פרעמדע.

אין יענער צייט האָט שוין אויך עקסיסטירט די ניט לאַנג געגרינדעטע פּוילישע ציינכנשול, אויך פאַר בעל-מלאכות, געגרינדעט און אויסגעהאַלטן דורך דעם אין יענער צייט באַוואוסטן פּוילישן קולטור-טוער מאַנטוויל. די אַלטע קאַזיאָנע ציינכנשול האָט נאָך עקסיסטירט אונטערן זעלבן אָנפירער — דעם גרייז-גרויען, כמעט לעגענדאַרישן איוואַן פּעטראָוויטש טרוטניעוו, וועלכער האָט נאָך די שול געגרינדעט און געווען אין איר אַ האַלבן יאָרהונדערט.

עס פאַרשטייט זיך, אַז ניט קוקנדיק אויף דער גאַנץ שטרענגער עלעמענטאַרער אויסבילדונג, וואָס מ'פלעגט דאָרט באַקומען און וואָס עס האָט גרויסע נוצן געבראַכט, האָט דאָרט געפעלט דער נייער לעבעדיקער גייסט פון יונגע קרעפטן מיט די מאָדערנערע פּעדאַגאָגישע פאָדערונגען. און דאָס איז געווען די סיבה, וואָס די נייע שולן האָבן געהאַט אַ גרויסן ערפאָלג, אריינטראָגנדיק אַ פרישן שטראָם פון לעבן. אין אַ קורצער צייט אַרום ווען דער אַלטער טרוטניעוו איז געשטאָרבן — אין עלטער פון איבער 90 יאָר — האָבן זיך אָנגעהויבן רייבונגען צוליב דעם וואַקאַנטן אָרט. דער געהילף פון געשטאָרבענעם ריבאַקאָוו האָט געהאָפט איבערצונעמען די אָנפירונג פון דער שול, אָבער פון דער הייך האָט מען געשיקט אַן אַנדערן, אַ געוויסן יוזשאַנין, אַ קנאַפּער קינסטלער, אַ האַלבער אַרכיטעקט, און די תלמידים, כמעט אַלע יידן, זיינען, אַלס פּראָטעסט, אַרויסגעטראָטן פון דער שול. דער נייער פאַרוואַלטער האָט אָבער געהאַט גענוג טאַקט און שכל זיך ניט מישן אין לימוד גופא און בלייבן מער ניט ווי פאַרוואַלטער און דערביי האָט ער איינגעלאַדן אַלס לערער אַ ערשטקלאַסיקן מאָסקווער יונגן קינסטלער סערגעיעוו, וועלכער האָט אין אַ גאַנץ קורצער צייט אויפגעשטעלט די שול אויף אַזאַ הייך, אויף וועלכער זי איז נאָך קיינמאָל ביז דאַן ניט געשטאַנען. אַרום דעם אָן טעטיקייט געבליבענעם ריבאַקאָוו, וועלכער איז אַרויסגעטראָטן פון שול, האָבן זיך געגרופּירט די עטלעכע יידישע תלמידים און ער האָט געגרינדעט אַ פּריוואַטע קונסטשול, וועלכע איז אונטערגעשטיצט געוואָרן דורך דער „ווילנער קונסט-געזעלשאַפט", וואָס האָט זיך אויך אין יענער צייט געגרינדעט. די דאָזיקע געזעלשאַפט, וועלכע האָט צונויפגעבונדן די קינסטלער פון אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן, האָט געשפּילט זייער אַ גרויסע ראָלע אין דעם קונסט-לעבן פון ווילנע און וואָלט נאָך עד-היום געבליט, ווען ניט די וועלט-מלחמה. פון די ליטווינער זיינען אין דער געזעלשאַפט אַריינגעטראָטן איינער פון די אָריגינעלסטע קינסטלער פון היינטיקער צייט טשורלאַניס (געשטאָרבן מיט 10 יאָר צוריק), זשמוידזינאָוויטש, רימשאַ א. אַנד., פון די פּאָליאַקן — רושטשיץ, סעסטשענצעוויטש און נאָך אייניקע; פון די רוסן באַרמאַשאָוו, וואָלאָנסעוויטש, ריבאַקאָוו; פון די יידן ל. אַנטאָקאָלסקי און איך. די דערמאָנטע געזעלשאַפט האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו פּראָפּאַגאַנדירן און פאַרשפּרייטן פּלאַסטישע קונסט אין גאַנצן צפון-מערבדיקן קאַנט דורך איינאָרדענען אויסשטעלונגען, לעקציעס וועגן קונסט, גרינדן שולן, פאַרבעסערן אין קינסטלערישן זין די פּראָדוקציע פון בעל-מלאכות, „קוסטאַרן" א. אַז. וו. לויטן סטאַטוט האָבן אין דער געזעלשאַפט געקענט אַריינטרעטן ניט נאָר פּלאַסטישע קינסטלער, נאָר אויך די אַלע, וואָס האָבן אַ שייכות צו קונסט, ווי למשל, אַקטיאָרן, פּאָעטן, שריפטשטעלער, אויך מיטפילער און מעצענאַטן פון קונסט. די זיצונגען פון דער פאַרוואַלטונג, אין וועלכער עס זיינען אַריין צו 3 פאָרשטייער פון יעדער נאַציאָנאַליטעט, פלעגן פאָרקומען פּעריאָדיש אונטער דעם אויסגעקליבענעם פאָרזיצער ה. ווענסלאַווסקי, וועלכער איז געווען דאַן שטאָטישער „גאָלאָווא".

מ'האָט גלייך גענומען אַרבעטן ניט שלעכט. די ערשטע פרילינגס-אויסשטעלונג איז אַראַנזשירט געוואָרן אין יאָר פון דער גרינדונג פון דער געזעלשאַפט (אין פעברואַר 1909) אין בנין פון צירק אויף לוקישקער פּלאַץ. עס האָבן גענומען אָן אָנטייל אין איר כמעט אַלע אָרטיקע קרעפטן, אויך פון וואַרשע, מאָסקווע, פּעטערבורג, ריגע און אַנדערע ערטער. דער אינטערעס מצד דער ווילנער געזעלשאַפט, סיי יידישער, סיי קריסטלעכער, איז געווען באַדייטנד. די פּרעסע האָט זייער מיטגעהאָלפן. דער אַלגעמיינער איינדרוק פון דער אויסשטעלונג איז געווען זייער אָנגענעמער. פאַרן ערשטן שריט איז דאָס געווען זייער פיל.

די ווייטערדיקע יערלעכע פרילינגס-אויסשטעלונגען פון דער געזעלשאַפט האָבן געדויערט ביזן מלחמה-יאָר אַלץ מיט בעסערע רעזולטאַטן. שפּעטער אין משך פון די ווינטער-סעזאָנען פלעגן פאָרקומען אינטימע חברישע אָוונטן, וואו מ'פלעגט צוזאַמען צייכענען, מאָלן, פאָרלייענען א. אַז. וו., אויסערדעם פלעגט מען אַלע שבת אַראַנזשירן קינסטלערישע אָוונטן פאַר אַ געקליבענעם עולם, אין לאָקאַל פון דער געזעלשאַפט, זאַוואַלנע 21. די דאָזיקע אָוונטן פלעגן טראָגן דעם כאַראַקטער פון עסטעטישע פאַרווײַלונגען מיט קאַבאַרע-אָפּטיילונגען, אויף וועלכע עס פלעגן אַרויסטרעטן די אַרטיסטן פון שטאָטישן טעאַטער אַלס חברים פון דער קינסטלערישער משפּחה. אַלע געדענקען נאָך די אַרויסטרעטונגען פון מאָנסוועטאָוואַ, דאַווידאָוויטש, סניעגאָוו, סאָניע ליובאָצקאַיאַ (די איצטיקע עלמית) און פיל אַנדערע. אַלץ האָט געטראָגן דעם כאַראַקטער פון שטרענג אויסגעהאַלטענער קונסט. די ווענט פלעגן זיין באַפּוצט יעדן שבת מיט אַלץ נייע פּאַנאָס, קאַריקאַטורן, שאַרזשן, פון די קינסטלער גופא, פון ווילנער פערזענלעכקייטן און פון דורכפאָרנדיקע גדולים. די געקומענע קיין ווילנע געסט פלעגן זיין איבערראַשט, געפינענדיק אויף די ווענט זייערע אייגענע פאָרטרעטן-שאַרזשן אין נאַטור-גרויס. אַזוי איז געווען, למשל, מיט שלום אַש, צעציליע גאַנזען. זאַסלאַווסקי און פיל אַנדערע, מערסטנטיילס אויס דער וועלט פון קונסט, מוזיק און ליטעראַטור. עס איז אויך אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ וועכנטלעכער הומאָריסטישער זשורנאַל — אין אָריגינעלער אויספירונג — וואו עס פלעגט זיך אָפּשפּיגלען דאָס ווילנער לעבן, דערהויפּט דאָס לעבן פון די קינסטלער. דער עולם פלעגט מיט אומגעדולד שוין וואַרטן, וואָס וועלן די קינסטלער דעם שבת זיי צוטראָגן. די אָוונטן פלעגן זיין באַזוכט פון עולם אַזוי שטאַרק, אַז מיט גרויס פּראָטעקציע פלעגט מען קענען באַקומען — צוליב

מאַנגל אין אָרט—אַן איינטריטסקאַרטע; דאָס אַלץ האָט געבראַכט דערצו, אַז ביסלעכווייז האָט מען אָנגעהויבן זיך אינטערעסירן אַלץ מער און מער ניט נאָר מיט די קינסטלער, נאָר אויך מיט דער קונסט. דאָס באַווייזט די גרויסע צאָל באַזוכער אויף די אויסשטעלונגען און אויך דער מאַטעריעלער ערפאָלג, וועלכער האָט זיך אויסגעדריקט אין פאַרקויפן קונסטווערק און באַשטעלונגען א. אז. וו. זייער אָפט פלעגן אַראַנזשירט ווערן לעקציעס פאַרן ברייטן עולם וועגן קונסט, טעאַטער, מוזיק, פּאָעזיע אין אייגענעם לאָקאַל אָדער אין שטאָט-זאַל. דער לעצטער גרויסער אָוונט אין שטאָט-זאַל, „דער אָוונט פון די קינסטלער”, וועלכער איז פאָרגעקומען מיט גרויס ערפאָלג, איז נאָך ביי אַ סך פריש אין זכרון. עס זיינען געווען קאַוואַלקאַדעס אין קאָסטיומען, היסטאָרישע, הומאָריסטישע און אַקטועלע, „קינסטלערישע ווינקעלעך”. עס זיינען אַרויסגעטראָטן אַרטיסטן פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן. דער אָוונט איז געווען פאַרן ווילנער עולם גאָר אַ נייס און האָט געמאַכט זייער אַ גרויסן רושם.

II.

מיטן אָנהייב פון דער מלחמה און דאַן פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז אַלץ אָפּגעשטאָרבן. דאָס רוב קינסטלער, אַ גרויסער טייל יידן און פּאָליאַקן און אַלע רוסן, זיינען אַוועק פון ווילנע, און די איבערגעבליבענע זיינען ווי מיט אַ כּישוף צעשפּאָלטן געוואָרן לויט די נאַציאָנאַליטעטן. די אַלע קונסט-אַנשטאַלטן זיינען געוואָרן פאַרמאַכט אָדער עוואַקוירט, דאָס לעבן איז געוואָרן שווער. קיינעם איז ניט געלעגן אין זין אויפצולעבן די קונסט.

ביסלעכווייז, אָבער, דורך דער איניציאַטיווע פון די דייטשן, האָבן זיך עפּעס יאָ גענומען ווייזן סימנים פון אַ באַוועגונג אויפן געביט פון קונסט. די אָקופּאַנטן, צוליב פּאָליטישע סיבות—צו ווייזן, אַז זיי טראָגן מיט זיך קולטור, און אפשר צוליב ריין מאַטעריעלע צוועקן—ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן,—האָבן פאַרטראַכט צו אָרגאַניזירן אין ווילנע אַ צווישנאַציאָנאַלע אַנשטאַלט, וועלכע האָט געטראָגן דעם נאָמען „אַרבעטסשטובן”. דאָרטן האָבן געזאָלט מיטאַרבעטן אונטער איין דאַך אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן מיט זייערע עטנאָגראַפיש-כאַראַקטעריסטישע שאַפונגען אין דער פיינער מלאכה, למשל קינסטלערישע שניצעריי, האַפטעריי, וועבונגען, שפּילצייג, מיט איין וואָרט—מיט אַלעם דעם, וואו די מלאכה איז פאַרבונדן מיט קונסט. עס זיינען איינגעלאַדן געוואָרן דורכן שטאָטהויפּטמאַן צו 3 פּערזאָן פון יעדער נאַציאָנאַליטעט, מערסטנטיילס קינסטלער. עס האָט זיך געבילדעט אַ קאָמיטעט, וואו פון די פּאָליאַקן זיינען אַריין דער קינסטלער סעסטזשענצעוויטש און נאָך ווער, פון די ליטווינער זשמוידזינאָוויטש, וויליישיס און נאָך עמיצער, פון די ווייסרוסן לוצקעוויטש און נאָך עמיצער; די 3 יידן זיינען געווען אינזשעניר קלעבאַנאָוו, ד״ר וויגאָדסקי און איך; און אונטערן פאָרזיץ פון ד״ר אייכלער, דעם פאָרשטייער פון דער דייטשער מאַכט, האָט מען אָנגעהויבן אַרבעטן און אָרגאַניזירן די זאַך. מ׳האָט זיך צעטיילט מיטן בנין פון געוועזענעם רוסישן גענעראַל-שטאַב ברייטע גאַס 43, זייער שיין אים אויסגערעמאָנטירט און דאָרט אַראַנזשירט די פּערמאַנענטע אויסשטעלונג פון די מלאכות. יעדע נאַציאָנאַליטעט האָט געהאַט אירע חדרים, דעקאָרירט אין דעם אייגענעם סטיל, עס האָבן נאָך געדאַרפט בלייבן עד-היום—אויב מ׳האָט דאָס ניט פאַרמעקט—אין דער יידישער אָפּטיילונג די פריזן, געפלאָכטן פון יידישע מאָטיוון און אותיות. אַ גרויסע באַדייטונג פאַר דער יידישער אָפּטיילונג האָט געהאַט דער פאַקט, וואָס אַדאַנק דער ענערגיע

פון אינזשעניר קלעבאַנאָוו האָט ווידער אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן די געזעלשאַפט „הילף דורך אַרבעט”. זייער פיל קינדער, וואָס זיינען געבליבן נאָך דעם אַוועקגאַנג פון די רוסן, ביי פאַרמאַכטע אַנשטאַלטן, ניט וויסנדיק וואָס צו טאָן, זיינען אַריינגעטראָטן אין דער דאָזיקער פּראָפעסיאָנעלער שול, וואו אויסער די פון כריער עקסיסטירנדיקע אָפּטיילונגען, ווי שניידעריי, האַפטעריי, איז געעפנט געוואָרן אַ אָפּטיילונג פאַר האָלץ-שניצעריי און אויך שילדן-מאָלעריי און שפּיצן-אויסאַרבעטונג. אַלץ, וואָס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אין „הילף דורך אַרבעט”, האָט זיך זייער גוט פאַרקויפט אין די דאָזיקע „אַרבעטסשטובן”. דאָרט אויף אָן אָרט פלעגן קליינע גרופּעס אַרבעטער דעמאָנסטרירן זייער אַרבעט פאַר די באַזוכער.

די נאַציאָנאַלע אָפּטיילונגען פלעגן זיך פלייסן אין זייער פּראָדוקציע, איינער האָט ניט געוואָלט אָפּשטיין פון דעם אַנדערן אין די אויגן פון די נייע בעלי-בתים. ביי די יידן איז געווען איין אָפּטיילונג, וועלכע האָט, לויט די אָפּשאַצונגען פון די דייטשן גופא (אין די רעצענזיעס און באַשרייבונגען אין זייערע קאַטאַלאָגן וכדומה), געדינט אַלס אַטראַקציע פון דער אויסשטעלונג פון די „אַרבעטסשטובן”; דאָס איז געווען די אָפּטיילונג פאַר קינסטלערישער האָלץ-שניצעריי. פון די געוועזענע בעסערע תלמידים פון דער יידישער האַנטווערקערשול, וועלכע זיינען געבליבן אָן באַשעפטיקונג, האָט זיך געבילדעט ביי דער געז. „הילף דורך אַרבעט” אַ ספּעציעלער וואַרשטאַט פון קינסטלערישער שניצעריי. די אידעע איז געווען זייער אַ געלונגענע: צונויפקלייבן די אַלע פעאיקע יונגעלייט, וועלכע וואָלטן ביי אַנדערע באַדינגונגען געבליבן אַרבעטער ביי די בעלי-בתים פון דער געשמאַקלאָזער מעבל-קאָנפעקציע, און געבן זיי די מעגלעכקייט אַרויסצוווייזן זיך אַלס קינסטלער. די אַרבעט איז באַשטאַנען אין רעפּראָדוצירן אין האָלץ די אַלע אָריגינעלע סקולפּטורן, וועלכע האָבן זיך צופעליק געפונען אין דער האַנטווערקערשול. אַנדערע האָט מען געבראַכט פון דעם יידישן מוזיי, וועלכער האָט זיך אָנגעהויבן ביסלעכווייז אַנטוויקלען אין ווילנע. עס זיינען געווען אייניקע זאַכן פון אַנטאָקאָלסקי, אַראָנסאָן, און פון אייניקע געוועזענע תלמידים, קינסטיקע קינסטלער, וועלכע האָבן איבערגעלאָזן אין האַנטווערקערשול זייערע ערשטע שאַפונגען, צווישן אַנדערן קולוויאַנסקיס „די תלמודיסטן”, „דער חדר-יינגל”, און נאָך זאַכן. די דאָזיקע פון האָלץ אויסגעשניצטע רעפּראָדוקציעס זיינען אין אַ קורצער צייט געוואָרן אַזוי פּאָפּולער ביי די דייטשן, אַז מ׳האָט דערמיט אָנגעהויבן זיך צו אינטערעסירן אין די גאַנץ הויכע קרייזן און אין טיף דייטשלאַנד, פון וואַנען עס פלעגן אָנקומען אַזוי פיל באַשטעלונגען, אַז מ׳האָט ניט געקענט צופרידנשטעלן אַלעמען און מ׳האָט געמוזט זייער פיל אָנטזאָגן צוליב מאַנגל אין אויספירער, וועלכע זיינען געווען בלויז אַ 5—6 פּערזאָן. באַזונדערס האָט זיך אויסגעצייכנט דער יונגער סקולפּטאָר גאָטלער, וועלכער פלעגט מיט אַ ראַפינירטער פּינקטלעכקייט און געשמאַק אימיטירן אין האָלץ אפילו די מאַניר פון דעם קינסטלער, וועמעס אָריגינאַל ער האָט קאָפּירט. די גאַנצע אַרבעט האָט זיך געפונען אונטער דער השגחה פון אַ קינסטלער, וואָס אונטער זיין קאָנטראָלע איז אַרויסגעלאָזט געוואָרן די אַרבעט פון וואַרשטאַט. עס זיינען אויך געשאַפן געוואָרן אָריגינעלע זאַכן דאָרטן גופא.

אחוץ דער דאָזיקער, מ׳קען זאָגן, קונסט-אַנשטאַלט, האָבן זיך סיי ביי די יידן, סיי ביי די קריסטן ניט אַרויסגעוויזן קיין שום סימנים פון קינסטלערישן לעבן. אמת, ביי די פּאָליאַקן האָבן פיגורירט די קינדערשע שפּילצייג, פון פלאַכע ברעטלעך אויסגעשניטענע טיפּן, זייער בונט באַפאַרבט אין פאָלקסטימלעך-פּרימיטיוון סטיל. די דייטשן האָבן דערפון געכאַפּט די אידעע און האָבן אַליין געעפנט גרויסע וואַרשטאַטן צו פאַבריצירן די „פאָלקס-

אויסאַרבעטונגען״ פון קאַנט און האָבן אויף דער אויסשטעלונג גופא געעפנט פאַרקויפשטעלן צו קאָנקורירן מיט די אמתע פאָלקס־אויסאַרבעטונגען.

אין די דייטשע וואַרשטאַטן האָבן געאַרבעט אַ גרויסע צאָל פון די ווילנער אָרטיקע קינדער, וועמען מ׳האָט געצאָלט גראָשנס, אונטער דער אָנפירונג פון דייטשע קינסטלער, וועלכע פלעגן באַאַרבעטן דעם פוילישן און ווייסרוסישן סטיל אויף זייער אופן, אַז עס איז געווען שרעקלעך אָנצוקוקן. אָבער אין דייטשלאַנד פלעגט דאָס אַוועקגיין פאַר אָריגינעלע פאָלקס־שאַפונגען און מ׳האָט געמאַכט ניט קיין שלעכטע געשעפטן.

פון דער אַנדערער זייט האָבן די דייטשן אַריינגעטראָגן אַ שטראָם פון זייער אייגענער קונסט דורך אויסשטעלונגען, וועלכע זיינען אַראַנזשירט געוואָרן עטלעכע מאָל פאַר דער צייט פון זייער אָקופּאַציע. אויסער דעם פלעגט דער עולם זייער אָפט זען אויף די גאַסן סאָלדאַטן־קינסטלער, וועלכע פלעגן מיט גרויס ליבע און אינטערעס אויסשטודירן די אַלטע ווילנער געסלעך און בנינים. עס האָט זיך באַקומען ביים עולם אַן איינדרוק, אַז נאָר פרעמדע קענען אָפּשאַצן אונזער קינסטלערישע שטאָט מיט איר אייגנאַרטיקער אַרכיטעקטור, אין דער צייט וואָס אונזערע אייגענע קינסטלער האָבן זיך קנאַפּ־וואָס אינטערעסירט דערמיט, מיינענדיק, אַז דאָרטן איז שיין, וואו מיר זיינען ניטאָ. אגב האָב איך שוין דערמאָנט, אַז טאָמער פלעגט ווער פון אונזער שטאָט ווערן אַ קינסטלער, פלעגט אים שוין ווילנע אין די אויגן ניט אָנזען...

די ערשטע דייטשע אויסשטעלונג איז געווען פון די אָבער־אָסט־קינסטלער ד. ה. פון די אַלע מיליטערישע קינסטלער, וועלכע האָבן פאַרבראַכט אין אונזער געגנט און געשאַפן אין דער צייט פון דער אָקופּאַציע. די אָרטיקע קינסטלער האָבן אַפילו אַלע באַקומען איינלאַדונגען, אָבער צוליב דער אַלגעמיינער טרויעריקער לאַגע, וואָס די אָקופּאַנטן האָבן געשאַפן, האָט קיינער סיי פון די יידן, סיי פון די קריסטן ניט געהאַט קיין חשק צו פיגורירן מיט זיי אין איין קאַטאַלאָג. אויף דער דאָזיקער אויסשטעלונג זיינען געווען אַפילו אייניקע זייער אינטערעסאַנטע זאַכן, דאָס רוב אָבער איז באַשטאַנען פון קריגסוואַרג. דער יידישער קינסטלער־ליטאָגראַף הערמאַן שטרוק אַלס דייטשער סאָלדאַט האָט דאָרט באַוויזן זיינע אייניקע גאַנץ שוואַכע ליטאָגראַפיעס און געמעלן.

שפּעטער אָבער איז אַראַנזשירט געוואָרן אַ גאַנץ אַנדערע אויסשטעלונג, זייער אַן ערנסטע, וואו עס האָבן פיגורירט אַזעלכע קאָריפייען, ווי דעטמאַן, ליבערמאַן, אודע, לענבאַך און נאָך אַנדערע, ווי אויך אייניקע אימפּרעסיאָניסטן פון דער מאָדערנער שול (די עקסטע טענדענצן אין דער מאָלעריי איז דאָרט ניט געווען פאָרגעשטעלט). צום ערשטן מאָל האָבן די יונגע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס דורך דער איניציאַטיווע פון יוסף איזביצקי, וועלכער האָט זיך צו מיר געווענדעט וועגן דעם ענין, געהאַט די געלעגנהייט אונטער דער אָנפירונג פון אַ קינסטלער צו באַזוכן די אויסשטעלונג, און דורך די ערקלערונגען אויף אַן אָרט, באַקענען זיך מיט דער אַנטוויקלונג פון דער אייראָפּעאישער קונסט פאַר דער לעצטער צייט. עס האָבן באַזוכט די אויסשטעלונג אויך די יידישע פאָלקס־לערער און תלמידים, פאַר וועלכע עס זיינען אויף אַן אָרט געלייענט געוואָרן לעקציעס וועגן קונסט. נאָך דער דאָזיקער אויסשטעלונג זיינען פאָרגעקומען נאָך אויסשטעלונגען פון גרעסערער אָדער קלענערער באַדייטונג, דאָך זייער אינטערעסאַנטע.

פון די דייטשע קינסטלער, וועלכע האָבן זיך געפונען שטענדיק אין ווילנע, איז געווען איינער מיטן נאָמען בוהע, וועלכער האָט אין זיינע אייניקע ווערק מיט פיל הומאָר און כאַראַקטער איבערגעגעבן די יידישע געסלעך, קרעמלעך מיט די צעווייטאָגטע נשמות און צעקרימטע קערפּערס פון אָרימן עולם.

די אַנדערע האָבן זיך ווייניקער אינטערעסירט מיט דעם דאָזיקן זשאַנר. דאָס זיינען געווען ביכער „קאַזיאָנע״ מאָלערס, אַפילו זייער פעאיקע, וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט אין די ווילנער דייטשע אילוסטרירטע וואָכנבלעטער. די דאָזיקע אויסגאַבן זיינען פאַרבליבן אַלס זייער אינטערעסאַנטע דאָקומענטן פון דער דייטשער אָקופּאַציע, און קענען עד־היום דינען אַלס מוסטער פון אילוסטרירטע אויסגאַבן פאַר אַזאַ, לפי־ערך, ניט קיין גרויסן צענטער ווי ווילנע. אין די דאָזיקע אילוסטראַציעס, אויך דורך פאָטאָגראַפישע אויפנאַמען, האָט זיך אָפּגעשפּיגלט דאָס טיפּישע לעבן פון אַלע היגע נאַציאָנאַליטעטן. אין ווילנע האָט מען נאָך אַזוינס ביז יענער צייט קיינמאָל ניט געזען.

עס זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן ספּעציעלע ביכער, אַלבאָמען, וואו עס איז געווען באַשריבן די אַלטע דענקמעלער און די אינטערעסאַנטסטע בנינים און קירכן פון ווילנע, זייער געשיכטע, זייער אַרכיטעקטור און עפּאָכע פון היסטאָרישן און קינסטלערישן שטאַנדפּונקט, אַלץ זייער רייך אילוסטרירט. אמת, אויך פאַר די דייטשן זיינען אַרויס אייניקע ווערק פון דעם מין, אין רוסיש, ווי אויך אין פויליש, אָבער די ערשטע האָבן געטראָגן אַ טענדענציעזן כאַראַקטער פון רוסיפיקאַציע, און די צווייטע זיינען געווען פאַר ספּעציאַליסטן, דערצו זייער טייער. די דייטשע אויסגאַבן אָבער, ניט קוקנדיק אויף דער הויכער קוואַליטעט פון דער אויסגאַבע, זיינען געווען אַזוי צוטריטלעך פאַרן עולם, אַז עד־היום געפינט מען זיי אין הונדערטער אין פיל ווילנער הייזער. פון די מער באַוואוסטע אויסגאַבן קען מען אָנרופן: Wilna, eine fergessene Kunststätte. עס זיינען אַרויס אויך פיל ווערק פון קינסטלעריש־עטנאָגראַפישן כאַראַקטער, ווי אַ בוך וועגן ליטווישע פאָלקס־שאַפונגען א. אַנד. אויך ספּעציעלע רעפּראָדוקציעס פון פיל געמעלן פון די ווילנער מאָלערישע ווינקעלעך, וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרן פון דער נאַטור דורך די קינסטלער־סאָלדאַטן, זיינען נאָך פאַרבליבן עד־היום אין די בוכהאַנדלונגען און זיינען זייער אין גאַנג.

פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע האָט זיך ביסלעכווייז אַנטוויקלט די טעטיקייט פון דער יידישער היסטאָריש־עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט, וועלכע האָט איר מוזיי. אויסער די עטנאָגראַפישע און היסטאָרישע דאָקומענטן, וועלכע האָבן זיך פאַרגרעסערט אַדאַנק דער טעטיקייט פון דעם פאַרשטאָרבענעם ש. אַנסקי, געפינען זיך אייניקע קונסטווערק, דערהויפּט אין סקולפּטור, ווי זייער אינטערעסאַנטע קינדער־קעפּ פון אַראָנסאָן, אַ שיינע אַלטע פרוי פון דעם זעלבן, דער פּרץ־ביוסט, וועלכער איז געמאַכט געוואָרן צו דעם ערשטן יאָרצייט פון פאַרשטאָרבענעם דיכטער און דער ביוסט פון ש. אַנסקי, וועלכער האָט אַזוי פיל אויפגעטאָן פאַרן מוזיי. אין קינסטלערישן זין איז נאָך דער דאָזיקער מוזיי אָרים, אָבער ער וועט געוויס דינען אַלס „קעמערל״ אַרום וועלכן עס וועט זיך מיט דער צייט שאַפן עפּעס גרעסערס.

III.

מיטן אַריינגאַנג פון דער ראַטנמאַכט אין יאַנואַר 1919 האָט זיך מיט אַמאָל אָנגעהויבן אַ אינטענסיווע אָרגאַניזאַציאָנעלע אַרבעט פון אַלע היגע קינסטלערישע קרעפטן פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן. אַלע קינסטלער, וואָס האָבן זיך געפונען אויף אַן אָרט מיט אייניקע געקומענע פון רוסלאַנד און ליטע, האָבן געבילדעט, אַזוי ווי די צייט האָט עס געפאָדערט, אַ צווייג פון קינסטלער־פּלאַסטיקער (מאָלעריי, סקולפּטור, אַרכיטעקטור) ביים „פּראָדוקציאָנעלן פאַראיין פון אַרבעטער פון קונסט״.

די דאָזיקע פּלאַסטיקער־קינסטלער, וועלכע האָבן זיך אָנגעקליבן אין אַ צאָל פון אַן ערך 40, פלעגן זיך די ערשטע צייט

צונויפקלייבן ביי ליטווישן קינסטלער וואָרנאַס, וואו מ׳האָט אויסגעאַרבעט אַ גענויעם פּלאַן, ווי אַזוי צו פונאַנדערטיילן זיך מיט דער אַרבעט, און מאַטעריעל אַלעמען, יעדערן נאָך זיין פאַך און מעגלעכקייטן, באַזאָרגן מיט די רעגירונגלעכע און געזעלשאַפטלעכע באַשטעלונגען, וועלכע האָבן גענומען אָנקומען אין אַ גאַנץ גרויסער מאָס. אַלע קינסטלער האָבן מיט אַמאָל גענומען שאַפן, אַרבעטן, אילוסטרירן זשורנאַלן און אַלץ האָט זיך באַצאָלט אין דער ברייטער מאָס, פאַר יענער צייט.

די „היים" פון די קינסטלער האָט זיך געפינען אין אָגינסקי-פּאַלאַץ און מ׳פלעגט זיך נאָך יעדן אַרבעטסטאָג צונויפקלייבן. ווען עס האָט זיך דערנענטערט דער מאַי-יום-טוב, זיינען אַלע קינסטלער געוואָרן דורך דער מאַכט מאָביליזירט אויסצואַרבעטן אַ גענויעם פּלאַן פון באַפּוצן און דעקאָרירן די שטאָט. עס איז אויף דעם אַסיגנירט געוואָרן 2 מיליאָן רובל—זייער אַ גרויסע סומע פאַר יענער צייט. יעדער פון די קינסטלער האָט גענומען אַן אַנדער אויפגאַבע אויסצופירן—נאָר עס איז ניט דערגאַנגען דערצו. אין אַפּריל זיינען אַריין די פּאָליאַקן, און די אָרגאַניזאַציע פון די קינסטלער איז פון זיך אַליין צעפאַלן.

עס האָט זיך ווייטער אָנגעהויבן אַ שטילשטאַנד אין קונסטלערישן לעבן פון ווילנע. די איינציקע קונסט-דעמאָנסטראַציע, וואָס איז פאָרגעקומען פון יענער צייט איז געווען די אויסשטעלונג, אַראַנזשירט פון דער יידישער „קולטור-ליגע פאַר ליטע און ווייסרוסלאַנד", פון די ווערק פון דעם איין קינסטלער—בנציון צוקערמאַן.

ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס לעת-עתה געפינען זיך אין ווילנע אַ היבשע צאָל קריסטלעכע און יידישע קינסטלער, איז נאָך צוליב דער אומבאַשטימטער פּאָליטישער לאַגע, קיין זאַך ניט געטאָן געוואָרן צו שאַפן אַ קינסטלערישע משפחה מיט אַן אַלגעמיינער אָרגאַניזאַציע אויפצוהייבן די קונסט אין ווילנע אויף דער געהעריקער הייך.

די אָפּזונדערונג פון די נאַציאָנאַליטעטן איז אַ גרויסער שטער צו דעם. די איינציקע קונסט-אינסטיטוציע, וואָס ברענגט געוויסע נוצן, איז די ניט גאַנץ לאַנג צוריק געגרינדעטע צייכנשול אויף דעם אָרט פון דער מאָנטוויל-שול, איינגעאָרדנט דורך דעם פּוילישן פאַראיין פון קינסטלער-פּלאַסטיקער און אויסגעהאַלטן מאַטעריעל דורך דער רעגירונג. די דאָזיקע שול איז, להיפוך פון דעם אַזוי גערופענעם קונסט-פאַקולטעט ביים פּוילישן אוניווערסיטעט, וועלכער ווייזט ניט קיין סימנים פון לעבן, גראָד אָוועקגעשטעלט ניט שלעכט און ווערט אָנגעפירט דורך פעאיקע און טעטיקע יונגע כוחות.

די גרעסטע צאָל תלמידים אין דער דאָזיקער שול זיינען יידן, וועלכע האָבן זיך זייער אויסגעצייכנט אויף דער לעצטער עקזאַמען-אויסשטעלונג, וואָס דאָס איז פאַרנאָטירט געוואָרן אַפילו אין דער פּוילישער פּרעסע.

פון די יידישע קינסטלער, וועלכע געפינען זיך איצט אין ווילנע, צייכנט זיך אויס דער יונגער קינסטלער יעקב שער, וועלכער האָט זיך זייער פאַראינטערעסירט מיטן אַלטן יידישן געטאָ און גייט אין די טריט פון דאָבוזשינסקי, שאַפנדיק אַלץ נייע און נאָך פון אַנדערע ניט באַמערקטע „ערטער". מיר דאַרפן האָפן, אַז מיט דער צייט וועט דער עולם האָבן די געלעגנהייט דורך די אויסשטעלונגען וואָס וועלן אין דער צוקונפט אַראַנזשירט ווערן, זיך באַקענען מיט אַלעם דעם, וואָס די ווילנער יידישע קינסטלער גרייטן אויף דעם געביט צו שאַפן אַ ריכטיקע אָפּשפּיגלונג אין פאַרב און בילד פון אונזער אַלטער און שיינער שטאָט.

י. ברוידעס. — ח. לונסקי.

באקאנטמאכונגען, פאראָרדענונגען, דעקרעטן און באפעלן.

אין „ווילנער זאמלבוך“ באנד II, האָט משה שאליט פארעפנטלעכט אן ארבעט וועגן די באקאנטמאכונגען פאר דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע, ביזן סוף יאָר 1917, ד"ה ביז דעם טאָג, ווען דאָס „ווילנער זאמלבוך“ איז אריין אין דרוק. אָבער ניט קוקנדיק אויף דער געוויסנהאַפטיקייט פון דער דאָזיקער ארבעט, האָט משה שאליט דורכגעלאָזט אַ סך וויכטיקע באקאנטמאכונגען, וועלכע וועלן פארן צוקונפטיקן היסטאָריקער האָבן אַ געוויסע באדייטונג. דאָס האָט אונז באוואויגן צו געבן אין אַ כראָנאָלאָגישן סדר אַן איבערזיכט, ערשטנס איבער די יעניקע באקאנטמאכונגען, וואָס ווערן ניט דערמאָנט אין שאליטס ארטיקל, און צווייטנס איבער אַלע, אָן אויסנאַם, פאראָרדענונגען, באקאנטמאכונגען און דעקרעטן פאר די יאָרן 1918 — 1921, וועלכע זיינען נאָך לחלוטין פון קיינעם ניט געזאַמלט געוואָרן און אין ערגעץ ניט באַהאַנדלט געוואָרן.

פון די באקאנטמאכונגען פארן יאָר **1915** האָט משה שאליט דורכגעלאָזן פאָלגנדיקע:

דעם 21/9 איז דורך אַ באקאנטמאכונג באשטימט געוואָרן אין ווילנע דער ערשטער דייטשער גובערנאַטאָר, גענעראַל וועגענער.

דעם 26/9 איז אַרויס אַ באפעל פון גענעראַל וועגענער, וועלכער אנטהאַלט **11** כללים, ווי אַזוי צו באגיין זיך מיט מתים. דער דאָזיקער באפעל האָט זייער שמערצלעך אָנגערירט די יידישע רעליגיעזע געפילן, ווייל לויט די כללים איז געווען שטרענג פארבאָטן צו מטהר זיין דעם מת. דערצו נאָך איז לויטן נייעם באפעל איינגעפירט געוואָרן אַ נייס, אַז אויך יידן מוזן מקבר זיין זייערע מתים אין ארונות. דער דאָזיקער מנהג איז פארבליבן ביז אויף היינטיקן טאָג. דריטנס איז צוליב דיזעלבע סאַניטאַרע טעמים אויך פארבאָטן געוואָרן צו באַגלייטן די מתים אויפן בית-עולם.

דעם 2/10 איז אַרויס אַ באפעל וועגן אָפּגעבן אַלע טעלעפאָנישע אַפּאַראַטן און פאראַנטוואָרטלעך דערפאַר, אויסער דעם אייגנטימער פון טעלעפאָנישן אַפּאַראַט, ווערן אויך געמאַכט דער בעל-הבית פון הויז און דער הויזפארוואַלטער.

דעם 4/10 איז אַרויס אַ באפעל, וועלכער פארבאָט: **1**) צו קויפן וואָס ניט איז ביי די דייטשע סאָלדאַטן, **2**) צו פאָטאָגראַפירן אויף די גאַסן און פּלעצער, **3**) די, וואָס ווילן אריינפירן לעבנסמיטלען, מוזן זיך מעלדן צום דייטשן איבערבירגערמייסטער, וועלכער וועט נאָך אַ חקירה-ודרישה אַרויסגעבן שיינען פאַר די פורן און סחורה, וואָס זיי פירן; אויך ווערט צוגעזאָגט, אַז ווי ווייט מעגלעך, וועט די מאַכט געבן מיליטערישע באַגלייטונג; **4**) אַ פאראָרדענונג, אַז אַלע אַרטיקלען אין די קראָמען מוזן זיין באַצייכנט מיט פרייזן פון דייטשע מאַרקן און אין רובלס, דאָס איז אויך חל אויף פאבריקמאַכערייען, וועשערייען און ש.סטערוואַרשטאַטן.

דעם 7/10 איז פארעפנטלעכט געוואָרן די ערשטע טאַקסע, וועלכע פיקסירט פעסטע פרייזן אויף מילך, פוטער, אייער און קאַרטאָפל.

דעם 13/10 איז אַרויס אַ באקאנטמאכונג, אַז קוילענען בהמות איז ערלויבט נאָר אין שעכט-הויז, אריינפירן בשר-חוץ איז שטרענג פארבאָטן.

די זעלבע באקאנטמאכונג מעלדעט, אַז אַלע רויע פעלן ווערן אָפּגעקויפט אויסשליסלעך דורך דער מיליטער-פארוואַלטונג; אַלס איינציקער איינקויפער פאַר דער מיליטער-פארוואַלטונג איז נאָמינירט געוואָרן דער ייד דאַנישעווסקי; צוזאַמען דערמיט ווערט באַפוילן, אַז אַלע זאַפּאַסן פעל און לעדער מוזן פאַררעגיסטרירט ווערן.

דעם 13/10 איז אַרויס אַ באקאנטמאכונג אין עלף פונקטן וועגן צושטעלן אין זאַמלשטעלע אַלערליי מאַטעריאַלן, ווי סאָרטירטע מעש, בליי, בראָנז, צינק, פושקעס, אייזן, מעטאַלן, שטיקער פון געווער, בינאָקלען, טעלעסקאָפּן. דערביי ווערט אָנגעוויזן דער פרייז, וואָס מען וועט צאָלן דערפאַר; פאַר עובר זיין וועט מען שטרענג באַשטראָפט ווערן.

דעם 16/10 איז אַרויס **1**) אַ פארבאָט צו פאָטאָגראַפירן אין מלחמה-ראַיאָן אָדער עטאַפּן-ראַיאָן, די פאראָרדענונג אנטהאַלט צען פונקטן, **2**) אַ פארבאָט צו פירן וועלכע ניט איז געשפרעכן איבער מיליטערישע ענינים מיט מיליטער-פּערזאָנען.

דעם 18/10 איז אַרויס אַ באקאנטמאכונג, וועלכע זאָגט: היות ווי די ווילנער באפעלקערונג גיט ניט אָפּ דעם געהעריקן כבוד די דייטשע מיליטער-פּערזאָנען, ווערט באַפוילן, אַז ביים באַגעגענען זיך מיט אַ דייטשן מיליטער-מאַן מוזן די ציווילע פּערזאָנען אָפּטרעטן אים דעם וועג. שטיין אויף די טראָטואַרן איז שטרענג פארבאָטן. פאַר טאָן כנגד **1000** מאַרק שטראָף אָדער **6** חדשים טורמע.

דעם 19/10 איז אַרויס אַ פאראָרדענונג אין פערצן פונקטן פון הינדענבורגן וועגן איינפירן אַ בראַנפן-מאָנאָפּאָל. דער אַליינפאַרקויף איז איבערגעגעבן געוואָרן דער ווירטשאַפטס-אָפּטיילונג פון דער אייבערקאָמאַנדע פון דער מזרח-אַרמיי.

דעם 21/10 איז אַרויס אַ באקאנטמאכונג וועגן איינצאָלן די שטאָטישע שטייערן;

דעם 22/10 — וועגן איינמעלדן די געשעפטן פון לעבנסמיטלען, דערביי ווערט געמאָלדן, אַז נייע געשעפטן קענען אַרויסבאַקומען אַ ערלויבעניש דערויף; דעם 24/10 — אַ באקאנטמאכונג, אַז אַלע קאָלדרעס, וואָס ווערן ניט באַנוצט, מוזן אָפּגעבן אין דער זאַמלשטעלע.

דעם 27/10 איז פארעפנטלעכט געוואָרן אַ פארבאָט צו לערנען אין די שולן רוסיש.

דעם 30/10 אַ מעלדונג פון שטאָט-גאַלאָוואַ ווענסלאַווסקי, אַז די בירגער-מיליציע ווערט פארביטן מיט אַ שטאָטישע מיליציע.

דעם 1/11 איז אַרויס אַ באקאנטמאכונג וועגן דער ציילונג פון דער גאַנצער שטאָטישער באפעלקערונג.

דעם 6/11 איז אַרויס אַ פאַרבאָט צו פאַרקויפן אומבאַוועגלעכע גיטער און אַ צווייטער דעקרעט, וועלכער ערלויבט צו טראָגן דעם צייכן פון רויטן קרייץ נאָר די פערזאָנען, וועלכע האָבן דערצו אַ שייכות.

דעם 11/11 איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג צו טויטן אַלע הינט, וועלכע גייען אָן מוילקערב; אויך ווערט געמאָלדן, אַז פאַר צושטעלן אַ הונט באַקומט מען 50 קאָפּ.

דעם 12/11 ווערט די באַפעלקערונג אויפגעפאָדערט צונויפקלייבן חזרשע ניס, ווילדע קאַשטאַנעס און ניס פון בוקבוימער.

דעם 15/11 — אַ פאַראָרדענונג וועלכע רעגולירט דעם בייגאַכטיקן פאַרקער פאַר פריוואַטע פערזאָנען.

דעם 16/11 אַ באַקאַנטמאַכונג דאָס פאַר פאַרשפרייטן פאַלשע ידיעות פון מלחמה-פלאַץ אָדער פאַר מאַכן דייטשפיינדלעכע דעמאָנסטראַציעס וועט מען שטרענג באַשטראָפט ווערן.

דעם 23/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע פעלדשאַרעס.

דעם 27/11 אויפן גרונד פון דער פאַראָרדענונג פון גענ. הינדענבורג פון 21/8 ווערט איינגעפירט: 1) דער גרעגאָריאַנישער לוח (נייער סטיל); 2) דער מיטל-אייראָפּעאישער זייגער; דער רוסישער פאַרבאָט צו האַנדלען אום די חגאות ווערט בטל. דעם אייגענעם טאָג — אַ פאַראָרדענונג וועגן אויסגעלאָסענע פרויען, וועלכע פירן אַ געשלעכטלעכן פאַרקער מיט ציווילע אָדער מיליטערישע פערזאָנען; אַ פאַראָרדענונג וועגן אָפּשאַפן דעם רוסישן פאַרבאָט אויסצוצאָלן אָדער איבערצושיקן געלט, גאָלד, פּלאַטין, זילבער און איידלשטיינער צו פאַרשיידענע אַנשטאַלטן און געזעלשאַפטן פון דייטשלאַנד אָדער עסטרייך-אונגאַרן, אַ פאַראָרדענונג וועגן אַ פאַרבאָט אַרויסצופירן פון די געוועזענע רוסישע געביטן פאַרשיידענע סחורות. אינטערעסאַנט איז דערביי, אַז אויסגענומען פון דעם דאָזיקן פאַרבאָט זיינען געוואָרן עופות, מילך, אייער, פוטער, פיש, פלייש, וואורשט, שינקען, פעטס, געמיזע, טיי, צוקער, צוקערוואַרג, זאַלץ און נאַפט, ד״ה גראָד די אַרטיקלען, אין וועלכע די באַפעלקערונג אַליין האָט זיך זייער שטאַרק גענייטיקט; אַ פאַראָרדענונג וועגן אַ פאַרבאָט צו צאָלן אָדער איבערשיקן דירעקט אָדער אומדירעקט געלט אָדער טשעקן אין די פיינדלעכע לענדער; אַ פאַרבאָט פון אַלע פּאָליטישע עפנטלעכע פאַרזאַמלונגען, אַלע אַנדערע פאַרזאַמלונגען מוזן מיט 5 טעג פריער געמאָלדן ווערן און עס מוז דערביי בייזיין אַ באַאַמטער, וועלכער האָט דאָס רעכט צו שליסן די פאַרזאַמלונג. דער זעלבער פאַרבאָט איז אויך חל אויף אַלע פּאָליטישע פאַראייניגן, אַלע איבעריקע דאַרפן זיך מעלדן און אַרויסבאַקומען אַ ערלויבעניש.

דעם 29/11 איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג וועגן סטרעזשער און אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן עפענען שולן און רעגיסטראַציע פון די לערער.

דעם 9/12 איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן באַקן ווייסברויט. צוזאַמען דערמיט ווערט אויך פעסטגעשטעלט, וויפיל יעטווידער איינוואוינער האָט דאָס רעכט צו פאַרברויכן טעגלעך מעל און קאַרטאָפל, דהיינו: 12 לויט מעל און 1 פונט מיט 7 לויט קאַרטאָפל.

דעם 11/12 איז אַרויס אַ פאַרבאָט אויסצואַרבעטן פּאַפּיראָסן, טאַבאַק און הילזן.

דעם 18/12 אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן אַ פאַרבאָט צו שיקן בריוו, דרוקזאַכן און צייטונגען פון איין אָרט אין אַ צווייטן.

דעם 19/12 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון פּאַפּיראָסן, טאַבאַק און הילזן.

דעם 22/12 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אויסקויפן האַנדלס-שייגען. אויך איז דעמזעלבן 22/12 פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ באַפעל וועגן פאַרמאַכן בעקערייען פאַר באַקן שלעכט ברויט.

דעם 27/12 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן בייטן ביי דער רעגירונגס-זאַמלשטעלע אין פּאָדבראָדז (אייניקע סטאַנציעס לעבן ווילנע) לעבעדיקע סמיטלען אויף צוקער.

דעם 29/12 איז אַרויס אַ פאַרבאָט צו גיין ביינאַכט איבער דער ווילִיע.

אין די באַקאַנטמאַכונגען פאַרן יאָר 1916 זיינען אין דעם אַרטיקל פון משה שאַליט דורכגעלאָזן געוואָרן פאָלגנדיקע:

דעם 3/1 — אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז די פאַראָרדענונג פון 11/9 1915 יאָר וועגן רובל-קורס איז חל נאָר אויף פּאַפּיר-געלט. אָבער גאָלדענע מטבעות קענען אָנגענומען ווערן ווי פאַר דער מלחמה צום קורס פון 216 מאַרק.

דעם 6/1 — אַ פאַראָרדענונג פון הינדענבורג וועגן אָפּצאָל פון הינט.

דעם 7/1 — אַ אויפפאָדערונג צו די איינוואוינער פון סוביטשער גאַס, וועלכע האָבן זיך אַרויסגעקליבן אין שטאָט, קומען אין דער דעזינפעקציאָנסקאַמער.

דעם 7/1 — אַ פאַרבאָט צו האַקן און געברויכן אייז פון ווילִיע פאַזע דעם גאַנצן אַנטאָקאָלער ברעג.

דעם 8/1 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן דער רעגיסטראַציע פון מעדיציניש און מיטל-מעדיציניש פּערסאָנאַל פון ביידע געשלעכטער.

דעם 12/1 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן רעגיסטרירן די מלחמה-אַנטרונענע, וואָס געפינען זיך אין ווילנע, כדי אָפּגעשיקט צו ווערן אין די היימערטער.

דעם 16/1 — אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז כדי צו פאַרבייטן די רעקווירירטע קופּערנע כלים, קען מען אין די צוויי (יידישע) פירמעס פון טאַבריס און מייטעס באַקומען צו קויפן עמאַלירט געשיר.

דעם 16/1 — אַ פאַראָרדענונג, אַז איינקויפן בהמות איז ערלויבט נאָר מיט אַ מעלדבוך; דאָס בוך קאָסט 16 טויזנט מאַרק; אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז די גערעטעניש פון 1915 יאָר איז סעקוועסטרירט; אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז אַלע שפּייז-געשעפטן מוזן געהאַלטן ווערן ריין.

דעם 17/1 — אַ פאַראָרדענונג וועגן גרונד- און האַנדלס-שטייערן.

דעם 17/1 — אַ פאַראָרדענונג פון הינדענבורג וועגן רעגיסטראַציע פון די רוסישע מיליטער-צוגעהעריקע, וועלכע גייען ציוויל געקליידט. די פאַראָרדענונג אַנטהאַלט עלף פונקטן, לויט וועלכע פאַר באַהאַלטן אַ רוסישן מיליטער-צוגעהעריקן קומט ניט ווייניקער ווי דריי יאָר טורמע. אונטער אַ שטראָף פון צען יאָר טורמע ווערט יעדער איינוואוינער פאַרפליכט אָנ(צו)ווייזן דער מאַכט, אויב ער ווייס נאָר פון אַזעלכע פערזאָנען. פאַר קומען אין באַרירונג מיט קריגסגעפאַנגענע מוזן(?) אָדער שריפטלעך ווערט מען האַרב באַשטראָפט מיט טורמע.

18/1 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן איינפירן דעם פּאַפּיראָסן-מאָנאָפּאָל. פאַר עובר זיין אויפן מאָנאָפּאָל-געזעץ ווערט מען באַשטראָפט ביז 50 טויזנט מאַרק.

18/1 — אַ באַקאַנטמאַכונג, וועלכע ערקלערט דייטלעכער דעם פאַרבאָט פון 29/12 1915 וועגן אַריבערגיין איבער די פאַרפראָרענע טייכן.

דעם 29/1 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן מאַקסימאַלע פּרייזן אויף צוקער.

דעם 29/1 א פארבאָט אריבערצוגיין די באַן-פארצאַמונגען אָן א ערלויבעניש. פאר טאָן כנגד 100 מארק שטראָף אָדער טורמע.

דעם 31/1 — א פאראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון שרייב-ביוראָען.

דעם 3/2 — א באקאַנטמאַכונג, אַז מען מוז האָבן א ערלויבעניש פון שעף פון דער פארוואַלטונג צו עפענען אָדער צו פירן ווייטער יעדן מין ערציאונגס-אַנשטאַלטן, פאָלקס-אוניווערסיטעטן, וויסנשאַפטלעכע פאַראיינען און פאַך-טעכנישע רעפעראַטן. פאר טאָן כנגד ווערט די אַנשטאַלט פארמאַכט און 1000 מארק שטראָף.

דעם 7/2 איז פארעפנטלעכט געוואָרן א באַפעל פון הינדענבורגן פון 5/12 1915 וועגן דער פרעסע און דרוקזאַכן, וועלכער אַנטהאַלט פינף פאַראַגראַפן: ערשטנס, אויף אַרויסגעבן א צייטונג מוז מען האָבן א ערלויבעניש. צווייטנס, ווערט איינגעפירט א מיליטערישע אָדער פאָליטישע פאַרצענזור. דריטנס, מוז די אַרטיקע כראָניק איבערגעגעבן ווערן מונדלעך פאַראויס דעם צענזאָר; אויף צו פארקויפן ניט קיין שטאָטישע צייטונגען מוז מען האָבן א ערלויבעניש, וועלכע ווערט געגעבן נאָר פאר באַשטימטע צייטונגען. די צענזור איז אויך חל אויף ביכער און קאָרטן. אריינפירן ביכער פון דייטשלאַנד און עסטרייך אין דער דייטשער שפראַך מעג מען נאָר די, וועלכע זיינען צענזורירט אין דייטשלאַנד; ביכער אין אַנדערע שפראַכן אָדער אפילו אין דייטש, אָבער וועלכע זיינען געדרוקט אין אַנדערע לענדער, קען מען נאָר באַציען דורך דער פארמיטלונג פון דער מאַכט. די השגחה אויף דעם בוכהאַנדל איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף דער פאָליציי-מאַכט. פאר טאָן כנגד ווערט מען באַשטראָפט אָדער ביז 3 חדשים טורמע אָדער מיט 20,000 מארק שטראָף. די שטראָף לייגט אַרויף דער מיליטער-געריכט.

דעם 12/2 — א באקאַנטמאַכונג פון הינדענבורגן, וועלכע דערגאַנצט די פאַראָרדענונג פון 28/6 1915 יאָר וועגן פאַראיינען, דהיינו: אַז אַלע פאַראיינען, אויך ניט קיין פאָליטישע, זיינען זיך מחויב צו רעגיסטרירן ביי דער מאַכט, וועלכע האָט דאָס רעכט זי צו שליסן. פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער רעגיסטראַציע זיינען אַלע מיטגלידער און ראש-הכל דער פרעזידיום. נייע פאַראיינען מוזן אָנגעבן א בקשה אויף א ערלויבעניש, וועלכע קען אויך אָנטזאָגט ווערן.

דעם 16/2 — א באקאַנטמאַכונג וועגן מאַקסימאַלע פרייזן פון ברענהאָלץ.

דעם 24/2 — א באקאַנטמאַכונג, אַז די אַלע, וועלכע באַזיצן רעקוויזיציאָנסשיינען מוזן עס ברענגען צום אייבערבירגערמייסטער ביז 1/4; נאָך דעם טערמין ווערן אַלע ניט געבראַכטע רעקוויזיציאָנסשיינען מער ניט אָנגענומען און קיין געלט וועט מען פאַר זיי ניט אַרויסצאָלן. האַנדלען מיט שיינען איז קעגן א האַרבער שטראָף שטרענג פאַרבאָטן.

דעם 24/2 — א באקאַנטמאַכונג, וועלכע פאַרבאָט קינדער אונטער 14 יאָר צו פירן א גאַסנהאַנדל. די איבעריקע גאַסנהענדלער מוזן דערויף האָבן א הוזירשיין; אויך ווערט שטרענג פאַרבאָטן צו בעטלען אויף די גאַסן און אין די הייזער. אַלע בעטלער ווערן אַרעסטירט.

דעם 29/2 — א באקאַנטמאַכונג, אַז די צייט פון רעגיסטרירן זיך פאַר די, וואָס האָבן אַמאָל געהערט צו דעם רוסישן מיליטער, איז פאַרלענגערט.

דעם 29/2 — א באקאַנטמאַכונג וועגן מאַקסימאַלע פרייזן פאַר ביר און גומענע קאַלאָשן.

דעם 1/3 — א פאַראָרדענונג, וואָס פאַרבאָט האַנדלען מיט וואַלוטעס. פאַר טאָן כנגד — ביז 30 טויזנט מארק שטראָף אָדער 3 יאָר טורמע.

דעם 1/3 — א פאַראָרדענונג, וועלכע פאַרבאָט צו האַנדלען און אַרויספירן כל המינים גאָלד און ברוך.

דעם 7/3 — א באַפעל, וועלכער פאַרבאָט צו פאַרדינגען קוואַרטירן אָדער געבן נאַכטלעגער דייטשע מיליטער-פערזאָנען, סיידן זיי האָבן דערויף שיינען. אַלנפאַלס, טאָרן קיין ציווילע פערזאָנען ניט וואוינען צוזאַמען מיט מיליטער-לייט אין איין צימער. פאַר טאָן כנגד ווערט מען באַשטראָפט מיט געלט אָדער מיט טורמע.

דעם 7/3 — א באַפעל, אַז די ווילנער ביר-ברויזן מעגן פאַרקויפן ביר נאָר מיליטערישע אַנשטאַלטן און נאָר 12 פריוואַטע בירהאַלעס. אָבער אויך די 12 פריוואַטע בירהאַלעס מעגן פאַרקויפן דאָס ביר נאָר מיליטער-לייט.

דעם 15/3 — א פאַראָרדענונג וועגן איינפירן א געריכט מיט אַלע תקנות און געזעצן דערצו.

דעם 5/4 — א באקאַנטמאַכונג וועגן דער פלאַקס-איינזאַמלונג. 1) וועגן ניט פעלשן די קוואַליטעט, און 2) וועגן די מאַקסימאַלע פרייזן, וואָס די מאַכט צאָלט דערפאַר.

דעם 14/4 — א באקאַנטמאַכונג וועגן סעקוועסטער פון תבואה.

דעם 15/4 — א פאַראָרדענונג, אַז די בינשטאָקן, וואָס זייערע בעלי-בתים זיינען אַרויסגעפאָרן, ווערן איבערגעגעבן אין רשות פון די שכנים, וועלכע זיינען מחויב אויף זיי אַכטונג צו געבן און אין אָרדענונג צו האַלטן.

דעם 17/4 — א פאַראָרדענונג, וואָס ערלויבט אייניקע שטעט, בתוכם אויך ווילנע, צו מאַכן הלוואות געזיכערטע דורך די שטאָטישע גיטער און שטייערן.

דעם 18/4 א באקאַנטמאַכונג, וועלכע איז מחייב די בעלי-בתים און איינוואוינער האַלטן ריין די הויפן און די וואוינונגען, פאַר ניט ערפילן די תקנות פון ריינקייט, ווערט מען באַשטראָפט מיט 3000 מארק קנס אָדער מיט א יאָר טורמע.

דעם 29/4 א פאַרבאָט פון יעטווידער פאָסט-פאַרקער צווישן מיליטער און ציווילע פערזאָנען.

דעם 13/5 א באקאַנטמאַכונג וועגן מאַקסימאַלע פרייזן פון אַלערליי קאָלאָניאַלע און באַקאַליי-סחורות.

דעם 20/5 א באקאַנטמאַכונג וועגן יעטן אַלע מיסטגראָזן פון די פעלדער ביז דעם ערשטן יולי, אַניט וועלן אָנגעווענדט ווערן צוואַנגסמיטלען.

דעם 27/6 א באַפעל פון לודענדאָרפן, וועגן פירן אין אָרדענונג די מעטריקאַלע ביכער. פאַר טאָן כנגד 300 מארק שטראָף, אָדער 3 מאָנאַטן טורמע.

דעם 29/7 א באקאַנטמאַכונג וועגן נייע מאַקסימאַלע פרייזן פאַר קאָלאָניאַלע און באַקאַליי-סחורות.

דעם 2/8 א פאַראָרדענונג פון אייבערקוואַרטירמייסטער אייזענהאַרט, אַז פּראָטעסטירן וועקסלען קען מען נאָר דורך פרידנסריכטער אָדער דורכן געריכטסשרייבער.

דעם 23/8 א באַפעל, וועלכער פאַרבאָט פריוואַט איינצוקויפן און צו פאַרקויפן גענז: דער איינקויף און אַרויספיר געהערט נאָר דעם „ווירטשאַפטס-אויסשוס", די איינקויפער האָבן דערויף א ספּעציעלע ערלויבעניש. פאַר טאָן כנגד 6 חדשים טורמע אָדער 6000 מארק שטראָף.

דעם 10/9 — א באַפעל פון עטאַפּן-אינספּעקטאָר מאָדלונג, אַז די גמינעס זיינען ערוב פאַר די ווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן, היי-סטויגן און תבואה-קופּעס און אָנגעפילטע שייערן. פאַר אונטערצינדן ווערט די גמינע באַשטראָפט מיט גרויסע געלט-סומען. די קנס-געלטן וועט מען איינמאָנען דורך סעקוועסטער פון אייגנטום פון די גמינע-מיטגלידער און דורך אַרעסטירן די גמינע-פירער און גמינע-מיטגלידער. דעם פאַרברעכער קומט טויט-שטראָף.

דעם 1/11 — א באקאַנטמאַכונג, וועלכע פאָדערט אויף אַלע

הענדלער און פאבריצירער פון אלע פרישע און געטריקנטע אויבסן, באזונדערס אלע לעבנסמיטל-געשעפטן און די בעלי-בתים פון סעדער אָנצומעלדן זייערע זאפאסן. פאר ניט ריכטיקע ידיעות וועט מען באשטראָפן.

דעם 20/12 א פאראָרדענונג פון פרינץ לעאָפּאָלד פון בייערן, וועלכע פארבאָט צו פאבריצירן זייף, וואשפולווער אָדער אנדערע וואש-מיטלען, וואָס האָבן אין זיך פעטס, אפילו צום אייגענעם געברויך;

עס איז פארבאָטן צו באנוצן זייף צום רייניקן צימערן אָדער כלים, שמיר-זייף מעג מען באנוצן נאָר צום רייניקן דעם קערפּער. וועש און קליידער מעג מען וואשן נאָר מיט זייף-פולווער. בלויז פאר דאָקטוירים און שפּיטעלער קענען די פארוואלטונגס-שעפן מאכן א אויסנאַם. עס איז פארבאָטן צו פארקויפן זייף אין יעדער פאָרם פאר ביליטער-צוגעהעריקע. אלע מאטעריאלן, פון וועלכע מען מאכט זייף, ווי אויך פארטיקע זייף, מוזן אָנגעמאָלדן ווערן. פאר טאָן כנגד—ביז 5 יאָר טורמע און 20,000 מ׳ שטראָף; די אלע פראָדוקטן, וואָס זיינען געמאכט קעגן דעם פארבאָט, ווי אויך די אלע מאטעריאלן מיט די איינריכטונגען, וואָס מען האָט דערצו באנוצט, ווערן קאָנפיסקירט.

אין די באקאנטמאכונגען, וואָס זיינען פארעפנטלעכט געוואָרן דורכן ה׳ שאליט פארן 1917 יאָר זיינען דורכגעלאָזט געוואָרן פאָלגנדיקע:

דעם 3/1 א באקאנטמאכונג פון שעף פון גענעראלשטאב האָפמאן—וועגן בריוו-פארקער צווישן ציווילע פערזאָנען און זייערע קרובים, וועלכע זיינען באשעפטיקט אין מיליטערישע אָדער הינטערשטאפּלעכע אונטערנעמונגען, אָדער וועלכע ארבעטן אין ציווילע ארבעטער-באטאליאָנען, אָדער אלס פרייע ארבעטער אין דייטשלאנד; זיי האָבן רעכט צו קאָרעספּאָנדירן נאָר צו איין פּאָסט-קארטל א וואָך, אי דאָס נאָר אין דייטש, פויליש אָדער ליטוויש, ד״ה, די יידישע שפּראך איז געוועזן פארבאָטן. געלט קען דער ארבעטער שיקן בלויז צוויי מאָל א חודש, אי דאָס נאָר קליינע סומען, די קרובים קענען שיקן דעם ארבעטער נאָר איין מאָל א חודש א פּאקעט.

דעם 26/4—א פאראָרדענונג פון פרינץ לעאָפּאָלד פון בייערן וועגן אונטערזוכן די דאך-קעסלען. די אונטערזוכונג פון די קעסלען, אפילו פון די, וואָס ווערן באנוצט פון מיליטער, מוז באצאָלט ווערן לויט דער פעסטגעשטעלטער טאקסע. פאר ניט האַלטן די קעסלען אין אָרדענונג ווערט מען באשטראָפט מיט ארעסט אָדער געלט.

דעם 28/4 א באקאנטמאכונג וועגן א פארבאָט צו פארקויפן מיליטער-פערזאָנען לעבנסמיטלען, געברויכס- און באקליידונגס-זאכן, וועלכע ווערן צוגעשטעלט פון דער מיליטער-פארוואל. ונג. אויך איז דער ציווילער באפעלקערונג פארבאָטן אזעלכע זאכן איינקויפן, פאר טאָן כנגד שטראָף און רעקוו זיציע פון די חפצים.

דעם 13/5—א פאראָרדענונג וועגן ארויסנעמען ערלויבענישן אויף צו האַלטן א ביוראָ פאר בקשות און א טאקסע פאר שרייבן זיי.

דעם 31/5 א באפעל וועגן פלאנצן טאבאק: ווער עס פארפלאנצט מער ווי 10 וואָרצלען טאבאק, דארף ביז 31/7—איטלעכס יאָר אָנמעלדן דעם געהעריקן מיליטער-קרייזאמט. א. ד. ג.

דעם 13/6 — א מערקבלאט וועגן א פארבאָט צו באארבעטן מטבעות פון דער דייטשער מלוכה.

דעם 23/6 — א באקאנטמאכונג וועגן רייזע-שיינען פאר ציווילע פערזאָנען, עלטער פאר 10 יאָר.

דעם 4/7 — א באקאנטמאכונג וועגן פעסער.

דעם 7/7 א פאראָרדענונג וועגן דער האַלטונג פון דער באפעלקערונג לגבי אראָפּגעפאלענע פיינדלעכע לופטשיפן. לויטן

פונקט 1 קומט נאָר פאר דערנענטערן זיך צו אזא לופטשיף פינף יאָר געפענגעניש און שטראָף ביז 10,000 מארק.

דעם 10/7 — א באקאנטמאכונג וועגן דער התחייבות אָנצומעלדן פערד, אָקסן, קי, חזירים, שאָף, ציגן, גענז, ענטלעך און הענער.

דעם 19/7 — א מערקבלאט וועגן אָפּהיטן די וועלדער און לאנדווירטשאפטן, דערהויפּט פון א שרפה.

דעם 27/7 — א באקאנטמאכונג וועגן אָנמעלדן קויטשוק און גומע פון ביליארדן.

דעם 25/8 א פאראָרדענונג וועגן א טאקסע-אָפּצאָל פאר באנוצן דאָס וואסער פון דער שטאָטישער וואסערלייטונג.

דעם 27/8—א מודעה וועגן שטעמפּל-שנייער ביים אומזאץ מיט ווערט-פאפירן.—דעם 15/12 א פארבאָט צו שיקן פּריוואט בריוו און פּאקעטן אויסער דער פּאָסט.—א מודעה ווי צו באגיין זיך מיט קארטאָפל, זיי זאָלן ניט פרירן, און ווי אזוי צו קאָכן פארפראָרענע קארטאָפל.—א מודעה מיט 10 געבאָטן פאר די לייטער פון די קיכן, ווי צו האַלטן זיי ריין, אין אָרדנונג און ווי העפלעך צו באגיין זיך מיט די באזוכער.

דעם 9/1—א באקאנטמאכונג, אַז כל-זמן ס׳איז דאָ זאפאס, וועט יעדער פאמיליע ארויסגעגעבן ווערן אויף דער ברויט-קארטע דרייהאלבן קוביק-מעטער ברענהאָלץ צו 20 מארק, ניט געהאקטע, מיטן צושטעלן; א מודעה וועגן סכום ארויסגעלאָזטע אָסט-מארקן.

דעם /1—א פאראָרדענונג, וועלכע באשטימט א שווערע שטראָף אפילו פאר א אומבאוווּנדיקער באשעדיקונג פון די טעלעפאָנישע דראָטן.

דעם 26/1—א באקאנטמאכונג וועגן ליציטירן פארלאָזענע בנינים צו פארקויפן זיי אויף ברענהאָלץ.

דעם 9/1 — א באקאנטמאכונג וועגן שטייערן. צווישן אנדערן ווערט אָנגעוויזן, אַז די שטייער-ליסטעס מיט דער הערכה פון דעם קאָפּ-שטייער, דעם געווערב-שטייער, ווי אויך דעם שטייער פאר אומבאוועגלעכע גיטער און ארענדע פארן יאָר 1913 קען מען דורכזען, אָבער בלויז די אייגנטימער, צייגנדיק דערביי דעם פּאַס. יעדער שטייער-פליכטיקער באקומט אחוצדעם א ליסטע מיט דער הערכה און דער צייט פון צאָלונג.

דעם 9/2 — א באקאנטמאכונג וועגן אָנמעלדן קלעפּיקע קראנקהייטן אין משך פון 24 שעה, ווי, למשל, טיפוס, כאָלערע, פּאָקן, כאָזלען וכדומה. פאר טאָן כנגד 600 מארק שטראָף אָדער א וואָך ארעסט; א מודעה מיט נייע מאקסימאלע פרייזן פאר לעבנסמיטלען; א מודעה וועגן דער ליי-קאסע—אָסט; א פאראָר-

דורך א פארזאָן מוזן מיר, צוליב טעכנישע סיבות, אין אָט דעם אָרט רעגיסטרירן די באקאנטמאכונגען, וואָס זיינען דורכגעלאָזט געוואָרן ווייטער:

דעם 28/12 1918 א מודעה פון סאָלדאטנראט פון דער X ארמיי, אַז ער מישט זיך ניט אריין אין די פּאָליטישע פארהעלטענישן, שטיצט ניט אונטער קיין שום היגע פארטיי, זאָרגט קודם-כל פאר דעם צוריקקער פון די דייטשע סאָלדאטן בשלום אהיים און איז גרייט מיט אלע מיטלען צו אונטערשטיצן די עקוּעקוּאַציע דייטשע מאכט, כל-זמן דייטש מיליטער געפינט זיך אין לאנד.

דעם 24/4 1919 — באקאנטמאכונג פון באראָנעוויטש-סאָקאָרישעוויטשער פארפאלקאָווניק און קאָמאנדיר, וועגן ארויסגעבן ביזן 26-סטן אלערהאנט געווער, וועגן ניט ארויסגיין אין גאס צווישן 8 אָוונט און 6 פרי, וועגן האלטן אָפן די געשעפטן, וועגן דעם חוב צו מעלדן 24 שעה פריער פארזאמלונגען א. אַז. וו.

דעם 7/5 1919 א מודעה פון דער שטאָט-פארוואלטונג וועגן קארטעס אויף צו באקומען אין די שטאָטישע קראָמען שפּייז-פּראָדוקטן.—דעם 13/5 1919 א דעקרעט פון מלוכה-שעף צו אָרגאניזירן אין ווילנע א אוניווערסיטעט.—דעם 24/4 1919 א דעקרעט וועגן באשטימען דעם ה׳ יאן גילסורסקי פאר א קאָמיסאר פון ווילנער קרייז, ווי אויך א פויליש בירגערמייסטער מיט איינעגע לאווניקעס צווישן זיי דריי יידן, די ה״ה אדאָלף גאָרדאָן, יצחק מארגאָליצקי און שאול טראָצקי.

דעם 12/7 1920—א מודעה פון די רבנים, אַז היות צוליב די געשעענישן האָט מען ניט געדאַוונט אין די קלויזן בציבור און ניט געהערט קיין קריאת התורה, דערום זאָל מען דעם קומענדיקן שבת לייענען דריי סדרות מיט אמאל.

זעונג, דורך וועלכע גאסן ס׳מעגן פאָרן לאסט-פורן; א פאראָר-דענונג וועגן שטעמפּלען חזיר-פעטס.

א באקאנטמאַכונג פון 18/2 און 23/2, אז די אלע, וועלכע האָבן נאָך ניט קיין „אָבאָסט“-פעסער, מוזן זיי ארויסבאקומען. די פעסער מוזן זיין מיט א פאָטאָגראַפיע און א אָפּגעפּרעסטן פינגער, ד״ה, ניט קיין „פערסאָנאַל-אויסווייז“.

דעם 23/2 — א נייע טאקסע פאר זאלץ.

דעם 26/2 — א באקאנטמאַכונג, וועלכע ערלויבט שיקן צו די געפאַנגענע קרובים אין דייטשלאַנד פּאָסט-פּאַקעטן ביז 5 קי-לאָגראַם. די פּאַקעטן, ווי אויך די פּאַקעט-קאַרטלעך טאָרן ניט האָבן קיין שריפטלעכע מיטטיילונג און ווערן אָנגענומען נאָר איין טאָג אין וואָך, מיטוואָך, און נאָר אין משך פון איין שעה: פון 10 ביז 11 א זייגער אינדערפרי. — א פאראָרדענונג, אַז אלע מיני חלב און שינקען מוזן אונטערזוכט ווערן פון א דאָקטאָר. — א באקאנטמאַכונג וועגן ליציטאַציעס פון משכנות אין שטאָטישן לאָמבאַרד.

דעם 17/3, 21/6 און 20/9 — א פאראָרדענונג מיט תקנות וועגן קאָרעספּאָנדענץ פון מיליטער-לייט מיט דער ציווילער באַ-פעלקערונג.

דעם 22/3 — א נייע טאקסע פאר לעבנסמיטלען.

דעם 30/3 — א פאראָרדענונג, אַז ביים אריבערקלייבן זיך פון איין דירה אויף דער צווייטער מוז מען ארויסבאַקומען א שיין צו באשטעטיקן, אַז אין די וואוינונגען זיינען ניט פאָרגע-קומען קיין עפּידעמישע קראַנקהייטן.

דעם 1/4 און 25/6 — א פאראָרדענונג, אַז אַזוי ווי אום שבת און יו״ט טאָרן יידן ניט צאָלן קיין געלט, זאָלן זיי פון 7 פרי ביז 12 בייטאָג, ד״ה, ווען מען גייט פון דאַווענען, פּטור זיין פון בריקן-שיין און פון בריקן-אָפּצאָל.

דעם 6/4 — א פאראָרדענונג, אַז די יעניקע, וואָס וועלן ביי די רעוויזיעס ניט האָבן קיין פּעסער, וועלן באַשטראָפט ווערן און זיי וועלן אָנווערן דעם זכות אויף זייער ברויט-קאַרטע. — א באקאנטמאַכונג וועגן אָפּגעבן אייזן און שראָט.

דעם 13/4, 25/6, 24/7 און 14/10 — וועגן ליציטאַציעס פון די משכנות, וועלכע מען האָט גענומען אלס משכּון פאר די שטייערן.

דעם 26/4 — א פאראָרדענונג, אַז אלע אייגנטימער פון האָ-טעלן מוזן האָבן דערויף א ערלויבעניש און איינפירן א מעלדבוך.

דעם 6/5 — א באקאנטמאַכונג, אַז די אויסוואַנדערונג קיין גרויס-רוסלאַנד איז ערלויבט און די וועלכע האָבן בדעה ארויס-צופאָרן דאַרפן זיך מעלדן אין פּאָליציי-צירקל. — א מודעה וועגן פאַרניכטן קראָען און באַנוצן זיי פאר זיך אָדער צום פאַרקויף ביים שטאָט-הויפּטמאַן צום פּרייז פון 75 פּפעניג פאר א יונגער קראָ און 30 פּ׳ פאר אַן אַלטער.

דעם 27/5 — א מעלדונג וועגן דער עפענונג פון א שול פאר ערד-מעסטונג און וועגן אָננעמען אַהין שילער. — תקנות פאר שע-רערייען און פאַריקמאַכער.

דעם 28/5 — א מעלדונג, אַז דעם 7/6 וועט געשלאָסן ווערן די ארויסגעבונג פון פּעסער און, ווער ס׳וועט ניט ארויסנעמען קיין פּאַס, וועט באַשטראָפט ווערן.

דעם 29/5 — א מודעה, אַז דער ארויספאָר קיין אוקראַינע איז ערלויבט און די, וואָס האָבן בדעה ארויסצופאָרן אויף שטענ-דיק, דאַרפן זיך מעלדן.

דעם 3/6 — ווידער א טאקסע פאר לעבנסמיטלען.

דעם 3/6 — א פאראָרדענונג וועגן אָפּגעבן גומענע רייפן פון רעדער.

דעם 13/6 א פאראָרדענונג וועגן אָפּגעבן די קאָרקעס פון פלאַשן פאר א געוויסן געצאָלט. פאר טאָן כנגד שטראָף.

דעם 20/6 — א מעלדונג, אַז ביים שטאָט-הויפּטמאַן פאַרקויפט זיך פרישע קולטורן פון טיפוס פאר ראַטן און מייז צו 250 מ׳ א גראַם.

דעם 9/7 א נייע טאקסע פאר לעבנסמיטלען.

דעם 7/7 — א פאראָרדענונג וועגן סעקוועסטרירן פאר אָבעראָסט דאָס גאַנצע גערעטעניש פון יאָר 1918, ווי קאָרן, ווייץ, גערשטן, האָבער, געמישטער קאָרן, שויטנפרוכט, בוכוויץ, הירוש, קאַרטאָפל, קלייען, זריעה און אייל-זוימען, רויע פּאַשע א. ד. ג. די אלע געוויקסן זיינען פאַרווערט צו שניידן אָן א ערלויבעניש. פאר טאָן כנגד שטראָף.

דעם 15/7 און 23/8 — א באקאנטמאַכונג, אַז אלע צוריקוואַנ-דערער מוזן זיך מעלדן אין משך פון 3 טעג.

דעם 24/7 א פאראָרדענונג, אַז פיך מעג זיך פיטערן ביי דער באַן נאָר אונטער א השגחה.

דעם 6/8 א באקאנטמאַכונג וועגן אָנמעלדן אלע ליידיקע דירות און די בנינים, וועלכע זיינען פאַרנומען דורך מיליטער-לייט.

דעם 18/8 — א מודעה וועגן עפענען א שול פאר אויסבילדן אַסיסטענטינס צו לאַבאָראַטאָריעס.

דעם 6/9 — א נייע טאקסע פאר לעבנסמיטלען.

דעם 7/9 — א פאַרבאָט צו מאַכן שטעמפּלען פאר ציווילע פּערזאָנען.

דעם 27/9 — א באקאנטמאַכונג וועגן לעצטן טערמין פאר אריינטראָגן די שטייערן, דערנאָך וועט מען אויפמאָנען מיט צוואַנג. אויך ווערן אויפגעפאָדערט די בעלי-בתים, וואָס האָבן זיך צו-ריקגעקערט פון רוסלאַנד, אריינצוטראָגן זייער שטייער פאר די נחלאות.

דעם 17/10 — א באקאנטמאַכונג, אַז רעקווירירטע בנינים און צימערן, וואָס די מיליטערישע שררות האָבן פאַרנומען, טאָרן עס ציווילע ניט באַנוצן, אָדער געבן אַנדערע צימערן. אויך טאָר מען ניט אָפּזאָגן אריינצולאָזן מיליטערישע פּערזאָנען, וואָס באַווייזן א קוואַרטירשיין פון דער קאָמענדאַנטור. פאר טאָן כנגד ווערט מען באַשטראָפט ביז א יאָר טורמע אָדער מיט א געלט-קנס ביז 3000 מאַרק, אָדער מיט ביידע זאַכן צוזאַמען.

דעם 30/10 — ווערט צוליבן מאַנגל אין שטיינקוילן פאר דער עלעקטרישער סטאַנציע געמאָלדן, אַז אלע געשעפטן מוזן געשלאָסן ווערן 5 א זייגער בייטאָג און פון 2 בייטאָג ביז 12 טאָר מען אין די קראָמען ניט באַנוצן קיין עלעקטריע.

דעם 14/11 ווערט די פאראָרדענונג געענדערט אין דעם זין, אַז פון 2 ביז 5 מעג מען יאָ ניצן עלעקטריע, אָבער נאָר מיט א 16-נער ברענער.

דעם 20/11 א באקאנטמאַכונג. אַז לויט די תנאים פון וואָפנשטילשטאַנד ווערט פאַרווערט צו מאַכן רעקוויזיציעס אויף ארויסצופירן קיין דייטש-לאַנד, אָבער פאר דעם חיל פון „אָבעראָסט“ און כדי צו דערנערן די ציווילע באַפעלקערונג פון „אָבאָסט“ איז יאָ ערלויבט צו מאַכן רעקווי-זיציעס.

דעם 10/11 — א פאראָרדענונג וועגן באַזאָרגן די רערן פון דער וואַסערלייטונג, אַז זיי זאָלן ניט פּלאַצן אין די ניט באַהייצטע צימערן.

דעם 21/11 — א מודעה וועגן העכערן דעם פּרייז פאר עלעקטריע. — א באקאנטמאַכונג, אַז צו אַראַנזשירן א פאַרזאַמלונג, מוז מען מעלדן מיט 5 טעג פריער.

דעם 12/12 די לעצטע דייטשע פאראָרדענונג פאר זייער

עוואקואציע פון ווילנע וועגן באשיטן די גאסן מיט זאמד ווען עס
איז גליטשיק.

דעם 15/12 א מעלדונג פון ארבעטער־ראט, אז לויטן באַ־
שלוס פון 15/12 גייט די גאנצע מאכט אריבער צום ארבעטער־ראט
און אז דער ארבעטער־ראט איז די איינציקע מאכט, וועלכן אַלע
איינוואוינער מוזן זיך אונטערוואַרפן. אונטערגעשריבן פאָרזיצער
איידוקעוויטש, סעקרעטאר שימעלעוויטש.

דעם 17/12 א פאַראָרדענונג פון ארבעטער־ראט, אז אָן א
ערלויבעניש טאָרן די ציווילע פעראָנען פון ווילנע ניט ארויס־
פאָרן. ניט ארויספירן קיין סחורה אָן א ערלויבעניש סיי פון ווילנע
סיי פון דער סביבה, מען טאָר ניט העכערן די פרייזן אויף לעבנס־
מיטלען. פאַר טאָן כנגד וועט מען קאָנפיסקירן די סחורה און מען
וועט שטרענג באַשטראָפן.

דעם 22/12 אן אויפרוף פון פוילישן קאָמיטעט צו אַלע בירּ
גער נעמען זיך צום געווער צו פאַרהיטן די הייליקייט פון „אָסט־
ראָבראַם". א התראה פון דייטשן סאָלדאטנראַט, אז יעדע פראָ־
בע צו מאַכן אין שטאָט א פאָגראָם, וועט דערשטיקט ווערן דורך
געווער (דורך דעם אויפרוף זיינען די יידן נצול געוואָרן פון א
געוועסט צוגעגרייטן פאָגראָם).

יאָר 1919.

דעם 1/1 — אן אויפפאָדערונג פון פוילישן גענעראל מאַק־
ושעצקי אין וועלכער עס ווערט געמאָלדן, אז פון דעם טאָג אָן
נעמט ער איבער די מיליטער־קאָמאַנדע איבער דער שטאָט ווילנע;
ער לייגט דעריבער פאַר דעם ארבעטער־ראט, וועלכן ער פאַר־
רעכנט אַלס א גלייכבאַרעכטיקטן און גלייכן טייל פון דער אי־
בעריקער באַפעלקערונג, 1) גלייך אָפּגעבן מיטן גוטן ווילן אַלער־
האַנט געווער, וואו דאָס זאָל זיך ניט געפינען; 2) ארויסלאָזן אן
אויפרוף צו די מיטגלידער פון ארבעטער־ראט, זיי זאָלן זיך
אויפהאַלטן רואיק און ניט מאַכן קיינע פראָוואָקאַציעס, 3) שיקן
צו אים ביז מאָרגן דעם 2/1 12 בייטאָג א דעלעגאַציע, וועלכע
זאָל זיין באַפולמעכטיקט צו רעפּרעזענטירן דעם ארבעטער־ראט
אום איינצושטעלן די שטאָטישע ווירטשאַפטלעכע ענינים; 4) יעט־
ווידער ווידערשטאַנד וועט דערשטיקט ווערן מיט געווער אָן רחמנות;
5) ווערט געמאָלדן, אז מען האָט פאַרהאַלטן צוויי חברים פון
ארבעטער־ראט, איינעם האָט מען באַפרייט, דעם צווייטן אָבער
אַלס א גדונגענעם שפּיאָן האָט מען ארעסטירט; 6) אויף דער
תשובה פון די ארבעטער־דעלעגאַטן, אז זיי זיינען מרוצה גלייך
ארויסגעבן דאָס גאַנצע געווער, וועט מען וואַרטן ביז האַלב איינס
א זייגער ביינאַכט. דעם זעלבן טאָג דאַרפן די צוויי דעלעגאַטן
קומען צום גענעראל אין שטאַב אויף זאַרעטשע נומ. 5; אן אָפּי־
צער וועט זיי ערוואַרטן פונקט 12 א זייגער ביינאַכט לעבן טויער
פון הויף נומ. 5 אויף כערסאָנער גאַס (וואו דער ארבעטער־ראט
האָט געהאַט זיינע זיצונגען); 7) דאָס ניט שיקן היינט קיין דעלע־
גאַטן וועט ארויסגעטייטשט ווערן אַלס ניט לאָיאַלע באַציאונג צו
דער מאַכט. 8) דאָס געלט, וואָס מען האָט אָפּגענומען ביים פאַר־
האַלטענעם ארבעטער־דעלעגאַט, ווערט אָפּגעשיקט און ס'ווערט
געבעטן דערויף א קוויטונג. 9) ווערט געפאָדערט ארויסצוגעבן
דעם צעטל פון אַלע פאָליטישע פאַרברעכער, וועלכע מען מוז
ארויסלאָזן פון טורמע.

דעם 1/1 — א באַפעל פון דער פוילישער קאָמאַנדע (וועלכע
האָט געהערשט אין ווילנע דריי טעג), וועגן א מאָביליזאַציע פון
17 יאָר אָן; די ליטווינער וועלן אריינגעצויגן ווערן אין די ליט־
ווישע מיליטער־אָפּטיילונגען און די יידן און ווייסרוסן אין די, צו
וועלכע זיי וועלן געהערן.

דעם 2/1 — א באַפעל פון גענעראל מאָקושעצקי, אז די קאָ־

מאַנדע איבער דער שטאָט האָט ער איבערגענומען און פאָדערט
אויף די גאַנצע באַפעלקערונג אָפּגעבן און משך פון 3 טעג אַלער־
האַנט געווער אונטער דער התראה פון טויט־שטראָף.

דעם 2/1 — א פּראָטעסט־מודעה פון ליטווישן בילדונגס־מי־
ניסטער אין נאָמען פון דער צייטווייליקער ליטווישער רעגי־
רונג (וועלכע איז ארויסגעפאָרן קיין קאָוונע) חבֿ מיכאל בירזשישקאַ
קעגן פוילישן גענעראל ווייטקאָ פאַרן פאַרכאַפּן ווילנע מיט דער
אומגעגנט דורכן פוילישן מיליטער דעם 30/12 1918 י׳, וואָס
ס'ברענגט ליטע צו בירגערקריג און אַנאַרכיע.

דעם 3/1 — א באַפעל פון גענ. מאָקושעצקי, אז אַלע קראָ־
מען, עפנטלעכע אַנשטאַלטן ווי טעאַטערס א. אַז. וו. מוזן גע־
שלאָסן ווערן 6 אָוונט; 2) די באַוועגונג אויף די גאַסן פאַר דער
באַפעלקערונג איז ערלויבט נאָר ביז 6 אָוונט; 3) אין פּריוואַטע
וואוינונגען מעג די עלעקטריע באַנוצט ווערן ניט שפּעטער ווי
ביז 10 אָוונט; 4) א פאַרבאָט ארויסצופירן פון שטאָט לעבנס־
מיטלען; 5) וועגן פאַרזאַמלונגען מוז מען פריער מעלדן; 6) די
צענזור ווערט בטל; 7) פאָדערט אויף די באַפעלקערונג האַלטן
זיך לאָיאַל צו די דייטשע סאָלדאַטן און אָפיצירן*); 8) פאַר רוי־
בערייען און פּאָגראָמען קומט טויט־שטראָף.

דעם 3/1 — א באַפעל, אז אַלע טויערן און אריינגאַנגען פון
גאַס מוזן ווערן געשלאָסן 6 אָוונט, אונטער א שטראָף פון 1000
מאַרק, אָדער ביז 3 חדשים טורמע; 2) פאַר טרייבן געהיים
בראַמפן ווערט מען איבערגעגעבן צום פעלד־געריכט אַלס פאַר־
רעטער פון פאָטערלאַנד און מען ווערט פאַרמשפּט צום טויט.

די ערשטע הערשאַפט פון דער ראַטנמאַכט.

דעם 5/1 — א באַפעל פון ארבעטער־ראט אין טאָג פון
דער לוויה פון די קרבנות פון דער רעוואָלוציע, אז די קראָמען
זאָלן זיין געשלאָסן און די ארבעטער זאָלן ניט ארבעטן.

באַפעלן פון רעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט.

באַפעל נומ׳ 1: אַלע זיינען מחויב צוצוטרעטן תיכף צו ווײ־
ערע באַשעפ יקונגען, בלייבן אויף די ערטער אין אַלע געזעל־
שאַפטלעכע, שטאָטישע און אַנדערע אַנשטאַלטן; תיכף דאַרפן גע־
עפנט ווערן אַלע מאַגאַזינען, קראָמען, גאַרקיכן וכדומה; עס ווערט
פאַרווערט צו ספּעקולירן מיט לעבנסמיטלען; הייבן אויף זיי די
מקחים, ארויספירן זיי אָן דער ערלויבעניש פון רעוו.־קאָמיטעט; עס
ווערט פאַרווערט אויסצואַרבעטן און פאַרקויפן שאַרפע משקאות;
דאָס געלט פון דער סאָוועטישער רעפּובליק, די צארישע, דומישע,
קערענקעס, קופּאָנען און מאַרקעס (פּאָסט־מאַרקעס, וועלכע זיינען
אין רוסלאַנד בשעת דער מלחמה געגאַנגען אַנשטאָט קליינגעלט),
האָבן דעם גלייכן ווערט מיט די אָרטיקע מינים געלט, רעכענענ־
דיק אן אָסט־רובל אָדער 2 מאַרק פאַר א רוסישן רובל; פאַר ניט
ערפילן די באַפעלן ווערט מען איבערגעגעבן צום רעוואָלוציאָנערן
געריכט.

באַפעל נומ׳ 2: אַלס שעף פון ווילנער גאַרניזאָן ווערט באַ־
שטימט דער קאָמיסאַר פון דעם ערשטן פּסקאָווער שיסער־פּאָלק,
חבר מאַכנאַטשעוו, אַלס קאָמענדאַנט פון שטאָט ווילנע—קאָמאַנדיר
פון 5־טן ווילנער פּאָ.ק., חבר זינקעוויטש; דעם קאָמענדאַנט פון
שטאָט ווערט אונטערגעוואָרפן די אָרטיקע סאָוועטישע מיליציע;
קאָמיסאַר פון דער אָרטיקער סאָוו.טישער מיליציע—חבר וויסאָצקי.

באַפעל נומ׳ 3: ס'ווערט באַפוילן אַלע בירגער פון שטאָט

*) פיל דייטשע סאָלדאַטן און אָפיצירן זיינען נאָך פאַרבליבן אין שטאָט.

ווילנע און איר סביבה איבערצוגעבן אין משך פון 2 טעג דאָס געווער און אנדערע מיליטערישע חפצים, וועלכע געפינען זיך ביי זיי, אין דער קאָמענדאנטור געאָרג-פּראָספּעקט 8; פאַר האַלטן געווער וועלן די באַשולדיקטע באַשטראָפט ווערן לויט אַלע שטרענגקייטן ביז צום דערשיסן; ערלויבענישן אויף צו האָבן און טראָגן געווער ווערט אַרויסגעגעבן דורכן רעוו. קאָם.; דאָס רעכט צו מאַכן רעוויזיעס און אַרעסטן געהערט דעם מיליטערישן רעוו. קאָם. און דאָס קען איבערגעפירט ווערן נאָר דורך זיין באַפעל; שיינען אויף צו מאַכן רעקוויזיציעס, אויף איינצוקויפן פוראַזש און פּראָוויאַנט קענען אַרויסגעגעבן ווערן נאָך דורכן מיליטערישן רעוו. קאָם.

באַפעל נומ׳ 4. די שטאָט ווילנע ווערט פּראָקלאַמירט אין באַלאַגערונגסצושטאַנד, דעריבער: איז די באַוועגונג אין די גאַסן ערלויבט נאָר ביז 9 אינאָוונט; די עלעקטריע אין די דירות ביז 12 ביינאַכט, אָבער די גאַסן מוזן זיין באַלויכטן אַ גאַנצע נאַכט; ס׳איז פאַרווערט די בירגער צונויפקלייבן זיך אין גרויסע גרופּעס; פּערזאָנען, וועלכע וועלן מאַכן ניט קיין געזעצלעכע אונטערזוכונגען און אַרעסטן, וועלן שטרענג באַשטראָפט ווערן; רויבער, גנבים און באַפאַלער וועט מען דערשיסן אויפן אָרט פון פאַרברעכן; ס׳ווערט אַרויפגעלייגט דער חוב אויף די חברים פון דער רויטער אַרמיי אויסצומיידן אינצידענטן אויף די גאַסן, ניט צו שיכורן און ניט שיסן גלאַט אין דער וועלט אַריין, כדי ניט אַרויסצורופן אַ פּאַניק ביי דער באַפעלקערונג. פאַר ניט ערפילן וועט מען שטרענג באַשטראָפט ווערן. פאָרזיצער פון דעם פּראָוויזאָרישן רעוו. קאָם.— באַראַנאָווסקי; געהילף — מאַראַזאָוו, מיטגלידער פּאָדגורסקי, פּראַלעטאַראַם, שמודסקי, טאַראַס, צראַנאָוויטש, סעקרעטאַר טריינים.

דעם 9/1 — וועגן רעגיסטרירן אין משך פון 3 טעג די שכנים מיט דער צאָל פּערזאָנען פון יעדער וואוינונג; פאַר ניט ריכטיקע ידיעות אַ שטרענגע שטראָף. פאָרזיצער פון אַרבעטער-ראַט אייזיקאָוויטש, סעקרעטאַר אָלסקי.

באַפעל נומ׳ 5 — אַז די בעלי-בתים פון הייזער, האָטעלן, זיינען מחוי׳ב אין משך פון 24 שעה פאַררעגיסטרירן אין קאָמיסאַריאַט אַלע איינוואוינער און אויך מעלדן וועגן זייער אָנקומען און אַרויספאָרן, פאַר טאָן כנגד דריי חדשים טורמע אָדער געלט-שטראָף 3000 רובל.

באַפעל נומ׳ 6 — אַז אַלע אייגנטימער פון פּאַפּירלאַגערס, דרוקעריי‌ען, בוכבינדעריי‌ען און בכלל פּערזאָנען און אַנשטאַלטן, וואָס האָבן זאַפּאַסן פּאַפּיר, זיינען מחויב אין אַ משך פון דריי טעג אָנגעבן פון אַלץ, וואָס ביי זיי געפינט זיך און קיינער האָט ניט קיין רעכט מער קיינעם צו פאַרקויפן, סיידן די, וואָס האָבן אַ ערלויבעניש, אָבער ניט מער ווי איין ריז פאַר אַנשטאַלטן און איין ליוער פאַר פּריוואַטע פּערזאָנען, פירנדיק דערביי גענויע חשבונות פון דעם פּאַפּיר; פאַר ניט ערפילן — שטרענגע שטראָף.

דעם 12/1 באַפעל נומ׳ 7: אַלע אייגנטימער פון דרוקעריי‌ען מוזן אין אַ משך פון 3 טעג אָנגעבן זייערע אַדרעסן מיט דער צאָל דרוקמאַשינען, זעצמאַשינען, אַרבעטער, וועלכע באַלייכטונג.

דעם 15/1 אַ פאַראָרדענונג פון קאָמיסאַר פון דער ווילנער סאָוועטישער מיליציע שמידט, אַז אַלע הויזבאַזיצער זיינען מחויב צו זעען אָפּרייניקן די גאַסן פון אייז און בלאָטע, אויך די טראָטואַרן און פאַרריכטן זיי, אויך ברענגען אין אָרדענונג די מיסט-קאַסטנס און פּראָוועסן, פאַר ניט אויספירן עס אין משך פון 3 טעג 50 רובל שטראָף.

דעם 16/1 — באַפעל פון ווילנער קאָמיסאַריאַט פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, אַז אַלע אַנשטאַלטן, וואָס געפינען זיך אין זיין רשות, ווי קינדער-אַנשטאַלטן, מושב-זקנים וכדומה, מוזן אין משך פון 2 טעג מודיע זיין וועגן זייער טעטיקייט פאַר די לעצטע 3 חדשים, וועגן דער צאָל נפשות, וועגן דער צאָל פרייע ערטער.

דעם 16/1 — אַ מעלדונג פון דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג ביים אַרבעטער-ראַט, אַז די דאָקטוירים מוזן צושטעלן אויף ווייטער אין דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג ידיעות וועגן די קלעפּיקע קראַנקע; אויך מוזן אַלע דאָקטוירים פאַררעגיסטרירן זיך; דאָקטוירים, וואָס זוכן אַרבעט, דאַרפן אָנווייזן, וועלכע אַרבעט זיי ווילן זיך נעמען; אין יאַקוב-שפּיטאָל עפנט זיך אַן אָפּטיילונג פאַר קינפּעטאָרינס און פרויען-קראַנקהייטן.

דעם 17/1 — פון אַרבעטער-ראַט, 1) אַלע פאַרוואַלטער פון די אָפּטיילונגען מוזן אָנגעבן, וויפיל מענטשן זיי מוזן האָבן. די אַי-בעריקע ווערן אָפּגעזאָגט: אָן פאַמיליעס — דעם 1/2, מיט פאַמיליעס — דעם 15/2; 2) אַלע מילן, ווי אויך די דאָרט פאַרהאַנענע פּראָדוקטן ווערן ערקלערט אַלס אייגנטום פון אַרבעטער-ראַט; 3) די פאַרמאַכטע אַנטלויזונגס-אַנשטאַלטן פון די דייטשן ווערן צוריק געעפנט אויף צו באַנוצן זיך אומזיסט, בלויז פאַר וואַנעס ווערט עפּעס געצאָלט; 4) כדי צו באַקעמפן די פּראָסטיטוציע דאַרפן איינגעאָרדנט ווערן לעקציעס, פאַרזאַמלונגען, עס דאַרפן באַנוצט ווערן פאַרשיידענע אויפקלערונגס-מיטלען, ווי פּלאַקאַטן, באַוועגלעכע בילדער; אין נייטיקן פאַל דאַרפן אויך אָנגענומען ווערן צוואַנגס-מיטלען; 5) עס ווערט געגרינדעט אַן אָפּטיילונג פאַר אויסזוכן אַרבעט — אַן אַרבעטער-בירזשע און אַרבעטער-פאַרזיכערונג; 6) אין די שטאָטישע שפּיטאָלן ווערן אָרימע קראַנקע אָנגענומען אומזיסט אויפן חשבון פון שטאָט אָדער אויעזד, אין יאַקוב-שפּיטאָל ווערט געעפנט אַ אינטערנאַט פאַר אָרימע קינפּעטאָרינס, אויך ווערט פאָרגעלייגט דער סאַניטאַרער אָפּטיילונג, זי זאָל פירן אונטערהאַנדלונגען מיט „משמרת-חולים" וועגן אָפּקויפן ביי די דייטשן ד״ר שליכטינגס קליניק.

דעם 17/1 — אַ פאַראָרדענונג פון דער דערנערונגס-אָפּטיילונג וועגן די עפנטלעכע קיכן.

דעם 17/1 — ווידער אַ באַפעל פון קאָמיסאַר פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג וועגן די וואוילטעטיקע אַנשטאַלטן.

דעם 18/1 — באַפעל נומער 7 פון קאָמענדאַנט פון דער שטאָט ווילנע קעגן די רעקוויזיציעס פון דער רוסישער רויטער אַרמיי.

אַ צווייטער באַפעל פונם זעלביקן קאָמיסאַר, אַז די סאָלדאַט פון דער רויטער אַרמיי, די מיליציע און פּריוואַטע פּערזאָנען וואָס זיינען שולדיק אין שיסן אָן אַ נויט, וועלן באַשטראָפט ווערן מיט דער גאַנצער שטרענגקייט פון די קריגס-רעוו. געזעצן, ביז צו דערשיסן.

אַ דריטער באַפעל:

„צו מיר איז דערגאַנגען, אַז די סאָלדאַטן, וואָס ווערן געהילט אין די שפּיטאָלן פירן זיך ניט אָנשטענדיק. איך באַפעל צו פירן זיך מיט דער ווירדע פון אַ סאָלדאַט פון דער רעוו. אַרמיי און ערפילן די פאָדערונגען פון די דאָקטוירים און אַדמיניסטראַציע".

דעם 19/1 — אַלע באַפולמעכטיקטע און ניט באַפולמעכטיקטע פאַרוואַלטער פון פאַרלאָזענע פּריוואַטע הייזער, ערד-חלקים, פאַבריקן, מילן און מאַיאָנטקעס, מוזן צייט 3 טעג זיך מעלדן אין דער פאַרוואַלטונג פון פינאַנץ-אָפּטיילונג ביים ווילנער אַרבעטער-ראַט.

דעם 19/1 אַ פאַראָרדענונג פונם פּרעזידיום פון ווילנער אַרבעטער-ראַט, אַז ער שליסט זיך אָן צו די פּראָטעסט-מיטינגען און פּראָטעסט-דעמאָנסטראַציעס, וואָס די קאָמוניסטישע פּאַרטיי און די צ. ב. פון די פּראָדוקציאָנס-פאַראיינען אָרדענען איין קעגן די גוואַלד-מעשים און בעסטיאַלישע הריגות, וואָס די ווייסע גוואַרדיע באַגייט איבער די פירער פון אַרבעטער-קלאַס און בכלל איבערן פּראָלעטאַריאַט פון פּוילן און דייטשלאַנד.

דער פּרעזידיום איז מודיע, אַז דעם 19-טן יאַנואַר מוזן פון 1 ביז 6 אַ זייגער זיין פאַרמאַכט אַלע פאַבריקן, וואַרשטאַטן און

געשעפטן און די אַרבעטער מוזן אָפּגעלאָזן ווערן אויף מיטינגען און אויף דער מאַניפעסטאַציע.

דעם 19/1 אַלס אַ תשובה אויף דעם פאָרשלאָג פון פרעזידיום פון ווילנער אַרבעטער־ראַט, אַז די צייטווייליקע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער־ און פויערים־רעגירונג פון ליטע זאָל אַרויסנעמען פון פאַרקער ביז צום ערשטן פעברואַר אַלע געלט „אָבער־אָסט", רעכנט די צייטווייליקע רעגירונג פאַר נייטיק, אַז 1) דער ווערט פון אָבער־אָסט געלט געפינט זיך אין אַן ענגער פאַרבינדונג מיט דעם פאַרבלייבן פון די אָקופּאַציאָנע שררות אויף דער טעריטאָריע פון ליטע און ביז וואַנען גאַנץ ליטע וועט ניט אָפּגערייניקט ווערן פון די דייטשע אָקופּאַנטן און ס'וועט ניט געשאַפן ווערן אַ רעגלמעסיקער פינאַנסיעלער אַפּאַראַט, וועט אַזאַ אַנולירן פון דעם אָסט־געלט אַרויסרופן אַ צושטערונג אין דער צירקולאַציע פון סחורות אין גאַנצן לאַנד.

צווייטנס, אַזוי ווי ס'איז ניטאָ קיין געלט, וואָס זאָל קענען פאַרבייטן אָסט־געלט. וואַרפט די צייטווייליקע רעגירונג אָפּ דעם פאָרשלאָג פון פרעזידיום פון דעם ווילנער אַרבעטער־ראַט.

דריטנס, די צייטווייליקע רעגירונג באַשטעטיקט נאָכאַמאָל די באַפעלן, וואָס זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן פון די קריגס רעוו. קאָמיטעטן וועגן אויסגלייכן דעם ווערט פון די אָסט־רובלס מיט די רוסישע רובלס, וואָס דאָס זאָל זיין אַ חוב פאַר אַלע בירגער פון לאַנד און רעכנט, אַז מלחמה האַלטן מיט דער געלט־ספּעקולאַציע קאָן מען דורך רעפּרעסיווע מיטלען און אויך מיט דעם אַריינגעמען פון דעם גאַנצן ענין פון דערנערונג אין די הענט פון דער אַרבעטער־ און פויערים־רעגירונג.

דעם 19/1 אַ פאַראָרדענונג וועגן דער גלייכבאַרעכטיקונג פון די שפּראַכן:

1) אין אַלע סאָוועטישע אַנשטאַלטן זיינען גלייכבאַרעכטיקט אַלע היגע שפּראַכן.

2) ס'ווערט אַרויפגעלייגט אַ חוב אויף אַלע אָנפירער פון די סאָוועטישע אַנשטאַלטן צו זאָרגן וועגן דעם, אַז די סאָוועטישע אָנגעשטעלטע פון יעדער אַנשטאַלט זאָלן ענטפערן אויף אַ פראַגע אויף דער שפּראַך פון די באַזוכער. אַ אויסנאַם איז מעגלעך, ווען דער אָנגעשטעלטער פאַרשטייט ניט די שפּראַך פון באַזוכער.

3) שריפטלעכע תשובות ווערן געגעבן אויף יענער אָרטיקער שפּראַך, אויף וועלכער ס'ווערט אָנגעגעבן די מעלדונג. אַלע, וואָס וועלן ניט ערפילן די דאָזיקע באַשטימונג, ווערן גלייך באַזייטיקט פון זייערע שטעלעס.

דעם 19/1 אַ פאַראָרדענונג, אַז ס'איז פאַרווערט צו קויפן און פאַרקויפן מיליטערישע חפצים אונטער אַ שטרענגער שטראָף.

דעם 20/1, אינסטרוקציעס פון די וואַלן צום אַרבעטער־ראַט וועגן אויסקלייבן איין דעפּוטאַט אויף 50 קלייבער, באופן, אַז אין אַרבעטער־ראַט זאָל זיין ניט מערער ווי 300 דעפּוטאַטן, און נאָך 16 תקנות. צווישן אַנדערן, אַז די וואַלן מוזן זיין פּראָפּאָרציאָנעלע פאַר אַלע מענער און פרויען פון 18 יאָר אָן, וועלכע אַרבעטן אויף פּראָדוקטיווער אַרבעט, אויסער געוועזענע זשאַנדאַרן, שפּיאָנען און משוגעים.

דעם 21/1, פאַראָרדענונג פונם קאָמיסאַר פאַר אינערלעכע ענינים, אַז די אַלע, וואָס האָבן צוגענומען לעבעדיקן און טויטן אינווענטאַר פון די מאַיאָנטקעס און מלוכה־וועלדער מוזן אומקערן.

דעם 22/1, אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג פונם פרעזידיום פון ווילנער אַרבעטער־ראַט: אַלע אונטערנעמער, „באַזיצער", אָדער פאַרוואַלטער פון פאַבריקן, זאַוואָדן, וואַרשטאַטן, קראָמען, קאַנטאָרן, געזעלשאַפטלעכע און סאָוועטישע איינריכטונגען אין וועלכע ס'זיינען פאַרנומען 10 און מער אַרבעטער און אָנגעשטעלטע,

מוזן אין משך פון צוויי טעג מודיע זיין 1) דעם נאָמען פון אונטערנעמונג 2) דער מין אונטערנעמונג 3) די צאָל באַשעפטיקטע אַרבעטער און אָנגעשטעלטע ניט ייִנגער פון 18 יאָר, יעדערן מיט זיין נאָמען און זיין אַרבעט, כדי צו קענען באַשטימען די צאָל ווילער אין אַרבעטער ראַט.

דעם 24/1 אַ פאַראָרדענונג פונם פאָלקס־קאָמיסאַר פאַר דערנערונג: מחמת דעם, וואָס עס האָט זיך די לעצטע צייט פאַרשטאַרקט די געהיימע שחיטה מיטן צוועק קינסטלעך אויפצושרויפן די פּרייזן אויף פלייש, און ווייל עס ווערן אויך ניט געהיט ביים קוילענען די היגיענישע תנאים, דעריבער וועלן די שולדיקע אין קוילענען געהיים, אָדער פאַרקויפן ניט געשטעמפּלטע פלייש באַשטראָפט ווערן מיט 3 יאָר טורמע און זייער פאַרמעגן וועט קאָנפיסקירט ווערן.

דעם 24/1 אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן דעם פאַרבאָט איינצוקויפן לעבנסמיטלען אויף די ערטער אָן דער ערלויבעניש פון די אַנטשפּרעכנדע אָרגאַנען, וועגן איינקויפן פּראָדוקטן נאָר דורך די אָרטיקע רעוו־קאָמען, און וועגן אָננעמען די שטרענגסטע מיטלען קעגן ספּעקולאַציע.

דעם 26/1 אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז נעמענדיק אין אַכט, אַז פּאַפּיר פעלט אויס און די מעגלעכקייט צו קריגן אין דער נאָענטסטער צייט זעט זיך ניט אַרויס, דעריבער ווערט פאָרגעלייגט אַלע רעגירונגס־ און פּריוואַטע אַנשטאַלטן און אָרגאַניזאַציעס ווי ווייט מעגלעך שפּאָרעוודיק זיך באַגיין מיט פּאַפּיר אָן אונטערשייד פון קוואַליטעט. אַלערליי מיני בקשות, מעלדונגען מוזן געשריבן ווערן אויף פערטעלעך און אויב מעגלעך אויף אַכטעלעך, ניט איבערלאָזנדיק קיין ריינע זייטן.

דעם 27/1 אַ באַפעל פון דער אָפּטיילונג פון געזונט־אָפּהיטונג: היות ווי אין ליטע האָט זיך אַנטוויקלט די עפּידעמיע פון פלעקטיפוס, מוזן די הויז־אייגנטימער, פאַרוואַלטער און קאָמענדאַנטן פון בנינים אָננעמען עקסטרע מיטלען, אין משך פון 7 טעג זינט דער באַפעל איז פּובליקירט געוואָרן, כדי אָפּצורייניקן די הויפן, די אָפּגוס־גראָבנס, די מיסטקאַסטנס, קלאָזעטן און אַלע בנינים, וואו עס קלייבן זיך צונויף אַ סך מענטשן, דהיינו: וואָקזאַלן, טורמעס, קאַזאַרמעס, בעדער, געזעלשאַפטלעכע קיכן, קאַפע־הייזער און אַז. וו.

דעם 27/1 אַ פאַרבאָט פון פאָלקס־קאָמיסאַריאַט פאַר דערנערונג צו באַקן און צו פאַרקויפן אַלע צוקערגעבעק ווי פּיראָזשנעס, פּיראָגן, זיסע בולקעס א. א. וו. די וואָס וועלן טאָן כנגד וועלן באַשטראָפט ווערן מיט טורמע ביז 9 חדשים אָדער מיט געלט־שטראָף ביז 3000 רובל.

דעם 27/1 אַ באַקאַנטמאַכונג פון דער פּאָליציייִשער אָפּטיילונג, אַז אַלע סאָוועטישע מוסדות, וואָס געפינען זיך אין די גרעניצן פון ליטע, דאַרפן אויסגעבן זייערע אַדרעסן.

דעם 29/1. ס'ווערט פאָרגעלייגט אַלע געוועזענע אָפיצירן און מיליטער־אָנגעשטעלטע, אינזשענערן, טעכניקער און אויך אַלע דאָקטוירים און פעלדשער ווי מעדיצינישע אַזוי אויך וועטערינאַרע, אַפּטייקער־געהילפן און פאַרמאַצעווטן, וואָס וואוינען אין ווילנע און דער אומגעגנט, וואָס געפינען זיך איצט ניט אין דינסט אין מיליטער־אָפּטיילונגען, מעלדן זיך צו רעגיסטראַציע אין רעגיסטריר־אָפּטיילונג ביים מיליטער־קאָמיסאַריאַט פאַר ליטע אין משך פון 5 טעג פון דעם טאָג, ווען ס'איז פּובליקירט געוואָרן דער דאָזיקער באַפעל. פון מעלדן זיך ווערן באַפרייט די געוועזענע אָפיצירן, וואָס זיינען אַרויס אין דימיסיע ביז 1/1 1914. די וואָס וועלן ניט מקיים זיין דעם באַפעל, וועלן איבערגעגעבן ווערן צום קריגס רעוו. געריכט.

דעם 30/1. נעמענדיק אין אַכט די שווערע דערנערונגס־לאַגע און דאָס פעלן פון אייזנבאַן־פאַרבינדונג, ווערט צייטווייליק ביז אַ

נייער פאראָרדענונג, פארווערט אויך צופאָרן אין די גרעניצן פון דער ליטווישער ראַטן־רעפובליק, אלע פערזאָנען, אחוץ די וואָס פאָרן אין דינסטלעכע ענינים, אָדער וואָס זיינען שטענדיקע איינוואוינער פון ליטע און האָבן דאָ געוואוינט פאר דער מלחמה. ערלויבענישן פאר די פערזאָנען, דערווייל זיין א באגרעניצטער צאָל, ווערן ארויסגעגעבן זיין ליטווישן קאָמיסאריאט אין מאָסקווע און אין זיינע אָפטיילונגען אין פעטערבורג, אָריאָל, סמאָלענסק, סאַמארע און סאראטאָוו. פערזאָנען, וואָס האָבן ניט די געהעריקע ערלויבענישן, וועלן אומגעקערט ווערן צוריק פון גרעניץ.

ארויספירן לעבנסמיטל איז אינגאנצן פארווערט. פּאַסאזשירן קענען מיטנעמען וויפל זיי דארפן האָבן אין וועג, אָבער ארום־און־ארום ניט מער ווי 10 פונט. אונטערגעשריבן וו. מיצקעוויטש־קאַפּסוקאַס.

דעם $^{31}/_{1}$. לויט דער פאראָרדענונג פון ווילנער ארבעטער־ראַט קומט היינט $^{31}/_{1}$ פאר די וואלן אין ווילנער ארבעטער־ראט פון פאָלגנדיקע אונטערנעמונגען און אנשטאלטן, צווישן זיי פון די יידישע אנשטאלטן: יידישער שפיטאָל 1 דעפּוטאַט, „משמרת־חולים" 1 דעפּ., תלמוד־תורה, היגיענישע קיך פאר האנדלס־אָנגעשטעלטע אין סירקינס בכהאנדלונג און קיך 1 דעפּ., יידישער יתומים־הויז, ייִנגל־שול פון „מפיצי־השכלה" און ארבעטער־קינדערהיים 1 דעפּ., ייִנגל־שול פון דער געזעלשאַפט פאר קינדער־פארזאָרגונג, קינדערהיים פאר מיידלעך פון דער זעלבער געזעלשאפט, „תורת־אמת" און גערשענאָוויטשעס שוך־ווארשטאט—1 דעפּ., „צדקה גדולה", בית־עולם, שוך־פאבריק פון צענטראַל־קאָמיטעט און 3־טע קינדער־קיך פון „מפיצי־השכלה"—1 דעפּ. און אנדערע.

די ורעה פון דער האָלץ־אָפּטיילונג פון ווילנער ארבעטער־ראַט, אז פון $^{1}/_{2}$ וועט מען ארויסגעבן פון זיינע סקלאַדן האָלץ פאר א בעטער און אָנגעשטעלטע פון דער שטאָט ווילנע צו פוד א טאָג אויף א קויפער. דער פרייז פון א פוד האָלץ—1 רובל.

דעם $^{2}/_{2}$—דער א ויסבאָר פון ווילנע איז פאר ציווילע פארבאָטן, אויסער כאַ סאָוועטישע אָנגעשטעלטע ניט ספּעציעלע מאנדאטן; שילער, וועלכע האָבן אורלויב; פּערזאָנען, וועלכע פאָרן אין די אינטערעסן פון זייער פּאַרטיי.

דעם $^{3}/_{2}$ — דער דערנערונגס־קאָמיסאַריאַט האָט פארבאָטן ארויסצופירן פון ליטע שפּייז־פּראָדוקטן. אין וועג מעג מען מיטנעמען ניט מער ווי 10 פונט. כדי צו קעמפן מיט ספּעקולאַציע און קאָנטראַבאַנדע ווערט באשטימט ביי די גרעניצן פון ליטע א גרעניץ־וואך, אויף די רעקווירירטע זאכן פון די וואך ארויסגעבן א אָפיציעלע קוויטונג.

דעם $^{3}/_{2}$. רעגיסטראַציע פון אונטערנעמונגען. דער פאָלקס־קאָמיסאַריאַט פון ארבעט האָט ארויסגעגעבן א באפעל, אז אלע האנדלס־אינדוסטריע־אונטערנעמונגען, וואָס באשעפטיקן ארבעטער אָדער אָנגעשטעלטע מוזן צושטעלן, היגע אין משך פון דריי טעג, פּראָווינצלע אין משך פון 10 טעג, שריפטלעך פאָלגנדע ידיעות: נאָמען, באזיצער, אָרט, אדרעס, וואָס ווערט ארויסגעארבעט, ווער שטייט בראש, וויפיל ארבעטער און אָנגעשטעלטע. די אונטערנעמונגען, וואָס ארבעטן ניט, דארפן אויך אלץ צושטעלן און שרייבן, וואָס איז די סיבה פון זייער אָפּשטעלונג און וויפיל ארבעטער זיינען געווען אין דעם טאָג פון פארמאכונג. פאר ניט ערפילן אָדער פאלשע ידיעות וועט מען ווערן איבערגעגעבן צום געריכט.

דעם $^{5}/_{2}$. פון 5־טן אָן איז פארבאָטן אָנצוקלעפּן וועלכע עס איז דרוק־ארויסגאבן. אלע סאָוועטישע און בירגערלעכע אנשטאלטן מוזן זיך ווענדן אין אויסקלעפּונגס־ביוראָ ביים ארבעטער־ראַט. פונאנדערקלעפּן קען מען נאָר אויף די שטאָטישע קיָסקן און אנדערע ערטער. פאר ניט ערפילן א שטרענגע באשטראָפונג. דער־נאָך גייט דער פרייז פון דער גרויס: ביז 60 קוו. סאַנט. 1 רובל 50 קאָפּ און אז. וו.

דעם $^{6}/_{2}$. די ארבעטער־בירזשע איז מודיע אלע פריוואַטע און רעגירונגס־מוסדות און אונטערנעמונגען, אז דינגען אָ געשטעלטע און ארבעטער קען מען דורך א דירעקטער ווענדונג אין דער ארבעטער־בירזשע, וואָס שיקט רבעטסלאָז לויט דער ריי פון זייער פארשרייבן זיך. אן ארבעטסלאָזער, וואָס איז אָנגענומען דורך דער אונטערנעמונג ניט לויט דער אָרדענונג, וועט אראָפּגענומען ווערן פון דער ארבעט. אלע ארבעטער, וואָס ווערן געשיקט פון דער בירזשע זיינען באזאָרגט מיט א דאָקומענט.

דעם $^{7}/_{2}$. פון 1־מערץ אָן זיינען די אָסטגעלט ניט גילטיק פארן פארקער. די רוסישע געלט (דומישע און קערענקעס) זיינען אָבליגאַטאָריש. ס׳ווערן געעפנט אָפּטיילונגען פון דער סאָוועטישער באנק, וואו מען בייט אויס די אָסטגעלט אויף רוסיש געלט א רובל אויף א רובל. ביזן קען מען נאָר ביזן 1־טן מערץ, און נאָך דעם טערמין זיינען די אָסטגעלט מער ניט אָבליגאַטאָריש.

דעם $^{7}/_{2}$. דאָקטוירים, פעלדשערס, פּראָמאַצעווטן, געוועזענע אָפיצירן און מיליטערישע באאמטע, אינזשענירן, טעכניקער און אנדערע ספּעציאַליסטן, דארפן זיך מעלדן אין משך פון 7 טעג ד. ה. ביזן $^{14}/_{2}$ אין ווילנער קרייז־קאָמיסאַריאַט פאר מיליטערישע ענינים צוליב דער פערזענלעכער רעגיסטראַציע.

דעם $^{7}/_{2}$ א דעקרעט: 1) די ארבעטס־צייט דארף ניט זיין לענגער פון 8 שעה אין מעת־לעת און 48 שעה אין וואָך, אריינגערעכנט די צייט, וואָס ווערט אויסגעבראַכט אויף צו רייניקן די מאשינעס און ברענגען אין אָרדענונג די ארבעטס־שטוב. 2) ניט שפּעטער ווי 6 שעה נאָכן אָנהייבן די ארבעט דארף זיין א פּרייע הפסקה אין דער ארבעט אויף אָפּצורוען און אויף עסן. די הפסקה דארף זיין ניט קירצער ווי א שעה. אין משך פון די הפסקות קאָן דער ארבעטער פריי אויסנוצן די צייט און קאָן אוועקגיין פון גבול פון דער אונטערנעמונג 3) די צייט פון אלע הפסקות אין מעת־לעת צוזאמען קאָן ניט זיין העכער פון 2 שעה 4) די ארבעטס־צייט פון פערזאָנען יינגער פון 18 יאָר, קאָן ניט געדויערן מער פון 6 שעה אין מעת־לעת. 5) די דויער פון יעדער וואָכנדיקער און יומטובדיקער רו, וואָס דער ארבעטער באקומט, ווערט איינגעשטעלט אויף 42 שעה.

* אָנמערקונג. די 42־שעהדיקע בסדרדיקע יעדוואָכיקע רו ווערט צונויפגעשטעלט פון 24 שעה זונטאָג און 18 שעה שבת און מאָנטאָג. אָדער פון 24 שעה שבת און 18 שעה פרייטאָג און זונטאָג, אין ערשטן פאל (ביי זונטאָג־רו) ווערט די ארבעט פארענדיקט שבת, 2 אזייגער בייטאָג און הייבט זיך אָן מאָנטאָג 8 אינדערפרי און ביי שבת־רו ווערט די ארבעט פארענדיקט פרייטאָג 2 א זייגער בייטאָג און הייבט זיך אָן זונטאָג 8 אינדערפרי. 6) אין די פּראָדוקציעס און ארבעטן, וואָס זיינען באזונדערס שעדלעך און וואו די ארבעטער זיינען אונטערגעוואָרפן ספּעציעל ניט גינסטיקע באדינגונגען, דהיינו די ארבעט אין טריקן־הייזער פון זייער הויכער טעמפּעראַטור, אין קוועקזילבער־ און פארב־פאבריקן, ווערט די ארבעטס־צייט פארקירצט. די רשימה פון אזוינע מיני ארבעטן ווערט צונויפגעשטעלט. די, וואָס וועלן עובר זיין אויף דעם דאָזיקן דעקרעט, ווערן באשטראָפט מיט צונעמען די פרייהייט און אריינזעצן אונטער וואך אויף א טערמין ביז 1 יאָר און מיט קאָנפיסקאציע פון גאנצן אָדער א טייל פארמעגן.

דעם $^{7}/_{2}$—1) פארשפּרייטן די סאָציאַלע פארזאָרגונג אויף אלע מינים פון פארלירן די ארבעטס־פעאיקייט, דאָס הייסט, אויף די פאלן פון קראנקהייט, שעדיקונג, אינוואַלידנקייט, אלטקייט, מוטערשאַפט, אלמנהשאפט און יתומשאפט און אויך פון ארבעטסלאָזיקייט; 2) אלע הוצאות פון דער סאָציאַלער פארזאָרגונג ארויפלייגן אויף די אונטערנעמער; 3) אין פאל פון פארלירן די

אַרבעטספּעאיקייט און אין פֿאַל פֿון אַרבעטסלאָזיקייט מוז אויסגעצאָלט ווערן דער גאַנצער פֿאַרדינסט.

דעם 7/2 — אַלע הויזבאַזיצער, פֿאַרוואַלטער און אויך שכנים זיינען מחויב אין משך פֿון 5 טעג מעלדן אין וואוינונגס אָפּטיילונג וועגן אַלע פֿרייע באַוואוינבאַרע און ניט באַוואוינבאַרע לאָקאַל: דירות, צימערן, קאַמערן, סקלאַדן, שפּייכלערס, אייז-קעלערס, שטאַלן א. אז. וו. אַלע הויז-באַזיצער, פֿאַרוואַלטער און שכנים, האָבן ניט קיין רעכט אָן אַ ערלויבעניש פֿון דער וואוינונגס-אָפּטיילונג צו פֿאַרדינגען צימערן אָדער דירות אָדער אַנדערע לאָקאַלן. פֿאַרן טאָן כנגד וועט מען באַשטראָפֿט ווערן, אָנהייבנדיק מיט 3 חדשים טורמע ביז קאָנפֿיסקאַציע פֿון גאַנצן פֿאַרמעגן.

נומ' 3 — אַלע הויז-באַזיצער און פֿאַרוואַלטער זיינען מחויב אין משך פֿון 2 טעג צו געבן ווייסן אין וואוינונגס-אָפּטיילונג: 1) וועגן די איינוואוינער, וועלכע זיינען אַרויסגעפֿאָרן און האָבן איבערגעלאָזן זייער פֿאַרמעגן בשעת ווי נע איז אָקופּירט געוואָרן דורך די דייטשן; 2) וועגן די איינוואוינער, וועלכע האָבן איבערגעלאָזן זייער פֿאַרמעגן ביים אָנקומען פֿון דער סאָוועטישער מאַכט און אויך וועגן די דירות און לאָקאַלן, וועלכע זיינען געווען אין באַזיץ פֿון דער דייטשער מאַכט און וועגן די מעבל, וואָס זיי האָבן איבערגעלאָזן.

נומ' 4 — אַלע פּריוואַטע פּערזאָנען, מיליטער און אויך אַנגעשטעלטן, וועלכע האָבן באַקומען פֿון וואוינונגס-אָפּטיילונג אַן ערלויבעניש צו פֿאַרנעמען דירות מיט מעבל, אָדער אַנדערן פֿאַרמעגן זיינען מחויב אין משך פֿון 3 טעג צושטעלן אין וואוינונגס-אָפּטיילונג אַ גענויע רשימה פֿון דעם גאַנצן פֿאַרמעגן, וועלכן זיי האָבן באַקומען לויטן אָרדער פֿון וואוינונגס-אָפּטיילונג, און אָנווייזן די פֿאַרנומענע דירות. פֿאַר ניט ערפֿילן — שטרענג באַשטראָפֿן.

דעם 9/2 — אַ מודעה וועגן אַ ראַטן-צוזאַמענפֿאָר פֿון ליטע. פֿון יעדן וואָלאָסט-ראַט 1 דעפּ., פֿון אויעזד-ראַטן צו 5 דעפּ., ווילנע — 20 דעפּ., קאָוונע — 10, גראָדנע — 5 דעפּ., ביאַליסטאָק — 7.

דעם 9/2 — מינימום פֿון אַרבעטס-לוין. דער פֿאָלקס-קאָמיסאַריאַט פֿאַר אַרבעט צוזאַמען מיט דער צענטראַלביוראָ פֿון די אינדוסטריע-פֿאַראיינען. דער מינימאַלער אַרבעטס-לוין פֿאַר אַ דערוואַקסענעם אַרבעטער און אָנגעשטעלטן איז 350 רובל אַ מאָנאַט, פֿאַר אַ מינדעריעריקן 150 אַ מאָנאַט. דער איבנדערמאָנטער מינימום דאַרף אויסגעצאָלט ווערן פֿון 1/6 אָן. צוזאַמען מיט דעם איז מען מודיע, אַז עס ווערן איילט אויסגעאַרבעט טאַריף-נאָרמעס פֿאַר אַלע מינים לוין-אַרבעט.

דעם 9/2 — ערלויבעניש אַרויסצופֿאָרן פֿון ווילנע ווערן אַרויסגעגעבן: 1) פּערזאָנען, וואָס האָבן מאַנדאַטן פֿון פּאַרטייען 2) אָנגעשטעלטע פֿון דער ראַטנמאַכט, וואָס ווערן ספּעציעל קאָמאַנדירט, 3) שטודירנדיקע, וואָס האָבן אורלויב-בילעטן.

דעם 10/2 — באַקאַנטמאַכונג פֿון וואוינונגס-אָפּטיילונג. אַלע הויזבאַזיצער אָדער פֿאַרוואַלטערס, וואָס געפֿינען זיך אין די ראַיאָנען פֿון 1 2 און 3 מיליץ-צירקלען, דאַרפֿן נעמען אין די דאָזיקע צירקלען אַנקעטע-בויגנס אויף אויספֿילן די צאָל איינוואוינער און אין משך פֿון 5 טעג, אומקערן די דאָזיקע בויגנס אין די צירקלען. פֿאַר ניט ערפֿילן אַ שטרענגע שטראָף. פֿאַרזיצער יאַקשעוויץ.

דעם 14/2 — דער ווילנער אַרבעטער און רויט אַרמייאישער ראַט האָט אַרויסגעלאָזן אַזאַ אויפֿרוף צו דער יידישער באַפֿעלקערונג: פֿיל פֿאַרדעכטיקע לייט טראָגן אַרום קלאַנגען, אַז ס'גרייט זיך אין ווילנע אַ יידישער פּאָגראָם; זיי העצן אויף די פּוילישע מאַסן קעגן יידן, דאָס זיינען קאָנטר-רעוו., וואָס ווילן אומקערן צוריק די הערשונג פֿון די קאַפּיטאַליסטן. דער ווילנער אַרבעטער ראַט שטייט אויף דער וואַך און שיצונג פֿון דער גאַנצער באַפֿעלקערונג אָן אונטערשייד פֿון נאַציאָן: ער האָט אָנגענומען אַלע

נייטיקע מיטלען ניט צו דערלאָזן וועלכע ס'איז אומרוען. די קלעסטע פּאָגראָם-אַגיטאַציע וועט ניט דערלאָזן און שטרענג פֿאַרפֿאָלגט. די באַפֿעלקערונג ווערט גערופֿן זיך צו האַלטן רואיק, ניט געבן קיינעם קיין מעגלעכקייט אַרויסצורופֿן עקסצעסן, ניט מאַכן קיינע העצעס אויף די גאַסן און באַזייטיקן זיך פֿון די ערטער, וואו סקלייבן זיך צונויף גרויסע מענגעס מענטשן. זייט זיכער, דער אַרבעטער ראַט איז אויף דער וואַך און וועט ניט דערלאָזן מיט אַלע מיטלען קיינע אָנפֿאַלן ווי אויף יידן, אַזוי אויך אויף אַנדערע. פּרעזידיום פֿון ווילנער ראַט פֿון אַרבעטער און רויטע אַרמייער.

דעם 14/2 אָבליגאַטאָרישע פֿאַראָרדענונג פֿון דער אָפּטיילונג פֿאַר סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג און אַרבעטסשוץ ביים פֿאָלקס-קאָמיסאַריאַט פֿון אַרבעט לייגט אַרויף פֿון 15/2 אַ אָפּצאָל אויף אַלע טעאַטער-פֿאָרשטעלונגען, קאָנצערטן, לעקציעס פֿון פֿאָלגנדיקער גרייס: ביז 50 קאָפּ. 5 קאָפּ. א. א. וו. אויף אַלע בילעטן דאַרף זיין דער שטעמפּל פֿון סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג. פֿון אָפּצאָל זיינען פֿריי מיטינגען, מיטינגען-קאָנצערטן, לעקציעס מיט בילעטן נידעריקער פֿון 1 רובל. דער אָפּצאָל ווערט ניט גענומען לטובת די קינדער-געזעלשאַפֿטן. פֿאַר ניט מקיים זיין וועלן די שולדיקע באַשטראָפֿט מיט 3 חדשים טורמע און מיט 3000 רובל שטראָף.

דעם 16/2 — מודעה פֿון דער איינקויפֿס-קאָמיסיע, אַז פֿאַר דער רויטער אַרמיי זיינען נייטיק שטיוול און קאַמאַשן, און דערבער דאַרפֿן די אַלע, וואָס האָבן שוך-זאַפּאַסן, וועלכע טויגן פֿאַר מיליטער, מעלדן ביזן 20/2 אין דער קאָמיסיע צום פֿאַרקויף לויט אַ פֿרייען פּרייז. די, וואָס וועלן ניט מעלדן ביז דעם טערמין וועלן זיך רעכענען פֿאַר ספּעקולאַנטן, און אויף זיי וועלן אָנגעווענדט ווערן די געהעריקע ווירקונגס-מיטלען.

אַרויספֿירן פֿון ווילנע שוכוואַרג, וואָס טויג פֿאַר מיליטער, איז פֿאַרבאָטן.

דעם 16/2 — די פֿאַרוואַלטונג פֿון דער הויפּט-באַפֿולמעכטיקטער רוסישער געזעלשאַפֿט פֿון רויטן קרייץ אויף ליטע מעלדעט, אַז פֿון 21/2 עפֿענען זיך סאַניטאַרע דיזענפֿעקציאָנס קורסן ביי דער פֿאַרוואַלטונג. ס'ווערן אָנגענומען גוט געלערנטע מענטשן פֿון ביידע געשלעכטער פֿון 18 ביז 40 יאָר. דער לערנען איז אומזיסט. די צאָל וואַקאַנסיעס איז באַגרענעצט.

דעם 16/2 — באַפֿעל וועגן באַשטייערן אַלע טעאַטראַלע אונטערנעמונגען אין פֿינאַנץ-שטייער-סעקציע פֿון דער אָפּטיילונג פֿאַר סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג.

דעם 16/2 — אַ דעקרעט, אַז אַלע אַרבעט-געבער זאָלן איינצאָלן פֿאַר די שטענדיקע אַרבעטער 16 פּראָצ. פֿון די שכירות און פֿאַר סעזאָנע 18 פּראָצ. פֿאַר ניט ערפֿילן — טורמע.

דעם 16/2 — אַ הודעה פֿון דער אָפּטיילונג פֿאַר סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג און אַרבעטסשוץ ביים פֿאָלקסקאָמיסאַריאַט פֿאַר אַרבעט, אַז דעם 20/2 הייבט זיך אָן דאָס אַרויסגעבן שטיצע די אַרבעטסלאָזע, וועלכע דאַרפֿן אָנגעבן אַ מעלדונג און צושטעלן: 1) באַשטעטיקונג פֿון דער אַרבעטסביורזשע, 2) אַ פּערסאָנאַל-שיין און אַ שיין פֿון אַ ווילנער נכתב, 3) אַ באַשטעטיקונג פֿון זיין פּראָדוקציאָנס-פֿאַראיין וועגן דעם גראַד פֿון זיין נויט.

דעם 16/2 — אָבליגאַטאָרישע פֿאַראָרדענונג פֿון דער אָפּטיילונג פֿאַר סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג און אַרבעטסשוץ, אַז אַלע אַרבעטסגעבער, וועלכע וואוינען אין ראַיאָן פֿון דער שטאָט ווילנע דאַרפֿן אַריינטראָגן ניט שפּעטער פֿון 22/2 זייער ערשטן פֿאַרזיכערונגס-אָפּצאָל אין ליטווישן פֿאָנד פֿון סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג פֿאַר דער צייט פֿון 1/2 ביז 15/2.

דעם 17/2 — אַ הודעה פֿון דער ווילנער אָפּטיילונג פֿון דער פֿאָלקסבאַנק, אַז פֿון 18/2 הערט זי אויף צו בייטן פֿאַר פּריוואַטע

פערזאָנען אסיגנאציעס פון 250 און 1000 רובל. ס׳וועלן געביטן ווערן נאָר קערענקעס פון 40 און 20 רובל. גרויסע געלטשיינען וועט מען בייטן נאָר פאר אינסטיטוציעס און אונטערנעמונגען, וואָס דארפן באצאָלן שכירות זייערע ארבעטער און אָנגעשטעלטע.

דעם 18/2 — א הודעה פון קאָמיסאריאט פאר ערדארבעט וועגן דער עפענונג (דעם 20/2) פון דריטהאלבנחדשימדיקע אומזיסטע אָוונט-קורסן פאר ערד-ארבעט, גאָרטנווירטשאפט און בינען-צוכט.

דעם 19/2 — א באפעל פון ווילנער קרייז-קאָמיסאריאט פאר מיליטערישע ענינים, אז אלע מענער, געבוירענע אין יאָר 1900, מוזן זיך מעלדן אין קאָמיסאריאט, כדי פארעכנט צו ווערן פאר מיליטער-פליכטיקע. פארן ניט מעלדן זיך וועלן די שולדיקע באשטראָפט ווערן נאָך די דינים פון קריגס-רעוואָלוציאָנערער צייט.

דעם 19/2 — אַן אָבליגאטאָרישע פאראָרדענונג פון העכסטן ראט פאר פאָלקסווירטשאפט אין ליטע צו אלע ווילנער סוחרים און קרעמער, וואָס האלטן סחורה אויף פריוואטע דירות און אין אנדערע ערטער, וואָס ניט די קונים, ניט די מאכט ווייס דערפון, אין משך פון דריי טעג אריבערצופירן די באהאלטענע סחורות פון די באהעלטענישן אין זייערע סקלאדן, מאגאזינען און קרעמלעך אָדער אין משך פון דערזעלבער צייט פארעגיסטרירן די סחורות אין ראט פאר פאָלקסווירטשאפט, אָנווייזנדיק דעם אָרט, דעם מין און דעם סכום פון דער סחורה. אין קעגנפאל — שטראָף לויט דער גאנצער שטרענגקייט פון די געזעצן פון דער קריגס-רעוואָלוציאָנערער צייט און קאָנפיסקאציע פון דער געפונענער סחורה. דער דעקרעט איז אויך חל אויף פריוואטע פערזאָנען, וואָס באהאלטן ביי זיך פרעמדע סחורה, סיידן די סחורה שטייגט ניט אריבער די פארברויך-נאָרמע פון איין פערזאָן.

דעם 20/2 — אַן אויפרוף פון דעם ווילנער ארבעטערראט:

חברים און בירגער!

דער שווערער פעריאָד פון די דריי יאָר דייטשער אָקופאציע פון אונזער קאנט איז ניט אריבער אָן א פועל יוצא. פארניכטעטע שטעט און דערפער, פארוואָרפענע פעלדער, פארמאכטע פאבריקן און זאוואָדן, אויסגעליידיקטע סקלאדן און צעבראָכענע וועגן — דאָס איז די ירושה, וואָס מיר האָבן באקומען פון דעם רויבערישן רעזשים פון דער אָקופאציע. בליץ-שנעל איז געגאנגען די אויסליידיקונג פון דער שטאָטישער ווירטשאפט — די לעצטע זאפט פון דער פאראָרימטער לאנד-בעל-הבתישקייט.

די אָקופאציע און די פארברעכערישע ספעקולאציע האָבן געטאָן זייער ארבעט. און דעם פראָלעטאריאט און דעם אָרימען פויערטום, וואָס האָבן אריינגענומען די מאכט צו זיך אין די הענט, אין דער פאָרם פון ראטן-אָרגאנען, איז אויסגעקומען אומגעווינלעך זיך אָנצושטרענגען, כדי צו פארפילן די ערנערונגס-זאפאסן און איינצוהיטן דעם „פאיאָק״ אין זיין פריערדיקער גרייס, וואָס האָט זיך איינגעגעבן דעם ווילנער ארבעטער-ראט אדאנק דער אָנגעשטרענגטער ארבעט פון אלע ערנערונגס-אָרגאנען אין משך פון 7 וואָכן. איצטער, צוליב דעם, וואָס דער טראנספּאָרט איז צעשעדיקט, האָט זיך דער צופיר פון לעבנסמיטלען אין ווילנע שטארק פארקלענערט, און מיר זיינען געצוואונגען, צו אונזער גרויסן עגמת-נפש, צייטווייליק פארקלענערן דעם ראציאָן ברויט אויף א העלפט ד. ה. אָנהייבנדיק פון מיטוואָך 19/2 (די 21-טע ברויט-וואָך) וועט ברויט ארויסגעגעבן ווערן אין גאנצן סכום נאָר פאר 2 וואָכן מיט אמאָל ד. ה. אז באזונדער פאר די צווייטע וואָך וועט מען ניט ארויסגעבן.

מיר רופן אייך, חברים און בירגער, צו רו און אָרדענונג און פולן גלויבן אין דעם, אז אין דער נאָענטסטער צייט וועט די באפעלקערונג ווייטער זיין אינגאנצן באזאָרגט מיט לעבנסמיטלען.

דעם 20/2 — א הודעה פון ווילנער ארבעטערראט, אז אלע פורן פון די דערפער, וואָס ברענגען פראָדוקטן, טאָרן ניט רעקווירירט ווערן.

דעם 20/2 — א צירקולאר פון דעם פאָלקסקאָמיסאריאט פאר אינעווייניקסטע ענינים, אז די אָרטיקע און אויעזדנע רעווקאָמען זאָלן זיך ניט אנטזאגן צו געבן פערד אריבערצופירן די פאָסט.

דעם 20/2 — א פאראָרדענונג פון דעם איספּאָלקאָם פון ווילנער ארבעטערראט, אז היות ווי צוליב די אָפעראציעס פון דער פאָלקסבאנק איז דאָ אין שטאָט א סך קליינגעלט, דעריבער ווערט אָפגעשאפט די פאראָרדענונג, אז רעשט פון א קערענקע כון מען געבן נאָר ביי א קניה פון איבער 10 רובל; ביי יעדער קניה מוז מען געבן אויסגאָב, אניט די שטרענגסטע שטראָף.

דעם 23/2 — אַן אָבליגאטאָרישע תקנה פון דער אָפּטיילונג פאר סאָציאלער, פארזיכערונג- און ארבעטסשוץ, אלס צוגאָב צו דער פאראָרדענונג פון 12/2, אז אלע אונטערנעמונגען, איינריכטונגען און ווירטשאפטן סיי פריוואטע סיי נאציאָנאליזירטע אָדער מלוכישע, און אויך איינציקע ארבעטגעבער זיינען מחויב צו פירן ביכער און פארשרייבונגען, וואָס דארפן צוגעשטעלט ווערן אין 2 וואָכיקע באריכטן ביים איינצאָלן די פארזיכערונגס-שטייערן.

דעם 23/2 — א הודעה, אז ביי דער טעכנישער אָפּטיילונג פון ווילנער ראט פון די ארבעטער און רויטע ארמייער האָט זיך געעפנט א ווארשטאט אויף צו פארריכטן אלערליי שרייבמאשינעס, קאסעס און צייל-מאשינעס.

א בורעה, אז דער טערמין פון אריינטראָגן די פארזיכערונגס-אָפּצאָלן אין ליטווישן פאָנד פארן 1/2 ביז 13/2 איז פארלענגערט געוואָרן ביזן 28/2 1919, און פאר ניט ערפילן וועלן די שולדיקע מוזן ענטפערן סיי מיט זייער געלט, סיי מיט זייער פערזענלעכער פרייהייט.

דעם 23/2 — תקנות וועגן די תנאים פון אָננעמען פורמאנעס אין פרייוויליקן אָבאָז ביי דער אָפּטיילונג פאר טראנספּאָרט און עוואקואציע פון דער צענטראלער קאָלעגיע וועגן געפאנגענע און היימלאָזע אין ליטע.

דעם 26/2 — א באשטימונג פון דער דערווייליקער רעוו. ארבעטער- און פויערים-רעגירונג פון ליטע, אז אלע אָקטן און אָפּמאכן וועגן אויסנוצן די וועלדער, וואָס זיינען געשלאָסן געוואָרן דורך רעגירונגס-אָרגאנען אָדער דורך פריוואטע פערזאָנען פאר דער דאָזיקער באשטימונג ווערן אָפּגעשאפט. אלע אָנגעגרייטע געהילץ, וואָס געפינט זיך סיי אין די וועלדער, סיי אויף די סקלאדן אין די שטעט און דערפער גייט אריבער אין אייגנטום פון דער ארבעטער- און פויערים-רעפּובליק פון ליטע. וועגן די אלע סקלאדן דארפן די בעלי-בתים תיכף מעלדן אין די געהעריקע אָרגאנען.

דעם 26/2 — א מעלדונג פון דעם פאָלקסקאָמיסאריאט פאר בילדונג וועגן אָרגאניזירן 2½-חדשימדיקע קורסן אויף צוצוגרייטן אינסטרוקטאָרן פאר אויסערשול-בילדונג; די לעקציעס וועלן געלייענט ווערן אויף יידיש, פויליש און ליטוויש.

דעם 26/2 — א פאראָרדענונג פון איספּאָלקאָם, אז קוילענען פערד, וואָס זיינען אלט און ניט פעאיק צו ארבעט מעג מען אין שעכטהויז, אָבער אריינפירן פערדנפלייש פון ניט-הי איז שטרענג פארווערט.

דעם 26/2 — א הודעה:

חברים און בירגער!

יעדער פון אייך, ניט נאָר וואָס ער זעט, נאָר ער פילט אויף זיך די אומגלויבלעכע וואקכאנאליע, וואָס יז באשאפן געוואָרן פון די ספעקולאנטן. די דאָזיקע פארשאָלטענע מאראָדערן קימערן זיך לחלוטין ניט וועגן דער אָרימער באפעלקערונג, זיי דארפן נאָר וואָס פולער אָנשטאָפּן די קעשענעס. די ספעקולאציע האָט ארומגעכאפּט אלע מינים סחורות, די פרייזן שטייגן פון שעה,

אָן שום טעם. נאָר ספּעקולירן מיט סחורה איז פאַר זיי ווייניק, און אָט האָבן זיי אָנגעהויבן אַ עקלדיקע ספּעקולאַציע מיט געלט, זיי לאָזן אַרויס קלאַנגען, אַז קערענקעס איז כלומרשט בּיליגער ווי ניקאָלאַיעווסקע און אַז מען דאַרף זיי בכלל ניט נעמען א. א. וו. דער ווייניק באַוואוסטזיניקער עולם לאָזט זיך איינריידן און וואַרפט אַרויס זיינע פאַרהאָרעוועטע קערענקעס פאַר העלפט געלט.

דער ספּעקולאַנט קלייבט זיי תיכף אויף, פירט זיי אַוועק אין דער נאָענטסטער שטאָט אין רוסלאַנד, וואו מען האָט קיינמאָל ניט געמאַכט קיין חילוקים צווישן פאַרשיידענע סאָרטן געלט, און לעבט אָן פון די דאָזיקע מיאוסע אָפּעראַציעס הונדערטער טויזנטער רובל.

איך ווענד זיך צו דער באַפעלקערונג מיט אַ התראה ניט צו גלויבן די לעכערלעכע קלאַנגען, זיין אויף דער וואַך און מעלדן וועגן יעדן רויבער-מאַראָדער דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע און די קאָמיסיע פון איר זייט האָט אָנגענומען ערנסטע מיטלען אויפצודעקן די גאַנצע חברה ספּעקולאַנטן, וואָס אָפּערירן אין שטאָט, און די מאַכט וועט זיך מיט זיי צערעכענען אויפן [illegible] אומבאַרחמנותדיקן אופן.

פאָרזיצער פון דער אויספאָרשונגסקאָמיסיע — גיטין.

דעם 23/2 — אַ מודעה, אַז מען האָט אַרויסגעגנבעט דעם גומי-שטעמפּל פון דער רעגירונג מיט אַ אויפשריפט אין פויליש און ליטוויש: „דערווייליקע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער- און פויערים-רעגירונג פון ליטע“; ס'ווערט פאָרגעלייגט דער מיליטערישער און ציווילער מאַכט אָנצונעמען מיטלען אויפצוזוכן דעם גנב; אַלע פּאַפּירן, וואָס זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט דעם שטעמפּל נאָכן 23/2, זיינען ניט גילטיק.

דעם 26/2 — אַ הודעה, אַז אין דער אַרבעטס-בערזע פאָדערט זיך אַן אינספּעקטאָר אויף ווירטשאַפט-ענינים מיט אַ גרויסער פּראַקטיק, בילכער איז אַ פרויאָן, וואָס האָט געאַרבעט אין אַ שטאָטישן אָדער זעמסטווע-פאַראיין.

דעם 27/2 — אַ פאַרבאָט פון אויספיר-קאָמיטעט פון ווילנער ראַט אויסצואַרבעטן שטעמפּלען פאַר סאָוועטישע אָפּטיילונגען, געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן, אָנגעשטעלטע אָדער פּריוואַטע פּערזאָנען אָן דער ערלויבניש פון אויספיר-קאָמיטעט א. אַז. וו.

דעם 27/2 — אַ מעלדונג צו אַלע אַרבעטער פון ווילנע וועגן שאַפן אויף אַלע פאַבריקן אַרבעטער-פאַבריק-קאָמיטעטן, אין די וואַרשטאַטן באַפולמעכטיקטע און וועגן אָרגאַניזירן קאָמיסיעס צו רעגולירן די אינדוסטריע.

דעם 27/2 — אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג קעגן דער ספּעקולאַציע און אַרויספיר פון ביכער און שרייב-מאַטעריאַלן. פאַרקויפן ביכער און שרייב-מאַטעריאַלן מער ווי איין עקזעמפּלאַר אָדער איין שטיק קאָן מען נאָר מיט אַ געהעריקער ערלויבעניש פון בילדונגס-קאָמיסאַריאַט, אונטער דער התראה פון קאָנפיסקאַציע סיי ביים פאַרקויפער סיי ביים קויפער.

דעם 27/2 — צוויי מודעות וועגן רעגיסטרירן 1) די אַנשטאַלטן פאַר פאָרשול-בילדונג און 2) די שולן; די אַנקעטע פאַר די שולן אַנטהאַלט 21 פונקטן.

דעם 27/2 — אַ ווענדונג צו דער באַפעלקערונג, זי זאָל מעלדן אין דער געזונט-אָפּטיילונג וועגן אַלע מיסברויכן ביים פאַרטיק מאַכן רעצעפּטן, כדי מען זאָל קענען אָננעמען מיטלען אויסצובעסערן די אַפּטייקן.

דעם 28/2 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אַלגעמיינער מאָביליזאַציע פון פערד און געשפאַן.

דעם 28/2 — אַן אָבליגאַטאָרישע הודעה פון פּרעזידיום פון ווילנער אַרבעטער- און רויט-אַרמייאישן ראַט וועגן איינפירן אַ קלאַסן-פּאַיאָק:

1) פון 1/4 1919 ווערן איינגעפירט נייע ברויט- און ערנערונגס-צעטלען אויפן סמך פון קלאַסן-פונאַנדערטיילונג פון דער ווילנער באַפעלקערונג אין דריי קאַטעגאָריעס (קלאַסן-פּאַיאָק); 2) די צעטלען ווערן אַרויסגעלאָזן אין דריי פאַרבן לויט די דריי קאַטעגאָריעס, אויף וועלכע עס טיילט זיך די ווילנער באַפעלקערונג; 3) דאָס רעכט צו באַקומען צעטלען געהערט דער באַפעלקערונג פון ווילנע, וואָס וואוינט אין איינעם פון די שטאָטישע צירקלען. די אַרבעטער, וועלכע וואוינען אויסערן שטאָט גיט זיך דאָס רעכט משתדל צו זיין זיך צו באַקומען ברויט- און ערנערונגס-צעטלען; 4) די נייע צעטלען גיבן זיך אַרויס דער ווילנער באַפעלקערונג ביים צושטעלן די הויז-ביכער אויסשליסלעך נאָכן וואוינונגס-אָרט דורך די געהעריקע בעלי-בתים, פאַרוואַלטערס אָדער סטרעזשער; 5) דאָס באַקומען די פּראָדוקטן אויף די צעטלען פון די דריי קאַטעגאָריעס קומט פאָר אויפן יסוד פון פאָלגנדער פּראָפּאָרציע: אויב אויף די צעטלען פון דער ערשטער קאַטעגאָריע באַקומט מען 4 איינסן פון וועלכן ס'איז פּראָדוקט, איז אויף די צעטלען פון דער צווייטער קאַטעגאָריע באַקומט מען 3 איינסן און אויף די צעטלען פון דער דריטער קאַטעגאָריע 1 איינס פון דעם זעלבן פּראָדוקט; 6) דער סדר פון אַרויסגעבן ברויט און ערנערונגס-פּראָדוקטן מיטן איינפירן די נייע צעטלען איז פאָלגנדיקער: אין דער ערשטער ריי ווערט אַרויסגעגעבן אויף די צעטלען פון דער ערשטער און צווייטער קאַטעגאָריע איינציטיק; אין דער צווייטער ריי — אויף די צעטלען פון דער דריטער קאַטעגאָריע.

7) די אָנגעהעריקייט פון דער ווילנער באַפעלקערונג צו איינער פון די דריי קאַטעגאָריעס קומט פאָר אויף פאָלגנדיקע אַלגעמיינע באַשטימונגען: 1-טע קאַטעגאָריע (100 פּראָצענט) שווערע אַרבעטער, 2-טע קאַטעגאָריע (75 פּראָצענט) לייכטע אַרבעטער און אָנגעשטעלטע; 3-טע קאַטעגאָריע (25 פּראָצ.) — אַלע אַנדערע.

ע ר ש ט ע ק אַ ט ע ג אָ ר י ע (100 פּראָצ.): א) אַלע אַרבעטער און אַרבעטסלאָזע, וואָס פאַרנעמען זיך אָדער האָבן זיך פאַרנומען מיט פיזישער אַרבעט. אַהער געהערן קוואַליפיצירטע, געלערנטע און איינפאַכע אַרבעטער; ב) אַלע פאַראַנטוואָרטלעכע אָנגעשטעלטע פון די סאָוועטישע איינריכטונגען און פון אַרבעטער-אָרגאַניזאַציעס, וואָס זייער אַרבעט איז ניט באַגרעניצט מיט אַ צייט; ג) אַלע קינדער און מינדעריעריקע ביז 16 יאָר איינשליסלעך; ד) אַלע שוואַנגערע און זויגעדיקע פרויען, ביז דאָס קינד ווערט אַלט אַ יאָר; ה) פרויען — בעל-הביתטעס (וואָס האָבן ניט קיין דינסטן מיט אַ פאַמיליע פון דריי נפשות און גרעסער).

צ ו ו י י ט ע ק אַ ט ע ג אָ ר י ע (75 פּראָצ.): א) אַלע אַרבעטער און אַרבעטסלאָזע, קוואַליפיצירטע און ניט קוואַליפיצירטע, וואָס זיינען פאַרנומען אָדער געווען פאַרנומען מיט לייכטער פיזישער אַרבעט און אַלע, וואָס פאַרנעמען זיך מיט גייסטיקער אַרבעט. ב) אַלע עלטערע מענטשן, וואָס זיינען אַלט פולע 60 יאָר און עלטער; ג) פּענסיאָנערן, פאַרוואונדעטע סאָלדאַטן, אינוואַלידן און ניט קיין אַרבעטספעאיקע פון דער ערשטער קאַטעגאָריע, וואָס ווערן אויסגעהאַלטן אויפן חשבון פון זייער פאַמיליע.

ד ר י ט ע ק אַ ט ע ג אָ ר י ע (25 פּראָצ.): א) אַלע פּערזאָנען און זייערע פאַמיליעס, וואָס לעבן פון הכנסה פון זייער קאַפּיטאַל, פון הייזער, אונטערנעמונגען אָדער וועלכע באַנוצן זיך מיט פרעמדער געדונגענער אַרבעט, ב) גייסטלעכע, פאַרוואַלטערס, דירעקטאָרן פון פאַרשיידענע פּריוואַטע אונטערנעמונגען, וואָס טראָגן אַ קאָמערציעלן כאַראַקטער; ג) פּערזאָנען אָן אַ באַשטימטער באַשעפטיקונג (אַהער גייען אַריין אַרבעטסלאָזע, וואָס זיינען ניט פאַררעגיסטרירט אין דער אַרבעטס-בערזע) און די גאַנצע ניט אַרבעטנדיקע באַפעלקערונג. — די איבעריקע פונקטן פון די פאַראָרדענונגען באַשטימען די פאַרשיידענע פרטים פון דעם ענין.

דעם 2/3 — א פאראָרדענונג פאר אַלע הויזווירטן און הויזפארוואלטערס אין משך פון 4 טעג צו באזאָרגן הויז-ביכער און ברענגען אין דער געהעריקער אָרדענונג די רעגיסטראַציע פון די שכנים, אונטער דער התראה פון דער שווערסטער פאראַנטוואָרטלעכקייט.

דעם 2/3 — א הודעה פון דער טראַנספּאָרט-עוואַקואיר-אָפּטיילונג פון דער גובערניאַלער קאָלעגיע, אז מ׳זוכט פורן פאר געפאנגענע און היימלאָזע אין דער ריכטונג אויף קאָוונע, גראָדנע, לידע; געצאָלט לויטן אָפּמאַך.

דעם 2/3 — א מעלדונג פון רויטן קרייץ פאר ליטע, אז אַלע דאָקטוירים, פעלדשערס און געוועזענע אָפיצירן, וועלכע זיינען אָנגעשטעלט אין די אינסטיטוציעס פון „קרעסטליט״, מוז זיך שטעלן צו א רעוויזיע אין קאָמיסאַריאַט פון ווילנער קרייז.

דעם 2/3 — א מעלדונג פון פרעזידיום פון אַרבעטער-ראַט: אז ווי די שונאים פון אַרבעטער-קלאַס און זייערע געדונגענע אַגענטן פארשפרייטן פאלשע קלאַנגען וועגן דער לאַגע אויף די פראָנטן, איז דער ווילנער ראַט מודיע, אז יעדן טאָג ווערן געדרוקט אין די צייטונגען גענויע ידיעות וועגן דער לאַגע אויפן פראָנט און וועגן די פּאָליטישע געשעענישן און יאַז אַלע פאלשע קלאַנגען האָבן ניט קיין גרונד און זיינען נאָר פּראָוואָקאַטאָרישע אַרבעט פון די שוואַרצע קאָנטררעוואָלוציאָנערע כוחות.

דער פרעזידיום איז דעריבער מתרה, אז אַלע פערזאָנען, וואָס פאַרשפרייטן פאלשע קלאַנגען, וועלן צוגעצויגן ווערן צו א שטרענגער פאַראַנטוואָרטלעכקייט און רופט די אַרבעטער ניט גלויבן אין זיי און אָנווייזן אויף די, וואָס פאַרשפרייטן זיי.

דעם 2/3 — א דעקרעט פון דער ליטוויש-ווייסרוסישער רעגירונג, אז עס ווערן אָפּגעשאַפט אַלע שטאַנדן (פויערים, מעשטשאַנעס), טיטלען (גראַף, פירשט) און ערנגעמען (אסעסאָר, ראַטמאַן). פאר דער גאַנצער באַפעלקערונג פון ליטע ווערט איינגעשטעלט איין נאָמען: בירגער פון דער אַרבעטער- און פויערים-רעפּובליק פון ליטע.

דעם 3/3 — א פאראָרדענונג וועגן עלעקטריע פאר פריוואַטע אַבאָנענטן.

דעם 3/3 — א מעלדונג פון דער אָפּטיילונג פאר באַקליידן די אַרמיי און די באַפעלקערונג ביים העכסטן פאָלקסווירטשאַפטס-ראַט, אז זי האָט געעפנט וואַרשטאַטן, וואו עס דאַרפן זיך ווענדן מיט באַשטעלונגען אַלע אַנשטאַלטן, וואָס באַקליידן די אַרמיי, די קריגס-געפאַנגענע און היימלאָזע.

דעם 5/3 — א באַקאַנטמאַכונג, אז דאָס דייטשע אָסטגעלט ווערט פון 1/3 אָן אַרויסגענומען פון פאַרקער און דאַרף ניט אָנגענומען ווערן. ניט שפּעטער פון 10/3 דאַרפן אַלע אָסט-געלטער איבערגעביטן ווערן אין ווילנער אָפּטיילונג פון פאָלקסבאַנק. נאָך דעם דאָזיקן טערמין וועט דאָס אָסטגעלט קאָנפיסקירט ווערן און, די וואָס וועלן דאָס געלט האַלטן, וועלן באַשטראָפט ווערן.

א דעקרעט פון אַרבעטס-קאָמיסאַריאַט וועגן דעם רעכט פון איטלעכן אַרבעטער אַליין זיך אויסצוקלייבן זיין רו-טאָג דאָרטן, וואו עס קען ניט שטערן דעם גאַנג פון דער אַרבעט.

דעם 5/3 — א פאראָרדענונג פון גובערניאַלן קריגסקאָמיסאַר ראַסיקאַס און פון קאָמענדאַנט קאַראַק וועגן שיינען אויף האַלטן געווער אונטער דער התראה פון א שטרענגער שטראָף ביז שיסן.

דעם 6/3 — אַן אָבליגאַטאָרישע פאראָרדענונג וועגן דער רעגיסטראַציע פון ביבליאָטעקן.

דעם 6/3 — א הודעה פון דער סטאַטיסטישער אָפּטיילונג ביים אַרבעטערראַט וועגן אַרויסנעמען פאָדערונגס-בלעטער צוליב די ברויט-צעטלען.

דעם 8/3 — ווידער א מעלדונג וועגן צושטעלן די פערד צו א רעוויזיע.

דעם 10/3 — א אָבליגאַטאָרישע פאראָרדענונג פון פאָלקס-קאָמיסאַריאַט פאר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג פאר ליטע און ווייסרוסלאַנד וועגן דער רעגיסטראַציע פון אַלע וואוילטעטיקע אַנשטאַלטן אין ליטע און ווייסרוסלאַנד ביילייגנדיק א דין-וחשבון פאר די לעצטע 2 יאָר 1917 — 1918. פאר ניט ערפילן אָדער געבן פאלשע ידיעות וועלן די פאַרמעגנס פון די אַנשטאַלטן קאָנפיסקירט ווערן און די פאַרוואַלטערס וועלן שטרענג באַשטראָפט ווערן.

דעם 12/3 — א מעלדונג וועגן אָרגאַניזירן א אונטעראָפּטיילונג פאר פאַרשולבילדונג אין אַלע שטאָטישע און אויעזדנע ראַטן אָדער רעווקאָמען.

דעם 16/3 — א הודעה פון דער אַרבעטער-בערזע, אז ס׳האָט זיך געעפנט א קאָנטראָל-יורידישע אָפּטיילונג צו קאָנטראָלירן דאָס צונעמען אָנגעשטעלטע ניט דורך דער בערזע. מעלדונגען ווערן אָנגענומען מונדלעכע און שריפטלעכע, אָבער ניט קיין אַנאָנימע.

דעם 17/3 אַן אָבליגאַטאָרישע פאראָרדענונג, אז רעוויזיעס און רעקוויזיציעס קענען דורכגעפירט ווערן נאָר מיט דער ערלויבעניש פון איספּאָלקאָם אָדער מיט אַן אָרדער פון דער רעקוויזיציע-אונטעראָפּטיילונג.

דעם 17/3 — אַן אָבליגאַטאָרישע פאראָרדענונג פאר אַלע אינדוסטריעלע און האַנדלס-אונטערנעמונגען און פריוואַטע פערזאָנען צו רעגיסטרירן די סחורה.

א מודעה וועגן א צוזאַמענפאָר פון פאָלקס-בילדונג.

דעם 18/3 — א באַפעל פון נאַרקאָמפּוט (פאָלקסקאָמיסאַריאַט פאר קאָמוניקאַציע) אָפּצושטעלן פון 18/3 ביז 10/4 די פּאָסט-פּאַסאַזשיר-באַנען אויף ווילנע — לידע, ווילנע — מאָלאָדעטשנע, ווילנע — בעזדאַני.

דעם 18/3 — א הודעה פון פאָלקסקאָמיסאַריאַט פון בילדונג, אז עפענען קונסטשולן קען מען נאָר מיט דער ערלויבעניש פון דער קונסט-אָפּטיילונג ביים קאָמיסאַריאַט.

דעם 20/3 — אָבליגאַטאָרישע פאראָרדענונג פון דער סאָציאַליסטישער רעפּובליק פון ליטע און ווייסרוסלאַנד:

היות ווי ס׳הערט ניט אויף די שרעקלעכע ספּעקולאַציע מיט געלט, די פאַרשיידענע אָפּשאַצונג פון „ניקאָלאַיעווסקע״ און „קערענקעס״, מען אַנטזאָגט זיך צו נעמען „קערענקעס״ א. א. וו. האָט דער פאָלקס-קאָמיסאַר פאר מיליטערישע ענינים באַשטימט אויפן סמך פון קריגס-צושטאַנד: 1) פאר ספּעקולירן מיט געלט, אויסבייטן איין מין געלט אויפן אַנדערן העכער אָדער נידעריקער פאַרן נאָמינעלן פּרייז, 2) פאר פאַרשיידענע פּרייזן אויף סחורות מיט די אָדער יענע געלט; 3) פאר אָפּזאָגן זיך צו נעמען „קערענקעס״ אָדער אַנדערע געלט, וואָס דאַרפן פריי גיין אין גבול פון דער רעפּובליק לויט די באַשטימונגען פון פינאַנץ-קאָמיסאַריאַט, — וועלן די שולדיקע איבערגעגעבן ווערן צום געריכט פון קריגס-רעוואָלוציאָנערן טריבונאַל לויט די געזעצן פון קריגסצייט און עס וועט אָנגעווענדט ווערן קעגן זיי די העכסטע שטראָף ביז צום קאָנפיסקירן דעם גאַנצן פאַרמעגן און דערשיסן. — אַלע בירגער ווערן געבעטן תיכף מעלדן וועגן אַלע פאַלן פון ניט אָפּהיטן די דאָזיקע באַשטימונג כדי צוצוציען די שולדיקע צו פאַראַנטוואָרטלעכקייט.

אונטערגעשריבן: פאָרזיצער פון פאָלקסקאָמיסאַרן-ראַט מיצקעוויטש-קאַפּסוקאַס, פאָלקסקאָמיסאַר פאר מיליטערישע ענינים — אונשליכט.

דעם 20/3 — אָבליגאַטאָרישע פאראָרדענונג פון דער סאָציאַליסטישער רעפּובליק פון ליטע און ווייסרוסלאַנד:

אויפן סמך פון קריגס-צושטאַנד, כדי צו קעמפן מיט דער וואַקסנדיקער ספּעקולאַציע, וואָס לייגט זיך באַזונדערס שווער

אויף די אָרימסטע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. האָט דער פאָלקסקאָמיסאַריאַט פאַר מיליטערישע ענינים פון דער סאָציאַליסטישער ראַטנרעפובליק פון ליטע און ווייסרוסלאַנד באַפוילן: 1) אַלע הענדלער מוזן אַרויסהענגען ביי זיך אויף אַן אָנזעעוודיקן אָרט אַ רשימה פון אַלע פאַראַנענע סחורות און אָנשרייבן די פרייזן אויף זיי, 2) קאָפּיעס פון די דאָזיקע רשימות דאַרפן צוגעשטעלט ווערן אין די גאַרקאָמוואָיען—אין ווילנע און אין די גובערניאַלע און אויעזד־קאָמיסאַריאַטן—אין דער פּראָווינץ, 3) אויף יעדערער פון אַזעלכע רשימות דאַרף זיין אָנגעוויזן די דאַטע, ווען זי איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן; 4) אין פאַל, ווען עס באַקומען זיך פרישע סחורות אָדער די אָנגעמערקטע אין דער רשימה ווערן אויספאַרקויפט, דאַרפן די דאָזיקע ענדערונגען אַריינגעטראָגן ווערן אין דער רשימה ווידער מיט דער אָנווייזונג פון דער דאַטע, ווען די ענדערונגען זיינען געמאַכט געוואָרן און איבערגעגעבן אין געהעריקן קריגס־קאָמיסאַריאַט, 5) פאַר באַהאַלטן סחורות, פאַר אייגנוויליקע ענדערונגען אין די פרייזן און פאַרן ניט אָפּהיטן די דאָזיקע אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג וועלן די שולדיקע איבערגעגעבן ווערן צו אַ משפט פון קריגס־רעוואָלוציאָנערן טריבונאַל לויט די געזעצן פון קריגס־צייט און קענען זיי וועלן אָנגעווענדט ווערן די העכסטע שטראָפן—ביז קאָנפיסקירן דעם גאַנצן פאַרמעגן און דערשיסן, 6) אַלע בירגער ווערן גערופן תיכף צו מעלדן וועגן אַלע פאַלן פון ניט אָפּהיטן די דאָזיקע פאַראָרדענונג, כדי צוצוציען די שולדיקע צו פאַראַנטוואָרטלעכקייט; 7) כדי אַכטונג צו געבן, אַז די דאָזיקע פאַראָרדענונג זאָל שטרענג דורכגעפירט ווערן—ווערט ביים קאָמיסאַריאַט געבילדעט אַ אויסעראָרדנטלעכע אינספעקציע, וועמעס באַפולמעכטיקטע מוזן אַלע מיטהעלפן.

דעם 20/3—אַ באַפעל פון איספּאָלקאָם, אַז אַלע וואָס האָבן גערטנער, סעדער, ליידיקע פלעצער א. אַ. זיינען מחויב אויסצונוצן זיי פאַר גערטנער אויף גרינס. די, וואָס האָבן ניט קיין מיטלען דערצו, זאָלן פאַררעגיסטרירן זייער ערד אין דער לאַנדווירטשאַפטלעכער אָפּט.

דעם 24/3—אַ מודעה פון דער ערנערונגס־אָפּטיילונג ביים ווילנער ראַט וועגן צושרייבן זיך צו וועלכער ס'איז פון די 108 שטאָט־בעקערייען, נאָכן באַקומען די ברויט־קאַרטן.

דעם 27/3—אַ פרישע אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג, אַז די אַנשטאַלטן זאָלן צושטעלן די אַנקעטע־בויגנס פון די צוגענומענע דורך דער אַרבעטס־בערזע.

דעם 28/3—אַ מודעה פון דער אָפּטיילונג פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג, אַז פון 28/3—הייבט זי אָן אַרויסצוגעבן אומזיסט ברויט פאַר דער אָרימער באַפעלקערונג פון ווילנע. די קאָמיטעטן, וועלכע האָבן אַרויסגעגעבן אומזיסט ברויט ביז איצט, ווערן בטל.

דעם 31/3—אַ אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג פון דער שטאָטישער אָפּטיילונג פון פאָלקסבילדונג, אַז לערנען רעליגיאָנס־לימודים אין די שולן אויף וועלכער עס איז שפּראַך איז פאַרווערט. די לערער פון רעליגיאָנס־לימודים אויף וועלכער עס איז שפּראַך דאַרפן תיכף אָפּגעזאָגט ווערן פון זייערע שטעלעס, אויסגעשלאָסן ווערן פון לערער־פּערסאָנאַל און ניט פאַררעכנט ווערן אין די בודזשעטן.

דעם 1/4—אַ פאַראָרדענונג וועגן סעקורירן פון אומגליקס־צופאַלן אַלע אַרבעטער, אָנגעשטעלטע און הויזדינסטן.

דעם 9/4—אַ מודעה פון ווילנער צענטראַלן אַרבעטער־קאָאָפּעראַטיוו, אַז ער עפנט אויף דעם 10/4 22 אָפּטיילונגען, וואו מען וועט אַרויסגעבן נאָרמירטע פּראָדוקטן אויף די ברויט־קאַרטעס פון דער 1־טער און 2־טער קאַטעגאָריע פאַר מערץ: זאַלץ אויף 72 ק. אַ פונט, צוקער 6 ר. אַ פונט, מאַרמעלאַד 5,60 ר. אַ פונט, שוועבעלעך צו צוויי קעסטעלעך 25 ק. אַ קעסטל, חוץ דעם וועט קירצלעך אַרויסגעגעבן ווערן אויך גאַלאַנטעריי־ און מאַנופאַקטור־סחורות.

דעם 6/4—אַן אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג, אַז אַלע פּערזאָנען, וואָס באַקומען אַ פּאַיאָק, מוזן אומקערן זייערע ברויט־טאַלאָנען, וועלכע זיי האָבן באַקומען לויט די אַלגעמיינע כללים.

דעם 6/4—אַ אויפפאָדערונג אַלע לערנאַנשטאַלטן צוצושטעלן אַ רשימה, וואָסערע ביכער און לערנמכשירים זיי פעלט און אין וואָסערע שפּראַכן.

דעם 6/4—אַ באַפעל, אַז אַלע איינריכטונגען, ביי וועלכע ס'געפינט זיך געלד, צירונג א. ד. ג. מוזן עס אַריינטראָגן תיכף אין פאָלקסבאַנק.

דעם 7/4—אַ באַפעל וועגן איינפירן בעדער מיט אַנטלויזונגס־אַפּאַראַטן, צו באַקעמפן די עפּידעמיעס; אַ באַפעל, אַז אַלע מלוכישע און געזעלשאַפטלעכע הוצאה־ און הכנסה־ביכער מוזן זיין געשטעמפּלט, אַניט האָבן זיי ניט קיין ווערט.

דעם 8/4—אַ מודעה פון צ. ב. פון די פּראָדוקציאָנס־פאַראיינען, אַז ס'האָט זיך ביי אים געגרינדעט אַ אָפּטיילונג צו מאָביליזירן תיכף אַלע מיטגלידער פון די פּראָדוקציאָנס־פאַראיינען אין די רייען פון דער רויטער אַרמיי פון 18 ביז 40 יאָר אָן אויסנאַם פון געשלעכט. אַ מודעה, אַז קיין שום אָפּטיילונג פאַר פאָלקסווירטשאַפט טאָר ביי זיך ניט האַלטן אַ סומע ווי 500 רובל מזומן.

דעם 9/4—אַ דעקרעט וועגן פאַרבייטן אַלע נעמען פון ערטער, וואָס זיינען געגעבן געוואָרן לכבוד רוסישע, פּוילישע אָדער ליטווישע מלכים און שררות; אַ מעלדונג, אַז אַלע רוסישע געלטער ווי צאַרישע, דומע און קערענקעס האָבן איין ווערט; אַ דעקרעט וועגן אָפּטיילן די קירכע פון דער מלוכה מיט 18 תקנות דערצו; אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן די דירות אין דער אָפּטיילונג פאַר וואוינונגען.

אַ מודעה פון צ. ב. פון די פּראָדוקציאָנס־פאַראיינען, אַז לויטן באַשלוס פון דער פאַרזאַמלונג פון די פאַרוואַלטונגס־פאַרשטייער פון די פאַראיינען פון 1/4, אין וועלכער ס'האָט באַטייליקט אויך דער קריגס־קאָמיסאַר, דאַרפן אַלע מיטגלידער פון די פאַראיינען פון 18 ביז 40 יאָר אומאָפּהענגיק פון זייער געזעלשאַפטלעכער אָדער פּריוואַטער באַשעפטיקונג זיך מעלדן צו מאָביליזירן זיך אין די רייען פון דער רויטער אַרמיי און באַקומען אַ רעגיסטראַציאָנס־בילעט. די פּערזאָנען, וואָס וועלן זיך ניט מעלדן, וועלן אויסגעשלאָסן ווערן פון די פּראָדוקציאָנס־פאַראיינען און וועלן אָנטזאָגט ווערן פון זייערע שטעלעס. אַ באַפעל, וועלכער ערקלערט גאַנץ ווילנער און מינסקער גוב. אין קריגסצושטאַנד, מיט אַלע דינים פון קריגסצושטאַנד.

דעם 10/4—אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג פון דער אָפּטיילונג פאַר סאָציאַלער פאַרזאָרגונג און אַרבעטס־שוץ וועגן אַריינטראָגן פאַרזיכערונגס־אָפּצאָל פאַר דער דינערשאַפט; אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע קרעמער, בעלי־בתים וכדומה מוזן אויסשרייבן דעם רעגירונגס־בלאַט.

אַ מודעה פון „קרעסטליט", אַז ער עפנט 6־וואָכיקע קורסן פאַר באַרימהאַרציקע ברידער און שוועסטער, וועלכע האָבן אַ צענז פון 4 קלאַסן גימנאַזיע.

דעם 13/4 — אַ רעגיסטראַציע פון אַלע לערנביכער, וואָס געפינען זיך אין די בוכגעשעפטן; אַ רעגיסטראַציע פון אַלע אָנגעשטעלטע אין די מאַנופאַקטור־געשעפטן, וועלכע זיינען פאַרחתמעט געוואָרן; רעגיסטראַציע פון אַלע לערן־אַנשטאַלטן; רעגיסטראַציע פון אַלע מינים סחורות, וואָס געפינען זיך אין ווילנער געשעפטן און סקלאַדן.

דעם 14/4—אַ אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג וועגן אַן אַנקעטע, אין וועלכער יעדער בירגער מוז אָנווייזן זיין באַשעפטיקונג, פאַרמעגן וכדומה.

דעם 17/4—אַ מודעה פון דער אָפּטיילונג פאַר פאָרשול־ער־

ציאונג ביים בילדונגס-קאָמיסאַריאַט, אַז דעם 1/6 עפנט זי אויף מאָנאַטלעכע אומזיסטע קורסן פאַר פאַרוואַלטער פון זומער-קאָלאָניעס און קינדער-גערטנער; 5-חדשימדיקע קורסן פאַר אינסטרוקטאָרן און שטענדיקע מיטאַרבעטער אין די אַנשטאַלטן פאַר פאַ־שול-ערציאונג. די קורסן וועלן צעטיילט ווערן אויף פאַראַלעלע סעקציעס לויט די שפּראַכן; אַ פאַראָרדענונג וועגן מעלדן אַלע געפאַלענע בהמות; אַ פאַראָ־דענונג, אַז יעטווידע אַנשטאַלט ביים באַשטעלן אַ חתימה מוז צושטעלן אַ קאָפּיע פון דער ערלויבעניש אויף דער חתימה אין צוויי עקזעמפּליאַרן.

דעם 18/4 — אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע רעגירונגס-אַנשטאַלטן און אָרגאַניזאַציעס, וועלכע זיינען נאָך ניט פאַררעגיסטרירט אין פאָלקסקאָמיסאַריאַט זיינען זיך מחויב צו רעגיסטרירן צייט 7 טעג. אַ התחייבות פאַר אַלע אַנשטאַלטן אויסצושרייבן געוויסע קאָמוניסטישע ציימונגען. אַ פאַראָרדענונג איבערצורעגיסטרירן אַלע פּאַרטיי-אָרגאַניזאַציעס.

די פוילישע אָקופּאַציע

אַן אויפרוף פון פוילישן מלוכה-שעף יוזעף פּילסודסקי, ביים פאַרנעמען ווילנע דורכן פוילישן מיליטער, אַז דעם גורל פון ווילנער קאַנט בנוגע זיין מלוכה-צוגעהעריקייט לאָזט ער איבער אינגאַנצן אויפן ווילן פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג. אַזאַ באַשלוס האָט אויך אָנגענומען דער פוילישער סיים דעם 15/5 בנוגע דער פראַגע.

דעם 24/4 — אַ באַפעל, וועלכער באַשטימט דעם ה׳ יאַן פּילסודסקי אַלס קאָמיסאַר פון ווילנע.

דעם 25/4 — אַ באַפעל פון פּילסודסקין, וועגן דער באַשטעטיקונג פון ה׳ אָסמאָלאָווסקי אַלס גענעראַל-קאָמיסאַר פאַר די מזרח-געביטן.

דעם 27/4 — אַ פאַראָרדענונג וועגן איינפירן טויט-שטראָף פאַר געוויסע פאַרברעכנס.

דעם 30/4 — אַ ווענדונג פון ווילנער בירגערמייסטער וו. אַבראַמאָוויטש, אַז דער פחד פון די ווילנער איינוואוינער, דאָס דער פוילישער חיל וועט פאַ־אָזן ווילנע איז אַ אומזיסטער און רופט דעריבער די באַפעלקערונג צו האַלטן זיך רואיק.

דעם 2/5 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אָפּגעבן דאָס געווער צייט איין טאָג, פאַר טאָן כנגד טויט-שטראָף, פאַר באַהאַלטענע געווער אין ניט פאַרדונגענע צימערן זיינען פאַראַנטוואָרטלעך די בעלי-בתים און די פאַרוואַלטערס. פאַר וואוינונגען, וואָס געהערן צו געזעלשאַפטן און קאָרפּאָראַציעס איז פאַראַנטוואָרטלעך דאָס פּרעזידיום.

אַלע הויזאייגנטימער און פאַרוואַלטער זיינען מחויב אָנמעלדן וועמען פון די איינוואוינער מען איז חושד אין באַהאַלטן געווער. אויב מען וועט נאָכהער ביי וועמען פון די איינוואוינער געפינען געווער וועט דער בעל-הבית, פאַרוואַלטער איז סטראָוש באַשטראָפט ווערן מיט געלט און טורמע.

דעם 3/5 — צו די איינוואוינער פון ווילנע: 1) אַלע פּריוואַט-טעלעפאָנען זיינען אַ אייגנטום פון דער פוילישער מלוכה און מען קען עס צו יעדער צייט אָפּנעמען, באַנוצן זיך מיט די טעלעפאָנען איז פאַרבאָטן. פאַר טאָן כנגד שטראָף מיט געלט און טורמע 2) אַזוי ווי דער באַפעל צו האַלטן אָפן די געשעפטן אין געוויסע צייטן איז ניט געוואָרן אין אַכט, ווערט פאַראָרדנט שטרענג אָפּהיטן די צייט פון עפענען די געשעפטן. פאַר טאָן כנגד געלט-שטראָף מיט טורמע. די געשעפטן, וועלכע האָבן ניט קיין סחורה (דאָס הייסט די צעראַבירטע) מוזן אָנמעלדן דעריבער. ווען ס׳וועט זיך אַרויסבאַווייזן, אַז זיי האָבן יאָ סחורה, וועט דאָס קאָנפיסקירט ווערן. אַחוץ דעם שטראָף.

דעם 6/5 — אַ דעקרעט וועגן דער דעמיסיע פון ציווילן גענ. קאָמיסאַר פון די אָפּגעביטן ה׳ ד״ר ל. קאַלענקאָווסקי

פון 6/5 איז לויט אַ באַפעל איינגעפירט געוואָרן די פוילישע וואַליוטע, און דערום דאַרפן אַלע חשבונות, פרייזן וכדומה, אויסגערעכנט ווערן אין פוילישן מאַרק. איידער אָבער ס׳וועלן פאַרשווינדן פון אומלויף די רוסישע און דייטשע געלט איז פאָרלויפיק באַשטימט געוואָרן פאָלגנדער קורס: 1 פוילישער מאַרק = 1 דייטשער מאַרק, 1 צאַרישער רובל, 1½ „דומע"-רובלס, 2 קערענקע-רובלס.

דעם 7/5 — אַ באַפעל וועגן באַפרייען און פאַרקלענערן אַלע שטראָפן, וועלכע זיינען אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף דער באַפעלקערונג פון די אָסטגעביטן דורך די דייטשן און עסטרייכער.

פון 7/5 אָן איז אויפן גאַנצן מלחמה-שטח פון די מזרח-לענדער איינגעפירט געוואָרן די צייט פון באַן-זייגער לויט דעם מיטל-אייראָפּעאישן זייגער.

דעם 9/5 — אַ באַפעל וועגן אויסליפערן אַלער אַרט געווער וועלכע געפינט זיך ביי דער ציווילער באַפעלקערונג ניט שפּעטער ווי ביז דעם 12/5. די בירגער, דורך וועלכע מען איז דערגאַנגען וואו ס׳געפינט זיך געווער, וועלן באַלוינט ווערן מיט שפּייז-פּראָדוקטן, די סטרעזשער פון די הויפן זיינען מחויב צו מעלדן וועגן די פאַרלאָזענע דייטשע און באָלשעוויסטישע פורן, וועלכע געפינען זיך ביי זיי אויף די הויפן.

אויך איז מען מחויב צו מעלדן וועגן אַלע פאַרבליבענע פיינדלעכע מיליטער-אַרטיקלען אין פּריוואַט-וואוינונגען ביזן 15 מאַי. פון 9/5 מעג מען גיין אויפן גאַס ביז 10 אָוונט. פאַר טאָן כנגד שטרענגע שטראָף.

דעם 9/5 — לויט אַ באַפעל פון דער פוילישער מיליטער-הויפּט-קאָמאַנדע, האָט פּאָדפּאָלקאָווניק פּעלטשינסקי איבערגענומען די שטעלע פון דעם שטאָט-אָנפירער איבער ווילנע.

דעם 10 מאַי — אַ פאַראָרדענונג וועגן פּרעסע: 1) אַלע דרוקן און ליטאָגראַפיעס מוזן פאַררעגיסטרירט ווערן, 2) אַרויסצוגעבן אַ צייטשריפט אין די פיר לאַנד-שפּראַכן: פויליש, ליטוויש, ווייס-רוסיש און יידיש, דאַרף מען קיין באַזונדער ערלויבעניש ניט האָבן, מען דאַרף נאָר מעלדן דעם נאָמען פון צייטונג, רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער, אָרט פון רעדאַקציע, אַדמיניסטראַציע און דרוקעריי, צושטעלן 7 עקזעמפּליאַרן פאַרן אַרויסגיין פון דער דרוקעריי, פאַר טאָן כנגד ווערן די דרוקערייען און די דרוק-זאַכן סעקוועסטרירט, די צייטשריפטן פאַרמאַכט. די שולדיקע פאַרן אויספירן דורך דער הילף פון דרוק-זאַכן אַזעלכע מעשים, וואָס זיינען פאָראויסגעזען אין דער פאַראָרדענונג וועגן איינפירן טויט-שטראָף פון 27/4 וועלן ווערן איבערגעגעבן צום פעלד געריכט.

דעם 10/5 — אַ מעלדונג מיט תקנות וועגן ווידער עפענען די פּאָסט אין ווילנע.

דעם 13/5 — דער באַפולמעכטיקטער פון גענ. קאָמיסאַר ה׳ יאַמאָנט איז מודיע, דאָס די פוילישע רעגירונג האַלטנדיק די קאָמוניסטישע רעגירונג פאַר ניט קיין געזעצלעכע און אָקופּירנדע, אָנערקענט זי ניט קיין שום התחייבותן פון דער דאָזיקער מאַכט הן מלוכה-רעכטלעכע, הן פּריוואַט-רעכטלעכע און איז זיי אינגאַנצן מבטל.

דעם 14/5 — אַ באַקאַנטמאַכונג פון שטאָט-קאָמיסאַר יאַן פּילסודסקי, דאָס די פּערזאָנען, וועלכע וועלן ניט צושטעלן דאָס געלט פון די פאַרבליבענע ראַטן-רעגירונגס-אַנשטאַלטן אָדער פאַר באַהאַלטן אַ טייל פון זיי, פאַר ניט מעלדן וועגן די זאַכן, וואָס זיי האָבן צוגענומען, פאַר ניט מעלדן וועגן דעם, וואָס אַנדערע האָבן פאַרנומען געלט אָדער זאַכן, וועלן זיין פאַראַנטוואָרטלעך ווי פאַר צעראַבירטע פרעמדע גוטס. לויט דער זעלבער באַקאַנטמאַכונג איז יעדעס באַוועגלעך אָדער ניט באַוועגלעך אייגנטום, וואָס איז געבליבן אין ווילנע נאָך דער צאַרישער, דייטשער און דער ראַטנמאַכט, אַן אייגנטום פון דער מלוכה.

דעם 14/5 — אַ מודעה פון ווילנער מאַגיסטראַט, דאָס אַלע

תביעות צו דער אלטער שטאָט-פאַרוואַלטונג ווערן אָנגענומען נאָר ביזן 15/5. די, וואָס וועלן ביז דעם טאָג ניט צושטעלן זייערע תביעות, פאַרלירן זייער זכות.

דעם 14/5 — א מודעה פון שטאָט-קאָמיסאַר י. פּילסודסקי און ווילנער בירגערמייסטער וו. אבראַמאָוויטש, אַז די לעבנסמיטלען, וועלכע מען האָט אַראָפּגעבראַכט פון פּוילן, וועט מען באַשטימט צו צעטיילן נאָר אויף קאַרטן. די באַקומענע פּראָדוקטן טאָר מען ניט פאַרקויפן און מסחרן דערמיט. די וואָס וועלן עובר זיין דעריוף, וועלן באַשטראָפט ווערן מיט צוויי טויזנט מאַרק און דריי חדשים טורמע. די פּראָדוקטן וועלן קאָנפיסקירט ווערן.

דעם 14/5 — א פאַראָרדענונג וועגן ניט טאָרן העכערן דירה-געלט מער ווי מען האָט געצאָלט אין 1914, מיט א צוגאָב פון 2%.

דעם 14/5 א דעקרעט פון קאָמיסאַר וועגן „פּשעפּוסטקעס" צו פאָרן פון די אָסטגעביטן אין קאָנגרעספּוילן.

דעם 14/5 א דעקרעט וועגן באַשטימען דעם ה' קאָסאַקאָווסקי אלס א פאָרשטייער אין וואַרשע פון דעם ציוויל-גענעראַל-קאָמיסאַר אין די אָסטגעביטן, ה' אָסמאָלאָווסקי.

דעם 15/5 א באַפעל וועגן איינאָרדענען א געריכט. נאָך א באַפעל וועגן איינפירן דעם רוסישן קאָדעקס פון ציווילגעריכט.

דעם 15/5 — איינגעפירט א פאָרצענזור אויף מודעות און פּלאַקאַטן.

דעם 15/5 — א פאַראָרדענונג דאָס מען טאָר ניט העכערן די פּרייזן צוליב דעם נייעם געלטקורס און די פּרייזן מוזן גערעכנט ווערן פּונקט א העלפט ווי זיי זיינען אָנגעגעבן געוואָרן פאַר די באָלשעוויקעס, ווייל א מאַרק איז 2 רובל קערענקעס. פאַר טאָן כנגד קאָנפיסקירן די סחורות און א שטרענגע שטראָף.

דעם 16/5 — די יידישע איינוואוינער פון שקאָפּלערנע קענען איבערגיין דעם אייזערנעם בריק נאָר מיט א דורכגאַנג-שיין וועלכן מען באַקומט אין קאָמענדאַנטור פאַר 5 רובל א חודש.

דעם 16/5 — א באַקאַנטמאַכונג פון באַפּו"מ. פון גען. קאָמיסאַר יאַמאָנט, דאָס אזוי ווי ס'האָט פּאַסירט דאָס שלעכטע עלעמענטן האָבן אויסגענוצט די פּוילישע מיליטער-אוניפאָרם, געמאַכט אונטערזוכונגען אין פּריוואַטע הייזער אויספירנדיק דערביי רציחות און גזילות, איז ער מודיע, אַז מאַכן אונטערזוכונגען קענען נאָר די פעלד-זשאַנדאַרן און פּאָליציי און דאָס נאָר אויפן יסוד פון א שריפטלעכער מעלדונג, וועלכע מוז אויסגעשטעלט ווערן אין 2 עקזעמפּלאַרן, פון וועלכער איינע דאַרף אָפּגעגעבן ווערן דער פּערזאָן ביי וועמען מען מאַכט די אונטערזוכונג.

דעם 16/5 — א מודעה, אַז ס'פאָדערן זיך תיכף אַרבעטער אויף צו גראָבן ערד אַרום ווילנע פון 18 ביז 45 יאָר. די אַרבעט איז 10 שעה א טאָג, דאָס געצאָלט 5 מאַרק א טאָג מיט עסן און דירה, אויף די זעלבע יסודות ווי סאָלדאַטן. זונטאָג און חגאות רו.

דעם 16/5 — פאַראָרדענונגען. 1) דער זייגער ווערט גערעכנט לויט דער מיטל-אייראָפּעאישער צייט, דעריבער דאַרפן אלע אויסרעגולירן זייערע זייגערס נאָך דעם זייגער, וואָס געפינט זיך אויף געאָרגיעווסקי, אָדער אויפן באַן. 2) יעדער מוז טראָגן מיט זיך זיין פּאַס אום צו פאָרצייגן ביי דער פאָדערונג פון דער מאַכט. 3) פאַרבאָטן איבערקלייבן זיך פון איין דירה אין א צווייטע אָן א ערלויבעניש, דאָסגלייכן טאָר מען ניט אַרויספירן מעבל פון איין דירה אין א צווייטע אָן א ערלויבעניש. 4) ריין האַלטן די הויפן. מעלדן וועגן קלעפּיקע קראַנקהייטן און וועגן יעדן טויט-צופאַל. 5) מודעות און פּלאַקאַטן מוזן צוגעשטעלט ווערן אין צענזור און פונאַנדערגעקלעפּט ווערן נאָר דורך דער שטאָטישער ביוראָ. 6) אלע טויערן מוזן זיין געשלאָסן פון 10 אָוונט ביז 5 פאַרטאָג. אלע פּערזאָנען, וואָס קומען אין דער צייט מוזן קאָנטראָלירט ווערן דורך דעם סטראָזש פון הויף.

דעם 20/5 — א פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון אלע

פינאַנציעלע אינסטיטוציעס ווי בענק, קאָנטאָרן, אַקצ. געזעלשאַפטן וכדומה, ווי אויך פון אלע זאַוואָדן און פאַבריקן.

דעם 24/5 — א פאַראָרדענונג וועגן עפענען א קריגסגעריכט אין ווילנע.

דעם 25/5 — א פאַראָרדענונג וועגן פאַרבאָטן אַלער-אַרט אסיפות און מיטינגען אָן א ערלויבעניש וועלכע מוז גענומען ווערן מיט דריי טעג פאַראויס. פאַראיינען, וועלכע האָבן ערלויבטע סטאַטוטן מעגן צוזאַמענרופן זייערע מיטגלידער, אָבער דאָך מוזן זיי וועגן יעדער פאַרזאַמלונג מעלדן מיט 3 טעג פאַרויס.

דעם 25/5 — דער שטאָט-קאָמענדאַנט טופּאַלסקי איז מודיע דער באַפעלקערונג, אַז די שיסערייען פון ביקסן און האַרמאַטן וואָס מען הערט אין דער געגנט פון שטאָט קומט עס פאַר צוליב די איבונגען פון מיליטער און דעריבער איז ניטאָ די מינדסטע סיבה צו באַאומרואיקן זיך.

א פאַרבאָט צו טרייבן בראַנפן, ביר און אַנדערע שטאַרקע משקאות.

דעם 28/5 — א פאַראָרדענונג וועגן די גרעניצן פון דער שטאָט ווילנע און די שאַפונג פון א גרויס-ווילנע, וועלכע האָט דערנאָך געשפּילט אזא גרויסע ראָלע ביי דורכפירן די וואַלן אין מאַגיסטראַט, ווייל דורך דאָס אַריינגעמען פון א ריי דערפער צו דער שטאָט ווילנע, איז די יידישע מערהייט אין דער פאַקטישער שטאָט ווילנע געבליבן א מינדערהייט.

דעם 28/5 — א פאַראָרדענונג וועגן באַקעמפן די ספּעקולאַציע: פאַר ספּעקולירן ווערט מען באַשטראָפט מיט 30,000 רובל אָדער 6 מאָנאַטן טורמע, אויך ווערט קאָנפיסקירט די סחורה. ווער ס'האַלט סחורה ניט צום פאַרקויפן (ד"ה ניט קיין קרעמער) מוז אין פאַרלויף פון 5 טעג אויפגעבן זייערע סחורה. צי די פּרייזן, וועלכע דער קרעמער נעמט, זיינען ניט קיין ספּעקולאַטיווע, ווערט פעסטגעשטעלט דורך די אָרטיקע אַמטן צו באַקעמפן די ספּעקולאַציע.

דעם 28/5 — א פאַראָרדענונג וועגן שטעמפּל-שטייער.

דעם 28/5 — א פאַראָרדענונג וועגן שטייערן פון פאַרוויילונגען

דעם 28/5 — א פאַראָרדענונג וועגן שטייערן פאַר שעכטן בהמות און וועגן שטעמפּלען איינגעפירט פלייש.

דעם 28/5 — א פאַראָרדענונג וועגן די גערעטענישן פון די פאַרלאָזענע פון זייערע בעלי-בתים מאַיאָנטקעס.

דעם 28/5 — א פאַראָרדענונג וועגן די וואַלן צו דעם צייטווייליקן שטאָט-ראַט פון ווילנע מיט א רעגולאַמין צו די וואַלן.

דעם 1/6 — א פאַראָרדענונג וועגן איינפירן א ציוויל-פאַרוואַלטונג אין גאַנצן מזרח-געביט, וועלכער באַשטייט פון ווילנער ראַיאָן און גראָדנער. צום ווילנער ראַיאָן געהערן ווילנער, טראָקער, אָשמענער, סווענציאַנער, לידער און נאָוואָגרודקער קרייזן.

דעם 2/6 — א פאַראָרדענונג פון קאָמיסאַר פון ווילנער ראַיאָן ה' נעדזיאַלקאָווסקי, וועלכע פאַרבאָט אויפקויפן און אַרויספירן פון ווילנע אלע אַרטיקלען און חפצים, וועלכע האָבן א קינסטלערישן אָדער היסטאָרישן ווערט אָן א ספּעציעלער ערלויבעניש. פאַר טאָן כנגד ביז צען טויזנט מאַרק שטראָף אָדער דריי חדשים אַרעסט און די חפצים ווערן קאָנפיסקירט.

דעם 6/6 — וועגן איינפירן מעלדביכער אום איינצומעלדן און אויסמעלדן די איינוואוינער.

דעם 8/6 — א פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן דעם לעבעדיקן אינווענטאַר, ווי חזירים, בהמות, פערד, שעפּסן א. ד. ג. פאַר טאָן כנגד שטראָף.

דעם 11/6 — א פאַראָרדענונג דאָס אלע אינסטיטוציעס און פּריוואַטע פּערזאָנען, וועלכע פאַרנעמען וועלכן ניט איז מלוכה-בנין אָדער א טייל פון אים זיינען מחויב צו מעלדן דעריבער

און ארויסבאַקומען אַ ערלויבעניש אויף צו פאַרנעמען דעמדאָזיקן בנין אויף ווייטער, פאַר טאָן כנגד שטראָף.

אַ באַקאַנטמאַכונג פון גענ. רידז-שמיגלי, אַז דאָס פעלדגעריכט האָט פאַרמשפּט אַ באָלשעוויסטישן קאָמיסאַר צום טויט פאַר דערהרגענען אין סווענציאַן אייניקע סוחרים, אויך דערפאַר, וואָס ער האָט דערשאָסן אָדער געהייסן דערשיסן די פּוילישע געפאַנגענע סאָלדאַטן.

דעם 12/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן באַגיסן די גאַסן.

דעם 21/6 — אַ פאַראָרדענונג און תקנות ווי נוהג צו זיין זיך ביי פאַרלאָזענע גיטער, וועלכע ווערן באַאַרבעט דורך וועמען ס'איז און דערווייל האָט זיך צוריקגעקערט דער אַלטער בעל-הבית.

דעם 22/6 — תקנות וועגן האַנדלשטייערן אויף אומבאַוועגלעכע גיטער. פון שטייער ווערן באַפרייט אַלע הייליקטימער פון אַלע גלויבנס.

דעם 20/6 — נייע פאַראָרדענונגען וועגן וואַלן צו דעם שטאָטראַט.

דעם 25/6 — אַ פאַראָרדענונג צו נעמען אַלע צאַריסענע געלט, פאַר טאָן כנגד שטראָף.

דעם 26/6 — אַ פאַראָרדענונג דאָס אַלע אַרטיקלען אין אַ גרעסערן אָדער קלענערן קוואַנטום, וועלכע זיינען געקויפט געוואָרן פון די דייטשע אָדער באָלשעוויסטישע אָקופּאַנטן דורך די איינוואוינער פון ווילנע אָדער ווילנער קרייז, דאַרפן אָנגעמאָלדן ווערן אין משך פון 7 טעג. פאַר טאָן כנגד שטראָף לויטן קריגס-צושטאַנד-געזעץ, אַחוץ עס וועט די סחורה קאָנפיסקירט ווערן.

דעם 29/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן צושטעלן דעם מאַגיסטראַט די גאַראַנטיעס פאַר דער שטאָט-הלוואה.

דעם 1/7 — אַ באַפעל פון גענעראַל שעפּטיצקי קעגן די רדיפות אויף יידן. 1) אַלע רעקוויזיציעס זיינען פאַרבאָטן. 2) מיליטערישע באַ ערפעניש פון מאַטעריעלן כאַראַקטער דאַרפן גענומען ווערן ביי אַלעמען גלייך. אַלע אויסנאַמען ווערן באַטראַכט ווי רויבע ייען. 3) ביי צוציען די יידישע באַפעלקערונג צו אַלגעמיינע פיזישע אַרבעטן דאַרף גענומען ווערן אין באַטראַכט זייער עלטער און שטאַנד, אַלטע און קראַנקע זיינען באַפרייט. 4) פאַר געוואַלדטאַטן וועט מען שטרענג באַשטראָפן. 5) די אויספאָרשונג-אָרגאַנען דאַרפן תיכף אויספאָרשן די ציווילע אַרעסטירטע און באַפרייען די אומשולדיקע. 6) תיכף באַטראַכטן די פאַרפירטע פּראָצעסן. 7) אַלע קאָמאַנדירן דאַרפן אויפמערקזאַם מאַכן זייערע סאָלדאַטן, אַז פאַר ארויסטרעטן קעגן יידן וועט מען שטרענג באַשטראָפן. 8) די קאָמאַנדירן זיינען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר עובר זיין אויף די פּונקטן, ווען די אָנקלאָגעס וועלן זיך איבערחזרן וועלן די שולדיקע צוגעצויגן ווערן צום געריכט.

דעם 2/7 — אַ באַפעל וועגן איינצאָלן אַלע וואַלאָגן, וועלכע זיינען אָנגעוויזן אין מאַרקן נאָר אין צאַרישע רובלס פאַררעכענענדיק 1 צאַרישן רובל פאַר איין פּוילישן מאַרק.

דעם 2/7 — אַ אַקציז אויף פּאַפּיראָסן און שוועבעלעך, פאַר טאָן כנגד קאָנפיסקאַציע פון די סחורה און שטראָף ביז 10 טויזנט מאַרק.

דעם 3/7 — אַ פאַראָרדענונג אָנצומעלדן אַלעראַרט האַנדלס-אונטערנעמונגען און וואַרקשטאַטן, וועגן שאַפן דירות פאַר אָפיצירן און מיליטערלייט.

דעם 10/7 — אַ פאַראָרדענונג וועגן ארויסבאַקומען אַ ערלויבעניש פון דער טעכנישער פאַרוואַלטונג אום צו לאָזן אַ פאַבריק און איינאָרדענען אַ מאַטעריאַל-לאַגער.

דעם 13/7 — אַ נייער געלטקורס.

דעם 13/7 — אַ באַפעל, דאָס אַלע פּערזאָנען וועלכע מען וועט כאַפּן אין ראַיאָן פון פראָנט וועלן באַטראַכט ווערן פאַר שפּיאָנען און מען וועט זיי תיכף ומיד דערשיסן, אונטערגעשריבן רידז-שמיגלי.

דעם 15/7 אַ פאַראָרדענונג וועגן אָפּשאַצן די מלחמה-היזקות.

דעם 17/7 — אַ פאַראָרדענונג וועגן דער פּרעסע, וועלכע אַנטהאַלט 36 פּונקטן.

אַ פאַרבאָט ארויסצופירן פון די אָסטגעביטן לעבנסמיטל און אַרטיקלען פון ערשטן געברויך.

אַ פאַראָרדענונג וועגן דער נייטווענדיקייט פון אַ איינפיר און אויספיר שיין פאַר אַלעראַרט סחורות.

אַ פאַראָרדענונג וועגן גרינדן אין ווילנע אַ אַפּראָוויזאַציע-אָפּטיילונג.

אַ באַפעל וועגן אַקציז-אָפּצאָל פון בראָנפן.

דעם 17/7 — אַ באַקאַנטמאַכונג בנוגע די וואַלן אין מאַגיסטראַט: געבן די נייטיקע אינפאָרמאַציעס די פּערזאָנען, וועלכע זיינען דעלעגירט אויפצושטעלן די רשימות.

דעם 18/7 — אַ באַפעל וועגן ארויסגעבן קאַזיאָנע האָלץ אויף אָפּצוברען די פאַרברענטע מאַיאָנטקעס אין אַ סכום ניט מער ווי 50 ניין-אַרשיניקע קלעצער.

דעם 25/7 — אַ פאַראָרדענונג וועגן פאַרבאָטן ארויספיר, פערד און בהמות.

אַ פאַראָרדענונג, וועלכע פאַרבאָט דעם איינקויף פון אַלערליי טאַבאַק און טאַבאַק-בלעטער אָן אַ באַזונדער ערלויבעניש דערויף, ערלויבענישן באַקומען נאָר טאַבאַק- און פּאַפּיראָסן-פאַבריקאַנטן.

אַ באַפעל וועגן רעקווירירן אויטאָמאָבילן און אַלץ וואָס ס'איז אָנגעהעריק צו אויטאָמאָבילן.

דעם 19/7 — אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז מען מעג שוין גיין ביז האַלב צוועלף ביינאַכט אויף די גאַסן, אויך מעגן ביז דער צייט זיין אָפן די רעסטאָראַנען, טעאַטערן און אַנדערע עפנטלעכע לאָקאַלן.

הקנות וועגן שטייער פון געשעפטן און אינדוסטריע-אונטערנעמונגען.

דעם 21/7 — אַ מודעה וועגן רעגיסטראַציע און אויספילן אַנקעטע-ליסטעס פון רעסטאָראַנען, קאַפעען, בופעטן, קאָנדיטעריייען, האָטעלן, קיכן, טראַקטירן, טיי-הייזער, בירהאַלעס וכדומה.

תקנות וועגן צייטווייליקן שטייער אויף די דאָזיקע אונטערנעמונגען.

דעם 20/7 — אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז מען מעג שוין גיין ביז 12 ביינאַכט.

דעם 22/7 — אַ באַקאַנטמאַכונג פון גענ. שעפּטיצקי וועגן איינפירן אַ פאַר-צענזור פאַר צייטונגען. אויף יעדער געדרוקטער זאַך מוז זיין אָנגעגעבן דער אַדרעס פון דרוק און די באַמערקונג, אַז ס'איז ערלויבט פון דער צענזור. פאַר טאָן כנגד פאַרמאַכן די דרוקערייען און די צייטונגען.

דעם 22/7 — אַ באַקאַנטמאַכונג, וועלכע איז מודיע, אַז מען האָט פאַרמשפּט אַ סאָלדאַט צום טויט פאַר באַפאַלן אַ יידן אויפן וועג און באַרויבן אים. די איבעריקע 2 צו טורמע.

דעם 24/7 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן אַ אָפּצאָל פאַר אריינפירן זאַלץ.

דעם 26/7 — אַ באַפעל וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע געוועזענע צאַרישע סאָלדאַטן און רויטע-אַרמייער. פאַר טאָן כנגד וועט מען אָפּשיקן אין קאָנצענטראַציע-לאַגער.

דעם 27/7 — אַ נייער שטייער פון וועלאָסיפּעדן, פערד און הינט.

דעם 28/7 — אַ באַפעל וועגן פאַרבאָטן צו טרייבן בראָנפן אין געהיימע ברייזלעך, פאַר טאָן כנגד שטראָף ביז דרייסיק טויזנט רובל און זעקס מאָנאַטן טורמע, דערביי ווערן אַלע מכשירים און אַפּאַראַטן קאָנפיסקירט.

דעם 30/7 — אַ פאַרשריפט ווי צו היטן די קאַרטן אויף באַ־קומען פּראָדוקטן.

דעם 30/7 — אַ מודעה פון ווילנער קאָמענדאַנט, וועלכער מעלדעט, אַז אַזוי ווי מען האָט אויסגעשאָסן דורך אַ פענסטער אום אַרויסצורופן אומרוען אין שטאָט, וואָרנט ער דער באַ־פעלקערונג און דעם מיליטער ניט לאָזן זיך באַאיינפלוסן דורך ענלעכע פּראָוואָקאַציעס, ווייל די גאַסן־אומרוען ברענגען שאָדן דער פּוילישער באַפעלקערונג און מיליטער.

אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז עס גרינדעט זיך אַ אָרגאַניזאַציע פאַר וועטער־נאַרער הילף, און אַז ס׳פאָדערן זיך דאָרום וועטערינאַרע דאָקטוירים.

דעם 31/7 — אַ מודעה, דאָס האַנדלען מיט סאַכאַרין איז ער־לויבט, שיינען אויף אַריינפירן גיבן זיך אַרויס אין קאַנצעלאַריע פון געג. קאָמיס. אין וואַרשע.

דעם 4/8 — אַ פאַראָרדענונג צוצושטעלן אַנקעטע־ליסטן פון אַלע אומבאַוועגלעכע גיטער און אַריינטראָגן פון זיי אַן אָפּצאָל.

דעם 8/8 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע שולן.

דעם 13/8 — אַ באַקאַנטמאַכונג, דאָס די בע״ב פון די הויפן זיינען מחויב צוצושטעלן אונטערשריפטן פון די שכנים, אַז זיי האָבן ערהאַלטן די לעבסמיטל־קאַרטן. אויך צושטעלן די געלד־ביכער.

דעם 19/8 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אַרויסבאַקומען נייע ער־לויבענישן אויף צו האַלטן אַפּטייקן. אַלע ערלויבענישן וועלכע זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך פאַרשיידענע אָקופּאַנטן, זיינען ניט גילטיק.

דעם 20/8 — אַ פאַראָרדענונג צו רעקווירן אַלע וועלאָסי־פּעדן ווי אויך אַלע טיילן צו זיי.

דעם 22/8 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן אַ טאַקסע אויף לעבנס־מיטל־פּראָדוקטן און אויסשטעלן די פּרייזן אין אַ קאָנטיקן אָרט, ווי אויך צושטעלן די פּרייזקוראַנטן אין האַנדלס־אָפּטיילונג.

אַ מודעה פון שטאָט־ראַט וועגן פאַרקויפן ביליגע האָלץ.

דעם 25/8 — אַ באַפעל וועגן אויפגעבן אַלע פאַרמעגנס, וועלכע זיינען פאַרבליבן אין ציווילע הענט פון דער רוסישער רעגירונג אָדער די פאַרשיידענע אָקופּאַנטן.

דעם 29/8 — אַ באַקאַנטמאַכונג, דאָס ביז וואַנען ס׳וועלן פאַרעפנטלעכט ווערן נייע תקנות וועגן אַרבעט און האַנדל זיינען גילטיק אַלע רוסישע געזעצן.

דעם 2/9 — באַקאַנטמאַכונגען. 1) וועגן ערלויבענישן אויף אַרויסצוגעבן אַ צייטונג. 2) וועגן רעגיסטרירן ביים אַרבעטער־אינספּעקטאָר אַלע אָנגעשטעלטע און אַרבעטער.

דעם 4/9 — אַ באַקאַנטמאַכונג דאָס אין דעם טאָג פון די ווילנער שטאָט וואַלן ד״ה דעם 7/9 ווערט פאַרבאָטן צו פאַרקויפן אַלעראַרט משקאות.

דעם 11/9 — אַ באַפעל וועגן פרייען האַנדל אין די אינער־לעכע געגנטן פון די מזרח־געביטן: די אַלע באַגרענצונגען זיינען אָפּגעשאַפט, אַלע אַרויספיר און איינפיר שטייערן בטל, שיינען דאַרף מען נאָר אויף אַרויספירן תבואה־פּראָדוקטן דורך באַן, פער פור מעג מען, אויף אַריינפירן און אַרויספירן כחוץ די מזרח־גע־ביטן מוז מען האָבן אַ שיין.

דעם 20/9 — אַ באַפעל וועגן האַלטן אין אָרדענונג די טראָ־טואַרן.

דעם 22/10 — אַ באַפעל דאָס די רעקווויזיציע פון די פורן טאָר ניט פאָרקומען אָן אַ בקשה צו דער ציווילער מאַכט.

דעם 24/10 — אַ באַפעל וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע שיפלעך און דאַמפּערס, וועלכע עס געפינען זיך אויף דער ווילִיע.

דעם 7/11 — אַ באַפעל, וועלכער פאַרבאָט די שניידער אי־

בערצונייען פון די מיליטערישע קאָלדרעס מלבושים. פאַר טאָן כנגד שטראָף.

דעם 22/11 — איז לויט אַ באַפעל באַשטימט געוואָרן פאַרן ציוויל־קאָמיסאַר פון ווילנע ה׳ פּיוואָצקי.

דעם 26/11 — אַ מודעה אַזוי ווי אַלע טאָג וועט מען 12 אַ זייגער געבן אַ אַרטילערישן שאָס צו רעגולירן די צייט, זאָל דאָס ניט אַרויסרופן קיין באַאומרואיקונג ביי דער באַפעלקערונג.

דעם 7/12 — אַ באַפעל פון דער ציוויל־פאַרוואַלטונג: 1) פירן אין אָרדענונג די מעלדונגס־ביכער, 2) האַלטן פאַרשלאָסן די טויערן פון 12 ביז 5 פאַרטאָג, 3) די טרעפּ מוז זיין באַלויכטן ביז 11 אַ זייגער ביינאַכט, 4) האַלטן ריין די טראָטואַרן, רינשטאָקן און די גאַסן, 5) די לעבנסמיטל־געשעפטן מוזן געהאַלטן ווערן אין ריינקייט, 6) די רעסטאָראַנען מוזן געשלאָסן ווערן 11 אַ זייגער ביינאַכט, 7) די פאָרשטעלונגען אין די טעאַטערס וכדומה מוזן זיך ענדיקן 11 אַזייגער אָוונט.

דעם 11/12 — האָט דער שטאָט־קאָמיסאַר אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז פון 15/11 מוזן אַלע געשעפטן געשלאָסן ווערן 7 אַ זייגער אָוונט, דערין אויך אַלע קליינע קרעמלעך.

דעם 22/12 — אַ באַפעל אָנצונעמען אין אַלע אַנשטאַלטן און געשעפטן די רוסישע פּאַפּירענע האַלבע רובלס אין אַ סכום פון 10% פון יעדער צאָלונג, אָבער אַלנפאַלס ניט העכער פאַר 25 רובל.

1920.

דעם 11/1 — אַ מודעה פון דער פּאָסט־דירעקציע וועגן צו־ריקשטעלן דעם פּריוואַטן טעלעפאָנישן פאַרקער מיט מינסק.

דעם 13/2 — אַ מודעה פון דער ווילנער באַן־ד רעקציע וועגן עפענען דעם באַן־פאַרקער ווילנע—דווינסק.

דעם 16/2 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אויסהאַקן דאָס אייז פון די גאַסן.

דעם 17/3 — אַ מודעה וועגן נעמען אָנטייל אין פייערן דעם געבורטסטאָג פון מלוכה־שעף יוזעף פּילסודסקי.

דעם 19/3 — וועגן שטייער פון מלוכה־בנינים, וועלכע זיינען פאַרנומען פון דער ציווילער פאַרוואַלטונג.

דעם 19/3 — אַ באַפעל, אַז אַלע ענינים פון רעקווויזיציעס ליגט אין דער קאָמפּעטענץ בלויז פון דער ציווילער מאַכט און די מיליטערישע אָרגאַנען מוזן זיך וועגן דעם ווענדן צו דער ציווי־לער מאַכט.

דעם 25/3 — אַ באַפעל וועגן אַרויסשטעלן פּרייזן אויף אַרטיק־לען אין דער פּוילישער שפּראַך און אין פּוילישע מאַרקן. פאַר נעמען איבער די אָנגעצייכנטע פּרייזן שטראָף ביז 30 טויזנט מאַרק.—אַ באַפעל, אַז ביז דעם 1/4 מוזן אַלע ווילנער גאַסן און הויפן אָפּגערייניקט ווערן פון אייז און בלאָטע און אַלע טאָג מוזן זיי געראָמט ווערן דורך די הויזוועכטער.

דעם 28/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן באַגראָבן נבלות.

דעם 29/3 — אַ באַפעל, אַז אויך אַלע פאָטאָגראַפישע אַנ־שטאַלטן מוזן געשלאָסן ווערן 7 אָוונט.

דעם 1/4 — אַ פאַראָרדענונג, אַז אין דער נאַכט פון 3/4 און פון 10/4 מעג מען גיין אַ גאַנצע נאַכט אָן שיינען.—אַ צירקולאַר, אַז ביים צאָלן געהאַלט זאָלן אַלע באַאַמטע באַקומען 10% אין קליינגעלט (נידעריקער ווי 100 מאַרק) אין פּוילישע מאַרקן, אין פאַל ווען ס׳וועלן אויספעלן מאַרקן—זאָל מען געבן צאַרישע רובלס.—אַ פאַראָרדענונג, אַז כדי צו פאַרהיטן פון פאַרשפּרייטן עפּידעמישע קראַנקהייטן, וועלן בילעטן צו פאָרן אויף וואַרשעווער ריכטונג, אָנהייבנדיק פון 10/4, פאַרקויפט ווערן נאָר קעגן אַ שיין

פון אַ דאָקטאָר, וואָס איז דערצו באַפולמעכטיקט; די שיינען זיינען נאָר איינמאָליקע און גילטיק אויף דריי טעג.

דעם 8/4 — אַ באַפעל פון מאָביליזירונג אַלע דאָקטוירים צום סאַניטאַרן־דינסט. — אַ באַפעל צו אַלע אַפטייקער און אַפטייק־געשעפטן, אַז ביים באַקומען אַ ערלויבעניש אויף אַרויסצופירן מעדיקאַמענטן פון ווילנע, וועט מען מוזן יעדן מאָל צושטעלן אַ שיין פון קרייז־דאָקטאָר וועגן דער נויטווענדיקייט איינצוקויפן מעדיקאַמענטן פאַר דער אָנגעגעבענער אַפטייק אָדער דראָגנגעשעפט.

דעם 14/4 — איינגעפירט אַ שטייער אויף וועלאָסיפעדן.

דעם 16/4 — אַ פאַראָרדענונג צו רעמאָנטירן די טראָטואַרן.

דעם 17/4 — באַגרעניצט דעם באַן־פאַרקער פון 17/4 ביזן 28/4.

— אַ מודעה, אַז אין דער נאַכט פון 18/4 (דאָס הייסט אין טאָג פון דער פייערונג פון דער באַפרייאונג פון ווילנע) דאַרף מען ניט קיין נאַכט־שיינען. אין דער צייט פון 20/4 ביז 31/8 איז פאַרבאָטן צו גיין אָן נאַכט־שיינען נאָר פון 1 ביז 3 פאַרטאָג.

דעם 21/4 — וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע אַקושערינס קעגן אַ שטראָף פון 3 טויזנט מאַרק אָדער 6 חדשים תפיסה. — וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע אַפטייקן און דראָגן־געשעפטן; פאַרקויפן אַפטייק־סחורות איז פאַרבאָטן אָן אַ ערלויבעניש פון סאַניטאַרן אינספעקטאָר.

דעם 25/4 — אַ פאַרבאָט צו פאָרן אויף וועלאָסיפעדן אין די סקווערן וועלכע זיינען באַשטימט צום שפּאַצירן פאַרן פובליקום. דער פאַרבאָט איז אויך חל אויף פערד־רייטער און מאָטאָציקליסטן.

דעם 14/5 — אַ פאַראָרדענונג, אַז דער גענעראַל־קאָמיסאַר פאַר די מזרח־קאַנטן האָט דאָס רעכט אָפּצונעמען דעם מאַנדאַט ביי אַ מיטגליד פון שטאָטראַט, אָדער דעם שטאָטראַט פונאַנדערלאָזן.

דעם 27/5 — אַ באַפעל פון קאָמאַנדיר פון דער ערשער אַרמיי גענעראַל זיגאַרלאָוויץ, אַז פאַר פאַרברעכן קעגן דער פוילישער אַרמיי וועט מען משפטן דורכן קריגס־געריכט, דהיינו: 1) פאַר באַשעדיקן די וועגן, בריקן, באַנען, טעלעגראַפן, טעלעפאָנען, מיליטער וואַרשטאַטן, א. אַ. וו; 2) פאַר שטרייקן אין געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן ווי עלעקטרישע סטאַנציעס, גאַז־פאַבריקן און וואַסערלייטונג; 3) פאַר אַגיטאַציע צווישן מיליטער; 4) פאַר שפּיאָנאַזש און קאָנטאַקט מיטן שונא; 5) פאַר פאַרשפּרייטן פאַלשע ידיעות וועגן די מיליטערישע אָפּעראַציעס; 6) פאַר פאַרשפּרייטן ידיעות וועגן דער באַוועגונג פון מיליטער.

דעם 7/6 — אַ מודעה, אַז די וועלכע וועלן ניט אַריינטראָגן דעם האַנדלס־שטייער ביזן 20/6, וועלן אים מוזן באַצאָלן מיט אַ הוספה פון 50%.

דעם 9/6 — אַ מודעה, אַז אין קאַמף קעגן די אָפטע גנבות, רציחות און רויבערייען איז אַ חוב אויף דער גאַנצער באַפעלקערונג מיטצוהעלפן דער מאַכט אויסצוזוכן די שולדיקע, אָנווייזנדיק אַלע סימנים און פרטים פון די געשעענישן. ביי יעדן פאַרפאַל זיינען די שכנים מחויב צו געבן וויסן תיכף דער מאַכט. פון זיין זייט האָט דער שעף פון ווילנער קרייז אַרויסגעגעבן אַ באַפעל אָנצונעמען אַלע מיטלען צו פאַרזיכערן די רו און אייגנטום פון דער באַפעלקערונג. — אַ מודעה פון שול־אינספעקטאָר, אַז אַלע אַרויסגעגעבענע ערלויבענישן אויף מיטלשולן ווערן בטל און אַלע אַזעלכע שולן מוזן אַרויסבאַקומען נייע קאָנצעסיעס.

דעם 12/6 — אַ מודעה פון דער ווילנער אייזנבאַן־דירעקציע, אַז היינט גייט אָפּ אַ עקסטרער צוג פון ווילנע דורך לידע־באַראַנאָוויטש קיין מינסק מיט וועלכן ס'וועלן קאָנען פאָרן פּאַסאַזשירן פון I און II קלאַס.

דעם 13/6 — אַ מאָביליזאַציע פון אַלע פעלדשערס אין שטאָט ביז 50 יאָר.

דעם 15/6 — אַ מודעה, אַז אַלע סוחרים און בעלי־מלאכות זיינען מחויב צו באַקומען נייע ערלויבענישן אויף אויסצואַרבעטן,

רעפערירן און פאַרקויפן אַלערליי וואָגן און מאָסן. — אַ מודעה, אַז אַלע שולן זיינען מחויב צוצושטעלן זייערע פּראָגראַמען און תקנות צום שול־אינספעקטאָר.

דעם 16/6 — אַ פאַראָרדענונג, אַז פאַר עובר זיין אויף די תקנות וועגן בייטן געלט וועט מען באַשטראָפט ווערן מיט קנס פון טויזנט ביז 30 טויזנט מאַרק אָדער אַ יאָר אַרעסט.

דעם 27/6 — אַ פאַראָרדענונג דער ליטווישער גימנאַזיע אין ווילנע, אין וועלכער ס'לערנען דורכאויס יידישע קינדער און אויף רוסיש, איבערצוגיין אויף אַן אַנדער אונטעררייכטשפּראַך.

דעם 7/7 — אַ אָבליגאַטאָרישע פאַראָרדענונג: 1) די קאָמאַנדע איבערן ווילנער גאַרניזאָן נעמט איבער דער גענעראַל־אונטער־לייטענאַנט באַרושטשאַק. 2) דער גאַסן־פאַרקער איז ערלויבט פון 4 פרי ביז 10 ביינאַכט, אין דער איבעריקער צייט מוזן זיך אַלע געפינען אין זייערע וואוינונגען, אָן אַ ספּעציעלן נאַכטשיין מיט אַ פאָטאָגראַפישן בילד טאָר מען אויף דער גאַס ניט גיין. פערזאָנען, וואָס קומען מיט דער באַן, דאַרפן זיך באַזאָרגן מיט אַ איינמאָליקן שיין פון וואָקזאַל־קאָמענדאַנט, די, וואָס פאָרן אַרויס פון ווילנע, דאַרפן זיך באַזאָרגן מיט אַ איינמאָליקן שיין. 3) די טויערן דאַרפן זיין געשלאָסן ביז 6 פרי קעגן דער פאַראַנטוואָרטלעכקייט ניט נאָר פון די הויז־וועכטער, נאָר אויך פון די הויזבאַזיצער און הויז־פאַרוואַלטערס. 4) אַלע רעסטאָראַציעס און עפנטלעכע פאַרווײַלונגס־הייזער ווערן געשלאָסן האַלב 10 אָוונט; דער פאַרקויף פון שטאַרקע משקאות ווערט דאָרט פאַרווערט. 5) די געשעפטן דאַרפן זיין אָפן פון 8 פרי ביז 7 אָוונט. 6) אַלע איינוואוינער פון 14 יאָר אָן דאַרפן באַזיצן פּעסער און האַלטן עס ביי זיך, כדי צו ווייזן דער מאַכט. 7) אַלערליי פאַרזאַמלונגען זיינען ערלויבט נאָר מיט אַ אָנמעלדונג פון 48 שעה פריער און דורך אַ ספּעציעלער ערלויבעניש. 8) צונויפקלייבן זיך מער ווי 3 פערזאָנען איז פאַרבאָטן. פאַר טאָן כנגד ווערט מען באַשטראָפט ביז 40 טויזנט מאַרק און מיט תורמע. גלייכצייטיק ווערט געמאָלדן, אַז אַלע פאַרברעכנס קעגן דער פוילישער באַוואָפנטער מאַכט ווערן געמשפט דורך אַ מיליטערישן געריכט ביז טויט־שטראָף איינגערעכנט.

דעם 11/7 — אַ פאַראָרדענונג וועגן שאַפן אין ווילנע, צוליבן קריגס־צושטאַנד, עקסטראָרדינאַרע קריגסגעריכטן פאַר פערזאָנען פון 17 יאָר אָן, די שולדיקע וועלן באַשטראָפט ווערן מיט טויט דורך שיסן. — אַן אויפרוף פון שטאָט־פּרעזידענט נעמען זיך צום געווער צו פאַרטיידיקן ווילנע. — אַן אויפרוף פון די פּ. פּ. ס. אין ווילנע שטעלן זיך אין די רייען פון דער פוילישער אַרמיי צו פאַרטיידיקן דאָס פאָטערלאַנד קעגן די באָלשעוויקעס.

דעם 12/7 — איינגעפירט באַלאַגערונגס־צושטאַנד אין ווילנע; די גאַנצע מאַכט גייט אַריבער צו דער מיליטער־פאַרוואַלטונג; גיין אויף די גאַסן איז ערלויבט נאָר פון 6 פרי ביז 9 אָוונט. פאַר ניט וועלן אָננעמען ביים פאַרקויף פון סחורה פויליש געלט ווערט מען באַשטראָפט מיט תורמע און קנס ביז 40 טויזנט מאַרק. די זעלבע שטראָף קומט פאַר האַלטן פאַרמאַכט די קראָמען אין די וואָכעדיקע טעג. — פּאָלקאָווניק טופּאַלסקי באַקומט אַ ערלויבעניש צו שאַפן פרייוויליקע אָפּטיילונגען און ווערט באַשטימט אַלס זייער אָנפירער. — אַ באַפעל צו עוואַקואירן, מחמת דער ערנסטער לאַגע אויפן פראָנט, אַלע ציווילע רעגירונגס־אַנשטאַלטן

די צווייטע באָלשעוויסטישע הערשאַפט.

דעם 15/7 — אַ באַפעל וועגן באַשטימען אַ באָלשעוויסטישן שעף פון דער מיליציע מיט צוויי געהילפן, צווישן זיי איין ייד, און אַ פאַרוואַלטער פון דער דירות־אָפּטיילונג.

אַ באַפעל פון שטאָט־קאָמענדאַנט, אַז מאַכן רעקוויזיציעס,

קאָנפיסקאַציעס, רעוויזיעס און רעגיסטראַציעס פון פאַרמעגן גע־הערט נאָר צו אים און צו די קאָמפּעטענטע סאָוועטישע אָרגאַני־זאַציעס, אָבער ניט צו קיין יחידים. אויטאָמאָבילן, מאָטאָציקלעטן, וועלאָסיפּעדן וכדומה מוזן פאַררעגיסטרירט ווערן אין משך פון 2 טעג; מען מוז אָפּגעבן אַלע מינים געווער. פאַר טאָן כנגד ווערט מען צוגעצויגן צום רעוואָלוציאָנערן טריבונאַל.

דעם 18/7 — אַ באַפעל, וועלכער ערקלערט ווילנע אין באַלאַ־גערונגס־צושטאַנד. עס ווערט פאַרווערט צו שאַפן אַ וועלכע עס איז נירגערלעכע מאַכט אָן דער ערלויבעניש פון דער מיליטערי־שער מאַכט. עס ווערט פאַרבאָטן אַרויסצוגעבן צייטונגען אָן דער ערלויבעניש פון רעווקאָם; רעגיסטראַציע פון אַלע דרוקערייען ווי אויך דעם סכום פּאַפּיר, וואָס זיי פאַרמאָגן. פאַרווערט צו גיין פון 1 ביינאַכט ביז 6 פאַרטאָג. עס ווערט איינגעפירט די צייט לויטן זייגער פון ראַטנרוסלאַנד. — רוסיש געלט מוז אָנגענומען ווערן לויטן קורס: אַ פּוילישער מאַרק 50 קאָפּ. סאָוועטישע. אַלע פּוילישע מיליטער־צוגעהעריקע מוזן זיך מעלדן, מיטברענגענדיק זייערע זאַכן און געווער; די ניט־געמעלדענע וועלן באַ־טראַכט ווערן אַלס שפּיאָנען. שטראָף אויך פאַר די, וועלכע וועלן זיי באַהאַלטן. אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן גרינדן אַ סאָוועטישע מיליציע.

דעם 19/7 — אַ פאַראָרדענונג פון ליטווישן קאָמענדאַנט, אַז אויפן סמך פון ליטוויש־רוסישן אָפּמאַך געהערט די גאַנצע מאַכט אויסשליסלעך צו דער ליטווישער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג, וועלכע האָט אים באַשטימט אַלס מיליטערישער קאָמענדאַנט פון ווילנע און קרייז.

דעם 20/7 — אַן אויפרוף פון קריגס־רעווקאָם, אַז ער האָט איבערגענומען די העכסטע מאַכט אין ווילנע און אין גאַנץ וויל־נער קרייז. — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע לערנ־אַנשטאַלטן.

דעם 20/7 — אַ באַפעל צו אַרעסטירן אַלע פּריצים, וועלכע זיינען פאַרבליבן אין זייערע מאַיאָנטקעס, אָדער באַהאַלטן זיך וואו ניט איז. — אַ באַפעל וועגן איינפירן אַ 8־שעה־דיקן אַרבעטס־טאָג, פאַר איבערשעהן ווערט געצאָלט 1½ מאָל אַזוי פיל, מינ־דעריעריקע ביז 18 יאָר אַרבטן נאָר 6 שעה, אָן איבערשעהן; אין די סאָוועטישע אַנשטאַלטן ווערט געאַרבעט ניט ווייניקער ווי 7 שעה.

אַ באַפעל וועגן רעוויזיע פון אַלע מינים פּאַפּיר; קיינער האָט קיין רעכט ניט צו נוצן פּאַפּיר צום דרוקן; אויך די צייטונ־גען מוזן האָבן דעריויף אַ ערלויבעניש. פאַר האַנדלען און באַ־האַלטן פּאַפּיר ווערט מען איבערגעגעבן צום משפּט פון רעווקאָם. אַ באַפעל וועגן רעגיסטראַציע פון לעדער און אַ פאַרבאָט צו האַנדלען דערמיט. אַ באַפעל וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע פייער־שראַנקען.

דעם 22/7 — אַ באַפעל וועגן גרינדן אַרבעטער־קאָמיטעטן, וועלכע נעמען איבער אַלע אונטערנעמונגען און זיינען מחויב אָפּ־צוהיטן אין אָרדענונג אַלע איינריכטונגען און אַרבעטס־מכשירים, ווי אויך צו רעגיסטרירן דעם גאַנצן אייגנטום פון די אונטערנע־מונגען, סקלאַדן און קראָמען. — אַ מודעה, אַז אַלע לערנאַנשטאַלטן זיינען מחויב צוצושטעלן אַ רשימה, אין וואָסערע מעגל זיי נייט־יקן זיך. — אַ פאַראָרדענונג וועגן אָפּגעבן צוריק אַלע גענומענע ביכער פון דער אָפּיצירן־פאַרזאַמלונג. — אַ פאַראָרדענונג, אַז מען טאָר ניט העכערן קיין דירה־געלט, ווי אויך די פּרייזן אין די האָטעלן.

דעם 25/7 — אַ באַפעל וועגן גרינדן אַרבעטער־קאָמיטעטן פון די דאָרפישע פּויערים און איבערנעמען די אַרבעט אין די פּריצישע מאַיאָנטקעס און אויף די נחלאות פון די פּריוואַטע בעלי־בתים. ווען די פּויערים וועלן ניט וועלן, גייט די ערד איבער צום רעווקאָם, וועלכער גרינדעט דאָרף־קאָמונעס.

דעם 28/7 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן מאַקסימאַלע פּרייזן פאַר

פּויערישע פורן. — אַ מודעה וועגן רעגיסטראַציע פון אַלערליי ווייגען און משקאות.

דעם 29/7 — אַ מודעה פון ווילנער סוחרים, קהילה, „יעקאָפּאָ" און ראַבינאַט אָנצונעמען אַלע צען סענע געלט; אַ רעגיסטראַציע פון אַלע פאָטאָגראַפישע אַפּאַראַטן; אַ מאָביליזאַציע פון אַלע דאָק־טוירים.

דעם 30/7 — אַ באַפעל וועגן רעגיסטראַציע פון גראַווירן, פאַרבאָטן צו מאַכן שטעמפּלען אָן אַ ערלויבעניש. — אַ באַפעל פון קריגס־רעווקאָם וועגן פאַרהאַלטן אַלע פּעקל־טרעגער, קאָנפיסקירן זייערע סחורה און באַשטראָפן זיי אַלס ספּעקולאַנטן און קאָנטר־רעוואָלוציאָנערן.

דעם 1/8 — אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן די סאָוועטישע פּאָסט־קאָמוניקאַציע מיט גאַנץ רוסלאַנד און אוקראַינע.

די ליטווישע פּאָסט איז מודיע, אַז דער ליטווישער קאָמענ־דאַנט נעמט צו בריוו אויף ליטע און אויסלאַנד.

דעם 1/8 — ערשינען דער ערשטער נומער פון דער קאָמו־ניסטישער צייטונג אין דער יידישער שפּראַך „די רויטע פאָן".

אַ באַפעל קעגן די ספּעקולאַנטן, וואָס נעמען ניט קיין סאָ־וועטישע אָדער צאַרישע געלט, מיט אַ לעצטער התראה, אַז די שולדיקע וועט מען באַשטראָפן מיט דער העכסטער שטראָף ביז שיסן.

אַ מעלדונג, אַז פון ערשטן נעמט מען אָן אויף ווילנער פּאָסט רעקאָמענדירטע בריוו.

דעם 2/8 — אַ באַפעל פון רעווקאָם צו פאַרמאַכן די איינציקע יידישע ניט־קאָמוניסטישע צייטונג „טאָג" אַלס בורזשואַזע. — אַ אָנ־פראַגע פון דער אָפּטיילונג פון פאָלקס־בילדונג צו אַלע אירע אַנשטאַלטן, צי ווערט געגעבן די קינדער מעדיצינישע הילף און וויפיל מאָל אין וואָך באַזוכט דער דאָקטאָר די אַנשטאַלט?

דעם 3/8 — אַ פאַרבאָט צו רעקווירירן דירות פון לערנ־אַנשטאַלטן פאַר מיליטערישע און סאָוועטישע אַנשטאַלטן. — אַ באַ־פעל וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע קאָמוניסטישע קרייזלעך.

דעם 5/8 — אַ פאַראָרדענונג פון דער אָפּטיילונג פאַר פאָלקס־בילדונג וועגן רעגיסטרירן אין משך פון 3 טעג אַלע שולן, קורסן, פאָלקסאוניווערסיטעטן. — אַ באַפעל וועגן עפענען אין משך פון דער וואָך 30 קיכן, פאַר 30,000 פּערזאָן (20 אין די אַרבעטער־ראַיאָנען און 10 אין די איבעריקע טיילן פון שטאָט) און 10 אָפּענע קיכן פון איין געריכט פאַר דער אָרימער באַפעלקערונג; גלייכצייטיק ווערן געעפנט 5 קיכן פאַר קינדער פון 3 ביז 16 יאָר; פאַר די קיכן זאָלן אויסגענוצט ווערן אַלע אַנשטאַלטן, וואו עס האָבן זיך פריער געפונען רעסטאָראַנען, קיכן א. א. וו. רעכט צו באַקומען מיטאָגן האָבן חברים פון פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען; די מיטאָג־עסער ווערן צוגעבונדן צו די קיכן, באַצאָלנדיק פאַר 10 טעג פאָראויס; אין אָוונט וועט אין די קיכן געגעבן ווערן טיי מיט צוקער, וואָס קען אויך פאַרביטן ווערן מיט ערזאַץ.

דעם 6/8 — אַ מאַניפעסט צום אַרבעטנדיקן פאָלק פון די שטעט און דערפער אין פּוילן פון דעם צייטווייליקן רעוו. קאָמיטעט פאַר פּוילן: פאָרזיצער יוליאַן מאַרכלעווסקי, מיטגלידער — פעליקס דזשערזשינסקי, פעליקס קאָן, עדוואַרד פּרוכניאַק, יוזעף אונשליכט.

דעם 6/8 — אַ באַקאַנטמאַכונג פון דער ווילנער שטאָטישער סאָוועטישער מיליציע ווי אַזוי צו באַקומען אַ צייטווייליקן פּאַס.

דעם 7/8 — אַ באַפעל, אַז אַלע, וואָס האָבן ביכער און דאָ־קומענטן, וועלכע האָבן אַ שייכות צו פּאָסט און טעלעגראַף, מוז דאָס צושטעלן אין ווילנער טעלעג אַפּ־קאָנטאָר. — אַ באַפעל פון ווילנער קריגסרעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט, אַז אַלע פּערזאָנען, וואָס זיינען געווען אָנגעשטעלט פאַראיאָרן ביי דער ראַטנמאַכט און ביי זיי איז געבליבן געלט, מוזן צושטעלן די חשבונות מיט דעם איבערגעבליבענעם געלט. — אַ באַפעל וועגן 14 פון ווילנער קריגס־רעוו. קאָמיטעט צו האַלטן ריין די הויפן, די מערק א. א. וו.

— אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז צו באַקומען אַרויספאָר-שיינען מוז מען אָנגעבן אַ מעלדונג צושטעלנדיק אַ פאָטאָגראַפישע קאַרטע, ווי אויך אַ מיטגלידסקאַרטע פון אַ פּראָפ. פאַראיין אָדער אַ סאָציאַליסטישער פּאַרטיי.

דעם 9/8 — אַ באַפעל אַז די באַזיצער פון די מילן, וואָס געפינען זיך אין ווילנע, זיינען מחויב אין משך פון דריי טעג זיך צו פאַררעגיסטרירן, אונטער דער התראה פון קאָנפיסקירן דעם פאַרמעגן און אַ שטרענגער שטראָף.

דעם 10/8—אַ באַפעל: צוליב דעם, וואָס די קריגס-קאָמאַנדע האָט אָנגענומען אַ באַשלוס צו עוואַקואירן די שטאָט ווילנע צום 1/9 ד. י., וועלן די פראַגן פון עקאָנאָמישן לעבן אין דער שטאָט ווילנע אין משך ביזן 1/9 רעגולירט ווערן אויף פאָלגנדיקע יסודות: 1) אַלע רויע מאַטעריאַלן און פאַרטיקע פּראָדוקטן, וועלכע געפינען זיך אין די פאַבריקן, געשעפטן און זיינען אָנגענומען צו רעגיסטראַציע דורך די געהעריקע אָרגאַנען פון דער סאָוועטישער מאַכט, זיינען דאָס פאַרמעגן פון דער ר. ס. פ. ס. ר. און קענען איבערגעגעבן ווערן אין באַזיץ אָדער צום באַנוצן זיך אַנדערע אָרגאַנען נאָר לויט אַ דירעקטער פאַראָרדענונג פון דעם אָרגאַן, אין וועמעס רעגיסטראַציע די דאָזיקע סחורות, אָדער פּראָדוקטן געפינען זיך; 2) די פאַבריקאַציע אויף די פאַבריקן און זאַוואָדן ווערט געפירט דורך זייערע אייגנטימער אונטער דער קאָנטראָלע פון די פאַבריק-קאָמיטעטן, אַחוץ די באַזונדערע אונטערנעמונגען, וועלכע בלייבן אין רשות פון אינספּעקטאָר פאַר פּראָדוקציע, אָדער די זיינען קריגס-טראָפייען, ווייל זייערע אייגנטימער זיינען אַוועקגעגאַנגען מיט די ווייסע פּאָליאַקן; 3) אום צו פאַרזיכערן די אומאָפּהענגיקייט פון דער אַרבעט אין די אונטערנעמונגען און דאָס באַקומען פאַר די אַרבעטער דעם אַרבעטס-לוין, וואָס קומט זיי פון 8/8 ביזן 1/9, גיבן אַרויס די אָרגאַנען, וואָס האָבן גענומען אויף רעגיסטראַציע די רויע מאַטעריאַלן און פאַרטיקע פּראָדוקטן, מיט דער ערלויבעניש פון דער קריגס-מאַכט דעם נייטיקן סכום רוי-מאַטעריאַל און פּראָדוקטן אין רשות פון די פאַבריק-קאָמיטעטן בכדי צו שאַפן דעם נייטיקן אומזאַץ-קאַפּיטאַל; 4) דער לוין ווערט רעגולירט דורך די פאַבריק-קאָמיטעטן, פּראָפ. פאַראיינען און אַרבעטס-אָפּטיילונג אין רעווקאָם; 5) די פראַגן פון אַרבעטס-לוין אין די אונטערנעמונגען וואָס זיינען גענומען געוואָרן צו רעגיסטראַציע ביזן 7/8, ווערן רעגולירט דורך דעם ראַט פון פאָלקסווירטשאַפט; 6) דאָס פאַרמעגן פון פּריוואַטע פּערזאָנען און אַנשטאַלטן, וואָס איז ניט רעגיסטרירט געוואָרן, געפינט זיך אונטער דער שמירה פון דער סאָוועטישער מאַכט; 7) יעדער אַטענטאַט אויף דעם פאַרמעגן מצד איינצלנע פּערזאָנען און אַנשטאַלטן, וועלכע זיינען ניט באַזאָרגט מיט פולמאַכטן פון דעם געהעריקן מאַכט-אָרגאַן, דאָסגלייכן אויסבאַהאַלטן סחורה פון רעגיסטראַציע און טאָן כנגד דעם באַפעל וועט באַשטראָפט ווערן מיט דער גאַנצער שטרענגקייט פון די געזעצן פון קריגסצייט.

פאָרזיצער פון רעווקאָם מוקלעוויטש.

פאָרזיצער פון פאָלקסוויראַט („סאָוונאַרכאָז”)—ראַפּעס.

דעם 10/8 אַ באַפעל פון ווילנער ספּעציעלער אָפּטיילונג: אַזוי ווי די לעצטע צייט ווערן געמאַכט אומגעזעצלעכע רעוויזיעס און רעקוויזיציעס, דעריבער ווערט געמאָלדן, אַז אָרדערס אויף רעוויזיעס און אַרעסטן ווערן אַרויסגעגעבן נאָר פון ווילנער ספּעציעלער אָפּטיילונג; פון רעוו. קריגס-טריבונאַל, פון דער פערטער אַרמיי, פון דער שטאָטישער מיליציע; קעגן די פּערזאָנען וואָס ווערן באַשולדיקט אין ניט געזעצלעכע רעוויזיעס און אַרעסטן, וועט אָנגעווענדעט ווערן די העכסטע שטראָף פון דערשיסן; אַלע בירגער דאַרפן וועגן אומגעזעצלעכקייטן מעלדן דער ספּעציעלער אָפּטיילונג. — שעף פון דער אָפּטיילונג מעדוועד.

דעם 10/8 — אַ באַפעל, אַז אַלע פּאָסט-באַאַמטע מוזן זיך אין משך פון 2 טעג מעלדן.

דעם 11/8—אַ באַפעל פון דער „אויסעראָרדנטלעכער עוואַקואַציאָנעלער קאָמיסיע צו עוואַקואירן די שטאָט ווילנע”: אַלע אַנשטאַלטן זיינען מחויב אָנצומעלדן וויפיל פּעק און משאות זיי דאַרפן אַרויספירן, וויפיל מענטשן אָנגעשטעלטע זיי דאַרפן עוואַקואירן, וויפיל פורן און טראַנספּאָרט-מיטלען פאָדערט זיך דערצו און וויפיל וואַגאָנעס.

דעם 12/8—אַ באַפעל וועגן אַ נייעם טאַריף פאַר אַלע ראַטן-אָנגעשטעלטע. — אַ פאַרבאָט אַרויסצופירן מעבל פון ווילנע אָן אַ באַזונדערער ערלויבעניש.

דעם 14/8—אַן ערקלערונג, אַז די רעגיסטראַציע, וואָס ווערט דורכגעפירט צווישן דער באַפעלקערונג איז ניט צוליב אַ צוואַנגס-עוואַקואַציע, נאָר צו דערגיין, ווער האָט דעזערטירט פון דער רויטער אַרמיי, און צווייטנס כדי צוציען די באַפעלקערונג צו פאַרשיידענע אַרבעט ביי דער עוואַקואַציע פון שטאָט. פאַר פאַרשיידענע פאַלשע קלאַנגען וועט מען באַשטראָפט ווערן.—אַ באַפעל צו בילדן אַ געמישטע קאָמיסיע פעסטצושטעלן די היזקות, וועלכע ס'האָבן געליטן די קאָאָפּעראַטיוון פון פאַרשיידענע רעקוויזיציעס דורך דער ראַטנמאַכט.—אַ באַפעל צו די קאָאָפּעראַטיוון אַז די אַלע היזקות דאַרפן זיי אָנמעלדן אין משך פון 48 שעה.

די ליטווישע ממשלה.

די ליטווישע ממשלה האָט זיך אויסגעצייכנט פון אַלע איבעריקע מלוכה-מאַכטן דערמיט, וואָס זי האָט איבערהויפּט ניט אַרויסגעגעבן קיין סך פאַראָרדענונגען. ס'איז געווען פונקט ווי אין שלום-צייט.

דעם 26/8—די באַשטעטיקונג פון אַ נייעם ווילנער מאַגיסטראַט, וועלכער באַשטייט פון זיבן פּערזאָן דערונטער צוויי יידן און איין פּאָליאַק.

דעם 1/9—אַ פאַראָרדענונג פון מאַגיסטראַט, אַז אין משך פון זיבן טעג מוזן אַלע אַריינטראָגן אין שטאָט-קאַסע פוילישע מאַרקן, אָנשטאָט די אַריינגעטראָגענע סאָוועטישע רובלען, פאַר די עלעקטריע, וואַסערלייטונג וכדומה.

דעם 8/9—האָט די ליטווישע קאָמענדאַנטור מודיע געווען, אַז אַלע פּערזאָנען, וועלכע באַזיצן ליטווישע אָדער אָבאָסט-פּעסער קענען פאָרן אָן רייזע-שיינען.

דעם 12/9—אַ פאַראָרדענונג צו פאַרמאַכן אַלע טורמעס און אַרעסט-הייזער אין ווילנע אַחוץ לוקישקער טורמע. — באַשטימט אַלס געהילף-קאָמענדאַנט פון ווילנער מיליציע דעם יידן י. ראַזאָווסקי.

דעם 13/9—דער מיניסטעריום פאַר פינאַנסן, האַנדל און אינדוסטריע האָט אָנגעהויבן אַריינציען אויך די נייע באַפרייטע ווילנער געביטן אונטער די כללים פון דער אַלגעמיינער ליטווישער געזעצגעבונג וועגן האַנדל און אינדוסטריע: ס'איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן פאָלגנדיקע פאַראָרדענונג:

אַלע באַזיצער אָדער פאַרוואַלטער פון אינדוסטריעלע אַנשטאַלטן (פאַבריקן, זאַוואָדן, האַנטווערקער-וואַרשטאַטן און אַנד.), וועלכע געפינען זיך אין די ערטער, וואָס זיינען באַפרייט פון דער רוסישער אָדער פוילישער אָקופּאַציעס, און וועלכע באַנוצן זיך מיט געדונגענע אַרבעטס-הענט זיינען מחויב צו פאַררעגיסטרירן זיך אין דער קאַנצעלאַריע פון דעם באַפולמעכטיקטן פון דעם מיניסטעריום פאַר פינאַנסן, האַנדל און אינדוסטריע, אין דער שטאָט ווילנע—ביזן 25-טן סעפּטעמבער, אין די אויעזדן—ביזן 9 אָקטאָבער. זיי דאַרפן אַרויסנעמען געהעריקע רעגיסטראַציע עלע קוויט אַנציעס.

בײם רעגיסטרירן זיך דארפן זײ אָנװײזן די פאָלגנדע ידיעות:

1) דער נאָמען פון דער פירמע אָדער אנשטאַלט. 2) װעלכע ארבעטן װערן אויסגעפירט, װעלכע פּראָדוקטן װערן געמאַכט. 3) גענויער אדרעס פון דער אונטערנעמונג. 4) װער האָט אריינגעלייגט קאַפּיטאַל (איין פּערזאָן, אקציאָנס-געזעלשאַפט, קאָמפּאַניע אויף פאַיעס, פולשטענדיקע קאָמפּאַניע און אנד.). 5) אדרעס פון דעם אייגנטימער, און פאַר קאָמפּאַניעס און אקציאָנס-געזעלשאַפטן — אדרעס פון דעם פאַראַנטװאָרטלעכן דירעקטאָר. 6) די גרייס פון דעם גרינדונגס-קאַפּיטאַל אין רובלס (אין גאָלד-װאַליוטע). 7) פּראָדוקטיװיטעט פון דער אונטערנעמונג (דער סכום פון די פאַבריקאַטן אָדער פון אויסגעפירטע ארבעט אין חודש) ביז דער מלחמה 1914 יאָר. 8) פּראָדוקטיװיטעט פון דער אונטערנעמונג ביז דער רוסישער אָקופּאַציע דעם 14 יולי 1920 יאָר. 9) די איצטיקע פּראָדוקטיװיטעט פון דער אונטערנעמונג. 10) ביז װעלכער גרייס קען שטײגן די פּראָדוקטיװיטעט לויט די טעכנישע מיטלען פון דער אונטערנעמונג? 11) פון װאַנען פלעגט די אונטערנעמונג באַקומען רױװאַרג און מאַטעריאַלן? 12) װאוהין פלעגן פאַרקויפט װערן די פּראָדוקטן ביז דער רוסישער אָקופּאַציע (אויפן אינװײניקסטן פּריװאַטן מאַרק, אין אויסלאַנד, אָדער זײ פלעגן אָפּגעגעבן װערן דער מלוכה)? 13) צי איז די רוסישע מאַכט אין דער צייט פון אָקופּאַציע געשטאַנען אין װעלכע עס באַציאונגען מיט דער אונטערנעמונג, צי זײנען געמאַכט געװאָרן רעקװיזיציעס, צי האָט מען צוגעשטעלט דער אונטערנעמונג רױװאַרג און אויף װעלכע באַדינגונגען? 14) צי איז די פּױלישע מאַכט אין דער צייט פון אָקופּאַציע געשטאַנען אין װעלכע עס איז באַציאונגען מיט דער אונטערנעמונג? אין װעלכע באַציאונגען? צי האָט מען צוגעשטעלט דער אונטערנעמונג רױװאַרג, און אויף װעלכע באַדינגונגען? 15) װיפיל שטענדיקע ארבעטער און װיפיל טאָג-ארבעטער זײנען געװען פאַרנומען אין דער אונטערנעמונג די לעצטע צייט ביז דער רוסישער אָקופּאַציע? 16) װיפיל שטענדיקע און װיפיל טאָג-ארבעטער זײנען פאַרנומען איצט? 17) אויף װיפיל צייט — בײ דער איצטיקער פּראָדוקטיװיטעט — איז די אונטערנעמונג פאַרזאָרגט מיט רױװאַרג? 18) צי װערט אָנגעגרייט נאָך רױװאַרג? 19) אויב די פּראָדוקטיװיטעט פון דער אונטערנעמונג איז די לעצטע צייט געפאַלן, אויב מען ארבעט אינגאַנצן ניט, אָדער אויב די אונטערנעמונג װעט מוזן אָפּשטעלן די ארבעט אָדער פאַרקלענערן זי — דאַרף מען אָנװײזן די סיבות דערפון (װײל עס איז ניטאָ קיין רױװאַרג און מאַטעריאַלן; מען קען ניט געפינען קיין אָפּזאָץ פאַר די פּראָדוקטן; עס לוינט ניט צו ארבעטן; די טעכנישע אײנאָרדענונג איז מיט פעלערן; עס פעלט אויס קאַפּיטאַל, און אנד.), װי אויך — מיטלען װי זײ צו באַזײטיקן.

פאַר ניט רעגיסטרירן די אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען אין דער געהעריקער צייט װעלן די פאַראַנטװאָרטלעכע פירער פון די אונטערנעמונגען באַשטראָפט װערן מיט 2 חדשים ארעסט אָדער ביז 10,000 ליטװישע מאַרק שטראָף.

דעם $^{22}/_{9}$—געעפנט דעם קרייז-געריכט אין װילנע, אין װעלכן ס'װערן אָנגענומען בקשות אין אלע אָרטיקע שפּראַכן.

דעם $^{23}/_{9}$—א פאַראָרדענונג פון מאַגיסטראַט װעגן סאַניטאַרע מיטלען און צװייטנס נעמען אָפּצאָל בײ די פויערים פאַר די װעגן כחורה, װעלכע זײ ברענגען ניט אויף די מאַרק, נאָר בײם אריינפאָרן אין שטאָט.

דעם $^{27}/_{9}$—האָט דער ייִדישער פאָרשטייער פון מאַגיסטראַט אויסגעארבעט א אָפּצאָל-פּראָיעקט פון 2% בײם אריינפירן און ארויספירן סחורה פון װילנע.

דעם $^{6}/_{10}$—סך-הכל א פּאָר טעג פאַרן פאַרלאָזן װילנע: װעגן עסענען צאָלהײזער, צװישן זײ, איינע אין װילנע, װאו ס'מוז

אָפּגעצאָלט װערן פאַר די סחורות, װעלכע געפינען זיך שוין אין שטאָט, נאָר זײ שטאַמען פון אויסלאַנד (ד. ה. פון פּױלן); דער לעצטער טערמין פאַר אײנצאָלן די צאָל, װי אויך אקציז, איז באַשטימט געװאָרן אויפן 1 נאָװעמבער און דערום זײנען אלע סוחרים אויפגעפאָדערט געװאָרן צו רעגיסטרירן און אָנװײזן דעם סכום און באַטרעף פון די סחורות. בײם אײנצאָלן באַקומען זײ א צאָל-קװיט און אויף דער סחורה װעט געלייגט װערן א שטעמפּל. צו די סחורות געהערן לעדערװאַרג, שיך, מאַנופאַקטור, בענדער, שטריקװאַרג, ציגערס, פאָדים, שפּיל-קאָרטן, שירמס, נאָדלען, פּערלמוטערנע קנעפּ, בראָנפן, װײן, טאַבאַק-אויסארבעטונגען. פאַר געפינען נאָך דעם 1 נאָװעמבער סחורה אָן א שטעמפּל װערט מען באַשטראָפט אלס קאָנטראַבאַנדע ערשטנס מיט 5000 אָסטמאַרק און דערצו 6 מאָנאַטן טורמע, די, װעלכע װעלן פאַרהאַלטן קאָנטראַבאַנדע, באַקומען איין דריטל פון דעם װערט פון דער פאַרהאַלטענער סחורה. אויך װערט ערקלערט אין דער פאַראָרדענונג, אַז די אויסלענדישע סחורות װעלכע זײנען אין אלגעמײן פאַרבאָטן אריינצופירן פון אויסלאַנד װערן ערלױבט אריינצופירן פון די נײ-באַפרײטע געביטן נאָר ביזן 1 נאָװעמבער, נאָך דעם טערמין װעלן די סחורות קאָנפיסקירט װערן.

דעם $^{7}/_{10}$ — א באַפעל פון ליטװישן האַנדלס-מיניסטער, אַז אין די אלע נײ-באַפרײטע געביטן װערט אײנגעפירט אלס א געלט-מטבע דער אָסט-מאַרק, נאָר צייטװײליק איז ערלױבט צו נעמען פּױלישע מאַרקן צום קורס 5 פּױלישע מאַרק פאַר 1 אָסטמאַרק, און נאָר גאַנצע געלט, ניט קיין צעריסענע.

דעם $^{8}/_{10}$—א באַקאַנטמאַכונג פון באַפולמעכטיקטן פון דער ליטװישער רעגירונג ה' יאַנינאַס, אַז די ליטװישע רעגירונגשטרעבנדיק אויסצומײדן יעדע אומאָרדענונג אין דער שטאָט װילנע, האָט געבעטן די פאָרשטייער פון דער אנטאַנטע אין װילנע, זײ זאָלן איבערנעמען די צייטװײליקע פאַרװאַלטונג איבער דער שטאָט; אויף דעם סמך האָבן די פאָרשטייער פון פראַנקרײך און איטאַליע פאַראָרדנט: 1) אַז די ליטװישע מיליציע גייט אריבער אין רשות פון די אנטאַנטע-פאָרשטייער; 2) די מיליציע-אָפּטײלונגען װערן פאַרערכנט פאַר פּאָליציי-אָפּטײלונגען, װעלכע פאַרבלײבן אונטערן שוץ פון דער אנטאַנטע; 3) דער פּאָלקאָװניק רעבול װערט באַשטימט אלס גובערנאַטאָר פון װילנע און האָט דאָס רעכט ארויסצוגעבן באַפעלן צו שיצן די אָרדענונג אין שטאָט.

די צוויי-שעהדיקע פראַנצױזישע פאַרװאַלטונג.

דעם $^{9}/_{10}$—א באַפעל פון פּאָלקאָװניק רעבול (פראַנצױז): 1) ס'װערן פאַרבאָטן אלע פאַרזאַמלונגען און דעמאָנסטראַציעס; 2) ס'װערט ערקלערט באַלאַגערונגס-צושטאַנד; 3) ס'װערט פאַרבאָטן צו גײן אויפן גאַס נאָך 9 אָװנט.

מיטל-ליטע.

דעם $^{9}/_{10}$—א באַפעל פון גענעראַל זשעליגאָװסקי, װעלכער רופט די גאַנצע באַפעלקערונג צו רו און אָרדענונג.—אַן אויפרוף צו אלע אײנװאוינער פון מיטל-ליטע מיט א הבטחה פון פולקומער גלייכהייט און רעכט פאַר אלע בירגער אָן אונטערשייד פון גלויבן און נאַציאָנאַליטעט.

דעם $^{10}/_{10}$—אַן אויפרוף פון פּױלישן קאָמיטעט װעגן פאַרהיטן די שטאָט פון פּאָגראָמען, כדי ניט צו פאַרפלעקן דעם פּױלישן גוטן נאָמען.

דעם $^{12}/_{10}$—א דעקרעט, װעלכער ערקלערט אלס ראש פון מיטל-ליטע דעם גענעראַל זשעליגאָװסקי און אלס זײן אויספירנ-

דיקן אָרגאַן—די צייטווייליקע רעגירנדיקע קאָמיסיע. די טעריטאָריע פון מיטל־ליטע האָט אַלס גרעניצן פון איין זייט די, וועלכע ליטע האָט באַקומען דורך דעם שלום־אָפּמאַך מיט די באָלשעוויקעס דעם 12 יולי 1920, פון דער אַנדערער זייט—די דעמאַרק־ליניע, וועלכע האָט זיך איינגעשטעלט צווישן ליטע און פּוילן אין חודש יוני 1920. — די פאָן פון דער מדינה איז רויט מיט אַן אָדלער און אַ באַנד, דער הערב—אַ ריטער מיט אַ אָדלער און אַ באַנד. — אַלע דעקרעטן פאַרלירן זייער קראַפט אויף וויפיל זיי וועלן ניט אַריינגעטראָגן ווערן אין געזעצגעבערישן סיים, וועלכער וועט צונויפגערופן ווערן.

דעם 13/10 — אַ דעקרעט וועגן איינפירן אַ פעלד־געריכט פאַר חטאים קעגן מיליטערישע ענינים, ווי שפּיאָנאַזש וכדומה, פאַר ראַבירן און אונטערצינדן. — אַ דעקרעט, וועלכער שטעלט פעסט דעם קאָדעקס, לויט וועלכן דער פעלד־געריכט וועט משפטן.

דעם 19/10 — אַ דעקרעט, אַז אַלע געזעצן, וועלכע זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן פון פוילישן גענעראַל־קאָמיסאַר פאַר די מזרח־לענדער, זיינען גילטיק ביז זייער אָפיציעלער אומענדערונג.

דעם 20/10 — אַ דעקרעט וועגן איינפירן אַקציז פון טאַבאַק, פּאַפּיראָסן, פּאַפּיראָס־פּאַפּיר און שוועבעלעך. — אַ מודעה וועגן אָנמעלדן אַלע זאַפּאַסן פון טאַבאַק, פּאַפּיראָסן, פּאַפּיראָס פּאַפּיר און שוועבעלעך.

דעם 27/10 — אַ פאַרבאָט אַרויסצופירן פון ווילנע אַלערהאַנט לעבנסמיטל־אַרטיקלען; דער אַריינפיר איז ערלויבט און אונטערליגט ניט קיין שום רעקוויזיציעס; עס ווערט פאַרבאָטן באַקן אַלערליי געבעקס מיט צוקער, פּוטער און אייער. די קאַפעען זיינען מחויב צו האַלטן צום פאַרקויף ברויט און בולקעס; די רעסטאָראַציעס זיינען מחויב צוצוגרייטן מיטאָגן פון צוויי געריכטן מיט אַ פּאָרציע ברויט לויטן פּרייז ניט טייערער ווי 40 מאַרק פאַר אַ מיטאָג פון 1 ביז 4 ביי טאָג. אַלע הויזווירטן זיינען מחויב אין פאַרלויף פון 3 טעג אָנמעלדן וועגן אַלע סקלאַדן פון די געוועזענע מאַכטן, דער פוילישער, דער באָלשעוויסטישער אָדער דער ליטווישער.

דעם 28/10 — אַ באַפעל וועגן רעגיסטרירן פאַרשטעלונגס־זאַלן, אויף וואָסער שפּראַך מען שפּילט דאָרט און אין וואָסער צייט.

דעם 28/10 — אַ דעקרעט, וועלכער ערקלערט, אַז ביז וואַנען ס'וועט צונויפגערופן ווערן אַ סיים, געהערט די העכסטע מאַכט דעם גענעראַל זשעליגאָווסקי, וועלכער באַפולמעכטיקט אויספירן זיינע דעקרעטן און אַרויסגעבן באַפעלן די פאַרשטייער פון דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע. — אַ דעקרעט, אַז אין דער צייט פון קריגסצושטאַנד באַפולמעכטיקט דער אָנפירער פון דער מיטל־ליטווישער אַרמיי די צייטווייליקע רעגירנדיקע קאָמיסיע אַרויסצוגעבן אויסנאַם־געזעצן בנוגע דעם טראַנספּאָרט און באַוועגונג, צענזור, שיינען, אַלגעמיינע עקאָנאָמישע געזעצן, וועגן האַנדל מיט אַרטיקלען פון ערשטן געברויך, וועגן רו און אָרדענונג, מיט דעם רעכט צו באַשטראָפן ביז 100,000 מאַרק און אַ יאָר טורמע.

דעם 28/10 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע געזעלשאַפטן און אָרגאַניזאַציעס, ווי אויך קאָאָפּעראַטיווע געזעלשאַפטן.

דעם 1/11 — אַ דעקרעט וועגן צונויפרופן אַ סיים אין ווילנע אויף דעם 9 יאַנואַר 1921. — אַ דעקרעט וועגן אַ מאָביליזאַציע פון די יאָרן 1893—1900.

דעם 2/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן שטעמפּלען די בילעטן פון אַלע פאַרוויילונגס־ערטער.

דעם 4/11 — אַ דעקרעט, וועלכער פאַרבאָט די הויזווירטן אַרויסצוווייזן זייערע שכנים פון די דירות.

דעם 10/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן איינמעלדן און אויסמעלדן שכנים אין משך פון 24 שעה. — אַ פאַראָרדענונג וועגן אָנמעלדן אַלע פאַרזאַמלונגען מיט דריי טעג פריער אונטער דער התראה פון 10,000 מאַרק שטראָף אָדער אַ חודש אַרעסט. — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע דרוקן־געשעפטן און כעמישע פאַבריקן. — אַ פאַראָרדענונג וועגן איינפירן אַ פּאָליציייִשע צענזור איבער דראַמאַטישע פאָרשטעלונגען, דעקלאַמאַציע, מאָנאָלאָגן, געזאַנג, פאָרלעזונגען און לעקציעס, קינעמאַטאָגראַפישע פילמס, פלוג־בלעטער, וועלכע פאַרנעמען ווייניקער ווי אַ דרוק־בויגן און ווערן פונאַנדערגעטיילט גראַטיס, אַפישן, פּראָגראַמען און פּלאַקאַטן; פאַר טאָן כנגד 50,000 מאַרק שטראָף אָדער 3 מאָנאַטן טורמע.

דעם 12/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן דעם רעכט צו קלאָגן זיך אויף די אומגעזעצלעכע מעשים פון דער פּריזיוו־קאָמיסיע. — אַ פאַראָרדענונג וועגן לגאָטעס ביים פּריזיוו פאַר איינציקע קאַטעגאָריעס, ווי פאַר בני־יחידים, באַזוכער פון הויכשולן וכדומה. — אַ דעקרעט צוליבן פּריזיוו וועגן מיטל־ליטווישער בירגערשאַפט: פאַר פוילישע בירגער ווערן גערעכנט נאָר די, וואָס זיינען צוגעשריבן אין קאָנגרעס־פוילן, אָבער בשום אופן ניט די, וואָס באַזיצן פוילישע פּעסער פון געוועזענעם גענעראַל־קאָמיסאַר פאַר די מזרח־קאַנטן; פאַר רוסישע און ליטווישע בירגער רעכענען זיך נאָר די, וואָס זיינען דאָרט געבאָרן און וואוינען דאָרט שטענדיק; אַלע איבעריקע, וואָס זיינען געבאָרן אין מיטל־ליטע אָדער וואוינען דאָ שטענדיק, רעכענען זיך פאַר מיטל־ליטווישע בירגער.

דעם 14/11 — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אַ קאָמיסיע אומצוקערן אַלערליי האָב און גוטס, וועלכע זיינען פאַרכאַפּט געוואָרן דורך דער באָלשעוויסטישער רעגירונג אָדער דורך זייטיקע מענטשן אין דער צייט פון דער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע.

דעם 15/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון דאָקטוירים און מיטל־מעדיצינישן פּערסאָנאַל.

דעם 17/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן פּריזיוו פון די געבאָרענע פון די יאָרן 1899 און 1900.

דעם 23/11 — אַ דעקרעט וועגן איינפירן אַ קאָנטראָל־קאָמיסיע איבער אַלע מעשים סיי פון דער ציווילער סיי פון דער מיליטערישער מאַכט. — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אין ווילנע אַ קרייז־געריכט, אַ געריכט פאַר אַפּעלאַציעס און פאַר קאַסאַציעס. — אַ דעקרעט וועגן איינפירן אַ פרידנס־געריכט.

דעם 23/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן שטעמפּלען אַלע האַנדלס־פּאַטענטן, וועלכע זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן פאַר דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע.

דעם 23/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן איינפירן פון 1/12 דעם אינסטיטוט פון אַ נאָטאַריוס.

דעם 25/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן שטעמפּלשטייער.

דעם 26/11 — אַ דעקרעט מיט דער וואַל־אָרדינאַציע צום מיטל־ליטווישן סיים.

דעם 29/11 — אַ פאַראָרדענונג וועגן מעלדן זיך צום פּריזיוו די געבוירענע אין יאָר 1898.

דעם 1/12 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע באַנקגעשעפטן און בייט־קאָנטאָרן אין ווילנע. — אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע איינוואוינער פון מיטל־ליטע, האַנדלסהייזער, געשעפטן א. ד. ג. זיינען מחויב אויפצוגעבן אַלערהאַנט האָב און גוטס, וואָס איז פאַרבליבן פון די פאַרשיידענע אָקופּאַנטן, אונטער דער התראה פון 50,000 מאַרק שטראָף און פון 1 ביז 5 חדשים טורמע.

דעם 6/12 — אַ דעקרעט (און דעם 17/12 — אַ פאַראָרדענונג) וועגן פאַרלענגערן אויף 5 מאָנאַטן אַלע היפּאָטעקן, וואָס זייער

טערמין איז אויסגעגאַנגען און נאָר צוליב דער עוואַקואַציע פון דעם היפּאָטעק-געריכט ווערן זיי פאַרלענגערט.

דעם 9/12 — אַ באַפעל וועגן גרינדן אַ באַהייצונגס-קאָמיסיע, וועלכע זאָל באַזאָרגן אַלע רעגירונגס-אַנשטאַלטן מיט האָלץ.

דעם 12/12 — אַ דעקרעט וועגן באַטיילן מיט ערד די ערד-אָרימע פּויערים.

דעם 13/12 — וועגן עפענען אין ווילנע דעם 10/1 אַ געריכט פאַר קאַסאַציעס.

דעם 15/12 — אַ דעקרעט וועגן אָרגאַניזירן כורמעס אויף דער טעריטאָריע פון מיטל-ליטע.

דעם 17/12 — אַ דעקרעט וועגן בילדן ביים בילדונגס-דעפּאַרטאַמענט 3 שול-סעקציעס: אַ ווייסרוסישע שול-סעקציע, אַ ליטווישע און אַ יידישע*), מיט באַזונדערע אָנפירער בראש. — אַ פאַראָרדענונג וועגן באַזאָרגן די אָרימע באַפעלקערונג מיט ביליגן האָלץ.

דעם 20/12 — אַ דעקרעט, וועגן אָפּשאַפן די פאַראָרדענונג פון געוועזענעם גענעראַל-קאָמיסאַר פאַר די מזרח-קאַנטן, וועלכער האָט איבערגעגעבן דעם איינצלפאַרקויף פון בראַנפן נאָר דער „אַקציענגעזעלשאַפט פון די מזרח-קאַנטן". — אַ פאַראָרדענונג, אַז די מאַכט גיט אַרויס אַלעמען ערלויבענישן אויף צו טרייבן בראַנפן, דערביי ווערט אָנגעוויזן די הייך פון אַקציז.

דעם 22/12 — אַ פאַראָרדענונג וועגן דער נויטווענדיקייט אַרויסצובאַקומען ערלויבענישן אויף אַ שרייב-ביוראָ; געבן יורידישע עצות און פירן פרעמדע משפטים איז די שרייב-ביוראָס פאַרבאָטן, אַניט שטראָף מיט 2 חדשים אַרעסט אָדער 20,000 מאַרק.

דעם 23/12 — אַ פאַראָרדענונג, אַז אַרויסשטעלן שילדן מיטן טיטל אַדוואָקאַט האָבן דאָס רעכט נאָר געשוואָרענע אַדוואָקאַטן, אַניט — 2 מאָנאַט אַרעסט אָדער 21,000 מאַרק שטראָף.

דעם 23/12 — אַ פאַראָרדענונג, אַז מ׳טאָר ניט רוגירן פון זייערע ערטער די שכנים, פאַבריקאַנטן און ערד-אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך דאָרט באַזעצט ניט שפּעטער פון 1 יולי 1920.

דעם 27/12 — אַ פאַראָרדענונג וועגן דעם רעכט פון דעפּאַרטאַמענט פאַר ערדאַרבעט צו פאַרקויפן וואַלד און געהילץ.

דעם 28/12 — אַ פאַרבאָט אַרויסצופירן לעבנסמיטלען פון ווילנע, מיט דער אויסנאַם פון 5 פונט שוואַרצע ברויט, 3 פונט פלייש, 2 פונט פעטס, 10 פונט זאַלץ און 10 פונט נאַפט פאַר פּערזאָן. אַקעגן-זשע, אַריינפירן איז אַלץ ערלויבט.

דעם 29/12 — אַ פאַראָרדענונג וועגן באַנוצן קראַפט פון דער עלעקטרישער סטאַנציע. — וועגן צוזאַמענשטעל פון דער באַהייצונגס-קאָמיסיע.

דעם 31/12 — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אַ קאָמיסיע צו רעגיסטרירן די היזקות, וואָס די פּלערליי אַרמייען האָבן אָנגעמאַכט אין משך פון דער מלחמה. — אַ דעקרעט וועגן באַצאָלן די גייסטלעכע, וועלכע ווערן אַרויסגערופן אין געריכט צו באַשווערן די אינטערעסאַנטן.

1921

דעם 5/1 — אַ דעקרעט וועגן אָפּלייגן די וואַלן צום מיטל-ליטווישן סיים פון 9/1 אויפן 6/2. — אַ פאַראָרדענונג וועגן קאַמף מיט דער עפּידעמיע אויף בהמות.

דעם 9/1 — אַ פאַרבאָט אָפּצובויען אָדער צו רעמאָנטירן אַ פאַבריק אָן אַ ערלויבעניש.

דעם 11/1 — אַ דעקרעט וועגן איינפירן דעם 8-שעהדיקן אַרבעטס-טאָג. — אַ דעקרעט וועגן איינפירן אַ אַרבעטס-אינספּעקטאָריאַט.

דעם 13/1 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אַ אָפּצאָל פאַר טרייבן האָלץ איבער דער ווילִיע.

*) די יידישע סעקציע איז ניט געבילדעט געוואָרן, ווייל די יידישע שול-אָרגאַנען האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו שיקן פאָרשטייער אין דער סעקציע.

דעם 14/1 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון דרוקערייען, לייענזאַלן, בוכגעשעפטן און ביבליאָטעקן. פאַר טאָן כנגד 50,000 מאַרק שטראָף און שליסן די אונטערנעמונג.

דעם 16/1 — אַ פאַראָרדענונג פון דער אָפּבוי-קאָמיסיע וועגן אויסלייען פאַבריקאַנטן געלט אָן פּראָצענט, און מיט פּראָצענט, אויף איינצוקויפן מאַשינעס אָדער רויוואַרג.

דעם 18/1 — אַ דעקרעט וועגן אָפּלייגן די וואַלן צום מיטל-ליטווישן סיים אויפן 20/2.

דעם 22/1 — אַ דעקרעט וועגן אָפּשאַפן די פּאָרצענזור. פאַר דרוקן אַרטיקלען, וואָס רייצן איין טייל פון דער באַפעלקערונג קעגן דעם צווייטן, פאַר אַרונטעררייסן דעם אויטאָריטעט פון דער רעגירונג וכדומה ווערט מען באַשטראָפט ביז 100,000 מאַרק און די בראָשורן און צייטונגען ווערן קאָנפיסקירט.

דעם 26/1 — אַ פאַראָרדענונג וועגן איינפירן אַ אָפּצאָל פון דאַמפּקעסלען.

דעם 28/1 — אַ פאַראָרדענונג וועגן איינפירן אַ אינספּעקציע אויף די דאַמפּקעסלען.

דעם 31/1 — אַ דעקרעט וועגן באַנייען די היפּאָטעקן-ביכער. — אַ פאַראָרדענונג וועגן אַרויסגעבן די מלחמה-געליטענע געהילץ אויף אָפּצובויען זיך.

דעם 1/2 — אַ דעקרעט וועגן אָפּלייגן די וואַלן צום מיטל-ליטווישן סיים אויף אַ אומבאַשטימטע צייט. — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע געשעפטן און האַנדלס-אונטערנעמונגען. — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן באַזאָרגן די באַפעלקערונג מיט האָלץ און טאָרף.

דעם 8/2 — אַ דעקרעט וועגן דער עפענונג פון קאַסאַציאָנס-געריכט אין ווילנע. — אַ דעקרעט וועגן העכערן דעם אָפּצאָל פון אַדוואָקאַטן אויף 300%. — אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע פערד-באַזיצער זיינען מחויב ביי דער אויפפאָדערונג פון דער מיליטערישער און ציווילער מאַכט צוצושטעלן די פערד אין זייער רשות, לויט אַ געוויסער טאַקסע פון 5 מאַרק אַ ווי אַרסט. — אַ דעקרעט וועגן אָרגאַניזירן אַ רעגירונגס-פּאָליציי. — אַ פאַראָרדענונג וועגן גרינדן אַ עקאָנאָמישן ראַט.

דעם 11/2 — אַ פאַראָרדענונג וועגן גרינדן אַ טעאַטער-קאָמיסיע.

דעם 16/2 — אַ דעקרעט, אַז אַלע קאָנצעסיעס אויף באַנק-געשעפטן און בייט-קאָנטאָרן ווערן בטל, און ווער ס׳וויל באַקומען אַ נייע קאָנצעסיע מוז אַריינטראָגן 1% פון גרינדונגס-קאַפּיטאַל אין גאָלד אָדער ניט ווייניקער ווי 1000 מאַרק גאָלד לויטן קורס 20 גאָלדמאַרק דייטשע 20-מאַרק פּוילישע א. ד. ג.

דעם 18/2 — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אין ווילנע אַ פאַרוואַלטונג פון אַ שטאָט-סטאַראָסטווע.

דעם 19/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן פרייען אַריינפיר פון כל-המינים ערלויבטע סחורה אין מיטל-ליטע אָן שום איינפירשיינען. דאָס זעלבע אויך בנוגע סחורה וואָס ווערט אַריינגעפירט פון פּוילן. אַרויספירן סחורה קיין פּוילן איז אויך אַזוי פיל ערלויבט, אויף וויפיל עס איז ניט פאַרבאָטן דורך ספּעציעלע באַקאַנטמאַכונגען. — אויף אַרויסצופירן סחורה קיין אויסלאַנד מוז מען האָבן אַ ב. זונדער ערלויבעניש, פאַר טאָן כנגד שטראָף מיט געלט אָדער אַרעסט. צוגלייך מיט דער דאָזיקער פאַראָרדענונג אַ קאָמוניקאַט, אַז אויף אַרויסצופירן סחורה פון פּוילן קיין מיטל-ליטע דאַרף מען אַרויסבאַקומען אַ שיין פון אַפּראָוויזאַציע-דעפּאַרטאַמענט, און אַ באַקאַנטמאַכונג, וועלכע שטעלט פעסט אויף וועלכע אַרטיקלען מען דאַרף יאָ האָבן אַ שיין אויף אַרויסצופירן פון מיטל-ליטע, דהיינו: אַלע מינים לעבנסמיטלען, פלייש, פעטס, מילכיקס, אייער, זאַלץ, נאַפט, רויע פעל, געהילץ מעטאַלן און מעטאַל-אויסאַרבעטונגען, ווי אויך טעכנישע אַרטיקלען. — אַ מודעה וועגן פאַרפאַרטיקן און אויסקויפן האַנדלס-פּאַטענטן.

דעם 23/2 — אַ דעקרעט וועגן רעגיסטרירן אַלע פאַבריק-אַרבעטער.

דעם 25/2 — אַ דעקרעט וועגן באַקעמפן די מיליטערישע ליכווע. — אַ פאַראָרדענונג וועגן גרינדן אַ קאָמיסיע צו עקזאַמענירן אויף וועהילף-פראָוויזאָר.

דעם 26/2 — אַ פאַראָרדענונג וועגן שאַפן אַ אַפּראָוויזאַציע-ראַט ביים אַפּראָוויזאַציע-דעפּאַרטאַמענט.

דעם 28/2 — אַ דעקרעט, אַז אין די ערטער, וואו ס'איז ניטאָ קיין נאָטאַריוס, קען זיין פונקציע איבערנעמען דער פרידנס-ריכטער.

דעם 5/3 — אַ דעקרעט, וואָס שאַפט אָפּ דעם פאַרבאָט פון געוועזענעם גענעראַל-קאָמיסאַר פון די מזרח-געביטן אַרויסצופירן פלאַקס, חזיר-האָר און האָר. — אַ דעקרעט וועגן פאַרלענגערן דעם טערמין פון די וועקסלען, וועלכע זיינען געווען פעליק אין יולי און אויגוסט 1920 יאָר. — תקנות, ווי אַזוי אויפצומאָנען דעם שטעמפּל-שטייער פון פּאַפּירן בנוגע געשעפטן, וואָס זיינען געשלאָסן אין פרעמדע וואַליוטעס. — אַ פאַראָרדענונג צו העכערן דעם פרייז פון די פּאָסט-מאַרקעס מיט 2 מאַרק לטובת איבערשלעזיע. — אַ פאַראָרדענונג צו ליקווידירן די רעווידוקאַציע-קאָמיסיע. — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון פערד. — אַ פאַרבאָט אַרויסצופירן פערד און בהמות פון מיטל-ליטע אונטער דער התראה פון 10,000 מאַרק שטראָף אָדער 6 מאָנאַטן אַרעסט.

דעם 7/3 — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אין ווילנע אַן אַגראַרע האַנדלס באַנק, אַקצ. געזעלשאַפט.

דעם 9/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אויספירשיינען אויף אַפּטייק-אַרטיקלען. — אַ דעקרעט וועגן צוואַנגס-קראַנקנקאַסעס פאַר דער באַפעלקערונג.

דעם 10/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן וואַלן אין אַשמענער קרייז-סיימיק.

דעם 12/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן וועקסל-קאָנטאָרן. — אַ ד,קרעט וועגן ניט רוגירן די קליינע ערד-באַזיצער פון זייערע נחלאות ביזן 1 מערץ 1922 יאָר. — אַ דעקרעט וועגן איינפירן אין מיטל-ליטע די פוילישע וואַליוטע אַלס די איינציקע אָנגענומענע צאָלונגס-מטבע; פאַר טאָן כנגד 500 כויזנט מאַרק אָדער אַרעסט.

דעם 14/3 — אַ דעקרעט, אַז דער טערמין פון אויפמאָנען די שטראָף פון די פאַמיליעס, וואָס זייערע מיטגלידער האָבן זיך אויסגעדרייט פון פריזיוו, ווערט פאַרלענגערט ביזן 1-טן סעפּטעמבער.

דעם 18/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן שטייערן פון קי און ציגן. — אַ פאַראָרדענונג וועגן אָפּהיטן די רעפּראָדוקטאָרן פון ראַסן-בהמות.

דעם 22/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן ערלויבענישן צו טראָגן געווער אָדער גיין אויף געיעג.

דעם 24/3 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע מינים האָב און גוטס, סיי פּריוואַטע סיי קרוינישע, וואָס מען האָט אומגעזעצלעך פאַרכאַפּט אין דער צייט פון די פאַרשיידענע אָקופּאַציעס.

דעם 30/3 — אַ דעקרעט וועגן דער גרינדונג פון דער אַקציענגעזעלשאַפט „ליאַס“ צו באַזאָרגן אַלע זעג-מילן מיט געהילץ, ווי אויך צו פירן אַ האַנדל מיט האָלץ.

דעם 1/4 — אַ דעקרעט, וואָס ערלויבט דער דערווייל קער רעגירנדיקער קאָמיסיע צו פאַרמאַכן צייטונגען, וועלכע זיינען עובר אויפן פאַראַגראַף 128, 129, 132, 133 פון רוסישן קאָדעקס פון יאָר 1903.

דעם 6/4 — אַ רעקרעט מיט אויספירלעכע תקנות, ווי אַזוי איינצופירן אין לעבן די אַגראַרע רעפאָרם. — אַ באַקאַנטמאַכונג, ייעגן איינפירן ביכער פאַר די דאַמפקעסלען. — אַ פאַראָרדענונג מיט אַ טאַקסע פון אָפּצאָל פאַר די דאַמפקעסלען.

דעם 11/4 — אַ פאַראָרדענונג וועגן די מאַקסימאַלע פרייזן, וואָס די רעגירונג דאַרף אַרויסצאָלן פאַר די געשעדיקטע בהמות.

דעם 12/4 — אַ פאַראָרדענונג וועגן דעם רעכט פון אַרבעטס-אינספּעקטאָר צו שטראַפירן פאַר ניט מעלדן זיך לויט אַן אַרויספאָדערונג.

דעם 14/4 — אַ דעקרעט וועגן דער איינטיילונג פון דער גערעטעניש פון די פעלדער, וועלכע זיינען אין דער אָפּוועזנהייט פון זייערע בעלי-בתים פאַרזייט געוואָרן דורך פרעמדע פּויערים.

דעם 16/4 — אַ דעקרעט וועגן פאַרהיטן די ערד-אַרבעטער פון עקסמיסיע.

דעם 17/4 — אַ דעקרעט וועגן שכנים-טוץ.

דעם 18/4 — תקנות וועגן ערד-שטייער.

דעם 22/4 — אַ פאַראָרדענונג וועגן העכערן דעם אַקציז פון בראַנפן, פון שפּיל-קאָרטן און אַ פאַרבאָט אַריינצופירן בראַנפן אין מיטל-ליטע אָן אַ ערלויבעניש. — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן די זאַפּאַסן פון ספּירט און קאָרטן.

דעם 2/5 — אַ פאַראָרדענונג מיט תקנות בנוגע דער אַגראַר-רעפאָרם. — אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע פּריוואַטע ערד-מעסטער קענען ניט טאָן זייער אַרבעט אָן אַ קאָנטאַקט מיט דער קרוינישער ערד-קאָמיסיע. — אַ דעקרעט וועגן פאַרלענגערן דעם טערמין פאַר די קליינע ערד-אַרענדאַרן אויסצוקויפן זייערע קליינע ערד-טיילן.

דעם 5/5 — אַ דעקרעט וועגן צוריק אָפּנעמען פון דער רוסישער קירך אַלע גיטער, וואָס די צאַרישע רעגירונג האָט אַמאָל אָפּגענומען ביי דער פוילישער קירך; די דאָזיקע גיטער ווערן איבערגעגעבן אין רשות פון דער קרוינישער ערד-קאָמיסיע צו פאַרטיילן די פּויערים.

דעם 6/5 — אַ דעקרעט וועגן אַ דערווייליקער אינסטאַנץ פאַר קאַסאַציעס (דעם 21/5 — וועגן גרינדן אַ דערווייליקן געריכט פאַר קאַסאַציעס). — אַ דעקרעט וועגן אַ צוואַנג צו פאַרריכטן די וועגן ניט תקנות דערצו. — אַ דעקרעט וועגן דער פּרעסע: די רעדאַקטאָר פאַר ניט וועלן אַרויסגעבן דעם נאָמען פון אַ אויטאָר פון אינקרימינירטע אַרטיקלען ווערט שטראַפירט מיט 50,000 מאַרק. — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע ערלויבענישן צו האַקן וועלדער, וואָס מ'האָט באַקומען פון דער געוועזענער פוילישער ציוויל-פאַרוואַלטונג פאַר די מזרח-קאַנטן.

דעם 7/5 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע צייטונגס-ביוראָען און דרוק-זאַכן. — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן שטייער פון וואַלד-קאָנטראַקטן.

דעם 20/5 — אַ דעקרעט און תקנות וועגן דעם אָפּבוי פון די לערנשולן.

דעם 27/5 — אַ פאַראָרדענונג וועגן באַקעמפן די עפּידעמיעס אויף בהמות.

דעם 30/5 — אַ דעקרעט וועגן פאַרלענגערן דעם טערמין פון די פעלד-געריכטן ביזן 31 דעצעמבער. — אַ דעקרעט וועגן רעגיסטרירן אַלע מלוכה-נחלאות צוליב דער אַגראַר-רעפאָרם.

דעם 31/5 — אַ דעקרעט וועגן אַ פאַרבאָט אַריינצופירן פון אויסלאַנד פרעמדע וואַליוטעס, גאָלד און פּלאַטין אָן דער ידיעה פון דער מלוכה-מאַכט.

דעם 3/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן צוואַנג פון לעגיטימאַציעס פאַר אַלע בירגער אין עלטער פון 14 יאָר אונטער דער התראה פון שטראָף 50,000 מ׳ אָדער אַרעסט.

דעם 4/6 — אַ דעקרעט וועגן צוואַנג-אַסעקוראַנץ פון בנינים. — אַ דעקרעט וועגן אָפּנעמען די ערד ביי די בעלי-בתים, וואָס וועלן זי ניט באַאַרבעטן.

דעם 9/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן שטעמפּל-שטייער.

דעם 14/6 — אַ דעקרעט וועגן אָפּשאַפן די שטראָף פון די פאַמיליעס, וואָס זייערע מיטגלידער האָבן זיך ניט געשטעלט צום

פריזיוו. — אַ דעקרעט מיט תקנות פאַר אַקציענגעזעלשאַפטן.

דעם 14/6 — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אַ פוילישע אַקציענגעזעלשאַפט פאַר דעם אָפּבוי פון ווילנע (8/8 געענדערט: אָנשטאָט „פון"—„אין").

דעם 15/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן גרינדן אַ קריסטלעכע אַקציענגעזעלשאַפט „אוניאַ" (צום האַנדל מיט רויוואַרג און האַלבע רוישטאָפן).

דעם 15/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן גרינדן די טאַבאַק-געזעלשאַפט „לעכיאַ".

דעם 16/6 — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אַ אַקציענגעזעלשאַפט „פאַק" (אַ קריסטלעכע געזעלשאַפט פון קאַלאַניאַל און באַקאַליי).

דעם 16/6 — אַ מעלדונג וועגן צעטיילן מיטל-ליטע אויף צוויי אַרבעטס-אינספעקטאַריאַטן.

דעם 20/6 — אַ דעקרעט, אַז דער אַרטיקל 308 פון שטראָף-קאָדעקס פון יאָר 1933 איז דערווייל בטל. — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אַן אָפיציעלע אַרבעטס-פאַרמיטלונגס-ביוראָ.

דעם 23/6 — אַ פאַרבאָט אַרויסצופירן צוקער פון מיטל-ליטע.

דעם 25/6 — אַ פאַראָרדענונג פאַר דער קרימינאַל-פאָליציי.

דעם 27/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אימפן די בהמות צוליב דער עפידעמיע.

דעם 28/6 — אַמנעסטיע פאַר פאַרברעכער צוליב דעם יאָר-טאָג פון פאַרעפנטלעכן די פוילישע קאָנסטיטוציע.

דעם 25/6 — אַ פאַראָרדענונג וועגן ענדערן דעם סטאַטוט פון „ווילנער האַנדלס-באַנק".

דעם 1/7 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אָנהייבן די טעטיקייט אין דער קעגנזייטיקער אַסעקוראַנץ-געזעלשאַפט.

דעם 7/7 — אַ דעקרעט וועגן איינפירן אַ אָפּצאָל אויף קאַנצעלאַריע-הוצאות.

דעם 14/7 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אַ באַלוינונג פאַר די וועטערינאַרע דאָקטוירים, וועלכע פאָרן אַרום צו באַקעמפן די עפידעמיעס אויף בהמות.

דעם 18/7 — אַ דעקרעט וועגן אָפּשאַפן פעלד-געריכטן פאַר ציווילע פערזאָנען.

דעם 18/7 — אַ דעקרעט מיט אויספירלעכע אָנווייזונגען ווי אַזוי אָפּצושאַצן אומבאַוועגלעכע גיטער צו באַשטייערן זיי מיטן ערד-שטייער.

דעם 23/7 — אַ פאַראָרדענונג וועגן דעם בראַנפן-אַקציז.

דעם 27/7 — אַ דעקרעט וועגן אויספירלעכע תקנות בנוגע רעקווירירן פון לאָקאַלן און צימערן. — אַ דעקרעט וועגן דעם רעכט פון מאַגיסטראַט צו סעקוועסטרירן פאַר שטאָט-שטייערן. — אַ דעקרעט וועגן אַ צוגאָב-שטייער פאַר די שטאָטישע פאַרוואַלטונגען פון די אומבאַוועגלעכע גיטער.

דעם 29/7 — אַ דעקרעט וועגן אַ רעגירונגס-אָפּצאָל ביי עקספּלאָטאַציע פון וועלדער. — אַ פאַראָרדענונג וועגן אַ אוניפאָרם פאַר דער רעגירונגס-פאָליציי. — אַ פאַראָרדענונג וועגן אָרגאַניזירן אָפּטיילונגען פון באַן-פאָליציי.

דעם 8/8 — אַ פאַראָרדענונג וועגן באַשטעטיקן דעם סטאַטוט פון דער אַקציען-געזעלשאַפט אונטער דער פירמע „ווילנער סינדיקאַט פון לאַנדווירטשאַפט".

דעם 11/8 — אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטראַציע פון אַלע אַריינגעפאָרענע אויף דער מיטל-ליטווישער טעריטאָריע.

דעם 11/8 — אַ פאַראָרדענונג וועגן צושטעלן אַלע מאָנאַט אַ באַלאַנס פון האַנדלס-אָפּעראַציעס פון אַלע קרעדיט-אַנשטאַלטן אונטער דער התראה פון 100.000 מאַרק שטראָף.

דעם 12/8 — אַ דעקרעט וועגן שטרענגער מאַכן די שטראָף פאַר פיטערן בהמות אויף פרעמדע לאַנקעס (ביז 2 מאָנאַטן תורמע אָדער 20.000 מאַרק קנס).

דעם 13/8 — אַ דעקרעט וועגן באַשטראָפן די פאַמיליעס, וואָס זייערע מיטגלידער האָבן זיך אַרויסגעדרייט פון פריזיוו מיט 5—50 טויזנט מאַרק. — אַ דעקרעט וועגן אַרויסגעבן אַקטן אויף ערד-אייגנטום די יעניקע פויערים, וועלכע האָבן באַקומען איינגעטיילטע ערד-נחלאות פון דער צאַרישער רעגירונג.

דעם 17/8 — אַ דעקרעט מיט תקנות וועגן אַרויסגעבן קאָנצעסיעס אויף עפענען אַפטייקן.

דעם 22/8 — אַ דעקרעט, אַז די ווילנער שטאָטישע געלט-באָנעס ווערן פון 31/10 בטל.

דעם 24/8 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אומלעגאַלע פאַראיינען, לאָטעריען א. ד. ג. פאַר כאַפן אומלעגאַלע פאַראיינען ווערן די איינטיילנעמער אַרעסטירט און צוגעצויגן צום גערעכט; פאַר כאַפן ניט ערלויבטע לאָטעריען ווערט מען שטראַפירט מיט 100,000 מאַרק מיט אַ יאָר טורמע.

דעם 26/8 — אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן קאָמיסיאָנס-האַנדלס-הייזער.

דעם 27/8 — אַ דעקרעט וועגן די יקרות-הוספות פאַר די געוועזענע רוסישע באַאַמטע, אלמנות און יתומים, וועלכע פלעגן באַקומען עמעריטור. — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אַ טעכנישע קאָמיסיע ביים האַנדלס-דעפּאַרטאַמענט פאַר פּאַטענטן אויף ערפינדונגען. — אַ דעקרעט וועגן דעם רעכט פון דער ווילנער לאַנדווירטשאַפטלעכער באַנק צו פאַרלענגערן די אויסצאָלונג פון די אויסגעגאַנגענע קופּאָנעס פון אירע „זאַקלאַדנע ליסטן" ביז 1/8 1922 יאָר. — אַ דעקרעט וועגן שטייערן פון מאַיאָנטקעס.

דעם 29/8 — אַ דעקרעט און תקנות ווי צו נאָרמירן די באַציאונגען צווישן די אַרענדאַרן פון לאַנדווירטשאַפטן און זייערע בעלי-בתים.

דעם 1/9 — אַ פאַרבאָט איינצושאַפן און באַזיצן געווער און אַמוניציע אונטער דער התראה פון 100,000 מאַרק אָדער 6 חדשים טורמע.

דעם 10/9 — אַ דעקרעט וועגן גרינדן אַ האַנדלס-אַקציענגעזעל. „פאַציפיק" צו אָרגאַניזירן און עקספּלאָאַטירן אַלערהאַנט סחורה-לאַגערן.

דעם 14/9 — אַ פאַראָרדענונג וועגן העכערן דעם אַקציז פון בראַנפן, שוועבעלעך, הילזן, מונדשטוקן, פּאַפּיר און שפּיל-קאָרטן, פּאַפּיראָסן, טאַבאַק.

דעם 14/9 — אַ פאַראָרדענונג וועגן אָרגאַניזירן אַ הויפּט-פּאָליציי-קאָמאַנדע.

דעם 15/9 — אַ דעקרעט וועגן פאַרהיטן אַלע קולטור-ווערטן און קונסט-זאַכן. — אַ דעקרעט וועגן ערד-שטייער פאַרן 1921 י. — ווידער אַ דעקרעט וועגן שכניב-שוץ. — אַ דעקרעט וועגן די נחלאות, וועלכע זיינען איצט אַריבער צו דער מלוכה.

דעם 20/9 — אַ פאַראָרדענונג פאַר באַנק-געשעפטן.

דעם 23/9 — אַ דעקרעט וועגן אַסיגנירן 25 מיליאָן מאַרק אַלס גרונד-קאַפּיטאַל אויף דער ערד-פּאַרצעלאַציע. — אַ דעקרעט, וועלכער שאַפט אָפּ דעם פאַרבאָט אַרויסצוגעבן ערלויבענישן אויף בראַנפן-ברויזן אין די שטעט.

דעם 26/9 — אַ דעקרעט וועגן באַגרעניצן דעם האַנדל מיט וואַליוטעס; ערלויבט צו האַנדלען מיט וואַליוטעס איז נאָר בענק, אָדער די אויסגערופענע דעוויזן-בענק, אָבער ניט סתם אַלע בייט-קאָנטאָרן.

דעם 28/9 — אַ פאַראָרדענונג וועגן ערלויבן עפענען אין ווילנע אַ אָפּטיילונג פון לובלינער באַנק.

דעם 29/9 — אַ פאַראָרדענונג וועגן דער גרייס פון אָפּצאָל פאַר לעגיטימאַציעס.

דעם 30/9 — אַ דעקרעט וועגן פרעסע און דרוק; פאַר דרוקן אַרטיקלען קעגן דער רעגירונג און מיליטער און העצן די באַ-

פעלקערונג א. ד. ג.—100,000 מאַרק שטראָף; די שטראָף קען אַרויפגעלייגט ווערן אויפן מחבר, אַרויסגעבער און רעדאַקטאָר, אויף יעדערן באַזונדער.—אַ דעקרעט וועגן ענדערן די תקנות בנוגע די צוואַנגס-קראַנקן-קאַסעס.

דעם 4/10—אַ דעקרעט וועגן שליסן די „ליטווישע באַנק פאַר האַנדל און אינדוסטריע“.

דעם 6/10—אַ דעקרעט וועגן פאַרשטאַרקן די גרעניץ-וואַך אום צו פאַרהיטן פון אַ אומלעגאַלן האַנדל איבער דער גרעניץ.—אַ דעקרעט מיט תקנות וועגן „מיליטער-ליכווע“.—אַ דעקרעט וועגן איינפיר און אויספיר פון סחורות, פון אָדער קיין אויסלאַנד. מען ווערט באַשטראָפט מיט אַזוי פיל, וויפיל ס'באַטרעפט די אַריינגע-פירטע סחורה און אחוצדעם ווערט די סחורה קאָנפיסקירט. פאַר אַרויספירן ניט-ערלויבטע אַרטיקלען ווערט מען שטראָפירט לויטן קאָדעקס פון באַקעמפן „מיליטער-ליכווע“.

דעם 10/10—אַ פאַראָרדענונג צו רעגיסטרירן אַלע סקלאַדן פון אַרטיקלען פון ערשטן געברויך, אונטער 100,000 מאַרק שטראָף מיט 1 חודש אַרעסט.

דעם 24/10—אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן באַקעמפן די ליכווע און ספעקולאַציע, וועלכע דראָט מיט טויט-שטראָף פאַר אויפשרויפן די יקרות-פרייזן און פאַר וואַרפן דעם ווערט פון דער פוילישער וואַליוטע.

דעם 25/10—אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע קרעדיט-אַנשטאַלטן זיינען מחויב צוצושטעלן אַלע חודש אַ באַלאַנס.

דעם 28/10—אַ דעקרעט וועגן האַנדלס-שטייער.

דעם 29/10—אַ דעקרעט וועגן ליקווידירן פאַרשיידענע פרי-ציזשע סערוויטוטן (קאָנצעסיעס).—אַ פאַראָרדענונג וועגן קראַנקן-קאַסעס פאַר אַרבעטער.

דעם 1/11—אַ דעקרעט וועגן אָפשטעלן די ערד-פאַרצעלאַציע, וועלכע ווערט דורכגעפירט אָן דער ערלויבעניש פון דער קרויווישער גיטער-פאַרוואַלטונג.

דעם 3/11—אַ דעקרעט וועגן אַ צוואַנגס-אָבליגאַטאָרישער פייער-פאַרזיכערונג אין מיטל-ליטע און וועגן גרינדן אַ קעגנזייטי-קע אַסעקוראַנץ-געזעלשאַפט.

דעם 4/11—אַ פאַראָרדענונג, וועלכע רעכנט אויס אַלע לעבנסמיטלען און רוי-שטאָפן, וועלכע זיינען פאַרבאָטן אַרויסצופירן פון מיטל-ליטע צום גרעניץ-פאַס. די אויסגערעכנטע אַרטיקלען מעגן אַרויסגעפירט ווערן סיידן מיט אַ ספעציעלער ערלויבעניש דערצו. — אַ דעקרעט, וועלכער רעכנט אויס אַלע אַרטיקלען, וועלכע ס'איז פאַרבאָטן אַריינצופירן פון אויסלאַנד, סיידן דורך אַ ספעציעלער ערלויבעניש דערצו.—אַ פאַראָרדענונג וועגן אָפצאָל פאַר עקספאָרטירן סחורה קיין אויסלאַנד.

דעם 8/22—אַ פאַראָרדענונג צו ערלויבן דעם דעפּאַרטאַמענט פאַר ערדאַרבעט און וואַלד פאַר ויפן געהילץ פון די מלוכה-וועלדער.

דעם 15/11—אַ דעקרעט וועגן ניט טאָרן העכערן דירה-געלט מער ווי 60 מאָל אַזוי פיל ווי פאַר דער מלחמה.— אַ דעק-רעט וועגן שטעמפּל-שטייער פון אַקציענגעזעלשאַפטן.

דעם 16/11—אַ דעקרעט, אַז אַלע וואָס האָבן געענדיקט אין רוסלאַנד אַ מיטל-שול פאַרן 1917 יאָר דאַרפן ביים אָנקומען אין אוניווערסיטעט, האַלטן אַ צוגאָב-עקזאַמען אויף פויליש און די, וועלכע האָבן אַטעסטאַטן פון סאָוועטישע מיטלשולן דאַרפן האַלטן אַ עקזאַמען אויף אַלע געגנשטאַנדן.—אַ דעקרעט און אַ טאַקסע פאַר שטעמפּלען וואָג און מאָס.—אַ דעקרעט וועגן באַ-שטעטיקן דעם סטאַטוט פון דער פוילישער אַקציען-געזעלשאַפט „מאָטאָר-באַוועגונג“.

דעם 17/11—אַ פאַראָרדענונג וועגן רעגיסטרירן אַלע פּריוואַ-טע הייל-אַנשטאַלטן.

דעם 20/11—אַ דעקרעט וועגן שאַפן דעם פּאָסטן פון אַ וויצע-פּרעזידענט אין דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע.

דעם 21/11—אַ דעקרעט וועגן דער דעמיסיע פון גענעראַל מאַקושעצקי אַלס פּרעזידענט פון דער דערווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע.—אַ דעקרעט וועגן דער באַשטימונג פון ה' מייששאָוויטש אַלס פּרעזידענט פון דער דאָזיקער קאָמיסיע.—אַ דעקרעט וועגן באַשטימען גענ. מאַקושעצקי אַלס וויצע-פּרעזידענט פון דער קאָמיסיע.

דעם 24/11—אַ דעקרעט וועגן אויסאַרבעטן אַ וואַל-אָרדינאַ-ציע צום ווילנער סיים, פעסטשטעלן דעם שטח פון די וואַלן צום ווילנער סיים, אין וועלכן ס'גייען אַריין ווילנער, אָשמענער, טראָ-קער, סווענציאַנער, לידער און בראַסלאַווער קרייזן.

דעם 26/11—אַ פאַראָרדענונג וועגן אַראָפּרעכענען פון די שכירות פון די באַאַמטע פאַר די דירות, וואָס זיי פאַרנעמען אין די רעגירונגס-בנינים.

דעם 30/11—אַ דעקרעט וועגן אַמניסטיע פאַר פאַרשיידענע פאַרברעכנס צוליב פאַרעפנטלעכן דעם דעקרעט וועגן צונויפרופן אַ סיים אין ווילנע. די אַמנעסטיע איז אויך חל אויף די, וועלכע האָבן זיך אַרויסגעמאַכט פון שטעלן זיך צום פּריזיוו.—אַ דעקרעט וואָס באַשטימט דעם 8/1 1922 יאָר אַלס טאָג פון די וואַלן צום מיטל-ליטווישן סיים. צוזאַמען דערמיט גיט איבער דער גענעראַל זשעליגאָווסקי זיין גאַנצע איבערהערשאַפט דעם פּרעזידענט פון דער צייטווייליקער קאָמיסיע ה' מייששאָוויטש, אויך דאָס פולע רעכט אַרויסצוגעבן די געזעצן בנוגע די וואַלן.—אַ דעקרעט וועגן סקאַסירן די ציווילע קאַנצעלאַריע ביי דער מיליטערישער שעף-פאַרוואַלטונג און איבערגעבן דאָס ביזן 15/12 דער צייטווייליקער רעגירנדיקער קאָמיסיע.

דעם 1/12—אַ דעקרעט פון מייששאָוויטשן מיט אַלע תקנות פון דער וואַל-אָרדינאַציע צום ווילנער סיים.—אַ דעקרעט פון ביי-טאָרישן וועגן דער באַשטימונג פון אַ גענעראַל-קאָמיסאַר פאַר די וואַלן צום ווילנער סיים.—אַ דעקרעט וועגן באַשטימען אַ הויפּט-וואַל-קאָמיסאַר פאַר ווילנע.

דעם 3/12—אַ דעקרעט וועגן פאַרגרעסערן דעם באַשטאַנד פון ווילנער קרייז-געריכט מיט דריי מיטגלידער.

דעם 5/12—אַ דעקרעט וועגן שטראָף פאַר שטערן די וואַלן צום ווילנער סיים.—אַ פאַראָרדענונג וועגן באַשטעטיקן די תקנות פון אַ יידישער סוחרישער באַנק אונטערן נאָמען „ווילנער קרעדיט-באַנק“ מיט אַ גרונט-קאַפּיטאַל פון 60 מיליאָן מאַרק.

דעם 14/12—אַ דעקרעט וועגן תקנות פאַר די פאַרוואַל-פאַרזאַמלונגען.—אַ דעקרעט וועגן באַשטימען אַ פאַרשטייערשאַפט פון דער מיליטערישער הנהגה אין מיטל-ליטע.

דעם 15/12—אַ דעקרעט וועגן רעווידירן די תקנות וועגן דרוקן און צייטונגען. אום אַרויסצוגעבן אַ צייטונג איז גענוג נאָר אָנצומעלדן דעם טיטל, שפּראַך און פּרייז פון דער צייטונג, אויך דעם נאָמען און אַדרעס פון רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער.—אַ פאַראָרדענונג וועגן באַשטעטיקן דעם סטאַטוט פון דער פוילישער אַקציען-געזעלשאַפט פאַר האַנדל פון די ברידער יאַבלאָקאָוו, י.—אַ דעקרעט וועגן דעם טאַקסע-אָפּצאָל פאַרן געשוואָרענעם איבער-זעצער ביים ווילנער קרייז-געריכט.—אַ פאַראָרדענונג וועגן דער נויטווענדיקייט פון אַ פּאָליציייאישן שיין אויף אַרויסצופירן פערד פון די גרעניצן פון מיטל-ליטע.

דעם 18/12—אַ דעקרעט וועגן פאַרלענגערן די טעטיקייט פון די פעלד-געריכטן ביזן 30/6 1922 יאָר.

דעם 20/12—אַ באַקאַנטמאַכונג וועגן האַלטן פאַרמאַכט די געשעפטן דעם 25/12, 26/12 און 1/1 1922 יאָר.

דעם 29/12—אַ באַקאַנטמאַכונג פון הויפּט-אַרבעטס-אינספּעק-טאָר, אַז ווער ס'וועט ניט רעגיסטרירן זיינע אַרבעטער אין קראַנקן-קאַסע אין משך פון 7 טעג וועט באַשטראָפט ווערן ביז 20 טויזנט מ.

א. מ. בערנשטיין.

די מוזיק אין ווילנע פאַר דער צייט פון די אָקופּאַציעס.

קאַפע־און ביר־מוזיק. „לוסטיק און לעבעדיק" איז געוואָרן אין ווילנע ביים אריינקומען פון די דייטשן. מערקווירדיק גיך האָט זיך די יידישע באַפעלקערונג געגומען צופּאַסן צו די נייע באַדינגונגען און צו די נייע בעלי־בתּים. אין משך פון א צוויי—דריי טעג איז די שטאָט געוואָרן ניט צו דערקענען: פּלוצלונג איז זי פאַרפלייצט געוואָרן מיט מוזיק. וואו ס'איז נאָר געווען א טיר צום גאַס, איז געוואָרן א קאַפע, א בירהאַלע און דווקא מיט מוזיק. און פון וואַנען האָט מען זיך דאָס אויף איינמאָל דערוואוסט, אז די דייטשן האָבן ליב קאַפע מיט מוזיק, ביר מיט מוזיק?—עס איז געוואָרן א יאַגעניש נאָך מוזיקאַנטן אין לשער. מען האָט געצאָלט צו 3 און 5 רובל פאַר אן אָוונט שפּילן (צו יענער צייט זייער א הויכער פּרייז). צוליב דעם גרויסן דוחק אין מוזיקאַלישע קרעפטן האָט מען זיך באַנוגנט מיט א פּיאַניסטין, די בכורה האָט געהאַט א מיידל, וועלכע האָט כאָטש אבי־ווי געקענט שפּילן א עטיוד פון 3—4־טן העפט „ליוטש". דערהויפּט האָט מען נאָר געדאַרפט, אז עס זאָל זיך הערן א מוזיק־גערויש, א קלימפּעריי. גיך האָבן זיך אַלע אויסגעלערנט איניקע דייטשע פּאַטריאָטישע לידער און עס איז געוואָרן „פריילעך". די אויערן פלעגן פּשוט פאַרטויבט ווערן פון דעם דאָזיקן רעש. פון אומעטום האָבן זיך געהערט די קלאַנגען פון קלאַווירן, פידלען, אויך פּויקן און באַראַבאַנען, פרי וואָס גרעסער צו מאַכן דעם „מוזיקאַלישן" געפילדער. דערביי האָט זיך אויך געהערט דאָס פּאַטריאָטישע געזאַנג פון די סאָלדאַטן. אין אַלע פינסטערע לעכער, די באַרימטע ווילנער אכסניות און די קעלערן, וואו אין געוויינלעכע צייטן קערט מען אויס די שטוב איינמאָל א וואָך (וועגן וואַשן איז אָפּגערעדט!), האָבן זיך באַוויזן שיינע גאַרדינען, אויסגעפּוצטע בעטן מיט שניי־ווייסן באַצוג. ווייבער און מיידלעך, וואָס פלעגן זיך אפשר קיינמאָל דעם קאָפּ ניט אויסקעמען, האָבן מיט איינמאָל גענומען ערשיינען אין שיינע פריזורן, פיין געקליידט און טאַקע אין א היבשן דעקאָלטע, ווי עס פּאַסט ביים אויפנעמען איי־ראָפּעאישע געסט. אין אזעלכע ערטער, וואָס זיינען געווען געוויינלעך באַשטימט פאַר „האָטעלן", האָט מען זיך דאָס רוב באַגנוגנט מיט א גראַמאָפאָן, וועלכער פלעגט משמח זיין די געסט, אחוץ אַנדערע נומערן, אויך מיט די באַוואוסטע פּלאַטן „באַזעצן א כלה" „ברית מילה" וכדומה...

שונד־מוזיק. עס האָט זיך אויך אָנגעהויבן א סדרה קאָנצערט־מוזיק, כביכול. עס האָבן זיך געפונען יינגלעך אונטערנעמערס און וואו עס איז געווען א צימער, וואָס האָט געקאָנט אריינגעמען א 50—60 פּאַרשוין, איז געוואָרן א קאָנצערט־זאַל. עס האָבן זיך אויך געפונען „די פּאַסנדע קינסטלערישע קרעפטן" און עס איז אוועק א מין מוזיק „אשר למשמע און דאבה נפשנו". דער נאַאיווער באַזוכער האָט געשטויגט הערנדיק און זעענדיק, וואָס דאָ קומט פאָר; דער ניט־נאַאיווער האָט אָבער גלייך פאַרשטאַנען, אז דאָ האָט מען צו טאָן מיט פּאַרדעכטיקע אונטערנעמונגען, וואָס די מוזיק איז דאָ ניט דער עיקר. דאָס זיינען געווען טרויעריקע ערשיינונגען, וועלכע האָבן אָבער געהאַט אן אָרט נאָר אין די ערשטע חדשים פון דער אָקופּאַציע. ביסלעכווייז האָט די דייטשע מאַכט געעפנט פילע סאָלדאַטנהיימען כדי אָפּצוציען די סאָלדאַטן פונם פּאַרקער מיט פּריוואַטע פּערזאָנען און די קאַפעען, בירהאַלעס און האָטעלן האָבן זיך צוגעמאַכט איינס נאָכן אַנדערן.

דער ארבעטער־כאָר. אָבער מיר קענען אויך אָנווייזן אויף איניקע ליכט־שטראַלן, וועלכע קענען פאַררעכנט ווערן אלס ערשיינונגען פון אמתער קונסט. אין יאַנואַר 1916 איז לויט דער איניציאַטיוו פון צוויי פאָרשטייער פון „בונד", ה' פּאָמעראַנץ און ה' מאַזור געגרינדעט געוואָרן א ליבהאָבער־כאָר פון ארבעטער. אלס לייטער איז איינגעלאַדן געוואָרן ה' א. סליעפּ. דער כאָר איז באַשטאַנען פון בערך 40—50 פּערזאָן, בחורים און מיידלעך. אָנגעהויבן פון פּרימיטיווע ארבעטער־און פאָלקס־לידער, איז דער כאָר גיך געבראַכט געוואָרן צו אזא מדרגה, אז מען האָט געקענט אריבערגיין צו ערנסטן קלאַסישן געזאַנג פון היידן, הענדל און מענדעלסאָן. די אויספירונג האָט געקענט באַפרידיקן אפילו ערנסטע קענער פון מוזיק. ליב און טייער איז געווען ביי דער אָרגאַניזאַציע דער כאָר אירער און זי האָט מיט רעכט געמאָגט שטאָלצירן מיט איר אויפטו אויף דעם קולטורעלן געביט. אַלע צוויי וואָכן פלעגט דער כאָר ארויסטרעטן אין לאָקאַל פון „בונד" און די ארבעטער האָבן געהאַט די מעגלעכקייט, בסך־הכל פאַר 10 פעניג, געניסן פון ריינער קונסט. דער אינטערעס פון די אָרבעטער צו די מוזיקאַלישע אָוונטן איז געווען זייער שטאַרק. זיי פלעגן זיי באַזוכן מיט התמדה אין גרויסע מאַסן אזוי, אז פיל פלעגן ניט קענען אריינקומען אין זאַל. אויך פלעגט די אָרגאַניזאַציע אָפט אַראַנזשירן גרויסע עפנטלעכע קאָנצערטן אין פילהאַרמאָניע און זאַל קרענגעל. צוליב דער פּאַרטייאישקייט פון די אָנפירער, האָט אָבער דאָס אָנגעצונדענע ליכטל געשיינט נאָר אין זייערע ענגע ד' אמות. דעם כאָר איז ניט ערלויבט געווען אָנטייל צו נעמען אין א קאָנצערט, וואָס האָט ניט קיין דירעקטע שייכות צו דער אָרגאַניזאַציע, אפילו אויף א וואוילטעטיקן צוועק, ווען די הכנסה האָט געזאָלט גיין פאַר הונגעריקע און נאַקעטע. דער אָפּזאָג איז מאָטיווירט געווען מיטן אויסרייד, אז דער כאָר עקסיסטירט נאָר פאַר ארבעטער. איך וויל דאָ ניט משפטן, צי די פאַרוואַלטונג האָט געטאָן גוט אָדער ניט, א פאַקט איז אָבער, אז אין שטאָט האָט דער כאָר געהאַט צוליב דעם א שוואַכע ווירקונג און דער גרעסטער טייל פון דער באַפעלקערונג האָט כמעט ניט געוואוסט פון אים. דער כאָר האָט עקסיסטירט פון יאַנואַר 1916 ביז יוני 1920, ווען עס איז דורך דער פּוילישער מאַכט צוגעמאַכט געוואָרן די בונדישע אָרגאַניזאַציע.

צי האָט זיך, אויסער דעם כאָר אַלס גאַנצהייט, יעדער איינציקער פון די אָנטיילנעמער באַזונדער אַנטוויקלט אין מוזיק? צי קען מען פאַרצייכענען אין אונזער באַלאַנס, אז עס זיינען אונז פאַרבליבן איניקע צענדליק מוזיקאַליש געבילדעטע כאָריסטן, וואָס זאָלן פאַרשטיין צו זינגען פון נאָטן? ליידער, ניין. מען האָט אָנגעווענדט אַלע קרעפטן, אז דער כאָר זאָל זיין „פּראָדוקטיוו", ד. ה. צו באַרייכערן דעם רעפּערטואַר: נאָך א ליד און נאָך א ליד. אויף דער אויסבילדונג פון יעדן איינציקן איז קיין אכטונג ניט געלייגט געוואָרן. אזוי ווי א שיינע צייכענונג אויפן זאַמד לאָזט נאָך זיך קיין שפּורן ניט, אזוי איז אויך דאָס לערנען מעכאַניש, אויסווייניק, אויסגעלערנט, אָפּגעזונגען און בטל ומבוטל.

דער כאָר „בני־אסף". און יאָר 1917 האָבן די ציוניסטן איינגעאָרדנט לכבוד חנוכה א וויס־בלויען באַל. צום באַל איז אָרגאַניזירט געוואָרן א צייטווייליקער כאָר. עס האָט זיך געפונען א רייכער מאַן, א ליבהאָבער פון כאָר־געזאַנג ה' ראַשקעס, וועלכער

האָט אין אַ גרויסער מאָס מיטגעהאָלפן אין דער אָרגאַניזאַציע פון כאָר און זיין ווייטערדיקער עקסיסטענץ אונטערן נאָמען „בני־אסף“. אין די נאַציאָנאַליסטישע און ציוניסטישע קרייזן האָט אָבער די גרינדונג פון אַ כאָר ניט געפונען די געהעריקע אָפּשאַצונג. נאָכן אָפּפאָרן פון ה׳ ראַשקעס פון ווילנע, האָט דער כאָר נאָך געקענט עקסיסטירן בלויז אַ קורצע צייט אויף די מיטלען, וואָס ה׳ ראַש־קעס האָט איבערגעלאָזט. אין דער צייט פון זיין עקסיסטענץ איז ער אייניקע מאָל ארויסגעטראָטן מיט ערפאָלג אויף קאָנצערטן, אויף וועלכע עס זיינען אויסגעפירט געוואָרן אין העברעאיש פאָלקס־לידער און קלאַסישע לידער. ריידן וועגן דער מוזיקאַלישער אַנט־וויקלונג כון די אָנטיילנעמער פון דעם כאָר, קאָן מען דאָ אויך ניט, ווייל זיין עקסיסטענץ האָט געדויערט אינגאַנצן אייניקע חדשים.

די קינדער־סימפאָניע. אַ שיינע ערשיינונג איז געווען די גרינדונג פון אַ קינדער־סימפאָניע, אין די ערשטע חדשים פון דער אָקופּאַציע. ה׳ א. לעווין, דער אייגנטימער פון האָטעל „קאָמערץ“, אַ ליבהאָבער פון מוזיק (ער איז אין יולי 1920 יאָר ביים אָפּטרעטן פון די פוילישע חיילות פאַר די באָלשעוויקעס דערשאָסן געוואָרן פון די לעגיאָנערן) האָט צונויפגערופן אַ פּאָר צענדליק קינדער, וואָס האָבן געשפּילט אויף פאַרשיידענע אינסטרו־מענטן, איינגעלאָדן אַלס אָנפירער דעם ה׳ מ. **זאַמשטייגמאַן** און מען האָט אָנגעהויבן צו מאַכן רעפּעטיציעס. דערביי האָט ה׳ לעווין ז״ל זיך זייער פיל באַמיט; ער פלעגט אַליין צוזאַמענרופן די קינדער ...ון די אָרימסטע פלעגט ער צאָלן פון זיין קעשענע, זיי זאָלן קומען אויף די רעפּעטיציעס. ה׳ גורעוויטש, דער פאַרוואַלטער פון דער יינגל־שול „מפיצי השכלה“ איז דאַן געפאַלן אויף דער המצאה צו גרינדן אַ קינדער־אָרקעסטער, וואָס מען זאָל קענען דערפון האָבן אַ הכנסה לטובת דער שול.

אויף אַ פאַרזאַמלונג פון די אויבנדערמאָנטע פערזאָנען איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז דער קינדער־אָרקעסטער זאָל פונקציאָנירן אונטער דער שילד פון „מפיצי־השכלה“ און די רעפּעטיציעס, וועלכע האָבן זיך אָנגעהויבן אין דער וואוינונג פון ה׳ לעווין ז״ל, זיינען אַריבערגעטראָגן געוואָרן אין דער יינגל־שול. דורך דעם איז בעגעבן געוואָרן אַ מעגלעכקייט, אַז די קינדער, וואָס נעמען אָנטייל אין אָרקעסטער, זאָלן געניסן פון דעם געקעכטס, וואָס מען [...]ט געגעבן פאַר די שילער פון דער שול.

עס זיינען איינגעלאַדן געוואָרן 2 לערער אויף קלאַוויר, 2 אויף פידל, 1 אויף וויאָלאָנטשעל, 1 אויף קאָנטראַבאַס און 1 אויף פלייט. אונזער פובליקום האָט אָבער ניט פאַרשטאַנען די וויכטיקייט פון אַזאַ פאָלקסשול פאַר מוזיק, און נאָכדעם ווי מ׳איז נאָך אייניקע קאָנצערטן געווייַנט געוואָרן מיט דער סענסאַציע פון אַ קינדער־סימפאָניע, האָט מען אויפגעהערט צו באַזוכן די קאָנצערטן, און די עקסיסטענץ פון דעם קינדער־אָרקעסטער אין ווילנע איז געוואָרן קריטיש. מען האָט זיך געפּרובט ווענדן צום עולם מיט קול־קוראס, עס איז אָבער געווען אומזיסט. צו הילף איז מען ניט געקומען און די ערשטע יידישע פאָלקסשול פאַר מוזיק האָט זיך צוגעמאַכט. די צאָל פון די שילער איז געווען בערך 150—160. וואָס עס איז געוואָרן מיט דעם רוב שילער איז ניט באַוואוסט.*) אָבער אַז די שילער האָבן געהאַט אַ גוטע פעולה, האָט מען געקענט מערקן אויף די שילער־אָוונטן, וואָס פלעגן פאָרקומען אין דעם בנין פון דער שול און אויף די עפנטלעכע קאָנ־צערטן, אויף וועלכע עס פלעגן ארויסטרעטן אויסער דעם אָר־קעסטער אויך איינצלנע שילער מיט סאָלאָ־נומערן.

קאָנצערטן. אין דער שלעכטער צייט פון דער אָקופּאַציע

*) אַ געוויסע צאָל פון זיי זיינען געוואָרן מוזיקער־פּראָפעסיאָנאַליסטן, וועלכע נעמען איצט אָנטייל אין דעם גרויסן סימפאָנישן אָרקעסטער אונטער דער לייטונג פון ה׳ ווילעזשינסקי.

איז אויסגעוואַקסן אַ ריי צדקה־חברות. אויף מיטגלידס־אָפּצאָל האָבן די חברות ניט געקאָנט עקסיסטירן און עס פלעגן גאַנץ אָפט געמאַכט ווערן קאָנצערטן לטובת זיי. איבערהויפּט זיינען אין יענער צייט אַלע קאָנצערטן געווען נאָר **וואָוילטעטיקע**. אַזוי ווי ווילנע איז געווען דאַן אָפּגעשניטן פון דער גאַנצער וועלט,— האָבן זיך אין די קאָנצערטן באַטייליקט נאָר די מוזיקאַלישע קרעפטן, וואָס האָבן זיך געפונען אין שטאָט. אין דער ערשטער ריי איז געגאַנגען דער שטאָט־חזן מ. **הערשמאַן**, דערנאָך דער אָפּערן־זינגער יוסף **ווינאָגראַדאָוו**, צווישן די יונגע קינסטלער זיינען געווען אַביאָסף און שמואל בערנשטיין. עס פלעגן אויך אָפט ארויסטרעטן אויף קאָנצערטן די נאַטור־זינגערינס **זורער**, **פעקער** און **שוואַרץ**. בעת עס איז מעגלעך געוואָרן די פאַרבינדונג מיט וואַרשע, איז צוערשט געקומען אויף אַ ריי קאָנ־צערטן ה׳ סיראָטאַ מיט זיין טאָכטער העלענע, נאָכדעם ה׳ **קיפּניס** מיט פרל. **זעליגפעלד**. אויב אפילו די דאָזיקע קאָנצערטן קען מען ניט אָנרופן ערנסט מוזיקאַלישע, האָבן זיי אָבער דאָך געמאַכט אַ סענסאַציע מיט דעם נייס, וואָס די גאַנצע פּראָגראַם איז געווען צוזאַמענגעשטעלט פון יידישע פאָלקסלידער. יאָגנדיק זיך נאָך דעם עפעקט, האָבן די קאָנצערטאַנטן אָפטמאָל אַריינגענומען אין זייער פּראָגראַם לידער פון אַ צו לייכטן אינהאַלט. בכלל איז די התחלה געווען אַ גוטע אין דעם זין, וואָס פון דאַמאָלסט אָן איז דאָס יידישע פאָלקסליד עולה לגדולה געוואָרן און אַלע יידישע וואָקאַלע קאָנצערטן באַשטייען נאָר פון יידישע פאָלקסלידער. וואָס איז שייך צו אינסטרומענטאַלער יידישער מוזיק, איז אויף דעם געביט נאָך זייער ווייניק געשאַפן געוואָרן, וואָס מען זאָל קענען באַנוצן אַלס סאָלאָ פאַר קלאַוויר אָדער פידל. אין דער צייט ווען די דייטשע אָקופּאַציע האָט זיך פאַרשפּרייט מחוץ די גרעניצן פון ווילנע, האָבן אָנגעהויבן צו באַזוכן די שטאָט אַר־טיסטן פון אַנדערע שטעט. צווישן זיי איז ווערט צו דערמאָנען אייניקע העכסט מוזיקאַלישע קאָנצערטן פון פידלער ה׳ **סאָלאָ־מאָנאָוו**, וועלכער איז אויך פאַרבליבן אין ווילנע וואוינען. אין דער צייט פון דער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע האָט באַזוכט ווילנע דער יידישער וועלט־באַוואוסטער פידל־שפּילער ה׳ **פּאָליאַקין** און האָט געגעבן 2 קאָנצערטן. אין די לעצטע פאַר יאָר טרעטן אָפט ארויס אויף קאָנצערטן די יונגע קינסטלערינס שוועסטער **רייזנבערג** און **פאַרוס**.

די סינאַגאָגאַלע מוזיק. די סינאַגאָגאַלע מוזיק, וועל־כע איז געשטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה אין דער כאָרשול „טהרת הקודש“ און אין שטאָטשול איז אין דער צייט פון דער אָקופּאַציע כמעט בטל געוואָרן, און אויך ביי היינטיקן טאָג איז איר מצב אַ שפּלער צוליב דעם, וואָס אַ מער־ווייניקער אָנשטענ־דיקער כאָר דאַרף קאָסטן קאָלאָסאַלע סומען, וואָס אונזערע שולן פאַרמעגן דאָס ניט.

דאָס געזאַנג אין די קינדער־שולן. מיטן אויפלעבן פון אונזערע שולן אין יידיש און העברעאיש, נאָכדעם ווי די רוסן זיינען אַוועק פון ווילנע, האָט אויך אויפגעלעבט דאָס געזאַנג אין די דאָזיקע שולן. אין די רוסישע שולן בכלל און די קרוינישע שולן פאַר יידישע קינדער בפרט, איז דאָס געזאַנג געשטאַנען אויף אַ נידעריקער מדרגה. עס איז געווען נאָר כאָר־געזאַנג, וואָס אין דעם נעמט אָנטייל בלויז אַ קליינער פּראָצענט פון די שילער און די גאַנצע שול אַלס אַזעלכע האָט דערצו קיין שייכות ניט. די נייע יידישע שול האָט אַ גרויסן פאַרדינסט, וואָס זי האָט איינגע־פירט קלאַסנגעזאַנג. צוויי שעה אַ וואָך ווערט אין יעדן קלאַס באַ־זונדער געלערנט געזאַנג. אויף אַזאַ אופן האָבן אַלע שילער די מעגלעכקייט צו אַנטוויקלען זיך אין דער מוזיק, וואָס די באַדייטונג דערפון פאַר דער עסטעטישער אויסבילדונג פון די קינדער, דאַרף ניט דאָ דערוויזן ווערן.

דער פארדינסט פון קלאַסנגעזאַנג ווערט נאָך גרעסער דערמיט, וואָס אַ קינד אָפּלערנענדיק אייניקע יאָר, אפילו נאָר אין אַ פאָלקסשול, קאָן ביי גוטע באַדינגונגען, ד. ה. ביי אַ גוטער לערערקראַפט אין געזאַנג און ביי אַ ערנסטער באַציאונג צו דעם לימוד מצד דער פארוואַלטונג פון דער שול, דערגרייכן אַ סאָלידע אנטוויקלונג: צו ווערן אַ יודע ספר, צו קאָנען גוט זינגען פון נאָטן. דורכדעם ווערט געשאַפן אַ גרויסע שטרעבונג צו גרינדן מוזיק־פאראיינען, וואָס דאָס איז אַ קוואַל פון גייסטיקן פארגעניגן פאר די וואָס באַטייליקן זיך אין דעם, און די יידישע קונסט קען דורכדעם שטייגן ביז צו זייער אַ הויכער מדרגה.

דער כאָר פון „הילף דורך ארבעט". עס איז ווערט באַצייכנט צו ווערן, אַז אין אַ משך פון בערך 2 יאָר האָט פונקציאָנירט אויף אַ זייער באַפרידעודיקן אופן אַ קאָלאָסאלער שילער־כאָר אין דער פראָפעסיאָנעלער שול „הילף דורך ארבעט", וועלכער איז באַשטאַנען פון בערך 100 פערזאָן, אונטער דער לייטונג פון א. מ. בערנשטיין. אין דער צייט פון זיין עקזיסטענץ האָט דער כאָר מיטגעווירקט אויף פילע קאָנצערטן, אראַנזשירטע פון „הילף דורך ארבעט". איינמאָל איז מיט די אייגענע קרעפטן אויפגעפירט געוואָרן אין שטאָטזאַל די דראַמאַטישע פאָעמע „ביי דעם פרעמדן חופה־קלייד" פון י״ל פרץ, מוזיק פון א. מ. בערנשטיין. בכלל האָט דער כאָר געקענט זיך אַנטוויקלען און דערגרייכן ביז צו אַ קינסטלערישער הויכקייט, ווייל די מוזיקאַלישע באַגאַבונגען פון די שילער, איבערהויפט פון די שילערינס, האָבן איבערגעשטיגן דעם דורכשניט. ליידער האָט דער כאָר ניט געקענט אויף לאַנג פארציען זיין עקזיסטענץ צוליב מאַנגל אין צייט. די פארוואַלטונג האָט ניט איינגעזען קיין מעגלעכקייט צו באַשטימען די רעפּעטיציעס אין דער צייט פון די לימודים, און האָט עס באַשטימט אויף דער מיטאָג־שעה. דאָס איז אָבער געפאַלן צו לאַסט די שילער, וואָס אַרבעטן שוין גאַנצע 4 שעה ביז מיטאָג. לזכרון איז פארבליבן אַ זאַמלהעפטל פון פארשיידענע לידער, וואָס דער כאָר האָט געזונגען און די פארוואַלטונג פון „הילף דורך ארבעט" האָט אַרויסגעגעבן.

מוזיקאַלישע שאַפונגען אין דער אָקופּאַציע־צייט. פון מוזיקאַלישע ווערק, וואָס זיינען ערשינען פאר דער צייט פון דער אָקופּאַציע, איז צו דערמאָנען: דעם „זאַמלבוך פון קינדער־לידער און שפּילן" מיט נאָטן, אַרויסגעגעבן פון די לערער בולקין און עפראָן. דאָס זאַמלבוך איז צוזאַמענגעשטעלט פון ניט־ספּעציאַליסטן־מוזיקער און האָט דעריבער געוויסע דעפעקטן. פונדעסטוועגן קאָן מען דאָרט געפינען פיל נומערן, מיט וועלכע מען קאָן זיך באַנוצן, דערהויפט אין די שולן.

פון דעם שרייבער פון די שורות זיינען ערשינען פאָלגנדיקע קאָמפּאָזיציעס: 1) „צו ד״ר הערצלס יאָרצייט" געדרוקט אין וואָכנבלאַט „אונזער עתיד"; 2) „צום העמערל", צו אברהם רייזען. אחוצדעם האָט דער זעלבער פארפאַסט מוזיק צו דער דראַמאַטישער פאָעמע „ביים פרעמדן חופה־קלייד", וועלכע איז אייניקע מאָל אויפגעפירט געוואָרן אויף דער היגער בינע. פון דעם זעלבן מחבר איז אויך פאר דער צייט פארטיק געוואָרן צום דרוק אַ זאַמלבוך פון 150 העברעאישע און יידישע אָריגינעלע קינדער־לידער. אויך אַ סאָלפעדזשיאָ, אַ לערנבוך פאר נאָטן, צוגעפּאַסט פאר שול־קינדער, און מערערע נומערן געזאַנג פאר אַ געמישטן כאָר. צו שלשים פון ש. אַנ־סקי האָט ער פארפאַסט מוזיק צו אַנסקיס לידער „מיין ליד" און „דער שניידערל".

דער כאָר פון „הזמיר". אין דער צייט, וואָס אין דאָס רוב פארוויילונגס־ערטער, האָט געהערשט אויסגעלאַסנקייט און געשמאַקלאָזיקייט, האָבן אייניקע אינטעליגענטע יונגעלייט מיט ה׳ גאָרדאָן בראש געגרינדעט אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע אַ דראַמאַטיש־ליטעראריש־מוזיקאַלישן פאראיין אונטער

דעם נאָמען „הזמיר". דער פאראיין האָט געהייסן אַ אומפּאַרטייאישער. זיין צוועק איז געווען צו שאַפן די מעגלעכקייט, אַז אַ אינטעליגענטער מענטש זאָל האָבן, וואו צו פארברענגען אַ מאָל אַ פּאָר שעה אין אַ פיינערער סביבה. צו דעם צוועק איז ביי דעם פאראיין געגרינדעט געוואָרן אַ כאָר פון שילערינס פון די העכערע קלאַסן, אונטער דער לייטונג פון א. מ. בערנשטיין. דער כאָר האָט עקזיסטירט ניט לאַנג, 4 חדשים בערך, צוליב מאַנגל אין געלט־מיטלען. אין דער צייט פון זיין עקזיסטענץ פלעגט דער כאָר אָפט אַרויסטרעטן מיט יידישע און העברעאישע לידער אין לאָקאַל פון פאראיין און אויף די עפנטלעכע טרויער־אָוונטן נאָך מענדעלע מוכר־ספרים און ש. פרוג.

* *
*

דעם לעצטן יאָר ווילט אין ווילנע פּראָפעסאָר לייב צייטלין, וועלכער האָט זיך קונה־שם געווען אַלס באַגאַבטער מוזיקער און קאָמפּאָזיטאָר. צום ערשטן קאָנצערט זיינעם מיטן סימפאָנישן אָרקעסטער, וואָס איז געווען געווידמעט דער יידישער מוזיק, האָט זיך די יידישע ווילנע שטאַרק געגרייט און מען האָט מיט אומגעדולד דערוואַרט דעם טאָג פון קאָנצערט. דער איינדרוק פון קאָנצערט איז אָבער געווען ניט דער ערוואַרטער. דערביי קאָן מען לחלוטין ניט שולדיק מאַכן לייב צייטלינען. מוזיקער האָבן פארויס געוואוסט, אַז מיר פארמאָגן נאָך ניט קיין ערנסטן רעפּערטואַר פון אינסטרומענטאַלער מוזיק. די אייניקע נומערן, וואָס מיר האָבן יאָ, זיינען קליינע. ביים שפּילן דויערט אַזאַ נומער פון 1½ ביז 2 מינוטן. אַזעלכע קליינע קאָמפּאָזיציעס, ווי שיין זיי זאָלן ניט זיין באַאַרבעט און האַרמאָניזירט, מאַכן אַ איינדרוק פון פּרורים, שטיקלעך און ברעקלעך, און תמיד אַזוי ווי אָפּגעהאַקט אין מיטן. דערצו זיינען די נומערן על־פּי רוב פארפאַסט אין מיגישן שטייגער, מיט דער גרויסער טערציע, וועלכער איז זייער כאַראַקטעריסטיש מיט דעם איבערמעסיקן סעקונד־אינטערוואַל (פון אָנדערהאַלבן טאָנער) פון דער סעקונדע ביז דער טערציע; אויך זיינען אייניקע נומערן, וואָס זיינען אויסגעפירט געוואָרן אויפן קאָנצערט, געווען געשריבן אין איין און דעם זעלבן טאָן, און אַז זיי זיינען געשפּילט געוואָרן איינער נאָכן אַנדערן, איז עס אויסגעקומען אַזוי ווי מען וואָלט שפּילן אַלץ איין זאַך. מיט איין וואָרט, פארלויפיק איז אונזער אינסטרומענטאַלע מוזיק נאָך ניט מסוגל צו זעלבשטענדיקע קאָנצערטן.

מיט צופרידנקייט קאָן מען באַגריסן די ווידער־אויפלעבונג פון דעם אַרבעטער־כאָר אונטער דער פירמע פון דער „קולטור־ליגע", וועלכער פונקציאָנירט שוין זייט אייניקע חדשים, אונטער דער לייטונג פון זיין פריערדיקן דיריגענט, ה׳ א. סלעפּ. דער כאָר האָט שוין באַוויזן אַרויסצוטרעטן אויף אַ עפנטלעכן קאָנצערט, וועלכער איז אַריבער מיטן פאר אים געוויינלעכן גוטן ערפאָלג.

*) מ׳דאַרף אויך דערמאָנען דעם אויסגעצייכנטן כאָר פון דער ערשטער יידישער רעאַל־גימנאַזיע אונטער דער לייטונג פון יעקב גערשטיין. דער כאָר איז געגרינדעט געוואָרן אין 1919 און באַשטייט פון איבער 120 מאַן. אין זיין רעפּערטואַר גייען אַריין לידער פון יידישע דיכטער, אָפּערנכאָרן, פאָלקסלידער א. אַ. וו. די ערשטע צייט איז ער געווען אַ צווייסטימיקער, איצטער איז ער אַ פירשטימיקער. ביי די עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען פון דעם כאָר, האָט ער שטענדיק געהאַט דעם גרעסטן ערפאָלג.

די רעדאַקציע.

ב. האַלפּערן.

דער יידישער קולטור-פאַראיין אין ווילנע.

שטיל און פאַרגליווערט איז געווען אויף דער יידישער גאַס אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, אַ שטאַרקע אַפּאַטיע האָט אַרומגענומען די גאַנצע באַפעלקערונג.

זעלטן ווער עס האָט אָבער דאַן פאַרשטאַנען, אַז ס׳פאָדערט זיך נאָר אַ שטאַרקע איניציאַטיווע און די פאַרבאָרגענע קרעפטן וועלן אויפלעבן אויפדאָסניי. אַ ראיה דערפאַר האָבן מיר אין דעם ערפאָלג און דער גרויסער ווירקונג, וואָס ס׳האָט געהאַט דער ערשטער בריוו, וואָס איך האָב צעשיקט אין מערץ 1917, באַלד נאָך דעם אויסברוך פון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציע, בזה הלשון:

„גרויסע געשעענישן זיינען פאָרגעקומען אין אונזער פאָטערלאַנד: די אַלטע זיילן זיינען אומגעפאַלן, און, מ׳דאַרף זאָגן — אומגעפאַלן אויף אַלעמאָל. זיי האָבן באַגראָבן אונטער זייערע חורבות דעם קנעכטיש-דעספּאָטישן רעזשים, און פאַר אונז עפנט זיך אויף אַ נייער פּאָליטישער לעבן. אונז שטייט פאָר אַ גרויסע אויפבויאונגס-אַרבעט, וועלכע דאַרף אַרומנעמען דעם גאַנצן היקף פון אונזער געזעלשאַפטלעכן לעבן. ס׳איז שווער אַפילו אין געדאַנק זיך פאָרצושטעלן דעם פאַרנעם פון אונזער אַרבעט. די אייביקע קנעכטשאַפט האָט אַרויפגעלייגט אַ טיפן שטעמפּל אויף דער גאַנצער יידישער מאַסע, און אויפוועקן זי און דערציען צו אַ פּאָליטישן לעבן — איז אַ פראַגע פון מאָמענט. אויפן מערב איז ביי טיפע, ראַדיקאַלע איבערקערענישן דער המון ניט אַלעמאָל געגאַנגען פוס-טריט מיט די געשעענישן: אַ טייל איז פאַרלאָפן פאָראויס און אַ טייל — צופיל אָפּגעשטאַנען. דאָס אייגענע קען אויך פּאַסירן ביי אונז. דעריבער דאַרפן זיך דערהויפּט די יידן פאַראייניקן אין איין באַוואוסטזיניקער קערפּערשאַפט.

„אַ גרויסע אויפבויאונגס-אַרבעט שטייט אונז איצט פאָר אויף אַלע געביטן, און וואָס גיכער מיר וועלן זיך פאַר איר נעמען, — אַלץ אַ גרעסערער ערפאָלג וועט דערגרייכט ווערן. די פאַרצווייפלונג, וועלכע הערשט אַרום אונז, דער הונגער-קאָשמאַר, וואָס שוועבט איבער אונז, טאָר אויף קיין איין מינוט ניט אָפּשוואַכן אונזער ווילן. דווקא אין די שווערע באַדינגונגען פון דער געגנוואַרט, מוזן מיר מיט פאַרטאָפּלטע כוחות זיך נעמען פאַר דער אַרבעט. אַלץ, וואָס קען געטאָן ווערן היינט, מוז געטאָן ווערן. און אויפן ערשטן פּלאַן מוז שטיין די פראַגע וועגן *שאַפן אַזאַ יידישן צענטער, אַרום וועלכן ס׳זאָלן זיך גרופּירן אַלע עלעמענטן פון יידנטום, — אָן אונטערשייד פון ריכטונגען און שטרעבונגען, אַלע לעבעדיקע כוחות, אָן אונטערשייד פון פאַרמעגן און שטאַנד.*

„אויב מיר וועלן אַ קוק-טאָן דער ווירקלעכקייט גלייך אין די אויגן און מיר וועלן זיך אָפּגעבן אַ חשבון אין דעם, וואָס ס׳איז פאָרגעקומען, דאַן מוזן מיר גלויבן, אַז די אויפבליאונג פון אונזער פאָטערלאַנד וועט זיין אַ *פעדעראַטיווע*, און דער גאַנצער פּאָליטישער קאַמף וועט זיך קאָנצענטרירן אויף די אָרטער. די אָרטיקע בויאונג און די אָרטיקע אינטערעסן דאַרפן שפּילן אַ דאָמינירנדיקע ראָלע אין אונזער לעבן; דאָ וועט זיין אַ קאַמף פון נאַציאָנען, אַ קאַמף, וועלכער וועט דאַרפן דערווייזן אונזער פּאָליטישע רייפקייט. מיר וועלן זיך דאָ צוזאַמענשטויסן מיט אַזוינע עלעמענטן, וועלכע זיינען היסטאָריש צו אונז ניט אויפגעלייגט, און ווי אַזוי ס׳וועט זיין זייער טאַקטיק, ווייסן מיר, פאַרשטייט זיך, דערווייל ניט, נאָר איינס קען מען פונדעסטוועגן זאָגן, אַז אַ וואָלף, כאָטש ער איז אין אַ שעפּסענער פעל — וועט אַלעמאָל בלייבן אַ וואָלף, און דאָס טאָרן מיר אויף קיין איין מינוט ניט אַרויסלאָזן פון אויג.

„איך דערלאָז, אַז אין אַלגעמיין-מלוכהשאַפטלעכע פראַגן, פּאָליטישע און סאָציאַלע, וועלן מיר זיך צוליב אונזערע איבערצייגונגען פונאַנדערטיילן אויף פּאַרטייען, און, ס׳קען זיין, אַז אין אונזערע שטרעבונגען וועלן זיך אונזערע וועגן פונאַנדערגיין, נאָר, איך חזר איבער, — אין פראַגן פון אָרטיקער בויאונג מוזן מיר זיין פאַראייניקט, ווייל דאָס איז אַ לעבנס-פראַגע פאַר די יידן פון די ראַנד-פּראָווינצן מיט פיינדלעך געשטימטע צו אונז נאַציאָנאַליטעטן. וואָס עס זאָלן ניט זאָגן די בויער פון אינטערנאַציאָנאַליזם, נאָר איינס מוזן מיר פעסט געדענקען, אַז מיר לעבן און מיר וועלן נאָך אפשר לאַנג לעבן אין ניט קיין געזונטער שאָוויניסטישער סביבה און מיט דער דאָזיקער סביבה שטייט אונז פאָר אַ שווערער קאַמף.

„דעריבער לייג איך פאָר צו שאַפן *אַ פּאָליטישן צענטער*, וועלכער זאָל פאַראייניקן אַלע לעבעדיקע און אַקטיווע כוחות פון אונזער פאָלק, כדי מיר זאָלן אויף אַ ווערדיקן אופן נעמען אָן אָנטייל אין דער גרויסער נייער אויפבויאונגס-אַרבעט, ווייל — דאָס איז די באַפעלערישע פאָדערונג פון מאָמענט“.

אפשר זיינען אייניקע אויסדריקן פון בריוו געווען ניט אַזוי געלונגען און ניט אַלע האָבן מיט זיי געקאָנט מסכים זיין, אָבער ס׳איז געווען קלאָר, אַז ס׳קען געפונען ווערן אַן אַלגעמיינער לשון, אויף וועלכן מ׳קאָן זיך צוזאַמענריידן, ס׳קאָן אויסגעאַרבעט ווערן אַן אַלגעמיינע פּלאַטפאָרמע, אונטער וועלכער ס׳וועלן זיך אונטערשרייבן די ברייטסטע דעמאָקראַטישע שיכטן פון פאָלק.

דער בריוו, אָדער ריכטיקער געזאָגט, דער אויפרוף האָט געהאַט, ווי געזאָגט, אַ גרויסע ווירקונג. ס׳האָבן זיך אויף אים אָפּגערופן די אַקטועלע קרעפטן, וועלכע זיינען דאָ געווען פון פאַרשיידענע ריכטונגען, באַטירלעך פון די ריכטונגען, וואָס זיינען געשטאַנען אויפן דעמאָקראַטישן אָדער סאָציאַליסטישן פּרינציפּ. ער האָט זיי אויפגעוועקט צו אַקטיווער טעטיקייט, און די אַרבעט פון ערשטן טאָג אָן האָט זיך אָנגעהויבן אַ ענערגישע. ס׳איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אַן אויפרוף צו דער באַפעלקערונג, צו אַלע דעמאָקראַטישע עלעמענטן, אויפפאָדערנדיק זיי צו פאַראייניקונג און זעלבסטטעטיקייט. אין דעם אויפרוף זיינען שוין קלאָר און דייטלעך אָנגעמערקט געוואָרן די הויפּטצילן, צו וועלכע מ׳דאַרף שטרעבן אין דעם מאָמענט, די אויפגאַבן, וואָס יעדערער דאַרף זיך שטעלן אין דער היסטאָרישער צייט, אויב מ׳וויל, אַז דאָס יידישע פאָלק זאָל אויפוואַכן פון זיין לעטאַרגישן שלאָף, און זאָל נעמען זיין גורל אין זיינע אייגענע הענט. אָט איז דער אינהאַלט פון דעם אויפרוף, וועלכער איז אַרויסגעלאָזן געוואָרן אין אָנהייב אַפּריל 1917*).

„די מלחמה האָט געמאַכט גרויסע איבערקערענישן אין דער גאַנצער וועלט און צווישן אַלע פעלקער.

און נאָך גרעסערע איבערקערענישן שטייען פאָר.

---

*) טעקסט און אויסלייגונג פון אַלע דאָקומענטן, וואָס ווערן געבראַכט אין דעם דאָזיקן אַרטיקל, ניט געענדערט

ווי אין אַ פריהלינגס-שטורם, דורך דונער און בליץ ווערט באַנייט די נאַטור, אַזוי ווערט איצט באַנייט די וועלט.

עס איז געקאָ׳ט אין רוסלאַנד דער מעסט איינגעוואָרצלטער צאַריזם, עס זיינען צוריסען געוואָרען די קייטען, וועלכע האָבען יאָהר-הונדערטער לאַנג געמאַטערט די פעלקער.

אַלע פעלקער אַרום אונז, אונזערע שכנים גרייטען זיך צו בויען אַ נייעם לעבען און אָרגאַניזירען זיך. וואו עס איז נור מעגליך, הויבען זיי שוין אָן צו בויען.

נור אויף דער אידישער גאַס איז שטיל, נור ביי אידען איז געבליבען אַלץ ווי פריהער: דיזעלבע צעריסענהייט און צערשפּליטערטקייט, דיזעלבע אומ-אָרדנונג און דיזעלבע רעדעלפיהרעריי, אומפאַראַנטוואָרטליכע און צופעליגע, אָבגעריסענע פון פאָלק און זיין לעבען.

נור דער קלענסטער טייל פון אידישען פאָלק איז אָרגאַניזירט, דאָס איז דער אידישער אַרבייטער קלאַס. אין זיינע אָרגאַניזאַציעס פיהלט זיך לעבען און מוט, ער פיהרט זיין טעטיגקייט מיט אַ פּלאַן און חשבון, זיינע אָנפיהרער זיינען פאַראַנטוואָרטליך און פעסט צוזאַמענגעבונדען מיט דער מאַסע.

עס איז געקומען די צייט, אַז די איבעריגע אידישע דעמאָקראַטישע עלעמענטען—בעלי מלאָכות, קרעמער, אינטעליגענץ, און אַזוי בעלי הבתים, מוזען נעמען זייער גורל אין די אייגענע הענד, אויפהערען זיך פערלאָזען אויף רעדעלפיהרער,—און זיך אָרגאַניזירען כדי צו בויען אַ נייעם לעבען, כדי צו פערטיידיגען זייערע אינטערעסען.

איצט, גלייך, שוין, אַניט, וועט זיין צו שפּעט...

עס איז פאַראַן פראַגען, וועלכע מען טאָר ניט אָבלייגען, עס זיינען דאָ מעשים, וואָס מען מוז גלייך טאָהן...

מיר מוזען גלייך אָנהויבען זיך פאַנאַנדערקלייבען אין די דאָזיגע פראַגען, און געבען אויף זיי אַ ענטפער, כדי אַרום זיי זיך צו אָרגאַניזירען.

איטער די אַלטעגליכע פראַגען, שטעהען פאַר אונז די פאָלגענדע פראַגען:

1. ווי דאַרף פּאָליטיש איינגעריכטעט ווערן ליטאַ?
2. די אָרטיגע זעלבסטפערוואַלטונג אין ליטאַ.
3. קולטור-נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע.
4. די קולטור נאַציאָנאַלע איינריכטונגען ביי אידען (קהלה).
5. די מיטלען צום אויפבוי און ענטוויקלונג פון די פאָלקס ווירט-שאַפט ביי אידען.

די פּראַקטישע רעזולטאַטען פון אויפרוף האָבען איבערגעשטיגן אַלע, אַפילו די אָפּטימיסטישסטע ערוואַרטונגען. ס׳האָבען זיך גע-מאָלדן אַלץ נייע און נייע קרעפטן און האָבען זיך גענומען צו דער פּראַקטישער אַרבעט. ס׳זיינען איינגעאָרדנט געוואָרן אַ ריי דיס-קוסיעס און גרויסע פאַרזאַמלונגען פון מיטפילער און אָנהענגער, און פון אַ קליינעם קרייזל זיינען ארויסגעטראָגן געוואָרן אויף דער ברייטער גאַס די פּאָליטישע פאָדערונגען און נאַציאָנאַלע שטרעבונגען.

אין דער זעלבער צייט זיינען אָנגענומען געוואָרן ענערגישע טריט צו לעגאַליזירן די אָרגאַניזאַציע אונטערן נאָמען „ווילנער יידישער קולטור-פאַראיין"; נאַטירלעך זיינען די קולטורעלע פראַגן געווען אויפן צווייטן פּלאַן. דעם ערשטן אָרט האָבן פאַרנומען די פּאָליטישע פאָדערונגען פון טאָג, און די פּערספּעקטיוון אויף דער נאָענטסטער צוקונפט.

לויט דעם סטאַטוט פון דעם „ווילנער יידישן קולטור-פאַר-איין", וואָס איז באַשטעטיקט געוואָרן פון דער דייטשער מאַכט, האָט די געזעלשאַפט געהאַט רעכט צו פאַרנעמען זיך נאָר מיט קולטור-אַרבעט, פאַרוויילונגען און ספּאָרט און געדאַרפט זיין אינ-גאַנצן אומפּאַרטייאיש און אַפּאָליטיש. פאַרשטייט זיך אָבער, אַז דער פאַראיין האָט זיך פון אָנהייב אָן געשטעלט גאַנץ אַנדערע צילן, ווי די, וואָס זיינען אָנגעגעבן געוואָרן אין דעם סטאַטוט.

די אַלגעמיינע גרינדונגס-פאַרזאַמלונג איז פאָרגעקומען דעם 3-טן יולי 1917 לויט איינלאַדונגען, וואָס האָבן געהאַט אַזאַ נוסח:

ג. ה.

עס גרינדעט זיך אַ אידישער קולטור-פאַראיין, וועלכער שטעלט זיך די אויפגאַבע צו אַנטוויקלען דעם זעלבסטבעוואוסטזיין און זעלבסטטעטיגקייט פון די אידישע מאַסען און צו אָרגאַניזירען זיי אויף דעמאָקראַטישע און נאַציאָנאַלע יסודות. אויב איהר פיהלט מיט די דאָזיגע אויפגאַבען, האָבען מיר די עהרע אייך איינצולאַדען אויף די גרינדונגס פערזאַמלונג, וועלכע וועט פאָרקומען דינסטאָג דעם 3-טען יולי ד. י. 7 אזייגער אין אָוונט, אין לאָקאַל פונ׳ם פאַראיין פון האַנדעלסאָנגעשטעלטע, ברייטע גאַס, הויז מוכין. (די סטאַטוטען פון פאַראיין זיינען ערלויבט פון די מאַכט).

האָכאַכטונגספאָל.

די גרינדער.

די גרינדונגס-פאַרזאַמלונג האָט אויסגעקליבן אַ פאַרוואַלטונג, אין וועלכער עס זיינען אריין: ד״ר א. אָלשוואַנגער, באָריס האַל-פּערן, אברהם האַלפּערן, ל. זאַקהיים, ברוך לובאָצקי, ל. מיצקון, ז. רייזען, ח. רעמיגאָלסקי, ג. פלודערמאַכער און יונה שאַפּיראָ. פאָרזיצער—ב. האַלפּערן, סעקרעטאַר—ל. זאַקהיים.

שוין ביז דעם מאָמענט, איז אין אַ ריי פאַרזאַמלונגען דיסקוסירט געוואָרן די פּלאַטפאָרמע פון קולטור-פאַראיין, וועלכע זאָל זיין אָבליגאַטאָריש פאַר אַלעמען, וואָס ווילן זיך אָנשליסן אָן אים. מ׳מוז מודה זיין, אַז ניט אַזוי לייכט איז געווען צו געפינען די מיטל-ליניע, אויף וועלכער עס זאָל קאָנען געשאַפן ווערן אַ בלאָק פון פאַרשיידענע ריכטונגען. אויסטיילן פון גאַנצן קאָמפּלעקט פראַגן און פּראָבלעמען די אַקטועלסטע און די וויכטיקסטע, זיי אַוועקשטעלן אַלס יסוד פאַר דער אַרבעט—איז געווען די הויפּט-אויפגאַבע פון קולטור-פאַראיין, אויך האָט זיך געפאָדערט, אַז מיט דער פּלאַטפאָרמע זאָל מען קאָנען טאַקע גיין צו די ברייטע מאַסן און אויפוועקן זייער זעלבסטבאַוואוסטזיין, זייער טעטי-קייט און זייער אינטערעס פאַר דער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, און דאָס אַלץ אויפן ריין פּראַקטישן וועג, אָן פאַרוויקלטע טעאָריעס.

די דיפערענצירונג פון די קרעפטן פון קולטור-פאַראיין איז געווען אַזעלכע, אַז מ׳האָט געמוזט אָפּוואַרפן דאָס אַלץ, וואָס האָט געקאָנט צעשיידן, אויסשליסן אַלץ, וואָס האָט ניט געהאַט קיין אַקטועלע באַדייטונג אין דעם מאָמענט און אָננעמען די פּרינציפּן, וועלכע האָבן געקענט פאַראייניקן אַלעמען און ברענגען די געוואונטשענע רעזולטאַטן. מ׳קאָן דרייסט זאָגן, אַז דאָס איז געלונגען אויפן בעסטן אופן און דער קולטור-פאַראיין איז ווירקלעך געוואָרן דער צענטער, וואו ס׳האָט זיך אַנטוויקלט דער ריינער דעמאָקראַטישער געדאַנק, און וואו ס׳האָט זיך אויס-געקריסטאַליזירט דער ריכטיקער אַנאַליז פון דער פּאָליטישער סיטואַציע.

ס׳איז אויסגעאַרבעט געוואָרן פאָלגנדע פּלאַטפאָרמע, וועלכע האָט געגעבן אַ ענטפער אויף די וויכטיקסטע פינף פונקטן פון דעם דאַמאָלסטיקן פּאָליטישן לעבן:

אונזער פּלאַטפאָרמע.

1. וויא דאַרף פּאָליטיש איינגעריכטעט ווערן ליטאַ?

א) נעהמענדיג אין אָנבעטראַכט די לעבענס-אינטערעסען פון אונזער קאַנט, איז נייטיג אַז ליטאַ זאָל זיין אַ בעשטאַנד-טייל פון רוסלאַנד.

ב) אין די קומענדיגע אַלרוסישע גרינדונגס פערזאַמלונג דאַרף מען פאָדערן אַ דעמאָקראַטישע רעפּובליק.

ג) ליטאַ נעמט אַ אָנטייל אין דער געזעצגעבונג און פערוואַלטונג פון לאַנד אויף אַלגעמיינע פאַר די גאַנצע מלוכה—יסודות.

2. די אָרטיגע זעלבסטפערוואַלטונג אין ליטאַ.

דיא לאַנדעס-, שטאָדטישע אונד דאָרפס-, זעלבסטפערוואַלטונג דאַרף איינ-געריכטעט ווערען אויף העכסט דעמאָקראַטישע יסודות.

3. דיא קולטור-נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע.

יעדע נאַציאָנאַליטעט, וואָס בעוואָהנט ליטאַ האָט איהרע צענטראַלע און אָרטיגע, אויף דעמאָקראַטישע יסודות בעגרינדעטע, אויטאָנאָמיע איינ-ריכטונגען, כדי צו פיהרען איהרע קולטור נאַציאָנאַלע אָנגעלעגענהייטע

4. דיא קולטור נאציאָנאלע איינריכטונגען פאר אידען.

דיא ערטיגע אידישע קולטור נאציאָנאלע איינריכטונג איז דיא קהלה, וועלכע דארף פערוואלטעט ווערען אויף דעמאָקראטישע יסודות: דיא אידישע קהלות פעראייניגען זיך אין לאנדעס אָרגאניזאציע.

אונטער דיא פיהרונג פון קהלה געהט ארונטער:

1) דיא פאָלקסבילדונג; 2) צדקה; 3) פאָלקסגעזונדהייט; 4) ביבליאָטעק, טעאטער, מוזעען און א. קולטורעלע איינריכטונגען.

5 מיטלען צום אויפבויא אונד ענטוויקלונג פון דעם עקאָנאָמישען לעבען פון דיא אידען.

א) רעגיסטראציע פון דיא הזיקות, וואָס דיא אידישע ווירטשאפט האט געליטען פון—און צוליעב דער מלחמה.

ב) אויספאָרשונג פון די לאגע פון דעם אידישען האנדווערק און מסחר.

ג) אויסזוכונג פון מיטלען, וויא צו בעפרידיגען פאר דיא הזיקות: הלואות און ציגזען קרעדיט אויף לאנגע דאטעס א. ז. וו.

ד) טעכנישע, קאָמערציעלע און לאנדווירטשאפליכע בילדונג, מוסטער אויסשטעלינגען, מוזעען א. ז. וו. גגעגנזייטיגע הילף, קאָאָפעראציעס, גרינדונג פון פראָפעסיאָנעלע פעראיינען פון סוחרים, בעלי-מלאכות און ארבייטער.

ה) דיא מיטלען צו ענטוויקלען דיא לאנדווירטשאפט בייא אידען: אָרגאניזאציע פון אגראָנאָמישע הילף און היפאָטעקען-קרעדיט.

1. עס מוזען געשטעלט ווערען אָביעקטיווע סמנים, אויפן סמך פון וועלכע מען ווערט בערעכטיגט אריינצושרייבען אין אונזער אָרגאניזאציע: דאָס ווערט פעסטגעשטעלט דורך דעם אָננעהמען דיא פאָרגעלייגטע בע שלוסען איבער דיא קארדינאלע פראגען פון אונזער פלאטפאָרמע.

2. אזויא ווי אונזער אָרגאניזאציע איז א בלאָק פון דיא, וואָס זיינען געקימען צו אלגעמיינע בעשלוסען איבער געוויסע פראגען, קענען מיר ניט ארבייטען אין איין אנדער ריכטונג.

זייער פיל דיסקוסיעס האָט ארויסגערופן דער ערשטער פונקט פון פלאטפאָרמע. אין די דיסקוסיעס האָבן גענומען א אָנטייל אויך די סאָציאליסטישע און דעמאָקראטישע פאָרשטייער פון דער ליטווישער און ווייסרוסישער נאציאָנאליטעט. יעדע נאציאָנאליטעט האָט די פראגע באלויכטן פון איר שטאנדפונקט. א ריי רעפעראטן, וועלכע זיינען געווען געווידמעט דער פראָגע, האָבן געגעבן דעם ברייטן עולם די מעגלעכקייט פונאנדערצוקלייבן זיך אין די פאָליטישע פארהעלטענישן פון יענער צייט און נעענטער צוגיין צו דער זאך. דאָס האָט געהאט א גרויסע פאָליטישע ערציאונג און די ווירקונג דערפון האָט זיך געלאָזט שפירן אפילו דאן, ווען די סיטואציע האָט זיך גרינדלעך געביטן.

סך-הכל עטלעכע יאָר טיילן אונז אָפּ פון יענער צייט, און ווער וועט לייקענען, אז דער קולטור-פאראיין איז געווען דער צענטער צו וועלכן מ'האָט זיך צוגעהערט מיט דעם גרעסטן אינטערעס אין אלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג און מיט וועלכן ס'האָט זיך גערעכנט אויך די אויסערלעכע וועלט? די צאָל חברים איז געוואָרן גרעסער וואָס פון טאָג, די ארבעט איז געוואָרן זייער קאָמפליצירט און פארצווייגט און ס'האָט זיך אָנגעהויבן צו שפירן, אז די ראמען פון דער פלאטפאָרמע זיינען צו ענג, אז דער קולטור-פאראיין איז אויסגעוואקסן און א מעכטיקער פאָליטישער אָרגאניזאציע, וועלכע דארף פארענטפערן אויך די סאָציאלע פראָבלעמען. דאָ האָט דער בלאָק פון די פארשיידענע סאָציאליסטישע און דעמאָקראטישע ריכטונגען אָנגעהויבן א ביסל צו הינקען, ארויסגעוויזן פארשיידנארטיקע אָנשויאונגען, און ס'האָט געמוזט קומען צו א שפאלטונג. אייניקע זיינען אוועק צו די סאָציאליסטישע פארטייען און די ריינדעמאָקראטישע ריכטונג איז פארשטארקט געוואָרן מיט נייע קרעפטן און געבילדעט א איינהייטלעכע קערפערשאפט.

ס'האָט זיך געבילדעט די דעמאָקראטישע פארטיי. זי האָט איבערגענומען די גאנצע ארבעט פון קולטור-פאראיין, ווייל זי איז

דאָרטן געווען פארטראָטן שטארקער, זי האָט דאָרטן געהאט די איבערהאנט. ס'האָט זיך אויסגעקריסטאליזירט א איינארטיקע אוידיטאָריע, וואָס אירע פאָליטישע איבערציי׳גונגען זיינען זיך צונויפגעגאנגען. די אויפקלערונגס-ארבעט האָט זיך געפירט נאָך אין א גרעסערן מאסשטאב. ס'זיינען אָרגאניזירט געוואָרן פארלעזונגען סיי אין לאָקאל פון פאראיין, סיי אין האנטווערקער-פאראיין אויף אלערליי טעמעס, ס'זיינען אָרגאניזירט געוואָרן לעקציעס פאר דער יוגנט, וועלכע האָבן געהאט א גרויסן ערפאָלג און ווירקונג און אז. וו.

סוף 1917 יאָר איז די פאָליטישע סיטואציע געוואָרן נאָך פארוויקלטער, נאָך אומקלאָרער. נאָך א ריי קאָנפערענצן מיט אלע סאָציאליסטישע און דעמאָקראטישע פארטייען פון אלע נאציאָנאליטעטן, אין וועלכע די יידישע דעמאָקראטישע פארטיי האָט גענומען א אָנטייל דורך אירע פאָרשטייער—ב. האלפערן און י. מיצקון, איז באשלאָסן געוואָרן ארויסצולאָזן א בראָשור, אין וועלכער עס זאָלן קלאָר און דייטלעך פאָרמולירט ווערן די פאָליטישע פאָדערונגען פון דעם מאָמענט, וועלכע די דעמאָקראטיע שטעלט ארויס.

איך האָב געהאט דעם כבוד אָנצושרייבן די בראָשור, און אין דעצעמבער 1917 איז זי געווען אָפּגעדרוקט און פארשפרייט ניט נאָר אין ווילנע, נאָר אויך אין דער פראָווינץ. צוליב די באדינגונגען פון דער אָקופאציע איז די בראָשור געווען א אומלעגאלע און מיט גרויס מי איז זי ארויסגעגעבן געוואָרן:

צוליב דעם גרויסן היסטאָרישן אינטערעס, וואָס זי האָט, דרוקן מיר זי איבער אינגאנצן:

דער איצטיגער מאמענט און אונזער אויפגאבע.

אין אחדות ליגט דער כוח.

ערטערווייז ווערט שוין אנטשוויגען דער דונער פון הארמאטען, ווערט שוין פארלאָשען דער פלאם פון דער שרפה, און דער גאָט פון מלחמה איז שוין זאט געוואָרען מיט מענשליכע בלוט. אין איין פונקט פון כדור-הארץ גייען שוין, דאכט זיך, אונטערהאנדלונגען וועגן שלום. און די נעכטיגע שונאים וועלען, קען זיין, מאָרגען ווערען גוטע פריינד, וועלען געפינען דעם אלגעמיינעם לשון פון דורכקומען, וועלען פארשטיין די פארברעכערישקייט פון דעם, וואָס זיי האָבען אָפּגעטאָן. די אלגעמיינע פארשיכור'טקייט גייט, דאכט זיך, פארביי, דער פסיכאָז ווערט אָפּגעשוואכט און די דעמאָקראטיע כאפט זיך אויף מיט אימה פונ'ם קאָשמארענדיגען שלאָף.

אָבער „ס'איז ניטאָ קיין שלעכטס אָהן גוטס". אין דער דאָזיגער שווערער צייט, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכען ניט, ווען ס'זיינען צונישט געמאכט די קולטור-ווערטען, וואָס זיינען אָנגעקליבען געוואָרען אין משך פון טויזענטער יאָרען; ווען בליהענדיגע ערטער זיינען מגולגל געוואָרען אין וויסטעניש, און פון שטעט און דערפער איז געוואָרען א תל; ווען דעם גאָט פון מלחמה זיינען געבראכט געוואָרען פאר א קרבן די רייכטימער, וואָס זיינען אָנגעזאמעלט געוואָרען דורך שווייס און בלוט פון די ארבייטענדיגע מאסען, און אויף די פלייצעס פון די קומענדיגע דורות איז ארויפגעוואָרפען א שווערע משא פון ניט באצאָלטע חובות,—אינמיטען דעם דאָזיגען חושך און יאוש האָט זיך, ווי דער פלאים'דיגער גבור פון דער שיינער לעגענדע, אויפגעהויבען דאָס רוסישע פאָלק, האָט אראָפּגעוואָרפען פון זיך דעם הונדערטיאָריגען יאָך, די הונדערטער יאָר שקלאפעריי און האָט פראָקלאמירט דאָס פרייע רעכט צו זעלבסטבאשטימונג פון די פעלקער.

דאָס נייע רוסלאנד האָט מיט אמאָל געמאכט א סוף

פון דעם אַלטען רוסלאַנד, פונ׳ם גאַנצען דעספּאָטישען בנין, מיט איין הייב פון דער האַק האָט זי אָפּגעהאַקט די קאָפּ דער הידרע, וואָס האָט באַזונדערס אַכזריותדיג אויסגעזויגען די בלוט פונ׳ם אויסגעפּייניגטען יידישען קערפּער. און כאָטש ס׳איז דערווייַלע נאָך ניטאָ קיין אָרדענונג אינ׳ם רוסישען לאַנד, אָבער פריהער אָדער שפּעטער מוז די אָרדענונג קומען און וועט קומען, וואָס פאַר אַ זיגזאַגען די רוסישע רעוואָלוציע זאָל ניט מאַכען, איין זאַך איז אָבער קלאָר: קיין אומקער צום עבר איז ניטאָ און וועט ניט זיין.

אויך פאַר אונז יידען איז אויפגעגאַנגען דער מאָרגענשטערן פון אַ נייעם לעבען. געוויס גייט דאָ ניט די רייד וועגען דער עמאַנסיפּאַציע. דער לאָזונג פון רעכט אויף זעלבסט־באַשטימונג פון די פעלקער, וואָס איז פּראָקלאַמירט געוואָרען דורך דער רוסישער דעמאָקראַטיע, מוז אויך די יידען ווייזען אַ גלייכבאַרעכטיגטען אָרט צווישען אַלע איבעריגע פעלקער, מוז דעם גע׳רודפ׳טען פאָלק געבען אַ זיכערען לעבען און פאַרבערייטען אים צו אַ בעסערען עתיד.

אַזוינע היסטאָרישע מאָמענטען חזר׳ן זיך ניט איבער און ס׳איז נויטיג, ס׳זאָל זיך אויפוועקען דער באַוואוסטזיין פון אונזער פאָלק, ער זאָל אויפוואַכען פונ׳ם הונדערטיאָריגען שלאָף, אַז דער געוועזענער אָדלער, וואָס האָט אַמאָל גע־שוועבט אין די הימלען, זאָל זיך טאָן אַ גייסטיגען הייב־אויף, זאָל זיך אַרומקוקען אַרום און אַרום, ער זאָל אַריינ־דרינגען דעריין, וואָס ס׳קומט פאָר אַרום אים, ער זאָל איבערשאַצען זיינע ווערטען, ער זאָל אויפזאַמלען דעם גאַנצען כח פון זיין געניע, ער זאָל אויפזאַמלען דאָס אַלץ, וואָס ער האָט אָנגעוואָרען אין משך פון די לאַנגע יאָר־הונדערטער פון נע־ונד־זיין און רדיפות און זאָל אויפשטיין תחית־המתים צו אַ נייעם פרייען לעבען. אינ׳ם איצטיגען מאָמענט מוזען מיר זיך פילען ניט בלויז ווי יידען, נאָר מיר מוזען זיך פילען אויך ווי מענשען גלייכע מיט אַלעמען, מיר מוזען זיך פילען ווי אַ נ אַ צ י ע גלייך צו אַלע. און אויב מיר פאַרלאַנגען דאָס ערנסט, דאַן מוזען מיר קודם־כל זיך אַליין העלפען דורכלייגען אַ וועג צו אַ באַוואוסט־זיניגען נאַציאָנאַלען קיום, ניט פאַרלאָזענדיג זיך אויף די עדעלקייט פון אונזערע שכנים. איצט איז געקומען די צייט פאַר אַנטשלאָסענע און אַנטשיידענדיגע מעשים, פאַר ענער־גישער אַרבייט אינעווייניג אין פאָלק, פאַר אַ ברייטער איניציאַטיוו פאַר׳ן נאַציאָנאַלען זעלבסטבאַוואוסטזיין.

---

* *
*

די יידישע דעמאָקראַטיע נעמט אָן וועגען דער פראַגע פונ׳ם עתיד פון ליטע די דאָזיגע דעקלאַראַציע, וואָס איז אונטערגעשריבען געוואָרען פון די סאָציאַליס־טישע און דעמאָקראַטישע אָרגאַניזאַציעס פון דער שטאָט ווילנע:

„די אונטען־אונטערגעשריבענע סאָציאַליסטישע און דע־מאָקראַטישע אָרגאַניזאַציעס — נאָכ׳ן באַטראַכטען דעם פּאָלי־טישען מצב, וואָס איז געשאַפען געוואָרען אין ליטע און בעלאָרוסיע אין צוזאַמענהאַנג מיט׳ן נאָהענטען סוף פון דער מלחמה און מיט׳ן אָנהייב פון די אונטערהאַנדלונגען וועגען שלום — פּראָקלאַמירען די דאָזיקע דעקלאַראַציע:

פאַר אַ יסוד פון רעגולירען דעם קומענדיגען גורל פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, ווי אויך פון אַנדערע קאַנטען, אָנערקענען מיר דאָס איינגעבאָרענע רעכט פון אַלע פעל־קער און מדינות אַליין צו אַנטשיידען זייער גורל. מיר זיינען פעסט זיכער, אַז דער דאָזיגער לאָזונג, וואָס איז

אַרויסגעשטעלט פון דער דעמאָקראַטיע און וואָס איז שוין אָפיציעל אָנערקענט דורך די רעגירונגען, וועט ביים סוף פון דער מלחמה דורכגעפירט ווערען אין לעבען. אָנ־שפּאַרענדיג זיך אויפ׳ן באַוואוסטזיין און אויפ׳ן רצון פון די אַרבייטענדיגע מאַסען, שטעלען מיר אַרויס אונזערע פּאָליטישע, געזעלשאַפטליכע און נאַציאָנאַלע פאָדערונגען:

1) ביים באַשטימען די טעריטאָריע פון אונזער קאַנט, וואָס פאַר זיין קערן ביז היינט דאַרף מען אָנערקענען דעם איצט אָקופירטען טייל פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, דאַרפען די ענדגילטיגע גרעניצען איינגעשטעלט ווערען אין שייכות פונ׳ם גאַנצען סכום אַלגעמיינע באַדערפעניש און עקאָ־נאָמישע, געזעלשאַפטליכע, און קולטורעלע אינטערעסען, וועלכע קענען אויסגעדריקט ווערען אין דער פּאָליטישער שטרעבונג פונ׳ם איבעריגען טייל צו דער גאַנצקייטליכער פאַראייניגונג.

2) די פּאָליטישע איינאָרדענונג פון ליטע און ווייס־רוסלאַנד מוז שטיין בהסכם מיט די אינטערעסען פון די פאָלקסמאַסען מיט דער גאַראַנטיע פון די רעכט פון די נאַציאָנאַלע מינאָריטעטען (פּערסאָנאַלע אויטאָנאָמיע) און מוז זיך אויסדריקען אין אַ מלוכה־שאַפטליכער אָרגאַניזאַציע, וואָס ענטפערט די אייגענאַרטיגע לעבענס־תנאים פונ׳ם קאַנט. — אין אַ פאָרם פון אַ דעמאָקראַטישער רעספּובליקע.

3) אַלס איינציגער יורידיש־מעכטיגער אויסדריקער פונ׳ם רצון פון דער גאַנצער באַפעלקערונג פונ׳ם קאַנט ביים פסק׳ענען די שאלות וועגען דעם קומענדיגען גורל, וועגען די גרעניצען, וועגען די באַציהונגען צו די שכנות׳דיגע קאַנטען און וועגען די פאָרמען פון דער מלוכה־שאַפטליך־רעכטליכער אָרגאַניזאַציע פון ליטע און ווייסרוסלאַנד מוז זיין אַ קאָנסטיטואירענדיגער סיים, אויסגעקליבען דורך דער גאַנצער באַפעלקערונג פונ׳ם קאַנט, אָהן אונטערשייד פון געשלעכט, רעליגיע און נאַציאָנאַליטעט, אויף די יסודות פון אַלגעמיינער, דירעקטער, גלייכער און געהיימער אָפּ־שטימונג מיט אַ פּראָפּאָרציאָנעלער פאַרטרעטונג, מיטן תנאי, אַז ס׳זאָלען דערוויייטערט ווערען פונ׳ם קאַנט די אָקופּירענ־דיגע מאַכט און אַלע פאַקטאָרען פון אַן אויסווייניגסטען דרוק. דער דאָזיגער תנאי וועט גאַראַנטירען די פולקייט פון די פּאָליטישע פרייהייטען (פּערזענליכע, נאַציאָנאַלע און בירגערליכע).

4) כל׳ערליי אָפּמאַכונגען, קאָנטראַקטען און אַרויס־זאָגונגען פון רצון אין נאָמען פונ׳ם קאַנט, וואָס ווערען געמאַכט דורך דער ליטווישער ראַדע, אָדער דורך אַנדערע בעזונדערע גרופּעס און אינסטיטוציעס, מוזען זיך רעכענען פאַר אַ פאַרכאַפּונג פון רעכט, וואָס געהערען זיי ניט, פאַר אַ פאַלסיפיצירונג פון דער געזעלשאַפטליכער מיי־נונג און פאַר אַקטען, וואָס זיינען בשום אופן ניט קיין חוב פאַרן קאַנט.

נעמענדיג דאָס אַלץ אין זינען, פּראָטעסטירען מיר מיט דער גאַנצער ענערגיע קעגען די באַמיהונגען פון דער דייטשער מאַכט צו באַגרינדען זיך אין דער צייט פונ׳ם פירען די אונטערהאַנדלונגען וועגען שלום אויף דער מיינונג פון אינסטיטוציעס, וואָס זיינען ניט באַפולמעכטיגט אויף דער פאַרטרעטונג פונ׳ם קאַנט“.

די ווילנער אָרגאַניזאַציעס:

רוסלענדער סאָציאַל־דעמאָקראַטישע אַרבעטער־פּאַרטיי.
פּאַרטיי סאָציאַליסטען־רעוואָלוציאָנערען.
סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּאַרטיי פון ליטע.
דער אַלגעמיינער יידישער אַרבעטער־בונד אין רוסלאַנד, פּוילען און ליטע („בונד“)

בעלאָרוסישע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע אַרבעטער-פּאַרטיי.
פּוילישע סאָציאַליסטען.
יידישע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע אַרבעטער-פּאַרטיי („פּועלי ציון").
בעלאָרוסישע סאָציאַליסטישע גראַמאַדע.
יידישער דעמאָקראַטישער פאַראיין.
פּוילישע דעמאָקראַטישע פּאַרטיי.

דערביי מעלדעט דער **יידישער דעמאָקראַטישער** פאַראיין קלאָר און ניט צווייטייטיג, אַז נעמענדיג אין אַכט די לעבענס-אינטערעסען פונ׳ם זעקסמיליאָניגען יידישען פאָלק, וואַרפט זי אָפּ יעטווידען געדאַנק וועגען דער אָריענטאַציע צו דער זייט פון דייטשלאַנד, ראשית, מחמת דאָס איז אַ לאַנד, וואו דאָס יידישע פאָלק איז ניט אָנערקענט אין זיינע נאַציאָנאַלע רעכט, והשנית ווייל אויב ליטע וועט אַרונטערפאַלען אונטער דער עקאָנאָמישער השפּעה פון דייטשלאַנד, וועט זי מגולגל ווערען אין דייטשלאַנדס אַ מין קאָלאָניע, פון וועלכער די שטאַרק אַנטוויקעלטע דייטשע אינדוסטריע וועט אויסזויגען אַלע רייכטימער, ברענגענדיג דעם עקאָנאָמישען קיום פון לאַנד צו אַ קלאָגעדיגען מצב. וואָס אָנבאַלאַנגט דער אינדיווידועלער קולטורעלער אַנטוויקלונג פון די פעלקער פון ליטע, שטייט זי פאַר אַ סכנה איינגעשלונגען צו ווערען פון דער שטאַרקערער דייטשער קולטור. אין דער שטרעבונג אָבער צו די אַלמענשליכע אידעאַלען מוז יעדער אָריגינעלער פאָלק, פאַרקערט, געבען דער מענשהייט דאָס, וואָס ס׳איז פאַרבאָרגען אין די כוחות פון זיין רוחניות׳דיג-מאָראַלישער נאַטור, און די פאָלקסשאַפונג איז — דער לעצטער ציל, צו וועלכען מיר שטרעבען.

די דייטשע אָקופּירענדיגע מאַכט האָט אין ליטע באַגעגענט אַ באַפעלקערונג גאָרניט קיין פיינדליך געשטימטע צו איר, אָבער די דאָזיגע מאַכט האָט מיט איר אַכזריות׳דיגער באַציהונג צו דער באַפעלקערונג אויסגעגראָבען אַ טיפען תהום אינם זין פון אַן אָריענטאַציע צו דער זייט פון דייטשלאַנד. אין דער פראַגע פון פּראָוויאַנטירונג און אויפ׳ן געביט פון פאַרוואַלטונג האָבען די רשעות און געוואַלט-מעשים פון די אָקופּירענדיגע שררות בולט אָפּגעמאָלט דעם אמת׳ן פּנים און מהות פונ׳ם פּרייסישען קלאַס טשינאָווניקעס און דער קולטורעלער לעבען פונ׳ם קאַנט איז לגמרי דערשטיקט געוואָרען. ס׳זיינען פאַרמאַכט געוואָרען אַ פולע פאָלקסשולען, די קינדער זיינען צוטריבען געוואָרען און די לערער האָבען געהאַט אויסצושטיין רדיפות. ס׳האָבען זיך געעפענט בלויז יענע שולען, וואו די לערער זיינען געווען דייטשע אינוואַלידען און וואו דער לימוד פון דער דייטשער שפּראַך האָט זיך געמוזט אָנהויבען שוין פון ערשטען שוליאָר אין פריהען 6-יאָריגען קינדערשען עלטער, ווען דעם קינד איז שווער אויסצולערנען אַפילו בלויז די אייגענע מוטערשפּראַך. וועגען דער פּאָליטיק פון די דייטשע שררות בנוגע דער **יידישער** באַפעלקערונג פון פּוילען און ליטע וועלען מיר דאָ ניט ריידען, מחמת שוין צופיל ביטערקייט, צער און צאָרן האָט די דאָזיגע פּאָליטיק איבערגעלאָזען אין אונזער נשמה. און חאָטש מיר מישען ניט צונויף דעם דייטשען פאָלק מיט דער אָקופּירענדיגער מאַכט, פונדעסטוועגען וואָלט די אָריענטאַציע צו מערב געווען פאַר ליטע אַלץ איינס ווי מאַכען פון איר אַזוי אָדער אַנדערש אַ **פּרייסישע פּראָווינץ**. און די **יידישע דעמאָקראַטיע**, **וואָס וויל, אַז ליטע זאָל זיין אַז עקאָנאָמיש** **בליהענדיגע און קולטורעל און פּאָליטיש זעלבשטענדיגע לאַנד, וועט ניט אַראָפּגיין** פון איר ריכטיגען וועג.

די יידישע דעמאָקראַטיע וואַרפט אויך אָפּ יעטווידען געדאַנק וועגען אַ **אוניע** (פאַראייניגונג) מיט פּוילען, ערשטענס דערפאַר, ווייל עקאָנאָמיש האָט ליטע קיינמאָל ניט געצויגען צו פּוילען, און צווייטענס מחמת דער געזעלשאַפטליכער אַנטיסעמיטיזם האָט דאָרטען געלאָזען צו טיפע וואָרצלען אין אַלע שיכטען פון דער געזעלשאַפט, ניט אַרויסגענומען פון כלל אַפילו די לינקע עלעמענטען. אַ בולט קלאָרען ביישפּיל קאָן אין דעם פּרט געבען די פּראָגראַמע פון דער לינקער פּויליש-דעמאָקראַטישער פּאַרטיי (P.S. D. na litwy), וואָס איז אַרויסגעגעבען אין ווילנע אין מאַרט 1917. אין **דער דאָזיגער פּראָגראַמע איז דער יידישער פאָלק לגמרי ניט דערמאָנט און ניט אָנערקענט פאַר אַ נאַציאָנאַליטעט**. זי איז אינגאַנצען איגנאָרירט אין אַלע פראַגען פון לעבען אַזוי ווי אין ליטא וואָלט קיין יידען ניט געווען. דער גרעאַנגעל פון די אָפיציעלע קרייזען אין פּוילען מיט די יידישע קולטורעלע אינסטיטוציעס און דער פאַקט, וואָס **די פּאָליאַקען באַרויבען פון די יידען די מיטלען צו עקסיסטירען**, שילדערן אונז אין דער פולער מאָס דעם דאָרטיגען מצב פון אונזער פאָלק, און **קיין צווייטע רומעניע ווילען מיר ניט האָבען**.

די עקאָנאָמישע און פּאָליטישע פּערספּעקטיווען באַוועגען **די יידישע דעמאָקראַטיע** קלאָר צו באַשטימען איר באַציהונג צו **דער רוסלענדישער דעמאָקראַטישער רעספּובליקע** און צו זאָגען, אַז **בלויז אין פעדעראַציע מיט איר ליגט די צוקינפטיגע עקאָנאָמישע בליהונג און קולטורעלע אַנטוויקלונג פון ליטע**.

ליטע האָט ניט קיין אייגענעם **דאָנעצער באַסיין**, **קיין אייגענעם אוראַל**, **קיין אייגענע נאַפט-קוואַלען**. און די אינדוסטריע, וואָס איז פאַרהאַן אין ליטע, וועט אָפּגעשוואַכט און צונישט ווערען אָהן אַ מאַרק אויף אויסצוברענגען אירע אייגענע פאַבריקאַטען און ניט באַקומענדיג קיין רויע מאַטעריאַלען.

דער יידישער פאָלק איז פאַרבונדען מיט ליטע אַ משך פון אַ לאַנגער ריי יאָרהונדערטער. דער נאָמען „ירושלים דליטא", וואָס די יידען האָבען געגעבען ליטעס הויפּטשטאָט, איז ניט קיין צופעליגע ערשיינונג, נאָר ער דערווייזט די אמת׳ע גייסטיגע פאַרבונדענקייט אונזערע מיט׳ן דאָזיגען לאַנד און ווי טייער ס׳זיינען אונז די אינטערעסען פון דער מדינה. מיר זיינען דאָ ניט קיין צופעליגע געסט, וואָס דער עתיד פון ליטע קען זיי ניט אינטערעסירען, נאָר מיר זיינען דאָ אמת׳ע איינגעזעסענע שוין זעהר-זעהר לאַנג. מיר זיינען צוגעוואַקסען צו די דאָזיגע שטעט און שטעטלעך און צום גאַנצען סדר און אופן פון לעבען אין דער דאָזיגער מדינה. דער יידישער פאָלק אין צוזאַמענאַרבעט מיט די איבעריגע פעלקער פון ליטע וועט אַרבעטען אויפ׳ן געביט פון **עקאָנאָמישער און קולטורעלער אַנטוויקלונג און בליהונג** פון דער צוקינפטיגער פרייער ליטע, פון דער **צוקינפטיגער ליטווישער דעמאָקראַטישער רעספּובליקע**.

בנוגע דער פראַגע וועגען דורכפירען און פאַרטיידיגען **די קאָאַליטיווע** נאַציאָנאַלע אינטערעסען, פאָדערט די **יידישע דעמאָקראַטיע**:

1) גלייכבארעכטיגונג פון דעם יידישען לשון מיט די לשונות פון די איבעריגע נאציאנאליטעטען אין אלע מלוכה׳שאפטליכע און געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס און בתי-משפטים.

2) פראפארציאנעלע פארטרעטונג אין אלע קאנסטיטוירענדיגע, געזעצגעבערישע, געריכטליכע און געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס פון דער ליטווישער דעמאקראטישער רעספובליקע.

3) פראפארציאנעלע פונאנדערטיילונג פון די ביודזשעט-מיטלען אויף קולטורעלע און אנדערע נאציאנאלע הצטרכות׳ן.

4) פראפארציאנעלע גלייכבארעכטיגטע אנטיילנעמונג אין די עקזעקוטיווע ארגאנען פון דער מלוכה׳שאפטליכער מאכט.

און 5) פערסאנאלע אויטאנאמיע פונ׳ם יידישען פאלק, ד. ה. פולקומענע אויטאנאמישע זעלבסטפארוואלטונג אין אלע ענינים, וואס זיינען שייך דעם קולטורעלען און סאציאלען לעבען פון די יידען. דערביי מוז די דאזיגע אויטאנאמיע זיין געבויט אויף די פאלגענדע יסודות און אויסדריקען זיך אין די דאזיגע פונקציעס:

1) די נאציאנאל-קולטורעלע אינסטיטוציעס פאר יידען:

די ארטיגע יידישע נאציאנאל-קולטורעלע אינסטיטוציע איז די קהלה, וואס דארף פארוואלטעט ווערען אויף דעמאקראטישע יסודות. די יידישע קהלות פאראייניגען זיך אין א לאנד-ארגאניזאציע.

אונטער דער הנהגה פון דער קהלה גייט ארונטער:

א) די פאלקס-בילדונג; ב) צדקה; ג) די פאלקס-געזונטקייט; ד) ביבליאטעק, טעאטער, מוזייען און אלע אנדערע אינסטיטוציעס.

2) מיטלען צום אויפבוי און צו דער אנטוויקלונג פונ׳ם עקאנאמישען לעבען פון די יידען:

א) רעגיסטראציע פון די היזקות, וואס די יידישע בעל-הבתישקייט האט געליטען פון דער מלחמה און מחמת דער מלחמה.

ב) אויספארשונג פונ׳ם מצב פון דער יידישער מלאכה און מסחר.

ג) אויסזוכען מיטלען, ווי צו באפרידיגען פאר די היזקות: הלוואות און צינזען-קרעדיט אויף לאנגע ראטעס און אז. וו.

ד) טעכנישע, קאמערציעלע און לאנדווירטשאפטליכע בילדונג, אויסשטעלונגען פון מוסטערן, מוזייען א. אז. וו., קעגענזייטיגע הילף, קאאפעראציעס, גרינדונג פון פראפעסיאנעלע פאראיינען פון סוחרים, בעלי-מלאכות און ארבעטער.

ה) די מיטלען צו אנטוויקלען די לאנדווירטשאפט ביי יידען: ארגאניזאציע פון אגראנאמישער הילף און היפאטעקען-קרעדיט.

אין פונקט 3 פון דער דערמאנטער דעקלאראציע איז אונטערגעשטרייכט, אז דער אויסדריקער פונ׳ם רצון פון די פעלקער פון ליטע קען זיין נאר א קאנסטיטואנטע, וואס איז אויסגעקליבען אויף דעמאקראטישע יסודות. וועגען דעם אופן פון די בחירות וועט די יידישע דעמאקראטיע אין דער נויטיגער צייט געבען ערקלערונגען, אבער אין איצטיגען מאמענט, איז נויטיג צו וויסען, אז די באפעלקערונג טאר זיך ניט באטייליגען אין קיין שום ארום-

פרעגענישען, אפשטימונגען, וואס האבען א שייכות צום עתיד פון ליטע, און אז בלויז, בעת ס׳וועלען מקוים ווערען אלע פרייהייטען, און די אקופירענדיגע מאכט וועט אומגעביטען ווערען אויף דער מאכט פונ׳ם פאלק, וועלען מיגליך זיין די בחירות אין דער קאנסטיטואנטע, וואס בלויז זי איינע אליין קען אפפסק׳ענען דעם גורל פון ליטע.

דער נאך ניט איינגעארדענטער אינעווייניגסטער לעבען פון רוסלאנד שרעקט אפ געוויסע שרעקעדיגע עלעמענטען פון אונזער געזעלשאפט. די יידישע דעמאקראטיע קוקט ניט אזוי פעסימיסטיש אויפ׳ן עתיד פון רוסלאנד. די אמת׳ע דעמאקראטיע פון רוסלאנד וועט זיין ביכולת גובר צו זיין אלע שוועריקייטען און מניעות פונ׳ם היינט און וועט ארויספירען איר לאנד אויפ׳ן וועג פון ארדענונג און פראגרעס.

די יידישע דעמאקראטיע פראטעסטירט באזונדערס קעגען דער אוזורפאציע פון די רעכט פון די פעלקער פון ליטע, פון וואנען זי זאל ניט ארויסגיין. דער אזוי גערופענער „ליטווישער לאנדעסראט" איז א פאליטישע פאלסיפיקאציע פון די דייטשע שררות אין א בונד מיט די קורצזיכטיגע און קלעריקאלע פאליטיקער פונ׳ם ליטווישען פאלק. דער ליטווישער פאלק איז טיף דעמאקראטיש און וועט אויף א געהעריגען אופן קענען צושלאגען צום שאנד-סלופ די דאזיגע פאליטישע שפיל, וואס איז געשאפען געווארען אהן זיין ווילען.

וואס איז שייך די ניט-געבעטענע מי-שמך-דיגע פאליטיקער פונ׳ם יידישען פאלק, פראטעסטירט די יידישע דעמאקראטיע ענערגיש קעגען דעם פארכאפען די רעכט פונ׳ם פאלק און קעגען די אלטע מנהגים פון פארטיידיגען זייגע אינטערעסען. דער ענין פונ׳ם פאלק מוז געפירט ווערעןביים ליכט פון טאג און קודם-כל דורכ׳ן פאלק גופא, דורך די אמת׳ע פארשטייער זיינע.

צום סוף מעלדעט די יידישע דעמאקראטיע מיט התלהבות, אזוי האלט דעם ברידערליכען צוזאמענלעבען פון די פעלקער פון ליטע פאר דער בעסטער ערבות פאר׳ן גליקליכען עתיד פון דער ליטווישער דעמאקראטישער רעספובליקע. דער אכטען די רעכט פון יעטווידער נאציאנאליטעט, דער פארשטיין איינער דעם אנדערן, די באציהונג פון אגלייכען צו א גלייכען — אט דאס איז אונזער לאזונג, מיט וועלכען מיר מוזען אהן אויפהער און ניט איינגעמאטערט גיין.*)

ווילנע, יאנואר 1918.

* * *

אפיציעל האט נאך דער קולטור-פאראיין עקסיסטירט דעם גאנצען 1918-טן יאר, פאקטיש אבער איז דאס שוין געווען א אינסטיטוציע פון דער יידישער דעמאקראטישער פארטיי אין ליטע.

*) די בראשור איז אנגעשריבן געווארן אין רוסיש און איבערזעצט געווארן אין יידיש פון א. י. גאלדשמידט.

ה. מלמד.

יידישע קאָאָפּעראַציע אין ווילנע.

I. אָקופּאַציע־קאָאָפּעראַטיוון.

„וואו זיינען אייערע קאָנסום־פאַראיינען?" דאָס איז געווען די ערשטע פראַגע און אין דער זעלבער צייט אויך דער ענטפער, וואָס די דייטשן האָבן געגעבן, ווען מען האָט זיך זיי גענומען קלאָגן אויפן הונגער. זיי האָבן זיך פאָרגעשטעלט, אַז ווילנע האָט גוט אָרגאַניזירטע קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע וועלן שוין באַקעמפן דעם יקרות און העלפן דער באַפעלקערונג אין דער דערנערונגס־נויט, יעדנפאַלס צונעמען און פאַרטיילן די פּראָדוקטן, וואָס די מאַכט וועט זיי געבן.

אין אמתן אָבער האָט די יידישע ווילנע צום אָנהייב פון דער דייטשער אָקופּאַציע ניט געהאַט קיין איין קאָנסום־פאַראיין און בכלל איז קיין קאָאָפּעראַציע אין ווילנע כמעט ווי ניט געווען. א שטאָט פון קליינהאַנדל, וואו יידישע סוחרים האָבן זיך באַנוגנט מיט א גראָשן פרנסה און דעם דאָזיקן גראָשן געריסן איינער פון דעם אַנדערן, — איז ניט געווען קיין פּלאַץ פאַר א קאָאָפּעראַטיווער באַוועגונג. און צום מאָמענט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, ווען דער הונגער האָט גענייט זוכן עקסטרע מיטלען, איז געקומען די קאָאָפּעראַטיווע באַוועגונג ניט מיט איר געוויינלעכן גאַנג, טריט ביי טריט, מיט א קאָאָפּעראַטיוון קאַפּיטאַל, קאַמפּסלוסטיק קעגן האַנדל, נאָר אַלס מאַסן־פילאַנטראָפּישע באַוועגונג, מיט גאַנץ אייגנאַרטיקע פאָרמען פון צדקה־חברות, געמישט מיט זעלבסט־הילף. ס'איז אינטערעסאַנט, אַז מערערע יידישע קאָאָפּעראַטיוון האָבן אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע צוזאַמענגעמישט זייער טעטיקייט מיט דער דעמאָלט פּאָפּולערער פאַרצווייגטער געזעלשאַפט „אחיעזר"; דיזעלבע מענטשן, דיזעלבע קאַסע און אָפט פאַרלירן זיך די גרעניצן צווישן דעם קאָאָפּעראַטיוו און דער ראַיאָן־אָפּטיילונג פון „אחיעזר". דער יידישער עולם האָט אויפגעפאַסט דעם קאָאָפּעראַטיוו אַלס א הילפס־חברה און אַזוי אַרום איז צונויפגעגאָסן מיט „אחיעזר", און ווילט איר — איז „אחיעזר" א מין „פרייע" איבערזעצונג פון דעם דעמאָלט נאָך פרעמדן וואָרט „קאָאָפּעראַטיוו"; „ברידערלעכע הילף" שעפּט אויס דעם אינהאַלט, די אַנטשטייאונג און די ערשטע שריט פון דער קאָאָפּעראַטיווער באַוועגונג.

די דייטשן האָבן פאַרנומען ווילנע דעם 19 סעפּטעמבער 1915 יאָר און צום סוף פון דעם זעלבן יאָר האָבן מיר געהאַט העכער 20 יידישע קאָאָפּעראַטיוון מיט א צאָל מיטגלידער קרוב צו 20 טויזנט. פון אַזאַ וואוקס ווייס ניט די געשיכטע פון דער קאָאָפּעראַטיווער באַוועגונג און ס'איז פאַרשטענדלעך, אַז דער פאַקט, וואָס די קאָאָפּעראַציע איז גלייך אויסגעוואַקסן צו דער מדרגה פון א פאָלקס־באַוועגונג, האָט אַריינגעטראָגן אין איר באַזונדערע שטריכן, אייגנאַרטיקע ניואַנסן.

ווי אַלע מאָל אין אַזעלכע פאַלן, איז שווער פעסטצושטעלן, ווער האָט געזאָגט דעם אלף. ד"ר א. אַלשוואַנגער אויף א זיצונג פון דעם „קאָמיטעט פאַר היימלאָזע" האָט געראָטן צו גרינדן פאַראיינען אויף איינקויפן מעל און באַקן ברויט; און אָט די פאַראיינען זיינען דאָס געווען דער גרונדשטיין פון די שפּעטערדיקע קאָאָפּעראַטיוון. א געוויסער יאָסל איז אַוועק צום קאָמניצקער „מורה־הוראה", ר' אהרן, און אים „איינגערעדט" אויסנוצן זיין אויטאָריטעט און גרינדן דעם קאָאָפּעראַטיוו „קאָמיניצקער ראַיאָן".

אָבער דער ריכטיקער, אמתער איניציאַטאָר פון דער באַוועגונג איז געווען דער הונגער און נויט, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן גלייך ווי די דייטשן זיינען אַריין קיין ווילנע. מיט אַמאָל זיינען איבערגעריסן געוואָרן די פאַרבינדונגס־פעדים מיט דער אַרומיקער וועלט. א באַפעלקערונג פון העכער הונדערט טויזנט מענטשן איז פאַרשפּאַרט געוואָרן אין א שטאָט, וואו ס'איז פאַרווערט דער אַריינפיר און אַרויספיר. די באַציאונגען מיט דער רוסישער אַרמיי, וועלכע האָבן אַזוי אָדער אַנדערש די לעצטע צייט געהאָלפן שפּייזן די ציווילע באַפעלקערונג, האָבן זיך איבערגעריסן, דאָס גאַנצע עקאָנאָמישע לעבן פון שטאָט און לאַנד איז אויסגעריסן געוואָרן פון וואָרצל, אַלע וועגן זיינען פאַרצאַמט געוואָרן, און קיין נייע האָבן זיך ניט געעפנט — און ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער שרעקלעכער הונגער, וועלכער האָט זיך געצויגן אייניקע יאָר נאָכאַנאַנד.

גלייך פון אָנהייב אָקופּאַציע זיינען אין דעם עקאָנאָמישן לעבן אַרויפגעשוואומען די ערשיינונגען, צו וועלכע מיר האָבן זיך דערנאָך צוגעוויינט און זיי גערעכנט כמעט פאַר א נאָרמאַלע זאַך, אָבער וועלכע שטערן נאָך עד היום דער עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג. און דעמאָלט איז נאָך די צרה געווען פריש און מען האָט געזוכט וועגן ווי אַזוי זי אויסצומיידן. דאָס זיינען די באַגרעניצונגען פון פאַרקער, מיליטערישע רויבערייען לויט פאַראָרדענונגען און אָן פאַראָרדענונגען. די פאַראָרדענונגען און פאַרשיידענע שטערונגען צו פאָרן און פירן וואוהין מען וויל און וואָס מען וויל, איז געווען די כאַראַקטעריסטישע ערשיינונג פון יענער צייט. די מאַכט האָט פאַרשטאַנען די גוואַלדיקע באַדייטונג פון טראַנספּאָרט, האָט געוואָלט אים עקאָנאָמיזירן, רעגולירן, צום בעסטן אויסנוצן און דערמיט אַליין, אַריינמישנדיק זיך אין א געביט, וואָס פאָדערט אַבסאָלוטע פרייהייט און איניציאַטיווע, צעשטערט דעם גאַנצן אַפּאַראַט פון פאַרקער און אַזוי־אַרום איז דער הונגער אַלץ געוואַקסן

ס'האָט זיך באַוויזן דער אָנהייב פון דעם ספּעציפישן שטאָט־הונגער, וועלכער האָט געדראָט דער גאַנצער עקסיסטענץ פון שטאָט. אין דער צייט, ווען עטלעכע ווערסט פון שטאָט, אין די אַרומיקע דערפער, איז געווען צו זאַט ברויט, האָט די שטאָט געליטן הונגער, ווייל זי האָט ניט געקענט אָרגאַניזירן דעם צופיר און די מאַכט האָט געשטערט דער פריוואַטער איניציאַטיווע. דער „פרייער האַנדל" איז ניט געווען בכוח עפּעס אויפצוטאָן און דאַן איז געקומען די געזעלשאַפטלעכע הילף אין דער פאָרם פון קאָאָפּעראַטיוון.

איינער פון די ערשטע סטימולן צו גרינדן קאָאָפּעראַטיוון איז געווען די „שיינען", וואָס קאָאָפּעראַטיוון פלעגן באַקומען אויף אַריינפירן סחורה אין שטאָט. די דייטשן האָבן אַזוי־אַרום געעפנט א קליין פענסטערל אין דער פאַרצאַמטער יריחו, וואו ס'איז געווען „אין יוצא ואין בא", און ווען דער ערשטער קאָאָפּעראַטיוו „קאָמיניצקער ראַיאָן", האָט טאַקע מיט אַזאַ „שיין" געבראַכט מעל און פאַרקויפט ברויט, איז דאָס געווען אַזאַ נייס, אַזאַ וואונדער, וואָס אַלע האָבן זיך געכאַפּט נאָכטאָן און אין פאַרשיידענע ווינקלען פון שטאָט האָבן זיך אָרגאַניזירט אונטער

פאַרשיידענע נעמען חברות-קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע האָבן באַקומען שיינען, איינגעקויפט קאָרן, מעל, געבאַקט ברויט און פאַרקויפט די מיטגלידער.

גרויס איז געווען די נויט און נאָך גרעסער דאָס נייס אויף דער יידישער גאַס, צו גרינדן גאָר חברות ניט צום לערנען, ניט צום דאַוונען, נאָר איינצוקויפן תבואה און פאַרקויפן. און ס'איז אינטערעסאַנט, אַז דער עולם האָט ניט די נייע חברות געקענט אָפּשיידן פון זיינע אַמאָליקע חברות און פון די גייסטיקע פער־זענלעכקייטן, וועלכע האָבן אים אַרומגערינגלט. דער קאָאָפּעראַ־טיוו „קאַמעניצקער ראַיאָן" איז געווען מער באַקאַנט אונטערן נאָמען „ר' אהרנס קאָאָפּעראַטיוו", ניט אַזוי צוליב דעם אָנטייל פון דעם מורה־הוראה ר' אהרן, נאָר ווייל מ'האָט געדאַרפט אַ נאָמען פון אַ רב אָדער אַן אַנדער חשובער פערזענלעכקייט, מיט וועמען צו פאַרבינדן אַזאַ אומגעוויינלעכע חברה.

ענג פאַרבונדן מיט די שוועריקייטן פון טראַנספּאָרט איז געווען נאָך אַ ערשיינונג, וועלכע האָט באַרעכטיקט און אַרויסגע־רופן צום לעבן די קאָאָפּעראַטיוון, דאָס איז די אַזוי־גערופענע ספּעקולאַציע, דער ש מ ו כ ל, וואָס האָט די גאַנצע צייט באַגלייט דעם הונגער און אויף דעם בלאַסן פּנים פון הונגער־סקעלעט געלייגט אַ שענדלעכע געלע לאַטע...

די גאַנצע יוגנט־קראַפט פון אייראָפּע איז אָפּגעריסן גע־וואָרן פון דער פרידלעכער אַרבעט און אַוועקגעשטעלט אונטער ביקס, די פּראָדוקציע פון לעבנסמיטלען איז פיל פאַרקלענערט געוואָרן, פון דער אַנדער זייט האָט זיך די גאַנצע פיזישע און גייסטיקע קראַפט פון מיליאָנען מענטשן, פון פאַרשיידענע פעל־קער, געוואָרפן זיך צו פאַרניכטן, אומצוברענגען האָב און גוטס, וואָס דורות האָבן אָנגעזאַמלט. איז קיין וואונדער ניט, אַז באַלד האָט מען גענומען פילן אַ מאַנגל אין פּראָדוקטן. דערצו האָבן אַלע מלוכות פאַרגרעסערט זייער עמיסיע, מאַנכע האָבן אַרויס־געלאָזן ספּעציעלע מלחמה־געלט; די דייטשן האָבן אין ליטע אַרויס־געגעבן ספּעציעלע „אָסט"־באַנקנאָטן. דער ווערט פון פּאַפּירגעלט איז דעריבער געוואָרן פיל קלענער, די נייטיקע פּראָדוקטן איז געוואָרן „פאַר געלט ניט צו קריגן", די וואָס האָבן געהאַט געלט האָבן עס ניט געהאַלטן, נאָר געוואָרפן אויפן מאַרק, אויסגעביטן אויף סחורה. יעדער בעל־הבית פאַר זיך האָט געזוכט מאַכן וואָס מער זאַפּאַסן, אַזוי איז געוואַקסן דער יקרות און מיט אים איז אויך אַלץ געוואַקסן דער טייל פון דער באַפעלקערונג, וואָס האָט געליטן הונגער. ס'איז געוואָרן אַ ע ו ל ם ה פ ו ך: קרעמער, סוחרים, וועלכע האָבן פריער געשטרעבט וואָס מער צו פאַר־קויפן, וואָס גיכער אויסצובייטן זייער ס ח ו ר ה אויף געלט, האָבן איצטער דווקא געוואָלט פאַרקויפן וואָס ווייניקער, האַלטן ביי זיך דעם פּראָדוקט וואָס לענגער. ס'האָט זיך צום ערשטן באַוויזן דער דעמאָלט משונהדיקער פאַקט, אַז אַ סחורה אַנגראָ קאָסט מער, טייערער ווי אין דעטאַל, אין איינצל־פאַרקויף. קרעמער האָבן אָנגעהויבן צו באַהאַלטן זייערע סחורות, ניט צו ווייזן וואָס מער, אָפּטמאָל אַפילו מער — וויפיל זיי האָבן געהאַט, נאָר פאַרקערט — וואָס ווייניקער, פאַררוקן ערגעץ ווייט די סחורות, קיינער זאָל זיי ניט זען און ניט באַקומען. דאָס זיינען אַלץ סתירות קעגן די פּרינציפּן פון פרייען האַנדל, דער האַנדל האָט אָנגעוואָרן זיין באָדן, די אָפּנאַרעריי פון הענדלער איז באַשטאַנען אין דעם, אַז ער האָט גאָר קיין סחורה ניט, ווען אין דער אמתן זיינען נאָך געווען היבש זאַפּאַסן. די קאָנקורענץ האָט זיך געפּעלט פון זיך אַליין...

און דעמאָלט איז אַרויסגעטראָטן דער געזעלשאַפטלעכער האַנדל, — די קאָאָפּעראַציע: ניט פאַרקויפן פּראָדוקטן, נאָר פאַר־טיילן זיי. נאָרמירן די פּראָדוקטן צווישן דער באַפעלקערונג איז אַן אַרבעט פאַר אַ געזעלשאַפטלעכער עקאָנאָמישער אָרגאַניזאַציע און

דאָס איז געווען די ערשטע אַרבעט פון די קאָאָפּעראַטיוון. דער־נאָך זיינען די קאָאָפּעראַטיוון אַריבער צו זעלבשטענדיקע קניות, דאָס איז שוין אָבער געווען אַ שפּעטערדיקע זאַך.

די פרייזן פון די פּראָדוקטן האָבן דאָ געשפּילט געוויינלעך אַ גרויסע ראָלע; מען האָט נאָך געמיינט, אַז די קאָאָפּעראַטיוון וועלן אָפּהאַלטן דעם וואוקס פון די פרייזן, וואָרים אויב אין דעם יקרות זיינען שולדיק די שלעכטע מענטשן, זייער בייזער ווילן וואָס מער צו פאַרדינען, דאַרפן דאָך די קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע יאָגן זיך ניט נאָך פאַרדינסט, פאַרקויפן ביליג. און דאָ קען מען זאָגן, אַז די קאָאָפּעראַטיוון זיינען געפאַלן אין קאַמף, דער יקרות איז געוואַקסן אין די קאָאָפּעראַטיוון גופא און זיי האָבן ניט גע־האַט קיין כוח זיך אַנטקעגנצושטעלן דעם געוואַלטיקן מעכטיקן שטראָם, וועלכער האָט זיך צעגאָסן איבערן גאַנצן שטח פון דער גרויזאַמער מלחמה. דער שמוכל, וועלכער האָט זיך דאַן אָנגעהויבן, האָט זיך אויך אַריינגעריסן אין די קאָאָפּעראַטיוון גופא. מען האָט עקספּלאָאַטירט די „רעכט", וואָס די קאָאָפּעראַטיוון האָבן געהאַט, מענטשן, וועלכע זיינען געשטאַנען נאָענט צו די קאָאָפּעראַטיוון, האָבן אויסגענוצט די „פּריווילעגיעס" פאַר אייגענע צוועקן, אין טומל האָבן זיך געגרינדעט אָרגאַניזאַציעס מיטן ספּעציעלן צוועק פאַרויס אויסצונוצן די רעכטלעך פּריווילעגירטע לאַגע פון די קאָאָפּעראַטיוון, אַזעלכע אָרגאַניזאַציעס האָבן ווייניק געהאַט אין זינען דעם געברויכער. מיט דער צייט האָבן די פּריוואַטע צילן אין אַזעלכע קאָאָפּעראַטיוון געקראָגן די איבערהאַנט. דאָס האָט געוואָרפן דעם אויטאָריטעט פון די קאָאָפּעראַטיוון און די רעזול־טאַטן פון דער דאָזיקער אומנאָרמאַלער ערשיינונג פילן מיר נאָך עד־היום.

דער מיטגלידס־אָפּצאָל אין די קאָאָפּעראַטיוון, דער „פּאַי", איז געווען פון 15 ביז 35 רובל; דער פּאַי־קאַפּיטאַל איז אָבער געווען קלענער, ווי דאָס האָט געדאַרפט אויסקומען לויט דער צאָל מיטגלידער און דאָס איז דערפאַר, ווייל אַ סך מיטגלידער האָט מען לכתחילה אָנגענומען אומזיסט. לכתחילה ווירקלעך לשם מצווה, דערנאָך אָבער האָט דאָס געבראַכט צו מיסברויכן, מען פלעגט פאַרשרייבן טויטע נפשות און באַקומען אויף זייער רעכענונג פּראָדוקטן. דאָס האָט אויך אַ איבעריקן מאָל אונטער־שטרייכט דעם פילאַנטראָפּישן כאַראַקטער פון דער גאַנצער אַר־בעט. דער עולם האָט געקוקט אויף דעם קאָאָפּעראַטיוו ווי אויף אַ צדקה־חברה און אַריינגעפירט אין דער אַרבעט די מנהגים און מעטאָדן פון צדקה־חברות.

דאָס רוב קאָאָפּעראַטיוון האָבן זיך געגרינדעט סוף 1915 מיט אַ צאָל מיטגלידער פון 100 ביז 200, זיי זיינען אָבער באַלד אויסגעוואַקסן און ביי איניקע איז די צאָל מיטגלידער דערגאַנגען ביז 2000.

די פאַרשיידענע נעמען פון די אָרגאַניזאַציעס, וועלכע דערמאָנען די שפּראַך פון ווילנער שולהויף, ווייזן אונז די פאַר־שיידענע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג, וואָס זיינען געווען אַריינגעצויגן אין דער באַוועגונג. איניקע פון זיי מיט ריין געזעלשאַפטלעכע צילן, אַנדערע געגרינדעט און אויסגענוצט צוליב פּערזענלעכע צוועקן, איז דער הצד השוה שבהם געווען דאָס, וואָס זיי זיינען אין קיין פאַל ניט געווען קיין קאָאָפּעראַטיוון אין מאָדערנעם אייראָפּעאישן זין, נאָר איינפאַכע צדקה־חברות מיט דעם באַוונדערן ווידערטעם, וואָס די מלחמה האָט אַריינגעטראָגן אין יעדער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט פון יענער טרויעריקער צייט.

די אַלע קאָאָפּעראַטיוון זיינען געווען פאַראייניקט אין אַ צ ע נ ט ר אַ ל ־ פ אַ ר ב אַ נ ד, בראש פון צענטראַל־פאַרבאַנד איז געשטאַנען ד"ר ר אָ ם. דער צענטראַל־פאַרבאַנד האָט געהאַט די

№	נאָמען פון קאָאָפּעראַטיוו.	ווען געגרינדעט.	מיטגלידס-אָפּצאָל.	צאָל מיטגלידער.	פּאַי-קאַפּיטאַל.	אומזאַץ-קאַפּיטאַל.
1	סאַראַטאָווער	19 5 1/12	37^{50}	1500	6788	9625
2	קאַמעניצקער	״ 1/10	30	2100	10556	6800
3	„בית-לחם“	״ 1/10	30	600	3342	3500
4	„טהרת-קדש“	״ 6/1	37^{50}	850	1681	3500
5	סקאַפּלערנער . . .	״ 11/11	30	1000	1000	3000
6	ווילקאָמירער . . .	״ 31/10	15	600	1391	1100
7	ראַמיילעס	אָקטאָבער ״	30	950	4950	7500
8	גלעזער-גאַס . . .	דעצעמבער ״	37^{50}	650	1814	2000
9	זאַן	—	—	439	—	—
10	קאַלוואַריער . . .	״ 5/12	—	650	2272	1700
11	„עקאָנאָמיע“ . . .	—	—	518	—	—
12	גמילות-חסד . . .	דעצעמבער ״	30	700	3095	1800
13	עלישבערג	דעצעמבער ״	15	450	900	1000
14	„וויקטאָריאַ“ . . .	אָקטאָבער ״	30	660	3800	3800
15	שניידער	״ 29/11	15	740	1965	2500
16	פּאַפּלאַווער	אָקטאָבער ״	15	—	240	3500
17	סיבאַטש-שטראַסע . .	יאַנ.—1916	15	450	1365	1700
18	גרינער בריק . . .	אָקט. 1915	37	500	1875	2500
19	רודניצקע	דעצעמבער ״	17	300	1190	550
20	צינאַסן מאַכער . .	״ 28/11	30	300	1300	2600
21	זעלבסט-הילף . . .	1916 1/4	15	—	1320	4000
22	סטעפאַן גאַס . . .	״ 20/3	30	400	1470	1530
23	קיילן-גאַס	״ 5/4	15	260	630	1300
24	החיים	״ אַפּריל	—	500	920	1350
25	זאַריל	״ 6/4	30	420	1400	1500
26	ירושלים	—	—	820	—	—
27	האַנדווערקער . . .	—	—	1590	—	—
28	לחם-לוקישקי . . .	—	—	560	—	—
29	לעדער-האַנדלונג . .	—	—	450	—	—
30	קאָמיסיאָנער . . .	—	—	200	—	—
31	עזרת-אחים	—	—	230	—	—
32	בית-אָסף	—	—	340	—	—

אויפגאַבע אָפּצונעמען די פּראָדוקטן פון דער דייטשער מאַכט און פאַרטיילן צווישן די איינצלנע קאָאָפּעראַטיוון לויט דער צאָל מיטגלידער, אויסערדעם פלעגט דער צענטראַל-פאַרבאַנד פון צייט צו צייט אויך אַליין איינקויפן און פאַרטיילן פּראָדוקטן, דאָרט פלעגן זיך צונויפקומען און טרעפן פאָרשטייער פון די באַזונדערע קאָאָפּעראַטיווע אָרגאַניזאַציעס. און ווי שוואַך און קליין ס'איז ניט געווען די פאַרבינדונג, דאָך האָט דאָס באַשאַפן אַ אילוזיע פון פאַראייניקונג, פון קאָאָפּעראַטיווער סאָלידאַריטעט.

דער צענטראַל-פאַרבאַנד האָט אויך געהאַט די אויפגאַבע צו קאָנטראָלירן די קאָאָפּעראַטיוון, מיט דעם רעכט פלעגט ער אָבער זיך זעלטן באַנוצן, הגם פון אַלע זייטן האָט מען אָנגעוויזן אויף מיסברויכן, וואָס קומען פאָר אין די קאָאָפּעראַטיוון.

גאַנץ באַזונדער שטייט דער קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער“. געגרינדעט אין אָנהייב 1916-טן יאָר פון אַ גרופּע פּאַרטייאישע בונדישע טוער, טיילווייז טאַקע, כדי צו געפינען דאָרט אַ פּלאַץ פאַר פּאַרטייאישער אַרבעט, האָט זיך דער קאָאָפּעראַטיוו וואָס ווייטער אַלץ מער פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסער עקאָנאָמישער אָרגאַניזאַציע. די דייטשע רעאַקציע האָט געררודפט די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען, זי האָט אָבער טאָלערירט און אין אַ געוויסער מאָס אפילו אונטערשטיצט עקאָנאָמישע אַרבעטער-אָרגאַניזאַציעס, און דער קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער“ האָט באַקומען פון די דייטשן פּראָדוקטן דירעקט, ניט דורכן צענטראַל-פאַרבאַנד. אַזוי האָט די דייטשע מאַכט אַרויסגעגעבן פּראָדוקטן 3 יידישע אָרגאַניזאַציעס: 1) צענטראַל-פאַרבאַנד פון די קאָאָפּעראַטיוון, 2) דעם הילפס-

קאָמיטעט פון די יידישע שטאָטישע קראָמען, 3) דעם קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער“.

דאָס, וואָס הינטער דעם קאָאָפּעראַטיוו איז געשטאַנען אַ פּאָליטישע פּאַרטיי און נאָך אַן אַרבעטער-פּאַרטיי דערצו, האָט צוגעגעבן דעם קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער“ געוויסע מעלות, וועלכע זיינען געווען צו יענעם מאָמענט העכסט וויכטיק און וועלכע האָבן געפעלט ביי די אַנדערע קאָאָפּעראַטיוון. ערשטנס האָט דאָס געשאַפן אַ קאָנטראָלע, וועלכע האָט געהאַלטן דעם קאָאָפּעראַטיוו ווייט פון שמוכל און צווייטנס האָט אַ טייל פון דער באַפעלקערונג גענומען האַלטן דעם קאָאָפּעראַטיוו פאַר אַן אייגענעם, איינגעוויינט זיך צו זען אין קאָאָפּעראַטיוו אַן אייגענע עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציע, פאָדערן פון קאָאָפּעראַטיוו, ער זאָל באַפרידיקן געוויסע נויטן, און דאָס האָט געשטופּט דעם קאָאָפּעראַטיוו צו זיין אַקטיוו. מער ווי אַנדערע האָט דער קאָאָפּעראַטיוו אַליין געקויפט און פאַרקויפט סחורה, געמאַכט אַ גרעסערן אומזאַץ.

מיט די אָקופּאַציע-קאָאָפּעראַטיוון זיינען געווען טיילווייז פאַרבונדן אויך די פאָלקסקיכן און די אַזוי-גערופענע מיטל-שטאַנדסקיכן פון יענער טרויעריקער צייט. צוליב פאַרשיידענע טעמים האָבן די דייטשן סוף 1916-טן יאָר גענומען פאָדערן, די באַפעלקערונג זאָל אָרגאַניזירן זופּנקיכן, וואו דער ראַציאָן גריץ, וואָס איז נאָך פריער אַרויסגעגעבן געוואָרן דער באַפעלקערונג, וועט פאַרטיילט ווערן דורך די קיכן אין זופּ. די קיכן האָבן געלאָזן אַ טרויעריקע אָנדענקונג ביי דער יידישער באַפעלקערונג. דאָס איז געווען די ערגסטע און שענדלעכסטע בעטלערישע פאָרם, וואו איין מענטש האָט באַקומען פון צווייטן גלייך די אכילה, דערצו ניט אַנדערש בפרהסיא; הונדערטער מענטשן זיינען געזעסן ביי לאַנגע שמוציקע טישן און געגעסן די שיטערע זופּ, געקאָכט אין די גרויסע שמוציקע קעסלען.

דערביי האָט געבליט דער שמוכל מיט די קאַרטן: אין די קיכן האָבן געגעסן אַ העלפט אָדער אַ דריט-חלק פון די צוגעשריבענע צו די קיכן; די פאַרוואַלטערס פון די קיכן האָבן שוין אָבער באַקומען פּראָדוקטן פאַר אַלעמען.

אַזוי ווי די פאַרטיילונגס-פּונקטן זיינען אויך איניקע קיכן געווען אָנגעשלאָסן צו די קאָאָפּעראַטיוון, הגם דער גרעסערער טייל איז געווען אָרגאַניזירט פון זעלבן הילפסקאָמיטעט, וועלכער האָט געהאַט אויך די שטאָטישע פאַרטיילונגס-פּונקטן.

סוף יאָר 1918, ווען פון איין זייט האָט זיך פאַרברייטערט די טעריטאָריע פון דער דייטשער אָקופּאַציע, אַריינגעמענדיק כמעט אַלע ראַנד-לענדער פון דער געוועזענער גרויסער רוסישער אימפּעריע (פּוילן מיט וואַרשע, ליטע מיט קאָוונע, אוקראַינע מיט קיעוו, ווייסרוסלאַנד מיט מינסק, לאַטוויע מיט ריגע און דווינסק), פון דער אַנדער זייט אונטער דער ווירקונג פון דער רעוואָלוציע, איז פרייער געוואָרן דער פאַרקער. ווילנע איז געוואָרן אַ טראַנזיט-שטאָט פאַר די אַלע לענדער פון דער דייטשער אָקופּאַציע. דער מסחר האָט אויפגעלעבט, דער מצב פון דער באַפעלקערונג האָט זיך פאַרבעסערט און די פילאַנטראָפּישע אויפגעבלאָזענע קאָאָפּעראַטיוון האָבן זיך ליקווידירט איינער נאָך דעם צווייטן.

צום סוף 1918-טן יאָר האָבן זיך ליקווידירט דער גרעסטער טייל פון די יידישע קאָאָפּעראַטיוון, ס'זיינען געבליבן עקסיסטירן: „אַרבעטער“, „האַנטווערקער“ און „קאָמעניצקער ראַיאָן“, די ערשטע צוויי אונטערשטיצט פון זייטיקע אָרגאַניזאַציעס און „קאָמעניצקער ראַיאָן“—צופעליק צוליב דער איבערגעגעבנהייט פון איינציקע פּערזאָנען (ווי, למשל, דאָברושקעס, אַ מענטש, וואָס האָט זיך פרייוויליק און ערלעך אָפּגעגעבן דער אַרבעט און אַנדערע).

II. באָלשעוויסטישע קאָאָפּעראַציע.

צו ניי־יאָר 1919 האָבן די דייטשן ענדגילטיק פאַרלאָזן ווילנע. 4 טעג האָט רעגירט אין שטאָט א גרופּע אָרטיקע לעגיאָנערן, און דעם 6 יאַנואַר איז ווילנע אויסגעשטאַנען און געפונען אין שטאָט רויטע אַרמייער, וועלכע זיינען אַרומגעפאָרן און אַרומגעגאַנגען איבער שטאָט און גאַנץ פריינדלעך מיט אַלעמען אונטערהאַנדלט.

מיט דער קאָמוניסטישער פּראָגראַם, ווי בכלל מיט די באָלשעוויקעס איז דער עולם געווען ווינציק באַקאַנט. דאָס ביסל, וואָס מען האָט געוואוסט פון זיי, איז געווען פון הײמלאָזע, פון צייטונגס־ידיעות און פון דער גרופּע קאָמוניסטן, וועלכע איז טיילווייז העלדיש אומגעקומען אין קאַמף מיט די אָרטיקע לעגיאָנערן. דעריבער איז פאַרשטענדלעך די נייגעריקייט, אינטערעס און אין א געוויסער מאָס די אויפמערקזאַמקייט, מיט וועלכע די ווילנער באַפעלקערונג האָט באַגעגנט די ערשטע באָלשעוויקעס. אויפן פּאָליטישן און קולטורעלן געביט האָט זיך אָנגעפאַנגען א לעבעדיקע טעטיקייט. שווער אָבער איז געווען די זאַך אויפן עקאָנאָמישן געביט. די אָנפירנדיקע קרייזן האָבן עס א ביסל פאַרשטאַנען. אפשר געהיים האָט זיי געפרעסט דער געדאַנק, אז אין רוסישן הונגער זיינען זיי שולדיק. עס זיינען אַרומגעגאַנגען קלאַנגען, אז לענין האָט פאַרזאָגט מען זאָל „שאַנעווען" די אינדוסטריע און דעם האַנדל אין ליטע און ווייסרוסלאַנד. און ווירקלעך, ניט איינמאָל האָבן די מאָסגעבנדיקע קאָמוניסטישע קרייזן ערקלערט, אז אין ווילנע וועט די געוויסע „נאַציאָנאַליזאַציע" ניט איינגעפירט ווערן, אז דער קליינהאַנדל און קליין־אינדוסטריע איז דאָ צו טיף איינגעוואָרצלט, מען זאָל עס קענען מיט אַמאָל אויסוואָרצלען, אז די קליינהענדלער און בעלי־מלאכות זיינען דער רוב פון דער ווילנער באַפעלקערונג, און אז דאָ איז כמעט ניטאָ קיין פּראָלעטאַריאַט. דער באַקאַנטער באָלשעוויסטישער דיפּלאָמאַט יאָפּע האָט עפנטלעך אויף דער ערשטער פייערלעכער זיצונג פון דעם צונויפגערופענעם ראַט, ערקלערט, אז אין ווילנע וועט מען ניט נאַציאָנאַליזירן דעם האַנדל און די קליינע פאַבריקן.

און דאָך איז ביסלעכווייז צעשטערט געוואָרן דער עקאָנאָמישער אַפּאַראַט. צו שטאַרק איז געווען די „געוויינהייט" ביי די געקומענע מיטאַרבעטער פון רוסלאַנד צו רעקוויזיציעס און נאַציאָנאַליזאַציעס, און אויך די אָרטיקע מיטאַרבעטער האָבן זיך באַלד אויסגעלערנט די תורה און קעגן דעם שטראָם איז געווען אָנמעכטיק אפילו די צענטראַלע מאַכט.

אין א שיינעם פרימאָרגן אין פעברואַר 1919 זיינען געמאַכט געוואָרן הויז־זוכונגען כמעט אין אַלע וואוינונגען פון ווילנע. מען האָט צוגענומען פון עמעצן אַלץ, וואָס איז לויט דער מיינונג פון די זוכער געווען איבעריק. דאָס האָט קאַטאַסטראָפאַל געווירקט אויף די פרייזן, אויפן יקרות. די מאַכט האָט זיך געכאַפּט פאַרן אַלטן מיטל פון קאַרטן, אָבער וואָס האָבן געקענט העלפן די קאַרטן, ווען מען האָט אויף זיי קיין פּראָדוקטן ניט געהאַט צו געבן.

בנוגע די קאָאָפּעראַטיוון זיינען די ראַטן־אָנגעשטעלטע אין ווילנע באַגאַנגען דעמזעלבן פעלער ווי אויף אַנדערע געביטן, — נאָכטאָן מאָסקווע! — אַזוי אָבער ווי אין קאָאָפּעראַציע האָט מאָסקווע אַליין ניט געהאַט קיין פעסטע פּאָליטיק, איז דער מישמאַש געוואָרן נאָך גרעסער. צו יענער צייט האָט אין מאָסקווע געהערשט דער געדאַנק פון א „צענטראַלן אַרבעטער־קאָאָפּעראַטיוו", געברויכט־קאָאָפּעראַציע מיט איר פּראָגראַם פון זעלבסטעטיקייט, כדי צו קעמפן מיטן פרייען האַנדל איז געוואָרן איבעריק,

וויבאַלד דער עצם האַנדל איז אָפּגעשאַפט געוואָרן. די קאָאָפּעראַטיוון בלייבן נאָר אַלס אָרגאַנען צו פאַרטיילן דער באַפעלקערונג די פּראָדוקטן פון דער מלוכה, אָן אייגענער איניציאַטיווע, אָן געזעלשאַפטלעכע אַפּאַראַטן.

אין ווילנע האָט אזא פּאָליטיק אַרויסגערופן דיזעלבע אומצופרידנקייט ביי די קאָאָפּעראַטיוון ווי אין רוסלאַנד. דער קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער" און דער נאָר וואָס געגרינדעטער קאָאָפּעראַטיוו „טרודשעניק" האָבן זיך אַקעגנגעשטעלט אזא פּאָליטיק און געמיט זיך איינצוהאַלטן זייער זעלבשטענדיקייט.

„טרודשעניק" האָט זיך געגרינדעט אין פעברואַר 1919 פון א גרופּע יידישע און קריסטלעכע אינטעליגענטן, וועלכע האָבן געזוכט אין קאָאָפּעראַטיוו א פּלאַץ פאַר זייער זעלבסטעטיקייט, דאָס איז אויך געווען א פּלאַץ און א מאָמענט פון התקרבות צווישן די נאַציאָנאַליטעטן. צווישן די ערשטע גרינדער זיינען געווען: דער אַדוואָקאַט אַנדרעיעוו, א האַלבער רוס, א האַלבער פּאָליאַק, דאָקטאָר קאָפּעץ, א פּאָליאַק, און די יידן שור, קאַמיאָנסקי און אַנדערע. דער קאָאָפּעראַטיוו האָט פאַרנומען א גרויסן לאָקאַל און פאַרשריבן ביי זיך אַלס מיטגלידער דעם גרעסטן טייל פון דער שטאָטישער אינטעליגענץ, מענטשן פון פרייע פּראָפעסיעס, ווי אויך פון אַנדערע פאַרשיידענע שיכטן.

די דאָזיקע צוויי קאָאָפּעראַטיוון האָבן נאָך אַרויסגעוויזן פאַר דער צייט סימנים פון לעבן. די איבעריקע יידישע קאָאָפּעראַטיוון האָבן פאַר דער צייט כמעט ווי ניט עקסיסטירט.

דער „צענטראַלער אַרבעטער־קאָאָפּעראַטיוו" האָט לויט דעם פּראָיעקט פון דער ראַטנמאַכט געדאַרפט דערנערן די גאַנצע באַפעלקערונג, צוגרייטן דעם אַפּאַראַט, וועלכער זאָל קאָנצענטרירן און אַריינגעמען אין זיך די גאַנצע ווירטשאַפט. ווי אַלע גרויסע פּלענער פון דער ראַטנמאַכט איז אויך דער פּלאַן געבליבן אויפן פּאַפּיר. אין דער ווירקלעכקייט האָבן זיך געעפנט עטלעכע קרעמלעך, פאַרטיילונגס־פּונקטן, וועלכע האָבן ווייניק־וואָס פאַרטיילט.

III. פּויליש־יידישע קאָאָפּעראַציע.

דעם 19 אַפּריל 1919 יאָר האָט דאָס פּוילישע מיליטער, נאָך א צוויי־טאָגיקן קאַמף אויף די גאַסן פון שטאָט, פאַרנומען ווילנע. דער קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער" איז צערויבט געוואָרן אינגאַנצן — די סחורה, די קאַסע, אפילו די פּאָליצעס האָט מען צעבראָכן, און ביים קאַסיר פון „טרודשעניק" האָט מען צוגענומען גאָר דאָס געלט פון דער קאַסע, אַן ערך 30,000 רובל.

די יידישע באַפעלקערונג איז געווען נידערשלאָגן, צעראַבירט, טעראָריזירט און מיטאַמאָל איזאָלירט פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. צענדליקער יאָרן געוואוינט שכנים צוזאַמען אין גוטן און אין בייזן, און מיטאַמאָל איז אַן אייזערנע וואַנט אויסגעוואַקסן צווישן זיי, דערצו נאָך אָנגעשטאָכן מיט באַגנעטן קעגן איין צד.

ס'איז אינטערעסאַנט, אז דער קאָאָפּעראַציע, וועלכע ווייס ניט, לכל־הפּחות אין טעאָריע, פון נאַציאָנאַלן קאַמף, איז אויך דאָ אויסגעקומען צו זאָגן דאָס ערשטע גוטע וואָרט, דאָס ערשטע וואָרט פון שלום. באַלד נאָכן פאַרנעמען די שטאָט, האָט די פּוילישע רעגירונג אַראָפּגעשיקט קיין ווילנע אַמעריקאַנער ווייצנמעל פאַר דער באַפעלקערונג צו לפי־ערך ביליגע פרייזן — 2 רובל א פונט. ס'איז אויפגעשוואומען די פראַגע ווי און וואו זאָל מען צעטיילן דאָס מעל, ביז מען האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף די קאָאָפּעראַטיוון, ווי אויף געזעלשאַפטלעכע פאַרטיילונגס־פּונקטן. מען האָט צונויפגערופן א פאַרזאַמלונג פון פּוילישע און יידישע פאָרשטייער פון קאָאָפּעראַטיוון, צו באַטראַכטן די פראַגע, צי עס זאָלן זיין אַלגעמיינע פאַרטיילונגספּונקטן, אָדער באַזונדערע, לויט די נאַציאָנאַליטעטן. די פּאָליאַקן האָבן זיך אַרויסגעזאָגט פאַר נאַציאָנאַלע,

אויך אייניקע יידן האָבן געשטימט פאַר דעם, וואָרים ביי די דעמאָלטדיקע פאַרהעלטענישן איז מען ניט געווען זיכער, אַז ווען אין לאַנגן עק ביים קאָאָפּעראַטיוו וועלן שטיין צוזאַמען יידן מיט קריסטן, וועט מען ניט אַרויסוואַרפן די יידן און נאָך זיי דערביי אָנשלאָגן.

פון די יידישע קאָאָפּעראַטיוון האָבן עקסיסטירט דאַן: „אַרבעטער", „טרוזשעניק", „האַנטווערקער" און „זשמודער ראַיאָן". ניט פאַראייניקט אין איין צענטער, נאָר 4 באַזונדערע פאַרטיילונגספּונקטן, האָבן זיי מורא געהאַט צו נעמען אויף זיך די אחריות פון פאַרטיילן פּראָדוקטן פאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג, און ס'האָט זיך דעמאָלט געבילדעט דער יידישער „דערנערונגס-קאָמיטעט", אין וועלכן ס'זיינען אַריין ד"ר גלאָבוס, ב. האַלפּערן, א. קרוק, ד"ר שוואַרץ, אינזשעניער שוואַרץ, און אַנדערע. דער דערנערונגס-קאָמיטעט האָט זיך ענערגיש גענומען צו דער אַרבעט און אין עטלעכע טעג אָרגאַניזירט ביז 15 שטאָטישע קראָמען און געטיילט דאָרט די פּראָדוקטן, וואָס דער מאַגיסטראַט אָדער די רעגירונג האָבן געגעבן, און אָפטמאָל אויך אַליין וואָס געקויפט און פאַרקויפט.

ביים קאָמיטעט האָט זיך אָרגאַניזירט אויך אַ קאָאָפּעראַטיווע סעקציע, אין וועלכער עס זיינען אַריין פאָרשטייער פון די קאָאָפּעראַטיוון. די סעקציע האָט געהאַט די אויפגאַבע צו רעגולירן די טעטיקייט פון די קאָאָפּעראַטיוון, זיי פאַרבינדן מיט דעם דערנערונגס-קאָמיטעט, און אויך געפירט אַן אויפקלערונגס-אַרבעט, אַרויסגעגעבן אַ בראָשור: „קאָאָפּעראַציע ביי יידן נאָך דער מלחמה" און אַ מוסטער-סטאַטוט, וועלכער דינט נאָך ביז היינט די יידישער געברויכס-קאָאָפּעראַציע.

צו יענער צייט האָט אָנגעהויבן טעטיק צו זיין די יידישע קהילה. אויסגעקליבן אין דעצעמבער 1918, האָט די קהילה צום אָנהייב פון דער פוילישער אָקופּאַציע אין מאַי 1919 צונויפגערופן דעם פּלענום, זיך קאָנסטרואירט, אַריינגעקליבן זיך אין בנין פון געוועזענעם יידישן לערער-אינסטיטוט און אַנטוויקלט אַ ברייטע געזעלשאַפטלעכע און פילאַנטראָפּישע טעטיקייט. די ערשטע ווילנער קהילה אין ערשטן פעריאָד פון איר טעטיקייט איז פּלוצלונג געוואָרן אַ צענטער פון יידישן ווילנער לעבן. דערצו האָט דערהויפּט מיטגעווירקט די לאַגע פון דער יידישער ווילנע. צעריבט, צעשלאָגן און צעשראָקן האָט זיך די יידישע באַפעלקערונג אינערלעך צונויפגענומען, פעסטער זיך אָרגאַניזירט אַרום דעם ערשטן בעסטן צענטער און דער דאָזיקער צענטער איז געוואָרן די קהילה. דאָס האָבן אָבער ניט פאַרשטאַנען די, וועלכע זיינען געשטאַנען בראש פון דער אַרבעט; זיי האָבן דאָס אָנגענומען פאַר אַ נאָרמאַלער פּאָזיטיווער שטענדיקער ערשיינונג און געשטרעבט אַלץ צונעמען, איינצושליסן אין דעם קרייז פון ווירקונג און טעטיקייט פון דער קהילה.

די דאָזיקע טענדענץ האָט אַריינגעשלעפּט אין דער קהילה אויך די דערנערונג און קאָאָפּעראַציע-געביטן, וועלכע האָבן אין דער אמתן ניט צו טאָן מיט דער קהילה און דאַרפן געבויט ווערן גאָר אויף אַנדערע יסודות.

אַזוי איז פון דעם דערנערונגס-קאָמיטעט געוואָרן אַ דערנערונגס-אָפּטיילונג ביי דער קהילה. די אָפּטיילונג האָט זיך נאָך געטיילט אויף אַ קיך-אָפּטיילונג, קראָמען-אָפּטיילונג; די אַלע אָפּטיילונגען האָבן געהאַט זייערע פאַרוואַלטערס און געהילפן, אין דער צייט, וואָס דער אינערלעכער תוך פון די אָפּטיילונגען איז געווען שוין לאַנג אויסגעשעפּט, די פּראָדוקטן פון מלוכה און מאַגיסטראַט זיינען געוואָרן אַלץ ווייניקער א. א. וו. די קהילה האָט געפּרובט זיך לאָזן אויפן וועג פון פרייען האַנדל—קויפן און פאַרקויפן סחורה, דער אַפּאַראַט איז אָבער געווען ניט צוגעפּאַסט, און די דערנערונגס-אָפּטיילונג איז געוואָרן אַ קאָמיסיאָנער ביי שלעכטע סוחרים, וועלכע האָבן ניט געקענט אַנדערש וועגן פאַרקויפן זייער סחורה.

אָן אַ זייט זיינען געשטאַנען די קאָאָפּעראַטיוון, אָדער געזעלשאַפטלעכע קאָאָפּעראַטיוון—ווי דער עולם האָט זיי גערופן מבחין צו זיין זיי פון די שטאָטישע קראָמען, וועלכע מען האָט אויך גערופן קאָאָפּעראַטיוון. די קאָאָפּעראַטיוון זיינען אויך געווען פאַרטיילונגס-פּונקטן פאַר דער יידישער באַפעלקערונג, זיי האָבן אָבער אין דערזעלבער צייט געפירט אַן אייגענע האַנדלס-טעטיקייט, געהאַט אייגענע פאַרוואַלטונגען און אַלס ספּעציעל ווירטשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס האָבן זיי געפירט זייער ווירטשאַפט בעסער ווי די קהילה.

אין קהילה האָט מען פאַרשטאַנען, אַז די קאָאָפּעראַטיוון זיינען די אמתע יורשים פון דער דערנערונגס-אָפּטיילונג, אַז זיי זיינען דער צוגעפּאַסטער אַפּאַראַט פאַר אַ געזעלשאַפטלעך-עקאָנאָמישער טעטיקייט. ס'איז אפילו אַרויסגעשוואומען אַ פּלאַן צו פאַרוואַנדלען אַלע שטאָטישע קראָמען אין אָפּטיילונגען פון די קאָאָפּעראַטיוון. ס'האָבן זיך אָבער געפונען עלעמענטן, וועלכע זיינען געווען קעגן אַזעלכע פּלענער. זיי האָבן געקוקט קרום אויף די קאָאָפּעראַטיוון ווי אויף קאָנקורירנדיקע אָרגאַניזאַציעס, און פון די פּלענער איז גאָרנישט געוואָרן. די שטאָטישע קראָמען האָבן מיטגעהאָלפן דעם וואוקס פון קהילה-דעפיציט און ביסלעכווייז, נאָך אַ לאַנגער גסיסה, האָבן זיי זיך פאַרמאַכט אין יאָר 1923.

די אייגענע צייט אָבער—די צווייטע העלפט פון יאָר 1919 און די ערשטע פון יאָר 1920 איז די בליאונגס-צייט פון די יידישע קאָאָפּעראַטיוון אין ווילנע און ס'הייבט זיך אפילו אָן אַ קאָאָפּעראַטיווע באַוועגונג אויף דער פּראָווינץ, אַזוי אַז אייניקע פון די דאַן געגרינדעטע פּראָווינציעלע קאָאָפּעראַטיוון עקסיסטירן נאָך עד-היום (למשל, אין סווענציאַן). אין דער אויפבליאונג האָט געהאַט אַ חלק די פוילישע רעגירונג, וועלכע האָט זיך פריינדלעך באַצויגן צו די קאָאָפּעראַטיוון, זיי אונטערשטיצט, געגעבן זיי פאַרקויפן ביליגער פּראָדוקטן, באַפרייט פון שטייערן, און הגם צו די יידישע קאָאָפּעראַטיוון איז די באַציאונג געווען אַ פיל קעלטערע, דאָך האָט זיך די דאָזיקע פּאָליטיק געלאָזט אַ ביסל פילן אויך אין די יידישע קאָאָפּעראַטיוון. מען מוז מודה זיין, ווען די יידישע באַפעלקערונג וואָלט געווען עקאָנאָמיש אָרגאַניזירט, קאָאָפּערירט, און ס'וואָלט זיך געפונען די אָרגאַניזאַציע, וועלכע זאָל ריידן אין נאָמען פון דער גאַנצער קאָאָפּערירטער יידישער באַפעלקערונג, וואָלט מען פיל געוואונען.

אָפטמאָל פלעגט קומען די קהילה ריידן אין נאָמען פון דער יידישער קאָאָפּעראַציע. עס איז אָבער פאַר קיינעם קיין סוד ניט געווען, אַז דאָס איז ניט קיין קאָאָפּעראַטיווע אָרגאַניזאַציע. עס איז געווען געמאַכט אַ פּרוב צו אָרגאַניזירן אַ פאַרבאַנד פון יידישע קאָאָפּעראַטיוון, דער פאַרבאַנד האָט זיך שוין אפילו געהאַט לעגאַליזירט, געדונגען אַ לאָקאַל, ער האָט זיך אָבער אָנגעטראָפן אויף דער דאָקטרינערישער באַציאונג מצד דעם קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער". „אַרבעטער" האָט ערקלערט, אַז ער איז אַ קלאַסן-קאָאָפּעראַטיוו און קען דעריבער ניט גיין צוזאַמען מיט אַנדערע קאָאָפּעראַטיוון, הגם עס האָט זיך גערעדט וועגן אַ ריינעם געשעפטס-אָפּמאַך און דער זעלבער קאָאָפּעראַטיוו האָט געוויינלעך געקויפט סחורה, וואו נאָר עס האָט געלוינט. ביי דער קליינער צאָל יידישע קאָאָפּעראַטיוון האָט אַ פאַרבאַנד געקענט צושטאַנד קומען נאָר ביי אַ געוויסער סאָלידאַריטעט פון אַלע קאָאָפּעראַטיוון.

וואָס איז שייך דעם אינערלעכן לעבן פון יעדן קאָאָפּעראַטיוו באַזונדער, איז כדאי צו דערמאָנען, אַז גלייך נאָכן פאַרנעמען ווילנע דורך די פּאָליאַקן, האָבן פאַרשיידענע גרופּן געפּרובט אויפלעבן די קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע האָבן עקסיסטירט פאַר דער דייטשער אָקופּאַציע. האָפנדיק דערהויפּט אויף די שטאָטישע פּראָ-

דוקטן, האָט מען גענומען גרינדן קאָאָפּעראַטיוון אויף פּאַפּלאַוועס, שניפּישאָק, אנטאָקאָל.

אין צענטער שטאָט זיינען אויך כמעט יעדע וואָך פאָרגעקומען פאַרזאַמלונגען פון פאַרשיידענע גרופּן מיטן צוועק אויפצולעבן די אַלטע, אָדער גרינדן נייע קאָאָפּעראַטיוון. אויף די פאַרזאַמלונגען פלעגן קומען פאַרשטייער פון דער קאָאָפּעראַטיוו־סעקציע ביים דערנערונגס־קאָמיטעט אויפצוקלערן די אויפגאַבן פון קאָאָפּעראַציע און דערביי אויך אָנווייזן די שוועריקייטן, וואָס שטייען אויפן וועג, און דערמיט פאַרהיט פון אומגעוואונטשענע פּרובן...

ס'דאַרפן פאַרצייכנט ווערן די קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע זיינען דאָך אַרויסגערופן געוואָרן צום לעבן כאָטש אויף אַ קורצער צייט.

דער קאָאָפּעראַטיוו „זאַוולס", ביי זאַוולס קלויז, האָט עקסיסטירט אומגעפער אַ יאָר. די מיטגלידער — מענטשן פאַרמעגלעכע — האָבן געבויט דעם קאָאָפּעראַטיוו לויט דעם מוסטער פון דער דייטשער אָקופּאַציע, מיט אַ ווידערטעם פון אַ צדקה־חברה און מיט דעם צוועק אויסצונוצן די פּריווילעגיעס פון אַ קאָאָפּעראַטיוו. ווען די געשעפטן פון קאָאָפּעראַטיוו זיינען אוועק שלעכט, האָט ער זיך געפּרובט ראַטעווען מיט איבערגעבן דעם קאָאָפּעראַטיוו אַ פּריוואַטער פּערזאָן. דאָס האָט אָבער ניט געהאָלפן און דער קאָאָפּעראַטיוו, אָדער ריכטיקער שוין — זיין פּריוואַטע קראָם, האָט זיך געמוזט צומאַכן.

פאַר דער צייט האָט זיך אויך געעפנט דער קאָאָפּעראַטיוו „וואָקזאַל־ראַיאָן", וועלכער האָט געמוזט דערנאָך לויט דער פאָדערונג פון דער מאַכט איבערבייטן זיין נאָמען און האָט זיך אָנגערופן „עקאָנאָמיע". געגרינדעט פון אַ גאַנץ אומפּאַרטייאישער גרופּע, האָט דער קאָאָפּעראַטיוו ניט געקענט פאַרטיק ווערן מיט די פאַרשיידענע אָרגאַניזאַציאָנעלע שוועריקייטן און זיך צוגעמאַכט אין יאָר 1920.

נאָך ווייניקער געלונגענע פּרובן צו גרינדן קאָאָפּעראַטיוון האָבן געמאַכט פאַרשיידענע אָרגאַניזאַציעס פון אָרטאָדאָקסישע אָדער ראַיאָניקע גרופּן, לובאַוויטשער חסידים, צעירי־ישראל, שניפּישאָק, פּאַפּלאַוועס.

אָבער לאָמיר איבערגיין צו די געלונגענע פּרובן:

1) קאָאָפּעראַטיוו „צוקונפט".

אין מאַי 1919 יאָר האָט אַ גרופּע יידישע אינטעליגענטן געגרינדעט אַ קיך צו פאַרקויפן אויף קאָסט־פּרייזן מיטאָגן, האַבנדיק אין זינען די גרויסע אַרבעטסלאָזיקייט און אָרימקייט צווישן דער אינטעליגענץ. כדי די קיך זאָל קענען עקסיסטירן, האָט די גרופּע געעפנט אַ קאָאָפּעראַטיווע קראָם אונטערן זעלבן נאָמען. אַזוי האָבן די מיטגלידער פון קאָאָפּעראַטיוו געקענט זיך באַנוצן מיטביידע אַנשטאַלטן פון קאָאָפּעראַטיוו. אין קיך האָט געהערשט אַ מוסטערהאַפטע אָרדענונג, קיינער האָט ניט געפילט, אַז דאָס איז אַ צדקה־קיך. דער חסרון איז געווען נאָר, וואָס די קיך האָט זיך געעפנט ניט אין אַ יידישן ראַיאָן (יאַגעלאָנער 3) און דאָס האָט געשטערט דער קיך צוצוציען ברייטערע מאַסן. די קראָם פון קאָאָפּעראַטיוו האָט זיך קונה שם געווען אַלס אַ ראַיעלער פּונקט און צוגעצויגן אייניקע הונדערט מיטגלידער. דער קאָאָפּעראַטיוו איז געוואָרן אָנערקענט פון דער מאַכט, פון קאָאָפּעראַטיוון־פאַרבאַנד און אַריינגעטראָטן אין פאַרבינדונגען מיט די נייטיקע קאָאָפּעראַטיווע אַנשטאַלטן. דאָס איז געווען דער געלונגענער פּרוב פון אַ גאַנץ אומפּאַרטייאישער גרופּע, וועלכער האָט פיל צו פאַרדאַנקען איינצלנע איבערגעגעבענע טוער, וועלכע האָבן זיך בלב ונפש איבערגעגעבן דער אַרבעט, ווי פּרל. באַרישניק, ה' קרענגעל און אַנדערע.

דער קאָאָפּעראַטיוו האָט אויך געהאַט איניציאַטיווע אויפן קולטורעלן געביט — איינצואָרדענען אָוונטן, אויסצוטיילן אייניקע סומען אויף געזעלשאַפטלעכע צוועקן. דאָס זיינען אָבער געבליבן איינציקע אָפּגעריסענע פּרובן (בכלל מוז מען זאָגן, אַז ביז היינט איז נאָך דער יידישער קאָאָפּעראַציע ניט געלונגען צו פאַרבינדן די עקאָנאָמישע טעטיקייט מיט דער קולטורעלער). אויפן עקאָנאָמישן געביט האָט זיך דער קאָאָפּעראַטיוו „צוקונפט" רעגלמעסיק אַנטוויקלט. די קיך האָט זיך אין יולי 1920 מיטן אָנקומען פון די באָלשעוויקעס צוגעמאַכט און די קראָם עקסיסטירט נאָך ביז היינט.

2) קאָאָפּעראַטיוו „באַפרייאונג".

אין דער קהילה האָט זיך וואָס ווייטער אַלץ געשטאַרקט די ווירקונג פון די ציוניסטן און דאָס האָט אַרויסגערופן צום לעבן אַ ציוניסטישן אָדער צעירי־ציוניסטישן קאָאָפּעראַטיוו „באַפרייאונג", דער פאַרוואַלטער פון דער דערנערונגס־אָפּטיילונג, ה' רודניצקי, האָט איבערגעגעבן דעם קאָאָפּעראַטיוו די בעסטע שטאָטישע קראָם, ווי אויך אַ טייל פון די פּראָדוקטן און דאָס האָט געלייגט דעם עקאָנאָמישן באַזיס פאַר דעם קאָאָפּעראַטיוו. דער קאָאָפּעראַטיוו האָט זיך ערקלערט פאָרמעל פאַר אַ פּאַרטייאישן. ס'איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ פּאַרטייאישע פאַרוואַלטונג און אין דעם זין איז דער קאָאָפּ. אַוועק נאָך ווייטער פון קאָאָפּ. „אַרבעטער", וועלכער עקסיסטירט פאָרמעל ווי אַ קלאַסן־קאָאָפּ., אָבער ניט ווי אַ פּאַרטיי־קאָאָפּעראַטיוו. דער קאָאָפּ. „באַפרייאונג" האָט לויט דעם ביישפּיל פון „צוקונפט" געעפנט אַ קאָאָפּעראַטיווע קיך אויף רודניצקער גאַס, אין רעכטן יידישן צענטער. דאָס האָט געגעבן מער לעבנספעאיקייט דער קיך און זי עקסיסטירט נאָך ביז היינט אין אַ פעסטן צוזאַמענהאַנג מיט דער קאָאָפּעראַטיווער קראָם. דער זעלבער קאָאָפּעראַטיוו האָט שפּעטער, שטייענדיק נאָענט צו די חלוצים, מיט דער הילף פון דער געזעלשאַפט „אָרט" געדונגען און באַאַרבעט אַ גאָרטן, אום דערנאָך צו פאַרקויפן דאָס גרינס אין געברויכס־קאָאָפּעראַטיוו.

3) דער קאָאָפּעראַטיוו „האַנטווערקער"

עקסיסטירט די גאַנצע צייט זינט יאָר 1916. דער קאָאָפּעראַטיוו האָט זיך ענג פאַרבונדן מיטן פאַראיין פון די האַנטווערקער און געלעבט אַזוי צו זאָגן ביים פאַראיין, אַ מיטגליד פון פאַראיין איז שוין במילא אויך אַ מיטגליד פון קאָאָפּעראַטיוו. אין 1919 און 1920 נעמט זיך דער קאָאָפּעראַטיוו מער אויסקריסטאַליזירן; ס'בילדן זיך באַזונדערע קאָאָפּעראַציעס פון פאַרשיידענע פאַכן אויף איינצוקויפן צוזאַמען רויוואַרג, ווי אויך צו פאַרקויפן די אויסגעאַרבעטע סחורות. אין דעם פּרט איז דאָס דער איינציקער קאָאָפּעראַטיוו, וועלכער פאַרבינדט דירעקט דעם געברויכער מיטן פּראָדוצירער.

דער קריזיס און די הילף פון ד. ה. ק.

אָנהייב זומער 1920 האָבן די געברויכס־קאָאָפּעראַטיוון צוזאַמען מיטן גאַנצן האַנדל פון קאַנט איבערגעלעבט אַ קריזיס. די פּרייזן פון די סחורות זיינען געפאַלן, די פאַרקויפס־מעגלעכקייט איז געוואָרן שוואַכער, די מיטגלידער פון די ווילנער קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע האָבן ניט קיין פעסטן צובונד צו זייערע אָרגאַניזאַציעס, נאָר גייען זוכן עטוואָס ספּעציעל ביליגער, זיינען געוואָרן זעלטענע געסט אין די קאָאָפּעראַטיווע קראָמען און די קאָאָפּעראַטיוון, געבונדן מיט גרויסע אָרגאַניזאַציאָנעלע הוצאות, האָבן זיך געפונען אין אַ שווערער לאַגע. צו יענער צייט האָבן אין דער

רייכער פילאַנטראָפּישער אַמעריקאַנער אָרגאַניזאַציע „דזשאָינט דיסטריביושן קאָמיטע" גענומען בלאָזן נייע ווינטן. ס׳איז געוואַקסן די אומצופרידנקייט מיט די רעזולטאַטן פון דער טעטיקייט: אויסגעגעבן מיליאָנען און די אָרימעלייט זיינען געבליבן אָרימעלייט — הונגעריק און נאַקעט ווי געווען. די אידעע פון פּראָדוקטיווער הילף איז אַלץ מער אַריינגעדרונגען אין דער געזעלשאַפט און ווען דער דירעקטאָר פון ד. ד. ק. ד״ר באָגען איז אָנהייב 1920 געווען אין ווילנע, האָט ער מבטיח געווען 890 כויזנט מאַרק אויף קאָאָפּעראַטיווע אַנשטאַלטן, אַ סומע וועלכע האָט ביי יענער צייט געקענט גענוגן אויפצושטעלן אַ קאָאָפּעראַטיוון-פאַרבאַנד. אָבער אויף דעם געלט האָט פּרעטענדירט אויך די קהילה אויף דעם גרונד, וואָס זי האָט... דעפיציטן. דעמאָלט האָבן נאָך עקסיסטירט אייניקע עט טישע קראָמען, און הגם פאַר אַלעמען איז קלאָר געווען, אַז דאָס זיינען טויטע אַנשטאַלטן און אַריינטאָן נייע געלט הייסט יעדנפאַלס ניט קיין פּראָדוקטיווע אַרבעט, דאָך האָט די קהילה צוגענומען אַלע מיטלען, אַז דאָס געלט זאָל אַריינקומען אין איר קאַסע. דאָ איז געשען דאָס, וואָס איז ליידער אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער יידישער קאָאָפּעראַציע: צוליב דעם, וואָס די קאָאָפּעראַטיוון זיינען ניט פאַראייניקט, ניט אָרגאַניזירט, קומען מענטשן זייטיקע, אָפט פיינדלעך געשטימטע, און נעמען זיך דאָס רעכט צו ריידן אין נאָמען פון דער קאָאָפּעראַציע. די קהילה האָט געהאַט שוין די חזקה אויף אַמעריקאַנער געלט, אָבער זי איז געווען אומפעאיק אויף וועלכע ס׳איז פּראָדוקטיווע אַרבעט און ס׳איז געבליבן אַ... פּשרה: מ׳האָט צעטיילט דאָס געלט — אַ העלפט אָפּגעגעבן דער קהילה און אַ העלפט די קאָאָפּעראַטיוון. אָבער ביי די קאָאָפּעראַטיוון איז דאָס געלט ניט אַריין ווי אַ גאַנצע סומע, נאָר צעטיילט, צעבראָקלט צווישן די איינציקע קאָאָפּעראַטיוון. אַזוי אַרום איז פיל פאַרקלענערט געוואָרן די באַדייטונג פון דעם דאָזיקן פּראָדוקטיוון פּרוב פון ד. ד. ק.

אָבער דאָס ביסל געלט, וואָס די קאָאָפּעראַטיוון האָבן געקראָגן, איז געקומען אין דעם נייטיקן מאָמענט און געגעבן זיי די מעגלעכקייט איבערצולעבן די צייט פון קריזיס און נאָכדעם זיינען שוין די קאָאָפּעראַטיוון געבליבן לעבנספעאיקע, עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציעס.

אין אַלגעמיין מוז מען זאָגן, אַז די צייט פון דער ערשטער פּוילישער אָקופּאַציע איז געווען אַ גינסטיקע פאַר דער ייִדישער קאָאָפּעראַציע, די צאָל פון די קאָאָפּעראַטיוון ווערט פיל ווייניקער ווי ביי די דייטשן, אָבער דערפאַר די קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע עקזיסטירן שוין, זיינען זעלבשטענדיקע קאָאָפּעראַטיווע אָרגאַניזאַציעס.

דער יידישער צענטראלער בילדונגס־קאמיטעט אין ווילנע (צ. ב. ק.).

שוין אין דעם לעצטן צענדליק יאָר פאר דער וועלט־מלחמה זיינען צוזאמען מיט דעם וואוקס און דער אויסקריסטאַליזירונג פון דער יידישער דעמאָקראַטיע און באַזונדערס פון דער יידישער ארבעטער־באַוועגונג, געמאַכט געוואָרן איינציקע פרובן פון לייגן גרונדשטיינער פאר דער צוקונפטיקער יידיש־וועלטלעכער שול.

די דאָזיקע אלע פרובן, וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרן אין פארשיידענע ערטער אָן שום פאַרבינדונג צווישן זיך און — וואָס ס'איז נאָך פיל וויכטיקער — אָן קלאָרער פערספעקטיווע אויף להבא, אָן דער נייטיקער זיכערקייט, האָבן, פאַרשטייט זיך, געמוזט טראָגן דעם אויסגעשפראָכענעם כאַראַקטער פון ריין עקספערימענטירנדיקע אונטערנעמונגען.

דאָס רוב האָבן זיך די דערמאָנטע פרובן אויסגעדריקט אין דעם אריינפירן — אי דאָס אויך — אָפט אויף א גאַנץ קוריאָז אופן — א נישטיקע צאָל שעהן פון יידיש — אלס געגנשטאַנד אין דער דאַמאָלסטיקער אזוי גערופענער געזעלשאַפטלעכער שול, וועלכע איז, לויט איר גאַנצן תוך, געווען א ריין — רוסיפיקאַטאָרישע, פארוויסט מיט עטלעכע טראָפנס נאַציאָנאַליסטיש־קאָנפעסיאָנעלע מעכאַנישע צוגאָבן.

אין דער דאָזיקער תקופה איז די גאַנצע ענערגיע און אויפמערקזאַמקייט פון די אַדעפּטן פון דער יידישער שול געווען געווענדט אויף דעם אומדאַנקבאַרן קאַמף אַרום דער חברה „מפיצי־השכלה“, כדי צו געווינען אין איר אַן איבעריקן פּלאַץ און אַזוי אַרום פאַרזיכערן זיך מיט א גרעסערער ווירקונג.

אַזאַ מין קאַמף האָט זיך א געוויסע צייט פאַר דער מלחמה געפירט אויך אין ווילנע, אַרום דער אָרטיקער אָפּטיילונג פון דער חברה „מפיצי־השכלה“, און די קעמפער פאַר יידיש אין דער ווילנער „מפיצי־השכלה“, זיינען טאַקע שפּעטער געווען די גרינדער פון צענטראַלן יידישן בילדונגס־קאָמיטעט.

ס'דאַרף אָבער געזאָגט ווערן, אַז די אַלע איינצלנע פרובן אין יענער צייט מצד די הייפעלעך קעמפער פאַר א יידישער שול פלעגן זיך זייער זעלטן פאַרענדיקן מיטן איבערגיין פון ווערטער צו מעשים, מיט דער עפענונג פון אמת־יידישע שולן, וועלכע זאָלן זיין אַזעלכע ניט נאָר לויט באַשטימטע אויסערלעכע סימנים, נאָר טאַקע לויט זייער אינערלעכן עצם, לויט דער שפּראַך פון אונטערריכט און אַנטוויקלונג — דער יידישער.

אַזעלכע שולן זיינען אין משך פון דער גאַנצער תקופה געווען געציילטע (דעמיעווקער שול אין קיעוו, כערסאָנער שול, אַן אָונט־שול אין ווילנע, וואָס האָט שפּעטער באַקומען דעם נאָמען י. ל. פרץ).

און ס'האָט זיך די איינציקע דרייסטע רעוואָלוציאָנערן פון דער מאָדערנער יידישער שול־בויאונג אָפט געדאַכט, אַז זייערע חלומות וועלן קיינמאָל ניט מקוים ווערן, אַז ס'וועט שוין קיינמאָל ניט געלינגען איינצופלאַנצן כאָטש א גרעסערע צאָל אָאַזיסן אין דעם וויסטן מדבר פון דער אָפּגעשטאָנענער יידישער דערציאונג.

איז אָנגעקומען די וועלט־מלחמה און האָט געבראַכט די מעגלעכקייט צו פאַרווירקלעכן דעם ווייטן טרוים אין א ווירקלעכקייט. און גראָד די מוראדיקע דייטשע אָקופּאַציע האָט מבטל געמאַכט די פריערדיקע פּאָליאַטיוון און האָט געשאַפן דעם באָדן פאַר א ברייטערער איבערבויאונגס־אַרבעט געזונט צו מאַכן די יידישע שול.

די ערשטע און אינטענסיווע אַרבעט פון אויפבויען די אמת־יידישע שול איז דורכגעפירט געוואָרן אין דעם טראַדיציאָנעלן יידישן צענטער, אין „ירושלים דליטאָ“, אין ווילנע.

די רוסישע שולן, וועלכע זיינען אין משך פון יאָרן דורך געקינסלטע מיטלען פון די צאַריסטישע באַאַמטע איינגעוואָרצלט געוואָרן, זיינען זיך צעפאַלן, ווי קאָרטנשטיבלעך, האָבן זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַן אומזין. די באַפעלקערונג בכלל און די יידישע באַפעלקערונג בפרט האָט זיך געמוזט איבערצייגן, אַז קיין צוריקקער צום אַלטן איז ניט פאַראַן, און דאָ ערשיינען אין ווילנע אויף דער אַרענע די פריער אויסגעשפּאָטע פאַנטאַסטן און הייבן אָן מיט יוגנטלעכן ענטוזיאַזם, ביי די גרעסטע שוועריקייטן און קרבנות, דורכצופירן די יידיש־וועלטלעכע שול.

די דאָזיקע אינטערעסאַנטע תקופה, וועלכע האָט באַשיינפּערלעך דערוויזן, צו וואָס פאַר א מדרגה ס'קען דערגרייכן דער אידעאַליזם פון יידישן לערער, פאַרדינט אַן אויספירלעכע און ברייטע אָפּהאַנדלונג.

ס'איז גענוג נאָר צו דערמאָנען, אַז די ווילנער יידישע לערער, ווי אויך אין אַנדערע געציילטע ערטער, האָבן זייער אַרבעט געמוזט פירן ביים פעלן פון יעטווידער דערפאַרונג, ביי א מוראַדיקן קאַמף מיט דער הפקרות פון די דייטשע אָקופּאַנטן, ביי די שרעקלעכסטע הונגער־באַדינגונגען (ביי טאָג פלעגט מען לערנען און שאַפן טערמינאָלאָגיע, פּראָגראַמען און אַנדערע מאַטעריאַלן און ביינאַכט פלעגט מען מוזן איינאָרדענען פאַרווייַלונגען, כדי צו באַקומען גראָשנס, קלענלעכע גראָשנס פאַר די אויפגעשטעלטע שולן).

און אין רעזולטאַט פון דער געוואַלדיקער אָנשטרענגונג און קרבנותפולער אַרבעט האָט דער יידישער לערער, צוזאַמען מיט די ווייניקע מיטהעלפער פון דער אַרום אים גרופּירטער אינטעליגענץ, באַקומען כוף־כל־סוף א מתנה אין געשטאַלט פון א ריי באַליבט געוואָרענע ז'ון פּ רפעסטיק ע, לחלוטין נייע און ביז דאַן ניט געהערטע דערציאונגס־אַנשטאַלטן, די אַנשטאַלטן פון דער יידיש־וועלטלעכער דערציאונג.

שפּעטער, ווען ווילנע איז אַריבער צו די פּאָליאַקן און ס'האָט זיך געשאַפן די ערשטע דעמאָקראַטישע קהילה, האָט די לעצטע געהאַט פאַר זיך שוין א ריי יידישע קינדערגערטנער (אין דער מלחמה־צייט האָבן זיי געהייסן „קינדערהיימען“), פאָלקסשולן און אפילו א יידישע מיטלשול, די יידישע רעאַל־גימנאַזיע, וואָס איז געווען די ערשטע ניט נאָר אין ווילנע, נאָר אין דער גאַנצער אומגעגנט, אויב ניט אין דער גאַנצער וועלט.

פאַרמעל האָט די קהילה, שאַפנדיק ביי זיך אַ ספּעציעלע בילדונגס=אָפּטיילונג און איבערנעמענדיק אַלע יידישע בילדונגס=אַנשטאַלטן, געדאַרפט האָבן צו טאָן מיט פאַרשיידענע געזעלשאַפטן („קינדער=פאַרזאָרגונג", „מפיצי=השכלה" א. אַ.), פאַקטיש אָבער איז אַלס בעל=הבית פון די אַלע אויפגעבויטע און פאַרפעסטיקטע אַנשטאַלטן געשטאַנען דער יידישער לערער, אונטערשטיצט פון אַ דינער שיכט פון דער דעמאָקראַטישער און סאָציאַליסטישער אינטעליגענץ.

מיט דער גרינדונג פון דער קהילה איז אָבער ניט אָפּגעשאַפט געוואָרן די נויטווענדיקייט ווייטער צו פירן דעם קאַמף פאַר דער יידישער שול.

און אין משך פון קאַמף איז אַלץ מער קלאָר געוואָרן די נייטיקייט אין אַ צענטראַליזירטער שול=אָרגאַניזאַציע, וועלכע זאָל זיך שטעלן אַ צוויי=טיקן צוועק פון רעפּרעזענטירן די נייע יידישע שול כלפּי=חוץ און פאַרפולקומען די אינווייניק, די גאַנצע צייט איז געגאַנגען אַן אַרבעט בלויז אין דער ברייט פון דער שול=בויאונג, מ'האָט געמוזט אַריבערגיין צו אַ נייער סטאַדיע פון אַרבעט, צו אַרבעט אין דער טיף, צו דער אַרבעט פון סיסטעמאַטיזירונג און אינערלעכער פאַראייניטלעכונג.

און דאָס האָט צייטיק געמאַכט דעם געדאַנק פון גרינדן אַ צענטראַלע אָרגאַניזאַציע פאַר דעם יידיש=וועלטלעכן שול=וועזן אין ווילנע, ביז דאָס איז פאַרווירקלעכט געוואָרן דורך דער גרינדונג פון צענטראַלן בילדונגס=קאָמיטעט (צ. ב. ק.).

דאָס איז געווען אין מאַי 1919, ניט לאַנג נאָך דעם, ווי ווילנע האָט איבערגעלעבט די בלוטיקע אַפּריל=טעג. אין דער ווילנער יידישער גאַס האָט נאָך געהערשט אַ אומבאַהאָלפנקייט און צעשראָקנקייט. אַלע זיינען געווען טעראָריזירט און מיט שרעק האָט מען געוואַרט, וואָס ס'וועט ברענגען דער מאָרגנדיקער טאָג, די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען אַ אומגעהערטע, דער יקרות איז געווען גרויס און אין אַזאַ אַטמאָספערע איז אויסגעקומען צו אַרבעטן אין די שולן.

די לערער האָבן אָבער געהאַלטן, אַז זיי טאָרן ניט אַוועקגיין גראָד איצט פון שול, פלעגן זיי אַרבעטן, פלעגן זיי באַגלייטן די קינדער אַהיים, כדי צו פאַרהיטן זיי פון אָנפאַלן.

די שולן האָבן זיך איצט דערפילט באַזונדערס איינזאַם. אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע זיינען אַרום די שולן, ווי געזאָגט, געווען מכלומרשטע געזעלשאַפטן, וועלכע האָבן, אמת, קיין השפעה אויפן אינווייניקסטן לעבן פון די שולן ניט געהאַט, אָבער זיינען דאָך געווען אַן אָרט, וואוהין די לערער פלעגן קומען באַראַטן זיך, וואוהין זיי פלעגן זיך ווענדן מיט זייערע פריידן און ליידן.

פאַר דער קורצער צייט פון דער באָלשעוויסטישער הערשאַפט נאָך די דייטשן זיינען זיך אָבער די געזעלשאַפטן, ריכטיקער: די קאָמיטעטן, פונאַנדערגעפאַלן. די באָלשעוויסטישע מאַכט, וואָס האָט ניט טאָלערירט קיין געזעלשאַפטלעכע איניציאַטיווע, האָט לייכט געמאַכט אַ סוף צו די פאַרשיידענע „בילדונגס=געזעלשאַפטן". די לעצטע אָנדערטהאַלבן מאָנאַטן פון דער ראַטנמאַכט אין ווילנע זיינען די שולן געווען באַזאָרגט, מען האָט זיך שוין געקאָנט אָפּגעבן דער אינווייניקסטער אַרבעט, און די שולן האָבן פרייער אָפּגעאָטעמט.

נאָר ניט לאַנג האָט עס געדויערט.

אין מאַי האָבן זיך די שולן דערזען אין אַ סך אַן ערגערער לאַגע, ווי אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע. אויף דער קהילה, וואָס האָט אין יענעם מאָמענט אָנגעהויבן ווידער אַרויסצווייזן סימנים פון לעבן, האָבן די יידיש=וועלטלעכע שולן געלייגט קליינע האָפענונגען, ווייל דאַן זיינען די לינקע אין דער קהילה ניט געווען פאַרטראָטן.

ס'איז קלאָר געוואָרן פאַר אַלעמען, אַז ס'מוז געשאַפן ווערן אַן אַלגעמיינער שול=צענטער.

ס'איז נאָר שווער געווען צו קאָנקרעטיזירן דעם פּלאַן פון אַזאַ צענטער.

זיינען צונויפגערופן געוואָרן אַ ריי פאַרזאַמלונגען, אין וועלכע ס'האָבן זיך באַטייליקט, אַחוץ די לערער, פאַרשטייער פון די סימפּאַטיזירנדיקע געזעלשאַפטן, און נאָך וויכוחים איז באַשלאָסן געוואָרן צו בילדן דעם צענטראַלן בילדונגס=קאָמיטעט.

אין ערשטן קאָמיטעט, וועלכער איז באַשטאַנען פון 15 מיטגלידער, זיינען צווישן אַנדערע געווילט געוואָרן ש. ניגער און דער פאַרשטאָרבענער ש. אַנ—סקי. דער צ. ב. ק. איז געווילט געוואָרן פון אַ פריער=צוזאַמענגעשטעלטן פּלענום, וועלכער איז באַשטאַנען פון פאָלגנדיקע געזעלשאַפטן: א) יידישער לערער=פאַרבאַנד, ב) קולטור=ליגע, ג) יידישע קולטור=סעקציע ביי די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, ד) קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער", ה) קולטור=קאָמיסיע ביים „בונד", ו) קולטור=קאָמיסיע ביי דער „דעמאָקראַטישער פּאַרטיי", ז) קולטור=קאָמיסיע ביי די „פאַראייניקטע", ח) קולטור=קאָמיסיע ביי די „פּועלי=ציון" און אַחוץ דעם פאַרטרעטער פון אַלע פּעדאַגאָגישע ראַטן אין די יידיש=וועלטלעכע לערן=דערציערישע אַנשטאַלטן.

ס'איז גלייכצייטיק איינגעשטעלט געוואָרן דער סטאַטוט פון צ. ב. ק.

מיר ברענגען דאָ די וויכטיקסטע פּונקטן פון דעמאָלדיקן סטאַטוט:

1) דער צ. ב. ק. שטעלט זיך אַלס ציל — פאַרפעסטיקן די יידיש=וועלטלעכע שול און אוועקשטעלן זי אויף דער געהעריקער הייך.

2) כדי צו דער רייכן דעמאָלדיקן ציל, שטעלט זיך דער צ. ב. ק. די אויפגאַבן:

א) אַריינטראָגן אַ איינהייטלעכקייט אין דער פּעדאַגאָגישער אַרבעט פון דער יידישער שול;

ב) העלפן שאַפן די נייטיקע לערנביכער און לערן=מכשירים פאַר דער שול;

ג) אויסאַרבעטן פּראָגראַמען און לערן=פּלענער פאַר דער שול;

ד) צוגרייטן אַ לערער=פּערסאָנאַל פאַר דער שול און זאָרגן, אַז די אויסבילדונג פון שול=לערער זאָל אַוועקגעשטעלט ווערן אויף דער נייטיקער הייך דורך דער גרינדונג פון פּעדאַגאָגישע קורסן, אָרגאַניזירונג פון אויסשטעלונגען, עקסקורסיעס, ביבליאָטעקן, ר. פעראַטן א. אַז. וו.;

ה) האָבן אַ השגחה איבער דער פּעדאַגאָגישער טעטיקייט פון אַלע יידישע וועלטלעכע שולן;

ו) עפענען נייע שולן, ביבליאָטעקן און מוסטער=אַנשטאַלטן.

3) אַלס מיטגלידער פון צ. ב. ק. קענען זיין פּעדאַגאָגישע ראַטן פון די יידיש=וועלטלעכע שולן און די אַלע קולטור=און בילדונגס=חברות, וועלכע שטייען אויפן באָדן פון דער יידיש=וועלטלעכער שול.

די טעטיקייט פון צ. ב. ק. האָט זיך פאַר די העכער $2^1/_2$ יאָר (פון מאַי 1919 ביז דעצעמבער 1921 יאָר) געוואַלדיק פונאַנדערגעוואַקסן און פאַרצווייגט.

אין דעם פּראָצעס פון דער אַרבעט גופא זיינען אַרויסגעשוואומען אַלץ נייע אויפגאַבן און ס'האָט זיך בסדר פאַרגרעסערט זיין ווירקונגס=קרייז סיי קוואַנטיטאַטיוו, סיי קוואַליטאַטיוו.

בכלל גענומען דאַרף די טעטיקייט פון צ. ב. ק. פאַר דער אָנגערופענער צייט איינגעטיילט ווערן אין 2 פּעריאָדן:

א) ביז דער צ. ב. ק. האָט אויף זיך איבערגענומען די ווירטשאַפטלעכע באַזאָרגונג פון זיינע אַנשטאַלטן (פון מאַי 1919

ביז יאַנואַר 1921) און ב) פון דעם מאָמענט אָן (פון יאַנואַר ביז דעצעמבער 1921).

אין ערשטן פעריאָד גופא, פאַרשטייט זיך, האָט זיך די טעטיקייט פון צ. ב. ק. אַנטוויקלט און האָט אָנגענומען אַלץ אַ ברייטערן היקף.

ס'קענען דאָ צוליב מאַנגל אין פּלאַץ ניט אויסגערעכנט ווערן אַלע אונטערנעמונגען פון צ. ב. ק. לטובת די דורך אים אָנגעמערקטע צילן. דאָ וועט נאָר אָנגעוויזן ווערן אויף די הויפּטאַרבעטן, וועלכע דאַרפן פאַרטיילט ווערן אויף פאָלגנדיקע גרופּן:

א) זאָרג פאַרן אינערלעך-פּראָגראַמאַטישן אינהאַלט פון די אַנשטאַלטן;

ב) זאָרג פאַר דער פאַרפולקומונג און צוגרייטונג פון די לערער;

ג) רעפּרעזענטאַנץ און אינטערווענירונג כלפּי-חוץ.

ד) פאַרברייטונג פון דער שול-נעץ;

ה) אויפקלערונגס-אַרבעט צווישן דער געזעלשאַפט;

וואָס ס'איז נוגע דעם ערשטן פונקט, האָט זיך די אַרבעט פון צ. ב. ק. אָנגעהויבן פון ערשטן טאָג פון זיין גרינדונג. עס זיינען צו דעם צוועק געגרינדעט געוואָרן פּראָגראַם-קאָמיסיעס, וועלכע האָבן איינגעשטעלט אַ פּלאַן פון אַ מינימאַלער פאַראייניטלעכונג, אויסגעאַרבעט פּראָגראַמען פון באַזונדערע געגנשטאַנדן, טערמינאָלאָגיעס, מיטגעהאָלפן דער שאַפונג פון די נייטיקע לערנביכער און לערנמכשירים (שפּעטער זיינען די לעצטע פונקציעס אינגאַנצן אַריבער צו דער אַזויגערופענער „צענטראַלער יידישער שול-אָרגאַניזאַציע“). ס'איז געשאַפן געוואָרן אויף אָנצופירן מיט דער אַרבעט אַ ספּעציעלער אינסטרוקטאָריאַט (אין געגעבענעם מאָמענט באַשטייט ער פון אַ אינסטרוקטאָר פאַר די מאָרגנשולן און אָוונטשולן און אַ אינסטרוקטאָרין פאַר די אַנשטאַלטן פון פאַרשול-דערציאונג).

אין דער ריכטונג פון לערער-פאַרפולקומונג האָט דער צ. ב. ק. מיטגעאַרבעט ביי דער אָרגאַניזירונג פון די ערשטע 2-יאָריקע פּעדאַגאָגישע קורסן אין ווילנע, האָט געגרינדעט (צוזאַמען מיט „אָזע“ און „עקאָפּאָ“) ספּעציעלע 2-יאָריקע פרעבעל-קורסן, שפּעטער, אין נאָוועמבער 1921, האָט ער געגרינדעט דעם ערשטן 4-יאָריקן לערער-סעמינאַר, וועלכער איז אַ צענטראַלע אַנשטאַלט פאַר גאַנץ פּוילן און זאָגט צו צו ווערן איינער פון די וויכטיקסטע יידישע אינסטיטוטן ניט נאָר אין ווילנע אַליין.

ס'איז געגרינדעט געוואָרן אַ ספּעציעלע לערער-אוידיטאָריע, אין וועלכער ס'ווערן געלייענט פאָרטראָגן אויף פאַרשיידענע פּעדאַגאָגישע און מעטאָדאָלאָגישע טעמען, ס'ווערן איינגעאָרדנט שמועסן און אַז. וו.

די אַרבעט פון די באַזונדערע צווייגן ווערט געפירט אין ספּעציעלע סעקציעס און קאָמיסיעס. די הויפּט-סעקציעס זיינען דריי: א) פ אַ ר ש ו ל - ס ע ק צ י ע, וועלכע פאַרנעמט זיך מיט אַלע פראַגן פון דער שול-דערציאונג, ב) שול סעקציע פאַר אַלע פראַגן פון שול-דערציאונג. ביי דער דאָזיקער סעקציע אַרבעטן אַ ריי קאָמיסיעס פאַר באַזונדערע פראַגן, ווי פּראָגראַמען פון באַזונדערע געגנשטאַנדן א. אַ. ג) אויסערשול-סעקציע — פאַר די פראַגן פון בילדונג פאַר דערוואַקסענע.

די רעפּרעזענטאַנץ-אַרבעט האָט אויך געפאָדערט אַ סך ענערגיע. ס'איז אויסגעקומען פון צייט צו צייט אַרויסצוטרעטן אין נאָמען פון די יידיש-וועלטלעכע אַנשטאַלטן פאַר דער מלוכה און פאַרשיידענע צייטן פון איר בייטן זיך. ס'איז כאַראַקטעריסטיש די אָנערקענונג, וואָס דער צ. ב. ק. האָט אויסגעקעמפט פאַר זיך ביי די פאַרשיידענע מאַכטן, וואָס האָבן געהערשט אין ווילנע.

דער בילדונגס-קאָמיסאַריאַט ביי די באָלשעוויקעס האָט זיך אָרגאַניזירט ביי אַ מיטהילף פון דעם צ. ב. ק., וועלכער האָט אין

קאָמיסאַריאַט געשיקט זיינע מענטשן. די ליטווישע מאַכט האָט איינגעלאַדן אַ פאַרוואַלטער איבער די יידישע שול-ענינים, לויט דער אָנווייזונג פון צ. ב. ק. די מיטל-ליטווישע רעגירונג האָט זיך געווענדט צום צ. ב. ק., ער זאָל באַשטימען אַ פאַרוואַלטער פון דער יידישער סעקציע ביי דעם בילדונגס-דעפּאַרטאַמענט, וואָס דער צ. ב. ק. האָט צוליב פאַרשיידענע טעמים, ניט געפונען פאַר מעגלעך צו באַפרידיקן.

די נעץ פון די יידיש-וועלטלעכע אַנשטאַלטן ביי דעם צ. ב. ק. האָט פאַר דער באַריכטס-צייט זיך שטאַרק פאַרברייטערט. ס'האָבן זיך געעפנט נייע קלאַסן ביי די פון פריער פונקציאָנירנדיקע אַנשטאַלטן. ס'האָט זיך אָבער אויך געעפנט אַ ריי נייע אַנשטאַלטן. אַזוי האָט סוף פאָריקן (1920) יאָר דער צ. ב. ק. אַריינגענומען אין זיין נעץ דעם אַרבעטער-קינדער-אינטערנאַט, וועלכער שטעלט מיט זיך פאָר דעם ערשטן פּרוב פון אַ קינדער-קאָמונע. אין אינטערנאַט געפינט זיך 30 קינדער. אין אויגוסט ד. י. איז אויך אַריבער צום צ. ב. ק. אַ גימנאַזיע, וועלכע איז ביז אַהער געווען אַ פּריוואַטע, נאָר האָט שוין פון פריער געהאַט איינגעפירט ביי זיך יידיש אַלס אונטעריכטס-שפּראַך.

דעם 30 אָקטאָבער 1921 האָט זיך געעפנט דער לערער-סעמינאַר, אין וועלכן ס'לערנען זיך 45 תלמידים און תלמידות. בראש פון סעמינאַר, וואָס איז אויסגערעכנט אויף אַ 4-יאָריקן דויער, שטייען דערפאַרענע פּעדאַגאָגן

אין איצטיקן מאָמענט געהערן צום צ. ב. ק. פאָלגנדיקע אַנשטאַלטן: 7 קינדערגערטנער, 12 פאָלקסשולן, 5 אָוונטשולן, 2 גימנאַזיעס, 1 לערער-סעמינאַר, 1 אינטערנאַט און 1 קינדער ביבליאָטעק (די איינציקע אין גאַנצן קאַנט), צוזאַמען 29 אַנשטאַלטן.

אין די אַנשטאַלטן געפינען זיך 120 גרופּן און קלאַסן, אין וועלכע ס'לערנען זיך אַרום 4000 קינדער און אונטערדערוואַקסענע.

אין דער קינדער-ביבליאָטעק זיינען דאָ ביז 1200 לעזער.

די אַלגעמיינע אָרגאַנען פון צ. ב. ק. זיינען פאָלגנדיקע דער פּלענום, אין וועלכן ס'גייען אַריין פאָרשטייער פון אַלע לערן-אַנשטאַלטן און פון די נאָענטע פּאָליטישע און קולטורעלע אָרגאַניזאַציעס. דער פּלענום קלייבט פון זיך אויס אַן אויספיר-קאָמיטעט, וועלכער פירט אָן מיט דער גאַנצער אַרבעט פון צ. ב. ק. דער אויספיר-קאָמיטעט טיילט פון זיך אויס אַ פּרעזידיום, וואָס באַהאַנדלט אַלע קלענערע און אַקטועלע פראַגן (ניט פּרינציפּיעלע, נאָר פּראַקטישע).

ביי דעם אויספיר-קאָמיטעט אַרבעטן אַ ריי קאָמיסיעס, ווי די ווירטשאַפטס-קאָמיסיע, פאַר דער ווירטשאַפטלעכער קאָנטראָלירונג און באַזאָרגונג פון די איינצלנע שולן, אַ פינאַנץ-ביודזשעט-קאָמיסיע, וואָס איר אויפגאַבע איז צו זאָרגן פאַר אַ נאָרמאַלן ביודזשעט, אויסזוכן מיטלען א. אַ. וו.

די ריין-פּעדאַגאָגישע אָרגאַנען ביי דעם צ. ב. ק. זיינען פאָלגנדיקע: א) שול-סעקציע, אין וועלכער ס'ווערן באַהאַנדלט אַלע פראַגן, וואָס האָבן אַ שייכות צו די פאָלקסשולן און מיטלשולן; ב) אויסערשול-סעקציע פאַר אַלע פראַגן פון די אָוונט-שולן. בראש פון ביידע סעקציעס שטייט דער שול-אינסטרוקטאָר, וועלכער באַזוכט סיסטעמאַטיש די שולן און אינסטרוקטירט זיי; ג) פאַרשול-סעקציע, פאַר די פראַגן פון די קינדערגערטנער, בראש פון דער סעקציע שטייט די אינסטרוקטאָרין פאַר די קינדערגערטנער.

אַלס שטענדיקע אינסטיטוציעס פונקציאָנירן נאָך ביי דעם צ. ב. ק. די עלטערן-אוידיטאָריע און די לערער-אוידיטאָריע.

אין דער עלטערן-אוידיטאָריע ווערן כמעט יעדן שבת

געהאלטן פארלעזונגען אויף פארשיידענע פעדאגאגישע און אלגע־מיין־געזעלשאפטלעכע טעמעס. נאך די פארלעזונגען ווערן גע־פירט שמועסן אין וועלכע ס'נעמען אנטייל די עלטערן גופא. די עלטערן־אודיטאריע האט דעם צוועק צו דערנענטערן די על־טערן צו דער נייער שול און צו שאפן דעם נייטיקן קאנטאקט צווישן שול און היים.

די עלטערן־אודיטאריע האט באוויזן צו קויפן זיך א גרויסע פאפולאריטעט ביי די עלטערן; די פארלעזונגען ווערן באזוכט זייער גערן (דורכשניטלעך צ' 100 מאן אויף א פארלעזונג).

די לערער־אודיטאריע שטעלט זיך די אויפגאבע פעדאגא־גיש צו פארפולקומען די לערער. פון צייט צו צייט ווערן אין איר געלייענט פארטראגן אויף פארשיידענע פראקטישע און טעארע־טעדאגאגישע טעמעס.

אחוץ דעם פונקציאנירט ביי דעם צ. ב. ק. א ספעציעלע קאמיסיע, וועלכע זארגט פאר יענע קינדער, וואס זייבען פארבליבן מחוץ א שול. דורך דערדאזיקער קאמיסיע ווערן אראנזשירט פאר־לעזונגען מיט צויבער־בילדער, פאפולערע לעקציעס און קאנ־צערטן.

די אלע אויסגערעכנטע ארבעטן האבן זיך אויך געפירט אין דעם צווייטן פעריאד, נאכדעם, ווי דער צ. ב. ק. איז געווען געצוואונגען (אין יאנואר 1921) איבערצונעמען אויף די ווירט־שאפטלעך־פינאנציעלע באזארגונג פון די שולן.

(אין דעם דערמאנטן יאנואר־חודש האט די קהילה, וועלכע האט די גאנצע צייט אויסגעהאלטן די שולן, אראפגענומען פון זיך די אחריות פאר זיי, און ווען דער צ. ב. ק., וועלכער האט זיך לכתחילה געגרינדעט צוליב ריין־פעדאגאגישע צוועקן, וואלט די שולן ניט איבערגענומען, וואלט זיי געדראט די סכנה פון שליסן זיך).

פון דעם מאמענט אן האט אומפארמיידלעך געמוזט אין א געוויסער מאס ליידן די אייגנטלעכע ארבעט פון צ. ב. ק., די ריין־פעדאגאגישע, ווייל א גרויסע אויפמערקזאמקייט האט געמוזט אפגעגעבן ווערן די מאטעריעלע זארגן.

און גראד זיינען די מאטעריעלע זארגן אין איצטיקן מא־מענט, צוליב דעם גוואלדיקן וואוקס פון די יידיש־וועלטלעכע אנשטאלטן, אזוי באשווערט, אז ניט תמיד איז געלונגען צו דעקן די דעפיציטן פון בודזשעט. אין געגעבענעם מאמענט האט דער צ. ב. ק. א מאנאטלעכן בודזשעט פון העכער צען מיליאן מארק. און ביי דער אומגעהייערער הוצאה זיינען די הכנסה־מקורים זייער פראבלעמאטיש.

די הכנסה־מקורים פלעגן זיך די גאנצע צייט צונויפשטעלן אויף פאלגנדיקן אופן:

א) אונטערשטיצונגס־סכומען פון אמעריקע (פריער פון ד. ר. ק. און שפעטער פון דעם „פיפלס־רעליעף"); ב) שכר־לימוד, און ג) באשטימטע סובסידיעס פון דער רעגירונג.

וואס ס'איז נוגע די אונטערשטיצונגס־געלטער פון אמערי־קע, ווערן זיי אלץ פארמינערט און ס'איז צו ערווארטן, אז זיי זאלן זיך גאר אינגיכן אינגאנצן אפשטעלן.

די רעגירונגס־סובסידיעס זיינען געווען אזעלכע נישטיקע (זיי האבן סך־הכל געדעקט ביי 5% פון בודזשעט) און דער עיקר — צופעליקע, אז בויען אויף זיי איז ניטא קיין מעגלעכקייט.

דער איינציקער מער זיכערער הכנסה־קוואל איז, אויף אזא אופן, געווען דער שכר־לימוד פון די עלטערן. און דער צ. ב. ק. האט טאקע אונטערגענומען טריט, ביי דער אקטיווער מיטהילף פון די עלטערן־ארגאניזאציעס (אזעלכע זיינען שוין טעטיק ביי 15 אנשטאלטן און זיינען פאראייניקט אין א צענטראלן עלטערן־קאמיטעט, צ. ע. ק.), דורכצופירן דעם ג ר ע ס ט ן שכר־לימוד.

צוליב דעם אבער, וואס אין די צ. ב. ק.־אנשטאלטן לערנען

זיך, ביי קליינע אויסנאמען, די קינדער פון די ארימסטע שיכטן, האט דער פארגרעסערטער שכר־לימוד ניט געקענט דערהויבן זיך צו אזא סכום, ער זאל קענען דעקן א באדייטנדיקן טייל פון בודזשעט.

פון אלע אנשטאלטן דעקט דער שכר־לימוד נאר פון איין אנשטאלט (רעאל־גימנאזיע) 70% פון בודזשעט, 2 צו 30% און די איבעריקע צו 15% — 25 פון בודזשעט.

די לעצטע צייט האט דער צ. ב. ק. זיך פארנומען מיט א גרעסערער אויפקלערונגס־ארבעט צווישן די עלטערן בנוגע דער פראגע פון פארזיכערן די עקסיסטענץ פון זיינע אנשטאלטן און האט אונטערגענומען א ריי ענערגישע אקציעס צו פאדערן פון דער רעגירונג און מאגיסטראט, זיי זאלן א ו י ס ה א ל ט ן די שולן.

פון די דאזיקע אקציעס דארפן פארצייכנט ווערן דאס שיקן א ריי מעמאראנדומס צו דעם בילדונגס־דעפארטאמענט און דעלע־גאטור פון דער פוילישער רעפובליק ביי דער צייטווייליקער רע־גירונגס־קאמיסיע אין מיטל־ליטע, ווי אויך פערזענלעכע אינטער־ווענצן אין די דערמאנטע ארגאנען מצד פארשטייער פון צ. ב. ק.

ס'איז ארגאניזירט געווארן א דעלעגאציע פון די עלטערן צו דער רעגירונגס־קאמיסיע און שטאטראט מיט ענלעכע פא־דערונגען.

ס'זיינען אויך געמאכט געווארן טריט דורכצופירן א באשטיי־ערונג לטובת די אנשטאלטן פון צ. ב. ק. אין די פראפעסיאנעלע פאראיינען און אלע איבעריקע סימפאטיזירנדיקע אנשטאלטן און שיכטן פון דער באפעלקערונג.

ס'דארף אבער געזאגט ווערן, אז צום מאמענט פון צונויפ־שטעלן דעמדאזיקן באריכט, זיינען די רעזולטאטן פון אלע דער־מאנטע אונטערנעמונגען ניט קיין איבעריקס־באפרידיקנדיקע. די ארבעט ווערט אבער ווייטער געפירט און ס'איז צו האפן, אז כוף־כל־סוף וועט די ווילנער יידישע דעמאקראטיע און ארבעטער־שאפט, וואס האט אזוי פיל מסירת־נפש אריינגעלייגט אין דער שאפונג פון זייערע לערן־דערציערישע אנשטאלטן, זיך דערשלאגן צו דער אנערקענונג פון די אנשטאלטן מצד דער רעגירונג.

דעצעמבער 1921.

י. רובין.

ביילאגע № 1.

פארטיילונג פון די תלמידים לויטן געשלעכט אין די אנשטאלטן פון צ. ב. ק. (אין %):

געשלעכט	קינדערגערטנער	פאלקסשולן	גימנאזיע	אוונטשולן
יינגלעך	45%	41%	43%	59%
מיידלעך	55%	59%	57%	41%

ביילאגע № 2.

צאל תלמידים לויט די אנשטאלטן.

צאל תלמידים	50—40	100—50	150—100	200—150	250—200	300—250	350—300	400—350	העכער פון 400
צאל אנשטאלטן	4	7	2	4	3	1	1	2	1

בײלאַגע № 3.

סטאַזש פון די לערער אין די אַנשטאַלטן פון צ. ב. ק.

צאָל יאָרן — — —	1 יאָר	2 יאָר	3 יאָר	4 יאָר	5 יאָר	6 יאָר	7 יאָר	8 יאָר	9 יאָר	10 יאָר	11 יאָר	12 יאָר	13 יאָר	14 יאָר	15 יאָר	16 יאָר	17 יאָר	18 יאָר	19 יאָר	20 יאָר	22 יאָר	ס״ה
צאָל פּערזאָנען — —	16	22	29	16	47	17	4	4	14	15	2	2	6	1	3	2	1	1	1	3	1	207

בײלאַגע № 4.

סאָציאַלער באַשטאַנד פון די עלטערן, וועמעס קינדער ס׳לערנען זיך אין די אַנשטאַלטן פון צ. ב. ק.

אַרבעטער און האַנטווערקער	אַנגעשטעלטע	לערער	אַרבעטסלאָזע	בלי-קודש	קלײנהענדלער און קרעמער	יתומים
1786	367	38	318	40	701	446

— — — — —

בײלאַגע № 5.

לעקציעס און באַזוכונג לויט די אוידיטאָריעס.

א) קינדער אוידיטאָריע.

לעקטאָר	טעמע	צאָל באַזוכער
א. בולקין	שטײנקוילן	290
רודניצקי	אַסטראָנאָמיע	300
ש. באַסטאָמסקי	פּריטיאָף נאַנסען	310
—	קאָנצערט	730
י. זאַוולס	יאַפּאָניע	605
י. גערשטײן	שווייץ	525
ר. סימכאָוויטש	איטאַליע	410
דודל	לופטפליערײ	405
א. בולקין	אַמעריקע	455
ליטוואַק	וואולקאַנען	410
—	קאָנצערט	550
—	„	400
ב. איסוראָוויטש	אינדיע	525

ב) לערער-אוידיטאָריע.

לעקטאָר	טעמע	צאָל באַזוכער
—	פּעדאַגאָגישער שמועס	120
סטודניצקי	אַלטע ווילנע	140
ס. שאַבאַד	פּעטערבורגער אינטערנאַטן	350
—	דעפעקטיווע קינדער	400
שוכטער	יידישע שול אין אַמעריקע	300
א. בערגער	מאַלאַכאָווקע	400
י. רובין	קאָלעקטיוויזם און אינדיווידואַליזם אין שול	300
יאָפּע — בערגער	קולטור-צוזאַמענפאָר אין מאָסקווע	300
א. בערגער	וויסנשאַפט אין קינדערגאָרטן	450
דמאָכאָווסקי	אַרבעטס-פּרינציפּ ביים לימוד פון פיזיק	280
ר. סימכאָוויטש	אַרבעטסשול	400
מ. מענדעלסאָן	נייע באַגריפן פון עלעמענט	330
צבִיון	יידישע קולטור אין אַמעריקע	650

ג) עלטערן-אוידיטאָריע.

לעקטאָר	טעמע	צאָל באַזוכער
י. גורעוויטש	קינדער אויסער דער שול	250
ד״ר חייט	שול און היים-היגיענע	275
ש. ידידאָוויטש	געשיכטע פון דער יידישער שול	315
ר. סימכאָוויטש	שכר און עונש אין שול	400
ה. סעניצקי	קינדערגאָרטן	300
ר. סימכאָוויטש	שכר און עונש אין שול	420
ג. פלורערמאַכער	אין וועלכע שול דאַרפן מיר שיקן אונזערע קינדער	300
ידידאָוויטש — גערשטײן	שול-צוזאַמענפאָר	400
י. רובין	געמישטע שולן	250
ג. פלודערמאַכער	וועלטלעכע און רעליגיעזע שולן	200
י. רובין — ידידאָוויטש	עלטערן-קאָמיטעטן	300

ווילנער יידישער לערער-פֿאַרבאַנד.

דער ווילנער לערער-פֿאַרבאַנד האָט געשפּילט זייער אַ וויכטיקע ראָלע אין בויען די וועלטלעכע יידישע שול. די אַרבעט זיינע איז אַ שטיק געשיכטע פֿון דער נייער יידישער שול בכלל און אין ליטע בפֿרט.

דער ווילנער לערער-פֿאַרבאַנד האָט זיך געגרינדעט אין חודש סעפּטעמבער 1915 נאָך דער עוואַקואַציע פֿון די רוסן.

פֿריער, פֿאַר דער ממשלה פֿון די רוסן ביז אויגוסט 1915, האָט אין ווילנע אין משך פֿון עטלעכע יאָר עקסיסטירט אַ געזעלשאַפֿט פֿאַר קעגנזייטיקער הילף, וואָס האָט פֿאַראייניקט די „קאַזיאָנע" ווילנער לערער און לערערינס. די געזעלשאַפֿט האָט געטראָגן אַן אויסגעשפּראָכן אַסימילאַטאָרישן כאַראַקטער. זי האָט געהאַט אַ פֿאָנד פֿון עטלעכע טויזנט רובל (פֿאַר יענער צייט — אַ היבשער קאַפּיטאַל), פֿלעגט אַרויסגעבן שטיצע די נויטבאַדערפֿטיקע חברים, און מיט דעם האָט זיך אויסגעשעפּט איר גאַנצע אַרבעט.

צוליב פֿאַרשיידענע סיבות, דערהויפּט צוליב דער מאָביליזאַציע, זיינען אין אויגוסט 1915 אין ווילנע פֿאַרבליבן אַ סך לערער, וואָס האָבן געקראָגן ספּעציעלע פּעדאַגאָגישע בילדונג. אויך זיינען דאַן קיין ווילנע אַנגעפֿאָרן לערער פֿון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך. אַלע קאַזיאָנע יידישע שולן האָבן זיך עוואַקואירט צוזאַמען מיט די איבעריקע קאַזיאָנע אַנשטאַלטן. דאָס רוב פֿון די קאַזיאָנע לערער איז אַרויסגעפֿאָרן קיין רוסלאַנד. אין ווילנע זיינען פֿאַרבליבן נאָר אַ פּאָר געזעלשאַפֿטלעכע שולן און קינדערהיימען. אין די דאָזיקע שולן זיינען געווען באַשעפֿטיקט נאָר אַ קליינע צאָל פֿון די לערער און ס'האָבן זיך געלערנט אַ קליינע צאָל קינדער. די גאַנצע מאַסע לערער איז געווען אַרבעטסלאָז, דאָס רוב פֿון די ווילנער קינדער זיינען געוואַלגערט אויסער דער שול. פֿאַר די לערער שטייען דאַן צוויי אויפֿגאַבן: אַ) אָרגאַניזירן זיך, ב) בויען נייע שולן. נאָך אַ ריי פֿאַרזאַמלונגען איז באַשלאָסן געוואָרן צו גרינדן אַ לערער-פֿאַראיין, וואָס זאָל פֿאַרטיידיקן די פּראָפֿעסיאָנעלע אינטערעסן און זאָל זיך שטעלן ברייטע קולטורעלע אויפֿגאַבן. די הויפּט-פּונקטן פֿון אָנגענומענעם סטאַטוט זיינען פֿאָלגנדיקע: 1) דער פֿאַראיין שטייט אויפֿן שטאַנדפּונקט פֿון קלאַסנקאַמף (קיין אונטערנעמער ווערן ניט אָנגענומען פֿאַר מיטגלידער); 2) דער פֿאַראיין אָנערקענט, אַז די יידישע שול מוז זיין אַ וועלטלעכע; 3) דער פֿאַראיין אָנערקענט, אַז די איינציקע אונטערריכטס-שפּראַך אין דער יידישער שול איז יידיש.

דער לעצטער פּונקט האָט אַרויסגערופֿן אַן אָפּאָזיציע מצד די לערער רוסיפֿיקאַטאָרן, וועלכע האָבן זיך אַזוי לייכט ניט געקאָנט זעגענען מיט דער געוווינהייט צו לערנען אין רוסיש און אפֿילו ניט געוואָלט הערן וועגן אַ יידישער שול. אַ גרויסער טייל פֿון זיי האָט זיך תּיכף גענומען בויען רוסישע שולן, די אַזוי-גערופֿענע „גרופּעס". וואָס די גרופּעס האָבן פֿאָרגעשטעלט, איז גאָר מיאוס צו דערציילן. איין זאַך קאָן מען נאָר זאָגן וועגן זיי — דאָס זיינען געווען ניט קיין שולן, נאָר קרעמלעך, אין וועלכע מ'האָט געשמוכלט אויף וואָס די וועלט שטייט און וועלכע האָבן פֿיל שאָדן געבראַכט דעם נאָרמאַלן אויפֿבוי פֿון דער יידישער שול. די דאָזיקע גרופּעס זיינען איצט שוין פֿאַרמשפּט געוואָרן אפֿילו פֿון דאָס רוב זייערע אייגענע לערער. דאָך קען מען ניט זאָגן, אַז ווילנע זאָל זיך שוין האָבן איינגאַנצן באַפֿרייט פֿון זיי. באַקעמפֿן די דאָזיקע גרופּעס — דאָס איז געווען אַ שווערע אויפֿגאַבע פֿון פֿאַראיין. דער אמתער יידישער פֿאָלקסלערער האָט אָבער גלייך פֿאַרשטאַנען, וואָס עס פֿאָדערט פֿון אים די היסטאָרישע שעה. ניט געקוקט אויף קיינע קרבנות, האָט ער זיך געטאָן זיין אַרבעט, בצלייגט אַ שטיין נאָך אַ שטיין צום פֿונדאַמענט פֿון דער נייער יידישער שול.

ערשט ווייענדיק אָרגאַניזירט האָט דער לערער געהאַט אַ מעגלעכקייט צו טאָן די גרויסע אַרבעט פֿון בויען די נייע יידישע שול. דער פֿאַרבאַנד האָט אָנגעפֿירט מיטן אינעווייניקסטן און אויסערלעכסטן קאַמף, ער איז שטענדיק געשטאַנען אויף דער וואַך, האָט פֿאַרטיידיקט די שול, דעם כּבֿוד און די מאַטעריעלע אינטערעסן פֿון דעם לערער. אין משך פֿון דער צייט, וואָס דער פֿאַרבאַנד עקסיסטירט, דערהויפּט אין די ערשטע צוויי יאָר, זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גאַנצע ריי פֿאָרטראָגן וועגן די יסודות פֿון דער יידישער שול (א. הײלפּערן, מ. שור) וועגן די אויפֿגאַבן פֿון דעם לערער (ג. פּלודערמאַכער), וועגן רעליגיע אין שול (פֿאַר — מ. סטניצקי; קעגן — ג. פּלודערמאַכער, י. מיצקון א. א.), וועגן דער יידישער שפּראַך און אָרטאָגראַפֿיע (ז. רייזען, מאַקס ווײַנרײַך) א. א. עס זיינען אויסגעטיילט געוואָרן קאָמיסיעס אויף אויסצואַרבעטן טערמינאָלאָגיעס פֿון אַריטמעטיק (ש. באַסטאָמסקי, א. י. גאָלדשמידט, מ. טשושאַ, ד. לובאָצקי, מ. סטניצקי, ג. פּלודערמאַכער און ז. רייזען), טערמינאָלאָגיע פֿון געאָמעטריע (ד״ר אַלשוואַנגער, מ. שור, ל. הורוויטש, מ. טשושאַ, ד. לובאָצקי, און ז. רייזען), טערמינאָלאָגיע פֿון געאָגראַפֿיע, אויסגעאַרבעט פֿון ז. רייזען, וועלכע אַ קאָמיסיע פֿון פֿאַרבאַנד האָט באַשטעטיקט. ס'איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ פּראָגראַם פֿון געאָגראַפֿיע און נאַטורוויסנשאַפֿט, צונויפֿגעשטעלט פֿון העלענע כּאַצקעלס מיט אַ ביילאַגע פֿון דער טערמינאָלאָגיע פֿון געאָגראַפֿיע. אַ קאָמיסיע פֿון פֿאַרבאַנד האָט דורכגעזען אַ לערנבוך פֿון נאַטורוויסנשאַפֿט (טויטע נאַטור) צונויפֿגעשטעלט פֿון ש. קירדאַנאָווסקי, אַ ספּעציעלע קאָמיסיע האָט רעדאַקטירט דעם לידער-זאַמלבוך פֿון א. בולקין און ל. עפֿראָן, אַ קאָמיסיע פֿון פֿאַרבאַנד (ג. פּלודערמאַכער, ש. ידידאָוויטש, י. גערשטיין, ד. לובאָצקי) האָט צוזאַמען מיט ש. ניגער דורכגעזען דעם מאַטעריאַל פֿון דער כרעסטאָמאַטיע „דאָס לעבעדיקע וואָרט" צונויפֿגעשטעלט פֿון ש. באַסטאָמסקי און ז. רייזען. דער פֿאַרבאַנד האָט געזאָרגט אויך פֿאַר אויסערשולישער בילדונג. ניט קוקנדיק אויף דעם מאַנגל אין געלט-מיטלען האָט דער פֿאַרבאַנד עטלעכע מאָל געשאָנקען ביכער אין פֿאַרשיידענע געזעלשאַפֿטלעכע ביבליאָטעקן: „מפֿיצי השׂכּלה" (2 מאָל), נאָרל-פֿאָך, גראָסער-קלוב א. אַנדערע. אַחוץ דעם האָבן דעם אַקטיווסטן אָנטייל אין אַלע ביבליאָטעק-קאָמיסיעס גענומען די מיטגלידער פֿון פֿאַרבאַנד.

דער פֿאַרבאַנד האָט אָרגאַניזירט אַ גאַנצע ריי פֿרייטיק-אָוונטן צום יאָרצייט פֿון פֿאַרשיידענע שריפֿטשטעלער.

אין משך פֿון דער גאַנצער צייט האָט ביים פֿאַראיין עקסיסטירט אַ שול-ביוראָ פֿאַר דער פּראָווינץ. די לאַגע פֿון די יידישע שולן אויף דער פּראָווינץ איז געווען זייער אַ טרויעריקע. ניט קוקנדיק אויף הינדענבורגס ריכטליניען, לויט וועלכע די אונטערריכטס-שפּראַך פֿון דער שול האָט געדאַרפֿט זיין די מוטערשפּראַך, האָבן דאָך די דייטשן אויסגעבויט אין דער פּראָווינץ אַ נעץ שולן פֿאַר יידישע קינדער מיט דייטש אַלס אונטערריכטס-שפּראַך. סיי די עלטערן און סיי די לערער האָבן ניט אַרויסגעוויזן דעם נייטיקן ווידערשטאַנד. די עלטערן זיינען געווען פֿון איין זייט טעראָריזירט און געציטערט פֿאַרן דייטשס אימת מוות, פֿון דער אַנדערער זייט זיינען זיי געווען אַזוי פֿאַרשמוכלט, אַז די בילדונג פֿון די קינדער איז זיי געבליבן אין דער לינקער פּאה. די „לערער" זיינען אייגנטלעך גאָר קיין לערער ניט געווען. דאָס זיינען געווען אָדער מלמדים פֿון אַלטן שניט מיט אַ ביסל אונטערגעשאָרענע בערדלעך און אונטערגעהאַקטע קאַפּאָטעס, אָדער סתם בחורים און מיידלעך, וואָס האָבן זיך צו קיין אַנדער זאַך ניט געקאָנט נעמען. אַ קליינער טייל פֿון זיי האָט באַזוכט די דייטשע פּעדאַגאָגישע קורסן אין סובאַלק, אָבער די דאָזיקע קורסן האָבן זיי ווייניק וואָס געגעבן. מער ווי „שפּרעכן דייטש" און אויספֿירן פּינקטלעך די באַפֿעלן פֿון דער מאַכט האָבן זיי זיך דאַרפֿן ניט אויסגעלערנט. און די וויכטיקסטע באַפֿעלן זיינען געווען — אָנהייבן דייטש פֿון ערשטן יאָר אָן, לערנען דייטשע לידער א. ד. ג. פֿאָלגן דעם דייטש פֿלעגט מען אפֿילו דאַן, ווען ער פֿלעגט הייסן אַרבעטן מיטן שטאָק איבער די דאַרע ביינער פֿון די הונגעריקע יידישע קינדער...

די אַרבעט פֿון ווילנער פֿאַרבאַנד איז באַשטאַנען אין אויפֿקלערן (דורך דער פּרעסע ווי אויך דורך ספּעציעלע בריוו) די לערער און די עלטערן די געפֿאַר פֿון דער דייטשער שול, געבן אַלע אָנווייזונגען די יחידים לערער-אידעאַליסטן, וואָס האָבן געקעמפֿט פֿאַר אַ יידישער שול אויף ווי ווייט ס'איז נאָר מעגלעך געווען — רעקאָמענדירן פּאַסיקע לערער, אַרויסגעבן פֿאַרשיידענע אָנווייזונגען וועגן ביכער, קינדערליטעראַטור וכדומה. עטלעכע מאָל האָט דער פֿאַרבאַנד איינגעאָרדנט אַ אויסשטעלונג פֿון די דאָזיקע ביכער.

דער וויכטיקסטער אויפֿטו פֿון דעם פֿאַרבאַנד אויפֿן קולטורעלן געביט זיינען די לערער-קורסן, וועלכע זיינען געגרינדעט געוואָרן לויט דער איניציאַטיווע פֿון ש. באַסטאָמסקי און ג. פּלודערמאַכער. ווי נאָר ס'האָבן זיך אָנגעהויבן צו גרינדן אין ווילנע יידישע פֿאָלקסשולן, האָט די פֿאַרוואַלטונג גלייך געזען צו פֿאַרזאָרגן די שולן מיט צוגעפּאַסטע לערער און האָט געגרינדעט קורסן. די קורסן האָבן עקסיסטירט 9 חדשים (פֿון אַפּריל 1916 ביז פֿעבר. 1917) און האָבן אַרויסגעלאָזן 50 לערער און לערערינס. די צוהערער זיינען געווען דאָס רובֿ שילער פֿון ווילנער לערער-אינסטיטוט און געענדיקטע גימנאַזיסטקעס. ביי היינטיקן טאָג זיינען שוין אַלע פֿון זיי איינגעאָרדנט אין שולן. פֿאַר דער צייט, וואָס די קורסן האָבן עקסיסטירט, האָבן די צוהערער אויסגעהערט פֿאָלגנדע קורסן:

1) מ. שאַליט — יידישע ליטעראַטור, 2) ז. רייזען — די יידישע שפּראַך, 3) ג. פּלודערמאַכער — די געשיכטע פֿון דער יידישער בילדונג פֿאַר דעם לעצטן יאָרהונדערט, 4) י. מיצקון — פּעדאַגאָגיק און פּסיכאָלאָגיע, 5) ה. כאַצקעלס — געשיכטע פֿון פּעדאַגאָגיק, 6) י. גורעוויטש — מעטאָדיק פֿון אַריטמעטיק, 7) ה. כאַצקעלס — מעטאָדיק פֿון נאַטורוויסנשאַפֿט און געאָגראַפֿיע, 8) מ. שור — דידאַקטיק, 9) מ. שור — שול-היגיענע, 10) א. הײלפּערן — מעטאָדיק פֿון געשיכטע, 11) ר. רייזעס — מעטאָדיק פֿון לערנען לייענען און שרייבן, 12) ש. באַסטאָמסקי — וועגן יידישע לערנביכער, 13) ל. טורבאָוויטש — וועגן העברעאישע לערנביכער, 14), ש. קירדאַנאָווסקי — מעטאָדיק פֿון געזאַנג, 15) גימנאַסטיק (טעאָריע און פּראַקטישע איבונגען) אונטער דער אָנפֿירונג פֿון מ. מואת.

אין משך פון 6 וואכן האט ביי די קורסן עקסיסטירט אן אויסשטעלונג פון יידישע און העברעאישע לערנביכער, און פון קינדערליטעראטור, ארגאניזירט פון ש. באסטאמסקי.

דערווייל איז די נייע יידישע שול אין ווילנע אויסגעוואקסן און האט זיך פארשטארקט. די ארבעט פון לערער-פארבאנד האט זיך פארצווייגט. אבער גראד דאן לעבט איבער ווילנע די שווערע הונגער-צייט. די ברייטע מאסע איז פארטאן אין דאגות פרנסה, מיט שולן אינטערעסירט זיך קיינער ניט. די דעמאלסטיקע רעדל-פירער (דער אזויגערופענער צ. ק.) ווילן פון קיין שולן גארניט וויסן. ס'אנטוויקלט זיך די בארימטע „קארטאפל-פסיכאלאגיע". די מאטעריעלע לאגע פון לערער איז דאן ערגער ווי שלעכט. מיט צרות גיט זיך איין די לערער ארויסצורייסן פון צייט צו צייט עטלעכע הונדערט רובל פאר די שולן און אין יענער צייט קומט אויס דעם פארבאנד צו קעמפן חוץ אלץ אויך פארן העכערן די סקאלע אויף 25 רובל פאר א שעה. ערגער פאר אלץ איז דאס, וואס ביים באהאנדלען די פראגע וועגן געהאלט, ווערט דער לערער כסדר באליידיקט. וויפיל מי האט געקאסט די פארשטייער פון פארבאנד, איידער זיי האבן געפועלט מ'זאל ריידן וועגן שולן און ניט וועגן לערער. סוף-כל-סוף פועלט דער פאראיין ביים צ. ק. ער זאל העכערן די סקאלע — נאר קיין געלט באקומען די לערער ניט. דער חוב פארגרעסערט זיך, די לערער בלייבן אבער אויף זייערע פאסטנס. אויפן סדר-היום פון פארוואלטונג שטייען דאן די פראגן וועגן א בעראטונג מיט די לערער פון פראווינץ, וועגן א פעדאגאגישן זאמלבוך... דערווייל הייבט מען אן שטארקער צו פילן דעם דרוק פון די באלעבאטים די אשכנזים. זיי הייבן זיך אן מישן אין דער ארבעט, ווילן צעברעכן די יידישע שול. עס דערגייט דערצו, אז זיי פארמאכן גאר די שולן בלומרשט מיט אן אויסרייד צוליב דער עפידעמיע. די לערער דערקענען אבער די אמתע כוונה פון די באלעבאטים און עפענען אליין די שולן. דאן ווערן אייניקע לערער-פארוואלטערס ארעסטירט און זיצן אפ אין טורמע 10 טעג. דעם גאנצן קאמף מיט די דייטשן פירט אן דער יידישער לערער-פארבאנד צוזאמען מיט די לערער פון די איבעריקע נאציאנאליטעטן. דאס אינטערנאציאנאלע ביורא פון לערער און שול-טוער איז ארגאניזירט געווארן נאך פריער לויט דער איניציאטיווע פון יידישן לערער-פארבאנד. און נאר אדאנק דעם, וואס אלע נאציאנאליטעטן האבן זיך פאראייניקט אין קאמף, איז מעגלעך געווען דער ניצחון איבער די זיגער די דייטשן.

דער פרוב צוצוציען די געזעלשאפטן צום קאמף גיט זיך ווייניק וואס איין. דאס געזעלשאפטלעכע לעבן איז שרעקלעך דערשטיקט. אייניקע טוער נעמען אנטייל אין די דעלעגאציעס, וואס פירן אונטערהאנדלונגען מיט די דייטשן, אבער ניכער אלס פעריאגען. — און דא מוז מען דער-מאנען צום גוטן דעם ד"ר שאבאד, וועלכער האט א סך צייט און מי אפגעגעבן דער ארבעט פאר דער נייער יידישער שול, דער פארבאנד האט אנערקענענדיק דאס, אים אויסגעקליבן פאר אן ערן-מיטגליד. — די שולן זיינען ווידער אפן, אבער אין דער רשימה האט מען געמוזט אנווייזן, אז דייטש הייבט זיך אן פון 1-טן לערניאר אן. די לערער באשליסן אבער (און דא שפילט ווידער די הויפט-ראלע דער פארבאנד), אז אין די ערשטע קלאסן לערנט מען ניט קיין דייטש. דער שטונדנפלאן איז א פיקטיווער.

די ארבעט אין די שולן ווערט וואס ווייטער אלץ אינטענסיווער. די שול וואקסט פון טאג. אלץ שטארקער הייבט זיך אן צו פילן דער מאנגל אין לערנביכער, אין א קינדער-ליטעראטור. ניט איין מאל שטעלט זיך די פראגע וועגן שאפן א געזעלשאפטלעכן פארלאג. דער פארבאנד פארבינדט זיך מיט עטלעכע כלל-טוער, וועלכע באקומען א ביסל געזעלשאפטלעך געלט און ווילן זיך נעמען צו דער זאך. ס'ווערן אויסגעטיילט פון פאראיין פארשיידענע קאמיסיעס, מ'הייבט אן צו ארבעטן, די ארבעט נעמט אפ א סך צייט אין זיצונגען. ס'ווערט אבער, ניט צוליב דער שולד פון פאראיין, ווייניק-וואס אויפגעטאן.

באזארגן די שולן מיט לערנביכער, מיט א קינדערליטעראטור און מיט אלע איבעריקע נייטיקע זאכן — דאס האט אייגנטלעך געדארפט זיין די ארבעט ניט נאר פון לערער-פארבאנד, נאר דערהויפט פון א בילדונגס-געזעלשאפט. דער קאמיטעט פון דער דעמאלסטיקער בילדונגס-געזעלשאפט „מפיצי-השכלה" מיט זיין ציוניסטישער מערהייט, האט ניט געפונען פאר נייטיק א פינגער אן א פינגער א קלאפ צו טאן אפילו פאר די יידישע וועלטלעכע שולן, וועלכע האבן געטראגן איר נאמען. דער פארבאנד האט געשפילט די וויכטיקסטע ראלע אין קאמף מיטן קאמיטעט. אדאנק דער ווירקונג פון פארבאנד האט זיך געבילדעט די אזויגערופענע אפאזיציע אין „מפיצי השכלה", וועלכע האט געווירקט, אז דער נייער קאמיטעט זאל שוין זיין מער צוגעפאסט צו דער שול-בויאונג. צוזאמען מיט „מפיצי השכלה" איז דאן באשאפן געווארן א ביורא פאר דער פראווינץ, א שטענדיקע אויסשטעלונג פון לערנביכער. צוזאמען זיינען געמאכט געווארן די הכנות אויף צו ארגאניזירן נייע לערער-קורסן. אויף דער פייערלעכער עפענונג ווערן די קורסן באגריסט פון לערער-פארבאנד.

די מאטעריעלע לאגע פון לערער ווערט דערווייל וואס ווייטער אלץ ערגער, און גראד דאן, ווען די אלגעמיינע לאגע הייבט זיך אן צו בעסערן. דעם פארבאנד גיט זיך איין צו העכערן דאס געהאלט אויף 40 רובל פאר א שעה (נאך שפעטער אויף הונדערט רובל), אחוץ דעם ווערן באשטימט הוספה-גראדאציעס. די לערער, וואס ארבעטן שוין 5 יאר, באקומען א הוספה פון $7\frac{1}{2}$ פראצ;

10 יאר — 15 פראצ. 15 יאר — $22\frac{1}{2}$ פראצ; 20 יאר — 30 פראצ.

דער אויסבראך פון דער רוסישער רעוואלוציע טראגט אריין ווייניק נייס אין דעם געזעלשאפטלעכן לעבן פון די אקופירטע קאנטן. אלץ איז טויט, אלץ איז געדריקט און יערשטיקט מיטן שווערן שטיוול פון אקופאנט. דאך האט זיך שוין א ביסל פרייער געאטעמט, אפשר מער ניט צוליב דער האפענונג אליין, און אפגעאטעמט פרייער האט אויך דער יידישער לערער. נייע האריזאנטן האבן זיך געעפנט און נייע פערספעקטיוון פאר דער אנטוויקלונג פון דער מאדערנער יידישער שול.

א סך ווילנער לערער הייבן זיך אן צו רייסן אין דעם רעוואלוציאנערן רוסלאנד. עס רוקט זיך אונטער דער שלום (ניט אזוי גיך, פארשטייט זיך, ווערט דאס ווי עס שרייבט זיך). עס גייט אריבער א געוויסע צייט — און ס'איז ניטא איין לערער, וואס זאל ניט בויען קיין פלענער אריבערצופעקלען זיך אהין, אין דעם לאנד, וואו די פרייהייט בליט זיך פונאנדער. ביי א סך איז די „עמיגראציע" קיין רוסלאנד געווען מער ניט ווי א פסיכאז. א גרופע לערער איז דאך אבער אוועקגעפארן. דער אפפאר האט ארויסגערופן ביי א טייל פון דער פארוואלטונג א אומצופרידנקייט. דער לאזונג פון דעם טייל איז געווען — ניט ארויסגעלאזן קיין לערער.

די מערהייט האט אבער צו שטארק געפילט די שטרעבונגען פון די דאזיקע לערער און האט פארקערט באגריסט דעם מוטיקן אקט פון די חברים און אפילו זיי מקנא געווען. דאן פועלט די פארוואלטונג פון פארבאנד ביים צ. ק. מ'זאל די דאזיקע לערער אויסצאלן די חובות. באזונדערס שווער האט זיך אפגערופן (אויף דער שול וואו זי האט געארבעט) דער אוועקפאר פון הלענע כאצקעלס, וועלכע האט זייער א סך געארבעט אין דער צייט פון דער אקופאציע. די צייט גייט. די געשעענישן יאגן זיך. די דייטשן, די באלעבאטים, לאזן ניט אפ די לייצעס, אבער עס פילט זיך, אז עס מוז פלאצן די צו פיל אנגעצויגענע סטרונע. און אט ברעכט אויס די דייטשע רעוואלוציע.

און אין דעם דאזיקן אוונט, ווען די גאנצע וועלט טוט א ציטער פון דער פרייעלעכער בשורה, קומט פאר די יערלעכע אלגעמיינע פארזאמלונג פון לערער-פארבאנד אויף וועלכער עס ווערט אויסגעוויילט א נייע פארוואלטונג און אויך א פארשטייער אין ארגאנ'זיר-קאמיטעט פון דער דעמאקראטישער יידישער קהילה.

אין דעם דאזיקן איבערגאנגס-מאמענט איז דעם יידישן לערער אויסגעקומען זייער שווער. אויף זיינע אייגענע פלייצעס האט ער געדארפט טראגן די שול — סיי גייסטיק, סיי מאטעריעל. די געזעלשאפט איז געווען ווייט פון שולן. דער לערער איז געבליבן אויף גאס בארא. אליין געדארפט לערנען, אליין געמוזט ארגאניזירן קאנצערטן, מאסקאראדן, פארוויילונגען. דער פאראיין האט דאן ניט געקאנט ארויסשטעלן קיין געהעכערטע סקאלע, ווייל ס'איז ניט געווען ביי וועמען צו מאנען. דער צ. ק. איז זיך צעפאלן. די אייציקע האפענונג האט דער לערער און אויך דער פארבאנד געלייגט אויף דער דעמאקראטיש אויסגעוויילטער קהילה. די יידישע לערערשאפט נעמט דאן דעם טעטיקסטן אנטייל אין דעם קאמף פאר דער דעמאקראטישער קהילה.

דער פארבאנד ארגאניזירט דאן א גראנדיאזן מיטינג פאר די עלטערן פון די אלע קינדער, וואס באזוכן די יידישע שולן. פריער פלעגט זיך דער לערער פון דער נייער שול פון צייט צו צייט באגעגענען מיט די עלטערן פון די קינדער אויף די פארמאכטע עלטערן-פארזאמלונגען, אבער איצטער איז געווען דאס ערשטע מאל, ווען די לערערשאפט האט עפנטלעך און אין א ברייטן מאסשטאב געקאנט אנטוויקלען פאר די עלטערן די אידעע פון דער נייער וועלטלעכער יידישער שול. דער פארבאנד ווענדט זיך דאן אויך צו די פראפעסיאנעלע פאראייניגן, זיי זאלן ארגאנזירן פארטראגן וועגן דער וועלטלעכער יידישער שול.

אין יענער צייט פירט אן דער פארבאנד מיטן גאנצן יידישן שול-וועזן אין ווילנע. דער פארבאנד נעמט א טיכטיקן אנטייל אין דער ארגאניזאציע פון פעדאגאגישן מוזיי. ער פארגעסט אויך ניט די פראווינץ. אין דער צייט, ווען די דייטשן האבן זיך אנגעהויבן צו קלייבן אין וועג אריין, זיינען ווי קארנשטיבלעך צעפאלן געווארן די שולן, וואס זיי האבן אויסגעבויט מיט געוואלד אויף דער פראווינץ. דער פארבאנד לאזט דאן ארויס אן אויפרוף צו די פראווינציעלע טוער און לערער, זיי זאלן שטיין אויף דער וואך און ניט לאזן פאלן די שולן.

אין יענער צייט גרינדעט זיך אין ווילנע די קולטור-ליגע ביי דעם נאענטסן אנטייל פון די נאר וואס געקומענע ש. ניגער און ש. אנסקי. דער לערער-פארבאנד נעמט דעם אקטיווסטן אנטייל אין דער אויסבויאונג פון דער קולטור-ליגע, ווי אויך פון צענטראלן בילדונגס קאמיטעט, וואס גרופירן ארום זיך די אלע וועלטלעכע יידישע שולן.

אין פאראיין גופא שטעלן זיך דאן אויפן סדר-היום געזעלשאפטלעכע פראגן — וועגן פאליטישן מאמענט, וועגן די וואלן צום ערשטן ארבעטער-ראט. די געזעלשאפט ארום האט אפגעלעבט. עס הייבט זיך אן א באוועגונג. דער לערער קען ניט אפשטיין. ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז צו פיל האט זיך שוין דער לערער פאר דער צייט פון דער אקופאציע פארשלאסן אין די ד' אמות פון דער שול. ס'ווערט קלאר, אז כדי אויפצובויען די נייע שול איז נאך ווייניק צו ארבעטן אינעווייניק, מ'מוז אויך פירן א קאמף אין דרויסן, דורכפירן א ברייטע אויפקלערונגס-ארבעט, דער לערער מוז זיין אויך א געזעלשאפטלעכער טוער.

דערווײַלע קומט אָן אין ווילנע די ראַטנמאַכט און באַלד אָרגאַניזירט דער לערער-פאַרבאַנד אַ באַראַטונג מיט די פאָרשטייער פון מאָסקווער יידישן קאָמיסאַריאַט, וועלכע קומען אַראָפּ אַהער פאַרהאַלטן מיט די בילדונגס-ענינ׳ם. די פאַרוואַלטונג אינפאָרמירט זיי וועגן דער אַרבעט פאַר דער צייט פון דער אָקופּאַציע. אָבער די פאַרוואַלטונג איז ניט געווען צוגעגרייט צו דער אַרבעט, וואָס האָט אויף איר געוואַרט, און דעריבער אפשר האָט זי ניט געקענט אַריבערנעמען אין אירע הענט דעם גאַנצן ענין פון די שולן.

די אַרבעט פון בילדונגס-קאָמיסאַריאַט דאַרף צעטיילט ווערן אויף צוויי מאָמענטן — 1) בשעת די גאַנצע אָנפירער אין בילדונגס-קאָמיסאַריאַט זײַנען געווען די ה״גע אינטערנאַציאָנאַליסטן, מענטשן וואָס זײַנען געווען ווייט פון די שולן, לחלוטין ניט באַקאַנט מיט דער אַרבעט פון יעדער היגער נאַציאָנאַליטעט אויפן שול-געביט און דערצו רוסיפיקאַטאָריש געשטימט. זיי האָבן געהאַט איין מיטל אויף צו היילן די וואונדן; דער מיטל איז געווען — רוסיש. די דאָזיקע בילדונגס-טוער זײַנען אפילו ניט געווען אימשטאַנד צו שאַפן דעם נייטיקן אַפּאַראַט, האָבן געקוקט פון אויבן אַראָפּ אויף די לערער, איגנאָרירט די פאַראיינען, געבויט אַ פאַראיין פון אייגענע מענטשן. דער צווייטער פעריאָד — דאָס איז שוין דער בעסערער. דער קאָמיסאַריאַט איז שוין אָרגאַניזירט (הגם ס׳האָט אים געמעגט צוקומען, וואָס ס׳האָט אים נאָך געפעלט), ס׳קומען אַראָפּ נײַע מענטשן, דער אַפּאַראַט הייבט אָן צו אַרבעטן. דער קאָמיסאַריאַט באַקאַנט זיך מיט די שולן. ס׳ווײַזט זיך אַרויס, אַז ניט קיין פוסטן אָרט האָבן זיי דאָ געפונען. דער פאַרבאַנד דערשלאָגט זיך, מ׳זאָל באַצאָלן די לערער די חובות, מע פּועלט אויס אַ באַפרידיקנדיקע סקאַלע. ס׳עפענען זיך לערער-קורסן. ס׳גרינדעט זיך אַ פאַרלאַג פון יידישע ביכער. דער קאָמיסאַריאַט פאָדערט אויף, דער פאַרבאַנד זאָל געבן מענטשן.

ס׳ווערן דעלעגירט עטלעכע ח״ח קיין מאָסקווע אויף צו באַקאַנען זיך מיטן צושטאַנד פון דער אַרבעטס-שול, מיט די נײַע מעטאָדן. ס׳ווערן אויסגעטיילט פון די ווילנער ח״ח אינסטרוקטאָרן קיין מאָהילעוו, מינסק און אַנד. שטעט. אגב, די דאַמאָלסטיקע פאַרוואַלטונג האָט זיך לאַנג געוואַקלט, איידער זי האָט באַשלאָסן אָנטייל צו נעמען אין דער פאַרלעגערישער אַרבעט פון קאָמיסאַריאַט.

אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז אין דעם פּרט איז דאָרט אויף אָן אָרט געווען מעגלעך גאַנץ פּראָדוקטיוו צו אַרבעטן. די קאַלעגיע פאַר קינדערליטעראַטור און לערנביכער האָט זייער אַ סך אויפגעטאָן.

דער קאָמיסאַריאַט האָט זיך אויך גענומען פאַר דער אַרבעט אויף דער פּראָווינץ, אָבער די לערער, וואָס זײַנען געשטעלט געוואָרן פון די דײַטשן, זײַנען זיך צעלאָפן, דער יידישער לערער-פאַרבאַנד פאַרשטאַרקט דאַן דאָס ביוראָ. ער רעקאָמענדירט די פּאַסיקע לערער און אויך אינסטרוקטאָרן.

דער פאַרבאַנד האָט דאַן גענומען אויף זיך די איניציאַטיווע צו אָרגאַניזירן דעם אינטערנאַציאָנאַלן לערער-פאַראיין פון די פיר נאַציאָנאַליטעטן, וועלכע באַוואוינען דעם קאַנט. די אַרבעט איז אַ סך געשטערט געוואָרן סיי מצד דעם בילדונגס-קאָמיסאַריאַט גופא, סיי מצד דער אַזוי גערופענער „פינפטער" נאַציאָנאַליטעט (יידן-לערער, אָבער ניט קיין יידישע לערער, אינטערנאַציאָנאַליסטן בלע״ז). נאָר ניט געקוקט אויף די מניעות, האָט זיך ענדלעך פאָרט אײַנגעגעבן דעם אינטערנאַציאָנאַלן פאַראיין צו בילדן. דער דאָזיקער פאַראיין האָט פאַרטיידיקט די מיינונג, אַז ס׳מוזן געשאַפן ווערן נאַציאָנאַלע סעקציעס אויף אָנצופירן מיט די בילדונגס-ענינים פון יעדער נאַציאָנאַליטעט, הגם מ׳האָט דאָס ניט אויסגעפירט, דערפאַר איז באַשאַפן געוואָרן בײַם שטאָטישן קאָמיסאַריאַט אַ לערער-קאָלעגיע, וועלכע איז דאָך צונויפגעשטעלט געוואָרן אויף אינטערנאַציאָנאַלע יסודות (ווען מען זאָל אויסשליסן די אַזוי גערופענע „אַלגעמיינע פינפטע סעקציע"). דעם אינטערנאַציאָנאַלן פאַראיין גיט זיך אײַן אַרײַנצונעמען אין זײַנע הענט דעם פּראָדוקציאָנס-פאַראיין. די „פינפטע נאַציאָנאַליטעט", וועלכע האָט געוועזט געפּרוּווט אַליין צו בילדן דעם פּראָדוקציאָנס-פאַראיין, ווערט אָפּגעשטופּט אָן אַ זײַט. דעם פּראָדוקציאָנס-פאַראיין גיט זיך אײַן צו העכערן די סקאַלע ביז 450 ר., דורכצופירן אַ ריי וויכטיקע זאַכן.

דער דאָזיקער פעריאָד פאַרענדיקט זיך מיט דער אינטערנאַציאָנאַלער קאָנפערענץ פון די לערער דעם 18 אַפּריל. די קאָנפערענץ האָט געזאָלט שפּילן זייער אַ וויכטיקע ראָלע בײַם אָרגאַניזירן די בילדונג אין היגן קאַנט, דערנענטערן די לערער פון אַלע נאַציאָנאַליטעטן א. ד. ג. די באַריכטן פון דער יידישער סעקציע האָבן געליפערט די ח״ח ש. באַסטאָמסקי און ג. פּלודערמאַכער. ס׳איז אָבער ניט באַשערט געווען, אַז די אַלע האָפענונגען, וואָס זײַנען געלייגט געוואָרן אויף דער דאָזיקער קאָנפערענץ, זאָלן מקוים ווערן. דעם 19 אַפּריל הייבט זיך אָן אַ נײַער פעריאָד אין לעבן בכלל און אין היגן לעבן בפרט. עס קומט דער קאָשמאַר פון די בלוטיקע אַפּריל-טעג. ווי לעבעדיקע שטייען נאָך פאַר אונזערע אויגן די געפאַלענע חברים-לערער לייזער הורוויטש, שמשון זיסקאָוויטש-פּאָטאָשניק און קאַפּלאַן... דאָך האָט זיך דער פאַרבאַנד ניט פאַרלוירן אפילו אין די דאָזיקע בלוטיקע טעג און איז געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבן באַוויזן זייער אַקטיווע אַרבעט אויף דער יידישער גאַס. דער פאַרבאַנד האָט אַ סך געטאָן, כדי צו באַפרײַען די אַרעסטירטע חברים.

די אַרבעט פון פאַראיין אין דעם דאָזיקן פעריאָד האָט זיך אויסגעדריקט אין דער פאַרבעסערונג פון דער מאַטעריעלער לאַגע פון לערער. ער האָט דורכגעפירט די סקאַלע פון 170 רובל (צאַרישע) פאַר אַ שעה, אויסערדעם — פינריקע הוספות. דער פאַרבאַנד האָט ניט דערלאָזן צו פאַרטיילן די לערער אין קאַטעגאָריעס, אויף העכערע און נידעריקע, ווי דאָס האָט געוואָלט דער פאַרוואַלטער פון דער בילדונגס-אָפּטיילונג פון דער קהילה, און פאַרטיידיקט די אינטערעסן פון דעם לערער און פון דער וועלטלעכער יידישער שול.

דער פאַרבאַנד האָט אויך מיטגעווירקט, אַז אויפן צוזאַמענפאָר פון „יעקאָפּאָ" זאָל אויפגעשטעלט ווערן די שול-פראַגע און אַז אויף שולן זאָל אַסיגנירט ווערן אַ געוויסע סומע געלט. ער האָט אויך אָנטייל גענומען אין דער וואַרשעווער קולטור-באַראַטונג פון 15, 16 און 17 אָקטאָבער, וואָס האָט פאַרבונדן די לערער פון פּוילן, ליטע און ווײַסרוסלאַנד און געלייגט אַ גרונט פאַר דער צענטראַלער יידישער שול-אָרגאַניזאַציע.

דער פאַרבאַנד האָט אויך דורכגעפירט די באַשטייערונג לטובת דעם אָרגאַניזאַציאָנס-ביוראָ פון דער וואַרשעווער באַראַטונג (אַ טאָג שכירות). די לערער האָבן געשאַפן דעם ערשטן פאָנד אויף אַרויסצוגעבן די זשורנאַלן „גרינינקע ביימעלעך" און „די נײַע שול".

אַ גרויסן אָנטייל האָט אויך דער פאַרבאַנד גענומען אין דער אָרגאַניזאַציע פון דער ערשטער שול-וואָך אין ווילנע. דער פאַרבאַנד האָט אויף דער אויסשטעלונג פון די קינדער-אַרבעטן אָרגאַניזירט אַן אויסשטעלונג פון לערנביכער, קינדערליטעראַטור און מעטאָדיקעס, ווי אויך האַנט-ביכער פאַר לערער אויף פאַרשיידענע לימודים. די דאָזיקע אויסשטעלונג (געגרינדעט אויף די מיטלען פון „יעקאָפּאָ") איז געבליבן אַלס שטענדיקע. ס׳איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ לייענזאַל מיט אַ פּעדאַגאָגישער ביבליאָטעק, לויט דער איניציאַטיווע פון ש. באַסטאָמסקי.

אין משך פון יאָר 1920 איז דעם ווילנער יידישן לערער-פאַרבאַנד אויסגעקומען צו פירן זייער אַ גרויסע און פאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט. די ווילנער לערער האָבן פאַר דעמדאָזיקן יאָר געהאַט אויסצושטיין זייער אַ סך און דאָס יאָר וועט געוויס אויף לאַנג פאַרבלײַבן אײַנגעקריצט בײַ זיי אין זכרון.

די מאַטעריעלע לאַגע פון די לערער האָט דאַן אָנגעהויבן צו ווערן וואָס ווײַטער אַלץ ערגער. דאָס געהאַלט פון די לערער איז געווען אײַנגעשטעלט מיט עטלעכע חדשים צוריק. דער יקרות אָבער איז געשטיגן פון טאָג צו טאָג.

דער בעל-הבית איבער די שולן איז געווען די קהילה און דער פאַראיין האָט זיך געווענדט צו דער קהילה-פאַרוואַלטונג נאָך אַ הוספה. און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ לאַנג-דויערנדיקער האַרטנעקיקער קאַמף, וואָס האָט זיך געמוזט פאַרענדיקן מיט די שטרײַקן.

די לערער נעמען אָן אַלע מיטלען, כדי ניט צו ברענגען צו קיין קאָנפליקט, אָבער די פירער פון דער קהילה בלײַבן טויב און שטום צו די פאָדערונגען. עס פּלאַצט די געדולד און אַלע ווילנער לערער, ווי די יידישע אַזוי די העברעאישע, באַשליסן אײַנשטימיק איבערצורײַסן די לימודים.

דעם 20 יאַנואַר הייבט זיך אָן דער ערשטער שטרײַק אין די ווילנער שולן.

גלײַך ווי דער שטרײַק איז אויסגעבראָכן, האָבן זיך די לערער געווענדעט מיט אַן אָפענעם בריוו צו דער יידישער געזעלשאַפט. אין דעמדאָזיקן בריוו האָבן זיי אָנגעוויזן, אין וואָס פאַר אַ באַדינגונגען די לערער איז אויסגעקומען צו אַרבעטן אין משך פון דער גאַנצער צייט פון די אָקופּאַציעס, אויף דער קאַלטער באַציאונג מצד דער געזעלשאַפט.

העלפנדיק שאַפן די קהילה, זאָגט זיך אין דעם בריוו, האָבן די לערער געהאָפט, אַז די דעמאָקראַטיש געוויילטע פאָרשטייערשאַפט וועט פאַרשטיין די וויכטיקע באַדײַטונג פון דער נאַציאָנאַלער שול און וועט איר אָפּגעבן דעם מאַקסימום אויפמערקזאַמקייט. וואָס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן? די פאַרוואַלטונג פון דער קהילה האָט זיך באַצויגן צו די לערער ניט ווי געהעריק. דאָס געלט באַקומען זיי שפּעטער ווי אַלע, און אין ערגערער וואַליוטע, דער חוב וואַקסט. אַלע אָנגעשטעלטע האָט מען געהעכערט פון 1 דעצעמבער. די לערער — ניט. רעכענענדיק זיך מיט דער מאַטעריעלער לאַגע פון דער קהילה, שטעלן די לערער אַרויס אַ סקאַלע פון 220 רובל אַ שעה.

דער שטרײַק האָט געדויערט אַ וואָך צײַט. ער איז געווען גוט אָרגאַניזירט, די געזעלשאַפטלעכע מיינונג איז געווען אינגאַנצן אויפן צד פון די לערער און די קהילה האָט געמוזט נאָכגעבן. מ׳האָט גענומען ביסלעכווײַז דעקן דעם חוב, מ׳האָט די לערער אויך געגעבן אַ הוספה פאַר דעצעמבער.

דרײַ וואָכן זײַנען אַריבער רואיק. נאָכהער האָט זיך אָבער ווידער אָנגעהויבן אַ געשיכטע: די קהילה האָט באַשלאָסן צוריק אָפּצונעמען בײַ אירע אָנגעשטעלטע די הוספה, וואָס מ׳האָט זיי אָקאָרשט באַשטימט פון 1 דעצ. און רעכענען פון 1 יאַנ. דאָס קלענערע נאָוועמברישע געהאַלט. דער יקרות פאַר די פאַר חדשים איז אָבער געשטיגן נאָך מער און די קהילה-אָנגעשטעלטע האָבן די זאַך ניט געקאָנט פאַרשווײַגן. נאָך לאַנגע אומזיסטע אונטערהאַנדלונגען איז אויסגעבראָכן אַ שטרײַק פון די קהילה-אָנגעשטעלטע. דער באַשלוס פון פאַרוואַלטונג אָפּצונעמען די דעצעמבער-הוספה האָט צוזאַמען מיט אַלע איבעריקע

קהילה-אָנגעשטעלטע אויך אָנגערירט די לערער. זיי האָבן אויך פאַרלאָרן די הוספה. די לערער האָבן געפּרובט דערווייזן דער קהילה-פאַרוואַלטונג די אומ-יושרדיקייט פון אַראָפּרייסן איצט די הוספה. מ'האָט זיי געוואָרנט, אַז דאָס קען אויך אַרויסרופן אַ צווייטן שטרייק פון די לערער. די פאַרוואַלטונג האָט אָבער פון קיין זאַך ניט געוואָלט הערן און געדענקען, און דער צווייטער שטרייק פון די לערער איז אויסגעבראָכן (דעם 13 פעברואַר). די פאַרשטייער פון די לערער זיינען אַריין אין דעם אַלגעמיינעם שטרייק-קאָמיטעט און געמיינזאַם מיט די איבע-ריקע קהילה-אָנגעשטעלטע געפירט די אַקציע.

די גאַנצע געזעלשאַפט איז געווען אויפן צד פון די אָנגעשטעלטע. אַלע האָבן געזען, אַז זייערע פאָדערונגען זיינען גערעכטע און ניט איין געזעלשאַפט (ווי „יעקאָפּאָ", „אָזע" א. אַ.) האָבן געפּרובט אַריינ-מישן זיך אין דעם ענין.

נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען האָט דער פּלענום אָנגענומען, אַז דער ענין ווערט איבערגעגעבן אַ סופּער-אַרביטער, און דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן, ווער עס איז גערעכט.

דער סופּעראַרביטער, אַ מענטש, אינגאַנצן אַ נייטראַלער, האָט אויך גע-פּסקנט, אַז גערעכט זיינען געווען די אָנגעשטעלטע.

די פאַרוואַלטונג אָבער האָט אינמיטן די אונטערהאַנדלונגען אַרויסגערוקט אַ נייע פראַגע וועגן רעאָרגאַניזאַציע פון דער קהילה און מיט דעם נאָך מער פאַרשלעפּט די אונטערהאַנדלונגען.

די שטרייקן האָבן פאַרשאַפט די לערער זייער אַ סך עגמת-נפש, אין שטרייק זיינען אַריינגעצויגן געוואָרן אויך די פּריוואַטע שולן, די אַרבעט איז געווען אַ קאָלאָסאַלע, דער ציל איז אָבער דערגרייכט געוואָרן. די קהילה האָט נאָכגעגעבן; זי האָט אָנגעהויבן אויסצאָלן ביסלעכווייז דעם חוב, זי האָט אויך גע-העכערט די סקאַלע.

נאָכן שטרייק זיינען די לינקע פראַקציעס אַרויסגעטראָטן פון דער קהילה, ווייל די אולטימאַטיווע פאָדערונגען זייערע וועגן דעם, אַז די לייט, וואָס זיינען געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם שטרייק, זאָלן אָװעקגיין פון דער פאַרוואַלטונג, אַז די פאַרוואַלטונג זאָל איבערגעבויט ווערן אויף נייע יסודות, איז ניט אָנגענו-מען געוואָרן.

נאָכן אַרויסטרעטן פון די לינקע פראַקציעס האָט אַ טייל פון דער לע-רערשאַפט געפּלאַנט צו שאַפן אַ פאַרטיילונגס-קאָמיטעט. עס האָט זיך אָבער ניט איינגעגעבן און די זאַך איז ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן.

אַ צווייטע אויפגאַבע פון לערער-פאַרבאַנד איז באַשטאַנען, אין פאַרהיטן די וועלטלעכע יידישע שול פון די אָנפאַלן מצד דער רעכטער מערהייט. די פאַר-וואַלטונג פון פאַרבאַנד איז אָבער שטענדיק געשטאַנען אויף דער וואַך (צוזאַמען מיטן צ. ב. ק.) און פאַרהיט די שולן כמעט פון אַלע אַטענטאַטן. אַ געוויסע צייט האָבן די חברים פון פאַרבאַנד געאַרבעט אין דעם שול-ראַט, וואָס איז לויט דער פאָדערונג פון די יידישע לערער געווען צונויפגעשטעלט אויף פּאַריטעטע יסודות פון ביידע ריכטונגען, דער יידישיסטישער און העבּראַיסטישער. דער פאַרוואַלטער פון דער בילדונגס-אָפּטיילונג האָט זיך אָבער ניט געוואָלט רעכענען מיט די באַ-שלוסן פון דעם שול-ראַט. נאָכן שטרייק האָבן זיך די באַציאונגען פאַרשאַרפט און דער פאַרבאַנד האָט אָפּגערופן זיינע פאַרשטייער.

אינמיטן די וואַקאַציעס האָט זיך געביטן די מאַכט און ס'ווערט געשאַפן אַ נייע לאַגע.

כדי אויסצומיידן די פריערדיקע פעלערן פון דער ראַטנמאַכט האָט דער פאַרבאַנד געזוכט דורכצופירן, אַז אָנפירן מיט די יידישע בילדונגס-אַנשטאַלטן זאָלן מענטשן, וואָס זאָלן זיין פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן פאַרבאַנד און פאַרן צ. ב. ק. די זאַך איז געלונגען און ס'האָבן זיך געעפנט ברייטע פּערספּעקטיוון פאַר דער יידישער שול.

די מאַכט האָט אָבער לאַנג ניט געהאַלטן און די לערער האָבן אפילו ניט באַוויזן אָפּצונעמען ביי איר זייער געהאַלט.

עס קומען אַריין די ליטווינער, און עס שטעלט זיך ווידער די פראַגע וועגן אַן אָנפירער פון די יידישע שולן און וועגן געהאַלט. די מאַכט באַשטימט דעם ה' פּלודערמאַכער פאַרן פאַרוואַלטער פון די יידישע שולן. דער צ. ב. ק. און דער פאַרבאַנד גיבן דעם ה' פּלודערמאַכער זייער הסכמה צו פאַרנעמען דעם פּאָסטן.

ווי נאָר די נייע מאַכט שטעלט זיך איין, ווענדט זיך דער פאַרבאַנד צו איר נאָך געהאַלט. די ווענדונג האָט אַן ערפאָלג. דאָס געהאַלט ווערט אויסגע-שריבן (ניט לויט דער אָרטיקער סקאַלע, נאָר לויט דער סקאַלע, וואָס איז אָנגענומען אין קאָוונער ליטע).

די מאַכט האַלט זיך אָבער ניט איין און די לערער געלינגט ניט צו באַ-קומען דאָס אויסגעשריבענע געהאַלט (באַקומען דאָס געהאַלט האָט זיך איינגעגעבן נאָר „די איינציקע, וואָס זיינען אַנטלאָפן קיין קאָוונע).

עס קומט אָן אַ נייע מאַכט און דער פאַרבאַנד (צוזאַמען מיטן העברע-אישן ווי אויך צ. ב. ק. און וועד-המאוחד) ווענדן זיך צו איר נאָך געהאַלט. נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען געלינגט די לערער צו באַקומען פון דעם ביל-דונגס-דעפּאַרטאַמענט פון מיטל-ליטע געהאַלט פאַרן חודש נאָוועמבער און אויך אַ צוזאָג אויף ווייטער.

די רעגירונג האָט אָבער אַלץ ניט געדעקט דעם גאַנצן חוב פון די לערער.

די צייט איז בענאַנגען און דער חוב פון די לערער איז אַלץ געוואַקסן. די קהילה איז געווען דער איינציקער אַדרעסאַט, צו וועמען ס'פלעגן אָנקומען אַלע געלטער פון אַמעריקע און פון אַנדערע לענדער. די לערער האָבן דעריבער גע-האַלטן, אַז דעם חוב מוז דעקן די קהילה. די קהילה-פאַרוואַלטונג האָט אָבער פּלוצלונג געמאָלדן, אַז זי נעמט אַראָפּ פון זיך די אחריות פאַר די שולן. די דאָ-זיקע מעלדונג האָט געמאַכט אויף די לערער און אויף די שול-טוער אַ געוואַלדיקן רושם. די קולטור-אַרבעט האָט דאָך געדאַרפט זיין די הויפּט-אַרבעט פון דער קהילה און מיטאַמאָל אַזאַ באַציאונג אין דער וויכטיקסטער פראַגע!

אַלע באַוויזן פון די לערער און ש.ל-טוער, אַז די קהילה האָט געמאַכט אַ געפערלעכן פאַלשן טריט, האָבן ניט געהאָלפן. די שולן זיינען אין מאַטעריעלער היניזכט געבליבן הענגען אין דער לופטן. די טראַגאַגישע אָנפירונג האָט זיך גע-פונען אין די הענט פון די בילדונגס-צענטראַלעס. דערווייל איז דער יקרות גע-וואָרן אומגעהייער און די לערער האָבן געדאַרפט דורכפירן אַ הוספה. מיט זייערע פאָדערונגען האָבן זיך די לערער געווענדט צו דער קהילה, ווייל אין יענער צייט האָט זי נאָך געהאַט אָנגעפירט מיט דער פינאַנציעלער זייט פון די שולן.

ווען די פאַרשטייער פון די לערער האָבן דערלאַנגט דער קהילה-פאַרוואַל-טונג די פאָדערונג, האָט זי געענטפערט, אַז צו איר האָט דאָס ניט, די לערער מעגן זיך העכערן אויף וויפל זיי ווילן.

פאַר די לערער איז געבליבן דאַן נאָר איין אויסוועג—אַ שטרייק.

ניט-געקוקט אויף דער קריטישער לאַגע האָבן די לערער ניט מיט אַזאַ לייכטן געמיט אָנגענומען דעם שטרייק. צו טייער זיינען געווען פאַר זיי די שולן, וואָס זיי האָבן אַליין און כמעט איינזאַם געבויט מיט אַזאַ מסירת-נפש. חוץ דעם האָבן די לערער גוט געוואוסט פון דער פאַראַיאָריקער דערפאַרונג די ווירקונג פון דעם שטרייק אין די שולן. דער שטרייק איז אָבער געווען אַ נייטווענדיקייט. די לאַגע האָט געמוזט קלאָר ווערן. דעם 16-טן יאַנואַר 1921, 10 אינדערפרי, נאָך 1 שעה נאָרמאַלע לימודים, זיינען די לערער פון אַלע ווילנער יידישע געזעל-שאַפטלעכע שולן אַראָפּ פון דער אַרבעט.

אין יענער צייט האָט זיך באַקומען אַ ידיעה, אַז די אַמעריקאַנער הילף אויף קולטורעלע צוועקן וועלן פון 15-טן יאַנואַר 1921 באַקומען די צענטראַלעס און ניט די קהילה, ביי דער געשאַפענער לאַגע האָט די איצטיקע קהילה ניט געקאָנט טראָגן קיין פולע אחריות פאַר די שולן פון 15 יאַנואַר אָן.

די לערער האָבן דעריבער דאַן אַרויסגעשטעלט צו דער קהילה פאָלגנדיקע פאָדערונגען:

1) נעמען אויף זיך צוריק די אחריות פאַר די שולן ביזן 15-טן יאַנואַר 1921;

2) אַריינעמען אויף דעמזעלבן טערמין אין קהילה-בודזשעט אויך די אויסהאַלטונג פון די „נייע שולן", די שולן, וואָס זיינען געעפנט געוואָרן דורך די בילדונגס-צענטראַלעס אין משך פון יאָר 1920 און האָבן ניט געקענט באַ-שטעטיקט ווערן דורך דער קהילה, ווייל עס זיינען פאַר דער גאַנצער צייט ניט געווען קיין פּלענאַרע זיצונגען;

3) העכערן די שכירות פאַר נאָוועמבער אויף 50% און פאַר דעצעמ-בער אויף 100%;

4) אַרויסגעבן תיכף אַ באַדייטנדיקן טייל פון חוב און אָנווייזן אַ טערמין, ווען עס וועט אויסגעצאָלט ווערן דער רעשט;

5) נעמען אויף זיך די התחייבות צו דעקן אויך אויף להבא פון 15 יאַנואַר אָן מינימום 10% פון וויטערדיקן בודזשעט פון די שולן.

אין דער זעלבער צייט האָבן די לערער אויך אַרויסגעשטעלט פאָדערונגען צו די בילדונגס-צענטראַלעס:

1) נעמען אויף זיך די אחריות פאַר די שולן פון 15-טן יאַנואַר 1921. די צענטראַלעס האָבן דערביי אין אויסזיכט: א) אַ פאַרגרעסערטן שכר-לימוד, ב) די געלטער אויף קולטורעלע צוועקן פון די אַמעריקאַנער סומען, ג) געלטער פון דער מלוכה, ד) די 10% פון שול-בודזשעט, וואָס די קהילה דאַרף דעקן, ה) אַנ-דערע מקורים.

די ערער האָבן זיך אויך געווענדט צו די עלטערן, אַז זיי זאָלן טאָן זייער חוב פאַר די שולן, אָנשטרענגענדיק דעם מאַקסימום פון זייערע מעגלעכ-קייטן, כדי צו פאַרזיכערן דעם קיום פאַר די שולן.

די עלטערן-פאַרזאַמלונגען האָבן אין זייער רוב מנין ורוב בנין איינגע-שטימט אויף די נייע מאָדוסן פון דעם שכר-לימוד.

אויך די בילדונגס-צענטראַלעס האָבן שוין אין עטלעכע טעג אַרום געמאָלדן, אַז זיי ווערן די פאַראַנטוואָרטלעכע יורידישע אינסטאַנציע (טרעגער) פאַר די שולן,—און דער שטרייק קען די צענטראַלעס איז נאָכדעם געווען אָנגעגאַנגען. דער שטרייק האָט זיך פאַרצויגן צוליב פאָלגנדיקע סיבות:

1) די צענטראַלעס „תרבות" און „וועד המאוחד", וועלכע באַשטייען פּאַק-טיש פון די זעלבע עלעמענטן, וואָס די איצטיקע קהילה, זיינען געווען אין סתירה בנוגע דער פראַגע צו פאָדערן פון דער קהילה אַ פּראָצענטועלע התחייבות אויף להבא, און דאָס האָט פאַרשלעפּט די אונטערהאַנדלונגען צווישן די צענטראַלעס גופא; 2) די קהילה האָט זיך ניט גענוג ערנסט באַצויגן צום גאַנצן ענין שטרייק

אין 3) האָט די קהילה ניט אָנגעווענדט קיין גרויסע ענערגיע, כדי באַצייטנס צו באַזאָרגן די מעגלעכקייט אויסצוצאָלן די לערער אַ גרעסערן טייל פון חוב. זי האָט נאָר געגעבן די לערער הבטחות. אָבער גיין צוריק אין די שולן אָן געלט, נאָר מיט הבטחות, איז פאַר די לערער געווען לחלוטין אוממעגלעך.

ערשט דעם 6-טן יאַנואַר האָט די קהילה באַקומען די מעגלעכקייט אָפּיציעל צו מעלדן, אַז זי האָט באַקומען פון ד. ד. ק. אַ ספּעציעלע סומע פון 3 מיליאָן מאַרק, מיט וועלכע זי דעקט 70% פון דעם חוב פאַר די לערער. וואָס איז שייך דעם רעשט פון חוב, האָט די קהילה אָנגענומען שריט אויסצוגעפינען נאָך ספּעציעלע קוועלן, און גלייך ווי זי וועט זיי באַקומען, וועט זי אויסצאָלן.

די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון ביידע לערער-פאַראיינען דעם 7 פעברואַר 1921 האָט גענוי באַטראַכט די ניי-געשאַפענע לאַגע און דערביי האָט די מערהייט פון דער פאַרזאַמלונג באַשלאָסן:

1) אין שווערסטן, שרעקלעכסטן מאָמענט פאַר דעם קיום פון די שולן, ווען חדשימווייז האָט די לערערשאַפט ניט באַקומען קיין געהאַלט, האָט די קהילה אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די אחריות פאַר די שולן און *געלאָזן זיי אויף הפקר*. 2) דורך דערדאָזיקער באַציאונג זיינען די לערער געשטעלט געוואָרן אין אַזאַ מצב, וואָס כדי צו ראַטעווען די שולן, *האָבן זיי געמוזט פאַרשטרייקן*. 3) רעכענענדיק זיך מיט דער אַלגעמיינער פינאַנסיעלער לאַגע, האָבן די לערער אַרויסגעשטעלט די מינימאַלסטע פאָדערונגען, ווי באַצאָלן זייער חוב און פאַרזיכערן מצד דער קהילה אַ געוויסן באַשטימטן פּראָצענט פון הייטערדיקן ביודזשעט פון די שולן. 4) איצט באַקומען די לערער אויסגעצאָלט נאָר אַ טייל פון דעם חוב און עס ווערט ניט פון דער קהילה באַשטימט קיין גענויער טערמין אויף אויסצוצאָלן דעם רעשט,—דעריבער באַשטימט די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג:

דער חוב מוז דורך דער קהילה אויסגעצאָלט ווערן אין דעם פריסטן טערמין, פאַר וואָס די קהילה מוז זאָרגן; אויף להבא מוז פון דער קהילה גענומען ווערן די אחריות פאַר אַ באַשטימטן פּראָצענט-טייל פון די שול-ביודזשעטן; אַלע געלטער, וואָס וועלן זיך באַקומען אין קהילה אויף שולן פון די אַמעריקאַנער ווילנער לאַנדסלייט, דאַרפן איבערגעגעבן ווערן די בילדונגס-צענטראַלעס א. אַז. וו.

ניט וועלנדיק צוליב די אַלע אָנגעוויזענע, נאָך ניט באַפרידיקטע פאָדערונגען, וועלכע מוזן אין דער נאָענטסטער צייט באַפרידיקט ווערן, פאַרלענגערן דעם שטרייק, וואָס קען זיך שעדלעך אָפּרופן אויף די שולן—באַשליסט די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג ליקווידירן דעם שטרייק פון דינסטאָג דעם 8 פעברואַר 1921 יאָר.

הגם די שטימונג ביי די לערער נאָכן שטרייק איז געווען אַ בעדריקטע דאָך אָבער איז די לאַגע קלאָר געוואָרן. די לערער האָבן דערזען, אַז אויף דער איצטיקער קהילה איז שוין מער ניטאָ וואָס צו האָפן. זי וויל פון די שול ניט וויסן!

נאָכן שטרייק הייבט זיך אָן אַ אינטענסיווע אינעווייניקסטע אַרבעט אין די שולן. די צענטראַלעס גייען ביסלעכווייז אַריין אין דער נייער ראָלע פון באַזאָרגן די שולן מיט פינאַנצן, עס ווערן אויך איינגעשטעלט די באַציאונגען פון פאַראיין צו די צענטראַלעס.

נאָכן שטרייק האָבן זיך אויף אַ געוויסער צייט איבערגעריסן די באַציאונגען פון ביידע לערער-פאַראיינען, דעם יידישן און העברעאישן*). די סיבה דערפון איז געווען די ניט-טאַקטישע האַלטונג פון העברעאישן פאַראיין, זיין אַרבעט קעגן די פּראָפעסיאָנעלע אינטערעסן פון דער לערערשאַפט. שפּעטער, ווען די אַלטע פאַרוואַלטונג פון העברעאישן פאַראיין איז אַראָפּ, האָבן זיך איינגעשטעלט פאָלגנדיקע באַציאונגען צווישן די ביידע פאַראיינען: צווישן די פאַרוואַלטונגען עקזיסטירט אַ לויזער קאָנטאַקט, די פּראָפעסיאָנעלע פראַגן ווערן באַשלאָסן בעמיינזאַם.

די מאַטעריעלע אַרבעט פון פאַראיין איז באַשטאַנען ניט נאָר אין קאַמף פאַר דער העכערונג פון דער סקאַלע. די פאַרוואַלטונג פון פאַראיין האָט שטענדיק געזאָרגט, אַז אין רשות פון פאַראיין זאָל זיך געפינען אַ גרעסערער פאָנד, פון וועלכן די לערער זאָלן אין אַ שלעכטער צייט קענען באַקומען הלוואות און די נויטבאַדערפטיקע שטיצע. ס'איז אויך געשאַפן געוואָרן דער נייסטיקער שטרייק-פאָנד. דער פאַראיין האָט אויך געזאָרגט, אַז אַלע זיינע מיטגלידער זאָלן זיין פאַררעגיסטרירט אין דער קראַנקן-קאַסע, וואָס האָט זיך געגרינדעט אין ווילנע אין יאָר 1921.

כמעט פאַר דער גאַנצער צייט פון זיין עקזיסטענץ איז דער יידישער לערער-פאַראיין געווען ענג פאַרבונדן מיט דעם צענטראַל-ביוראָ פון די פּראָפ. פאַראיינען. ער האָט אַלעמאָל געשטיצט דאָס צ. ב. מאַטעריעל, ער איז גרייט געווען צו שטיצן דאָס צ. ב. מיט גייסטיקע כוחות, כדי דורכצופירן צווישן די אַרבעטער אַ ברייטע קולטורעלע אַרבעט.

*) לכתחילה איז אין ווילנע געווען איין לערער-פאַראיין, וואָס האָט פאַרטיידיקט די פּראָפ. אינטערעסן פון אַלע לערער. אין סטאַטוט פון דעמדאָזיקן פאַראיין איז געווען, ווי ס'איז שוין אויבן אָנגעוויזן געוואָרן, אַ פּונקט וועגן יידיש אַלס אונטעררייכס-שפּראַך אין דער יידישער שול. אין יאָר 1918 האָבן איינציקע מיטגלידער-העברעאיסטן אָנגעהויבן צו באַשטרייטן דעם פּונקט. אַזוי ווי זיי זיינען געווען אַ קליינע מינדערהייט, האָבן זיי אויף דער אַלגעמיינער שטעלונג

דער לערער-פאַראיין האָט אָנטייל גענומען אין דער קאָנפערענץ פון די פּראָפ. פאַראיינען אין אויגוסט 1920. די פאָרשטייער זיינע האָבן דאָרט פאַרטיידיקט דעם געדאַנק פון שאַפן נאַציאָנאַלע סעקציעס פאַר קולטורעלער אַרבעט.

די פאָרשטייער פון לערער-פאַראיין האָבן אויך אָנטייל גענומען אין דער אַרבעט פון אַרבעטער-קאָמיטעט, וואָס איז אויסגעוויילט געוואָרן פון דער יידישער סעקציע פון די פּראָפ. פאַראיינען.

די מיטגלידער פון פאַראיין האָבן אָנטייל גענומען אין דער אַלגעמיינער מאַי-דעמאָנסטראַציע, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן פון צ. ב. אויף דער פאָן פון די לערער זיינען געווען פאָלגנדיקע לאָזונגען: „זאָל לעבן די פּראָלעטאַרישע קולטור, זאָל לעבן די סאָציאַלע רעוואָלוציע“.

דער לערער-פאַראיין האָט צוזאַמען מיט די אַלע איבעריקע פאַראיינען אָנטייל גענומען אין דער אַקציע צו העלפן די הונגעריקע אין רוסלאַנד.

די פאַרוואַלטונג פון יידישן לערער-פאַרבאַנד האָט געמאַכט אויך פּרובן צו שאַפן אַ אינטערנאַציאָנאַלן לערער-פאַרבאַנד. נאָך אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז לויט איר איניציאַטיווע געשאַפן געוואָרן אַן אינטערנאַציאָנאַל אינפאָרמאַציע-ביוראָ. שפּעטער, פאַר דער ראַטנמאַכט, האָט אין משך פון עטלעכע חדשים עקזיסטירט אַ אינטערנאַציאָנאַלער לערער-פאַראיין. מיטן אַריינקומען פון די פּאָליאַקן איז ער אָבער צעפאַלן געוואָרן. פאַר דער צייט פון דער פּוילישער ממשלה איז געמאַכט געוואָרן אַ פּרוב צו רעסטאַווירן דעם אינטערנאַציאָנאַלן פאַראיין. ס'האָט זיך אָבער ניט איינגעגעבן. זומער פון יאָר 1920 נאָכן אַריינקומען פון דער ראַטנמאַכט, מאַכט די פאַרוואַלטונג פון יידישן פאַראיין ווידער אַ פּרוב אין דער ריכטונג, מ'קומט זיך צונויף, אָבער ניט אויף לאַנג, דאָס רוב פון די פּוילישע לערער איז אָרגאַניזירט אין אַ קלעריקאַלן פאַרבאַנד און דאָס שטערט די אַרבעט.

איינע פון די וויכטיקסטע אַרבעטן פון פאַראיין פאַרן לעצטן יאָר איז דער קאַמף פאַר דער רעכטלעכער לאַגע פון דער יידישער שול. די אַרבעט ווערט געפירט צוזאַמען מיטן צענטראַלן בילדונגס-קאָמיטעט. די מיטגלידער פון פאַראיין פאַרשטייען זייער גוט, אַז ווען די מלוכה וועט ניט אויסהאַלטן די יידישע שולן צוגלייך מיט די פּוילישע, קען די יידישע שול קיין זיכערן באָדן ניט האָבן. די לערער האָבן דעריבער שוין עטלעכע מאָל זיך געווענדט צו דער רעגירונג, זי זאָל אַריינעמען די יידישע שולן אין דער מלוכה-נעץ. דאָס צ. ב. פון די פּראָפ. פאַראיינען האָט זיך אָנגענומען צו שטיצן די פאָדערונג פון די יידישע לערער. די פראַגע איז נאָך עד-היום ניט געלייזט, דער קאַמף איז זייער אַ שווערער. די רעגירונג וועט אָבער סוף-כל-סוף מוזן אָנערקענען די גערעכטע פאָדערונג פון די יידישע לערער.

די מאַטעריעלע אַרבעט פון פאַראיין אין משך פון יאָר 1921 איז נאָך באַשטאַנען אין רעגולירן די אַרבעט פון די מיטגלידער: עס זיינען באַגרעניצט געוואָרן די אַרבעט-שעהן פון די חברים (מאַקסימום 6 שעה). עס איז אויך דורכגעפירט געוואָרן דער באַשלוס, אַז די צענטראַלעס זאָלן אויסצאָלן די חובות פון די לערער לויט די טאַריפן פון די חדשים, ווען די אויסצאָלונג קומט פאָר.

עס זיינען פאַרטיידיקט געוואָרן די אינטערעסן פון די לערער ביי דער דורכפירונג פון די ביודזשעט-פאַרקירצונגען אין די שולן.

די אַרבעט פון פאַראיין האָט זיך קיינמאָל ניט באַגרעניצט מיט דער מאַטעריעלער אַרבעט, די קולטורעלע אַרבעט איז אויך ניט אָפּגעשטעלט געוואָרן. דער וויכטיקסטער אויפטו פון דער לעצטער צייט איז דער שוין דערמאָנטער שטענדיקער לייענזאַל מיט וועלכן די לערער קענען שטאָלצירן. דער לייענזאַל באַדינט ניט נאָר די מיטגלידער פון לערער-פאַראיין, נאָר אויך פון אַנדערע פאַראיינען.

אין לייענזאַל געפינען זיך ביז 10,000 ביכער, אַ רייכע פּעדאַגאָגישע ביבליאָטעק אין דייטש און אין רוסיש, טאָג-צייטונגען און זשורנאַלן.

דער לערער-פאַראיין האָט אויך אויפגעשטעלט אין קינדער-ביבליאָטעק ביים צ. ב. ק. אַ שאַפע ביכער אויפן נאָמען פון די דריי לערער (לייזער הירוויטש, ש. וויסקאָוויטש-פּאָטאָשניק און קאַפּלאַן), וואָס זיינען געפאַלן אין די בלוטיקע אַפּריל-טעג פון יאָר 1919.

דער פאַראיין האָט דורכגעפירט אַ ריי לעקציעס און פאָרטראַגן וועגן דער אַרבעטסשול, איינציקע פאַמיליענאָוונטן א. אַנד.

דער פאַראיין האָט גענומען אַ גרויסן אָנטייל אין דער אָרגאַניזירונג פון דעם ערשטן יידישן שול-צוזאַמענפאָר, וואָס איז פאָרגעקומען אין וואַרשע אין יולי 1921.

ש. באַסטאָמסקי.

פון פאַראיין ניט געקאָנט ווירקן. דאַן האָבן זיי זיך אָפּגעטיילט און געשאַפן אַ זעלבסטענדיקן העברעאישן לערער-פאַראיין, וואָס האָט מיט דער צייט פאַראייניקט אַלע לערער, וואָס שטייען אויפן שטאַנדפּונקט פון העברעאיש אַלס אונטעררייכס-שפּראַך. צום העברעאישן פאַראיין געהערן אויך די מלמדים פון די חדרים און תלמוד-תורות.

י. נורעוויטש.

8-קלאסיקע פאלקסשול פאר יינגלעך „מפיצי-השכלה".

ביים צענטראלן בילדונגס-קאמיטעט (צ. ב. ק.) אין ווילנע.

בשעת דער אלגעמיינער עוואקואציע פון ווילנער מוסדות אין 1915 יאר זיינען אויך עוואקואירט געווארן פון ווילנע כמעט אלע שולן פאר יידישע קינדער. ס'רוב לערער, וואס זיינען געווען טעטיק אין די ווילנער יידישע שולן (מיט רוסיש אלס לערנשפראך), זיינען אפגעפארן טיילווייז לויט דער פארארדענונג פון דער מאכט, טיילווייז פרייוויליק. אין ווילנע איז צוליב פערזענלעכע סיבות געבליבן א גאנץ גרויסע גרופע לערער פון אנדערע שטעט. טעמים פון פרנסה האבן געצוואונגען א ריי לערער צו עפענען און צו ארבעטן אין די אזוי-גערופענע „גרופעס" מיט רוסיש אלס שפראך פון די לימודים. די יינגערע לערער אבער מיט א מיינערן געזעלשאפטלעכן און נאציאנאלן חוש זיינען אריין אין קאנטאקט מיטן רעשט פון דעם דאמאלסטיקן קאמיטעט פון דער „חברה מפיצי השכלה" אין ווילנע בנוגע דער פראגע וועגן עפענען פאר ווילנער קינדער אמת-יידישע שולן. קליינע פרובן פון לערנען אויף יידיש זיינען שוין אויך ביז דאמאלס דורכגעפירט געווארן אין ווילנע. אבער איז שוין אין א קורצע צייט ארום נאכן אקופירן ווילנע קלאר געווארן, אז די אקופאציע-מאכט וועט קיין רוסישע שולן ניט דערלאזן, און די „גרופעס" איז שוין דאן אויסגעקומען צו טענענען: „אהבתי את אדוני... לא אצא לחפשי..."—אזוי ארום האבן זיך געשאפן די באדינגונגען, וואס האבן געשטיצט די באוואוסטזיניקערע יידישע געזעלשאפטלעכקייט אין ווילנע אנצוהייבן טראכטן וועגן ערשטן טריט צו א נארמאלער ערציאונג פון יידישן קינד.

אין קאמיטעט פון ווילנער „מפיצי השכלה" האט זיך דאן צום ערשטן מאל פראקטיש געשטעלט די שאלה וועגן אונזער שול-שפראך; רוסיש אלס אונטעררייכטס-שפראך איז געווען אויסגעשלאסן; די פראגע איז געווען — יידיש אדער העברעאיש? און הגם סיי אין דער חברה „מפיצי השכלה" סיי אין קאמיטעט זיינען געווען פאראייניקט יידישיסטן און ציוניסטן, זיינען דאן לפי-ערך גאנץ לייכט אויסגעארבעט געווארן און א ריי דיצונגען פון א פעדאגאגישער קאמיסיע צוזאמען מיט אנדערע ווילנער געזעלשאפטן די פרינציפן פאר דער יידישער נארמאלער פאלקסשול און איר לערן-פלאן:

1) יידישע קינדער מוזן באקומען בילדונג אין א יידישער שול.
2) אלע געגנשטאנדן דארפן אין די יידישע שולן געלערנט ווערן אויף יידיש.

אנמערקונג. אויב א געוויסע צאל עלטערן וועלן ארויסדריקן דעם וואונטש, אז מ'זאל לערנען אויף העברעאיש, דארפן געגרינדעט ווערן נייע שולן, וואו מ'זאל לערנען אלע געגנשטאנדן אויף העברעאיש.

3) שפראכן ווערן איינגעפירט בהדרגה.
4) דאס לערנען אין א יידישער נארמאלער פאלקסשול געדויערט 8 יאר.
5) די צאל לעקציעס פון די געגנשטאנדן אין יעדער וואך:

די געגנשטאנדן	קלאסן I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
עלטער	6	7	8	9	10	11	12	13
יידיש	8[1]	8	6	4	3	3	3	2
העברעאיש	—	—	6	4	3	3	3	3
תנ"ך	—	—	—	2	4	4	4	4
מלוכה שפראכן	—	—	—	6	5	4	4	4
אריטמעטיק	4	4	4	4	3	3	3[3]	1[3]
געאמעטריע	—	—	—	—	—	2	2	2
אלגעמיינע געשיכטע	—	—	—	—	2	2	2	3
יידישע געשיכטע	—	—	—	—	2	2	3	3
געאגראפיע	—	—	—	2	2	2	2	2
נאטורוויסנשאפט	—	—	2	2	2	2	2[4]	2[4]
האנט-ארבעט	6	6	3	3	2	2	2	1
מאלן און קלעפן			2	1	1	1	1	—
צייכענען	—	—	—	—	—	1	1	1
פיזיק	—	—	—	—	—	—	—	2
גימנאסטיק, שפיל-מיט-געזאנג .	6	6	4	3	3	3	2	1
געזאנג	—	—	1[2]	1	1	1	—	—
ערטיקע שפראכן	—	—	—	—	—	—	2	4
יידישע דעמאגראפיע	—	—	—	—	—	—	—	1
בס"ה . . .	24	24	28	32	33	35	36	36

באמערקונגען: 1) לייענען, שרייבן און שטעגן.
2) אויסער כאר-געזאנג.
3) מיט פראקטישע חשבון-פירונג און געוויסע ידיעות פון אלגעברע.
4) אנאטאמיע און פיזיאלאגיע פון מענטשן און צוזאמענהאנג מיט היגיענע.

דורכגעפירט בשלום די פרינציפיעלע באשלוסן, איז דער קאמיטעט געקומען צו דער פראקטישער פארווירקלעכונג פון דער פראגע—עפענען אין דער ערשטער ריי א שול פאר יינגלעך, מחמת די 4-קלאסיקע מיידל-שול פון דער „באוואוסטער בלינדער ליכט-פארשפרייטערין" דבורה קופערשטיין האט זיך נאך א קורצער הפסקה צוריק געעפנט און איז אריבער צו דער „חברה מפיצי השכלה". אין רשות פון קאמיטעט פון דער חברה זיינען אבער קיין מאטעריעלע מיטלען כמעט ווי ניט געווען. דער ארטיקער מיטגלידס-אפצאל איז געווען לעכערלעך קליין, און אויף א באלדיקער פארבינדונג מיטן פעטערבורגער קאמיטעט האט מען ניט געקענט האפן. צוליב דעם האט דער קאמיטעט באשלאסן צו עפענען בלויז דריי מיטעלע קלאסן פון א שול (III, IV און V), ארויסגייענדיק אויך פון דעם שטאנדפונקט, אז אין דעם מאמענט נייטיקט זיך די ווילנער יידישע באפעלקערונג דער עיקר אין אזא שול פאר יינגלעך, וואס זאל קענען אריינעמען כאטש א טייל פון די קינדער אין עלטער פון 8 ביז 12 יאר, וואס זיינען טויזנטערווייז פארבליבן אין שטאט אן שום בילדונג. אויף אין די 3 פראיעקטירטע קלאסן איז די צאל שעהן פארקלענערט געווארן לגבי דעם פעסטגעשטעלטן לערנפלאן (צייטווייליק אויסגעשלאסן האנטארבעט, גימנאסטיק און אנד.). אויף די סך פארבליבענע 75 וועכנטלעכע שעהן און אנד. הוצאות איז באשטימט געווארן א יערלעכער בידושעט פון 1715 רובל [לערער (75 ש. 'a 15 ר' א יאר) 1125 ר'; דעם פארוואלטער 150 רובל; באדינער 120 ר'; באהייצונג 100 ר'; וואוינונג 120 ר'; אלערליי 100 ר']. די צייטווייליקע פארוואלטעריי האט גענומען אויף זיך דער מיטגליד פון קאמיטעט משה שאליט, און צום 15 (28) דעצעמבער 1915 זיינען שוין באשטימט געווארן פאר די 3 קלאסן פאלגנדיקע 10 לערער: שלמה באסטאמסקי, אליהו-יעקב גאלדשמידט, יעקב-דוב גארדאן, ישראל גורעוויטש, לייב טורבאוויטש, משה קאפלאן, שלום קירזנאווסקי, זלמן רייזען, משה שאליט און מכאל שור. אויף דער ערשטער זיצונג פון פעדאגאגישן ראט פון שול איז פאר א פארוואלטער פון שול אויסגעקליבן געווארן ישראל גורעוויטש.

דער קאמיטעט האט אינגיכן אליין איינגעזען, אז ער איז באגאנגען א פעלער מיטן באשטימען 10 לערער פאר אזא קליינער צאל קלאסן. די גרעסטע צאל שעהן פאר א לערער איז געווען 12, ס'זיינען אבער געווען אין שול לערער אפילו מיט 4 שעה א וואך. אבער א גרויסע מעלה איז גראד געווען דאס, וואס אין דער לערער-קאלעגיע פון דער שול האבן זיך פאראייניקט א ריי יידישע שריפטשטעלער און כלל-טוער, וואס האבן נאך פריער געקעמפט פאר דער יידיש-נאציאנאלער קולטור, מיט די בעסטע פעדאגאגישע קרעפטן, וואס האבן זיך דאן געפונען אין ווילנע. אין דעם כמעט צופעליקן פאקט איז געווען פארבארגן איינע פון די הויפט-סיבות, וואס די יינגלשול אלס ערשטער עקספערימענט, וועגן וועלכן די בעסטע פון אונז האבן ביז-איצט געקענט נאר חלומען און פאר וועלכן ס'זיינען פארלויפיק נאר טעארעטיש געווען אנגעמערקט די גרונד-פרינציפן, אן א באזע אין עבר, אן לערנביכער אין מכשירים, אן געלט-מיטלען, איז אינגיכן געווארן א שטיק פארקערפערטער אידעאל פון א פאלקסשול אויף דער יידישער מוטערשפראך. די לעבעדיקע דערציערישע ארבעט האט געשאפן א נייע ארגאנישע קראפט אין יידישן לעבן; פאר $5^1/_2$ יאר פון איר עקסיסטענץ האט די שול געגעבן די בעסטע רעזולטאטן און האט שוין באוויזן די גוטע פרוכט פון דערציען יידישע קינדער אויף יידיש!

שוין פון ערשטן טאג אן פון איר עקסיסטענץ איז דער שול אויסגעקומען צו ראנגלען זיך מיט אזוי פיל פארשיידנארטיקע אויסערלעכע און אינעווייניקסטע שוועריקייטן, אז עס איז שווער אנצווייזן, וועלכע פון אט א די מניעות זיינען געווען די הארבסטע. ס'איז בענוג איבערצוקוקן דעם ערשטן צענדליק פראטאקאלן פון די זיצונגען פון פעדאגאגישן ראט פאר דער צייט פון דעצעמבער 1915 (ערשטער $^1/_2$ חודש) (אגב זיינען אלע פראטאקאלן פינקטלעך געפירט ביז היינטיקן טאג און געפינען זיך אין ארכיוו פון שול), כדי צו איבערצייגן זיך, ווי פארשיידנארטיק עס זיינען די פראגן, וואס האבן גע-

מוז פארנעמען די אויפמערקזאמקייט פון לערער-ראט. שוין אפגערעדט פון דעם, וואס די לערער, וועלכע האבן געשטרעבט צו שאפן א נארמאלע שול, האבן ניט געקענט אין ניט געטארט שלום ווערן מיטן געדאנק, אז די שול הייבט זיך אן פון 3-טן לערניאר—אן די ייִנגערע קלאסן האט די שול אייגנט-לעך קיין יסוד ניט—איז אויך גאנץ שווער געווען איינצואָרדענען די 83 תּלמידים, וואס מ'האט אנגענומען אין שול. ניט לויטן עלטער, ניט לויט די ידיעות און קענטעניש האבן די קינדער ניט געפּאסט פאר דער פראגראם פון א נארמאלער יידישער פאלקסשול. פארן III קלאס האט זיך דאך געפאדערט א געוויסע צו-ברייטונג, וואס האט בעדאַרפט שטאמען אדער פון חדר אדער פון דער „קאַ-זיאָנער“ שול. אין וועלכן קלאס זאל מען, למשל, אננעמען א 10-יאריקן יינגל, וואס האט שוין אין חדר געלערנט ישעיה און ירמיה, וואס קען אבער קיים אנשרייבן „מאמע“ און איז ביכולת צו מאכן א חשבון ניט מער ווי ביז 100? אדער, פארקערט, פאר וועלכן קלאס פאסט זיך א רעוואקסענער בחור, וואס קען שוין ברייכצאָלן, לייענט און שרייבט גאנץ פליסיק רוסיש, האט געגאַשט פון די חכמות געאגראפיע און נאטורוויסנשאפט און קען דערביי א ייִדישן אות ניט? וואו זאל מען זיך אהינטאן מיט די הונגעריקע קינדער, וואס האבן זיך א לאז געטאן צו פארשרייבן זיך אין שול באלד נאָכדעם, ווי מ'האט די שול געעפנט? דער פּעדאגאג. ראט באשליסט צו עפענען ביידע קלאסן אויפן אייגענעם חשבון (ד. ה. משוּם פארלויפיק אן שכירות), אבער וואו נעמט מען א פּאַסיקן לאָקאַל—לחלוטין קיין איין פראגע פון יידישן שול-לעבן איז נאך פון קיינעם ניט געווען פעסטגעשטעלט, און שוין דעם 16 דעצעמבער ווערן אויף דער זיצונג פון ראט אנגעווארפן א רייִ פראגן, וואס וואלטן נארמאל געדארפט רעגולירט ווערן דורך א וויסנשאפטלעכער אקאדעמיע (למשל, איינהייטלעכע ארטאגראפיע אין יידיש), דורך א צענטראלן פארלאג (לערנביכער), דורך א צענטראלן שול-קאמיטעט (עפענען נייע קלאסן און אויסזוכן א גרעסערן לאקאל), דורך א לערער-פאראיין (ווער באשטימט אין שול נייע לערערס)—און אן א שיעור גרעסערע און קלענערע פראגן—עפענען א שול-ביבליאטעק, היטלען בשעת דעם לימוד פון תּנ"ך, צי זאל מען שטעלן די תּלמידים מיינונגען, צי זאל מען איינפירן שטראפן פאר די קינדער, ווי זאלן זיך די קינדער ווענדן צום לע-רער אנשטאט דעם רוסישן „גאָספּאַדין“ און „פּאַטערנאָמען“ און אז. וו. און דער-צלבער צייט שטייט שוין אויף פאר דער שול די טרויעריקע און ביז איצט נאך ניט ערלעדיקטע פראגע—וואו נעמט מען מיטלען צו פארגרעסערן די מא-טעריעלע מעגלעכקייטן פון דער שול און בכלל צו זיכערן איר קיום? די פראגע איז שטענדיק געווען פאר דער שול די אנגעווייטאגסטע, און ווי א רויטער פאדים איז זי אומעטום קענטיק, אין אלע בעסערע און ערגערע מא-מענטן פון שול-לעבן. דער פעדאגאגישער ראט איז אויך ניט פריי פון געוויסע פראגן, וואס זיינען פארבונדן מיט דער „פּאָליטיק“ פון געגעבענעם מאמענט.

דער קאמיטעט „מפיצי השׂכּלה“ באשליסט, למשל, פיִערן צוליב געוויסע טעמים די רוסישע טאבעל-טעג. דער דייטשער שול-ראט רופט צונויף די ערשטע זיצונג מיט פארשטייער פון די שולן, און דער פעדאגאגישער ראט באהאנדלט זייער לאגע און אויספירלעך זיינע דירעקטיוון פארן פארשטייער פון שול אויף דער זיצונג:—יידיש איז די איינציקע אונטערריכטסשפראך פאר א יידישער פאלקסשול (אלע שטימען קעגן 1); העברעאיש און תּנ"ך מוזן פארנעמען אן ארט אין פראגראם פון א פאלקסשול (אלע קעגן 1); עפענען העברעאישע שולן—א פריוואטער ענין, אבער די, וואס באזוכן העברעאישע שולן, דארפן זיין פריי פון שול-פליכט (מ'האט געמיינט, אז די דייטשן וועלן איינפירן א שול-צוואנג).

די דערנערונגס-לאגע אין שטאט ווערט וואס פון טאג שרעקלעכער, און די שול הייבט אן אויסצוגעבן מיט אירע באגרעניצטע מיטלען פרישטיקן פון ברויט מיט טיי פאר די ארימסטע תּלמידים אירע (נאך איידער מ'האט אנגעהויבן אויפעפענען די שול-קיכן). ס'ווערט אויך אנגענומען אויסצוזוכן גע-וויסע געלטמיטלען אויף לערנביכער פאר די ארימערע קינדער; אויך צונויפ-שטעלן א שול-ביבליאטעק, איבערהויפט דורך ווענדן זיך צו פארלעגער און פעראנגען נאך מתּנות (שוין דעם ערשטן חודש צונויפגעקליבן 133 יידישע ביכער, 79 העברעאישע און 165 רוסישע).

אין מערץ 1916 געפינט שוין די שול פאר מעגלעך אריינצוטרעטן אין א ענגערע פארבינדונג מיט די עלטערן, און עס ווערט שוין אויסגעקליבן דורך א עלטערן-פארזאמלונג דער ערשטער עלטערן-קאמיטעט מיט פארשטייער אין לערער-ראט.

אין אפריל 1916 ווערט אין שול איינגעפירט, לויט א שטרענגער פאראָרדענונג פון דער דייטשער מאכט, דער לימוד פון דייטש—פון III קלאס אן אלס הוספה-לימוד, ד. ה. די צאל שעהן אויף אלע פריערדיקע לימודים ווערט ניט געענדערט.

די צאל קינדער פארשריבענע אין שול איז צו דער צייט אויסגע-וואקסן ביז 793.

דער פעדאג. ראט פון דער שול גייט אריין אין קאמיטעט „מפיצי השׂכּלה“ מיט א השתּדלות וועגן עפענען פאראלעלע קלאסן, געמענדיק אין אכט, א) אז די שול איז די איינציקע, וואס באפרידיקט די בילדונגס-אינטערעסן פון די ברייטע יידישע פאלקסמאסן; ב) אז איצט איז די גינסטיקסטע געלעגנהייט אויסצונוצן די שול אין דער מעגלעכקייט פון ברייטסטער אנטוויקלונג, ווי עס האט זיך ארויסגעוויזן פון דער גרויסער צאל פארשרייבונגען אין פארגלייך מיט דעצעמבער 1915, ווייל, לויט דער יידישער טראדיציע, איז נאך פסח אייגנטלעך דער אנהייב פון שול-יאר (זמן); ג) אז די עקזאמענס האבן קלאר ארויסגעוויזן דעם אומנארמאלן צושטאנד פון דער חדר-בילדונג, ביי וועל-כער ס'איז מעגלעך אזא משונהדיקע ערשיינונג ווי די, אז קינדער, וואס לערנען שוין גמרא, קענען ניט קיין צלם פאר קיין אלף, שוין אפגערעדט פון אלגעמיינע לימודים, פון וועלכע זיי האבן קיין השגה ניט; ד) אז די שול מוז אויסנוצן דעם מאמענט, כּדי אריינצוברענגען ארדענונג און פלאנמעסיקייט אין דעם ענין פון יידישער דערציאונג דורך פארבינדן די יידישע און אלגעמיינע לימודים. דער קאמיטעט מוז אנווענדן אלע כּוחות און אויסגעפינען די נייטיקע מיטלען צו געבן די יידישע קינדער, וואס קלאפן אין די טירן פון דער ייִנגל-שול, די מעגלעכקייט צו באקומען א נארמאלע, געזונטע, יידישע און אלגעמיינע ערצי-אונג אין בילדונג. ער קאמיטעט מוז תּיכּף-ומיד געבן א כּוח דעם פארוואלטער פון דער שול איינצוארדענען קלאסן פאר אלע צוגענומענע קינדער.—דער פעד. ראט פאדערט א געמיינזאמע זיצונג מיטן קאמיטעט.—צוליב מאנגל אין געלט-מיטלען באשליסט דאך דער קאמיטעט נ י ט צו עפענען קיין פאראלעלע קלאסן; דער פעד. ראט עפנט דאן די קלאסן אויפן חשבון פון דעם קליינעם שכר-לימוד, וואס מ'האט איינגעשטעלט (פון 2 ביז 5 מארק א חודש). סך-הכּל לערנען זיך דאן אין שול 437 תּלמידים ביי 9 קלאסן (I, I A, II, III, III A, III B, III C, IV און V), די גרעסטע צאל ניי-אויפגענומענע תּלמידים איז געווען מער צוגעפאסט פאר די מיטלסטע קלאסן, איבערהויפט פארן III קלאס (כּמעט א העלפט פון אלע ניי-פארשריבענע). די שול איז נאך גרויסע אנשטרענגונגען ארויס פון ענגן לאקאל אויף קאנע 4, און איז אדאנק דער מיטווירקונג פון דאמאלסטיקן פארזיצער פון קאמיטעט „מפיצי השׂכּלה“, אייגנטלעך דעם גרינדער פון שול, ד"ר צמח שאבאד, וואס האט בכלל קיינמאל ניט געשפארט קיין מי און קיין צייט פאר דער ייִנגלשול, אריבער אין א נייעם, גרויסן לאקאל—אין בנין פון דער געוועזענער האנדלסשול אויף אסטראבראם 26, וואו זי גע-פינט זיך נאך עד-היום. אדאנק דעם דאמאלסטיקן שטאט-פרעזידענט וויגנסלאווסקי האט די שול אויך באקומען אין איר רשות דעם אינווענטאר פון דער געווע-זענער האנדלסשול.

איצט האט זיך די שול מער ווי אין אלץ שטארק געניטיקט אין א רואיקער פעדאגאגישער טעטיקייט. ס'איז געווען דורכאויס נייטיק פאר די לע-רער איינגאנצן איבערגעבן זיך דער אינווייניקסטער שעפערישער שול-ארבעט. ס'איז געווען נייטיק איינצושטעלן קאמיסיעס אויף לימודים, וואו עס זאלן גענוי באשראנקט ווערן סיי די אלגעמיינע גרעניצן פון באטרעפנדיקן לימוד פאר יעדן קלאס, סיי די דעטאלירונג פון יעדער פראגראם, ווי אויך די מע-טאָדן פון דורכפירן דעם אדער יענעם לימוד. אויף א ריי לימודים האבן לגמרי געפעלט לערנביכער, און פארן ראט האט זיך געשטעלט די פראגע וועגן שאפן פאר די קינדער העקטאגראפירטע (טיילווייז אויך געדרוקטע, למשל, אויף אל-געמיינער געשיכטע) קאנספעקטן פון די לעקציעס.

די קינדער, וואס זיינען צוגעקומען ס'רוב פון חדר האבן לגמרי ניט געוואוסט קיין שול-ארדענונג און דיסציפלין. צוזאמען מיט די קינדער האט זיך אויך געדארפט צופאסן צו דער נייער יידישער שול דער לערער גופא, און ער האט ניט ווייניק געדארפט ארבעטן איבער זיך אליין. ס'האט זיך גע-פאדערט א גרויסע מיטארבעט מיט די עלטערן, פאר וועלכע סיי די לערנ-שפראך, סיי דער גאנצער ענין פון א שול אויף יידיש איז געווען אינגאנצן ניי.

א באזונדערע אויפמערקזאמקייט האט געמוזט אפגעגעבן ווערן דער קא-אָרדינירונג פון דער ארבעט פון דעם שפראך-לימוד, וואס פארשיידענע לערער פירן אין איין און דעמזעלבן קלאס. און אז. וו. און אז. וו.

אין דא ריקן זיך פלוצלונג ארויס א ריי אזעלכע פראגן, וואס האבן ביי די לערער שטארק אפגעצויגן די אויפמערקזאמקייט פון זייערע דירעקטע אויפ-גאבן, וואס האבן ארויסגערופן שארפע פרינציפיעלע חלוקי-דעות צווישן די מיטגלידער פון ראט גופא און א ריי זיצונג צווישן דעם קאמיטעט „מפיצי-השׂכּלה“ פון איין זייט און א טייל מיטגלידער פון ראט, אפטער פון גאנצן ראט, פון דער אנדערער זייט. אין אלגעמיין קען מען די אלע פראגן דעפינירן מיטן בא-גריף „ברייטע אויטאנאמיע פארן פעדאגאגישן ראט“. קאנקרעט האבן זיך די פראגן איבערהויפט אויסגעדריקט: 1) אין דעם קאמף פאר אין קעגן העברעאיש אין II קלאס און דער צאל שעהן פון העברעאיש און תּנ"ך אין יעדן קלאס; און 2) אין דער מיספארשטייעניש וועגן דער מאטעריעלער אויסהאלטונג פון די פאראלעלע קלאסן. דער קאמיטעט האט צוליבן דוחק אין געלט ניט נאר ניט געוואלט איינשטימען אריבערצונעמען אויף נארמאלע יסודות די פאראלעלע קלאסן, נאר האט שטענדיק געזוכט די מעגלעכקייט צו פארקירצן די הוצאות אויף די גרונד-קלאסן. עס פלעגן אפט אריינגעטראגן ווערן מצד דעם ראט פאדערונגען צו מאכן א סוף מיט דער אומנארמאלער לאגע, וואס א טייל

קלאסן זיינען ווי שטיפקינדער אין שול, און דער קאמיטעט פלעגט אויף זיי ענטפערן מיט פארשלאגן צו פארמאכן, למשל דעם עלטסטן דאן V קלאס, צו-נויפצוגיסן א פאראלעלן קלאס מיטן גרונד-קלאס וכדומה. פלעגט א טייל פון די פארשלאגן אנגענומען ווערן, פלעגט עס ארויסרופן א נייע פארשטיילונג פון די שעהן צווישן די לערער, נייע קאמבינאציעס פון די תלמידים אין שול, און דאס אלץ האט ניט בעקענט ניט שאדן דער שול.

דער היסטאריקער, קען מען זאגן, קאמף צווישן קאמיטעט און פעד. ראט פאר און קעגן העברעאיש אין II קלאס און פאר און קעגן דער פאר-גרעסערונג פון דער צאל שעהן אויף העברעאיש און תנך אין אלע קלאסן האט געהאט זיין פארגעשיכטע. לויטן ערשטן פלאן האבן זיך אין II קלאס בעדארפט לערנען 7-יאריקע קינדער. אויף דעם קלאס האט מען נאך געקוקט ווי אויף א המשך פון קינדער-גארטן. די פראגראם איז געווען באשטימט בסך-הכל פון 8 שעה יידיש און 4 שעה אריטמעטיק. די איבעריקע 12 שעה א וואך—האנטארבעט, מאלן און קלעפן, גימנאסטיק, שפיל און געזאנג. פאקטיש אבער זיינען אין II קלאס געווען 8—10-יאריקע קינדער, וואס האבן שוין געלערנט אין חדר, און זיי וואלט אריינגעקומען אין שול צו פארגעסן העברעאיש, יערנפאלס זיינען זיי געווען מסכים צו לערנען העברעאיש. די עלטערן, פון זייער זייט, האבן זיך בשום אופן ניט געקענט באפרידיקן מיט די לימודים אין II קלאס (אויך די קינדער פון III קלאס און ווייטער, וואו מ'האט שוין יא געלערנט 6 שעה אין וואך העברעאיש און תנך, פלעגן ס'רוב נאך דער שול גיין אין חדר). אזוי-ארום האט זיך געשאפן אזא לאגע, אז, ווען מ'זאל שוין ניט ריידן פון די קינדער, וואס זיינען אינגאנצן אוועק פון שול אין חדר אריין, כדי שפעטער אין א פאר יאר ארום ווידער „אנצוהייבן״ העברעאיש אין III קל., האבן כמעט אלע איבעריקע תלמידים געלערנט די העברעאישע לימודים צוויי מאל—הן אין שול הן אין חדר. א אויסוועג וואלט געווען—ארייננעמען אינגאנצן פון שול-פראגראם די העברעאישע לימודים און איבער-לאזן פריי פאר די עלטערן צו זוכן אין חדר די נייטיקע הוספה אין דער בילדונג פון זייערע קינדער. וואלט דאס אבער אינגאנצן צעשטערט דעם אוניטארן כאראקטער פון דער פראגראם פאר דער יידישער פאלקסשול. דערפאר האט זיך קלאר אנגעמערקט איין מיטל—צוריינפירן העברעאיש אין II קלאס און פארגרעסערן די צאל שעהן אויף די באטרעפנדיקע לימודים אין די ווייטערדיקע קלאסן.

די ראדיקאלערע חברים פון ראט האבן אבער דערפון ניט געוואלט הערן. זייענדיק אין פרינציפ קעגן העברעאיש אין פאלקסשול, האבן זיי זיך געוואלט שטעלן אויפן פארמעל'ן שטאנדפונקט, אויף דעם Status quo פון דעם פריער אנגענומענעם לערנפלאן. אבער אויב דאס איז געווען „פאליטיק״ (און אנדערש קען מען דאס ניט אנרופן, ווייל די הויפט-קעגנער האבן ניט איינמאל בפירוש פארפראטאקאלירן זייער מיינונג, אז העברעאיש און תנך דארפן בכלל ניט האבן קיין ארט אין דער פראגראם פון א פאלקס:ול), האבן זיי די פאליטיק געפירט ניט פארזיכטיק. די זעלבע חברים האבן געשטימט פאר ענדערן דעם פעסטגעשטעלטן לערנפלאן, געמענדיק אין אכט, אז דער אונטער-ריכט אויף דער מוטער-שפראך פארלייכטערט די קינדער אין א גרויסער מאס די תפיסה פון די לימודים; אז די קינדער קאנען לויט זייערע יארן און אנטוויקלונג ניט באפרידיקט ווערן מיט דער ביזאהעריקער פראגראם פון דער „חברה מפיצי-השכלה״ און אז א גרויסע צאל פון די תלמידים האבן שוין אייניקע פון די ניי-פראיעקטירטע לימודים געלערנט אין די שולן, וואס זיי האבן באזוכט ביז דער ייִנגלשול. נאך פארן אנהייב פון די זומער-וואקאציעס 1916 זיינען איינגעפירט געווארן:

אין III קל.—2 ש. געאגראפיע און 2 ש. יידישע געשיכטע;
„ IIIB „ 2 „ „ „ 2 „ „ „
„ IIIA „ 2 „ „ „ 2 „ „ „
און 2 ש. אלג. געש.
„ IV „ 2 „ אלג. געש. און 2 ש. ייד. געש.
„ V „ 2 „ געאמעטריע.

דער קאמיטעט פון זיין זייט האט געהאנדלט אין דער גאנצער פראגע זייער שלעכט. מ'האט געוועסט געגריינדעט א קאמיסיע ביים קאמיטעט מיט פארשטייער פון ראט, וואס האט דורכגעמאכט אן א שיעור זיצונגען און וואו מ'האט געניי באטראכט פון דאס ניי דעם גאנצן לערנפלאן. ווי דער שטייגער איז אין א קאמיסיע, איז מען געקומען צו פשרות, אבער דאך באגריינדעט מער אדער ווייניקער פעדאגאגיש, רעכענענדיק זיך מיט דער אלגעמיינער צאל שעהן וכדומה. די קאמיסיע איז, למשל, דורכגעקומען אויף 4 ש. העברעאיש אין II קל. דארף זיך אבער מאכן, אז דער ראט האט מיט א מערהייט פון בלויז 1 שטים אינגאנצן אפגעווארפן העברעאיש אין II קל. די „קנאים״ פון קאמיטעט האבן דאן איינגעזען, אז ס'האט געשלאגן די שעה צו מאכן פאלי-טישן קאפיטאל אויף דעם לערנפלאן פון דער ייִנגל-שול. צו דער נאענטסטער זיצונג האט מען פשוט מאבילוזירט שטימען, צונויפגערופן מיטגלידער, וואס האבן זיך נאר נאמינעל גערעכנט אין קאמיטעט און האבן בפירוש קיין אין

מאל ביז איצט קיין אנטייל ניט גענומען אפילו אין די זיצונגען פון קאמיטעט. און עס גייט אוועק א סדרה פון „באלקאטירונגען״. דער פארזיצער פון קאמיטעט ד״ר שאבאר ווערט טעראריזירט, אלע באשלוסן פון דער קאמיסיע ווערן אפגעווארפן ניט באטראכטענדיק, און דער קאמיטעט נעמט אן באשלוסן וועגן 12 שעה העברעאיש, לחלוטין ניט רעכענענדיק זיך מיט דער אלגע-מיינער צאל שעהן, מיט די איבעריקע לימודים („וועט מען ניט לערנען קיין „נאטורוויסנשאפט״, „מ'קען אויסקומען אן האנטארבעט״). אויף אזא שטעלונג האט שוין דער גאנצער ראט געמוזט ענטפערן פה-אחד—„היה לא תהיה״, און ביידע צדדים, דער קאמיטעט און דער פעד. ראט, האבן פארגעסן, אז זיי שפילן זיך מיט א ווייכטיקער אנשטאלט—ס'האט געהאלטן, אז די שול זאל זיך שליסן. ברייט מי און אימגעווייגלעכע אנשטרענגונג האט געקאסט צו איבערציי-שפעטער די מערהייט פון קאמיטעט, ווי געפערלעך דער גאנצער ענין האלט, אז ס'איז ניט דערלאזלעך צו בייטן ראדיקאל אין מיטן יאר די פראגראם פון א שול, אז א קאמיטעט, וואס באשטייט ווייט ניט פון ספעציאליסטן, קען אן א ספעציעלער קאמיסיע ניט אויסארבעטן קיין לערנפלאן און אז. וו.—און מ'האט באשלאסן איינפירן די שינוים פון אנהייב פון נייעם לערנ-יאר. איצט איז שוין געווען די רייד פארן ראט צו גיין אויף הנחות, וועלכע זיינען ארויסגעקומען געווארן דורכן צענטער פון ראט זייער שווער.

אויף ווייפיל דער פעד. ראט האט צום אנהייב לערניאר איינגעפירט די שינוים זעלבשטענדיק און ניט דורכאויס אונטערן דרוק פון קאמיטעט, באווייזט, למשל, דער פאקט, וואס אין II קל. האט מען איינגעשטעלט 6 שעה א וואך העברעאיש און ניט 5, ווי ס'האט געפאדערט דער קאמיטעט, ווייל מ'האט איינגעזעהן אין ראט, אז קיים פירט מען שוין דא יא אין דעם לימוד, דארפן די קינדער לערנען די שפראך א שעה אין טאג.

עס ווערט איינגעשטעלט פאלגנדיקער לערנפלאן, וואס האט זיך שוין ווייניק געענדערט במשך פון די ווייטערדיקע יארן, ווען מ'זאל ניט רעכענען פארמאכטע קלאסן איבערהויפט צוליב מאנגל אין געלטמיטלען, אדער פארקערט צוגעקומענע העכערע קלאסן (פון V ביז VIII) [פארן III, IIIa, IIIB און IIIc זיינען די צאל שעהן געווען ניט אינגאנצן איינהייטלעך, בהסכם מיט דעם, וואס דאס זיינען פאקטיש געווען ניט קיין פולקום פאראלעלע קלאסן].

קלאסן	I	II	III	IV	V
יידיש	10[1]	8[1]	8[2]	6	5
העברעאיש	—	6	5	5	4
תנ״ך	—	—	5	5	4
רוסיש	—	—	—	5[3]	5[3]
דייטש	—	—	3	4[3]	4[3]
אריטמעטיק	5	6	6	6	5
געאמעטריע	—	—	—	—	2
אלג. געשיכטע	—	—	—	2[4]	2
יידישע געשיכטע	2	2	2	2	2
געאגראפיע	—	—	2	2	2
נאטורוויסנשאפט	—	—	3	3	3
גימנאסטיק	—	—	3	2	2
קלאסן-געזאנג	—	—	1	1	1
מאלן (קלעפן)	—	—	4	4	3
האנט-ארבעט	4	4	—	—	—
שפילן מיט געזאנג	3	3	—	—	—
ס״ה . .	24	29	42	42-41	40-39

1) אין דעם אויך שמועסן—אלגעמיינע און פון נאטורוויסנשאפט.

2) צייטווייליק, ווייל דער געגעבענער III קלאס איז ניט דורכגעגאנגען די יינגערע קלאסן פון שול.

3) פון IV קלאס האָט דייטש איינגאנצן ארויסגעשטופּט רוסיש; אין V קל. איז שפּעטער געוואָרן צו 3 ש. רוסיש און דייטש.

4) אין IIIA, וואָס איז געשטאַנען נעענטער פון אלע III-טע קלאסן, צום IV איך 2 ש. אלג. געש.

אלג. באַמערקונג. דאָס אומנאָרמאַלסטע אין גאַנצן לערנפּלאַן איז די 42 ש. א וואָך. די איינציקע טרייסט איז געווען, וואָס איבער די קינדער וואָלטן כנהוג נאָך דער שול אַוועק אין חדר, וואָלט דער סך-הכל שעהן פאַר זיי געווען פיל מער פון 42.

לערנביכער האָט מען איינגעפירט:

אויף יידיש:

I און II קלאסן „די נייע שול" I ט.-האָכבערג.

III קלאס „אונזער נייע שול"—ליקאָווסקי, לעווין און גורוויטש.

IIIA „דאָס יודישע וואָרט" I ט.—עלגין.

IIIB „דער שול חבר".

V קל. „דאָס יודישע וואָרט" II ט.

אויף העברעאיש און תנ"ך:

	תנ"ך:
III קל. „עברית" ח' שני.	III קל. שופטים.
IIIC—„טל ביקר"	IV — מלכים.
IV—„זרעים".	V — ירמיה.
V—„עברית" ח' ג'.	

אויף אריטמעטיק:

II קל.—„אריטמעטישע אויפגאבן"—בראָוואַרניק און לעוויטאַן.

III — Зад. Юревича

IV — Зад. Минина и Арбузова

אויף דייטש:

אין אלע קלאסן Bei Spiel und Arbeit v. Jelitto u. Volkmer

אויף רוסיש:

Русская рѣчь—ч. II Вольпера.

Охота пуще неволи—Соколова и Панова.

Этимологія—Красногорскаго.

אין די פיר „פּאַראַלעלע" III-טע קלאסן האָבן זיך געלערנט ביז וואקאַציעס 1916 ביז 208 תלמידים (אין IIIC — 49 קינדער; אין IIIB—49; אין III—52; אין IIIA—58). אָט די גרויסע צאָל תלמידים האָט געגעבן די מעגלעכקייט אָפּ איבערצוזעצן די קינדער פון איין III קלאס אין אַן אַנדערן און שאַפן מער איינהייטלעכע—לויט דער אַנטוויקלונג—קלאסן. אין א קורצער צייט אַרום האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז די III-טע קלאסן זיינען זיך ווייט פונאַנדערגעגאַנגען. דורכפירן פּאַראַלעלע פּראָגראַמען אין אלע III-טע קלאסן איז שוין געוואָרן לחלוטין אוממעגלעך. באַזונדערס האָבן זיך אויסגעטיילט דער IIIC, וואָס איז געשטאַנען נעענטער צום II קלאס, און דער IIIA, וואָס איז אין פיל פּרטים געשטאַנען אפילו העכער פון IV קלאס.—צוליב אָט דער סיבה האָט מען דעם IIIC פאַרוואַנדלט אין א IIA און דעם IIIA אין א IVA. די צוויי פאַרבליבענע פּאַראַלעלע III-טע קלאסן האָט מען אָנגערופן III און IIIA. דעם IA קלאס האָט מען דער עיקר צוליב עקאָנאָמיע צונויפגעגאָסן מיטן I קלאס. אַזוי-אַרום האָבן שוין צום אָנהייב לערן-יאָר 1916—17 עקסיסטירט אין שול נאָר 8 קלאסן: I, II, IIA, III, IIIA, IV, IVA און V.

צווישן די פאַרשיידענע תחבולות, וואָס זיינען געזוכט געוואָרן כדי צו געפינען א וועלכן ניט איז אויסגלייך צווישן קאָמיטעט און דעם ראַדיקאַלערן טייל פון פּעד. ראַט בנוגע דער פאַרגרעסערונג פון דער צאָל שעהן אויף העברעאיש און תנ"ך, איז כדאי אָנצוּווייזן אויפן פּראָיעקט איינצופירן אין שול איינהייטלעכע אָפּטיילונגען אויף די ריין יידישע לימודים, ד. ה. א תלמיד זאָל לויט זיינע ידיעות אין די אלגעמיינע לימודים קענען זיצן אין א נידעריקערן קלאס און לויט זיינע קענטעניסן אויף העברעאיש, תנ"ך און יידיש—אין א העכערער אָפּטיילונג און פאַרקערט. אַזוי-אַרום וואָלט אין שול איינגעפירט געוואָרן א טיילווייזע לימודים-סיסטעם, קעגן וועלכער עס האָט זיך קאַטעגאָריש אַרויסגעזאָגט דער ראַט שוין ביים עפענען די שול.

פאָרמעל וואָלט דער פּראָיעקט באַפרידיקט ביידע צדדים, ווייל ביי א באַדייטנדיקער צאָל שעהן אויף העברעאיש און תנ"ך פאַר יעדן תלמיד (דער אייגנטלעכער פאַרלאַנג פון קאָמיטעט) וואָלט די שול דאָך געהאַט ניט קיין צו גרויסע צאָל שעהן אויף די באַטרעפנדיקע לימודים אין אלגעמיין (פאַרלאַנג פון לינקן טייל פון ראַט). דער פּעד. ראַט האָט טאַקע געוועסט אָנגענומען דעם פּראָיעקט אלס פּרינציפּ און האָט דורכגעפירט א גרויסע אַרבעט אין קאָמיסיעס און זיצונגען פון גאַנצן ראַט, וואו ס'איז פעסטגעשטעלט געוואָרן דער

גאַנצער סדר פון די אָפּגעטיילטע יידישע לימודים און אויך פון די ניט געענדערטע אלגעמיינע לימודים, די צאָל שעהן אויף יעדן לימוד אין יעדן קלאס. דערביי זיינען אויך אויסגעאַרבעט געוואָרן קורצע פּראָגראַמען פאַר יעדן פון די יידישע לימודים אַזוי, אַז יעדע צאָל שעהן איז באַרעכנט מיט דער אָנגעמערקטער פּראָגראַם. דעם פּראָיעקט האָט מען געזאָלט אָנהייבן צו פאַרווירקלעכן פון נאָך סוכות אָן (1916).

A. מאָטיוון צום פּראָיעקט.

1) די פּעולה פון די קינדער אין העברעאיש און תנ"ך (אָפט אויך אין יידיש) איז ווייניק פאַרבונדן מיט דער צאָל שעהן פון לימוד. אין יעדן קלאס איז דאָ א באַדייטנדיקע צאָל תלמידים, וואָס זיינען ניט צוגעפּאַסט צו דער פּראָגראַם אויף די יידישע לימודים אין זייער קלאס, ווייל ביים אָננעמען אין שול האָט מען אָפּגעגעבן די הויפּט-אויפמערקזאַמקייט די אלגעמיינע לימודים.

2) לאו די וואָס דער צום לימוד ניט צוגעפּאַסטער תלמיד באַווייזט ניט אין קלאס צו פאַרגרעסערן זיינע ידיעות, פאַלט ער סוף-כל-סוף אַריין אין א יאוש און ווערט ס'רוב א שלעכטער תלמיד אויך אויף די איבעריקע לימודים.

3) דער פּעד. ראַט איז מחויב אָנצונעמען אלע מיטלען, אפילו די אומבאַקוועמסטע, אַז די קינדער זאָלן האָבן די גייטיקע פּעולה אין אלע לימודים, וואָס ווערן געלערנט אין שול.

4) אויף וויפיל די אָנווייזונגען זיינען איבערהויפּט ריכטיק בנוגע העברעאיש און תנ"ך, זיינען זיי אין א געוויסער מאָס אויך ריכטיק בנוגע יידיש. די קינדער, וואָס קומען אָן דירעקט אין די מיטעלע און עלטערע קלאסן „קענען" יידיש אויף אַזוי פיל, וויפיל זיי האָבן ביז דער שול געלערנט העברעאיש.

5) אין די פּריוואַטע שולן אין ווילנע, וואָס לעבן מיט די באַדינגונגען פון דער געגעבענער צייט, איז אומעטום העברעאיש אָפּגעטיילט פון די אלגעמיינע לימודים.

6) דער פּראָיעקט דאַרף געבן אויך א עקאָנאָמיע אין הוצאות (ז. פּראָיעקט פון לערנפּלאַן), וואָס ס'איז ביי אונז ניט אויך זייער וויכטיק.

7) א פולקום נאָרמאַלע שול וואָלטן מיר געדאַרפט אָנהייבן בויען עפענענדיק נאָר דעם I קלאס (דערביי מוז אָבער גענומען ווערן אין אַכט, אַז גראָד אין I קל. שיקן די עלטערן זייערע 6 און 7-יאָריקע קינדער ניט גערן און טרייען משמעות גיכער דעם חדר צוליב עברי, סידור, חומש און תפילות).

B. דער פּראָיעקט.

1) די לימודים אין פּראָגראַם פון I קלאס בלייבן אומבאַריִרט (דער I קל. בילדעט דעם יסוד פון דער קינפטיקער פולקום נאָרמאַלער שול, וואו די אלגעמיינע לימודים וועלן גיין האַנט-ביי-האַנט מיט די יידישע לימודים).

2) אין משך פון לויפנדיקן לערניאָר מוז אויסגעאַרבעט ווערן א לערנפּלאַן פאַר דער קינפטיקער נאָרמאַלער שול, לכל-הפּחות פאַרן קינפטיקן נאָרמאַלן II קלאס*).

3) אלע תלמידים פון שול, אויסער פון I קלאס (250), בילדן בנוגע די אלגעמיינע לימודים 7 באַזונדערע קלאסן, ווי ס'איז געווען פריער.

4) די צאָל שעהן אויף יעדן פון די אלגעמיינע לימודים בלייבט אין יעדן פון די זיבן קלאסן אומבאַריִרט.

5) בנוגע יידיש און העברעאיש מיט תנ"ך ווערן איינגעאָרדנט אין דער וואָך פון סוכות פאַר אלע 250 תלמידים שריפטלעכע און מינדלעכע עקזאַמענס; די 250 קינדער זאָלן איינגעטיילט ווערן אין 5 באַזונדערע אָפּטיילונגען (לפי-ערך צו 50 תלמידים אין א אָפּטיילונג), וואו די קינדער וועלן שוין האָבן מער אָדער ווייניקער גלייכע ידיעות.

6) יעדע פון די 5 אָפּטיילונגען באַקומט צייטווייליק מער שעהן אויף דעם פון די לימודים יידיש, העברעאיש און תנ"ך, אויף וועלכן די קינדער זיינען שוואַכער**). צוליב טעכנישע טעמים זאָל אָבער דער סך-הכל אויף אלע דריי יידישע לימודים צוזאַמען זיין אין יעדער אָפּטיילונג איין און דערזעלבער.

---

*) דורך דעם דאָזיקן טאַקט וואָלט איינגאַנצן באַזייטיקט געוואָרן די שאַרפע לאַגע—פאָלגן אָדער ניט פאָלגן תיכף ומיד דעם קאָמיטעט מ"ה, וואָס האָט ממש געשאַפן מיט ברוגז צום פּעד. ראַט, אַזוי, אַז ס'האָט זיך געשאַפן א ווערטל: „א ברוגז פון קאָמיטעט".

**) אויס קאַמף למען פּרינציפּ; די צאָל שעהן אויף די שטרייט-לימודים אַנטשפּרעכן דער ווירקלעכער נויט.

למשל: יעדע פון די 5 אָפּטיילונגען באַקומט צו 15 שעה אַוואָך, אויסער די אַלגעמיינע לימודים.

די אָפּטיילונג	יידיש	העברעאיש מיט תנ"ך	פון זיי: העברעאיש	פון זיי: תנ"ך	סיה
א	9	6	4	2	15
ב	6	9	4	5	15
ג	6	9	4	5	15
ד	5	10	5	5	15
ה	5	10	5	5	15
צוזאַמען	31	44	22	22	75

7) די לימודים אין די 5 אָפּטיילונגען קומען פאַר פון אינדערפרי, נאָך די לימודים צוטיילן זיך אַלע 5 אָפּטיילונגען אויף 7 קלאַסן פון אַלגעמיינע לימודים.

8) די צאָל שעהן אין וואָך פאַר יעדן פון די 7 „אַלגעמיינע קלאַסן“, רעכענענדיק זיך מיט יעדן איינציקן תלמיד:

די לימודים	I	II קל.	II A	III	III A	IV	IV A	V	סיה
יידיש און העברעאיש מיט תנ"ך	—	15	15	15	15	15	15	15	(15×5) 75
יידיש	10	—	—	—	—	—	—	—	10
רוסיש	—	—	—	3	3	3	3	4	16
דייטש	—	—	—	3	3	3	3	3	15
אַריטמעטיק	5	5	5	5	5	4	4	3	36
געאָמעטריע	—	—	—	—	—	—	—	2	2
געאָגראַפיע	—	—	—	2	2	2	2	2	10
נאַטורוויסנשאַפט	—	—	2	2	2	2	2	2	12
געשיכטע	—	—	—	—	—	2	2	2	6
יידישע געשיכטע	2	2	2	2	2	2	2	2	16
מאָלן	—	—	2	2	2	1	1	1	8
האַנט-אַרבעט	4	3	1	—	—	—	—	—	8
שפּיל-און-געזאַנג	3	—	—	—	—	—	—	—	3
געזאַנג	—	1	1	1	1	1	1	1	7
גימנאַסטיק	—	1	1	1	1	1	1	1	7
סיה	24	27	29	36	36	36	36	38	231
פון זיי אַלגעמיינע לימודים	—	12	14	21	21	21	21	23	133

דער פּעד. ראַט האָט באַשלאָסן בילדן אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל צופּאַסן דעם פּראָיעקט צום שול-לעבן און אויסאַרבעטן קורצע פּראָגראַמען אויף די שטריים-לימודים. די קאָמיסיע (י. נורעוויטש, א. י. גאָלדשמידט, ז. רייזען, י. ד. גאָרדאָן און ל. פּורבאָוויטש) האָט אין תוך אָנגענומען דעם פּראָיעקט און האָט אויסגעאַרבעט פּאָלגנדיקע פּראָגראַמען און רשימה פון לימודים אויף יידיש, העברעאיש און תנ"ך. ביים אויסאַרבעטן די פּראָגראַמען האָט די קאָמיסיע גענומען אין אַכט דעם לעבעדיקן תלמיד, די ידיעות אין „יידישע לימודים“, וואָס די קינדער באַזיצן פאַקטיש, און די פּראָגראַמען גופא אילוסטרירן, ווי ווייט אומעגלעך ס'איז געווען אין יענעם מאָמענט אי-

בערצולאָזן אין איין און דעמזעלבן „נאָרמאַלן“ למשל IV קלאַס צוויי קינדער, פון וועלכע איינער דאַרף זיין אויף די יידישע לימודים אין אָפּטיילונג ב' און דער צווייטער, למשל, אין אָפּטיילונג ד' וכדומה.

C. קורצע פּראָגראַמען.

I יידיש.

1) אין אָפּטיילונג א.

פליסיק לייענען; דערציילן; שרייבן; שמועסן.

2) אין אָפּטיילונג ב.

גוט לייענען; גלאַטיק דערציילן; שיין שרייבן; געוויסע ידיעות אין אויסלייגן, אויך בנוגע איניקע העברעאישע ווערטער; שמועסן; לייכטע זעלבשטענדיקע שריפטלעכע אַרבעט; דיקטאַנט.

3) אין אָפּטיילונג ג.

גיך און גוט לייענען; בינדיק, מיט פאַרשטאַנד דערציילן; שיין און ריכטיק שרייבן; גרינדלעכע ידיעות אין אויסלייגן העברעאישע (און תלמודישע) ווערטער; סטיליסטישע שריפטלעכע אַרבעט; אויסדריקלעך לייענען אויף אויסווייניק שירים; עטימאָלאָגישער און סינטאַקטישער אַנאַליז פון איינפאַכן זאַץ; קורצע ביאָגראַפיעס פון די באַקאַנטסטע שריפטשטעלער.

4) אין אָפּטיילונג ד.

די קונסט פון לייענען און דערציילן, זעלבשטענדיק איבעראַרבעטנדיק דעם כאַראַקטער און דעם אינהאַלט פונם געלייענטן (כדי צו אַנטוויקלען דעם כח הדמיון); צונויפשטעלן פּלאַנען פונם געלייענטן (אַלגעמיינע און טיילווייז); גרינדלעכע ידיעות אין אויסלייגן; סטיליסטישע שריפטלעכע אַרבעט; באַוואוסט-זיניקער דיקטאַנט; ליטעראַרישער אַנאַליז הן בנוגע צום אינהאַלט, הן בנוגע צו דער פאָרם (כדי צו אַנטוויקלען אַ קריטישן חוש); עטימאָלאָגישער און סינטאַקטישער אַנאַליז פון אַלע מינים צונויפגעזעצטע זאַצן; ביאָגראַפיעס פון שריפטשטעלער.

5) אין אָפּטיילונג ה.

צונויפשטעלונג פון אויספירלעכע פּלאַנען; פּרקים באַהערשן די יידישע אויסלייגונג; אַלערליי סטיליסטישע שריפטלעכע אַרבעט און זעלבשטענ-דיקע אויפזאַצן; יידישער פאָלקלאָר, מוסטערן פון פּאָעזיע מיט ליטע-ראַרישן אַנאַליז; גרינדלעכע ידיעות און עטימאָלאָגיע און סינטאַקסיס; ליטעראַרישע כאַראַקטעריסטיקעס פון שריפטשטעלער; עלעמענטאַרע ידיעות און ליטעראַטור-טעאָריע.

II. העברעאיש.

1) אין אָפּטיילונג א.

פליסיק לייענען און פאַרשטיין דאָס געלייענטע; איבערשרייבן פון בוך; קליינע דיקטאַנטן;

2) אין אָפּטיילונג ב.

גיך און גוט לייענען; איבערדערציילן דאָס געלייענטע אין העברעאיש; נטיות פון שמות און פעלים; די וויכטיקסטע כללים פון סינטאַקסיס; שריפטלעכע אַרבעט.

3) אין אָפּטיילונג ג.

גוט איבערדערציילן סיפורים און צונויפשטעלן פּלאַנען פון געלייענטן; גראַמאַטישע תרגילים; שריפטלעכע איבערדערציילונג לויט אַ פּלאַן; נטיות פון שמות און פעלים; כללים פון סינטאַקסיס.

4) אין אָפּטיילונג ד.

דערציילן, זעלבשטענדיק איבעראַרבעטנדיק דעם כאַראַקטער און אפילו דעם אינהאַלט פונם געלייענטן; סטיליסטישע און גראַמאַטיקאַלישע שריפט-לעכע אַרבעט; דיקטאַנט; דיקדוק (לויט אַ לערנבוך); שריפטלעכע איבער-דערציילונג לויט אַ זעלבשטענדיק צונויפגעשטעלטן פּלאַן; ביאָגראַפיעס פון שריפטשטעלער און גדולי ישראל.

5) אין אָפּטיילונג ה.

פּרקים באַוואוסטזיניק לייענען און דערציילן אין העברעאיש; גרינד-לעכע ידיעות אין דיקדוק; די הויפּט-מאָמענטן אין דער היסטאָרישער אַנטוויקלונג פון דעם העברעאישן סגנון.

III. תנ"ך.

1) אין אָפּטיילונג א.

(פון צווייטן האַלב יאָר). ספורי המקרא אָדער התחלת חומש.

2) אין אָפּטיילונג ב.

תורה מיט השמטות פון ווייניק צוגעפּאַסטע סדרות און קאַפּיטלעך.

3) אין אָפּטיילונג ג.

יהושע, שופטים, שמואל א', שמואל ב' און מלכים (מיט השמטות)

אין אפטיילונג ד.
מלכים ב׳ (פארענדיקן) און ירמיה.
אין אפטיילונג ה.
ישעיהו, תרי-עשר.

א טייל פון פעד. ראט האט געזען די איינציקע ישועה פאר דעם גענע- מאמענט אין דעם פראיעקט; נאך א טייל, געמיינענדיק, אז דער צושטאנד פון די תלמידים אין שול בנוגע דעם לימוד פון העברעאיש און תנ״ך איז אומ- נארמאל, איז בעל-ברחו געווען געשטימט צום פראיעקט פאזיטיוו, הגם די מיט- גלידער פון ראט האבן אנגעוויזן, אז מ׳קען ניט זיין זיכער אין דער אומשעדלעכ- קייט פון פראיעקט פאר דער איינהייטלעכקייט פון דער שול; א דריטער טייל אבער, ניט קוקנדיק אויפן פאזיטיוון באשלוס פון פ. ר. דורכצופירן דעם פראיעקט אלס פראבע, און אויף דער גרויסער ארבעט ארום דעם פראיעקט, האט זיך איינגעשפארט מיט אלע מיטלען תיכף אראפצונעמען דעם פראיעקט פון סדר-היום. מ׳האט דורכגעפירט סעפאראטע בארא׳טונגען, מ׳האט געדראט מיטן אפזאגן זיך פון דער ארבעט אין שול — און סוף-כל-סוף איז דעם דאזיקן טייל פון ראט געלונגען, נאך לאנגע חלוקי-דעות אין ראט, צו באקומען א מערהייט פון איין שטים פאר אפווארפן דעם פראיעקט.

למען האמת מוז איצט, אין 5 יאר ארום, געזאגט ווערן, אז, ווען דער פראיעקט וואלט יא אנגענומען געווארן, וואלט מיט אים מן הסתם געווען „יצא שכרו בהפסדו״.

אויך ביים פעסטשטעלן אין דער ווייטערדיקער ארבעט די פראגראמען אויף העברעאיש און תנ״ך אין שול פאר אלע עקסיסטירנדיקע קלאסן איז דער פ. ר. דאך געבליבן ביי 5 שטונדן פאר די העברעאישע לימודים: II קלאס — ערשטע שטופע; IIA — צווייטע; III און IIIA — דריטע; IV און IVA — פערטע; V — פינפטע שטופע. די אויסגעאַרבעטע אנגענומענע פראגראמען האבן לפי- ערך געשטימט מיט די פריער אנגעוויזענע פאר די אפטיילונגען א, ב, ג, ד, און ה, — ס׳האט אבער געפעלט די פולקומע צוגעפאסטקייט פון די פראגראמען פאר אלע תלמידים, וואס האבן זיך געלערנט אין דעם אדער אין יענעם קלאס.

פארענדיקט „בשלום״ די אומאויפהערלעכע שטרייטן בנוגע דער צאל שעהן אויף העברעאיש און תנ״ך, האט די שול געקאנט האבן איצט אויך א מעגלעכקייט פון פראדוקטיווער פעדאגאגישער ארבעט. אבער אויך איצט איז נאך דערצו די צייט ניט געקומען.

עס האט זיך געקענט דאכטן, אז וואס מער דער קאמיטעט האט געוויזן זיין „שטארקע האנט״ בנוגע פעדאגאגישע פראגן אין שול, אלץ מער האט ער גע- דארפט טראגן די אחריות פארן אויסהאלטן די אנשטאלט. ס׳איז אבער געווען פארן קאמיטעט פיל לייכטער צו קירצן די הוצאות פון זיינע אנשטאלטן, ווי זוכן פאר זיי הכנסות. דאס איינציקע במעט וואס דער קאמיטעט (?) האט יא איינגע- טאן, איז געווען דאס, וואס ד״ר צ. שאבאד האט ארויסגעקעמפט ביי דעם דא- מאלסטיקן צענטראל-קאמיטעט פון די יידישע וואוילטעטיקע אנשטאלטן (צ. ק.) א געוויסע סובסידיע פארן קאמיטעט „מפיצי השכלה״, אייגנטלעך פאר די שולן פון קאמיטעט. עס מוז אבער דא געזאגט ווערן, אז קעגנער אין צ. ק. פון אט דער קליינער שטיצע זיינען געווען ניט נאר סתם מיטגלידער פון צ. ק., נאר אויך אזעלכע, וואס זיינען אין דערזעלבער צייט געווען מיטגלידער פון קאמיטעט מפיצי-השכלה, אזעלכע מיטגלידער, וואס האבן אקערשט דורכגעפירט זייער ווילן בנוגע דער יינגל-שול און האבן אייגנטלעך שוין געדארפט זיין בשלמות צופרידן מיט דער שול. — האבנדיק אלזא קליינע מיטלען, האט דער קאמיטעט מפיצי- השכלה באשלאסן צו זוכן פארקירצונגען אין די הוצאות אויף דער יינגל-שול,— און ס׳איז אוועק א נייע סעריע „בריוו פון קאמיטעט״: — „פארמאכן די פארא- לעלע קלאסן״, „פארמאכן דעם V קלאס״ און אז. וו. אין פראטאקאל פון 13 אקטאבער 1916 (זיצונג פון פ. ר.) איז געשילדערט דורך א ריי לערער די שרעק- לעכע לאגע, אין וועלכע די שול ווערט נאכאנאנד געשטעלט (אין דער זיצונג פון ראט האט אנטייל גענומען אויך ד״ר צ. שאבאד): „קיין שול אין ווילנע האט נאך ניט געהאט אזעלכע געפערלעכע מאמענטן״. דער בודזשעט פון שול האט דאן באטראפן ס״ה 1700 מארק א חודש. דער קאמיטעט האט ענדלעך געמאלדן, אז פון דער שטיצע, וואס ער באקומט פון צ. ק., וועט ער איינטיילן פאר דער יינגל- שול 600 מארק א מאנאט. ביי לערך 200 מארק א חודש פון שכר-לימוד, האט די שול געהאט אלזא א דעפיציט פון 900 מארק א חודש. ניט האבנדיק קיין אויסוועג, באשטימען די לערער, אנשטאט צו פארמאכן דעם V קלאס, איבערגע- מען דעם קלאס אינגאנצן אויף זיך; איינעם פון די פאראלעלע קלאסן פארמאכן (IIIA). ווידער א פארטיילונג פון דער ארבעט צווישן די לערער, ווידער א איבערגרופירונג פון קינדער און אזוי אן א סוף.

נאך א טענה וואס געהאט דער קאמיטעט מפיצי-השכלה צו דער יינגל- שול — פארוואס מאכט זי ניט קיין אונטערנעמונגען? די מיידלשול האט שוין אין פעברואר געמאכט לטובת דער שול א ווינאגראדאוו-קאנצערט. די יינגלשול האט זיך מיט אלע כוחות געווערט קעגן אזא ווענדונג אין דער פינאנסירונג פון שול. אבער סוף-כל-סוף איז די וואנט דורכגעבראכן געווארן — און אין דעצעמ- בער 1916 שרייט שוין די יינגלשול דורך גרויסע און אפטע אנאנסן אין די

דאמאלסטיקע „לעצטע נייס״ — „קומט אויפן אוונט פון דער יידישער סינאגא- גאלער מוזיק! איר שטיצט דערמיט די יינגלשול!״ כאראקטעריסטיש איז אבער, אז אויף דערזעלבער זיצונג, וואו די לערער פון שול באהאנדלען אויספירלעך די פראגראם פון דער לעקציע-קאנצערט, וואס פאר א פרייז זאל מען באשטימען פאר די בילעטן, ווער זאל איינארדענען א בופעט און ד. גל., ווארפט זיך דורך אויך א קורצער באשלוס: „מחמת דוחק אין צייט, אויסארבעטן פראגראמען פון די לימודים אין שול נאר אויף א וואך״.

די ווייטערדיקע בלעטער פון דער געשיכטע פון דער יינגלשול זיינען אין לויף פון צוויי יאר (XII 1916—XI 1918) פארגאסן מיט שווייס פון אומענד- לעכע אונטערנעמונגען, וואס די שול האט דורכגעפירט, ראנגלענדיק זיך פאר איר קיום. אין יאנואר 1917 — א לאטעריי, וואס גיט זיך אגב ניט איין. תיכף נאך דעם הייבט מען אן טראכטן וועגן א קינדער-אפערע, און אין II 1917 הייבן זיך אן די הכנות צו דער שפעטער באריכט. געווארענער קינדער-סימפאניע (אין מוזיק-שול), וואס מיט איר הילף האט די שול דורכגעפירט א גאנצע ריי אוונטן מיט הכנסה. ניט האבנדיק קיין מעגלעכקייט אליין דורכצופירן אלע אוונטן, ברייט די שול אריין אין פארבינדונג מיט „אחיעזר״, מיט „אגודת אחים״ און אנד. ווי טרויעריק עס זאל ניט זיין צו זאגן בנוגע דער ווירקלעכקייט פון די יידישע שולן, מוז דא דערציילט ווערן, אז די איבעריקע שולן האבן מיט קנאה געקוקט אויפן „גילדערנעם פינגערל״ — דעם קינדער-ארקעסטער, וואס די יינגלשול האט זיך אויסגעבויט. זייער פיל האט מיטגעהאלפן אין שאפן דעם „מוזיק-קלאס״ ביי דער שול — דער אין יולי 1920 טראגיש אומגעקומענער אברהם לעווין ז״ל. בכלל אבער האט די שול פון קיין זייט ניט באקומען קיין אונטערשטיצונג און הילף, און טאקע מיט דער קינדער-סימפאניע האט די שול געהאט אן א שיעור צרות און ליידן. עס פעלן די נייטיקסטע מוזיקאלישע כלים; ניטא מיט וואס אויסצוהאלטן די לערער פון מוזיק און א דיריזשאר (פריער מ. זאמשטייג- מאן און שפעטער ה׳ ווידמאן). צו אפטע קאנצערטן קען מען ניט דורכפירן מחמת פעדאגאגישע טעמים, און אויך דער ערפאלג וואלט אגב געליטן. שטענדיקע אינטריגעס צווישן די מוזיק-לערער (ווי באוואוסט, איז ועלכן, אז זיי זאלן גוט לעבן צווישן זיך), אבער אויך די קליינע מוזיקער (תלמידים פון שול און אויך זייטיקע קינדער) האבן די ערשטע זאך באוויזן צו ירשענען אט די פעאיקייט, און אט ווערט מיטאמאל א פראנצווארטלעכער אנטיילנעמער פון ארקעסטער ברוגז... וועגן וואס זאל מען שוין דאן פריער זארגן — וועגן די לימודים אין שול, אדער וועגן דעם, וואס דער באשטימטער קאנצערט, וועלכער האט שוין געקאסט פיל מי און געלט, וועט חלילה ניט פארקומען! אויך ניט אלע לערער פון שול האבן ארויסגעוויזן גענוג העפלעכקייט צו די ח״ח מוזיקער און צו די פארש- דענע „קאמיטעטן״, וואס האבן געמוזט געשאפן ווערן ארום דער שול. וועגן א קאנצערט מוז מען פיל זארגן: מ׳דארף האבן צו טאן מיט דער מאכט, מ׳דארף באזארגן דעם זאל, די אפישן, פארשפרייטן בילעטן און אז. וו. און דא „קומען צו הילף״ דער „עלטערן-קאמיטעט״, דער „פארזארגונגס-קאמיטעט״, דער „דאמען- קאמיטעט״, די „סטודענטישע גרופע״. יעדער פון די „פארזארגער״ פאדערט אויפמערקזאמקייט, און זיצונגען, זיצונגען אן א סוף. קאמבינאציעס מיטן קינ- דער-ארקעסטער האט מען געמאכט סאמע פארשיידענע: „ריינע״ קאנצערטן (די שווערסטע מוזיקאלישע נומערן פון מאצארט, גריג און אנד.); א ריי פאלקס- קאנצערטן; קאנצערטן פון יידישער מוזיק צוזאמען מיטן שטאט-חזן מ. הערש- מאן; אפענע פרילינגס-פארוויילונגען אין שטאטישן גארטן מיטן אנטייל פון דייטשן אפערן-זינגער ג. הערפער; קאנצערטן ספעציעל פאר קינדער צוזאמען מיט א קינ- דער-אפערע „צווישן די בלומען״ און דעם כאר פון שול. דער 5-יאריקער אנ- טיילנעמער בודאווניץ האט געפרובט דיריזשירן דעם „טערקישן מארש״. מ׳האט געקאנט ממש פארשיכורט ווערן פון אט די פארשיידענע אונטערנעמונגען. אבער די אנפירער און די מער באוואוסטזיניקע קינדער, וואס האבן גוט גע- דענקט, אז אזא שיינע אינסטיטוציע, ווי די מוזיק-שול, וואלט געדארפט דינען דעם אמתן שר פון קונסט און ניט דווקא דעם עגל הזהב, האבן דאך ניט אינ- גאנצן פארלארן די בושה, און ס׳האט „געפלאמט דער פנים פאר ניט פארדינטער באצאלונג און באליידיקונג״ (א לערער פון שול וועגן דעמזעלבן ענין — זע „אונ- זער טאג פאר אמעריקע״).

און קיין „גאלדענע געשעפטן״ האט די שול אלץ ניט געמאכט. די הכנסות האבן דאך ניט געקלעקט, און צווישן די איינגענע קאנצערטן כאטש די שול אריין עטלעכע לאטערייען; קאנצערטן פון ה׳ ווינאגראדאוו („ריגאלעטא״); מ׳פרובט זיך מיט ה׳ קאראבקאוו און וואנדא באהושעוויטש; פרוי מאריאן שטעלט לטובת דער שול „צוליב גליק״; הערמאן סאלאמאנאוו שפילט פידל; ס׳ווערט דורכגעפירט אן אוונט פון ה׳ אנטאן רובינשטיין (ווינאגראדאוו) מיטן אנטייל פון ד״ר א. אלשוואנגער; לית ברירה טרעטן שוין ארויס מיט א טריא דער פארוואלטער פון שול צוזאמען מיט צוויי לערער, — און אין נאוועמבער 1918, פארן פארנע- מען ווילנע דורך דער ראטנמאכט, בשעת דער חלק פון נייט איז געהאנגען איבער דער שול (די לערער זיינען שוין צופיל חדשים געזעסן אן שכירות), ארדנט די שול איין א ... באל-מאסקאראד — „צום ערשטן מאל אין ווילנע נאך א הפסקה (אין מאסקאראדן) פון 4 יאר״ — און צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון דער יידישער שול (אמת, די שול האט איר נאמען באהאלטן). ערשט די ראטנ-

באַכט האָט געמאַכט פון דער שול אויס פּאַץ און האָט די איבערגענומען, צוזאַמען מיט אַלע איבעריקע אַנשטאַלטן, אויפן חשבון פון דער מלוכה.

אויך גוטע מאָמענטן זײַנען געווען אין לעבן פון שול אין פאַרבינדונג מיט דער קינדער-סימפּאָניע. שוין אָפּגערעדט פון דעם, וואָס די גאַנצע שול האָט באַקומען די מעגלעכקייט פּאַסיוו צו באַטייליקן זיך אין דער מוזיקאַלישער אַרבעט אין שול (פּיעזוויין אויף די רעפּעטיציעס, אויף די קליינע שול-יום-טובים, אויף די קינדער-קאָנצערטן אויסער דער שול), האָבן זיך ביז 150 קינדער געלערנט אין די 6 — 7 מוזיק-אָפּטיילונגען ביי דער שול אויף פאַרשיידענע מוזיקאַלישע כלים: פידל, צעלאָ, קאָנטרבאַס, פלייט, קלאַרנעט, קלאַוויר און אַנדערע. אויך סאָלפּעדזשיאָ איז געווען ערנסט געלערנט (קאָמפּאָזיטאָר בערנשטיין). אין פאַרבינדונג מיטן לימוד פון געזאַנג און גוט אויסגעשטעלטן כאָר (א. סליעפּ) האָט זיך די מוזיקאַלישע אַנטוויקלונג פון די קינדער אין שול שטאַרק אַ הייב געטאָן. די גוטע פּעולה האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן — (אַ ריי קינדער, דווקא פון די אָרימערע שיכטן, האָבן אפילו באַוויזן אַ נייגונג צום זעלבשטענדיקן מוזיקאַליש-ליטעראַרישן שאַפן). אויך אין די ברייטערע פאָלקסשיכטן האָט דער אָרקעסטער געטראָגן אַ עסטעטישן תענוג. פון צייט צו צייט פלעגן אין שול גופא פאָרקומען אָריגינעלע אווענט-פאַרזאַמלונגען פון די מיטגלידער (מיט אַ חודש-אָפּצאָל), וואָס די שול האָט ניט אייגענע כוחות ערהאַלטן (ביז 600 מיטגלידער). אויסער די פאַרוויילונגס-נומערן, פלעגט מען דאָ אָפּגעבן באַריכטן: דער פאַרוואַלטער — וועגן דער שול; ש. כהן — פאָרזיצער פון פאַרזאָרגונגס-קאָמיטעט; ה׳ צוקערזיס פון דער עזר-פאַרוואַלטונג פון די מוזיק-קלאַסן; ל. זקהם — קאָנטראָל-קאָמיסיע; ד. געצעלס — ווירטשאַפטס-קאָמיסיע; פרוי פּ. מאַרק — קאָמיסיע וועגן אונטערנעמונגען.

דער קאָמיטעט פון דער חברה „מפיצי-השׂכלה“ האָט דערווייל געהאַט אַ „וויכטיקערע“ אַרבעט. פון אַפּריל 1917 אָן איז אָוועק אַ סדרה אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען, וואַלן, צייטונגס-פּאָלעמיק און אַז. וו. די געפילן האָבן זיך צעקאָכט, און אויך די יינגלשול איז אַרייַנגעצויגן געוואָרן אין גאַנג פון די געשעענישן — באַראַטונגען פון „מיעוט“, פּראָטעסטן, תשובות בקיצור און באַריכות.

אין טומל פון אָט דער „שול-טעטיקייט“ האָט מען אינגאַנצן פאַרגעסן אָן די התחייבותן, וואָס עס דאַרף טראָגן אויף זיך די אָקופּאַציע-מאַכט. אין דער צייט, וואָס אין אַנדערע אָקופּירטע שטעט האָט די דייטשע מאַכט אָדער אינגאַנצן, אָדער אין אַ באַדייטנדיקער מאָס אויסגעהאַלטן די נאַציאָנאַלע שולן און האָט אפילו פאַרן אָפּטרעטן (למשל, פון גראָדנע) איבערגעלאָזן מיטלען אויף ווייטערהאַלטן די אַנשטאַלטן ביזן סוף לערניאָר (אגב, איז שפּעטער צוליב דעם צוגעצויגן געוואָרן דאָרטן צו דער באַזאָרגונג פון די יידישע שולן די שטאָט-פאַרוואַלטונג, ווען די דייטשן האָבן ביים אָפּטרעטן איבערגעלאָזן די געלט-מיטלען), — האָט די אָקופּאַציע-מאַכט אין ווילנע לגמרי קיין מיטלען ניט איינגעטיילט פאַר די יידישע שולן. דערפאַר האָט דער שול-ראַט (אַ פּעריזאָן) ניט געזשאַלעוועט קיין צירקולאַרן, וואָס דורך זיי האָט ער פריי עקספּערימענטירט איבער דעם „שול-וועזן אין אָבער-אָסט“. העברעיש — פאַרבאָטן; „רעליגיאָן“ — אָבליגאַטאָריש; רוסיש — פאַרבאָטן; דייטש — דווקא פון די יינגערע קלאַסן אָן; אַ מין צוואַנגס-זונטאָג-רו (ד. ה. זונטאָג זאָל מען לערנען נאָר „רעליגיאָן“, געזאַנג און גימנאַסטיק); פאַרענדיקן דעם שול-יאָר אין דערזעלבער צייט, ווי אין דייטשלאַנד און אַז. וו. — פון די אַלע עקספּערימענטן האָט די יינגלשול, וואָס איז ביים יידישן עולם געווען בכלל אַ נייס, שטאַרק געליטן, און ס׳איז ממש אַ וואונדער, וואָס דעם דייטשן פּאַטראָס איז ניט געלונגען צו דעזאָרגאַניזירן זי אינגאַנצן אָדער אָראָפּירן זי פון דעם וועג, אויף וועלכן זי האָט זיך געשטעלט פון אָנהייב אָן. מילא, צו ענטפערן אויף די פאַרשיידענע „זענדונגען“, ווי „שולוויזהאַלטספּלאַן“ און ד. גל. האָט זיך געפאָדערט נאָר צייט. אָבער וואָס זאָל טאָן די יינגלשול, וואָס האָט אַזאַ גרויסע צאָל שעהן אויף העברעאיש און תנ״ך, מיטן פאַרבאָט פון העברעאיש? אָדער וואו טוט מען זיך אַהין מיט דער גרויסער צאָל שעהן אין וואָך בכלל, ווען אין דעם „שטונדן-פּלאַן“ טאָרן כמעט ניט פיגורירן קיין לימודים אום זונטאָג? און די איבעריקע „מצוות עשה“ און „לא תעשה“? בנוגע אייניקע פאָדערונגען האָט זיך די גאַנצע ווילנער לערערשאַפט געשטעלט פעסט אַנטקעגן. דאָך וואָלט געלוינט צוקוקן זיך צו אַן אָריגינאַל פון אַ רשימה פון די לימודים אין יינגלשול פאַר „יענער“ צייט! לויט געוויסע סימנים אויף דער רשימה האָבן זיך די לערער געדאַרפט אָריענטירן אין פאַל פון אַ באַזוך „פון דעם דייטש“. באַזונדערס שווער האָט דער דייטש אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף דער יינגלשול בשעת דעם געוויסן אָנשטעל מיט דער מורא פאַר דער טיפוס-עפּידעמיע. פּונקט גערעכט זײַנען, פאַרשטייט זיך די דייטשן געווען, ווען זיי האָבן אָנגענומען פאַרשיידענע פאָרזיכטיקייטס-מיטלען, ווי די אָבליגאַטאָרישע באָד, אַלע טאָג זאָלן די שולן אָפּגעבן ידיעות וועגן די פעלן פון קראַנק-ווערן און ד. גל. — אָבער בשעת מ׳לייגט אַריין די טומאה אין דער יראה און מ׳מאַכט זיך, אַז מ׳נעמט אָן די צאָל קראַנק-געוואָרענע אויף דער אָ-טער יענער גאַס ניט פּראָפּאָרציאָנעל, נייערט אַבסאָלוט, האָבן שוין די לערער געמוזט איינזעען אין דעם ניט נאָר דעם דייטשן פּעדאַנטיזם, נאָר אַ קאַמף מיט די נאַציאָנאַלע שולן, אַ קאַמף, וואָס איז גאַנץ ווייניק פאַרשטעלט געווען. גראָד דאַרף ביי די דייטשן הייסן גאַנץ ליובקע — „אָסטראַבראַמאַ שטראַסע“, און,

היות אויף ליובקע וואוינען פיל פורמאַנעס, ביי וועלכע עס זײַנען באמת געווען אַ סך פעלן פון טיפוס-קראַנקע, האָבן די דייטשן פאַררעכנט אָסטראַבראַם-גאַס פאַר געפערלעכער ווי, למשל, קליין-סטעפּן-גאַס, — און די יינגל-שול איז חדשים-לאַנג געשטאַנען פאַרמאַכט. מ׳האָט געלערנט געהיים אין פּריוואַטע וואוינונגען און שפּעטער אין קיך אויף קאַנע; דער פאַרוואַלטער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שומר אויף דעם טראָטואַר ביי דער קיך. קומט דער שליח פון ה׳ סע-גודע (שול-ראַט) ה׳ פוקס (אַ פּאַסנדיקע פאַמיליע!) — לערנט מען ניט, נאָר מען עסט! אָט אַזוי האָט מען זיך געפּלאָגט אין יענע טרויעריקע, אָבער היסטאָרישע יאָרן!

אין דיזעלבע יאָרן פון חבלי לדה און יסורים אין געראַנגל פאַרן קיום, האָט די שול דאָך איר וועג ווייטער דורכגעלייגט. דאָס פּראָגראַם און לערן-פּלאַן ווערן אַלץ מער אויסגעבעסערט; ס׳ווערן ניט פאַרזעען די נייטיקע און מעגלעכע פּרובן, וואָס עס רעקאָמענדירט די נייע פּעדאַגאָגיק. אַ ריי געזעלשאַפטלעכע טוער באַזוכן די שול, הויפּטזעכלעך בשעת די פאָלקסטימלעכע שול-יום-טובים (חמשה-עשר בשבט, חנוכה, פּורים) און בלייבן העכסט צופרידן. אויך כמעט אַלע וויכטיקערע פּערזענלעכקייטן, וואָס האָבן פאַר דער צייט באַזוכט ווילנע, זײַנען ביי־געווען אויף לעקציעס אין יינגלשול מפיצי-השׂכלה, און האָבן אַרויסגעטראָגן די גרעסטע פאַרוואונדערונג פאַר דעם אויפטו פון ירושלים דליטא. כאַראַקטעריסטיש איז די מיינונג פון ד״ר האַנטקע: „מיט אַזאַ יידישיסטישער שול מוזן צופרידן זיין אפילו די ציונים“.

נאָכדעם ווי די פאַרוואַלטונג פון שול האָט אַ ביסל פרייער אָפּגעאָטעמט פון די אומענדלעכע אונטערנעמונגען און געצוואונגענע געלטער, האָט זיך אין דער צייט פון דער ערשטער ראַטנמאַכט אין ווילנע געשאַפן פאַר דער יינגלשול די מעגלעכקייט מער אָפּצוגעבן זיך מיט די אינטערעסן פון די קינדער גופא, און אין דער ערשטער ריי—מיט די אינטערעסן פון די עלטערע תלמידים. עס ווערט געשאַפן ביי דער שול דער ערשטער יידישער קינדער-קלוב אין ווילנע. ממש אַ שטראָם חן זעלבסטטעטיקייט און לוסטיק-ערנסטער אַרבעט האָט זיך אַרייַנגעגאָסן אין לעבן פון די תלמידים! פאַר די עטלעכע יאָר, וואָס די קינדער האָבן שוין פאַרבראַכט אין שול, האָבן זיי זיך גוט אַנטוויקלט, און די אַרבעט, וואָס איז זיי פאָרגעשטאַנען דורכצופירן זעלבשטענדיק, האָט זיי באַגייסטערט. די הכנות ווערן דורכגעפירט וואונדערלעך-שנעל. באַלד איז שוין פאַרטיק דער סטאַטוט און ס׳ווערן אָנגעמערקט **די הויפּט-צילן:**

1) געבן די מיטגלידער פון קלוב אַ מעגלעכקייט צו פאַרברענגען די פרייע צייט אַלע צוזאַמען בחברותא אין כּלערליי נוצלעכע באַשעפטיקונגען.
2) צוגעוווינען זיך צו אַ זעלבשטענדיקן געזעלשאַפטלעכן לעבן.
3) קומען מיט חבֿרישער הילף די חברים, וואָס זײַנען אָפּגעשטאַנען אין ידיעות אָדער אַנטוויקלונג.
4) אַנטוויקלען ביי די חברים די גוטע פעאיקייטן, וואָס ווייזן זיך ווייניק אַרויס אין שול.
5) צוגעוווינען די מיטגלידער צו פּראָדוקטיווער פיזישער אַרבעט און אַרויסרופן אַכטונג צו יעדער, אפילו שווערער אַרבעט.

אָרגאַניזאַציע.

1) בראש פון קלוב שטייט אַ פּרעזידיום פון 3 מיטגלידער: פאָרזיצער, סעקרעטאַר און נאמן. דעם פּרעזידיום קלייבט מען אויס אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון אַלע קלוב-מיטגלידער.
2) בראש פון יעדער סעקציע ביים קלוב שטייט אַ קאָמיסיע פון 3 מיטגלידער, וואָס ווערן געקליבן אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון דער באַטרעפנדיקער סעקציע.
3) די פאַרוואַלטערס פון די סעקציעס, צוזאַמען מיטן פּרעזידיום פון קלוב, בילדן דעם קאָמיטעט פון קלוב.
4) דער פּרעזידיום גיט אָפּ אַ באַריכט פאַר דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג.
5) דער סעקרעטאַר פון פּרעזידיום פירט דעם פּראָטאָקאָל-בוך פון קלוב, די רעגיסטראַציע פון מיטגלידער און אַנד.

די סעקציעס.

1) ביבליאָטעק-סעקציע. — פאַרוואַלט מיט דער ביבליאָטעק (2735 רוסישע ביכער, 815 יידישע, 340 העברעאישע און 270 לערן-ביכער), זאָרגט וועגן איר פאַרגרעסערונג, פירט אָן מיטן לייען-זאַל, רעקאָמענדירט די ח״ח ביכער צום לייענען, פירט אַ רעגיסטראַציע פון די לעזער און ביכער, וואָס ווערן אַרויסגעגעבן; אַרבעט אויס די נייטיקע דיאַגראַמען און אַז. וו. די אַרבעט ווערט בכלל געפירט לויטן מוסטער פון גוט-איינגעאָרדנטע ביבליאָטעקן.
2) ליטעראַרישע סעקציע. — גיט אַרויס אַ קינדער-זשורנאַל (אַ באַזונדערע רעדאַקציר-קאָמיסיע); ביז איצט זײַנען אַרויס דריי №№ „שפּראָצנדיקע בוימעלאַך“. די №№ 4 און 5 הייסן „יונגע קנאָספּן“. עס זײַנען דאָ גוטע צייכענונגען (אין שול לערנט צייכענען אַ פאַכמאַן — א. צאַסטראָוו). שפּעטער ערשיינען צוויי זאַמלהעפטן „פאַקלען“. פינף נומערן פון קלוב-צייטונג „אונזער וועלטל“. אין אייניקע פון די זשורנאַלן איז דאָ אַ העברעאישע אָפּטיילונג. אויסער די זשורנאַלן זײַנען אַרויס: א) אַ העפט לידער

פון ח. בעני (חיים בעזפּראַזוואַני); ב) עטלעכע נומערן פון א בלעטל „אונזער ווינקל“ — פון ח. בעני; ג) לידער פון ל. סטאַצקי; ד) באַלאַדע פון ל. סטאַצקי „שולמית“; ה) ע. מאַרגאַלין האָט מיט דער הילף פון נאָך חברים פון דער פאָלקלאָר-אָפּטיילונג צונויפגעקליבן א רייכן מאַטעריאַל — 270 פאָלקס-שאַפונגען (פאָלקס-לידער 66; מעשיות 2; שפּילן 13; גלייכווערטלעך 14; רעטענישן 17; פאָלקס-סימנים 14; פאַרגלייכונגען 54; פאָלקס-שבועות 15 און אנד.) — דער גאַנצער מאַטעריאַל איז איבערגעגעבן געוואָרן דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט אין ווילנע. די שכנות פון קלוב האָט געהאַט א גוואַלטיקע השפּעה אויף די ייִנגערע חברים. דער 3-טער קלאַס גיט אַרויס „ראָזינקע בוימעלאַך“; דער 4-טער קלאַס „יונגינקע גרעזעלאַך“; דער 5-טער קלאַס — „מאָרגנשטערן“; דער 6-טער קלאַס „בלומען“ (אַרויס זעקס נומערן — ל"ע ווייער שיין). אויך עטלעכע נומערן „אונזער וואָך“ און „שול-וואָך“. — די ליטעראַרישע סעקציע לאַדט אויך איין אין קלוב לעקטאָרן און פירט זעלבשטענדיק דורך לעקציעס און פאָרלעזונגען פאַר די ח"ח.

3) דראַמאַטישע סעקציע — פירט דורך צוזאַמען מיט דער געזאַנג-סעקציע די לוסטיקע הספקות אין דער קלוב-אַרבעט; אָרדנט איין פאָרשטעלונגען אויף די קלוב-אָוונטן און אויך אויף עטלעכע אַרויסטרעטונגען. די קינדער פירן דורך אינסצעניזירונגען. אויף דער שול-וואָך האָט די סעקציע דורכגעפירט די אינסצעניזירונג פון שלום-עליכמס דערציילונג „חנוכה-געלט“; אָדער, למשל, דער שיינער „שילער-יום-טוב“ מיט דער אינסצעניזירונג פון שלום-עליכמס „צוויי טויטע“.

4) געזאַנג-סעקציע — שטעלט צונויף דעם כאָר פון קלוב און פירט מיט אים אָן (דיריזשירט א מיטגליד פון קלוב); באַאַרבעט די נייטיקע לידער, נאָטן; איינציקע מיטגלידער אַראַנזשירן אַליין לידער, למשל, דעם הימן פון 1-טן ייִדישן קינדער-קלוב („מיר זיינען נאָך יונג, פריש און מונטער...“ — ווערטער און מוזיק פון ח. בעני). צוזאַמען מיט דער דראַמאַטישער סעקציע נעמט זי אָנטייל אין די לוסטיקע הספקות אין קלוב און אין די קלוב-אָוונטן.

5) האַנטאַרבעט-סעקציע — האָט אָנגעהויבן עקסיסטירן אונטער דער אָנפירונג פון פרוי ד"ר איינשטאַט. די סעקציע באַשטייט פון עטלעכע אָפּטיילונגען: אויסנייען און שטריקן, צייכענען און קלעפּן, אויסאַרבעטן לערן-מכשירים און אנד. אויף דער שול-וואָך איז די סעקציע געווען פאָרגעשטעלט זעלבשטענדיק פון שול און פון קלוב.

6) סעקציע אויף צו פאַרפאַרטיקן די שול-לעקציעס — זאָרגט, אז די אַרבעט ביים מאַכן די לעקציעס זאָל ניט געשטערט ווערן; בילדעט גרופּעס אויף פאַרשיידענע לימודים, העלפט די אָפּגעשטאַנענע ח"ח א. א. וו.

7) היגיענע-סעקציע — פירט דורך פיזישע איבונגען מיט די ח"ח, זאָרגט וועגן דער ריינלעכקייט אין קלוב בכלל און פון די איינצלנע חברים בפרט; פירט דורך שפּאַצירגענג פאַר אַלע קלוב-מיטגלידער; אַרבעט אויס היגיענע-תקנות (זע „מיין טאָגבוך“ פון י. גורעוויטש — פאַרלאַג „אוניווערס“ — ווילנע); זאָרגט, אז די מיטגלידער זאָלן אָפּהיטן די תקנות, לאָזט אַרויס פּאַסיקע רעוויזן און אז. וו.

8) סעקציע פאַר נאַטורוויסנשאַפט — קלייבט אָפּ אין קלוב-ביבליאָטעק און רעקאָמענדירט ספּעציעלע ליטעראַטור; פירט דורך שמועסן וועגן נאַטור, זאַמלט קאָלעקציעס אויף מינעראַלאָגיע, באָטאַניק און אנד. (רייכע זאַמלונגען אין אַרכיוו פון קלוב); שטעלט צונויף פאַרשיידענע אָריגינעלע און פאַרשיידישטע טאַבעלעס (באַפּוצט די ווענט פון שול).

די אַרבעט אין פאַרשיידענע סעקציעס און איבערהויפּט דער כאַראַקטער פון זעלבשטענדיקייט ביי דער אַרבעט האָט אויסערגעוויינלעך גוט געווירקט אויף די קינדער. די תלמידים האָבן אָנגעהויבן דורכצופירן אין שול און איבערהויפּט אין קלוב א סך פון דער אַרבעט, וואָס פלעגט פריער געטאָן ווערן דורכאויס דורך געדונגענע מענטשן: דורכפירן און פאַרריכטן די עלעקטרישע באַלייכטונג, שלאָסעריי, פאָטאָגראַפישע אַרבעט, הייצן די אויוונס אין קלוב, וואַשן און קערן די דיל, זעגן האָלץ און אז. וו. גאָר אַנדערש איז אַוועק די געוויינלעכע אַרבעט אין שול: קלעפּן פון ליים, אויסזעגן פון האָלץ, פאַרפאַרטיקן פאַר יעדער שול די גרויסע צאָל פאַרשיידענע קאָנספּעקטן (צוליב מאַנגל אין לערנביכער) אויף ייִדישע און אַלג. געשיכטע, געאָגראַפיע, נאַטורוויסנשאַפט, מאַטעמאַטיק און אנד. (צו איין עקז. פון אַלע קאָנספּעקטן איז דאָ אין אַרכיוו פון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט).

די גרויזאַמע אַפּריל-טעג אין ווילנע האָבן פון אַלץ געמאַכט א תל, און ערשט סוף יוני האָבן די קינדער ווידער באַנייט די אַרבעט. אין משך פון די זומער-וואַקאַציעס הייבט מען אָן צוצונעמען אין קלוב אויך זייטיקע קינדער, אַפילו חברטעס. אין קלוב ווערט געפירט א גענויע סטאַטיסטיק פון באַזוכן דעם קלוב און די סעקציעס.

דורכשניטלעך ווערט דער קלוב באַזוכט פון 33% מיטגלידער (25% חברים + 8% חברטעס)

געזאַנג-סעקציע	— 45% חברים	+ 55% חברטעס.
צייכענען	— 92% "	+ 8% "
האַנטאַרבעט	— 36% "	+ 64% "
היגיענע-סעקציע	— 77% "	+ 23% "
ליטעראַרישע	— 70% "	+ 30% "
דראַמאַטישע	— 70% "	+ 30% "
מאַכן די לעקציעס	— 90% "	+ 10% "

אויסער די זעלבשטענדיקע פאָרטראָגן, וואָס די ליטעראַרישע סעקציע פירט דורך (יעדער מיטגליד באַקומט א טעמע, וואָס ער מוז באַאַרבעטן צום באַשטימטן טערמין), לאַדן די קינדער איין, איבערהויפּט אויף שבתים און יום-טובים, דערוואַקסענע לעקטאָרן. אזוי, למשל, זיינען געווען לעקציעס: פון ד"ר ל. חיט — „אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן און דער שילער“; ש. ידידאָוויטש — „די געשיכטע פון אַלף-בית“; י. זאַוועלס — „די חושים פון פלאַנצונגען“; ז. רייזען — „די שפּראַכן פון דער וועלט“; ד"ר ב. איינשטאַט — „די אויפגאַבן פון א קינדער-קלוב“; מ. לוריע — „די פאַרקערפּערונג פון ייִדישן גייסט אין שלום-עליכמס ווערק“; ד"ר ב. איינשטאַט — „די נאַטור און דער ייִד“; י. גאָרדאָן — „די נייע העברעאישע ליטעראַטור“ (א ריי לעקציעס); ה' ענגלשטערן — „די פיזישע ערציאונג אין שטוב און אין שול“; ד"ר ב. איינשטאַט און ד"ר ל. חיט (פאַר די עלטערע מיטגלידער) — „געשלעכטס-פראַגן“.

ביי הייַנטיקן טאָג איז די צאָל מיטגלידער געוואָרן אזוי גרויס, אז די קינדער אַרבעטן אין לאָקאַל פון שול אין דריי קלובן — 1-טער ק.-קלוב (7-טער און 8-טער קל.); קלוב אויפן נאָמען פון י. דינעזאָן (5-טער און 6-טער קל.) און קלוב אויפן נאָמען פון ש. אַש (4-טער א' און 4-טער ב').

די נעענטערע באַקאַנטשאַפט מיט דער ייִדישער ליטעראַטור האָט אַרויסגערופן ביי די עלטערע קינדער א שטרעבונג צוצובינדן זיך צום באַליבטן ייִדישן שרייבער. די שול אינגאַנצן איז געבליבן ביי איר נאָמען „מפיצי השכלה“, און יעדער פון די עלטערע קלאַסן האָט באַשלאָסן אָנצורופן זיך מיטן נאָמען פון זייער באַליבטן שרייבער. דער 8-טער קלאַס פון 1920—21 לערניאָר — „מענדעלע-קלאַס“; דער 8-טער קלאַס הייַער — „פּרץ-קלאַס“; דער 7-טער — „דינעזאָן-קלאַס“; דער 6-טער — „א. רייזען-קלאַס“; דער 5-טער — „שלום-עליכם-קלאַס“; די 4-טע קלאַסן — „ש. אַש-קלאַסן“.

אין דער צייט פון דער ערשטער ראַטנמאַכט (מלוכה-אויסהאַלטונג), פון דער ערשטער פּוילישער הערשאַפט און פון דער קורצער ליטווישער הערשאַפט, ווען מיט די שולן האָט אָנגעפירט די ייִדישע קהילה, זיינען די שולן געווען אין מאַטעריעלן זין באַזאָרגט לערך ניט שלעכט. די קהילה פלעגט באַקומען א באַדייטנדיקע שטיצע, איבערהויפּט פון אַמעריקע, און פלעגט אָפּגעבן א גרויסן טייל פון איר בודזשעט אויף בילדונגס-צוועקן. אין די אינווייניקסטע ענינים פון ייִנגל-שול האָט זיך קיינער מן הצד כמעט ניט געמישט. די ראַטנמאַכט האָט פיל גערעדט וועגן רעפאָרמען, אָבער דער שטאָטישער קאָמיסאַריאַט האָט פאַקטיש געפאָלגט די אָנווייזונגען פון דער לערער-קאָלעגיע, וואָס האָט באַשלאָסן בנוגע דער דורכפירונג פון שול-רעפאָרמען צו האַנדלען ביסלעכווייז און בהדרגה.

ווען דער צענטראַלער קאָמיסאַריאַט פאַר בילדונגס-ענינים האָט אָנגעהויבן דעם ענערגישן קאַמף פאַר באַזייטיקן פון די שולן די רעליגיע (רעוויזיע פון אַלע שולן אין משך פון איין טאָג) און דורכגעפירט ביד חזקה זיין ווילן (למשל, אין די פּוילישע שולן), האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויך אויף די העברעאישע לימודים אין אונזערע שולן. תנ"ך ווערט אָנערקענט אַלס קאָנפעסיע, העברעאיש — ערלויבט, אָבער פון 4-טן קלאַס אָן [אין געגנוואַרט פון בילדונגס-קאָמיסאַר (א פּאָליאַק) איז פאָרגעקומען א דיספּוט צווישן דעם געהילף (א ליטווין) און צוויי ייִדן-עקספּערטן (טאָמסינסקי און דימענטמאַן) פון איין זייט און צוויי פאָרשטייער פון ייִדישן לערער-פאַראיין פון דער אַנדער זייט].

די ייִנגל-שול איז דאָך געבליבן ביי אַלע איר שעהן אויף העברעאיש און תנ"ך. געהאַלט פאַר די שעהן פון העברעאיש אין 2-טן און 3-טן קלאַס און פאַר תנ"ך פון 3-טן קלאַס אָן האָט אַרויסגעצאָלט דער קאָמיטעט „מפיצי השכלה“ פון רעשט מיטלען, וואָס ער האָט נאָך פאַרמאָגט.

די בילדונגס-אָפּטיילונג פון ווילנער קהילה האָט שפּעטער, פאַרקערט, געזוכט צו צווינגען די שולן, אז די צאָל שעהן אויף העברעאיש זאָל פאַרגרעסערט ווערן, די ייִנגל-שול האָט אָבער קיין דרוק מצד דער קהילה ניט געפילט.

פאַרשטייט זיך, אז די אָפטע שינויים פון דער מאַכט אין ווילנע מיט די קרענקלעכע איבערקערענישן, ביי דער מורא פון די ייִדן אַרויסצוגיין אויפן גאַס און אז. וו., האָבן ניט געקענט ניט ווירקן שלעכט אויפן לעבן פון שול. אזוי, למשל, איז אַוועק כמעט 10 חדשים, נאָך די שרעקלעכע אַפּריל-טעג אין ווילנע, ווען דער פּ. ר. פירט ניט דורך קיין איין זיצונג פון א וועלכער ניט איז געגנשטאַנד-קאָמיסיע. דער ראַט באַגנוגנט זיך מיטן באַטראַכטן די לויפנדיקע פראַגן.

אויב מ'זאָל ניט רעכענען די שינוים אין לערנען די אָדער יענע פרעמד-שפּראַך אין שול [אין דער צייט פון די דייטשן — רוסיש (די ערשטע צייט, אזוי צו זאָגן, „פאַקולטאַטיוו“, שפּעטער געהיים, — אויס פּעדאַגאָגישע

טעמים ניט איבערצווייסן א לימוד) און דייטש (פאקטיש פון III קלאס אן); אין דער צייט פון ראטנמאכט — נאר רוסיש (מער שעהן); ערשטע פויליי שע הערשאפט — רוסיש און פויליש (לערך גלייכמעסיק; רוסיש — אין עלטערע קלאסן); שפעטער — נאר רוסיש; נאך שפעטער פויליש; רוסיש — נאר אין די לעצטע צוויי קלאסן), אויב מ'זאל אלזא ניט רעכענען אט די שינויים און אויך א ריי קלענערע, וואס זיינען הויפטזעכלעך געווען פארבונדן מיט די ענדערונגען אין דער צאל קלאסן אדער אין באשטאנד פון לערער-פערסאנאל און אנד, — איז אין דער יינגל-שול „מפיצי-השכלה״, אין משך פון דער גאנצער צייט — פון די גרויסע שינויים אין לימוד פון העברעאיש און תנ״ך אן ביזן אנהייב פון 1921 — 1922 לערן-יאר — גילטיק געבליבן איין און דערזעלביקער

לערן-פלאן.

№	לימודים	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	ס״ה
1	יידיש	10	8	8	6	5	5	4	3	49
2	העברעאיש	—	6	5	5	4	4	4	3	31
3	אגדה	—	—	—	—	—	—	—	1	1
4	תנ״ך	—	—	5	5	4	3	3	3	23
5	רוסיש	—	—	—	5	5	4	4	4	22
6	אריטמעטיק	5	6	6	6	5	3	—	—	31
7	געאמעטריע	—	—	—	—	2	2	3	—	7
8	אלגעברע	—	—	—	—	—	1	3	3	7
9	געשיכטע (אלג.)	—	—	—	—	2	2	2	3	9
10	קולטור-געש.	—	—	2	1	—	—	—	—	3
11	יידישע געשיכטע	—	—	—	2	2	3	3	2	12
12	מעשהלעך פון חומש	2	2	—	—	—	—	—	—	4
13	געאגראפיע	—	—	2	2	2	2	2	—	10
14	קאסמאגראפיע	—	—	—	—	—	—	—	2	2
15	נאטורוויסנשאפט	—	—	3	3	3	2	2	—	13
16	ביאלאגיע	—	—	—	—	—	—	—	2	2
17	כעמיע	—	—	—	—	—	—	—	2	2
18	פיזיק	—	—	—	—	—	2	2	2	6
19	פאל. עקאנאמיע	—	—	—	—	—	—	—	1	1
20	גימנאסטיק	—	—	3	2	2	2	2	2	13
21	קלאסן-געזאנג	—	—	1	1	1	1	—	—	4
22	סאלפעדזשיא	—	—	—	—	1	1	2	2	6
23	מאלן (קלעפן)	—	—	4	4	3	2	2	1	16
24	צייכענען	—	—	—	—	—	—	—	1	1
25	קונסט-געשיכטע	—	—	—	—	—	—	—	1	1
26	האנט-ארבעט	4	4	—	—	—	—	—	—	8
27	שפילן מיט געזאנג	3	3	—	—	—	—	—	—	6
	סך-הכל	24	29	39	42	41	39	38	38	290

ביים פארגלייכן אט דעם לערן-פלאן מיטן ערשטן פראיעקט פון קאמיטעט מ״ה זעט מען, אז ניט נאר די צאל שעהן אויף העברעאיש און תנ״ך איז געענ-דערט געווארן (40—55), אזוי איז אויך פארגרעסערט געווארן דער ס״ה פון שעהן אויף יידיש (37—49), וואס האט אגב אויך אריבערגעשטיגן דעם מאקסי-מום. אריטמעטיק 25—31; זאל מען נאך נעמען דעם ס״ה שעהן אויף מאטע-מאטיק (32—45), איז די פארגרעסערונג א קאלאסאלע, און האט געוויס אי-בערגעשטיגן די נארמע. דער פעדאגאגישער ראט האט געקוקט אויף די פאר-גרעסערונג, ווי אויף א צייטווייליקן מיטל. גאנץ נארמאל איז די פארגרעסערונג פון נאטורוויסנשאפט-לימוד (12—17), אויך אויף מאלן (קלעפן) און צייכענען (9—18). צוליב די אלע פארגרעסערונגען איז סוף-כל-סוף אויסגעקומען אין א ריי קלאסן אן אומנארמאלער סך-הכל פון דער צאל וועכנטלעכע שעהן. ערשט אין אנהייב פון 22—1921 לערן-יאר האט דער פעדאגאגישער ראט געמוזט מער מעגלעך צו נארמאליזירן אינגאנצן דעם לערן-פלאן, נעמענדיק אין אכט, אז די שול האט זיך איינגעפעסטיקט, דורכגעפירט דעם ערשטן ארויסלאז, זי האט שוין אין אלע קלאסן, אפילו אין די עלטסטע, א גרויסע צאל תלמידים און דערצו אזעלכע, וואס די שול האט אליין אויסגעהאדעוועט פון די יינגערע קלאסן און אזוי ו.

לערן-פלאן פון דער יינגל-שול „מפיצי-השכלה״ אין 1921 — 1922 לערן-יאר.

№	לימודים	I	II	III	IV א	IV ב	V	VI	VII	VIII	ס״ה
1	יידיש	6	6	6	5	5	5	4	3	3	43
2	געשפרעכן	4	2	—	—	—	—	—	—	—	6
3	העברעאיש	—	6	4	4	4	4	3	3	3	31
4	אגדה	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
5	תנך	—	—	4	4	4	3	3	3	2	23
6	אריטמעטיק	5	6	6	6	6	4	3	—	—	35
7	קולטור-געשיכטע	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
8	מעשהלעך פון חומש	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
9	יידישע געשיכטע	—	—	—	2	2	2	2	2	2	12
10	אלגעמיינע געשיכטע	—	—	—	—	—	1	2	2	2	7
11	געאגראפיע	—	—	2	2	2	2	2	2	—	12
12	קאסמאגראפיע	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
13	נאטורוויסנשאפט	—	—	3	3	3	3	2	2	—	16
14	ביאלאגיע	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
15	כעמיע	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
16	פיזיק	—	—	—	—	—	—	2	2	2	6
17	געאמעטריע	—	—	—	—	—	2	2	3	—	7
18	אלגעברע	—	—	—	—	—	—	1	2	3	6
19	פאליטישע עקאנאמיע	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
20	פויליש	—	—	—	4	4	4	4	3	—	19
21	רוסיש	—	—	—	—	—	—	—	3	4	7
22	צייכענען	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
23	מאלן	—	—	4	3	3	3	2	2	1	18
24	קונסט-געשיכטע	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
25	געזאנג (קל.)	—	—	1	1	1	1	1	1	1	7
26	סאלפעדזשיא	—	—	—	—	—	—	1	1	1	3
27	גימנאסטיק	—	—	3	2	2	2	2	2	2	15
28	האנטארבעט	4	4	—	—	—	—	—	—	—	8
29	שפילן-און-געזאנג	3	3	—	—	—	—	—	—	—	6
	סך-הכל	24	29	36	36	36	36	36	36	36	304
	כאר-געזאנג										2
											306

יידיש איז די הויפט-שפראך אין שול. אויסער העברעאיש, תנ״ך און די פרעמדע שפראכן, ווערן אלע לימודים געפירט אין יידיש. אין I און II קלאסן ווערט א גרויסער טייל פון די שעהן אויף יידיש אפגעגעבן אויף נאטורוויסנשאפט-לעכע און אנדערע געשפרעכן, אויף עקסקורסיעס, ריינלעכקייט און ד. גל. אין די מיטעלע קלאסן איז יידיש דער לימוד, וואס זארגט וועגן דער אלגעמיינער אנט-וויקלונג פון די קינדער, וואס דארף אויסארבעטן דעם פראצעס פון לאגישן דענ-קען און אויסדריקן ריכטיק די געדאנקען, — דער לימוד, וואס דארף אין אלגע-מיין פארפייגערן די שפראך פון קינד, וואס שאפט דעם נייטיקן קאנטאקט צווישן אלע לימודים אין שול.

אין I קלאס — „יודיש״ פון בירנבוים און גוטמאן. דאס בוך האט ווייניק מאטעריאל, ס'ווערט צוגעגעבן מאטעריאל פון „גרינינקעביימעלאך״ און אנד. יידיש איז אין I קלאס דער צענטער, וואס ארום אים קאנצענטרירט זיך די גאנצע ארבעט אין קלאס. שוין אפגערעדט פון געשפרעכן, מעשהלעך, דערציילונגען פון חומש, עקסקורסיעס, שפאצירגענג, האנטארבעט, וואס אילוסטרירט אייגנטלעך די דערציילונגען, אויך שפילן-און-געזאנג, ווערט אין I קלאס אפילו חשבון ענג פארבונדן מיט יידיש, למשל, פון א געוויסער דערציילונג ווערן ארויסגעדרונגען עטלעכע אויפגאבן.

אין II קלאס. שוין אין אנהייב לערן-יאר, ביים אריבערגיין פון I קלאס, באהערשן די קינדער אויף אזויפיל דעם מעכאניזם פון לייענען און זיינען אין אזא מאס אנטוויקלט, אז מ'קען תיכף צוטרעטן צו לייענען מיט זיי דערציילונגען פון א לייכטערן אינהאלט. לערנבוך — „דער שול-חבר״, טיילווייז ווערט דער מא-טעריאל דערפילט מיט דערציילונגען, איבערהויפט מיט לידער, פון אנדערע מקורים („גרינינקע ביימעלאך״ און אנד.). — אין פארבינדונג מיט יידיש — א גרויסע צאל עקסקורסיעס (דער שטאטישער גארטן, אין נאענטן וועלדל, אין פעלד, אין א סאד, די נאענטסטע פארשטאט און אנד.). די געגנשטאנדן, וואס ווערן געבראכט פון די עקסקורסיעס, דינען אלס מאטעריאל פאר מער אויספירלעכע געשפרעכן; זייער אפט דינט ער געשפרעך אויך אלס אן אנרעגונג צום לייענען דעם אנט-

שפראכנדיקן מאטעריאל פון לערן-בוך. די דערציילונגען און איינדרוקן ווערן אילוסטרירט דורך צייכענען, ליימען (ארבעט מיט ליים), אויסשניידן און קלעפן. אפט אויך פארקערט: פארשיידענע פרייע צייכענונגען און אנדערע פרייע האנטארבעט רעגן אן צוצוטראכטן צו זיי פאסיקע דערציילונגען. די שמועסן קאנצענטרירן זיך הויפטזעכלעך ארום דער פאמיליע און סביבה, באשעפטיקונגען, פארשיידענע שפילן, געאגראפישע פארשטעלונגען, פלאנצונגען, בעלי חיים, קאליר און פארם און אנד. (זע „די נייע שול" נומער 6, 1921). ביים לייענען ווערט געזוכט די באוואוסטזיניקייט און אויסדריקלעכקייט. שריפטלעכע ארבעט.

אין III קלאס — צוליב מאנגל אין א צ'געפאסטן לערנבוך — צייטווייליק „דאס לעבעדיקע ווארט"; עס ווערט גענומען דער מער לייכטערער מאטעריאל. — זעלבשטענדיק צוטראכטן דערציילונגען לויט די טעמעס, וואס ווערן באהאנדלט אין לערנבוך; פלאן פון געלייענטן; געלויפיקער לייענען; אויסגעארבעטע האנטשריפטן; באגריפן פון קולטור-געשיכטע.

אין IV קלאס — „דאס לעבעדיקע ווארט", דער מאטעריאל ווערט קאמבינירט הויפטזעכלעך לויט דער אידעע („ארבעט", „דאס לייענען", „ליבע צו עלטערן" און אנד.). פליסיקייט פון לייענען, דיקציע און לאגישע באטאנונג. ס'ווערט אנגעפירט אויך מיטן אויסערשוליקן לייענען. שריפטלעכע ארבעט. גראמאטיק - פראקטיש.

אין V קלאס — „דאס לעבעדיקע ווארט" — הויפט-אויפמערקזאמקייט אויף פאלגנדיקע טעמעס: א) דאס קינד און די היים, ב) דינסט און מלחמה, ג) אמעריקע, ד) ארבעט און ארבעטער — אויך מאטעריאל פון אנד. מקורים. פרייע שאפונג (צוזאמען מיטן 6-טן קלאס אן אייגענער קינדער-זשורנאל).

אין VI קלאס — „דאס יודישע ווארט" 2 און 3 טייל, אויך גאנצע ווערק. פרייער מיינונגס-אויסטויש, אלגעמיינער איבערבליק איבער אלע ווערק פון באטרעפנדיקן מחבר. צוגרייטונג צום קורס פון ליטעראטור-וויסנשאפט. שריפטלעכע ארבעט — לויט א זעלבשטענדיק צונויפגעשטעלטן פלאן. פרייע שאפונג. גראמאטיק — סיסטעמאטיש.

אין VII קלאס — קורס פון ליטעראטור-וויסנשאפט, אילוסטרירט דורך גאנצע ווערק פון דער יידישער ליטעראטור. א ריי ווערק פון יידישע קלאסיקער. זעלבשטענדיקע שריפטלעכע ארבעט. עטימאלאגישער און סינטאקטישער אנאליז. הפסקה-סמנים.

אין VIII קלאס — פארטיפערן די באהאנטקייט פון די תלמידים אין דער יידישער ליטעראטור; פרטע אריענטירונג אין דער ליטעראטור-וויסנשאפט; געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור. שריפטלעכע ארבעט (למשל, „די פערזענלעכקייט ביי פרצן", „די עדה ביי מענדעלען"); אייגענע שאפונג פון די תלמידים; שריפטלעכע ארבעט אין פארבינדונג מיט געשיכטע און אנד.

העברעאיש — הייבט מען אן לערנען פון II-טן קלאס (2-טער לערן-יאר), און אזוי ארום פאלט כמעט אינגאנצן אפ פארן לערער פון העברעאיש אין דעם קלאס די פראגע וועגן פראצעס פון לייענען און שרייבן. דאס לערנבוך „טל ילדות" איז ווייט ניט צוגעפאסט, מחמת ער איז אויסגערעכנט פאר קינדער—מתחילים. אין משך פון ערשטן האלב יאר באהערשן די קינדער א געוויסן לעקסיקאן דורך לידער, דורך שפילן און באוועגונגען, וואס ווערן באגלייט אדער מיט געזאנג אדער מיט קאנווערזאציע, און דורך געשפרעכן לויט בילדער און געגנשטאנדן. שריפטלעך — אפשרייבן פון גוף אדער קורצע ענטפערן אויף געשטעלטע פראגן.

אין III קלאס — „ילדות". געשפרעכן וועגן די צייטן פון יאר, דאס לעבן אין שול, אין משפחה. דקדוק — פראקטיש - נטית הפעלים והשמות. אין 3-טן קלאס הייבט מען שוין אן חומש. ס'ווערט דורכגענומען בראשית און שמות [מיט באדייטנדיקע השמטות; געשיכטלעך זיינען די קינדער צוגעגרייט 1) דורך די מעשהלעך פון חומש, וואס ווערן דורכגענומען אין ביידע יינגערע קלאסן, און 2) דורכן פאראלעלן לערנען אין 3-טן קלאס קולטור-געשיכטע].

אין IV קלאס — דער גרעסטער טייל מאטעריאל פון „פרקים ראשונים" 1-טער טייל. די קינדער לייענען זעלבשטענדיק קליינע העברעאישע ביכלעך (למשל, די אויסגאבן פון „תרבות" — „הצפרדע", „הקיקיאה", „הגמלים" און אנד.). שריפטלעכע ארבעט — הויפטזעכלעך אין פארבינדונג מיטן לערנבוך. דקדוק — פארטיפערן פראקטיש די ארבעט, וואס איז דורכגעפירט אין 3-טן קלאס.

תנך — א קליינער טייל פון במדבר; יהושע, שופטים (ניט פארענדיקט).

אין V קלאס — א טייל מאטעריאל פון „עברית" 3-טער טייל און א ריי מאטעריאלן פון אנדערע מקורים, איבערהויפט שירים, וואס איז אין „עברית" קארג דא. שריפטלעך — א ריי ארבעטן, צ. ב. די משלים פון יל"ג, שטיינבערג. דקדוק — סיסטעמאטיש: חלקי הלשון, נטית השמות והפעלים (אויך חסרים) בקל. תרגילים. נ"ך — שמואל א', ב'; מלכים (ניט פארענדיקט).

אין VI קלאס — אויסגעשעפט דעם מאטעריאל פון „עברית" 3-טער

טייל און א ריי ווייטערער ליטעראטורישער מאטעריאל (שאפונגען פון פרישמאן, ביאליק, טשערניכאווסקי, פרץ). ערנסטערע שריפטלעכע ארבעט. ווייטערדיקער קאנצענטער פון דקדוק. נ"ך — ירמיה (ביז ל').

אין VII קלאס — די לייכטערע מאטעריאלן פון „פרוזדור לספרות". זעלבשטענדיקע שריפטלעכע ארבעט אויף אנגעוויזענע טעמעס, ברייטערע ידיעות אין דקדוק. נ"ך — פארענדיקט ירמיה; ישעיה פון פרק מ' ביזן סוף; ישעיה (פון אנהייב).

אין VIII קלאס — אויסגעשעפט דעם מאטעריאל פון „פרוזדור לספרות". נאענטע באקאנטשאפט מיטן גייסט פון העברעאישער ליטעראטור. שריפטלעכע ארבעטן, אויך פרייע שאפונג. נ"ך — תרי עשר, עזרא ונחמיה, פרקי אבות — 5 פרקים.

מאלן און צייכענען*).

אלס אנשויאונגס-לימוד, ווערט צייכענען און מאלן געפירט אין פארבינדונג מיט אנדערע לימודים (אין די יינגערע קלאסן — מיט אלע לימודים, אין די עלטערע — מיט מאטעמאטיק, נאטורוויסנשאפט, געאגראפיע, קולטור-געשיכטע און אין א געוויסער מאס, מיט ליטעראטור.

אין 1-טן קלאס — אנטוויקלונג פון האנט-געשיקטקייט. קלעפן, מאלן, מאדעלירן פון פרייער פאנטאזיע. אילוסטראטיווער צייכענען. אלגעמיינער כאראקטער פון לימוד — צוגעפאסט צום יונגן עלטער פון די תלמידים.

אין 2-טן קלאס — ווייטערדיקע אנטוויקלונג פון האנט-געשיקטקייט. מאלן ניט אין פארבינדונג מיט ארבעט.

אין 3-טן קלאס — אנטוויקלונג פון האנטגעשיקטקייט געבונדן מיט צייכענען פון פרייער פאנטאזיע.

אין 4-טן קלאס — צייכענען פון פאנטאזיע, שטרענג באגרעניצט מיט פלאכע פארמען. ארבעט אויף אהיים.

אין 5-טן קלאס — דער איבערגאנג פון פלאכער פארם צום צייכענען פון רוים און פון דער נאטור. פאראלעל מיט דעם — דאס צייכענען פון אייגענער פאנטאזיע. שפעטער — צייכענען פון ארנאמענטן.

אין 6-טן קלאס — קומט צו דאס געאמעטרישע צייכענען, אלס צוגרייטונג צו פאראלעל-פראיעקציע.

אין 7-טן און 8-טן קלאס.

אין הסכם מיט די אלגעמיינע צילן פון שול — געבן די תלמידים א פארקיילעכדיקטע בילדונג אין די ראמען פון א פאלקס-שול, וואס גרייט זעלבשטענדיק צו דעם נארמאלן פאלקס-מענטשן צום לעבן און זוכט ניט צו ווערן א פרוזדור צו דער העכערער שטופע פון מיטל-שול, איז דאס פראגראם פון צייכענען פאר די עלטערע צוויי קלאסן פון שול באגרעניצט ביז צום נייטיקסטן.

אין אייניקע הינזיכטן גייט דאס פראגראם ווייט אריבער די גרעניצן פון די אנטשפרעכנדיקע קלאסן פון דער מיטל-שול, אין אנדערע הינזיכטן — איז דאס פראגראם פארקירצט**). אויסער דעם, וואס דער קורס פון צייכענען און מאלן באפרידיקט אויך דא די נייטיקייט פון פארבינדן דעם לימוד מיט די איבעריקע לימודים, און אויסער דעם אלגעמיינעם ציל — געבן די נייטיקע עסטעטישע אנטוויקלונג, ווערט געשטרעבט, אז דאס צייכענען זאל אין די קלאסן דינען אלס זיכערער פונדאמענט און שטיצע פארן קינפטיקן ארבעטער, בעל-מלאכה, טעכניקער, לערער און סתם בירגער. — קאנסטרוקטיווע פערספעקטיוו, שאטן-צייכענונג, אייניקע ספעציעלע קורסן פון געאמעטריע — ווער אין קורס פון ליניאלן צייכענען דורכגעלאזן. דאסזעלבע בנוגע קונסט-געשיכטע. עס ווערן ארומגערעדט נאר די וויכטיקסטע עפאכן פון דער אנטוויקלונג פון קונסט, און עס ווערן געצייכנט נאר די וויכטיקסטע ארכיטעקטארישע דענקמעלער. אויך דאס אלגעמיינע צייכענען (צייכענען „פון פרייער האנט") ווערט באשרענקט; זאכן פון גרעסערן מס'ל ווערן ניט גענומען. ביים צייכענען פיגורן ווערט די ארבעט פונאנדערגעטיילט — קאפ-מאדעלן, הענט, פיס (פאר באזונדערס-פעאיקע ווערט געמאכט א יוצא מן הכלל).

וואס איז שייך דעם אונטערשייד אין קורס פון ביידע קלאסן — ליגט אין 7-טן קלאס דער שווערפונקט אויף ליניאלן צייכענען און קונסט-געשיכטע, און אין 8-טן אויף צייכענען און מאלן.

י. גורעוויטש.

---

*) אויך אלע איבעריקע לימודים ווערן דורכגעפירט אויפן יסוד פון די מאדערנסטע פרינציפן פון פעדאגאגיק; וו. און אלג. געשיכטע — פון אוראלטער ביז דער נייסטער צייט.

**) אזוי איז אויך בנוגע כמעט אלע איבעריקע לימודים פון שול.

די ערשטע יידישע רעאַל-גימנאַזיע אין ווילנע.

דער וואוקס פון דער יידישער שול אין ווילנע האָט אַרויסגערופן די נויטווענדיקייט אין אַ יידישער מיטלשול. די יידישע פאַרמעגלעכע שיכטן האָבן, ניט קוקנדיק אויף דעם גלענצנדן ערפאָלג פון דער נייער יידישער פאָלקסשול, דאָך ווייטער געגעבן זייערע קינדער אין די פּריוואַטע „גרופּעס“, וואו דער אונטערריכט איז געגאַנגען אויף רוסיש, הגם פאַרבאָטן פון דער דייטשער אָקופּאַציאָנעלער מאַכט. וועגן דער פּעדאַגאָגישער זייט פון די דאָזיקע שול-קרעמלעך האָט דער יידישער בעל-הבית, בפרט די יידישע מאַדאַם, זיך קנאַפּ געזאָרגט: אַבי ניט יידיש! די יידישע פּרעסע האָט געפירט אַ האַרטן קאַמף קעגן די רעשטלעך פון דער רוסיפיקאַציע, אָבער דער דאָזיקער קאַמף האָט ניט געקענט ברענגען קיין רעזולטאַטן, כל-זמן ס׳איז ניט געלייגט געוואָרן דער גרונד פאַר אַ יידישער מיטלשול.

דער ערשטער אויפגעהויבן די פראַגע וועגן אַ יידישער מיטלשול אין ווילנע האָט ז. רייזען, וועלכער האָט אַריינגעטראָגן אין דעם דעמאָלטיקן קאָמיטעט פון דער „חברת מפיצי השכלה“ אַ פאָרשלאָג צו עפענען אַ יידישע גימנאַזיע. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ קאָמיסיע, אין וועלכער עס זיינען אַריין ד״ר אל. אַלטהאַנגער, אַברהם היילפּערין און ז. רייזען. אַ גרויסן אינטערעס צו די אַרבעטן פון דער קאָמיסיע האָבן אויך אַרויסגעוויזן דער פאָרזיצער פון „מפיצי השכלה“ ד״ר צ. שאַבאַד און די דירעקטאָרין פון אַ מיידל-גימנאַזיע, אונטער דעם צאַריזם נאָך, סאָפיע גורעוויטש. נאָך לאַנגע שקלא-וטריות איז געבליבן, אַז דער קאָמיטעט זאָל איבערנעמען די בעסטע פּריוואַטע מיטלשול אין שטאָט און איבערבויען זי אין אַ יידישער רעאַל-גימנאַזיע מיט דער יידישער אונטערריכטשפּראַך.

די ערשטע צייט איז אין די עלטערע קלאַסן (3-טע) דער אונטערריכט פון די אַלגעמיינע לימודים נאָך געגאַנגען אין רוסיש, ביז די רעאַל-גימנאַזיע איז סוף-כל-סוף פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ דורך און דורך יידישער שול.

פאַר דער קורצער צייט פון איר עקזיסטענץ האָט די יידישע רעאַל-גימנאַזיע באַוויזן צו פאַרנעמען איינעם פון די ווערדיקסטע ערטער צווישן די קולטור-אַנשטאַלטן, מיט וועלכע ווילנע שטאָלצירט, באַוויזן צוצוציען די וואַרעמסטע סימפּאַטיעס און דעם אויפריכטיקסטן צוטרוי ניט נאָר מצד די אָנהענגער פון אַ מאָדערנער וועלטלעכער שול, נאָר אפילו ביי די קעגנער, וועלכע האָבן ניט איין מאָל געמוזט אָנערקענען אירע פּעדאַגאָגיש-פּראַקטישע מעלות און פּעולות און איר גרויסע באַדייטונג פאַר דער יידישער קולטור.

די גימנאַזיע איז אַ אָרגאַנישער טייל פון דער גאַנצער נעץ יידישע שולן (פון צענטראַלן בילדונגס-קאָמיטעט) און באַדינט ניט נאָר ווילנע, נאָר אויך די פּראָווינץ*). זי איז אין פולן זין פון וואָרט אַ פאָלקס-גימנאַזיע הן לויט דעם סאָציאַלן צוזאַמענשטעל פון די תּלמידים, הן לויט אירע פּרינציפּן און צילן. זי איז די נאַטירלעכע פאָרזעצונג און אַנטוויקלונג פון דער וועלטלעכער פאָלקסשול, וועלכע וואָלט אַ סך פאַרלאָרן אין איר גאַנצקייט, פולקומקייט און פּערספּעקטיווע אָן דער רעאַל-גימנאַזיע, — איר העכערע שטופע. זי איז בלייבצייטיק דאָס ערשטע קעמערל פון דער צוקינפטיקער הויכשול, וועלכע איז איצט אַקטועל און אומבאַדינגט נייטיק.

דעם אויסערלעכן וואוקס פון דער גימנאַזיע כאַראַקטעריזירן צום בעסטן די פאָלגנדיקע ציפערן: אין 1918 יאָר, ווען די גימנאַזיע האָט זיך געעפנט, האָט זי געהאַט 9 קלאַסן מיט לערך 300 קינדער; איצט (1922) האָט די גימנאַזיע 18 קלאַסן מיט איבער 700 קינדער; די יינגערע קלאַסן זיינען געמישטע, פאַר יינגלעך און מיידלעך צוזאַמען, ביז די גאַנצע גימנאַזיע וועט בהדרגה ווערן אַ געמישטע. כמעט אַלע קלאַסן האָבן פּאַראַלעלע אָפּטיילונגען. אָבער נאָך אַ סך וויכטיקער ווי דער דאָזיקער אויסערלעכער וואוקס איז די אינערלעכע אַנטוויקלונג, וועלכע די רעאַל-גימנאַזיע האָט דורכגעמאַכט אין משך פון די פאַרגאַנגענע 3 יאָר.

פון אַ איבערזעצטער אויף יידיש אַמאָליקער גימנאַזיע, אָן אַן אייגענער פּראָגראַם, אָן אַ טראַדיציע, מיט אַ פאַרשיידנאַרטיקן קאָנטינגענט קינדער, וועלכע זיינען ניט געווען צונויפגעגאָסן אין אַן איינהייטלעכן קאָלעקטיוו מיט אַ געמיינזאַמען אַקטיוון לעבן, האָט זיך די רעאַל-גימנאַזיע פאַרוואַנדלט אין אַ לערנאַנשטאַלט מיט אַן אייגענעם און, אין אַ סך הינזיכטן, אייגנאַרטיקן פּנים, מיט קלאָרע צילן, מיט אַ פעסטער און זיכערער פּערספּעקטיווע און מיט אַ פעסטן באָדן אין דער יידישער געזעלשאַפט. און ניט נאָר אַ גרויסע לערנאַנשטאַלט איז געוואָרן די גימנאַזיע: זי איז אויך געוואָרן אַ דערציאונגס-אַנשטאַלט, וועלכע שטרעבט, אויף וויפיל ס׳איז נאָר מעגלעך, אַרומצונעמען מיט איר אָרגאַניזירטער השפּעה דעם גאַנצן גייסטיקן לעבן פון דעם קינדער-קאָלעקטיוו. צום באַדויערן, קען אָבער די אַרבעט אין גימנאַזיע אין דער ריכטונג פון איר ווייטערדיקער פאַרפולקומונג ניט געפירט ווערן אין אַזאַ מאַסשטאַב און מיט אַזאַ טעמפּ, ווי דאָס וואָלט געווען געוואונטשן דעם פּעדאַגאָגישן ראַט פון דער גימנאַזיע און דעם צ. ב. ק. דער אַלגעמיינער מאַטעריעלער קריזיס פון די יידישע שולן, וועלכע ווערן ניט אויסגעהאַלטן פון דער מלוכה, דריקט שווער אויך אויף דער רעאַל-גימנאַזיע.

*) אין 1922 האָט זיך געעפנט אין סווענציאַן די ערשטע יידישע מיטלשול אין דער ווילנער פּראָווינץ (מיט יידיש אַלס אונטערריכטשפּראַך).

ביי היינטיקן טאָג גיט די רעאַל-גימנאַזיע אירע שילער אַן אַלגעמיינע מיטלע בילדונג מיט אַ באַשטימטער איבערוואָג אין מאַטעמאַטיש-נאַטורוויסנשאַפטלעכע לימודים. אין גימנאַזיע ווערן געלערנט: יידיש, העברעאיש, פּויליש, דייטש, רוסיש, מאַטעמאַטיק (אַריטמעטיק, אַלגעבראַ, געאָמעטריע, טריגאָנאָמעטריע, אַנאַליטישע געאָמעטריע); פיזיק און כעמיע; געאָגראַפיע, נאַטורוויסנשאַפט און ביאָלאָגיע; יידישע און אַלגעמיינע געשיכטע; פּאָליטישע עקאָנאָמיע; לאָגיק און פּסיכאָלאָגיע; מאָלן און פּראָיעקטיווס צייכענען.

אַ שווערן וועג האָבן געמוזט דורכמאַכן די שעפער און בויער פון דער גימנאַזיע—די לערער, וועלכע האָבן ביי די שווערסטע אויסערלעכע באַדינגונגען דורכגעלייגט דעם וועג פאַר דער ערשטער נאָרמאַלער יידישער מיטלשול, וועלכע וועט שוין אין קומענדיקן יאָר 1923 האָבן דעם ערשטן סיום—די ערשטע אַביטוריענטן פון אַ באמת יידישער מיטלשול אויף דער גאַנצער וועלט.

צוויי הויפּט-אויפגאַבן שטייען איצט פאַר דער רעאַל-גימנאַזיע: 1) באַקומען אַן אייגענעם בנין אָדער לכל-הפּחות אַ שטענדיקן און זיכערן געדונגענעם לאָקאַל און 2) אויסקעמפן פאַר דער רעאַל-גימנאַזיע מלוכה-רעכט. אין ביידע ריכטונגען ווערט געפירט אַ ענערגישע אַקציע. אָבער די ביידע דערמאָנטע אויפגאַבן שטייגן אַריבער די כּוחות פון די דירעקט פאַראינטערעסירטע פּערזאָנען און אָרגאַנען, און לייזן באַפרידיקנדיק די דאָזיקע צוויי גרונדפּראָבלעמען פון דער יידישער רעאַל-גימנאַזיע, וועלכע זיינען אין פולן זין פון וואָרט—נאַציאָנאַלע פּראָבלעמען פון דער העכסטער וויכטיקייט, וועט קענען נאָר די אָרגאַניזירטע אָנשטרענגונג פון דער גאַנצער יידישער געזעלשאַפט.

ניט קוקנדיק אָבער אויף אַלע שוועריקייטן און מניעות, לאָזן די בויער פון דער גימנאַזיע ניט אַראָפּ די הענט; זיי שעפּן זייער מאָראַלישע אונטערשטיצונג אין דער וואַרעמסטער סימפּאַטיע און ליבע פון די תּלמידים און די תּלמידות, די בעסטע פריינד פון דער שול, אין דעם צוטרוי און מיטאַרבעט פון די עלטערן, אין זייער קאָמיטעט און אין דעם אָנפירנדיקן אָרגאַן פון צענטראַלן יידישן בילדונגס-קאָמיטעט.

שוין ניט איין מאָל האָט זיך די ווילנער וואַרשעווער און אַמעריקאַנער פּרעסע אָפּגערופן באַגייסטערט וועגן דער גימנאַזיע. אַ סך שריפטשטעלער און געזעלשאַפטלעכע טוער, פון די פאַרשיידנסטע ריכטונגען, ווי ד״ר חיים ספּיוואַק, ה. ד. נאָמבערג, ה׳ שוכטער, וולאַדימיר מעדעם, נח פּרילוצקי, ש. הירשהאָרן, ב. צוקערמאַן, גדליה בובליק א. אַנד. האָבן נאָך זייער באַזוכן די גימנאַזיע עפנטלעך אויסגעדריקט זייער אָנערקענונג. מיר ברענגען אייניקע איינשרייבונגען אין דעם באַזוכער-בוך פון דער גימנאַזיע.

ה. ד. נאָמבערג, דעם 22 סעפּ. 1920 יאָר. איך ווינטש ווילנע, דעם ליטווישן ירושלים, וואָס האָט אונז געגעבן די ערשטע יידישע גימנאַזיע, אַז זי זאָל האָבן דעם כּבֿוד צו געבן איינגיכן אונז אַ יידישע אוניווערסיטעט. בראַוואָ, ווילנער אינטעליגענץ!

וו. מעדעם, דעם 2 יוני 1920 יאָר: איך האָב פאַרלאָזן אייער שול מיט אַ טימן... פאַרדרוס, וואָס מיר אין וואַרשע פאַרמאָגן ניט אַזאַ הערלעכע אַנשטאַלט. איך האָף אָבער, אַז דער ווילנער ביישפּיל וועט ווירקן אויך אויף דעם פאַרגליווערטן וועלטל פון פּוילישן יידנטום...

ש. הירשהאָרן, דעם 13 יאַנ. 1921 יאָר: איך בין אַנטציקט מיט דער שול, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר אַ גאַנץ נייעם טיפּ—אַ פאָלקסשול, וואָס אַנטהאַלט העכערע קלאַסן, אַ גימנאַזיע פאַר אומפאַרמעגלעכע עלעמענטן. דאָס וואָס ביי די רייכערע פעלקער איז אַ טרוים, האָט די ווילנער יידישע דעמאָקראַטיע פאַרווירקלעכט אין לעבן. אַ לויב דער ווילנער יידישער באַפעלקערונג און דעם טיכטיקן לערער-פּערסאָנאַל.

אין אַן אַרטיקל אין וואַרשעווער „מאָמענט“ שרייבט נח פּרילוצקי צווישן אַנדערן: „דערפאַר האָבן מיר פאַרבראַכט עטלעכע שעה אין דער ערשטער רעאַל-גימנאַזיע, און די דאָזיקע עטלעכע שעה וועל איך ניט פאַרגעסן כּל-זמן כ׳וועל לעבן.

„מיר האָבן ביז איצט ווייניק געוואוסט פון דער ווילנער גימנאַזיע, ווען מיר זאָלן וויסן אַלץ, וואָלט זי אונז געמוזט ווערן זייער נאָענט, און מיר וואָלטן פאַרשטאַנען, אַז עס איז דער חוב פון דער יידישער דעמאָקראַטיע אין דער גאַנצער וועלט איר צו שענקען אַ ספּעציעלע אויפמערקזאַמקייט און פאַר איר באַזונדער צו זאָרגן“.

דער דאָזיקער שם פון דער רעאַל-גימנאַזיע הייבט אָן צוציען צו איר די יידישע אינטעליגענץ ניט נאָר פון ווילנע, און אָט האָבן מיר דערלעבט, אַז אַ אייראָפּעאישע קראַפט, ווי דער מאַטעמאַטיקער בערלינער, פּריוואַט-דאָצענט פון בערנער אוניווערסיטעט, זאָל זיך שטעלן בראש פון דער אַנשטאַלט אַלס איר דירעקטאָר. אַחוץ דעם דירעקטאָר ווערט די גימנאַזיע אָנגעפירט פון אַ קאָלעגיע פון 2 פּערזאָן: ברוך לובאָצקי און לייזער לאַזאָווסקי (פריער האָט צו דער קאָלעגיע אויך געהערט דוד לובאָצקי). דער לערער-פּערסאָנאַל ציילט איבער 35 מאַן.

די גמנסיה עברית.

אין חודש דעצעמבער 1915 איז דורך דער איניציאַטיווע פונם פאַרשטאָרבענעם כלל-טוער ד"ר יוסף עפשטיין, געעפנט געוואָרן די העברעאישע גימנאַזיע*). די אויפגאַבע, וואָס די גימנאַזיע האָט זיך געשטעלט, איז געווען צו געבן אַ נאַציאָנאַל-וועלטלעכע אויסבילדונג אין דער העברעאישער שפראַך. געעפנט האָט זיך די שול אויף אַ משונהדיקן אופן:

אין אַ צימער ביי דעם ד"ר עפשטיין אין וואוינונג איז געזעסן אַ לערער מיט 15 תלמידים און געלערנט לויט אַ פראָגראַם, וואָס איז געווען „אימפראָוויזירט" פון דעם ד"ר אַליין: תנך, העברעאיש, יידישע און אַלגעמיינע געשיכטע, חשבון, געאָגראַפיע און נאַטורוויסנשאַפט. דאָס איז געווען דאָס ערשטע „קעמערל" פון דער העברעאישער גימנאַזיע.

אין יאַנואַר 1916 האָט שוין די צאָל תלמידים און תלמידות דערגרייכט ביז 75, ס'איז איינגעלאַדן געוואָרן אַ לערער-פערסאָנאַל פון 6 מאַן. די שול איז צעטיילט געוואָרן אין 2 צוגרייטונגס-קלאַסן און 2 גרונד-קלאַסן. דאַמאָלסט איז די שול איבערגעגאַנגען אין אַ לאָקאַל אויף זשאַנדאַרמען-גאַס. בראש פון איר איז געשטאַנען דער זעלביקער ד"ר עפשטיין.

די אָרגאַניזאַציאָנעלע און פעדאַגאָגישע אַרבעט אין שול איז געווען ווייטער קאָמפליצירט. אָפגעריסן פון דער גאַנצער וועלט און אָן דעם מינדסטן קאָנטאַקט מיט די שולן אין ארץ-ישראל, איז די לערער פון אָט דער נייער העברעאישער שול אויסגעקומען אַליין אַלץ צו שאַפן.

איבערהויפט איז שווער געווען צו פאַרענטפערן די פראַגע פון לערנביכער און פון די טערמינאָלאָגיעס פאַר אַלערליי אַלגעמיינע לימודים. צו דעם צוועק זיינען דאַמאָלסט געשאַפן געוואָרן ספעציעלע פעדאַגאָגישע פאַך-קאָמיסיעס ביי דער גימנאַזיע, וועלכע האָבן זיך פאַרנומען מיטן שאַפן אַ העברעאישע טערמינאָלאָגיע פאַר די אַלגעמיינע לימודים און צוגלייך דערמיט אויך אויסאַרבעטן קאָנספעקטן, וואָס זאָלן פאַרבייטן די לערנביכער. דאָס האָט פאַרלייכטערט אין אַ גרויסער מאָס די אַרבעט אין דער גימנאַזיע, וועלכע איז ביסלעכווייז געוואָרן זייער פאָפולער אין שטאָט. די צאָל תלמידים איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג אַזוי, אַז צום זומער-סעמעסטער 1916 האָט זי שוין דערגרייכט ביז 250. די שול איז דאַמאָלסט אַריבער אויף אַ נייער דירה. ס'זיינען געעפנט געוואָרן פאַראַלעלע קלאַסן און ס'זיינען צוגעצויגן געוואָרן נאָך לערער-קרעפטן.

די פראָגראַם פון די לימודים, וועלכע איז לכתחילה אויסגערעכנט געווען אין דעם פאַרנעם פון אַ פאָלקסשול, איז פאַרברייטערט געוואָרן ביז צום פאַרנעם פון אַ קלאַסישער מיטלשול. די גמנסיה ווערט דער צענטער פון דער היגער ציוניסטישער קולטור-אַרבעט. דאָס אינווייניקסטע שול-לעבן פון דער שול נאָרמאַליזירט זיך ביסלעכווייז, און עס עפענען זיך האָפענונגספולע פערספעקטיוון, וועלכע באַפליגלען די פאַנטאַזיע פון אירע אַרבעטער און איבערהויפט איר „רוח החיה באופנים" — דעם ד"ר עפשטיין אַליין. ער פלאַנט דאַמאָלסט וועגן גרינדן אַ „מוטער-פאַרבאַנד" ביי דער גימנאַזיע, וואָס זיין אויפגאַבע זאָל זיין צו פאַרשפרייטן די העברעאישע שפראַך צווישן די מוטערס פון די תלמידים.

דאָ דאַרף פאַרצייכנט ווערן דער פאָלגנדיקער מאָמענט:

צוליב פאַרשיידענע טעמים האָבן די דייטשע אָקופאַנטן פאַרוואָרפן העברעאיש אַלס אונטעררייכטסשפראַך. און דער גמנסיה איז דעריבער אויסגעקומען צו עקסיסטירן אומלעגאַל. דער דייטשער אינספעקטאָר, וועלכער פלעגט מאַכן זייער אָפטע באַזוכן אין שול, פלעגט איטלעכס מאָל וואָרענען אַ מורא אויף די לערער-„קאָנטראַבאַנדיסטן"... אויף דעם געביט פלעגן פאָרקומען פאַרשיידענע קוריאָזן. איינעם פון זיי וויל איך דאָ פאַרצייכענען: אין אַ שיינעם פרימאָרגן איז פלוצלונג אומגעריכט (שטענדיק, פלעגט מען זיך שוין מיט אַ טאָג פריער ווי-עס-איז דערוויסן וועגן אינספעקטאָרס באַזוך) געקומען דער קרייז-שול-אינספעקטאָר, אַן אַלטער דייטשער פראָפעסאָר, אַ כשרער ביוראָקראַט און אַ שטרענגער אָפהיטער פונם „געזעץ". ער איז אַריין אין אַ קלאַס, וואו עס איז געגאַנגען אַ לעקציע פון לאַטיין. אין קלאַס איז געוואָרן אַ טומל, דער לערער האָט זיך פאַרלוירן און האָט מעכאַניש ווייטער געפירט די לעקציע אין העברעאיש. תחילת האָט דער פראָפעסאָר ניט

*) אין די ערשטע חדשים פון איר עקסיסטענץ האָט זי געהייסן „העברעאישע נאָרמאַל-שול".

פאַרשטאַנען, וואָס דאָ קומט פאָר, אָבער אין אַ פאָר מינוט אַרום, ווען ער האָט תופס געווען דעם גאַנצן ענין (ער אַליין האָט פאַרשטאַנען העברעאיש אַ ביסל), האָט ער זיך פאַראינטערעסירט און אָנגעהויבן אַליין צו שטעלן די תלמידים שאלות אין לאַטיין, זיי זאָלן איבערזעצן אין העברעאיש...

די אָפטע וויזיטן פון די דייטשע אינספעקטאָרן פלעגן ברענגען דער שול גענוג פיזישע שרעק און גייסטיקע יסורים. דאָס האָט אָבער ווייניק געשטערט דער אַנטוויקלונג פון דער גימנאַזיע, וועלכע איז ביסלעכווייז אויסגעוואַקסן אין אַ מאָדערנער העברעאישער שול.

נאָכן טויט פונם ד"ר עפשטיין, זומער 1916, לעבט די גימנאַזיע איבער אַ שווערן קריזיס. עס געדויערט אָבער ניט לאַנג און דער קריזיס ווערט ליקווידירט. בראש פון דער גימנאַזיע שטעלט זיך דאַמאָלסט ד"ר רעגענסבורג.

איינע פון די אויפגאַבן, וואָס די גמנסיה האָט זיך געשטעלט פון אָנהייב אָן, איז געווען די שטרעבונג צו באַדינען וואָס ברייטערע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ווילנע. אויף אַזאַ אופן האָט די גימנאַזיע געמוזט זיין צוטריטלעך אויך פאַר די אָרימע, וועלכע האָבן ניט געקענט באַצאָלן דעם פולן שכר-לימוד פאַר זייערע קינדער. אין דעם ערשטן יאָר פון דער דייטשער אָקופאַציע איז דער פראָצענט אומבאַמיטלטע תלמידים געווען זייער אַ קליינער, באַזון, אַז די גימנאַזיע האָט געקענט, מיט אַ געוויסער בודזשעט-באַשרענקונג, זיין אַ „חי נושא את עצמו", און אַזוי איז עס טאַקע געווען — מיט דעם שכר-לימוד האָט מען געדעקט דעם בודזשעט פון דער שול.

אָבער אין דעם צווייטן יאָר פון דער דייטשער אָקופאַציע, בעת די אָרימקייט אין שטאָט האָט דערגרייכט די העכסטע מדרגה, זיינען די הוצאות פון דער שול אין אַ געוואַלדיקער פראָפאָרציע איבערגעוואַקסן אירע הכנסות. דאַמאָלסט איז אויסגעקומען די לערער צו אַרבעטן חדשים לאַנג אָן שכירות. צו יענער צייט האָט דער ציוניסטישער ענגער אַקציאָנס-קאָמיטעט אין בערלין אָנגעהויבן צו סובסידירן די גמנסיה אין אַ סומע פון עטלעכע הונדערט מאַרק אַ חודש, וואָס האָט זיך געצויגן אומגעפער 2 יאָר.

דער קריטישער פינאַנסיעלער מצב האָט לכתחילה פאַרלאַנגזאַמט די נאָרמאַלע אַנטוויקלונג פון דער שול, אָבער ווען עס איז געלונגען צו לייזן דעם קריזיס, אַזוי האָט זיך אין איר אָנגעהויבן אַ אינטענסיווע פעדאַגאָגישע אַרבעט.

אַזוי האָט זיך געצויגן ביז דער באָלשעוויסטישער אָקופאַציע פון יאָר 1919. די גמנסיה ווערט אַרויסגעוואָרפן פון דער נעץ שולן, וועלכע ווערן סובסידירט פון דער מאַכט, און איר מאַטעריעלער מצב ווערט ווידער זייער אַ שווערער; אָבער די לערער בלייבן ביי זייער אַרבעט, ניט גייענדיק אויף קיינע שום פשרות בנוגע דער פראָגראַמאַטישער זייט פון דער שול. שפעטער אַ ביסל ווערן פאַרשפרייט קלאַנגען, אַז די באָלשעוויקעס האָבן בדעה אינגאַנצן זי צו שליסן.

דערווייל בייט זיך די מאַכט, און די גימנאַזיע בלייבט עקסיסטירן.

אין יאָר 1920, ווען די אַלע היגע געזעלשאַפטלעכע שולן ווערן אַריינגענומען אין רשות פון דער יידישער קהילה און דער מאַטעריעלער מצב פון דער גמנסיה עברית ווערט דורך דעם געזיכערט, ווערט באַלד פאַר איר געעפנט די ברייטסטע מעגלעכקייט צו אַנטוויקלען זיך. די צאָל קלאַסן איז דאַמאָלסט 8, 2 מכינות און 6 גרונד-קלאַסן, אין וועלכע ס'לערנען זיך ביז 300 קינדער פון אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג. ס'עפנט זיך ביי דער גימנאַזיע אַ ביבליאָטעק און אַ יוגנט-קלוב, מיט וועלכע ס'פאַרוואַלטן די תלמידים פון די העכערע קלאַסן. אין קלוב קומען פאָר סיסטעמאַטישע פאָרלעזונגען פאַר די תלמידים אויף פאַרשיידענע נאַטורוויסנשאַפטלעכע און היסטאָריש-ליטעראַרישע טעמעס, וועלכע העלפן זייער פיל מיט דער געזעלשאַפטלעכער און אינטעלעקטועלער אַנטוויקלונג פון די תלמידים.

אין יאָר 1921 ווערן אַריינגעטראָגן זייער וויכטיקע שינויים אין דער פראָגראַם, איבערהויפט אויפן געביט פון נאַטורוויסנשאַפט און מאַטעמאַטיק. די גימנאַזיע דערנענטערט זיך צום טיפ פון אַ הומאַניסטיש-קלאַסישער מיטלשול. אין צוזאַמענהאַנג מיט דער פאַרצווייגונג פון דער אַרבעט איז אויסגעטיילט געוואָרן אַ קאָלעגיע פון דריי לערער, וועלכע פירט אָן, ביי דער מיטווירקונג פונם דירעקטאָר ד"ר רעגענסבורג, מיט דער גאַנצער פעדאַגאָגישער און ווירטשאַפטלעכער אַרבעט.

צו יענער צייט גרינדעט זיך בײַ דער גימנאַזיע אַ עלטערן-קאָמיטעט, וועלכער שטייט אין אַ נאָענטן קאָנטאַקט מיט דעם פּעדאַגאָגישן ראַט און העלפט אים מיט אין דער אַדמיניסטראַטיווער אַרבעט

אין יאָר 1920, נאָכן לערער-שטרייק, גייט די גימנאַזיע אַריבער אין רשות פון „תרבות", וועלכע פירט מיט איר אָן הן פּעדאַגאָגיש און הן פינאַנציעל.

צום לערניאָר 1921/22 עפנט זיך אין גימנאַזיע דער VII קלאַס. אַזוי, אַז בײַ היינטיקן טאָג האָט די גימנאַזיע 9 קלאַסן, פון זיי 2 מכינות און 7 גרונד-

תכנית הלמודים

לשנת-הלמוד 17—1916.

	הלמודים			מחלקה א'	מחלקה ב'	מחלקה ג'	מחלקה ד'
1	עברית — — — — —			5	4	4	3
2	נ"ך — — — — —			3	6	3	3
3	הסתוריה עברית —			—	—	2	2
4	הסתוריה כללית ~ —			—	—	2	2
5	חשבון — — — — —			5	5	2	—
6	גיאומטריה ואלגיברה			—	—	2	2
7	טבע — — — —			3	2	2	2
8	גיאוגרפיה — — —			—	2	2	2
9	אשכנזית — — —			6	4	3	4
10	רוסית — — — —			3	4	4	2
11	לטינית — — — —			—	—	—	2
12	אגדה — — — —			—	—	2	—
13	משנה — — — —			—	—	—	2
14	באור התפלה— — —			1	1	1	1
15	התעמלות — — —			2	2	2	2
16	זמרה — — — —			2	2	2	2
	ס"ה			30	32	33	31

קלאַסן. די צאָל תלמידים דערגרייכט איצט ביז 400, פון זיי ווײַגען אומגעפער 30% ניט-היגע. די צאָל לערער—18.

דער בודושעט פון דער גימנאַזיע באַטרעפט קרוב צו אַ מיליאָן מאַרק אַ חודש.

די 2 בײַגעלייגטע לערנפּלענער פאַר די לערניאָרן 1916-17 און 1921/22 צייכענען בולט אָן די אַנטוויקלונגס-מאָס, וואָס די גימנאַזיע האָט דורכגעמאַכט.

מ. י. נאַדעל

תכנית הלמודים

לשנת הלמוד 22—1921   תרפ"א—תרפ"ב

	הלמודים	מכינה א'	מכינה ב'	מחלקה א'	מחלקה ב'	מחלקה ג'	מחלקה ד'	מחלקה ה'	מחלקה ו'	מחלקה ז'
1	עברית — — — — — —		6	6	5	4	3	3	3	--
2	תולדות הספרות — — —	קריאה וכתיבה	—	—	—	—	—	—	1	4
3	תנ"ך — — — — — —		4	4	4	3	3	3	3	1
4	אגדה ומשנה — — — —		—	—	—	—	—	2	—	—
5	תלמוד — — — — — —		—	—	—	—	—	—	2	2
6	הסתוריה עברית — — —		—	—	—	1	2	2	2	2
7	הסתוריה כללית — — —		—	—	2	3	3	3	3	2
8	חשבון — — — -- — —		6	6	5	5	3	—	—	—
9	אלגיברה וגיאומטריה — —	חשבון	—	—	—	—	4	6	6	5
10	ידיעת הטבע — — — —		5	3	3	3	3	2	—	—
11	כמיה — — — — — —		—	--	—	—	—	2	2	2
12	פיסיקה — — — — —		—	—	—	—	—	1	3	2
13	גיאוגרפיה — — — — —	[illegible]	—	3	3	3	3	2	2	—
14	פסיכולוגיה — — — —		—	—	—	—	—	—	—	2
15	כלכלה מדינית — — — —		—	—	—	—	—	—	—	2
16	גיאולוגיה — — — — —		—	—	—	—	—	—	—	2
17	פולנית — — — — —		—	—	3	3	3	3	3	3
18	אשכנזית — — — — —		—	—	—	3	3	2	2	2
19	צרפתית — — — — —		—	—	—	—	3	3	2	2
20	רוסית — — — — — —		—	—	--	3	3	3	2	2
21	לטינית — — — — —		—	—	—	—	—	—	3	3
22	זמרה — — — — — —		—	2	2	2	2	2	—	—
23	התעמלות ומשחקים — —		2	2	2	2	2	—	—	—
24	ציור ומלאכת יד — — —		5	2	2	2	2	2	2	—
	ס"ה	27	28	28	31	37	42	41	41	38

די ווילנער שטאָטישע תּלמוד-תּורה.

(תלמוד תורה העירוני)

די שטאָטישע תלמוד-תורה שטעלט פאַר מיט זיך אַ בית-יתומים פאַר עלנטע קינדער צוזאַמען מיט אַ 6-קלאַסיקער פאָלקסשול, וואו עס קומען זיך לערנען אויך שטאָטיקע קינדער, ניט קיין יתומים. בסך-הכל באַקומען אין דער ת״ת ערציאונג און אויסבילדונג 300 קינדער, פון זיי 250 יתומים, אין עלטער פון 7 ביז 15 יאָר.

די פּענסיאָנערן—200 קינדער—באַקומען 4 מאָל עסן טעגלעך, וועש, קליידער, שיך, נאַכטלעגער, מעדיצינישע הילף און אַלעס איבעריקע אויפן חשבון פון דער קהילה, וועלכע איז דער איינציקער בעל-הבית און פאַרזאָרגער פון דעם אינטערנאַט. דאָ מוז באַמערקט ווערן, אַז די קהילה פאַרברויכט טאַקע ווייער גרויסע סומען אויף אויסצוהאַלטן דעם אינטערנאַט.

דער טעגלעכער ברויט-ראַציאָן אַליין פאַר דער ת״ת באַטרעפט איבער 7000 מאַרק. בכלל איז דער בידזשעט פון אינטערנאַט העכער אַ האַלבן מיליאָן מאַרק אַ חודש.

דער פּערסאָנאַל פון אינטערנאַט באַשטייט פון 18 פּערזאָן.

די שול פון דער תלמוד-תורה איז פון 15 יאַנואַר 1921 אָן אַריבער אין רשות פון דעם ווילנער „וועד-המאוחד״, וועלכער האָט די איבערשטע פּעדאַגאָגישע השגחה און זאָרגט אויך וועגן שכירות פאַר די לערער. עס פונקציאָנירן הייער 7 קלאַסן (2 קלאַסן פּאַראַלעלע), מיט 6 כּסדרדיקע קורסן. די שול איז אַ רעליגיעז-נאַציאָנאַלע פאָלקסשול, וואו די קינדער באַקומען די נייטיקע עלעמענטאַרע ידיעות פון יידישע און וועלטלעכע למודים און ווערן דערצויגן אין רעליגיעז-נאַציאָנאַלן גייסט. אין ערשטן קלאַס קומען אָן מתחילים און אין משך פון די 6 יאָר גייט מען דורך: חומש מיט ליקוט, רשי, נביאים ראשונים אינגאַנצן, די וויכטיקסטע שטעלן פון אחרונים און כתובים, און די עלטערע קלאַסן משניות און גמרא; מען גייט דורך די יידישע געשיכטע ביז היינטיקן טאָג און צוזאַמענהאַנג מיט דער אַלגעמיינער געשיכטע; די העברעאישע שפּראַך ווערט געלערנט אַזוי, אַז געענדיקט די שול קענען די קינדער שריפטלעך אויסדריקן זייערע געדאַנקען אויף העברעאיש און פאַרשטיין אַ העברעאיש בוך אָדער צייטונג; יידיש לערנט מען פון 2 קלאַס אָן, און אין משך פון קורס באַוויזט מען צו באַקענען זיך מיט די יידישע קלאַסיקער און באַהערשן פולקום די שפּראַך; חשבון—דעם גאַנצן קורס, געאָגראַפיע, נאַטורוויסנשאַפט, מוזיק—דער קורס פון אַ העכערער פאָלקסשול; פּויליש ווערט געלערנט אין 4, 5 און 6-טן קלאַס; אויך לערנט מען אין דער שול צייכענען, געזאַנג, גימנאַסטיק.

דער פּערסאָנאַל באַשטייט פון 12 פּערזאָן.

זייער שווער קומט אָן דער אַדמיניסטראַציע פון דער ת״ת צו באַזאָרגן די געענדיקטע יתומים מיט אַ מלאכה.

אַפגעזען דיי אין אַ וועלכער ס׳איז פּראָפעסיאָנעלער שול, ווי „הילף דורך אַרבעט״, איז פאַר דער ת״ת אוממעגלעך, ווייל דאַן וואָלט זי געדאַרפט די יתומים אויסהאַלטן ביי זיך 3, 4 און 5 יאָר נאָכאַנאַנד, ד. ה. ביז וואַנען זיי וועלן ענדיקן דעם קורס פון מלאכה (אין אַ פּראָפ. שול פאַרדינען ניט די קינדער ביזן ענדיקן). וועלבסטפאַרשטענדלעך, אַז לאָזן אין אינטערנאַט די קינדער ביז 18, 19 און אַפילו ביז 20 יאָר, בשעת דאָרט זיינען אויך דאָ 7–8-יאָריקע קינדער, איז אויסגעשלאָסן מחמת כמה טעמים, און איבערהויפּט פּעדאַגאָגישע. אָבער איז אַ גרויסער דראַנג פון די קליינע שטאָטיקע יתומים אַנצוקומען אין ת״ת, און די. דערוואַקסענע אַרבעטער וועלן פאַרנעמען זייערע פּלעצער אין אינטערנאַט.

די דאָזיקע סיבה צווינגט די אַדמיניסטראַציע פון ת״ת צו ווענדן זיך אויסשליסלעך צו. פּריוואַטע בעלי-מלאכהס און איבערגעבן זיי די קינדער אויף דער לער. אָבער איז צו באַמערקן, אַז ס׳איז שוין אַוועק די צייט, ווען די לערניינגלעך ביי די בעלי-מלאכות פלעגן וויגן דאָס קינד אָדער טראָגן פּאָ-מיניצעס, ווי דאָס ווערט געשילדערט ביי מענדעלע מוכר-ספרים. איין יאָר בלויז שטיצט די ת״ת דעם צופּגעגעבענעם לערניינגל, און אויפן צווייטן יאָר אָדער אַמטמאָל צום צווייטן האַלב-יאָר גייט ער אַרויס אין גאַנצן לרשות עצמו, ווייל ער קען שוין אויך אַזוי פיל די אַרבעט, אַז דער בעל-מלאכה צאָלט אים שוין כדי מחיתו.

ביי היינטיקן טאָג שטיצט די ת״ת 48 ת״ת-קינדער, וואָס אַרבעטן ביי בעלי-מלאכות. צווישן זיי זיינען דאָ: 17 שניידער, 8 מעכאַנישע שלאָסער, 9 שטעפּער, 6 שוסטער, 1 שלאָסער, 1 היטל-קירזשנער, 2 בעקער, 1 עלעק-טראָטעכניקער, 1 ליטאָגראַף (אין „הילף דורך אַרבעט״), 1 פאָטאָגראַף, 1 שילדנמאָלער (אין „הילף דורך אַרבעט״).

די שטאָטישע ת״ת עקסיסטירט שוין איינִיקע הונדערט יאָר. פריער איז זי געווען אויף פראַנציסקאַנער גאַס נומ. 7, וואו ס׳איז די דרוקעריי „ראָזענקראַנץ און שריפטזעצער״; שוין אַ יאָר 50, ווי די ת״ת געפינט זיך אין דעם גרויסן דריי-גאָרנדיקן בנין אויף נייער גאַס נומ. 5. אַ יאָר 15–20 איז זי געווען פאַראייניקט מיט דער „האַנטווערקער-שול״, וועלכע האָט זיך געפונען אין אַ דערבייאיקן בנין, נאָר מיט 10 יאָר צוריק זיינען די 2 מוסדים אָפּגעטיילט געוואָרן.

דער בויער פון דעם בנין פון דער נייער ת״ת איז געווען דער באַוואוסטער ווילנער כלל-טוער יונה גערשטיין. צווישן די אַמאָליקע גבאים זיינען נאָך באַוואוסט: ד. אָפּאַטאָוו, קליאַטשקאָ, א. ליפּעץ, איזידאָר שאַבאַד, אַראָלף גאָרדאָן, הרב ח. ע. גראָדזענסקי, הרב י. רובינשטיין. ביז דער אינ-וואַזיע פון די באָלשעוויקעס האָט אָנגעפירט מיט דער ת״ת אַ קאָמיטעט פון גבאים. דאַן איז ער צעפאַלן, און די פּרובן אים צו באַנייען, גיבן זיך ניט איין. פון די פריערדיקע גבאים, וואָס אינטערעסירן זיך נאָך מיטן מוסד און אַרבעטן פאַר אים ספּעציעל, איז געבליבן איין איינציקער—הרב י. רובינשטיין.

אין יאָר 1918 איז אַרויס אַ ספּעציעלער געדרוקטער באַריכט וועגן דער ת״ת פאַר די יאָרן 1915–1918.

דער לערנפּלאַן פון דער 6-קלאַסיקער שול „שטאָטישע תלמוד-תורה״ פאַרן לערניאָר 1920/21.

(צאָל וועכנטלעכע שעהן אויף יעדן געגנשטאַנד).

קלאַסן	תנ״ך	משנה ואגדה	עבריה	יידיש	געשיכטע יידיש און אַלגעמיינע	נאַטורוויסנשאַפט	חשבון און געאָמעטריע	געאָגראַפיע	פּויליש	האַנט-אַרבעט און ציכענען	געזאַנג (און כאָר-געזאַנג)	גימנאַסטיק, שפּילן	טעמי הקריאה	צוזאַמען
I	—	—	11	3	—	—	4	—	—	3	—	3	—	24
IIא	4	—	10	3	2	2	4	—	—	2	1	2	—	30
IIב	6	—	8	3	2	2	6	—	—	2	1	2	—	32
III	8	—	5	3	2	2	4	2	—	2	1	2	—	31
IV	8	—	5	3	2	2	4	2	3	2	1	2	—	34
V	6	2	5	3	4	2	6	2	3	2	—	2	1	38
VI	5	3	4	3	4	3	6	2	3	2	—	2	1	38

אויסער דעם 3 שעה אין וואָך כאָר-געזאַנג.

פינאַנס-באַריכט פאַרן יאָר 1919.

הכנסה.

№		ק.	רובל.
1	סאַלדאָ צום 1/1 1919	05	526
2	דירה-געלט	40	7.634
3	באַלייכטונג	—	430
4	יערלעכע און מאָנאַטלעכע אָפּצאָלן פון מיטגלידער	34	4.502
5	צענטראַל-קאָמיטעט, קהילה, יעקאָפּאָ, צדקה-גדולה	—	119.728
6	ראַטן-מאַכט	78	74.397
7	פּערסאָנאַל פאַר פּראָדוקטן	61	9.292
8	הלוואות	67	1.841
9	קלויז	50	1.827
10	צופעליקע נדבות	21	5.407
11	צופעליקע הכנסות	—	731
	בס"ה	56	225.818

הוצאה.

№		ק.	רובל
1	פּראָדוקטן (אַ קלענער טייל)	19	5.781
2	הויזאויסהאַלטונג	01	8.749
3	קליידער, וועש	90	6.556
4	די הייזער פון ת"ת	29	3.782
5	באַהייצונג	21	6.465
6	באַלייכטונג	93	3.565
7	גביה	94	1.804
8	ריינלעכקייט	19	2.903
9	מכשירים, ספרים	43	8.094
10	רפואות, קוראַציע	50	3.027
11	שכירות לערער	30	114.067
12	שכירות אָנגעשטעלטע	15	52.218
13	קלויז	30	395
14	נערעקט הלואות	67	1.796
15	פאַרשידענע	30	253
16	קורס-דיפערענץ אויף קערענקעס	81	4.428
17	סאַלדאָ צום 1/1 1920	43	1.928
	בס"ה	56	225.818

באַמערקונג: אַחוץ דער אָנגעוויזענער הכנסה האָט זיך באַקומען אין 1919 יאָר אין נאַטור כמעט די גאַנצע פּראָדוקטן, האָלץ, זענער, אַ טייל קליידער, וועש, הילצערנע שיך, זייף, העשערײ, העפטן (אַ טייל) און ביכער (אַ טייל).

פינאַנס-באַריכט פאַרן יאָר 1920.

הכנסה.

№		פ.	מאַרק
1	סאַלדאָ צום 1/1 1920	43	1.928
2	שטענדיקע אָפּצאָלן	80	14.253
3	צופעליקע נדבות	—	10.310
4	דירה-געלט	65	36.247
5	קהילה	62	1.132.473
6	רעגירונג (מיטל-ליטע)	—	48.622
7	וועד המאוחד	—	3.080
8	זומער-קאָלאָניע	—	70.442
9	הלוואות	78	1.197
10	פּראָדוקטן	—	2.962
11	קלויז	—	7.086
12	פאַרשיידענע	25	3.098
	בס"ה	53	1.331.701

הוצאה.

№		פ.	מאַרק
1	אינווענטאַר	50	7.055
2	באַהייצונג	—	26.183
3	באַלייכטונג	—	11.474
4	הייזער פון ת"ת	80	20.535
5	הויזאויסהאַלטונג	05	56.490
6	מכשירים	13	30.390
7	קליידער, וועש	70	58.768
8	ריינלעכקייט	09	10.305
9	רפואות, קוראַציע	—	6.772
10	פּראָדוקטן (אַ קלענער טייל)	—	312.579
11	שכירות לערער	28	393.386
12	שכירות אָנגעשטעלטע	41	287.269
13	זומער-קאָלאָניע	—	71.646
14	חובות	78	1.197
15	גביה	25	9.375
16	קלויז	—	2.266
17	פאַרשיידענע	50	595
18	סאַלדאָ צום 1/1 1921	04	25.412
	בס"ה	53	1.331.701

14 יולי 1921.

פאַרוואַלטער פון דער שטאָטישער תלמוד-תורה

מ. סעניצקי.

„תורת-אמת".

די אנשטאלט „תורת-אמת" איז געשאפן געווארן כמעט פון גארנישט און גאנץ צופעליק. אין יאר 1901 האבן אייניקע היגע בעלי-בתים (צווישן זיי דער באוואוסטער כלל-טוער און איניציאטאר פון דעם ענין ה' ישראל וואלאצקי) באמערקט אויף „בוסאקעס" זיך וואלגערנדיק 12- און אויך 13-יאריקע יינגלעך אנאלפאבעטן, וועלכע ערצ׳ען זיך אויף דער גאס און ווערן ביסלעכווייז קישעניקעס און גנבים. זיי האבן אזוי-ארום צוזאמענגעקליבן ממש פון גאס ביז 20 קינדער יתומים אדער סתם פארלאזענע, געדונגען א צימער ביי דער חברה „מענגי שבת" (אויף „בוסאקעס", אין עליאשבערגס הויף) און גענומען פאר זיי א לערער. די אייניקע עסקנים האבן אינגיכן פאראינטערעסירט מיט דעם ענין און צוגעצויגן נאך אנדערע מיטגלידער און אזוי-ארום האט זיך געבילדעט א חברה „תורת-אמת", וועלכע האט געשטעלט זיך אלס ציל, ניט צו לאזן אין שטאט קיין יתום און בכלל ארים קינד אן יידישער בילדונג און ערציאונג. דער דאזיקער חדר איז געווארן גאנץ גיך אזוי פאפולער, אז ווען מ׳פלעגט כאפן א מינדעריעריק יינגל א גנב, פלעגט מען אים גלייך פון צירקל ברענגען מיט א „גאראדאוואי" אין „תורת-אמת"...

ווען מ׳האט איינמאל באמערקט, אז א יינגל האט אויף דער הפסקה געגעסן ברויט און א צווייטער איז געלעגן אויף דער פאדלאגע און האט מיטן צונג אויסגעלעקט די ברעקלעך, וואס זיינען אראפגעפאלן פון דעם ערשטן, האט מען ביי דער שול „תורת-אמת" בעעפנט א קיך. צו דעם צוועק זיינען צוגעצויגן געווארן אייניקע דאמען, וועלכע האבן געשאפן א קאמיטעט, וואס האט באזארגט די תלמידים ניט נאר מיט עסן, נאר אויך מיט קליידער, שיך, מעדיצינישער הילף, ריינלעכקייט און אז. וו.

אזוי איז די אנשטאלט געווארן אלץ גרעסער און ברייטער און צוזאמען דערמיט אויך די צאל מיטגלידער פון דער חברה. דער דראנג פון די קינדער אין די חדרים פון „תורת-אמת" איז געווארן אומגעהייער (צו יעדן זמן פלעגן זיך קומען פארשרייבן העכער 200 יינגלעך) און דאן האט די פארוואלטונג ארויסגעשטעלט א קאנקורס פון ארימקייט. דער דאמען-קאמיטעט פלעגט אלע בין-הזמנים ביים צונעמען נייע תלמידים, מאכן פריער א ברייטע חקירה ודרישה וועגן דער סאציאלער לאגע פון יעדן יינגל און נאכדעם, ווי ס׳פלעגט פעסטגעשטעלט ווערן זיין אמתע ארימקייט און אויסזיכטסלאזיקייט, פלעגט ער זוכה זיין, מ׳זאל אים צונעמען אין „תורת-אמת".

ביזן יאר 1913 האט „תורת-אמת" זיך געוואלגערט אין געדונגענע דירות וועלכע זיינען על-פי רוב ווייט ניט געווען צוגעפאסט פאר א שול. קיין אנשטענדיקע דירה האט בכלל קיינער ניט געוואלט פארדינגען פאר א שול מיט „אזעלכע" תלמידים. און ווען די צאל חניכים האט שוין דערגרייכט ביז 200 און דער מאנגל אין דירות פאר דער שול איז געווארן אלץ גרעסער, האט די חברה „תורת-אמת" זיך גענומען מיט דער גרעסטער ענערגיע צו פארווירקלעכן דעם לאנג געפלאנטן פראיעקט צו שאפן אן אייגן הויז און האט טאקע אין יאר 1913 אויסגעבויט אויף דעם פלאץ, וואס עס האבן אין יענער צייט מנדב געווען אויף דעם צוועק די פרוי פון פארשטארבענעם פארזיצער פון וועד, ה' לעאן עפשטיין, און זיין טאכטער, א גרויסן דריי-גארנדיקן בנין מיט אלע באקוועמלעכקייטן לויט אלע שול-היגיענישע פאדערונגען, אויף מאקאראווער געסל № 9.

די גאנצע השגחה אויף דער אנשטאלט און די אנפירונג מיט איר איז געווען אין די הענט פון דער פארוואלטונג, אין וועלכער ס׳האבן זיך אויסגעצייכנט די ה"ה: ל. ברוידא, פ. ראבינאוויטש, י. שעסקין, ב. עפשטיין, הרב מ. קארעליץ, י. וואלאצקי, ח. טאבריס, ה. איסערלין, י. מייטעס, י. אלקעניצקי, מ. קריוואשעיעוו, מ. בערגער, י. באקאטורסקי, ב. מעלמאן און אנדערע. אין דאמען-קאמיטעט: ב. אלקעניצקאיא, ט. מ. עפשטיין, ש. שעסקין, ג. גארפיין, מ. מייטעס, פ. אלקעניצקאיא, ח. הלליס און אנדערע.

אין די חדרים פון „תורת-אמת" האט מען קיין אלגעמיינע לימודים ניט געלערנט, ווייל די מאכט האט עס ניט דערלאזט, הגם די פארוואלטונג האט פיל געטאן וועגן דעם. פלעגן דעריבער די תלמידים פון די עלטערע גרופעס גיין אין די אזוי-גערופענע „נאראדנע אוטשילישטשעס" און „אנשעפנדיק" דארטן די לימודי-חול פלעגן זיי זיך נאך האלבן טאג אומקערן צוריק אין „תורת-אמת".

אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע איז „תורת-אמת" אינגאנצן פאריתומט געווארן. דער גרעסטער טייל מיטגלידער פון וועד זיינען ארויסגעפארן קיין רוסלאנד. און דא מוז אונטערגעשטראכן ווערן, אז די גאנצע זארג פאר דעם מוסד, וועלכער איז אין יענער צייט אומגעהייער אויסגעוואקסן און האט געהאט ביז 400 חניכים, — האבן געטראגן נאר 2 פערזאן: פרוי ט. מ. עפשטיין און הרב מ. קארעליץ, וועלכע האבן מיט דער גרעסטער מסירת-נפש זיך איבערגעגעבן דעם ענין און וועלכע שטייען נאך עד-היום גאנץ נאענט צום „תורת-אמת" און העלפן ווי ווייט מעגלעך.

פון 15 יאנואר 1921 איז „תורת-אמת" אריבער אין רשות פון „וועד-המאוחד".

איצט שטעלט „תורת-אמת" פאר א רעליגיעז-נאציאנאלע פאלקסשול, וואו עס ווערן דערצויגן און אויסגעבילדעט מער ווי 300 יינגלעך פון פארשיידענע שיכטן פון דער באפעלקערונג. עס פונקציאנירן 9 קלאסן: 6 גרונד-קלאסן, 1 מכינה און 2 פאראלעלע. דער לערער-פערסאנאל באשטייט פון 15 פערזאן און דער אדמיניסטראטיווער און באדינונגס-פערסאנאל פון דער שול מיט דער קיך — פון 7 פערזאן.

אין ערשטן קלאס ווערן אנגענומען קינדער פון 6-יאריקן עלטער אן און אין משך פון 7 יאר באקומען זיי אלע נייטיקע ידיעות אין יידישע און וועלטלעכע לימודים. זיי גייען דורך חומש מיט רש"י, נביאים ראשונים און אחרונים, די וויכטיקסטע טיילן פון כתובים, אין די העכערע 3 קלאסן אגדה, משנה און תלמוד; יידישע און אלגעמיינע געשיכטע, העברעאיש אויף אזוי פיל, אז די תלמידים באקאנען זיך מיט די קלאסיקער, קענען פריי ריידן, שריפטלעך אויסדריקן גראמאטיש און לאגיש זייערע געדאנקען און לייענען פריי אבי-וואסער בוך. אין דערזעלבער מאס קענען זיי אויך יידיש; חשבון — דעם גאנצן קורס; עלעמענטארע ידיעות פון געאמעטריע און אלגעברע; אין א גאנץ גענוגנדער מאס — געאגראפיע, נאטורוויסנשאפט און פיזיק; צייכענען, געזאנג און גימנאסטיק. פון 1-טן קלאס ווערט אויך געלערנט פויליש.

די קינדער, וואס ענדיקן „תורת-אמת" און ווילן ממשיך זיין ווייטער בילדונג, ווערן אנגענומען אין 4-טן קלאס גימנאזיע, און די וואס ווילן זיך לערנען א מלאכה אין „הילף דורך ארבעט" אן עקזאמענס.

דער חודשדיקער בודזשעט פון דער שול טרעפט איצט אן 457.000 מארק, און פון דער קיך (אחוץ די פראדוקטן, וואס מ׳באקומט פון א. ק. פ. ד. און פאר וועלכע עס צאלט די קהלה) 85.000 מארק.

דער לערנפלאן פון „תורת-אמת" פארן לערניאר 1920—21.

קלאסן		תורה ורש"י	נביאים	עברית	משנה ואגדה	תלמוד	טעמי הקריאה	תפלות וברכות	יידיש	געשיכטע יידישע און אלגעמיינע	חשבון, געאמעט. און אלגעברע	נאטורוויסנשאפט	געאגראפיע	פויליש	צייכענען און האנטארבעט	געזאנג (חוץ כאר-געזאנג)	גימנאסטיק און שפילן	צוזאמען
מכינה		—	—	13	—	—	—	1	—	—	6	—	—	—	4	—	3	27
I		7	—	10	—	—	—	3	—	—	6	—	—	—	3	2	2	33
II	א	5	5	6	—	—	—	2	—	—	6	2	2	—	2	2	2	34
II	ב	5	5	6	—	—	—	2	—	—	6	2	2	—	2	2	2	34
III	א	5	5	6	—	—	1	—	—	—	5	2	2	3	2	2	2	35
III	ב	5	5	6	—	—	1	—	—	—	5	2	2	3	2	2	2	35
IV		2	5	5	2	—	—	—	2	3	5	2	2	3	1	1	2	35
V		—	5	6	1	5	—	—	2	4	6	2	2	3	1	1	2	40
VI		—	5	6	1	5	—	—	2	4	6	2	2	3	1	1	2	40

אחוצדעם 2 שעה אין וואך כאר-געזאנג.

פארוואלטער פון „תורת-אמת" ש. אייזיקאוו.

ווילנע, 15 אווגוסט 1921.

די קינדער-ביבליאָטעק ביי דעם יידישן צענטראַלן בילדונגס-קאָמיטעט אין ווילנע.

די ערשטע קינדער-ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון א. לאַנדוי ביים יידישן צ. ב. ק. איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1909 דורך דער געזעלשאַפט „קינדער-פאַרזאָרגונג“. דער נוצן פון אַזאַ ביבליאָטעק האָט זיך באַלד גאַנץ בולט אַרויסגעוויזן. די צאָל קליינע לעזער איז שנעל געוואַקסן און איז געוואָרן אויף אַזוי פיל גרויס, אַז דער קאָמיטעט פון דער ג. ק. פ. איז אין אַ יאָר אַרום געווען געצוואונגען צו עפענען אַ צווייטע קינדער-ביבליאָטעק (ענדע 1910 יאָר).

פון אָנהייב האָט מען די ביבליאָטעק געעפנט אויף קליין-שניפּישאָק; אָבער דאָרטן האָט די צאָל לעזער דערגרייכט נאָר ביז 70, און דעריבער האָט מען זי גלייך אַריבערגעטראָגן אויף זאַוואַלנע גאַס נומ׳ 30 אין רעכטן יידישן צענטער. די צאָל לעזער איז אין משך פון אַ קורצער צייט דערגאַנגען ביז 400. בכלל איז די צאָל לעזער אין ביידע ביבליאָטעקן געוואַקסן פון יאָר צו יאָר. דהיינו: לויט די באַריכטן פון דער ג. ק. פ. זעען מיר, אַז אין יאָר 1909 האָבן די 1-טע ק. ב. באַזוכט אַן ערך 327 לעזער; אין יאָר 1910 492 לעזער; אין 1911 יאָר רעכנט זיך אין דער 1-טער ק. ב. 490 לעזער און אין דער 2-טער ק. ב. 400.

גלייכצייטיק מיט דער צאָל לעזער פאַרגרעסערט זיך אויך די צאָל ביכער. למשל: אין באַריכט-יאָר 1909 פאַרמאָגט די 1-טע ק. ב. 900 עקזעמפּלאַרן; אין 1910 פאַרגרעסערט זיך דער סכום ביכער ביז 1300 עקז.; — אין 1911 ביז 1550 עקז. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אַזאַ קליינער סכום עקז. האָט לחלוטין ניט געקענט באַפרידיקן די גרויסע פאָדערונג צום בוך פון דעם קליינעם לעזער (דאָס ווערט, אגב, באַשטעטיקט אויך אין די באַריכטן פון יענע יאָרן). ס׳איז געווען אָנצוּוייזן, אַז פאַרן יאָר 1912 זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן אין ביידע קינדער-ביבליאָטעקן 44.164 ביכער. אויף אַזאַ אופן קומט אויס, לויט דער סטאַטיסטיק, אַז יעדעס בוך האָט זיך באַוועגט דורכשניטלעך העכער (2 מאָל דורכן יאָר. אַזאַ מין ערשיינונג האָט געשטופּט די ביבליאָטעק-פאַרוואַלטונג, און אויך דעם קאָמיטעט פון דער געזעלשאַפט, אָנצונעמען ענערגישע טריט צו פאַרגרעסערן דעם סכום ביכער אין די ביבליאָטעקן און געפינען דערצו די נייטיקע מיטלען. גראָד צו יענער צייט האָבן זיך געווענדעט די קינדער פון פאַרשטאָרבענעם א. לאַנדוי (געוועזענער רעדאַקטאָר פון „ווסכאָד“) פון פעטערבורג צום קאָמיטעט פון ג. ק. פ. מיט אַ פאָרשלאָג, אָנצורופן איינע פון די אַנשטאַלטן, וועלכע געהערן דער געזעלשאַפט, אויפן נאָמען פון זייער פאַרשטאָרבענעם פאָטער און האָבן דערפאַר פאַרגעלייגט אַ געוויסע סומע געלט. דער קאָמיטעט האָט באַשלאָסן אָנצורופן אויפן נאָמען פון א. לאַנדוי די ערשטע קינדער-ביבליאָטעק, און די באַקומענע 3000 רובל פאַרניצן בלויז אויף ביכער. ביי יענער צייט, ווען די מקחים פון ביכער זיינען געווען שפּאָט ביליג, האָט מען אויסגערעכנט, אַז די 3000 רובל צוזאַמען מיט די פּראָצענטן קען קלעקן אויף צו קויפן גאַנצע צען יאָר נאָכאַנאַנד אַ באַרייטנדן סכום ביכער יערלעך.

באַלד האָט גענומען אַרבעטן אַ ספּעציעלע ליטעראַריש-פּעדאַגאָגישע קאָמיסיע און האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ רשימה פון דער בעסטער קינדער-ליטעראַטור. מיט דער רשימה האָט מען דעלעגירט אַ ספּעציעלן מענטשן (ט. מ. בראַמסאָן — איינער פון די טעטיקסטע מיטגלידער פון דער ביבליאָטעק-פאַרוואַלטונג אין יענער צייט) קיין פּעטראָגראַד — און געגעבן אים די פולמאַכט איינצוקויפן די נייטיקע ביכער. אין פּעטראָגראַד איז די רשימה קאָנטראָלירט געוואָרן דורך אַ צווייטער קאָמיסיע — אין וועלכער עס זיינען אַריין אייניקע ספּעציאַליסטן אויף קינדער-ליטעראַטור ווי: קאַלמיקאָווא און אַנדערע.

דער שליח האָט זיך אומגעקערט מיט עטלעכע קאַסטנס ביכער נייע און בניצטע. אַ פרישער ברייטער שטראָם האָט זיך אַריינגעגאָסן אין לעבן פון דער ביבליאָטעק. די אַרבעט איז אַוועק אין דער ברייט. גלייכצייטיק האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַרבעט אַ אינערלעכע אין דער טיף. ערשטנס האָט מען איינגעפירט אַ סך טעכנישע נייס: אַ נייעם אינווענטאַר-בוך, צוויי קאַרטן-קאַטאַלאָגן, אַ קאַ[illegible]ראַל-קאַרטן-קאַטאַלאָג און אַ פאַס-קאַרטן-קאַטאַלאָג לויטן אלף-בית; אַ טאָג-בוך, אין וועלכן עס ווערן אַריינגעפירט די צאָל אַרויסגעגעבענע ביכער לויט די שפּראַכן און אָפּטיילונגען, אויך די לעזער לויט דער צעטיילונג פון די שולן, וועלכע זיי באַזוכן, די באַשעפטיקונג פון די עלטערן און דאָס עלטער פון די לעזער און געשלעכט. ווייטער האָט מען אָנגעהויבן פון צייט צו צייט שמועסן מיט די קינדער, מאַכן מיט זיי שפּאַציר-גענג הינטערן שטאָט. דאָס קינד האָט זיך צוגעבונדן צו דער ביבליאָטעק, האָט זי ליב באַקומען און פלעגט דאָרט פאַרברענגען גאַנצע שעהן נאָכן בייטן דאָס ביכל, און ווען מ׳פלעגט אים בעטן פאַרלאָזן דאָס צימער פון ביבליאָטעק מחמת ענגשאַפט, פלעגט ער זיך אויסקוועטשן אויף די טרעפּ און לייענען דאָס באַקומענע ביכל

קיין באַריכטן פון די יאָרן 1913, 1914 זיינען ניטאָ, און דעריבער איז אוממעגלעך אָנצוּוייזן וועלכע ס׳איז ציפער וועגן דער צאָל פון די לעזער אָדער אַרויסגעגעבענע ביכער פאַר די יאָרן. אַלנפאַלס האָט געהערשט אין דער ביבליאָטעק אַ גרויסע אויפלעבונג; עס איז געטאָן געוואָרן אַ גרויסע קולטורעלע שאַפונגס-אַרבעט.

אָנהייב 1914 יאָר האָט די ביבליאָטעק-פאַרוואַלטונג באַשלאָסן צו עפענען אַ דריטע קינדער-ביבליאָטעק אויף נאָוואָגראָד, אין געדיכטן צענטער פון דער יידישער אָרעמקייט (דער ציל פון דער קינדער-ביבליאָטעק איז אַלעמאָל געווען צו באַדינען די קינדער פון די ברייטע יידישע פאָלקסמאַסן).

ס׳איז אויך אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ פּראָיעקט צו עפענען אַ לייענזאַל פאַר די קינדער ביי דער ערשטער ביבליאָטעק, ווייל די נייטיקייט אין אַזאַ לייען-זאַל איז שוין צו יענער צייט רייף געוואָרן און האָט זיך שטאַרק געפילט.

נאָך אַ סך, אַ סך שריט זיינען געווען דאַמאָלסט אָנגעמערקט, כדי צו פאַרברייטערן און פאַרטיפערן די אַרבעט אויף דעם געביט פון דער קינדער-ביבליאָטעק-אַרבעט.

אָבער אַלע פּלענער זיינען צעשטערט געוואָרן דורך נאַכט. די וועלט-מלחמה האָט אויסגעבראָכן פּלוצלונג, אומגעריכט, און אַלע מוחות זיינען צומישט געוואָרן. דעם ערשטן האַלבן יאָר פון דער מלחמה האָט זיך אין ווילנע אָפּגעשטעלט דאָס גאַנצע לעבן, און ממילא אויך דאָס געזעלשאַפטלעך-קולטורעלע לעבן.

אַלע געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן זיינען פאַרבליבן אָן טוער, אָן שום מיטלען. די טעטיקסטע טוער פונם דאַמאָלסטיקן קאָמיטעט פון דער ג. ק. פ. זיינען מאָביליזירט געוואָרן אין דער אַרמיי (ד״ר קאָוואַרסקי, ד״ר סאָלאָגאָוויטש).

זעלבסטפאַרשטענדלעך האָבן זיך אַלע געשעענישן אָפּגעשפּיגלט אויך אין אונזער אַנשטאַלט.

אין אַ האַלב יאָר אַרום נאָך דעם ווי די מלחמה האָט אויסגעבראָכן, האָט זיך אָבער די עקאָנאָמישע לאַגע אין שטאָט גענומען פאַרבעסערן; עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסע אויפלעבונג, אַ באַוועגונג. דער מסחר האָט אַדאַנק דער מלחמה אויפגעבליט און אין שטאָט האָבן גענומען אַריינפליסן גרויסע געלט-סומעס.

אויך אין די געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן האָט זיך די לאַגע פאַרבעסערט.

די קינדער-ביבליאָטעק איז ווידער פול געוואָרן מיט קליינע לעזער, און באַלעבט געוואָרן דורך זיי. נאָר ניט לאַנג האָט דאָס געדויערט. אין מיטן זומער 1915 יאָר האָבן זיך ביי אונז אין שטאָט אָנגעהויבן די מהומות דורך די דייטשע אַעראָפּלאַנען און די אָקאָפּעס וכדומה. גלייך נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבן די עוואַקואַציע פון שטאָט.

די ביבליאָטעק איז פּוסט געוואָרן. צי האָט דען דעם קינד דאַמאָלסט געקענט ליגן אין זינען דאָס באַליבטע ביכל?! אָט האָט מען געכאַפּט אויף אַרבעט זיין ברודער, זיין פאָטער, און אָט אַנטלויפט מען גאָר פון שטאָט מיט דער גאַנצער משפחה, וואוהין זי אויגן טראָגן.

דעם 5-טן סעפּטעמבער 1915 יאָר האָבן די דייטשן פאַרנומען ווילנע. די שטאָט איז אָפּגעריסן געוואָרן פון דער גאַנצער וועלט, נאָר אין שטאָט גופא האָט מען גענומען קומען ביסלעכווייז צו זיך.

אויך דאָס לעבן אין ביבליאָטעק האָט גענומען אַריינגיין אין זיין נאָרמע. די צווייטע קינדער-ביבליאָטעק האָט מען לגמרי פאַרמאַכט נאָך בשעת עס האָט זיך אָנגעהויבן די עוואַקואַציע, ווייל קיין אויסזיכטן אויף מיטלען האָט זיך ניט פאָראויסגעזען. די ביכער האָט מען איבערגעפירט אין דער ערשטער ביבליאָטעק (זייער אַ גרויסער טייל ביכער פון ביידע ביבליאָטעקן זיינען דאַמאָלסט פאַרלאָרן געגאַנגען ביי די לעזער, וועלכע האָבן פאַרלאָזן די שטאָט בעתן עוואַקואירן זיך, און באַזונדערס פיל ביכער פון דער צווייטער ביבליאָטעק, מחמת זי האָט זיך ליקווידירט איינגאַנצן).

דער קאָמיטעט פון דער ג. ק. פ. האָט פאַר זיין אָוועקפאָרן (ער איז איינגאַנצן אַרויסגעפאָרן אין רוסלאַנד) אַרויסגעטראָגן אַ באַשלוס, אַז אַלע פאָנד-סומעס, וועלכע געפינען זיך אין רשות פון זיינע אַנשטאַלטן, מעגן אויסגעניצט ווערן דורך די לעצטע אויף לויפנדיקע הוצאות. היות ווי די ערשטע קינדער-ביבליאָטעק האָט נאָך געהאַט אַ פאָנד פון לאַנדויס געלט (וועלכע איז פריער געווען באַשטימט אויף איינצוקויפן ביכער), האָט זי געקענט אָנהייבן נאָרמאַל צו פונקציאָנירן. אינגיכן האָבן זיך אין דער ערשטער קינדער-ביבליאָטעק קאָנצענטרירט

די לעזער פוןביידע ביבליאָטעקן, און עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א גרויסע לעבּ־האַפטע באַוועגונג אין דער ק. ב. ס׳איז כדאי צו אונטערשטרייכן, אַז די ערשטע צוויי יאָר פון דער דייטשער אָקופּאַציע האָט די אינטענסיווקייט פון לייענען אין דער קינדער־ביבליאָטעק דערגרייכט דעם העכסטן גראַד—מער פאַר דער גאַנצער צייט פון איר באַלד 13־יאָריקער עקסיסטענץ. די טעגלעכע באַזוכונג פלעגט דערגרייכן ביז 300 קינדער. פאַר דעם יאָר 1915 איז אַרויסגעגעבן געוואָרן 41.412 ביכער, אין 1916 יאָר 41.528.

וואָס מערער דאָס לעבן אין שטאָט איז געוואָרן שרעקלעכער, דער הונ־גער שטאַרקער, אַלץ אינטענסיווער איז געוואָרן דאָס לעבן אין דער קינדער־ביבליאָטעק.

ווינטער 1915 יאָר האָט מען ביי דער ביבליאָטעק געעפנט א לייענזאַל (אָן אָפּצאָל). און הונדערטער קינדער פלעגן באַזוכן דעם זאַל — געפינענדיק דאָרטן אויסער א אינטערעסאַנט באַליבט ביכל, א וואַרים און ליכטיק ווינקעלע זיך אָפּצורוען פון קעלט און פינסטערניש, וועלכע האָט געהערשט אין זייערע היימען (אין יענע שרעקלעכע הונגער־יאָרן זיינען גראָד יענע צוויי ווינטערן גע־ווען זייער שטרענגע).

אין די ווייטערדיקע צוויי יאָר פון דער דייטשער אָקופּאַציע, ד. ה., 1917, 1918 פאַלט די אינטענסיווקייט פון לייענען ביי די קינדער. די צאָל אַרויסגעגעבענע ביכער פאַר די צוויי יאָר האָט זיך באַדייטנד פאַרקלענערט—דהיינו: אין 1917, זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן 24.293 עקז. (געפאַלן במעט אויף א העלפט ווי אין 1916 יאָר), אין יאָר 1918—28.226 עקז.

די סיבות דערפון זיינען פאָלגנדיקע: 1) עס האָט זיך אָנגעפאַנגען די אויסוואַנדערונג פון שטאָט אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך; 2) די קינדער זיינען פריי־געצויגן געוואָרן אין אַלגעמיינעם „שמוגל״, וועלכער האָט אַרומגע־כאַפּט דעם גרעסטן טייל פון דער אויסגעמאַטערטער און הונגעריקער באַפעל־קערונג. די קינדער זיינען געוואָרן „גייערס״ אין דאָרף; זיי זיינען אויך אַרוים אויפן גאַס פאַרקויפן קאַרטאָפל־באַבקע, פּאַפּיראָסן, אונטערטראָגן דעם דייטש א פעקל א. א. וו., א. א. וו.

אין 1919 יאָר פאַלט די צאָל אַרויסגעגעבענע ביכער נאָך נידעריקער, ביז 23.376. נאָר דאָ ליגט שוין אַן אַנדער סיבה. די געשעענישן פון יענעם יאָר האָבן זיך בולט אָפּגעשפּיגלט אין אונזער אַנשטאַלט. די דייטשן פאַרלאָזן די שטאָט, און עס קומען אָן די באָלשעוויקעס. דער הונגער ווערט גרויס. ווייטער קומען אָן די בלוטיקע אַפּריל־טעג. די ביבליאָטעק גופא האָט ניט חייניק געליטן אין יענע טעג, מ׳האָט צעבראָכן די טירן, אַרויסגעשמיסטערט אַלע ביכער פון די שאַפן, צעגנבעט די לאָמפּן, אַראָפּגעריסן אַלע דראָטן פון דער עלעקטרי־שער באַלייכטונג. שוידערלעך איז געווען דאָס בילד, וואָס האָט זיך פאַרגעשטעלט פאַר אונזערע אויגן, ווען מיר זיינען דעם ערשטן מאָל געקומען אין ביבליאָטעק נאָך יענע טעג.

ניט קוקנדיק אויף די שווערע מלחמה־יאָרן מיט אירע אַלע פּלאָגן און צרות, האָט די קינדער־ביבליאָטעק שטענדיק געשטרעבט גובר צו זיין אַלע שטע־רונגען און אָפּצוהיטן אירע טראַדיציעס, אַלס די איינציקע יידישע געזעלשאַפט־לעכע און צוטריטלעכע קינדער־ביבליאָטעק אין ווילנע.

אויב די קינדער־ביבליאָטעק האָט אַלס אַזעלכע געהאַט גרויסע פאַרדינסטן פאַר דער מאָדערנער ערציאונג פון אונזערע קינדער אין שלום־צייטן, האָט זי אין מלחמה־צייט געפונען נאָך א גרעסערן אָרט פאַר טעטיקייט אויפן געביט פון ערציאונג אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אויפבויאונג פון דער יידישער נאַציאָנאַל־וועלטלעכער שול.

אין קינדער־ביבליאָטעק ווערן אַרויסגעגעבן קינדער־ביכער אין יידיש, העברעאיש און רוסיש. עס איז שוין געווען א כלל, אַז יידישע קינדער לייענען דאָס רוב רוסישע ביכער און מ׳האָט זיך צו דעם אַזוי צוגעוווינט, אַז מ׳פלעגט אפילו ניט האַלטן פאַר נייטיק צו ריידן וועגן דעם. די סיבות דערפון זיינען זעלבסטפאַרשטענדלעכע: — יידישע קינדער־ליטעראַטור איז כמעט ניט געווען אויפן ביכער־מאַרק, אין דער אַמאָליקער שול האָט געהערשט אַלס אונטעררייכט־שפּראַך—רוסיש, און נאַטירלעך האָט דאָס קינד געלייענט א רוסיש ביכל גערנער אַלס א יידיש (הגם ער האָט עס אָפט ניט פאַרשטאַנען), איבערהויפּט די יידישע תּלמידים פון די אַמאָליקע קרוינישע פאָלקס־שולן (—און די תּלמידים פון די פאָלקס־שולן בילדן שטענדיק דעם באַדייטנדסטן פּראָצענט פון אונזערע לעזער), אגב, קען מען באַמערקן, אַז א גרויסער טייל פאָלקס־קינדער, דהיינו: תּלמידים פון אַמאָליקע ת״ת און חדרים, זיינען לגמרי געבליבן אָן א שום בוך—ווייל קיין רוסיש פלעגט מען אין די חדרים און ת״ת ניט לערנען, און העברעאיש לייענען א קליינער פּראָצענט קינדער.

נאָר אָט האָט אָנגעהויבן אויפצובליען די נייע יידישע פאָלקס־שול מיט דער אונטעררייכט־שפּראַך אויף יידיש, און אויך אין ביבליאָטעק נעמט הערשן אַן אַנדער גייסט. די פאָדערונג פון יידישן קינדער־בוך וואַקסט פון יאָר. מיר ברענגען דאָ איינציקע ציפער פון דער צאָל אַרויסגעגעבענע ביכער פאַר די לעצטע 6 יאָר לויט זייער צוטיילונג נאָך די שפּראַכן:

יאָר	רוסישע ביכער —	יידישע —	העברעאישע —	ס״ה
1915—	(88,5%) 36.655—	(2.7%) 1.100—	(8,8%) 3.657—	41.412
1916—	(84,7%) 35.175—	(4,5%) 1.889—	(10,8%) 4.467—	41.528
1917—	(77, %) 18,025—	(11, %) 2.705—	(15, %) 3.563—	24.293
1918—	(59, %) 16,509—	(29, %) 8.118—	(12, %) 3.509—	28.226
1919—	(66, %) 15.514—	(24, %) 5.530—	(10, %) 2.332—	23.376
1920—	(38, %) 14,008—	(55, %) 20.235—	(7, %) 2.566—	36.809

באַטראַכטנדיק די אויבנגעוויזענע ציפער — באַמערקט מען ווי די צאָל אַרויסגעגעבענע ביכער אין יידיש וואַקסט—אומגעהויער—אַזוי: אַנשטאָט 2,7% (1915 יאָר) ביי א גרעסטערן ס״ה—באַקומט זיך 55%(1920), ביי א קלענערן ס״ה—אָדער אַנשטאָט **1.100** ביכער **20.235 ביכער**. — דער פּראָצענט לעזער אין יידיש וואַקסט אויפן חשבון דאָס רוב פון רוסיש (העברעאיש פאַרקלענערט זיך אפילו, נאָר ניט אַזוי ווי רוסיש)—אין 1915 בילדעט דער פּראָצ. אַרויסגעג. ביכער אויף רוסיש 88,5%; אין 1920—מער ניט ווי 38% (העברעאיש — 1915, 8,8; — 1920 — 7%).

נאַטירלעך דער סכום יידישע עקזעמפּלאַרן גופא אין דער ק״ב וואַקסט צוזאַמען מיטן קליינעם לעזער פון יידישן בוך. ביז 1912 יאָר האָט זיך אין קינדער־ביבליאָטעק קיין יידיש ביכל ניט געפונען (העברעאישע האָט מען אָנגע־הויבן איינקויפן פאַר דער ביבל. אין 1913 יאָר—מיט א יאָר שפּעטער ווי יידישע), נאָך אין 1915 יאָר רעכנט זיך אין ביבליאָטעק מער ניט ווי 500 עקז., יידישע קינ־דער ביכלעך—ערשט רעכנט זיך אין ק״ב. העכער 3000 עקז. וואָס בילדעט 30% פון אַלגעמיינעם סכום ביכער (דער אַלגעמיינער סכום רעכנט זיך איבער 10.000 עקז. קינדער ביכער אין אַלע דריי שפּראַכן — דעם גרעסטן פּראָצענט שטעלן פאַר די רוסישע ביכער, ביז 60% אָדער 6000 עקז. — אויף העברעאיש בלייבט נאָר 10%—אָדער 1000 עקז.).

זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אַזאַ סכום ביכער אין יידיש באַפרידיקט לחלוטין ניט די גרויסע צאָל לעזער—די מער באַליבטע ביכער „רוען״ זיך קיין מאָל ניט אָפּ אויף די פּאָליצעס פון דער ביבליאָטעק, זיי גייען איבער פון האַנט אין האַנט. שטענדיק איז אויף זיי א ריי, איינער באַשטעלט ביי דעם צווייטן, איידער ער האָט נאָך אים אָפּגעגעבן דעם ביבליאָטעקאַר, מ׳פילט זיך ניט אפילו צו נעמען דעם אַדרעס פון א לעזער און גיין צו אים אַהיים באַשטעלן דאָס געווינטשטע ביכל. אמת, עס ווערן אָנגענומען אַלע מיטלען, כדי צו פאַרגרעסערן די צאָל עקזעמפּלאַרן אין דער ביבליאָטעק, די הוצאות אויף ביכער בילדן דעם באַדייטנדסטן טייל אין ביבליאָטעק־בודזשעט, — נאָר דער מאַנגל אין יידישן בוך איז נאָך גענוג גרויס. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די לעצטע צייט ווערט אַרויסגעגעבן זייער פיל קינדער־ליטעראַטור אָריגינעלע און איבערזעצטע—איז דאָך זייער ווייניק נעמען פון יידישע קינדער־ביכער.—ס׳איז שווער אָנצווייזן די צאָל נעמען—נאָר ס׳איז גענוג צו זאָגן, אַז צווישן די 3000 קינדער־ביכער—זיינען כמעט אַלע אין 5, 10 און אפילו 20 עקזעמפּלאַרן.—עס איז א גאַנץ אָפטע ערשיינונג אין דער ביבליאָטעק, ווען א לעזער גייט אַוועק אָן א בוך (א יידיש). יערלעך באַזוכן די קינדער־ביבליאָטעק איבער צוויי טויזנט קינדער—זיי געהערן צו אַלע טיפּן שולן—דאָ קען מען טרעפן תּלמידים אין די פּילפאַרביקע היטעלעך פון די פאַרשיידענע רוסיפיקאַטאָרישע מיטל־שולן — „אַרסע״, אָרע, אָרז וכדומה מינים „אָרזן״ און „אָרסן״ — (זיי לייענען געוויינלעך רוסיש), ווייטער גייען קינדער פון אַלע טיפּן חדרים, תּלמוד־תּורות, תּלמידים פון די יידישע העברעאישע פאָלקס־שולן, העב־רעאישע גימנאַזיע און רעאַל־גימנאַזיע, זייער א גרויסן פּראָצענט צווישן די לעזער בילדן די אויסערשול־קינדער—דאָס זיינען אָדער קינדער, וואָס לערנען זיך אין דערהיים—אָדער לערנען זיך גאָר ניט (צווישן זיי מינדעריעריקע אַרבעטער־לערנ־יינגלעך). מיט דער ביבליאָטעק באַנוצן זיך גאַנצע אַנשטאַלטן, וועלכע נעמען א געוויסן סכום ביכער פון דער ק״ב און בייטן זיי צווישן זייערע תּלמידים אין אַנשטאַלט גופא. דהיינו, עס האָבן זיך אויסגענוצט מיט דער ק״ב פאָלגנדע אַנשטאַלטן אין 1920. 1) אחיעזר, 2) תּורת ישׂראל, 3) קינדער־קראַנקנהויז 4) קאָלאָניע פאַר שוואַכע קינדער, 5) יידישער יתומים־הויז א. אנד.

די פאָלגנדיקע טאַבעלע וועט אילוסטרירן די באַוועגונג פון די לעזער אין קינדער־ביבליאָטעק:

1) לויט די לערנאַנשטאַלטן:

	חדר	פאָלקס־שול	מיטל־שול	אינדערהיים	אומבאַשטימט
1918 ״	14%	24%	23%	32%	7%
1919 ״	14%	23%	23%	29%	6%
1920 ״	14%	42%	21,5%	13,5%	9%

2) די באַוועגונג פון די לעזער לויט דער באַשעפטיקונג פון די עלטערן:

יאָר	האַנטווערקער	האַנדלס-אָנגעשט.	קרעמער און פאַרמיטלער	סוחרים	אינטעליגענטע פּראָפעסיעס	גייסטלעכע	אומבאַשטימטע
1918	27,3%	5,2%	29%	12%	5,6%	1,1%	19,8%
1919	27%	6%	29%	12%	6%	1%	20%
1920	29%	5%	26%	13%	5%	1%	21%

3) די באַוועגונג פון די לעזער לויט די עלטער-יאָרן:

יאָר	5—7	8	9	10	11	12	13—15	אומבאַשטימטע יאָרן
1918	10,5%	12,5%	19,7%	20,5%	13,3%	11,8%	11%	1,2%
1919	10%	13%	19%	20%	15%	12%	10%	1%
1920	8%	12%	15%	22%	16%	16%	9%	1%

4) די באַוועגונג פון די לעזער לויטן געשלעכט:

יאָר	יינגלעך	מיידלעך
1918	42%	58%
1919	40%	60%
1920	38%	62%

באַטראַכטנדיק די טאַבעלע נומ׳ 1—זעען מיר, אַז דעם גרעסטן פּראָצ. לעזער שאַפן די קינדער פון פאָלקסשול, אַזוי אין 1920 יאָר איז 42 פּראָצ. קינדער פון פאָלקסשולן און 14 פּראָצ. קינדער פון חדר (אין דעם ביגען אַריין אַלע טיפּן ת״ת און חדרים).

לויט דער סאָציאַלער לאַגע פון די עלטערן זעען מיר, אַז די לעזער זיינען הויפּטזעכלעך קינדער פון האַנטווערקער (ביז 29 פּראָצ.), קרעמער (פון 26 ביז 29 פּראָצ.), און מענטשן פון אומבאַשטימטע פּראָפעסיעס (21 פּראָצ.) (טאַבעלע נומ׳ 2), סוחרים, אינטעליגענטן און אַנד. בילדן אַ קליינעם פּראָצענט פאַרהעלטנישמעסיק.

לויט דער טאַבעלע נומ׳ 3 זעען מיר, אַז דער גרעסטער טייל לעזער זיינען קינדער פון 10 ביז 12 יאָר. פון 13 יאָר אָן פאַרקלענערט זיך דער פּראָצענט. ווייל אין דעם עלטער גייען די לעזער אַריבער אין דער ביבליאָטעק פאַר דערוואַקסענע („מפיצי-השׂכלה-ביבליאָטעק").

לויט דער טאַבעלע נומ׳ 4 באַמערקט זיך, אַז מיידלעך לייענען שטענדיק מער ווי יינגלעך. די סיבה דערפון איז שווער צו ערקלערן.

שטענדיק האָט די ערציעריש-פּעדאַגאָגישע זייט פאַרנומען אַ בכבודיקן אָרט אין דער קינדער-ביבליאָטעק; קיין ניי בוך איז ניט אַריינגעפירט געוואָרן אין דער ביבליאָטעק אָן דעם הסכם פון אַ ספּעציעלער ליטעראַריש-פּעדאַגאָגישער קאָמיסיע, וועלכע איז באַקאַנט מיט דער קינדער-ליטעראַטור. יעדעס בוך ווערט אַרויסגעגעבן אונטער אַ שטרענגער קאָנטראָלע פון די מיטאַרבעטער אין דער קינדער-ביבליאָטעק. עס ווערט געלייגט פיל אַכט, אַז דאָס בוך זאָל זיין צוגעפּאַסט צום עלטער און דער אַנטוויקלונג פון קינד. קינדער בכלל איז זיך שווער אַליין צו אָריענטירן אין אַ קאַטאַלאָג און אין דער ביבליאָטעק זיינען אויסגעשטעלט טאַבעלן מיט די נעמען פון די באַליבטסטע ביכער פון די קינדער אין אַלע דריי שפּראַכן. עס ווערט אויך קאָנטראָלירט פון צייט צו צייט, ווי דאָס קינד האָט פאַרשטאַנען דאָס בוך.

צווישן אַ סך אַנדערע נעגאַטיווע זייטן פון דער קינדער-ביבליאָטעק, וועלכע מיר וועלן דאָ ניט ריידן, איז כדאי אָנצומערקן, אַז דאָס יידישע קינד באַציט זיך זייער שלעכט צום בוך בכלל, באַגייט זיך מיט אים מיט צו ווייניק אַכטונג, שאַנעוועט עס ניט; — אָפט ווערן אויף דעם געלייענטן בוך געמאַכט פאַרשיידענע אויפשריפטן, אָפט ווערט דאָס בוך איינגעשמוצט, אפילו צעריסן. ביים באַקומען צוריק דאָס בוך פון דעם לעזער, איז עס זייער שווער צו קאָנטראָלירן, איבערהויפּט ווען אַ סך קינדער קומען זיך צונויף אויף אַ מאָל צו בייטן. עס ווירקן שוואַך פאַרשיידענע שטראָפן, וועלכע ווערן פאָרגעלייגט אויף דעם לעזער, ווי למשל, אָפּנעמען דאָס רעכט צו בייטן אויף איינציקע טעג—אָדער געלט-שטראָפן, בפרט אַז אַזעלכע מיטלען זיינען בכלל ניט פּעדאַגאָגיש.

דעריבער זיינען די לעצטע צייט אָנגענומען געוואָרן טריט צו ערציען דאָס קינד אין דער הינזיכט, איינגעוויינען עס זיך באַגיין מיטן בוך מיט מער אַכטונג, אויפמערקזאַמקייט און ליבשאַפט.

צוליב דעם צוועק זיינען איינגעאָרדנט געוואָרן אין לייענזאַל—וועלכער פונקציאָנירט ביי דער ביבליאָטעק און ווערט זייער אינטענסיוו באַזוכט פון קליינעם עולם,—אַ ריי שמועסן מיט די לעזער אויף די טעמעס, וועלכע האָבן אַ נאָענטע שייכות צום בוך, עס זיינען געפירט געוואָרן, למשל, אַזעלכע שמועסן און פאָרלעזונגען:

1) די געשיכטע פון אונזער ביבליאָטעק.
2) די קינדער-ביבליאָטעקן אין אַמעריקע און אייראָפּע.
3) די געשיכטע פון בוך.
4) די געשיכטע פון אלף-בית.

די לעזער מאַכן אָפט אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען אין וועלכע עס ווערן אַרומגערעדט די אַלגעמיינע ענינים פון ביבליאָטעק-לעבן. די קינדער זיינען אויך צוגעצויגן צו דער פּראַקטישער אַרבעט פון דער ביבליאָטעק גופא, די לעזער האָבן זייער זעלבסטפאַרוואַלטונג, וועלכע איז אויסגעקליבן געוואָרן אויף אַ אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון די לעזער. עס האָט זיך געשאַפן אַ מין ביבליאָטעק-קאָמיסיע פון די לעזער, וועלכע אַרבעט זייער טיכטיק. צווישן אַנדערע פליכטן, ליגט אויף דער קאָמיסיע דער חוב אויסצוזאָגן די פאַרפאַלענע ביכער ביי די לעזער סיי אין די שולן, סיי אינדערהיים און דאָס אַלץ ווערט דורכגעפירט מיט גרויס ערנסט. ערשט זיינען אָנגעמערקט אַ גאַנצע ריי פּראָיעקטן בנוגע דעם לייענזאַל; עס פּראָיעקטירט זיך גרינדן אַ קלוב ביי דער ביבליאָטעק. מ׳האָט באַשלאָסן איינצולאַדן אַ ספּעציעלן מיטאַרבעטער אויף אַ פּאָר שעה אין טאָג צו פירן די אַרבעט אין לייענזאַל. אין דעם אויסגעאַרבעטן פּראָיעקט גייען אַריין: — 1) ערציילונגען קינסטלערישע, 2) שמועסן אַרום געלייענטע בוך, 3) אָדער פאָרלייענען אַ וועלכעס ניט איז בוך, 4) פון צייט צו צייט פירן וויסנשאַפטלעכע שמועסן און נאָך אַ סך ענלעכע זאַכן. דער ציל פון דעם אַלץ איז איינצוגעוויינען דעם קליינעם לעזער, אויסצולערנען אים, געבן אים צו פאַרשטיין, ווי אַזוי מ׳דאַרף לייענען אַ בוך, כדי צו קענען אַרויסנעמען פון אים דאָס נוצלעכע און דאָס שיינע. נאָר דאַן וועט דאָס יידישע קינד אמת ליב באַקומען דאָס בוך, אים קענען שאַצן און פאַרשטיין צו האַלטן טייער און ריין.

אויסער דער קינדער ביבליאָטעק-קאָמיסיע האָט זיך די לעצטע צייט ווידער אָרגאַניזירט אַ ביבליאָטעק-פאַרוואַלטונג, אָדער פשוט אַ ביבליאָטעק-קאָמיסיע, געוויינלעך פון דערוואַקסענע (אַזאַ ביבליאָטעק-קאָמיסיע האָט שטענדיק עקסיסטירט ביי דער ביבליאָטעק, נאָר די לעצטע 2—3 יאָר איז איר טעטיקייט אָפּגעשוואַכט געוואָרן און גאָר פאַרן לעצטן יאָר האָט זי אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן). אין דער קאָמיסיע גייען אַריין 2 מיטגלידער פון צ. ב. ק. וועלכע דאַרפן שאַפן אַ שטענדיקן קאָנטאַקט צווישן צענטר. קאָמיטעט און דער ביבליאָטעק אויסער זיי זיינען צוגעצויגן געוואָרן איינציקע מיטגלידער, מענטשן, וועלכע זיינען באַקאַנט מיט דער ביבליאָטעק-פראַגע, האָבן געאַרבעט אויפן געביט פון ביבליאָטעקן בכלל—און קינדער-ביבליאָטעקן בפרט. מ׳דאַרף האָפן, אַז די נייע ביבל.-קאָמיסיע וועט מיטהעלפן און מיטווירקן דער ווייטערדיקער אויפבליאונג פון אונזער אַנשטאַלט—איר ווייטערדיקער אַנטוויקלונג אין דער ברייט און אין דער טיף.

חיה ווייסבאַרד.

(פאַרוואַלטערין פון דער קינדער-ביבליאָטעק).

פנחס קאָהן.

די יידישע סטודענטנשאַפט אין ווילנער אוניווערסיטעט פאַר די יאָרן 1919—1922.

I. די עפענונג פון אוניווערסיטעט.

נאָכן איינגעמען ווילנע אין אַפּריל 1919 האָט די פּוילישע מאַכט אָנגעהויבן די צוגרייטונגען צו עפענען דעם אַלטן פּוילישן אוניווערסיטעט*).

די יידישע געזעלשאַפט, נאָך אויסגעהונגערט פון די איבערלעבונגען אין די שרעקלעכע אַפּריל-טעג, האָט זיך צו די דאָזיקע הכנות באַציגן פּאַסיוו.

זייער פּייערלעך איז פאָרגעקומען די עפענונג פון אוניווערסיטעט **שבת דעם 11-טן אָקטאָבער 1919** דורכן מלוכה-שעף יוזעף פּילסודסקי אין דער בעגנוואַרט פון אַ סך געסט, וועלכע זיינען אָנגעפאָרן פון אַלע קאַנטן פּוילן און ליטלאַנד. אויף דער עפענונג איז אויך ספּעציעל געקומען פון פּאַריז דער גרייז-גרויער פּראָפ. וולאַדיסלאַוו **מיצקעוויטש**, דער זון פונם גרויסן פּוילישן דיכטער אַדאַם מיצקעוויטש (סטודענט פון ווילנער אוניווערסיטעט אין די יאָרן 1815—1819).

אין זיין עפענונגס-וואָרט האָט דער מלוכה-שעף, ווינטשנדיק דעם אוניווערסיטעט אויפבלאָונג, צווישן אַנדערן געזאָגט: „זאָל דער אוניווערסיטעט ניט ז״ן פאַר קיינעם דאָס, וואָס עס זיינען געווען פאַר אונז די פריערדיגע שולן, וועלכע האָבן געדינט דער שלעכטער זאַך“.

די יידישע ראַטנגעבער און מיטגלידער פון מאַגיסטראַט האָבן זיך אַנטזאָגט אונטערצושרייבן דעם אַדרעס, וואָס די שטאָט-פאַרוואַלטונג האָט דערלאַנגט דער אוניווערסיטעטס-מאַכט, מאָטיווירנדיק עס דערמיט, וואָס זיי זיינען ניט צוגעצויגן געוואָרן צו דער רעדאַקטירונג פון אַדרעס. אויך דערפאַר וואָס אין דער דעפּוטאַציע, וועלכע האָט דעם אַדרעס געדאַרפט דערלאַנגען, זיינען ניט געווען קיין יידישע פאָרשטייער („טאָג“ נומ׳ 129 פון 1919 יאָר).

פון די יידישע געזעלשאַפטן האָט די עפענונג באַגריסט אַ קרייז יידישע דאָקטוירים, אין וועמעס נאָמען ד״ר א. זאַלקינד האָט דערלאַנגט אַן אַדרעס, געשריבן אין דער לאַטייניש שפּראַך („טאָג“ נומ׳ 123).

פאַרן עפענען דעם אוניווערסיטעט איז דורך אַ ספּעציעלן דעקרעט פון מלוכה-שעף באַשטימט געוואָרן אַלס רעקטאָר פּראָפעסאָר ד״ר מיכאַל מאַריאַן **סיעדלעצקי**, פּראָפעסאָר פון זאָאָלאָגיע אין קראָקער אוניווערסיטעט, איינער פון די חשובסטע פּוילישע געלערטע, לאַורעאַט פון דער פּאַריזער אַקאַדעמיע, אָנטיילנעמער אין אַ וויסנשאַפטלעכער עקספּעדיציע אויפן אינזל יאַוואַ. פּראָרעקטאָר איז אינם ערשטן יאָר געווען פּראָפ. **זיעמאַצקי**.

אין אָנהייב איז געעפנט געוואָרן דער ערשטער סעמעסטער אויף אַלע 6 פאַקולטעטן: 1) הומאַניסטישער; 2) מאַטעמאַטיש-נאַטורוויסנשאַפטלעכער; 3) יורידישער; 4) מעדיצינישער (מיט פאַרמאַציע); 5) פאַר שיינער קונסט און 6) טעאָלאָגישער (**קאַטוילישער**). די ווייטערע קורסן עפענען זיך בסדר מיט יעדן יאָר.

די יידישע סטודענטן.

דער אוניווערסיטעט, וועלכער איז פיל מאָל אָנגערופן געוואָרן דער „צום ווייטסטן אַרויסגערוקטער פאָרפּאָסטן פון דער מערב-קולטור“ האָט לויט דער כוונה פון זיינע אויפלעבער געדאַרפט שטאַרקן דאָס פּוילנטום אין די צפון-מזרחדיקע גרעניץ-געביטן, וועלכע זיינען געוואָרן שטאַרק רוסיפיצירט, און סיי לויט דעם צוזאַמענשטעל פון פּראָפעסאָרן-פּערסאָנאַל, פון וועלכע דער גרעסטער טייל האָט געלעבט אין רוסלאַנד, סיי לויט דעם צאָל-צוזאַמענשטעל פון די סטודענטן, האָט ערווירקלעך באַקומען אַ כאַראַקטער פון אַ „קרעסן“-הויכשול.

ביים עפענען דעם אוניווערסיטעט האָבן 71,66% פון די אָנגענומענע סטודענטן געשטאַמט פון ליטע און ווייסרוסלאַנד.

דאָס זעלבע לאָזט זיך אָבער ניט זאָגן וועגן די יידישע סטודענטן, וועלכע זיינען אין אָנהייב אַריינגעטרעטן אין אוניווערסיטעט. דער אוניווערסיטעט איז צווישן דער ווילנער יידישער געזעלשאַפט בכלל און דער יידישער יוגנט בפרט ניט געווען פּאָפּולער און די אָרטיקע יוגנט האָט זיך ניט געגרן פאַרשריבן, פאַרנדיק לויט מעגלעכקייט קיין דייטשלאַנד, כדי דאָרט צו שטודירן. דאַקעגן-זשע זיינען אָנגעקומען פאַרהעלטניסמעסיק פיל יידישע קאַנדידאַטן פון פּוילן.

בכלל זיינען דאַמאָלסט אָנגענומען געוואָרן 547 סטודענטן, בתוכם 80 סטודענטן פון „משה גלויבן“, פון וועלכע 53 האָבן אָנגעגעבן אַלס זייער נאַציאָנאַליטעט די יידישע. עס איז זיך משער צו זיין, אַז דער גרעסטער טייל פון די 27 יידישע סטודענטן, וועלכע האָבן אָנגעגעבן אַלס זייער נאַציאָנאַליטעט די פּוילישע, האָט געשטאַמט פון פּוילן. עס וואָלט אָבער געווען ניט ריכטיק צו דרינגען, אַז דער כלל יידישע סטודענטן פון פּוילן איז שטאַרק אַסימילירט, קוקנדיק די יידישע סטודענטנשאַפט פון ווילנער אוניווערסיטעט פאַר דער גאַנצער צייט, קאָן איך מיט צופרידנקייט פעסטשטעלן אַ פּאָזיטיוו-נאַציאָנאַלע שטעלונג פון דער איבערוויגנדיקער מערהייט. די מציאות אָבער פון די 27 יידן פון פּוילישער נאַציאָנאַליטעט אין יענער צייט, דערקלערט זיך אָט מיט וואָס:

1) מיט דעם באַדויערלעכן **אינדיפערענטיזם** פאַר דער „נאַציאָנאַלער זאַך“ מצד דער יידישער וועלטלעכער יוגנט בכלל און מאַנכע סטודענטקעס, וועלכע האָבן געענדיקט פּוילישע אָדער יידיש-אַסימילאַטאָרישע מיטלשולן אין פּוילן בפרט. איבער דעם האָבן מאַנכע, ניט אָפּגעבנדיק זיך קיין רעכענונג דערין, לויט אינערציע, אָנגעגעבן אין די אַנטשפּרעכנדיקע רובריקן די פּוילישע נאַציאָנאַליטעט.

2) צוליב רייזע-שוועריקייטן (כדי צו פאָרן פון פּוילן קיין ווילנע האָט זיך געפאָדערט אַ ספּעציעלער רייזע-פּאַס, וועלכער האָט זיך, נאָך אַ לאַנגער פּראָצעדור, אַרויסגעגעבן אין דער ציווילער פאַרוואַלטונג פאַר די מזרח-געביטן אין וואַרשע) האָבן ניט אַלע געקאָנט גלייך קומען קיין ווילנע און איינגעהענטיק

*) דער פּוילישער אוניווערסיטעט אין ווילנע איז געגרינדעט געוואָרן דורך קיניג **סטעפאַן באַטאָרי** אין יאָר 1578 און די לייטונג איז דורך אים איבערגעגעבן געוואָרן די **יעזויטן**, וועלכע האָבן דאַמאָלסט געשפּילט אין לאַנד אַ וויכטיקע ראָלע. דער ערשטער רעקטאָר איז געווען דער באַרימטער פּוילישער יעזויט קסיאָנדז פּיאָטר **סקאַרגאַ**. אַלס Academia et Universitas Societatis Jesu האָט דער אוניווערסיטעט עקסיסטירט ביזן יאָר 1773. אין דעם יאָר האָט דער פּויפּסט קאַסירט דעם יעזויטישן אָרדן און דער אוניווערסיטעט איז אַריבער צו דער מלוכישער בילדונגס-קאָמיסיע (Komisja Edukacyjna) וועלכע האָט דורכגעפירט אַ גרינדלעכע רעפאָרם און געעפנט אַ מעדיצינישן פאַקולטעט. נאָכן אַרונטערפאַלן פון ווילנע אונטער דער רוסישער הערשאַפט, באַקומט דער אוניווערסיטעט, אין יאָר 1803 אַ נייעם סטאַטוט פון אַלעקסאַנדער I, לויט וועלכן דער אוניווערסיטעט ווערט סובאָרדינירט דעם פּעטערבורגער בילדונגס-מיניסטעריום אונטערן נאָמען Императорскій Университетъ въ Вильнѣ. דער אוניווערסיטעט, וועלכער געניסט פון אַ ברייטער אויטאָנאָמיע, פאַרלירט אָבער ניט זיין פּוילישן כאַראַקטער. פאַרקערט ער ווערט דער שטאָלץ פון דער פּוילישער וויסנשאַפט און קאָנצענטרירט אין זיך פּוילישע פּראָפעסאָרן מיט אַ אייראָפּעאישן שם, די קאַטעדרעס זיינען באַזעצט דורך אַזעלכע פּראָפעסאָרן ווי יאָאַכים **לעלעוועל**, די ברידער יענדזשיי און יאַן **סניאַדעצקי**, טאַדעאוש **טשאַצקי**, **פראַנק** (פאָטער און זון), גראָדעק א. אַ. די אונטעררוכטס-שפּראַך איז די פּוילישע. אויף אַ הויכער שטופע שטייט אויך די אַקאַדעמישע יוגנט, וועלכע איז אָרגאַניזירט אין פאַרשיידענע פּראָגרעסיווע פאַרבאַנדן (Filareci, Filomaci א. אַ.) אונטער דער פירונג פון **מיצקעוויטש, זאַן, טשעטשאָט, יעזשאָווסקי** א. אַ. ווילנע ווערט דאַן אָנגערופן „דאָס פּוילישע **אַטען**“. נאָכן אונטערדריקן דעם פּוילישן אויפשטאַנד פון יאָר 1830 ווערט דער אוניווערסיטעט געשלאָסן דורך דער רוסישער רעגירונג אין יאָר 1832. איינצלנע טיילן פון דעם אוניווערסיטעט, ווי די מעדיציניש-כירורגישע אַקאַדעמיע און די אַקאַדעמיע פאַר גייסטלעכע, האָבן נאָך עקסיסטירט ביזן יאָר 1842.

ווען יידן אין אַמאָליקן ווילנער אוניווערסיטעט האָב איך צונויפגעזאַמלט פיל מאַטעריאַל, פון וועלכן עס איז צו זען, אַז יידן האָבן שטודירט אין ווילנער אוניווערסיטעט **שוין** אין די ניינציקער יאָרן פון 18 יאָרהונדערט, דערהויפּט אויפן מעדיצינישן פאַקולטעט. איך האָב לכתחילה גערעכנט דאָס צו פאַרעפנטלעכן אין די הוספות צו דעם דאָזיקן אַרטיקל. די אַרבעט האָט זיך אָבער שטאַרק פאַנאַנדערגעוואַקסן, אַזוי אַז דער איינהייטלעכער כאַראַקטער פון „פנקס“, וועלכער איז געווידמעט דעם יידישן לעבן פון דער נאָר-לעצטער צייט, האָט ניט דערלויבט אָנצונעמען אַזויפיל אָרט אַ היסטאָרישער מאָנאָגראַפיע. איך האָב דעריבער די פאַרעפנטלעכונג פון דער דאָזיקער מאָנאָגראַפיע אָפּגעלייגט.

אויפן גרונט פון די געזאַמלטע מאַטעריאַלן האָב איך הוה״מ סובות געלייענט אין דער ווילנער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט אַ רעפעראַט א. ד. ט. „**יידן אין אַמאָליקן ווילנער אוניווערסיטעט**“.

פ. ק.

אויספילן די דאקומענטן. גרופעס קאנדידאטן פלעגן שיקן א דעלעגאט אדער א דעלעגאטקע אין דער מיטער ווילנע און זיי האבן דא לויט זייער אייגענעם איינזען ערליידיקט אלע פארמאליטעטן און אויסגעפילט די אנקעטע-בויגנס און עווידענץ-פאפירן. מיר פערזענלעך זיינען פון יענער צייט באקאנט אייניקע פאלן, ווען דעלעגאטקעס האבן אויסגעפירט די שליחות פון 6—8 פערזאן און האבן זיי אלעמען צוגעשריבן צו דער פוילישער נאציאנאליטעט. און ניט איין יידישער סטודענט איז שפעטער צו זיין גרויסער פארוואונדערונג געוואר-געווארן, אז ער איז פארשריבן צו דער פוילישער נאציאנאליטעט, און ביי דער ערשטער געלעגנהייט האט ער דעם טעות פאררעכט. מיר וועלן זיך טאקע שפעטער איבערצייגן, אז די פראצענט-פארהעלטעניש פון די פאליאקן פון „משהס גלויבן" צו דער אלגעמיינער צאל פון די יידישע סטודענטן פארקלענערט זיך.

3) א קליינע צאל יידישע סטודענטן, וואס זייערע אטעסטאטן האבן ניט באפרידיקט אלע געשטעלטע פאדערונגען, האט מיט א שווער הארץ אנגעגעבן די פוילישע נאציאנאליטעט, רעכנענדיק אויסצומיידן דורכדעם די גרויסע שוועריקייטן.

II. די ארגאניזירונג פון פאראיין פאר קעגנזייטיקער הילף פון די יידישע סטודענטן.

אין אנהייב פון דער עקסיסטענץ פון אוניווערסיטעט איז דאס געזעלשאפטלעך-אקאדעמישע לעבן צווישן די יידישע אקאדעמיקער געווען שוואך אנטוויקלט. די סיבות זיינען געווען — ערשטנס וואס א גרויסער טייל פון די סטודענטן איז געווען אפוועזנד, צווייטנס, וואס די חברים האבן נאך ניט געהאט אנגעקניפטע צווישן זיך קיין חברישע באציאונגען.

דאך איז גלייך אנטשטאנען דער געדאנק צו שאפן א ספעציעלע יידישע אקאדעמישע ארגאניזאציע.

ווי באקאנט, שפילן די אקאדעמישע הילפס-ארגאניזאציעס אין יעדן אוניווערסיטעט זייער א וויכטיקע ראלע, ווייל זיי קאנצענטרירן ארום זיך ניט נאר די אינסטיטוציעס פון עקאנאמישן כאראקטער, ווי בורסעס, קיכן, לייקאסעס, ביוראס פאר ארבעטס-פארמיטלונג, מעדיצינישע הילפס-קאסעס א. אז. וו., נאר אויך דאס געזעלשאפטלעך-חברישע לעבן פון די סטודענטן אין די קלובן, וועלכע ווערן געעפנט דורך די דערמאנטע ארגאניזאציעס.

אין די פוילישע אוניווערסיטעטן עקסיסטירן אזעלכע פוילישע ארגאניזאציעס אונטערן אלגעמיינעם נאמען „בראטניא פאמאץ" (ברידערלעכע הילף). אין מאנכע פוילישע אוניווערסיטעטן (ווי אין קראקע און לעמבערג) האבן ניט די דעקלאראציעס, וועלכע מען פילט אויס ביים ווערן א מיטגליד פון „בראטניא פאמאץ" די רובריק פון נאציאנאליטעט. דאס גיט די מעגלעכקייט די סטודענטן פון יידישער נאציאנאליטעט צו געניסן פון די ארגאניזאציעס. די „בראטניא פאמאץ", וועלכע איז דאמאלס געשאפן געווארן אין ווילנער אוניווערסיטעט, האט זיך אבער אפגעזאגט אנצונעמען סטודענטן פון יידישער נאציאנאליטעט, מאטיווירנדיק דאס בלומרשט דערמיט, וואס לויטן סטאטוט ווערן אנגענומען אלס מיטגלידער נאר סטודענטן פון פוילישער נאציאנאליטעט. אין דער ווירקלעכקייט אבער זיינען באקאנט מערערע אויטענטישע פאלן, ווען מען האט אנגענומען אין „בראטניא פאמאץ" סטודענטן, וועלכע האבן זיך במפורש דעקלארירט אין די אנקעטע-בויגנס צו דער ווייסרוסישער נאציאנאליטעט, אויף להכעיס דעם דערמאנטן פונקט פון סטאטוט, וועלכער, ווי עס איז קלאר, איז באשטימט נאר קעגן יידן...

דאס ניט אננעמען יידן אין „בראטניא פאמאץ" איז געווען אייגנטלעך איינע פון די סיבות צו שאפן א באזונדערע יידישע ארגאניזאציע.

שוין אין נאוועמבער 1919 האט זיך געבילדעט אן ארגאניזיר-קאמיסיע פון די ח"ח: זילבערבאך, ציגאוויעץ, קאזיעל, גלעזער, וועגניצער, לעווקאוויטש, וואסערמאן. אין דער סוב-קאמיסיע, וועלכע האט געהארעוועט אויסארבעטן דעם סטאטוט, זיינען אריין די ח"ח זילבערבאך, קאזיעל און וועגניצער און די חברטעס וואסערמאן און לעווקאוויטש*).

דער סטאטוט-פראיעקט איז געווארן לעבעדיק באהאנדלט אויף אייניקע אלגעמיינע פארזאמלונגען פון די יידישע סטודענטן, אויף וועלכע עס זיינען ארויסגעטראטן צוויי ריכטונגען: א נאציאנאלע און א קאסמאפאליטישע. די נאציאנאליסטן האבן געפאדערט, אז די ארגאניזאציע זאל טראגן א ריינעם יידיש-נאציאנאלן כאראקטער, די אנדערע דאקעגן זיינען געווען פאר א אלגעמיינעם כאראקטער פון דער ארגאניזאציע און קעגן ספעציפיש-נאציאנאלער פארפארבונג.

אלס געגנשטאנד פון באזונדערס הייסן חילוקי-דעות האט געדינט דער פונקט פון סטאטוט, אין וועלכן עס רעדט זיך וועגן דעם, ווער עס קאן אנגעהערן צו דער ארגאניזאציע. די ראדיקאלע האבן געפאדערט, אז עס זאל ניט

*) וועגן ערשטן פעריאד פון דער ארגאניזאציע שטיץ איך זיך אויף דעם מאטעריאל, וואס עס האט מיר איבערגעגעבן ח' ב. זילבערבאך, ערשטער פארזיצער פון אונזער פאראיין.

דערמאנט ווערן די יידישע נאציאנאליטעט, נאר אז מיטגלידער קענען ווערן אלע סטודענטן פון ווילנער אוניווערסיטעט. דער רעזולטאט פון קאמף איז געווען די קאמפראמיס-רעדאקציע פון § 5 פון סטאטוט, לויט וועלכן מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע קענען ווערן יעדער יידישער סטודענט „פון ווילנער אוניווערסיטעט ווי אויך אנדערע סטודענטן פון דעם אוניווערסיטעט". נאטירלעך, האט די פארמולירונג נאר א טעארעטישן ווערט, ווייל ביזן היינטיקן טאג האבן זיך קיין סטודענטן פון אנדערע נאציאנאליטעטן ניט פארשריבן*).

בכדי אויסצומיידן איבעריקע וויכוחים איז די שפראך-פראגע געבליבן אפן.

סוף יאנואר 1920 איז דער סטאטוט געווען פארטיק און ס'איז באשלאסן געווארן צוצוטרעטן צו לעגאליזירן די ארגאניזאציע ביי דער אוניווערסיטעטס-מאכט.

ס'איז כדאי דערביי צו באמערקן, אז ביי קיין שום פוילישן אוניווערסיטעט (אויסער אין ווילנע) איז קיין יידישע אקאדעמישע ארגאניזאציע, זאגאר פון אן אויסגעשפראכענעם עקאנאמישן כאראקטער, ניט לעגאליזירט דורך דער אקאדעמישער מאכט, הגם דער אקאדעמישער סטאטוט זעט ניט פאר קיין באגרעניצונגען פאר יידישע ארגאניזאציעס. דאס קומט פאר אויף א זייער אריגינעלן אופן: אפיציעל האט דער אקאדעמישער סענאט גארניט קעגן סטאטוט פון דער יידישער ארגאניזאציע, נאר בשעת מען הייסט די יידישע פארשטייער איינלאדן א פראפעסאר אלס „אפוטרופוס" פון דער ארגאניזאציע**), ווייזט זיך ארויס, אז פון דער גרויסער צאל אוניווערסיטעט-פראפעסארן האט קיינער ניט חשק אנצונעמען דעם כבוד, און די ארגאניזאציע ווערט ניט לעגאליזירט.

דאס שטערט ניט פונדעסטוועגן, אז עס זאלן גלייך נאכדעם ארויסוואקסן נייע פוילישע אקאדעמישע קארפאראציעס פון פארשיידענע מינים.

די דעלעגאציע פון די יידישע סטודענטן, וועלכע האט זיך אין פעברואר 1920 געווענדט אין רעקטאראט, כדי איבערצוגעבן דעם סטאטוט-פראיעקט אויף צו באטראכטן דורכן אקאדעמישן סענאט, איז געווארן אויפגענומען זייער פריינדלעך. דער רעקטאר סיעדלעצקי האט ערקלערט, אז ער האט שוין לאנג ערווארט די דעלעגאציע און אויסגעדריקט זיין פארוואונדערונג, פארוואס זי האט זיך ביז אהער צו אים ניט געווענדט. ער האט מבטיח געווען גינסטיק דעם ענין צו באהאנדלען און צו אונטערשטיצן.

דער סטאטוט איז געלעגן אין סענאט העכער 3 חדשים.

אין סענאט האט געהערשט חלוקי-דעות בנוגע דעם סטאטוט פון דער יידישער ארגאניזאציע.

עס וועט אינטערעסאנט זיין צו ברענגען אויף דעם ארט דעם פארשלאג פון דאמאלסטיקן פראָרעקטאר פראפ. יוזעף זיעמאצקי, אריינגעטראגן דורך אים אויף דער 13-טער זיצונג פון אקאדעמישן סענאט ביים באטראכטן די בקשה פון דער איניציאטיוו-גרופע „וועגן באשטעטיקן דורכן סענאט דעם סטאטוט פון דער געזעלשאפט פון דער יידישער אקאדעמישער יוגנט אונטערן נאמען קעגנזייטיקע הילף פון דער יידישער אקאדעמישער יוגנט"***).

אין דער בקשה האבן די איניציאטארן מאטיווירט זייער ווענדונג דערמיט, וואס די יידישע סטודענטן זיינען „דערווייטערט געווארן" (wyrugowano) פון דער פוילישער „בראטניא פאמאץ".

פראפ. זיעמאצקי שטעלט זיך אפ אויף דעם אויסדרוק און ערקלערט דעם סענאט, אז „בשעת די געלט-זאמלונגען, ביים ארגאניזירן דעם קאנצערט-ראאוט און אנדערע פארוויילונגען לטובת דער „בראטניא פאמאץ", וואס די פוילישע אקאדעמישע יוגנט האט ארגאניזירט אין נאוועמבער און דעצעמבער, האט די יידישע אקאדעמישע יוגנט, ווי אויך די גאנצע יידישע באפעלקערונג, אויסגעמיטן מיטצוהעלפן דער פוילישער אקאדעמישער יוגנט און קיין איין פעניג ניט צו שטייער געגעבן אויף די נויטיקע פאנדן. עס קאן אלזא איצט ניט זיין קיין רייד וועגן „דערווייטערן" די יידישע יוגנט פון געניסן פון פאנדן, וועלכע געהערן ניט איר. — מען דארף רעכענען, אז די יידישע יוגנט פארשטייט, אז אויב מען וויל באזיצן געוויסע רעכט צו געניסן פון פאנדן, מוז מען טראגן אויך געוויסע התחייבותן, וועלכע זיינען פארבונדן מיטן זאמלען די פאנדן".

ווייטער ראט דער פראָרעקטאר, אז דער סענאט זאל זיך פארשטענדיקן מיט דער פארוואלטונג פון דער פוילישער „בראטניא פאמאץ" וועגן דעם ענין, ווייל:

*) עס זיינען נאר געווען אייניקע פאלן, ווען עס האבן זיך אינטערעסירט סטודענטן פון אנדערע נאציאנאליטעטן מיטן סטאטוט פון פאראיין, אזוי צב"ש אין יאר 1919 2 גלחים פון יורידישן פאקולטעט, 1 ליטווינער און 1 ווייסרוס.

**) לויטן אקאדעמישן סטאטוט מוז יעדע אקאדעמישע ארגאניזאציע זיך געפינען אונטער דער אפיציעלער השגחה פון א פראפעסאר, וועלכער איז פאראנטווארטלעך פארן אקאדעמישן סענאט. אן אזא אפוטרופוס ווערט זי ניט לעגאליזירט דורכן סענאט.

***) א קאפיע פון פראפ. זיעמאצקיס פארשלאג געפינט זיך אין ארכיוו פון יידישן סטודענטן-פאראיין.

„עס קומט אַרויף אַ געדאַנק, צי קאָן מען ניט איינאָרדענען אַ שותפות־דיקע פאַרוואַלטונג פון דער „בראַטניאַ פּאָמאָץ" מיט 2 אָפּטיילונגען: איינע אַ פּוילישע און איינע אַ יידישע, וועלכע זאָלן באַזיצן באַזונדערע (sic) פאָנדן, 2 באַזונדערע פאַרוואַלטונגען און איין רעפּרעזענטאַנט אין דער פּערזאָן פון אַ פּרעזעס, וועלכער זאָל זיך נאָך דער ריי טוישן יעדן סעמעסטער".

מאַנכע פּונקטן פון סטאַטוט געפינט פּראָפ. זיעמאַצקי, אַז זיי זיינען „בלתי ספק אומדערלאָזלעך".

III. ערב דער עוואַקואַציע פון ווילנע.

בשעת דער סטאַטוט איז געוואָרן אַזוי זאָרגעוודיק באַטראַכט אין סענאַט, האָט דערווייל די אָרגאַניזיר־קאָמיסיע גענומען זיך צו אָרגאַניזירן פּראָוויזאָריש מיטאָגן פאַר די חברים און אַרויסגעבן הלוואות. כדי צו שאַפן די דערצו נייטיקע געלט־מיטלען איז איינגעאָרדנט געוואָרן דער ערשטער באַל פון די יידישע סטודענטן (זונטאָג דעם 21־טן מערץ 1920). דער באַל איז געווען אַ פּראָבע־מאָביליזאַציע פון די אייגענע כוחות און דער ערשטער פּרוּוו אָנצוקניפּן באַציאונגען מיט דער געזעלשאַפט. דער באַל האָט זיך גוט איינגעגעבן און די יידישע געזעלשאַפט האָט אַרויסגעוויזן די געהעריקע אויפמערקזאַמקייט צו די ערשטע שריט פון דער זיך אָרגאַניזירנדיקער יידישער אַקאַדעמישער יוגנט. אויסער אַ סך פאָרשטייער פון דער געזעלשאַפט האָבן אויך באַזוכט דעם באַל פון דער אוניווערסיטעטס־מאַכט רעקטאָר סידלעצקי, פּראָפ' זאַוואַדזקי און אַנד. דער באַל האָט דערגרייכט אַ רעקאָרד־הכנסה פון ברוטאָ 52,000 מאַרק און נעטאָ 29,000 מאַרק. דער מאַטעריעלער ערפאָלג פון ערשטן באַל האָט מעגלעך געמאַכט צוצוטרעטן תיכף אין באַשיידענעם מאַסשטאַב צו רעאַליזירן די זיך געשטעלטע עקאָנאָמישע צילן. די טעטיקייט פון דער אָרגאַניזיר־קאָמיסיע האָט זיך אויסגעדריקט אין אַרויסגעבן לויט מעגלעכקייט הלוואות, סובסידיעס, מיטאָגן ווי אויך אינפאָרמאַציעס די נייע אָנקומענדיקע חברים.

דער ערפאָלג פון די ערשטע שריט האָט צוגעגעבן די איניציאַטאָרן מוט און חשק צו ווייטערדיקער אַרבעט.

די ערשטע קולטור־טעטיקייט.

אָבער שוין גלייך פון אָנהייב האָט מען זיך ניט באַנוגנט מיט בלויז עקאָנאָמישער טעטיקייט.

צווישן די סטודענטן האָט זיך געבילדעט אַ קרייזל פאַר באַקענען זיך מיט דער יידישער ליטעראַטור. דאָס קרייזל איז באַשטאַנען פון העכער 10 פּערזאָן (אַ גרויסער טייל יידישע סטודענטקעס פון פּוילן). יעדן שבת פאַרנאַכט זיינען אין דער וואוינונג פון די דברנעס ל. און מ. פאָרגעקומען ליטעראַרישע קאָנפערענצן מיט דיסקוסיעס;

דער אָרטיקער קענער פון דער יידישער ליטעראַטור ה. גיליגיטש, האָט אין קרייזל געהאַלטן סיסטעמאַטישע לעקציעס וועגן דער יידישער ליטעראַטור און אויך פאַרשיידענע רעציטאַציעס פון די נייסטע שאַפונגען. די רעפעראַטן זיינען געוואָרן אויסגעהערט מיט גרויס אינטערעס און בייפאַל דורך די צוהערער. אַלס איינער, וועלכער האָט אָנגעהערט צו דעם קרייזל, בין איך זיכער, אַז אָט די שבתדיקע זומער־פאַרנאַכטן פון יאָר 1920, וועלן פאַרבלייבן ביי אַלע אָנטיילנעמער אַלס איינע פון די אינטערעסאַנטסטע זכרונות פון יענער צייט.

אין אַלגעמיינעם געזעלשאַפטלעך־אַקאַדעמישן לעבן האָבן די יידישע סטודענטן גענומען אַ שוואַכן אָנטייל.

פאַר דער עוואַקואַציע.

דער סטאַטוט איז ענדלעך באַשטעטיקט געוואָרן דורכן אַקאַדעמישן סענאַט דעם 29־טן יוני 1920 (צוויי וואָכן פאַרן עוואַקוירן ווילנע) מיטן תנאי, אַז „די שפּראַך פון די וויכוחים און קאַנצעלאַריע איז די פּוילישע".

דער פאַראיין איז לעגאַליזירט געוואָרן אונטערן נאָמען: **פאַראיין פאַר קעגנזייטיקער הילף פון די יידישע סטודענטן אין אוניווערסיטעט פון סטעפאַן באַטאָרי אין ווילנע"** „Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie".

די אַלגעמיינע שטימונג אין יענער מלחמה־צייט איז געווען אַ אָפּוואַרטנדיקע.

אין יענעם זומער 1920 איז די געזעלשאַפטלעכע מיינונג אין פּוילן געווען שטאַרק באַשעפטיקט מיט דעם ענין אייבערשלעזיע, וואו עס האָט אין דער נאָענטסטער צוקונפט געדאַרפט פאָרקומען דער פּלעביסציט. די אַקאַדעמישע יוגנט פון אַלע פּוילישע אוניווערסיטעטן האָט זיך מתחייב געווען צו פאָרן אין פּלעביסציט־געביט און אַגיטירן פאַר פּוילן. די יידישע סטודענטן האָבן זיך אומעטום אויך פאַרפּליכט צו דער אַרבעט. אַן אויסנאַם בכלל איז געווען נאָר ווילנע.

דער ווילנער אוניווערסיטעט איז באַהאַנדלט געוואָרן אַלס פּאָליטישער פאָרפּאָסטן, וועלכן מען טאָר ניט פאַרלאָזן. און אָנשטאָט דער פּלעביסציט־אַגיטאַציע איז אויף אַן אַלגעמיינעם סטודענטן־מיטינג באַשלאָסן געוואָרן צו פאַרפּליכטן די סטודענטן צו פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן אין משך פון די קומענדיקע

זומער־וואַקאַציעס. פיל יידישע סטודענטן האָבן זיך אויך פאַרשריבן צו דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

די רוסישע אָפענסיווע, וועלכע האָט זיך גראָד געהאַט אָנגעהויבן, האָט געמאַכט פאָרשריט און ערנסט אָנגעהויבן באַדראָען די באַזעצטע מזרח־געביטן און שפּעטער אויך פּוילן גופא. אין אַלע פּוילישע אוניווערסיטעטן זיינען פאָרגעקומען אַלגעמיינע סטודענטן־פאַרזאַמלונגען ביי אַ געהויבענער פּאַטריאָטישער שטימונג, אויף וועלכע עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו פאַרפּליכטן אַלע סטודענטן תיכף אַריינצוטרעטן פרייוויליק אין דער אַרמיי. אין ווילנע איז דער אַלגעמיינער מיטינג פאָרגעקומען דעם 9־טן יולי און נאָך אַ לענגערער דיסקוסיע איז באַשלאָסן געוואָרן צו פאַרפּליכטן צום פרייוויליקן אַריינטרעטן אין דער פּוילישער אַרמיי נאָר די **סטודענטן פון פּוילישער נאַציאָנאַליטעט.**

צווישן די יידישע סטודענטן פון פּוילישער בירגערשאַפט, וועלכע האָבן נאָך געקענט פאַרלאָזן ווילנע, זיינען פיל אַריינגעטראָטן אין דער פּוילישער אַרמיי און כמעט אַלע יידישע סטודענטקעס פון פּוילן האָבן געאַרבעט דאַמאָלסט אין שפּיטעלער אָדער אין אַנדערע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן געבראַכט הילף די פאַרוואונדעטע פּוילישע סאָלדאַטן און אַרמיי.

עס איז ניט דאָ דער אָרט צו באַשרייבן די נגישות, וואָס די דאָזיקע סטודענטקעס זיינען אויסגעשטאַנען בשעתן דעם פאַרשרייבן זיך אין די דערמאָנטע שפּיטעלער און ענלעכע אינסטיטוציעס*).

דאָס איז אַ באַזונדער קאַפּיטל אין דער מאַרטיראָלאָגיע פון דער פּויליש־יידישער יוגנט בכלל און יידישער אַקאַדעמישער יוגנט בפרט פון דער אינוואַזיע־צייט אין זומער 1920, וואָס איר טראַגישער סימבאָל איז „יאַבלאָננאַ"**).

בשעת דער **באָלשעוויסטישער אינוואַזיע** האָט זיך דער אוניווערסיטעט עוואַקוירט קיין וואַרשע, נאָכדעם קיין פּויזן. די יידישע אַקאַדעמישע אָרגאַניזאַציע, וועלכע איז ערשט געהאַט באַשטעטיקט געוואָרן, האָט צוליב דער געשאַפענער לאַגע ניט אַנטוויקלט קיין שום טעטיקייט.

IV. קוואַליפיציר־קאָמיסיע.

דעם 9־טן אָקטאָבער 1920 האָט גענ. זשעליגאָווסקי פאַרנומען ווילנע און פּראָקלאַמירט „מיטל־ליטע". דער אוניווערסיטעט איז ווידער געעפנט געוואָרן***).

אין אַלע פּוילישע אוניווערסיטעטן זיינען אין אָנהייב פון אַקאַדעמישן יאָר 1920/21 געשאַפן געוואָרן סטודענטישע אַזוי־גערופענע „קוואַליפיציר־קאָמיסיעס", וועלכע האָבן קאָנטראָלירט יעדן פון די ביזאַהעריקע און ניי־אָנקומענדיקע סטודענטן, צי זיי האָבן ערפילט זייער בירגערלעכע פליכט אין דער אַרמיי בהסכם מיט די אין יולי אָנגענומענע באַשלוסן. יעדער סטודענט האָט באַקומען פון אָט דער קאָמיסיע אַ דורכלאָז־צעטל, אָן וועלכן דער דעקאַן האָט דעם סטודענט ניט אָנגענומען.

אין ווילנע איז אויך געשאַפן געוואָרן אַזאַ „קוואַליפיציר־קאָמיסיע" דורך דעם „ראַט פון דער אַקאַדעמישער יוגנט" (R. M. A.). אין אָנהייב פון איר טעטיקייט האָט די קאָמיסיע געפאָדערט פון אַלעמען אָן אונטערשייד פון

*) אין **לאָדז** למשל האָט מען די יידישע סטודענטקעס **ניט געוואָלט צולאָזן** אין די מיליטערישע שפּיטעלער וואו זיי האָבן פאָרגעלייגט זייער דינסט אַלס „שוועסטער" א. אַז. וו. און זיי האָבן געאַרבעט נאָר אין שפּיטאָל פאַר זעלנער־רעקאָנוואַלעסצענטן אין רודאַ־פּאַביאַניצקאַ (אונטער לאָדז), וועלכן עס האָט אָרגאַניזירט און אויסגעהאַלטן די לאָדזער יידישע קויפמאַנשאַפט. אין די „ניי־שטובן" פון וועש פאַרן מיליטער, וואו די יידישע סטודענטקעס האָבן געאַרבעט גאַנצע טעג, האָט מען זיי פאָרגעוואָרפן, אַז זיי האָבן **בכיוון** קאַליע געמאַכט די וועש, צוליב וואָס די נאַציאָנאַל־געזינטע סטודענטקעס האָבן דעמאָנסטראַטיוו פאַרלאָזן די אַרבעט.

) אין אויגוסט 1920, בשעת די קאַמפן מיט די באָלשעוויקעס אין פּוילן, האָט מען אין יאַבלאָננאַ (אונטער וואַרשע) **אָן שום סיבה אינטערנירט טויזנטער יידישע סאָלדאַטן פון פאַרשיידענע מיליטערישע אָפּטיילונגען, ווייל מען האָט מורא געהאַט, אַז זיי זאָלן ניט פאַרראַטן דאָס לאַנד אין אַזאַ ערנסטן מאָמענט. צווישן די אינטערנירטע האָבן זיך געפונען אַרום 600 יידישע שילער און אַקאַדעמיקער, וועלכע זיינען **פרייוויליק** אַריינגעטראָטן אין דער פּוילישער אַרמיי. עס איז זיך לייכט פאָרצושטעלן דעם געמיטס־צושטאַנד פון אָט די פרייוויליקע צווישן וועלכע אויך די ווילנער יידישע סטודענטנשאַפט איז געווען רעפּרעזענטירט, וועלכע מען האָט ווי בוגדים געהאַלטן אינטערנירט זעקס וואָכן. אין יענער צייט איז אַנטשטאַנען דאָס ליד, „My, obóz Jablonny", וועלכעס איז נאָך היינט זייער פּאָפּולער צווישן דער פּויליש־יידישער אַקאַדעמישער יוגנט און ווערט געזונגען מיט דער באַקאַנטער מעלאָדיע פון פּוילישן לעגיאָנען־ליד: „My, pierwsza brygada".

***) ס'איז אינטערעסאַנט, אַז אין דער צייט פון „מיטל־ליטע" איז דער ווילנער אוניווערסיטעט געווען **אָנגעהעריק צו דער פּוילישער מלוכה** און האָט זיך אונטערגעוואָרפן דעם וואַרשעווער בילדונגס־מיניסטעריום אויפן גרונד פון אַ ספּעציעלער קאָנצעסיע פון דער מיטל־ליטווישער רעגירונג.

נאציאנאליטעט פארצווייגן דאקומענטן פון אפגעהאלטענעם מיליטער-דינסט און עס האט געדראט די יידישע סטודענטן, דערהויפט פון ווילנער קאנט, ניט אנגענומען צו ווערן צוריק אין אוניווערסיטעט. אויף א פארזאמלונג, וואס די יידישע סטודענטן האבן אפגעהאלטן, האט מען שטארק פראטעסטירט קעגן דער „קאמיסיעאן אנגעווייזן, אז עס איז ניטא ניט קיין יורידישע און ניט קיין מאראלישע רעכט צו פאדערן מיליטער-דינסט אין דער פוילישער ארמיי, בשעת דער פאליטישער גורל פון ווילנע איז נאך ניט באשלאסן, בפרט ווען די פליכט איז געווארן אנגענומען נאר פאר דער פוילישער סטודענטנשאפט.

אדאנק דער דאזיקער אינטערווענציע, האט די קוואליפיקאציע-קאמיסיע צוריקגעצויגן די פאדערונג פון פוילישן מיליטער-דינסט בנוגע די יידישע סטודענטן, פאדערנדיק פון זיי נאר „לאיאלע האנדלונג" בנוגע דער פוילישער מאכט.

דער דאזיקער באשלוס האט מעגלעך געמאכט די יידישע סטודענטן אנצוקומען צוריק אין אוניווערסיטעט, איבערלאזנדיק דאך א פלאץ פאר שיקאנען ביים פעסטשטעלן די „לאיאליטעט" פון יידישן סטודענט. אזוי דערציילן חברים, אז מען איז געגאנגען צו די סטרושעס פון די הייזער, וואו די סטודענטן האבן געוואוינט בשעת דער באלשעוויסטישער אינוואזיע, כדי נאכצופארשן, צי זיי האבן ניט געדינט ביי די באלשעוויקעס.

V. די טעטיקייט פון „פאראיין פאר קעגנזייטיקער הילף" נאך דער לעגאליזאציע.

אין יאנואר 1921 האט די „קעגנזייטיקע הילף" אנגעהויבן איר טעטיקייט. אלס „אפוטרופוס" פון דער ארגאניזאציע איז געווארן איינגעלאדן פראפ. ולאדיסלאוו זאווארזקי, פראדעקאן פון יורידישן פאקולטעט, וועלכער האט די איינלאדונג אנגענומען און איז אפוטרופוס פון דער ארגאניזאציע ביזן היינטיקן טאג. כדי ענדלעך צוצוטרעטן צו דער ארגאניזירונג פון פאראיין האבן פארשטייער פון פאראיין זיך געווענדט צום רעקטאר סידלעצקי מיט דער בקשה צו ערלויבן אפהאלטן אין בנין פון אוניווערסיטעט אן אלגעמיינע פארזאמלונג פון די יידישע סטודענטן, בשעת וועלכער די וויכוחים זאלן פארקומען אין דער יידישער שפראך.

די פארזאמלונג האט געזאלט זיין די ערשטע אלגעמיינע פארזאמלונג פונם נייעם פאראיין און צוגלייך אויך דער ערשטער פרוב פון די יידישע סטודענטן צו דערגרייכן די אנערקענונג פון דער יידישער שפראך אין אוניווערסיטעט.

דער רעקטאר האט די בקשה אפגעזאגט, מאטיווירנדיק זיין אפזאג דערמיט, וואס 1) איז דער אוניווערסיטעט א פוילישער און 2) איז דאס קעגן דעם סטאטוט פון פאראיין, וועלכער איז גאשטעטיקט געווארן דורכן כעגאט מיט דער אויבנדערמאנטער הוספה.

די פארזאמלונג איז צוליב דעם פארגעקומען אין בנין פון דער קולטור-ליגע דעם 2-טן פעברואר און איז געפירט געווארן אין דער יידישער שפראך. דער המשך פון דער פארזאמלונג אויף אויסצוקלייבן א נייע פארוואלטונג איז פארגעקומען אין בנין פון אוניווערסיטעט דעם 7-טן פעברואר אין געגנווארט פון אפוטרופוס פון פאראיין, און די אפיציעלע שפראך פון דער פארזאמלונג איז געווען די פוילישע.

דעם 18-טן פעברואר 1921 איז אין גרויסן פולגעפאקטן שניאדעצקיזאל פארגעקומען די יערלעכע אלגעמיינע פארזאמלונג פון אלע סטודענטן, וועלכע האט געדארפט אויסוויילן דעם „ראט" (R. M. A.) אויפן נייעם אקאדעמישן יאר. די פראגרעסיווע פוילישע יוגנט האט ארייננגעטראגן א פארשלאג וועגן ענדערן די וואל-ארדינאציע אויף א פראפארציאנעלע. די ענדעקעס האבן מיט פארביסנקייט פארטיידיקט די בינעזישע מויערן פון דער אלטער ארדינאציע, וועלכע האט זיי פארזיכערט דעם נצחון און, ניט האבנדיק קיין בעסערע ארגומענטן, האבן זיי זיך געכאפט פארן אלטן אויסגעפרובטן מיטל און אנגעוויזן אויף דער געפאר, וועלכע דראט דעם פוילישן אוניווערסיטעט מצד דער נייער וואל-ארדינאציע, דורך וועלכער אין דער רעפרעזענטאנץ וועלן אריין „פרעמדע עלעמענטן", שפעטער שוין בפירוש „יידן". ביי דער געלעגנהייט זיינען געהאלטן געווארן פאגראם-רעדעס, אין וועלכע מ'האט גערופן צו „פארטיליגן אלע יידן".

דער „יידישער" ארגומענט האט זיך ארויסגעוויזן אלס צום שטארקסטן איבערצייגנדיק און האט באשטימט דעם גורל פון דער רעפארם: מיט 165 קעגן 140 שטימען פון דער פראגרעסיווער פוילישער סטודענטנשאפט און די יידן איז דער פארשלאג אפגעווארפן געווארן. עס זיינען פארגעלייענט געווארן פראטעסטן און באלדונגען וועגן אפהאלטן זיך פון אנטיילנעמען אין די וואלן צום ר. מ. א. מצד די פוילישע פראגרעסיסטן און די יידן (דורכן ח' טייטעל), נאך וועלכע זיי האבן פארלאזן דעם זאל. אין דער נייער „ראדע" אויפן יאר 1921 זיינען אריין בלויז ענדעקעס.

דער פאראיין האט נאך אלץ ניט געהאט קיין לאקאל. מען האט אויך געדארפט אנטוויקלען אן אינטענסיווערע טעטיקייט צוליב דער פארגרעסערונג פון

דער צאל יידישע סטודענטן. פון דעם מיטגלידס-אפצאל, וועלכער האט אין ווינטער 1921 באטראפן 25 מארק א מאנאט ביי 50 מארק איינשרייב-געלט, האט מען די נייטיקע געלט-מיטלען ניט געקאנט צונויפזאמלען. פון די רעגירונגס-מאנגן, וועלכע זיינען אסיגנירט געווארן דער פוילישער „בראטניא פאמאץ" (אין באטראף פון 70 פראצ. פון איר בודזשעט) האט דער ניי געשאפענער יידישער פאראיין, — הגם א לעגאליזירטער — גארנישט באקומען. די איינציקע הכנסה-קוועלע איז געווען דער טראדיציאנעלער באל פון די יידישע סטודענטן.

דער צווייטער באל איז פארגעקומען דעם 18-טן מערץ 1921 אין גרויסן אינוואלידן-זאל און איז ארויס מיט נאך א גרעסערן ערפאלג ווי דער ערשטער. די יידישע געזעלשאפט איז געווען שטארק פארטראטן. אויסערדעם זיינען בייגעווען: גענעראל זשעליגאווסקי, קאפיטאן פריסטאר, רעקטאר סידלעצקי, דעקאן סטאניעוויטש (איצטיקער רעקטאר), דעקאן וולאדיטשקא, פארשטייער פון דער הראנצויזישער מיסיע א. אנד.

ווינטער-צייט 1921, בשעת אויפן אוניווערסיטעט זיינען אפן געווען נאר 3 סעמעסטערס פון אלע פאקולטעטן האט די אלגעמיינע צאל סטודענטן באטראפן 788, יידן לויט דער אמונה — 131 און לויט נאציאנאליטעט 103.

דער זומער-סעמעסטער פון 1921 יאר באטייט פאר דער ווילנער יידישער סטודענטנשאפט א ווייטערדיקער אנטשיידנדיקער עטאפ אין איר ארגאניזירונגס-פראצעס. דער פאראיין שלאגט טיפעווארצלען אין אוניווערסיטעטס-באדן און הייבט זיך אן פריי צו אנטוויקלען.

צוליבן עפענען דעם פערטן סעמעסטער, ווי אויך צוליב דער דורכגעפירטער דעמאביליזאציע פון דער פוילישער ארמיי, האט זיך די אלגעמיינע צאל פון די סטודענטן בכלל און פון די יידישע בפרט פארגרעסערט.

אין זומער-סעמעסטער 1921 האט די אלגעמיינע צאל סטודענטן באטראפן 928 (621 מענער און 307 פרויען), דערפון פון יידישער אמונה 156 און פון יידישער נאציאנאליטעט 130.

דעם 11-טן מאי 1921 האט זיך אויף דער בקשה פון פאראיין וועגן א ערלויבעניש צו עפענען א קלוב באקומען א תשובה פון רעקטאר, אז ער באטראכט דעם קלוב אלס א טייל פון דער געזעלשאפט פאר קעגנזייטיקער הילף, וואס איז שוין לעגאליזירט דורכן רעקטאראט. מען האט גלייך בעדונגען א גרויסן לאקאל פון 7 צימערן מיט א זאל פאר פארלעזונגען אויף זיגנאטיעווער גאס נומ' 9, וואו דער פאראיין געפינט זיך ביז היינטיקן טאג.

די טעטיקייט פון פאראיין אין דער צייט איז געווען א דרייפאכיקע: עקאנאמישע, קולטורעלע און רעפרעזענטאטיווע.

די עקאנאמישע טעטיקייט איז באשטאנען קודם-כל אין פארשאפן די חברים ביליגע מיטאגן און אין ארויסגעבן אנפראצענטיקע הלואות.

קולטורעלע ארבעט. זומער 1921 זיינען געמאכט געווארן די ערשטע שריט צו ארגאניזירן סיסטעמאטישע קולטור-ארבעט צווישן די חברים.

עס איז בעפלאנט געווארן צו ארגאניזירן לעקציעס און פארטראגן דורך די חברים. צוליבן מאנגל אין כוחות איז די ארבעט געווען זייער א באגרעניצטע.

אנהייב יוני איז איינגעארדנט געווארן אין אייגענעם לאקאל א פראוונט מיטן אנטייל פון די איינגעלאדענע ה"ה אבראמאוויטש און גיליגיטש, ווי אויך דעם שרייבער פון די שורות. די הכנסה איז געגאנגען אויפן פאנד צו שטעלן א מצבה אויפן קבר פונם דיכטער. ס'איז אויך ארגאניזירט געווארן א זאמלונג צווישן די סטודענטן אויפן זעלביקן ציל.

דעמזעלביקן מאנאט איז אויך געהאלטן געווארן דער ערשטער פארטראג אין פאראיין דורך ח'טע בת-שבע ברוידא א. ד. ט. „פרץ און דער חסידיזם".

כדי צו באקענען די חברים מיט דער היסטארישער יידישער ווילנע איז ארגאניזירט געווארן א עקסקורסיע איבערן געטא אונטער דער פירונג פון חייקל לונסקי, ווי אויך באזוכן אין שטראשון-ביבליאטעק און היסטאריש-עטנאגראפישן מוזיי.

אין קלוב איז געשאפן געווארן א לייענזאל, וואו עס האבן זיך געפונען פארשיידענע פעריאדישע אויסגאבן אין יידיש, העברעאיש און פויליש.

ס'איז אויך דעבאטירט געווארן די פראגע וועגן ארויסגעבן א יידישע אקאדעמישע צייטשריפט.

כסוף פון אקאדעמישן יאר איז איינגעארדנט געווארן דער ערשטער אינטימער אוונט אין קלוב מיט א מוזיקאלישן און דעקלאמאטארישן טייל (אין יידיש).

רעפרעזענטאנץ. אלס איינציקע יידישע אקאדעמישע ארגאניזאציע איז דער „קעגנזייטיקער הילף" אויסגעקומען אויך ארויסצוטרעטן אלס רעפרעזענטאנץ פון דער ווילנער אקאדעמישער יוגנט בכלל, כדי צו פארטיידיקן דעם יידישן נאציאנאלן כבוד.

פּראָטעסט קעגן פּראָפ. מ. זדזיעכאָווסקי.

דעם 12-טן יולי איז געקומען אין ווילנע דער אַלטער איטאַליענישער געלערנטער אַטטאַליאָ בעדזשיי, איינער פון די לעצטע נאָך לעבעדיקע תּלמידים פון פּוילישן מיסטיקער טאָוויאַנסקי, וועלכער האָט, ווי באַקאַנט, געהאַט אַ קאָלאָסאַלע השפּעה אויף אַדאַם מיצקעוויטש. בעדזשיי רעכנט זיך אַלס אַלטער פריינד פון פּוילן און איז פּוילישער ערנקאָנסול אין טורין. לכּבֿוד דעם גאַסט איז אין אַולאַ פון אוניווערסיטעט פאָרגעקומען דעמזעלביקן טאָג אַ פייערלעכע אַקאַדעמיע מיט באַגריסונגען פון פּראָפעסאָרן און סטודענטן. ס'זיינען ביַיגעווען די העכסטע רעגירונגס-לייט מיט גענ. זשעליגאָווסקי בראָש.

פּראָפ. זדזיעכאָווסקי (איצטיקער דעקאַן פון הומאַניסטישן פאַקולטעט) האָט אין זיין באַגריסונגס-רעדע שאַרף גערעדט אויך וועגן פּוילנס פילצאָליקע פאַרביסענע שׂונאים און אויסגערעכנט צווישן זיי אויך „דאָס אינטערנאַציאָנאַלע יידנטום און די מאַסאָנעריע“.

די פאַרוואַלטונג פון דער „קעגנזייטיקער הילף“ האָט באַשלאָסן דעם אַרויסטריט ניט צו פאַרשווייגן און צו רעאַגירן אויף אים מיט אַ פּראָטעסט אין אַקאַדעמישן סענאַט. דער פּראָטעסט איז דעם 15-טן יולי איבערגעגעבן געוואָרן דעם רעקטאָר סיערלעצקי. קיין תּשובֿה האָט זיך ביזן היינטיקן טאָג ניט באַקומען...

מיר גיבן דאָ איבער דעם פּראָטעסט אין אַ ייִדישער איבערזעצונג:

צום הויכן אַקאַדעמישן סענאַט פון אוניווערסיטעט
אויפן נאָמען פון סטעפאַן באַטאָרי, אין ווילנע.

דעם 12-טן יולי ה. י., אויף דער פייערלעכער אַקאַדעמיע לכּבֿוד דעם באַרימטן תּלמיד פון טאָוויאַנסקי, - פּוילישער ערנקאָנסול אין טורין — אַטטאַליאָ בעדזשיי, האָט פּראָפ. זדזיעכאָווסקי, אין דער דורך אים געהאַלטענער באַגריסונגס-רעדע, פאַררעכנט צו די גרעסטע שׂונאים פון פּוילן „דאָס אינטערנאַציאָנאַלע יידנטום“.

די באַשולדיקונג, וועלכע איז געוואָרפן געוואָרן אויפן ייִדישן כּלל דורך אַ פּראָפעסאָר פון אונזער אוניווערסיטעט אין דער געגנוואַרט פון באַרימטן איטאַליענישן גאַסט, דעם ראָש און מיטגלידער פון דער רעגירונג, דעם הויכן אַקאַדעמישן סענאַט און די צאָלרייך פאַרזאַמלטע געסט פון אַ טריבונע, פון וועלכער מען האָט מיט העכער 100 יאָר צוריק געפּרעדיקט לאָזונגען פון פאָרשריט און טאָלעראַנץ, האָט געמאַכט אַ דערדריקנדיקן איינדרוק אויף דער ייִדישער אַקאַדעמישער יוגנט, וועלכע שטודירט אין ווילנער אוניווערסיטעט.

די ייִדישע אַקאַדעמישע יוגנט פון אוניווערסיטעט פון סטעפאַן באַטאָרי, צווישן וועלכער עס געפינען זיך פיל קעמפער, וואָס האָבן אין די שווערסטע מאָמענטן פאַר פּוילן זיך געפונען אין די רייען פון דער אַרמיי, וועלכע האָט פאַרטיידיקט דאָס לאַנד, פילנדיק זיך טיף באַליידיקט דורך אַזאַ מין גרונדלאָזער באַשולדיקונג, וואַרפט אָפּ, אין פולן באַוואוסטזיין פון איר נאַציאָנאַלער און פּערזענלעכער ערע, די דערמאָנטע באַשולדיקונג און באַטראַכט דעם אַרויסטריט פון פּראָפ. זדזיעכאָווסקי אַלס אַזעלכן, וואָס געפינט זיך אין דער שאַרפסטער סתירה מיט די טראַדיציעס פון דער אַלמאַ מאַטער, וועלכע האָט אַרויסגעגעבן דעם אויטאָר פון דער „אָדע צו דער יוגנט“.

דער פאַראיין פאַר קעגנזייטיקער הילף פון די ייִדישע סטודענטן פון אוניווערסיטעט אויפן נאָמען פון סטעפאַן באַטאָרי אין ווילנע, וועלכער איז די איינציקע אַקאַדעמישע קאָרפּאָראַציע, וואָס רעפּרעזענטירט די ייִדישע אַקאַדעמישע יוגנט פון היגן אוניווערסיטעט, פילט זיך מחויבֿ צו מעלדן וועגן איבנדערמאָנטן דער אַקאַדעמישער אייבערשטער מאַכט, דעם אַקאַדעמישן סענאַט, און וויל גלייבן, אַז ה' פּראָפ. זדזיעכאָווסקי האָט אין דעם טייל פון זיין רעדע ניט אויסגעדריקט די מיינונג פון הויכן סענאַט.

ווילנע, דעם 15-טן יולי 1921 יאָר.

סעקרעטאַר:
פּ. קאָהן.

אין פאַרטרעטונג פון פּרעזידענט:
נ. דריסוויאַטסקי.

שבת, דעם 3-טן סעפּטעמבער, האָט די אָרטיקע דעפענסיווע, אָן דער ידיעה פון פאַרוואַלטונג און רעקטאָראַט אַדורכגעפירט אַ רעוויזיע אין לאָקאַל פון פאַראיין און אים פאַרמאַכט, אַרעסטירנדיק אויך די דינסט. דערמיט זיינען פאַרגוואַלטיקט געוואָרן די עקסטעריטאָריאַלע אַקאַדעמישע רעכט פון פאַראיין, לויט וועלכע די פּאָליציי האָט ניט קיין רעכט אַריינצוגיין אין פאַראיין אָן דער ערלויבעניש פון רעקטאָר. די פאַרוואַלטונג האָט זיך גלייך געווענדעט צום רעקטאָר מיט אַ פּראָטעסט קעגן דער דעפענסיווע און מיט דער פאָדערונג, אַז דער לאָקאַל זאָל תּיכף ווערן אומגעגעבן אין רשות פון פאַרוואַלטונג, די אַרעסטירטע דינסט זאָל תּיכף באַפרייט ווערן און עס זאָלן פעסטגעשטעלט ווערן די סיבות, וועלכע האָבן גורם געווען דעם נידעריקן אינצידענט, וואָס „צילט אין כּבֿוד און ווערדע פון פאַראיין“.

דער אַרעסט פון לאָקאַל איז געוואָרן אָפּגענומען צומאָרגנס מיטאָג נאָך אַן אינטערווענץ מצד אַ דעלעגאַציע פון פאַרוואַלטונג בײַם שעף פון דער דעפענסיווע.

אין אויגוסט האָט די פאַרוואַלטונג פון פאַראיין באַשלאָסן אָנצושליסן זיך אָן דער צענטראַלע פון די ייִדישע אַקאַדעמישע זעלבסט-הילף-אָרגאַניזאַציעס ביי די פּוילישע הויכשולן, וועלכע איז געשאַפן געוואָרן אין מערץ פון דעמזעלביקן יאָר דורך די ייִדישע אַקאַדעמישע אָרגאַניזאַציעס פון וואַרשע, קראָקע און לעמבערג.

אין משך פון זומער איז די צאָל מיטגלידער פון פאַראיין שטאַרק געוואַקסן און דערגרייכט ביז 150 אַזוי, אַז כּמעט אַלע ייִדישע סטודענטן פון אוניווערסיטעט האָבן אָנגעהערט דעם פאַראיין. דער אומשטאַנד האָט געשטאַרקט דעם אויטאָריטעט פון דער אָרגאַניזאַציע לגבי דער אַקאַדעמישער מאַכט און אַנדערע אַקאַדעמישע אָרגאַניזאַציעס, געבנדיק איר די מעגלעכקייט צו בילדן אַ רעפּרעזענטאַנץ פון דער גאַנצער ייִדישער סטודענטנשאַפט און ריידן אין איר נאָמען. מען דאַרף דערביי באַמערקן, אַז אין אַנדערע אוניווערסיטעטן איז דער פּראָצענט פון די ייִדישע סטודענטן, וועלכע געהערן צו די אָרטיקע ייִדישע אַקאַדעמישע פאַרבאַנדן, באַדייטנד קלענער, אין וואַרשעווער „ייִדישער אַקאַדעמישער היים“, למשל, זיינען פאַרשריבן צירקאַ 30% פון דער אַלגעמיינער צאָל ייִדישע סטודענטן.

נאַציאָנאַליטעטן-קלוב.

זומער 1921 זיינען געמאַכט געוואָרן די ערשטע שריט צו דערנענטערן צו זיך די סטודענטן פון די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן, וועלכע געפינען זיך אין אוניווערסיטעט.

לויט דער איניציאַטיוו פון דער פּוילישער פּראָגרעסיווער אַקאַדעמישער יוגנט, דערהויפּט פון האַלינאַ זאַשטאַווט, די טאָכטער פון באַקאַנטן ווילנער פּ. פּ. ס.-ישן טוער, זיינען אין מאַי מאָנאַט איינגעלאַדן געוואָרן פאַרשטייער פון די ייִדן, ווייסרוסן און ליטווינער, כּדי צו שאַפן אַ אַקאַדעמישן נאַציאָנאַליטעטן-קלוב. אויף אַ ריי זיצונגען, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין לאָקאַל פון פאַראיין אויפן נאָמען פון יוזעף פּילסודסקי, איז דעבאַטירט און אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ סטאַטוט לויטן פּראָיעקט פון די פּוילישע חבֿרים. מצד די ייִדן האָבן אָנטייל גענומען אין דער אַרבעט פון דער קאָמיסיע די ח"ח טייטל, פרידקעס און איך.

נאָכדעם ווי דער סטאַטוט איז אָנגענומען געוואָרן דורך דער רעדאַקציאָנעלער קאָמיסיע, האָבן די פאָרשטייער פון די 3 נאַציאָנאַליטעטן, וועלכע זיינען געווען פאַרטראַטן אין דער קאָמיסיע (די ליטווינער האָבן זיך ניט באַטייליקט צוליב זייער נישטיק קליינער צאָל), פאָרגעשטעלט דעם סטאַטוט-פּראָיעקט אויף באַזונדערע אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען די חבֿרים פון זייער נאַציאָנאַליטעט און די דאָ אָנגענומענע אויסבעסערונגען זיינען געוואָרן אַריינגעטראָגן אויף דער אַלגעמיינער גרינדונגס-פאַרזאַמלונג, וועלכע איז שפּעטער פאָרגעקומען אין בנין פון אוניווערסיטעט. יעדע נאַציאָנאַליטעט האָט אַרויסגעשטעלט 2 גענעראַל-רעדנער צו פאַרטיידיקן די דורך איר פאָרגעלייגטע אויסבעסערונגען. מצד די ייִדישע סטודענטן זיינען אַרויסגעטראָטן אויף דער פאַרזאַמלונג ח' פוקס און איך.

לויט דעם סטאַטוט, וועלכער איז געוואָרן אָנגענומען אויף דער גרינדונגס-פאַרזאַמלונג, איז דער נאַציאָנאַליטעטן-קלוב אַן „אַקאַדעמישע אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט דעם ציל צו דערנענטערן די סטודענטן פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן דורך באַקענען זיך מיט די קולטורן פון די נאַציאָנאַליטעטן, וועלכע גייען אַריין אין קלוב“.

§ 5. דער קלוב דערגרייכט זיינע צילן דורך א) פּראָפּאַגאַנדירן די אידעע פון טאָלעראַנץ פון נאַציאָנאַליטעטן; ב) אָרגאַניזירן קורסן און פאָרלעזונגען, וועלכע האָבן דעם ציל צו דערקענען די רעליגיע, קולטור, געשיכטע, ליטעראַטור און שפּראַך פון די נאַציאָנאַליטעטן, וועלכע גייען אַריין אין קלוב.

§ 7. דער טיטל פון ערנמיטגליד פון קלוב... ווערט געגעבן נאָר פּערזאָנען, וועלכע האָבן ספּעציעלע פאַרדינסטן פאַר דער אידעע פון נאַציאָנאַליטעטן-פאַרברידערונג.

לויטן § 10 מוז צווישן אַנדערן יעדער מיטגליד פון קלוב „פּאָפּולאַריזירן די אידעע פון קלוב“.

§ 12. אין נאַציאָנאַליטעטן-קלוב פון ווילנער אוניווערסיטעט זיינען גלייכבאַרעכטיקט אַלע שפּראַכן פון די נאַציאָנאַליטעטן, וועלכע גייען אַריין אין קלוב.

לויטן סטאַטוט צעטיילט דער קלוב זיך אין אויטאָנאָמע נאַציאָנאַליטעטן-סעקציעס מיט באַזונדערע פּרעזידיומס (פון 3 פּערזאָן). אַלע סעקציע-פּרעזידיומס צוזאַמען בילדן די פאַרוואַלטונג פון קלוב, בראָש פון וועלכער עס שטייט דער פּרעזידיום פון קלוב.

ס'איז אינטערעסאַנט צו פאַרצייכענען, אַז בשעת מיר האָבן אויף דער גרינדונגס-פאַרזאַמלונג אַריינגעטראָגן אין נאָמען פון דער ייִדישער סעקציע

אַן אויסבעסערונג צום סטאַטוט, אַז אין צוזאַמענשטעל פון פּרעזידיום פון קלוב גייען אַריין פאָרשטייער פון אַלע סעקציעס, איז די אויסבעסערונג נאָך לענגערע ויכּוחים אָנגענומען געוואָרן מיט די שטימען פון אַלע פּאָליאַקן און ווייסרוסן קעגן די שטימען פון 2... יידן־אַסימילאַטאָרן*), וועלכע האָבן אין נאָמען פון דער פּוילישער נאַציאָנאַליטעט פּראָטעסטירט קעגן דעם בלומרשטן אומצוטרוי מצד די „קאָלעגן יידן“...

אויף דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג, וועלכע איז פאָרגעקומען אין אוניווערסיטעט, זיינען געווען סעקרעטאַרן פאַר אַלע 3 שפּראַכן. עס זיינען אויך געהאַלטן געוואָרן איינצלנע רעדעס אין ווייסרוסיש און יידיש.

נאָכן אָננעמען דעם סטאַטוט איז אויף דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג אויסגעוויילט געוואָרן אַ לעגאַליזאַציע־קאָמיסיע פון 3 פּערזאָן צו לעגאַליזירן דעם סטאַטוט ביי דער אוניווערסיטעטס־מאַכט.

דערווייל אָבער האָט נאָך דער קלוב קיין שום טעטיקייט ניט אַנטוויקלט.

VI. דער אַקאַדעמישער לערניאָר 1921/1922.

דער אָנהייב פון לויפנדיקן אַקאַדעמישן יאָר, דעם ערשטן פרידנס־יאָר, האָט זיך אויסגעצייכנט מיט דעם דראַנג פון דער יוגנט בכלל און דער יידישער בפרט אין אוניווערסיטעט אַריין. די גלייכגילטיקייט, מיט וועלכער די ווילנער יידישע געזעלשאַפט האָט זיך לכתחילה באַצויגן צום אוניווערסיטעט, איז געבראָכן געוואָרן, גורם זייענדיק אַ פאַרשטאַרקטן צופלוס פון יידישע קאַנדידאַטן. די לעצטע אָבער, אויף וויפל זיי האָבן געשטאַמט פון ווילנע אָדער בכלל פון די ראַנד־לענדער, האָבן זיך געפונען אין אַ שווערער לאַגע. די צייגנישן, וואָס זיי האָבן באַקומען די לעצטע יאָרן אין די אָרטיקע פּריוואַטע רוסישע גימנאַזיעס, זיינען דורך די דעקאַנען ניט אָנערקענט געוואָרן אַלס מלוכה־„מאַטורעס“, וועלכע גיבן דאָס רעכט אָנצוקומען אין אוניווערסיטעט. אין בעסטן פאַל זיינען זיי געוואָרן אָנגענומען נאָר אַלס „פריִיע צוהערער“, וואָס עס גיט זיי ניט קיין שום רעכט און מעגלעכקייט אָנצוווענדן אין לעבן פּראָפעסיאָנעל די דערוואָרבענע קענטענישן. אויף דעם מעדיצינישן פאַקולטעט און דעם יורידישן — די וויכטיקסטע פון פּראַקטישן ווערט — איז געווען באַזונדערס שווער אָנצוקומען זאָגאַר פאַר די, וואָס האָבן געהאַט פּוילישע „מאַטורעס“, ווייל דאָ האָט מען דורכאויס געפאָדערט פון די קאַנדידאַטן צייגנישן פון מיליטערדינסט אין דער פּוילישער אַרמיי...

ווידער קוואַליפיציר־קאָמיסיע.

באַזונדערס האָבן די יידישע קאַנדידאַטן געפילט דאַסמאָל די שווערע האַנט פון דער ענדעקישער סטודענטישער קוואַליפיציר־קאָמיסיע, וועלכע האָט געשפּילט די טרויעריקע ראָלע פון אַ זשאַנדאַרם ביי דער טיר פון אוניווערסיטעט.

ס׳איז שוין אויבן דערמאָנט געוואָרן די רעזאָלוציע פון 3־טן יולי 1920, לויט וועלכער נאָר די סטודענטן פון פּוילישער נאַציאָנאַליטעט זיינען מחויב געווען פרייוויליק אַריינצוטרעטן אין דער פּוילישער אַרמיי. די היי־יאָריקע קוואַליפיציר־קאָמיסיע האָט אייגנוויליק און אָן שום יורידישן יסוד פאַרברייטערט איר קאָמפּעטענץ און געפאָדערט פרייוויליקן פּוילישן מיליטערדינסט אויך פון אַלע יידישע קאַנדידאַטן (אויסער פון מיטלליטע), זאָגאַר פון די, וואָס האָבן געשטאַמט פון די „קרעסן“. די ניט באַגרינדעטע פאָדערונג איז געווען די איינציקע סיבה אין אַ גאַנצער ריי פאַלן, אין וועלכע די יידישע קאַנדידאַטן זיינען ניט צוגעלאָזן געוואָרן אין אוניווערסיטעט. די צאָל פון די ניט דערלאָזטע דורך דער קוואַליפיציר־קאָמיסיע האָט באַטראָפן 56 פון יידישער נאַציאָנאַליטעט, אַ געוויסע צאָל יידן, וואָס האָבן אָנגעגעבן די פּוילישע נאַציאָנאַליטעט, און אַ נישטיק־קליינע צאָל פּאָליאַקן. צווישן די באַוואָלטע האָבן זיך אויך געפונען ווייסרוסן, רוסן, ליטווינער און 1 טאַטער. ס׳האָבן ניט געפעלט אויך קיין טרויעריקע קוריאָזן, וועלכע האָבן דערמאָנט אָן אַמאָליקע רעזשימס פון צאַרישן רוסלאַנד. אַזוי, למשל, האָט מען פון דעם איצט 17־יעריקן ח׳ ל. געמאָנט פרייוויליקן מיליטערדינסט אין דער צייט פון דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע פון יולי 1920, בשעת ער איז אַלט געווען קוים 15 יאָר, הגם דער דעקרעט וועגן פרייוויליקע האָט בפירוש פאָרגעזען אַ מינימום־עלטער פון 17 יאָר. מען האָט אים אַדורכגעלאָזן ערשט

---

*) איינער פון זיי איז געווען מיכאַל פרענקעל, וועלכער איז מיט אַ האַלביאָר שפּעטער אומגעקומען פון דער באַן־קאַטאַסטראָפע ביי לינטופּי, בשעת אַן אַגיטאַציע־נסיעה פאַר די וואַלן אין ווילנער סיים.

מען מוז פאַרצייכענען, אַז נאָך זיין טראַגישן טויט „פאַר דער אידעע און פאָטערלאַנד“ האָבן מאַנכע פּוילישע קאָלעגן אַראָפּגעריסן אין אוניווערסיטעט די מודעות וועגן זיין לויה און אין דער „מענסאַ אַקאַדעמיקאַ“ האָבן זיך געהערט שטימען, וועלכע האָבן אויסגעדריקט פרייד צוליבן טויט פונם „זשיד“.

נאָכדעם, ווען ח׳ ל. האָט צוגעשטעלט אַ צייגניס, אַז ער איז געבאָרן אין מיטלליטע. פון אַ צווייטן גאַליציאַנער חבר ב., וועלכער איז אַלס עסטרייכישער מיליטערמאַן געווען אין איטאַליענישער געפאַנגענשאַפט ביז זומער 1921, האָט מען געפאָדערט אַ צייגניס פון דער איטאַליענישער מאַכט, אַז ער האָט זיך באַמיט אין יולי (!) 1920 צו אַנטלויפן פון געפאַנגענשאַפט, כדי אַריינצוטרעטן אין דער פּוילישער אַרמיי. ח׳ ב., וואָס איז איצט אַלט 30 יאָר און איז אַן אינוואַליד פון דער רוסישער אַרמיי נאָך פון סוף יאָר 1914 און האָט צוגעשטעלט אַ צייגניס פון אַמבולאַנס פון דער 4־טער פּוילישער אַרמיי, אַז ער איז אויך איצט ניט פעאיק צום דינסט, האָט מען דאָך געפּסלט, ווייל ער האָט ניט געדינט אין דער פּוילישער אַרמיי. אַזעלכע משונהדיקע פאַקטן איז געווען נאָך אַ סך און ס׳איז זיי שווער אויסצורעכענען.

באַזונדערס שטרענג, און אין פיל פאַלן נאָך ווייניקער ווי אומקאָלעגיאַליש, האָט זיך די קוואַליפיציר־קאָמיסיע באַצויגן צו די יידישע קאַנדידאַטן, וועלכע זיינען אָנגעקומען פון רוסלאַנד. די צייגנישן, וואָס די חברים האָבן צוגעשטעלט וועגן זייער באַשעפטיקונג אין רוסלאַנד, האָט מען ניט געשענקט קיין צוטרוי און אין מאַנכע פאַלן האָבן זאָגאַר ניט געהאָלפן קיין רעקאָמענדאַציעס פון די חשובסטע פּראָפעסאָרן פון ווילנער אוניווערסיטעט וועגן דער פּאָליטישער כשרקייט פון די זיי באַקאַנטע יידישע קאַנדידאַטן.

די פאַרוואַלטונג פון יידישן סטודענטן־פאַראיין איז גלייך צוגעטראָטן צו פאַררעגיסטרירן אַלע פאַלן, כדי צו קענען אינטערווענירן. מ׳האָט צוזאַמענגעשטעלט ביז 30 פּראָטאָקאָלן. נאָך לאַנגע אונטערהאַנדלונגען מיט דעם פּרעזידיום פון דער קוואַליפיציר־קאָמיסיע איז באַשלאָסן געוואָרן צוזאַמענצורופן געמיינזאַמע זיצונגען פון דער קאָמיסיע פון איין זייט און פאָרשטייער פון די יידן פון דער צווייטער זייט, אויף וועלכע מען זאָל אַ צווייטן מאָל באַטראַכטן די „ספּראַוועס“ פון די ניט־דורכגעלאָזטע חברים. מצד די יידן האָבן אָנטיילגענומען אין די זיצונגען ח׳ ג. זילבערבאַך און איך. איבערצייגנדיק זיך אָבער, אַז די קאָנפערענצן גיבן ניט קיין פּאָזיטיווע רעזולטאַטן, האָבן מיר נאָך 2 זיצונגען איבערגעריסן מיט דער קאָמיסיע*).

די צוזאַמען געליטענע רדיפות מצד דער קוואַליפיציר־קאָמיסיע און די געמיינזאַמע אינטערעסן פון די נאַציאָנאַלע אַקאַדעמישע מינדערהייטן האָבן באַוויזן די פאָרשטייער פון די יידישע און ווייסרוסישע נאַציאָנאַליטעטן צונויפצורייען זיך וועגן דער לאַגע און וועגן די שריט, וואָס דאַרפן פאָרגענומען ווערן, כדי געהעריק צו רעאַגירן אין פאַל פון נייטיקייט. אויף די בשותפותדיקע קאָנפערענצן, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין יידישן סטודענטן־פאַראיין און צום טייל אין ווייסרוסישן סטודענטן־פאַראיין, איז קלאָר געוואָרן, אַז ביידע „נאַציאָנאַליטעטן פאַראייניקט די געמיינזאַמקייט פון אינטערעסן און עס איז באַשלאָסן געוואָרן אַרויסצוטרעטן קאָנסאָלידירט און סאָלידאַר. אויף אַזאַ אופן זיינען די יידיש־ווייסרוסישע באַציאונגען אין אוניווערסיטעט, וועלכע האָבן שוין לאַנג געטראָגן אַ הערצלעך־קאָלעגיאַלישן כאַראַקטער, איצט נאָך ענגער פאַרקניפּט געוואָרן און אויף דעם יערלעכן אַלגעמיינעם מיטינג פון אַלע אַקאַדעמיקער, וועלכער איז פאָרגעקומען אין אייניקע המשכים אין די טעג 24 און 29 נאָוועמבער, האָט זיך לעבן דער יידישער שטימע אויך געלאָזט הערן, צום ערשטן מאָל אין אוניווערסיטעט, די שטימע פון אַ פאָרשטייער פון די ווייסרוסישע חברים, צום גרעסטן באַדויערן פון די צאָלרייך בייגעווענע ענדעקעס.

אויף אָט די אַלגעמיינע מיטינגען אין אוניווערסיטעט, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין איבערפולטן סניאַדעצקי־זאַל און געטראָגן אַ זייער ליידנשאַפטלעכן כאַראַקטער, איז מיר אויסגעקומען אַרויסצוטרעטן אין נאָמען פון דער יידישער סטודענטנשאַפט קעגן די עוולות, וואָס די ר. מ. א. בכלל און די דורך איר געשאַפענע קוואַליפיציר־קאָמיסיע בפרט זיינען באַגאַנגען בנוגע דער יידישער סטודענטנשאַפט. קעגן דער ביזוויליקער הפקרות פון דער קאָמיסיע בנוגע יידן זיינען אויך זייער הייס אַרויסגעטראָטן די פּראָגרעסיווע פּוילישע סטודענטן מיט קאָל. זאַשטאַווט און סוויאַניעוויטש בראש. די פאַרזאַמלטע האָבן אָבער די אַלע רעדעס אויסגענומען מיט אַ שטאַרקער אומצופרידנקייט־איבעררייסנדיק אָפט די רעדנער מיט ליאַרימס און אָבסטרוקציעס. די אָנגענומענע רעזאָלוציע האָט אויסגעדריקט דער ר. מ. א. אַ דאַנק פאַר איר „טעטיקייט“.

אויף דער פאַרזאַמלונג פון 23־טן נאָוועמבער איז ווידער־אַמאָל

---

*) בנוגע די חברים צוריקגעקומענע פון רוסלאַנד, האָט די קאָמיסיע מסכים געווען אָנצונעמען די רעקאָמענדאַציעס פון פאַרוואַלטונג פון סטודענטן־פאַראיין, דורך וועלכע עס זיינען צוגענומען געוואָרן 3 חברים.

אויסגעשטראָמען די פראגע פון פראָפּאָרציאָנעלע וואַלן אין ר. מ. א., וועלכע ס׳האָט פאָרגעלייגט די פוילישע יוגנט פון לינקן פליגל און אויך פון צענטער. דער פוילישער רעפאָרם-פּראָיעקט איז אָבער ניט געווען קיין קאָנסעקווענטער און האָט פאָרגעלייגט פּראָפּאָרציאָנעלע וואַלן נאָר פאַר 7 מיטגלידער פון ראַט (אויף 9), מסבים זייענדיק אויף וואַלן פון פּרעזעס און וויצע-פּרעזעס פון ראַט לויט דער אַלטער וואַל-אָרדינאַציע פון געוויינלעכער מערהייט, וועלכע פאַרזיכערט די שטעלעס פאַר דער פוילישער נאַציאָנאַליטעט. עס איז דעריבער אַרייַנגעטראָגן געוואָרן אַ יידיש-ווייסרוסישער פאָרשלאַג פון פּראָפּאָרציאָנעלע וואַלן פאַר אַלע 9 מיטגלידער פון ראַט*). נאָך לאַנגע ליידנשאַפטלעכע וויכּוחים איז מיט 307 שטימען קעגן 259 דער רעפאָרם-פּראָיעקט אָפּגעוואָרפן געוואָרן. דער רעזולטאַט פון די וואַלן ווערט אויסגענומען מיט געזאַנג פון פוילישן הימן: „נאָך איז פוילן ניט פאַרלאָרן!“. אין נאָמען פון דער יידישער אַקאַדעמישער יוגנט האָב איך נאָכדעם פאָרגעלעזן און באַלייגט ביים פּרעזידיום פון דער פאַרזאַמלונג פאָלגנדע דעקלאַראַציע:

„די יידישע אַקאַדעמישע יוגנט, שטייענדיק אויפן שטאַנדפּונקט פון דעמאָקראַטישן פּרינציפּ גלויבט איין, אַז דער ראַט פון דער אַקאַדעמישער יוגנט דאַרף זיין אַ פאָרשטייערשאַפט פון אַלע סטודענטן פון ווילנער אוניווערסיטעט.

„אַלס איינציקע גאַראַנטיע פאַרן דורכפירן דעם אויבנדערמאָנטן דעמאָקראַטישן פּרינציפּ אין לעבן פון ר. מ. א. און פאַרזיכערן אַלע אידעאישע און נאַציאָנאַלע אַקאַדעמישע מינאָריטעטן אַ געהעריקע פאָרשטייערשאַפט אין ר. מ. א. האַלט די יידישע אַקאַדעמישע יוגנט דאָס אויסוויילן אַלע מיטגלידער אין ראַט פון דער אַקאַדעמישער יוגנט אויפן יסוד פון דער 5-פאַכיקער וואַל-אָרדינאַציע, ד״ה גלייכע, דירעקטע, געהיימע, אַלגעמיינע און פּראָפּאָרציאָנעלע“.

„די וואַל-אָרדינאַציע, וועלכער דאָס פוילישע פאָלק האָט ניט מורא געהאַט אַנצוטרויען דאָס גליק און וואוילשטאַנד פון דער רעפּובליק, קאָן דינען אַלס יסוד פון וואַלן אין ווילנער אוניווערסיטעט“.

„צוליב דעם אָפּוואַרפן דעם פאָרשלאַג וועגן ענדערן די וואַל-אָרדינאַציע דירעקט אויס די יידישע אַקאַדעמישע יוגנט איר פייערלעכן פּראָטעסט קעגן דער פאַרגוואַלטיקונג פון די דעמאָקראַטישע פּרינציפּן פון גלייכבארעכטיקונג און מעלדעט גלייכצייטיק, אַז זי זאָגט זיך אָפּ פון אָנטיילנעמען אין די וואַלן פון ר. מ. א.“

די ווייסרוסן האָבן אויך אָפּגעגעבן אַן ערקלערונג אין זעלבן גייסט, און דאַן האָבן זיי צוזאַמען מיט די יידן פאַרלאָזט דעמאָנסטראַטיוו דעם זאַל.

אָנטייל פון דער יידישער סטודענטשאַפט אין אַקאַדעמישן עפנטלעך-געזעלשאַפטלעכן לעבן.

די יידישע אַקאַדעמישע יוגנט האָט אין דעם יאָר איבערהויפּט ניט דורכגעלאָזט קיין שום וויכטיקע געשעענישן אין אינערלעכן אַלגעמיין-אַקאַדעמישן לעבן, אויף וועלכן זי זאָל ניט רעאַגירן און דורכדעם דאָקומענטירן איר עקזיסטענץ. אַזוי צ״ב., בשעת עס האָט פאַרלאָזט ווילנע דער ביזאַנטיקער רעקטאָר סיעדלעצקי האָט דער פאַראיין אים באַדאַנקען מיטן טיטל ערן-מיטגליד פון יידישן סטודענטן-פאַראיין און אָנטייל גענומען אין דער פייערלעכער אָפּשיידס-אַקאַדעמיע פון דער אַקאַדעמישער יוגנט אין קאָלומנען-זאַל פון אוניווערסיטעט.

נאָכן טויט פון פּראָפ. לודוויק יאַנאָווסקי, געוועזענער דעקאַן פון הומאַניסטישן פאַקולטעט, וועלכער איז געווען פּאָפּולער צווישן דער יידישער סטודענטשאַפט אַלס פאָרזיצער פון דער אוניווערסיטעטס-קאָמיסיע פאַר הוספה-עקזאַמענס, כדי צו פאַרגעוויינלעכן די פּרייע צוהערער האָט, ניט געקוקט צווישן די קרענק אויך „פון דער יידישער

*) ביי דער געלעגנהייט איז כדאי צו פאַרצייכענען אַן עפּיזאָד, וועלכער כאַראַקטעריזירט די ייִדיש-פוילישע באַציאונגען אין אוניווערסיטעט: אין טאָג פון די וויכּוחים אַרום דער וואַל-רעפאָרם איז ביי מיטאָג צו מיר צוגעגאַנגען דער לידער פון O. M. N. (צענטער) און געזאָגט, אַז אין אָוונט אויפן מיטינג וועט ער גלייך נאָכן אַריינטראָגן דעם רעפאָרם-פּראָיעקט אַרויסטרעטן מיט אַ שאַרפער רעדע קעגן יידן, כדי צו גשרן די רעפאָרם אין די אויגן פון סטודענטישן המון, און ער בעט מיך אים שאַרף אָפּצוענטפערן, כדי נאָך מער צו פאַרפעסטיקן די פּאָזיציעס פון די רעפאָרמער, וואָס עס ליגט אויך אין די אינטערעסן פון די יידן. ערשט, ווען איך האָב דעם הייסן אָנהענגער פון דעמאָקראַטישע וואַלן קאַטעגאָריש געמאָלדן, אַז די יידן האַלטן ניט פון פּרינציפּ, אַז דאָס ציל הייליקט די מיטלען, וועלן קיינמאָל ניט ערלויבן צו שאַטן מיט דעם נאַציאָנאַלן כבוד און וועלן זיין געצוואונגען צו דעמאַסקירן אויפן מיטינג די פּסעוודאָ-דעמאָקראַטן פון צענטער, האָט זיך דער קאָלעגע געמוזט שיידן מיט זיין שיינעם איינפאַל.

אַקאַדעמישער יוגנט — דעם גרויסן פּראָפעסאָר און איידעלן מענטש“ און דער שרייבער פון די שורות האָט דעם פאַרשטאָרבענעם מספּיד געווען אויפן בית-עולם ראָסאַ.

ווען עס זיינען פאָרגעקומען רעוויזיעס אין די לאָקאַלן פון די ווייסרוסישע אָרגאַניזאַציעס, בשעת וועלכע מען האָט זיך אַריינגעריסן אויך אין לאָקאַל פון ווייסרוסישן סטודענטן-פאַריין, איז אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון די יידישע סטודענטן אָנגענומען געוואָרן אַ פּראָטעסט-רעזאָלוציע קעגן די יעניקע פון די פוילישע קאָלעגן, וועלכע האָבן אָנטיילגענומען אין די רעוויזיעס און אויסצודריקן די ווייסרוסישע חברים מיטגעפיל צוליב דעם גוואַלדטאַט.

אַז דער אַקטיווער אָנטייל פון דער יידישער סטודענטשאַפט אין דעם געזעלשאַפטלעך-אַקאַדעמישן לעבן האָט געשטאַרקט איר פּרעסטיזש און געצוואונגען זיך מיט איר צו רעכענען די אַנדערע אַקאַדעמישע אָרגאַניזאַציעס און די פאָרשטייער פון דער יידישער סטודענטשאַפט זיינען געוואָרן איינגעלאַדן אויף פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע ראַוטן דורך גענעראַל זשעליגאָווסקי, פּרעזעס פון דער צייטווייליקער רעגירונגס-קאָמיסיע א. מייִשטאָוויטש, ווילנער מאַגיסטראַט א. אַ.

די „קאָנסטיטוציע הילף“ אין אָנהייב פון יאָר 1922.

די יידישע סטודענטישע משפּחה, וועלכע האָט זיך טראָץ אַלעם אין דעם יאָר שטאַרק פאַרגרעסערט, דערגרייכנדיק די צאָל פון 370 לויט אמונה און 297 לויט דער נאַציאָנאַליטעט, האָט זיך גרופּירט אַרום דער יידישן סטודענטן-פאַראיין, וועלכער איז דורכדעם געשטעלט געוואָרן פאַר גרויסע אויפגאַבן פון עקאָנאָמישן און קולטורעלן כאַראַקטער.

דער פאַראיין ציילט איצט אין אָנהייב יאָר 1922, העכער 280 מיטגלידער.

די אַרבעט ווערט דורך דער פאַרוואַלטונג פאַרטיילט אין פאַרשיידענע קאָמיסיעס און סעקציעס, וועלכע נעמען אַרום באַשטימטע צווייגן פון דער פאַראיינס-טעטיקייט.

עס עקזיסטירן 7 קאָמיסיעס און סעקציעס: פאַר קולטור, קונסט, ספּאָרט, געזונטהייט, ניט שטענדיקע הכנסות, קיך און אַרבעטס-פאַרמיטלונג.

דער מיטגלידס-אָפּצאָל פון די חברים, וועלכער באַטרעפט היינט 100 מאַרק מאָנאַטלעך, קאָן ניט דעקן זאָגאַר צום טייל דעם מיליאָנען-בודזשעט פון פאַראיין. פון דער רעגירונגס-סובסידיע, וועלכע טרעפט אָן מיליאָנען פאַר די פוילישע „בראַטניאַ פּאָמאָץ“, באַקומען מיר ווייטער ניט. דער פאַראיין איז דעריבער געצוואונגען צו אָרגאַניזירן פון צייט צו צייט אונטערנעמונגען צו פאַרשטאַרקן די פינאַנסן פון פאַראיין. דאָס איז די אויפגאַבע פון אַ ספּעציעלער קאָמיסיע. אַדאַנק דער אויפמערקזאַמקייט, וועלכע די יידישע געזעלשאַפט אין ווילנע ווייזט אַרויס דער יידישער סטודענטשאַפט, האָבן די פאַראַנשטאַלטונגען שטענדיק דעם גרעסטן ערפאָלג. דעם ווינטער איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ טעאַטער-פאָרשטעלונג („די משפּחה“ פון נאָמבערג) מיטן אָנטייל פון אסתר רחל קאַמינסקאַ (נעטאָ הכנסה אַרום 8 טויזנט מאַרק), אַ יידישער פאָלקס-לידער-קאָנצערט (נעטאָ-הכנסה אַרום 230 טויזנט מאַרק) און אַ קאָנצערט פון יידישער פאָלקסמוזיק פון לעאָ צייטלין (נעטאָ-הכנסה אַרום 400 טויזנט מאַרק).

די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידישע סטודענטן אין ווילנע איז עטוואָס בעסער ווי אין אַנדערע אוניווערסיטעטס-צענטערס. די ניט ווילנער סטודענטן, אויף ווייל זיי שטאַמען פון פוילן, זיינען אין אַ גרויסער צאָל באַשעפטיקט אין די צאָלרייכע שולן און קורסן פון די פאַרשיידענע ווילנער בילדונגס-צענטראַלעס, פּריוואַטע גימנאַזיעס א. אַז. וו. אַלס לערער פון דער פוילישער שפּראַך. אַ געוויסער טייל סטודענטן איז אויך באַשעפטיקט אין פאַרשיידענע געזעלשאַפטן און פּריוואַטע ביוראָס. דאָך איז די אַרבעטסלאָזיקייט גענוג גרויס און צווינגט פיל מאָל די חברים אָנצונעמען אַרבעט, וועלכע שטערט זיי אין שטודיום. איך קען אַ חבר, וועלכער איז געצוואונגען צו שפּילן אין איינעם פון די אָרטיקע קינאָס יעדן טאָג פון 6 ביז 11 אָוונט, הגם ער האָט אין די אָוונט-שעהן לעקציעס אין אוניווערסיטעט און פּראַקטישע אַרבעט אין לאַבאָראַטאָריום.

איינע פון די וויכטיקסטע אַרבעטן, וועלכע מוז איצט געטאָן ווערן צווישן דער יידישער סטודענטשאַפט, איז יידישע קולטור-אַרבעט. דער דורכשניטלעכער יידישער סטודענט געפינט זיך אין דער הינזיכט אין אַ אויסנאַמס-לאַגע. אין דער צייט, ווען דער סטודענט פון אַן אַנדער נאַציאָנאַליטעט טראָגט אַרויס שוין פון דער מיטלשול דאָס קענטעניש פון זיין נאַציאָנאַלער קולטור און ליבע צו איר, בלייבט דער יידישער סטודענט, וועלכער קומט אין אוניווערסיטעט פון דער פוילישער אָדער רוסישער מיטלשול, מערסטנטיילס פאַרפרעמדט פאַר דער יידישער שפּראַך און פאַר די יידישע קולטור-אוצרות און האָט ניט קיין פאַרשטענדעניש און געפיל דערפאַר. די צייט פון שטודיום, ווען דער לעבנסשטייגער און רוטינע האָבן נאָך ניט אָפּגעשטעמפּט דאָס געפיל פון אונטערוואַקסנדיקן יידישן אינטעליגענט, מוז ווערן אויסגענוצט, כדי צו דערוועקן

אין אים דאָס, וואָס זאָל שפּעטער דינען אַלס אימפּולס צו אַרבעט פֿאַרן פֿאָלק.

אין דער באַציאונג דאַרף מען ווילנע באַטראַכטן אַלס גליקלעכע שטאָט פֿאַרן יידישן אַקאַדעמיקער. אַלס גרויסער יידישער קולטור-צענטער איז ווילנע שטאַרק משפּיע אויפֿן יידישן סטודענט. די איינהייטלעכקייט פֿון יידישן פּראָנט כלפּי חוץ, די אומגעווייִנלעכע מוטיקייט פֿון די יידישע פּאָליטישע און געזעלשאַפֿטלעכע טוער, די אָפֿענע "יידי-שע פּאָליטיק par exellence", וועלכע ווערט דאָ געפֿירט און די גלייכהייט פֿון איר ליניע, דאָס בויען מיט אַזאַ מסירת-נפֿש אַ יידיש שולוועזן מיט סעמינאַריומס און שאַפֿן נייע יידישע קולטור-ווערטן, דער קאַמף פֿאַר דער יידישער שפּראַך און די ווייטערדיקע אויסבויאונג פֿון די געוואונענע פּאָזיציעס — דאָס אַלץ מוז סוגעסטירן און מיטרייסן מיט זיך דעם יונגן ייד און איינפֿלאַנצן אין אים יראת-הכבוד פֿאַר דעם, פֿאַר וואָס עס ווערט מיט אַזאַ מסקיר-זיין-זיך געקעמפּט.

אָפּגעווען אייניקע חדשים אין ווילנע, פֿאַרשטייט יעדער סטודענט, אַז אויף אַ פֿאַרזאַמלונג פֿון יידישע סטודענטן מוזמען ריידן יידיש, אין דער צייט ווען אין די איבעריקע פּוילישע אוניווערסיטעטס-צענטערס ווערט אויף קיין שום יידישער סטודענטנפֿאַרזאַמלונג קיין יידיש ניט גערעדט. איך קען יידישע סטודענטקעס, וועלכע האָבן געענדיקט אין לאָדז פּויליש-אַנטיסעמיטישע גימנאַזיעס און אָנקומענדיק אין ווילנע אָנגענומען די פּוילישע נאַציאָנאַליטעט און געלעבט אין דורכאויס-פּוילישע קרייזן און דאָ ניט לאַנג האָב איך זיי געהערט געשמאַק ריידן יידיש אין גאַס און מאַקע מיטן ווילנער דיאַלעקט. דאָ קען מען אויך, למשל, הערן יידיש ריידן אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע, וואו מען זשעני-רט זיך ניט מיט דער אָנוועזנהייט פֿון די פּראָפֿעסאָרן. דאָס איז דער כוח פֿון ווילנע. Genius loci!

אַ לעבעדיקע טעטיקייט אַנטוויקלט אין יידישן סטודענטן-פֿאַראיין די קולטור-קאָמיסיע, וועלכע ווערט פֿאַרטיילט אין 3 סוב-קאָמיסיעס: 1) פֿאַר ביבליאָטעק און לייענזאַל; 2) פֿאַר קורסן און פֿאָרלע-זונגען און 3) רעדאַקציאָנעלע קאָלעגיע.

1) ביים קלוב עקסיסטירט אַ לייענזאַל מיט צייטשריפֿטן אין פֿאַרשיי-דענע שפּראַכן.

אַדאַנק דער מתנה פֿון ה' הירש מ״ק, וועלכער האָט דעם פֿאַראיין גע-שענקט אַ ביכער-שראַנק מיט פֿיל ווערטפֿולע וויסנשאַפֿטלעכע ביכער אין פֿאַרשיידענע שפּראַכן און 50 טויזנט מאַרק, פֿאַר וועלכע ס׳איז איינקויפֿט געוואָרן די ווערק פֿון די יידישע קלאַסיקער, וועט אין דער נאָענטסטער צוקונפֿט געעפֿנט ווערן ביים פֿאַראיין אַ ביבליאָטעק.

2) ס׳זיינען געעפֿנט געוואָרן קורסן פֿאַר דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור, אויף וועלכע עס לערנען זיך דרייסיק 10 — 15 ח״ח. די קורסן ווערן אָנגעפֿירט דורך אַ חבר.

אויסערדעם זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן אַ ריי פֿאָרלעזונגען פֿון

א) ד״ר יורים („רעוואָלוציע פֿון נשמות״ — 70 באַזוכער),

ב) ב. רובשטיין („די בענקשאַפֿט נאָך גאולה ביי פּרץ״— 56 באַזוכער) און אַ ליטעראַרישער משפּט איבער מירעלע פֿון ה. בערגעלסאָנס ראָמאַן „נאָך אַלעמען״ (העכער 100 באַזוכער).

יעדע וואָך קומען פֿאַר דיסקוסיאָנעלע אָוונטן אויף פֿאַרשיידענע געזעלשאַפֿטלעכע און ליטעראַרישע טעמעס, וועלכע רופֿן אַרויס ביי די אָנטיילנעמער אַ שטאַרקן אינטערעס.

3) די רעדאַקציאָנעלע קאָלעגיע טראַכט צו אַרויסצוגעבן אַ צייטשריפֿט אין דער יידישער שפּראַך, וועלכע זאָל זיין געווידמעט די פֿראַגן פֿון יידיש-אַקאַדעמישן לעבן.

די קונסט-סעקציע, אַרום וועלכער עס גרופּירן זיך די דראַמאַ-טישע און מוזיקאַלישע כוחות פֿון די חברים, שטעלט צוזאַמען און פֿירט אויס די פּראָגראַם פֿון חברישע פֿאַרווייליגנס-אָוונטן, וועלכע קומען פֿאָר אין פֿאַראיין.

אין דער גאָר לעצטער צייט האָבן זיך אָנגעהויבן אויסצוקריסטאַליזירן פֿאַרשיידענע פּאַרטיי-גרופּירונגען צווישן דער יידישער סטודענטנשאַפֿט. דאָס אַנטשטיין פֿון אַ ציוניסטישן אַקאַדעמישן פֿאַרבאַנד אונטערן נאָמען „ארץ ודרור״ האָט געדינט אַלס אימפּולס צום שאַפֿן אויך אַנדערע גרופּירונגען. אַרום דעם

„פֿרייען פֿאַרבאַנד פֿון דער יידישער אַקאַדעמישער פּראָגרעסיווער יוגנט״ זאַמלען זיך פֿאַרשיידענע גרופּירונגען, אָנהייבנדיק פֿון פֿאָלקיסטן-דעמאָקראַטן ביז די ראַדיקאַלסטע סאָציאַליסטן.

* *

*

די יידישע סטודענטנשאַפֿט פֿאַרפֿעסטיקט טראָץ אַלעם אירע פּאָזיציעס אין אוניווערסיטעט. פֿאַרן פֿאָרום פֿון דער אַקאַדעמישער געזעל-שאַפֿטלעכקייט פֿאַרטרעט זי פֿרייע דעמאָקראַטישע לאָ-זונגען און פֿאַרטיידיקט מיט זעלבסטווערדע דעם יידישן נאַציאָנאַלן כבוד. זי געפֿינט זיך אין פֿריינדלעכע באַציאונגען מיט דער פּוילישער פּראָגרעסיווער אַקאַדע-מישער יוגנט און אין באַזונדערס הערצלעכע באַציאונגען מיט דער ווייסרוסישער אַקאַדעמישער יוגנט. די יידישע סטו-דענטנשאַפֿט געפֿינט זיך אונטער דער שטאַרקער השפּעה פֿון דער יידישער ווילנע, וואָס עס געזעלשאַפֿט עס ווייזט איר אַרויס די געהעריקע אויפֿמערקזאַמקייט און פֿאַרשטענדעניש.

בלפּי פּנים האָט די יידישע סטודענטנשאַפֿט נאָך ניט אָפּגעשלאָסן דעם אָרגאַניזאַציאָנעלן פּעריאָד און עס איז פֿאַראַן אַ שטאַרקער ווילן צו אָרגאַניזירן די יידישע סטודענטנשאַפֿט אַזוי, אַז זי זאָל קענען אַריינטרעטן אין די רייען פֿון די, וועלכע וועלן ווייטער פֿירן די שווערע אַרבעט פֿאַר דער אויפֿלעבונג פֿון דעם יידישן פֿאָלק.

· אין משך פֿון דער צייט, ווען דער אַרטיקל איז געוואָרן אָנגעשריבן (אָנהייב יאָר 1922) ביז איצט, ווען ער ווערט געזעצט (יוני 1922), האָט די ווילנער יידישע סטודענטנשאַפֿט פֿאַרברייטערט איר ווירקונגס-קרייז און אַדאַנק דעם פֿיל געוואונען אין אויטאָריטעט לגבי דער אוניווערסיטעטס-מאַכט און געזעלשאַפֿט.

אָט זיינען אין קורצן די וויכטיקסטע געשעענישן אין ווילנער יידישן אַקאַ-דעמישן לעבן פֿון דער גאָר-לעצטער צייט:

פֿון 12-טן ביזן 14-טן מערץ איז אין ווילנע פֿאָרגעקומען אַ קאָנפֿע-רענץ פֿון אויספֿיר-קאָמיטעט פֿון די יידישע אַקאַדעמישע זעלבסט-הילף-אָרגאַני-זאַציעס ביי די פּוילישע הויכשולן מיטן אָנטייל פֿון דעלעגאַטן פֿון וואַרשע, קראָקע, לעמבערג און ווילנע, וועלכע האָט אָנגענומען אַ גאַנצע ריי קאַרדינאַלע באַשלוסן בנוגע דער ווייטערדיקער אָרגאַניזירונג פֿון דער טע-טיקייט. אַ דעפּוטאַציע פֿון דער קאָנפֿערענץ איז אָפֿיציעל געוואָרן אויפֿגענומען דורכן רעקטאָר סטאַניעוויטש. אין פֿייער-לעכן באַנקעט לכבוד די דעלעגאַטן האָבן אָנטייל גענומען פֿאָרשטייער פֿון דער גאַנצער יידישער געזעלשאַפֿט אָן אונטערשייד פֿון פּאַרטיי און ריכטונג, ווי אויך פֿאָרשטייער פֿון „בראַטניאַ פּאָמאָץ״, פּוילישער פּראָגרעסיווער יוגנט און ווייסרוסישער סטודענטנשאַפֿט.

אין דער צייט פֿון 4-טן ביזן 11-טן מאַי איז געוואָרן אַדורכגעפֿירט אין ווילנע די זאַמל-אַקציע פֿון דער „אַקאַדעמישער וואָך״ אונטערן לאָזונג „די יידישע געזעלשאַפֿט פֿאַר דער יידישער אַקאַדעמישער יוגנט״. אין דער „וואָך״ איז ערשינען דער ערשטער יידישער אַקאַדעמישער איינטאָגבלאַט „פֿאַרן יידישן אַקאַדעמיקער״ מיט פֿיל אַרטיקלען פֿון פֿאָרשטייער פֿון דער געזעלשאַפֿט און סטודענטן. עס זיינען אויך איינגעאָרדנט געוואָרן ספּע-ציעלע מיטינגען מיטן אָנטייל פֿון די אָנגעזעענסטע פֿאָרשטייער פֿון דער געזעלשאַפֿט און סטודענטן. די „וואָך״ איז אַדורך מיט ערפֿאָלג און האָט צוזאַמען מיט די זאַמלונגען, וועלכע זיינען שפּעטער אַדורכגעפֿירט געוואָרן אויך אין אַ טייל פֿון ווילנער פּראָווינץ (לידע, גלובאָקע און אַנד.) איינגעבראַכט אַרום דריי מיליאָן מאַרק.

ענדלעך האָט אויך דער יידישער סטודענטן-פֿאַראיין „קעגנזייטיקע הילף״ באַקומען פֿון דער אוניווערסיטעטס-מאַכט די ערשטע סומע פֿון 70 טויזנט מאַרק אַלס אַ טייל פֿון דער רעגירונגס-סובווענץ פֿאַר דער אַקאַדעמישער יוגנט וואָס עס איז דער ערשטער פֿאַל אין די פּוילישע אוניווערסיטעטן.

הוספות.

די יידישע סטודענטנשאַפט פון ווילנער אוניווערסיטעט אין די יאָרן 1919—1922 אין ציפערן און פאַרגלייכונגען.

טאַבעלע I.

סטאַטיסטיק פון דער סטודענטנשאַפט אין ווינטער-סעמעסטער 1919—20.

פאַקולטעט	סטודענטן מענער	סטודענטן פרויען	סטודענטן צוזאַמען	פרייע צוהערער מענער	פרייע צוהערער פרויען	פרייע צוהערער צוזאַמען	סך-הכל מענער	סך-הכל פרויען	סך-הכל צוזאַמען	אָפּשטאַמונג		אמונה		נאַציאָנאַליטעט	
הומאַניסטישער — —	14	11	25	18	115	133	32	126	158	ליטע און ווייסרוסל.	392	רוימיש-קאַטוליש	448	פוילישע — — —	472
טעאָלאָגישער — — —	3	—	3	5	—	5	8	—	8	קאָנגרעס-פוילן —	105	גריכיש-קאַטוליש	1	ליטווישע — —	6
יורידישער — — —	90	18	108	5	6	11	95	24	119	גאַליציע — —	5	פּראַוואָסלאַווע —	6	ווייסרוסישע — —	5
נאַטורוויס. מאַטעמ. —	53	23	76	3	8	11	56	31	87	אַנדערע טיילן פוילן	8	עוואַנגעלישע —	7	דייטשע — — —	2
מעדיצינישער — —	64	48	112	—	—	—	64	48	12	רוסלאַנד — — —	37	משהס גלויבן —	80	יידישע — — —	53
" פאַרמאַצ.	6	1	7	21	2	23	27	3	30			אַנדערע — — —	5	רוסישע — — —	6
קונסט — — — —	8	12	20	7	6	13	51	18	33					אַנדערע — — —	3
צוזאַמען —	238	113	351	59	137	196	236	251	547	סך-הכל — — —	547	סך-הכל — — —	547	סך-הכל — — —	547

טאַבעלע II.

סטאַטיסטיק פון דער סטודענטנשאַפט אין זומער-סעמעסטער 1919—20.

פאַקולטעט	סטודענטן מענער	סטודענטן פרויען	סטודענטן צוזאַמען	פרייע צוהערער מענער	פרייע צוהערער פרויען	פרייע צוהערער צוזאַמען	סך-הכל מענער	סך-הכל פרויען	סך-הכל צוזאַמען	אמונה [illegible]	אמונה [illegible]	אמונה [illegible]	אמונה [illegible]	אמונה [illegible]	נאַציאָנאַליטעט [illegible]	נאַציאָנאַליטעט [illegible]	נאַציאָנאַליטעט [illegible]	נאַציאָנאַליטעט [illegible]	נאַציאָנאַליטעט [illegible]	נאַציאָנאַליטעט [illegible]	נאַציאָנאַליטעט [illegible]	אָפּשטאַמונג	
הומאַניסטישער — —	15	10	25	23	83	106	38	93	131	103	2	26	—	—	114	1	—	2	—	14	—	ליטע און ווייס. רוסלאַנד —	319
טעאָלאָגישער — —	5	—	5	4	—	4	9	—	9	9	—	—	—	—	7	2	—	—	—	—	—	קאָנגרעס פוילן —	100
יורידישער — — —	99	14	113	9	7	16	108	21	129	110	2	15	—	2	111	3	1	—	—	14	—	גאַליציען — —	30
נאַטורוויסנש. מאַטעמ.	65	20	85	4	4	8	69	24	93	66	1	22	2	1	71	—	3	—	1	17	1	אַנד. טיילן פוילן	6
מעדיצינישער מיט פאַרמאַציע — —	93	46	139	28	2	30	121	48	169	128	3	30	7	2	140	1	3	—	4	21	—	רוסלאַנד — —	57
קונסט — — — —	7	16	23	5	6	11	12	22	34	27	—	6	—	1	27	—	—	—	1	6	—	אַנד. לענדער —	23
צוזאַמען — —	284	106	390	73	102	175	357	208	565	443	8	99	9	6	470	7	7	2	6	72	1		565

טאַבעלע III.

סטאַטיסטיק פון דער סטודענטנשאַפט אין ווינטער-סעמעסטער 1920—21.

פאַקולטעט	סטודענטן מענער	סטודענטן פרויען	סטודענטן צוזאַמען	פרייע צוהערער מענער	פרייע צוהערער פרויען	פרייע צוהערער צוזאַמען	סך-הכל מענער	סך-הכל פרויען	סך-הכל צוזאַמען	אָפּשטאַמונג		אמונה		נאַציאָנאַליטעט		0/0 פון סך-הכל
הומאַניסטישער — —	25	24	49	15	88	103	40	112	152	ליטע און ווייסרוסל.	541	רוימיש-קאַטוליש	609	פוילישע — — —	647	82,11
טעאָלאָגישער — —	10	—	10	2	—	2	12	—	12	קאָנגרעס פוילן —	119	גריכיש "	2	ליטווישע — —	3	0,51
יורידישער — — —	163	38	206	13	6	19	181	44	225	גאַליציע — —	20	פּראַוואָסלאַווע —	23	ווייסרוסישע — —	19	2,41
נאַטורוויס. מאַטעמ. —	84	21	105	35	7	42	119	28	147	אַנדערע טיילן פוילן	6	עוואַנגעליש — —	13	דייטשע — —	3	0,39
מעדיצינישער — —	107	59	166	12	1	13	119	60	179	רוסלאַנד — — —	68	משהס גלויבן —	131	יידישע — — —	103	13,71
" פאַרמאַצ. —	4	1	5	33	1	34	37	2	39	אַנדערע לענדער —	34	אַנדערע אמונות —	5	רוסישע — — —	7	0,89
קונסט — — — —	12	8	20	8	6	14	20	14	34			קאָנפעסיאָנסלאָזע —	5	אַנדערע — — —	5	0,63
צוזאַמען — —	410	151	521	118	109	227	528	260	788		788		788		788	

טאבעלע IV.

סטאטיסטיק פון דער סטודענטנשאפט אין זומער-סעמעסטער 21—1920*).

אינגאנצן איז געווען (סטודענטן און פרייע צוהערער) 928 פערזאָן, דערונטער 621 מענער און 307 פרויען.

אפשטאמונג		אמונה		נאציאנאליטעט		% פון נאציאנא-ליטעט
פון ווילנער קאנט און שכנותדיקע ערטער —	644	רוימיש-קאטויליש — — —	717	פאליאקן — — — — — —	762	82,11
קאנגרעס-פוילן — — — — — — —	149	גריכיש-קאטויליש — — —	3	ליטווינער — — — — —	5	0,51
גאליציע — — — — — — — —	20	פראוואסלאווגע — — — —	27	ווייסרוסן — — — — —	22	2,41
אנדערע טיילן פוילן — — — — — —	8	עוואנגעליש — — — —	15	דייטשן — — — — —	4	0,38
רוסלאנד — — — — — — — —	68	משהס גלויבן — — — —	156	יידן — — — — — —	130	14,01
אנדערע לענדער — — — — — — —	39	אנדערע אמונות — — —	5	רוסן — — — — — —	5	0,53
		קאנפעסיאנסלאזע — — —	5			
	928		928		928	

*) די טאבעלע III האט ניט אין דער רובריק נאציאנאליטעט די „אנדערע נאציאנאליטעטן", וועלכע ווינען ווארשיינלעך צוליב אן אומפארשטייעניש צעטיילט געווארן צווישן די אויסגערעכנטע נאציאנאליטעטן. צוליב זייער קליינער צאל (אין טאב. III פון זעלביקן יאר גאר 5) האבן זיי ניט קיין גרויסן באטרעף פאר די אויסרעכענונגען.

טאבעלע V.

אלגעמיינע סטאטיסטיק פון דער סטודענטנשאפט אין אקאדעמישן יאר 22—1921.

	סטודענטן			פרייע צוהערער			סך-הכל			%
	מענער	פרויען	צוזאמען	מענער	פרויען	צוזאמען	מענער	פרויען	צוזאמען	
A. לויט אמונה.										
רוימיש-קאטויליש — — — —	573	248	821	231	191	422	804	439	1243	71,64
משהס גלויבן — — —	**126**	**68**	**194**	**84**	**92**	**176**	**210**	**160**	**370**	**21,32**
פראוואסלאווגע — — — —	33	10	43	10	15	25	43	25	68	3,93
עוואנגעליש — — — —	10	6	16	6	8	14	16	14	30	1,74
מחמדאניש — — — —	7	2	9	—	—	—	7	2	9	0,52
קאנפעסיאנסלאזע — — — —	8	2	10	2	—	2	10	2	12	0,69
קאראאימיש — — — —	2	—	2	—	—	—	2	—	2	0,11
סטאראאבריאדצע — — — —	1	—	1	—	—	—	1	—	1	0,05
צוזאמען — — —	**760**	**336**	**1096**	**333**	**306**	**639**	**1093**	**642**	**1735**	**100**
B. לויט נאציאנאליטעט.										
פוילישע — — — — —	636	271	907	237	205	446	873	476	1349	77,75
יידישע — — — — —	**76**	**56**	**132**	**80**	**85**	**165**	**156**	**141**	**297**	**17,11**
רוסישע — — — — —	10	3	13	1	3	4	11	6	17	0,97
ווייסרוסישע — — — — —	26	3	29	12	8	20	38	11	49	2,87
דייטשע — — — — —	2	1	3	—	4	4	2	5	7	0,41
ליטווישע — — — — —	3	—	3	3	1	4	6	1	7	0,41
טאטערישע — — — — —	6	2	8	—	—	—	6	2	8	0,45
קאראאימישע — — — —	1	—	1	—	—	—	1	—	1	0,05
צוזאמען — — —	**760**	**336**	**1096**	**333**	**306**	**639**	**1093**	**642**	**1735**	**100**
C. לויט מוטער-שפראך.										
פויליש — — — — — —	638	271	909	242	207	449	880	478	1358	78,27
יידיש — — — — — —	**76**	**56**	**132**	**79**	**84**	**163**	**155**	**140**	**295**	**17,—**
רוסיש — — — — — —	14	5	19	3	5	8	17	10	27	1,54
ווייסרוסיש — — — — —	23	2	25	7	7	14	30	9	39	2,24
טאטעריש — — — — —	5	1	6	—	—	—	5	1	6	0,35
דייטש — — — — — —	1	1	2	—	3	3	1	4	5	0,30
ליטוויש — — — — —	3	—	3	2	—	2	5	—	5	0,30
צוזאמען — — —	**760**	**336**	**1096**	**333**	**306**	**639**	**1093**	**642**	**1735**	**100**

טאַבעלע Va

סטאַטיסטיק פון דער סטודענטנשאַפט אויפן הומאַניסטישן פאַקולטעט אין אַקאַדעמישן יאָר 22—1921.

	סטודענטן			פרייע צוהערער			סך-הכל		
	מענער	פרויען	צוזאַמען	מענער	פרויען	צוזאַמען	מענער	פרויען	צוזאַמען
A. לויט אמונה.									
רוימיש-קאַטויליש	51	64	115	58	151	209	109	215	324
משהס גלויבן	**7**	**11**	**18**	**34**	**64**	**98**	**41**	**75**	**116**
פּראַוואָסלאַווגע	2	1	3	2	11	13	4	12	16
עוואַנגעליש	1	2	3	4	6	10	5	8	13
מחמדאַניש	—	1	1	—	—	—	—	1	1
צוזאַמען	**61**	**79**	**140**	**93**	**232**	**330**	**159**	**311**	**470**
B. לויט נאַציאָנאַליטעט									
פּוילישע	56	71	127	61	163	224	117	234	351
יידישע	**3**	**6**	**9**	**31**	**58**	**89**	**34**	**64**	**98**
רוסישע	1	—	1	1	2	3	2	2	4
ווייסרוסישע	1	—	1	4	4	8	5	4	9
דייטשע	—	1	1	—	4	4	—	5	5
טאַטערישע	—	1	1	—	—	—	—	1	1
ליטווישע	—	—	—	1	1	2	1	1	2
צוזאַמען	**61**	**79**	**140**	**93**	**232**	**330**	**159**	**311**	**470**
C. לויט מוטערשפּראַך									
פּויליש	56	72	128	65	165	230	121	237	358
יידיש	**3**	**5**	**8**	**29**	**57**	**86**	**32**	**62**	**94**
רוסיש	1	1	2	1	3	4	2	4	6
ווייסרוסיש	1	—	1	3	4	7	4	4	8
דייטש	—	1	1	—	3	3	—	4	4
צוזאַמען	**61**	**79**	**140**	**98**	**232**	**330**	**159**	**311**	**470**

טאַבעלע Vb

סטאַטיסטיק פון דער סטודענטנשאַפט אויפן נאַטורוויסנשאַפטלעך-מאַטעמאַטישן פאַקולטעט אין אַקאַדעמישן יאָר 22—1921.

	סטודענטן			פרייע צוהערער			סך-הכל		
	מענער	פרויען	צוזאַמען	מענער	פרויען	צוזאַמען	מענער	פרויען	צוזאַמען
A. לויט אמונה.									
רוימיש-קאַטויליש	116	38	154	44	18	62	160	56	216
משהס גלויבן	**22**	**30**	**52**	**18**	**17**	**35**	**40**	**47**	**87**
פּראַוואָסלאַווגע	8	—	8	3	2	5	11	2	13
אָן אמונה	5	1	6	2	—	2	7	1	8
עוואַנגעליש	2	—	2	1	2	3	3	2	5
מחמדאַניש	1	—	1	—	—	—	1	—	1
צוזאַמען	**154**	**69**	**223**	**68**	**39**	**107**	**222**	**108**	**330**
B. לויט נאַציאָנאַליטעט									
פּוילישע	118	41	159	46	19	65	164	60	224
יידישע	**23**	**28**	**51**	**20**	**17**	**37**	**43**	**45**	**88**
רוסישע	5	—	5	—	—	—	5	—	5
ווייסרוסישע	4	—	4	2	3	5	6	3	9
ליטווישע	2	—	2	—	—	—	2	—	2
טאַטערישע	1	—	1	—	—	—	1	—	1
דייטשע	1	—	1	—	—	—	1	—	1
צוזאַמען	**154**	**69**	**223**	**68**	**39**	**107**	**222**	**108**	**330**
C. לויט מוטערשפּראַך									
פּויליש	119	41	160	46	19	65	165	60	225
יידיש	**23**	**28**	**51**	**20**	**17**	**37**	**43**	**45**	**88**
רוסיש	5	—	5	—	—	—	5	—	5
ווייסרוסיש	4	—	4	2	3	5	6	3	9
ליטוויש	2	—	2	—	—	—	2	—	2
דייטש	1	—	1	—	—	—	1	—	1
צוזאַמען	**154**	**69**	**223**	**68**	**39**	**107**	**222**	**108**	**330**

טאבעלע Vc

סטאטיסטיק פון דער סטודענטנשאפט אויפן מעדיצינישן פאקולטעט אין אקאדעמישן יאר 22—1921.

	סטודענטן			פרייע צוהערער			סך-הכל		
	מענער	פרויען	צוזאמען	מענער	פרויען	צוזאמען	מענער	פרויען	צוזאמען
A. לויט אמונה.									
רוימיש-קאטויליש	125	86	211	41	5	46	166	91	257
פראוואסלאוונע	16	7	23	—	—	—	16	7	23
עוואנגעליש	2	1	3	1	—	1	3	1	4
קאראאימיש	1	—	1	—	—	—	1	—	1
משהס גלויבן	**61**	**20**	**81**	**25**	**7**	**32**	**86**	**27**	**113**
צוזאמען	**205**	**114**	**319**	**67**	**12**	**79**	**272**	**126**	**398**
B. לויט נאציאנאליטעט									
פוילישע	160	93	253	40	5	45	200	98	298
ווייסרוסישע	16	3	19	1	—	1	17	3	20
רוסישע	2	2	4	—	—	—	2	2	4
יידישע	**26**	**16**	**42**	**25**	**7**	**32**	**51**	**23**	**74**
קאראאימישע	1	—	1	—	—	—	1	—	1
ליטווישע	—	—	—	1	—	1	1	—	1
צוזאמען	**205**	**114**	**319**	**67**	**12**	**79**	**272**	**126**	**398**
C. לויט מוטערשפראך									
פויליש	159	92	251	41	5	46	200	97	297
רוסיש	6	3	9	—	—	—	6	3	9
ווייסרוסיש	14	2	16	—	—	—	14	2	16
יידיש	**26**	**17**	**43**	**25**	**7**	**32**	**51**	**24**	**75**
ליטוויש	—	—	—	1	—	1	1	—	1
צוזאמען	**205**	**114**	**319**	**67**	**12**	**79**	**272**	**126**	**398**

טאבעלע Vd

סטאטיסטיק פון דער סטודענטנשאפט אויפן יורידישן פאקולטעט אין אקאדעמישן יאר 22—1921.

	סטודענטן			פרייע צוהערער			סך-הכל		
	מענער	פרויען	צוזאמען	מענער	פרויען	צוזאמען	מענער	פרויען	צוזאמען
A. לויט אמונה.									
רוימיש-קאטויליש	258	44	302	50	3	53	308	47	355
פראוואסלאוונע	7	2	9	1	—	1	8	2	10
עוואנגעליש	2	3	5	—	—	—	2	3	5
קאראאימיש	1	—	1	—	—	—	1	—	1
משהס גלויבן	**33**	**7**	**40**	**6**	**1**	**7**	**39**	**8**	**47**
מחמדאניש	6	1	7	—	—	—	6	1	7
אן אמונה	3	1	4	—	—	—	3	1	4
צוזאמען	**310**	**58**	**368**	**57**	**4**	**61**	**367**	**62**	**429**
B. לויט נאציאנאליטעט									
פוילישע	279	50	329	53	4	57	332	54	396
ווייסרוסישע	4	—	4	1	—	1	5	—	5
רוסישע	1	1	2	—	—	—	1	1	2
יידישע	**21**	**6**	**27**	**3**	**—**	**3**	**24**	**6**	**30**
טאטערישע	5	1	6	—	—	—	5	1	6
צוזאמען	**310**	**58**	**368**	**57**	**4**	**61**	**367**	**62**	**429**
C. לויט מוטערשפראך									
פויליש	279	50	120	53	4	57	332	54	386
רוסיש	1	1	2	—	—	—	1	1	2
ווייסרוסיש	4	—	4	1	—	1	5	—	5
יידיש	**21**	**6**	**27**	**3**	**—**	**3**	**24**	**6**	**30**
טאטעריש	5	1	6	—	—	—	5	1	6
צוזאמען	**310**	**58**	**368**	**57**	**4**	**61**	**367**	**62**	**429**

טאַבעלע Ve

סטאַטיסטיק פון דער סטודענטנשאַפט אויפן קונסט-פאַקולטעט אין אַקאַדעמישן יאָר 22 — 1921.

	סטודענטן			פרייע צוהערער			סך-הכל		
	מענער	פרויען	צוזאַמען	מענער	פרויען	צוזאַמען	מענער	פרויען	צוזאַמען
A. לויט אמונה.									
רוימיש-קאַטוילער — — —	13	16	29	21	14	35	34	30	64
משהס גלויבן — — —	**3**	—	**3**	**1**	**3**	**4**	**4**	**3**	**7**
לוטעראַניש — — — —	1	—	1	—	—	—	1	—	1
סטאַראָאָבריאַדצעס — — —	1	—	1	—	—	—	1	—	1
פּראַוואָסלאַווע — — — —	—	—	—	4	2	6	4	2	6
עוואַנגעליש — — — —	2	—	2	—	—	—	2	–	2
צוזאַמען — — —	**20**	**16**	**36**	**26**	**19**	**45**	**46**	**35**	**81**
B. לויט נאַציאָנאַליטעט.									
פּוילישע — — — — —	13	16	29	22	14	36	35	30	65
יידישע — — — — —	**3**	—	**3**	**1**	**3**	**4**	**4**	**3**	**7**
דייטשע — — — — —	1	—	1	—	—	—	1	—	1
ליטווישע — — — — —	1	—	1	—	—	—	1	—	1
ווייסרוסישע — — — —	1	—	1	3	1	4	4	1	5
רוסישע — — — — —	1	—	1	—	1	1	1	1	2
צוזאַמען — — —	**20**	**16**	**36**	**26**	**19**	**45**	**46**	**35**	**81**
C. לויט מוטערשפּראַך.									
פּויליש — — — — — —	15	16	31	23	14	37	38	30	68
יידיש — — — — — —	**3**	—	**3**	**1**	**3**	**4**	**4**	**3**	**7**
ליטוויש — — — — —	1	—	1	—	—	—	1	—	1
רוסיש — — — — — —	1	—	1	2	2	4	3	2	5
צוזאַמען — — —	**20**	**16**	**36**	**26**	**19**	**45**	**46**	**35**	**81**

טאַבעלע VI.

סטאַטיסטיק פון די יידישע ווירקלעכע סטודענטן אין ווילנער אוניווערסיטעט אין יאָר 22 — 1921
און זייער דיפערענצירונג לויט פאַקולטעט, געשלעכט, אמונה, נאַציאָנאַליטעט און מוטערשפּראַך.

פאַקולטעט	1 אַלגעמיינע צאָל ווירקלעכע סטודענטן			2 צאָל יידישע סטודענטן לויט אמונה				3 צאָל יידישע סטודענטן לויט נאַציאָנאַליטעט				4 צאָל יידישע סטודענטן לויט יידיש. מוטערשפּראַך				[illegible]
	מענער	פרויען	צוזאַמען	מענער	פרויען	צוזאַמען	% פון דער אַלג. צאָל אויפן פאַקול.	מענער	פרויען	צוזאַמען	% פון דער אַלג. צאָל אויפן פאַקול.	מענער	פרויען	צוזאַמען	% פון דער אַלג. צאָל אויפן פאַקול.	
טעאָלאָגיע — — — —	**10**	—	**10**	—	—	—	—	—	—	—	--	—	—	—	—	—
הומאַניסטישער — —	**61**	**79**	**140**	**7**	**11**	**18**	12 86	**3**	**6**	**9**	6,43	**3**	**5**	**8**	5,71	5,0
יורידישער — — —	**310**	**58**	**363**	**33**	**7**	**40**	10,87	**21**	**6**	**27**	7,34	**21**	**6**	**27**	7,34	32,5
מעדיצינישער (מיט פאַר-מאַצעווטיק) — —	**205**	**114**	**319**	**61**	**20**	**81**	25,7	**26**	**16**	**42**	13,16	**26**	**17**	**43**	13,78	48,39
נאַטורוויסנש. מאַטעמ. —	**154**	**69**	**223**	**22**	**30**	**52**	23,32	**23**	**28**	**51**	22,87	**23**	**28**	**51**	22,87	1,92
פאַר שיינע קונסט — —	**20**	**16**	**36**	**3**	—	**3**	8,33	**3**	—	**3**	8,33	**3**	—	**3**	0,33	,0
צוזאַמען — —	**760**	**336**	**1096**	**126**	**68**	**194**	17,8	**76**	**56**	**132**	11,95	**76**	**56**	**132**	11,95	31,95

טאבעלע VII.

סטאטיסטיק פון די יידישע פרייע צוהערער אין ווילנער אוניווערסיטעט אין יאר 22—1921 און זייער דיפערענצירונג לויט פאקולטעט, געשלעכט, אמונה, נאציאנאליטעט און מוטערשפראך.

פאקולטעט	1 אלגעמיינע צאל פרייע צוהערער: מענער	1: פרויען	1: צוזאמען	2 צאל יידישע פרייע צוהערער לויט אמונה: מענער	2: פרויען	2: צוזאמען	2: % פון דער אלג. צאל אויפן פאקול.	3 צאל יידישע פרייע צוהערער לויט נאציאנאליטעט: מענער	3: פרויען	3: צוזאמען	3: % פון דער אלג. צאל אויפן פאקול.	4 צאל יידישע פרייע צוהערער לויט יידיש. מוטערשפראך: מענער	4: פרויען	4: צוזאמען	4: % פון דער אלג. צאל אויפן פאקול.	[illegible] %
טעאלאגיע — — — —	17	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
הומאניסטישער — —	98	232	330	34	64	93	23,70	31	58	89	26,97	29	57	86	26,06	9,18
יורידישער — — —	57	4	61	6	1	7	11,47	3	—	3	4,92	3	–	3	4,92	57,14
מעדיצינישער (מיט פארמאצעווטיק) — —	67	12	79	25	7	32	40,50	25	7	32	40,50	25	7	32	40,50	0
נאטורוויסנש. מאטעמ. —	68	39	107	18	17	35	32,71	20	17	37	34,58	20	17	37	34,58	(5,4)—*)
פאר שיינע קונסט —	26	19	45	1	3	4	8,66	1	3	4	8,66	1	3	4	8,66	0
צוזאמען — —	333	306	639	84	92	176	27,56	80	85	165	25,82	78	84	162	25,35	6,66

*) אויפן נאטורוויסנשאפטל. פאקולטעט שטייגט די צאל סטודענטן פון יידישער נאציאנאליטעט איבער די צאל סטודענטן פון יידישער אמונה מיט 2. איך האב צוליב דעם באצייכנט דעם עודף ווי געוויינלעך און כדי צו אונטערשטרייכן, אז די פראצענט-צאל ווייזט אויף אן עודף נאציאנאלע סטודענטן, האב איך פאר דער צאל אין קלאמערן געשטעלט א מינוס, וועלכער ווייזט אויף דער אנדערשקייט פון דער צאל.

די טאבעלן נעמען ארום די צייט זינט דער עפענונג פון אוניווערסיטעט אין 1919 יאר, ביז דעם לויפנדיקן יאר איינשליסלעך, ד"ה פון די דריי אקאדעמישע יארן 20—1919, 21—1920, 22—1921, און זיינען צוזאמענגעשטעלט אויפן גרונד פון די אנקעטע-בויגנס אין אוניווערסיטעט, וועלכע יעדער סטודענט און פרייער צוהערער דארפן איינגהענטיק אויספילן אין אנהייב פון יעדן סעמעסטער.

טאבעלע I באציט זיך אויפן ווינטער-סעמעסטער אקאדעמישן יאר 20—1919 און ווייזט אונז דעם צוזאמענשטעל פון דער סטודענטנשאפט אין יאנואר 1920, נאכן עפענען דעם אוניווערסיטעט.

די טאבעלע II אנטהאלט די סטאטיסטיק פון דער סטודענטנשאפט אין זומער-סעמעסטער פון זעלביקן יאר 20—1919 און א גענויערע פארטיילונג לויט נאציאנאליטעט א. אז. וו.

טאבעלע III און IV זיינען פון יאר 21—1920. טאב. III פון מערץ 1921 יאר (ביים סוף פון ווינטער-סעמעסטער) און טאב. IV פון זומער-סעמעסטער (יולי 1921).

די טאבעלן V, Va, Vb, Vc, Vd, Ve, VI און VII גיבן אונז א קלאר סטאטיסטיש בילד פון דער געשלעכטלעכער, נאציאנאלער און שפראכלעכער צעטיילונג פון די סטודענטן און פרייע צוהערער פון אוניווערסיטעט בכלל (V) און פון די באזונדערע פאקולטעטן*) בפרט (Va, Vb, Vc, Vd, און Ve) אינם איצטיקן אקאדעמישן לערניאר 22—1921. אויסערדעם באלייכטן זיי די באציאונג פון דער ווילנער יידישער סטודענטנשאפט צו יידישער נאציאנאליטעט און שפראך דורך פארגלייכן די צאלן פון די פארשיידענע פאקולטעטן (VI און VII)**)

1. דער וואוקס פון דער צאל סטודענטן.

דאס ערשטע, וואס װארפט זיך אין די אויגן ביים פארגלייכן די טאבעלעס פון די דריי יאר איז: דער שטארקער וואוקס פון דער אלגעמיינער צאל סטודענטן בכלל און פון די פארשיידענע נאציאנאליטעטן און אמונות באזונדערס. ביים עפענען דעם אוניווערסיטעט, למשל, איז די אלגעמיינע צאל סטודענטן געווען 547 (טאב. I) און הייער דערגרייכט זי שוין 1735 (טאב. V).

*) דער טעאלאגישער פאקולטעט איז א רוימיש-קאטוילישער (דער פויפסט גרעגאריוס XIII האט אין א ספעציעלער בולע פון 29-טן אקטאבער 1579 דערלויבט צו לערנען טעאלאגישע לימודים אין אוניווערסיטעט). צוליב זיין אויסגעשפראכענעם כאראקטער ווערן דא ניט אנגענומען קיין סטודענטן אפילו פון אנדערע קריסטלעכע גלויבנס און בכלל ניט קיין פרויען. איך האב דעריבער דעם טעאלאגישן פאקולטעט דורכגעלאזן.

**) דער איצטיקער יאר 22—1921 איז דער ערשטער יאר, וואס עס איז אפגעשאפט געווארן די סעמעסטער-סיסטעם און איינגעפירט געווארן די טרימעסטער-סיסטעם. סטודענטן ווערן אנגענומען נאר אין אנהייב פון יעדן לערניאר. די דא אנגעגעבענע צאלן, וועלכע איך האב באקומען אין הויפט-סעקרעטאריאט פון אוניווערסיטעט אין מערץ 1922 זיינען אלזא מאסגעבנדיק פארן גאנצן אקאדעמישן יאר.

דיאגראמע I.
דער וואוקס פון דער אלגעמיינער און יידישער סטודענטנשאפט אין די דריי אקאדעמישע יארן 22—1919.

די דיאגראמע I שטעלט אונז פאר גראפיש, ווי אזוי עס האט זיך פארגרעסערט אין משך פון די דריי יאר די אלגעמיינע צאל סטודענטן (די אייבערשטע ליניע), די צאל יידישע סטודענטן לויט אמונה (מיטעלע ליניע) און די צאל יידישע סטודענטן לויט נאציאנאליטעט (אונטערשטע ליניע)*).

*) אין דער דיאגראמע I ווי אויך אין די ווייטערדיקע איז אין אכט גענומען די סטאטיסטיק פון 20—1919 נאר פון ערשטן ווינטער-סעמעסטער (טאב I), ווייל די סטאטיסטיק פון זומער-סעמעסטער (טאב. II) איז געווען שווער צו באקומען און דאס איז מיר מעגלעך געווען ערשט אין דער לעצטער מינוט. ווי עס איז צו זען, איז ניטא קיין גרויסער אונטערשייד צווישן די ביידע סעמעסטערס פון 20—1919 (די צאל סטודענטן האט זיך אין גאנצן פארגרעסערט נאר מיט 28 סטודענטן).

דער וואוקס פון דער צאָל סטודענטן דערקלערט זיך דורכדעם, וואָס אין אוניווערסיטעט האָבן זיך ניט גלייך געעפנט אַלע קורסן אויף די פאַרשיידענע פאַקולטעטן, נאָר יעדן האַלב-יאָר אַ ווייטערדיקער סעמעסטער. אין ווינטער סעמעסטער 1919—20 (טאַב. I) איז אָפן געווען אויף אַלע פאַקולטעטן נאָר דער 1-טער סעמעסטער, אין ווינטער-סעמעסטער 1920—21 (טאַב. III)—3 סעמעסטער, און זומער-סעמעסטער 1920—21 (טאַב. IV)—4 סעמעסטער און אין איצטיקן יאָר זיינען געעפנט געוואָרן ווייטערדיקע טרימעסטערס אויך פאַרן דריטן לערניאָר. די אַלגעמיינע צאָל סטודענטן און אויך די יידישע סטודענטן וועט זיך ביי נאָרמאַלע באַדינגונגען אויטאָמאַטיש פאַרגרעסערן אין משך פון די קומענדיקע 2 יאָר, נאָך וועלכע דער אוניווערסיטעט וועט אָנהייבן אַרויסלאָזן געענדיקטע מיט וויסנשאַפט. לעכע גראַדן.

2. סטודענטן פון יידישער אמונה און פון יידישער נאַציאָנאַליטעט.

עס איז אַן אַלגעמיינע טרויעריקע ערשיינונג אין אַלע פוילישע אוניווערסיטעטן, אַז דער גרעסטער טייל פון די יידישע סטודענטן גיבן אָן די פוילישע נאַציאָנאַליטעט. ס'איז שווער צו זאָגן, וואָס איז די אייגנטלעכע סיבה פון דער ערשיינונג: פאַרפרעמדטקייט און אינדיפערענטיזם אַלס רעזולטאַט פון דער ערציאונג אין די פוילישע שולן, אָדער די מורא פאַר שוועריקייטן ביים אָנקומען אין אוניווערסיטעט, אָפּגעבן עקזאַמענס א. אז. וו. גיכער דאַרף מען די סיבה זוכן אין ביידע... אַ פאַקט איז, אַז די צאָל פון די יידישע סטודענטן, וועלכע גיבן אָן די פוילישע נאַציאָנאַליטעט איז באַדייטנד גרעסער אויף די פאַקולטעטן, אויף וועלכע עס איז שווערער אָנצוקומען, ווי מעדיצינישער און יורידישער... דאָס זעען מיר דעם היינטיקן יאָר אויך אין ווילנע.

אין אַלגעמיין אָבער, איז ווילנער אוניווערסיטעט אין דער באַציאונג אַ דערפרייענדיקע אויסנאַם: אין משך פון די דריי יאָר האָט זיך די פּראָצענט-צאָל פון די „פּאָליאַקן פון משה גלויבן" שטאַרק פאַרקלענערט און פאַריקן זומער האָט זי זיך שוין געהאַט פאַרקלענערט ביז 16,66% פון דער אַלגעמיינער צאָל יידישע סטודענטן, ד"ה אַ העלפט פון דער % צאָל „פּאָליאַקן פון משה גלויבן" ביים עפענען דעם אוניווערסיטעט (33,75%).

מיר קאָנען זיך אין דעם איבערצייגן פון פאָלגנדער פאַרגלייך-טאַבעלע:

מעדיצין פון וועלכע האָבן אַרום 90% פון די 45 אָנגעקומענע יידישע סטודענטן אָנגעגעבן די פוילישע נאַציאָנאַליטעט. און איבער דעם טאַקע, אויב מיר זאָלן אַרויסלאָזן דעם מעדיצינישן פאַקולטעט פון אונזערע אויסרעכענונגען, און באַרעכענען די %-פאַרהעלטעניש פון די „פּאָליאַקן פון משה גלויבן" צו דער אַלגעמיינער צאָל יידישע סטודענטן נאָר אויף 4 פאַקולטעטן, וועט דער אַקאַדעמישער יאָר 1921—22 אויך אויפווייזן אַ ווייטערדיקע פאַרקלענערונג פון דעם פּראָצענט יידן פון פוילישער נאַציאָנאַליטעט, וועלכע מאַכן אויס נאָר 13,22% פון דער אַלגעמיינער צאָל יידישע סטודענטן אויף די 4 פאַקולטעטן*).

די דיאַגראַמע 2 אילוסטרירט די אויספירונגען און ווייזט טעמפּ, אין וועלכן די פאַרקלענערונג פון דער פּראָצענט-פאַרהעלטעניש איז

	1919—20 ווינטער-סע-מעסטער	1919—20 זומער-סע-מעסטער	1920—21 ווינטער-סע-מעסטער	1920—21 זומער-סע-מעסטער	1921 — 22
אַלגעמיינע צאָל סטודענטן — — — — — — — — — —	547	56[illegible]	788	928	1735
צאָל פון יידישע סטודענטן לויט אמונה — — — — — —	80	99	131	156	370
צאָל פון יידישע סטודענטן לויט נאַציאָנאַליטעט — — — — —	53	72	103	130	297
% פאַרהעלטעניש פון דער צאָל סטודענטן פון יידישער אמונה צו דער אַלגעמיינער צאָל סטודענטן — — — —	14,62 %	17,[illegible]2 %	16,63 %	16,81 %	21,32 %
% פאַרהעלטעניש פון דער צאָל סטודענטן פון יידיש. נאַציאָנאַליטעט צו דער אַלגעמיינער צאָל סטודענטן — —	9,68 %	12,74 %	13,71 %	14,00 %	17,11 %
% פון די יידישע סטודענטן, וועלכע האָבן אָנערקענט די פוילישע נאַציאָנאַליטעט — — — — — — — —	33,75 %	27,27 %	21,37 %	16,63 %	19,73 %

ווי מען זעט, האָט זיך אין היינטיקן יאָר דער פּראָצענט פון די „פּאָליאַקן פון משה גלויבן" פאַרגרעסערט.

איך האָב שוין געהאַט די מעגלעכקייט אין אָנהייב פון דעם אַרטיקל אָנצווייזן אויף די ספּעציפישע סיבות, וואָס האָבן גורם געווען אַזאַ גרויסן פּראָצענט „פּאָליאַקן פון משה גלויבן" בשעת דער עפענונג פון אוניווערסיטעט*).

די הייעריקע פאַרגרעסערונג פון זייער צאָל פאַלט אָבער צו לאַסט נאָר אויפן ערשטן קורס פון מעדיצינישן פאַקולטעט, אויף וועלכן עס איז געווען זייער שווער אָנצוקומען... אַלס מעדיקער איז מיר שווער דאָס צו טאָן pro domo sua, איך מוז אָבער פעסטשטעלן, אַז אויפן ערשטן קורס

*) איך וויל דאָ ברענגען אַ כאַראַקטעריסטישן פאַל, אויף וועלכן איך האָב זיך אָנגעשטויסן זאַמלענדיק מאַטעריאַל פאַר דעם אַרטיקל: אַ סטודענט—אַ דייטש האָט אָנקומענדיק אין אוניווערסיטעט אויפן ווינטער-סעמעסטער 1920—21 אָנגעגעבן די עוואַנגעלישע רעליגיע און פוילישע נאַציאָנאַליטעט, אויפן זומער-סעמעסטער פון וועלביקן יאָר האָט ער שוין אין דער רובריק פון נאַציאָנאַליטעט גאָרניט איינגעשריבן און ערשט אין אָנהייב פון הייעריקן יאָר האָט ער געוואַגט אָנצוגעבן די דייטשע נאַציאָנאַליטעט...

פאַרגעקומען אין די דריי יאָר. דער לעצטער זייל פון רעכטס (אַנדערש געצייכנט) ווייזט די %-פאַרהעלטעניש, ניט רעכענענדיק דעם מעדיצינישן פאַקולטעט.

אין לעצטן יאָר ווייזט אויך אַ גרויסן % יידן פון פוילישער נאַציאָנאַליטעט דער יורידישער פאַקולטעט (טאַבעלע VI און VII), וואָס עס באַשטעטיקט דאָס אויבן געשריבענע, אַז די גרייס פון דער צאָל יידישע סטודענטן, וואָס גיבן אָן די פוילישע נאַציאָנאַליטעט איז פּראָפּאָרציאָנעל צו די שוועריקייטן, וואָס ווערן געמאַכט ביים אָנקומען אויף דעם פאַקולטעט.

דערקענען איז פולשטענדיק ריין פון דעם מין סטודענטן דער פאַקולטעט פאַר שיינער קונסט, סיי צווישן די ווירקלעכע סטודענטן, סיי צווישן די פרייע צוהערער (טאַבעלע VI און VII)**).

*) אין פאַרגאַנגענעם זומער-סעמעסטער 1920—21 האָב איך פעסטגעשטעלט, אַז פון דער אַלגעמיינער צאָל 38 יידישע סטודענטן (לויט אמונה) פון מעדיצינישן פאַקולטעט (איינשל. פאַרמאַציע) האָבן 11 אָנגעגעבן די פוילישע נאַציאָנאַליטעט, ד"ה 28,9%.

**) ס'איז כדאַי אָנצווייזן, אַז דער קונסט-פאַקולטעט איז דער איינציקער פאַקולטעט פון ווילנער אוניווערסיטעט בפרט, און פון אַלע

זייער גיט שטייט אויך דער נאָטורוויסנשאַפטלעכער פאַקולטעט, וועלכער ווייזט אפילו אויף אַ עודף (!) פון יידישער נאַציאָנאַליטעט איבער יידישער רעליגיע, וואָרים אייניקע יידן האָבן זיך אָנגעגעבן אַלס קאָנפעסיאָנסלאָזע, אָבער פון יידישער נאַציאָנאַליטעט (1 ווירקלעכער סטודענט—טאַבעלע VI און 2 פריע צוהערער—טאַבעלע VII)*).

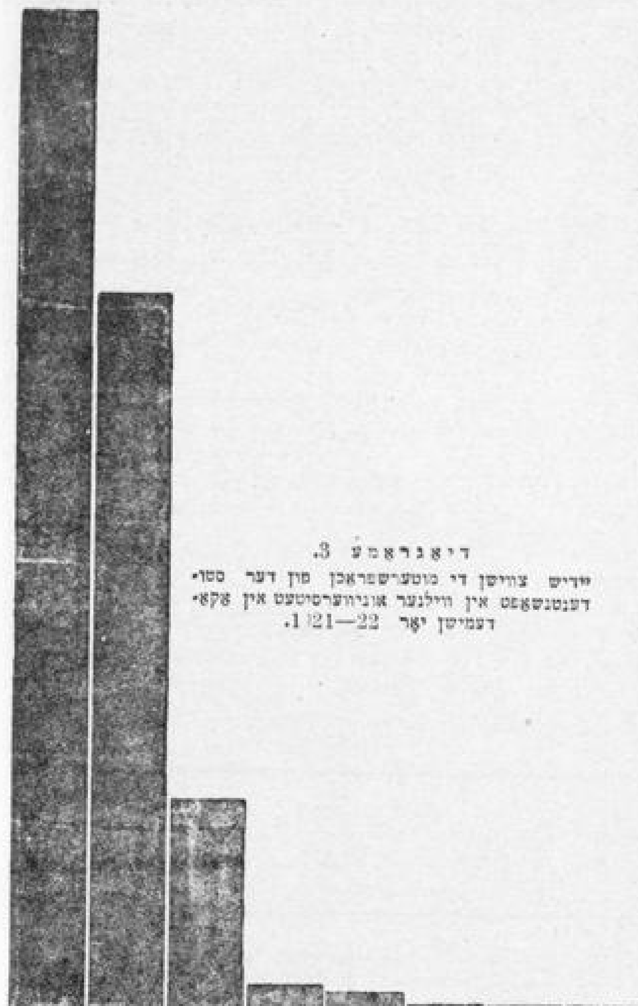
3. יידיש אַלס מוטערשפּראַך פון די יידישע סטודענטן.

דאָס, וואָס איך האָב אויבן געשריבן וועגן דער גלייכגילטיקייט צום אָנגעבן די יידישע נאַציאָנאַליטעט אין די אוניווערסיטעטס-אַנקעטעס, וועלכע מען טרעפט איבעראַל, לאָזט זיך נאָך אין אַ שטאַרקערער מאָס זאָגן וועגן אָנגעבן יידיש אַלס מוטערשפּראַך. עס איז גענוג אָנצווייזן אויף דעם פאַקט, אַז אין פּויזנער אוניווערסיטעט האָט אין יאָר 1921 אויף דער אַלגעמיינער צאָל 67 יידישע סטודענטן קיין איינער ניט אָנגעגעבן יידיש אַלס מוטערשפּראַך, אַזוי, אַז אין דער שפּראַכן-סטאַטיסטיק פון די סטודענטן,—וועלכע ציילט 10 שפּראַכן, דערונטער אויך גריכיש (1) און ליטוויש (1) און זאָגאַר אַזעלכע „שפּראַכן" ווי מאַוריש (1) און קאַשוביש (1)—פיגורירט לגמרי ניט די יידישע שפּראַך**).

ווילנער אוניווערסיטעט איז אין דער באַציאונג צו יידיש במעט אַ וואונדער-ערשיינונג. מיט ווייניקע צופעליקע אויסנאַמען גיבן אָן יידיש אַלס זייער מוטערשפּראַך אַלע סטודענטן פון יידישער נאַציאָנאַליטעט***) (295) אַזוי, אַז יידיש איז די צווייטע שפּראַך פון דער סטודענטנשאַפט אין ווילנער אוניווערסיטעט, וועלכע עס האָבן אָנגעגעבן 14% פון דער אַלגעמיינער צאָל סטודענטן.

דיאַגראַמע 3 שטעלט אונז בולט פאַר די שטעלונג, וואָס יידיש פאַרנעמט אין אוניווערסיטעט אין אַקאַד. יאָר 1921—22. אונטער יעדן זייל געפינט זיך די צאָל סטודענטן, וועלכע האָבן אָנגעגעבן די שפּראַך און זייער %-פאַרהעלטנישע צו דער אַלגעמיינער צאָל סטודענטן****).

די פאָדערונג פון דער ווילנער יידישער געזעלשאַפט צו שאַפן אין אוניווערסיטעט אַ קאַטעדרע פאַר יידישער ליטעראַטור און וויסנשאַפט ווערט אַלזאָ ממשותדיק אונטערשטיצט דורך דער סטאַטיסטיק, וואָס עס שטעלט צו די ווילנער יידישע סטודענטנשאַפט*).

דיאַגראַמע 3.
יידיש צווישן די מוטערשפּראַכן פון דער סטודענטנשאַפט אין ווילנער אוניווערסיטעט אין אַקאַדעמישן יאָר 1921—22.

פּוילישע אוניווערסיטעטן בכלל, וואָס אין משך פון די דריי יאָר זייט דער עפענונג פון אוניווערסיטעט האָבן דאָ אַלע יידישע סטודענטן אָנגעגעבן די יידישע נאַציאָנאַליטעט.

וואָס פאַר אַ קאָנטראַסט בילדעט דער ווילנער קונסט-פאַקולטעט אין פאַרגלייך מיט דער קראָקעווער קונסט-אַקאַדעמיע, וועלכע ציילט היינט, לויטן באַריכט, וועלכער איז געוואָרן אָפּגעגעבן אויפן ווילנער צוזאַמענפאָר פון די סטודענטן פון די פּוילישע קונסט-הויכשולן, 151 סטודענטן, פון זיי 13 „פון משה גלויבן" און קיין איינער ניט פון יידישער נאַציאָנאַליטעט!

*) די אַלגעמיינע צאָל יידישע סטודענטן, וועלכע איז אויבן געוויזן אָנגעגעבן פאַר דעם יאָר אויף 370—רעכענענדיק לויט אמונה—איז אַלזאָ אין דער ווירקלעכקייט עטוואָס גרעסער, צוליב די אייניקע קאָנפעסיאָנסלאָזע יידן. אין דער סטאַטיסטיק פון נאַטורוויסנשאַפטלעכן פאַקולטעט איז בכלל לייכט פעסטצושטעלן, לכל-הפחות 3, צוליב דעם עודף פון דער יידישער נאַציאָנאַליטעט איבער דער אמונה. אומפעגלעך איז אָבער פעסטצושטעלן די צאָל פון די קאָנפעסיאָנסלאָזע יידישע סטודענטן אין דער סטאַטיסטיק פון די פאַקולטעטן, אויף וועלכע די צאָל פון יידישער נאַציאָנאַליטעט דערגרייכט ניט צו דער צאָל פון דער אמונה, ווי למשל דער יורידישער פאַקולטעט, וועלכער האָט זיכער אייניקע קאָנפעסיאָנסלאָזע יידן. מאַריקן ווינטער האָט זאָגאַר פּאַסירט פאָלגנדער פאַל: נאָכן טראַגישן טויט פון אויבנדערמאָנטן מיכאל פרענקעל, סטודענט פון יורידישן פאַקולטעט, האָבן זיינע נאָענטע פּראָגרעסיווע פּוילישע קאָלעגן אים געוואָלט מקבר זיין אויפן קריסטלעכן בית-הקברות, ווייל ער האָט פיגורירט אין די אוניווערסיטעטס-פּאַפּירן אַלס קאָנפעסיאָנסלאָזער פון פּוילישער נאַציאָנאַליטעט. ערשט אויפן דער איניטיאַטיוו פון ח' פוקס, וועלכער קען זיינע עלטערן פון לאָדז, האָט מען דאָס ניט געטאָן און דער אויסגעצייכנטער פּאַטער האָט דעם קערפּער אַוועקגעפירט אין לאָדז.

**) „Brzask" № 4, Lipiec 1921. Statystyka Sluchaczy Uniw. Pozn. w dniu 1-go Lipca 1921 r. Tablica II.

***) אין איין פאַל האָט אַ סטודענטקע פון מעדיצינישן פאַקולטעט, וואָס האָט ניט אָנגעגעבן די יידישע נאַציאָנאַליטעט, דאָך אָנגעגעבן יידיש אַלס מוטערשפּראַך (טאַב. ().

****) אינטערעסאַנט איז אָנצוצייכענען די קאַראַאימען, וועלכע באַווייזן זיך דעם יאָר צום ערשטן מאָל אין דער אוניווערסיטעטס-סטאַטיסטיק (טאַב. V). פון די 2 סטודענטן, וועלכע האָבן אָנגעגעבן די „קאַראַאימישע אמונה" האָט נאָר 1 אָנגעגעבן די קאַראַאימישע נאַציאָנאַליטעט. באַזונדערס איז מיר דאָ באַקאַנט 1 קאַראַאימישער סטודענט, אַ מעדיקער, וועלכער איז שוין אין אוניווערסיטעט פון זיין עפענונג אָן און האָט, ווי עס זעט אויס, זאָגאַר די קאַראַאימישע אמונה ניט אָנגעגעבן.

סימפּטאָמאַטיש איז, וואָס קיין איינער פון זיי האָט ניט אָנגעגעבן די קאַראַאימישע מוטערשפּראַך, טראָץ דעם, וואָס ניט-לאַנג צוריק האָבן מיר פאַרשטייער פון דער אָרטיקער קאַראַאימישער קאָלאָניע, אינטעליגענטן, קאַטעגאָריש פאַרזיכערט, אַז די טיורישע שפּראַך (אַ טאָטערישער דיאַלעקט) איז די נאַציאָנאַלע שפּראַך פון די קאַראַאימען („ביי די ווילנער קאַראַאימען" אין „לאַזאַר כאַנעבלאַט" №98, 1922).

*) נאָך דער עפענונג פון אוניווערסיטעט האָט דער דאַמאָלסטיקער רעקטאָר סטרזעלעצקי אין אַ אינטערוויו פאַרן ווילנער „טאָג" געזאָגט וועגן שאַפן אַ קאַטעדרע פאַר יודאַאיקאַ. שפּעטער האָט ער ערקלערט, אַז עס איז שווער צו געפינען אַ פּאַסיקן קאַנדידאַט אויף אַ פּראָפעסאָר. פאַרגאַנגענעם ווינטער האָט דער רעקטאָר סטאַניעוויטש אין אַ געשפּרעך מיט אַ מיטאַרבעטער פון „היינט" און „אונזער טאָג" ערקלערט, אַז ער איז אין פּרינציפּ מסכים צו שאַפן אַ קאַטעדרע פאַר דער יידישער ליטעראַטור, די יעצטיקע באַדינגונגען זיינען אָבער זייער שווערע און צוליב דעם זיינען זאָגאַר ניט ווי געהעריק באַזעצט אין אוניווערסיטעט די קאַטעדרעס פ

אגב
1920—21
שפּראַך פון
אין דער אוני
דער לעקטאָר
ווייסרוסישע

4. די פאַרטיילונג פון דער ייִדישער סטודענטנשאַפט אויף די פאַקולטעטן אין אַקאַד. יאָר 22—1921.

די פראַגע, וואָס שטודירט די ייִדישע סטודענטנשאַפט, איז זייער אַ אינטערעסאַנטע. בגינע ווילנע גיט דערויף אַ תשובה טאַב. VI פאַר סטודענטן און טאַב. VII פאַר פרייע צוהערער, אָנטשפּרעכנדיק אויף די דיאַגראַמען 4 און 5. כדי זיך צו שאַפן אַ קלאָר בילד, וועלן מיר רעכענען די אַלגעמיינע צאָל ייִדן (לויט אמונה).

א. ווירקלעכע סטודענטן. אויפן ערשטן פּלאַץ שטייט דאָ דער מעדיצינישער פאַקולטעט (מיט אַ פאַרמאַצעווטישער אָפּטיילונג) מיט 81 ייִדישע סטודענטן, ד״ה 41,75% פון דער אַלגעמיינער צאָל 194 ייִדישע ווירקלעכע סטודענטן. די ייִדישע מעדיקער מיט די פאַרמאַצעווטן מאַכן אויס 25,7% אויפן פאַקולטעט*).

דער צווייטער פאַקולטעט איז דער נאַטורוויסנשאַפטלעכער מיט 52 ווירקלעכע סטוד. דאַן גייט דער יורידישער (40), הומאַניסטישער (18) און קונסט (3).

אין אַנדערע פּוילישע אוניווערסיטעטן איז זייער גרויס די צאָל ייִדישע יוריסטן אויך איז גרעסער די צאָל ייִדישע הומאַניסטן. אין ווילנע איז אָבער אויף די דאָזיקע פאַקולטעטן די צאָל ייִדישע סטודענטן פּראָפּאָרציאָנעל באַדייטנד קלענער, ווייל פאַר די פאַקולטעטן איז נייטיק אַ ברייטערע קענטעניש פון דער פּוילישער שפּראַך.

ב. פרייע צוהערער. אין דער צייט, ווען די ייִדישע ווירקלעכע סטודענטן זיינען אין ווילנע אַרויס אַזאַ קנאַפּן אינטערעס צום הומאַניסטישן פאַקולטעט (ער פאַרנעמט דעם 4-טן אָרט), גיפינט זיך, דערקענגן, דער גרעסטער טייל ייִדישע פרייע צוהערער דווקא אויף דעם דאָזיקן פאַקולטעט: 93 אויף 176, ד״ה 55,7% פון דער אַלגעמיינער צאָל ייִדישע פרייע צוהערער.

די סיבה איז פּשוט די, וואָס פאַר פרייע צוהערער, וועלכע גענינן ניט פון קיין רעכט אין אוניווערסיטעט, איז דער ניט-באַרופלעכער הומאַניסטישער פאַקולטעט דער צוטריטלעכסטער. דעם צווייטן אָרט פאַרנעמט ווייטער דער נאַטורוויסנשאַפטלעכער פאַקולטעט (37), דאַן מעדיצינישער (32)**), יורי. (7) און קונסט (4).

איך וויל דאָ פאַרגלייכן די פאַרטיילונג פון די ייִדישע סטודענטן לויט די פאַקולטעטן אין ווילנע מיט דער אַנאַלאָגישער פאַרטיילונג אין לעמבערגער און פּויזנער אוניווערסיטעטן, פון וועלכע דער ערשטער ווערט דורך די אַנטיסעמיטן באַטראַכט אַלס „פאַרייִדישטער“ און דער צווייטער — אַלס „דערפרייענדיקע ערשיינונג“.

אין לעמבערגער אוניווערסיטעט זיינען דעם יאָר, 22—1921, געווען***)

פאַקולטעט	פּאָליאַקן צאָל	פּאָליאַקן %	ייִדן צאָל	ייִדן %	רוטענער צאָל	רוטענער %
מעדיצינישער — — —	609	50,4	571	47,1	31	2,5
יורידישער — — —	1231	56,7	835	40,7	57	2,6
פילאָזאָפישער — — —	678	55,1	528	43,1	22	1,8

אַ גאַנץ אַנדער בילד שטעלט פאָר דער פּויזנער אוניווערסיטעט, וואו די 67 ייִדישע סטודענטן און פרייע צוהערער פון יאָר 22—1921 זיינען פאַרטיילט אַזוי****):

פאַקולטעט	ייִדישע ווירקלעכע סטודענטן: מענער	ייִדישע ווירקלעכע סטודענטן: פרויען	ייִדישע ווירקלעכע סטודענטן: צוזאַמען	ייִדישע פרייע צוהערער: מענער	ייִדישע פרייע צוהערער: פרויען	ייִדישע פרייע צוהערער: צוזאַמען	סך-הכל: מענער	סך-הכל: פרויען	סך-הכל: צוזאַמען	וויפיל % מאַכן ייִדן אויס אויפן פאַקולט.	אַלגעמיינע צאָל סטודענטן
פילאָזאָפישער — — —	15	13	28	1	9	10	16	22	38	3,6	1062
יורידישער: רעכט —	13	4	17	—	—	—	13	4	17	2,6	1005
„ עקאָנאָמיע —	5	3	8	—	—	—	5	3	8		579
אַגראָנאָמישער — —	1	—	1	—	1	1	1	1	2	0,45	413
מעדיצינישער — — —	1	1	2	—	—	—	1	1	2	*****)1,7	116
צוזאַמען	35	21	56	1	10	11	36	31	67	2,1	3195

*) די פּראָצענט-צאָל 25,7 דאַרף בשום אופן ניט צוגעשריבן ווערן נאָר די ייִדישע מעדיקער. — אַ וויכטיקע ראָלע שפּילן אין דעם חשבון די ייִדישע פאַרמאַצעווטן, וועלכע ווערן בכלל לייכטער אָנגענומען (אין פיל פאַלן פאָדערט זיך זאָגאַר ניט קיין „מאַטורעס“). אַזוי צב״ש האָב איך אין דער ליסטע פון אָנגענומענע אויף דער פאַרמאַצעווטישער אָפּטיילונג דעם יאָר אויף 15 ווירקלעכע סטודענטן איבערגעציילט 13 ייִדישע נעמען און פאַמיליעס. דאָס רעכענען צוזאַמען די ביידע אָפּטיילונגען הייבט די % צאָל פון די ייִדן אויף דעם מעדיצינישן פאַקולטעט.

**) די פרייע צוהערער פון מעדיצין זיינען אויסשליסלעך פון דער פאַרמאַצעווטישער אָפּטיילונג. אויפן מעדיצינישן פאַקולטעט ווערן קיין פרייע צוהערער בכלל ניט אָנגענומען.

***) „Czyn“ נומ. 16, 1922.

****) „Brzask“ ibidem, tablica III

דער אויטאָר פון אַרטיקל, פון וועלכן איך נעם די צאָלן, אַ פּויזנער פּוילישער סטודענט, רופט אָן די צאָל 67 ייִדישע סטודענטן „אַדערפרייענדיקע“. זיין פרייד איז נאָך גרעסער צוליב דעם, וואָס, ווי ער האָט פעסטגעשטעלט, שטאַמען אַלע ייִדישע סטודענטן פון פּויזנער אוניווערסיטעט פון קאָנגרעס-פּוילן, דערקעגן פון פּויזנער קאַנט איז ניטאָ קיין איין ייִדישער סטודענט אין אוניווערסיטעט, וואָס עס באַווייזט ווי הייס „ערפאָלגרייך“ עס איז דער פאַרניכטנדיקער קאַמף קעגן די ייִדן, וועלכער ווערט זייט יאָרן געפירט אין „פּויזנער קאַנט“.

אין 1920 איז געווען אין פּויזנער איניווערסיטעט איין איינציקע ייִדישע סטודענטקע, די טאָכטער פון פּויזנער ראַבינער, וועלכע האָט אים אָבער פאַרלאָזן, כדי אַהעקצופאָרן שטודירן אין דייטשלאַנד, וואָס עס טוט די גאַנצע פּויזנער ייִדישע שטודירנדיקע יוגנט.

*****) ווי באַקאַנט, ווערן ייִדן אין פּויזנער אוניווערסיטעט ניט אָנגענומען (ניט אָפיציעל) איבער 2 (!) פּראָצענט. אויפן מעדיצינישן פאַקולטעט, ווי מען זעט פון דער טאַבעלע, ווערן זיי כמעט [illegible] איינגאַנצן ניט אָנגענומען.

אויסערדעם הערשט בכלל אין פּויזנער אוניווערסיטעט אַ אַטמאָספערע פון שנאה און פאַראַכטונג צום ייִדישן קאָלעגע, וועלכע שטייגן איבער יעדן באַגריף [illegible]גלעך דעם ייִדישן סטודענט צו פאַרבלייבן אין דעם גיהנום.

[illegible] דערציילט וועגן אומבאַשרייבלעכע נגישות, וועלכע קומען דאָרט פאָר אויף יעדן טריט. דער ייִדישער סטודענט [illegible] אים ניט און ענטפערט ניט אויף זיין גרוס. עס איז אים אוממעגלעך דורכצוגיין דעם אוניווערסיטעטס-קאָרידאָר

[illegible]ן פּויזנער אין ווילנער אוניווערסיטעט, האָט מיר אויך פיל דערציילט וועגן די דאָרטיקע שרעקלעכע באַדינגונגען, [illegible]מאָל אַרויסגעגאַנגען פון דער אודיטאָריע און זיך געזעגנט מיטן געוויינלעכן אַלגעמיינעם גרוס. דערויף האָט איר [illegible]רט: „na zawsze!“ („אויף אייביק“).

דיאַגראַמע 4.

די פאַרטיילונג פון די ייִדישע ווירקלעכע סטודענטן אויף די פאַרשיידענע פאַקולטעטן פון ווילנער אוניווערסיטעט אין אַקאַדעמישן לערניאָר 22—1921.

ניט-איבערגעריסענע ליניע — ייִדישע אמונה

פּונקטיר-ליניע — ייִדישע נאַציאָנאַליטעט

דיאַגראַמע 5.

די פאַרטיילונג פון די ייִדישע פרייע צוהערער אויף די פאַרשיידענע פאַקולטעטן פון ווילנער אוניווערסיטעט אין אַקאַדעמישן לערניאָר 22—1921.

ניט-איבערגעריסענע ליניע — ייִדישע אמונה

פּונקטיר-ליניע — ייִדישע נאַציאָנאַליטעט.

אַ אינטערעסאַנט בילד גיבן די **דיאַגראַמען 4 און 5** וועגן דער פאַרטיילונג פון די ייִדישע סטודענטן און פרייע צוהערער לויט אמונה און נאַציאָנאַליטעט.

דיאַגראַמע 4 ווייזט די גרעסטע דערווייטערונג פון די ביידע ליניען פאַר מעדיצינישן און יורידישן פאַקולטעטן, צום ווייניקסטן פאַר נאַטורוויסנשאַפט און ביידע ליניען גייען זיך צונויף ביים קונסט-פאַקולטעט.

אויף דער דיאַגראַמע 5 (פאַר פרייע צוהערער) לויפן ביידע ליניעס כמעט צוזאַמען, וואָס ווייזט אויף דער קלענער צאָל ייִדן פון פוילישער נאַציאָנאַליטעט צווישן זיי. ביי נאַטורוויסנשאַפט לאָזט זיך די ליניע פון אמונה זאָגאַר נידעריקער אַראָפּ ווי די פון נאַציאָנאַליטעט, אויף וואָס עס איז שוין אויבן אָנגעוויזן געוואָרן.

5. ווירקלעכע סטודענטן און פרייע צוהערער.

אין אַנדערע פּוילישע אוניווערסיטעטן איז בכלל די צאָל פרייע צוהערער זייער אַ קליינע, ווייל אַלע גימנאַזיעס האָבן רעכט און זייערע אַביטוריענטן ווערן אָנגענומען אין אוניווערסיטעט אַלס ווירקלעכע סטודענטן.

דער כאַראַקטער אָבער פון ווילנער אוניווערסיטעט אַלס „קרעסאָווער", וואו עס קומען אָן קאַנדידאַטן מיט רוסישע (סאָוועטישע) און אַנדערע צייגנישן, וועלכע ווערן ניט גלייכבאַרעכטיקט מיט די פּוילישע „מלוכה-מאַטורעס", איז די סיבה, וואָס דאָ איז פאַראַן אַ גרויסע צאָל פרייע צוהערער; דערצו נאָך די אומבאַרעכטיקטע לאַגע פון די ווילנער פּריוואַטע גימנאַזיעס (מיט דער רוסישער שפּראַך), וואָס זייערע צייגנישן ווערן אויך ניט אָנערקענט, שפּילט אויך אַ היבשע ראָלע אין דעם פאַקט, וואָס עס איז פאַראַן אַזאַ גרויסע צאָל ייִדישע פרייע צוהערער (מערסטנטייל ווילנער און פון ווילנער קאַנט*).

בשעת די אַנטיסעמיטישע אָרטיקע פּרעסע שרייט אַזוי היסטעריש וועגן דער „פאַרייִדישונג פון אוניווערסיטעט" ווייל זי חוץ אַלעם גאָר ניט אין אַכט נעמען די לאַגע פון די ייִדן אין אוניווערסיטעט, וועלכע בילדן דאָרט די גרעסטע צאָל פרייע צוהערער...

כדי צו באַלייכטן די פאַרהעלטעניסן אין דעם פּרט, וועלן מיר פאַרגלייכן די צאָלן פון די פרייע צוהערער ביי פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן מיט די אַנטשפּרעכנדיקע צאָלן פון די ווירקלעכע סטודענטן.

*) דעם פאַריקן יאָר 1920—21 איז געשאַפן געוואָרן אַ אוניווערסיטעטס קאָמיסיע אָפּצונעמען צוגאַב-עקזאַמענס פון די פרייע צוהערער, וועלכע זיינען אַזוי אָנאָך געוואָרן ווירקלעכע סטודענטן.

בראָש פון דער קאָמיסיע איז געשטאַנען דער פאַרשטאָרבענער פּראָפ. ל. יאַנאָווסקי. היי-יאָר איז קיין קאָמיסיע ניטאָ און די פרייע צוהערער האָבן ניט קיין שום מעגלעכקייט אין אוניווערסיטעט „זיך צו פאַרווירקלעכן".

% פאַרהעלט-ניש פון פרייע צוהערער צו ווירקל. סטוד.	צאָל פון פרייע צוהער.	צאָל פון ווירק. סטוד.	נאַציאָנאַליטעטן
49,17 %	416	907	פּאָליאַקן — — — —
!125,00 %!	165	132	ייִדן לויט נאַציאָנאַל. —
90,72 %	176	194	ייִדן לויט אמונה — —
49,12 %	28	57	אַנדערע נאַציאָנאַל. —

שאַרפער ווערט די לאַגע פאַרגעשטעלט דורך דער דיאַגראַמע 6, וועלכע פאַרגלייכט די צאָל פרייע צוהערער מיט דער צאָל 100 ווירקלעכע סטודענטן פון דער זעלבער נאַציאָנאַליטעט*). דאָ זעען מיר, ווי דער שוואַרצער טייל פון די פרייע צוהערער פון ייִדישער נאַציאָנאַליטעט שטייגט איבער די צאָל ייִדישע ווירקלעכע סטודענטן און דאָס פאַרהעלטעניש איז כמעט **דריי מאָל** (!) גרעסער ווי ביי די פּאָליאַקן.

אויספירליכער באַהאַנדלען די דערשיינונג די טאַבעלן V, VI און VII.

דיאַגראַמע 6

די צאָל פרייע צוהערער (שוואַרצער טייל) אויף יעדע הונדערט ווירקלעכע סטודענטן (ווייסער טייל) ביי פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן אין אַקאַד. יאָר 22—1921.

100:49,17 פּאָליאַקן | 100:125,00 ייִדן (לויט נאַציאָנ.) | 100:90,72 ייִדן (לויט אמונה) | 100:49,12 אַנדערע נאַציאָנאַליט.

*) אַלע דיאַגראַמען פון דעם אַרטיקל האָט געצייכנט ח-טע ע. וואָלק פון מאַטעמאַטישן פאַקולטעט.

6. די אָרט-אָפּשטאַמונג פון די יידישע סטודענטן.

ניט קוקנדיק דערויף, וואָס אין דער אַלגעמיינער צאָל סטודענטן וועגן איבער עלעמענטן פון ליטע און ווייס-רוסלאַנד (טאַב. I, II III IV), איז די צאָל ניט-אָרטיקע יידישע סטודענטן זייער אַ אָנזעעוודיקע (בפרט צווישן דיווירקלעכע סטודענטן). וואָרים ערשטנס איז די יידישע יוגנט בכלל באַוועגלעכער און צווייטנס איז פאַר דער פּויליש-יידישער יוגנט פיל לייכטער אָנצוקומען אויף מאַנכע פאַקולטעטן אין ווילנער אוניווערסיטעט ווי אין וואַרשע.

איך האָב ליידער ניט בעקענט באַקומען אויספירלעכע צאָלן וועגן אָפּשטאַמונג דירעקט פון אוניווערסיטעט, און איך באַנוץ זיך מיטן מאַטעריאַל, וואָס איז געזאַמלט פון די אַנקעטע-בויגנס, וועלכע עס פילן אויס די סטודענטן, ביים אָנקומען אַלס מיטגלידער פון „יידישן סטודענטן-פאַראיין פאַר קעגנזייטיקער הילף“. די צאָלן זיינען פון 251 אַנקעטע-בויגנס, און די אויספילער פון די דאָזיקע בויגנס שטאַמען אָפּ פון וועלכע ערטער:

ווילנע	111	לעמבערג	1
לאָדז	35	פּאָלאָצק	1
וואַרשע	29	אָסטראָוו	1
ראַדאָם	12	לאָוויטש	1
ביאַליסטאָק	10	גיעסוויעזש	1
לידע	9	לאָמזשע	1
טאַרנאָפּאָל	3	סובאַלק	1
באַראַנאָוויטש	3	זגיערז	1
מינסק	2	באָברויסק	1
גראָדנע	2	ליובאַרטאָוו	1
ביעלסק	2	וואָלאָזשין	1
ראָזשאַני	2	יוריעוו	1
טשענסטאָכאָוו	2	לובלין	1
פּינסק	2	נאָוואָראַדאָמסק	1
פּלאָצק	2	בענדין	1
קיעלץ	1	פּרוזשאַני	1
סאָסנאָוויץ	1	נאָווע-ווילייקאַ	1
פּעטראָקאָוו	1	שאַוולי	1
קורעניץ	1	סמאָרגאָן	1
סווענציאַן	1	כתם פון קאָוונער גוב.	1

ס"ה — — 251

7. די יידישע סטודענטן לויט די סאָציאַלע שיכטן.

פון די דערמאָנטע אַנקעטע-בוינגס פון סטודענטן-פאַראיין האָב איך אַרויסגענומען בנוגע 153 סטודענטן (די איבעריקע האָבן די רובריק ניט אויסגעפילט) אינטערעסאַנטע צאָלן וועגן סאָציאַלן מצב פון די עלטערן, וועלכער שטעלט זיך פאָר לויט פאָלגנדער טאַבעלע:

סוחר	88	בעל-מלאכה	2
אָנגעשטעלטער	12	ערד-באַזיצער	2
פאַבריקאַנט	10	אינוואַליד	1
הויזבאַזיצער	6	ביוראַליסט	1
לערער	6	וואַלד-מעסטער	1
צאָן-דאָקטאָר	4	אַקושערקע	1
אַרבעטער	4	אינזשעניער	1
קליינהענדלער	3	איינבינדער	1
אַדוואָקאַט	3	ליטעראַט	1
דאָקטאָר	2	דרוקער	1
רב	2	גערטנער	1

ס"ה — — 153

ווי עס איז צו זען שטאַמט דער גרעסטער טייל פון דער יידישער סטודענטנשאַפט פון די מיטעלע בעזעלשאַפט-שיכטן.

8. די אָרגאַניזירונג פון דער יידישער סטודענטנשאַפט.

די צאָל יידישע סטודענטן, וועלכע געהערן צו דעם יידישן סטודענטן-פאַראיין, גרייכט שוין אין דעם יאָר ביז 260 אויף דער אַלגעמיינער צאָל 370 יידישע סטודענטן ד"ה 70,27%*). פון די 251 אַריינגעטראָגענע אַנקעטע-בויגנס זיינען 138 געווען פון סטודענטן און 113 — פון סטודענטקעס. 119 האָבן זיך אָנגעגעבן אַלס זעלבשטענדיקע און 67, אַז זיי האָבן שוין באַזוכט אַנדערע הויכשולן.

לויט די פאַקולטעטן צייל זיך די מיטגלידער פון פאַראיין אויף פאָלגנדיקן אופן:

הומאַניסטישער	80	מיטגלידער
נאַטורוו.-מאַטעמ.	66	"
מעדיצינישער	56	"
פאַרמאַצעוטישער	18	"
יורידישער	29	"
קונסט	2	"
ס"ה	251	

9. ווילנער יידישע סטודענטנשאַפט אין פאַרגלייך מיט דער יידישער סטודענטנשאַפט אין אַנדערע אוניווערסיטעטן.

צולעצט וויל איך נאָך פאַרגלייכן די צאָל פון די יידישע סטודענטן אין ווילנע מיט די צאָלן פון די יידישע סטודענטן אין אַנדערע פּוילישע אוניווערסיטעטן**) (קיין פּאָליטעכניקומס און אַנד. הויכשולן זיינען ניט גערעכנט צוליב דער מאַנגלהאַפטער סטאַטיסטיק) און זייער פּראָצענט-פאַרהעלטניש צו דער אַלג. צאָל סטודענטן.

לעמבערג	1962	יד.	סטוד.	42,74%
וואַרשע	3056	"	"	35,12%
קראָקע	1156	"	"	25,51%
ווילנע	370	"	"	21,32%
פּויזן	44	"	"	1,54%***)
לובלין	—	"	"	0%****)

*) די „בראַטניאַ פּאָמאָץ“ האָט אין פאַרגאַנגענעם יאָר בעצײלט 6% פון דער אַלג. צאָל סטודענטן (Jednodniówka Br. Pom. Stud. U. S. B. str. 5) 1921.

**) די צאָלן בנוגע די אַנדערע אוניווערסיטעטן זיינען גענומען פון „Samopomoc Akademicka“ 1922, 1—2, ז. 17 (די ציפערן זיינען פון דעצעמבער 1921). וועגן ווילנע זיינען אין יענער טאַבעלע די צאָלן דורכאויס ניט ריכטיק אָנגעגעבן.

***) ווי עס איז צו זען האָט מען אין פּויזן צום נייעם אַקאַדעמישן יאָר די צאָל. יידן נאָך מער רעדוצירט (זע אויבן די סטאַטיסטיק פון פּויזנער אוניווערסיטעט).

****) אין לובלינער אוניווערסיטעט, וועלכער איז געעפנט געוואָרן אין יאָר 1919, ווערן יידן אינגאַנצן ניט אָנגענומען, ווייל ער איז בעגרינדעט געוואָרן פון אַ פּריוואַטער פונדאַציע, וועלכע האָט בפירוש באַוואָרנט, אַז קאַנדידאַטן פון ניט קריסטלעכע רעליגיעס זאָלן ניט ווערן אָנגענומען.

די 2־יאָריקע יידישע פּעדאַגאָגישע קורסן אין ווילנע

בײַ דער קהילה און געגנט־קאָמיטעט „יעקאָפּאָ“ (1920—1921).

די גרינדונג פון די קורסן.

דער זומער 1919 האָט געעפנט אַ נײַע תקופה אין דעם קולטורעלן לעבן פון דעם ליטווישן יידנטום. צום ערשטן מאָל פאַר די שווערע מלחמה־יאָרן האָט זיך געשאַפן אַ מעגלעכקייט פון אַ נאָענטער פאַרבינדונג צווישן די אײנציקע פיל־געפּרובטע יידישע קיבוצים, וואָס דער אײַזערנער אָקופּאַציע־רעזשים האָט צע־בראָקלט, איזאָלירט, אָפּגעריסן אײנעם פון אַנדערן. דאָ האָט זיך בולט אַרויסגע־וויזן, וואָס פאַר אַ קולטורעלער תוהו־ובוהו ס'הערשט אין דער פּראָווינץ, ווי טיף ס'איז פאַרלאָזן געוואָרן די ערציאונג פון יונגן דור. און אײנס איז געוואָרן קלאָר פאַר אונזערע כלל־טוער פון בלערליי ריכטונגען, אַז ניט נאָר נאָך ברויט אַליין גאַרט דאָס אויסגעהונגערטע, פאַראָרימטע ליטווישע שטעטל און אַז קולטורעלע הילף איז ניט ווייניקער נייטיק ווי די מאַטעריעלע.

אויף דעם וועג האָט זיך געשטעלט דער געגנט־קאָמיטעט „יעקאָפּאָ“ (געזעלשאַפט צו העלפן די בעליטענע פון דער מלחמה), וועמענס שלוחים עס זײַנען געווען די ערשטע, וואָס האָבן אויסגעפאָרשט די לאַגע אויף די ערטער. און שוין פון די ערשטע טריט זײַנע האָט דער געגנט־קאָמיטעט אונטערגעשטיצט די פּרובן פון דער אָרטיקער אינטעליגענץ צו אָרגאַניזירן די קולטורעלע טעטיקייט אין דער פּראָווינץ. דאָ אָבער ווײַזט זיך אַרויס, אַז אײנע פון די הויפּט־שטערונגען פאַר דער אויפבויאונג פון דעם רואינירטן שול־וועזן אין דער פּראָווינץ איז דער מאַנגל אין לערער־קרעפטן. און אויף דער ערשטער קאָנפערענץ פון פאָרשטייער פון דער פּראָווינץ, וואָס איז געווען אָרגאַניזירט דורך דעם געגנט־קאָמיטעט „יעקאָפּאָ“ אין סעפּטעמבער 1919 ווערט באַשלאָסן צו גרינדן אין ווילנע פּעדאַגאָגישע קורסן און שפּעטער ווערן אַסיגנירט דערצו די נייטיקע געלט־מיטלען.

צו דער זעלבער כּכקנא וועגן דער אומבאַדינגטער נייטווענדיקייט צו אָרגאַניזירן לערער־קורסן, איז גלײַכצײַטיק געקומען אויך די בילדונגס־אָפּטײלונג בײַ דער ווילנער קהילה, וואָרים אויך אין שטאָט האָט זיך דער מאַנגל אין לערער געלאָזט שטאַרק פילן בײַ דער רעאָרגאַניזירונג פון אַ גאַנצער רײ שולן און קינ־דערהיימען.

לויט דער איניציאַטיווע פון דעם פאַרוואַלטער פון דער בילדונגס־אָפּטײלונג בײַ דער קהילה, ד״ר י. בערגער, זײַנען שוין אין חודש אָקטאָבער געמאַכט געוואָרן די ערשטע הכנות צו דער גרינדונג פון די קורסן. אין דערזעלבער צײַט איז מען אויך צוגעטראָטן צו דער ערשטער פּרוב־רעגיסטראַציע פון די צוקונפטיקע קור־סיסטן, ווײַל ס'איז זייער וויכטיק געווען פעסטצושטעלן, אויף וואָס פאַר אַ קאָנטי־גענט צוהערער מען קען רעכענען. די יידישע שטודירנדיקע יוגנט האָט זיך אָפּגע־רופן זייער וואָרים אויפן אויפרוף פון דער בילדונגס־אָפּטײלונג און שוין פאַר די ערשטע פאַר וואָכן האָבן זיך אויף די קורסן פאַרשריבן בערך 200 מאַן.

זײער גיך האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר נייטיק צו קאָאָרדינירן אַרום די קורסן אַלע לעבעדיקע געזעלשאַפטלעכע כוחות. צוערשט ווערט געשאַפן אַ קאָנ־טאַקט צווישן דער בילדונגס־אָפּטײלונג בײַ דער קהילה און „יעקאָפּאָ“ און די ווײַ־טערדיקע אָרגאַניזאַציאָנעלע אַרבעט ווערט דורכגעפירט דורך אַ ספּעציעלער קאָ־מיסיע, אין וועלכער, אחוץ דער קהילה און „יעקאָפּאָ“, זײַנען פאָרגעשטעלט בײדע לערער־געזעלשאַפטן, די יידישע און די העברעאישע, דער שול־ראַט בײַ דער קהילה, דער צענטראַלער בילדונגס־קאָמיטעט (צ. ב. ק.) און „תרבות“. אין דער אָרגאַנוויר־קאָמיסיע זײַנען אַרײַן פון דער קהילה— ד״ר י. בערגער, ל. טורבאָוויטש, י. צעמעל; פון „יעקאָפּאָ“—מ. שאַליט, ב. כהן, ד. קאַפּלאַן־קאַפּלאַנסקי; פון שול־ראַט—מ. סעניצקי, ש. ידידאָוויטש; פון יידישן לערער־פאַראײן—ג. פּלודערמאַכער; פון העברעאישן לערער־פאַראײן — ש. אײַזיקאָוו; פון צ. ב. ק. — י. גורעוויטש; פון תרבות — מ. אָליצקי.

די פּראָגראַם פון די קורסן איז באַטראַכט געוואָרן אויף אַ רײ זיצונגען צוערשט זײַנען פעסטגעשטעלט געוואָרן פאָלגנדיקע הויפּט־פּרינציפּן:

1) דער שטודיום פון די קורסן איז אַ אײנ־יאָריקער.

2) די קורסן דאַרפן צוגרײטן גוט־אויסגעבילדעטע פאַך־לערער פון אַלע לימודים, וואָס ווערן געלערנט אין די יידישע פאָלקסשולן פון אַלערליי טיפּן. צו דעם ציל טײלן זיך די קורסן אײן אין צוויי אָפּטײלונגען: אָפּטײלונג פאַר רעאַלע לימודים און אָפּטײלונג פאַר נאַציאָנאַל־הומאַניטאַרע לימודים.

3) בײַם אָנקומען אויף די קורסן דאַרפן די צוהערער אָפּגעבן אַ שריפט־לעכן עקזאַמען אויף יידיש און העברעאיש. ס'ווערט אויך געפאָדערט אַ בילדונגס־צענז ניט ווייניקער פון 6 קלאַסן מיטלשול.

4) אויף דער אָפּטײלונג פאַר רעאַלע לימודים ווערט אָפּגעגעבן אַ באַ־זונדער אָרט פאַר די לימודים פון יידיש, העברעאיש און יידישע געשיכטע.

דער אײנ־יאָריקער כאַראַקטער איז, זעלבסטפאַרשטענדלעך, געווען אַ גרויס־סער חסרון. פאַר אַלע אָנטײלנעמער פון די אָרגאַניזיר־באַראַטונגען איז געווען קלאָר, אַז ס'איז שוין צײַט צו מאַכן אַ סוף מיט דער ביזאַהעריקער „עראָק־פּע־דאַגאָגיק“, וועלכע האָט אַזוי רײַך אויפגעבליט פאַר די מלחמה־יאָרן און אַריבער־צוגײן צו אַ נאָרמאַלן לערער־סעמינאַר. אויף דעם מאָל אָבער האָט מען זיך גע־רעכנט מיט דער קולטורעלער אויסגעהונגערטקייט פון דער פּראָווינץ, מיט דעם ווײ־געשרײ, וועלכער האָט זיך דאַרטן געלאָזט הערן אַן אַן אויפהער: „גיט אונז לערער!“

אַ געווויסן קאָרעקטיוו האָט אַרײַנגעטראָגן די פאָדערונג פון אַ 6־קלאַסיקן בילדונגס־צענז פון די צוהערער. די קורסן האָבן אויף אַזאַ אופן באַגרעניצט זייער עובדא נאָר מיט פאַרברייטערן און פאַרטיפערן דעם סכום עלעמענטאַרע ידיעות, וואָס די צוהערער ברענגען מיט זיך. אַחוץ דעם איז די אויפגאַבע אין אַ גע־וויסער מאָס פאַרלײכטערט געוואָרן און ס'איז געשאַפן געוואָרן די מעגלעכקייט אָפּצוגעבן אַ באַזונדערס־קענטיקן אָרט פאַר דער אַלזײטיקער אויסבילדונג פון די קומענדיקע פאָלקסלערער בנוגע די פּעדאַגאָגישע און נאַציאָנאַל־קולטורעלע פּראָב־לעמען פון דער מאָדערנער יידישער כּ.ל.

גלײַכצײַטיק מיט דער פעסטשטעלונג פון דער פּראָגראַם זײַנען דורך דער אָרגאַניזיר־קאָמיסיע געמאַכט געוואָרן ווײַטערדיקע הכנות צו דער עפענונג פון די קורסן. ס'זײַנען אויך דורכגעפירט געוואָרן די אײַנטריטס־עקזאַמענס אויף יידיש, העברעאיש און אַלגעמײנע לימודים. שוין דער פאַקט אַליין, וואָס יידיש און העברעאיש, וועלכע זײַנען פאַר דעם גרעסטן טײל פון די פאַררעגיסטרירטע קורסיסטן געווען ביז לעצטן מאָמענט בבחינת—אבן מאסו בונים—האָט גע־מאַכט אויף זײ אַ שטאַרקן אײַנדרוק און האָט זײ קלאָר און בולט געוויזן דעם גרונד־אונטערשייד צווישן דעם כאַראַקטער פון די פּעדאַגאָגישע קורסן און דעם כאַראַקטער פון אַלע אַנדערע לערנאַנשטאַלטן, אין וועלכע זײ האָבן באַקומען זייער בילדונג ביזאַהער.

דער [illegible] זייער [illegible] אונטערנומען זייער ענער־

גישע מיטלען [illegible]

אַ געדאַנק, [illegible]

פון פּראָווינ[illegible]

מיט אַ באַזו[illegible]

אינדערהיים.

די [illegible]

פּראָווינץ, פ[illegible]

דיקע פּונקט[illegible]

גאָלע, נײַ[illegible]

די צאָל אָנגעגעבענע בקשות אויף די קורסן האָט באַטראָפן איבער 200. פון זיי זיינען אָנגענומען געוואָרן בס"ה 143 צוהערער לויט פאָלגנדיקער טאַבעלע:

אָפּטיילונג	מענער	פרויען	ס"ה	פון פּראָווינץ
רעאַלע	33	75	108	8
נאַצ.—הומ.	21	14	35	8
ס"ה	54	89	143	16

לויט זייערע ידיעות אין יידיש און העברעאיש זיינען אָנגעקומען אָנמאַנ-גער אויף יידיש—49, אויף העברעאיש—68.

לויטן בילדונגס-צענז זיינען די קורסיסטן פאַרטיילט געווען אויף פאָלגנ-דיקן אופן:

אָפּטיילונג	8 קלאַסן	7 קלאַסן	6 קלאַסן	4—5 קלאַסן
רעאַלע	48	29	16	15
נאַצ.-הומ.	5	5	6	19
ס"ה	53	34	22	34

דער באַשטאַנד פון די צוהערער לויט זייער אַלגעמיינער בילדונג דאַרף אָנערקענט ווערן אַלס זייער א גינסטיקער פאַר די צילן, וואָס די קורסן האָבן זיך געשטעלט, ווייל, ווי ס'איז שוין אָנגעוויזן געוואָרן, איז געשאַפן געוואָרן א מעגלעכקייט אָפּצוגעבן מער אָרט פאַר דער פּעדאַגאָגישער און יידישער אויס-בילדונג.

צווישן די אָנגעקומענע צוהערער האָט זיך אָבער געפונען א גרויסער טייל א צופעליקער עלעמענט, אָן דער ערנסטער כוונה זיך שפּעטער צו פאַרנע-מען מיט פּעדאַגאָגישער אַרבעט, פון וועלכע די קורסן איז אויסגעקומען זיך ביס-לעכווייז צו באַפרייען, אַזוי, אַז ביים ענדיקן זיינען געווען ניט מער ווי א העלפט פון די אָנגעקומענע.

די פאַרוואַלטונג.

אויף דער לעצטער זיצונג פון דער אָרגאַניזיר-קאָמיסיע, דעם 23-טן דעצעמבער 1919, איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז די לייטונג פון די קורסן באַ-שטייט פון 10 פּערזאָן: 3 פון דער קהילה, 3 פון „יעקאָפּאָ", צו 1 פון דער יידישער און העברעאישער לערער-געזעלשאַפט און 2 פון לעקטאָרן-ראַט. בראָש פון אָנשטאַלט שטייט דער פאַרוואַלטער, וועלכער ווערט אויסגעקליבן פון לעק-טאָרן-ראַט און באַשטעטיקט דורך דער פאַרוואַלטונג. די עובדא פון דער פאַר-וואַלטונג איז געווען די אַלגעמיינע אָנפירונג מיט די קורסן און ערלייזיקונג פון אַלע פינאַנס-ווירטשאַפטלעכע ענינים. אויסגעהאַלטן זיינען געוואָרן די קורסן דורך דער קהילה און „יעקאָפּאָ". „יעקאָפּאָ" האָט נאָך חוצדעם אַרויסגעגעבן שטענדיקע און ציטווייליקע סובסידיעס אָן ערך 20 צוהערער. פון יאַנואַר 1921 יאָר, ווען די קהילה און „יעקאָפּאָ" האָבן אויפגעהערט צו באַקומען געלט אויף קולטורעלע צוועקן, איז דער ביודזשעט פון די קורסן פאַרן לעצטן האַלב יאָר געדעקט געוואָרן נאָר טיילווייז דורך „יעקאָפּאָ" און סובסידיעס מצד דער רעגי-רונג און צ. ב. ק. צום סוף לערניאָר האָט זיך באַקומען א באַדייטנדיקער דעפי-ציט פון בערך 200.000 מאַרק. דער ביודזשעט פון די קורסן פאַר דער גאַנ-צער צייט האָט באַטראָפן ס"ה 1.200.000 מאַרק.

די פאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון פאָלגנדיקע פּערזאָנען: פון דער קהילה—ד"ר י. בערגער, ד"ר י. רעגענסבורג און י. צעמעל; פון „יעקאָפּאָ"— ד"ר י. חיגאַרסקי, מ. שאַליט און ג. כהן; פון יידישן לערער-פאַראיין - ג. פלוי-[illegible]; פון העברעאישן לערער-פאַראיין — מ. סטניצקי; פון לעקטאָרן-ראַט—

[illegible] קי און א. אַרינאָווסקי. אַלס [illegible] דער געהילף-פאַרוואַלטער [illegible] רבאָוויטש און אַלס סעקרע- [illegible] נצע ארבעט פון דער פאַר- [illegible] און צעמעל, וועלכע האָבן [illegible] ייק צו הילף דעם פאַרוואַל-

לעקטאָרן-ראַט.

דער ערשטער באַשטאַנד פון די לעקטאָרן איז איינגעלאַדן געוואָרן דורך דער אָרגאַניזיר-קאָמיסיע. נאָך דער עפענונג פון די קורסן, זיינען אַלע ווייטער-דיקע איינלאַדונגען פאָרגעקומען דורכן „לעקטאָרן-ראַט," בהסכם מיט דער פאַרוואַל-טונג פון די קורסן.

אַלס א גרויסער דעפעקט פון דער אַרבעט פון די קורסן מוז באַצייכנט ווערן דאָס, וואָס די לעקטאָרן זיינען געווען זייער ווייניק פאַרבונדן מיט די קורסן: א צו גרויסער באַשטאַנד פון די לעקטאָרן ביי א קליינער וועכנטלעכער צאָל שעהן פאַר יעדן לעקטאָר. די שווערסטע אויפגאַבע פון פאַרוואַלטער איז דעריבער די גאַנצע צייט געווען צו שאַפן ביי אַזוינע ניט גינסטיקע באַדינגונגען א שטענדיקן קאָנטאַקט מיט די לעקטאָרן און דורכפירן א איינהייטלעכן פּלאַן פון דער אַרבעט. צו דעם ציל פלעגן צונויפגערופן ווערן ווי ווייט מעגלעך אָפ-טערע זיצונגען פון לעקטאָרן-ראַט, וואו עס פלעגן באַהאַנדלט ווערן אַלערליי פראַגן פון דעם אינעווייניקסטן לעבן פון די קורסן און רעגולירט ווערן די פּראָגראַם-פראַגן. אויסערדעם זיינען אויסגעטיילט געוואָרן א גאַנצע ריי בעגנ-שטאַנד-קאָמיסיעס (פאַר פּעדאַגאָגיק, יידיש, העברעאיש, יידישע געשיכטע, נאַטור-וויסנשאַפט, פּראַקטיק אין די שולן, פּראָפעסיאָנעלע א. אַ. וו.), וואו עס פלעגן שוין אויספירלעך פעסטגעשטעלט ווערן די קורסן פון איינציקע לימודים, שריפט-לעכע ארבעטן, קאָנספּעקטן א. אַ. וו.

אויף די פּעדאַגאָגישע קורסן האָבן אין משך פון זייער עקסיסטענץ גע-לייענט לעקציעס פאָלגנדיקע לעקטאָרן:

1. ר. איטעריליס
2. ש. אייזיקאָוו
3. מ. אָליצקי
4. ב. בעריקאָן
5. י. גאָרדאָן.
6. י. גיליגיטש
7. י. גערשטיין
8. ב. זאַלקינד
9. ח. חזן
10. ל. טורבאָוויטש
11. ש. ידידאָוויטש
12. ד"ר ה. ייבין
13. ל. לאָזאָווסקי
14. ב. לובאָצקי
15. דוד לובאָצקי
16. ד"ר מ. לעווין
17. א. לעווין
18. מ. לייבאָווסקי
19. ל. לעווקאָוויטש
20. ל. מירסקי
21. מ. נאַדעל
22. מ. סאָלאָווײ
23. ר. סאַראַסשעק
24. מ. סטניצקי
25. י. פּאַט
26. גאָלדע פּאַץ
27. ג. פּלודערמאַכער
28. י. צעמעל
29. א. טשאַסטראָוו
30. מ. קאַרקין
31. י. רובין
32. ז. רייזען
33. ד"ר י. רעגענסבורג
34. מ. שאַליט
35. ראָזע שמחהוויטש
36. י. שער.

קורסיסטן-ראַט.

גלייך ווי די קורסן זיינען געגרינדעט געוואָרן און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער נאָרמאַלער גאַנג פון די לימודים, האָבן זיך די צוהערער אָרגאַניזירט, אויס-וויילנדיק א געמיינזאַמען קורסיסטן-ראַט פון 9 פּערזאָן (6 פון דער רעאַלער אָפּ-טיילונג און 3 פון דער נאַציאָנאַל-הומאַניטאַרער). אויסערדעם זיינען אין קורסיסטן-ראַט געווען פאַרטראָטן 2 פאָרשטייער פון לעקטאָרן-ראַט. דער קורסיסטן-ראַט האָט אָנגעפירט מיט אַלע ענינים פון דער קורסיסטן-אָרגאַניזאַציע, האָט געזוכט ווי ווייט מעגלעך צו פאַרלייכטערן דעם מאַטעריעלן מצב פון די נויטבאַדערפטיקע חברים, האָט געפירט א קולטורעלע טעטיקייט און האָט אָנטיילגענומען ביים באַ-טראַכטן אינערלעך-אַקאַדעמישע און פּראָגראַמאַטישע פראַגן.

די געלט-מיטלען זיינען געשאַפן געוואָרן פון חודשדיקן חבר-אָפּצאָל און פאַרשיידענע אונטערנעמונגען.

אויף דורכצופירן די גאַנצע אַרבעט זיינען ביים קורסיסטן-ראַט אָרגאַניזירט געוואָרן פאַרשיידענע קאָמיסיעס:

1) זעלבסטהילף-קאָמיסיע, ביי וועלכער ס'האָט זיך געפונען א ליי-קאַסע און אָן אַרבעטס-ביוראָ, וואָס פלעגט זאָרגן צו באַקומען פאַר די ח"ח אַרבעט, ווי פּריוואַטע לעקציעס, שול-אַרבעט א. אַ. וו.

2) קולטור-קאָמיסיע פלעגט אָרגאַנזירן עפנטלעכע און פאַמיליען-אָוונטן, עפנטלעכע לעקציעס, האָט אַרויסגעגעבן א זשורנאַל „קורסיסטן-וואָרט", און פלעגט איינאָרדענען „קעסטל-אָוונטן", אויף וועלכע ס'פלעגן באַהאַנדלט ווערן פאַרשיידענע פּעדאַגאָגישע פראַגן.

3) אַקאַדעמישע קאָמיסיע האָט זיך פאַרנומען מיט פּראָגראַמאַטישע פראַגן און געהאַט אָפּטמאָל באַראַטונגען מיט איינציקע לעקטאָרן בנוגע זייערע לימודים.

4) ביבליאָטעק-קאָמיסיע האָט פאַרוואַלט מיט דער קורסן-ביבליאָטעק און

5) קאָאָפּעראַטיוו-קאָמיסיע האָט איינגעאָרדנט א קאָאָפּעראַטיוו פון פאַר-שיידענע שרייב-מאַטעריאַלן פאַר די קורסיסטן.

דער ק.-ר. האָט געהאַט 3 פאָרשטייער אין לעקטאָרן-ראַט און אין נייטיקע פאַלן ביים באַטראַכטן פראַגן, וועלכע האָבן געהאַט א שייכות צו די קורסיסטן, אויך פאָרשטייער אין פאַרוואַלטונג. דערמיט, וואָס ס'זיינען קעגנזייטיק געווען פאַרטראָטן דער ל.-ר. און ק.-ר., און אויך, וואָס דער פאַרוואַלטער פלעגט זיין אויף אַלע פאַרזאַמלונגען פון די קורסיסטן, איז געשאַפן געוואָרן א שטענדיקער קאָנטאַקט און צוזאַמענאַרבעט צווישן די לעקטאָרן און צוהערער.

די קורסיסטן פלעגן אויך אָנטיילנעמען אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון

שטאָט, דעלעגירנדיק זייערע פאָרשטייער אין קאָמיסיעס פאַר זאַמלען אויף קיל־טורעלע צוועקן, אַנ—סקי־פאָנד א. אַ. וו.

בכלל האָבן די קורסיסטן אַרויסגעוויזן אָרגאַניזאַטאָרישע פעאיקייטן און האָבן פיל מיטגעווירקט דעם ערפאָלג פון די קורסן.

די עפענונג פון די קורסן.

שבת, דעם 10־טן יאַנואַר 1920 אינאָוונט איז אין בנין פון דער קהילה פאָרגעקומען די פייערלעכע עפענונג פון די פּעדאַגאָגישע קורסן.

געעפנט די פייערונג האָט ד״ר צ. שאַבאַד אַלס פאָרזיצער פון דער קהילה. נאָך די באַגריסונגען פון ד״ר י. בערגער (בילדונגס־אָפּטיילונג ביי דער קהילה), ד״ר י. רעגענסבורג (ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע), ב. כהן־הירגילי („יעָ־קאָפּאָ״), א. רודניצקי („מרכז צעירי־ציון״), ה׳ קאַפּלאַן (שטאָטישער קאָמיטעט צ. צ.), ש. גאָרדאָן (קולטור־ליגע), ה׳ הורוויטש (האַנטווערקער־פאַראיין), ה׳ קאָ־פעליאָוויטש („צעירי־ישראל״), ה׳ אָליצקי (העברעאישער לערער־פאַראיין), און וואָרט פון דעם פאַרוואַלטער פון די קורסן ה׳ ל. טורבאָוויטש צו די קורסיסטן, האָט ד״ר י. רעגענסבורג געהאַלטן אַן אַריינפיר־לעקציע א. ד. ט. „פּסיכאָלאָגיע — אַלס גרונד־וויסנשאַפט פון פּעדאַגאָגיק״.

אויף מאָרגן, זונטאָג, דעם 11־טן יאַנואַר האָט זיך אָנגעהויבן די נאָר־מאַלע אַרבעט אויף די קורסן.

לאָקאַל, גאַנג פון דער אַרבעט, ביבליאָטעק, פאַררעכענונגען.

די לימודים אויף ביידע אָפּטיילונגען זיינען געפירט געוואָרן אין בנין פון דער קהילה (אָרזעשקאָ 7), וואו ס׳איז פאַר זיי אָפּגעגעבן געוואָרן אַ ספּע־ציעלער לאָקאַל. דער לאָקאַל איז געווען ענג און וויניק צוגעפּאַסט. קיין פריי־ע צימערן אויף אַ פיזישן קאַבינעט איז ניט געווען און אפילו דעם לימוד פון צייכענען איז די ערשטע צייט אויסגעקומען צו פירן אין אַן אַנדער לאָקאַל (אין לאָקאַל פון „הילף דורך אַרבעט״).

אַזוי ווי דער גרעסטער טייל קורסיסטן זיינען פון אינדערפרי געווען פאַרנומען, האָבן די קורסן פונקציאָנירט אין די אָוונט־שעהן פון 4 ביז 9. אויף די אָבליגאַטאָרישע לימודים פאַר ביידע אָפּטיילונגען פלעגן זיך ביידע אָפּטיילונגען פאַראייניקן אין 1 אוידיטאָריע. די באַזוכונג פון די לעקציעס פלעגט זיך קאָנטראָ־לירן לויט אַ באַזונדערער זעלבסטרעגיסטראַציע. די לימודים פלעגן געפירט ווערן לויט חודשדיקע שעהן־פּלענער. די טעאָרעטישע אַרבעט פון די צוהערער איז באַ־שטאַנען פון לעקציעס און שמועסן אויף די אַלע לימודים, וואָס זיינען איינגעשלאָסן געוואָרן אין לערנפּלאַן פון די קורסן. צוליב מאַנגל אין די נייטיקע מכשירים איז דער גרעסטער טייל לעקציעס ניט געווען באַגלייט מיט פּראַקטישע אַרבעטן, אייניקע לימודים האָט זיך דאָך איינגעגעבן צו פירן לויטן לאַבאָראַטאָרישן מע־טאָד: פיזיק, כעמיע און פיזיאָלאָגיע. אויף דעם לימוד פון יידיש אין די רעאַלע אָפּטיילונג, צוליב די פאַרשיידנאַרטיקע ידיעות פון די צוהערער, פאַרטיילט געוואָרן פריער אויף 3 און שפּעטער אין 2 גרופּעס; אויף העברעאיש איז אויף דער רעאַ־לער אָפּטיילונג צוליב דעם זעלבן טעם אויך געווען 3 גרופּעס. אויף דער נאַצ.־הומ. אָפּט. זיינען די לימודים, אַזוי ווי אויף דער רעאַלער אָפּט. געפירט געוואָרן אין יידיש, אויסער העברעאישע ליטעראַטור, תנ״ך און יידישע געשיכטע, וועלכע זיינען געפירט געוואָרן אין העברעאיש. אויף די טעכנישע לימודים זיינען די קור־סיסטן פון ביידע אָפּטיילונגען געווען איינגעטיילט לויט זייערע ידיעות אין גרופּן: צייכענען — 4, שפּעטער—3, האַנטאַרבעט—2, גימנאַסטיק—2 (מענער־ און פרויען־גרופּע).

כדי צו געבן די קורסיסטן די מעגלעכקייט צו דערגאַנצן און פאַרפולקו־מען זייערע ידיעות אויסער די לעקציעס איז איינגעשאַפט געוואָרן אַ ביבליאָטעק פון בערך 800—1000 ביכער, גרעסטנטיילס פאַר פּעדאַגאָגיק, יידישער און העב־רעישער ליטעראַטור.

ביים דורכגיין אַ געוויסן קורס פלעגן אויף אייניקע לימודים פאָרקומען קאָלאָקוויומס. די צוהערער פלעגן אויך אָפט שרייבן שריפטלעכע אַרבעטן, זעלב־שטענדיקע פאָרטראָגן אויף ליטעראַטור, געשיכטע און פּעדאַגאָגיק. צום סוף פון ערשטן און צווייטן לערניאָר זיינען אויף געוויסע לימודים פאָרגעקומען פאַר־רעכענונגען (עקזאַמענס). די פאַררעכענונגען און שריפטלעכע אַרבעטן האָבן קלאָר באַוויזן די ערנסטע באַציאונג פון די קורסיסטן צו די לימודים, דער לערנמאַטע־ריאַל איז דורך זיי גרינדלעך דורכגעאַרבעט געוואָרן און די קורסיסטן האָבן פיל באַוויזן אין זין פון אַלגעמיינער אַנטוויקלונג.

אַלגעמיינער לערנפּלאַן. פאַרלענגערונג פון די קורסן.

אין אַלגעמיינעם לערנפּלאַן פון די קורסן זיינען אין משך פון די ערשטע פּאָר חדשים אַרבעט פאָרגעקומען קאַרדינאַלע שינויים.

לכתחילה, ווי שוין דערמאָנט, האָבן די קורסן געדאַרפט פאַרענדיקט ווערן אין אויגוסט 1920 יאָר. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן שוין ביים אָנהייב פון די לימודים, אַז דאָס איז אוממעגלעך אפילו ביי דער גרעסטער אָנשטרענגונג; ערשטנס איז דער טעמפּ פון די לימודים געווען צו שנעל און אין פּעדאַגאָגישן זין זייער שעדלעך; צווייטנס האָט מען אומבאַדינגט געדאַרפט אַריינפירן אַ גאַנצע

ריי נייע לימודים, פאַר וועלכע עס איז אפילו ביי די 6 לעקציעס טעגלעך ניט געווען קיין צייט.

נעמענדיק דאָס אַלץ אין אַכט, האָט דער לעקטאָרן־ראַט בהסכם מיט דער פאַרוואַלטונג פון די קורסן באַשלאָסן צו פאַרלענגערן די קורסן ביז אַפּריל 1921 יאָר. אויף אַזאַ אופן זיינען די קורצע־מיניקע 8־חדשימדיקע קורסן פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין 2־יאָריקע יידישע פּעדאַגאָגישע קורסן.

די נייע פּראָגראַם, וואָס דער לעקטאָרן־ראַט האָט אויסגעאַרבעט האָט זיך שטאַרק אונטערשיידט פון דער פּראָגראַם פון דער אָרגאַניזיר־קאָמיסיע. די לימודים אויף ביידע אָפּטיילונגען קענען פונאַנדערגעטיילט ווערן אויף 4 הויפּט־גרופּן: 1) פּעדאַגאָגיש־מעטאָדישע, 2) נאַטורוויסנשאַפטלעך־מאַטעמאַטישע, 3) הומאַניטאַרע און 4) טעכנישע. די פאַקטישע צאָל שעהן, וואָס יעדער לימוד האָט געהאַט, און די דורכגעפירטע אַרבעט אויף יעדן לימוד איז צו זען פון פאָלגנדיקער טאַבעלע:

A. פּעדאַגאָגיק און מעטאָדיק.

1. פּסיכאָלאָגיע	57— שעה	(פאַר ביידע אָפּט.)
2. עקספּערימענטאַלע פּעדאַג. (קינדער־פּסיכאָלאָג.)	18— ״	״ ״ ״
3. געשיכטע פון פּעדאַגאָגיק	7— ״	״ ״ ״
4. די הויפּט־פּראָבלעמען פון דער מאָדערנער עטיק	6— ״	״ ״ ״
5. דידאַקטיק	21— ״	״ ״ ״
6. היגיענע	14— ״	״ ״ ״
7. שול־היגיענע	3— ״	״ ״ ״
8. קינדער־ליטעראַטור	9— ״	״ ״ ״
9. מעטאָדיק פון יידיש	18— ״	״ ״ ״
10. מעטאָדיק פון חשבון	28— ״	(רעאַלע אָפּטיילונג)
11. פּראָפּעדעוטישע געאָמעטריע	13— ״	״ ״
12. מעטאָדיק פון נאַטורוויסנשאַפט	9— ״	״ ״
13. פּראַקטישע פיזיק	30— ״	״

ס״ה 233 שעה.

B. נ טורוויס:שאַפט און מאַטעמאַטיק.

1. אַנאַטאָמיע פון מענטשן	25— שעה	(רעאַלע אָפּט.)
2. פיזיאָלאָגיע	23— ״	״ ״
3. באָטאַניק	30— ״	״ ״
4. זאָאָלאָגיע	6— ״	״ ״
5. כעמיע	11— ״	״ ״
6. נאַטורוויסנשאַפט	40— ״	(נאַצ.—הומ. אָפּט.)
7. מאַטעמאַטיק	41— ״	״ ״ ״

ס״ה 185 שעה.

C. הומאַניסטיק.

1. יידישע ליטעראַטור	77— שעה	(רעאַלע אָפּט.)
2. יידישע ליטעראַטור	35— ״	(נאַצ.—הומ. אָפּט.)
3. יידישע שפּראַך	17— ״	(רעאַלע אָפּט.)
4. יידישע שפּראַך	28— ״	(נאַצ.—הומ. אָפּט.)
5. העברעאיש	75— ״	(רעאַלע אָפּט.)
6. העברעאישע ליטעראַטור (עברית)	106— ״	(נאַצ.—הומ. אָפּט.)
7. תנ״ך (ביבל־קריטיק)	60— ״	(נאַצ.—הומ. אָפּט).
8. יידישע געשיכטע	56— ״	(רעאַלע אָפּט.)
9. יידישע געשיכטע (הסתוריה עברית)	71— ״	(נאַצ.—הומ. אָפּט.)
10. אַלגעמיינע געשיכטע	65— ״	״ ״
11. פּויליש	42— ״	(פאַר ביידע אָפּט.)

ס״ה 632 שעה.

D. טעכנישע לימודים.

1. צייכענען	51— שעה	(פאַר ביידע אָפּט.)
2. קלעפּן (מאָדעלירן)	3— ״	״ ״ ״
3. האַנטאַרבעט	50— ״	״ ״ ״
4. גימנאַסטיק	47— ״	״ ״ ״
5. געזאַנג	42— ״	״ ״ ״
6. קאָנצערטינע־שפּילן	38— ״	״ ״ ״

ס״ה 231 שעה.

בס״ה זיינען געלייענט געוואָרן 37 קורסן—1241 שעה.

אויסער די לימודים איז אין פּראָגראַם פון די קורסן אָנגעמערקט געווען נאָך פאָלגנדיקע לימודים, וועלכע זיינען אָבער צוליב מאַנגל אין צייט ניט דורכ־געגאַנגען געוואָרן: 1) לאָגיק, 2) שול־קענטעניש, 3) געשיכטע פון בילדונג ביי יידן, 4) ביבליאָטעק־פירונג, 5) טעכנאָלאָגישע שמועסן, 6) שול־גערטנערייי, 7) יידישע דעמאָגראַפיע, 8) ליטע־קענטעניש, 9) באָדנלערע, 10) מעטאָדיק פון געאָגראַפיע.

די דורכגעפירטע ארבעט באשטייט אין פאלגנדיקן:

A. פעדאגאגיק און מעטאדיק.

1. פסיכאלאגיע.

אריינפיר. די פארהעלטעניש צווישן פיזישן און פסיכישן. די איינטיילונג פון פסיכישע פראצעסן. פסיכא-פיזיק פון איינצלנע חושים. די עמפינדונגען. די פארשטעלונג. די געזעצן פון אידעען-אסאציאציע און ווידערדערקענונג. די פסיכאלאגישע געזעצן פון לאגישן דענקען. אויפמערקזאמקייט. דאס בכיוונדיקע און אומבכיוונדיקע דענקען. די צוזאמענזעצונג פון דער „איך"-פארשטעלונג. זכרון. אנאמאליען פון די עמפינדונגען און פארשטעלונגען (סינעסטעזיען, האלוצינאציעס, אילוזיעס, וואנ-אידעען, צוואנגס-פארשטעלונגען, חלום, היפנאז). באוואוסטע און אומבאוואוסטע פארשטעלונגען. דער רצון.

2. עקספערימענטאלע פעדאגאגיק (קינדער-פסיכאלאגיע).

אריינפיר אין קורס. די נאטירלעכע אנטוויקלונג פון קינד. די איינמי-ונג, שפיל און פאנטאזיע ביים קינד. די פסיכאלאגיע פון קינד. סוגעסטיע און איר ראלע אין דער ערציאונג. אויפמערקזאמקייט. כאראקטעריסטיק פון קינדער (אינטעליגענץ-מעסטונגען לויט די טעסטן פון בינע). אסאציאציע און איר מעסטונג.

3. געשיכטע פון פעדאגאגיק.

רוסא. פעסטאלאצי. פרעבעל. מאנטעסארי. הערבארט. נעא-הערבארטיאנער.

4. די הויפט-פראבלעמען פון דער מאדערנער עטיק.

די דערציאונגס-צילן. עטיק אלס פעדאגאגישע גרונדוויסנשאפט. די גרונד-שטרעבונגען אין דער עטיק און זייער שייכות צו די ערציאונגס-פראבלעמען.

5. דידאקטיק.

די צילן פון דידאקטיק און איר ארט צווישן אנ'ערע פעדאגאגישע וויסנשאפטן. די גרונדפרינציפן פון דידאקטיק (הארמאנישע ארגאניזאציע פון פלאן, די כללים פון כסדרדיקייט, צוטריטלעכקייט א. אנד.). די פסיכאלאגישע מאמענטן פון אונטעררייכט. די לאגישע מאמענטן אין פראצעס פון אונטעררייכט. דער לערנפלאן. די ארגאנישע פארבינדונג פון פארשיידענע געגנשטאנדן אין דער פאלקסשול. דער מעטאד און זיין באדייטונג. דער וויסנשאפטלעכער און דידאקטישער מעטאד. אנאליז פון פארשיידענע מעטאדן (דער דאגמאטישער און גענעטישער). פארשיידענע פארמען פון דידאקטישן מעטאד (אקראמאטישע, עראטעמאטישע, עווריסטישע, סאקראטישע א. אנד.). די הויפטפאדערונגען צו דער טעכניק פון דער עווריסטישער פארם. דער אנשויאונגס-מעטאד. זיין געשיכטע און זיין באגרינדונג ביי די מאדערנע פעדאגאגן. דער ארבעטס-פרינציפ. ארבעט אויסער דער שול. לערנביכער און לערנמכשירים. דער אינטערעס. די אויפמערקזאמקייט. דיסציפלין אין דער שול. דער שילער-קאלעקטיוו. די טעכניק פון אונטעררייכט. קאנצענטערס. די דערציאונג אין דער שול. שכר ועונש. באלן, רעפעטיציעס און עקזאמענס. די קעגנזייטיקע באציאונגען צווישן לערער און די שילער.

6. היגיענע.

לופט. וואסער. באדן. דערנערונג און דערנערונגס מיטלען

7. שול-היגיענע.

שול-בנין. קלאסנצימער, ווענטילאציע, באהייצונג, באלייכטונג.
(דער קורס איז צוליב מאנגל אין צייט ניט פארענדיקט געווארן)

8. קינדער-ליטעראטור.

די ראלע פון דער קינדער-ליטעראטור אין דער דערציאונג. רעאליטעט און פאנטאזיע. די ריכטונגען אין דער קינדער-ליטעראטור (סענטימענטאליזם, ראמאנטיזם, קינסטלערישער רעאליזם). ד'אמיטשיס, דאדע, מארק טווען. די קינדער-ליטעראטור פון די יארן 1870—1900. אנדערסען. די אריגינעלע יידישע קינדער-ליטעראטור. ביבליאטעק-פירונג אין שול.

9. מעטאדיק פון יידיש.

קעגנזייטיקע באציאונגען צווישן פעדאגאגיק און פילאלאגיע. די פאדערונגען פון דער ארטאגראפיע. וואס הייסט לערנען לייענען? די פסיכאלאגישע גרונד-הנחות ביים לערנען לייענען. די פארמולקימונג פון דעם קינדס שפראך און די מיטלען דערצו. דער לערנען לייענען און שרייבן. געשיכטע פון אלף-בית. עלעמענטן פון שריפטלעכן אלף-בית. קלאסיפיקאציע פון די מעטאדן פון לערנען לייענען און שרייבן: א) סינטעטישער מעטאד, ב) אנאליטישער מעטאד, ג) אנאליטיש-סינטעטישער מעטאד. מאזאאישער אלף-בית. מאנטעסאריס גלאז-פאפיר-אלף-בית. יסודות פון דער אמעריקאנער סיסטעם פון לערנען לייענען. קאטעכיזאציע. כוסטער-מעשהלעך פון דער אמעריקאנער סיסטעם. ריטם. חד-גדיא-מאדוס פון מעשהלעך. דערקלערונגס-לייענען. ליטעראטור-לימוד אין שול. רעצענזיעס איבער לערנביכער פאר יידיש

10. מעטאדיק פון חשבון.

די געשיכטלעכע אנטוויקלונג פון דער נאטירלעכער ריי פון צאלן. דער קוק פון פארשיידענע מאטעמאטישע שולן אויף דער נאטור פון א צאל. די גלייכע צייליונג אין גבול פון ערשטן צענדליק. דער מאנאגראפישער מעטאד אין אריטמעטיק. חיבור און חיסור אין גבול פון ערשטן צענדליק. רעשטן און דיפערענץ. כפל אין גבול פון ערשטן צענדליק. דער איבערגאנג צו גאנצע צענדליקער אין גבול פון ערשטן הונדערט. חיבור און חיסור אין גבול פון די ערשטע צוויי צענדליק. חיבור און חיסור אין גבול פון ערשטן הונדערט. די כפל-טאבעלע. די מעטאדיק פון חילוק. די צאלן פון אריטמעטישע אויפגאבן, אריטמעטישע און אלגעבראאישע אויפגאבן אין אריטמעטיק. די צוגרייטונג צו קאמפליצירטע אויפגאבן. אנאליז און סינטעז. דער גבול ביז 1000. אריינפיר אין נומעראציע. די פונקציע פון נול. קאפ-חשבון. חיבור און חיסור מינדלעך און שריפטלעך. די שינויים און די רעזולטאטן פון די אקטן אין צוזאמענהאנג מיט די שינויים אין די געגעבענע. דער צוזאמענהאנג צווישן די עלעמענטן פון די אפעראציעס. חשבון לפי-ערך. דער אריינפיר פון אלגעברע. אריטמעטישע אויסדרוקן. די פארטיילונג פון דעם מאטעמאטישן מאטעריאל צווישן אלגעברע און אריטמעטיק. נומעראציע פון אומבאגרעניצטע צאלן. ברוכצאלן ביז צום סיסטעמאטישן קורס. ווען לערנען געצענטלטע ברוכצאלן? (די פראגראם און די ערפארונג). דער ערשטער קאנצענטער פון איינפאכע ברוכצאלן. זיין אינהאלט און זיין מעטאדיק. די לערנמכשירים צום ערשטן קאנצענטער. א פאראלעלער קורס פון געצענטלטע ברוכצאלן. דער סיסטעמאטישער קורס — זיין מעטאדאלאגיע. פארגלייכונג פון ברוכצאלן. פראקטישע מיטלען צו געפינען דעם געמיינזאמען טיילוויזער. געצענטלטע ברוכצאלן און פראצענטן. קרן. ריווח און היזק אלס אבסאלוטע און רעלאטיווע גרייסן. די גרעניצן פון אריטמעטיק. 3 שטאנדפונקטן. סיבות און רעזולטאטן. א קאמפלעקס פון n-גרייסן. די איזאלירונג פון 2—n-גרייסן, כדי פעסטצושטעלן דעם צוזאמענהאנג צווישן די געבליבענע 2 גרייסן (אויפגאבן אויף דעם איינפאכן כלל פון דריי). דער קאמפליצירטער כלל פון דריי. פראפארציאנעלער חילוק (אן דער טעאריע פון פארהעלטענישן, אויפן סמך פון דער צעברעקלונג און פאראייניקונג פון חלקים).

11. פראפעדעווטישע געאמעטריע

פראפעדעווטישע געאמעטריע אלס א פראקטישער צוגרייטונגס-קורס און איר ארט אין דער פאלקסשול. אירע מעטאדן און פארגלייך מיטן לאגישן מעטאד: אנאליזירונג פון קאנקרעטע קערפערס און פיגורן און קאנסטרואירונגען פון די-זעלבע פיגורן. די אויסערלעכע באטראכטונג פון א קוב, פריזמע און פיראמידע און די פלאנימעטרישע פיגורן, וועלכע שטאמען פון זיי אפ. די קיילעכדיקע קערפערס און די פלאנימעטרישע פיגורן, וועלכע שטאמען פון זיי. לאבאראטארישע ארבעט מיט די צוהערער. צושניטן פון אלע געאמעטרישע קערפערס מיט טעארעטישע און פראפעדעווטישע דערקלערונגען.

12. מעטאדיק פון נאטורוויסנשאפט.

איינלייטונג. נאטורוויסנשאפט אין דער אלטער שול. די באזונדערע ראל פון נאטורוויסנשאפט אלס בילדונגס-געגנשטאנד. קאנצענטראציע פון מאטעריאל. דער סדר אין דורכגיין די טויטע נאטור. פארבינדונג מיט געאגראפיע. די ארדענונג ביים דורכגיין זאאלאגיע. דער ביאלאגישער פרינציפ. געמיינשאפטן. וועגן עקסקורסיעס מיט קינדער.

13. פראקטישע פיזיק.

געשיכטלעכער איבערבליק איבער די הויפטמעטאדן פון נאטורוויסנשאפט בכלל און פיזיק בפרט. דער לאבאראטארישער מעטאד און זיין באדייטונג. מעטאדישע אנווייזונגען צו דער פראגראם פון פיזיק אין פאלקסשול. דעמאנסטראטיווע דערקלערונגען וועגן עקספערימענטן אין פאלקסשול. ארבעט אין דער לאבאראטאריע. אויסמעסטונגען: מענזורקע, גלאז מיט אן אפגוס, וואג, געוויכט, ריכטשנור. אויסמעסטונג פון א פארנעם. לופט און אירע אייגנשאפטן (אומדורכדרינגלעכקייט, רוימלעכקייט, עלאסטישקייט א. א.). אייגנשאפטן פון צוזאמענגעפרעסטע לופט. די ווירקונג פון ווארימקייט און קעלט אויף לופט. דער דרוק פון אטמאספער און זיין גרייס. דער באראמעטער און זיין אנווענדונג. דער סיפאן. דער דרוק פון וואסער אויף די ווענטלעך פון א כלי, אין וועלכער זי געפינט זיך. דער דרוק פון וואסער אויף א קערפער, וועלכער איז אראפגעלאזן אין איר. ארכימעדס געזעץ פון שווימען. פארשיידענע אופנים ווי צו דעמאנסטרירן דעם געזעץ. די ווירקונג פון ווארימקייט אויף פליסיקע און הארטע קערפערס. דער טערמאמעטער און זיין אנווענדונג. דיסטילירונג פון וואסער. פילטרירונג. צולאזונגען פון פארשיידענע זאלצן אין וואסער ביי פארשיידענע טעמפעראטורן. פארפרירונג פון וואסער. דער צוזאמענשטעל פון לופט. דאס באקומען זויערשטאף, קוילנזויערגאז און זייערע אייגנשאפטן.

די גאנצע אויבנאנגעוויזענע ארבעט פון פיזיק איז דורכגעפירט געווארן אין אנהייב פראקטיש דורך די קורסיסטן גופא אין לאבאראטאריע, שפעטער האט דער לעקטאר נאר דעמאנסטרירט די עקספערימענטן אויף די לעקציעס. די מכשירים זיינען דערביי געווען איינפאכע, אליין געמאכטע, כדי די קורסיסטן זייענדיק צ. ב. אויף דער פראווינץ זאלן קענען זיי אליין מאכן פון איינפאכסטע מאטעריאלן.

B. נאַטורוויסנשאַפט און מאַטעמאַטיק.

1. אַנאַטאָמיע פון מענטשן.

דער בוי פון קערפּער און געוועבן. דער סקעלעט. די קאָפּ-ביינער. די מוסקולאַטור. נערוון-סיסטעם. דעמאָנסטראַציעס פון אַנאַטאָמישע בילדער.

2. פיזיאָלאָגיע.

אַלגעמיינער ביאָלאָגישער טייל. דער כעמישער באַשטאַנד פון אָרגאַניזם. בלוט און בלוט-קרייזלויף. אַנאַטאָמיע און פיזיאָלאָגיע פון האַרצן. די בלוט-באַוועגונגען אין אַרטעריעס, ווענעס און קאַפּילאַרן-סיסטעם.

(דער קורס איז צוליבן אָפּפאָר פון לעקטאָר ניט פאַרענדיקט געוואָרן).

3. באָטאַניק.

דאָס קערפּערל. די זוימען. דער וואָרצל. דער באָדן. דאָס בלאַט. דער שטאָם. די פאַרמערונג פון די פלאַנצן (געשלעכטלעכע און אומגעשלעכטלעכע). די פאַרשפּרייטונג פון די פרוכטן און זוימען. ספּאָרן-פלאַנצן. וואַסערפלאַנצן. אַ ריי באָטאַנישע עקסקורסיעס, אויף וועלכע די צוהערער האָבן זיך באַקענט מיט פאַרשטייער פון די ביימער און גראָזן-פאַמיליעס.

4. זאָאָלאָגיע.

(צוליב מאַנגל אין צייט איז דורכגעגאַנגען געוואָרן נאָר אַ קליינער טייל פון אָנגעמערקטן קורס).

5. כעמיע.

די אַלגעמיינע אייגנשאַפטן פון כעמישע ערשיינונגען און די גרונט-געזעצן פון כעמיע. גענויע באַקאַנטשאַפט מיט זויערשטאָף און וואַסערשטאָף, זייערע אייגנשאַפטן און זייער ראָלע אין די פאַרשיידענע פּראָצעסן פון דער אָרגאַנישער נאַטור.

(צוליבן אָפּפאָר פון לעקטאָר איז דער קורס ניט פאַרענדיקט געוואָרן).

6. נאַטורוויסנשאַפט (אָפּט. פאַר נאַצ.—הומ. למודים).

דורכגעגאַנגען געוואָרן אַן עלעמענטאַרער קורס פון טויטער און לעבעדיקער נאַטור, ווי אויך אַנאַטאָמיע און פיזיאָלאָגיע פון מענטשן.

7. מאַטעמאַטיק (נאַצ.—הומ. אָפּטיילונג).

עלעמענטאַר-קורס פון אַריטמעטיק און פּראָפּעדעווטישער קאָנצענטער פון אַלגעברע (ביז די גלייכונגען פון דער 2-טער מדרגה).

C. הומאַניסטיק.

1. יידישע ליטעראַטור (אָפּט. פאַר רעאַלע לימודים).

א) 1-טע גרופּע (העכערע).

די יידישע ליטעראַטור פאַר מענדעלען. גענויער אַנאַליז פון מענדעלעס הויפּט-ווערק. די יידישע ערציאונג. די אָפּגעזונדערטקייט פוןווירקלעכקייט און נאַטור די באַדינגלאָזיקייט פון די יידישע פּרנסות. דער ייד און די נאַטור. דער ייד און די ליבע. די יידישע מוסדות. די השכלה אַמאָל און די בילדונג איצטער. דער שטייגער שרייבן ביי מענדעלען.

שלום-עליכם. אַנאַליז פון זיינע ווערק. דורכגעפירט אַ פּאַראַלעל צווישן די צוויי יידישע קלאַסיקער: מענדעלע און שלום-עליכם.

י. ל. פּרץ. די עטאַפּן פון פּרצעס אַנטוויקלונג. די גרונט-אידעען און טענדענצן פון ערשטן פּעריאָד פון פּרצעס שאַפן. פרייען און ליבע ביי פּרצן חסידים. די פאָלקסטימלעכע געשיכטן.

שלום אַש. דאָס שטעטל. זיינע דראַמען. יידישע ליריק: ש. פרוג, א. רייזען, ד. איינהאָרן, מ. ראָזנפעלד.

ב) צווייטע גרופּע

עלעמענטאַרער קורס. געלייענט און געשריבן לויט דער כרעסטאָמאַטיע „דאָס לעבעדיקע וואָרט". שפּעטער האָט דער לעקטאָר געפונען פאַר מעגלעך איבערצוגיין צום קורס פון יידישער ליטעראַטור און איר געשיכטע. די פאָלקס-לידער. די השכלה-ליטעראַטור (י. ל. גאָרדאָן, מיכל גאָרדאָן, א. מ. דיק, שמ"ר)· אַנאַליז פון מענדעלעס ווערק. שלום-עליכם. י. ל. פּרץ. ש. פרוג.

2. יידישע ליטעראַטור (אָפּט. פאַר נאַצ.—הומ. לימודים).

וואָס איז אונדזער נאַציאָנאַלע ליטעראַטור. די הויפּט-פּראָבלעמען פון דער נייער יידישער ליטעראַטור. די פאָרגייער פון מענדעלען. מענדעלעס מוכר-ספרים און ביאָגראַפיע. מענדעלע אַלס משכיל, פּובליציסט און קינסטלער. שלמה ר' חיימס—אַ שליסל צו מענדעלעס פּערזענלעכקייט און אַנטוויקלונג. די שיינקייט פון אַמאָליקן יידישן לעבן. מענדעלעס באַציאונג צום יידישן לעבן. די באַציאונג פון מענדעלען צום כלל און פּרט. שלום-עליכם. די גרונט-שטריכן פון פּרצעס שאַפן. די פּראָבלעם פון פּערזענלעכקייט. חסידיש. די פאָלקסטימלעכע געשיכטן. ש. אַש. די יידישע ליריק.

3. יידישע שפּראַכוויסנשאַפט (רעאַלע אָפּטיילונג פאַר דער 1-טער גרופּע אויף יידישער ליטעראַטור).

היסטאָרישער איבערבליק איבער דער אַנטשטייאונג און אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפּראַך. יידיש אין געגנוואַרט. די גראַמאַטיק און אירע טיילן. גערעדטע שפּראַך און די שריפטלעכע. די יידישע דיאַלעקטן. אייניקע ידיעות פון דער פאָנעטיק אַלס גרונט צו דער אָרטאָגראַפיע. די פּרינציפּן פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע. די כללים פון דער יידישער פאָנעטיק. מאָרפאָלאָגיע און וואָרטבילדונג. פאַרקלענערונגס-ווערטער. דאָס געשלעכט בכלל און אין דער יידישער שפּראַך בפרט. בייגונגען פון הויפּטווערטער. ביווערטער. צייטווערטער אין יידיש.

4. יידישע שפּראַכוויסנשאַפט (נאַצ.—הומ. אָפּט.).

די אַנטשטייאונג און עלטער פון דער יידישער שפּראַך. איר פאַרשפּרייטונג. די יידישע שפּראַך אין דער געגנוואַרט. די גראַמאַטיק און אירע טיילן. די גערעדטע שפּראַך און די שריפטלעכע. די ליטעראַטור-שפּראַך און די דיאַלעקטן. די פאָנעטיק און די פיזיאָלאָגיע פון די שפּראַך-קלאַנגען. דער יידישער וואָקאַליזם. דער יידישער קאָנסאָנאַנטיזם. די געשיכטע פון דער יידישער אָרטאָגראַפיע. אירע הויפּט-פּרינציפּן און כללים. מאָרפאָלאָגיע און וואָרטבילדונג (לויט אַ ברייטערן קאָנצענטער ווי אויף דער רעאַלער אָפּטיילונג).

5. העברעאיש (עברית—אָפּט. פאַר רעאַלע לימודים).

א) 1-טע גרופּע - העכערע.

קריאה מבארת עפ"י הספר „פרוזדור לספרות". עבודות בכתב מהשירים והספורים הנמצאים ב„פרוזדור לספרות".

דקדוק: הוראת הבנינים. נטית שמות העצם. נטית הפעלים בכל הבנינים.

תנ"ך—פרקים נבחרים מתרי-עשר וישעיהו

ב) 2-טע גרופּע.

קריאה מבארת עפ"י הספר „עברית" ח ג. עבודות בכתב מהספורים והשירים הנמצאים בספר „עברית".

דקדוק: הוראת הפועל ובניניו. נטית בנין הקל בכל הגזרות.

ג) 3-טע גרופּע.

תרגילי קריאה וכתיבה מהספרים „המורה העברי" ח' א וב. ומ„פרקים ראשונים" ח' א. עבודות בכתב, תשובות עפ"י שאלות והרצאות קלות. תרגילי דקדוק, סמני המין. נטית השמות והפעלים.

6. העברעאישע ליטעראַטור (עברית — אָפּט. פאַר נאַצ.—הומ. למודים):

א) למוד הלשון.

הלשון. רבוי הלשונות. מדע הלשונות. התפרדות הלשונות לפי התפרדות חברות בני האדם. התערבות לשונות. חלוקת הלשונות לגזעים ומשפחות. הלשונות שבמשפחה השמית. קדמות הלשון העברית. הכתב. מדרגות הקולטורה שהולידה את הצורך לכתב. ציורי הדברים שבטבע. קצור הציורים לסמנים. סמנים לצרופי קולות. כתב הסינים. כתב היתדות. כתב החרטמים. הכתב האלפא-ביתי. מוצאו העברי. הכתב העברי המרובע. התאמת האותיות של הכתב העברי לקולות הדבור שבלשון. התנועות והנקודות. הקריאה הספרדית. הקריאה האשכנזית. חלוקת התנועות. אמת הקריאה שוא. שוא בסוף התבה

ב) ספרות עברית.

1) ספרות עברית העתיקה.

התלמוד. צמיחתו והתפתחותו. תורה שבעל פה ותורה שבכתב. עזרא וסיעתו ואנשי כנסת הגדולה. הצדוקים והפרושים. המדות שהתורה נדרשת בהן. בית שמאי ובית הלל. תקופת יבנה. חתימת המשנה. קבוץ המשנה. חלוקת המשנה לסדורים. מסכתות ופרקים. שפת המשנה. יסודות המשנה. דוגמאות מגוף התלמוד עפ"י אוצר ספרות ישראל של הד"ר ברוך.

2) ספרות עברית החדשה.

סקירה כללית על מהלך התפתחותה של ספרותנו. תקופת המאספים. ההשכלה הברלינית. הפסיבדוקלאסיות בספרותנו. נפתלי צבי הירץ ויזל. התחיה בגליציה—חכמת ישראל: שי"ר, רנ"ק ושד"ל. ההסטוריה העברית — ד"ר יצחק ערטער. צמיחת ההשכלה ברוסיה—ריב"ל, מא"ג ואד"ם הכהן. התקופה הרומנטית—מיכ"ל ומאפו. התקופה הריאליסטית—יל"ג. תקופת ה„שחר" פרץ בן משה סמולנסקין. הספרות העברית בשנות השמונים—הסינטיזה האורתודוקסית—ראובן אשר ברודס „שתי הקצוות". השירה הלאומית הצעירה — המציר מאנה, ק. א. שפירא ודוליצקי. מנדלי מו"ס—נתוח יצירותיו ותמונתו הרוחנית. ליליענבלום. הזרמים בספרות הצעירה. הזרם הריאליסטי—ברשדסקי. משורר האינטליגנציה שלנו בשנות התשעים—פייערבערג. השירה המודרנית—יעקב כהן.

3) קורס אפיזודי של תורת הספרות.

חלקי האגדה והתפתחותה. האגדה הקוסמוגונית, האפית, המוסרית, הלאומית,

העממית והאמנותית. דוגמאות מספר האגדה של ביאליק ורבניצקי. צורות האגדה האמנותית אצל יעבץ, ק. א. שפירא, ד. פרישמאן, י. ל. פרץ, כהן ובּרדיצבסקי. האפוס העתיק בספרותנו החדשה. מתי מדבר של ביאליק. האפוס ההסתורי ודגמאותיו. צדקיהו בבית הפקודות. בין שני אריות. ברוך ממגנצה בהגבלה עם משא נמירוב.

שיחות ספרותיות על ספרות ההשכלה והספרות החדשה.

ג) מתודיקה של הלשון העברית.

שיטת התרגום והטבעית. השיטה המערבית ורבליזמוס וסגול שפה באופן טבעי. התנאים הנחוצים להצלחת הלמוד עפ״י השיטה הטבעית. הקריאה בתור פרוצס פסיכולוגי. השיטה הקולית (האנליטית-סינטיתית). השיטה האמריקאית. למוד הקריאה עפ״י מונטסורי. הפוניטיקה העברית. הדרישות לאלפונים. תכנית של שעות בלמוד הקריאה. הקריאה המבארת ומטרותיה. השיחה הקודמת והבאור הפילולוגי. הנתוח ההגיוני ועריכת התכנית. עריכת ההרצאה בקצרה ובאריכות. סדור החמר לקריאה. הפרינציפ העמלני. דרכים חדשים במיתודיקה של הקריאה המבארת. דקדוק שפ״ע: המטרה והאמצעים. עבודות בכתב בביה״ס העממי. ראשית הספרות, הקריאה העצמית של המתלמדים. התכנית הכללית של הלמודים העבריים בביה״ס.

מפני חסר זמן לא יכלו לסדר הרצאות על ספרי-למוד שלנו ועל ספרותנו לילדים.

7. תנ״ך (ביבל-קריטיק).

א) תנ״ך—אבן הפנה של ההוראה העברית. מעלותיו הפדגוגיות. הפרובלימות הקשות בלמוד זה. גיאוגרפיה של א״י בתקופת התנ״ך. העולם העתיק. ספורי המקרא או המקור. הגרעינים ההיסטוריים שבאגדות. חרקטריסטיקות של גבורי האפוס העברי. תאורי החיים העתיקים. התכנית הכללית של למוד התנ״ך בביה״ס העממי.

ב) ראשונים. מבוא לחמשת חמשי התורה. מושגים יסודיים של מדע החקירה בכתבי הקדש. ספר בראשית. תוכן הספר ואופן הרצאתו. הפרקים א—לב. לקוטים מהפרקים לז—מט. מבוא לספר שמות. חמר הספר. החלק הספורי והחקי. ספר הברית. המשפט הקרימינלי והאזרח בספר הברית. מעשי המשכן. מעשי העגל. קטעים מהפרקים האחרונים מספר שמות.

ג) אחרונים. שלש המדרגות שבנבואה והתפתחותה בישראל ויהודה. הנביא, החברה והממלכה. דברי ההסכה והנבואה שבספר ירמיהו, בהגבלה עם סגנון יתר הנביאים*).

8) יידישע געשיכטע (אָפּט. פאַר רעאַלע לימודים).

אַריינפיר. די הויפּט-מקורים. די געאָגראַפיע פון ארץ-ישראל. די ווירקונג פון אַרומיקע פעלקער אויפן לעבן פון כנען. די פּאַטריאַרכאַלע אוראַלטע משפּחה. די בני ישראל אין מצרים. די וואַנדערונג אין מדבר. די איינגעמונג פון כנען. די שופטים-צייט. דער אינערלעכער קאַמף צווישן די שופטים. די שטרעבונגען צו העגעמאָניע. די ווירקונג פון דער כנעניישער קולטור אויף די בני ישראל. דער אָנפאַנג פון דער מלוכה. די תקופה פון דוד און שלמה. די צעשפּאַלטונג פון דער מלוכה. עמרי און זיין הויז. אחאב און איזבל. די איבערקערעניש פון יהוא. די נביאים אחרונים. עמוס. דער אונטערגאַנג פון מלכות ישראל. די ווירקונג פון דער קאַטאַסטראָפע אויף יהודה. אחז און יחזקיהו. ישעיהו הנביא. די רעפאָרם פון מלך יהושיהו. די אַלגעמיינע לאַגע פון אַלטן מזרח ערב דעם חורבן יהודה. חורבן יהודה. ירמיהו הנביא. יחזקאל הנביא. די באַציאונג פון דער פּערסישער מלוכה צו די יידן. די ערשטע רעסטאַוראַציע. זרובבל און יהושע. חגי און זכריה. די רעסטאַוראַציע פון א נייעם יידישן צענטער אין פּאַלעסטינע. חגי און זכריה. דער אַנאַליז און אינהאַלט פון תנ״ך בכלל און חומש בפרט. פּערסיזם. אַלכסנדר מוקדון. די תלמיים און סעלייקידן. דער העלעניזם. דער קאַמף צווישן די העלעניסטן און חסידים. די עפּאָכע פון דער טעאָקראַטיע. שמעון הצדיק. יהושע בן סירא. די חיבטיקסטע מאָמענטן פון קאַמף פון די חשמונאים. די סעקטעס ביי די יידן. צדוקים, פרושים און אסיים. דער סנהדרין. די ווירקונג פון די רוימער אין דער עפּאָכע פון הורדוס. די אַנטשטייאונג פון קריסטנטום. דער אַנאַליז פון ברית החדשה אַלס היסטאָרישן מקור פון קריסטנטום. קריסטנטום און פּאַוליניזם. די רדיפות פון אַדריאַנוס אין טראַיאַנס צייטן. רבי עקיבא און בר-כוכבא. די אַנטשטייאונג פון תלמוד. משנה און יהודה הנשיא. דער נייער צענטער אין בבל. דער איסלאַם און זיין ווירקונג אויף די יידן. דער עקזילאַרכאַט. די קראים. סעדיה גאון. אמונות ודעות. חסדאי אבן שפּרוט. די גאָלדענע תקופה אין שפּאַניע. שמואל הנגיד. ר׳ יהודה הלוי און רמב״ם. רש״י. רבינו גרשום. די נוסעי הצלב און די איבערוואַנדערונג אין פּוילן. די יידן אין פּוילן און ליטע. די פּריווילעגיע פון באָלעסלאַוו דעם פרומען. די שפּאַנישע תקופה ביז נאָך גזרת ת״ח.

9) יידישע געשיכטע—היסטוריה עברית (אָפּטיילונג פאַר נאַצ.-הומ. לימודים).

מבוא. המקורות לתולדות עם ישראל ועמי הקדם. טבע ארץ-ישראל ומצרים. היחוסים ההדדיים שבין ארץ-ישראל, בבל, מצרים. האתנוגרפיה של א״י. ההסתוריה הקדומה של א״י. ספורי התורה על האבות. מצרים וכנען. בני ישראל במצרים. משה רבנו. יציאת מצרים. מתן התורה. יהושע מכניס את בני ישראל אל ארץ כנען. תקופת השופטים. המשכן בשילה. שמואל. שמואל ושאול. תקופת דוד. תקופת שלמה. התחלקות הממלכה וסבותיה. מלכות ישראל. מלכות יהודה. ירבעם והמלכים שמלכו אחריו. ירבעם השני ונביאי תקופתו. עמוס. ימי המבוכה בארץ שומרון. הנביא הושע. יהודה בימי המלכים עזיהו, יותם ואחז. הצורה הספרותית של השאלה הסוציאלית ביהודה. האידיאלים החברתיים של ישעיהו. נפלת שומרון. מיכה המורשתי. חזקיהו. מצבה הפוליטי של יהודה בשנת 710. חזקיהו. יהודה ומצרים. מנשה. הריאקציה הדתית והמסרית (הרדיפות על הנביאים). הסבות המדיניות והפסיכולוגיות של נסיגה לאחור זו (אמון). המצב המדיני בקדמת אסיה ומצרים. עלית הסקתים וקץ ממלכת אשור. הנביאים נחום וצפניה. יאשיהו והרפורמציה ביהודה. חרבן בית המקדש. סקירה כללית על גלות בבל. שיבת ציון והתבססותה של הרספובליקה ביהודה תחת שלטון הפרסים. תקופת עזרא ונחמיה עד אלכסנדר מוקדון. השקפה על שלשת הספרים: תהילים, משלי, איוב. השקפה על מלחמת היהדות והיונות בא״י ובאלכסנדריה. המפלגות בא״י בימי החשמונאים. הרעיון המשיחי בישראל בתור יסוד לאמונה הנוצרית. הספרות העברית בתקופת החשמונאים בא״י ובאלכסנדריה של מצרים. אריסטבול פילון. הנצרות בימי השליחים והתפשטותה בעולם הגויים. חרבן הבית ומלחמת היהודים. מצבה המדיני של יהודה אחרי חרבן הבית השני. רבי יוחנן בן זכאי והמרכז הרוחני בכרם יבנה. רבן גמליאל השני והסנהדרין. ערכו של רבן גמליאל והתפתחות התורה שבעל פה. דורות התנאים הראשונים. המינים. הגורמים הלאומיים בתקופת יבנה. חתימת כתבי הקדש. תרגום אונקלס. חיי היהודים בגולה. פולמוס טריינוס. פולמוס אדריינוס. מרד בר-כוכבא. חרבן בתר. תורת התנאים האחרונים. אמוראי בבל. רב ושמואל. הדור השני לאמוראי בבל. הדור השלישי לאמוראים. סדור התלמוד וחתימתו. תקופת הגאונים. הקראות. מהות התלמוד. וערכו בתולדות היהדות. השפעת היהדות על צמיחת האסלם. היהודים תחת שלטון הערביים. היהודים בימי הבינים באירופה. (גרמניה, פרנציה וספרד). תקופת ספרד (סקירה כללית). האינקביזיציה וגרוש ספרד. מרכז התרבות היהודית בהולנדיה.

10. אַלגעמיינע געשיכטע.

א) גריכנלאַנד. געאָגראַפישע לאַגע. קלימאַט. באָדן. נאַטירלעכע אוצרות. רעליגיעזע פאָרשטעלונגען. ליטעראַטור פון דער עלטסטער תקופה. איליאַדע און אָדיסעיע. די געשיכטע פון דער אַטענישער דעמאָקראַטיע. (די עוואָלוציע פון די דעמאָקראַטישע פאָרמען). די עקאָנאָמישע, סאָציאַלע און פּאָליטישע סטרוקטור פון דער אַטענישער מלוכה. פּעריקל-צייט. די ליטעראַטור פון V-טן יאָרהונדערט. דער אַנאַליז פון די ווערק פון עסכיל און סאָפאָקל. דער קאַמף צווישן די אַריסטאָקראַטישע און דעמאָקראַטישע רעפּובליקן. העלעניזם.

ב) רוים. איטאַליע (געאָגראַפישע לאַגע, קלימאַט, באָדן א. אַ. וו.) די געשיכטע פון דער אַנטשטייאונג פון דער שטאָט. רוים—שטאָט-מלוכה. רוים — לאַנד-מלוכה. די איטעראַיטאַליענישע מלחמות און די פאַרוואַנדלונג פון רוים אין א וועלט-מלוכה. אַנאַליז פון דער עוואָלוציע פון די פּאָליטישע פאָרמען. רוים—א מאָנאַרכיע. די פאַרוואַנדלונג אין א רעפּובליק. דער קאַמף צווישן די פּאַטריציער און פּלעבעיער. די אַנטשטייאונג פון דעם סאָציאַלן קאַמף. דער גראַקכעריאַט. די אָפּטימאַטן. די אַריסטאָקראַטן. די קעמפער פאַר די אינטערעסן פון דעם רוימישן פּראָלעטאַריאַט. יוליוס צעזאַר. אָקטאַוויאַן אויגוסט. דער אונטערגאַנג פון דער רעפּובליק. דער פּרינציפּאַט. די אימפּעריע. די עקאָנאָמישע, סאָציאַלע און פּאָליטישע אָרדענונג אין דער צייט פון דער אימפּעריע. די רוימישע אימפּעראַטאָרן. די גאָלדענע צייט פון דער אימפּעריע (די צייט פון די פילאָסאָפן). דער דראַנג פון די גערמאַנישע פעלקער. דער אונטערגאַנג פון רוים. איבערבליק איבער דער רוימישער ליטעראַטור.

ג) מיטלעלטער. אַריינפיר. די הויפּט-מקורים פאַר דער קולטור פון מיטלעלטער. די פאַרברייטערונג פון דער היסטאָרישער אַרענע. די פאַרטיילונג פון מיטלעלטער אין תקופות. די אונטערגאַנגס-תקופה פון דער רוימישער אימפּעריע. דער רעליגיעזער סינקרעטיזם. די פאַרשפּרייטונג פון קריסטנטום. די פּאַטריסטיק. די אויסטיילונג פון דער פּריסטערשאַפט. די אַנטשטייאונג פון די קלויסטערס און נזירות-באַוועגונג. דער אַסקעטיזם. דער ניי-פּלאַטאָניזם און זיין השפּעה אויף דער קולטור פון מיטלעלטער. די גערמאַנער. די פעלקער-וואַנדערונג אין IV און V-טן יאָרהונדערט. די גערמאַנישע מלוכות אויפן באָדן פון דער רוימישער אימפּעריע. דער אונטערגאַנג פון דער מערב-אימפּעריע. די פראַנקען. אינערלעכער בוי פון דער מלוכה. די קעגנזייטיקע השפּעה פון די רוימישע און גערמאַנישע עלעמענטן. די אַנגלאָסאַקסישע מלוכות און זייער אייגנאַרטיקער כאַראַקטער. ביזאַנץ. באַשטאַנד. באַפעלקערונג און סאָציאַלער בוי. די סלאַווישע השפּעה. יוסטיניאַן דער גרויסער און די צוריקשטעלונג פון דער אימפּעריע. דער Corpus iuris און זיין באַדייטונג. פאַרטראַוויע אין VI-טן י״ה. ערב. דאָס לאַנד און די באַפעל-

---

*) בנוגע דעם לימוד פון תנ״ך אויף דער נאַצ.—הומ. אָפּט. איז אינטערעסאַנט אָנצווייזן אויף דער איבערגעבונג, וואָס ס׳האָט אַרויסגערופן צווישן אונזער היימישער אָרטאָדאָקסיע. זיי האָבן קעגן דעם אַריינגעשיקט אין געגנט-קאָמ-[illegible] א פּראָטעסט, וועלכן מיר גיבן דאָ שפּעטער איבער בוכשטעבלעך.

קערונג. די אינטערלעכע פארהעלטענישן אין מעקא. די ערשיינונג פון מחמד. די ערשטע פראפאגאנדע אין מעקא. יאר 622. די מאנארכיע פון קארל דעם גרויסן. דער פעאדאליזם. דער קאמף צווישן דער פויפסטער און אימפעריעשער מאכט.

11. פוילישׂ.

די הויפט-פרינציפן פון דער פוילישער אויסשפראך. לייענען און שרייבן לייכטע ערציילונגען און איבערגעבן זיי מינדלעך און שריפטלעך. גראמאטיק: עלעמענטארער קורס. ארטאגראפישע ארבעטן.

D. טעכנישע לימודים.

1. צייכענען (אלע 3 גרופן).

צייכענען פון פרייען לאנדשאפט. עלעמענטארע פערספעקטיוו-איבונגען. פינאנדערטיילונג פון לאנדשאפט. צייכענונגען פון דער נאטור פויגלען, חיות און הויז-מכשירים. סכעמאטישע איבונגען פון אלץ, וואס מיר באגעגענען אין דער נאטור: חיות, פויגלען, פישן א. א. וו. און זייערע באוועגונגען. די קאנסטרוקציע פון מענטשנס קערפער און זיינע באוועגונגען.

2. מאדעלירן.

טעכנישע ערקלערונגען וועגן מאטעריאל. מאדעלירט (פון ליים) פארשייענע געגנשטאנדן.

3. האנטארבעט.

אלגעמיינער איבערבליק וועגן ארט פון האנטארבעט אין שול. אלערליי איבונגען אין: 1) קנייטלונגען פון דינע און דיקע פאפיר, 2) אויסשניידונג פון פאפיר, 3) פלעכטונגען פון דיקע פאפיר און סטרוזשקעס, 4) קינסטלעכע אויסארבעטונג פון פאפיר, 5) אילוסטראציעס צו מעשהלעך, 6) פלעכטונגען פון שטריקלעך, 7) אויסועגעריי פון האלץ.

ביי יעדן מין ארבעט פלעגט אנגעוויזן ווערן די טעארעטישע באדייטונג פון דער ארבעט און ס'פלעגט געגעבן ווערן מעטאדישע אנווייזונגען ווי דורכצופירן די ארבעט מיט די קינדער.

(צוליב מאנגל אין צייט האט מען ניט באוויזן דורכצוגיין פאלגנדיקע מינים ארבעט: 1) אויסארבעטונגען פון אפפאל-מאטעריאל, 2) קארטאנאזש, 3) איינבינדעריי).

4. גימנאסטיק.

ס'זיינען דורכגעמאכט געווארן: 1) אלע נייטיקע מינים פון די ארדנונגס-איבונגען, 2) אלע עלעמענטן פון די פרייע איבונגען און לייכטע קאמבינאציעס פון די עלעמענטן, 3) די נייטיקסטע מארשן און עלעמענטארער לויפן, 4) עלעמענטן פון שפרונג (מענער-גרופע), 5) צוגרייטונגס-איבונגען מיט שטעקעלעך (פרויען-גרופע), 6) די לייכטסטע מינים פון אטעמונגס-איבונגען, 7) איינפאכע (אינדיווידועלע) און פארטייאישע שפילן — 28.

דערביי פלעגט יעדער מין איבונגען און יעדע איבונג באזונדער דעמאנסטרירט און ערקלערט ווערן פון דער טעכנישער זייט דורכן לעקטאר און נאכדעם ערלערנט דורכן צוהערער. ס'פלעגט אויסגעקלערט ווערן די פיזיאלאגישע און היגיענישע באדייטונג פון דער דורכגעמאכטער איבונג, דער ארט פון דער איבונג און סדר פון א נארמאלער לעקציע פון דער פעדאגאגישער גימנאסטיק אין שול. אויסערדעם פלעגט אויף יעדער לעקציע דורכגעגאנגען ווערן איינע, צוויי באוועגלעכע שפילן מיט די נייטיקע ערקלערונגען.

5. געזאנג.

קינסטלערישע און פאלקסטימלעכע לידער מיטן ציל אויסצובילדן דעם קינסטלערישן געשמאק פון די צוהערער און צו געבן א באוואוסטן סכום לידער צוגעפאסט פאר שול-קינדער. באקאנטשאפט מיט נאטן.

קאנצערטינע-שפילן.

א גרופע צוהערער (10 מאן), וועלכע האבן זיך געוואלט ספעציאליזירן אלס לערער פון געזאנג, האבן זיך געלערנט שפילן אויף אן ענגלישער קאנצערטינע, דער אינסטרומענט, וועלכער פארלייכטערט זייער די ארבעט פון געזאנג-לערער אין שול און גיט די מעגלעכקייט מיט ערפאלג צו פירן דעם למוד. א ריי איבונגען.

דער פראטעסט פון די רבנים.

מעלדונג.

מיר, מיטגלידער פון געגנט-קאמיטעט „יעקאפא“, באקענענדיק זיך מיט דעם מאטעריאל פון די קאנספעקטן פון די לעקטארן ביי די פעדאגאגישע קורסן, וועלכע זיינען געשאפן געווארן דורך „יעקאפא“, צוזאמען מיט דער ווילנער קהילה, אין וועלכע עס ווערט געלערנט ביבל-קריטיק אויפן שארפסטן און גראבסטן אופן, געפינען מיר פאר אונזער חוב ארויסצוזאגן דעריבער דעם געגנט-קאמיטעט „יעקאפא“ פאלגנדעס:

ביי דער אויסוויילונג און גרינדונג פון געגנט-קאמיטעט „יעקאפא“, איז דער לעצטער באטראכט געווארן אלס א אומפארטייאישער פארטיילונגס-קאמיטעט, אלס א נייטראלע אינסטיטוציע, וועלכע פירט אן מיט דער פארטיילונגס-אקציע און אין וועלכן עס קענען זיך פאראייניקן אלע ריכטונגען. די קולטור-פראגע, ווי שאפן שולן, ביבליאטעקן א. א. וו. איז איבערגעגעבן געווארן דער קאמפעטענץ פון די ארטיקע קהילות גופא.

מיט דער שאפונג און אנפירונג פון די פעדאגאגישע קורסן אין גייסט פון פרייזינונג, אפווארפנדיק די עיקרי-היהדות און אלעס, וואס ביי אונז איז הייליק, האט זיך „יעקאפא“ געשטעלט אלס פארטרעטער פון דער אטעאיסטישער ריכטונג, ניט רעכענענדיק זיך מיט דער מערהייט פון פראווינץ, וואס איז נאך אויך איצט רעליגיעז געשטימט און מיט א גרויסן טייל חברים פון געגנט-קאמיטעט.

שטיצנדיק זיך אויף דעם גרויסן טייל פון דער פראווינץ, וועלכן מיר רעפרעזענטירן אין געגנט-קאמיטעט, פראטעסטירן מיר אויפן שארפסטן אופן קעגן דער אויפפירונג פון „יעקאפא“, וועלכע פארוואנדלט דעם פארטיילונגס-קאמיטעט אין רעפארמאטארישע אינסטיטוציעס, כדי אויסצולעשן דעם לעצטן פונק יידישקייט פון ליטווישן יידנטום.

מיר פאדערן תיכף אויסצושליסן די ביבל-קריטיק פון די פעדאגאגישע קורסן. מיר פאדערן אויך, אז די אנפירונג פון דער דערציאונג אין די בתי-היתומים א. ד. גל. זאל ניט זיין איינזייטיק, עס זאלן דארטן זיין פארטראטן אלע ריכטונגען אויף פאריטעטע יסודות, ווייל די פאראנטווארטלעכקייט פאר די מעשים פון געגנט-קאמיטעט טראגן אלע חברים גלייך און מיר, פארשטייער פון דער ארטאדאקסיע, קענען אזעלכע מעשים ניט דולדן און זעלבסטפארשטענדלעך קיינע אחריות ניט טראגן.

ווילנע, ה' אדר תר"פ.

אונטערגעשריבן:

חיים-עוזר גראדזענסקי, יעקב טאוושענסקי, מאיר אבאוויטש, משה שאצקעס, ישראל מאוושאוויטש, צבי ענטין, (ניט לעזבאר), יוסף רודניק.

פראקטיק אין די שולן.

נאך א לענגערער טעארעטישער צוגרייטונג זיינען די צוהערער צום אנהייב פון 2-טן לערניאר צוגעטראטן צו פראקטישער ארבעט אין די שולן. די קורסיסטן זיינען פארטיילט געווארן אין גרופן צו 10—8 מענטשן אין א גרופע און זיינען פונאנדערגעשיקט געווארן אין א ריי שולן, וואו זיי פלעגן באזוכן לעקציעס פון ערפארענע לערער. נאך א געוויסער צייט פראקטיק (אן ערך 2—3 חדשים) פלעגן זיי אפגעבן פראבע-לעקציעס. צו פראקטישע ארבעט זיינען די צוהערער פארטיילט געווארן אין פאלגנדיקע שולן: יידישע רעאל-גימנאזיע, יינגלשול „מפיצי-השכלה“, מיידל-שול „ש. פרוג“, פאלקסשול „ד. קופערשטיין“, פ"ש „י. ל. פרץ“, פ"ש „לייזער גורוויטש“, גמנסיה עברית, בית ספר עממי ע"ש הד"ר עפשטיין, בית ספר עממי „צעירי-ציון“, שטאטישע תלמוד-תורה. אדאנק דער פארטיילונג פון די צוהערער אין פארשיידענע שולן, האבן זיי באקומען די מעגלעכקייט צו באקענען זיך מיט די פארשיידענע אונטערריכטס-פארמען, וועלכע ווערן אנגעווענדט אין די מאדערנע שולן. די פראקטיק אין די שולן האבן געמוזט דורכמאכן אלע קורסיסטן, אויסער די צוהערער, וועלכע זיינען שוין געווען לערער אין די שולן. די אינסטרואירונג פון די קורסיסטן אין יעדער שול איז איבערגעגעבן געווארן א ספעציעלן אנפירער, אממייסטן אין די הענט פון פארוואלטער פון שול. די אלגעמיינע אנפירונג מיט דער פראקטיק האט געהאט דער פארוואלטער פון די קורסן. די הויפט-אויפמערקזאמקייט פון דער פראקטיק איז געלייגט געווארן אויף די יינגערע קלאסן. בס"ה זיינען געגעבן געווארן דורך די קורסיסטן בערך 60 פראבע-לעקציעס אויף יידיש, העברעאיש, חשבון, פראפעדעווטישע געאמעטריע און נאטורוויסנשאפט.

פון צייט צו צייט פלעגן אויך פארקומען פעדאגאגישע שמועסן מיטן אנטייל פון אייניקע לעקטארן, אויף וועלכע ס'פלעגן אפגעגעבן ווערן באריכטן פון די שולן, באריכטן פון פראבע-לעקציעס און ס'פלעגן באהאנדלט ווערן פארשיידענע פעדאגאגישע פראגן.

די ארויסלאז-פאררעכענונגען.

דעם 31-טן מאי 1921 יאר האבן זיך אויף די פעדאגאגישע קורסן פארענדיקט די ארויסלאז-פאררעכענונגען, וועלכע זיינען דורכגעפירט געווארן אויף פעדאגאגיק, יידישער געשיכטע, יידישער און העברעאישער ליטעראטור (דאס לעצטע אויף דער נאצ. אפט.). אלס טעמען פאר די פאררעכענונגען אויף פעדאגאגיק האבן געדינט פאלגנדיקע טעמען (יעדער צוהערער האט פרייוויליק אויסגעקליבן איינע פון דיזאזיקע טעמען):

1) כאראקטעריסטיק פון קינדער לויט די טעסטן פון בינע, 2) מיין פעדאגאגישע טעטיקייט אין דער געזעלשאפט און אין דער שול ביים צוטרעטן אלס

לערער אין א קליין שטעטל, 3) א נאָרמאַלער לערנפּלאַן פון א 4-קלאַסיקער פאָלקסשול, מאָטיווירט פון פּעדאַגאָגישן און פּראַקטישן שטאַנדפּונקט, 4) די ספּעציפישע דערציערישע ווירקונג פון פאַרשיידענע גרופן למודים, 5) די באַגרינדונג פון אַרבעט אַלס מעטאָדישער פּרינציפּ אין שול, 6) די מעגלעכע נעגאַטיווע ווירקונגען ביי דער אַנווענדונג פון דעם אָנשויאונגס-מעטאָד; אויף וואָס פאַר אַן אופן קען מען זיי באַזייטיקן, 7) וועגן דעם אָרט פון פּראָפּעדעווטישער געאָמעטריע אין פאָלקסשול, 8) די באַלייכטונג פון ברוכצאָלן אין פאַרשיידענע מאָמענטן פון קורס פון אַריטמעטיק.

אַלס טעמען אויף יידישער ליטעראַטור האָבן געדינט פאָלגנדיקע:

1) די עוואָלוציע פון מענדעלעס באַציאונג צום כּלל און פּרט, 2) דאָס יידישע שטעטל לויט מענדעלע, פּרץ און ש. אַש, 3) די יידישע פרויען ביי י. ל. פּרץ, 4) טוביהס עקשנות און נאַכגיביקייט, 5) פּרצעס פאָלקסטימלעכע געשיכטן. אויף העברעאישער ליטעראַטור האָבן די צוהערער פון דער נאַצ. אָפּט. געשריבן א. ד. ט.: „המוטבים העקריים בשרתו של יעקב כהן". אויף יידישער געשיכטע זיינען די פאַררעכענונגען געווען מונדלעך

דער באַשטאַנד פון די צוהערער, וועלכע האָבן געענדיקט די פּעדאַגאָגישע קורסן.

בס״ה האָבן פאַרענדיקט די קורסן 75 צוהערער, וועלכע האָבן באַקומען לערער-אַטעסטאַטן. דעם באַשטאַנד פון די צוהערער לויט די אָפּטיילונגען, עלטער און בילדונגס-צענז איז צו זען פון פאָלגנדיקער טאַבעלע:

אָפּטיילונג	מענער	פרויען	ס״ה	עלטער: 18—25 י׳	26—31 י׳	בילדונגס-צענז: 8 קלאַסן	7 קלאַסן	6 קלאַסן	היים-בילדונג און אומפאַנג פון 4 קלאַסן	פון שטאָט	פון פּראָווינץ
רעאַלע	13	45	58	47	11	30	13	4	11	47	10
נאַצ.—הומ.	9	8	17	15	2	2	1	1	13	7	11
בס״ה	22	53	75	62	13	32	14	5	24	54	21

מוסטער פון אַטעסטאַט

2-יאָריקע יידישע פּעדאַגאָגישע קורסן אין ווילנע ביי דער קהילה און געגנט-קאָמיטעט „יעקאָפּאָ".

א ט ע ס ט א ט.

דערמיט ווערט באַשטעטיקט, אַז ד . . . . צוהערער . . . . האָט געענדיקט די 2-יאָריקע יידישע פּעדאַגאָגישע קורסן אויף דער אָפּטיילונג פאַר רעאַלע למודים, האָט באַקומען די נייטיקע ידיעות אין

1. פּעדאַגאָגיק { טעאָרעטישער קורס / פּראַקטיק אין די שולן
2. פּסיכאָלאָגיע—אַלגעמיינע און קינדער-פּסיכאָלאָגיע
3. דידאַקטיק
4. מעטאָדיק פון יידיש
5. קינדער-ליטעראַטור
6. מעטאָדיק פון אַריטמעטיק
7. פּראָפּעדעווטישע געאָמעטריע
8. מעטאָדיק פון נאַטורוויסנשאַפט
9. פּראַקטישער קורס פון פּראָפּעדעווטישער פיזיק און כעמיע
10. היגיענע—אַלגעמיינע און שול-היגיענע
11. אַנאַטאָמיע און פיזיאָלאָגיע פון מענטשן
12. באָטאַניק
13. יידישע ליטעראַטור
14. יידישע געשיכטע
15. העברעאיש
16. צייכענען און קלעפּן
17. האַנטאַרבעט
18. גימנאַסטיק און באַוועגונגס-שפּילן
19. געזאַנג

האָט אויסגעפירט אַלע געפאָדערטע פון אי... אַרבעט און האָט ז; באַטייליקט אין א ריי נאַטורוויסנשאַפטלעכע און טעכנאָלאָגישע עקסקורסיעס.

אויף דעם סמך האָט דער לעקטאָרן-ראַט פון די קורסן אויף דער זיצונג פון . . . . . . 1921 באַשלאָסן אַרויסצוגעבן דעם קורסיסט . . . . דעם אַטעסטאַט, וועלכער גיט אי . . . דאָס רעכט, צו זיין א לערער . . . אין א יידישער פאָלקסשול.

פאַרוואַלטער פון די פּעדאַגאָגישע קורסן:

לעקטאָרן

מיטגלידער פון פאַרוואַלטונג / פון די פּעדאַגאָגישע קורסן

סעקרעטאַר:

ווילנע, דעם . . . . יוני 1921 (. . . . סיון תרפ״א).

די צוהערער פון דער נאַציאָנאַל-הומאַניטאַרער אָפּטיילונג האָבן באַקומען אַטעסטאַטן פון זעלבן טעקסט מיט פאָלגנדיקע שנויים: אַנשטאָט די ווערטער „אויף דער אָפּט. פאַר רעאַלע למודים" די ווערטער: „אויף דער אָפּט. פאַר נאַצ.—הומ. למודים". אַנשטאָט די למודים פון נומ׳ 4 ביז 16 פאָלגנדיקע למודים: „4) היגיענע אַלג. און שול-היגיענע, 5) העברעאישע ליטעראַטור און שפּראַך, 6) מעטאָדיק פון העברעאיש, 7) מעטאָדיק פון תנ״ך און ביבל-קריטיק, 8) יידישע ליטעראַטור און שפּראַך, 9) מעטאָדיק פון יידיש, 10) קינדער-ליטעראַטור, 11) יידישע געשיכטע, 12) אַלגעמיינע געשיכטע, 13) נאַטורוויסנשאַפט, 14) געאָגראַפיע, 15) אַריטמעטיק און פּראָפּעדעווטישער קאָנצענטער פון אַלגעבּרע". אַנשטאָט די ווערטער „אין א ריי נאַטורוויסנש. און טעכנאָל. עקסקורסיעס"— „אין א ריי עקסקורסיעס".

די קורסיסטן פון דער רעאַלער אָפּט. האָבן באַקומען די אַטעסטאַטן אין יידיש, פון דער נאַצ. אָפּט. האָבן באַקומען די אַטעסטאַטן אין 2 עקזעמפּלאַרן: אין יידיש און העברעאיש.

ל. ברוד.אָ.

דער ווילנער יידישער דאָקטוירים-פאַראיין.

אין די 90-קער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט איז די לאַגע פון די יידישע דאָקטוירים אין ווילנע געווען אַ גאַנץ טרויעריקע. די מערהייט דאָקטוירים זיינען געווען ניט-יידן, וועלכע האָבן זיך באַצויגן צום יידישן קאָלעגע מיט ביטול. דערצו האָט גורם געווען הן די קליינע צאָל, הן די שוואַכע פּראָפעסיאָנעלע אויסבילדונג. אויף וויפיל די דאָקטוירים אין יענער צייט זיינען געווען אָפּגעשטאַנען אין פּראָפעסיאָנעל-מעדיצינישן זין, באַווייזט זייער נעגאַטיווע באַציאונג צו די חברים-ספּעציאַליסטן. דער דורכשניטלעכער דאָקטער האָט בשום אופן ניט געקענט באַגרייפן, ווי אַזוי זאָגט מען זיך דאָס אָפּ פון דער אַלגעמיינער פּראַקטיק און מ'באַגרעניצט זיך מיט איין צווייג פון דער מעדיצין.

אין משך פון די 90-קער יאָרן האָט זיך די צאָל און באַדייטונג פון די יידישע דאָקטוירים שטאַרק פאַרגרעסערט און אַלס רעזולטאַט דערפון איז געוואַקסן דער אַנטיסעמיטיזם צווישן די ניט-יידישע דאָקטוירים. אין אָנהייב פון לויפנדיקן יאָרהונדערט האָט זיך בולט באַוויזן דער אַנטיסעמיטישער כאַראַקטער פון די פּוילישע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן געבראַכט צום באַוואוסטן באָיקאָט, דאַן איז אויך צווישן די יידישע דאָקטוירים דערוועקט געוואָרן דער געדאַנק צו פאַראייניקן זיך אויפן נאַציאָנאַלן באָדן — אַ ערשיינונג, וועלכע האָט זיך איבערהויפּט דאַן באַמערקט ביי אַלע סאָציאַלע גרופּן, וועלכע האָבן זיך דיפערענצירט לויט דער אָדער יענער נאַציאָנאַליטעט. ווי שטאַרק ס'איז געווען די באָיקאָט-שטימונג צווישן די פּוילישע דאָקטוירים, באַווייזט דער פאַקט, וואָס זיי פלעגן זיך אפילו אָנטזאָגן צו קאָנסולטירן צוזאַמען מיט דאָקטוירים-יידן. אויסנוצנדיק זייער באַדייטנדע מערהייט, פלעגן זיי קיינמאָל ניט דערלאָזן, אַז אין דער פאַרוואַלטונג פון דער ווילנער אָפּטיילונג פון דער „קייזערלעכער מעדיצינישער געזעלשאַפט" זאָלן אַריינגיין אויך יידן. בינתים איז די באַדייטונג פון די יידישע דאָקטוירים אין שטאָט בכלל און אין דער מעדיצינישער געזעלשאַפט בפרט גאַנץ שטאַרק אויסגעוואַקסן. אויסנוצנדיק די נאָענטקייט פון דייטשלאַנד, וואוהין די דאָקטוירים-יידן פלעגן פאָרן שטודירן די אָדער יענע ספּעציאַליטעט, האָבן זיי גאַנץ גיך פאַרנומען אין שטאָט אַ בכבודיקן אָרט אַלס פאַכלייט אין אַלע ספּעציאַליטעטן פון דער מעדיצין, צוגלייך דערמיט וואַקסט אויך דער קאַמף פון די פּוילישע דאָקטוירים קעגן די יידישע; לא-די, וואָס זיי שטרעבן ניט צו דערלאָזן די יידן צו דער קריסטלעכער קליענטור, באַמיען זיי זיך אויך אַרויסצושטופּן די יידישע דאָקטוירים פון דער יידישער פּראַקטיק. דאָס איז געווען אַ קאַמף ניט נאָר פאַר ברויט, נאָר אויך פאַר נאַציאָנאַלער קולטור. ביי אַזעלכע באַדינגונגען איז נאַטירלעך, אַז צווישן די יידישע דאָקטוירים איז אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער באַפעסטיקט געוואָרן דער געדאַנק וועגן דער נייטיקייט צו פאַראייניקן זיך אין אַ זעלבשטענדיקער נאַציאָנאַל-פּראָפעסיאָנעלער אָרגאַניזאַציע.

די נייטיקייט פון אַזאַ אָרגאַניזאַציע האָט זיך באַזונדערס בולט אַרויסגעוויזן נאָכדעם, ווי עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ פּוילישע מעדיצינישע סעקציע ביי דער געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך געשטעלט ניט נאָר קולטור-נאַציאָנאַלע צילן, נאָר אויך, נאַציאָנאַל-עקאָנאָמישע. די יידישע דאָקטוירים פלעגן זיך פון אָנהייב פאַרזאַמלען אין פאַרשיידענע ערטער, כדי צו באַטראַכטן די געשאַפענע לאַגע און סוף-כל-סוף איז באַשלאָסן געוואָרן צו גרינדן אין ווילנע אַ יידישע מעדיצינישע געזעלשאַפט. אין אָנהייב 1908-טן יאָר האָט זיך די געזעלשאַפט ענדגילטיק קאָנסטרואירט און איז לעגאַליזירט געוואָרן אונטערן נאָמען „יידישער דאָקטוירים-קרייז". אָנרופן זיך „יידישע מעדיצינישע געזעלשאַפט", האָט די דאַמאָלסטיקע רוסישע מאַכט ניט ערלויבט.

דער יידישער דאָקטוירים-קרייז איז געגרינדעט און אָרגאַניזירט געוואָרן דערהויפּט אַדאַנק דער ענערגישער מיטווירקונג פון די ד״רים י. וויגאָדסקי, מ. ראַפּעס און שילדקרעט; ד״ר וויגאָדסקי איז געווען דער ערשטער פאָרזיצער פון קרייז און ד״ר שילדקרעט — דער ערשטער סעקרעטאַר.

שוין די ערשטע צייט פון דער עקסיסטענץ פון קרייז, איז אים אויסגעקומען זיך צו שטעלן בראש אין דעם קאַמף פון די דאָקטוירים מיט דער דאַמאָלסטיקער פאַרוואַלטונג פון „משמרת חולים", וואָס האָט געפירט אַ עקספּלואַטאַרישע און באַליידיקנדיקע ליניע בנוגע די דאָקטוירים, וועלכע האָבן געאַרבעט אין דער דאָזיקער געזעלשאַפט, און אָנגעפירן מיטן דאָקטוירים-שטרייק אין „משמרת-חולים". נאָך אַ קורצן און מאָמענטאַנווייז גאַנץ העפטיקן קאַמף, האָט זיך דעם דאָקטוירים-קרייז איינגעגעבן צו נייטן די געזעלשאַפט נאָכצוגעבן. דער דאָזיקער פאַקט האָט געדינט אַלס באַלערנדיקע לעקציע פאַר די יידישע דאָקטוירים, דערווייזנדיק זיי די גרויסע נוצן און די קראַפט פון אַ פּראָפעסיאָנעלער אָרגאַניזאַציע. צו יענער צייט איז שוין ניט געווען קיין איין יידישער דאָקטער, וועלכער זאָל ניט זיין קיין מיטגליד פון דאָקטוירים-קרייז.

לכתחילה האָט זיך דער דאָקטוירים-קרייז געשטעלט צוויי צילן: ערשטנס, די פאַרטיידיקונג פון די פּראָפעסיאָנעלע אינטערעסן און צווייטנס — די שטרעבונג צו נאַציאָנאַל-קולטורעלער אַנטוויקלונג.

אינגיכן אָבער האָט זיך די דאָזיקע פּראָגראַם אַרויסגעשטעלט פאַר גאַנץ שמאָל, עס האָט זיך געפילט, אַז עס פעלט עפּעס, און גייענדיק פאַרויכטיק פאָראויס, איז דער קרייז אַרויס אויף דעם ברייטן וועג פון וויסנשאַפטלעכער אַרבעט. און ערשט דאַן, ווען די געזעלשאַפט האָט גענומען אַרבעטן אויפן געביט פון דער וויסנשאַפט, האָט זי אָנגעהויבן באַפרידיקן די פאָדערונגען, וואָס די מיטגלידער האָבן צו איר געשטעלט. ס'איז ניט אַוועק קיין צוויי יאָר, זינט דער דאָקטוירים-קרייז איז געגרינדעט געוואָרן, ווי ער האָט אויפן וויסנשאַפטלעכן געביט איבערגעשטייגט די ווילנער אָפּטיילונג פון דער „קייזערלעכער מעדיצינישער געזעלשאַפט". פון דעם מאָמענט הייבט זיך אָן דער פּעריאָד פון אויפבליאונג פון דעם יידישן דאָקטוירים-קרייז. זיין וויסנשאַפטלעכע אַרבעט איז געוואָרן אַלץ באַדייטנדער. דער אויספאָרשונג פון די נאַציאָנאַל-פּאַטאָלאָגישע אויסנאַמס-פאַרקראַנקונגען צווישן יידן און פון די מיטלען צו פאַרהיטן דאָס געזונט פון דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען געווידמעט אַ גאַנצע ריי ספּעציעלע אַרבעטן פון דעם קרייז. אַ באַזונדערע באַדייטונג האָט געהאַט די אַרבעט פון דעם פאַרשטאָרבענעם ד״ר אברהם מאַקאָווער וועגן די וואוינונגס-באַדינגונגען פון דער אָרעמסטער יידישער באַפעלקערונג.

צו דער זעלבער צייט איז די געזעלשאַפט אַריינגעטראָטן אין פאַרבינדונג מיט דעם אָדעסער יידישן דאָקטוירים-קרייז. די אָדעסער דאָקטוירים-יידן האָבן אפילו געהאַט זייער אייגענעם אָרגאַן „Еврейскій медицинскій голос", וועלכער האָט אָבער עקסיסטירט אַ קורצע צייט. כדי אַריינצוגיין אין אַ ענגערן קאָנטאַקט מיטן דאָזיקן אָרגאַן, איז אין ווילנע געבילדעט געוואָרן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע, וועלכע האָט אונטער דער רעדאַקציע פון ד״ר ווירשובסקי אויסגעאַרבעט און אָפּגעדרוקט דאָרטן אַ גאַנצע ריי מיטטיילונגען פון דער יידישער מעדיצין אין ווילנע.

אין יאָר 1912 האָט די ווילנער יידישע מעדיצינישע געזעלשאַפט דערגרייכט די העכסטע שטופע פון איר אַנטוויקלונג. עס האָט זיך נאָר געפילט אַ נויטווענדיקייט אין אַ מעדיצינישער אַנשטאַלט, וואו מ'זאָל קענען דורכפירן קלינישע אַרבעטן. צו דער צייט איז איבערהויפּט די לאַגע פון די יידישע דאָקטוירים אין רוסלאַנד געוואָרן זייער אַ שווערע. אויף מיליטערדינסט פלעגן זיי ניט אָנגענומען ווערן, פון די שטאָטישע און זעמסקע שפּיטעלער פלעגן זיי אַרויסגעשטופּט ווערן, די יונגע ערשט געענדיקטע יידישע דאָקטוירים, וועלכע האָבן ניט געהאַט קיין צוטריט ניט נאָר צו די אוניווערסיטעט-קליניקן, נאָר אפילו צו די געוויינלעכע שטאָטישע שפּיטעלער, זאָגאַר אין יידישן תחום, האָט געדראָט די סכנה צו ווערן פאַרוואַנדלט אין עפּעס דאָקטוירים פון צווייטן סאָרט, וואָרים אויסצולערנען גרינדלעך זייער ספּעציאַליטעט האָבן זיי ניט געהאַט די מעגלעכקייט. האָבנדיק דאָס אין זין, האָט דער ווילנער דאָקטוירים-קרייז דורך דער פאַרמיטלונג פון ד״ר וויגאָדסקי זיך געווענדט צו דעם באַרימטן בערלינער גינעקאָלאָג און יידישן געזעלשאַפטלעכן טוער פּראָפעסאָר לעאָפּאָלד לאַנדוי מיט דער בקשה, ער זאָל אויסנוצן זיין אויטאָריטעט אין די בערלינער מעדיצינישע קרייזן און נעמען אויף זיך די איניציאַטיווע צו אָרגאַניזירן דעם צוטריט פון די יידישע דאָקטוירים אין די מלוכישע און פּריוואַטע קליניקעס פון די יידישע פּראָפעסאָרן אין דייטשלאַנד. דער פּראָפעסאָר ל. לאַנדוי האָט זיך זייער וואַרים אָפּגערופן און האָט צוגעזאָגט צו טאָן אַלץ, וואָס אין דעם פּרט וועט מעגלעך זיין. צום באַדויערן האָט די מלחמה איבערגעהאַקט די אויספירונג פון די אין דעם ענין אָנגענומענע שריט.

די זעלבע מלחמה, צושטערנדיק דעם נאָרמאַלן גאַנג פון לעבן אין אונזער קאַנט בכלל, האָט אויך גורם געווען צו דער פונאַנדערפאַלונג פון דעם ווילנער יידישן דאָקטוירים-קרייז; $^{9}/_{10}$ מיטגלידער פון קרייז האָבן צוגלייך מיט אַ גרויסן טייל פון דער ווילנער באַפעלקערונג פאַרלאָזן די שטאָט פאַר דער דייטשער אָקופּאַציע, אויף אַזאַ אופן איז פון 1915 ביז 1918 דער דאָקטוירים-קרייז אינגאַנצן ניט געווען טעטיק און דאָס רוב מיטגלידער זיינען געווען צעשפּרייט איבער גאַנץ רוסלאַנד.

אָנהייבנדיק אָבער פון יאָר 1918, ווען די ווילנער בירגער און צוזאַמען מיט זיי אויך די ווילנער יידישע דאָקטוירים, האָבן זיך גענומען אומקערן אין זייער פאָטערשטאָט, ווערט די צאָל דאָקטוירים אין ווילנע אַלץ גרעסער. די אָפּטע ענדערונגען אין פּאָליטישן לעבן פון אונזער קאַנט האָבן שטאַרק געפאָדערט די ענגע אָרגאַניזירונג פון אַלע סאָציאַלע גרופּעס, און זומער פון יאָר 1918 רופט דער לעצטער וויצע-פאָרזיצער פון דאָקטוירים-קרייז ד״ר ווירשובסקי צונויף אַ באַראַטונג פון אַלע ווילנער יידישע דאָקטוירים, אויף וועלכער עס

ווערט באשלאסן צו באנייען די טעטיקייט פון דאקטוירים-קרייז אויף די פרינציפּן פון זיין אלטן סטאטוט.

די שווערע עקאנאמישע לאגע פון אלע אינטעליגענטע ארבעטער בכלל, די באדייטנדע אנטוויקלונג פון דער געזעלשאפטלעכער מעדיצינישער טעטיקייט פון „אזע" און „משמרת-חולים", די ווענדונגען פון פארשיידענע ארבעטער-ארגאניזאציעס צו די דאקטוירים נאך הילף לויט א ביליגן טאריף, האט מיט דער צייט גורם געווען, אז דער דאקטוירים-קרייז זאל זיך איבערבויען, און דעם 16-טן אפריל 1920 יאר איז ער פארוואנדלט געווארן אין א פראפעסיאנעלן פאריין פון יידישע דאקטוירים לויטן פראיעקט, וועלכער איז אויסגעארבעט געווארן דורך דעם איצטיקן פארזיצער פון פאריין, ד״ר גערשון. אויף אזא אופן האט דער דאקטוירים-קרייז פאראלעל מיט זיינע ריין-וויסנשאפטלעכע אויפגאבן אויך ארומגענומען און ארגאניזירט די פראפעסיאנעלע זייט פון זיין לעבן.

ס״ה ציילט דער פאריין 75 מיטגלידער און נעמענדיק אין אכט די קליינע צאל מיטגלידער און די באדייטנדע הוצאות פון אויסהאלטן א לאקאל, נוצט ער אויס די גאסטפריינדלעכקייט פון דעם יידישן שפיטאל, וואו עס ווערן אלע צוויי וואכן איינגעארדנט די רעגולערע פארזאמלונגען פון פאריין. דאס איינארדענען די פארזאמלונגען אין שפיטאל גיט די מעגלעכקייט צו דעמאנסטרירן אינטערעסאנטע קראנקע, ניט באשווערנדיק די קראנקע גופא.

ביי היינטיקן טאג שטעלט זיך דער פאריין אלס איינע פון די נאענטסטע אויפגאבן איינצוארדענען אן אייגענע ביבליאטעק און באקומען אויסלענדישע פעריאדישע מעדיצינישע אויסגאבן. כדי צו שאפן די נייטיקע מיטלען דערצו, האט דער פאריין די לעצטע צייט רעארגאניזירט די סיסטעם פון מיטגלידס-אפצאל. ביז ערשט פלעגן די מיטגלידער צאלן מאנאטלעך 50 מארק; ערשט זיינען אלע מיטגלידער איינגעטיילט אין 3 קאטעגאריעס, דערביי ווערט אלס באשטימונגס-מאס ביים צורעכענען צו דער אדער יענער קאטעגאריע אנגענומען, צי ארבעט דער מיטגליד אויס זיין עקסיסטענץ-מינימום אדער ניט. צו דער ערשטער קאטעגאריע ווערן צוגערעכנט די, וואס ארבעטן ניט אויס זייער עקסיסטענץ-מינימום, צו דער צווייטער קאטעגאריע די, וועלכע ארבעטן יא אויס; צו דער דריטער—די, וואס האבן א גאנץ געזיכערטע עקסיסטענץ. די אפצאל-פראפארציע צווישן איין קאטעגאריע און דער צווייטער איז גלייך 1: 2: 1. ביים פאריין עקסיסטירט א ארבעטס-ביורא, וועלכע זארגט פאר דער גלייכמעסיקער פארטיילונג פון דער געזעלשאפטלעכער מעדיצינישער ארבעט צווישן די דאקטוירים, און אן דער איינשטימונג פון ביורא טאר קיין דאקטאר ניט פארנעמען קיין שטעלע.

ביי דער אפגעריסנקייט פון אייראפע און די אוממעגלעכקייט צו באקומען די דארטיקע מעדיצינישע אויסגאבן, זיינען די וויסנשאפטלעכע זיצונגען פון דאקטוירים-פאריין דער איינציקער ארט, וואו די דאקטוירים קענען באהאנדלען און דעבאטירן איבער דער אדער יענער מעדיצינישער פראגע. דאסגלייכן די שווערע לעבנסבאדינגונגען נייטן די דאקטוירים צו אן ענגער פאראייניקונג, כדי צו פארטיידיקן זייערע מאטעריעלע אינטערעסן.

דערמיט דערקלערט זיך די קאלאסאלע ראלע, וואס דער פאריין שפילט צווישן די ווילנער יידישע דאקטוירים, וועלכע באזוכן אלע כמעט אן אויסנאם, די פארזאמלונגען פון פאריין; דערמיט דערקלערט זיך אויך, וואס עס איז ניטא קיין איין יידישער דאקטאר אין ווילנע, וועלכער זאל ניט זיין קיין מיטגליד פון פאריין.

ד״ר שומעלישסקי

אויגוסט, 1921

דער ווילנער יידישער שפיטאל.

דער ווילנער יידישער שפיטאל, וואס עקסיסטירט שוין פון קדמונים אן, האט זיך פריער געפונען אויף יאטקע-גאס ביי דעם „יידישן טויער". שפעטער, סוף 18-טן יארהונדערט, איז ער צוליב סאניטארע טעמים איבערגעטראגן געווארן, לויט דער פאראָרדענונג פון גענעראל-מאיאר קנארינג, שעף פון ווילנער גארניזאן, ווייטער פון צענטער שטאט אויף דעם ארט, וואו עס געפינט זיך איצט זאוואלנע גאס, וואו די גבאים פון ווילנער שפיטאל-חברה האבן געקויפט 2 הויפן. אין יאר 1842 איז דער יידישער שפיטאל ארונטערגעפאלן אונטער דער פארוואלטונג פון אויפזיכטסראט איבער פילאנטראפישע אינסטיטוציעס (א רעגירונגס-ארגאן), און נאכדעם ווי דער אויפזיכטסראט איז אין יאר 1858 בטל געווארן— אונטער דעם אמט פאר סאציאלער אויפזיכט („פריקאז אבשטשעסטווענאווא פריזרעניא").

דער שפיטאל פלעגט שעפן זיינע הכנסות דערהויפט פון קאראבקע-אפצאל (אויף פלייש), וואס האט אין יאר 1817 געגעבן 11,974 ר. 52 ק., און פלעגט ווערן אלץ גרעסער פון יאר צו יאר, אזוי אז אין יאר 1908 האט ער שוין געגעבן 25.100 רובל. אין יאר 1865 האט דער שפיטאל געליטן פון א גרויסער שריפה. מען האט אים אפגעבויט אין א סך א גרעסערער פארם. אין יאר 1876 האט מען צוגעקויפט ניט קיין גרויס הויז דערביי, כדי צו פארגרעסערן דעם שפיטאל.

די שטאט איז ביסלעכווייז אויסגעוואקסן, זאוואלנע גאס איז געווארן דער האנדלס-צענטער, און אזוי-ארום איז נייטיק געווארן איבערצוטראגן דעם שפיטאל אין אן אנדער ארט, אויסערן שטאט. אראנק דער פרימיטיווער קאנסטרוקציע פון שפיטאל, וואס האט ניט באפרידיקט די עלעמענטארסטע פאדערונגען פון דער וויסנשאפט, ווי אויך אראנק דעם אומשטאנד, וואס דער שפיטאל פלעגט זיין איבערפולט מיט קראנקע, ביז דער לעצטער צייט אויך מיט אנשטעקנדיקע, האט דער שפיטאל שטענדיק געדראט צו אנשטעקן די באפעלקערונג מיט עפידעמישע קראנקהייטן.

שוין אין יאר 1894 האט דער ווילנער גובערנאטאר באראן גרעוועניץ אנגעוויזן דעם שטאט-גלאווא אויף דער וויכטיקייט און נייטיקייט איבערצוטראגן דעם יידישן שפיטאל אויסערן שטאט און אויסגעדריקט די זיכערקייט, אז די שטאטספארוואלטונג וועט מיט געלט און טעכניק מיטהעלפן דער דאזיקער זאך.

נאכדעם ווי די שטאט-דומע האט עטלעכע מאל געביטן דעם פלאץ אויף א יידישן שפיטאל, האט זי ענדלעך, לויט די באשלוסן פון 9 דעצעמבער 1897 און 28 סעפטעמבער 1898, באשטימט פארן יידישן שפיטאל 6600 קלאפטער שטאטישע ערד אויף פאלאצקער טראקט, מיטן תנאי, אז די ווילנער קהילה אדער יי חברה, וואס וועט בויען דעם שפיטאל, זאל געבן א געוויסע באפרידיקונג (די גרייס האט געדארפט באשטימען די שטאט-אפראווע) די ביז יעצטיקע ארענדאטארן פון דער דאזיקער ערד פאר זייערע בנינים, וואס האבן זיך דארטן געפונען.

דעם 22-טן פעברואר 1899 איז אנגענומען געווארן פאלגנדיקער באשלוס:

„די דעפוטאטן פון דער ווילנער יידישער מעשטשאנסקער געזעלשאפט, די גבאים פון דער גרויסער שול און פון אנדערע קלויזן און די פארמעגלעכע ווילנער תושבים און איינוואוינער, צונויפקומענדיק זיך דעם 22-טן פעברואר 1899 אין דער ביליגער יידישער קיך, האבן אויסגעהערט די מיטטיילונג פון דעם קוראטאר פון ווילנער יידישן שפיטאל, דעם סוחר ישראל בונימאוויטש:

1) אז דער הער מיניסטער פאר אינערלעכע ענינים האט אויסגעדריקט א וואונטש, אז דער נייער יידישער שפיטאל אין ווילנע זאל געבויט ווערן אויף די געלט-מיטלען פון דער ווילנער יידישער קהילה; און

2) די ווילנער שטאט-דומע האט אויסגעדריקט די גרייטשאפט לויט דעם פארשלאג פון הער גובערנאטאר אומזיסט אפצוגעבן א פלאץ פאר א יידישן שפיטאל, און באטראכט, אויף וועלכע יסודות און אויף וועלכע מיטלען קען מען פארווירקלעכן דעם וואונטש פון ה' מיניסטער וועגן בויען אין ווילנע א נייעם יידישן שפיטאל.

נעמענדיק די אלע געהעריקע אומשטענדן אין באטראכט האבן מיר אויסגעפונען:

1) אז דעם היינטיקן שפיטאל, וואס געפינט זיך אויף א קליינעם פלאץ, קען מען ניט איבערבויען און פארגרעסערן בהסכם מיט די פאדערונגען פון דער מאדערנער שפיטאל-היגיענע;

2) אז דער היינטיקער שפיטאל, צוליב דעם, וואס ער איז צו קליין און געפינט זיך אין אנטיסאניטארע באדינגונגען, אנטשפרעכט ניט פון איין זייט דער צאל קראנקע, וואס נייטיקן זיך אין זיין הילף, פון דער צווייטער זייט באפרידיקט ער ניט, פון שטאנדפונקט פון דער היינטיקער מעדיצין און היגיענע, אפילו די אומבאדייטנדע צאל קראנקע, וואס ער נעמט היינט אריין, צוליב וואס עס איז ניט נאר געוואונטשן, נאר טאקע אומבאדינגט נייטיק אויפצובויען א נייעם שפיטאל;

3) אז דער ווילנער יידישער שפיטאל דארף באדינען ניט נאר די שטאט ווילנע, נאר אויך די סביבה און די קרייזן, צוליב וואס מען מוז האבן א סך מער בעטן ווי היינט;

4) אז דער אויפבוי פון אזא שפיטאל-בנין און זיין אויסשטאטונג וועט איינשליגגען 250.000 רובל, רעכענענדיק 250 בעטן צו 1000 רובל א בעט;

5) אז דער ווילנער יידישער שפיטאל, וואס געפינט זיך אונטער דער פארוואלטונג פון ווילנער גובערניאלן אמט פאר סאציאלער אויפזיכט, ווערט באטראכט דורך דער יידישער באפעלקערונג אלס א קאזיאנע אינסטיטוציע, וואס גייט ניט אריין אין דער ספערע פון דער פריוואטער פילאנטראפיע, און דעריבער האט די יידישע באפעלקערונג קיינמאל ניט געזארגט פאר אים, און דער שפיטאל האט בלויז געהאט צופעליקע, גאנץ אומבאדייטנדע נדבות אין געלט און

פּראָדוקטן, און אַז דער איינציקער מיטל צוצוציען די יידישע באַפעלקערונג צו דער אַרבעט פון אויפבויען דעם נייעם יידישן שפּיטאָל און אים אויסהאַלטן אין דער צוקונפט, איז אַרויסנעמען דעם שפּיטאָל פון דער אַדמיניסטראַטיוו-ווירטשאַפטלעכער פאַרוואַלטונג פון אַמט און איבערגעבן אים דער אויפזיכט פון אַ יידישער געזעלשאַפט (דערביי זאָל דער שפּיטאָל זיין אונטערגעוואָרפן די אַלגעמיינע מלוכה-געזעצן);

6) אַז די יידישע געמיינדע איז גרייט צו אַסיגנירן אויף דעם צוועק די רעשטלעך פון קאָראָבקע-אַפּצאָל. אחוץ דעם וועט מען קענען פאַרקויפן דעם אַלטן שפּיטאָל, וואָס געהערט צו דער יידישער געמיינדע, און פאַרן געלט בויען דעם נייעם.

7) אַז אויף דעם אַלעם פאָדערט זיך אַן ערלויבעניש פון דער רעגירונג —

באַשליסט איינשטימיק די פאַרזאַמלונג, שטיצנדיק זיך אויפן אַרטיקל 932 פון 9-טן באַנד פון ציווילן קאָדעקס, לויט וועלכן די יידישע געמיינדע דאַרף האָבן אַ אויפזיכט איבער די יידישע קראַנקע:

1) באַפולמעכטיקן די שטענדיקע ווילנער איינוואוינער, דעם קוראַטאָר פון ווילנער יידישן שפּיטאָל, ישראל בונימאָוויטש, דעם דאָקטאָר-מעדיצין קאָלעגן-סאָוועטניק יוליוס בלאָך און דעם געשוואָרענעם אַדוואָקאַט דוד סלאָנימסקי און — אין פאַל פון קראַנקהייט אָדער אָפּוועזנהייט פון איינעם פון די אויבנדערמאָנטע פּערזאָנען — דעם דאָקטאָר, נאַדוואָרני סאָוועטניק, בנימין פין, אַז זיי זאָלן זיך באַמיען: א) אַז מען זאָל ערלויבן דער ווילנער יידישער געמיינדע בויען אַ נייעם שפּיטאָל מיט אייגענע מיטלען אויפן פּלאַץ, וואָס די שטאָט-פאַרוואַלטונג האָט געגעבן, אָדער אויף אַ פּריוואַטן פּלאַץ, וואָס די יידישע געמיינדע וועט קויפן; ב) אַז נאָכן אויפבויען דעם שפּיטאָל, נעמט די יידישע געמיינדע אויף זיך אויסצוהאַלטן דעם שפּיטאָל מיט אַלץ, וואָס איז נייטיק (שפּייז פאַר די קראַנקע, געהאַלט פאַר די דאָקטוירים און באַדינער, רעמאָנט פון בנין, באַהייצונג און באַלייכטונג, איינאָרדענען אַן אַפּטייק, איינקויפן מעדיקאַמענטן, מעדיצינישע אינסטרומענטן און אַ. וו.). דאָס נייטיקע געלט ווערט גענומען פון קאָראָבקע-אַפּצאָל און פרייוויליקע נדבות; ג) אַז די פאַרוואַלטונג פון שפּיטאָל געהערט אַן אויפזיכט-ראַט, אויסגעקליבן פון דער ווילנער יידישער געמיינדע“.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם דאָזיקן באַשלוס האָט מען אין די יאָרן 1903—1907 ביים צוזאַמענשטעלן דעם קאָראָבקע-אַפּצאָל אַסיגנירט יעדן מאָל 20.000 רובל אויף אַ שפּיטאָל, מיטן תנאי, אַז די יידישע געמיינדע וועט האָבן דאָס רעכט פונאַנדערצוטיילן דאָס געלט צווישן די פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס, אויב די רעגירונג וועט ניט אַרויסגעבן קיין ערלויבעניש אויפן שפּיטאָל.

אויף אַזאַ אופן האָט שוין אין יאָר 1907 געדאַרפט זיין 80 טויזנט רובל (פאַר די פיר יאָרן 1903—1907), 40 טויזנט רובל, וואָס זיינען שוין געווען סוף 1902, און 70.000 רובל האָט מען געקענט באַקומען פון פאַרקויפן דעם אַלטן שפּיטאָל. אַריינרעכענענדיק די פּראָצענטן פאַר דער גאַנצער צייט, קומט אויס, אַז עס וואָלט שוין כמעט געדאַרפט זיין די נייטיקע סומע אויף 250 בעטן, ניט רעדנדיק שוין וועגן די פרייוויליקע נדבות. וואָס וואָלטן זיך באַקומען, ווען מען זאָל נאָר געווען צוטרעטן צו דער אַרבעט

צום באַדויערן זיינען די האָפענונגען פון דער ווילנער יידישער געמיינדע ניט מקוים געוואָרן. די רעגירונג האָט ניט אַרויסגעגעבן קיין ערלויבעניש אויפן שפּיטאָל, טראָץ דער הסכמה פון די ווילנער גענעראַל-גובערנאַטאָרן, פירשט סוויאַטאָפּאָלק-מירסקי, פרעזע און קשיוויצקי. דער מיניסטער פאַר אינווייניקסטע ענינים האָט אין יאָר 1906 מודיע געווען דעם גענעראַל-גובערנאַטאָר, אַז די פראַגע וועגן שפּיטאָל איז פריצייטיק צוליב דער פּראָיעקטירטער רעפאָרם אין צפון-מערבדיקן קאַנט — דער איינפירונג פון די זעמסטוואָס — וואָרים דאַן וועט דער יידישער שפּיטאָל וואַרשיינלעך דאַרפן אַריבערגיין אונטער דער פאַרוואַלטונג פון די זעמסטוואָס, וואָס וועלן דאַרפן האָבן אַ ספּעציעלן שפּיטאָל פאַר יידן „צוליב זייער נאַציאָנאַלער אייגנאַרטיקייט“. אויף דער צווייטער שתדלנות פון גענעראַל-גובערנאַטאָר קשיוויצקי, האָט דער מיניסטער געענטפערט, אַז עס איז אוממעגלעך צו באַשטעטיקן דעם אוסטאַוו, לויט וועלכן דער אַלטער יידישער שפּיטאָל איז אַ יידישער אייגנטום.

פון דער צווייטער זייט האָט מען די רעשטלעך פון קאָראָבקע-אַפּצאָל אין דער סומע פון 40 טויזנט רובל פאַרניצט אויף צו דעקן דעם דעפיציט פון ליכט-אַפּצאָל, אויף רעמאָנט פון שפּיטאָל און אַנדערע עפנטלעכע אויסגאַבן, און דער קאַפּיטאַל, וואָס האָט זיך אָנגעקליבן אין משך פון די 4 יאָר און איז געלעגן אין מלוכה-בילעטן, איז געפאַלן אויף גאַנצע 24%. אחוץ דעם איז אַדאַנק דעם עקאָנאָמישן קריזיס געפאַלן די סומע פון קאָראָבקע-אַפּצאָל אין די יאָרן 1903—1907 (אַנשטאָט 148.119 רובל נאָר 105.600 רובל), די הוצאות, אָקעגן-זשע, זיינען געשטיגן (די אויסהאַלטונג פון שפּיטאָל האָט געקאָסט 25.100 רובל יערלעך, אָדער כמעט 25 פּראָצענט פון בודזשעט). דאָס האָט אין די ווייטערדיקע יאָרן (נאָכן 1907) געמאַכט אוממעגלעך צו אַסיגנירן אַ גרעסערע סומע אויפן בוי-פאָנד און מען פלעגט אַסיגנירן סך-הכל 500 רובל אַ יאָר, אַזוי אַז אין יאָר 1908 איז מיט פּראָצענט געווען בערך 80.000 רובל.

אין יאָר 1908 איז ווידער פאָרגעקומען אַ פאַרזאַמלונג פון די אָנגעזעענסטע און רייכסטע יידישע טוער, וועלכע האָבן באַטראַכט דעם גאַנצן מאַטעריאַל, וואָס האָט זיך אָנגעקליבן, ווי אויך די פּאַקטישע לאַגע פון שפּיטאָל, און אָנגענומען פאָלגנדיקע באַשלוסן:

1) דער בנין פון שפּיטאָל איז אַ אייגנטום פון דער יידישער געמיינדע, וואָס ס׳באַווייזן ניט נאָר געהעריקע דאָקומענטן, נאָר אויך דער באַזיץ פון איבער 100 יאָר, 2) די סאַניטאַרע אינטערעסן פון שטאָט פאָדערן צו פאַרמאַכן דעם אַלטן יידישן שפּיטאָל, 3) צו דער יידישער געמיינדע געהערן אויך די 80.000 רובל, וואָס שטאַמען פון קאָראָבקע-אַפּצאָל, 4) דער דאָזיקער קאַפּיטאַל איז באַשטימט אויף צו בויען אַ נייעם שפּיטאָל, וועלכן עס דאַרף אויפבויען און אויסהאַלטן די יידישע געמיינדע, 5) אין פאַל ווען דער דאָזיקער תנאי וועט זיך ניט לאָזן דורכפירן, דאַרף דער קאַפּיטאַל פונאַנדערגעטיילט ווערן צווישן אַנדערע ווילנער יידישע צדקה-אַנשטאַלטן 6) די ערשטע צייט זאָל מען עפענען בלויז 120 בעטן, ד. ה. אַזוי פיל, ווי פיל עס איז דאָ אין אַלטן שפּיטאָל.

אַזוי-אַרום וואָלט אויסגעפעלט בלויז 40 טויזנט רובל. דאָס האָט מען געהאָפט צו קריגן אַלס הלוואה אויפן בנין פון אַלטן שפּיטאָל. אחוץ דעם האָט מען ערוואַרט גרויסע נדבות פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג בכלל און פון דער יידישער בפרט, אויב מען זאָל נאָר לייגן דעם פונדאַמענט. עס איז דערביי העכסט כאַראַקטעריסטיש, אַז כדי דער יידישער שפּיטאָל זאָל ניט אַרונטערפאַלן אונטער דער זעמסטוואָ, איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז ער זאָל זיין געבויט און אויסגעהאַלטן אויסשליסלעך אויף די מיטלען פון דער יידישער געמיינדע, און אַזוי-אַרום וועט ער זיין אַ פּריוואַטע און ניט קיין שטאָטישע אינסטיטוציע. מען האָט זיך אַפילו אָנגעזאָגט פון דער סובסידיע, וואָס דער אַלטער שפּיטאָל פלעגט באַקומען. נאָך דער באַשטעטיקונג פון דעם דאָזיקן באַשלוס האָט געדאַרפט געוויילט ווערן אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל א) אָנערקענען אַלס אייגנטום פון דער יידישער געמיינדע דעם פּלאַץ, וואָס די שטאָט-פאַרוואַלטונג האָט באַשטימט אויף אַ שפּיטאָל, ב) אויסאַרבעטן טעכנישע פּלענער און אַ בודזשעט, און נאָכן באַשטעטיקן דורך דער געהעריקער מאַכט צוטרעטן צום בויען. די קאָמיסיע האָט געדאַרפט באַקומען דאָס געלט פון שפּיטאָל-פאָנד און אַ באַפולמעכטיקונג צו לייען געלט אויף היפּאָטעק פון אַלטן שפּיטאָל.

פון דעם באַשלוס איז אָבער ווייטער גאָרניט געוואָרן, די ערלויבעניש האָט מען ווייטער ניט באַקומען.

אין אַזאַ צושטאַנד האָט זיך דער שפּיטאָל געפונען ביז אויגוסט 1915, ד. ה. ביז וואַנען די רוסן זיינען אַוועק. אויב עס זיינען געווען געווייסע ענדערונגען אין זיין אינווייניקסטן לעבן, זיינען זיי נאָר באַשטאַנען אין פאַרגרעסערן די אַסיגנירטע סומע אויף זיין אויסהאַלטונג (פון 25.623 רובל ביז 37 טויזנט רובל), אין פאַרגרעסערן די צאָל דאָקטוירים דורכן צונעמען אָרדינאַטאָרן — אָבער ניט קיין געצאָלטע — און ענדלעך אין שאַפן אַ אויפזיכטסראַט ביים שפּיטאָל, פון פאָרשטייער פון דער יידישער אינטעליגענץ און בורזשואַזיע, וואָס האָט איבעריקנס ניט געבראַכט דעם שפּיטאָל קיין שום נוצן.

ווען די רוסן האָבן אין אויגוסט 1915 פאַרלאָזן ווילנע, זיינען אַלע שפּיטעלער איבערגעגעבן געוואָרן דער שטאָט. נאָך מיינע שטאַרקע באַמיאונגען האָט זיך איינגעגעבן אַריינצוציען אויך דעם יידישן שפּיטאָל אין דער נעץ פון די שטאָטישע שפּיטעלער. דערביי אָבער האָט דער יידישער שפּיטאָל גאָרניט באַקומען פון די 40 טויזנט רובל, וואָס זיינען באַשטימט געוואָרן אויף אַלע איבעריקע שפּיטעלער. אין דעם אַקט פון איבערגעבן דעם שפּיטאָל דער שטאָט איז געשטאַנען, אַז ער מוז ווערן אויסגעהאַלטן פון קאָראָבקע-אַפּצאָל. דערמיט איז דער יידישער שפּיטאָל אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין דער לאַגע פון אַ שטיפקינד לגבי די אַנדערע שפּיטעלער.

אין אַזאַ צושטאַנד האָבן אים געפונען די דייטשן. אין די ערשטע 3—4 חדשים נאָכן דייטשן אַריינמאַרש האָבן איבער דער שטאָט-ווירטשאַפט געשאַפט כמעט זעלבשטענדיק די פריערדיקע מיטגלידער פון מאַגיסטראַט, אויסשליסלעך פּאָליאַקן, און פון דער ערשטער מינוט אָן האָבן זיי גאָרניט געוואָלט געבן אויפן יידישן שפּיטאָל.

די הכנסה פון קאָראָבקע-אַפּצאָל איז געוואָרן אַלץ קלענער, ווייל צוליבן מאַנגל אין בהמות פלעגט מען וואָס ווייטער אַלץ ווייניקער שעכטן. דעם שפּיטאָל האָט געדראָט אַ געפאַר פאַרמאַכט צו ווערן. צום גליק איז אין 3 חדשים אַרום נאָכן אַריינמאַרש פון די דייטשן געקומען קיין ווילנע דער פעלד-ראַבינער ד״ר לעווי, וואָס האָט זיך גלייך אָנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט אַלע יידישע פילאַנטראָפּישע אַנשטאַלטן און אויסגעפירט ביים יידישן הילפספאַראיין אין בערלין אַ מאָנאַטלעכע סובסידיע פאַר אַלע ווילנער יידישע צדקה-אַנשטאַלטן (דער פאַראיין איז דערביי אָבער געווען נאָר אַ פאַרמיטלער ביים פאַרטיילן דאָס אַמעריקאַנער געלט). דער שפּיטאָל פלעגט אַלזאָ קריגן פון בערלין 5 טויזנט מאַרק אַ חודש, 3 טויזנט מאַרק אַ חודש פלעגט געבן די שטאָטקאַסע (די רוסן פלעגן געבן נאָר 2 טויזנט רובל אַ יאָר — לויטן באַפעל פון אַלעקסאַנדער I אין יאָר 1806*)

*) אַלעקסאַנדער I האָט אחוץ דעם אין יאָר 1808 געגעבן 3 טויזנט רובל אויף אַ בנין פאַרן שפּיטאָל.

און די קראַנקע פלעגן צאָלן 50 קאָפּיקעס אַ טאָג. געוויס איז עס געווען ווייניק, נאָר בײַ שטאַרקער עקאָנאָמיע און אויסנערבנטקייט פלעגן מיר ווי עס איז אויסקומען.

אין אַזאַ לאַגע איז געווען דער שפּיטאָל ביזן יאָר 1917. דאַן האָט אַמעריקע ערקלערט קריג דײַטשלאַנד, און דעם שפּיטאָל האָט ווידער געדראָט די געפאַר צו בלײַבן אָן געלט-מיטלען. אַנערקענענדיק דעם גאַנצן ערנסט פון דער לאַגע און ווייסנדיק, אַז די דײַטשע מאַכט, אויס מורא פאַר דער פאַרשפּרייטונג פון קראַנקהייטן אין שטאָט, קלערט וועגן פאַרגרעסערן די צאָל שפּיטעלער און ניט וועגן פאַרקלענערן זיי, בין איך געפאַלן אויף אַ המצאה און אַוועק צום דײַטשן שטאָט-קרייז-דאָקטאָר מיט אַ פראַגע, וואָס זאָל איך טאָן מיטן שפּיטאָל: צי זאָל איך אים פאַרמאַכן אָדער פאַרקלענערן די צאָל קראַנקע? איך האָב געקראָגן אַזאַ ענטפער, ווי איך האָב ערוואַרט: איך זאָל גאָר ניט קלערן וועגן פאַרמאַכן דעם שפּיטאָל, אָדער פאַרקלענערן די צאָל קראַנקע. געלט וועט מען געבן אויף אויסהאַלטן אים.

אַזוי איז אָנגעקומען דער צווייטער פּעריאָד אין דער געשיכטע פון שפּיטאָל, אַ פּעריאָד פון איבערגאַנג אין דער גאַנץ פון די שטאָטישע שפּיטעלער. די דײַטשן האָבן גוט אויסגעשטודירט דעם גאַנצן ביודזשעט און אין גאַנץ אַ קורצער צײַט אַרום, ווען זיי האָבן זיך איבערצײַגט, אַז אין ייִדישן שפּיטאָל פירט זיך די ווירטשאַפט אַ סך עקאָנאָמישער און בעסער ווי אין די אַנדערע שפּיטעלער, האָבן זיי זיך אָנזאָגט איבערצונעמען די פאַרוואַלטונג פון שפּיטאָל און מיר געגעבן פאַרן שפּיטאָל 14000 מאַרק אַ חודש, ד. ה. די סומע, וואָס איך האָב געבעטן.

יעדן חודש האָב איך געדאַרפט צושטעלן אַ גענויעם באַריכט פון די אויסגעגעבענע געלט-סומען, און די גרעסערע אויסגאַבן פלעגט מען געניי קאָנטראָלירן. אָבער ניט נאָר דער שפּיטאָל, נאָר די גאַנצע ייִדישע געזעלשאַפט איז געווען פולשטענדיק פרײַ פון יעדער פינאַנציעלער זאָרג פאַרן שפּיטאָל. די באַציאונגען פון דער דײַטשער מאַכט צום שפּיטאָל זײַנען אויף אַזוי פיל געווען גוטע, אַז פאַרן אָפּטרעטן האָבן זיי איבערגעלאָזט 10.000 מאַרק, כדי דער שפּיטאָל זאָל האָבן אויסצוקומען די ערשטע צײַט, איידער עס וועט קלאָר ווערן זײַן לאַגע.

— אין 5 טעג נאָכן אָפּטרעטן פון די דײַטשן זײַנען אָנגעקומען די באָלשעוויקעס, וואָס האָבן ניט געמאַכט קיין שום אונטערשייד צווישן די נאַציאָנאַליטעטן, אָדער רעליגיעס און תיכף פאַרגלײַכט דעם ייִדישן שפּיטאָל מיט אַלע איבעריקע. דאָס איז דער דריטער פּעריאָד אין דער געשיכטע פון שפּיטאָל. די גאַנצע צײַט פון דער ערשטער ראַטנמאַכט אין ווילנע, האָט דער שפּיטאָל ניט געוואוסט פון קיין שום מאַטעריעלע, אָדער פינאַנציעלע זאָרגן.

נאָך 4 חדשים פון באָלשעוויסטישער פאַרוואַלטונג, זײַנען אָנגעקומען די פּאָליאַקן, וואָס האָבן זיך, אין אַלגעמיין, באַמיט, אַלץ נאָכצוטאָן די דײַטשן. אין אַ פּאָר טעג אַרום נאָך זייער אָנקומען, האָט מען מיך אַרויסגערופן צום פאַרוואַלטער פון שטאָטישן מעדיצינישן אַמט, וואָס האָט געפאָדערט פון מיר אַ קאַטעגאָרישן ענטפער, צי איז דער שפּיטאָל אַ שטאָטישער, אָדער נאָר אַ סובסידירטער. איך האָב אים געענטפערט, אַז איך באַטראַכט דעם שפּיטאָל אומבאַדינגט פאַר אַ שטאָטישן, ווי אַלע אַנדערע שפּיטעלער. נאָך אַ גענוג לאַנגן געשפּרעך אויף דער טעמע און פאַרשיידענע באַמערקונגען (נעגאַטיווע) מצד אַ מאַגיסטראַט-מיטגליד, האָב איך אויסגעפירט דאָס מײַניקע, און אַזאַ לאַגע איז דער שפּיטאָל ביז הײַנטיקן טאָג: ד. ה. ער פונקציאָנירט פולשטענדיק, דינענדיק כמעט אויסשליסלעך דער ייִדישער באַפעלקערונג פון שטאָט און אומגעגנט (איך זאָג כמעט, ווײַל אַ $\frac{1}{2}$ פּראָצענט זײַנען קריסטן) און באַקומט אַבסאָלוט ניט קיין ספּעציעל ייִדיש געלט.

איך האַלט פאַר נייטיק צוצוגעבן, אַז אין דעם אַזוי-גערופענעם צווייטן פּעריאָד פון ייִדישן שפּיטאָל, ד. ה., אין דער צײַט פון דער דײַטשער אָקופּאַציע, זײַנען פאָרגעקומען געוויסע שינויים אין צוזאַמענשטעל פון די קראַנקע: עס איז פאַרמאַכט געוואָרן די אָפּטיילונג פאַר געווינערינס, פּראָסטיטוטקעס און גײַסטיק-קראַנקע, וועלכע זײַנען איבערגעטראָגן געוואָרן אין שפּיטאָל פון „הייליקן יאַקוב" און דעם ספּעציעל אײַנגעאָרדנטן ווענערישן שפּיטאָל. עס איז אויך אָנגעשאַפט געוואָרן די אָפּטיילונג פאַר אַנשטעקנדיקע קראַנקע, וועלכע זײַנען איבערגעפירט געוואָרן אין שפּיטאָל פאַר אַנשטעקנדיקע קראַנקע. נאָכן אָפּטרעטן פון די דײַטשן איז די אָפּטיילונג פאַר געווינערינס ווידער געעפנט געוואָרן און זי פונקציאָנירט ביז הײַנטיקן טאָג. די איבעריקע פאַרמאַכטע אָפּטיילונגען זײַנען ביז איצט ניט געעפנט געוואָרן, און וועלן וואַרשײַנלעך מער ניט געעפנט ווערן.

אין יאָר 1921 איז פאָרגעקומען אַ וויכטיקע געשעעניש אין לעבן פון שפּיטאָל: דאָס איז אַ גרינדלעכער רעמאָנט, וואָס איז שוין געווען נייטיק מיט העכער פון 20 יאָר צוריק, כדי צו פאַרהיטן פון אַ קאַטאַסטראָפע, דער סוּפיט זאָל ניט אײַנפאַלן און דער פונדאַמענט זאָל זיך ניט אָפּלאָזן. דער ווילנער מאַגיסטראַט האָט אין יאָר 1921 אַסיגנירט אויף דעם אין עטלעכע ראַטעס אַ סומע פון 800,000 מאַרק.

דער שפּיטאָל ווערט בײַ הײַנטיקן טאָג אויסגעהאַלטן אויפן חשבון פון מאַגיסטראַט, און זײַן ביודזשעט באַטרעפט $1\frac{3}{4}$ מיליאָן אַ חודש.

כדי צו געבן אַ באַגריף וועגן דער באַוועגונג פון די קראַנקע אין ייִדישן שפּיטאָל, לייגן מיר צו פאָלגנדיקע ציפערן:

יאָר	אַלגעמיינע צאָל קראַנקע	געשטאָרבן	% פון שטערבלעכקייט
1916	1414	193	13,5
1917	2276	673	29,5
1918	1167	235	20
1919	2278	360	16
1920	1772	184	10,4

די דרינגנדיקע פאָדערונגען צו פאַרבעסערן דעם מצב פון ייִדישן שפּיטאָל באַשטייען: 1) אין פאַרבעסערן די דערנערונג, 2) אין עפענען צוריק די אַלטע אָפּטיילונגען, וואָס האָבן עקזיסטירט ביז דער מלחמה, דהיינו פאַר גײַסטיק-קראַנקע, ווענערישע און אַנשטעקנדיקע, וואָרים אויב מען האַלט פאַר נייטיק די עקזיסטענץ פון אַ ייִדישן שפּיטאָל צוליב רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע טעמים, דאַרפן דאָרטן געפינען אַ מקום-מקלט אַלע אָן אויסנאַם קאַטעגאָריעס קראַנקע, וועלכע נייטיקן זיך אין אַ אַנטשפּרעכנדיקער נאַציאָנאַל-רעליגיעזער סביבה.

ד״ר אַ. ווירשובסקי.

„משמרת-חולים".

אין די אַכציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט, ווען כמעט די גאַנצע געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט פון די ווילנער ייִדן האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום דער אַזוי-גערופענער „צדקה-גדולה", האָט זיך בײַ אייניקע בעל-טובֿה דערוועקט דער געדאַנק צו שאַפן בײַ דער אַלגעמיינער „צדקה-גדולה" אַן אָפּטיילונג, וועלכע זאָל זיך ספּעציעל פאַרנעמען מיט געבן ביליקע אָדער אומזיסטע מעדיצינישע הילף דער אָרימער ייִדישער באַפעלקערונג.

און אָט ווערט אין מיטן פון די אַכציקער יאָרן, אַדאַנק דער ענערגיע פון דעם ניט לאַנג פאַרשטאָרבענעם ה׳ בצלאל ב״ר משה אַלטשולער ז״ל, געשאַפן בײַ דער „צדקה-גדולה" אַן אָפּטיילונג, וועלכע שיקט צום אָרימען קראַנקן אַ דאָקטאָר, אָדער גיט אַרויס אַן אומזיסטן רעצעפּט. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז דער ענגער ראַמען, וואָס די דאָזיקע אָפּטיילונג האָט געקענט אָננעמען, האָט ניט געקענט באַפרידיקן די גרויסע נויט אין ביליגער און אומזיסטער מעדיצינישער הילף פאַר דער אָרימער ייִדישער באַפעלקערונג, און ס׳האָט זיך גאָר גיך אַרויסגעשטעלט, אַז די טעטיקייט פון דער אָפּטיילונג מוז פאַרברייטערט ווערן, און אַז ס׳מוז צו דער אַרבעט צוגעצויגן ווערן די ברייטסטע שיכטן פון דער געזעלשאַפט. און אין יאָר 1889 ווערט „משמרת-חולים" אויסגעטיילט פון דער „צדקה-גדולה" אַלס זעלבשטענדיקע „חבֿרה צו העלפן אָרימע קראַנקע ייִדן פון ווילנע און אומגעגנט".

די נויט אין אַזאַ אַנשטאַלט איז שוין צו יענער צײַט געווען אַזוי גרויס און די טעטיקייט פון דער נײַער חבֿרה אַזוי מאַלקסטימלעך-פּאָפּולער, אַז זי האָט זיך זייער שנעל קונה געווען די גרעסטע סימפּאַטיע פון די ברייטסטע געזעלשאַפטלעכע שיכטן און דער פאַרנעם פון איר אַרבעט וואַקסט בסדר פון יאָר צו יאָר. אין די ערשטע יאָרן איז די הויפּט-אַרבעט פון „משמרת-חולים" געווען צו באַזאָרגן דעם אָרימאַן מיט אַ אומזיסטן דאָקטאָר, אָדער מיט ביליגער מעדיצין. בײַ דער גרינדונג פון דער חבֿרה האָבן זיך 4 דאָקטוירים (ד״ר גאַטאַגזאָן, ד״ר בלאָך, ד״ר הורוויטש און ד״ר קאַגאַן), וועלכע האָבן בכלל גענומען אַ טעטיקן אָנטייל אין דער גרינדונג פון „משמרת-חולים", מתחייב געווען אין משך פון אַ יאָר צײַט צו געבן אומזיסטע הילף לויט די אָרדערן פון „משמרת-חולים". אויך די אַפּטייקערס (לייב שירווינט, גוסטאַוו שירווינט און מאיר וויגאָדסקי) האָבן אין משך פון ערשטן יאָר זיך מתחייב געווען צו מאַכן געוויסע הנחות פאַר די קראַנקע פון „משמרת-חולים".

די רעצעפּטן פאַר די אָרימע קראַנקע פלעגן, לויט אַן אָפּמאַך מיט „משמרת-חולים", אַרויסגעגעבן ווערן פון כמעט אַלע ווילנער אַפּטייקן. איינע פון די פּאָפּולערסטע אײַנריכטונגען פון „משמרת-חולים" צו יענער צײַט זײַנען געווען די בײַנאַכטיקע דעזשורסטוואָס. אַלע מיטגלידער פון דער חבֿרה זײַנען מחויבֿ צו גיין נעכטיקן בײַ די אָרימע קראַנקע און, הגם מ׳האָט געקענט דינגען

פאַר זיך אַן אַנדערן, אַרײַנטראָגנדיק אין קאַסע פון דער חברה 30 קאָפּיקעס. פלעגן דאָך דער גרעסטער טייל מיטגלידער זיך ניט וועלן אָפּזאָגן פון דער מצווה און פלעגן גיין פּערזענלעך אין די אָרימסטע הײַזלעך און די פינסטערע קעלערן אָפּזיצן אַ נאַכט בײַם בעט פון דעם חולה. אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט האָט „משמרת-חולים“ אָפּגעגעבן די אָרעמע קימפּעטאָרינס, וועלכע פלעגן אויפן בעסטן אופן באַזאָרגט ווערן מיט אַ דאָקטער, אַקושאָרין און אַלעם נייטיקן. דערבײַ איז כדאַי צו באַמערקן, אַז בײַם גרינדן די חברה האָט זיך די אַקושאָרין פ׳ ס. קרינסקי מתחייב געווען אין משך פון ערשטן האַלבן יאָר צו באַהאַנדלען די אָרימע קימפּעטאָרינס אומזיסט.

אין משך פון דער צייט האָט די אַרבעט פון דער חברה אָנגענומען אַזאַ ברייטן מאַסשטאַב, אַז די אַלטע פאָרמען פון הילף האָבן שוין מער ניט באַפרידיקט, און „משמרת-חולים“ נעמט אַרום אַלץ נײַע געביטן פון מעדיצינישער הילף, פאַרגרעסערנדיק די אַלטע אינסטיטוציעס און שאַפנדיק נײַע.

אַזוי גרינדעט „משמרת-חולים“ אין יאָר 1907 די ערשטע אומזיסטע אַמבולאַטאָריע פאַר אָרימע יידישע קראַנקע און, דאַנק דער רײַכער נדבה פון דער טעכטער פון ה׳ מ. ראָזענסאָן (וועמעס נאָמען די אַמבולאַטאָריע טראָגט), פּריוו. א. ת. סקאָמאָראָווסקי, וועלכע פאַרזיכערט די עקזיסטענץ פון דער אַמבולאַטאָריע מיט אַ שטענדיקער רענטע, האָט זיך אײַנגעגעבן גלײַך פון אָנהייב אויפצושטעלן די אַרבעט אין אַמבולאַטאָריע אויף דער נייטיקער הייך — און די צאָל אָרימע קראַנקע, וועלכע באַנוצן זיך מיט דער אַנשטאַלט, וואַקסט אָן אויפהער.

אויך אויפן געביט פון אַרויסגעבן ביליגע אָדער אומזיסטע רפואות וואַקסט זיך די טעטיקייט פון „משמרת-חולים“ שטאַרק מונאַנדער און, ווען די צאָל אַרויסגעגעבענע רעצעפּטן הייבט אָן איבערצושטײַגן 200 טעגלעך און די פאַרזאָרגונג מיט רעצעפּטן דורך פּריוואַטע אַפּטייקן ווערט שווערלעך, באַשליסט די פאַרוואַלטונג צו גרינדן אַן אייגענע אַפּטייק, פון וועלכער די אָרימע קראַנקע זאָלן דירעקט באַקומען די רפואות. אין דעם אייגענעם יאָר 1907 ווערט דער באַשלוס פאַרווירקלעכט און די אַפּטייק בײַ „משמרת-חולים“ אַנטוויקלט זיך אין איינער פון די גרעסטע און פּאָפּולערסטע אינסטיטוציעס, וואָס אונזער ווילנע פאַרמאָגט.

צו יענער צייט שטעלט זיך שוין אַרויס, אַז דער יידישער שפּיטאָל איז ניט מסוגל אַרײַנצונעמען אַלע קראַנקע, וועלכע נייטיקן זיך אין ביליגער קלינישער הילף, אַז ס׳איז פאַראַן אַ גרויסער קאָנטינגענט קראַנקע, דערהויפּט פון מיטלשטאַנד (געפאַלענע בעלי-בתים, קליינהענדלער, האַנטווערקער און אַרבעטער), וועלכער וויל בשום אופן ניט גיין אין דעם אַזוי-גערופענעם „הקדש“, און „משמרת-חולים“ באַשליסט צו עפענען אַן אייגענע קליניק פאַר דעם דאָזיקן קאָנטינגענט אָרימע קראַנקע.

אויך אויף די אַנדערע געביטן פון איר טעטיקייט, ווי באַזאָרגונג מיט מעדיצינישער הילף אויף אַהיים, מיט אײַז, מיט באַנדאַזש-מאַטעריאַל, מעדיצינישע הילפס-מכשירים וכדומה, וואַקסט בסדר דער פאַרנעם פון דער אַרבעט, די אַלע אַנשטאַלטן פון „משמרת-חולים“, קענען זיך שוין ניט אײַנפּאַסן אין אַ געדונגענער פּריוואַטער דירה, און די פאַרוואַלטונג טרעט אין יאָר 1910 צו צו בויען אַן אייגן הויז, ספּעציעל אײַנגעאָרדנט פאַר די אַלטע און נײַע מעדיצינישע אַנשטאַלטן פון „משמרת-חולים“. דאָס הויז פון „משמרת-חולים“ איז אין משך פון 1911—1910 אויסגעבויט און אײַנגעריכט געוואָרן דאַנק די פרייוויליקע פּילצאָליקע נדבות פון די ווילנער יידן, וועלכע האָבן זיך ווײַטער וואַרים אָפּגערופן אויפן קול קורא פון דער פאַרוואַלטונג פון „משמרת-חולים“ צו שאַפן אַן אייגענעם בנין פאַר אַלע אַנשטאַלטן פון דער חברה.

אין פעברואַר פון יאָר 1913 ווערט ענדלעך מיט גרויס פּאַראַד געפּייערט דאָס חנוכת-הבית פון דעם נײַעם „משמרת-חולים“-בנין און איינע פון די גרעסטע אַקציעס, וואָס די ווילנער יידן האָבן דורכגעפירט לטובת די אָרימע קראַנקע, איז פאַרענדיקט.

אין יאָר 1913 ווערט געעפנט די קליניק פון „משמרת-חולים“, לכתחילה ספּעציעל פאַר כירורגישע קראַנקע אין סך-הכל אויף 15 בעטן. אָבער די צאָל קראַנקע, וואָס פלעגן זיך ווענדן אין דער קליניק, איז געווען פיל גרעסער. די פאַרוואַלטונג האָט זיך שוין געטראָגן מיטן געדאַנק אויסצובויען אַ ספּעציעלן בנין פאַר אַ גרעסערער קליניק, נאָר דער אויסבראָך פון דער וועלט-מלחמה האָט מיט אַמאָל אָפּגעהאַלטן די ווײַטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער קליניק, וועלכע איז צײַטווײַליק פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לאַזאַרעט פאַר פאַרוואונדעטע סאָלדאַטן אויפן נאָמען פון דער ווילנער יידישער קהילה. אין משך פון ערשטן יאָר פון דער דײַטשער אָקופּאַציע האָט זיך ווי ס׳איז אײַנגעגעבן אויפצולעבן די קליניק און די האָט פונקציאָנירט (אויף 35 בעטן) ביזן 15-טן יוני 1919, ווען זי האָט זיך צוליב געלט-מאַנגל צײַטווײַליק געשלאָסן.

די וועלט-מלחמה האָט בכלל מוראדיק שלעכט געווירקט אויף דער טעטיקייט פון „משמרת-חולים“. אויסער דער קליניק, וועלכע האָט אויפגעהערט צו פונקציאָנירן, און איז, אַלס צײַכן פון דער צייט, פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מיליטעריש לאַזאַרעט, האָבן אויך די איבעריקע אינסטיטוציעס פון „משמרת-חולים“ שווער געליטן פון דער מלחמה. שוין בלויז דער אומשטאַנד, וואָס „משמרת-חולים“ האָט אין איין שיינעם פרימאָרגן פאַרלאָרן כמעט אַלע דאָקטוירים, האָט

געמוזט ברענגען דערצו, אַז די אַרבעט זאָל זיך אָפּשטעלן. די הכנסה-קוואַלן פון „משמרת-חולים“ זײַנען מיטן אויסבראָך פון דער מלחמה אויך פּלוצלונג פאַרשטאָפּט געוואָרן, און די עוואַקואַציע, בײַ וועלכער די רײַכערע ווילנער יידישע באַפעלקערונג האָט פאַרלאָזן איר פאַטערשטאָט, האָט דעם בודזשעט פון „משמרת-חולים, וועלכער האָט זיך דערהויפּט געהאַלטן אויף מיטגלידס-אָפּצאָל און נדבות, פולשטענדיק רואינירט.

ס׳פאַרשטייט זיך דעריבער, אַז אין די ערשטע יאָרן פון דער מלחמה און אָקופּאַציע איז די אַרבעט פון „משמרת-חולים“ געפירט געוואָרן לפי-ערך אין אַ גאַנץ קליינעם מאַסשטאַב. ס׳איז אויסגעקומען צוצופּאַסן דעם פאַרנעם פון דער הילפס-אַרבעט צו די באַגרענעצטע, נישטיקע מיטלען, וואָס „משמרת-חולים“ האָט געקענט באַקומען אין איר רשות. דערבײַ איז נאָך די לאַגע פאַרשווערט געוואָרן דורכדעם, וואָס כמעט אַלע פאַרוואַלטונגס-מיטגלידער פון „משמרת-חולים“ זײַנען אַרויסגעפאָרן, און פון פּרעזידיום פון „משמרת-חולים“ זײַנען אין ווילנע פאַרבליבן נאָר דער ניט לאַנג פאַרשטאָרבענער צ. אַלטשולער, וועלכער איז שוין צו יענער צייט געווען אַ מסוכנער חולה און האָט ווייניק-וואָס געקענט אויפטאָן, און דער סעקרעטאַר פון דער פאַרוואַלטונג, ה׳ ש. ברוידאָ. און אויב „משמרת-חולים“ האָט דורכגעמאַכט בשלום די שלעכטע קריזיס-יאָרן און ביסלעכווײַז, פון צווייטן יאָר אָקופּאַציע, אָנגעהויבן אויפצולעבן, איז דאָס כמעט אויסשליסלעך דאַנק דער אומדערמידלעכער ענערגיע און איבערגעגעבנקייט פון דעם ה׳ ש. ברוידאָ פאַר די אינטערעסן פון „משמרת-חולים“. אַ גרויסע באַדײַטונג האָט געהאַט פאַר „משמרת-חולים“ דאָס, וואָס דער פאָרזיצער פון „משמרת-חולים“ ה׳ פ. דעסלער, וועלכער האָט זיך געפונען אין רוסלאַנד, האָט אויך דאָרט צווישן די ווילנער און ניט-ווילנער יידן געזאַמלט נדבות פאַר „משמרת-חולים“ און פלעגט פון צײַט צו צײַט צושיקן פאַר „משמרת-חולים“ גאַנץ באַדײַטנדע — פאַר יענער צייט — סומען, וועלכע האָבן אין יענער צייט פון שווערן מאַטעריעלן קריזיס ממש געראַטעוועט „משמרת-חולים“ פון אונטערגאַנג.

דעם שווערסטן קריזיס האָט „משמרת-חולים“ אויסגעהאַלטן נאָר דאַנק די צוויי אָנגעזעענע פּערזאָנען. ס׳איז פּשוט געווען צו באַוואונדערן, מיט וואָס פאַר אַ ערפינדערישער ענערגיע ה׳ ש. ברוידאָ פלעגט ווי פון אונטער דער ערד שאַפן מיטלען פאַר „משמרת-חולים“, דערהויפּט פון פאַרשיידענע אַנשטאַלטן און אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן געקענט וועמען ניט איז סובסידירן.

אָנהייבנדיק פון צווייטן יאָר אָקופּאַציע, ווען אין דעם אַזוי-גערופענעם צענטראַל-קאָמיטעט פון די ווילנער וואוילטעטיקע אָרגאַניזאַציעס, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט דער חלוקה פון די אַמעריקאַנער געלטער, וואָס פלעגן זיך באַקומען דורכן „יידישן הילפס-פאַראיין אין דײַטשלאַנד“, איז אַלס פאַרטרעטער פון „משמרת-חולים“ אַרײַנגעטראָטן ה׳ ש. ברוידאָ, האָט זיך אײַנגעגעבן צו פאַרגרעסערן די סובסידיע פאַר „משמרת-חולים“ אויף אַזוי פיל, אַז „משמרת-חולים“ האָט געקענט פאַרשטאַרקן איר טעטיקייט.

ס׳איז אויך כדאַי צו דערמאָנען די נוצלעכע טעטיקייט לטובת „משמרת חולים“ אין דער צייט פון די אָקופּאַציע-יאָרן מצד אייניקע דאָקטוירים. אַזוי איז לויט דער איניציאַטיוו פון ד״ר מאַטשטער, וועלכער האָט אָנגענומען די פאַרוואַלטונג איבערן שפּיטאָל פון דער חברה, געגעבן געוואָרן דעם מיטלקלאַס פון דער יידישער באַפעלקערונג די מעגלעכקייט צו באַקומען סטאַציאָנערע מעדיצינישע הילף. בראָש פון די אָפּטיילונגען זײַנען געשטאַנען: ד״ר שאַבאַד — אינערלעכע קראַנקהייטן, ד״ר ווירשובסקי — נערוון-קראַנקהייטן און ד״ר נ. ראָם — כירורגישע באַהאַנדלונג. די דערמאָנטע דאָקטוירים האָבן פיל מי און צייט מקריב געווען דעם שפּיטאָל פון מ״ח פאַר נאָר אַ מעסיקער באַלוינונג.

די ערשטע ווילנער יידישע קהילה האָט קיין גרויסע ווירקונג אויף „משמרת-חולים“ ניט געהאַט. „משמרת-חולים“ איז ניט אַרײַנגענומען געוואָרן אין גאַנץ פון די קהילה-אַנשטאַלטן און פלעגט באַקומען אַ גאַנץ קליינע סובסידיע פון די סומען, וואָס די קהילה האָט געהאַט אין איר רשות.

אַ וויכטיקער ווענדפּונקט אין דער געשיכטע פון „משמרת-חולים“ איז פאָרגעקומען אין פרילינג 1920, ווען די מעדיצינישע הילף איז פאַקטיש אויסגעטיילט געוואָרן פון דער קהילה און ס׳איז געגרינדעט געוואָרן דער אַזוי-גערופענער „מעדיצינאַל-ראַט“. אַלס מעדיצינישער אָנפירער פון „משמרת-חולים“ איז אײַנגעלאַדן געוואָרן ה׳ ד״ר וו. פּערלמאַן, וועלכן ס׳האָט זיך אײַנגעגעבן צו רעסטאַווירן די מעדיצינישע אַרבעט פון „משמרת-חולים“ דערהויפּט פון אַמבולאַטאָריע, אין וועלכער די צאָל קראַנקע און דער פאַרנעם פון דער אַרבעט האָט שוין אַפילו איבערגעשטיגן דעם מאַסשטאַב פון פאַר דער מלחמה; די מעדיצינישע הילף אויף אַהיים (דאָקטער- און פעלדשער-וויזיטן און מעדיצינישע אַנאַליזן) איז רעאָרגאַניזירט און פאַרגרעסערט געוואָרן; ס׳איז געשאַפן געוואָרן אַ גאַנצע נעץ פון ראַיאָן-דאָקטוירים פאַר ווילנע מיט די פאָרשטעטלעך, 3 ביוראָען צו פאַרשרײַבן דאָקטוירים — אין „משמרת-חולים“, אין קהילה און אויף סאַווישער גאַס (די לעצטע איז איצט געשלאָסן געוואָרן) א. אַ. וו.; אויך די אַפּטייק האָט דורכגעמאַכט אַ אינערלעכע רעאָרגאַניזאַציע אין די אַרבעט, ווי אויך דאָס אַרויסגעבן רעצעפּטן, איז אויסגעשטעלט געוואָרן אויף מער ראַציאָנעלע יסודות; די קליניק, וועלכע איז געווען פון יוני 1919 געשלאָסן, ווערט דעם 1 דעצעמבער

1920, אַראָנק דעם אָנטייל פון געגנט-קאָמיטעט „יעקאָפּאָ“, ווידער געעפנט און פאַרגרעסערט ביז 50 בעטן און פונקציאָנירט ווייטער אינטענסיוו.

די גאַנצע אויפלעבונג פון „משמרת-חולים“ איז אָבער געמאַכט געוואָרן אַראָנק דער טעמפּאָראַלער הילף פון אונזערע אַמעריקאַנער ברידער, און די הנהגה פון „משמרת-חולים“, וויענדיק איבערצייגט, אַז די אַרבעט פאַר „משמרת-חולים“ פאַר די אָרימע קראַנקע, דאַרף און מוז זיין די אַרבעט פון די ווילנער יידן גופא, ווי דאָס איז געווען פאַר דער מלחמה, נעמט אָן אַלע מיטלען, כדי צו פאַר-אינטערעסירן די ברייטע געזעלשאַפטלעכע שיכטן מיט די אַנשטאַלטן פון „משמרת-חולים“. אין מאַי 1921 ווערט צונויפגערופן אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון די מיטגלידער פון „משמרת-חולים“ און ס'ווערט אויסגעקליבן אַ נייע פאַרוואַלטונג, אין וועלכער ס'גייען אַריין פאַרשטייער פון אַלע שיכטן פון דער ווילנער יידישער געזעלשאַפט. די הכנסה, וואָס „משמרת-חולים“ באַקומט אין דער פאָרם פון מיטגלידס-אָפּצאָל און נדבות, פאַרגרעסערט זיך די לעצטע צייט בסדר, די פּאָפּולאַריטעט פון די אַנשטאַלטן פון „משמרת-חולים“ ווערט אַלץ ברייטער און דער צוזאַמענבונד מיט דער ווילנער יידישער באַפעלקערונג אַלץ ענגער און ענגער.

אויף אַזאַ אופן ווערט „משמרת-חולים“ ווידער אויסגעריכט און פאַרנעמט שוין ביי היינטיקן טאָג דעם בכבודיקן אָרט, וועלכער ס'געהערט איר לויט דער 33-יאָריקער טעטיקייט אירער לטובת דער ווילנער יידישער אָרימער באַ-פעלקערונג.

א. קאַבאַטשניק.

צענטראַלער יידישער האַנטווערקער-פאַראיין אין ווילנע.

די גרויסע וועלט-מלחמה האָט אויך אויפגעוועקט פון לאַנגן ביטערן שלאָף דעם ווילנער יידישן בעל-מלאכה, וועלכער האָט דורך דער מלחמה זיין לעצטע פּאָזיציע אויך פאַרלאָרן. מיר געדענקען נאָך אַלע גאַנץ גוט די באַציאונג פון דער אַזוי-גערופענער יידישער געזעלשאַפט צום בעל-מלאכה, ווי מ'האָט אויף אים געקוקט פון אויבן אַראָפּ, ווי אויף אַ באַשעפעניש פון דער צווייטער מדרגה, וועלכע דאַרף נאָר דינען פאַר אַ מאַטעריאַל פאַר אַלע אומגעבעטענע כלל-פאַר-זאָרגער צו ריידן אין זיין נאָמען און צו פאַרזאָרגן אים מיט אַ הקדש, מושב-זקנים און נאָך אַזעלכע נוצלעכע פאַרן אָרימען בעל-מלאכה נעבעך אינסטיטוציעס און דורכדעם צו האָבן כבוד אויף דער וועלט און עולם-הבא אויף יענער וועלט. די דעמאָקראַטישע עלעמענטן, ווידער, האָבן געקוקט אויף אים ווי אויף אַ שיכט, וואָס איז פאַרמישפּט צום אונטערגאַנג און קען קיין ראָלע אין געזעלשאַפטלעכן לעבן ניט שפּילן. פאַרשטייט זיך, אַז ביי אַזאַ באַציאונג צו אים פון אַלע זייטן איז ער געבליבן אָנגעוויזן נאָר אויף אייגענע כוחות, וועלכע זיינען דאָך צוליב פאַרשיידענע סיבות, ווי דער אַנטאַגאָניזם צווישן די פאַכן און די קאָנקורענץ-מורא אין יעדן פאַך גופא, געבליבן צעבראָקלט און צעשפּליטערט; און וועגן אַ געמיינזאַמער פאַראייניקונג און אָרגאַניזירונג האָט גאָר קיין רייד ניט געקאָנט זיין. טיילווייז האָט דאָ אויך געשפּילט אַ ראָלע דער פאַרהעלטניסמעסיקער וואוילשטאַנד ביי אַ גרעסערער צאָל בעלי-מלאכות אין די לעצטע פאַר צענדליק יאָר פאַר דער מלחמה, וועלכע האָבן געליפערט זייער פּראָדוקציע קיין רוסלאַנד, און וועלכע האָבן פון יאָר צו יאָר פאַרבעסערט און פאַרגרעסערט זייער פּראָדוקציע. די העכסטע מדרגה האָבן דערגרייכט אייניקע פאַכן אין 14-טן און אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן יאָר, ווען פון דייטשלאַנד און שפּעטער אויך פון פּוילן האָט מען קיין סחורה ניט געקאָנט אַריינפירן און מ'האָט אָנגעהויבן אַלץ פּראָדוצירן ביי זיך.

ניט לאַנג האָט דאָס אָבער געדויערט. מיט דער דייטשער אָקופּאַציע האָט זיך אַלץ מיט איין מאָל אָפּגעשטעלט. די מער פאַרמעגלעכע האָבן זיך עוואַ-קויִרט קיין רוסלאַנד און ביי די געבליבענע האָט זיך צוליב די רעקוויזיציעס און קאָנפיסקאַציעס, ווי אויך צוליב דעם, וואָס מיר זיינען מיט איין מאָל אָפּ-געריסן געוואָרן פון דער גאַנצער וועלט, די גאַנצע אַרבעט אָפּגעשטעלט; און דאַן האָבן זיך ערשט די ווילנער בעלי-מלאכות אַרומגעזען, אַז קיין פריינד האָבן זיי ניט אויף וועמען צו פאַרלאָזן זיך און זיי זיינען נאָר אָנגעוויזן אויף אייגענע כוחות, און אַזוי איז אין שווערסטן פּעריאָד פון דער דייטשער אָקופּאַציע אין אָנהייב פון 1916 יאָר דורך אַ גרופּע האַנטווערקער געגרינדעט געוואָרן דער האַנטווערקער-פאַראיין, וועלכער איז שפּעטער לעגאַליזירט געוואָרן און פייערלעך געעפנט דעם 30 יולי 1916. פאַרשטייט זיך, אַז אין יענער צייט האָט קיין רייד ניט געקענט זיין וועגן עקאָנאָמישער און אויפבויאונגס-הילף; די גאַנצע ענערגיע איז דאַן אָפּגעגעבן געוואָרן אויפצוהאַלטן דעם קיום פון דעם בעל-מלאכה ביז בעסערע צייטן. אום צו האָבן אַ באַגריף ווי גרויס די נויט איז דאַן געווען צווישן די בעלי-מלאכות וועט זיין גענוג אָנצווייזן, אַז אין דער קיך, וואָס דער פאַראיין האָט דאַן געעפנט, האָבן זיך געשפּייזט ביז 2000 נפשות פון די האַנטווערקער-פאַמיליעס. גרויס נוצן האָט אויך דאַן געבראַכט דער קאָאָפּעראַטיוו פאַר לעבנס-מיטלען, וועלכער האָט אין דעם גרויסן יקרות באַזאָרגט זיינע מיטגלידער מיט ביליגע פּראָדוקטן. די פאַרוואַלטונג האָט אָבער דאַן פאַרשטאַנען, אַז די פ-לאַנטראָפּישע אַרבעט איז אַ צייטווייליקע און האָט צוגלייך געפירט אַ גרויסע קולטורעלע און אויפקלערונגס-אַרבעט.

קיינער וועט ניט פאַרגעסן די פאַמיליען-אָוונטן, וואָס דער פאַראיין האָט איינגעאָרדנט פאַר זיינע מיטגלידער אין די פינסטערסטע אָקופּאַציע-צייטן, וועלכע האָבן זיי געגעבן מוט איבערצוטראָגן די שלעכטע צייטן און יעדער האָט געזען, אַז ער איז ניט עלנט און אַז ער געהערט צו אַ גרויסער משפּחה. די גרעסטע אויפמערקזאַמקייט האָט דאָך די פאַרוואַלטונג געלייגט אויף דער געזעלשאַפטלעכער לאַגע פון דעם יידישן בעל-מלאכה און האָט געפירט אַ שטאַרקן קאַמף פאַר די רעכט פון בעל-מלאכה אַליין צו פאַרטיידיקן זיינע אינטערעסן. און אַזוי זיינען ביים דעמאָקראַטיזירן דעם דאַמאָלסטיקן צענטראַל-קאָמיטעט אַריינגעטראָטן 2 פאַר-שטייער פון האַנטווערקער-פאַראיין, וועלכע האָבן גלייך געפאָדערט, אַז אַלטער-אָרט שטיצע, וואָס דער קאָמיטעט גיט אַרויס, זאָל פאַר די מיטגלידער פון פאַראיין אַרויסגעגעבן ווערן דורכן פאַראיין. אין דער זעלבער צייט זיינען די פאַרשטייער פון פאַראיין אַריינגעטראָטן אין די אַלע איבעריקע צענטראַלע אינסטיטוציעס, וואָס זיינען דאַן געווען אין ווילנע.

אַ שווערן קריזיס האָבן איבערגעלעבט די ווילנער בעלי-מלאכות אין דער צייט פון דער ערשטער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע ווען עס האָט זיך שוין אָנגעהויבן דער אַלגעמיינער קריזיס בכלל און די רדיפות אויפן בעל-מלאכה בפרט. אמת די אַלע צרות האָבן געדינט פאַר אַ צעמענט צו פאַרשטאַרקן אונזער אָרגאַניזאַציע. די באַקאַנטע אַפּריל-טעג פון 1919 האָבן איינגאַנצן חרוב געמאַכט דעם לעצטן פאַרמעגן פון פאַראיין און עס איז אויסגעקומען אַלץ אָנצוהייבן פון דאָס ניי. דער גאַנצער כוח פון אונזער אָרגאַניזירטקייט האָט זיך צום ערשטן מאָל אַרויס-געוויזן ביי די וואַלן צו דער ערשטער דעמאָקראַטישער קהילה ווען אויפן האַנט-ווערקער-צעטל זיינען אויסגעקליבן געוואָרן 7 ראַטמענער און שפּעטער אין שטאָט-ראָט וואו מיר האָבן דורכגעפירט אַ אייגענעם פאַרשטייער. באַזונדערס האָט דער פאַראיין אַכט געלייגט אויף די עקאָנאָמישע אינסטיטוציעס, וועלכע זיינען ספּע-ציעל געשאַפן געוואָרן פאַרן בעל-מלאכה. אַזוי האָט דער פאַראיין מיטגעווירקט, אַז אין דער יידישער באַנק, וועלכע טראָגט דעם נאָמען האַנטווערקער און קליינ-הענדלער-באַנק, זאָל דער האַנטווערקער זיין אין אַ געניגנדער מאָס פאַרטראָטן און זאָל קאָנען ווירקן אויף דער טעטיקייט פון באַנק לטובת דעם בעל-מלאכה. דער פאַראיין האָט אויך אַריינגעפירט אַ געהעריקע פאַרשטייערשאַפט אין דעם קאָמיטעט פון דער געזעלשאַפט „אָרט“. די לעצטע יאָרן האָט די אָרטיקע מאַכט זיך אָנגעהויבן צו רעכענען מיט אונזער אָרגאַניזאַציע און אומעטום וואו די רעגירונג ציט צו געזעלשאַפטלעכע כוחות ווערן אויך איינגעלאַדן פאַרשטייער פון האַנטווערקער-פאַראיין; אַזוי נעמען אָנטייל אונזערע פאַרשטייער אין די שאַצונגס-קאָמיסיעס ביי דער שטייער-אָפּטיילונג און אין עקאָנאָמישן ראָט ביי דעם דעפּאַר-טאַמענט פאַר האַנדל און אינדוסטריע. דעם לעצטן יאָר איז געשאַפן געוואָרן ביים פאַראיין אַ קראַנקן-קאַסע פאַר אונזערע מיטגלידער, וועלכע סטראַכירט פולקום דעם מיטגליד פון אַ קראַנקן-פאַל, ווי אויך אַ צענטראַלער קאָאָפּעראַטיוו-פאַרבאַנד פון די ספּעציעלע פאַך-קאָאָפּעראַטיוון איינצוקויפן רוי-שטאָפן און צודאַטן, אויך אַן אָפּזאַץ-לאַגער פאַר דער אַרבעט פון אונזערע מיטגלידער. די יידישע קאָאָפּע-ראַטיווע פאָלקס-באַנק רעכנט אונזער צענטראַלע אַלס אַ באַנק און קרעדיטירט אונז מיט געהעריקע סומען. דער פאַראיין ציילט ביי היינטיקן טאָג ביי 1800 מיטגלי-דער, מיר האָפן אָבער, אַז גאָר אינגיכן וועט ניט בלייבן קיין איין בעל-מלאכה, וועלכער וועט ניט זיין קיין מיטגליד פון פאַראיין. אויפן סדר היום שטייט ביי אונז די פראַגע פון אָרגאַניזירן די בעלי-מלאכות פון דער גאַנצער פּראָווינץ אין באַ-זונדערע פאַראיינען און דערנאָך אין איין צענטראַלע, וועלכע זאָל אויך האָבן די אויפגאַבע צו באַזאָרגן די בעלי-מלאכות פון דער גאַנצער פּראָווינץ מיט געצייג, מאַשינען און רוי-שטאָפן פון די ערשטע קוועלן, ווי אויך אַרויסצוגעבן פּעריאָדיש אַ האַנטווערקער-אָרגאַן, וועלכער זאָל אַלזייטיק באַלויכטן אונזער לעבן און אויס-בעסערן און פאַרשענערן אונזערע פּראָפעסיאָנעלע ידיעות, און דאַן דאָס וויכ-טיקסטע, אָנטייל צו נעמען אין אַלטעגלעכן געזעלשאַפטלעכן לעבן צוגלייך מיט די איבעריקע אָרגאַניזירטע יידישע כוחות.

אליעזר קרוק.

די ווילנער פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון פאַר די ערשטע צוויי יאָר (1921—1919).

I.

די ווילנער פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון האָבן זיך אָרגאַניזירט אין יוני 1919 לויט דער איניציאַטיווע פון אַ גרופּע אַרבעטער-טוער, וועלכע זיינען געשטאַנען נאָענט צו די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען.

דער שרעקלעכער ווירטשאַפטלעכער חורבן, וועלכן די שטאָט ווילנע האָט איבערגעלעבט נאָך פאַר דער דייטשער אָקופּאַציע ביזן אַריינגיין פון די פּוילישע חיילות אין אַפּריל 1919, האָט כמעט אינגאַנצן אָפּגעשאַפט די פּריוואַטע אינדוסטריע. די פאַבריקן און ווערקשטאַטן האָבן אָפּגעשטעלט זייער נאָרמאַלע אַרבעט און די אַרבעטסלאָזיקייט איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג אַלץ גרעסער און שאַרפער. דאָס אַלץ האָט געטריבן דעם געדאַנק צו שאַפן פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע זיינען איצטער מער באַרופן מיטצווווירקן דער אויסאַרבעטונג פון די נייטיקע סחורות און פּראָדוקטן, אויסצושטעלן אין אַ געוויסער מאָס די צעשטערטע מלאכה און אַרבעט און גלייכצייטיק וויפל ניט איז צו לינדערן די מוראדיקע אַרבעטסלאָזיקייט.

די הויפּט-יסודות פון די אַלגעמיינע תקנות, וועלכע די אָרגאַניזיר-קאָמיסיע האָט אויסגעאַרבעט צוערשט אַלס פּראָיעקט און וועלכע די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען פון די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון האָבן דערנאָך באַשטעטיקט, זיינען פאָלגנדיקע:

די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון פירן אויס דערווייל אַרבעט הויפּטזעכלעך נאָר לויט באַשטעלונגען, אָדער זיי שאַפן אַזעלכע סחורות, וועלכע קאָנען תיכף פאַרקויפט ווערן. אַרבעטן סתם פאַרן מאַרק און האַלטן די סחורות אויפן לאַגער איז ביי די אומנאָרמאַלע באַדינגונגען פון דעם ערשטן אָפּעראַציע-פּעריאָד געווען בכלל אוממעגלעך און ניט צוועקמעסיק.

ערשט אויפן צווייטן יאָר איז די קאָאָפּעראַטיוון געלונגען טיילווייז אַריבערצוגיין צום פּראָדוצירן סחורות פאַרן לאַגער, וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן דערנאָך ביי די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון.

כדי צו פאַרשטאַרקן דעם אינטערעס צו דער פּראָדוקטיוויטעט פון דער אַרבעט, באַדאַרף קיין קאָאָפּעראַטיוו ניט דעקן דעם הפסד פון דעם אַנדערן: יעדן קאָאָפּעראַטיוו געהערט אינגאַנצן דער ריווח, וועלכן ער אַרבעט אויס. צו דערזעלבער צייט אָבער בילדן אַלע פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון איין אַלגעמיינע אָרגאַניזאַציע, וועלכע ווערט אָנגעפירט פון אַ צענטראַל-פאַרוואַלטונג, וואוהין עס גייען אַריין פאַרשטייער צו איינעם פון יעדן קאָאָפּעראַטיוו און צו צוויי פון צענטראַל-ביוראָ פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, פון געבראַכס-קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער" און פון די געזעלשאַפטן „אָרט" און „יעקאָפּאָ".

די צענטראַל-פאַרוואַלטונג רעגולירט די אַרבעט פון אַלע קאָאָפּעראַטיוון און באַשטימט עפענען נייע קאָאָפּעראַטיוון, ווען זי געפינט דאָס פאַר נייטיק.

אין שטענדיקן רשות פון צענטראַל-פאַרוואַלטונג געפינען זיך אַלע איינאָרדנונגען, מאַשינעס, געצייג וכדומה, וועלכע ווערן אַרויסגעגעבן דעם אָדער יענעם קאָאָפּעראַטיוו, לויט דעם באַדאַרף נאָך. אויף אַזאַ אופן איז שוין פון אָנהייב אָן געווען אויסגעשלאָסן די מעגלעכקייט ניט נאָר פאַר אַן איינצלנעם אַרבעטער, נאָר אַפילו פאַר אַ גאַנצן קאָאָפּעראַטיוו צו בעל-הבתעווען איבער די מאַשינעס און געצייג, און ווי נאָר ס'פלעגט זיך דערנאָך טרעפן, אַז אַ קאָאָפּעראַטיוו שטעלט אָפּ צייטווייליק אָדער אַ לענגערע צייט זיין אַרבעט, פלעגן די מאַשינעס און געצייג אָפּגעגעבן ווערן אין לאַגער פון צענטראַל-פאַרוואַלטונג.

אין רשות פון צענטראַל-פאַרוואַלטונג געפינט זיך אויך דער הויפּט-לאַגער פון רוישטאָף און אויסגעאַרבעטע סחורות.

די מיטגלידער פון יעדן איינצלנעם קאָאָפּעראַטיוו קאָנען זיין נאָר רעקאָמענדירטע פון דעם באַטרעפנדן פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, וועלכע דאַרפן זיין פאַסנד און פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער אַרבעט אין קאָאָפּעראַטיוו.

אַלע מיטגלידער רעכענען זיך פאַר גלייכע אָנטיילנעמער אין דעם פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוו. זיי דאַרפן אַלע זאָרגן פאַר דער פּראָדוקטיוויטעט פון דעם קאָאָפּעראַטיוו; אין פאַל פון ריווח אָדער הפסד געניסן אָדער ליידן אַלע מיטגלידער גלייך, פּראָפּאָרציאָנעל דער אָפּגעאַרבעטער צייט.

בנוגע צו אַלע התחייבותן טראָגט אויף זיך דער גאַנצער קאָאָפּעראַטיוו די אחריות, ד. ה. אַלע זיינען ערב איינער פאַר דעם צווייטן.

יעדער מיטגליד דאַרף אַריינטראָגן אין קאַסע פון קאָאָפּעראַטיוו אַ מיטגלידס-פאַי, די גרויס פון פאַי ווערט באַשטימט פון דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון אַלע פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון.

ווען אַ מיטגליד האָט ניט די מעגלעכקייט אַריינצוטראָגן דעם פאַי אינגאַנצן ביים אַריינטרעטן אין קאָאָפּעראַטיוו, קען דאָס געלט אויסגעצאָלט ווערן

אין עטלעכע טערמינען, וועלכע ווערן אויך באַשטימט פון דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג.

ווען עס ווייזט זיך אַרויס, אַז אַ וועלכער ס'איז קאָאָפּעראַטיוו ברענגט הפסד, ווערט ער אינגאַנצן פאַרמאַכט אָדער אָפּגעשטעלט אויף אַ געוויסע צייט.

על חשבון, ביז וואַנען עס ווערן פאַרעפנטלעכט די רעזולטאַטן פון דעם קאָאָפּעראַטיוו פאַר יעדערע 6 חדשים, ווערט אויסגעצאָלט די מיטגלידער, אַלס אָוואַנס, אַ באַשטימטע סומע געלט, לויט דער צאָל אַרבעטס-טעג און לויט דעם מינימום טאָג-שכירות, וועלכער איז איינגעשטעלט דורך דעם פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין אין דעם באַטרעפנדן מאָמענט, פאַר דער באַטרעפנדער קאַטעגאָריע — אין שטאָט.

פאַר די טעג, אין וועלכע מען אַרבעט ניט, ס'יי צוליב דעם, וואָס ס'איז בכלל קיין אַרבעט ניטאָ, אָדער ווען אַ מיטגליד קומט ניט צוליב פּערזענלעכע סיבות אויף דער אַרבעט, ווערט קיין אָוואַנס ניט אַרויסגעגעבן. אין קראַנקהייטס-פאַלן ווערט יעדעס מאָל די פראַגע באַטראַכט ספּעציעל.

די צאָל שעה אַרבעט אין טאָג, דער מינימום אָוואַנס, די טאַריפן פאַר יעדער אַרבעט און אַלע אַרבעטס-כללים, ווערן אויסגעאַרבעט אויף די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען אין הסכם מיט די נאָרמען פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען.

קיין מיטגליד האָט קיין רעכט ניט אָפּצוגעבן פון זיך אַרבעט, ד. ה., ער טאָר ניט האָבן קיין געדונגענע אַרבעטער אָדער מיטהעלפער. אין אויסנאַמס-פאַלן, ווען דאָס איז צייטווייליק אומבאַדינגט נייטיק, קען די פאַרוואַלטונג אַליין צודינגען פאַר צייטווייליקע אַרבעט ווייטיקע אַרבעטער, וועלכע רעכענען זיך אָבער פאַר גלייכבאַרעכטיקטע מיטגלידער.

מיטגלידער פון קאָאָפּעראַטיוו טאָרן בשום אופן ניט אַרבעטן גלייכצייטיק ביי זיך אינדערהיים אין ווערקשטאַט און אָננעמען אויסער דעם קאָאָפּעראַטיוו באַשטעלונגען. יעדער מיטגליד דאַרף מיטווירקן, אַז וואָס מער באַשטעלונגען זאָלן אַריין אין קאָאָפּעראַטיוו.

מיטגלידער, וועלכע פירן זיך שלעכט אויף, וועלכע רירן אָן די אינטערעסן און דעם כבוד פון דעם קאָאָפּעראַטיוו מיט זייערע שעדלעכע און אומזיטלעכע מעשים, אָדער וועלכע שטערן בכלל דער נאָרמאַלער קאָלעקטיווער אַרבעט פון קאָאָפּעראַטיוו, ווערן אויסגעשלאָסן, לויט דעם פאָרשלאַג פון פאַרוואַלטונג, דורך דער באַשטימונג פון דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג מיט צוויי-דריטל שטימען ביי דעם הסכם פון פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין.

די פאַרוואַלטונג פון קאָאָפּעראַטיוו האָט אויך רעכט פאָרצולייגן דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג אויסצושליסן אינגאַנצן פון קאָאָפּעראַטיוו, מיט דעם הסכם פון פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, אויב עס ווייזט זיך אַרויס, אַז די באַטרעפנדיקע פּערזאָן טויג ניט צו דער אַרבעט.

ווען אַ מיטגליד טרעט אַרויס פון קאָאָפּעראַטיוו פאַר דעם אָפּעראַציע-פּעריאָד (6 חדשים) צוליב פּערזענלעכע אינטערעסן און ברענגט דערמיט אַ שאָדן דער נאָרמאַלער אַרבעט פון קאָאָפּעראַטיוו, באַקומט ער פון ריווח גאָרניט. די איבערגעבליבענע דיווידענדן בלייבן לטובת די קאָאָפּעראַטיוון (אַ העלפט אויף איינאָרדענונג פון די קאָאָפּעראַטיוון און אַ העלפט אויף דער פאַרזיכערונגס-און קראַנקן-קאַסע).

פון דעם ריווח, וועלכער ווערט פעסטגעשטעלט נאָכן יעדן דין וחשבון פאַר 6 חדשים, ווערט אויסגעטיילט אַ באַשטימטער דורך דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פּראָצענט פאַר דעם רעזערוו-קאַפּיטאַל (ניט ווייניקער פון 10% פון ריינעם ריווח) אָדער ספּעציעלן קאַפּיטאַל (ניט ווייניקער פון 3%).

דער רעזערוו-קאַפּיטאַל איז באַשטימט אויסשליסלעך אויף צו דעקן די היזקות, וועלכע קענען אַרויסגערופן ווערן אין די אָפּעראַציעס פון דעם קאָאָפּעראַטיוו.

די ספּעציעלע קאַפּיטאַלן בילדן זיך אויף ספּעציעלע צוועקן, אויסצוהאַלטן טעכנישע און לערן-אַנשטאַלטן, פאַרזיכערונגס און קראַנקן-קאַסעס און אַנדערע איינריכטונגען, וועלכע האָבן אַ באַדייטונג פאַר די אַרבעטער.

יעדער קאָאָפּעראַטיוו קלייבט אויס אַ פאַרוואַלטונג און אַ שטענדיקע קאָנטראָל-קאָמיסיע. אַלע חשבונות און געלט-אָפּעראַציעס מוזן באַשטעטיקט ווערן בסדר דורך דער קאָנטראָל-קאָמיסיע.

די פאַרוואַלטונג פון יעדן איינצלנעם קאָאָפּעראַטיוו האָט נאָר די אַלטעגלעכע טעכנישע אָנפירונג מיט דעם באַטרעפנדן ווערקשטאַט. די אַלגעמיינע אָנפירונג אָבער, ווי, למשל, עפענען און אָפּשטעלן די טעטיקייט פון די איינצלנע קאָאָפּעראַטיוון, מאַכן הלוואות און דגל. געהערט דער צענטראַל-פאַרוואַלטונג (די צענטראַל-פאַרוואַלטונג איז די יורידישע פּערזאָן פאַר די אינטערעסן פון אַלע איינצלנע קאָאָפּעראַטיוון).

אַלע געלט-אָפּעראַציעס און די אַלגעמיינע בוכפירונג ווערט קאָנצענטרירט

אין דער צענטראַל-פאַרוואַלטונג, וועלכע פירט די חשבונות פון יעדן איינצלנעם קאָאָפּעראַטיוו באַזונדער.

די צענטראַל-פאַרוואַלטונג שטעלט זיך, מיט דעם הסכּם פון דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג, אַ באַשטימטן אַמאָרטיזאַציע-פּראָצענט, אַלס ניץ-געלט פאַר די מאַשינעס, מכשירים און דגל.

די הוצאות פון צענטראַל-פאַרוואַלטונג ווערן געדעקט דורך אַלע קאָאָפּעראַציעס, לויט דעם מאָדוס, וועלכער ווערט איינגעשטעלט פאַר יעדן אָפּעראַציע-פּעריאָד.

אין פאַלן, ווען עס קומען פאָר סיכסוכים צווישן דער צענטראַל-פאַרוואַלטונג און איינצלנע קאָאָפּעראַציעס, ווערן די באַטרעפנדע פראַגן באַשלאָסן דורך דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג מיט דעם הסכּם פון צענטראַל-ביוראָ פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען.

די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג קלייבט אויס אויף יעדן אָפּעראַציע-פּעריאָד אַ רעוויזיר-קאָמיסיע פון 3 פּערזאָן.

די צענטראַל-פאַרוואַלטונג קלייבט אויס פון זיך אַ פּרעזידיום מיט אַ הויפּט-פאַרוואַלטער.

דער פּרעזידיום האָט רעכט, ווען די דרינגענדע אינטערעסן פון די קאָאָפּעראַציעס פאָדערן דאָס, אָנצונעמען מיטלען און טריט אויף זיין צייטווייליקער אחריות מיט דעם תּנאַי, אַז וועגן דעם זאָל צוזאַמענגעשטעלט ווערן אַ גענויע ערקלערונג צו דער נאָענטסטער זיצונג פון צענטראַל-פאַרוואַלטונג און עס זאָל פון איר באַרעכטיקט ווערן.

II.

באַקומענדיק די ערשטע הלוואה פון „יעקאָפּאָ" אין גרייס פון 40.009 דומישע — לערך 17,000 רובל — מאַרק (לויט דאַמאָלסטיקן קורס), איז די צענטראַל-פאַרוואַלטונג צוגעטראָטן צו דער אַרבעט דעם 15-טן יוני 1919, עפענענדיק צוערשט 4 קאָאָפּעראַציעס: סטאָלעריי, שניידעריי, זאָקן-שטריקעריי און וועשעריי. די צענטראַל-פאַרוואַלטונג האָט באַקומען די מעגלעכקייט איינצואָרדענען די ווערקשטובן אין דעם בנין פון דער געוועזענער האַנטווערקער-שול, וואו עס זיינען איבערגעבליבן נאָך אייניקע מכשירים פון די געוועזענע ווערקשטובן. דער גאַנצער בנין איז אָבער געווען שרעקלעך פאַרלאָזן, מען האָט געמוזט אָפּגעבן פיל מי און געלט, כּדי ווי ניט איז איינצואָרדענען דאָרטן די נייע ווערקשטובן.

די צאָל מיטגלידער אין די קאָאָפּעראַציעס איז פון אָנהייב געווען גאַנץ קליין: סטאָלעריי—4, שניידעריי — 2, זאָקן-שטריקעריי — 3, און וועשעריי — 7, בס״ה — 16 אַרבעטער.

די ערשטע דריי אויסגערעכנטע פאַכן (וועגן דער וועשעריי — וועט ווייטער באַזונדער ערקלערט ווערן) זיינען גענומען געוואָרן צוערשט אין באַטראַכט, ווייל מען האָט זיך געוואָלט רעכענען מיט די ספּעציעלע אָרטיקע פאַרהעלטענישן. ווילנע איז אַלע מאָל, פאַר דער מלחמה, געווען אַ גרויסער אינדוסטריע-צענטער פאַר מעבל, זאָקן און קליידער. פון ווילנע פלעגן די דאָזיקע סחורות עקספּאָרטירט ווערן אין פאַרשיידענע שטעט פון רוסלאַנד, און דעריבער האָבן פאַר דער מלחמה עקסיסטירט אַ סך געהעריקע ווערקשטובן פון פּריוואַטע בעלי-מלאכות און דגל. די צענטראַל-פאַרוואַלטונג האָט, נאַטירלעך, געשטרעבט צוריק אויפשטעלן די דאָזיקע פאַכן; די ווייטערדיקע פּראַקטיק האָט אָבער באַוויזן, אַז די פאַרהעלטענישן נאָך דער מלחמה האָבן זיך אינגאַנצן געענדערט, דער מאַרק פון די רוסישע שטעט איז פולקום אָפּגעשניטן געוואָרן פון ווילנע, און די ווייטערדיקע טעטיקייט פון די קאָאָפּעראַציעס האָט געמוזט אָננעמען אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער.

די אַרבעט פון די קאָאָפּעראַציעס האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען ביי זייער שווערע באַדינגונגען. די קליינע געלט-מיטלען, וועלכע „יעקאָפּאָ" האָט אויסגעליען, זיינען, נאַטירלעך, צו ווייניק געווען כּדי אַרויסצושטעלן אויף אַ געהעריקער טעכנישער הייך די ווערקשטובן. די שלעכטע דאַמאָלסטיקע עקאָנאָמישע לאַגע פון דער ווילנער באַפעלקערונג בכלל, האָט כּמעט אָפּגעשאַפט די פּריוואַטע באַשטעלער אויף וועלכע ניט איז אַרבעט, די אָרימע שיכטן האָבן ניט געהאַט פאַרוואָס צו באַשטעלן, די רייכע האָבן דאַמאָלסט קיין פאַרדינסטן ניט געהאַט און האָבן אַלנפאַלס געוואַרט אויף גינסטיקערע צייטן, ווען אַלץ וועט ווערן ביליגער. און דאָ קומט נאָך דער אומזיכערער מצב פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע קרייזן צו אַן אַרבעטער-אונטערנעמונג בכלל און אַלס אַ קאָאָפּעראַטיווע בפרט, ניט אַלע גלייבן, אַז אַרבעטער וועלן זיין ביכולת אָנצופירן מיט אַ גרויסער ווירטשאַפטלעכער אינסטיטוציע אין נאָך אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות.

די אַרבעטער אַליין פאַראינטערעסירן זיך אָבער אַלץ מער מיט די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס, אויף וויפיל זיי האָבן זיך, ניט קוקנדיק אויף די אַלע שוועריקייטן, דאָך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען און ברענגען די אַרבעטער ממשותדיקע נוצן. די אַרבעטער פון די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס זעען מיט אַלע מעגלעכקייטן צוצוציען צו די קאָאָפּעראַציעס די אויפמערקזאַמקייט פון דער געזעלשאַפט, ווירקן אויף די קהילהשע און געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן, אַז אַלע זייערע באַשטעלונגען זאָלן איבערגעגעבן ווערן אויסשליסלעך אין די הענט פון די אַרבעטער, אויסמיידנדיק דערביי די אונטערנעמער און פאַרמיטלער. אויף אַזאַ אופן

טער, אויסמיידנדיק דערביי די אונטערנעמער און פאַרמיטלער. אויף אַזאַ אופן האָבן די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס אָנגעהויבן צו באַקומען אַ סך באַשטעלונגען, ווי געזעלשאַפטלעכע אַזוי אויך פּריוואַטע און גלייכצייטיק האָט זיך אָנגעהויבן צו פאַרגרעסערן די צאָל קאָאָפּעראַציעס.

אין עטלעכע חדשים אַרום נאָך דער עפענונג פון די קאָאָפּעראַציעס, געלינגט דער צענטראַל-פאַרוואַלטונג צו ווירקן אויף דעם אַמעריקאַנער הילפס-קאָמיטעט (ד. ד. ק.), ער זאָל אויסלייען די קאָאָפּעראַציעס, דורך דער אָרטיקער קאָמיסיע צום פאַרטיילן די אַמעריקאַנער געלט אויף פּראָדוקטיווע צוועקן—די ערשטע סומע פון 50.000 מאַרק. ערשט אין צווייטן האַלביאָר פון ערשטן אָפּעראַציע-פּעריאָד, ווען די אַרבעט פון די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס האָט זיך אָנגעהויבן צו פאַררעקאָמענדירן, איז געלונגען צו באַקומען נאָך הלוואות; אַזוי אַרום איז געמאַכט געוואָרן אין משך פון 2 יאָר הלוואות בס״ה אויף 1,384,217, פון וועלכע אויף איינאָרדענונגען איז פאַר דער גאַנצער צייט אויסגעגעבן געוואָרן 629.169 מאַרק, און מיט די איבעריקע 755.048 מאַרק איז געלונגען צו מאַכן אַ אומזאַץ פון 21.960.907 מאַרק, ד. ה. דער אומזאַץ איז דורכשניטלעך געווען כּמעט אין 30 מאָל גרעסער פון די געמאַכטע אויף דעם צוועק הלוואות.

די הלוואות זיינען געמאַכט געוואָרן אין גרעסטן טייל ביים אַמעריקאַנער הילפס-קאָמיטעט (ד. ד. ק.), און לערך גאָר קליינע הלוואות ביי „יעקאָפּאָ", „אָרט" און אַנד.

דער אומזאַץ איז געוואַקסן אויף פאָלגנדיקן אופן:

דער 1-טער האַלביאָר	1.001.579
„ 2-טער „	5.137.918
„ 3-טער „	4.201.231
„ 4-טער „	11.629.179
בס״ה	21.960.907

דער דריטער האַלביאָר איז געווען דער סאַמע שווערסטער, ווייל דאַמאָלסט האָבן זיך געביטן אין ווילנע 3 רעגירונגען, און דער עקאָנאָמישער קריזיס, איבערהויפּט פאַר די ליטווינער, איז געווען קאָלאָסאַל גרויס.

די דיווידענדן, ד. ה., חוץ די אָפּרעכענונגען פון רעזערוו-און ספּעציעל-קאַפּיטאַל, וועלכע זיינען אויסגעצאָלט די אַרבעטער לויט יעדן האַלביאָר זיינען פאָלגנדיקע:

פאַר דעם 1-טן האַלביאָר	52.368
„ „ 2-טן „	592.984
„ „ 3-טן „	124.539
„ „ 4-טן „	677.691
ס״ה	1.447.580

אין פּראָצענטן דריקט זיך אויס דער גאַנצער ריווח אויפן פאָלגנדיקן אופן:

פאַר דעם 1-טן האַלביאָר	11%
„ „ 2-טן „	16%
„ „ 3-טן „	3%
„ „ 4-טן „	6%

דער דריטער האַלביאָר האָט צוליב די אָנגעוויזענע סיבות ניט געקאָנט, נאַטירלעך, ברענגען קיין דיווידענדן, פאַרקערט, אייניקע קאָאָפּעראַציעס האָבן, צוליב דעם גרויסן קריזיס געליטן נאָך הפסד לערך 50.000 מ', ווייל אַ סך אַרבעטער זיינען געווען געצוואונגען ניט צו אַרבעטן אין פאַרלויף פון עטלעכע וואָכן צוליב די פּאָליטישע איבערקערענישן, און די צענטראַל-פאַרוואַלטונג, נעמענדיק אין באַטראַכט די קריטישע לאַגע, האָט דאָך באַשטימט אַרויסגעבן די אַרבעטער אַלס אַוואַנס אויף די קומענדיקע אַרבעטן די וועכנטלעכע אויסצאָלונגען לויט די געוויינלעכע אַוואַנס-ליסטן, כּדי געבן די אַרבעטער די מעגלעכקייט איבערצולעבן די שווערע איבערגאַנגס-צייט. דער דעפיציט איז אָבער אינגאַנצן געדעקט געוואָרן דערנאָך דורך דעם רעזערוו-קאַפּיטאַל.

אין 4-טן האַלביאָר באַמערקט זיך בכלל אַ טענדענץ ביי די אַרבעטער מאַכן קלענער די דיווידענדן, פאַרגרעסערנדיק פשוט די גרייס פון טעגלעכן אַוואַנס.

עס איז באַזונדערס אינטערעסאַנט זיך אָפּצושטעלן אויף די סומען, וועלכע עס זיינען אויסגעגעבן געוואָרן אויף איינאָרדענונג, ד. ה. אויף קויפן מאַשינעס, מכשירים און איינאָרדענען בכלל די איינצלנע ווערקשטובן, כּדי דאָרטן זאָל קענען אויסגעפירט ווערן די אָדער יענע אַרבעט.

אין ערשטן האַלביאָר איז אויסגעגעבן געוואָרן	86.917	מאַרק
„ צווייטן „ „ „ „	189.963	„
„ דריטן „ „ „ „	20.471	„
„ פערטן „ „ „ „	334.818	„
בס״ה	632.169	מאַרק

פון די ציפערן אַליין זעען מיר, אַז ניט געמענדיק אין באַטראַכט דעם 3-טן האַלביאָר, וועלכער איז געווען אַ שרעקלעכער קריזיס-מאָמענט און איז אַבסאָלוט ניט פּאַסנד געווען פאַר טראַכטן אפילו וועגן וועלכע ניט איז פאַרגרעסערונג, האָבן די אַרבעטער פון די קאָאָפּעראַציעס די גאַנצע צייט געשטרעבט ווי בעסטן אויסצונוצן די וואַרקשטאַטן און טעכנישן זיי און באַרייכערן זיי מיט מאַשינען און דגל. די אָנגעוויזענע ציפערן זיינען אָבער לחלוטין ניט כאַראַקטעריסטיש פאַר דער גאַנצער איינאָרדענונג, וועלכע די אַרבעטער האָבן געשאַפן אין די קאָאָפּעראַטיווע וואַרקשטאַטן. די אַרבעט אין די קאָאָפּעראַציעס האָט זיך אָנגעהויבן פּאַקטיש ביי הוילע ווענט מיט איניקע צעריסענע און צעבראָכענע מאַשינען, וועלכע זיינען געבליבן בירושה אין דעם בנין פון דער געוועזענער האַנטווערקער-שול. איין טייל פון די אויסגעגעבענע אויף איינאָרדענונג געלט איז געווען באַנוצט אויף צו ברענגען פשוט דעם בנין אין אַזאַ צושטאַנד, אַז מען זאָל דאָרטן קאָנען בכלל אַרבעטן, און נאָך אַ טייל איז אויסגעגעבן געוואָרן אויף צו קויפן מאַטעריאַל און טיילן פון מאַשינען, כדי צו פאַרריכטן די צעבראָכענע מאַשינען און מכשירים און איינאָרדענען אויך נייע. די גאַנצע שאַפנדיקע אַרבעט, וועלכע איז אויסגעטאָן געוואָרן אין דער הינזיכט פון די אַרבעטער פאַר די צוויי יאָר, קאָן, פאַרשטייט זיך, ניט אילוסטרירט ווערן דורך בוכהאַלטערישע ציפער. די אַרבעטער האָבן באַוויזן אויפצושטעלן צוריק און פון דאָס ניי אַ ריי מאַשינען און איינריכטונגען, אַריינלייגנדיק דערביי אַ סך מי און ענערגיע. זיי האָבן ווירקלעך באַוויזן אַ גרויסן אינטערעס צום שאַפן די ווירטשאַפט אין די קאָאָפּעראַציעס, און די ווילנער אַרבעטערשאַפט פאַרמאָגט איצטער אַ רייכטום, וועלכער ווערט אָפּגעשאַצט מער ווי אין 10 מיליאָן מאַרק.

III.

איידער מיר גייען איבער צו דער טעטיקייט פון די איינצלנע קאָאָפּעראַציעס, דאַרף מען קודם-כל פעסטשטעלן דעם אַלגעמיינעם כאַראַקטער פון זייער אַנטוויקלונג פאַר די פאַרגאַנגענע צוויי יאָר. די צאָל קאָאָפּעראַציעס, און נאָך מער די צאָל באַשעפטיקטע אַרבעטער און די צאָל אַרבעטס-טעג אין יעדן איינצלנעם קאָאָפּעראַטיוו זיינען געווען אין די 4 האַלבע יאָרן גאַנץ פאַרשיידן.

אין 1-טן האַלביאָר האָבן געאַרבעט 16 קאָאָפּעראַציעס מיט 232 אַרבעטער אין משך פון 11,471 אַרבעטס-טעג;

אין 2-טן האַלביאָר האָבן געאַרבעט 19 קאָאָפּעראַציעס מיט 402 אַרבעטער אין משך פון 20,144 אַרבעטס-טעג;

אין דריטן האַלביאָר האָבן געאַרבעט 15 קאָאָפּעראַציעס מיט 264 אַרבעטער אין משך פון 11,788 אַרבעטס-טעג;

אין 4-טן האַלביאָר האָבן געאַרבעט 13 קאָאָפּעראַציעס מיט 239 אַרבעטער אין משך פון 14,268 אַרבעטס-טעג.

פאַקטיש האָט זיך געפירט די אַרבעט אין 23 קאָאָפּעראַטיווע וואַרקשטאַטן, אָבער ניט אַלע פאַכן זיינען געווען שטענדיק באַשעפטיקט, איניקע קאָאָפּעראַציעס, למשל, האָבן עקסיסטירט אַ געוויסע צייט, און דערנאָך אינגאַנצן אָפּגעשטעלט זיך, איניקע האָבן באַוויזן עטלעכע מאָל זיך עפענען און פאַרמאַכן, איניקע זיינען געווען לכתחילה געגרינדעט פאַר צייטווייליקע אַרבעט און דגל. די ניט שטענדיקע צאָל באַשעפטיקטע אַרבעטער, וועלכע מען זעט נאָך דייטלעכער ביי יעדן איינצלנעם קאָאָפּעראַטיוו, באַווייזט אונז אויך קלאָר, אַז די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס שטעלן מיט זיך פאַר אַ זייער עלאַסטישע אינסטיטוציע, וועלכע פּאַסט זיך צו אַמבעסטן צו די ספּעציעלע אומנאָרמאַלע עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן פון אונזער צערואינירטן געגנט. דער עקאָנאָמישער חורבן, די צעשטערטע ווירטשאַפטלעכע יסודות פון דעם אָרטיקן לעבן קאָנען, נאַטירלעך, ניט שאַפן קיין אפילו פאַרהעלטניסמעסיק נאָרמאַלן מאַרק און אָמזאַץ פאַר דער אָדער יענער סחורה, פאַר דער אָדער יענער אַרבעט. ביי דער געשאַפענער אומנאָרמאַלער און ניט זיכערער לאַגע, ווי אין פּאָליטישער אַזוי אויך אין עקאָנאָמישער הינזיכט, קאָן קיין רייד ניט זיין וועגן אַ נאָרמאַלער פּראָדוקציע. מיר האָבן צו טאָן אַלץ מיט פאַרשיידענע צופעליקייטן, וועלכע ס'איז אַבסאָלוט שווער פאָראויסצוזען. מיר שטויסן זיך אַלץ אָן אויף דעם סאָציאַל-עקאָנאָמישן קרחה, פון וועלכן מיר וועלן ניט אַזוי גיך זיך באַפרייען. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס פּריוואַטע אונטערנעמער האָבן איצט ווייניק חשק צו באַשעפטיקן זיך מיט פּראָדוצירונג, און פאַרנעמען זיך גערנער מיט האַנדל, ספּעקולאַציע און דגל.

די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס האָבן באַוויזן צו שאַפן אַזאַ אַפּאַראַט, וועלכער איז גרייט באַלד צו אָרגאַניזירן די אַרבעטער אויפן ווירטשאַפטלעכן געביט און געבן זיי די מעגלעכקייט צו קאָנצענטרירן זייערע פּראָדוצירנדיקע כוחות אַרום דער אָדער יענער אַרבעט, וועלכע לאָזט זיך אין דעם אָדער יענעם מאָמענט.

אין דעם ערשטן יאָר, ווען דער פּריוואַטער פאַרברויכער איז געווען כמעט אינגאַנצן שוואַך, דער פּריוואַטער באַשטעלער איז געווען אַ זעלטענער גאַסט, און די אַרבעטסלאָזיקייט איז געוואָרן אומגעהויער גרויס, איז דער שווערפּונקט פון די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס געלעגן אין די געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן. אַדאַנק דעם, וואָס די אַרבעטער אין די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס האָבן באַקומען די מעגלעכקייט אויסצופירן אַרבעט אוממיטלבאַר אָן אונטערנעמער און פאַרמיטלער, איז געוואָרן מעגלעך צו מאַכן אַ דרוק, למשל, אויף דער קהילה, וועלכע האָט דאַמאָלסט געבאַלעבאַטעוועט אויף די אַמעריקאַנער געלטער פאַר הילפס-צוועקן, אַז די הילף זאָל געגעבן ווערן אין פאָרם פון געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס האָבן ווירקלעך דאַן באַקומען אַ ריי באַשטעלונגען פאַר די בוי-פאַכן, וועלכע האָבן דאַמאָלסט שטאַרק אָפּגעלעבט. שפּעטער איז אויך אויף אַזאַ אופן געלונגען צו באַקומען פון אַמעריקאַנער ד. ד. ק. גרויסע באַשטעלונגען אויף שיך און קליידער, וועלכע האָבן באַדאַרפט פאַרטיילט ווערן צווישן די נויטבאַדערפטיקע. צו דערזעלבער צייט האָבן די אַרבעטער פון די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס געווירקט אויף אַלע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס און אָנשטאַלטן, אַז זייערע לויפנדע באַשטעלונגען זאָלן אויך אָפּגעגעבן ווערן אוממיטלבאַר די פּראָדוצירער. אַזוי אַרום, איז דער ערשטער אָפּעראַטיווער יאָר דורכגעגאַנגען אונטער די לאָזונגען: „אַרבעט פאַר אַרבעטסלאָזע“, „געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אוממיטלבאַר דורך די פּראָדוצירער“, און די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס האָבן באַוויזן דורכצופירן אַ קאָלאָסאַלע אַרבעט אין דער דאָזיקער ריכטונג, זיי האָבן געדינט אַלס אַ שאַרפע וואַרקצייג אין קאַמף מיט דער אַרבעטסלאָזיקייט אין די שרעקלעכסטע מאָמענטן פון דעם ווילנער אַרבעטער-לעבן.

אָבער שוין אין דעם ערשטן יאָר האָבן די אַרבעטער פאַרשטאַנען, אַז די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט איז נאָר אַ צייטווייליקע זאַך, וועלכע קאָן אַבסאָלוט ניט בילדן דעם יסוד פון די קאָאָפּעראַציעס. איניקע קאָאָפּעראַציעס האָבן פון אָנהייב אָן געשטרעבט צו פאַרבינדן זיך מיט פּריוואַטע באַשטעלער, מיטן פרייען מאַרק, ניט פאַר אַלע קאָאָפּעראַציעס איז דאָס געווען, נאַטירלעך, מעגלעך אין דער ערשטער צייט, צוליב די אָביעקטיווע באַדינגונגען פון דעם פאַך, אָבער ביסלעכווייז זיינען כמעט אַלע קאָאָפּעראַציעס אַריבער אויף דעם וועג, און דער צווייטער יאָר איז שוין דורכגעגאַנגען הויפּטזעכלעך אין אַרבעט פאַרן פּריוואַטן באַשטעלער. די געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס האָבן געגעבן אַרבעט די קאָאָפּעראַציעס, אַלס איינע פון די באַשטעלער, אויף וויפיל דאָס האָט זיי נאָר געלינגט. די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס הייבן אָן אויפצושטעלן זיך אויף מער זיכערע יסודות, די ווירטשאַפטלעכע אָנפירונג פון די אַרבעטער ווערט אַלץ שטאַרקער, און די קאָאָפּעראַציעס פאַרנעמען אַלץ אַ גרעסערן אָרט אויף דעם עקאָנאָמישן געביט פון אָרטיקן לעבן.

און ווידעראַמאָל, די פּראָדוציר-קאָאָפּעראַציעס האָבן באַוויזן איינשטעלן זייער אַרבעט אַזוי, אַז מען זאָל קאָנען בעסער באַהערשן דעם ניט רעגלמעסיקן מאַרק, דעם פאַרשיידנאַרטיקן באַשטעלער, וועלכער פאַרנעמט איצט אַזאַ באַדייטנדיקן אָרט אין דער אָרטיקער מסחר-וועלט און דגל. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס עס עפנט זיך און פאַרמאַכט זיך דער אָדער יענער קאָאָפּעראַטיוו, וואָס אין איינעם און דעמזעלביקן קאָאָפּעראַטיוו אַרבעט פון צייט צו צייט אַ פאַרשיידענע צאָל אַרבעטער, וואָס עס גרינדן זיך צייטווייליקע קאָאָפּעראַציעס און דגל.

ב. האַלפּערן.

די ווילנער ליי־און שפּאַר־קאַסע (יידישע באַנק).

מיט גרויס מי און פיל ענערגיע איז אַ גרופּע ווילנער כלל־טוער מיט בצלאל אַלטשולער און אַדוואָקאַט סטראַשון בראָש געלונגען צו גרינדן אין ווילנע אין יאָר 1898 אַ ליי־און שפּאַר־קאַסע פאַר האַנטווערקער און קליינהענדלער.*) דער סטאַטוט איז באַשטעטיקט געוואָרן דורך דעם פינאַנס־מיניסטער דעם 28 פעברואַר און די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג איז פאָרגעקומען דעם 5 יולי דעם זעלבן יאָר.

אין דער פאַרוואַלטונג זיינען אַריין: י. קאַבאַטשניק, א. ניישול, פּ. פּאַ־פירנאַ, י. טראַצקי, און צ. אַלטשולער; קאַנדידאַטן: י. קאַלמעניצקי, י. סעגאַל און אַ. באַריילקע; אין אויפזיכטסראַט: אַ. זשוק, א. שאַבאַד, א. קוקסעס, מ. אַלטשולער, י. גאָלדבערג און אַ. אַבראַמסקי. אַלס טעכנישער אָנפירער און בוכהאַלטער איז איינגעלאַדן געוואָרן ב. האַלפּערן.

דעם 21 יולי 1898 יאָר הייבט אָן די קרעדיט־חברה איר טעטיקייט און זי ווערט באַלד אַזוי פּאָפּולער אין שטאָט, אַז די צאָל חברים וואַקסט פון טאָג אין דערגרייכט צום 31 דעצעמבער פון דעם גרינדונגס־יאָר ביז 1095 מיט אַרויסגעגעבענע הלוואות אויף אַ סומע פון 26,548 רובל. פאַר־שטייט זיך, אַז פון די צענדרובלדיקע פּאַיעס, וואָס יעדער חבר האָט אַריינגע־טראָגן אין קאַסע, אַלס שותּף אין געשעפט, האָט ניט געקענט ווערן קיין גע־נוגנדיקער אומזאַץ־קאַפּיטאַל צו באַפרידיקן די נויט אין קרעדיט פון אַלע חברים, און מ'האָט געמוזט ציִען וואָס מער געלט פון זייטיקן עולם. אין דעם פּרט האָט זייער פיל מיטגעהאָלפן דער דאַמאָלסטיקער שטאָט־מגיד, הרב מאיר־נח לעווין, אַריינטראָגנדיק אין קאַסע דריי טויזנט רובל אויף אַ יאָר־לעבן טערמין. ס'איז אויך אַרויסגעלאָזט געוואָרן אַ בלעטל אויף יידיש און רוסיש, רעדאַקטירט פון א. ניישול און ב. האַלפּערן, וואו ס'איז אויס־געקלערט געוואָרן די וויכטיקייט פון דער ליי־און שפּאַר־קאַסע און אַז די גאַנ־צע יידישע באַפעלקערונג דאַרף האַלטן דאָס פרייע געלט אירע אין דער איי־גענער חברה.

אַז דאָס האָט טאַקע געהאַט אַ גרויסע ווירקונג, איז צו זעען פון דעם, אַז צום ערשטן יאַנואַר 1899 איז אין גאָר קליינע, פון דער באַפעלקערונג אָפּגעשפּאָרטע, געלט־סומעס שוין געווען אַרום 14,000 רובל, און דאָס איז געווען דער פונדאַמענט, אויף וועלכן ס'האָט זיך געפירט די ווייטערדיקע אַר־בעט. די צאָל חברים צום סוף 1899 האָט דערגרייכט 2106, פון זיי: 857 בעל־מלאכות, 827 קליינהענדלער, 184 גרעסערע סוחרים און 238 מענטשן פון פאַרשיידענע פּראָפעסיעס. דער סכום אַרויסגעגעבענע הלוואות איז געווען 63,033 רובל. לויטן סטאַטוט איז דער מאַקסימום פון אַ הלוואה פאַר יעדן איינציקן חבר געווען 80 רובל. אין דעם זעלבן יאָר טראָגן אַריין די יורשים פון משה לעווין טויזנט רובל אַלס אַ אייביקן פאָנד. די פּראָצענטן פון דעם פאָנד דאַרפן פאַרווענדט ווערן אויף שטיצע די חברים אָדער זייערע פאַמיליעס ביי אַ אומגליקס־פאַל.

אין יאָר 1900 פאַרנעמט זיך שוין די קרעדיט־חברה מיט פאַרמיט־לונגס־אָפּעראַציעס, דערהויפּט פאַר אירע מיטגלידער־סטאָליאַרעס. זי עפנט סקלאַדן, נעמט דאָרטן צו אויסגעאַרבעטע סחורה און אָרגאַניזירט דעם פאַרקויף. די אָפּעראַציעס זיינען געגאַנגען דריי יאָר, נאָר צוליב איניקע וויכטיקע סיבות זיינען זיי דאַן איבערגעגעבן געוואָרן מיט אַ קאַפּיטאַל פון דריי טויזנט רובל דער געזעלשאַפט „הילף דורך אַרבעט“.

*) דאָס איז געווען די צווייטע ליי־און שפּאַר־קאַסע, וועלכע איז גע־גרינדעט געוואָרן פון יידן און פאַר דער יידישער באַפעלקערונג. די ערשטע איז געווען אין פּאַריטש (אַ קליין שטעטל מינסקער גובערניע), וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1897.

אין יאָר 1902 האָט דער באַוואוסטער מאָסקווער כלל־טוער ווי. הרכבי מנדב געווען טויזנט רובל און מיט אַ געוויסער צייט שפּעטער—נאָך פינף טויזנט רובל, אַרויסצוגעבן פון דער סומע הלוואות דעם אָרעמסטן טייל פון דער באַפעלקערונג, וועלכע האָט ניט געקאָנט האָבן קיין זשירעס און איז ניט געווען קרעדיטפעאיק אַפילו אויף 30 רובל, וואָס די קאַסע פלעגט דאַן אַרויסגעבן אויף איינענעם צוטרוי. דאָס איז געווען אַ עלעמענט פון צדקה, וואָס די קרעדיט־חברה אַלס אַזעלכע האָט ניט געקאָנט טאָן אויף איר אייגענעם חשבון. דער פאָנד איז געווען נאָר אויף צו דעקן די היזקות, און די דער אָרעמער באַפעלקערונג פאַרליענע געלט־מיטלען זיינען געווען אַ סך גרעסערע. מיט דער צייט איז דער פאָנד אַריבער אין רשות פון דער געזעלשאַפט „יקא“.

אין יענער צייט איז שוין די ווילנער ליי־און שפּאַר־קאַסע געוואָרן אַ מוסטער פאַר די אַלע יידישע ליי־און שפּאַר־קאַסעס, וואָס האָבן זיך אָנגע־הויבן צו אָרגאַניזירן אין גאַנצן קאַנט. די אַנטוויקלונג און אויפבליאונג פון דער ווילנער קרעדיט־חברה האָט באַוויזן, אַז דער יידישער עקאָנאָמישער לעבן איז שטאַרק אָפּהענגיק פון קרעדיט און האָט אויך געווירקט דערויף, אַז צדקה־חברות זאָלן פאַרוואַנדלט ווערן אין חברות אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות, וועלכע זיינען אימשטאַנד צו אַנטוויקלען די זעלבסטטעטיקייט פון דער באַפעל־קערונג און אויסוועקן זי צו זעלבסטהילף. צום 31 דעצעמבער 1904 ציילט שוין די קאַסע 3644 חברים, די אַרויסגעגעבענע הלוואות דערגרייכן די סומע פון 277,000 רובל, די איינגעלייגטע דעפּאָזיטן שטייגן אַריבער 435,000 רובל מיט אַ יערלעכן אומזאַץ פון איבער 2 מיליאָן 800 טויזנט רובל.

אַזוי איז געגאַנגען די טעטיקייט פון דער ווילנער קרעדיט־חברה ביז דער צווייטער העלפט פון יאָר 1905. אין דער צייט פון דער ערשטער רו־סישער רעוואָלוציע לעבט זי איבער אַ קריזיס. די אַלגעמיינע אַגיטאַציע אַרויס־צונעמען דאָס געלט פון די בענק און אויסבייטן עס אויף גאָלד, דער באַנקראָט פון צוויי באַנקהייזער אין שטאָט האָבן געווירקט, אַז אויך צו דער ווילנער קרעדיט־חברה האָט זיך דער עולם אַ לאָז געטאָן אַרויסצונעמען זיין ביסל געלט, און טאַקע דאַן האָט זיך אַרויסגעוויזן דער געזונטער יסוד, אויף וועלכן די ווילנער ליי־און שפּאַר־קאַסע איז געשטאַנען: אַלע, וואָס האָבן געפאָדערט זייערע געלט, האָבן עס באַקומען אויסגעצאָלט צו דער צייט און נאָך מיט די פּראָ־צענטן, וועלכע זיי האָט געקומט. נאַטירלעך האָט דאָס צייטווייליק געשטערט די נאָרמאַלע טעטיקייט פון דער קאַסע. אויף אַ פּאָר חדשים האָט זי געמוזט אָפּשטעלן די קרעדיטן און קיין נייע הלוואות ניט אַרויסגעבן. אין רעזולטאַט איז 60% פון דעם פרעמדן געלט אויסגעצאָלט געוואָרן און ס'איז פאַרבליבן אַ קלענערע טייל, דערהויפּט פון דעם געלט, וואָס איז אַרייַנגעלייגט געווען אויף באַשטימטע צוועקן און אויף באַשטימטע טערמינען.

די דאָזיקע צייט איז געווען אַ עקזאַמען פאַר דער קרעדיט־חברה, און אַזוי ווי זי האָט אים אויסגעהאַלטן גלענצנד, איז נאַטירלעך נאָך גרעסער געוואָרן דער צוטרוי פון דער באַפעלקערונג צו זיין אינסטיטוציע,—נאָך מע־רער און באַדייטנד גרעסערע סומעס האָבן אָנגעהויבן אַריינפליסן אין דער קאַסע, און מ'האָט שוין געמוזט פאַרקלענערן די פּראָצענטן פאַר די דעפּאָזיטן. אויך די צאָל חברים ווערט גרעסער פון יאָר צו יאָר. אין

1906	יאָר איז געווען חברים	3576
1907	„ „ „ „	3986
1908	„ „ „ „	4591
1909	„ „ „ „	4834
1910	„ „ „ „	5637
1911	„ „ „ „	6145
1912	„ „ „ „	6856
1913	„ „ „ „	7455

לפי-ערך פאַרגרעסערט זיך אויך די סומע פון די אַרויסגעגעבענע הלוואות. אין יאָר 1909 ווערט געענדערט דער סטאַטוט, לויט וועלכן די נאָרמע פון די הלוואות פאַר יעדן איינצעלנעם חבר דערגרייכט ביז דריי הונדערט רובל. צום סוף יאָר 1913 דערגרייכט די סומע אַרויסגעגעבענע הלוואות 659,678 רובל, די איינגעלייגטע פרעמדע געלטן—1,300,813 רובל און דער גאַנצער אומזאַץ—איבער 13 מיליאָן רובל. די צאָל מענטשן, וואָס האָבן אָנגעשטרייט זייער ביסל געלט דער שפּאָר-קאַסע שטייגט איבער 6000. מ'קען דרייסט זאָגן, אַז אין ווילנע איז ניט געווען קיין יידיש הויז, וועלכעס האָט אָדער געליען געלט אָדער געקליבן געלט אין דער יידישער לײַ-און שפּאָר-קאַסע.

אַ פינאַנסיעלע אינסטיטוציע—איז אַ באַראָמעטער פון דעם גאַנצן לעבן. ביים דאָס שלעכט אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, פאַרערגערן זיך די סאָציאַל-עקאָנאָמישע באַדינגונגען, אָדער ווערט טונקל דער פּאָליטישער האָריזאָנט—אַזוי רופט זיך דאָס גלייך אָפּ אויף דער קרעדיט-אינסטיטוציע. די גאַנצע קראַפט, וואָס די ווילנער לײַ-און שפּאָר-קאַסע האָט אָנגעזאַמלט אין משך פון לאַנגע יאָרן, די ווירקונג, וואָס זי האָט געהאַט אויפן עקאָנאָמישן לעבן, איז צונישט געוואָרן אין די יולי-טעג פון יאָר 1914. די גרויסע קאַטאַסטראָפע, וואָס האָט געטראָפן די גאַנצע מענטשהייט נאָכן אויסברוך פון דער וועלט-מלחמה האָט ניט אויסגעמיידט אויך די קאַסע. זי האָט געצאָלט אַלע אירע חובות, געצאָלט אפילו מיט פּראָצענטן, אָבער זי איז געבליבן סוף-כל-סוף אָן אַ אומזאַץ-קאַפּיטאַל און וואָס פאַר אַ טעטיקייט האָט זי געקאָנט אַרויסווייזן אָן געלט?

אין יאָר 1915 הייבט זיך שוין אָן די עוואַקואַציע. אַ גרויסער טייל פון דער באַפעלקערונג צעלויפט, ס'לויפן נאַטירלעך אויך די בענק, קאָמערציעלע אונטערנעמונגען און אַלע די, וואָס האָבן נאָר די מעגלעכקייט געהאַט דערצו. וואָס זאָל טאָן די ווילנער לײַ-און שפּאָר-קאַסע? צי דאַרף זי זיך אויך עוואַקואירן? ביי די אָנפירער פון דער קאַסע איז גאָר קיין פראַגע ניט געווען, אַז זי דאַרף זיך איינפּאַקן, וואָרים אויף אַלץ האָבן זיי געהאַט נאָר איין ענטפער: וואָס וועט די קאַסע דאָ טאָן? און דאַך דאַנק דעם ענערגישן פּראָטעסט פון צוויי פאַרשטייער (ש. ברוידאָ און ב. האַלפּערן) איז די ווילנער לײַ-און שפּאָר-קאַסע געבליבן אויף איר אָרט און איצט קאָן מען זאָגן, אַז דערפאַר איז זי אויך געבליבן עקזיסטירן און ניט דערטרונקען געוואָרן אין רוסישן כאַאָס.

דער שווערער פּרעס פון דער אָקופּאַציע האָט אויך אַזוי שווער און גרויזאַם געדריקט די קרעדיט-חברה, אַזוי ווי ער האָט געדריקט דאָס גאַנצע לעבן אין אַלע אופנים, די אַכזריות פון דער פרעמדער מאַכט האָט געלייגט אַ שטעמפּל אויף אַלץ, וואָס האָט פונקציאָנירט און עקזיסטירט אָן שום אויסנאַמען. און גראָד אין דער צייט האָט זיך אַרויסגעוויזן, ווי נייטיק עס איז אַזאַ פינאַנס-אינסטיטוציע פאַר דער באַפעלקערונג; זייער אָפט פלעגן דאָ פאַרקומען פאַרזאַמלונגען צו באַטראַכטן די פראַגן וועגן הונגער און נויט. האָבן אַרויסגעלייגט די אָקופּאַנטן אַ קאָנטריבוציע—אַזוי איז מען געקומען אין דער יידישער באַנק אַריין און דאָ געקליבן דאָס געלט, האָבן זיך די קליינהענדלער פאַראייניקט און געדאַרפט האָבן אויף דער ערשטער צייט אַ קליינעם אומזאַץ-קאַפּיטאַל—אַזוי האָבן זיי זיך געווענדט צו דער באַנק. קיין ממשותדיקע און ווירכטיקע זאַכן האָט די באַנק, אמת, ניט געקאָנט אויסטאָן, איינס אָבער מעג מען זאָגן—אַז דאָס איז פאַרט געווען אַ אייגענע, אַ יידישע אינסטיטוציע, וועלכע האָט צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג דורכגעלעבט די ערגסטע און שווערסטע ציַיטן.

אין יאָר 1919, ביי דער ממשלה פון דער ראַטנמאַכט, איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אונטער אַ פראַגעצייכן די גאַנצע עקזיסטענץ פון דער קרעדיט-חברה. די מזומנים זיינען רעקווירירט געוואָרן, די טעטיקייט איז פאַרבאָטן געוואָרן און אין אַזאַ צושטאַנד האָט זי זיך געפונען ביז מאַי פון דעם זעלבן יאָר. נאָר דאַנק דער איניציאַטיווע פון אייניקע אַלטע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג, וואָס האָבן זיך אומגעקערט פון רוסלאַנד, האָט זי אָנגעהייבן ווידער צו פונקציאָנירן, ס'זיינען געשאַפן געוואָרן ניט קיין גרויסע געלט-מיטלען, ס'איז אויך געלונגען צו באַקומען 100,000 מאַרק פון „דזשאָינט דיסטריביושן קאָמיטעט" און אַזוי האָט די קאַסע אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן הלוואות, אויסצוצאָלן די אַמעריקאַנער אָנווייזונגען און אַז. וו.

אין יאָר 1920 קומט פאָר די איבערקאָנסטרואירונג פון דער פאַרוואַלטונג און ראַט. די אָנפירונג פון דער קרעדיט-חברה גייט אַריבער אין די הענט פון די האַנטווערקער און קליינהענדלער, וועלכע, צוזאַמען מיט אייניקע אינטעליגענטע קרייזן, ווערן די גאַנצע בעלי-בתים פון דער אינסטיטוציע. ס'ווערט אויסגעקליבן אַ פאַרוואַלטונג און ראַט פון אָט די פּערזאָנען:

פּאַרוואַלטונג: א. גאָרדאָן, נ. קאַוואַרסקי, א. קרוק, י. סראַצקי, ש. ברוידאָ, נ. עפּשטיין, ש. גורוויץ, מרדכי ראַבינאָוויטש, צ. וועווייער; קאַנדידאַטן—דניאל געצעלס, ס. אַסמאַן; אויפזיכטסראַט: מ. עלקעניצקי, ד. וועקסלער, אינזשעניער מאַקאָווער, ר. מ. לעווין, י. ווידוצאַנסקי, פ. טורעץ, ק. אושאַיעוו, צ. וויין, ס. רעפּעס, ש. יעזערסקי, א. קרוק, מ. ראַכמאַן. באַפולמעכטיקטער: ב. האַלפּערן.

אין איצטיקן מאָמענט איז שוין די ווילנער לײַ-און שפּאָר-קאַסע דער צענטער פון יידישן עקאָנאָמישן לעבן. אַלע פּראָדוקטיווע עלעמענטן קריגן קרעדיטן ביז 20.000 פּוילישע מאַרק און אין אויסנאַם-פאַלן אויך ביז 50,000 פּוילישע מאַרק. אַלע חודש ווערט אַרויסגעגעבן הלוואות איבער 6 מיליאָן פּוילישע מאַרק, די צאָל חברים פאַרגרעסערט זיך און די טעטיקייט ווערט אַלץ אינטענסיווער. די געזעלשאַפט „יקא" האָט אויסבעליען דער קאַסע 200,000 פראַנק, ס'גייט אויך אַריין אַ סך געלט פון דזשוינט-קאָמיטעט עולם, און אויף אַזאַ אופן האָט די ווילנער קרעדיט-חברה פאַרנומען ווידער איר געהעריקן גרויסן אָרט אין אונזער שטאָט.

אויגוסט 1921.

ד"ר י. ראפעס.

די טעטיקייט פון „אָזע" אין ווילנע.

פאר דער עוואקואציע פון ווילנע דורך דער רוסישער מאכט.

די געזעלשאפט צו פארהיטן דאס געזונט פון דער יידישער באפעלקערונג אין רוסלאנד („אָזע") האט זיך געגרינדעט אין פעטערבורג נאך פאר דער מלחמה און האט זיך געשטעלט דאס ציל אויסצופארשן די געזונטהייטס-באדינגונגען פון יידישן לעבן און ארגאניזירן די יידישע געזעלשאפטלעכע מעדיצין אין תחום. באזונדערס האט זיך אנטוויקלט די ארבעט פון „אָזע" נאכן אויסברוך פון דער וועלט-מלחמה. האבנדיק איר צענטער אין דער רוסישער הויפטשטאט, האט זי איר ברייטע און פארצווייגטע ארבעט געפירט דארטן, וואו ס'האט צום שטארקסטן זיך געפילט די נויט און זיך געפאדערט די גיכע הילף: אין די ערטער פון אלטן תחום, פון וואנען עס איז געגאנגען דער גירוש פון יידן מיטער צוליבן בילבול אין שפיאנאזש און שפעטער אין צוזאמענהאנג מיטן אפטרעטן פון דער רוסישער ארמיי, און אויך אין די נייע יידישע ישובים אין די רוסישע שטעט. שוין דאן, סוף 1914 און אנהייב 1915, זיינען אין ווילנע דורך א באפולמעכטיקטן פון „אָזע" ארגאניזירט געווארן 2 קיכן פאר קינדער, 2 קינדערהיימען, 1 ארבעטער-קיך. די ארבעט איז אבער איבערגעריסן געווארן דורך דער עוואקואציע און אין משך פון די יארן 1918—1915 פון דער דייטשער אקופאציע איז קיין ארבעט אין ווילנע אונטער דער פאן פון „אָזע" ניט געפירט געווארן. פאר דעם דאזיקן משך צייט איז אבער צוגעגרייט געווארן דער באדן פאר דער ווייטערדיקער ארבעט פון „אָזע" אין ווילנע.

יאר 1919.

דער פארשטארבענער ד"ר אברהם מאקאווער האט די דאזיקע יארן פארבראכט אין פעטערבורג, וואו ער האט זיין גאנצע געזעלשאפטלעכע ענערגיע אפגעגעבן „אָזע", אלס מיטגליד פון צענטראל-קאמיטעט און אקטיווסטער אנטיילנעמער אין א ריי קאמיסיעס. דא אין ווילנע האט אין די גרויזאמע יארן פון דער דייטשער אקופאציע די ארבעט פון קינדער-דערנערונג און מעדיצינישער הילף געפירט „די געזעלשאפט פאר מעדיצינישער און אפראוויזאטארישער הילף" מיטן ד"ר שאבאד בראש. און בעת ד"ר מאקאווער האט זיך סוף 1918 אומגעקערט קיין ווילנע, האט ער געשטרעבט די גאנצע ערפארונג פון רוסישער „אָזע", די אלע ברייטע פלענער אירע פארווירקלעכן אין זיין היימישער שטאט און האט גלייך אנגעהויבן צו ארבעטן וועגן שאפן אן אפטיילונג פון „אָזע" אין ווילנע. דאס האט אנגעטראפן אויף שוועריקייטן גראד מצד די, אויף וועמענס מיטהילף מ'האט גערעכנט האט. די אנהענגער פון דער קהילה, וואס האט זיך געהאלטן אין שאפן, און האט געשטרעבט ארונטערצונעמען אונטער זיך אלע צווייגן פון יידישן געזעלשאפטלעכן לעבן, האבן אין דער גרינדונג פון „אָזע" געזען א געפאר פאר זייער אידעע. און דער יידישער דאקטוירים-פאראיין האט געהאלטן, אז יידישע געזעלשאפטלעכע מעדיצינישע ארבעט איז זיין זאך, און דעריבער דארף מען קיין „אָזע" ניט האבן. דא האט געהאלטן די אמבולאטאריע, וואס איז איבערגעבליבן פון דער „געזעלשאפט פאר מעדיצינישער און אפראוויזאטארישער הילף".

א קרייז פון דאקטוירים און טוער האט געגרינדעט א קאמיטעט „אָזע" און האט באקומען אין זיין רשות די דאזיקע אמבולאטאריע, וועלכע איז אויף אזא אופן געווארן די ערשטע אנשטאלט פון „אָזע" אין ווילנע. ד"ר מאקאווער האט פערזענלעך אנגעהויבן אנצונעמען קראנקע קינדער אין דער אמבולאטאריע און האט איבערגענומען די אנפירונג. אין א קורצער צייט האט ער צוגעצויגן נאך דאקטוירים און האט איינגעפירט אויפנאמען פון ספעציאליסטן אויף אלע מינים קראנקהייטן. אין דעמזעלבן יאר האט „אָזע" איבערגענומען די קאלאניע פאר שוואכע שול-קינדער אויף אנטאקאל, די צווייטע אנשטאלט, וועלכע האט געשפילט אזא וויכטיקע ראלע, העלפנדיק די ווילנער קינדער קומען צו זיך נאך דער אקופאציע, און האט געראטעוועט פיל פון זיי פון טובערקולאז. אין דעמזעלבן יאר איז אויך געלייגט געווארן דער פונדאמענט פאר דער צוקונפטיקער טעטיקייט פון שול-דאקטוירים. לויט דער איניציאטיוו פון ד"ר מאקאווער און אראנק זיינע באמיאונגען האט זיך איינגעגעבן דורכצופירן אין דער קהילה, וואו עס איז געווען דאן קאנצענטרירט דאס גאנצע שולוועזן, דעם באשלוס, אז אין אלע שולן מוזן זיין שול-דאקטוירים, וועמענס געהאלט גייט אריין אין ביודזשעט פון די שולן. אין „בילדונגס-אפטיילונג" פון דער קהילה איז געשאפן געווארן אן

אמט פון א שול-אינספעקטאר. אויף אזא אופן איז די פינאנסירונג פון דער שול-מעדיצין געווען געזיכערט מצד דער קהילה. „אָזע" האט געהאט די אנפירונג איבער דער ארבעט דורך דער סעקציע שול-דאקטוירים ביי „אָזע".

אויסער דער ארגאנישער ארבעט איז אין משך פון יאר 1919 אויך געפירט געווארן א גרויסע ארבעט, וועלכע האט געטראגן אן איינמאליקן אדער ציטווייליקן כאראקטער און וועלכע מ'וואלט געקאנט צורעכענען צו דער קאטעגאריע „דרינגלעכע הילף". ביי דער אמבולאטאריע אויף פאהוליאנקע 15 האט פונקציאנירט א קיך פאר מוטערס און קליינע קינדער, וועלכע האט באפרידיקט א ברענענדיקע נויט אין דעם ערשטן שווערן יאר נאך דער אקופאציע. אין דעם שווערן זומער גלייך נאך די שרעקלעכע אפריל-טעג, וועלכע האבן געהאט אזא גרויסע מאראלישע ווירקונג אויף די יידישע קינדער, האט „אָזע" איינגעארדנט אין א ריי פונקטן פון שטאט שפילפלעצער.

פארן 1919 יאר האט די הוצאה פון „אָזע" באטראפן 181,270 מארק, אויף וואס „אָזע" האט געהאט הכנסה 222,344 מ. פון אט די מקורים: פון „יעקאפא", ד. ה. אמעריקאנער געלטער—32%, דירעקט פון ד.ד.ק.—14%, פון דער קהילה, וועלכע האט אויך עקסיסטירט אויף אמעריקאנער מיטלען—12%, פון סקאנדינאווישן יידישן הילפס-קאמיטעט ספעציעל פאר דער קאלאניע—16%. ס'ה פון יידישע הילפס-ארגאניזאציעס פון מערב 74%, פון רוסישן צענטראלן קאמיטעט „אָזע"—24% און פון אייגענע הכנסות—2%.

יאר 1920.

דאס פארגאנגענע יאר 1919 האט געלאזט אומפארווירקלעכט, אבער אינגאנצן צוגעגרייט א פלאן פאר א נייער וויכטיקער אנשטאלט—פאר דער קאנסולטאציע פאר זויגנדיקע מוטערס מיט דער מילך-קיך, וואס טראגט דעם פאפולערן נאמען „טראפן מילך". שוין אין די ערשטע מאנאטן פון יאר 1919, נאך פאר די באלשעוויקעס, איז קיין פעטערבורג דעלעגירט געווארן ד"ר בראדסקאיא, וואו זי האט באקומען א פולקומע איינריכטונג פאר דער אנשטאלט. די זאכן האבן זיך אבער ניט באקומען צוליב דעם אומגעריכטן פארנעמען ווילנע דורך די פאליאקן. נאך גרויס מי האט זיך איינגעגעבן אויף אן ארט איינצוארדענען די גאנצע איינריכטונג און אין יאנואר 1920 איז די אנשטאלט געעפנט געווארן.—די קינדער-אמבולאטאריע איז אין יאר 1920 פארברייטערט געווארן און ס'איז געעפנט געווארן א ספעציעלע אפטיילונג צו היילן פאוואס (פארך). די שטענדיקע אנשטאלטן פון „אָזע" האבן זיך נאך פארגרעסערט מיט אן אמבולאטאריע פאר דערוואקסענע, וואס איז דעם 15-טן מאי געעפנט געווארן אין בנין פון דער קהילה. ביז אהער האט „אָזע" איר ארבעט אויסשליסלעך קאנצענטרירט אויף קינדער: די דאזיקע נייע אנשטאלט איז געווען דער ערשטער אויסנאם און איז געעפנט געווארן צוליב דער ווייטקייט פאר דער באפעלקערונג פון שניפישאק, זארעטשע און מיטעלע טיילן שטאט צו באנוצן זיך מיט דער אמבולאטאריע „משמרת-חולים".

צום געביט פון דרינג. הילף געהערט אין יאר 1920 די ארגאניזאציע פון „זומער-קאלאניעס", דער פארשטארבענער ד"ר מאקאווער האט אין דער זאך אריינגעלייגט זיין גאנצע ענערגיע, און ס'האט זיך איינגעגעבן ארויסצופירן אויף זומער-וואוינונגען אלע שול-קינדער און אינטערנאטן. דאס אנקומען פון די באלשעוויקעס האט צעשטערט אין מיטן די זאך, און וועלכער ס'איז אריינגעלייגט געווארן א קאלאסאלע ארגאניזאציאנעלע ארבעט, און די קינדער האבן ניט געקאנט באקומען פון די קאלאניעס די ערווארטע נוצן.

אין יאר 1920 האט „אָזע" גענומען אן אנטייל אין דער ארגאניזאציע פון קורסן פאר אנפירערס פון שפיל-פלעצער און פון פרעבל-קורסן און האט ארויסגעגעבן 2 ביכער: מ. אקן „באוועגונגס-שפילן" און קריוויצקי „שפיל-פלאץ". עס איז ארויסגעגעבן געווארן א קליינע סובסידיע דעם ווילנער טורן- און ספארט-פאראיין.

די הוצאה פארן יאר 1920 האט שוין באטראפן 3.404.003 מ. אויף וואס „אָזע" האט געהאט מיטן רעשט פון פאריקן יאר נאר 3,080,893 מ. און איז שוין אויף אזא אופן ארויס מיט א דעפיציט פון 323,110 מ. אין דעם יאר איז שוין די אמעריקאנער הילף געווען קאנצענטרירט אין דער קהילה, פון

וועלכע „אָזע" האָט באַקומען פאַר איר אַרבעט 1,648,036 מ. ד"ה 55% פון אַלע הוצאות, פון ווילנער רעליף—920,000, ד"ה 31%, פון ד. ד. ק. דירעקט 1%, ס"ה פון אַמעריקאַנער געלטער — 87%, פון רוסישן „אָזע"—3%, די איבעריקע 10% איז געשאַפן געוואָרן פון הכנסות פון די אַנשטאַלטן, פון אונטערנעמונגען, מיטגלידס-אָפּצאָלן, נדבות א. אַ.

יאָר 1921.

אין מיטן פון יאָר 1920 האָט ד"ר שאַבאַד באַקומען פון „רעליף פון די ווילנער לאַנדסלייט אין אַמעריקע" גרויסע מיטלען מיטן אויפטראַג צו פאַרטאָן זיי אויף אַ אַנשטאַלט, וואָס ער האַלט פאַר באַזונדערס נייטיק צו שאַפן. אויף אַ טייל פון די דאָזיקע מיטלען איז בגערינדעט געוואָרן אַן אַנשטאַלט, אין וועלכער עס האָט זיך פון פיל יאָרן געפילט אַ נויט, באַזונדערס אָבער נאָך די מלחמה-יאָרן. דאָס איז די זויגקינדערהיים פאַר אונטערנעהאַלטענע קינדער און יתומים אויפן נאָמען פון די ווילנער לאַנדסלייט אין אַמעריקע. דער „רעליף" האָט זיך מתחייב געווען שטענדיק די אַנשטאַלט אויסצוהאַלטן. אָבער די פאַרערגערטע עקאָנאָמישע לאַגע אין אַמעריקע אין יאָר 1921 האָט געשטערט די הבטחה צו ערפילן, און אויף די 4,916,667 מ., וואָס די אַנשטאַלט האָט אָפּגעקאָסט ביזן 1-טן יאַנואַר 1922, האָט „אָזע" באַקומען ס"ה 1,453,300 מ.

מיטן עפענען די אַנשטאַלט אין נאָוועמבער 1920 האָט „אָזע" פאַרענדיקט איר תקופה פון פאַרברייטערן זיך, און דער יאָר 1921 איז געווען אַ יאָר פון קריזיס, וועלכער האָט שוין אָנגעהויבן צו צווינגען צו פאַרקירצן די אַרבעט און אַפילו צו שליסן אַן אַנשטאַלט, די קאָלאָניע פאַר שוואַכע שול-קינדער, וועלכע האָט עקסיסטירט 3 יאָר אַלס אַ שטענדיקע, איז נאָכן זומער אין אָקטאָבער 1921 געשלאָסן געוואָרן אויף ווינטער.

די אַמבולאַטאָריע פאַר דערוואַקסענע איז סוף 1921 יאָר איבערגעגעבן געוואָרן אין אויטאָנאָמער פאַרוואַלטונג די דאָקטוירים פון אַמבולאַטאָריע אַליין, אַז די זאָל פון „אָזע" ניט פאָדערן קיין הוצאות.

ביי אַזאַ שווערער לאַגע האָט נאָך „אָזע" געהאַט אַ ירושה פון סוף 1920 יאָר: די שול-קיכן ביי די שולן פון צענטראַלן בילדונגס-קאָמיטעט, וועלכע „אָזע" האָט געמוזט איבערנעמען, ווייל די קהילה האָט זיך אָנטזאָגט פון אַלע שול-קיכן און דער צ. ב. ק. האָט נאָר פּעדאַגאָגיש אָנגעפירט מיט די שולן, ניט האָבנדיק קיין ווירטשאַפטלעכן אַפּאַראַט.

די הוצאה פאַרן יאָר 1921 האָט דערגרייכט 20,573,511 מ. פון דער קהילה דורכן, „מעדיצינאַל-ראַט", וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיטן פאַרטיילן אַלע מיטלען פון אַמעריקע פאַר ווילנער מעדיצינישע אַנשטאַלטן, האָט „אָזע" באַקומען 47% פון אַלע אירע הוצאות. פון אַנדערע יידישע הילף-אָרגאַניזאַציעס (פאַריזער געזעלשאַפט צו העלפן מזרח-יידן, רעליף אין דרום-אַמעריקע, טשיקאַגער רעליף, ניו-יאָרקער רעליף, יידישער הילפס-קאָמיטעט אין קאָפּענהאָגן) — 21%, פ"ה פון מערב-אָרגאַניזאַציעס — 68%, פון אייגענע אַנשטאַלטן איז באַקומען

געוואָרן הכנסה — 12%, פון אונטערנעמונגען, מיטגלידס-אָפּצאָלן, נדבות — 8%, און פון מאַגיסטראַט-סובסידיע פאַרן „טראָפּן מילך" — 2%. די לעצטע פּאָזיציע פון דער הכנסה איז אַ באַזונדערס וויכטיקע דערגרייכונג, וועלכע איז אַן אָנהייב פון אויסטיילן פון די קאָמונאַלע מיטלען די געהעריקע טייל פאַר יידישע אַנשטאַלטן.

די אַרבעט אויף דער ווילנער פּראָווינץ.

אין נאָוועמבער 1919 איז דער ווילנער קאָמיטעט „אָזע" צוגעטראָטן צו אַרבעט אויף דער פּראָווינץ אויף ספּעציעלע מיטלען, וואָס „יעקאָפּאָ" האָט אַסיגנירט אויף דעם צוועק. עס איז דורכגעפירט געוואָרן אַ ספּעציעלע אויספאָרשונג פון סאַניטאַרן מצב און פון צושטאַנד פון דער מעדיצינישער הילף אין 40 שטעטלעך. אויפן סמך פון די באַקומענע ידיעות איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ נעץ פון אַנשטאַלטן. אין דעווענישאָק און איוויע זיינען געעפנט געוואָרן שפּיטאָלן מיט אַמבולאַטאָריעס, אין דיסנע, וואָראָנאָווע, מערעטש, אָסטרין, לעבעל און ראַדון — אַמבולאַטאָריעס. ביי די אַנשטאַלטן זיינען געשאַפן געוואָרן אַפּטייקן. צו באַזאָרגן די דאָזיקע אַפּטייקן ווי אויך די ביקור-חולים מיט מעדיקאַמענטן לויט צוטריטלעכע פּרייזן איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ צענטראַלער מעדיקאַמענטן-לאַגער. דורך אַ טעכניקער זיינען דאָן באַזוכט געוואָרן די בעדער אין 55 שטעטלעך און פיל פון זיי זיינען רעמאָנטירט געוואָרן און באַזאָרגט מיט דעזינפעקציאָנעלע קאַמערן. די איבערקערענישן פון יאָר 1920 האָבן צעשטערט די דאָזיקע אַרבעט.

אין יאָר 1921 האָט דער ד. ד. ק., אויפהערנדיק די תמיכה-אַרבעט באַשטימט גרויסע מיטלען אויף קאָנסטרוקטיווער אַרבעט אויפן מעדיציניש-סאַניטאַרן געביט. צום אָנפירן מיט דער דאָזיקער אַרבעט אין ווילנער ראַיאָן איז לויט אַ פאַרשטענדיקונג מיטן ד. ד. ק. געשאַפן געוואָרן אַ מעדיציניש-סאַניטאַרע צענטראַלע, אין וועלכע עס זיינען אַריין פאַרשטייער פון קהילה און „יעקאָפּאָ" אַלס די רעפּרעזענטאַנצן פון דער יידישער באַפעלקערונג, און פון „אָזע" און „מעדיצינאַל-ראַט", אַלס מעדיצינישע אָרגאַניזאַציעס. די דאָזיקע צענטראַלע האָט איבערגעגעבן די דורכפירונג פון דער אַרבעט אויף פּראָווינץ (אויסער טעכניש-סאַניטאַרע אַרבעט) דער געזעלשאַפט „אָזע". די אַרבעט איז אָנגעהויבן געוואָרן סוף יאָר 1921. אין אַ ריי פּונקטן וואו מען באַזעצט דאָקטוירים, אין לידע איז רעאָרגאַניזירט געוואָרן דער שפּיטאָל און פאַרוואַנדלט אין אַ מאָדערנעם קריינקשפּיטאָל. עס איז צוגעגרייט געוואָרן די עפענונג פון אַ שוועסטער-שול (האָט זיך געעפנט אין יאָר 1922) אין בנין פון „אָזע" און אַ רענטגען-אינסטיטוט צו היילן פאַוואָס (דער אַפּאַראַט איז אָנגעקומען אין יאָר 1922). די אויפבויאונגס-אַרבעט איז אָנגעמערקט זייער ברייט און וועט געבן די מעגלעכקייט ניט נאָר צו פאַרטעמפּערן דרינגלעכע פראַגן און נויטן, נאָר אויך צו פאַרווירקלעכן דעם הויפּטציל פון „אָזע" — העלפן שאַפן אַ לעבנספעאיקע, צו די יידישע באַדינגונגען צוגעפאַסטע געזעלשאַפטלעכע מעדיצין.

„אָרט".

די „געזעלשאַפט צו פאַרשפּרייטן האַנטווערקעריי און לאַנדווירטשאַפט צווישן יידן" („אָרט"—לויט די רוסישע ראשי-תיבות) האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן אין ווילנער קאַנט סוף יאָר 1918, ווען עס זיינען געפאַלן די ווענט, וועלכע האָבן אונטער די דייטשן אָפּגעטיילט ווילנע פון די שכנישע יידישע ישובים. אין דער אַטמאָספערע פון צדקה און שנאָרעריי, גאָר דער דורך דער מלחמה און אָקופּאַציע צערוינירטער און דעמאָראַליזירטער סביבה האָט „אָרט" געבראַכט דעם געדאַנק וועגן זעלבסטהילף, וועגן צוריקקער צו אַרבעט און פּראָדוקטיווער שאַפנדיקער פעטיקייט.

מחמת די קליינע געלטמיטלען האָט זיך די אַרבעט אין משך פון גאַנצן יאָר 1919 באַגרעניצט מיט דער שמאָלער גופא. „אָרט" האָט איינגעאָרדנט קורצטערמיניקע אַגראָנאָמישע קורסן און האָט אָרגאַניזירט ביי ווילנע אַ לאַנדווירטשאַפטלעכן קאָאָפּעראַטיוו פון אַרבעטסלאָזער יידישער יוגנט. סוף יאָר 1919 זיינען דורכגעפירט געוואָרן צוויי אויספאָרשונגען: וועגן צושטאַנד פון יידישער האַנטווערקעריי אין ווילנע און וועגן דער יידישער לאַנדווירטשאַפט אין דער פּראָווינץ. די אייגנטלעכע אַרבעט האָט זיך אָנגעהויבן ערשט אין 1920 יאָר, אָבער די פּאָליטישע געשעענישן האָבן ניט געלאָזט זי צו אַנטוויקלען ווי געהעריק, דערהויפּט אין דער פּראָווינץ.

דאָס יאָר 1921 איז געווען דאָס ערשטע, ווען די ווילנער געזעלשאַפט „אָרט" האָט געהאַט אַ מעגלעכקייט צו אַרבעטן כסדר, אָן הפסקות. דער פאַרנעם פון דער אַרבעט האָט זיך שטאַרק פאַרגרעסערט, דערהויפּט אַדאַנק די גרעסערע

געלטמיטלען, וואָס די אויסלענדישע צענטראַלע פון „אָרט" האָט געגעבן אין רשות פון דער ווילנער געזעלשאַפט, און מיר ברענגען דאָ אויספירלעכערע ידיעות וועגן דער טעטיקייט פון „אָרט" אין יאָר 1921.

די אַרבעט אויפן געביט פון לאַנדווירטשאַפט.

לאַנדווירטשאַפטלעכע קרעדיטן. נאָך אין יאָר 1920 זיינען פאַרשטייער פון „אָרט" אַריין אין פאַרבינדונג אין מיטל-ליטע מיט די יידישע קאָלאָניעס און מיט די שטעט און שטעטלעך, וואו יידן האָבן זיך גענומען צו ערדאַרבעט, דער עיקר—אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע. אין יאָר 1920 האָט „אָרט" אויסגעפאָרשט די לאַגע פון 1229 פאַמיליעס יידישע לאַנדווירטן, וועלכע האָבן באַאַרבעט העכער 9000 דעסיאַטין ערד, און האָט אין די נייטיקע פאַלן אַרויסגעגעבן הלוואות אויף זריעה, פערד און מכשירים. די געשעענישן פון סוף יאָר 1920, דאָס אַריינמאַרשירן און אַרויסמאַרשירן פון פאַרשיידענע חיילות אין געגנט, האָבן כמעט אינגאַנצן צוניכט געמאַכט די רעזולטאַטן פון דער דאָזיקער אָנגעפאַנגענער אַרבעט, און מ'האָט אין יאָר 1921 געמוזט אָנהייבן נאָר פון דאָסניי. די יידישע ערד-אַרבעטער האָבן זיך נאָך מערער ווי פריער געניישיקט אין אומזיסט-קאַפּיטאַל, כדי אויפצוריכטן זייער רואינירטע בעלי-בתישקייט, און די קרעדיט-הילף פון „אָרט" האָט געמוזט זיין צוגעפאַסט, אַזוי צו זאָגן, צו די צוועקן פון „גיכער הילף".

מיט לאַנדווירטשאַפטלעכע קרעדיטן פון „אָרט" האָבן זיך אין יאָר 1921

באַנוצט 810 פאַמיליעס אין 81 פּונקטן. בס״ה האָט מען אַרויסגעגעבן לאַנדווירטשאַפטלעכע קרעדיטן צו יחידים אויף 9.492.070 מאַרק. ביים אַרויסגעבן די קרעדיטן האָט מען שטרענג אַכטונג געגעבן, אַז די זאַך זאָל זיך ניט פאַרוואַנדלען אין אַ פאַרמאַסקירטער תמיכה, און אַלע אָפּעראַציעס זיינען דורכגעפירט געוואָרן דורך די לאָקאַלע ליי- און שפּאָר-קאַסעס. דערפון איז שוין געוואָרן אומגעקערט צום 1 יאַנואַר 1922 יאָר 2.970.432 מ.

אָרגאַנאָמישע הילף און לאַנדווירטשאַפטלעכער לאַגער.

אויף ווי ווייט עס האָט זיך געלאָזן, האָט „אָרט“ געזוכט זיך ניט צו באַנוגענען מיט אַרויסגעבן הלוואות און האָט געשטרעבט צו באַהילפיק זיין די יידישע לאַנדווירטן אויך אין צו הייבן זייער ווירטשאַפט. קודם-כל האָט מען ביים פאַרטיילן די קרעדיטן אויף זריעות געגעבן די לאַנדווירטן פאַרשיידענע אַגראָנאָמישע עצות און דערקלערונגען און מ׳האָט ספּעציעל געווירקט אויף זיי, אַז זיי זאָלן איינפירן ביי זיך לויפן אויף גרינגע באַמיסטיקונג. צווייטנס, האָט „אָרט“ געהאַלטן אין ווילנע אַ לאַגער פון לאַנדווירטשאַפטלעכע מאַשינעס און מכשירים, און אויך פון זריעות.

לאַנדווירטשאַפטלעכע קאָאָפּעראַציע.

אויסער אַרויסגעבן הלוואות יחידים, האָט „אָרט“ אונטערשטיצט די קאָאָפּעראַטיווע לאַנדווירטשאַפטלעכע באַוועגונג. דער גרעסטער לאַנדווירטשאַפטלעכער קאָאָפּעראַטיוו האָט עקסיסטירט אין אָשמענע. ער האָט געהאַט 35 מיטגלידער. 2 קאָאָפּעראַטיוון האָבן געאַרבעט ביי ווילנע: איינער אין זשוראָווייצי (12 מיטגלידער, 14 דעסיאַטין), וועלכער האָט געהאַט אַ ווירטשאַפטלעכן אָפּמאַך מיטן פאַרבראַכס-קאָאָפּעראַטיוו „אַרבעטער“, און אַ צווייטער „באַפרייאונג“, וועלכער איז געווען פאַרבונדן מיטן פאַרבראַכס-קאָאָפּעראַטיוו „באַפרייאונג“ (7 מיטגלידער, 3 דעסיאַטין). „אָרט“ האָט געשטיצט די 3 קאָאָפּעראַטיוון מיט הלוואות, דאַנקבאַר איז „אָרט“ געקומען צו הילף מיט קרעדיטן נאָך 4 קליינע פערמעס אַרום ווילנע, וואָס עלטערע שילער פון 3 ווילנער שולן האָבן זיי געגרינדעט אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות. די אַרויסגעגעבענע קרעדיטן זיינען כמעט אינגאַנצן אויסגעצאָלט געוואָרן צום סוף יאָר.

שול-גערטנער. כדי צו באַקאַנען דעם יונגן דור מיט ערדאַרבעט און דערנענטערן די שול-יוגנט צו דער פרייער נאַטור, האָט „אָרט“ גענומען אויף זיך די אָרגאַניזאַציע פון שול-גערטנערייען. אין יאָר 1920 האָט מען אַדאַנק „אָרט“ אָרגאַניזירט אין ווילנע 15 שול-גערטנער, וואו עס האָבן געאַרבעט 1130 קינדער אין עלטער פון 10 ביז 15 יאָר. אין יאָר 1921 איז די זאַך געוואָרן אָרגאַניזירט אין אַ גרעסערן פאַרנעם און אויף אַן אַנדער אופן. די גרעסטע צאָל שולן (14) האָט מען קאָנצענטרירט אויף איין גרויסן צענטראַלן גאָרטן (2600 קוו. קלאַפטער), וועלכער איז געווען איינגעטיילט אויף 3 טיילן,—פאַר די שולן פון צ. ב. ק. (צענטראַלער בילדונגס-קאָמיטעט), „וועד המאוחד“ און פון „תרבות“. אויסער דעם האָבן 7 שולן געהאַט באַזונדערע שול-גערטנער פאַר זיך. אינאיינעם, האָבן אין די גערטנער געאַרבעט ביז 2000 קינדער.

די אַרבעט אויפן געביט פון מלאכה און פּראָפעסיאָנעל-טעכנישער בילדונג.

מכשירים פאַר האַנטווערקער. אויפן געביט פון מלאכה האָט זיך „אָרט“ מיט אַרויסגעבן געלט-קרעדיט פאַר יחידים ניט פאַרנומען, בנוגע צו איינצלנע האַנטווערקער און אַרבעטער איז די טעטיקייט פון „אָרט“ באַשטאַנען אין פאַרקויפן זיי מכשירים צו ביליגע פרייזן, ווי אויך אין אַרויסגעבן די דאָזיקע מכשירים אויף אויסצאָלן ראַטעסווייז. צווייערליי מכשירים פאַר בעלי-מלאכות האָבן זיך געפונען אין רשות פון „אָרט“: ערשטנס, אַ פּאַרטיע מכשירים, וואָס דער ד. ד. ק. האָט לויט זיין איניציאַטיווע געקויפט און האָט איבערגעגעבן אין „אָרט“ צו פאַרטיילן זיי, צווייטנס, מכשירים, וואָס „אָרט“ האָט דירעקט איינגעקויפט, כדי צו באַפרידיקן די לאָקאַלע באַדערפענישן. די מכשירים פון ד. ד. ק. זיינען באַשטאַנען פון ניי-מאַשינעס און פאַרשיידענע קלענערע געצייג (34 מינים) פאַר שלאָסערס, סטאָליאַרעס און שוסטער. פון וואַרשעווער איינקויף-ביוראָ „אָרט“ זיינען אָנגעקומען ניי-מאַשינעס און אַלערליי מכשירים (45 מינים). אין ווילנע גופא האָט „אָרט“ געקויפט אַ מעכאַנישן וואַרשטאַט מיט זיין גאַנצער איינאָרדנונג און געוויסע קלענערע מכשירים.

אויסער אַ קליינעם טייל פון די מכשירים, וואָס איז אָפּגעגעבן געוואָרן דעם לערן-וואַרשטאַט פון מעכאַנישער שלאָסעריי ביים „אָרט“, זיינען די ניי-מאַשינעס און די איבעריקע מכשירים אָנגעקומען צו איינצלנע בעלי-מלאכות אין ווילנע און פּראָווינץ. די ניי-מאַשינעס און די טייערע געצייג האָט מען אַרויסגעגעבן אויף אויסצאָלן.

לאַגערן פאַר אַרבעטער און בעלי-מלאכות. כדי באַהילפיק צו זיין די אַרבעטער- און האַנטווערקער-קאָלעקטיוון מיט רוי-וואַרג און מיט קרעדיט אויף פּאַרטיקע אויסאַרבעטונגען האָט „אָרט“, סוף יאָר 1920 באַשלאָסן צו גרינדן אַ געזעלשאַפטלעכן לאַגער, וואָס זאָל אַרויסגעבן אַרבעטער און בעלי-מלאכות קרעדיטן אויף זייערע פּאַרטיקע אויסאַרבעטונגען. מחמת פּראַקטישע טעמים האָט מען געעפנט צוויי באַזונדערע לאַגערן, איינעם פאַר אַרבעטער, דעם אַנדערן פאַר האַנטווערקער. אין יאָר 1921 זיינען די לאַגערן אַריבער: דער לאַגער פאַר אַרבעטער אין רשות פון די ווילנער פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוון, דער לאַגער פאַר בעלי-מלאכות אין רשות פון האַנטווערקער-פאַראיין. דערביי האָט „אָרט“ אַרויסגעגעבן די ביידע אָרגאַניזאַציעס בתורת הלוואה צו 300.000 מ. אויף איינקויפן פון רוי-וואַרג און אויף אַרויסגעבן קרעדיט אויף פּאַרטיקע אויסאַרבעטונגען. אויסער דעם האָט „אָרט“ אין 1921 געקויפט אַ פּאַרטיע פּאַפּיר און דיקטן אויף 720.710 מ. און האָט זי אויך בתורת הלוואה איבערגעגעבן אין די ביידע לאַגערן, פאַר די ווילנער מעבל-סטאָליאַרעס.

לערן-וואַרשטאַטן אין ווילנע און פּראָווינץ.

אויפן געביט פון פּראָפעסיאָנעל-טעכנישער בילדונג איז דער ערשטער אויפטו פון „אָרט“ באַשטאַנען אין גרינדן אַ לערן-וואַרשטאַט אויף מעכאַנישע שלאָסעריי, וועלכער האָט זיך געעפנט אין ווילנע אין יולי 1920. דער לערן-וואַרשטאַט האָט זיך געשטעלט דעם צוועק צוצוגרייטן קוואַליפיצירטע אַרבעטער פאַר שלאָסעריי און האָט צום סוף יאָר געהאַט 45 תלמידים. אין יאַנואַר 1922 איז געעפנט געוואָרן אין ווילנע נאָך אַ וואַרשטאַט אויף סטאָליעריי.

אין אויגוסט 1921 איז געמאַכט געוואָרן אַ פּרוב מיט אַ לערן-וואַרשטאַט אין דער פּראָווינץ. אין גלובאָקע האָט „אָרט“, לויט אַן אָפּמאַך מיטן פאַרשטייער פון גלובאָקער לאַנדסמאַנשאַפט אין ניו-יאָרק, געעפנט אַ לערן-וואַרשטאַט אויף שוסטעריי און שטעפּעריי. סוף יאָר האָבן זיך אין דער שוסטעריי און דער שטעפּעריי געלערנט צו 15 תלמידים. אין נאָוועמבער 1921 איז געעפנט געוואָרן אין גלובאָקע אַ דריטער לערנוואַרשטאַט—אויף שניידעריי, פאַר מיידלעך (17 שילערינס). אין מאַי 1922 האָט „אָרט“ איבערגענומען אין זיין רשות די לערנוואַרשטאַטן פאַר שניידעריי אין אָשמענע.

פּאָליטעכנישע קורסן (טעכניקום). אין יאַנואַר 1921 האָט „אָרט“ גענומען אויף זיך צו שאַפן אַ העכערן טיפּ פון אַ פּראָפעסיאָנעל-טעכנישער בילדונגס-אַנשטאַלט און האָט געעפנט אין ווילנע די ערשטע פּאָליטעכנישע קורסן. לויט דעם אויסגעאַרבעטן פּראָיעקט האָבן באַדאַרפט געעפנט ווערן 5 אָפּטיילונגען: מעכאַנישע, עלעקטראָ-טעכנישע, עקאָנאָמישע, כעמישע און אַגראָנאָמישע, נאָר מחמת דוחק אין געלט האָבן זיך געעפנט בלויז די ערשטע 3 אָפּטיילונגען. די צאָל צוהערער אין משך פון ערשטן לערניאָר איז געווען פאָלגנדיקע, לויט די אָפּטיילונגען:

	מעכאַנישע	עלעקטראָטעכנ.	עקאָנאָמישע	בס״ה
ביים אויפנאַם	83	66	55	209
פּאַקטישער באַווך I סעמ.	58	50	40	148
„ II „	45	40	25	110
צום אָנהייב „ III	42	45	21	108

30% פון די צוהערער זיינען געקומען פון די נאָענטסטע שטעט און שטעטלעך פון ווילנער געגנט. די לימודים אויף די קורסן פלעגן פאָרקומען אין אָוונט, און אַזוי אַרום האָבן די קורסן געקאָנט באַזירן אויף אַרבעטער און אָנגעשטעלטע. פאַר דער עלעקטראָ-טעכנישער אָפּטיילונג איז געווען איינגעאָרדנט אַ ספּעציעלע לאַבאָראַטאָריע. די צוהערער פון דער מעכאַנישער אָפּטיילונג האָבן פּראַקטיש געאַרבעט אין דעם לערנוואַרשטאַט פאַר שלאָסעריי. סוף יאָר האָט זיך אַרויסגעוויזן אַ נויטווענדיקייט צו רעאָרגאַניזירן די קורסן אין דער ריכטונג פון אונטערשטרייכן די נויט אין פּראַקטישע לימודים און פון פאַרגרעסערן די צאָל שעהן אויף פּראַקטישער אַרבעט אין לאַבאָראַטאָריעס. אין פאַרבינדונג דערמיט האָט מען די קורסן אָנגערופן „טעכניקום“, און מען האָט אַריבערגעטראָגן די לימודים אויף אינדערפרי און ביי טאָג. אָנהייב 1922 זיינען די קורסן איינגעאָרדנט געוואָרן אין אַ נייער מער צוגעפּאַסטער דירה, און דער „טעכניקום“ האָט געמאַכט אַ נייעם אויפנאַם פאַר 120 צוהערער.

פּאַטראָנאַטן פאַר לערן-קינדער. אין דער פּראָווינץ האָט „אָרט“ געשטיצט דעם פּאַטראָנאַט פאַר האַנטווערקער-שילער „שוקדי מלאכה“ אין נאָוואָגרודאָק. דער פּאַטראָנאַט האָט סוף יאָר געהאַט השגחה אויף 70 קינדער און האָט איינגעאָרדנט פאַר זיי אַן אָוונט-שול, ווי אויך געזאָרגט פאַר קליידונג און דערנערונג.

פאַרלאַג-אַרבעט. כדי צו מאַכן אַן התחלה אויפן געביט פון טעכנישער ליטעראַטור, האָט „אָרט“ אַרויסגעגעבן אַ יידישע איבערזעצונג פון פּראָפ. ל. גרעצס באַרימטן ווערק: „עלעקטרע, אַ בוך צום לערנען און ליינען (III+270 זייטן). אויך האָט „אָרט“ אַרויסגעגעבן אַ בראָשור: ערווין כהן, „פּראָפעסיאָנעלע בילדונג“ (23 ז. רעפעראַט, געהאַלטן אויף דער בערלינער קאָנפערענץ פון „אָרט“ אין אויגוסט 1921). פון לאַנדווירטשאַפטלעכער ליטעראַטור איז אַרויסגעגעבן געוואָרן די בראָשור פון אַגר. קאַדישעס: „באָרן-קענטשאַפט“ (1920, 31 ז.).

אַ אויספירלעכער באַריכט פאַרן יאָר 1921 איז פּובליקירט אין אַ באַזונדער בראָשור.

צום סוף 1921 איז דער געגנט-קאָמיטעט פון „אָרט“ באַשטאַנען פון פאָלגנדע פּערזאָנען: י. אָקון, ח. אַבראַמאָוויטש, מ. אידעלסאָן, ר. בוניאַק, ש. גורוויטש, ש. וויקמאַראָוו, דוקלינד, י. יאַשונסקי, מ. יעזוטראָוו, ב. כהן, פּ״ץ, א. לאַנגבאַרט, ח. מאַקאָווער, מ. סעניצקי, ה. פיינין, ל. פּרענקעל, ז. צינמאַן, א. ברוך, מ. ראַכמאַן, מ. ראָזענבליום, ה. רובאָנטשיק, ד״ר צ. שאַבאַד, מ. שאַליט.

ח. לונסקי.

די יידישע היסטאָריש-עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט.

די יידישע היסטאָריש-עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט אין ווילנע איז געגרינדעט געוואָרן דעם 20-סטן פעברואַר 1919 דורך ש. אַנ--סקי ז״ל. דער גרינדער פון דער געזעלשאַפט האָט איר געווידמעט זייער פיל צייט און מי, האָט אַלעמען באַגייסטערט צו דער אַרבעט, פלעגט אפילו קראַנקערהייט קומען צו די זיצונגען און קיין זאַך איז אים ניט געווען צו שווער פאַר איר.

דעם 9-טן יוני 1919 האָט ער שיר ניט מיט די לעצטע קרעפטן געלייענט אין זאַל פון קהילה זיין „דיבוק" און זיך דערביי אַזוי אָנגעשטרענגט, אַז אינמיטן האָט אים אברהם מאַרעווסקי געמוזט פאַרבייטן. די גאַנצע הכנסה פון דער פאָרלעזונג האָט ער דער געזעלשאַפט אַוועקגעשאָנקען. אינגיכן איז ער אַפּגעפאָרן קיין אָטוואָצק, אָבער אויך פון דאָרט האָט ער אַלע ווײַלע געשיקט מיט בריוולעך, מיט מתנות פאַר דער געזעלשאַפט. אויך אין אַמעריקע האָט ער זיך געמיט פאַר זיין געזעלשאַפט און האָט זיין טייערע געזעלשאַפט ניט פאַרגעסן אפילו אויף נאָכן טויט, איר אַ רייכע ירושה, אַ זעקסט-חלק פון זיין פאַרמעגן, איבערגעלאָזט.

די דריי יאָר, וואָס די געזעלשאַפט עקסיסטירט, זיינען געווען יאָרן פון צרות און פיין. די כסדרדיקע איבערקערענישן, די אומבאַשטימטע פּאָליטישע לאַגע האָבן געשטערט די אַרבעט און דעריבער האָט די געזעלשאַפט ניט אַלץ געקענט אויסטאָן פון דעם, וואָס זי וואָלט באַדאַרפט אויסטאָן ביי נאָרמאַלע פאַרהעלטענישן.

די געזעלשאַפט האָט זיך קאָנסטרואירט אין אַ פאַרוואַלטונג מיט פאָלגנדיקע סעקציעס: 1) מוזיק, 2) פאָלקלאָר, 3) געשיכטע, 4) קונסט און מוזיי, 5) אַנסקי-סעקציע, 6) קאַטאַלאָג-סעקציע, 7) ליטעראַרישע סעקציע, 8) פּנקס-סעקציע. די געזעלשאַפט פאַרמאָגט אויך: 9) אַ מוזיי, 10) אַ ביבליאָטעק און 11) אַן אַרכיוו.

די פאַרוואַלטונג איז געווען, לויט דעם וואונטש פון איר גרינדער, אַ אומפּאַרטייאישע און אין איר האָבן זיך באַטייליקט פערזאָנען פון די פאַרשיידנסטע ריכטונגען, ווי הרב רובינשטיין, ד״ר וויגאָדסקי, ד״ר שאַבאַד, ד״ר יוסף רעגענסבורג, משה שאַליט, אינזש. ד. ראָזנהויז, אינזש. פרענקעל, פרוי אסתר רובינשטיין, אינזש. קוויאַט, מ. ב. שניידער, ד. קאַפּלאַן-קאַפּלאַנסקי, ד״ר ל. סלאָנימסקי, אינזש. ספּיראַ, ש. שרעבערק, יעפים זאַלקינד און די פאָרזיצער פון די סעקציעס א. מ. בערנשטיין, הירשאָוויטש, ב. לובאָצקי, י. ברוידעס, ש. באַסטאָמסקי א. אַנד. די הויפּט-אַרבעט פון דער פאַרוואַלטונג האָט געטראָגן דער יושב-ראש פון דער געזעלשאַפט, ד״ר אברהם ווירשובסקי און דער סעקרעטאַר פון דער געזעלשאַפט חייקל לונסקי.

ביים פאָרזיצער איז שטוב איז פאָרגעקומען אין משך פון די דריי יאָר קרוב הונדערט זיצונגען, וואו עס זיינען באַטראַכט געוואָרן פאַרשיידענע פראַגן; דער פאָרזיצער האָט זיך אויך געמיט וועגן לעגאַליזירן די געזעלשאַפט, וועגן אַגרופּן איניקע גאַסן מיט יידישע נעמען (שטראַשון-גאַס און סין-גאַס), וועגן סובסידיעס פון דער קהילה, פון „יעקאָפּאָ" און פון די דעלעגאַטן פון די ווילנער לאַנדסלייט אין אַמעריקע, בירזש און ד״ר דרוסקין, ד״ר האָפמאַן (צביון) און ד. כץ.

די פאַרוואַלטונג האָט אָרגאַניזירט אַ פייערלעכע זיצונג צום זעכציק יאָריקן יובילייַ פון היסטאָריקער שמעון דובנאָוו אין בנין פון מוזיי, מיט אַ רעפעראַט פון א. י. גאָלדשמידט. די פאַרוואַלטונג האָט זיך אויך געמיט צו אָרגאַניזירן די פּראָווינץ דורך די באַווּלמעכטיקטע פון „יעקאָפּאָ" ה״ה וואַלק און קליאַנסקי, דורך די ה״ה באַץ און טשעסלי ז״ל, און האָט אויך אָרגאַניזירט זאַמלונגען פון פאָלקלאָר אין די פאַרשיידענע קורסן און גימנאַזיעס.

די פאַרוואַלטונג האָט אַרויסגעלאָזן פאַרשיידענע קול-קוראס, איינער געשריבן פון ש. אַנסקי ז״ל, אַז יעדע פּאַרטיי און געזעלשאַפט זאָל גרינדן ביי זיך אַרכיוון און זאַמלען אַלערליי מאַטעריאַלן פון זייער איינענער קערפּערשאַפט, און אַ צווייטער, געשריבן פון סעקרעטאַר אונטער שאַליטס רעדאַקציע וועגן זאַמלען אַלערליי פאָלקסטימלעכע חפצים און מאַטעריאַלן פאַר דער געזעלשאַפט, און נאָך איניקע קול-קוראס וועגן מאַטעריאַלן פאַרן „פּנקס".

די פאַרוואַלטונג האָט אויך אָרגאַניזירט און גענומען אַ אָנטייל אין דער אויסשטעלונג פון אָקופּאַציע-דאָקומענטן אין יאָר 1920.

דער פאָרזיצער האָט זיך אויך געמיט צו קריגן פיל טייערע חפצים פאַר דער געזעלשאַפט און האָט זיך זייער פיל אָפּגעגעבן מיטן אַרויסגעבן דעם „פּנקס".

די מוזיקאַלישע סעקציע.

פאַר דער מוזיקאַלישער סעקציע, וועלכע באַשטייט פון א. מ. בערנשטיין (פאָרזיצער), א. סליעפּ, מ. גערשטיין א. אַנד. האָט זייער פיל געטאָן דער פאָרזיצער. ער האָט צוזאַמען מיט ח. לונסקי צונויפגעזאַמלט אין משך פון דער צייט הונדערטער ווערק פון פאָלקסמוזיק, צווישן זיי איבער 60 ניגונים אויף די שבתדיקע זמירות, פיל חסידישע ניגונים, בתוכם פון ר' לוי-יצחק בערדיטשעווער, אויך דער ניגון „אנא בכח" אין זיבן נוסחאות, דער ניגון „עקיבא בן מהללאל אומר דע מאין באת", וואָס מען פלעגט אָפּזינגען אַ גאַנצע שמחת-תורהדיקע נאַכט, כדי ניט צו הערן צו האַפּערדיק פון גרויס שמחה (באַקומען פון ר' משה יאָסעלעוויטש) און נאָך פיל חתונה-ניגונים, פּאַטש-בייגעלעך, קאַראַהאָדן און רעליגיעזע ניגונים, צווישן זיי „יעלה תחנונגו" פון ווילנער בעל-הבית. — 150 ניגונים האָט שוין א. מ. בערנשטיין באַאַרבעט און אַריינגעשריבן אין ספּעציעלן מוזיקאַלישן בוך פון דער געזעלשאַפט.

די סעקציע פאַר פאָלקלאָר.

פאַר דער פאָלקלאָר-סעקציע, וועלכע באַשטייט פון ש. באַסטאָמסקי (פאָרזיצער), י. ברוידעס, ש. גאָרדאָן, ח. לונסקי, א. בולקין, י. זאַוועלס און א. י. גאָלדשמידט האָט פיל געטאָן צוערשט דער פאָרזיצער ש. באַסטאָמסקי, וועלכער האָט אַליין צונויפגעזאַמלט 65 קינדער-לידער און אַוועקגעשאָנקען דער געזעלשאַפט. דער קינדער-קלוב פון „מפיצי-השכלה" האָט געזאַמלט דורך עמינדב מאַרגאָלין 280 פאַרשיידענע פאָלקסשפּרונגען. זייער פיל זאַכן זיינען געזאַמלט געוואָרן דורך יצחק ברוידעס און ח. לונסקי, צווישן זיי פיל חתונה-זאַכן, ווי באַזעצנס, זאָגעכצן צום טיש, אַ ליד פון צוזאַנג-אַרבעט, קינדער-לידער און אַרבעטער-לידער, צוזאַמען הונדערטער פאָלקסשפּרונגען, וועלכע זיינען אַריינגעשריבן געוואָרן אין אַ באַזונדער בוך דורך ש. גאָרדאָן און יצחק ברוידעס.

די פאָלקלאָר-סעקציע האָט אַ סך זיצונגען געווידמעט צו רעדאַגירן און ממלא זיין די זאַמלונג שפּריכווערטער און ווערטלעך פון ש. באַסטאָמסקי, וועלכע איז ערשינען אונטערן נאָמען „ביים קוואַל", די פאַרוואַלטונג האָט אגב סובסידירט די דאָזיקע אויסגאַבע מיט עטלעכע טויזנט מאַרק.

די סעקציע פאַר געשיכטע

איז באַשטאַנען פון משה שאַליט (פאָרזיצער), מ. ב. שניידער, הירשאָוויטש, א. י. גאָלדשמידט, ח. לונסקי, ב. לובאָצקי, חיים ראַבינאָוויטש, יצחק ברוידעס, אינזש. אידלסאָן און ס. קראַסני. דער פאָרזיצער האָט דעם 29-טן אָקטאָבער 1919 איבערגעגעבן דער געזעלשאַפט די רייכע זאַמלונג פון אָקופּאַציע-דאָקומענטן פון דער „היסטאָרישער קאָמיסיע" ביי דער „חברה מפיצי השכלה" אין באַזונדערע פּאַפּקעס מיט אַ קאַטאַלאָג דערצו. ער האָט אויך געגעבן אַ דאָקומענט פון יאָר 1823, אין יידיש און פּויליש (אַ פאַראָרדענונג פון דער פּאָליציי, אַז יידן אין ווילנע טאָרן ניט וואוינען און דינגען קראָמען אין די גאַסן אָסטראָבראָם, גרויסע, שלאָסגאַס, דאָמיניקאַנער, יאַן-גאַס און מאַרקער), אַ רשימה פון די אוקראַינער פּאָגראָמען און פיל אַנדערע דאָקומענטן. חיים ראַבינאָוויטש האָט געגעבן זייער פיל וויכטיקע אַלטע דאָקומענטן: אַ בקשה פון דער חברה „שומרים לבוקר" פון דער גרויסער שול (די „שומרים" בעטן, מ'זאָל זיי העכערן זייערע שכירות פון 50 קאָפּ. אַ וואָך, ווייל דער יקרות איז זייער גרויס און זיי דאַרפן איינשטיין אַלע טאָג 4 אַ זייגער), אויך די אַדרעסן פון דער ווילנער געמיינדע צו די טאַרטיידיקער פון מענדל ביילים; אַן אַלטער דאָקומענט, וואו עס שטייט געשריבן, אַז דער מרחץ איז געבויט צוזאַמען מיט דער גרויסער שול, כדי צו האָבן אַ הכנסה אויף די הוצאות פון שול א. אַנד. פיל באַקאַנטמאַכונגען פון דער דייטשער מאַכט, באַקומען פון יהודה-לייב עפּעל און זאַלצבערג, פיל דאָקומענטן פון לונסקי, שניידער, ברוידעס און הירשאָוויטש; צולעצט אַ רייכע זאַמלונג דאָקומענטן און ליטעראַטור פאַר דער גאַנצער צייט פון דער מלחמה, באַקומען פון דירעקטאָר פון מלוכה-אַרכיוו ה. סטודניצקי דורך דער השתדלות פון ד״ר ווירשובסקי און הירשאָוויטש, פיל דאָקומענטן און צייטונגען פון רעדאַקטאָר פון „טאָג" ז. רייזען און פון רעדאַקטאָר פון „אונזער פריינד" משה כהן, פון מאיר בערנשטיין, פון די דרוקערייען קריינעס-קאָוואַלסקי, פון ראָמעס און נאָך פיל אַנד.

צוזאַמען האָט די סעקציע באַקומען מתנות פון איבער 200 פערזאָן. אָפט פלעגן זיך באַקומען מתנות אפילו פון אַנדערע שטעט.

די קונסט- און מוזיי-סעקציע

באַשטייט פון פאָלגנדיקע פערזאָנען: ה' אינזש. דניאל ראָזנהויז (פאָרזיצער), אינזש. פרענקעל, ח. זאַלקניד, יוסף אוצעכאָווסקי, יצחק שטראַשון, ברודנער און אַנד. ביז דער עוואַקואַציע פון ווילנע דורך די רוסן, האָט זיך איבערגעגעבן מיט דער אַרבעט ה' אינזש. פרענקעל, איינער פון די גרינדער פון מוזיי. נאָכדעם

ווי ער איז אוועקגעפארן, איז פאר א פארזיצער אויסגעוויילט געווארן אינזש. ד. ראזענהויז, ווען דער מוזיי האט זייער פיל צו פארדאנקען אין זיין גאנצער אנטוויקלונג. ער האט מיט דער הילף פון ד״ר א. ווירשובסקי פיל געארבעט צו קריגן ביי דער קהילה דעם בנין פון מוזיי, צו איינארדענען דעם מוזיי (אנפאנג יאר 1920) אין די גרויסע באקוועמע צימערן פון דעם דאזיקן בנין (פריער האט זיך דער מוזיי געפונען אין בנין פון דער צדקה-גדולה, אין ענגשאפט, אין זייער קליינע צימערן), צו באווארענען אים מיט אייזערנע לאדן (נאכן אויפברעכן די פענסטער פון מוזיי דורך גנבים) א. אז. וו. ער האט אויך איינגעשאפט די געטא-בילדער פון ווילנער פאטאגראף בולגאק א. אז. וו.

ה׳ ברודנער האט געשאנקען אייניקע בילדער און פאטאגראפירט ציורים פון אן אלטן סידור א כתב-יד.

די ליטעראריש סעקציע

איז באשטאנען פון פאלגנדיקע פערזאנען: ש. ל. ציטראן פאר די העברעאישע מאטעריאלן, אליהו סופר — פאר די תלמודישע מאטעריאלן און ש. ניגער פאר די יידישע מאטעריאלן. ש. ניגער האט אויך באזוכט די ה״ה דובאווסקי, בנימין ראם ז״ל, אויך דעם זעושמער בדחן (יעקב זיומאר) און געשענקט דער געזעלשאפט פיל דאקומענטן (זומער 1919 איז ער אוועקגעפארן קיין ניו-יארק, וואו ער האט מיטגעהאלפן צו גרינדן א יידישע היסטאריש-עטנאגראפישע געזעלשאפט פאר אמעריקע).

די אנסקי-סעקציע.

נאך אנסקיס טויט, אין נאוועמבער 1920, איז געגרינדעט געווארן די אנסקי-סעקציע, וועלכע באשטייט פון פאלגנדיקע מיטגלידער: ד״ר צ. שאבאד, דער אפוטרופוס איבער אנסקיס עזבון (פארזיצער), זלמן רייזען (סעקרעטאר), ד. ראזענהויז, מענדל עלקין, ישראל שאפיר, כאזאנאוויטש, פונפיאנסקי א. אנד. פון זיי האט זייער פיל אויסגעטאן דער פארזיצער ד״ר שאבאד, ער האט זיך שטארק געמיט, אז אנסקיס צוואה זאל אויסגעפירט ווערן, ער האט אויך געטאן א סך צו באקומען די אומגעהייער רייכע פאלקלאר-מאטעריאלן, וואס זיינען געזאמלט געווארן פון ש. אנסקי ז״ל אויף זיין גרויסער עטנאגראפישער עקספעדיציע אין יאר 1913 (ביז אויף 40 בענדער).

דער סעקרעטאר פון דער אנסקי-סעקציע זלמן רייזען, האט זיך אפגעגעבן מיט זאמלען אלע מאטעריאלן, וואס האבן א שייכות צו אנסקי. ער האט אויך געפרובט ארגאניזירן א גרויסע אויסגאבע, געווידמעט דעם לעבן און שאפן פון ש. אנסקי (אנסקי-בוך) און זיך געשטעלט צוליב דעם אין פארבינדונג מיט אלטער קאציזנע (ווארשע) און ד״ר חיים זשיטלאווסקי און ש. ניגער (ניו-יארק). לײדער איז נאך דערווײלע ווייניק-וואס אויסגעטאן געווארן פאר דעם דאזיקן געדענקבוך.

אינזש. ראזענהויז האט פיל מי אוועקגעלייגט איינצוארדענען דעם אנסקי-צימער אין מוזיי. ז. רייזען, מענדל עלקין, שאפיר און כאזאנאוויטש האבן מיטגעהאלפן צו ארגאניזירן דעם גראנדיאזן טרויער-אוונט, צו שלשים פון אנסקיס פטירה אין שטאטזאל און צום ערשטן יארצייט אין קרעמנעלס זאל.

די קאטאלאג-סעקציע

איז אויך געגרינדעט געווארן נאך אנסקיס פטירה, דעם 20-סטן פעברואר 1921, אדאנק דער איניציאטיווע פון חייקל לונסקי, וועלכער האט אויך אויסגעארבעט א פלאן פאר די קאטאלאגן פון די אנגעזאמלטע ספרים אין ביבליאטעק, פון די אנגעזאמלטע חפצים אין מוזיי, און פון די אנגעזאמלטע מאטעריאלן אין ארכיוו.

אין דער קאטאלאג-סעקציע זיינען אויסגעקליבן געווארן ד״ר א. ווירשובסקי (פארזיצער), משה שאליט, הירשאווסקי, מ. ב. שניידער, ש. שרעבערק און ה. אייזענשטאט. אין א פאר חדשים ארום האט ה׳ שאליט אויך אויסגעארבעט א וויסנשאפטלעכן פלאן, ווי אזוי איינצוארדענען די קאטאלאגן.

די קאטאלאג-סעקציע האט אפגעהאלטן זייער פיל זיצונגען, אפט מיט איינגעלאדענע מומחים, יידן און ניט יידן, אבער צוליב פארשיידענע מניעות האט זיך נאך ניט איינגעגעבן דעם קאטאלאג פון מוזיי פארטיק צו מאכן און ארויסצוגעבן. מ׳האט בלויז די פיל דאקומענטן, ביכער און חפצים מסדר געווען, אויך אייניקע טויזנט דאקומענטן איינגעבונדן (למשל — די באקאנטמאכונגען פון די 7 מלחמה-יארן — איינגעבונדן לויט א כראנאלאגישן סדר). אויך די פרעסע, וועלכע מ׳האט ממש צונויפגעשטעלט פון אייניקע בלעטער, צונויפגעקליבן פון ווילע פערזאנען, האט מען איינגעבונדן אין א ריי בענדער, וועלכע האבן איצט א גרויסן ווערט. אויך די איבעריקע דאקומענטן זיינען שוין מסודר אין פאקעטן און ווערן איינגעשריבן אין קאטאלאג לויט די אינסטיטוציעס און די ענינים, יעדער ענין אדער יעדער אינסטיטוציע האט זיך איר „פאפקע“ אין ארכיוו, און איר „אפטײלונג“ אין קאטאלאג.

דער „פנקס“

איז איינער פון די גרעסטע אויפטוען פון דער געזעלשאפט. דעם פראיעקט פון „פנקס“ האט דער סעקרעטאר פון דער געזעלשאפט נאך פארגעלייגט אין מערץ יאר 1920.

נאך א ריי זיצונגען פון דער פארוואלטונג איז אנגענומען געווארן דער פלאן פון משה שאליט, וועלכער איז אויך אויסגעקליבן געווארן פארן רעדאקטאר, ביי דער רעדאקציאנעלער קאלעגיע פון ד״ר א. ווירשובסקי, ש. ל. ציטראן, ד. קאפלאן-קאפלאנסקי און ד״ר צ. שאבאד. צו שאפן א פינאנציעלן יסוד פאר דער גראנדיאזער אונטערנעמונג האט מען גענומען זאמלען פרענומעראנטן און אין איין וואך איז געווארן 20 טויזנט מארק (נאך דער וואליוטע פון יענער צייט איז עס געווען א גרויסער סכום).

אין דער זאמלונג האט זיך דאן אויסגעצייכנט דער מיטגליד פון דער פארוואלטונג ד״ר לעאן סלאנימסקי (14 טויזנט), אויך ד״ר ווירשובסקי, פרוי רובינשטיין, ד״ר שאבאר, אינזש. ספירא א. אנד.

צוליב פארשיידענע סיבות איז משה שאליט שפעטער ארויסגעטראטן פון דער געזעלשאפט און פאר רעדאקטארן האט מען אין מערץ 1921 אויסגעוויילט ש. ל. ציטראן און זלמן רייזען.

די ביבליאטעק

איז געגרינדעט געווארן אין יאר 1919 לויט דער איניציאטיווע פון דעם סעקרעטאר פון דער געזעלשאפט און איז אין משך פון דער צייט באררייכערט געווארן מיט פיל מתנות, פון די דרוקערייען ראם, ראזנקראנץ און שריפטזעצער, פון ש. שרעבערק, א. י. גאלדשמידט, צבי אסטאריסק, יצחק בוקסטמאן, יהודה ראזנבלום, י. ל. גאלדבערג, י. ל. עפעל, ב. גילדין, אליהו פעסקין, הרב הענעך אייגעס, י. א. טריוואש, מ. שאליט, ז. רייזען, מ. ב. שניידער, ח. ראבינאוויטש, ח. לונסקי, נחום שטיף, ח. מאשיקאנסקי, הרב קאלמאנאוויטש. צווישן די מאנוסקריפטן פון דער ביבליאטעק זיינען פאראן די אייגנהענטיקע כתב-ידן פון די ווערק פון ר׳ יצחק בער לעווינזאן, מ. א. גינזבורג, אדם הכהן, א. ב. גאטלאבער, י. י. לינעצקי, א. מ. דיק, מענדעלע מוכר-ספרים, ש. י. פין, קלמן שולמאן, יל״ג, נתן בירנבוים, בעל-מחשבות, פרישמאן, יהודה שטיינבערג, ש. אנסקי, א. ווייטער א. אנד. ווי אויך פון די ספרים פון ר׳ פנחס הלוי הורוויץ, ר׳ מנחם-מענדל ליובאוויטשער, ר׳ יצחק-אלחנן ספעקטאר, ר׳ הלל מפאריטש, ר׳ שמואל שאפירא, אבד״ק טעלז, ר׳ אייזיק שאפירא פון סלאנים, ר׳ אשר מרגליות אבד״ק ראקישאק, ד״ר יחיאל-מיכל ראבינאוויטש פון פאריז, ר׳ נפתלי מו״ץ בברדיטשוב (פון יאר תקלב מיט די שו״ת פון האדמו״ר רש״ז לאדיער רבי), ר׳ אלימלך מליזענסק, א כתב-יד דרשות פון יאר תר״ז, די צוואה פון ר׳ אברהם דאנציג, דעם מחבר פון „חיי אדם“, א כתב-יד אין קבלה פון ר׳ יוסף שוגעל, דריסער רב, א כתב-יד פון ר׳ יעקב פעסקין, ר״מ פון ישיבה ר׳ מיילא, אויך זיין הגדה „יד החזקה“ מיט פיל צוגעשריבענע הערות א. אנד.

צווישן די מאנוסקריפטן פון א. מ. דיק זיינען פאראן אייניקע, נאך ניט קיין פארעפנטלעכטע, ווי, למשל, חיבורים אויף די פרשיות פון דער וואך תולדות, ויצא, וישלח, וישב א. אנד. אינטערעסאנט איז דער אפמאך צווישן ראמס דרוקעריי און דיקן, לויט וועלכן דיק איז זיך מתחייב צוצושטעלן אלע וואך א בויגן צום דרוק למקח 1 רוכ׳ וחמשים קאפ. און טאר אין משך פון יאר ניט ארבעטן פאר קיין אנדער פארלאג.

צווישן די אנדערע כתב-ידן האט א באזונדערן אינטערעס די מתנה פון ש. אנסקי — א „סידור כל בו“, געשריבן אויף פארמעט, וואס דער פארשטארבענער זאמלער אונזערער האט געפונען אין גאליציע, ווי אויך דער סדור „תגלות-הקראים“ (א מתנה פון ה׳ בערמאן פון שאוול), אין וועלכן עס זיינען אנגבפארשריבן די תולדות פון די מחברים פון די תפלות, אויך פיל תפילות אין סאטעריש מיט העברעאישער שריפט. א וויכטיקער אוצר פון דער ביבליאטעק זיינען די פנקסים, וואס זי פארמאגט, צווישן זיי — פון ווילנע גופא און פון אנדערע קלענערע קהילות.

פון די ווילנער פנקסים איז אינטערעסאנט דער פנקס פון די גבאים פון „בדק הבית“ פון יאר תקנא — תקצב (1791 — 1832); אין רשות פון די דאזיקע ווירטשאפט-גבאים איז געווען די ווילנער גרויסע שול, דער שולהויף, דער מרחץ מיט די רערן וואסער, די „געגזולארניע“, אויך אייניקע קראמען, ווי א שענק, א מעלשטוב, א פוטער-קראם, אויך א חדר א. אנד., וועלכע האבן זיך געפונען אויפן שולהויף און יידישער גאס הינטער דער גרויסער שול; דאס אלץ פלעגן די גבאים אוועקגעבן אין ארענדע און פון דעם ארענדע-געלט אויסגעהאלטן די גרויסע שול. א. אנד. אינטערעסאנט זיינען אייניקע פונקטן פון דער ארענדע, למשל — אז ביי לומדים דארף מען קיין מרחץ-געלט ניט נעמען, אז מען טאר ניט נעמען מער ווי די טאקסע, מען מוז אלע וואך רייניקן די קובלען פון מרחץ און אויף דעם דארפן אכטונג געבן די גבאים פון „בקור חולים“; פון ארענדע-געלט — ווערט א צייט דערמאנט — דארף מען אויך צאלן דער אלמנה פון הגר״א ז״ל (10 גילדן א וואך), דעם שטאט-מגיד און דער אלמנה פון גבאי ירוחם פישל, וועלכער האט פארריכט דעם מרחץ (אייניקע גילדן א וואך).

אינטערעסאנט זיינען אויך די כתבי-חזנות פון די מפורסמדיקע חזנ״ם לאמזשער און סיינזינגער, היינו — אז זיי זיינען מחויב צו דאווענען אלע טאג אין דער גרויסער שול און לערנען אלע נאכן דאווענען א שעור משניות און גמרא; שכירות באקומען זיי פון „צדקה גדולה“ 4 רוכ׳ א וואך, פון „בדק הבית“ 50

קאָפּ אַ וואָך. אויך „פון הזכרת-נשמות-געלט, און זיי מעגן חנוכה גיין בעטן חנוכה-געלט און דעם „באָס" מיט די „מײַערס" האַלט אויס „צדקה-גדולה".

ניט קיין קלענערן אינטערעס האָט דער כתב מגידות פון ר' יחזקאל פּייווּיל אין יאָר תקפ"א; ער הייבט זיך אָן מיט אַזאַ נוסח אין לשון-הקודש: „אַזוי ווי דער פּרידיקער מגיד ר' משה איז קראַנק, ער קען ניט ריידן ר"ל און אַזוי ווי די שטאָט קען דאָך ניט בלײַבן אָן אַ מגיד אַ מוכיח, וועלכער זאָל אָנווײַזן, ווי מען זאָל זיך נוהג זײַן, על-כן האָבן מיר אויפגענומען ר' יחזקאל פּייווּיל פאַר אַ מגיד"... דערנאָך ווערן אויסגערעכנט די פּונקטן, אַז פון ניסן ביז כסלו דאַרף ער זאָגן אין גרויסער שול און פון כסלו ביז ניסן אין גחש"א; די שכירות איז פון קהל—20 גילדן אַ וואָך און אייניקע גילדן פון „בדק הבית" און פון גחש"א; אין דעם כתב איז אויך דאָ אַ פּונקט, אַז דער מגיד איז ניט מחויב צו פּסקנען שאלות א. אַז. וו.

אין דעם פּנקס פון גמ"ח פון די ווילנער דרוקער (אַ מתנה פון ת. לונסקי) איז אינטערעסאַנט די הקדמה, וועלכע כאַראַקטעריזירט דאָס יידישע אַרבעטער-לעבן אין די זיבעציקער יאָרן; דאָרט ווערט דערציילט, ווי אַזוי דער גמ"ח איז נעגרינדעט געוואָרן, אַז פון די דרײַ קאָפּיקעס אַ וואָך „וואָכער" איז געווען באַשטימט איין קאָפּיקע פאַרן שמש „פון קלויז „דרוקער" (זי געפינט זיך אויף גלעזער-גאַס) און 2 קאָפּיקעס אויפן גמ"ח און אַ. וו. אין אים געפינען זיך אויך ציורים און בילדער פון די גרינדער.

דער פּנקס פון דער אַלטער ח"ק משמורים פון מקרא און מדרש פון גאונס קלויז (דעפּאָזיט פון גאונס קלויז) איז באַנײַט געוואָרן אין יאָר תרל"ה. איין תקנה פון דעם דאָזיקן פּנקס זאָגט: „גמנו וגמרו שבליל שמחר יום התענית פטורים מדגל המשמר". צווישן די חברים פון דער חברה געפינען זיך נעמען פון אַמאָליקע ווילנער גרויסע רבנים. דאָרט ווערט אויך דערמאָנט וועגן חלוקת הש"ס, וואָס מען פלעגט מאַכן אַלע יאָר און יעדערער, וואָס האָט זוכה בגורל געווען זײַן מסכת, האָט זי געמוזט דורכן יאָר דורכלערנען.

דער פּנקס פון „חברה משניות" אין גאונס קלויז פון יאָר תק"ע (דעפּאָזיט פון גאונס קלויז) איז אינגאַנצן פאַרשריבן נאָר מיט צונעמען חברים און מיט די חשבונות פון די סימס. אינטערעסאַנט איז דער חשבון פון סיום פון יאָר תקע"ב, וועלכער האָט אָנגעטראָפן 469 גילדן, דהיינו: עס איז געווען 27 גענז—59 גילדן, 30 הענער—29 גילדן, 4 אינדיקעס—16 גילדן, אַ פור אויף פירן קוילענען—1 גילדן, שחיטה-געלט—21 גילדן, 4 ווײַבער פאַרן פליקן די עופות—3 גילדן, יי"ש 6 טעפּ—23 גילדן, 2 טון ביר 41 גילדן, 4 טעפּ וויין—6 גילדן אַ האַלב פונט פעפער—1 גילדן, 1 לויט מיט אַ פערטל זאַפראַן—6 גילדן, דעם פאַרוועך—13 גילדן, 2 קעכינס—9 גילדן, די משוררים—3 גילדן א. אַז. וו. וועגן דער דאָזיקער „חברת משניות" גופא איז דאָ אַ לעגענדע, אַז דעם ערשטן שיעור פון דער חברה האָט געזאָגט דעם גאונס זון ר' אברהם און דער גאון אַליין איז געשטאַנען און זיך אײַנגעהערט.

דער פּנקס פון גמ"ח פון דער חברה שלאָסערס אין ווילנע (דעפּאָזיט פון ר' שמואל מלמד) פון יאָר תרל"ט הייבט זיך אָן מיט אַן הקדמה בזה הלשון (אין לשון-הקודש): „מודעת זאת כי על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים דעריבער האָבן זיי געגרינדעט די חברה און איר ציל איז צו מחזק זײַן די דרײַ עמודים, צוערשט אָבער—גרינדן אַ קלויז, און אויף דעם זאָל יעדערער צאָלן חבר-געלט דרײַ קאָפּ אַ וואָך, און ניט ווייניקער פון 2 קאָפּ און פון דעם געלט, ביז וואַנעט מען וועט בויען אַ קלויז, איז אויב איינער וויל לײַען אַ גמ"ח, דאַרף ער ברענגען אַ משכון, וואָס זאָל זײַן ווערט אין טאָפּלט פון גמ"ח, דער גמ"ח טאָר ניט באַטרעפן מער פון דרײַ רו"כ אויף אויסצוצאָלן 5 קאָפּ אַ וואָך; אויך שטייט אַז איינער ווערט קראַנק דאַרף מען געבן נאָך זײַן געצאָלט פון די וואָכער: אויב ער צאָלט 2 קאָפּ אַ וואָך—איז 10 גילדן שטיצע, און אויב 3 קאָפּ 15 גילדן" א. אַז. וו. אין דעם פּנקס געפינען זיך אויך פּרי-מיטיווע שיינע ציורים.

אין דעם פּנקס אנשי ישורון עוסקי בבתי המרכלת נקובי בשם „חסן ישועות" נתיסדה בשנת תרל"ב (ד"ה פון אָנגעשטעלטע- איצט געפינט זיך די חברה אין קלויז יאַגיכעס; דער פּנקס—אַ מתנה פון דניאל געצעלס) איז זייער אינטערעסאַנט די הקדמות און זייער אַ שיינעם העברעאיש, און וועלכע עס שפּיגלט זיך אָפּ די אַרבעטער-באַוועגונג אין די 70-קער יאָרן. דער מיטגלידס-אָפּצאָל איז געווען פון 2 ביז 5 קאָפּ אַ וואָך—אויף צו שטיצן די אַרבעטסלאָזע; צווישן די חברים-אָנגעשטעלטע געפינען זיך ישראל בוניטאָוויטש און יחזקאל לטבלא, דער מחבר פון מערכת ספרי מסחר א. אַנד. צווישן די תקנות איז זייער אינטערעסאַנט די תקנה, אַז מען זאָל צונעמען פאַר חברים נאָר אַזעלכע פערזאָנען, וואָס זײַנען טאַקע אָנגעשטעלטע און זײַנען אויך פעאיק צו זײַן אָנגעשטעלטע אין אַ קראָם אָדער אַ וועלכעס עס איז אַנדער געשעפט. ווײַטער איז דאָ אַ תקנה, אַז די חברים מוזן קומען דאַווענען לכה"פ איין מאָל אין חודש „שבת מברכים" און די גבאים—אַלע שבת. עס ווערט דאָרט אויך דערמאָנט, אַז די חברה איז געמאַכט געוואָרן, כדי די מלוכה זאָל זיי אַרײַננעמען אין די „ראָזריאַדן" און ניט רעכענען פאַר לײַדיקגייער. אויך אין דעם פּנקס געפינען זיך שיינע פּרימיטיווע ציורים.

פון די אַנדערע ווילנער פּנקסים איז דאָ אין דער ביבליאָטעק דער פּנקס פון דער חברה „מלביש ערומים" (אַ מתנה פון ת. לונסקי).

ווײַטער האָט די ביבליאָטעק די פּנקסים פון „חברה משניות" פון ראַקאָווסק (דעפּאָזיט פון הרב קאַלמאַנאָוויטש), פון דער חברה קדישא גחש"א פון כושניק (אַ מתנה פון נחום שטיף), פון דער חברה „שלחן ערוך" פון מערעטש (פון יאָר תרל"ב—תרס"ג—אַ מתנה פון ה' מאַטיקאַנסקי), פון ח"ק „שומרים לבקר" פון סלאָנים (פון יאָר תקס"ג—דעפּאָזיט פון קלויז גחש"א), דעם פּנקס פון שאַקי (פון יאָר תקל"ה—תר"ח, אַ מתנה פון נ. שטיף) און דעם פּנקס פון די חובבי ציון אין וואָלאָזשין.

עס געפינען זיך אין ביבליאָטעק אייניקע אַלטע הגדות מיט ציורים, צווישן זיי אַ הגדה מיט אַ ענגלישן איבערזעץ און מיט ציורים—רעפּראָדוקציעס פון דער פּראָגער הגדה פון יאָר 1527 און מיט נאָטן, נאָך אַן אַלטע הגדה מיט אַ פּירוש פון אברבנאל, געדרוקט אין דאָרף ביסטריווײַץ אין יאָר 1593 (אַ מתנה פון פּרץ הירשביין).

וויכטיק איז די קאָלעקציע אַלטע יידישע ספרים, געזאַמלט אין קאָרשי-דענע שטעטלעך פון מינסקער גובערניע ווי ראַקאָוו, קאָידאַנאָוו, דורך דעם שריפט-שטעלער בנציון רובשטיין אין יאָר תרע"ד א. אַנד. פאַרן מוזיי פון דעם געזעל-שאַפט „ליבהאָבער פון יידישן אַלטערטום", וועלכע זײַנען צוזאַמען מיטן מוזיי אריבער אין יאָר 1919 צו דער „היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט". פון די דאָזיקע ספרים איז צו דערמאָנען: „חבורי לקט פי' על נביאים וכתובים וכל מלות חמורות מבוארות בלע"ט מאת ר' אברהם ש"ץ בקרעמעניץ", לובלין שע"ב (1612) 2^0; „תנ"ך ישעיה ירמיה תהלים משלי איוב דע"ג ודברי הימים ע"פ מלוקט מכל המפרשים בלע"ט בשם „המגיד" לר' יעקב בר' יצחק קאָפּוסט", תקע"ג 4; תנ"ך ע"פ רש"י ולע"ט, נעתק ע"י ר' מנחם מן ונקרא בשם „מגישי מנחה", אַמשטרדם תקט"ו 4^0; „נחלת צבי דברי מוסר וספורים מהזהר לר' צבי הירש חאטש שהעתיק אבי זקני ר' אליעזר זעליג אבד"ק קורב לל"א קאָפּוסט", תקע"ב 4^0; „קב הישר עם לע"ט מוסר השכל ומעשים נוראים מלוקט מספרי יראים לר' צבי הירש קיידינובר", ווילנא תקע"ו 4^0; „מענה לשון תחנות ובקשות על קברי אבות מאת יעקב בר' אברהם שלמה דרשן שינגא עם לע"ט ע"י ר' אליעזר ליבערמאַן סופר", ווילנא 1837 (אַ מתנה פון פינקל); „מלאכת מחשבת חכמת החשבון בלע"ט מאת ליבין גאָלדינבאַרג", וואַרשא תרי"ז, 8^0; „מנורת המאור לר"י אבוהב עם תרגום יהודית מאת ר' משה פראַנקפורט", 4; אַ רײַ אַלטע מחזורים און טײַטש-חומשים, נאָר עס פעלט אין זיי די שערים. אין דער ביבליאָ-טעק זײַנען אויך דאָ אייניקע אַלטע ספרים אַנטיקן, ווי למשל, „ארבעה חרשים לר' ישכר בער בר' אלחנן דרשות ע"ד הקבלה ע"ד מלכי בית דוד ועניין משיח בן יוסף" פּפד"מ תמ"א 2^0; „נצח ישראל למהר"ל מפּראָג על הגלות וביאת המשיח", פּראָג, „משניות קדשים עפ"י הרמב"ם, ווינעציאה, רס"ח" 2^0.

פאַר דער לעצטער צײַט האָבן זיך אויך באַקומען פיל ספרים, דהיינו דורך מ. שאַליט פון ביכערלאַגער „יעקאָפּאַ", 33 ביכער איבער פאָלקלאָר און געשיכטע, פון ב. א. קלעצקין—41 ביכער פון זײַנע אויסגאַבן, פון יהודה-לייב עפּעל 90 בראָשורן פון זײַנע אויסגאַבן, פון הירש אויזשאַט—118 דײַטשע בי-כער פון דער אָקופּאַציע-צײַט, פון אָרגנסאָן—אַ בוך פון אָדעסער ראַבינער גור-לאַנד מיט אַ אויפשריפט פאַרן קייזער אַלעקסנדר דעם צווייטן פון יאָר 1863, פון סלאָנימסקי-אברבנאל אויף תורה פון יאָר של"ט—1579, פון פרוי עמאַ באַק אַ הגדה ש"ס מיט שיינע ציורים, פון יצחק בראָידעס — אַ טייל „עיט צבוע" פון א. מאַפּו מיט דער דאָזיקער אויפשריפט פון מחבר: „אל כביד ידידי מרחוק המשכיל ע"ר וכו' ראובן קאַהן שלוחה לו בתנות תודה מאת המחבר קאָוונאָ 1 יולי 1863. הנני להוציא שנית א"ע ומחברתי הגדולה, הגדולה והנפלאת מכל אחותיה „אשמת שמרון" כאשר הודעתי הדברים במכתב ערוך בהכרמל 44 שנה זו", אויך ביאַליקס שירים הוצאת תושיה אַ מתנה פון מחבר צו שלום עליכם מיט אַזאַ אויפשריפט: לנעים זמרנו בלשון העם ש. ראַבינאָוויץ מזכרת חבה מאת המחבר ר' אד"ש תרסב אודיסה" (אַ מתנה פון זלמן רייזען), אין פוילישע טשאַצקיס בוך „ראָזפּראַוואַ אָ זשידאַך" ווילנע יאָר 1807 און דאָס בוך אין רוסיש

Русскіе люди о евреяхъ, спб. 1891 8а

„סליחות מנהג ליטא עם סליחות על הקדושים לר' משה מרגליות ובסוף מגלת עפה ספורי הגזרות ת"ח ות"ט לבעל הש"ך אמשטרדם 1651" 2^0, געבונדן אין פּאַרמעט (אַ מתנה פון לונסקי), אייניקע ביכער, צווישן זיי די נאָטן פון פיי-זינגער (אַ מתנה פון סילין), אייניקע ביכער נאָטן פון ר' מרדכי עמראַן, געקליבן פון פאַרשיידענע אַלטע חזנים, פון זײַן פאָטער ר' אברהם חיים (געווען 28 יאָר חזן שני אין ווילנער גרויסער שול), איין בוך נאָטן פון ר' חיים שקאָרל, געוועזענער קרעמינגער חזן. צווישן די נאָטן געפינען זיך פיל זאַכן פון ר' יוסף סלאָנימער און ר' ישראל מינסקער און פון נאָך אַלטע באַרימטע חזנים. עס געפינען זיך אויך צונויפס מעלאָדיען און נאָטן פון חזן גורעוויץ, ראָסטאָווער חזן (אַ מתנה פון ת. לונסקי), אויך די צוויי זאַמלביכער פון נאָטן עבודת הבורא אַרויסגעגעבן פון א. מ. בערנשטיין; 4 ביכער „מיטטיילונגען דער געזעלשאַפט צו ערפאָרשן די יידישע קונסטדענקמעלער" מיט זייער פיל ציורים.

אין דער ביבליאָטעק געפינען זיך אויך צײַטונגען פאַר די גאַנצע 7 מלחמה-יאָרן ווי די „לעצטע ניעס", „Wilnaer Zeitung", „טאָג", „יידישע צײַטונג", „אונזער פרײַנד", און נאָך פיל צײַטונגען אין אַנדערע שפּראַכן; אויך פיל באַריכטן, חשבונות פון געזעלשאַפטן און פאַראיינען און נאָך פיל פאַרשיידענע ספרים.

די ביבליאָטעק איז אַ ווערטפולער אוצר און אַ וויכטיקער פונדאַמענט צו דער אַנטוויקלונג פון אַ ספּעציעלער ביבליאָטעק פאַר געשיכטע, פאָלקלאָר א. אַז. וו.

דער אַרכיוו

איז אויך געגרינדעט געוואָרן לויט דער איניציאַטיווע פון סעקרעטאַר אין יאָר 1919 און איז פאַר דער צייט באַרייכערט געוואָרן מיט די אַרכיוון: פון דער „היסטאָרישער קאָמיסיע" ביי „מפיצי-השכלה" (דורך מ. שאַליט), פון „אגודת אחים" (דורך ש. שרעבערק), פיל דאָקומענטן פון אַרכיוו יק"א (דורך אינזש. אידעלסאָן), פיל „דיעלאָס" פון קאָנסיסטאָריע וועגן משומדים און פיל „דיעלאָס" פון ווילנער בילדונגס-קוראַטאָריום וועגן מלמדים א. אַז. וו. אויך פיל דאָקומענטן פון ל. גאָלדבערגס ציוניסטישן אַרכיוו (דורך י. הירשאָוויטש און סעקרעטאַר), פיל דאָקומענטן פון אַרכיוו א. מ. ניישול (דורך מ. בערנשטיין), פון „חובבי שפת עבר" (דורך ב. מ. שניידער).

דעם גרויסן אַרכיוו פון דער ראַבינערשול (1847—1873) און פון לערער-אינסטיטוט (וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן נאָכדעם ווי די ראַבינערשול האָט זיך פאַרמאַכט, 1873 — 1915).

פון ב. א. קלעצקין—אַ האַנדלספּילעט פון יאָר 1912 פאַר שלום אַש, כדי ער זאָל האָבן וואוינרעכט אין פּעטערבורג;

דער אַדרעס פון ווילנער געמיינדע צו א. גרונבערג און די איבעריקע פּאַרטיידיקער פון מענדל בײליס; וויכטיקע דאָקומענטן פון י. ל. עפּעל, ד"ר צ. שאַבאַד (צווישן זיי די סמיכות פון ווילנער ראַבינער גאָרדאָן פון יאָר 1874 אין אַ שיינעם העברעאיש מיט די אונטערשריפטן פון די ווילנער רבנים הג"ר בצלאל און הג"ר בנימין מרדכי טילעס, אויך פון ברעסלויער סעמינאַריום מיט די אונטערשריפטן פון פּראָפ. לאַצאַרוס א. אַנד.), פון ראַגאָוו—אַ דאָקומענט פון יאָר 1851 אין יידיש און רוסיש, אַז יידן זאָלן זיך פאַרשרייבן פאַר עובדי-אדמה און דערפאַר וועט מען זיי באַפרייען פון מיליטערדינסט א. אַנד., פון מ. שאַליט—די רשימה פון די אוקראַינער פּאָגראָמען; אויך אַ אַלטער דאָקומענט פון יאָר 1823, אַ הודעה פון פּאָליציי אין יידיש און אין פּויליש, אַז יידן טאָר מען ניט פאַרדינגען קיין דירות און קראָמען מחוץ דעם געטאָ אין די הויפּטגאַסן,—ווי אָסטראָבראַם, יאַנגאַס, דאָמיניקאַנער, גרויסע, שלאָסגאַס און מראָקער.

פון ש. באַסטאָמסקי—דער אַרכיוו פון לערער-געזעלשאַפט פאַר 1916—1918, פון ישראל גורעוויץ—פיל דאָקומענטן; אַ פּראָטאָקאָל פון דער געהיים-פּאָליציי וועגן הערצלס באַזוך אין ווילנע אין אויגוסט יאָר 1903 (דורך אינזש. אידעלסאָן); זייער פיל דאָקומענטן און צייטונגען פון רעדאַקטאָר פון „טאָג" ה' זלמן רייזען, אויך פון רעדאַקטאָר פון „אונזער פריינד" ה' משה כהן. פיל אַלטע דאָקומענטן פון ר' יעקב זאַלקינד, יהושע שמוקלער, יצחק ברוידעס, חיים ראַבינאָוויטש.

אין אַרכיוו געפינען זיך אויך פיל בריוו פון גאונים, שריפטשטעלער און כלל-טוער, די קאָלעקציע פון קרוב 40 בריוו פון פרוי ראַטנער פון דער גאַנצער געלערנטער וועלט, וועלכע האָבן געשריבן צו איר מאַן ר' בער ראַטנער ז"ל, צווישן זיי פון פּראָפ. דניאל כוואָלסאָן, פּראָפ. קאָקאָווצעוו, פּראָפ. שירער, שטראַק, באַכער, פּרץ חיות, בלוי, א. בערלינער, שמואל קרויס, א. הרכבי, ד"ר פּאָזנאַנסקי, ד"ר אַדלער און פּראָפ. גוטמאַן, פון די גאונים, ר' חזקיהו מדיני, ר' שלמה-לע א. אַנד. פון דרוק ראָם—פיל בריוו נאָך ניט קיין געדרוקטע פון דיכטער י"ל גאָרדאָן. אויך די בריוו צו יהודה-לייב עפּעל און י"ל גאָלדבערג פון אחד-העם, אוסישקין, שפ"ר, ר. בריינין י. טשלענאָוו, ד"ר איזענשטאַדט, פון די גאונים ר' שמואל מאָהילעווער און ר' יצחק יעקב ריינעס. פון ש. שרעבערק—בריוו פון פּרץ סמאָלענסקין, דינעזאָן, ליגעצקי; פון ב. גאָלדבערג—די בריוו פון רעדאַקטאָר פון „ראַזסוועט" אָסיפּ ראַבינאָוויטש פון די יאָרן 1858—1867 צו לעוואַנדאַ, פון שוב—בריוו פון צדוק הכהן. פון פרוי אסתר רובינשטיין—בריוו צו איר פאָטער הגאון ר' ירמיהו פלעטענבערג פון די גאונים ר' יחזקיהו מדיני און ר' חיים בערלין. פון פרוי גראַמער—צוויי בריוו צו איר מאַן ר"י ז"ל פון הגאון ר' יצחק אלחנן. פון גאָלאָמב—אַ בריוו צו אים פון ד"ר הערצל. פון מיאַסניק—אַ בריוו פון דוד וואָלפסאָן. פון בוכהענדלער יעקב הירשאָוויטש—פיל בריוו צו אים פון דובנאָוו, בריינין, פון ש. זאַקס דורך ז. רייזען—בריוו צו אים פון שלום-עליכם און אַ בריוו פון זיין פעטער מיכל גאָרדאָן צו יהודה לייב גאָרדאָן; די איבעריגע-בליבענע מאַנוסקריפּטן און דאָקומענטן פון א. ווייטער; פון מענדל עלקין—בריוו פון י. ל. פּרץ צו א. ווייטער. פון עפּעל, זאַלצבערג און דורך דעם סעקרעטאַר—אַלע דייטשע און פּוילישע באַקאַנטמאַכונגען, וועלכע זיינען איינגעבונדן אין פיל בענדער לויט דער כראָנאָלאָגיע, אויך פאַרשיידענע קול-קוראס, מודעות און אַפישן, פּראָקלאַמאַציעס, געזאַמלט דורך דעם סעקרעטאַר און אויך די רשימות און די אויפרופן צו די וואַלן אין דער גאָסודאַרסטווענער דומע, צום שטאָטראַט, צו דער קהילה, סיים א. אַ. צולעצט האָט זיך דורך דער השתדלות פון פאָרזיצער ד"ר א. ווירשובסקי און ה' הירשאָוויטש באַקומען פון דירעקטאָר פון מלוכה-אַרכיוו ה' סטודניצקי פיל דאָקומענטן און ליטעראַטור פאַר די גאַנצע 7 מלחמה-יאָרן.

זייער וויכטיק איז דער יורידישער אַרכיוו פון דער קהילה, וועלכער שפּיגלט אָפּ די שרעקלעכע געשעעניש און איבערלעבונגען פון דער לעצטער צייט.

אינטערעסאַנט איז אויך דער אַרכיוו פון יהושע שטיינבערג, וואו עס

געפינען זיך פיל בריוו צו אים פון יעפּיסקאָפּ פילאַרעט פון יאָר 1873—1882 און נאָך פיל אַלטע דאָקומענטן, וועלכע כאַראַקטעריזירן יענע עפּאָכע.

אין אַרכיוו געפינט זיך אויך די גאַנצע יידישע פּרעסע, ווי אויך אַ טייל פון דער ניט-יידישער פאַר די מלחמה-יאָרן, אויך פיל אַלטע כתבי שותפות, שטר-מכירות און אַנדערע אַלטע דאָקומענטן, וועלכע עס איז שווער גאָר אויסצורעכענען.

דער אַרכיוו איז פאַרן קומענדיקן היסטאָריקער אַן אוצר ניט אויסצושעפּן.

דער מוזיי

איז געגרינדעט געוואָרן דורך דער געזעלשאַפט „ליבהאָבער פון יידישן אַלטערטום" אין יאָר 1913. די געזעלשאַפט גופא איז פון דער מאַכט דעם 14-טן פעברואַר פאַררעגיסטרירט געוואָרן.

די גרינדער זיינען געווען בן-יעקב, ד"ר ווירשובסקי, אַדאָלף גאָרדאָן, א. ליטען, א. מ. ניישול, ס. טראָצקי, און ש. עליאַסאָן. זיי האָבן אָפּגעדרוקט די תקנות אין יידיש און רוסיש, אויך אַ וואַרימען קו"ק וועגן היטן און זאַמלען יידישע חפצים פאַרן מוזיי.

דעם 14/2 יאָר 1913 איז געווען די עפענונג פון מוזיי און דאַן איז אויסגעוויילט געוואָרן די פאַרוואַלטונג, אין וועלכער עס זיינען אַריין: א. גאָרדאָן, אינזש. פרענקעל, ד"ר ווירשובסקי, ד"ר וויגאָדסקי, ד"ר שאַבאַד, עליאַסאָן, טמאַרגאָנסקי, א. מ. בערנשטיין, וולאַדימירסקי, בנציון כּץ און ב. ראַטנער, און אַלס קאַנדידאַטן הרב ר' חיים-עוזר גראָדזענסקי, ב. קלעצקין, ליפּמאַן-לעווין, אַדוו. טראָצקי, ד"ר ראָזענטאַל, ד"ר העלער; אין רעוויזיאָנס-קאָמיסיע ד"ר שאַ-פּענשטיין, מיכעלסאָן, אינזש. ספּירא. די הויפּטטוער אין מוזיי זיינען געווען אינזש. פרענקל און דער ערשטער פאַרוואַלטער פון מוזיי—דער שריפטשטעלער בנציון רובשטיין, וועלכער איז געפאָרן איבער די קליינע שטעטלעך, ווי ראַקאָוו, קאַידאַנאָוו, רובזשעוויטש, וואָלאָזשין א. אַנד. און אָנגעזאַמלט קרוב 200 נומערן, צווישן זיי פיל אַלטע ספרים, ידן, אַ כתר, צדקה-פּושקעס א. אַז. וו.

אין יאָר 1914 האָט שוין דער מוזיי געהאַט זייער אַ רייכע זאַמלונג פון מתנות און דעפּאָזיטן, אָבער אָנפאַנג מלחמה האָט אינזש. פרענקל די אַלע דעפּאָזיטן אַוועקגעגעבן און די איבעריקע זיינען עוואַקואירט געוואָרן קיין מאָסקווע; עס זיינען געבליבן בלויז די מתנות, צווישן זיי די סקולפּטורן פון אַנטאָקאָלסקי און אַראָנסאָן, וועלכע מ'האָט גענומען ביי דער „קונסט- און האַנדלס-געזעלשאַפט", אויך אייניקע רעליגיעזע חפצים, וועלכע מ'האָט גענומען אין ווילנער גרויסער שול. סוף יאָר 1914 איז בנציון רובשטיין אַוועקגעפאָרן און אויף זיין אָרט איז אָנגעקומען דער שריפטשטעלער א. מ. גאָלדשמידט, וועלכער האָט אויך געזאַמלט פיל חפצים און איז געווען פאַרוואַלטער פון מוזיי ביז אין מיט יאָר 1915. שפּעטער (פון י. 1920) פרל. רעשאַנסקי.

דאַן איז דער מוזיי פאַרמאַכט געוואָרן און די געזעלשאַפט „ליבהאָבער פון יידישן אַלטערטום" איז בטל געוואָרן. דעם 20-טן פעברואַר פון יאָר 1919, ווען אַנסקי האָט געגרינדעט די היסטאָריש-עטנאָגראַפישע געזעלשאַפט, איז דער מוזיי אַריבער אין רשות פון דער געזעלשאַפט.

דער מוזיי איז אַ קאָלאָסאַלער אוצר, אין וועלכן עס געפינען זיך די שאַ-פונגען פון אַנטאָקאָלסקי (דריי מאָדעלן פון אַ דענקמאָל פאַר אַלעקסאַנדער II, פון זיי שטעלט איינע פאָר די באַפרייאונג פון די לייבאייגענע פּויערים, אויף זיי האָט דער סקולפּטאָר געאַרבעט אייניקע יאָר, נאָר מ'האָט זיי ניט אָנגענומען; זיין „חריף ובקי", נתן החכם און טורגעניעוו, אויך רעפּראָדוקציעס פון זיינע איבעריקע אַרבעטן), פון אַראָנסאָן (בעטהאָווען אַלס קינד, בעטהאָווען בשעת זיין טויט, אַ ביוסט פון אַן אַלטער פרוי, צוויי ביוסטן פון יונגע מיידלעך און פון אַ בלינדן יינגל), פון אליהו גינצבורג, אַנטאָקאָלסקיס תלמיד (דער ביוסט פון אַנטאָקאָלסקי), פון יונגן סקולפּטאָר טרעגער (דער ביוסט פון ש. אַנסקי און אַנד.), נאָך אַ ביוסט פון ש. אַנ—סקי פון קינסטלער מ. לייבאָוויטש, אויך אַ ביוסט פון קינסטלער סטראַוס.

פון די בילדער איז אינטערעסאַנט אַן אַלט איילבילד פון ווילנער גאון, אַן איילבילד „אַנטאָקאָלסקי" פון קינסטלער רעפּין, דאָס בילד פון גרויסן יידישן מאָלער לעוויטאַן פון פּראָפ. באַקשט, אַן אויסגעצייכנט בילד „אסתר בעט ביי אחשורושן", בילדער פון אינקוויזיציע, תשעה-באָב, כותל-מערבי, אַ שיינער מזרח (אַ מתנה פון שריפטשטעלער שלום אַש) מיט זייער שיינע ביבלישע ציורים, ווי אדם וחוה, הבל און קין, עקדת יצחק, יעקבס חלום, נאָך אַ מזרח מיט ציורים משה און אהרן און תפילות, אָפּשפּרעכענישן און רשימות פון די שופטים און די מלכים א. אַז וו. דריי גראַמאָטעס פון פּוילישע מלכים פאַר יידן מיט זייערע שטעמפּלען, געשריבן אויף פּאַרמעט, כפורתן און פרוכתן געשטיקט מיט גאָלד פון ווילנער גרויסער שול, אייניקע יידישע מטבעות, צוויי זעלטענע קינסטלערישע חנוכה-לאָמפּן, אַ זילבערנער לייכטער פון ווילנער גרויסער שול, פיל פאַרשיידענע „הדסן", פאַרשיידענע „ידן" פון זילבער, ביין, האָלץ, פאַרשיידענע עץ-חיימס, אַן אַלטער כתר פון ווילנער גרויסער שול, 5 קליינע ספרי תורות און דריי גרויסע, אויך די המסורות נאָכן סדר פון די סדרות מיט פּונקטאַציעס, דריי זעלטענע מגלות אסתר, אַ זילבערן שרייב-געצייג מיט אַן אויפשריפט „צום 70-יאָריקן יובליי פון שריפטשטעלער שמואל-יוסף פין פון די ווילנער חובבי-ציון", נאָך פיל אַלטע כלי-בית, קופּערנע טשייניקעס, וואָס מען פלעגט אַמאָל פאַררוקן מיט טיי,

משאַלנסטעס, קענדלעך מיט צווייַ אייערן, נאָך פֿיל אַנדערע רעליגיעזע חפצים, ווי פֿאַרשיידענע יום-כּפּורדיקע יאַרמלקעס, מענטעלעך מיט שייַנער אויסנייאונג, שטיקלעך צעריסענע ספרי-תּורות פֿון די פּאָגראָמען, „סטאַטשיקעס" וואָס מען פֿלעגט אַמאָל מעסטן פֿעלד און דערנאָך פֿון די פֿאָדים מאַכן ווערקסענע ליכט און געבן אין די קלויזן צום לערנען א. אַז. וו.

אַן אַלבאָם מיט אַלע באַגריסונגען צום יובֿילײַ פֿון י. ל. פּרץ—ל"ג בעמר תּרס"א (אַ מתּנה פֿון ב. א. קלעצקין), צווישן זיי—די באַגריסונגען פֿון דובנאָוו, פֿריג, אידעלסאָן, בן ציון כּץ, צינבערג, מענדעלע מוכר-ספֿרים, בן-עמי, ביאַליק, דרויאַנאָוו, ראַווניצקי, ש. בן ציון, ש. ראָזענפֿעלד, יעקבֿ כּהן, ד"ר ש. בערנפֿעלד, אַן אדו עס, אונטערגעשריבן פֿון אַברהם רייזען, שלום אַש, יעקבֿ דינעזאָן.

זייער אינטערעסאַנט איז אַ שיר לכּבֿוד דעם יובֿילאַר פֿון אַברהם רייזען און אַ בריוו פֿון שלום-עליכם מיט אַ שיר דערצו.

פֿאַר דער לעצטער צייַט איז דער מוזיי באַרייַכערט געוואָרן מיט אַ ריי מתּנות: איייניקע הונדערט בילדער, צווישן זיי גאָר ווערטפֿולע, ווי דעם ווילנער גאונס בילד געמאָלט אויף גלאָז (אַ ירושה בײַ די רבנים שטאַמלער פֿון זייערן אַן עלטערזיידן ר' מאיר ראַסיינער, אַ קרובֿ און אַ תּלמיד פֿון ווילנער גאון), אַלטע איילבילדער פֿון רמב"ם, פֿון ר' דוד שושן—באָמבייער רבֿ, די פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון די אַמאָליקע ווילנער מפֿורסמדיקע חזנים ר' יואל-דוד לעווענשטיין—דער בעל-הבית, פֿיינזינגער, דער לאָמזשער ר"ח וואַסערצוג, אויך פֿון אָרקעסטער חזן ניסן בלומענטאַל, פֿון טראָקער אַבעלעוו און פֿון מוזיקער עבאָן, פֿון די מפֿורסמדיקע ווילנער "בנים ר' אַבעלע פּאָסוואָלער, ר' יעקבֿ באַריט, ר' שמואל שטראַשון, פֿון די לערער פֿון ווילנער ראַבינערשול ר' צבי הי"ש קאַצענעלענבויגן, ר' מרדכי פּלונגיאַן, אידל שערעשעווסקי דעם מחבר פֿון „כּור לזהבֿ" א. אַנד. אַ פֿאָטאָגראַפֿיש בילד פֿון קאָוונער צוזאַמענפֿאָר אין יאָר 1909, אין וועלכן עס האָבן זיך באַטייליקט באַוואוסטע כּלל-טוער פֿון רוסלאַנד, פֿיל בילדער גאונים און גדולי ישׂראל פֿון פֿאַרשיידענע אויסגאַבן און זאַמלונגען, אויך דאָס אַלטע בילד „חכמי וסופֿרי ישׂראל ברוסיא" א. אַ.

פֿון פֿאָלקס-קונסט: אַ מזרח און אַ יאָרצייַט געשניצט פֿון פּאַפּיר פֿון אַ ווילנער סופֿר שוב, אויף וועלכן קינסטלער, וואָס האָבן געזען זייַן אַרבעט, האָבן געזאָגט: „אַ שאָד, וואָס ער איז אַ סופֿר און ניט קיין קינסטלער!" אויך פֿיל כּלי-בית, ווי אַ פֿורעם פֿון אַמאָליקע חלות, אַן אַלטער אליהו הנביאס כּוס, אַ זילבערנער שקל-אָנגעשריבן פֿון איין זייַט „שקל הקדש" און פֿון דעם אַנדערן זייַט „ירושלים הקדושה", אַ שטעמפּל מיט דער עמבלעם פֿון אַ סטרפּ און אַ זאַנג פֿון דער חבֿרת „אוהבֿי ציון", געגרינדעט אין ווילנע דורך שמואל-יוסף פֿין און לעוואַנדאַ אין יאָר 1882, אַ קליין ספֿר-תּורהלע, וואָס שטאַמט פֿון ר' יאָסעלע וויאַזינער (געלעבט אין גאונס צייַטן, געווען אַ גרויסער ביבליאָפֿיל און פֿאַרמאָגט גרויסע אוצרות מיט ספֿרים; זייַן הויז איז געווען אַ בית-ועד לחכמים און ס'איז דאָ אַ לעגענדע, אַז בײַ אים אין שטוב האָט דער לאַדיער רבי ר' שניאור זלמן מחבר געווען דעם מפֿורסמדיקן ספֿר „תּניא" און געלייענט דאָרט אין זייַן מנין אין ספֿר-תּורהלע; דעפּאָזיט פֿון אינזש. אידעלסאָן); די שטעמפּלען מיט כּתבֿים פֿון ר' יצחק-אלחנן ספּעקטאָר קאָוונער רבֿ; געטריקנטע וויקע-ברויט און מצה פֿון אָקופּאַציע-צייַט א. אַז. וו.

צום סוף איז ווערט צו דערמאָנען די לעצטע מתּנות (דעפּאָזיטן) פֿון י"ל פּרצעס פֿרוי העלענע (באַקומען דורך דער השתּדלות פֿון דיכטער אַלטער קאַציזנע און אַרטיסט אַברהם מאַרעווסקי):

די חפצים פֿון י. ל. פּרץ:

1) אַ גאָלדענע פֿעדער מיט אַן אויפֿשריפֿט: פֿון פֿאַרערער און נאָכפֿאָלגער תּרי"א—תּרסא; 2) אַ גאָלדענע קראַוואַט-נאָדל—אַ האַרפֿע—פֿון „לאָדזער האַרפֿע"; 3) זילבערנע טאָוולען צו אַ נאָטיצביכל—קאָטנא י"ב שבֿט תּרסט; 4) אַ זילבערנע פּאַפּיראָסנטאַש מיט אַ אויפֿשריפֿט: ווילנע 3-טן מאַרט 1906 (ווען פּרץ האָט באַזוכט ווילנע); 5) אַ זילבערן שרייַבצייַג מיט אַ טינטער אויף אַ פּיעדעסטאַל מיט אַ אויפֿשריפֿט; 9) אַ כראָנאָמעטער; 7) אַ זילבערנער לאָרבערקראַנץ פֿון לעמבערג תּרס"א.

די חפצים פֿון יעקבֿ דינעזאָן:

1) אַ וועקזייגער מיט אַן אויפֿשריפֿט: „י. דינעזאָנען—פֿון פּרץ, יאָר תּרע"; 2) אַ פּייל פֿעדער; 3) אַ זילבערנע פּאַפּיראָסנטאַש מיט אַ אויפֿשריפֿט יל"פּ; 4) אַ שרייַבצייַג פֿון האָלץ מיט אַ אויפֿשריפֿט „פֿון פֿאַרערער"; 5) אַ זילבערן שרייַבצייַג פֿון זאַנדבערג, לאָדז.

די חפצים פֿון ש. אַנ—סקי:

1) אַ זילבערנער הדס, שטאַמט פֿון ר' יצחק אלחנן; 2) נאָך אַ זילבערנער הדס אין דער פֿאָרם פֿון אַ פֿיש; 3) אַ קאָלעקציע פּאַפּירענע פֿאַרשיידענע אַסיגנאַציעס פֿון פֿאַרשיידענע מלוכות פֿון פֿאַר דער מלחמה און מלחמה-צייַט, מאַנכע מיט יידישע אויפֿשריפֿטן, ווי די אוקראַינער קאַרבאָוואַנצעס א. אַז. וו.

אין מוזיי געפֿינען זיך אויך פֿיל פֿאָטאָגראַפֿיעס פֿון שולן ווי פֿון דרויער

שול א. אַ. אויך אָריגינעלע גראַווירן פֿון הערמאַן שטרוק: הערמאַן קאָהען, ד"ר הרצל, פּראָפֿעסאָר לאַצאַרוס, פּראָפֿ. חיים שטיינטאַל, פּראָפֿ. אַברהם בערלינער, פּראָפֿ. גאָלדציער. אויך אַלבאָמען פֿון קינסטלער, ווי די ביבלישע בילדער פֿון אָקאַדעמיקער מיימון א. אַז. וו.

אין מוזיי געפֿינט זיך אויך

אַנ—סקיס צימער

מיט פֿאַרשיידענע ווערק און צייַטונגען פֿון אַנ—סקי און וועגן אַנ—סקי; געזאַמלט דורכן שריפֿטשטעלער זלמן רייזען, ח. לונסקי א. אַנד. דאָרט אין צימער געפֿינען זיך די בענדער, וואָס די געזעלשאַפֿטן האָבן דערלאַנגט צו זייַן שלושים-אָוונט מיט אויפֿשריפֿטן, צווישן זיי—פֿון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפֿישער געזעלשאַפֿט מיט אַזאַ נוסח: „צום הייליקן אָנדענק דעם דיכטער, זאַמלער און היטער פֿון דער יידישער פֿאָלקסשאַפֿונג, ש. אַנ—סקי ז"ל—ווילנע כ"ז כּסלו תּרפ"א; פֿון דער ווילנער קהילה אין העברעאיש און יידיש: „להיהודי הנלבב והלוחם בעד הקהלות הדמקרטיות—דעם גרויסן יידישן פֿאָלקסמאַן און קעמפֿער פֿאַר דעמאָקראַטישע קהילות ש. אַנ—סקי"; פֿון ווילנער ליטעראַטן- און זשורנאַליסטן-פֿאַראיין „דעם אומפֿאַרגעסלעכן ש. אַנ—סקי, דעם ליבן שריפֿטשטעלער און אומרואיקן אמת-זוכער, דעם האַרציקן חבֿר און דעם ערנפּרעזידענט פֿון אונזער פֿאַראיין—ש. אַנ—סקי"; פֿון רעדאַקציע „אונזער טאָג": „דעם אומפֿאַרגעסלעכן שריפֿטשטעלער און מענטשן, איינעם פֿון די גרינדער און מיטאַרבעטער פֿון „טאָג" ש. אַנ—סקי"; פֿון ההסתדרות הציונית: „לזכר ש. אַנ—סקי ששיבתו להיהדות הביאתו לשיבה לארץ ישראל"; פֿון די סאָציאַל-רעוואָלוציאָנערן: „דעם מוטיקן קעמפֿער פֿאַר סאָציאַליזם, אונזער ליבן און אומפֿאַרגעסלעכן פּאַרטיי-חבֿר ש. אַנ—סקי"; פֿון „בונד": „דעם מחבר פֿון „שבֿועה" און „צום בונד" ש. אַנ—סקי"; פֿון די „צעירי ציון": „היהודי הגדול הלוחם העממי ש. אַנ—סקי"; פֿון די פּועלי-ציון: „דעם קעמפֿער פֿאַר דעם יידישן אַרבעטער ש. אַנ—סקי"; פֿון דער פֿאַראייניקטער יידישער סאָציאַליסטישער אַרבעטער-פּאַרטיי: „דעם אַלטן רעוואָלוציאָנער און קעמפֿער פֿון דער מאָדערנער יידישער קולטור ש. אַנ—סקי"; פֿון ווילנער קולטור ליגע: „דעם בויער און שאַפֿער פֿון דער יידישער קולטור, איינעם פֿון די גרינדער פֿון ווילנער קולטור-ליגע ש. אַנ—סקי"; פֿון דער צענטראַלער שול-אָרגאַניזאַציע און פֿון די רעדאַקציעס „גרינינקע ביימעלאַך", „חבֿר" און „נייַע שול": „דעם ליבן און ליכטיקן טרוימער און שאַפֿער, קעמפֿער און רעוואָלוציאָנער ש. אַנ—סקי"; פֿון צענטראַלן בילדונגס-קאָמיטעט: „דעם אַלטן קעמפֿער מיט דער יונגער נשמה, דעם זאַמלער פֿון די פֿאָלקסטימלעכע קולטור-אוצרות, דעם גרויסן פֿרייַנד פֿון דער יידישער שול און קינד ש. אַנ—סקי"; פֿון פֿאַרבאַנד פֿון די לערער: „דעם וועטעראַן פֿון פֿרייהייטס-קאַמף אין רוסלאַנד, דעם דיכטער פֿון דער יידישער פֿאָלקסטימלעכער פּאָעזיע ש. אַנ—סקי"; פֿון סוחרים-פֿאַראיין: „דעם וואַרימסטן יידן פֿון אונזער דור ש. אַנ—סקי"; פֿון דער ערשטער יידישער רעאַל-גימנאַזיע אין ווילנע: „דעם לויטערן צדיק; די עובֿדא פֿון צדיקים באַשטייט אין דעם, וואָס זיי רייניקן די מענטשלעכע נשמות און הייבן זיי אויף צו זייער ליכטיקן מקור (הנן אין דבוק)"; פֿון יוגנט-קלוב בײַ דער ראַסנער-אָוונט שול: „טייערער זיידע, ש. אַנ—סקי; מיר שווערן צו קעמפֿן פֿאַר פֿרייהייט און רעכט מיט אַלע טיראַנען און זייערע קנעכט;

עס געפֿינען זיך אויך אין מוזיי די בענדער, וואָס מ'האָט דערלאַנגט צום טרויער-אָוונט פֿון א. ווייטער, צו דער לוויה פֿון סקולפּטאָר אַנטאָקאָלסקי און אַז. וו.

דעם מוזיי האָבן אויך באַזוכט פֿאַרשיידענע פּערזענלעכקייטן, ווי פּראָפֿעסאָר הערמאַן קאָהען (אין יאָר 1914), יששכר-בער פֿינעס, פּראָפֿעסאָר סעדלעצקי רעקטאָר פֿון ווילנער אוניווערסיטעט, דער דיכטער קאַציזנע, ד"ר בנציון האָפֿמאַן (צבֿיון) און אַנד.

אין דעם בוך פֿאַר באַזוכער איז איינגעשריבן: „זאָל דער מוזעאום זייַן דער ערשטער שטיין צום נייַעם יידיש-עטנעטישן בנין" (א. קאַציזנע); „זאָל עס וואַקסן און געדייען" (ד"ר בנציון האָפֿמאַן—צבֿיון); „בהתלהבֿות ראיתי את כּל הדברים שבבית הזה" (ד"ר ווערנער סענאַטאָר).

דעם מוזיי באַזוכן זייער אָפֿט עקסקורסיעס, אָנהייבנדיק פֿון די יידישע סטודענטן פֿון פּוילישן אוניווערסיטעט און די פֿאַרשיידענע גימנאַזיעס, פֿאָלקס-שולן, אויך פֿיל פּריוואַטע באַזוכער, פֿאַר וועלכע ער איז אָפֿן אַלע שבת און יום-טובֿ פֿון 3 ביז 5.

דער מוזיי איז אַ שאַצקאַמער, וואו עס ווערט געזאַמלט אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו יידישער געשיכטע, יידישער קונסט, יידישער עטנאָגראַפֿיע.

ח. לונסקי.

„יעקאפא".

דער יידישער געגנט-קאמיטעט אויף צו העלפן די קרבנות פון מלחמה — פארקירצטערהייט „יעקאפא" — אין ווילנע איז ביי היינטיקן טאג די גרעסטע יידישע געזעלשאפטלעכע ארגאניזאציע, אויף דעמאקראטישע יסודות, אין פוילן.

„יעקאפא" האט שוין אן אכט-יאריקע געשיכטע און אנהייבנדיק פון א ריינער הילפס-ארבעט פאר היימלאזע האט זיך „יעקאפא" ביסלעכווייז פארוואנדלט אין א אויסגעוויילטער פארשטייערשאפט פון די קהילות און קאמיטעטן אין פראווינץ פאר אלע ענינים פון הילף און אויפבוי אויף די פארשיידנסטע געביטן פון יידישן עקאנאמישן, סאציאלן און קולטורעלן לעבן.

געשיכטע.

אין זיין גאר ערשטער פארם האט זיך „יעקאפא" געגרינדעט גלייך ווי ס'האט אויסגעבראכן די וועלט-מלחמה, — דעם 18-טן אויגוסט 1914 אלס צענטראלער הילפס-קאמיטעט אין פעטערבורג. ניט לאנג נאכדעם האבן זיך אנגעהויבן גרינדן איינצלנע געגנט-קאמיטעטן אין די גרעסערע פונקטן און ארטיקע קאמיטעטן אין כמעט אלע יידישע שטעט און שטעטלעך. די אלע קאמיטעטן האבן געהאט צו טאן אויסשליסלעך מיט ענין היימלאזע, וועלכער האט אנגענומען וואס ווייטער אלץ א גרעסערן און געפערלעכערן כאראקטער. די מלחמה-געשעענישן און דערהויפט די גירושים האבן פארברייטערט די טעטיקייט פון די קאמיטעטן אויף אן אומגעהייערער מאס. אזוי, למשל, ווערט, לויט דער סטאטיסטיק פון צענטראל-קאמיטעט און די געגנט-קאמיטעטן, די אלגעמיינע צאל יידישע היימלאזע צום סוף יאר 1916 אפגעשאצט אויף 350.000 פערזאן, וועלכע זיינען ארויסגעשיקט געווארן אדער אנטלאפן פון 2019 שטעט, שטעטלעך און ישובים פון תחום-המושב. אין די קאמיטעטן זיינען געווען פאררעגיסטרירטע היימלאזע, וואס זיינען אנגעקומען נאך פארשיידענע מינים הילף, 238.000 פערזאן. פון זיי פלעגן 160.000 איינגאנצן אויסגעהאלטן ווערן פון די קאמיטעטן, וואס האט פאר די ערשטע 3 יאר מלחמה אפגעקאסט 31.000.000 רובל. צוויי דריטל פון דער סומע איז געקראגן געווארן אויף אן ארט און בלויז איין דריטל — פון אמעריקע, ענגלאנד, אפריקע, שאטלאנד, פראנקרייך.

די נייע צייט.

די מערהייט היימלאזע איז געווען פון ווילנער געגנט און דער ווילנער הילפס-קאמיטעט האט אין די ערשטע יארן פון דער מלחמה באדינט צענדליקער טויזנטער יידישע היימלאזע. די ארבעט „פון הילפס-קאמיטעט האט זיך אבער געמוזט אויף א געוויסער צייט איבעררייסן אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע, ווען די גרעניצן אין לאנד גופא זיינען געווען פולשטענדיק געשלאסן פון איין געגנט אין דער צווייטער און אפילו פון שטאט צו שטאט. אין יאר 1919 האט זיך די ארבעט פון „יעקאפא" אין ווילנע ווידער באנייט און האט וואס ווייטער זיך אלץ מער פארגרעסערט און פארברייטערט. אין פעברואר 1919 זיינען אין ווילנע ווידער געווען קאנצענטרירט עטלעכע טויזנט היימלאזע. חוץ דער דירעקטער הילף פאר די היימלאזע האט דער קאמיטעט אנגעהויבן צו אנטוויקלען א ברייטע טעטיקייט אויף א ריי נייע געביטן. ער האט אנגעהויבן צוצוגרייטן מאטעריאלן וועגן אויפרייכטן די חורבנות פון דער מלחמה, האט ארגאניזירט, שפעטערצו, א ברייטע יורידישע הילף און אין א געוויסער צייט ארום, ווען ס'איז אנגעקומען א בארואיקונג נאך די בלוטיקע ווילנער טעג, — אויך א גרעסערע קאנסטרוקטיווע ארבעט. ארום „יעקאפא" האבן זיך קאנצענטרירט אלע איבעריקע יידישע חברות און געזעלשאפטן, ווי „ארט", „אזע", „הילף דורך ארבעט", די קאלאניעס „וועליטשאני" און „זשוראוויצי", „קינדער-פארזארגונג", דער קאאפעראטיוו „ארבעטער", די פראפעסיאנעלע פאראיינען, די פראדוציר-קאאפעראטיוון, די דעמאקראטישע קהלה און אנד. די אלע אנגערופענע חברות, ארגאניזאציעס און אנשטאלטן פלעגן יענער צייט באקומען פון „יעקאפא" סובסידיעס און הלוואות. ווען אין ווילנע האט אנגעהויבן צו פונקציאנירן די דעמאקראטיש אויסגעוויילטע יידישע קהילה, איז די ריין שטאטישע ארבעט אריבער צו איר און „יעקאפא" האט קאנצענטרירט זיין טעטיקייט אין געגנט, איבערלאזנדיק פאר זיך אין שטאט די ארבעט פאר די היימלאזע און פארשיידענע מינים פראדוקטיווע הילף. אין געגנט האט „יעקאפא" אנגעהויבן א פלאנמעסיקע הילפס-אקציע און האט אויפגעבויט א גאנצע נעץ פון קיכן, געזעלשאפטלעכע בעקערייען, גמילות חסדים, קאאפעראטיוון, ליי- און שפאר-קאסעס, ארטיקע קאמיטעטן און קהילות, האט אויך געגעבן הילף די יידישע לאנדווירטשאפטלעכע קאלאניעס אין געגנט, האט געפרובט פארבינדן די יידן פון פראווינץ מיט זייערע קרובים אין אמעריקע, האט אונטערגענומען דורך „אזע" א הילפס-אקציע פאר דער

פראווינץ אין מעדיציניש-סאניטארן זין און האט אויך אנגעהויבן זאמלען מאטעריאלן וועגן קולטורעלע ענינים, כדי ארויסצושטעלן די פראגן אויף דער ערשטער קאנפערענץ, וואס האט געזאלט אינגיכן צונויפגערופן ווערן, מיט דער אויפגאבע צו ארגאניזירן אויף פעסטע יסודות די ווייטערדיקע טעטיקייט פון „יעקאפא", ווי אויך פעסטשטעלן די ארגאניזאציאנעלע פארם פון „יעקאפא" גופא. די דאזיקע ארבעט האט אויפגעמונטערט די פראווינץ, נאך דעם פולשטענדיקן חורבן און פארוואָרלאָזטן מצב, אין וועלכן זי האט זיך געפונען צוליב די גרויזאמע געשעענישן און האט אריינגעטראגן אין איר די געזונטע יסודות פון זעלבסטטעטיקייט און אויפריכטונג.

די ערשטע קאנפערענץ.

די דאזיקע ערשטע קאנפערענץ פון געגנט-קאמיטעט „יעקאפא" איז פארגעקומען דעם 8—9—10 סעפטעמבער 1919 אין ווילנע, ביי דער באטייליקונג פון 96 דעלעגאטן, וועלכע האבן רעפרעזענטירט 74 שטעט און שטעטלעך פון דעם גאנצן ראיאן. די קאנפערענץ האט אויסגעקליבן דעם געגנט-קאמיטעט (פלענום) און זיין עקזעקוטיווע. די רעוויזאנס-קאמיסיע האט אנגענומען דעם סטאטוט פון דער ארגאניזאציע און דעם וואל-מאדוס, אויסקלייבנדיק דערמיט דעם יסוד פאר דער גאנצער ווייטערדיקער ארגאניזאציע פון „יעקאפא", לויט א פעסטער, קאנסטיטוציאנעלער סיסטעם. די קאנפערענץ האט אויך אנגענומען א ריי רעזאלוציעס וועגן דערנערונג, מעדיצינישער הילף, פראדוקטיווער הילף און קאאפעראציע, לאנדווירטשאפטלעכער ארבעט, קולטורעלער הילף און צרכי-צבור. דער ביודזשעט אויף די דאזיקע באדערפענישן איז איינגעטיילט געווארן אזוי: דערנערונג—40%, פראדוקטיווע הילף און קאאפעראציע—25%, קולטורעלע ענינים—20%, מעדיציניש-סאניטארע הילף—15% און צרכי-צבור—10%. חוץ דעם האט די קאנפערענץ באשלאסן צו גרינדן א יורידישע קאמיסיע, צו אנהייבן אן אויפבויאונגס-ארבעט אין די פון דער מלחמה חרוב-געווארענע שטעטלעך, ווי אויך ארגאניזירן אומעטום דעמאקראטישע קהילות און וואו דאס איז ניט מעגלעך — דעמאקראטיש-אויסגעוויילטע קאמיטעטן. די אלע אנגערופענע באשלוסן זיינען פולשטענדיק דורכגעפירט געווארן אין לעבן אין משך פון די יארן 1920—1921. אין פארלויף פון אט דער צייט זיינען פארגעקומען עטלעכע באראטונגען, וואס „יעקאפא" האט צונויפגערופן וועגן יעדער איינער פון די וויכטיקסטע פראגן, וואס זיינען אויבן אנגעמערקט, — עס זיינען אויך פארגעקומען עטלעכע פלענומס, וועלכע האבן נאך מער פארברייטערט דעם סכום ענינים, מיט וועלכע „יעקאפא" האט זיך פארנומען. דער געלט-באריכט פון געגנט-קאמיטעט „יעקאפא" פאר די 2 יאר פון מאי 1919 ביז מאי 1921 באווייזט די אלגעמיינע סומע פון 263.129.326 מארק, וואס איז אומגעהייער גרויס, נעמענדיק אין באטראכט די געלט-פארהעלטעניסן פון יענער צייט. פון דער דאזיקער אלגעמיינער סומע איז ארויסגעגעבן געווארן אויפן חשבון אמעריקאנער אויסצאלונגען — 204 מיליאן מארק, דערנערונג — 12 מיליאן, היימלאזע — 8 מיליאן, מעדיצין — 7 מיליאן, פראדוקטיווע הילף — 9 מיליאן, קולטור — 16 מיליאן א. א. וו. מיט דער ערשטער קאנפערענץ האט זיך, אלזא, „יעקאפא" אין ווילנע אויסגעבילדעט אלס א פולשטענדיק זעלבסטשטענדיקע און אומאפהענגיקע ארגאניזאציע מיט א צענטראל-קאמיטעט אין ווילנע און ארטיקע קאמיטעטן (אדער קהילות) אין אלע שטעט און שטעטלעך פון דער גאנצער פראווינץ.

די צווייטע קאנפערענץ.

דעם 5—6—7 דעצעמבער 1921 איז אין ווילנע פארגעקומען די צווייטע קאנפערענץ פון געגנט-קאמיטעט „יעקאפא", וואס האט פעסטגעשטעלט די פרינציפן און יסודות פון דער „יעקאפא"-ארבעט, וועלכע האט זיך פארצווייגט און האט אנגענומען נייע פארמען. אין דער קאנפערענץ האבן זיך באטייליקט 95 דעלעגאטן, אלס געקליבענע פארשטייער פון 45 שטעט און שטעטלעך און עטלעכע צענדליק קלענערע פונקטן און ישובים. די קאנפערענץ האט אקצעפטירט פאלגנדיקע ארבעטס-פראגראם, וואס „יעקאפא" פירט דורך ביז היינטיקן טאג: 1) פארשטייערשאפט (חוץ פאליטישע), וועלכע איז כולל א יורידישע קאנסולטאציע און אינטערווענץ וועגן פראגן פון דער יידישער רעכטלעכער לאגע. 2) אינדיווידועלע יורידישע הילף. 3) קאאפעראציע. 4) צענטראלע פאלקס-באנק. 5) אויפבויאונג פון די חרוב-געווארענע פון דער מלחמה פונקטן. 6) האנטווערקעריי. 7) יתומים-פארזארגונג. 8) ביכער-לאגער, ביבליאטעקן. 9) היימלאזע, רעעוואקואציע און איינארדענונג אויף די ערטער. 10) עמיגראציע. 11) מיט „ארט", פאר לאנדווירטשאפט און מלאכה און מיט „אזע" פאר מעדיצין, געפינט זיך „יעקאפא" אין

לעבעדיקסטן קאנטאקט. וואס איז שייך דעם ארגאניזאציאנעלן פלאן איז באשלאסן געווארן, אז א געגנט-קאנפערענץ פון אלע קאמיטעטן (עווענטועל קהלות) פון געגנט זאל די עקזעקוטיווע פון „יעקאפא״ צונויפרופן איין מאל א יאר; די געגנט-קאנפערענץ קלייבט אויס א געגנט-קאמיטעט פון 35 מיטגלידער (22 פון פראווינץ), פון וועלכע 15 זיצן אין שטאט ווילנע און בילדן די עקזעקוטיווע; אין משך פון א יאר קומען פאר צוויי סעסיעס פון פלענום פון געגנט-קאמיטעט; די עקזעקוטיווע רופט צונויף, ווען נייטיק, איינצלנע באראטונגען וועגן ספעציעלע געביטן פון דער ארבעט, בילדעט די נייטיקע קאמיסיעס, ארגאניזירט און פירט דורך די ארבעט.

„יעקאפא״ אין יאר 1922.

צוזאמענשטעלונג. די עקזעקוטיווע פון געגנט-קאמיטעט פון „יעקאפא״, אויסגעקליבן אויף דער לעצטער קאנפערענץ, באשטייט פון פאלגנדע פערזאנען: ד״ר צמח שאבאד (פארזיצער), הרב יצחק רובינשטיין (וויצע-פארזיצער), משה שאליט (גענעראלסעקרעטאר), ר׳ חיים-עוזר גראדזענסקי, הרב שמואל פריד, מ. יעשורון, ג. א. קאוארסקי, אליהו רודניצקי, א. לאנגבארט, י. וואלק, א. קלאנסקי, י. שוב, ס. אנטאקיל, אינזש. א. ג. קלעבאנאוו און ל. זאקהיים. די איבעריקע מיטגלידער פון פלענום, פון דער רעוויזיאנס-קאמיסיע און פון דער באשטייערונגס-קאמיסיע געפינען זיך אין פראווינץ.

איינצלנע געביטן פון ארבעט. א) היימלאזע. „יעקאפא״ באזארגט אלע דריי מינים היימלאזע, דהיינו, רעעמיגראנטן, עמיגראנטן און היימלאזע ממש. ביז איצט האט „יעקאפא״ באזארגט איבער 25 טויזנט היימלאזע. די הילף ווערט געגעבן אין פארשיידנסטע אופנים, ווי דערנערונג, קליידער און שיך, וועש, מעדיצינישע הילף, הלוואות אויף איינצוארדענען זיך, פארזארגונג פון די קינדער, דירה-געלט, האלץ וכדומה. אין ווילנע האלט אויס „יעקאפא״ א קיך פאר היימלאזע אויף 350 פערזאן טעגלעך. פאר די קינדער-היימלאזע האט „יעקאפא״ געהאט אין ווילנע א קינדערהיים. היימלאזע-ביוראען פון „יעקאפא״ געפינען זיך אויך אין א ריי ערטער אין פראווינץ, ביי די גרעניצן א. א., ווי אין ראקאוו, גלובאקע, ראדאשקאוויטש, נאוא-סוועניאן, לידע, מאלאדעטשנע, גר. ווילייקע. אין אלע ביוראען הן אין ווילנע והן אין פראווינץ ווערט חוץ אלע אנדערע מינים הילף געגעבן די היימלאזע יורידישע הילף. פאר די רעעמיגראנטן-קינדער אין סמארגאן האט „יעקאפא״ אויפגעבויט א אינטערנאט אויף צו באזארגן 200 קינדער, קינדער-רעעמיגראנטן ווערן אויך באזארגט אין ווידז, קרעווע און אנד. אויף די היימלאזע-פארזארגונג גיט „יעקאפא״ אויס דורכשניטלעך ביז 10 מיליאן מארק א חודש, ניט רעכענענדיק די הלוואות און די אנשטאלטן פאר קינדער-פארזארגונג. ב) הלוואות פאר היימלאזע און רעעמיגראנטן. די רעעמיגראנטן, וואס קומען פון רוסלאנד און אוקראינע און זיינען נויטבאדערפטיק, גיט „יעקאפא״ ארויס הלוואות אויף פראדוקטיווע צוועקן, דורכשניטלעך צו 100 טויזנט מארק יעדע הלוואה. אזוינע הלוואות האט „יעקאפא״ ארויסגעגעבן איבער 1000. די דאזיקע הלוואות האבן אוועקגעשטעלט אויף די פיס איבער 6 טויזנט רעעמיגראנטן, געבנדיק זיי די מעגלעכקייט אליין צו פארדינען אויף חיונה. לויט דער באשעפטיקונג זיינען די דאזיקע רעעמיגראנטן גרעסטנטיילס האנטווערקער, קליינהענדלער, ארבעטער א. א. וו. ג) אויפבויאונג פון די חרוב-געווארענע פונקטן. די דאזיקע ארבעט פארנעמט דעם צענטראלן ארט אין דער טעטיקייט פון „יעקאפא״. אדאנק די הלוואות, וואס ווערן אויף דעם צוועק ספעציעל ארויסגעגעבן דורך „יעקאפא״, זיינען שוין אויפגעבויט געווארן איבער 1000 הייזער אין סמארגאן, ווידז, ליובטש, קארעליטש, האראדישטש, ווישנעווע, פאסטאוו, קרעווע, דיסנע, סעליוב, ווילייקע, לעבעדעווע, מאלאדעטשנע, הײדוצישאק, דרויע און אנד. די גרייס פון איין הלוואה דערגרייכט ביז 2 מיליאן מארק. ביי רעמאנטן, קלענערע הייזער און ביי אנדערע באדינגונגען איז די הלוואה א קלענערע. די ארבעט איז איינגעטיילט אין 2 ראיאנען: ווילנער און נאוואגרודקער. אינגאנצן אויפגעבויט געווארן אויף די הלוואות פון „יעקאפא״ זיינען די שטעט סמארגאן, ווידז, ליובטש, א. א. די אויפבויאונגס-ארבעט האט עקאנאמיש אויפגעלעבט די אלע פונקטן און האט אומגעקערט צו א מענטשלעכן פראדוקטיוון לעבן איבער 10 טויזנט יידישע רעעמיגראנטן. די אויפבויאונגס-ארבעט ווערט פארגעזעצט און די פון דער מלחמה חרוב-געווארענע פונקטן ווערן אויפגעריכט און אנטוויקלען זיך אלץ מערער און מערער אויך אין געזעלשאפטלעכער הינזיכט. צוזאמען מיט דער אויפריכטונג פון די איינצלנע הייזער ווערן אויך אפגעעפנט אין די פונקטן די געזעלשאפטלעך-נוצלעכע אינסטיטוציעס, ווי א פאלקס-שול, פאלקס-באנק, באד, בית-מדרש א. א. וו. ד) געזעלשאפטלעכע בנינים. נאכדעם ווי די אויפבויאונג פון די פריוואטע הייזער אין די חרוב-געווארענע פונקטן האט דערגרייכט א גרעסערן מאסשטאב, איז „יעקאפא״ צוגעטראטן צו בויען אין די דאזיקע פונקטן געזעלשאפטלעכע בנינים, וואס זאלן פארבלייבן אלס אייגנטום פון די באטרעפנדע קהילות אויף שטענדיק. אזוי, למשל, זיינען אין דער ערשטער ריי אויפגעבויט געווארן א צוויי-גארנדיקער מויער אין סמארגאן אלס אינטערנאט אויף 100 קינדער מיטן צוועק שפעטער צו פארוואנדלען דעם בנין אין א כלל-שול און—א צוויי-גארנדיקן מויער אין ווידז אלס פאלקס-הויז און פאלקס-שול.

א ריי בנינים פאר פאלקס-שולן איז אנגעמערקט צו בויען אין קרעווע, ליובטש, קארעליטש, האראדישטש, סמארגאן א. א., חוץ א ריי רעמאנטן. ה) קאאפעראציע. די ארבעט אויף דעם געביט האט „יעקאפא״ אנגעהויבן נאך אין יאר 1920 און האט אין משך פון דער צייט ארגאניזירט און געשטיצט איבער 50 ליי- און שפאר-קאסעס אין פארשיידענע פונקטן פון פראווינץ. די קאסעס האבן די ערשטע צייט באקומען סובסידיעס פון „יעקאפא״ און זיינען אין יולי 1921 פאראייניקט געווארן דורך דער יידישער קאאפעראטיווער פאלקס-באנק אין ווילנע וועלכע איז אויך ארגאניזירט געווארן פון „יעקאפא״, אלס צענטראלע יידישע קרעדיט-אינסטיטוציע פאר קאאפעראטיווע צוועקן. די באנק גיט ארויס דעם געהעריקן קרעדיט די איינצלנע קאסעס און די קאאפעראטיווע קאמיסיע פון „יעקאפא״ אינסטרואירט זיי דורך באפולמעכטיקטע, געהעריקע ליטעראטור, איינהייטלעכע ביכער וכדומה. די יידישע קאאפעראטיווע פאלקס-באנק האט זיך אויסגעבילדעט אין א וויכטיקער יידישער עקאנאמישער אינסטיטוציע און צוזאמען מיט די אלע איינצלנע פאלקס-בענק אויף די ערטער האלט זי אונטער די עקזיסטענץ פון די יידישע בעלי-מלאכות און קליינהענדלער און פון די יידישע קאאפעראטיווע אנשטאלטן און ארגאניזאציעס דורך א געזונטן ביליגן קרעדיט. „יעקאפא״ האט אויך איבערגעגעבן דער באנק די אלע אויסצאלונגען פון אמעריקאנער קרובים-געלטער. ו) מלאכה. „יעקאפא״ האט די ערשטע פראקטיש צוגעטראטן צו פארשפרייטן מלאכה אויף דער פראווינץ, עפענענדיק און אויסהאלטנדיק א פראפעסיאנעלע שול אין אשמענע פאר מענער און פרויען-שניידעריי. „יעקאפא״ האט גלייכצייטיק געמאכט א הכנה אויף צו עפענען נאך א פאר פאכשולן און האט אויך סובסידירט פאטראנאטן און חברות פאר מלאכה. די דאזיקע ארבעט האט „יעקאפא״ שפעטער איבערגעגעבן דער געזעלשאפט „ארט״, מיט וועלכער זי געפינט זיך אין א געהעריקן קאנטאקט. אין צוזאמענהאנג מיט דער יתומים-אקציע ווערט פון „יעקאפא״ צוזאמען מיט „ארט״ אויסגעארבעט א פלאן אויף צוציען די עלטערע קינדער צו מלאכה. ז) יתומים-פארזארגונג. „יעקאפא״ האט געעפנט און האט אויסגעהאלטן דעם ערשטן אין געגנט צענטראלן אינטערנאט פאר די פראווינץ-יתומים מיט א מלאכה-ווארשטאט ביי אים. דער אינטערנאט האט ארויסגעלאזן איבער 70 קינדער, פון וועלכע 20 קינדער זיינען געווען צוגעפאסט צו א זעלבשטענדיקן לעבן אלס האנטווערקער. „יעקאפא״ האט אויך איבערגענומען, לויט די תנאים פון ד. ד. ק., די אדאפטירונג פון די מלחמה-יתומים און די דאזיקע אדאפטירונג נעמט ארום א צאל פון 600 מלחמה-יתומים און האט נאך צו דערגרייכן ביז דער אלגעמיינער צאל פון 1000 מלחמה-יתומים. די פארזארגונג פון די אנגעוויזענע יתומים איז א פילזייטיקע און זי ווערט פארשפרייט הן אויף די יתומים אין אינטערנאטן והן אין פריוואטע הייזער. די פארזארגונג איז כולל דערנערונג, באקליידונג, מעדיצינישע הילף, שכר-למוד, מלאכה וכדומה. ח) מעדיצינישע הילף. צום אנהייב האט „יעקאפא״ ארויסגעגעבן סובסידיעס די ארטיקע קאמיטעטן, בקור-חולים וכדומה אויף מעדיציניש-סאניטארע ענינים; „יעקאפא״ האט אויך געגרינדעט און אויסגעהאלטן א גרויסן מעדיקאמענטן-לאגער, האט טיילווייז אויסגעהאלטן דעם שפיטאל פון „משמרת-חולים״ און פלעגט אויך סובסידירן די שטעטלעך אויף דאקטוירים, אמבולאטאריעס, שפיטאלן א. א. שפעטער צו האט „יעקאפא״ די דאזיקע גאנצע ארבעט איבערגעגעבן „אזע״. דער קאנטאקט מיט דער ארבעט איז געבליבן ביי „יעקאפא״ דורכדעם, וואס זיינע פארשטייער זיינען פארטראטן אין דער מעדיציניש-סאניטארער-צענטראלע אין ווילנע, וואס פירט אן מיט דער גאנצער מעדיציניש-סאניטארער ארבעט אין שטאט און פראווינץ, בויט בעדער און אזוי ווייטער. די פארשטייער פון „יעקאפא״ באטייליקן זיך אויך ספעציעל אין דער פראווינץ-קאמיסיע פון „אזע״. ט) עמיגראציע. לויט א הסכם מיט „היאס״ פירט אן „יעקאפא״ מיט דער עמיגראציע-ארבעט אין ווילנע און אין דער גאנצער געגנט. די עמיגראציע-אפטיילונג פון „יעקאפא״ האט באדינט איבער 50 טויזנט פערזאן, האט אויסגעצאלט איבער 200 טויזנט דאלאר עמיגראנטן-געלטער, האט ארויסגעגעבן אפידעוויטן, מיטטיילונגען, בריוו און אנדערע דאקומענטן טויזנטער עמיגראנטן און האט אויך אויסגעווירקט פאר איבער 3000 פערזאן אויסלענדישע פאספארטן און אנדערע אפיציעלע דאקומענטן. דורך דער עמיגראציע-אפטיילונג זיינען אויך געשיקט געווארן איבער 500 שפייז-פעקלעך פאר די הונגעריקע אין רוסלאנד און אוקראינע. י) יורידישע הילף. די יורידישע אפטיילונג פון „יעקאפא״ האט געגעבן יורידישע הילף הן פארן פרט והן פארן כלל. אין איבער 700 פאלן פון א וויכטיקער באדייטונג האט די יורידישע אפטיילונג פון „יעקאפא״ געגעבן די אינטערעסאנטן, וואס זיינען גרעסטנטיילס היימלאזע, רעעמיגראנטן אדער עמיגראנטן, די נייטיקע אנווייזונגען, עצות, האט דערלאנגט אין די געהעריקע אינסטאנציעס די באטרעפנדע בקשות און פאפירן, האט אפטמאל אינטערווענירט שריפטלעך און מינדלעך ביי דער העכערער מאכט און האט אויך ביי א גאנצער ריי כלל-ענינים אויסגעארבעט און דערלאנגט גרעסערע מעמאראנדומס פון א פרינציפיעלן כאראקטער. די דאזיקע ארבעט האט געבראכט קענטיקע רעזולטאטן און איז פיל מאל געווען אן אמתע ישועה, אין בוכשטעבלעכן זין פון ווארט, פאר די פעטענטן. די יורידישע אפטיילונג האט אויך געהאט צו טאן מיט דער פאספארטן-פראגע, ארויסשיקונגען און ענלעכע ענינים, וואו די הילף איז געווען אויסערסט נייטיק. א באזונדערע סעקציע פון

דער יורידישער אָפּטיילונג האָט אויך דורכגעפירט די גאַנצע יורידישע זייט פון דער אויפבויאונגס-אַרבעט, וואָס „יעקאָפּאָ" פירט, האָט באַוואָרנט די אָפּמאַכן, קאָנטראַקטן וכדומה. יא) קולטור-אַרבעט. אין די ערשטע צייטן האָט „יעקאָפּאָ" סובסידירט אַלע פאָלקס-שולן אין די שטעטלעך. אָבער נאָכדעם, ווי דער לערער-צוזאַמענפאָר פון „יעקאָפּאָ" אין אַפּריל 1921 האָט דורכגעפירט די אָפּגרעניצונג אין היניכט פון איבערגעבן די שול-ענינים אויף דער פּראָווינץ די געהעריקע בילדונגס-צענטראַלעס, לויט די ריכטונגען, האָט „יעקאָפּאָ" אויפגעהערט צו פאַרנעמען זיך מיט די שול-ענינים, איבערלאָזנדיק פאַר זיך נאָר די קולטור-אַרבעט אויף דעם נייטראַלן באָדן פון ביבליאָטעקן, ביכער-לאַגער, פאָר-לאַג-אַרבעט און סובסידיעס געוויסע העכערע אַלגעמיינע בילדונגס-אַנשטאַלטן. אזוי האָט „יעקאָפּאָ" דערפירט ביזן סוף די עקסיסטענץ פון די ערשטע יידישע צוויי-יאָריקע פּעדאַגאָגישע קורסן אין ווילנע, האָט סובסידירט די פרעבעל-קורסן, די טעכנישע קורסן, האָט אויסגעהאַלטן די קאָאָפּעראַציע-קורסן א. אַ. דער ביכער-לאַגער פון „יעקאָפּאָ", וועלכער איז דער גרעסטער און איינציקער אין זיין מין, שפּייזט אונזערע שולן און ביבליאָטעקן מיט אַ צוטריטלעכן יידישן און העברעאישן בוך און איז דורכדעם אַ וויכטיקע, געזעלשאַפטלעך-קולטורעלע אַנשטאַלט. דער ביכער-לאַגער גיט אויך אַרויס סובסידיעס די ביבליאָטעקן פון די צערואינירטע שטעטלעך. אַ ריי אויסגאַבן פון אַ הויכן קולטורעלן ווערט, ווי געאָגראַפישע קאַרטעס אויף יידיש און העברעאיש א. אַ., האָט דער ביכער-לאַגער פון „יעקאָפּאָ" דער ערשטער איינגעפירט אין דעם יידישן קולטור-לעבן. יב) „אונזער הילף". פון יוני 1921 גיט „יעקאָפּאָ" אַרויס אַן אייגענעם זשורנאַל „אונזער הילף", וועלכער איז דער איינציקער אָרגאַן אין פוילן פאַר הילף און אויפבוי-פראַגן. אין „אונזער הילף" ווערן געדרוקט גענויע באַריכטן וועגן דער אַרבעט אין „יעקאָפּאָ", די געלט-חשבונות, ווי אויך די מאַטעריאַלן וועגן הילפס-ענינים און אויפבוי-ענינים, וואָס האָבן אַ גרעסערן אינטערעס. אין „אונזער הילף" ווערן אויך געבראַכט סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן, טאַבעלן און דאַטן פון דער יידישער עקאָנאָמיש-געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

„יעקאָפּאָ" אַרבעט אין קאָנטאַקט מיט די גרויסע יידישע אויסלענדישע הילפס-אָרגאַניזאַציעס, ווי דער ד. ד. ק. (דזשוינט דיסטריבושן קאָמיטעט), יק"א, „היאַס" און לאָנדאָנער אוקראַינער קאָמיטעט. פון די דאָזיקע אָרגאַניזאַציעס באַקומט „יעקאָפּאָ" די מיטלען אויף דער אַרבעט. דעם גרעסטן טייל פון די דאָזיקע מיטלען קריגט „יעקאָפּאָ" אַלס הלוואות און קרעדיטן, וועלכע זי קערט אום צוריק די באַטרעפנדיקע אָרגאַניזאַציעס מיט פּראָצענטן לויט סעכטע אָפּמאַכן. אויף אַזאַ אופן פירט „יעקאָפּאָ" איר גרויסע און פאַרצווייגטע אַרבעט אויף געזונטע, פּראָדוקטיווע יסודות אויך אין דער ריין מאַטעריעל-פינאַנסיעלער זייט. „יעקאָפּאָ" פירט אויך דורך אַן אַקציע פון זאַמלען אייגענע מיטלען און אין דער ערשטער ריי האָט זי פּראָקלאַמירט אַ זאַמלונג אויף אַ הייבלאָזע-פאָנד, וועלכע האָט שוין געבראַכט געוויסע רעזולטאַטן.

ליטעראַטור.

וועגן דער אַרבעט פון „יעקאָפּאָ" זיינען אין יידיש אַרויסגעגעבן געוואָרן פאָלגנדע מאַטעריאַלן: 1) באַריכט פון 15-טן פעברואַר 1919 ביז 1-טן סעפּטעמבער 1919, 2) קאַסע-באַריכט פון 1-טן סעפּטעמבער 1919 ביזן 31-טן דעצעמבער 1919, 3) קאַסע-באַריכט פון 1-טן יאַנואַר 1920 ביזן 30-טן יוני 1920 4) קאַסע-באַריכט פון 1-טן יולי ביז 31-טן דעצעמבער 1920. 5) 1-טע קאָנפערענץ, גענויער באַריכט, 6) „אונזער הילף" — 12 ביכלעך פון יאָר 1921-10 ביכלעך ביז דעם 31-טן אויגוסט 1922.

די יידיש-וועלטלעכע שולן אויף דער פּראָווינץ.

די ערשטע קערנדלעך פון דער יידישער שול אויף דער פּראָווינץ זיינען פאַרזייט געוואָרן אין דער צווייטער העלפט פון דער דייטשער אָקופּאַציע. דער איינציקער טיפּ פון פאָלקסשול, וואָס האָט עקסיסטירט דאַמאָלסט, איז געווען די דייטשע צוואַנגס-שול.—אָבער אין די יאָרן 1916 און 1917 האָט אין איר שוין אָנגעהויבן אַריינצודרינגען דער יידישער לערער, וועלכער האָט אַריינגעבראַכט אַ שטראָם פון נייעם לעבן אין דער טויטנדיקער אַטמאָספערע פון דער פרעמדער שול. וואָרים די יידישע קינדער איז די דייטשע שול געווען אינגאַנצן פרעמד און פאַרהאַסט. ס'איז נישט געווען קיין ערגערע שטראָף פאַרן קינד, ווי באַזוכן אַזאַ שול. די דייטשע לערער מיט זייער מיליטערישער דיסציפּלין האָבן אַרויסגערופן שנאה ביי די קינדער. די איינציקע צוציאונגס-קראַפט פאַר זיי איז געווען דער נייער יידישער לערער (אין די עטלעכע שולן, אין וועלכע אַזאַ לערער איז געווען) מיט זיין ליבע צום קינד, מיט זיין פאַרשטענדלעכער שפּראַך און זיין גאַנצן צוגאַנג.

יידיש אַלס אַ לימוד איז געווען פאַרבאָטן אין דער דייטשער שול און דער לערער האָט עס געמוזט „דורכשמוגלען" אויף אַ אומלעגאַלן אופן. אַ צוטריט צו דער שול האָט דער יידישער לערער באַקומען צוליב דעם לימוד פון „רעליגיאָן" אין דער שול. די ערשטע לערער זיינען דעריבער געווען די לערער פון רעליגיע, וועלכע האָבן אויסגענוצט די יידישע שפּראַך אַלס הילפסמיטל אין זייער אונטערריכט. אַזוי-אַרום איז די יידישע שפּראַך אַריינגעפירט געוואָרן אין דער דייטשער פאָלקסשול.

שפּעטער האָבן אַ ריי לערער וועלטלעכע, וואָס זיינען אַריינגעדרונגען אין דער שול, אָנגעהויבן צו לערנען אויך אַלגעמיינע לימודים אין יידיש. אָפט פלעגן די קינדער דאַרפן אַרויפלייגן אויף די פאַרטעס חומשים אָדער אַנדערע ערלויבטע ספרים און מען פלעגט מיט התמדה לערנען יידיש, נאַטורוויסנשאַפט אָדער געאָגראַפיע.

אָט אַזוי איז אין די שולן פון דער ווילנער פּראָווינץ די אונטערריכטס-שפּראַך ביסלעכווייז געוואָרן יידיש.

מ'מוז מודה זיין, אַז ניט אַלעמאָל האָבן די קליינשטעטלדיקע עלטערן פאַרשטאַנען די באַדייטונג פון אַ שול אין דער יידישער שפּראַך און דעם לערער איז אויסגעקומען צו פירן אַ קאַמף אויף 2 פראָנטן — אין דער שול און אויסער דער שול.

אין דער צייט האָבן עקסיסטירט שולן אין אָלקעניק, איוויע, בעניאַקאָן, איגנאַלינע, דוקשט, סווענציאַן, ניי-סווענציאַן, יאַשון, פאָדבראָדז, דיסנע, דרויע, ליפּנישאָק, קיעמילישקי, דעווענישאָק א. אַנד.

מיטן אַוועקגיין פון די דייטשן קומט אויס די שולן איבערצולעבן ווידער אַ שווערע צייט. די מאַכט איז אַריבערגעגאַנגען פון איין האַנט אין דער צווייטער. די שולן זיינען איבערגעלאָזן געוואָרן אָן שום מיטלען, די מלחמה האָט זיך איבערגעטראָגן אויף דער טעריטאָריע פון ווילנער קאַנט, און ס'איז נישט געווען מעגלעך צו טראַכטן וועגן לערנען. אין דעם גרעסטן טייל פונקטן זיינען די שולן זיך צעפאַלן, דער הונגער האָט פאַרטריבן דעם לערער פון דער שול, און הונגעריקע קינדער זיינען אַרויסגעוואָרפן געוואָרן אויפן גאַס. נאָר אין געציילטע פונקטן האָבן די שולן נישט אויפגעהערט צו פונקציאָנירן אַדאַנק דער מסירת-נפש פון די לערער, וועלכע האָבן דערביי געליטן הונגער. דאָס זיינען די שולן אין בעניאַקאָן, ניי-סווענציאַן, סווענציאַן, דיסנע און דרויע.

ווען דאָס פּוילישע מיליטער האָט פאַרנומען ענדלעך דעם גאַנצן קאַנט און זיך דאָ פאַרפעסטיקט, און ס'האָבן זיך געשאַפן די מינימאַלסטע באַדינגונגען פאַר אַ מער-ווייניקער נאָרמאַלן לעבן, האָבן זיך די שטעטלעך אָנגעהויבן אויסצובויען פון זייערע חורבות. גלייכצייטיק האָט זיך אָנגעהויבן צוריק אויפבויען די יידישע שול. אַ גאַנץ גרויסע ראָלע אין דער אויפבויאונג פון דער יידישער שול אויף דער פּראָווינץ האָט געשפּילט דער געגנט-קאָמיטעט „יעקאָפּאָ". דער געגנט-קאָמיטעט האָט געגעבן מאַטעריעלע שטיצע די שולן, און דער איבערלעכער אַרבעט און אין די פּראָגראַם-פראַגן האָט ער זיך געהאַלטן אינגאַנצן ביישראל. די איניציאַטיווע פון דער איניציאַטיווע פון דער אינטיימיקסטער בויאונג און ריכטונג פון דער שול האָט „יעקאָפּאָ" איבערגעגעבן דעם שטעטל גופא, די אָרטיקע קהילות א. אַ. אפילו לערער זיינען רעקאָמענדירט געוואָרן נישט דורך „יעקאָפּאָ", נאָר דורך די געהעריקע בילדונגס-צענטראַלעס.

מיט דער הילף פון „יעקאָפּאָ" האָבן זיך אויסגעבויט 149 יידישע „שולן", וואו ס'האָבן געלערנט ביי 10,000 קינדער. נאָך דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע האָט זיך די לאַגע געענדערט, אין אַ סך שטעטלעך האָבן די לערער געמוזט פאַרלאָזן די שולן און די אַרבעט איז חרוב געוואָרן.

די שול אויף דער פּראָווינץ האָט געליטן פון פּולשטענדיקער סיסטעמלאָזיקייט. די לערער האָבן זיך מערסטנטייל געמוזט רעכענען מיט דער מיינונג פון די עלטערן און צופּאַסן די פּראָגראַם אין די שולן. כמעט אַלע שולן זיינען געווען געמישטע און מען האָט זיי אייגנטלעך צו קיין באַשטימטער קאַטעגאָריע נישט געקענט צורעכענען. אין אַלע שולן איז די אונטערריכטס-שפּראַך געווען יידיש, נאָר אין די צוויי-גרופּענע העברעאישע שולן האָט מען יידיש געלערנט בעל-כרחו, אין דער צייט ווען אין די יידישע האָט מען געפּלאַנצט ליבע צו דער שפּראַך.

אין אַפּריל חודש 1921, איז דורך „יעקאָפּאָ" צונויפגערופן געוואָרן אַ לערער-צוזאַמענפאָר פון אַלע שולן, וועלכע זיינען סובסידירט געוואָרן דורך „יעקאָפּאָ". דער צוזאַמענפאָר האָט געטראָגן אַ ליקווידאַציאָנס-כאַראַקטער צוליב דעם, וואָס דער „דזשאָינט" האָט זיך בנוגע דער הילף פאַר קולטור צעטיילט אויף זיינע באַשטאַנדטיילן און די הילפסגעלטער זיינען איבערגעגאַנגען דירעקט צום אַרבעטער-

הילפס-קאמיטעט (פאר די וועלטלעכע אנשטאלטן) און צום ארטאדאקסישן קאמיטעט. אויף דעם צוזאמענפאר האבן זיך אויסגעקריסטאליזירט, צוויי קעגנערישע לאגערן, פון וועלכע, איינער איז געשטאנען אויפן באדן פון א יידיש-וועלטלעכער שול, דער צווייטער האט געפאדערט א העברעאיסטישע שול. אין צוזאמענפאר האבן גענומען אנטייל פאלגנדיקע שולן: ניי-סווענציאן, פאדבראדז, ראדון, ניי-ווילייסק, רודאמין, אשמענע, אלשאן, לאנדווארארווע, גלובאקע, קעני, ברעסלאוו, סוויר, מישעגאלע, יאשון, מיכאלישעק, סווענציאן, ליפנישאק, איגנאלינע, ווארנאווע, קאלטוניאן, קורעניעץ, איוויע, וואלאזשין; 32 לערער מיט באשטימונגסרעכט און 12 מיט בארואטונגסרעכט. צו דער גרופע אנהענגער פון דער יידיש-וועלטלעכער שול האבן זיך פאראייניקט 12 פראווינציעלע לערער, די איבעריקע 18 זיינען געווען א טייל וואקלדיקע, די איבעריקע אנהענגער פון א העברעאיסטישער שול. צו קיין הסכם אין פראגראמאטישע פראגן פון דער שול-בויאונג האט מען ניט געקענט קומען, און די קאנפערענץ איז געשלאסן געווארן.

נאכן צעריסן פון צוזאמענפאר האבן די לערער, וועלכע זיינען געשטאנען אויפן שטאנדפונקט פון א יידיש-וועלטלעכער שול, זיך אויסגעטיילט אין א באזונדערער קאנפערענץ, אין וועלכער עס זיינען געווען פארטראטן די שולן פון ניי-ווילייסק, ניי-סווענציאן, סווענציאן, פאדבראדז, איוויע, ליפנישאק, בעניאקאן, יאשון, סוויר, קאלטוניאן, איגנאלינע, לאנדווארארווע. די קאנפערענץ האט געבילדעט א זעלבסטשטענדיקע ארגאניזאציע פאר אלע ענינים פון די יידיש-וועלטלעכער שולן אויף דער פראווינץ אונטערן נאמען „שול-ארגאניזאציע פאר ווילנער פראווינץ“.

אין דעם אנפירנדיקן ארגאן פון דער ארגאניזאציע האט די קאנפערענץ אויסגעקליבן ב. לובאצקי, א. קליאנסקי, א. גאלדמאן, י. זאמעלס, (ווילנע), י. הורדוס (ניי-סווענציאן), ד. פישער (סווענציאן), ב. ראבינאוויטש (ניי-ווילייסק).

גלייך נאך דער גרינדונג האבן זיך אן דער שול-ארגאניזאציע אנגעשלאסן די שולן פון: ברעסלאוו, גלובאקע, דוקשט, דיסנע, דרויע, נאווארעדאק, ניעמענטשין, סמארגאן, טורגעל.

פון דאן האט זיך ענדלעך אנגעהויבן אויסצוקריסטאליזירן די שול-ארבעט אויף דער פראווינץ. די ריכט-ליניע האט זיך גענומען אויסגלייכן אז ס׳איז דורכגעפירט געווארן א דיפערענצירונג צווישן די יידישע און העברעאישע שולן (דא דארף באמערקט ווערן, אז אויך אין די העברעאיסטישע שול. אויף דער פראווינץ לערנט מען נאך דאס רוב די אלגעמיינע לימודים אין יידיש).

די שול-ארגאניזאציע האט אין מאי חודש 1921 געגרינדעט נייע שול. אין די שטעטלעך: דאנילאוויטש, היידוצישאק, ווידז, ליובטש, מיכאלישעק, שטשוטשין, ניי-פאהאסט, בסך-הכל 28 שולן. אין משך פון דער צייט האבן אייניקע שולן, צוליב סיבות, וואס קענען אין „פנקס“ ניט באריהרט ווערן, זיך פארמאכט, און אין איצטיקן מאמענט האט די שול-ארגאניזאציע פאר ווילנער פראווינץ א נעץ פון 21 יידישע פאלקס-שולן, 1 יידישע גימנאזיע אין סווענציאן, 2 אווענט-שולן ביי די פראפעסיאנעלע שולן. דער שטאט לערער איז 83, די צאל קלאסן 96, די צאל קינדער 2500. די שולן באשטייען שוין מערסטנטייל פון 5—4 קלאסן. אין א טייל שולן זיינען שוין געעפנט געווארן 6-טע קלאסן.

די ש. א. פאר דער פראווינץ האט אט וועלכע אויפגאבן: פעדאגאגישע אנפירונג פון די שולן, פינאנציעלע באזארגונג, פארשטייערשאפט כלפי חוץ.

די ערשטע און וויכטיקסטע אויפגאבע אויפן פעדאגאגישן געביט איז געווען צו פארפולקומען און פאראייניטלעכן די פראגראם אין די שולן. צו דעם צוועק איז 1) געגרינדעט געווארן א שול-אמט, 2) צונויפגערופן געווארן א ריי קאנפערענצן, 3) ארגאניזירט געווארן דערגאנצונגס-קורסן, 4) דורכגעפירט געווארן אינסטרואירונג פון די שולן אויף די ערטער.

דער שול-אמט האט קודם-כל פעסטגעשטעלט א 6-יאריקן געדויער פון דער פאלקסשול אויף דער פראווינץ און האט אויסגעארבעט אן ענטשפרעכנדיקע פראגראם-סכעמע; אומעטום, וואו די צוגרייטונג פון לערער-פערסאנאל האט עס דערלויבט, האט מען געפירט די לימודים פון גימנאסטיק, געזאנג, האנטארבעט, צייכענען, באוועגלעכע שפילן, אויף וועלכע מ׳האט אין די פראווינץ-שולן פריער קיין אכט ניט געלייגט.

אין אייניקע שולן זיינען איינגעלאדן געווארן אפילו ספעציעלע לערער אויף די אנגעוויזענע געגנשטאנדן (סווענציאן, איוויע, לאנדווארארווע א. א. וו.)

אויסערדעם האט דער שול-אמט אויסגעפאדערט פון די שולן פעריאדישע באריכטן וועגן גאנג פון די לימודים, האט פונאנדערגעשיקט א ריי אנקעטעס, געגעבן פארשיידענע אינסטרוקציעס און איינגעשטעלט א פארבינדונג מיט די שולן. בכדי צו קאנטראלירן די ארבעט אויף די ערטער און אינסטרואירן די שולן זיינען איינגעלאדן געווארן שול-טוער, וועלכע האבן אפט צוזאמען מיט די פארשטייער פון דער שול-ארגאניזאציע פאר פראווינץ באזוכט אייניקע פונקטן פון דער ווילנער פראווינץ. די באזוכן פון די שולן האבן אבער נישט געטראגן קיין רעגלמעסיקן כאראקטער און אויף דעם געביט איז, צום באדויערן איינגעטאן געווארן ווייניק, ווייל צוליב דוחק אין מיטלען, האט מען נישט געקענט איינלאדן א שטענדיקן אינסטרוקטאר. גלייכצייטיק מיט די באזוכן איז געפירט געווארן אן אויפקלערונגס-ארבעט צווישן די עלטערן. ס׳זיינען צונויפגערופן געווארן אין פארשיידענע שטעטלעך עלטערן-פארזאמלונגען וועגן דער באדייטונג און וויכטיקייט פון דער יידישער שול.

פאר דער קורצער צייט פון דער עקזיסטענץ פון דער שול-ארגאניזאציע פאר ווילנער פראווינץ זיינען דורכגעפירט געווארן 4 גרויסע לערער-בארואטונגען,

אין וועלכע ס׳האבן גענומען אנטייל פארשטייער פון דער גרעסטער צאל שטעטלעך. אויף די בארואטונגען זיינען געלייזט געווארן א ריי וויכטיקסטע פעדאגאגישע און ארגאניזאציאנעלע פראגן, צוליב וואס די שול-ארבעט אויף דער פראווינץ איז געווארן אלץ מער קאארדינירט.

אין אפריל 1922 יאר איז צונויפגערופן געווארן קיין ניי-סווענציאן די 1-טע ראיאן-קאנפערענץ אויף דער ווילנער פראווינץ; עס האבן זיך באטייליקט פארשטייער פון 12 שולן.

אויסערדעם זיינען אויסגענוצט געווארן די געגנשטאנד-קאנפערענצן, וועלכע זיינען איינגעארדנט געווארן אין משך פון דעם ווינטער 1922 יאר; אויף די דאזיקע קאנפערענצן זיינען בייגעווען לערער פון פראווינציעלע שולן.

בכדי אויסצובילדן א צוגעפאסטן לערער-פערסאנאל און פארפולקומען די פעדאגאגישע צוגרייטונג פון די לערער האט די ש—א פאר פראווינץ מיט דער גרעסטער אנשטרענגונג פאר זיך גענומען אין דער צייט פון די וואקאציעס 1922 יאר דערגאנצונגס-קורסן פאר די לערער פון די יידיש-וועלטלעכע שולן, וועלכע האבן געדויערט 6 וואכן און זיינען באזוכט געווארן פון 36 לערער. דא זיינען געווען פארגעשטעלט פאלגנדע שולן: איוויע, ברעסלאוו, גלובאקע, דוקשט, דרויע, דאנילאוויטש, היידוצישאק, ווידז, ווילייסק, מיכאלישעק, ניי-סווענציאן, ניי-פאהאסט, סווענציאן. אויף די קורסן, וועלכע זיינען דורכגעגאנגען מיט ערפאלג, זיינען דורכגענומען געווארן מעטאדיק פון יידיש, מעטאדיק פון העברעאיש, נאטורוויסנשאפט, באוועגלעכע שפילן, געזאנג, צייכענען, שול-קענטניש. אויסערדעם זיינען געלייענט געווארן עפיזאדישע לעקציעס אויף ליטעראטור און ס׳זיינען דורכגעפירט געווארן א ריי עקסקורסיעס געאגראפישע, ווי אויך היסטארישע. נישט קוקנדיק אויף אלע אנגענומענע מיטלען פילט זיך שטענדיק א דוחק אין פאסנדע לערער; צוליב דער שווערער מאטעריעלער לאגע פון דעם פראווינציעלן לערער, אויסערגעוויינלעכע באדינגונגען פון דער ארבעט אין שטעטל און נישט פינקטלעכער אויסצאלונג פון דער ש—א, ווילן די לערער נישט פארן אויף דער פראווינץ. מיט גרויסע שוועריקייטן קומט אן צו קריגן א צוגעפאסטן לערער פאר א פראווינציעלער שול. די ש—א האט זיך נישט איינמאל געווענדט צו דער אקאדעמישער יוגנט, צו די געוועזענע צוהערער פון די פעדאגאגישע קורסן מיטן רוף, זיי זאלן דערפילן זייער חוב לגבי דער קולטור-ארבעט אויף דער פראווינץ, נאר מערסטנטייל האבן די ווענדונגען נישט געפונען דעם געהעריקן אפקלאנג.

דער שול-ארגאניזאציע אלס יורידישער בעזיצער פון יידיש-וועלטלעכן שול-וועזן אויף דער ווילנער פראווינץ איז אויסגעקומען צו קעמפן פאר זיינע רעכט כלפי חוץ. די רדיפות פון דער מאכט אויף די יידישע שולן האבן זיך אנגעהויבן צוערשט אין די פונקטן פון דער פראווינץ, וואס זיינען פריער פאראייניקט געווארן מיט פוילן (ווי די קרעסן אין לידער קרייז), נאכדעם האבן זיי זיך איבערגעטראגן אויפן געביט פון דער געוועזענער מיטל-ליטע און ענדלעך אין ווילנער גימא.

אין פארשיידענע פונקטן האבן די אינספעקטארן אנגעהויבן אנצוגרייפן אויף די יידישע שולן, פאדערן קאנצעסיעס, פוילישע בירגערשאפט פון די לערער, צוגעפאסטע בנינים (בשעת וועגן טייל בנינים האט מען רעקווירירט און ס׳איז בכלל אויף דער חרובער פראווינץ דער דאזיקער מין זייער זעלטן). נישט האבנדיק קענען זיך קיין ארגאניזירטע געזעלשאפט, וועלכע זאל קענען געבן דעם נייטיקן ווידערשטאנד, האבן די אינספעקטארן געוועזן דורכצופירן אין דער פולער ברייט זייער פאלאניזאטארישע פאליטיק. דערביי אבער איז די ערשטע צייט די פאליטיק פון דער מאכט גופא געווען נישט איינהייטלעך, און וואס מען האט געמעגט אין איין דיסטריקט, האט מען ניט געטארט אין א צווייטן. ס׳האבן זיך געשאפן אפט קוריאזן; פון די אינספעקטארן האבן מאנכע נישט אנערקענט אין שול קיין רעליגיעזע למודים—(וועלטלעכע אינספעקטארן), אנדערע ווידער האבן אנערקענט די יידישע אונטעררייכטס-שפראך (אינספעקטארן-יידישיסטן), א גרעסערער טייל איז געווען פאר העברעאיש (אינספעקטארן-העברעאיסטן).

דער ערשטער תנאי פאר א קאנצעסיע—א גאנצע ריי שינוים אין דער פראגראם: 8 שעה פויליש אין I-טן קלאס, 8 שעה פויליש אין II-טן קלאס, 12 שעה אין III-טן קלאס, 14 שעה אין IV-טן קלאס. דערפון 3 שעה אין וואך פוילישע געשיכטע, 3 שעה פוילישע געאגראפיע, און 2 שעה **חשבון** אין פויליש! דאס איז געווען דער ערשטער טריט צו דער פאלאניזירונג פון דער שול (די פאדערונגען זיינען אויסגעשטעלט געווארן די שולן אין איוויע, ליפנישאק, גלובאקע, ניי-פאהאסט, דיסנע, ברעסלאוו, דרויע און אנדערע שולן פון די קרעסן).

אזוי-ארום האט זיך געעפנט א ברייט פעלד פאר שיקאנעס, ביז שליסן די שולן. צום באדויערן האט די שול-ארגאניזאציע צוליב יורידישע סיבות (ז׳ איז אפיציעל געווען די פארשטייערין נאר פון די מיטל-ליטווישע שולן) נישט געקענט אנטוויקלען דעם מאקסימום פון איר טעטיקייט דאך האט זיך ענדלעך איינגעגעבן אפצושיצן כמעט אלע שולן פון דאנעי, פארהיטנדיק זייער פראגראם.

דער מאנגל אין פלאץ דערלויבט ניט אפצושטעלן זיך בעני אויף דער פאלאניזאטארישער פאליטיק פון דער שול-מאכט אויף דער פראווינץ, אויף די רעקוויזיציעס פון די שול-בנינים, אויף דער פינאנציעלער, איצט באזונדערס קריטישער לאגע פון דער יידישער שול אויף דער פראווינץ, אויף דער באציאונג פון די עלטערן, וואס גיבן זיך אפט ניט אפ קיין חשבון בנוגע דער יידישער שול, און אויף די וויכטיקע אויפגאבן, וואס שטייען נאך פאר דער בויערין פון דער יידישער שול אין דעם שטעטל—דער יידישער שול-ארגאניזאציע פאר ווילנער פראווינץ.

א. גאלדמאן.

יעקב זיזמאַן.

אַמאָליקע חתונות.

אַמאָליקע חתונות האָבן פאַרנומען אַ גרויסן אָרט אין דעם יידישן לעבן. עס איז רעכט געווען, אַ חתונה זאָל געדויערן זיבן טעג—„שבעת ימי המשתה“; אַזוינס האָט, אמת, פּאַסירט זעלטן, אָבער ווייניקער ווי אַ צוויי דריי טעג האָט אַ חתונה געוויס ניט געדויערט.

דעם פרייטאָג פאַר דער וואָך פון דער חתונה פלעגן די מחותנים, ד. ה. חתן-כלהס עלטערן, שיקן די כלי-זמר מיט דעם בדחן צו די אַלע גאַנץ נאָענטע פריינד, ווי ברידער, שוועסטער, פעטערס, מומעס, וועך רעדט צו די אונטערפירער, שפּילן אַ „קבלת שבת“. דער בדחן פלעגט אויסרופן פאַר וועמען, און די כלי-זמר פלעגן שפּילן אַ מאַרש (באַקומענדיק דערפאַר אַ טראַקטאַמענט און באַצאָלט יעדערער לפי כבודו). דאָס איז געווען די אָריגינעלע איינלאַדונג צו דער חתונה, און ווען דער פעטער אָדער דער ברודער האָט ניט באַקומען געשיקט צו אים די כלי-זמר אַ „קבלת שבת“ שפּילן, איז דאָס געווען אַ גרויסע באַליידיקונג, און די באַליידיקטע פלעגן ווערן ברוגז, ניט קומען אויף חתונה.

שבת אינדערפרי צום דאַווענען איז געווען דער אויפרוף, עס האָט גע-הערט צו דעם חתנס עלטערן צו פאַרבעטן די נאָענטע מחותנים פון ביידע צדדים אין שול אַריין, וואו דעם חתנס עלטערן דאַוונען. דאָס דאַווענען איז געווען מיט פּאַראַד. דער חזן מיט דעם כאָר האָבן קאָנצערטירט, די עליות זיינען צעטיילט געוואָרן בלויז פאַר די מחותנים. יעדערער האָט געמאַכט „מי שברך“ די חתן-כלה און געגעבן אַ נדבה פאַר דער שול. צו מפטיר איז אַרויף דער חזן מיט די משוררים אויף דער בימה, געזונגען מזמורים, וואו עס גע-פינען זיך אויסדריקן, וועלכע זיינען שייך צו אַ חתן, ווי „כחתן יכהן פּאַר“, אָדער „כחתן יוצא מחופּתו“, און מיט געזאַנג אויסגערופן דעם חתן מפטיר; און ווי נאָר דער חתן איז אַרויף אויף דער בימה, פלעגט זיך געבן אַ שאָט דורך די פענסטערלעך פון „עזרת-נשים“ אַ האָגל פון ראָזשינקעס, מאַנדלען, ניס אויף דעם חתנס קאָפּ, און קינדער מיט אַ געפילדער, מיט אַ שמחה פלעגן דאָס צוזאַמענקלייבן. נאָך דעם דאַווענען פלעגט מען דעם עולם פאַרבעטן צום מחותן אויף קידוש.

די נאַכט פאַר דער חתונה (ווען די כלה איז געווען אַ כשרע) פאַרנאַכט פלעגט מען פירן די כלה אין מקוה מיט כלי-זמר.*) אויף דעם אָוונט זיינען געווען געלאַדן דער כלהס חברטעס, אויך פון חתנס צד די פרייליינס, אַפשייד צו נעמען פון זייער חברטע, וועלכע טרעט אַרויס פון זייער שטאַנד און טרעט אַריין אין דעם שטאַנד פרויען, מיט ניס, יאַדרעס קנאַקן, טיי, ביר טרינקען, אויך אונטער כלי-זמר אַ טענצל צו גיין. אין דייטשלאַנד איז דאָס נאָך ביז היינט די מאָדע, מען רופט דאָס „פּאָלטערנאַכט“.

אַ טאָג אָדער צוויי פאַר דער חתונה ביי פאַרמעגלעכע מחותנים האָט מען געמאַכט אַ „סעודת עניים“ אַ אָרעם-מאַלצייט, און ביי דעם טיש פון די אָרימעלייט זיינען איבגאַן געזעסן חתן-כלה; אויך מוזיק פלעגט דערביי זיין און דער בדחן פלעגט זאָגן פאַר זיי, וואָס עס פּאַסט פאַר אַזאַ מאַלצייט... נאָך דעם בענטשן פלעגן חתן-כלה גיין אַרום די טישן און טיילן נדבות.

דעם טאָג פון דער חתונה האָבן די כלי-זמר געמוזט קומען פאַר פרי שפּילן אַ גוט-מאָרגן צו די עלטערן פון חתן-כלה. פאַרנאַכט האָט זיך איצטער אָנגעהויבן די רעכטע חתונה. די כלה מיט די ווייבער אין אַ באַזונדער צימער, דער חתן מיט די מאַנסבילן אין אַ צווייטן צימער, און אַמאָל אפילו—אין באַ-זונדערע הייזער. די כלה פלעגט מען אַרויפזעצן אויף אַ איבערגעקערטער דייזשקע, אין וועלכער מען פאַרקאָשטשינעט ברויט, מיט אַ קישן און אַ ליילעך פון אויבן (דער טעם דערפון איז מיר ניט באַוואוסט, דאָס איז געווען עפּעס אַ מין סגולה...)**), די מוטערס און די באָבעס זיינען געשטאַנען מיט הבדלות אַרום איר, פונאַנדערגעפלאָכטן די צעפּ, אַנדערע אינגאַנצן אָפּגעשאָרן, די כלי-זמר האָבן געשפּילט אַ באַזעצנס—אַן אומעטיקן ניגון, דער בדחן פלעגט זאָגן מוסר, געוויינען און יללות איז געווען ניט ווייניקער ווי יום-כיפור צו ונתנה-תוקף... נאָכהער פלעגט דער בדחן רופן דעם חתן מיט די מחותנים צום באַ-דעקנס. דער חתן פלעגט באַדעקן די כלה מיט אַ טוך, עקסטרע דערצו אָנגע-גרייט, פון אַ געדיכטן, ניט קיין דורכזיכטיקן ווייגס, אָדער אַטלעס-שטאָף. ביי

*) געזען האָב איך דאָס ניט, נאָר איך האָב געהערט וועגן דעם מיט 40 יאָר צוריק פון אַלטע כלי-זמרים.

**) דאָס האָב איך נאָך אַליין געזען אין מאַרשטאָט פון גראָדנע, מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר צוריק.

די גאַנץ רייכע, אָדער רבנים, וועך רעדט רביים (אדמו"רים) כלות איז פון אויבן אויף דעם דעקטוך געווען אַ זילבערנע אָדער אַ גאָלדענע עטרה, ווי עס טראָגט זיך אויף אַ טלית. מיט דעם דעקטוך איז די כלה געגאַנגען די גאַנצע נאַכט פון דער חתונה. נאָך דעם באַדעקנס, זיינען די מחותנים מיט דעם חתן אַוועק אויף זייער ערשטן אָרט, און דאָ זיינען די ווייבער, אַלע פון ערשט ביז לעצט, געגאַנגען אַ מזל-טוב-טאַנץ מיט דער כלה, דער בדחן פלעגט אויסרופן די נעמען, און די כלי-זמר פלעגן צושפּילן (דאָס איז געווען אַ הכנסה פאַר דעם בדחן מיט די כלי-זמר). נאָכהער איז מען אַוועק צום חתן, דער חתן אויבנאָן, ביי אים איבן טיש אַ גרויסע געפלאָכטענע קיטקע, מיט צוויי לייכטער מיט הבדלות, צו ליכט פון ביידע זייטן, אויף דער קיטקע דעם חתנס מתנות: אַ טלית מיט אַ קיטל. אָט דאָ האָט זיך אָנגעהויבן פאַר דעם בדחן אַ שטיקל אַרבעט צו באַ-זעצן דעם חתן, ד. ה. זאָגן מוסר. די רייכע חתנים זיינען געווען לומדים מופלגים, דאָס איז אַמאָל געווען זייער דיפּלאָם, און וואָס אַ גרעסערער גדן, האָט אַלץ געמוזט זיין אַ גרעסערער למדן. צו זאָגן אַ מוסר פאַר אַזאַ חתן מיט אַזעלכע מחותנים, דערצו האָט דער בדחן אויך ניט געטאָרט זיין קיין עם-הארץ... דער טלית און קיטל האָט געגעבן דעם בדחן שטאָף צום שטרענגן מוסר, טיף מאָראַליש, וואָרים דאָס זיינען דאָך עפּעס אייביקע קליידער; דער בדחן האָט „מעורר“ געווען דעם חתן, אַז היינט איז ביי אים אַ יום-הדין, מיט ראשי-תיבות פון טלית—„טוב לגבר יעשה תשובה“, קיטל—„קבורה יללה טהרה לויה“! קיין טרערן האָט דערביי ניט געפעלט!

נאָכהער האָבן די אונטערפירער גענומען דעם חתן אויך אַלע מחותנים מאַרש מיט די כלי-זמר פאַראויס צו דער חופּה, די חופּה האָט געמוזט זיין אויפן שולהויף ביי דער שול, עס האָט געמעגט זיין ווער ווייסט ווי ווייט. אויך די ערגסטע וועטערן האָבן ניט אָפּגעהאַלטן צו מאַכן די חופּה ביי דער שול. דערנאָך זיינען די כלי-זמר געגאַנגען נאָך דער כלה. „בינתיים“, איידער מען האָט די כלה געבראַכט, פלעגן קינדערס מיט שפּילקעס שטעכן דעם חתן, די מחותנים, און טו זיי עפּעס! און דער עולם פלעגט לאַכן... געבראַכט די כלה, געגאַנגען מיט איר זיבן הקפות אַרום דעם חתן, מסדר קידושין געווען האָט דער רב. נאָכדעם ווי מ'האָט איבערגעלייענט די כתובה האָט מען צעבראָכן אַ גלאָז; פון דער חופּה איז מען צוריקגעקומען אין הויז פון דער כלהס עלטערן, וואו די חופּה-וועטשערע דאַרף זיין. ווי מען האָט נאָר געבראַכט דעם חתן מיט דער כלה האָט מען זיי אַריינגעלאָזן אין אַ חדר „מיוחד“, וואו קיינער אַחוץ חתן וכלה האָט זיך ניט געטאָרט געפינען. ביי דער טיר פון צימער זיינען געשטאַ-נען 2 פרומע מחותנים וואָס זאָלן זיין כשר לעדות, זיי האָבן געדאַרפט זאָגן עדות, אַז אין צימער זיינען אַריין נאָר זיי ביידע, דער חתן מיט דער כלה. זיי האָבן געהייסן „עדי-יחוד“ (אַ דין אין שלחן ערוך). אין דעם צימער פלעגט שוין ווערן אַריינגעטראָגן טיי, קאַווע פאַר חתן-כלה אויף אָפּצופאַסטן זיך, ווייל חתן-כלה האָבן דעם טאָג געמוזט פאַסטן. דער סאַרווער האָט זיי דערלאַנגט אויף אַ טאַץ אַ טעלער פּיינעם זופּ, וואָס האָט געהייסן די „גאָלדענע יויך“, מיידלעך האָבן געטאַנצט, ביז דער סאַרווער האָט אויסגעשריען: „עולם צום, טיש“ דאַן זיינען אַריין די אונטערפירער אין צימער, גענומען חתן וכלה און אַוועקגע-זעצט זיי ביים טיש, דעם חתן ביי די מאַנסביל און די כלה ביי די ווייבער.

דאַן האָט זיך אָנגעפאַנגען דער מאַלצייט. נאָך די פיש האָט דער חתן געזאָגט זיין „דרשה“, אויב ניט קיין אייגענע, איז זי געווען אַן אויסגעלערנטע. דערפון וואַקסט דער מנהג פון „דרשה-געשאַנק“.

נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבן אַ אַרבעט פאַר דעם בדחן. פאַר די פאַר-צייטיקע גבירים מנהיגים, וואָס זיינען געווען די גרויסע לומדים מופלגים, האָט דער בדחן ניט געקענט אָפּקומען ווי היינט, מיט אַ לידעלע און מיט פּוסטע מעשהלעך, ער האָט געמוזט וויזן חריפות, צוזאַמענבינדן די פרשה מיט דער הפטרה, אויך דעם חתנס דרשה מיט די נעמען פון חתן-כלה, און אַלץ אין חרוזים; און דערפון אַרויסווייזן, אַז דער זיווג איז מן השמים, אַז שלמה דוד, מוז נעמען שרה דוואָשען. דאָס איז געווען אַ היבש שטיקל אַרבעט, פיל פון די פאַרצייטיקע בדחנים זיינען געווען טאַקע אמתע לומדים מיט גאָונישע קעפּ. די כלי-זמר האָבן געשפּילט גאַנצע פּאַרטיעס פון בארימטע חזנים, ווי פון „קאַשטאַן“, „ברוך בערלינער“, „יחיאלקע שפּילפויגל“ און צום סוף אויך פון מינוינער, פון „ווילנער בעל-הבית'ל“. איך געדענק נאָך זיין „עוררות בצדק“... „והביאנו לשלום“, אַלץ ערנסטע געשמאַקע יידישע נגונים. דער עולם האָט באַ-פרידיקט די כלי-זמר מיט דעם בדחן לפי כבודם.*)

*) דער חזן מיט די משוררים האָבן ביים טיש געזונגען פאַרשיידענע

נאָך דעם מאַלצייט האָט דער בדחן אויסגערופן דרשה-געשאַנק. אין די רייכע הייזער האָט דאָס דרשה-געשאַנק אָנגעטראָפן אַן אייגנס. מ׳האָט געגעבן גאַנצע טוצן זילבערנע געשיר, ווי גאָפּל, לעפל, מעסער, טאַצן, לייכטערס, חנוכה-לאָמפּן, סאַמאָווארן, אַלץ 84 די פּראָבע מיט העלמאַנטבויינענע באַפּוצונג. גאַנץ אָפט האָט מען געגעבן אויך אַלס דרשה-געשאַנק ווערטפּאַפּירן, למשל, אַ קאָנטראַקט אויף אַ אימעניע, אַ „זאַסטאַווע" אויף אַ הויז, פאַרשיידענע אָבלי-גאַציעס. דערמיט פלעגט אָרגאַניזירט ווערן אַ פּראָצענט פאַר דעם בדחן מיט די כלי-זמר, אויך דעם סאַרווער. עס פלעגט פּאַסירן, אַז עס איז אָנגעקומען צו 200 רובל.

נאָכהער האָט זיך אָנגעהויבן אַ סאָרג אויף דעם בענטשן. דער ערשטער האָט געגעבן, למשל, 25 רובל. דער צווייטער מערער, דער דריטער נאָך מערער און אַז. וו. געווייגטלעך איז געבליבן דאָס בענטשן ביי דעם, וואָס האָט מער געגעבן, און אויך די אַנדערע האָבן געמוזט באַצאָלן וויפיל זיי האָבן אָנגעבאָטן, און דאָס געלט איז געגאַנגען אויף תלמוד-תורה. נאָך דעם בענטשן פלעגן נעמען די אונטערפירערקעס די כלה און אַוועקשטעלן איר אינמיטן צימער. ביי איר אויף דער האַנט איז געווען אָנגעבונדן אַ פאַטשיילקע מיט אַ ברעג אַרויס, פאַר דעם ברעג פלעגט אָנגעמען יעדער מחותן און אַרומדרייען זיך מיט דער כלה, און דאָס האָט געהייסן „כשר-טאַנץ". דער בדחן פלעגט מוזן אויסרופן יעדערן ביים נאָמען, און דרשנען אויף אים נוטריקון און גמטריאות, אייב גיט ווייל יענער ניט גיין. איינער האָט זיך אַ פּאָר מאָל אַרומגעדרייט, האָט מען אויסגעשריען: „שוין געטאַנצט" כדי ער זאָל אַוועקגיין, און מ׳פלעגט אַ צווייטן אויסרופן; אָט אַזוי האָט זיך דאָס אָנגעהויבן פון דעם רב ביז דעם לעצטן, און נאָר דער לעצטער איז געווען דער חתן אַליין, און דאָס איז אַלץ געווען אַ הכנסה פאַר די כלי-זמר מיט דעם בדחן. נאָכהער פלעגן די כלי-זמר אויסשפּילן אַ קאַרעהאָד, ד. ה. אַ טאַנץ אין ווּעלכן עס דרייען זיך אַלע מאַנסביל באַזונדער און פרויען באַזונדער אין אַ ראָנד. אין רעכטן

תפילות, פּיוטים, און פאַר דעם בענטשן געמאַכט „מי שברך" יעדן איינציקן מחותן, וועלכער האָט געגעבן פאַר זייער כבוד אַ נדבה אויף אַ צדקה-זאַך, יעדער גאַסט האָט פאַר דעם „מי שברך" אַריינגעשטעקט דעם חזן מיט די משוררים אין יד אַריין...

מיטן טאַנץ, אין טומל, ווערן מיט אַמאָל נעלם חתן-כלה, די אונטערפירער מיט די אונטערפירערקעס, האָבן זיי אַרויסגעכאַפּט פון עולם און אַוועקגעפירט זיי וואו מען דאַרף... און דאָרט אויף אָן אָרט איז געווען דער חוב פון די אונטערפירערס מיט זייערע פרויען דערקלערן די אומשולדיקע נאַאיווע קינדער, ווי פאַרצייטיקע חתן-כלה זיינען געווען, די מעגער דעם חתן, די פרויען דער כלה, אַלץ וואָס עס איז נייטיק. און דער עולם פלעגט זיך דורכטאַנצן אַ ווייל און פלעגט זיך פונאַנדערגיין.

אויף מאָרגן האָט מען געמאַכט אַ „רומפּל". אין דעם הויז וואו עס האָבן זיך געפונען דאָס פּאָרפאָלק זיינען זיך צונויפגעקומען די נאָענטע מחותנים מיט זייערע ווייבער. אַהין זיינען אויך געקומען די כלי-זמר מיט דעם בדחן שפּילן פאַר אַלעמען אַ „דאָבריִדזען". אָפּגעגעבן כבוד אַלעמען, געשפּילט פאַר יעדערן באַזונדער. ווי עס האָבן זיך באַוויזן אין שטוב דאָס פּאָרפאָלק, האָבן די געסט אויסגעשריען אַ וויוואַט, און די מחותנים האָבן געפּאָדערט פון דער כלהס עלטערן זיסן בראַנפן און צום פאַרבייסן נאָר האָרטן קעז, געגעסן אַ פיינעם מילכיקן פרישטיק, געהוליעט, געטאַנצט ביז פאַרנאַכט, נאָכהער נאָר פון דאָס ניי בעדעקט די טישן, געגעסן אַ מאַלצייט דאָס זעלבע ווי די חופּה-וועטשערע, דאָס איז געווען דער אָפּשיידס-מיטאָג, די כלה זעגנט זיך מיט אירע עלטערן, ווען זי קומט אָן צום חתנס עלטערן אויף קעסט; ווען פאַרקערט זעגנט זיך דער חתן מיט זיינע עלטערן. אויך די צונויפגעפּאָרענע מחותנים פאָרן זיך פונאַנדער. בשעת דעם מאַלצייט ווערט געשפּילט און געטאַנצט, באַזונדערס אינטערעסאַנט זיינען די לעצטע מינוטן, פאַר דעם האָט דער בדחן געזאָגט אַ „ברכת-הפרידה", האָט כאַראַקטעריזירט דאָס זעגענען זיך פון די קינדער מיט די עלטערן, די פאַמיליע מיט די מחותנים, די כלי-זמר האָבן געשפּילט אַ געזעגן-טאַנץ, קיין טרערן האָט דערביי ניט געפעלט. פאַרביסן האָט מען מיט אַ פריילעכס, מיט אַ מאַרש, אַ האָפּקע-טאַנץ און—ענדע!

אָט אַזוי זיינען צוגעגאַנגען די אַטאַליקע חתונות אומגעפער ביז די זעכציקער יאָרן. מען מוז מודה זיין, אַז פיל נאַרישע אָבערגלויביקע מנהגים זיינען דאַן איינגעפירט געווען. ווי, צביש, באַזעצן די כלה אויף אַ ברויט-דייזשקע, פירן אין מקוה מיט כלי-זמר, אָפּשערן דער כלה די האָר; אָבער בכלל איז די חתונה געווען אַ שטרענגער מאָראַלישער אַקט, וועלכער איז געבליבן איינגעקריצט אין הארצן ביי דעם פּאָרפאָלק אויף לאַנגע, לאַנגע יאָר.

יעקב זיזמאַר

פון מיינע זכרונות וועגן בדחנים.

פאַר מיין געדענקען, מיט אַ 40—50 יאָר צוריק איז אין שטעטל סיסלעוויטש געווען אַ בדחן ר׳ אלעזר סיסלעוויטשער. איך האָב אים גוט געקענט, געווען מיט אים צוזאַמען אויף צוויי חתונות, ער איז געווען אַ גרויסער למדן, האָט געהאַט סמיכות אויף הוראה, און זיין „זאָגן" איז געווען דורכאויס צוזאַמענגעמישט פון מאמרי חז״ל, מדרשים, די נעמען פון די מחותנים אַריינגעפלאָכטן אין אַ פּסוק פון דער סדרה, מיט נוטריקונס, גימטריאות וכדומה. ער איז געווען אַן אמתער ירא-שמים, פלעגט ניט מאַכן קיין טריט אָן אַ גמרא, האָט שטענדיק מיט זיך געהאַט אויף יעדער חתונה אַ קליינע גמראלע בערלינער אויסגאַבע, און אין קעשענע אַ קליינעם „מדרש רבא". דערצו נאָך האָט ער געהאַט אַ הדרת-פּנים און זיך קטאָלץ געהאַלטן. אַזוי, למשל, פלעגט ער פאַר דער כלה דאָס „באַזעצנס" ניט זאָגן, ווייל אים האָט ניט געפּאַסט צו שטיין צווישן די ווייבער; דרשה-געשאַנק האָט ער קיינמאָל ניט אויסגערופן, דער-קלערנדיק דעם טעם דערפון אַזוי: „ווי זעט דאָס אויס? נאָר-וואָס האָב איך געזאָגט תורה, דרוש,—און אַז אין חרוזים איז דאָס דען ניט קיין תורה?! און באַלד נאָכדעם זאָל איך שרייען: חתנס צד, דרשה געשאַנק! אַזוי ווי אויף אַ סאָרג דער שאַצער—„קאָסאָ באַלשע דאַיאָט!..." איך בין דאָך דערמיט מחלל דעם כבוד התורה". ער פלעגט ניט עסן אויף קיין חתונה, און איז געווען זייער אָנגענו-מען אויף די רבנישע און לומדישע חתונות, מען האָט נאָך געזאָגט, אַז די פּרנסה פון די חתונות פלעגט ער פאַרטאָן אויף צדקה, ווי הכנסת-כלה, תלמוד תורה, אַליין האָט ער געהאַט אַ הויז אין שטעטל און די ווייב האָט געפירט אַ היבשן שפּייז-געשעפט. אויף דער לעצטער חתונה האָב איך אים געזען ביי דעם קרינקער רב און אין דעם יאָר אומגעפער אין אַ צוויי חדשים שפּעטער איז ער געשטאָרבן צו 68 יאָר (אין תרמ״ט).

אין ביאַליסטאָק איז געווען אַ בדחן ר׳ מאָטע קאָס, אַ גרויסער משלם אין שפּראַכן, איבערהויפּט אין לשון-קודש, געווען אַ צייט אַ לערער פון העברעאיש אין ביאַליסטאָק (די מוזיקער, ברידער קאָס, איינער פון זיי אַ קאַ-פּעלמייסטער, זיינען זיינע קינדער).

דאָ אין ווילנע איז געווען אַ בדחן פאַר צוועלף צייטן, אַ געוויסער ר׳ הילל בערל-זאַוואָלס אַ איינִיקל (פון די וואָס האָבן געבויט „זאַוואָלס שול"), אַ למדן-מופלג; צו זיין אויפרוף פאַר זיין חתונה אין ווילנער שול האָט ער געזאָגט אַ פּילפּול פאַר דעם עולם.

אין באָברויסק האָט געוואוינט אַ בדחן ר׳ פּסח-אלי, איז ער געווען דער גאון פון די אַלע בדחנים פון דער לעצטער צייט, וואָס זיינען אונז באַוואוסט. זיין בקיאות אין נ״ך מיט אַלע מפרשים איז געווען אין לשער, מען האָט נאָר געדאַרפט אים זאָגן אַ צוויי ווערטער, פלעגט ער זאָגן דעם פּסוק פריער און דעם פּסוק נאָכדעם; אין תלמוד און מדרש איז ער אויך געווען אַ גרויסער בקי, דערצו געהאַט אַ שיינע אויסשפּראַך, מיט אַ שיינעם אויסזען. רבנים לומדים מופלגים האָבן פאַר אים דעם גרעסטן דרך-ארץ געהאַט, אליקום צונזער האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט געזען ביי אים בריוו, איינלאַדונגען אויף חתונות פון רבנים, פלעגן זיי אים טיטולירן: „להרב הבקי בחדרי תורה". זיין גאָוניִשער קאָפּ, זיינע פלינקע איינפאַלן, זיין קלוגער טיפער בליק האָט באַצויבערט אַלע זיינע צוהערער. ער איז געווען דער מקור, וואָס אַלע בדחנים האָבן פון אים געשעפּט. אַלע רעדעס, הדרשנס, ווי אויך די באַזעצונגען, אין וועלכע עס זיינען געווען פאַרמישט פּסוקים, מאמרי חז״ל, וואָס אליקום צונזער האָט דערמיט די וועלט געגומען, האָט דאָס אַלץ געשטאַמט פון דעם פּסח אלי ע״ה. די קונסט פון די לידער מיט די מעלאָדיעס איז שוין געווען צונ-זערס כוח, ווארים אין די זאַכן האָט זיך ניט פאַרנומען אַזאַ גאָוניִשער קאָפּ ווי פּסח-אלי ע״ה, נאָר אין שוואַכקייט האָט ער געהאַט, ער פלעגט זיך ניט שטעלן זאָגן פאַר דעם עולם, וואו ער האָט ניט פריער אַ גוטן שנאַפּס גע-מאַכט, אַ טייגלאַז 90-קער ספּירט אויסגעטרונקען, האָט דער „יין שרף" אים געמאַכט פאַר אַ „מלאך שרף"... די באָן האָט נאָך דאַן ניט אומעטום פונקציא-נירט, האָט זיך דער פּסח-אלי געהאַט אַ קיביטקע, ד. ה. אַ וועגל אויף רע-סאָרן אויף צוויי רעדלעך מיט אַ פיינעם פערדל, אַליין געווען דער קוטשער און פלעגט פאָרן אויף חתונות. מיט אַ יאָר 25 צוריק און אפשר עטוואָס

מער, האב איך, װײַענדיק אין באברויסק, באזוכט דעם „גאון הבדחנים". ער איז געװען שוין אין שטארקן עלטער, געפירט מיר האט זײַן פרוכט-גארטן, זײַנע בינשטאקן, זײַן גרויס שײן הויז און אפילו די קיביטקע, אבער אן שפאן און פערד, װארים ער האט שוין דאמאלסט די בדחנות ניט גענוצט.

אין מינסק איז געװען א בדחן א מפורסם, ר' סענדער. ער האט שוין געשריבן לידער, געװען א שײנער מוזיקער, געשפילט גוט פידל. אויך האט ער זיך בײַ א דײַטש אויסגעלערנט די „מאגיק", ד"ה קונצנמאכן און פלעגט דאס אויספירן אויף חתונות. ער איז געװען א בעל-לשון, געשריבן נוסחאות מיט שירים אויף מצבות. זײַנער א זון איז דער באקאנטער פידל-שפּילער פידלמאן אין פעטערבורג.

אין צונזערס צײַטן האט אויך געשמט פאר א גוטן בדחן א געװיסער הילל קלעבאנאװ פון באריסאװ. ער האט געשריבן א װערקל „דער קארי-דאר", אײניקע לידער, געהאט א גוטן אקצענט צום פארטראגן און בכלל געװען ניט קײן עם-הארץ. ער איז געשטארבן מיט א יאר 15 צוריק.

צולעצט האט זיך געװיזן אין אונזער געגנט דער בארימטער בדחן אליקום צונזער ע"ה מיט זײַנע לידער און צו זײ צוגעפאסטער מוזיק, מעשה אקטיאר. צונזער ע"ה מיט זײַנע לידער צוגעפאסט צו דער צײַט—אלץ צוזאמען האט אים א קאלאסאלן ערפאלג געמאכט בײַ דעם פובליקום.

און זײַן לארבערקראנץ האט ער כשר פארדינט, ערשטנס דערפאר אלײן װאס ער איז געװען א „מולך בעצמו", פון זיך אלײן געקיניגט, מיט כוח, מיט מוח, מיט ענערגיע. קײן „בירסא דינקותא" האט ער ניט געהאט, קײן ישיבה האט ער ניט באזוכט, זײַנע עלטערן זײַנען געװען גאר ניט קײן רײַכע. צו 12 יאר איז ער אנגעקומען צו א שמוקלער, צו 23 יאר האט ער חתונה געהאט. צופע-ליקערװײַז, װאו זײַנע שװיגערעלטערן האבן געװאוינט, איז געװען אין שכנות דער בדחן משה װארשעװער, בשעתו באװאוסט געװען אין װילנע, הגם ניט פון די גרויסע מפורסמים. צו גראמען זאגן האט אליקום געהאט א נײַגונג פון קינד-הײַט אן, איז ער געװארן א אײַנגײער בײַ משה װארשעװער. אן ארימאן איז ער נעבעך געװען א גרויסער, האט ער אויסגעשטודירט בײַ אים אויף בדחן. נאכהער אז ער איז שוין געװען אין דער פראפעסיע, האט ער מיט א איבערמענטשלעכער ענערגיע געארבעט אין דעם פאך װאס מער צו דערגײן, געדונגען א רבי'ן, גע-לערנט תנ"ך, עין-יעקב, געצאלט װיפיל אין זײַן מעגלעכקײט איז געװען פסח-אלײן באבריסקער פאר זײַנע מאמרים.

האט ער נײטיק געהאט װאס צו שרײַבן, איז לעבט געװען ניט שלאפן די נאכט, אויף פרײַ זיך צושפארן אין די זאכן אויף א װײַלע, און פארגעװעסט װײַטער די ארבעט. דאס האב איך זעלבסט געזעען פון אים. פאר זײַן גרויסער שטרעבונג און התמדה, װאס ער האט געטאן אין זײַן זאך, האט ער כשר פאר-דינט דעם גרויסן נאמען, װאס ער האט זיך ערװארבן אלס בדחן.

צײַט עס איז געװארן די מאדע פון די לידער, איבערהויפט אין צונזערס צײַט, איז די בדחנות ארײַן װי מ'זאגט אין שוסטער-גאס. װער עס האט נאר פארמאגט א שטיקל שטימע אדער אזוי א געװיסט הארץ אויף שרײַען, פלעגט זיך אויסלערנען א פאר לידלעך, געקויפט בײַ א ריכטיקן בדחן א באװעגנס מיט א „גוט מארגן" און געװארן א בדחן. איך האב אלײן געשריבן פאר אזעלכע בדחנים פיל מאל, געװײנטלעך פאר א גוטער באלוינונג. איך האב נאך געהאט אזעלכע קונדעקטן, װאס מען האט געמוזט שרײַבן פאר זײ אויף כתיבה-טע שריפט, װארים געשריבענע האבן זײ ניט געקענט לײענען. און אז עס פלעגט זיך דורכװארפן א לשון-קודש-װארט, װער רעדט — א תלמודישער אויסדרוק,

פלעגט מען מון מיט דעם נפש גוט אײַנשטודירן. נאכהער פלעגט דאס פון אים ארויסקומען אידרעק-פידרעק... פון די דאזיקע בדחנים די עמי-הארצים, פלעגן אנדערע אויספירן זײַער אמוזאנט פאר דעם פובליקום פארשײדענע מאקיסן, װי בענדער ציען, פײַער שלינגען און נאך אזעלכע קונצן, װאס זײ פלעגן זיך אויס-לערנען בײַ א קונצנמאכער. פון דעם ארט בדחנים האב איך אײנעם גוט גע-קענט אונטער דעם נאמען „סאינע דער ביאליסטאקער". ער האט געהאט א גרויסן טאלאנט אין מימיק און קאמיק. װען ער װאלט שטודירט אין דעם און באװעסן פיל-װיניציק בילדונג, װאלט ער א בארימטער ארטיסט געװען. אזוי װי ער איז אבער אין זײַן יוגנט געװען א דאמען-שוסטער, האט קײן שום בילדונג ניט גע-האט, ניט קײן ײדישע און ניט קײן אײראפעאישע, האט ער זיך װי די אלע בדחנים זײַנס גלײַכן זיך אויסגעלערנט אט די אלע סקארבאװע זאכן, װאס א חתונה פאדערט, און איז געװארן א בדחן. ער האט געהאט א כוח אויסצוטראכטן זיך אלײן פארשטעלונגען, למשל—„דער קארגער בחור", „דער קלײנשטעטלדיקער חזן", „די עגונה װוכט איר מאן", „פון װיגל ביז דעם גריבל" (די פארשײדענע פעריאדן פון א מענטשנס לעבן), האט געפירט מיט זיך א טשעמאדאן מיט. בערד, פארשײדענע קלײדער, אויך דאמענקלײדער, און האט אויסגעפירט יעדער זאך מיט זײַן מימיק און קאמיק װי אן אמתער קינסטלער. געװײנטלעך, די װערטער פון די קופלעטן מיט דער מוזיק—דאס האט מען אים שוין געשאפן, נאר די אויספירונג מיט דעם מאסקירן און גרימירן זיך—איז געװען ארטיסטיש. אין גרונד גערעדט, האט דאס מיט בדחנות גאר א קנאפן אויסטראג, דאך האט ער זיך פארט גערופן „סאינע דער ביאליסטאקער בדחן".

אט דער מין בדחנים האבן זײער נידעריק געשטעלט בײַ היינטװעלטיק געבילדעטע מענטשן אין די אויגן די בדחנות, און װי צונזער ע"ה האט גע-שטרעבט די בדחנות אויסצופוצן, צו געװינען דעם געשמאק פון דעם נײַעם דור, האט דאס אלץ ניט געהאלפן, חברה זײַנען שוין געװײנט געװארן צו אפערעס, אפערעטעס, באלעטן, האט שוין זײ װיניציק אינטערעסירט צונזערס מעלאדיען מיט די לידער. אײנמאל זומער באגײענען האב איך זיך מיט אים געטראפן גײענ-דיק פון חתונות, איך פון מײַנער און ער פון זײַנער. קלאגט ער זיך פאר מיר „ברודער, עס איז ניט גוט, אז די שענסטע געסט, די סמעטענע פון פובליק, קענען זיך ערלויבן לאזן שטײן אליקומען אויף דער בימה און אװעקגײן אין קא-מער שפּילן אין קארטן, איז שוין דא פאר מ'ר מער קײן פלאץ ניטא", און כך הוה—אין א האלב יאר ארום איז ער אװעק קײן אמעריקע.

אליקום איז אװעקגעפארן, און איך בין דאס געבליבן זײַן שטעלפאר-טרעטער. די פרנסה האט ער ארױפגענומען, בײַ די עולות בין איך געבליבן. איך האב צו גאט ניט, די פראפעסיע האט מיר געגעבן צײַט 43 יאר גוט צום לעבן, קינדער אויסגעבילדעט אויף דער העכסטער שטופע.

איך בין שוין אויף דער עלטער, עס איז שוין צײַט באלד פארן אה'ן... װעמען לאז איך דא איבער אויף מײַן פלאץ? דוכט מיר, אז קײנעם ניט.

ריכטיק האט מיר אמאל געזאגט ד"ר עליאשעװ (בעל-מחשבות):

„מיר דוכט, אז איר זײַט דער לעצטער אין דעם פאך. װאס האט בײַ ײדן עקסיסטירט כמעט 200 יאר, איר זײַט דער לעצטער בדחן. געװײנטלעך, פון די, װאס מען קען רופן בדחן".

און אויב דאס איז אמת, װאס ד"ר עליאשעװ האט געזאגט, איז דאס דער שרײַבער פון די שורות דער לעצטער בדחן.

א. מ. בערנשטײן.

אײנער פון די לעצטע.

יעקב זוימאר, אדער װי דאס פאלק האט אים גערופן דער „זשושמער בדחן", האט זיך באזעצט אין װילנע אין אנהײב פון דער מלחמה און איז שוין דא פארבליבן ביז זײַן לעצטער שעה. ער האט זיך דא געהאט זײַנע אנהענגער, װעלכע פלעגן גרויס הנאה האבן פון זײַנע פארטראגן אין פראזע און גראמען; פון זײַנע װיצן, גלײַכװערטלעך, װאס עס פלעגן זיך שיטן בײַ אים אן א צאל; פון זײַנע ראשי-תיבות, גימטריאות אויף די נעמען פון חתן-כלה און מחותנים, װאס פלעגן בײַ אים עקספראמפט פארבאסט װערן. אין די לעצטע שװערע יארן איז בטל געװארן דער מנהג צו פײַערן חתונות מיט מוזיק, אין גרויסע, דערצו באשטימ-טע זאלן, מיט א גרויסער צאל אײַנגעלאדענע געסט. שטיל, אין דעם ענגן קרײַז פון דער פאמיליע, װערן איצט חתונות געמאכט, מ'האט אלץ מורא פאר עין-הרע, פארן „למה תתראו", סײַ בלפני פנים און סײַ כלפי חוץ... אבער דאך פלעגט מען עפ"י רוב געפינען פאר נײטיק אײַנצולאדן כאטש „דעם זשעזשמער", ער זאל אויסמונטערן און אמוזירן די געסט מיט זײַנע סאטירישע און „מאראלישע" לידער און מאנאלאגן.

עס איז שוין לאנג אװעק די צײַט, װאס דער בדחן פלעגט זײַן דער „מושל יחידי", דער גאנצער פאנגעבער אויף חתונות, װאס אנהײבנדיק מיטן „דאברידיען", מיטן באגריסן די געסט בײַ זײער צוזאמענקומען, ביזן שפּילן דעם „זײַט-געזונט", איז ער געװען דער צערעמאניע-מײַסטער אין פולן זין פון װארט „אשר בלעדו לא ירים איש את ידו ואת רגלו". דאך פלעגט נאך אין געװיסע קרײַזן דער בדחן האבן א אנגעזעענע ראלע. און דער עלטערער דור פלעגט עפעס אויפגעמונטערט און אויפגעלײַגט װערן פון דעם זשומערס א „זאגעכץ".

יעקב זוימאר איז געװען אײנער פון די לעצטע בדחנים, אויב ניט דער לעצטער, װי ער שרײַבט אלײן אין זײַנע זכרונות. אין דער ביבליאגראפישער רשימה פון די פאלקסלידער-ביכלעך, װאס שמואל װינער ברענגט אלס בײַלאגע צו גינזבורג-מארעקס „פאלקסלידער", געפינען מיר פארצײַכנט דאס ביכל פון יעקב זוימאר: „דיא ספירה" („מיר צײלין אלע ספירה און דאצו דיא לי-דער, װעלכע עס איז פארגישטעלט גיװארען פון מיר אויף נײַע גראמאטישע הויכצײַטען אונ געזעלשאפט... 1) דאס פאפירל. 2) דיא קאמאדע. 3) דער לאך. פערפאסט פון מיר יעקב זוימאר בדחן מגראדנא". װילנא י"ל מ"ץ, תרנ"ג, 1893, 32 עמודים). אין יאר 1917 האט ער ארויסגעגעבן א העפט לידער און קופלעטן: „דאס יודישע הערץ".

ער האט די גאנצע צײַט שטארק געליטן מאטעריעל. אפגעריסן פון זײַנע זין, פון װעלכע אײנער איז אן אינזשעניער-ארכיטעקטאר אין רוסלאנד, א צװײטער א דאקטאר אין דײַטשלאנד, ביז ער איז אויס: 67-סטן יאר פון זײַן לעבן גע-שטארבן אין שפּיטאל פון „משמרת-חולים".

בײַלאַגע צום „פּנקס“.

מאַטעריאַלן צום יידישן פאָלקלאָר.

יידישע פאָלקסלידער.

גזואַמלט, דערקלערט, קלאַסיפיצירט,
קאָנטראָלירט און איבערגעגעבן צום דרוק
— — פון ש. באַסטאָמסקי. — —

איינער פון די וויכטיקסטע צווייגן פונם פאָלקלאָר בכלל און פונם יידישן פאָלקלאָר בפרט איז אָן שום ספק דאָס פאָלקס־ליד.

אין די פאָלקסלידער שפּיגלען זיך אָפּ, הגם אין אַ פּרימיטי־ווער, אָבער אין זייער אַ האַרציקער און אייגנאַרטיקער פאָרם, די אָנשויאונגען, פאָרשטעלונגען און זכרונות פון דעם אָדער יענעם פאָלק, זיין באַציאונג צו די אַרומיקע דערשיינונגען, זיין פרייד און טרויער, צער און צאָרן, ליבע און האָפענונג, זיינע גייסטיקע אייגנשאַפטן.

דאָס פאָלקסליד פירט אונז אַריין אין דער אינטימער וועלט פון דעם פאָלקסלעבן, אין די פאַרבאָרגנסטע ווינקעלעך פון דער פאָלקס־נשמה. סיי דער היסטאָריקער און סיי דער עטנאָגראַף גע־פינען אין די פאָלקסלידער אַ מאַטעריאַל ניט אָפּצושאַצן פאַר זייערע פאָרשונגען און אָפּהאַנדלונגען.

דער מחבר פון די פאָלקסלידער איז דאָס פאָלק אַליין, די אומבאַקאַנטע פאָלקסדיכטער אָדער פאָלקסזינגער, וואָס האָבן ניט בדעה דורך זייערע שאַפונגען צו מאַכן זיך אַ נאָמען. דער פאָלקס־דיכטער שטייט ניט העכער פון דער אַלגעמיינער מאַסע, זיין קוק אויף דער וועלט און אויף די דערשיינונגען פון לעבן איז דער זעלבער ווי פון דעם ברייטן המון. דאָס איז דער פּאָעט פון דער מאַסע. זיינע געדאַנקען שעפּט ער דירעקט פון דעם אַרומיקן לעבן, פון דעם פאָלקסמויל און פון זיין אייגענער נשמה.

אין דעם „קליין מענטשעלע“ מאָלט אונז מענדעלע מוכר־ספרים אַ בילד, ווי אַזוי אַ יידיש פאָלקסליד פלעגט אַמאָל געשאַפן ווערן.

... „עס שטייט זיך אַ שטייגער איציק דאָס שניידערל מיט אַ פּרעסל אין דער האַנט איבער אַ שטיקל אַרבעט, הייבט אָן אויף אַ קוויטש אַ מאַרש, צוקלאַפּנדיק צום טאַקט מיטן פּרעסל, און חברה פּועלים, בחורים, אַרום טיש, אַרבעטנדיק געשווינט מיט דער נאָדל, העלפן אונטער, דער אויפן געלענקל, יענער אויפן בייקעלכל, איטלעכער מיט וואָס ער קען...

„דאָרט ביי די פּועלים, ווערן אָפּט געזונגען לידלעך, איי־גענע אַרבעט טאַקע, וואָס גייען דערנאָך אַרויס אויף דער וועלט, צווישן עולם, פאַלן אַריין אין מויל צו מיידלעך, דינסטמיידלעך און באַקומען דעם נאָמען „פאָלקסלידלעך“.

וואָס איז דער אינהאַלט פון די יידישע פאָלקסלידער?

די דאָזיקע טעמע איז זייער אַ ברייטע און אַ פאַרצווייגטע.

די ראַמען פון דעם אַריינפירוואָרט ערלויבן אונז ניט צו באַהאַנדלען די פראַגע אין דער גאַנצער ברייט.

מיר וועלן דעריבער נאָר אונטערשיידן איייניקע מאָמענטן, ברענגען עטלעכע אילוסטראַציעס.

אויף דער געשטעלטער פראַגע גיט אונז, אויף זיין שטיי־גער, אָן ענטפער ווידער מענדעלע מוכר־ספרים:

„דער תוך פון די לידלעך איז געווען זייער פאַרשיידן.

„ס'איז געווען אַזוינע איבער ליבעס: אַ דינסטמיידל, אַ שטיי־גער, פאַרבענקט זיך אין דער פרעמד נאָך איר געליבטן, דערמאָנט זיך ווייינענדיק אין די גוטע, זיסע מינוטן, ווי זיי פלעגן פאַרברענ־גען צוזאַמען, ווי אַ פּאָר טויבן, אויפן שפּאַציר, אַמאָל אין די געדיכטע וועלדער, און אַמאָל צווישן ווייץ און קאָרן; אָדער סתם אַ מיידל גיסט אויס איר האַרץ, ציט זיך מיט דער נשמה צו עפּעס אַ חתן ווי אַ קליין קינד מיט די הענטלעך צו דער שיינענדיקער לבנה. און לידלעך פון אַ שנור איבער אַ בייזער שוויגער, פון אַ יתומה איבער שטיפמוטער, לידלעך פון יידישע רעקרוטן, ווי זיי געזעגענען זיך מיט אַלע זייערע ליבע פאַרן אַוועקגיין אויף דינסט אויף לאַנגע, לאַנגע יאָרן.

„צווישן די לידלעך איז דאָ פילע איבער נגידים, קהלס־לייט און כלי־קודש, אין וועלכע די בעלי־מלאכות ־עבענען זיך אָפּ מיט די אַלע פיינע־בריות, פאַר די צרות און לייד, וואָס זיי שטייען פון די לייט אויס“.

דאָס יידישע פאָלקסליד איז זייער אַלט. פאַראַן לידער, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אין XV יאָרהונדערט, ווען קאָמ־פּאַקטע יידישע מאַסן האָבן נאָך געוואוינט אין דייטשלאַנד און אין אַנדערע לענדער פון מערב אייראָפּע*). צום באַדויערן איז פון די אַלטע לידער פאַרבליבן זייער אַ קליינע צאָל. דער גרעס־טער טייל פון די פאַרעפנטלעכטע לידער איז געשאַפן געוואָרן אין די שפּעטערדיקע ציטן אין די לענדער, וואו ס'האָט זיך דורות לאַנג קאָנצענטרירט דער רוב מנין ורוב בנין פון פאָלק.

אין די יידישע פאָלקסלידער געפינען מיר אַ גרויסן עטנאָ־גראַפיש־לעבנסשטייגערלעכן מאַטעריאַל. זיי גיבן אונז אַן עכטן שפּיגל פון דעם אַמאָליקן פּאַטריאַרכאַלישן יידישן לעבן, ווען דער לייט־מאָטיוו פון דער מאַמעס וויגליד איז געווען:

... „וואָס איז די בעסטע סחורה?
דאָס קינד וועט לערנען תורה,
תורה וועט ער לערנען, ספרים וועט ער שרייבן,
אַ גוטער ייד וועט ער פאַרבלייבן“...

ס'איז גענוג איבערצולייענען די זאַמלונגען פון די יידישע פאָלקסלידער כדי דאָס בילד זאָל זיך אַנטפּלעקן פאַר אונזערע אויגן מיט אַלע פינסטערע און ליכטיקע זייטן.

חוץ דעם לעבנסשטייגער פאַרנעמען זייער אַ וויכטיקן אָרט אין דעם אוצר פון דעם יידישן פאָלקסליד די אַזוי גערופענע „היסטאָרישע לידער“. אין די דאָזיקע לידער האָט דאָס פאָלק רע־

*) זע דעם אינטערעסאַנטן אַרטיקל פון ד״ר י. שיפּער—„פון דער גע־שיכטע פון טעאַטער־קונסט ביי יידן“ אין אַלמאַנאַך צום 10־יאָריקן יובילײ פון „מאָמענט“, וואַרשע, 1921.

אַגירט אויף די אַלע געשעענישן, אָנשיקענישן, גזרות, פּאָגראָמען, פורעניות פון פאַרשיידענע זייטן. די צאָל פון די היסטאָרישע לידער דאַרף זיין זייער רייך. גאַנץ טרעפלעך דריקט זיך אויס וועגן דעם נח פּרילוצקי: „אַ ליד ווערט געשאַפן, ווען די נשמה צאַפּלט און ביי וועמען צאַפּלט די נשמה אַזוי אָפט ווי ביים יידן?“ צום באַדויערן זיינען נאָך ווייט ניט אַלע לידער צונויפגעזאַמלט געוואָרן.

פון די אַלע גזרות פון פאָריקן יאָרהונדערט האָט דעם שטאַרקסטן איינדרוק אויף די יידישע פאָלקסמאַסן אין רוסלאַנד געמאַכט די גזרה פון ניקאָלאַי דעם I-טן וועגן כאַפּן און אָפּגעבן יידישע קינדער פאַר סאָלדאַטן.

די דאָזיקע גזרה איז פאַר יענער צייט געוועזן אַזוי שרעקלעך, אַז אפילו די שפּעטערדיקע זכרונות וועגן איר זיינען פול מיט גרויל. און אין דער אמתן: מ׳דאַרף זיך נאָר אַריבערטראָגן אין יענער צייט און זיך פאָרשטעלן, ווי אַזוי עס האָט אויסגעזען דאָס דאַמאָלסטיקע יידישע לעבן.

די יידישע עדה איז געוועזן אָפּגעשלאָסן און אָפּגעצאַמט פון דער אַרומיקער וועלט. דאָס פאַרלאָזן די היים אַליין איז שוין אויך געוועזן אַ גרויסער ריס. היינט די דאַמאָלסטיקע „סלוזשבע“ בכלל, די „סלוזשבע“ פון דער צייט פון ניקאָלאַי דעם I-טן, ווי אַזוי האָט זי געווירקט אויפן יידישן יונגנמאַן, וואָס פלעגט נאָר-וואָס אַוועק פון דער גמרא און פון בית-המדרש!...

איין קוק פון אַ פּאָניע איז גענוג געוועזן, אַז ביי דעם יידישן יונג זאָלן אָפּגענומען ווערן הענט און פיס און ער זאָל ווערן „טויט ווי אַ מת“. די באַציאונג פון די יידן צו דער גזרה איז דעריבער גאַנץ פאַרשטענדלעך. יעדערער האָט זיך געפּרובט ראַטעווען ווי נאָר ער האָט געקאָנט, אַנטלויפן וואו די אויגן וועלן טראָגן. אין אַ ליד פון יענער צייט ווערט דער דאָזיקער מאָמענט אַזוי געשילדערט.

„דער ערשטער אוקאַז איז אַראָפּגעקומען אויף יידישע זעלנער,
זיינען זיך אַלע צעלאָפן אין די פוסטע וועלדער.
אוי ווי, אוי וויי!

אין אַלע פוסטע וועלדער זיינען מיר צעלאָפן
אין פוסטע גריבער זיינען מיר פאַרלאָפן.
אוי ווי, אוי וויי!

בין איך געלעגן אין גרוב אַ טאָג מיט דריי מעת-לעת.
בין איך געוואָרן טויט ווי אַ מת.

אוי ווי, אוי וויי!

צו דער גרויסער יידישער חרפּה מוז דערמאָנט ווערן, אַז צווישן די יידן גופא האָבן זיך אין יענער צייט געפונען אַזוינע פאַרשוינען, וואָס פלעגן זיך פאַרנעמען מיט דער שענדלעכער אַרבעט פון כאַפּן יידישע רעקרוטן. דאָס זיינען געוועזן די אויסוואורפן פון דער געזעלשעפט, ווער עס פלעגט זיך קענען אויסקויפן, פלעגט פון זיי באַפרייט ווערן. אין דעם זעלבן ליד ווערט געזונגען:

קומט אַריין דער כאַפּער מאיר,
טראָג איך אים אַריין דעם ווייסן צווייער.
אוי ווי, אוי וויי!

דעם ווייסן צווייער צוגענומען, צוגענומען
און מיך פאַר קיין רעקרוט ניט גענומען.
אוי ווי, אוי וויי!

אָפטמאָל פלעגט אָבער דאָס געלט אויך ניט העלפן. דער כאַפּער פלעגט צונעמען דאָס געלט און דאָך ניט שאַנעווען דעם נפש:

„קומט אַריין דער כאַפּער מענדל
טראָג איך אים אַריין דאָס רויטע רענדל.
אוי ווי, אוי וויי!

דאָס רויטע רענדל צוגענומען, צוגענומען
און מיך פאַר אַ רעקרוט מיטגענומען.
אוי ווי, אוי וויי!

פון דער דאָזיקער גזרה האָבן דאָס רוב געליטן די אָרימעלייט און אין די פאָלקסלידער דריקט זיך אויס זייער שאַרפער פּראָטעסט ווי קעגן דער גזרה בכלל, אַזוי אויך קעגן די יידישע גבירים און כלי-קודש, וואָס העלפן מיט, אַז פון די גזרות זאָל ליידן נאָר דער אָרימאַן.

אַלס בעסטע אילוסטראַציע פון דעם מין לידער קען דינען דאָס פאָלגנדיקע ליד:

טרערן גיסן זיך אין די גאַסן,
אין קינדערשע בלוט קען מען זיך וואַשן.
געוואַלד וואָס איז דאָס פאַר אַ קלאָג?! —
צי דען וועט קיינמאָל ניט ווערן טאָג?!

קליינע עופהלעך רייסט מען פון חדר,
מע טוט זיי אָן יווניש קליידער.
אונזערע פרנסים, אונזערע רבנים
העלפן נאָר אָפּצוגעבן זיי פאַר יוונים.

ביי זושע ראַקאָווער זיינען דאָ זיבן בנים,
און פון זיי ניט איינער אין יוונים,
נאָר לאה די אלמנהס איינציק קינד
איז אַ כפּרה פאַר קהלשע זינד

עס איז אַ מצווה אָפּצוגעבן פּראָסטאַקעס,
שוסטער, שניידער זיינען דאָך ליידאַקעס.
קרעציקע כייציקלעך פון אַ משפּחה אַ שיינער,
טאָר ביי אונז ניט אַוועקגיין ניט איינער.

צווישן די היסטאָרישע יידישע פאָלקסלידער זיינען פאַראַן אויך אַזוינע, אין וועלכע עס האָט זיך אָפּגעשפּיגלט דער אָנטייל פון די יידן אין דעם פּוילישן אויפשטאַנד. אַ שטאַרקן איינדרוק מאַכט דאָס ליד, אין וועלכן עס ווערט געשילדערט, ווי אַזוי איינער אַ ייד ווערט פאַרמשפּט צום טויט פאַר דעם דאָזיקן פאַרברעכן. צום לעצטן מאָל קוקט ער אָן די שטאָט פון זיין געבורט און זעגנט זיך מיט איר מיט אַזוינע ווערטער:

...„ווילנע, ווילנע, קלאָג צו מיין קלאָג,
איך זע דאָך דיר דעם לעצטן טאָג!...

(ג. מ.)

די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד האָבן געמאַכט אַ גוואַלדיקן איינדרוק אויף די יידישע מאַסן, און דאָס פאָלק האָט אויסגעדריקט זיין שרעקלעכן צער און ווייטאָג אין אַ סך לידער. אין אַ ליד, וואָס שטאַמט פון די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד אין די 80-קער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט געפינען מיר אַזוינע כאַראַקטעריסטישע שטעלן:

...„אוי, די ווילדע קאַצאַפּעס
מיט זייערע לאַפּעס,
זיי האָבן אַלעס פאַרדאָרבן,
די הויז צעבראָכן,
דעם פאָטער דערשטאָכן,

די מוטער איז פון שרעק געשטאָרבן,
דער ברודער פון צאָרן אַנטלאָפן געוואָרן
און ער האָט אויך איין מערדער דערשאָסן.
אַך, רואיק לעבן, עס קען דאָך ניט געבן,
מע האָט אים אין קייטן געשלאָסן...״

(זע אונזער זאַמלונג)

דאָס ליד וועגן דעם שרעקלעכן פּאָגראָם אין אָדעס אין יאָר 1905 הייבט זיך אָן מיט אַזוינע ווערטער:

„ווער עס האָט די בלאָט געלעזן
פון דער בארימטער שטאָט אָדעס,
וואָס פאַר אַן אומגליק ס׳האָט געטראָפן
אין איינע צוויי דריי מעת־לעת...״

(זע אונזער זאַמלונג)

מיטן אָנהייב פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג הייבט זיך אָן אויסצוקריסטאַליזירן אַ נייער קלאַס, וואָס הייבט אָן צו שאַפן אַ נייעם מין לידער. דאָס זיינען די לידער פון קאַמף קעגן דער צארישער זעלבסטהערשונג פאַר פּאָליטישער פרייהייט און סאָציאַלער גערעכטיקייט.

„שוועסטער און ברידער,
לאָמיר זיך ניט אירצן,
לאָמיר מיקאָלאַיען
די יאָרעלעך דערקירצן!..״—

דאָס איז דער הויפּט־מאָטיוו פון דעם נייעם אַרט לידער. די נייע צייטן רופן אַרויס אַפילו נייע וויגלידער. די מאַמע פאַרוויגט שוין ניט דעם קינד מיטן לידל „תורה איז די בעסטע סחורה״, נאָר אַנדערע טענער און אַנדערע ווערטער קלינגען אין איר וויגליד:

„שלאָף, מיין קינד, מיין קינד, מיין שיינער,
שלאָף מיין זונעניו,
אַ יונגער סיבירניק איז דער טאַטע דיינער,
שלאָף, ליו־ליו, ליו־ליו.

אַז דו, מיין קינד, וועסט עלטער ווערן,
וועסטו וועלן וויסן וואו דיין פאָטער איז פאַראַן,
דו זאָלסט צערייסן די אייזערנע קייטן,
דו זאָלסט נעמען ראַכע פון דעם טיראַן.

אַז דו, מיין קינד, וועסט עלטער ווערן
און דו וועסט זיין מיט לייטן גלייך,
דעמאָלט וועסטו געוואָר ווערן,
וואָס הייסט אָרים און וואָס הייסט רייך.

די טייערע פּאַלאַצן מיט די טייערע הייזער,
דאָס מאַכט אַלץ דער אָרימאַן,
און ווייסט ווער עס טוט אין זיי וואוינען?
אַלץ ניט ער, נאָר דער רייכער מאַן״.

(פון ש. לעהמאַנס זאַמלונג)

די שרעקלעכע וועלט־מלחמה האָט געבראַכט אַ גרויסן חורבן אין דעם לעבן פון די יידישע פאָלקסמאַסן. די אַלע אָנשיקענישן פון דער מלחמה: די מאָביליזאַציעס, אָקופּאַציעס, פּאָגראָמען, גרושים, צוואַנג־אַרבעט, הונגער, שרעק און אַלע איבעריקע צרות האָבן געמאַכט אַ גוואַלדיקן רושם אויף די פאָלקסמאַסן.

אַ סך איז אויסגעקומען אויסצושטיין, פיל האָט מען איבערגעלעבט. און די אַלע געפילן און איבערלעבענישן האָבן געקראָגן זייער אויסדרוק אין פאַרשיידענע שאַפונגען פון פאָלק, ווי לידער, לעגענדעס, ווערטלעך א. ד. ג. פאַראַן אַ פאָלקסווערטל: ווען זינגט דער ציגיינער?—בשעת ער איז הונגעריק. דאָס דאָזיקע ווערטל קען אָנגעווענדט ווערן צו דער יידישער פאָלקסשאַפונג אין דער צייט פון דער מלחמה. אין די שווערסטע מאָמענטן פון זיין לעבן האָט דאָס פאָלק געשאַפן, אויסגעגאָסן דאָס ביטערע האַרץ, אויסגעדריקט זיין קוק אויף די אַלע געשעענישן אין הונדערטער לידער, לעגענדעס און מעשיות.

פון דעם ערשטן טאָג אָן, ווי נאָר די מלחמה איז ערקלערט געוואָרן, האָבן זי פריער פאַר אַלעמען גלייך דערפילט די יידישע פאָלקסמאַסן. דער צוזאַמענשטויס צווישן דייטשלאַנד און רוסלאַנד איז פאָרגעקומען אין די געביטן, וואָס זיינען געווען געדיכט באַזעצט מיט די יידישע מאַסן, אין דעם אַזוי־גערופענעם תחום־המושב. די דאָזיקע געגנטן האָבן דעריבער מער פאַר אַלע געליטן פון דער מלחמה. ניט נאָר די שטעטלעך, וואָס האָבן זיך געפונען האַרט ביים פראָנט (וועגן זיי איז שוין אָפגערעדט, זיי זיינען חרוב און מוחרב געוואָרן), נאָר אַפילו די אַלע איבעריקע שטעט און שטעטלעך האָבן אויך דערשפירט דעם שרעקלעכן עקאָנאָמישן קריזיס.

דעם ערשטן טאָג פון דער מאָביליזאַציע
איז געוואָרן אַ טומל און אַ גרויס געוויין,
דעם צווייטן טאָג פון דער מאָביליזאַציע
זיינען אַלע געשעפטן געבליבן שטיין.

די ברייטע יידישע פאָלקסמאַסן האָבן זיך די ערשטע צייט ווייניק פונאַנדערגעקליבן אין די סיבות פון דער וועלט־מלחמה.

די בלוטיקע געשעענישן זיינען פאַר זיי ווי פון הימל אַראָפּגעפאַלן. אָבער שטאַרקער פאַר אַלעמען האָבן דאָס דערפילט די אַלע, וואָס האָבן אָפטמאָל אין **24** שעה געדאַרפט איבעררייסן מיטן פריערדיקן אַרט לעבן און אַריין אין דעם גרויען געוואַנט, און פון קאַזאַרמע—גלייך אויף דער פּאָזיציע:

„אוי וויי צום פאָטער, אוי וויי צו דער מוטער,
וואָס האָבן אַ זון אַ זאַפּאַסנאָי,
מע טוט אים אָן סאָלדאַטסקע קליידער
און שיקן שיקט מען אים אין באָי.

וואָס פון טאָג האָבן זיך גענומען אַרויסווייזן די שרעקלעכע גרוילן פון דער מלחמה, וואָס ווייטער האָט מען גענומען שיקן אַהין אַלץ מערער מענטשן. די מאָס איז דערשלאָגן געוואָרן, מ׳האָט ניט געזען קיין אויסוועג. איין מיטל איז נאָר פאַרבליבן—דאָס איז געווען די טענה צום רבש״ע:

„גרויסער גאָט, אוי, גאָט אין הימל
וואָס האָסטו אָנגעשיקט אַזאַ מין שטראָף,
מע נעמט צונויף אַ וועלט מיט מענטשן
און מע טרייבט זיי ווי די שאָף״.

דער לעצטער זאַץ כאַראַקטעריזירט שוין אַ ביסל די באַציאונג פון דער מאַכט צו די פּשוטע גרויע יונגים. די אַזוי־גערופענע „פאַרטיידיקער פון פאָטערלאַנד״.

אין עטלעכע יידישע פאָלקסלידער ווערט די דאָזיקע באַציאונג שאַרף אונטערגעשטראָכן. ניט־געקוקט אויף דעם גרויסן פּאַטריאָטישן טאַראַראַם און האַרמידער, האָט מען דאָך פאַרן

סאלדאט ניט אנגעהויבן צו זארגן און א סך פלעגט אויסקומען צו ליידן פון הונגער און פון שמוץ.

אין די קאזארמעס זיינען מיר געזעסן,
ניט געטרונקען, ניט געגעסן...

איידער מיר זיינען צום פאזיציע געקומען —
דריי חדשים אין איין העמד...

צוגלייך מיטן אנהייב פון דער מלחמה האט זיך אנגעהויבן די אויסוואנדערונג פון די יידישע פאלקסמאסן פון זייערע אלט־געזעסענע היימען. וויבאלד אז דער יידישער תחום איז געווארן דער קאמפפלאץ, האט שוין די פרידלעכע באפעלקערונג פון די שטעטלעך ניט געקאנט פארבלייבן רואיק אויף די ערטער, חוץ דעם — אין די שטעטלעך ווייטער פון פראנט, האבן זיך קאנ־צענטרירט גרויסע ארמייען, די יידישע באפעלקערונג פלעגט מעז בסדר טעראריזירן און אנטאן די גרעסטע נגישות.

דער עולם האט גענומען אנטלויפן און ס'האט זיך אנגע־הויבן א סדרה אנטרונענע, היימלאזע — „בעזשענצעס". צווישן די אלע אויסוואנדערונגען איז שטארקער ווי אלע געבליבן איינגע־קריצט אין זכרון פון די יידישע מאסן דער בארימטער גרוש פון קאוונע און אומגעגנט. די רוסישע צארישע רעגירונג האט אויס־געלאזט דעם גאנצן כעס פאר די אלע מפלות פון רוסישן חייל צו די יידן און צענדליקער טויזנטער נפשות זיינען אין א שיינעם טאג פלוצלונג אומגליקלעך געווארן. די גרויסע צרות פון יענע צייטן האבן די אנטרונענע אויסגעדריקט אין אייניקע לידער.

פון דעם מין לידער האט זיך אונז דערווייל איינגע־געבן צו פארצייכענען נאר איינס — דאס ליד באריִרט א צווייטע פלאג פון די אנטרונענע, — די לאגע פון די פאריאגטע און פאר־וואגלטע איז געווען זייער א טרויעריקע. און דא מוז ווייטער אונטערגעשטראכן ווערן, אז ניט־קוקנדיק אויף דעם גרויסן טומל פון די פארשיידענע יידישע הילפס־חברות האט מען די „בעזשענ־צעס" זייער ווייניק געהאלפן.

אט ווי אזוי עס שילדערט די לאגע דאס פאלקסליד:

„אין קאמיטעט נאך די ברויט,
עס קומט אן מיט דעם טויט...

אין קיך נאך די זופ,
עס הערט זיך — עס פעלט בולבע,
עס פעלט קרופ,
אזא מזל אויף זיי, וואס פאר א זופ!

דארט האט זיך איינגעטשעפעט איינער
ווי א פיאווקע:
גיט מיר א ביסל א דאבאווקע,
דארט איז געווארן איינעם ניט גוט.

ס'איז אריבער דער ערשטער מלחמה־יאר און די רוסישע חיילות האבן געמוזט פארלאזן א גאנצע ריי גובערניעס פון יידישן תחום. און די געגנטן זיינען פארנומען געווארן פון די דייטשן.

און דא הייבט זיך אן א נייע סדרה פון נייע שרעקלעכע ליידן. די דייטשע אקופאציע ווארט נאך אויף איר היסטאריקער. ווער עס האט נאר איבערגעלעבט דעם „ויהי בימי"... וועט שוין קיין חיבוט־הקבר ניט דארפן ליידן. אפילו איצט, ווען מען נעמט זיך דערמאנען יענע צייטן, קען מען זיך גאר ניט פארשטעלן ווי האט מען דאס געקענט אריבערטראגן.

ניט דא איז דאס ארט גענוי צו באשרייבן די דאזיקע צייטן. מיר ווילן נאר באטאנען די מאמענטן, וואס ווערן אנגערירט אין די פארעפנטלעכטע פאלקסלידער.

דאס שרעקלעכסטע אין דער דייטשער אקופאציע איז געווען דאס, וואס די אקופאנטן האבן געקוקט אויף דער ארטי־קער באפעלקערונג ווי אויף שקלאפן. ס'איז אראפ די מענטשנ־ווערדע, דער זעלבער האט געמעגט טאן מיט די ארטיקע איינ־וואוינער, וואס זיין הארץ האט געלוסט. די באציאונג איז געווען ווי צו בהמות, מ'האט געכאפט אינמיטן גאס אויף דער ארבעט, געטריבן מיט בייטשן, געשלאגן מיט שטעקנס.

די לאגע פון די צוואנגארבעטער איז גאר ניט צו בא־שרייבן.

אט ווי אזוי דער צוואנגארבעטער באקלאגט זיך אויף זיין ביטערן מזל:

„דארט אין ניישטאט אין די באראקן,
דארט ליגט דער צוואנג־ארבעטער און וויינט,
צו זיין גרויסן אומגליק איז ניטא קיין גלייכן,
ווייל זיין הארץ איז אין אים פארשטיינט.

ווי מע האט אים פון זיין היים ארויסגעטריבן,
און קיין ניישטאט אין פלען געבראכט,
צעבראכן זיין הארץ און זיינע געפילן,
און פון זיין קערפער א סקעלעט געמאכט".

אין זייערע באריכטן וועגן די אויפטועון אין די אקופירטע געביטן האבן זיך די דייטשן באריִמט, אז זיי האבן די דאזיקע געביטן אויסגעבויט, דורכגעפירט שאסייען, בריקן, באגליניעס א. אז. וו.

די ארטיקע איינוואוינער ווייסן גאנץ גוט, מיט וואס פאר א פרייז זיי האבן באצאלט פאר דער דאזיקער אויפבויאונג. די אלע שאסייען זיינען אויסגעלייגט מיט די ביינער פון די צוואנג־ארבעטער.

דער צוואנגארבעטער האט אזוי געזונגען:

„אויב די שטרעקע וועט פארטיק ווערן,
אויסזען וועט זי ווי א זיידן קלייד,
און מיר וועלן ליגן אין די בעטלעך קראנקע,
און ראנגלען וועלן מיר זיך מיטן טויט".

מיט פארביסענע ליפן האט דער ארבעטער געקרעכצט א'ג־טער דעם שווערן יאך פון דעם פרייסישן שטיוול, געקרעכצט און מיט טויטע קללות געשאלטן דעם טיראן:

„עמלקים איר טיראנען,
וועלכע האבן אונזער פרייהייט גערויבט,
פארניכט זאל ווערן זייערע לענדער
און צעשמעטערט זאל ווערן
זייער קייסערס קרוין".

צו פרי איז נאך ביי היינטיקן טאג אונטערצופירן דעם סך־הכל פון די אלע פלאגן און קלאגן, וואס די יידישע פאלקסמאסן זיינען אויסגעשטאנען פאר די פינסטערע און ביטערע מלחמה־יארן. א גע־וויסע תקופה איז שוין אבער דורכגעמאכט און די מאטעריאלן צו דער געשיכטע מוזן שוין געזאמלט ווערן. די פאלקסשאפונג וועט געוויס פארנעמען א בכבודיקן ארט צווישן די מאטעריאלן פאר

דער געשיכטע פון די מלחמה־יאָרן, די אויפגאַבע פון דער יידישער אינטעליגענץ באַשטייט דעריבער אין צונויפזאַמלען דעם גאַנצן מאַטעריאַל, וואָס איז פאַר דער צייט געשאַפן געוואָרן. די אַרבעט איז אמת ניט קיין לייכטע. די קיבוצים זיינען צעוואָרפן און אָפּגעריסן איינע פון די אַנדערע. יעדערער אויף זיין אָרט מוז אָבער טאָן אַלץ, וואָס ס׳איז מעגלעך. אין ווילנע, אין דער אַלטער פאָלקסטימלעכער יידישער ווילנע, האָט אַלע מאָל געשלאָגן דער קוואַל פון דער יידישער פאָלקסשאַפונג. דאָ איז פאַר דער שרעקלעכער צייט פון דער מ׳חטה אויך זייער אַ סך געשאַפן געוואָרן: ביי אונז זיינען שוין פאַרצייכנט איי.יקע וואַריאַנטן פון דעם ליד וועגן די מאָביליזאַציעס, לידער פון צוואַנג־אַרבעט פאַר דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע א. אַנד. עס איז נאָך אָבער אַ טראָפּן אין ים. תיכף מוזן אָנגענומען ווערן אַלע מיטלען די גאַנצע פאָלקסשאַפונג צונויפצוזאַמלען.

דאָס פאָלקסליד איז איינער פון די פּאָפּולערסטע און אָנערקענטסטע צווייגן פון יידישן פאָלקלאָר. אויב בנוגע צו איי.יקע צווייגן פון פאָלקלאָר מערקט מען נאָך עד־היום אַ געוויסן ביטול מצד דער יידישער אינטעליגענץ, קען מען דאָס אָבער ניט זאָגן בנוגע צו דער באַציאונג צום פאָלקסליד.

אַ גרויסע ראָלע שפּילט דאָ די מעלאָדיע. די נאָענטע טענער פון דער פאָלקסמעלאָדיע געפינען אַן אָפּקלאַנג ביי יעדערן אין האַרצן. מיט די פאָלקסלידער האָט מען זיך זייער פאַראינטערעסירט און מ׳האָט זיי פאַר דער לעצטער צייט ענערגיש אָנגעהויבן צו זאַמלען. דעם זאַמלער פון די טעקסטן קומט צו הילף דער זאַמלער פון די מעלאָדיעס. ניט קוקנדיק אָבער אויף די אַלע באַמיאונגען האָט מען נאָך ביי היינטיקן טאָג צונויפגעזאַמלט נאָר אַ טייל פון דעם, וואָס ס׳איז פונ׳ם פאָלק געשאַפן געוואָרן.

ביז איצט זיינען ערשינען פאָלגנדיקע זאַמלונגען פון פאָלקסלידער:

1) יידישע פאָלקסלידער אין רוסלאַנד, געזאַמלט און אַרויסגעגעבן אונטער דער רעדאַקציע און מיט אַ הקדמה פון ש. מ. גינזבורג און פ. ש. מאַרעק.

צום סוף פון בוך איז בייגעלייגט אַן אָנווייזער פון די לידער־זאַמלונגען אין יידיש, וואָס געפינען זיך אינם אַזיאַטישן מוזיי פון דער קייזערלעכער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע, צונויפגעשטעלט פון ס. מ. ווינער.

דער שער און די הקדמה צום בוך זיינען געשריבן אין רוסיש, דער טעקסט פון די לידער מיט צווייערליי אותיות: יידישע און לאַטייניש. קיין מעלאָדיעס צו די טעקסטן זיינען אין בוך ניט פאַראַן. אַרויסגעגעבן איז דאָס בוך פון דער רעדאַקציע „וואָסכאָד״ אין פּעטערבורג אין יאָר 1901.

2) יידישע פאָלקסלידער מיט מעלאָדיעס אויס דעם פאָלקסמויל, געזאַמלט פון י. ל. כהן (2 בענד), אַרויסגעגעבן פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ביבליאָטעק, ניו־יאָרק 1912. אין ביידע בענדער זיינען פאַראַן לידער.

3) יידישע פאָלקסלידער געזאַמלט פון נח פּרילוצקי. 1־טער באַנד — רעליגיעזע לידער (101). 2־טער באַנד — א) לידער און מעשהלעך פון טויט, ב) באַלאַדעס און לעגענדעס מיט און אָן אַ מוסר השכל (96), נייער פאַרלאַג, וואַרשע, תרע״ג.

4) פון פורים־רעפּערטואַר — געזאַמלט פון נח פּרילוצקי, זאַמלביכער פאַר יידישן פולקלור, פילאָלוגיע און קולטורגעשיכטע, II ב. נייער פאַרלאַג, 1917

5) 60 פאָלקסלידער מיט נאָטן, געזאַמלט פון מ. קיפּניס, וואַרשע, פאַרלאַג פון א. גיטלין.

אין דערדאָזיקער זאַמלונג געפינט זיך אַ טייל פאָלקסלידער,

וואָס איז שוין געדרוקט אין אַנדערע זאַמלונגען און אויך איי.יקע פאָלקסמאָטיוון פון באַוואוסטע מחברים.

די דאָזיקע ווי אויך איי.יקע אַנדערע זיינען אויך אַרויסגעגעבן געוואָרן פון „קיפּניס־פאַרלאַג״ איינציקווייז אויף באַזונדערע בויגנס פון גרויסן פאָרמאַט.

6) יידישע פאָלקסלידער געזאַמלט פון ל. ב—ן, חוה פיין און ד. א—ן. „פנקס״ אונטער דער רעדאַקציע פון ש. ניגער, תרע״ג, פאַרלאַג פון ב. קלעצקין.

7) אַרבעט און פרייהייט — זאַמלונג פון לידער, וואָס זיינען אַנטשטאַנען אין פאָלק אין דער צייט פו׳ן דער פרייהייט־באַוועגונג אין צאַרישן רוסלאַנד, ווערטער און מעלאָדיעס געזאַמלט און דערקלערט פון שמואל לעהמאַן, וואַרשע, „פאָלקלאָר־ביבליאָטעק״ 1921.

איי.יקע יידישע פאָלקסלידער זיינען אויך געווען אָפּגעדרוקט אין „לעבן און וויסנשאַפט״ ווילנע (1910) און אין די דייטשע אויסגאַבן „Mitteilungen״ און „Am Urquell״, ווי אויך אין זאַמלונגען, וואָס זיינען אונז ליידער ניט צוגענגלעך.

דער מאַטעריאַל, וואָס ווערט דאָ איצט פאַרעפנטלעכט, איז נאָך אין ערגעץ ניט געדרוקט געווען. דער מחבר פון דעם אַרטיקל האָט דורכגעקאָנטראָלירט די אַלע אָנגעוויזענע לידער־זאַמלונגען, און האָט אויסגעשלאָסן פון זיין זאַמלונג די אַלע לידער, וואָס זיינען שוין איין מאָל געדרוקט געווען*). געבליבן זיינען נאָר די וואַריאַנטן, ווייל יעדער וואַריאַנט איז זייער כאַראַקטעריסטיש. דער גרעסטער טייל פון דעם געגעבענעם מאַטעריאַל איז געזאַמלט געוואָרן פון דעם מחבר דירעקט פון פאָלקסמויל**) אין משך פון אַ יאָר צען אין ווילנע און אין די שטעטלעך פון ווילנער גובערניע. די איבעריקע לידער געהערן צום מאַטעריאַל פון דער ווילנער היסטאָריש־עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט אויפן נאָמען פון ש. אַנסקי. אין דער לעצטער זאַמלונג האָט אַ גרויסן אָנטייל גענומען דער סעקרעטאַר פון דער געזעלשאַפט, ה׳ חייקל לונסקי***).

דער גאַנצער מאַטעריאַל איז פאַרטיילט געוואָרן אין פאָלגנדיקע אָפּטיילונגען:

I) וויגלידער; II) קינדער לידער: א) שפּילן, ב) ציילעניש, ג) צונעמעניש, שפּאַס און שפּאָט־לידער, ד) פאַרשיידענע קינדער־לידלעך; III) לידער פון הדר און פון דער ישיבה, IV) ליבע־לידער; V) באַלאַדנאַרטיקע לידער (אומטרייע און אומגליקלעכע ליבע א. א.), VI) חתן־כלה און חתונה־לידער, VII) פאַמיליענלידער; VIII) פריזיוו און סאָלדאַטן־לידער; IX) היסטאָרישע לידער; X) אַרבעטער־לידער; XI) יום־טוב־לידער; XII) רעליגיעז־נאַציאָנאַלע און חסידישע לידער; XIII) פּאַראָדיעס און פאָלקס־הומאָרעסקעס; XIV) סאַטירישע לידער; XV) יידישע לידער אין אַנדערע שפּראַכן; XVI) מלחמה־לידער, XVII) פאַרשיידענע לידער.

די פאָרגעלייגטע אַרבעט אונזערע איז שוין די צווייטע אויפן געביט פון זאַמלען די מאַטעריאַלן פון יידישן פאָלקלאָר****)

---

*) צוליב אַ פאַרזען איז צום באַדויערן פאַרבליבן דאָס ליד פון קיפּניסעס רעפּערטואַר „אַ חברטע״, ווי אויך דאָס ליד „קאַרמאַניאָל״, וואָס איז ש. אַנסקיס אַן איבערזעצונג פון דעם באַקאַנטן רעוואָלוציאָנערן ליד.

**) די דאָזיקע לידער זיינען באַצייכנט מיט איין שטערנדל (*).

***) מיט צוויי שטערנדלעך זיינען אָנגעוויזן די לידער, וואָס זיינען געזאַמלט געוואָרן ביי דער ליטעראַרישער סעקציע פון ערשטן יידישן קינדערקלוב דורך עמינדב מאַרגאָלין; מיט דריי שטערנדלעך — די זאַמלונגען פון ה׳ יצחק ברוידעס, מיט פיר שטערנדלעך — די זאַמלונגען פון ח. לונסקי, און מיט פינף שטערנדלעך איי.יקע לידער, געזאַמלט פון ע. מאַרגאָלין.

****) זע: 1) יידישע פאָלקסרעטעניש, געזאַמלט און דערקלערט פון ש. באַסטאָמסקי, ווילנע 1919, פאַרלאַג „די נייע יידישע פאָלקסשול״, 3־טע אויפלאַגע מיט אַ ביילאַגע פון ש. אַנסקיס רעצענזיע.

2) „ביים קוואַל״ — יידישע שפּריכווערטער, ווערטלעך, גלייכווערטלעך, רעדנסאַרטן, פאַרגלייכעניש, ברכות, ווינטשעניש, קללות, חרמות, סימנים, סגולות און זאַבאַבאָנעס א. אַ., געזאַמלט און דערקלערט פון ש. באַסטאָמסקי, רעדאַקטיר פון ז. רייזען.

דער זאמלער האט זיך ספעציעל פארנומען מיט אנדערע צווייגן פון דעם יידישן פאלקלאר. ער האט אבער ניט געקאנט אויסמיידן דעם וויכטיקן צווייג פון דעם יידישן פאלקסליד און צו דעם אויך, ווי מע זאגט, „צוגעלייגט א האנט". אין דער ארבעט זיינען געוויס געמאכט געווארן טעותן. שוין דאס אליין, וואס דער טעקסט פון די לידער אין דער זאמלונג (אזוי ווי, צום באדויערן, אויך אין דעם גרעסטן טייל פון די איבעריקע זאמלונגען) איז פארצייכנט געווארן ניט אין דער אויסשפראך פון זינגער, נאר אין דער אלגעמיין אנגענומענער ליטערארישער שפראך,—אנערקענט דער זאמלער אליין פאר א גרויסן פעלער*). עס פעלן אויך די מעלאדיעס צו די לידער. דער קענער פון דער זאך וועט געוויס נאך פעלערן געפינען. דער זאמלער וועט זייער דאנקבאר זיין, ווען די אלע פעלערן וועלן אנגעוויזן ווערן, דער ציל פון דעם זאמלער איז געווען א גאנץ באשיידענער — פארצייכענען כאטש וויפיל ניט איז פון די פאלקסלידער און וואריאנטן, וואס זיינען נאך עד־היום ניט פארעפנטלעכט געווארן, און מיט דעם ווירקן אויף אנדערע, זיי זאלן די ארבעט פארזעצן. וועגן דער וויכטיקייט פון דער ארבעט דארף מען קיין סך ניט ריידן. די יידישע פאלקסאינטעליגענץ און דערהויפט די יידישע לערערשאפט מוז זיך תיכף נעמען צו דער דאזיקער ארבעט. קיין איינציקע פאלקסשאפונג זאל ניט פארלארנגיין. עס מוז וואס גיכער צונויפגעזאמלט ווערן דאס גאלדענע בוך פון דער יידישער פאלקסשאפונג.

ש. באסטאמסקי.

בײלאגע.

כללים

ווי אזוי צו פארשרייבן ווערק פון פאלקסשאפונג**).

1) איידער מען הייבט אן צו פארשרייבן, דארף דער פארשרייבער פארצייכענען זיין אייגענעם נאמען, פאמיליע, עלטער, באשעפטיקונג, געבורטס־ארט, ארט וואו עס ווערט פארשריבן, דאטע.

2) ביי יעדער פארשריבענער זאך מוז פארצייכנט ווערן, פון וועמען עס איז פארשריבן: נאמען, פאמיליע, עלטער, באשעפטיקונג, געבורטס־און וואוינארט.

3) עס איז באגעריק, אז יעדע זאך (מעשה, ליד, וויץ וכדומה) זאל פארשריבן ווערן אויף א באזונדער זייטל. שרייבן דארף מען נאר אויף איין זייט מיט א קלארן לעזבארן כתב.

4) איידער מ'פארשרייבט, דארף מען זיך איבערצייגן, אז דער דערציילער קלייבט זיך ניט דערציילן א זאך, וואס ער האט געלעזן.

5) פארשרייבן מוז מען פונקט און בוכשטעבלעך ווי עס ווערט דערציילט. אויב דער דערציילער טראגט אריין אומנוצלעכע ווערטער, חזרט איבער צוויי מאל אייןווארט, שטעלט אריין באמערקונגען, דארף עס אלץ פארשריבן ווערן בוכשטעבלעך.

6) בשעתן פארשרייבן טאר מען דעם דערציילער קיין פראגן ניט שטעלן, ניט אויפווייזן אים, ניט פארריכטן זיינע טעותן, נאר נאך דעם ענדיקן פארשרייבן קען מען ביי אים פרעגן און צושרייבן זיין ענטפער ווי א באמערקונג.

*) זע די ביילאגע צו דער זאמלונג — כללים ווי אזוי צו פארשרייבן ווערק פון פאלקסשאפונג פון ש. אנסקי.

**) צונויפגעשטעלט פון ש. אנסקין פאר דער היסטאריש־עטנאגראפישער קאמיסיע.

7) ניט פארשטענדלעכע אדער ארטיקע ווערטער און אויסדריקן דארפן פארשריבן ווערן בוכשטעבלעך און נאך דעם דערציילן דארף מען פרעגן, וואס זיי באדייטן און פארצייכענען ווי א באמערקונג.

8) עס דארף פארשריבן ווערן יעדער ווארט אקוראט, ווי דער דערציילער רעדט אים ארויס. דהיינו: אין איין ארט זאגט מען: דאס, וואס, טאטע, מאמע, ליכט. אין אן אנדער ארט: דועס, וואועס, טאטע, מאמע, לעכט. עס דארף אפגעהיט ווערן שטרענג דער אויסרייד (די אויסשפראך).

9) מען דארף זיך ניט אפשטעלן פון צו פארשרייבן די גרעבסטע, ציניש ווערטער און אויסדריקן, פאר עטנאגראפיע איז ניטא קיין ציניזם און גראבהייט.

10) עס איז באגעריק, אז בשעתן פארשרייבן פון מעשיות און לעגענדעס זאלן זיך אין חדר וואו עס קומט פאר דער פארשרייבן, געפינען נאר דער דערציילער און פארשרייבער. איין אויסנאם דארף געמאכט ווערן, ווען דער דערציילער איז מער באלעבט, אז ער האט פאר זיך מער צוהערער. אין דעם פאל דארף זיין שטרענג פארבאטן די צוהערער אריינמישן זיך, איבעררייסן די דערציילונג מיט פראגן, פארריכטונגען וכדומה.

11) לידער און ניגונים איז באגעריקער צו פארשרייבן אין א גרעסערער סביבה, וואו איינער קען דערמאנען דעם אנדערן נייע זאכן.

12) א מעשה אדער א לעגענדע האט א פיל קלענערן ווערט, ווען די ווערט פארשריבן פון דעם דערציילער גופא, איידער די ווערט פארשריבן פון א צווייטן לויט זיין דערציילן. ביים דערציילן זיינען דא אויסדריקן, וועלכע ווערן אויסגעמיידט אין שרייבן. דרום, ווען עס איז נאר מעגלעך צו פארשרייבן פון אן אויסוויניקסטן דערציילן דארף מען ניט דערלויבן דעם דערציילער פארשרייבן זיין דערציילונג.

13) בשום אופן דארף מען ניט דערלויבן דעם דערציילער פריער דערציילן די מעשה נאר צום הערן און נאכדעם איבערחזרן עס צום פארשרייבן. בשעתן איבערחזרן ווערט די דערציילונג פארקירצט און אין איר חזרן זיך ניט איבער די כאראקטעריסטישע ווערטער און אויסדריקן, וועלכע האבן דעם גרעסטן ווערט אין דער פאלקסשאפונג.

14) זאכן, וועלכע האבן א באשטימטן אומגעענדערטן נוסח (לידער, שפריכווערטער, פארשפרעכענישן) קענען פארשריבן ווערן פון דעם מאטעריאל־געבער אליין, נאר ער זאל שרייבן, אקוראט ווי ער רעדט זיי ארויס.

15) פאר היסטארישע מאטעריאלן, אין וועלכע דער הויפטווערט איז ניט די פארם, נאר דער פראקטישער אינהאלט, זיינען ניט וויכטיק די כללים פון § 5, 6, 8, 10, 12 און 13. ביים פארשרייבן ערינערונגען, ביאגראפיעס, היסטארישע פאקטן איז, פארקערט, נייטיק שטעלן פראגן, איבערהויפט וועגן נעמען, מענטשן און ערטער, וועגן דאטן און דאסגלייכן, אבער קיין אונטערזאגונגען, וועלכע קענען צומישן דעם זכרון פון דערציילער, דארפן ניט געמאכט ווערן.

16) אלע מאטעריאלן דארפן איבערגעגעבן ווערן דעם סעקרעטאר פון דער היסטאריש־עטנאגראפישער קאמיסיע און טארן ניט פארעפנטלעכט אדער אנדערש אויסגענוצט ווערן פון דעם פארשרייבער אדער א פריוואטער פערזאן אן דער דערלויבעניש פון דער היסטאריש־עטנאגראפישער קאמיסיע.

17) דער סעקרעטאר נומערירט די מאטעריאלן און טראגט אריין אין א בוך דעם נומער און כאראקטער פון דער זאך, לויט דער אפטיילונג, צו וועלכער עס געהערט.

יידישע פאָלקסלידער.

I. וויגלידער.

1**

אונטער באַלדעלעס וויגעלע
שטייט א ווייסע ציגעלע,—
די ציגעלע איז געפאָרן האנדלען
ראָזינקעס מיט מאנדלען.

ראָזינקעס מיט מאנדלען
איז זייער זיס.
באַלדעלע וועט זיין
געזונט און פריש.

ראָזינקעס מיט מאנדלען
איז די בעסטע סחורה,
באַלדעלעס חתן וועט זיצן
און לערנען תורה.

תורה צוה מורשה,
באַלדעלעס חתן וועט דרשענען א דרשה,
א דרשה, א דרשה איז וואויל געזאָגט,
באַלדעלעס חתן וועט לערנען סיי
טאָג, סיי נאכט.

וואר. ג. מ.—60, 61, 62.

2** וואר.—

אונטער באַלדעלעס בעטעלע,
וואקסט א גריניגקע בלעטעלע,
גריניגקע וואלד,
באַלדעלעס טאטע וועט קומען באלד.

אונטער באַלדעלעס בעטעלע
וואקסט א גריניגקע בלעטעלע,
ווער עס וועט די בלעטעלע אָפּרייסן,
יענעם וועט מען אָפּשמייסן.
יענקעלע האָט די בלעטעלע אָפּגעריסן,
יענקעלען האָט מען אָפּגעשמיסן.

3***

איי לי ליו, ליו ליו לי,
טאטע נישטאָ הי,
וואו איז טאטע געפאָרן?
קיין סטרי.

וואס וועט טאטע קויפן?
א קעלבעלע מיט א קי,
ווער וועט זי מעלקן?
איך און די.

4*

שלאָף זשע, מיין קינד, אין דיין
דרעמעלע
ביז דעם העלן טאָג,
און לעבן דיין עלנט וויגעלע
שטייט דיין מאמע און קלאָגט.

זי קלאָגט, וואס זי האָט דיך געבוירן
אויף צרות, אויף ליידן און שמארץ,
בשעת איך האָב דיין פאָטער פארלוירן
בינסטו נאָך געלעגן אונטער מיין
הארץ.

קיין פאָטער, מיין פייגעלע, האָסטו ניט,
ער האָט דיר ניט דערלעבט צו זען,
בשעת איך האָב דיר געבוירן
איז דיין פאָטער אויף דער וועלט
ניט געווען.

איבערן וויסן ים וועסטו שווימען,
די וועלן וועלן דיך טראָגן,
צו א ברעג וועסטו צוקומען
און וועסט זיך ניט קענען דערשלאָגן.

איבערן וויסן ים וועסטו שווימען,
שווער וועט דיר אָנקומען דיין ברויט,
וויפיל טרערן דו וועסט פארגיסן,
וועסטו זיך דערמאָנען, אז דיין
פאָטער איז טויט.

5* וואר.—

(א טראָגעדיע-ליד מיט דער אלמנה).

פארשליס שוין די אייגעלעך, מיין קינד,
נעם מיר מיין חיות ניט ארויס,
פון דיין אומגליק ווייסטו ניט אצינד,
כאָטש איך זאָג דיר דאָס שטענדיק אויס.

אָך, באשיצן זאָל דיר דער שלאָף מיט
זיין פליגל,
ביסקן דעם העלן טאָג,
איבער דיין עלנטן וויגל
זיץ איך דיין מוטער און קלאָג.

איך קלאָג וואס איך האָב דיר געבאָרן
אויף צרות, אויף עלנט, אויף שמערץ,
אוי, ווען איך האָב דיין פאָטער פאר-
לאָרן,
ביסטו מיר נאָך געלעגן אונטערן הערץ.

אוי, קיין פאָטער, מיין קינד, האָסטו
ניט,
ער האָט ניט דערלעבט דיר צו זען,
ווען דו ביסט ארויס מיט מיין בלוט,
אוי, איז ער שוין ביי אונז ניט געווען.

סאָ וויין זשע מיין קינד ניט און דרעמל
ווילע דו ביסט נאָך יעצט קליין,
שפעטער וועסטו עלטער ווערן,
וועסטו שוין דיין אומגליק פארשטיין.

פון קיין נחת, מיין קינד, וועסטו ניט
וויסן,
דען מיט מי וועסטו פארדינען דיין
ברויט,
מיט בלוט וועסטו דיין הערץ פארגיסן,
אוי, אז דיין פאָטער, דיין פאָטער איז
טויט...

II. קינדער-לידער.

א) שפּילן.

1*

קארע ראָד, קארע ראָד,
עסנט אויף דעם טויער!
ווער פארט? ווער פארט?
דער קייסער מיט דער קייסערינע!
אויבן אָן
שטייט א האָן
אין ווייסע לאָפּטשעס
אָנגעטאָן.

וואר. ג. מ. 85.

י. פערעלמאן.
(הארצאיי, מינסקער גוב.)

2**

רינגעלע, ראנגעלע, ראָזנקראַנץ,
שפיל מיר אויף דער גאַסע,
ווען די גאַסע קלינגען אָן
טוזן סאָן זיבן מאָל.
באַלדעלע האָט זיך אומגעקערט,
אזוי האָט איר א קראנץ באשערט.

3*

אָדער רינע ראָנע,
זיס ווי די פּאָנע,
זיבן מאָל ארום,
מיין, ליבער היים
קער זיך אום.

וואר. ג. מ. 86.

4*

אהרן, גיב באָרן,
שאָפערן, גיב אָשרן
וואוהין צו שיסן,
אהין צי אהער,
גיב זיך א קער.

5*

קאָטער פלאָטער.

פון דער גאַנצער גרופּע קינדער, וואָס נעמען אָן אָנטייל אין שפּיל, ווערן אויסגעקליבן דורך א ציילעניש צוויי: איינער—אַן עלטערער און א צווייטער—„קאָטער פלאָטער“ (ענלעך צום טרייפניאַק פון אן אנדער שפּיל). די קינדער זעצן זיך אויס אין איין שורה און האַלטן אויסגעשטרעקט די פארמאַכטע הויפּנס. דער עלטערער האַלט א שטיינדל אין האַנט, ער גייט פון חבר צו חבר און לאָזט איבער ביי אימיצן פון זיי דעם שטיינדל. קאָטער פלאָטער „פארקוקט“ זיך. אז דער עלטערער גייט פארביי אַלע קינדער, רופט ער צו דעם „קאָטער פלאָטער“ און פרעגט ביי אים:

קאָטער פלאָטער,
טרעף ביי וועמען איז דאָס,
צי ביי מיר,
צי ביי דיר,
צי ביים גלח
הינטערן טיר?

„קאָטער פלאָטער“, קוקט זיך צו צו די קינדער און דאַרף נאָכן פּנים דערקענען, ביי וועמען דאָס שטיינדל געפינט זיך. אויב ער טרעפט, גייט איבער דער „געפאַנגענער“ צו אים, אויב ניט, גיט קאָטער פלאָטער א פאַנד. אז אַלע קינדער גייען אריבער צו „קאָטער פלאָטער“, ווערט ער אַן עלטערער.

(דעווענישאָק, ווילנער גוב.)

6**

— קאמער קאמער קאמערהויז,
קום אריין צו מיר אין הויז!
— אזואו ברענט?
— אין יענעם הויז,
— לויפט לעשן!

7*

— וואו פארקויפט מען בייגעלעך?
— אָן דאָרטן!

8*

א קינדערשפּיל
(פאַר מיידלעך)

(פארצייכנט אין מערעטש
ווילנער גוב. 1912).

מאדאם—ס'איז געקומען א מאדאם פון
שווימענלאנד!
אלע—אדיע! אדיע! אדיע!
איינע—וואָס דאַרפט איר, מאדאם פון
שווימענלאנד?
אלע—אדיע! אדיע! אדיע!
מאדאם—די ערשטע טאָכטער וואָלט
איך וועלן!
אלע—אדיע! אדיע! אדיע!
איינע—די ערשטע טאָכטער קען איך
אייך ניט געבן!
אלע—אדיע! אדיע! אדיע!
מאדאם—ברעך איך אויס די שויבן!
אלע—אדיע! אדיע! אדיע!
איינע—מאַך איך צו די לאָדן!
אלע—אדיע! אדיע! אדיע!

די שפּיל קומט פאָר אויף אזא אופן: א סך מיידלעך שטעלן זיך אויס אין א האַלבער ראָד, איינע, די „מאדאם“ שטייט ביים וואַנט. זינ-גענדיק „ס'איז געקומען א מאדאם פון שווימענלאנד“... גייט די מאדאם צו צו די טעכטער. די טעכטער דאַרפן זיך היטן, די מאדאם זאָל זיי ניט אָנרירן. ביי די ווערטער—„די ער-שטע טאָכטער וואָלט איך וועלן“... פּרובט די מאדאם צוגיין נאָר נאָענט, נאָר אַלע זאָגן איר דאַן אדיע! אדיע! אדיע! און נייגן זיך, לאַכן פון איר און טרעטן אָפּ אויף עטלעכע טריט אהינטער. אויב ס'גיט זיך דער מאדאם איין אָנצו-כאַפּן א מיידל, הייבט זיך די שפּיל אָן פון דאָסניי.

דאַן זאָגט די מאדאם—די צווייטע, דריטע טאָכטער א. א. וו. אזוי כאַפּט די מאדאם אויס אַלע טעכטער און די איינע, וואָס פלעגט איר ענטפערן, פארנעמט איר אָרט.

9*

„געגנזעלעך“
(א קינדערשפּיל)

(פארצייכנט אין דעווענישאָק
ווילנער גוב. 1912).

—אויף וואָס גראָבסטו א גריבעלע?
—צו שטעלן א דרייפוס!
—וואָס וועסטו שטעלן אויפן דרייפוס?
—א טעפּעלע!
—וואָס וועסטו לייגן אין טעפּעלע?
—געגנזעלעך!
—וואו וועסטו נעמען?
—ביים גלח!
—דער גלח וועט ניט געבן!
(וו א ר.—איך וועל אויסזאָגן!..)

—דאן נעם איך ביי דיר!
—נעם!.. (וואר.—קענסטו מענסטו!)

דער דיאלאג קומט פאר צווישן צוויי קינדער, איינער האלט הינטער זיך „גענזעלעך“ (די קינדער, וואס האלטן זיך איינער הינטער דעם אנדערן), דער צווייטער גראבט א גריבעלע. נאכן דיאלאג גיט זיך דער צווייטער א לאז און פרובט כאפן מיט גוואלד די „גענזעלעך“. וועלכע גענזעלע ער כאפט אן, די גייט אריבער צו אים.

10*

— יינגעלע, וואו שטייסטו?
— אויף א באנק
— יינגעלע, וואס טרינקסטו?
— א זיס געטראנק
— יינגעלע, וואס עסטו?
— א בייגעלע.
— יינגעלע, טא כאפ זשע
— א פייגעלע!

11**

— אוואו שטייסטו?
— אויף א טון
— וואס איז אין טון?
— עפעלעך
— וואסטו פארלארן?
— אן עפעלע
— אויף וועלכער גאס?
— אויף דייטשישע
— גיי זוך.

12**

— א שעפסעלע פארקויפן,
— ווי טייער?
— א דרייער
— ווי דער מקח?
— א שטיקל לעקעך
— ווי שאך?
— א פאטש
— א נוס?
— א קיש.

13*

שעפסעלעך.

פון דער גאנצער גרופע קינדער, וואס נעמען אן אנטייל אין שפיל, טיילט מען אויס דורך א ציילעניש דרייען: א באלעבאס, א שומר און א גנב.

דער גנב ליגט באהאלטן.

דער באלעבאס דארף אוועקגיין.

פארן אוועקגיין ציילט ער אויס די שעפסעלעך און גיט זיי איבער דעם שומר:

א, ב, ג . . . . . א. אז. וו.

14**

פינצטאלער,
אך, געשווינטער,
אך, מיין קינד,
צי ביסטו בלינד,
צי ווייסט ניט אוואו
דער טאלער ליגט?
קאץ, קאץ, קום עסן קאלטע לאקשן.

15*

די שפיל פון שטאק.

די שפיל פון שטאק איז זייער שיין,
ווער נאר איר פארשטייט . . .
. . . .

16**

— הקיב איז באקאנט
אויף וועמעס האנט האלט איך?
— אויף רחלס
— ניין, ניין, אויף חנהלעס האנט.
הקיב איז באקאנט,
אויף וועמעס האנט האלט איך?
— אויף יענקעלעס
— יע, יע אויף יענקעלעס האנט.

17**

(שפיל אויף די פינגער).
ראטאי ראטאי
באלראמאי,
אין וועמעס האנט פאלט אריין
ראטאי.

18**

(ביים שפילן אין ציינן)
קיץ,
פריץ,
פאל חלק
אדער קער.

19**

סארקע ווארענע
פיפע קאשא ווארילא,
נא פריפעטשיק שטודילא,
דעטיי קארמילא.
טעמו דאלא (4 מאל)
מאלענקאמו ניע דאלא,
טי כאל,
טי קרופי ניע דראל,
טי דראווא ניע שולקאל,
טי וואדי ניע נאסיל,
טוט פיען,
טוט קאלאדא,
טוט גראניצא,
טוט כאלאדניקא וואדיצא.

20*

סארקא ווארענא
קאשקע ווארילא,
נא פריפעטשאק נאסטאווילא,
טעמו דאלא, טעמו דאלא,
אי זא טעבע נע דאסטאלא
כארזי באבא זא יאיצא
אי נאלאזלא פטיצא,
דיק, דיק, דיק!

וואר. ל. ב—ן 23 „פנקס“ מערעטש 1913.

21**

טא איין קאם,
טא צוויי קאם,
טא דריי קאם,
טא פיר קאם,
טא פינף קאם,
טא זעקס קאם,
טא זיבן קאם,
טא אכט קאם,
טא ניין קאם,
טא צען קאם,
טא עלף קאם,
טא צוועלף קאם,
טא דרייצן קאם,
טא פערדישע קאם.

22

דערציילן דיר א מעשה מיט א ווייסן אקס?
— יע
— איך זאג יע, דו זאגסט יע און אלע זאגן יע.
— דערציילן דיר א מעשה מיט א ווייסן אקס?
— ניין.
— איך זאג ניין, דו זאגסט ניין, און אלע זאגן ניין.
— דערציילן דיר א מעשה מיט א ווייסן אקס?
א. אז. וו.

ב) ציילעניש.

1*

(די נעמען פון די פינף פינגער).
גרי,
פלוי,
מיטלמעסער,
האניקפרעסער,
וציקל—
אין הימל אריין!

2*

איינס, צוויי,
דריי, פיר,
פינף, זעקס,
זיבן, אכט,
ניין, צען,
עלף, צוועלף,
גאט העלף.

3*

איינס, צוויי, דריי
לורא, לורא, לי,
ענעס, בענעס,
העגטלעך, פענעס,
גאפל, מעסער,
עמער, פעסער,
ס׳ליד איז אויס,
איינער גייט ארויס.

„פריינד“ נומ. 99 וו. זעניעס „מאטעלעס ל״ג בעומר“.

4*

איינס, צוויי—
פאליציי,
דריי, פיר—
אפיציר.
פינף, זעקס—
אלטע עקס,
זיבן, אכט—
א גוטע נאכט.
ניין, צען—
שלאפן קען.
עלף, צוועלף—
שלאף מיט וועלף,
דרייצן, פערצן—
בלויע פערצן (?)

וואר.—„פנקס“ ל. ב—ן—27.

5**

איינס, צוויי, דריי, פיר
ביי דעם מלך אין טיר,
ביי דעם גאלדשמיד אין פענצטער
שטייען א פאר טויבן,
אין די רויטע (ווייסע) הויבן
פענדאם לויפן זיי,
פאסט פאפיר קויפן זיי,
בריוועלעך שרייבן זיי,
שויבעלעך רייבן זיי,
ליכטעלעך צינדן זיי,
אין חלשות בלייבן זיי.

6**

איינס, צוויי, דריי
אדער לידער ליי,
אקים באקים,
בענדזשיק לאקים,
ציבעלע, מיבעלע פוקס,
אברעמל האט געהאט דריי ווייבער,
איינע פעשע,
די אנדערע גנעשע,
די דריטע חנה,
געמאלטע פאנע,
לאקשן ברעט,
חלה קנעט,
מיידל ציר,
חופה פיר,
אור, אור, אור,
סקאצל קומט
די שנור,
שפיגלען ארום וואנט,
די שווייגער געבליבן אן א האנט.

7**

איין קאטלער באטלער האט געהאט 12 קעסטלעך צו באשלאגן, האט ער ניט געוואוסט וויפיל נעגל אריינצושלאגן, האט ער געציילט ניט איינס, ניט צוויי, ניט דריי, ניט פיר, ניט פינף, ניט זעקס, ניט זיבן, ניט אכט, ניט ניין, ניט צען, ניט עלף, ניט צוועלף, האט ער באגעגנט א פאר וועלף, האט ער געפרעגט ווי פריי איז דער זייגער? האבן זיי אים גע־זאגט—„פונקט האלב צוועלף“.

8*

ען, דען, די,
א שאוועלע קאטי,
א שאוועלע, קאטי, קאטא,
איילע, ביילע, באם.

9**

ען, דע, טרוא, קאטער,
מארמאזעל איוויד די וואטער,
מארמאזעל איוויד די וואו
אין האז ביסטו.

(ווילנע)

10

איינדל, ביינדל,
שטופא, ציינדל,
אשער, באשער,
באלע, שווארצע,
ווער דיין חתע,
ביי אן ערשטע טאנצן.

11*

עגירע, פעגירע,
צוגירע, מע,
אבול, פראבול,
דאמינע איקע.
איקע, פיקע,
בראמאטיקע,
איינס, קליינס,
זיין ס'טו.

12*

איך בין אין גארטן געגאנגען,
וויפיל טויבן האב איך געפאנגען?
ניט איינס, ניט צוויי, ניט דריי. .
. . . .
ניט צוועלף, ניט דרייצן,
דו ביי קלייב בייטסן,
דו ביי קלייב קארן,
די זיי אויף לאנגע יארן!
(וואר.—דו ביי אין אלע שווארציארן).

13**

שפאן איין, שפאן איין,
די פערד אין וואגן,
שוין צייט שוין צייט
די מתנות טראגן.
—ביילע, ביילע,
גרייט צום טיש,
— וואס וועלן מיר עסן?
— הון מיט פיש.
— וואס וועלן מיר טרינקען?
— מעד און וויין,
וועלן מיר אלע געזונט זיין.
גייט די כלה
צאפן ביר,
פאלט זי ארונטער
אונטערן טיר,
פרעגט דער חתן
וואס איז דיר,
ענטפערט זי,
א ריך אין דיר.

א. לאווארישעק
ווילנע 1920.

14*

דארטן, דארטן,
ביי המגען אין גארטן
זיצט מיין ברודער
און שפילט אין קארטן.
איינס, צוויי, דריי,
אדער לידער ליי,
אקן, פאקן,
ביידע גלאקן.
צירל, פערל,
יוקס ארויס,
קומט די פויגל,
גיט א פיק,
לויפט אוועק
אין יאנישיק.

וואר.—„פנקס" ל. ב—ן 19.

15*

והוא רחום יכפר עון
ולא ישחית והרבה להשיב אפו
ולא יעיר כל חמתו.
אבקע דא ריבקא,
יאסקע דא פיסקא,
סענדער קאמענדער,
פוקס ארויס.

וואר. „פנקס" 14.

16*

שטייען מלאכים אונטער די בערג,
זעען זיי הימל און ערד.
הימל און ערד ניט איפצוהייבן,
האלט די תורה גאנץ דערהייבן
לאמיר ריידן (לויבן?) נאך אמאל:
שם אלהי איז אונזער גאט,
אייטן הימל פייער פיל,
יעדער מלאך מיט זיין שפיל,
שפילן, טאנצן, לויבן גאט,
גאט האט פארבאטן א שיינעם געבאט.

וואר.—

17**

שטייען די ישראל אונטער די בערג:
זעען זיי הימל און ערד,
אייטן הימל פייער פיל,
יעדער מלאך האט זיין שפיל,
שפילן, טאנצן, לויבן גאט,
גאט ט'געבאטן צען געבאט,
נשמת כל חי איז זייער פיין,
די הייליקע תורה מקבל זיין.

18*

חיים, חיים, הער און זע—
קומט די ציגעלע מאכט מע
קומט דער זיידע רויבערט ליולקעס,
קומט די באבע באקט בולקעס,
קומט דער האן טוט א קריי,
קומט די הון—לייגט אן איי.
איינס, צוויי, דריי,
דו ביסט פריי.

19**

אמאל בין איך געפארן
אויף גיט הי,
האב איך געקויפט
א פאר קי,
ווער האט געמאלקן?
איך און ער,
שוויגער און שווער
יענקל דער הויכער, פידל קאך,
פידל מויז
פריי ביסטו ארויס.

יצחק רובינשטיין
ווילנע.

20

פישעלעך אין וואסער מערן זיך,
פאלשע ציגנער שווערן זיך,
אז מע וויל עסן, עסט מען ברויט,
אז מע שטארבט, איז מען טויט.
אז מע וויל טרינקען, טרינקט מען ביר
שיינע מיידעלע (ייִנגעלע) קום צו מיר.

א. בולקין.

21*

אונע, דונע,
קוויצע, צונע,
פארט א וואגן
נאכצויאגן,
פליט א פויגל.

כאפט ארויס
די גרעסטע בעסטע
שטיק פיש.

ג) צונגעניש, שפאס און שפאט־לידער.

1*

א יוקס,
א פוקס
אויף אלעמאל!
דיר דעם חזיר,
מיר דעם טייגבען.

ווען קינדער צוקריגן זיך.

2*

בערעלע בו,
כאפ די קו;
נעם א ליילעך,
דעק זיך צו.

3*

לייבע באמבע,
קישקע טראמבע,
אצע באצע,
געפגרטע קליאטשע,
אויבן אן שטייט א האן,
אין ווייסע לאפטשעס אגיטען.

4**

עזר,
בייזער
הינטעלע,
ביי שטעל זיך
אין א ווינקעלע.

5****

ליו ליו ליו, שמואלעליו,
דיין טאטן רופט מען שלמה,
ביסטו א בהמה,
דיין מוטער רופט מען מלכה,
ביסטו א ליאלקע.

6*

היי, היי,
יאסקע דריי,
פארפל צימעס
אן אן איי.

7*

אנדריי, אנדריי,
לייג אן איי,
היינט איינע,
מארגן צוויי.

(ווילנע)

8**

צפורה, צפורה,
האב ניט מורא,
נא דיר געלט
גיב מיר סחורה.

(ווילנע)

9**

איטשע, פיטשע
אדל פרעסער,
גנבע א מעסער
שנייד דעם בויך
עס הורשע*) זויך.

*) נ. א. ציגעלע.
וואר. כהן.

10*

א גנב איז יאטעלע,
געשמיסן אים אין טאטעלע,
געשמיסן מיט א ריטעלע,
אויסן גנב גרענט די היטעלע.

11*

ליאוויקע קאמאוויקע,
צירע בירע וואוויקע,
ביי אין קראם,
כאפ א פלעשל,
ביי אין קלויז,
כאפ א מויז.
צוקיי, צוקיי,
און ווארף ארויס!

12*

איינדל,
ביינדל,
צוקער שטייגדל,
אקער,
באקער,
טייוולשער ק...
אונק,
בונק,
שטונק.

מעריטש 1913.

13**

ריווע פיווע,
קאשע גאטע,
קומט דער טאטע,
לייגט א לאטע,
קומט די מאמע,
רייסט אפ,
קומט דער טאטע,
שמייסט אפ.

14**

יענקל מיינער,
שווארצער ציגיינער,
וואו ביסטו געווען?
— אין א קליין שטעטל.
— וואסטו געבראכט?
— א טאפ לאקשן.
— ווע מען האסטו געגעבן?
— דער מאמען.
— וואס האט זי געזאגט?
— גוט.
— וואסטו געזאגט?
— שלעכט.
— וואס האט זי געזאגט?
— ביי צום טייוול!
— וואס האסטו געזאגט?
— ביי אליין. (ווילנע)

וואר.—

15**

יענקעלע מיינער,
שווארצער ציגיינער!
וואו ביסטו געווען?
— אין א קליין שטעטל
— וואסטו געהאנדלט?
— מילך א פלעשל.
— האסטו געבראכט אין שטוב?
— יע.
— געווען דער מאמען?
— געווען.

— וואס ט'זי געזאגט?
— גוט.
— וואסטו געזאגט?
— שלעכט.

16**
ווער.—
יענקעלע מיינער,
שווארצער ציגייגער,
וואו ביסטו געווען?
— אונטער א פוטער!
— וואס האסטו געגעסן?
— חלה מיט פוטער.

ווער.—כהן.

17**
ווער.—
יענקעלע פאנקעלע,
ציגעגע קאפ,
בלייענע אויגן,
אריבערגעפלויגן.

18**
ווער.—
יעקעלע מיינער,
שווארצער ציגיינער,
קריך אויף די ברעטער,
קוש דעם אלטן פעטער.

ווער.—כהן .52

19**
צפורה איז מיינע,
— וואו האסטו איר גענומען?
— אונטער די לאדן.
— וואסטו איר געגעבן עסן?
— בייגל מיט פלאדן.

20**
שרהלע איז מיינע,
וואו האסטו איר גענומען?
אונטער א פוטער.
— וואסטו איר געגעבן עסן?
— בייגל מיט פוטער.
— וואסטו איר געגעבן טרינקען?
— מעד מיט ווײַן.
— א געזונט אין דיר אריין!

21**
ענדע, קאמענדע,
באליע בע מענדע,
פון מיר צו דיר
בערל די קאץ.
(אסימאוויטש, מינסקער גוב.)

22**
צוויי קאטשקעלעך גייען זיך באדן,
גייען זיי א ביסעלע ווייטער,
באגעגנט זיי א רייטער.
דער רייטער וויל זיי שלאגן,
גייען זיי צום פריץ קלאגן,
דער פריץ האט א הינטעלע,
וואס שפילט זיך איבן ווינטעלע.
אלע מענטשן פאסטן,
משהלע ליגט אין קאסטן.
ווילנע .1920

23**
האמער, האמער, קלאפ אין שול,
גרויסע מיידלעך גייען אין שול,
קליינע קינדער פאסטן,
שמעון ליגט אין קאסטן,
הוי הוי הוי,
שמעון איז א גוי,
האץ, האץ, האץ,
שמעון איז א קלאץ.
(ווילנע)

24*
שלום עליכם,—א קרומער ייד!
די לינקע פוס האט ער אפגעבריט.
איין פוס איז אויפגעשוואלן,
און אן אנדער פוס איז צוגעקומען.
(ווילנע 1919)

25****
— שלום עליכם, א ייד,
פון וואנען איז א ייד?
— פון פערעוואר.
— וואס טוט מען דארט?
— מע טרינקט בראנפן,
און מע הוליעט,
און מע טאנצט א קראהאר

26**
— פון וואנען זייט איר, ר' ייד?
— פון לוקאווניע, נו.
— וואס פארקויפט איר?
— אוגערקעס.
— ווי טייער א צענדליק?
— א גילדן.
— פארוואס אזוי טייער?
— ווי איר ווילט זיך.
(ווילנע)

27*
קוקוריקו, האן,
וואס וועט די באבע טאן?
האלץ האקן,
בולקעס באקן,
קישקעס קאכן.
ווער וועט עסן?
איך און ער,
שוויגער און שווער.
זלמן דער הויכער,
וועלוול דער טוחר.
חייקע די מאסקע
זי געקראכן איבער א קלאדקע,
ט'געכאפט א באראנקע,
געווארן א ציגאנקע.

28**
איך און ער,
שוויגער און שווער,
צוויי צווילינגס,
דריי דרייליגגס,
און דעם קליינעם קינד,
וואס איך האלט איבן האנט.

29***
אלה תולדות נח,
פון בראנפן האט מען כוח.
א גלעזעלע ווײַן דער עיקר,
פון בראנפן ווערט מען שיכור.
א שיכור איז לויס,
פון בראנפן ווערט מען רויט.
א גלעזעלע לחיים,
לשנה הבאה בירושלים.

י. ברוידעס.

ווער.—ג. מ. ווער.—כהן .I 78 .

30*
איכה ישבה בדד העיר,
בין איך געפארן אין וואלקעמיר,
האב איך באגעגנט אן אפיציר,
האט ער געטרעטן ביי מיר ביר,
האב איך אים געזאגט: א ריח אין דיר!
האט ער מיר אריינגעזעצט אין ארעסטאנטסקע ראטע,
האב איך אים געמאכט אש און בלאטע.

31**
א הון בין איך,
אייער לייג איך,
בארוועס גיי איך,
גיט מיר א פאר באראקעס,
גיט מיר א פאר באראקעס.
(ווילנע)

32**
יא סאלדאט,
טי סאלדאט,
יא פאלקאווניק.
טי דוראק,
סערעלע,
מערעלע,
וואט כאראשא.

33***
דיר איז הייס,
סא עס פלייס,
דיר איז קאלט,
סא גיי אין וואלד.
דיר איז ווארים
סא מאך א ליארים.

34**
שבת גויע,
לאראנאיע,
אינדערוואכן
קישקעס קאכן,
שבת—פלייש.
(ווילנע)

35**
— קום עסן, קום עסן!
— גיי אליין, גיי אליין!
— איי, איך וויל ניט, איי, איך וויל ניט.
— קום שוין גיכער, קום שוין גיכער,
— ווער עס האט געגעסן געבראטענע לאטקעס מיט יויך,
יענעם זאל ווי טאן דער בויך.

36*
קישקעס קאכן
אין דער וואכן.
מיר א ברויט,
דיר א טויט.
מיר א וואגן,
דיך באגראבן,
מיר א שליטן,
דיר באשיטן.

ש. ע. „די גרויסע בהלה אין כתרילעווקע“.

37**
איינס, צוויי, דריי, פיר, פינף,
זעקס, זיבן, אכט, ניין, צען,
אלע יידן זאלן זען,
אלע גוים אין די גריבער,
אלע יידן אין די שטיבער.
א וואגן נאך א וואגן
מע זאל זיי באגראבן,
א שליטן נאך א שליטן,
מע זאל זיי פארשיטן,
אלע גוים אין די גריבער,
אלע יידן אין די שטיבער.

ווער. פון די ערשטע צוויי שורות: „איינס אייגער, מארגן צען“.
(ווילנע)

38*
היינט אייגער,
מארגן צען,
אלע יידן
זאלן זען.

39*
א וואגן נאך א וואגן
זאלן אים באגראבן,
א שליטן נאך א שליטן
זאלן אים פארשיטן.

40*
סטאסינקע, מיין קינד,
ווערן זאלסטו בלינד.
בלינד זאלסטו ווערן,
א מכה דיר אין שטערן,
אין שטערן דיר א מכה,
עסן זאלסטו פלאקע,
פלאקע זאלסטו עסן,
גאט זאל אן דיר פארגעסן,
פארגעסן זאל אן דיר גאט,
ברענגען זאל מען דיר אין שטאט,
אין שטאט זאל מען דיר ברענגען,
אויף א תליה זאל מען דיר הענגען,
הענגען זאל מען דיר אויף א תליה,
אריינווארפן זאל מען דיר אין ווייליע,
אין ווייליע זאל מען דיר אריינווארפן,
משקע*) פאמפיאנער זאל דיר באדארפן.

*) משקע פאמפיאנער—אן אמאליקער באוואוסטער ווילנער קברן.

41*
יאסקע פאנדרע ליגן אפן באנק,
אז מע שמייסט אים, זאגט ער א דאנק.
יאסקע פאנדרע ליגט אין שניי,
אז מע שמייסט אים, טוט אים וויי.
יאסקע פאנדרע ליגט אין בלאטע,
אז מע שמייסט אים, האט ער חרטה.
יאסקע פאנדרע ליגט לעבן טיר,
אז מע עפנט, טרינקט ער ביר.
יאסקע פאנדרע ליגט איבן גאס,
אז מע שלאגט אים, שלאגט מען אים מיט א קאלאס.
יאסקע פאנדרע איז א גוי,
אז מע שמייסט אים, שרייט ער „אוי“.

42**
בובע, בובע, לייזעלע,
אין קראקע שטייט א הייזעלע,
זיצן דריי פאנעס.
איינע שפינט באלד,
חנהלען האב איך האלט.
די אנדערע שפינט זילבער,
רחלען האב איך נאך ליבער.
איינע שפינט זייד,
שרהן האב איך פיינט.
(ווילנע)

43*
בובע, בובע, לייזעלע,
קום צו מיר אין הייזעלע,

— ווער וועט דערסן וואיינען?
— יאשקע מיט מאריינען,
יאשע, יאשע, קום אריין,
איך וועל דיר מכבד זיין,
מיט א גלאז מעד און וויין.
ש. ש.

ווער. פנקס ל. ב-ן 49.

44*

זיי געזונט, סעטער שלום,
די וועלט איז א חלום,
א חלום איז די וועלט,
די וועלט שטייט אויף געלט,
פאר געלט קויפט מען ביר,
וואס דריי איז ניט פיר,
וואס פיר איז ניט דריי,
וואס אלט איז ניט ניי,
וואס ניי איז ניט אלט,
וואס ווארים איז ניט קאלט,
וואס קאלט איז ניט ווארים.
וואס רייך איז ניט ארים,
וואס ארים איז ניט רייך,
וואס קרום איז ניט גלייך,
וואס גלייך איז ניט קרום,
א פויער איז ניט פרום,
ניט פרום איז א פויער,
וואס זיס איז ניט זויער,
וואס זויער איז ניט זיס,
וואס הענט איז ניט פיס,
וואס פיס איז ניט הענט,
צום זיצן אנגעלענט,
אנגעלענט צום זיצן,
א לייב איז צום שוויצן,
צום שוויצן איז א לייב,
א מאן איז ניט קיין ווייב,
א ווייב איז ניט קיין מאן,
א טאפ איז ניט קיין פאן,
א פאן איז ניט קיין טאפ,
קימל איז ניט קיין קראפ,
קראפ איז ניט קיין קימל,
די ערד איז ניט קיין הימל,
דער הימל איז ניט קיין ערד,
א ביקס איז ניט קיין שווערד,
א שווערד איז ניט קיין ביקס,
א פוטער איז ניט קיין פיקס,
א פיקס איז ניט קיין פוטער,
שמאלץ איז ניט קיין פוטער,
פוטער איז ניט קיין שמאלץ,
א מצה איז אן זאלץ,
אן זאלץ איז א מצה,
א פערד איז ניט קיין קליאטשע,
א קליאטשע איז ניט קיין פערד,
א פויער ליגט אין דר'ערד.

ווער. ג. מ. נומ. 124.

45*

לייזער בייזער הינטעלע,
זעצט זיך אין א ווינקעלע,
אז מען גיט אים א באבקע,
בייסט ער אפ די לאפקע,
אז מען גיט אים ברויט,
מאכט ער דעם טויט.

צוגעקומען אין משך פון זעצן.

שפילן. 1*

א פייגעלע פליט!..

(א שפיל פאר קלענערע קינדער).
אלע אנטיילנעמער זיצן ארום טיש,
און האלטן אויפן טיש דעם אנווייזנגס-פינגער.
איינער הייבט אן:
א פייגעלע פליט!—
זאגט ער גיך און הייבט אויף דעם פינגער אינדערהייך.
אלע טוען אים נאך און הייבן אויף אינדערהייך די פינגער.
א באוויז, אז זיי זיינען מסכים מיט דעם, וואס ער זאגט.
א מענטש רעדט!—זאגט דער ערשטער נאך גיכער ווי פריער.
די פינגער הייבן זיך ווידער אינדערהייך.
— א טאפ לאקשן פליט!
ווידער הייבן זיך די פינגער אינדערהייך. איצט קומט דאס שוין פאר פון האסט. דער ערשטער רופט בכיוון אן אויף גיך די נעמען פון די געגנשט. און דער עולם באוויזט ניט צו באטראכטן.

2*

קאמער-קאמער הויז.

פיר קינדער שטעלן זיך אין פיר ווינקלען, א פינפטער גייט צו צו יעדערן פון זיי און פרעגט:
קאמער, קאמער,
קאמער הויז?
יעדערער שיקט אים אפ מיט אן ענטפער:
שייסטער פייסטער
יענער הויז!
אין דער צייט ווען ער קערט זיך אפ צו אן אנדערן, בייטן זיך דערווייל די הינטערשטע מיט די ערטער. ער דארף דאס האבן אין זינען און זיך פארכאפן אן ארט. אויב דאס גיט זיך אים איין, בלייבט אן אנדערער אויסן און יענער דארף גיין פרעגן.

זע נומ. 6.

3**

ווער. צום נומ. 1 פון די קינדערלידער.
קאראהאר, קאראהאר,
עפנט זיך דער טויער.
ווער פארט, ווער פארט?
דער קיסר מיט די קינדערלעך.
אין וואס גייען זיי אנגעטאן?
אין גאלד און אין זילבער.
איבן אן
שטייט דער האן,
אין די לאפטשעס
אנגעטאן.

4** ווער. ס-טער

קאראהאר, קאראהאר,
עפנט זיך דער טויער,
ווער פארט, ווער פארט?
דער קיסר מיט די קינדערלעך.
אין וואס גייען זיי אנגעטאן?
אין גאלד און אין זילבער.
אפן אויוון זיצן זיי,
אונטערן אויוון שוויצן זיי,
שוועבעלעך רייבן זיי,
קאטשקעלעך פארטרייבן זיי,
די שעפעלעך מאכן מע.

ציילעניש.

1*****

מודה אני,
זאסיפאני,
פאני זאסי,
קיפי נאסי,
נאסי קיפי,
סאלי לופי,
לופי סאלי,
חתן-כלה,
כלה-חתן,
רבי נתן,
נתן רבי,
טשארט נא טעבע.

באמערקונג: אן אויסציילעניש אין טשערניגאווער גוב. (אוקראינע).

2*****

איינס, צוויי, דריי,
אדער לידער ליי,
דער קיניג גייט פארביי,
דער וייבער שלאגט שוין דריי.

ד) פארשיידענע קינדער-לידלעך.

1*

אס,
באס,
גארבעלע—
האס!

ווען מ'גיט א קינד טרינקען.

2*

וועסטו ליגן ביים וואנט,
וועסטו האבן א גילדערנע האנט.
וועסטו ליגן ביים ברעג,
וועסטו האבן א גילדערנעם וועג,
וועסטו ליגן אין מיטן,
וועסטו האבן א גילדערנעם שליטן.

3** ווער.

ביים וואנט—
אין גאטס האנט.
אין מיטן—
אין גאטס שליטן,
ביים ברעג—
אין גאטס וועג.

4

ביים שלום ווערן.

ווען צוויי קינדער צוקריגן זיך און ווילן ווערן צוריק שלום, נעמען זיי זיך פאר די קליינע פינגער און איינער זאגט: „חבר לאווער, וואס ווילסטו בלוט צי העכט?" אויב יענער זאגט העכט,—זיינען זיי ביידע שלעכט. אבער, אויב יענער זאגט בלוט,— זיינען זיי ביידע גוט.

5*

משה רבינוס קיעלע,
ווען וועט זיין א רעגן,
זונטאג צי מאנטאג,
דינסטאג צי מיטוואך,
דאנערשטאג, צי פרייטאג,
צי שבת?

6* ווער.

משה רבינוס קיעלע,
וואס וועט מארגן זיין,
א רעגן צי א שניי,
א גוטער טאג צי א שלעכטער?

7*

בוטשאן, בוטשאן,
דיין שטוב ברענט!

אזוי שרייען קינדער, ווען זיי דערזעען א בוטשאן.

8**

— אברעמעלע, מיין זון, וואו ביסטו געווען?
— אויף יענער וועלט.
— וואס האסטו געטאן אויף יענער וועלט?
— איך האב געפונען א זעקעלע געלט.
— וואס האסטו געטאן מיטן זעקעלע געלט?
— איך האב געקויפט א בהמהלע.
— וואס האסטו געטאן מיט דער בהמהלע?
— איך האב געמאלקן מילכעלע.
— וואס האסטו געטאן מיט די מילכעלע?
— כ'האב געשלאגן פוטערל.
— האק פוטער, שלאג פוטער,
— האק פוטער, שלאג פוטער.
(אסיפאוויטש, מינסקער גוב.)

9**

הארצעניו קרוינעניו,
לאז מיך לעבן,
קיעלע מילכעלע
וועט מיר געבן,
קעצעלע איר פעלכעלע
וועט מיר געבן,
פעלכעלע גארבערל
וועל איך געבן,
גארבערל, לעדערל,
וועט מיר געבן
שוסטערל לעדערל
וועל איך געבן,
שוסטערל שיכעלעך
וועט מיר געבן.
פון שיכעלעך וועל איך
מאכן א קראם גלייך,
און וועל ווערן
ווי מלך סאבעצקעס יארן רייך.

א. לאווארישעק
ווילנע.

10**

מיכעלע, מיכעלע,
פאטש א קיכעלע,
ער וועט זיין א ייִנגעלע,
וועט מען נייען שיכעלעך.
אין חדרל לויפן,
לויפן אין חדר,
לערן כסדר,
א פאר שורות,
א פאר מעלות,
צו דער חופה וועט ער פסקענען שאלות,
דרשות וועט ער דרשענען,
די ס'קינד איז ווערט
א פולע געלט.

און מזל-ברכה,
די ס'קינר קומט ארויס
פון א שיינער משפחה,
ערלעכע לייט.
א חתונה אפגעשטעלט
אויף א קורצער צייט.
א קורצע צייט
טוט מען געדענקען,
שיינע מתנות
טוט מען שענקען.
שיינע מתנות,
שיינע קליידער,
גאר די זאך
גייט כסדר. (ווילנע)

11*

דריי ראזן אין גארטן,
פיר בלומען אין וואלד,
דער זומער איז לעפלעך,
דער ווינטער איז קאלט.
קארן געוויינט,
גערשטן געשפרייט,
א הער מיט א דאמע
אויסגעדרייט.

12*

דער אלף-בית.

I.

א.—אן אדלער.
ב.—א בוים.
ג.—א גלח.
דער אדלער טוט אין דערהויך פליען,
דער בוים טוט זומער בליען,
און דער גלח צו עבודה-זרה קניען.

II.

ד.—א דאקטער.
ה.—א הימל.
ו.—א ווינער.
דער דאקטער גיט רפואות צו שוויצן,
און פון הימל טוט דונערן און בליצן,
און ביי א ווינער טוט דער שטערן
שוויצן.

III.

ז.—א זעלנער.
ח.—א חזן.
ט.—א טייך.
דער זעלנער טוט אין דערהויך שיסן,
און דער חזן אין טרוים טרערן פארגיסן,
און אין א טייך איז פארשיידענע פיש.

IV.

י.—א יאטקע.
כ.—א כארקע. *)
ל.—א לאפאטקע.
אין א יאטקע טוט מען פלייש האקן,
און אין א כארקע אייער פארפאקן,
און אויף א לאפאטקע טוט מען ברויט
באקן.

V.

מ.—א מיידל.
נ.—א נאז.
ס.—א ספר.
די מיידל טוט זומער שפאצירן,
און ווינטער דעם נאז אפפרירן,
און אין א ספר איז פארשיידענע
פאפירן.

ש. ביילים.

וואר. כהן 72 פ. I.

*) כארקע—кадка

13****

וואר.

אן אדלער טוט הויך פליען,
א בוים טוט אלע זומער בליען,
א גלח טוט ביי דער עבודה-זרה קניען,
א זעלנער טוט אין דער מלחמה גיין,
א חזן טוט ביים עמוד שטיין,
א טייך טוט אלעמאל גיין.

14**

קליפ קלאפ אין גאלדן טיר,
— ווער איז דאס?
— דעם מלכס קנעכט.
— קליפ-קלאפ, עפן אויף,
סיי דו שלאפסט, סיי ניט.
— שלאפן שלאף איך ניט
און עפענען וועל איך אויך ניט.
— וואוהין זשע זאל איך רייטן,
אז מע שלאפט ביי אלע לייטן?
א רעגן גייט, וועל איך איינגעצן
מיין זיידן קלייד.
— קער אויס דיין זיידן קלייד אויסן
לינקן זייט,
און לייג זיך אויף די גרעזעלעך,
דער בלאט פון בוים וועט דיך
צודעקן,
דער שיין פון טאג וועט דיך
אויפוועקן.

וואר. ג. מ. 136.
וואר. כהן.

15**

ציפ צאפ עמערל,
קום צו מיר אין קעמערל,
איך וועל דיר עפעס ווייזן,
א שיסעלע פון אייזן,
א טעפעלע פון לויטער גאלד,
חתן כלה זייער האלט.
די רעדעלע דרייט זיך,
חתן כלה פרייט זיך,
די רעדעלע צוגעמאכט,
חתן כלה א גוטע נאכט,
רעדעלע אפן,
און כלה שלאפן.

וואר. כהן ב. II.

16**

היי היי העמערל,
קום צו מיר אין קעמערל,
איך וועל דיר עפעס ווייזן,
שיסעלעך מיט רייזן,
שיסעלעך מיט לויטער גאלד,
חתן כלה האבן זיך האלט.

וואר. כהן II.

17**

ווייסטו מאמע, ווייסטו וואס,
וואס דער טאטע האט צוזאגט?
האט צוקיילעט אלע הענער
און געלאזן דעם אלטן (געלן, ווייסן
א. א.) האן.
(אסיפאוויטש, מינסקער גוב.)

וואר. ג. מ. 107.

18**

קוקוריקו האן,
וואס וועט די באבע טאן?
האלץ האקן,
בולקעס באקן,
קישקעס קאכן,
אינדערוואכן,
שבת פלייש.

19**

הוטעא, הוטעא,
(היידא דא היידא דא)
פאר אין מארק
געפין א קאפיקע,
קויף א ביינעלע,
דעם טאטן א שטיקעלע,
דער מאמען א שטיקעלע,
און דיר צו לאנגע יאר,
א גרויסע שטיק!

ווילנע.

20*

— איך, איך!
— ביי אימן קיך,
פארברען די שיך!

21

א ייגל איז געפארן
אויף א פערד
און האט געריסן זיין עק,
איז די מעשה אוועק.

22**

אמאל האט א מיידעלע פארבלאנדזשעט אין וואלד. מיט אמאל האט זי דערזען א גזלן. האט דער גזלן זי געוואלט הרגענען, האט די מיידל אים געזאגט:

לאז מיך אויסשרייען דרייצן געשרייען און דערנאך וועסטו מיר הרגענען.

דעם ערשטן געשריי שריי איך דאך,
דעם ליבן טאטן רוף איך דאך,
העלף מיר, טאטע, אין מיינע נויטן,
אז דער גזלן וויל מיך טויטן.
דער ליבער מאמען,
דעם ליבן ברודער,
דער ליבער שוועסטער,
דעם ליבן פעטער,
דער ליבער מומען,
דעם ליבן זיידן,
דער ליבער באבן,
דעם ליבן שכן,
דער ליבער שכנטע,
דעם ליבן חבר,
דער ליבער חברטע,
דעם דרייצנטן געשריי שריי איך דאך,
דעם ליבן גאט רוף איך דאך.
העלף מיר גאט אין מיינע נויטן,
אז דער גזלן וויל מיך טויטן.

איז פון הימל ארפגעפאלן א פייער און פארברענט דעם גזלן.

23**

איך האב זיך בארעכנט זונטאג,
אז איך וועל איינפאקן מאנטאג,
און ארויספארן דינסטאג,
האב איך זיך מיישב געווען מיטוואך,
אז איך וועל ארויספארן דאנערשטאג
איז פרייטאג ערב שבת.

ווילנע.

24**

אמאל איז געווען א ישובניקל, א ישובניקל,
האט ער געהייסן רב אליעזרל, ר' אליעזרל,
האט ער געהאט צען טעכטער, צען טעכטער,
די ערשטע האט געהייסן אלטעלע,
די צווייטע ״ ״ ביילעלע,
די דריטע ״ ״ גאלדעלע,
טימדי—דע—ראלע גאלדעלע.
. . . .

די פערטע האט געהייסן דאבעלע,
די פינפטע ״ ״ הענעלע,
די זעקסטע ״ ״ וויכנעלע,
טימדי—דע—ראלע וויכנעלע.
. . . .

די זיבעטע האט געהייסן זעלדעלע,
די אכטע ״ ״ חיהלע,
די ניינטע ״ ״ טייבעלע,
די צענטע ״ ״ יכבדל.
טימדי—דע—ראלע יכבדל!
. . . .

אלטעלען נדן ארבעסלעך,
ביילעלען ״ בעבעלעך,
גאלדעלען ״ באבעלעך,
דאבעלען ״ דנימלעך,
הענעלען ״ הערינגלעך,
וויכנעלען ״ ווייםפערלעך,
טימדי—דע—ראלע ווייםפערלעך!
. . . .

זעלדעלען נדן זעמעלעך,
חיהלען ״ רינדעלעך,
טייבעלען ״ טייבעלעך,
יכבדלען ״ יאיכעלעך.
טימדי—דע—ראלע יאיכעלעך!
. . . .

אלטעלען א מאן אברהמעלע,
ביילעלען ״ ברוכל,
גאלדעלען ״ גרשונדל,
טימדי—דע—ראלע גרשונדל.
. . . .

דאבעלען א מאן דוודל,
הענעלען ״ הענעכל,
וויכנעלען ״ וועלוועלע.
טימדי—דע—ראלע וועלוועלע.
. . . .

זעלדעלען א מאן זעליקל,
חיהלען ״ חיימל,
טייבעלען ״ טעוועלע,
יכבדלען ״ יאסעלע.
טימדי—דע—ראלע יאסעלע.
. . . .

וואר. ג. מ. 133.

25

אמאל איז געווען א הון מיט א האן,
די מעשה הייבט זיך אן.
אמאל איז געווען א קו מיט א קאלב—
די מעשה איז האלב.
אמאל איז געווען א קאץ מיט א מויז—
די מעשה איז אויס.

וואר. כהן.

26

זעליק, זעליק, קער זיך אום,
נעם מיין טאכטער פאר דיין זון.

שיסל, לעפל קען זי וואַשן,
פון די טעפּ קען זי נאַשן.
פון די פלעשער מאַכט זי בעסער,
פון די קיימן טרינקט זי בראָנפן.
פון די ליאַקעס
ביז זי קולאַקעס.

באַמערקונג. קיימן איז דער טייטש הויזן.

27

— קוקוריקו, דער מלאך איז אויפגעוואַכט, קיין טאָמאַר.
— וואָס האָט ער געבראַכט?
— אַ פלעשעלע ביר.
— וואו שטייט דאָס?
— הינטערן טיר.
— ווער וועט דאָס טרינקען?
— איך מיט דיר.

וואר. ג. מ.—108, 109, 110, 111.

29

טאַנץ, טאַנץ, ויעוועריקע,
מיר וועלן אַלע זינגען.
וואַרף אַראָפּ דעם גיטעלע,
מיר וועלן אַלע שפּרינגען.

30*

איינס—אַ ניסל,
צוויי—אַ פיסל,
דריי—מזומן,
פיר—געוואָרנען.

י. זאַוועלס.

III. לידער פון חדר און פון דער ישיבה.

1

אין חדר.

אַז איך בין אַ קליין קינד געווען,
האָב איך זיך אַ פּולע געשפּילט,
אַז איך בין אַ קליין קינד געווען,
האָב איך זיך בעפּליושקעס אין טייך.
בעפּליושקעט, בעפּליושקעט,
אהיים בין איך געקומען.
ווי דער טאַטע האָט מיר דערזען,
האָט ער מיר מיטן רימען מכבד געווען.
פרעג איך פאַרוואָס קומט דאָס מיר?
זאָגט ער, אַז אַ יינגעלע מוז אין חדר גיין.

אין חדר,
אין חדר
בסדר ביי
און רייד נים קיין וואָרט!

סאָניע כץ.

2****

דער קלויזניק.

אַ שדוך האָט מען מיר געגומען ריידן,
האָב איך זיך געטאָן פון דער גמרא אָפּשיידן.
דער שוכן מיטן שמש,
האָבן מיר ביי דער גמרא ניט געלאָזן זיצן.
פון רבנים איז ער געקנאָטן,
תורה האָט זיך פון אים געשאָטן.

אַ ישיבה-ליד.

אַז אַך און אַז ווי צו אונזערע יאָרן,
אַז מיר זיינען פּאַטראָנעס געוואָרן.
כאָר { למה לי חיים, חיים בזאת,
עני ואביון חשוב כמת.

בעסער צו עסן בריקלעך ווי אַ האָן,
איידער צו האָבן דעם נאָמען פּאַטראָן.
כאָר . . .

גאָר די שטאָט טוען ברומען,
אַז די פּאַטראָנעס טוען אָנקומען.
כאָר . . .

דער גבאי טוט זאָגן: קליינער יונגאַטש,
און אַז ער האָט חשק גיט ער אַ פּאַטש.
כאָר . . .

הר אַ כארב איז דאָך זייער הויך,
אַז מע דערזעט דעם גבאי, ווערט מען טויט און בלייך.
כאָר . . .

זיי געזונט, מיין ליבער פאָטער,
אַז אַ סאַך אַרבעט, ווערסטו דאָן פון מיר פּטור.
כאָר . . .

חאָטש די באַלעבאָסטעטשקע טוט זאָגן—
עס, יינגעלע, ניט שעם זיך,
אָבער אין האַרצן טראַכט זי—נאָר צום לעבעלע ברויט ניט נעם זיך.
כאָר . . .

טייכן טרערן טוט זיך פון אונז גיסן,
אַז מיר דאַרפן זיצן ביי פרעמדע טישן.
כאָר . . .

יאָ, גאָט, ביסט גערעכט,
אָבער צו זיין אַ פּאַטראָן איז זייער שלעכט.
כאָר . . .

ה. א. מאַטיקאַנסקי
איישישאָק, ווילנער גוב.

וואר. ג. מ. 315.

IV. ליבע-לידער.

1

לאָמיר זיך איבערבעטן, איבערבעטן,
שטעל דעם סאַמאָוואַר.
לאָמיר זיך איבערבעטן,
זיי-זשע ניט קיין נאַר.
לאָמיר זיך איבערבעטן, איבערבעטן,
קויף מיר אַ פונט פיסטאַשקעס,
לאָמיר זיך איבערבעטן,
שענק מיר דיינע לאַסקעס.
לאָמיר זיך איבערבעטן, איבערבעטן,
קויף מיר אַ פּאָר מאַראַנצן,
לאָמיר זיך איבערבעטן,
וועלן מיר גיין טאַנצן.
לאָמיר זיך איבערבעטן, איבערבעטן,
אין האַרצן ברענט אַ פייער!
לאָמיר זיך איבערבעטן,
ליבע איז דאָך טייער.
לאָמיר זיך איבערבעטן, איבערבעטן
איך וועל זיין דיין חתן
לאָמיר זיך איבערבעטן,
וועט זיין שמחה וששון.

2**

אין גאָרטן וואַקסט אַ מער,
אויפן מער—אַ צאַצקע.
קום אַהער, מיין ליבער פריינד,
שפּיל מיר אַ קאָזאַצקע.
איך האָב דיר געדונגען,
דו בינסט ניט געגאַנגען
איך האָב אָן אַנדערן,
דו וועסט אויסגעהאַנגען.
איך אויף אַ שיף,
דו אויף אַ לאָדקע,
מיר די גוטס,
דיר (וואר. צום סטראָוש) די טשעכאָטקע.

3*

אויפן באַרג און אויפן בייך...

אויפן באַרג און אויפן בריק,
צוויי געוועלן האָבן זיך איבגעריסן (2 מאָל).
קלים קלאַפּ אין גאָלדן טיר
— מיין זיס לעבן עפן מיר! (2 מאָל).
— שלאָפן, שלאָפן שלאָף איך ניט
עפענען וועל איך דיר אוודאי ניט (2 מאָל).
— דער ווינט וויינט, דער רעגן גייט,
איך וועל איינגעצן מיין זיידן קלייד (2 מאָל).
— קער אום די זיידן קלייד אויפן לינקן זייט
און לייג זיך שלאָפן אויפן גרינעם גראָז (2 מאָל).
— ווער וועט מיר צודעקן
און ווער וועט מיר אויפוועקן?
— דער בלאַט פון בוים וועט דיר צודעקן
דער שיין פון הימל וועט דיר אויפוועקן.

וואר. ג. מ. 136.

4*

אַז איך בין אַלט געווען 14 יאָר,
האָב איך פון קיין ליבע ניט געוואוסט,
און ווי איך בין אַלט געוואָרן 15 יאָר,
האָט צו מיר אַ בחור באַקומען לוסט.

ער האָט געזאָגט, אַז איך וועל אים ליבן, וועט זיין זיין וועלט,
ער וועט מיר נעמען אָן איין קאָפּיקע געלט.
מיינע עלטערן האָבן גאָרניט געטראַכט,
מע האָט זיי געזאָגט, אַז איך שפּיל אַ ליבע,
האָבן זיי זיך אויסגעלאַכט.
אוי, איך שפּיל אַ ליבע שוין באַלד 2 יאָר,
און אַ סוף איז נאָך ניט גאָר.

יענע צייט איז געגאַנגען פאַרביי,
יעצט האָט זיך אָנגעהויבן גאָר פון דאָס ניי.
מיינע צרות האָבן מיר אַרומגערינגלט,
אַזוי ווי דער באַגרער די פּאַס,
איך האָב זיך געוואָלט פאַרזיכערן פון ווילנער שאַרלאַטאַנעס,
האָב איך טאַגווייז געפאַסט.
שיין איז ער אַזוי ווי באַלד
פאַר אַלעמען זאָגט ער, אַז איך האָב אים האַלט.

און ביי דעם אמת האָב איך אים טאָקע ניט פיינט,
ווייל ער איז מיר אַ גוטער פריינד.
איך האָב געוואָלט וויסן צי ער האָט מיר ליב,
בין איך אויעקגעפאָרן פון זיין שטיב,
ווי איך בין פון זיין שטיב אוועקגעפאָרן,
אַזוי איז ער גלייך קראַנק געוואָרן.
האָט ער גענומען צו מיר בריוו שרייבן,
בין איך קאַריק צו אים געקומען,
ווי אַ טייבעלע אין נעסט האָט ער מיר צוגענומען
און ער האָט געזאָגט—יעצט איז מיין וועלט,
איך וועל דיר נעמען אָן איין קאָפּיקע געלט.
ליב האָב איך אים ווי מיין לעבן,
ער האָט מיר אַ פּרעזענט געגעבן,
קיינער ווייס ניט פון דערפון,
אַז אַליין איז ער לעווינס אַ זון,
אונזער ליבע האָט זיך פעסט פאַרנומען
אַלע נאָוונט פלעגט ער צו מיר קומען
און מיינע עלטערן האָבן גאָרניט געוואוסט,
וואָס איך בין אַזוי אַראָפּ פון לוסט.
איין אָוונט איז ער צו מיר געקומען
און טעאַטער האָט ער מיר גענומען,
פרעג איך ביי אים וואָס איז אַזוי שפּעט,
זאָגט ער—מ'האָט מיר אַ שידוך גערעדט.
אַך, זע, מיין לעבן, דו זאָלסט זיך פאַר מיר ניט שעמען,
אפשר ווילסטו אַ צווייטע נעמען.
האָט ער זיך געטאָן מיט טרערן באַגיסן,
מיט דיר, מיין דושינקע, מוז איך מיין לעבן באַשליסן.

5***

די זון האָט געשיינט
איבער דער גאַנצער וועלט,
ס'איז געקומען אַ וואָלקן פון דער זייט
און האָט מיר מיין ליכטיקייט פאַרשטעלט.

שפּאַצירן זיינען מיר געגאַנגען
איבער אָן אייזערנעם בריק,
פיל מענטשן זיינען אַריבערגעגאַנגען,
מקנא געווען מיין גליק.

שפּאַצירן זיינען מיר געגאַנגען
פאַרביי אַ בערגעלע היי,
מיר דאַרפן זיך ביידע צושיידן,
אַזוי ווי פייגעלעך צוויי.

סאָניע כץ.

6**

שטייט די טויב אויפן דאַך
און טוט טרויעריק ברומען,
כ'האָב געהאַט אַ גוטן פריינד,
און ווייס ניט וואו ער איז אהינגעקומען.

עס רוקט זיך אָן אַ כמאַרענעס
מיט אַ טאָטשנעם רעגן,
וואָלט געגאַנגען זוכן אים,
זיינען פאַרגאָסן געוואָרן די וועגן.
(אָסיפּאָוויטש, מינסקער גוב. 1918)

7•

האָב איך שפּאַצירט...

.1

האָב איך שפּאַצירט
נ'אַ סעדעלע אַ קליינס,
האָב איך דאָרט דערזען
אַ מיידעלע אַ שיינס.

.2

האָב איך איר געפרעגט,
צי זי וויל מיט מיר פאַרברענגען.
האָט זי מיר געענטפערט:
— קום צו מיר אהיים!

.3

בין איך געגאַנגען
גלייך צו איר אהיים.
די מיידעלע זי קלייבט זיך
מיט אן אנדערן צו גיין

.4

בין איך געגאַנגען
אין אן אנדער גאַס,
זאָל זי ניט מערקן
ווי כ'בין געוואָרן בלאַס.

.5

היינט שטעלט זיך שוין פאַר
ווי מיר איז געוואָרן,
די מיידעלע זי קלייבט זיך
מיטן אנדערן צו פאָרן.

8•

וואַריאַנט (האלב רייסיש, האלב יידיש).

.1

יאַ גוליאַל
וו'אַ סעדעלע אַ קליינס,
יאַ סאַם אווידעל
אַ מיידעלע אַ שיינס.

.2

יאַ אַו נייע ספּראַשיוואַל,
צי זי וויל מיט מיר פאַרברענגען.
אָנאַ מניע אָטוועטילאַ:
„קום צו מיר אהיים!"

.3

פּאָשאָל יאַ פּריאַמאָ
גלייך צו איר אהיים,
אָנאַ סאָבירײַעטסאַ
מיט אן אנדערן צו גיין

.4

פּאָשאָל יאַ פּריאַמאָ
אין אן אנדער גאַס,
שטאָבי ניע זאַמעטילאַ
ווי כ'בין געוואָרן בלאַס.

.5

פּרעדסטאַווטע סעבע,
ווי מיר איז געוואָרן—
אָנאַ סאָבירײַעטסאַ
מיטן אנדערן צו פאָרן.

מערעטש 1914

9•

די מיידעלע האָט אָנגעהויבן וויינען, קלאָגן...

די מיידעלע האָט אָנגעהויבן וויינען,
קלאָגן:
„פיר מיר צו מיין מאַמען!"
—שאַ, דו שיינינקע מיידעלע,
מיר וועלן זיך ניט פאַרזאַמען!

די מיידעלע האָט אָנגעהויבן וויינען,
קלאָגן:
„פיר מיר צו מיין טאַטן!"
— שאַ, דו שיינינקע מיידעלע,
ס'וועט דיר גאָרניט שאַטן!

די מיידעלע האָט אָנגעהויבן וויינען,
קלאָגן
„פיר מיר צו מיין מומען!"
האָט ער איר אָרויסגעפירט
— — — — — בלומען.

די מיידעלע האָט אָנגעהויבן וויינען,
קלאָגן:
„פיר מיר צו מיין פעטער"
האָט ער איר אַרויסגעפירט
צווישן אַ קוסטע בלעטער.
— — — — — — — —

10•

זאָג מיר נאָר, דו מיידעלע,
וואָס איז מיט דיר דער מער,
ווען איך גיי צו דיר,
ביסטו זיך אַ קער?

אפשר איז דיין מאַמע
פון מיר ניט צופרידן,
אפשר האַלט זי מיר ניט
פאַר קיין יידן?

איך גיי אַרום ביינאַכט
לעבן דיין אָרט,
אפשר וועל איך דיר געפינען
און הערן פון דיר אַ וואָרט?

געדענקסט, ווען מיר האָבן ביידע
אין וואַלד זיך דערקענט,
געדענקסט, ווען מיר האָבן ביידע
זיך געפירט פאַר די הענט?

דו האָסט פילייכט פאַרגעסן,
וואָס עס איז געווען דאַן.
דו האָסט מיר צוגעזאָגט
נעמען פאַר אַ מאַן.

— די מאַמע קאָן דיר ניט ליידן,
ווייל דו ביסט אַ שאַרלאַטאַן,
און איבער דעריבער
קענסטו ניט זיין מיין מאַן.

מערעטש 1913.

11•

ליב האָב איך דיר, קעצעלע,
ליב האָב איך דיר, דושינקע,
ניט פאַר דיינע שיינקייט אליין,
ליב האָב איך דיר, דעם גרונט פון
מיין הארצן,
ווייל דו קענסט זיך אוי מיט מיר
באַגיין. (2)

אַ שטייבעלע פון ווייצקעלעך
וועל איך פאַר דיר מאַכן,
אַריינזעצן וועל איך דיר אין אים,
נאָר שונאים די הערצער ווייל איך
ניט דערפרייען,
נאָר איין זאַך ווייל איך נאָך פרעגן
ביי דיר, ביי דיר:

צי דען האָב איך דיר, פּאַפּעצקע,
פאַר דיינע פאַלעס געריסן,
צי דען האָב איך דיר, קעצעלע,
געקענט, אוי, געקענט,
דעם ערשטן שבת צונאַכטס, אַז איך
האָב דיר דערקענט,
אַזוי ווי אַ פייער האָט דאָך מיר
פאַרברענט.

איך האָב שוין ניט קיין כּוח,
אויף מיינע פיס אַרומצוגיין,
פון אַ ליבע שפּילן בין איך מאַט,
אוי, מאַט.
נאָר שונאים די הערצער ווייל איך
ניט דערפרייען
און וואַרפן זיך אין דער וועלט גאַנץ
ווייט, אוי ווייט.

ב. ווירשופ.

12•

כ'האָב זיך איינגעליבט
אין אַ מיידעלע אַ שיינע,
און שיין איז זי געווען
אַזוי ווי גאָר די וועלט,
פאַר איר שיינקייט
איז זי ביי מיר איינע,
און פאַר איר
וועל איך סטראַדאַיען מיין וועלט.

. . . .
. . . .

מיטן באַן זאָלסטו צו מיר ניט פאָרן,
מיטן וואַסער זאָלסטו צו מיר ניט
שווימען,
דו זאָלסט ניט אויעקוואַרפן דיין אַלטן
טאַטן מיט דער מאַמען,
און צו מיר, מיין לעבן, האָסטו ניט
וואָס צו קומען.

13•

. . . .
האָב ניט קיין מורא,
אַ דאָקטער איז מיט דיר,
זאָל דיר דיין האַרץ ניט קלאַפּן,
איך האַלט פאַרשפּאַרט די טיר.
. . . .

14•

אַ ליבע צו שפּילן
דאַרף מען האָבן כּוח,
און אַז מע שפּילט די ליבע ניט אויס,
קערט זיך איבער דער מוח.
. . . .

V. באַלאַדנאַרטיקע לידער

(אומטרייע און אומגליקלעכע ליבע א. אַ.).

1•

אַמאָל איז געווען אַ מיידל...

.1

אַמאָל איז געווען אַ מיידל,
זי האָט פאַרשטאַנען אַ ליבע גאַנץ גוט.
דער יינגל—ער ליבט דאָך די מיידל,
דאַן וויינען זיי ביידע באַגליקט.

.2

דעם יינגלס פאָטער איז אָרעם און
אָרעם,
די מיידלס פאָטער איז אַ גביר,
נעמט די מיידלס פאָטער דער רייכער,
און ווייזט דעם אָרעמען די טיר.

.3

. . . .
. . . .
דער יינגל בייט אויס ווי אַ ליכט
און פאַלט אין זיין קבר אריין.

.4

ווי די מיידל האָט זיך דאָס געטאָן
דערוויסן
אַזוי איז זי גלייך דורכן טיר.
זי איז צוגעגאַנגען צום קבר דעם
זיסן,
בעטענס האָט זיך פאַר איר אַ טיר.

.5

ווי אַ מאַגנעט האָט זי צוגעצויגן,
. . . .
אַזוי האָט זי אַראָפּגעריסן די
שערבלעך
פון זיינע אויגן.

.6

דער טויטער האָט די אויגן געעפנט
און אַרומגענומען האָט ער איר מיט
איין האַנט,
דער קבר איז געוואָרן פאַרשטעלט,
דאָן ליגן זיי ביידע ביינאַנד.

דעוועניסאַק 1914.

2•

צוויי שוועסטער.

.1

צוויי שוועסטער זיינען מיר געווען,
איינע עלטער פאַר די אַנדערע,
די עלטערע שוועסטער איז מיט מזל
אַ כּלה געוואָרן.
מיט מזל האָט זי חתונה געהאַט.

.2

ווי זי איז אָפּגעווען איינע צוויי
דריי וואָכן,
אַזוי האָט זי אָנגעהויבן וויינען און
קלאָגן.
ווי דערלעבט מען די גליקלעכע
מינוט,
די שוועסטער זאָל קומען צו פאָרן.

.3

הער זיך איין מיין פאַרליבטע ווייבעלע,
הער זיך איין וואָס איך וועל דיר זאָגן,
אפילו דיין שוועסטער וועט זיין
פאַר הונדערט מייל,
צו דיר וועט זי קומען צו פאָרן.

.4

ווי די שוועסטער איז בעקומען צו
פאָרן,
אַזוי האָט זי זיך אָנגעהויבן פרעגן
און קאַמען,
ווי זי האָט זיך פאַרפוצט און פאַר-
קאַמט,
אַזוי איז זי אַוועק מיטן שוואָגער
שפּאַצירן.

.5

ווי זי איז אָפּגעגאַנגען איינע צוויי
דריי טריט,
אַזוי האָט זי מיט אים פאַרפירט אַ
רייד.
— הער זיך איין, מיין פאַרליבטער
שוואָגער,
הער זיך איין וואָס איך וועל דיר זאָגן,
לאָמיר פאַרפירן די שוועסטער אין וואַלד
און לאָמיר ביידע חתונה האָבן! (2 מאָל)

.6

הער זיך איין, מיין געליבטע שיפּ־גערין,
הער זיך איין, וואָס איך וועל דיר זאָגן,
קיין שענערע ווייבעלע ווי דיין שוועסטער איז,
קיין שענערע דאַרף איך ניט האָבן.

.7

הער זיך איין, מיין געליבטער שוואָגער,
הער זיך איין, וואָס איך וועל דיר זאָגן,
לאָמיר פאַרפלאַנצן אַ וויינגאָרטן אַ נייעם
און שענערע פרוכט וועלן מיר האָבן.

.8

הער זיך איין, מיין געליבטע שוועגערין,
הער זיך איין, וואָס איך וועל דיר זאָגן,
קיין שענערע קינדערלעך, ווי דיין שוועסטער האָט,
קיין שענערע דאַרף איך ניט האָבן.

.9

הער זיך איין, מיין געליבטער שוואָגער,
הער זיך איין, וואָס איך וועל דיר זאָגן,
גיב מיר אַוועק די שליסלען פון בופעט
און לאָמיר ביידע חתונה האָבן!

.10

הער זיך איין, מיין געליבטע שוועגערין,
הער זיך איין, וואָס איך וועל דיר זאָגן,
גאַ דיר אַוועק די שליסלען פון בופעט
און לאָמיר ביידע חתונה האָבן.

.11

—הער זיך איין, מיין געליבטע שוועסטער,
אַוואָו ביסטו אַ גאַנצע נאַכט געווען?
דיינע וועטשערע איז דאָך קאַלט געוואָרן,
דו וועסט דאָך קיין הנאה ניט האָבן.

.12

—הער זיך איין, מיין געליבטע שוועסטער,
זיי ביט אַזוי צוטראָגן,
באַלד וועט אַריינגיין מיין געליבטער מאַן,
וועט ער דיר פון שטוב אַרויסיאָגן.

.13

ווי דער מאַן איז אַריינגעגאַנגען,
אַזוי האָט ער איר אָנגעהויבן טרייבן און יאָגן.
ער האָט איר אָנגעבונדן אַ שטיין אויפן האַלז
און האָט איר אין טיפן טייך אַרײַנגעוואָרפן.

דעמעניסאָק, ווילנער גוב. 1915.

3*

איך האָב אָנגעפאַנגען אַ ליבע שפּילן...

איך האָב אָנגעפאַנגען אַ ליבע שפּילן,
איך האָב געמיינט עס וועט מיר זיין גוט,
איך בין אַריינגעפאַלן אין לייטישע מיילער,
מע פאַרגיסט מיר ווי וואַסער מיין בלוט.

איך האָב זיך פאַרליבט אין אַ מיידעלע,
אוי, שיין איז זי ווי די גאַנצע וועלט,
עס קען גאָר אַנדערש ניט זיין,
מיט איר מוז איך אויספירן מיין וועלט.

מיטן באַן וועל איך טאָן צו איר פאָרן,
מיטן וואַסער וועל איך טאָן צו איר שווימען,
איך וועל אַוועקוואַרפן מיין פאָטער און מיין מוטער,
צו דיר, מיין זיס לעבן, וועל איך קומען.

—מיטן באַן זאָלסטו ניט טאָן צו מיר קומען,
מיטן וואַסער זאָלסטו ניט טאָן צו מיר שווימען,
זאָלסט ניט אַוועקוואַרפן דיין פאָטער און דיין מוטער,
צו מיר, מיין זיס לעבן, זאָלסטו ניט קומען.

—צי דען איז ער שענער און בעסער,
צי דען איז ער קליגער פאַר מיר,
— אוי, יענער איז ניט שענער און ניט בעסער,
קליגער איז ער אויך ניט פאַר דיר.

— אַ יונגינקן זאָלסטו אים נעמען,
אַ יונגינקן זאָלסטו אים באַגראָבן,
— אַ יונגינקן וועל איך אים נעמען,
אַ זיס לעבן וועט ער פאַר מיר האָבן.

וואַר.—1) ל. כהן 124.
2) ל. ב—ן „פנקס“.
3) צ. א—ן „פנקס“.

4*

שפּאַצירן, שפּאַצירן זיינען מיר אַלע געגאַנגען...

.1

שפּאַצירן, שפּאַצירן זיינען מיר אַלע געגאַנגען,
געגאַנגען זיינען מיר אַלע גאַנץ ווייט.
מיט אַמאָל—עס הערט זיך אַ קול—
ראַטעוועט אַ מענטשן פון טייך!

.2

ווי מען האָט אים פון טייך אַרויסגענומען,
אַזוי האָט די געליבטע אָנגעהויבן קלאָגן,
ווי מען האָט אים אויפן טהרה־ברעט אַרויסגעלייגט,
אַזוי האָט מען דעם תנאים צוריסן.

.3

ווי מען האָט אים אויפן בית־עולם אַרויסגעטראָגן,
אַזוי האָט זי אָנגעהויבן חלשן און קלאָגן.
איך וואָלט זיך געוואונטשן מיינע גאַנצע געלט צו פטרן
און מיט מיין זיס לעבן צוזאַמען זיין.

.4

ווי מען איז פון פעלד אַראָפּגעגאַנגען,
אַליין איז זי אין צימער אַריין,
זי האָט זיך גענומען דערמאָנען אָן איר טייער זיס לעבן
און איז געפאַלן אין צימער ווי אַ שטיין.

.5

ווײַנע זאָכן, זיי טוען ביי מיר הענגען,
איך טו דאָך זיי באַוויינען און באַקלאָגן,
איך וועל זיי אָפּגעבן אָרעמינקע בחורימלעך,
זיי זאָלן נאָך אים קדיש זאָגן.

.6

פייגעלעך אין הימל, איר זייט דאָך אַלע עדות,
איר זייט דאָך אַלע עדות פאַר מיר.
איך וואָלט זיך געוואונטשן מיינע גאַנצע געלט צו פטרן,
נאָר מיט מיין זיס לעבן צוזאַמען זיין.

.7

איך האָב אַוועקגעשיקט אַ בריוו צו זיינע עלטערן,
קענט איר זיך פאָרשטעלן נאָר,
אַז עס שטאַרבט אָפּ אַן איינאַיינציקער קדיש
פון איינאונצוואַנציק יאָר...

מערעטש 1914.

5*

איך האָב געליבט אַ מיידעלע פון אַכצן יאָר,
געליבט האָב איך איר אַ דריי פיר יאָר.

איך האָב געוואָלט וויסן צי זי האָט מיר ליב,
בין איך אַוועקגעפאָרן פון איר שטיב.

ווי דער יונגער קנאַבע איז אָפּגעפאָרן,
אַזוי איז די געליבטע קראַנק געוואָרן.

צוועלף אַ זייגער נאָך האַלבער נאַכט
האָט מען צום קנאַבע אַ בריוועלע געבראַכט.

ווי ער האָט גענומען דעם בריוועלע אין האַנט,
אַזוי האָט ער פאַרשטאַנען, אַז די געליבטע איז קראַנק.

געבראַשעט די געשעפטן, דעם אייגנס פאַרלאָרן,
צו זיין געליבטער איז ער אַוועקגעפאָרן.

— גוט מאָרגן, גוט מאָרגן, מיין ליבסטיקער פאַרשוין,
וואָס טוסטו ליגן אין בעטל אַליין?
— גוט יאָר, גוט יאָר, מיין יונגער קנאַבע,
די בעטל איז מיין בעגראַבע.

שנעלער שנעלער ליכט געבראַכט,
מיין געליבטע גייט אויס די נאַכט.
ווי ער האָט איר גענומען אונטערן אָרים,
אַזוי איז זי געוואָרן ניט קאַלט און ניט וואַרים.

ווי ער האָט גענומען דעם אַלמער שליסן,
אַזוי האָבן זיך גענומען טרערן גיסן.

ווי ער האָט אַרויסגענומען די שוואַרצע טרויער־קלייד,
אַזוי האָט ער איר גאַנץ פיין באַקלייד.

אויף דיין קבר וועט שפּראָצן בלומען,
צו דיר, מיין געליבטע, וועל איך אין גיכן קומען.

עס האָט ניט געדויערט קיין איין פרימאָרגן,
ווי דער יונגער קנאַבע איז אויך געשטאָרבן.

אין שטעטל איז געוואָרן אַ יאָמער, אַ קלאָג,
צוויי געליבטע אין איין אַ טאָג.

אויפן מצבה שטייט אָנגעשריבן,
אַז צוויי געליבטע אין איין קבר ליגן.

ענלעכער וואַריאַנט ביי צ. א—ן „פנקס“ נומ. 168, 169, 170.

וואַר. נח פרילוצקי, ייִדישע פאָלקסלידער, 2־טער ב.

6*

איך האָב געטראַכט אַ טאָג מיט אַ נאַכט...

.1

איך האָב געטראַכט אַ טאָג מיט אַ נאַכט,
ווי די מיידעלע צו פאַרפירן,
איך בין אַריין צו איר מיט אַ שמייכעלע, מיט אַ לאַך—
טו זיך אָן און קום אין גאַס שפּאַצירן.

.2

זי האָט אָנגעטאָן די פרעס־ווייסע קלייד
און איז אַוועק שפּאַצירן,
גייענדיק האָט זי אָנגעגעבנט אירע טאָוואַרישטשעס
— אַך וואָו גייט איר דאָ אַזוי שפּעט?

.3

וואו מיר גייען, גייען מיר,
דאָס איז שוין ניט דער ערשטער מאָל,
דאָס איז שוין דער לעצטער מאָל.

.4

אַדוואָקאַט, דו אַדוואָקאַט,
דו ווייסט דאָך פון אַלע זאַקאָנעס,
און דו ביסט מיינער אַ שוועסטערקינד,
טו האָב אויף מיר רחמנות.

.5

ער האָט אַרויסגענומען דעם צוקער־שנירל
און האָט פאַרוואָרפן אויף איר האַלז
. . . .
און אין לאָנקע דערטרונקען.

.6

ליבע פאָרוגעס, איר זיסע פאָרוגעס,

נעמט אראפ פון מיר א ראיה,
אז וועלכע מיידעלע עס שפּילט א ליבע,
זאל שפּעט ביינאכט ניט הוליאַיען.

.7

ליבע ביימער, אך, זיסע ביימער,
קיין פאלשע עדות זאלט איר ניט זיין,
אז מיין מאמע וועט קומען פרעגן,
דעם אמת זאלט איר זאגן.

רעוועניסאק, 1915.

7•
זעקס יאר מיט אכט מאנאטן...

.1

זעקס יאר מיט אכט מאנאטן,
ווי מיר האבן זיך ביידע באקאנט.
אך, ווי גליקלעך איך וואלט זיך שעצן,
ווען איך וואלט האלטן דיין רעכטע האנט.

.2

אין איין צימער זיינען מיר ביידע געזעסן,
פון אונזער ליבע האט קיינער ניט געוואוסט.
אויף דיינע הענטלעך בין איך געזעסן,
איך האב ניט גערעכנט, ס'זאל זיין אומזיסט.

.3

שפּאצירן זיינען מיר ביידע געגאנגען,
צי דו האסט מיך ליב, צי דו האסט מיך פיינט,
אז דו האסט ניט מורא פאר גאט אין הימל,
טא האב שוין שאנדע פאר מיינע פריינד.

.4

פאר אלעמען זאגסטו, אז איך בין א שיינע,
וואס שענער, שענער קען שוין גאר ניט זיין.
פאר מיינע שיינהייט ווערסטו צעטייעט,
אזוי ווי דער פאסטוך אין פרייען פעלד.

.5

שפּאצירן זיינען מיר ביידע געגאנגען
ארום און ארום דעם בית עולם.
אוואו דער ליבער גאט פארטרייבט דעם עולם,
דארטן פלעגן מיר שפּאצירן גיין.

.6

דיינע בעקעלעך—צוויי רויטע בלומען,
דיינע ליפּלעך ווי צוקער זיס,
דיינע אייגעלעך—צוויי שווארצע קארשן,
אך ווי דערלעבט מען פון דיר א קוש.

רעוועניסאק, ווילנער גוב. 1915

8•
די וועלט, די וועלט.

די וועלט, די וועלט איז פאר מיר ניט קיין וועלט,
זי איז דאך פאר מיר צו קליין.
איך האב זיך אליין זיך באקלערט,
יונגערהייט פון דער וועלט אוועקצוגיין.
אזא טייערע וועלט,
נאר ניט פאר מיר,
אוי ווי גרויס איז אין מיר מיין וואונד,
אז איך דארף גיין זוכן אין דר'ערד א טיר,
איך—ראזע, די אדל-קינד...

איך האב נאך גאר קיין וועלט ניט געזען,
מער ניט די—שטאט קאטערינאסלאוו אליין,
מיין גאנצער פארגעניגן איז דארטן געווען—
איך פלעג אין בולוואר שפּאצירן גיין.
און יעצט איז מיר צו מיין הארצן דערגאנגען,
אוי ווי גרויס איז אין מיר מיין וואונד,
און מארגן וועט מען זאגן, אז איך האב זיך געהאנגען,
איך—ראזע די אדל-קינד...

מארגן וועט זיין די מיטה מיין בעט
און די תכריכים—מיינע קליידער,
דער פּייכטער קבר איז מיין קאבינעט
און איך וועל ליגן שטיל שווייגן.
אוי ווי גרויס עס איז אין מיר מיין וואונד,
און עס קען נאך זיין, אז מ'וועט מיר שניידן,
מיר—ראזע, די אדל-קינד...

מיינע עלטערן זיי טוען שלאפן,
זיי ווייסן גאר פון זייער אומגליק ניט,
וואס עס האט ביי זיי געטראפן
מיט זייער איינאיינציק קינד.
און מארגן פרי וועלן זיי זיך פון אלעם דערוויסן,
אוי, ווי גרויס עס איז אין מיר מיין וואונד,
פיל טייכן טרערן זיי וועלן טאן אויסגיסן
אויף מיר—ראזע, די אדל-קינד...

9•

די וועלט האט ביי מיר קיין ווערדע ניט,
מער ניט ווי א ווינט.
צוליב אייך, מיינע עלטערן, זאל איך זיך דארפן הענגען,
אוי וויי! פון אכצן יאר א קינד!

אליין בין איך אין מיין צימערל אריין,
קיין ווארט האב איך ניט מיט וועמען צו ריידן,
האב איך מיר איין מיטל באקלערט,
ווי זיך פון דער וועלט צו שיידן.

אוי פאר א שיינע וועלט זי איז!
זי איז מער ניט ווי א ווינט,
צוליב אייך, מיינע עלטערן, זאל איך זיך דארפן הענגען,
אוי וויי! פון אכצן יאר א קינד!

דריי האנטעכלעך האב איך אויפגעבונדן,
און אליין אין צימערל אריין,
אויפן העלועלע האב איך געטאן פארציען,
טויטערהייט בין איך געבליבן דאן.

די מיטה וועט זיין מיין היסב-בעט,
די תכריכים וועלן זיין די אייביקע קליידער,
דער קבר וועט זיין מיין קאבינעט.
די ווערים וועלן עסן יעדן אבר.

די נאכט איז שוין אריבער, עס הייבט שוין אן צו טאגן,
זייט געזונט אלע מיינע שכנים,
א טע דא א טע דא וועט מען מיר צושיידן,
אוי וויי! פון אכצן יאר א קינד.

ווער. ג. מ. 229

10•
ווער עס וויל א ליד אויסהערן...

ווער עס וויל א ליד אויסהערן,
יענער זאל קיין נאכט ניט שלאפן,
די ליד איז ווייטגעדיק, די ליד איז טרויערדיק,
וואס אין קיעוו שטאט האט געטראפן.

אין קיעוו שטאט אויפן מעשטשאנסקן בריק,
גארדינס טאכטער האט איר גליק פארלארן.

דער ארוואקאט, דער פיינער מאן,
ער האט זיך אין איר פארליבט,
זי האט אים ניט געליבט.

שטענדיק פלעגט אים טאן קרענקען,
טאג ווי נאכט איז ער געזעסן און געטראכט
ווי קען ער איר אומברענגען.

שפּעט ביינאכט איז ער אריין:
— לאמיר ביידע גיין שפּאצירן.

— שפּאצירן וועל איך מיט דיר ניט גיין,
דו ווילסט מיר מיין לעבן אומברענגען.
— שווערן שווער איך דיר ביי מיין לעבן,
אז איך וועל דיר ניט טאן פארפירן!

שפּאצירן זיינען זיי ביידע געגאנגען
. . . .
אין פרילאנקע האבן זיי איר דערטרונקען.
. . . .

ווי דער פאטער האט זיך דערוואוסט,
האט ער גענומען וויינען.
שכנים-קרוין, אוי שכנים-קרוין!
נעמט אראפ א ראיה,
איך האב מיין טאכטער ניט געוואלט צו דער חופה פירן,
דארף איך גיין נאך איר לויה.

רעוועניסאק, 1913.

11•
א טרויעריק ליד מיט דעם דערטרונקענעם חתן.

די זון האט זיך אראפּגעלאזן אין מערב-זייט,
פינסטער איז געווארן אויף דער וועלט (2 מאל).

אלע מענטשן זיינען שפּאצירן געגאנגען,
נאר אברהם דער חתן פעלט.
טויזנטער מענטשן זיינען שפּאצירן געגאנגען,
געגאנגען זיינען זיי גלייך,
אינמיטן דערינען הערט מען א קול—
אך, ראטעוועט א מענטשן פון טייך.

ווי מ'איז צום טייך צוגעגאנגען, האט מען געמאכט א פּלאן,
און הונדערטער מענטשן האבן זיך צו דער מצוה גענומען,
צו ראטעווען דעם יונגן מאן.
און אז מע האט אים פון טייך ארויסגענומען,
איז די פּיס געווען ביי אים צעביסן,
און ווי מע האט אים אויסן טהרה-ברעט ארויפגעלייגט,
אזוי האט מען דעם תנאים צעריסן.

אוי, די כלה שטייט ביי דערביי,
טייכן טרערן רינען פון אירע אויגן,
זי בעט ביי גאט, אז ער זאל מיט איר א נס טאן,
אז מע זאל איר דערביי לייגן.

כלה דו ליבסטע, כלה דו מיין,
צי דען ביסטו איינע אויף דער וועלט?
דער טויט לאזט ניט איבער קיין יונגע און קיין אלטע,
אויף דערויף איז די וועלט באשטעלט.
— אך, זיינע זאכן וואס ער האט געטראגן
וועל איך באוויינען און באקלאגן,
און איך וועל דאס צוטיילן ארימע בחורים
זיי זאלן נאך אים קדיש זאגן.

ווער. כהן. ב. I באל. 7, 8.

12•

איך בין אמאל געווען א גאנץ ערלעך מיידעלע,
דאס איז ביי מיר געווען טייערער ווי געלט,
און יעצט בין איך באליידיקט, אוי געווארן,
איך מיין עס איז שוין פארפאלן מיין וועלט.

צוזאגנ:

דערום איז מיר מיין הארץ פארזעטיקט אוי מיט שמארץ,
און דאס פנים גייט אראפ פון קאליר,
אוי, די פיס קען ניט גיין, די ליבע אויסצושטיין,
בוואלד, ווי ווערט א מענטש אזוי פארפירט.

מיט דיינע גוטע ברידער האב איך וויין געטרונקען,
אוי, פון א רייניע גלאז,
אן אומחן האסטו אויף מיר, מיין זיס לעבן, אוי געווארפן,
איך ווייס דאך ניט פאר ווען און פאר וואו.

צוזאגנ:

איך בין אמאל געווען א גאנץ שיין מיידעלע,

פון קיין צרות האב איך דאך ניט
　בעוואוסט,
א טאנץ און א שפרונג, א הוליע און
　א זונג,
און יעצט בין איך פון דער ליבע
　מאט

צוזאנג:

הערט זשע אויס, מײנע גוטע חברטעס,
איך וויל אייך דערציילן פון אלעס,
קיין מאנספערזאן זאלט איר קיין
　מאל ניט גלויבן,
ביז וואנען איר וועט ניט ווערן
　קיין כלהס.

צוזאנג:

אוי, בעוואלד, ווי ווערט א מענטש
　אזוי פארפירט,
מיר האבן געשפילט א ליבע שוין
　באלד 2 יאר,
ביז וואנען אלע ל"ע האבן זיך
　דערוואוסט.
מע האט דאך געזאגט, אז דאס איז
　טאקע א פאר,
ניבײ וואלט כאטש ניט געוועזן
　אומזיסט.

צוזאנג:

צי האסטו ניט קיין עסן, צי האסטו
　ניט קיין טרינקען,
צי האסטו ניט קיין שײנעם גאנג,
סע זאג זשע מיר, טאטעשעל, זאג
　זשע מיר, ליבינקע,
אך, וואס זשע טוט דיר אזוי באנג.

מאמעניו ליובינקע, מאמינקע דושינקע,
איך שוויג שוין א ביסעלע שטיל.
אוי, לעש מיר דעם פייער פון מיין
　הארצן
און גיב שוין מיר וועמען איך וויל.

דערום בין איך מקנא יעדן באזונדער,
דער וואס ווייס פון קיין ליבע ניט.
א ליבע פירט דאך איבער א וועלט
　מיט יונגע קינדער,
אוי, בעוואלד, א ליבע איז דאך ניט
　גוט!

צוזאנג:

13.
א חברטע.

אין אײנע צוויי ווערטער האט ער
　געטאן מיט מיר ריידן,
אזוי האט ער זיך אײנגעליבט אין
　מיר,
אוי און אוי, גאט זאל אים צאלן
　אין אלע זײנע וועגן,
דעם תכלית, וואס ער האט געמאכט
　פון מיר.

א חברטע, א חברטע האב איך
　געהאט, א געטרײע,
וואס געטרײער קען שוין גאר ניט
　זײן.
מיט אירע פאלשע ריידעלעך האט
　זי אים צוגענומען,
געבליבן בין איך עלנט ווי א שטיין.

א חברטע, א חברטע, האב איך
　געהאט א געטרײע,

און אלע סעקרעטן האט זי ביי מיר
　געוואוסט,
און הײנט טוט מען וויגגען, און אלע
　גאסן קלינגען,
אז מיין סטראראניע איז געווען
　אומזיסט.

אוי, חברטעס, אוי חברטעס, קלײבט
　זיך אלע צוזאמען
און נעמט אראפ א מוסר פון מיר,
　אוי, פון מיר,
אוי, גאט זאל אייך היטן פון א
　פאלשע ליבע,
אזוי ווי אײנעם פון א יונגן טויט.

אוי, הײנט איז מיר ביטער און
　דערצו נאך פינסטער,
וואס ערגער, מאמע, קען שוין גאר
　ניט. זײן,
און א שטײן אויף מיין הארצן וועל
　איך זיך טאן אויפהענגען
און ווארפן וועל איך זיך אין ים
　אריין.

און ווי איך בין איך אין ים ארײנ-
　געלאפן,
געווארן איז א שטורים און א ווינט,
אוי, אז מיין מאמע זאל וויסן, אז
　איך גיי זיך טרינקען,
געלאפן וואלט זי ראטעווען איר קינד.

14.

.1

ווער עס קען דעם פייער אײנלעשן,
עס העלפט ניט קיין בראנפן, ניט
　קיין ספירט,
עס נעמט מיר ניט קיין עסן און
　קיין טרינקען,
די פאלשע ליבע זי האט מיר פארפירט.

.2

איך גיי מיר ארויס אויפן גאס,
פארטרויערט אײנע אליין,
זײנע חברים זיי ווייזן אן מיט די
　פינגער,
אז דאס איז חײמקעס א כלה געווען.

.3

איך גיי מיר אריין אין מיין צימער,
קאם וואס מ'הערט מײנע טריט,
מײנע געדאנקען זיי קערן זיך מיר
　איבער,
שלאפן לײגן דערלאזט דאס מיר ניט.

.4

א תנאים האב איך מיט דיר געשריבן,
צו וואס זשע סטײסטו לעבן מיין
　טיר,
א געחלשטער זאלסטו דא בלײבן,
און טויטערהײט זאל מען דיר צו-
　גענומען פון מיר.

פעקער.

15.

א.

לאמיר צוועקלײגן וועגן אלעס,
לאמיר אנהײבן מיטן אלף,
די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע
שארפט אויף זיך א חלף.

ב.

לאמיר צוועקלײבן מיט אלף,
לאמיר אנהײבן מיטן בית,

די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע,
לאזט זיך אויס אלראס בײז,

ג.

לאמיר צוועקלײגן מיטן בית,
לאמיר אנהײבן מיטן גימל,
די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע,
מײנט, אז זי איז אויפן הימל.

ד.

לאמיר צוועקלײגן מיטן גימל,
לאמיר אנהײבן מיטן דלית,
די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע,
לאזט זיך איר אויס א בײזער דלית.

ה.

לאמיר צוועקלײגן מיטן דלית,
לאמיר אנהײבן מיטן הײ,
די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע,
איז איר אך און ווײ.

ו.

לאמיר צוועקלײגן מיטן הײ,
לאמיר אנהײבן מיט וואוו,
די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע,
לאזט זיך איר אויס א בײזער סוף.

ז.

לאמיר צוועקלײגן מיטן וואוו,
לאמיר אנהײבן מיטן זײען,
די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע,
טוט זי נאכהער מיט בלוט שפײען.

ח.

לאמיר צוועקלײגן מיטן זײען,
לאמיר אנהײבן מיט חית,
די מיידעלע, די מיידעלע, וועלכע
　שפילט א ליבע,
איז גלײך ווי א פארטיקער מת.

16.

אויפן ים, אויפן ים טרײבט א ווינט,
אלע פאליעס שלאגן,
און אין הארצן איז מיר א וואונד,
איך קען קײנעם ניט זאגן.

מע האט מיך געבונדן,
אויף אלע פיר, אויף אלע פיר,
. . . .
און איך קען ניט קומען צו דיר.
. . . .

17.

כ'פארשילט דעם טאג,
דעם טאג פון מיין געבארן,
איך באוויין אים אלע מאל,
הלואי וואלט איך גאר ניט געווען
　געבארן,
אײדער איך האב דיר דערקענט.

וואר.

18.

ס'איז שוין אוועק האלבע נאכט,
און איך האב נאך אלץ ניט געשלאפן,
מײנע געדאנקען זיי קערן זיך איבער,
וואס פאר אן אומגליק דא האט
　געטראפן,

. . . .
איך האב פארשפילט אזא טײערע ליבע,
איך קען איר קאריק ניט געפינען.

ווען איך וואלט געווען א פײגעלע,
וואלט איך צו דיר געפלויגן
איך וואלט . . . .
מיט מײנע פארוויינטע אויגן.

ווען איך וואלט געווען א פיש,
וואלט איך צו דיר געשוואומען.
. . . .

(פון א גרעסערן ליד, וואס איך
האב ניט באוויזן צו פארשרײבן,
אונטערגעהערט אונטער א פענסטער)

19.

. . . .
קלאפט א דעפעש צום יונגן קאבע,
אז זיין געליבטע איז שוואך און
　קראנק.
. . . .
איין זאך וועל איך בײ דיר בעטן,
דו זאלסט קומען מיין קבר באטרעטן.

גריפן קבר האט ער געפונען אנגע-
　וואקסן שוואמען,
זאט ער די שוואמען ארויסגעריסן
און האט ארויסגעלײגט קראנצן בלומען.

וואר. פנקס צ, א—ן № 5

20.
ניסנבוים.

מוטער ליבע, מוטער מיין,
איך בין געגאנגען אין גאס אריין,
האב איך געהערט ווי לײט ריידן,
שטײט אין וואלד א ניסנבוים,
גרין ווי דיין קלײדל.

ניסנבוים, דו ניסנבוים,
דו זאלסט מיר שטיל שווײגן.
איך האב אינדערהײם צוויי קלײנע
　ברידערלעך,
זיי וועלן דיר אראפשניידן.

כאטש זיי וועלן מיר אראפשניידן,
קומט דער ליבער זומער,
טו איך שפראצן בליען,
גיסט נאך אונטער א קריגל וויין
קריגט איר אים ניט ווידער.

א ברוכשטיק פון א ליד.
זע וואר. פריל. 162, 163, 164,
165, 166, 167.
אראפגעשריבן בײ א שילער.

21.

— אך, דו מענטש, ווי קומסטו אהער:
דאהערט איז דאך מיין קווארטיר,
— טו לא לא ליו—יא טעביא זאביו!

— גא דיר אוועק מײנע שיך און
　קאלאשן,
און לאז מיר גיין איבער די גאסן
— טו לא לא ליו—יא טעביא זאביו!

— דײנע שיך און קאלאשן טו איך
　באדארפן,
נאר דעם מעטער פאר דיר טו איך
　שארפן,
טו לא לא ליו—יא טעביא זאביו!

— נא דיר צוועק מיין גאלדענעם
ווייזער,
און לאז מיר גיין איבער די הייזער!
— סו לא לא ליו—יא טעביא זאביו!

— דיין גאלדענעם ווייזער סו איך
באדארפן,
נאר דעם מעסער פאר דיר סו איך
שארפן,
סו לא לא ליו—יא טעביא זאביו.

— נא דיר צוועק מיין גאלד און
זילבער,
און לאז מיר גיין צו מיין ווייב
און קינדער.
— סו לא לא ליו—יא טעביא זאביו!

— דיין גאלד און זילבער סו איך
באדארפן,
נאר דעם מעסער פאר דיר סו איך
שארפן.
סו לא לא ליו—יא טעביא זאביו!

— נא דיר צוועק מיין פערד און
וואגן,
נאר דו זאלסט מיין נפש ניט בא-
גראבן!
— סו לא לא ליו—יא טעביא זאביו!

22*

פינסטער איז מיר מיין וועלט,
מיין יוגנט איז מיר שווארץ,
מיין גליק איז מיר פארשטעלט,
צופוילט איז אין מיר מיין הארץ.

מיר ציטערט יעדער אבר,
אין מיר קילט דאס בלוט,
נאר אין אייגענעם קבר,
וועט מיר זיין רעכט גוט.

וואס ווילסטו, מוטער, האבן, (2 מאל)
וואס מאטערסטו דיין קינד,
וואס ווילסטו מיר באגראבן,
וואס איז מיינע זינד.

אך, ווען דו וואלסט וויסן,
ווי מיר איז ניט גוט,
וואלסטו ניט פארגיסן,
אזוי ווי וואסער מיין בלוט.

איך האב קיין נחת בעהאט,
נאר ליידן און קומער,
איך וועלק ווי א בלאט,
ווי א בוים סוף זומער.

וואו נעם איך מיין פריינד,
כאטש אויף איין שעה,
אלע האבן מיר פיינט,
און ער איז ביי מיר אויך ניטא.

וואו ביסטו, מיין נשמה,
וואו ביסטו אך, זאג,
דו ביסט דאך מיין נחמה,
ביינאכט און בייטאג.

אך, מיינע עלטערן, אוי ווי,
פארזאגן דיר פון מיר,
אוי, פארנעם מיין געשריי,
איך לעב גארניט אן דיר.

VI. חתן-כלה און חתונה-לידער.

1****

הער דו צו, ביטע לאה,
וואס איך וויל דיר זאגן מיין דעה,
עס וועלן צו דיר קומען
חתנים און מחותנים,
זאלסטו ניט שטיין פון ווייטן,
אזוי ווי א מיידעלע פארצייטן,
זאלסט זיך גאר ניט שעמען
און זאלסט זיך אין דעה נעמען.
וועלכער דיר וועט געפעלן,
יענעם זאלסטו וועלן.

2**

שפרינג אראפ, שפרינג אראפ,
טאטעטערקע, פון אויוון,
מ'האט געבראכט, מ'האט געבראכט,
א קליידעלע פארקויפן,
(א פאר שיכעלעך, א פאר זעקעלעך
א. אז. וו.)
— אוי, מאמע, איך בין אלט,
אויפן אויוון איז מיר קאלט,
איך וועל דאס ניט קויפן.

שפרינג אראפ, שפרינג אראפ,
טאטעטערקע, פון אויוון,
מ'האט געבראכט, מ'האט געבראכט,
א חתנעלע פארקויפן,
— אוי, מאמע, איך בין יונג,
און פון אויוון גיב איך א שפרונג,
איך וועל דאס קויפן,
איך וועל דאס קויפן.

3**　　　　וואר.

— באראנע, באראנע, וואס ווינסטו
מיין קינד?
אפשר ווילסטו א קליידעלע האבן,
(א פאר שיכעלעך, א פאר זעקעלעך
א. אז. וו.)
וועל איך גיין צו דער שניידערקע
זאגן,
— ניין, מאמעלע, ניין
דו ווייסט ניט וואס איך מיין,
דו קענסט מיך ניט פארשטיין.

— באראנע, באראנע, וואס ווינסטו
מיין קינד?
אפשר ווילסטו א חתנעלע האבן,
וועל איך גיין צום שדכן זאגן.
— יע, מאמעלע יע!
דו ווייסט שוין וואס איך מיין,
דו קענסט מיך שוין פארשטיין.

וואר. ג. מ. 244; כהן.

4*

— זאג, ווערמען זאל איך דיר, מיין
קינד, געבן?
א שוסטער-יינגל געבן דיר, מיין קינד?
— ניין מאמעלע, ניין!
א שוסטער-יינגל מאכט דעם שיכל
און די ווייב שרייבט אין ביכל,
ניין, מאמעלע, ניין!

— טא ווערמען זאל איך דיר, מיין
קינד, געבן?
א שניידער-יינגל געבן דיר, מיין קינד?
— ניין, מאמעלע, ניין!
*) א שניידער-יינגל מאכט דעם פראק,
און דער ווייב גיט ער אין גאק.
ניין, מאמעלע, ניין!

— טא ווערמען זאל איך דיר, מיין
קינד, געבן?
א סטאלער-יינגל געבן דיר, מיין קינד?
— ניין, מאמעלע, ניין!
א סטאלער-יינגל מאכט דעם בענקל,
און גייט גלייך אין שענקל,
ניין, מאמעלע, ניין!

— טא ווערמען זאל איך דיר, מיין
קינד, געבן?
א שמיד-יינגל געבן דיר, מיין קינד?
— ניין, מאמעלע, ניין!
א שמיד-יינגל קלאפט אין קאוואדלע,
און די ווייב רופט ער פאדלע,
ניין, מאמעלע, ניין!

— טא ווערמען זאל איך דיר, מיין
קינד, געבן?
א רב-יינגל געבן דיר מיין קינד?
— א רב-יינגל פסקנט שאלות,
און מיט דער ווייב מאכט ער מעלות
יע, מאמעלע, יע!

*) וואר.—א שניידער-יינגל מאכט
דעם רעקל און די ווייב קלאפט ער
אין קעפל.

מערעטש, 1914.
וואר. ג. מ. 246, 249, 312,
313.
וואר. כהן 5, II „חתן-כלה לידער“.

5**

היינט בין איך א כלה,
אוי ווי גוט מיר איז,
אלע מחותנים
פרייען זיך מיט מיר.

ס'קומט מיר אן א בריוועלע,
צו קושן זיינע ווערטער,
איך וואלט שוין גערן זען
ווי ער איז מיין באשערטער.

מ'פירט מיר צו דער חופה,
מ'פירט מיר שוין צוריק,
אלע מיינע חברטעס,
מקנא מיר דעם גליק.

אויף מארגן נאך דער חתונה,
דער מוט איז נאך איינגאנצן,
דער יונגערמאן א מלך,
די ווייבל גייט דאך טאנצן.

צוויי וואכן נאך דער חתונה,
די פרייד איז שוין אראפ,
ביי דעם יונגנמאן,
דרייט זיך שוין די קאפ.

דריי וואכן נאך דער חתונה,
די ווייבל גייט זיך קלאגן,
אז דער יונגערמאן
האט איר אנגעשלאגן.

„מאמעניו, מאמעניו,
איך בין שוין גאר ניט גערן,
איך וואלט שוין וועלן
צוריק א מיידל ווערן“.

„טאטעטערניו, טאטעטערניו,
ס'קען דא גאר ניט זיין,
פון א יונגער פרוי
קען קיין מיידל דאך ניט זיין.

איך האב דיר געגעבן
קליידער און גדן,
וואס האסטו געוומען
א שארלאטאן פאר א מאן“.

פארשריבן,
ישראל גרינשטיין
ווילנע.

וואר. כהן II ב. „חתן-כלה
לידער“ 38.

6***

דער שידוך.　　　　וואר.

רעדט מען מיר א שידוך,
אוי, ווי גוט מיר איז,
פרייען, פרייען זיך אלע,
די פריידע בלייבט ביי מיר.

פירט מען מיר צו דער חופה,
פירט מען מיר צוריק,
שטייען הערן, דאמען,
זיינען מקנא מיר דעם גליק.

שבת אויפרופן
פירט מען מיר אין שול,
ווייבלעך, יינגלעך, מיידלעך
אין אלע גאסן פול.

שבת נאך הבדלה,
די פרייד איז נאך איינגאנצן,
דער חתן איז דער מלך,
די כלה פירט מען טאנצן.

אין צוויי וואכן ארום,
די גאנצע פרייד אראפ,
די יונגע ווייבעלע גייט ארום
די קעפעלע אראפ.

אי, אי, אי, וואס איך וואלט איצט
וועלן,
אי אי אי, א מיידעלע צוריק ווערן,
וואר. כהן 38.

7**

שטייען די קאראטן,
שטייען די קאראטן,
לעבן דער מאמעס טיר,
קרוין מיינע, סערדצע מיינע,
זעץ זיך פארן מיט מיר.
ווי זאל איך זיך זעצן
פארן מיט אייך,
אז איך האב זיך ניט בעזעגנט
מיט מיין מאמען גלייך.
זיי זשע געזונט, מאמע מיינע,
איך בין געווען א טאטער דיינע.
קליינערהייט אויפגעצויגן,
גרויסערהייט אוועקגעפלויגן,
אוי, מאמינקע!

שטייען די קאראטן,
שטייען די קאראטן,
לעבן דעם טאטנס טיר,
קרוין מיינע, סערדצע מיינע,

זעץ זיך פֿאַרן טיש מיר.
ווי זאָל איך זיך זעצן
פֿאַרן טיש אייך,
אַז איך האָב זיך ניט געזעגנט
מיט מיין טאַטן גלייך.
זיי זשע געזונט, טאַטע מיינער,
איך בין געוואָרן אַ טאָכטער דיינע,
קליינערהייט איפּגעצויגן,
גרויסערהייט אָוועקגעפֿלויגן,
אוי טאַטינקע!

ווילנע.

8****

זיץ איך אין פֿענסטער,
ברענט מיר דער רוקן,
אַז דער רעכטער זיווג ניט,
איז נאָר צו קוקן.
האָט ער געטראָגן
אַ קעסטעלע מיט גאָלד,
האָב איך אים אַריינגענאַרט
ווי איך האָב אַליין געוואָלט.

9*

היי, האָבער, קאָרן,
דאָבקע האָט די קלייד פֿאַרלאָרן,
זיסקע איז געגאַנגען, געפֿינען,
האָבן זיי זיך ביידע גענומען.
הײַנט ווייסן מיר אַלע,
דאָבקע איז געוואָרן אַ כּלה,
זיסקע איז געוואָרן אַ חתן,
אַ קויל האָט זיי ביידן דערשאָסן.

וואַר. „פנקס" נומ. 20 זייט 397

10****

הערט איר אַלע,
עלטערע ביידע,
איר נעמט אַ קינד אַ כּלה
און פֿירט איר צו דער עקדה.
די אויגן איז פֿאַרבונדן,
די האַרץ איז פֿול מיט וואונדן,
דער טאַטע שטייט ביי דער זייט,
ער שערט און שניידט.
ער שניידט און שערט
זיינע קינדער אָן אַ צייט.

11

אָן קליידער,
אָן גאָרן,
אַבי מיין טאָכטער
האָט אַ מאַן!

12

אַמאָל האָט זיך איינעם געטאָן פֿאַרוועלן
אום יום-כּפּור אַ חופּה שטעלן.
לאַם טאַ ראַ ראַ לאַם טאַ ראַם (2 מאָל).

וועד מיט אַ לאָפּעטע, וועד מיט אַ
רידל,
אַנשטאָט אַ באַנדורע, אַנשטאָט אַ
פֿידל.
לאַם טאַ ראַ ראַ לאַם טאַ ראַם (2 מאָל).

איז געקומען דער פֿעטער עליע מיט
די בערדל
און האָט זיך דורכגעטאַנצט ווי אַ
פֿערדל.
לאַם טאַ ראַ ראַ לאַם טאַ ראַם (2 מאָל).

איז געקומען די רעבעצין מיט די שניר
און האָבן געטאַנצט אויף אַלע פֿיר.
לאַם טאַ ראַ ראַ לאַם טאַ ראַם.

נאָך דער חופּה צו די יויך,
האָט זיי געכאַפּט אַ קראַמף אין בויך.
לאַם טאַ ראַ ראַ לאַם טאַ ראַם.

אַלע האָבן פֿאַרשטאַנען, וואָס דאָ
קומט פֿאָר,
אַז זיי וועלן האָבן אַ שוואַרצן יאָר.
לאַם טאַ ראַ ראַ לאַם טאַ ראַם.

נ. ווירשופּ.

וואַר. נ. מ. 255, 256.

VII. פֿאַמיליען־לידער

1***

אַ יתום־ליד.

גייען און גייען צווישן די בלעטער,
אוי ווי שלעכט איז אָן אַ פֿעטער!
צוזאַנג:
אָן אַ פֿעטער איינער אַליין,
ניטאָ מיט וועמען אַ וואָרט צו דערביין.

גייען און גייען צווישן די בלומען,
אוי, ווי שלעכט איז אָן אַ מומען!
צוזאַנג:
אָן אַ מומען איינער אַליין,
ניטאָ מיט וועמען אַ וואָרט צו דערביין.

גייען און גייען צווישן די ימען,
אוי, ווי שלעכט איז אָן אַ מאַמען!
צוזאַנג:
אָן אַ מאַמען איינער אַליין,
ניטאָ מיט וועמען אַ וואָרט צו דערביין.

2*

די ליד פֿון דער יתומהלע.

ליבע מוטער, פֿריד צו דיר,
איך בין געקומען דיר אָנזאָגן,
אַז הײַנט דאַרף זיין חתונה ביי מיר,
ביי דיין קינד, וואָס דו האָסט גע-
זויגן, געטראָגן.
איך פֿאַל איצט אויף די שטיינער
און טו יעדער זעמדעלע פֿון דיין
קבר קושן,
דיין צופֿוילטן קערפּער מיט דיינע
צוטריקנטע ביינער,
טו איך מיט מיינע הייסע טרערן
באַגיסן.
אָט דאָ איז דער הייליקער אָרט,
וואָס מיין מוטערס קערפּער ליגט
דאָרט
אויף דיין הייליקן אָרט ליגט זי
געבעך דאָ.

כּשרע זעלע, נידער פֿון הימל אַראָפּ,
שוועב אַ ווײַלע צווישן מענטשן,
מיט דיין פֿײַערדיקע פֿליגעלע טו
באַדעקן דיין קאָפּ,
און קום מיר הײַנט צו דער חופּה
בענטשן,
און זען ווי מען וועט מיר באַדעקן,
און דערלאַנגען דעם חתן די טײַערע
מתּנות,
קיין טרערן אין די אויגן וועט גע-
וויס ניט קלעקן,
אַז דער חזן וועט מאַכן הזכּרות נשמות,
(אָט דאָ איז דער הייליקער אָרט...)

ווי גליקלעך וואָלט איך געווען
הײַנטיקן טאָג,
אַז דו, ליבע מוטער, וואָלטסט אויף
מיין חתונה געווען,
אָבער ווי גרויס איז איצט ביי מיר
דער קלאָג,
אַז איך טו דיין קבר זען.
קלעזמאָרים שפּילן שוין ביי מיר אין
דער היים,
און יעדער ווינשעוועט, אַז דער צווײ-
געלע זאָל זיין געראָטן,
אָבער אַז דאָ אין דער ערד ליגט
דער גאַנצער בוים,
צופֿורערט, צוטראָטן מיט ווערימלעך
באַשאָטן.
(אָט דאָ איז דער הייליקער אָרט...)

ווען עס איז נאָר גאַנץ די מאַשינע,
באַוועגט יעדער שרייפֿעלע גאַנץ באַרוט,
פּלאַצט אָבער חלילה איינע פֿון די
שפּרענזשינע,
ווערט זי צוטשמעטערט אין דערזעלבער
מינוט.
אַזוי איז אויך ווען פֿאָטער און מוטער
זײַנען צוזאַמען,
דאָ לעבן אַלע קינדער אין פֿריידן,
פֿעלט אָבער חלילה דער טאַטע אָדער
די מאַמע,
דאָ ליידן שוין די קינדער פֿיל צרות
און ליידן.
(אָט דאָ איז דער הייליקער אָרט...)

דאָס זעלבע, ליבע מוטער, האָט
געטאָן פּאַסירן,
מיט דיין פֿאַרהאָרעוועטן פֿאַרמעגן,
און איצט טוט גאָר די צווייטע
שטאָלצירן
און מיר שטייט זי אַלץ אַנטקעגן.
דיין האָב איז געוואָרן אין פֿיל צרות
איפּגעליטן,
מיין געטבעוואַנט איז מיר אָנגעקי-
מען מיט גרויס לייד,
מיין ווייסגרעט איז מיט קללות באַ-
שאָטן,
און מיט טרערן איז איפּגענייט
יעדער קלייד.
(אָט דאָ איז דער הייליקער אָרט...)

דיין נעסט האָט זיך שוין איינגע-
בראָכן,
און דו, ליבע מוטער, ליגסט דאָ
פֿאַרדריקט,
דיינע פֿליגעלעך זײַנען שוין פֿון דיר
אָפּגעקראָכן,
און די פֿעדערלעך זײַנען פֿון דיר
איפּגעפֿליקט,
און איך, יונגע טייבעלע, שטיי געבעך
און ציטער,
ווען מיין מוטערס טויט האָט מיר
מיין האַרץ געריירט,
דער לעבן איז מיר געוואָרן פֿאַר-
ביטערט,
ווײַל איך האָב נאָך אַליין מיין וועלט
ניט איפּגעפּירט.
(אָט דאָ איז דער הייליקער אָרט...)

הײַנט וועט זיך שוין טאָן אָפּמעקן,
אַזוי ווי יום-כּפּור אונזערע זינד,

גוטע זכות אָבות זאָלן זיך שוין
דערוועקן,
זיי זאָלן איפּבעטן ביטער פֿאַר זייער
קינד,
אַז דער ביימעלע, וואָס מען וועט
איינפֿלאַנצן,
און די צווייגעלעך וואָס וועלן
וואַקסן ביי דער זייט,
זיי זאָלן איפּלעבן זייערע יאָרן אינ-
גאַנצן,
זיי זאָלן ניט אָפּגעריסן ווערן אָן
אַ צייט.
(אָט דאָ איז דער הייליקער אָרט...)

מען טוט שוין באַשטימט אויף מיר
וואַרטן,
דאָ זעגן איך זיך פֿון דיר מיט
גרויס געוויין,
איך קיס יעדער ביימעלע פֿון דיין
אייביקן גאָרטן,
און מיט מיינע טרערן באַגיס איך
יעדער שטיין,
אַז מיין געבעט זאָל שוין ווערן
אָנגענומען,
און די הייליקע נשמה זאָל אויף איר
אָרט קומען,
קומען זאָל זי אויף איר אָרט אָמן,
אָמן, אָמן.

3*

סוף פֿון די ווייגלידער 3 און 4.

געריפֿן האָט אים גאָט אין הימל,
קומען וועט ער נימאָלט צוריק,
טאָ וויין ניט, מיין קינד, גאָר דרעמל,
דען דו ווייסט נאָך ניט דיין גרויסן
אומגליק.

קיין פֿריידע וועסטו נימאָלט געניסן,
דען מיט מיר וועסטו פֿאַרדינען דיין
ברויט,
מיט טרערן וועסטו זיך שטענדיק
באַגיסן,
ווייל דיין פֿאָטער דיין יונגער איז טויט.

אויסן לעבנס-ים וועסטו טאָן שווימען,
די וואַלן זיי וועלן דיר טראָגן,
צו אַ ברעג וועסטו וועלן צוקומען,
אָבער דו וועסט זיך ניט קענען
דערשלאָגן.

אָ, יעדערער וועט דיר אויסקשטויסן,
דען דו ביסט אַ פֿרעמדער, ביי, בײַ!
אוי, אַ זיפֿץ וועסטו טאָן אַ גרויסן,
דען איך בין אַ יתום, אוי ווײַ.

4*

לעבן בית עולם אונטער אַ מצבה,
שטייט און קלאָגט אַ יונגע נקבה,
זי וויינט און קלאָגט מיט אַ ביטער
האַרץ,
ליבע מוטער, הער צו מיין שמערץ!

ליבע מוטער, דו קענסט זיך ניט
פֿאָרשטעלן,
ווי מיר אַלע טוען זיך קוועלן.
מיר וויינען, מיר שרייען און מיר
קלאָגן,
ווען די שטיפֿמוטער טוט אונז שלאָגן.

אוי ווײ איז צו מײנע יאָרן,
אַזאַ אונזער טרײע איז פאַרפאָרן,
הער צו, מרײע מוטער, מײנע רײד,
גיב איבער דאָרטן אונזערע לײד.

דער טאַטע איז אַ גוטער,
די מאַמע אַ מרשעת,
שילט אַ גאַנצן טאָג,
ס'איז פול די גאַס.

איך שטײ לעבן דײן קבר און איך
ציטער,
גיב מיר אַן ענטפער, ליבע מוטער.
איך װעל בלײבן ליגן אויף דײן קבר,
ביז װאַנען עס װעט אָפּשטאַרבן
יעדער אבר.

מערעטש 1913.

4*

א.

די גאַס איז שוואַרץ, מיט מענטשן
פ־ל,
דער טויטער אָרון שטײט,
אַלטע װײבער װײנען,
און מענטשן שטײען טרויעריק און
שטיל.

דעם אָרון האָט מען אַרויסגעבראַכט,
דער װאָגן האָט זיך שנעל געריררט,
פון דערהויך הערט זיך,
װי דאָס קינד װײנט און רעדט:
„אוי װײ, מאַמע,
קום צוריק, מאַמע,
איך װיל דיר זען,
הערסטו ניט װי איך װײן,
עלנט בין איך װי אַ שטײן!
אוי װײ, מאַמע,
קום צוריק, מאַמע,
איך װיל דיר זען,
איך זע, אַז דו קענסט ניט קומען
צו מיר,
טאָ נעם מיר צו זיך!“

ב.

דער פאָטער האָט זיך שנעל געטרײסט,
ער האָט פאַרהײראַטעט באַלד,
די מאַמע, זי איז אָפּגעשטאָרבן,
פון דעם קינד װערט אַ תל.

די צװײטע מאַמע, די מרשעת,
זי שילט זיך און זי שלאָגט,
אין די שטילע שטונדן פון דער נאַכט,
װײנט דאָס קינד און רעדט:
„אוי װײ, מאַמע,
קום צוריק, מאַמע,
איך װיל דיר זען,
הערסטו ניט װי איך װײן,
עלנט בין איך װי אַ שטײן!
אוי װײ, מאַמע,
קום צוריק, מאַמע,
איך װיל דיר זען,
איך זע, אַז דו קענסט ניט
קומען צו מיר,
טאָ נעם מיר צו זיך!“

ג.

דאָס קינד איז איצט געפערלעך
קראַנק,
זי ליגט אויף איר טויטע בעט.

װאָס דאָס קינד האָט גערעדט,
האָט דאָס קײנער קײן געדאַנק.

צײט צװײ, דרײ טעג, װי דער טויט
האָט איר געמוטשעט,
קײנער האָט פון איר ניט געוואוסט,
ענדלעך איז זי אָפּגעשטאָרבן מיט די
װערטער, װאָס זי האָט גערעדט:
„אוי װײ, מאַמע,
קום צו מיר, מאַמע,
איך װיל דיר זען,
הערסטו דען ניט, װי איך װײן,
עלנט בין איך װי אַ שטײן!
אוי װײ, מאַמע,
קום צו מיר, מאַמע,
איך װיל דיר זען,
איך זע, אַז דו קענסט ניט קומען
צו מיר,
טאָ גײ איך שוין צו דיר“.

5*

די לבנה זי קוקט אַראָפּ בלאַס און
קאַלט,
דער הימל איז רויט אַזױ װי בלוט,
שטום װי דער טויט שטײט דער
װאַלד,
און דער װינט זיפצט און קרעכצט
יעדער מינוט.

שװאַרצע װאָלקנס טראָגן ביטערע
טרערן,
און אין הימל קלאָגן אַלע שטערן,
אוי, שװאַרץ פאַרװיסט גײען
מענטשן דאָרט,
מען הערט נאָר פּושקעס קליגנען,
מען טראָגט אַ מת צום הײליקן אָרט,
און „צדקה תציל ממות“ טוט מען
זינגען.

אוי, אָנגעשפּאַרט אויף זײן שטעקעלע
מיט אַ ציטערניש,
שלעפּט זיך נאָך אַן אַלטער מאַן,
ער װײנט און קלאָגט מיט אַ ביטער־
ניש,
אוי, צעבראָכן, קאָם װאָס ער גײט
אַ שפּאַן.

נאָך דער מטה שלעפּט ער זיך,
און חלשט אַלע מינוט,
װײל דאָרטן ליגט פאַרװיקלט אין
אַ טוך,
פון זײן אײנציק קינד דאָס בלוט.

אוי, ער װערט צוגעאָסן פון זײן
געװײן,
ער װאָלט װעלן זײן קינדס גרוב
מיט טרערן אָנגיסן,
קינדער, זאָגט ער, מײן נשמה זאָל
מיר אױסגײן,
איך זאָל כאָטש קענען ליגן בײ מײן
קינד צוזאַמען.

אוי, אײז קאַלט, אײז קאַלט, ליגט
ער אין זײן געצעלט,
און די נשמה שװעבט נאָך אַרום
אויף דער װעלט,
ער ליגט אַצונד בשלום געװיקלט אין
װײסע טוך,
דעם אַלטן טאַטנס גאָלדענער חלום,

איז אױסגעקנעפּלױגן אױף גיך.

אוי, דאָס איז מײן בן־יחיד, װאָס
איז מיר אַזױ ליב,
זאָל אַזױ גיך אין דער ערד ליגן,
— גרעבער—זאָגט ער—גראָבט אַ גריב
פון מײנטװעגן,
אוי, אַזאַ יונגער בײמעלע זאָל פאַלן
אַזױ גיך פון זײן שװערד,
און אַזאַ יונגער צװײגעלע זאָל פױלן
אַזױ גיך אין דער ערד.

אוי, קלאָגט, קינדער, אויף דעם
אַלטן פאָטער,
ער לײגט אין דרערד אַן אוצר װערט,
איר האָט דאָך אױבעט קינדער צו
לײטן,
עס זאָל אײך חלילה ניט װערן פאַר־
שטערט.

6***

אַ ליד פון אַ יידישער פרוי

זיצן זיץ איך מיר
אין מײן קלײנע שטיבעלע,
און איך טו זיך מיר
מײן לעבן באַקלאָגן,
װאָס מע האָט מיר
אַזאַ מאַן געגעבן.

אַלײן קאָכן, באַקן,
אַלײן האָלץ האַקן,
ניאַנטשען די קינדער,
יעדערן באַזונדער.

דעם שלאָפן לײגן,
דעם פאַרמאַכן די אױגן,
דעם פישן פירן,
דעם די קעפּל שמירן,
דאָס איז נאָך ניט גאָר—
דערצו אַ ברית אַלע יאָר.

7**

אַמאָל איז געװען אַ מעשה אַזױ און
אַזױ,
אַז אַ מאַן האָט אױפגעװאָרפן אַ יונ־
גינקע פרוי,
איז זי געגאַנגען װאַלד אױס און
װאַלד אײן,
ביז זי איז געקומען אין אַ געדיכטן
װאַלד אַרײן,
האָט זי געהערט פײגעלעך זינגען,
פון גרויס ביז קלײן, פון גרויס ביז
קלײן,
האָט איר אָנגענומען אַ גרויס שרעק
און גרויס געװײן.
איז זי װײטער געגאַנגען ביז זי איז
געקומען,
אין אַ יידישער שטעטעלע אַרײן,
האָט זי דאָרט געפונען אַ יידישן
מלך, אַ יידישן מלך,
האָט זי געבעטן די שליסעלעך פון
די חדרים,
און האָט איבערגעלײענט אַלע גראָבע
ספרים,
האָט זי גענומען בריװעלעך שרײבן,
אַז אַ יידישע טאָכטער זאָל קײן עגונה
ניט בלײבן.

װאָר. ג. מ. 272.

8**

אױבן װאַסער בײמער װאַקסן,
אויף די בײמער עפּל,
אַז דער אַלמן נעמט די מײדל,
נעמט ער איר אַראָפּ די קעפּל.

אױבן װאַסער בײמער װאַקסן,
אויף די בײמער באַרן,
אַז דער אַלמן נעמט די מײדל,
הײבט זי אָן צו דאַרן.

אױבן װאַסער בײמער װאַקסן,
אויף די בײמער גרוילן,
אַז דער אַלמן נעמט די מײדל,
הײבט זי אָן צו פױלן.

9*

די שלעכטע שװיגער.

גײ איך מיר אין יאַטקע,
פאַל איך אויפן קלאַטקע,
גײ איך מיר צוריק
פאַל איך אויפן ב־יק.
ברענג איך פלײש,
זאָגט זי, אַז ס'איז בײנער,
טראָג איך אָפּ,
דערלאַנגט זי מיר אין די צײנער.
אוי װײ, װי ביטער איז מײן לעבן,
איך װײס ניט װי מײן שװיגער
כבוד אָפּצוגעבן.

האַק איך פאַרפל,
זאָגט זי, אַז ס'איז קװאַטש,
האַק איך ניט,
גיט זי מיר אַ פּאַטש.
אוי װײ, א. אז. װ.

קער איך די שטוב,
זאָגט זי, אַז איך דרײ זיך,
קער איך ניט,
זאָגט זי, אַז איך פרײ זיך.
אוי װײ, א. אז. װ.

גײ איך פּאַמעלעך,
זאָגט זי, אַז איך בין אַ למך,
גײ איך מיר אויף גיך,
צערײס איך דרײ פּאָר שיך.
אוי װײ, א. אז. װ.
לאהתם.

10***

מחותנתטע איר שײנע,
מחותנתטע איר פײנע,
צו אײך פאָרן האָב איך ניט קײן
מורא,
כאָטש איך האָב געהערט איר זײט
אַ שלעכטע שװיגער,
נאָר איך בין אָבער אײך די בעסטע
סחורה.

מחותנתטע איר שײנע,
מחותנתטע איר פײנע,
אײער זון קומט אָן צו מיר פאַר
אַן אײדים,
און איך גיב אײך מײן טאָכטער
פאַר אַ שנור,
פאַר קײן שכנים זאָלט איר אים (זי)
ניט באַרײדן.

מחותנתטע איר שײנע,
מחותנתטע איר פײנע,

מחותנתטע איר שיינע,
מחותנתטע איר פיינע,
איין זאַך וויל איך ביי אייך פועלן,
אַז איר וועט דערזען אַן עוולה פון
מיין טאָכטער,
פאַר קיינעם זאָלט איר דאָס ניט
דערציילן.

דאָס לידל ווערט געזונגען מיט
אַ ניגון אין מאַריאַמפּאָל.
איבערגעגעבן
סאָניע כץ.
פאַרשריבן
י. ברוידעס.

11****

אַ שנור מיט אַן איידים,
איז אַ פּאָר שדים,
אַ שוויגער מיט אַ שוועער
איז נאָך מער,
אַ שוואָגער מיט אַ ברודער
איז אַ געדודער.

12

אַ זון איז אַ גרונט,
אַ איידים איז אַ הונט,
אַ טאָכטער איז גיטס,
אַ שנור איז מיסט.

א. בולקין.

וואַר. אַ טאָכטער איז אַ שלים,
אַ שנור איז אַ מום.

13

דו, מיין ווייב, כלאָבע די געדיכטע,
איך וועל דיר דערציילן אַ שיינע
געשיכטע,
ניט פון היינט, ניט פון מאָרגן,
ווער דערשטיקט, ווער דערוואָרגן.

ה. גאַמאַרסקי.

14*

גוט באַגראָבן,
גוט באַגראָבן,
ווער האָט דיר געהייסן
חתונה האָבן,
ווער האָט דיר געטריבן,
ווער האָט דיר געטריבן,
דו האָסט זיך אַליין
דעם קאָפּ פאַרדרייט.

דאַמבראָוויץ.

15**

די בריוועלעך פון רוסלאַנד.

אוי, מיין טייערער מאַן,
אין דער ערד זאָלסטו אַריין,
אַן יאָרן זאָלסטו דאָרטן פאַרבלייבן,
וויפיל איז דער שיר,
צו בעטן זיך ביי דיר,
דו זאָלסט מיר אַ בריוועלע אָנשרייבן.
איך וויין און קלאָג ביינאַכט,
גאָר איך ליג און טראַכט,
אפשר קאָנסטו אָן מיר ניט לעבן,
בעט איך דיר, מיין מאַן,
זאָלסט אַזוי גוט זיין
און מיר אַן ענטוואָרט געבן.
אוי, די בריוועלעך אין רוסלאַנד,
זיינען פול מיט ליידן און מיט שמערץ,
מיט פיל געוויין און מיט טרערן,
קיין פריילעך וואָרט צו הערן,
אוי, די בריוועלעך פון רוסלאַנד!
הער דו נאַר, ימח-שמוניק,
אָך, דו, כל-בוניק,
ווי אַ פייער זאָלסטו ברענען,
אַ קלאָג צו דיינע יאָרן,
וואָס דו ביסט אַוועקגעפאָרן
און צו מיר ווילסטו צוריק ניט קערן.
די קינדער בעטן עסן
און דו האָסט זיך שוין פאַרגעסן,
עס איז גיטאַ קיין ברויט צום לעבן,
פאַרזעצט האָב איך שוין אַלעס,
אפילו דיין טלית,
און דו ווילסט מיר קיין ענטוואָרט
ניט געבן.
אוי, די בריוועלעך פון רוסלאַנד!
שרה די גראָבע
און די שוואַרצע דאָבע,
זיינען שוין גליקלעך געוואָרן,
די מענער האָבן זיי באַגליקט
און פיל געלט צוגעשיקט,
קיין ניו-יאָרק זיינען זיי געפאָרן,
און איך זיץ פאַרשפּאַרט
און זיץ און וואַרט און וואַרט,
פון דער דירה האָט מען מיר שוין
אַרויסגעטריבן,
משהלע איז שלאָף,
איך קוק אויף דעם הימל אַרויף
און דו ווילסט מיר קיין ענטוואָרט
ניט געבן,
אוי, די בריוועלעך פון רוסלאַנד!
אפשר האָסטו דאָרט
אַ צווייטע אויף מיין אָרט,
פאַרגין איך דיר די אַמעריקאַנער
גליקן,
דו זאָלסט ניט מיינען,
אַז איך וועל נאָך דיר וויינען,
אָבער אַ גט דאַרפסטו מיר דאָך שיקן,
נעם איין אַ מיתה-משונה
אין דער גאָלדערנער מדינה,
מיר וועט גאָט אַ צווייטן געבן,
איך וועל פּטור פון אַזאַ צרה,
פון מיר דיין ווייב חיה-שרה,
למען-השם ענטוואָרט געבן,
אוי, די בריוועלעך פון רוסלאַנד!

(געהערט פון אַ היימלאָז פון וואָל-דאָווע (פּוילן) אין מינסק, יאָר 1916)

16*

I. וואַר.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע,
האָט ער פון איר צרות,
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע
טויג זי אויף כפּרות.

II. וואַר.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע,
האָט אַ ווייב אַ יידעלע,
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע,
האָט אַ ווייב אַ יידעלע.

אַזוי ווי מ'האָט מיר חתונה געמאַכט,
האָט מען פון מיר געשפּאָט און געלאַכט.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

און וואָס איז געווען דאָס שפּאָטן
מיטן לאַכן,
שרהל, מיין ווייב, קען קיין קוגל
ניט מאַכן.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

ווי עס איז געקומען שבת צום עסן,
האָט שרהלע דעם קוגל אין אויוון
פאַרגעסן.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

פון מאָנטאָג אינדערפרי ביז פרייטאָג
אויף דער נאַכט,
האָט מיין ווייב דעם קוגעלע געמאַכט.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

האָב איך גענומען אַ שטעקן מיט
צוויי עקן,
און האָב שרהלען מיין ווייב אָנגע-
הויבן דעקן.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

האָט זי געכאַפּט די פּלייס מיט די
שקראַבעס,
און איז אַנטלאָפן אין מקוה אויף שבת.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

אוי, מיין מאַן, זאָל אַזוי לעבן אויף
דער וועלט,
אייב דער קוגל מאַכן קאָסט מיר אַ
גראָשן געלט.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

האָב איך אָנגעהויבן צו טראַכטן, צו
דענקען,
ווי אַזוי מ'זאָל שרהלען צוריק אַהיים
ברענגען.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

אוי, מיין מאַן, אַ ריס דיר אין לייב,
צוליב אַ קוגל מאַכן שניידט מען אַזוי
אַ ווייב.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

האָב איך שרהלען צוריק אַהיים
געבראַכט,
און בין מיט איר שפּאַצירן געגאַנ-
גען אַ גאַנצע נאַכט.
האָט אַ ייד אַ ווייבעלע...

17****

ביי ר' לייבן גייט קיין צו,
ווען מ'דאַרף עסן,
שטעלט מען צו;
ווען מ'דאַרף טרינקען,
שיקט מען נאָך מעד און ווין,
ווען מ'דאַרף שלאָפן,
פאַלט די בעטעלע איין.

18****

אַנשטאָט קופּער אַנשטאָט צין
הענגט אייזן וואַנט אַ קרענאַלין,
שאַ, מיין טאָכטער, ניט וויין,
איך וועל דיר מאַכן אַ ספּאָדניצע
פון ביין,
וועסטו מאַכן ווי די גבירישע קינדער.

19****

דער שיכור.

אַן אָרימאַן האָט זיך אָנגערופן
צו זיין ווייב מיט שכל:—
„איבעריקע געריכטן
בין איך דיר מוחל,
דו זאָלסט אָפּשפּאָרן
פון יעדן געריכט,
פון פיש, פון פלייש,
פון קאַשע, פון ליכט,
ביי מיר איז דאָס דער רעכטער עיקר,
שבת צום טיש
זיין אַ ביסל שיכור“
האָט ער זיך גענומען
בראָגפן אַ ביסל,
האָט ער באַקומען אַן אַפּעטיט,
ער כאַפּט זיך צום שיסל
ער געפינט גאָרניט.

20****

פאַרטאָג, פאַרטאָג,
דעם שיינקעלע טו איך ניט פאַרמיידן,
די ווייב זי וויל ניט ליידן,
גוואַלד, אַ שנאַפּס מוז זיין!
אפשר האָב איך געזינדיקט,
געזינדיקט מיט דערמיט,
האָב געטרונקען געטרונקען,
פאַרביסן האָב איך ניט.
אַ געזונטע אַ פרישע
און בראָגפן אויפן גלאָז,
גוואַלד, דאָס איז ניט קיין מיאוסע
וואו נעמט מען דאָס?

ח. לונסקי.

21*

דאָס ליד פון דעם יתום.

עס בלאָנדזשעט אַרום אַ מענטש אויף
דער וועלט,
ער גייט פון לאַנד צו לאַנד,
ער ליידט געבעך הונגער און קעלט,
. . . צו שפּאָט און צו שאַנד.

קיינער האָט מיט אים קיין מיטלייד ניט,
קיינער האָט אים ניט ליב,
מע דריקט אים, מע שטיקט אים
אויף יעדן טריט,
מע לאָזט אים ניט אַריין אין קיין
שטיב.

—ווער ביסטו עלנטער?—פרעגט מען
אים.
וואָס האָסטו ניט קיין באַרוף?
איין תירוץ ענטפערט ער אומעטיק:
ווייל איך בין אַ יתום, מיין פאָטער
איז ניטאָ! (2)

ניט אַלע מאָל בין איך עלנט געווען,
ניט שטענדיק האָב איך אומגליק
געמאַכט,
מיט יאָרן צוריק ווען איר וואָלט
מיר געזען,
וואָס פאַר אַ ראָלע איך האָב גע-
שפּילט

מיין פאָטער האָט מיך צערטלעך
געליבט,
און געלד האָט ער מיר געקליידט,
ווען דאַן האָט מיר נאָר אייבער
באַטריבט,
זאָ איז שוין דער שטראָף פאַר אים
געווען גרייט.

ווי אַ שיינע חלום האָב איך געבליט,
איך האָב ניט געוואוסט פון קיין
שלעכטער שעה,
יעצט פאַרגיסט מען ווי וואַסער מיין
בלוט,
ווייל איך בין אַ יתום, מיין פאָטער
איז ניטאָ!

אַ נאָמען האָב איך דאָן געהאַט אויף דער וועלט,
פאַר מיר האָבן זיך פירשטן געבויגן,
די שענסטע דאַמען מיט פיל געלט,
האָבן מיך צו זיך געצויגן.
אין גילדערנע פּאַלאַצן האָב איך מיר געוואוינט,
אַלע האָבן מיר תנופה געגעבן,
אַזוי ווי אין אַ קיניגלעכן קרוין וואַר איך באַקרוינט,
איך האָב פאַרבראַכט אַ גליקלעכן לעבן.
דער גליקלעכסטער בין איך דאַמאָלסט געווען,
איך בין דיקער געוואָרן אין יעדער שעה,
יעצט מוטשעט מיר יעדערער וואָר נאָר קען,
ווייל איך בין אַ יתום, מיין פאָטער איז ניטאָ!

ווען די וועלט איז נאָך געווען בלינד,
אַלע זייגען נאָך אין דער פינסטער געזעסן,
ווען מ'האָט נאָך צו אָקסן געדינט,
איינער ד'עם צווייטן האָט געגעסן,
דאַמאָלסט בין איך שוין קלוג געווען,
איך האָב דערקענט דעם גרויסן גאָט,
וועלכער ער פירט די וועלט גאַנץ שיין,
פאַסט איבער לעבן און טויט,
איך האָב אַלעמען צו פאַרשטיין געגעבן,
אַז גאָט הערשט אין הימל און דאָ,
און יעצט פאַרוויסטן מיר אַלע מיין לעבן,
ווייל איך בין אַ יתום—מיין פאָטער איז ניטאָ!

אָך, האָט רחמנות, מענטשן, האָט מיטלייד מיט מיר,
מען גנוג שוין צו טרינקען ווי וואַסער מיין בלוט,
עפנט שוין אויף פאַר מיר די טיר,
און לאָזט מיר אַריין אין אַ שטוב.

איר באַטראַכט זיך גאָר מיט אַ ריינעם פאַרשטאַנד,
פאַרוואָס דריקט איר מיר פון זיך אַוועק,
שטרעקט מיר אויסעט פריינדלעך אַ האַנט,
און מאַכט שוין צו מיינע צרות אַן עק

איך וויל אַרבעטן, פאַרדינען מיין ברויט,
לאָזט מיר כאָטש האָבן איין גוטע שעה,
האָט רחמנות, דען איך בין שוין האַלב טויט,
אוי, איך בין אַ יתום, מיין פאָטער איז ניטאָ!

דאָס ליד איז געווען זייער פּאָפּולער אין די 90־טע יאָרן פון פאַבריקן י. ה. איבערגעגעבן דאָס ליד האָט מיר מיינער אַ שילער. זיין מוטער פלעגט דאָס אַמאָל זינגען. אייניקע פערזן פון דעם ליד האָב איך אויך געהערט פון אַנדערע.

22*

די שטיפמוטער.

עס איז געקומען די הייליקע טעג,
בין איך געפאָרן אויף קבר־אָבות,
עס איז געקומען אין מיטן וועג,
האָב איך פאַרגעסן מיינע מחשבות.

עס איז מיר געוואָרן שלים
און עס ציטערט אין מיר יעדער אבר,
הער איך איין טרויער שטים
פון אַ פרישן קבר.

די שטימע איז מיר באַקאַנט,
פון איין יונגע קינפעטאָרן,
וואָס זי האָט ניט לאַנג, ניט לאַנג
אַ קינד געבאָרן.

זי ליגט זיך אין איר הייליקן אָרט,
און זי זינגט זיך לידער,
און ווי איך וויל נעענטער צוגיין,
ציטערט מיר אבר און גלידער.

וואו איז דאָס מיין קינד,
וואָס איך האָב אים געזויגן,
וואו איז מיין הויזגעזינט,
וואָרים קומען זיי מיר ניט איבערלייגן.

איך דו, מיין מאַן, דו גוטער,
ווי קענסטו אָן מיר לעבן,
דיינע קליינע יתומים,
צו אַ צווייטע שטיפמוטער אָפּגעבן.

אַז מיין קינד פלעגט זיך איינשפאַרן,
אַז זי וויל אַ טעלער צוברעכן,
ווען מען פלעגט דאָס אָרן,
גאָר זי זאָל כאָטש די הענטעלעך ניט פאַרשטעכן.

יעצט אַז מיין קינד טוט אָן אַ שאָדן,
דאַרף זיין דער הימל אָפּן,
די שטיפמוטער טוט זיך אין זיינע טרערן באָדן,
אויף בעסערס איז ניטאָ צו האָפן.

ב. וווירשופ.

23*

איך טו יעצט אַרויסגעבן איין ליד,
איין טראַגעדיע שפּיל,
די ביאָגראַפיע פון מיין לעבן צו דערציילן איז פאַראַנען זייער פיל,
פיל צרות אין דער וועלט איז פאַראַנען,
וואָס אַ מענטש איז שולדיק אין דערינען,
צו יעטווידער שמערצונג, צו יעטווידער פיין מוז מען טרייסט געפינען,
איך האָב אויך אַמאָל געהאַט ליידן
און איך דערצייל דאָס אין פרייד,
און איך פריי מיר ווען איך זינג מיר דאָס ליד,
און זינט איך וועל לעבן, וועל איך אַלע מאָל אַרויסגעבן,
און איך וועל קיינמאָל ניט ווערן מיד,
אוי־אוי־אוי, עס איז ביטער ווי דער טויט,
צו בלייבן אַ יתום קליינערהייט.

אַז מיין מוטער האָט מיר געבאָרן,
איז זי אַלט געווען 40 יאָר,
און אַז זי איז אין רוהע געפאָרן,
אַ יתום האָט זי מיר געלאָזן גאָר.
אין פרעמדע הענט בין איך אָנגעקומען,
ביי די אַם בין איך געווען אַ צייט,
מיין פאָטער האָט שוין אַ צווייטע פרוי גענומען,
און האָט שוין גאָרניט געקוקט אין מיין זייט.
אַ קינד פון דער וויג בין איך געווען קליג,
איך האָב פאַרשטאַנען, אַז איך האָב ניט קיין מוטער,
איך האָב אויסגעפלאַצט מיט אַ געוויין,
אין קיינער האָט גאָרניט געקענט פאַרשטיין,
אוי, ווי מיר איז דאַמאָלסט געווען ביטער,
אוי־אוי־אוין עס איז ביטער ווי דער טויט,
צו בלייבן אַ יתום קליינערהייט.

ווי איך בין עלטער געוואָרן, האָט מען שוין מיר פון דער אַם געבראַכט,
אַ מיטל האָט די שטיפמוטער מיר געזוכט צו פאַרדאַרבן,
אַז איך זאָל ניט זיין מיט אירע קינדער גלייך.
קללות האָט זי געגעבן וויפיל אין דער וועלט איז פאַראַנען,
אָנשטאָט עסן האָט זי געגעבן קלעפּ אַ כך,
און אַז אַ מוטער איז ניט דערביי,
איז שוין דער פאָטער ניט געטריי,
איר קענט זיך פאַרשטעלן ווי מיר איז דאַמאָלסט געווען ביטער,
אוי־אוי־אוי, עס איז ביטער ווי דער טויט,
צו בלייבן אַ יתום קליינערהייט.

ווי איך בין דרייצן יאָר אַלט געוואָרן,
איז מיר געווען פינסטער און ביטער,
די שכנים פון גאָט האָבן מיר עצות געגעבן,
אַז איך זאָל מיין ברויט פאַרדינען.
— פאַר אַוועק וואו דיינע אויגן וועלן דיר טראָגן,
אומעטום איז דאָך דאָ אַ וועלט,
דו דאַרפסט דאָך די שטיפמוטער האָבן אָף קלאָגן,
וואו דו וועסט קומען וועסטו פאַרדינען דיין געלט.
ווי איך בין געקומען צו אַ שטאָט,
איך לויב און דאַנק גאָט,
וואָס איך בין פטור געוואָרן פון אַזאַ טיראַן,
אוי־אוי־אוי, גוואַלד, עס איז ביטער ווי דער טויט,
צו בלייבן אַ יתום קליינערהייט.

VIII. פריזיוו־און סאָלדאַטן־לידער.

1*

א.

זיי זיך מיר געזונט, מיין ליבסטער פאָטער,
אוי וויי, געוואַלד!
אָט ערשט וועסטו זיין אויף דריי יאָר פטור,
אוי וויי, געוואַלד!

ב.

זיי זיך געזונט, מיין ליבסטע מוטער,
אוי וויי, געוואַלד!
ביי דיר בין איך געווען דער בעסטער און דער גוטער,
אוי וויי, געוואַלד!

ג.

זיי זיך געזונט, מיין ליבסטער ברודער,
אוי וויי, געוואַלד!
נאָך מיר זאָל זיין קיין געוודער,
אוי וויי, געוואַלד!

ד.

זיי זיך געזונט, מיין ליבסטע שוועסטער,
אוי וויי, געוואַלד!
ביי דיר בין איך געווען דער גוטסטער און דער בעסטער,
אוי וויי, געוואַלד!

ה.

זיי זיך געזונט, מיין ליבסטע כלה,
אוי וויי, געוואַלד!
נאָך דיר וועל איך בענקען מער ווי נאָך אַלע,
אוי וויי, געוואַלד!

ו.

זייט זיך געזונט, מיינע ליבסטע שכנים,
אוי וויי, געוואַלד!
אַ טייל וועלן לאַכן, אַ טייל וועלן וויינען,
אוי וויי, געוואַלד!

וואַר. ג. מ. 345.

2**

וואַריאַנט.

א.

זיי שוין געזונט, מיין טייערער פאָטער,
אוי וויי, געוואַלד!
דו ווערסט דאָך שוין פון מיר אין גיכן פטור,
אוי וויי, געוואַלד!

ב.

זיי שוין געזונט, מיין טייערע מוטער,
אוי וויי, געוואַלד!
מיר איז דאָך שלעכט און דיר איז דאָך ביטער,
אוי וויי, געוואַלד!

ג.

זיי שוין געזונט, מיין טייערער ברודער,
אוי וויי, געוואַלד!
מאַך ניט קיין רעש און קיין געוודער,
אוי וויי, געוואַלד!

ד.

זיי שוין געזונט, מיין טייערע שוועסטער,
אוי וויי, געוואַלד!
דו ביזט דאָך ביי מיר דאָס שענסטע און דאָס בעסטע,
אוי וויי, געוואַלד!

ה.

זיי שוין געזונט, מיין טייערער פע-
טער,

אוי וויי, געוואלד!

מיר וועלן זיך זעגענען ביידע שפע-
טער,

אוי וויי, געוואלד!

ו.

זיי שוין געזונט, מיין טייערע מומע,

אוי וויי, געוואלד!

איך פאר שוין אוועק אין א ווייטע
מדינה,

אוי וויי, געוואלד!

ז.

זיי שוין געזונט, מיין טייערער זיידע,

אוי וויי, געוואלד!

מיר זעגענען זיך שוין אָט אף אייביק
ביידע,

אוי וויי, געוואלד!

ח.

זיי שוין געזונט, מיין טייערע באָבע,

אוי וויי, געוואלד!

מען טוט דאָך מיר שוין אָן א סאָל-
דאַטסקע באַרדעראָבע,

אוי וויי, געוואלד!

ט.

זיי שוין געזונט, מיין טייערע כלה,

אוי וויי, געוואלד!

נאָך דיר וועל איך בענקען מער ווי
נאָך אַלע,

אוי וויי, געוואלד!

3*

פרייטאָג צו נאַכט עסט מען פיש,

אוי וויי, געוואלד!

מע טרייבט אונז אוועק פון טאַטנס
טיש,

אוי וויי, געוואלד!

פרייטאָג צו נאַכט עסט מען צימעס,

אוי וויי, געוואלד!

מע טרייבט אונז אוועק אין די
ווייטע מדינות,

אוי וויי, געוואלד!

פרייטאָג צו נאַכט עסט מען לאָקשן,

אוי וויי, געוואלד!

מע טרייבט אונז אוועק אַזוי ווי די
אָקסן,

אוי וויי, געוואלד!

פרייטאָג צו נאַכט עסט מען פלייש,

אוי וויי, געוואלד!

עס גיסט זיך פון אונז טרערן און
שווייס,

אוי וויי, געוואלד!

וואר. כהן II סאָלדאַטן-לידער 7.

4****

איך זיץ אין צימער און קלער מיר,
פלוצלונג קלאַפּט מען אין טיר,
די דיבעס מיט די פיקעס אַנטקעגן
מיר.
זייט געזונט, טאַטער און מוטער,
איך ווער פון דער ליכטיקער וועלט
פטור.
זייט געזונט, שוועסטער און ברידער,
מיר וועלן זיך שוין ניט זען ווידער.
א שרעק, א שרעק, איך האַלט ניט
אויס,
איך לאָז יתומים, ווי די וועלט איז
אויס.

5**

ווי דער נאַבאָר איז געקומען,
געקומען זיינען אַלע פאַרגיסן טרערן
הייסע,
פון קולות און געוויין
קען יעדערער פאַרשטיין,
אַז דאָס רופט זיך אָן פּריזאָס.
עס קומען אַזעלכע
רייכע און געמיינע,
עס קומען פון דער גאַנצער וועלט,
מען בראַקירט די געשעפטן
און מען בלייבט אָן קרעפטן,
עס קאָסט אָפּ אייגענעם געלט.
מען האָט מיר אויך ניט פאַרפעלט,
אונטערן מאָס אַרונטערגעשטעלט,
מיט א ברעטל מיין קאָפּ צוגעדריקט,
איך האָב שוין ניט קיין כוח,
עס שפּאַלט זיך מיר דער מוח,
און איך ווייס ניט, וואָס זאָל איך
טאָן,
מען האָט מיר אַריינגעשריבן אין די
ביכער,
איך זאָל לויפן וואָס גיכער,
איך זאָל זיין צוגעגרייט, וואָס
שנעלער אַהין,
ס'איז א גזר מן השמים,
און א דין פון ירושלים,
אַז מ'מוז דינען דעם קייסער ביין.
ל. געלפעלד
ווילנע.

6*

ווי איך בין איינאונצוואַנציק יאָר
געוואָרן,
האָט מיר גענומען מיין מוח שפּאַלטן,
צי זאָל איך זיין א סאָלדאַט,
צי זאָל איך זיך פאָרן באַהאַלטן.

מיינע עלטערן האָבן מיר געהייסן,
פאָרן אין די ווייטע לענדער,
אַז איך זאָל ניט דאַרפן זיין קיין
סאָלדאַט
און ניט טראָגן די סאָלדאַטסקע
העמדער.

ווי מ'האָט מיר צום פּריזאָס
אַרויסגעפירט,
האָט מען געגעבן א קוק אויפן טיש,
מע האָט זיך מיר געהייסן אויסטאָן,
איז מיר געוואָרן שוואַך מיינע פיס.

ווי דער פּריזאָמשטשיק איז צו מיר
צוגעגאַנגען,
האָט ער דערלאַנגט א געשריי
„פּריגאָדני",
אוי, דאָ בין איך שוין אין זיין נעץ
געפאַנגען,
איך האָב שוין דעם נאָמען סאָלדאַט.

ווי מע האָט אונז אין קאַזאַרמע
אַריינגעבראַכט
און מע האָט אונז געלייגט שלאָפן,
אַזוי האָט מען איבער אונז א פּאָ-
ווערקע געמאַכט,
צי איז איינער פון אונז ניט אַנט-
לאָפן.

און אַז איך בין אינדערפרי אויפ-
געשטאַנען,
די זייטן טוען מיר וויי,
איך גיי אַרום מיט א צעבראָכענעם
קערפּער
פון די נאַרע-סעניק מיט שטרוי.

ווי מען האָט מיר אין גאָרקיכנע
אַריינגעפירט,
און מע האָט מיר געגעבן עסן,
אוי, אַז איך האָב אינדערהיים א כלה
געלאָזן,
ווי קען איך זיך אָן איר פאַרגעסן.

אָך, עס איז ניטאָ די מינוט און די
ווייל,
וואָס דו גייסט מיר פון זינען אַרויס,
אַז איך דערמאָן זיך דאָס מיר קאָנען
זיך ניט זען,
גייט אין מיר מיינע כוחות אויס.

IX. היסטאָרישע לידער.

1*

איך גיי אַרויס אויפן גאַס,
די אייגעלעך נאַס,
דאָ זיצט א מיידל א שיינע.
אָך, דו מיידל, וואָס ביסטו אַזוי
איידל,
וואָס איז אַזוי טרויעריק דיין מינע?
דיין שיינע פיגור,
דיין אידעלע נאַטור,
דו פּאַסט גאָר צו זיין א קצינה.
אָך, אין קיעוו געבאָרן, ערצויגן
געוואָרן
אויף דעם שענסטן אָרט,
און דאָ געבעך פאַר שאַנד
שטעל איך אויסעט מיין האַנט
צו בעטן א נדבה געלט.
אָך, גאָט, דערבאַרים זיך איבער
מיין עלנט,
און גיב מיר א בעסערע וועלט,
אוי, די ווילדע קאַצאַפּעס
מיט זייערע לאַפּעס, זיי האָבן אַלעס
פאַרדאָרבן,
די הויז צעבראָכן, דעם פאָטער דער-
שטאָכן,
די מוטער איז פון שרעק געשטאָרבן,
דער ברודער פון צאָרן אַנטלאָפן
געוואָרן
און ער האָט אויך א מערדער דער-
שאָסן,
אָך, רואיק לעבן, עס קען דאָך ניט
געבן,
מע האָט אים אין קייטן געשלאָסן (2).

וואר. ג. מ. 58, 59.

*) ווייזט אויס, אַז דאָס ליד איז פון דער צייט פון די ערשטע פּאָגראָמען אין דרום-רוסלאַנד.

2*

דער מסור.

דער אַנגליטשאַן אַליין,
מיט זיינע שאַרפע ציין,
איינגעבייסן האָט ער דאָך געוואָלט
אונז אַלעמען.

האָט גאָט געטאָן א נס,
אַז אין איין מעת לעת
איז ער געגאַנגען א כפרה פאַר אונז
אַלעמען.

צוזאַנג:

אוי וויי, מנוחה,
אוי וויי, שמחה,
איז ליהודים.

דער אַנגליטשאַן מיטן באַלעבאָס,
האָבן געטרונקען פון איין גלאָז,
די ערשטע פּוליע האָט ער דאַן
געכאַפּט אין נאָז.

צוזאַנג.

דער אַנגליטשאַן מיטן באַלעבאָס,
זיינען געשטאַנען הינטערן טויער,
די אַנדער פּוליע האָט ער דאָך גע-
כאַפּט אין אויער.

צוזאַנג.

דער אַנגליטשאַן דער העלד,
ער רייסט זיך אויפן פעלד
און ער מסרט דאָך אַלעמען.

יעצט ליגט ער אויסגעצויגן,
פאַר אונזערע אויגן,
און מיר לאַכן פון אַלעמען.

עס איז דאָך שמחה,
עס איז דאָך מנוחה,
מנוחה, שמחה, ליהודים.

ג. ווירשופ.

באַמערקונג: דאָס ליד פון דעם מסור פלעגט מען זינגען אין ווילנע אין די יאָרן 1901—1902. אין דער פאַרשטאָט נאָוואָגראָד האָט דאַן געוואוינט איינער א מסור, וואָס מ'האָט אים גערופן מיטן צונאָמען „אַנגליטשאַן". דער אַנגליטשאַן איז געווען א גבור און אַלע האָבן פאַר אים געציטערט.

3*

דער פּאָגראָם אין אָדעס.

ווער ס'האָט די בלאַט געלעזן,
פון דער באַרימטער שטאָט אָדעס,
וואָס פאַר אַן אומגליק ס'האָט גע-
טראָפן
אין איינע צוויי דריי מעת-לעת.
(2 מאָל).

פּלוצלונג האָט מען אויסגעשריען:
„שלאָגט דעם יידן ווי ווייט איר
קענט!"
פּוליעס אין די פענסטער האָבן גע-
נומען פליען,
דער פּאָגראָם האָט זיך אָנגעפאַנגען
אין איין מאָמענט.

קינדער האָט מען פון די פענסטע
עטאַזשן געוואָרפן,
גאָר ניט אַריינצוגעבן אין די מער-
דערישע הענט,
מענטשן געהרגעט, אויף טויט גע-
שאָכטן,

און מיט די בלוט האָט מען בע-
שמירט די ווענט.

דאָרטן ווייס איף די הארטע שטיי-
נער,
ליגט א כלה אין חופה-קלייד,
און לעבן איר שטייט א מערדער
איינער,
און מיטן חלף אין האנט געגרייט.

דאָרטן ליגט א פרוי א שיינע,
ווייט פארוואָרפן אויפן מיסט,
און לעבן איר ליגט א קינד א קליינער,
און זויגט אירע טויטע קאַלטע בריסט.

4.
די מאָביליזאציע.
(פון דער צייט פון דער יאפאנישער
מלחמה 1904).

איך בין פון שטוב ארויסגעגאנגען,
אויפן גאס איז געווען א יאָמער
און א קלאָג,
מיט א גלעקעלע האָט מען אָנגע-
קלונגען,
א מאָביליזאציע אָביאווּעט אין א טאָג.

פארקילט איז געוואָרן אין מיר
יעדער אבר,
א שווייס האָט אָנגעהויבן רינען,
קלייבט שוין צונויף אונזערע אלע
גוטע ברידער,
דעם קייסער נאָכאמאָל צו דינען.

מיינעביינדעלעך זיינען אלט און
קראַנק און שוואַך,
די יאָרן איז שוין אויך ניט דערביי,
צו ליגן אין קאזארמע אויפן היילן
באנק,
דעם קייסער צו דינען טריי.

מע שיקט מיר פון קאזארמע רופן,
איך טאָר זיך ניט דערוועגן צו
זאָגן „ניין".
מע גיט מיר א ביקס צו שיסן,
א פאפאכע אויף לאנגע יאָר צו גיין.

אָט דאָס, זאָגט מען מיר אָן, וועט
זיין דיין באהיטער,
פון דיין הויזגעזינט מעגסטו זיך
שוין פארגעסן,
פארוואָס זאָל דאָס זיין מיין לעבן
אזוי ביטער,
טייכן טרערן טוען זיך באגיסן.

סאָ ווייגט זשע, ברידער, אלע,
אפשר וועט זיך גאָט אָפרופן,
עס ווערט צעשיידט מאַן און ווייב,
חתן—כלה,
פון יעדן מענטש ווערט א תל אַצינד.

סאָ ווייגט זשע, ברידער, אלע אין
איין קול,
אפשר וועט זיך גאָט אָפרופן,
מע שיקט מיר אוועק צו מזרח-וויט,
ווער ווייס ווען מען דאַרט זוכן.

X. ארבעטער-לידער.

1.
בעת ביי דרונטשען
איז געווען א גאראטשקע,
אזוי האָבן די ארבעטער
געערדט צו מאכן א סטאטשקע.
ווי דרונטשע האָט דערהערט,
אז זיי ווילן אראָפגיין פון פאבריק,
אזוי האָט ער זיי אָנגעזאָגט,
אז ער וועט זיי ניט נעמען צוריק.

דאָנערשטאָג צו פרישטיק
זיינען אלע געגאנגען עסן,
„גיט אונז די פעסער,
מיר ווילן מער ניט טאָן".
„גיט אונז די פעסער",—
אלע מיט איין גערודער:
עס האָבן זיך צעגונטעוועט
די שוועסטער מיט די ברידער.

ווי דער אינספעקטאָר
איז אריין אין פאבריק,
„ארעסטוייטע בונטאָווטשטשיקאָוו,
ארעסטוייטע סקאָרעי",
און אלע האָבן זיך
פון אים אויסגעלאכט,
און דאָנערשטאָג ביינאכט
האָבן זיי א סטאטשקע געמאכט.

— „א רובל א דאבאווקע,
דער פאבריק זאָל ניט שטיין",
— „און אויב איר וועט געבן צוויי,
וועלן מיר ארבעטן גיין".
— „כ'בין א באלעבאָס
און קען אייך ניט פארפירן,
איך בין הער דרונטשע
איך קען אייך ארעסטירן".

— א באלעבאָס און א הונט
איז ביי אונז גלייך,
ער מיינט, אז מיר וועלן הארעווען,
און ער וועט ווערן רייך.
טוביה גרויזינער
ווילנע.

2. וואר.
בשעת ביי דרונטשען איז געוואָרן
א גאראטשקע,
דאַן האָבן אלע ארבעטער געמאכט
א סטאטשקע.
און ווי ער האָט דערהערט, אז זיי
וועלן אראָפגיין פון פאבריק,
אזוי האָט ער געזאָגט „איך נעם
ניט צו צוריק".

ווי דער אינספעקטאָר איז אין פאב-
ריק אריינגעגאנגען,
„בעריטע איך, בונטאָווטשטשיקאָוו, בע-
ריטע איך סקאָרעי!"
דאָ האָבן מיר זיך אלע פון אים
אויסגעלאכט,
און דאָנערשטאָג ביינאַכט האָבן מיר
א סטאטשקע געמאכט.

און דאָנערשטאָג ביינאַכט זיינען מיר
געגאנגען עסן,
„גיט אונז די פעסער, מיר ווילן
מער ניט טאָן",
גיט אונז די פעסער—מיט א טומל
און גערודער,
דאָ האָבן זיך צעגונטעוועט די
שוועסטער מיט די ברידער.

„גארישע מיידלעך, וואָס שטייט איר
פאר מיין טיר,
א רובל א דאבאווקע, קומט ארבעטן
צו מיר!
א רובל א דאבאווקע, די פאבריק
זאָל ניט שטיין!"
— גיט אונז צוויי, וועלן מיר אר-
בעטן גיין.

— „איך בין א באלעבאָס, איך וועל
אייך ניט פארפירן,
איך בין הער דרונטשע, איך קען
אייך ארעסטירן".
—„א הונט און א באלעבאָס איז ביי
אונז גלייך,
ער מיינט, אז מיר וועלן הארעווען
און ער וועט ווערן רייך!"

זונטאָג אינדערפרי לויפט דרונטשע
ווי א הונט,
וואָס זאָגט איר אויף מיינע ארבעטער,
זיי האָבן געמאכט א בונט און זיי
ווילן מער ניט טאָן,
זיי פאָדערן אלע פאָדערונגען אלע
מיט איין מאָל.
מיטגעטיילט מ. חיימסאָן.

3.
ליד פון דרונטשעס פאבריק.
פון אינדערפרי ביז בארערנאכט,
זיץ איך מיר צום טיש צוגעשמידט,
עס נעמט מיר אָפ די הענט און פיס,
און דעם ציל מוז איך מאכן!

צום ציל, אז עס פעלט א מאה,
ענדיקט זיך די גאנצע וועלט,
דער באלעבאָס גייט אריין מיט דער
ברייטער דעה:
„קינדערלעך, איר נעמט אומזיסט
געלט!"

איר הארעוועט זיך אָפ אייער צייט,
איר גייט ארויס פון פאבריק,
„א שפאס, די פאבריטשנע לייט,
זיי גייען שוין צוריק!"

אָט גייען א פאָר יוריסטן,
געווים ניט איבערגעביסן,
זיי האָבן עטלעכע גראָשן
און קיינן פאפיראָסן.

אָט גייט א יינגעלע פון תלמוד-תורה,
און עסן האָט ער ניט וואָס,
אויפן צורקעלע ליגט די תורה,
און אלץ א פאפיראָס.
מיטגעטיילט נ. ווירשופּ.

4.
קארמאניאָל.
(אנארכיסטיש-טעראָריסטישע).
בעזונגען אין ווילנע אין די יאָרן
1905—1907.

— וואָס באַגערן די ארבעטסלייט?
וואָס באַגערן די ארבעטסלייט?
— אז די וועלט זאָל זיין באפרייט!
אז די וועלט זאָל זיין באפרייט!
ניט קיין גאָט און ניט קיין צאַר,
ניט קיין קנעכט און ניט קיין האַר,
קיין מיניסטער און קיין גזר!
לאָמיר זינגען קארמאניאָל, קאר-
מאניאָל,
לעבן זאָל דער גראַנאַט.
און א שאָס פון הארמאַט,
מיט דעם גראַנאַט
מיט דעם גראַנאַט!

ס'וועלן גיין,
ס'וועלן גיין,
אלע גבירים אויף דער תליה!
ס'וועלן גיין,
ס'וועלן גיין,
אלע רויבער אָן עליה!
און א שאָס פון הארמאַט
מיט דעם גראַנאַט.

פאר דעם הער פון מערדעריי,
האָבן מיר א קויל פון בליי,
און פאר זיינע ווילדע קנעכט,
איז א באָמבע אויך ניט שלעכט.

לאָמיר זינגען קארמאניאָל,
לעבן זאָל דער גראַנאַט,
און א שאָס פון הארמאַט,
מיט דעם גראַנאַט,
מיט דעם גראַנאַט!
מיטגעטיילט נ. ווירשופּ.

5.
דער ערשטער מאַי.
ווי עס איז געקומען דער ערשטער
רוסישער מאַי,
אראָפּ וושיסטקע סוועטע גאַס—
האָט זיך געהערט א קלאַפּ,
אויף אלע מענטשן איז א פאַרריי-
הייט געקומען,
נאָר קאָנסטאַנטין האָט א קלאַפּ גע-
כאַפּט.

ברוך שולמאַן איז אין גאס געגאנ-
גען,
געגאנגען איז ער אויפן טויט,
מיט די חברים האָט ער זיך גע-
זעגנט,
און מיט די באָמבע אין האנט גע-
בריים.

ברוך שולמאַן איז אין גאס געגאנ-
גען,
באגעגנט האָט ער דעם טיראַן,
מיט די באָמבע האָט ער אים צו-
שמעטערט,
אליין איז ער אין טראמוויי אריין.

ברוך שולמאַן איז אין טראמוויי גע-
זעסן,
דערהערט ער פּלוצלונג א געשריי,
„ברוך, ברוך, וואו לאָזט מיר איבער,
איינער אליין צווישן די פּאָליציי".

ברוך שולמאַן האָט דאָס דערהערט,
צושראָקן איז ער געבליבן שטיין,
ארויסגענומען האָט ער דעם רע-
וואָלווער,
געשאָסן די טיראַנעס און זיך אליין.

ווייגס ניט, שוועסטער,
ווייגס ניט, ברידער,
וויין ניט מאַמע איף דיין קינד,
אז עס פאלט, פאלט דער בעסטער,
דער וואָס האָט אונז טריי בעדינט.

אויף זיין קבר וועט וואקסן בלומען,
די רויטע פאָנע וועט שטיין אין
בלאַנק,
די רויטע פאָנע וועט ראַבע נעמען,
פאר ברוך שולמאַן דעם באַוואוסטן
העלד.

קאָנסטאַנטין, ברוך שולמאַן איז משמעות געווען איינער פון די אַנאַרכיסטן.

XI. יום־טוב־לידער.

1•

פורים.

פורים באַטייט,
טיילן פרימעלייט,
פרימע לייט טיילן,
בולבעס שיילן,
שיילן בולבעס,
ברעכן קולבעס,
קולבעס ברעכן,
די הענט פאַרשטעכן.

קאָברינסקי.

2•

המן איז געווען...

המן איז געווען
א הונט מיט שאַרפֿע ציין,
בייסן האָט ער אונז געוואָלט אַמאָל,
בייסן האָט ער אונז געוואָלט אַמאָל!
איז א נס געשען,
ער איז אַליין געווען
די כפרה.

איז געווען פאר כל ישראל,
איז געווען פאר כל ישראל,
איז געווען מנוחה,
איז געווען א שמחה,
על היהודים,
אויף, אויף, אויף—
אויף כל ישראל!

. . . .
. . . .

מערעטש, ווילנ. גוב. 1912

3•••

ערב־פורים.

ווי עס קומט דער הייליקער פורים,
פאַרגעסן די ווייבער אָן אַלע יסורים,
זיי טוען לעקן און נאַשן
די מאָן פון די המן־טאַשן.

דערלאַנג שוין, מיין ווייב, די פולע
פלאַש,
דערלאַנג שוין פאַרבייסן דעם המן־טאַש.
זי לויפט צום אויוון מיט א בערעש—
פאַרסמאַליעט געוואָרן דער המן־טאַש.

זי איז געוואָרן שוואַרץ ווי א כמורע,
דערלאַנגט איר א פאַטש איבערן צורה.
— אוי, מיין מאַן, היינט בין איך
ווערט,

דערוויייל איז מיר דער פאַטש
באַשערט.

געהערט פון לאה תם
פאַרשר. דורך י. ברוידעס.

4•••

ווי עס קומט פסח,
זיצן מיר ביים סדר.
די מאַמע איז א מלכה,
דער טאַטע איז א מלך.

עסן עסן מיר
גאַנץ געשמאַק,
טאַנצן מיר א לעבעדיקן
האָפ טשאַק טשאַק.

די קינדערלעך שטייען אין געצעלט,
די נאַקעטע פיסלעך איינגעשטעלט,
עסן עסן זיי גאַנץ געשמאַק,
טאַנצן מיר א לעבעדיקן
האָפ טשאַק טשאַק.

דער טאַטע איז אַוועק קויפן א באַק,
די מאַמע איז אַוועק קויפן א ציג,
פון דערויף איז אַרויס א גרויסע
קריג,
די פאַרן באָרד און ער—פאַרן באַק,
טאַנצן מיר א לעבעדיקן
האָפ טשאַק טשאַק!

5•

צי וואָס זשע טויג מיר זיין אַן עושר.
צי איז דאָס מיר פאַר גוייט,
איך לעב מיר אָפּ די גאַנצע וואָך
מיט א שטיקעלע ברויט.

אז עס קומט דאָך חנוכה לעבן,
איז דאָך מיר א וועלט,
איך צינד מיר אָן די גרויסע
לאַמטערנע,
און גיי מיר נאָך חנוכה־געלט!

און אז עס קומט דאָך פורים לעבן
איז דאָך מיר א וועלט,
איך פאַרקאַשער מיר די פאָלעס
און גיי נאָך שלח־מנות.

און אז עס קומט פסח לעבן
עס איך מצה שוואַרצע ווי האָלעץ,
אייסן גאָס מעג דונערן און בליצן,
בא מיר מוז זיין א מלכה.

דאָמבראָוויץ וואָל. גוב.
מיטגעטיילט פון מ ו ש ע ר.

6•

א.

ראש השנה בלאָזט מען תקיעות,
אַלע יידעלעך קויפן עליות.
גיין צום תשליך גייען מיר גלייך,
ווייל יעדערער איז אין עבירות רייך.

ב.

סוכות איז דאָך א פאַרגעניגן,
מאַן און ווייב קענען זיך ניט קריגן.
קאָכן קאָכן מיר ניט קיין ביסל,
ווייל יעדער שכן קוקט אַריין אין שיסל.

ג.

שמיני־עצרת טאָר מען אויך ניט
פאַרשעמען,
א ביסל בראָנפן מוז מען נעמען,
הוליען, הוליען מיר אָן א שיעור,

ווייל דעה יום־טוב שטייט שוין
באַלד ביים טיר.

ד.

פסח איז דאָך א גוטע צייט,
דאַן האָט דער עוייבער די יידן
באַפרייט,
פרעהן האָט ער מיט מכות באַצירט,
און אונז האָט ער דעם ים אריבער־
געפירט.

ה.

פורים איז דאָך א טאָג א שיינער,
מ'ברעכט אָן המנען די ביינער.
עסן עסן מיר המנטאַשן
און לייריקן אויס אַלע פלאַשן.

ו.

שמחת תורה איז אויך א סחורה (וואר.—איז די בעסטע סחורה),
דאַן האָט דער עוייבער געגעבן די
תורה.
א גאַנצע נאַכט האָבן מיר פאַרבראַכט,
איצט דאַרפן מיר זאָגן—א גוטע נאַכט.

1) וואר. ג. מ. 39, 40
2) מערעטש 1913

XII. רעליגיעז־נאַציאָ־נאַלע און חסידישע לידער.

1•

המבדיל.

גאָט פון אברהם, גאָט פון יצחק,
גאָט פון יעקב,
באַהיט דיין פאָלק ישראל אין דיינעם
לויב,
דער ליבער שבת קודש גייט אַהין,
די וואָך און די זיבן טעג און דער
חודש און דער יאָר
זאָלן אונז קומען צו געזונט און צו
לעבן,
און צו מזל ברכה און צו אַלן געווין,
ליבער גאָט, שיק אַראָפּ עליִאָנווי
אויף א פולע וואָך,
ער זאָל אונז גוטע בשורות מבשר
זיין,
די קראַנקע זאָלן געזונט ווערן,
און די געזונטע זאָלן באַהיט ווערן
פון קראַנקהייט,
און די טרויעריקע זאָלן געטרייסט
ווערן,
און די הונגעריקע זאָלן געשפּייזט
ווערן,
פון שווערן ביטערן גלות זאָלן מיר,
רבש"ע,
אָמן אויסגעלייזט ווערן.

(ווילנע)

2•

וואר.

גאָט פון אברהם, יצחק און יעקב,
באַשיץ דיין פאָלק ישראל! דער
ליבער שבת־קודש איז אַוועק און
די וואָך זאָל אונז קומען צו גליק
און צו געזונט, און צו מזל וברכה
און צו עושר וכבוד און צו
פרנסה. ווער נאָך ווי דו, הימלישער
פאָטער, ווייסט דעם שווערן לעבן
פון דיין פאָלק ישראל, דיין

ביטערן געמיט, ווי שווער און
ביטער יעדער ייד פאַרדינט זיין
ביסן ברויט, מיט וועלכע זאָרג
און עגמת־נפש, מיט וועלכע שרעק
און מאַטערניש ער טרייבט צוזאַמען
זיין פינסטערע חיונה. ווער נאָך פון
אַלע פעלקער אין דער וועלט שפּירט
אַזוי דעם שרעקלעכן רויש פון א נייע
וואָך, ווי דיינע אָרימע באַטריבטע
קינדער, א נייע וואָך קומט אונז
אַנטקעגן, א נייע וואָך ברענגט
אונז נייע זאָרג, נייע שרעק, נייע
קומער. דאָס איינציקע וואָס אונז
איז געבליבן, איז נאָר די האָפענונג
צו דיר אַליין. נאָר די איינציקע
האָפענונג און גלויבן אין דיר, דער־
באַרימיקער גאָט, האָט אונז געגעבן
קרעפטן היינט אונזערע צרות מיט
געדולד צו דערטראָגן! לכן יהי רצון
מלפניך—עס זאָל זיין דער ווילן פון
דיר, גרויסער אַלמעכטיקער גאָט, אַז
אין די נייע וואָך, וועלכע קומט
אונז אַנטקעגן, זאָלסטו אונז עפענען
די טויערן פון דיינע רחמנות, דו
זאָלסט אונז צושיקן אונזער חיונה
בנחת און ניט בצער, דו זאָלסט
אונז געבן פרנסה פון דיין פולן האַנט.

ווילנע.

3•

גאָט פון אברמען, גאָט פון יצחקן
און גאָט פון יענקבן,
באַהיט דיין ליבע פאָלק ישראל
(עסראָיל) אין דיין (דיים) לויב,
דער ליבער שבת גייט פון אונז אַוועק,
גאָט זאָל געבן די ליבע וואָך און דעם
ליבן חודש און דעם ליבן יאָר,
צו געזונט און צו לעבן און צו מזל
און צו ברכה,
און אַלעס גוטעס צו געווינען.
באַטינקע מיין, שיק אונז לייהאָנאַווי
(אליהו הנביא)
אויף א גוטע וואָך אַריין!
כל ישראל גוטע בשורות טובות
מבשר זיין.
אָמן מלך—וואר.—
משיח וועט קומען היינטיקן יאָר,
משיח וועט קומען צו פאָרן—
וועלן מיר האָבן גוטע יאָרן;
משיח וועט קומען צו רייטן—
וועלן מיר האָבן גוטע צייטן;
משיח וועט קומען צו לויפן,
וועט ער אונז פון גלות אויסקויפן.

פאַרשריבן פון א שילערין פון אָוונט־שול, ווילנע 1917.

וואר. פריל. יידישע פאָלקסלידער I־טער ב. פון 8 ביז 29.

4

— האדרת והאמונה!
— צו וועמען? צו וועמען?
— לחי עולמים!
— הבינה והברכה!
— צו וועמען? צו וועמען?
— לחי עולמים!
— מי הוא זה ואיזהו,
— זה אלי ואנוהו,

— הנאווה והגדולה
א. אַז. ו.

י. באַרנשטיין, קראָקע.

אין פאַרשיידענע שטעטלך פון גאַליציע.

וואר. כהן II רעליג. 3

5****

— יבא אדיר,
— אך, במהרה!
— יבא בחור
— אך, בימנו!
— ווען וועט דוס זאַן?
— במהרה בימינו!
— ווער וועט דוס זאַן?
— משיח צדקנו.
— ווס וועט ער טיען?
יבא ויגאלנו!
— ווס וועט דעמילס זאַן?
יום גילה, יום רינה, יום דיצה,
גילה, רינה, דיצה, יבא עלינו,
יבא עלינו! (2 מאָל)

י. באַרנשטיין (קראָקע).

א חסידיש יו״ט־ליד, וואָס ווערט געזונגען אין בתי־מדרשים אין קראָקע און אין אייניקע פּראָווינץ־שטעט. איי־נער רופט אויס—„יבא אדיר!“ און די גאַנצע חבריה ענטפערט—„אך במהרה“ א. א. ו. ווען ער פרעגט—„וואָס וועט דעמאָלט זיין?“ הייבן אַלע אָן צו טאַנצן און צו זינגען.

6*

צו טונן הייבם שוין אָן,
געקראַיעט אָט שוין דער האָן,
אָפּן פראַיען פעלט
און מיטן גריבּעם בראָעז
אָט זיך אַ פייגילע אַנידערגעשטעלט
(די לעצטע צוויי 2 מאָל).
וואָס פאַר אַ פייגילע אי דאָס,
וואָס אָט זיך אַזוי פריי געשטעלט
אָפּן גרינעם בראָעז! (2 מאָל).
גרינע פיסלאַך, אַ פערל פּיסקל,
קיין ירושלים וויל עס גיין (2 מאָל).
וואַרט, פייגילע, וואַרט (2 מאָל),
ביז דער אייבערשטער וועט אונז באַשערן
און וועט אונז קיין ירושלים ווידער־קערן (2 מאָל).
ווען וועט דוס זאַן? (2 מאָל)
יבנה המקדש עיר ציון תמלא.
דעמאָלט וועט דוס, וועט דוס זיין,
יבנה המקדש עיר ציון תמלא,
דעמאָלט וועט דוס, וועט דוס זיין!

י. באַרנשטיין, קראָקע
גאַליציע.

7*

ע״ר: וואָס וועט דעמאָלט זיין?
ז״י: קאָניעץ למר גלותנו.
ע״ר: וואוהין וועלן יידן גיין?
ז״י: מי מצריאָם לארצנו.
ע״ר: וואָס וועט דאָרטן זיין?
ז״י: יאָם נאַריאָם גואלנו.
ע״ר: ווער זשע וועט דאָס זיין?
ז״י: נאַש משיח צדקנו.
ע״ר: ווען זשע וועט דאָס זיין?
ז״י: סקאָרא במהרה בימנו.

ביידע: יום גילה, יום רינה,
יום דיצה, יום חדוה,
גילה, רינה, דיצה, חדוה,
אהבה ואחוה...

ש. ע. „אַקטיאָרן“.

8

געבענטשט זיינען מיר פון גאָט,
ביי אונז יידן איז זיין געבאָט,
דער רוח הקדש גייט אהין,
ווער עס זינדיקט גאָר.

תורה לערנען איז אַ שכר,
עולם־הבא וועלן מיר האָבן דערפאַר,
טריי ריי טאַרא ראַי!

די מלאכים טראָגן פאַר אונז אַ בריוו,
עולם הבא וועלן מיר האָבן געווים.
טריי ריי טאַרא ריין!

טרעקנדיק טוראַדיק, פאַראומערט,
פאַרקלאָגט,
די נאַכט רוקט זיך ווייטער,
מע זעט ניט קיין טאָג.

אוי, מיר גייען פון דאַנען,
גאָט ווייס וואָס וועט זיין,
מיר מוזן אַנטלויפן
אין וואַלד אריין!

9*

מיר וועלן זינגען, מיר וועלן
טאַנצן גיין!
אוי, טאַטע־פאָטער, ווי דערלעבט
מען דאָס?
אוי, ווי שיין, אוי, ווי פיין,
אַז משיח וועט קומען צו גיין.
אוי, ווי אמת, אוי, ווי אמת וועט
שיין,
אַז יעדער ייד זאָל זיין אַ באַלעבאָס.
עס וועט זיין שיין און פיין,
אַז משיח וועט קומען צוגיין.
געבראָטענע טויבן, מעגט איר מיר
גלויבן,
וועט שוין זיין געגרייט.

10*

– טאַטעטער, תורה, טאַטעטער די מיין,
וועסטו ניט נעמען אברהמען פאַר
איין חתן־מאַן?
– ניין, פאָטערל, ניין, אברהם וועט
ניט מיין מאַן זיין,
ביי אים וועט זיין יצחק אַ זון זיין,
ער וועט מיר ניט קענען מפרנס זיין,
בעסער וועל איך זיצן ביי דיר
אָפן שויס,
איידער כ׳וועל אויסוואַקסן אַ טאַטעטערל
גרויס.
צווייטער פּערז—וועגן יצחקן—
„ביי אים וועט יעקב אַ זון זיין“
דריטער פּערז—וועגן יעקבן—„ביי
יעקבן וועט דאָך 12 זין זיין.“

וואר. ג. מ. 5, 6, 7, 8

11**

אדם, אדם, פּערווי נאַש,
טשאָהאָ טי יעל מעץ הדעת,
קאַב ניע יעל מעץ הדעת,
ניע נאַוויאַל בי סמערט נא נאַס.

חוה, חוה, נאַשאַ מאַט,
טשאָהאָ טי האַדאַ סלושאַלאַס,
קאַב טי האַדאַ ניע סלושאַלאַס,
ושאָני בעז באָליע ראַדילי.

אברם סטאַרי, אברם שיווי,
טשאָ טי זאַוּשורילסיאַ?
וויאָל סינאַ דאָ עקדה,
דאַראָם פּאָטרודילסיאַ.

יצחק, יצחק, נאַש אָטעץ,
ביל זאַוויאַזאַן קאַק באַראַנעץ,
סטאַלי מלאכים פּלאַקאַט,
סקאַזאַל באָך וויפּוסטי.

עשו, עשו, דיאַדקאַ נאַש,
קרעסטשמי ניע מינויאַ,
וואָס זאַמאָ לאַסטי נאַסיס,
שטאָ באַטי ניע מאַיעס.

יעקב, יעקב, פּאַסטיך נאַש,
טשעטירנאַצאַט ליעט אָוּצי פּאַס,
סיעם זאַ רחל, סיעם זאַ נאַס.
סיעם זאַ רחל, סיעם זאַ נאַס.

משה, משה, רבי נאַש,
איז מצרים וויוויאָל נאַס,
איז מצרים וויוויאָל נאַס,
דאָ ירושלים ניע דאָוויאָל נאַס,
ירושלים עיר הקדש,
מי טאַם ושילי
פּאָ סרי ראַזאַ וונאַדו,
מי טודאַ כאָדילי,
מי טאַם בילי
מי טאַם יעלי,
אי באַהו מאָלילי,
קאַק מי באַהו ניע מאָלילי,
אַ באַהו סאָגרעשילי,
קאַק מי באַהו סאָגרעשילי,
נאַס אַטיל וויגנאַלי.

אוי, באַטיושקאַ,
וויקופּי נאַשי מאַטושקאַ,
וויגאָדוי נאַשי באַטושקאַ,
סי־קלי, סינקל ניע האַרוי,
טוואָיע סערדצע ניע סאַבטוי,
בודיע מאַטקאַ וויקופּליאַנאַ,
בודיע באַטקאַ וויגאָדליאַנאַ.

וואר. ג. מ. 15, 16.

12**

גאָט האָט באַשאַפן הימל און ערד,
גאָט האָט באַשאַפן חוהן אויף דער
ערד.
און פון דער שיינער ערד,
איז אַרויס אַ שיינער וואָרצל,
און דער וואָרצל פון דער ערד,
גאָט האָט באַשאַפן הימל און ערד,
גאָט האָט באַשאַפן חוהן אויף דער
ערד,
און פון דעם שיינעם וואָרצל,
איז אַרויס אַ שיינער בוים,
און דער בוים פון דעם וואָרצל
א. אַז. ו.
און פון דעם שיינעם בוים,
איז אַרויס אַ שיינע צווייג
און די צווייג פון דעם בוים,
א. אַז. ו.
און פון דער שיינער צווייג,
איז אַרויס אַ שיינער בלאַט,
און דער בלאַט פון דער צווייג
א. אַז. ו.
און פון דעם שיינעם בלאַט,
איז אַרויס אַ שיינער עפּל,
און דער עפּל פון דעם בלאַט
א. אַז. ו.
און פון דעם שיינעם עפּל,
איז אַרויס אַ שיינער נעסט,
און דער נעסט פון דעם עפּל,
א. אַז. ו.
און פון דעם שיינעם נעסט,
איז אַרויס אַ שיינער פייגל,
און דער פייגל פון דעם נעסט,
א. אַז. ו.
און פון דער שיינער פייגל
איז אַרויס אַ שיינע פעדער,
און די פעדער פון דעם פייגל,
א. אַז. ו.
און פון דער שיינער פעדער,
איז אַרויס אַ שיינע קישן,
און די קישן פון דער פעדער, א. אַז. ו.
און פון דער שיינער קישן
איז אַרויס אַ שיינע כלה,
און די כלה פון דער קישן א. אַז. ו.
און פון דער שיינער כלה,
איז אַרויס אַ שיינע דעקע,
און די דעקע פון דער כלה
א. אַז. ו.
און דער פייגל פון דעם נעסט,
און דער נעסט פון דעם עפּל,
און דער עפּל פון דעם בלאַט,
און דער בלאַט פון דעם צווייג,
און דער צווייג פון דעם בוים,
און דער בוים פון דעם וואָרצל,
און דער וואָרצל פון דער ערד,
גאָט האָט באַשאַפן הימל און ערד,
גאָט האָט באַשאַפן חוהן אויף
דער ערד.

XIII. פּאַראָדיעס און פאָלקס־הומאָרעסקעס

1*

אשת חיל מי ימצא,
איז דען דאָ אַזאַ ווייב
ווי מיין שפּרינצע?
פון נאָז רינט, פון אויג טרערט,
דריי וואָכן די שטוב ניט פאַרקערט,
נעם איך אַ שטול און זעץ זיך
לעבן איר שטראָמן,
נעמט זי אַ קישן און לייגט זיך
אונטערן בעט שלאָפן.
נעם איך אַ שטעקן מיט צוויי עקן
און הייב אָן מיין שפּרינצען צו דעקן.
. . . .

פאַרשריבן אין
ווילנע 1914

וואר. ג. מ. 290

2.

שיר השירים אשר לשלמה—שבת צו נאַכט נאָך האַלבן טאָג, זומער אין די גרויסע קעלטן און ווינטער אין די גרויסע היצן האָב איך אָנגעטאָן מיין קאַסטאַטן באָק און בין געגאַנגען שפּאַצירן. האָב איך געזען ווי צוויי מתים טאַנצן אויף אַ פּוסטן גאָס, האָבן זיי מיר פאַריאָגט אין אַ טיפן וואַלד. דער וואַלד האָט אַ שפּאַן אויף אַ שפּאַן, פון איין בוים ביז דעם אַנדערן איז דריי מייל די ווייט. האָב איך דערזען אין בוים אַ לעכעלע, איך שטעק אַריין די האַנט—עס גייט ניט, די פוס—עס גייט אויך ניט. איך וויל אַליין אַריינגיין—איך זע—עס גייט. דערנאָך וויל איך אַרויסגיין, שטעק איך אַרויס די פוס—עס גייט ניט, די האַנט גייט אויך ניט, איך וויל אַליין אַרויסגיין—סיגייט אויך ניט... האָב איך זיך דערמאָנט, אַז ביי מיין פעטער יאַכנע איז דאָ אַ העקעלע, בין איך אַוועק צו מיין פעטער יאַכנע, גענומען די העקעלע, אויסגעהאַקט דעם בוים און אַרויס פון בוים; גיי איך ווייטער—זע איך אַ שייער שטייט אויף אַ הינערש פיסל, פאַרשלאָסן מיט אַ לאָך פון אַ בייגל, בין איך אַריין אין שייער, זע איך עס טאַנצט אַנטקעגן מיר אַ פלייפלייעלע, פלייעלע, וואָס טאַנצסטו? האָב איך אַרויסגענומען מיין רעוואָלווער און איר דערשאָסן

פאַרשריבן אין

מערעטש 1913.

3.

צוויי טויטע לעבעדיקע מתים זייגען

זיך געגאַנגען גליטשן

פון אַ לונג און לעבער אויף אַ וועלישן נוס,

האָבן זיי זיך אַזוי לאַנג געגליטשט,

ביז וואַנען זיי האָבן זיך אַריינגעגליטשט אין אַ קעלער.

האָט איינער דערהערט אַ קול פון אַ

ווייטער אונטערקע,

איז ער די געגאַנגען געמען, האָט

ער צובראָכן דעם גאָז.

רופט זיך אָפּ דער אַנדערער—קום צו

זעווע דעם איינבינדער, וועט ער

דיר איינבינדן דעם גאָז.

האָבן זיי איינגעשפּאַנט דעם שליטן

אין קאַוואַנע רעדער און זייגען

אַוועקגעפאָרן רייטנדיק צופוס.

דערווייל האָט כען אָנגעשטעלט די

ביקסן מיט שוואַרצע יאַגדעס און

ווייסע עפל,

האָט זיך די קייסערינע דערשראָקן,

האָט זי מפּיל געווען אַ זשערעבעץ,

האָט מען איר געגעבן אַ פּאָלקע פון

אַ באַרן בוים..

פאַרשריבן אין

ווילנע 1915.

4**

אין תמוז אין די גרויסע פרעסט, און אין שבט אין די גרויסע היצן, גיי איך ביירעדנאַכט, ווען די זון האָט געשיינט, און ביי טאָג, ווען עס איז געווען פינסטער, גיי איך און זע—אַ קליינע שטוב שטייט אויף אַן אונטערגעבראָכענעם שטרוי. עפן איך די טיר, רוק איך די קאָפּ—עס גייט ניט, די האַנט—עס גייט ניט, די פוס—עס גייט ניט. בין איך אַריין אינגאַנצן. זע—אַן אַלטן ייִדן, אַלט זיבעציק יאָר פאַר בר-מצוה, עסט פליישיקע זויערמילך אָן געוואַשן, הער איך אויפן הימל אַ יריד, בין איך אַרויף דאָרטן און געהאַנדלט אַ מציאה: אַ פּאָר קופערנע נאָדלען פאַר זעכציק רובל. מיטאַמאָל האָט זיך געשפּאָלטן דער הימל און איך בין אַריינגעפאַלן אין אַ שוועמל. זייגען פויערים געגאַנגען קלייבן שוועמלעך, האָבן זיי מיר אַריינגעקליבן פאַר אַ יאַגדע. זע איך אַ האָן גייט. פרעג איך—ברודערקע, וואו גייסטו? ענטפערט ער: „כ'גיי אויפן לעבער-ים האַקן לעבער“. גייען מיר, מיטאַמאָל זעען מיר פויערים מיט העק האַקן לעמפערטן. ווען פון אַלע פויערים וואָלט געוואָרן איין גרויסער פויער און פון אַלע העק איין גרויסע האַק, און פון אַלע לעמפערטן איין גרויסער לעמפערט און דער גרויסער פויער מיט דער גרויסער האַק וואָלט דערלאַנגט אַ האַק דעם גרויסן לעמפערט, וואָס פאַר אַ געשריי עס וואָלט דעמאָלט געווען!

ל. רובינשטיין,

(ווילנע).

5**

תמוז אין די גרויסע פרעסט בין איך אויסגעשטאַנען שבת צו נאַכט און אין מיטן טאָג האָב איך געזען ווי דריי מתים טאַנצן. טאַנצנדיק האָב איך זיך אויסגעבראָכן ביידע פיס. אַז מע ברעכט אויס ביידע פיס, קען מען דאָך ניט טאַנצן און גיין? בין איך געלאָפן. לויפנדיק בין איך אַריינגעפאַלן אין אַזאַ געדיכטן וואַלד, אַז דאָרט איז קיין בוים ניט געווען. האָב איך דאָרטן געטראָפן אַ וואָגס, האָב איך געפּרובט דורכשטעכן די נאָדל, איז זי ניט דורך. בין איך אַליין דורכגעקראָכן. און מויער האָב איך געהערט ווי מלאכים ריידן צווישן זיך, אַז דער טויבער האָט געהערט, ווי דער שטומער האָט דערציילט, ווי דער בלינדער האָט געזען ווי מ'האָט אָנגעכאַפּט דעם נאַקעטן פאַרן פּאָלע.

י. שחט ווילנע.

6*

קדוש.

סברי מרנן ורבנן ורבותי

איך און די פּלעשל און די גלעזל

זייגען מיר אַלע דריי.

איך בין געווען אַמאָל אַ ייִד אַ

כּאַלעבאָס,

איך האָב געהאַט אַ ציג אָן אויערן

און אָן אַ גאָז,

אויף די הינטערשטע פיסלעך האָט

זי געשפּרונגען,

אויף די פאָדערשטע פיסלעך האָט זי

זמירות געזונגען,

איך האָב איר געגעבן מילך אַ לאַדיס.

האָב איך געמיינט, אַז איך וועל

זאָגן נאָך איר קדיש,

ויכולו השמים—איך האָב געמאַכט

קידוש בפּרים.

איך בין געלאָפן אין שטעטל אַ גאַנצע נאַכט,

איך האָב קיין איין גראָשן ניט

צוגעשנמאַכט.

איך בין געלאָפן דורך דרערד אין

פּעטערבורג,

ביי די יאַטקעס האָב איך דערזען

אַ קליין שטיבעלע,

פאַרשלאָסן מיט אַ מילכיקן פּוטער-

בייגל,

איך האָב זיך געזעצט אויפן פּוטער-

בייגל,

איך האָב אים געגעסן זיבן יאָר,

איך בין אַריין אין שטיבעלע,

האָב איך געזען, אַז אַ ייִד האָט

געגעסן אַ פליישיקן לונג-און-לעבער

אין אַ מילכיקן טעלער,

דאַרפן דאָך גיין פרעגן ביים רב

אַ שאלה,

איז גראָדע דער רב ניטאָ אין

דער היים,

זאָגט די רביצין: אַ קליינע שאלה

קען איך אַליין פּסקענען:

בעסער פון אַלץ איז אַ קוגעלע

מיט שמאַלץ.

פאַרשריבן אין

ווילנע 1917.

7*

אמר ר' אליעזר,

וואָס האָט צובראָכן די גלעזער,

אמר ר' מאיר,

וואָס האָט צובראָכן די אייער.

אמר ר' חגי

וואָס האָט צובראָכן די שפּאַגע.

אמר ר' נתן—

ביי אַלץ מאָן ביין חתן.

אמר אביי—

קריך אָפּ גייע.

מערעטש 1913.

8***

פאָלקס-הומאָרעסקע.

עס זייגען געווען אַמאָל צוויי ברידער. איין ברודער איז געווען אַ קייסער און דער צווייטער אָן אונטערשמיש. דער קייסער האָט אַרויסגעגעבן זיין ווייב אַ פּריקאַז זי זאָל מאַכן פון צוואַנציק אייער אַ פיינקאָכן. דער קייסער האָט זיך דערשראָקן און זיין ווייב איז געשטאָרבן. אַז מע שטאַרבט, זיצט מען שבעה. שבעה זיצט מען פאַר זיבן גילדן, זיבן גילדן איז ווייניק, איז נאָך אַ האַלב אַרשין. וואָס בלייבסטו געבעטיקע ווערטשערע. געבעטיקע ווערטשערע טראָגט מען די אָרימע בחורים אין קלויז. דערווייל האָבן זיך אַ מאַן מיט אַ ווייב צוהרגעט און זיי זייגען אַוועקגעגאַנגען צו די רביצין. אַ ייִדענע האָלט פאַר אַ ייִדענע. וואָס האַלט זיך דראַבנע זאַכן. דראַבנע זאַכן שיטן זיך אויס, אַז ס'שיט זיך אויס, ווערט קרענק. גייט מען צו אַ דאָקטער. וואָס נימט דער דאָקטער? אַ שמירונג. אַז מע שמירט, גייט עס, אַז עס גייט, פאָרט דאָס, פאָרן מיר אַריין אין אַ געדיכטן וואַלד, איין בוים פון דעם אַנדערן איז אַ ווייאָרסט. אויף איין בוים זיצט אַ העכט, שמאָל געגאָרטלט און פיין געקנעפּלט און פאַר בר-מצוה און קנאַקט ווערלישע ניס. אויפן צווייטן בוים זיצט אַ פייגל מיט אַ שטעקן אין האַנט און מיט אַ בעלמע אויפן אויג. נעמען מיר אַראָפּ די בעלמע, האָבן מיר פעל. פאַרקויפן מיר די פעל, האָבן מיר געלט. פאָרן מיר אַרויס פון וואַלד, זעען מיר עס פאָרט אַ פויער, פירט ער אַ הון, פרעגן מיר—וואָס קאָסט די הון? זאָגט ער—זיבן גילדן פאַר די טויב. קויפן מיר די טויבן, בלייבן מיר ביי קרחת.

געהערט פון יאָשע מינט,

דורך י. ברוידעס.

9*

בערל איז—אַ הונט.

בערל איז לעבער,

לעבער איז כּבוד,

כּבוד איז שווער,

שווער איז שבועה,

שבועה איז אַ וואָך,

אַ וואָך איז חול

חול איז זאַמד,

זאַמד איז פּיאַסעק,

פּיאַסעק איז פּעסעק,

פּעסעק איז אַ הונט.

י. זאַוועלס.

10*

קאָפּל—איז פילאַרעט.

קאָפּל איז גאָפּל,

גאָפּל איז ווילקאַ,

ווילקאַ איז פילקאַ,

פילקאַ איז פילאַרעט.

י. זאַוועלס.

11*

חצי מת איז—אַ בעזים.

חצי מת איז כּבולה מת,

קולמוס איז אַ פען,

פען איז טאָמער,

תּמר איז געווען אַ אשה,

עיסה איז טייג,

פון טייג מאַכט מען ברויט,

ברייט איז רחב,

רחב איז געווען אַ זונה,

זונה איז אַן אָפּקערעדקע,

אַן אָפּקערעדקע איז אַ בעזים.

ש. שאַראַפּאַן.

12*****

איינער אַ ייִד האָט זיך געשטעלט אין שול אויף דער בימה און האָט געפרעגט צוויי קשיות: ערשטנס, פאַרוואָס זאָגט מען, אַז המן איז אַ צדיק, און, צווייטנס, המנען האָט מען געהרגעט פסח און מען האָט אים באַקלאָגט חנוכה?

האָט מען אים אַזוי געענטפערט: דער תירוץ אויף דער ערשטער קשיה איז אַזוי:

אין דער תורה שטייט געשריבן, אַז אברהם אבינו האָט געוואָלט שעכטן זיין זון, האָט מען געזאָגט, אַז ער איז אַ צדיק, — הייסט אָבער, אַז המן האָט געוואָלט אויסשעכטן אַלע ייִדן,—איז ער דאָך אַ פשיטה, גע־ווים אַ צדיק.

און אָט האָסטו אַ תירוץ אויף דער צווייטער קשיה:

אין דער מגילה שטייט געשריבן, אַז אסתר איז געווען אַ גרינגע מלכה, אויב אַזוי איז שוין אחשורוש אַ גרינגער מלך, איז המן אַ גרינגער אונטער; הייסט אָבער, אַז המנען האָט מען געהרגעט פסח,—האָט נאָך אים קיינער ניט געקלאָגט. אָבער חנוכה, ווען מען האָט זיך געזעצט שפּילן אין קאָרטן און מען האָט געזען, אַז ס'פעלט דער גרינגער אונטער—איז דאַן געוואָרן אַ געוויין.

XIV. סאַטירישע לידער.

1**

ווייסט איר פון וואָס מ'וועט סטרויען
דעם רבינס באָר,
וואָס שטייט איבערן מיטן סאָד?
ניט פון קיין שטיינער
און ניט פון קיין ציגל
נאָר פון טייערע מאכלים,
פון צימעס און פון קוגל.
מיט האָניק וועלן זיין
געשמירט אַלע פיר עקן,
און חסידימלעך וועלן שטיין
און וועלן לעקן.
אוי, ווי דערלעבט מען שוין,
ווי דערלעבט מען שוין דאָס!

2**

צוויי חסידימלעך
חיימצע און שמולצע
האָבן זיך אַ שבועה געגעבן,
אַ סאַמעטענע קאַפּאָטקע, אַ זיידענע שטריימל
דערלאַנגען אַ מתנה דעם רבין.
און ווי זיי זיינען אין ליבאַוויטש געקומען,
צום רבינס טיר צוגעגאַנגען,
אַזוי האָבן זיי די ביטערע בשורה באַקומען,
אַז דער רבי איז אין תפיסה גע־פאַנגען.
נעוואַלד, שמולצע, איך חלש, איך בלייב,
עס ציטערט מיר יעדער אבר,
ווען איך וואָלט ניט האָבן אַ קינד,
אַ ווייב,
וואָלט איך זיך געגראָבן אַ קבר.
אַ קינד, אַ ווייב, אַ שפּאַס, אַ קאַ־טאָוועס,
זיי וועלן קיין מיתה ניט איינגעמען,
זאָלן זיי גיין קלייבן נדבות,
אָבער דער רבי איז אין תפיסה געפאַנגען
סאָ גראָב מיר אויס אַ קבר
לעבן רבינס טויער,
און פאַרגרייזל מיר כשר די מאות
און זאָלסט ניט פאַרגעסן אין קבר
צו לייגן
דעם תנאי'ס דעם רבינס קמיעות,
און אַ פלעשעלע משקה
זאָלסט ניט פאַרגעסן
אין קבר אַריינצושטעלן,
כדי איך זאָל קענען
דעם דורשט איינשטילן,
ווען מיר וועט זיך אַ שנעפּסל פאַר־וועלן,
און בשעת איך וועל הערן
אין קבר אַ געזאַנג,
פלעשעלעך משקה טוען קלינגען,
דאַן וועל איך וויסן, אַז דער רבי
איז פון תפיסה אַרויס
און איך וועל פון קבר אַרויס־שפּרינגען
און מיט אַלע חסידימלעך ביינאַנד
וועל איך מאַכן לחיים,
וואָס דער רבי איז אַרויס פון סכנה,
און די סאַמעטענע קאַפּאָטקע און די
זיידענע שטריימל,
דערלאַנגען אַ מתנה דעם רבין.

פאַרשריבן—נ ח צ וק ע ר מ אַ ן
(ווילנע)

3***

גוטמאָרגן.

די חסידים:
אַ גוטמאָרגן, אַ גוטמאָרגן,
אָבינו מורינו ורבינו,
שטייט אויף, שטייט אויף,
אבינו מורינו ורבינו,
שטייט אויף, שטייט אויף!

דער רבי:
מיינע ליבע חסידימלעך,
לאָזט מיר אַ ביסעלע שלאָפן,
איך בין זייער שלעפעריק!

די חסידים:
ניין רבישיו, ניין, רבישיו, ניין!
עס שטייט אַ פסוק אין דער תורה,
התגבר כארי לעבודת הבורא.

דער רבי: אהובתי זוגתי, שרה דבורה,
תן לי מים
לנטלת ידים,
ללמד בזריזות.
(די חסידים זינגען אַ האָפּקעלע).

4*

דער חסידל.

זיצט דער חסידל ביי דער גמרא,
באַסט אים אָן אַ יצר הרע
. . . .
. . . .
זאָגט דער רביילע בים באָם,
זאָגט די שיקסעלע דאָם דאָם.

XV. ייִדישע לידער אין אַנדערע שפּראַכן.

1**

ראַנאָ אוטראָם אוסטאַוואַי,
בעגל-וואַסער אומיוואַי
טלית-תפילין נאַקלאַדאַי,
ראַנאָ ווּשקאָלקו פּאָטטופּאַי.

2*

אַ נאָס יעסט בערל דער שוסטער
קאַטאָרי אימעיעט סאָבסטווענוי דאָם,
ציג קריך נאַ מאָיע דעכע,
שטעכע ברעכע צאָלע דעכע,
נו מוב קאָ פּאַנקאָ מיראָוואַי,
צי טאָ יושר טאַק?
— סטופּאַי דוראַק!
— יאָ סטופּע, טי טוקאַטש!

3****

ביעדאַ, ביעדאַ, ניעמאַ אָוצו,
יאַקי בעז אָוצו
דאָ דאָמו פּאַידו?

נעם איך אַ פידעלע,
שפּיל מיר אַ לידעלע,
בעדאַ, בעדאַ,
ניעמאַ אָוצו!

באַגעגן איך אַ וואָגן שטיינער,
מיין איך פון שאָף די ביינער,
נעם איך אַ פידעלע,
שפּיל מיר אַ לידעלע.
ביעדאַ, ביעדאַ, ניעמאַ אָוצו!

באַגעגן איך אַ וואָגן דערנער,
מיין איך פון שאָף די הערנער,
נעם איך אַ פידעלע,
שפּיל מיר אַ לידעלע.
ביעדאַ, ביעדאַ, ניעמאַ אָוצו!

וואַר. פּריל. 187, 188
ייִדישע פאָלקס-לידער II ב.

3*

אַ ליד אין העברעאיש, ייִדיש און ווייסרוסיש.

אלי—באָט—טאָ באָגאָ,
דרך—אַ וועג—טאָ דראָגאָ,
נער—אַ יונג—טאָ מלאָדאָ,
ואתן—כ'האָב געגעבן—טאָ דאַלאָ,
ואקח—כ'האָב גענומען—טאָ בראַלאָ,
לקחתי—כ'האָב באַקומען—טאָ דאָסטאַלאָ.

תנור—אַן אויוון—טאָ פּעטשקאָ,
נר—אַ ליכט—טאָ סוועטשקאָ,
תרנגולת—אַ הינדל—טאָ קורעטשקאָ,
שולחן—אַ טיש—טאָ סטאָלאָ,
מלח—זאַלץ—טאָ סאָלאָ,
שדה—אַ פעלד—טאָ פּאָלאָ.

לחם—ברויט—טאָ כלעבאָ,
שמים—אַ הימל—טאָ ניעבאָ,
טיסיאַטשי רובליי—נאָ פּאָטרעבאָ,
דגים—אַ פיש—טאָ ריבקאָ,
חוט—אַ פאָדים—טאָ ניטקאָ,
25 קאָפּייעק נאָ פּריפּיטקאָ.

5****

ווסטאַוואַלאַ חנה ראַנאָ נאַראַנישי.
וואָזבודילאַ סוראָ סלוגאַ נאַוויערנישי,
זאַפּאַל טוראָ סיועטשאַ זאַראַנישי
יאַ כאָביט בענדאָ פּאַבאַריט,
סינאַ תלמיד-חכם אוראָזיט.
אוראָזילאַ חנה סינאַ וודאָ:רים
טשאָס,
ספּאָבאָוואַלאַ אָנאַ יעגאָ וזלאָטנים
פּאָס,
שרה, רבקה, רחל לאה באָבאָוואַלי,
דוד המלך מיט אַלע תלמידים מוהלים
בילי,
השם יתברך מיט אַלע מלאכים אַמן
קאָזאַלי.

6**

„אחד מי יודע".

אין ליטוויש.

קאָזשינאַי ווענאַ? ווענאַ אַש זשינאַו:
ווענאַ דעווס דאַנגע סעדעס
קאַראַלאַי קאַראַלאַי,
קאָזשינאַי דו? דו אַש זשינאַו:
דו טאַבליצעס, ווענאַס דעווס דאַנגע
סעדעס,
קאַראַלאַי קאַראַלאַי.
קאָזשינאַי טריס? טריס אַש זשינאַי
טריס טאָוויאַלעס, דו טאַבליצעס
א. אַז. וו.
קאָזשינאַי קאַטרעס? קאַטרעס אַש
זשינאַי:
קאַטרעס מאָטעראַלעס א. אַז. וו.
קאָזשינאַי פּינקע? פּינקע אַש זשינאַי
פּינקע ביבליע א. אַז. וו.
קאָזשינאַי שעשע? שעשע אַש זשינאַי
שעשעס משנה א. אַז. וו.
קאָזשינאַי שאַפּטינע שאַפּטינע אַש זשינאַי
שאַפּטינע דענע שיבאַטע א. אַז. וו.

7*****

מיקיטקאָ, מיקיטקאָ,
שטאָ סמיעביע בוריעט,
כודאָ, כידאָ,
טוואָיע דיעלאָ בוריעט.

סיעמדעסיאַט ליעט
טי פּראָזשיל,
אַ באָגו
ניע סלוזשיל.
מיקיטקאָ, מיקיטקאָ, א. אַז. וו.

ניע פּאָמאָגוט טוואָי דיענגי,
טוואָי מיליאָני,
ליעזשאַל אי בוראַל
אי פּאָמיר קאַק דורני.

מיקיטקאָ, מיקיטקאָ, א. אַז. וו.

צעלי גאָד
טי לעזשאַל אי בוראַל,
אַ ווידוי
ניע סקאַזאַל.

מיקיטקאָ, מיקיטקאָ, א. אַז. וו.

גרידיאט מלאך האדומי
טוואָיע אימיע סיטאס,
א סי בודיעש
קאק סטאָל מאָלטשאט.
מיקיטקאָ, מיקיטקאָ, א. אז. וו.

ו׳בית-דין של מעלה
סיעביא בודיעט זוואט,
א סי בודיעש
חטאתי סקאזאט.
מיקיטקאָ, מיקיטקאָ א. אז. וו.

ו׳כף-הקלע
טיעביא בודיעט בגאט,
שיתין פולסי דנורא
טיעביא בודוט דאוואט.
מיקיטקאָ, מיקיטקאָ א. אז. וו.

ואנחנו ישראל
ביע טאָק, קאָק סי, זשיוויאָם,
מי טאָקיך פראָזדניטשקי,
וואָדאָטשקע פיאָם.
מיקיטקאָ, מיקיטקאָ א. אז. וו.

פיאָם דא פיאָם,
פיאָם אי בוליאַיעם,
אי נא באָגו
ביע זאַבוואַיעם.
מיקיטקאָ, מיקיטקאָ, א. אז. וו.

ואנחנו ישראל
וואָט טאָק מי זשיוויאָם
מי ס׳פאָידיאָם ו׳ירושלים
ס׳משיח צדקנו נאָשים צאריאָם.

מיקיטקאָ, מיקיטקאָ,
טאָק סטיעביע בודיעט,
כודאָ, כודאָ,
סיואָיע דיעלאָ בודיעט.

באמערקונגען:

1) א שמחת-תורה-ליד, וועלכע זינגט זיך אין טשערניגאָווער גוב. (אוקראינע).

2) וואר.—מ. קיפּניס.

XVI. מלחמה-לידער.

1•

ליד פון דער מאָביליזאציע.

דעם ע׳-שטן טאָג פון דער מאָבילי-זאציע
איז געוואָרן א טומל און א גרויס געוויין,
דעם צווייטן טאָג פון דער מאָבי-ליזאציע
זיינען אלע געזעסן (וואר. פאבריקן) געבליבן שטיין.

ברויטער גאָט, אוי, גאָט אין הימל,
וואָס האָסטו אָנגעשיקט אזא מין שטראָף,
מע נעמט צונויף (וואר.—דו האָסט צונויפגענומען) א וועלט מיט מענטשן,
און מע טרייבט זיי (וואר.—און דו טרייבסט זיי) ווי די שאָף.

ווי מיר זיינען צום וואָקזאל געקומען,
אויפן פלאַטפאָרמע זיינען מיר גע-בליבן שטיין,
זייט מיר געזונט, מיינע טרייע עלטערן,
גאָט ווייס, צי מיר וועלן קומען אהיים!

ווי דעם טאַטן און ווי דער מאַמען,
זיי האָבן אויסגעהאָדעוועט אזא פאַר-שוין,
מע טוט אים אָן אין סאָלדאַטסקע קליידער,
און מע הייסט צום פּאָזיציע גיין.

וואר.—אוי ווי דעם פאָטער, אוי ווי דער מוטער,
וועך עס האָט א זון א זא-פּאַסנאָי,
מע טוט אים אָן די סאָל-דאַטסקע קליידער
און מע שיקט אים גלייך אין באָי.

ווי מיר זיינען אין וואַגאָן אריין,
פּראָשטשאַיעט האָבן מיר זיך פאַר די הענט,
איידער מיר זיינען צום פּאָזיציע געקומען—
דריי מאָנאַטן אין איין העמד...

ווי מיר זיינען צום פּאָזיציע געקומען,
זיינען מיר ביי די אָקאָפּעס געבליבן שטיין,
א סנאַריאַד איז פאַרבייגעלאָפן,
איך ליג שוין עלנט ווי א שטיין.
וואר.
די ערשטע קויל האָט מיר געטראָפן
געבליבן בין איך ווי א שטיין.

אין פעלד צו ליגן איז זייער ביטער,
ביטער, מאַמעניו, אוי, ווי דער טויט,
איידער דער סאַניטאַר איז צו מיר געקומען,
טייכן בלוט איז פון מיר אַרויס.

ווי דער סאַניטאַר איז צו מיר געקומען,
א פּערעוויאַזקע האָט ער מיר געמאַכט,
וויפיל שמערצן איך האָב פאַרליטן,
איידער מ׳האָט מיר אין לאַזאַרעט געבראַכט.

ווי מ׳האָט מיר אין לאַזאַרעט געבראַכט,
ליגן ליג איך טויט ווי די וואַנט,
איך וואָלט דאָך וועלן א בריוועלע שרייבן,
נאָר פעלן פעלט מיר די רעכטע האַנט.

די רעכטע האַנט האָט מען מיר אָראָפּגענומען,
צום פּאָזיציע וועל איך מער ניט גיין,
איך וואָלט דיר וועלן א בריוו אָפּ-שרייבן,
אז אינגיכן וועל איך קומען אהיים.

די מאַמע האָט דעם בריוו בעלעזן,
בעשלאָגן האָט זי זיך קאָפּ אָן וואַנט.
וויפיל טרערן זי האָט פאַרגאָסן,
ווען זי דערזעט דעם זון אָן די רעכטע האַנט.

אָן די רעכטע האַנט איז זייער ביטער,
ביטער, מאַמעניו, אוי ווי דער טויט,
איך וואָלט וועלן אַרויסגיין אין גאַס פאַרדינען
אויף ׳מיין שטיקל טרוקן ברויט.

פאַרשריבן אין ווילנע 1921

2••

וואר.

דעם ערשטן טאָג פון דער מאָביליזאַציע
איז געוואָרן א גרויס געוויין,
אויפן צווייטן טאָג פון דער מאָביליזאַציע
זיינען אלע פאַבריקן געבליבן שטיין.

און וויי צום פאָטער און וויי צו דער מוטער,
וואָס זיי האָבן א זון א זאַפּאַסנאָי,
מע טוט אים אָן די סאָלדאַטסקע קליידער,
און שיקן שיקט מען אים אין באָי.

און ווי ער איז אויף דער פּאָזיציע געקומען,
דריי מאָנאַטן אין איין העמד;
און ווי ער איז אויף דער פּאָזיציע געקומען,
גלייך האָט דער פייער אים פאַרברענט.

און ליגן ליג איך מיר אויף מיין בעטל,
און טויב בין איך ווי די וואַנט,
כ׳קען איך שרייבן, מיינע ליבע עלטערן,
אז פעלן פעלט מיר די רעכטע האַנט.

די רעכטע האַנט פעלן פעלט דאָך מיר,
מיט וועלכע כ׳קען פאַרדינען א שטיקל ברויט,
און בעסער מיר דער ליבער וואָלט אָראָפּגעשיקט א יונגן טויט.

און ליגן ליג איך מיר אין דער אָקאָפּע,
און כ׳היט זיך אויס פון א יונגן טויט,
די ערשטע קויל האָט מיר געטראָפן,
און געפאַלן בין איך ווי א שטיין.

3•

דער פּריזיוו.

א.

דער 14-טער יאָר איז געקומען,
פאַר א זעלנער טן מיר צוגענומען,
דריי טעג אין קאַזאַרמע געלעגן,
און קיין עסן ניט געגעבן.

ב.

דריי זיינען פון פעלק אַנטלאָפן,
די ערשטע קויל האָט מיר געטראָפן,
ווער וועט גיין נאָך מיין לויה,
נאָר דער פּערול, דער געטרייער.

ג.

ווער וועט נאָך מיר וויינען און קלאָגן,
ווער וועט נאָך מיר קדיש זאָגן,
צווישן וועלדער, צווישן פעלדער
ליגט דאָרטן א געהרגעטער זעלנער.

ד.

מיין מאַמע האָט צום רויטן קרייץ געשריבן,
אז איר זון איז אין פעלד פאַרבליבן,
בלייבער וואָלט איך נאָך אַמעריקע געפאָרן,
איידער כ׳האָב פאַרשפּילט מיינע יונגע יאָרן.

4•

דער 14-טער יאָר.

דער 14-טער יאָר איז אָנגעקומען,
אוי ווי!!

דער 14-טער יאָר איז אָנגעקומען,
האָט מען מיר אין זאַפּאַס בעגומען,
אוי וויי!

אין די קאַזאַרמעס זיינען מיר גע-זעסן,
ניט געטרונקען, ניט געגעסן,
אוי וויי!

אויף די קאַרפּאַטן זיינען מיר גע-קראָכן,
דער ערשטער קויל האָט מיר גע-טראָפן,
אוי וויי!

אַך, איר וועלדער, גרינע פעלדער,
איר ליגט באַשאָטן מיט קוילן, מיט זעלנער,
אוי וויי!

איר ליגט באַשאָטן מיט א יידישן זעלנער,
אוי וויי!

און דער אויער ביי אים צעריסן,
אוי וויי!

און דער אויער ביי אים צעריסן,
פון זיינע וואונדן טוט בלוט פליסן,
אוי וויי!

ניט קיין אָרון, ניט קיין מיטה,
אוי וויי!

ניט קיין פאָטער, ניט קיין מוטער,
אוי וויי!

נאָט קיין פאָטער, ניט קיין מוטער,
אוי וויי!

ווער וועט נאָך מיר קדיש זאָגן,
אוי וויי!

ווער וועט נאָך מיר וויינען און קלאָגן,
אוי וויי!

5•

אויפן שלאַכטפעלד.

אין א ווינטערדיקע נאַכט א קאַלטע,
אויפן שלאַכטפעלד שיקט מען מיר אַרויס,
די פאַרסטע פּולע האָט מיר גע-טראָפן,
געפאַלן בין איך ווי א שטיין.

און ווי איך בין ווי א שטיין געמאלן,
אויף מיין בעטעלע האט מען מיר אויפגעקליבט,
צוויי דאָקטוירים מיט א סעסטריטשע,
זיי ווילן מיר ראַטעווען פון טויט.

ליגן ליג איך אויף מיין בעטעלע.
מיין מאמע זי קומט דאָך צו מיר,
דער דאָקטאָר האָט אָביאַווועט,
אז קיינער טאָר ניט צוגיין צו מיר.

ליגן ליג איך אויף מיין בעטעלע,
מיין כלה זי קומט צו מיר,
לייג צו דיין אויער צו מיין הארצן,
וועסטו הערן ווי די פולע ליגט אין מיר.

שטארבן שטארב איך אויף מיין בעטעלע,
און מיטנעמען וועל איך דיר ניט,
און דערדר וועט פוילן מיינע ביינער,
און דיר פאַר א צווייטן וועט זיין גוט.

וואָס טויג מיר דיר פאַר א צווייטן,
אז דו שטאַרבסט דאָך אוועק,
דריי יאָר ווי מיר שפילן א ליבע,
דריי יאָר ווי איין טאָג.

6.
דאָס ליד פון די קאָוונער גרושים.

א.

אין שוסטערשע קלייזעלע
דאָרט איז אונזער הייזעלע,
דאָרט איז אונזער גאַנצע שטוב.
מיר זיינען פון שטוב פאַרלאָרן
פאַרזאָגלט געוואָרן.
אזוי ווי אין א פינסטערע גרוב.

ב.

עס קומט יעדער טאָג דער שמש,
ער טרייבט אונז צו די מאַמעס
ער שטראָפט און בעט ביי אונז דעם פאַס.
פאַר אים איז א פאַרגעניגן,
ווען ער טוט זיך מיט אונז קריגן,
פאַר אונז איז דאָס א בלוטיקער שפּאַס.

ג.

אין קאָמיטעט נאָך די ברויט
עס קומט אָן מיט דעם טויט,
ווען מע פאַרשפּעטיקט אויף 15 מינוט.
מע ביט אייך צו ערקלערן,
אז מע פאַרשפּעטיקט וואָס קען ווערן,
אז ס'גיסט זיך אין פּנים דאָס בלוט.

ד.

דו מוזט היטן די צייטן,
אייב דו ווילסט זיין גלייך מיט לייטן,
ווען דו ווילסט זיצן מיט אלעמען ביים טיש.
דו דאַרפסט אויף קיינעם ניט קוקן,
פאַר קיינעם זיך ניט בוקן,
אפילו ווען מע טרעט דיר אויף די פיס.

ה.

אין קיך נאָך די זופּ,
עס הערט זיך עס פעלט בולבע, עס פעלט קרופּ,
אזא מזל אויף זיי וואָס פאַר א זופּ.
דאָרט האָט זיך איינגעשטעפּט איינער ווי א פּיאַווקע,
גיט מיר א ביסל א דאַבאַווקע,
דאָרט איז געוואָרן איינעם ניט גוט.

ו.

דאָרט שטייט אונזער שינפּאַנפּאָנטשיק,
דער ארויסגעבער פון די מיטאָגן אבראַמטשיק,
ער שטייט און קלערט וואָס איז דאָס פאַר א וועלט,
מען קען קיינמאָל די ייִדן
ניט שטעלן צופרידן,
אפילו ווען עס קאָסט ניט קיין געלט.

ז.

ביי רעספּיצענען אין קעלער,
מען קען דאָרט באַקומען א טעלער,
עס רינט און קאַפּעט פון די ווענט,
עס הערט זיך געשרייען,
גיט טיי, רב חיים,
מען רייסט און מען כאַפּט פון די הענט.

ליד פון די קאָוונער גרושים געשאַפן געוואָרן אין ווילקאָמיר אין יאָר 1915.

7.
ליד פון דער צוואַנג־אַרבעט.
(פאַר דער צייט פון די דייטשן).

שילטן שילט איך דעם טאָג פון מיין געבאָרן,
שילטן שילט איך אים גאָר אצינד,
ניבײַ וואָלט מיר מיין מוטער באַגראָבן,
בשעת איך בין געווען א קליין קינד.

בשעת איך בין א קליין קינד געווען,
פון א שטרעקע מאַכן האָב איך ניט געוואוסט;
היינט, אז איך בין עלטער געוואָרן,
פון צעשטערקאָווע האָב איך זיך דערוואוסט.

ווי איך בין אין צעשטערקאָווע געקומען,
אין די באַראַקעס האָט מען אונז אריינגעפירט;
אזוי האָבן מיר זיך גענומען באַטראַכטן,
צוויי ווי אַרעסטאַנטן זיינען מיר אַרעסטירט.

אויף מאָרגן פרי טוען מיר גיין צו דער אַרבעט,
דער טאָג קרוואַכט גאַנץ זייער הייס,
ווי מיר האָבן גענומען די לאָרעס שיטן,
אזוי האָט זיך גענומען גיסן טייכן שווייס.

ווי מיר האָבן מיר לאָרעס אָנגעשאָטן,
אזוי זיינען מיר פאַרבליבן שטיין,
דאָ איז אָנגעקומען דער מעטעפּבל,
און א פּאַוזע מאַכן מוזן מיר גיין.

ווי מיר זיינען אין בורע געזעסן,
די הארץ האָט אונז פאַרקוועטשט ווי א שטיין,
דאָ איז דאָך אָנגעקומען דער מעטעפּבל,
אז צו דער אַרבעט מוזן מיר ווידער גיין.

ווי מיר זיינען צו דער אַרבעט געגאַנגען,
ערד איז פאַראַן זייער פיל,
דאָ איז דאָך אָנגעפאָרן דער מעטעבעל,
אז 18 ליאָרעס איז אייער ציל.

אויף מאָרגן פרי איז א רעגן און א בלאָטע,
און די 18 לאָרעס מוז פול זיין,
גאָט דו ליבער, גאָט דו טרייער,
ווי קענסטו צוזען פון אונז דעם פּיין.

אויב די שטרעקע וועט פאַרטיק ווערן,
אייזנבאַן וועט זי ווי א ייִדן קלייד,
און מיר וועלן ליגן אין די בעטלעך קראַנקע
און ראַנגלען וועלן מיר זיך מיטן טויט.

אויב מיר וועלן אַמאָל שטאַרבן,
פירן וועט מען אונז פאַרביי דעם הויפּטמאַנס טיר,
א צוויי דריי טריט וועט ער אונז באַגלייטן
און אומקערן וועט ער זיך אויף זיין קוואַרטיר.

ווילנע 1920.

8
א ליד פון צוואַנג־אַרבעט.

דאָרט אין נייסטאָט אין די באַראַקן.
דאָרט ליגט דער צוואַנגס־אַרבעטער און וויינט,
צו זיין גרויסן אומגליק איז ניטאָ קיין גלייכן
ווייל זיין הארץ איז אין אים פאַרשטיינט.

ווי מען האָט אים פון זיין היים ארויסגעטריבן,
און קיין נייסטאָט אין פעלן געבראַכט,
צובראָכן זיין הארץ און זיינע געפילן,
און פון זיין קערפּער איין סקעלעט געמאַכט.

ער לייגט זיין קערפּער אויף די האַרטע נאַרע,
וועלכע ס'דריקט זיינע ביינער אויס,
צי זאָל ער ארומגיין, קען ער אויף די פיס ניט שטיין,
„אָך לוס!“ שרייען די מערדער—„צו דער אַרבעט“,
איר וואָס פרעסט אונזער זאַלץ און ברויט,
אָך, ווי קאָנען מיר צו דער אַרבעט גיין,
ווען מיר שפּירן שוין דעם טעם פון טויט.

היימאַט, היימאַט, מיין פאַמיליע,
ווי קענט איר מיר פון זינען ארויס.
ביי מיין טרינקען און עסן קאָן איך אייך ניט פאַרגעסן,
ווייל מיין הארץ איז אין מיר פאַרשטיינט.

אָך, ווען וועט שוין די זון פאַר אונז אויפשיינען,
און ווען וועלן מיר קענען פון פעלן ארויס,
די זון זי וועט פאַר אונז אויפשיינען,
און ווען וועלן מיר קענען פון פעלן ארויס,
די זון זי וועט פאַר אונז אויפשיינען,
און ווען וועלן מיר שוין קאָנען די היימאַט זען.

עמלקים איר טיראַנען,
וועלכע האָבן אונזער פרייהייט גערויבט,
פאַרניכט זאָל ווערן אייערע לענדער,
און צושמעטערט זאָל ווערן
אייער קייסערס קרוין.

אדעלמאַן.

9.
דער דייטשל.

אז גאָט וועט געבן עס וועט זיך ענדיקן די מלחמה,
עס וועט זיך עפענען פאַר מיר אלע וועגן,
איי אין שטאַמבל*) מאַמע וועל איך אויעקפאָרן,
איך וועל געפינען ביי מיין ווייבל א פאַרמעגן.

און ווי איך בין אין שטאַמבל געקימען,
בין איך געבליבן שטיין ביי דער באַן,
איי, א גוטער ברודער האָט מיר באַגעגנט,
מיין ווייבל האָט אַ דייטשל פאַר א מאַן.

און ווי איך בין צו איר אריינגעגאַנגען,
אזוי בין איך געבליבן שטיין ביי דער טיר,
איי, די יעגער מיט די די דינער טוען כרעגן, וואָס וויל דער אָרימאַן פון איר.

און ווי איך בין צו איר צוגעגאַנגען,
אזוי האָב איך איר ניט דערקענט.
איי, זי וואַרפט זיך אין די ווייךע כאַלאַטן,
און גאָלד און זילבער טראָגט זי אויף אירע הענט.

טו, קום אַהער, דו קעצעלע מיינע,
צי רען האָסטו פאַר מיר אזוי פיל געליטן,
און דריי יאָר אין די אָקאָפּעס אָפּגעלעגן,
און פאַר א דייטשל האָסטו מיר פאַרביטן.

אויף כפרות דאַרף איך דיר מיט דיין דייטשל,

*) ניט דייטלעך.

פאר אן ערנטלעכע װעל איך אױס-לעבן מײן װעלט,
אױ, איך קוק שױן ניט אױף דײנע קלײדער,
איך דארף שױן ניט דײן געלט.

XVII. פארשײדענע.

1*

בין איך מיר א ײדעלע װי אלע ײדן,
בין איך מיר א ײדעלע מיט אלעמען גלײך,
בין איך מיר א ײדעלע מיט זיך צופרידן,
סײ בין איך ארים, סײ בין איך רײך.

2**

באראן באראן,
צען קיסקעס נדן,
א טלית און קיטל
א פארך אונטערן היטל.

אסיפאװיטש, מינסק. גוב.

3*

בתולה נשאת,
גיב א פלאש!
נאר אינגאנצן
לאמיר טאנצן,
לאמיר זינגען,
לאמיר שפרינגען,
ביזן העלן טאג,
דער רבי זאגט—
מע מאג!

מערעטש 1913

4*

צװישן בערג און טאלן
שטײען צװײ װאנשאלן
און מאלן און מאלן,
א גאנצע נאכט
ביז זײגער אכט.
גײען צו באװאכט
צװײ שקצים
אנגעטאן װי פריצים,
און מײטקעס שמאלע,
מיט א קורצע פאלע
און מאכן א התחלה
אױף א פולע פלאש
פול מיט י״ש.
א קלעצל אַרײַן,
א קלעצל ארױס,
די מעשה איז אױס.

מערעטש 1912.

5*

װיל איך עסן,
עסט מײן װײב,
װיל איך טרינקען,
טרינקט מײן װײב,
א. א. װ.

. . . .

מערעטש, װילנער גוב. 1912

6*

צװאנציק קאפיקעס האב איך,
און צען װעל איך לײען,
מיר װעלן נעמען א „זװאשטשיק“
און װעלן זיך „קאטאיען“.

7*

אין טראקטיר איז אױך פיל בעסער,
עס קומען אן זױפער, פרעסער,
מ׳עסט קאטלעטן, בראנפן, ביר
און באצאלן — איז דורכן הינטערטיר.

ש. שאראפאן.

8*

איך דארף אין טעאטער ניט לױפן
איך דארף קײן בילעטן ניט קױפן,
איך גײ ארײן צו זיך אין שטוב
האב איך א טעאטער:
אײן קינד קריטשעט,
דאס אנדערע קװיטשעט,
איך האב זיך אן אײגענעם טעאטער.

ביזטו, מײן קינד א זאטער—
טא זעץ זיך תהילים זאגן,
װאס דארפסטו דעם טעאטער?
זאל ער גײן מיט אלדע קלאגן.
מ׳נעמט א ײדישע שטוב
און מ׳רײסט אראפ די מזוזות,
און מ׳גיט א נאמען קלוב
און מ׳זיצט מיטן הײלן קאפ.

9*

— חיה שרהלע, חיה שרהלע,
װאו ביסטו געװעזן?
— איך בין געװעזן אין גארטן.
— חיה שרהלע, חיה שרהלע,
װאו ביסטו געװעזן?
— איך האב געשפילט מיט משה מאטקען אין קארטן.

. . . .
. . . .

דאמבראװיץ, װאל. גוב.
מושער.

10*

אמאל איז געגאנגען א ײדענע דורכן טױער,
האט זי פארלארן א קאשיק מיט אײער,
זי איז געבאנגען און געקלאגט
און קײנעם האט װעגן איר ניט געארט,
דערנאך האט זי זיך פונאנדערגע-לאכט,
טרא לא לא לא לא לא לא.

אױ, איר מײדעלעך, איר לײדאטש-קעס,
גיט מיר אפ מײנע פײנע צאצקעס,
טרא לא לא לא לא לא לא.

איך קען דיר שװערן אױף מײנע באמנות,
אז דעם רבינס ײנגל איז געלעגן קראנק אין טויט סכנות,
איך קען דיר שװערן אױף מײן געזונט,
אז מײן ליבער קינד איז שױן גע-זונט.

. . . .

11**

נײט א מײדעלע גאנץ באװאכט,

אײנס, צװײ, דרײ—
טירלאי!

. . . .

און דאר איז זי װי א שפאן,
און אין בוזים טראגט זי קלײדער אן,
אײנס, צװײ, דרײ—
טירלאי!

. . . .

12***

די קאבטע פון יאסקע
האט א מײדל בײלקע,
טראגט זי א רױטע קלײדל
מיט א רױטע פאטשײלקע.
— הער, בײלקע, איך װעל דיר עפעס פרעגן,
יװער איז דער בחור, װאס שטײט אנטקעגן?

בעהערט פון לאה תם.

13

„פאלקע באבאצקע“.

(די ײדישע װערטער פון דעם טאנץ)
צו חוקען זאגט די מאמע:
װאס ביסטו מיר געװארן פאר א דאמע,

דו גײסט ארום שפאצירן
מיט פרעמדע קאװאלירן,
חוקע די מערזאװקע,
מיט די שליאפקע אן א זײט,
דו גײסט ארום שפאצירן דװקא
מיט פרעמדע יונגע לײט.

סאניע כץ.

14*

פאלקע טאנצן.

פאלקע טאנצן בין איך גערן,
האב איך ניט אזעלכע הערן,
אזעלכע הערן זא װי דו,
גרעט איך מיטן קנאפל צו.
הערן, װאס גײען װײסע האנטשן,
מיט די גײ איך א פאלקע טאנצן.

װאר. א—ן „פנקס“ 1—6

15*

בײ דעם עסן גיב איך א שטאך,
בײ דעם טרינקען אודאי,
איך לעב מיר אפ די גאנצע װאך
מיט דער שענסטער מארע.

. . . .

16*

א.

קיקוריקו איז א האן,
װי די מעשה הױבט זיך אן,
אײבא ניעקאװא,
טשארנא יאסנא האלקא,
טשיסטא מאיא פאלקא.

ב.

טאטע מאמע, קױף א פאן,
װעלן מיר טאנצן און אײן קאן,
אײבא ניעקאװא,
טשארנא יאסנא האלקא,
טשיסטא מאיא פאלקא.

17*

ארױס א נײע מאדע..

ארױס א נײע מאדע

זײדענע טיכלעך איבערן האלז,
די לײטישע מענטשן טאר מען ניט גלױבן,
זײ זײנען אלע פאלש.

. . . .
. . . .

װאר. ד. א—ן 7 „פנקס“ I

18*

װילסטו זײן א זאטער,
טא זעץ זיך תהלים זאגן,
װילסטו גײן אין טעאטער,
טא גײ מיט אלדע קלאגן!

19*

האפ טשיק ברײנע,
איך האב צו דיר א טענה,
דו ביסט ניט מײנע,
איך בין ניט דײנע!

שלום עליכם, „יאסעלע סאלאװײ“
װאר. „בהן“

20

בעיטע, שילער אונט איך,
װי פאסט זיך דאס צוזאגן?
בעיטע שרײבט שײנע געדיכטע,
שילער שרײבט שײנע געשיכטע,
און איך האב שײנע געװיכטע.

בארנשטײן, קראקא.

בעהערט פון א 42 יאריקער ײדישער פרױ.

די אנגערופענע דײטשע שריפט-שטעלער זײנען זײער פאפולער אין גאליציע.

21*

איך קען א מײדעלע יענטע,
זי האט א שמאלע פענטע,
זי דרײט זיך הין און הער,
מע רופט איר טאנטע קלער.

22

װאס לעב איך אױף דער װעלט,
פינף רעם זײגער פארטאג
בין איך צו די װאסער בעשטעלט,
פול די בלים װאסער,
אז די רײכן פאלן אראפ.
כטײעט פאר אײנעם קײן װאסער ניט,
קריג איך אין קאפ.

לונסקי.

23***

א שמחת-תורה קדיש.

(צו זינגען מיטן ניגון פון קדיש של נעילה)

אז מיר װעלן גוט זײן
און מיר װעלן פרום זײן,
װעט מען אונז ניט שמײסן.
אבער אז מיר װעלן ניט גוט זײן
און ניט פרום זײן,
װעט מען אונז יע שמײסן.
דעריבער מוז מען גוט זײן
און פרום זײן
מע זאל ניט שמײסן

בעהערט פון אליעזר כץ
סמארגאן, װילנ. גוב.

24***

(א ווילנער לידל, וואס די קאטע-רינשטשיקעס פלעגן אמאל שפילן אויף די הויפן).

הערט אויס ברידע,
איך האב צו אייך א טענה,
אז איר צאלט ניט קיין דירה געלט,
איז די דירה מיינע.

נייט אריין דער באלעבאס,
נעמט אראפ די שליאפע,
אז מע צאלט ניט קיין דירה-געלט,
ווארפט מען ארויס די קאנאפע.

דירה-געלט,
דעם באלעבאס דירה-געלט,
דעם סטאסאוואי דירה-געלט,
דעם גארדאוואי דירה-געלט
מוז מען צאלן.

וואר.—כהן.

25*

שניידערל.

בין איך מיר א שניידערל א גוטער,
ניי איך מיר און ניי א פוטער,
דריי איך מיר אהער, דריי איך מיר אהין,
נעם איך א האלב ארשין.

בין איך מיר א שניידערל א גוטער,
ניי איך מיר און ניי א פוטער
כ'נעם ארויס די גוטע וואטע,
ניי אריין אן אלטע שמאטע.

(פארשריבן ביי די ווילנער קינ-דער, וואס זיינען געווען אין ווארשעווער אינטערנאט).

26****

א שמייסער א דיקער,
א גרויסער שכור,
אין אין ווארשע געפארן,
האט ער דעם וואגן פארלארן.
איך בין א בעל-עגלה,
איך קלאג מיט א יללה,
וואס מ'האט מיר די פרנסה גענומען,
מסתמא בין איך ווערט,
עס איז מיר באשערט.

27

ווי עס קומט נאווירעק,
געווארן בראנפן אכט גראשן א קרוטשאק,
עס קאכט אין די גאסן ווי אין א קעסל,
יעדערער געלאפן מיט א פלעשל.

28****

אויף די גלעזעלע בראנפן.

אויף די גלעזעלע בראנפן מאכן מיר „ברוך״,
אזוי שטייט דער דין אין שלחן ערוך.

אויף די גלעזעלע בראנפן מאכן מיר „אתה״,
בראנפן האט געטרונקען אברהם אונזער טאטע.

אויף די גלעזעלע בראנפן מאכן מיר „אדיישעם״,
ווער וואס טרינקט ניט קיין בראנפן,
זאל זיצן אין א קאליישעם.

אויף די גלעזעלע בראנפן מאכן מיר „אלהינו״,
בראנפן האבן געטרונקען אונזערע אבות אבותינו.

אויף די גלעזעלע בראנפן מאכן מיר „מלך״,
בראנפן האט געטרונקען אונזער זיידע מתושלח.

וואר. ג. מ. 370.

29**

אויף דער גלעזעלע בראנפן
מאכן מיר „ברוך אתה״;
ווער עס טרינקט שמחת-תורה קיין בראנפן ניט,
איז דאך א שוטה.

אויף דער גלעזעלע בראנפן
מאכן מיר „ה׳ אלהינו״;
אזוי האבן אונז געהייסן
אונזערע אבות אבותינו.

אויף דער גלעזעלע בראנפן
מאכן מיר „מלך״;
אזוי האט אונז געהייסן
דער זיידע מתושלח.

אויף דער גלעזעלע בראנפן
מאכן מיר „העולם״
ווער עס טרינקט שמחת-תורה קיין בראנפן ניט,
איז א ליימענער גולם.

אויף דער גלעזעלע בראנפן
מאכן מיר „שהכל נהיה בדברו״
ווער עס טרינקט שמחת-תורה קיין בראנפן ניט,
טויג אויף א כפרה.

וואר. ג.—מ.

30*

ליד פון דער משקה.

משקה לאמיר טרינקען, ברידער,
מיר זאלן זוכה זיין צו טרינקען ווידער,
לאמיר ברידער טרינקען משקה,
מיר לעבן נאר פון איר לאסקע.

ווען די משקה וואלט אונז געפעלט,
וואס וואלטן מיר געטויגט אויף דער וועלט,
די משקה טו איך ערלעך האלטן,
איך שטיי פאר איר ווי פאר אן אלטן.

ווייל זי האט געקענט מיין עלטער-באבן,
די באבע פלעגט דאס אויך ליב האבן,
ווען דער שדכן איז געקומען צו מיין זיידן,
דעם טאטן מיט דער מאמען א שידוך ריידן.

מ'האט גערעדט און גערעדט און ס'איז געווארן גישט,
ביז וואנען די משקה האט זיך ניט אריינגעמישט.
צוליב דער משקה איז דער שידוך געווארן געשלאסן,
דער טאטע איז געווארן דער מאמעס א חתן.

פון ביידע צדדים איז גרן געווען,
צען טעם משקה מיט א גילדן צען.
מ'האט באלד די חתונה געמאכט,
מ'האט געטרונקען משקה א גאנצע נאכט.

צוליב דער משקה האט דער טאטע די מאמען גענומען,
און צוליב דער משקה בין איך אויף דער וועלט געקומען.

איך געדענק אויף מיין ברית,
איז די משקה ניט אראפ פון טיש.
אלע האבן געשריען מזל טוב,
דאס קינד זאל לעבן און זיין א רב,
דעריבער טרינק איך א רוב כוס,
דאס רוב טרינק איך גאר אן א מאס.

בשעת מ'האט מיר אנטוויינט פון מיין מוטערס ברוסט,
האב איך צו משקה געקראגן א לוסט,
איך האב שוין ניט געוואלט עסן די מאמעס קאשקע,
איך האב נאר געוואלט טרינקען משקה.

צו מיין בר-מצוה האט מען מיר געהייסן טרינקען אן א שיעור,
ווייל די מצוה איז דאס די בעסטע,
צו טרינקען משקה גאר דאס בעסטע.

ווען איך טרינק מיר אויס א גלעזל דריי,
דאן בין איך פון אלע מצוות פריי,
ווען מ'וויל מיר פאר עפעס שטראפן,
זאג איך, איך בין נאך ניט אויסגעשלאפן.

בשעת מ'האט מיר צו דער חופה געבראכט,
— וואס דארף איך די צרה? — האב איך געטראכט.
מ'האט באלד די משקה געבראכט צו טראגן,
די זיבן ברכות אויף משקה צו זאגן.

זאג מיר, דו משקה, די קלוגע דבורים,
שטיי רואיק ביי דער חופה און האב ניט קיין יסורים,
ווען דיין ווייב פארדרייט דעם גאז,
טרינק נאר אויס א גרויסע גלאז.

ווען דיין ווייב גיט א געשריי,
טרינק נאר אויס איינס און צוויי.
זאל זי שרייען און ניט אויפהערן,
דו זאלסט די משקה אריינקערן.

אט אזוי איז אויך פארצייטן געווען,
ווארים דער עץ-הדעת איז א וויינשטאק געווען,
חוה האט אדמען איינגערעדט,
אז טרינקען משקה איז ניט קיין חטא.

ווען אדם וואלט חלילה חוזן ניט ליבן,
וואלט ער איר באלד ארויסגעטריבן,
ווען עס איז די צייט ניט גוט,
טרינק נאר משקה און פארליר ניט קיין מוט.

מיר האבן דערציילט אלטע לייט,
אז גוט וועט נאך זיין אין משיחס צייט,
די משקה וועט זיין פאר ארים און רייך,
די משקה וועט זיין אין יעדער טייך.

איך האב ליב די משקה מיט איר זיסן לשון,
אמת, איך גיב פאר איר מיין לעצטן גראשן,
נאר זאל שוין זיין ווי עס איז,
איך וויל טרינקען משקה און צאלן אקציז.

א, זאל די משקה ווי סייבן וואסער לויפן,
איך קען מיר די משקה אין רע-סטאראן קויפן,
די מצוה פון דער משקה בין איך תמיד מקיים,
און מאך מיר אלע ווילע לחיים! לחיים!

דורך משקה ווערט יעדערער שטאלץ און פריילעך,
פון אן אונטער שמש ווערט א מלך,
דורך משקה האט לוט בענומען זיינע טעכטער,
און האט געמאכט פאר דער וועלט א געלעכטער.

31****

ברוך אלהינו שבראנו לכבודו
טוען מיר אלע טאג פאנייען,
א גאנצע וואך הארעווע איך דאך
און אויף שבת ביי איך לייען.

און צו לייען און צו לייען און צו לייען,
אבי ניט ביי א דלפון,
אן ברויט קען מען זיך באגיין
אבער ניט אן בראנפן.

און די בראנפן און די בראנפן און די בראנפן,
דאס איז מיין נחמה,
אז איך מאך א שנאפס נאך א שנאפס,
דערקוויק איך מיין נשמה.

און די נשמה און די נשמה און די נשמה,
זאל זיין ביי מיר איינגאנצן,
אז איך מאך א שנאפס נאך א שנאפס,
ביי איך אויעק טאנצן.

און צו טאנצן און צו טאנצן און צו טאנצן,
און דערצו טו איך טויבן,

אַז איך מאַך אַ שנאַפּס נאָך אַ שנאַפּס,
עפנט זיך ביי מיר די אויגן.

און די אויגן און די אויגן און די
אויגן,
זאָל זיי ניט שאַטן קיין עין־הרע,
אַז איך מאַך אַ שנאַפּס נאָך אַ שנאַפּס,
מאַך איך שהכל נהיה בדברו.

און שהכל און שהכל און שהכל,
אבי ניט אויף מים,
אַז איך מאַך אַ שנאַפּס נאָך אַ שנאַפּס,
זאָג איך מיר לחיים.

באַמערקונגען:
1) ס׳זינגט זיך אין מאָהילעווער
גוב. (ווייסרוסלאַנד).
2) בעהערט פון אַ געקומענעם
פון אוקראַינע.

32*****

אַז דער רבי אלימלך איז געוואָרן
זייער פריילעך,
איז געוואָרן זייער פריילעך אלימלך;
(דריי מאָל)

האָט ער אויסגעטאָן די תפילין, און
האָט אויסגעווישט די ברילן
און געשיקט נאָך די פידלער די צוויי.
און אַז די פידלעדיקע פידלער
האָבן פידלענדיק געפידלט,
האָבן־פידלענדיק געפידלט האָבן זיי.
(צוויי מאָל)

אַז דער רבי אלימלך און אַז. וו.
האָט ער אויסגעטאָן דעם קיטל און
האָט אָנגעטאָן די היטל
און געשיקט נאָך די צימבלער
די צוויי.

און אַז די צימבלענדיקע צימבלער
האָבן צימבלענדיק געצימבלט
האָבן צימבלענדיק געצימבלט האָבן זיי.
(צוויי מאָל)

אַז דער רבי אלימלך און אַז. וו.
האָט ער אָפּגעמאַכט הבדלה און דער
שמשל נפתלי
איז געגאַנגען נאָך די פייקלער די צוויי.

און אַז די פייקלענדיקע פייקלער
האָבן פייקלענדיק געפייקלט
האָבן פייקלענדיק געפייקלט האָבן זיי.
(צוויי מאָל).

באַמערקונגען:
1) דערצו איז פאַראַן ווייער אַ
שיינע מעלאָדיע.
2) באַקומען פון איינער אין
ראַטן־רוסלאַנד אין יאָר 1921.

33*****

ווי גאָט האָט באַשאַפן
הימל און ערד,
אַזוי האָט ער באַשאַפן
גראָז אויף דער ערד.

ווי ער האָט באַשאַפן
גראָז אויף דער ערד,
אַזוי האָט ער באַשאַפן
אָדמען אויף דער וועלט.

ווי ער האָט באַשאַפן
אָדמען אויף דער וועלט,
אַזוי האָט ער אים געלאָזן
אײַפן פרייען פעלד אַליין.

ווי ער האָט אים געלאָזן
אײַפן פרייען פעלד אַליין,
אַזוי האָט ער אויסגעשניטן
זיין פרוי חוה פון זיין ביין.

ווי גאָט האָט אויסגעשניטן
זיין פרוי חוה פון זיין ביין,
אַזוי האָט זי אָנגעהויבן
צו שפּילן און צו לאַכן.

ווי זי האָט אָנגעהויבן
צו שפּילן און צו לאַכן,
האָט זיך אָדם אָנגעהויבן
פון שלאָף אויפצוואַכן.

אָדם דו ליב,
אָדם דו מיין,
קום, לאָמיר גיין
אין גן־עדן שפּאַצירן אריין.

ווי זיי האָבן אָפּגעשלאָגן
דעם ערשטן שליסל,
האָבן זיי דערזען
אַן עפּל אַ זיסן.

ווי זיי האָבן פאַרזוכט,
ווי דער עפּל איז זיס;,
אַזוי האָבן זיי פאַרשטאַנען,
ווי נאַקעט זיי איז.

איז גאָט אַראָפּ
מיט גרויס ברומען:
—אָך דו בייזער אָדם,
ווי טוסט זיך דאָ געפינען?
דערפאַר זאָלסטו דיין ברויט שווער
פאַרדינען.

גאָט דו ליב
גאָט דו מיין,
ניט איך בין שולדיק,
מיין פרוי חוה רעדט מיר איין.

איז גאָט אַראָפּ
מיט גרויס ברומען;
—אָך דו בייזע חוה,
ווי טוסט זיך דאָ געפינען?
דערפאַר זאָלסטו דיינע קינדער שווער
געווינען.

34

דאָרטן אין טורמע הינטער די גראָבע
ווענט
זיצט גערעכט אַ מאַן איינער אַליין,
די קאָפּ אָנגעשפּאַרט אונטער די
דאַרע הענט
און ער זינגט אַ ליד, וואָס די
האַרץ קען צוגיין.
אוי, די פרייע וועלט איז פאַר אים
פאַרשטעלט,
ער קען ניט אויפן גאָט אַרויסגיין,
דער הייליקער גייסט, ער לאָזט אים
ניט רוען
אַפילו אין קאַרצער אויך.
שטענדיק קומט ער צו אים צופליען
און צומישט אים זיינע רעיונות מיט
זיין מוח.

. . . .

שטעל איך זיך מיט מיין גייסט־
לעכער שטימע

. . . .

פראָסטראַנסטווע איז פאַר אים צו קליין,

. . . .

צום עשאַפאָט וועל איך גיין.

אַ ברוכשטיק פון אַ ליד.
וואַריאַנטן אין דער זאַמלונג „אַר־
בעט און פרייהייט“ פון ש. לעמאַן
אָפּט. VI.

באַמערקונגען.

קינדער־לידער־ (שפּילן נומ׳ 13) „שטעסעלעך“—די שפּיל איז ניט פאַרענדיקט.

ליבע־לידער נומ׳ 7 — וואַר. מ. קיפּניס. די לעצטע צוויי סטרון זיינען אין
קיפּניסעס זאַמלונג ניטאָ.

„ „ נומ׳ 4 — וואַר. פון ערשטן סטרז ביי ג. מ. נומ׳ 211.

„ „ נומ׳ 9 — וואַר. צו דער צווייטער העלפט פון ג—מ נומ׳ 220.

אַרבעטער־לידער נומ׳ 4 — ווי מ׳האָט אונז שפּעטער איבערגעגעבן, איז דאָס
דאָזיקע ליד ש. אַנ—סקיס אַ איבערזעצונג פון
פראַנצויזיש.

אַרעסטאַנטן־לידער נומ׳ 5 — ברוך שולמאַן איז געווען אַ מיטגליד פון דער פּ.
ס. סישער באַיובקע. אין דער צייט פון דער ער־
שטער רוסישער רעוואָלוציע, ווען פוילן האָט זיך
נאָך געפונען אונטער דער הערשאַפט פון דער רו־
סישער צאַרישער רעגירונג האָט ברוך שולמאַן דער־
הרגעט דעם פּאָליציימייסטער קאָנסטאַנטינאָוו, וואָס
געווען באַרימט מיט זיין אכזריות. זע די וואַריאַנטן
פון דעם ליד אין דער זאַמלונג פון ש. לעהמאַן
„אַרבעט און פרייהייט“.

